

TERCÜME-İ
MÂ-LÂ YESA‘U’T-TABÎBE CEHLUHU
Hekimlere Gerekli Bilgiler
HASAN B. ABDURRAHMÂN

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 226

Bilim ve Felsefe Serisi : 72

Kitabın Adı : TERCÜME-İ MÂ-LÂ YESA'U'T-TABÎBE CEHLUHU
Hekimlere Gerekli Bilgiler

Müellifi : Hasan b. Abdurrahmân (ö. 1001/1592-1593'ten sonra)

Özgün Dili : Osmanlı Türkçesi

Hazırlayan : Doç. Dr. Sibel Murad
Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi
Dr. Nuray Demir Öztürk
Bandırma Onyed Eylül Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi
Dr. Ahmet Akdağ
Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi

Editör : Prof. Dr. Mücahit Kaçar

Son Okuma : Muhammet Uysal

Arşiv Kayıt : Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp., Nr. 4715
Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed Kitaplığı Nr. 1970

Kapak Görseli : Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Ayasofya Nr. 37

Kitap Tasarım : Avni Alan

Baskı : Matsis Matbaa A.Ş.
Tevfikbey Mh. Dr. Ali Demir Cd. No: 51 Sefaköy - İstanbul
Tel: 0 (212) 624 21 11 - www.matsisprint.com
Sertifika No: 75309

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2024

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog Record

Hasan b. Abdurrahmân

Hekimlere Gerekli Bilgiler, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabîbe Cehlulu*

1. Tıp, 2. İslam Tıbbı, 3. Müfredat, 4. İbn Baytar, 5. Türk Dili

ISBN: 978-975-17-5844-6

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına* aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5, 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

tuyek@ktb.gov.tr

www.yek.gov.tr

TERCÜME-İ MÂ-LÂ YESA‘U’T-TABÎBE CEHLUHU

HEKİMLERE GEREKLİ BİLGİLER

(İNCELEME-METİN-DİZİN)

HASAN B. ABDURRAHMÂN

(ö. 1592-93’ten sonra)

Hazırlayan

Sibel Murad

Nuray Demir Öztürk

Ahmet Akdağ

Editör

Mücahit Kaçar



TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasınının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tabâbete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kâhire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceğ değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
ÖNSÖZ	9
KISALTIMA VE İŞARETLER	12
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	13
İNCELEME	
MÜFREDÂT ESERLERİNİN KISA BİR TARİHÇESİ	15
İBN KÜTBÎ VE <i>MÂ-LÂ YESA'U'T-TABÎBE CEHLUHU</i> ADLI ESERİ	22
HASAN B. ABDURRAHMÂN VE <i>MÂ-LÂ YESA'U'T-TABÎBE CEHLUHU</i> TERCÜMESİ	30
<i>Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cehlubu'</i> nun Nüshaları	31
Hasan b. Abdurrahmân'ın Tercüme Yöntemi	35
a) Mütercimim Kaynak Metne Yaptığı İlaveler	39
b) Mütercimim Kaynak Metinden Yaptığı Eksiltmeler	45
Eserin Muhtevası	49
Eserin Muhtevasına Dair Bazı Dikkatler	54
Dil ve Yazım Özellikleri	60
Yazım Özellikleri	60
METNİN OLUŞTURULMASINDA TAKİP EDİLEN ESASLAR	93
METİN	97
TERCÜME-İ MÂ-LÂ YESA'U'T-TABÎBE CEHLUHU	99
Ḥarfü'l-elif	141
Ḥarfü'l-bā'	245
Ḥarfü't-tā'	341
Ḥarfü'l-cīm	372
Ḥarfü'l-ḥā'	406
Ḥarfü'l-ḥā'	475
Ḥarfü'z-zāl	596
Ḥarfü'r-rā'	604
Ḥarfü'z-zā'	638
Ḥarfü's-sīn	678

Ḥarfü'ş-şīn	737
Ḥarfü'ş-şād	768
Ḥarfü'z-zād	783
Ḥarfü't-tā'	787
Ḥarfü'z-zā'	803
Ḥarfü'l-ʿayn	805
Ḥarfü'l-ğayn	847
Ḥarfü'l-fā	853
Ḥarfü'l-kāf	880
Ḥarfü'l-kāf	930
Ḥarfü'l-lām	984
Ḥarfü'l-mīm	1018
Ḥarfü'n-nūn	1081
Ḥarfü'l-vāv	1103
Ḥarfü'l-hā'	1111
Ḥarfü'l-yā	1122
TEDAVİLER FİHRİSTİ	1129
METNİN OKUNMASINDA YARARLANILAN KAYNAKLAR	1155
KAYNAKÇA	1159
TERİM DİZİNİNİN OLUŞTURULMASINDA TAKİP EDİLEN ESASLAR	1163
DİZİN	1167
Terimler Dizini	1167
Kişi Adları Dizini	1287
Eser Adları Dizini	1289
Yer Adları Dizini	1290

ÖNSÖZ

Geleneksel tıp tarihinde şüphesiz İbn Baytâr (ö. 1248), birçok ilim erbabına tesir etmiş bir âlimdir. Farklı coğrafyalarda, farklı dönemlerde İbn Baytâr'ın eserleri tercüme edilmiş ve eserlerinden yararlanılarak birçok çalışma yapılmıştır. Onun geleneksel tıp tarihinde önemli bir yeri olan *el-Müfredât (el-Câmi' li-Müfredâti'l-Edviye ve'l-Ağziye)* adlı eseri, müfredât sahasının en çok rağbet gören eserleri arasındadır. İbn Baytâr'ın vefatından yaklaşık yüz yıl sonra İbn Kütbî (ö. 1353-1354) tarafından Arapça olarak *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cehluhu* adıyla yazılan eser de bu rağbetin göstergelerinden biridir. İbn Kütbî (ö. 1353-1354) tarafından "tabip olmak isteyenler için kılavuz" olarak adlandırılan eser, III. Murad (ö. 1595) döneminin divân kâtiplerinden Hasan b. Abdurrahmân tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Eski tıp geleneği içinde müfret devaları (basit ilaçları) konu alan "müfredât"lar önemli bir yer tutarlar. Tedavinin geleneksel yöntemlerle yapıldığı Osmanlı döneminde de müfredât kitapları tercüme edilmiş veya yazılmıştır. Bunlardan biri olan İbn Kütbî'nin *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cehluhu*'su da Osmanlı döneminde hekimbaşlarının talimde okuttukları kitaplar arasında yer almıştır. Gerek hekimbaşlarının talimde kullandıkları eserler listesinde yer alması gerekse medreselerde okutulan kitaplar arasında bulunması, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cehluhu*'nun Osmanlı döneminde tıp alanında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Hasan b. Abdurrahmân, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cehluhu*'nun kendisi tarafından yapılan tercümesiyle konuyla alakalı Arapça ve Farsça eserlere müracaata ihtiyaç kalmadığını, gerekli düzeltme ve eklemeleri yaptıktan sonra eseri müsveddelerden temize çektiğini ve Sultân III. Murâd'a sunduğunu ifade etmiştir.

Hasan b. Abdurrahmân, eserin girişindeki sebab-i tercüme kısmında İbn Kütbî'nin eserini tercüme ederken nasıl bir tercüme yöntemi izlediği hususunda okuyucuyu bilgilendirmiştir. Mütercim, eserin genelinde kaynak metne sadık kalarak tercümesini gerçekleştirmiş; ancak zaman zaman kaynak metinde yer almayan bazı ilavelerde bulunmuş ve kaynak metinden eksiltmeler yapmıştır.

Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehluhu, diğer müfredât kitaplarında olduğu gibi açıklamalı bir üsluba sahiptir. Ayrıntılı bilgilerin verildiği bu açıklamalarda, madde başı devaların nitelikleri, yetiştikleri yerler, faydalı veya zararlı özellikleri, hangi hastalıklarda nasıl ve ne miktar uygulanacakları hakkında bilgiler bulunur. Eserde Arapça, Farsça, Berberice, Yunanca, Süryanice ve Latin dillerine ait madde başı deva adlarının Türkçe ve farklı dillerdeki karşılıklarına yer verilmiştir.

Çalışmamızda mütercimın kaleminden çıkan Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 4715 numarada kayıtlı nüsha esas alınmıştır. Eserin sonunda Hasan b. Abdurrahmân, eserini 1592-93 yılında tamamladığını yazmıştır. Metinde yer yer okunamayan veya eksik bırakılan yerler için Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, III. Ahmed, 1970 numara kayıtlı nüshadan yararlanılmıştır.

Çalışmamız inceleme, metin ve dizin olmak üzere temelde üç bölümden oluşmaktadır. İncelemeye hasredilen birinci bölümde öncelikle müfredât eserlerinin kısa bir tarihçesi verilmiş, İbn Kütübî ve *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehluhu* adlı eseri hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Hasan b. Abdurrahmân, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehluhu Tercümesi* ve eserin nüshaları tanıtılmıştır. Daha sonra mütercimın tercüme yöntemi ayrıntılı olarak ele alınmış, eserin muhtevasına dair bilgiler sunulmuş ve eserde öne çıkan dil ve yazım özelliklerine değinilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde metin, transkripsiyon alfabetiyle Latin alfabesine aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise eserin terimler dizini ile kişi, eser ve yer adları dizinleri yer almaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki başroller, İbn Baytâr ile İbn Kütübî'ye ve eseri Türkçeye tercüme eden Hasan b. Abdurrahmân'a aittir. İlk olarak kendilerini rahmet ve minnetle anıyoruz. Eski harflerle yazılmış önemli eserlerin ortaya çıkmasına imkân sağlayan Türkiye Yazma Eserler Kurumu'na, çalışmamızın hazırlanması ve basılmasındaki teşviklerinden dolayı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ferruh Özpilavcı'ya, Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanı Erhan Yıldız'a, metnin son okumasını yapan Muhammet Uysal'a, süreç içerisinde her müşkülümüze cevap vererek emek sarf eden Dr. İsmet İpek'e, eserin neşredilmesi sürecindeki katkılarından dolayı Dr. Uğur Öztürk'e, eserin dil ve yazım özellikleri bö-

lümünde değerli fikirlerini bizimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Irmak Kaçar'a, yoğun çalışma sürecinde bize tahammül gösteren ailelerimize ve bu çalışmanın ortaya çıkmasına bizi teşvik eden, eserin editörlüğünü üstlenerek metne katkılarda bulunan Prof. Dr. Mücahit Kaçar'a teşekkürü bir borç biliriz.

Osmanlı dönemi Türkçe tıp literatürüne katkıda bulunmak amacıyla hazırlanan çalışmamızda bazı kusurların olması elbette ki muhtemeldir. Eseri inceleyeceklerin, hata ve kusurlarımızı hoş görüyle değerlendirmelerini ve muhtemel kusurları tarafımıza iletmelerini istirham ederiz.

S. Murad-N. Demir Öztürk-A. Akdağ

2024

KISALTMA VE İŞARETLER

- b.** : Bin
- bk.** : Bakınız
- bs.** : Basım
- C.** : Cilt
- cm** : Santimetre
- çev.** : Çeviren
- Ed.** : Editör
- H.** : Hicri
- haz.** : Hazırlayan
- MS** : Milattan sonra
- nr.** : Numara
- ö.** : Ölüm tarihi
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- vb.** : Ve benzeri
- Vol.** : Volume
- vr.** : Varak
- vs.** : Ve saire
- [] : Metne eklenen harf, ek ve sözcükler ile sayfa numaralarını gösterir.
- [?] : Kişilerin ölüm tarihinin tam olarak belli olmadığını gösterir.
- (?) : Metinde anlamından emin olunamayan sözcükleri gösterir.
- () : Metindeki satır numaralarını gösterir.
- (...) : Nüshada silinmiş olduğu için okunamayan sözcükleri gösterir.
- < > : Metinde birden fazla yazılan sözcüğü/sözcükleri gösterir.
- +
-

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (آ)	a, ā, e	ش	ş
ء	'	ص	ş
ب	b, p	ض	ḍ, z
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	'
ج	c, ç	غ	ġ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	q
خ	ḫ	ك	k, g, ŋ
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ü, ū
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	ی	y, ı, i, ī, è

İNCELEME

MÜFREDÂT ESERLERİNİN KISA BİR TARİHÇESİ¹

Geleneksel tıpta hastalıkların tedavisinde kullanılan devalar, “müfret (basit)” ve “mürekkep (bileşik)” olarak ikiye ayrılmıştır. Müfret devalar; basit, başka maddelerle karıştırılmamış, işlenmemiş veya başka maddelerle çok az karıştırılmış, işlenmiş; bitkisel, hayvansal ve madenî kökenli deva-
lardır. Mürekkep devalar ise birden fazla maddenin birleşmesinden mey-
dana gelen devalardır.

Osmanlı tıbbında hem mürekkep hem de müfret devalarla tedavi yapılmıştır. Ancak müfret devalarla yapılan tedavi, mürekkep devalarla yapılan tedaviden üstün tutulmuş ve bu husus, konuyla ilgili eserlerde dile getirilmiştir.² Hastalıkların tedavisinde kullanılan müfret devalar, çoğunlukla “müfred” ve “basit” adlarıyla bilinmekle beraber bu devalar için “edviye-i basîte”, “yalınız devalar” terimleri de kullanılmıştır.³ Bu devaları konu alan eserler “müfredât” olarak adlandırılmıştır. Hastalıkların tedavilerinde kullanılan müfret (basit) devaları tanıtan bu eserlerde “*dönemin tıp ve eczacılık bilgilerine ulaşılır. Müfredâtlarda elifba sırasıyla tedavide kullanılan bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli müfret devaların diğer dillerdeki isimleri; fiziki özellikleri; tedavide hangi kısımlarının kullanıldığı; hıtlar nazariyesi çerçevesinde maddenin tabiatı ve mizacı gibi konulardan söz edilerek devalar tanıttır.*”⁴

Geleneksel tıp tarihi içinde müfredât özelliği taşıyarak İslam tıbbını ve eczacılığını etkileyen en önemli eser, Dioskorides tarafından *Peri Hyles İatrikes* adıyla Grekçe olarak yazılan eserdir. Latinceye *De Materia Medica*

- 1 Çalışmamızın bu kısmı, daha önce Sibel Murad tarafından Hasan b. Abdurrahmân'ın tercümesi hakkında yazılan tanıtma makalesinden istifade edilerek hazırlanmıştır. Söz konusu makale için bk. Sibel Murad, “16. Yüzyıldan Bir Müfredât Kitabı: Hasan b. Abdurrahmân'ın Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cehlûhu Tercümesi”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı*, ed. Mücahit Kaçar vd. (İstanbul: DBY Yayınları, 2023), C. 2, 323-345.
- 2 M. Bedizel Zülfiyar Aydın, “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Devâ’ Kullanımı ve ‘Müfredât’ Eserlerinin Genel Özellikleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* VI/2 (2005): 307.
- 3 Aydın, “Osmanlı Tıbbında ‘Müfred Devâ’ Kullanımı ve ‘Müfredât’ Eserlerinin Genel Özellikleri”, 300.
- 4 M. Bedizel Aydın-Sibel Murad, “Müfredat” Kitapları Bize Neler Anlatır? Nizâmü'l-Edviye Örneği”, *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar*, ed. Mücahit Kaçar- Ömer Bozkurt (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019), 2.

adıyla aktarılan bu eser; bitkisel, hayvansal ve madensel droglar¹ hakkında bilgi veren bir müfredât kitabıdır. Drogların buldukları yerler, botanikteki tarifleri, özellikleri, tıbbî tesirleri, kullanım şekilleri, yan etkileri, kullanım miktarları, ölçüleri gibi birçok husus hakkında bilgi veren bu eser; Süryanice, Arapça, Türkçe vb. birçok dile tercüme edilmiştir. Cebraîl b. Buhtyişu, İstefan b. Basîl, Huneyn b. İshak, Huneyn b. İbrahim b. el-Hasan et-Tabarî en-Natîlî, Malatyalı Ebû Sâlim, Mihrân b. Mansûr b. Mihran el-Mesihî gibi âlimler, Dioskorides'in bu eserini İslamî kültür çevresinde tercüme edenlerdendir. *De Materia Medica*, Arapçaya *Kitâbü'l-Haşâiş* adıyla tercüme edilmiştir. Genelde tıp özelde ise müfredât konusunda eserler telif eden İbn Cülcül, İbn Sînâ, İbn Vâfid, Şerîf el-İdrisî, el-Gâfîkî, İbn Baytâr, Dâvûd el-Antâkî, el-Birûnî, er-Râzî gibi Müslüman âlimler, Dioskorides'in söz konusu eserinden yararlanmışlardır.²

İslam tıbbında hastalıkların tedavisi için mürekkep veya müfredat devalarla tedavi yöntemleri konusunda müstakil veya kısmî birçok eser yazılmıştır. Ebû Hanîfe Dîneverî (ö. 895)³'nin botanik tarihinin en önemli kaynakları arasında gösterilen *Kitâbü'n-Nebât*⁴, bitkilerin fizyolojik ve morfolojik özelliklerinin yanı sıra bazı bitki ve meyvelerin faydaları hakkında da bilgiler içermiştir. Tıp ve eczacılık tarihinin de kaynakları arasında zikredilen bu eserin hastalıkların tedavisi konusunda bitkilerden elde edilen droglardan bahseden kısımlarını müfredât konusunda zikretmek mümkündür.³

İslam hekimlerden biri olan Râzî (ö. 925) *el-Hâvî* adlı eserinde 829 devayı ayrıntılı olarak anlatmıştır.⁴ Râzî'nin eseri, çeşitli hastalıklar ve belirtilerinin ilaç ve perhizle tedavi yolları üzerine kaleme alınmış zengin bir muhtevaya sahiptir. Ancak bu eser, belli bir sistematiğe sahip olmayıp müellifin konuyla ilgili tuttuğu notlardan meydana geldiği için bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir. Kaynaklarda Râzî'nin eserini sistemli bir

1 Drog: "Hayvan ve bitkilerden kurutulmuş veya özel yöntemlerle toplanarak elde edilen, korunma ve tedavi amacıyla eczacılıkta ve kısmen de sanayide kullanılan ham veya yarı ham madde." İlhan Ayverdi, *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*, erişim: 12.05.2023, <http://lugatim.com/s/drog>.

2 Adnan Ataç-R. Vedat Yıldırım, "Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in 'De Materia Medica'sı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 15 (2004): 259-265.

3 Muhammed Hamîdullah, "Dîneverî, Ebû Hanîfe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9: 357.

4 Aydın, "Osmanlı Tıbbında 'Müfred Devâ' Kullanımı ve 'Müfredât' Eserlerinin Genel Özellikleri", 300.

hâle getirememesinin sebebi olarak ömrünün vefa etmemesi ve ölümünden sonra talebeleri tarafından eserin derlenmesi gösterilir.¹ Eserin ilaçlarla tedavi konusunda devalar (edvîyetü'l-müfredde) içermesi, onun müfredât kitapları arasında zikredilmesini sağlamıştır.

Eczacılığın babası olarak tanınan Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî'nin (ö. 1061 [?]) *Kitâbü's-Saydana fi't-Tıbb*² veya *es-Saydala fi't-Tıbb* adlarıyla bilinen eseri, müfredât kitapları arasında anılması gereken önemli eserlerdendir. Bîrûnî, bu eserinde eczacılık ve tıp alanlarında drogların hazırlanışı, doğru olarak tanınması, yanlış kullanılmaması vb. amaçlarla fiziki yapıları hakkında bilgiler vermiştir. Müellif, yeri geldikçe drogların Türkçe, Yunanca, Hintçe, Sanskritçe, Arapça, Farsça ve Latince-deki karşılıklarına da değinmiştir. Bitkisel ilaçların yanı sıra hayvansal ve madenî ilaçlar hakkında da bilgiler içerip Arap alfabesine göre tertip edilen bu eser, konuyla ilgili daha sonra yazılan eserlerin de başvuru kaynakları arasına girmiştir.³

Gâfîkî'ye (ö. 1165) ait *el-Edvîyetü'l Müfredde* adlı eser de bu alanda anılması gereken eserlerdendir. Ebced alfabesine göre bâblara ayrılarak tertip edilen bu eser; Dioskorides, Galen, Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Râzî vs. gibi müfredât konusunda daha önce eser yazmış âlimlerin eserlerinden istifade edilerek müfret ilaçlar ve bu ilaçların çeşitli dillerdeki karşılıkları hakkında bilgiler içeren müfredât eserlerindedir. Bolca bitki resimleri de içeren bu eser de konuyla ilgili daha sonra yazılan eserlerin başvuru kitapları arasında yerini almıştır.⁴

Anadolu tıbbı, geleneksel Orta Asya tıbbına ait bilgilere kendi deneyimlerini de ekleyerek İslam tıbbı çerçevesinde gelişmiş ve ilk eserlerini 14. yüzyıldan itibaren vermeye başlamıştır. Anadolu tıp sahasında telif ve tercüme kitaplar arasında müfret (basit) devalarla ilgili de birçok eser bu-

1 Esin Kahya, "el-Hâvî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16: 532-533.

2 Ayrıntılı Bilgi için bk. Esin Kahya, *Kitâbü's-Saydana Fi't-Tıbb (Ebu'r-Reyhân El-Beyrûnî)* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2019).

3 Hasan Ali Çetin, "Yayın Değerlendirme: Beyrûnî ve Kitâbü's-Saydana fi't-Tıbb Adlı Eseri", *ERDEM Dergisi* 78 (2020): 295.

4 Arslan Terzioğlu, "Gâfîkî, Ahmed b. Muhammed", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13: 281.

lunmaktadır. İslam tıbbını etkilediği gibi Osmanlı döneminde de etki yaratan önemli isimlerden biri İbn Baytâr'dır (ö. 1248). İbn Baytâr'ın kısaca *el-Müfredât* olarak bilinen *el-Câmi' li Müfredâti'l-Edviyye ve'l-Agdiye* adlı eseri, basit devalar konusunda Arapça yazılmış kitapların en önemlisi ve en güveniliridir. Eserde bitkisel, hayvansal ve madenî olmak üzere 2353 müfret devâ bulunmaktadır. İbn Baytâr, alfabetik olarak tertip ettiği eserinde; ele aldığı bitkilerle ilgili genel bilgiler verdikten sonra bu bitkilerin çeşitli dillerdeki adları, fizikî özellikleri, sınıfları, yetiştirme alanları, özellikleri, benzedikleri diğer bitkiler ve söz konusu bitkiler konusunda önceki hekimlerin tecrübelerine yer vermiştir.¹

İbn Baytâr'ın *el-Müfredât*'ı yazdığı dönemden itibaren Müslüman tabip ve eczacıların başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Müslüman müellifler üzerinde önemli bir tesir bırakan bu eser ekseninde Anadolu sahasında tercüme, telhîs, ihtisâr vb. türlerde eserler yazılmıştır. İbn Baytâr'ın *el-Müfredât*'ı üzerine yapılan tercümelemlerden ilki, 14. yüzyılda Aydınolu Umur Bey adına kim tarafından yapıldığı hakkında çeşitli rivayetler bulunan tercümedir. Çok sayıda nüshası bulunan bu tercümenin kaynaklarda Hezarfen Hüseyin Efendi, Abdurrahmân b. Yûsuf, Dervîş Ahmed ve Ömer b. Mezîd gibi kişilere de atfedildiği görülmektedir.² Hekimlikte kullanılan bitkiler ve bazı hayvansal ürünlerin alfabetik olarak dizildiği bu tercüme, sade bir Türkçe ile yapılmıştır.³

18. yüzyıl hekimlerinden Ahmed Sâni, Hekimoğlu Alî Paşa'nın isteği üzerine Tankabûnî'nin *Tuhfetü'l-Mü'minîn* adlı müfredât kitabını Türkçeye çevirmiştir. Mütercimim 1733 yılında tamamladığı bu tercümenin adı *Gunyetü'l-Muhassılîn fî Tercemeti Tuhfetü'l-Mü'minîn*'dir.⁴

Yine 18. yüzyıl âlimlerinden Osman b. Abdurrahmân'ın, İtalyan bilgin Pierre Andre Matthioli tarafından Dioskorides'in *Materia Medica*'sı üzeri-

1 Nuray Demir Öztürk, "İbnü'l-Baytâr'ın el-Müfredât'ının Tercümelemleri ve Osmanlı Tıp Literatürüne Etkisi", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı*, ed. Mücahit Kaçar vd. (İstanbul: DBY Yayınları, 2023), C. 1, 521-538.

2 Paki Küçükler-Yasemin Yıldız, *Tercüme-i Müfredât-ı İbni Baytâr Baytâr-nâme (Giriş-Metin-Dizin-Sözlük)* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022), 13; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyâzî ve Tabii İlimler* (İstanbul: Şehir Üniversitesi Küre Yayınları, 2019), 460.

3 A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. Baskı. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 17.

4 Mükerrrem Bedizel (Zülfikar) Aydın, 18. *Yüzyıla Ait Türkçe 'Müfredât' Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 1996), 78-79.

ne yazılan şerhini *Tercümetü Kitâbu'n-Nebât* adıyla Türkçeye çevirdiği eseri de müfredât kitaplarındandır.¹

Osmanlı döneminde telif edilen müfredât kitaplarından ilkinin İshak b. Murâd tarafından yazılan *Edviye-i Müfrede* olduğu hususunda kaynaklarda ittifak söz konusudur.² 1389-90 yılında tamamlanan *Edviye-i Müfrede*'nin girişinde müellif, eserin iki bölümden oluştuğunu bildirmiştir. Birinci bölümde faydalı otlar ve bu otların özellikleri, faydaları, zararları, kullanılış şekilleri; ikinci bölümde ise bazı hastalıkların sebebi, teşhisi ve tedavisi üzerinde durulmuştur. Eserde bu iki bölüme ek olarak iki bölüm daha bulunmaktadır. Bunlardan üçüncü bölümde çeşitli ilaç terkipleri, dördüncü bölümde ise Arapça-Farsça-Türkçe terimler sözlüğü yer almaktadır.³

Osmanlı döneminde müstakil olarak yazılan müfredât kitaplarından biri *Nizâmü'l-Edviye*'dir. *Nizâmü'l-Edviye*, 17. yüzyılda Hekimbaşı Sakızlı İsa Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli müfret devâların tanıtıldığı bu eser, Arap alfabesinin elifba tertibi üzere sıralanmıştır. Daha önce yazılmış herhangi bir eserin tercüme veya şerhi olmayıp Sakızlı İsa tarafından telif edilen *Nizâmü'l-Edviye*, bu yönüyle Türkçe müfredât kitapları arasında orijinal bir kimliğe sahip olan önemli bir kaynaktır. Kendisi de bir tabip olan ve yeri geldikçe kendi tecrübelerini de aktaran Sakızlı İsa Efendi, konuyla ilgili yararlandığı eserlerin ve tabiplerin adlarını da zikretmiştir.⁴

Osmanlı döneminde müfret devalarla ilgili yazılan telif eserlerden bir diğeri, 18. yüzyıl âlimlerinden Fazlızâde Mehmed Çelebi'nin *Müfredât-ı Tibbiyye*'sidir. Müfret devâların alfabetik bir sıraya göre ele alındığı bu eserde; bitkisel, hayvansal ve madenî devaların türü, şekli, tabiatı, yetiştikleri yerler, iyi geldikleri hastalıklar, kullanım miktarları, fayda ve zararları gibi

1 Kamile Hasar, *Osman b. Abdurrahman'ın Kitâbu'n-Nebât'ı (2a-151b varakları arası) (Giriş-Gramer İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)* (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2009), 6.

2 Aydın, 18. *Yüzyıla Ait Türkçe 'Müfredât' Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri*, 40; Burcu Sibiç, 18. *Yüzyıla Ait Bir Tıp Metni: Fazlızâde Mehmed Çelebi'nin Müfredât-ı Tibbiyyesi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2022), 27.

3 Süleyman Aydeniz, *Edviye-i Müfrede (Metin, İndeks, Sözlük, Dil İncelemesi)* (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 2008), 7-8; Sibiç, 18. *Yüzyıla Ait Bir Tıp Metni: Fazlızâde Mehmed Çelebi'nin Müfredât-ı Tibbiyyesi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, 27.

4 Mükerrerem Bedizel Aydın-Sibel Murad, *Nizâmü'l-Edviye-Sakızlı İsa Efendi* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2019), 20-22.

hususlar üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili detaylı tetkiklerini bu eserde biriktiren müellif, yararlandığı kaynakları ve kişileri de eserinde zikretmiştir.¹

Müstakil olarak yazılan müfredât kitaplarının yanı sıra genel tıp kitaplarında da müfret (basit) devalarla ilgili bölümler bulunur. İbn Sînâ'nın (ö. 1037) *el-Kânûn fi't-Tıbb*'ının ikinci bölümü müfret devalarla ilgilidir. Hacı Paşa'nın (ö. 1424 [?]) 15. yüzyılda kaleme aldığı *Müntehâb-ı Şifâ*'nın² ikinci bölümünde de müfret (basit) devalarla ilgili bilgiler verilmiştir.

Daha çok tercüme olan ve 18. yüzyılda ağırlık kazanan müfret (basit) devaları konu alan bir diğer eser türü de monografilerdir. Sadece tek bir devayı konu edinen bu eserlerde, söz konusu deva her ayrıntısıyla ele alınır. Zeynelâbidin b. Halil'in *Havass-ı Biberiye*'si, Bursalı Ali Münşî'nin *Kınakına Risalesi*, Ebu'l-Hayr Ahmed'in (Yusûfî'den tercüme ettiği) *Çay Risalesi*; Ahmed Sâni tarafından İbn Cemî'den çevrilen *Râvend Risalesi* ve Zeki Ali'nin çevirdiği *Tercüme-i Risale-i Büberiyе*'sini bu hususa misal getirmek mümkündür.³

Müfret devalardan bahseden diğer bir tür de lügatlerdir. Müfret devaların Arapça, Farsça, Süryanice, Ermenice, Latince vs. gibi birçok dildeki karşılıklarının verildiği lügatlerde genellikle devanın farklı dillerdeki isimlerine yer verilmesi amaçlanmış, devalar hakkında ayrıntılı tıbbî bilgilere ise pek yer verilmemiştir. 17. yüzyılda Lârendevî Dervîş Siyâhî tarafından yazılan *Lugat-ı Müşkilât-ı Eczâ*, 18. yüzyıl bilginlerinden Ebu'l-feyz Mustafa'nın *Risâle-i Feyziyye fi Lugati'l-Müfredâti't-Tıbbiyye*'si⁴ ile Mehmed Saîd Paşa'nın *Ferâidü'l-Müfredât*'ı bu tür eserlerdendir.

Lârendevî Dervîş Siyâhî, Mısır başta olmak üzere birçok memleket gezip tıp ve ecza alanlarında yazılmış kitaplardan faydalanarak eserini vücûda getirmiştir. Müellif, müfret devaların Türkçe, Arapça, Farsça, Grekçe,

1 Sibiç, *18. Yüzyıla Ait Bir Tıp Metni: Fazluzâde Mehmed Çelebi'nin Müfredât-ı Tıbbiyyesi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, 40.

2 Ayrıntılı bilgi için bk. Zafer Önler, *Müntehâb-ı Şifâ (Giriş-Metin-Sözlük)* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019).

3 Aydın, "Osmanlı Tıbbında 'Müfred Devâ' Kullanımı ve 'Müfredât' Eserlerinin Genel Özellikleri", 312.

4 Ayrıntılı bilgi için bk. Şaban Doğan, *Ebulfeyz Mustafa Efendi; Risale-i Feyziyye fi Lügati'l-Müfredâti't-Tıbbiyye* (İstanbul: Değişim Yayınları, 2011).

Hintçe, Süryanice, Ermenice, İbranice dillerindeki karşılıklarının yanı sıra bu devaların iyi geldikleri hastalıklar, kullanım şekilleri, buldukları memleketler vb. hususlar hakkında bilgiler vermiştir.¹ Ebu'l-feyz Mustafâ, genellikle kısa açıklamalar yapmak suretiyle müfret devaların farklı dillerdeki karşılıklarının yanı sıra devaların çeşitleri, rengi, biçimi, ait olduğu bölgeler vb. hususlar üzerinde durmuştur.² Mehmed Saîd Paşa ise kendi zamanına kadar konuyla alakalı yazılmış eserlerden müfret deva isimlerini ve bu devaların farklı dillerdeki karşılıklarını tespit ederek eserinde toplamıştır. Dolayısıyla bu eser, müfret deva isimlerini fihrist tarzında derleyen bir sözlük veya ansiklopedi şeklindedir.³

Osmanlı döneminde tercüme müfredât kitaplarından biri de çalışmamıza konu olan İbn Kütübî'nin *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehlulu* adlı eserinin tercümesidir. Aşağıda öncelikle İbn Kütübî ve eseri, sonrasında ise *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehlulu*'nun Türkçe tercümesi, mütercimi, tercüme yöntemi ve muhtevası hakkında bilgi verilecektir.

1 Sibel Murad, *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009), 11.

2 Aydın, 18. *Yüzyıla Ait Türkçe 'Müfredât' Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri*, 57.

3 Serpil Ahmetkocaoğlu, *Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Said Paşa'nın Ferâidü'l-Müfredât'ının Türk Botanik Tarihindeki Yeri* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 190-191.

İBN KÜTBÎ VE MÂ-LÂ YESA‘U‘T-TABÎBE CEHLUHU ADLI ESERİ

İbn Kütbî'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli tafsilat bulunmamaktadır. Onun çalışmamızda tercümesi üzerinde durulan *Mâ-Lâ Yesa‘u‘t-Tabîbe Cehluhu* adlı eserinde de konuyla ilgili yeterli malumat söz konusu değildir. Tam adı Yûsuf b. İsmâ‘il b. İlyâs b. Ahmed el-Hoyî el-Bâğdâdî eş-Şâfi‘ olup İbn Kütbî, İbnü'l-Kebîr ve Ebu'l-Mehâsin nisbeleriyle de bilinmektedir.¹ İbn Kütbî, günümüzde İran'ın kuzeybatısında bulunan ve çevresi dağlarla kuşatılmış olan Hoyi Çukuru denilen çöküntü havzasında yer alan Hoy² şehrinde doğmuştur. Tıp eğitimine Hoy'da başlamış ve daha sonra Bağdat'a giderek bu alanda tahsilini ilerletmiştir. Tıp alanında aldığı eğitim sonucu Bağdat'ta bir süre saray hekimliği yapmış ve akabinde dönemin önemli kültür merkezlerinden biri olan Şâm'a gitmiştir.³ Doğum tarihi bilinmeyen İbn Kütbî'nin 1353⁴ veya 1354⁵ yılında vefat ettiği kaynaklarda bildirilmiştir. Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmayan İbn Kütbî'nin şimdiye kadar iki eseri tespit edilmiştir. Bunlardan biri çalışmamızda tercümesi üzerinde durulan *Mâ-Lâ Yesa‘u‘t-Tabîbe Cehluhu*'dur. Diğeri ise Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, III. Ahmed 2120 numarada *Kitâbu fi'l-Fark Beyni'l-Emrâzi'l-Müştebiha* adıyla kayıtlı olan eserdir.

Kitâbu fi'l-Fark Beyni'l-Emrâzi'l-Müştebiha Arapça olup eserin sebeb-i telif ve ferâğ kaydında İbn Kütbî ile ilgili herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Eserin İbn Kütbî'ye aidiyetine dairki tek kayıt, zahriye kısmında eserin adının yazıldığı kısmın üst tarafında “Min taşnîfati şâhibi Mâ-Lâ Yesa‘ fi'l-Fark Beyni'l-Emrâzi'l-Müştebiha” şeklindeki bilgidir. Toplam 53 varaktan oluşan bu eserin zahriye kısmında I. Mahmûd'a ait vakıf mührü ve tuğra yer almaktadır. Eserin müellif nüshası mı yoksa müstensih mari-

1 Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin, Esmâü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musanıfın* (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), 2: 556; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu‘cemü'l-Mü'ellifin: Terâcümü Musanıfî'l-Kütübi'l-Arabîyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 3: 144; Cevdet Yakupoğlu, “Güney Azerbaycan'ın Höy Yöresinden Çıkmış Bilginler (XII-XV. Yüzyıllar)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38/66 (2019): 184.

2 Tahsin Yazıcı, “Hoy”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18: 258.

3 Yakupoğlu, “Güney Azerbaycan'ın Höy Yöresinden Çıkmış Bilginler (XII-XV. Yüzyıllar)”, 184.

4 Kehhâle, *Mu‘cemü'l-Mü'ellifin: Terâcümü Musanıfî'l-Kütübi'l-Arabîyye*, 144.

5 Yakupoğlu, “Güney Azerbaycan'ın Höy Yöresinden Çıkmış Bilginler (XII-XV. Yüzyıllar)”, 184.

fetiyle çoğaltılan nüsha mı olduğuna dair herhangi bir kayıt yoktur. Aynı şekilde telif veya istinsah tarihiyle ilgili de herhangi bir bilgi verilmemiştir. Eserin sebab-i telif kısmında müellif; zamanın tabiplerinin, hastalıklarının delilleri ve sebepleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, yalnızca kitaplardaki birtakım bilgilerle iktifa ettiklerini, şüpheli hususlarda çıkarımda bulunamadıklarını bildirmiş ve bu tarz durumlarla karşılaşılması ihtimaline binaen tabiplere yardımcı olması amacıyla bu kitabı kaleme aldığını dile getirmiştir. Bu kısmın devamında eserin bir mukaddime ve beş makaleden meydana geldiğini bildirmiştir.¹

Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu, İbn Baytâr'ın kısaca *el-Müfredât* adıyla bilinen *el-Câmi' li Müfredâti'l-Edviyye ve'l-Agdiye* adlı eserinin ihtisarı mahiyetindedir. Eser, 15 Cemâziyelâhir 711/29 Ekim 1311 tarihinde tamamlanmıştır. İbn Kütbî'nin eseri, temelde her ne kadar İbn Baytâr'ın eserinin ihtisarı mahiyetinde yazılmış olursa da İbn Baytâr'ın eserinde bulunmayan bazı hususları içermesi bakımından şerh mahiyeti de taşımaktadır. İbn Kütbî, eserinin giriş kısmında bu hususu dile getirmiştir.² Eserin Hasan b. Abdurrahmân tarafından yapılan ve çalışmamızda üzerinde durulan tercümesinde İbn Kütbî'nin konuyla alakalı cümleleri şu şekilde Türkçeye tercüme edilmiştir: “*Pes benüm kitâbum bir cihetden muhtaşar gibidür zîrâ niçe tekrâr ve zevâ'id giderilmişdür. Ve bir cihetden şerh gibidür zîrâ Şeyh İbn-i Baytâr rahîmehullâhu te'âlâ kitâbında beyân olunmayan niçe nesneleri beyân eder.*”³ Kâtip Çelebi de eserin İbn Baytâr'ın eserine ilaveli muhtasar olduğunu ve bu anlamda aynı zamanda bir şerh olduğunu ifade etmiştir.⁴

İbn Kütbî, eserin sebab-i telif kısmında kendi zamanına kadar tıp alanında yazılmış birçok kitabı inceleme fırsatı bulduğunu, gıdalar ve devalar konusunda İbn Baytâr'ın eseri kadar kapsamlı ve faydalı başka bir esere rastlamadığını, devalar konusunda bitkiler üzerine araştırma yapan kişilerin bilmediği birçok hususun İbn Baytâr tarafından bilindiğini; ancak onun eserinin okuyucuyu usandıracak tekrarlar, beyan edilmesi gerekti-

1 İbn Kütbî, *Kitâbu fi'l-Fark Beyni'l-Emrâzi'l-Müştebiha*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, III Ahmed, nr. 2120, 1b.

2 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, III Ahmed, nr. 2037, 3a.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu*, Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 4715, 11b.

4 Kâtip Çelebi'den aktaran: İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyâzi ve Tabii İlimler*, 471.

ği hâlde beyan edilmeyen kimi eksiklikler ve okuyucunun zihninde şüphe uyandıracak bazı hususlar içerdiğini dile getirmiş, akabinde bu eksiklik, tekrar ve fazlalıklar üzerinde durmuştur. Söz gelimi devaların mizacı, kuvveti, derecesi, ölçüsü, zararları, zararlarının giderilmesi ve zararlarından korunma yollarına değinilmemesi, zaman zaman bazı devaların birbirine karıştırılması gibi hususlar, onun eserinin eksiklikleri veya kusurları; meşhur olmayan ve hakikati bilinmeyen bazı devalara yer vermesi, aynı alıntıların eserin farklı kısımlarında geçmesi gibi hususlar, onun eserinin fazlalıkları veya tekrarları arasında zikredilmiştir. İbn Kütbî, İbn Baytâr'ın eserini aynı zamanda tertip açısından da eleştirmiştir. Söz gelimi ele alıp hakkında bilgi verdiği bir devayı eserin başka bir bölümünde başka bir adla tekrar ele alması ve bazen daha önce bu devayı başka bir adla ele aldığını bildirmesine rağmen bazen konuya dair hiçbir cümle sarf etmemesi gibi hususların onun eserinin tertibini bozduğunu dile getirmiştir.¹ İbn Kütbî, yukarıda değinilen hususlardan dolayı İbn Baytâr'ın söz konusu eserini fazlalık ve tekrarlardan arındırarak daha kullanışlı ve anlaşılabilir bir hâle getirdiğini, aynı zamanda eserdeki birçok eksikliği giderdiğini de dile getirerek *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehlubu*'nun müfredât eserleri arasındaki önemini vurgulamıştır.

İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehlubu*'nun giriş kısmında eserinin tertibi ve yöntemi konusunda da okuyucuyu bilgilendirmiştir. Buna göre bu eserde devaların mertebeleri, dereceleri, faydaları, zararları, ölçüleri, kullanılma yöntemleri, buldukları yerler ve bulunamadıklarında yerlerine kullanılacak devalar üzerinde durulmuştur. Müellif, İbn Baytâr'ın bazı devalar ya da devalarla ilgili kavramların Arapça adlarına yer vermediğini; ancak kendisinin bu kavramları Arapça adlarıyla zikrettiğini dile getirmiştir. Devaların kullanılma miktarları hususunda ise İbn Baytâr'ın dediklerini aynen aktardığını; fakat bu miktarların azlığı veya çokluğu konusunda kendi görüşlerine de yer verdiğini vurgulamıştır. Buna ek olarak İbn Baytâr'ın, eserinde zikretmediği bazı devalar, gıdalar ve faydalı şeylere kendisinin yer verdiğini beyan etmiştir. İbn Kütbî'nin bu minvaldeki cümleleri, *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehlubu*'nun Hasan b. Abdurrahmân tarafından yapılan tercümesinde şu şekilde Türkçeye aktarılmıştır:

1 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehlubu*, 2b.

“Ve devānuñ mertebesin ve derecesin beyān édüp nef'ini ve zararını ve ne miqdār isti'māl olunacağını ve zarar étmemek için ne ile işlāh olunur ve ne vechle isti'māl olunmağ gerekdür ve ne tarafından getirilir ve bulunur ve bulunmayıcağ bedeli ne idügin beyān éderem. Ve lisān-ı 'Arabdan gayrı ya'nî Yunānî ve gayrı lisān üzre zıkr étdüğü devālar ve marazlar ve ölçekler ve veznleri lisān-ı 'Arab ile şerh éderem ya'nî Şeyh İbn Baytār raḥimehullāhu te'ālā kitabında ba'zı devāları ve ba'zı marazları ve ölçekleri ve vezni lisān-ı 'Arab ile zıkr étmeyüp āher lisān üzre isti'māl olunan ism ile zıkr étmişdür. Fehmi āsān olmağ için ben anı lisān-ı 'Arab ile beyān éderem. Ve devālaruñ isti'māl olunmağ miqdārın zıkr étdüğü üzre getirüp tağyîr étmezem ammā ba'zısında bu miqdār çokdur veyāhüd azdur dēyü şofında zıkr éderem. Ve şeyh muşārün ileyh İbn-i Baytār kitabında izhār étmedüğü ba'zı menāfi' ve zıkr étmedüğü ba'zı devālar ve gızālar ismlerini ziyāde idüp beyān eyledüm.”¹

İbn Kütbî, İbn Baytār'ın *el-Câmi' li Müfredâti'l-Edviyye ve'l-Agdiye* adlı eseri üzerine müfredât ve mürekkebât olmak üzere iki ayrı kitap yazdığını; bunlardan müfredât kısmında gıdalar ve devalar, mürekkebât kısmında ise gıda ve devalardan meydana gelenler üzerinde durduğunu ifade etmiştir.² Hasan b. Abdurrahmân, İbn Kütbî'nin söz konusu cümlesini tercüme ettikten sonra onun ömrünün mürekkebâtla ilgili ikinci kitabı yazmaya yetmediğini, dolayısıyla bu çalışmada üzerinde durulan *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu*'nun İbn Kütbî'nin bahsettiği müfredât kısmını içeren birinci kitap olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: “Ammā dēdüğü üzre mürekkebâtı taşnife 'ömr-i şerîfleri vefâ étmeyüp ancağ müfredâtı tamām étmişlerdür ki ḥalâ tercüme olunan kitâbdur.”³

İbn Kütbî, giriş kısmında; eserini, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu* şeklinde adlandırdığını ve bunun, tabip olmak isteyenin bu kitaptakileri öğrenmesi gerektiği anlamına geldiğini dile getirmiştir.⁴

Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu, Osmanlı döneminde hekimbaşılının talimde okuttukları kitaplar arasında yer almıştır.⁵ Hoca Sa'deddin Efendi, Muhammed b. İbrâhîm el-Müterabbib'in *Ravzatü'l-Esihha*'sına yazdığı

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu*, 11a.

2 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu*, 3a.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu*, 11b. Hasan bin Abdurrahmân, İbn Kütbî'nin mürekkebât kısmını yazmaya ömrünün yetmediğini beyan etmiş olsa da eserin mürekkebât kısmını teşkil eden bir nüshası Ragıp Paşa Kütüphanesi 959 numarada kayıtlıdır. Dolayısıyla mütercimmin bu beyanı, onun eserin mürekkebât kısmının herhangi bir nüshasını görmediğini göstermektedir.

4 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehluhu*, 3a.

5 Nuray Demir Öztürk, “XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı Talimde Hangi Kitapları Okutur?”, *Karabük Türkoloji Dergisi*, IV (2021): 6.

takrizde İbn Kütübî'nin bu eserinin yaygın olarak kullanılan kitaplardan olduğunu dile getirmiştir.¹ Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin Osmanlı medreselerinde okutulan eserleri zikrettiği bir şiirinde de *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*'nun ismi zikredilmiştir. Söz konusu şiirin ilgili beyti şu şekildedir:

İdüp *Mâ-lâ Yesa'* dersin ferâgat deşt ü şahrâlar
Edeb taḥşîl idüp şimdi oḡur Emşâl-i Meydân'ı²

Gerek hekimbaşların talimde kullandıkları eserler listesinde yer alması gerekse medreselerde okutulan kitaplar arasında *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*'nun da isminin zikredilmesi, bu eserin Osmanlı döneminde tıp alanında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Cevat İzgi, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*'nun Türkiye kütüphanelerinde 30 nüshası bulunduğunu bildirmiş ve bu nüshalardan en eskisinin, H 759/M 1358 yılında istinsah edildiği bilgisini vermiştir.³ *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*'nun kütüphanelerde kayıtlı bazı nüshaları şu şekildedir:

Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, III. Ahmed, 2037: 401 varaktan oluşan bu nüsha, Abdullah b. Murâd tarafından 25 Şevvâl 898/9 Ağustos 1493 yılında istinsah edilmiştir. Müstensih, kendisinin İstanbul'da kâtip olduğunu bildirmiştir. Nüshanın zahriyesinde I. Mahmûd'a ait vakıf mührü ve tuğra bulunmaktadır. *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*'nun şimdilik elimizdeki en eski nüshası bu nüsha olduğundan çalışmamızda kaynak metinden yapılan alıntılar, bu nüshadan yapılmıştır.

Nevşehir Damad İbrahim Paşa İl Halk Kütüphanesi, 50 Damad 38: 278 varaktan meydana gelen bu nüsha, Abdülhâlık b. Abdurrahmân İbn Abbâs tarafından 17 Receb 969/23 Mart 1562 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu kayıttan sonra müellif nüshasının 15 Cemâziyeâhir 711/29 Ekim 1311 tarihinde tamamlandığı kaydına yer verilmiştir.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa 2088: Bu nüsha, Cevat İzgi'nin çalışmasında en eski nüsha olarak bahsettiği nüsha olup 292 varaktan oluşmaktadır. Müstensihi belli olmayan bu nüsha, 18

1 İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyâzî ve Tabii İlimler*, 472.

2 Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997), 66.

3 İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyâzî ve Tabii İlimler*, 472.

Muharrem 982/10 Mayıs 1574 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu nüshanın ferâğ kaydının olduğu 291b varağının derkenarında Arapça olarak 16 Cemâziyelâhir 759/26 Mayıs 1358 tarihi ve İsmâil b. Muhammed Ebi'l-Feth ed-Denûşerî eş-Şâfiî ismi kaydedilmiştir. Söz konusu kısmın hemen altında ise Türkçe olarak “*Ba‘zı nüshada tetimmesi bu ‘ibârâtle bulunup tetimme-i şâniyede yevmül-isneyn min cemâziyi’l-âhîr ilâ âhîrihî tahîr olunmuş târihlerüñ birini müsvedde itmâmına haml etmek mümkündür lâkin ismlerinüñ teğâyürî ber-vech-i te’vîl kabûl ...*” ifadesi yer almaktadır. Cevat İzgi, derkenardaki 759/1358 yılını esas alarak nüshayı en eski nüsha olarak nitelendirmiştir. Ancak yukarıda alıntılanan derkenardaki Türkçe ifadede de belirtildiği üzere 16 Cemâziyelâhir 759/26 Mayıs 1358 tarihi ve İsmâil b. Muhammed Ebi'l-Feth ed-Denûşerî eş-Şâfiî ismi diğer nüshaların bazısında da yer almaktadır. Dolayısıyla bu kaydın eserin müsvedde hâlinde temize çekilmesi ile ilgili bir kayıt olma ihtimali mümkündür.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Carullah Efendi 1527: 268 varaktan meydana gelen bu nüshanın sonunda 16 Cemâziyelâhir 759/26 Mayıs 1358 tarihi ve İsmâil b. Muhammed Ebi'l-Feth ed-Denûşerî eş-Şâfiî ismi kayıtlıdır. Bu kayıt, diğer nüshaların birkaçında da yer almaktadır. Ancak diğer nüshalarda bu kaydın haricinde istinsah tarihine ayrıca işaret edilen bir tarih olmasına rağmen bu nüshada konuyla ilgili yalnızca bu kayıt söz konusudur. Dolayısıyla bu nüshanın yukarıda Şehit Ali Paşa 2088 numaralı nüshanın derkenarında değinilen husus çerçevesinde müsveddeden temize çekilen ilk nüsha olma ihtimali mümkündür.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 3586: 362 varaktan meydana gelip ekseriyetle harekeli olarak yazılan bu nüsha, 16 Şevvâl 1008/30 Nisan 1600 tarihinde Ahmed b. Alâeddîn el-Gazî eş-Şâfiî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin baş taraftan bir sayfası eksiktir.

Library of Congress, Arabic Manuscripts, SM-8: 347 varaktan meydana gelen bu nüsha, Abdünnebî b. Muhammed b. Abdünnebî tarafından 7 Şaban 1093/11 Ağustos 1682 tarihinde istinsah edilmiştir.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Râgıp Paşa 959: 155 varaktan meydana gelen bu nüsha, Mustafâ et-Tabîb tarafından 10 Zülhicce

1183/6 Nisan 1770 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu nüshada *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehlubu*'nun bazı madde başları yer almamaktadır. Dolayısıyla eksik bir nüshadır.

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbî 1331: 352 varaktan oluşan bu nüshanın müstensihî Kâsım b. Hâfız b. Hüseyin olup istinsah tarihi belli değildir.

Zeytinoglu İlçe Halk Kütüphanesi, 43 Ze 415: 297 varaktan oluşan bu nüshanın istinsah tarihi belli değildir. Ferâğ kaydındaki kayda göre bu nüsha, İbnü'l-Muballit ismiyle bilinen İbrâhîm b. Necmeddîn b. Yahyâ Ali tarafından istinsah edilmiştir.

Fransa Milli Kütüphanesi, El Yazmaları, Arabe 3006: 304 varaktan oluşan bu nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Temmet kaydında İbn Kütbî tarafından eserin tamamlandığı tarihe yer verilmiştir. Ancak diğer nüshalarda İbn Kütbî'nin eseri telif ettiği tarih olarak 15 Cemâziyelâhir 711/29 Ekim 1311 kaydı bulunmakta iken bu nüshada 15 Cemâziyelâhir 711 yerine 25 Cemâziyelâhir 711/8 Kasım 1311 kaydı bulunmaktadır.

British Library, Orta Doğu Yazmaları, Or 5618: 336 varaktan oluşan bu nüshanın ferâğ kaydının olduğu kısım, yırtılmadan dolayı eksik olduğundan müstensih ve istinsah tarihi tespit edilememiştir.

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa 193: 244 varaktan oluşan bu nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Ferâğ kaydında eserin cumartesi günü tamamlandığı bildirilmesine rağmen hangi yılda ve kim tarafından yazıldığı hususunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ferâğ kaydından sonraki sayfada "esmâ-i hükemâ" başlığı altında tıp ilminde meşhur olan âlimlerin listesi verilmiştir. Bu nüshanın derkenarında zaman zaman madde başı bazı devâların Türkçe karşılıklarına da yer verildiği görülmektedir.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 3587: 344 varaktan oluşan bu nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Nüshanın sonunda İbn Kütübî'nin eserini 15 Cemâziyeâhir 711 tarihinde telif ettiği ile ilgili kayıt bulunmaktadır.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 3588: 334 varaktan meydana gelen bu nüshanın da müstensihî ve istinsah tarihi konusunda herhangi bir kayıt düşülmemiştir. Bu nüshada bazı madde başı devâlar sayfa kenarlarında verilmiştir. Bunun yanı sıra sayfa kenarlarında bazı maddelerle ilgili müstensihînin görüşlerine de yer verildiği görülmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed 2049: Toplam 122 varaktan meydana gelen bu nüsha, eksiktir. Nüshada mim harfinin bir kısmına kadarki deva adları yer almaktadır. Eksik bir nüsha olduğundan müstensih ve istinsah tarihi belli değildir. Nüshanın zahriye kısmında I. Mahmûd'a ait vakıf mührü ve tuğra yer almaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed 2054: 261 sayfadan oluşan bu nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir. Eserin sonunda İbn Kütübî'nin eserini ne zaman telif ettiği ve kaç yılında öldüğü hakkında bilgi verilmiştir. Söz konusu kısımda İbn Kütübî'nin eserini 15 Cemâziyelâhir 711/29 Ekim 1311 senesinde tamamladığı ve 754/1353 yılında ise vefat ettiği bildirilmiştir. Nüshanın zahriyesinde I. Mahmûd'un tuğrası ve 1b sayfasında ise vakıf mührü bulunmaktadır.

Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehlulu'nun şimdiye kadar Türkçeye yapılmış bir tercümesi tespit edilmiştir. Söz konusu tercüme, III. Murâd dönemi divan kâtiplerinden Hasan b. Abdurrahmân tarafından yapılmıştır. Aşağıda hem Hasan b. Abdurrahmân, hem de *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehlulu* üzerine yazdığı tercüme hakkında bilgiler yer almaktadır.

HASAN B. ABDURRAHMÂN VE *MÂ-LÂ* *YESA 'U'T-TABÎBE CEHLUHU* TERCÜMESİ

İbn Kütübî'nin Arapça kaleme aldığı *Mâ-Lâ Yesa 'u't-Tabîbe Cehlulu*, III. Murâd (ö. 1595) döneminde divân kâtibi olarak görev yapan Hasan bin Abdurrahmân tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Hasan b. Abdurrahmân, tercümesinin mukaddime kısmında; kendisini zayıf ve güçsüz sıfatlarıyla niteleyerek Osmanlı divân kâtibi Hasan oğlu Abdurrahmân olarak tanıtır. Hayatı boyunca birçok hastalığa yakalandığını ve bu sebeple birçok hekime müracaat ettiğini söyler. Tedavi için başvurduğu hekimlerle yaptığı sohbetler ve kurduğu arkadaşlıklar neticesinde onlardan yararlandığını; böylelikle tıp ilmine ilgi duyduğunu ifade eder. Hekimlerle görüşerek fikir alışverişinde bulunduğunu, birçok tıp kitabını incelediğini, incelediği eserler arasında *Mâ-Lâ Yesa 'u't-Tabîbe Cehlulu* adlı eserden çokça istifade ettiğini dile getirir. Kendisinin bu eserden çokça istifade ettiğini bildiren Hasan b. Abdurrahmân; İstanbul, Bursa, Edirne, Anadolu ve Rumeli Türklerinin yanı sıra Arap ve Acem diyarlarında yaşayan Türklerden bir kısmının bile Arapça bilmemesi ve bu eserin ise Arapça olmasının, eserden geniş halk kitesinin faydalanması önünde engel teşkil ettiğini beyan etmiştir. İşte bu sebeple halka fayda sağlamak adına söz konusu eseri Türkçeye tercüme ettiğini dile getirmiştir. Hasan b. Abdurrahmân, tercüme esnasında zamanın padişahının hocası ve kendisinin de hâmisi olan Hoca Sadeddin Efendi, ikinci İbn Sînâ olarak bilinen Sertabip Sinan Efendi ve tecrübesiyle zamanın hekimlerinin rehberi olan Bakkal-zâde Molla Muhyiddin Efendi'den çokça yardım aldığını, eserini bu kişilere kontrol ettirdiğini ve böylece eserin eksiklik ve şüphelerden arındırıldığını ifade etmiştir. *Mâ-Lâ Yesa 'u't-Tabîbe Cehlulu*'nun kendisi tarafından yapılan tercümesiyle konuyla alakalı Arapça ve Farsça eserlere müracaata ihtiyaç kalmadığını bildiren mütercim, gerekli düzeltme ve eklemeleri yaptıktan sonra eseri müsveddelerden temize çektiğini ve Sultân III. Murâd'a sunduğunu ifade etmiştir.¹ Cevat İzgi, sıkıntılı yerlerde Hoca Sadeddin Efendi ve Sertabip Sinan Efendi gibi devrin önemli şahsiyetlerinin mütercime yardım etmelerini, eserin dö-

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa 'u't-Tabîbe Cehlulu*, 2b-4b.

neminde itibar gören ve rağbet edilen bir el kitabı olduğunun göstergesi olarak değerlendirmiştir.¹

Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehluhu'nun Nüshaları

Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehluhu'nun Hasan b. Abdurrahmân tarafından yapılan Türkçe tercümesinin nüshaları en doğru şekilde *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*'nde² verilmiştir. Buna göre Hasan b. Abdurrahmân tarafından Türkçeye tercüme edilen eserin tarafımızca da kontrol edilen üç nüshası bulunmaktadır. Aşağıda bu nüshalar hakkında bilgi verilmiştir.

1. Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 22 Sel 4715: *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*'ndeki bilgilere göre bu nüsha, 20x30 cm dış ve 13x20 cm iç ebatlara sahip olup 783 varaktan oluşmaktadır.³ Bazı istisnalar hariç her sayfada 19 satır mevcuttur. Harekeli talik hatla yazılmıştır. Altın yaldız gömme salbek şemseli, köşebentli, kahverengi meşin kaplı mukavva ciltli olan eserin, arka kapağında yıpranma sonucu yer yer soyulmalar oluşmuştur. Nüshanın ön cilt kapağından sonra gelen sayfadan itibaren 10 varaklık deva fihristini içeren bir kısım bulunmaktadır. Zahriye kısmında eserin ismi siyah mürekkeple *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehluhu* olarak yazılıdır. Zahriyede ayrıca 1222/1807 tarihli Çelebi Mustafa Paşa'ya ait bir vakıf mührü de yer almaktadır. Eserin 1b sayfasında altın yaldız cetveli, tıgılı, mihrabiyeli serlevha bulunmaktadır.

Nüshada noktalamalar, madde başları ve bazı kelimeler, altın yaldızlı mürekkeple diğer kısımlar ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Metin, altın yaldızlı üç çizgiyle çerçeve içine alınmıştır. Nüshada sayfa kenarlarında madde başları ile bazı açıklamaların yazımında kırmızı, mavi, siyah ve altın yaldızlı mürekkep kullanılmıştır. Nüshanın 2b, 3b, 4a, 4b sayfalarında yer alan kişi isimlerinin altları -muhtemelen daha sonra- kırmızı mürekkepli kalemle çizilmiştir. Nüshanın bazı sayfalarının alt ve üst uç kısımlarında kopmalar meydana gelmiştir. Bu durum, birkaç sayfadaki bazı kelimeler

1 İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyâzî ve Tabii İlimler*, 472.

2 Komisyon, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi Vol. 1-2* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2006): 189.

3 Komisyon, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi Vol. 1-2*, 189.

dışında metnin okunmasına engel teşkil etmemektedir. Bazı sayfa kenarlarında ise rutubet lekeleri oluşmuştur.

Nüsha, mukaddime kısmından sonra “*âlusen*” (38a) maddesiyle başlar ve “*yenme*” (782b) maddesiyle son bulur.

Bu nüshanın önemi, doğrudan mütercim kaleminden çıkan nüsha olmasıdır. Eserin sonuna ilave edilen şu ifadede görüldüğü üzere bu nüsha, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehlulu'* nun mütercimi ve Osmanlı divan kâtiplerinden Hasan b. Abdurrahmân'ın kaleminden H 1001/M 1592-93 yılında tamamlanmıştır: “تمت كتابة هذه النسخة المباركة على يد مترجمه من العربيّ الي التركيّ حسن بن عبدالرحمن الكاتب بالديوان العالي العثماني ادام الله تعالى نظام العالم به الي يوم المعادي سنة احدى و الف من الهجرة النبوية عليه من الله تعالى افضل الصلوة و التحية / Bu mübarek nüsha, Arapçadan Türkçeye Osmanlı (Allah, dünya nizamını onunla daim kılsın) divan kâtiplerinden Hasan b. Abdurrahmân'ın kaleminden hicret-i nebeviden (yüce Allah'tan en güzel salat ve selam onun üzerinedir) sonraki 1001/1592-3 senesinde tamamlanmıştır.”¹ Elimizde doğrudan mütercim tarafından kaleme alınan nüsha mevcut olduğundan çalışmamızda tenkitli neşir yerine mütercim tarafından kaleme alınan bu nüsha esas alınarak metnin transkripsiyonu yapılmıştır.

2. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, III. Ahmed, 1970: Bu nüsha, üç ciltten müteşekkildir. Birinci cildi 495, ikinci cildi 458, üçüncü cildi ise 439 varak olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi'* nde verilen bilgilere göre 26x31 cm dış ve 14x30 cm iç ebatlarında olan bu nüsha, sülüse yakın nesih hatla yazılmıştır.² Bordo meşin kaplı, mukavva ciltli, gömme salbek şemselidir. Üç cildin de dış kapaklarında yer yer yıpranmalar görülür. İkinci cildin arka iç kapağı ve birinci cildin ön ve arka iç kapaklarının orta kısımları ebru desenlidir. İkinci ve üçüncü ciltlerin kapaktan sonra gelen sayfalarında Arap harfleriyle kaçınıcı cilt olduğu ve *min kitâbi tıbb tercüme-i Hasan İbn 'Abdurrahmân* ifadesi yazılmıştır. Birinci cildin zahriyesinde, ikinci cildin 1b sayfasında, üçüncü cildin ise zahriye ve 1b sayfasında I. Mahmûd'a (ö. 1754) ait vakıf mührü ve tuğra bulunmaktadır.

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabîbe Cehlulu'*, 783a.

2 Komisyon, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* Vol. 1-2, 189.

Harekesiz olarak yazılan bu nüshada bazı madde başları ve kelimeler harekelenmiştir. Noktalamalar, madde başları, önemli kelimeler ve sayfa kenarlarında tekrarlanan madde başları kırmızı mürekkepli kalemle; diğer yerler ise siyah mürekkepli kalemle yazılmıştır. Sayfa altlarında reddâdeler kullanılmıştır. Bazı sayfalarda rutubet nedeniyle lekeler oluşmuştur. Katalogta bu nüshanın H 1000 civarında istinsah edildiği¹ bilgisi yer alsa da nüshada eserin kim tarafından, ne zaman istinsah edildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu nüshanın bazı kısımları eksiktir. Nüshada madde başı devaların bazen bir cümlesi ve/veya bir bölümü eksikken bazen de tamamının eksik olduğu tespit edilmiştir. Söz gelimi “mî'a, nārinc, nebîz, nuḥās, na'ām, yebrūḥ” maddelerinin bazı kısımları eksiktir. Özellikle 3. cildin sonlarına doğru madde başı devaların önemli bir kısmının veya tamamının eksik olduğu görülmektedir. Söz konusu kısımda eksik olduğu tespit edilen devalar şunlardır:

“Müşelleş, müc, maḥleb, maḥmüde, muḥāṭa, muḥḥ, maḥîz, midād, merzencüş, mürrân, mürr, mürrâr, mürrâniye, merv, mermâḥüz, mürriḥ, meryâfilün, mürri, merḥîtis, merṭis, mürdâsenc, mir'izâ, merḳaşışâ, merâyir, murḳid, merârü'ş-şahrâ, mercân, mürîḥe, mizr, mizmârü'r-râ'î, misk, meşḳaküniyâ, müsta'cile, misvâkü'r-râ'î, misvâkü'l-ḳurüd, misvâkü'l-'abbâs, miskü'l-cinn, mis, mişmiş, muştu'l-gül, muştu'r-râ'î, müşkiṭrâmşîr, maştakî, maş', maşl, mişbâḥü'r-Rûm, maşârin, maṭbūḥ, mi'â, mi'de, muḡaş, maḡre, maḡnîsâ, maḡârfîr, maḡd, müfferiḥ, muḳl, maḳdûnus, miknese-i Ḳuraşîyye, milḥ, menn, mevz, mûm, mûmiyâ, mühâ, meys, mîvîzec, mey-sûsen, nuḥâm, nuḥâle, nuḥâ', ned', nezûk, nercis, nesrîn, nesr, neşâ, nüşâretü'l-ḥaşeb, neşef, nuḍâr, naṭrûn, na'nâ', nuḡar, neft, nefel, nilk, nemmâm, nemâriḳ, neml, nemr, nemeksüd, nüşâdır, nevâris, nûre, nevâ, nemhâ, nehel, nîlüfer, nil ve nîlec, vâḳ, veber, vec, vaḥşîzaḳ, veda', vedaḥ, verd, verd-i müntin, verdü's-sibâḥ, verdü'l-ḥamîr, verd-i defrâ, verd-i şînî, vers, verşân, verel, varaḳ, vezeḡa, vesah, vesahü'l-kevâ'ir, vesme, veşîc, vuşc, vaşak, va'al, vaḡd, vuḳl, veleb, hâsmünyâ, hâl-i bevvă, hâlûk, hebîd, hüdhüd, hernüve, hürd, harḳalûs, herṭumân, hezâr-cuşân, heşt-dehân, heft-pehlü, helyün, hülk, helîlec, hindibâ, hüvmül-mecûs, heyûfâriḳûn, heyûḳaşîdâs, heyzumân, hîl-i bevvă, hîrûn, yâḳût, yâsemîn, yebrūḥ-ı şanemî.”

1 Komisyon, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi Vol. 1-2*, 189.

3. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 1360/1: Katalog bilgisine göre bu nüsha, 21x33,8 cm dış ve 24x12 cm iç ebatlara sahiptir.¹ Harekesiz nesih hatla yazılmış olup 395 varaktan meydana gelmektedir. İstisnalar hariç nüshanın her sayfasında 29 satır bulunmaktadır. Nüshanın iç kapağından sonra gelen ilk on beş varakta madde başı olan sözcükler için Arap alfabesine göre sıralanmış bir fihrist bulunur. Fihristte eserdeki madde başı sözcüklerin Yunanca, Farsça, Arapça karşılıkları, hangi sayfada buldukları ve Türkçe karşılıklarının verildiği beş sütun bulunmaktadır. Bu fihristin ardından *Tertîb-i Müfredât-ı Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'* başlığı altında sekiz sütundan oluşan bir fihrist daha bulunur. Bu fihristin her sütununda ise eserdeki madde başı kelimeler, kırmızı mürekkeple yazılıp altlarına siyah mürekkeple Türkçe karşılıkları yazılmıştır. Bu fihristten sonraki sayfada ise bazı deva tarifleri bulunmaktadır. Nüshada metnin başladığı 1b sayfasından önceki kısımda müteaddit defa Arap harfleriyle *Hâzâ Kitâbu Mâ-Lâ Yesa'* yazılmıştır. Eserin başladığı 1b sayfasında kırmızı mürekkepli çift çizgiyle çerçevelenmiş bir şekilde eserin adı siyah mürekkeple *Mâ-Lâ Yesa'ü't-Tabîb* olarak yazılmıştır. 1a ve 1b sayfalarında metin, kırmızı mürekkeple çizilmiş üç çizgiyle; diğer sayfalarda tek çizgiyle çerçeve içine alınmıştır. Nüshada madde başları ve bazı kelimeler, kırmızı mürekkeple diğer yerler ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Harekesiz olan nüshada madde başı sözcükler, bazen harekeli yazılmıştır. Nüshada sayfa altlarında yer yer reddâdeler kullanılmıştır.

Bu nüshanın tertibi diğer iki nüshadan farklıdır. Müstensih, madde başı devaların Türkçe karşılıklarını esas almış ve bu Türkçe karşılıkları da elifba sırasına göre dizmiştir. Diğer iki nüshada ise *Mâ-Lâ Yesa'ü't-Tabîbe Cehluhu'* nun tertibi esas alınmıştır. Söz gelimi “*ḫî̄n*” maddesi, Selimiye ve Ayasofya nüshalarında “*ḫarfu'ṭ-ṭā*” başlığındaki devaların sıralandığı kısımda yer alırken bu nüshada ise “*ḫî̄n*”in Türkçedeki “balçık” karşılığı esas alınarak “*ḫarfü'l-be*”de bu maddeye yer verilmiştir. Nüshanın tamamında bu usûl takip edilmiştir. Dolayısıyla bu nüshadan bir maddeye başvurulması icap edildiğinde evvela nüshanın başındaki fihrist kısmından o maddenin Türkçe karşılığına ve ardından söz konusu maddenin Türkçe

1 Komisyon, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* Vol. 1-2, 189.

karşılığının elifba sırasına göre dizilmiş metinden alfabetik olarak geldiği sıraya bakılmalıdır. Kısacası müstensih, madde başı deva adlarını tertip ederken deva adlarının diliçi çevirilerini esas alarak nüshayı Arap alfabesine göre dizmiştir. Selimiye ve Ayasofya nüshaları “âlusen” maddesi ile başlayıp “yenme” maddesiyle sonlanmakta iken bu nüsha “insân” maddesi ile başlayıp “yoğurt” maddesi ile son bulmuştur.

Müstensih, mukaddime kısmında bazı ifadeleri atlamış, bazı satırları karıştırmış ve bazı madde başlarını ise metne dâhil etmemiştir. İslami Tıp Yazmaları Kataloğunda nüshanın istinsah tarihi H 12. yüzyıl olarak verilmiştir.¹ Ancak nüshada eserin kim tarafından, ne zaman istinsah edildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nüshanın olduğu yazmanın sonuna Nasrüddîn Tûsî'ye atfedilen *Bâh-nâme-i Pâdişâhî* adlı eserin tercümesinden oluşan bir bâh-nâme ilave edilmiştir.² Bu bah-nâme, nüshanın 401b-414a sayfaları arasındadır. Nüshanın 415b-420b sayfaları arasında bazı terkip ve deva tarifleri yer almaktadır.

Hasan b. Abdurrahmân'ın Tercüme Yöntemi

Hasan b. Abdurrahmân eserin girişindeki sebab-i telif kısmında İbn Kütübî'nin eserini tercüme ederken nasıl bir tercüme yöntemi izlediği hususunda okuyucuyu bilgilendirmiştir. Bu kısımda tıpla ilgili en eski bilgilerin Yunanlı hekimlere ait olduğunu ve bu hekimlerin en meşhurları olan Diskürdiyûs (Dioscorides, MS 1.) ve Câlînûs (Galen, ö. 200 [?]) başta olmak üzere diğer hekimlerin de tecrübe ettikleri yararlı ve zararlı devalardan adları bilinmeyenleri yine Yunanca adlar vermek suretiyle kitaplarına yazdıklarını ve bu kitapları Arapçaya tercüme edenlerin söz konusu devalardan Arapça karşılıkları bulunmayanları veya bilinmeyenleri Yunanca adlarıyla tercümelerine dâhil ettikleri bilgisini vermiştir. Aynı şekilde kendi tercümesinde de Türkçe karşılıkları olmayan deva adlarını orijinal dillerindeki şekilleriyle yazdığını; ancak bu devaların ayırt edici özelliklerini Türk-

1 Ramazan Şeşen vd., *Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları Kataloğu* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul Renkler Matbbası, 1984), 199'dan alınan bilgi Komisyon, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi Vol. 1-2*, 189'da verilmiştir.

2 Ayrıntılı bilgi için bk. İter Uzel, “Türkçe Bâhnâmeler Hakkında Bir İnceleme”, *Kebikeç* 13 (2002): 191-206; Ahu Cavlazoğlu Davulcu, “Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitaplarından Biri Bâh-Nâme-i Pâdişâhî Tercümesi”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6/15 (2018): 40-52.

çe olarak açıkladığını, böylece kitabı okuyanların adı bilinmeyen bu devaların fayda ve zararlarından habersiz kalmayacağını dile getirmiştir. Aynı zamanda tercüme ettiği bu kitabın, Arapça ve Farsça kaleme alınmış diğer müfredât kitaplarındaki bütün bilgileri içerdiğini, dolayısıyla konuyla ilgili başka bir esere bakmaya ihtiyaç bırakmadığını ifade etmiştir. Mütercim konuyla alakalı cümleleri şu şekildedir:

“Lâkin ma'lûm-ı fuzalâ-yı 'uqâlâdur ki ibtidâ-yı zuhûr-ı tecârib ü tedâvî tã'ife-i Yûnân zamânlarında olup hûkemâ-yı Yûnân'dan Hâkîm-i fâzil Dîşkürdiyûs ba'dehu Hâkîm Câlînûs ve ğayrılar tabâyi' ü menâfi' ü mazâr-ı nebâtât ü hayvânâtı tecrîbe âtdüklerinde qadîmden ism-i ma'rûfi olmayan eger nebâtât ve eger hayvânât ve ğayrıyı teşhîş ü temyîz için yine lisân-ı Yûnân üzere ism ta'yîn âdûp kitâblarına yazup ba'dehu kütüb-i Yûnânî lisân-ı 'Arabîye terceme olunduğda lisân-ı 'Arabda dağı ism-i meşhûrî olmayan kütüb-i 'Arabîyyede dağı ğerü ol ism-i Yûnânî ile zîkr olunmuşdur. Ve lisân-ı Türkî ki nefsinde müstakîl ve mütemeyyiz olmayup belki Fârisî ve 'Arabî ve sâ'ir elsinde mülemma' hâdis-i lisân olduğundan ğayrı Türkî ile tekellüm edenlerden bir ferd hûkemâ-yı Yûnân ve 'Arab gibi tecrîbe ve imtihân-ı edviye semtine sâlik olmayup ekşer edviye ism-i Yûnânî veyâhüd 'Arabî veyâhüd Hindî veyâhüd ğayrı ile ma'rûf ve meşhûr olup lisân-ı Türkîde ismi olmağın ğerü ol ism ile îrâd olunup zîkr olunmuşdur. Fe-ammâ evşâfi ve 'alâmâtı lisân-ı Türkî ile zîkr olunmağıla mechûl qalmayup bi't-tamâm ma'lûm olup kitâb-ı mezbûruñ menâfi' ü 'umûm üzere olup lisân-ı Türkîde kırâ'at-ı sevâda mâlik olanlaruñ dağı ma'lûmları olur. Bi'l-cümle fenn-i müfredâtıda âher kütüb-i 'Arabîyye ve Fârisîyyeye mürâca'ata ihtiyâc qalmamışdur.”¹

Mütercim, zaman zaman bazı kelime veya terkiplerin kaynak metnin nüshalarındaki farklı yazılışlarına değinmiştir. Söz gelimi “'üdu'r-rîh” maddesini tercüme ederken bu terkinin kaynak metnin nüshalarındaki farklı hâlleri ile ilgili şu cümlelere yer vermiştir: “Ba'zı nüshalarda zâ ve nûn ile 'üdu'z-zenc vâkı' olmuş; ma'nâsı tã'ife-i Zencî 'üdi demek olur ve ba'zı nüshada 'üdu'r-rîh vâkı' olmuş; ma'nâsı zâhirdür.”²

Kaynak metindeki bazı madde başları tercümede farklı imla edilmiştir. Bu şekilde farklı imla edilen madde başları aşağıda tablo üzerinde verilmiştir.

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'üt-Tabîbe Cebluhu*, 3a-4b.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'üt-Tabîbe Cebluhu*, 563a.

Tablo 1: Kaynak Metin ve Tercümede Farklı İmla Edilen Madde Başları

Madde Başı Devanın Kaynak Metindeki Şekli ¹	Madde Başı Devanın Tercüme-deki İmlâsı	Madde Başı Devanın Kaynak Metindeki Şekli	Madde Başı Devanın Tercü-medeki İmlâsı
Ufîmîzyün ²	Afîmîzbün ³	Afilun ⁴	Eflîn ⁵
Ünütüliyyün ⁶	Übütilün ⁷	İzâ erîzdâ ⁸	Endâ ezîdâ ⁹
Cemseb ¹⁰	Cemeşt ¹¹	Ĥacer-i ferâmî ¹²	Ĥacer-imerâmî ¹³
Ĥuryuş ¹⁴	Ĥarî ¹⁵	Ĥazâh ¹⁶	Ĥızâ ³ et ¹⁷
Ĥaşâ ¹⁸	Ĥasy ¹⁹	Ĥaşl ²⁰	Ĥuşk ²¹
Delîk ²²	Delîl ²³	Raĥâfis ²⁴	Raĥâķis ²⁵
Sünbâzec ²⁶	Sünbâdec ²⁷	Şeş ²⁸	Şebt ²⁹

- 1 Kaynak metindeki madde başı devaların Latince edilmesinde eldeki nüshalar kontrol edilmiş ve nüshaların çoğunluğunda hangi şekilde imla edilmişse o şekli tercih edilmiştir. Çünkü bazı maddeler, kaynak metnin orijinal nüshalarında farklı imlalarla yazılmıştır.
- 2 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 32b.
- 3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 84a.
- 4 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 33b.
- 5 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 86a.
- 6 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 44a.
- 7 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 108b.
- 8 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 45a.
- 9 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 112a.
- 10 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 99a.
- 11 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 224a.
- 12 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 110a. Diğer nüshalarda bu devanın ĥacer-i ĥarâmî, ĥacer-i nâmî, ĥacer-i sezâmî, ĥacer-i nerâmî vb. yazılışları da mevcuttur.
- 13 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 246a.
- 14 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 116b.
- 15 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 260a.
- 16 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 117a.
- 17 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 261a.
- 18 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 134b.
- 19 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 295a.
- 20 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 140b.
- 21 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 306a.
- 22 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 161a.
- 23 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 345a.
- 24 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 186b. Diğer nüshalarda raĥâķis ve raĥâķis versiyonları da söz konusudur.
- 25 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 396b.
- 26 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 228b.
- 27 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 473a.
- 28 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 235b.
- 29 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 484a.

Şāmaryūmā ¹	Şāmarbūmā ²	Žicāc ³	Žihāh ⁴
Ṭālīkūn ⁵	Ṭālīkūn ⁶	Ṭayṭān ⁷	Ṭayṭalān ⁸
Ġālyūn ⁹	Ġālbūn ¹⁰	Füvv ¹¹	Fīk ¹²
Ḳırnıfān ¹³	Ḳarnafād ¹⁴	Ḳaynefher ¹⁵	Ḳafher ¹⁶
Kebve ¹⁷	Kīsūvn ¹⁸	Leḫyāy ¹⁹	Liḫyāni ²⁰
Lenḫīṭis ²¹	Liḫīṭis ²²	Līmū ²³	Līmūn ²⁴
Mānūn ²⁵	Māyūn ²⁶	Mānihistān ²⁷	Mānihşāh ²⁸
Verdü'z-züvāni ²⁹	Verd-i defrā ³⁰		

Mütercim, eserin genelinde kaynak metne sadık kalarak tercümesini gerçekleştirmiştir. Ancak mütercimin zaman zaman kaynak metinde yer almayan bazı ilavelerde bulunduğu ve kaynak metinden eksiltmeler yaptığı

- 1 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 247a.
- 2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 502a.
- 3 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 256b.
- 4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 514b.
- 5 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 258b.
- 6 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 517b.
- 7 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 263a. Bazı nüshalarda ṭayṭāf, ṭayṭāf versiyonları da söz konusudur.
- 8 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 524a.
- 9 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 285a.
- 10 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 566a.
- 11 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 297a.
- 12 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 587a.
- 13 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 308a. Bu kelimenin bazı nüshalarda ḳırnıfār, ḳırnıfāre, ḳırnı'ār, ḳırnıhār versiyonları da söz konusudur.
- 14 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 605a.
- 15 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 321a.
- 16 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 628a.
- 17 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 325a.
- 18 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 637a.
- 19 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 350a.
- 20 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 683b.
- 21 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 353a. Bu kelimenin bazı nüshalarda lençīṭus, laḫniṭis, laḫī-nis versiyonları da söz konusudur.
- 22 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 689a.
- 23 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 356b.
- 24 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 696a.
- 25 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 365b.
- 26 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 714b.
- 27 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 366b.
- 28 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 716b.
- 29 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 397a.
- 30 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûr-Tabibe Cehlubu*, 768a.

da görülmektedir. Aşağıda öncelikle mütercim tarafından kaynak metne yapılan ilaveler üzerinde durulmuş, ardından mütercimin kaynak metinden yaptığı eksiltmelere değinilmiştir.

a) Mütercimin Kaynak Metne Yaptığı İlaveler

Mütercim tarafından yapılan ilaveler, madde başı deva adlarının Türkçe karşılıklarının verilmesi, söz konusu adların hangi dilde oldukları ve bir dilden diğer bir dile geçerken uğradığı değişiklikler; kaynak metinde daha önce değinilen veya eserin ilerideki sayfalarında değinilecek hususlar söz konusu olduğunda müellif tarafından yalnızca bu duruma işaret edilmekle yetinilmesine rağmen mütercim tarafından kaynak metinde olmayan birtakım bilgiler verilmesi; ele alınan herhangi bir konu kapsamında gerekli görüldükçe ek bilgiler verilmesi; konuyla ilgili başka âlim veya hekimlerin –bazen eserlerinin ismi de zikredilmek suretiyle- görüşlerinin aktarılması; kaynak metnin bir kelime veya ibaresinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla “ya‘nî” bağlacıyla söz konusu kısmın genişletilmesi; metinde geçen bir hastalık, hayvan veya bitki adının tarifinin yapılması vb. şekillerdedir. Bahsedilen hususlarla alakalı 3'er örnek, aşağıda tablolar üzerinden sunularak mütercimin kaynak metne yaptığı ilaveler konusunda bir çerçeve çizilmiştir:

Tablo 2: Madde Başı Deva Adlarının Türkçe Karşılıklarının Eklenmesi, Söz Konusu Adların Kökeni ve Bir Dilden Diğer Dile Geçerken Uğradığı Değişikliklerle İlgili İlavelere Misaller

Konu Başlığı	Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabibe Cehlulu'daki Şekli ¹	Tercümedeki Şekli ²
Benätü'r-ra'd	هي الكماء وسنذكر في الكاف و سميت بذلك لان الارض ينشق عنها بالعدد ³	Gök gürlemesi kızları demektedir. <u>Murâd mantar dedükleridir.</u> Harf-i kâfda zıkr olunur. <u>Mantar, gök gürledikde yerler çatlayup fi'l-hâl bitdüğüçün bu vechle nâm vërdiler.</u> ⁴

- 1 Çalışmamızda *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabibe Cehlulu*'nun orijinalinden yapılan alıntılar, eserin Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi III. Ahmed 2037 numaralı nüshasından yapılmıştır.
- 2 Çalışmamızın bu bölümünde altı çizili olarak verilen kısımlar, sol sütunda verilen kaynak metnin cümlelerinin tercümelerine karşılık gelen kısımlardır. Bunun haricindeki kısımlar ise mütercim tarafından yapılan ilavelerdir.
- 3 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabibe Cehlulu*, 75a.
- 4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabibe Cehlulu*, 175b.

Füdenç	معزب عن الفارسي و يسمى باليوناني غليجن. ¹	<u>Fārisī</u> lafz-ı pūdīneden ta'rib olunmuş ismdir. Türkide yarpuz dedükleri nebâtdur. <u>Yünānīde</u> ğalīcen dērler. ²
Şekülüfendiryâ	اسم يوناني ³	<u>İsm-i Yünānīdūr</u> . Murād, İstānbül'da kırık ayaklu dedükleri ĥayevāndur. ⁴

Tablo 3: Kaynak Metinde Daha Önce Deĝinildiĝinden veya Eserin İleriki Sayfalarında Deĝinileceĝinden Herhangi Bir Açıklama Yapılmayıp Geçilen Ancak Mütercim Tarafından Söz Konusu Kısımlarda Yapılan İlavelerle İlgili Misaller

Konu Başlığı	Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlulu'daki Şekli	Tercümedeki Şekli
Gāv-çeşm	هو اسم للبهار و قد ذكر في الباء ⁵	İsm-i Fārisīdür. 'Aynü'l-baĥar ya'nī şıĝır gözi demekdür. <u>Murād muĥad-demā ĥarf-i bâda bahār dēyü zikr olunmuşdur</u> ki ĥaĥîĥatde bâbūnec dēdükleri çiçekden bir şınıfdur. ⁶
Dühnü'l-'asel	هو الأونومالي باليوناني و قد ذكر في الالف ⁷	'Asel yaĝı demekdür. <u>Murād muĥad-demā ĥarf-i elifde zikr olunan alāvmālīdūr</u> ki 'asel-i Dāvūd 'aleyhi's-selām demekle meşhürdür. ⁸
Cevz-i ermāniyūs	هو للمخلاة و هي تریاق السموم و سيذكر في حرف الميم ⁹	Nevrüz günlerinde yēdi dānesin yēdükleri <u>muĥallişa dēdükleri devānuū ismidür</u> . Cümle zehrlere tiryākdur. <u>Ĥarf-i mīmde zikr olunur inşā'allāhu te'ālā</u> . ¹⁰

1 İbn Kütbi, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 297b.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 588a.

3 İbn Kütbi, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 217a.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 454a.

5 İbn Kütbi, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 322b.

6 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 632a.

7 İbn Kütbi, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 174b.

8 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 373a.

9 İbn Kütbi, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 104b.

10 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabibe Cehlubu*, 235a.

Tablo 4: Herhangi Bir Konu Kapsamında Gerekli Görüldükçe Mütercim Tarafından Yapılan İlavelerle İlgili Misaller

Konu Başlığı	Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu'daki Şekli	Tercümedeki Şekli
Fävânyâ	و يعرف بالمغرب بورد الحمير ¹	'Üdu'ş-şalîb dedükleri meşhûr kök nebâtî-nuñ bir şınıfıdır. <u>Diyâr-ı mağribde çiçeği-ne verdü'l-hamîr</u> ya 'nî eşekler güli <u>dêrler</u> . ²
Ĥabbü'z-zelem	هو صنغان ³	İstânbül'da şâ'ife-i 'Arab ĥabbü'l-'azîz de-yü řatduĥlarıdır. <u>İki dürlüdü</u> . ⁴
Enĥardıyâ	اسم رومي للبلاد و معناه شبيه القلب و سيذكر في الباء ⁵	<u>İsm-i Rümîdür</u> . Belâdur dedükleri <u>devâ-nuñ ismidür</u> . <u>Enĥardıyânun ma'nâsı ĥalbe beñzer demekdür</u> . Zîrâ ĥalb, şekl-i şanavberîdür. Belâdur daĥı eyledür. <u>Ĥarf-i bâda zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ</u> . ⁶

Tablo 5: Herhangi Bir Konuda Başka Âlim veya Hekimlerin Görüşlerine Yer Verilmesi Noktasında Yapılan İlavelerle İlgili Misaller

Konu Başlığı	Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu'daki Şekli	Tercümedeki Şekli
Kebîkeç	اسم معرب عن الفارسي و هو اربعة اصناف ⁷	<u>Fârisîden ta'rib olunmuşdur</u> . <u>Müfredât-ı İĥtiyârât-ı Bedî'î</u> řâĥibî zîkr eder ki beyâbânî kerefsden bir günesîdür. Türki-de düĥün çiçeği dêrler. <u>Dört şınıfıdır</u> . ⁸

1 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 288a.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 569b.

3 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 157a.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 239b.

5 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 43b.

6 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 107a.

7 İbn Kütbî, *Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 323b-324a.

8 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'û't-Tabibe Cehlulu*, 634b.

Ālusen	يوناني و بعضهم يزيد وأوا بعد اللام ¹	<u>İsm-i Yūnānīdūr</u> . Şāhib-i kāmūs raḥimehullāhu te‘ālā zıkr eder ki اليونانيون جيل انقرضوا ya‘nī Yūnāniyyūn dēdükleri ṭā‘ife zamān-ı kādīmde bir ṭā‘ife idi. Cümlesi dūkenūp ḥālā dūnyāda nesleri yokdur ve tāriḥ yazan ‘ulemādan Kindī nām ‘ālim zıkr eder ki Yūnān evlād-ı ‘Arab’dan bir kabīle-nūn babası ve başı olan Kaḥṭān nām ‘Arabuñ qarındaşıdır. Vilāyet-i Yemen’de vücūda gelüp ba‘dehu Mağrib diyārına varup anda sākin olup Mağrib ṭā‘ifesinūn lisāni ile tekellüm eyledi ammā Reḳāṣī nām ‘ālim zıkr eder ki Yūnān, Nūḥ nebī ‘aleyhi’s-selām evlādından Yāfiş oğlıdır, evlād-ı ‘Arab’dan ve evlād-ı Rūm’dan degüldür. Ve bu kavlı meşhürdür lākin muşārūn-ileyh Yūnān sāhil-i baḥr-i Rūm’da sākin ‘ākil ve ‘ālī himmetlü ve tedbīrlü kimesne idi. Aña bin’en meşhūr olup mensūbātuna Yūnāniyyūn dērler. <u>İmdi ālusen, zıkr olunan ṭā‘ifenūn lisāni üzre bir nebāt ismidür.</u> ²
Aṭrīlāl	اسم بربري معناه رجل الطير و يعرف بمصر برجل الغراب ³	<u>İsm-i Berberīdūr</u> . Şāhib-i kāmūs raḥimehullāhu te‘ālā zıkr eder ki وَيُرْتَجَلُ وَهُمْ الْبِرَابِرَةُ وَهُمْ بِالْعَرَبِ و ya‘nī Berber diyār-ı garbda bir ṭā‘ifeden ‘ibāretdür. Cem‘ine Berābire dērler. İm-di bu ṭā‘ife lisānınca aṭrīlāl, <u>kuş ayağı demekdür. Bu nebāta Mısır’da riḳlū’l-ğurāb ya‘nī qarğa ayağı dērler.</u> ⁴

Tablo 6: Kaynak Metnin Bir Kelime veya İbaresinin Daha İyi Anlaşılmasını Sağlamak Amacıyla “ya‘nī” Bağlacıyla Yapılan İlavelerle İlgili Misaller

Konu Başlığı	Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu’daki Şekli	Tercümedeki Şekli
Kündüs	و ينفع من الخشم شما و سعوطا ⁵	<u>Kokulamak ile ve burundan içerü komağıla ḥaşem ya‘nī</u> burun içerüsünde maraz olmağıla burun içinde çirkin rā-yiḥa olup sâ‘ir rāyihaları toymamak <u>marazına nef eder.</u> ⁶
Dīnsākūs	و معناه الدايم العطش و يعرفه اهل المغرب بشوك الدراج و يعرف ايضا بمشط الراعي و يعرف بخس الكلب ⁷	<u>Ma‘nāsī dāyimū’l-‘aṭaş ya‘nī</u> dāyimā şusuz nebāt <u>demekdür. Ehl-i Mağrib yanlarında şevkü’d-dürrac ya‘nī</u> turaç dēdükleri kuş dikenini <u>demekle ma‘rūfdur. Maştu‘r-rā‘ī ya‘nī</u> çoban tarağı daḥı <u>dērler. Ḥassū’l-keleb ya‘nī</u> köpek marulı daḥı <u>dērler</u> bir gūne dikendür. ⁸

1 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 10b.

2 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 38a-38b.

3 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 11a.

4 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 39b.

5 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 342b.

6 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 668a.

7 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 175b.

8 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘u’t-Tabibe Cehlulu*, 374b.

Lihye-tü'l-himâr	هو كزبرة البير و هي البرسيانوشان ¹	Murâd <u>kıyu küzberesi ya'nî</u> kişnicî demekdür ki <u>ber-siyâvşân</u> demekle <u>ma'rûf</u> nebâtdur ki Türkide baldırıkara dërler. ²
------------------	--	--

Tablo 7: Kaynak Metinde Geçen Bir Hastalık, Hayvan veya Bitki Adının Tarifinin Yapılması Noktasında Yapılan İlavelerle İlgili Misaller

Konu Başlığı	Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu'daki Şekli	Tercümedeki Şekli
'Anber	و قد يسعط به مع دهن المرزنجوش او دهن البابونج او دهن الاقحوان او الحماحم فيحلل عسل الدماغ الباردة والغليظة و يفتح سدده ³	<u>Eger şovukdan ve ğalîz hıltlardan dimâğı marîz olan kimesneye hamâhim veyâhüd uqşuvân veyâhüd pâpâdyâ veyâhüd merzencüş yağıyla bir miqdâr 'anber se'ût etseler burnından içerüye akıtsalar ol makûle şovukdan ve ğalîz hıltlardan olan marazları tahlîl edüp dimâğda olan süddeleri açâ.</u> Hamâhim, sulfân börki ve gül-i Yûsuf dedükleri çiçekdür. Uqşuvân, Türkide inek pâpâdyası dedükleri bir güne büyük ve beyâz pâpâdyadır. Merzencüş, reyhân-ı Dâvüd 'aleyhi's-selâm dedükleri gökçe çiçek nebâtdur, râyihası hoşdur. ⁴
'Anber	و قد يتخذ منه شمامات كالنفّاح يشتمها من يعرض له الفالج والقوة والكرز فيتفعون بشتمها ⁵	<u>Eger 'anberden şemmâme ya'nî alma gibi koçulayacak edüp fâlic veyâhüd laqve veyâhüd küzâzî olan kimesneler dâyimâ koçulasalar küllî nef eyleye.</u> Fâlic dëyü bedenün bir tarafı hiss ü hareketden kalup şarkmasına dërler. Ekşeriyâ dimâğdan ruţubât-ı fâside dökülmesinden olur. Laqve dëyü yüzün bir cânibi egri olmasına dërler. Küzâz şolup kırumağa dërler. Ekşeriyâ ziyâde şovuk almakdan olur. ⁶
Anîsün	و اذا اكتحل به مدقوقًا منخولًا شفى السبل المزمن ⁷	<u>Eger dögüp elekden geçürüp göze iktihâl etseler eskiden olan sebeli gidere.</u> Sebel dëyü gözde olan şamarlar kan ile şolup kızarmağdan olan perdelenmesine dërler ve ağrısına dërler. ⁸

Mütercim, bazen kaynak metinde zikredilen yer adlarında değişiklikler veya bu adlara eklemeler yapmıştır. Söz gelimi, kaynak metnin “kebere”

1 İbn Kütbü, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 350a.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 683b.

3 İbn Kütbü, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 277b.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 551b.

5 İbn Kütbü, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 277b-278a.

6 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 551b.

7 İbn Kütbü, *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 40a.

8 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 99a.

başlığındaki “فانّ المكي اقوي من العراقي” cümlesinde “İrāk” adı zikredilmesine rağmen tercümede bu isim “Bağdād” şeklinde değiştirilmiştir: “Pes Mekke’de olan Bağdād’da olandan kavīrağdur.”² Kaynak metnin “fāz” maddesindeki “قال الرازي دواء يجلب من بلاد الترك حارّ شديد اليبس”³ cümlesinde altı çizili olarak gösterildiği üzere “bilād-ı Türk” ifadesi yer almaktadır. Mütercim, bu ifadeyi Türkçeye aktarırken “Türk” ve “Hıtā” vilayetlerinin isimlerine yer vermiş ve bu iki şehrin Hind diyârında olduğunu belirterek kaynak metinde yer almayan Hind ülkesi ve Hıtā şehrini ilave etmiştir: “Hind cāniblerinde Hıtā ve Türk vilāyetlerinden getürürler bir devādur ki ziyāde hārr u yābisdür.”⁴

Mütercim, kaynak metnin mukaddime kısmının girişini tercüme ederken bazı kelimeleri sarf kaideleri çerçevesinde değerlendirmiş ve konuyla ilgili kaynak metinde bulunmayan bilgilere yer vermiştir. Söz gelimi kaynak metnin “جعل العناصر سبباً مادياً للكائنات الفاسدات”⁵ cümlesini “Eyle Allāh’dur ki ‘anāşır-ı erba‘ayı kāyināt ve fāsīdāta sebeb-i mādī kıldı.”⁶ şeklinde tercüme ettikten sonra cümledeki anāşır kelimesi hakkında konuyla ilgili şu malumata yer vermiştir: “‘Anāşır, cem’-i ‘unşurdur. ‘Unşur, aşl demekdür ki ‘ālem-i kevn ü fesādada olan ecsām-ı muhtelifetü’t-ıtbā’ bu ‘anāşırdan terkib olunup bi-ğudretillāhi te’ālā zuhūra gelür. ‘Anāşır, dördtür. Biri arz ve biri mā’ ve biri hevā ve biri nārdur. Kāyināt u fāsīdātdan murād, ecsāmdur muṭlakā gerek hayvān ve gerek nebāt.”⁷

Hasan b. Abdurrahmān, tercüme ettiği konuyla alakalı bazen “faķīr mütercim eydür, faķīr mütercim dēr” kalıplarını kullanarak söz konusu kısmın kaynak metnin tercümesi olmayıp kendisinin yorumu, tetkiki, tecrübesi veya ele alınan konuyla ilgili eleştirisi olduğunu vurgulamıştır. Mütercimin söz konusu ilaveleri konunun sonunda değil de konunun ortasında olduğunda; bazen ilavelerden sonra “Şāhib-i kitāb eydür” kalıbı kullanılarak tekrar kaynak metnin tercümesine geçildiği belirtilmiştir. Yu-

1 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa’ût-Tabibe Cebluhu*, 323a.

2 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’ût-Tabibe Cebluhu*, 632b.

3 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa’ût-Tabibe Cebluhu*, 288b.

4 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’ût-Tabibe Cebluhu*, 570b.

5 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa’ût-Tabibe Cebluhu*, 1b.

6 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’ût-Tabibe Cebluhu*, 5a.

7 Hasan b. Abdurrahmān, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’ût-Tabibe Cebluhu*, 5a.

karıda değinilen hususla alakalı örnekler, ait oldukları konu başlıklarıyla birlikte aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 8: Mütercimın “Faķır mütercim eydür, faķır mütercim dër” Kalıplarını Kullanarak Kaynak Metne Yaptığı İlavelerle İlgili Misaller

Konu Başlığı	Mütercime Ait Yorum, Düşünce veya Eleştirii Mahiyetindeki İlaveler
Efşürec	Faķır mütercim dër ki lafz-ı efşürec, efşürde lafzından ta'rib olunmuşdur. Efşürde ma'nası 'uşaredür ya'nî şikindudur, rubb degüldür. ¹
Belesân	Faķır mütercim eydür ki ben Mışr'a vardum, ol maħalli gördüm, ħâlâ senede bir raṭl ħaşıl olur olmaz dëyü cevâb vërdiler. ²
Ĥabbü'z-zelem	Faķır mütercim eydür ki şâhib-i kitâb raħimehullâhu te'âlâ bu nakli egerçi zıkr etmiş ammâ aşlı ve şihḫati olmaduğı olmasından evzâhdur. ³
Duc	Faķır mütercim eydür ki luğat-ı 'Arabî ve Fârisî tetebbu' olunup duc kuş midür âher nesne midür aşlâ zıkr olunmuş yokdur. Zann-ı ġâlib budur ki Ĥakîm Rûfus ducuc efzal-i tıyürdür demiş olup ba'dehu sehven duc yazılıp ma'lûm olmağıla bu vechle teşķik ile yazmışlar. Şâhib-i kitâb dağı bu ħayevân bizüm vilâyetimizde bulunmaz dëdüğinden bu ma'nâ fehm olunur. ⁴
Mâhüdâne	Faķır mütercim eydür: Ma'nası bu olıcağ bu ism Fârisî idüğünde nazar vardur. ⁵
Nemmâm	Ammâ faķır mütercim dër ki lafz-ı nemâ ki ينمي, ينمي'den maşdardur zuhûr-ı râyiħa ma'nâsına olduğı kâmûsda mezkûr degüldür. Ancağ ziyâde olmağ ve âher ma'nâya olduğı mezkûrdur. سلمنا zuhûr-ı râyiħa ma'nâsına olduğı taķdîrce ism-i mezkûr teşdid ile bilâ-mîm nemmâ' veyâhüd nemmây olmağ gerekdür. Nemmâm andan müştâk olmağ. Pes nemmâm lafz-ı nemm ki nemîme ma'nâsınadır andan müştâkdur. Nitekim şâhib-i kâmûs raħimehullâhu te'âlâ taşriḫ etmişdür. Nemmâm Türkide marsıma dëdükleri hoş râyiħalu nebâtdur. ⁶

b) Mütercimın Kaynak Metinden Yaptığı Eksiltmeler

Hasan b. Abdurrahmân, kaynak metnin bazı madde başı devalarının tamamını veya bir kısmını tercüme etmemiştir. Mütercim, kaynak metinde madde başı olarak verilen devaların bir kısmını tercüme etmediği durumlarda bazen bunun sebebini belirtmesine rağmen bazen hiçbir sebep

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 84b.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 160a.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 240a.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 338a.

5 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 697b.

6 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 760a.

göstermeden kaynak metinden bazı kısımların tercümesini yapmamıştır. Mütercimim belli bir sebep dâhilinde tercümesini yapmadığı kısımlar için ileri sürdüğü gerekçeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İlgili kısımların faydaları konusunda eserin müellifinin yeterli bilgilere yer vermemesi.
- Müellifin doğrusunun bilinmediğini vurguladığı veya konuyla ilgili ihtilaf olduğundan söz ettiği kısımların tercümesinin faydalı olmayacağı ve boş yere eseri uzatacağı.
- Köpeklerin ciğerleri ve sütlerinin özellikleri vb. bazı hususların kültürümüzde hoş karşılanmadığı için tercüme edilmemesi gerektiği.
- Sözü daha fazla uzatılmaması.
- Bazı devâların zararlarının faydalarından daha fazla olması.

Mütercimim belli bir sebep dâhilinde tercüme etmediğini bildirdiği kısımlar için birkaç misal, ilgili konu başlıkları ve mütercimim tercüme etme gerekçeleri zikredilmek suretiyle aşağıda tablo üzerinde getirilmiştir:

Tablo 9: Mütercim Tarafından Gerekçesi Belirtilerek Tercüme Edilmeyen Kısımlarla İlgili Misaller

Tercüme Edilmeyen Kısımın Ait Olduğu Konu Başlığı	Mütercimim Tercüme Etmeme Gerekçesi
Üsrünc	Çurşunu yakup êtmesinün şarîki taṭvîl olmamak için tercüme olunması terk olundu. ¹
Şebrem	Zehrlü südlügen otlardan biridir. Zararı nef'inden ziyâde olmağın tercüme olunmadı, şâlib olan 'Arabî kitâbda görsün. ²
‘İneb’ü'd-dübb	Menâfi'inde çokluğ nesne beyân olunmamağın tercümesi terk olundu. ³
Ḳurünü's-sünbül	Şâhib-i kitâb eydür: Bu devânun ḥaḳîkatı ma'lûm degüldür. Aña binâ'en bu faḳîr daḥî teşkîk ile zıkr olunan aḳvâli zıkr ve tercüme êtmedüm. Zirâ müffid degüldür, bilâ-fâ'ide taṭvîl lâzım gelür. ⁴
Kelb	Kelb cigerinde ve südinde ve sâ'ir nesnelere beyân olunan aḥvâl menfûr-ı ṭab' olmağın tercüme olunmadı. Murâdı olan 'Arabî kitâbda maḥallinde görsün. ⁵

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'üt-Tabibe Cebluhu*, 69a.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'üt-Tabibe Cebluhu*, 483a.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'üt-Tabibe Cebluhu*, 556a-556b.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'üt-Tabibe Cebluhu*, 604b.

5 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'üt-Tabibe Cebluhu*, 657a.

Yukarıda mütercimim bazen de herhangi bir gönderme veya açıklama yapmadan -keyfi bir tutumla veya unutmaya, atlama vb. sebeplerle- kaynak metinden birtakım eksiltmelerde bulunduğu ifade edilmişti. Bu eksiltmeler, bazen madde başı devâların tamamı bazen de herhangi bir maddenin bir cümlesi veya paragrafının eksiltilmesi şeklindedir. Mütercimim herhangi bir sebep bildirmeden tamamını tercümeyle dâhil etmediği madde başları şunlardır:¹

İntilīs (انتليس), baq̄sūq̄r̄şen (بقتوقرشن), belah̄te (بلخته), b̄lāmiryūn/ b̄lāmīnyūn (بولامريون/بولامينيون), ḥalāb (حلاب), ḥīmān (خمان), debīdāryā (ديدياريا), derāsec (دراسج), dūrūst (درست), denderān (دندران), zenebū's-seb' (ذنب السبع), zenebū'l-ḥarūf (ذنب الخروف), rebel (ربل), zeytūnū'l-arz (زيتون الارض), sirmā (سرما), saṭrūnyūn (سطرونيون), saṭāḥīnis (سطاخينس), sa'dān (سعدان), se'ālī (سعالي), sefāvīkis/sefādīkis (سفاويكس/سفاديكس), sefendīlūn (سفنديلون), seldāniyūn (سلدانيون), sūlāḥa (سلاحه), selīqūn (سليقون), sum-māḳū'd-dabbāgīn (سماق دباغين), semḳūṭīn (سمقوطن), semīḳlis (سميقلس), sendirīṭis (سنديريطس), senā Endülüsī (سنا اندلسي), süvlān (سولان), sīsēnber (سيسنبر), sīsārūn (سيسارون), siyāḥ devrān (سياه دوران), sīsēbān (سيسبان), ṣāḥ-encīr (شاه انجير), ṣāḥ-bānek (شاهبانك), ṣābīzēc (شايبيزج), ṣebe (شبه), ṣery (شري), ṣuṭaybe (شطيبه), ṣa'rū'l-gūl (شعر الغول), ṣūšmīr (شوشمير), ṣāšulī (صن الوبر), ṣa'ter (صعتر), ṣafrāgūn (صفراغون), ṣinnū'l-veber (صن الوبر), ṣū-

1 Tercümede bulunmayan madde başı devalar sıralanırken, kaynak metnin mevcut nüshalarına bakılmış ve nüshaların çoğunluğunda söz konusu maddenin olup olmamasına göre hareket edilmiştir. Burada sıralanan maddeler, nüshaların çoğunluğunda yer alıp tercümede bulunmayan maddelerdir. Zira mütercimim madde başı olarak tercümesine dâhil etmediği bazı devalar, kaynak metnin bazı nüshalarında da yer almamaktadır. Aynı şekilde kaynak metnin bir veya birkaç nüshasında yer alıp nüshaların büyük çoğunluğu ile Hasan b. Abdurrahmān'ın tercümesinde bulunmayan bazı madde başları da çalışmamızın bu kısmına dâhil edilmemiştir. Söz gelimi kaynak metnin Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 3588 numaralı nüshasında bulunup diğer nüshalar ile tercümede bulunmayan "ülīyūn, ūlīda" maddelerine bu kısımda yer verilmedi. Çünkü kaynak metnin nüshalarının büyük çoğunluğunda bu madde yer almamaktadır. Dolayısıyla bunun gibi birçok nüshada yer almayan maddelerin müstensih tasarrufu olma ihtimali de söz konusudur. Buna binaen tercümede bulunmayan maddelerin sıralandığı çalışmamızın bu kısmında nüshaların çoğunluğu esas alınmıştır. İçerdiği madde başı devalar açısından Hasan b. Abdurrahmān'ın tercümesi, kaynak metnin nüshalarından yukarıda zikredilen Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 3588 ile Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi III. Ahmed 2037 numaralı nüshalarla benzerlik göstermektedir. Hem tertip hem de madde başı devalar açısından bakıldığında diğer nüshaların birçoğunda bulunmayan birçok madde başı deva, bu iki nüshada ve tercümede yer almaktadır. Bu durum, tercümenin bu nüshalar veya bu nüshaların çoğaltıldığı başka bir nüshadan hareketle yapılmış olma ihtimalini düşündürmektedir. Ancak "ernūḳūdīs, fīnū'l-kürüm, 'ilḳūr-Rūm, ḳīrm" vb. tercümede olup zikredilen nüshalarda bulunmayan bazı maddeler söz konusu olduğundan bu iki nüshanın da mütercimim esas aldığı nüsha olmadığı ortaya çıkmaktadır.

fü'l-baḥr (صوف البحر), zār (ضار), zabb (ضب), zabr (ضبر), ʔarāġiyūn (طراغيون), ʔariflun (طرفلن), ʔarīḳūlyūn (طريقوليون), ʔaylāfiyūn (طيلافيون), ʔīnū'l-cūlūd (طين الجلود), ʔīnū'l-ḫikmet (طين الحكمة), zufru'l-ḳıṭ (ظفر القط), abīr (عبير), aṣeḳ (عشق), ırḳu's-sūs (عرق السوس), ifār (عفار), aydānū'l-belesān (عيدان غليجن), ġurāb (غراب), ġalkā (غلقلي), ġalīcen (غليجن), ġalīcen-i aġriyā (غليجن اغريا), ġalāşım (غلاصم), ġamām (غمام), ġumlūl (غملول), ġavşene (غوشنه), ġayme (غيمه), fālenċiḳan (فالنجيقن), ferūdūmahān (فروودوماهان), feş (فشع), faḳa (ققع), ʔaranful-i bostānī (قرفل بستانى), ʔa'bel (قعبل), ʔūṭūlūdūn (قطوليدون), kerme-i şāyike (كرمۀ شايكه), kerdīlen (كرديلن), kerker (كركر), kesmūḳā (كسموقا), leffū'l-kerm (لف الكرم), marṭūlest (مرطولست), maṣ (مظ), nehḳ (نهق), nīmḳā (نيمقا), herme (هرمه), hederiyye (هدريه), hūlām (هلام) ve hīzār (هيزار).

Hasan b. Abdurrahmān burada isimleri zikredilen 92 maddeye herhangi bir sebep bildirmeden tercümesinde yer vermemiştir.

Mütercimim tercüme ettiği devanın ibare, cümle veya paragrafını herhangi bir sebep bildirmeden eksiltme yoluna gittiği kısımlara misaller ise ait oldukları madde başları belirtilmek suretiyle aşağıda tablo üzerinde getirilmiştir.

Tablo 10: Mütercim Tarafından Herhangi Bir Sebep Belirtilmeden İbare, Cümle veya Paragrafın Eksiltmesiyle İlgili Misaller

Madde Başı	Kaynak Metinde Olup Tercümesi Yapılmayan Kısım
'Üdū'l-ḫayye	و اذا أمسك ماسك بيده لم يعد عليه حيوان مؤذ وزعم قوم انه متى امسكه الانسان ووقعت عينه على حية اسببت و لم تتحرك الحية عن موضعها و اذا امضع و نقل في فم الافعى ماتت وحيثاً ¹
Ġudāf	و هو حار المزاج يابس و يقال انّ ماء طبيخه بالشبت و اكل لحمه يذهب بريح الخاصرة و ابردة الجوف و ريح الركبة و زبله حاذ جلاء و كذا مرارته ²
Fücl	و البستاني حار في الثالثة يابس في الثانية و البري ارقى من هذه الدرجة ³
Ḳaṅṭüryūn	و ينفع من نمش الافاعي و ذوات السموم اذا اخذ منها درهم بماء قد اغلي فيه او قيتان باداورد يابس و شراب ⁴

1 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'u'r-Tabibe Cehlubu*, 283b.

2 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'u'r-Tabibe Cehlubu*, 286b.

3 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'u'r-Tabibe Cehlubu*, 290b.

4 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa'u'r-Tabibe Cehlubu*, 317b.

Eserin Muhtevası

Hasan b. Abdurrahmân, kaynak metni tercüme etmeye başlamadan önce geleneğe uygun olarak besmele, hamdele ve salve bölümleri ile eserini başlatmıştır. Ardından tıp ilmi ve bu ilimde bilgi ve tecrübe sahibi kişilerin deneyim ve birikimlerinden bahsedip sebab-i tercümeğe yer verir. Bu kısımda tıp ilminin faydalı ilimlerden olduğunu bildirdikten sonra Cenâb-ı Allah'ın insanlara verdiği akıl ve bilgi sayesinde tıp ilmiyle ilgilenen âlimlerin; insan, hayvan ve bitki gibi canlıların tabiatlarını tecrübe ederek delillerle vardıkları hükümleri kitaplarına yazdıklarını dile getirir. Mütercim, söz konusu kitaplarda hangi devanın hangi hastalıklara iyi geleceği, hangi tabiatlara yaramayacağı gibi birçok bilgiler bulunduğunu ve birçok deva tarifinin verildiğini ifade etmiş ve devaların bazen niçin faydalı olmadıklarını, bazı hastalıkları neden tedavi edemediklerini de açıklamıştır. Buna göre devaların bazen yanlış uygulanması, bazı hastalıkların ölümcül olması, bazı hastalıklar için uygulanan devaların bir iki denemeden sonra bırakılması, devaların dozları ve sürelerinin iyi ayarlanmaması ve bazı devaların hastaların mizaçlarına uygun olmaması gibi hususlar, bu durumun temel sebeplerindendir. Mütercim, bazı insanların bu tarz sebeplerden ötürü kullandıkları devalardan fayda görmeyip tıp ilmine olan inançlarını yitirdiklerini ve bu yüzden tıp ilminin faydalarından yoksun kaldıklarını ifade eder. Bu açıklamalardan sonra kendisini “zayıf ve güçsüz” sıfatlarıyla niteleyerek Osmanlı divan kâtibi Hasan oğlu Abdurrahmân olarak tanıtır. Mütercim, “İnsan zayıf yaratılmıştır (Nisâ/28)” ayetini misal getirerek kendisinin de diğer insanlar gibi zayıf bir bedene sahip olduğunu, hayatı boyunca birçok hastalığa yakalandığını ve bu sebepten birçok doktora müracaat ettiğini söyler. Hastalandığında tedavi için başvurduğu doktorlarla yaptığı sohbetler ve kurduğu arkadaşlıklar neticesinde onlardan çok faydalı bilgiler edindiğini ve böylelikle tıp ilmine ilgi duymaya başladığını belirtir. Birçok tıp kitabını incelediğini, doktorlarla görüşerek fikir alışverişinde bulunduğunu, edindiği bilgi ve deneyimleri eyleme dönüştürmeye karar verdiğini dile getirir. Bunun sonucu olarak tıp ilmiyle ilgilenen âlimler tarafından çok rağbet gören, birçok faydalı bilgi içeren ve kendisinin de hastalıkları

boyunca çok istifade ettiği *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cebluhu* olarak bilinen müfredât kitabını tercüme etmeye karar verdiğini belirtir.¹

Hasan b. Abdurrahmân, *Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cebluhu*'nun Arapça olmasından dolayı içeriğindeki faydalı bilgilerden Arapça bilmeyenlerin mahrum kaldığını ve bu kitaptan herkesin faydalanmasını istediği için bu eseri Türkçeye tercüme ettiğini söyler. Mütercim, tercümesini yaparken bilmediği veya şüphede kaldığı yerlerde Sultan III. Murâd'ın (ö. 1595) hocası ve kendisinin hâmîsi Sadeddîn Efendi'den, tıp ilminde meşhur hekimlerden, özellikle ikinci İbn Sînâ olarak bilinen hekimbaşı Sinan Efendi'den ve tecrübeli ilim adamlarının en güvenilirli olarak nitelediği Bakkâl-zâde Mevlâna Muhyiddin Efendi'den yardım aldığını dile getirir. Bu bölümden sonra tercümesi hakkında bazı açıklamalarda bulunur. Tıpla ilgili en eski bilgilerin Yunanlı hekimlere ait olduğunu ve bu hekimlerin en meşhurları olan Diskûrdiyûs (Dioscorides, MS 1.) ve Câlînûs (Galen, ö. 200 [?]) başta olmak üzere diğer hekimlerin de tecrübe ettikleri yararlı ve zararlı devaların adları bilinmiyorsa onlara yine Yunanca adlar vererek kitaplarına yazdıklarını ve bu kitapları Arapçaya tercüme edenlerin de bu devalardan Arapça karşılıkları bulunmayanları veya bilinmeyenleri Yunanca adlarıyla tercümelerine dâhil ettikleri bilgisini verir. Aynı şekilde kendi tercümesinde de Türkçe karşılıkları olmayan deva adlarını orijinal dillerindeki şekilleriyle yazdığını; ancak bu devaların ayırt edici özelliklerini Türkçe olarak açıkladığını, böylece kitabı okuyanların adı bilinmeyen devaların, fayda ve zararlarından habersiz kalmayacağını dile getirir. Hasan b. Abdurrahmân, tercüme ettiği kitabın Arapça ve Farsça kaleme alınmış müfredât kitaplarına bakmayı gerektirmeyecek kadar yeterli ve yararlı olduğunu, onlardaki bütün bilgilerin bu kitapta bulunduğunu söyleyerek² sebab-i tercüme kısmını tamamlar.

Hasan b. Abdurrahmân'ın sebab-i tercümesinden sonra İbn Kütübî'nin eserinin sebab-i telifini içeren giriş kısmının tercümesi başlamaktadır. İbn Kütübî, eserin girişinde Allah'a hamd ve peygambere dua ederek insan ve hayvanların birden fazla unsurun birleşmesinden meydana geldiğini, Allah'ın insanları ve hayvanları dört elementten (anâsır-ı erbaadan) yarattığını söyler.

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cebluhu*, 1b-2b.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ût-Tabîbe Cebluhu*, 2b-4b.

Bu bölümde Cenâb-ı Allah'ın mizaç ve hastalıklar gibi besin ve devaları da türlü türlü yarattığı, her birinin hangi mizaca yarayıp hangisine yaramadığı ve devaları ne kadar kullanmak gerektiği üzerinde durmuştur. Bunun devamında Cenâb-ı Hakk'ın devaların bazısını sıcak, bazısını soğuk ve bazısını da bu ikisinin bileşiğinden yarattığı ve aynı zamanda her insanın mizacına göre devalar yarattığını dile getirmiştir. Müellif, bu bilgileri kullanma yeteneğini insanlara veren Cenâb-ı Allah'ın aynı yeteneği hayvanlara da verdiğini dile getirmiş ve insanların bu lütufları kendilerine bahşeden Allah'ı anmayı ve onu zikretmeyi ihmal etmemeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹

İbn Kütbî, eserin girişinde tıp ilmiyle ilgili olarak kendi zamanına kadar yazılan eserler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu kısımda kendi zamanına kadar tıp alanında çok sayıda kitap yazıldığını bildirdikten sonra bu kitaplardan bazısının sadece besinleri, bazısının sadece devaları ve bazısının da her ikisini içerdığını, kimi kitapların bilgileri bölüm bölüm kimilerinin ise topluca sunduklarını, bazı kitaplarda sadece müfret (basit) devalar, bazı kitaplarda sadece mürekkep (bileşik) devalar ve bazısında ise her ikisine yer verildiğini dile getirmiştir. Ancak söz konusu kitapların birçoğunda hatalara, eksikliklere, fazlalıklara, tahriflere ve tekrarlarla yer verildiğinin de görüldüğünü beyan etmiştir. Bu kitaplar içinde en faydalısının ise İbn Baytâr'ın² (ö. 1248) *Câmi'* adlı eseri olduğunu ifade etmiştir.³ Hasan b. Abdurrahmân, İbn Kütbî'nin bu hususlarla alakalı cümlelerini tercüme ettikten sonra *Tabakât-ı Etibbâ'*⁴ adlı eserden istifade ederek İbn Baytâr (ö. 1248) hakkında bilgiler verir. Buna göre İbn Baytâr'ın adı, Muhammed bin Abdullâh'dır. Mağrip memleketinden Endülüs'e bağlı Malaga⁵ şehridendir. Hasan b. Abdurrahmân, *Tabakât-ı Etibbâ'* nin müellifinin

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u'r-Tabîbe Cehlulu*, 4b-6b.

2 "Ebû Muhammed Ziyâüddîn Abdullâh b. Ahmed el-Aşşâb el-Mâleki (ö. 646/1248), botanik bilgini." Ayrıntılı bilgi için bk. Kaya, "İbnü'l-Baytâr", 20: 526.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u'r-Tabîbe Cehlulu*, 8a.

4 İbn Ebû Usaybia'ya (ö. 668/1269) ait olan bu eser, başta tıp olmak üzere düşünce, bilim ve kültür tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Kaya "İbn Ebû Usaybia", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19: 446.

5 "Malaga (Mâleka): Yaklaşık sekiz asır Endülüs İslâm hâkimiyetinde kalan ve günümüzde İber yarımadasının güneyinde, Guadalmedina (Vâdilmedine) nehrinin Akdeniz kıyısında meydana getirdiği deltanın yanı başında Gibralfaro (Cebelfâruh) denilen tepenin yükseldiği bir koyun kenarında bulunan şehir." María Isabel Calero Secall, "Mâleka", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27: 485-486.

İbn Baytâr ile hicretten 633 sene sonra (1255 yılında) Şâm'da görüştüğü bilgisini de aktarmıştır.¹ İbn Kütbî, İbn Baytâr'ın botanikçilerin bilemedikleri birçok şeyi bildiğini, bitkiler hakkındaki tüm şüpheleri ortadan kaldırdığını ve bitkilerle ilgili çok fazla çalışma yapmış usta bir bitki âlimi/botanikçi olduğunu vurgular. Bu övgüden sonra İbn Baytâr'ın eserinde de birtakım tekrarlar, fazlalıklar, eksiklikler vb. kusurlar olduğunu dile getirir ve kendisinin onun *Câmi'* adlı eserinin kabuğunu atıp özünü çıkardığını yani kitabını İbn Baytâr'ın eserinden faydalanarak ve en yararlı bilgileri seçerek oluşturduğunu söyler. Bunu yaparken amacının şöhret elde etmek olmadığını ve dünyada insanlara faydalı olup ahirette de bu faydaların kendisine rahmet getirmesini dilediğini söyledikten sonra kitabın adıyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Kitabın adının tabip olmak isteyen kişilere gerekli bilgiler² anlamına geldiğini belirttikten sonra giriş kısmını tamamlamıştır.

İbn Kütbî, giriş kısmından sonra mukaddime bölümüne yer vermiştir. Eserin mukaddime bölümü, on üç fasıldan oluşmaktadır.

- Birinci fasılda müfret (basit) ve mürekkep (bileşik) kavramları açıklanmış, müfret (basit) ve mürekkep (bileşik) devalarla ilgili bilgiler verilmiştir.
- İkinci fasılda devaların kuvvetleri tanıtılarak ölçülerinin mizaca göre belirlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.
- Üçüncü fasıl, devaların özellikleri hakkındadır. Devaların özelliklerini ve etkilerini bilmenin yolları anlatılarak bunun en iyi yolunun tecrübe olduğu söylenmiştir.
- Dördüncü fasıl, mizaçlara göre devaların etkileri hakkındadır. Devaların insan ve hayvan bedenindeki etkileri, iklimlere ve mizaçlara göre insanlar üzerindeki tesirleri ve başka maddelerle karışmaları durumunda devalarda meydana gelebilecek durumlar izah edilmiştir.
- Beşinci fasıl, mizaçların devalara gösterdikleri tepkiye göre nasıl belirlendiği hakkındadır.
- Altıncı fasıl, devaların özelliklerine göre meydana gelen durumlara dairdir.

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûl-Tabibe Cebluhu*, 9b.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'ûl-Tabibe Cebluhu*, 10a-11b.

- Yedinci fasıl, devalara uygulanan ezme, pişirme, yakma gibi eylemlerin sonucunda meydana gelen durumlar hakkındadır.
- Sekizinci fasılda devaların kuruluk (yübûset), yaşlılık (rutûbet), soğukluk (bürûdet), sıcaklık (hararet) gibi nitelikleri hakkında bilgiler verilir.
- Dokuzuncu fasılda hekimler ve botanikçilerin mesleklerinin tanımları yapılmış ve bu iki meslek grubunun birbirleriyle olan ilişkilerine değinilmiştir. Aynı zamanda bu fasılda hekimlerin devaları uygulama usullerinden bahsedilerek doğrusunun nasıl olması gerektiği hakkında bilgilere ve tavsiyelere de yer verilmiştir.
- Onuncu fasıl; bitkisel, hayvansal ve diğer türdeki devalar hakkındadır. Bu devaların elde edilmesi ve toplanmasında en doğru zamanın tayini üzerinde durulmuştur.
- On birinci fasıl, besinler ve özellikleri hakkındadır.
- On ikinci fasılda bitkilerin özellikleri izah edilmiştir.
- On üçüncü fasılda ise eserin tertibi hakkında bilgi verilmiştir. İbn Kütbî, bitkisel ve hayvansal devaların tohum, yaprak, zamk, kök, özüt, yağ gibi kısımlarını ilgili madde başı devayla birlikte verdiğini ifade etmiştir. Ancak herhangi bir bitkiye veya hayvana mahsus bir parça, farklı bir isimle bilinip tanınmışsa eserinde onu, farklı bir madde başı olarak ele aldığını ve bu özelliğe olan madde başı sayısının az olduğunu dile getirmiştir. Bu yöntemini eski ilim adamlarının usullerinin de bu şekilde olmasına bağlamıştır.

İbn Kütbî, mukaddime kısmını; eserin müfret (basit) devalardan oluştuğunu, mürekkep (bileşik) nesnelere içermediğini ifade ederek sonlandırmıştır.

Mukaddime kısmından sonra müfret devaların anlatıldığı eserin ana kısmı başlamaktadır. Eserin ana kısmı, Arap alfabesine göre tertip edilmiştir. Elif harfiyle başlayan bu kısım, “âlusen (kaplumbağa otu)” maddesiyle başlayıp “yenme” maddesiyle son bulmaktadır.¹

1 Eserde yer alan madde başları, mütercim tarafından eserin fihrist kısmında verildiği için burada söz konusu madde başlarının sıralanmasına gerek duyulmamıştır.

Eserin Muhtevasına Dair Bazı Dikkatler

Eserde zaman zaman bazı madde başı devaların adlandırılmasıyla ilgili kimi açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Söz gelimi, “bağla-i hamkâ” maddesinde bu bitkiye “ahmak tere” dendiği vurgulandıktan sonra bu bitkinin “ahmak” olarak adlandırılmasının sebebinin, baldırı yumuşak ve zayıf iken derelerde ve su akıntılarının olduğu yerlerde yetişmesine bağlanmıştır. Söz konusu kısmın tercümesi şu şekildedir: “*Ahmak dedüklerine sebep budur ki baldırı yumuşak ve za‘îf iken derelerde ve seyller yollarında biter.*”¹ Adlandırmayla ilgili başka bir misali “cıntıyānā” devasıyla ilgili getirmek mükündür. Müellife göre adını Cıntîn adlı bir padişaktan alan bu deva, tiryāk-ı erbaa denilen meşhur devanın baş maddelerinden biridir. Adı geçen padişah, bu deva sayesinde bir hastalıktan kurtulduğu için onun ismiyle adlandırılmıştır. Müellifin bu husustaki cümlelerinin mütercim tarafından yapılan Türkçe tercümesi şu şekildedir:

“Cıntîn adlı bir pâdişâhuñ isminden müştak ismidür. Tiryāk-ı erba‘a dedükleri ma‘rûf terkib eczâsından birinün ismidür. Zirâ bu devâyı ibtidâ‘en ol pâdişâh zühûra getürmişdür. Ba‘zılar demişler bu devâ sebebi ile bir marazdan şihhat bulmuşdur. Anuñçün anuñ isminden müştak ismle tesmiye êtdiler.”²

Müellif, yeri geldikçe bazı deva adlarının farklı yazımlarına değinmiş ve bunlardan galatlara sebep olanları bildirmiştir.³ Bu konuyla ilgili eserde çok sayıda misal mevcuttur. Konuya örnek oluşturması açısından “benţâflun” maddesinin konuyla ilgili kısmının mütercim tarafından yapılan tercümesine yer verilmiştir:

“Benţâflin dağı dërler. Ma‘nâsı beş yapraklı demekdür. Türkide ayıd ağacı dërler. Ba‘zılar benţâţüs ya‘nî beş bölüklü demekdür. Ba‘zılar benţâţânîs ya‘nî beş kanatlı dërler. Ba‘zılar benţâviķtrân ya‘nî beş barmağlı dërler. Bu nebât pencengüştür deyenler bu isminden gâlaţ êder ‘aksinde dağı bu gâlaţ vâķi‘ olur.”⁴

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘ût-Tabibe Cebluhu*, 152a.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘ût-Tabibe Cebluhu*, 226a-226b.

3 Bu konuyla ilgili olarak Sibel Murad tarafından bir bildiri sunulmuştur. Detaylı bilgi için bk. Sibel Murad, “Müfredât Kitaplarında Galatlar: Nizâmü’l-Edviye ve Tercüme-i Mâ-lâ Yesa‘ût-Tabibe Cebluhu’dan Örneklerle”, *III. OSARK (Osmanlı Araştırmaları Kongresi)*, 7-9 Eylül 2022, Yayımlanmamış Bildiri.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘ût-Tabibe Cebluhu*, 170a.

Eserde halk inanışları, gelenek ve görenekler, kültür ve yaşam tarzlarıyla alakalı bilgilere çokça yer verildiği görülmektedir. Örneğin “beşâm” adlı devanın “hâşebü'l-yüsr” yani kolaylık ağacı olarak anılmasının sebebi, söz konusu ağacın kimin elinde olursa onun işinin evvela hallolacağı yani işinin kolaylaşacağı şeklindeki halk inancına dayandırılmıştır. Bu kısmın tercümesi şu şekildedir: “*Ba'zılar tefâvülen ya'nî eyüye yorup hâşebü'l-yüsr ya'nî kolaylık ağacı deryü nâm verürler ve dërler ki kimün elinde olursa her işi ilerü olup halk arasında maqbül olur.*”¹ Pencengüş maddesinde kâfirlerin, ergen ve gençlerin şehvetlerini azaltmak amacıyla bayram günlerinde söz konusu bitkiyi kiliselere döşedikleri dile getirilmiştir. Bu hususla alakalı kısmın tercümesi şu şekildedir:

“*Lisân-ı Yünânide ağıs dërler ya'nî pāk demekdür. Zîrâ tâ'ife-i kefer bayramları günlerinde bu nebâtî kelîsâlarında döşenürler. Zîrâ dërler ki bu nebât cimâ'ı ve cimâ'ı iştihsânı za'if eder. Pes ergenler ve yigitler kelîsâya gelen 'avratlara bakmayup meyl etmezler.*”²

Bu hususla alakalı başka bir misale “lûf” maddesinde rastlanmaktadır. “Lûf” bitkisinin çeşitlerinden bahsedilirken “şarrâha” yani çağırıcı olarak adlandırılan çeşidinin sonbahar mevsiminde ses verdiğini ve bu sesi işiten kimselerin o sene içersinde veya o zamanda öleceği inanışından bahsedilmiştir. Konuyla ilgili kısmın tercümesi şu şekildedir: “*Ba'zılar bu şımfına şarrâha ya'nî çağırıcı dërler. Zîrâ dërler ki bu nebât güz zamânlarında âvâz verür. Âvâzı her kim işidürse ol yılda veyâhüd ol zamânlarda vefât eder.*”³ Eserin “bâd-ı zehr” maddesinde ayın, akreb burcunda olduğu bir vakitte bâd-ı zehr taşı üzerine akrep resmi çizip bu resmi altın yüzüğe işleyip takan kimseye akrebin yanaşmayacağı bildirilerek yine bir halk inanışına yer verildiği görülmektedir. Konuyla ilgili kısmın tercümesi şu şekildedir:

“*Ba'zılar demişler ki Ay, burc-ı 'Akrebden veter dedükleri maħalde iken bâd-ı zehr taşı üzerine 'akreb şüretin nağş edüp altın yüzüğe kaç edüp taķınsalar 'akreb ol kimesneye qarîb olmaya ve elem vermeye.*”⁴

Eserde bu hususla alakalı birçok misale rastlamak mümkündür.

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 143a.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 169a.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 693b.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehlulu*, 127a.

Eserde bazen devaların yetiştikleri yerler veya zamanlar konusunda bilgilendirmeler yapılmıştır. Söz gelimi “cāvşîr” maddesinde baldırandan zamk almak için münasip zaman, güneşin cevzâ (ikizler) burcunda olduğu vakit olarak bildirilmiştir ki bunun da biçim zamanına tekabül ettiği dile getirilmiştir. Konuyla ilgili kısmın tercümesi şu şekildedir: “*Gâh olur baldırından dabı şamğ alurlar. Şol zamânda ki Güneş, Cevzâ burcına gelmiş ola ki biçim zamânıdur.*”¹ “Beşnîn” maddesinde bu bitkinin en çok Mısır’da bulunduğu, Nil nehrinin sularının fazla olduğu zamanda su altından baldırının ortaya çıktığı dile getirilmiştir. Suyun yüzeyine çıktığında tıpkı nilüfer bitkisi gibi beyaz çiçekler açtığını, güneşin batmasıyla da tekrar gizlendiği vurgulanmıştır. Bu hususla alakalı kısmın tercümesi şu şekildedir:

“Vilâyet-i Mısır’da çok bulunur bir nebâtdur. Nîl ziyâde olup yerleri tamâm setr eyledükde şu altından bu nebâtuñ baldırı zâhir olur. Şu yüzine çıkdūğda yapraklanur ve kıl gibi uzun ve beyâz çiçeği olur nilüfer gibi güneşde zâhir olup güneş tölündükda yine gizlenür.”²

Deva veya bitkilerin en çok bulunduğu yerler hususunda “muhallişa” maddesinde muhallisa devasının çeşitlerinden bahsedilirken bir çeşidinin Nâbulus ve Hamâda,³ “zâfinü bidâs” maddesinde bu bitkinin özellikle Şâm civarındaki Lübnân ve Bîrüt dağlarında,⁴ “kışşâ’ül-ħımâr” maddesinde bu bitkinin İstanbul’un karşı yakasındaki Kâdiköyü’nde,⁵ “seraḥs” maddesinde bu devanın Şâm ve Acem taraflarından Gilân’da⁶ çokça bulunduğu bildirilmiştir.

Günümüz açısından bakıldığında eserde bazı hatalı bilgiler tespit etmek mümkündür. Örneğin “fil” maddesinde İbn Kütübî tarafından “و لا يكون بغير اراضى الهند وما والاها”⁷ şeklinde filin yalnızca Hint coğrafyasında yaşadığı ileri sürülmüştür. Hasan b. Abdurrahmân söz konusu kısmı “Vilâyet-i Hind ve Hind’e tâbi vilâyetlerden gayrı yerlerde olmaz.”⁸ şeklinde Türkçeye aktarmış ve konuyla ilgili herhangi bir not düşmemiştir.

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 210b-211a.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 143b.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 719b.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 375b.

5 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 595a.

6 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 443a.

7 İbn Kütübî, *Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 299a.

8 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa’üt-Tabibe Cebluhu*, 590a.

Bu durum, İbn Kütübî'nin yaşadığı zaman diliminde fillerin yalnızca Hindistan veya Hindistan'a bağlı eyaletlerde yaşadığına inanıldığını; Hasan b. Abdurrahmân'ın ilgili kısmı aynı şekilde tercüme edip herhangi bir haşiye düşmemesinden hareketle onun zamanında da bu inanişin devam ettiğini göstermektedir. Ancak bu inanişin, fillerin ilk olarak Hint coğrafyasında evcilleştirilip¹ binek ve yük hayvanı olarak kullanılmasından ileri gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Aksi takdirde fillerin ilk çağlardan beri Hint coğrafyasının dâhil olduğu Asya kıtasının yanı sıra Afrika kıtasının birçok yerinde de yaşadıkları kaynaklarda bildirilmiştir.²

Eserde zaman zaman herhangi bir hastalık veya bedendeki ağrılar için daha önce denenmiş ve fayda sağlamış yöntemler üzerinde durulmuştur. Bu yöntemler hakkında bilgi verilirken genellikle “mücerrebdür” denildiği görülmektedir. Söz gelimi idrar yollarındaki taşların parçalanarak dışarı atılmasını sağlamak için yapılan deva tarifi ve bu tarifin daha önce denendiğini bildiren cümlelerin tercümesi şu şekildedir:

“Eger bir turbı alup ve yer yer üzerinden oyup çukurlar édüp çukurları içine şalgam tohumundan dört dirhem miqdârı taldurup ba'dehu ol çukurları yine kendü pâreleri ile kapayup ba'dehu cümle turbı hamîr ile sıvayup âteş içine gömüp tâ hamîr tamâm bişdükte içinden turbı çıkarup ki turbı dağı tamâm bişmiş ola şovuk olduğdan şoñra şu yollarında taşları olana yédürseler fi'l-hâl taşları ufaqlayup küllî nef' eyeleye, mücerrebdür. Buña beñizer âher devâ olmaz. Üç günde her gün böyle edeler.”³

“İzâm” maddesinde ise eski zamanlarda bir kişinin sar' hastalığı ve en yerlerinde ağrıları olanlara insan kemiklerini yakıp içirdiği ve bunun fayda sağladığı bildirilmiştir. Bu hususa dair olan kısmın tercümesi ise şu şekildedir:

“Zamân-ı kadîmde⁽¹³⁾ bir şahş insân kemiklerin yaqup sar' marazı olanlara ve eñ yerlerinde ziyâde ağrıları olanlara bir mişkâl ve iki mişkâl, üç mişkâle dek içürürdi ziyâde nef' ederdi.”⁴

Eserde zaman zaman bazı bitkiler, madenler, taşlar vb. arasındaki benzerlikten dolayı başvuru hilelere değinilmiştir. Müellif, bu tarz hilelerin nasıl anlaşılabilceği konusunda bazı bilgiler vermiştir. Örneğin “kılîm-

1 Umut Kansoy, “Savaş Hayvanı Olarak Fillerin Yetenekleri ve Kusurları”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/3 (2019): 1478.

2 Kansoy, “Savaş Hayvanı Olarak Fillerin Yetenekleri ve Kusurları”, 1480.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u'r-Tabibe Cehlulu*, 576a.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u'r-Tabibe Cehlulu*, 542a.

yâ” maddesinde kılımyâya benzediği için hile ile kılımyâdur diye gösterilen taşların, kılımyâdan nasıl ayırt edileceği konusunda şu tespitlere yer verilmiştir:

“Ba‘zı taşlar vardır ki kılımyâya müşâbih olmağıla kılımyâdur dëyü hîle ederler. Farq budur ki ol taşlar kılımyâ gibi ağır degüldür, yeyni olur ve ağza alınıp çeyneseler kılımyâ gibi ezilmez ve kılımyâyı sirke ile ezüp kurutsalar kendü kendüden bir yere cem‘ olur ve kılımyânun dütünü şarudur ve şâfılığa mâyıldür ve gayırnün dütünü siyâhdur ve ğalızılığa mâyıldür.”¹

Bu hususa dair başka bir örnek de “kâfûr” maddesinde yer almaktadır. Müellif, kâfûr ile ilgili yapılan bir hileye ve söz konusu hilenin anlaşılma yoluna şu şekilde değinmiştir:

“Ba‘zılar hîle édüp beyâz mermeri ince dögüp dahı on dirhem miqdârına iki dirhem bal mûmı ve nişf dirhem gül yağı veyâhüd benefşe yağı ile bal mûmın kıynadup ol ince dögülmüş mermeri üzerine döküp kıarışdurup ba‘dehu pâk mermer taş üzerinde alışdurup ve pâre pâre édüp kıuridurlar ve şâfî kâfûr arasına bıraqup bey‘ ederler. Ammâ şâfîsi râyihâsıyla ve hiffeti ile ve şâflılıyla ma‘lumdur.”²

Eserde kimi zaman önceki hekim veya âlimler tarafından yapılan hatalar ve bu hataların bazı eserlerde aynen tekrar edilmesi gibi hususlara değinilmiştir. Söz gelimi “küseylâ” maddesinde İbn Sînâ’nın ketrenin bazı özelliklerini küseylâyâ atfederek yanıldığını ve ondan sonra gelen bazı kişilerin İbn Sînâ’nın bu hatasını aynı şekilde devam ettirdikleri şu cümlelerle vurgulanmıştır: “*Hakîm İbn Sînâ küseylâyı zıkr êtdükde ketrede olan ba‘zı hâşşaları aña izâfet etmekle niçeler dahı aña tâbi‘ olmuş, cümlesi hatâ etmişlerdür.*”³

Müellif, yeri geldikçe bazı coğrafi adlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuş veya söz konusu yer adlarının geçmişte ve kendi dönemindeki adlandırması hakkında bilgi vermiştir. Örneğin “bân” maddesinde geçen “Felestîn” adının, kendi zamanında “Belestîn” şeklinde kullanıldığını bildiren cümlenin tercümesi şu şekildedir: “*Ve vilâyet-i Şâm’da Feleşî’n dedükleri yerlerün ba‘zısında ki hâlâ Belestîn demekle ma‘rûfdur, anda dahı olur.*”⁴

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘ût-Tabîbe Cehlulu*, 618a.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘ût-Tabîbe Cehlulu*, 630a-630b.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘ût-Tabîbe Cehlulu*, 653a.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa‘ût-Tabîbe Cehlulu*, 123a.

Eserde bazı deva ve bitki adlarının coğrafyaya göre değişen adlandırılmalarına yer verildiği görülmektedir. Mesela “muḥâllişa” devasının çeşitlerinden bahsedilirken bunun bir çeşidine Ruḥâ ve Ḥarrân vilayetlerinde “küneyfeşe”,¹ “âs” maddesinde Yunanca “imîrsin” olarak adlandırılan çeşidine Şâm'da “kıf” ve “anzur”,² “ekütmeküt” maddesinde ekütmeküte Mısır'da “ḥâcerü'l-mâsike”, “kümmeşrâ” maddesinde bu bitkinin “ḥüseynî” olarak adlandırılan çeşidine İstanbul'da “boztoğanı”³ dendiği belirtilmiştir.

Eserde faydalı olduğuna inanılan yemeklerden bahsedilirken bazen söz konusu yemeklerin tarifleri verilmiş ve bu yemeklerin ne şekilde yenilmesinin fayda sağlayacağı üzerinde durulmuştur. Örneğin “bâdincân” maddesinde bu bitkinin en faydalısının taze ve ufağı olduğu bildirilmiş ve ardından bu bitkinin ne şekilde hazırlanıp yenilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Söz konusu kısmın Türkçeye tercümesi şu şekildedir:

“Yemek için eyüsi oldur ki tâze ve ufaḳ olup içinde çekirdegi ince ve küçük olup ḳabın şoyalar ba'dehu üç, dört pâre yaralar ve tuz ile taldurup şovuk şu içinde ḳoyalar tâ şol mertebe ki şu siyâh ola, ba'dehu ol şuyı döküp ğayrı şuya ḳoyalar, böyle édeler tâ şu ḳararmaya veyâḥûd azacuk ḳarara. Ba'dehu şudan çıkarup ḳuzu veyâḥûd oğlak veyâḥûd semiz tavuk ile bişüreler, böyle olıcaḳ işlâḳ olup mu'tedil olur. Eger şîrûğan veyâḥûd bâdem yağıyla ḳavurup sirke ve mirî ile yêseler zararî gidüp ma'ideye nef' êde ve ma'ideye ḳuvvet vère.”⁴

Yine bu hususla alakalı bir misale “baṭṭ” maddesinde de rastlanılmaktadır. Kaz olarak adlandırılan bu kuşun etinin yenilme usulü için yapılan tarifi Türkçeye tercümesi şu şekildedir:

“Eger ḳaz etin tığrayup şürvâ éderlerse evvelâ şu ile bir iki kerre ḳaynadup şuyın yabâna dökeler. Andan şoñra tekrâr şu ḳoyup noḥûd ve pırasa ve dârşinî ile bişüreler. Eger kebâb éderlerse üzerine zeyt yağı veyâḥûd şîr-i rûğan sürüp içine tığranmış şoğan ve birkaç diş şarımsak ḳoyup bişüreler. Ve eger sirkeli édüp yemek isterlerse evvelâ şu içinde bir kerre ḳaynadup şuyın yabâna dökeler ve içine ḳişnic ve kerefs ve sezâb ve birkaç diş sarımsak ve birkaç pâre dârşinî taldurup sirke içine ve mirî içine ḳoyalar.”⁵

1 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 719b.

2 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 64b.

3 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 658b.

4 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 124a.

5 Hasan b. Abdurrahmân, *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabibe Cehluhu*, 151a.

Müfredât kitaplarında alışıldığı üzere devaların -varsa- diğer dillerdeki ve Türkçedeki karşılıkları, nitelikleri, yarar ve zararları, ne zaman ve ne miktar kullanılacakları, kullanılma şekilleri, hangi hastalıklara ve mizaçlara iyi geldikleri veya yaramadıkları gibi ayrıntılı bilgiler verilir. Bu eserde de madde başı devalar, genellikle bu usûl üzere ele alınmıştır.









Dil ve Yazım Özellikleri

Klâsik Osmanlı Türkçesiyle tercüme edilen eser, dil özellikleri bakımından kaleme alındığı dönemin özelliklerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Eserin hareketli olması, özellikle 16. yüzyılın yazım özelliklerini ele alan çalışmalara katkı sağlayacak ölçüdedir. Konuşma ve yazı dilinde farklı aşamalarla uyuma giren bazı eklerle alakalı olarak metin bize zengin bir malzeme sunmaktadır. Yazmada ünlülerin yazımı çeşitlilik göstermektedir. Eser, müfredât kitabı olması sebebiyle Türkçe, Arapça, Berberîce, Farsça, Yunanca, Süryanice, Hintçe, Latince dillerine ait söz varlığına sahiptir. Bu bölümde 16. yüzyıl Türkçesiyle tercüme edilen eserin dil ve yazım bakımından öne çıkan özelliklerine değinilecektir.















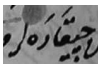
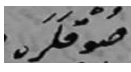
Yazım Özellikleri

- Metinde sözcük başında “a” ünlüsü çoğunlukla medli elif (İ) ile gösterilmiştir; sözcük ortasında elif (I), üstün (ı), üstünlü elif (İ̇), güzel he (e) ile gösterilmekle beraber yazılmadığı sözcükler de mevcuttur. Sözcük sonunda ise “a” ünlüsü sıklıkla güzel he (e), güzel he ve üstün (ė), bazen de elif (I) ile gösterilmiştir. “a” ünlüsünün metnimizdeki yazımlarıyla ilgili bazı örnekler aşağıda verilmiştir:











Sözcük Başında:

	ana	[202b] (11)		alma	[106a] (11)
	asmada	[112a] (13)		aça	[93a] (5)
	acı	[363b] (13)		ağaç	[369a] (13)
	ayağı	[514b] (10)		altun	[418b] (3)

Sözcük Ortasında:











	dağı	[60a] (9)		dağı	[563b] (17)
	olmaç	[384a] (5)		ayranı	[238a] (2)
	buğday	[101a] (14)		çoğramaç	[143a] (12)
	yaprağı	[263a] (8)		şararda	[102b] (5)
	ğablubağa	[38b] (9)		yaramaz	[121b] (11)
	bağarsuqlar	[91b] (11)		bulamaç	[122a] (16)
	yılan	[263a] (8)		oynamiş	[90b] (5)
	çıkaralar	[59a] (14)		şovuqlara	[90b] (13)

Sözcük Sonunda:


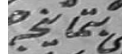














	ana	[202b] (11)		ola	[48a] (17)
	şıpa	[497a] (14)		şırça	[412b] (17)
	şuda	[402b] (9)		yumurda	[402b] (9)
	şaraca	[223a] (8)		yıldı	[525a] (17)
	ağmağa	[526a] (12)		şoñra	[497a] (14)

- Sözcük başında “e” ünlüsü sıklıkla üstünlü elif (İ) ile gösterilmiş, nadiren medli elifle (Ī) gösterildiği örnekler de vardır. Sözcük ortasında “e” ünlüsü elif (I), üstünlü elif (Ī), güzel he (e), güzel he ve üstünle (e) ile yazılırken harekesiz örnekler de bulunmaktadır. Sözcük sonunda ise “e” ünlüsü sıklıkla güzel he (e) ile, güzel he ve üstünle (e), bazen de elif (I) ile gösterilmiştir:


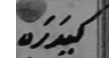




Sözcük Başında:

	eşitmegile	[11a] (17)		eşitse	[71a] (2)
	eriklerden	[349a] (18)		eşekler	[569b] (17)
	erkeç	[346b] (15)		etmegi	[574a] (8)
	ekşi	[87b] (3)		eñler	[59a] (7)
	erlik	[541a] (3)		eti	[59a] (8)

Sözcük Ortasında:

	beslenen	[158b] (7)		bitmeyince	[78a] (17)
	bişen	[90b] (3)		eriyenini	[50b] (9)
	yâyeler	[50b] (2)		leke	[39a] (3)
	bilezük	[131b] (15)		getmiş	[205b] (3)
	sürseler	[50b] (6)		eyleye	[83b] (1)
	yürek	[118b] (1)		eyleye	[50b] (10)
	keskin	[50b] (7)		beñzer	[254b] (1)
	işeyemeyen	[132a] (14)		yâyenün	[121b] (11)

Sözcük Sonunda:

	ölinceye	[102b] (7)		gidere	[50b] (7)
	sürme	[50b] (7)		ède	[91a] (9)
	yâylerde	[254b] (2)		gide	[102b] (1)

- Metinde kapalı e (è)'nin yazımı çeşitlilik göstermektedir. Kapalı e (è) yazmada genellikle kesre () ve ye (ى) ile gösterilmiş. Aslen kapalı e (è) ile yazılıp üstün () ile yazılan ve harekesiz olan sözcükler de kapalı e (è) ile okunmuştur:

Kapalı e (è) 'nin gösterildiği bazı sözcükler:

	gèrù	[4a] (14)		yèrde	[10a] (7)
	dèdükleri	[40a] (19)		èdicidür	[75a] (1)
	gèçdüür	[46a] (7)		yèyüp	[40b] (13)
	dèrler	[254b] (2)		vèrüp	[77a] (11)

“e” olarak yazılanlar:

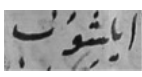
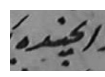






	yèdi	[188a] (1)		yèrine	[10a] (5)
	yèr	[53b] (19)		bèlinden	[414a] (14)
	bèş	[409a] (6)		yèrleri	[409b] (10)

Harekesiz yazılanlar:

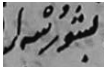



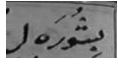

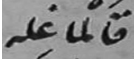
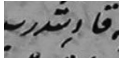



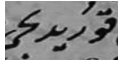
	bèş	[60b] (10)		gèrù	[47b] (13)
	yèrler	[46a] (8)		dèdükleri	[53a] (1)

- Sözcük başında “ı,i” ünlüleri elif (ل), kesreli elif (ل), elif ve ye (الی) biçiminde yazılmıştır. Sözcük ortasında harekesiz örnekler bulunmakla beraber, ye ve kesre (ی), ye (ی) ve kesre (ی) ile yazılan örnekler de bulunmaktadır. Sözcük sonunda ise “ı,i” ünlüleri ye (ی) ile gösterilmiştir:

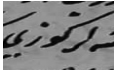
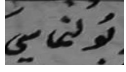
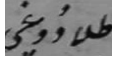


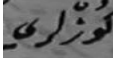
Sözcük Başında:

	ilişüp	[26a] (12)		içinde	[78a] (18)
	içşeler	[102b] (1)		ışlansa	[526a] (9)
	ıssı	[523b] (6)		ışlayup	[92b] (1)
	ırısı	[292a] (2)		ırırup	[529b] (2)

Sözcük Ortasında:

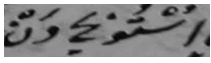
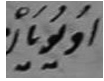

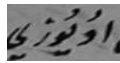
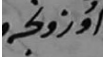
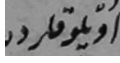
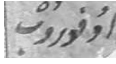

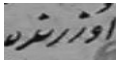

	bişürşeler	[291a] (12)		dikeni	[254b] (5)
	diplerine	[26a] 12		kış	[35b] (4)
	bişüreler	[533a] (1)		diri	[35b] (3)
	kıalmağıla	[26a] (13)		kıarışdurup	[291a] (14)
	kııllar	[26a] (12)		kıoyuluğı	[292a] (2)
	kıidere	[291a] (15)		kıurıdıcı	[291a] (13)

Sözcük Sonunda:


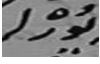
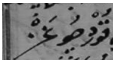

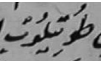
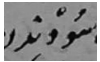
	gözi	[50b] (7)		bulunması	[11b] (1)
	taladığı	[102b] (10)		acı	[291a] (1)
	poşu	[291a] (9)		gözleri	[288a] (1)

- Metinde sözcük başında bulunan “u, ü” ünlüleri, elif-vav ile ötre (ؤ) ve elif ile ötreyle (ئ) yazılmıştır. Sözcük ortasında vav ile ötre (ؤ), vav (و) ve ötre (ئ) ile sözcük sonunda ise vav ile ötre (ؤ) ve vav ile (و) gösterilmiştir:

Sözcük Başında:

	üstübeçden	[8b] (17)		uyuyan	[102b] (6)
	üstleri	[41a] (7)		uyuz	[533b] (2)
	uzunca	[291a] (3)		uyluklarda	[524b] (10)
	üfürüp	[40a] (13)		üç	[533b] (9)
	üzerinde	[533b] (12)		üstleri	[41a] (7)

Sözcük Ortasında:

	temregiye	[50b] (6)		yurlar	[254b] (6)
	kırdçuğaz	[291a] (2)		küçük	[254b] (4)
	tutulup	[132a] (14)		südinden	[102b] (12)

	bulunanı	[254b] (4)		tütüsüeseler	[102b] (5)
	yangunından	[153a] (5)		şumuluğu	[250a] (15)
	olup	[112b] (18)		şoşusından	[112b] (19)
	büyük	[102b] (17)		benüm	[11b] (2)

Sözcük Sonunda:

	şu	[50b] (5)		alçu	[325b] (3)
	çürüklü	[25b] (18)		şarınlu	[102b] (18)
	topraklı	[291a] (9)		taşlu	[291a] (9)

- Sözcük başında “o, ö” ünlüleri elif-vav ve ötre (و), elif-vav (و) ile gösterilmiştir. Sözcük ortasında vav ve ötre (و) ve vav (و) ile yazılmıştır:

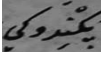
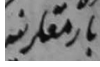

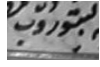









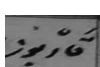

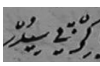
Sözcük Başında:



	öksürük	[50b] (7)		ol	[254b] (2)
	oturağa	[325b] (1)		olıcak	[50b] (9)
	oğlancuğ	[102b] (7)		örümcekdür	[102b] (18)

Sözcük Ortasında:




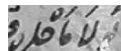





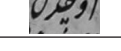





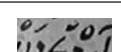




	yollarında	[50b] (5)		aşakosalar	[102b] (7)
	gögüs	[325b] (3)		şol	[25b] (12)
	şoğulcanları	[153a] (1)		şoğan	[254b] (9)

- Yazmada Arap harfli Türkçe metinlerin genelinde olduğu gibi b-p yazımı düzensizdir. Bazı sözcükler sadece b (ب), bazıları da sadece p (پ) ile yazılmıştır. Bazen de aynı sözcüğün metnin muhtelif yerlerinde b (ب) ve p (پ) yazımları ile karşılaşılmaktadır. Metinde Türkçe sözcüklerin başında ve iç seste b-p yazımlarında yazmadaki şekillerine bağlı kalınmış, sözcük sonunda ise p yazımı tercih edilmiştir:


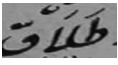














	pekindügi (bekin-)	[41b] (3)		barmaqlarına	[39b] (13)
	poħı (bok)	[69a] (7)		bişürüp	[269a] (19)
	pişer	[268b] (3)		pekmez	[334b] (9)
	bekmezi	[334b] (13)		paşmaq	[144b] (19)
	başmaq	[222a] (2)		pireler	[485a] (12)
	büreleri	[343a] (5)		qobdı	[126a] (11)
	qopıcaq	[126a] (17)		qarbuz	[150b] (1)
	qarpuz	[75b] (12)		kirpsidür	[250a] (5)

	kirpüklerin	[194b (19)]		diplerine	[28b] (6)
---	-------------	-------------	---	-----------	-----------

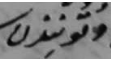
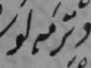
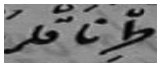
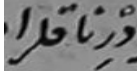
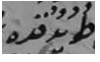

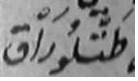
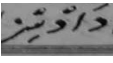


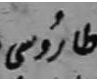
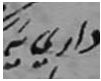





- Yazmada c-ç ünsüzlerinin yazımı düzensizdir. Bazı sözcükler sadece c (ج) ile gösterilirken bazı sözcükler hem c (ج), hem ç (چ) ile yazılmıştır. Metinde Türkçe sözcüklerin iç ve son sesinde “ç” yazımı tercih edilmiştir. Ünsüz uyumuna girmeyen örnekler yazmadaki şekilleriyle okunmuştur:

	genc	[156b] (2)		yengecler	[78a] (5)
	ucları	[51a] (4)		bulamac	[51a] (11)
	tutmac	[77a] (6)		üç	[61b] (11)
	üçünci	[91a] (5)		üçden	[698a] (15)
	içde	[578a] (6)		üstübeçden	[48b] (17)
	kireçden	[657b] (8)		güçde	[293a] (7)
	birinçden	[294b] (8)		ardıçdan	[331b] (15)
	ağac	[46b] (9)		ağaçdan	[722b] (13)
	avucları	[136a] (15)		avuç	[181a] (15)
	nice	[7a] (19)		niçe	[589b] (1)


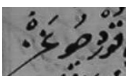




- Sözcük başı “t” ünsüzü, Eski Türkçenin sonlarına kadar korunurken Eski Anadolu Türkçesi döneminde birçok sözcükte “d” ünsüzüne dönmüştür. Yine de Eski Anadolu Türkçesinde t-d yazımı karışıktır.¹ t-d ünsüzlerinin birbirlerinin yerine kullanılmasında gelişmeli şekillerin yazıda gösterilmesinin ve kalıplaşmış imlanın sürdürülmesinin payı büyüktür.² Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde de sıkça karşılaşılan t-d/ṭ-d ünsüzünün yazımı, yazmada düzensizdir. Yazmada art damak ünlülü sözcüklerin (ط) ve (د), ön damak ünlülü sözcüklerin (ت) ve (د) ile yazımı genellikle düzenli olmakla birlikte aykırı örnekler de mevcuttur. Aşağıda ilk olarak kurala uygun olan bazı sözcükler verilmiş, ardından kurala aykırı bazı örnekler sunulmuştur:

	ṭamlā	[435a] (14)		ṭalāq	[415b] (12)
	ṭaḡ	[105b] (11)		ṭoḡan	[128a] (15)
	ṭoñuz	[97a] (11)		temregü	[264a] (1)
	tükürtme	[577b] (7)		tüleri	[263b] (11)
	toz	[263b] (1)		dükene	[32a] (5)
	tuṭḡal	[619b] (18)		tuṭḡal	[568b] (6)
	dilkü	[205b] (14)		demür	[288a] (8)
	difṭik	[513a] (8)		degirmen	[282a] (5)









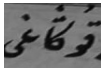


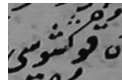
1 Faruk Kadri Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 74.
 2 Musa Duman, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995), 102.

	dütüninden	[52b] (18)		ditremelü	[415b] (12)
	tırnaqlar	[264a] (5)		dırnaqlar	[701b] (2)
	ıuyduqda	[624a] (7)		duymaya	[575a] (17)
	ıatlurak	[147b] (19)		dadsız	[147b] (19)
	ıtutan	[270a] (19)		dutup	[269b] (15)
	ıarusı	[212a] (10)		darıya	[611a] (10)
	temren	[66b] (17)		demren	[44b] (10)
	tütsi	[771b] (6)		ıtutsi	[472b] (19)
	ıopalak	[287b] (14)		topalak	[192a] (14)

- Sözcük sonlarında ise art damak ünlülü sözcükler (ط) ve (د), ön damak ünlülü sözcükler (ت) ve (د) ile yazılmış, bazı sözcüklerin farklı biçimde yazımlarıyla da karşılaşmıştır:






	kıurd	[593b] (2)		kıurdıuğaz	[291a] (2)
	söğüd	[128a] (3)		söğüť	[123a] (4)
	süd	[37a] (2)		dört	[119a] (1)

- Yazmada “ñ” ünsüzü ﺵ ile yazılmıştır, daha az olmakla birlikte ك ile yazılan örneklere de rastlanmıştır:

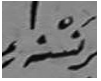
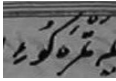

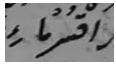
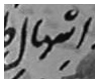
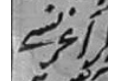
	şoñra	[68a] (6)		yüñ	[513a] (2)
	siñirlü	[263a] (4)		olunanuñ	[263a] (7)
	aña	[263a] (14)		anıñçündür	[264a] (2)
	beñzer	[263b] (1)		anuñçündür	[44a] (1)
	çoñağı	[179b] (1)		çoñaqlu	[180a] (17)
	göñli	[264b] (10)		çoñşusu	[212b] (5)

- Yazmada “s” ünsüzünün yazımı genellikle art damak ünlülü sözcüklerde sad (ص) ve sin (س) ile, ön damak ünlülü sözcüklerde ise (س) iledir. Aynı sözcüğün hem sad (ص) hem sinle (س) yazıldığı örnekler de bulunmaktadır:

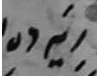

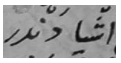



	şoñra	[51a] (5)		şovuk	[63b] (3)
	şu	[522a] (12)		şığır	[677a] (1)
	süd	[37a] (2)		sigil	[273a] (16)
	sirke	[80a] (7)		sazan	[467b] (7)
	sıçandur	[378b] (16)		sırtlandur	[418b] (9)

	şırça	[178a] (11)		sırça	[475b] (2)
	şakız	[162a] (14)		saķız	[197b] (19)
	şarımsaķ	[151a] (9)		sarımsaķ	[134b] (1)

- Belirtme durumu eki +(y)İ, yazmada hemze ve kesre (ء) ve y (ى) ile, nadiren de kesre () ile yazılmıştır:

	nesneyi	[102b] (5)		temregüyi	[264a] (1)
	lekeyi	[39a] (3)		aķsurmayı	[296b] (7)
	ishâli	[83b] (6)		aķrısını	[297b] (5)

- Yazmada Arapça sözcüklerin asıllarında var olan hemze (ء) çoğunlukla yazılmıştır; ancak hemzenin yazılmadığı örnekler de mevcuttur. Bu sözcüklerin yazımında genellikle tekleştirme yapılmamış yazmadaki şekillere bağlı kalınmıştır. Ancak tercih edilen yazımın bir veya iki kez hemzeli/hemzesiz yazımında, çoğunluklu yazıma uyulmuştur:


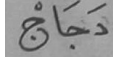






	riyede	[161a] (14)		mā	[221b] (13)
	eşyādandur	[504a] (17)		ķāyim	[49b] (10)
	şāyim	[102b] (16)		sāyirinden	[70b] (9)

- Yazmada Farsça tamlamalarda tamlanan ünlü ile bittiğinde izafet kesresi, hemze ve kesreli (ء) ya da ye (ي) ile gösterilmektedir; tamlanan ünsüz ile bittiğinde harf ya da hareke kullanılmamaktadır:

	mâdde-i devā	[2a] (17)		derece-i şāniyede	[76a] (5)
	istişkā-yı zıkkî	[89a] (9)		zamân-ı kadimde	[81b] (3)
	iştihâ-yı ta'am	[98b] (11)		hummâ-yı rib	[105a] (18)
	Hudâ-yı müte'al	[104b] (19)		uşnân-ı Fârisî	[75a] (15)
	şiyâf-ı māmîşâ	[83a] (10)		aşâbî-i şufr	[76a] (13)



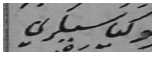

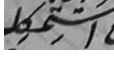



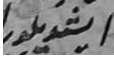
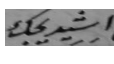

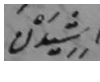
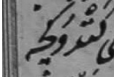



- Yazmada yabancı kökenli bazı sözcüklerin farklı yazımlarıyla sıkça karşılaşılmaktadır. Özellikle bazı sözcüklerin madde başında ve metin içinde geçtiği yerlerde farklı yazımlarına rastlanılmaktadır. Bunların bazıları şunlardır:

	âlusen	[38a] (16)		âlusen	[39a] (19)
	arţanîşâ	[655a] (6)		arţanîşâ	[533b] (19)
	bâqlâ	[120b] (5)		baqla	[375b] (13)
	bencengişt	[586a] (3)		bençengişt	[485b] (1)
	cür-cendüm	[235a] (8)		cevz-cen-düm	[668b] (13)
	cevz-i cendüm	[431a] (13)		dibğ	[333b] (11)
	fistıq	[56b] (7)		dabğ	[241b] (8)

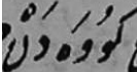
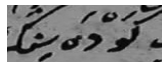
	fistuk	[222b] (19)		decac	[336a] (17)
	fustuk	[580b] (15)		ducuc	[338a] (13)
	rıtl	[191b] (1)		raṭl	[299b] (2)
	avamm	[8b] (2)		avam	[85b] (7)

2.4.2. Dil Özellikleri

- Metinde bazı Türkçe sözcükler yalnız “e” ile yazılırken, bazı sözcüklerin hem “e”, hem “i” yazımı bulunmaktadır:



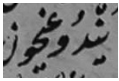
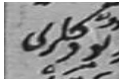

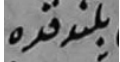

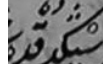

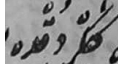
	eyüdür	[162b] (12)		eylüge	[589b] (1)
	geyesileri	[180a] (13)		geye	[204b] (4)
	eşitmeğile	[11a] (17)		eşitse	[71a] (2)
	eşitmesi	[300a] (16)		eşitmek	[317b] (5)
	işidilür	[173a] (15)		işidicek	[212b] (19)
	işidür	[392a] (3)		işiden	[508b] (17)
	getdükçe	[162a] (5)		getdügi	[467b] (4)
	gitdükçe	[602b] (15)		gitdükde	[60b] (16)

- Bazı sözcüklerin yazımında “e” ve “ö” ile yazıldığı örnekler bulunmakla beraber, kimi sözcükler sadece “e” ile yazılmıştır:

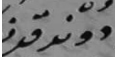
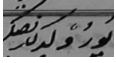
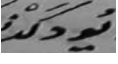
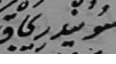

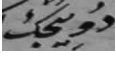
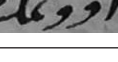
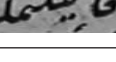
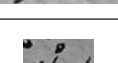

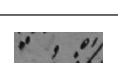
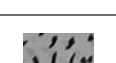
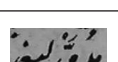
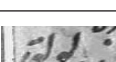
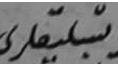
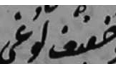
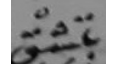
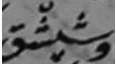
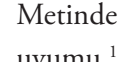
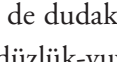
	gövdeden	[81b] (11)		gevdesinün	156b/06
---	----------	------------	---	------------	---------

- Türkçenin en önemli fonetik kurallarından biri olan dil uyumunu (kalınlık-incelik uyumunu) Osmanlı Türkçesinde tespit etmek Arap alfabesinin ünlüleri göstermedeki kısıtlılığı nedeniyle her zaman mümkün olmamış,¹ bu uyum ancak bazı ünsüzler sayesinde izlenebilmiştir.² Metin harekeli olduğundan bu konuda çokça örnek sunmaktadır. Metinde kalınlık-incelik uyumuna aykırı en sık karşılaşılan örnekler

-DUK, -(y)AcAK sıfat-fiil; -dUkdA, -dUkdAn, -IcAK zarf-fiil, -mAK isim-fiil, +IIK isimden isim yapma, -(I)k fiilden isim yapma ve +rAK kıyaslama eklerinin geldiği sözcüklerde görülmektedir. Konuyla ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

	yapışdügi	[121b] (9)		ışirdüğine	[157b] (12)
	yëndüğüçün	[90a] (6)		yüdükleri	[245a] (14)
	liḥāmlayecek	[196b] (9)		bilenduḡda	[251a] (8)
	içilduḡda	[260a] (8)		siñduḡda	[352b] (5)
	ezilduḡda	[452b] (1)		gegirduḡda	[73a] (14)

1 Hayati Develi, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumları* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995), 48.
2 Yavuz Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16,17,18. Yüzyıllar)* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 48.

	döndükdan	[79a] (3)		yoruldükden	[225b] (1)
	yüdükden	[125a] (18)		söyündüricek	[251b] (12)
	siñmeyicek	[172b] (15)		duyicek	[149a] (5)
	ovunmek	[575a] (12)		katılanmege	[350a] (7)
	üzülmağdan	[397a] (12)		qocaligine	[33b] (3)
	irilik	[96a] (9)		büyükluğu	[100b] (16)
	ekşilüğü	[143a] (2)		tülülüğü	[165a] (18)
	müdevverliği	[173a] (13)		zehrlülüğ	[49a] (13)
	yâbishkları	[178a] (19)		hafifluğu	[150b] (11)
	bitişik	[227b] (18)		şişik	[288b] (4)


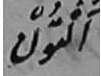









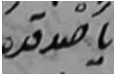



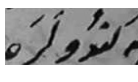
- Metinde sık karşılaşılan bir özellik de dudak uyumsuzluğudur. Dudak uyumu,¹ küçük ünlü uyumu veya düzlük-yuvarlaklık uyumu olarak da bilinen bu uyum, “Türkçe kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz veya yuvarlak oluşlarına göre onu takip eden hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlülü ise düz, yuvarlak ünlülü ise dar yuvarlak veya geniş düz olarak gelmesi kuralı”²dır. Metinde bazı sözcükler sürekli uyumsuz yazılırken, bazı sözcüklerin hem uyumlu, hem uyumsuz

1 Kartalhoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni* (16,17,18. Yüzyıllar), 95.




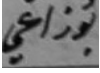
2 Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992), 104.




















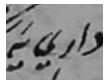


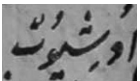
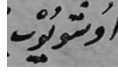
örnekleri bulunmaktadır. Aşağıda ilk olarak metinde sürekli uyumsuz yazılan bazı sözcükler verilmiş, daha sonra hem uyumlu, hem uyumsuz örnekler sunulmuştur:





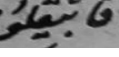
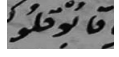
Uyumsuz olanlar:

	ağu	[342b] (5)		altun	[196b] (8)
	alçu	[22a] (11)		aluç	[137a] (16)
	arşun	[176b] (13)		ayu	[335a] (13)
	bilegü	[173b] (3)		çetük	[473b] (12)
	demür	[288a] (8)		incü	[252b] (15)
	kıızı	[680b] (7)		yaşduğda	[518a] (16)
	getürülür	[11a] (5)		bitürülür	[55a] (14)
	içerüyi	[56a] (8)		kendü	[66b] (4)

Hem uyumlu hem uyumsuz yazımı olanlar:

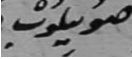



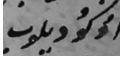
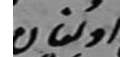



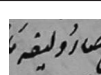
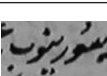
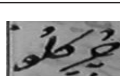


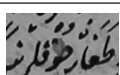
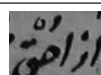

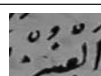
	arusı	[427b] (2)		arı	[290a] (10)
	buzacı	[310a] (18)		buzacı	[347b] (19)

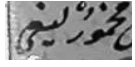
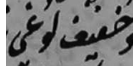
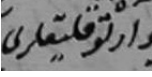


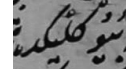
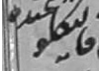

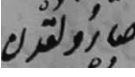

	degül	[2a] (2)		degil	[35b] (16)
	delik	[311b] (7)		delük	[269b] (14)
	qoyu	[130b] (16)		qoyı	[387a] (10)
	qoyın	[343a] (16)		qoyun	[576a] (15)
	şaru	[597b] (16)		şarı	[592a] (17)
	yıldızlara	[63b] (10)		yılduza	[226a] (5)
	yıldızcınlar	[133b] (8)		yıldurcın	[186a] (13)
	erik	[599a] (12)		erük	[49b] (7)
	dilkü	[205b] (14)		dilki	[488b] (18)
	darusı	[611a] (10)		darıya	[611a] (10)
	delüce	[295a] (3)		delice	[123b] (11)
	üşiyüp	[161a] (9)		üşüyüp	[117a] (10)

	burışmayup	[48b] (15)		buruşup	[81a] (16)
	ötürü	[167b] (19)		ötürü	[720b] (6)
	kabişlu	[216b] (13)		kabişlu	[59b] (6)


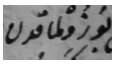
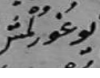
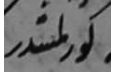
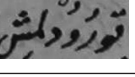
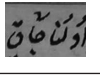
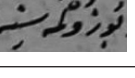
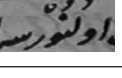

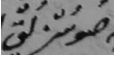
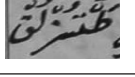

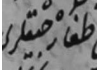
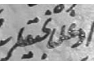

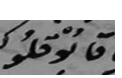
- Metinde bazı ek ünlüleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre yazılırken aykırı örnekler de görülmektedir. Yazmada ek ünlülerinin gösterilmediği sözcükler uyumlu okunmuştur. Aşağıda ilk olarak uyuma aykırı bazı örnekler verilmiş, daha sonra uyumlu bazı örnekler yazılmıştır:


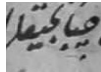
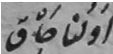
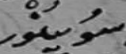
Uyuma Aykırı Olanlar:

	şoyilup	[222a] (9)		dögilüp	[52a] (9)
	dökilen	[156b] (19)		göriile	[60b] (4)
	öğüdilüp	[68a] (8)		olınan	[238b] (7)
	kırılış	[138a] (2)		olınur	[296b] (2)
	bulınur	[11a] (6)		şarılığa	[136a] (12)
	sürinüp	[368b] (17)		çürüklü	[25b] (18)
	kabişlu	[216b] (13)		sümükli	[272a] (9)
	tağarcuğlar	[198b] (9)		azacuğ	[161a] (2)
	marulcık	[298b] (11)		elifsüz	[207b] (8)

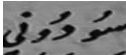
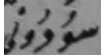
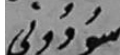


	maħmürlüğü	[250b] (14)		ħafifluğu	[150b] (11)
	artuqlıqları	[233b] (15)		ekşılığı	[143a] (2)
	yaşlıq	[56a] (8)		büyüklikde	[169a] (10)
	qalınlığında	[110a] (11)		şusuzlıq	[167a] (5)
	şaruluqdan	[166a] (6)		quruluğı	[138a] (12)

Uyumlu Olanlar:


	dögülmişi	[52a] (13)		bozulmaqdan	[55b] (12)
	yoğurulmuş	[77a] (5)		görülmişdür	[188b] (1)
	qurudulmuş	[203a] (2)		olunacaq	[34b] (1)
	büzülmesine	[370b] (4)		olunursa	[295a] (1)
	qatluluq	[233b] (18)		şusuzluq	[208b] (16)
	qatsuzluq	[203a] (16)		mâddesiz	[5a] (12)
	qanqacılıqları	[198b] (10)		oğlancıklar	[49a] (10)
	sümüklü	[183b] (3)		qabuqlu	[59b] (6)

	azacığı	[138b] (19)		çıbancıklar	[147a] (10)
	olunacaq	[67a] (6)		söyinür	[246a] (7)


- 3. tekil kişi iyelik eki +I düz ve yuvarlak tabanlı tüm sözcüklerde her zaman düz ünlülü olmakla beraber metnimizde yuvarlak tabanlı iki sözcükte ek ünlüsü yuvarlak yazılmıştır:

	[269a] (3)		[539b](15)		[699a] (12)	süd+ü+(n)i
	[294b] (3)				[316a] (18)	tuuz+u+(n)ı

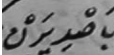
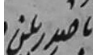
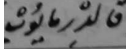
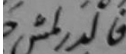
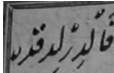
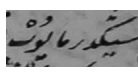
- Metinde -DUK sıfat-fiil eki düz ve yuvarlak tabanlı tüm sözcüklerde yuvarlak ünlülü olup sadece düz tabanlı bir sözcükte dudak uyumuna girmiştir:

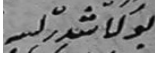

	ağrıdığı	[610a] (16)
---	----------	-------------

- Geniş zaman eki –(I)r 3. Tekil şahısta bir sözcükte uyumludur:

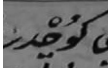
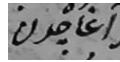
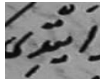
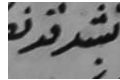

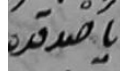
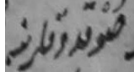
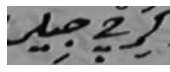
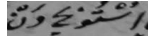



	şuşadır	[727b] (9)
---	---------	------------

- Metnimizde fiilden fiil yapma eki –DUr nadir olarak düz ünlülü kullanılmıştır:

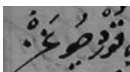
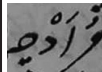

	başdırان	[273a] (17)		başdırılan	[620a] (13)
	qaldırmayıp	[46b] (19)		qaldırılmış	[421b] (17)
	qaldırıldıqda	[537a] (1)		sinđirmeyüp	[124b] (8)

	bulaşdırılsa	[518a] (8)		uyandırılrsa	[626a] (7)
---	--------------	---------------	---	--------------	---------------

- Eski Anadolu Türkçesinde ünsüz uyumu, bazı ünsüzlerin süreklî ötümlü olması ve eklerin de ötümlü başlaması nedeniyle yoktur.¹ Klasik Osmanlı Türkçesinde uyumlu örnekler bulunmakla beraber uyumsuzluk devam etmektedir. Metnimizde ötümsüz ünsüzle biten sözcüklere ötümlü ünsüzle başlayan ek alan bazı sözcükler şunlardır:

	güçdür	[39b] (1)		ağaçdan	[722b] (13)
	étدی	[199a] (6)		bışduқdan	[200a] (16)
	qasıqda	[200b] (10)		yaşduқda	[518a] (16)
	şoқduқlarına	[525b] (15)		kireççiler	[214a] (19)
	üstübeçden	[48b] (17)		ardıçdan	[331b] (15)
	bitcügez	[350b] (15)		yoğurtdan	[87b] (3)

- Ötümlü ünsüzle biten ve ötümsüz ünsüzle başlayan uyumsuzluk örnekleri de vardır:


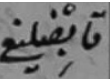
	қurdçuğaz	[291a] (2)		murâdça	[318a] (9)		'Arabça	[235a] (10)
---	-----------	---------------	---	---------	---------------	---	---------	----------------

- Metnimizde ötümlü ünsüzle biten sözcüklere ünlüyle başlayan ek geldiğinde ötümsüzlüklerini koruyan örnekler azdır:



1 Gülsevin -Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, 96.

	ufaḳı	[48b] (7)		ḳavuḳı	[360b] (4)
	fıstıḳuñ	[750a] (17)		bardaḳuñ	[141b] (11)
	baṣaḳı	[182a] (18)		oḡlaḳuñ	[105b] (8)

- Metinde sözcük sonundaki ötümsüz “ḳ” ünsüzünün ötümlü “ḡ” olarak bulunduğu örneklere nadir de olsa rastlanmaktadır:




	ayaḡ	[132b] (8)		ḳābızlıḡ	[501b] (12)
---	------	------------	---	----------	-------------












- Sözcük sonunda sızıcı “g” sesi iki sözcükte korunmuştur:

	beg	[8b] (7)		çig	[71b] (11)
---	-----	----------	---	-----	------------


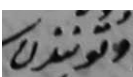


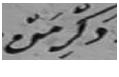
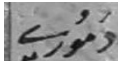




- Metinde sözcük başındaki ötümsüz “t”li şekilleri koruyan sözcükler daha sık kalın tabanlı olup ince tabanlı sözcüklerde ise genellikle ötümlüleşme görülmüştür. Sözcük başında her iki şekli koruyan örnekler de mevcuttur.







Metinde sözcük başında sadece ötümsüz “t, ṭ” örnekleri bulunan bazı sözcükler şunlardır:

	ṭamla	[435a] (14)		ṭalaḳ	[415b] (12)
	ṭamaḳda	[537a] (18)		ṭaḡ	[105b] (11)
	ṭaṣ	[7b] (10)		ṭoḡan	[128a] (15)


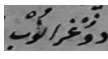


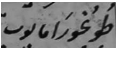
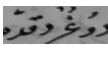





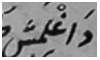




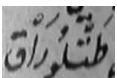
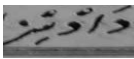
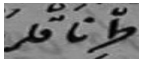
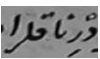


	toñuz	[97a] (11)		toğru	[72a] (4)
	tal-ar	[73a] (15)		tağar	[68a] (2)
	tüleri	[263b] (11)		tükürtme	[577b] (7)
	temregü	[264a] (1)		toz	[263b] (1)
	topalağ	[287b] (14)		topalağ	[192a] (14)
	tutçal	[619b] (18)		tutçal	[568b] (6)
	tutsi	[472b] (19)		tutsi	[771b] (6)



Metinde sözcük başında sürekli “d” ötümlü ünsüzü ile yazılan sözcüklere örnek olarak şunlar verilebilir:

	dükene	[32a] (5)		dütüninden	[52b] (18)
	diftik	[513a] (8)		ditremelü	[415b] (12)
	degir- men	[282a] (5)		demür	[288a] (8)
	dilkü	[205b] (14)		dört	[39a] (7)
	dürlü	[207b] (18)		deve	[40a] (17)







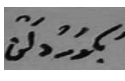
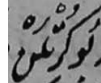
	döşeye	[18b] (7)		döşege	[59b] (3)
	diri	[72b] (18)		düş	[107b] (19)
	dürtüp	[166b] (17)		dikene	[360a] (18)

Sözcük başında her iki şekli de koruyan sözcüklerden bazıları şöyledir:





	çoğrayup	[195b] (18)		doğranup	[75b] (6)
	çoñmiş	[705b] (12)		doñup	[508b] (19)
	çoğuramayup	[680b] (6)		doğurduğda	[678b] (15)
	çutan	[270a] (19)		dutup	[269b] (15)
	çuyduğda	[624a] (7)		duymaya	[575a] (17)
	çağılup	[443b] (19)		dağılmış	[435a] (14)
	çarısı	[212a] (10)		darıya	[611a] (10)
	çağık	[95b] (2)		dağık	[443a] (10)
	çatlurak	[147b] (19)		dadsız	[147b] (19)
	çırnağlar	[264a] (5)		dırnağlar	[701b] (2)
	çarlık	[159a] (16)		darlık	[239a] (1)

	temren	[66b] (17)		demren	[44b] (10)
---	--------	------------	---	--------	------------

Sözcük ortasında “t” ünsüzü çoğunlukla ötümlüleşir, nadiren ötümsüz örnekleri de vardır. Bazı sözcüklerde de ötümlü ve ötümsüz örnekleri bulunmaktadır:





	odun	[114b] (6)		edük	[144b] (19)
	edikden	[400a] (8)		çetük	[473b] (12)
	ada şoğanı	[313b] (15)		aşa şoğanı	[557a] (9)
	böğürdlen	[96b] (2)		böğürtlen	[125b] (13)

Sözcük sonunda;

	ard	[438a] (3)		süd	[37a] (2)
	ayıd	[170a] (5)		ğurd	[593b] (2)





sözcükleri düzenli olarak ötümlü yazılmıştır.

Metinde;


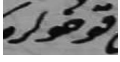

	sögüt	[123a] (4)		sögüd	[128a] (3)
	yoğurt	[167a] (16)		yoğurd	[238a] (2)

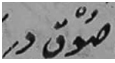
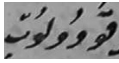
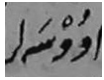
sözcükleri her iki şekilde de bulunmaktadır.

- Metinde $q > h$ sızıcılılaşmasına uğrayan ve daima “h” ile yazılan sözcükler şunlardır:


	dağı	[261a] (17)		yoğusa	[17a] (5)
	ağşamda	[693a] (4)		poğı	[291a] (9)

“uyku” ve “koku” sözcüklerinde ise “q ve h”li şekiller görülmektedir:

	koğusu	[112a] (3)		koğulara	[56b] (12)
	uyku	[303b] (2)		uyhu	[64a] (10)

	şovuk+dur	[16a] (8)		kov-ulus	[114a] (16)
	ov-salar	[230b] (7)			

sözcükleri g-v değişmesine;

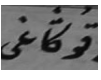
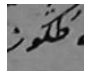

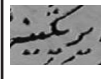
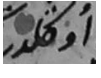
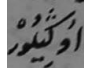
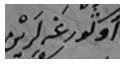
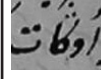
	öyle [ögle]	[727a] (13)
---	-------------	-------------

g-y değişimine örnek olarak metinde yer almaktadır.

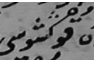


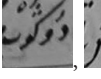
	uvanıgınıñ [ufanık]	[40b] (8)		uvanmağıla [ufanmak]	[231b] (18)
	ufanıgına	[175a] (6)		ufandığı	[42b] (15)

sözcüklerinin “v-f” ikili kullanımı metinde bulunmaktadır.

- Metinde genellikle “ñ” içeren sözcükler korunmuş olup, nadiren “n”li sözcüklerin “n” ile yazılan örneklerine de rastlanmıştır:

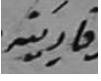

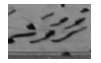

	qoñağı	[179b] (1)		qoñuz	[345b] (2)
	qalıñına	[186a] (17)		qiriñine	[230b] (11)
	oñuldur	[201a] (6)		oñılır	[227b] (2)
	oñurğaların	[322a] (3)		oñat	[522a] (10)

sözcüklerinde korunurken;


	qoñ- şısı	[212b] (5)		qoñşı	[16a] (15), [778a] (14)
	qoñmış	[705b] (12)		doñup, donmış	[508b] (19), [671a] (17)

sözcüklerinin “n”li şekilleri de bulunmaktadır.

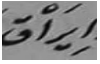
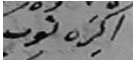




- Metnin genelinde ünlüyle başlayan ek aldığında orta hece ünlü düşmesi kurala bağlı olarak görülmektedir. Ünlü düşmesine uğramayan bazı örnekler de bulunmaktadır:

	çarına	[518b] (6)		ağıza	[83a] (9)
	buruna	[119b] (9)		boyuna	[228a] (13)


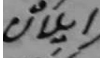

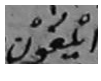
- Sözcük başında ünlü düşmesinin görüldüğü örnekler daha azdır:

	sıtmalara	[50a] (15)
---	-----------	------------

- Sözcük başında ünsüz düşmesinin örnekleri en çok “y”li sözcüklerde görülmektedir:

	ırak	[280a] (18)		igrenüp	[521a] (12)
	incü	[42b] (5)		ip	[131b] (16)
	igde	[94a] (6)		iriñine	[230b] (11)

Metinde bazı sözcükler “y”li ve “y”siz şekilleriyle de bulunmaktadır:

	ılan	[465b] (6)		ılan	[715b] (17)
	ılğun	[757b] (8)		ılğun	[520a] (2)

Sözcük sonunda;

	çi [çiy]	[410a] (19)
--	----------	-------------

sözcüğünde y> Ø görülmekle birlikte “tüy” sözcüğünün “y”li ve “y”siz şekilleri mevcuttur:

	tüydür	[450b] (4)		tüler	[136a] (9)
--	--------	------------	--	-------	------------

- “vur-” fiili düzenli olarak “ur-” şeklinde bulunmaktadır:

	ursalar	[94b] (12)		urulmağdan	[121a] (2)
--	---------	------------	--	------------	------------

- Metinde ikizleşme örnekleri iki sözcükte görülmüştür:

	ıssı	[73a] (19)		yaşşı	[243a] (4)
--	------	------------	--	-------	------------

“uş” sözcüğüne 3. teklik kişi +sI iyelik ekinin ve “is” sözcüğüne +sIz isimden isim yapma ekinin gelmesiyle örneklenmiştir:

	uş+şı	[588b] (1)		is+siz	[240a] (12)
--	-------	------------	--	--------	-------------


- Göçüşme (metatez) örneği olarak metinde iki sözcük tespit edilmiştir: “çömlək” sözcüğü düzenli olarak “çölmək” şeklindedir:

	çölmək	[474a] (3)
--	--------	------------

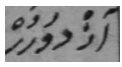

Metinde “semir-” sözcüğü bir kez “semre-” şeklinde bulunmaktadır:

	semre-r [semri-]	[725a] (19)
--	------------------	-------------


- Ayrılma hali eki +DAn'ın, +DIn şekli Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde karakteristik olmamakla beraber çoğunlukla “öñ” sözcüğünde karşımıza çıkmaktadır.¹ Ekin, metnimizde de sadece “öñ” sözcüğünde bir örneği bulunmaktadır:

	öñdin	[589a] (12)
---	-------	-------------

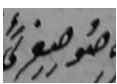
- -dUr bildirme eki, metinde sadece üç yerde -dUrUr şeklini korumuştur:

	az-durur	[9b] (10)		yaşıl-durur	[287a] (2)
---	----------	-----------	---	-------------	------------

- -Inca zarf-fiil eki, 16. yüzyılda yuvarlak tabanlı sözcüklerde de çoğunluklu olarak düz ünlülü olup ekin yuvarlak tabanlı sözcüklerde örnekleri seyrek. Bu durum ekin 16. yüzyılda geçiş aşamasında olduğunun göstergesidir.² Metinde ekin yuvarlak tabanlı bir sözcükte uyuma girdiği görülmüştür:

	çoyunca	[681a] (11)
---	---------	-------------

- Yazmada 3. teklik kişi iyelik ekinden sonra belirtme eki gelen bir sözcükte zamir n'si yerine “y” ünsüzü kullanılmıştır:

	şu şığıryı	[212b] (17)
---	------------	-------------

1 Gülsevin -Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, 57.

2 Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16,17,18. Yüzyıllar)*, 126.

METNİN OLUŞTURULMASINDA TAKİP EDİLEN ESASLAR

1. Metnin oluşturulmasında “Munevver” yazı fontu kullanılmıştır.
2. Transkripsiyon alfabetiyle Latin alfabesine aktarılan metinde sayfa numaraları köşeli parantez “[]” içinde, satır numaraları parantez “()” içinde belirtilmiştir.
3. Metinde mütercim tarafından yinelenen sözcükler “< >” işareti ile gösterilmiştir.
4. Metin içerisinde okunuşundan emin olunamayan sözcükler yanında “(?)” ile belirtilmiştir.
5. Metindeki eklemeler ve metin tamirleri köşeli parantez “[]” içerisinde gösterilmiş olup nüshada silinmiş olduğu için okunamayan kısımlar (...) işaretiyle belirtilmiş, tarafımızca okunamayan birkaç sözcüğün de görüntüsü dipnota konulmuştur.
6. Metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak düşüncesiyle noktalama işaretleri kullanılmıştır.
7. Bölüm başlıkları müstakil bir satırda, sözcüklerin ilk harfleri büyük olacak şekilde kalın ve ortalanmış olarak yazılmıştır. Metinde madde başında yer alan sözcükler kalın ve baş harfleri büyük, eser adları ise italik yazılmıştır.
8. Özel isimlerin ilk harfleri büyük harfle yazılmış olup özel isimlere gelen ekler yazım kurallarına uygun olarak ayrılmıştır.
9. Metnin Latin alfabesine aktarımında kapalı e (è) kullanılmıştır. Nüshada kapalı e (è) ile yazılmayan ancak aslen kapalı e (è) ile yazılan sözcüklerin tamamı kapalı e (è) ile okunmuştur.
10. Nüshada yalın hâldeki Türkçe kelimelerin son harfleri be (ب) ve cim (ج) ile imla edilmişse metinde bu sözcükler tarafımızca p ve ç ile imla edilmiştir.
11. i- fiili, ile edat/bağlacı ve için edatı nüshada birleşik yazılmış ise metinde de birleşik yazılmıştır.

12. Metninde olın-, olun; gidüp, gidip vb. gibi eklerin düzlük-yuvarlaklık uyumunda düzensizlik hâkimdir. Dönemin ve metnin imla özelliklerini gösterebilmek adına müdahale edilmemiş, yazmadaki yazımlara bağlı kalınmıştır. Ancak söz konusu ek ünlülerinin hareke veya harfle gösterilmediği durumlarda dönemin dil-imla özelliklerine göre hareket edilmiş, söz konusu özellik dönem içinde de tutarsızlık gösteriyorsa kelimenin düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre okunması uygun görülmüştür. Yine metinde çokça karşılaşılan bir durum olan kalınlık-incelik uyumsuzluğuna bağlı olarak karşılaşılan “ıssılık, kocalık” gibi uyuma aykırı durumlarda metnin genel temayülü bu yönde olduğu için müdahale edilmemiş yazmadaki yazıma bağlı kalınmıştır.

13. “Allâh” sözcüğünün bulunduğu tamlamalarda herhangi bir işaret kullanılmadan “Allâh” sözcüğü birleştiği kelimeyle birlikte yazılmıştır. Örnek: inşâ'allâhu te'âlâ, raḥimehullâhu te'âlâ, şalavâtullâhi 'aleyhi ve selâm.

14. Nüsha harekeli olduğundan metinde yabancı sözcüklerin nüshadaki yazımlarına bağlı kalınmıştır. Mesela, aslen hemzeli yazılan sözcüklerin (fâ'ide, zâ'il; fâyide, zâyid vb.) yazımında nüshadaki yazılışlara bağlı kalınmış, sözcüklerin yazımında tekleştirme yapılmamıştır.

15. Metinde geçen ayetler, hadisler ve Arapça ifadeler, Arap harfleriyle yazılmış ve Türkçe çevirileri dipnotta gösterilmiştir. Söz konusu çeviri ayete aitse öncelikle sure adı ve ayet numarası ardından Türkçe çevirisi verilmiştir. Ayetlerin Türkçe çevirilerinde <http://www.kuranmeali.com> adresli siteden yararlanılarak Diyanet Vakfı'nın yeni meali tercih edilmiştir.

16. Nüshada sözcüğün bir kısmının bir alt satırda verildiği durumlarda sözcük, metinde bölünmeyip sözcüğün tamamı başladığı satırda veya bir sonraki satırda yazılmıştır.

METİN

TERCÜME-İ
MÂ-LÂ YESA‘U’T-TABÎBE CEHLUHU

Hasan bin Abdurrahmân

METİN

TERCÜME-İ

MÂ-LÂ YESA‘U’T-TABÎBE CEHLUHU

[1b] ⁽¹⁾ Bismillâhirrahmanirrahîm.

⁽²⁾ Hâmd-i bî-hadd ve senâ-yı lâ-yuhadd ü lâ-yu‘add ol ehad-ı şâfî ve hakîm-i Bârî’ye mahşûşdur ki ⁽³⁾ her şey’de niçe hikmet ve her mevcüdda niçe menfa‘at vedî‘at édüp ⁽⁴⁾ ‘ibâdından meşiyeti ta‘alluğ edenlere ilhâm ve ta‘lîm kılpup mazhar-ı hayr-ı keşîr ⁽⁵⁾ eyledi. Nitekim buyurmuşdur ⁽⁵⁾: ﴿بُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾¹ Ve şalâtu şalavât ve selâm ol seydid-i enâm ve tabîb-i emrâz-ı âşâm olan ⁽⁷⁾ Muḥammed Muştafâ’ya olsun ki eşkâm-ı küfr ü dâlâlet ve âlâm-ı cehl ü gâvâyeti ⁽⁸⁾ mu‘alecât-ı şerî‘at ve müdâvât-ı sünneti ile izâle eyledi ve daḥî ⁽⁹⁾ âl-i kirâm ve aşḥâb-ı fiḥâmına olsun ki her biri bedriḳa-i ṭariḳ-i felâḥ ⁽¹⁰⁾ ve hâdî-i sebîl-i fevz ü necâhdururlar. Âmîn.

Ammâ ba‘d ⁽¹¹⁾ ‘ilm-i tıbb ‘ulûm-ı nâfi‘a-ı şerîfeden idügi erbâb-ı ‘aql [2a] ⁽¹⁾ <‘aql> u tecribeye ma‘lûm ve kütüb ü defâtir-i mütakaddimîn ve müte‘ahḥirrînden mefhûmdur ⁽²⁾ ve bunı münkir degül illâ anlar ki a‘zam-ı mevâhib-i ilâhiyye olan ‘aql u idrâkden ⁽³⁾ behre-ver olmayup ‘ilm-i nâfi‘i mezbûrdan ve menâfi‘inden bî-ḥaberlerdür. Zîrâ ⁽⁴⁾ ḥükemâ-yı mütakaddimîn ve ‘uḳalâ-yı mücerrebîn ṭabâyi‘-i nebâtât u ḥayvânât ve ğayrıyı ⁽⁵⁾ defa‘âtile tecrîbe ve imtiḥân édüp ‘ilm-i yaḳîni ḥâşil olduḡdan soñra muḥtâc olanlara ⁽⁶⁾ nef‘ için kitâblara yazmışlardur. Pes nef‘i murâd olınan devâ, kitâblarda ⁽⁷⁾ vaşf êtdükleri üzre bulunup ya‘nî nebâtî ise çürük ve eski ve ğayrı ⁽⁸⁾ ‘uyûb ile ma‘yûb olmayup ve eger ḥayvânî ise ol ḥayvân marîz veyâḥûd ⁽⁹⁾ marâza vaşf olunduġına muḥâlîf olmayup ve ne maḳûle marâz için nâfi‘dür ⁽¹⁰⁾ dëyü beyân êtmişler ise ol marâz esbâbı ve ‘âlâmâtı ile tamâm ma‘lûm ⁽¹¹⁾ ve temyîz olınup devâyı vaşf êtdükleri üzre isti‘mâl êtseler bi-iznillâhi ⁽¹²⁾ te‘âlâ nef‘ ve te’şîr muḳarrerdür meger marâz, marâz-ı

1 “O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir.” Bakara/269.

mevt ola. Ve eger isti'mâl olunduğda ⁽¹³⁾ nef' ve te'sîr zâhir olmazsa devâda zıkr êtdükleri şürûta ri'âyet olunmamağ ⁽¹⁴⁾ veyâhüd keyfiyyet-i isti'mâlde haṭâ veyâhüd mādde-i maraž ziyâde ğalîz ⁽¹⁵⁾ olmağıla devâ-yı ḳalilden veyâhüd bir iki def'a isti'mâlden müte'essir olmayup ⁽¹⁶⁾ defa'ât-i keşîreye veyâhüd te'sîr-i ḳaviye muhtâc olduğına binâ'endür. Zîrâ ⁽¹⁷⁾ mādde-i devâ ve mādde-i maraž her biri 'anâşırdan ḥâşıl olmuşdur ve 'anâşıruñ ⁽¹⁸⁾ birbirinden te'sîri ḳabiliyyet ve ḳuvvet ve za'fa göre olup ve Hudâ-yı Müte'al celle ⁽¹⁹⁾ 'aniş-şebîh ve'l-mişâl müsebbibü'l-esbâbdur. Ekşer-i nâs bu me'aniden ğâfil **[2b]** ⁽¹⁾ olup "İlm-i tıbb kizbdür, ben fulân devâyı fulân maraža isti'mâl êtdüm, müfid olmadı." ⁽²⁾ dëyüp bi'l-külliyeye 'ilm-i şerîf-i mezbür menâfi'inden maḥrûm ve mağbün ḳalmışlardır. Binâ'en 'alâ-zâlik ⁽³⁾ bu za'if-i naḥîf a'nî Ḥasan ibn 'Abdurrahmân el-kâtib bi'd-dîvânî'l-'âliy-yi'l-'Osmânî ⁽⁴⁾ 'arz eder ki ber-mücib-i ¹ ﴿وَحَلِيقَ الْإِنْسَانِ ضَعِيفًا﴾ beden-i naḥîfüm aşl-ı fıtratda ⁽⁵⁾ za'if olmağın ekşeriyâ emrâz ve eskâmdan ḥâlî olmaduğumdan bi'z-zarûre eṭibbâya ⁽⁶⁾ mürâca'at ve anlar ile muşâḥabet ve muḥâlaṭat êdüp ṭâ'ife-i şerîfe-i mezbürenün niçesinden ⁽⁷⁾ menâfi-i celîleye fâ'iz olmağıla 'ilm-i şerîf-i tıbb ta'allümine küllî rağbet ve meyl ḥâşıl olmağın ⁽⁸⁾ sa'ir mühimmât-ı aḥvâl-i ta'ayyüşden ferâğ-ı bâl olduğça kütüb-i tıbbâ muṭâla'adan ḥâlî ve eṭibbâ ⁽⁹⁾ ile müzâkereden 'arî olmayup 'ilmi 'amele getürmegile bi-'inâyetillâhi te'alâ emrâz-ı ḥâ'ileden ⁽¹⁰⁾ şifâ muḳadder olmağın müyesser olmuşdur. Ve 'ilm-i şerîf-i mezbürdan fenn-i müfredât a'zam-ı erkânından ⁽¹¹⁾ belki 'ilm-i tıbb anları fehm ü zabṭ êtmekden 'ibâret olup ve fenn-i müfredâtda menâfi-i ⁽¹²⁾ celîle-i cezîleye ḥâ'iz olduğumdan fenn-i mezbürda lisân-ı 'Arabî ile mü'ellef ⁽¹³⁾ olup *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Ṭabîbe Cehlubu* ile müsemmâ olan kitâb-ı müfredât muṭâla'asından ⁽¹⁴⁾ küllî menâfi'ê vâşıl oldum. Lâkin kitâb-ı mezbürda olan menâfi-i celîle-i cezîle ⁽¹⁵⁾ lisân-ı 'Arabî ile mezkûr olup lisân-ı 'Arabî bilmeyenler ol menâfi'den maḥrûm olup ⁽¹⁶⁾ ḥuşûşan taḥt-ğâh-ı sultân-ı İslâm olup ḥâlâ a'zam-ı bilâd-ı ehl-i İslâm olan ⁽¹⁷⁾ belde-i Ḳoşantîniyye sînet 'ani'l-'âhât ve'l-beliyyede ve Burüsâ ve Edirne ⁽¹⁸⁾ ve 'umümen vilâyât-ı Anaṭolî ve Rûm ilinde ve memâlik-i maḥrûsedan olan ⁽¹⁹⁾ diyâr-ı 'Arab u 'Acem'de daḥı ekâbir ü a'yân-ı ehl-i İslâm lisân-ı Türkî tekellüm êdüp **[3a]** ⁽¹⁾ <tekellüm êdüp> 'umümen vilâyet-i merḳümede lisân-ı 'Arabî bilüp kitâb-ı mezbürün ⁽²⁾

1 "İnsan zayıf yaratılmıştır." Nisâ/28.

menâfi'ine fâ'iz olur kimesneler olmayanlara nisbeten eḳall-i ḳalîl olup kitâb-ı şerîf-i ⁽³⁾ mezbûruñ menâfi'î bu maḳûle ṭâ'ife-i 'aẓîmeyi ehl-i İslâm efhâmından ⁽⁴⁾ perde-i ḫafâda ḳalmağın bu za'îf ü naḫîf kitâb-ı mezbûruñ menâfi'î herkese ⁽⁵⁾ ma'lûm olup nef'i 'âmm olmak için lisân-ı Türkîye tercümesine iḳdâm ⁽⁶⁾ ü ihtimâm edüp bi-'inâyetillâhi te'âlâ müyesser olmuşdur. Ve terceme ederken ⁽⁷⁾ ma'lûm ve mesmû'um olmayan maḫâll-i şübhelerimi sulṭân-ı selâṭîn-i cân ⁽⁸⁾ ḫâḳân-ı ḫavâḳîn-i devrân mâlik-i memâlik-i kâffe-i 'âlem zıllullâhu'z-zalîl 'alâ ⁽⁹⁾ kâffeti'l-ümem ḫâmî-i emânet-i 'uzmâ vâriş-i ḫilâfet-i kübrâ merḡum-ı ünûf-ı firâ'ine ⁽¹⁰⁾ vü cebâbire mu'affir-i cibâh-ı ḳayâşire vü ekâsire râfi'î-râyât-ı dîn-i ezher ⁽¹¹⁾ müzâḫ-ı âyât-ı şer'î-i enver ḳâşım-ı ḳayâşire ve ḳâhir-i ḳurûm sulṭân-ı 'Arab ⁽¹²⁾ u 'Acem ü Rûm sulṭân-ı maşriḳayn ve ḫâḳân-ı ḫâfıḳayn ber-sulṭân-ı vilâyet ⁽¹³⁾ ve şâhenşâh-ı bâ-miknet ü kerâmet ki icrâ-yı aḫkâm-ı şerî'at-i nebeviyye ve îfâ-yı ⁽¹⁴⁾ evâmir-ı salṭanat-ı seniyyede olan şiyem-i mülûkâne ve himem-i ḫüsrevâneleri ⁽¹⁵⁾ beyânı için egerçi niçe devâvîn tedvîn olunmuşdur; lâkin deryâdan ḳatre ⁽¹⁶⁾ ve âfitâbdan zerre degüldür. Ednâ kerâmât-ı bülend-maḳâmlarından biri bu degül midür ki ⁽¹⁷⁾ ḳızılbaş, evbâş dedükleri ṭâ'ife-i fitne-sâz u ḳallâş niçe senîn ü a'vâmdan ⁽¹⁸⁾ da'vî-i salṭanat edüp âyîn-i rafz u ilhâd ve ḳavânîn-i buḡz u 'inâd ⁽¹⁹⁾ icrâsında iken selâṭîn-i selef ḫalefen 'an-ḫalef 'asâkir-i cerrâr-ı nücûm-şümâr ile [3b] ⁽¹⁾ bi'z-zât üzerlerine varup ṭâ'ife-i merḳûme-i li'âmdan kemâ-yenbağî intîḳâm müyesser ⁽²⁾ olmamışken bu sulṭân-ı kerâmet-şi'âr maḳarr-ı ḫilâfet ü taḫt-gâh-ı salṭanatda ber-ḳarâr ⁽³⁾ iken 'asâkir-i nuşret medârına bir nâm-dâr ḳulın serdâr ta'yîn buyurup üzerlerine ⁽⁴⁾ irsâl buyurmağıla cemî'an memâlik-i İrân ve Tûrânların taḫt-gâhları olan ⁽⁵⁾ Tebrîz ü Revânların alup firâr u ḳarâra mecâlleri ḳalmayacak şemşîr-i cihângîr-i ⁽⁶⁾ pâdişâhîden ḫalâs için istîmân edüp ḳıṭ'a-i kiberleri olan ⁽⁷⁾ Ḥaydar Mîrzâ nâm ferzend-i dil-bendlerin 'ubüdiyyet-i pâdişâh-ı mûmâ-ileyh-i zemîn ü zamân ⁽⁸⁾ a'nî 'âlem ü a'ḳal-i selâṭîn-i âl-i 'Oşmân Sulṭân Murâd Ḥan bin Sulṭân Selîm Ḥan ⁽⁹⁾ bin Sulṭân Süleymân Ḥan bin Sulṭân Selîm Ḥan bin Sulṭân Bâyezîd Ḥan ⁽¹⁰⁾ bin Sulṭân Meḫmed Ḥan *إدام الله تعالى إيام سلطنته الي انقضاء الدوران و جعل ارواح اسلافه العظام متنزهة في روضات الجنان* ⁽¹²⁾ fi'l-cüm-

1 Cenâb-ı Hakk, onun salṭanat günlerini kıyamet gününe kadar devam ettirsin ve büyük ecdadının ruhlarını cennet bahçeleri içinde feyizlendirsın.

le hālā menāş bulmuşlardır. A' nī kitāb-ı mezbūr tercemesinde vāqī' olan ⁽¹³⁾ maḥāll-i şübhelerimi mūmā-ileyh pādişāh-ı zemīn ü zamānuñ ḥ'vācesi ve bu ḥaḳīrūñ ⁽¹⁴⁾ melce' ü mencā' olan a'lemü'l-'ulemā'ı'l mütebaḥḥirīñ efzalu'l-fuzalā'ı'l-müteverri'ñ ⁽¹⁵⁾ yenbü'ü'l-fezā'il ve'l-yaḳīñ keşşāfū'l-müşkilā-ti'd-dīniyye ḥallālū'l-mu'dilāti'l-'aliyye ⁽¹⁶⁾ miftāḥ-ı künūzü'l-ḥaḳāyık miş-bāḥ-ı rumūzud-daḳāyık el-maḥfuf be-şunūf-ı leṭā'if ⁽¹⁷⁾ 'avāṭifullāhu'l-melikī'l-mu'īñ mevlānā sa'dü'l-millet ve'd-dīn Sa'deddīn Efendi ⁽¹⁸⁾ ادام الله ¹ hazretlerine ve 'ilm-i tıbda mahāret ile şöhretleri ⁽¹⁹⁾ olanlara, ḥuşuşan kıdve-i ḥükemā şānī-i İbn Sīnā a' nī re'īs-i cümle-i eṭibbā olan [4a] ⁽¹⁾ <olan> mevlānā Sinān Efendi ve 'umdetül-ḥükemā'ı'l-mücerrebīn Baḳḳāl-zāde Mevlānā ⁽²⁾ Muḥyiddīn Efendi مع الله ² mümā ileyh ḥ'vāce efendinüñ ⁽⁴⁾ ta'līm-i ilhām-āsā ve muşārün-ileyhim ḥükemā-yı fāziliyyenüñ tefhīm ü ilḳaları ile ⁽⁵⁾ maḥāll-i şübhe bi'l-külliyeye izmiḥlāl bulup kitāb-ı şerīf-i mezbūr بنقصان بعناية ⁽⁷⁾ terceme olundu. Lākin ma'lūm-ı fuzalā-yı 'uḳalādur ki ibtidā-yı zuhūr-ı tecārib ⁽⁸⁾ ü tedāvi' ṭā'ife-i Yūnān zamānlarında olup ḥükemā-yı Yūnān'dan ḥaḳīm-i fāzıl ⁽⁹⁾ Dīşkürdiyūs ba'dehu Ḥaḳīm Cālīnūs ve ğayrılar ṭabāyi' ü menāfi' ü mazārr-ı ⁽¹⁰⁾ nebātāt ü ḥayvānātı tecribe étdüklerinde ḳadīmden ism-i ma'rūfı olmayan ⁽¹¹⁾ eger nebātāt ve eger ḥayvānāt ve ğayrırı teşḥiş ü temyiz için yine lisān-ı ⁽¹²⁾ Yūnān üzre ism ta'yīn édüp kitāblarına yazup ba'dehu kütüb-i Yūnānīñ ⁽¹³⁾ lisān-ı 'Arabīye terceme olunduḳda lisān-ı 'Arabda daḫı ism-i meşhūr ⁽¹⁴⁾ olmayan kütüb-i 'Arabıyyede daḫı ğerü ol ism-i Yūnānī ile zıkr olınmışdır. ⁽¹⁵⁾ Ve lisān-ı Türkī ki nefsinde müstaḳil ve mütemeyyiz olmayup belki Fārisī ⁽¹⁶⁾ ve 'Arabī ve sā'ir elsine ile mülemma' ḥādiş-i lisān olduḳundan ğayrı Türkī ile ⁽¹⁷⁾ tekellüm édenlerden bir ferd ḥükemā-yı Yūnān ve 'Arab gibi tecribe ve imtiḥān-ı edviye ⁽¹⁸⁾ semtine sālīk olmayup ekşer edviye ism-i Yūnānī veyāḥūd 'Arabī veyāḥūd ⁽¹⁹⁾ Hindī veyāḥūd ğayrı ile ma'rūf ve meşhūr olup lisān-ı Türkīde [4b] ⁽¹⁾ ismi olmamaḳın ğerü ol ism ile İrād olunup zıkr olınmışdır. Fe-ammā evşāfı ⁽²⁾ ve 'alāmātı lisān-ı Türkī ile zıkr

1 Allahutaala, onun faziletlerini din (kıyamet) gününe kadar devam ettirsin.

2 Cenāb-ı Hak kıyamet gününe kadar Müslümanları onların kudsī İsevī nefeslerinden faydalandırsın.

3 Kendisinden yardım istenen Cenāb-ı Allāh'ın yardımıyla baştan sona, atlama yapılmadan ve eksiksiz bir şekilde tercüme ettim.

olunmağıla mechûl qalmayup bi't-tamâm ma'lûm olup ⁽³⁾ kitâb-ı mezbûruñ menâfi'i 'umûm üzre olup lisân-ı Türkîde kırâ'at-ı sevâda ⁽⁴⁾ mâlik olanlaruñ dağı ma'lûmları olur. Bi'l-cümle fenn-i müfredâtta âşer ⁽⁵⁾ kütüb-i 'Arabîyye ve Fârsîyyeye mürâca'ata ihtiyâc qalmamışdur. Zîrâ kitâb-ı mezbûr ⁽⁶⁾ cümlesin câmi'dür ve bi-ğamdillâh te'âlâ kitâb-ı keşîrû'l-menâfi'i merķūmuñ Türkiye tercemesi ⁽⁷⁾ itmâm olunduğdan soñra kendü haţt-ı şikeste vü bestem ile müsevvedâtdan beyâz ⁽⁸⁾ édüp mûmâ-ileyh sulţânüs-selâtin a'nî pâdişahumuz Sulţân Murâd Hân ⁽⁹⁾ ادام الله تعالى ایام 1 هزرتلرینون پایه-ی (10) سریر-ی ا'لارینا هدییه قیلدوم. Ümîzdir ki nazâr-ı ferhunde eşer-i pâdişahiye ⁽¹¹⁾ istihkâğdan dūr olmaduğundan ğayrı nâm-ı şerîf-i pâdişahi kitâb-ı ⁽¹²⁾ mezbûr sebebi ile 'umûmen rub'-ı meskûnda ilâ-yevmi'l-kıyâm hayr ile mezkûr ⁽¹³⁾ olmağa bâ'is-i kavî ola. Zîrâ 'ilm-i tıbb cemî'an aşhâb-ı milel ü edyân mâbeynlerinde ⁽¹⁴⁾ dâyimâ mütedâvil olup bir tã'ifeye mahşûş olmaduğı rüşen ve vâzıhdur.

⁽¹⁵⁾ Ba'de-zâlik bi-'inâyetillâhi te'âlâ tercemeye ibtidâ édüp dëruz ki ⁽¹⁶⁾ ya'nî قال المصنف رحمه الله تعالى: الحمد لله الذي لا تكنته حقيقة معرفته العلوم و الافهام ğamd ki ta'zîm qaşd édüp cemîl ya'nî ⁽¹⁸⁾ gökçek nesne ile vaşf étmekdür, ğaķıķatde Allâhu te'âlâya mahşûşdur ya'nî ⁽¹⁹⁾ mâ-şadaķı Allâh'dur. Eyle Allâh'dur ki 'aķllar ve fehmler ol Allâh'ı bilmek tariķini [5a] ⁽¹⁾ <tariķini> künhi ile bilmez qanda qaldı ki künh-i zâtını bile ve dağı eyle Allâh'dur ki ⁽²⁾ zâtınuñ künhini 'aķllar ve vehmler ihâta édemez. İktinâh dëyü bir nesnenüñ ⁽³⁾ cevherin ve ğâyetin ya'nî özin bilmege dërler. Ħaķıķat dëyü bir nesnenüñ zâtına ⁽⁴⁾ ve özine dërler. ma'rifet dëyü bir nesneyi olduğı üzre bilmege dërler. 'Ulûm, ⁽⁵⁾ cem'-i 'ilmdür. 'İlm dëyü vâķı'a muţabıķ olan i'tiķâd-ı câzime dërler. Fühûm, cem'-i ⁽⁶⁾ fehmdür. Fehm, kelâm-ı muĥâţıbı ańlamağa dërler. 'Uķûl, cem'-i 'aķldur. 'Aķl mâddeden ⁽⁷⁾ mücerred bir cevherdür ki nefsi-nâţıķa dëdükleridür. Eyle Allâh'dur ki ecrâm-ı 'ulviyye ki ⁽⁸⁾ gökler ve yılduzlardur, anları yoķ iken var édüp ecmel şüret ile anları ⁽⁹⁾ zînet eyledi ya'nî nürânî ve şeffâf édüp yılduzlar ile ğüzel eyledi ve dağı ⁽¹⁰⁾ ecrâm-ı süfliyye ki yerler ve yerlerde olan nesnelerdür, anları dağı yoķ iken ⁽¹¹⁾ var édüp ekmel-i şan'a üzre ğalķ étdi ya'nî bir vechle ki andan

1 Allahutaala, saltanat ğünlerini kıyamet ğününe kadar daim eylesin.

veg olmaz. ⁽¹²⁾ İbtidâ' dëyü bir nesneyi māddesiz ve zamānsız var êtmege dërler. Nitekim tekvîn ⁽¹³⁾ ve ihtirâ' mesbûķ bi'l-mādde olan nesneyi var êtmege dërler. Eyle Allāh'dur ki ⁽¹⁴⁾ 'anāşır-ı erba'ayı kāyināt ve fāsīdāta sebep-i mādđī kıldı. 'Anāşır, cem'-i 'unşurdur. ⁽¹⁵⁾ 'Unşur, aşl demekdür ki 'ālem-i kevn ü fesādda olan ecsām-ı muhtelifetü't-ı-tıbbā' ⁽¹⁶⁾ bu 'anāşır-dan terkīb olunup bi-ķudretillāhi te'ālā zuhūra gelür. 'Anāşır, dörtüdür. ⁽¹⁷⁾ Biri arz ve biri mā' ve biri hevā ve biri nārdur. Kāyināt u fāsīdātdan ⁽¹⁸⁾ murād, ecsāmdur muṭlaķā gerek ḥayvān ve gerek nebāt. Eyle Allāh'dur ki kevn ⁽¹⁹⁾ ü fesādı mütevellidāt ḥāşıl olmasına şart-ı zātī kıldı. Meşelā bir buğday [5b] ⁽¹⁾ <bir buğday> dānesi mādāmki ḥarāret ü ruṭubet-i arzdan müteğayyir olup ⁽²⁾ fāsīd olmayınca içinden āḥer buğday için yaşarup bitmez. Pes kevn ⁽³⁾ ü fesād şart-ı tevellüd idügi zāhir oldı. Pes Ḥaķ te'ālā celle ve 'alānuñ ḥalķ ⁽⁴⁾ êtmesi ve taķdīri ya'nī her şey'i miķdār-ı mu'ayyen üzre êtmesi ile 'anāşır ⁽⁵⁾ ve ḥayvān ve ma'din ve nebāt ḥāsıl olur. Eyle Allāh'dur ki zī-rūḥ olan ⁽⁶⁾ mütevellidāt arasından insān üzerine ḥüsn-i ḥalķ ve ḥüsn-i taķvīm ile emr ⁽⁷⁾ êtdi ya'nī güzel şüretlü ve müstaķīmü'l-ķāme olmağı insāna vërüp sā'irine ⁽⁸⁾ vërmedi. Ve daḥı vahy ve ilhām ve ta'līm-i ḥaķāyıkā ya'nī her nesnenün aşlın bilmege ⁽⁹⁾ ve öğretmege insānı mahşüş edüp şükkrinden kelīl olmaz ya'nī yorulmaz. Lisānı ⁽¹⁰⁾ ancaķ insāna vërđi ve zıkrinden uşanmaz göñül ile anı yaratdı ya'nī aña ⁽¹¹⁾ vërđi. Sā'irlere bu ḥāşşaları vërmedi ya'nī bu ḥāşşa insānda sā'irlerden ⁽¹²⁾ aźherdür ve illā her şey' ḥālince zıkr ü tesbīḥinden ḥālī degüldür. Nitekim buyurmuşdur: ⁽¹³⁾ ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ ⁽¹⁴⁾ vahy ve ilhām feyz ⁽¹⁴⁾ tarīķi ile ķalb-i insāna ba'zı me'ānī bıraķmağa ve izḥārına dërler. Maķām-larına göre ⁽¹⁵⁾ āḥer me'ānīde daḥı isti'māl olunurlar. Ve daḥı mu'cizāt ve āyāt şāḥibi olan ⁽¹⁶⁾ nebī-i ümmīye şalāvāt ya'nī du'ālar êderem ki ol nebī Muhammed 'aleyhi's-şalātu ⁽¹⁷⁾ ve's-selāmdur ki evzah-ı beyyināt ve eḫşāḥ-ı āyāt ya'nī *Qur'an-ı 'Azīm*'le risālete ⁽¹⁸⁾ gönderilmişdür ve daḥı āl ve aşḥābına du'ā êderem ki şırk ve 'udvān ⁽¹⁹⁾ ya'nī düşmenlik āteşinün yalınım sākin edüp İmān ve tevḥīd nūrından [6a] ⁽¹⁾ <nūrından> sākin olmuşını ināre êtdiler ya'nī yaķup yalınlu êtdiler ya'nī İslām ⁽²⁾ ve İmān ehli az olmuşken çoğalmalarına sebep oldılar. Bir vechle du'ā êderem ki ⁽³⁾ ol du'ā sebebi ile olan bārān-ı raḥmetün çoķluğı ve dökülmesi ve inmesi ⁽⁴⁾ birbiri ardınca

1 "Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız." İsra/44.

olup ulaşıklık ola, kesilmeye. Bunlar cemî'an isti'ârelerdür. ⁽⁵⁾ Beyân olunursa ziyâde ta'vîl lâzım gelür, aña binâ'en bu miqdâr beyân ile ⁽⁶⁾ iktifâ olundu.

Ve ba'dehu ya'nî hamd-i Hudâ ve's-şalât-ı Resül 'aleyhi's-selâm ⁽⁷⁾ edâsından sonra ma'lûm ola ki vaktâ kim insân belki cümle-i hayvânât ⁽⁸⁾ mürekkebât-ı 'unşuriyye ve mütevellidât-ı imtizâciyyeden oldı ya'nî Hâkķ te'âlâ celle ve 'alâ ⁽⁹⁾ bunları ya'nî insânı ve sâ'ir hayvânâtı 'anâşır-ı erba'ayı birbiri ile imtizâc ⁽¹⁰⁾ ya'nî karşıdurmaķ ve karşımaķ sebebi ile hâķk êtmişdür. Bu maķûle ezdâddan ⁽¹¹⁾ hâķk olunmaları iķtizâ eyledi ki bunlar dâ-yimâ şolup erimege başlayup ⁽¹²⁾ bir hâl üzre olmayup gâh bozulup ve gâh mütebeddil olalar. Hayât ⁽¹³⁾ ve şihhat günlerinde daķı marâzlara mübtelâ olup maddelerine noķşân ve kuvvetlerine ⁽¹⁴⁾ za'f gelmekden hâlî olmayalar ve bu maķûle emrâza mübtelâ olmaları yine ⁽¹⁵⁾ terkîblerinde dâhil ba'zı esbâb ile ve terkîblerinden hâric ba'zı ahvâlden ⁽¹⁶⁾ olur ki sũ-i ihtiyâr ve sũ-i tedbîr ve tertîbi ol ahvâli iķtizâ edüp ⁽¹⁷⁾ bi'z-zarûri marâzlar hâşıl olur. Dâhil terkîbinde olan sebab-i emrâz, ⁽¹⁸⁾ meşelâ sebab-i vücûd olan ebeveyn veyâhûd birisi marîz olmaķ veyâhûd ⁽¹⁹⁾ pîr olmaķ gibi ve sebab-i nuḡfe olan ğızâ ve şarâbuñ redâ'eti gibidür. **[6b]** ⁽¹⁾ Ve hâric terkîbinde olan sebab-i emrâz, meşelâ mizâcda bürüdet ğâlib iken ⁽²⁾ eḡime vü eşribe-i bâride isti'mâl êtmek ve ḡa'am hazm olmadın üzerine ⁽³⁾ birin daķı yemek ve bunun emşâli sũ-i tedbîr ve sũ-i ihtiyârdan ⁽⁴⁾ hâşıl olur. Emrâz bilâ-nihâyedür. Ve vaķtâ kim zî-rûḡ olanlar ⁽⁵⁾ şihhatde olup ḡurmaları için ğızâ ve devâ hâķk êtmek zarûri ⁽⁶⁾ oldı ya'nî Hâkķ te'âlâ müsebbibül-esbâb olmaġın böyle êtmek lâzımdur. ⁽⁷⁾ Ve illâ kâdirdür ki ğızâ ve devâsız daķı ḡuralar. Pes Hâkķ te'âlâ celle ve 'alâ ⁽⁸⁾ her şey'e erişür olan 'inâyeti ve her zî-rûḡa tamâm erişür olan ⁽⁹⁾ raḡmeti ya'nî iḡsânı ile tedbîr edüp zî-rûḡ olanlara gûne gûne ⁽¹⁰⁾ ğızâ yaratdı tâ eger bir gûnesi bulunmazsa bir gûnesi bulunup anuñ ⁽¹¹⁾ yerine ḡura. Ve daķı ğızâlarıñ lezzetlerini ve renglerini mütebayın ya'nî birbirine ⁽¹²⁾ beñzemez eyledi. Hâşıl oldukları yer ve kuvvetleri bir iken şüretlerin ⁽¹³⁾ gûne gûne eyledi. Ba'zı mîve ağaçların bir kökden iki ve daķı ziyâde ⁽¹⁴⁾ bitürür ve ba'zısını bir kökden yine bir budak bitürür. Bunlarıñ cümlesi bir şü ile ⁽¹⁵⁾ şıvarılır iken yine lezzetleri bir olmayup ba'zısını ziyâde lezîz ve ba'zısını ⁽¹⁶⁾ andan aşığa ve ba'zısını daķı aşığa eyledi. Hâkķ te'âlâ celle ve 'alâ bu ġıdaları ⁽¹⁷⁾ bu vechle hâķk êtme-

sinde ‘aķil olan kimesnelere ‘azīm ‘alāmetler vardır ⁽¹⁸⁾ ya‘nī Hāķķ celle ve ‘alā fā‘il-i muħtār olup her ne dilerse aña ķādir idügi ⁽¹⁹⁾ zāhir olur. Bu āyet-i kerīme tefsīrinde aķvāl çoķdur, muħaşşal zıkr olunandır. [7a] ⁽¹⁾ <olunandır> Ve ğızālaruñ lezzetleri ğüne ğüne ħalk olunması anuñçündür ki bir ğünesin ⁽²⁾ isti‘mālden uşanmaķ gelürse bir ğünesin daħı isti‘māl ēdüp aħer ⁽³⁾ lezzet ile mizācda olan melāl def’ ola. Ve her mizāc ne maķüle ğızā dilerse ⁽⁴⁾ ve iştihā ēderse bulunmaķ için ğüne ğüne ħalk eyledi. Ve daħı Hāķķ te‘ālā ⁽⁵⁾ celle ve ‘alā her şey’e ‘umüm üzre olan kereminden insān için ⁽⁶⁾ ğüne ğüne devālar ħalk ēdüp ol devāları niçe isti‘māl ētmek gerek ⁽⁷⁾ ve ne miķdār isti‘māl ētmek gerek anı daħı insāna ilhām eyledi. Ve devāları ⁽⁸⁾ ğüne ğüne ħalk ēdüp ya‘nī ba‘zısını ħārr ve ba‘zısını bārid ve ba‘zısını ⁽⁹⁾ bu iki keyfiyyetden terkīb ēdüp ve daħı bunlardan ğayrı mizāc üzre ħalk ⁽¹⁰⁾ eyledi tā ki herkes mizācına muvāfiķ devā ne ise anı isti‘māl ēdüp ⁽¹¹⁾ menfā‘ati zāhir ola. Ve Hāķķ te‘ālānuñ ni‘meti ķullarına tamām vāşıl ola. Ve bu ⁽¹²⁾ devāları isti‘māl ētmek ma‘rifetini ba‘zı insāna vērüp ve ba‘zına vèrmemek ⁽¹³⁾ ētmedi, sārīr ħayvānātdan daħı ba‘zına ilhām ēdüp ba‘zına ētmemek ⁽¹⁴⁾ ētmedi. Belki her insān ve her ħayvāna ķābiliyyetine ve ķuvvetine ğöre vērüp ⁽¹⁵⁾ her birinüñ şahşī eceli tamām oluncaya dek ne tārīķle bāķī olmasına ⁽¹⁶⁾ yardım olan nesneleri bildürdi tā ki her biri mizācına muvāfiķ olanı ⁽¹⁷⁾ isti‘māl ēdüp eyelük üzre ola ve tamām kemālīne ērişe. Bu aħvālī ⁽¹⁸⁾ inkār eden nazār ētmez mi ki Hāķķ te‘ālā celle ve ‘alā ħayvānātdan ķuşlara ⁽¹⁹⁾ nice ilhām ētmişdür ki buğday arasında biten delice dēdükleri toħm, küncürd [7b] ⁽¹⁾ dēdükleri ķaraca toħm ile şüretleri bir olup nebātları daħı tamām beñzer iken ⁽²⁾ ķuşlar delice dēdükleri toħmdan yēyüp küncürdi yemezler. Ķuşlarda ilm ü ma‘rifet ⁽³⁾ yoğiken küncürdi yemek degül, ķoķulayup datmaķ daħı ētmezler, nitekim ⁽⁴⁾ ma‘rūfdur. Ve ħikāyet ēderler ki ħayvānātdan kelerler, yılanlar ile ķıtāl ētmelü ⁽⁵⁾ olduklarında kebere dēdükleri nebātuñ kökini ışırup ba‘dehu ķıtāl ēderler, ⁽⁶⁾ tā ki zehirleri ve kendüleri ķavī olup ğālib olalar. Ve tāvşancıl ⁽⁷⁾ ve kerkes dēdükleri ķuşlaruñ dişileri yumurdlar iken şarblansa ⁽⁸⁾ erkekleri ekütmeküt dēdükleri taşcağızı getürüp yuvasında yanına ķorlar ⁽⁹⁾ fi‘l-ħāl yumurdlar. Ve kırlağuç dēdükleri ķuşlaruñ yavrılarına şarılıķ ⁽¹⁰⁾ ulaşduķda yuvalarına ba‘zı kök veyāħūd ba‘zı taş getürüp şarılıķları ⁽¹¹⁾ gider. Ve balıķcıl ve sārīr şu ķuşları ķabz olup terslenmez olsa ⁽¹²⁾ minķarı ile şu alup kendüye ħuķne

édüp terslenüp halâş olur. ⁽¹³⁾ Bu zıkr olunan aḥvâlden ğayrı niçe aḥvâl-i 'acibe ve ilhâmât-ı ğaribe vardur. ⁽¹⁴⁾ Pes imdi eger insân ve eger sâ'ir ḥayvândan her şey'i tamâm halk édüp ⁽¹⁵⁾ ba'ḍehu bu maḳûle ilhâmât édüp nâfi' ve ḍârr olan nesneleri ⁽¹⁶⁾ bildüren Ḥudâ-yı Mûte'âl'den ğâfil olmayup dâyimâ tesbîḥ ve zıkrinde ⁽¹⁷⁾ olmaḳ gerekdür. Ve zâhirdür ki 'ilm-i tıbb 'âlimleri ve zekî ve fâzılları ⁽¹⁸⁾ ğızâlar ve devâlar beyânı için şol deñlü çok kitâblar taşnîf etmişlerdür ki ⁽¹⁹⁾ tamâm şaĝışı bilinmek degül belki ḥâṭıra getirilüp şayılamaz, ba'zıları [8a] ⁽¹⁾ şayılamaz. Ba'zıları yalınuz ğızâlar beyân eyledi ve ba'zıları yalınuz devâları ⁽²⁾ beyân eyledi ve ba'zıları ikisin daḥı bir kitâbda ḳarışdurup veyâḥûd bâb ⁽³⁾ bâb taşîl édüp beyân eyledi. Ve bunlardan ba'zıları ğızâlardan ve devâlardan ⁽⁴⁾ ancaḳ basîṭini beyân eyledi ya'nî ancaḳ müfredât zıkr édüp ta'âmları ⁽⁵⁾ ve şerbetleri ve ma'cûnları zıkr etmedi. Ve ba'zıları daḥı ancaḳ ğızâlardan ve devâlardan ⁽⁶⁾ veyâḥûd birisinden terkîb olunmuş olan ta'âmları ve şarâbları ve ma'cûnları ⁽⁷⁾ zıkr édüp müfredât zıkr etmedi. Ve ba'zılar daḥı hem mürekkebât ve hem müfredât ⁽⁸⁾ beyân eyledi. Ammâ bunların te'lîf etdikleri kitâbların çoĝında taḳşîr ⁽⁹⁾ ve taṭvîl ve ğalaṭ ve sehv ve taşḥîf ve tebdîl bulduḳ. Taḳşîr, beyânı tamâm ⁽¹⁰⁾ etmeyüp eksük ḳomaĝa dërler. Taṭvîl, lâzım olandan ziyâde etmege ⁽¹¹⁾ dërler. Sehv ve ğalaṭ zâhirdür lâkin ğalaṭ ekşeriyâ kelâmı olan ⁽¹²⁾ ya'nılmaĝa dërler. Taşḥîf dëyü bir kelimenün noḳtaların veyâḥûd i'râbın tefsîr ⁽¹³⁾ etmege dërler. Tebdîl dëyü bir şey'i giderüp anuñ yerine âheri getürmege ⁽¹⁴⁾ dërler. Ve bu kitâblarda sehv ve ğalaṭ ve taşḥîf ve tebdîl ve ḥabṭ ve ḥaṭâ vâḳi' ⁽¹⁵⁾ olduĝı ḥükemâ-yı müteḳaddimîn ya'nî Dîşḳürdiyûs ve Câlînûs ve sâ'irlerden ⁽¹⁶⁾ imlâ olunurken veyâḥûd kitâblarından naḳl ve terceme olunurken ḥalel vâḳi' olmaĝıla ⁽¹⁷⁾ veyâḥûd 'âlimlerün 'aḳlları ve fikrleri birbirine muḥâlif olmaĝıla veyâḥûd ⁽¹⁸⁾ ba'zı ğızâların ve devâların isimlerinde ve ḥaḳîkatlerinde iştirâk olmaĝıla ⁽¹⁹⁾ veyâḥûd te'sîrleri ve ḳuvvetleri birbirine müşâbih olmaĝıla veyâḥûd nefsinde [8b] ⁽¹⁾ ṭabîb degül iken ṭabîb geçinen kimesnelereñ ḳuşurından veyâḥûd bir aḥmaḳ ⁽²⁾ câhil 'avâmmu'n-nâs ve câhiller aralarında 'ilm-i tıbb ile meşhûr olup şehirlerde ⁽³⁾ ve sâ'ir yerlerde ismi ve âvâzesi olmaĝıla veyâḥûd ol câhil, bir şehir ⁽⁴⁾ veyâḥûd köy ḥâkimine veyâḥûd bir memleket ulusına yakınlaşmaĝıla veyâḥûd ⁽⁵⁾ mâllu ve rızḳlı veyâḥûd mertebesi ve manşıbı olmaĝıla bu maḳûle câhillerün ⁽⁶⁾ kelâmlarına taḳlîd etmegiledür. Nitekim bu zamân

oğlanları ya'nî halkı ve bu zamân ⁽⁷⁾ 'âlimleri ekşeriyâ böyle bulunur, zîrâ zamâne 'âlimlerinin 'ilmleri beg ile müşâvere ⁽⁸⁾ etmekden veyâhüd vezîr ile gizlü söyleşmekden veyâhüd bir ehl-i manşib ile ⁽⁹⁾ muşâhib olmağdan veyâhüd bir sefih çebebiye muğârin olmağdan veyâhüd ⁽¹⁰⁾ a'lâ ve bahâlu libâsları ve büyük 'imâme ile uzun saçları ve şarkmış ⁽¹¹⁾ etekleri ve bol yeñleri ve yorğa katırı ve yalın yüzlü kulları ⁽¹²⁾ ve añlanmaz herzesi ve bilmesi mümkün degül mühmelâtı olmağdan 'ibâretdür ⁽¹³⁾ ya'nî zamânedeki bu mağûle nesnelere olanlara 'âlimdür, fâzıldur derler. ⁽¹⁴⁾ Bu mağûle 'âlimler ⁽¹⁵⁾ ﴿كَسْرَابٍ بِقَيْعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا﴾¹ âyet-i kerîmesine mâşadağlardır ya'nî bu mağûle 'âlimler ⁽¹⁶⁾ düz ovada ırâğdan yıldırâyup görinen busaruğ gibidir ki ⁽¹⁷⁾ şusuz olan kimesne anı şu şanup yanına varıcağ aşlâ ne şu ⁽¹⁸⁾ bulur ve ne âşer nesne bulur ya'nî zamâne 'âlimleri dahı egerçi zâhîren ⁽¹⁹⁾ 'âlimler libâsların geyerler ve 'âlimler evzâ'ın ederler ammâ hağîkatde [9a] ⁽¹⁾ <hağîkatde> kendüler 'âlim degüllerdür. Bu mağûle 'âlimler mes'ele ve müşkil şoranları ⁽²⁾ azarlamak ile ve çağırmağ ile def ederler ya'nî cevâbları budur ve kitâblar ⁽³⁾ çok ve manşibları yüce olmağıla derd-mend câhilleri aldayup ⁽⁴⁾ vehme düşürürler. Ekşer vağtlerin gülmek ve maşharaluk veyâhüd gam ⁽⁵⁾ ve heybet ile çarışık tül-i şamt ya'nî söylemeyüp epsemluk ile geçürürler. ⁽⁶⁾ Eger câhiller arasında aşlı ve ma'nâsı yok bir hikâyet eydürse veyâhüd ⁽⁷⁾ bir yañlış kaşide okursa câhiller yanlarında mu'arâza olunmaz ⁽⁸⁾ ya'nî kimesne çarşulayamaz 'âlim olur ve kimesne anuñla yürüyemez ⁽⁹⁾ mağûlesi ulu kimesne olur. Câhiller bu mağûlelere meyl ederler ammâ 'âkil ⁽¹⁰⁾ olanlar bu mağûlelerden bi-ğuzur olurlar. Hikâyet ederler ki fâzıllardan ⁽¹¹⁾ bir kimesne demiş ki Bağdâd şehrinde tabîb olmağ için 'ilm-i tıbb bilmek lâzım ⁽¹²⁾ degül. Hemân bir kimesne ki gönlegi ve yeñsiz üst kaftanı ola, aña tabîb ⁽¹³⁾ derler veyâhüd Bağdâd'da Derb-i dînâr dedükleri çapunuñ içerüsinden ⁽¹⁴⁾ gelen Naşrânî'ye tabîb derler, nefsinde 'ilm-i tıbbdan haberdâr olsun olmasun ⁽¹⁵⁾ aña tabîb derler ya'nî zamânedeki 'ilm-i tıbbda rağbet olmayup 'âlimi ve câhili ⁽¹⁶⁾ yeksândur. 'Âlime ri'âyet ve câhil iken tabîb geçinenlere ihânet olunmaz ⁽¹⁷⁾ demekdür. Şâhib-i kitâb eydür: Ve 'ilm-i tıbbda taşnîf olunan kitâblarun eger muhtaşar ⁽¹⁸⁾ ve eger muhavveldür, çoğına ben vâkıf oldum ya'nî elüme gelüp muğâ-

1 "Düz arazideki serap gibidir. Susamış olan, onu su zannetti. Ona ulaştığı zaman, bir şey bulamadı." Nûr/39.

la'a kıldum. ⁽¹⁹⁾ Gızâlar ve devâlar beyânı için taşnîf olunan kitâblardan Şeyh İbn-i Baytâr [9b] ⁽¹⁾ raḥimehullâhu te'âlânuñ bu fende ya'nî gızâlar ve devâlar beyânı için taşnîf ⁽²⁾ édüp *Câmi'* dèyü nâm vèrdüğü kitâbdan ziyâde cem' etmiş ve enfa' ⁽³⁾ kitâb bulmadum ya'nî cümleden anuñ kitâbın kâmilrak buldum. Faḳîr mütercim ⁽⁴⁾ eydür ki *Ṭabaḳât-ı Eṭibbâ* nâm kitâbda yazmış ki şeyh muşârün-ileyh a'nî ⁽⁵⁾ İbn-i Baytâr raḥimehullâhu te'âlânuñ ism-i şerîfleri Muḥammed bin 'Abdullâh'dur. Memâlik-i Mağrib'den ⁽⁶⁾ Endülüs nâm vilâyete tâbi' Mâlaḳa nâm şehrdendür. Hicret-i nebeviyye şalavâtullâhi ⁽⁷⁾ 'aleyhi ve selâmdan altı yüz otuz üçüncü senede Şâm-ı Şerîf'de ⁽⁸⁾ aña mülâkî oldum dèyü taşriḥ daḳı eder. Şâhib-i kitâb eydür: Lâkin Şeyh ⁽⁹⁾ İbn-i Baytâr raḥimehullâhu te'âlâ kitâbında daḳı taṭvîl-i muzîll ya'nî muṭâla'a edenleri ⁽¹⁰⁾ azdurur çok yazmaḳlar ve melâlet ya'nî uşanmaḳ vèrür tekrârlar ⁽¹¹⁾ ve beyânı lâzım olan nesnelere beyân etmeyüp eksükler ve muṭâla'a ⁽¹²⁾ edenleri yañıldur iştibâhlar ya'nî şübheler şol deñlü buldum ki ⁽¹³⁾ çoğı şayılamaz. Böyle idüğü ednâ temeyyüzi olan kimesne yanında ⁽¹⁴⁾ zâhir olur. Ma'a-hâzâ ma'lûm olması ziyâde lâzım ve zârürî olan ⁽¹⁵⁾ nesnelere, meşelâ devânuñ mizâcı ve kuvveti ne derecededür ve ne miḳdâr ⁽¹⁶⁾ isti'mâl olunmaḳ gerekdür, bunları daḳı ekşerinde beyân etmemişdür. Ve ekşer ⁽¹⁷⁾ devâlaruñ zarar etmelerin ve zarar eyledükde zârarı def' olunmasını ve isti'mâl ⁽¹⁸⁾ murâd olunduḳda zarar etmemek için ne vechle işlâh olunur, bunları ⁽¹⁹⁾ daḳı ekşerinde beyân etmemişdür. Ve daḳı meşhûr ve ma'rûf olmayup [10a] ⁽¹⁾ <olmayup> ḥaḳîḳati ma'lûm olmayan ba'zı devâlar isimlerin zıkr etmegile ⁽²⁾ kitâbın uzun uzaḳ édüp ve ba'zı devâlaruñ vaşfin zıkr édüp ⁽³⁾ ve şerḥ etmesinde uzun uzaḳ yazup kefârete yarar bir menfa'at ⁽⁴⁾ ve bir ḥâşşasın yazmamışdır ve devâlar ismini beyân etmekte eytdüğü şartlaruñ ⁽⁵⁾ çoğın yèrine getürmemişdür ve bâblarında yazılı gelüp meşhûr ve ğarîb ⁽⁶⁾ olmayan ba'zı devâlar isimlerini ve ba'zı ğarîb devâlar isimlerini zıkr ⁽⁷⁾ etmeyüp terk eyledi. Ve çok yèrde devâ-yı berriyi, cebelî ile ve devâ-yı ⁽⁸⁾ mâ'iyi, baḳrî ile tefsîr eder. Ve iltizâm eyledi ki kelâm-ı meşâyihî bi-zâtihi ⁽⁹⁾ naḳl eyleye ammâ muḳâbele olunup bi-'aynihî bulunmadı ve 'aynı ile getürmegi ⁽¹⁰⁾ iltizâm etmegile kitâbında tekrârlar vâḳi' olmaḳ lâzım geldi. Böyle tekrâr ⁽¹¹⁾ vâḳi' olmaḳ bilmedüğünden veyâḫûd bilürken olmuşdur. Ve daḳı bir devâyı ⁽¹²⁾ zıkr édüp aña bir mâhiyyet şerḥ eder ve bir menfa'at zıkr eder ve gerü ol ⁽¹³⁾ devâyı bir âḫer ism ile ta'rîf eder. Gâh olur

ol isme havāle eder ⁽¹⁴⁾ ba'dehu āher ism ile zıkr edüp demez ki muḳaddemā zıkr olunan fulān ⁽¹⁵⁾ devādur, belki āher muḫālif veyāḫūd muvāfiḳ menāfi' zıkr eder. Ve işbu ⁽¹⁶⁾ zıkr olunduğı üzre noḳşānlar egerçi vardur, ammā ğızāları ve devāları ⁽¹⁷⁾ müteḳaddimīn kitāblarından naḳl edüp cem' etmek faẓīleti anuındur. Ve 'aṣṣābīn ⁽¹⁸⁾ ya'nī devālar için nebātāt cem' edenler niçe nesnelere ki bilmemişlerdür ⁽¹⁹⁾ muşārün-ileyh Şeyḫ İbn-i Bayṭār ol şübheleri giderüp beyān etmişdür. **[10b]** ⁽¹⁾ Zīrā nebātāt 'ilmine çok cehd edüp ve çok tefṭīş edüp ⁽²⁾ nebātāt 'ilminde mähirdür. Pes ben Allāhu te'ālādan istiḫāre edüp ⁽³⁾ ya'nī ḫayr taleb edüp *Kitāb-ı Cāmi'*ün ḳabuğın giderüp lübbin ⁽⁴⁾ ya'nī için izḫār eyledüm ya'nī zevā'idi giderüp lāzım olanı ⁽⁵⁾ zıkr etdüm. Ve daḫı muḳaddemā devāları tecrube eden ve naḳl eden 'ālimlerün ⁽⁶⁾ ismlerin giderdüm. Ve ğızādan ve devādan şol ki meşḫūr ve ma'rūf ⁽⁷⁾ degüldür ve daḫı şol nesne ki zıkrinde fā'ide olmaya veyāḫūd tekrār ⁽⁸⁾ olmuş ola, anı daḫı giderdüm megerki ḫāşşiyyet-i bedī'a ya'nī ğayrı devālarda ⁽⁹⁾ olmaz ḫāşşası ola veyāḫūd ziyāde menfa'ati olursa ol maḳūle ⁽¹⁰⁾ ğayr-ı meşḫūr olanları ben daḫı zıkr edüp mähıyyetini beyān etmekte ziyāde ⁽¹¹⁾ ihtimām etdüm ki evşāfı ile ma'lūm olup murād olunduḳda buluna. Ammā ⁽¹²⁾ böyle olmayan ğayr-ı meşḫūrları giderdüm ve ben devānuñ nef'ini ismlerinün ⁽¹³⁾ meşḫūr olanı yanında şerḫ ederem veyāḫūd ekşer müteḳaddimīnün isti'māl ⁽¹⁴⁾ etdükleri ism yanında şerḫ edüp ismlerinün meşḫūr olanını aña ⁽¹⁵⁾ havāle ederem ya'nī sābıḳan fulān dēyü zıkr olunan devādur dēyü zıkr ⁽¹⁶⁾ ederem tā ki evvelā beyān olunan ism unudılup ba'dehu āher ism ile ⁽¹⁷⁾ tekrār ta'rīf olunmaya. Ve bu maḳūle ḡāyetde azdur ammā devāları şatan ⁽¹⁸⁾ 'aṭṭārlar 'avāmmı ve cāhilleri aralarında kendülerden nām vėrdükleri ⁽¹⁹⁾ ismlere ve menfa'atlere iltifāt etmem ya'nī zıkr etmezem ancak anı zıkr ederem ki **[11a]** ⁽¹⁾ <ederem ki> 'örf-i nāsda daḫı ve kendü vaşfında ol ḫāl üzre ola ve arayup ⁽²⁾ tettebbu' etmegile ma'lūmum olan iḫtilāfları ve cāhil olanlarıñ yañıldıḳların ⁽³⁾ beyān ederem. Ve devānuñ mertebesin ve derecesin beyān edüp nef'ini ⁽⁴⁾ ve zararını ve ne miḳdār isti'māl olunacağını ve zarar etmemek için ne ile ⁽⁵⁾ ıslāḫ olunur ve ne vechle isti'māl olunmaḳ gerekdür ve ne taraftan getirilür ⁽⁶⁾ ve bulunur ve bulunmayacağı bedeli ne idüğün beyān ederem. Ve lisān-ı 'Arabdan ⁽⁷⁾ ğayrı ya'nī Yunānī ve ğayrı lisān üzre zıkr etdüğü devālar ve marāzlar ⁽⁸⁾ ve ölçekler ve veznleri lisān-ı 'Arab ile şerḫ ederem ya'nī Şeyḫ

İbn Baytâr ⁽⁹⁾ rahimehullâhu te'âlâ kitabında ba'zî devâları ve ba'zî marazları ve ölçekleri ve vezni ⁽¹⁰⁾ lisân-ı 'Arab ile zıkr etmeyüp âher lisân üzere isti'mâl olunan ism ile ⁽¹¹⁾ zıkr etmişdür fehmi âsân olmak için, ben anı lisân-ı 'Arab ile beyân ⁽¹²⁾ ederem. Ve devâlarıñ isti'mâl olunacak miqdârın zıkr etdüğü üzere ⁽¹³⁾ götürüp tağyîr etmezem ammâ ba'zısında bu miqdâr çokdur veyâhüd azdur dëyü ⁽¹⁴⁾ şonında zıkr ederem. Ve şeyh muşârün-ileyh İbn-i Baytâr kitabında izhâr etmedüğü ⁽¹⁵⁾ ba'zî menâfi' ve zıkr etmedüğü ba'zî devâlar ve gızâlar isimlerini ziyâde ⁽¹⁶⁾ edüp beyân eyledüm. Ve bu bâbda aña taqlîd etmedüm belki 'ilâc ederken tecrîbe ile ⁽¹⁷⁾ ve h'âcelerümden eşitmegile ve bu fende dürişüp ve himmetlerin şarf edüp ⁽¹⁸⁾ kitâblar yazmış olan 'âlimlerüñ ve muhâkkiklerüñ kelâmların mümkün olduğı üzere ⁽¹⁹⁾ yoklamak ile ma'lûm edindüm. Ve devâlarıñ bedellerin zıkr ederem ve terk **[11b]** ⁽¹⁾ etmezem illâ anı ki müte'azzir ola ya'nî bulunması güç ola veyâhüd hiç bulunmaya ⁽²⁾ ol ma'külëyi zıkr etmezem. Pes benüm kitâbum bir cihetden muhtaşar gibidür zîrâ ⁽³⁾ niçe tekrâr ve zevâ'id giderilmişdür. Ve bir cihetden şerh gibidür, zîrâ Şeyh ⁽⁴⁾ İbn-i Baytâr rahimehullâhu te'âlâ kitabında beyân olunmayan niçe nesnelere beyân eder. ⁽⁵⁾ Ve bir cihetden yalınız bir kitâbdur ammâ ben anı iki kitâb eyledüm. Birisi ancak ⁽⁶⁾ gızâlar ve devâlar beyânı içündür ve birisi dahı gızâlardan ve devâlardan terkîb ⁽⁷⁾ olunanları beyân içündür dëyü zıkr etmiş ammâ dedüğü üzere mürekkebâtı ⁽⁸⁾ taşnîfe 'ömr-i şerîfleri vefâ etmeyüp ancak müfredâtı tamâm etmişlerdür ki hâlâ ⁽⁹⁾ tercüme olunan kitâbdur. Ve her kitâbumda ma'şşüda şürü'c etmezden mu'kaddem ⁽¹⁰⁾ bilinmesi vâcib ba'zî kavâ'id ve ahkâm beyân ederem. Evvelâ bir mu'kaddime zıkr ⁽¹¹⁾ eyledüm tâ başîret üzere olup ma'şşüda şürü'c olunduğda hâfâ olmaya. ⁽¹²⁾ Ve ben bu iki kitâbı ufağdan ve iriden ve azdan ve çokdan her nesne ki tabîb ⁽¹³⁾ olan kimesne aña muhtâc ola, bu kitâblarumda cümlesin zıkr edüp cem' eyledüm ⁽¹⁴⁾ ya'nî gızâlardan ve devâlardan ve bu ikisinden olan mürekkebâtıdan nesne ⁽¹⁵⁾ kılmayıp bu kitâblarda beyân eddüm demekdür. Ve ben bu kitâbları taşnîf ⁽¹⁶⁾ etmegile yücelenmek ve ululanmak ve şâhırlık ve şöhet kaşd etmedüm belki anı ⁽¹⁷⁾ kaşd eddüm ki dünyâda halka menfa'at olup âhîretde ba'na rahmet ola. ⁽¹⁸⁾ Ve bu kitâbuma *Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabîbe Cehlulu* dëyü nâm verdüm. Demekdür ki tabîb olayın ⁽¹⁹⁾ dëyen kimesneye lâzımdur ki bu kitâbda olanları ma'lûm edine ve illâ tabîb olmaz **[12a]** ⁽¹⁾ <olmaz> ve eger Hâk celle ve

‘alā ecclümüzde vus‘at vèrüp ‘ömr vefâ ederse cehd ⁽²⁾ ederem ki bu kitâbı ‘ilm ü ‘amelde olan kitâbuma kıtam tâ ikisi bir olmak ile ⁽³⁾ kâmil-i kitâb ve düstür-ı fâzıl ya‘nî ‘amel olunur mu‘teber nüshâ ve kifâyet eder ⁽⁴⁾ aşl ya‘nî her ne murâd olunursa içinde zıkr olunan kı‘idelerden ma‘lûm olup ⁽⁵⁾ bu kitâb mevcûd olduğı yerde sâ‘ir kitâblar ve defterler ve müfredâtlar cem‘ etmege ⁽⁶⁾ ve mu‘aleceler ve sâ‘ir aña müte‘allık olan ‘ilmere ihtiyâc kıalmaya. Zîrâ benüm kitâbum ⁽⁷⁾ ‘ilm-i tıbbâ müte‘allık olan eger ‘ilmî ve eger ‘amelî her güne ‘ilmi ihâta édüp ⁽⁸⁾ Hâk celle ve ‘alânuñ tevfiķi ile hâţadan ve kıarışıkdan hâlî olmuş olur. ⁽⁹⁾ Bu cümle ‘ilm ü ‘amelümde ihsân ve ‘adl feyz eden Vâcibü’l-Vücûd’a tevekkül édüp ⁽¹⁰⁾ andan yardım taleb etmekle eyderem.

Muqaddime

Ma‘lûm ola ki Hâkķ ⁽¹¹⁾ te‘âlâ celle ve ‘alâ cemî‘an maḥlûkâta ‘umûm üzre olan rahmetinden ve gizlü ⁽¹²⁾ luḥflarından yeyecek ğızâlardan marâz-lara devâ olacaķları çok yaratdı ⁽¹³⁾ ya‘nî ‘âlemde edviye, ğızâlardan çokdur. Görmez misin ki ğızâ, mürekkeb olan ⁽¹⁴⁾ nesneye maḥşûşdur. Meşelâ etmek, un ve şu ve tuz ile kıarışdırılıp ⁽¹⁵⁾ bişürilmeyince ğızâ olmaz ve ğızâ, ba‘zı nebâtât ve ba‘zı ḥayevândan olmağa ⁽¹⁶⁾ maḥşûşdur ya‘nî bunlaruñ daḥı ancak ba‘zısı insâna ğızâ olur. Ammâ Hâkķ te‘âlâ ⁽¹⁷⁾ celle ve ‘alâ, devâ olacağı hem basîḥden ve hem terkîb olunmuşdan ve bu ikisini ⁽¹⁸⁾ birbirine kıarışdurmak ile olandan eyledi tâ ki devânuñ bulunması çok olup ⁽¹⁹⁾ hemân bir zamâna ve bir mekâna maḥşûş olmayup beden-i insâna ‘arîz olan [12b] ⁽¹⁾ marâzları gidermege ve her kışı mizâcına göre devâ bulmağa yardım ola. Zîrâ ⁽²⁾ insânuñ ve ḥayevânuñ zarar def‘ eder olan nesneye ihtiyâcî, fâ‘ide ⁽³⁾ vèrür olan nesneye ihtiyâcdan ziyâdedür. Pes Hâkķ te‘âlâ celle ve ‘alâ ⁽⁴⁾ zî-rûḥ olanlar, tîz fânî olmayup beķâları ziyâdece olmağa yardım ⁽⁵⁾ içün her marâz içün güne güne niçe devâlar ve dürlü dürlü menâfî‘ ve niçe ⁽⁶⁾ def‘ edici nesnelere yaratdı. Böyle etmesi kendü luḥfından ve keremindedür. ⁽⁷⁾ Ve illâ bizde aşlâ istihķâķ yokdur. Her marâza niçe devâlar yaratduğı ⁽⁸⁾ seyyid-i beşer Muḥammed Muşţafâ şalavâtullâhi ‘aleyhi ve selâmuḥu kıavl-i şerîfinden daḥı ⁽⁹⁾ zâhirdür. Nitekim buyurmuşlardur: ⁽¹⁰⁾ مَا خَلَقَ اللهُ تَعَالَى دَاءً إِلَّا وَ خَلَقَ لَهُ سَبْعِينَ دَوَاءً ya‘nî Hâkķ te‘âlâ hiçbir marâz yaratmadı illâ aña yètmîş dürlü devâ ḥalk eyledi. ⁽¹¹⁾ Pes Hâkķ te‘âlâ celle ve

‘alâ tesbîh ve zikrinden hâlî olmamak gerekdür ki dâyimâ luṭf⁽¹²⁾ ve iḥsânî muḥkem ve ḥâkimligi ‘adâlet üzredür.

Faṣl: ⁽¹³⁾ Ma‘lûm ola ki bedene vârid olan nesne ya‘nî yënilen ve içilen nesne ⁽¹⁴⁾ ikiden hâlî degüldür, yâ budur ki basîṭdür veyâḥûd basîṭ olan nesnelerden ⁽¹⁵⁾ terkîb olunmuş nesnedür. Ve bu maḳâmda basîṭden murâd oldur ki dürlü dürlü ⁽¹⁶⁾ pârelere bölünmesi olmaya. Eger ḥâlâ ve eger şoñra giderek bu maḳûle hâlî olmaya. ⁽¹⁷⁾ Ve anuñ cümlesine ne dërler ise bir pâresine daḫı ol dênile. Meşelâ ‘anâşır-ı ⁽¹⁸⁾ erba‘a ki mâ‘dur, türâbdur, hevâdur, nârdur; bunlar basîṭdür. Her birinüñ ⁽¹⁹⁾ pâresine ne ıtlâk olunursa cümlesine daḫı ol ıtlâk olunur. <Ve mürekkeb> [13a] ⁽¹⁾ Ve mürekkebden anı murâd ederüz ki bu zıkr olunan basîṭlerden terkîb olunmuş ⁽²⁾ ola. Ba‘zılar basîṭe anuñçün basîṭ ve müfred dërler ki mevcûd olup zuhûra ⁽³⁾ geldükden şoñra yanında olan âḫer nesne ile ḳarışmamışdur ya‘nî ḳarışup ⁽⁴⁾ başḳa mizâc olmamışdur. Ve ismde ve ta‘rifde cüz’i külline berâberdür, nitekim ⁽⁵⁾ muḳaddemâ zıkr olundu. Ammâ ğayrı ḫaḳâyıḳ ya‘nî mürekkebât böyle degüldür. Ve bu kitâbda ⁽⁶⁾ mürekkebden murâd oldur ki ta‘rif ve ḫaḳîḳatleri birbirinden ırâḳ ve şüretleri ⁽⁷⁾ ve ḳuvvetleri birbirine beñzemez pâreleri ola. Basîṭ olan nesne basîṭ olduğı ⁽⁸⁾ ḫâlde mürekkeb olan nesneye ğızâ olımaz ya‘nî mürekkeb olan nesnenüñ ⁽⁹⁾ pârelerinden birisi olımaz. Ammâ mürekkebe devâ olur ve anı ḫıfz eder ve aña ⁽¹⁰⁾ yardım eder. Meşelâ insân ve sâ’ir ḫayvânuñ burnından içerü giren hevâ ⁽¹¹⁾ ve içdüği şü ki bunlar basîṭlerdür, ḫiç birisi insâna ve ḫayvâna ğızâ olımaz ⁽¹²⁾ ammâ ğızâ olan nesnelere yardımları vardır. Mürekkeb olan nesne eger bedeni ⁽¹³⁾ muṭlaḳâ tağyîr ederse ya‘nî isti‘mâlden muḳaddem olan ḫâlden âḫer ḫâle ⁽¹⁴⁾ döndürürse ol maḳûle mürekkebe devâ-yı muṭlaḳ dërler. Eger beher-ḫâl bedeni ḳahr ederse ⁽¹⁵⁾ aña devâ-yı ḳâtil dërler. Eger beden evvelâ anı bir miḳdâr tağyîr edüp ba‘dehu bedeni ⁽¹⁶⁾ ol tağyîr eder maḳûlesi olursa aña devâ-yı maḫz dërler. Eger beher-ḫâl beden ⁽¹⁷⁾ anı tağyîr edüp kendü cevherine dönderürse ya‘nî andan ḳan veyâḥûd ⁽¹⁸⁾ sâ’ir ḫılt ḫâsıl olursa aña ğızâ-yı muṭlaḳ dërler. Ve eger bedeni tağyîr edüp ⁽¹⁹⁾ şoñra beden aña ğâlib olup beden cevherine döner ise aña devâ-yı ğızâ’î [13b] ⁽¹⁾ eger beden anı tağyîr edüp şoñra ol nesne bedene tâbî‘ olursa aña ⁽²⁾ ğızâ-yı devâ’î dërler. Ve devâ-yı muṭlaḳ dedüğümüz daḫı şundan ḫâlî degüldür ki ⁽³⁾ bedeni

mizâc-ı bedene müşâbih olan keyfiyete tağyîr eyleye ya'nî mizâc-ı beden bârid ⁽⁴⁾ ise bürüdeti ziyâde eyleye. Ve eger hâr ise hârâreti ziyâde eyleye ammâ şol ⁽⁵⁾ vechle ki tamâm eşeri zâhir olmaya ancak bedenün miqdârın ve keyfiyeti ne ise ⁽⁶⁾ anı hıfz eyleye. Eger ziyâde veyâhüd tekrâr tekrâr isti'mâl olunursa tıyıla ⁽⁷⁾ veyâhüd şol miqdâr tağyîr eyleye ki eşeri zâhir ola. Evvelki hâl ki eşer zâhir ⁽⁸⁾ olmaduğudur, ol ma'ûle devâya devâ-yı mu'tedil dërler. İkincisi ki tağyîr ⁽⁹⁾ eşeri zâhir olduğudur ol dağı şundan hâlî degüldür, yâ budur ki bedeni ⁽¹⁰⁾ tağyîr édüp te'sîri zâhir ola veyâhüd gizlü ola. Eger gizlü olursa ⁽¹¹⁾ meşelâ keyfiyyet hârâret olursa evvelki derecede hâr dërler ve eger keyfiyyet bürüdet ⁽¹²⁾ olursa derece-i ülâda bârid dërler. Te'sîri zâhir olan dağı şundan ⁽¹³⁾ hâlî degüldür yâ budur ki bedene ıztırâb vère veyâ vèrmeye. Eger ıztırâb ⁽¹⁴⁾ vèrmez ise aña derece-i şâniyede hâr veyâ bârid dërler. Bedene ıztırâb ⁽¹⁵⁾ vèren dağı şundan hâlî degüldür, yâ budur ki bedeni ifsâd eyleye, yâ eylemeye. ⁽¹⁶⁾ İfsâd étmez ise aña derece-i şâlişede hâr veyâhüd bârid ve ğayrı dërler. ⁽¹⁷⁾ Eger ifsâd éderse aña dördüncü derece hâr veyâhüd bârid dërler. ⁽¹⁸⁾ Keyfiyeti bu mertebede olan devâya semm ya'nî zehr dërler ve kâtil dërler ⁽¹⁹⁾ zîrâ hayvânı katl éder. Ma'lûm ola ki devânun bedende te'sîri [14a] ⁽¹⁾ <te'sîri> budur ki bedende olan keyfiyyet ki hârâret ve bürüdet ve ru'tubet ⁽²⁾ ve yübüsetdür, bunlardan birini ziyâde éder. Ve ğızânun bedende te'sîri şol ⁽³⁾ vechledür ki bedenün miqdârın ziyâde éder.

Faşl: ⁽⁴⁾ Ma'lûm ola ki bu devâlarun mertebelerin böyle derece derece kılduğları anuñçündür ki ⁽⁵⁾ ba'zı devâlarun bedende olan te'sîr ve tağyîrin ziyâde kavî ve çok gördiler ⁽⁶⁾ ol ma'ûleyi derece-i râbî'ada kıldılar ve ba'zı-sınun tağyîr ve te'sîrin aña göre ⁽⁷⁾ ğâyetde az gördiler aña derece-i ülâ dediler. Ve bu iki mertebe aralarında ⁽⁸⁾ olan keyfiyyetler eger kuvveti ziyâdelige mâyl olursa aña derece-i şâlişe ⁽⁹⁾ dediler. Ve eger kuvveti za'îflige mâyl olup aña yakın olursa aña derece-i ⁽¹⁰⁾ şâniye dediler. Ve bu zıkr olunan mertebelerden her birinde evveline ve evsâtına ⁽¹¹⁾ ve âhîrine itibâr ile niçe mertebeler vardır. Ve bu devâları böyle tertîb ve böyle ⁽¹²⁾ ıştılâh étmege bâ'ış budur ki edviyenun kuvvetleri ve te'sîrleri bir degüldür. ⁽¹³⁾ Ba'zısınun ziyâde ve ba'zısınun andan eksük ve ba'zısınun dağı ⁽¹⁴⁾ bir günedür. Pes buña göre tertîb eylediler tâ marîz olan kimesnenun ⁽¹⁵⁾ kuvvetini ve ma-

razının kuvvetin dağı aña göre vezn edüp bileler ve aña göre ⁽¹⁶⁾ münâsib ve muvâfık olanını isti'mâl edeler.

Faṣl: ⁽¹⁷⁾ Ma'fûm ola ki devâlaruñ mizâcların bilmek ṭarîķinde iḥtilâf etmişlerdür ⁽¹⁸⁾ ya'nî ba'zılar demişler ki devânuñ mizâcın bilmege ṭarîķ kıyâsdur ya'nî kıyâs ⁽¹⁹⁾ bilinür ancak bu ḳavıl hûkemâ-yı ḳudemâ-yı ṭabî'iyyündan ulularınıñ ve İṣḳılînüs-ı evvel [14b] ⁽¹⁾ ḳavlidir. İṣḳılînüs, cümle-i hûkemâ vü eṭibbâdan muḳaddem 'ilm-i ṭıbdâ kelâmı olan ⁽²⁾ bir ḳâimdür. Bu ḳavli deýenlerden Őoñra gelen ḳâimler, derece-i kıyâsa erişmekden ⁽³⁾ himmetleri za'îf olmağıla dediler ki devânuñ mizâcın bilmek ṭarîķi ancak ⁽⁴⁾ tecribedür. Ve tecrîbe-i kıyâsa muğâyir başḳa ḳısm eytdiler ammâ böyle demeleri ⁽⁵⁾ ḳaṭâdur ve fâsid iṣṭilâhdur. Ve İṣḳılînüs-i evvel ⁽⁶⁾ dedügi kelâmından ğâfil oldılar ya'nî Őol tecrîbe ki ⁽⁷⁾ aña kıyâs yardım etmeye ya'nî kıyâs dağı aña olmaya, ol tecrîbede ⁽⁸⁾ ḳayr yokdur. Ve himmetlerinüñ za'îfligi Őol mertebede oldu ki ṭarîķ-i 'ilm ⁽⁹⁾ tecribedür deýenler dağı tecrîbe etmeden ḳavf etdi, zîrâ tecrîbe ḳaṭardur ⁽¹⁰⁾ dedi. Faḳîr mütercim eydür ki tecrîbe ḳaṭar idügi ḳâim Ebuḳrâṭ'dan ⁽¹¹⁾ menḳüldür. *Fuṣûl-i Ebuḳrâṭ* nâm risâlesinde zıkr olunmuş ki ḳâim Ebuḳrâṭ ⁽¹²⁾ demiş ki التجربة والوقت ضيق والتجربة والوقت ضيق يا'nî insânuñ 'ömri ḳıṣadur ve bilinmesi lâzım olan nesnelere ⁽¹⁴⁾ uzundur ya'nî çoḳdur ve öğrenüp bilecek zamân ṭardur. Zîrâ mühimât-ı ⁽¹⁵⁾ ta'ayyüş andan elzemdür ve tecrîbe etmek dağı ḳorḳuludur ve tecrîbe ⁽¹⁶⁾ etmeyüp yalnız kıyâs ile hûkm etmek dağı güçdür. Ve tecrîbe ḳaṭardur ⁽¹⁷⁾ deýenler devânuñ ancak ṭa'mı ya'nî datması ile veyâḩüd âḩer ṭarîķe i'timâd ⁽¹⁸⁾ etdi. Himmetlerinüñ düşkünlügi ve 'aḳllarınıñ za'îfligi Őuña erdi ki ⁽¹⁹⁾ dediler ki devânuñ mizâcı bilinmesi olmaz, illâ ilhâm veyâḩüd menâm ya'nî [15a] ⁽¹⁾ <ya'nî> düşde görmegile veyâḩüd ba'zı ḳayvân etmesi ile olur. Ve ğâḩî ⁽²⁾ bunlardan ba'zıları Őu maḳûle ma'nâsız ve alḳaḳ i'tikâd edüp birḳaç kerre ⁽³⁾ 'aḳl ḳâ'idesinden ḳıḳup dediler ki devâlaruñ mizâcı bilinmesi imâm-ı ⁽⁴⁾ ma'şûm ya'nî bir peygâmbere kendü zamânında bildürmege mevḳüfdur. Ve bunlardan ⁽⁵⁾ ba'zıları ki tamâm 'âḳil geḳinürler ammâ nefis-i emrde 'âḳil degüllerdür, Őöyle ⁽⁶⁾ dediler ki devâlaruñ mizâcını kimesne bilmez megerki peygâmbere ta'lîm etmiş ola. ⁽⁷⁾ İmdi bu bâbda zıkr olunan aḳvâl ya'nî sözlerin ve i'tikâdların ⁽⁸⁾ cümlesi hevesdür ya'nî

bir gūne dīvānelik ve eksüklikdendir. Ve kavlı-ı şahih budur ki ⁽⁹⁾ bu zıkr olunan tarikler ya'nî ilhām ve menām ve fi'l-i hayevān ve muṭlaḳā tecribe ⁽¹⁰⁾ kaçan bunlardan birisi veyāhūd birkaçı hāşıl olsa anları kıyāsa ⁽¹¹⁾ urup muḳaddemāt-ı ḫadesiyye ya'nî imtiḫān hāşıl olur nesnelere ile deñeyüp ⁽¹²⁾ fikr ederüz. Eger devānuñ fi'li ve te'siri kuvvetine uyup muvāfiḳ olursa ⁽¹³⁾ aña kıyās-ı haḳḳ ve kıyās-ı şahih derüz. Ve bu kıyās neden hāşıl olup veyāhūd ⁽¹⁴⁾ hāşıl olmasında nenün medḫali olursa aña muzāf ederüz. Meşelā ⁽¹⁵⁾ mādde-i ilhām veyāhūd tecribe olursa kıyās-ı ilhāmī veyāhūd kıyās-ı tecribi ⁽¹⁶⁾ ile ma'lūm oldu derüz. Ve eger devānuñ te'siri ve fi'li kuvvetine uymaz ⁽¹⁷⁾ ise veyāhūd kuvveti bilinmeyüp ḫāli ma'lūm olmazsa anuñ fi'line ve te'sirine ⁽¹⁸⁾ bi'l-hāşşa derler ya'nî hāşşası ol fi'ldür derler. Bu maḳūle devā her insānda ⁽¹⁹⁾ ve her zamānda ve her mekānda isti'māl olunmaz. Zīrā bu maḳūle aḫvālün [15b] ⁽¹⁾ cāyiz ki ol hāşşada medḫali olduḡı gibi zıddında daḡı medḫali ola ⁽²⁾ ya'nî zarar eyleye. Ammā ba'zılar her ḫalde fi'l-i muṭlaḳdur derler ya'nî dāyimā ⁽³⁾ te'siri birdür derler ve anuñla ta'rif ederler ammā bu ta'rifde naẓar ⁽⁴⁾ vardır.

Faṣl: Ma'lūm ola ki kıyās mādde-i ki zıkr olunmuşdur, ⁽⁵⁾ anlardan ḡayrı niçe nesnelere vardır. Birisi devānuñ fi'li ve te'siridir ki ⁽⁶⁾ haḳiḳat-i tecribe anuñla olur ve tecribenün niçe şartları vardır. Bir şart ⁽⁷⁾ budur ki insān bedeninde ve insān bedenine nisbet ile imtiḫān edeler, ⁽⁸⁾ zīrā insān mizācı sā'ir cemī'an ḫayvānlar mizāclarından mu'tedilraḳdur ⁽⁹⁾ ve cümlesinden tamām ortalıḡa ya'nî bedenün hıṭları birbirine berāber olmaḡa ⁽¹⁰⁾ sā'ir ḫayvānlar mizācından yaḳınraḳdur, zīrā te'sir mu'tedil olan ⁽¹¹⁾ veyāhūd i'tidāle ḳarib olan mizācda zāhir olur. Ammā i'tidālden ⁽¹²⁾ ḫāric olan mizācda zāhir olmaz, ḫuṣūşan i'tidālden ziyāde ḫāric ⁽¹³⁾ olursa bu taḳdīrce yā mu'in veyāhūd māni' olup devānuñ fi'li zāhir ⁽¹⁴⁾ olmaz ve kuvvetinün miḳdārı daḡı zāhir olmaz veyāhūd anuñcün beden-i ⁽¹⁵⁾ insānda imtiḫān lāzımdır, zīrā devā ḫalk olunmaḡdan murād, beden-i ⁽¹⁶⁾ insāna nef'dür. Görmez misin ki ḫırbaḳ ki Türkide aña ba'zılar marulcuḳ ⁽¹⁷⁾ ve ba'zılar ṭana kıran derler, insāna zehrdür ammā zurzūr ki şıḡırcuḳ dedükleri ⁽¹⁸⁾ ḳuşdur aña ḡızādur. Ve zurzūr beden-i insāna ḡızādur. Ve zirrūḫ ki üzerinde ⁽¹⁹⁾ siyāh noḳṭalı kızıl böcekdür, ol daḡı insāna zehrdür ammā tavuḡ ve keklige [16a] ⁽¹⁾ <ve keklige> ḡızādur ve ol ikisi insāna ḡızādur. Ve rāvend-i

Çîni ki ma'lûmdur, ⁽²⁾ beden-i insâna göre şol mertebede hârdur ki insâni tutuşmağ mertebesine ⁽³⁾ iletür. Ammâ at bedenine göre şol mertebede bāriddür ki atı üşüdüp ⁽⁴⁾ çoñdurup katl mertebesine iletür. Ve imtiḥâna beden-i insân lâzımdur dedükleri ⁽⁵⁾ muṭlağ insân degüldür belki şol insândur ki eger dâhil ve eger ḥâric olan ⁽⁶⁾ cemî'an aḥvâlinde ve levâzımında i'tidâl üzre ola. Zîrâ görmez misin ki ⁽⁷⁾ vilâyet-i Hind ki hevâsı ıssı yerlerdür ve Şaḳâlibe ya'nî Rûs ṭâ'ifesi ki anlaruñ ⁽⁸⁾ yerleri şovuğdur, her birinüñ mizacı hevâsına göre bir günedür egerçi ikisi ⁽⁹⁾ daḥı insândur. Anuñcündür ki vilâyet-i Hind'de ğızâ ṭarîķile isti'mâl êtdükleri ⁽¹⁰⁾ nesnelere Rûs ve sâ'ir bilâd-ı bārیده ehline ancak devâ ṭarîķle isti'mâl olunur. ⁽¹¹⁾ Pes muṭlağ beden-i insân imtiḥâna yaramaz mu'tedil gerekdür. Şarṭ-ı şânî budur ki ⁽¹²⁾ fi'li ve te'sîri tecribe olunacak devâ ḥalk olunduğı üzre kendü keyfiyyeti ile ⁽¹³⁾ olup soñra bir ṭarîķle keyfiyyete 'arız olmamağ gerekdür. Meşelâ şu, ḥadd-i zâtında ⁽¹⁴⁾ bārid iken âteşde veyâḥüd ıssı hevâya ḳomağıla ıssı olur. Ve bir devâ, âḥer ⁽¹⁵⁾ devâya ḳarışup ikisi birbirine ḳonşu olmağıla birinden birine ziyâde ḳuvvet ⁽¹⁶⁾ gelür veyâḥüd olanca ḳuvvetin daḥı giderür. Meşelâ cünd-i bîdestere ki ḳunduz ⁽¹⁷⁾ ḥâyesi dedükleridür, ferbiyün dedükleri ıssı devâ veyâḥüd efyün ile bir yerde ⁽¹⁸⁾ ṭursa birbirinüñ ḳuvvetin aşığa ḳor veyâḥüd devâ ṭura ṭura eski ⁽¹⁹⁾ olmağıla ḳuvveti gitmiş olmamağ gerekdür. Meşelâ ḳoz ve sâ'ir içleri olan [16b] ⁽¹⁾ nesnelere ṭurmağıla fâsid olur ve şire ve sâ'ir şıķılan nesnelere ṭurmağıla ⁽²⁾ ekşi olur. Tecribe olunan nesne, bu maḳûlelerden olmamağ gerekdür. Şarṭ-ı şâliş ⁽³⁾ oldur ki ol devâ ile bir maraḳa 'ilâc eyleyeler ki tâ eşeri ve fi'li taḥḳîķan ⁽⁴⁾ zâhir olup biline. Şarṭ-ı râbi' oldur ki birbirine beñzemez birḳaç maraḳlarda ⁽⁵⁾ daḥı anuñla devâ êdeler tâ bir maraḳda birḳaç kerre nef' êtmegile ve bir âḥer ⁽⁶⁾ ol maraḳuñ zıddı olan maraḳda nef' êtmemegile te'sîri ve fi'li ḳann-ı ⁽⁷⁾ ğâlib ile ma'lûm olup biline. Evlâ budur ki bu maḳâmda oñat muḳayyed ⁽⁸⁾ olup ziyâde yoḳlayalar ki devânuñ zâhir olan fi'li hemân devâdan mıdır, ⁽⁹⁾ âḥer 'arızî nesne ile midür. Şarṭ-ı ḥâmis oldur ki maraḳ ve devânuñ ⁽¹⁰⁾ ḳuvvetin vezni êdeler. Bu vezni ḥuşuşı muḥtâcdur ki maraḳ ile devânuñ ḳuvvetin ⁽¹¹⁾ bilmekte diḳḳat ile taḥmîn êdüp marîze devâyı vèrmekte şaḳınıp ancak ⁽¹²⁾ bedende te'sîr êdecek miḳdâr vèrüp ziyâde vèrmeyeler. Ba'zılar demişler ⁽¹³⁾ tedricile vèrüp vezne ve i'tibâra muḥtâc olmazuz ya'nî evvelâ azacuğ ba'de-hu ⁽¹⁴⁾ andan ziyâdece ba'dehu daḥı ziyâdece vèrürüz demişler. Böyle de-

yenler kelâmına ⁽¹⁵⁾ iltifât olunmak cā'iz degüldür. Zîrâ böyle vèrmek tabî'atı mu'tād édüp ⁽¹⁶⁾ andan alınmaz ve müte'eşşir olmaz éder. Pes lâzım gelür ki haqîkatde miqđarı ⁽¹⁷⁾ bilinmeye ve devāya maşşûs olan kuvvetden ziyādeye ihtiyāc lâzım gelür ⁽¹⁸⁾ tā ki ol ziyāde tabî'at-ı insān mu'tād olup alınmaz olduğı muķābeledē ⁽¹⁹⁾ ola. Ba'zılar evvelâ çok vèrüp ba'dehu az az vèrürüz dēmişler. Bu kelām [17a] ⁽¹⁾ <Bu kelām> şāfi herzedür ve korķuludur. Bunı étmez ve buña iķdām étmez illā ⁽²⁾ şol ki cāhildür. Şart-ı sādīs oldur ki zamāna göre dağı fi'lini ve te'sîrini ⁽³⁾ göreler ya'nî devāyı yèdükde hemān fi'l-hāl te'sîr éder mi yoħsa az soñra ⁽⁴⁾ mı te'sîr éder yoħsa çok soñra mı te'sîr éder ve te'sîri dāyimā mıdur ⁽⁵⁾ yoħsa gāh te'sîr édüp gāh étmez mi ve te'sîri az mıdur, çok mıdur, ⁽⁶⁾ kıyāsa göre devādan umulan mı zuhūr éder yoħsa hîlāf mı zuhūr éder, ⁽⁷⁾ bu bâbda diķkat-i nazara ihtiyāc vardır. Ve zātî olan hāl ile 'ārîzî ⁽⁸⁾ olan hāli bu maķāmda teşhîş ve temyîz étmek lâzımdur. Ve bu zıkr ⁽⁹⁾ olunan şart-ı sādīs, bundan aķdem zıkr olunan iki şart kuvvetindedür ⁽¹⁰⁾ ya'nî anları tamām icrā édicek bu şart dağı icrā olunur. Ammā devā ba'zı ⁽¹¹⁾ mizācda te'sîr étmeyüp ve ba'zı mizācda ziyāde te'sîr ve keskinlik étdüğine ⁽¹²⁾ aldanmayalar, zîrâ her mizāc bir degüldür, muhtelifdür nitekim beyān olınmışdır. ⁽¹³⁾ Mizāclaruñ gizlü hāşşaları vardır. Lāyık budur ki tecrîbe éden kimesne ⁽¹⁴⁾ anlardan gāfil olmaya ya'nî anları dağı bilüp aña göre kıyās eyleye. Devānuñ ⁽¹⁵⁾ mizācın bilmekde ikinci çarîķ devānuñ ta'mı ya'nî lezzeti iledür ya'nî lezzeti ile istidlāl ⁽¹⁶⁾ étmekdür. Ve bu çarîķi bilmek bir muķaddime bilmesine muhtācdur. Muķaddime budur ki her ⁽¹⁷⁾ nesne ki terkîb olunmuş ola ya'nî birkaç birbirine muhālîf nesnelere hāşıl ⁽¹⁸⁾ olmuş ola, anuñ hāşıl olmasında dört nesne lâzımdur. Anlar olmayınca ⁽¹⁹⁾ ol nesne hāşıl olmaz ya'nî vücūda gelmez. Dört nesneden birisi [17b] ⁽¹⁾ 'illet-i fā'iliyye ya'nî éder ve birisi 'illet-i māddiyye ya'nî neden olduğı ve birisi ⁽²⁾ 'illet-i şūriyye ya'nî ne şūretde olur ve birisi 'illet-i gā'iyye ya'nî ne içün olur. ⁽³⁾ Pes imdi terkîb olunan her nesnede 'illet-i fā'iliyye iki keyfiyyetden birisidür ⁽⁴⁾ veyāhūd ikisi arasında olan hāletdür. İki keyfiyyetden murād, birisi harāret ⁽⁵⁾ ve birisi bürüdetdür. Ve ikisi arasında olan hālet ki ne şovukluk ve ne ⁽⁶⁾ ıssılıkdur, aña i'tidāl dèrler. Ol dağı ba'zı mürekkebe 'illet-i fā'iliyye olur. ⁽⁷⁾ Ve zıkr olunan fā'illerden birinün te'sîrin ķabül éden cirm ya'nî edviyeden ⁽⁸⁾ ķankısı olurısa ol cirme 'illet-i māddiyye dèrler. Ve ol cirmün şūreti ve

rengi ⁽⁹⁾ ne ise aña 'illet-i şüriyye dërler nitekim ma'lûmdur. Ve ol cirm ki devâ dedükleridür, ⁽¹⁰⁾ isti'mâl olunup ya'nî yènüp andan hâşıl olan keyfiyyet gerek harâret ⁽¹¹⁾ ve gerek bürüdet ve ğayrıdur, ne hâşıl olursa ki ol devânîñ fi'li ve te'şîridür, ⁽¹²⁾ nitekim muḳaddemâ beyân olunmuşdur, aña 'illet-i ğâ'iyye dërler. Ve 'illet-i fâ'iliyye üç ⁽¹³⁾ dürlü olduğı gibi 'illet-i mād-diyye daḫı üç dürlüdüdür. Zîrâ cirm-i devâ ki 'illet-i mād-diyye ⁽¹⁴⁾ dedükleridür şundan hâlî degüldür, nefsinde yâ laṭîfdür ya'nî incedür, ⁽¹⁵⁾ şıḫ degüldür veyâhüd nefsinde ğalîzdür ya'nî ḳalın ve şıḫdur veyâhüd ⁽¹⁶⁾ ne laṭîf ve ne ğalîzdür, aña mu'tedil dërler. Pes üç fâ'il ki beyân olunmuşdur ⁽¹⁷⁾ üç dürlü māddede her birisinün fi'li ile toḳuz dürlü şey' mürekkeb hâşıl olur. ⁽¹⁸⁾ Toḳuzdan birinde ṭa'm hâşıl olmaz ve sekizinde ṭa'm hâşıl olur nitekim tafşîl ⁽¹⁹⁾ olunur. Pes eger mādde-i laṭîfede fâ'il ancak harâret olursa ol mād-denün [18a] ⁽¹⁾ <māddenün> ṭa'mında harâfet hâşıl eder ya'nî dadıldıḳda dili ışırdup içine girür. ⁽²⁾ Ve eger mādde-i ğalîzede fâ'il ancak harâret olursa ol mād-denün ṭa'mında merâret ⁽³⁾ ya'nî acılıḳ hâşıl eder ya'nî ancak dilün üstün ışırdup içine girmez belki ⁽⁴⁾ dili irilendürür ve gönli dönderür, maḳûlesi ṭa'm hâşıl eder. Ve eger mādde-i ⁽⁵⁾ mu'tedilede fâ'il ancak harâret olursa ol mād-denün ṭa'mında tuzluluḳ hâşıl eder ⁽⁶⁾ nitekim ma'lûmdur. Ve eger mādde-i laṭîfede fâ'il ancak bürüdet olursa ol mād-denün ⁽⁷⁾ ṭa'mında ḫumûzet ya'nî ekşilik hâşıl eder. Ve eger mādde-i mu'tedilede fâ'il ancak ⁽⁸⁾ bürüdet olursa ol mād-denün ṭa'mında ḳâbızlıḳ hâşıl eder. Ve eger mādde-i ⁽⁹⁾ ğalîzede bürüdet fâ'il olursa ṭa'mında kekrelilik hâşıl eder. Ve eger mādde-i ⁽¹⁰⁾ laṭîfede fâ'il ancak i'tidâl olursa ṭa'mında dūsümet ya'nî yağlılık ve cerblülik ⁽¹¹⁾ hâşıl eder. Ve eger i'tidâl mādde-i ğalîzede fâ'il olursa ol mād-denün ṭa'mında ⁽¹²⁾ ṭatluluḳ hâşıl eder. Cerblü olandan ṭatlu olanda harâret ziyâde zâhirdür. ⁽¹³⁾ Ve eger i'tidâl mādde-i mu'tedilede fâ'il olursa ṭa'mında tefâhet ya'nî dadsızlıḳ ⁽¹⁴⁾ hâşıl eder. Buña mesîḫu't-ṭa'm ya'nî lezzeti bozilup gitmiş dërler. Ḳuvvet ile ⁽¹⁵⁾ za'f arasında bir mertebedür, nitekim beyân olunmuşdur. Ve bu zîkr olunan ṭa'mların ⁽¹⁶⁾ dil üzerinde hâşıl olur ya'nî hâlleri vardur. Ol hâller ile ne ṭa'm idüğü ⁽¹⁷⁾ ma'lûm olur. Şol nesne ki dadıldıḳda dilde ne lezzet ve ne incitmek ⁽¹⁸⁾ ola, aña mesîḫ ya'nî dadsız dërler. Ve şol ki dili çimdileyüp içine gire ⁽¹⁹⁾ ve âteş gibi yaḳar bellü incitmesi ola, aña ḫirrif dërler. Ve şol ki dilün üstün [18b] ⁽¹⁾ çimdileyüp irilendüre ve andan ḫazz olunmayup gönli döndüre, aña mürr ya'nî

acı ⁽²⁾ dërler. Ve şol ki dil içine bata ve âteş gibi yakmaya ve dili irilendürmeye, ancak dil ⁽³⁾ üstün cilâlandura, aña mâlih ya'nî tuzlu dërler ve şol ki dili azacuk yakup ⁽⁴⁾ kaynar gibi eyleye ve dil üstün başar gibi edüp azacuk keser gibi ola, aña ⁽⁵⁾ hâmız ya'nî ekşi dërler ve şol ki dili büzüp bir yere getüre, aña kâbız dërler ⁽⁶⁾ ve şol ki dili şık edüp irilendüre ve bir yere büzüp getüre, aña 'afş ya'nî ⁽⁷⁾ kekre dërler ve şol ki dili düz edüp döşeye ve azacuk ıssılık ve lezzet ⁽⁸⁾ vère, aña hulv ya'nî tatlu dërler ve şol ki dilün arıklığın ve kırılığın giderüp ⁽⁹⁾ üstünü düz eyleyüp yumışada, aña desim ya'nî cerb dërler. Bu zıkr olunan ⁽¹⁰⁾ taşmlara tu'üm-ı basite ya'nî yalıñuz olup ğayrı ile qarışmamış ⁽¹¹⁾ dërler ve gâh olur bir cirmde birkaç taşm terkib olunup cem' olur, ol ⁽¹²⁾ maķüle cirmün tabi'atı mürekkebe olmağıla kuvveti dağı aña göre mürekkebe olur ⁽¹³⁾ ve kanķısı ğâlib olursa aña göre olur. Gâh olur bu maķüle mürekkebe olanlara ⁽¹⁴⁾ maħşüş ism ta'yin ederler. Meşelâ bādincānda merâret ile harâfet vardur, aña ⁽¹⁵⁾ hâdd dërler ya'nî keskin dërler ve huzaż ki bir ağaç şıkındusıdur anuñ ⁽¹⁶⁾ merâreti ve kâbizliği vardur, aña beşâ'at dërler ya'nî hażż olunmaz dad demekdür ⁽¹⁷⁾ ve merâret ile mülûhat ya'nî tuzluluk cem' olsa aña zu'ukat dërler. Ma'lûm ⁽¹⁸⁾ ola ki bu taşmlar bir maddede cem' olduķda gâh olur birbirine mu'in olur ⁽¹⁹⁾ ve gâh olur birbirine mâni' olur. Devānuñ mizâcın bilmege üçüncü tarik budur ki [19a] ⁽¹⁾ <budur ki> devānuñ sür'at-i istiḫâlesi ya'nî tiz bozulması ve tiz bozulmaması ⁽²⁾ ile ve toñgunluğı ile ve toñgunluğı olmaması ile ma'lûm edinmekdür ya'nî ⁽³⁾ tiz şovuk veyâḫüd ıssı olması veyâḫüd olmaması ile ve tiz toñması ⁽⁴⁾ ve toñmaması ile ma'lûm olur. Zirâ her iki nesne ki maddelerinün kıvâmında ⁽⁵⁾ beraberler iken her kanķısı tiz ıssınur ise anuñ nefsinde ıssılığı ⁽⁶⁾ ziyâdedür. Ve her kanķısı tiz toñarsa anuñ nefsinde şovukluğı ziyâdedür. ⁽⁷⁾ Ve bu bâbda büyük tafşil vardur, bu kitâbda zıkr etmesi lâyiķ degüldür. ⁽⁸⁾ Zirâ tekrâr maddede ve hâşşaların ve aña mülḫaķ olanları tafşil etmek lâzım ⁽⁹⁾ gelür. Bu maķülelerin beyanı 'ilm-i tabi'ide olur. Tâlib olanlar tabi'iyün ⁽¹⁰⁾ kitâblarına muḫâlâ'a etsünler. Dördüncü tarik devānuñ rāyiḫasıyla istidlâl ⁽¹¹⁾ etmekdür ve bu tarik şabıķan zıkr olunan tariklerin cümlesinden za'ifrağıdur. ⁽¹²⁾ Ammâ şol rāyiḫa ki cirmünün ya'nî andan hâşıl olduğı maḫallün taşmına delâlet ⁽¹³⁾ eyleye anuñ delâleti muḫkemdür. Ve rāyiḫa ile istidlâl za'if olduğına ⁽¹⁴⁾ sebebe budur ki burundan içerü giren rāyiḫa evvelâ hevâ ol rāyiḫaya ⁽¹⁵⁾ dönüp veyâḫüd ol

râyiḥadan eczâ-yı laṭîfe ya'ni içine pâreler ayrılıp ⁽¹⁶⁾ hevâ ile qarışıp ba' dehu burundan içerü girür. Pes cümle eczâsına delâlet ⁽¹⁷⁾ etmiş olmaz ammâ ekşeriyâ böyledür ki râyiḥası olan devâ râyiḥası olmayandan ⁽¹⁸⁾ ḥarâreti ziyâdedür, ḥuşuşan râyiḥada azacuk fi'l ya'ni âteş gibi yakması ⁽¹⁹⁾ veyâḥûd şovukluḡı burundan içerüde zâhir olursa evvelkisi ḥarârete ve ikincisi [19b] ⁽¹⁾ bürüdet ve ruṭûbete delâlet eder ve ıssı otlar ve güzel râyiḥalar için olan terkîbler ⁽²⁾ râyiḥaları ekşeriyâ ḥarârete delâlet eder. Bêşinci ṭarîḡ-i istidlâl, devânuñ ⁽³⁾ levni ya'ni rengi ile istidlâl etmektür ve levni ile istidlâl sâbıḡan zıkr ⁽⁴⁾ olunan istidlâllerüñ cümlesinden za'îfraḡdur. Zîrâ levnlerde iştirâk ⁽⁵⁾ ve iştibâh ya'ni birbirine beñzemek çoḡdur ve daḡı anuñcün ki levni bir 'arâzdur ya'ni ⁽⁶⁾ soñradan ḥâşıl olmuştur ḥâssa-i başar anı ancak üzerinden idrâk eder. ⁽⁷⁾ Ḥâssa-i başar cirm-i devâya doḡunup mübâşeret yoḡdur ya'ni devânuñ cirmine ⁽⁸⁾ doḡunmaz ve bundan mâ'adâ levni za'îf olan a'râzdur. Şâḡib-i kitâb ⁽⁹⁾ eydür: Bu ḥuşuşda baḡş vardur, ammâ levni ile şol deñlü istidlâl olunur ki ⁽¹⁰⁾ eger bir nev' taḡtında dâḡil olan bir şınıfdan iki cevher ya'ni iki devâ olsa ki ⁽¹¹⁾ her birinüñ levni bir güne olsa ḡükm ederüz ki levni siyâh veyâḥûd sarı ⁽¹²⁾ veyâḥûd kıızıl olmaḡ ḥarâret 'alâmetlerindendir ve beyâz ve toz renglü ⁽¹³⁾ ve gök olmaḡ bürüdet 'alâmetlerindendir. Kezâlik bu renglerden terkîb olunup ⁽¹⁴⁾ veyâḥûd bir ṭarafı ḡâlib olsa aña göre ḡükm ederüz.

Faşl: ⁽¹⁵⁾ Ma'lûm ola ki 'ilm-i ṭıbb 'âlimleri nitekim mizâcı birkaç mer-tebeye taḡsîm êtdiler. ⁽¹⁶⁾ Kezâlik mizâcda olan kuvvetleri daḡı birkaç mer-tebeye taḡsîm êtdiler. Kuvvetden ⁽¹⁷⁾ murâdları fi'le ve te'sîre sebep ü mücib olan nesnedür. Meşelâ bir devâ ⁽¹⁸⁾ isti'mâl olunduḡda bedende ḥarâret mi bürüdet mi yoḡsa âḡer keyfiyyet mi ⁽¹⁹⁾ vürür, bu keyfiyyetleri vèren ḡâlete kuvvet dêrler. Ve ḡaḡîḡatde fi'li icâb [20a] ⁽¹⁾ <icâb> eden kuvvet ol mizâcuñ şüreti ve ol mizâc terkîb olunup ⁽²⁾ mevcüd olduḡda aña ḡâşıl olan keyfiyyetdür ve ol keyfiyyetden ḡâşıl olan ⁽³⁾ ḡâl ve ol ḡâlden lâzım olandır. Pes imdi bu i'tibâr ile kuvâyı taḡsîm ⁽⁴⁾ êdüp evâ'il ya'ni evvel mertebeler ve şevânî ya'ni ikinci mertebeler ve şevâliş ⁽⁵⁾ ya'ni üçüncü mertebeler dèyü taḡsîm ederler ve ḡaḡîḡatde kuvvet, ol mizâcuñ ⁽⁶⁾ mülâḡî olduḡ yerde andan ḡâşıl olan ve tıyılan ve fi'li ve te'sîridür. ⁽⁷⁾ Ve evâ'ilden murâdları mâhiyyet ibtidâ'en ḡalḡ olunup mevcüd olduḡda ⁽⁸⁾ aña vèrilen keyfiyyet-

dür ya'nî harâret ve ruṭûbet ve bürüdet ve yübüsetdür ki ⁽⁹⁾ bir şey'e mülâkî oldukda ibtidâ'en andan ḥâşıl olan eşer bunlardur, ⁽¹⁰⁾ meşelâ harâret ve ğayrı gibi ki ma'lûmdur ve şevânîden murâdları bu evvel mertebeden soñra ⁽¹¹⁾ ḥâdiş olan ḥâlete dërler ve bu şevânî evâ'ilüñ levâzımındandır ya'nî evâ'ilden ⁽¹²⁾ ḥâşıl olur ve kuvâ ya'nî kuvvetler iki dürlüdür: Birisi ṭabî'î ya'nî böyle ḥalk olunmuşdur ⁽¹³⁾ ve birisi şınâ'î ya'nî soñra 'uḫalâ-yı eṭibbâ tedbîr êdüp eyitmişlerdür. Ṭabî'î olan ⁽¹⁴⁾ meşelâ verd ya'nî gül ki ma'lûmdur ibtidâ'en ḥalk olunduğda her birine başḫa ⁽¹⁵⁾ vèrilmîş keyfiyyeti olan ba'zı eczâdan ya'nî nesnelere terkîb olunmuşdur. ⁽¹⁶⁾ Ya'nî gül bu maḫûle eczâdan terkîb olunmuşdur ki her birinün başḫa keyfiyyeti ⁽¹⁷⁾ vardır. Pes ol eczâ bir yere cem' olduğda ya'nî gül bitüp ḥâşıl olduğda ⁽¹⁸⁾ mecmû'ından bir ğüne ikinci keyfiyyet ḥâşıl oldu ki ol keyfiyyet ol eczâ ⁽¹⁹⁾ her biri yalınuz iken ol maḫûle keyfiyyetleri yokdur, meşelâ red' keyfiyyeti **[20b]** ⁽¹⁾ ya'nî fi'li ḥâşıl olmuşdur ya'nî 'uzva yaramaz mâddeler êtmesini men' êtmek ve inerse ⁽²⁾ 'uzva ḫabûl êtdürmemek fi'li ḥâşıl olmuşdur. Şınâ'î olan ḫuvâya mişâl, ⁽³⁾ edviye-i müfrededen êtdükleri terkîbler ya'nî ma'cûnlardan bir âḫer keyfiyyet ḥâşıl ⁽⁴⁾ olur ki ol keyfiyyet ol ma'cûnuñ eczâsı yalınuz iken anlarda yokdur, ⁽⁵⁾ meşelâ tiryâḫ-ı erba'a ve tiryâḫ-ı fârûḫ gibi. Nitekim ma'lûmdur ve bu eczâdan ⁽⁶⁾ terkîb êtmek ğâh olur ki keyfiyyetleri birbirine uyar eczâdan olur, ⁽⁷⁾ aña terkîb-i eczâ-yı mütevâfıḫa dërler ve ğâh olur ki keyfiyyetleri birbirine uymaz ⁽⁸⁾ eczâdan olur, aña terkîb-i eczâ-yı mütezâdde dërler ve mütezâddeden ⁽⁹⁾ murâdları budur ki ol mürekkeb olan nesnede iki dürlü kuvvet olur. Meşelâ ⁽¹⁰⁾ biri bârid ve biri ḫarr olur ve her kuvvet başḫa bir cüz'de olur ve ol ⁽¹¹⁾ mürekkeb bu maḫûle cüz'lerden şol vechile terkîb olunmuş olur ki bir yere ğelüp ⁽¹²⁾ terkîb olunduğdan soñra iki kuvvet birbirine beñzer olur yoḫsa murâd bu degüldür ki ⁽¹³⁾ iki kuvvet-i mütezâdde bir cüz'de sârî olup ammâ ikisi bir kuvvet olamamışdur. ⁽¹⁴⁾ İmdi beyân olduğü üzere her mürekkeb olan şey'de birbirine zıdd ya'nî ⁽¹⁵⁾ birbirine muḫâlîf kuvvetler vardır, lâkin mütezâdde dëyü ancak aña dërler ki bu maḫûle ⁽¹⁶⁾ kuvvetler anda bi'l-fi'l müşâhede oluna veyâḫûd bi'l-fi'l olmağa ḫarîb ola. ⁽¹⁷⁾ Ba'dehu ma'lûm ola ki bu zıkr olunan imtizâclar ve terkîbler ⁽¹⁸⁾ iki dürlüdür: Birisi ğâyetde ḫavî imtizâcdur, şöyle ki eczânuñ birbirinden ⁽¹⁹⁾ ayrılmaları güçdür veyâḫûd müte'azzirdür ya'nî ayrılmaz. Meşelâ altun gibi **[21a]** ⁽¹⁾ <gibi> ve bâbünec ki pâpâd-

ya dedükleridür, bunların her biri kuvâ-yı mütezâddeden ⁽²⁾ şol vechle terkîb olunmuşlardur ki eczaları ayrılmak gâyetde güçdür, belki ⁽³⁾ ayrılmaz veyâhüd eczânun imtizacı za'îfdür. Ol dağı iki dürlüdü: ⁽⁴⁾ Birisi şöyledür ki eczâsınun ayrılmaları kolaydur ve tîzdür, meşelâ nohüd gibi ⁽⁵⁾ ve birisi dağı şöyledür ki eczâsınun ayrılmaları güçdür ve geçdür, meşelâ sarımsak ⁽⁶⁾ gibi. Ma'lûm ola ki bu maķûle eczâ-yı mütezâddeden olan ⁽⁷⁾ mürekkeb eger ğızâdur ve eger devâdur tabî'atı muhtel ya'nî marîz olmayan kimesne ⁽⁸⁾ bedenine irâd olursa ya'nî yese anun tabî'atı ol maķûle eczâ-yı mütezâddenün ⁽⁹⁾ keyfiyyetlerini her birini maķallinde isti'mâl édüp nef hâşıl eder. Ve şevâlis ⁽¹⁰⁾ dëyü anı murâd edinürler ki bu zîkr olunan mertebelerden soñra lâzım gele. ⁽¹¹⁾ Meşelâ harâret-i eczâ-yı hârreden hâşıl olan taķtî'ci ahlâtdan ya'nî ⁽¹²⁾ hıltları toĝramaķdan hâşıl olan teftî-i haşât ya'nî bögrekte ve kavuķda ⁽¹³⁾ olan taşlar ufaķlanup çıķması bu bâbda nâfi' olan edviyenün ⁽¹⁴⁾ menâfi'inün şevâlisidür. Ve dağı tiryâķ-ı fârûķun zehri def' étmesi ⁽¹⁵⁾ anda olup kendüye maķşûş olan keyfiyyet tamâm hâşıl olup imtizâc ⁽¹⁶⁾ étdukden soñradur. şevâlišden soñra kuvâda revâbi' ya'nî dördüncü mertebeler ⁽¹⁷⁾ vardur dëyü eķibbâ demediler, egerçi kıyâs iķtizâ eder ki revâbi' dağı ola. ⁽¹⁸⁾ Ma'lûm ola ki zîkr olunan edviye iki dürlüdü: Birisi ⁽¹⁹⁾ nâfi'dür ve bir dürlüsü zarar edicidür. Eger sũ'al olunursa ki lafz-ı edviye **[21b]** ⁽¹⁾ devâ lafzınun cem'idür ve devâ aña dërler ki marâzi gidere, pes bu taķdîrce ⁽²⁾ bedene zarar ve marâz veren ve zehr olan nesnelere ne tariķile devâ dërler? ⁽³⁾ Cevâbda böyle dëruz ki iştîlâh-ı eķibbâda şöyledür ki eger nâfi' ve eger ⁽⁴⁾ đârr ikisine dağı edviye dërler. Bir cevâb dağı budur ki edviyeden ⁽⁵⁾ đârr olanda dağı bir vechile nef vardur. Pes bu taķdîrce devâ demek ⁽⁶⁾ şaķîhdür. Bundan mâ'adâ tefe'ülen đârr olanlara dağı devâ demek evlâdur. ⁽⁷⁾ Şundan ki nâfi' olanlara đârr dëyeler ve bu nef ve zarar umûr-ı nisbiyyedendür ⁽⁸⁾ ya'nî ba'zı bedene göre nâfi' olan âķere göre đârr olur, aksi ⁽⁹⁾ dağı böyledür. Pes tâ'ife-i eķibbâ böyle dërler ki her nesne ki bedeni hıfz ⁽¹⁰⁾ êde veyâhüd marâzlarını gidere ol nesne nâfi'dür, egerçi bir vechile ⁽¹¹⁾ ve bir taķdîr ile zarar dağı êderse. Ve her nesne ki bedeni ifsâd êde ⁽¹²⁾ ya'nî şîhhatden çıķara ve marâz getüre aña đârr dërler, egerçi bir vechile ⁽¹³⁾ ve bir taķdîr ile nâfi' dağı olursa.

Faşl: Ma'lûm ola ki ⁽¹⁴⁾ edviyenin nitekim 'umûm üzre ve külliyyet üzre fi'li vardur. Meşelâ ⁽¹⁵⁾ mizâcî hârr ya'nî ıssı olan devânuñ ıssı étmesi ve cem' olmuş nesnelere ⁽¹⁶⁾ birbirinden ayırması vardur. Ve mizâcî bârid olan devânuñ şovutması ⁽¹⁷⁾ ve ğalîz ve pek étmesi vardur. Ve raṭb olan devânuñ yumışatması ⁽¹⁸⁾ ve aḳıtması vardur. Ve yâbis olan devânuñ tıttup ḳurutması ya'nî ⁽¹⁹⁾ yaşluğı gidermesi vardur. Kezâlik edviyenün maḥşûş ve cüz'î fi'li [22a] ⁽¹⁾ <fi'li> vardur. Meşelâ ba'zî devâ ancak bir marâza veyâḥûd ancak bir 'uzva ⁽²⁾ nâfi' olur. Ma'lûm ola ki devâlar iki şıfat ile daḥı vaşf ⁽³⁾ olunur: Birisi devânuñ nefsinde ve cirmine maḥşûş vaşfdur ve ikincisi ⁽⁴⁾ devânuñ ḳuvvetine ve fi'line maḥşûşdur ya'nî ḳuvvetine göre olur. Evvelki şıfata ⁽⁵⁾ mişâl, laṭîf lafzıdır. Laṭîfden murâdları şol devâdur ki bedene ⁽⁶⁾ vârid olucaḳ ya'nî anı yêseler ol devânuñ eczâsı ya'nî pâreleri ⁽⁷⁾ ziyâde ufaḳlanup fi'l-hâl cem'ân bedene taḳıla, meşelâ za'firân böyledür. ⁽⁸⁾ Bir vaşf daḥı keşîfdür ve bu vaşf, laṭîf lafzınıñ muḳâbilidür ⁽⁹⁾ ya'nî şol devâdur ki anı yêseler eczâsı ufaḳlanmayup bedene taḳılmaya ⁽¹⁰⁾ belki daḥı ziyâde ḳabarup tura, aña devâ-yı keşîf dèrler. Meşelâ cabsîn ⁽¹¹⁾ ki alcu dèdükleridir, böyledür. Ve biri daḥı lezcdür. Bundan ⁽¹²⁾ murâdları şol devâdur ki cirminde yumşaklık ve yelmeşiklik olmaḳıla ⁽¹³⁾ hażm éderken eczâsı ayrılmada ṭabî'ata zaḳmet vère ve güçlük ⁽¹⁴⁾ vère. Meşelâ balıḳdan ḥâşıl olan tutḳal ve ḥubbâzâ ya'nî ebe gümece ⁽¹⁵⁾ dèdükleri nebât böyledür. Biri daḥı heşşdür. Bundan murâd şol ⁽¹⁶⁾ devâdur ki azacuk şıḳmaḳıla veyâḥûd azacuk işlatmaḳıla fi'l-hâl ayrılıp ⁽¹⁷⁾ ufaḳlana, meşelâ şabr böyledür. Biri daḥı cāmiddür ya'nî şol devâ ki ⁽¹⁸⁾ nefsinde sıvıḳ iken veyâḥûd sıvıḳ olmaḳa ḳâbil iken bir ḥâl 'arîz ⁽¹⁹⁾ olmaḳıla bir yère cem' olup tona veyâḥûd ḥâli üzre ḥıfz oluna [22b] ⁽¹⁾ ya'nî tıtturup sıvıḳlanmaya, meşelâ bal mûmı böyledür. Biri daḥı sâ'ildür. ⁽²⁾ Bundan murâd şol devâdur ki bir 'uzva ḳonulduḳda pâreleri birbirine muttaşıl ⁽³⁾ iken veyâḥûd birbirinden ayrılmış iken 'uzv üzerinde aḳup gide, meşelâ ⁽⁴⁾ nebâtâtdan şıḳılan ḳoyu şular ve yağlar böyledür. Biri daḥı lu'âbidür. ⁽⁵⁾ Bundan murâd şol devâdur ki içinde ḳoyu ve çekilür yelmeşiğı ola, meşelâ ⁽⁶⁾ ḥaṭmî ki ebe gümece dèdükleri nebâtuñ büyük olan şınıfidur, ol böyledür. ⁽⁷⁾ Gâh olur lu'âbî ile lezic aralarında iştibâh vâḳi' olur ammâ farkları âsândur. ⁽⁸⁾ Zîrâ lu'âbide riḳḳat ya'nî incelik ziyâde olup ve lezicde ḳoyuluk ⁽⁹⁾ ve peklilik vardur. Biri daḥı dehin ya'nî yağlıdur. Murâd şol devâdur ki ⁽¹⁰⁾ içinde yağlıluğı olup ol yağlılık aña

yumışaklık ve ıssılık vère ⁽¹¹⁾ ve yanup tîz tutuşmağa yaraqlaya, meşelâ dâ-
neler ve funduq ve sâ'ir yemişler ⁽¹²⁾ içleri böyledür. Ve biri daħı nâşifdür ve
kaħıldür. İkisinden ⁽¹³⁾ murâd şol devâdur ki topraqluğı ziyâde olup göz ve
göz yaşluğı olmaya ⁽¹⁴⁾ ve yaşluğı kendüye veyâ kendü tarafına çekmek
anuñ şânından ola. Biri daħı ⁽¹⁵⁾ hafıfdür ya'nî yeynidür ya'nî şol devâdur
ki tabî'ata getürmesi ⁽¹⁶⁾ âsân olup te'sîri ve ma'ideden inmesi tîz ola. Ve
biri daħı şaħıldür ⁽¹⁷⁾ ya'nî ağırdu. Bu şol devâdur ki hafif lafzınıuñ zıddı
ola. Nitekim ma'lümdür ⁽¹⁸⁾ edviyenüñ ikinci vaşfı edviyenüñ kuvvetlerine
ve fi'llerine göredür. Ve bunlar ⁽¹⁹⁾ muğaddemâ beyân olunan kuvvetlere
şerh gibi ve beyân gibidür. Meşelâ devâ-yı mülaţţıf [23a] ⁽¹⁾ <mülaţţıf>
dêrler ya'nî hılţlarıuñ koyuluğun giderüp ince éder devâ ⁽²⁾ demekdür,
meşelâ dârşinî ve hâşâ böyledür. Ve daħı devâ-yı muğalliz ⁽³⁾ dêrler ve bu
mülaţţıf lafzınıuñ zıddıdır, nitekim ma'lümdür. Ve daħı muħallil ⁽⁴⁾ dêrler
ya'nî şol devâ ki bedende olan artuqluqları yerinden ırğalamağıla ⁽⁵⁾ ve ye-
rinden çıkarmağıla veyâhüd eridüp buħâr étmegile veyâ ğayrı vechile ⁽⁶⁾
gidere aña muħallil dêrler, meşelâ cünd-i bîdester ki kğunduz hâyesi dedük-
leridür, ⁽⁷⁾ böyledür. Ve daħı devâ-yı mümsik dêrler ya'nî tıttıcı devâ dêrler.
⁽⁸⁾ Bu lafz muħallil lafzınıuñ zıddıdır. Bu mağüle olan devâyâ mücemmid
daħı ⁽⁹⁾ dêrler. Nefsinde bârid ve kğabız olan devâlarıuñ şıfatlarıdır. Ve daħı
⁽¹⁰⁾ devâ-yı cālî dêrler, cilâ édici demekdür. Murâd, şol ⁽¹¹⁾ devâdur ki be-
dende olan yaramaz artıqlıqları ziyâde şıyrup gidere, ⁽¹²⁾ meşelâ anzurüt
dedükleri devâ böyledür. Eger bu mağüle devânuñ cilâ étmesi ⁽¹³⁾ hemân
sıvık yaşluğı te'sîr étmegile ve tabî'ata elem vérmeyüp yap yap ⁽¹⁴⁾ olursa
aña devâ-yı ğassâl dêrler, meşelâ mâ'-i şa'îr ya'nî arpa şuyı böyledür. ⁽¹⁵⁾ Ve
eger cilâ étmesi ziyâde kğavî olursa ki kemikler üstin daħı cilâ ⁽¹⁶⁾ eyleye, aña
devâ-yı kğaşîr ya'nî kğabın şoyucu devâ dêrler. Ve daħı devâ-yı ⁽¹⁷⁾ muħaşşin
dêrler ya'nî irilendürücü demekdür. Murâd, şol devâdur ki ⁽¹⁸⁾ bedenüñ
üstin berâberlıkdan gidere ya'nî ba'zı yeri yüksek ⁽¹⁹⁾ ve ba'zı yeri alçaq ey-
leye. Ve böyle étmek yâ teksîf ile ya'nî şıķup [23b] ⁽¹⁾ bir yere getürmegile
veyâhüd tefriķ ya'nî birbirinden ayırmaķ iledür. ⁽²⁾ Tekşif ile édene mişâl,
'afş ya'nî mâzûdur ve tefriķ ile ⁽³⁾ édene mişâl ħardaldur. Ve daħı devâ-yı
mümellis dêrler ve bu ⁽⁴⁾ mümellis lafzı muħaşşin ki zıkr olundu, anuñ zıd-
dıdır, ma'lümdür. ⁽⁵⁾ Ve daħı devâ-yı müfettiħ dêrler ya'nî açıcı devâ de-
mekdür ya'nî ⁽⁶⁾ şol devâdur ki bedende olan menâfiz ya'nî yénilen ta'âm-

dan ⁽⁷⁾ hâşıl olan gızâlar geçidlerinin ağızları ortasın geñ ede ⁽⁸⁾ tâ ki yollar-
da tütulmiş olan hılıtların çıkması âsân ola, meşelâ ⁽⁹⁾ fatrâsâlyün ya'ni
yabânlarda biten kerefs tohmı böyledür. Ve dağı devâ-yı ⁽¹⁰⁾ murhî dërler
ya'ni gevşeldici devâ dërler. Buña müleyyin dağı ⁽¹¹⁾ dërler ya'ni yumışadıcı
dağı dërler, meşelâ kettân tohmı böyledür. Ve dağı ⁽¹²⁾ devâ-yı muşallib
dërler ya'ni pekişdürici devâ ve bu lafz murhî ⁽¹³⁾ lafzının zıddıdır. Gâh
olur bu mağûle devâya mübellid dağı dërler. ⁽¹⁴⁾ Ve dağı devâ-yı munzıc
ya'ni pişürici devâ dërler ya'ni şol ⁽¹⁵⁾ devâdur ki hılıtları bişürüp tabî'at
anları taşra itmege yardım ede. ⁽¹⁶⁾ Ve böyle étmesi hılıtları pekişdürüp galiz
étmegile olur, meşelâ böyle ⁽¹⁷⁾ olandan biri haşhâşdur. Veyâhüd böyle ét-
mesi hılıtları ⁽¹⁸⁾ inceldüp eritmegile olur, meşelâ hâşâ dedükleri devânuñ
⁽¹⁹⁾ şu ile bişürilmiş böyledür. Veyâhüd hılıtları yumışatmak ile olur, [24a]
⁽¹⁾ <olur>, meşelâ hulbe ya'ni boy tohmı böyle[dür]. Ve dağı devâ-yı
muğatı' ⁽²⁾ dërler ya'ni şol devâdur ki bedende olan hılıtları pâreleyüp ⁽³⁾
ufağlar, meşelâ zûfâ dedükleri devâ ve sikencübîn böyledür. ⁽⁴⁾ Ve dağı
devâ-yı müfeşşî dërler ve buña kâsirü'r-riyâh ya'ni ⁽⁵⁾ yelleri şıyup giderici
dağı dërler ya'ni şol devâdur ki yellerün ziyâde ⁽⁶⁾ hareketin indirüp incel-
dür veyâhüd inüp incelmege yarağlar, meşelâ ⁽⁷⁾ sedef tohmı böyledür. Ve
dağı devâ-yı câzib dërler ya'ni şol ⁽⁸⁾ devâdur ki bedende olan fazlaları ya'ni
bedene siñmeyüp qalan ⁽⁹⁾ nesneleri yerinden kıparup kendü tarafına çe-
küp getüre, meşelâ ⁽¹⁰⁾ şâfesyâ ki yabânda biten sedef şamğıdur, anda ve
oğlağlar etlerinde ⁽¹¹⁾ bu hâl vardur. Ve dağı devâ-yı hâdd dërler ya'ni şol
devâ ki ⁽¹²⁾ andan vâkı' olan fi'l ve te'sîr ziyâde tîz ola ya'ni keskin ola. ⁽¹³⁾
'İlm-i tıbdâ ancak hârr olanda isti'mâl olunur. Ve dağı devâ-yı ⁽¹⁴⁾ lâzi' ya'ni
şol devâ ki bedeni azacuk şancmak ve yağmak ⁽¹⁵⁾ gibi hâl peydâ eyleye,
meşelâ sirke ve şoğan şuyı böyledür. Eger ⁽¹⁶⁾ yağup şancması şol mertebede
olursa ki bedeni kıbarup ⁽¹⁷⁾ gıcık peydâ ederse aña muğakkik dërler. Ve
dağı devâ-yı muğammir ⁽¹⁸⁾ dërler ya'ni kızardıcı devâ demekdür ya'ni şol
devâ ki bedende olan ⁽¹⁹⁾ kanı 'uzvuñ taşrasına ziyâde kuvvet ile çeküp ge-
türe, [24b] ⁽¹⁾ kızarda, meşelâ encîr yağısı ve hardal böyledür. Ve dağı devâ-
yı ⁽²⁾ muğarrih dërler ya'ni şol devâ ki beden derisini yeyüp ⁽³⁾ ayıra ve ol
yere keskin olan hılıtları çeküp getüre tâ kendünün ⁽⁴⁾ fi'li ki yeyüp ayır-
mağdur, tamâm olup aña yardım ola. Zîrâ keskin ⁽⁵⁾ olan hılıtlar dağı yeyüp
ayırıcıdur, meşelâ belâdur dedükleri ⁽⁶⁾ ma'rûf devânuñ 'aseli böyledür. Ve

dağı devâ-yı muhriḳ (7) dërler ya'nî yaḳıcı devâ dërler ya'nî şol devâ ki bedenden mülâḳî (8) olduğı yêrûn yaşluğın yoḳ édüp ol yêrde küil gibi (9) alıḳoyup yaḳmaḳ vère, meşelâ ferbiyûn dëdükleri devâ (10) böyledür. Ve dağı devâ-yı ekkâl dërler ya'nî ekl edici (11) devâ dërler ya'nî şol devâ ki ziyâde cilâ édüp yemesi ile beden (12) etini eksilde, meşelâ zencâr ya'nî Türkide ḳalemî jenger dëdükleri (13) böyledür. Ve dağı devâ-yı müfettit dërler ya'nî ufaḳlayıcı (14) devâ dërler ya'nî şol devâ ki taş gibi peklenmiş olan hılṫa (15) râst geldükde ol hılṫı pâre pâre eder, meşelâ zürrûh (16) dëdükleri zehrlü böcekler ki yaḳılmış ola, böyledür. Ve dağı (17) devâ-yı mu'affin dërler ya'nî şol devâ ki 'uzvuñ (18) mizâcını tağyîr ede ya'nî boza ammâ yemeye ve yaḳmaya, meşelâ (19) zernîh ve şâfesyâ böyledür. şâfesyâ maḥallinde ḥarf-i sâda beyân [25a] (1) <beyân> olunmuşdur. Ve dağı devâ-yı kâvî dërler ya'nî (2) şol devâ ki deriyi yaḳup ol yêre bir mädde çeküp getüre (3) ve anı iriñ édüp anuñ ile ol yêri pekidüp ḳanı (4) ṫuta, meşelâ zâc dëdükleri böyledür, ḳanı ṫutar. Ve dağı devâ-yı (5) muḳavvî dërler ya'nî şol devâ ki kendüde olan ḥâşşa (6) ile veyâḥûd ḳuvveti ile 'uzvuñ mizâcını ḥıfz édüp ta'dîl (7) eyleye ve büyüde, meşelâ ṫabâşîr-i Hindî ve ṫîn-i maḥtûm dëdükleri (8) ṫopraḳ ve gül yağı böyledür. Ve dağı devâ-yı müferriḥ dërler (9) ya'nî şol devâ ki nefsi insânî şen édüp geñide ve rûḥuñ (10) mizâcını ta'dîl édüp büyüde ve tasaların gidere, meşelâ (11) şarâb böyledür. Ve dağı devâ-yı hâzım dërler ya'nî hâzm (12) êtdürici devâ dërler ya'nî şol devâ ki ḡızâyı ve hılṫı hâzm (13) édüp def' êtmege ve ma'ideden aşığa indürmege ṫabî'ata yardım (14) eyleye, meşelâ maşṫakî böyledür. Ve dağı devâ-yı müfeccic (15) ya'nî çig edici demekdür. Bu lafz hâzım lafzınuñ zıddıdır. (16) Meşelâ şovuk şuyı çoḳ içmek böyledür ve bu lafz munzıc lafzınuñ (17) dağı zıddıdır. Murakḳık lafzı dağı böyledür ya'nî müfeccic anuñ dağı (18) zıddıdır. Ba'zılar demişler munzıc lafzınuñ zıddı mübellidür (19) ve mübellid lafzı ḳuvâda ve hılṫlarda ikisinde dağı isti'mâl [25b] (1) olunur. Faḳîr mütercim eydür ki aḥlâṫda isti'mâli eḳall-i ḳalîldür, (2) ekşeriyâ isti'mâli ḳuvâdadur. Ve dağı devâ-yı müşehhî (3) dërler ya'nî iştihâ vërici demekdür ya'nî şol devâ ki ḡzâ istede (4) veyâḥûd ziyâde yemesine taḥriḳ eyleye. Ve dağı devâ-yı (5) râdi' dërler ya'nî men' edici demekdür ya'nî şol devâ ki (6) yaramaz mäddeleer ve yaramaz hılṫlar 'uzva inmesine mâni' olup (7) 'uzva ḳabûl êtdürmeye, meşelâ ḥayyü'l-'âlem dëdükleri devâ ki (8) Türkide ḳaya ḳoruğı dëdükleri anuñ bir

kısmıdır, ol böyledür. ⁽⁹⁾ Ve daḥı devā-yı müneffih dەرler ya'ni şişirici ve yeller peydā ⁽¹⁰⁾ edici demekdür ya'ni şol devā ki qarın için şişirüp ⁽¹¹⁾ def olması güç yeller peydā ede, meşelā lübiyā ya'ni bögrülce ⁽¹²⁾ böyledür. Ve daḥı devā-yı muḥaddir dەرler ya'ni şol devā ki ⁽¹³⁾ rüḥ-ı ḥassāsı ya'ni zararı ve nef'i ve lezzeti ve elemlı tıyan ⁽¹⁴⁾ rüḥı veyāḥūd rüḥ hareket edüp geçecek yerleri künd ⁽¹⁵⁾ edüp aña gelen eger gızā ve eger ğayrıyı tıymaz ya'ni bilmez ⁽¹⁶⁾ ede, meşelā efyün böyledür. Ve daḥı devā-yı müvessih ⁽¹⁷⁾ dەرler ya'ni şol devā ki irinlü yara ve çıbanları oñuldup ⁽¹⁸⁾ kurutmağa qomaz ve yara ve çıbanların üstlerin çürüklü ⁽¹⁹⁾ ve yiyir eder, meşelā yağ ve bal mümü böyledür. Ve daḥı devā-yı **[26a]** ⁽¹⁾ <devā-yı> müzlik dەرler ya'ni siyredici devā demekdür ya'ni ⁽²⁾ şol devā ki bedende olan yaşluqları ve a'zāyı yumışak ⁽³⁾ eder tā ki a'zā içinde olan hılflar akup çıqmağa ⁽⁴⁾ kabil ola, meşelā ıccāş dedükleri erik böyledür. Ve daḥı ⁽⁵⁾ devā-yı müceffif dەرler ya'ni şol devā ki bedende olan ⁽⁶⁾ yaşluqları quruda veyāḥūd az eyleye, meşelā senderüs ⁽⁷⁾ dedükleri ma'ruf nesne ki sendelüs dedükleridür, böyledür. ⁽⁸⁾ Ve daḥı devā-yı kâbiz dەرler ya'ni şol devā ki eczāyı ⁽⁹⁾ bir yere cem' eyleye. Eger bir yere getirüp şıkması daḥı olursa ⁽¹⁰⁾ hem kâbiz ve hem 'aşir dەرler, meşelā temr-i Hindinün ⁽¹¹⁾ çekirdegi böyledür. Ve daḥı devā-yı müseddid dەرler ya'ni ⁽¹²⁾ şol devā ki bedende olan kıllar diplerine ilişüp ⁽¹³⁾ qalmağıla def olunacak buḥār ve sâ'ir nesneyi men' eyleye. Devānuñ ⁽¹⁴⁾ böyle etmesi yā quruluğındandır -meşelā qalāydan etdükleri ⁽¹⁵⁾ üstübeç böyledür- veyāḥūd devānuñ yelmeşikliginden ve tutqal ⁽¹⁶⁾ gibi olduğındandır, meşelā lu'āblar ya'ni çekilür maḳülesi ⁽¹⁷⁾ olan koyu şular ve yelmeşikler böyledür. Ve daḥı devā-yı muğarrı ⁽¹⁸⁾ dەرler ya'ni şol devā ki zâhiren qurı ola ammā içinde yelmeşik ⁽¹⁹⁾ yaşluğı olmağıla ol yaşluq ile tamarlar ve sâ'ir akacak nesnelere **[26b]** ⁽¹⁾ ağızların sedd ede, pekide ve akan nesnelere tutup aqıtmaya, ⁽²⁾ meşelā yunmuş olan hırızma böyledür. Ve daḥı devā-yı ⁽³⁾ mu'atış dەرler ya'ni şusadıcı demekdür ya'ni şol devā ki ⁽⁴⁾ tabi'atı tervîhe müştak eyleye ya'ni ḥarâret elemin def' eder ⁽⁵⁾ nesne istede. Ma'lüm ola ki bu maḳüle elemden qalbün ⁽⁶⁾ râḥatı hevā-yı bārid iledür ammā ma'idenün ve sâ'ir a'zānuñ ⁽⁷⁾ şovuk şu iledür. Ve daḥı devā-yı müdmil ve devā-yı mülhim ⁽⁸⁾ ve devā-yı ḥātim dەرler. 'Ulemā-yı tıbdan ba'zıları demişler ki bu üç ⁽⁹⁾ lafzuñ daḥı ma'naları birdür, aralarında fark yokdur. Ba'zılar ⁽¹⁰⁾ dەرler ki müdmil şol devādur ki yaraları yapışdurur ve ağızların ⁽¹¹⁾ birbiri-

ne ulaşdurur. Böyle  tmesi y  budur ki ziy de cem  eder ⁽¹²⁾ vey h d kendüde olan ru bet sebebi ile yaralaru  ⁽¹³⁾ ağızların bir yere getire ve yaramaz olan m ddeleri giderüp ⁽¹⁴⁾ ol yere gelmesine m n ' ola ve h tim şol dev dur ki ⁽¹⁵⁾ yarada aşl  yarık  omayup içinde nesne açmaz ⁽¹⁶⁾  de ve üzerine deri bitürüp  rte amm  evvel  üstin ⁽¹⁷⁾ m hrelend r p ba dehu deri bitürür. Amm  m ll him, şol dev dur ki ⁽¹⁸⁾ et bitire ve bu şol dev dur ki ol yere gelen çanı  aqd ⁽¹⁹⁾  d p ya n  koyuldup et eyleye. Ba zılar demişler ki il  m [27a] ⁽¹⁾ <il  m> ancak yaralar bitişd rmesine d rler amm  idm l hem yaralar ⁽²⁾ ve hem çibanlar ey  olmasına d rler. Ve dağı dev -yı  t il   semm ⁽³⁾ d rler ya n  şol nesne ki ins nu n bedenini ve ta b 'atın f sid ⁽⁴⁾  d p h r b olmasına d nd re. Ba zı  avm d rler ki ⁽⁵⁾  t il oldur ki bedenün zıddı olmağıla hel k eyleye, meşel  ⁽⁶⁾ ferbiy n d d kleri keskin dev  ve efy n böyledür. Ve semm şol ⁽⁷⁾ nesnedür ki kendüde olan h şşa ile  atlı eyleye, meşel  ⁽⁸⁾ b ş d d kleri semm-i hel hil ve ğayrı zehrl r böyledür. Ba zılar ⁽⁹⁾ d rler ki semm a na d rler ki h yv ndan ola ve  t il  ayrıdan olana ⁽¹⁰⁾ d rler. Amm   t il h yv ndan olana dağı d rler ve bu ikisinin ya n  ⁽¹¹⁾  t il ile semm mu abilleri tiry k ve b d-ı zehrdür ya n  ⁽¹²⁾ şol dev lar ki  atlı  dici dev lardan ve zehr olanlardan  urtarup ⁽¹³⁾ r hu n  uvvetini hıfz eyleye anlara tiry k d rler ve b d-ı zehr ⁽¹⁴⁾ d rler. Ba zılar d rler ki bu ma  le dev lardan şol ki  amel ile ⁽¹⁵⁾ ola a na tiry k d rler ve şol ki kendü ta b 'atından ola ⁽¹⁶⁾ a na b d-ı zehr d rler. Ba zılar d rler ki b d-ı zehr d y  me adinden ⁽¹⁷⁾ olana d rler. Ba zılar d rler b d-ı zehr bir dürlü taşdur, ⁽¹⁸⁾ ba zılar demişler bir neb tdur. Ba zılar demişler tiry k ile b d-ı zehr ⁽¹⁹⁾ aralarında fark yo dur, ma n ları birdür. Ba zılar d rler ki [27b] ⁽¹⁾ b d-ı zehr yab n şıg rları yüreklerinde ve siy h yılanlar başlarında bulunur ⁽²⁾ boncu  gibi bir taşdur. ş hib-i kit b eydür: Bu sözler h r f tdandur ⁽³⁾ ya n  b d-ı zehr için yılan başında taşdur d d kleri kel mu  aşlı ⁽⁴⁾ yo dur. Ve dağı dev -yı müşhil d rler ya n  ish l  dici ⁽⁵⁾ d rler ve dağı dev -yı mu arrik ya n  derledici dev  d rler ⁽⁶⁾ ve dağı dev -yı mu atış ya n  a surdıcı dev  d rler ve dağı ⁽⁷⁾ dev -yı mu ayy  d rler ya n   uşdurucu dev  d rler ⁽⁸⁾ ve dağı dev -yı m dirr ya n  a ıdıcı ve y r d ci dev  d rler. ⁽⁹⁾ Bu beş lafzu n ma n ları birbirine yakındur. Z r  ma n ları ⁽¹⁰⁾ bedende olan fazlaları ve ziy delikları her birine ma şş  olan ⁽¹¹⁾ yerlerden çıkarup taşra itmekdür. Meşel  fazl tı ⁽¹²⁾ otura dan taşra iden dev ya müşhil d rler ve

kıllarun⁽¹³⁾ diplerinden taşra idene mu'arrık dërler ve ağızdan taşra⁽¹⁴⁾ idene muḳayyî ve mu'aḳtis dërler. Ve âletden ve memelerden taşra⁽¹⁵⁾ idene müdirr dërler ve daḫı devâ-yı mümsik dërler⁽¹⁶⁾ ve daḫı devâ-yı mâni' dërler. Bu lafzlar zıkr olunan⁽¹⁷⁾ beş lafzların zıddıdır ya'nî fazlâtı yerlerinde turgurup⁽¹⁸⁾ taşra çıkmağa mâni' olur devâlardur. Ba'zılar demişler⁽¹⁹⁾ lafz-ı kâbîz anların zıddıdır. Şâhib-i kitâb eydür: 'İlm-i tıbdan [28a]⁽¹⁾ <tıbdan> nev'an behresi olup taḫşîli olan kimesneye ḫafî⁽²⁾ olmaz ki bu zıkr olunan fi'ller ve te'sîrler ki devâlarda zıkr olundu⁽³⁾ bu fi'ller ne maḳûle kuvvetler ile tamâm olur ya'nî ne maḳûle kuvvetden⁽⁴⁾ zâhir olur ve bir kuvvet ile veyâḫûd daḫı ziyâde ile veyâḫûd⁽⁵⁾ bir yerde olmağıla mı veyâḫûd yalınuzlîğıla mı olur nev'an⁽⁶⁾ taḫşîli olana ma'lûm olur. Bu bâbda devâların kıvâmalarına⁽⁷⁾ daḫı nazâr etmek gerekdür.

Faşl:⁽⁸⁾ Ma'lûm ola ki devâlara ḫâricden ba'zı aḫvâl 'arîz⁽⁹⁾ olur ki fi'li tamâm olup kâmil olmağa yardım eder veyâḫûd⁽¹⁰⁾ fi'lini za'f eder veyâḫûd fi'lini ta'dîl eder. Meşelâ⁽¹¹⁾ her devânun ki cirmi şıḳ olup katı ola, ol maḳûle⁽¹²⁾ devânun fi'li tamâm olup kuvveti zuhûra gelmekte ol⁽¹³⁾ devâ dögülüp ezilmeğe veyâḫûd bişürmeğe muḫtâcdur⁽¹⁴⁾ ya'nî muḫkem dögülüp ezilmeyince veyâḫûd bişürmeyince kuvveti⁽¹⁵⁾ ve te'sîri zâhir olmaz. Ve devâları dögüp saḫḳ etmek⁽¹⁶⁾ iki dürlüdür: Birisi kâşir ya'nî ziyâde muḫkem ezmeyeler⁽¹⁷⁾ ve birisi daḫı saḫḳ-ı bâliğdür ya'nî nihâyetine dek ziyâde⁽¹⁸⁾ muḫkem dögüp ezmekdür. Pes imdi saḫḳ-ı kâşir⁽¹⁹⁾ anda isti'mâl olunur ki mübâlağa olunursa devâlara [28b]⁽¹⁾ za'f vere. Meşelâ şamğlar ve şıḳındular ve her devâlar ki⁽²⁾ nefsinde laḫîf ola ya'nî ince ve seyrek ola, bu maḳûle⁽³⁾ devâlar ziyâde dögülüp ezilmegile kuvvetlerine za'f⁽⁴⁾ gelür. Pes lâzımdur ki mübâlağa etmeyeler. Mübâlağa ile saḫḳ⁽⁵⁾ şöyledür ki devâlar ezilüp ince un gibi ola tâ ki gâyetine⁽⁶⁾ erişüp kıllar diplerine nüfûz eyleye ya'nî geçüp⁽⁷⁾ gide. Meşelâ gözler için êtdükleri küḫller ve burun⁽⁸⁾ içine ve sâ'ir yerlere üfürmek için olan devâlar⁽⁹⁾ böyle mübâlağa ile saḫḳ olunmaḳ lâzımdur. Ve ba'zı devâlar⁽¹⁰⁾ mübâlağadan aşğa saḫḳ ederler tâ ki devânun kuvveti⁽¹¹⁾ ḳalup murâd olunan ırâḳ yere erişse, meşelâ⁽¹²⁾ riye ya'nî öyken için olan devâlar böyle ortaca saḫḳ⁽¹³⁾ olunur. Ve ba'zı devâları saḫḳ ederken bir miḳdâr şu serpmek⁽¹⁴⁾ lâzımdur tâ ki dögüp saḫḳ ederken ḫâşıl olan⁽¹⁵⁾ ḫarâretten yanmaya ve ezilmesine yardım êde, meşelâ⁽¹⁶⁾

tütüyâ ve hâbeşü'l-ḥadîd ya'nî demür poḥı dedükleri böyledür. ⁽¹⁷⁾ Ba'zı devâlar daḥı âteşde bir miḳdâr kavrulmaḳ lâzımdur ⁽¹⁸⁾ tâ ki yaşluḡı az ḳalmaḡıla saḥḳ olunması ḳolay ⁽¹⁹⁾ ola ve yaşluḡı eksilmegile ḥarâreti zâhir ola, meşelâ [29a] ⁽¹⁾ <meşelâ> yaş yapraḳlar ve tâze ve yaş toḥmlar böyledür. ⁽²⁾ Ve ba'zı devâları saḥḳ ederken hevâya aḡup ⁽³⁾ taḡılmamaḳ için üzerine şu serpmek lâzımdur, meşelâ dârşinî böyledür. Ve ba'zı devâlar ziyâde ḳatı ⁽⁵⁾ ve pek olmaḳ ile evvelâ egeleyüp ba'dehu havâna ḳoyup ⁽⁶⁾ saḥḳ olunmaḳ gerekdür, meşelâ boynuzlar böyledür. ⁽⁷⁾ Ve ba'zı devâlar saḥḳ olunmaḳ ḳâbil degüldür illâ ḡayrı ⁽⁸⁾ devâ ile saḥḳ olunur, meşelâ dıḅḳ ki Türkîde ⁽⁹⁾ öksü dedükleri nesnedür ki anuñıla ḳuşlar avlarlar, ⁽¹⁰⁾ anuñ saḥḳ olunması ḳâbil degüldür megerki kene ⁽¹¹⁾ toḥmı dedükleri toḥmuñ içinden aña ḳatalar ki saḥḳ ⁽¹²⁾ oluna. Ve ba'zı devâlar vardur ki eger muḥkem saḥḳ ⁽¹³⁾ olunursa bedene zarar eder. Bu şol devâdur ki ⁽¹⁴⁾ nefsinde keyfiyyeti yaramaz ola ve a'zâya yapışup ⁽¹⁵⁾ ḳalur maḳûlesi ola, meşelâ şaḥm-ı ḥanzal ya'nî Ebû Cehl ⁽¹⁶⁾ ḳarpuzı demegile meşhûr ve ma'rûf olan ⁽¹⁷⁾ acı devânuñ içi böyledür. Ammâ şeyḥ ya'nî Şeyḥ ⁽¹⁸⁾ 'Alî bin Sînâ bunuñ ḥilâfin zikr eyledi. Ve ba'zı ⁽¹⁹⁾ devâ daḥı vardur ki muḥkem saḥḳ olunmayınca andan murâd [29b] ⁽¹⁾ olunan fi'li ve te'sîri zâhir olmaz, meşelâ ḡarîḳün ⁽²⁾ ve ḡayrı ba'zı devâlar böyledür. Ve azacuḳ bişürmek ⁽³⁾ şol maḳûle devâlarda olur ki ḳuvveleri tîz dönüp ⁽⁴⁾ gide. Pes eger bişürmede mübâlaḡa ederlerse fâsid ⁽⁵⁾ olur ya'nî ḳuvveti ḳalmayup gider veyâḥûd ḡayrı ⁽⁶⁾ dürlü olur. Bu ḥâl ekşeriyâ çiçeklerde ve yapraḳlarda ⁽⁷⁾ olur, meşelâ eftîmün ve uşuḥûdüs dedükleri ⁽⁸⁾ devâlar böyledür. Ba'zı devâlar daḥı vardur ki bişürilmeyince ⁽⁹⁾ nef'i ve te'sîri zâhir olmaz, bir miḳdâr bişmiş olıcaḳ ⁽¹⁰⁾ nef'i ziyâde olur, meşelâ bâbünec ya'nî pâpâdya dedükleri ⁽¹¹⁾ şarıca çiçek ve sâ'ir yemişler böyledür ya'nî bir miḳdâr ⁽¹²⁾ ḥaşlanmış olıcaḳ nef'leri ziyâde olur ve mübâlaḡa ⁽¹³⁾ ile bişürmek ol devâlarda olur ki az bişürmegile nef'i ⁽¹⁴⁾ zâhir olmaya. Pes lâzım olur ki mübâlaḡa edeler ya'nî ⁽¹⁵⁾ muḥkem bişüreler, meşelâ kebere dedükleri meşhûr devâ ki ⁽¹⁶⁾ turşisini daḥı ederler, anuñ köki ve zirâvend böyledür ⁽¹⁷⁾ ya'nî ziyâde muḥkem bişürilmek gerekdür. Devâlara 'arız ⁽¹⁸⁾ olan aḥvâlden birisi daḥı iḥrâkdur ya'nî devâları ⁽¹⁹⁾ yaḳmaḳdur. Ve iḥrâḳ ba'zı devâlara ḳuvvet vürür ve ba'zı [30a] ⁽¹⁾ <ve ba'zı> devâlara yardım olur ve ba'zı devâlara ıslâḥ ⁽²⁾ olur. Pes cemî'an devâlar ki nefsinde ḫabî'atları ⁽³⁾ ıssı ola anları yaḳmaḳ ḳuvvetlerine za'f vürür, meşelâ

(4) kılkaṭār ki Türkīde zāc dedüklerinün kızıla māyil olanıdır, (5) anuñ ta-bi'atı hārr u yābisdür. Eger yaqsalar kuvveti za'if (6) olur. Ammā şol devālar ki keşif ola ya'nī ḡalīz ve pek ola, (7) anları yaqsalar laṭif olup kuvvetlü olur. Meşelā nūre (8) ya'nī hırız mā kireci ve sereṭān ya'nī yengeç kabuqları böyledür. (9) Ve hām ebrīşūmi anuñçün yaqarlar ki dögilüp ezilmesi (10) kâbil ola ve 'akrebi yaqarlar tā ki 'akreb şüreti gidüp (11) ve zehri gidüp ıslāh oluna. Ve devālara 'arız (12) olan hāllerden birisi daḡı yumaḡdur ya'nī ba'zı daḡı (13) devālar vardur ki anlarda olan keskinlik gidüp (14) i'tidāl üzre olmaḡ için yurlar, meşelā şol (15) eczā ki topraḡluḡı ola ve yaqılmış ola, anları yurlar. (16) Meşelā nūre ya'nī hırız mā böyledür. Ve ba'zı devālarda (17) daḡı 'ilācda medḡali yoḡ, ba'zı kuvvet olur, ol maḡüle kuvveti (18) kesdürmek için yayqarlar. Ve ba'zılarında daḡı ba'zı kuvvet (19) olur ki beden-i insānı incidür. Pes bu maḡüle devāyı [30b] (1) ziyāde çoḡ ve muḡkem yaykamaḡ lāzımdur, meşelā ḡacer-i Ermenī (2) ve lāziverd dedükleri ṭaşlar böyledür. Eger ziyāde ve muḡkem (3) yaykamadın isti'māl étseleer gönli bulandurup (4) elem vēre. Ba'zı daḡı vardur ki yayqasalar fāsıd olur (5) ya'nī nefi az olur, meşelā hindebā dedükleri meşhūr (6) nebāt ve noḡūd böyledür, zīrā bunlarda leṭāfet vērici (7) cevher vardur, ḡasl édicek ḡalmaz. Veyāḡūd ḡasl anuñçün (8) olur ki ba'zı devālarda ziyāde ḡarāret ve kâbizlik (9) vardur, şuda olan bürüdet ile bir miḡdār ḡarāreti (10) ve kâbizliḡı gidüp i'tidāl üzre olmaḡ için (11) ḡasl éderler, meşelā sevīḡ ya'nī ḡavut dedükleri (12) ve şādenec dedükleri ṭaşı ḡasl étmek bu ḡuşuşlar içündür. (13) Devālara 'arız olan aḡvālden birisi daḡı mücāveretdür (14) ya'nī bir yerde ḡonup ṭurmalarıdır. Mücāveret ile ba'zı (15) devāya āḡerden kuvvet ve ba'zısına āḡerden za'f ḡāşıl (16) olur. Nitekim muḡaddemā ferfiyün ile efyūnda zikr olınmışdur. (17) Devālara 'arız olan aḡvālden birisi daḡı mümāzecedür (18) ya'nī birbiri ile isti'māl étmekdür ya'nī birbiri ile ḡarışdurup (19) isti'māl étmekdür. Böyle isti'māl ba'zı devālara yardım [31a] (1) <yardım> ve ba'zılarına māni' ve ba'zılarına ḡāfiḡ ve ba'zılarına (2) ıslāh vāḡi' olur. Yardım olana mişāl, zencebīl ile (3) türbüdi ḡarışdurmaḡdur. Zīrā türbüd, ḡılṭlarıñ ancaḡ ince (4) ve za'if olanları ıslāh éder kuvveti vardur ammā zencebīl ile (5) olıcaḡ ḡalīz ve pek olanların daḡı iḡrāca yardım éder. (6) Yürece nāfi', bārid olan devālara za'firān ḡarışdurmaḡ (7) daḡı yardım éder, zīrā za'firān devāları ṭamarlardan ḡeçürüp (8) yürece tiz varmaḡa yardım éder. Ba'zı müşhil olan (9) devālara kâbiz

katmak dağı yardımcıdır, zîrâ bir miqdâr ⁽¹⁰⁾ kabz etmeyle müşhil olan devâlar, bir miqdâr eglenüp ⁽¹¹⁾ tamâm te'sîr eder. Cigere nâfi' olan devâlara kuşdurucu ⁽¹²⁾ olan devâlar katmak dağı yardımcıdır, zîrâ ma'ide ⁽¹³⁾ kuşmağa hareket etmeyle cigerde olan tamarlar şıķılıp ⁽¹⁴⁾ cigere nef' için olan devâlar tutulmağla tamâm te'sîr edüp ⁽¹⁵⁾ fi'li kavî olur. Mümâzecenüñ ikinci hâli ki mâni' olmasudur, ⁽¹⁶⁾ meşelâ tabî'atı bârid olan devâyı tabî'atı hârr olan ⁽¹⁷⁾ devâyâ anuñçün karşıdururlar ki hâreteri az kıala veyâhüd ⁽¹⁸⁾ cümle gidüp âher murâd olunan kuvvet kıala, meşelâ ⁽¹⁹⁾ gözlere nâfi' olan hârr devâlara yumurda ağı katmak **[31b]** ⁽¹⁾ böyledür. Kezâlik benefşe ile helîleyi karşıdurup ba'dehu ⁽²⁾ katmak veyâhüd evvelâ helîle ba'dehu benefşe katmak böyledür. ⁽³⁾ Ya'nî bu zıkr olan bârid devâları hârr olan göz devâlarına ⁽⁴⁾ bu vechile katmak anuñçündür ki hâreterleri az olup nef' ziyâde ⁽⁵⁾ ola. 'Aksi dağı ya'nî bârid olanlara hârr katmak dağı ⁽⁶⁾ böyledür ya'nî bürüdet az kıalup nef' ziyâde olmağ ⁽⁷⁾ içündür, nitekim ma'lümdür. Mümâzecenüñ üçüncü hâli ki hâfiz ⁽⁸⁾ olmasudur, meşelâ ba'zı ma'cünlara efyün katmak ⁽⁹⁾ ol ma'cünların kuvvetlerin hıfz edüp meded olmağ içündür. ⁽¹⁰⁾ Kezâlik fülfulü zencebîl ile ve arpayı kâfûr ile ve ba'zı ⁽¹¹⁾ devâları kürrâş ya'nî perâşâ suyu ile karşıdurmak zıkr olunan ⁽¹²⁾ nef' içündür. Bu zıkr olunan hâle mümsik dağı dërler ya'nî tutucu ⁽¹³⁾ demekdür. Mümâzecenüñ dördüncü hâli ki işlahdur. Meşelâ mizâcı ⁽¹⁴⁾ hârr olan kimesneye şabr dedükleri devâdan vèrmek ⁽¹⁵⁾ isteseler işlah için bir miqdâr ketre kıatarlar ve mizâcı ⁽¹⁶⁾ bârid olan kimesneye gül şarâbı vèrmek isteseler işlah ⁽¹⁷⁾ için bir miqdâr maştakî kıatarlar.

Faşl: ⁽¹⁸⁾ Ma'lüm ola ki devâlarda ve ğızâlarda olan keyfiyyât ya'nî hâret ⁽¹⁹⁾ ve bürüdet ve ruṭubet ve yübüset ki vardur, iki dürlüdür: Birisine **[32a]** ⁽¹⁾ <birisine> hârr bi'l-kuvvet ve birisine hârr bi'l-fi'l dërler. Ruṭubet ve yübüset ⁽²⁾ dağı böyledür. Hârr bi'l-fi'lden murâdları ol devâ veyâhüd ⁽³⁾ ol ğızâdur ki yapışılduğda hâreteri bellü olup isti'mâl ⁽⁴⁾ olunduğı gibi te'sîri dağı fi'l-hâl zâhir ola ve ol devâ ⁽⁵⁾ veyâhüd ğızâ hemân ki dükene te'sîri dağı kıalmaya. Meşelâ ⁽⁶⁾ âteşde olan hâret yapışılduğda bellü olur ve fi'li ki hâret ⁽⁷⁾ ve ihraqdur, fi'l-hâl zâhir olur ve âteş söyündüğü gibi ⁽⁸⁾ te'sîri kıalmaz. Bi'l-fi'l bârid olan nesnelar dağı böyledür, şuda ⁽⁹⁾ olan bürüdet gibi. Ammâ hârr bi'l-kuvvetden murâdları oldur ki ⁽¹⁰⁾ fi'li ve te'sîri ki hâret vèrmekdür, fi'l-

hâl zâhir olmaya, belki ⁽¹¹⁾ tedricle ve bedenün birbirinden âher yere varmağla kuvveti zâhir ⁽¹²⁾ olup fi'le gelür. Ve anda zann olunan fi'l ve te'sîr hâdis ⁽¹³⁾ olur. Gâh olur bir devâda ikisi dağı olur ya'nî hem bi'l-fi'l ⁽¹⁴⁾ ve hem bi'l-kuvvet hârr olur ve ba'zı devâda ancak biri olur ⁽¹⁵⁾ ve ba'zısında ikisi dağı birbirine uyar ve ba'zısında ikisi birbirine ⁽¹⁶⁾ zıdd olur ya'nî uymaz.

Faṣl: ⁽¹⁷⁾ Ma'lûm ola ki ṭabîbler ve 'aṣṣâblar, 'aṣṣâb dëyü devâları ṭağlardan ⁽¹⁸⁾ ve yabânlardan bulup cem' eden kimesneye dërler, imdi bu iki ⁽¹⁹⁾ ṭâ'ife ki bu 'ilme meşğûl olmuşlardur, bunlar dağı cemî'an devâları **[32b]** ⁽¹⁾ bulup bilmemişlerdür ve cümlesin zıkr etmemişlerdür ve zıkr êtdükleri ⁽²⁾ devâlaruñ dağı cemî'an fâ'idelerine ve zararlarına vâkıf olmamışlardur. ⁽³⁾ Pes devâlardan ancak bildüklerin zıkr êdüp fâ'idelerinden ⁽⁴⁾ ve zararlarından dağı ancak bulup tecribe êdebildüklerin zıkr êtmemişlerdür. ⁽⁵⁾ Ve böyle tamâm bilmeyüp zıkr êtmedükleri anuñçündür ki devâlar bitüp hâşıl ⁽⁶⁾ oldukları yerler birbirinden ırakdur, her birine varmak mümkün degüldür. ⁽⁷⁾ Ve cemî'an hâşşaların ve kendülerin şorup bulup bilmege 'ömr-i insân ⁽⁸⁾ vefâ êtmez. Hâl bu minvâl üzre idügin inkâr eden kimesne ⁽⁹⁾ görmez mi ki bulup ve bilüp kitâblarda yazdukları devâlarda dağı ⁽¹⁰⁾ niçe iştibâh ya'nî şübheler ve iştirâk ve münâkaza ya'nî ⁽¹¹⁾ birisi beyân êtdüğüne âher kimesne böyle degüldür, böyledür dëmeler ⁽¹²⁾ vâkı' olmuşdur. Ammâ ṭâ'ife-i eṭibbâ ve 'aṣṣâblara dağı bu bâbda sũ'-i ⁽¹³⁾ zann êtmeyüp hüsn-i zann êdüp dëruz ki mâbeynlerinde böyle ihtilâf ⁽¹⁴⁾ olduğı anuñçündür ki devâ dëdügümüz nebâtât dağı zâtında ⁽¹⁵⁾ ve şüretinde ve mekânına ve zamânına göre ve ibtidâsında ve nihâyetinde ⁽¹⁶⁾ ve yaş iken ve kıru iken birbirine beñzemeyüp muhâlifdür. Sinîne ⁽¹⁷⁾ ya'nî yıllara göre dağı muhtelif olur ya'nî bir yılda biten âher ⁽¹⁸⁾ yılda bir dürlü dağı biter. Pes ṭabîb veyâhüd 'aṣṣâb devâ tâze ⁽¹⁹⁾ iken bir dürlü ve kıru iken bir dürlü ve henüz biterken bir dürlü ve tamâm **[33a]** ⁽¹⁾ <ve tamâm> bitmişken bir dürlü şüretten haber vermegile ihtilâf lâzım ⁽²⁾ gelür. Pes imdi devâlara ṭâlib olan kimesneye lâyıķ budur ki ⁽³⁾ bu zıkr olunan ihtilâfâta nazâr êdüp bir devâyı bulduķda ⁽⁴⁾ mekânını ve zamânını ve andan haber vërdüğü zamânda veyâhüd ⁽⁵⁾ tecribe êtdüğü zamânda olan hâlini dağı zıkr êtmek gerekdür. ⁽⁶⁾ Ve bu dağı ma'lûm ola ki nebâtât her yılda yeñiden biter, belki yılıñ ⁽⁷⁾ her üç ayında görilüp bilinügelmeyen nesnelar zühür êder ⁽⁸⁾ ve ba'zı nebâtât bir miķdâr zamân ṭurur ba'dehu dükênüp kesilür ⁽⁹⁾ ve ba'zı nebâtât

vâfir bitüp hâşıl olur ba' dehu bir zamânda ⁽¹⁰⁾ dağı az bulunur hattâ hayvân-
larda ve ma' denlerde dağı bu hâl ⁽¹¹⁾ vâkı' olur. Nitekim ma' lümdur ve böyle
olmağ ya' nî nebât ve hayvân ⁽¹²⁾ ve me' adin gâhî çok ve gâhî az olmağ eflâkda
ittişâlât-ı ⁽¹³⁾ kevâkibden ve tabâyi' -i eşyâda olan ba' zı ağvâl ⁽¹⁴⁾ sebebi ile olur
ya' nî müsebbibü'l- esbâb olan ⁽¹⁵⁾ Hüdâ-yı Müte' al eflâkda ve eflâkda olan
kevâkibe bu mağûle ⁽¹⁶⁾ hâşşalar ıomışdır ki her bir güne va' z' ve şüretleri
ol va' z' a ⁽¹⁷⁾ ve ol şürete mağşüş olan ağvâl zühür eder. Ne ân ki eflâk ⁽¹⁸⁾ ve
kevâkib hemân kendülerinden bu ağvâli ihdâş edeler ⁽¹⁹⁾ ba' dehu lâyığ bu-
dur ki bunı dağı bilesin ki insânda [33b] ⁽¹⁾ olan mizâclar dağı müteğayyir
olur. Belki bir insânun mizâcı senenün ⁽²⁾ fuşül-i erba' asından her birinde bir
güne olur ve tâzeligine ⁽³⁾ ve kıocaligine göre ve şıhhatine ve marâzına göre
müteğayyir olup ⁽⁴⁾ bir güne dağı olur. Pes ba' zı vağtde cüz' i nesneden ol
miğdâr ⁽⁵⁾ müte' eşşir ve münfa' il olur ki ba' zı âher vağtde ol nesneden ⁽⁶⁾ az' â-
fin isti' mâl etse münfa' il olmaz ve ba' zı evkâtde mizâca ⁽⁷⁾ muvâfık olmayup
yaramayan nesnelere ba' zı evkâtde muvâfık olup ⁽⁸⁾ yarar. Görmez misin ki
zamân-ı kadîmde etibbâ hastalara ⁽⁹⁾ vërdükleri şerbetler miğdârları ve vezn
ile vërdükleri ⁽¹⁰⁾ devâlar veznleri hâlâ vërilüp isti' mâl olunan ⁽¹¹⁾ veznlerden
ve miğdârlardan ziyâdedür ve kıavırağdur. Zîrâ ⁽¹²⁾ bu devrde olan mizâclar
ol devrde olan ⁽¹³⁾ mizâclara göre za' ifrağdur, gâh olur bunun ' aksi ⁽¹⁴⁾ olur.
Bu dağı muğaddemâ beyân olunduğı üzre ba' zı ⁽¹⁵⁾ ittişâlât-ı felekiyye ve
ağvâl-i tabi' iyeden olur. Ve andan sonra ⁽¹⁶⁾ etibbânun dağı devâları tertib
edüp miğdârların ta' yîn ⁽¹⁷⁾ etmekte tağayyülleri ve fikrlerine göre kıaşları
ve nağarları ⁽¹⁸⁾ dağı muhtelif olur. Zîrâ insân mizâcı dedüğümüz şol mizâc-
dur ki ⁽¹⁹⁾ yaradılışı ortaca olup ol bedene lâyığdan ziyâde ve ne [34a] ⁽¹⁾ <ve
ne> nâkış ola. Şöyle ki bu vechile ortaca olmayup ol hâdden ⁽²⁾ ki ibtidâ' en
aına feyz olunmuşdur. Tecävüz etmiş olursa ⁽³⁾ insân mizâcı olmağa yaramaz.
Kezâlik ol hâdden nâkış ⁽⁴⁾ olup ol hâdde erişmezse insân mizâcı olmağa ⁽⁵⁾
yaramaz. Pes ba' zı tabibler isti' mâl olunacağ ⁽⁶⁾ devâ miğdârın mizâclarun eñ
za' ifine göre zıkr eder. ⁽⁷⁾ Pes bu mağûle za' if olan mizâca devâdan ⁽⁸⁾ isti' mâli
mümkün olanun eñ azın zıkr eder. Ba' dehu ⁽⁹⁾ ' ilâca mübâşeret eden tabib
mizâc-ı mezkûr ibtidâ' -i ⁽¹⁰⁾ hâlinden ba' id olup tağammülin kıyâs edüp ⁽¹¹⁾
hâcet olduğına göre devâyı ziyâde edüp ⁽¹²⁾ vërir. Ba' zı tabib dağı isti' mâl
olunacağ ⁽¹³⁾ devâ miğdârın insân mizâcınun tamâm nihâyetine ⁽¹⁴⁾ göre ve
ğâyetine göre zıkr eder. Pes bu mağûle ⁽¹⁵⁾ nihâyetinde olan mizâca devâdan

isti'mālî mümkin ⁽¹⁶⁾ olanuñ eñ çoğın zıkr eder. Pes 'ilāca mübāşeret ⁽¹⁷⁾ eden ol maḳūle mizāc kemālinden inhiṭāta varduğına ⁽¹⁸⁾ göre ve ḥācetine göre kıyās edüp ol miḳdār devādan ⁽¹⁹⁾ eksildüp aña göre vürür. Ba'zı ṭabīb daḫı devādan [34b] ⁽¹⁾ isti'māl olunacak miḳdārı ne ziyāde toḳ ve ne ziyāde ⁽²⁾ açlık ve ne ziyāde ḳaḳımış ve ne ziyāde sevinmiş ve ne ziyāde ⁽³⁾ şovuk ve ne ziyāde ıssı zamānda ve mekānda olup bedeninde ve hūylarında ⁽⁴⁾ tağayyūr olmayup zāhirde ve bātında olan ḳuvvetleri tamām ve şaḫīḫ olup yaşı ⁽⁵⁾ yigitlik evvellerin ve keskinliğin geçüp muḳaddemā zıkr olunan iki dürlü ⁽⁶⁾ mizāc ki birisi ibtidāsına ve birisi intihāsına göredür, bu iki mizāc ortasında ⁽⁷⁾ olan eñ mu'tedil mizāca göre zıkr eder. Pes bu maḳūlede devādan ⁽⁸⁾ ziyāde ve nāḳış etmegi 'ilāca mübāşeret eden ṭabībe ḥavāle eder ya'nī evvel mizāc ⁽⁹⁾ zıkr olunan i'tidālden ba'īd ve ḳarīb olduğına göre devāyı kıyās edüp ⁽¹⁰⁾ vère. Pes bir marīze 'ilāca muḥtāc olıcaḳ lāzım gelür ki miḳdār-ı devāyı kıyās ⁽¹¹⁾ etdüğinden ğayrı marīzūñ marazı ne nev'dür ve ne şaḫşdur ve ḳuvvet-i marīz ne mertebededür ⁽¹²⁾ ve 'ādeti nedür ve seneden ne vaḳtdür ve marazūñ ne maḳūle vaḳtidür ya'nī henüz ⁽¹³⁾ ziyāde olduğu veyāḫūd şonı midür ve mekānı ya'nī sākin ⁽¹⁴⁾ olduğu yerler bilād-ı bāride veyāḫūd ḥārre midür ve daḫı ⁽¹⁵⁾ devā verecegi devā bārid olan vilāyetlerde ⁽¹⁶⁾ mi yoḫsa ḥār olan vilāyetlerde mi nābit ⁽¹⁷⁾ olmuşdur ya'nī bitüp ḥāşıl olmuşdur ve 'ilāc ⁽¹⁸⁾ edecegi 'uzv ḫālın ve bunlardan ğayrı ve muḳaddemā her ⁽¹⁹⁾ biri maḫallinde zıkr olunan nesnelere ve şartları ḫātırā getirüp [35a] ⁽¹⁾ <getürüp> aña göre devāyı ziyāde münāsib ise ziyāde eder, nāḳış münāsib ⁽²⁾ ise nāḳış eder. Ba'zılar daḫı aşlā miḳdār zıkr etmeyüp 'ilāca mübāşir ⁽³⁾ olan kimesnenüñ nazārına ve fikrine ḥavāle eder ya'nī marāza göre münāsib ⁽⁴⁾ devā ne ise ve ne miḳdār vèrmek münāsib görür ise vère. Böyle etmek ⁽⁵⁾ güzel fikrdür, ammā ḳorḳuludur, ḫuşuşān bu zamānda ki ṭabīb-i māhir yoḳdur ⁽⁶⁾ ammā ṭabīb geçinür aḫmaḳ çoḳdur, ziyāde ḳorḳuludur. Aña binā'en bu kitābumda ⁽⁷⁾ devādan ne miḳdār vèrmek evlā idüğün zıkr ederüm. Ve azdan nihāyetine ⁽⁸⁾ varınca ekşeriyā ne miḳdār isti'māl olunur anı daḫı ekşerinde zıkr ederüm. 'ilāca ⁽⁹⁾ mübāşir olan ṭabīb, ğarīb olan ya'nī sā'ire beñzemeyen mizāclarda ⁽¹⁰⁾ veyāḫūd bir 'arız nesne ile sā'ir mizāclara beñzemedən ḥāric olan ⁽¹¹⁾ mizācda ben zıkr etdüğüm miḳdārdan ziyāde lāzım olurısa ziyāde eđe, ⁽¹²⁾ nāḳış lāzım olursa nāḳış eyleye. Ben buña göre ya'nī ğarīb olan mizāca ⁽¹³⁾ göre devā miḳdārın beyān etmedüm ammā bu ikiden ğayrılarda devā miḳdārın ⁽¹⁴⁾ beyān etmege

zâhib olurum ya'nî miqdârın beyân ederüm. Zîrâ zamânede ⁽¹⁵⁾ tabîb-i 'âlim yokdur ve 'ilm-i tıbb bilmezler. Ve 'avâmmu'n-nâs ya'nî alçaq hâllü kimesneler ⁽¹⁶⁾ 'ilm-i tıbb ile intifâ'a ve 'ilâca muhtâclardur. Pes anlara devâdan zarar etmez miqdârı ⁽¹⁷⁾ beyân edicek anlara nef' hâşıl olur. Nihâyet kitâblardan görüp çıkarmada ⁽¹⁸⁾ gâhî haţâ ve gâhî etmeyeler, ammâ böyle etmeleri câhil tabîbler 'ilâclarından eyüdü. ⁽¹⁹⁾ Zîrâ câhil tabîbler 'âmme-i nâsda vebâ-yı 'âmdur ya'nî vebâ gibi zarar ederler. [35b] ⁽¹⁾

Faşl: Ma'ûm ola ki devâlardan eyüsi eger hayvânî ve eger nebâtîdür. ⁽²⁾ Hayvânî olursa eyüsi oldur ki ol hayvânıñ cemî'an kuvvetleri ve bedeni sağ olup ⁽³⁾ genç ola ve ol devâ ol hayvândan diri iken veyâhüd boğazlanmış iken ⁽⁴⁾ evvel-i bahâr zamânlarında alınmış ola. Ve şol devâ ki ma'dinî ola, kış mâni' olmazsa ⁽⁵⁾ kış evvelinde ma'dinden alınup aña toprak ve ğayı nesne qarışmış olmayup ⁽⁶⁾ şâfi ola ve aña maşşûş olan rengi bozulmuş olmayup ve râyihâsı hoş ⁽⁷⁾ olup ol maşşûle devâlarda bulunugelen 'ayblardan ve marâzlardan pâk olup ⁽⁸⁾ eyüleri bulunmağ ile meşhûr olan ma'dinden ola, meşelâ kâlkant-ı Kıbrusî ⁽⁹⁾ ve zâc-ı Kirmânî gibi. Sâ'ir devâlar dañı eyüsi bulunmağ ile meşhûr olan yerden ⁽¹⁰⁾ ola, meşelâ efyün, Mısrî ola. Ve şol devâ ki nebâtâtdan ola, eger ⁽¹¹⁾ nebâtuñ cümlesi bitdüğü gibi alınursa tamâm kemâlin bulup muhkem olup tohmlanmağa ⁽¹²⁾ başladuğda alalar. Ve şol devâ ki yapraklardan ola, yaprak tamâm bitüp ⁽¹³⁾ rengi bozulmayup şolmağa başlamadın alalar. Ve şol devâ ki tohm ola, tamâm ⁽¹⁴⁾ tolop ve muhkem olup kurumağa başladuğda alalar. Ve şol devâ ki çiçeklerden ⁽¹⁵⁾ ola, tamâm açılıp kemâlin bulup şolmağa yüz tutduğda alalar, illâ gül ⁽¹⁶⁾ böyle degil, anı hemân açılmağa başladuğı gibi alalar. Ve şol devâ ki budaqlardan ⁽¹⁷⁾ ola, henüz tâzeligi ve yumışaklığı gitmeyüp kurumağa yüz tutmadın alalar ⁽¹⁸⁾ Ve şol devâ ki kökler ola nebâtuñın yaprakları düşmeyüp yemişi tamâm bitüp kurumağa ⁽¹⁹⁾ yüz tutmağa yaklaşduğda alalar. Ve şol devâ ki yemiş maşşûlesinden ola, tamâm [36a] ⁽¹⁾ <tamâm> kemâlin bulup düşmedin alalar, illâ meger ba'zı yemişi henüz hâm iken murâd edineler. ⁽²⁾ Pes anı şulanup yumışamadın alalar. Ve şol devâ ki kabuğ maşşûlesinden ola, ⁽³⁾ nebâtuñın yemişi tamâm kemâlin bulmuş olduğda alalar. Ve şol devâ ki şamğ maşşûlesinden ⁽⁴⁾ ola, çiçegi yemiş bağlamağa yüz tutduğda alalar, 'usâresin ya'nî şıkındusin dañı ⁽⁵⁾ bu zamânda alalar. Ve evlâ budur ki zıkr olunan devâları hevâ açuğ

ve şâfi iken dereler ⁽⁶⁾ üzerine yağmur yağmış iken ve henüz gece gölgesi üzerinde iken ve nehâr şoñında ⁽⁷⁾ ve gecede dermeyeler. Ve ma'lûm ola ki devâlardan şol ki beriyyelerde ya'nî kırağ yerlerde ⁽⁸⁾ ve tağlarda bitmiş ola, bostânlarda ve şulu ve yumışağ yerlerde ve şularda bu nebâtlardan ⁽⁹⁾ kıuvveti ziyâdedür. Ve deryâ içinde bulunan devâlar sâ'ir şularda bulunanlardan ⁽¹⁰⁾ kıavırağdur. Gâh olur bir nev'den olan devâlaruñ bahrîsi ya'nî deryâda bulunanları ⁽¹¹⁾ berrîsinden ya'nî kırağ yerlerde bulunanlardan kıavırağ bulunur. Ve şol devâlar ki ⁽¹²⁾ zamânı ile ola, zamânı olmayandan hayrludur. Bu zıkr olunan hükmler gâlib aħvâle ⁽¹³⁾ göredür ya'nî dâyimâ elbette zıkr olunduğı gibidür demek degüldür, ekşeriyâ böyledür ⁽¹⁴⁾ demekdür. Ve ma'lûm ola ki nefsinde yaş ve nemlü olan yerler devâlar kııfz ⁽¹⁵⁾ etmek için yaramazdur, devâları bozar. Ve ıssı ve hevâlu olan yerler güzel râyihâlu ⁽¹⁶⁾ ve ıssı otlara ve sâ'ir lañif kıuvvetlü devâlara yaramazdur, kıuvvetlerin ve râyihâların alur. ⁽¹⁷⁾ Ve devâlardan şol ki şamğ ve şıkıñdu mağûlesi ola, toprağ anı bozar. Kezâlık döğilüp ⁽¹⁸⁾ incelmış olan devâları toprağ bozar. Ve dütüñler ve güneş cümle devâlara yaramazdur, ⁽¹⁹⁾ illâ şol devâlar ki kıurutmağa muhtâc ola ve güneş kıuvvetin eksiltmeye.

Faşl: [36b] ⁽¹⁾ Ma'lûm ola ki ğızâ ki muğaddemâ beyân olunmuşdur bir dürlüsi ğızâ-yı lañif ve bir dürlüsi ⁽²⁾ ğızâ-yı keşif ve bir dürlüsi ortadur ki ne lañif ve ne keşifdür. Lañif ve keşif ⁽³⁾ muğaddemâ beyân olunmuşdur ve bunlardan her biri yâ budur ki çok ğızâ veyâhüd ⁽⁴⁾ az ğızâ vère veyâhüd ne az ve ne çok, ortaca vère. Kezâlık bunlardan her birinden ⁽⁵⁾ hâşıl olan hılt ya'nî beden-i insâna girüp kimi kıan ve kimi et ve sâ'ir bedende ⁽⁶⁾ olan nesnelere andan olan yelmeşik yâ budur ki eyü ve mağbül ola veyâhüd ⁽⁷⁾ mezmûm ya'nî eyü ve mağbül olmaya veyâhüd orta ola. Kezâlık bunlardan her biri ⁽⁸⁾ yâ budur ki hazmı tiz olur veyâhüd geç olur veyâhüd ortaca olur ya'nî ⁽⁹⁾ zıkr olunan ğızâlar bu aħvâlden hâlî degüldür elbette birisi ile mevşüfdur. Bundan ⁽¹⁰⁾ şoñra ma'lûm ola ki içilecek şerbetler güne günedür. İçileceklerden basit olan şudur. ⁽¹¹⁾ Basit beyân olunmuşdur. İmdi şu iki dürlüdür: Birisi hâlişdür ya'nî nesne kıarışmamış ⁽¹²⁾ şâfidür ve birisi dağı âher nesne kıarışmışdur. Hâliş olan şu, yenilen ğızâlara ⁽¹³⁾ bedreka ya'nî kıulağuz olup yerlü yerine ulaşıdurur ve şovudur ve işladup ⁽¹⁴⁾ yumışadur ammâ şâfi olmayup ğayrı nesne kıarışmış olan şularda devâ'iyet ⁽¹⁵⁾ ziyâdedür, meşelâ kıakır

ve nefî ma'dinlerinde olan şular gibi. Ve şol şu ki aña ⁽¹⁶⁾ devâdan veyâhûd ğızâ olan nesnelere qarışmış veyâhûd qarıştırılmış ⁽¹⁷⁾ ola, ol ma'ûle şuya ne qarışmış ise anuñ şuyı dëyü vaşf ederler, meşelâ ⁽¹⁸⁾ bal şerbetine, 'asel şuyı dërler. Ma'lûm ola ki ğızâlardan şol ki fi'l-ğâl ⁽¹⁹⁾ müteğayyir olup âher keyfiyyete döne, tabîbler nehy edüp demişlerdür ki bu ma'ûle olan [37a] ⁽¹⁾ <olan> ğızâlardan ikisin bir yerde cem' etmeyeler ya'nî bir def'ada yemeyeler, meşelâ ⁽²⁾ süd ve yoğurd ile kavun ve karpuz yemeyeler. Ve dağı şol ta'âmları ki ⁽³⁾ kıvâmları bir olmayup birbirine muhâlif olalar veyâhûd kuvvetleri birbirine ⁽⁴⁾ zıdd ola, meşelâ heşş ile şulb olanı ve müzlük olan ile kâbiz ⁽⁵⁾ ve dağı muhaşşin ile murhîyi cem' etmeyeler. Bu lafzlar muqaddemâ bir bir beyân olunmuşlardur. ⁽⁶⁾ Ve dağı şol iki ğızâ ki keyfiyyetleri bir olup ammâ bi'l-hâşşa veyâhûd ⁽⁷⁾ bi'l-kuvve a'zâdan bir 'uzva zararları ola, anları dağı bir yerde yemeden ⁽⁸⁾ nehy etmişlerdür. Meşelâ sirke ile birinc ve aq tavuq ki şu içinde bir miqdâr ⁽⁹⁾ bişmiş ola, anı yoğurd ile yemeyeler. İllâ megerki bunları bir yerde yeşen kimesne zararların ⁽¹⁰⁾ bilüp zıdları olan nesne ile ta'dil eyleye ya'nî işlah edüp bir vechle ⁽¹¹⁾ tertîb ve terbiye eyleye ki zararları def' oluna. Ve ğızâ ya'nî ta'âmlar kânûnını ⁽¹²⁾ ve tertîblerini ve tafşillerini mişâlleri ile mağallinde zîkr eylemişdür, mağallinde görile. ⁽¹³⁾ Ve ma'lûm ola ki bu muqaddime ki hâlâ zîkr olundu devâlar zîkr olunduğı ⁽¹⁴⁾ mağalde her biri faşlı ile ve cemî'an bunda icmâl üzre olan nesnelere kudretümüze ⁽¹⁵⁾ göre anda tafşîli ile beyân olunup zîkr olunmuşdur. Muqaddimedede beyân ⁽¹⁶⁾ olunacaq ahvâl budur ki zîkr olundu, şimden soñra devâları beyân etmege ⁽¹⁷⁾ başlaruz. Şol vechle ki harf-i elifden ibtidâ edüp ba'dehu bâda olanları ⁽¹⁸⁾ zîkr edüp bu vechle cemî'an hurûf tertîbi üzre elifde olanları zîkr edüp ⁽¹⁹⁾ ba'dehu bâda olanları kezâlik ba'dehu tâda olanları kezâlik tâ harf-i yâda [37b] ⁽¹⁾ olanları cemî'an zîkr edüp hurûf-ı mu'cemi bi't-tamâm zîkr ederüz. Ve bu muqaddimeyi Allâhu te'âlâyâ ⁽²⁾ hamd etmegile ve resûl-i mükerrrem Muhammed-i Muştafâ'ya şalavât ya'nî du'âlar etmegile ve Vâcibül-Vücüd ⁽³⁾ olan Allâh'a tevessül ya'nî kırbet ve yakınlık taleb etmegile ve yardım ve kuvvet ⁽⁴⁾ ve murâda toğruluk ve bu du'âları kabûl etmek ile tamâm ederüz.

Faşl: ⁽⁵⁾ Ma'lûm ola ki nebâtât ki keyfiyyât-ı münharifeleri vardur ya'nî ba'zısınıñ tabî'atı ⁽⁶⁾ ziyâde şovuk ve ba'zısınıñ ziyâde ısı ve ba'zısınıñ dağı keyfiyyeti terkîb olunup ⁽⁷⁾ ya'nî bârid, yâbis veyâhûd hârr ve yâbis ve

ğayırdır. İmdi bu maḳûle nebâtât ⁽⁸⁾ ziyâde ıssı veyâhûd ziyâde şovuḳ olan vilâyetlerde ve ḳatı ve ḳurı olan ⁽⁹⁾ yerlerde eyü ve muḳkem bulunur. Bu maḳûle yerlerde devâlar dâyimâ sâ'ir yerlerde ⁽¹⁰⁾ bulunanlardan ḳavîraḳdur. Görmez misin ki taḡlarda ve beyâbânlarda ve ḳuraḳ ⁽¹¹⁾ yerlerde bulunan devâlar bostânlarda olan devâlardan ekşeriyyâ ḳavîraḳ ⁽¹²⁾ bulunur. Ve ṭabî'atı bârid olan devâ, ıssı vilâyetlerde ve ḥârr olan devâ, ⁽¹³⁾ bârid olan vilâyetlerde bulunsa ekşeriyyâ keyfiyyetleri ḳavî ve kendüler muḳkem ⁽¹⁴⁾ olur. Ve şol devâ ki yaşluḡı az ola ḳavîraḳdur ve keyfiyyetde mu'tedil olan ⁽¹⁵⁾ devâlar şovuḳluḳda ve ıssılıḳda mu'tedil olan vilâyetlerde eyü bulunur.

Faşl: ⁽¹⁶⁾ Ben bu kitâbda eger nebâtât ve eger ḥayvânâtdan bir nesnenüñ eczâsını başḳa ⁽¹⁷⁾ zıkr êtmedüm kendüsi zıkr olunduḡı maḡalde eczâsı daḡı zıkr olunur. Meşelâ ⁽¹⁸⁾ nebâtâtdan yapraḳların ve toḡmların ve şamḡların ve şıḳınduların ve köklerin ve çiçeklerin ⁽¹⁹⁾ başḳa başḳa zıkr êtmeyüp nebâtıy-la ma'an zıkr êtdüm. Zîrâ bunlar her biri nebâtınuñ [38a] ⁽¹⁾ <nebâtınuñ> eczâsidur, ¹ اللّٰمِ illâ megerki bu eczâdan ba'zınuñ başḳa ismi olup anuñıla ⁽²⁾ meşhûr ola, ol maḳûlesi başḳa zıkr olunmuşdur. Ve bu maḳûle daḡı azdur. Ḥükemâ-yı ⁽³⁾ müteḳaddimîn 'âdetleri ve isti'mâlleri ol maḳûleleri başḳa zıkr êtmek üzre cârî ⁽⁴⁾ olmaḡın ben daḡı başḳa zıkr êtdüm. Meşelâ ḥayvânâtdan laḡmı ve şaḡmı ya'nî iç yaḡını ⁽⁵⁾ ve merâre ya'nî ödini başḳa zıkr êtmek gibi. Ḥayvânüñ iç yaḡı ve ödi egerçi kendüden ⁽⁶⁾ bir pâresidür, kendüsi zıkr olunduḡı maḡalde anlar daḡı zıkr olunur. Ammâ Ḥakîm Câlînüs ⁽⁷⁾ 'âdeti, kitâblarında bunları başḳa zıkr êtmek üzredür. Ve bu maḳûlenüñ bir defâ ḥayvânı ile ⁽⁸⁾ zıkr olunmuşken tekrâr başḳa zıkr olunmasında zarar yoḡdur. Belki muḳaddemâ zıkr olunana te'kîd ⁽⁹⁾ gibi vâḳi' olur ve bu maḳûle tekrârlar azdur. Ve ben bu kitâbumda mürekkebâtdan nesne zıkr êtmedüm ⁽¹⁰⁾ illâ megerki basîṭ olan nesneye müşâbih ola, meşelâ yaḡlar ve ba'zı şarâblar gibi. Zîrâ bunlaruñ ⁽¹¹⁾ eczâsı azdur, çoḡ degüldür. Gerçi bu maḳûleler daḡı çiçekleri ve kökleri zıkr olunduḡı maḡallerde ⁽¹²⁾ zıkr olunmaḡ vâcib idi; lâkin 'âdet-i müteḳaddimîn ekşeriyyâ müfredât ile ḥamr ile ma'an beyân ⁽¹³⁾ êdüp zıkr êtmek üzredür. Pes biz daḡı başḳa zıkr êtmez isek ümmî ve 'aḡlları ḳaşir ⁽¹⁴⁾ olan kimesneler ve ḳuşurları olan kimesneler murâdları ḥâşıl olmaḡda 'usret olur. ⁽¹⁵⁾ Bizüm kitâbumuz ḥod cemî'an ḡalḳ-ı 'âleme nef' ḡâşıl olmaḡ içündür.

Harfü'l-elif⁽¹⁶⁾

Âlusen: İsm-i Yünânîdir. Şâhib-i kâmus rahimehullâhu te'âlâ zıkr eder ki جيل انقرضوا⁽¹⁷⁾ اليونانيون⁽¹⁷⁾ ya'nî Yünâniyyün dedükleri tâ'ife zamân-ı kadîmde bir tâ'ife idi. Cümlesi⁽¹⁸⁾ dükenüp hâlâ dünyâda nesleri yokdur ve târih yazan 'ulemâdan Kindî nâm 'âlim zıkr⁽¹⁹⁾ eder ki Yünân evlâd-ı 'Arab'dan bir kabîlenün babası ve başı olan Kahtân nâm 'Arab'ın [38b]⁽¹⁾ qarındaşıdır. Vilâyet-i Yemen'de vücûda gelüp ba'dehu Mağrib diyârına varup anda sâkin⁽²⁾ olup Mağrib tâ'ifesinin lisânı ile tekellüm eyledi. Ammâ Reķâşî nâm 'âlim zıkr eder ki Yünân,⁽³⁾ Nüh nebî 'aleyhi's-selâm evlâdından Yâfiş oğludur, evlâd-ı 'Arab'dan ve evlâd-ı Rûm'dan⁽⁴⁾ degüldür ve bu kavî meşhûrdur lâkin muşârün-ileyh Yünân, sâhil-i Baħr-i Rûm'da sâkin 'âkil⁽⁵⁾ ve 'âlî himmetlü ve tedbîrlü kimesne idi. Aña binâ'en meşhûr olup mensûbâtına Yünâniyyün⁽⁶⁾ dërler. İmdi âlusen, zıkr olunan tâ'ifenün lisânı üzre bir nebât ismidür. Ba'zılar⁽⁷⁾ lâmdan sonra vâvî ziyâde edüp âlusen dërler. Tefsîri ya'nî ma'nâsı kuduz talamasından⁽⁸⁾ olan dîvâneligi giderür devâ demekdür. Tâ'ife-i Şâm arasında bu nebâta haşîsetü'l-lecât⁽⁹⁾ ve haşîsetü's-sülahfât ya'nî kablubağa otı demekle ma'rûfdur. Tağlarda ve şarp yerlerde⁽¹⁰⁾ biter bir arşun deñlü uzayup biter bir dâne sâķı ya'nî üzerinde bitüp tırduğı baldırı⁽¹¹⁾ ya'nî ayağı vardır. Şüretâ ferâsiyyün dedükleri nebâta beñzer ammâ bunuñ yaprağı bir miķdâr⁽¹²⁾ haşin ya'nî eli tırmalar iriligi vardır ve dikenleri andan çokdur. Ve bunuñ siyâha⁽¹³⁾ mâyil kızıl renglü çiçekleri vardır ki yapraklarının diplerinde biter. Çiçekden sonra türmüs⁽¹⁴⁾ dedükleri şarıca baķlanuñ küçüklerine beñzer yaşşırâķ toħmı olur, toħmı iki kat kılıf içinde⁽¹⁵⁾ olur. Bu devâ i'tidâl üzre müeffîfdür ya'nî kuruducudur, ıssıdır, taħlîl edici⁽¹⁶⁾ ya'nî şişleri ve maddeleri indürüp az edicidir. Şöyle beñzer ki ħarâreti derece-i şâniye⁽¹⁷⁾ evâħirine eşişür. Eger bu nebâtuñ bişürilmişinden içseler fi'l-hâl şovuķdan olan te'sîri⁽¹⁸⁾ ve toñgunluđı sâkin eyleye, bedende ħarâret veyâħüd ħummâ variken içmeyeler. Eger toħmını dögüp⁽¹⁹⁾ ve 'asel ile qarışdurup ekşeriyyâ başda zâhir olur büşür-ı lebeniyye dedükleri ufaķ çibanlara [39a]⁽¹⁾ <çibanlara> ve ħarâretlere ursalar eyü ede. Büşür-ı lebeniyye ufaķ ve kıru ve birbirine yaķın çibanlardur ki⁽²⁾ içlerinden şaruya mâyil beyâz şuları çıkar. Eger kelefe ya'nî yüzde olan siyâh⁽³⁾ veyâħüd kızıl leke üzerine sürseler lekeyi gidere. Eger dirhem miķdârın içseler kezâlik⁽⁴⁾ lekeyi giderüp pâk eyleye. Eger

dögüp kuduz talamış kimesnenün ta‘âmına karşıdurup ⁽⁵⁾ yedürseler bi'l-hâşşa eyü ede. Hakîm Cālînüs demiş ki şî'râ-yı Yemâniyye dedükleri yıldız toğduğı ⁽⁶⁾ vaqtda ki yaz ortalarındur, bu devâyı bulup kurıdup ve muhkem dögüp ve elekden geçürüp ⁽⁷⁾ hıfz etseler ve vaqt-i hâcetde kuduz tladuğı kimesneye mâ'i-ı asel ile dört buçuğ vaqıyyesin ⁽⁸⁾ birkaç defada içürseler bi'l-hâşşa ziyâde nef eyle[ye]. Vaqıyyeden murâd on iki dirhemdür. ⁽⁹⁾ Miğdâr-ı şerbeti iki dirheme dekdür. Miğdâr-ı şerbetin iki defada ya'nî gün aşurı vermek ⁽¹⁰⁾ câyizdür. Bu nebâtuñ hâşşalarındandur eger bir evde aşâkosalar ol evde olan eger insân ⁽¹¹⁾ ve eger hayvânlar sıhhatlerin hıfz eyleye. Eger bu nebâtuñ cümlesin ya'nî yaprakları ve budaqları ve sâ'ir ⁽¹²⁾ eczâsıyla kızıl bez pâresine bağlayup elemin hayevâna aşâkosalar elemin sâkin ⁽¹³⁾ eyleye. Eger şovuk alup toñmuş olan kimesne bu nebâtuñ eline alup tıtop aña baksa şovuk ⁽¹⁴⁾ te'sîrin giderüp ıssıda ve nef eyleye. Ğâfiķî nâm tabîb, bu devânuñ cemî'an ahvâlinde ⁽¹⁵⁾ torağ otına beñzer bir devâ zıkr eyledi lâkin anuñ havuca beñzer uzun köki vardur. Lezzetinde ⁽¹⁶⁾ tatlılık ve bellü harâret vardur. Ve zıkr eyledi ki eger kökinden üç dânesinün şuyın şıķup ⁽¹⁷⁾ alup şol maķûle kuduz talamış kimesneye ki şudan ķorķar ola, içürseler anı ķuşdurup ⁽¹⁸⁾ nef eyleye. Eger köklerinün şıķındusı olmazsa ķurusından bir dirhemden iki dirheme dek içüreler. ⁽¹⁹⁾ Bu zıkr olunan devâ ya'nî âlûsen, ķârre ve 'uşbetüs-sibâ' ve zıkr olunan torağ otına [39b] ⁽¹⁾ beñzer nebâtlar ile müştebih olur ya'nî bunlardan seçmesi güçdür, zîrâ bunlar daķı kuduz ⁽²⁾ talamasına nef etmekde müştereklerdür ya'nî bu devâlar daķı kuduz talamasına nef ederler. ⁽³⁾

Âtrilâl: İsm-i Berberîdür. Şâhib-i ķâmûs rahimehullâhu te'âlâ zıkr eder ki جِيلٌ وَهُمْ الْبَرَابِرَةُ وَهُمْ بِالْغَرْبِ ⁽⁴⁾ وَ بَرَبْرٌ ya'nî Berber, diyâr-ı ğarbda bir tã'ifeden ⁽⁵⁾ 'ibâretdür. Cem'ine Berâbire dërler. İmdi bu tã'ife lisânınca âtrilâl, ķuş ayağı ⁽⁶⁾ demekdür. Bu nebâta Mışır'da riclül-ğurâb ya'nî ķarġa ayağı dërler. Ba'zılar cezerüş-şeytân ⁽⁷⁾ ya'nî şeytân havucu dërler. Türkide ķılur dedükleri nebâtdur ki ba'de't-ta'am dişleri ⁽⁸⁾ anuñıla ayırtlarlar. Bu nebât ıssı ve ķırķın yerlerde ve ekin ile ma'âmür ne ıssı ve ne şovuk ⁽⁹⁾ yerlerde ve sâ'ir yerlerde daķı biter. Bu nebât başda ve boyda ve baldırda torağ otına ⁽¹⁰⁾ beñzerdür, lâkin anuñ çiçeġi beyâzdur. Çiçekden şonra siyâha mâyil kızılca ve ince ve uzunca ⁽¹¹⁾ ufağ toħmları olur. Toħmları çeynense ıssılığı ve lezzeti keskin-

ligi bellü olur. ⁽¹²⁾ Bu nebâtuñ bir dâne tâze budağın alup yerde қосalar қуш аyağıна beñzer, қушуñ ⁽¹³⁾ öñ ve ard barmaқlarına beñzer. Bu nebât, evvel-i bahârda biter nebâtlardandır. Şâhib-i kitâb ⁽¹⁴⁾ eydür: Bizüm vilâyetümüzde Güneş, burc-ı Cevzâda iken eñişür ya'nî kemâlin bulur. Bu nebâtda ⁽¹⁵⁾ ҳарâret muҳkemdür, ҳарâreti derece-i râbî'aya eñişür. Yübüseti ҳарâretinden azdur. Behaқ ve baraş ⁽¹⁶⁾ marazlarına nef' etmekde 'azîm fi'li ya'nî te'sîri vardır. Gerek yalîñuzından ve gerek bundan ⁽¹⁷⁾ bir cüz' ve 'âқırқarҳâdan rub' cüz', ba'zılar demişler vezninüñ şülüşi ya'nî üç paydan ⁽¹⁸⁾ bir payı ile ve 'asel ile қarışdurup қoyuca iken yudalar veyâhüd bu nebâtdan bir buçuқ ⁽¹⁹⁾ cüz' ve sedef yaprağından bir cüz' ve yılan қabuğından bir cüz' alup ve cümlesin [40a] ⁽¹⁾ <ve cümlesin> dögüp ezüp maraza ve қувvet-i marîze göre ve maraz eskiligine ve yerine göre ⁽²⁾ bir dirhemden üç dirheme varınca miқdârın şu ile veyâhüd şarâb ile veyâhüd şu ⁽³⁾ ve 'asel ile içeler veyâhüd 'asel ile қarışdurup қoyu iken yudalar. Eger ihtiyâc ⁽⁴⁾ olursa birkaç kerre edeler. Ba'zılar demişler eger ba'zı muvâfiқ müşhil ile bedeni ⁽⁵⁾ pāk êtdükden sonra bu nebâtuñ cümlesinden on beş güne dek her gün üç dirhem ⁽⁶⁾ miқdârın 'asel ile içseler ve maraz şâhibin yaz günlerinde ıssı güneşde oturdup ⁽⁷⁾ ancak baraş olan yerleri güneşe açup otursa baraş yerleri қabarup içinden ⁽⁸⁾ şarı şu çıkup elbette eyü ola. Baraş her ne yerde olursa böyle edicek ⁽⁹⁾ eyü ola. Böyle içinden şarı şu çıkmaқ eyülik nişânıdır. Böyle olıcaқ artuқ ⁽¹⁰⁾ içmeyeler ve ol қabarmış olan yerlere et bitürici ve şovuducı merhem ile 'ilâc ⁽¹¹⁾ edüp oñuldalar. Baraş ve behaқ etlü olan yerlerde olıcaқ bu devânuñ te'sîri ⁽¹²⁾ tüz olur ammâ siñirlü ve kemiklere yaқın yerde olıcaқ güç olur. Eger bu nebâtuñ tohmından ⁽¹³⁾ ince dögüp қarnında oğlanı olan 'avratuñ burnınıñ içerüsine üfürüp ⁽¹⁴⁾ 'avrat burnının ve nefesin tütup nefes almasa oğlanın düşüre. Bir dirhem ⁽¹⁵⁾ miқdârı bağarsuқ ağırsını fi'l-ḥâl sâkin eyleye, mücerredür. Bu nebâtuñ tohmı aḥmaқ olan ⁽¹⁶⁾ kimesne yanında ma'idenüs tohmı ile müştebih olur ya'nî fark edemez ammâ ma'idenüs ⁽¹⁷⁾ tohmı iriraқdur ve acıraқdur ve rengi siyâha mâyıldür. Kezâlik ri'yü'l-ibl ya'nî deve ⁽¹⁸⁾ otlayacağı demekle meşhür olan nebât ile daḥı müştebih olur. Ammâ ri'yü'l-ibl ⁽¹⁹⁾ dedükleri nebâtuñ baldırı üç küşelüdür ve çiçeği şarudur ve yaprağı büyükdür [40b] ⁽¹⁾ ammâ âtrîlâl böyle degüldür, bunlara muḥâlifdür. Kezâlik bu nebâtuñ tohmı aḥille dedükleri ⁽²⁾ nebât tohmı ile müştebih olur ammâ aḥille tohmı incedür ve topraқ renglüdür ve keskin ⁽³⁾ degüldür.

Āmilīlis: İsm-i Berberīdür. Bu devā diyār-ı Mağrib'den Afrīkıyye ⁽⁴⁾ ve Mağrib-i Akşā'da ma'rifdür. Anda çok bulunur, kâmet-i insândan yüksek ⁽⁵⁾ olur bir ağaçdur. Budaklanup yaşılanur. Yaprığı yeşil mersin yaprağına ⁽⁶⁾ beñzer, yumışağdur, serv kovağı kadar yeşil yemişi vardır, tamām kemālin ⁽⁷⁾ bulduğda siyāh olup yumışar. Ağacı gâyetde pek ve katıdır. Mükesseri ⁽⁸⁾ ya'nî uvanığının içi, şaruya mâyil beyāzdu, azacuk kızılığı dağı vardır. ⁽⁹⁾ Bu şecerden isti'māl olunan kabuğıdur. Tabī'atının kuvveti azacuk hārâret ⁽¹⁰⁾ ve ziyâdece şovukluk ve muhkem kâbızlıktan terkib olunmuşdur. Eger şu içinde ⁽¹¹⁾ ıslayup kuvveti şuya çıkup şu müteğayyir olduğda ol şuyı içseler ⁽¹²⁾ şaruluğı ve istiskâ marazın gidere, mücerredür. Kezâlik kabuğın et ile bişürüp ⁽¹³⁾ eti yeyüp şürvâsın içseler bu fâ'ideleri vere. Gâh olur kabuğundan ⁽¹⁴⁾ iki dirhem miqdârı içreler cigere ve talağa kuvvet verüp süddelerin açar. ⁽¹⁵⁾ Bişürilmiş dağı böyledür.

Ebhül: Türki'de ardıç dedükleri ağaçdur. ⁽¹⁶⁾ Lisân-ı Yünânide berâşî dërler. Ardıç, çam ağaçlarından bir dürlüsidür. Şovuk ⁽¹⁷⁾ vilâyetlerde tağlarda ve derelerde biter. İki dürlüdür: Birisinin yaprağı küçükdür, ⁽¹⁸⁾ ilğun ağacının yaprağı gibidür. Birisinin dağı yaprağı büyükdür, serv ağacının ⁽¹⁹⁾ gibidür ammâ bunun rāyihâsı kerihrağ, keskinrağdur. Ammâ küçük yapraklusunun [41a] ⁽¹⁾ <yapraklusunun> ağacı yaşsırağ ve kışarağdur ve büyük yapraklısı uzunrağ ⁽²⁾ ve incerekdür. İki dağı büyük ağaçlardandır. Ebhül dëyü itlâğ olunsa ⁽³⁾ küçük yapraklusunun dânesi murād olunur ya'nî ebhül dedükleri dânesidür. ⁽⁴⁾ Ba'zılar demişler ebhül, çam ağacının yemişine dërler ammâ bu kelâm gâlağdur. Zirâ ⁽⁵⁾ ebhül, çam yemişinden büyükdür, nabğ dedükleri yemişe beñzer, tamām erişüp henüz ⁽⁶⁾ tâze iken rengi kızıldur ve kendüsi yağlıdur ve içinde birkaç çekirdeği vardır ve ⁽⁷⁾ bıçkudan çıkan ufaktan cem' olunmuş gibi nesne ile üstleri örtülmüşdür. ⁽⁸⁾ Tamām kemālinün nihâyetine erişdükte siyāhlığa meyl eder. Bir miqdâr tatluluğı ve ⁽⁹⁾ kâbızlığı ve keskinliği ve hoş rāyihâsı vardır. Tabī'atı derece-i şālisede hârr u ⁽¹⁰⁾ <u> yâbisdür. Ziyâde laîfdür, hıltları tutuşdurur ve eskiden kalup muhkem ve yaramaz ⁽¹¹⁾ olan 'ufunetleri giderür. 'Asel karışdurup üzerine kosalar bu fâ'ideleri eder ⁽¹²⁾ ve çıbanlardan sonra kalan kızılığı giderür ve hayz kanın ziyâde yürüdür, ⁽¹³⁾ hattâ kan işedür ve 'avrat karnında oğlançukları ifsâd eder ve düşürür ⁽¹⁴⁾ eger içmekle ve eger buhür

edinmekle böyle eder. Bu huşûş için miqdâr-ı şerbeti iki ⁽¹⁵⁾ dirhemden üçe dekdür. Lisân-ı Yünânîde gülûks dedükleri üzüm ağdasından ⁽¹⁶⁾ etdükleri yağ ile qarışdursalar laṭifliğinden mâ'adâ bişürici ve şişleri ⁽¹⁷⁾ ve maddeleri indürici olur. Ardıcuñ iki dürlüsünüñ dahı yaprakları çibanlar ⁽¹⁸⁾ ulaşup tağılmasın men' eder. Eger taze iken yağı edüp ıssı şişlere ursalar ⁽¹⁹⁾ sâkin eder. Eger yaprağını döğüp veyâhüd dögmeyüp anuñla beden-i insânı [41b] ⁽¹⁾ ovsalar siyâhlığın ve kirlülüğün ve bedende sînmeyüp kılan artuqlardan olan nişânları ⁽²⁾ gidere. Eger ince döğüp büyük kızıl çibanlar deşilüp tamâm içerüsü akmadın mührelenüp ⁽³⁾ pekindüğü yere ursalar mühresin gidere. Eger ebhüli muhkem döğüp ve 'asel ile qarışdurup ⁽⁴⁾ çürüyüp yaramaz râyihâsı olan diş etlerine sürseler eyü ede. Eger zanbağ yağı ⁽⁵⁾ veyâhüd şîr-i rûğan veyâhüd zeyt yağı ile demürden kefçe veyâhüd tava içinde ⁽⁶⁾ yağı siyâh olıncaya dek kaynadup ol yağdan kulağ içine tamlatsalar eskiden ⁽⁷⁾ ve yeñiden olan şağırlığı gidere, muḳarrerdür. Eger çekirdeksüzinden on dirhem miqdârın ⁽⁸⁾ çölmege koyup üstine çıkup örtecek kadar sâde yağ ki şığır südinden ⁽⁹⁾ olmuş ola, içine koyup ve çölmeği yavaşı âteşe koyup tâ yağı gidince bişüreler ⁽¹⁰⁾ ba'dehu döğüp ezeler ve on dirhem miqdârı şeker penîri kıtalar ve her şabâh açla ⁽¹¹⁾ iki dirhem miqdârın ılışu ile içeler, bevâsîr dedükleri çibanlardan ve yellerinden ⁽¹²⁾ hâşıl olan qarın aşâğasında ağrılarına nef' eyleye ve qarını ishâl eyleye ve içinde ⁽¹³⁾ olan şoğulcanları ve ḥabbül'qar' ya'nî kıbağ çekirdeği dedükleri kırdları dahı kıra. ⁽¹⁴⁾ Ammâ ıssı mizâclu kimesneye ve henüz oğlançuk olanlara ve gebelere içürmeyeler, zarar ⁽¹⁵⁾ eder. Eger kıru encîr ile alışdurup şovukdan toñmuş olan yerlere ya'nî el ve ayak ⁽¹⁶⁾ ve ğayrı yerlere yağı etseler ziyâde nef' eyleye. Eger 'asel ile ma'cün edüp niçe zamândan ⁽¹⁷⁾ berü hayzı kesilmiş olan 'avrat bir dirhemden iki dirheme dek ve üç dirheme dek ⁽¹⁸⁾ miqdârın niçe zamân yeşe hayzını gërü yürüde. Eger muhkem döğilüp ezilmişinden ⁽¹⁹⁾ bir vaḳıyye ya'nî on iki dirhem ve sâde yağdan nişf vaḳıyye ve ikisi kadar 'asel ile [42a] ⁽¹⁾ <'asel ile> qarışdurup niçe zamân bârî hefteden az zamân kıoyu iken yutsalar rebv ⁽²⁾ marazına nef' eyleye, mücerredür. Rebv, nefes yolları tutulmağıla tîz tîz nefes almağ marazına ⁽³⁾ dërler. Bu maraza beher ve zîk-ı nefes dahı dërler. Eger sirke ile ezüp saç ve şağal döküldüğü ⁽⁴⁾ yere sürseler eyü ede, mücerredür. Demişler ki cigere zarar eder ḥülincân ve ḥamâmâ bi'l-hâşşa ⁽⁵⁾ zararın def' eder. Ve gërü demişler ki boğaza

ve ma'idede olan ince sınırlara zarar eder. ⁽⁶⁾ Sâde yağ ve 'asel zararın def eder. Hılıtları eridüp laṭîf etmekde bedeli dârşinîdür. ⁽⁷⁾ Ve muṭlaḳâ bedeli veznince selîḥe ve veznince serv ağacınıñ ḳozağıdur.

Ebrîşüm: ⁽⁸⁾ Ma'rûfdur. Ba'zılar demişler ki ebrîşüm demezler illâ ipege dâderler ki ḳurdı henüz içinde ⁽⁹⁾ iken alınmış ola, ammâ ḳurdı içinden çıḳduḳdan şoñra alınmış olana ḳarre dâderler. ⁽¹⁰⁾ Ebrîşümün eyüsi oldur ki şâflığı i'tidâlde olup yıldıraması çok, iplikleri ⁽¹¹⁾ ince olup hâmm ola. Ba'dehu eyüsi bişmiş olandur, ammâ boyalı olmamaḳ ⁽¹²⁾ gerekdür. Ṭabî'atı derece-i ũlâda hârr u yâbisdür. Hârâreti yübüsetinden za'ifraḳdur. ⁽¹³⁾ Hılıtları kesüp toḡrayup ḳurutması vardur. Ḳalbe ḡayetile ḳuvvet vâvür, ṭabî'î ⁽¹⁴⁾ olan rûhlara ḳuvvet vârmegile bedeni semirdür, huşuşan şol ebrîşüm ki beyâz ⁽¹⁵⁾ ve ḳalın ola, ziyâde te'sîr eder ḡâh olur ebrîşümü yaḳup isti'mâl ederler. ⁽¹⁶⁾ Yaḳmasınıñ tarîḳi budur ki ebrîşümü yeñi çölmek içine ḳoyup ve çölmegi delinmiş bir ⁽¹⁷⁾ ṭabaḳ ile örtüp yavaş âteş üzerine ḳoyalar tâ yanup kül ola. Ebrîşümü ⁽¹⁸⁾ yanmış isti'mâl eden evvelâ Mesîḥ bin Hâkem nâm ṭabîbdür ki devâ'ül-miske ⁽¹⁹⁾ yanmış ḳodı, ammâ yanmış za'ifdür ammâ göze eyüdü. Eger yunmuş olursa gözlere [42b] ⁽¹⁾ nâfi' olur. Gözlerde olan çıbanları ve çukurların ṭoldurup ḳurudur ve ḳuvvet ⁽²⁾ vâvür ve yaḳmaz ve incitmez. Râzî nâm ṭabîb ḳuvvetin çıḳarmaḳda şöyle demiş ki ebrîşümden ⁽³⁾ vâfir alup şu ile şol miḳdâr bişüreler ki ḳuvveti şuya çıḳa ve ol şu ile devâları ⁽⁴⁾ ıssı güneşde birḳaç kerre şıvaralar ve isti'mâl edeler. Ammâ eyüsi oldur ki miḳrâzıla ⁽⁵⁾ ḡayetde ufaḳlayup ba'dehu incü ve kehrübâr ve büssed ya'nî mercân köki ile göze 'ilâc ⁽⁶⁾ için dögeler. Eger ḳalbe ḳuvvet için ederlerse sâ'ir ḳalbe ferah vâren cevâhir ile ⁽⁷⁾ dögüp saḥḳ edeler. Ebrîşümden olan libâsı geymek i'tidâl ile bedeni ıssı eder ⁽⁸⁾ ve bi'l-hâşşa kehle olmaḳı men' eder. Yanmışından veyâhüd dögülmüşinden isti'mâl ⁽⁹⁾ olınacaḳ miḳdârı bir dirhemden üç dirheme dekdür. Ebrîşümde aşlâ zarar yoḳdur, ⁽¹⁰⁾ âḥer nesne ile ıslâḥa ihtiyâcı yoḳdur. Ba'zılar demişler yanmış ıslâḥa muḥtâcdur ⁽¹¹⁾ ve ıslâḥı yumaḳdur. Demişler ki ebrîşüm yunmasa incü ki yaḳılmış ola bedelidür. ⁽¹²⁾

Âbnüs: Ma'rûfdur. Siyâh ve pek ve muḥkem ağaçdur ufandudâ didimlenmez. ⁽¹³⁾ Hâbeş ve Hind vilâyetlerinde biter. Vilâyet-i Hâbeş'den olanı eyüsidür ve muḥkemdür ve ḳuvvetlüdür ⁽¹⁴⁾ ve içinde beyâz yeri yoḳdur ammâ Hind'den olanıñ içinde beyâz yeri bulunur. ⁽¹⁵⁾ Eyüsi oldur ki düz

ve katı olup boynuz beñzeyüp ufandığı yere düz olup ⁽¹⁶⁾ didimlenmeye. Eger dadılsa dili yaqúp büze ve odunsuz qor âteşe qosalar hoş ⁽¹⁷⁾ qohulu tütsü olup düttünlenmeye. Âbnüsdur dëyü hîle êtdükleri sâ'ir ağaçlardan ⁽¹⁸⁾ bunuñla fark olunur. Quru olanı böyledür. Eger yaş ya'nî tâze olursa âteş-
de ⁽¹⁹⁾ yalıñlana. Ve eger tâzesin veyâhüd qurusını taşâ veyâhüd gayrı nesne-
ye muhkem sürüp [43a] ⁽¹⁾ <sürüp> ovsalar içinden çıkan ovundısı yaqût
renginde ola. Tabî'atı derece-i ⁽²⁾ şâniye evvelinde hârr ve derece-i şâniye
âhirinde yâbisdür. Eger şu ile muhkem ovup içinden olan ⁽³⁾ ovundı ile gö-
ze sürme gibi çekseler göz halkası önünde ince beyâzlığı giderüp ⁽⁴⁾ cilâ ey-
leye ve göz şihhatin hıfz edüp kuvvet vere. Gözde olan çibanlara nâfi olan
⁽⁵⁾ devâlara girür ve göze cilâ vërüp nürle eder yalıñuz dahı fâ'ide vërüp
eskiden ⁽⁶⁾ olan yaşarup akmasını gidere. Eger âbnüsdan bilegü edüp göz
için olan ⁽⁷⁾ eşyâfi ya'nî devâları aña sürseler fi'lleri ve te'sirleri kavî ola ve
gâh ¹olur âbnüsü ⁽⁸⁾ egeleyüp egeden çıkan ufağını şarâb-ı Hayüsî içinde bir
gün ve bir gece ıslay ⁽⁹⁾ qorlar ba'dehu muhkem ezüp gözlere nâfi devâ-
lar ederler. Şarâb-ı Hayüsî, Mağrib vilâyetinün ⁽¹⁰⁾ şimâlî tarafında Hayüs
dêrler bir cezîrede üzüm şiresinden ve deryâ şuyından ⁽¹¹⁾ ederler bir gü-
ne şarâbdur. Tabî'atı ıssıdur, bir miqdâr kekredür. Ba'zılar şarâb yerine şu
ederler ⁽¹²⁾ ve anuñla göze çekerler ziyâde nef eder. Gâh olur âbnüsü yaqar-
lar şol vechile ki ⁽¹³⁾ bıçkudan çıkan ufağını balçıkdan çölmek içine koyup
ve çölmek altına âteş ⁽¹⁴⁾ ederler tâ yanup kömür olur. Ba'dehu yayqarlar
böyle yanup yayqanmış olıcaq ⁽¹⁵⁾ quru göz ağrısına ve gicişmesine ve gici-
gine nef eder, mücerredür. Bıçkudan çıkan ufağı ⁽¹⁶⁾ tâze yaralardan akan
kanı tütüp keser ve qâbizliği ile yaraları cem' edüp ⁽¹⁷⁾ bitişdürür. Ve göz
çevresi qabarmasın men' eder ve gözün dâyimâ yaşarmasın keser. ⁽¹⁸⁾ Eger
ovulmuşı ile göze sürme gibi çekseler qapaqları kılların bitüre. Ve ma'ide-
ye 'ariz ⁽¹⁹⁾ olan şişmeleri ve ma'idede eskiden olan yaramaz yaşlıqları def'
edüp [43b] ⁽¹⁾ nef eder. Miqdâr-ı şerbeti üç dirhemdür ve bi'l-hâşşa qanuñ
harâretin söyündürür. Zann ⁽²⁾ ederüm ki taşradan üzerine tılâ êtmegile
dahı bu nef'i vërür. Eger âteş yaqduğı ⁽³⁾ yeri gül yağı veyâhüd yumurda
ağıyla şıvayup ve üzerine âbnüs ufağından ⁽⁴⁾ ekseler ziyâde nef eyleye ve
sâkin edüp qabarmasın men' eyleye. Eger âbnüsü ⁽⁵⁾ ince dögüp ezüp çirkîn

1 "ola ve gâh olur" ifadesi Selimiye nüshasında silinmiş olduğundan III. Ahmet nüshasından okunmuş-
tur.

rāyihālu yaramaz çıbanlara ekseler kıurıdup ⁽⁶⁾ eyü ede. Ābnūs bulunmasa nabk ağacınınuñ kıurusı bedelidür. Nabk yemişi ⁽⁷⁾ ufağ encır gibi bir ağaçdur, Mışır'da çok olur.

Ebū k̄ānis: ⁽⁸⁾ Ebū k̄āvıvus dağı d̄erler, lafz-ı Yūnānīdür. Ma' nāsı ğāsıl ya' nī yuyucu d̄emektür. Şām ⁽⁹⁾ ve Mışır vilāyetlerinde bu nebāta ğāsül d̄erler. Tuzlu deryā kenārlarında ve kıumlu ⁽¹⁰⁾ yerlerde biter. Haleb vilāyetinden Anṭākiyye etrāfında çok olur. şümnüşīdür ⁽¹¹⁾ ya' nī ne ağaç ve ne otluğdur. şümnüş, lafz-ı Yūnānīdür. Her nebāt ki zıkr olunduğı ⁽¹²⁾ üzre ne ağaç ve ne otluğ olup k̄āmeti ikisi ortasında ola, aña ⁽¹³⁾ şümnüş d̄erler. Ebū k̄ānis yaprağı zeytūn yaprağına beñzer, ufağdur ammā andan ⁽¹⁴⁾ incerekdür ve yaprakları arasında beyāza māyıl üç küşelü kıurı dikenı vardır, ⁽¹⁵⁾ biri birinden ayırudur. Kıızıl ile kıarışmış beyāz çiçegi vardır, büyük şarmaşığ ⁽¹⁶⁾ çiçegine beñzer. Yūnānīde büyük şarmaşığa kıısūsā d̄erler ve dıbk ki Türkīde ⁽¹⁷⁾ öksü d̄edükleridür ki anuñla kıuşlar avlarlar, anuñ h̄aşıl olduğı nebāta ⁽¹⁸⁾ dağı Yūnānīde üksūs ve uksūs d̄erler, lisān-ı Türkīde meşhūr olan ⁽¹⁹⁾ öksü dağı bu lafzıdır. Büyük şarmaşığa kıūsūsā d̄edükleri anuñçındur ki [44a] ⁽¹⁾ <anuñçındur ki> yaprağı öksü nebātınuñ yaprağına beñzerdür. Ebū k̄ānis köki kıalındur ⁽²⁾ ve içi acı ve kıoyu şu ile t̄oludur. T̄abī'atı h̄arr u yābisdür, cilā edicidür, h̄arāreti ⁽³⁾ derece-i şālīşeye varur. Gāh olur bu kökten kıoyu şuyın çıkıarup yalınuz ⁽⁴⁾ anı ya' nī şuyı veyāhūd burçağ unı ile kıarışkıdurup ve kıurıdup hıfz ⁽⁵⁾ ederler. Eger bu kıoyu şudan 'asel şuyı ile mıkdār-ı üşülūs ya' nī üç ⁽⁶⁾ kıırāt mıkdārın veyāhūd burçağ unı ile kıarışkımış olandan d̄ört üşülūs ⁽⁷⁾ mıkdārın 'asel şuyı ile kıarışkıdurup içseler bedende şafrā'ī ve balğamī ve şu gibi ⁽⁸⁾ yaşluğları ishāl edüp ciger h̄arāretinden olmayan istiskā marazından ⁽⁹⁾ hālāş eyleye, mücerredür. Gāh olur bu köki muhkem ince d̄ögüp egeden geçürilmişinden ⁽¹⁰⁾ iki üşülūs mıkdārın mā' i 'aselden t̄oğuz vağıyye mıkdārı ile kıarışkıdurup ⁽¹¹⁾ içürürler, şıkındusı dağı bu mağüle fā'ide eder. Şıkındusından mıkdār-ı şerbet ⁽¹²⁾ bir mışkıldür. Bu devā geyesileri nice yuyup pāk ederse beden-i insānı dağı ⁽¹³⁾ aña göre yuyup pāk eder. Ammā göğüs perdelerine zarar eder, 'asel ıslāh ⁽¹⁴⁾ edüp zararın def eder. Eger bu devā ziyāde te'şīr edüp gerek olandan ⁽¹⁵⁾ ziyāde ishāl ederse şovuk şu içeler veyāhūd şovuk içinde oturalar ⁽¹⁶⁾ def eder. Bu devāya cemī'an

aḥvâlinde ebû ḳuṣṣus dedükleri devâ müṣâbihdür ⁽¹⁷⁾ şekli daḥı hemân bunuñ şeklidür, illâ birkaç nesnede beñzemez biri bu ki ⁽¹⁸⁾ ebû ḳuṣṣus yere yapışikdur, baldırı yoḳdur ve çiçeği yoḳdur. Köki ḳalıñraq ⁽¹⁹⁾ ve yumışakraqdur. Ve ebû ḳuṣṣus toḡrulmayınca nefes alamamak marazına nef [44b] ⁽¹⁾ étmekde ve şar^c marazına ve siñirler aḡrılarına nef^c étmekde aña beñzemez. Bunuñ daḥı miḳdâr-ı şerbeti ⁽²⁾ ebû ḳanis gibidür.

İbni 'irs: Türkide gelincik dedükleri ma^crûf ḥayvân-ı berrî ⁽³⁾ ya^cnî ḳarada olur ḥayvândur. Mizâcı ziyâde ḥârdur. Eger derisin yüzüp ve içinden ⁽⁴⁾ nesi varısa çıkarup ve içine tuz koyup gölgede ḳurudup şarâb ile iki ⁽⁵⁾ miṣḳâl miḳdârın içseler zehrlü cânverler zehrlerine ve şoḳduḳlarına ḳavî 'ilâc ola. ⁽⁶⁾ Ma'idesi daḥı böyledür. Eger tuz yerine ḳışnic ile ṭoldurup ḳurutsalar zehrlü ⁽⁷⁾ cânverler şoḳduḡına ve şar^c marazına daḥı nef^c eyleye ve tuz ile ṭaḳsiḳûn ⁽⁸⁾ dedükleri zehre nef^c eyleye. Aña bād-ı zehr meṣâbesindedür. Ṭaḳsiḳûn bir dürlü ⁽⁹⁾ zehrlü nebâtdur ki şıḳındusı ile demüri şıvarup ol maḳûle demürden ⁽¹⁰⁾ olan demren ve sâ'ir âlet ile mecrûḥ olan kimesne ḥalâş olmayup ⁽¹¹⁾ fevt olur. Eger gelinciği 'aynı ile bir çölmek içine koyup yaḳsalar külin sirke ⁽¹²⁾ ile ezüp niḳris üzerine sürseler eyü éde. Ḳanı ḥanâzîr dedükleri çibanlara ⁽¹³⁾ ve şar^c marazına sürmekle nef^c éder. Şar^c marazı için şu ve 'asel ile ḳanından ⁽¹⁴⁾ iki miṣḳâl miḳdârın içürelere. Eñ yerler[in]de şovuḳdan olan aḡrılara eti ⁽¹⁵⁾ ile yaḳı étseler nef^c eyleye, ḥuşuşan arḳa aḡrılarına ziyâde nâfi^cdür. Mizâcı şovuk ⁽¹⁶⁾ ve yellü olan kimesne etinden yese nef^c eyleye ve ḡalîz yelleri ṭaḡıdup ⁽¹⁷⁾ gidere kezâlik yaḳı étse nef^c eyleye ammâ mizâcı ıssı olan kimesne yese zarar édüp ⁽¹⁸⁾ şusada. Evlâ budur ki sirke ve hindebâ ile yeyüp üzerine mâye-ḥoş veyâḥûd ṭatlu ⁽¹⁹⁾ enârdan şoralar. Gelincik ḥâşşalarındandır, eger diri iken ṭopuḡın çıkarup [45a] ⁽¹⁾ <çıkarpup> 'avrat üzerine aşakoyup götürse gebe ḳalmaya ve eger gelincik zehrlü ⁽²⁾ ṭa^câm görse ditreyüp tüyleri ürper ve ḳuyruḡı ḳabarup ürker şeklinde olur. ⁽³⁾

Ebû temrûn: 'Avâmmu'n-nâs isti'mâli üzre serçe ḳadar burnı kızıl bir ḳuşdur. ⁽⁴⁾ Bağdâd cāniblerinde ma^crûfdur. Ol cāniblerde nuḡar dērler, ḥarf-i nūnda zıkr olunur ⁽⁵⁾ inṣâ'allāhu te'âlâ.

İbbâr: Âḥer lisāndan ta^crib olunmuş ismidür. Yaḳılmış raşş ⁽⁶⁾ ya^cnî ḳurşun ismidür. Ba^czılar demişler siyâh raşş ismidür. Ma'lûm ola ki ⁽⁷⁾ raşş

iki dürlüdür: Biri raşâş-ı ebyazdur ki Türkîde kâlay dedükleridir ve birisi⁽⁸⁾ dağı raşâş-ı esveddür ki kûrşun dedükleridir. ‘An-ķarîb ikisi zıkr olunur⁽⁹⁾ inşâ’ allâhu te‘âlâ. Yaķmasınun ĩarîķi budur ki raşâş-ı esved ya‘nî kûrşun tahtaların alup⁽¹⁰⁾ inceldeler ve yeñi çölmek içine koyalar ve üzerine bir miķdâr kibrît ekeler, meşelâ on⁽¹¹⁾ raıl miķdârı kûrşun üzerine bir vaķıyye kibrît koyalar. Eger kibrîti nişfdan⁽¹²⁾ azacuk ederlerse eyü olup yanması geçrek ola. Her tahta üzerine kibrît eküp⁽¹³⁾ bu vechle ĩabaķa ĩabaķa edüp çölmegi ĩolduralar ba‘dehu çölmek altına âteş edeler.⁽¹⁴⁾ Kûrşun yalınlanmaĝa başlayıcak bir demür ile ķarıřdurup taħrîk edeler tâ yanup⁽¹⁵⁾ kül ola ve ařlâ kûrşunluĝı ķalmaya. Ba‘dehu âteşden indürelor ve râyiķasından⁽¹⁶⁾ řaķınalar. Zîrâ râyiķası yaramazdur, helâk edicidir, insânun uşşın giderür⁽¹⁷⁾ ve ‘avratların oĝlanın dūřürür. Ba‘zılar bu vechle yaķarlar ki egelenmiş kûrşundan⁽¹⁸⁾ alup ve kibrît ile ķarıřdurup ve çölmege koyup âteşde tâ yanup kül olıncaya dek⁽¹⁹⁾ taħrîk eder. Ba‘zılar dağı ‘aynı ile tahtasın veyâķud egeden çıķmıřını ķuyumcılar potasına [45b]⁽¹⁾ koyup külhân içinde âteşe gömüp yaķar veyâķud üzerine âteş edüp yaķar. Ba‘zılar⁽²⁾ kibrît yerine raşâşdan olan üstübeç ķor, ba‘zılar dağı çölmek ile âteşe koyup⁽³⁾ ve tayanup kül olıncaya dek çölmeĝi taħrîk eder ammâ böyle yaķmak ķorķuludur, zîrâ taħrîk⁽⁴⁾ eden yaķındur. Yaķılmıř kûrşun ĩabî‘atı derece-i şâniyede bâriddür, ķuruducudur.⁽⁵⁾ Gâh olur yayķarlar pes yaķmaķdan ĩâřıl olan keskinliĝi gider ve gözde olan⁽⁶⁾ ufaķ ĩibanları ve ĩuķurları ve büyük ĩibanları onultmaĝa yarar olur ve siñirler üzerinde⁽⁷⁾ olan ĩibanlar üzerine ekmek ile nef‘ eder ve yařlıķlar aķmasını ve ķan aķmasını⁽⁸⁾ men‘ edüp keser. Eger gül yaĝı ķarıřdursalar içinden ķan aķar olan bevâsîr⁽⁹⁾ ĩibanlarına ve sâ‘ir oturaķda olan ĩibanlara ziyâde te‘şîr edüp nâfi‘ devâ ola.⁽¹⁰⁾ Muĥařřal budur ki ekşer fi‘l ve te‘şîri tütüyâ gibi olur. Yumasınun ĩarîķi budur ki řu içine⁽¹¹⁾ koyup muĥkem ovalar ve muĥkem taħrîk edüp ĩalķayalar. şunun üstine gelen ve altında⁽¹²⁾ çöken ĝalîř koyu her ne ise alup yabâna atalar ve ortada ķalan şuyı âķer ķaba⁽¹³⁾ koyalar tâ ĩurula ve ĩurulmasını tekrâr evvelki gibi muĥkem ovup ve ĩalķayup ĝerü üstine⁽¹⁴⁾ gelen ve altına ķalanın yabâna atup böyle edeler tâ řâfi‘ toz gibi ķala.

Ebzâr:⁽¹⁵⁾ Egerĩi lafż cem‘, ammâ ma‘nâ müfreddür. Ĩâlâ beyân olınacak nebât ismidür. ‘Avâmmu’n-nâs⁽¹⁶⁾ beyzâr derler, ķarlu yerlerde ve

şovuk olan vilâyetlerde yaz evvellerinde biter bir nebâtdur. ⁽¹⁷⁾ Bu ma'küle yerlerde bulunanı ziyâde tâze ve ter ve keskinliği az olur. Bu nebât dere-lerde ⁽¹⁸⁾ ve gölgelü ve kıvuk yerlerde ve içine şu girüp bir zamân eglenüp soñra şuyı siñüp ⁽¹⁹⁾ kıalmamış olan yerlerde dañı biter. Bu nebât tâze ve ter ve yumışak bir kıat baldırdur. [46a] ⁽¹⁾ <baldırdur.> Evvel yerden bitüp çık-dukda başında yaprağā beñzer birbirine şarılmış ⁽²⁾ nesneleri vardur, çiçegi orada biter. Tâze ve terdür, lezzetinde bir miqdâr keskinlik ⁽³⁾ ve acılık ve yakmağ vardur. Ĥarâreti derece-i şâniyeye varur. Şüretâ helyûna ⁽⁴⁾ beñ-zer. Şâhib-i kitâb eydür: İsferrüd nâm vilâyetden şâhil şözlü bir şabîb baña ⁽⁵⁾ hikâyet eyledi ki bu nebâtuñ şıkındusı gevşek ve güne güne hıltlardan olan şişlere ⁽⁶⁾ nâfi devâdur. Ve yel sebebi ile olan şişlere nefi âyetdür yañi fi'l-hâl nefi zâhir ⁽⁷⁾ olur. Ve bu nebât řâma iştihâ vürür ve gegirdür am-mâ hazmı geçdür. Vilâyet-i Bağdâd ⁽⁸⁾ ve Müşil'da süde ve yoğurda kıoyup yerler ve vâfir kıorlar. Pes süd ve yoğurduñ ⁽⁹⁾ ma'idede ağırlığı ziyâde olup hazmı dañı geç olur. Eger na'nâ ve siyâh çörek ⁽¹⁰⁾ otı kıatsalar ışlâh olup hazmı âsân ola. Eger bu nebâtı şu ve tuz içinde ⁽¹¹⁾ şol kıadar ışlasalar ki kes-kinliği ve acılığı gide ba'dehu yağ ile kıavursalar ve yëseler ⁽¹²⁾ cimâ'a ziyâde tahrik eyleye. Eger âteşde kıaşlayup ve sirke ve kerâvyâ ile yëseler ma'idede ⁽¹³⁾ çok eglenmeyüp kııkması âsân ola.

Ebzârü'l-kuttâ: İsm-i Mağribîdür. Kedi ⁽¹⁴⁾ ebzârı demekdür. Murâd, kıayyül-âlem dedükleri nebâtuñ küçügidür. İki dürlüdür: Birişi iri ⁽¹⁵⁾ ve bi-risi andan küçükdür. İkişi dañı Ĥarf-i Ĥâda zıkr olunur, inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹⁶⁾

Ütrüc: Ma'rûfdur. Türkîde ağaç kıavunı dedükleridür. Vilâyet-i Bağdâd ⁽¹⁷⁾ ve Mışır'da ve İskenderiyye'de çok olur. İskenderiyye'de ve İskenderiyye'ye tâbi ⁽¹⁸⁾ ba'zı yerlerde yemişi büyük olur. Ĥattâ bir dânesi otuz rařl miqdârı olur. Ütrüc, ⁽¹⁹⁾ şecer-i bustânîdür ġayrı ağaçlar gibi yabânîsi ol-maz. Yigirmi yıl miqdârı şurur yañi yaşar. [46b] ⁽¹⁾ Eger şovukdan şakınup çäre édüp örtsele yemişi tamâm bir yıl ağacında řura ⁽²⁾ ve bozulmaya. Ziyâde büyük olanına sūsî derler. Ba'zısınun yemişi üzerinde ⁽³⁾ barmaklar gibi birbirine bingemiş nesneleri olur. Ağaç kıavununuñ řaru ⁽⁴⁾ üst kıabuğı derece-i şâniyede Ĥâr ve derece-i şâlişede yâbisdür. Yaprığı ve çiçegi ⁽⁵⁾ derece-i şâniye âhirinde Ĥârlardur. Bu ikisi sâ'ir eczâsınun laşifrağıdır. ⁽⁶⁾ Çiçeginün leşâfeti ziyâdedür. Eti derece-i ülâda bârid-i raşbdur, bâridliği

(7) ziyâdededir. Ekşisi derece-i şâlişe evâ'ilinde bârid-i yâbisdür. Çekirdegi derece-i (8) şâlişe evvelinde hârr ve derece-i şâniyede yâbisdür. Çekirdeğinde ekşice yağluluğu (9) vardır. Ağaç kavunu hılırları inceldüp keser ve şovudur ve ciger harâretin (10) söyündürür ve ma'idede olan yangını giderür. Ve ikisine dahı kuvvet (11) vèrür, huşûşan ıssı olan ma'ideye ziyâde vèrür ve ta'âma iştilhâ (12) getirür. Ve şafrâdan olan buhârları sâkin edüp giderür ve kanı (13) ve rûhları şafrâdan şâf etmekle nefse feraḥ ve kâlbe kuvvet hâşıl olup (14) şafrâdan hâşıl olan tasayı giderür ve şusuzluğu sâkin edüp (15) şafrâdan olan ishâli ve kuşmayı keser. Yüzde olan leke ve bedende (16) olan temregüye sürseler nef' eder. Geyesilere bulaşmış olan mürekkebi (17) giderüp kopardur. Harâreti olan yürece kuvvet vèrür ve oynamasın (18) giderür. Böyle etmesi şafrâyı sâkin etmekledür. Ba'zılar demişler hâssa iledür (19) cerrâre ya'nî kuyruğun kâldırmayup yerde süriyen ziyâde zehrlü 'aḳreb [47a] (1) <'aḳreb> ve boynuzlu dedükleri ziyâde zehrlü yılan şoḳmalarına nef' eder. Eger göze (2) çekseller gözde olan şaruluğu gidere ammâ sinîre ve gögse yaramazdur. Sükker (3) veyâhüd 'asel ile olan haşhâş ve encîr şarâbları işlâh edüp zararın (4) def' eder. Eger sirke ile bişürüp boğazında sülük yapışmış olan kimesneye (5) içürseler ve anuñla ğargara etse sülüğü katl edüp indüre. Eger şıḳındusından (6) cimâ'a harîş olan 'avratlara içürseler iştilhâlarını sâkin eyleye. Humârı (7) ya'nî maḥmûrluğu ve maḥmûrlıktan olan baş ağrısını sâkin edüp giderür. (8) Ve cigerden olan ishâli tütup keser ve cigerden ma'ideye ve bağarsuḳlara inen (9) mâddeleri tütur ve şafrâ sebebi ile olan mâlîhülyâ-yı merâḳḳî dedükleri maraz (10) ki maḥallinde mezkûrdur, ol maraza nef' eder. Etinüñ hazmı güçdür, ma'idede (11) olan harâret-i ğarîziyye ya'nî ḫabî'î olan harâreti söyündürür ve ma'ideden (12) dimâġa buhâr çıḳmasını kaḫ' eder. Şişiricidir, kûlence sebep olan (13) yel ve balġam peydâ eder. İşlâhı budur ki açla yeyeler veyâhüd ma'an veyâ şonında (14) 'asel veyâhüd kâbuġından bir miḳdâr yeyeler veyâhüd etin kâbuġı ile 'asel (15) ile mürebbâ edüp yeyeler. Kâbuġı kurudur, bir miḳdâr keskinliği vardır ve ta'âmı (16) siñdürür ve şişmeleri indürür. Eger 'asel ile terbiye olursa ya'nî mürebbâ etseler (17) ma'ideye ve bağarsuḳlara kuvvet vère ve şovukdan olan ağrıların def' edüp gidere. (18) Eger dögüp ve şıḳup ishâl için olan devâlara kâtsalar ishâl eyleye ve devâlara (19) kuvvet vère. Kurusından beş dirhem miḳdârı ve mürebbâsından bir vaḳıyye ya'nî on iki [47b] (1) dirhem miḳdârı yemek câyizdür,

zarar etmez, iştiḥâ vērür, şusadur, feraḥ vērür. ⁽²⁾ Bir miḳdâr tiryākıyyeti ya'ñî zehrleri def' etmesi vardur. Çeynemesi ağız râyihâsın ⁽³⁾ güzel eder kezâlik ağızda tutsalar böyledür. T'a'âm içine katdukları ıssı otlara ⁽⁴⁾ kat-salar hazma yardım ola ammâ cirmi hazm olmaz elbette eger kırusını bi-şürseler ⁽⁵⁾ şafrâdan ğayrı sebep ile olan kıuşmayı sâkin eyleye. Eger kıabuğın eti ile ⁽⁶⁾ dögüp ve şıkup şıkındusından zehrlü siyâh yılan ısırmış olan ⁽⁷⁾ kimesneye içürseler nef' eyleye kezâlik ol yere yağı etseler nef' eyleye. Eger ancak ⁽⁸⁾ üst kıabuğın yaqup müşelleş veyâhüd ba'zı münâsib ıssı yağıla kıarışdurup ⁽⁹⁾ barâş üzerine sürseler nef' eyleye. Ammâ nefsinde ıssı olan dimâğa zarar eder. ⁽¹⁰⁾ Benefşe işlâḥ édüp zararın def' eder. Eger çekirdeğin kıabuğundan şoyup ⁽¹¹⁾ ve dögüp iki mişkâl miḳdârın ılu şu ile veyâhüd ıssıdılmış müşelleş ile ⁽¹²⁾ 'aḳreb şoḳmış olan kimesneye içürseler zehr zararın def' eyleye, mücerredür. Eger ⁽¹³⁾ dögüp ve yağı édüp 'aḳreb şoḳduğı yere ursalar ğerü nef' eyleye. Eger ⁽¹⁴⁾ balğamdan olan şışlere ursalar taḥlîl édüp indüre ve diş etlerin ⁽¹⁵⁾ kıavî eder. Yaprağı taḥlîl edici ve kıruducıdur. T'a'âmı hazm eder, ma'ideyi ⁽¹⁶⁾ kıızdurur, göğüs perdelerine kıuvvet vērür, balğam sebebi ile tıralmış olan nefesi ⁽¹⁷⁾ ğeñidür, süddeleri açar. Çiçeği daḥı bu zıkr olunan cem'ân fâ'ideleri vērür. ⁽¹⁸⁾ Ve leṭâfeti ziyâdedür. Ağaç kıavununun cümlesi eger kıoḳmağıla ve eger yaprağını ⁽¹⁹⁾ döşenmegile ve bāyı ya'ñî fâsid olup tã'una sebep olan hevâ zararın [48a] ⁽¹⁾ <zararın> def' eder. Kıoḳması kıalbe kıuvvet vērüp bi'l-hâşşıyye feraḥ vērür. Eger kıabuğın ⁽²⁾ şarâb içine bıraḳsalar fi'l-hâl şarâbı ekşi édüp sirke eyleye. Eger geyesiler içine ⁽³⁾ kıosalar yènmekden kııfz eyleye.

Eşl: Yılğun ağacının cinsinden ⁽⁴⁾ iri cinsdür, ma'rüfdür. Bağdâd halkı maḳberelerde ve ğayrı yerlerde diküp ⁽⁵⁾ biter. Büyüklükde büyük serv kıadar olur. Çiçeği olmaz ammâ yemişi olur. Yemişi ⁽⁶⁾ budur ki budakları üzerinde noḥüd kıadar şaru ve toz renglü dâneler olur. ⁽⁷⁾ Noḥüddan büyükre ve kıçirek daḥı olur. İçinde birbirine ulaşmış ufaḳ ⁽⁸⁾ çekirdekleri vardur, irirekdür. Ḥabbü'l-eşl dedükleri budur. Ḥazîrân ki evvel-i bahâr ⁽⁹⁾ aylarının şoñıdır, bu ayun âḫirinde cem' ederler. Bizüm 'atṭârlarımız aralarında 'azbe ⁽¹⁰⁾ dëyü ma'rüfdür. Ḥarf-i 'aynda zıkr olunur, inşâ'allâhu te'âlâ. Eşl ağacının taḃî'atı ⁽¹¹⁾ derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbisdür. Bir miḳdâr kıabızlığı ve azacuk ⁽¹²⁾ tuzluluğı vardur. Eger köklerini

veyāhūd yaprağını veyāhūd tāze yumışak⁽¹³⁾ budaklarını şarāb ile veyāhūd sirke ile bişürüp dört buçuk vaqıyye miqdārın⁽¹⁴⁾ içseler cigere kuvvet vērüp nef eyleye ve şişlerini yumışada kezālik yakı edüp⁽¹⁵⁾ taşradan ursalar nef eyleye. Eger anuñla mazmaza etseler dişler ağrıların⁽¹⁶⁾ sâkin eyleye. Eger yaprağını yaqsalar dişleri ağardur ve kirleri giderür, cilā⁽¹⁷⁾ edici ve pāk edici küll ola. Eger çiçegi ve gicigi olan kimesne ağacını yakup⁽¹⁸⁾ düttüni üzre tursa ziyāde ve zāhir nef'i ola. Kezālik müm dedükleri ufaç⁽¹⁹⁾ ve yaş ve içlerinden şaru şu çıkar maķülesi olan çibancıkları kurudur. [48b]⁽¹⁾ Ba'zılar demişler müm, bersām dedükleri marāzdur ki gögüs perdelerinde çibandur. Eger⁽²⁾ eşl ağacınıñ külin muhkem ezüp taşra çıkmış olan oturaç üzerine sürüp⁽³⁾ başdursalar gērü yérine vara.

İsmid: Kühl-i İşfihānī ve kühl-i esved dedükleri⁽⁴⁾ sürme taşıdır. Nefsinde taşdır ammā bir miqdār kurşun qarışmış olmağıla ağırlığı⁽⁵⁾ vardır. Anuñçündür ki gümüşe katup sebīke etseler gümüşi bozup ufaqlanur eder.⁽⁶⁾ Eyüsi oldur ki vilāyet-i şarkda İşfihān'dan ola, Mağrib'den getürdükleri katıraç⁽⁷⁾ olur. Sürme taşınıñ eyüsi oldur ki tiz ufaqlanup ufağı içinde yıldırması⁽⁸⁾ olup yaşsıca ve düzçe olup çirki mirki olmaya. Tabi'atı derece-i şāniyede⁽⁹⁾ bārid-i yābisdür, yübüseti artucağdur, bir miqdār kabızlığı vardır. Bu taş⁽¹⁰⁾ gözde ıssı olan marāzlara nāfi' devālardandır. Göze nāfi' olan devālara⁽¹¹⁾ qarışdursalar nefleri ziyāde ola. Çıbanlarda zā'id olan eti giderüp⁽¹²⁾ oñuldur ve çirklerin giderüp pāk eder, huşuşan sınırlı olan yerlerde ziyāde⁽¹³⁾ te'sir eder. Dimāğ perdelerinden kan boşanup burnından kan akan kimesnenüñ⁽¹⁴⁾ alınına ve başınıñ ön yarısına sürseler kanı tuta. Eger tāze iç yağıyla qarışdurup⁽¹⁵⁾ āteş yanığı üzerine qarışdursalar mührelenmeyüp oñulda ya'nī burışmayup⁽¹⁶⁾ yine evvelki gibi kıala. Eger çiğ baldan olan bal mümü ile ve bir miqdār⁽¹⁷⁾ isfidācür-raşāş ya'nī kurşundan etdükleri üstübeçden qarışdursalar āteş yanığından⁽¹⁸⁾ olan çıbanları oñulda. Sürme taşı, göz sınırlarına kuvvet vērür ve gözden⁽¹⁹⁾ yaramaz nesnelere def eder ammā anuñla sürmelenmege mu'tād olmayan kimesne [49a]⁽¹⁾ <kimesne> ibtidā'en gözine çekdükte içine nesne düşmüş gibi göze elem vere. Gözlerde⁽²⁾ olan harāreti söyündürür ve yaşlıkların kurudur. Eger bir miqdār misk kıatsalar⁽³⁾ kıocalıkdan gözleri za'if olan kimesnelere gözlerine kuvvet vere. Eger andan⁽⁴⁾ fetile edüp götürünseler kan akmasını tıutup

kese. Eger ba'zı yağlar ile ezüp ⁽⁵⁾ bedene sürseler kehleleri kıra. Eger tâze kanlu yaralara ekseler oñulda ammâ ⁽⁶⁾ siyâh nişâni kıala. Kemiklere yaqın olan yerlerde ve zeker üzerinde olan ⁽⁷⁾ çıbanları kırudur. Gâh olur bu taş yaqarlar, leţâfeti ziyâde olup te'sîri ⁽⁸⁾ ve bedene girüp talması kıavî olur. Yaqması tarîkı budur ki bu taş iç yağıyla ⁽⁹⁾ yoğurup kıor üzerine kıorlar tâ yanup tıtuşur, ba'dehu âteşden alup ⁽¹⁰⁾ erkek toğurmuş 'avrat südiyle veyâhüd bâliğ olmaduğ oğlancıklar sidügi ⁽¹¹⁾ ile veyâhüd eski şarâb ile söyündürürler. Ba'zılar hemân şöyle âteşe kıoyup ⁽¹²⁾ üzerine kıörük ile üfle-yüp yandukda âteşden kıaldurur. Gâh olur ⁽¹³⁾ kıılımyâyı yaykadukları gibi bunu dağı yayqarlar. Ma'lûm ola ki bu taşda zehrlülük ⁽¹⁴⁾ vardur. İçerüden ya'nî yemegile isti'mâli câyiz degüldür. Zîrâ ba'zı tabîblerden naql ⁽¹⁵⁾ olur ki bürüdeti ve yübüseti derece-i râbî'adadur. Gâh olur ba'zı muşliħ, âşer ⁽¹⁶⁾ devâlar ile isti'mâl olunsa żarar êtmeye ammâ evlâ budur ki terk oluna.

Eşrâr: ⁽¹⁷⁾ Ehl-i bâdiye ya'nî göçüp kıonan tã'ife lisânlarında emîrbârîs ya'nî kıadın tızuğu ⁽¹⁸⁾ dedükleri nebâtuñ ismidür. Ba'zılar meşelâ *Minhâc* şâhibi ve ğayrı tâ ile etrârdur ⁽¹⁹⁾ demişler ammâ böyle deyenler ğalať êtmişlerdür. Şâhîhi zıkr olunandur. Emîrbârîs, 'an-karîb zıkr [49b] ⁽¹⁾ olunur, inşâ'allâhu te'âlâ.

Iccâş: Erikdür. Ağacı ve yemişi ma'rûfdur. Yabânîsi ⁽²⁾ dağı olur anuñ ağacı ve yaprağı ve yemişi küçük olur ve dâyimâ ekşi olup ⁽³⁾ tatlu olmağa yaqlaşmaz. Türkîde gögem dedükleri budur. Iccâşuñ bostânîsi ⁽⁴⁾ birkaç dürlüdü: Birisi siyâh ve iri ve kıızıldur. Birisi dağı şarudur, miķdârda ⁽⁵⁾ andan aşâğadur. Bir şınıfı dağı ufaķ ve şarudur, tã'ife-i 'Acem âlüce ya'nî ⁽⁶⁾ erücek dërler. Bu şınıfuñ bürüdeti sâ'irinden ziyâde ve leţâfeti dağı ziyâdedür. ⁽⁷⁾ Birisi dağı beyâzdur ve bu dağı şaru kıismındandur, aña şâhlüc ya'nî erük ⁽⁸⁾ sulţânı dërler lisân-ı Fârisî üzre. Kıızıl iccâşdan tabî'atı ziyâde şovuk ve ekşi ⁽⁹⁾ bir şınıf vardur, şafrâyı söyündürüp sâ'ir hıllları inceltmekde temr-i Hindî maķâmına ⁽¹⁰⁾ kıâyim olur, bu şınıfa âlü-ğişte dërler, kıurmuş olcaķ renginden ancaķ siyâh ve gök ⁽¹¹⁾ ve kıızıl kıalur. Iccâş deyi ıtlâķ olunsa murâd, siyâhı olur. Diyâr-ı Mağrib'den Endülüs'de ⁽¹²⁾ 'uyünü'l-baķar ya'nî şığır gözleri dërler. Iccâşuñ eyüsi oldur ki iri ve êrişmiş ⁽¹³⁾ ve tamâm kemâlin bulup azacuk kıâbız olup tatlu ve etlü olup kıabuğı ince olup ⁽¹⁴⁾ Kûmis nâm vilâyetden gelmiş ola. Iccâş, şol vilâyetler ki 'arżi ya'nî şems, haţţ-ı

(15) istivâden cenûb veyâhûd şimâl tarafına ıraklığı yigirmi dört dereceden (16) az ola, ol vilâyetlerde olmaz. İccâş tabî'atı derece-i ülâ evvelinde bârid (17) ve derece-i şâniye evvelinde raṭbdur ammâ hām ve ekşi olanı derece-i şâniye ortasında (18) bârid ve âhirinde raṭbdur. Yaprığı bârid-i yâbisdür, bir miḳdâr kâbızdur, bürüdeti (19) derece-i ülâdadur. Eger bişmişi ile mazmaza etseler dilçüklere ve boğaza hılṭlar inüp [50a] (1) <inüp> aḳmasını ṭuta. Eger çiçegin çeyneseler yaramaz hılṭları eridüp ḳopara. Eger (2) ıssıdan ağrısı olan başa yaḳı etseler nef' eyleye. Ālûce dedüklerinün bir dürlüsü (3) daḫı vardır, Gılân'da aña mirre-küş ya'nî şafrâyı ḳatlı edici dërler, Āzerbâycân'da (4) daḫı çoḳdur. Bu sınıf yaşıldur ve degirmidür, şüretde hām gibidür ammâ ziyâde (5) lezîzdür, ṭatluluḡa mâyildür, azacuḳ ekşidür, bu sınıf az bulunur. İccâş az (6) ḡızâ vërür ve ma'ideyi şovudup ruṭûbet vërür ve ḳarnı yumuşadur ve ince (7) şafrâyı ishâl eder. Eger ḳurı iken yëseler ishâli az ede. Eger hām iken (8) ḳurudup yëseler ḳarnı ṭuta. Eger ḳurusından nısf raṭl miḳdâr alup ve tā mûherrâ (9) olunca bişürüp bir raṭl ḳalduḡda şâf edüp içseler ishâl eyleye. Eger 'asel (10) veyâhûd sükker ile ṭatlu etseler ishâl etmesi ḳavî ola, huşûşan ki üzerine (11) yemegi eglendirseler ziyâde ede. Eger şu içinde ıslayup içseler şafrâdan (12) olan ḳuşmayı kese ve gönül dönmesin sâkin ede. Eger köklerin veyâhûd yapraḡın (13) şu ile bişürüp ḡargara etseler diş etlerin pek edüp dilçükler şişmesine (14) nef' ede. Ekşi iccâş şuyın öksürüğü olan kimesne sirke yerine isti'mâl (15) etse câyizdür. İccâşun hâşşası sükker ile isti'mâl edicek ıssı sıtmalara nef'dür. (16) Ve şusuzluğu ve ḫarâreti ve gicigi ve gicikden olan bartı ya'nî arıḳlamaḡı (17) def' etmektür. Eger müşelleş ile bişürüp içseler ḳarnı ṭuta. Ammâ iccâş, mizâcları (18) şovuç olanlara yaramazdur, ekl etseler üzerine mâ'î-i 'asel veyâhûd ḳavî şarâb (19) içeler, huşûşan ma'idesi za'îf olan kimesnelere ziyâde lâzımdur ammâ mizâcları [50b] (1) nefsinde ıssı olanlar ıslâḫa muhtâc degüldür illâ megerki ma'idesi za'îf ola. Bu taḳdîrce (2) bir miḳdâr cülencübîn-i 'atîḳ sükkeri ya'nî eski gülbeşeker yeyeler ammâ ḳocalar gerek tâze (3) ve gerek ḳurusın yëseler üzerine bir miḳdâr şaḳız veyâhûd günlük yeyeler. Dëmişler ki (4) başa zarar eder, 'unnâb ıslâḫ eder. Ve iccâş şamḡında olan ḫarâret şamḡ-ı 'Arabîde (5) olan ḫarâretten ziyâdedür ve yübüseti azraḡdur. Şu yollarında olan ṭaşları (6) ufaḳlar. Eger sirke ile ezüp alıḡdurup oḡlancıklarda olan temregüye sürseler (7) gidere ve eger sürme gibi göze çekseler gözi keskin eyleye. Eger bir

miğdârın öksürüğü ⁽⁸⁾ olan kimesnenün öksürüğe sebep olan hıltı ince olup ğalîz olması ⁽⁹⁾ lâzım olıcağ ıccâşdan ağzına alup eriyenini yutsa nef eyleye. Ve eger oğlancıklar ⁽¹⁰⁾ bedenlerinde zâhir olan ufağ harâretler üzerine sirke ile sürseler nef eyleye. ⁽¹¹⁾

Âcür: Ma'rûfdur. Keremîde ve tuğlaya dërler. Ziyâde kıruducudur, azacuk ⁽¹²⁾ harâreti ve i'tidâl üzre cilâ etmesi vardır. Tâze yaralardan kanı tutar. ⁽¹³⁾ Şuda yaturup ol şuyı şerâ dedükleri harâret ki ba'zı ufağ ve ba'zı ⁽¹⁴⁾ iri kızıllıktır ki Türkîde kıurdeşeni dërler, anı giderür ve zuhûrına mâni' olur. ⁽¹⁵⁾ Âcürden şol ki kıumlu toprakdan ola, anuñ gizlü ya'nî azacuk taħlîl etmesi ⁽¹⁶⁾ daħı vardır. Gevşek olup harâreti ve elemi olmayan şişlere eyüdü. ⁽¹⁷⁾

Ahyün: İsm-i Yünânîdür. şümnüşî bir nebâtdur, şümnüş beyân olunmuşdur. ⁽¹⁸⁾ Bu nebâtuñ yemişi yılan başına müşâbih olmağın 'aşşâbîn ya'nî otlar cem' edenler ⁽¹⁹⁾ yanlarında re'sü'l-efâ ya'nî yılan başı demekle ma'rûfdur. Eli tırmalar, haşince [51a] ⁽¹⁾ <haşince> nebâtdur ve uzun ve incedür. Yapağı şincâr dedükleri nebât yaprağına ⁽²⁾ beñzerdür, ammâ bu kiçirekdür. Ele yapışur, ruṭubeti vardır ve yaprakları üzerinde ufağ ⁽³⁾ ve püslü dikenleri vardır. Beyâza mâyil ufağ ve ince ve çok budakları vardır ⁽⁴⁾ ve iki tarafından ufağ ve ince ve uçları toğrı yapağı vardır ve bu yaprak ⁽⁵⁾ yanında kızıla mâyil benefşe renglü çiçeği vardır. Çiçekden şonra yılan başına beñzer ⁽⁶⁾ yemişi hâşıl olur, barmağ gibi siyâha mâyil ince köki vardır. Eger kökinden ⁽⁷⁾ iki mişķâl miğdârın şarâb ile içseler zehrlü cânverler, huşuşan siyâh, yaramaz ⁽⁸⁾ yılan zehrine nef eyleye ya'nî zarar êtdürmeye. Ve eger muḳaddem andan içmiş olsalar ⁽⁹⁾ zehrlü cânverler şoğduğı zarar êtmeye, mücerebbdür. Şübhe yoğdur ki bu nebâtuñ ⁽¹⁰⁾ ṭabî'atı hârdur. Bir miğdâr ruṭubet-i fażliyye ya'nî sînmeyüp ṭurur yaşluğı vardır ki ⁽¹¹⁾ şişirmege ve yellere sebep olur. Eger kökinden ba'zı münâsib bulamaçlara kıatsalar ⁽¹²⁾ veyâhûd andan şarâb ile içseler arka ağrısını sâkin eyleye ve 'avratlar südlerin ⁽¹³⁾ ağıda.

Ahdâķu'l-marzâ: Hastalar gözlerinün halkası demekdür. Murâd, behâr ⁽¹⁴⁾ dedükleri çiçekdür ki Türkîde inek pâpâdyası dedükleri çiçeğün şarusıdır. ⁽¹⁵⁾ Lisân-ı Süryânîde 'ayn-ı a'lâ dërler. Behâr hârf-i bâda tafşîl üzre zıkr olunur ⁽¹⁶⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Ihrîz: Luġatde ‘uşfur ismlerindendir. ‘Uşfur harf-i ‘aynda ⁽¹⁷⁾ zıkr olunur inřā’allāhu te‘ālā.

Idhîr: Tűrkide Mekke ayruġı dĕrler bir nebātdur, ⁽¹⁸⁾ hılāl-i Me’műnĭ dĕmekle daġı ma‘rűfdur. Zĭrā hűlefādan Me’műn halĭfe ba‘de’-t-‘am ⁽¹⁹⁾ anufla ya‘nĭ budakları ile dĭřlerin ayırtları. Yumřak yĕrlerde ve řatı yĕrlerde **[51b]** ⁽¹⁾ ve řuları řekilmiř ve ıssı olan yĕrlerde daġı biter. řűretā kevelān dĕdűkleri nebāta műřābihdűr. ⁽²⁾ Kevelān, andan Mıřır řařĭrleri ĕtdűkleri nebātdur. Idhĭr kűki yĕr içine gűmilűp gider ⁽³⁾ ve aġır rāyĭhası vardur. Idhĭrűn baldırĭ ve yapraġı ve kendűsinűn cűmlesi kevelān ⁽⁴⁾ dĕdűkleri nebātdan kűűkrekdűr. Idhĭrűn ieġi daġı vardur. ieġi ve řamıřı daġı gűzel ⁽⁵⁾ řoķulara girűr. Andan evvelā hablar ĕdűp ba‘dehu āġer hoř rāyĭhalu nesnelere řatup ⁽⁶⁾ rāyĭhası hořluġı ziyāde olur. Eyűsi oldur ki yařıl ve tāze olup rengi kızıla ⁽⁷⁾ māyil olup çiçeġi oķ ola ve rāyĭhası gűl rāyĭhası gibi ola ve Mekke cāniblerinden ⁽⁸⁾ getűrilmiř ola. Ba‘dehu eyűsi Bařra’dan ve Baġdād řarafında Bābil dĕmekle ma‘rűf olan ⁽⁹⁾ yĕrden getűrdűkleridűr. Cűmleden yaramazı Diyār-ı Bekr’den getűrdűkleridűr. Tābi‘atı derece-i ⁽¹⁰⁾ řāniyede hārr u yābisdűr. Māddeleri taġlĭl ĕdici ve sűddeleri açıcıdur. Sidűgi ve ġayzı ⁽¹¹⁾ ieġinden miřķāl miķdārĭ içmekle ve řuda biřűrűp ıssı ıssı űzerine řomaġıla ⁽¹²⁾ yűridűr ve ařaġa indűrűr. Ma‘ide aġzında ve ciġerde olan řiřlere nef‘ ĕder, ⁽¹³⁾ sűddeleri açup hĭlġları biřűrűr. řān tűkűrmeġe mānĭ olan devālara girűr ve řavuķda ⁽¹⁴⁾ olan řařları ufaķlar ve řiřmeleri indűrűr, istĭřķā marāzına nef‘ ĕder. ⁽¹⁵⁾ Bűgreklere ve űyke- ne eyűdűr ammā bevli oķ yűritmekle ıssı olan bűgreklere řazar ⁽¹⁶⁾ ĕtse olur. Pes bu maķűle kimesnelere evlā budur ki isti‘mālden evvel anı řovuķ ⁽¹⁷⁾ řu ile birķaç kerre yuyalar ki bir miķdār keskinligi gide. Eger kűkinden miřķāl miķdārĭn ⁽¹⁸⁾ veznince fűlűl ile birķaç gűn iűrseler eskiden olan gűnűl dűnmesin gidere, ⁽¹⁹⁾ műcerredűr ve řarĭn řiřmesi ile olan istĭřķā marāzĭnı daġı gidere. řaraca **[52a]** ⁽¹⁾ <řaraca> et yarılmasına nef‘ ĕde. Ve eger řu içinde biřűrűp raġminde řiřleri olan ⁽²⁾ ‘avrat içinde otursa nef‘ eyleye. Ve andan űzerine yaķı ĕtmekle ciġerde olan řiřleri ⁽³⁾ taġlĭl ĕder ve içmekle řiře sebeb olan māddeleri biřűrűr ve ierűde olan ⁽⁴⁾ aġrıları sākĭn ĕder. Ve dĭř diplerin kavi ĕdűp fāsĭd yařlıķları řurĭdur. ⁽⁵⁾ çiçeklerini dāyimā řoķulasalar bařa řuvvet vĕre ve eger řarāb ile sűrseler idrār ⁽⁶⁾ ĕtmesi ziyāde ola. Ve űzerine kűmād ĕtmekle ya‘nĭ ıssı iken űzerine řomaġıla řovuķlanmıř ⁽⁷⁾ olan řavuġı ıssı ĕder.

Ve eger andan çok içseler kabz eyleye. İçmegile ve kümâd ⁽⁸⁾ etmegile cemî'an bedende, huşuşan ma'idede olan yelleri taahlîl eder ya'nî bişürüp ⁽⁹⁾ giderür. Bu huşuşlar için dögilüp isti'mâl olunur ve henüz zâhir olan ağrıları ⁽¹⁰⁾ dağı sâkin eder. Eger kökini şuda bişürüp niçe zamân şuyından içseler eñ ⁽¹¹⁾ yerlerinde şovukdan olan ağrılara nef eyleye. Sikencübîn ile balğamî olan sıtmalar ⁽¹²⁾ şoñralarında nef eder. Ziyâde idrârı olmağıla gâh olur tabî'atı tıutup kabz eder. ⁽¹³⁾ Şovukdan olan diş ağrılarına bişürülmişi ile mazmaza etmegile ve döğülmüş ile ⁽¹⁴⁾ dişleri ovmağıla nef eder. Râzî nâm tabîb kitâbında zıkr etmiş ki idhirden ⁽¹⁵⁾ bir şınıf dağı vardır ki mişeliklarda biter ammâ böyle zıkr etmesi ğalağdur. Ba' dehu ⁽¹⁶⁾ Râzî'ye taqlîd edüp niçeler dağı bu vechle ğalağ etmişlerdür. Idhîr çiçeklerinin ⁽¹⁷⁾ bedeli kaşabü'z-zerîre dedükleri kamışdur ki inşâ' allâhu te'âlâ mağallinde zıkr olunur. ⁽¹⁸⁾

Äzeryün: Güneşe şapan dedükleri kıızıl şarı çiçekdür. Nebâtı şümnüşîdür. ⁽¹⁹⁾ Bir zirâ' ve dağı az uzun olur. Yâbis yerlerde böyledür ammâ diyâr-ı Rüm'da iki zirâ'dan [52b] ⁽¹⁾ ziyâde uzar. Yabânîsi ve bostânîsi olur. Yaprığı circîr ya'nî şü kerdemesi dedükleri ⁽²⁾ nebât yaprağına beñzer lâkin eçrâfi kertelmiş degüldür ve yumışağdur. Üzerinde ufağ ve gizlü ⁽³⁾ püsi vardır güyâ ki üzerinde toz konmuşdur, yaprağı anuñla bellüdü. Altun renginde ⁽⁴⁾ çiçeği vardır. Çiçeği ortasında yaprağına beñzer kıızıla mâyil ufağ nesneleri vardır. Râyihası ⁽⁵⁾ ağırdur. Güneş ne şarafda olursa ol dağı ol şarafa döner. Bu nebât cemî'an eczâsi ile ⁽⁶⁾ hârdur ammâ çiçeğinde olan harâret ziyâdedür. Tabî'atı derece-i şâlişe evâ'ilinde hârr u ⁽⁷⁾ yâbisdür. Eger yaprağın döğüp şuyın şıķup şuyından dört dirhem miķdârını ⁽⁸⁾ ıssı şü ile içseler ziyâde kuşdura. Ve eger çiçeğini döğüp andan arķa aşığasına ⁽⁹⁾ yaķı etseler âleti kıvâma getüre. Ve eger kökinün 'uşâresinden ya'nî şıķılmış şuyından ⁽¹⁰⁾ burundan içeri kosalarda dimâğda olan balğamları taahlîl etmesi ile dişlerde olan ⁽¹¹⁾ şovuk ağrılara nef eyleye. Eger çiçeğinde ziyâde harâret olmasa anı koķulamağıla kalbe ⁽¹²⁾ ferağ verici olurdu lâkin harâreti kuvveti ile kalbün ğazabî şarafına meyl eder pes ⁽¹³⁾ ferağ vermez. Eger gebe olan 'avrat döğülmüş yaprağından iki dirhem miķdârın ⁽¹⁴⁾ içşe karnından oğlanı çıkara ve hayzını yürüde. Dâyima koķulaması dağı ⁽¹⁵⁾ karnında za'if olan oğlancıkları düşürür, hâşşalarındandır. Eger yüklü ⁽¹⁶⁾ olan 'avrat bir miķdârın şol avucına koķup şağ avucın üzerine ⁽¹⁷⁾ kapayup tursa karnında olan oğlana ziyâde zarar ola. Ve eger dâyima böyle

(18) etse oğlanı düşüre. Anı yaqsalar düttüninden sıçanlar ve vezeğalar kaçalar, gideler. (19) Siñekler çiçeginden kaçup üzerine konmaz megerki yañıla. Ve eger hanāzīr dedükleri [53a] (1) <dedükleri> çıbanları ve şişleri olan kimesne boynına aşakosa nef eyleye ve eger (2) kışır olan ‘avrat andan götürünse yüklü ola. Eger dirhem miqdārın içseler kalbe (3) kuvvet vère ammā evlā budur ki mizācları şovuk olanlardan gayrı kimesne içmeye. Ba‘zılar (4) demişler talağa zarar eder. İşlāhı sükker penīri iledür. Ba‘zılar demişler ‘asel iledür. (5)

Āzeryū: Buğūr-ı Meryem dedükleri nebātuñ kökidür. Harf-i ‘aynda nebātu ile zıkr (6) olunur inşā’ allāhu te‘ālā.

Āzārākī: Vilāyet-i Hind’den getirürler, keskin bir devādur. (7) Yemekle ve içmekle isti‘māl olunmaz. Zīrā ziyāde keskindür, ancak keskinliği ba‘zı nesnelere (8) ile işlāha getirilüp taşradan yüzde olan leke ve irinlü gıcık ve uyuza (9) ve temregüye sürerler ve ‘ırķu’n-nesā dedükleri ağrıya yaķı ederler. Eger andan (10) içseler katl eder. ‘İlac budur ki süd içürüp ve bādem yağı ve cerblü et ve tavuķ (11) şürvālarından içürüp kuşduralar ve yağıla lu‘āblar içüreler. Ba‘zılar demişler (12) āzārākī, kāmış köklerinde ve halfā dedükleri nebāt köklerinde bulunur kök nesnedür. (13) Bu devānuñ bedeli alçudur. Düc¹ nām tabīb demiş ki deryā köpüğine müşābihdür, (14) tuzlu şu köpüğine beñzerdür.

Āzānū’l-fār: Sıçan kulaķları demekdür. Murād, hālā (15) beyān olunan nebātudur. Yūnanca mürüs ūtā dērler. Ma‘nāsı āzānū’l-fār demekdür. (16) Bostānīsi ve yabānīsi daķı olur. Bostānīsine Yūnanca elbüstīnī dērler. Yabānīsi birkaç (17) dürlüdür, anuñçün bostānī dērler ki zīrā bitmez illā gölgelü yerlerde ve ağaçlar aralarında (18) ve kārızlerde ve şulara yaķın ve ma‘mūr yerlerde biter. Yaprāğı teşbīh olunan nesneye (19) ya‘nī sıçan kulağına beñzer. Bu nebāt uza-yup yüksek olmaz belki budakları ile yer üzerine [53b] (1) döşenüp biter. Bu nebātu el ile ovsalar içinden bāķlā rāyihası gibi rāyiħalar zāhīr ola. (2) Ve çiçegi yokdur. Tabī‘atı bārid-i raṭbdur, azacuķ kabızlığı vardır. Bir miqdār taḥlīl etmesi (3) daķı vardır. Cemre ya‘nī dāne dāne zāhīr olur azacuķ kızılılık ya‘nī bu maķūle (4) harāret üzerine ‘uşāresiyle sürseler nef eyleye. Eger ekşi kavut ile gözde olan (5) ıssı şişlere yaķı etseler nef ede. Eger ‘uşāresinden ıssıdan ağrısı

1 Bu kelime, eserin Arapça bazı nüshalarında D ve C olarak geçmektedir. Nevşehir 591893 nüshasında D ve C şeklinde kırmızı harflerle belirgin olarak yazılmıştır. Kaynaklarda Düc adlı bir tabibe rastlanmadığından buradaki D ve C harflerinin Dioskorides ve Calinus’un ilk harflerinin kısaltmaları olması ihtimal dâhilindedir.

olan ⁽⁶⁾ kulağ içine tamlatsalar muvâfık olup nef eyleye. Bu nebât 'aşâr-râ'î ya'nî ⁽⁷⁾ çoban degnegi dedükleri nebâtuñ küçüğü ile müştebih olur ya'nî birbirine beñzeyüp ⁽⁸⁾ farkları güçdür. Yabânîsinüñ bir dürlüsü bir kökten biter, vâfir budağları vardır ⁽⁹⁾ ve aşâğasına yakın yerde kızıldur ve içi boşdur. Ve yaprağı bostânîsinüñ yaprağından ⁽¹⁰⁾ ince ve uzundur. Ve yaprağınuñ ortası yumrı ve kalkmışdur ve siyâha mâyildir. ⁽¹¹⁾ Ve yapraklarınıñ uçları keskindür ve çift bitüp aralarından küçük budağlar ⁽¹²⁾ dahı çıqup üzerinde lâciverdî çiçegi olur. Barmağ kalınlığında köki vardır. ⁽¹³⁾ Üzerinde vâfir budağları ve tamarları vardır. Gâh olur işkülüfendiryün dedükleri ⁽¹⁴⁾ nebât için bu nebâtdur dëyü hîle ederler. Farkları budur ki bu nebât yumışağ ⁽¹⁵⁾ ve yaprağı küçük ve uzundur. Ve işkülüfendiryün böyle degüldür. Bu nebât ⁽¹⁶⁾ harâretde ve bürüdetde mu'tedildür, derece-i şâniyede yâbisdür. Bu şınıfuñ köki ⁽¹⁷⁾ dögilüp gözde nâşûrlanmış olan yara ve çibana yağı etseler nef' êde, ⁽¹⁸⁾ mücerrebdür. Yabânîsinüñ bir dürlüsü dahı küçük ağaç şeklindedür, kumlarda biter. ⁽¹⁹⁾ Budağları yer üzerine döşenmişdür. Mışır'da ve İskenderiyye'de çok bulunur. Bunuñ dahı [54a] ⁽¹⁾ <bunuñ dahı> yaprağı bostânîsi yaprağı gibidür. Çiçegi yokdur. Tâbi'atı hârr u yâbisdür. Cimâ'dan ⁽²⁾ qalup me'yûs olan kimesneyi cimâ'a tahrîkde 'azîm hâşşası vardır, zîrâ harâreti ⁽³⁾ bu huşûşa muvâfık ve müsâ'iddür. Bu huşûş için isti'mâl êtmesinüñ eyü tarîki ⁽⁴⁾ budur ki tâzesinden alup dögeler ve şıkalar ve şıkındusuyla zekere ve uyluk ⁽⁵⁾ aralarına ve göbekden aşâğa qarnuñ üzerine süreler. Qurumışını sürseler ol dahı ⁽⁶⁾ nef' êder lâkin za'f üzredür. Bu bâbda kuvveti şol deñlüdür ki dişi aşmağdan ⁽⁷⁾ kaçan aygırı şıkındusu ile yelinden kıyruğına dek sürüp ovsalar ⁽⁸⁾ kışrağa varup aşâ, hattâ kocalıqda nihâyetine varmış olan kimesneleri dahı ⁽⁹⁾ tahrîk êder. Ba'zılar demişler elde tutmağıla dahı tahrîk êder. Bu nebâtuñ bir dürlüsü ⁽¹⁰⁾ dahı yaprağı südlügen yaprağı gibidür, ammâ üzerinde püsi vardır, beyâzdur. ⁽¹¹⁾ Ufağ ve ince ve beyâz dikenleri vardır. Bir yerinden kesilse içinden süd gibi ⁽¹²⁾ şu çıkar. Tâbi'atı derece-i şâniye evâhirinde hârr u yâbisdür. Yaramazdur, gönli ziyâde ⁽¹³⁾ döndürür ve ishâl êder. Eger çok isti'mâl olursa qatl êde. Ve şol ki sudan ⁽¹⁴⁾ ırâq yerde bite keskinliği ziyâdedür. Eger yaprağını derisi yumışağ yere, huşûsan ⁽¹⁵⁾ yüze qosalar kızarda. Eger altı dirhem miqdârın şu ile bişürüp ve şıkup ⁽¹⁶⁾ şuyına na'nâ' qatup içseler ve üzerine tuzlu balıq yêseler qarında olan ⁽¹⁷⁾ cemî'an kırdları meşelâ şoğulcan ve gayrıları kırup qaşra eyleye ve eşerleri qalmaya ⁽¹⁸⁾ ve min-ba'd ol kişide kırd olmaya.

Āzānū'l-erneb: Tavşan kulaıklarına ⁽¹⁹⁾ beñzer bir nebâtdur anuñçün böyle nām vemişler. Vilāyet-i Berber 'Arabları āzānū'ş-şāt [54b] ⁽¹⁾ ya'ñi koyun kulaıkları ve āzānū'l-gazāl ya'ñi āhū kulaıkları dērlerimiş. Ba'zılar ⁽²⁾ dañı laşīķ ya'ñi yapışkan dērler, zīrā toħmında dikenler vardur, geyesilere ⁽³⁾ yapışur. Yaprığı kıuzı dili dēdükleri nebât yaprağına beñzerdür, lâkin bunun ⁽⁴⁾ yaprağı kiçirek ve incerekdür ve ħaşın ya'ñi irirekdür. Rengi siyāha mâyildür, ⁽⁵⁾ üzerinde toz gibi püsi vardur. Barmaķ kalınlığında baldırı vardur ⁽⁶⁾ ve budakları vardur. Üsti siyāh ve içerüsi beyāzdu, topalaķ dēdükleri ⁽⁷⁾ kök gibidür, ħattā ħīle ēdüp budur dērler. Farqları budur ki bunun lüzüçeti ya'ñi ⁽⁸⁾ yelmeşikligi vardur. Tābī'atı ħārdur, taħlīl ēdicidür, ħarāreti derece-i ūlā evāħirine ⁽⁹⁾ ērişür. Bir sınıfı dañı vardur ki yaprağı kiçirek ve çiçeği kıızıldur. Tābī'atının ⁽¹⁰⁾ ħarāreti zīkr olunandan ziyādedür. Tāze iken köki ile yüzi ovsalar kıızarda ⁽¹¹⁾ ve rengin güzel eyleye ve 'avratlara lâyıķ ve muvāfiķ güzel kıızılcalardan ola. ⁽¹²⁾ Kezālik kıurusını dōgüp anuñla yüzi yusalar kıızarda ve eger ū ile bişürüp ⁽¹³⁾ bişmişinden sükker veyāħūd 'asel ile içseler ūvukdan ve sevdādan ve balģamdan ⁽¹⁴⁾ öksürük ve göğüs iriligine nef' eyleye. Eger yaprağın dōgüp ve gül yağı ⁽¹⁵⁾ kıatup oturaķda olan ūşilere yaķı ētseler fi'l-ħāl đarabānın ya'ñi ⁽¹⁶⁾ içlerinde zīķ zīķ ētmesini sākin ēdüp taħlīl eyleye.

Āzānū'l-fil: ⁽¹⁷⁾ Fil kulaıkları dēmekdür. Murād, yılan yaşduğı dēdükleri nebātuñ büyük ⁽¹⁸⁾ yapraķlusıdır. Ĥarf-i lāmda zīkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Āzānū'l-cedy: ⁽¹⁹⁾ Oğlaķ kulaıkları dēmekdür. Murād, lisānū'l-ħamel dēdükleri nebātuñ büyük yapraķlusıdır. [55a] ⁽¹⁾ <yapraķlusıdır> Ehl-i Şām yanlarında böyle meşhürdür. Ĥarf-i lāmda iki nev'i dañı ⁽²⁾ zīkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Āzānū'ş-sevr: Şıgır kulaıkları dēmekdür. ⁽³⁾ Murād, Mekke ve eṭrāfında olan 'Arab ve sā'ir bādiye 'Arabları yanlarında lisān ⁽⁴⁾ dēmekle ma'rūf bir nebâtdur ki ħarf-i lāmda zīkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Āzānū'd-dübb: ⁽⁵⁾ Ayu kulaıkları dēmekdür. Murād büşir dēdükleri nebātuñ bir nev'idür ki ħarf-i bāda ⁽⁶⁾ zīkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Āzānū'l-hayvānāt: Koyun ve sâ'ir hayvānlaruñ ⁽⁷⁾ kulaqları, kemirdek-lü olan a'zādandır. Ṭabī'atları bārid-i yābisdür. Derinüñ ⁽⁸⁾ içi olan şāfī kemirdek ašlā haẓm olmayup ğızā daħı vērmez, ammā ⁽⁹⁾ derisi az ğızā vērür ve geç haẓm olur. Mizācları şovuk ve ma'idedeleri ⁽¹⁰⁾ za'if olan kimesnelere yaramazdur, k̄ülenc hāşıl eder. İşlāhı budur ki ⁽¹¹⁾ üzerine ıssı otlardan ve ıssı ṭabī'atlı yağlardan yeyeler ve eger ziyāde ağırlık ⁽¹²⁾ vērürse 'aseli gül mürebbāsından yeyeler. Ve eger tatlı katılmış sirke ve za'firān ⁽¹³⁾ ile bişürseler ol daħı işlāh eder.

Erüz: Birincdür. Ma'rūfdur. ⁽¹⁴⁾ Şularda ve mişelerde ve şu yataqları ve turaqları olan yerlerde bitürülür. ⁽¹⁵⁾ Ṭabī'atı yābis idüğünde ittifaḳ muḳarrerdür ammā harāreti ve bürüdetinde ihtilāf ⁽¹⁶⁾ vardır. Çok kimesneler demişlerdür ki harāreti vardır ve bir cemā'at demişlerdür ki ⁽¹⁷⁾ bāriddür. Hāḳka qarīb daħı budur ammā şaḫīḫi budur ki harāret ve bürüdetde mu'cedil ⁽¹⁸⁾ olup yübüseti ziyādedür. Kırsı ya'nī kabuğı ziyāde yaramazdur. Birinc az ⁽¹⁹⁾ ğızā vērür. Mizācları ıssı olanlara ziyāde harāret vērür. Eger süd ve bādem [55b] ⁽¹⁾ yağı ve sükker ile bişürseler yübüseti ile olan k̄abızlığı gide veyāhūd az k̄ala ⁽²⁾ ve eyü ğızā vère. Ve eger şu ile bişürdükden sonra sükker ile yēseler ma'ideden tiz ine. ⁽³⁾ Ve eger 'uşfur südi ile veyāhūd süd ile veyāhūd semīd kepeği şuyı ile ⁽⁴⁾ bir gece veyāhūd iki gece ışlayuḳosalar bi'l-külliyeye yübüseti gide veyāhūd az ⁽⁵⁾ k̄ala. Pes bu vechle işladuḳdan sonra şu ve bādem yağıyla bişürseler cilā edici ⁽⁶⁾ ola. Eger yalınuz bişürüp yēseler ziyāde k̄abz eyleye. Birinc ile huḳne etmek ⁽⁷⁾ ve yemesi daħı bağarsuḳlarda olan çıbanlara ve yaralara ve ağırlara nāfi'dür. Kıızıl ⁽⁸⁾ olan birincde yübüset ziyādedür beyāzdan. Eger kıızılını yumadın keçinüñ ⁽⁹⁾ iç yağıyla bişürseler k̄abz etmek ziyāde ola. Birinc, mizācları hārr u raḫb ⁽¹⁰⁾ olan kimesnelerde erlik şuyın ziyāde eder. Yemesi bevl ve riḫ ya'nī yeller ⁽¹¹⁾ galebesin az eder. Ṭā'ife-i Hind zu'm ederler ki birinc yemek 'ömri uzun edüp ⁽¹²⁾ bedenüñ rengi bozulmaḳdan ve şararmaḳdan men' eder. Süd ile bişürmek ⁽¹³⁾ murād olunduḳda keçi südi ile bişüreler ki laṭif eder ya'nī ğalızlığın giderür ⁽¹⁴⁾ ammā koyun ve şıgır südi ile koyu ve leziz olur ve ma'idede çok eğlenür. ⁽¹⁵⁾ Süd ile ve sükker ile şusuzluğu sākin eder ve bedeni k̄abardur ve semirdür ve erlik ⁽¹⁶⁾ şuyın ziyāde eder ve bedeni tāze ve ter eder. Eger birinci şu ile müherrā bişürüp ⁽¹⁷⁾ ba' dehu şāf edüp arpa şuyı gibi

içseler şafrāvī hıltlardan qarında olan ⁽¹⁸⁾ yangını dahı sākin eyleye. Eger andan olan yaykayacağ ile veyāhūd şuyı ile ⁽¹⁹⁾ bedeni yusalar deri üzerinde olan kirleri giderüp pāk eyleye. Ve eger [56a] ⁽¹⁾ <ve eger> döğüp yaş yaralara ekseler nef̄ éde. Ve eger unından bulamaç édüp ⁽²⁾ ve keçinüñ böğregi yağıyla muhkem bişürüp yēseler marazdan veyāhūd devā içmekden olan ⁽³⁾ ziyāde ishāle nef̄ éde ve ziyāde ishālden olan şehac ya‘nī bağarsuğlar ⁽⁴⁾ şıyrılmāsına nef̄ eyleye. Birincün taşra kabı zehrdür. Eger andan toğuz dirhem miğdārın ⁽⁵⁾ irice döğüp yēseler kurutması ve hıltları toğraması ve sidüğü tütması ⁽⁶⁾ ve ma‘ideyi ve dili şişirmek ile katl eyleye. Katl étmezden evvel iztırāb ve gūşsa ⁽⁷⁾ ve ağrı ve ziyāde kuruluş ‘arız olup zıkr olunan hāller ile katl éder. ⁽⁸⁾ ‘İlacı kuşmağ ve huğne ile içerüyi andan pāk édüp bedene yaşluğ vērür ⁽⁹⁾ nesne ve ıssıcak şir-i rūğan içmek ve ruğbeti ziyāde olan hammāma girmek ⁽¹⁰⁾ ve kaynadılmış benefşe şuyı içürmekdür. Ve zerārîh dedükleri zehrlü böcekden ⁽¹¹⁾ içen kimesneye étdükleri ‘ilac gibi ‘ilac étmekdür.

Erkatyün: İsm-i Yünānīdür. ⁽¹²⁾ Yaprığı büşirā dedükleri nebāt yaprağına beñzer bir nebātdur, lâkin anuñ yaprağı ⁽¹³⁾ bundan kiçirek ve degirmirekdür ve üsti andan ziyāde püslüdür ve anuñ ⁽¹⁴⁾ tatlı ve beyāz ve yumuşak köki vardur ve gevşek ve uzun baldırı vardur, ⁽¹⁵⁾ kemmūna beñzer ufağ yemişī vardur. Tabī‘atı hārdur, lañfdür, azacuk cilā vērür ⁽¹⁶⁾ ve kurudur. Eger kökini şarāb ile bişürüp anuñıla mazmaza étseles sevdādan ⁽¹⁷⁾ ve şovukdan olan diş ağrıların sākin eyleye ve ateş yağduğı yeri eyü éde ⁽¹⁸⁾ ve tırnağlarda olan çıbanları ve şovukdan olan çatlağları eyü éde. Gāh ⁽¹⁹⁾ olur kökin şu ile bişürüp gücile efşān édene ve ‘ırku‘n-nesā marazı [56b] ⁽¹⁾ olanlara nışf rağl miğdārın içürürler. Bu nebātuñ bir sınıfı dahı vardur ki yaprağı kabağ ⁽²⁾ yaprağına beñzer, ammā ol andan büyük ve kıtırak ve siyāha māyıldür ve üzerinde püsi ⁽³⁾ vardur. Beyāz ve büyük köki vardur. Evvelkiden bunuñ tañlil étmesi ziyādedür ⁽⁴⁾ ve bu kuruducudur, azacuk kıbzılığı vardur. Eger yaprağı kıru iken döğüp ⁽⁵⁾ tağılır ve ulaşır mağülesi olan yaramaz çıbanlara ekseler ziyāde nāfi‘ devālardan ⁽⁶⁾ ola, kezālik tazesīyle yağı étseles böyle nef̄ éde. Eger kökinden iki dirhem miğdārın ⁽⁷⁾ mişli fıstığ içi ile içseler göğüsde olan iriñe nef̄ édüp göğsi pāk ⁽⁸⁾ éde. Eger ince döğüp gıcikden eñ yerlerinde olan ağrılara nef̄ édüp sākin ⁽⁹⁾ eyleye.

Eruz: Fıstık ağacının erkek olanının ismidür. Harf-i şâdda ⁽¹⁰⁾ ikisi dahı zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ermâl: Hind'den ve Yemen'den getürürler. ⁽¹¹⁾ Kırf-e-i kıranful dedükleri ufağ dârşiniye ve ma'ruf dârşiniye beñzer hoş ⁽¹²⁾ râyihalu ve ağaç gibi bir devâdur, hoş çoğulara girür. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr ⁽¹³⁾ ve derece-i ülâda yâbisdür. Ağız râyihasın hoş eder. Çıbanlara ve şişlere yağı ⁽¹⁴⁾ etseler nef' edüp tağılmasını ve ulaşmasını men' ede ve oñulda ve a'zâyı ⁽¹⁵⁾ çürimekten men' edüp çoğulamağıla dimâğı kavî eder ve çeynemegile diş diplerini ⁽¹⁶⁾ muhkem eder. Anı çeynemegile ve şuda bişmiş ile mazmaza etmekle cemî'an ağız marazlarına ⁽¹⁷⁾ nef' eder. Yemesi ruṭubet ve bürüdet sebebi ile olan göz ağrısına ve şişine ⁽¹⁸⁾ nef' eder ve yürege ve cemî'an göğüs perdelerine nef' eder ve cemî'an sâ'ir kuvvetlere ⁽¹⁹⁾ yardım eder ve tabî'atı kabz eder ve hazma yardım eder. Her def'ada miḳdâr-ı şerbeti [57a] ⁽¹⁾ <miḳdâr-ı şerbeti> iki mişḳâle dekdür lâkin mizâcî hârr olan kimesneye nev'an ıztırâb verür ⁽²⁾ belki ğazaba getürür.

Erend berend: Vilâyet-i Fârs'da Sicistân'dan getürürler bir devâdur. ⁽³⁾ Yarılıp çatlamış şoğana beñzer, zann olunur ki bir nebât köki ola. Tabî'atı hârdur ⁽⁴⁾ ve cezbe edici ve cilâ edicidür. Bevâsîr çıbanları üzerine sürerler nef' eder. ⁽⁵⁾ Eger dirhem miḳdârın içseler tütulmuş olan hayz kıanın ziyâde yürüde. Zann olunur ki ⁽⁶⁾ bu devâ, yabânî kızıl süsen kökidür ki aña delbüş derler, harf-i dâlda zıkr ⁽⁷⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ermînîn: İsm-i Yünânîdür. şümnüşî bir nebâtdur. Berrîsi ⁽⁸⁾ ve bostânîsi olur. Berrîsi isti'mâl olunmaz. Bostânîsinün yaprağı ardıç yaprağına müşâbihdür. ⁽⁹⁾ Uzunluğı yarım arşun miḳdâr, dört küşelü baldırı vardır. Baldırı üzerinde ⁽¹⁰⁾ aşāğasına eğilmiş böğrölce kılıflarına beñzer kılıfları vardır. İçlerinde uzunca ⁽¹¹⁾ ve siyâh toḫmları vardır. Yabânîsinün toḫmı degirmi ve siyâha mâyildür. Tabî'atı derece-i şâlişede ⁽¹²⁾ hârdur, taḫlîl edicidür ve mâddeleri kendüye çekicidür. Eger dirhem miḳdârın şarâb ile ⁽¹³⁾ içseler cim'a ziyâde taḫrîk eyleye. Ve eger 'asel ile karşıdursalar gözde çıkar ergâmin ⁽¹⁴⁾ dedükleri çıbanı giderüp eyü ede ve gözde olan beyâzdan dahı bir miḳdâr alır. ⁽¹⁵⁾ Ergâmin, gözün bebegi üzerinde hâdiş olur bir çıbandur. Ve eger şu ile bişürüp ⁽¹⁶⁾ balğam sebebi ile olan şişlere yağı etseler taḫlîl edüp şişleri indüre ve bedenün ⁽¹⁷⁾ derin yerlerinden ve et içinden batmış

olan hürmā dikenini ve ğayrıyı çeküp taşra ⁽¹⁸⁾ ide. Karında olan oğlancıkları taşra çıkarur. Bu bābda te'sīri ziyādedür. ⁽¹⁹⁾ Zıkr olunan fā'ideler tohmin-dadur, ammā nebātı dağı bir miqdār bu fā'ideleri vērür. İbn-i Cülcül [57b] ⁽¹⁾ nām ṭabīb ğalaṭ édüp demiş ki bu devā kılķul dēdükleri devādur ki harf-i kāfda zıkr olunur ⁽²⁾ inşā'allāhu te'ālā.

Ercikna: İsm-i Yūnānīdür. Vilāyet-i Mağrib boyacıları ta'rib ⁽³⁾ édüp er-ciķan dērler. şümnüşī bir nebātdur, şümnüş beyān olunmuşdur. Yaprakları beyāza ⁽⁴⁾ māyil püslüdür. Ba'zısının yaprakları kesük ve ba'zının kesük degüldür. Yaprakları ⁽⁵⁾ arasında qarış kadar uzar baldırı çıkar, yukarısında degirmi başları olur, ⁽⁶⁾ başları üzerinde yabān 'uşfurına beñzer şarı çiçekleri olur birkaç yumışak ⁽⁷⁾ dikenini vardur. Şaru boyalara girür. Qarışdan uzunca köki vardur. Nebātının ⁽⁸⁾ lezzeti kenger dēdükleri nebāt lezzetine müşābihdür. Ṭabī'atı bārid-i yābisdür, harāreti dağı vardur. ⁽⁹⁾ Ol harāret sebebi ile cilā eder. Eger kırı üzüm ile bişürüp bişürilmişinden nişf raṭl ⁽¹⁰⁾ içseler yerekān ve istiskā marazların gidere, mücerredür. Nihāyet lāzım olursa üç gün ⁽¹¹⁾ her günde böyle içseler. Ve eger anı dögüp ve 'asel ile ma'cūn édüp on iki dirhem miqdārın ⁽¹²⁾ yutsalar kezālik bu vechle nef' éde. Ve eger şuda bişürüp şuyın arpa unı ile ⁽¹³⁾ qarışdurup ma'cūn édüp ıssı olan şişlere yaķı etseler ziyāde nef' eyleye. ⁽¹⁴⁾

Erāk: Misvāk ağacıdır. Mekke-i Mükerrreme cāniblerinde biter dikenli bir ağaçdur. Dereler ⁽¹⁵⁾ içinde ve düz ve yumışak yerlerde biter, tağlarda az olur. Tağlarda olanı dikenleri ⁽¹⁶⁾ az olur. Andan olan misvāk sā'ir ağaçlardan olan misvākların eyüsidür. ⁽¹⁷⁾ Üzüm salķımları gibi salķımlarda yemişli olur, dāneleri küçükdür. Yemişli ibtidā zāhir olduķda ⁽¹⁸⁾ yaşıl ve lezzeti kekre ve acı olur. Ba'dehu kızarup soñra siyāh olur ve azacuk ⁽¹⁹⁾ tatlı olur. Bu ağaç ṭabī'atı yābisdür. Harāretde ve bürüdetde mu'tedil gibidür. Çekirdegin [58a] ⁽¹⁾ <çekirdegin> yemegile ma'ideye kuvvet vērür ve ṭabī'atı tutar ya'nī kabz eder. Ve eger şu ile bişürüp ⁽²⁾ şuyından içseler sidügi idrār édüp kavuğı pāk eyleye. Ma'ideye kuvvet vermek ⁽³⁾ için miqdār-ı şerbeti üç dirhemdür ve şuda bişürilmişinden miqdār-ı şerbet on ⁽⁴⁾ iki dirhemdür ki iki raṭl şu ile üç paydan biri kalınca bişürüp içseler. Ve eger ⁽⁵⁾ mizāc kabül etmezse tatlı katup içseler.

Erdînâfi: İsm-i Rûmîdür. Kebere ağacına ⁽⁶⁾ beñzer bir ağaçdur. Râ-yihâsı keskindür. Evlâ budur ki yanına varmağdan ictinâb oluna. ⁽⁷⁾ Bu ağaç diyâr-ı 'Arab'dan beriyyelerde olur.

Ertikân: İsm-i Fârisîdür. Ertiken ⁽⁸⁾ dahı dërler, şaru ve yeyni ufağ taş-lardur. Eger yaqsalar lañif olur ya'nî inceldici ⁽⁹⁾ olur. Eger tañlîl ve şovudıcı sıvık nesnelere ile ıssı olan şişler üzerine ⁽¹⁰⁾ sürseler nef eyleye ve çibanlarda ve irinlü yaralarda ziyâde olan yaramaz eti ⁽¹¹⁾ gidere. Eger kırûñî dedükleri merheme andan kıatup yaraya ursalar et ile taldura ⁽¹²⁾ ya'nî bitüre. Ammâ bu taş dâhil-i bedenden isti'mâl olunmaz, lâkin âteşe yaqup ba'dehu ⁽¹³⁾ yaykayup dâhilden isti'mâl olunsu şu yollarında olan taşları ufaqlamağda ⁽¹⁴⁾ nef eyleye.

Ercüvân: Ergavân ki Fârisîdür, andan ta'rib olunmuşdur. Ma'rûf ağaçdur, ⁽¹⁵⁾ vilâyet-i Fârs'dan İşfahân ve Meyyâfâriğin'de çok bulunur. Görünüşü güzel ⁽¹⁶⁾ ziyâde kızıl çiçeği vardur, râyihâsı yokdur, lezzetinde tatlılık vardur. Tâ'ife-i 'Acem ⁽¹⁷⁾ şarâb meclislerinde anuñla tenaqqul ederler ya'nî meze ederler ve dërler ki ferağ vërüp hüyuların ⁽¹⁸⁾ gökçek eder. Ergavân ağacı gevşekdür, tiz kırılır, tabî'atı i'tidâl üzre gibidür ⁽¹⁹⁾ lâkin azacuk harârete mâyildür ammâ ağacınun kabuğı ve köki ıssıdur ve ıssıdıdır. 'Avratlar [58b] ⁽¹⁾ ağacın yaqup kömürinden kaşlarına a'lâ rastık ederler. Kökinün kabuğundan iki ⁽²⁾ dirhem miğdârın şu ile kaynadup içseler âsânlığıla kuşdura. Tâ'ife-i 'Arab ⁽³⁾ her nesne ki kıoyu kızıl ola aña ercüvânî dërler.

Erneb: Tavşan dedükleri ⁽⁴⁾ ma'rûf hayvândur. Yabânîsi ma'rûfdur. Bahrîsi ya'nî deryâda ve şularda olurı dahı ⁽⁵⁾ olur. Yabânîsine Yünânca lâğışrûs dërler. Tabî'atı hârr u yâbisdür. Bir sınıfı dahı vardur ki ⁽⁶⁾ beyâz-dür ki aña erneb-i Türkî dërler. Anuñ harâreti ziyâde ve yübüseti az olur. Eger ⁽⁷⁾ dimâğını kebâb edüp ya'nî şusuz bişürüp yëseler marâz sebebi ile olan ⁽⁸⁾ a'zâ ditremesine nef eyleye. Eger oğlançıkların diş etlerin anuñla ovsalar ibtidâ'en ⁽⁹⁾ dişleri biterken olan ağırlarına nef eyleye. Ve eger cümle başını yaqup ayunuñ iç yağıyla ⁽¹⁰⁾ kıarışdurup saç şağal döküldüğü yere sürseler eyü edüp saç bitüre. Ve eger ⁽¹¹⁾ infeha ya'nî penîr mâyesinden iki mişkal miğdârın içseler 'avrat rahmından ve kıarnından ⁽¹²⁾ yaşluğlar aqmasını men' eyleye. İnfeha, penîr mâyedür ki henüz nesne yememiş olan kıuzu ⁽¹³⁾ ve oğlağ ve sâ'ir hayvânlar kıursağında penîr gibi bulunur. Ve eger sirke

ile içseler şar^c (14) marazına nef^f eyleye ve katl edici olan devâlar, huşûşan ma'idede süd hazm olmayup (15) toñup penîr gibi olmasına ve siyâh yaramaz yılan şokmasına bād-ı zehr ola ya'ñî zehri (16) def^f edüp zarar etdürmeye. Tavşan kanı hardur, üzerine sürmegile yüzde olan (17) leke ve behağ ve büşür-ı lebeniyye dedükleri ufağ çıbancıklar ki başda ve yüzde olur, içlerinden (18) ağ şu çıkar ve ba'zısından çıkmaz, anları giderüp pāk eder. Ve eger cümle tavşanı (19) kebâb edüp andan yéseler hadere nef^f éde. Hader déyü hiss ve hareket qalmayup [59a] (1) <qalmayup> uyuşmağa ve nesne tuymamağa ya'ñî şovuk ve ıssı ve ğayrıyı tuymamağa dërler. Ve eger (2) tavada kavurup veyâhüd çölmekde kapayup açmayup bişürüp ba'dehu bir nesne ile (3) 'ale'l-fevr başdurup örtüp ba'dehu yéseler bağarsuqlarda olan çıbanlara ve yaralara (4) nef^f eyleye. Ve eger cümlesini yakup bögrelerinde taş olan kimesneye üç mişkâle varınca (5) miqdârın içürseler nef^f eyleye. Ve eger tavşanuñ karnını içinde olanıyla tancırada (6) veyâhüd çölmekde şusuz yaqsalar ba'dehu andan gül yağı ile ezseler başda kılları (7) bitüre. Bişürilmişinüñ şürvâsı içinde oturmağıla niğris ve eñler ağrılarına nef^f (8) éder. Tavşan etinden koyu ve siyâh ve çökek ve yaramaz râyihâlu kan hâşıl olur (9) lâkin tavşan eti şıgırlar ve çoçlar ve develer etinden yegrekdür. İşlâhı budur ki yağlar (10) ile cerb édeler veyâhüd şu ve yayқанmış zeyt ve torağ otı ile ziyâde muhkem (11) bişüreler. Zeyt-i mağsül oldur ki zeyt yağın ıssı şu içine koyup ve muhkem qarışdurup (12) ba'dehu şoralar. Ve eger tavşan kebâbın éderlerse şu buhârî üzre édeler. (13) Ve dâyimâ tavşan etin yeyenler ve sâ'ir av etlerin yeyenler lâzımdur ki gâh gâh sevdâyı (14) bedenlerinden çıkaralar ve mizâcları nefsinde ruṭûbet üzre degül ise bedenine ruṭûbet (15) vërür nesnelere isti'mâl éde. Ve eger nefsinde mizâcı bârid degül ise bedenine bürüdet (16) vërür nesnelere isti'mâl éde ammâ mizâcları nefsinde harâretlü olanlara lâyıq degüldür ki (17) aña yakın olalar ya'ñî yemeyeler. Ve eger yerlerse zıkr olunduğı üzre tedbîr ile bişürüp (18) hindebâ ve sirke ile yeyüp üzerine mâye-hoş enâr şoralar. Tavşan kürkleri (19) i'tidâl üzre bedeni ıssı éder. Semmürdan ıssılığı aşığadur ve dilküler kürkünden [59b] (1) harâreti azdur. Eyüsi oldur ki siyâh ola ba'dehu eyüsi beyâzıdır zîrâ râyihâsı (2) hoşdur. Eger tavşan terinden nişf dirhemden bir dirhem miqdâra dek içseler (3) döşege işemegi men^c eyleye kezâlik dâyimâ etinden yéseler men^c éde, hâşşalarındandır. (4) Eger 'avrat hayzdan pāk olduqdan şoñra infehâsından

üç gün her gün nişf dirhem ⁽⁵⁾ miqdârı içse gebe olmakdan men' eyleye, mücerredür. Ammâ deryâ tavşanı dedükleri ⁽⁶⁾ kıızıla mâyil, küçük hayvândur ve kılları kabuklu gibidür, aralarında çoğan dedükleri ⁽⁷⁾ nebât gibi yaşıl nesnesi vardır ve başı kendüden kıtırakdur, taş gibidür. ⁽⁸⁾ Bu tavşana Yünânca lâğışrûs telâsyûs dërler, harâreti ziyâdedür, yaqıcıdur. ⁽⁹⁾ Eger döğüp yalınuz kendüsi ile veyâhüd ışırgan tohmı ile andan saçlara sürüp ⁽¹⁰⁾ yağı etseler kılları yoluya, şuda bişürilmişinün yağı dağı böyledür. Ve eger yaqsalar ⁽¹¹⁾ andan olan kül gözleri ve dişleri cilâ éde. Ve bu hayvân zehrdür, yêseler ⁽¹²⁾ öykeni şişirüp ve çibanlu édüp kıtlı éder. Andan içen ve yeyen kimesneye ⁽¹³⁾ evvelâ ağız lezzeti gidüp yiyir balık koğusu gibi olup az sonra kırnında ağırı ⁽¹⁴⁾ zâhir olup gözleri kızarur, nefesi taralur ve gücile işer. Ve eger işerse çirkîn ⁽¹⁵⁾ râyihâlu kıan işer ve kendü deri ve nefesi gerü kendüye mekrûh ve çirkîn olur. ⁽¹⁶⁾ Ve balık görmegi ve adın aınmağı istemez ve kıan ile kıarışık şafra kıuşar. ⁽¹⁷⁾ Evlâ budur ki bu maqûle kimesneye 'ilâcda evvelâ hımâr südinden vâfir içürüp ⁽¹⁸⁾ ve dâyimâ şâfî şarâb ki şalkımsız dânelerinden şıkılıp ol dağı muhkem şıkılmış ⁽¹⁹⁾ olmaya ve bu maqûle şarâba sülâf dërler, andan içüreler. Ba' dehu döğilmiş **[60a]** ⁽¹⁾ <döğilmiş> buhûr-ı Meryem dedükleri nebât köki ile ve kendü köki ile kıaynadılmış ebe gümece ⁽²⁾ şuyından raql miqdârı içüreler ve siyâh topalakdan içüreler veyâhüd ⁽³⁾ kıatrân ve mâ'-i 'asel ile maħmûde südinden bir raql içüreler. Ve ırmaqlarda bulunan ⁽⁴⁾ yengeçler ve şovudulmuş arpa şuyın içmek bunlara nâfi'dür. Eyü olduklarınıuñ 'alâmeti ⁽⁵⁾ budur ki balık aınılmasından ba' dehu görmesinden ve ba' dehu yemesinden igrenmeyeler. ⁽⁶⁾

Artâmâsyâ: İsm-i Yünânîdür. Murâd, berencâsüf dedükleri devâdur ki harf-i bâda zıkr ⁽⁷⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Arestülühya: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsi el-fâzilü'l-logusa ⁽⁸⁾ ya'nî çoğurmuş olan 'avrata ziyâde nâfi' devâ demekdür. Murâd, zirâvend-i tavîl dedükleri ⁽⁹⁾ ma'rûf devâdur ki iki dürlüdür. İkişi dağı harf-i zâda zıkr olunur inşâ'allâhu ⁽¹⁰⁾ te'âlâ.

Ürbeyân: Ehl-i Şâm luğatleri üzre behâr dedükleri çiçekdür ki harf-i bâda ⁽¹¹⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Ba'zılar gâlağ édüp demişler ki bir hayvân ismidür. Zîrâ ⁽¹²⁾ ism-i hayvân olan elifsiz rûbeyândur nitekim harf-i râda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹³⁾

Āzād-dıraht: Āzādlu ağaç demekdür. Lisān-ı Fārisī üzre *Luğat-i Ni-metullāh*'da ⁽¹⁴⁾ kayın ağacıdır demiş ammā bu maḳāmda beyān olunan kayın ağacı degüldür. Vilāyet-i ⁽¹⁵⁾ 'Acem'de bulunur āḫer ağaçdur, yabānlarda biter büyük ağaçlardandır. Derelerde ve düz ⁽¹⁶⁾ yerlerde ve tağlarda, Fārs vilāyetlerinde ve ğayrıda biter. Vilāyet-i Ṭaberistān'da ṭāḫek ⁽¹⁷⁾ dērler, rengde ve şüretde aluç dēdükleri yemişe beñzer seyrek salkımlarda yemişi vardur, ⁽¹⁸⁾ çekirdegi daḫı anuñ gibidür. Bir sınıfı daḫı büyük olur funduḳ kadar iri yemişi olur. ⁽¹⁹⁾ Bu sınıf insānı fi'l-hāl ḳatıl eder. İçerüden devā için isti'māl olunmaz zīrā ḫarāreti **[60b]** ⁽¹⁾ ziyādedür, derece-i rābī'a evā'iline varur ammā evvel zıkr olunanuñ ḫarāreti derece-i sālişededür, ⁽²⁾ ol daḫı helāk edicidir. İçmesinden tasa ve gönül dönmesi ve ḳuşmaḳ ve nabzda şıḡar ⁽³⁾ ya'nī küçülmek ve baş dönmek 'arız olur. 'İlāci belādur ve ferbiyün ve dıflī ⁽⁴⁾ ya'nī aḡu ağacından içen kimesnelere olan 'ilāc gibidür, maḫallinde görüle. Ammā şovuḳ ⁽⁵⁾ olan sümümdan ya'nī aḡulardan ve 'ırḳu'n-nesā ki uyluḳ başından tırnaḡa ulaşur ⁽⁶⁾ bir ṭamardur, anuñ aḡrısına nef' eder ve ḫāyeler gevşemesine nef' eder ve sidügi ve ḫayzı ⁽⁷⁾ idrār eder ve ḳavuḳ içinde çoñmuş olan ḳanı eridür. Çiçeginüñ ḫarāreti yemişi ⁽⁸⁾ ḫarāretinden azdur. Ḳoca ve mizācları şovuḳ olanlar bir dirhemden üç dirheme dek ⁽⁹⁾ içseler anlara nef' eder. Ve eger ḳoḳulasalar dimāḡda olan süddeleri açar. Eger ⁽¹⁰⁾ ağacınun ḳabuḡından beş dirhem olup on dirhem ḳara helile veyāḫüd şāhtere ⁽¹¹⁾ ile bişürseler balḡamdan ve sevdādan olan sıtmaya nef' ede. Ve bu ağacdan her ne ⁽¹²⁾ ki isti'māl olunursa yaz evvellerinde ve güz eyyāmında olmaḳ gerekdür ancak ve eger ⁽¹³⁾ yemişini ve yapraḡını dōḡup başda olan iriñlü çıbanlara ursalar pāk edüp ⁽¹⁴⁾ gidere. Ve eger yemişini ve yapraḡını dōḡup şıḳup şuyına bir miḳdār mürdeseng ⁽¹⁵⁾ ḳatup muḫkem ezüp ve gül yaḡı ḳatup kel olan başa sürüp şıvasalar ve her gün ⁽¹⁶⁾ üzerine şıvayı yeñileyüp her üç günde bir ḫammāma girüp ḫammāmda şıvası gitdükde ⁽¹⁷⁾ ḫammāmdan çıḳup tekrār şıvayup yeyni bir nesne ile şaralar başda ḳılları bitüre ⁽¹⁸⁾ ve başda olan kelleri ve çıbanları gidere. Ve eger budaḳları uçların dōḡup ⁽¹⁹⁾ şuyın şıḳup saçları boyasalar ḳavī edüp uzun ve güzel eyleye kezālik yapraḡını **[61a]** ⁽¹⁾ <yapraḡını> dōḡup saçlara sürüp şıvasalar böyle nef' ede. Bu bābda bedeli kendir ağacınun ⁽²⁾ yapraḡıdır.

Asârûn: Kedi otı dedükleri nebâtdur. Nârdîn-i berri ya'nî yabânî sünbül ⁽³⁾ dahı dërler. Bu nebât bitmez, illâ tağlarda ve birbirine girişmiş ağaçlar aralarında biter otluğa ⁽⁴⁾ beñzerdür. Bu nebât Afrikiyye ki Mağrib vilâyetlerindendür, anda ve Frenk vilâyetlerinde eyü olur. ⁽⁵⁾ Eyüsi Mağrib vilâyetlerinde şimâl tarafında Yaşıl cezîre demegile ma'rûf olan cezîreden ⁽⁶⁾ getürdükleridür. Birkaç dürlüdür. Eyüsi oldur ki yaprağı büyük şarmışık yaprağına beñzer ⁽⁷⁾ ammâ andan çok kiçirekdür ve degirmirekdür. Ve çiçeği yaprağı ortasında kökine yakındur, kızıla ⁽⁸⁾ mâyl benefşe rengdür, benc çiçeğine beñzerdür. Çiçekden soñra 'uşfur tohmı ki tohmı olur ince ve egri ve boğumlu ⁽⁹⁾ çok kökleri vardır. Ayrık dedükleri nebât köklerine müşâbihdür lâkin anlar incerekdür. Bu nebâtuñ ⁽¹⁰⁾ en kuvvetlü yeri kökidür ve isti'mâl olunan kökidür. Bir şınfı dahı vardır ki za'îf ve degirmi ⁽¹¹⁾ baldırı vardır, arşun kadar uzar ve boğumları birbirinden ırakdur. Yaprığı kanfüryün-ı şıgar ⁽¹²⁾ dedükleri nebât gibidür, siyâha mâyl kıoyu yaşıldur. Yuğarısında birbiri üzerine bitmiş ⁽¹³⁾ budakları olur. Budakları ucında buğday dânesi gibi ufağ başları vardır. İçlerinde ⁽¹⁴⁾ püs gibi beyâz nesne vardır, küçük barmağ inceliginde köki vardır. Lezzetleri ve râyiğaları ⁽¹⁵⁾ hoş ince budakları kökinden budaklanup gibidür. Bir şınfı dahı vardır ki anuñ yaprağı ⁽¹⁶⁾ dahı evvelki gibidür ammâ kiçirekdür ve kıtırakdur ve siyâha mâyildür. Ve budakları ince ve bucağludur ⁽¹⁷⁾ ya'nî degirmi degüldür. Yanında olan ağaçlara şarmışur zirâvend nebâtınuñ çiçeği gibi benefşe reng ⁽¹⁸⁾ büyük çiçeği vardır. Çiçekden soñra kebere gibi yemişi vardır, içinde haţmî tohmı gibi tohmı vardır, ⁽¹⁹⁾ yer altına gitmiş siyâha mâyl şaru ve boğumlu kökleri vardır ki râyiğası kavî ve lezzeti acıdur, **[61b]** ⁽¹⁾ dili yaqup acıdur. Bu şınfıñ hâşşiyeti zehrlerden ve yılanlar şokduğına nef' etmekdür. Bir şınfıñ ⁽²⁾ dahı sâ'irinüñ cümlesinden yaprağı incerekdür ve budakları yer üzerinde uzanur. Kıızıla ⁽³⁾ mâyl benefşe renglü, ufağ çiçeği vardır ve râyiğası hoş ve lezzeti acı, şaru ve boğumsuz ⁽⁴⁾ ve yumşak kökleri vardır. Bu şınfı tağlarda ak topraklı yerlerde biter. Bu şınfı sâ'irinüñ ⁽⁵⁾ cümlesinden alçağ ve kuvveti za'îf rakdur. Cemî'an aşnâfınuñ tabî'atları derece-i şâniyeden şâlişeye ⁽⁶⁾ varınca hârr u yâbisdür. Evvelâ zıkr olunan eyüsidür ve Bağdâd'da isti'mâl olunan oldur. ⁽⁷⁾ Eyüsi oldur ki râyiğası hoş ve bellü ve kavî olup kendüsi ya'nî kök, ince olup dadılduğda ⁽⁸⁾ dili yaqup incide. Sidüğü ve hayzı yürüdür. İçmegile qarın şışı ile olan

istiskā⁽⁹⁾ ve ʿırķu'n-nesā marazı olanlara eyüdüdür. Eger ʿasel şuyı ile yēdi mişķāl miķdārın içseler hırbaķ-ı⁽¹⁰⁾ ebyaz dēdükleri devā gibi ishāl eyleye. Bu kök hoş rāyihā için ētdükleri terkībelerē daķı⁽¹¹⁾ girür. Şāhib-i kitāb eydüür: İshāl için yēdi mişķāl miķdārı çoķdur belki miķdār-ı şerbeti üç⁽¹²⁾ mişķāldür. Süddeleri açar ve içērüde olan aķrıları sākin ēder ve hıltları inceldüp⁽¹³⁾ mādeleri taķlil ēder. Bu huşuşlar için şarāb ile mişķāl miķdārı istiʿmāl olunur. Ve eger⁽¹⁴⁾ ince dōgüp göze sürme gibi çēkseler t̄abaķa-i ķarniyyenün kalınlıķın giderüp nefʿ ēde.⁽¹⁵⁾ Ve içmekle t̄alaķ katılıķına nefʿ ēdüp ve bōgrekleri ve ķavuķı ķavī ēder. Eger bir dirhemden⁽¹⁶⁾ üç dirhem miķdāra dek içseler cimāʿa taķrīk ēdüp mizācları şovuk ve ruṭūbetlü olanlarda⁽¹⁷⁾ erlik şuyın ziyāde ēdüp maʿidelerin ve cigerlerin ıssıdup maʿidede ve cigerde sīnmeyüp⁽¹⁸⁾ kalan ruṭūbetleri idrār eyleye, çıkara. T̄abīʿatı yumışadur ve bōgrekde olan t̄aşları ufaķlar⁽¹⁹⁾ ve aķrıların sākin ēder ve ķoyu hıltlardan sidük yolların pāk ēder. Ve eger üç mişķāl [62a]⁽¹⁾ <mişķāl> miķdārın dōrt buçuķ raṭl üzüm şiresine ķatup iki aydan sonra şāf ētseler bevli⁽²⁾ idrār ēde ve istiskālululara nefʿ ēde. Ve süddelerden olan yerēķān marazını giderür ve cigerde⁽³⁾ olan marazları ve gevşēk şişleri gidere. Baʿzılar dēmişler öykene zarar ēder. İşlāķı miv̄izec⁽⁴⁾ dēdükleri devādan ki maķallinde zıķr olunur, andan bir miķdār iledür. Bu kök hāşşalarındandır eger evde⁽⁵⁾ anuñıla t̄ütsi ētseler yaşıl ʿakrebleri ķatıl eyleye. Ve eger dōgüp t̄āze sūd ile maʿcün gibi ēdüp⁽⁶⁾ uyluķlar aralarına yaķı ētseler cimāʿa taķrīk ēdüp zekerı ziyāde ķıvāma getüre. Bedeli veznince⁽⁷⁾ ķardamānādur ve daķı vecden ve ķamāmādan asārün veznince olan miķdārūñ üç paydan⁽⁸⁾ bir payı ķadardur. Baʿzılar dēmişler bedeli vecden mişli ve ķamāmādan sūdis veznidür. Baʿzılar⁽⁹⁾ dēmişler bedeli zencebīldür ve baʿzılar dēmişler belesān dāneleridür.

Ustūhūdüs: İsm-i Yünānīdür.⁽¹⁰⁾ Maʿnāsı mevķifü'l-ervāķ yaʿnī rūķları t̄urķurıcı ve hıfz ēdici devā dēmekdür.⁽¹¹⁾ T̄ürķide ķarabaş dērler. Baʿzılar dēmişler Suthādus nām cezīre ismi ile tesmiye olunmuşdur.⁽¹²⁾ Ol cezīrede çoķ olduķiçün yaz evvellerinde biter nebātdur. Çoķ yerlerde, huşuşan⁽¹³⁾ nemlü ve yaş yerlerde biter. Eyüsü vilāyet-i Rūm'dan, cezīrelerde bitmiş olandır. Yaprāķı⁽¹⁴⁾ şaʿter yaʿnī güyegü otı yaprāķı gibi otluķ gibi bir nebātdur lākin bunuñ yaprāķı uzunca⁽¹⁵⁾ ve andan kiçirekdür. Başı daķı

vardur sa' ter başı gibi ve tohumu ince ve ufağdur. Çiçeği beyāza ⁽¹⁶⁾ māyil gökçil kıızıldur. Arpa başağı gibi rengi kıızıla māyil başağı vardur. Ba'zılar ⁽¹⁷⁾ dēmişler, Hind kemmünü budur. Bu nebātuñ lezzeti dili büzüci ve incidür keskindür ⁽¹⁸⁾ ve azacuk acılığı vardur. T̄abi'atı derece-i şāniye evā' ilinde ḥārr u yābisdür. Açar ve hıltları ⁽¹⁹⁾ inceldür ve cilā eder ve bedeni taşradan ve içürüden kavī eder. Şu içinde bişürilmiş [62b] ⁽¹⁾ göğüs ağrılarına eyüdü, zūfā eyü olduğu gibi. Sevdāyı ve balgāmı ishāl eder, dāyimā anuñ ⁽²⁾ ile ishāle meşğül olsalar şar' ve mālīḥūlyā marazların giderüp eyü eyleye. Miqdār-ı şerbeti ⁽³⁾ iki dirhemden üç dirheme dekdür. Işlāḥı ketre iledür. Eger sikencübīn ile içseler işlāḥa ⁽⁴⁾ muhtāc olmaz. Gāh olur dirhem miqdārın 'asel ile ma'cūn edüp bedenden içürü ⁽⁵⁾ korlar, dimāğı ziyāde pāk eder. Ve eger dirhem miqdārın mā'-i 'asel ile içseler ziyāde ⁽⁶⁾ ḥaykırmağdan veyāḥūd urulmağdan veyāḥūd düşmekden dimāğ ırğalanmasına ⁽⁷⁾ nef' eyleye. Hāşşası kalbden ve dimāğdan sevdāyı ishāl etmekdür. Pes kalbi bu maḳūle ⁽⁸⁾ hıltlardan şāf etmekle kalbe kuvvet vērüp kalb içinde rūḥ cevherin şıḳup ⁽⁹⁾ muḥkem eder ve bedenleri çürimedden men' eder ve sidük āletlerin kavī eder. Ve eger ⁽¹⁰⁾ sikencübīn ve milḥ-i Hindī ile andan içseler ziyāde ishāl eyleye, ammā mizācları şāfrāvī ⁽¹¹⁾ olanlara elem ve iztirāb vērüp ve gönüllerin döndürüp kuşdurur ve şusuz ⁽¹²⁾ eder. Anlara işlāḥı sikencübīn iledür. Eger çiçeğinden 'asel veyāḥūd sükker ile mürebbā edüp nebātında ⁽¹³⁾ çiçeği tırdığı kadar zamān mişḳāl miqdārın isti'māl etseler ve niçe zamān böyle etseler ⁽¹⁴⁾ sevdāvī olan hıltları giderüp nefse ziyāde ferāḥ vēre ve içilen zehrlere ⁽¹⁵⁾ zararın def' eder. Ve eger andan iki cüz' ve kebere köki kabuğundan bir cüz' alup ⁽¹⁶⁾ ve 'asel ile ma'cūn edüp yēseler ma'ide şovuḳluğın giderüp ma'idede şovuḳdan olan ⁽¹⁷⁾ cemī'an marazları çıkara. Eger yalınız anı döğüp içseler dimāğ sebebi ile a'zā ⁽¹⁸⁾ ditremesini gidere. Ve eger şu ile bişürüp ıssı iken eñ yerlerine dökseler ve başdursalar ⁽¹⁹⁾ ağrılarını sākin eyleye. Ve eger sa' ter ve kerefs tohumu ile bişürseler ve anları yalınız içseler [63a] ⁽¹⁾ <içseler> veyāḥūd müşhil devā ile içseler müşhil içmeden olan bağarsuḳ ağrısını ⁽²⁾ gidere. Eger şireden altı cevārīs miqdāra bir batman usṫūḥūdūs ḳatup ⁽³⁾ şarāb etseler ol şarāb bedende olan ḡalīz hıltları ve şişmeleri ve eyegüler ⁽⁴⁾ ve siñirler ağrılarının ve ziyāde şovuḳlukları taḥlīl edüp gidere. Şar' marazı ⁽⁵⁾ olanlara daḥı bu şarābdan 'aḳırḳarḥā ve sekbīnec ile içürürler, nef' eder. Bu maḳūle ⁽⁶⁾ şarāba usṫūḥūdūs şarābı

dérler. Ba'zılar şîre yerine sirke ile éderler. ⁽⁷⁾ Uştühüdüs bedeli, ferâsiyün dedükleri devâdur ve ba'zılar eftimündür demişler. ⁽⁸⁾

İsfânâh: Türkiide ıspanak dedükleri ma'rûf sebzedir. Bostânîsi ⁽⁹⁾ olduğı gibi beyâbânîsi dahı olur. Beyâbânîsinün yaprağı bostânîsinden kiçirekdür ⁽¹⁰⁾ ve kertikleri çokdur. Şulara yakın ve yaş ve nemlü yerlerde biter. Tabî'atı derece-i ülâ ⁽¹¹⁾ âhirinde bârid-i raḥbdur. Ğayrı sebzeler gibi kıarnı şişirmez, gögse ve göğüsde ⁽¹²⁾ olan irilige eyüdür, kıarnı yumışadıcıdur. Ekşer bedenlere muvâfiḳdur, balğamluluğı ⁽¹³⁾ azdur, cilâ edici kuvveti vardır, şafrâyı kıoparur. Ma'ide şürvâsından bir miḳdâr ⁽¹⁴⁾ nefret éder, zîrâ bir miḳdâr keskinliğı ve ma'ideyi kııcıqlaması vardır. Pes evvelâ ⁽¹⁵⁾ şu ile kıaynadup ḥaşlayup şuyın döküp ba'dehu bişürüp yeyeler. Böyle ⁽¹⁶⁾ olıcaḳ arḳada kıandan olan ağırlara nef' éder ve eger yağıla cerblü étseler ⁽¹⁷⁾ göğüsde ıssıdan olan cemî'an marâzlara meşelâ şişler ve öksürük ve irilik ⁽¹⁸⁾ ve ğızâ yaḳup acıtmaḳ gibi, bu maḳûle marâzlara nef' eyleye ve sıtmalulara eyü ğızâ olur. ⁽¹⁹⁾ Ve eger çig iken yéseler boğazda ve dilçüklerde olan yangını sâkin eyleye. **[63b]** ⁽¹⁾ Ve eger bâḳlâ ile bişürüp yéseler nezlelere nef' eyleye, ḥuşuşan Mûşıl ve Bağdâd ḥalkına ziyâde nef' éder, ⁽²⁾ zîrâ mizâcları ḥarâret üzredür. Ve eger bâdem yağı ile bişürseler öksürüklü ve ıssıdan ⁽³⁾ olan sıtmaya nef' eyleye. Mizâcları şovuk olanlarda sū²-i hazmdan olan zararını ⁽⁴⁾ mirî dedükleri ma'rûf kıatık ve dârşinî ve fülful def' éder.

İstarâḫîküs: ⁽⁵⁾ İsmi Yünânîdür. Ma'nâsı eş-şebîhü bi'l-kevâkib ya'nî yıldızlara beñzer devâ demekdür. Ba'zılar yünyün ⁽⁶⁾ dëyü tesmiye éderler. Yünyün, ḥâlib demekdür. Ḥâlib, uyluḳ başına dërler. Anuñcün ta'ife-i ⁽⁷⁾ 'Arab bu nebâta ḥâlibî dërler. Zîrâ uyluḳ başında olan ağırlara nef' édüp ⁽⁸⁾ şifâ olur. Bu bir nebâtdur ki kıatı ve iriraḳ baldırı vardır. Ucında pâpâdyâ çiçegine ⁽⁹⁾ beñzer şaru çiçegi vardır. Ba'zı çiçegi benefşe reng kıızıla mâyildür. Çevresinde yapraḳları ⁽¹⁰⁾ vardır. Cümlesiyle yıldızlara müşâbihdür. Baldırı üzerinde dahı ince ve uzun ve püslü ⁽¹¹⁾ yapraḳları vardır. Tabî'atı ḥârdur, taḥlîl edicidir. Bir miḳdâr şovuducu ve kıabz ⁽¹²⁾ edici ve azacuk kıuruducu kuvveti dahı vardır. Eger yaprağıyla ma'ideye ve gözde ⁽¹³⁾ olan ıssı şişlere yaḳı étseler yangını sâkin édüp şişi indüre ve göz ⁽¹⁴⁾ taşra kııḳup tomalmasına nef' éde. Ve eger kıızıla mâyil olan çiçeginden iki dirhem ⁽¹⁵⁾ miḳdârın niçe kerre içürseler oğlancıklara 'arız olan boğaz ağırsı ve şar'a ⁽¹⁶⁾

nef eyleye. Ve eger tâzesi ile uyluĸ başına yaĸı êtseler nef êdüp Şişlerini gidere. ⁽¹⁷⁾ Kezâlik ĸurusın Şuda bişürmegile nef êder, lâkin za'f üzredür. Ba'zılar dêmiřler, ⁽¹⁸⁾ uyluĸ başında aĸrısı olan kimesne anuñ ĸiĸegini şol eliyle alup Şişi üzerine ⁽¹⁹⁾ baĸlasa fi'l-hâl zîĸ êtmesini sâkin eyleye. İbn-i Vâfid nâm şabîb ĸalaĸ [64a] ⁽¹⁾ <ĸalaĸ> êdüp dêmiř ki bu devâ ĸarřa'anna dêdükleri devâdur ki ĸarf-i ĸâfda zıkr olunur ⁽²⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Esel: Andan ĸařîr êtdükleri nebât ismidür. Mışır'da şimmâr ⁽³⁾ dêrler, Yünânca seĸünüs dêrler. Erkegi ve dişisi vardur, erkeğine kevelân dêrler. ⁽⁴⁾ İkiyi daĸı bitmezler illâ Şularda veyâĸüd Şuya ĸarîb yerde biterler. İkiyiñ daĸı ⁽⁵⁾ degirmi ve siyâh dâne yemişi olur. Ba'zısı ince ve ba'zısı ĸalıñ olur. İkiyiñ daĸı ⁽⁶⁾ mizâcları yer řovuĸından ve azacuk Şudan dönmiş ĸarâret-den terkîb olunmuşdur. ⁽⁷⁾ İnce olanıñ yemişinden üç dirhem miĸdâra degin şarâb ile içseler ĸarnı ĸabz ⁽⁸⁾ êdüp ĸoĸ ĸan aĸmasını kese ve eger ĸavrulmuş olursa te'şiri ziyâde ola. Yaprâĸıñ ⁽⁹⁾ kökden şarafa olanıyla yaĸı êtseler zehrlü cânverler řoĸmasına ve ruteylâ dêdükleri ⁽¹⁰⁾ zehrlü büyük örümcek ışırmasına nef êde. ĸalıñ olanıñ dânesi uyĸu getürür. ⁽¹¹⁾ ĸoĸ yêseler ya'nî beş dirhem miĸdâra degin yêseler bî-ĸüd êder. Keyfiyeti yaramazdur, andan ⁽¹²⁾ zarar olduĸda ĸuřmaĸıla ve 'asel ile olan gül perverdesi ile ve felâfilî ya'nî fülful ⁽¹³⁾ ile olan ma'cünlar vermegile ve sükk-i misk dêdükleri terkîb ĸoĸulatmaĸıla devâ êdeler ⁽¹⁴⁾ ve ĸammâma ĸoyalar. Bu nebâtuñ kevelân dêdükleri şınıfı döşenüp üzerine yatmaĸ bedenleri ⁽¹⁵⁾ arıĸ ve ĸurı olanlara eyüdü. Ammâ esel ki dişisidür, ĸalıñ ve ĸuvvetlü olan ⁽¹⁶⁾ bedenlere döřenmeĸe eyüdü.

İslîĸ: ĸumlarda biter bir nebâtdur. Uzun budaĸları ⁽¹⁷⁾ vardur. Renginde řaruluĸ vardur, yapraĸı circîr yapraĸına müşâbihdür. Maĸrib'de ⁽¹⁸⁾ bu nebâta librûs dêrler, Maĸrib boyacıları boyalarda isti'mâl êder. şabî'atı ĸârdur ⁽¹⁹⁾ taĸlîl êdici ve ĸıĸları bişürücüdür. şaşdan ĸölmek içinde yapraĸını bişürüp [64b] ⁽¹⁾ balĸamdan olan Şişlere yaĸı êtseler fi'l-hâl Şişini giderüp deşe, mücerredür. Ve eger bişürüp ⁽²⁾ arpa unı ile ĸarıřdurup cemre dêdükleri ĸızıl Şişe yaĸı êtseler nef eyleye. Cemre dëyi ⁽³⁾ dâne dâne ĸızılıĸdur ki bir yerde veyâĸüd řaĸıĸ olup zâhir olur, âteş ĸorı gibi ĸızıl ⁽⁴⁾ olduĸiĸün cemre dêrler. Bu nebâtuñ bir şınıfı daĸı vardur ki yapraĸları ufaĸdur ve budaĸlı baldırı ⁽⁵⁾ vardur ve siyâha mâyillerdür. Yer üzerine

döşenürler, budakları ucında benc kılıflarına ⁽⁶⁾ beñzer birbirine bingemiş çok kılıfları vardır, lâkin ol kışarak ve yumışakrağdur. İçinde ⁽⁷⁾ ziyâde ince ve siyâh tohmları vardır, barmağ kalınlığında köki vardır ki şaru ile ⁽⁸⁾ kızıla mâyildür, lezzeti ziyâde kekre ve dili acıdıdır. Bu sınıf evvelkiden ziyâde keskin ⁽⁹⁾ ve harâretlüdür, kıumlarda ve tağlarda dağı biter. Kökinden veyâhüd tohmından nısf dirhem miğdârın ⁽¹⁰⁾ içseler içerüde olan ağrıları giderüp eyü éde ve yelleri tağıda ve yel sebebi ile ⁽¹¹⁾ olan kûlence nef eyleye. Dirhem miğdârı ‘ağreb şoğmasına ve zehrlere nef éder, mücerredür. ⁽¹²⁾

Ās: Mersīn ağacıdır, ma‘rūfdur. İki nev‘dür. Biri bostānīdür ki meşhūrdur ⁽¹³⁾ lisān-ı Yūnānīde imīrsin dērler. Şām’da kıf ve anzur demekle ma‘rūfdur ya‘nī torbağ ⁽¹⁴⁾ demekdür. Ās, cemī‘an eczāsı ile bārid ve yābisdür, ziyâde kırudıdır. Ma‘a-hāzā bir miğdār ⁽¹⁵⁾ harâreti dağı vardır, huşūşan yaprağında ve kemālin bulmuş olan yemişinde ziyâdedür. Bürüdeti ⁽¹⁶⁾ ve yübüseti dağı çiçeginde ve yemişinde ve dānesinde ve kökinde ve yaprağında kıllet ile ve keşret ⁽¹⁷⁾ ile muhtelif olur ya‘nī ba‘zısında çok ba‘zısında ziyâde olur. Bostānīsīnūn eyüsi ⁽¹⁸⁾ oldur ki yaşıllığı kıoyu olup siyāha mâyil ola. Yemişinūn eger tāzesi ve eger kıurusı ⁽¹⁹⁾ kıan tükürmege ve kıavukda olan yangına eyüdü. ‘Uşāresinde dağı bu nef vardır. Ma‘ideye [65a] ⁽¹⁾ <ma‘ideye> eyüdü, ma‘ideye kıuvvet vērüp muhkem éder ve sidügi yüridür. Ve eger şarābla ⁽²⁾ kıarışdursalar ‘ağreb ve ruteylā dedükleri zehrlü, büyük örümcek ışırdüğine nef éde. ⁽³⁾ ‘Uşāresinden miğdār-ı şerbet on iki dirhem miğdāra dekdür. Bu miğdārı birkaç ⁽⁴⁾ def‘ada isti‘māl édeler. Ve eger yemişini bişürüp ıssı iken saçlara ursalar kıararda. ⁽⁵⁾ Ve eger şarāb ile bişürüp ayaklarda ve topuklarda olan kıbanlara yağı étseler giderüp ⁽⁶⁾ eyü éde. Ve eger kıavut ile gözde olan ıssı şışlere yağı étseler taħlīl édüp ⁽⁷⁾ sākin eyleye. Gāh olur anuñla gözde olan ġarba yağı éderler. Ġarb dēyü nūruñ ⁽⁸⁾ ucında veyāhūd aña yaqın yerde ıssı kıban zāhir olup anuñ ağrısından ⁽⁹⁾ göz yaşarup za‘ıf olmasına dērler. Gāh olur yemişini şıqup ve tā kıoyu ⁽¹⁰⁾ olıncaya dek bişürürler ve kıaldurup hıfz éderler, bu mağūlesine hām mersīn rubbı ⁽¹¹⁾ dērler. Rubb mağallinde beyān olunur. Eger rubbından şarāb içmezden evvel on iki dirhem ⁽¹²⁾ miğdārın içseler mağmūr étmeyüp geç ser-hoş eyleye. Ve eger mersīni şu ile bişürüp ⁽¹³⁾ ‘avrat içinde otursalar rağ-

mi ve oturağı taşra çıkmasına nef' édüp rahmden ⁽¹⁴⁾ ruṭubetler aḳmasına mānī' ola. Başda olan kepek ve çıbanları ve sivilceleri cilâ édüp ⁽¹⁵⁾ giderür ve saçlar dökülmesin men' éder ve gevşemiş olan enleri muḥkem éder. Ve eger ⁽¹⁶⁾ ufanup oñulmayan kemikler üzerine dökseler nef' eyleye. Üzerine andan kümâd ⁽¹⁷⁾ étmegile ya'nî ıssı iken ḳomağıla behaḳı cilâ éder ve ḳulaḳ içine andan ṭamlatmağıla ⁽¹⁸⁾ ḳulaḳ içinden ruṭubetler aḳmasını men' éder. Saçları ḳarartmada sâ'ir eczâsından ⁽¹⁹⁾ yaprağı ziyâdedür. 'Avratlar ince budaklarını yaḳup andan rastıḳ éderler. Ve eger ḳurı **[65b]** ⁽¹⁾ yapraḳlarını döğüp ince édüp ve üzerine şu döküp ḥâm zeytündan olan azacuk ⁽²⁾ zeyt yağıyla veyâḥûd gül yağı ve şarâb ile ḳarışdurup yaş olan çıbanlara yaḳı ⁽³⁾ étseler nef' eyleye ve sıñmeyüp ḳalan ruṭubetler aḳmasını men' eyleye. Ve içmekle eskiden ⁽⁴⁾ olan ishâli tutup keser. Ve nemle ve ḥumre dëdükleri şişlere ve çıbanlara ve ḥâyelerde ⁽⁵⁾ ıssıdan olan şişlere ve şerâya ya'nî ḳurdeşenine ve deşilmiş olan ⁽⁶⁾ ve deşilmemiş olan bevâsîr dëdükleri çıbanlara eger tâzesi ve eger ḳurusı ile marâza ⁽⁷⁾ münâsib nesne ile ışladup yaḳı étseler nef' éder. Ve eger döğülmişini ḳurulğan ⁽⁸⁾ dëdükleri çıban üzerine ekseler nef' éde ve ḳoltuklarda olan ḳoḥuyı giderür ⁽⁹⁾ ve ḳalbe ḳuvvet vërup oynamasın giderür. Ve eger rubbından veyâḥûd yaprağı 'uşâresinden ⁽¹⁰⁾ nışf vaḳıyye içseler ziyâde derlemeyi kese. Ve eger yaprağını yaḳsalar veyâḥûd yaḳmadın ⁽¹¹⁾ anı bir miḳdâr ḥâm bal mûmı ve ṭatlu zeyt ile ḳarışdursalar âteş yanığını eyü eyleye. ⁽¹²⁾ Ve yalınuz bal mûmı ile ḳurulğan dëdükleri çıbanı eyü éde. Gâh olur tâze yaprağını ⁽¹³⁾ döğüp üzerine eski şarâb veyâḥûd yağmur şuyı ḳatup ve mâ'an döğüp ba'dehu şıḳup ⁽¹⁴⁾ 'uşâresi her neye nâfi' olursa bu maḳûlesi daḥı nef' éder. Ve eger şarâb ile bişürilmiş ⁽¹⁵⁾ yaprağı ile aḳrısı olan başa yaḳı étseler sâkin eyleye. Ve eger yaprağı şuyı ile ⁽¹⁶⁾ göbek aşağasına sürseler şafrâdan olan ishâli ṭuta. Küli gözde çıkar ⁽¹⁷⁾ zafere dëdükleri nesne devâlarına girür. Zafere ve züfre, gözün ṭabaḳa-i mülteḥimesinde ⁽¹⁸⁾ tırnaḳ gibi beyâz ve ḳaticı ziyâdelikdür. Eger yaprağı şuyından rub' raṭl ki ⁽¹⁹⁾ otuz altı dirhemdür, şîr-i rûğan ile içseler muḥkem şıḳmaḳ ile ve ḳuvvet ile balğamı ishâl **[66a]** ⁽¹⁾ <ishâl> eyleye. Eger tâze yaprağın döğüp yaḳı étseler cuḥûzdan men' eyleye. Cuḥûz, ⁽²⁾ dëyü göz ṭomalup taşra çıkmasına dërler. Gâh olur mersîn ağacınıñ baldırı ⁽³⁾ üzerinde el ayasına beñzer diş diş, mantar gibi nesne zâhir olur, aña nebk ⁽⁴⁾ dërler ve Yünanca maniṭayrâ dërler, ol nesnenün ṭabî'atı mersîn ṭabî'atından ziyâde

(5) kâbızdır. Eger anı dögüp ba‘dehu yaqıup şarâb-ı ‘afş qarışdurup çörekler édüp (6) gölgede qurutsalar mersîn yaprağında ve yemişinde ne maqûle nef varsa ol (7) çöreklerde dağı ol maqûle nef ola, belki bunlarda ziyâde ola. Mersînde hoş (8) rāyiha vardır, yaprağın qoqulamaq buhârlar dimāğa çıqmağa ve dimāğ buhârı qabûl (9) etmege men‘ éder. Kezâlik dânelerinden yemek buhâr yukaru çıqmağa men‘ édüp ma‘ide fâsid (10) olup ta‘âm ma‘idede eglenmemek marazına nef éder ve ıssı ruṭubât-ı fâsideden (11) olan öksürüğe nef éder, şusuzluğu qaṭ‘ édüp qışmayı men‘ éder. Eger tâze (12) yaprağın dögüp deri şoyulduğı yere ekseler veyâhüd münāsib şıvıq nesne (13) ile üzerine sürseler şoyulmasına mâni‘ ola. Ve eger sirke ile qarışdurup başa (14) ursalar burundan aqan qanı tuta. Ve eger mersîni çügündür şuyı ile bişürseler başda (15) igne başı gibi olan ufağ sivilcileri giderüp pāk eyleye. Ve eger yaprağını (16) dögüp bākla şuyı ile ma‘cün étsele ya‘nî yoğursalar yüzde olan lekeyi giderüp (17) pāk eyleye. Dânesi göğüs perdelerin qazıyup incitdüğinden ğayrı andan hâşıl (18) olan ğızâ yaramazdur ve azdur. Ve eger qurı yaprağın dögüp sıyrılmış olan (19) yere ekseler nef éde. Ve eger anuñıla yerinden ırqalanmış olan kemige yağı étsele nef [éde]. [66b] (1) Veşy, kemik veyâhüd bir ‘uzv azacuk yerinden ırqalanmasına dërler ki tamâm yerinden çıqmaya, (2) ammâ eger yerinden tamâm çıqmış olursa aña hal‘ dërler. Ve eger dânesiyle yağı éderlerse (3) veşyden olan ağıryı ziyâde sâkin éde. Dânesinün hâm olanı saqları (4) tıttup dökülmeden men‘ etmede ziyâde nef vardır. Ve eger ‘avratlar dânesiyle kendülere (5) tütsi étsele hayz qanı çok aqmağa nef eyleye. Kezâlik şu ile bişürüp buhârına tırsa (6) nef éde. Gâh olur mersînün tâze ve yumışaq budakların yaprağıyla ve dânesiyle (7) alup ince olıncaya dek dögerler ve ba‘dehu şıqıup şuyından on batman miqdâra (8) üç kâvüs ya‘nî şaqsı miqdârı şîre qatup üç paydan bir pay qalınca bişürürler. (9) Bu maqûle şarâbı başda şulu olan çıbanlara ve sivilcilere ve diş etleri gevşemesine (10) ve qulağ tözinde olan şişe ve qulaqlar aqmasına nâfi‘dür. Ba‘zılar dağı qurı (11) dânesinden alup dögerler ve dögülmüşinden bir keyl ya‘nî bucuq raṭl miqdâra üç keyl (12) eski şarâb qatup birkaç gün tırdıqdan şoñra şıqıup şâf éderler ve hıfz éderler. (13) Pes bu maqûle şarâbı muqaddemâ zıkr olunan nefleri vërür, lâkin za‘fıla éder. Mersîn (14) hâşşalarındandır ki eger bostânîsinün yaş aqacından yüzük édüp uyluğı başı ağıryan (15) kimesne, ağırı olan tarafda küçük barmaqına taqınsa ağıryı sâ-

kin eyleye. Ammâ yabân ⁽¹⁶⁾ mersîni ki aña Yünânîde mersîsâ ağribâ dërler ve Fârisîde müred-i isferem dërler, ⁽¹⁷⁾ anuñ yaprağı bostânî yaprağından yaşsırağdur ve ucu temren gibi sivridür ve yaprakları ⁽¹⁸⁾ ortasında degirmi yemişî vardır ve budakları bir kökten çıkar ve çoğdur ve kıtıdur, ⁽¹⁹⁾ gücile ezilür ve düz yerlerde bitmez, ziyâde kıbz edicidir. Eger yemişinden veyâhüd [67a] ⁽¹⁾ <veyâhüd> yaprağından şarâb ile döğüp vaqıyye mikdârın içseler kıvukda olan ⁽²⁾ taşları ufaqlaya ve yerekân marazını ve ruṭubât çoğluğundan olan sidük ⁽³⁾ tamlamasını giderüp eyü ede ve ṭabî'atı pekişdürüp kıbz ede ve südi keser. Ba'zılar ⁽⁴⁾ demişler tâze ve ter budaklarından 'avrat yese südini getirüp aqıda. Āsdan iki ⁽⁵⁾ şınıfın dahı çok kıoqlamak dimâğa zarar eder, işlahı süsen ve benefşe iledür. ⁽⁶⁾

İsyüs: İsm-i Yünânîdür. Ma'nası gevşek demekdür. Murâd, beyân olunacak ⁽⁷⁾ devâdur. Birkaç ismi vardır, her biri maḥallinde gelür. Ma'lûm ola ki deryâ kenârlarında ⁽⁸⁾ az olur ki yeyni ve yumışak, irilü ve ufaqlı taşlar bulunur ki üzerlerinde deryâdan ⁽⁹⁾ kıalkın nemden ve deryâ çevresinde olan eczâ-yı arzıyye ya'nî toz toprağdan ⁽¹⁰⁾ cem' olup güneş anı kıurı eder ve ol nesne kılıl dedükleri nesneye ve nüşâdıra ⁽¹¹⁾ beñzer beyâz bir nesnedür. Ol taşta ve üzerinde olan nesneye ma'an ṭâyife-i Yünân ⁽¹²⁾ isyüs dërler. Ve yalınuz üzerinde ḥaşıl olan beyâz nesneye zehr-i isyüs ⁽¹³⁾ dërler. İsyüs eyüsi budur ki beyâz ve pâk olup nesne kıarışmış olmaya ve dadılsa ⁽¹⁴⁾ dili incide. Bunuñ taşından kıuvveti ziyâdedür. Bu bulunmadukda taşından ⁽¹⁵⁾ isti'mâl edeler. Taşınıñ eyüsi oldur ki gevşek olup tîz ufaqlana ve içinde ⁽¹⁶⁾ <ve içinde> taş içine batup gider şaru tamarları ola. Zehri variken 'alâ-küllî ḥâl ⁽¹⁷⁾ taşu anuñ yerine taqđim etmeyeler ya'nî isti'mâl etmeyeler. Kıuvvetleri ḥârr u yâbisdür, çürüdicidir. ⁽¹⁸⁾ Zehresinüñ ḥarâret ve yübüseti derece-i şâlîseye erişür ve taşınıñ aşâğarağdur. ⁽¹⁹⁾ Eger taşını şamğ-ı buṭm ve zift ile kıarışdurup ḥanâzîr dedükleri çıbanlara ursalar [67b] ⁽¹⁾ taḥlîl eyleye. Zehresi eski ve kıurı ve oñulması güç olan çıbanları eyü etmege ve ortası ⁽²⁾ yüksek olup yanları yapışmış olan çıbanlarda zâ'id olan etleri kıoparmağa ⁽³⁾ maḥşüşdur. Ve eger 'asel ile kıarışdursalar çıbanları pâk eyleye. Ve kıirüṭî dedükleri merhem ⁽⁴⁾ ile tağılır maḥûlesi olan çıbanlar tağılmasına mâni' olur. Ve bâklâ otı ile ⁽⁵⁾ yağı etmeke niḳrise nef' eder. Ve sirke ile ezüp şol yana ve göbekden aşâğa ⁽⁶⁾ kıarna sürmegile talağ ve bögrekler şışine nef'

eder. Ve eger ‘asel ile qarışdurup ⁽⁷⁾ denk miqdârından nıfş dirheme dek miqdârın yutsalar öykende olan çibana ⁽⁸⁾ nef eyleye. Gâh olur bu taşu kıazup içinde çukur edüp nişris olan kimesne ayağını ⁽⁹⁾ içine koyup nef bulur. Ve eger zehresini büyük ve semiz olan kimesneler bedenleri üzerine ⁽¹⁰⁾ ekseler, bedenlerin arık eyleye. Gâh olur zehresini ve taşını dahı kılîmyâyı yudukları ⁽¹¹⁾ gibi yurlar, lañif olup keskinligi az olur ve gözlere cilâ için eyü olur, tecrîbe ⁽¹²⁾ olunmuşdur ki zehresi dilçüklerden ağan kıanı keser ve sürme gibi göze çekmegile göze kıuvvet ⁽¹³⁾ vürür ve beyâzı giderür.

İsfidâc: Türkide üstübeç dedükleridür. Üstübeç ⁽¹⁴⁾ dëyü ıtlâk olunduğda murâd, kıurşundan êtdükleri olur. Gâh olur bir güne alçuya ⁽¹⁵⁾ dahı isfidâc dërler. Ve İşfihân ve anuñ nâhiyelerinden bir güne beyâz toprak getürürler, ⁽¹⁶⁾ oğlancıklar anuñla yazarlar ve esbâbdan yağlu nişânları anuñla kıoparurlar. Bu maķûle ⁽¹⁷⁾ toprağâ dahı isfidâc dërler ammâ bu maķâmda murâd degüldür illâ kıurşundan olan ⁽¹⁸⁾ isfidâcdur. Lafz-ı isfidâc, Fârisî isfidâbdan ta’rîb olunmuşdur ya’nî aķ şü ⁽¹⁹⁾ demekdür. Kıurşunu yakmağıla ve yakmaķsız dahı çıkânılır. Tabî‘atı derece-i şâniyede bârid-i yâbisdür [68a] ⁽¹⁾ <yâbisdür> ve yübüseti ziyâdedür. İsfidâc êtmenüñ şân‘atı budur ki ziyâde keskin ⁽²⁾ ve yavuz sirkeyi bir tağar içine kıoyalar ve üzerine seyrek haşîrden bir pâre kıoyalar ⁽³⁾ ve haşîr üzerine beyâz kıurşun ki kıalay dedükleridür, andan kerpiç veyâhüd ⁽⁴⁾ tahta gibi edüp kıoyalar ve yumısaķ ve sık nesne ile muhkem örteler ki aşlâ ⁽⁵⁾ buhâr taşra çıkmaya. Böyle kıoyalar niçe gün tura. Sirke buhârından kıurşun eriyüp ⁽⁶⁾ haşîrden geçüp sirke içine döküldükden şoñra sirkeden çıkâralar ve âher ⁽⁷⁾ kıap içine kıoyup güneşde kıurudalar. Kıuruyıcaķ ögüdüp elekden geçüreler, ⁽⁸⁾ evvel ögüdülp elekden geçürilen şoñra olandan yegdür, gözler ‘ilâcında ⁽⁹⁾ isti‘mâl olunan oldur ve şoñra olan merhemlerde isti‘mâl olunur. Ba‘zılar ⁽¹⁰⁾ dahı sirkeden çıkarmayup sirkesi ile çörek çörek edüp kıurudur. ⁽¹¹⁾ İsfidâc êtmeķ zamânlarınuñ eñ eyüsi yaz eyyâmıdır. Ol zamânlarda olan ⁽¹²⁾ kıuvvetlü ve pâk olur. Göz devâları için yunmadın isti‘mâl olunmaz. Yumağıla ⁽¹³⁾ sirkeden olan keskinlik gider. Gâh olur kıurşunu yavaş âteş ile yakarlar ⁽¹⁴⁾ isfidâc olur. Bu maķûlesi yunmadın isti‘mâl olunmaz. Bu maķûlesinde şovuducu ⁽¹⁵⁾ ve südde edici ve tamarlar ağızların pekidici kıuvvet olur ve ziyâde ve yaramaz etleri ⁽¹⁶⁾ âsân kıoparur. Ve eger et bitürici merhemlere kıatsalar yaraları ve

çıbanları ⁽¹⁷⁾ oñuldur ve hayvânların gözlerinde ağrılardan sonra hâşıl olan beyâzı kıparup ⁽¹⁸⁾ giderür. Ve eger benefşe yağı ile âteş yakduğı yere sürseler nef eder ve oñuldur, ⁽¹⁹⁾ yanmış olan yer, beyâz kılmağa mâni' olur. Ve eger sirke ile ezüp alın **[68b]** ⁽¹⁾ üzerine sürseler, huşuşan gül yağı ile olursa baş ağrısına nef eyleye. Ve eger anuñla ⁽²⁾ ıssı ve yaş olan şişe yağı etseler nef eyleye. Ve eger birkaç kerre anı yuyup ⁽³⁾ ve gül şuyı içürüp ıssı güneşde kırudup göze sürme gibi çekseler ıssıdan ⁽⁴⁾ olan göz ağrısına ve şişine nef eyleye. Ve eger avrat südi veyâhüd ⁽⁵⁾ yumurda ağı ile ince ezüp ağrısı olan göze tamlatsalar nef eyleye. Ve eger dilkü ⁽⁶⁾ üzümü şuyı veyâhüd aña beñzer ba'zı râdi'ât ya'nî mâdde cezb etmeyüp ⁽⁷⁾ yerinde turgurucu olan nesne ile ezseler ıssı şu ve âteş yakduğına ve şafrâdan ⁽⁸⁾ olan şişe ve çıbana nef eyleye ve sâ'ir ıssı şişlere dağı nef ede. İsfidâc, ⁽⁹⁾ zehrdür, keyfiyeti ya'nî bürüdeti ve yübüseti sebebi ile kıtl etmez belki südde etmegile ⁽¹⁰⁾ ve kendüde âher hâşşa ile kıtl eder. İçmesinden evvelâ ağırlık ki ma'ide aşâğasında ⁽¹¹⁾ tıyılır, ol 'arız olur ve iştihâ-yı t'âm sâkıt olur, ba'dehu öksürük ⁽¹²⁾ ve inçkırık ve dil kırumak 'arız olur ve dimâğda şovukluk tıyılır ve dili ⁽¹³⁾ ve diş etleri ağarur ve düziye degül dërler <dërler>. Ve hasta olup ⁽¹⁴⁾ kehel olur, ba'dehu a'zâsı gevşer ve bî-hüd olup boğaz ağrısı ve şişi 'arız ⁽¹⁵⁾ olup vefât eder. Bêş dirhem miqdârı bu ahvâli eder. 'Îlâc budur ki evvelâ ⁽¹⁶⁾ ıssı etmek içinden ve kıbı şoyulmuş sîsâm müselleş ile vèreler, ba'dehu encîr ⁽¹⁷⁾ ve ebe gümeçi ile bişürilmiş mâ'-i 'asel içüreler ve ziyâde muhkem kışdurular. Kezâlik ⁽¹⁸⁾ aşma çubuğı küli veyâhüd uqhuvân ya'nî inek pâpâdyası veyâhüd âsmânî süsen ⁽¹⁹⁾ çiçeği ile ve şeftâlü çekirdeğinin içi ki süsen yağınuñ bişürilmiş ile veyâhüd **[69a]** ⁽¹⁾ <veyâhüd> iccâş şamğınuñ şarâbıyla veyâhüd kıvağ ağacınıñ ruñubeti ya'nî şamğı ile ⁽²⁾ ıssı şu ile kışdurular. Mümkün olduğı kıadar kışmak ile ma'ideyi andan pâk ⁽³⁾ edeler. Bu ma'ûleler mâ'-i 'asel ile ma'hmûde südinden ve şâfesyâ dedükleri nebât ⁽⁴⁾ uşâresinden içmekle dağı nef görürler ve bunlar ile huqne etmekle dağı nef görürler. ⁽⁵⁾ Ba'dehu kerefs tohmı ve anîsün ve râziyâne ve afsentîn bişürilmişinden içüreler ⁽⁶⁾ ve 'asel yédürüp eyü olmağa yüz tıtduğda ham-mâma kıoyalar. İsfidâc bedeli ⁽⁷⁾ kıurşun poğı veyâhüd yakılmış kıurşundur, sirke ile.

Üsrünc: Türkide ⁽⁸⁾ sülügen dedükleridür ki qurşunu ziyâde muhkem yaqmağıla andan hâşıl olur. Kezâlik ⁽⁹⁾ isfidâci yaqsalar üsrünc olur. İsfidâcdan yaqıp etmesinüñ şan'atı budur ki ⁽¹⁰⁾ isfidâci alup muhkem ince döğüp ba'dehu derin çancıra içine qoyup üzerine ⁽¹¹⁾ bir miqdâr tuz bıraqalar ve çancırayı âteş qorı üzerine qoyalar, içinde olan ⁽¹²⁾ isfidâci bir ağaç pâresiyle qarışduralar tâ kızıl ola. Bu maqûle sülügen, ⁽¹³⁾ isfidâcdan letâfeti ziyâdedür. Qurşunu yaqıp etmesinüñ tarîkı taqvîl olmamaq ⁽¹⁴⁾ içün tercüme olunması terk olundu. İki tarîk ile dağı hâşıl olanuñ tabi'atları ⁽¹⁵⁾ bârid-i yâbisdür. Bürüdeti isfidâcdan az ve yübüseti ziyâdedür. Eger zeyt yağı ⁽¹⁶⁾ veyâhüd gül yağı ile andan merhem edüp yaralara ursalar oñuldup şişmelerini ⁽¹⁷⁾ men' eyleye ve çıbanları pāk edüp yaramaz qoşusını gidere ve etlerin bitüre. Ve eger ⁽¹⁸⁾ iç yağı veyâhüd lisânü'l-ħamel dedükleri nebât ve anuñla ħuqne etseler bağarsuqlarda ⁽¹⁹⁾ olan çıbanlara nef' eyleye. Üsrünc, zehr-i kâtildür. İlâci isfidâcdâ zıkr olunduğı [69b] ⁽¹⁾ gibidür.

İsfenc: Süngerdür. Bağdâd'da 'avâmmu'n-nâs süngere ğayme dërler. ⁽²⁾ Ba'zılar ğalağ edüp demişler ki rûhı vardur ammâ bu kelâm ğalağdur. Şaħîh budur ki ⁽³⁾ sâ'ir nebâtât gibi taş üzerinde hâşıl olur, şol vechile ki evvelâ taş üzerinde ⁽⁴⁾ lîfe beñzer ince pâreler zâhir olup her pâre çevresinde inceçük deriye ⁽⁵⁾ beñzer nesneleri olur, ba'dehu giderek birbirine yapışup sünger olur. Ve eger ⁽⁶⁾ sünger olduqdan soñra taş üzerinden alınmayup çok çursa taş gibi olup ⁽⁷⁾ qatılanur. İki dürlüdü: Birisinüñ delikleri ince ve kendüsi qalıñ olur, aña erkegi ⁽⁸⁾ dërler. Ve biri dağı delikleri yaşşı ve seyrek ve gevşek olur, aña dişisi dërler. ⁽⁹⁾ Derece-i ülâda ħarr ve derece-i şâniyede yâbisdür. Bir miqdâr taħlîl eder, quruducı ⁽¹⁰⁾ qıvveti vardur. Eyüsi tâzerekidür. Bir yer kesilmekden veyâhüd yarılmağdan 'arız ⁽¹¹⁾ olan qan aqmasını tutup nef' eder, ħuşuşan tâze qurusından alup qafir-ı Yehüd ⁽¹²⁾ veyâhüd zift içine taldurup ısı iken üzerine ursalar qanı ziyâde men' eyleye. ⁽¹³⁾ Sünger, sâ'ir bez pâreleri gibi yaşluğı gidermesi olduğından ğayrı tabi'atı ⁽¹⁴⁾ cezbi ya'nî içerüden yaşluğı çekmesi vardur. Süngerün eskisi ve qullanmışı bu ⁽¹⁵⁾ menâfi'de za'ifdür. Ve eger bişürilmişin 'asel ile eskiden olan çıbanlara ursalar ⁽¹⁶⁾ etlerin bitüre, ğâh olur yalıñuz şu ile bişürüp ururlar. Ve eger tâzesinden ⁽¹⁷⁾ yalıñuz veyâhüd penbe veyâhüd kettân ile şarsalar qatılanmış olan büyük ⁽¹⁸⁾ şişleri ve pekinmiş olan tamarlar ağırların açar

ve eger kıru iken eskiden ⁽¹⁹⁾ olan çıbanlar üzerine kıosalar kıuruda. Cirmi ile çıbana degmezse dağı kıru [70a] ⁽¹⁾ <kıru> éder. Eger süngerı yaqsalar gözde kıru ağıri için eyü olup gözleri ⁽²⁾ ziyâde cilâ éde. Ve eger yaqılmışını yaykasalar göze nef'i ziyâde ola. Gâh olur ⁽³⁾ dişisinün tâzesin alup ve üzerine şu serpüp yaz eyyâmında güneşe kıorlar ⁽⁴⁾ ve döndürüp niçe kerre böyle kıurudurlar, beyâz olur. Ve eger deryâ şuyı ve eger ⁽⁵⁾ deryâ şuyı bulunmazsa gül şuyı ile serpüp gece ile ay aydınına kıoyup ⁽⁶⁾ döndürüp niçe kerre böyle étseler beyâz ola. Beyâzı zînet içündür, ğayrı degüldür. ⁽⁷⁾

İsrâr: Mağrib 'Arabları ışılahları üzre ism-i 'Arabîdür. Ağaç gibi ⁽⁸⁾ bir nebât ismidür. Deryâ kenârlarında ıssı şular çıkduğı balçıklarda, huşuşan ⁽⁹⁾ Kıulzüm Deryâsı kenârında, Hicâz'a kıarib yerlerde, Cidde sâhilinde dağı olur. ⁽¹⁰⁾ Evvel bitüp zâhir olduğda hayyü'l-âlem dedükleri nebâta beñzer bir dâne budağ ⁽¹¹⁾ olup arşun kıadar uzar. İssı balçık içinde yere girmiş ince köki olur. ⁽¹²⁾ Şu yüzine kıarşu olduğda mersine beñzer yaprağı ve çiçeği olur ve fınduk ⁽¹³⁾ kıadar uzunca ve püslü yemişi olur, lezzeti azacuk tatsuzdur. Yemişinden azacuk ⁽¹⁴⁾ yéseler baş çeğzindürür. Ve eger çok yéseler bî-hüd éder. Bu ağacın kıoyu şamğı ⁽¹⁵⁾ vardur, kıru olıcağ kıuvveti günlük gibi olur. Bir miqdâr ruḡbet-i fazliyyesi ⁽¹⁶⁾ vardur lâkin harâreti günlükden za'ıfdür. Yemişininün kıuvveti birkaç dürlü ⁽¹⁷⁾ nesneden terkib olunmuşdur. Ṭabî'atı ıssıdıdır. Anuñıla dişlere tütsi étmekle ⁽¹⁸⁾ ve üzerine kıomağıla dişler ağırsına nef'i tecribe olunmuşdur. Ve cimâ'a bir vechile tahrik ⁽¹⁹⁾ éderler ki ışırırb vérür, bu huşuş için mizâcı ıssı olan kimesne [70b] ⁽¹⁾ tâze süd ile ve mizâcı şovuk olan kimesne şarâb ile içe. Bir dirhemden mişkâl ⁽²⁾ miqdâra dek isti'mâl oluna.

Üsrüb: Fârisî sürb lafzından ta'rib ⁽³⁾ olunmuşdur. Siyâh kıurşun ismidür nitekim harf-i râda zıkr olunur ⁽⁴⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

İsfüst: Fârisî süpüst lafzından ta'rib olunmuşdur. Yonca ⁽⁵⁾ dedükleri otluğdur nitekim harf-i râda raḡbe dëyü zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁶⁾

Esed: Arslan dedükleri ma'ruf yırtıcı hayvândur. Arslan kıuvvetde ⁽⁷⁾ ve tutmağda sâ'ir yırtıcı hayvânlardan ziyâdedür. Ba'zısı şaru olur, aña beledî ⁽⁸⁾ dërler ve siyâh olur, aña yabânî dërler. Ve ba'zısı beyâz ve siyâha mâyil ⁽⁹⁾ olur aña cebelî ve Türkî dërler, bu sınıf büyük olur. Hind arslanı sâyirinden

(10) küçük olur ammā ziyāde yügrük ve keskin ve şüretde güzel olur, şaru (11) ve siyāh birbirine karşı mevc mevc alacatur. Arslanuñ cümlesinde ziyāde (12) hārāret ve yübüset vardır. Dêrler ki arslan dāyimā sıtmaludur. Arslanuñ (13) iç yağı cimā^ca kuvvet vērür, boş böğürlere ve göbekten aşağı ve uyluklarda (14) yumışağ yerlere ve uyluklara ve hāyelere ve zekere ve oturağa sürseler cimā^ca (15) tahrik edüp kuvvet vère. Ve eger ısırgan tohumunuñ yağı ile ezüp alısdurup (16) zekere sürseler ziyāde harekete getüre. Ve eger anuñıla yüzde olan lekeye sürseler (17) lekeyi gidere. Ödi, gözleri keskin eder, sürme gibi çekmegile. Ammā arslan (18) eti yaramazdur, güç hazm olur. Mizācı ıssı olan kimesne andan yese sıtmalu (19) ola. Ammā etin dāyimā yeyen kimesne bahadır olur. Arslan hāşşalarındandır ki [71a] (1) <hāşşalarındandır ki> hāyız olan ‘avratı incitmez. Timsāh dedükleri şu hayvānı (2) arslan āvāzın eşitse geberür. Ve arslan hūrūslar āvāzından korçar, (3) huşūşan beyāz ve çatal ibiklü hūrūs āvāzından ziyāde korçar ve hūrūsü (4) görse dağı andan korçar. Ve eger bir kimesne bedenini arslanuñ iç yağıyla yağlasa (5) cemī^can yırtıcı hayvānlar andan kaçalar, kezālik ödi ile yağlasa dağı böyledür. (6) Eger bir kimesne arslanuñ iki gözleri arasında olan yağ ile yüzini yağlasa (7) halk içinde heybetlü ve hürmetlü olup yanlarında murādı hāşıl ola. Eger bağı (8) olup cimā^ca kâdir olmayan kimesne erkek arslanuñ ödinden denk miqdārın (9) rufūdān yumurda ile ay henüz yeñi olduğda içse bağı şeşile. Ve eger arslan (10) derisinden bir pāreyi kılları ile alup henüz bāliğ olmayup şar^c marazı (11) olan oğlanuñ boynına aşakosalar eyü ede. Ve eger kılları ile tütsi (12) etseler hummā-yı yevm dedükleri sıtmayı gidere. Arslan derisi üzerine oturmak (13) bevāsīr dedükleri çibanlara ve niķrise nef^c eder. Arslanuñ alnı derisini götüren (14) kimesne halka şīrīn görünüp hürmetlü olur. Ve eger derisi ve kılları (15) ile tütsi etseler yırtıcı cānverler kaçalar. Ve eger derisinden bir pāreyi geyesiler (16) içine kosalar güvelenmeye ve eger varısa katl eyleye. Ve eger bir kimesneye arslan (17) tersinden dirhem miqdārın şarāb içinde içürseler min-ba^d şarābı sevmeye. (18)

İsfeyüs: İsm-i Yūnānīdür. Bezr-i kaçūnā dedükleri ma^crūf ufağ tohumdur ki (19) harf-i bāda zikr olunur inşā^callāhu te^cālā.

İsfend-i sifid: İsm-i Fārisīdür. [71b] (1) Ağ hardal ve ağ hūruf dedükleri nebāta dêrler ki harflerinde zikr olunurlar inşā^callāhu (2) te^cālā.

Esedü'l-'ades: Mercimek arslanı demekdür. Murâd, mercimek arasında biter ⁽³⁾ bir nebâtdur ki mercimegi oñdurmaz, anuñçün bu nebâta hânıku'l-kürsinne ya'nî burçağ ⁽⁴⁾ boğucu dağı dërler. Diyâr-ı Mısr'da bu nebâta hâlük dërler. Zîrâ nebâtâtdan ⁽⁵⁾ her neye ki yakın ola, fesâda vërüp helâk eder. Bu nebât çarâşîşden bir ⁽⁶⁾ nev'dür. Çarâşîş maħallinde beyân olunur. Mercimek nebâtına beñzer kızıla mâyl olup ⁽⁷⁾ uzunluğı bir çarış veyâ dağı ziyâde budağdur. Püslü ve yelmeşikli yaprağı ⁽⁸⁾ vardır. Şaruya mâyl ağ çiçeği vardır. Tabî'atı derece-i şâlişede bârid-i yâbisdür, ⁽⁹⁾ kuruducudur. Tâzesini şu ile haşlayup yerler. Eger et bişerken bile çosalar ⁽¹⁰⁾ eti tîz bişüre. Semiz olan kimesneler dâyimâ andan yëseler arıqladup zarar ⁽¹¹⁾ etmeye. Arıqlamak için eger çig ve eger bişmiş yënür.

İşkîl: ⁽¹²⁾ İsm-i Yünânîdür. Ağa şoğanınuñ ismidür ki başalü'l-fâr ya'nî sıçan şoğanı ve başal-i ⁽¹³⁾ 'unşul ve yalıñuz 'unşul dağı dërler. Harf-i 'aynda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹⁴⁾

Esedü'l-arz: Yer arslanı demekdür. Murâd, keler envâ'ından hırbâ dedükleridür ki ⁽¹⁵⁾ harf-i hâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Ve bir güne nebâta dağı esedü'l-arz dërler. ⁽¹⁶⁾ Ol nebâta lisân-ı 'Arabda işhîş dërler, ol nebâtuñ siyâh olan sınıfına ⁽¹⁷⁾ böyle dërler. Bu nebâta Mağrib'de vaħîd dërler ya'nî yalıñuz demekdür. Vaħîd ve arslan ⁽¹⁸⁾ dëyi tesmiye etmek anuñçündür ki sâ'ir nebâtâtdan yanında her ne ki olursa anı fesâda ⁽¹⁹⁾ vërüp bitmez, kendüsi yalıñuz kalur. İşhîş gerü bu bâbda 'an-çarîb zıkr olunur. [72a] ⁽¹⁾ <olunur.> Ba'zılar ğalağ edüp mâzeryündür demişler.

Uşak: İsm-i Fârisîdür. Ta'rib ⁽²⁾ olunup uşec ve veşğ dërler. Lisân-ı 'Arab üzre lizâku'z-zehab dërler. Ba'zılar ⁽³⁾ ğalağ edüp çarâşîş şamğıdur demişler, ammâ bu kelâm ğalağdur. Lisân-ı Yünânîde ⁽⁴⁾ uşaka, amünyâkin dërler. Uşak, çoğru biter bir küçük ağaç şamğıdur ve bu ağaç ⁽⁵⁾ şol diyârda çok biter ki bürüdeti harâretinden ziyâde ola. Meşelâ Şâm ve Diyâr-ı Rabî'a ⁽⁶⁾ gibi. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr ve derece-i ülâda yâbisdür. Eyüsi oldur ki şâf ⁽⁷⁾ ve beyâz olup içinde taş ve ağaç ve ğayrı nesne çarışık olmayup pâreleri ⁽⁸⁾ büyük ve muhkem olup râyihası cünd-i bîdester râyihası gibi olup lezzeti acı ola. Uşakda ⁽⁹⁾ ziyâde yumşadıcı kuvvet vardır, mâddeleri çeküp götürücü ve ıssıdıdır. Yağı etmekle ⁽¹⁰⁾ mefâşılada olan katılıkları yumşadup taħlîl eder, huşuşan 'asel ve zift ⁽¹¹⁾ ile olursa ziyâde nef' eder ve

eger mişkāl mişkâdın sirke ile içeler talaķı ⁽¹²⁾ giderüp şifâ ola. Kezâlik ‘asel ile qarışdurup koyu iken yutsalar nef^c ⁽¹³⁾ eyleye. Eger hanâzîr dedükleri çibanlara ursalar taħlîl edüp indüre, içmesi ⁽¹⁴⁾ daħı hanâzîre nâfî‘dür. Ve eger arpa şuyı ile qarışdurup içseler rebv marâzına ⁽¹⁵⁾ ve toğrulmayınca gücile nefes almaķ marâzına ve şar^c marâzına nef^c eyleye. Ve göğüsde ⁽¹⁶⁾ olan fâsid yaşluķları pāk eyleye ve bevli idrâr eder. Ve eger ziyâde içerlerse ⁽¹⁷⁾ ķan işedür. Ve gözün tabaķa-i ķarniyyesi içine batmış olan çibanlar ki Yünânîde ⁽¹⁸⁾ anlara lûķümâ derler, ol çibanları giderüp pāk eder. Ve göz kapaķlarınınuñ taşrasında ⁽¹⁹⁾ olan iriligi giderüp yumışadur. Ve eger ķatılıķları olan talaķ ve ciger [72b] ⁽¹⁾ üzerine sirke ile sürseler ķatılıķları taħlîl eyleye. Ve eger sirke ve kıızıl büre ve hınnâ ⁽²⁾ yağıyla qarışdurup sürünseler imtilâdan olan mecâlsızlık ve ‘ırķu’n-nesâ ⁽³⁾ marâzına nef^c eyleye ve çürük eti giderüp tâze et bitürür. Ve eger ishâl için ⁽⁴⁾ olan devâlara qarışdursalar tabî‘ata ve kuvvetlere yardım etmekle müshil olan ⁽⁵⁾ devâlar zararını def eyleye. Ve andan içmekle ğalîz ve koyu olan balĝamı ishâl eder. ⁽⁶⁾ Ve daħı andan içüp ve anuñıla ķarın üzerine yaķı etseler ķarında olan ⁽⁷⁾ şarı şuları ishâl ile çıkara. Ve uşaqdan çıkan şâfî ve beyâz süd ile ⁽⁸⁾ göze çekmegile gözlerde olan yaşluķları kırudup göz gicigi ve gicişmeyi giderür. ⁽⁹⁾ Ve ķarında ħabbü’l-ķar^c ya’nî kabaķ çekirdegi dedükleri ķurdları kırup taşra ider ⁽¹⁰⁾ ve fâsid ruṭubetleri kırudur. Nişf mişkâlden bir mişkāl mişkâra degin bir gece müşelleş ⁽¹¹⁾ içinde yaturup balĝamdan uyluķ başları ve boş böğürlerde olan aĝrılar için ⁽¹²⁾ içürürler. Gerek yalınuz ve gerek ĝayrı münâsib devâ ile içseler ziyâde nef^c ede. ⁽¹³⁾ Ammâ ma‘ide ve böğreklere zarar eder. Pes lâzımdur ki azacuk isti‘mâl edeler, ma‘ideye ⁽¹⁴⁾ olan zararını anîsün def eder. Ve böğreklere olan zararın zūfâ def eder. ⁽¹⁵⁾ Göze çekmegile gözde olan beyâzı giderüp cilâ eder. Ve sevdâ ve balĝamdan ⁽¹⁶⁾ boĝazda olan ğalîz şişleri ve aĝruları anuñıla ĝarĝara etmekle ve üzerine ⁽¹⁷⁾ sürmegile ve ıslâh edüp ħazer ile içmegile nef^c eder. Ve ķarında olan oĝlanı ⁽¹⁸⁾ eger diri ve eger meyyit olursa andan içmegile ve götürünmegile taşra ider. Amma götürmegile ⁽¹⁹⁾ te’şîri za‘îfdür. Ve eger sirke ile ħâyelerde olan ķatılıķlara sürseler yumışada. [73a] ⁽¹⁾ <yumışada> Ve eger şarâb ile ezüp göz kapaĝında arpacık dedükleri ķatılıĝa ⁽²⁾ sürseler nef^c eyleye. Kezâlik sâ‘ir ķatılıķlara ve ziyâdeliķlara nef^c eder. Ve eger şu ile ⁽³⁾ ezüp anuñıla ĝarĝara etseler dimâĝdan çok balĝamlar eridüp taħlîl eyleye. Ve andan ⁽⁴⁾ içmekle ħader ya’nî

uyuşmak ve falic ya'nî puluç marazına ve arka ağrısına nef^c (5) édüp yelleri giderür. Bedeli arı kıovanlarınıñ kiri ve mişli cāvşir (6) ve sekbinecdür.

Uşturgâz: İsm-i Fârisîdür. Ma'nası deve dikenî demekdür. (7) Hōrāsān ve Naḥcivān ve Müşil tağlarında ve Āderbaycān'da biter dikenli bir nebātün (8) kökidür. Eyüsi Hōrāsānîdür. Anuñ daḥı eyüsi oldur ki pāk ve ḥafif olup (9) şaruluğı ve kıarası olmayup lezzetinde acılığı az ve boğumları az ve cirmi i'tidāl (10) üzre olup lezzetinde bir mişdār dili acıdur keskinlik ve dadsızlık ola. (11) Encüdān köki ve ğayrı kökler daḥı kıarışdurup ḥile édüp uşturgâzdur dērler. (12) Ṭabî'atı derece-i sālîşede ḥārr u yābisdür. Ma'ideyi incidüp yakması ile gönli bulandırur (13) ve kıuşdurur. Çok isti'māl edicek ṭā'ama iştiḥā vērür ve ḥazm êtdürür. Andan (14) yēyen kimesne niçe zamāndan şoñra gegirdükda rāyiḥası kııkduğı ğeç ḥazm olduğıün (15) degüldür belki anuñcündür ki kıuvveti ma'idenün cirmine girüp şalar ve niçe zamān ṭurmağıla (16) gegirdükda rāyiḥası kııkar. Evlā budur ki sirkeleyüp isti'māl edeler, sirkesi (17) kendüden yegdür. Eger cirminden mişķāl mişdārı içseler balğamdan donmış olan (18) sevdā sebebi ile olan ḥummā-yı rıb'a nef eyleye ve ma'ideyi kıızdurup yaşluğunu (19) cilā eder. Ve içmeğıle şovuk olan zehrlere nef eder. Eger anı sirkesi içine [73b] (1) kıoyup çok zamān sirkede ṭursa ol sirke aṭa şoğanı sirkesine yaklaşa (2) ya'nî nef'i anuñ gibi ola, sirke zararını giderür veyāḥüd az eder.

Uşne: (3) Türkide ağaç yosunı dedükleridür. Mağrib'de şeybetü'l-'acüz ya'nî kıarınunñ aķ saçı (4) dērler. Uşne incecik ağaç kıabuıklarına beñzer nesnedür. Ağaçlar ve sâ'ir nebātāt (5) üzerinde şarılır. Eyüsi oldur ki çam ve fıstık ağaçlarında ola, ba'dehu eyüsi cevz (6) ağacında olandır. Cevzden murād kıoz ağacıdur. Uşnenün ṭabî'atı ḥarārete (7) māyildür. Bellüt ağacında bulanuñ ḥarāreti yokdur, kıābızdur, taḥlîl edicidür. Eyüsi (8) oldur ki rāyiḥası ḥoş olup taze ve beyāz olup çam veyāḥüd fıstık (9) veyāḥüd kıoz ağacından ola. Zîrā bu ağaçlarınñ ṭabî'atları ḥārdur, ol daḥı (10) anlardan ḥarāret kesb eder. Yaramazı oldur ki eski olup siyāh ola. Eger (11) şu ile bişürüp içine otursalar ağırları sākin eyleye. Mecālsızlık gidermek (12) için êtdükleri yağlar edviyesine kıatsalar nef ziyāde olup mecālsızlığı (13) gider. Ve eger anı şu ile ezüp za'if olan yerlere, meşelā uyruk başlarına (14) ve kıoltuqlara ve omuzlar arasına ve kıulaķ tözlerine sürseler kıuvvet vērüp (15)

elemi gidere ve eleme sebeb olan māddeyi taḥlīl eyleye. Kūşmayı tūtop gōñül ⁽¹⁶⁾ dönmesini men' eder. Rāyīḥası ḥoşluğıla ma'ideye ve ḳalbe ḳuvvet vērür ve ma'idede ⁽¹⁷⁾ olan yaşluğı giderür. Bellūṭ ağacından olan uşneyi şuda yaturup ⁽¹⁸⁾ ol şu ile göze çekseler gözde olan ḥarārete ve kızılığa nef eyleye. Ve eger ⁽¹⁹⁾ şuda bişürüp şuyından içseler nefese feraḥ ve sürür vère. Ve eger şu ile [74a] ⁽¹⁾ <şu ile> dōgüp ıssı olan yerlere sürseler ol yerleri şovuda. Güzel rāyīḥalara ⁽²⁾ daḥı andan ḳatalar, māddesi gibi olup geyesilere bulaşmağa māni' olur. Ve eger ⁽³⁾ şuda ışlayup şuyından ḳābız şarāb ile içseler ma'ideye ḳuvvet vērmesi ziyāde ⁽⁴⁾ ola ve şişmeleri gidere ve oğlancıkları ziyāde uyuda. Cigerde olan rūḥ-ı ⁽⁵⁾ ḥayvāniye ḳuvvet vērüp rūḥı ziyāde eder ve ḥıfz eder. Rūḥdan murād ḳuvā-yı ⁽⁶⁾ bedendür ki nefsi-nāṭıḳa ki laṭife-i ilāhiyye ve rūḥ oldur ki anuñ ḥademesidür. Ve yürek ⁽⁷⁾ oynamasını giderür ve raḥmde olan süddeleri açar. Ve andan içmegile ve üzerine ⁽⁸⁾ sürmegile za'if olan cigere ḳuvvet vērür. Ve eger 'avrat bişürilmişşi içine otursa ⁽⁹⁾ raḥm ağırlarına nef'edüp ḥayzı āsānlığıla yürüde ve mecālsızlığı gidere. Ve andan ⁽¹⁰⁾ içmegile bi'l-ḥāşşa ḳavukda olan taşları ufaḳlar ve ince edüp ekmegile ḳoltuk ⁽¹¹⁾ ḳoḳusını giderür. Ve eger sirke ile ezüp ṭalaḳa sürseler nef eyleye ve göze çekmegile ⁽¹²⁾ göze ḳuvvet vērür. Ma'ideye taḳviyet için miḳdār-ı şerbeti bir dirhemden üç dirheme dekdür. ⁽¹³⁾ Bedeli veznince ḳardamānādur.

İşhīs: Ḥarşef ki Türkide kenger dērler, anuñ aşnāfindan ⁽¹⁴⁾ beyān olunacak şınıfuñ ismidür. Bu daḥı iki dürlüdür: Birisi aḳdur ki lisān-ı Yünānide ⁽¹⁵⁾ āna ḥāmālāvun lūmis dērler. Ma'nāsı birkaç renglü demekdür, zīrā yaprakları birkaç ⁽¹⁶⁾ reng olur. Bitdügi yere göre ba'zısı aḳ yapraklı ve ba'zısı kızıl yapraklı ve ba'zısı ⁽¹⁷⁾ gökçil yapraklı olur. Yerlerine göre beyāz yapraklusına Mağrib'de şevketü'l-ilk ⁽¹⁸⁾ ya'nı şaḳız dikenli dērler, zīrā köki yanında tutḳal gibi ele yapışur ruṭubeti vardur. ⁽¹⁹⁾ 'Avratlar anı şaḳız yerine isti'māl ederler. Bu nebāt düz yerlerde ve ṭağlarda daḥı [74b] ⁽¹⁾ <daḥı> biter. Yaprağı ḥarşef ya'nı kenger dedükleri nebāt ki ehl-i Şām āna 'aküb dērler, anuñ ⁽²⁾ yaprağına müşābihdür. Düz yerlerde olanuñ köki ḳalıñdur ve ṭağlarda olanuñ köki ⁽³⁾ incedür, baldırı yoḳdur. Hemān yaprakları ortasında ḳatād dedükleri ağaç dikenine ⁽⁴⁾ beñzer bir diken biter, kenger dedükleri oldur. Benefşe reng, kızıla māyil kıllar gibi ḳat ⁽⁵⁾ ḳat çiçeği var-

dur. Çiçekden sonra 'uşfur gibi yemişi olur. Kökinün rāyihası hem hoş ⁽⁶⁾ ve nâ-hoşdur ve rengi beyâzdir. Tabî'atı derece-i sâniye evâ'ilinde hârr u yâbisdür. Eger ⁽⁷⁾ andan şarâb-ı kâbız ile ve fütenc-i cebelî bişürilmiş i ile on sekiz kîrât miqdârı ⁽⁸⁾ içseler kâbak çekirdegi dedükleri kurdları ziyâde çıkara. Ve eger karın şişmesi ⁽⁹⁾ ile istiskâsı olan kimesne mişkâl miqdârın şarâb ile içse ziyâde nef' eyleye, ⁽¹⁰⁾ kezâlik şarâb ile karışdurup sürseler nef' eyleye. Şuda bişürilmiş güçle efşân ⁽¹¹⁾ edene ve zehrlü cânverler şokmasına nâfi'dür ammâ siyâh olan sınıfı ki Yünânca ⁽¹²⁾ aña hâmalâvun mâlis ya'nî siyâh dërler, bununı yaprağı evvelkiden küçürekdür ⁽¹³⁾ ve yumuşakrağdur ve kan gibi kızılığı vardır ve tamâm kemâlin bulcağ siyâh olur. Barmağ ⁽¹⁴⁾ kalınlığında bir karış uzar. Kızıl baldırı vardır, baldırı üzerinde ⁽¹⁵⁾ tâcı vardır. Çiçeği dikenlüdür ve noğtaludur ve köki kalın ve siyâh ve şıkdur. ⁽¹⁶⁾ Gâh olur yenmiş olur ve içerüsünün rengi kızıldur, dadılduğda dili incidüp ⁽¹⁷⁾ yağar. İstî'mâl olunan bu mağûle kökidür. Şahrâlarda ve depelerde ve deryâ kenârlarında ⁽¹⁸⁾ biter. Muğaddemâ esedü'l-arz dëyü zîkr olunan nebât budur, bilâd-ı Mağrib'den Kayrevân'da ⁽¹⁹⁾ çok biter. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Yağıcı ve keskindür, katl edicidir. [75a] ⁽¹⁾ <edicidir.> Dâhilden hiç bir vechle istî'mâl olunmaz, taşradan cilâya muhtâc olan cemî'an ⁽²⁾ marazları, meşelâ gıcik ve uyuz ve temregü ve behağ ve bunlara beñzer nesnelere nef' eder. Mâddeleri ⁽³⁾ tañlîl için olan devâlara ve yağlara karışdursalar te'sîrleri ziyâde ola. Ve eger çürüyüp ⁽⁴⁾ yenmiş olan çibanlara andan yağı etseler nef' edüp şifâ ola. Ve eger anı kibrît ve kafr-ı Yehüd ⁽⁵⁾ ile karışdurup sirke ile bişürseler ve sigillere sürseler sigilleri kopara. Ve eger dögüp ⁽⁶⁾ ağrısı olan dişe kosalara dişi kırıp ufağlaya. Ve eger şuda bişürüp şuyını ⁽⁷⁾ veyâhüd 'uşâresini un ile karışdursalar kılbleri ve hînzîrleri ve sıçanları ve âdemleri ⁽⁸⁾ katl eyleye. Kökinden iki mişkâl miqdâra 'ilâc yokdur. Muhaşşal budur ki andan içürilen kimesneye ⁽⁹⁾ zehr ağacı ve hânıku'n-nemr dedükleri zehr içürilen kimesneye 'ilâc olunduğı gibi 'ilâc ⁽¹⁰⁾ edeler. Mağallinde zîkr olunmuşdur.

Uşnân: Türkîde çoğan dedükleri nebâtdur. Hürz ⁽¹¹⁾ dahı dërler. Uşnân, hamz dedükleri nebâtlardandır. Hamz, şol nebâta dërler ki lezzetinde ⁽¹²⁾ tuzluluk olmağıla hayevân anı otlamaz megerki sa'ir taşlu olan nebâtlardan uşanup ⁽¹³⁾ andan dahı azacuk otlar. Uşnân, çorağ yerlerde ve harâbe-

lerde ve şusuz yerlerde biter. ⁽¹⁴⁾ Bir sınıfı beyâz olur. Serçe tersine müşâbih olmağıla aña hür'ü'l-‘aşâfir ya‘nî serçeler ⁽¹⁵⁾ tersi dërler. Ve bir sınıfı dahı yeşil olur, aña ğâsül ve uşnân-ı Fârisî dërler. Anuñ suyu ⁽¹⁶⁾ ile lükk dedükleri şamğı ezüp anuñla yazarlar. Uşnân yaprağı olmayan nebâtlardandır. Hemân ⁽¹⁷⁾ ince ve ter budağları, yaprakları gibidür. Tabî‘atı derece-i şâlişede hâr ve derece-i şâniye âhirinde ⁽¹⁸⁾ yâbisdür. Yeşil olanda kuvvet ve keskinlik ziyâdedür. Yağıcı ve hıtları giderüp pāk ⁽¹⁹⁾ edicidür. Beyâzından dirhem miqdârı eskiden olan süddeleri açar ve ikisi dahı yaralarda [75b] ⁽¹⁾ çürük etleri yerler. Yeşilinden nişf dirhem miqdârı gücile efşân etmegi def ⁽²⁾ eder. Beş dirhem miqdârı eger diri ve eger meyyit oğlanı düşürür. Nişf dirhemden ⁽³⁾ bir dirheme degini hayzı ziyâde yüridür. Üç dirhem miqdârı istişkâya sebep olan ⁽⁴⁾ şululuğı ishâl eder ammâ kavuğa zarar eder, işlâhı ‘asel iledür. On dirhem ⁽⁵⁾ miqdârı zehr-i kâtildür. İçmesinden tasa ve iztirâb ve kuruluğ ve dil ve ağız kurumağ ⁽⁶⁾ ve şusuzluğ ve a‘zâ doğranup kan tükürmek ve kan işemek ‘arız olur. ⁽⁷⁾ Gâh olur gücile efşân etmek dahı ‘arız olur. Hemân ki aşağıdan veyâhüd ⁽⁸⁾ yukarudan et pâreleri gele, kırtulmasına ‘ilâc yokdur. ‘İlâca kâbil olana ⁽⁹⁾ kuşdurucu nesnelere ile ve şovuducu, yaş lu‘âblar ile edeler, ibtidâsında ⁽¹⁰⁾ huğne etseler câyizdür. Eger ma‘ideden aşğa inmiş olursa huğne ile taşra ideler. ⁽¹¹⁾ Uşnân, dişlere cilâ vërür ve elden ve geyesilerden yağı ve kiri giderür. ⁽¹²⁾ Dişleri anuñla dâyimâ cilâ etmek dişere zarar eder, kavun ve karpuz çekirdeği ⁽¹³⁾ ve benefşe yağı ile yağlamağ işlâh eder.

Uşnân-ı Dâvud ‘aleyhi’s-selâm: ⁽¹⁴⁾ Dâvud peygâmbere ‘aleyhi’s-selâm çoğanı demekdür. Murâd, kurı züfâdur ki harf-i zâda ⁽¹⁵⁾ zikr olunur in-şâ‘allâhu te‘âlâ.

İşrâs: Yaprığı aña şoğanı yaprağına ⁽¹⁶⁾ beñzer bir nebâtuñ kökidür ki andan çiriş olur. Yaprığı hanşâ dedükleri nebât yaprağına ⁽¹⁷⁾ dahı beñzer, anuñçün ba‘zılar ğalağ edüp anuñ kökidür demişler. Bu nebât şark taraflarında ⁽¹⁸⁾ ve Şâm’da ve şovuk olan yerlerün ekşerinde biter. Bu nebât köki ile hanşâ kökleri ⁽¹⁹⁾ mâbeynlerinde fark budur ki işrâs köki andan kıvıl ve uzun ve kıtıcadur ammâ hanşâ [76a] ⁽¹⁾ <hanşâ> köki gevşek ve ancak şarudur ve kışarağdur. Ve işrâs nebâtinuñ yaprağı yaşşırağ ⁽²⁾ ve degirmilige yağındur. İşrâs nebâtinuñ ortasından biten baldırı hanşâdan uzunraqdur

(3) ve çiçeği kızıla mâyl beyâzdu. Ve yemişi degirmi ve lezzeti keskindür ve kekreligi vardır. (4) Ammâ hanşâ çiçeği beyâz ve za'îfdür. İsrâs tabî'atı derece-i ülâda hârr u yâbisdür. (5) Eger yaqsalar derece-i şâniyede hârr ve derece-i şâlişede yâbis olur. Bir nesneyi bir nesneye (6) yapışdurmağda sâ'irinden tîzdür. Anı muhkem dögüp ba'cdehu şu ile ezüp anuñ ile çirişleyeler (7), kemikler şınıklarına ve kasıq yarılmağ ve sâ'ir yerler yarılmasına êtdükleri yaqılara (8) katdukları devâlaruñ eyüsidür. Tohmınuñ harâreti, köki harâretinden ziyâdedür. Andan içmekle (9) galîz hılıtları toğrayup cilâ êder ve a'zâyı muhkem êdüp taşradan siñirsek êder ve çan (10) tükürmege nef' êder. Ve eger 'asel şuyı ile andan içseler cigeri pâk eyleye. Miqdâr-ı şerbeti iki dirhem (11) miqdâra dekdür, mişli benefşe ile içeler. Ve eger kökini yaqup nışf dirhem miqdârın içseler sidügi (12) yüride. Ve eger 'asel veyâhüd sirke ile çarışdurup saç şaçal döküldügi yere sürseler (13) nef' eyleye.

Aşâbi'-i şufur: Şarı barmağlar demekdür. Keff-i 'Âyişe ve keff-i Meryem dağı dërler. (14) Murâd, bir yapraqdur ki yaprağı perâsâ yaprağına beñzer ve ince baldırı vardır. Baldırınıñ (15) aşâğasından yuğaruya varınca kızıla mâyl benefşe reng çiçeği vardır. Oğlançuk ayası (16) miqdârında ve şeklinde beş barmağlı köki vardır, içi ruṭübetle ṭoludur. Bu nebât kıumlarda (17) ve deryâda ve şulara yaqın yerlerde biter. Kıurı olduğda rengi beyâza mâyl şarı olur. (18) Lezzetinde bir miqdâr ṭatluluğ vardır. Bir şınıfı dağı vardır, küçükdür ve çengel gibidür ve şarudur. (19) Bunuñ keskinligi ve harâreti evvelkiden ziyâdedür. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. [76b] (1) Ğalîz ve kıoyu olan hılıtları ziyâde taḥlîl êdüp giderür ve siñirlü olan a'zâyı hılıtlardan (2) olan cemî'an âfetlerden pâk êder. Dîvânelige nâfi'dür, zehrlü cânverler zehrlerinüñ zararını (3) def' êder. Küçük olan şınıfı çarından oğlançıkları düşürür. Miqdâr-ı şerbeti iki mişkal (4) miqdâra dekdür. Nışfı miqdâr ketre ile isti'mâl êdeler. Bedeli hezâr-cuşân dedükleri devâdan (5) bir buçuğ vezni ve vezninüñ üç payından iki pay miqdârı su'ddur. Hezâr-cuşân bir güne (6) şarmaşığdur. Su'd, ṭopalağ dedükleri devâdur.

Aşâbi'-i Fir'avn: Fir'avn barmağları (7) demekdür. Murâd, Baḥr-i Ğicâzdan getirürler şehâdet barmağına beñzer taş gibi nesnelerdür. Bir miqdâr (8) gevşekliğı vardır. Çanlı yaraları bitişdürmede nef'i ve te'sîri tecrube olunmuşdur. Bu bâbda âḫer devâ (9) aña berâber olımaz.

Aşabi'-i Hürmüs: Sürincân dedükleri kök nebâtunuñ çiçekleridür ki Fârisîde ⁽¹⁰⁾ şenbelîz dërler. Harf-i şinde zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Aşabi'ü'l-'azârâ: ⁽¹¹⁾ Kızlar barmaqları demekdür. Murâd, kadın barmağı dedükleri üzümdür. Aşabi'-i Zeyneb dahı dërler. ⁽¹²⁾ Harf-i 'aynda envâ'ıyla zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Aşabi'ü'l-fetiyyât: Genç 'avratlar barmağı ⁽¹³⁾ demekdür. Murâd, lisân-ı Fârisîde ferenc-müşk dedükleri hoş râyihâlu nebâtdur. Harf-i fâda zıkr ⁽¹⁴⁾ <zıkr> olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Aşaf: Kebere dedükleridür. Laşaf dahı dërler. Harf-i kâfda ⁽¹⁵⁾ zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

İştâflîn: Lisân-ı Yünânîde iştafâlîs ⁽¹⁶⁾ lafzından ta'rib olunmuşdur. Murâd, ehl-i Şâm luğati üzre cezer ya'nî havuç demekdür. Harf-i cimde ⁽¹⁷⁾ zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Uşturk: İsm-i Yünânîdür. Murâd mî'a-i yâbise dedükleri devâdur ki ⁽¹⁸⁾ harf-i mîmde zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ. Ba'zılar demişler vilâyet-i Rûm'da bir ağaç şamğıdur ve ba'zılar ⁽¹⁹⁾ zeytûn ağacı şamğıdur demişler, ammâ bu sözler fâsiddür.

Aşl: Kök demekdür. Her nesne [77a] ⁽¹⁾ <her nesne> gerek ağaç ve gerek nebât ve otluğ köki ol nesneye yapışık olup yer içine ⁽²⁾ gömilüp yerden gızâ çeküp veren nesnedür ki ma'lûmdur. Aşl ve 'ırç elfâz-ı müterâdifendüdür. ⁽³⁾ Her nesnenüñ köki ki anuñ nef'i ola, ol nesne ile maḥallinde zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ. ⁽⁴⁾

Azrâsü'l-kelb: Kelb dişleri demekdür. Murâd, besfâyic dedükleri devâdur ki harf-i bâda ⁽⁵⁾ zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Atriye: Muḥkem yoğurulmuş olan ḥamîrden êtdükleri ⁽⁶⁾ rişte ve tutmaç aşlarıdır ki ma'lûmdur. İnce ve uzun olana Fârisîde ve Türkîde ⁽⁷⁾ rişte dërler ve degirmi ve dört küşelü olana tutmaç dërler. Ta'rib êdüp tuṭmâc ⁽⁸⁾ dërler. Tabî'atları ḥâr u raṭbdur. Yalınuz şu ile bişmiş olan eger ma'ide ḳabûl ⁽⁹⁾ êtmeyüp tizçek sıyrılıp çıkmazsa geç hazm olup ma'idede çok eglenür. Eyüsi ⁽¹⁰⁾ oldur ki mâyelü ḥamîrden olup tuzı bellüce ola. Gâh olur et ile bişürürler, etinden ⁽¹¹⁾ yemeyüp yalınuz andan yëseler güzel gızâ

vêrüp hafîf ola ve hazmı dağı tîzçe ola. ⁽¹²⁾ Ammâ eti ile yênrse geç hazm olur, lâkin ğızası kavî olur. Gâh olur sūd ve keş ile ⁽¹³⁾ êderler ve ekşiler kıatarlar, hoş olup yemesine nefis mâyil olur. Ammâ keş ile olanuñ ⁽¹⁴⁾ hazmı cümleden geçrekdür, ba' dehu kıabız nesnelere ile olanuñ hazmı geçdür. Bu maķûleler ma' ideleri ⁽¹⁵⁾ kavî ve ıssı olanlara muvâfıķdur. İşlâhı şaramsaķ ve fülful ve tatlu bâdem yağı ileddür. ⁽¹⁶⁾ Yalıñuz bâdem yağı ile veyâhüd sâdesi öksürüğe ve öykenden kıan tükürmege ve göğüs ⁽¹⁷⁾ iriligine nef' êder, huşuşan semiz otı ile bışmış olursa ziyâde nef' êder, sıyrılmısı sebebi ile ⁽¹⁸⁾ kıarnı yumışadıcıdur, ma' ideleri ruķûbetlü ve bedenleri şovuk olan kimesnelere üzerine müşelleş ⁽¹⁹⁾ içmek ve zencebîl mürebbaşından yemek câyizdür.

Aķbâ'ül-kelbe: Kıancık köpek memeleri demekdür. [77b] ⁽¹⁾ Murâd, sübüstân dedükleri devâdur ki Türkîde Hindistân erigi derler, kelb memeleri başlarına ⁽²⁾ beñzedüģiçün böyle nâm vermişler. Ğarf-i sînde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Aķmât ⁽³⁾ ve **Uķmût:** Ve uķyûķ dağı derler, üçü dağı tâ'ife-i Berber luğatleridür. Murâd, Hind ⁽⁴⁾ funduķı dedükleri devâdur ki rutte dağı derler. Ba'ızlar fûful dedükleri devâdur demişler, ammâ bu kelâm ⁽⁵⁾ ğalaķdur. Ğarf-i bâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Aķfâru't-tîb: Hoş koķular tırnaķları ⁽⁶⁾ demekdür. Murâd, Türkîde iblîs tırnağı dedükleri sümüklü böcekler kıabuğına ve tırnağa beñzer ⁽⁷⁾ nesnedür. Kıabuķlı olan ğayvânlardan birinün kıabuğıdur. Vilâyet-i Hind'de kıurur olan ⁽⁸⁾ şularda sünbül-i Hindî bitdügi yerlerde bulunur. Deryâ mevcleri dağı anı kenârlara bırağur, ⁽⁹⁾ şular çekildükden soñra cem' edüp sâ'ir vilâyetlere götürürler. Birķaç dürlüddür: Birisi kıızıl ⁽¹⁰⁾ ve içi çuķurdur ve râyiķası hoşdur, aña Kıareşiyeye ve Hindî derler. Birisi Kıulzümîddür ki Baħr-i Kıulzüm'den ⁽¹¹⁾ getürürler. Bu sınıf iri ve beyâz ve yağlı olur. Bunuñ râyiķası azdur, buña Tağlebiyye derler. Bir sınıfı ⁽¹²⁾ dağı vardur ki bundan kıiçerek ve evvelkiden büyücek ve siyâh olur, aña Fârisî ve Bâbilî derler. ⁽¹³⁾ Eyüsü evvel zıkr olunandur. 'Anberden ve miskden ve ğayrıdan olan kııymetlü koķulara girür. ⁽¹⁴⁾ Andan ğayrıları Kıaralar ve 'avâmmu'n-nâs için êtdükleri koķulara girürler. Cümlesi âteş üzerine ⁽¹⁵⁾ kıonduķda içinden kıunduz ğâyesi râyiķası gibi râyiķa çıkıar. Tâbî'atı derece-i şâniyede ğarr u

yābisdür, ⁽¹⁶⁾ yübüseti ziyādedür, azacuk kabızlığı dağı vardır. Anuñla tütsi etmegile şar^c ve raħm boğulmağ ⁽¹⁷⁾ maraźlarına nef^c eder, şar^ca içmekle dağı nef^c eder ve ħarnı yumışadur ve ġalīz ħılıtları eridüp ⁽¹⁸⁾ inceldür, ma^cide ve ruṭübet sebebi ile olan yürek oynamasına ve ciger ağrılarına ve şovuk ⁽¹⁹⁾ olan ve ruṭübetler ile tolu olan raħmlere nef^c eder. Miqđār-ı şerbeti üç dirhem miqđara dekdür. [78a] ⁽¹⁾ <dekdür> İki dirhem miqđarı bögrelerde toñmış olan ħanı çıkarur. Anuñıla ⁽²⁾ tütsi etmek nezlelere nef^c eder. Anuñ tütsüsü sekte ve uş gitmiş ve maşrū^c ⁽³⁾ olan kimesneleri uyan durur. ‘Avrat, raħmini anuñıla tütsülese rāyīhasını hoş ⁽⁴⁾ édüp ruṭübetini ħuruda. Ve eger niçe zamān étse ba‘zı ħılıtlar südde etmekle ⁽⁵⁾ tütulmiş olan ħayzı yürüde.

A’yünü’s-serāṭin: Yengeçler gözleri demekdür. Murād, ⁽⁶⁾ sengesbü[y]e dedükleri devādur ki ħarf-i sīnde zıkr olunur inşā³allāhu te‘ālā.

Ağis: ⁽⁷⁾ İsm-i Yünānīdür. Ma^cnāsı tāhir ya^cnī pāk demekdür. Murād, pencengüşt ya^cnī beş barmağ ⁽⁸⁾ dedükleri devādur ki ħarf-i bāda zıkr olunur inşā³allāhu te‘ālā.

Ağālūci: ⁽⁹⁾ İsm-i Yünānīdür. Murād, ‘ūd dedükleri hoş rāyīħalu köklerdür ki ħarf-i ‘aynda ⁽¹⁰⁾ zıkr olunur inşā³allāhu te‘ālā.

Ağlīķi: Ağlīķun dağı dērler, ism-i Yünānīdür. ⁽¹¹⁾ Murād, müşelleşdür ki ħarf-i mīmde zıkr olunur inşā³allāhu te‘ālā.

Eftīmün: ⁽¹²⁾ Sevdāyı ishāl eder ma^crūf devādur. Çiçeği ve yaprakları ve boyı güyegü otına ⁽¹³⁾ beñzer şümnüşi bir nebātuñ çiçeğidür. Farkları budur ki eftīmünün çiçeğinde kıllar gibi kıyruqları ⁽¹⁴⁾ vardır. Eftīmün, tağlarda ve derelerde ve ġarb ve şimāl taraflarında olan ⁽¹⁵⁾ deryā cezirelerinde biter. Ṭabī‘atı derece-i şālīşede ħarr u yābisdür, yübüseti azdur. ⁽¹⁶⁾ Hāşā dedükleri devādan bunuñ ħuvveti ziyādedür. Eyüsi oldur ki cezire-i Afrīṭiş³dan ⁽¹⁷⁾ getirilüp rengi kıızıl ve rāyīħası keskin ola ve toħmı bitmeyince çiçeği düşmiş ⁽¹⁸⁾ olmaya ve içinde yaprağ ve ağaç ve sār nesne ħarışığı olmaya. Ammā zamānede ⁽¹⁹⁾ getürdükleri ħarışık dur, şāfi bulunmaz, köki yerde çok tırur. Ba^cdehu eyüsi [78b] ⁽¹⁾ Ķuds-i Şerīf’den getürdükleridür. Ba^czılar demişler Ķuds-i Şerīf’den getürdükleri ħaķīķatde eftīmün ⁽²⁾ degöldür belki sa^cter üzerinde biter bir nesnedür, eftīmün gibi te³şiri vardır lākin za^cf ⁽³⁾ üzre eder.

Yaz eyyâmında tohumu ile ve bahâr eyyâmı şoñlarında çiçeği ile devşürürler. (4) Eger dört mişkâl mişkâdârın 'asel ve tuz ve azacuk sirke ile içseler balğamı ve sevdâyı (5) ishâl eyleye ve şişmeleri indürüp tañlil eyleye. Sevdâyı ziyâde muhkem kıparup (6) ishâl eder. Ammâ şafrâvî olanlara eftimûndan içürmeyeler. Zîrâ anlaruñ tabi'atların (7) kıahr edüp ıztırâb ve tasa vürür. Gâh olur bayıldur, anlara ıslâhı benefşe (8) ve ketre iledür. Eftimûn, kıocalara eyüdür. Mâlihülyâ dedükleri sevdâvî marazı giderür, (9) huşuşan mişli eftimûn ile ziyâde nef' eder. Ve eger dânelerinden on dirhem mişkâdârı (10) alup bir seyrek bez içine kıoyup rañdan iki pay mişkâdârı ıssı şarâb içine (11) kıoyup yılduzlara kıarşu açık yerde bir gece tırup yarındası bezi şarâb içine (12) şıkup ve benefşe ve gül şarâbından on iki dirhem kıatup ve tatlû bâdem yağından (13) birkaç tamladup şabâhdan aç kıarınıla ılıdup içseler mâlihülyâ marazına (14) nef' edüp vâfir sevdâ hıñtların ishâl edüp zarar ve za'f vermeye, mücerrebdür. (15) Tohumın isti'mâl murâd edüklerinde ziyâde ince dögmeyüp irice döğeler, ıslâhı bâdem (16) yağı iledür ki yağ kıatup güneşde tırup ıssıdalar veyâhüd eftimûnı bişürüp (17) bişmişine bırağalar. Yalınuz eftimûndan mişkâdâr-ı şerbet iki dirhemdür ammâ ğayı (18) müşilâtıla dirheme dekdür. Eger eftimûndan altı dirhemden on dirhem dek mişkâdârın (19) müşelles içinde azacuk bişürüp içseler imtilâdan olan teşennüce nef' ede. [79a] (1) <nef' ede> Teşennüc, siñirler ğerüsine çekilmege dërler. Eger penîr şuyı ile içseler yanmış (2) şafrâyı kııkara, huşuşan sereñân-ı mütekkarihi olanlara ziyâde nef' eder. Sereñân-ı mütekkarih, (3) şafrâ yanup sevdâyâ döndükdan şoñra ol sevdâdan olan kıbandur ki (4) iriñlü olup deşilmiş ola. Eger kıurı üzüm ile yavaş âteşde bişürseler dâyimâ (5) şarâb içilmeden olan mâlihülyâyâ nef' ede, penîr şuyı ile dağı nef' eder. Ve eger (6) bişerken benefşe ve buyan kökinden kıatsalar nefi ziyâde ola. Ve eger kıalbe ferağ vürür (7) nesnelere, meşelâ bâdrencbüye ya'nî oğul otı ve şıgır dili dedükleri nebât kıatsalar (8) nefi ziyâde ola, bişürdüklerinde çok kıaynatmayup hemân bir kerre kıaynayıcağ (9) ocağdan indürüp ıssılığıyla ıslanup tıra ba'dehu isti'mâl edeler. Şar'a (10) nef' eder ve iri şoğulcanları kııkarur. Döğülmişi lâzım olduğda ziyâde ince (11) dögmeyeler. Eftimûn bulunmayıcağ sevdâyı ishâl etmekde bedeli kendü ağırı mişkâdârı (12) türbüd ve vezni mişkâdârınuñ üç payından bir pay mişkâdârı hâşâ dedükleri nebâtdur. (13) Ba'zılar demişler bedeli hâşâdan bir buçuk vezni mişkâdârdur. Demişler ki öykene zarar (14) eder, ketre ıslâhı eder.

Afsentîn: İsm-i Rûmîdür. Fâriside müy-behüşe ⁽¹⁵⁾ dërler, Türkîde pelin demekle ma' rûf şümnüşî nebâtdur. Türkîde evren yavşanı ⁽¹⁶⁾ dahı dërler. Çok yüksek biter, bir baldırı olur, baldırından çok budakları olur. ⁽¹⁷⁾ Budakları üzerinde kalın ve beyâz güyâ ki püslü, çok yaprakları olur. İnek ⁽¹⁸⁾ pâpâdyası çiçeğine beñzer beyâz çiçeği vardır, ortasında şaruca nesnesi vardır. ⁽¹⁹⁾ Çiçekden şoñra ufağ başları olur, başlar içinde ince tohumları vardır. Lezzetinde [79b] ⁽¹⁾ acılık ve kâbızlık vardır. Bir sınıfı dahı vardır ki yaprağı havuç yaprağına beñzer, beyâzdur ⁽²⁾ ve çiçeği şarudur. Mısr'da bu sınıfa demsise dërler. Maşriğ taraflarında ve şimâl tarafında ⁽³⁾ olan vilâyetlerde ve Hôrâsân ve Bağdâd câniblerinde çok biter. Aşnâfınuñ yaramazı ⁽⁴⁾ bu zıkr olunanlardır. Eyüsi oldur ki vilâyet-i Rûm'da Tarsûs'dan gele. Ba' dehu eyüsi ⁽⁵⁾ Sûr nâm mevzî'den getürdükleridür. Bu sınıfıñ lezzetinde acılık ve ağız büzmeklik ⁽⁶⁾ ve kâbızlık vardır. Ammâ Nîtiş nâm cezîreden getürdüklerinüñ kâbızlığı sa'irinden ⁽⁷⁾ ziyâdedür ve yaprağı ve çiçeği dahı sa'irinden kiçirekdür. Tabî'atı derece-i ülâda hârr ⁽⁸⁾ ve derece-i şâniyede yâbisdür, lâkin ba'zı eczâsınuñ harâreti ba'zısından ziyâdedür. ⁽⁹⁾ Meşelâ tohumı ve çiçeği otluğundan kuvvetde ziyâdedür. 'Uşâresi ya'nî şıķılmış şuyı cümleden ⁽¹⁰⁾ kavîrağdur. Cezîre-i Nîtiş'dan getürdükleri ma'ide ve ciger şişleri taħlîline cümleden ⁽¹¹⁾ eyüdü. Gâh olur zeyt yağınıñ çökeğine bir miğdâr afsentîn ve şu katup ⁽¹²⁾ şuyı gidinceye dek kaynadup afsentîn 'uşâresidür dëyü hîle ederlerimiş. Farğları ⁽¹³⁾ budur ki âteş üzerine koyıcağ zeyt yağınıñ râyihası ve yağluluk zâhir olur. ⁽¹⁴⁾ Afsentînüñ cemî' envâ'ı ma'idede olan cemî'an aħlât-ı ğalîzeyi gerek şafrâ ⁽¹⁵⁾ ve gerek balğam ve gerek sevdâ olsun çıkarur ve bevlî idrâr eder ve tamarlar içinde ⁽¹⁶⁾ cem' olmuş olan şafrâvî hılğları pâk eder ve bevlî ile çıkarur. Ve dahı gögsi ⁽¹⁷⁾ ve öykeni pâk eder. Eger şarâb içmezden evvel afsentînden içseler ma'idede olan ⁽¹⁸⁾ humâra nef' eyleye. Eger encüdân-ı Rûmî ve sünbül-i Rûmî ile içseler ma'idede olan ⁽¹⁹⁾ ağırları ve ma'idede olan şişmeleri taħlîl edüp giderür. Eger ma'ide za'if [80a] ⁽¹⁾ <za'if> olup ta'âm iştiħası sâķıt olan kimesne, afsentîni bişürüp şuyından ⁽²⁾ birkaç gün her gün üç kavâsüs miğdârı içse ma'idesi kuvvetlenüp ta'âma iştiħası ⁽³⁾ gele, mücerredür. Şâhib-i kitâb eydür: Bu miğdâr çokdur, zîrâ ma'ideye şaķîl olup hażm olmaz ⁽⁴⁾ belki günde bir kavâsüs kifâyet eder ve bunı içmeye illâ şol kimesne içse ki ma'idenüñ za'fı ⁽⁵⁾ ve iştiħâ olmaması ruṭûbet sebebi ile ola, kavâsüs iki

buçuk vaqıyye ve rub^c vaqıyyedür. ⁽⁶⁾ Vaqıyyeden murâd on iki dirhemdür. Afsentîn, yereķânı ya^cnî beden şararmak ya^cnî şarılık ⁽⁷⁾ marazını def^c eder. Eger ^casel ile ma^ccün edüp ^cavrat götürünse hayzını yürüde. Eger sirke ⁽⁸⁾ ile içseler zehrlü mantar yemeden olan boğaz ağrısına nef^c éde. Eger şarâb ile içseler ⁽⁹⁾ baldıran dedükleri zehrlü nebât içmiş olan kimesneye nef^c éde. Mûğâlî dedükleri ⁽¹⁰⁾ cânver ışırdüğine eyüdü. Mûğâlî, gelincige beñzer bir cânverdür, deryâ ejderine dağı beñzer. Eger ⁽¹¹⁾ ^casel ve kızıl büre ile ma^ccün edüp ^ctamağa sürseler sünühî dedükleri şişe nef^c eyleye. ⁽¹²⁾ Sünühî, ağzuñ boğaz tarafında olan qaraca etlerde olur bir şişdür. Ve eger şü ile bişürüp ⁽¹³⁾ şerâ dedükleri harâret üzerine sürseler nef^c eyleye. Ve eger ^casel ile ezüp göz altında benefşe ⁽¹⁴⁾ renginde olan nişânlara sürseler gidere. Ve eger göze çekseler göz perdelenmesine nef^c éde. ⁽¹⁵⁾ Eger muhkem döğüp içinden şü veya ğayrı nesnelere aķan kulaķlara fetîle edüp kosalara veyâhüd ⁽¹⁶⁾ ekseler nef^c éde. Kezâlık kâbiz yağ ile veyâhüd şarâb ile bişürüp buħarı üzerine ⁽¹⁷⁾ kulaķları dutsalar nef^c éde ve ağrıları sâkin eyleye. Eger müselles ile bişürüp ağrısı ⁽¹⁸⁾ ve zîķ zîķ étmesi olan göze yaķı étsele zîķ zîķ étmesini sâkin eyleye. Ve eger ⁽¹⁹⁾ afsentîni döğüp erimiş bal mümü ve hınnâ yağı veyâhüd gül yağı ile ma^ccün edüp ma^cide [80b] ⁽¹⁾ ve ciger ve boş böğürde eskiden ağrıyan yerlere yaķı étsele eyü éde. Eger döğüp kızıl büre ⁽²⁾ ve delice unı ve encîr ile ma^ccün edüp çalaķlı ve istiskâlu olanlara yaķı étsele nef^c éde. ⁽³⁾ Uşâresini içmek tasa ve iztırâb ve baş ağrısı peydâ eder. Afsentînden içmek ⁽⁴⁾ ve andan yaķı étmek yüzde ve sâ'ir yerlerde olan şişmeleri giderür ve beñzi güzel ⁽⁵⁾ eder. Ve mizâc fâsid olmuş iken ıslâh eder ve henüz ibtidâ étmiş olan sũ²-i kınıye ⁽⁶⁾ marazın giderür. Sũ²-i kınıye, ciger za'if olup eyü kân hâşıl étmekden ^caciz olmasına ⁽⁷⁾ dërler. Ciger böyle olıcaķ şonı istiskâya varur. Dâ'ü's-sa'leb ve dâ'ü'l-hayye marazların ⁽⁸⁾ giderür. Dâ'ü's-sa'leb, saç ve şaķal dökülmesine dërler. Dâ'ü'l-hayye, deri çatlayup ⁽⁹⁾ şoyulmasına dërler. Bu ahvâlde afsentîne bedel, şecer-i ğâfişdür belki andan kavîraķdur. ⁽¹⁰⁾ Şükâ'â dağı böyledür ammâ andan za'f iledür. Ğâfiş, maħallinde beyân olunmuşdur. Şükâ'â, ⁽¹¹⁾ aķ diken dedükleri nebâta beñzer bir devâdur. Maħallinde beyân olunur. Eger şuda yatmışını ⁽¹²⁾ veyâhüd şü ile bişürülmesini efîmüna kâtsalar sevdâ hıltlarını çıkarup pâk ⁽¹³⁾ étmede mübâlağa te'sîr eyleye. 'Aķreb şoķmış olan kimesneye iki dirhem miķdârın içürsele ⁽¹⁴⁾ ziyâde nef^c eyleye. Bu bâbda sırr-ı ^cacîbdür. Şovuķ olan ma^cide ve ciger

ziyâde kuvvet vürür, ⁽¹⁵⁾ uzun uzak çok zamân tutan sıtmaları def eder. Eger yalınuz afsentîn otluğın ⁽¹⁶⁾ alup döğüp kettân bezi içine koyup kaynar şu içine taldurup çok zamândan berü ⁽¹⁷⁾ matrûfe olan göze kümâd ya'nî ıssı ıssı başdursalar eyü édüp koyulmuş olan kanı ⁽¹⁸⁾ kendüye çeke. Tarfe dëyü göze tabanca veyâhüd ğayrı nesne toqunup ol darbdan ⁽¹⁹⁾ gözde kıandan hâşıl olan kızıl noqtaya dërler. Taşradan yaqı etmekle ve içmekle bevâsîr **[81a]** ⁽¹⁾ <bevâsîr> çibanlarına ve oturaqda olan çatlaqlara nef eder. Sâ'ir ma'idelere dahı ta'am ⁽²⁾ iştiyhâ vürür. Eger sirke ile bişürüp ıssıdan olan mefâşıl ve talaq ağrılarına yaqı ⁽³⁾ etseler nef eyleye. Eger ba'zı keskin ve ıssı edviye için ol edviyeden ma'idesinde ⁽⁴⁾ keskin hılqlar hâşıl olmağıla meflüc yani puluç olan kimesne afsentînden içse ⁽⁵⁾ ol hılqları çıkarup ma'idesini bi'l-araz şovuda ya'nî ıssı hılqlar çıqmağıla ma'ideye ⁽⁶⁾ i'tidâl gele. Eger afsentîni bâdem yağıyla şol miqdâr bişürseler ki kuvveti yağa gele, ba'dehu ⁽⁷⁾ ol yağa keçi ödinden bir miqdâr katup kulağa tamlatsalar kulaqda olan yelleri tağıda ⁽⁸⁾ ve yaraları varısa pâk eyleye ve tizçecik şağırlığa nef eyleye¹. Eger çiçeginden yağ édüp ⁽⁹⁾ ol yağı bedene sürseler imtilâdan olan mecâlsızlığa nef êde. Ma'ideye kuvvet vürmekde ⁽¹⁰⁾ bedeli kendü miqdârınca asârün ve nışf miqdârı şarı heliledür. Ammâ afsentîn dimâğı ⁽¹¹⁾ kurudur ve baş ağrıdur. Anîsün ve enâr şarâbı işlâh eder. Yalınuz afsentînden ⁽¹²⁾ miqdâr-ı şerbet, bir mişkâlden iki mişkâle dekdür ammâ ışlanmış veyâhüd şu ile bişürilmişinden ⁽¹³⁾ bês dirhemden yedi dirheme dekdür. Gâh olur afsentînden şarâb ederler, ol şarâb ⁽¹⁴⁾ ma'ideye kuvvet vürür, bevli idrâr eder, ciger ve talaq ve gücile nefes almaq marazlarına ⁽¹⁵⁾ nef eder, süddeleri açar, iştiyhâyı uyandırur, hazmı tiz êtdürür, küzâzı ve içerde ⁽¹⁶⁾ olan şişmekleri def eder. Küzâz, buruşup kurumağa dërler². Ve qarında olan ⁽¹⁷⁾ yılanları ve soğulcan ve ğayrıyı ishâl ile çıkarur ve hayzı yüridür. İçilmiş zehrlere ⁽¹⁸⁾ ve zehrlü cânverler şoqmalarına nef eder. Ol şarâb şan'atı budur ki kırık sekiz kışt ⁽¹⁹⁾ şîreye bir raql afsentîn koyup üç paydan biri qalınca bişüreler. Kıştan murâd, **[81b]** ⁽¹⁾ yigirmi vaqıyyedür ki iki yüz kırık dirhem olur. Ba'zılar yetmiş raql şîreye, nışf raql ⁽²⁾ afsentîn

1 **Haşiyede şu kısım tekrar yazılmış:** Eger afsentîni bâdem yağıyla şol miqdâr bişürseler ki kuvvet yağa gele ba'dehu ol yağa keçi ödinden bir miqdâr katup kulağa tamlatsalar kulaqda olan yelleri tağıda ve yaraları var ise pâk eyleye ve tizçecik şağırlığa nef eyleye.

2 **Haşiyede şu kısım tekrar yazılmış:** Küzâzı ve içerde olan şişmekleri def eder. Küzâz, buruşup kurumağa dërler.

katar. Ba'zılar böyle bişürdükdən sonra üç ay terk edüp degmezler ba'dehu (3) taşıyie edüp ve hıfz edüp isti'mâl ederler. Kõnstantîniyye halkı zamân-ı kadîmde (4) bu şarâbı sıtmalardan gayrı cemî'an marâzlar için isti'mâl ederlermiş ve yaz evvelerinde (5) andan içüp i'tikâd ederlermiş ki vebâya ve sâ'ir marâzlara nâfi' ola. Ba'zılar (6) afsentînden üç veyâhûd dört vaqıyye ve sünbül-i tîb ve dârcîni ve selîhe (7) her birinden ikişer vaqıyye alup irice dögdükdən sonra şarâbdan yetmiş iki kıst mîkdâra (8) kıtatup ve kıabınıñ ağzın muhkem berk edüp iki aya degin degmeyüp ba'dehu taşıyie (9) edüp ve hıfz edüp isti'mâl ederler. Böyle etmek kıuvvetini ve le'âfetin ve ıssılığın (10) ziyâde eder ve kıuvveti bir olup ıslâh olunur. Afsentîn hâşşalarındandır ki eger (11) döğüp şanduklar içine ekseler geyesilerin gövdeden hıfz eyleye. Eger zeyt yağıyla (12) bedene sürseler sivri siñekler kıonmayup yakın olmaya. Eger şıkılan şuyından (13) veyâhûd bişürüp şuyından mürekkebe kıatsalar ol mürekkeb ile yazılan kitâbı sıçan (14) ve güve yemeye. Şu ile kıaynamışuñ şuyı büreleri kıatlı eder¹ ve dütüni ufaķ (15) cânverleri kıaçırur. Afsentîn bulunmayıcaķ bedeli mîkdârınca ca'dedür. Hâkîm Câlînüs (16) demiş ki bedeli kıayşümdür veyâhûd şîhdür, Hâkîm Bülus demiş ki bedeli şîh-i Ermenîdür (17) ve ma'ideye kıuvvet vermekte ve süddeleri açmaķda bedeli ağırınca asârün ve nışf (18) vezni kıara helîledür.

Afnîkıutıs: İsm-i Yünânîdür. Bahâr eyyâmında biter, şümnüşî (19) bir nebâtdür. Deryâ yalılarında ve şular kıurup ba'dehu çekilen yerlerde biter. Az olur ki [82a] (1) <olur ki> arpa ve mercimek ve nohûd ve bögrölce aralarında daķı biter. Mışr'da ve İskenderiyye'de (2) ve Şâm tarafında, deryâ yalılarında ve şu yataķları olan yerlerde çok bulunur. (3) Yaprāğı sedef dedükleri nebâtı yaprāğı gibidür, kenârları azacuķ kertelmiş gibidür. (4) Hindebânuñ büyük olan sınıfında olan püs gibi beyâz püslü, ince (5) baldırı vardur, uzunluğı bir kıutam mîkdârdur. Baldırınıñ ortasından (6) üç veyâhûd dört barmaķ gibi ince budakları olur, barmaķ uzunluğında (7) yuķarusına biter, üzerlerinde şeklleri ve rengleri muğâyir çiçekleri olur. (8) Çiçekden sonra kıılıflar içinde turb ve serken tohumları gibi siyâh ve boz tohumları (9) olur.

1 **Haşiyede şu kısım tekrar yazılmış:** Afsentîn hâşşalarındandır ki eger döğüp şanduklar içine ekseler geyesilerin gövdeden hıfz eyleye eger zeyt yağıyla bedene sürseler sivri siñekler kıonmayup yakın olmaya. Eger şıkılan şuyından veyâhûd bişürüp şuyından mürekkebe kıatsalar ol mürekkeb ile yazılan kitâbı sıçan ve güve yemeye. Şu ile kıaynamışuñ şuyı büreleri kıatlı eder.

Nebâti rāyihâsında ağaç kavunu rāyihâsı vardır. Hoş rāyihâlu, ⁽¹⁰⁾ düz ve saçakları yok, köki olur. Tabî'atı hârr u yâbisdür. Harâreti kavîrağdur, ⁽¹¹⁾ bir miqdâr keskinliği vardır. Cigerde olan ağrıya ve şovukdan olan ⁽¹²⁾ ğalîz şişlerine nef' eder. Talakda olan süddeleri giderür ve ğalîz ⁽¹³⁾ olan şişleri tahlîl eder. Andan içmekle ve yağı etmekle sâ'ir a'zâdan ⁽¹⁴⁾ dahı yelleri ve şişmeleri giderür. Zıkr olunan nesnelere için çatlu ve şovuk ⁽¹⁵⁾ şarâb ile nıf mişkâl miqdârın üç gün isti'mâl edeler, cemî'an katl ⁽¹⁶⁾ edici zehrlere nef' eder. Kökinün 'uşâresi cemî'an zıkr olunan marâzlara ziyâde ⁽¹⁷⁾ nâfi'dür. Bahâr eyyâmında alup 'uşâresin alalar, zîrâ şofra şuyı çekilüp ⁽¹⁸⁾ 'uşâresi olmaz.

Afnîkûn: İsm-i Yünânîdür. Bahâr eyyâmında biter ⁽¹⁹⁾ şümnüşî bir nebâtudur. Buğday arasında sürülmüş yerlerde biter. Bu dahı yukarıda [82b] ⁽¹⁾ zıkr olunan nebâta beñzer lâkin bunun rāyihâsında ağaç kavunu rāyihâsı yokdur ⁽²⁾ ve bu kuvvetde anuñ zıddıdır. Ziyâde şovuk ve uyuşdurucudur, dâhilden ⁽³⁾ isti'mâlî cāyız degüldür. Eger yaprağın döğüp ıssı şişlere yağı etseler nef' ede. ⁽⁴⁾ Eger bedende ağrısı olan yere kosalara ağrıya sâkin eyleye.

Efyün: ⁽⁵⁾ Ma'rûfdur. Siyâh haşhâş südidür. Maşrıķ ve Mağrib taraflarında bu maķûle ⁽⁶⁾ haşhâş bitdüğü ma'lûm degüldür, illâ Mışır'da ve vilâyet-i Mışır'dan Şa'îd vilâyetinde, ⁽⁷⁾ huşuşan vilâyet-i Şa'îd'den Usyût nâm nâhiyede çok biter. Efyün çıkarması ⁽⁸⁾ birkaç vechle olur ammâ evlâ budur ki kabaķuşluk zamânında ki geçeden nebâtât ⁽⁹⁾ üzerine yağın çitmiş ola, ol zamânda haşhâşuñ başınuñ çevresin ⁽¹⁰⁾ bıçaķ ile deriñce yaralar, dāyire edeler, şol vechile ki haşhâş delinmeye. ⁽¹¹⁾ Ba'dehu ol dāyireden aşāğaya varınca bıçaķ ile toğrusına dürteler, şol ⁽¹²⁾ vechle ki dürtülen yerler aralarında bir miqdâr beyâz yer kıala. Dürtülen yerler ⁽¹³⁾ içinden aķın kıoyu şuyı barmaķlar ile silüp incü kıabuğı içine cem' ⁽¹⁴⁾ edeler ba'dehu tura, bir gün ve bir geçeden ziyâde tırmaya. Tekrâr zâhir olanı ⁽¹⁵⁾ alup cem' edeler. Mermerden şilâye ya'nî ezecek taş üzerine kıoyup ⁽¹⁶⁾ ve yap yap ezüp ba'dehu çörek çörek edeler, efyün edeler, efyün budur. ⁽¹⁷⁾ Ba'zılar haşhâş taze iken kıabın ve yaprağın ve başın alup ve şuyı kıatup ⁽¹⁸⁾ mengene ve ğayrı ile sıkup südin çıkarurlar. Ba'dehu çörek edeler. Bu maķûlesinün ⁽¹⁹⁾ kuvveti azdur. Ba'zılar dahı cümlesin döğüp ve şuyı ile kıaynadup [83a] ⁽¹⁾ <kıaynadup> ve sıkup kıoyu olıncaya deĝin bişürürler ve çörek çörek edeler. Bu maķûlesi

(2) cümleden za'îf ve yaramazdur. Haşhâşuñ şamğından olan efyûnuñ eyüsi (3) oldur ki şıkça ve ağırca olup râyihası fi'l-hâl âdemi uyuda ve lezzeti (4) acı olup ıssı suya koyıcağ kolay eriyе ve düz ola ve beyâz ola (5) ve üsti dânelenmiş ve haşın ya'nî butrak olmaya ve güneşe koyıcağ eriyе (6) ve âteşe yakın olıcağ tutuşup yalını ola ve yalını siyah olmayup (7) açık ola ve söyündüricak râyihası kavî ola. Ba'zılar bir miqdâr efyûna (8) şiyâf-ı māmîşâ katup efyündür dëyü hîle edüp bey' ederler. Bu ma'ûlesi şunuñla (9) ma'lûm olur ki ağıza alınduğda za'firân râyihası ile bir miqdâr şaruluğ (10) zâhir olur. Şiyâf-ı māmîşâ, za'firân ve gayrı ba'zı edviyeden gözler için (11) ederler bir terkîbdür. Mağallinde mürekkebtâda zıkr olunmuşdur. Ba'zılar yabân marulın (12) şıkup efyûna katup şâfi efyündür dëyü hîle ederler. Bu ma'ûlenüñ râyihası (13) za'îf olur. Ba'zılar şamğ katup bey' ederler. Bu ma'ûlenüñ rengi şâfi ve râyihası (14) ve keyfiyyeti za'îf olur. Ba'zılar iç yağı katup bey' ederler. Bu ma'ûlesi yağılup (15) söyündüricak râyihasıyla ma'lûm olur. Efyûnuñ tabi'atı derece-i râbi'ada bârid (16) ve derece-i şâlîse âhirinde yâbisdür. Nişf denk miqdârı ağırları sâkin edüp (17) uyudur ve eskiden olan öksürüğe nef' eder. Eger gül yağıyla qarışdurup (18) başa yağlasalar ağırsını sâkin eyleye. Eger bâdem yağı ve za'firân ve mürr-i Mekki ile (19) bir miqdâr ezüp ağırsı olan kulağa tamlatsalar nef' ede ve ağırsını [83b] (1) sâkin eyleye. Eger bişmiş yumurda şarusı ve za'firân ile qarışdurup şafrâdan olan (2) harârete ve kızıl şişe sürseler nef' eyleye. Eger 'avrat südiyle ve za'firân ile (3) qarışdurup nişris üzerine sürseler ağırsını sâkin eyleye. Eger fetîle edüp götürünseler (4) uyuda. Ba'zı eţibbâ efyûnı şakşı ile âteşe koyup kızarıncâ bişürüp isti'mâl (5) ederler, böyle olıcağ şerri ve zararlı az olur ve ıssı olan göz ağırsını teskîn (6) için isti'mâl ederler. Eger çıbanlar ve yaralar üzerine kosalar kûruda ve ishâli tutar. (7) İki denk miqdârından ziyâde içmeyeler. İşlahı fülful ve dârşînî iledür. İçmesi (8) ya'nî isti'mâli fehmi ve hazmı ibtâl eder ya'nî yemegi siñdürmez ve ahmağ eder. Cünd-i bîdester, (9) bu ma'ûle zararın def' eder. Eger efyûnı sirke ile ezüp hımâruñ burnına sürseler (10) gözleri yaşarup çağırmağa başlar. İki dirhem miqdârı mu'tâd olmayup yememiş (11) olan kimesneyi katlı eder. 'Alâmeti budur ki evvelâ ta'âm istihâsi gidüp uyhusı (12) gelmiş olan kimesnenüñ gibi başı ağırlanur ve elleri ve ayakları şovuk olur ve gözleri (13) qarardur ve bî-hüd olur. Ba'zı kimesnelere uyhusuzluğ 'ariz olur ve bedenin kaçısı (14) efyûn râyihası zâhir olur, ağızdan dağı

zâhir olur ve nefesi ıtar olur ve nabz⁽¹⁵⁾ küçük olur. Ba'zıların gözleri çöker ve dili bağlanır ve tırnakları ve elleri⁽¹⁶⁾ ve ayakları gögerür ve kararur ve şovuk derler ve tamarları büzülür ba'dehu fevt olur.⁽¹⁷⁾ İlâcı ıssıcağ yağ ile ve şarâb ile kuşdurmak ve keskin huğne édüp ve sikencübîne⁽¹⁸⁾ tuz katup içmekdür ve ıssıdılmış gül yağıyla 'asel ve afsentîn ile vâfir müşelleş⁽¹⁹⁾ ve dârşinî ve kaynamış sirke ve futenec şuyı ile kızıl büre veyâhüd gül şuyı [84a]⁽¹⁾ <şuyı> veyâhüd deryâ şuyı ile içürelor. Ve dahı sedef tohmından fülful ile ve şarâb ile⁽²⁾ içeler ve sikencübîne fülful ve cünd-i bîdester katup içeler ve şarâb içinde fütenci bişürüp⁽³⁾ içeler. Ve dahı ıssı ve keskin ve yağıcı ve aqsurdücü edviye koçulatmağıla uyanduralar,⁽⁴⁾ meşelâ ağı kunduzı ve gayrı gibi. Âhirü'l-emr ıssı hammâma koyalar ve bedenini gicige nâfi' olan⁽⁵⁾ nesnelor ile ve harâreti ve ruğubeti cem' édüp tağılmasına mâni' olan edviye ile kümâd⁽⁶⁾ edeler ya'nî ıssı ıssı üzerine koyalar, meşelâ tâze otları bişürüp şıçup ıssı iken⁽⁷⁾ bedenine uralar ba'dehu hammâma varup bir miğdar ifâkat hâşıl olduğdan sonra yağlı⁽⁸⁾ şürvâ ve vâfir eski şarâb içürelor. Efyün bedeli üç kendü kadar aq bezr-i benc⁽⁹⁾ veyâhüd iki miğdârıdır. Ba'zılar demişler bedeli luffâh tohmından veyâhüd kabuğından⁽¹⁰⁾ veyâhüd kökinün 'uşâresinden kendü miğdârıdır. Ba'zılar demişler bedeli kendü miğdârınca⁽¹¹⁾ aq tuderî ve lihyetü't-teys dedükleri nebât 'uşâresinden nişf miğdârıdır ve kan⁽¹²⁾ tıtmakda bedeli tabâşir ve tîn-i mahtüm ve kihrübâ ve kâfürdur.

Afimizbün:⁽¹³⁾ İsm-i Yünânîdür. Şu tırağları olan yerlerde biter şüm-nüşî bir nebâtdur. On iki yarpağdan⁽¹⁴⁾ ziyâde yarpağı olmaz. Baldırı vardır, çiçegi ve yemişi olmaz. İnce ve siyâh ve ağır⁽¹⁵⁾ râyiğhalu tamarları ya'nî kökleri vardır, lezzetleri yoğdur. Tabî'atı bârid-i rağbdur, hâşşasındandır.⁽¹⁶⁾ Eger dögüp kızların şarkmamış olan memeleri üzerine kosalar eyle kalup⁽¹⁷⁾ şarkmaya, huşuşan eger hâm zeytünden olan zeyt ile qarışdursalar ziyâde te'sir⁽¹⁸⁾ eyleye. Zeyt-i infâk, hâm zeytünden şıķılan yağdır. Er âdem kezâlık 'avrat⁽¹⁹⁾ hayzdan pāk olduğdan sonra bu nebâtuñ yarpağından veyâhüd kökinden üç mişkal [84b]⁽¹⁾ miğdarı içseler her biri kışır olup evlâdları olmaya demiş ve Allâhu a'lem bi's-şavâb.⁽²⁾

Efyüs: İsm-i Yünânîdür. Ba'zılar demişler ma'nası hadeğâ ya'nî göz bebegine beñzer⁽³⁾ nebât demekdür. Bu nebât yerden iki veyâhüd üç, incerek

budağlar olup biter. Yerden ⁽⁴⁾ bir miqdâr yukarı kalkar, yaprağı sedef yaprağına beñzer ziyâde yaşıldur. Çiçekden sonra ⁽⁵⁾ küçük yemişi olur, göz bebegine beñzer, köki bostânî turba beñzer, emrüd gibi degirmi ve uzunca-dur. ⁽⁶⁾ İçi koyu şu ile toludur, kabuğı siyâh ve içi beyâzdir. Tabî'atı ıssı ve keskin ve yaqıcı ⁽⁷⁾ ve kuşdurucu ve ishâl edicidir. Kökinün yukarusından üç kırât miqdârı içseler ziyâde ⁽⁸⁾ kuşdura ve eger aşağısından içseler ziyâde ishâl eyleye. Eger yukarusından ve aşağısından ⁽⁹⁾ içseler hem kuşdura ve hem ishâl eyleye. Kökinün şuyın çıkarmasınun tarîki budur ki ⁽¹⁰⁾ köki tâze iken murâd olunduğı miqdâr alınıp dögüp bir kap içine koyup üzerine ⁽¹¹⁾ şu katup qarışduralar. Kök şuyı üzerine gelür ba'dehu kuş yelegi ile alup kurudalar. ⁽¹²⁾ Üç üsülüsât ya'nî toköz kırât miqdârı hem kuşdurur ve hem ishâl eder. Ammâ evlâ ⁽¹³⁾ budur ki hâzer isti'mâl olunup cüz'i isti'mâl oluna.

Efsürec: İsm-i Fârisîdür. ⁽¹⁴⁾ Ma'nası rubb demekdür. Meşelâ rubb-ı rummân demek murâd olunduğda enâr efsürec dërler. Cemî'an rubûb ⁽¹⁵⁾ harf-i râda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Faķîr mütercim dër ki lafz-ı efsü-rec, efsürde ⁽¹⁶⁾ lafzından ta'rib olunmuşdur. Efsürde ma'nası 'uşâredür ya'nî şıķındudur, rubb degüldür. ⁽¹⁷⁾

Efâ: Hâbiş ve yaramaz yılanlar envâ'ından zehr-nâk nev'idür. Birkaç ⁽¹⁸⁾ dürlüdü: Bir sınıfı siyâhdur, ol dağı iki dürlüdü: Bir sınıfına hadîdî dërler ve bir sınıfına ⁽¹⁹⁾ nâşir dërler, bunun bir miqdâr şarulığı dağı vardur. Mısr kımlarında olur, aña şibriyye [85a] ⁽¹⁾ <şibriyye> dërler. Ba'zısı boz ve ba'zısı kıızıl olur ve ba'zısı çirkîn ve yaramaz râyihâlu olur. ⁽²⁾ Cümleden zehr-nâk ve tîz kıatlı edici şol yılanlardur ki kımlarda ve tağlarda ve şusus ⁽³⁾ yerlerde ola. Efânuñ harâreti ve yübüseti ziyâdedür, ıssıdıci ve kırudu-cıdur. ⁽⁴⁾ Yemesi murâd olduğda lâzımdur ki şu ile ve toraķ otı ve zeyt ile tekrâr tekrâr ⁽⁵⁾ bişürüp yeyeler ve dağı perâsâ ile yeyeler, böyle olıcaķ be-deni pâk eder ve taħlîl edüp ⁽⁶⁾ yaramazlıķları deriden taşra ider ya'nî deriyi kıbardup yaramazlıģı giderür. Yemesi ⁽⁷⁾ cüzâm marâzına nâfi' idüģi nice kerre tecribe olunmuşdur. Kezâlik zehr içene ve zehrlü cânverler ⁽⁸⁾ şoķduğı kimesneye nef' eder. Eger cüzâm olan kimesne efâ etinden isti'mâl etse ⁽⁹⁾ evvelâ derisi kıbuķlanup balıķ derisi gibi pul pul olur, ba'dehu dökilüp eyü olur. ⁽¹⁰⁾ İsti'mâl olunduğda lâzımdur ki tabî'ata mu'avenet edeler. Şol

vechle ki dāyimā taḳviyet ⁽¹¹⁾ édüp zaʿfindan şaḳınalar. Ve deri ve yaramaz etler düşdükden şoñra taşradan et ve deri ⁽¹²⁾ bitürür ve aʿzāyı hıfz eder. Merhemler ve ḳaymaḳlar ile muʿāvenet eyleyeler ve iḳerüden ⁽¹³⁾ şarāb ve et şuyı iḳürmegile ve hoş ḳoḫular ile muʿāvenet eyleyeler. Baʿzılar yılandan ⁽¹⁴⁾ tuz édüp eti yèrine ol tuzı istiʿmāl ederler. Anuñ daḫı eti gibi fāʿidesi vardır, ⁽¹⁵⁾ lākin bir miḳdār zaʿf iledür. Tuz étmesi tarīḳi budur ki yılanı tıutup mermerden yeñi çölmek ⁽¹⁶⁾ iḳine ḳoyup ve muḫkem dögülmiş tuzdan ve tıraḳ otından ve encirden bir bucuḳ raḫl ⁽¹⁷⁾ ve ʿaselden toḳuz vaḳıyye üzerine ḳoyup çölmeḳi muḫkem ḳapayup ḳızımış furun iḳine ḳoyup ⁽¹⁸⁾ şol mertebe bişüreler ki cümle yanup ḳor gibi ola, baʿdehu ḳıḳarup dögeler ve hıfz ⁽¹⁹⁾ edeler. Baʿzılar rāyiḫası hoş olmaḳ iḳin sādec-i Hindī ve sünbül-i Hindī ḳatarlar. **[85b]** ⁽¹⁾ Eger yılanuñ etin bişürüp yèseler gözi keskin éde ve siñirler aḳrıların sākin eyleye ve ḫanāzīr ⁽²⁾ dedükleri çıbanlar ziyāde olmasını menʿ éde. Yılan etin bişürmek murād olunduḳda gerekdür ki ⁽³⁾ baş ve ḳuyruḳın kesüp baʿdehu derisini yüzüp ḳarnında olanın ḳıḳarup ⁽⁴⁾ ve şu ve tuz ile yuyup baʿdehu zeyt ile ve şarāb ve azacuḳ tuz ve tıraḳ otı ⁽⁵⁾ ile bişürüp yèyeler. Böyle olıcaḳ ziyāde ḳuvvet vére ve idrāk ālātı ki göz ve ḳulaḳ ⁽⁶⁾ ve sāʿirdür, cümlesine ḳuvvet vére ve yigitligi hıfz éde. Başı ve ḳuyruḳı yabāna ⁽⁷⁾ atıldıḳı andan ötri degüldür ki ḳuyruḳında ve başında zehr ola. Nitekim ʿavāmm ⁽⁸⁾ böyle zann ederler belki anuñçündür ki başında ve ḳuyruḳında eti yoḳdur, azdur. Eger yılanı ⁽⁹⁾ çig iken dögüp yılan ışırdıḳı yère ursalar ziyāde nef éde. Kezālik saḳ ⁽¹⁰⁾ ve şaḳal dökilen yer üzerine ve deri şoyılan yer üzerine ḳosalar ziyāde nef éde. ⁽¹¹⁾ Baʿzılar demişler ki yılan etin yèmek ʿömri uzun éder ammā etin çoḳ yèmek mizācı fāsıd ⁽¹²⁾ éder ve bedende çıbanlar ḫāşıl éder. Ammā az yèyicek bedende olan ʿufūnetleri ḳıḳarur. ⁽¹³⁾ Elbette ʿufūnetleri beden iḳinde ḳomayup ḳuvvetile ve ḫāşşasıyla derinüñ üzerine ḳıḳarur. ⁽¹⁴⁾ Baʿzi ʿufūneti ki laḫif yaʿnī ince ola, anı kehle étmegile ve baʿzısını ki ḳalīz ola, anı ⁽¹⁵⁾ bedenden taşra idüp deri üzerinde balıḳ ḳanı gibi éder. Yılanuñ baʿzısı aḳ ve baʿzısı ⁽¹⁶⁾ şaru ve baʿzısı topraḳ renglü ve ḳayrı reng olur. Bedende olan ḫılḫlar miḳdārınca ⁽¹⁷⁾ güne güne olur. Demişler ki yılanlar ḫāşşasındandır ki eger kızıla boyanmış yününden ⁽¹⁸⁾ iplik ile yèdi ʿaded yılanı boḳsalar ki her birini boḳduḳça ipliḳi bir kerre düğümlerler ⁽¹⁹⁾ böyle tā yèdisine varınca ol ipliḳi boḳazı aḳrıyan kimesnenüñ boḳazına baḳlasalar **[86a]** ⁽¹⁾ <baḳlasalar> ziyāde nef édüp eyü éde, mücerredür.

Effîn: Türkîde yavşan ⁽²⁾ dèrler. Şîh-i cebelî dedükleri devâdur ki harf-i şînde beyân olunur inşâ'allâhu ⁽³⁾ te'âlâ.

Ukḫuvân: İsm-i 'Arabîdür. Mısr'da kirkâs dèrler ve Mağrib'de şecere-i Meryem ⁽⁴⁾ ve kâfûriyye ve riclû'd-decâce dèrler. Türkîde inek pâpâdyası demekle ma'rûfdur, ⁽⁵⁾ zîrâ çiçeği pâpâdyâ çiçeğine beñzer belki anuñ bir nev'idür. Bahâr eyyâmında biter. ⁽⁶⁾ Yabânîsi ve bostânîsi olur. Yabânîsi şovuk tağlarda ve derelerde biterdür. ⁽⁷⁾ Bostânîsi her ne yerde ki ekseler biter, hattâ evler üzerinde ve şaḫsılar içinde ⁽⁸⁾ biter ince budaklardır. Yaprığı küzbere ve râziyâne yaprağına beñzer, çiçeği aḫdur ⁽⁹⁾ ve degirmidir. Ortasında şaruca nesnesi vardır. Râyiḫası ağırdur, lezzetinde ⁽¹⁰⁾ acılık vardır. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr ve derece-i şâniyede yâbisdür. ⁽¹¹⁾ Ukḫuvân dëseler ancak çiçeği murâd olunur. Ziyâde ıssıdıdır. Eger ḫurusın ⁽¹²⁾ döğüp sikencübîn ile veyâhüd tuz ile içseler eftimün sevda ve balgamı ishâl ⁽¹³⁾ êtdüğü gibi bu daḫı ishâl eyleye. Eger döğüp 'asel ile andan yalasalar rebv ⁽¹⁴⁾ ki gücile nefes almaḫdur, ana nef' êde, kezâlik encîrle bişürüp yëseler rebve ⁽¹⁵⁾ nef' êde. Yalîñuz yaprağı rebve ziyâde nef' êder ve bögrekde olan taş ⁽¹⁶⁾ çıkarur. Eger bişürüp 'avrat içinde otursa raḫminüñ ya'nî oğlan ⁽¹⁷⁾ yatağınuñ ḫatılığın gidere. Eger ukḫuvânüñ cümlesiyle ḫumre dedükleri ḫızıl şişe ⁽¹⁸⁾ ve ıssı şişler intihâsında ya'nî tamâm şişmekde nihâyetin bulduğı zamânda ⁽¹⁹⁾ yaḫı êtseler nef' êde. Çiçeği ḫatılıkları taḫlîl êder, süddeleri açar. Eger sikencübîn ile [86b] ⁽¹⁾ nişf dirhem miḫdârın içseler ta'âm iştihâsın ifâkatlandura ya'nî bir miḫdâr ⁽²⁾ aça ve sidüğü yürüde. Eger 'avrat fetîle êdüp götürünse ḫayz ḫanın yürüde. ⁽³⁾ Eger 'avrat içse ḫarnında oğlanın düşüre. Çok ḫoḫulamaḫ, ḫuşuşan ki ⁽⁴⁾ tâzesin başı ağır êder ve çok uyudup bî-hüd êder. Eger döğüp şuyın şıḫup ⁽⁵⁾ ḫâyelere ve uyluḫlara ve zekere sürseler cimâ'a ḫuvvet vère. Eger bişürüp şuyı ile ⁽⁶⁾ ḫoyun yünin ışlayup büzülmüş sîñir üzerine ursalar nef' êde. ḫoḫulaması ⁽⁷⁾ kezâlik yemesi der getirür. İki mişḫâlden ziyâde isti'mâl êtmeyeler. İşlâḫı anîsün ⁽⁸⁾ ve sikencübîn ve benefşedür. Eger ḫoḫusından baş ağırsı 'arız olursa nîlüfer nef' ⁽⁹⁾ êder. Ukḫuvân bulunmayıcaḫ bedeli iklîlül-melikdür veyâhüd bâbünecdür.

Aḫâkıyâ: ⁽¹⁰⁾ İsm-i Yünânîdür. Bir diken şıḫındusıdır. Aḫâkıyâ dëseler yalîñuz şıḫındusı murâd ⁽¹¹⁾ olunur, diken murâd olunmaz. Dikenine

karaz d erler. Harf-i k afda bey an olunur. Ak akiy anu n ⁽¹²⁾ ey isi oldur ki bu diken n yemişi henüz tam am kem alin bulmayup h am iken yemişinden ⁽¹³⁾ Şıkalar. Böyle olıcaŐ Şıkındusı y k t rengine olur. Eger tam am erişmiş ⁽¹⁴⁾ yemişinden Őıkılırsa Şıkındusı siyah olur. Mur ad olunan evvelkisidir. ⁽¹⁵⁾ Anu n daŐı ey isi oldur ki aŐır ve pek ve  oŐusı hoŐola. Tabi atı derece-i  l ada ⁽¹⁶⁾ b rid ve derece-i Şaniyede y bisd r. Bir miŐd r yaŐup dili ıŐırması vardır. YayŐanmıŐ ⁽¹⁷⁾ olıcaŐ  atlı olur ve derece-i Şaniyede b rid-i y bis olur. Yübüseti bir miŐd r ⁽¹⁸⁾ ziy dece olur. Eger a zadan birine sürseler fi'l-h al  uruluŐ ve uzatmaŐ ⁽¹⁹⁾ ve ŐovukluŐ h aŐil  de. K abız ve Şovuducı olmaŐıla göz dev alarına [87a] ⁽¹⁾ <dev alarına>  atsalar nef   der ve daŐı humre ded ukleri Őafr vi Şişe ve çok gelüp ⁽²⁾ aŐmaŐa ve Şovukdan olan  atlaŐlara eyüdür. Eger götürünseler çanı  uta kez lik ⁽³⁾ iÇseler ru b t aŐmasın men   de. RaŐm ve oturaş yerinden  aŐra  ıkŐa gerü ⁽⁴⁾ yerine redd  der. Eger iÇseler vey h ud h kne  tseler  arnı  uta ya nı  abz  de ⁽⁵⁾ ve saÇı ve Şaşalı  arardur ve göz n rın cem   tmegile keskin  der. G z bebegi ⁽⁶⁾  aŐra  omalmasına yaşı  tmekle ve zer r  tmekle ya nı üzerine ekmek ile nef  ⁽⁷⁾  der. D hıs ki  ırnaŐlar yanında olur çıbandur, bal m mı ile a na nef   der ⁽⁸⁾ ve gözde olan çıbanlara nef   der üzerine ekmegile. Eger  teŐ yanıŐı üzerine ⁽⁹⁾  ıl   derlerse  abarmasın men   de ve a z yı muŐkem eyleye ve anu la yaşı ⁽¹⁰⁾  td ukleri yere hıŐlar dökülmesini men   de. Yumasınu n  ariŐi budur ki üzerine ⁽¹¹⁾ ıŐı Şu  oyalar, Şol nesne ki Şu  zerine gelür, anı yab na atalar. Őunu n aŐaŐasında ⁽¹²⁾  alanı alup  erek  d p hıŐz  deler. Ak akiy a bulunmayıcaŐ bedeli, miŐd rınca ⁽¹³⁾ Şandal ve ŐoyulmıŐ mercimekd r.

Aks n: İsm-i Y n nid r. Bir diken n ismidür. ⁽¹⁴⁾ Vil yet-i Endülüs'de re's Ő-Şeyh ya nı  oca başı demekle ma r fdur. T ze iken ⁽¹⁵⁾ baldırınıu n  abın Şoyup yerler. Eger k kin çeyneseler tabi atı ıŐı id Ői z hir ⁽¹⁶⁾ ve aŐik r ola. YapaŐı b d- verd ded ukleri diken yapaŐına beŐzer. Yaz Şonlarında ⁽¹⁷⁾ erişür, ekşer yerlerde biter, dikenli başları vardır.  iŐegi, başı içindedür. Tabi atı ⁽¹⁸⁾ ıŐıdır, g yet laŐıfd r. Eger kökinden vey h ud yapaŐından  c dirhem miŐd rın ⁽¹⁹⁾ Őar b ile iÇseler k z zı ve boyun ger sine egilmegi gidere ve muŐlaŐa bedende [87b] ⁽¹⁾ vey h ud bir  zvd  olan teŐenn ci gidere. Eger k z z ve teşennüce sebep y b set olmazsa ⁽²⁾ ziy de nef   de.

Küzâz, siñirler ve ğayrı büzilüp kurumaga dërler. Teşennüc, siñirler ⁽³⁾ ğerüsine çekilmege dërler.

Akııt: Keş dedükleri ekşi penirdür ki ekşi yoğurtdan ⁽⁴⁾ ederler. Eñibbâ yanlarında ma' rûf olan akıt budur ki zıkr olundu. Ammâ sâ'ir ⁽⁵⁾ nâs arpayı muhkem bişürüp keşkek gibi koyusu ile süd keskin qarışdurup ⁽⁶⁾ kıpayup ve kırudup aña dağı akıt dërler. Keş, şafrâyı kaţ' eder ammâ hazmı ⁽⁷⁾ ğeçdür ve ğüçdür. Yeller ve çig hılţlar ve yaramaz hılţlar peydâ eder. İşlahı zeyt ⁽⁸⁾ yağı ve sâ'ir muvâfık yağlar ile muhkem kıvurup yemekdür ve üzerine cevâriş ve keskin ⁽⁹⁾ şarâb içmekdür.

İklîlü'l-melik: Türkide beg börki dërler ve ba'zı yerlerde hurûs ⁽¹⁰⁾ tâcı dërler bir nebâtdur. Bu nebât ğâyet-i meyl-i şemsden 'arzı ziyâde olan ⁽¹¹⁾ vilâyetlerün ekşerinde biter ya'nî şovuk olan vilâyetlerde olur demekdür. Yaprığı ⁽¹²⁾ akça gibi degirmi ve ziyâde yaşıldur. Budaqları ince ve gevşekdür. Şarı ve küçük ⁽¹³⁾ çiçeği olur. Çiçekden şonra hilâl ki yeñi aydur, anuñ egriliginde nesneleri biter. ⁽¹⁴⁾ İçinde ğardal dânesinden kiçirek ve degirmi dâneleri olur. İsti'mâl olunan ⁽¹⁵⁾ ol egri nesnelerdür. Bu nebât ğaşıl olduğı yerlere ğöre eger şekilde ve eger ⁽¹⁶⁾ tabi'atında ğüne ğüne olup birbirine beñzemez olur. Ba'zılar demişler ki birbirine ⁽¹⁷⁾ beñzemedüğü yere ğöre degüldür belki bu nebât nefsinde birkaç dürlüdür. ⁽¹⁸⁾ Pes bu tağdırce bu nebâtı bildürmekde ve beyân etmekde ihtilâf lâzım ğelür. ⁽¹⁹⁾ Bir şınıfı dağı vardır ki yaprağı yaşşıdur. Lisânü'l-ğamel dedükleri nebâtuñ küçüğine **[88a]** ⁽¹⁾ <küçüğine> beñzer bir ğarafa egilmiş egerçi tâcı vardır. Ba'zı yeri yaşıl ve ba'zı yeri ⁽²⁾ beyâzdur. Çiçeği kızıla mâyl benefşe rengdür. Çiçekden şonra boy toğmı gibi toğmı olur. Bu nebâtda ⁽³⁾ lüzüccet ya'nî yelmeşiklik vardır. Lezzeti ve râyiğası yokdur. Bir şınıfı dağı vardır ⁽⁴⁾ budaqları yer üzerinde uzanur ve yaprakları incedür, şıgır boynuzına beñzer, degirmi ⁽⁵⁾ nesnelere içinde yemişi olur. Yemişi dağı fetil gibi uzuncadur. Rengi şaru ile qarışık ⁽⁶⁾ beyâzdur. Meşhûr olan ve bu zamânda müsta'mel olan ikli'l-i melik budur. Ammâ ⁽⁷⁾ nebâtınuñ budaqları yer üzerine döşenmiş degüldür. Eyüsü oldur ki şaman rengine ⁽⁸⁾ ve hilâl şeklinde olup toğmı kıatılanduğdan şonra kendüsü ne kıatı ve ne gevşek ⁽⁹⁾ ola. Bu nebâtuñ kıuvveti tağlil edici ve bişürücü çok ğarâretten ve bir miğdâr kıabz ⁽¹⁰⁾ edici ve kıurıdıcı şovukdan terkib olunmuşdur. Eger bişürüp ğözde ve rağmde

(11) ve maḳ'adda ve hāyelerde şovuk ve ıssı olan ahlāt'dan olan şişlere (12) yaḳı  tseler nef eyleye. Gāh olur ki yumurda şarusı veyāhūd boy toḫmı unı veyāhūd (13) kettān toḫmı unı veyāhūd degirmen tozu ki paspal d rler veyāhūd haşhāşı (14) ve hindebāyı dögüp unını marāza ve mizāca ve vaḳte göre taḫl l ve inzāc (15) ve ḳabz ve şovutmaḳ murād olunduġı üzre ri'āyet olunup a a göre (16) bunlardan zamm  d p yaḳı  derler. Eger Őu ile Őol mer-tebe bişürseler ki maḫv (17) olup ezilse baŐda olan ḳur h-ı Őehdiyye  zerine ursalar nef  de. (18) Ḳur h-ı Őehdiyye, tatlu uyuz d d klerid r, kez lik biŐ-miŐi ile yusalar nef  de. (19) Eger t n-i R m  ile ḳarıŐdurup Őar b ile iŐlayup baŐda olan Őulu [88b] (1)  ibanlara ursalar ey   de. T n-i R m , bal ıḳdur ki Ḳay s d rler bir cez reden (2) get r rlere. Ol balçıḳ ziy de ḳab z dur ve kekreligi daḫı vardur. Ve eger Őu ile ve Őar b (3) <ile ve Őar b ile> biŐürüp isti'm l  tseler ma'ide aġrısını s kin eyleye. Eger Őıḳup (4) Őuyın müŐelleŐ ile ḳarıŐdurup ḳulaġa tamlatsalar aġrısını s kin eyleye. Eger sirke (5) ile ve g l yaġı ile aġrısı olan baŐ  zerine Őabb  tseler ya'n  ziy dece (6) dökseler baŐ aġrısını ve gögüsde olan perdeler aġrısını s kin eyleye. (7) Eger  c dirhem miḳd rın içseler veyāhūd toḫmından müŐelleŐ ile iki dirhem miḳd r  (8) içseler gögüs içinde olan şiŐleri yumuŐada. BiŐmiŐ enc r ve 'asel ile (9) isti'm l eyleseler ma'idede ve bedende ḳalan ḳatı h l tları eritmekde ziy de eyüdür. (10) Eger afsent n ile ḳarıŐdurup talaḳ ve ciger şiŐlerine yaḳı  tseler indüre. (11)  kl l-i melik bulunmayıcaḳ bedeli aġrınca b b necd r. Amm  içmesi h yelere zarar (12)  der, 'asel veyāhūd ḳur  üzüm veyāhūd enc r iŐl h  der.

 kl l 'l-cebel: (13) T aġ t cı demekdür. Mur d bir neb tdur ki bah r zam nlarında biter, yaz ev hirine dek (14) ḳalur. EkŐeriy  t aġ başlarında ve toprakŐız ḳur  ve yüksek yerlerde bitdügi için (15) böyle n m v rdiler.  skenderiyye'de ekerler, biter.  skenderiyye ve Mışr halkı yapaġına (16) ḳar-dam n  d rler amm  böyle demeleri ġalaḫdur, zir  ḳardam n  kemm n aŐn fından (17) birinün toḫmına d rler. Pes bu taḳd rce yapaġa ḳardam n  demek haḫ dur. Bu neb t (18) bir zir 'dan ziy de uzar. Yapaġı daḫı uzunca ve incecik ve pek ed r. (19) Rengi siy ha m yild r. Baldır  aġaç gibi ḳatıdur. Yapaġları arasında bey zlıġa [89a] (1) <bey zlıġa> ve g kl ge m yil çiçegi vardur.  i ekden Şonra ḳatıca yemişi olur. Yaz (2) ortalarında ve ba'zı yerlerde yaz Őonunda ve ba'zında evvellerinde yemişinün ḳabı (3) açılıp d nelere

dökülür. Yaprığında keskinlik ve acılık ve bir miqdâr ⁽⁴⁾ kâbızlık vardır. Koşusu hoşcadur. Çiçeği dahı derece-i şâlisede hârr u yâbisdür. ⁽⁵⁾ Bevli ve hayzı idrâr eder, yelleri tağıdur. Talağ ve ciger süddelerin açar, ⁽⁶⁾ öykeni pāk eder, şovuğdan olan yürek oynamasına nef eder. Mâdde sebebi ⁽⁷⁾ ile olan öksürüğe ve istiskâ-yı zıkkîye ki harâreti ve ziyâde şusuzluğu ⁽⁸⁾ ola, anlara nef eder. Mâdde sebebi ile öksürük oldur ki balğam veyâhüd sevda ⁽⁹⁾ veyâhüd âher hıldan biri sebep ola. İstiskâ-yı zıkkî oldur ki marîzün ⁽¹⁰⁾ karnı tulum gibi şişmiş ola. Bu huşuşlar için miqdâr-ı şerbeti iki mişkâle dekdür. ⁽¹¹⁾ Hâcet olduğına göre isti'mâl oluna. Yaprığı sâ'ir eczâsından akvâdur. ⁽¹²⁾ Eger avlanan tavşan ve sâ'ir hayvânun için boşadup bu nebâtun yaprağıyla ⁽¹³⁾ taldursalar koğmasına mâni' ola. Tuz dahı olmazsa koğmaya.

Ekütmeküt: ⁽¹⁴⁾ İsm-i Hindîdür. Bir taş ismidür. Lisân-ı Yünânide anâtişis dërler. Ma'nâsı ⁽¹⁵⁾ hacerü'l-vilâdet ya'nî 'avratlar çoğurmasına nâfi' taş demekdür. Diyâr-ı Mışr'da hacerü'l-mâsike ⁽¹⁶⁾ demekle ma'rûfdur ya'nî tutucu veyâhüd tutmağa mu'în taş demekdür. Zîrâ ana ⁽¹⁷⁾ karnında oğlan kemâlin bulmadın düşmeden hıfz eder kezâlik hacerü'n-nesl ⁽¹⁸⁾ dahı dërler. Toğurmak ahvâline müte'allık olduğ için bu nâmlar ile ma'rûfdur. Bu taş ⁽¹⁹⁾ dört dürlüdür: Birisi Yemen'den gelür, mazı dânesi gibidür. Siyâh ve hafıfdür. [89b] ⁽¹⁾ İçinde bir âher taş dahı vardır. Birisi dahı Kuds-i Şerîf'den gelür. Bu dahı aña ⁽²⁾ beñzer ammâ bu, bir miqdâr andan yaşşırak ve uzunluğa mâyil, bellüt dânesi gibidür. ⁽³⁾ Bunun dahı içinde bir âher taş vardır. Gâh olur ki bunun içindeki kum olur ⁽⁴⁾ barmağ ile ezilür. Birisi dahı Yünne nâm mevzi'den ve Anâkiyye'den gelür. ⁽⁵⁾ Bunların ikisi dahı küçük ve beyâzdur, degirmilige qarîbdür. İçlerinde beyâz ⁽⁶⁾ bir nesne vardır fi'l-hâl ufaklanır. Bu taşda muqaddemâ zıkr olunan te'sîrler ⁽⁷⁾ ancak hâşşa iledür. Eger 'avrat bu taşı dibâgat olunmuş deri içine koyup ⁽⁸⁾ şol incigine bağlasa sühütle toğura. Eger bu taşdan bir miqdârı muhkem sahq ⁽⁹⁾ edüp 'avrat südi içine koyup ba'dehu ol süd içinde bir miqdâr koyun ⁽¹⁰⁾ yünün taldurup gebe kalmayan 'avrat götürünse gebe ola. Eger bu taşı kızıl iplik ⁽¹¹⁾ ile bağlayup gebe olan 'avratlar boyunlarına aşâkosalar qarınlarında oğlanı ⁽¹²⁾ hıfz ede ve vakti gelmedin düşmeden ve toğmadan men' eyleye. Eger kuzu ⁽¹³⁾ derisini tuzlayup bu taş içine koyup toğurması qarîb olan

‘avrat ⁽¹⁴⁾ deriyi kısayına ve beline şarup toğuracak zamāna dek üzerinde olsa sühūletile ⁽¹⁵⁾ toğura. Ammā toğururken fi'l-hāl deriyi alalar, zīrā eger тұrursa zarar eder. Bu taş ⁽¹⁶⁾ bu bābda sār hayvānāta daḥı nāfi‘dür. Eger bir kimesne ile huşūmeti olan kimesne ⁽¹⁷⁾ bu taşı huşūmet zamānında şağ elinde tutsa haşmı aña gālib olmaya. ⁽¹⁸⁾ Eger yemişi üzerinde тұrmayan ağaç üzerine aşākosalar yemişi düşmeyüp kemālin ⁽¹⁹⁾ bula. *Minhāc* nām kitāb şāhibi kezālik ṭabīb Rāzī daḥı *Hāvi* nām kitābında [90a] ⁽¹⁾ <kitābında> bu taş tefsīrinde ḥalt-ı kelām etmişlerdür. Bu bābda anlar kavline i‘timād olunmaya. ⁽²⁾

Ükürü'l-bahr: Deryā tıyuları demekdür. Murād, deryāda olan līfdür ki ḥarf-i lāmda ⁽³⁾ zikr olunur inşā'allāhu te‘ālā.

İkrār: Necd ‘Arabı yanlarında şāmarbümā dedükleri ⁽⁴⁾ nebātuñ kebīri-nūñ ismidür. Ḥarf-i şādda envā‘ıyla zikr olunur inşā'allāhu te‘ālā. ⁽⁵⁾

Ākilü nefsihi: Kendüyi ekl edici demekdür. Murād, ferbiyün dedükleri devādur. ⁽⁶⁾ Tırdukça eksilüp yendüğüçün böyle laḳab verdiler. Şāhib-i kitāb eydür: ⁽⁷⁾ Bu hāl ferbiyünda meşhūr degüldür, belki bu hāl kāfürda meşhūrdur. Arpa içinde ⁽⁸⁾ ve sırçadan zarf içinde ḥıfz olunur. Ḥarf-i fāda zikr olunur inşā'allāhu te‘ālā. ⁽⁹⁾

Ekārī: Paçalardur. Ḥayvānuñ eṭrāfinuñ ismidür ya‘nī elleri ve ayakları ⁽¹⁰⁾ demekdür. Ḥayvānuñ ön ayakları el meşābesinde olmağın ön ayaklarına yed dērler. ⁽¹¹⁾ Paçalar siñir gibidür, yelmeşikdür. Hażm olıcaḳ ğızāsı mu‘tedil olur ve andan ḥāşıl olan ⁽¹²⁾ ḳan eyüdü ammā şuludur. Issı ve yaḳıcı olan nesnelere ḥasta olup bu maḳūle ⁽¹³⁾ ḥastalılıklardan nāḳıh olanlarıñ bir miḳdār ḳuvveti gelüp nāḳıhlılıkları āḥir olduḳda ⁽¹⁴⁾ anlara ğızā olmağa yarar. Nāḳıh dēyü ḥastalılıḳdan henüz ḳalḳan kimesneye dērler ⁽¹⁵⁾ ki ne şağdur ve ne marīzdür. Paçalarda yelmeşiklik olmağıla ma‘ideden tiz sıyrılır. ⁽¹⁶⁾ Şovuk ve za‘ıf olan ma‘ideye götürmesi şaḳıldür ya‘nī ağır gelir. Paçalarıñ eyüliḳ ⁽¹⁷⁾ ve yaramazlığı ḥayvānına tābi‘dür ya‘nī ḥayvānuñ eti eyü ise ol daḥı eyüdü, degül ise ⁽¹⁸⁾ ol daḥı olmaz. Elleri ki ön ayaklarıdur, yağı ziyādedür ve eyüsidür, daḥı eyüsi ⁽¹⁹⁾ oldur ki bir yıllıḳ genç ve kendü otlar semiz ḥayvāndan olup evvelā ḥaşlayup [90b] ⁽¹⁾ ba‘dehu muḥkem bişürüp ṭoraḳ otı ve tuz ve dārşini ve bir miḳdār leblebi ile yēyeler. ⁽²⁾ Üze-

rine içen kimesnelere eyü ğızâdur. Yelmeşik olmağıla tabî'ata lînet vèrür ve içinde ⁽³⁾ paça bişen şuda bir miqdâr taḥlîl êtmek vardır. Ḥarâretden olan öksürüğe ⁽⁴⁾ nâfi'dür, ḥuşûşan şoyulmuş arpa ile bişürseler ziyâde nef' eder. Paça kemigi şınmış ⁽⁵⁾ veyâḥûd yerinden oynamış olan ve şafrâdan olan büyük çıbanlulara ve yaralulara ⁽⁶⁾ eyü ğızâdur. Eger sirke ile ve encüdân ile veyâḥûd kerefs ile yêseler bir miqdâr ⁽⁷⁾ yelmeşigi az olup kûlenc êtmesi def' ola, zîrâ paçalardan ekşeriyyâ kûlenc ḥâşıl olur. ⁽⁸⁾ Anuñçündür ki ma'idede çok eglenüp tursa ba'zı müşhil cevâriş yeyüp ma'ideden ⁽⁹⁾ ihrâc êtmekte ta'cîl evlâdur. Qan tüküren ve içinden qan gelen ve aqar bevâsiri ⁽¹⁰⁾ olan ve ziyâde ıssı devâ için ve şınmış kemigi bitişdürmesin isteyen kimesnelere ⁽¹¹⁾ eyü ğızâdur. Ḥarâretten dil ve tudaqlar yarılmasına nef' eder ve boğaz iriligin ⁽¹²⁾ yumışadur ve qurı öksürüğe nef' eder. Ve şol şu ki içinde paça bişmişdür, ol ⁽¹³⁾ şu taḥlîl êdicidir. Qarın içinde olan şovuqlara ve şınmış kemiklere nâfi'dür. ⁽¹⁴⁾ Eger dimâği za'if olan kimesnenün başına dökseler za'fin giderüp dimâğda ⁽¹⁵⁾ olan fesâdı taḥlîl eyleye. Paçalar i'tidâle qarîbdür ammâ kûlenci olanlara zarar eder. ⁽¹⁶⁾ Za'firân ile sirke ve kerefs işlâh eder.

İlinc: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı ⁽¹⁷⁾ ehlî ya'nî şehrlerde ve köylerde biter demekdür. Havuca beñzer bir nebâtuñ tamarlarıdır. Ol ⁽¹⁸⁾ nebâtuñ uzunluğı bir qarışdur ve baldırı qalıñdur. Çiçeği dahı havuç gibidür. Çiçekden sonra sermağ ⁽¹⁹⁾ toḥmı gibi toḥmı olur ve köki büyük olup degirmi başlar olur. Çok yerde biter, ḥuşûşan [91a] ⁽¹⁾ <ḥuşûşan> deryâya qarîb ve taşlu yerlerde çok olur. Eyüsi vilâyet-i Hind'den getürdükleridür ⁽²⁾ ki beyâz olup içinde siyâh noḡtaları ola. Tabî'atı derece-i şâniyeye qarîb ḥâr u yâbisdür. ⁽³⁾ Lezzetinde acılık vardır. Şerâyâ nef'i tecrîbe olunmuşdur. Ne maḡüle ḥıltdan olursa ⁽⁴⁾ olsun nef'i muḡarrerdür. Tarîk budur ki evvelki günde nısf dirhem miqdârı, rub' raṭl sikencübîn ⁽⁵⁾ ile içürelere, ikinci günde nısf mişkal ve üçüncü günde bir dirhem içürelere şerâyâ def' eder, ⁽⁶⁾ mücerrebdür. Eger yaprağından veyâḥûd yemişinden veyâḥûd özdeğinden ünümâlî dedükleri ⁽⁷⁾ şarâb ile bir mişkal miqdârın 'avrat içse meşîme ki oğlan şonı dedükleri deridür, ⁽⁸⁾ anı kuvvet ile çıkara. Ünümâlî şarâb ile 'asel ederler bir güne şarâbdur. Eger kökinden ⁽⁹⁾ bir dirhem miqdârı içseler ruṭubet sebebi ile olan sidük tamlamasına nef' ede. ⁽¹⁰⁾

Alāvmālī: İsm-i Yūnānīdūr. Ma'nāsı ballu yağ demekdür. Dāvud peygāmbēr 'aleyhi's-selām ⁽¹¹⁾ 'aseli dahı dērler. 'Aselden koyuluğı ziyāde tatlu bir ruṭubetdür. Bir ağaç özdeginden ⁽¹²⁾ aqar. Şām-ı Şerīf'de Tüdmür nāhiyesinden ğayrı yerde olmaz. Ṭabī'atı ıssıdur, ıssılığı ⁽¹³⁾ ziyāde qavīdür. Eger toquz vaqıyye şu ile ol 'aselden üç vaqıyye miqdārına varınca içseler ⁽¹⁴⁾ hażm olmayup qalan ziyādeleri ve şafrāları ve yaramaz hıṭları ishāl eyleye. İçmesinden ⁽¹⁵⁾ kesel ve gevşelmek 'arız olur ammā zarar eylemez, içen kimesneye lāyıkdur ki bir yerde tırmayup ⁽¹⁶⁾ çok hareket eyleye ve illā bī-hūd eder. Gāh olur ki bu şecerūn budaqlarından yağ çıkarurlar. ⁽¹⁷⁾ Şol vechle ki zeyt veyāhūd yağ içinde şol mertebe bişürürler ki kuvveti yağa ⁽¹⁸⁾ gele. Eyüsi oldur ki eski olup şāfī ve kıyoy ola ve bu 'asel kızdurıcıdur. Eger göze ⁽¹⁹⁾ çekseler göz qararmasına nef eyleye. Eger uyuzlara şıva etseler nef eyleye ve sınırlar ağırların [91b] ⁽¹⁾ sakin eder. Eger içen kimesne hareket etmeyüp uyumaq sebebi ile ishāl etmeyüp fi'li 'avk ⁽²⁾ olunup ishāl eder mi etmez mi dēyü şübhe olsa hıḩne edüp sikencübīn ve sāde ⁽³⁾ ayva şarābı vēreler.

Ālūten: İsm-i Yūnānīdūr. Yaprakları ve budaqları ince, kıızıla māyil ⁽⁴⁾ bir nebātuñ ismidür. Bir zirā' ve dahı az uzar. Şarulığa ve kıızıllığa māyil yumışaq ⁽⁵⁾ ve ufağ çiçegi olur. Köki çügündür kökine beñzer. Köki içinde keskin ve kıyoy şuyı vardur. ⁽⁶⁾ Çiçekden soñra eftīmün tohmına beñzer tohmı olur. Qumlu yerlerde ve deryāya qarīb yerlerde, huşūşan ⁽⁷⁾ Līnevā dēdükleri yerlerde biter. Bu devānuñ ṭabī'atı derece-i şālisede hārr u yābisdür. Cilā edici ⁽⁸⁾ ve yuyucıdur. Eger tohmından bir dirhemden üç dirheme varınca bir dirhem tuz ile ve dört vaqıyye ⁽⁹⁾ şu ve bir vaqıyye sirke ile içseler siyāh olan hıṭları ishāl eyleye ve bir miqdār sahc eyleye. ⁽¹⁰⁾ Ve şol dīvānelik ki 'ilācında ümīz kesilmiş ola, ol maḩüle dīvānelikden hālāş eder. ⁽¹¹⁾ Sahc, bağarsuqlar içi sıyrılıp qazınmağa dērler. Kökinün qabı dahı böyledür ammā aqvādur. ⁽¹²⁾ İsti'mālī lāzım olduğda iki dirhemden ziyāde ve nışf dirhemden az isti'māl etmeyeler. ⁽¹³⁾ İşlāhı ketre ve sikencübīn iledür. Ğāfiķī demekle meşhūr ṭabīb dēmiş ki türbūd dēdükleri ⁽¹⁴⁾ devā bu kökün qabıdır ammā bu kelām ğalaṭdur. Kezālik İbn Vāfid dēdükleri ṭabīb dahı vehm ⁽¹⁵⁾ edüp ṭarīflun dēdükleri devādur dēmiş. Bu dahı ğalaṭ etdi. Zīrā Yūnānīde bunuñ ⁽¹⁶⁾ bir ismi dahı vardur, ṭarīflun ismine qarībdir. Aña binā'en şübheye düşüp ğalaṭ etdi. ⁽¹⁷⁾

Elâsgâfis: Lisânü'l-ibl ya'nî deve dili dèrler bir nebâtdur. Deve diline müşâbih ⁽¹⁸⁾ olduğıün böyle nâm vèrmişler. Ra'yü'l-ibl dèdükleri devâdur dèyenler ğalaṭ ètmışlerdür, zîrâ ⁽¹⁹⁾ âḫerdür. Vilâyet-i Endülüs'de nâ'ime dèrlerimiş. Harf-i lâmda beyân olunur inşâ'allâhu te'âlâ. [92a] ⁽¹⁾ <te'âlâ>

Elye: Kuyruk semizidür. Tabî'atı ıssıdur, ağırdu, haızını güçdür. Et semizinden ⁽²⁾ daḫı yaramazdur. İç yağından ḫarâreti ziyâdedür ve ğalîzlığı ziyâdedür. Kātılanmış olan ⁽³⁾ sînilere yaḫı ètseler eyüdü, kātılıkları yumıṣadur. ḫarâreti çok olmayan şışlere ursalar ⁽⁴⁾ bişürür. Ekl olunsa ğeç haız olur, tasa vèrür, ğızâsı yaramazdur. İşlâḫı budur ki ⁽⁵⁾ sirke ile ve mirî ile bişüreler veyâḫüd ıssı olan edviye, meşelâ zencebîl ve fülful ve dârşinî ⁽⁶⁾ ile biryân èdüp yèyeler ve üzerine cevârişler isti'mâl eyleyeler, meşelâ cevâriş-i maştakî ve cevâriş-i ⁽⁷⁾ 'üd gibi ile isti'mâl èdeler.

İlb: İsm-i 'Arabîdür. Aĝaç kavunu aĝacına beñzer dikenli ⁽⁸⁾ bir aĝaçdur ammâ bunun yaprağı kiçirek ve dikenî daḫı çok ve aĝacı toĝruraḫdur, ğâyet yaşıl ⁽⁹⁾ ve tâzedür. Bu aĝaç zehrdür. Eger insân ve eger ḫayvân eger yaprağından ve eger şıķılmış şuyundan ⁽¹⁰⁾ içseler fi'l-ḫâl kātıl èder. Eger ba'zî nesneye kârıṣdurup müzî olan ḫayvâna yèdürseler ⁽¹¹⁾ kātıl èder. Eger yemeyüp koḫularsa saĝır olup kör ola fi'l-ḫâl. Bu aĝacın ziyâde ⁽¹²⁾ yaramazı Mekke cânibinde Şîrâ nâm taĝda bulunandur. 'İlâci ḫanıķu'n-nemr ve diflî dèdükleri ⁽¹³⁾ zehrlerden içen kimesneye olan 'ilâc gibidür ammâ ekl olunduğı gibi 'ilâcda 'acele olunursa ⁽¹⁴⁾ müfid olur ve illâ şoñra fâ'ide ètmez.

Emlec: Ma'rûfdur. Vilâyet-i Hind'de ⁽¹⁵⁾ bir aĝaç yemişidür, siyâhdur. Yemişi içinde çekirdeğı vardur. Çekirdeğinin iki taraḫı sivridür. ⁽¹⁶⁾ Çekirdeğı üzerinden kabı alınıcaḫ çekirdeğı üç pâre yarılır. İsti'mâl olunan kabıdur. ⁽¹⁷⁾ Acı ve kekredür. tabî'atı derece-i ulâ âḫirinde bârid ve derece-i şâniyede yâbisdür. Gâḫ olur ki ⁽¹⁸⁾ çig süd içinde ıṣlayup kâbızlığı bir miķdâr gider. Böyle olana şîr-emlec dèrler. ⁽¹⁹⁾ Fâriside çig süde şîr dèrler. Emlec, kâbızdur. İçseler veyâḫüd şu içinde [92b] ⁽¹⁾ ıṣlayup ol şu ile saçları yusalar veyâḫüd döĝüp saçlara ekseler veyâḫüd emlecden ⁽²⁾ ètdükleri yağ ile saçları yağlasalar kıllara kuvvet vèrüp diplerin muḫkem eyleye. Emlec yağı ⁽³⁾ budur ki emleci ıṣlayup ba'dehu şîr-i rûĝan veyâḫüd zeyt içinde şol mertebe kaynadalar ki ⁽⁴⁾ şuyı gide. Eger emleci içseler ma'ideye ve maḫ'ada

ya'nî oturağ yerine kuvvet vere. Kezâlik ⁽⁵⁾ bişmiş içinde otursalar oturağ yerine muhkem eyleye. Ma'ideyi, ma'adeyi dibâgat eder ⁽⁶⁾ ve kabz eder. Tâ'ife-i Hind yanlarında emlec mu'teber devâdur. Hılîlar fâsid olmadan ve müteğayyir ⁽⁷⁾ olmadan ve sevdâ gâlib olmadan men' eder ve sevdâyı bedenden ihrâc eder ve kuvvetlere ⁽⁸⁾ qarışmasın ve dimâğa çıkmasın men' eder. İshâli kaç' eder, qarnı tutar. Saç qarartmaq ⁽⁹⁾ için olan eczâya girür. Emlec mürebbâsı qarnı yumışadur ve eskiden olan bevâsîre ⁽¹⁰⁾ nef' eder ve ta'ama iştihâ vürür, şusuzluğu keser. Sevdâyı ve yaramaz hılîları men' ⁽¹¹⁾ etmegile yürege keskinlik ve zeyreklik vürür. Cimâ'a tahrik eder, kuşmağı ve tükürmegi ⁽¹²⁾ men' eder, qan harâretin söyündürür. Emlec mürebbâsı, helîlec-i Kâbilî mürebbâsından za'ifraqdur. ⁽¹³⁾ Emlec mürebbâsın isti'mâl eyleyen kimesnenün saç ve şakalı geç ağarur, çok qan gelmesin ⁽¹⁴⁾ men' eder, içerde olan a'zâyı pek eder, yemesi ve göze iktihâl etmesi göze kuvvet ⁽¹⁵⁾ vürür. Bârid-mizâc olan kimesne yürege kuvvet için isti'mâl etmek murâd eyledükde lâyıq ⁽¹⁶⁾ budur ki 'asel ile veyâhüd dârşinî veyâhüd şarâb ile isti'mâl eyleye ki bürüdeti gidüp ⁽¹⁷⁾ muvâfiq ola. Talağa zararın 'asel def' eder. Ma'idede olan yaşluğu kurudur, ⁽¹⁸⁾ huşuşan bir miqdâr sünbül-i Hindî ile olursa evlâdur. Tatlu bâdem yağı zararın def' ⁽¹⁹⁾ eder ve ıslâh eder. Ma'ideye ve bağarsuqlara ahlât dökülmesin men' eder. Kezâlik bevâsîr [93a] ⁽¹⁾ <bevâsîr> dedükleri çibanlara hılîlar inmesin men' eder. Yalnız isti'mâl olunsa üç dirhem ⁽²⁾ miqdâr câyizdür. Eger ıslayup şuyı ile hınnâyı qarışdurup saçları boyasalar siyâh ⁽³⁾ edüp kıllar diplerin muhkem eyleye. Eger dögüp bâdem yağıyla qarışdurup gerü ol miqdâr ⁽⁴⁾ sükker ile açla ılı şuy ile beş dirhem miqdârın istifâf edüp ya'nî sefuf edüp ⁽⁵⁾ yeseler göz za'ifliğine nef' ede, mücerrebdür. Ve qararmasın aç ve bağarsuq şıqlı-lup sıyrıldüğine ⁽⁶⁾ ve bevâsîrler aqmasına nef' ede. Eger iki dirhem miqdârın nabk sevîkından ya'nî kavutından ⁽⁷⁾ üç dirhem miqdârı ayva şuyından rub' rafl miqdârı ile içseler eskiden olan ⁽⁸⁾ ishâle nef' ede, mücerrebdür. Emlec, sevdâyı ishâl etmekle kabz ve şıqması ile sıvık olan ⁽⁹⁾ balğamı dağı ihrâc eder. Eger şîr-emlec olandan iki dirhem miqdârın alup ve irice ezüp ⁽¹⁰⁾ iki sâ'at miqdârı zamân tatlu şuy içinde ıslayup ba'dehu şudan çıkarup ⁽¹¹⁾ cüz'i şıqdukdan soñra bir gayrı yere koyup iki üç kerre şıqup ol soñraki şudan ⁽¹²⁾ göze tamlatsalar gözde olan beyâzlığı gidere, mücerrebdür. Ba'zılar demişler ki emlec, kendüsi ⁽¹³⁾ bu bâbda ol şudan nef'i ziyâdedür.

Emîrbârîs: Ve enberbârîs ve berbârîs dahı ⁽¹⁴⁾ dërler. İsm-i Fârisîdür. Lisân-ı Türkîde kadın tuzluğu dërler dikenlü bir ağaçdur. Tağlarda ve derelerde ⁽¹⁵⁾ biter. Yaprağı yâsemîn yaprağı gibidür, lâkin bunun büyücek ve incerekdür. Beyâza ve şaruluğa ⁽¹⁶⁾ mâylil çiçeği vardır. Çiçekden şofıra yemişi olur, mersîn yemişi gibi ekşi kabı vardır. Ağacı alma ⁽¹⁷⁾ ağacı kadar büyük olur. Ağacının cemî'an eczâsında bir miqdâr kabızlık vardır. Eyüsi ⁽¹⁸⁾ diyâr-ı 'Acem'den gelendür, ba'dehu Şâm'dan, ba'dehu Rûm'dan olandur. İtlâk olunduğda ⁽¹⁹⁾ murâd yemişi olur, belki yemişinün ekşi kabıdır ki zikr olundu. Tabî'atı derece-i şâniyede [93b] ⁽¹⁾ bârid-i yâbisdür. Ma'ideyi ve cigeri kavî eder. Kabızlığı sebebi ile mevâdd dökülmesin men' eder. ⁽²⁾ Eger ıssı olan şişler üzerine kosalar nef' êde ve ziyâde olmasın men' êde. Şafrâdan ⁽³⁾ olan şusuzluğu keser, karnı tutar, şafrâyı kökiyle kıparar. Yangın ma'idenün ⁽⁴⁾ ve cigeriün harâretin sâkin eder. Eger çekirdegin döğüp yalınız veyâhüd ba'zı edviye ile ⁽⁵⁾ isti'mâl êtseler bağırsuqlarda olan çibanlara ve yaralara nef' êde. Eger güzel râyihâlu ⁽⁶⁾ ıssı edviyeye, meşelâ sünbül-i Hindî ve dârşînî ve gayrı, karışdurup isti'mâl êtseler ⁽⁷⁾ şovuk ve yaşluğu ziyâde olan cigere kuvvet vère ve süddelerin açâ. Ve ciger şovukluğundan ⁽⁸⁾ ve göğüsde olan perdeler za'îfliginden olan ishâle nef' êde ve cigere ve göğüs ⁽⁹⁾ perdelerine kuvvet vère. Balgâmî olan sıtmadan za'îf olan ma'ideyi kavî edüp ⁽¹⁰⁾ yardım eyleye. İstiskâsı olan kimesneler edviyesine ve gızalarına girür. Sükkerden ⁽¹¹⁾ olan helvâlar ve bişürdükde tatlu katmak karnın tutmaqlığı zararın giderür. ⁽¹²⁾ Kökinün kabında derece-i ulâda harâretten ve azacuk bürüdetden ve kuruşuk ve kabızdan ⁽¹³⁾ terkîb olunmuş kuvvet vardır. Ehl-i Mışır kökinün kabına 'üdü'r-rîh-i Mağribî dërler. Eger ⁽¹⁴⁾ bişürüp şuyın çıkarsalar huzağ dedükleri devâ, neye nâfi' ise ol dahı aña ⁽¹⁵⁾ nef' êde. Eger bişmişi ile mazmaza êtseler kulâ' envâ'ına nef' êde. Kulâ', ağızda ⁽¹⁶⁾ ve dilde çıkan çibancıklara dërler, ekşeriyâ oğlancıklarda olur. Eger gül şuyı ⁽¹⁷⁾ içinde ıslayup yaşı akar göze tamlatsalar yaşını kuruşuk ve eskiden ⁽¹⁸⁾ olan göz ağrısına nef' êde. Eger şıhhat zamânında isti'mâl eyleseler şıhhatini hıfz ⁽¹⁹⁾ êde. Eger bişmişi ile huşne êtseler bağırsuqlarda olan çirkli çibanları pâk eyleye. [94a] ⁽¹⁾ <eyleye> Eger şarâb ile veyâhüd sirke ile bişürüp içseler ciger ağrılarına ziyâde nef' ⁽²⁾ eyleye. Eger cirmin döğüp üç dirhem miqdârın şarâb ile ve eger sıtma olursa şu ile ⁽³⁾ içseler nef' eyleye. Ehl-i Mışır bunu māmîrân-ı Şîniye bedel isti'mâl ederler. Şâhib-i

kitâb ⁽⁴⁾ eydür: Diyâr-ı ‘Acem’de emîrbârîs bitdüğü yerlerde bir güne şecer gördüm. Emîrbârîs ⁽⁵⁾ gibidür lâkin büyükrekdür ve yaprağı dağı büyücekdür. Yaşillığı dağı ziyâdedür, dikenî azdur. ⁽⁶⁾ Zeytün çekirdeğine beñzer igde büyüklüğünde yemişi olur. Tâze iken kabı kızıl olur, ⁽⁷⁾ kurı olıcağ siyâh olur ve toz renginde olur. Bunuñ ekşiligi berbârîsden ⁽⁸⁾ ziyâdedür. Bürüdeti derece-i şâniye evâhîrine yetişür. Kabzı yoğdur, ammâ balğama mâyl yapışur ⁽⁹⁾ ruḡubeti vardır, fi’l-hâl şusuzluğu ve yangını keser. Kabza muhtâc olmayan emrâzda ⁽¹⁰⁾ berbârîs ne maḡûle nesneye nâfî ise bu dağı aña göre nef’ eder, lâkin bu bir miḡdâr ⁽¹¹⁾ gevşeldicidür anuñçün kabiz degüldür. Bu şecere zûḡâl derler. Berbârîs bulunmayıcağ ⁽¹²⁾ bedeli üç paydan biri gül ve üç paydan ikisi miḡdârı şandaldur.

Emrûsiyâ: ⁽¹³⁾ Dêrler ki ism-i Yünânîdür. Budağları çok, üç çarış miḡdârı uzar şümnüşî bir nebâtdur. ⁽¹⁴⁾ Yaprığı sezâb yaprağına beñzer. Yaprakları dağı özdeğinden ve özdegi çıḡduğı ⁽¹⁵⁾ yerden çıkar. Budağları tohm ile ḡoludur, salḡım şeklinde. Râyiḡası dağı sezâb râyiḡasına ⁽¹⁶⁾ beñzer <beñzer> ki berencâsüf dedükleri nebât envâ’ındandır. Ṭâyife-i İfrenç başlarına ⁽¹⁷⁾ zînet için andan tâc edinürler. Kabz edici kuvveti vardır, a’zâya kuvvet vêrür. ⁽¹⁸⁾ Hâşşası mevâddı ḡutup dökülmeden men’ etmekdür. Eger ‘uşâresin şol ‘uzva ki ⁽¹⁹⁾ anda bir mâdde ola, ol ‘uzva tîlâ êtseler ol mâddeyi cem’ êde. Eger sağ olan **[94b]** ⁽¹⁾ a’zâya tîlâ êtseler mevâddı kabûl etmekden men’ êde. *Minhâc* nâm kitâb şâḡibi, emrûsiyâ ⁽²⁾ mürekkebâtdan bir devânuñ ismidür demiş. Mürekkebât ile mevzi’inde zıkr olunur.

İmdiriyân: ⁽³⁾ İsm-i Yünânîdür. Kebere ağacına beñzer bir ağaçdur. Kâmeti kebereden küçükdür, ammâ yaprağı ⁽⁴⁾ kebere yaprağı gibidür. İskenderiyye’de ve Şâm-ı Şerîf’de ve Kuds-i Şerîf’de, ḡuşuşan maḡberler ⁽⁵⁾ arasında çok biter. Yaprığınuñ arasında ya’nî râyiḡasında bir miḡdâr keskinlik ⁽⁶⁾ vardır. Ṭabî’atı ıssıdur, laḡîfdür, taḡlîl edicidür. İçerüde olan şişleri taḡlîl ⁽⁷⁾ etmekde ve süddeleri açmaḡda ve ḡasta olan cigere kuvvet vêrmekde ‘azîm fâ’idesi ⁽⁸⁾ vardır. Eger beden taşrasında olan şişlere tîlâ êtseler nef’ êde. Sâ’ir taḡlîl ⁽⁹⁾ edici ‘uşârelerden ya’nî şıḡılan nesnelerden bunuñ te’şîri ziyâdedür. Fınduḡ kadar ⁽¹⁰⁾ kablu çekirdegi olur. Anuñ ḡabî’atı bürüdet ve yübüsete mâyildür. Pes ıssı olan ⁽¹¹⁾ şişlere tîlâ êtseler nef’ eyleye. Eger şuyın şıḡsalar veyâḡüd bişürüp şuyın arı ⁽¹²⁾ ışırdüğü yere ursalar nef’ êde ve şişin

gidere. İçmek murâd olursa bişürmek ⁽¹³⁾ ile çıkan şuyundan iki vaқыyye şâf édüp içeler. Ammâ bişürmeyüp çig iken ⁽¹⁴⁾ şıklan şuyundan ancak bir vaқыyye içeler. İçmesi ve tılâ étmesi yılan ve 'aķreb ⁽¹⁵⁾ şokduķlarına daķı nef' éder. Kūduz ıalayana daķı içürürler. Kūrı uyuza tılâ étsele ⁽¹⁶⁾ nef' éde. İçinde aķı olan göze 'uşâresinden ıamlatsalar nef' eyleye. Eger yaprağın ⁽¹⁷⁾ dögüp tâze yara üzerine ekseler nef' eyleye.

Emsûh: İsm-i 'Arabî-i Berberîdür. ⁽¹⁸⁾ Ma'nâsı enâbîbî ya'nî boğumlu demekdür. Zîrâ kâmiş boğumları gibi bunuñ daķı boğumları ⁽¹⁹⁾ olur. Vilâyet-i Endülüs'de şiyâle dërler. şümnüşî bir nebâtdur. Ağaç gibi büyük ve kâtı [95a] ⁽¹⁾ <ve kâtı> olur. İki sınıfıdur: Biri büyük ve biri küçükdür. Taşlıķlarda ve derelerde biter. ⁽²⁾ Küçük olan sınıfınuñ ince ve kâtı ve boğumlu budakları olur. Zeytün yaprağı gibi yaprağı ⁽³⁾ olur. Budağın çekseler boğumları açılır. Budakları çok ve bir yerde cem' olur. Özdegi ⁽⁴⁾ küçük barmaķ kadar ve daķı ince olur. Bir kâriş ve daķı ziyâde yüksek olur. Özdegi ⁽⁵⁾ ağaç gibidür. Koyu kıızıl yemişî olur, çiçeği olmaz. Bu nebâtuñ cemî'an eczâsında kâbızlık ⁽⁶⁾ ve bir miķdâr acılık vardır. Köki ağaç gibidür, kâtıdur. Büyük olan sınıfı, bu zıkr olunan ⁽⁷⁾ aķvâlün cemî'inde ziyâdedür. Yemişî kuruyıcaķ siyâh olur. Bu nebâtuñ kuvveti azacuk ⁽⁸⁾ ģarâret ile bürüdetden terkîb olunmuşdur. Eger beş dirhem miķdârın kâbız şarâb ile içseler ⁽⁹⁾ ishâli kâţ' eyleye. Bişmişini kâsık yarılması için ve debelik için içseler. Bögrek ⁽¹⁰⁾ ve kâvuķ marazlarına eyüdü. İçerüde olan a'zâyı kâvî éder. Şerĥ-i 'adale ya'nî kâraca ⁽¹¹⁾ et yarılmasına nef' éder. Eger encîr ile bişürüp içseler öksürüğe ve gücile nefes ⁽¹²⁾ alana nef' éde. Eger dögüp yara üzerine ekseler bitişdüre. Eger kûrusın şu içinde ⁽¹³⁾ şol mertebe bişürseler ki nişfi gide, ba'dehu taşfiye édüp nişf raţl miķdârına dek ⁽¹⁴⁾ içseler içerüde olan a'zâ za'ifligine nef' éde ve za'if olan cigere kuvvet ⁽¹⁵⁾ vère, ģuşuşan dâ-yim içseler ziyâde nef' éde. Diyâr-ı Mağrib 'avratları tâzesin üzüm şiresiyle ⁽¹⁶⁾ bişürüp ba'dehu şâfi édüp her gün bir raţl içseler. Beşerelerin güzel édüp bedenlerin ⁽¹⁷⁾ semirdür ve raķmlerin pâk éder.

Emârîţun: İsm-i Yünânîdür. Vilâyet-i Rüm'da ve Frengistân'da ⁽¹⁸⁾ ve der-yâya kâriş ve şovuk yerlerde ve yüksek ve alcaķ yerlerde biter. Kâşşüm dëdükleri nebâtuñ ⁽¹⁹⁾ bir nev'idür. Kâşşüm, kovan otıdur. Ba'zılar uķĥuvân-dan bir sınıfıdur dëmişler. Böyle dëyenler [95b] ⁽¹⁾ ģalaţ étmişlerdür. Kâfir-

ler bütleri üzerine andan tâc ederler. Bir zirâ^ç miqdârı uzar. ⁽²⁾ İncedür ve birbirinden tağık yaprakları vardur ve aq ve degirmi başı vardur. Başı ⁽³⁾ çepçevre altun renginde şarudur, köki incedür. Bu nebâtuñ kuvveti ıssıdur, lañîfdür, ⁽⁴⁾ talñîf edicidür. Eger başınuñ etrâfından içseler ğalîz olan hılñları kañ^ç ede ⁽⁵⁾ ve hayz kanın yürüde. Ma^çidede ve kavuñda qalup toñmış olan kanı tahlîl êdñügi ⁽⁶⁾ tecrîbe olunmuşdur. Bu huşuñ için mâ^çül^ç-^çasel ile içilür. Ve ma^çidede olan yaşluğı ⁽⁷⁾ qurudur. Ma^çideye her ne mañüle hılñ aher yerden dökülse elbette qurudur, ammâ ma^çide ⁽⁸⁾ ağızına yaramazdur, ayva şuyı ile ıslâh olunur. Başından içseler ^çusr-ı bevle ya^çnî güç ⁽⁹⁾ eñşân edene eyüdü. Sidük yolın açar. Miqdâr-ı şerbeti üç üñülüsâtdur ki toquz ⁽¹⁰⁾ qırâñ olur. Eger şu ile qarışmış olan aq şarâb ile içseler fi^ç-l-hâl nezleyi kañ^ç eyleye. ⁽¹¹⁾ Geyesi arasına qosalar çürümeden ve yénmeden men^ç eyleye, hâşşasıdur.

Ümmü veca^çi^ç-l-kebid: ⁽¹²⁾ Ciger ağırsına nâfi^ç devâ demekdür. Yaşılığı siyâha mâyil küçük yapraklı bir nebâtdur. Çiçegi dañı ⁽¹³⁾ siyâha mâyildür ve degirmi tomurcuq içindedür. Bu nebâtı qoyun sever, bulıcaq otlar. ⁽¹⁴⁾ Şafrâdan olan ciger ağırsına nefi tecrîbe olunmuşdur. Ve bu nebâ bahârda bitüp kış ⁽¹⁵⁾ evâ^çiline dek qalır.

Ümmü ğilân: Dikenlü bir ağaçdur. Ehl-i bevâdî ya^çnî qonup ⁽¹⁶⁾ göçen A^çrâb ta^çñifesi ümmü ğilân deyü semür dedükleri ağaca dërler. Semür, ba^çzılar şakız ⁽¹⁷⁾ ağacıdur ve ba^çzılar aher ağaçdur demişler ve şehrlerde olan ^çavâmm, ümmü ğilân deyü ⁽¹⁸⁾ mevz ağacına dërler. Ümmü ğilâna şevke-i Mıñriyye dañı dërler. Bu ağaç derelerde büyük olur. ⁽¹⁹⁾ Ze^çrür ki aluç dedükleridür, anuñ ağacı qadar olur. Tañbî^çatı bârîd-i yâbisdür, qâbizdür. [96a] ⁽¹⁾ <qâbizdür> Bürüdeti ve yübüseti derece-i şâniyye êrişür. Qâbiz olmasıyla yaşluqlar ⁽²⁾ aqmasın men^ç eder ve ziyâde red^ç eder ya^çnî hılñları ve ruñbetleri gërüsine men^ç eder. ⁽³⁾ Yaprâğından şıqılan şu veyâñüd yaprağınuñ señiki ya^çnî döğülmişi qan tükürmege ve rañmden ⁽⁴⁾ ruñbât aqmasına eyüdü.

Ümmü^ç-l-keleb: Quduz qalamasına nâfi^ç devâ demekdür. ⁽⁵⁾ Bahârda biter bir ağaçdur. Bir arşun qadar olur, şaruya mâyildür. Yaprâğı hınnâ yaprağına ⁽⁶⁾ yaqındur ya^çnî aña beñzer lâkin bunuñ yaprağı küçükdür ve degirmirekdür. Lâ^çiye dedükleri ⁽⁷⁾ yettü^ç yaprağına beñzer. Râyiñası balıq râyiñası gibi ağırdur. Lâ^çiye, südlügen dedükleri nebâtdur. ⁽⁸⁾ Yettü^ç deyü

içinde süd gibi ak şuyı olan nebâta dërler. Südlügen gibi yaprağında ⁽⁹⁾ buruşuk ve bir miqdâr irilik vardır. Üzerinde lâ'ıye çiçegine beñzer şarı çiçegi olur. ⁽¹⁰⁾ Ekin yerlerinde çok biter. Vilâyet-i Mışır'da ve nefsi Mışır'da çokdur, huşuşan merâki'-i Mūsâ 'aleyhi's-selâm ⁽¹¹⁾ dedükleri yerlerde çok olur. Tâze iken şuyıdan iki mişkâl ve kuru iken yaprağından ⁽¹²⁾ zeyt ile iki dirhem miqdârın içseler 'akreb ve yılan şokduklarına ve kuduz çalmasına ⁽¹³⁾ nef'i mücerredür.

Em'â: Bağırsuqlardur. Bağırsuk sinir gibi olan a'zadandır. Ğızâyı ⁽¹⁴⁾ az vërür. Olancası dağı yaramazdur. Yemesinden az kan hâşıl olur, tiz fâsid ⁽¹⁵⁾ olup yanar, hazmı dağı güçdür. Ammâ şol kimesneye ki ma'idesinde şafrâ olup ⁽¹⁶⁾ ol şafrâ sebebi ile yedüğü ta'am düünlenür ola, et ile ve za'firân ve sirke ile ⁽¹⁷⁾ bişürüp ıssı otlar ile yëseler ol ma'üle kimesneye eyü ğızâdur. Yedükden şoñra üzerine ⁽¹⁸⁾ kıızıl şarâbdan birkaç yudup uyuya. Yer iken veyâhüd şoñra bir miqdâr cevâriş-i kemmün ⁽¹⁹⁾ veyâhüd felâfilî ve cevâriş-i 'ud yeyeler.

Encübâr: İşlâh ve itmâm ma'nâsına [96b] ⁽¹⁾ olan cebr lafzından müştak ismdür. Encübâr, ağaca beñzer bir nebâtdur. Ekşeriyâ ⁽²⁾ böğürden dikenini yanında ve altında biter. Yaprığı yonca yaprağına beñzer, ⁽³⁾ üzerinde toz gibi püsleri vardır. Yonca budağlarından kalınca ve ince ⁽⁴⁾ budağları olur. Kıızıla mâyildür ve süstdür. Âdem boyı ve dağı ziyâde uzar, ⁽⁵⁾ böğürden dikenine şarmaşup ve çolaşup biter. Kıızıl çiçegi vardır. Çiçekden şoñra ⁽⁶⁾ küçük tağarcıkları olur, içinde tohmı vardır. Köki ağaç gibidür, yer içine ⁽⁷⁾ girür. Rengi siyâha mâyildür. Bu nebât, cemî'an eczâsıyla ziyâde kabz eder. ⁽⁸⁾ Yelmeşikliği dağı vardır. Köki tâze iken kabın şoyup dögseler içinden ⁽⁹⁾ çıkan şıkındusı tüt gibi kıızıl olur. Bu nebâtdan ekşeriyâ isti'mâl olunan ⁽¹⁰⁾ şıkındusıdır. Ba'dehu isti'mâl olunan kökinün kuru kabıdır. İkinün dağı ⁽¹¹⁾ miqdâr-ı şerbeti bir mişkâldür. Gâh olur 'uşâresini sükker ile ve müşleş ile bişürüp ⁽¹²⁾ şarâb ederler. Böyle olıcağ içmesi hoş olur. Bu devânün cümle hâşşası çok ⁽¹³⁾ kan aqmağdan bedende her ne yerden olursa olsun, meşelâ öykenden kan ⁽¹⁴⁾ tükürmege ve göğüsde olan perdelerden kan gelmekden dağı bağırsuqlardan ⁽¹⁵⁾ ve cigerden kan gelmekden ve kanı aqar bevâsîr çibanlarından dağı tamarlar ağızları ⁽¹⁶⁾ açılmağıla kan gelmekden nef' etmekdür. Dağı eskiden olan ihtilâfi keser. ⁽¹⁷⁾ İhtilâf deyü

ma'ide bürüdet ve ruḥūbet sebebi ile za'if olup yēnilen ⁽¹⁸⁾ ta'am hazm olmağıla ma'ideden gāhī tīz ve gāhī geç ve gāhī bir uğurdan ⁽¹⁹⁾ ve gāh pāre pāre inmege dērler. Ve bağarsuḫları ḫavī eder ve ḫarnı tutar, ammā [97a] ⁽¹⁾ <ammā> şol mertebede tutmaz ki ḫabz edüp incitmek lāzım gele ve öykende olan ⁽²⁾ çıbanları eyü eder. Hattā eger şāhibi arıḫlayup erimege başlasa ḫalāş eder, ⁽³⁾ çıban gerek yeñi ve gerek eski olsun ve ḫan işemegi def eder, eskiden daḫı ⁽⁴⁾ olursa ḫuşmağı keser, daḫı vesye ve razza ve fesh-i 'aḫale ve hetke nef eder. ⁽⁵⁾ Vesy, kemik başı yerinden ırḫalanmağa dērler. Razz, kemige ḫatı nesne ṭoḫunmaḫdan ⁽⁶⁾ berelenüp andan olan eleme dērler. Fesh-i 'aḫal, ḫaraca et ne vechile olursa ⁽⁷⁾ olsun ayrılmağa dērler. Hetk, gögüsde ve ḫayırıda olan perdeler yırtılmasına ⁽⁸⁾ dērler. İçseler ve yaḫı etseler şınmış olan kemigi yapışdurur. Eger yapraḫın veyāḫūd ⁽⁹⁾ kökin veyāḫūd ḫurımış şıḫındusın yara üzerine ekseler ḫanın kesüp bitişdüre. ⁽¹⁰⁾ Tāze daḫı böyledür.

Enāgüris: İsm-i Rūmīdür. Mışır'da ḫarnüb-ı ḫınzīr dērler ⁽¹¹⁾ ya'nī ṭoñuz keçi boynuzı dērler. Yēmişine ḫabbü'l-külā dērler ya'nī bögrek dānesi dērler, ⁽¹²⁾ zīrā bögrege beñzer. Şām'da ve Anṭākiyye'de çok biter, şümnüşīdür. Yaprakları ve budaḫları ⁽¹³⁾ beş barmaḫ dēdükleri nebāta beñzer, büyük olur, ağaç dēmege yaḫın olur. Çiçegi ⁽¹⁴⁾ laḫana çiçegine beñzer, rā-yiḫası aḫırdur. Yēmişi dürlü dürlü renglü olur. Yēmişi üzüm ⁽¹⁵⁾ zamānında ērişür. Bu ağaç cümle eczāsıyla ıssıdur, taḫlīl edīcidür. Yaprığı ⁽¹⁶⁾ tāze iken sā'ir eczāsından keskinliği azdur. Gevşek olan şışleri indürür. ⁽¹⁷⁾ Ḫurı olıcaḫ kuvveti taḫṭī' ya'nī ḫıltları kesüp ṭoḫramaḫ olur. Yēmişi ki ḫabbü'l-külā ⁽¹⁸⁾ dērler, ḫarf-i ḫāda zıkr olunur. Şöhreti nebātına izāfet ile degüldür belki şey'-i āḫere ⁽¹⁹⁾ izāfet iledür ki ol şey' külādur.

Encüdān: Engüdān ki Fārisīsidür, andan [97b] ⁽¹⁾ ta'rib olunmuşdur. Bahārda biter, ḫış zamānına dek ṭurur ba'dehu helāk olur ⁽²⁾ bir şecerün ismidür. Ḫumlu ve iri yarı yerlerde biter. Ḫorāsān ve Bābil ve Ermīniyye ⁽³⁾ ve Māhān ve ārāzī-i ḫarbdā olur. Encüdān, bir ḫalīz kökdür, yerden ṭaşra ⁽⁴⁾ çıkar, ibtidā'en zuhūrī yaşıllığı el ayası ḫadar yer üzerine dōşenür. Ḫıvırcıḫ ⁽⁵⁾ bir yaprağı olur ba'dehu havuç yaprağı gibi şaçaḫlanup delinmiş, yaşı, degirmi ⁽⁶⁾ nesneye beñzer. Ba'zılar dēmişler ki encüdān sāsāliyūs dēdükleri devādur, ammā bu kelām ⁽⁷⁾ ḫalaṭdur ve bu kelām İbn Rızvān nām ṭabīb ile

Naşârâ kelâmıdır. Encüdânun⁽⁸⁾ yaprağı arasından yumışak ve ziyâde yaşıl filizler zâhir olur, üzerlerinde⁽⁹⁾ başları vardır. Beyâz ve siyâha mâyil ve şaru çiçeği olur. Çiçekden sonra ince⁽¹⁰⁾ kılıflar içinde tohumu olur. Uzunluğa mâyil yaşsıdır ve râyihası ağırdur. İki⁽¹¹⁾ sınıfdur: Bir sınıfı beyâz ve bir sınıfı siyâhdur. Beyâz olan siyâhdan leţâfeti⁽¹²⁾ ya'nî hıltları inceltmesi ziyâdedür ve dahı keskinliği ve râyihası ağırlığı azdur.⁽¹³⁾ Encüdân-ı ebyâz dahı şekilde ve ta'rifde esved olanda zıkr olunduğı⁽¹⁴⁾ üzredür. Ebyâz olanun keskinliği ve zararını az olmağın sâ'ir tevâbil⁽¹⁵⁾ ile ve bişmiş ta'âm ile yënür. Tevâbil, hażm-ı ta'âm için olan ıssı otlara⁽¹⁶⁾ dërler. Bu nebâtuñ kökinde şamğ gibi koyu nesne çıkar, ol nesne şamğıdır.⁽¹⁷⁾ Ol şamğa hıltit dërler ve kökine maħrûş dërler. Bu nebâtuñ cemî'an eczâsı⁽¹⁸⁾ derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Ammâ şamğınun sâ'ir eczâsından hâre'ti⁽¹⁹⁾ ve keskinliği ziyâdedür. Köki kuruducıdır ve hażmı güçdür, kavuğa zararını [98a]⁽¹⁾ <zararı> vardır. Zaranın karpuz tohumu işlah eder. Eger kîrûti ile karışdırup⁽²⁾ hanâzîr ve hurâc üzerine ursalar nef' êde. Kîrûti, bal mûmı ve yağ ve şamğ⁽³⁾ ile olur bir merhemdür. Hanâzîr, ekseriyyâ boyunda çıkar birbiri üzerine bingemiş⁽⁴⁾ çibanlardır. Hurâc irinlü, büyük ve ıssı şiş ve çibandur. Eger göz altında kandan⁽⁵⁾ hâşıl olan kızılığa zeyt yağıyla andan yağı êtseler gidere. Eger gök süsen⁽⁶⁾ yağıyla veyâhüd hınnâ yağıyla veyâhüd ikisiyle olan kîrûti ile ve encüdân⁽⁷⁾ köki ile 'ırku'n-nesâ üzerine yağı êtseler nef' eyleye. Eger sirke ve enâr kabı⁽⁸⁾ ile bişürüp oturağda olan bevâsîr çibanlarına yağı êtseler gidere.⁽⁹⁾ Bu kökde bād-ı zehriyye ya'nî zehrleri def' etmek vardır. Eger tuz ve sirke ile⁽¹⁰⁾ ve katıklar ile yêseler hażm êtdüre ve gegirde ve iştihâ vère. Kendüsi 'usrül-hazmdur⁽¹¹⁾ ya'nî hażm olunması güçdür. Yemeyüp taşradan isti'mâl êtmesi enfa'cdur ve emînraqdur.⁽¹²⁾ Eger şarâb ile bir mişkâl içseler şovuk olan ma'ideyi ve cigeri kızdura ve 'avrat⁽¹³⁾ karnında olan oğlanı kuvvet ile çıkarur. Balğamdan olan 'usr-ı bevlî ya'nî⁽¹⁴⁾ güç efşân êtmeği ve hayz kanı tutulmasın giderür. Ma'idede olan yaşluğı⁽¹⁵⁾ kurudur. Çok içmek lâzım gelse üç dirhemden ziyâde içmeye-ler, enâr şarâbı ile⁽¹⁶⁾ ve sâde sikencübîn ile içeler ve sirke içinde ıslayıcak leţâfeti ziyâde olup⁽¹⁷⁾ bir miqdâr keskinliği ve beşâ'ati ya'nî dadsuzluğu gidüp işlah olunur. Eger⁽¹⁸⁾ kökin veyâhüd yaprağın döğüp âkile üzerine ekseler nef' eyleye. Âkile dëyi⁽¹⁹⁾ bir 'uzvda ruh-ı hayvânî fâsid olmağdan veyâhüd vâsıl olmamağdan ol [98b]⁽¹⁾ 'uzv eksilüp yënmege ve bozulmağa

dérler. Köki ve yaprağı gālīz olan hılṭları ⁽²⁾ қаṭ´ eder. Gegirdükçe rāyiḥası çok zamān eglenmek andan degüldür ki hāzım olmayup ⁽³⁾ ahlāṭı қаṭ´ etmeye belki andandır ki leṭāfeti ve ḥiddeti sebebi ile ma´idenüñ cirmi ⁽⁴⁾ içine girüp teṣīr eder ve eglenür. Bögreği ve kavuğı kızdurması sebebi ile cimā´a ⁽⁵⁾ taḥrīk eder. Gāh olur ki kökenden kāmih̄ ederler, küşüşdan etdükleri gibi. Pes ⁽⁶⁾ böyle kāmih̄ edicek ziyāde ıssı olur. Ruṭūbeti çok olan ma´ideye muvāfiḳdur. ⁽⁷⁾ Ve şol kimesneye yarar ki ma´idesi şovukluğundan ta´ām hazmında taḥallüfi ola ya´nī ⁽⁸⁾ gāh tīz ve gāh geç ve gāh güç hazm ola. Ziyāde ḥarāret vērür ve şusadur. Üzerine ⁽⁹⁾ bir miḳdār māye-ḥoş enār şormaḳ gerek. Encüdān bağarsuḳlara zarar eder, şamḡ-ı ‘Arabī ⁽¹⁰⁾ ıslāḥ eder. Encüdāndan olan kāmih̄ ziyāde keskindür, hılṭları kesüp toḡrar ⁽¹¹⁾ ve ma´idede olan şovukluğı giderür ve iştiḥā-yı ta´ām gitmiş olsa gerü getirür ⁽¹²⁾ ammā sevda peydā eder ve hılṭları yaḳar. Sikencübīn ıslāḥ eder. Kāmih̄ dēyü ekşilerle ⁽¹³⁾ olan perverdelere ve turşilere dērler.

Anīsün: Ma´rūfdur. Rāziyāne-i Rūmī ⁽¹⁴⁾ toḥmıdır. Eyüsi oldur ki yeñi ve iri ola, üzerinden kepegi düşmeye, rāyiḥası keskin ⁽¹⁵⁾ ve zāhir ola. İstī‘māl olunan ve ıtlāḳ olunduḳda murād olunan bu maḳūlesidür. ⁽¹⁶⁾ Taḥbī‘atı derece-i sāniye evvelinde ḥārr u yābis ve idrār edici ve taḥlīl edicidür. Ḳarın ⁽¹⁷⁾ içinde ve sā’ir bedende olan şişmegi giderür, hazm olmayup ḳalan fazlaları ⁽¹⁸⁾ giderür. Balḡamdan olan şusuzluğı қаṭ´ eder, ḥuşuşan bişürüp şuyını sükker ile ⁽¹⁹⁾ ḳıvāma getirüp şarāb étsele veyāḥūd anīsünü döḡüp sükker ile ma‘cün étsele [99a] ⁽¹⁾ <étsele> ziyāde nef eder ve ḳarnı tutar. ‘Avrat raḥminden balḡam gibi ve şu gibi yaşlıḳlar ⁽²⁾ aḳmasını қаṭ´ eder. Eger ‘avrat bir dirhem miḳdārın çeynese südin aḳıda ve cimā´ ⁽³⁾ iştiḥası ḳalmış iken taḥrīk eder. Eger yaḳup dütüñin burna dütseler şovuk ⁽⁴⁾ baş ağrısını sākin eyleye. Eger döḡüp gül yağıyla ḳarışdurup ḳulaḡa taḡlat-salar ⁽⁵⁾ bir yerden düşmek ile veyāḥūd ḳulaḡa bir nesne urmaḡıla ḳulaḳ içinde bir yer ⁽⁶⁾ yarıl-sa oñuldup eyü éde ve istiskāya, ḥuşuşan istiskā-yı taḡblīye ziyāde ⁽⁷⁾ nāfi‘dür. İstiskā-yı taḡblī, cigerde bürüdet gālīb olmaḡıla ḡidā hazm olmayup ⁽⁸⁾ veyāḥūd ziyāde ḥarāret-i ḡarībe sebebi ile zamān-ı hazm tamām olmadın yēnilen ⁽⁹⁾ ta´ām buḡār olmaḡıla marīzūñ ḳarnı taḡbl gibi şişmege dērler ve ḳarın içinde ⁽¹⁰⁾ olan ḳarāḳırı ya´nī ḳurḳur etmegi giderür. Eger döḡüp elekden geçürüp göze ⁽¹¹⁾ iktiḥāl étsele eskiden olan

sebeli gidere. Sebel dëyü gözde olan ⁽¹²⁾ tamarlar çan ile çolup kızarmakdan olan perdelenmesine dërler ve ağrısına ⁽¹³⁾ dërler. Cigerde ve çalaçda çalîz ruçûbetden çarîz olan süddeleri açar. Eger ⁽¹⁴⁾ çavursalar çarın çutması ziyâde nefes yolın açup nefes almak âsân ⁽¹⁵⁾ olup insân râhat bula. Yüz ve sâ'ir eçrâfda olan şişmeleri giderür, ⁽¹⁶⁾ huşuşan çeyneyüp eglenmeyüp fi'l-hâl birbiri ardınca ruçûbetin ya'nî çeynemek ile ⁽¹⁷⁾ hâşıl olan yaşluğı yutsalar ziyâde nef' êde. Bu huşuşlar için bir dirhem ⁽¹⁸⁾ kifâyet êder. Balçamdan olan sıtmalara nef' êder. Eger süsen köki ile bişürseler ⁽¹⁹⁾ gögsi pâk êdüp behere nef' êde. Beher dëyü yorilup mecâlsiz olmağıla nefes [99b] ⁽¹⁾ çaralmağa dërler. Ve eger dögüp senün êtseler ya'nî dişlere ovup sürseler birbiri ⁽²⁾ ardınca böyle êtseler ağız çohusun gidere. Eger buhür êdinüp çoksalar şovukdan ⁽³⁾ olan nezlelere ve şovukdan olan baş ağrılarına nef' êde ammâ bağarsuklara ⁽⁴⁾ zarar êder. Zârarın râziyâ nec def' êder.

Encüre: Işırğan dëdükleri dikendür. ⁽⁵⁾ Çarîz dağı dërler. Zîrâ bir çuva doçunsa gicidür ve çimdiler. Çarş, çimdilemekdür. ⁽⁶⁾ şümnüşîdür, çok yerde biter, huşuşan gölgelü yerlerde çok biter, bir arşun ve dağı ziyâde ⁽⁷⁾ ve eksük uzar. Kenârları kertelmiş yaprağı vardur, üzüm yaprağınuñ küçü-gine beñzer, ⁽⁸⁾ üzerinde çâyetele ince ve keskin ve dikencikleri vardur. Şol mertebe incedür ki güçle ⁽⁹⁾ görünür. Cerebü'l-kelb dağı dërler ya'nî köpek uyuzı dağı dërler. Işırğan ⁽¹⁰⁾ iki dürlüdü: Biri büyük ve biri küçükdür. Büyüginün büyüklüğü, yaprağı ve çičegi ve tohmına ⁽¹¹⁾ göredür. İksininün dağı çičegi şarudur. Çičekden sonra çâyetele düz ve cilâlanmış ⁽¹²⁾ rengi siyâha mâyil bulanık ve yaşşırak tohmı olur. İlmi-ı tıbdâ encüre anılsa murâd ⁽¹³⁾ tohmı olur. Tabî'atı derece-i şâniye âhîrinde hâr u yâbisdür. Yaprığı ziyâde ıssıdur. ⁽¹⁴⁾ Issılığı derece-i şâlişe evâ'iline erişür, huşuşan şol yaprağı ki siyâhdur taçlîl ⁽¹⁵⁾ êtmesi zâhirdür. İksi dağı kızduruçıdır. Issı ve irinlü büyük çıbanlar, şişlerin ⁽¹⁶⁾ ve yaralar şişlerin ve çulaç ardında olan şişleri giderür, huşuşan ⁽¹⁷⁾ yaprağını sâde yağıla maçv olunca bişürüp yağı êtseler ziyâde nef' êde. Encürede ⁽¹⁸⁾ çuvvet-i nâfiha ya'nî şişürmesi vardur. Şişürmesi ve bögrekleri kızduruçması ile ⁽¹⁹⁾ cimâ'a çuvvet vërür, huşuşan tohmından iki dirhem miçdârın üzümde olan çakîde [100a] ⁽¹⁾ <çakîde> ile isti'mâl êtseler ziyâde çamel êder. Encüre mûlaççıfıdur ya'nî çalîz olan hıçlıları ⁽²⁾ eridüp ince êder. Eger içseler ve encîr şarâbı ile laçuk êtseler göğüsde ⁽³⁾

ve öykende olan fazlâtı çıkarur. La'ûk oldur ki koyu olup yudalar. ⁽⁴⁾ Ziyâde cilâ vërici olmağ ile karnı sürer. Eger tohmını veyâhüd yaprağını ⁽⁵⁾ döğüp yënilmîş yaralara ve bişmiş sevdâvî çıbanlar üzerine ekseler kıuruda ⁽⁶⁾ ve ledğ êtmeye ya'nî acıtmaya. Eger yaprağın tuz ile kelb ışırmassından olan yara ⁽⁷⁾ üzerine yağı êtseler eyü êde. Eger egrilüp büzülen siñir üzerine yağı êtseler ⁽⁸⁾ nef êde. Eger yaprağını döğüp burun içine kosalara kân akmasın tuta. Eger ⁽⁹⁾ yaprağını döğüp mürr-i Mekki ile karışdurup 'avrat götürünse hayz kânın ziyâde ⁽¹⁰⁾ yüride. İçse dahı böyledür ammâ götürmesi eslemdür ya'nî zarar êtmesi olmaz. ⁽¹¹⁾ İkişi niş mişkâl ola, ziyâde olmaya. Eger 'asel ile karışdurup sigillere ve dübeylelere ⁽¹²⁾ ursalar deşüp tahtlil eyleye. Dübeyle, bârid olan hıltlardan hâşıl olur degirmi, ⁽¹³⁾ büyük şişe derler. Eger kîrûti ile talağa yağı êtseler nef eyleye. Kîrûti, yağ ⁽¹⁴⁾ ve bal mümdan olur bir merhemdür. Eger tâze yaprağın yerinden ırğalanup ⁽¹⁵⁾ taşra çıkan rahm üzerine ursalar gërü yerine redd êde. Eger mizacı şovuk olan ⁽¹⁶⁾ kimesne tohmını müşelleş ile içse cimâ'a ziyâde tahrik eyleye ve rahm ağzını açar. ⁽¹⁷⁾ Eger 'asel ile la'ûk êtseler ya'nî koyu êdüp yutsalar öykende olan şovuk ⁽¹⁸⁾ ve gâlîz şişlere ve şüşaya nef eyleye. Şüşa dëyü göğüs perdelerinde ⁽¹⁹⁾ olan şişe ve çıbana derler. Çürük eti yëdürmek için olan eczâya [100b] ⁽¹⁾ girür, te'sirleri ziyâde olur. Eger yaprağını ba'zı şadafiyât ile bişürseler şürvâsı ⁽²⁾ karnı yumışada ve idrâr bevl eyleye. Şadafiyâtdan murâd meşelâ ırmaqlarda olan ⁽³⁾ kerevid ve gayırdur. Eger arpa ile bişürseler gögsi pāk eyleye. Eger şıqup şuyın çıkarup ⁽⁴⁾ mazmaza êtseler dilçük şişini indüre. Eger tohmınıñ kabın giderüp şarâb ile ⁽⁵⁾ iki dirhem miqdârın içseler i'tidâl üzre ishâl eyleye ve gögsi ve öykeni gâlîz ⁽⁶⁾ hıltlardan pāk eyleye. Evlâ budur ki içdükden soñra üzerine bir miqdâr gül yağı dahı ⁽⁷⁾ içeler tâ ıslâh olunup a'zâyı yakmasını men' eyleye. Eger 'asel ile şiyâf êdüp ⁽⁸⁾ götürseler ishâl eyleye. Eger sikencübîn ile içseler talağ ve bögrekler ve yanlar ağrılarını ⁽⁹⁾ fi'l-hâl sâkin eyleye. Eger tohmını döğüp 'asel ile karışdurup ve zekeri ovup ⁽¹⁰⁾ üzerine şıvasalar büyük êdüp muhkem eyleye, mücerredür. Ve kavukda taş zâhir olmağa ⁽¹¹⁾ başlasa ufaqlar, giderür. Buyan köki ile bişürüp içseler kavuğa ba'zı ⁽¹²⁾ keskin hıltlar dökülmeden olan yangını ve acıyı gidere. Encüre bögrege ⁽¹³⁾ ve bağarsuqlara ve oturağa <ve bağarsuqlara> bir miqdâr zararı vardır. Zârarın şamg-ı 'Arabî ⁽¹⁴⁾ ve ketre ıslâh êder. Encüre bulunmasa bedeli kardamânâ veyâhüd huruf dëdükleri ⁽¹⁵⁾ devâdur. Mağallinde beyân olunur.

Enfirâ: İsm-i Yünânîdür. Tağlarda biter ⁽¹⁶⁾ şümnüşî bir nebâtdur. Büyüklüğü artucağ olur, hattâ ağaç dèmege yarar olur. Yaprığı ⁽¹⁷⁾ bâdem yaprağına beñzer, lâkin bunun yaşşırâğdur. Çiçeği büyük gülnâr çiçegine beñzer, köki ⁽¹⁸⁾ beyâzdu ve küçükdür. Köki kıru olıcağ şarâb gibi râyihası olur. Kuvveti ⁽¹⁹⁾ dahı şarâb kuvvetine qarîbdür. Ferağ vèrmede ve ser-ğuş etmede ve nefse ğuş [101a] ⁽¹⁾ <ğuş> gelmede şarâba qarîbdür. Ammâ tabî'atı bāriddür, ħarâreti azdur. Bu nebâtuñ yaprağı ⁽²⁾ tâze iken veyâhüd kıru iken çirkîn râyihalu çürük çıbanlar ve yaralar üzerine ⁽³⁾ yağı etseler ziyâde olmasın ve tağılmasın men' ede. Köki ve budaklarının ħâşşası ⁽⁴⁾ vahşeti giderüp üns vèrmekdür, hattâ ħayvâna dahı te'sîr eder. Eger bişürüp ⁽⁵⁾ veyâhüd şıqup şuyından içürseler ħayvân dahı üns édüp vahşîliği gide ⁽⁶⁾ demişler.

Enfü'l-icl: İsm-i Mağribîdür. Uzunluğında ve yaşşılığında ve şeklinde ⁽⁷⁾ buzağı burnına beñzer bir yemişün ismidür. Nebâtı şümnüşîdür, bahârda biter. Yaprığı hindebânun ⁽⁸⁾ küçüğü yaprağına beñzer. Çiçeği kızıla mâ-yil benefşe rengdür. Ĥayrî ki şeb-büy dedükleri ⁽⁹⁾ çiçekdür, aña beñzer ammâ bunun çiçeği kiçirekdür. Tabî'atı mu'tedildür. Eger yaprağın kaynadup ⁽¹⁰⁾ şuyın, zehr içen kimesneye içürseler bi'l-ğâşşiyeye eyü ede. Eger süsen yağıyla qarışdurup ⁽¹¹⁾ yüze, göze yağlasalar şîrîn göstere. Bu iki ħâşşa bu nebâtda Mağrib cāniblerinde ⁽¹²⁾ meşhürdur.

Enderüşârün: İsm-i Yünânîdür. Ba'zı 'atğarlar yanında qâlâmîş ⁽¹³⁾ demekle meşhürdur ve ba'zılar fâs dèrler, zîrâ yaprağı şüretde fâsa ya'nî bal-taya ⁽¹⁴⁾ beñzerdür. Arpa ve buğday aralarında çok biter. Yaprığı nohüd yaprağına beñzer. Şekilde ⁽¹⁵⁾ ħarnüb-ı Şâmîye beñzer. Qablu toħmı olur, toħmı kızıldur ve yay gibi egridür, lezzeti acıdur. ⁽¹⁶⁾ Tabî'atı ıssıdur, lağifdür, azacuk qabzı vardur, ma'ideye eyüdür. Eger iki dirhem ⁽¹⁷⁾ miğdârın içseler göğüs perdelerinde olan süddeleri açâ kezâlik yaprağın döğüp ⁽¹⁸⁾ istî'mâl etseler nef' eyleye. Bu nebâtuñ ħâşşasıdır; eger 'avrat 'asel ile qarışdurup ⁽¹⁹⁾ qable'l-cimâ' ya'nî cimâ'dan evvel götürünse gebe olmaya.

Endāhemān: [101b] ⁽¹⁾ Kirmān'dan getirürler bir devādur. Kirmān'da bu ismle meşhürdür. Hāşşası budur ki ⁽²⁾ kırmı tutup ishālî men' eder. Endāhemān bulunmayınca bedeli kendü miqdārınca ⁽³⁾ t̄in-i Ermenî ve enār kabuğudur ve nişf vezni aķ şandaldur. Kendünün miqdār-ı ⁽⁴⁾ şerbeti bir mişkalden iki buçuķ mişkale dekdür. Şovuk şı ile isti'māl eyleyeler. ⁽⁵⁾

Enderūtālīs: İsm-i Yünānīdür. Bir güne yabānī nohūd ismidür. Mağrib'de ⁽⁶⁾ melāh ve kelaş dērler. Rüm Deryası kenārlarında çok bulunur. Rengi beyāzdur. ⁽⁷⁾ Budakları ince ve lezzeti acıdur, dili büzer, keskindür. Yaprāğı yokdur çoğanuñ ⁽⁸⁾ olmaduğı gibi bir miqdār kıızıla māyıldür. Budaklarının nihāyetinde kılıflara beñzer ⁽⁹⁾ nesne içinde tohmı vardur. Isıdır, keskindür. Eger tohmından bir mişkāl miqdārın ⁽¹⁰⁾ şarāb ile içseler istiskāsi olan kimesneleri çok iştetmegile eyü ede, ⁽¹¹⁾ mücerredür. Kezālik bu nebātı bişürüp bir miqdār sükker veyāhūd şarāb-ı 'asel ile ⁽¹²⁾ rub' raḫ miqdārı içseler nef' ede. Eger nebātını bişürüp ba'dehu döğüp ⁽¹³⁾ niķris üzerine yaķı etseler eyü ede. Kezālik bişmişi içinde ayağın ķosalar ⁽¹⁴⁾ nef' ede ve hayz kıanın yüridür ve gücile efşān etmegi giderür. ⁽¹⁵⁾

Anāgālīs: İsm-i Yünānīdür. Lisān-ı Nabaḫi üzre enākīr demegile ⁽¹⁶⁾ meşhürdür. Erkeklü dişilü bir nebātdur. Dişisinün çiçeği lāciverdīdür. ⁽¹⁷⁾ Erkeginün kıoyu kıızıldur. İkisninün dağı özdeği yerden çıkup budakları ⁽¹⁸⁾ yer üzerinde döşenür. Yaprakları degirmilige kıarīb ve küçükdür. Āzānül-fār ⁽¹⁹⁾ dedükleri nebātuñ bostānisinün küçüği yaprağına beñzer. Hattā ba'zılar āzānül-fār [102a] ⁽¹⁾ <āzānül-fār> budur veyāhūd bir şı-nıfıdır dērler ve haşşetü'z-zücāc dedükleri ⁽²⁾ nebāt dağı budur demişler, ammā bu kelām ğalaḫdur zīrā āḫer nebātdur. Bu nebātuñ budaklarının ⁽³⁾ cemī'an eczāsi ısı ve keskindür, cilā vēricidür ve cezb edicidür ya'nī hıltları ⁽⁴⁾ çeküp götürür. Hārāreti derece-i şālişe āḫirine varur, kıuruducudur. Kıurutmasında ⁽⁵⁾ ledğ ya'nī yaķup acıtmaķ yokdur. Bu nebātuñ erkeği ve dişisi dağı selā ya'nī ⁽⁶⁾ oğlan doğduğdan soñra oğlan soñı dedükleri deriyi çıkarur. Eger merhem ⁽⁷⁾ edüp veyāhūd yaprağın döğüp ekseler kıurūh-ı ḫabīşe ya'nī irinlü ve yaramaz ⁽⁸⁾ kııbanlar ve yaralar tağılmasını men' eder. Eger dişisinün yaprağın döğüp şuyın ⁽⁹⁾ çıkarup şāfi ol şı ile veyāhūd bir nesneye kıarışdurup ğarğara etseler ⁽¹⁰⁾ başda olan balğamları muḫkem eridüp başı pāk eyleye. Se'ūt etseler dağı ⁽¹¹⁾ böyledür. Se'ūt, devāyı burundan

içerüye komağa dërler. Ba'zılar demişler ki dişleri ⁽¹²⁾ ağrıyan kimesne ağrıyan dişlere muhâlif tarafından se'ût etseler nef' édüp ⁽¹³⁾ ağrısın sâkin eyleye. Eger kızıl bal ile kârışdursalar gözde olan çıbanları ⁽¹⁴⁾ pâk édüp göz nûrına cilâ vère. Eger yılan ışırmış olan kimesne ⁽¹⁵⁾ yaprağı 'uşâresinden veyâhüd tohmından bir mişkâl içse ziyâde nef' eyleye. ⁽¹⁶⁾

Ünsü'n-nefs: Kâmeti ve yaprağı circîre beñzer bir nebâtdur. Şaru çiçeği ⁽¹⁷⁾ vardur. Ufağ taşlu yerlerde ve bahâr eyyâmında biter. Tabî'atı hârdur. ⁽¹⁸⁾ Dişi koyun bu nebâtı otlasa südi inüp açar. Eger otlayan ⁽¹⁹⁾ koyunuñ südinden içseler nefse ferağ vère. Eger bu nebâtı bişürüp [102b] ⁽¹⁾ şuyın içseler şarâb içen kimesne gibi şâz olup gam ve güşşası gide, ser-hoş ve mahmûr étmeye. ⁽²⁾ Eger bu nebâtı döğüp şuyın şıqup sükker ile şarâbın etseler sevdâdan olan yaramaz ⁽³⁾ fikrlere nef' édüp gidere. Bu bâbda bu şarâb ziyâde te'sîr éder. Çiçeğinden dahı yemekle böyle éder. ⁽⁴⁾

İnsân: Bu maqâmda âdem oğlanı murâddur. İnsânda fâ'ideli ve zararlı ⁽⁵⁾ nesnelere vardur. Eger âdem kıllı ile bir nesneyi tütüleseler ol nesneyi şararda. Eger kıllarından ⁽⁶⁾ uyuyan kimesnenün başı altına kôsalar ziyâde uyuda. Eger insânun bir dâne kıllın ⁽⁷⁾ yarasa boynına aşâkosalar ölinceye dek uyumaya megerki boynından alalar. Eger oğlancuğ ⁽⁸⁾ saçları katı olmazdan evvel nişris olan kimesneye ve 'aqrab şokan kimesne ⁽⁹⁾ üzerine aşâkosalar eyü éde. Eger âdem kılların şarâbdan olan sirke ile ıslayup ⁽¹⁰⁾ kuduz taladığı yere ursalar fi'l-hâl eyü éde. Eger âdem kemigin ağrısı olan ata ⁽¹¹⁾ üzerine aşâkosalar ağrısı sâkin ola. Kezâlik gözi ağırup görmez olan ata ⁽¹²⁾ aşâkosalar nef' eyleye. Eger çig süd ile 'avrat südinden içseler bögrekte ve kavuğda ⁽¹³⁾ olan taşları ufaqlaya. Eger oğlancuğ sidüğinden tuz édüp veyâhüd ⁽¹⁴⁾ sidüğünü baqır ile muhkem ezüp behağa ursalar cilâ eyleye, açâ. İnsânun menîsi ⁽¹⁵⁾ ya'nî erlik şuyı behağı cilâ éder açar. Eger yêseler cimâ'a tahrik eyleye ve eyü gîzâ ⁽¹⁶⁾ vère. Şâyim olan kimesnenün ağzı yarı kulaqla içinde olan kurdı kırar ⁽¹⁷⁾ ve 'aqrabi katl éder. 'Aqrab ve ruteylâ şokmasına tiryâkdur. Ruteylâ, zehrlü, büyük ⁽¹⁸⁾ karanlı örümcekdür. Âdem kulağının vesağı ya'nî içinden çıkan kiri ve necesi ⁽¹⁹⁾ kâtildür. Yêseler mağaş ya'nî bağarsuğ ağrısını peydâ éder ve karnı şişirür. [103a] ⁽¹⁾ <şişirür> Eger âdemün on tırnağın alup bir kimesneye içürseler içen kimesne tırnağ şâhibin ⁽²⁾ seve ve 'aşık ola demişler. Eger âdem saçını yakup gül yağı ile ağrısı

olan dişe ⁽³⁾ ursalar nef eyleye. Mümkündür ki bir oğlancuğa veyâhüd kıza az az zehr vürüp ⁽⁴⁾ zehr ile beslenüp cemî'an eczâsı ve nefesi kâtil ola. Ammâ insândan ğayrı hayvânât bu maķûle ⁽⁵⁾ beslenmegi kabûl etmez ya'nî helâk olur. Ba'zılar demişler ki eger âdem kemigini dögüp ve dâyim ⁽⁶⁾ sefûf edüp yëseler kör êde. Sefûf, bir nesneyi dögüp âher nesne katmayup ⁽⁷⁾ hâli üzre yemege dêrler. Âdem necesi lînet vürür, kûlenci ve boğaz aĝrılarını taħlîl êder. ⁽⁸⁾ Ba'zılar demişler ki taķsîķûn dedükleri zehrlü nebâta bād-ı zehrdür ya'nî tiryâķdur. Eger âdem ⁽⁹⁾ sidügi ile iktihâl etseler göze cilâ vürüp keskin êde.

Anķuvânķûn: ⁽¹⁰⁾ İsm-i Fârisîdür. Sekr vürür bir devânuñ ismidür. Meriħe dêrler. Ĥarf-i mîmde zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹¹⁾

Anzurût: İsm-i Fârisîdür. Diyâr-ı Fârs'da biter dikenlü bir aĝaç şamĝi-nuñ ismidür. ⁽¹²⁾ Günlügüñ ufaķ taşlarına ya'nî dânesine beñzer. Rengi kıızıla mâyildür. Lezzetinde acılıķ ⁽¹³⁾ vardır. Eyüsi oldur ki pâk olup dânesi büyük ve tîz ufaķlana ve rengi şaruya ⁽¹⁴⁾ mâyil beyâz ola. Anzurût kuvveti şovuducu arzıyye ya'nî toprak gibi nesneden ve nâriyyeden ⁽¹⁵⁾ ya'nî âteş gibi ıssı ve ekl êdici nesneden terkîb olunmuşdur. Ĥarâreti derece-i şâlişe ⁽¹⁶⁾ evâ'iline ve yübüseti derece-i şâniye evâ'iline êrişür. Ĥurudur ve ışırmaz ya'nî incitmez. Et ⁽¹⁷⁾ bitürmege ve oñultmaĝa nâfî'dür, huşuşan cerâħat bürüdetden olursa ziyâde nef êder. ⁽¹⁸⁾ Eger dögüp göze ekseler göze ğayrı a'zâdan aķan yaşlıķları keser, yaramaz eti ⁽¹⁹⁾ yëyüp eyü et bitürmek için olan merhemlere girür. Yaralarda ve çibanlarda olan **[103b]** ⁽¹⁾ vazarı giderür. Vazar, yağdan ve yağlu nesneden olan kire dêrler, huşuşan sükker ile ⁽²⁾ veyâhüd 'asel ile ziyâde pâk êder. Eger yumurda aĝıyla veyâhüd 'avrat südiyle veyâhüd ⁽³⁾ keçi südiyle anzurûtü ezüp ve Ĥurudup ba'dehu dögüp remedi olan göze ekseler ⁽⁴⁾ ziyâde nef eyleye. Remed, gözün taĝaķa-i mülteħimesinde olan ıssı şişe dêrler, muţlakâ ⁽⁵⁾ göz aĝrısına dahı dêrler. Ĥoyu ve yelmeşik olan balĝamları kuvvet ile çıkarur. Münâsib olan ⁽⁶⁾ maţbüh içinde ışlayup ve göĝüs perdelerine kuvvet vürür edviye katup içeler. ⁽⁷⁾ İçmek lâzım olduĝda miķdâr-ı şerbeti nişf dirhemden bir dirhem miķdâr-dur. Şamĝ-ı 'Arabî ⁽⁸⁾ dahı katalar. İsti'mâlınden ictinâb evlâdur, zîrâ baĝarsuķlara yapışur ve baĝarsuķı ⁽⁹⁾ deler. Göze düşen Ĥazâyı çıkarur, huşuşan nişâsta ve aķ sükker ile gözi ⁽¹⁰⁾ ziyâde pâk êder. Ĥazâ, göz içine düşüp elem

vèren nesneye dèrler. Bedende en⁽¹¹⁾ yerlerinden, huşuşan uyluqlardan ve dizlerden galîz ve yelmeşik olan balgamları ziyâde⁽¹²⁾ çıkarur. Sâ'ir müshillerden bu bâbda bunun hâşşası ziyâdedür, bi'l-'araz şafrâyı⁽¹³⁾ dahı çıkarur ya'nî balgam çıkmak ile şafrâyı dahı çıkarmak lâzım gelür. İçmesi⁽¹⁴⁾ korkuludur, zîrâ erlerde ve 'avratlarda dahı şala' îrâs eder ya'nî başlarınıu⁽¹⁵⁾ kıllarını, huşuşan öninden tîz giderür. Zîrâ a'zâda ilişüp südde eder,⁽¹⁶⁾ hattâ kabda olan delügi anuñıla sedd etseler pekidür. Kıuvveti ziyâde keskindür. Başı⁽¹⁷⁾ şıķup kıllar maddesi olan ruṭubeti kırudup bi'z-zarûî şala' lâzım gelür, huşuşan⁽¹⁸⁾ kıocalarda tîz ve yigitlerde bir miķdâr geç şala' eder. Yapışmaya dèyü işlâhı budur ki⁽¹⁹⁾ cevz yağıyla veyâhüd cevzün kendüsiyle ezeler ve şamg-ı 'Arabîsiz kıomayalar ve bâdem [104a]⁽¹⁾ <ve bâdem> yağıyla isti'mâl eyleyeler. Anzurütü yalınuz isti'mâl etmek murâd olunsa anzurütan⁽²⁾ bir cüz'e, on cüz' bâdem yağı kıatalar. Eger ğayrı edviye ile isti'mâl olunursa⁽³⁾ üç kendü kıadar kıatalar. Böyle olıcaķ meşâyih ve mütekehhilîne yarar. Meşâyih, cem'-i şeyh'dür.⁽⁴⁾ Şeyh, ol kimesneye dèrler ki miķdâr-ı 'ömri tamâm olmaĝa kıarîb olmış ola.⁽⁵⁾ Ba'zılar elli ve elli bir yıla varmış olana şeyh dèrler. Mütekehhil, ol kimesnedür ki şaķalına⁽⁶⁾ aķ kıllar kıarışmış ola. Anzurütü hırva' yağıyla işlâh ederler. Hırva', kene ağacına⁽⁷⁾ ve yemişine dèrler. Hırva' yağıyla işlâh etdiklerinde çok kıomayup ancaķ ezilmişini⁽⁸⁾ bir yere cem' eder miķdâr kıatalar. Böyle işlâh olunmışından bir mişķalden iki dirhem miķdârı⁽⁹⁾ isti'mâl edeler yalınuz olıcaķ ammâ ğayrı edviye ile olıcaķ bir dirhem ve rub' dirhem⁽¹⁰⁾ miķdâra varınca isti'mâl edeler. Anzurüt ile kıarışdurup isti'mâl etmeĝe yarayan⁽¹¹⁾ edviyenün eyüsi sekbîneç ve helîle ve türbüd ve şabr ve uşak ve muķlül-Yehüd ve bostânî⁽¹²⁾ olan kerefs tohmıdur ve bunlara müşâbih olan edviyedür. Maraza göre murâd olunduĝı⁽¹³⁾ üzre halṭ edüp isti'mâl oluna. Ammâ 'alâ-küllî hâl şamg-ı 'Arabîsiz isti'mâl etmeyeler. Vilâyet-i⁽¹⁴⁾ Mış' da 'avratlar semizlik için çok miķdâr isti'mâl ederler, hattâ on dirhem ve yigirmi⁽¹⁵⁾ dirhem miķdârın isti'mâl ederler. Şol vechle ki bıṭṭih-i 'abdelânî içine kıoyup yarım⁽¹⁶⁾ ĝün miķdâra kıarîb içinde kıurup ba' dehu hâmmâmdan çıkup isti'mâl ederler.⁽¹⁷⁾ Bıṭṭih-i 'abdelânî, bir cins ufaķ ve uzunca ve kıatlu ve cilâ vèrici kıavundur.⁽¹⁸⁾ Şâhib-i kıtâb dèr ki kıavun şuyında şovutmak ve ziyâde cilâ etmek ve bellü⁽¹⁹⁾ yaşluķ vardur. Pes kıavun kıabî'atı böyle olmaķ anzurüt zararın def' eder [104b]⁽¹⁾ ve baĝarsuķ içinde ve ğayrı

yerde kalmasını men' eder. Eger anzurūti naṭrūn ile ⁽²⁾ dögüp ḥanāzīre beñzer çıbanlara ve şişlere tılā étsele taḥlīl eyleye, indüre. ⁽³⁾ Eger 'asel ile fetīle édüp dögülmüş anzurūt içine bulayup içinden iriñ ⁽⁴⁾ ve kıan gelen kıulaķ içine şoķsalar birkaç gün içinde eyü éde. Anzurūtuñ ⁽⁵⁾ şehīķından ya'nī dögülmüşinden beş dirhem miķdārı insānı katl éder, ḥuşuşan ⁽⁶⁾ taķ-ı maḥlūl ile saḥķ olunursa ziyāde te'sīr éder. Bu ḥuşuş ketm olunup herkese ⁽⁷⁾ söylenmeye. Taķ, berrāķ bir taşdur, maḥallinde beyān olunur.

Anītrūn: ⁽⁸⁾ şümnüşī bir nebātudur, perāsāya beñzer. Büyük taşlar arasında kıatı yerler[d]e ve deryā ⁽⁹⁾ kenārlarında biter. Lezzeti tuzludur. Der-yādan ne kıadar ırāķ biterse acılıķı ziyāde ⁽¹⁰⁾ olur. Azrūmālī dedükleri şarāb ile içseler balģamı ve safrāyı ve şu gibi yaşlıķları ⁽¹¹⁾ ishāl éder. Ba'zı şişleri taḥlīl étmek için daḥı isti'māl olunur. ⁽¹²⁾

Anķūn: Çirķin rāyihāsı olur bir güldür. Ağacı şaruraķdur. ⁽¹³⁾ Ḥarf-i vāvda beyān olunur inş'allāhu te'ālā.

İnfeḥa': Süd emer küçük ⁽¹⁴⁾ ḥayvānuñ ma'idesidür ki içinde süd ola. Kıabı ve südi murād olunur. ⁽¹⁵⁾ Cümlesinüñ ya'nī kıabı ve südinüñ taḥī'atı ıssıdur, laṭīfdür, taḥlīl édicidür. ⁽¹⁶⁾ Ḥarāreti derece-i şālīşeye varur, kıuruducıdur. Birbirine zıdd iki kıuvveti vardur. ⁽¹⁷⁾ Bir kıuvveti ile toñmuş olan nesneyi eridür ve taḥlīl éder ve bir kıuvveti ile erimiş ⁽¹⁸⁾ olan nesneyi toñdurur ve turgudur. ² فسیحان الخلاق العظيم ⁽¹⁹⁾ ictimā'-ı zıddeyn muḥāl iken Ḥallāķ-ı 'azīm olan Ḥudā-yı Müte'al cem' éder. Eger [105a] ⁽¹⁾ <Eger> tavşan infeḥasından nışf dirhem sirke içinde ışlayup maşrū' ⁽²⁾ olan kimesneye içürseler nef' eyleye. Ma'idesinde toñmuş kıan olan kimesneye ⁽³⁾ içürseler eridüp çıkara. Bu bābda sā'ir edviyeden bunuñ kıuvveti ziyādedür. ⁽⁴⁾ Eṭīb-bādan ba'zı demişler ki eger tavşan infeḥasından göğüs içinden kıan tüküren ⁽⁵⁾ kimesneye içürseler nef' eyleye ammā Cālīnūs bu ḥuşuşda nāfi' idügin inkār ⁽⁶⁾ éder. Eger üç üşülüsāt ki toķuz kıırāt olur, şarāb ile içseler zehrlü ⁽⁷⁾ cānverler ışırdüğine nef' éde ve eskiden olan ishālī kıaṭ' eyleye ve kıarın ⁽⁸⁾ ve baģarsuķ ağrısın ve 'avrat raḥminden ruṭūbāt aķmasın giderür. Eger 'avrat ⁽⁹⁾ ḥayzdan pāķ olduķdan şoñra götürse raḥmi gebe olmaģa yaraya. Eger bir

1 Esas aldığımız nüshada "infeḥa" şeklinde imla edilen bu kelime, diğer nüshalar ve kaynak metindeki hālî göz önünde bulundurularak "infeḥa" şekliyle tercih edilmiştir.

2 Yüce Yaradan'a hamdolsun.

miqdârın ⁽¹⁰⁾ haṭmî ve zeyt qarışdurup beden içine batup kalan fuzûl ya'nî sînmeyüp kalan ⁽¹¹⁾ ziyâde nesne ve ğayrı nesne meşelâ diken ve demren ve ğayrı üzerine qosalar kuvveti ⁽¹²⁾ ile ol nesneleri çıkara, hâşşasındandır. Eger 'avrat hayzdan pāk olduğdan sonra ⁽¹³⁾ kaymak ile götürünse gebe olmağa yardım êde. Eger hayzdan pāk olduğdan sonra ⁽¹⁴⁾ içse gebe olmağı men' eyleye. Eger seretân üzerine tîlâ êtseler 'acîb nef' eyleye. ⁽¹⁵⁾ Seretân dem-i sevda'iden olur büyük şişdür. Eger 'avrat erkek tavşan ⁽¹⁶⁾ infehasından şarâb ile içse erkek toğura. Eger dişi tavşan infehasından ⁽¹⁷⁾ içse kız toğura. Eger bakla miqdârı ki üç kîrât olur, kavî şarâb ile içseler ⁽¹⁸⁾ hummâ-yı rib'a nef' eyleye. Hummâ-yı rib', dört günde veyâhüd üç günde bir tutan sıtmaya ⁽¹⁹⁾ dêrler. Eger oğlancıklara içürseler şar'dan emîn olalar. Şar', dimâğda südde [105b] ⁽¹⁾ olmağıla hiss ve hareket tamâm olmamağıla düşmek lâzım gelür bir marazdur. Cemî'an ⁽²⁾ hayvânât infehaları, huşuşan tavşan infehası hâşşalarındandır ki 'aynı ile ⁽³⁾ südi ile maḥmûm olan kimesnenüñ baş barmâğına bağlasalar sıtmayı ⁽⁴⁾ men' êde. Eger şu ile qarışdurup burun delükleri içine tîlâ êtseler burun ⁽⁵⁾ kanın kaç' eyleye. Bir kîrât miqdârı 'akreb ve yılan şoqmasına hâşşadur ⁽⁶⁾ ya'nî nef'i muḥarrerdür. At infehasından nişf mişkâl miqdârı qarnı tutar ve ishâl ⁽⁷⁾ ile gâh iç yağı ve gâhî yağlu nesneler gelmeği ve bağarsuqlarda olan yaraları ⁽⁸⁾ ve çıbanları ve ağrıları men' êder. Yabân eşeginüñ ve geyiklerüñ ve oğlaquñ ⁽⁹⁾ infehalarından sirke ile içseler ma'idede sînmeyüp penîre dönmiş olan süde ⁽¹⁰⁾ nef' êder ya'nî eridüp sîndürür. Yabân şıgırı ve kara şıgırı ve şu şıgırı ⁽¹¹⁾ ve tağ keçisi yavrılarınıñ infehaları hânıqu'n-nemre dedükleri zehr içürdükleri ⁽¹²⁾ kimesneye eyüdür. Lisân-ı Yünânide hânıqu'n-nemre aqûnîṭun dêrler, maḥallinde zıkr ⁽¹³⁾ olunur. Penîre dönmiş olan südi eritmege daḥı nâfi'lerdür. Sirke ile isti'mâl ⁽¹⁴⁾ êdicek miqdâr-ı şerbeti nişf dirheme dekdür. Ba'zılar demişler ki 'avrat hayzdan ⁽¹⁵⁾ pāk olduğdan sonra yabân keçisi infehasından üç gün miqdârı zamân götürünse ⁽¹⁶⁾ gebe olmağa men' êde. Deryâda olur kûfî dêrler bir hayvân ki baḥr-i Rûm'da olur, ⁽¹⁷⁾ anuñ infehasınıñ kuvveti cünd-i bîdester kuvveti gibidür. Anuñ infehasından bir ḥabbe ⁽¹⁸⁾ miqdârı balğamdan olan şar'a ve küzâza nef' êder. Şar' ve küzâz defa'atile beyân ⁽¹⁹⁾ olunmuşdur. Eger sâ'ir hayvânlar infehasın kûfî infehası üzerine qosalar eger sâ'ir [106a] ⁽¹⁾ <sâ'ir> hayvân infehası şâfî ise fi'l-hâl erir, degül ise erimez. Sâ'ir infehalar ⁽²⁾ hîlesi olmayup şâfisi kûfî infehasıyla imtiḥân olunur.

Enbec: ⁽³⁾ Bir ağacın yemişidir. Lisân-ı Hind'de ol ağaca enbâ dârler. Ol yemişi 'asel ⁽⁴⁾ ile mürebbâ edüp Hind'den sâ'ir bilâda getürürler şofra mürebbâyâ enbec dâr ⁽⁵⁾ oldılar. Cem' edüp enbecât dârler ya'nî mürebbâlar dâmek olur. Ol yemişün ⁽⁶⁾ ağacı büyük olur tâ cevz ağacı kadar büyük olur. Vilâyet-i Hind'de ⁽⁷⁾ ve arâzi-i ğarbuñ Karalar cânibinde olan taraflarında ya'nî vilâyet-i Yemen'de ⁽⁸⁾ 'Ummân taraflarında ve 'Ummân'a yakın yerlerde biter. Enbec, iki şınıfdur: Bir şınıfı ufağ ⁽⁹⁾ olur bâdem gibi ve yaşıl olur, çekirdeği vardır. Bu şınıf hââm iken ve tamâm ⁽¹⁰⁾ olmuşken dağı dâyimâ tatlu olur. Tamâm göyünmiş olıcağ şaru olur. Bir şınıfı ⁽¹¹⁾ dağı iri olur ıccâş gibi olur. Alma ve emrüd kadar büyük olur, yaşıl ⁽¹²⁾ iken çig olup lezzetinde kekrelilik ve azacuk ekşilik olur, şararıcağ ⁽¹³⁾ tatlu olur. Bunun dağı çekirdeği vardır. İki şınıfı ma'an alma gibi güzel râyihaları ⁽¹⁴⁾ olur. İrisini ekşi iken kuyulara ve ısı yerlere taldurup tura tura ⁽¹⁵⁾ erişüp tatlu olur. Enbec râyihası hoşluğıla tefrih eder ve karın için ⁽¹⁶⁾ ğasl eder ya'nî pâk eder ve nefse kuvvet vârlur. Tâ'ife-i Hind dârler ki mevzde ⁽¹⁷⁾ ağırılık ve sînmeyüp kalur nesne olmaduğı gibi enbecde dağı yokdur.

Entüle: ⁽¹⁸⁾ Vilâyet-i Endülüs halkı lisânınca kuvvetde cedvâr-ı Hindiye beñzer bir nebâtuñ ismidür ⁽¹⁹⁾ hattâ ba'zılar cedvâr-ı Endülüs dâyu tesmiye ederler. Lisân-ı Türkîde nesteren ve ba'zılar **[106b]** ⁽¹⁾ peygâamber çiçeği dârler. İki dürlüdü: Birisi siyâhdur, yaprağı küzberetü's-şaleb dedükleri ⁽²⁾ nebât yaprağına beñzer siyâha mâyildür. Tağlarda biter çok kökleri vardır. ⁽³⁾ Cümlesi bir kalın kökden çıkar hanşâ dedükleri nebât köki gibi lâkin bunun ⁽⁴⁾ kökleri ufağdur kevelân kökleri gibi. Kevelân andan haşîr êtdükleri nebâtdur. ⁽⁵⁾ Ba'zılar bunun köklerine bellûtu'l-arz dâyu tesmiye êtmiş. Kökleri katıdur, siyâha ⁽⁶⁾ mâyildür. Benţâflîn dedükleri nebât köklerine müşâbeheti çokdur. Benţâflîn, ⁽⁷⁾ pençengüş dedükleri nebâtdur ki Türkîde beş barmağ dârler. Bu köklerin içi kızıldur, ⁽⁸⁾ lezzeti şeftâlû çekirdeği lezzetine beñzer, acılığı ve kekreligi vardır. Bu nebâtuñ ⁽⁹⁾ bir şınıfı dağı beyâzdu. Vilâyet-i Endülüs'de fıreyğ dârler yaprağı senâ-yı Mekki ⁽¹⁰⁾ yaprağına beñzer şaruluğâ mâyildür. Râyihasında keskinlik ve azacuk hoş ⁽¹¹⁾ koğmağ vardır. Tabî'atı derece-i şâniye evâhirinde hârr u yâbisdür. Yaprığı ⁽¹²⁾ isti'mâl olunur. Şişleri taħlîl êtmekte ve yelleri gidermekte ve içerde ⁽¹³⁾ şovuğdan olan ağrıları sâkin êtmek için isti'mâl olunur. Zehrlü

(14) cānverler şoḡmasına daḡı azacuḡ nef' eder. Miḡdār-ı şerbeti iki mişḡāle dekdür. (15) Ammā siyāh olanuñ ṭabī'atı ḡarr u yābisdür, keskindür. Ḥarāret ve yübüseti derece-i (16) şālîse evāḡirine erişür. Cemī'an zehrlere, ḡuşuşan bîş dedükleri zehre tiryāḡdur. (17) Ba'zılar dērler ki bu nebātuñ siyāhınuñ köki yanından çıkar bir nebāt daḡı olur hemān (18) ḡerü aña beñzer, lezzeti ṭatludur. Bu nebāta ṭavvāre dērler, fi'li ve kuvveti bîş dedükleri (19) zehr gibidür. Ḳoyun ol nebātı otlayıcaḡ eglenmeyüp helāk olur. Ve eger siyāh [107a] (1) <siyāh> olanını bile otlarsa eyü olup nesnesi olmaz. Şāḡib-i kitāb eydür: Gūyā (2) bu iki nebāt, bîş ve cedvār dedükleri nebātlardur. Bîş ve cedvār vilāyet-i Şīn'de (3) Helāhil dedükleri beldeden ḡayrı yērde olmaz dēyenler kelāmına iltifāt olunmaya. (4) Nihāyet vilāyet-i Şīn'de olanlaruñ kuvveti bunlardan ziyāde ve te'siri tiz ola. (5)

Enderünîlün: İsm-i Yünānīdür. Fāsā dedükleri devānuñ ismidür. Maḡallinde zıkr olunur. (6)

Enderāsiyün: Buḡürü'l-ekrād ya'nī Kürdler buḡürü dedükleri devādur. Ḥarf-i bāda zıkr (7) olunur inşā'allāhu te'ālā.

Eneb: Bādincāndur. Ḥarf-i bāda zıkr olunur (8) inşā'allāhu te'ālā.

Enḡardiyā: İsm-i Rümīdür. Belādur dedükleri devānuñ ismidür. (9) Enḡardiyānuñ ma'nāsı ḡalbe beñzer demekdür, zirā ḡalb, şekl-i şanaverīdür. Belādur daḡı (10) eyledür. Ḥarf-i bāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Encürek: Merzencüş dedükleri (11) ḡulaḡa nāfi' devādur. Ba'zılar böyle nām vērmişler. Ḥarf-i mīmde zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. (12)

Enākīr: Anāḡālīs dedükleri devādur. Muḡaddemā beyān olunmuşdur, anda görüle. (13)

Enşālis: Lisān-ı Yünānīde üzüm aḡacı demekdür.

Ernüḡüdīs: (14) Lisān-ı Yünānīde şarāb kermi demekdür ya'nī şarāb edecek üzüm aḡacı demekdür. (15)

Enşālis aḡriyā: Lisān-ı Yünānīde kerm-i berri ya'nī yabānī üzüm aḡacı demekdür. (16) Ḥarf-i kāfda beyān olunur.

Enşālis lūkī: Kerm-i ebyaz ya'nī aķ üzüm ağacı demekdür. ⁽¹⁷⁾ Aña fā-şirā dērler ħarf-i fāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Enşālis nālyā: ⁽¹⁸⁾ Kerm-i esved ya'nī siyāh üzüm ağacı demekdür ki fāşiristīn dērler. Ĥarf-i fāda zıkr ⁽¹⁹⁾ olunur inşā'allāhu te'ālā.

Encūdān-ı Rūmī: Sīsāliyūs dedükleri devādur, maħallinde [107b] ⁽¹⁾ zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Anṭūnyā: İsm-i Rūmīdür. Hindebā-yı Şāmī demekdür. Yaşşı yapraķlu ⁽²⁾ bir nev' hindebādur. Hindebā-yı Belĥiyye daĥı dērler. Türkīde acı marul dedükleridür. Ĥarf-i hāda ⁽³⁾ cemi'an aşnāfı zıkr olunur.

Enbübür-rā'ī: Ĥayyül-'ālem dedükleri nebātuñ büyük olanı ⁽⁴⁾ murād-
dur. Ba'zılar 'aşār-rā'ī ve ba'zılar mizmārü'r-rā'ī dedükleri nebāt-
dur demişler ammā böyle ⁽⁵⁾ deyenler ġalaṭ étdiler, zīrā bunlar daĥı āĥer devālardur.
Her biri maħallinde beyān olunur.

İnfāk: ⁽⁶⁾ Ĥām zeytündan şıķılan zeyt vaşfidur. Meşelā zeyt-i infāk dēr-
ler, zīrā andan infāk ⁽⁷⁾ éderler ya'nī alçaķ olduĥıñ fuķarāya andan vērür-
ler. Ağacına daĥı vaşf éderler. Bu maķūle ⁽⁸⁾ zeyte zeyt-i rikābī daĥı dērler.
Ĥarf-i zāda beyān olunur.

Enḥusyā: Şincār dedükleridür. ⁽⁹⁾ Ĥarf-i şīnde zıkr olunur inşā'allāhu
te'ālā.

Enderūnyā: Şām'da heyūfārīķūn ⁽¹⁰⁾ dedükleri devānuñ büyüĥünün is-
midür. Ĥarf-i hāda beyān olunur.

Uvāfinūs: İsm-i Yūnānīdür. ⁽¹¹⁾ Göz bebegine beñzer demekdür. Yap-
raĥı perāsā yapraĥına beñzer bir nebāt-
dur. Özdeĥinün uzunluĥı ⁽¹²⁾ bir ka-
rış ve düz ve küçük barmaķdan ince ve yaşıldur. Egilmişçe başı vardur. ⁽¹³⁾
Benefşe reng, kızıla māyil çiçek ile ṭoludur, göz gibidür. Şoĥana beñzer
köki vardur belbūs ⁽¹⁴⁾ dedükleri yabān şoĥanı köki gibidür. Kökinün ṭa-
bī'atı derece-i şāniye evāĥirinde bāriddür ⁽¹⁵⁾ ve derece-i ūlāda ķuruducıdur
ammā toĥmı derece-i şālīşede ķuruducıdur. Ĥarāret ve bürüdeti ⁽¹⁶⁾ mu'te-
dildür. Yaprāĥı derece-i ūlā āĥirinde bāriddür. Yübüset ve ruṭübeti mu'te-
dildür. Eger ⁽¹⁷⁾ köki tāze iken döĥüp oĥlancıķların kıl bitecek yerlerine aķ
şarāb ile yaķı étseler ⁽¹⁸⁾ kıl bitürmeye veyāĥūd ĥeç bitüre. Eger belleri ve

kasıkları üzerine yakı etseler ihtilâm⁽¹⁹⁾ olmaların vaqtinden te'hîr eyleye. İhtilâmdan murâd, düş azmağdur. Kökünden içmek [108a]⁽¹⁾ <içmek> karnı tutar, bevli idrâr eder. Ruteylâ ışırmāsından nef eder. Miğdâr-ı şerbeti⁽²⁾ üç dirheme dekdür. Tohmı eskiden olan ishâli kaç eder, mücerrebdür. Yereqâna dahı⁽³⁾ nef eder. Tohmından iki dirheme dek isti'mâl olunur. Bu nebâţ tâze iken gécgede ziyâ⁽⁴⁾ vèrür.

Unümâ: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı muskıtü'l-ecinne ya'nî qarında olan⁽⁵⁾ oğlançıkları düşürücü demekdür. Eşek marulı dedükleri nebâtuñ bir sınıfıdır.⁽⁶⁾ Yaz evvellerinde biter, otlu ve bitüregen olan yerlerüñ ekşerinde biter. Yaprığı⁽⁷⁾ uzundur, yaşşılığı azdur. Eşek marulından bir miğdâr yumışakrağdur. Çiçeği⁽⁸⁾ ve özdegi ve yemişi olmaz. Yaprığınuñ rengi siyâha mâyıldür. Köki ince ve za'if⁽⁹⁾ ve uzundur, bir miğdâr kızcıcadur, qana beñzer. Kuvveti ıssıdır, keskindür, acıdur, acılığı⁽¹⁰⁾ dili incidür. Qavî semmiyeti ya'nî zehrluluğı vardır. Eger yaprağından rub^c dirhem⁽¹¹⁾ miğdârı içseler qarında olan oğlanı düşüre. Gerek diri ve gerek⁽¹²⁾ meyyit olsun 'avrat toğurmasında şarplansa şarâb ile şümn dirhem ya'nî⁽¹³⁾ sekiz paydan bir payın içürseler oğlanı indüre ammâ korquludur, içmemek⁽¹⁴⁾ evlâdur. Ba'zılar demişler ki hâşşasındandır yüklü 'avrat üzerine aşâqosalar⁽¹⁵⁾ veyâhüd mücerred bu nebâta nazar eylese oğlanı düşürür.

İvvez: Qaz dedükleri⁽¹⁶⁾ şu kuşıdır. Ördege dahı dèrler. Etinde ruţubet-i fazliyye çokdur. Yaşluğı⁽¹⁷⁾ gâlızdür ya'nî sındürmede ziyâde harâret ve kuvvet ister. Etinüñ nefsinde⁽¹⁸⁾ harâreti qavîdür. Hazm olunması geçdür, ma'ideye ağırdur, muvâfık degüldür ammâ sâ'ir⁽¹⁹⁾ şuda olan kuşlardan aşlağdur ya'nî eyüdür. Yënüp hazm olıcağ qavî gızâ [108b]⁽¹⁾ ve çok gıdâ vèrür. Cimâ'a tahrik eder, bārid-mizāc olan kimesnelerde meni'yi ya'nî⁽²⁾ erlik şuyın çok eder. Yënmesinüñ eyü tarîki budur ki evvelâ qazı bir miğdâr⁽³⁾ âteşe kızduralar ba'dehu zeyt veyâhüd şîr-i rûğan yağıyla muhkem yağlayup⁽⁴⁾ ba'dehu ırakdan biryân edüp tamām bişürdükden sonra eczâ-yı harre ile ve mirî⁽⁵⁾ ile yeyeler. Evlâ budur ki yëndükden sonra üç dört sâ'atden sonra bir miğdâr şu ile⁽⁶⁾ qarışmış şarâb içeler. Ba'zılar bir kerre şu içinde qaynadup ba'dehu şiş⁽⁷⁾ üzerinde bişürürler eyü olur. Böyle bişürdüklerinüñ hazmı dahı geç olur. Issı⁽⁸⁾ otlar ile yënmeğ gerek, meşelâ dārşinî ve hūlincān ve gayrı gibi. Ammâ qaz yumurdasın⁽⁹⁾ ılıcağ zeyt

yağıyla qarışdurup ılı iken ‘avrat rahmi içine tamlatsalar birkaç⁽¹⁰⁾ günden sonra hayzını yüride.

Übütilün: İsm-i Yünānīdür. Ma‘nāsı kabağa beñzer⁽¹¹⁾ demekdür. Bir nebātudur ki şüretā kabağa beñzer, yemişi yoqdur. Yaprağı taze yaraları bitışdürmede⁽¹²⁾ ve et bitürmekde ziyāde te’sīr eder, fi’l-hāl gerek taze iken ve gerek kurı olup⁽¹³⁾ dögilüp üzerine komağıla ziyāde nef eder demişler.

Ünüberühīs: Yaprağı mercimek⁽¹⁴⁾ yaprağınuñ küçüğine beñzer bir nebātudur, ammā bunuñ bir miqdār uzundur. Özdegi bir qarış⁽¹⁵⁾ miqdār ve çiçeği koyu kıvıllı olur ve köki küçük olur. Yabānlarda yaş olan⁽¹⁶⁾ yerlerde biter. Bu nebātuñ kuvveti bedende kıl diplerin giñ edüp taḥlil etmekdür. Eger⁽¹⁷⁾ yaprağını döğüp şarāb ile içseler güç efsān edene nef ede. Eger zeyt yağıyla⁽¹⁸⁾ qarışdurup bedeni yağlasalar derlede ve deri getüre.

Üygilşin:⁽¹⁹⁾ Ma‘nāsı lisānü’l-feres ya‘nī at dili demekdür. şümnüşī bir nebātudur. Yaprağı yabānī mersinüñ [109a]⁽¹⁾ <mersinüñ> ince yaprağına beñzer dikenlü başı vardır. Nebātınıñ ucında yaprak⁽²⁾ yanında dil gibi uzunca ve küçük nesne biter. Bu nebātuñ kuvveti kökindedir.⁽³⁾ Şıķılmış şuyı taḥī‘ata līnet vērür. Ba‘zılar demişler ki bu nebātuñ başını ‘aynıyla⁽⁴⁾ başı ağırsı olan kimesne üzerine aşākosalar nef ede. Yumışatmak için⁽⁵⁾ olan merhemlere girür.

Üspid: İsm-i Fārisīdür. Aşlında üsfid⁽⁶⁾ idi. Nīlüfer-i Hindīden bir nev‘dür. Yebrūḥ dedükleri kök te’sīri gibi te’sīri⁽⁷⁾ vardır. Taḥī‘atı ḥarr u yābisdür. Galiz olan yelleri taḥlil eder ve yaşluqları⁽⁸⁾ ve içerüde olan şovukluğu giderür. Miqdār-ı şerbeti bir dirheme degindür.⁽⁹⁾

Ükimündās: İsm-i Yünānīdür. Ma‘nāsı eş-şebihü bi’l-bāderüc ya‘nī bāderüc⁽¹⁰⁾ dedükleri nebāta beñzer demekdür. Diyār-ı Mağrib’de les‘a demekle ma‘rūfdur. Bāderüca⁽¹¹⁾ beñzer bir nebātudur. Budakları bir qarış uzar, üzerinde püsleri olur. Çiçekden sonra⁽¹²⁾ benc kılıflarına beñzer kılıfları olur, siyāh toḥmıla töludur. Toḥmı siyāh çörek⁽¹³⁾ otına beñzer köki vardır ammā kökinde nef yoqdur. Toḥmı ḥārr u yābisdür. Ziyāde⁽¹⁴⁾ mülātḥīfdur ve kuruducudur, ledği yoqdur ya‘nī acılığı dili ışırmaz. Eger⁽¹⁵⁾ toḥmından bir dirhemden iki dirheme varınca miqdārın şarāb ile içürseler yılan⁽¹⁶⁾ ve sā’ir zehrlü cānverler ışırdüğine nef edüp eyü ede. ‘Irķu’n-nesā

(17) marazı olan kimesneye bir dirhem miqdârın gërü ol miqdâr fülful ile içürseler (18) küllî nef' êde, mücerredür.

Ûķīmūn: İsm-i Yūnānīdūr. Bāderūc dëdükleri nebātdur. (19) Ħarf-i bā-da zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Ûrāsālyūs: İsm-i Yūnānīdūr. Ma'nāsı [109b] (1) kerefs-i cebelī dëmekdür. Zīrā lisān-ı Yūnānīde ūrā, tağ dëmekdür. Ħarf-i kāfda zıkr (2) olunur inşā'allāhu te'ālā.

Ûnādiyā: İsm-i Yūnānīdūr. Kııssā-yı ħımār ya'nī eşek (3) baķlası dëdükleri nebātuñ 'uşāresidūr. Ħarf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. (4)

Ûzer: Lisān-ı Yūnānīde ū dëmekdür. Gāh olur ki bu ism mālī lafzı ile (5) terkīb olunup ūzer mālī dërler. Ma'nāsı mā'ū'l-'asel dëmek olur. Mā'ū'l-'asel (6) oldur ki bir cüz' 'asele iki cüz' eski yağmur ūyın ķatup ūerbet êderler. (7) Ta'rib êdüp azrūmālī dërler. Őaķīķi evvel zıkr olunandur.

Ûnāmālī: (8) Ma'nāsı ūarāb ve 'asel dëmekdür. Zīrā Yūnānīde ūnū ūarāb dëmekdür ve mālī (9) 'asel dëmekdür. Bu maķūle ūarābuñ eyüsi oldur ki ķābız ve eski olan ūarābdan (10) ve ūāfī ve beyāz 'aselden ola. Bu maķūle ūarāb ıssıdur, taķlīl êder, süddeleri (11) açar, ķarnı yumıūadur, bevli idrār êder. Yemek ūzerine içmesi zarar êder. (12) Zīrā ta'ām sīnmedin ma'ideden aūağa indürür. İçildükde evvelā ta'ām (13) iūtihāsın giderür ba'dehu iūtihā getirür. Ta'riķi budur ki bir cüz' 'asele (14) iki cüz' ūarāb ķatalar. Ba'zılar āteūe ķoyup ķaynadur ba'dehu ħıfz êdüp (15) isti'māl êder. Ba'zılar 'asele ūire ķatup ķaynadur. Őireden olan (16) tatlu olur ve taķlīl êtmesi ve inzācı ya'nī ħılķları biūürmesi ziyāde (17) olur. Ne ķadar eskiyse ķarnı yürütmesi az olur.

Ûnyā: Lisān-ı Yūnānīde (18) 'uşāre dëmekdür. Ba'zılar iķtilāf êdüp nebātātdan birinūñ 'uşāresine (19) taķūūū êtmişler, zıkrinde fā'ide olmamağın terk olundı.

Ûsīrūs: Bir nebātdur [110a] (1) <bir nebātdur> ki anuñla āteū yaķarlar. Rengi siyāha māyildür, ince budaķları olur. Ķatıdur, (2) ezilmesi güçdür. Yaprāğı kettān yaprāğına beñzer, evvelā zāħir olduķda rengi siyāha māyildür (3) ba'dehu ķızıla māyil olur. Lezzeti acıdur, ķuvveti ziyāde açıcıdur.

Cigerde olan süddelere ⁽⁴⁾ nef' eder. Eger bişürüp içseler yereḳāna ya'nī şarulıḡa nef' eder. Bu nebātđan ⁽⁵⁾ süpürge ederler.

Ūrlīcī: Ma'nāsı ḡānīḳu'l-kürsinne ya'nī burçaḳ boḡucı ⁽⁶⁾ demek olur. Mercimege beñzer bir nebātđur. Mış'da hālūk demekle meřhürđur. Zīrā yanında ⁽⁷⁾ biten sā'ir nebātātı helāk eder. Ṭarāřīř ki mantara beñzer aḡaç gibi nesnedür, bu nebāt ⁽⁸⁾ anuñ envā'ından birisidür. Ba'zılar lāvun deýü tesmiye ederler. Kıbrıs'da fersīḳī ⁽⁹⁾ derler. Bu nebāt küçük bir budaḳđur, kızıla māyildür. Uzunluḡı iki ḳarıř ve daḡı ⁽¹⁰⁾ ziyāde olur yapraḡı vardır. Yapradaında yelmeşiklik vardır. Üzerinde ufaḳ ⁽¹¹⁾ tuleri vardır, tāze ve yaşıldur. Çiçeḡi beyāza ve şarulıḡa māyildür. Barmaḳ ḳalıñluḡında ⁽¹²⁾ köki vardır. Yaz zamanında ve ḳuraḳlıḳda köki delinür. Aña yaḳın biten dānelü ⁽¹³⁾ olan nebātātı oñdurmaz. Ba'zılar ḳaynadup helyün ya'nī mār-çüpe dedükleri ⁽¹⁴⁾ nebātı ḳaynadup yedükleri gibi anı daḡı yerler. Çiḡ iken daḡı yēnür, demişler ki eger ⁽¹⁵⁾ ba'zı bişürilen ḡubüb içine bıraḳsalar tīz bişüre. Ḳuvveti ḳuruducıdır. ⁽¹⁶⁾ Derece-i řālīşede bāriddür. Bişmesi güç olan eti bile bişürseler tīz bişüre. ⁽¹⁷⁾ Semiz ve ḳalıñ olan kimesneler dāyimā yēseler arıḳlada ve zarar etmeye. Çiḡ iken ⁽¹⁸⁾ ve bişmiş iken yēnür.

Ehlāl-i ḳıřtā: Güzel rāyiḡalı otlardan bir nebātđur. Rāyiḡası ⁽¹⁹⁾ keskindür, ıssıdcıdır. Sākin oldukları evlerde ekerler. Rengi yaşıl ile beyāz arasındadır. [110b] ⁽¹⁾ Bādrençbüye ki oḡul otı dedükleridür anuñ yerine isti'māl olunsa andan ziyāde te'şīr ⁽²⁾ edüp nefi daḡı ziyāde ola.

İmār nūḡālī: İsm-i Yünānīdür. Ma'nāsı 'uřbe-i ⁽³⁾ mükerreme-i muḳadese demekdür ya'nī pāk ve ḡürmetlü nebāt demekdür. Bu bir nebātđur ki boḡumlu budaḳları ⁽⁴⁾ olur. Bir zīrā' ve daḡı ziyāde uzun olur. Budaḳları birbirine yaḳın bitüp araları ⁽⁵⁾ bucaḳ olur. Yapradaı birbirinden ırāḳ biter, bellüt yapraḡınuñ küçüḡine beñzer ammā ⁽⁶⁾ bu incerekdür ve kiçirekdür, eṭrāfi kertelmişdür. Lezzeti řatluluḡa ve ḡořluḡa māyildür. ⁽⁷⁾ Köki incedür ve uzundur. Ṭabī'atı mu'tedildür, ḳuruducıdır. Eger kökinden ve yapraḡından ⁽⁸⁾ řarāb ile iki miřḳāl miřdārın içseler veyāḡūd yaḳı etseler zehrlü cānverler ⁽⁹⁾ ıřırdüḡine nef' eder, mücerrebdür. Eger yapraḡından iki miřḳāl ṫoḳuz ḳīrāṫ ḡünlük ⁽¹⁰⁾ ile ve eski řarāb ile dört ḡün birbiri ardınca içseler yereḳān ki şarulıḳđur ⁽¹¹⁾ gidere, mücerrebdür. Eger yapraḡıyla yaḳı etseler ıssı olan şişleri sākin eyleye ⁽¹²⁾ ve yaraları ve çıbanları pāk eyleye.

Eger şarâb ile bişürüp bişmiş ile ğarğara êtseler ⁽¹³⁾ dil üzerinde olan çı-bancıklar yaramazlığın gidere ve ağız içinde olan ⁽¹⁴⁾ çıbanlar ziyâde olup tağılmasın men^c êde. Rûm ve Efrenc ve ğarb cânibinde ⁽¹⁵⁾ olan halk zu'm êderler ki eger yeyüp içen kimesneler oturduğu yeri bu nebâtı ⁽¹⁶⁾ ıslayup suyu ile şulasalar işretlerini hoş êdüp şenliklerin ziyâde ⁽¹⁷⁾ eyleye ve hüy-ların eyü êde. Ve bu nebâtuñ yêrden tarafa olan boğumını hummâ-yı ⁽¹⁸⁾ yevmi olan kimesneye içürseler gidere. Hummâ-yı yevm ol sıtmadır ki bir gün veyâhüd ⁽¹⁹⁾ üç gün, üç günden ziyâde uzatmayup terk eyleye. Kezâlik ikinci boğumu hummâ-yı [111a] ⁽¹⁾ <hummâ-yı> nâ'ibesi olana ve üçüncü boğumın hummâ-yı ğıbbı olana, dördüncü boğumın hummâ-yı rıb'ı olana ⁽²⁾ içürseler eyü êde. Ve eger bir kimesne bu nebâtı bedenine aşâkosa bedende olan kirleri ⁽³⁾ gidere ve koğusun hoş êdüp şâhibi dâyimâ pāk ve hürmetlü ola dëyü zu'm êderler. ⁽⁴⁾ Hummâ-yı nâ'ibe oldur ki her gün tutup müdâvemet eyleye. Bu hummâya dâ'ire ⁽⁵⁾ ve muvâzibe dahı dërler. Ekşer sebebi balğamdur. Hummâ-yı ğıbb oldur ki tamarlardan ⁽⁶⁾ taşrada olan a'zâda 'ufûnet olmağıla şafrâ ğalib olmağ ile olur. ⁽⁷⁾ Harâreti ve ditretmesi ziyâde olur. Hummâ-yı rıb' oldur ki ekşeriyâ nevbeti dördüncü günde ⁽⁸⁾ ola. Sebebi sevdâdur.

İmârükâlis: Yabânî şarı süsendür ya'nî şarı lâledür. ⁽⁹⁾ Şâhib-i kitâb eydür: Şerefeddîn kâzî-i fâziluñ oğlı beni buña vâkıf ⁽¹⁰⁾ eyledi ve zıkr eyledi ki anı Şâm'dan Mışr'a ol getürdi. Ba'zılar İmârü fâtyûtıs ⁽¹¹⁾ dërler. İki dahı ism-i Yünânîdür. Bunuñ dahı yaprağı ve özdegi meşhûr olan ⁽¹²⁾ süsene beñzer lâkin bunuñ yaprağı kiçirek ve baldırı yaşıldur, perâsâ rengindedür. ⁽¹³⁾ Üç veyâhüd dört çiçeği ya'nî lâlesi olur. Çiçeği açıldığda süsen nice açılırsa ⁽¹⁴⁾ bu dahı eyle açılır. Şarudur, şarulığı ziyâdedür. Köki belbûs dëdükleri ⁽¹⁵⁾ şoğana beñzer lâkin belbûs büyükdür. Eger 'avrat dögüp içse veyâhüd 'asel ⁽¹⁶⁾ ile yün içinde götürse rahminde olan yaşluğı ve kıanı indüre. Eger ⁽¹⁷⁾ yaprağıyla yağı êtseler 'avrat çoğurduğdan şoñra memesinde olan ıssı şişleri ⁽¹⁸⁾ sâkin eyleye. Gözde olan şişi dahı sâkin eyleye. Âteş yanığına dahı kökiyle ⁽¹⁹⁾ ve yaprağıyla yağı êderler. Hâkîm Câlînüs demiş ki bunuñ köki meşhûr olan [111b] ⁽¹⁾ süsen kökine beñzer. Eger şüretde ve eger kuvvetde ve eger nef'de cümlesinde aña beñzerdür. ⁽²⁾

İmūnītis: İsm-i Yūnānīdūr. Ba'zılar isķilnī dēyü tesmiye ederler. Yaprāğı ⁽³⁾ derākītūn dēdükleri nebāt yaprağına beñzer. Derākītūn lūf dēdükleri nebātdan ⁽⁴⁾ bir sınıfdur. Lūf, Türkīde yılan yaşduğı dēdükleri nebātdur. Fīl kulağı dahı ⁽⁵⁾ dērler, hilāl şeklindedür. Kökinūn inceçük çok tamarları vardır. Özdegi ⁽⁶⁾ ve yemişi ve çiçeği yokdur, hemān büyük yapraklardır. Taşlu yerlerde biter. Bu nebātuñ ⁽⁷⁾ lezzetinde k̄abızlık vardır. Eger sirke ile içseler talağ şişlerin taħlīl eyleye. ⁽⁸⁾

İşūlīs: İsm-i Yūnānīdūr. Yaprāğı kılūmiş dēdükleri nebāt yaprağına beñzer ⁽⁹⁾ bir nebātdur. Üzerinde vāfir zağabı vardır. Zağab, ufağ kıl gibi tülerdür, pūs ⁽¹⁰⁾ dēdükleridür. Bu nebātuñ yaprakları kökinūn çevresinde birbirine yakın ve yapışık ⁽¹¹⁾ biter. Özdegi dört küşelüdür, iri ve kalındur. Mālīfānā veyāhūd rehm efiñūn ⁽¹²⁾ dēdükleri nebāt özdeğine beñzer, budakları çokdur. Kılıfları içinde yemişi vardır. ⁽¹³⁾ Burçağ yaşsılığında her kılıfda ikişer dāne olur. Kökinūn bir yerden çıkar ⁽¹⁴⁾ uzun ve kalın çok tamarları olur. Quru oldukda siyāh olur ve köki ⁽¹⁵⁾ gibi katı olur. Eger kökin bişürüp içseler 'ırķu' nesā dēdükleri tamar ağrısına ⁽¹⁶⁾ ve şūşaya ve göğüsden k̄an tükürmege ve boğaz iriligine nef eyleye. Şūşā ⁽¹⁷⁾ dēyü göğüs perdesinde olan şişe ve çibana dērler. Gāh olur ki zıkr ⁽¹⁸⁾ olunan marazlar için bu nebātdan 'asel ile la'ūğ ederler. La'ūğ, bir devāyı ⁽¹⁹⁾ kıoyu ve sıvık edüp yutmağa dērler.

İdgārin: İsm-i Yūnānīdūr. Mağrib'de [112a] ⁽¹⁾ <Mağrib'de> şüreyyā dēdükleri ma'rūf bir nebātdur. Baldırınūn uzunluğı bir qarışdur. Rengi ⁽²⁾ bir miğdār kıızıla māyildür. Yaprāğı circir yaprağına beñzer, kenārları kertelmişdür ammā bunun ⁽³⁾ andan çok küçükdür. Çiçeğininūn koğusu alma koğusu gibidür. Şişirmesi tīzdür. ⁽⁴⁾ Ortasında kıl gibi ince ve ağ nesnesi olur köki vardır ammā tıbdā isti'māl ⁽⁵⁾ olunmaz, nef'i yokdur. Çorağ ve tuzlu yerlerde ve şehirlerde biter. Qıuvveti bürüdet ⁽⁶⁾ ile harāretten terkīb olunmuşdur. Bir miğdār tebrīdi ve taħlīli vardır. Yaprāğı ve çiçeği ⁽⁷⁾ bāriddür. Eger yalınuz yaprağı ve çiçeği ile veyāhūd müşelleş ile ma'an yağı etseler ⁽⁸⁾ oturağda ve hāyelerde olan şişleri gidere. Eger günlük unı ile qarışdursalar ⁽⁹⁾ siñirlerde ve sā'ir a'zāda olan yaraları eyü ede. Çiçeği içinde kıl gibi olan ⁽¹⁰⁾ nesne ile dahı yağı etseler kezālik nef eyleye. Eger taze iken ol kıl gibi nesneyi içseler ⁽¹¹⁾ ihtināk eyleye. İhtināk boğulmağa dērler ya'nī boğazda ağrı ede demekdür. ⁽¹²⁾

Endâ ezîdâ: İsm-i Yünânîdür. Yaprağı yabânî mersîn yaprağına beñzer bir nebâtdur. ⁽¹³⁾ Yaprağı dibinden ince ve uzun bir nesne çıkar, aşmada olan ince iplik ⁽¹⁴⁾ gibi nesne gibi ki yanında olan nesneye şarılır. Bu nebâtuñ çiçeği ol uzun nesne ⁽¹⁵⁾ başında olur. Bu nebâtuñ lezzeti ziyâde kıbızdur, bârid-i yâbisdür. Tamarlardan ⁽¹⁶⁾ kıan akmasın giderür ve bağarsuqlarda olan yaralara ve çibanlara eyüdüdür ve kıarnı ⁽¹⁷⁾ tutar ve avratlardan kıan ziyâde gelmeği men' eder. Bir mişkâl miqdârın içmek ⁽¹⁸⁾ ve taşradan yakı etmek bu fâ'ideleri vërür, gerek kıurı ve gerek tâze olsun ⁽¹⁹⁾ nef' eder. A'zâdan her kıankısı olursa olsun ve ne zamânda olursa [112b] ⁽¹⁾ kıanı tutar. Kökinüñ bürüdeti ve kıabızlığı ziyâdedür.

İdigün: İsm-i Yünânîdür. ⁽²⁾ Ma'nası Hindî demekdür ya'nî Hind'den gelür. Mağrib 'ağtarları bu devâya ferfir ⁽³⁾ dërler, şamğ gibi pârelerdür. Vilâyet-i Hind'de benefşelikde bulunan kıablu, sümüklü ⁽⁴⁾ böcek üzerinden cem' ederler. Rengi sürme rengi gibidür. Boyacılar isti'mâl ederler. ⁽⁵⁾ Tâbi'atı şovutmak ve taħlil etmekdür. Issı şişlere şıvasalar nef' eder ve gözde ⁽⁶⁾ olan hafif çibanları pâk eder.

İrsâ: İsm-i Yünânîdür. Kıavs-i kıuzah ⁽⁷⁾ ya'nî elegüm sağma demekdür. Murâd, gök süsendür. Kıavs-i kıuzah gibi renginde beyâzlık ⁽⁸⁾ ve şarulık ve kıızıla mâyil göklük ve levn-i semâ gök rengi olmağıla böyle nâm ⁽⁹⁾ vërmişler ammâ İrsâ dëyü iqlâk olunsa bu maķüle süsenüñ köki murâd olunur. ⁽¹⁰⁾ 'Acem vilâyetlerinde ve şovuk yerlerde bitecek yerleri çokdur. Yaprağı hürmâ ağacınıñ ⁽¹¹⁾ yaprağına beñzer, ammâ bunuñ uzunraqdur ve yaşıllığı ve kıalınılığı ve yaşluğı ⁽¹²⁾ ve şululuğı ziyâdedür. Beyâza mâyil kıatıca ve boğum gibi kıolaşıklı köki vardur. ⁽¹³⁾ Ortasından yaşıl ve degirmi özdegi çıkar. Özdegi başında râyihası ⁽¹⁴⁾ hoş ve lañif çiçeği olur. Kökinüñ eyüsi oldur ki kıalın ve pek ve bir yere ⁽¹⁵⁾ kıurulmuş olup kıızıla mâyil ola ve boğum gibi kıolaşıkları olup ve kıoķusı ⁽¹⁶⁾ hoş olup akşırmağı taħrik eyleye ve ısırsıla dili çimdileye. Evlâ budur ki ⁽¹⁷⁾ bahâr şoñlarında yerden çıkarup ve bir ip üzerine dizüp gölgede ⁽¹⁸⁾ kıurudalar. Kıurusınıñ eyüsi oldur ki vilâyet-i Rüm'da hâşıl olup eski ⁽¹⁹⁾ olıcaķ güvelene ve deline. Ve kıoķusı tâze iken olan kıoķusından ziyâde [113a] ⁽¹⁾ <ziyâde> ve hoş ola. İrsânüñ kıuvveti lañif edici ve ıssıdıcıdur. Tâbi'atı ⁽²⁾ derece-i şâniye âħirinde hârr u yâbisdür. Göğüsde olan yaşlıklardan ⁽³⁾ tükürmeğile kııkması güç olan yaşlıkla-

rı arıdur. Eger yedi dirhem miqdārın ⁽⁴⁾ mā²-i ‘asel ile içseler balgamdan olan gālīz hıltları ve safrāyı ishāl ⁽⁵⁾ eyleye. Şāhib-i kitāb eydür: Bu huşuş için yedi dirhem çokdur, üç paydan ⁽⁶⁾ biri kifāyet eder. Koşulması göz yaşların getürür, bağırsuğ ağrısını ⁽⁷⁾ eyü eder. Eger sirke ile içseler zehrlü cānavarlar ışırmasına ve talağlı olan ⁽⁸⁾ kimesnelere nef^f eyleye. Kezālik şovukdan olan ve ditretmesi olan marāzlara ⁽⁹⁾ ve cüz’ī tahrik ile veyāhūd imrenmek ile menisi tiz gelen kimesnelere nef^f ⁽¹⁰⁾ eder. Eger şarāb ile iki dirhem miqdārın içse hayz kanın yürüde. Eger döğüp ⁽¹¹⁾ bir miqdār kavurup veyāhūd şu ile kaynadup katılanup ağzı ⁽¹²⁾ pekinmek ile olan raḥm ağrıları üzerine kümād etseler nef^f eyleye ve katılığın ⁽¹³⁾ yumışada. Eger huḳne edviyesine kıatsalar ‘ırku’n-nesā dedükleri tamar ⁽¹⁴⁾ ağrısından nef^f eyleye. Nevāşir ve çökmiş olan çıbanların yaramaz rāyihāsın ⁽¹⁵⁾ giderür. Nevāşir oturağda mi‘ā-yı müstaḳīme ya‘nī toğrulup ucu ⁽¹⁶⁾ taşraya olan bağırsuğun taşra ucında olan eski çıbanlara dērler. ⁽¹⁷⁾ Nitekim bevāsir maḳ‘adda olan tamarların taşra taraflarında sevdāvi ⁽¹⁸⁾ olan kandan ḥāşıl olan çıbanlara dērler. Her birinün envā‘ı vardır, ⁽¹⁹⁾ maḥallinde beyān olunmuşdur. Eger ‘avrat İrsā ile ‘aselden götürünmege kıabil [113b] ⁽¹⁾ fetile edüp götürünse kıarnında olan oğlanı düşüre. Eger kaynadup ⁽²⁾ ḥanāzire ve kıatı ve eski olan şişlere yağı etseler yumışada. Eger döğüp ⁽³⁾ yara ve çıbanlara ekseler etlerin bitüre ve ‘asel ile çıbanları ve yaraları pāk ⁽⁴⁾ eder ve kemikler üzerinde et bitürür. Eger İrsā ve sirke ve gül yağı ile dāyimā ⁽⁵⁾ ağrısı olan baş üzerine yağı etseler nef^f eyleye. Eger iki cüz’ hırbağ-ı ebyaz ⁽⁶⁾ ve bir cüz’ İrsā ile yüzde ve bedende olan çığıd ve leke üzerine ve yaşluğı ⁽⁷⁾ olan yaralar ve çıbanlar üzerine sürseler pāk eyleye. Mecālsızlığı gidermek ⁽⁸⁾ için olan devālara ve merhemlere girür. Eger şarāb ile bir dirhem miqdārın ⁽⁹⁾ içseler kıaraca et ayrılmasına ve ezilmesine nef^f eyleye ve ciger ve talağda ⁽¹⁰⁾ şovukdan olan ağrıları sākin eder. Eger bişürüp mażmaza etseler şovuk ⁽¹¹⁾ sebebi ile olan imtilādan olan diş ağrısını sākin eyleye ⁽¹²⁾ ve dilçük şişin indüre. Eger bişürüp raḥmi katılanmış olan ‘avrat ⁽¹³⁾ içine otursa nef^f eyleye ve oturağda olan şovukluğa daḥı nef^f eyleye. ⁽¹⁴⁾ Eger bişmişini şovudup sirke ile kıulağ içine tamlatsalar içinde olan ⁽¹⁵⁾ gürlüdiyi sākin edüp gürlüdiye sebep olan nesnelere inmegi men‘ eyleye¹. ⁽¹⁶⁾ İrsādan etdükleri yağ bevāsir dedükleri çıbanların ağzların açar. ⁽¹⁷⁾ İrsādan yağ etmenün tariḳi sā‘ir

1 eyleye: Selimiye nüshasında yazılmamış, diğere nüshadan okundu.

otlardan ve köklerden étdükleri ⁽¹⁸⁾ gibidür, maḥallinde beyân olunmuşdur. İrsâdan miḳdâr-ı şerbet üç dirheme dekdür. ⁽¹⁹⁾ Ba'zılar demişler ki öykene zararı vardur, işlâhı 'asel iledür. Eger İrsâ [114a] ⁽¹⁾ <İrsâ> bulunmasa bedenden şaru şuyı ishâl étmekde bedeli mâzeryün dedükleri ⁽²⁾ devâdan İrsâ vezninüñ üç payından biri ile deve südinden üç vaḳıyye ⁽³⁾ miḳdâridur.

Eyhekân: Circîr-i berri ya'ni yabân kerdemesi dedükleri ⁽⁴⁾ nebâtdur, harf-i cimde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

İda': Demü'l-aḥaveyn ⁽⁵⁾ ya'ni iki qarındaş ḳanı dedükleri kıızıl şamğdur. Harf-i dâlda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁶⁾

İyyel: Şâhib-i ḳâmüs raḫimehullâhu te'âlâ zıkr éder ki iyyel va'aldu ve va'al ⁽⁷⁾ teys-i cebel ya'ni tağ tekesidür; ammâ şâhib-i kitâb beyân étdügi teke degüldür, ⁽⁸⁾ yabân şıgırı dedükleridür. Ammâ *İhtiyârât-ı Bedî'î* şâhibi zıkr éder ki iyyel ⁽⁹⁾ dört sınıfdur: Bir sınıfına va'alî ve bir sınıfına baḳar-ı vaḫşî dërler. Pes bu ıtlâḳât ⁽¹⁰⁾ şâhiḫ olıcaḳ şâhib-i ḳâmüs ile şâhib-i kitâb kelâmları mâbeynlerinde münâfât ⁽¹¹⁾ olmayup bu maḳâmda murâd yabân şıgırı olur, nefsi emir budur. Şâhib-i ⁽¹²⁾ kitâb eydür: İyyel, ma'rûf ḫayvândur taḡlarda ve ḡayrı yerlerde olur. Ardına ⁽¹³⁾ egilüp iki ḳat olmuş boynuzları olur. Boynuzları vâfir uzayup ⁽¹⁴⁾ ba'dehu düşüp tekrâr biter. Yabân şıgırınıñ eti ḡalızdür ya'ni ḫazmı güçdür, ⁽¹⁵⁾ ıssıdur, yaramazdur. Yübüseti ziyâdedür, daḫı yaramaz oldur ki ıssı zamânda ⁽¹⁶⁾ şayd olunup avlanurken vâfir ḳovulup ziyâde segirtmiş olup ⁽¹⁷⁾ avlanduḡı gibi şusuz iken boḡazlanup bilâ-te'hîr yeyeler, böyle olıcaḳ ⁽¹⁸⁾ etinden yeyen helâk olmaḳ ihtimâli vardur. Eti yenmek murâd olunsa ⁽¹⁹⁾ ḳış zamânında avlayup veyâḫüd yaz zamânında avlansa ḳış zamânına dek [114b] ⁽¹⁾ boḡazlanmayup ḳış zamânında boḡazlanmaḳ murâd olunduḡda kendü ḫâline ⁽²⁾ ḳoyup ve vâfir şu içürüp ve yorultmayup ve ıztırâb vërmedin boḡazlayup ⁽³⁾ boḡazlanduḡdan sonra eti ḳoḳmayup ḳoḳmaḡa yaḳlaşınca te'hîr édüp ba'dehu ⁽⁴⁾ şu ile ve toraḳ otı ile müherrâ olunca bişürüp yaḡlar ile cerb édeler, şîr-i rûḡan ⁽⁵⁾ ile olsa câyizdür. Ekl olunduḡdan sonra üzerine ḳarnı yüridür şerbetlerden içeler; ⁽⁶⁾ meşelâ encîr ve 'asel ve şeker penîri şerbetleri gibi. Eger iyyel boynuzını odun ⁽⁷⁾ yaḳar gibi yaḳup yaḳılmışından iki mişḳâl miḳdârı içseler ḳan tükürmegi def' édüp ⁽⁸⁾ baḡarsuḳlarda olan yara ve çibanlara nef' éde ve eskiden olan ishâli tuta ⁽⁹⁾ ve yereḳanı ya'ni şarullıḳ marâzını giderür ve

kavuğ ağrısını gidere ve ‘avratlar ⁽¹⁰⁾ rahminden kan ve yaşlıklar akmasını men‘ ede, huşuşan münāsib edviye zamm ⁽¹¹⁾ olunursa te‘şiri ziyāde olur. Şāhib-i kitāb eydür: Bu huşuşlar için iki ⁽¹²⁾ mişkāl çokdur, nısfı kāfidür. Ve ketre ile içeler zīrā ketre kavuğa olan ⁽¹³⁾ zararın def‘ eder. Gāh olur ki boynuzın pāre pāre edüp bir çölmek içine ⁽¹⁴⁾ koyup ve çölmek ağzın balçık ile muhkem şıvayup kızmış furun içine koyup ⁽¹⁵⁾ boynuz pāreleri beyāz olıncaya dek yaqarlar ba‘dehu çıkarup aqāqıyā dēdükleri ⁽¹⁶⁾ ‘uşāre gibi yaykasalar göze muvāfiq olur ve gözde olan yaraları ⁽¹⁷⁾ ve çıbanları pāk edüp göze sā‘ir eṭrāfdan fuṣūl ya‘nī siñmeyüp kalan ⁽¹⁸⁾ nesnelere akmasını men‘ eder. Eger böyle yaqılmışı ile senün etseler ya‘nī dişlere ⁽¹⁹⁾ sürseler dişler kirin giderüp cilālaya ve dişlere kuvvet vēre, iyyel boynuzı **[115a]** ⁽¹⁾ <boynuzı> hāşşalarındandır. Eger hām iken anuñla tütüzseler zehrlü cānverleri qaçıra. ⁽²⁾ Eger sirke ile bişürüp yaqı etseler dişler ağrısını sākin eyleye. Eger çölmek içinde ⁽³⁾ yaqılmışından yayқанmadın alup ve sirke ile ezüp baraş ve behağ olan yerler ⁽⁴⁾ üzerine şıvayup güneşde otursalar behağ ve baraşı gidere. Eger talağlı olan ⁽⁵⁾ kimesneye nısf dirhem miğdārın içürseler talağın indüre. Eger bögrek yağıyla ⁽⁶⁾ ma‘cūn edüp elde ve ayakda olan çatlaqlara sürseler gidere. Eger oğlancıklar ⁽⁷⁾ ağızlarında olan çıbancıklara ki kulā‘ dērler, sürseler nef eyleye ve hāşşasındandır ⁽⁸⁾ eger ‘avrat memesine ve qasığına tīlā etse hayzı qanın yürüde. Eger boynuzını ⁽⁹⁾ yüklü ‘avrat üzerine aşaqosalar zahmetsiz toğura. Eger içi yağıyla teşennüc ⁽¹⁰⁾ olan ya‘nī gērüsine çekilmiş olan siñirlere sürseler nef eyleye. Eger derisinden ⁽¹¹⁾ bir pāresin bir kimesne üzerine aşaqosa aşlā yılanlar anuñ yanına uğramaya, ⁽¹²⁾ mücerredür. Eger qanını muhkem kızdurup veyāhūd yağsız qavursalar eskiden olan ⁽¹³⁾ ishāli tuta ve bağarsuqlarda olan çıbanları ve yaraları eyü ede. Bu huşuş ⁽¹⁴⁾ için bir mişkāl kāfidür. Eger hām veyāhūd kızdurılmış qanından iki mişkāl dek ⁽¹⁵⁾ içseler taqsīkūn dēdükleri zehreden nef eyleye. Taqsīkūn ism-i Yūnānīdür, ⁽¹⁶⁾ oğlar zehri demekdür. Oğ ve harbe ve sā‘ir demrenleri anuñla şıvayup anlar ⁽¹⁷⁾ ile mecrūh olan kimesne degmede hālāş olmazmış. İyyel incigi kemiginde olan ⁽¹⁸⁾ ilik ve şikenbe ve bağarsuqları üzerinde olan yağı taḥlīl ve inzāc etmekte ⁽¹⁹⁾ ve şovukdan olan mecālsızlığı gidermede gāyetdür ya‘nī gālīz olan nesnelere **[115b]** ⁽¹⁾ <nesnelere> eridüp bişürmekte ziyāde te‘şir eder. Eger meflūc olan kimesne felce sebeb ⁽²⁾ olan hılt-ı balğamiyi istifragdan şoñra anuñla

yağlasalar küllî nef' eyleye. Felc, a'zâdan ⁽³⁾ birinün hiss ve hareketi bâtil olmağa dërler. Yağı bulunmasa bedeli şusuz bişmiş yumurda ⁽⁴⁾ şarusından zi'fidur ya'nî iki ol kadardur. İyyel hâşşalarındandur eger âletini kurutduktan sonra ⁽⁵⁾ bir miqdârın içseler yılan ısırmış olan kimesneye nef' eyleye. Eger şarâb ile içseler ⁽⁶⁾ cimâ'a taħrîk edüp âleti kıvâma getüre. Eger bir kimesne bâzûsına bağlasa yılan anuñ ⁽⁷⁾ yanına gelmeye. İyyelde ve devede merâre ya'nî öd yokdur. Ba'zılar demişler ki iyyelde vardır ⁽⁸⁾ lâkin dâyimâ boşanup cigeri üzerine tağılup zâhir olmaz. Eger iyyel kıuyruğunu yakup ⁽⁹⁾ hamr ile ezüp hayvânlardan her kanķısının zekerine sürseler fi'l-hâl hareketete getürüp ⁽¹⁰⁾ dişisine vara. Eger iyyel tırnağıyla sülüge tütsü etseler fi'l-hâl katil eyleye, mücerredür. Ba'zılar ⁽¹¹⁾ demişlerdür ki kıuyruğunuñ başı zehr-i kâtildür.

Harfü'l-bâ' ⁽¹²⁾

Bâbünec: Bâbünec ki Fârisîsidür, andan ta'rib olunmuşdur. Lisân-ı Türkide pâpâdyâ ⁽¹³⁾ çiçeği dedükleridür. Çiçeğinün ve nebâtının büyüklüğüne göre birkaç sınıf olur. Bâbünec dëyü tıbda ⁽¹⁴⁾ isti'mâl olunup meşhür olanı küçügidür. Lisân-ı Yünânide hâmmâlyün dërler, büyük ⁽¹⁵⁾ olup beyâz çiçeklûsine tayife-i 'Arab uķhuvân dërler, nitekim zıkr olundu. Bir sınıfı ⁽¹⁶⁾ ferfirî ya'nî benefşe reng kızıla mâyildür. Bunuñ fi'li ziyâde kavîdür ammâ bu sınıf az bulunur. ⁽¹⁷⁾ Küçük olan sınıfının eyüsi oldur ki şaru olup şarulığı beyâza mâyil olup ⁽¹⁸⁾ râyıhası bellü ve keskin olup büyücek ola. Diyâr-ı Mağrib'de küçük olan sınıfa bâbunaķ ⁽¹⁹⁾ dërler. Bâbünec dëyü ıtlâķ olunduķda murâd çiçeğidür, nebâtı degüldür. Evlâ oldur ki bahârda [116a] ⁽¹⁾ <bahârda> çiçeği variken devşüreler zîrâ çiçeği tîz düşer. Tabî'atı derece-i ulâ âhirinde ⁽²⁾ hârr u yâbisdür. Issılığı ziyâdedür, laţîfdür, taħlîl edicidür. Mecâlsızlığa ziyâde ⁽³⁾ nâfi'dür. Şuyın dökünmek ile ve bişmiş içine oturmağıla ve yağıla yağlanmağıla mecâlsızlığa ⁽⁴⁾ ziyâde nef' eder. Berkilüp uzanmış olan a'zâyı gevşeldür, katı olan ⁽⁵⁾ şişleri yumuşadur ammâ katılığı kavî olanı yumuşatmaz. Eger bişürüp kıoyu ⁽⁶⁾ şuyın dökünseler ve bedene sürseler şafravî buķârlardan deri üsti irilenmesin ⁽⁷⁾ gidere ve bu maķûle buķârlardan olan sıtmalara nef' eder. Gâh olur ki balğamdan ⁽⁸⁾ ve sevdâdan olan sıtmalarda daħı içmekle isti'mâl ederler, nef' eder. Göğüs içinde ⁽⁹⁾ olan perdeleri yumuşatmada ve imtilâdan olan ağırları sâkin

étmekde ‘azîm⁽¹⁰⁾ fâ’idesi vardır. İçmegile ve taşradan yakı étmegile dahı nef éder. Eger cümle nebâtın⁽¹¹⁾ veyâhüd çiçegin bişürüp içine otursalar hayz kıanın yüride ve toğurmağı âsân⁽¹²⁾ eyleye ve sidügi yüride ve kıavukda olan taşı bevl ile çıkara, huşuşan ki taşı⁽¹³⁾ muhkem olmuş olmaya. Şişleri indürür. Eger içseler veyâhüd bişürüp şuyı⁽¹⁴⁾ içinde şol vechle otursalar ki şuyı ma’ide ağzına yakın gele, ilâvus dedükleri⁽¹⁵⁾ kûlence nef eyleye. İlâvus, lisân-ı Yünânide Rabbi erham ya’nî yâ Rabbi sen esirge demekdür.⁽¹⁶⁾ Bu maraz ilâcı gâyet asîr olmağın böyle demişler. Bu maqûle kûlence bâ’iş lefâyif⁽¹⁷⁾ dedükleri gâyet ile ince olan tamarlar içinde şiş veyâhüd hıltlardan biri⁽¹⁸⁾ veyâhüd zibl ya’nî neces yapışmağdan olur, ‘azîm elemdür ki sebep-i isti’âze olur.⁽¹⁹⁾ Yerekânı ya’nî beden şararmak veyâhüd kıararmasın giderür. İçmegile ve yakı étmegile [116b]⁽¹⁾ ciger şişmekden ve şovukdan olan ağrıyı giderür. Bişmişini kıavuğa kümâd⁽²⁾ etseler şişini tahtlil éder. Benefşe reng olandan bir dirhem miqdârı içseler⁽³⁾ kıavukda olan taşı kıuvvet ile çıkara. Anuñçündür ki Yünânide ol şınıfa⁽⁴⁾ ünîsmî dërler ya’nî taş kııkarıcı demekdür. Eger bâbüneci muhkem döğüp ezüp⁽⁵⁾ ğarb-ı münfecir üzerine yakı etseler eyü éde. Ğarb, gözün burun tarafında olan⁽⁶⁾ ucında kıapağın birinde veyâhüd ikisinde kııban olup ol sebep ile⁽⁷⁾ göz yaşarmasına dërler. Kııban deşilmş olursa ğarb-ı münfecir dërler, deşilmş olmazsa⁽⁸⁾ ğayr-ı münfecir dërler. Eger çeyneseler kıulâ’ı gidere. Kıulâ’, ağz içinde ve dil üzerinde⁽⁹⁾ olan ufağ kııbarlara dërler. Gâh olur ki hummâ-yı dâ’ire-i müte’âvilesi olan⁽¹⁰⁾ kimesneyi bâbünec yağıyla yağlamağıla nef éder. Hummâ-yı dâ’ire-i müte’âvile ol⁽¹¹⁾ sıtmadır ki tamarlardan taşra bedende olan balğamlar ufûnetinden olur. Evlâ⁽¹²⁾ budur ki bâbünec tâze iken nebâtınun yaprağın ve çiçegin alup döğüp çörek⁽¹³⁾ çörek édüp hıfz edeler. Kökin dahı kıurıdup hıfz edeler. Köki zıkr⁽¹⁴⁾ olunan menâfi’de te’sîri dahı ziyâdedür. Zîrâ harâret ve yübüseti derece-i şâniyeye⁽¹⁵⁾ erişür. Cimâ’ı tahtlıkde dahı ziyâde kıuvveti vardır. Eger bir dirhem miqdârın ünümâlî⁽¹⁶⁾ dedükleri şarâb ile içseler zıkr olunan menâfi’de ziyâde te’sîri ola demişler.⁽¹⁷⁾ Ünümâlî, ‘aselden ve şarâbdan veyâhüd ‘asel ve şîreden éderler bir şarâbdur,⁽¹⁸⁾ muqaddemâ zıkr olunmuşdur. Bâbünecden ve kökinden çok isti’mâl olunanı üç mişkâle⁽¹⁹⁾ dekdür. Kökinden ve budağlarından eger yakı étmekle ve eger içmekle ve eger kümâd étmegile [117a]⁽¹⁾ <étmegile> şovukdan olan baş ağrısına nef éder ve başda olan hıltları⁽²⁾ boşaldur. Eger

eskiden olan sıtmalar şonlarında içseler bedeni pāk edüp ⁽³⁾ nef eyleye ve nefsi ya'nî kan ve gayrı hıltları tükürmegi āsān eder. Eger ıssı olan ⁽⁴⁾ şişlere yağı etseler arpa unı ve üzüm rubbı dağı katalar. Rubb dēyü bir yemişi ⁽⁵⁾ şıqup şuyını dört paydan bir payı kalınca kaynadup ol pāya rubb dērler. ⁽⁶⁾ Eger şovukdan olan şişlere yağı etseler türmüs unı ve eski zeyt yağı ⁽⁷⁾ katalar. Eger lâdeni bābūnec yağı içinde ezseller fi'li ziyāde olup kavı ola, ⁽⁸⁾ huşuşan ağrıları sâkin etmekte bedende her kanda olursa olsun ziyāde ⁽⁹⁾ te'sîr eyleye. Yağı ile yağlanmak ve bişmişi ile derletmak nâfızı sâkin eder. ⁽¹⁰⁾ Nâfız, sıtma tutarken üşüyüp ditremege dērler. Yağını bedene sürüp ⁽¹¹⁾ ovsalar deri bişüre ve deri taħrîk eyleye ya'nî derlede. Mürr ile 'aselden ⁽¹²⁾ bu bābda te'sîri ziyādedür. Nezleler şonlarında bişürüp buħarı üzerine ⁽¹³⁾ tursalar nef eyleye. Eger sirke ve şu nişf edüp bābūneci bişürüp gözinde ⁽¹⁴⁾ ıssı çıbanı olan kimesne buħarı üzerine gözün tıttup tursa çıbanın taħlîl ⁽¹⁵⁾ eyleye ve ağrısını sâkin eyleye, huşuşan dāyimā ederse elbette gidere. Eger bişürüp ⁽¹⁶⁾ yalınuz şuyı ile gözleri ve için yusalar ağrıların sâkin eyleye ve taħlîl ede. ⁽¹⁷⁾ Eger şarāb ile bişürüp kulağı peklenmegile eşitmesi za'if olmağa başlayan ⁽¹⁸⁾ kimesne kulağın buħarı üzerine tıtsa nef edüp açā. Eger sirke ile olursa ⁽¹⁹⁾ kulaqları pāk edüp galîz olan yellerini taħlîl eyleye. Bābūnec hıltları [117b] ⁽¹⁾ taħlîl edüp gidenün yerine āher hılt çeküp getürmez. Bu huşuşda bābūnece ⁽²⁾ beñzer āher devā yokdur. Bābūnec boğaza bir miqdār zarar eder. 'Asel ve enār şarābı ⁽³⁾ ol maqūle zararın def eder. Bābūnec bulunmasa şovukdan olan baş ağrısını ⁽⁴⁾ gidermekde ve başa kuvvet vèrmekde bedeli berencāsüfdür ki kayşüm dēdükleri ⁽⁵⁾ devādur veyāhūd anuñ bir nev'idür. Berencāsüf kovan çiçegi ve otı dēdükleri ⁽⁶⁾ nebātuñ beyāz çiçeklüsidür. Ba'zılar dēmişler ki bedeli gāv-çeşm ya'nî şığır gözi dēdükleri ⁽⁷⁾ çiçekdür.

Bādrenbūye: Fārisidür. Ma'nası ütrücciyü'r-rāyiha ya'nî ağaç kavunı ⁽⁸⁾ rāyiħalu demekdür. Bağla-i ütrüciyye dağı dērler. Zıkr olunan ma'nā için 'Irāk ⁽⁹⁾ 'Arabları ta'rib edüp bezrenbū dērler. Bal arısı bu nebātu sever, anuñçün içine ⁽¹⁰⁾ girüp içinde yuva eder ve çiçegin otlar. Anuñçündür ki lisān-ı Yünānide mālīnūqlun ⁽¹¹⁾ dērler ya'nî arı balı demekdür. Eski zamānda tabibler müferriħü'l-ğalb dērlerdi; zīrā ⁽¹²⁾ ħalbe feraħ vèrmek ħaşşa-i lāzimesidür. Ĥakīm Cālīnūs bu nebātu zıkr etmedi. ⁽¹³⁾ Tabi'atı de-

rece-i şāniye evāsıtında ḥārr u yābisdür. İsti'māli vaktinün eyüsi ve yaprağınuñ ⁽¹⁴⁾ eyüliḡi bahār zamānidur. Eger yaprağını çeyneseler ağızdan şarāb rāyiḡasın giderür. ⁽¹⁵⁾ Bu bābda sa'ter ki güyegü otı dēdükleridür ve benefşe kökünden ve sedef dēdükleri ⁽¹⁶⁾ nebātdan ve gök sūsen kökünden te'sīri ziyādedür. Eger yaprağını dōgüp şarāb ⁽¹⁷⁾ ile bēş dirhemden on dirheme varınca miqdār içseler kuduz talamakdan ve 'akreb ⁽¹⁸⁾ ve ruteylā şoşmasından nef' eder. Kezālik ol yer üzerine yaqı etseler veyāḡūd ⁽¹⁹⁾ bişürüp üzerine qosalar nef' eyleye. Eger bişürüp 'avrat içine otursa ḡayzı **[118a]** ⁽¹⁾ <ḡayzı> yüritmege yaraya. Eger mazmaza etseler dişler fāsīd olmasın gidere. Eger yaprağını ⁽²⁾ naṡrūn ile içseler baḡarsuqlarda olan çıbana ve yaraya nef' eyleye. Bu ḡuşuş ⁽³⁾ için nişf dirhem naṡrūn ve bādrencbüyeden üç dirhem içeler. Naṡrūn, kıızıl ⁽⁴⁾ būre-i Ermenī dēdükleri tuz gibi nesnedür. Eger bir kimesne fuṡr ya'nī zehrlü mantar yēyüp ⁽⁵⁾ iḡtināq ya'nī boḡulmak ya'nī boḡaz aḡrısı 'ariz olsa naṡrūndan bir mişkal ile ⁽⁶⁾ bādrencbüyeden üç mişkal içüreler nef' edüp iḡtinākı gidere ve baḡarsuqlar ⁽⁷⁾ aḡrısına nef' eyleye. Eger yaprağını dōgüp 'asel ile la'ūq etseler toḡrulmayınca ⁽⁸⁾ nefes almaḡa kādir olmayan kimesneye küllī nef' eyleye. Eger tuz ile ḡanāzīr üzerine ⁽⁹⁾ yaqı etseler taḡlīl eyleye ve çıbanları ve yaraları pāk eyleye. Eger mefāşıl ya'nī eñ yerleri ⁽¹⁰⁾ üzerine yaqı etseler aḡrısını sākin eyleye. Qalbe kuvvet vērmesi kendü kuvveti ile ⁽¹¹⁾ ve ḡāşşiyeti iledür ve qalbden sevdāyı gidermek iledür. Qalbe taqviyet için ⁽¹²⁾ tāzesinden yigirmi dirheme varınca ve qurusından on dirhem varınca ve şuyından ⁽¹³⁾ daḡı on dirheme varınca isti'māl olunur. Çeynemesi ağız rāyiḡasını güzel eder ⁽¹⁴⁾ ve çirkin rāyiḡasın giderür. Eger şuyı ile sevdādan olan uyuza tīlā etseler ⁽¹⁵⁾ nef' eyleye. Yemesi ve qoşulması dimāḡda olan süddeleri açar ve ta'am hazm ⁽¹⁶⁾ ētdürür ve inçkırık ve za'iflikden olan ḡaşye nef' eder. ḡaşy, uşı gitmege ⁽¹⁷⁾ dērler. Açla yemesi şovuk ve yaşluḡı olan ma'ideye nef' eder ve ḡalīz olan ⁽¹⁸⁾ ta'amı laṡif eder ya'nī sīndürür ve gegirdür ve yürek za'if olmaqdan uyumamaḡı ⁽¹⁹⁾ giderüp uyḡu getirür ve sevdā ve ḡayrı ḡılıṡ sebebi ile olan ḡafaqānı ya'nī **[118b]** ⁽¹⁾ yürek oynamasın giderür. Eger şuyı ile nemle ve nār-ı Fārisī üzerine tīlā etseler ⁽²⁾ gidere. Nemle dēyü ziyāde keskin ve yaqıcı şafrādan ḡāşıl olur ufaq çıbanlara ⁽³⁾ dērler, çoq dürlü olur. Nār-ı Fārisī, sevdā ile qarışmış ve yanmış şafrādan ⁽⁴⁾ olur qabardur ki bedende zāhir olduḡı gibi keskinliginden deriyi yaqar ve buruşdurur. ⁽⁵⁾ Eger toḡmından

nış mişkâl mişdârın sefûf édüp yéseler sıtmadan olan ⁽⁶⁾ deri ürpemesin ve ditremesin gidere. Kezâlik mu'tedil ĥammâm içinde şuyı ile tılâ ⁽⁷⁾ edin-seler veyâĥûd ĥurusını bişürüp bişmişi ile tılâ étsele nef eyleye. Ammâ ĥurusı ⁽⁸⁾ üç ĥısmuñ za'ıfraqıdır. Yemesi dimâĝı ĥavî eder ve ağır başmaĝı men' eder ⁽⁹⁾ ve ma'ide aĝzını ĥavî eder ve cigere ĥuvvet vèrür. Bâdrenbüye bulunmasa feraĥ vèrmekte ⁽¹⁰⁾ bedeli ağırınca ebrişimdür ve vezni miřdârınıñ üç paydan iki payı a'lâ yaşıl ⁽¹¹⁾ aĝaç ĥavunı ĥabıdır ancak ba'zılar demişler ki bâdrenbüye isti'mâli uyluĥ ⁽¹²⁾ başlarına zarar eder. Kündür ya'nî günlük iřlâĥ eder. Ba'zılar demişler řamĝ-ı 'Arabî ⁽¹³⁾ iřlâĥ eder. Bâdrenbüye ĥâřşasındandır eger tamâm nebâtın ĥiçegi ile ve toĥmı ile ⁽¹⁴⁾ ve cemî' eczâsıyla ĥurudup bir bez içine ĥoyup ebrişim ile baĝlayup ceybde ⁽¹⁵⁾ götürseler götüren kişi ĥalka şirîn ve heybetlü ĝörine demişler.

Bâd-âverd: ⁽¹⁶⁾ Fârisîdür. Aĥ diken ve boĝa dikeni dedükleri dikendür. Lisân-ı Yünânide aĥsâlûķî ⁽¹⁷⁾ derler. Ma'nâsı aĥ dikendür. Aĝaç dèmege yarar büyük dikendür. Taĝlarda ve mişelerde ⁽¹⁸⁾ ve alĥaç ve derelerde biter. Bâd-âverd bir nebâtdür ki baldırı birdür, iki zirâ ⁽¹⁹⁾ ve daĥı ziyâde uzanur. Baş barmaĥ ĥadar ve daĥı ziyâde ĥalıñ olur. Aĥdur, [119a] ⁽¹⁾ <aĥdur> içi boşdur, dört küşelüdü, yapraĝı üzerinde ufaĥ beyâz püsleri ⁽²⁾ vardur, anuñcün beyâz ĝörinür. Dikenlüdür, özdegi ucında dikenlü başı ⁽³⁾ vardur. Benefşe reng ĥiçegi olur. ĥiçekden şonra ĥurtum ya'nî 'uşfur toĥmına beñzer toĥmı olur, ⁽⁴⁾ ammâ bunuñ degirmidür. Kōki toĥmından ve toĥmı yapraĝından ĥavîraqdur. Taĝı'atı ĥârr ⁽⁵⁾ ve yâbisdür ammâ yapraĝında ve toĥmında âşikâren řovuĥluĥ vardur. Ol sebeb ile ⁽⁶⁾ ĥâbızdur. Yapraĝı ĥarnı tutar ve ma'ideye ĥuvvet vèrür. Eger bişmişi ile mazmaza ⁽⁷⁾ étsele dişler aĝrularına nef eyleye. Eger toĥmından iki mişkâl mişdârı içsele ⁽⁸⁾ teşen-nüce nef eyleye, ĥuřuřan Yünânide isfismüs dedükleri teşen-nüce ziyâde nef eder. ⁽⁹⁾ İsfismüs dedükleri teşen-nüc küzâzdur. Küzâz deyü sınırlü etler veyâĥûd a'zâdan ⁽¹⁰⁾ ĥanĥısı olursa arıĥlayup ĥurumaĝa derler. Kōkinden bir dirhem mişdârı ⁽¹¹⁾ ĝögüsden ĥan tükürmege ve ma'ide aĝrısından ve eskiden olan ishâle ⁽¹²⁾ nef eder ve bevli idrâr eder. Eger balĝamdan olan şişlere yaĥı étsele ⁽¹³⁾ nef eyleye. Bişmişi ile mazmaza étmek yalıñuz yapraĝı bişmişi ile mazmaza ⁽¹⁴⁾ étmekden enfa'dur ve te'şiri ziyâdedür ve yılan ve 'aĥreb řoĝmalarına nef eder. ⁽¹⁵⁾ Kōkinden içmek eskiden olan sıtmalara

nâfi'dür. Bu huşûş için ⁽¹⁶⁾ isti'mâl miqdârı bir buçuk dirhemdir. Ba'zılar demişler ki öykene zararı vardır. ⁽¹⁷⁾ Afsentîn işlâh eder. Eger tâze iken dâ'u's-şâ'leb olan yer üzerine ⁽¹⁸⁾ sürseler nef' ede, mücerredür. Eger çeyneyüp 'akreb ve yılan şokdukları yer üzerine ⁽¹⁹⁾ kıosalar nef' eyleye. Ma'ide sebebi ile olan ishâle nef'i ziyâdedür ve her sıtmaya [119b] ⁽¹⁾ ki sebebi ma'ide za'ifliği ola nef'i muqarrerdir. Eskiden olan sıtmaya nef' étmekte ⁽²⁾ bedeli şahteredür. Haşşasındandır eger kökini bir yerde aşakosalar zehirli ⁽³⁾ cânverler kaçalar.

Bâderüc: İsm-i Fârisîdür. Güzel râyihâlu ma'rûf sebzenün ⁽⁴⁾ ismidür. Tâ'ife-i 'Arab hâvek dërler. Türkîde ba'zılar yarpuz ve ba'zılar tere-i Hôrâsânî ⁽⁵⁾ dërler. Tabî'atı derece-i şâniyede hârdur, bellü yübüseti dahı vardır. Ruṭûbet-i fazliyye ⁽⁶⁾ ya'nî hazm olmaz ruṭûbeti dahı vardır. Eger çok yëseler gözleri qarardur ⁽⁷⁾ ve fehme ve 'akla noqşân vërür ya'nî kund eyler. Zîrâ bâderücdan olan buhârlar ⁽⁸⁾ ve ğîzâ yaramazdur ve kıarnı yumışadur ve cimâ'a tahrik eder. Eger bâderüc ve kıavut ⁽⁹⁾ ve gül yağı ve sirke ile yağı etseler ıssı şışlere nef' eyleye. Eger yalnız bâderücdan ⁽¹⁰⁾ yağı édüp 'akreb ve arı ve tinnîn-i bahır ya'nî deryâ ejderi dedükleri cânavar ⁽¹¹⁾ ışırdükleri yer üzerine ursalar nef' eyleye. Eger bâderücdan vâfir yédükden sonra ⁽¹²⁾ 'akreb şoksa elem vërmeye ya'nî ağrısı olmaya. Eger bâderüc ve şarâb-ı Hayüsî ⁽¹³⁾ ile yağı édüp ağrısı olan göze ursalar çarebânın sâkin eyleye. ⁽¹⁴⁾ Şarâb-ı Hayüsî, kekre ve keskin bir şarâbdur. Ğarbda olan cezîrelerden ⁽¹⁵⁾ Hayüs dërler bir cezîrede olur, deryâ şuyı kıatarlarımış. Eger şuyı ile ⁽¹⁶⁾ göze sürme gibi çekseler göze cilâ vëre ve aқан yaşluqların kıuruda, ⁽¹⁷⁾ zîrâ yübüseti ve kıabzı vardır. Eger toḥmını içseler sevda hâşıl olmasını ⁽¹⁸⁾ kıomaya. Dört dirhemden ziyâde içilmeye. Gücile efşân édene eyüdü, kıarın ⁽¹⁹⁾ şışmesin tahlîl eder. Eger toḥmını döğüp buruna yaқın getirüp kıoḥulasalar [120a] ⁽¹⁾ <kıoḥulasalar> vâfir aқsırda. Evlâ budur ki her ne maқûle aқsırdıcı nesne isti'mâl ⁽²⁾ olundukda gözleri muḥkem kıapayalar, huşûşan bâderücdâ ziyâde ihtimâm edeler. ⁽³⁾ Hâkîm Câlînüs ve ba'zı etîbbâ dërler ki bâderücü yemek ve içëruden isti'mâl ⁽⁴⁾ étmek câyiz degüldür, kıurd peydâ eder. Zîrâ eger bir miqdâr çeyneyüp güneşe ⁽⁵⁾ kıosalar kıurdlanur ve şafrâ peydâ eder ve her zamân yemesinden yaramaz hılt-ı ⁽⁶⁾ şafrâvî hâşıl olur, huşûşan tuzlu kevâmîh ile yerlerse ziyâde eder. ⁽⁷⁾ İşlâhı sirke ve

hıyâr ve semiz ot iledür. Kevâmîh, tuz ve sirke ile olan ⁽⁸⁾ turşîlere dèrler. Bâderüc devâ tarîki ile isti'mâl olunup ğızâ tarîki ile ⁽⁹⁾ isti'mâl ètmeseler ma'ide aĝzına ve yürege ve yürek oynamasına ve uş gitmesine ⁽¹⁰⁾ eyüdü, nef' eder. Ğızâ tarîki ile isti'mâl olunduĝda kuvveti ve hâşıl olan buĝarı ⁽¹¹⁾ ervâhı talîfe ve kabz ètmege ve kalbe ferah vèrmege vefâ edemez ya'nî buĝarı ⁽¹²⁾ ve kuvveti çok olup ĝalîz olmaĝıla tefrîh edemez. Eger şuyın şıķup şuyı ⁽¹³⁾ ile ve şarâb sirkesi ile ve kâfûr ile fetîle édüp burun içine ķosalar burun ⁽¹⁴⁾ ķanın diñdüre. Eger çeyneseler diş ķamaşmasın gidere ve öyken ve göĝüsde şoñradan ⁽¹⁵⁾ olan yaşluķları ķurudur. Şuyından bir üskürce miķdârı yaramaz ⁽¹⁶⁾ keskin hılţlar sebebi ile olan bed-hüylıĝa nef' eder. Üskürce, üç vaķıyyedür. ⁽¹⁷⁾ Vaķıyye on iki dirhemdür. Bâderücuñ hâşşasındandır eger güneş hamel burcına dâhil ⁽¹⁸⁾ olduĝda ki nevrüz ĝünidür, bâderücü alup birbiri ardınca çeyneseler ol yıl ⁽¹⁹⁾ içinde dişleri aĝrılardan ķurtulup aĝrımaya. Eger bâderücüñ bir budaĝın muĝkem [120b] ⁽¹⁾ çeyneyüp aĝrısı olan ķulaĝa ķosalar nef' eyleye. Ekşeri aĝvâlinde bedeli kendü miķdârı ⁽²⁾ mârşıma dedükleri hoş râyiĝalı nebâtdur. Dèmişler ki eger bir kimesne birķaç ĝün tuzsuz ⁽³⁾ mercimek yèyüp ba'dehu bâderücü alup çeynese ve boynuz içine tıdudurup kırķ ⁽⁴⁾ ĝün hayvân tersi içinde tursa ba'dehu çıkarup bir şişe içine koyup bir ĝün ⁽⁵⁾ ĝüneşde tursa bir ķirât miķdârı ķâtil ola ya'nî âdemi ķatlı ede.

Bâķlâ: ⁽⁶⁾ Ma'rûfdur, nebâtı ma'lûmdur. Bâķlâ dèyü itlâķ olunduĝda yèmişi murâd olunur. ⁽⁷⁾ Nebâtınuñ eczâsına bürüdet ve ruţûbet ĝalibdür, derece-i şâniyeye èrişür. Çiçeginde ⁽⁸⁾ ĝarâret ve leţâfet vardır. Yèmişinüñ ķurusında ķavî cilâ vardır. Ķurutması ⁽⁹⁾ bellüdü ve incitmesi yoķdur. Yèmişi tâze iken derece-i ülâda bârid-i raţb ⁽¹⁰⁾ ve derece-i şâniyede bârid-i yâ-bisdür. Azacuk taĝlîl ve ĝizlü inzâcı ya'nî hılţları ⁽¹¹⁾ bişürmesi vardır. Tâze iken yèmesi yaramazdur. Şişmek ve temdîd ve işlâĝ ⁽¹²⁾ ya'nî a'zâda gerinmek ve a'zâda segremek peydâ eder, ammâ ma'ideden inmesi ĝeç degüldür ⁽¹³⁾ ya'nî tîz iner ve a'zâda fuzül ya'nî siñmeyüp ķalır nesnelere peydâ eder. Bişmiş olicaķ ⁽¹⁴⁾ şişirmesi az olur ammâ bi'l-külliyeye gitmez, bedeni ķabardur ve semirdür. Yèmişine ⁽¹⁵⁾ yapışan ķabı ķurı olicaķ ķurutması vardır ancak anuñçündür ki ķabı ile ⁽¹⁶⁾ bişürüp baĝarsuķlarında çıbanı olanlara ve ķarnı sürer olan kimesnelere ⁽¹⁷⁾ ve ķuşmaları olan kimesnelere yèdürse-

ler nef' eder. Eger gızā tārīki ile ve devā⁽¹⁸⁾ tārīki ile isti'māl etseler göğüsden ve öykenden yaşlıkları çıkarmağa yardım⁽¹⁹⁾ eder. Eger şu ile bişürüp hınzīrūn iç yağıyla niķris üzerine yaķı etseler [121a]⁽¹⁾ <etseler> eyü ede. Eger un edüp sirke ile bişürüp siñir ezilmiş olsa veyāhūd⁽²⁾ çıbanı veyāhūd şişleri olsa eyü ede, huşuşan ki darbdan ya'ñi urulmaķdan⁽³⁾ olursa ziyāde nef' eder. Eger arpa unı ile olursa ziyāde te'sir eyleye. Kezālik⁽⁴⁾ 'avratlar memesi urulmaķdan veyāhūd içinde südi koyulanup penir olmaķdan⁽⁵⁾ şişmiş olsalar vech-i meşrūh üzre yaķı etseler ziyāde nef' eyleye, huşuşan⁽⁶⁾ ki na'nā ile bişmiş olursa enfa' olur. Eger bāķlā unın elekden geçürüp⁽⁷⁾ oğlancıklar kısıklarına yaķı etseler, huşuşan ki ba'zı bārid-i raṭb nesne daķı⁽⁸⁾ katarlarsa kılların geç bitüre ve bitdükde azacuķ bite. Eger sirke ve şu ile bişürseler⁽⁹⁾ eskiden olan ishāl ki bağarsuķlarda çıbandan olmaya, ol maķüle ishāli⁽¹⁰⁾ men' eder. Eger şişirmesin az etmek murād olunsa kaynaduğı şuyı⁽¹¹⁾ döküp yerine āḫer şu koyup tekrār kaynadalar. Bu vechle ne miķdār ki şuyı tebdil⁽¹²⁾ olunursa şişirmesi az ola. Eger yalınuz bāķlā unı veyāhūd arpa unıyla⁽¹³⁾ karışdurup ıssı şişler üzerine yaķı etseler ziyāde nef' eyleye. Eger boy toḫmı⁽¹⁴⁾ unı ile ve 'asel ile karışdursalar büyük ve uzun çıbanları taḫlil eyleye⁽¹⁵⁾ ve kulaķ diplerinde olan şişleri indüre ve gözler altı hılṭlardan kararmış⁽¹⁶⁾ olsa anı daķı giderür, urulmaķdan olanı gideremez. Eger kül ve günlük⁽¹⁷⁾ ve yumurda ağıyla karışdursalar yalınuz göz bebegi taşra ṭomalmasına⁽¹⁸⁾ ve cümle göz ṭomalmasına nef' eder. Eger şarāb ile karışdursalar yaşlıķ sebebi⁽¹⁹⁾ ile göz bebegi giñ olmasına nef' eder. Eger kaḫabın şoyup çeyneseler ve alın [121b]⁽¹⁾ üzerine ursalar başdan gözler hılṭlar inmesin men' eyleye. Hāyeler ve hāye⁽²⁾ ve uyluķ araları şişlerine eyü yaķıdır, huşuşan eger şarāb ile bişürseler ziyāde⁽³⁾ nef' eyleye. Behaķ ve kelef ve nemeş üzerine sürmegile ve yaykaḫađıla giderüp⁽⁴⁾ cilā vürür. Kelef, yüzde olan kızıl veyāhūd siyāha māyil lekeye dērler.⁽⁵⁾ Nemeş, deri üzerinde siyāh veyāhūd kızıla māyil siyāh noķtalardur. Ḥanāziri⁽⁶⁾ taḫlil etmekte ziyāde te'siri vardır, huşuşan eger bāķlā unına arpa kaḫavutı⁽⁷⁾ ve şebb-i Yemāni ve eski zeyt katarlarsa ziyāde te'sir eder. İçinde bāķlā bişürdükleri⁽⁸⁾ şu, yünleri siyāha boyar. Eger bāķlā tāze iken veyāhūd kuru-mağa başlamışken⁽⁹⁾ iki pāre edüp kaḫan çıkarmaķ için sülük yapışduğı yer üzerine ursalar⁽¹⁰⁾ kaḫanın diñdüre. Eger kuduz taladuğı yer üzerine ursalar nef' edüp zehrini⁽¹¹⁾ çeke. Bāķlānuñ buḫār etmesi çoķ ve buḫarı yaramaz

olmağın yeyenün başı ağır ⁽¹²⁾ olup gözleri kararur ve bedeninde kesel peydâ eder ve fehmi ve 'aqlını fâsid ⁽¹³⁾ eder ya'nî egri eder. Bişmişinün şuyı boğazı yumışadur ve boğazda olan ⁽¹⁴⁾ iriligi cilâ eder ve bögrekde ve kavuğda taş olmasını men' eder. Eger tâze iken ⁽¹⁵⁾ sirke ile yëseler karnı tuta. Kurusu dağı ziyâde tatar ve cilâsı olmağıla süddelere ⁽¹⁶⁾ nef' eder. Yemesi başdan ince hıltlar inmesin men' eder. Pes bu tağdırce başdan ⁽¹⁷⁾ ince hıltlar inmeden olan öksürüğü sâkin eder. Çak üzerinde olan ⁽¹⁸⁾ kabı ağzı kabardur ve boğazı irilendürür belki katlı eder. Zîrâ havânîkî taḥrîk ⁽¹⁹⁾ eder ya'nî boğulmağa sebep olan hıltları taḥrîk eder. Kezâlik bâklânun için [122a] ⁽¹⁾ <için> tâze iken çok yëseler ol dağı böyle hâl etmek câyizdür. Bu maḳûle zararî ⁽²⁾ şu vechle def' olunur ki yeyen kimesne ıssı şu ile ağzını ve boğazı içini ⁽³⁾ birkaç kerre yuya tâ ağzından ve boğazından irilik gide, dağı sirke ile ve bâdem ⁽⁴⁾ yağıyla veyâḥûd ıssı şu ile erimiş kaymak ile ve şîrûğan ile gârgara eyleye. ⁽⁵⁾ Kezâlik bu maḳûle yağlar ile bişürseler zararî def' ola. Evlâ budur ki bu maḳûle ⁽⁶⁾ yağlar ile bişüreler veyâḥûd bişdükden şonra yağlar ile yeyeler, huşuşan ma'idesi ⁽⁷⁾ bârid olan kimesneye, huşuşan ki tâze iken yënürse sa'ter ve kemmün ve dârşîni ⁽⁸⁾ ve fülful ve futenec ve zencebîl mürebbâsı veyâḥûd ba'zı cevârişler yemek lâzımdur; meşelâ ⁽⁹⁾ cevâriş-i maştakî ve 'ud ve gayrı gibi. Bişürürken taḥrîk etmeyüp sükün üzre ⁽¹⁰⁾ bişürmek dağı şişirmesin az eder. Mizâcına muvâfık olan kimesnenün şihḥatin ⁽¹¹⁾ hıfz eder. Ba'zılar bâklânun ğızâsın medḥ eder. Sebebi budur ki südde peydâ ⁽¹²⁾ etmez ve ma'ideden tîz iner, zîrâ cilâsı vardır. Hâşşasındandur, eger tavuğa ⁽¹³⁾ bâklâ yédürseler az yumurdlada. Eger dâyim yédürseler yumurdasın kesüp yumurdlamaya. ⁽¹⁴⁾ Gâḥ olur ki yemesinden tasa ve hüzn hâşıl olur. Zîrâ ğalîz buḥârları rûḥ-ı ⁽¹⁵⁾ nefsanîye qarışur. Pes küdüret hâşıl olmağın ğamm ve hüzn lâzım gelür. ⁽¹⁶⁾ Eger bâklâ unından bâdem yağıyla ḥasv ya'nî bulamaç gibi etseler öksürüğe ve zâtü'l-cenb ⁽¹⁷⁾ marazına nef' eyleye. Zâtü'l-cenb, göğüs içinde eyegiler üzerinde olan perdenün ⁽¹⁸⁾ sağ veyâḥûd şol tarafında olan şişe ve çibana dërler. Eger bâklâyı muḥkem ⁽¹⁹⁾ döğüp ince ezüp sürme gibi olıcağ göze sürme gibi çekseler göze ba'zı [122b] ⁽¹⁾ hıltlar inmesin men' eyleye. Eger bâklâdan bir cüz' ve şıgır ödinde bulunan ḥaraza dedükleri ⁽²⁾ taşdan rub' cüz' ya'nî bâklâdan olan cüz'ün dört payından bir payı ile qarışdurup ⁽³⁾ kızarmış ve pek olmuş olan göz kapaıklarına tîlâ etseler fi'l-hâl nef' eyleye.

Eger taze bāklāyı ⁽⁴⁾ zencebīl ile yēseler āleti kıvāma getüre. Bāklānuñ taze yaprağı ve yaşıl qabı āteş yanığına ⁽⁵⁾ nef' eder. 'Aynı ile üzerine qomağıla veyāhūd ezüp yumışaq' edüp yağı etmekte nef' ⁽⁶⁾ eder. Bāklānuñ bir sınıfı dağı vardır, Mış' da bāklā-yı Qıbtī dērler ve cāmise dērler, meřhūr ⁽⁷⁾ olan bāklādan bir miqdār ufağ ve degirmilige yağındur. Ba'zılar dēmişler bāklā-yı Qıbtī, ⁽⁸⁾ türmüs dēdükleri şarıca bāklādur ammā böyle dēyenler ğalağ etmişdür, zīrā ğayrıdur. Ğalağa ⁽⁹⁾ sebep budur ki şekli, türmüs şekline ve kuvvetine yağındur. Ekşeriyā tırur şular içinde biter, ⁽¹⁰⁾ yaprağı meřhūr bāklā yaprağından büyükdür, kızıl çiğegi vardır gül kadar büyük olur. ⁽¹¹⁾ Bu mağüle bāklā ekilür, dağı ekmesinün tārīki budur ki evvelā balçıkdan olmuş bir ⁽¹²⁾ ölçek içine qoyup ve řuya qoyup ba'dehu tırur řulu yerlere ekerler, biter. Qalın ⁽¹³⁾ köki olur, qamış köki gibi taze iken ol vilāyet hālki yerler, quru olıcağ siyāh ⁽¹⁴⁾ olur. Bu sınıf bāklānuñ kuvveti ziyāde qābizdür, ma'ideye eyüdüür. Eger unından qavut ⁽¹⁵⁾ edüp veyāhūd unını řasv ya'nī řu ile bulamağ edüp içseler bağarsuqlarda olan ⁽¹⁶⁾ çıbana ve eskiden olan ishāli kesmege eyü devā olur. Eger qabı ile olursa ⁽¹⁷⁾ te'şiri ziyāde olur ve bu huşuşlarda meřhūr olan bāklādan te'şiri ziyādedür. ⁽¹⁸⁾

Bāklā-yı Qıbtī: Hālā beyān olunan ufağ bāklādur. Mış' da ve ğayrı vilāyetlerde ⁽¹⁹⁾ bulunur. Bu bāklā, türmüs dēdükleridür dēyenler ğalağ eder, nitekim zıkr olundu.

Bān: [123a] ⁽¹⁾ Bān yabānlarda biter büyük ağaçdur. Yabānlardan getürüp ekerler. Hicāz ya'nī Mekke ve Medīne-i Resül ⁽²⁾ 'aleyhiş-řalāvāt ve's-selām cāniblerinde ve vilāyet-i Hābeř'de ve Mağrib'de çok olur ve vilāyet-i ⁽³⁾ řām'da Feleřtīn dēdükleri yerlerün ba'zısında ki hālā Belestīn dēmekle ma'rifüdur, ⁽⁴⁾ anda dağı olur. Ve 'avāmu'n-nās çiçeginün qoşusu bellü ve keskin olan söğüt ⁽⁵⁾ ağacına bān dēmeleri ve çiçegine bān çiçegi dēmeleri herze kelāmdur, āna i'tibār ⁽⁶⁾ olunmaz ma'a-hāzā söğüt ağacından çıkarmağıla tamlayan şuya mā'ü'l-hılāf ⁽⁷⁾ ya'nī söğüt ağacı şuyı dērler. Böyle dēmeleri ziyāde hāl-tı kelāmdur. Nihāyet ⁽⁸⁾ bu kadar vardır ki çiçek çiçege beñzer. Ma'lüm ola ki bān ağacı yilğun ağacı ⁽⁹⁾ kadar olur. Yaprağı dağı yilğun yaprağı gibidür ve ağacı gevsək ve yumışaq ⁽¹⁰⁾ ve süsdür. Yaprağı ve ağacı ziyāde yaşıldur. Qulaqlar gibi döşenmiş çiçegi ⁽¹¹⁾ vardır. Çiçeginden şonra böğrölce bitdügi boynuzlara beñzer nesnelere içinde bunun ⁽¹²⁾ dağı

tohumu olur, fıstık dânesinin ufağı gibi. Kaht u galâ zamânlarında çok ⁽¹³⁾ yemiş vürür. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Issılığı artuktur. Dânesinin ⁽¹⁴⁾ lübbinden ya'nî içinden yağ çıkarurlar. Şol vechle ki dânesin ufadup ⁽¹⁵⁾ üzerinden kabın yabâna atup ba'dehu için döğüp, şıqup bâdem yağı çıkardıkları ⁽¹⁶⁾ gibi yağın çıkarurlar. Güzel koşullara girür, sâ'ir hoş koşulu nesnelere aña ⁽¹⁷⁾ berâber olamaz ve sâ'ir nesnelere gibi koşusu ve kendüsi bozulmayup dâyimâ ⁽¹⁸⁾ koşusu hoşdur yiyemez. Eyüsi tâze yemişidür ki toluca ve ağırca olup ⁽¹⁹⁾ âsânlığıla ufanup kabı çıka. Yemişinin lezzetinde acılık ve kâbizlik vardır, [123b] ⁽¹⁾ ağacının sâ'ir eczâsında dahı vardır. Ve yemiş şıkdıktan sonra kalan cibresinin ⁽²⁾ acılığı ve kâbizliği şıkmazdan evvel olan acılığın ve kâbizliğinden ⁽³⁾ ziyâdedür. Kabı ziyâde kâbizdür. İki dahı yüzde olan lekeye ve siyâh ve kızıl ⁽⁴⁾ ufağ noktalara ve abraş olan kimesnelere yumak ile nâfi'lerdür. Eger yağıyla ⁽⁵⁾ uyuz ve gicige ve deri şoyulan yerlere sirke ile tîlâ etseler nef eyleye. ⁽⁶⁾ Eger dânesi içinden iki mişkâl miqdârı içseler talağ katılığını yumışada. ⁽⁷⁾ Eger şu ve 'asel ile yağın dan bir mişkâl içseler kuşmağı tahtîk êde ve ishâl ⁽⁸⁾ eyleye. Eger göğüsde olan perdeleri, huşuşan cigeri ve talağı tenkiye ya'nî pâk etmek ⁽⁹⁾ murâd olursa dânesi içini şu ve sirke ile içürelere. Çıbandan sonra kalan ⁽¹⁰⁾ nişanları giderür. Eger dânesini sirke ve şu ile muhkem ezüp içseler talağı ⁽¹¹⁾ arıklada ve indüre, mücerredür. Eger yemiş ve şeylem ya'nî delice dedükleri degirmice nesne ki ⁽¹²⁾ buğday arasında biter, anuñ unıyla ve mâ'ü'l-'asel ile talağa yakı etseler nef eyleye. ⁽¹³⁾ Eger yemişini âdem sidüğü ile ezüp süd çıbanları dedükleri aq şulu, ufağ ⁽¹⁴⁾ çıbanlara ve Yünânca etibnevâ dedükleri sigillere ki içinden yaşlık aqar ⁽¹⁵⁾ ve yüzde olan sâ'ir ufağ çıbanlar üzerine ve yüzde olan lekeye ursalar ⁽¹⁶⁾ gidere. Eger azrümâlî dedükleri şarâb ile ki yağmur şuyı ile olan 'asel ⁽¹⁷⁾ şerbetidür, içseler kuşdura. Cibresi gerek yalnız ve gerek gayrı münâsib ⁽¹⁸⁾ nesne katmağıla bedende olan iriligi ve gicigi gidermege eyüdüdür. Bân dânesin ⁽¹⁹⁾ çeynemek ve cibresiyle senün ya'nî dişlere sürmek diş etlerin pekidür. [124a] ⁽¹⁾ <pekidür.> Ve eger cibresiyle fetile edüp burun içine qosalar burun qanın qaç'êder. Ammâ ⁽²⁾ bân, ma'ideyi incidür ve bulandırur. Zârarın veznince râziyâne tohumu giderür. Bân, ⁽³⁾ bulunmayacak bedeli bir vezni mürre ve niş vezni selîhe kabı ve 'uşr vezni besbâsedür. ⁽⁴⁾ Ba'zılar demişler veznince fuvve ve niş vezni kışr-ı selîhe ve 'uşr vezni besbâsedür ⁽⁵⁾ demişler.

Bādincān: Ma'rūfdur. Türkide batlıcan dedükleridür. Şāhib-i kitāb⁽⁶⁾ eydür: Bādincān lafz-ı Fārisīdür. Tā'ife-i 'Arab mağd ve vağd dērler. Hākīmān-ı fāzılān⁽⁷⁾ ya'nī Cālīnūs ve Dīşkūrīdūs, kitāblarında bādincānı zıkr etmemişler. Bādincān iki⁽⁸⁾ dürlüdü: Yabānīsī ve bostānīsī olur. Bādincān dēyü itlāk olursa ağacınıñ bir⁽⁹⁾ nesnesi murād olunmayup hemān yemişi murād olunur. Tābī'atı derece-i şāniyede hārr⁽¹⁰⁾ ve yābisdür. Bādincān ne kadar ki acılığı ziyāde ola ve eski ola ve çekirdegi⁽¹¹⁾ büyük ola, hārāret ve yübüseti ve yaramazlığı aña göre ziyāde olur. Yemek için⁽¹²⁾ eyüsi oldur ki tāze ve ufağ olup içinde çekirdegi ince ve küçük⁽¹³⁾ olup kabın şoyalar ba'dehu üç, dört pāre yaralar ve tuz ile taldurup⁽¹⁴⁾ şovuk şu içinde koyalar tā şol mertebe ki şu siyāh ola, ba'dehu ol suyu⁽¹⁵⁾ döküp gayrı suya koyalar, böyle edeler tā şu qararmaya veyāhūd azacuk⁽¹⁶⁾ qarara. Ba'dehu şudan çıkarup kuzu veyāhūd oğlağ veyāhūd semiz⁽¹⁷⁾ tavuğ ile bişürelər, böyle olıcağ işlāh olup mu'tedil olur. Eger şīrūgan⁽¹⁸⁾ veyāhūd bādem yağıyla kavurup sirke ve miri ile yēseler zararı gidüp⁽¹⁹⁾ ma'ideye nef' ede ve ma'ideye kuvvet vere. Bādincān, cigerde ve talağda [124b]⁽¹⁾ südde eder ammā gayrı sebep ile olan süddeyi açar, huşuşan eger sirke ile yēnürse⁽²⁾ ziyāde açar ve kendünüñ südde etmesi az olur. Dāyimā bādincān yemek ufağ⁽³⁾ çıbanlar ve temregü ve bevāsīr çıbanları ve sevdāvi olan marazlar peydā eder.⁽⁴⁾ Eger yēdükden soñra üzerine māye-hoş enārı ısırup şuyın şuvarsalar veyāhūd⁽⁵⁾ mā'ūr-rummāneyn ya'nī tatlu ve ekşi enār şuyından nışf raṭl miqdārın tecrī'an ya'nī az az yutmağ⁽⁶⁾ ile içürseler zararın def eder. Mā'ūr-rummāneyn şöyle ola ki bir pay tatlu enār alup ikisi⁽⁷⁾ ekşi ola. Eger bādincānı kavurup yēseler yēdügin siñdirmeyüp kuşan ma'ideye nef' ede.⁽⁸⁾ Yēdügin siñdirmeyüp kuşan ma'ide ekşeriyā bürüdet ve ruṭubeti ziyāde olup içerüsi⁽⁹⁾ şovuk nesnelər ile bulaşmış olan ma'idedür. Bādincānı dāyimā yemek levni ya'nī beden rengini⁽¹⁰⁾ bozar, qarardur. Bādincān yēdükden soñra aşağasında yapışan nesneyi alup gölgede kurıdup⁽¹¹⁾ ba'dehu dögüp acı bādem yağ veyāhūd bābūnec yağıyla yağlayup bevāsīr çıbanları üzerine⁽¹²⁾ ekseler nef' eyleye. Eger bādincānı yağ ile bişürüp yēseler karnı yumşadur ve yürüdür ve eger⁽¹³⁾ sirke ile bişürseler karnı tutar. Bādincān yemek kan derlemegi kaṭ' eder. Eger haşlanmış bādincān⁽¹⁴⁾ içinden bir vaḫıyye ya'nī on iki dirhem alup şarāb içinde muhkem ezüp içseler idrār-ı bevl⁽¹⁵⁾ etdüre. Eger bādincānı yaḫup külini sirke ile qarışdurup sigillere

ursalar gidere. Eger ⁽¹⁶⁾ kemâliyle alup şararmış olan bir dâne bādincânı alup için çıkarup kıbaķ çekirdegi ⁽¹⁷⁾ yağıyla tıldurup ıssılıgi yavaş furun içinde bir gün veyâhüd dahâ az zamân ⁽¹⁸⁾ tırdıkdan Őnra çıkarup yağını taşfiye êdüp ol yağdan ağrısı olan kıulaķ ⁽¹⁹⁾ içine tıamlatsalar fi'l-hâl ağrısını sâkin eyleye, mücerrebdür. Eger ufaķ bādincânlardan alup tıuzlayup [125a] ⁽¹⁾ <tıuzlayup> azacuk Őu ile yavaş âteř üzerinde müherrâ olınca bişürüp ba-dehu şuyını ⁽²⁾ taşfiye êdüp şuyı kıadar yine şuyına zeyt kıatup tekrâr yavaş âteşe kıoyup ⁽³⁾ şuyı gidüp yağı kıalınca bişürseler ol yağla gündüzde sigilleri muhkem yağlayup ⁽⁴⁾ ve gećede ol bişmiş bādincân ile sigiller üzerine yaķı êtseler sigilleri gidere, mücerrebdür. ⁽⁵⁾ Eger řaru bādincândan bir dânesin alup müherrâ olıncaya degin kettân tohmı yağı içinde ⁽⁶⁾ bişürüp ba-dehu taşfiye êdüp yađa bal mûmı kıatup merhem êdüp topuķlarda ve el ⁽⁷⁾ ayak barmaķları arasında olan çatlaķlara ursalar fi'l-hâl eyü êde. Eger murâd olunsa ki ⁽⁸⁾ bādincân bozulmayup tamâm bir yıl tıura gerekdür ki ufaķ ve tâze bādincânları alup ⁽⁹⁾ her birini yaşılığında řol vechile deleler ki delükler birbirine muhâlif ola. Delükler tamâm içinden ⁽¹⁰⁾ gerek gećsün ve gerek gećmesün ba-dehu tıuzlu Őu ile haşlayup gerü ol Őu içinde ⁽¹¹⁾ tıura, ařlâ bozulmaz. Ammâ bādincânıñ yabânisi řol şulu yerlerde ki şuyı çekilüp ⁽¹²⁾ kıurumuş ola, ol maķüle yerlerde çok biter. Baldırı bir arşun kıadar uzar. Baldırı ⁽¹³⁾ düz degüldür, küşelüdü. Üzerinde ele yapışur yelmeşik ruķübeti vardur. Budakları çok ⁽¹⁴⁾ olur. Yapradı sermaķ ya'nî Türkide serken dedükleri nebât yapradına beñzer yaprakları birbirinden ⁽¹⁵⁾ ıraķ biter. Râyihası ĥuruf dedükleri nebât râyihası gibi keskindür, degirmice yemişi olur ⁽¹⁶⁾ zeytün veyâhüd cevz kıadar olur, üzerinde yumıřaķ dikenleri vardur ve kendüsi yaşıldur. ⁽¹⁷⁾ Tıabî'atı ıssıdur, mülaťtıfdür, cilâ êdicidür. Eger tâze iken řıķup ılı Őu ile yaķı êdüp ⁽¹⁸⁾ saçları naťrün ile yudükden Őnra saç üzerine yaķı êtseler saçları ařķar ya'nî kıızıla ⁽¹⁹⁾ mâyil eyleye. Ba'zılar nebâtın 'aynı ile döğüp ve şarâb ile ma'cün êdüp ĥıfz êder. Yemiři [125b] ⁽¹⁾ balđamdan olan şişlere eyü yaķıdır. Eger yapradını kıurıdup ve ince döğüp ađaĥ düşmiş ⁽²⁾ olan göze küĥl êtseler nef eyleye ve göz nürin keskin êde ve yaşları çok aķıda ⁽³⁾ ve eyü cilâ vère.

Bâhrüci: Bir ağaçdur, kıurı ve kıatı olan yerlerde biter, ⁽⁴⁾ üç arşun ve dahı eksük uzar. Yapradı kâkünc yapradına beñzer kıızıl çıĥegi olur. Ćiĥe-

ginün⁽⁵⁾ kızzılığı açukdur ve koyu degüldür. Çiçeği düşecek nohüd kadar ve dahı küçük siyâh ve yumışak⁽⁶⁾ yemişi olur. Eger yemişini döğüp ve zeyt ile qarışdurup ve âteş ile azacuk ısıdup sigillere⁽⁷⁾ ve sel'alara yağı édüp birkaç zamân müdâvemet olursa cümlesin gidere. Sel'a dëyü şol⁽⁸⁾ çibana ve şişe dërler ki ziyâde şişüp etden ayrılıp hemân deri altında qalmış⁽⁹⁾ ola. Eger bu ağacın yaprağın el ile yolup içseler göğüsden qan tükürmeyi kaç' eyleye⁽¹⁰⁾ ammâ bir kerreden ziyâde içmeyeler. Bu ağacda azacuk qâbizlik ve göğüs yumışatmak⁽¹¹⁾ vardur. Yemişi gönül bulandurur ve kuşdurur. Qâbizliği ile öyken qamışı dëdükleri⁽¹²⁾ 'uzva zarar eder. Evlâ budur ki yemeyeler. Kuşdurmak için isti'mâl olunan edviyeden⁽¹³⁾ degüldür ki anuñçün isti'mâl oluna.

Bâtiş: İsm-i Yünânîdür. Böğürtlen dikenî dëdükleridür.⁽¹⁴⁾ Bâtiş edâ dahı dërler. Edâ, Şâm'da bir taş ismidür. 'Ulleyk, edâ demekdür ya'nî ol⁽¹⁵⁾ taşda hâşıl olur böğürtlen demekdür. Bu dikenler anda çok bitdüğiçün aña nisbet ederler.⁽¹⁶⁾ Harf-i 'aynda cemî'an envâ'ıyla zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Bâd-ı zehr: İsm-i Fârisîdür.⁽¹⁷⁾ İki ma'nâya dënür. Biri bu ki her nesne ki rûhuñ kuvvetini hıfz'êde ve zehr zararın def' eyleye.⁽¹⁸⁾ İkincisi bir taş dënür ki ol taş rûhuñ kuvvetini hıfz'êder ve zehrler zararın def'⁽¹⁹⁾êder. Eger içmek ile ve eger boynına aşakomağıla def'êder. Zehr gerek ıssı ve gerek şovuq olsun [126a]⁽¹⁾ <olsun> gerek hayvânâtdan ve gerek nebâtâtdan gerek ma'dende hâşıl olur olsun⁽²⁾ ve zehrler zararı gerek yemek ile ve gerek 'akreb ve yılan ısıрмаq ile olsun⁽³⁾ cümlesinüñ zararın def'êder. Ba'zılar bâd-ı zehri evvel dënilen ma'nâ üzre şol⁽⁴⁾ bâd-ı zehr ki hayvândan ola gërü hayvândan olan zehri def'êder ve şol ki⁽⁵⁾ nebâtâtdan ola nebâtadan olan zehri ve şol ki ma'denden ola ma'denî olan⁽⁶⁾ zehri def'êder. Meşhür budur ki bâd-ı zehr bir taşdur ki şaru olur ve boz⁽⁷⁾ olur ve beyâz ile qarışık noqталu olur. Eyüsi şarusı ve boz olanıdur ki⁽⁸⁾ Horāsân'dan getirürler ve Horāsân'da hacërü's-semm dërler ki bâd-ı zehr tefsîridür. Hakîm Arestü⁽⁹⁾ dëmiş ki bâd-ı zehrüñ me'âdini vilâyet-i Şîn ve Hind ve Maşriq cänibinüñ taraf-ı⁽¹⁰⁾ cenübîsidür. Sâ'ir taşlardan çok taş bâd-ı zehre beñzer. Anı bâd-ı zehr dëyü⁽¹¹⁾ getirüp şatarlar, huşuşan taşlardan qobdı ve mermer dëdükleri taşlar ziyâde⁽¹²⁾ beñzer, bu vechle fark olunur ki bâd-ı zehr üsti

yumışak gibidür ve güzeldür. ⁽¹³⁾ Ba'zılar demişler ki bād-ı zehri güneşe koyunca derler ve ba'zılar derler ki güneşde erir. ⁽¹⁴⁾ Ba'zılar demişler ki şahîhi bu vechle tecrîbe olunur ki zehrlü ta'âm üzerine koyalar. ⁽¹⁵⁾ Eger derlerse şahîhdür ve illâ degüldür. Ba'zılar demişler ki zehrlü cânver ışırdüğü yere ⁽¹⁶⁾ koyalar, ol yere yapışup beden içinde olan zehri çeküp şorar, taş ⁽¹⁷⁾ zehriyle tölup ol yerden kopıcağ altında şu olmak gerek ki taş şuya ⁽¹⁸⁾ düşüp zehr şuda kalur ba'dehu taşı gerü ol yere koyalar. Zehr kalmadığını ⁽¹⁹⁾ 'alâmeti budur ki taş yapışmayup düşe. Şâhib-i kitâb eydür: Kelâmına i'timâd [126b] ⁽¹⁾ olunur bir kimesne baña hikâyet eyledi ki bād-ı zehrde bu zikr olunan hâli müşâhede ⁽²⁾ eylemiş. Hâşşası böyle olan taş haķîkatinde ihtilâf olundu. Ba'zılar derler ki ⁽³⁾ ma'denîdür nitekim zikr olundu, zâhirrak dahı budur. Ba'zı kavm dediler ki bir yılanın ⁽⁴⁾ boynuzudur. Taşa beñzer ammâ haķîkatde taş degüldür. Ba'zılar derler büyük yılanlar içinde ⁽⁵⁾ bulunur. Böyle deyenler dahı ihtilâf edüp ba'zılar derler ki yılanın ödinde olur ⁽⁶⁾ şığır ödinde olduğu gibi ki hâlâ İstânbül'da haraza demekle meşhûrdur. Ba'zılar ⁽⁷⁾ dediler ki yılanın başı yanı şişüp irinlenür. Ol irin gitdükden sonra taş ⁽⁸⁾ zâhir olur. Ba'zılar derler ol irinden hâşıl olur taşdur. Ba'zılar demişler ki yabânî ⁽⁹⁾ şığır yüreklerinde bulunur bir taşdur. Şâhib-i kitâb eydür: Bir kimesne görmedük ki zikr ⁽¹⁰⁾ olunan aķvâlden biri için ben gördüm, böyledür deye lâkin Tabîb Muvaffak'ın karındaşı ⁽¹¹⁾ Naşî-rüddîn nâm kimesne dedi ki bād-ı zehr taşı bizde çokdur ve isti'mâl eyledük, hâşşası ⁽¹²⁾ zikr olunduğı gibidür. Şekli bellüt gibidür. Bellüt kadar ve büyük ve küçük olur ve kat ⁽¹³⁾ kat olur. Rengi kümüdete mâyıldür ya'nî beyâzlığı müteğayyir olup bulanık gibidür. ⁽¹⁴⁾ Ortasında şaman gibi nescik vardur, aña yapışur. Haķîkatinde ihtilâf ⁽¹⁵⁾ êtdükleri gibi mizâcında dahı ihtilâf êtdiler. Ba'zılar derler ki tabî'atı ziyâde ıssıdur ⁽¹⁶⁾ ve ba'zılar derler ziyâde şovuğdur. Ba'zılar dediler mu'tedildür. Muhaşşal-ı kelâm budur ki hâşşası ⁽¹⁷⁾ cemî'an sümümdan nef êtmekdür, semm gerek basî't ve gerek terkîb olunmuş olsun. Semm-i ⁽¹⁸⁾ basî't oldur ki yalnız bir güne olup gayrı karışmış olmaya, gayrı ile karışmış ⁽¹⁹⁾ olıcağ semm-i mürekkeb derler. Eger bād-ı zehrün meşhûlinden ya'nî bād-ı zehr taşı bir nesneye [127a] ⁽¹⁾ <bir nesneye> sürmegile veyâhüd kazımağıla ufaķlanmışından on iki arpa miķdârın ⁽²⁾ zehrlenmiş olan kimesneye içürseler mevtden kurtulup zehri der ile ve şızmağ ile ⁽³⁾ taşra çıkara. Bād-ı zehr taşın gerek boynına

aşağomak ile ve gerek yüzük edinmek ⁽⁴⁾ ile ve gerek ağızda tutmak ile cemî'an zehrden ve zehrlü cānavarlardan nef' eder. ⁽⁵⁾ Eger döğülmüşinden yılan ışırdığı yer üzerine ekseler zehri şızup taşra çıkara. ⁽⁶⁾ Eger iki arpa kadarın döğüp ve şu ile ıslayup zehrlü siyâh yılan boğazına ⁽⁷⁾ dökseler fi'l-hâl geberde. Bād-ı zehrūn şaḥīḥi bunuñla tecribe olunur. Şāḥib-i kitāb eydür: ⁽⁸⁾ İbn-i Zekerıyyā nām ṭabīb ḥikāyet etdi ki bir küçük bozrak, içi şebb dedükleri taş ⁽⁹⁾ gibi kat kat bir taş gördüm. Biş dedükleri zehr, helâhile fi'l-hâl nef' eyledi. ⁽¹⁰⁾ Bād-ı zehri güneşe ḳoduḳlarında üzerinden aḳan derinden sıtmalu olan kimesne ⁽¹¹⁾ ve gözinde remedi ya'nî ıssı şışı veyāḥūd ağrısı olan kimesne şorsa nef' eyleye ⁽¹²⁾ bi'l-hāşşıyye, eger yüregi za'if olan kimesneye südis mişḳāl ya'nî altı paydan bir payın ⁽¹³⁾ içürseler fi'l-hâl nef' edüp tasasın ve gönli ḳararmasın gidere. Ba'zılar demişler ki Ay, ⁽¹⁴⁾ burc-ı 'Aḳrebden veter dedükleri maḥalde iken bād-ı zehr taşı üzerine 'aḳreb şūretin ⁽¹⁵⁾ naḳş edüp altun yüzüğe ḳaş edüp ṭaḳınsalar 'aḳreb ol kimesneye ḳarīb ⁽¹⁶⁾ olmaya ve elem vermeye. Kezālik günlüğü çeyneyüp Ḳamer, burc-ı 'Aḳrebde iken ol yüzük ⁽¹⁷⁾ ile mühürleseler ḥāşşası aña göre ola. İbn-i Camî' nām ṭabīb demiş ki bād-ı zehrūn eyüsi ⁽¹⁸⁾ ve ḥayrlusı yabān şıḡırı yüreginde bulunandur ḥattā eger bir kimesne üç dört gün nişf ⁽¹⁹⁾ dānıḳ miḳdārın içse cemî'an zehrleri def' ede ve zarar etdürmeye. İssı mizāclu ve şovuk [127b] ⁽¹⁾ mizāclulara daḫı içmesi zarar etmez. Zīrā nef'i bi'l-hāşşıyye yüdür, ḥarāret ve bürüdete göre ⁽²⁾ degüldür.

Bābliş: Ḥaşḥaşlardan bir nev'dür. Ba'zılar miḳan efrūdüs derler. ⁽³⁾

Bārūd: Ehl-i Maḡrib ıṣtılāḥları üzre muḳaddemā beyān olunan zehr-i ⁽⁴⁾ isyūs ismidür ammā ehl-i 'Irāḳ ya'nî Baḡdād ve Başra ve Kūfe ıṣtılāḥları ⁽⁵⁾ üzre dīvārlar üzerinde olur bir ṭuz ismidür. Yarılmış dīvārlar üzerine çıkar ⁽⁶⁾ ṭuzdur, andan cem' ederler. Ziyāde keskindür, meşḥūr ṭuzdan ḳuvvetlüdür, ḳarnı ⁽⁷⁾ yüridür. Büre-i Ermenī gibi bedende olan kirleri yumak ile giderüp pāk eder. ⁽⁸⁾ Ṭop otına girür, devā ve 'ilāc için isti'māl olunmaz.

Bādīlümāyin: Endülüs'de ⁽⁹⁾ 'ayniyye derler bir nebātdur. Ba'zılar demişler lafzınuñ ma'nāsı gözlere beñzer demekdür. ⁽¹⁰⁾ Şarīmetül'cedy dedükleri nebātdur deyen ḡalaṭ etdi. Bādīlümāyin şümnüşī bir nebātdur. ⁽¹¹⁾ Baldırı yokdur, şāfī yapraḳdur. Rengi beyāza māyıldür. Şarmaşık yapraḳınuñ ⁽¹²⁾ küçüğine beñzer, yapraḳı yanında budakları olur. Üzerinde dıḳ

ya'nî öksü ⁽¹³⁾ dedükleri yapışgan nesneye beñzer yemişi olur. Qalın kök olur. Ma'mûr olan ⁽¹⁴⁾ ve harâb olan yerlerde dağı biter. Bu nebât üzerinden bir hayvân geçse ışırgan ⁽¹⁵⁾ gibi haşlar. Tabî'atı hardur, taahlîl edici ve kaç' edici ve ziyâde kuruducudur ⁽¹⁶⁾ ve yaprağı bevli idrâr eder. Eger çok isti'mâl olunursa kan bevl êtdüre. Eger ⁽¹⁷⁾ zeyt ile qarışdurup bedene sürseler bedeni ıssıda ve çalağı veyâhüd zîk-ı ⁽¹⁸⁾ nefes olan kimesne şarâb ile bir mişkâl mişkâdın içseler nef eyleye. Erlik şuyın ⁽¹⁹⁾ kurudur. Eger bir kimesne otuz yedi gün veyâhüd ziyâde veyâhüd eksük içse [128a] ⁽¹⁾ <içse> kışır olup evlâdı olmaya. Eger yemişini yağıla ezüp bedene sürseler sıtmanuñ ⁽²⁾ üşüdüp ditremesini men' êde. Eger ditrerken êderlerse sâkin êde.

Bādâmek: ⁽³⁾ İsm-i Fârisîdür. Sögüd ağacı envâ'ından birisidür. Budaqlarından sepetler ve tabaqlar ⁽⁴⁾ êderler. Yapracağı bâdem yaprağına beñzer. Harf-i hâda envâ'ıyla zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁵⁾

Bârzed: İsm-i Fârisîdür. Qına dedükleri bir güne şamğdur. Harf-i kâfda beyân ⁽⁶⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Bâbârî: İsm-i Yünânîdür. Siyâh büber demekdür. ⁽⁷⁾ Gâlibâ büber andan gâlağdur. Harf-i fâda beyân olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Bâdinc: ⁽⁸⁾ Ba'zı luğatlerde nârcîl ya'nî Hindistân qozı demekdür. Harf-i nûnda beyân olunur ⁽⁹⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Bâristâryün: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı hamâmî ya'nî gögercine mensüb ⁽¹⁰⁾ demekdür. Gögercinler otlar ve ekşeriyâ yanında olmağı sever bir nebâtdur. Anuñçün ⁽¹¹⁾ ra'yü'l-hamâm derler ya'nî gögercinler otlayacak nebât demekdür. Harf-i râda beyân olunur ⁽¹²⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Bebr: Vilâyet-i Hind'de olan arslan ismidür. ⁽¹³⁾ Bebrüñ sâ'ir arslanlardan kuvveti ve harâreti ve sâ'ir zîkr olunan havâşda ⁽¹⁴⁾ te'sîri ziyâdedür. Muqaddemâ harf-i elifde esed dëyü beyân olunmuşdur.

Bâz: ⁽¹⁵⁾ İsm-i 'Arabîdür. Toğan dedükleri kuşdur. Rengi şarılık ile beyâz arasında ⁽¹⁶⁾ bozdur. Siyâh noqtaları vardur, yırtıcıdur. Pâdişâhlar beslemesine rağbet ⁽¹⁷⁾ êdüp derler ki sâ'ir kuşlaruñ pâdişâhidur. Tabî'atı hârr u yâbisdür. Eti yaramazdur, ⁽¹⁸⁾ çirkîn qoçar, hażmı geçdür. Necesi yüzde olan kelefî ya'nî lekeyi giderüp yüzi ⁽¹⁹⁾ kızardur ve yumışak ve güzel

eder. Eger ‘avrat götürünse karnından oğlanın [128b] ⁽¹⁾ düşüre, mücerredür. T oğanuñ bir cinsi beyâz olurımış. Aq hurûs gibi bu cins, noqtalı ⁽²⁾ olandan büyükrek olur.

Bebgâ: Vilâyet-i Hind’den getirürler bir kuşdur. ⁽³⁾ Türkîde tûṭî dedükleridür. Bir cinsi yaşıl olur, eyüsi oldur. Söylemek öğrenür ⁽⁴⁾ ve dıḥk eder ya’nî güler ve tîz öğrenür. Bir cinsi daḥı kızıl olur. Bu cins yaşılı ⁽⁵⁾ gibi kâbil degüldür, aşâğadır. Bir cinsi daḥı beyâz olur. Vilâyet-i Şin’den gelür, ⁽⁶⁾ büyük olur, tekellüm étmez. Cümlesinüñ tabî‘atı ıssıdur, ıssıligi yaramazdur. Dêrler ki ⁽⁷⁾ yemesi çiban peydâ eder. Eger gözlerin bir kimesne boynına aşâkoyup götürse ḥalq ⁽⁸⁾ içinde maḳbûl ola. Geç söyleyen küçük oğlancığa dilin yêdürseler tîz söyleye. ⁽⁹⁾ Eger dili tıttun olan kimesne dilin yese dili açıla. Tûṭinüñ necesi yüze ⁽¹⁰⁾ eyü cilâdur, yüzi kızardur.

Büta: Ehl-i Yemen lisânında büsürden êtdükleri ⁽¹¹⁾ nebîz ismidür. Büs, henüz kemâlin bulmayup korusuk olan ḥurmâya dêrler. Nebîz, ḥurmâdan ⁽¹²⁾ olan şarâba dêrler. Ḥarf-i nûnda envâ‘ıyla zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Becm: ⁽¹³⁾ Diyâr-ı Mısr’da ilgun ağacınıñ yemişine dêrler. Aşlda ism-i ‘Arabî’si ‘azbedür. Ḥarf-i ⁽¹⁴⁾ ‘aynda beyân olunur.

Bücc: Vilâyet-i Endülüs’de Laṭin ḥalqınıñ lisânı üzre ⁽¹⁵⁾ bir kızıl yemişün ismidür. Ağacı ayva ağacına beñzer. Şâm-ı Şerîf’de ol yemişe kuṭlub ⁽¹⁶⁾ dêrler. Ḥarf-i kâfda zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Buḥûr-ı Meryem: Üsti siyâha ⁽¹⁷⁾ mâyil yaşşıca bir kökdür. Meşhûr ve ma‘rûfdur. Bilâd-ı Mağrib’den Afrîkıyye’de ḥubzü’l-meşâyih ⁽¹⁸⁾ ya’nî kocalar etmegi demekle ma‘rûfdur. Şâm-ı Şerîf’de vefel dêrler. Nebâtınıñ yaprağı büyük ⁽¹⁹⁾ şarmaşık yaprağına beñzer, üzerinde beyâz nişânlar vardır. Nebâtınıñ baldırınıñ [129a] ⁽¹⁾ <baldırınıñ> uzunluğı dört barmaq kadar ve daḥı eksük olur. Üzerinde kızıl güle beñzer ⁽²⁾ çiçeği olur, siyâh köki vardır, şalgam gibi yaşşıdur. Aṭa şoğanın ḥıfz êtdükleri ⁽³⁾ gibi bunuñ daḥı kökin ḥıfz ederler. Ekşeriyâ gölgede ve gölgelenür yerlerde biter. Bu nebâtınıñ ⁽⁴⁾ ziyâde kavî olanı ‘uşâresi ya’nî şıķındusıdur ba‘dehu kökidür. Bu devânınıñ ⁽⁵⁾ kuvveti taḥlil êtmekde ziyâde kavîdür. Ḥarâreti derece-i şâlişe evâ‘iline yakındur. Açıcı ⁽⁶⁾ ve cezb êdicidür ya’nî irâq yerden ḥıṭları çeküp götürür. ‘Uşâresi oturaḳda ⁽⁷⁾ olan tamarlar ağızların açmaḳda

ziyâde kavîdür. Eger bir yün pâresin 'uşâresi ⁽⁸⁾ içine taldurup götürseler hâlâya varmağı ziyâde tahrik eyleye. Eger tahlil edici âher ⁽⁹⁾ ba'zı devâlar ile hâlî edüp hanâzîre ve sâ'ir katılanmış olan nesnelere ursalar ⁽¹⁰⁾ tahlil edüp nef eyleye. Eger 'uşâresi ve 'asel ile iktihâl etseler göze inen şudan ⁽¹¹⁾ nef eyleye. Eger se'ût etseler ya'nî burundan içerüye kosalar dimâğı pāk eyleye. Kuvveti ⁽¹²⁾ şol mertebededür ki eger bir kimesne karnı üzerine 'uşâresiyle tılâ etse karnını ⁽¹³⁾ süre. Eger hâmil 'avrat ederse karnında oğlanın katl ede. Eger dâyim ederse ⁽¹⁴⁾ taşra çıkara. Eger 'avrat aşâğasından götürünse fi'l-hâl oğlanın düşüre, ⁽¹⁵⁾ kezâlik nişf dirhem miqdârın içse böyle eder. Kökinde dahı bu hâşşalar vardır ⁽¹⁶⁾ ammâ 'uşâresi aqvâdur. Eger yerekânı olan kimesneye kökinden içürseler nef eyleye. ⁽¹⁷⁾ Zîrâ ciğerde olan süddeleri açar ve beden etrafından ve geçidlerden safrâyı ⁽¹⁸⁾ tahrik edüp cezb eder. Kökinden üç mişkâlden ziyâde içmeyeler. Enâr suyu, ketre ⁽¹⁹⁾ ile işlâh edüp içeler. Eger 'asel veyâhüd şarâb ile içerlerse ziyâde te'sîr eder. [129b] ⁽¹⁾ Bu taqdîrce iki mişkâlden ziyâde içmeyeler. Yerekânı olan kimesne içdükte lâzımdur ki ⁽²⁾ ıssı evde yaturup muhkem örteler ki derleyüp deri aқа. Bu nebâtuñ tohmı eyü cilâ eder. ⁽³⁾ Eger tohmın döğüp münâsib şu ile sıvık edüp dâ'ü's-sa'leb olan yerlere ve leke ⁽⁴⁾ ve siyâh ve kıızıl ufaқ noқtalu olan yerlere sürseler nef eyleye. Eger nebâtı tâze ⁽⁵⁾ iken cümlesin döğüp talaқ üzerine yaқı etseler talaқı giderüp ziyâde nef eyleye. ⁽⁶⁾ Bu bâbda gayrı nesne aña berâber olmaya. Gâh olur ki kökinden rebvi olan kimesneye ⁽⁷⁾ içürürler. Rebv, tîz tîz ve gücile nefes almağa dёрler. Eger kökinden azrümâlî dedükleri ⁽⁸⁾ şerbet ile içseler vâfir balğam veyâhüd galîz hıltı veyâhüd berkinüp қalan hıltı ⁽⁹⁾ ve necesi ishâl eyleye. Demişler ki bu nebât hâşşalarındandır eger hâmil 'avrat üzerinden ⁽¹⁰⁾ atlasa oğlanın düşüre. Eger bâzûsına ve boynına bağlayup götürse yüklü olmaya. ⁽¹¹⁾ Bu nebât şarâb ile zehrlü olan nesnelere nâfi'dür, huşuşan deryâda olan ağı ⁽¹²⁾ kunduzı dedükleri tavşan, zehre ziyâde nâfi'dür. Eger yaқı edinseler zehrlü olan ⁽¹³⁾ nesnelere bād-ı zehr olup içerüden taşra çeke ve çıkara. Eger şarâba katsalar ziyâde ⁽¹⁴⁾ ser-hoş eyleye. Eger 'uşâresin sirke ile қarışdurup taşra çıkmış olan oturağa ⁽¹⁵⁾ şıvasalar içerüye redd ede. Ba'zılar kökinün üst kabın şoyup ba'dehu döğüp ⁽¹⁶⁾ şu ile şol mertebe bişürürler ki 'asel gibi қoyu olup ba'dehu hıfz ederler. Eger kökin ⁽¹⁷⁾ қurudup ve döğüp gасül ya'nî yayқанacaқ edüp yüzde olan leke ve ⁽¹⁸⁾ dâ'ü's-sa'leb olan yerleri anuñıla

yağkasalar lekeyi ve dā'ü's-şalebi giderüp ⁽¹⁹⁾ yüzi pāk eyleye. Eger egrilmiş sifir ve niķris üzerine yaķı  tseler veyāh d bişürüp [130a] ⁽¹⁾ <bişürüp> k m d  tseler nef' eyleye. Eger bişürüp şuyını başda olan çibanlar üzerine ⁽²⁾ dökseler nef' eyleye ve şovukdan yüzde olan çatlaķları gidere. Eger eski zeyt ile ⁽³⁾ ıssıdup yağlasalar ol vechle nef' eyleye. Isıtmasın n řariķi budur ki kökinün içerüsin ⁽⁴⁾ oyup zeyt ile  oldurup ıssıcaķ k l üzerine koyup ıssıdalar. Ba'zilar zeyte bir ⁽⁵⁾ miķd r bal m mı  atarlar, nef'i ziy de olur. Bir güne neb ta daķı buķ r-ı Meryem d rler. G y  ⁽⁶⁾ <g y > ol daķı bir şınıfdur. Ol şınif bir neb tdur ki řil d d kleri neb ta beńzer. Yaprakları ⁽⁷⁾ incedür, incecik ve uzunluķları bir zir  filizciķları olur. Filizleri başında ⁽⁸⁾ şaruca başları olur.  oraķ otu budağına beńzer toķmı daķı anuń toķmına beńzer. Eger ⁽⁹⁾ 'avrat bu neb tuń k kin boynına ařaķoyup götürse yüklü olmaya, mücerredür. ⁽¹⁰⁾

Buķ r l-ekr d: Vil yet-i Endülüs'de Lařin lis nında perbuķura d rler bir neb tdur. ⁽¹¹⁾ Ba'zilar şam m  d d kleri neb tdur d mişler amm  bu söz ęalařdur, aķer neb tdur. Bu bir neb tdur ki ⁽¹²⁾ baldır  incedür. Y n nca m r şin d d kleri neb t baldırına beńzer. M r řin, r ziy ned r. ⁽¹³⁾ Köki-ne yaķın yerde yaprakları d r l p bař gibidür.  zerinde řaru  iķegi vardır. ⁽¹⁴⁾  alın ve siy h ve r yiķas  ağır köki vardır.  zerinde yelmeşik yaşluğı vardır. ⁽¹⁵⁾ Bu neb t tağlarda aęaķ gölgelerinde biter. Ba'zilar köki t ze iken bıçaķ ile ⁽¹⁶⁾  iz p içinden  ıķan  oyu şuyı alup gölgede  urudurlar. Zir  güneş  uvvetin ⁽¹⁷⁾ za'if  der. K kin daķı gölgede  urudurlar. Ol vechle  oyu şuyın  ıķarmaķ ⁽¹⁸⁾ isteyene l zımdur ki kendünün burnı del klerin ve burnın ve dim ğin g l yağıyla evvel  ⁽¹⁹⁾ yağlayup ba'dehu m b şeret  de. Eger yağlamaz ise bař ağrısı ve göz  ararmasın [130b] ⁽¹⁾ peyd   der. Kökinün şuyı  ıķarılduķdan şonra kökinde menfa'at  almaz. Ba'zilar k kin dögüp ⁽²⁾ şuyın  ıķarurlar amm  böyle  ıķan evvelkiden za'ifraķdur. G ķ olur ki bu neb tuń budaķları ⁽³⁾ üzerinde vey h d y re yapışmış řamęi bulunur. řamęi g nl ge beńzer, r yiķas  ağırdur, ranginde ⁽⁴⁾  ızılıķ vardır. Işırılrsa dili yaķar. Bu neb tdan ekşeriyy  isti'm l olunan ol  oyu şuyı ⁽⁵⁾ ve 'uşaresi ve kökidür.   in n daķı  uvveti ve fi'li birdür amm  'uşaresin n  uvveti ziy ded r. ⁽⁶⁾  abi'atı h rr u y bisd r, keskindür, taķl l  dicid r. řamęın n h r reti derece-i ş lişe aķirine ⁽⁷⁾ ve 'uşaresin n derece-i ş lişe

evâ'iline ve kökinün derece-i sâniye âhirine erişür. Bâkî nebâtının⁽⁸⁾ harâreti derece-i sâniyededir. Eger kıyuyu şuyından nişmişkâle dek içseler öykende ve göğüsde⁽⁹⁾ ve sınırlarda gâlib hıltlardan olan marazları eyü edüğü tecrube olunmuşdur. Kezâlik⁽¹⁰⁾ dimâğlarında şovukdan marazları olan kimenseler tütsü edinüp râyihâsin burundan⁽¹¹⁾ içerü alsalar dimâğda olan marazları eyü edüp dimâğların pâk eyleye. Eger yenilüp⁽¹²⁾ elemi olan diş üzerine şosalar fi'l-hâl ağrısını sâkin eyleye. Gâh olur ki ağrısı⁽¹³⁾ olan diş kırar. Eger sirke ile içseler şalak katılığını gidere. Eger şamgını veyâhüd⁽¹⁴⁾ kökini kabı şoyulması murâd olunan kemik üzerine ursalar üzerinden kabuğunu⁽¹⁵⁾ gidere. Eger dögüp yaramaz yaralar ve çibanlar üzerine ekseler pâk edüp oñulda. Eger⁽¹⁶⁾ kıyuyu şuyın sirke ve gül yağı ile karışdırup başa tîlâ eyleseler lîşergus ve şarânîtis⁽¹⁷⁾ ve seder ve eskiden olan baş ağrısı ve fâlic ve 'ırķu'n-nesâ dedükleri marazlara⁽¹⁸⁾ nef eyleye. Lîşergus, dimâğda rûh yollarında koķmış balğamdan şiş olmağıla olan⁽¹⁹⁾ unutsakluğa dârlar. Şarânîtis, dimâğ içinde olan iki perdenün birinde şafrâdan [131a]⁽¹⁾ <şafâdan> veyâhüd şafâvî kandan olan ısı şişe dârlar. Bu maraza sersâm dahı⁽²⁾ dârlar. Bu maraz, 'akla ve fikre noķşân vârlur. Seder, dâryü ayak üzerine kalkduķda göz⁽³⁾ şararmasına dârlar. Fâlic dâryü bir 'uzvda hiss ve hareket kalmayup gevşemesine dârlar. 'ırķu'n-nesâ⁽⁴⁾ <nesâ> dedükleri şamar ağrısına dârlar. Küzâz dâryü sînir veyâhüd sâ'ir a'zâ şovukdan veyâhüd⁽⁵⁾ ğayrı sebep ile kıyuyup buruşmağa dârlar. Eger kıyuyu şuyından sirke ve zeyt ile karışdırup⁽⁶⁾ sınırlara surseler nef eyleye. Gâh olur ki 'avratlara rahmleri ağrılarında hâşıl olan⁽⁷⁾ ihtinâķ için ve sübât için tütsü edüp râyihâsin burundan içerü almağıla ihtinâķı⁽⁸⁾ ya'nî boğulmağı giderüp sübâtı ya'nî bî-hüdligi giderüp uyandırur. Dütüninden⁽⁹⁾ ufaķ cānavarlar kaçır. Eger gül yağıyla karışdırup ağrısı olan kulaķ içine şamlatsalar⁽¹⁰⁾ ağrısını giderüp kulaķı eyü ede. Gücile efşân edene ve bağarsuķ ağrısına ve şarın⁽¹¹⁾ şişmesine muvâfıķdur, eyüdür ve şabî'atı yumuşadır. İçseler şavuk ağrılarında nef ede.⁽¹²⁾ Gâh olur ki 'uşâresini ısı etmek için kıyuyup hâll edeşler ya'nî eridüp ezerler. Bir miķdâr⁽¹³⁾ acı bādem ve sedef dedükleri nebâtdan dahı şatarlar. Şol vechle ki açması ve eritmesi⁽¹⁴⁾ ve hıltları çıkarması murâd olunur. Kökin buķur edinmegile ve dögüp üzerine ekmeğile yaramaz⁽¹⁵⁾ yaralar ve çibanlar ve der ve rahm ve kıltuķda olan şirkîn koķuları giderür. Eger burısı⁽¹⁶⁾ olan 'avrat burnına buķur

êtseler toğurmasını kolay eyleye. Eger yüklü ‘avrat bir kı̄rāt⁽¹⁷⁾ miqdārın aşāğadan götürünse fi’l-hāl oğlanın düşüre, yalınuz olup ğayrı nesne ile⁽¹⁸⁾ ıslāh olunmuş olmayıcağ rāyihāsı ıssı mizāclular ve dimāğları za‘f olan kimesnelere⁽¹⁹⁾ iztīrāb ve ğuşşa vērür. Evlā budur ki ol maqūle kimesneler ictināb édeler. Eger kökin yaqūp [131b]⁽¹⁾ zift ve böbrek yağıyla qarışdurup başda olan quru ve yaş çibanlara tīlā eyleseler⁽²⁾ qurudup eyü éde. Eger āteş ile içinden çıkarılan şuyından kulağ içine⁽³⁾ tamlatsalar kulağda olan süddeleri açup kulağ ağırlığına ya‘nī pekligine nef eyleye.⁽⁴⁾ Eger yaqūp sirke ile ma‘cūn édüp sa‘fe üzerine ursalar nef eyleye. Sa‘fe, başda⁽⁵⁾ ve yüzde gāh olur ki ğayrı yerlerde peydā olur. Quru ve ba‘zısı yaş çibanlara ve uyuz⁽⁶⁾ dērler. Eger dütünin burundan içerü alsalar nezlelere nef édüp burnuñ içerüsinden⁽⁷⁾ nihāyetinde olan süddeleri aç ve dimāğda olan yaşlıqları quruda ve vebāya⁽⁸⁾ nef eyleye, huşuşan ceng olup maqtüllerden ve hayvānāt cīfelerinden olan vebāya⁽⁹⁾ ziyāde nef éder. Bu bābda ğayrı aña berāber olmaz. Vebā dēyü hevā tağayyürine ve bozulmasına⁽¹⁰⁾ dērler. Eger kökini dögüp ruṭubet sebebi ile oñulması güç olan yaralara ve çibanlara⁽¹¹⁾ ekseler veyāḥūd içine taldursalar oñuldup quruda.

Buhtec: İsm-i Fārisīdür.⁽¹²⁾ Ma‘nāsı maṭbūh ya‘nī bişmiş demekdür. Cem‘i bahātıc gelür. Aşlda puḥtedür, ta‘rīb édüp⁽¹³⁾ buhtec dērler.

Bedeskān: Ve bedāskān ve bedāskān ve bedeksān daḥı dērler. Cümlesi⁽¹⁴⁾ Fārisīdür, ta‘rīb olunmuşdur. Vilāyet-i Āderbaycān’da çok olur bir nebātdu ki Mışır ḥalkı⁽¹⁵⁾ andan ellerine bilezük éderlerimiş. Kışt-ber-kışt dēdükleri devāya bedel olur.⁽¹⁶⁾ Kışt-ber-kışt Hind’den getirürler ip gibi birbirine şarılmış bir nebātdu. Bedeskān⁽¹⁷⁾ ṭabī‘atı ḥārr u yābisdür. Laṭīf édici, idrār édicidür. Ruṭubetleri ve balğamları ziyāde olan⁽¹⁸⁾ kimesnelere nef éder. Üç dirhemden ziyāde isti‘māl étmeyeler. Bulunmayıcağ bedeli veznince⁽¹⁹⁾ durünc ve veznince kemmün-ı Kirmānīdür.

Budrāng: Köylerde olan ḥalk aralarında [132a]⁽¹⁾ <aralarında> ḥaşışettü’l-evrām ya‘nī şışlere nāfi‘ olan nebāt ismidür ki muḥaddemā ḥarf-i elifde⁽²⁾ imdiryān dēdükleri nebātdu ki aḥvāli zıkr olunmuşdur.

Berencāsüf: Belencāsüf daḥı dērler,⁽³⁾ ism-i Fārisīdür ‘Arabī’si şüveylādur. Türkīde qovan otı dēdüklerinüñ aq çiçeklüsidür. Ba‘zı⁽⁴⁾ yerlerde ayva

țana d rler. Ba'zılar demişler ayř mdan bir nev' d r. Bu kel m řaħi'hd r. Z r  ayř m, ⁽⁵⁾ ovan otunu' űaru i'ekl sided r. Bu neb t afsent ne be'nerd r. Afsent n, Türkide pelin ⁽⁶⁾ ded klerided r. Yaprakları ince ve i'egi k ' kd r ve bey zddur, r yi'hası ağırdur. Neb t  üzerinde dib kat ⁽⁷⁾ ya'n  ile yapışur yelmeşik yaşluğı vardur. Yaz zam nlarında i'eklen r. Eyüsi oldur ki özdegi ⁽⁸⁾ ince ve baldırı s de ve kendüsi k ' k olup i'ek ile olu ola. Ve i'eginu'n rengi bal m mı ⁽⁹⁾ rengi olup r yi'hası hoř ola. Bu neb t gölgelerde ve ma'm r olan yerlerde ve dery  ken rlarında ⁽¹⁰⁾ ve derelerde biter. űaru i'ekl sinu'n uvveti a i'ekl sinden ziy ded r. Berenc s f n abi'atı ⁽¹¹⁾ derece-i s niyede h rr u derece-i  l  ahirinde y bisd r, la'rif edicided r. Eger řu ile bişürüp ⁽¹²⁾ 'avratlar i'inde otursalar hayzların yüride ve meşime ya'n  oğlan řon  dedükleri ⁽¹³⁾ deriyi i'ara ve ra'ımleri ağzı pekinmiş olsa a'ca. Eger i'çseler avu'kda ve bögrekte aşları ⁽¹⁴⁾ ufa'klaya. Sided gi utulup işeyemeyen kimesne i'çse vey h d bişmişi i'inde otursa ⁽¹⁵⁾ nef' eyleye hatt  eger kökini dögüp arnınu'n aşağasına ya'ı  tse idr r-ı bevl  td re ve hayzı ⁽¹⁶⁾ yüride. Eger 'uş resi ya'n  řı'ındusı ile mürr-i Mekkiden işlayup ezüp 'avrat aşağasından ⁽¹⁷⁾ götürse ra'ıminde olan fazl tı indüre ve ı'kması mur d olunan nesneyi  s n ⁽¹⁸⁾ vechle i'ara ve bişmişi 'amelinden ziy de 'amel eyleye. Eger i'eginu'n c mmesinden ya'n  i'egi i'inden ⁽¹⁹⁾ ı'kduğı başından  ' mişk l mi'kd r  i'çseler uvvet ile her nesneyi aşağa indüre. [132b] ⁽¹⁾ L yık budur ki bu mi'kd r i'çmey p l zım olursa iki mişk l i'çeler. Eger şovuk sebebi ile ⁽²⁾ başı ağrısı olan kimesnenu'n başına cirmi ile ya'ı  tseler vey h d bişmişi ile ⁽³⁾ na' l  tseler ya'n  ıssı iken başına osalar nef' eyleye. L yık budur ki beden h l'lar ile ⁽⁴⁾ olu iken vey h d ya'ı  tmek mur d olduğu y re bir m dde dökülmiş iken ⁽⁵⁾ bu neb t ile ya'ı  tmeyeler. o'kulaması ve bişmişinu'n bu'harın burun i'ine almak burun ⁽⁶⁾ i'inde olan süddeleri a'ar ve z k ma nef'  der. Eger sederi ve d v rı olan ⁽⁷⁾ kimesneye řaru i'egin bişürüp k m d  tseler ya'n  ıssı iken başına başdursalar ⁽⁸⁾ nef' eyleye, mücerredür. Seder, ayaę üzre alk'duğda göz ararmasına d rler. D v r, ⁽⁹⁾ bař egzin p her nesne düz gibi g r nmege d rler, yürek ve ma'ide ve dim ğ za'findan ⁽¹⁰⁾ olur mar zldur. Eger cümle neb tın ya'up k lin yara ve ibanlar üzerine ekseler ⁽¹¹⁾ uruda. Eger şarusınu'n c mmesinden ya'n  i'egi bitdügi başından 'asel ile iki ⁽¹²⁾ dirhem mi'kd rın i'çseler arın i'inde olan şoğulcanları ve ha'bb l-ar' ⁽¹³⁾ ya'n 

kaşak çekirdeğine beñzer olan kırdları katlı edüp çıkara. Baş ağrısına ⁽¹⁴⁾ nef' etmekde bedeli veznince bābūnecdür.

Bersiyāvşān: İsm-i Fārisīdür. 'Arabda şa'rū'l- ⁽¹⁵⁾ cebel ya'nī tağ saçı ve şa'rū'l-arz ya'nī yer saçı ve şa'rū'l-cinn ya'nī cin saçı ⁽¹⁶⁾ ve lihyetū'l-ḥımār ya'nī eşek şakalı ve şa'rū'l-ḥanāzīr ya'nī ḥunzīrler saçı ve ca'detū'l- ⁽¹⁷⁾ ḳanā ya'nī kārızlerūn kıvırcık saçı ve küzberetū'l-bi'r ya'nī kıyu kışnīci ⁽¹⁸⁾ ve'l-sāḳu'l-esved ya'nī baldırı siyāh, esvedū's-sāḳ ma'nāsına ve sāḳu'l-vaşīf ⁽¹⁹⁾ ya'nī ḥıdmetkār baldırı dērler. Türkīde baldırı ḳara dedükleri nebātür. Lisān-ı Yūnānīde [133a] ⁽¹⁾ <Yūnānīde> bülūṭüḫḫūn dērler. Ma'nāsı keşī-rū's-şar ya'nī çok saçlu demekdür. Şām'da ⁽²⁾ ca'detū'l-ḳanā demekle meş-hürdür. Bu nebāt gölgelü yerlerde ve maḳberelerūn nemlü dīvārlarında ⁽³⁾ ve yer altında olan dehlīzlerde ve şular cem' olup ṭurduḡı yerlerde ve kıyular ⁽⁴⁾ dīvārlarında çok biter. Bu nebātuñ yapraḳlarınuñ kenārları yarılışdır. Kışnic yapraḡına ⁽⁵⁾ beñzer şekli aña yaḳındır. Anuñçün küzberetū'l-bi'r dērler. İnce, siyāh ve kızıl ve ḳatıca ⁽⁶⁾ budakları vardır. Baldırı ve çiçeḡi ve yemişi yokdur. Köki ṭıbdā isti'māl olunmaz, ⁽⁷⁾ nef'i yokdur. Bersiyāvşān ḳuruducıdır, taḫlīl ve taḫṫīfi vardır. Ṭabī'atı mu'tedildür, ⁽⁸⁾ azacuk ḫarāreti vardır. Eyüsü oldur ki budakı ḳatı olup yapraḡı büyücek ola, ⁽⁹⁾ kerefse müşābih ola. Bersiyāvşānuñ ḳuvveti tiz za'if olur. Bir yıl ṭursa bir uğurdan ⁽¹⁰⁾ fāsıd olup nef'i ḳalmaz. Altı aydan soñra daḡı ḳuvveti za'if olur. Eger tāze ⁽¹¹⁾ iken dā'u's-şaleb olan yeri anuñıla muḫkem ovsalar nef' eyleye. Eger dögüp ⁽¹²⁾ yaḡ ile sürseler nef' eyleye ammā evvelkiden za'ifdür ammā yaḡ içinde bişürüp ⁽¹³⁾ sürmek cümleden aḳvādür. Eger bersiyāvşān küliyle saçları taḡlīf etseler ⁽¹⁴⁾ ya'nī tamām içine bulasalar dökülmekden men' edüp bitüre. Eger güli dögüp bersiyāvşān ⁽¹⁵⁾ ve bir miḳdār kırūtī, bal mūmı ve zeyt ile ḥanāzīre ve büyük degirmi çıbanlar üzerine ⁽¹⁶⁾ ursalar taḫlīl eyleye. Eger bersiyāvşānı içseler bögrekte ve ḳavukda olan taşı ⁽¹⁷⁾ ufaḳlaya ve öykende ve gögüsde olan kıyu hıltları eridüp tükürmegile çıkmaḡa ⁽¹⁸⁾ mu'āvenet ede. Eger ḳurusın dögüp sefūf etseler ḳarnı ṭuta. Bişmişi rebve ⁽¹⁹⁾ ya'nī tiz tiz ve güçle nefes alana ve yereḳāna ya'nī şarullık veyāḫūd ḳararmaḡa [133b] ⁽¹⁾ nef' eder. Eger tāzesiyle ḡāyet yaramaz olan çıbanlar ve yaralar üzerine yaḳı etseler nef' ⁽²⁾ edüp muvāfiḳ ola ya'nī yaraya. Bevli ziyāde idrār eder, soñında zarar etmez. ⁽³⁾ Eger lāden ve mersīn

yağı veyâhüd süsen veyâhüd zûfâ yağı ile ve şarâb ile ⁽⁴⁾ karşıdursalar saçları dökülmeden men' édüp kuvvet vère. Zûfâ, yabânî torağ ⁽⁵⁾ otına beñzer bir nebâtdur. Kezâlik bersiyâvşânuñ bişmişine şarâb ve gül suyu kıtatup ⁽⁶⁾ saçları yusalar nef' eyleyüp saçlara kuvvet vère. Bu taqđırce başda olan kehelere ⁽⁷⁾ dağı nef' eder. Ba'zılar demişler ki eger bersiyâvşâni şarâb ile karşıdurup hürüslara ⁽⁸⁾ ve bıldırcınlara yédürseler birbiri hirâşda ya'nî çekişüp yırtışmada kavî eyleye. Ba'zı ⁽⁹⁾ kavm demişler ki bersiyâvşâni koyun ağılları içinde bitürmek koyunlara nâfi'dür, ⁽¹⁰⁾ koyunlardan hasteligi giderür. Bersiyâvşân ma'idede ve bağarsuqlarda bulunan ⁽¹¹⁾ hıltı-ı sevdayı ishâl eder. Miqdâr-ı şerbeti yedi dirheme dek câyizdür ammâ maṭbûhından ⁽¹²⁾ ya'nî bişmişinden yigirmi dirheme dek câyizdür. Bir miqdâr talağa zarar eder, maştaķı ⁽¹³⁾ işlah eder. Ba'zılar dediler benefşe çiçegi işlah eder. Ba'zılar demişler ki eger bedenine ⁽¹⁴⁾ oğ şaplanan kimesne bersiyâvşâni tâze iken döğüp şaplanan yère muhâlif ⁽¹⁵⁾ tarafından götürse oğ def' édüp yerinden çıkara. Eger bersiyâvşâni çeyneyüp ⁽¹⁶⁾ ğarb-ı münfecir üzerine kosalar nef' eyleye. Ğarb-ı münfecir defa'âtile beyân olunmuşdur. Eger nefsa ⁽¹⁷⁾ ya'nî lohüşâ olan 'avrat içse nef' édüp oğlan şonı dedükleri deriyi ⁽¹⁸⁾ çıkarur, kuduz talayana nef' eder. Göğüs ve öykende olan ağırlara nef' etmekde ⁽¹⁹⁾ bedeli veznince benefşe çiçegi ve nişf vezni süsen kökidür.

Berdî: Şularda [134a] ⁽¹⁾ <şularda> biter ma'rûf bir nebâtdur. Zamân-ı kadimde Mısr'da ol nebâtdan kâğıd ⁽²⁾ ederlerimiş. Ol nebâta hüş dağı dèrler. Zîrâ hürmâ yaprağına beñzer. Hüş, hürmâ ⁽³⁾ yaprağıdur. Ba'zı 'Arablar luğatlerinde hufâ dèrler. Ehl-i Mısr fâfir dèrler. Mısr'da ⁽⁴⁾ olan 'Irâğ'da olan şınıfuñ ğayrıdur. Zîrâ 'Irâğ'da olanuñ yaprağı ve baldırı ⁽⁵⁾ uzunraqdur ve kalıñraqdur ve degirmirağdur. Kökinüñ lezzetinde tatluluğ vardır. ⁽⁶⁾ Mısr halkı çeyneyüp tatluluğın şorarlar. Bu nebâtuñ baldırı gevşek ve süstdür. ⁽⁷⁾ İplik gibi kıtat kıtat yarılır anuñcün andan ipler dağı ederler. Başında tâc gibi ⁽⁸⁾ degirmi ve kalıñ ve şaçaklı nesnesi vardır. Şaçakları altun gibi şarudur, görünüşü ⁽⁹⁾ hoşçadır. Mısr halkı zamân-ı kadimde bu nebâtdan kâğıd ederlerimiş. Tıbb kitâblarında ⁽¹⁰⁾ ba'zı maḥalde kırtâs-ı Mısrî dedüklerinden murâd bu nebâtdan olan kâğıddur, ⁽¹¹⁾ ammâ hâlâ etmez olmuşlardır. Kâğıd etmesinüñ tariķi budur ki bu nebâtuñ baldırın alup ⁽¹²⁾ ortasından iki yarup ba'dehu küçük päreciğlar édüp ba'dehu beşin dedükleri ⁽¹³⁾ nebât

yemişini alup bezr-i қаtūnā lüzūceti ya‘nī yelmeşikligi gibi lüzūceti çıkınca⁽¹⁴⁾ şuda ışlayup ve ol lüzūceti alup ol pārelere қатup қуrı olıncaya⁽¹⁵⁾ de-
gin қорlar. Қурудуқдан шоңра дүзче тахта üzerine қойup ағадан тоқмақ⁽¹⁶⁾
ile yap yap urup yaşı едерler ve tekrār қурıdurlar, kāğıd olur. Tā‘ife-i
eṭibbā⁽¹⁷⁾ қırtās dēyü itlāk еtdüklerinde veyāhūd kāğıd-ı Mıṣrī dēyü taḥṣīṣ
ētdüklerinde⁽¹⁸⁾ murād bu maқūle kāğıddur. Bu maқūle kāğıduñ ṭabī‘atı
bārid-i yābisdür. Eger berdiyi⁽¹⁹⁾ yaқup yaramaz çıbanlara ve yaralara ur-
salar, huşuşan ağızda olursa nef‘ ēde [134b]⁽¹⁾ ve ziyāde olup ṭağılmadan
men‘ ēde. Eger berdiyi, huşuşan kökini çeyneseler sarımsaқ⁽²⁾ ve şoğan ve
şarāb rāyihaların gidere. Berdīnūñ ṭabī‘atı derece-i şāniyede bāriddür.⁽³⁾
Yübūseti itidāl üzredür. Eger tāzesin dögüp şuyın şıқup ṭalaқı⁽⁴⁾ olan ki-
mesneye içürseler ziyāde nef‘ eyleye. Kezālik yaқup sirke ile içürseler kezā-
lik⁽⁵⁾ kökinūñ ṭamarın yēseler nef‘ eyleye. Ba‘zılar dēmişler göğüsde olan
perdelere zarar еder.⁽⁶⁾ ‘Asel, zararın def‘ edüp işlāh еder.

Bertānīkī: İsm-i Yūnānīdür. Bahār zamānlarında⁽⁷⁾ biter bir nebāt is-
midür. Yaprаğı ḥummāz-ı berri ya‘nī yabānlarda biter қузі қулаğı dēdükle-
ri⁽⁸⁾ nebāt yapраğı gibidür. İllā bunuñ rengi siyāha māyıldür, üzerinde ufaқ
tüycegizleri⁽⁹⁾ vardur. Işırıldıқda dili büzer baldırı vardur. Üzerinde қızıla
māyil çiçeги vardur.⁽¹⁰⁾ Köki ḥayrī kökine beñzerdür. Ḥayrī, şarı şeb-būy-
dur. Bu nebātuñ kuvveti terkīb⁽¹¹⁾ olunmuşdur. Eczāsında kābizlik zāhir-
dür. Yaprаğı ve şıқındusı yaraları oñuldur.⁽¹²⁾ Yaprаğınuñ bişmişi veyāhūd
yaprаğı қуrı iken şu ile bişürüp çıkan ‘uşāresi⁽¹³⁾ ağızda olan çıbanlara ve
sā‘ir çirkīn ve yaramaz çıbanlara ve yaralara eyüdü. Levzeteyn⁽¹⁴⁾ ya‘nī dil-
çükler şişin taḥlīl edüp indürür. Ağızda olan çirkīn rāyihayı ve yaramazlığı⁽¹⁵⁾
giderür. ‘Ufūnet zamānlarında kābiz olan edviyeden isti‘māl olunan⁽¹⁶⁾
edviyenūñ ḥayrlusıdur. Ba‘zılar bu nebāt bostān-efrüz dēdükleri nebātđur
dēmişler⁽¹⁷⁾ ammā bu söz ğalaṭđur. Bostān-efrüz maḥallinde beyān olunur
inşā‘allāhu te‘ālā.

Biring:⁽¹⁸⁾ İsm-i Fārisīdür. Ta‘rib edüp bırınқ ve birinc ve ebrenc dēr-
ler. Vilāyet-i Hind⁽¹⁹⁾ ve Sind‘den getirürler küçük ve degirmi ve dүzçe
büyüklügi mercimek қadar <dāne> [135a]⁽¹⁾ dāneciklerdür. Aşlā rāyihası
yoқđur. Lezzetinde bir miқđār acılık varur. İki dürlüdü: ⁽²⁾ Bir sınıfınuñ
dānesi büyük ve rengi siyāh ve beyāz ile naқş olunmuşdur. Bir sınıfı daḥı

(3) dânesi küçük ve nakşlu degüldür. Eyüsi küçükdür. Tabî'atı derece-i sâniyede hârr u (4) yâbisdür. Qarında olan şoğulcanları, huşuşan habbü'l-ğar' ya'nî kabağ çekirdeğine beñzer (5) olan qurdları çıkarur. Köklerinden qoparup içinde yatduqları zarfların (6) dahı çıkarur. Eger bir kimesne içse siddügi baqam gibi kıızıl olur. Miqdâr-ı şerbeti üç dirheme (7) dekdür. Döğüp elekden geçürüp çig süd içinde ıslayup içeler, yaşlıqları (8) qurutmaqda ve mefâşıldan ya'nî eñ yerlerinden balğamları qoparmaqda 'azîm hâşşası (9) vardur. Ba'zı etibbâ demişler ki bir vaqıyye miqdârın ya'nî on iki dirheme dek isti'mâli (10) câyizdür ammâ bu kelâm ğalağdur. Bağarsuqlara zarar eder. Ketre zararın def' edüp (11) işlâh eder. Bulunmayıcağ bedeli veznince türmüs ve veznince qanbîl dedükleri nebâtur. (12)

Beryâmısr: Bir nebâtdur ki ibtidâ bulunup ma'rûf olduğı Mışr'dur. Anuñçün (13) Mışr'a muzâf qılınup şöhreti anuñıladur. Ba'dehu Mışr'dan alup sa'ir diyârda (14) dahı eküp hâşıl olur. Şühür-ı semsiyyeden târih-i Rûmdan şehri-î âzâr âhirinde (15) ekilüp yaz girecek eyyâmıda erişür. Yaprakları hardal yaprakları gibi birbirinden (16) ayrıca biter. İbtidâ kökin-den zâhir olduqda kerefs gibidür. Lezzetinde ağzı (17) büzmeklik vardur. Râziyâne gibi qoqusı hoşçadur. Nebâtı yeyni ve gevşekdür, yelmeşikligi (18) yoğdur. Qoqusı ve lezzeti güzel ve rengi yaşıl tohmı olur. Cemî'an eczâsinuñ tabî'atı (19) hârr u yâbisdür, derece-i sâniye evâhirine erişür. Tohmı yelleri tağıdur, ma'ideye eyüdü, [135b] (1) cigere nâfi'dür, huşuşan şol kimesnenüñ ki cigerinüñ ve ma'idesinüñ fesâdı şovuşdan (2) ve ruşubetden ola dâyimâ tohmından isti'mâl etse ziyâde nef' eder. Eger humârı olan (3) kimesne tohmından bir dirhem miqdârın çeyneyüp üzerine birkaç cur'a şu ile qarışmış (4) sirkeden yutsa fi'l-hâl humârı gidere ve şovuş olan ma'ide ve cigere kuvvet (5) vürür. Beden ve göğüs içinde olan perdeler mizâcını işlâh eder. Tâze iken (6) nebâtını dâyimâ yêseler beşerede ya'nî yüzde ve sa'ir bedende olan şarulığı gidere, (7) mücerredür. Talağ süddelerin açmaqda ve ağrıların gidermekde 'azîm hâşşası vardur. (8) Bevli idrâr eder ya'nî çok işedür. Bögrekleri ıssı eder ve üzerinde yağların bitürür (9) ve cimâ'a tahrik eder ve âleti ziyâde harekete getürür. Qavuş ve sidük yolların (10) pāk eder. Eger gül yaprağı ve su'd ile ve bu nebâtuñ tohmı ile yağı edüp fâsid (11) olan ma'ide üzerine ursalar işlâh eyleye. Eger dâyimâ qoqsalar dimâğda olan (12)

şovuk ve ğalīz yelleri gidere. Bu nebātı dāyimā yemek bevāsīr çıbanlarına ve oyulup ⁽¹³⁾ içürüsüne gitmemesine nāfi'dür. Ve üzerine yaqı étseleler ağırların sâkin eyleye, mücerredür. ⁽¹⁴⁾

Bersiyānā: İsm-i Fārisīdür. Zamān-ı qadīmde vilāyet-i Bābil'de ekerler bir nebātudur. ⁽¹⁵⁾ Anda bulunur hālā bu nebātı bilür kimesne yoqdur. Sā'ir nebātāt gibi evvelā çiçeği olmaqsuzın ⁽¹⁶⁾ tohmı olur. Şühür-ı şemsiyyeden temüz ayının evvelinde erişür. Tābī'atı hārdur, ⁽¹⁷⁾ ıssıdıdır, nefsi hoş eder, i'tidāl üzre ma'ideyi ıssıdır, cigeri kavī eder, ⁽¹⁸⁾ lefāfeti ile her yeri açmak ile yelleri dağı giderür. Koşulması ve yemesi gözi ⁽¹⁹⁾ keskin eder, dimāğı ve rüh-ı nefsanīyi kavī eder. Eger bu nebātı bişürüp veyāhüd [136a] ⁽¹⁾ <veyāhüd> şıķılmış şuyı ile ve un gibi döğölmiş kül ile gıcikden ve ğayrı maraz ⁽²⁾ sebebi ile bedende qalan siyāh nişānlar üzerine iki üç kerre tılā étseleler siyāh qalan ⁽³⁾ nişānları gidere, mücerredür. Eger bu nebātı istikfār ya'nī 'araķ çıkardıkları gibi şuyın ⁽⁴⁾ çıkarsalar qaranful rāyihasında şuyı çıka. Ol şu bādrençbüye ki oğul otıdır, ⁽⁵⁾ qalbe ve nefse nice ferah vürürse ol şu dağı ferah ve taķviyet vère.

Bernūf: ⁽⁶⁾ Vilāyet-i Mışr'da olur bir şecerdür. Lisān-ı Fārisīde şābābek dērler, tārib edüp ⁽⁷⁾ şābānec dērler. Mışr'da çok olur ve ağacı anda büyük olur. Budaqları ve yaprakları ⁽⁸⁾ çokluğında ve büyüklükde enār ağacı kadar olur. Yaprığı aluç dēdükleri yemiş ⁽⁹⁾ ağacı yaprağına beñzer lākin bunun yaprağı üzerinde ufaķ tuler vardır ve rengi ⁽¹⁰⁾ toz rengindedür, rāyihası keskindür. Lezzetinde dad yoqdur, ağırdur, buhūr-ı Meryem dēdükleri ⁽¹¹⁾ nebāt kökinün rāyihasına beñzer, vāfir çiçek vērür salķım şeklinde. Çiçeğinün ortasında ⁽¹²⁾ ufaķ kılları ya'nī püs vardır. Rengi şaruluğa māyıldür, qovan çiçeğinün şarusına ⁽¹³⁾ beñzer. Tābī'atı derece-i şāniyede hārr u yābisdür. Eger yaprağın döğüp şuyın çıkarup ⁽¹⁴⁾ ol şu ile çiviti ezüp şar' olan oğlancıkların enlerine ve burunlarına ve göz ⁽¹⁵⁾ ile qulaķ arası olan yerlere ve boyunlarına ve avuçları içine ve ayakları tabanlarına ⁽¹⁶⁾ sürseler nef eyleye ve şovuk ve ğalīz olan yelleri giderür. Eger şar' olan oğlancıklara ⁽¹⁷⁾ uşāresinden bir dirhem miqdarın anaları veyāhüd dāyeleri südiyle ışlayup ⁽¹⁸⁾ içürseler nef eyleye. Yapraklarını koşulamak zükāma nef eder ve dimāğ perdelerinde ve ⁽¹⁹⁾ burnun dimāğ tarafında olan süddelerin açar ve yellerin tağıdır. Yaprığı oğlancıkların [136b] ⁽¹⁾ bağarsuķ ağırların

ve qarınları ağırları ki şovuk yellerden ola, ol ağırları sâkin ⁽²⁾ edüp yelleri tağıdır ve ma'idelerin kavî eder ve şalyar ve koyu nesnelere aqmasın ⁽³⁾ men' eder. Oğlancıklara bu huşuşlar için yaprağınınuñ qurusından miqdâr-ı şerbeti iki ⁽⁴⁾ dirheme dekdür. Anı dağı def'aten vèrmeyüp az az vèrüp birkaç defada vèreler ammâ ⁽⁵⁾ büyük kimesnelere miqdâr-ı şerbeti iki mişkâle dekdür. Eger 'uşâresinden üç mişkâl miqdârın ⁽⁶⁾ bir denk ve cāvşîr ile içseler ta'bî'atı açup kuvvet ile ishâl eyleye. Bir mişkâl miqdârı ⁽⁷⁾ cāvşîrden bir habbe miqdârı ile her hayvânun şovukdan olan bağarsuq ağırsını sâkin ⁽⁸⁾ eder. Gâh olur ki 'uşâresin sezâb ya'nî sedef dedükleri nebât 'uşâresiyle ba'zılar ⁽⁹⁾ demişler cünd-i bâdester ile ve acı bâdem yağıyla toñgunluğı ve nisyânı ya'nî unutsaklığı ⁽¹⁰⁾ olan kimesnelere üç gün 'alet-tevâlî içürürler ziyâde nef' eder. Bu bâbda gayrı nesne ⁽¹¹⁾ aña berâber olımaz. Lisân-ı Yünânide toñgunluk ve nisyân marazlarına ilîmus dèrlerimiş. ⁽¹²⁾

Berdü selâm: Lisân-ül-hamel dedükleri nebâtuñ ismidür. Ehl-i Mağrib iştilâhları ⁽¹³⁾ üzre harf-i lâmda zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Berhelyâ: Lisân-ı Süryânî üzre ⁽¹⁴⁾ râziyâne tohmı ismidür. Harf-i râda beyân olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Bersiyân-dârü: İsm-i Fârisîdür. ⁽¹⁵⁾ 'Aşar-râ'î ya'nî çoban degnegi dedükleri nebâtuñ ismidür. Harf-i 'aynda zıkr olunur. ⁽¹⁶⁾ Bu nebât bulunmayıcak bedeli veznince akâkıyâ ve nişfi vezni qurı gül ve üç payından ⁽¹⁷⁾ birisi kadar demü'l-ağaveyn ya'nî iki qarındaş qanı dedükleri şamğdur.

Berenc-müşk: ⁽¹⁸⁾ İsm-i Fârisîdür. Fâ ile ferenc-müşk dağı dèrler. Şahîhi fâ iledür. Türkide yarpuz dedükleri güzel ⁽¹⁹⁾ râyiḥalu nebâtuñ bir nev'idür. Harf-i fâda beyân olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Bergast: [137a] ⁽¹⁾ Bergast, ism-i Fârisîdür. Lisân-ı Nabaṭî üzre qannâberâ dedükleri nebâtdür. 'Arabide temlül ⁽²⁾ ve 'amlül dèrler. Harf-i kâfda tamâmen beyân olunur.

Berîr: İsm-i 'Arabîdür. Misvâk ⁽³⁾ ağacınınuñ yemişine dèrler. Harf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Bürgüşî: Bezr-i қаtunâ ⁽⁴⁾ dedükleri nebâtuñ Yünanca olan isminün tefsiridür. Müşâbeheth tarîkiyle ⁽⁵⁾ 'an-qarîb zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Bürr: Buğday isimlerindendir. Harf-i hâda zıkr ⁽⁶⁾ olunur inşa'allāhu te'ālā.

Berķūl: Mişmiş ki Türkide zerdālū dërler ehl-i Mağrib ⁽⁷⁾ lisānı üzre anuñ ismidür ammā Şām-ı Şerīf'de Fāriside ālüce dëdükleri ufaķ ⁽⁸⁾ ıccāş ismidür. Muķaddemā harf-i elifde ıccāş beyān olunduğı maħalde zıkr olunmuşdur. ⁽⁹⁾ Mişmiş, harf-i mīmde tamāmen zıkr olunur inşa'allāhu te'ālā.

Bersüm: İsm-i 'Arabīdür. Kāsib dëdükleri ⁽¹⁰⁾ ķurı ħurmā ismidür. Harf-i ķāfda zıkr olunur.

Berhefānec: Fārisī berhefānekden ⁽¹¹⁾ ta'rīb olunmuş ismidür. Ba'zılar dëmişler merv ismidür. Ba'zılar dëmişler marmāħüz envā'ından ⁽¹²⁾ ħoş rā-yiħalusından bir nev'dür. Merv, fesligen dëdükleri güzel rāyiħalu nebātdur. ⁽¹³⁾ Marmāħüz daħı merv aşnāfinuñ eyüsidür. Harf-i mīmde zıkr olunur inşa'allāhu te'ālā. ⁽¹⁴⁾

Berm: Bir ağaç çiçeğinin ismidür. Ol ağaç ılgun ağacı ķadar ve daħı ⁽¹⁵⁾ büyük olur. Yaprāğı keskin dikenlüdür. Ħarnüb ya'nī keçi boynuzı dëdükleri yemiş ⁽¹⁶⁾ ağacınınuñ yaprağına beñzer yüñlü çiçeği olur aluķ miķdārında. Çiçeğinin ķoķusu ħoşdur, ⁽¹⁷⁾ ferāħ vërür, nefesi ħoş eder. Bir miķdār yelmeşikliği vardur, uyħu getürür. Kelimātına ⁽¹⁸⁾ i'timād olunur kimesne ħikāyet eyledi ki ķurusı, ķarnı ķabz eder ve tāzesi ⁽¹⁹⁾ ishāl eder. 'Irāk'da çiçeği tāze iken ķoķulamaķdan ğayrı nesne için isti'māl [137b] ⁽¹⁾ olunmaz şamģı daħı olur. 'Arab tabīblerinden ba'zısı ħikāyet eyledi ki şamģı eskiden ⁽²⁾ olan öksürüğe ve ķan tükürmege nef'i tecribe olunmuşdur.

Bervāk: Ehl-i Mağrib ⁽³⁾ yanlarında ħansā ismidür ammā elifsiz bervāk yine ħansāya müşābih bir nev'ün ismidür. ⁽⁴⁾ Kuds-i Şerīf ve eṭrāfında zavā demekle ma'rūfdur. Ħansā, harf-i hâda zıkr ⁽⁵⁾ olunur inşa'allāhu te'ālā.

Bezr: Nebātāt şoñında ķalan dāne ve ğayrı nesnenün ⁽⁶⁾ ismidür ki ol nebāt ol dāneden ve ğayrıdan bitüp nev'i anuñıla ħıfz olunur ⁽⁷⁾ ve andan ħalk olunur ve ol nebāt ol dānede bi'l-ķuvve mevcüd olup ba'dehu ⁽⁸⁾ tedricle ve bitürmekle zāhir olup bi'l-fi'l mevcüd olur ammā 'orf-i nāsda bezr, ⁽⁹⁾ nebātātndan ve nebātāt aşnāfından olana maħşüşdur. Eşcārdan olana bezr dëmezler ⁽¹⁰⁾ 'an-ķarīb her nebātuñ bezri kendüsiyle ma'an zıkr olunur. Zīrā aşl ve i'timād olunacaķ ⁽¹¹⁾ nebātdur zīrā bezr bilinmez illā nebātiyla bi-

linür. Egerçi ba'zı tohm, nebâtı zıkr olunmaşız ⁽¹²⁾ yalıñuz zıkr olunup bezriyye dèrler, anlar dañı beyân olunur.

Bezr-i kañunâ: ⁽¹³⁾ Ma'rûfdur. Fârisîsi isfiyüşdur, Yünânîsi fesliyündür, 'Arabîde bürgüşî demekle ⁽¹⁴⁾ tefsîr ederler, zîrâ tohmı bürgüşâ ya'nî büreye beñzerdür. Türkîde tohmına qarnıyarıq ⁽¹⁵⁾ dedükleri nebâtdur. Ekilür yerlerde çok biter. İki sınıfıdır: Birisi beyâz ve birisi ⁽¹⁶⁾ siyâhdur. Beyâzınıñ bürüdeti ziyâdedür. Ba'zılar siyâhınıñ ziyâdedür demişler. ⁽¹⁷⁾ Bürüdeti derece-i şalışeye erişür, ruñubete mâyıldür. Bir miqdâr tañlîl etmekden dañı ⁽¹⁸⁾ hâlî degüldür, huşuşan ki döğülmiş ola eyüsi oldur ki tâze ve tolu olup şuya ⁽¹⁹⁾ koyıcaq dibine ine. Eger şu ile ve gül yağı ve sirke ile qarışdurup eñlerde olan [138a] ⁽¹⁾ <olan> ıssı ağırlara ve ıssı şişlere ve kulaklar ardalarında olan şişlere ve büyük ⁽²⁾ çibanlara ursalar nef' édüp yumışada ve ziyâde olmasını men' éde. Quruluq ⁽³⁾ galebesinden sinîrler egrilüp büzülmesine nef' éder. Qasıqları yarılanlara ve göbekleri ⁽⁴⁾ düşenlere yağı etseler nef' eyleye. Bu huşuşlar için isti'mâl murâd olunduğda tohmından ⁽⁵⁾ iki vaqıyye ve rub' vaqıyye ki yigirmi yedi dirhem olur, döğüp bir bucuq rañl şu içinde ⁽⁶⁾ ıñlayalar, şol mertebe ki tohmınıñ yelmeşikligi çıkup şu koyu olup pıñtı gibi ditrer ⁽⁷⁾ ola, andan yağı eyleyeler. Eger tohmını şu içine koyup ve urup şu bir miqdâr ⁽⁸⁾ koyu olıcaq bir vaqıyye miqdârın içseler yangını gidere ve iriligi yumışada ⁽⁹⁾ ve şusuzlığı söyündüre, huşuşan üzerine üç dirhem miqdârı tatlu bâdem yağı ⁽¹⁰⁾ tamladup içilürse enfa' olur. Eger yalıñuzın içseler harâreti giderüp qabzı ⁽¹¹⁾ söke ve bağarsuqları tertîb éde ya'nî yumışada ve yaş eyleye. Ve ishâl için ⁽¹²⁾ içdükleri ıssı devâlardan ve şafrâdan bağarsuqlara 'arız olan quruluğı ⁽¹³⁾ gidere. Ve edviyeden hâşıl olan yangınları gidere. Eger lu'âbın ya'nî koyu ⁽¹⁴⁾ şuyın veyâhüd tohmın döğüp benefşe yağıyla qarışdurup harâreti olan dimâğ ⁽¹⁵⁾ üzerine tılâ eyleseler harâretin şovudup ıssı ağırsını sâkin eyleye. Ve kılları ⁽¹⁶⁾ yumışada ve yarılmazın men' éde ve büzülmesin giderüp uzada, huşuşan ki ⁽¹⁷⁾ birkaç gün birbiri ardınca éderlerse ziyâde nef' eyleye. Harâret sebebi ile qan qaynamasın ⁽¹⁸⁾ ve keskin ve incidici sıtmaları sâkin éder. Lu'âbı bersâmı olanlara eyüdü, ⁽¹⁹⁾ şusuzlıkların sâkin éder, tabî'atların yumışadur. Bersâm, göğüsde olan perdelerde [138b] ⁽¹⁾ olan şişe ve çibana dèrler. Eger ıssı şu içinde ıñlasalar lüzüceti ya'nî lu'âbı ⁽²⁾ tîz çıkar. Bu vechle lu'âbından iki

dirhemden üç buçuk dirheme varınca miqdârın ak şeker ile ⁽³⁾ veyâhüd si-kencübîn ile içseler tabî'atı ishâl edüp eyü yumışada. Eger kavurup bâdem ⁽⁴⁾ yağıyla qarışdursalar karnı tuta ve oğlancıkların sehacın ya'nî bağarsuk şıyrılmak marazına ⁽⁵⁾ nef' ede ve bağarsuk ağrısını ve zahîri ya'nî iç geçmek ağrısını sâkin eyleye ve şafrâ ⁽⁶⁾ yanmaqlığından olan tasayı ve ıztırâbı gidere. Eger tohmını döğüp bedeni anuñıla ⁽⁷⁾ ovsalar bedeni yumışak edüp güzel ede ve kuruluğın gidere. Eger döğülmişinden ⁽⁸⁾ on dirhem miqdârın içseler bedeni şovuda ve uyuşdura ve gönül dönmesin vère ⁽⁹⁾ ve ğam ve ıztırâb ve zîk-ı nefes peydâ edüp nabzı düşüre ve uşşı giderüp öldüre. ⁽¹⁰⁾ 'Îlâcı budur ki ıssıcağ mâ'-i 'asel ile ve torağ otı ile birkaç kerre kuşduralar ve fülful ⁽¹¹⁾ ve na'nâ' ve fütenec ile semiz et veyâhüd semiz tavuğ şürbâ-ların içüreler ve müşelleş içüreler. ⁽¹²⁾ Bezr-i kaçünâ bulunmayıcak tabî'atı yumışatmağda bedeli habbü's-sefercel ya'nî ayva çekirdegi ve harâreti ⁽¹³⁾ giderüp şovutmağda ve yaş etmekde bedeli baçlatü'l-hamkâ ya'nî semiz ot tohmıdır. ⁽¹⁴⁾

Bezr-i kettân: Ma'rûf kettân tohmıdır ammâ 'örf-i 'Arabda yalınuz bezr-i kettâna izâfet ⁽¹⁵⁾ olunmaqsız ıtlâğ olunsa kettân tohmı veyâhüd tohmından çıkan yağı murâd olunur. ⁽¹⁶⁾ Ba'zılar bâ-yı meksür edüp bezir dërler. Sâ'ir nebâtât tohmılarından fark olunup kettân ⁽¹⁷⁾ tohmına mahşüş 'alem olur. Tabî'atı derece-i ülâda hârr u yâbisdür. Harâreti yübüsetinden ⁽¹⁸⁾ ziyâdedür, ma'ideye yaramazdur, hazmı güç ve ğıdâsı azdur ve şafrâ ile-dür, şişürmek ⁽¹⁹⁾ eder ammâ azacığ şişirmegi az eder ve bedeni yüridür ve idrâr eder. Eger kavurulsa [139a] ⁽¹⁾ <kavurulsa> karnı tuta. Karnı tutmak için kavrulmuşından üç dört dirheme dek ⁽²⁾ isti'mâl edeler. Kavrulmuş olmayan tabî'atı ishâl eder. Köyler halkı kavurup ⁽³⁾ ve şu içinde bişürüp ba'dehu 'asel ile la'ûk edüp karnı tutmak için ⁽⁴⁾ isti'mâl edeler. Eger çig iken 'asel ile ve zeyt ile ve şu ile qarışdurup şişlere ⁽⁵⁾ ursalar şişleri yumışadur. Şişlerün zâhirde olanını ve beden içinde olanını ⁽⁶⁾ dahı yumışadur. Eger naçrûn ki kızıl büredür, anuñıla ve encîr ile leke olan yerlere ⁽⁷⁾ ve büşür-ı lebeniyye ya'nî şol ufağ çıbancıklar ki içinde süd gibi koyu şu olur, anlara ⁽⁸⁾ yağı etseler gidere. Eger şu ile bişürseler kulağlar diplerinde olan şişlere ⁽⁹⁾ ve sâ'ir kaçtı şişlere ursalar nef' eyleye. Eger şarâb ile bişürseler nemleyi ve kurûh-ı ⁽¹⁰⁾ şehdiyyeyi gidere. Nemle, keskin şafrâdan hâşıl olur

ufak şişler ve çıbanlardır ⁽¹¹⁾ ki tağılması olur. Kurûh-ı şehdiyye, başda olur çıbanlardır ki içlerinden koyu şaru ⁽¹²⁾ ve beyâza mâyil şu aşar. Eger kendü miqdârı hûruf ya'nî tere ve 'asel ile karşıdurup ⁽¹³⁾ çatlayup yarılan ve soyulan tırnaqlara sürseler ve yağı etseler nef' eyleye. Eger 'asel ⁽¹⁴⁾ ile karşıdursalar göğüsde olan fazlâtı ya'nî sînmeyüp kalan hıltları tükürmek ile ⁽¹⁵⁾ çıkara ve balgamdan olan öksürüğü sâkin eyleye. Eger tohmından 'asel ile ve azacuk ⁽¹⁶⁾ fülful ile nâtıf ya'nî peşmine helvâ édüp cimâ'dan kalup cimâ'dan ümîdin ⁽¹⁷⁾ kesmiş olan kimesne dâyimâ yese cimâ'a tahrik eyleye, mücerredür. Cimâ'a tahrikde bedeli bâklâ ⁽¹⁸⁾ 'uşâresidür ya'nî bâklâdan şıklan şudur. Gâh olur ki bişürüp bağarsuqlarda ⁽¹⁹⁾ ve 'avrat rahminde olan acıyı ve yangını gidermek için ve fazlâtı çıkarmak [139b] ⁽¹⁾ için hûkne ederler, nef'i olur. Eger şîrûgan yağıyla karşıdursalar çıbanlara ⁽²⁾ ve yaralara nef' édüp ağrıyı ve acıyı gidere. Eger 'avratlar bişmişine içine otursalar ⁽³⁾ rahmleri şişlerine nef' eyleye. Hûlbe ya'nî boy tohmı nef' eyledüğü gibi içmesi bögrekte ⁽⁴⁾ ve kavukda olan çıbanlara nef' eder. Eger kavurup yeseler balgam ve ruṭubet ğalebesinden ⁽⁵⁾ olan öksürüğü bişürüp öksürüğe sebep olan nesneyi tükürmek ⁽⁶⁾ ile çıkarmağa yardım êde. Eger 'asel ve bal mûmî ile karşıdurup tırnaqlara yağı ⁽⁷⁾ etseler rengini güzel édüp ve burulup kıvrılmasını ve alacalığın gidere, mücerredür. ⁽⁸⁾ Eger her gün nışf dirhem miqdârın nesne katmayup yeseler erlik şuyını ziyâde ⁽⁹⁾ eyleye ve bağarsuqlarda olan ağrıyı sâkin eyleye. Eger kızıl büre ve kül ile berâber ⁽¹⁰⁾ alup sigillere yağı etseler gidere. Eger dögüp ıssı şu ile ma'cûn édüp dimâğda ⁽¹¹⁾ şiş olmağdan ağrıyan başa üç gece hınnâ urdukları gibi ursalar baş ağrılarının ⁽¹²⁾ ve şişin gidere, mücerredür. Eger dögüp üç dirhem miqdârın içseler öykende olan ⁽¹³⁾ fazlâtı pâk édüp ağrısını sâkin eyleye. Eger temregü üzerine yağı etseler nef' ⁽¹⁴⁾ eyleye ammâ yemesi gözleri qarardur, ayva ve enâr ıslâh êder. Hâyelere zarar êder, ⁽¹⁵⁾ 'asel ıslâh êder. Kettân tohmınıñ yağı ve yağınıñ menâfi'ci harf-i dâlde beyân olunur ⁽¹⁶⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Besfâyic: Fârisî bespâydan ta'rib olunmuşdur, çok ayağlı demekdür. ⁽¹⁷⁾ Yünânide ismi bülüdyündür. Anuñ dağı ma'nâsı çok ayağlı demekdür. Bu devâ köklerdür, ⁽¹⁸⁾ gölgelü yerlerde olan büyük taşlar aralarında dağı şular kenârlarında olan ⁽¹⁹⁾ büyük ağaçlar kökleri aralarında bulunur. Bellût ağacı altında dağı çok <bulunur> [140a] ⁽¹⁾ bulunur. Uşne ki ağaç yosunıdır,

anuñıla bile bulunur. Eyüsi oldur ki üsti kıllu olmayup ⁽²⁾ rengi şaru ve kı-zıla mâyil olup kıalıñ ola. Ufalduqda içerüsi fıstıķı yaşıł ⁽³⁾ ola ve lezzetinde kekrelık ve ıssılıķ ve çatlılıķ ola. Tıabı'atı derece-i şāniye āhırinde hārr ⁽⁴⁾ ve derece-i ulāda yābısdür. Eger dögilüp ufaķlanmıřından üç dirheme varınca ⁽⁵⁾ miķdārın mā²-i 'asel üzerine eküp içseler balġamı ve sevdāyı ishāl eyleye. Eger egrilmiş olan ⁽⁶⁾ sıñır üzerine ve barmaklar aralarında olan çatlaqlara yaķı etseler nef eyleye, sevdāyı sühület ⁽⁷⁾ ile ishāl etmekde ziyāde kıuvveti vardur. Hıuşuşān ki şeker penīri ile içilse ziyāde nef eder. ⁽⁸⁾ Gāh olur ki kerāheti zāyil olmak için veyāhüd kıuvveti ziyāde olmak için ba'zı ⁽⁹⁾ ma^c-cün veyāhüd bişürilmiş nesne ile kıarışdurup isti'māl ederler. Yalıñuz olıcaķ ⁽¹⁰⁾ miķdār-ı şerbeti iki dirhemden üç dirheme dekdür ve ġayrı nesne ile bişmiş olıcaķ beř dirheme dekdür. ⁽¹¹⁾ Edviyeden ikrāh eden kimesnelerün ta'amına kıatup yēdürseler ishāl edüp zarar ⁽¹²⁾ etmekde ve ikrāh etmekde. Eger müşelles ile kıarışdursalar ıřlāħa muhtāc olmaz. Bu taķdīrce ⁽¹³⁾ ġalıř ve sümük gibi yelmeşik olan hıltları ma'ideden ve en yerlerinden ishāl ⁽¹⁴⁾ ile çıkāra. İçildükde bir miķdār ġařeyān ya^cnī ġönül dönmeķlik peydā eder ammā zarar ⁽¹⁵⁾ etmez zīrā tīz ġeçer. Gāh olur ki arpa şuyıyla veyāhüd mā²-i 'asel ile içerler, eyü 'amel ⁽¹⁶⁾ edüp kıülenci ve řiři def eder ve hıltları def etmekde nefse feraħ vērür. Her ne maķüle ⁽¹⁷⁾ hılt bulursa çıkārar. Sevdādan olan cemī'an marāzlara nef eder. Eger kıoca hürüs ⁽¹⁸⁾ řürbāsi içinde müherrā olıncaya dek bişürüp ba'dehu içine bir miķdār zencebīl veyāhüd ⁽¹⁹⁾ tāze ya^cnī yaşıł řemār ya^cnī haşır etdikleri nebātdan kıatup içseler sühületile ishāl [140b] ⁽¹⁾ edüp nef eyleye. Eger mālīhülyā ve cüzām marāzları olan kimesneye her ġün bir buçuk dirhem ⁽²⁾ miķdārın dört vaķıyye hıyārşenber içinün şuyı ile yēdi ġüne dek içürseler ⁽³⁾ ol marāzları ġidere. Tükürüġe zararı vardur, řaru helīle ıřlāħ eder. Muħařşal-ı kelām ⁽⁴⁾ budur ki eger yalıñuz ve eger ba'zı cilā vērici kıurı yēmiřler ile veyāhüd tāze otlar ile ⁽⁵⁾ bişürüp isti'māl etmek ıřlāħ edüp ishāli eyü olur. Ba'zılar dėmiřler ġöġse zarar ⁽⁶⁾ eder, bersiyāvşān ıřlāħ eder. Arpa şuyı veyāhüd çüġündür şuyı ile bişürmek ⁽⁷⁾ ıřlāħ ederler. Gereķse ezüp bişürseler ve gereķse ince döġüp içseler eyü 'amel eder. Sevdāyı ⁽⁸⁾ ishāl etmekde bedeli nişfi vezni eftimün ve rub^c vezni milh-i Hindīdür.

Besbâs: ⁽⁹⁾ Besbâse dedükleridür. Şâm-ı Şerîf'de dâr-ı küsye dërler kalın yaprağa beñzer kâplardur. Ba'zılar ⁽¹⁰⁾ demişler cevz-i bevvanuñ üst kâbuğıdır. Ba'zılar demişler bir ağacunuñ kökinüñ kâbuğlarıdır. ⁽¹¹⁾ Eyüsi oldur ki rengi aşkar ya'nî şaru ile kızıl qarışmış olup kızılığı ziyâde olup ⁽¹²⁾ râyihası keskin ola. Işırılса lezzetinde bir miqdâr kâbızlık ola ya'nî bir yere getürüp ⁽¹³⁾ büze. Tabî'atı derece-i şâniyede yâbis ve derece-i ülâda hârdur, yübüseti kâvidür. Eskiden ⁽¹⁴⁾ olan ishâle ve kân tükürmege ve bağarsuqlarda olan çıbanlar şoñlarında nef' eder. Qarın ⁽¹⁵⁾ içine fuzül ya'nî siñmeyüp kalan hıltlar akmasın men' eder. Talağ ağrılarına nef' eder, za'if ⁽¹⁶⁾ olan ma'ideye kuvvet vërüp ziyâde olan yaşlıkların kurıdır, ağız қоһusun ⁽¹⁷⁾ güzel eder. A'zâ-yı bātına ya'nî içerüde olan katılıqları giderür. Ve eger yağ ve bal mümü ⁽¹⁸⁾ ile olan merhemlere kâtsalar beden taşrasında olan irilikleri dahı giderür, ⁽¹⁹⁾ saħca ya'nî bağarsuqlar içi şıyrılıp kâzınmağ marazına nef' eder. 'Avratlar rahımlerine eyüdü. [141a] ⁽¹⁾ <eyüdü>, yaşluğın giderür ve râyihasını hoş edüp kavî eder. Eger ıssıcağ şu ile veyâhüd ⁽²⁾ benefşe yağıyla isti'ât ya'nî burundan içerü qosalar başuñ nişfinda olan ağrı ki ⁽³⁾ şakîka dërler, aña nef' eyleye. Dâyimâ isti'mâl etseler şovukdan ve ziyâde yaşluqlardan olan ⁽⁴⁾ seles-i bevli ya'nî sidük tırmayup tamlamasın men' eder. Eger yağı etseler dahı nef' eder. ⁽⁵⁾ Ba'zılar demişler yağı etmek sâ'ir vechle isti'mâlden enfa'dur. Sa'ir devâları dahı seles-i bevl ⁽⁶⁾ için yağı etmesi enfa'dur. Göbege ve kâsığa ve arkanuñ aşığasında olan fıķara ya'nî ⁽⁷⁾ kemiklere yağı etmek seles-i bevl için ziyâde nâfi'dür. Miqdâr-ı şerbeti üç dirheme dekdür. Bedeli ⁽⁸⁾ cevz-i bevvanadan vezninüñ üç payından iki payıdır. Ba'zılar demişler vezni miqdârdur.

Büssed: ⁽⁹⁾ Mercân köki dedükleri gevşek taş gibi nesnelerdür. Yünânî-de kardalyün dërler ta'rib ⁽¹⁰⁾ edüp kardel dërler. Ammâ büssed lafzı mercânun kökine ve budâğına dahı ıtlâğ ederler. Ba'zılar ⁽¹¹⁾ ikisi bir yerde olıcağ mercân dëyü ıtlâğ ederler. Ba'zılar mercân dëyü kökine ve büssed ⁽¹²⁾ dëyü budâğına dërler. Ba'zılar 'aks üzre ıtlâğ ederler. Meşhür dahı budur, büssed taş gibi ⁽¹³⁾ pârelerdür. Rüm ve Mağrib deryâları diplerinde biter. Eyüsi oldur ki kızıl olup sülügen ⁽¹⁴⁾ gibi kızılığı vâfir ola veyâhüd zincefr gibi rengi şâfi ola. Ba'zısı ağber ya'nî boz renglü ⁽¹⁵⁾ ve ba'zısı gevşek olup içine kum qarışmış olur ve ba'zısının çok delükleri olur. ⁽¹⁶⁾ Bunlaruñ cümlesi

yaramazdur. Ve ba'zısı siyâh olur, ol dağı bunlara qarîbdür. Cümlesinüñ ⁽¹⁷⁾ tabî'atı derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbisdür. Qabz êdicedür. Çıbanlarda olan ⁽¹⁸⁾ zâ'id etleri kıparur ve gözlerde olan çıbanlardan şoñra kıalan nişânları cilâ eder ve çukurları ⁽¹⁹⁾ et ile tıdudur ve kıan tükürmegi kıat' etmekde ziyâde nef' eder, huşuşan yaşıp yaşılmışından [141b] ⁽¹⁾ üç denk alup şamğ-ı 'Arabîden bir buçuk denk kıatup yumurda ağıyla ma'cün êdüp şovuk şu ile ⁽²⁾ içseler ziyâde nef' eder, mücerrebdür. Kıalb ya'nî yürek içinde toñmış olan kıanı eridür ve nef' ⁽³⁾ eder. Eger siyâh olanın yaşıp ve yaykıyup nısf dirhem miqdârın içseler yürece kıuvvet ⁽⁴⁾ vürüp kıanı tükürme yardım êde ve ferah vere, bi'l-hâşşiyeye kıanı kıabs êdicedür. Eger bir dirhem ⁽⁵⁾ miqdârın içseler züsenţaryâya nef' eder. Züsenţaryâ yalıñuz bağıarsuklardan ishâl tarîkıyle ⁽⁶⁾ kıan veyâhüd şaru şu veyâhüd yağlu cerb nesne gelmege derler. Dişlere cilâ vürür ve kıavî ⁽⁷⁾ eder ve şarulukların giderür. Ba'zılar demişler hâşşalarındandır eger maşrû' olan kımesnenüñ ⁽⁸⁾ boynına veyâhüd niķris olan ayak üzerine aşakosalar nef' eder. Eger yaşılmışını dögüp ⁽⁹⁾ kıanı akar yara üzerine ekseler kıanın diñdüre, yara gerek taşrada ve gerek içerde ⁽¹⁰⁾ olsun. Yaşmasınıñ tarîķi budur ki bir vaşıyeye miqdârın alup yeñi ve şırlu toprakdan bardak ⁽¹¹⁾ içine kıoyup ve bardaķuñ ağızın ve cümlesin balķık ile muķkem şıvayup bir gece tamâm kızdurılmış ⁽¹²⁾ furun içine kıoyup furun şovuk olıncaya dek almayalar. Kıhrübâyı dağı bu vechle yaşırlar. Yaşılmış ⁽¹³⁾ gözde olan çıbanlara nâfi'dür ve cilâ vürür. Eger mercimek miqdârın belesân yağıyla ezüp ⁽¹⁴⁾ ışılayup kıulaķ içine tamlatsalar şağırlıķdan nef' eyleye. Kıan tıtmaķda bedeli ağırınca ⁽¹⁵⁾ demül'-ahaveyn ya'nî iki kıarındaş kıanı dedükleri şamğdur. Ba'zılar demişler büsşed bögreklere zarar ⁽¹⁶⁾ eder, ketre ıslâh eder. Ba'zılar demişler tehevvu' ya'nî kıuşarken öğürmek peydâ eder, ⁽¹⁷⁾ ketre ıslâh eder.

Bostân-efrüz: Ba'zılar demişler hamâķim envâ'ından birisidür. ⁽¹⁸⁾ Ba'zılar demişler hayrî dedükleri çiçeğün ya'nî şeb-büyuñ benefşe reng olan şınıfidur. ⁽¹⁹⁾ Ba'zılar demişler başķa nebâtdur. Bunlara beñzer şahîķe beñzer kelâm budur. Nebâtı arşundan ziyâde [142a] ⁽¹⁾ <ziyâde> yüksek olur, uzunca budakları olur. Budaklarında bākılâ yaprakları gibi ⁽²⁾ yaprakları olur. Budakları uçlarında ne kıızıl ve ne şaru ikisi arasında ⁽³⁾ görünüşü güzel çiçekleri olur, güzel kıoķusu yokdur. Tabî'atı bârid-i yâbisdür, ⁽⁴⁾ cemî'an

eczâsı böyledür. Eger şuyın şıqup şuyından bir buçuk vaqıyye miqdârın⁽⁵⁾ içseler hânıku'n-nemr dedükleri zehrlü nebâtdan yeyene nef' edüp eyü ede.⁽⁶⁾ Eger cüllâb ve sikencübîn ile şuyından bir vaqıyye miqdârın içseler ma'ide ve cigerde⁽⁷⁾ olan harâreti ve yangını sâkin eyleye. Ba'zılar bu nebât bertânîkî dedükleridür demişler⁽⁸⁾ ammâ bu söz gâlaçdur.

Büsr: Ma'rûfdur. Henüz kemâlin bulmayup ekşi olan⁽⁹⁾ hürmâdur. Tabî'atı derece-i ülâda hârr u yâbisdür. Lezzetine göre ne deñlü tatlılığı olursa⁽¹⁰⁾ aña göre harâreti ziyâde olur ve ne deñlü hâm olursa harâreti az olur tâ bârid⁽¹¹⁾ olur. Büsr, yaramazdur, hazmı geçdür, çig hılıtlar peydâ eder, huşuşan ki hâşıl olduğı⁽¹²⁾ yerün şovuqluğundan kemâlin bulmayup hâm ola. Bu ma'ûle büsr yaramazdur,⁽¹³⁾ yeyen kimesnelerde sebebi bilinmez kaş'arîre ve nâfız ya'nî üşüdüp ve tüyi ürperüp⁽¹⁴⁾ pek pek ditremek ve südde peydâ eder. Büsrün kabızlığı kaşbdan ziyâdedür. Kaşb⁽¹⁵⁾ tamâm kemâlin bulup qurumış olan hürmâya dërler, baş ağrıdur. Eger büsrden çok⁽¹⁶⁾ yêseler ser-hoş eyleye. Hürmânuñ olmamışı, huşuşan Mışr'da, vilâyet-i Şa'îd'de olanı⁽¹⁷⁾ azrümâlî dedükleri şarâbuñ eskisiyle qarışdurup içseler yangını sâkin edüp⁽¹⁸⁾ harâret-i ğarîziyye ya'nî şol harâret ki bedenün kuvveti anuñladur ve aşlıdür, ol⁽¹⁹⁾ harâreti kavî eder. Azrümâlî, yağmur şuyı ile 'aselden ederler bir şarâbdur. Yemesi [142b]⁽¹⁾ dağı bu fâideyi vërür ammâ za'f üzredür. Büsrden şarâb dağı ederler, râyihası hoş⁽²⁾ olur, ma'ideye kuvvet vërür, kabz eder, qarını tutar. Çeynemesi diş etlerin pekidüp⁽³⁾ kavî eder ve maraz kabûl etmege qomaz ammâ qarın içinde kırkür ve şişmek ve yel⁽⁴⁾ peydâ eder, huşuşan ki yédükden sonra üzerine şu içilse ziyâde eder. Büsrün eyüsi⁽⁵⁾ oldur ki tatlu olmağa başlayup yeyni olup kemâlin bulmağıla düşmege başlaya.⁽⁶⁾ Evlâ budur ki yédükden sonra üzrerine mâye-hoş enâr sorup veyâhüd tatlu⁽⁷⁾ nesne yeye, hemân şuyın sorup cirmin yabâna atalar. Dağı evlâ budur ki üzerine⁽⁸⁾ sikencübîn içeler.

Bestînac: Diyâr-ı Mışriyye'de haseke ve ahillle dërler. Haseke⁽⁹⁾ demür dikenini dedükleri dikenlüce nebâtdur. Şâhib-i kitâb eydür: Bizüm vilâyetümüzde⁽¹⁰⁾ yemişi ile meşhürdür. Nebâtına hılâl dërler. Getürdüklerinde egrilmiş panbuğa beñzerdür.⁽¹¹⁾ Bu nebât dikendür, birkaç sınıfdur ammâ bu zikr olunan aşnâfinuñ meşhürrağıdur.⁽¹²⁾ Eger tohumını muhkem kay-

nadup bişmişi ile mazmaza etseler dişler ağrısını sākin ede ⁽¹³⁾ ve bişürülmişi bevli idrār eder.

Bestec: Lübān ki günlük dedükleridür, anuñ ⁽¹⁴⁾ ismidür. Ta'rib olunmuşdur. Lübān, ħarf-i lāmda zıkr olunur inşa'allāhu te'ālā.

Beşām: ⁽¹⁵⁾ Baldırlu, büyük ağaçdur. Budakları egri bügridür, toğrı degüldür. Yaprakları küçükdür. ⁽¹⁶⁾ Güyegü otu yaprağından büyükdür. Beşām, iki sınıftır. Birisinin yemişi vardır, ⁽¹⁷⁾ birisinin yokdur. Yemişlüsünün ağacı büyükdür, belesān ağacı kadar olur. Her ⁽¹⁸⁾ kançısının yaprağın kıparsalar kıpduğı yerde süde beñzer yaşlucağ zāhir ⁽¹⁹⁾ olur. Kıruyıcağ kızıla māyil olur. İncecik ve şaru ile beyāz arasında [143a] ⁽¹⁾ <arasında> çiçeği olur. Çiçekden sonra salkım şeklinde yemişi olur. İçinde şaruya ⁽²⁾ māyil büyük dāneleri olur. Bādiye 'Arabları yemişini yerler. Tatlıluğu ve ekşilüğü ⁽³⁾ ve acılığı yokdur belki azacuk tatlıluğa māyildür, bir miğdār kıbızdır. Yaprаğının ta'mında ⁽⁴⁾ bir miğdār tatlılık ve lüzüce ya'nı yelmeşiklik vardır. Hālā 'atçārlar arasında ⁽⁵⁾ dānesi ħabbü'l-belesān demekle ma'rūfdur. Ağacı cemī'an eczāsıyla ħārr u yābisdür ⁽⁶⁾ illā yaprağı degüldür. Yaprаğında ruṭubet-i fazliyye ya'nı sīnmeyüp kıalmış ġālīz yaşlık ⁽⁷⁾ vardır. Eger dem'ası ya'nı kıoyu yaşlılığıyla ağı düşen göze sürme gibi çekseller ⁽⁸⁾ cilā vere, mücerredür. Ve eger iriñlü yaralara ve kıbanlara ursalar āsānılığa pāk eyleye. ⁽⁹⁾ Eger 'avrat āşağadan götürünse ħayzın yüride ve şovukdan olan diş ⁽¹⁰⁾ ağrılarına nef' eder. Kezālik ağacın pāreleyüp şu içinde bişürüp şuyıla mazmaza ⁽¹¹⁾ etseler şovukdan olan diş ağrılarına nef' ede. Ba'zılar dēmişler dānesinden kııkan ⁽¹²⁾ yağı balğam ve şāfrā peydā eder ve mağaş ve taqtı' ya'nı bağarsuqlar ağrısı ve toğramağ ⁽¹³⁾ peydā eder, ictināb lāzımdır. Ağacının rāyihası ħoş olmağıla ve şekli ġarīb olmağıla ⁽¹⁴⁾ ağacından degenek ederler ve 'aşā-yı Mūsā 'aleyhi's-selām dēyü nām verürler. Ba'zılar ⁽¹⁵⁾ tefāvülen ya'nı eyüye yorup ħaşebü'l-yüsr ya'nı kıolaylık ağacı dēyü nām verürler ⁽¹⁶⁾ ve dērler ki kimün elinde olursa her işi ilerü olup ħalk arasında mağbül ⁽¹⁷⁾ olur. Andan misvāk dağı ederler. Anuñla misvāklenmek ağız rāyihāsın ħoş eder ⁽¹⁸⁾ ve diş etlerin pekidür. Dānesi ma'ideye ve içerde olan a'zāya kıuvvet verür ⁽¹⁹⁾ ammā ma'ideden geç iner. Eger yēseler veyāñüd çeyneyüp 'akreb şokduğı yer üzerine [143b] ⁽¹⁾ kıosalar nef' eyleye. Eger yaprağın bişürüp saça ursalar kıararda. Kezālik döğüp ⁽²⁾ ħinnā gibi saça

urup bir gece ursalar kararında. Kezâlik yaprağı taze iken döğüp ⁽³⁾ kararınca yağ içinde kaynatsalar böyle kararda.

Beşme: İsm-i 'Arabîdür ⁽⁴⁾ ve çeşme-zek ism-i Fârisîdür ve çeşmek ve teşmîzec ta'rib olunmuşdur. Lisân-ı Türkîde ⁽⁵⁾ çeşme-zen dedükleri siyâh dânelerdür ki döğüp ağrısı olan göze kıorlar. ⁽⁶⁾ Tabî'atınınuñ harâreti ve keskinliği ve cilâ vârmesi derece-i şâlişeye varur. Gözde olan ⁽⁷⁾ marâzlara nef' etmek hâşşasıdır. Üzerine yağı etmekle ve döğüp içine ekmeğile dağı ⁽⁸⁾ nef' eder. Ve göz içine düşen nesneyi dağı çıkarur ve gözde olan perdeyi giderür. ⁽⁹⁾ Gâh olur ki za'firân ve mâmirân-ı Çinî ve şeker dağı kıatup cilâ vârmesi ve taħlîli ⁽¹⁰⁾ ziyâde olur.

Beşnîn: Vilâyet-i Mışır'da çok bulunur bir nebâtdur. Nîl ziyâde ⁽¹¹⁾ olup yerleri tamâm setr eyledükde şu altından bu nebâtuñ baldırı zâhir olur. ⁽¹²⁾ Şu yüzine çıkdukdâ yapraklanır ve kııl gibi uzun ve beyâz çiçeği olur nîlüfer gibi ⁽¹³⁾ güneşde zâhir olup güneş tolunduğda yine gizlenür. Başlarınınuñ büyüklüğü haşhâş ⁽¹⁴⁾ başları büyüklüğüne erişür. Çiçekden sonra iri ve boz olan taru gibi tohumu olur. ⁽¹⁵⁾ Ehl-i Mışır tohumın kıuridup ve bişürüp etmek ederler. Ayvaya beñzer köki olur, kökine ⁽¹⁶⁾ bârün derler, çiğ iken ve bişmiş iken yenür. Bişicek şararur, yumurda şarusına ⁽¹⁷⁾ beñzer, lezzeti dağı ana beñzer. Beşnîn, iki sınıfdur. Birisine A'râbî ve birisine ⁽¹⁸⁾ ħinzirî derler. A'râbî olanı yegdür. Zirâ köki hoş râyihaludur, çiçeğininuñ tabî'atı ⁽¹⁹⁾ bâriddür, bir miqdâr taħlîli vardır. Çiçeğinden yağ ederler. Yağı ile bersâm olan kimesneye [144a] ⁽¹⁾ <kimesneye> isti'âf ederler ya'nî burnından içerü kıorlar, 'azîm nef' eder. A'râbî olanuñ ⁽²⁾ köki azacuk harârete mâyıldür Eger et ile bişürseler eti şarardur ve et ile bişmiş ⁽³⁾ olıcağ cimâ'ı ziyâde etdürür, zaħîri kıağ' eder ve ma'ideye kıuvvet vârrür, ğidâsı ⁽⁴⁾ yaramaz degüldür. Bersâm ve zaħîr defa'atile beyân olunmuşdur.

Büşbüş: Lafz-ı 'Arabîdür. ⁽⁵⁾ ħanzal ki Ebü Cehl kıarbuזı dedükleridür, anuñ yaprağı ismidür. ħarf-i ħâda beyân ⁽⁶⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Başal: Şoğandur. Tabî'atı derece-i râbî'ada ħârr u derece-i şâlişede ⁽⁷⁾ yâ-bisdür. Rutûbet-i fazlıyye ya'nî sînmeyüp kıalır ğalîz yaşluğı vardır. Anuñçündür ki balğam ⁽⁸⁾ peydâ eder. Tâzesininuñ ruḡubeti eskiden çokdur ve harâreti yübüsetinden azdur. ⁽⁹⁾ Şoğanuñ cirmi ya'nî kendüsü ğalîzdür. Eger gö-

türünseler tamarlar ağızların açup kanları ⁽¹⁰⁾ akıda. Eger sirke ile behağ olan yer üzerine ve güneşde yağı etseler gidere. Eger ⁽¹¹⁾ dā'ü's-sa'leb olan ya'nî saç dökülen yer üzerine şoğan ile muhkem ovsalar ⁽¹²⁾ kılları tîz bitüre. Bu bâbda deniz köpüğünden ziyâdedür. Deryâ köpüğüne Yünânîde ⁽¹³⁾ fûnyûn dërler. Şoğandan şıkılan şu ile göze çekseler gâlîz olan hılıtlardan ⁽¹⁴⁾ ve ruḫûbetden olan göz kararup görmemege nâfi'dür. Ve göze şu inmege ibtidâ ⁽¹⁵⁾ etse aña dahı nef' eder. Şoğan yeller peydâ eder ve şişirür. Kuru şoğanuñ ⁽¹⁶⁾ şişirmesi tâze olandan azdur. Beyâz olanuñ zararı kızıl olandan azdur. ⁽¹⁷⁾ Eger şuyın şıkup dimâğdan ruḫûbet inmesinden yaşaran göze çekseler yaşarmasın ⁽¹⁸⁾ giderüp kırida. Eger şu içinde veyâhûd kebâbın édüp bişürseler yavuzluğu ⁽¹⁹⁾ ve acılığı gide, kezâlik sirke ve tuz ile turşî etseler acılığı gide. Şoğan [144b] ⁽¹⁾ lezzâ'dur ya'nî acılığı ıştırur. Yemegile ve kokulamak ile iştihâ-yı ta'âmı götürür, ⁽²⁾ hılıtları ince eder eridür, şusadur, gönli dönderür, kuşdurur, karnı yumuşadur. ⁽³⁾ Eger şoğanuñ kâbın şoyup zeyt yağı içine bulayup fetîle gibi édüp aşâğadan ⁽⁴⁾ götürünseler bevâsîr dedükleri çıbanlara ve idrârına nef' ede ya'nî tamarlar ağızların ⁽⁵⁾ açup kanın yürüde. Eger şoğanı şıkup şuyına 'asel katup gözinde ergâmâ ⁽⁶⁾ dedükleri çıban olan veyâhûd za'f-ı başarı olan kimesneler gözlerine çekseler ⁽⁷⁾ küllî nef' eyleye. Ergâmâ dedükleri çıban, gözün beyâzında olursa kızıl görünür, ⁽⁸⁾ kezâlik māmalyûn ve mägalyûn dedükleri çıbana dahı nef' eder. Mägalyûn, göze şu ⁽⁹⁾ inmek ibtidâsında 'arîz olur çıbandur. Eger anuñla taḫnek ya'nî tamağa sürseler ⁽¹⁰⁾ balğamdan olan hunnâka ya'nî boğaz ağrısına ve şişine nef' eyleye. Eger burundan içeri ⁽¹¹⁾ kosalar başı pāk eyleye. Gâh olur ki şoğandan ve şuyından bir miqdâr 'asel ve tuz ⁽¹²⁾ ve sedef dedükleri nebât ile yağı édüp kuduz taladuğı yere ursalar nef' eder. ⁽¹³⁾ Eger baraş üzerine şoğan ile tîlâ etmek murâd olunursa bārüd dahı zamm edeler ki ⁽¹⁴⁾ fâ'idesi tîz zâhir olur. Eger bārüd bulunmaz ise tuz ile edeler. Eger tuz ile şol ⁽¹⁵⁾ yüksek sigil üzerine tîlâ etseler ki aña lisân-ı Yünânîde lîsvâ dërler, ol sigili ⁽¹⁶⁾ gidere. Baraş, bir 'uzvda veyâhûd ekşer-i bedende sü'-i mizâc bārîd veyâhûd balğam ⁽¹⁷⁾ 'uzvda gîzâ olan kan üzerine gâlîb olmağdan olan beyâzlığa dërler. Behağ-ı ebyaz ⁽¹⁸⁾ sebebi dahı budur lâkin bunuñ za'îf-raqdur. Eger şoğan şuyı ve tavuk iç yağı ⁽¹⁹⁾ ile merhem édüp edük ve paşmak tarlığından ayakda deri şıyrılsa üzerine [145a] ⁽¹⁾ <üzerine> ursalar nef' eyleye. Eger yalıñuz şoğan şuyından kulağ içine tamlatsalar ⁽²⁾ kulağ ağırlığına nef' édüp çinildisini gidere ve pāk etmesiyle içinden iriñ ⁽³⁾ akmāsın gidere ve

kulakda kalan şudan dahı nef eyleye. Ammâ çig şoğan yemek ⁽⁴⁾ baş ağrıdur ve çok yemek lîşergus marazına uğradur. Lîşergus, dimâğda rûh yollarında ⁽⁵⁾ koğmuş balgamdan şiş olmağıla olan unutsaklığa dërler. Şoğan, idrâr-ı bevl ⁽⁶⁾ eder. Bişmiş olıcağ dahı ziyâde idrâr eder ve cimâ'ı ziyâde édüp cimâ'a iştihâyı ⁽⁷⁾ tahrîk eder, huşuşan şu ile kaynadup yëseler ziyâde tahrîk êde. Şoğanı çig iken ⁽⁸⁾ koğulamağ dimâğda olan süddeleri açar ve buğarı taħlîl eder. Şoğanı çok yemek ⁽⁹⁾ ma'idenüñ cirmine yapışur, yaramaz hıltlar peydâ eder. Yemek için eyüsi oldur ki şoğanuñ ⁽¹⁰⁾ iri ve beyâz olanından alup tuzlu şu ile birkaç kerre muhkem yaykayup ba'dehu sirke ⁽¹¹⁾ ile yëyeler ba'dehu üzerine mâye-hoş enâr şoralar. Ağızdan şoğan râyihâsın gidermege ⁽¹²⁾ 'ilâc budur ki kavrulmuş koz veyâhüd zeyt veyâhüd sâde yağıla kavrulmuş penîr yëyeler. ⁽¹³⁾ Şoğan yemek seferlerde nâfi'dür ve seferlerde güne güne şular ve hevâlar zararın def eder. ⁽¹⁴⁾ Şoğan râyihâsı yaramaz koğulu ve yaş olan vebâlu hevâyı men' eder. Eger şoğandan ⁽¹⁵⁾ sâ'ir ta'âm yënür gibi gıdâ olmağ üzre çok yënmeüyüp belki azacuk ya'nî devâ gibi yëseler ⁽¹⁶⁾ bedeni kızdura ve fazlâtı ya'nî sînmeyüp kalan nesneleri inceldüp yelmeşik olan ⁽¹⁷⁾ hıltları kaç eyleye ve ekşi gegirmeyi gidere. Şâm-ı Şerîf'de nâhiye-i 'Askalân'dan getürdükleri ⁽¹⁸⁾ şoğanuñ sâ'ir yerlerde olan şoğanlardan ruṭubeti ya'nî yaşluğı ziyâdedür ve ħarâfeti ⁽¹⁹⁾ ya'nî tîzligi ve acılığı azdur. Anuñçündür ki bu şoğan bağarsuklarda şoğulcan peydâ édüp [145b] ⁽¹⁾ sâ'ir şoğanlar eylemez. Eger şoğanı yağlu ve cerb nesne ile bişürüp yëseler gögsi ve öykeni ⁽²⁾ yelmeşik olan hıltlardan pāk eyleye. Eger beyâz olan şoğanı bişürüp iç yağıyla veyâhüd ⁽³⁾ sâde yağıla veyâhüd yumurda şarusıyla muhkem karışdurup yağı édüp ağrısı olan ⁽⁴⁾ oturağ yerine ursalar nef édüp şişlerini taħlîl eyleye. Eger çig şoğanı tuz ile muhkem ⁽⁵⁾ ezüp başda olan kurûh-ı şehdiyye ya'nî tatlu uyuz dëdüklerine ursalar pāk eyleye, ⁽⁶⁾ kezâlik şuyını tuz ile üzerine şıva êtseler nef eyleye. Eger çig şoğanı ezüp bedenden ⁽⁷⁾ bir yere ursalar bedenden kıanı taşra çeküp ol yeri ziyâde kızıl eyleye. Çig şoğandan ⁽⁸⁾ eyü gızâ hâşıl olmaz ammâ bişürilmesi ne kadar tekrâr olursa gızâ vërmesi ziyâde olur. ⁽⁹⁾ Şoğanı çok yemek çok uyudur ve ağız yarın çok eder ve zehrler zararın def eder. ⁽¹⁰⁾ Ba'zılar dëmişler zehr def êtmesi anuñçündür ki şoğan gâliż ve yaş hılt peydâ eder ki zehrüñ ⁽¹¹⁾ kuvvetin giderür. Şoğan, yereķanı ya'nî beden şararmasını ve kararmasını taħlîl eder. Eger şoğanı ⁽¹²⁾ sirke ile yëseler ma'ideye kuvvet vërüp iştihâyı ta'âmı ziyâde açar ve kuvvet-i hâzimeyi ⁽¹³⁾ keskin eyleye ve

şafra ve balğamdan olan kuşmağı men^c eyleye ve baş tarafına buhâr étmesi⁽¹⁴⁾ ve şuşatması az ola. Sirkede ne kadar eskiyüp çok turlursa buhâr étmesi ve şuşatması⁽¹⁵⁾ aña göre azacuk ola. Eger ishâl için olan devâlar isti‘mâlinde sonra gönli dönen⁽¹⁶⁾ kimesne çig şoğan koçulasa sâkin édüp kuşdurmaya. Ammâ hârrü'l-mizâc ya‘nî ıssı⁽¹⁷⁾ mizâclu olan kimesnelerün şoğan râyihası başların ağrıdır. Eger yêseler ziyâde zarar eder.⁽¹⁸⁾ Eger eti şoğan ile bişürseler et cerblüğinden olan ağırlığı gidere. Şoğanı çig iken⁽¹⁹⁾ yemek başa ve göze zarar eder, huşuşan tuzlu olan nesnelere ile ve kâmiḥ ya‘nî ekşilerle [146a]⁽¹⁾ <ekşilerle> olan perverdelerle yêseler ziyâde zarar eyleye. Lâyiḳ budur ki bunlar ile isti‘mâl⁽²⁾ olunmaya. İllâ megerki ma‘idesinün içinde çok balğam olup veyâhüd ma‘idesinün cirmine⁽³⁾ siñmiş balğamdan iştiḥâsı olmayan kimesne isti‘mâl eylese câyizdür. Şoğanın zararın⁽⁴⁾ hindebâ def eder ve şoğan yêdükden sonra ḥaylî zamân geçüp ekşi yoğurd ayrı⁽⁵⁾ içmek daḥı def eder.

Başalü'l-kay: Kuşdurmaç için olan şoğan demekdür.⁽⁶⁾ Bu ufaḳ şoğanlardur. Siyâh kabı vardır, yaprağı belbüs dedükleri şoğan yaprağına⁽⁷⁾ beñzer ammâ bunun uzunraḳdur. Bu şoğan ziyâde ıssıdır. Eger bu şoğanı şu içinde⁽⁸⁾ ḳaynadup içseler kuşmağı taḥrîk eyleye. Eger çok içseler veyâhüd cirmin ya‘nî kendüsin⁽⁹⁾ yêseler ziyâde kuşmağı taḥrîk eyleye. Gâḥ olur ki boğaz ağrısı ile ve kuvveti düşürmek⁽¹⁰⁾ ile ḳatlı eder. Evlâ budur ki bu şoğan hîç bir vechle isti‘mâl olunmaya. İllâ meger bir kimesne ki⁽¹¹⁾ bedeni gâyetde ḳavî ve a‘zâsı sağ olup tolu olmağıla kuşması güç ola.⁽¹²⁾ Żarüret icâb ederse ol maḳûle kimesneye daḥı yalınuz vèrilmeyüp ma‘ideye kuvvet⁽¹³⁾ vèrür nesnelere ile meşelâ yilğun ağacı yemişi ile ve ḡayrı münâsib nesnelere ile vèreler.⁽¹⁴⁾

Başalü'l-fâr: ‘Unşul dedükleri aḫa şoğanıdır. Sıçan şoğanı dedükleri anuñçündür ki⁽¹⁵⁾ sıçan andan yêse sıçanı ḳatlı eder. ‘Unşul, ḫarf-i ‘aynda tamâm zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.⁽¹⁶⁾

Başalü'z-zi'b: Belbüs dedükleri yabân şoğanının sınıfıdır, yènür maḳûlesidir.⁽¹⁷⁾ ‘An-ḳarîb ikisi daḥı maḫallinde beyân olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Başalü'l-berr: Yabân⁽¹⁸⁾ şoğanı demekdür. Murâd aḫa şoğanıdır ki ḫarf-i ‘aynda ‘unşul dèyü beyân olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.⁽¹⁹⁾

Buşâk: Tükrükdür. Tabîbler 'âdeti bu vechle cārî olmuşdur ki ancak insân [146b] ⁽¹⁾ tükrüğün zikr edüp sâ'irin etmediler. Tükrük tabî'atı hârdur ve ruḡubeti ⁽²⁾ zâhirdür ve yübüseti daḡı vardur, şoñra zâhir olur. Ta'âmdan tolu ya'nî tok olan ⁽³⁾ kimesnenüñ tükrüğünüñ harâreti ve yübüseti azdur, aç olanuñ ıssıraḡdur. Eger ⁽⁴⁾ ġazab-nâk olursa harâreti ziyâde olur. Eger riyâzet etmiş olursa ya'nî ⁽⁵⁾ ta'âm yémeyüp ve şu içmeyüp artuḡ hareket etmiş olursa ziyâde hârr olur. ⁽⁶⁾ Bu taḡdîrce fâz-ı zehr ya'nî semümü def' eder, huşuşan 'aḡreb şoḡmasına ziyâde nâfi' ⁽⁷⁾ olur. Eger 'aḡreb üzre ḡosalar ḡatlı oluna. Eger ḡulaḡ içinde ḡurd olup ⁽⁸⁾ içine ḡamlatsalar ḡurdları ḡıra. Eger aç olan kimesne buḡdayı çeyneyüp şişlere ⁽⁹⁾ ursalar bişüre ve taḡlîl eyleye, huşuşan şol bedenlerde ki yaşluḡı ve yumışaklıḡı ⁽¹⁰⁾ ziyâde ola. Etmek daḡı çeyneyüp ursalar kezâlik nef' ede belki buḡdaydan nef'i ⁽¹¹⁾ tîz zâhir ola. Eger şâyim olan kimesnenüñ lu'âbın ya'nî aḡzında olan ḡoyu ⁽¹²⁾ şuyı içine ḡan gelmiş göze ḡamlatsalar nef' eyleye. Yaḡı etseler daḡı nef' eyleye. ⁽¹³⁾ Ve bedende olan çirklü nişânlara ursalar gidere.

Buḡm: Ḥabbetü'l-ḡazrâ dedükleri ⁽¹⁴⁾ ma'rûf dânelerüñ aḡacıdur. Taşlıḡlarda ve ziyâde ḡurı yerlerde biter büyük ⁽¹⁵⁾ aḡaçdur. Budaḡları ziyâde yaşıldur, yapraḡları uzundur, yemişi toz rengine ⁽¹⁶⁾ ve siyâha mâyil yaşıl ḡablu dânelerdür ki ḡabbetü'l-ḡazrâ dedükleridür. Mâdâmki tâze ⁽¹⁷⁾ ola rengi böyledür. Ḳabı içinde aḡaç gibi ḡatı çekirdeḡi vardur. Büyüyüp ḡurıduḡça ⁽¹⁸⁾ ol daḡı ḡatı olur. Çekirdeḡi içinde fistıḡ gibi yaşşı ve yaḡlı içi vardur. Mâdâmki ⁽¹⁹⁾ yaşıl ola ḡabbetü'l-ḡazrâ dërler. Tamâm erişüp ḡurı olıcaḡ buḡm dërler. Aḡacı cemî'an [147a] ⁽¹⁾ <cemî'an> eczâsıyla ḡabızlıḡdan ve keskinlikden hâlî degüldür. Tâze iken derece-i şâniyede ⁽²⁾ hârr u derece-i ülä âḡirinde yâbisdür. Ḳurı olıcaḡ harâreti ve yübüseti derece-i şâlişeye ⁽³⁾ erişür. Çeyneseler harâreti ḡuyılır. Yemişinüñ içi bevli idrâr eder ve ḡalaḡa şovuḡdan ⁽⁴⁾ nef' eder, ma'ideyi ıssıdur lâkin aḡırdur, hażmı geḡçdür. Mizâcları şovuḡ ve yâbis olan ⁽⁵⁾ kimesnelerde erlik şuyın ziyâde edüp cimâ' iştihâsın taḡrîk eder. Eger sirke ile ⁽⁶⁾ içseler ruteylâ ki zehrlü, büyük örümcekdür, anuñ şoḡduḡına nef' ede. Eyüsi ⁽⁷⁾ oldur ki dânesi aḡır olup tâze ola ve içi ḡatlı ola. Yelmeşik balḡamları ⁽⁸⁾ olanlara nâfi'dür, ıssı mizâclulara zararlıdur. Ta'âm iştihâsın giderür, göḡsi ⁽⁹⁾ ḡızdurur, şovuḡdan olan öksürüḡe nef' eder, böḡreklere ḡızdurur ve semirdür. ⁽¹⁰⁾ Yemesi laḡveye ve fâlice

nef' eder, baş ağırdur ve ağız kabardur ya'nî çibancıklar eder. ⁽¹¹⁾ Bu ma'küle zararın sikencübîn ve ekşi yemişler rubübın isti'mâl etmek ve şorماك def eder. ⁽¹²⁾ Rubb, bir yemişi şıqup dahı şuyın dört paydan biri qalınca kaynadup ⁽¹³⁾ qalan paya rubb dërler. Beväsîr dedükleri çibanlardan gelen qanı ve hayz qanın ⁽¹⁴⁾ yüridür ve bedende olan fazlâtı ya'nî siñmeyüp qalan yaramaz hıltları bedenden ⁽¹⁵⁾ pāk eder, şişleri ve yelleri taħlîl eder. Eger ağacından olan külin yağ ile ⁽¹⁶⁾ veyāhūd nesne ile qarışdurup dā'ü's-şaleb ya'nî saç dökilen yer üzre ⁽¹⁷⁾ ursalar veyāhūd yakı etseler kılların bitüre. Eger yaprağın qurıdup ve döğüp ⁽¹⁸⁾ elekden geçürüp başa yağ ile veyāhūd āher nesne ile hınnā gibi ursalar kılları ⁽¹⁹⁾ uzada ve güzel ede ve iri ve kuvvetlü eyleye. Ammā şamğı derece-i şāniye āhirinde hārr [147b] ⁽¹⁾ ve yābisdür. Maştaکیدen bununı qabzı azdur belki qabzı tıyulmaz. Eyüsi oldur ki beyāz ⁽²⁾ olup beyāzluğı göge māyil olup şeffāf ve berrāk olup rāyihası hoş ⁽³⁾ ve zāhir ve keskin ve taħlîl edici ola. Eger döğüp fūdenc şuyıyla ve sirke ile ⁽⁴⁾ hılt edüp bedende gevşek olan şişleri anuñıla ovsalar şişleri taħlîl ⁽⁵⁾ edüp gidere. Ruṭubetden olan öksürüğe nāfi'dür. Eger mişkal miqdārın ⁽⁶⁾ yēseler veyāhūd çeyneseler bevli idrār eyleye. Çeynemesi balgamı çeküp götürür. Eger çeyneyüp ⁽⁷⁾ şuyın yutsalar ma'idede olan yaşlıkları taħlîl eyleye ve dimāğda olan ⁽⁸⁾ şovuklukları gidere, hıltlardan boğazı pāk eder, cilā eder. Ammā ıssı mizāclulara ⁽⁹⁾ zarar eder, zararın sikencübîn def eder. Çibanlara ve yarıq yerlere etdükleri merhemlere ⁽¹⁰⁾ qosalar nef' eyleye. Beden içinde siñmiş olan yaşlıkları çeker, selāyı ya'nî ana ⁽¹¹⁾ rahminde qalan oğlan eşi dedükleri nesneyi ve bedende qalan dikenini cezbe eder, ⁽¹²⁾ çeker ammā za'f ile çeker. Demişler ki siñirlere zarar eder. 'Asel zararın def edüp ⁽¹³⁾ ıslāh eder.

Baṭṭih: Qavun ve qarpuz demekdür. İkisine dahı şāmindür ⁽¹⁴⁾ ammā bu ma'kāmda murād qavundur. Lisān-ı Fāriside hārbuze dërler qarpuz ⁽¹⁵⁾ andan qalaṭdur. Ta'rib edüp hārbuz dërler. Hākīm Cālīnūs kıssā-yı nazīc deyü ta'rīf ⁽¹⁶⁾ eder ya'nî hıyāruñ olmışı demekdür. Hākīm Dışkürīdüs qākış deyü tesmiye edermiş. ⁽¹⁷⁾ Baṭṭihün hāşıl olduğı yerlerine göre şekli ve renkleri ve adları gūne gūnedür ⁽¹⁸⁾ ammā ṭabī'atları birbirine yaqındur. Cümlesinün ṭabī'atları raṭbdur ammā şol ki ekşi ola, ⁽¹⁹⁾ cümlesinden anuñ bürüdeti ziyādedür. Andan sonra dadsız andan sonra ṭatlurak [148a] ⁽¹⁾

<çatlurak> andan sonra tamâm tatlu olandır azacuk ve tîz gider. Bir miğ-dâr harâreti ⁽²⁾ dahı vardır. Tatlu olanı bedene gızâ vèrür, huşuşan Buḥârâ ve Semerḳand nâhiyelerinde ⁽³⁾ ḥâşıl olan ziyâde gızâ vèrür. Baṭṭîḥ her ne deñlü tatlu olursa aña göre cevheri ⁽⁴⁾ ya'nî cirmi laṭîf ve ḥafîf olur ve ne deñlü dadsız olursa aña göre ⁽⁵⁾ cirmi ğalîz olur. Baṭṭîḥde zâhîren görünmez taḳṭî'cî ya'nî hılṭları çoğramak ⁽⁶⁾ vardır ve cilâ étmesi zâhîrdür. Meşhûr budur ki ṭabî'atı derece-i ülâda bârid ⁽⁷⁾ ve derece-i sâniyede raṭbdur. Bevlî idrâr éder, beşereyi ya'nî yüzi ve sâ'ir ⁽⁸⁾ beden üstün anuñla veyâḥûd döğülmiş toḥmıyla ovsalar şâfî ve pâk eyleye. ⁽⁹⁾ Köki ve toḥmı ve cirmi ḳurı olduḳça cilâ étmesi ziyâde olur. Toḥmı ve köki ⁽¹⁰⁾ sâ'ir eczâsından cilâ étmesi ziyâdedür. Eger gözde olan şişlere ⁽¹¹⁾ baṭṭîḥ toḥmıyla yaḳı étmeler ağrısını sâkin eyleye. Eger ḳabuğın oğlancıkların ⁽¹²⁾ başlarında yumışak olan yer üzerine ḳosalar dimâğlarında olan ⁽¹³⁾ şişlerine nef' eyleye. Eger cirminün ḥâmından bir miğdârın alın üzerine ⁽¹⁴⁾ ḳosalar gözle fuzûl ya'nî ıssı, yaramaz hılṭlar aḳmasını men' eyleye. Eger toḥmın ⁽¹⁵⁾ ve etin arpa veyâḥûd bâklâ veyâḥûd buğday unı ile ḳarışdurup güneşde ⁽¹⁶⁾ ḳurutsalar cilâ étmeleri ziyâde ola. Eger ḳurumuş kökinden bir mişḳâl miğdârın ⁽¹⁷⁾ azrümâlî ya'nî yağmur şuyı ve 'asel ile olan şarâb ile içseler ḳuşmağı ⁽¹⁸⁾ taḥrîk eyleye. Eger bir kimesne ba'de't-ṭa'âm zararlısız ḳuşmak isterse kökinden ⁽¹⁹⁾ altı ḳîrâṭ miğdârın isti'mâl étün. Eger kökin un édüp 'asel ile tatlu **[148b]** ⁽¹⁾ uyuz dedüklerine yaḳı étmeler eyü éde. Baṭṭîḥün ma'ideden inmesi ḳabaḳdan ⁽²⁾ ve helyün dedükleri bir güne ḥıyârdan ki aña şılñık dahı dèrler, esra'dur ⁽³⁾ ya'nî bunlardan tîz iner. Şılñık dedükleri ḥıyâr, ziyâde idrâr édicidir, ⁽⁴⁾ bögrekde ve ḳavukda olan taşları ufaḳlar ve toḥmı çok isti'mâl olunsa ⁽⁵⁾ behaḳı ve lekeyi gidere. Şâm-ı Şerîf'de meşhûr olan büyük ve içürüsü beyâz ⁽⁶⁾ ve üsti bir reng ile naḳş olan baṭṭîḥün ḳabuğı ziyâde idrâr édicidir. ⁽⁷⁾ Eger ḳurumışından bir dirhemden iki dirheme varınca miğdârın isti'mâl étmeler ⁽⁸⁾ ḳavukda ve bögrekde olan taş çıkara ve ziyâde idrâr eyleye. Ve bu baṭṭîḥün içi ⁽⁹⁾ sâ'ir baṭṭîḥlerden ma'ideye ağırlığı azdur. Baṭṭîḥ yemek bedende yaramaz hılṭlar ⁽¹⁰⁾ peydâ éder. Eger tîz hażm olmaz ise ziyâde ağırlık ve heyza peydâ éder. ⁽¹¹⁾ Heyza, ma'ideye bir vechle fesâd 'arîz olmağıla ma'ide içinde ve bedende ⁽¹²⁾ olup hażm olmayup fâsid olan hılṭları ḳuşmağıla ve ishâl ile bir ⁽¹³⁾ uğurdan def' için olan ḳuşmağı ve ishâle dèrler. Baṭṭîḥ ḳuşmağı ⁽¹⁴⁾ taḥrîk éder. Anuñcündür ki yalnız yènme-

yüp belki iki ta‘ām arasında yeyeler. Zīrā ⁽¹⁵⁾ ma‘idede ne maḳūle yaramaz hılıṭ bulursa fi‘l-ḫāl aña döner pes yemeyeler. ⁽¹⁶⁾ İllā yemek üzerine ve ma‘idenün aşağasında tırmayup yukarıya meyli olmağıla ⁽¹⁷⁾ üzerine ta‘ām yeyeler ki aşığa indürüp yukarı ma‘ide ağızına gelmesini men^c ⁽¹⁸⁾ eyleye. Çekirdegi, huşuşan çeynenmiş olıcaḳ ma‘ideden ziyāde geç iner. Çekirdeginün ⁽¹⁹⁾ içi ıssıdır, cilā edicidür, süddeleri açar, idrār-ı bevl eder. Bir şınıf küçük [149a] ⁽¹⁾ <küçük> baṭṭih dahı vardır ki rengi kıızıla māyil naḳşlıdur. Eñ büyügi büyük enār kadar ⁽²⁾ olur. Lezzeti tatlıdur, ma‘ideden tiz iner ammā gönli bulandırur. Baṭṭihün ya‘nī ⁽³⁾ kavunun eyüsü oldur ki rāyihası ziyāde olup rengi kıızıl ve ziyāde tatlı olup çekirdegi ⁽⁴⁾ iri ve şuluğu az ola. Tatlı olanun istihālesi ya‘nī gayrı hılıṭa dönmesi tizdür. ⁽⁵⁾ Evlā budur ki ağırlığın ve döndüğün duyicek eger henüz ma‘idede ise fi‘l-ḫāl kuşmağıla ⁽⁶⁾ çıkaralar. Eger ma‘ideden bağarsuḳlara inmiş olursa bağarsuḳlardan ihrāc eder nesnelere ile ⁽⁷⁾ çıkaralar. Eger tohmın döğüp şu içinde ezüp içseler ıssıdan olan öksürüğe nef^f eyleye ⁽⁸⁾ ve ıssı şişden olan göğüs ağırlıklarına nef^f eyleye ve nefes almağı kolay edüp ağız ve boğaz ⁽⁹⁾ iriligin yumışada. Eger şovuk şu ile içseler şusuzluğu kesüp ıssı ve keskin ve yanmış ⁽¹⁰⁾ olan şafrāvī hılıṭlardan olan sıtmalara nef^f eder ve cigerde olan süddeleri ⁽¹¹⁾ açar ve sidük yolların pāk eder ve yaḳmasın giderür. Cigerde ıssı şişler için olan ⁽¹²⁾ devālara girür, meşelā maşṭakī ve sünbül gibi. Bunlar ile olıcaḳ anlarun yavuzluğun eksildüp ⁽¹³⁾ şişleri indürmege mu‘in olur ve tiz çıkarur. Cilāsı sebebi ile bir miḳdār tabī‘atı telyin ⁽¹⁴⁾ eder, yumışadur. Kavukda ve bögrekte olan taşları çıkarmak için olan devālara ⁽¹⁵⁾ katsalar devālaronun yavuzluğun gidere ve taşları çıkarmak için isti‘māl edtikleri ⁽¹⁶⁾ taşlar ve çıkarılacak taşlar müzāhamesinden sidük yollarında ve ālet-i bevilde ḫāşıl ⁽¹⁷⁾ olan yangını ve iriligi sākin eder. Eger kabuğun döğüp kapları yusalar cilā vēre ve el ⁽¹⁸⁾ ayasında semiz etden olan çirkın rāyihayı giderür ve ḫaşaf ya‘nī kurı giciği pāk eder. ⁽¹⁹⁾ Eger kabuğundan sirkelü et kalyelerine katsalar taḳrīşini ya‘nī şürvāsı pıhtılanmasını tiz [149b] ⁽¹⁾ ede ve eti müherrā bişmege mu‘avenet ede ve ma‘ideden tiz inmege yardım ede, huşuşan ⁽²⁾ eger döğüp katsalar fi‘li ziyāde ola. Baṭṭih rāyihası dimağı şovudur ve nefesi kavī eder ⁽³⁾ ve kuvveti uyandırur. Baṭṭih fi‘l-ḫāl şafrāya dönüp tamarlara tiz gerici olmağın ⁽⁴⁾ ekşeriyā baṭṭih yemeden ḫummā-yı ḡıbb ve ḫummā-yı muḫrıḳa ḫāşıl olur. Ḥummā-yı ḡıbb, hılıṭ-ı şafrāvī ⁽⁵⁾

ziyâde olup tamarlar taşrasında 'ufûnet ya'nî yaramaz koğu ve buhâr êt-
mekle olan sıtmaya ⁽⁶⁾ dërler. Nitekim hummâ-yı muhriķa, hılıt-ı şafrâvî
ziyâde olup anuñ 'ufûneti tamarlaruñ ⁽⁷⁾ için yaramaz êtmekden olan sıt-
maya dërler, buña lâzıme dağı dërler, zîrâ bedenden ⁽⁸⁾ ayrılmaz. İbn Mâ-
suveyh nâm tabîb baţţîh yeyen kimesne tedbîrinde demiş ki üzerine şarâb
⁽⁹⁾ ve bir miķdâr günlük ve ba'zı cevâriş yeye dëyü zıkr eylemiş. Râzî nâm
tabîb, İbn Mâsuveyh ⁽¹⁰⁾ bu tedbîrde haţâ eyledi demiş. Şâhib-i kitab ey-
dür: Şek yokdur ki İbn Mâsuveyh bu tedbîri ⁽¹¹⁾ ıtlâķ üzere ya'nî her baţţîh-
de böyle êde demek haţâdur ve bu tedbîr her baţţîhde haţâdur ⁽¹²⁾ demek
dağı ziyâde haţâdur, zîrâ eger baţţîhden ekşi ve olmamış ve çiğ olandan
yese ⁽¹³⁾ İbn Mâsuveyh dëdüklerin isti'mâl eylese ma'ideden tîz indürüp
şaf râ olmağa veyâhüd ⁽¹⁴⁾ ağırlık vërmege ve şovutmağa kıomaz ammâ
baţţîhden tatlu ve olmuş olanın yese ⁽¹⁵⁾ evlâ budur ki tedâriki böyle êde ki
üzerine bir miķdâr sikencübîn sükkeri veyâhüd sikencübîn ⁽¹⁶⁾ 'aseli yalaya
ve haylî zamân yap yap yürıye. Yatduķda uyumaya illâ şağ yanı üzere ⁽¹⁷⁾
uyuya tâ inmesi tîz ola. Eger inmesi eglenürse üzerine sirkelü ve kıoruķlu aş
⁽¹⁸⁾ ve anuñ gibi yeye ve ekşi enârdan şorup bir miķdâr cirminden dağı
yeye. Baţţîh yemenüñ ⁽¹⁹⁾ eñ yaramaz zamânı oldur ki ziyâde aç iken
veyâhüd ziyâde ziyâfet êtmışken yeyüp [150a] ⁽¹⁾ <yeyüp> dağı üzerine
zıkr olunan nesnelere isti'mâl êtmeyeler. Böyle iken üzerine ⁽²⁾ eger uyu-
yacaķ olursa sıtma tıtmaķ muķarrerdür. İllâ meger yeyen kimesnenüñ
mizacı ⁽³⁾ ğâyet ile şovuķ ola, evlâ budur ki baţţîhi penîr ve süd ve hamîrsiz
etmegile ⁽⁴⁾ yemeyeler, zîrâ bögreklere tîz varup bögreklere incidür. Ğâyet
ile ıssı mizâclu ⁽⁵⁾ olan kimesne baţţîh üzerine bir yudum sirke yudarsa cā-
yızdür. Şılınıķ dëdükleri ⁽⁶⁾ ekşi kıavun mâddesiz sıtmalulara ve ğâyet ile ıssı
mizâclu kimesnelere eyüdüdür. ⁽⁷⁾ Bu maķüle ekşi kıavun üzerine ekşiler ye-
meyeler. Bir miķdâr nebât cüllâbın içseler ⁽⁸⁾ cāyızdür. Ve şol küçük kıavun
ki aña helyün dërler Şâm-ı Şerîf'de destenbüye ⁽⁹⁾ ve Mışır'da luffâh dërler,
zîrâ râyihası uyđu getürür, Türkîde yıylanğıç dërler. ⁽¹⁰⁾ Bu maķüle kıavun
yaramaz degüldür, belki cümlesinden eyüdüdür. Zîrâ ma'ideden tîz iner, ⁽¹¹⁾
kıarnı yürüdüdür ve râyihası şovuķdur. Dimâğ yangınının sâkin êder. Ve eger
dâyim kıoķulasalar ⁽¹²⁾ veyâhüd uyđuda olan kimesnenüñ nefesine yakın
kıosalar kıuzür üzre bir düziye ⁽¹³⁾ uyuda ammâ baţţîh-i Rümî ki aña baţţîh-i
Hindî ve baţţîh-i Sindî ve delâ' ve zebş ⁽¹⁴⁾ dağı dërler bu cümle esâmî kıar-

puz dödüklerinüdüdür. Karpuzun yaş étmesi ve söyündürmesi ⁽¹⁵⁾ ziyâdedür. Hâm balgam peydâ eder, gıbb ve muhrika sıtmaları olanlara nâfi'dür. Eger bir kimesnenün ⁽¹⁶⁾ ma'idesinde ve cigerinde şafrâ mütevellid olup şafrâyı def' etmek isterse karpuz ⁽¹⁷⁾ yêsün, huşuşan hılta-ı şafrânun keyfiyeti ya'nî harâreti yaramaz ve müte'affin olup ⁽¹⁸⁾ miqdârı az ola ve ol kimesnenün bedeni bu sebab ile ziyâde arıklamış olursa ⁽¹⁹⁾ mizâcını tebdil için ekşiler ve keskin nesnelere ve kâbız nesnelere vürmekden ise [150b] ⁽¹⁾ karbuza ile tebdili evlâ ve ahaffdur. Hıyâr dağı bu bâbda qarîbdür. Zîrâ ol dağı ⁽²⁾ ziyâde bâridür lâkin idrârı ziyâde olmağıla karpuz vürdüğü miqdâr fa'ideye ⁽³⁾ eremez ve hıyâr yaramaz hılta tiz döner. Kabağ dağı böyledür.

Bağ: Kaz ⁽⁴⁾ dödükleri şu kuşudur. Kazun aşlı Hind câniblerinde Şin dödükleri vilâyetdendir. ⁽⁵⁾ Ol vilâyetde derelerde ve şahrâlarda tavuk gibi gezer çokdur. Kazun eyüsü oldur ki ⁽⁶⁾ ufağ tüyin döküp iri tüyleri bitmiş ola. Yaramazı yavrusudur ki henüz ⁽⁷⁾ yumurdadan çıkdığı tü ile ola. Kaz etinden çok gızâ hâşıl olur ammâ yaşluğı ⁽⁸⁾ çokdur, galizdür. Derece-i ulâ ahirinde hâr u derece-i şâniyede rağbdur. Ruğbet-i ⁽⁹⁾ fazliyyesi vardur ya'nî degmede hazm olmayup kalur. Şahih budur ki ruğbeti ⁽¹⁰⁾ derece-i ulâdadur. Hazmı geçdür, şakıldür, muvâfık degüldür, ma'ideye zarar vürür. ⁽¹¹⁾ Kanatlarınınun sâ'ir a'zâsından kuruluğı ve hafifluğı ziyâdedür. Demişler ki ⁽¹²⁾ kaz etin yemek âvâzı şâfi eder ve yüz ve beden renglerin güzel eder ⁽¹³⁾ ve cimâ'ı ziyâde eder ve bedeni semirdür ve yelleri tağıdır ve beden derisini ⁽¹⁴⁾ kavî eder. Süd ile qarışdırılmış un ile semirdilmiş olan kazun cigerin ⁽¹⁵⁾ yemekden kavî ve muhkem kan hâşıl olur. Ve andan hâşıl olan hılta yaramaz degüldür ⁽¹⁶⁾ ve hazmı mu'tedildür ya'nî eti gibi geç degüldür. Evlâ budur ki hazma mu'in olup ⁽¹⁷⁾ harâreti ziyâde olmayan efâviye ile ve küzbereler ile yeyeler. Efâviye hazm-ı ta'am ⁽¹⁸⁾ için olan eczâ-yı hârreye derler. Issı mizâclu olan kimesne kaz etin ⁽¹⁹⁾ yemek yaramazdur. Eger yer ise sirke ile yeye. Kaz etininun koğusu ağır ve çirkindür. [151a] ⁽¹⁾ <çirkindür>. Kazlarınun yedikleri yemeklerine göre ve sâkin oldukları yerlerine göre ağırlık ⁽²⁾ ve râyihası çirkînligi ba'zısında çok, ba'zısında az olur. Kaz etinden hâşıl ⁽³⁾ olan kan tiz müte'affin olur ya'nî bozulup sıtması olur. İşlahı budur ki ⁽⁴⁾ lafif edici eczâ-yı hârre ile bişüreler, meşelâ dârşini ve hülincân ve sezâb ⁽⁵⁾ ve kerefs ve yabân na'nâ'ı ve çorağ otı dağı katarlar. Sezâb, sedef dödükleri

(6) çirkîn râyiḥalu nebâtdur. Eger qaz etin toğrayup şürvâ ederlerse evvelâ şu ile (7) bir iki kerre qaynadup şuyın yabâna dökeler. Andan şoñra tekrâr şu koyup noḥûd (8) ve pırasa ve dârşîni ile bişüreler. Eger kebâb ederlerse üzerine zeyt yağı veyâḥûd (9) şîr-i rûgan sürüp içine toğranmış şoğan ve birkaç diş sarımsaq koyup (10) bişüreler. Ve eger sirkelü edüp yemek isterlerse evvelâ şu içinde bir kerre qaynadup (11) şuyın yabâna dökeler ve içine kişnic ve kerefs ve sezâb ve birkaç diş sarımsaq (12) ve birkaç pâre dârşîni tıldurup sirke içine ve mirî içine qoyalar. Mirî, defa'âtile (13) beyân olunmuşdur. Her ne şarîkle bişür[ür]lerse müherrâ olınca bişürmek evlâdur. Qaz (14) ne qadar büyük olup râyiḥası çirkîn olursa aña göre işlahı ziyâde edüp (15) az yemek gerekdür ve her ne qadar küçük olup râyiḥası çirkînligi az olursa (16) anı daḥı evvelkiden ziyâde çok yemeyüp nisbetile az yemek gerekdür. Evlâ budur ki (17) toynca qarnı anuñıla tıldurmayalar ve yedükden şoñra üzerine âḥer nesne yemek ile (18) ma'ideyi meşgûl kılmayalar. Gerek ğızâdan ve gerek hażm için olan ıssı otlardan (19) tâ şol zamâna deġin ki ma'ideden aşığa ine. Ammâ qazuñ iç yağı yumıŷatmaqda [151b] (1) ve şişleri ve qatılıqları taḥlîl etmekde ve sâkin etmekde sâ'ir iç yağlardan eyüdü. (2) Şol mertebe te'sîr eder ki bedenüñ deriñ yerlerinde olan acıları ve yangınları (3) sâkin eder. Tabî'atı ıssı ve laṭîfdür. Ve qazuñ dimâġında bir miqdâr ḥarâret daḥı (4) vardur lâkin ġalîzlığı vardur. Oturaqda olan şişlere tılâ etseler (5) nâfi'dür. Qazuñ qatısı yenüp hażm olıcaq çok ġızâ ve qatı ġızâ vür. (6) Eti daḥı hażm olıcaq çok ġızâ ve qavî ġızâ vür. Qatısınıñ egerçi hażmı etinden (7) geçdür ammâ qatısı etinden geç bozulur ve 'ufûnetden ırakraqdur. Qazuñ zibli ya'nî (8) necesi ıssıdur, keskindür, ziyâde cilâ vericidür. Ziyâde keskinliginden insâna (9) 'ilâc için isti'mâl olımaz. Ba'zılar demişler ḥanâzîr dedükleri çıbanlara tılâ (10) etmekle ve yağı etmekle isti'mâl olunur. Ammâ yüze cilâ vermek için edükleri (11) nesnelere bir miqdâr qorlar işlah edükden şoñra.

Batbât: 'Aşar-râ'î (12) ya'nî çoban deġnegi dedükleri devâdur. Ḥarf-i 'aynda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. (13)

Batrâsalyün: İsm-i Yünânîdür. Taġlarda ve taşlarda olan kerefs demekdür. (14) Zîrâ batır, taş demekdür ve salyün, kerefsdür. Ḥarf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. (15)

Baṭāris: İsm-i Yūnānīdür. Türkīde eyrelti dēdükleri nebātdur. Ḥarf-i sīnde ⁽¹⁶⁾ seraḥs dēyü zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Baṭāhyūn: İsm-i Yūnānīdür. Zıfda ⁽¹⁷⁾ ya'nī kurbaga beñzer dēmekdür. Kebīkec dēdükleri devādur. Ḥarf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. ⁽¹⁸⁾

Baṭrālāvun: İsm-i Yūnānīdür. Dühn-i ḥacerī ya'nī taşda ḥāşıl olur yağ ⁽¹⁹⁾ dēmekdür. Murād neft dēdükleridür. Ḥarf-i nūnda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Ba'r: Ḥayvān [152a] ⁽¹⁾ <ḥayvān> tersidür ki qurıyup finduḡ gibi müdevver olup ḡayrı nesne qarışmış olmaya. ⁽²⁾

Baḡla-i ḥamḡā: Aḡmaḡ tere dēmekdür. Murād, semiz ot dēdükleri nebātdur, ma'rūfdur. ⁽³⁾ Ḥiltīt ya'nī ḡaşnı dēdükleri şamḡuñ nebātına daḡı baḡla-i ḥamḡā-i berriye dērler. Zīrā ⁽⁴⁾ yapraḡlarında ve baldırı semizliginde ve yumışaklıkta müşābeheleri vardır. Yūnānīde ⁽⁵⁾ ṭayā ifyūn dēdükleri bir āḡer devāya daḡı baḡla-i ḥamḡā dērler. Müşābeheti olmaḡıla ⁽⁶⁾ semiz otına baḡla-i leyyine ya'nī yumışak tere ve ferfaḡ daḡı dērler. Aḡmaḡ dēdüklerine ⁽⁷⁾ sebeb budur ki baldırı yumışak ve za'if iken derelerde ve seyller yollarında biter. ⁽⁸⁾ Semiz ot ṭabī'atı bārid-i raṭbdur, şululuḡı ziyādedür, bürüdeti derece-i şālişeye ve ruṭūbeti ⁽⁹⁾ derece-i şāniyeye erişür. Nezleleri ve aḡup cem' olan māddeleleri men' eder. Çoḡ ⁽¹⁰⁾ ḡan aḡmaḡı ve tükürme ile ḡan gelmesini men' eder. Eger şıḡup şuyından on dirhem ⁽¹¹⁾ miḡdārını iki dirhem miḡdārı nebāt ile içseler şafrāyı ḡaṭ' eyleye. Şululuḡınuñ ⁽¹²⁾ sā'ir aḡvālinden te'şīri ziyādedür. Yemek ile ve içmek ile ve taşradan ma'ide ⁽¹³⁾ aḡzına ve epegüler uçları aşaḡasına ḡomaḡıla yangını söyündürür. Çeyneseler ⁽¹⁴⁾ diş ḡamaşmasını giderür. Çoḡ çeyneseler dişleri ḡamaşdurur. Eger ḡavut ile ⁽¹⁵⁾ yaḡı etseler ıssıdan olan göz şişlerine ve baş aḡrılarına nef' eyleye. Şuyın ⁽¹⁶⁾ içmek ve yaḡı etmek ve tılā etmek ḡavuḡ aḡrısına ve ḡumre dēdükleri ıssı şişlere ⁽¹⁷⁾ nāfi'dür. Böḡrek ve ḡavuḡ acıların men' eder, cimā' iştihāsını za'if eder, ⁽¹⁸⁾ baḡarsuḡlarda olan çıbana ve dāyimā aḡan bevāsīr çıbanlarına nef' eder. Tinfis ⁽¹⁹⁾ dēdükleri cānver şoḡduḡına nef' eder. Tinfisden murād vezeḡa dēdükleri cānverdür [152b] ⁽¹⁾ dēmişler. Eger şıḡup şuyın göze etdükleri sürmelere ve şovutmaḡ için olan ⁽²⁾

nesnelere kôsalar nef^f eyleye. Eger hâyelerde ıssıdan ağrı olup veyâhüd⁽³⁾ bağarsuqlara ıssı hılçlar dökülse ve ol hılçlardan bağarsuqlarda yangın olsa⁽⁴⁾ semiz otından yağı veyâhüd hıçne etseler küllî nef^f eyleye. Kezâlik 'avrat rahminde⁽⁵⁾ bu mağüle yangını olsa aña dağı bu vechle nef^f eder. Eger 'uşâresin ya'nî⁽⁶⁾ şıklan şuyın gül yağıyla qarışdurup güneşden başı ağrısı olan⁽⁷⁾ kimesnenün başına ursalar ağrısını sâkin eyleye. Gâh olur ki 'uşâresin⁽⁸⁾ şarâb ile halç edüp anuñla başda olan ufaç çıbanları yurlar, çıbanları⁽⁹⁾ giderüp pāk eder. Gâh olur ki kavut ile yağı edüp şol şişlere⁽¹⁰⁾ ururlar ki ol şiş şakâklüs olmağ ihtimâli ola. Şakâklüs, sevdâvî⁽¹¹⁾ gâliz kan bir uğurdan bir yere dökilüp şiş olup şoñra eñrafına⁽¹²⁾ ulaşmağa başlayan büyük şişe ve çıbana dërler. Qurûh-ı habîşe dedükleri⁽¹³⁾ çıbanlardandır. Semiz otı yemek gözleri qarardur ve kuşmağı men^c eder. Eger tohmın döğüp⁽¹⁴⁾ oğlancıkların ağzlarında olan ufaç çıbanlara ki aña kulâ^c dërler, üzerine⁽¹⁵⁾ dökseler nef^f eyleye. Semiz ot hâşşalarındandır ki yemek iştihasını giderür.⁽¹⁶⁾ Eger sigilleri anuñla muhkem ovsalar gidere. Bu bâbda köki dağı ziyâde nef^f eder.⁽¹⁷⁾ Eger tohmından bir dirhemden beş dirheme dek miğdârın içseler idrâr-ı bevl êde ve ishâl⁽¹⁸⁾ eyleye. Eger tohmın kavursalar bağarsuqlara kuvvet verüp tabî'atı tuta ya'nî ishâli men^c⁽¹⁹⁾ êde. Eger şıklmış şuyın içseler habbü'l-kar^c ya'nî kabağ çekirdeğine beñzer olan şoğulcanları **[153a]**⁽¹⁾ <şoğulcanları> çıkara. Eger sirke ile yêseler gızâsı az olup bögrekler ağrılarına nef^f⁽²⁾ eyleye. Eger mizâcı ıssıliginden arıqlayup derisi büzilüp şolmuş olan⁽³⁾ kimesne semiz otından yese erligi şuyın ziyâde edüp bedenin tâzeleyüp⁽⁴⁾ yeşerde. Eger çig iken veyâhüd bişmiş iken âteş yakduğı yere ursalar⁽⁵⁾ eyü êde. Semiz otı kanı gâliz eder ve ziyâbîtis yangunından ve şusuzlığından⁽⁶⁾ nef^f eder ve şusuzlığı sâkin eder. Ziyâbîtis, lafz-ı Yünânîdür dülâb⁽⁷⁾ demekdür. Ziyâbîtis insân şuyı içdükden şoñra eglenmeyüp 'ale'l-fevr bevl êtmege⁽⁸⁾ dërler. Bu maraza dülâb demek münâsebeti zâhirdür. Bu maraza sebep bögreklere ziyâde⁽⁹⁾ ıssılık galebe êtmekdür. Eger semiz otın ıssı mizâclu ve sıtmalı kimesnelere verdükleri⁽¹⁰⁾ etsüz şürvâlara kâtsalar nef^f eyleye, huşuşan ıssı zamânlarında ve hevâları ıssı⁽¹¹⁾ ve qırı olan şehrlerde ve köylerde ziyâde nef^f eder ammâ harâreti veyâhüd⁽¹²⁾ mizâcı hârr u raṭb veyâhüd mu'tedil ya'nî ne şovuk ve ne ıssı veyâhüd yaşluğı⁽¹³⁾ ziyâde veyâhüd şovukluğı ziyâde olan kimesnelerde cimâ^c a zarar eder. Çok yemesi⁽¹⁴⁾ gevşeklik ve göze perde peydâ eder. İşlâhı

kerefs ve na'nâ ile olur. ⁽¹⁵⁾ Demişler ki bağırsuqlara zarar eder. Zıharın maştaķı, ba'zılar şamg-ı 'Arabî def eder demişler. ⁽¹⁶⁾ Şāhib-i kitāb eydür, ikisi dağı def eder. Ba'zılar demişler eger semiz otından döşege ⁽¹⁷⁾ şosalar düş azmağa şomaya. Ba'zılar demişler düş dağı görmege māni' ola.

Bakam: ⁽¹⁸⁾ Ma' rüfdur. Kıızıl boya ağacıdur. Vilāyet-i Hind cezīrelerinde ve Zengīler vilāyetlerinde ⁽¹⁹⁾ olur büyük ağaçdur. Yapradı bādem yaprağına beñzer. Vilāyet-i Hind'den sā'ir vilāyetlere [153b] ⁽¹⁾ getirüp bişürüp şuyıyla yün ve sā'ir metā'lar boyarlar. Yübüseti ziyādedür. Yemegile ⁽²⁾ ve içmekle isti'māl olunmaz illā megerki 'azīm zarüret ola, azacuk isti'māl oluna. Eger ⁽³⁾ egeleyüp ufaķlasalar yaraları bitüre ve aķan ķanı dıñdürür. Her nereden olursa ⁽⁴⁾ olsun ve aķan ķıbanları ve irinlü yaraları ķurıdur. Bu ağacın köki zehr-i ķātıldür. ⁽⁵⁾ Eger beş dirhem miķdārı içseler yübüseti ile süķün üzre ķatlı eyleye. Ba'zı kimesnelere ⁽⁶⁾ içmesinden ıztırāb vērici ħunnāķ ya'nı boğaz ağrısı 'arız olur. 'İlācı ⁽⁷⁾ budur ki ķuşdurucu ve ruşubet vērici nesnelere vērüp ħuķne edeler ve i'tidāl ⁽⁸⁾ üzre olan ħammāmlara gireler. Eger lāzım gelürse faşd edeler. Ba'zılar demişler ⁽⁹⁾ aña 'ilāc olmaz. Kökinün ince ve ķıl gibi olanları ziyāde zehrdür, dağı tiz ķatlı eder. ⁽¹⁰⁾

Buķķum: Bānuñ ve ķāfuñ zammıyla ve ķāfuñ şeddiyle Yemen 'Arabları ıřılāĥları üzre ⁽¹¹⁾ cevz-i māşil ya'nı tātülā dedükleri toĥmuñ ismidür. Ĥarf-i cimde zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. ⁽¹²⁾

Bakas: Lisān-ı Yünānide lıķıs lafzından ta'rib olunmuşdur. Lıķıs, büyük ⁽¹³⁾ ve budakları çok mersin gibi yaprakları ince ma' rüf ağaçdur. Türkide çimşir ⁽¹⁴⁾ dedükleridür. Şāhib-i kitāb eydür: El-ān bizüm şehrlerümüzde ve Şām-ı Şerif'de şimşār ⁽¹⁵⁾ demekle ma' rüfdur. Çimşir, andan ġalatdur. Vilāyet-i Rüm'da çok olur. Derelerde ⁽¹⁶⁾ ve şularda ve deryā kenārlarında biter. Yemişi, mersin yemişine beñzer. Ağacı ķurı olıcaķ ⁽¹⁷⁾ şarulığa māyil olur. Andan taraķlar ederler. Andan olan olan taraķ saçlara nāfi'dür, ⁽¹⁸⁾ saçları ķavı eder, güzel taraķ olur, saçların fesādın ıřlāĥ eder. Çimşir, ⁽¹⁹⁾ cemī'an eczāsıyla tabi'atı bāriddür, ķabızdur, dānesi ķarnı şutar. Eger üç mişķāl [154a] ⁽¹⁾ <mişķāl> miķdārın içseler veyāĥüd tazesinden çekirdegin yabāna atup bir vaķıyye ya'nı on ⁽²⁾ iki dirhem miķdārı yēseler bağırsuqlarda olan fāsıd yaşıĥları ķurıda. Eger ⁽³⁾ çimşiri egeleyüp ufağın ĥınnā ile başa yaķı etseler kıllara ķuvvet vēre ve baş ⁽⁴⁾ ağrısına nef eyleye ve baş-

da olan derzler birbirinden ayrılmış olsa gèrü bitişdüre. ⁽⁵⁾ Eger yumurda ağıyla ve kabı çıkup muhkem yunup ba' dehu kırumuş buğdaydan olan ⁽⁶⁾ un toziyla yağı édüp vesye ya'nî yerinden ırğalanmış olan kemik başı ⁽⁷⁾ üzerine ursalar nef eyleye.

Bakla-i Yemāniyye: Bu tereye bakla-i 'Arabiyye dahı dèrler. ⁽⁸⁾ Yerbüz ve cerbüz dahı dèrler. Mağrib cānibinde vilāyet-i Endülüs'de milîtiş dèrler. ⁽⁹⁾ Şululuğı ziyāde teredür, hindebānuñ küçüğine beñzer. Taḫī'atı derece-i şāniyede bārid-i raḫbdur, ⁽¹⁰⁾ devā'iyeti azdur, kıarnı yumışadur. Maruldan ve kabağdan ziyāde bedeni raḫb eder. ⁽¹¹⁾ Ğızā vèrmesi dahı azdur, dadı yoğdur, ma'ideden geç iner. Zīrā būraḫiyyeti ya'nî kıcıkılaması ⁽¹²⁾ yoğdur. Eger köki ile tatlu uyuzlara ve ıssı şışlere yağı ètseler nef eyleye. Eger ⁽¹³⁾ şuyın şıkup gül yağı ile güneşe toқанmağdan olan baş ağrısına nef eyleye. ⁽¹⁴⁾ Eger yèseler ḫarāret-i ğarībeden olan ziyāde yangını söyündüre ve eyü hılıt eyleye ⁽¹⁵⁾ ve ḫarāretten ve şafrādan olan öksürüğü ve şusuzluğu sakin eder. ḫarāret-i ⁽¹⁶⁾ ğarībe dèyü ıssı nesnelere isti'māl ètmekden veyāḫūd ıssı hevādan bedende ḫāşıl olan ⁽¹⁷⁾ ḫarārete dèrler, ḫuşuşan eger kıaynadup bādem yağıyla bişürüp üzerine tatlu enār şuyı ⁽¹⁸⁾ ve tāze kışnic, eger tāze olmazsa kıurusunuñ şuyından veyāḫūd bir miğdār kıurusundan ⁽¹⁹⁾ kıoyup isti'māl ètseler nef ziyāde ola. Eger şuyın şıkup uyuz ve ğicige tılā ètseler [154b] ⁽¹⁾ eyü édüp pāk eyleye. Eger mizācı şovuk olan kimesne çok yèse zarar ède ve cimā'dan ⁽²⁾ alıķoya. Bu maḫūle kimesnelere ıssı eczā ile olan cevārişler ile yerlerse işlāḫ olunup ⁽³⁾ zarar def ola.

Baklatü'l-berārī: İsm-i 'Arabīdür. Yabānlarda biter tere demekdür. ⁽⁴⁾ Baklatü'r-reml ya'nî kıum teresi dahı dèrler. Zīrā beyābānda ıssız, kıumlu yerlerde biter. ⁽⁵⁾ Kıanāberī dèdükleri nebāta beñzer ammā bunuñ nebātı andan incerekdür ve bunuñ ta'mı aña ⁽⁶⁾ muḫālifdür ve bunuñ şaru renglü çiçeği vardur, penbe çekirdeğine beñzer toḫmı olur ve bunuñ ⁽⁷⁾ köki kıanāberī gibi yere batmış degüldür belki yer üzerine döşenür, birbiri ardınca yağmurları ⁽⁸⁾ olan kış āḫirinde çok bulunur. Ve bu nebāt zer' olunmaz kendü biter ve bu nebātdan ⁽⁹⁾ Eyār ayında ve nīsān ayı āḫirinde yerler. Ve bu nebātuñ taḫī'atı ḫārr u yābisdür. Mizācları ⁽¹⁰⁾ işlāḫ eder, göğüs içinde olan perdeleri ve ma'ideyi ve cigeri kıavī eder ve yürek ⁽¹¹⁾ oynamasına nef eder, ağız rāyiḫasın hoş eder, diş etlerin pāk eder ve diş diplerine ⁽¹²⁾ kıuvvet

vürür. Eger hummā-yı rib'a ve balgamiye mübtelâ olan kimesne bu nebātuñ köki ile buhûrlansa ⁽¹³⁾ nef eyleye. Bu nebātuñ hâşşasındandır eger uyuyan kimesnenüñ yaşduğı altına qosalar ⁽¹⁴⁾ güzel düşler göre.

Bakla-i hāmıza: Ekşi tere demekdür. Buña bakla-i Horāsāniyye dağı ⁽¹⁵⁾ dërler. Horāsān'da çok bulunur. Bu nebātuñ yaprağı lahana yaprağına beñzer ammâ bunuñ ⁽¹⁶⁾ küçükdür ve kenârlarınıñ kertelmesi azdur ve yumışakrağdur ve baldırı yoğdur. Yaş ⁽¹⁷⁾ olan yerlerde biter. Tabî'atı derece-i şāniye evāsıtında bārid-i yābisdür. Şafrādan olan ⁽¹⁸⁾ harāreti söyündürür, qarnı tutar, harāretten ve şafrādan iştihā-yı ta'ām gitmiş ⁽¹⁹⁾ olsa yerine getirür. Şovuk mizāclu kimesnelere zarar eder. Yédükden şonra üzerine 'asel [155a] ⁽¹⁾ <asel> yalamağ zararın def eder.

Baklatü'r-ruummāt: Atıcılar teresi demekdür. Bu nebāt ⁽²⁾ Mağrib cāniblerinde ve cezirelerde çok bulunur. Ermīniyye ve Hazar cāniblerinde dağı çok ⁽³⁾ bulunur. Bu nebāt her yıl yeñiden biter. Zamānı, evvel-i bahārdur, yaz āhirine dek tırur. Bu nebātuñ ⁽⁴⁾ yaprağı lisānül-ħamel ve lisānünü'z-zı'b dedükleri nebāt yaprağına beñzer siyāhlığa ⁽⁵⁾ māyıldür, ince ve budaqluca köki vardır. Üsti siyāh ve içi beyāzdur. Kökini ħazirān ⁽⁶⁾ ayında çıkarup cem' edüp qabını soyup dağı qabını döğüp ezerler. Şuyın ⁽⁷⁾ şıkarlar ve bişürürler tā şol mertebede ki zift gibi koyu siyāh olur. Anuñ ile ⁽⁸⁾ oğ temrenlerin bularlar, ol mağüle oğ ile her ħayvānı ki urup qanatsalar fi'l-ħāl ⁽⁹⁾ qatlı eder, mücerredür. Ve ol qabından şoyulmuş olan kökleri dağı ipe dizüp ⁽¹⁰⁾ qurudurlar. Ve vilāyet-i Endülüs'de kündüs dedükleri zehr yerine şatarlar. Harāreti ziyādedür. ⁽¹¹⁾ Üç dirhem miqdārın yeşeler ziyāde kuşdurur ve qatlı eder. 'İlacı kündüs dedükleri zehr ⁽¹²⁾ içmiş olana étdükleri 'ilac gibidür ve ol 'ilac üzerine buña şovutmağı ve yābis ⁽¹³⁾ eder nesnelere vermek tedbirin ziyāde edeler. Şāhib-i kitāb eydür: Vilāyet-i Ĥabeş'de ⁽¹⁴⁾ Mağdīşü nām şehrden şāhiħ söyler bir şahş baña ħikāyet eyledi ki ol cāniblerde bir ağaç ⁽¹⁵⁾ olur, çok büyük olmaz. Eñ büyüğü enār ağacınıñ küçüğü kadar olur. Yaprığı ⁽¹⁶⁾ mersin yaprağına beñzer. Qabluca, yumruca ve yaşşı yemişi olur. Ol vilāyet ħalkı ⁽¹⁷⁾ ol yemişi çeynedüklerinde nefesleri hoş olur ve uyudur ve ser-ħoş eder. ⁽¹⁸⁾ Azacuk şarulıq ve beyāzlıq ile qarışmış kızıl köki vardır. Yumışakluğı ⁽¹⁹⁾ otluk köklerine beñzer. Kökin alup ezüp diderler ve şu ile muħkem bişürürler tā şuyı [155b] ⁽¹⁾ siyāh ve koyu olup

kök pâreleri pâk ve beyâz kalur. Ol şu içine ⁽²⁾ oğ temreni veyâhüd gayrı âlet-i câriha her ne ise bulayup anuñla ⁽³⁾ ne mağûle hayvânı yaralasalar fi'l-hâl katl eder. Eñ çok eglendürmesi yigirmi dört ⁽⁴⁾ sâ'atden ve bundan aqdem zîkr olunandan ziyâde eglendürmez. Megerki âdem necâsetinden ⁽⁵⁾ bir miqdâr ya'nî on iki dirheme varınca miqdârın içürelere, zararî def' ola. ⁽⁶⁾ Defa'atle tecrîbe olunup haţâ etmemişdür. Mağdîşü, Hind Deryâsı nuñ mağribinden ⁽⁷⁾ cenûba mâyil tarafında sâhil-i deryâda bir şehrdür.

Baqlatü'l-evcâ: Ağrılar ⁽⁸⁾ teresi demekdür. Mağrib câniblerinde meşhûr bir nebâtdur. Afrîkıyye şahrâlarında çok ⁽⁹⁾ biter, bücüre dëyü nâm komışlar. Hakîm Dîşkürîdüs kâkilyâ dëyü nâm vermiş, ⁽¹⁰⁾ bu nebâtuñ bitdüğü yer nâmıyla tesmiye etmiş. Tabî'atı hârr u yâbisdür. Derece-i şâniye ⁽¹¹⁾ evâ'iline erişür. Lezzeti anîsün lezzetine beñzer, azacuk acılığı vardır. Qarın ⁽¹²⁾ ağrılarına nef'i tecrîbe olunmuşdur. Her kişiye ve her zamânda ve her mekânda nâfi'dür. ⁽¹³⁾

Baqla-i zehbiyye: Bu nebâta baqla-i Rûm dağı dërler. Zîrâ anda çok biter kıţf ⁽¹⁴⁾ dërler bir güne ısınâhdur. Harf-i kâfda zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Baqlatü'l-enşâr: ⁽¹⁵⁾ Yardımcılar teresi demekdür, murâd lahanadır. Harf-i kâfda zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹⁶⁾

Baqla-i bâride: Şovuk tere demekdür, murâd şarmaşık dedükleridür. Harf-i lâmda ⁽¹⁷⁾ zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Baqla-i Yehüdiyye: Yehüdî teresi demekdür, murâd tufâk ⁽¹⁸⁾ dedükleri nebâtdur ki yabânî hindebânun bir sınıfıdır. Qarşâ'anna dedükleri meşhûr dikene ⁽¹⁹⁾ dağı baqla-i Yehüdiyye dërler, münâsibi dağı budur. Her biri harfinde zîkr olunur [156a] ⁽¹⁾ <olunur> inşâ'allâhu te'âlâ.

Baqlatü'z-zabb: Keler teresi demekdür. Ba'zılar demişler ki bādrenbüye ⁽²⁾ dedükleri hoş râyihalu meşhûr nebâtdur. Keler, anı sevüp ekşeriyâ yanında bulunur. ⁽³⁾ Anuñçün böyle nâm demişler. Bādrenbüye zîkr olunmuşdur.

Baqla-i ütrüciyye: Murâd bādrenbüyedür ⁽⁴⁾ ki zîkr olunmuşdur. Ke-revyâ dedükleri kemmûna dağı dërler. Harf-i kâfda zîkr olunur ⁽⁵⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Bakla-i mübareke: Ba'zılar demişler murād hindebādur ve ba'zılar demişler ⁽⁶⁾ murād beryīndür ki bakla-i hamkādur ki zıkr olunmuşdur.

Bakla-i Zehrā: Murād ⁽⁷⁾ bakla-i hamkādur ki semiz otudur ki zıkr olunmuşdur.

Bakla-i Āyişe: Murād circīr-i ⁽⁸⁾ bostānīdür. Harf-i cimde zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Bakla-i deştī: 'Avāmmu'n-nās ⁽⁹⁾ taṣḥīf edüp bakla-i deştī ve bakla-i Dimaşkī deyü gālaṭ söylerler. Deşt, ism-i Fārisīdür; ⁽¹⁰⁾ ṣaḥrā veyāḥūd düz yerler demekdür. Bakla-i deştīden murād maḥşuş degüldür, muṭlaḳā ⁽¹¹⁾ beyābānda, ṣaḥrālarda olan tereler demekdür. Şāhtere ve hindebā ve ğayrı tereler gibi ⁽¹²⁾ lākin ba'zı ṭabībler taḥşīş edüp murād şüfāf dedükleri teredür demişler. şüfāf, ⁽¹³⁾ harf-i şāda ve sā'ir tereler her biri harflerinde beyān olunur inşā'allāhu te'ālā.

Bakar: ⁽¹⁴⁾ Şıgır dedükleri ma'rūf ḥayvāndur. Ṭabī'atı ğalīz, mizācı yā-bisdür, ıssıdur ammā ⁽¹⁵⁾ deveden ḥarāreti ve yübüseti azdur, keçiden yübüseti ziyādedür. Etinün ğızāsı ⁽¹⁶⁾ ğalīz, hażmı ve erimesi geçdür. Sevdavī marazlar peydā eder, cüzām ve sereṭān ⁽¹⁷⁾ ve bunlara beñzer marazlar gibi. Sereṭān, şafrā yanup sevdāya dönüp ol sevdādan ⁽¹⁸⁾ olan büyük şişe ve çibana dērler. Cüzām, bedene yaramaz sevdā ḥıltı ğalebe ⁽¹⁹⁾ etmekden ḥāşıl olur ma'rūf marazdur. Şıgır etin yemekden ṭalaḳ katılığı ḥāşıl [156b] ⁽¹⁾ olur ammā etinde lezzet vardur. Bir kimesne yeyüp hażm étmege kâdir olıcaḳ kuvveti ⁽²⁾ ziyāde olduğın āşikāren bilür. Eyüsi oldur ki genç olup inenmiş veyāḥūd ⁽³⁾ dişi olup yabānda otlayup semiz ola, çok zamān aç ve şusuz ṭurmuş ⁽⁴⁾ ve çift sürmüş ve 'araba çekmek ve ğayrı iş işlemiş olmaya. Ve etin müherrā ⁽⁵⁾ bişürüp bişerken üzerine bir miḳdār döğülmüş kavun kabı ḳonmuş ola. Böyle ⁽⁶⁾ olıcaḳ dāyimā ağır ve zaḥmetlü işlerde olup gevdesinün derisi ve kuvveti muḥkem ⁽⁷⁾ ve ma'idesi saĝ olan kimesnelere eyüdüdür, kuvvetleri ziyāde eder. Bunlardan ğayrı ⁽⁸⁾ kimesnelere dāyimā yemek cāyiz degüldür. Şıgır etinden ḥāşıl olan ḳoyu ve siyāhdur, ⁽⁹⁾ muḥkemdür. Evlā budur ki yemesi cāyiz olmayan kimesneler yēseler veyāḥūd anlara yemesi ⁽¹⁰⁾ cāyiz olan kimesneler ziyāde çok yēseler ikide birde bedenlerinden sevdāyı ⁽¹¹⁾ ishāl étüreler ve idrār-ı bevl eder nesnelere ve ğalīz şerbetler-

den çok ⁽¹²⁾ tırmış ve mîşelerde olan şulardan ve ğalîz şulardan şakınalar. Eger ⁽¹³⁾ yeyen kimesnede ziyâde ħarâret zâhir olursa üzerine ince ve şuluğu ⁽¹⁴⁾ ziyâde şarâb içsün ve ħarâreti sâkin olduğdan şoñra şarâbdan ince ve sarı ⁽¹⁵⁾ olandan içe. Ba'zılar demişler sirke ile bişürmek veyâhüd yédükden şoñra üzerine ⁽¹⁶⁾ bir miqdâr sirke yutmağ ıslâhında kifâyet eder. Şâhib-i kitâb eydür: Sirke ⁽¹⁷⁾ bu bâbda eyüdür lâkin sevda hâşıl etmesine yardım eder. Eger şıgır etinden ⁽¹⁸⁾ sekbâc ya'nî ekşilü sirkelü şürvâ édüp cigeleri ıssı olan kimesneler ⁽¹⁹⁾ ve ma'idelerine şafrâ dökilen kimesneler şürvâsından yêseler ammâ şol vechle **[157a]** ⁽¹⁾ <vechle> ki şürvâsında et yağlıluğu kalmaya ki ol maqûle şürvâya hülâm ⁽²⁾ dërler, bu maqûle şürvâ nefde ol mertebeye érür ki yereċânı ya'nî beden ⁽³⁾ ħararmasın veyâhüd şararmasını giderür, ħuşuşan eger ħıyâr içiyle yénüp ⁽⁴⁾ şoñunda ħıyâr içiyle ħasv ya'nî bulamaç édüp içseler ma'ideye ve bağarsuċlara ⁽⁵⁾ mevâdd-ı şafrâviyye vü ħârre dökülmesin men' eder ve şafrâyı idrâr édüp ⁽⁶⁾ bedende taċılmağa ħomaz ve şafrâdan olan ishâli keser. Eger mizâcı şovuk ⁽⁷⁾ veyâhüd ma'idesi za'îf olan kimesneler şıgır etinden yemek dileseler ⁽⁸⁾ evvelâ ziyâde bişürüp müherrâ édeler, andan şoñra sirke ve 'asel ve kâşim ve şarımsaċ ⁽⁹⁾ ve sezâb ile yeyeler. Circîr daċı yemek anlara nâfi'dür. Üzerine ħardal daċı yeyeler ⁽¹⁰⁾ ve şuyı az içeler tâ ma'idede ħuruyup ħazm olmağa başlaya, andan şoñra ⁽¹¹⁾ üzerine kıızıl veyâhüd şaru şarâb ki azacuċ şu ile ħarışmış ola, içeler. ⁽¹²⁾ Eger şıgır etinüñ arıċından kebâb édüp şuyın şıċup içi ħurdlanmış ⁽¹³⁾ olan ħulaċ içine tamlatsalar ħurdları kıra. Eger âteş yanığı üzerine ⁽¹⁴⁾ ħosalar ħabarmasın men' ede. Şıgır boynuzınıñ ta'bî'atı derece-i sâniyede bârid ⁽¹⁵⁾ ve derece-i şâlişede yâbisdür. Eger boynuzlarını, ħuşuşan uçların egeleyüp ⁽¹⁶⁾ mişċâl miqdârın şovuk şu ile içseler burun ħanın diñdüre. Eger mâzû ⁽¹⁷⁾ şarâbı ile içseler ishâli gidere. Şıgıruñ uyuluċlarında olan kemiklerde ⁽¹⁸⁾ daċı bu hâşşa vardır. Kezâlik boynuzın odun yaċar gibi yaċup ufaċından ⁽¹⁹⁾ içseler burun ħanın diñdüre. Eger tırnaċın yaċup şarâb ile ezseller dişler **[157b]** ⁽¹⁾ aċrısına nef' eyleye. Eger 'asel ile iki mişċâle varınca miqdârın içseler ħarın içinde ⁽²⁾ ħabbü'l-ċar' ya'nî ħabaċ ħekirdegi dëdükleri ħurdları ħıċara. Eger her gün bucuċ ⁽³⁾ dirhem sikencübîn ile içseler büyük taċaċı indüre, arıċlada. Şıgıruñ ka'bı ⁽⁴⁾ ya'nî topuċı cimâ'ı taċrîk eder. Şıgıruñ ödi derece-i râbî'aya ħarîb belki ⁽⁵⁾ evâ'iline dek ta'bî'atı ħârri u yâbisdür. Eger anuñıla taċnek ya'nî taċmağa sürseler ⁽⁶⁾ boċaz aċrısına nef'

eyleye. Kezâlik eger içine tavuk yelegin bulayup boğaza taşradan ⁽⁷⁾ tılâ ét-seler nef eyleye ve oturağda olan çıbanları eyü eder. Eger ‘avrat ⁽⁸⁾ südiyle veyâhüd keçi südiyle karışdurup içinden irin ağan veyâhüd ⁽⁹⁾ bir nesneden içirüsü yarılıp cerâhati olan kulak içine tamlatsalar eyü ede. ⁽¹⁰⁾ Gâh olur pırasa şuyıyla karışdurup kulak içine tımlamağla çinildisini ⁽¹¹⁾ giderür. Humre dedükleri şafrâ-yı mahzdan olan büyük çıbana etdükleri ⁽¹²⁾ merheme kıatsalar irinlenmesini men eder, zehrlü cânverler ışırdüğine nâfi olan ⁽¹³⁾ lefûhâta ya‘nî bulaşdurup ol yere sürdükleri devâlara girür. Eger bir denk ⁽¹⁴⁾ miqdârın ‘asel ve ketre ile işlâh edüp içerlerse zehr zararın def eder. ⁽¹⁵⁾ Eger ‘asel ile karışdurup kurûh-ı habîse ya‘nî irinlü ve etrâfına tağılur ⁽¹⁶⁾ maķûlesi olan çıbanlara tılâ ét-seler nef eyleye ve ağrıların sâkin eyleye ve sâ’ir ⁽¹⁷⁾ çıbanlar ve zeker ve yumurda torvasında olan ağrılara ‘asel ile olıcağ nef eyleye ⁽¹⁸⁾ ve şişlerin taħlîl étmege yardım eder. Eger naırûn ya‘nî büre-i sürh ve kımülyâ dedükleri ⁽¹⁹⁾ balçık ile karışdurup irinlü uyuzlara ve bereş dedükleri ufağ noğtalara [158a] ⁽¹⁾ <noğtalara> ve kepeklü olan başa sürseler tamâm eyü ede. Gâh olur ödi içinde ⁽²⁾ üstü şaru ile noğtalanmış taş gibi müdevver nesne bulunur, aña harazatü’l-bağar ⁽³⁾ ve hacar-i bağarî derler, İstânbül’da başdırma etdükleri şıgırlar ödinde bulunan ⁽⁴⁾ meşhür harazadur. Harf-i hâda tamâm zıkr olunur. Zikrine münâsib harf-i hâdur. ⁽⁵⁾ Şıgır tersi ısıdır, taħlîl edici ve çekicidir. Harâreti derece-i şâniye evâhirine ba‘zılar ⁽⁶⁾ demişler evâ’iline erişür. Eger yabânda otlayan dişi şıgır terslenürken henüz ⁽⁷⁾ ısı iken yaralardan hâdiş olan şişlere ursalar sâkin eyleye. Eger bu maķûle ⁽⁸⁾ bulunmayup ğayrısını yapraklar içine şarup ısı kül üzerine kıoyup ısı edüp ⁽⁹⁾ yaprağından alup şişlere ursalar nef ziyâde ola. Eger ‘ırķu’n-nesâ üzerine ⁽¹⁰⁾ kıosalar ağrısını sâkin ede. Eger sirke ile yakı edüp Yünânca füctelâ dedükleri ⁽¹¹⁾ sigil gibi kıatı şişlere ve hanâzîr dedükleri çıbanlara ursalar taħlîl eyleye. Eger ⁽¹²⁾ rahm ya‘nî oğlan yatağı şişmiş olan ‘avrat, erkek şıgır tersini ⁽¹³⁾ yakup buhârına dursalar rahmi işlâh eyleye. Eger şıgır tersi ile tütsü ét-seler ⁽¹⁴⁾ sivri sinekleri kıaçura, sâ’ir hayvânlar tersleri daħı hep ısıdır ammâ şıgır ⁽¹⁵⁾ tersi ısı olduğundan ğayrı bir miqdâr çekicidir. Anuñcündür ki zehrlü sigillere ⁽¹⁶⁾ ve arılar ışırdüğine nef eder. Ba‘zı tabîbler istiskâlu, huşuşan istiskâ-yı ⁽¹⁷⁾ laħmî olan kimesnelerden çok kimesnelerün cemî’an bedenlerine şıgır tersini şıvamağla ⁽¹⁸⁾ ve tekrâr étmekle eyü étmişdür. Gâhî büre-i Ermenî daħı kıatar-

lardı nef'i ziyâde olurdu. ⁽¹⁹⁾ Ma'lûm ola ki istiskâ mādde-i ğarîbe-i bâride a'zâ aralarında kalmayla **[158b]** ⁽¹⁾ a'zâ şişmesine dârlar. Eger cemî'an a'zâ şişmiş olursa istiskâ-yı lahmî dârlar. ⁽²⁾ Eger cemî'an şişmeyüp ancak karnın şişmiş olursa istiskâ-yı zıkkî ve tablî ⁽³⁾ dârlar. İstiskâ-yı lahmîye sebep ciger kuvvetleri zâ'if olup cigere şovukluk ⁽⁴⁾ ğalebesinden olur ve ol tabîbler şıgır tersini evvel-i bahâr zamânlarında cem' edüp ⁽⁵⁾ şonra 'ilâc ederlerdi. Zîrâ ol zamânlarda şıgır yabânî tâze nesnelere yer, ıssı olan ⁽⁶⁾ şiş için terse sirke kâtip ve şovuk olan şişe 'asel kâtip şişleri ⁽⁷⁾ indürürlerdi. Burçak ile beslenen şıgırın tersi istiskâları olanlara ⁽⁸⁾ sâ'irden eyüdür. Eger yakup istiskâsı olan kimesneye iki mişkâlden beş ⁽⁹⁾ mişkâle degin mişkâri içürseler nef' eyleye. Eger ıssıcağla henüz olan veşye ⁽¹⁰⁾ ya'nî yerinden irğalanmış olan kemik yerine yakı etseler eyü ede. Yakup tütüsü ⁽¹¹⁾ etmesi dahı istiskâ-lulara nâfi'dür. Eger külin zeyt ile niķris üzerine kosalara ⁽¹²⁾ ziyâde nef' eyleye. Niķris, ayakda olan mefâşıda, huşuşan baş barmağda ⁽¹³⁾ olan şişlere ve ağırlara dârlar. Eger tersini yakup sirke ile burun kânı ⁽¹⁴⁾ tırmayan kimesnenün alınına sürseler veyâhüd burnı içürsine üfürseler kânı ⁽¹⁵⁾ diñdüre. Eger zehrlenmiş olan kimesneye içürseler veyâhüd bedenine tâze iken ⁽¹⁶⁾ yakı etseler nef' eyleye. Eger zeyt yağıyla bişürüp bedene sürüp kuru olıncaya dek ⁽¹⁷⁾ yumasalar ba'dehu yuyup tekrâr sürüp birkaç kerre böyle etseler bedene batup ⁽¹⁸⁾ ilişüp yapışmış olan kirleri ve ğayrı nesnelere pāk edüp çıkara. Eger 'avrat ⁽¹⁹⁾ anuñla kendüye tütüsü etse toğurmasını kolay ede ve fevt olmuş oğlanı **[159a]** ⁽¹⁾ <oğlanı> çıkara. Eger çok kerre tütüsü etse karnında diri olan oğlanı ⁽²⁾ dahı öldürüp çıkara. Eger bakır tencere içinde üstüne çıkacak mişkâri ⁽³⁾ zeyt ile muhkem bişürüp indürüp ılı iken göbekden kâsığa varınca ve ince ⁽⁴⁾ böğürlere sürseler riyâh ya'nî yeller sebebi ile dahı böğreklere veyâhüd bağarsuğlarda ⁽⁵⁾ şiş olmak sebebi ile olan kûlence fi'l-hâl nef' eyleye, huşuşan birkaç kerre ⁽⁶⁾ ederlerse ziyâde nef' eyleye. Eger oturağ yeri ağırurken ol yeri çıblak edüp ⁽⁷⁾ üzerine otursalar ağrısını sâkin eyleye ve şişlerin indüre. Eger ağrısı veyâhüd ⁽⁸⁾ şişi olan dizlere sirke ile sürseler ağrısını sâkin edüp şişi indüre. ⁽⁹⁾ Eger şarâb ile ve acı bâdem yağıyla muhkem ezüp kulağ içine tamlatsalar ağrısını ⁽¹⁰⁾ ve dârebânın ya'nî nabz gibi olan hareketin diñdüre. Şıgır kânı ziyâde koyu ⁽¹¹⁾ ve yâbis ve ıssıdur. Eger kavut ile yakı etseler katı olan şişleri yumışadup ⁽¹²⁾ indüre. Eger kuruşunuñ ezilmişinden akar yaraya ekseler kânın tuta.

Eger ⁽¹³⁾ şığır boğazlanup henüz kanı akarken bir kimesne kanından rub^c vaqıyye ya^cnî üç ⁽¹⁴⁾ dirhem miqdârı içse fi'l-hâl boğmağ ile öldüre. Zîrâ rûh geçecek yolları ⁽¹⁵⁾ sedd eder ya^cnî taldurup tutar ve boğazı ve dilçükleri şişirür. İçmesinden ⁽¹⁶⁾ ziyâde gönül bulanmağ ve ıztırâb ve çarlık 'arız olup dil kızarur ve dişleri ⁽¹⁷⁾ üzerinde toñmış kan pâreleri zâhir olur ve boğaz yanlarında ağrı ⁽¹⁸⁾ zâhir olup sonra şiş olur, sonra sinirleri büzilür ve a^czâsi kurıyup ⁽¹⁹⁾ incelür ve boğazı boğılır. 'Îlâc budur ki kuşdurmayer belki bulunan infehalardan [159b] ⁽¹⁾ sirke ile ve lahana toñmıyla ve serv veyâhüd encîr ağaçları remâdı ya^cnî küli ile tıbbâğ ⁽²⁾ yaprağı küli ile véreler. Bu zıkr olunanların bişmişinden dağı fülful ve 'avsec 'uşâresiyle ⁽³⁾ véreler ve keskin huğne édeler ve boğazı çevresine şovuducı ve hıltı men^c ⁽⁴⁾ edici devâlar ile koyalar ve güzel râyiğhalu nesnelere koçulatmağ ile ve bulaşdurmağ ⁽⁵⁾ ile yüregine ve dimâğına kuvvet véreler ve karnına arpa ve 'asel şuyı ile yağı édeler. ⁽⁶⁾ Eyülik 'alâmeti budur ki aşâğasından zincefr gibi nesne gele. Ba'zılar demişler eger siyâh ⁽⁷⁾ erkek şığır boğazlanup kanı akarken sağ şâh tamarından kan alup bağarsuğ ⁽⁸⁾ içine koyup şaklasalar bir dirhem miqdârı âdemi katlı eder. Ba'zılar demişler eger şığır ⁽⁹⁾ etinden alup bir şişeye koyup muhkem kapayup bir yere koyup tâ koçup kırtlana ⁽¹⁰⁾ şâfi kırd kıla sonra kırdları çıkarup gayrı şişeye koyalar tâ birbirin yeyeler ⁽¹¹⁾ sonra ne kalursa anuñ buçuğ dirhem miqdârı zehr-i kâtil ola.

Bekâ: Mekke şerrefehallâhu ⁽¹²⁾ te'âlâda ve nâhiyelerinde meşhür bir ağaçdur. Beşâm dedükleri ağaca beñzer lâkin bunuñ ⁽¹³⁾ yaprağı uzunraqdur. Yemişi beşâm yemişi gibidür lâkin bunuñ büyücek ve müdevverraqdur. ⁽¹⁴⁾ Bu şecerüñ tabi'atı hârr u yâbisdür. Yaprığın kopardalar beyâz, koyu şuyı akar, ⁽¹⁵⁾ ol şü dağı ıssı ve keskindür ammâ kuvveti yoğdur. Diş ağrılarına nef'i tecirbe olunmuşdur. ⁽¹⁶⁾ Bu ağaçların budağlarından misvâk ederler, nitekim beşâmdan ederler. Anuñıla misvâklenmek ⁽¹⁷⁾ diş etlerin pek eder ve dişlerde âfât ya^cnî marazlar olmasını men^c eder. ⁽¹⁸⁾ Eger yemişini döğüp katı olan çıbanlara ve şişlere yağı etseler çıbanları bişürüp ⁽¹⁹⁾ şişleri taħlîl eyleye.

Bekîr: İsm-i Hindîdür. Murâd hıyarşenbedür. Harf-i hâda [160a] ⁽¹⁾ <hâda> zıkr olunur.

Belesân: Büyük ağaçdur, hâlâ Mısr'dan gayrı yerde bulunmaz. ⁽²⁾ Mısr'da 'Ayn-ı şems dërler ma' rûf yerde bulunur, hâbbetü'l-ħazrâ ağacı kadar büyük ⁽³⁾ olur. Yaprağı sezâb yaprağına beñzer ammâ bunun yaprağınuñ beyâzlığı ve müdevverlığı ⁽⁴⁾ ziyâdedür. Bu ağaç cemî'an eczâsıyla tabî'atı hârr u yâbisdür. Ĥarâreti ve yübüseti derece-i ⁽⁵⁾ şâlişeye qarîbdür. Uzunluğa mâyl müdevverliği tamâm degül dânesi vardur. Dânesinüñ ⁽⁶⁾ ağacından ve yaprağından ıssılığı ziyâdedür. Dânesinüñ leţâfeti yağından azdur. ⁽⁷⁾ Yağınuñ cümle eczâsından leţâfeti ve ıssılığı ziyâdedür ve fi'li tîzdür. Yağı çıkarmasınun ⁽⁸⁾ tarîki budur ki kevâkıbden şî'ri-i Yemâniyye tulu' eyledükde belesân ağacın ⁽⁹⁾ demür neşter ile çizüp içinden aşup cem' ederler. Şâhib-i kitâb eydür: Bir ⁽¹⁰⁾ yılda ol ağaçlardan elli raţl miqdârı cem' olunup iki vezni miqdârı ⁽¹¹⁾ gümişe veyâhüd altuna şatarlar. Faķîr mütercim eydür ki ben Mısr'a vardum, ol maħalli ⁽¹²⁾ gördüm, hâlâ senede bir raţl hâşıl olur olmaz dëyü cevâb vërdiler. Raţldan ⁽¹³⁾ murâd yüz kırk dört dirhemdür. Belesân yağınun eyüsü oldur ki yeñi olup râyiħası ⁽¹⁴⁾ kavî ola ve ekşiligi olmaya, rengi ziyâde bulanık şu rengine beñzeye ve kıızıla ⁽¹⁵⁾ mâyl ola, tîz tağıla, bir miqdârın azacuk şuya tamlatsalar şuyı süd gibi koyu ⁽¹⁶⁾ eyleye. Ağıza alındukda ağzı kabz ya'nî büze ve bir miqdâr acida. Belesân ⁽¹⁷⁾ yağına çok dürlü hîle edüp belesândur dëyü bey' ederler. Ba'zılar hâbbetü'l-ħazrâ ⁽¹⁸⁾ veyâhüd ĥinnâ veyâhüd maştakî ağacı veyâhüd süsen veyâhüd bân veyâhüd ⁽¹⁹⁾ kına dedükleri devâ yağlarından qarışdurup hîle eder. Ba'zılar 'aseli veyâhüd [160b] ⁽¹⁾ mûmın mersîn yağıyla veyâhüd ĥinnâ yağıyla veyâhüd râtî nec yağıyla qarışdurup ⁽²⁾ soñra belesân yağına qarışdurup hîle eder. Şâfisi şu vechle bilinür ki bir ⁽³⁾ miqdârın yün üzerine tamladup yünî boyarlar. Eger eşeri qalmaz ise şâfidür ve eger ⁽⁴⁾ yağlılığı qalursa şâfi degüldür, hîlelüdür ve şâfisini süde tamlatsalar südi ⁽⁵⁾ toñdurur ve eger şuya tamlatsalar anı daħı koyulda. Hîlelü olan şuyun üzerine ⁽⁶⁾ gelüp batmaz. Ba'zısı şuyun üzerinde tağılır ve ba'zısı batır. Daħı şâfisi ⁽⁷⁾ şu vechle bilinür ki eger şâfisinden yaşıl nesne üzerine qosalar şu'lelenür ve eger ⁽⁸⁾ çuvaldızı içine baturup âteşe tutsalar yanup şu'le ola. Daħı şol vechle ⁽⁹⁾ bilinür ki içine yün pâresin bulayup toprak bardağ altına koyup bardağ ⁽¹⁰⁾ içinde âteş edeler. Eger yün pâresi yanup bardağa yapışup tağıılmazsa ⁽¹¹⁾ şâfidür ve eger tağılırsa hîlelüdür. Daħı şol vechle bilinür ki pāk ve beyâz bez ⁽¹²⁾ üzerine tamladalar. Eger tağılıp fi'l-hâl sâkin olursa şâfidür,

eger olmazsa ⁽¹³⁾ h̄ilelüdür. Ba'zılar demişler şāfisi şuda evvelâ batup sonra üzerine gelür. ⁽¹⁴⁾ Böyle deyenler gâlaṭ etmişlerdür. Ba'zılar zeyt yağı ve belesân budakları ve yapraklarından ⁽¹⁵⁾ yağ ederler ammâ böyle olan yağın kuvveti belesânda olan kuvvet gibi degüldür ⁽¹⁶⁾ ve aña yakın dahı degüldür. Belesân yağı çokdan turup eski olıcaḡ koyulanup ⁽¹⁷⁾ kuvveti bozılır. Ba'zı kavm demişler ki kırk yıla degin fāsıd olmaz ya'nî kuvveti gitmez. ⁽¹⁸⁾ Ağacının budaklarının eyüsi oldur ki tâze ve ince ve kızıl olup rāyihası ⁽¹⁹⁾ güzel ve eli tırmalar iri olup belesân yağı gibi rāyihası ola. Ve dānesinün **[161a]** ⁽¹⁾ <ve dānesinün> eyüsi oldur ki rengi şaru ile kızıl ya'nî aşkar olup büyük ve tolu ⁽²⁾ ve ağır olup dili acıda ve azacuk çimdileye ve rāyihası belesân yağı rāyihası ⁽³⁾ ola. Belesân dānesine beñzer bir dāne vardur. Gāh olur ki anuñla h̄ile édüp belesân ⁽⁴⁾ dānesidür dēyü bey' ederler ammâ ol dāne küçükdür ve içi boşdur, kuvveti za'ıfdür, ⁽⁵⁾ lezzeti fülful lezzeti gibidür. Belesân yağının h̄arāreti ziyāde degüldür. Nitekim ba'zı eṭibbā ⁽⁶⁾ böyle vehm etmişlerdür belki ıssılığı ve kurutması ancak derece-i sāniyededür. Gözde ⁽⁷⁾ karañuluḡı açar. Eger 'avratlar iç yağıyla ve gül yağıyla götürünseler rahimleri şovukluḡın ⁽⁸⁾ gidere ve oḡlan şonın ve oḡlanı çıkara. Eger anuñla yağlansalar nāfizi ⁽⁹⁾ gidere ve yaramaz ve irinlü olan çibanları pāk eyleye. Nāfız, üşiyüp ⁽¹⁰⁾ pek pek ditremege dērler. Eger içseler bevli idrār édüp şovukdan ve koyu nesnelere ⁽¹¹⁾ gücile efşān edene nef' ola. Eger tâze süd ile nişf mişḡāl miḡdārın ⁽¹²⁾ içseler hāniḡu'n-nemr dedükleri zehreden ve zehrlü cānverler şoḡduḡına nef' eyleye. ⁽¹³⁾ Şişleri ve ḡayı nesnelere tahlil için olan yağlara girür. Dānesinün ⁽¹⁴⁾ h̄arāreti ve kuvveti yağından şonradur ya'nî aşāḡadur. Riyede ya'nî öykende olan ⁽¹⁵⁾ ıssı şişi ve göḡüs perdesinde çibanı veyāḡūd öksürüḡi veyāḡūd 'ırḡu'n-nesā ⁽¹⁶⁾ maraḡı veyāḡūd şar' veyāḡūd süddeleri veyāḡūd intişāb-ı nefes ya'nî toḡrulmayınca ⁽¹⁷⁾ nefes almaḡa ḡādir olmamaḡ veyāḡūd gücile efşān etmek veyāḡūd baḡarsuk ⁽¹⁸⁾ aḡrısı veyāḡūd zehrlü cānverler şoḡduḡları kimesnelere bir mişḡāl miḡdārın içürmekle ⁽¹⁹⁾ ziyāde nef' eder. Eger rahmi tütsülemek için etdükleri nesnelere ḡatsalar rahm **[161b]** ⁽¹⁾ aḡrılarına nef' eyleye. Eger bişürüp içine otursalar rahmi açup içinde yaşluḡı ⁽²⁾ ṭaşra çeke. Budakların bişürseler ol dahı bu nef'i vere ammâ za'ıfraḡdur. Eger ⁽³⁾ budaklarından bir vaḡıyye miḡdārın veyāḡūd ağacından iki vaḡıyye miḡdārın iki raṭl ⁽⁴⁾ şu içinde nişf raṭl ḡalincaya degin bişürüp içseler ṭa'am haẓm olma-

masına ⁽⁵⁾ ve sınırlar büzülmesine ya'nî teşennüc marazına nef' êde ve bevlî idrâr eyleye. Eger dânesine ⁽⁶⁾ gök süsen kökin qarışdursalar başda olan çıbanlara nef' eyleye. Güzel ⁽⁷⁾ koğular edviyesine dahı girür. Eger yağından götürünseler 'avrat yüklü olmasına ⁽⁸⁾ yardım êde. Eger içseler kavuğda ve bögrekte olan taşları ufaqlaya. ⁽⁹⁾ Eger zekere ya'nî âlete ovsalar sustlığın gidere, mücerredür. Eger ağrısı olan ⁽¹⁰⁾ kulağ içine tãnzursalar ağrısını sâkin eyleye. Eger 'akreb şoğduğı yer üzerine ⁽¹¹⁾ sürseler nef' êde. Kezâlık budaklarından ve dânesinden ve yaprağından yağı êtseler ⁽¹²⁾ veyâhüd dânesinden yêseler veyâhüd yaprakların ve budakların bişürüp şuyın ⁽¹³⁾ içseler nef' êde ve gâliz hılıtlardan olan şişmeleri indürür. Eger zûfâ ⁽¹⁴⁾ dedükleri nebâti şü ile bişürüp şuyından bir üsküre ya'nî otuz altı dirhem ⁽¹⁵⁾ miğdârı üzerine belesân yağından bir buçuk denk miğdârı tamladup göğüsde ⁽¹⁶⁾ öksürüğü olan kimesne içse ziyâde nef' eyleye, kezâlık belesân yağıyla ⁽¹⁷⁾ göğsini ovsalar nef' eyleye. Eger baraş ve behağ üzerine niçe kerre tîlâ êtseler ⁽¹⁸⁾ rengin gidere. Eger belesân yağıyla zanbağ yağını qarışdurup içine bir fetîle ⁽¹⁹⁾ bulayup sektesi veyâhüd cümüdı olan kimesne götürünse ziyâde nef' eyleye. [162a] ⁽¹⁾ <eyleye.> Sekte dëyü dimâğ içinde rûh-ı nefsanî yolları sedd olunup bedene vâsıl ⁽²⁾ olmamağdan hiss ve hareket qalmamağâ dërler. Cümüd, dimâğ toñmasına dërler. ⁽³⁾ Eger şü inmege başlayan göze sürme gibi çekseler nef' eyleye. Eger bir denkden üç ⁽⁴⁾ denge varınca miğdârın bir vağıyye miğdârı acı bâdem yağıyla qarışdurup bedeni ⁽⁵⁾ ziyâde şovuklayup bedeninde ditremek ve segirmek peydâ olup nabzı getdükçe ⁽⁶⁾ küçük olmağâ başlayan kimesneye içürseler bi-iznillâhi te'âlâ eyü ola. Eger yaprağını ⁽⁷⁾ döğüp şuyın şıqup boğazına sülük yapışmış olan kimesneye içürseler sülüğü ⁽⁸⁾ taşra eyleye. Eger ruţûbet sebebi ile başı ağrıyan kimesnenün dimâğını şıķılmış şuyı ⁽⁹⁾ ile tekmîd ya'nî ıssı iken dimâğına qosalar ziyâde nef' eyleye. Eger belesân ağacınun ⁽¹⁰⁾ kabın yaqıup sirke ile yoğurup sigillere sürseler sigilleri qopara. Eger tãze kabın ⁽¹¹⁾ 'asel ile mürebbâ êtseler ma'ideye qıvvet ve nef' vërüp yaramaz yaşluğın gidere. ⁽¹²⁾ Belesân yağı hâşşasındandur ki eger demüri anuñıla bulasalar şü'le vère, râtîneç ⁽¹³⁾ ile hîlelîsi olan dahı şü'le vërür. Muqaddemâ zıkr olunan sâ'ir 'âlamât ile ⁽¹⁴⁾ farq olunur. Râtîneç, çam ve fıstıq ağaçları şaķızıdır. Belesân yağı ⁽¹⁵⁾ bulunmasa ne miğdâr lâzım ise ol miğdâr rub'ı ya'nî dört paydan bir pay eski ⁽¹⁶⁾ zeyt yağından ve nişf miğdârı bân yağından ve tamâm ol

miqdār kādī⁽¹⁷⁾ yağından alup isti'māl edeler. Bedel, ba'zılar demişler bedeli kāfūr şuyundan⁽¹⁸⁾ vezni miqdār ve ḥabbü'l-beleşandan mişli miqdār-dur. Ba'zılar mi'c'a-i sâ'iledür demişler.⁽¹⁹⁾ Dānesine bedel selīḥe ḳabından nişf vezni ve besbāsedden 'uşr veznidür. [162b]⁽¹⁾ Ba'zılar demişler beleşān budaḳlarından bir buçuḳ veznidür. Budaḳlarına bedel selīḥe ḳabından⁽²⁾ bēş miqdārdur.

Belbūs: İsm-i Yūnānīdür. Lisān-ı Fārisīde zīz dērler gāhī⁽³⁾ başal-i zīz daḫı dērler. Ṭāyife-i 'Arab başal-i zi'b ya'nī ḳurd şoḡanı dēyü ta'rif⁽⁴⁾ eder. Bu bir şoḡandır ki meşhūr şoḡan gibi ḳat ḳat olmaz belki bir ḳat⁽⁵⁾ olup üzerinde siyāh ve büzülmüş ḳabı vardır. Yaprāḡı perāsā yapraḡına⁽⁶⁾ beñzer, yağmurlarda köki ziyāde büyük olur, lezzetinde bir miqdār acılıḳ ve ḳabızlıḳ⁽⁷⁾ ve ḫatlulıḳ vardır. İriligi daḫı vardır, boḡaza yapışur. Ṭabī'atı ıssıdur⁽⁸⁾ ve keskinlik ve aḡız büzmekligi daḫı vardır. Yābisligi derece-i ūlā evāḫirindedür.⁽⁹⁾ Yemesi yaramazdur, keskin ve ḳoyu ḫılt peydā eder ammā yēseler veyāḫūd muḫkem ezüp⁽¹⁰⁾ zekere ve uyluḳlar arasına yaḳı etseler cimā'a taḫrīk eyleye. Acılıḡı ve ḳabızlıḡı⁽¹¹⁾ ile cilā vērmesi ve oñultması vardır. Acı olanı ḫatlu ve dadsız olandan⁽¹²⁾ ma'ideye eyüdüdür. Eger dāyim yēyüp siñirseler bedene ḳuvvet vērüp etin çoḡalda.⁽¹³⁾ Ammā yaşluḡı ile ḳarnı şişirür. Eger yalıñuz veyāḫūd 'asel ile yaḳı edüp⁽¹⁴⁾ ḫolaşmış olan siñire ve başa ḳatı nesne ḫoḳunmaḳdan baş eti ḫatlayup⁽¹⁵⁾ ve kemige daḫı bereleyüp ammā kemik ufanmasa ursalar ziyāde nef' ola. Bu şoḡanuñ⁽¹⁶⁾ bir şınıfı daḫı vardır. Yūnānīde belsā dērler, anuñ bundan keskinligi ve ḫarāreti⁽¹⁷⁾ ziyādedür. Eger bundan götürünseler raḫmde olan oḡlanı ve oḡlan şoñı⁽¹⁸⁾ dēdükleri deriyi ziyāde ḳuvvet ile çeküp ḫıḳara ve bedene batmış olan ḫurmā⁽¹⁹⁾ dikenini ḳuvvet çeküp ḫıḳara. Eger belbūs ve 'asel ile bedenleri gevşemiş ve istiskālu [163a]⁽¹⁾ <ve istiskālu> olan kimesneleruñ bedenlerine yaḳı etseler bedenlerin muḫkem edüp⁽²⁾ şıḳup yērine getüre. Eger yalıñuz şoḡanıyla ḳuduz ḫaladıḡı yēre yaḳı etseler⁽³⁾ nef' eyleye. Eger aḡrısı olan ma'ide üzerine fūlful ile yaḳı etseler aḡrısını sākin⁽⁴⁾ eyleye. Eger āteşde kebāb edüp kızıl büre ile ḳarışdurup başda olan⁽⁵⁾ yaş uyuzlara ve kepeklere sürseler pāk eyleye. Eger şoḡanı ve şuyın yumurda şarusıyla⁽⁶⁾ ḳarışdurup göz altında ḳandan olan kızılıḳ ve siyāhlıḳ üzerine sürseler⁽⁷⁾ gidere ve sigilleri daḫı gidere. Eger sikencübīn ile ḳarışdurup büşūr-ı lebe-

niyye ya'ni⁽⁸⁾ içi süd gibi koyu ve beyâz şuyı olan ufağ çıbanlara ursalar eyü éde.⁽⁹⁾ Eger kıavut ile kıarışdurup yarılmış olan tırnaqlara ve sinirlü etlere ursalar⁽¹⁰⁾ nef' éde. Eger ıssı kül içinde bişürüp Mısr'da şır dedükleri ufağ balıklar⁽¹¹⁾ başların yaşıp anuñla kıarışdurup eñek üzerinde olan çıbanlara ursalar⁽¹²⁾ ziyâde nef' éde. Eñekde olan çıbanlar şağal bitmezden evvel şafrâdan hâşıl⁽¹³⁾ olur ufağ yaş çıbanlardur ki birbiri üzerine bingüşüp tırur Yünânide anlara⁽¹⁴⁾ sũkâ dërler. Eger hânıķu'n-nemr dedükleri devâ ile kıarışdurup oñulmuş çıbandan soñra⁽¹⁵⁾ kıalan siyâh nişânlara ve yüzde olan lekelere güneşde sürseler cümlesin gider.⁽¹⁶⁾ Eger şu ile haşlayup sirke ile yêseler sinirlü et gevşemesine nef' eyleye. Eger dögüp⁽¹⁷⁾ sirke ile kıarışdurup gözüñ burundan yaña olan kıuyruğında olan çıbanlara⁽¹⁸⁾ ki aña ğarb dërler, yaķı étseler ziyâde nef' eyleye. Eger bu şoğanı sirkeleseler lezzeti⁽¹⁹⁾ hoş olup hażm-ı ta'âma yardım éde ve iştiĥâ-yı ta'âmı getüre ve mizâcları mertüb [163b]⁽¹⁾ ya'ni yaşluğı ziyâde olan ve ıssı olan kimesnelerde cimâ'a taĥrîk eyleye⁽²⁾ ammâ yalıñuz yemek baĝarsuķ aĝrısı peydâ édüp sinirlere zarar éder. Hindebâ⁽³⁾ ve şıĝır südi bir miķdâr 'asel ile içmek ışlâĥ éder. Şişirmesini bir miķdâr⁽⁴⁾ anısün giderür.

Belîlec: Fârisiden ta'rîb olunmuş ismdür, ma'rûfdur.⁽⁵⁾ Ba'zılar demişler belîlec, ihlîlecden bir şınıfdur, ba'zılar demişler âĥer başķa aĝacuñ⁽⁶⁾ yemişidür, aĝaç üzerinde henüz yaşıl iken düşürüp bir yere kıorlar, kıurıyup⁽⁷⁾ şararur. Ba'zılar devşürüp ufadup ancaķ kıabuğın kıurudup⁽⁸⁾ şağlar. Zîrâ murâd olunan ve isti'mâl olunan hemân kıabuğıdır ve belîlec⁽⁹⁾ dêseler murâd kıabuğıdır. Hind vilâyetlerinde biter, taĥî'atı derece-i ülâda bârid⁽¹⁰⁾ ve derece-i şâniye âĥirinde yâbisdür. Eyüsi oldur ki şaru olup üstü düz⁽¹¹⁾ ve gevşek olup lezzetinde azacuķ acılıķ ve kekrelilik ola. Belîlec, laĥîf⁽¹²⁾ édici ve kıabz édicidür. Ma'ideye kıuvvet vërür, ma'idede olan yaşluğı⁽¹³⁾ giderür ve ma'ideyi dibâĝat éder ve pâk éder, sevdâyı âsânlıĝıla ishâl⁽¹⁴⁾ éder. Ma'ideyi pâk édüp dibâĝat étmesi şol mertebeye varur ki ba'zı bedenlerde⁽¹⁵⁾ kıarnı kıutar. Ma'a-hâzâ ekşer-i fi'li emlec gibi ishâl ve telyîn ya'ni yumışatmaķdır.⁽¹⁶⁾ Eger yalıñuz 'asel ile terbiye étseler hażmı güç olup ma'ideden inmesi⁽¹⁷⁾ daĝı ĝeç ola. Anuñçündür ki eczâ-yı ĥârre ya'ni ıssı otlardan sünbül ve 'üd⁽¹⁸⁾ ve dârşinî ve kıâķule-i kebîr ve maşķakî ve ĝayrı kıatup isti'mâl étseler ma'ideyi⁽¹⁹⁾ ıssıdup cilâlandura ve iştiĥâ-yı ta'âmı keskin

eyleye. Miq̄dār-ı şerbeti üç dirheme dekdür. [164a] ⁽¹⁾ <dirheme dekdür.> Eger muhkem dögüp elekden geçürüp berāberi sükker ile ve ıssı şu ile ⁽²⁾ her gün şabāh zamānında nısf dirhem miq̄dārı isti‘māl etseler ağızdan ⁽³⁾ akan şalyarı gidere ve göz nūrın keskin eyleye ammā niçe kerre isti‘māl eyleyeler. ⁽⁴⁾ Belīlec bulunmasa bedeli hınnā çiçeginün kurusından vezni miq̄dār ve üç paydan biri ⁽⁵⁾ miq̄dār mersin ve kıra helīleden südis ya‘nī altı paydan biri kıadardur. Ba‘zılar ⁽⁶⁾ demişler bedeli emlecden mişlidür. Belīlec sifle ya‘nī aşāğaya zarar eder, ıslāh-ı zarar ⁽⁷⁾ ‘asel iledür.

Bellüt: Tağlarda biter büyük ağaçdur, ma‘rūfdur, yemişi dağı ma‘rūfdur ⁽⁸⁾ ammā bellüt deseler murād yemişi olur. Bu ağaç cemī‘an eczāsı ile bārid-i yābisdür. ⁽⁹⁾ Bürüdeti derece-i ülādan geçmez ammā yübüseti derece-i şāniye āhirine erişür. ⁽¹⁰⁾ Bu ağacın eñ ziyāde kıabızı kıabuğı altında olan ince kıabuğıdur. Andan sonra ⁽¹¹⁾ cüfti ya‘nī yemişi üzerinde olan kıabıdır. Ba‘zılar ‘aksidür demişler. Andan sonra ⁽¹²⁾ yemişi üzerinde taşrada olan kıabıdır. Andan sonra yaprağı andan sonra ⁽¹³⁾ ağacı andan sonra köki andan sonra yemişidür. Yemişinün bürüdeti derece-i ⁽¹⁴⁾ ülāda ve yübüseti derece-i şāniye evvelindedür. Bellütün iki sınıfı dağı vardır. ⁽¹⁵⁾ Anların yemişleri meşhūr bellüt yemişi gibi degüldür. Ba‘zıları anları başka ağaçdur ⁽¹⁶⁾ demişler ve ba‘zılar bellütüden bir sınıfıdur demişler, şahīhi dağı budur. Bunların yemişleri ⁽¹⁷⁾ yenilür degüldür. Birininün yemişi müdevverdür, beheş derler. ‘Avāmu’n-nās aña ‘afşīnec ⁽¹⁸⁾ derler. Birininün yemişi yaşşırak ve uzunrakdur. İkişi dağı bellütüden ziyāde kıabızdur. ⁽¹⁹⁾ Ağaçları dağı böyledür. Eger yaprakların muhkem ezüp tāze yaralara ursalar nef [164b] ⁽¹⁾ edüp bitişdüre. Bellütün yemişini kebāb edüp ve şu ile bişürüp ve çiçiken ⁽²⁾ dağı yerler. Kıarnı ziyāde tutar, huşuşan açla yēseler ziyāde tuta ve idrār-ı ⁽³⁾ bevli dağı tutar. Eger cüftini ya‘nī yemişi üzerinde olan kıabuğını şu ile ⁽⁴⁾ bişürüp ziyāde kıanı akar ve kıan tüküren ve bağarsuıklarında kıabanı olan ve ishāli ⁽⁵⁾ olan kimesnelere içürseler nef eyleye. Ba‘zı tabībler yemişini ıssı şışlere yakı ⁽⁶⁾ edüp isti‘māl eder. Tağlarda sakin olan kimesneler kıaht zamānlarında yemişinden ⁽⁷⁾ etmek ederler. Andan olan etmek ziyāde gālīzdür, geç hazm olur. ⁽⁸⁾ Cüftinden ve ağacının ince kıabuğundan fetile edüp ‘avratlar götürünürler, ⁽⁹⁾ eskiden olup dāyim akan yaşluğların kıaht eder. Bellüt ya‘nī yemişinde dağı ⁽¹⁰⁾ bu fi‘l vardır ammā za‘f üzredür.

Eger yemişini veyâhüd kabuğunu bişürüp ⁽¹¹⁾ şuyından süd ile içseler baklatür-rummât dedükleri zehre nef eyleye. ⁽¹²⁾ Eger bellût ve toñuzuñ tuzlanmış iç yağıyla yağı etseler hâlib ya'nî uyluk ⁽¹³⁾ arasında yumışak yerlerde olan şişlere ursalar ziyâde nef eyleye. Eger ⁽¹⁴⁾ beheş dedükleri şınıfuñ ağacı kabuğın yumışayınca ve kuvveti çıkıncaya degin ⁽¹⁵⁾ şu içinde bişürüp saçları kîmülyâ dedükleri balçık ile yuduğdan soñra ⁽¹⁶⁾ saçlara kümâd ya'nî ıssı iken urup bir gece tursa birkaç kerre böyle etseler ⁽¹⁷⁾ saçları boyayup siyâh eyleye. Bellût, baş ağırdur. Zîrâ buhârları habs edüp ⁽¹⁸⁾ taşra çıkmağa kıomaz. İşlahı budur ki kebâb edüp sükker ile yeyeler. Eger ⁽¹⁹⁾ bellût yaprağından birisini yılan üzerine kıosalar fevt olur. Eger yaqup **[165a]** ⁽¹⁾ <yaqup> kulâc ya'nî ağızda çıkan ufağ kıabarlara ekseler nâfi devâ ola. ⁽²⁾ Eger tağılır yaramaz kııbanlara ekseler tağılmasını menç eyleye. Bellütüñ bedeli ⁽³⁾ veznince harnüb-ı Naba'ti ya'nî keçi boynuzı dedükleri yemişdür. Cüftinüñ bedeli ⁽⁴⁾ veznince mersin ve nısf vezni bellût kabuğı veyâhüd enâr çiçegi dibi ⁽⁵⁾ ya'nî içinden bitdügi nesnedür.

Bellütü'l-arz: Yer bellütü demekdür. Bir nebâtuñ ⁽⁶⁾ köklerinüñ ismidür. Ol nebâtuñ hindebâ yaprağı gibi yaşşı yaprağı vardur, yaşıldur. ⁽⁷⁾ Kıumlu yerlerde ve kevelân ya'nî haşir otı olduğı yerlerde biter. İstîmâl ⁽⁸⁾ olunan ancak kökidür. Lezzetinde bir miğdâr acılık ile tatlılık vardur. ⁽⁹⁾ Derece-i şâniyede hâr ve derece-i şâniye evvelinde yâbisdür. Fuzül ya'nî sinmemiş ⁽¹⁰⁾ olan ziyâdeleri kıaç eder. Yağı etseler talağı arıkladur. İçerüde olan ⁽¹¹⁾ a'zâda olan süddeleri açar. Bir dirhemden üç varınca miğdârı ⁽¹²⁾ bevli ve hayz kıanın idrâr eder. Eger döğüp 'asel ile kıarışdurup kıokmuş ⁽¹³⁾ yaramaz yara ve kııbanlara ve ziyâde olan lahmı ya'nî eti üzerine kıomağıla pāk ⁽¹⁴⁾ edüp eti ziyâde olmadan menç eyleye. Miğdâr-ı şerbeti bir dirhemden üç ⁽¹⁵⁾ dirheme dekdür. Gâh olur ki bu ismi kemâderyüs ve kemâlütüs dedükleri ⁽¹⁶⁾ devâlara dağı dèrler.

Bellütî: şümnüşî bir nebâtuñ ismidür. Ol nebâtuñ bir kökden ⁽¹⁷⁾ kııkar dört küşelü üstü ufağ tülü birkaç budağları olur. Yaprağı ⁽¹⁸⁾ ferâsiyün yaprağına beñzer lâkin bunuñ siyâhlığı ve tülülüğı çokdur ve bunuñ ⁽¹⁹⁾ râyihası kırkındür. Üzerinde tağılmış şaru ve toz renglü müdevver çiçegi **[165b]** ⁽¹⁾ vardur. Tabî'atı hârdur, tağlîl edicidür. Yaprağı kıuduz talağına tuz ile ⁽²⁾ yağı etseler nef'i tecribe olunmuşdur. Eger ıssı kül içinde

gömüp şolduğdan sonra ⁽³⁾ anuñla bevāsīr çibanlarına yağı etseler gidere, mücerrebdür. Eger döğüp ‘asel ile ⁽⁴⁾ qarışdursalar yaramaz çibanları pāk eyleye. Bu nebātuñ ferāsīyūndan iki vezn ⁽⁵⁾ miğdārı ferāsīyūn maḳāmına ḳāyimdür ya‘nī bedeli olur Allāhu ā‘lem.

Beleḥ: ⁽⁶⁾ Ḥurmā ağacınıñ yemişi henüz yaşıl ve müdevver iken ve salḳı-mında dāneleri ⁽⁷⁾ birbirinden ırāḳ iken ismidür ya‘nī böyle iken ḥurmāya beleḥ dērler. Böyle iken ⁽⁸⁾ velī‘ daḥı dērler. Ṭal‘ ve ḥılāl olduğı zamānlaruñ ortasıdır. Ḥurmā, ⁽⁹⁾ ağaç üzerinde beleḥ iken aşma ağacında ḳoruk ibtidāsı gibidür. Ḥurmā böyle ⁽¹⁰⁾ iken andan şarāb édüp ol şarāba būta‘ dērler. Beleḥ rāyiḥası hoşdur ve eyüdü. ⁽¹¹⁾ Ḳābızdur, güzel ḳoḥularuñ ekşerine girür, an-lara merkeb menzilesindedür. Ṭabī‘atı ⁽¹²⁾ derece-i şāniye evāsıtında bārid-i yābisdür. Lezzeti kekredür ammā fi‘li ḳābızdur. ⁽¹³⁾ Eger kendüden veyāḥūd bişürüp şuyından içseler veyāḥūd döğüp yağı etseler ⁽¹⁴⁾ bevāsīr çibanların-dan aḳan ḳanı ve eskiden olan ishālī men‘ eyleye ve tāze ⁽¹⁵⁾ yaraları bitişdüre. Ma‘ideyi dibāğat eder. Bişmişi ile mażmaza étmek ve kendüyi ⁽¹⁶⁾ çeynemek diş etlerin pek eder ammā göğüs ve öykene yaramazdur. Ma‘ideden geç iner, ⁽¹⁷⁾ ğızā az vērür. Olancası daḥı yaramazdur, süddeler eder. Çok yemek ğalīz ḥılṫlar ⁽¹⁸⁾ peydā eder ki ḳuvveti ifnā eder giderür. ‘Araḳı ya‘nī deri ḥabs ét-mekle bevli çok ⁽¹⁹⁾ eder. Ba‘zılar demişler dāyimā beleḥ yemek cüzām ma-razını ḳaṫ‘ eder ya‘nī cüzāmdan emīn [166a] ⁽¹⁾ <emīn> édüp turgurur. Be-nefşe mürebbāsı ve yalınuz ‘asel beleḥden olan zararı ⁽²⁾ def‘ eder.

Belḥiyye: Vilāyet-i Ḥorāsān’da Belḥ demekle ma‘rūf şehre mensüb ⁽³⁾ bir ağacın ismidür. Bu ağaç enār ağacı ḳadar büyük olur. Gāḥ olur ⁽⁴⁾ ḥılāf-ı Belḥī ya‘nī Belḥ söğüdi dēyü tesmiye ederler. Bāğ ve bāğçelerde di-küp ⁽⁵⁾ güzel renglü çiçekleri vardır. Bādem ağacı çiçeğinden bu ziyāde çiçek vērür. ⁽⁶⁾ Çiçeğinde gizlü kızılıḳdan ve beyāzdan ve şaruluḳdan ve toz renginden ⁽⁷⁾ ve siyāhlıḳdan renkler vardır. Çiçeğiniñ rāyiḥası hoşdur. Devşüren kimesnelerde ⁽⁸⁾ rāyiḥası ḳalup zāhirdür. Ṭabī‘atı derece-i ūlada ḥardur, bir miğdār yübüsete ⁽⁹⁾ māyıldür. Āsānlığıla taḥlīl edicidür, yelleri i‘tidāl üzre tağıdır. Ḳoḳulaması ⁽¹⁰⁾ ile daḥı yelleri tağıdır ve dimāğda olan ḥafif süddeleri açar. ⁽¹¹⁾ Eger yaprağın bişürüp şuyını yellü olan yer üzerine dökseler nef‘ eyleye, ⁽¹²⁾ mücerrebdür.

Bül: İsm-i Hindîdür. Hind'den getürürler bir sınıf bâklâdur. Uzun ⁽¹³⁾ zarflar içinde olur, rengi kebere yemişinüñ büyügi gibi siyâha mâyildür. Mısr ⁽¹⁴⁾ darusına beñzer ammâ bu büyükdür ve bu sivridür, içi yağlıdur. İsti'mâl olunan ⁽¹⁵⁾ içidür, lezzeti acidur. Derece-i şâniye âhîrinde hârr u yâbisdür. Yübüsetinden harâreti ⁽¹⁶⁾ ziyâdedür, kâbızlığı vardır. Göğüsde olan perdelere kuvvet vèrür, ⁽¹⁷⁾ sîñirler katılığını giderür ve yaşluğunu alır. Şovukdan olan marâzları, ⁽¹⁸⁾ meşelâ fâlic ve laḳve ve istirhâ ve niḳris gibi, bu marâzları giderür. Ma'ide âteşini ⁽¹⁹⁾ yaḳar, balḡamdan olan ḳuşmaḡa nef' eder ve men' eder. Bu zıkr olunan [166b] ⁽¹⁾ marâzlar için cevârişler ile isti'mâl eyleyeler. Miḳdâr-ı şerbeti bir mişḳâle dekdür. Yelleri ⁽²⁾ taḡıdur ve ḳarnı ḫutar, cimâ'ı ziyâde eder. Yemegile ve buḫûr edinmegile bevâşir ⁽³⁾ yellerin giderür.

Belâdur: İsm-i Hindîdür. Fehm ziyâde olmaḳ için isti'mâl ⁽⁴⁾ ederler ma'rûf nesnedür. Eyüsü oldur ki rengi siyâha mâyil kızıl olup ağır ⁽⁵⁾ ola ve derisi düz olup buruşmuş ve çukurlanmış olmaya. Ve dânesi büyük ⁽⁶⁾ ve ağır ola ve içinde kabuḡı altında rengi ḳan gibi kızıla ve siyâha mâyil ⁽⁷⁾ 'asel gibi koyu 'aseli ola. Bir miḳdâr ağırca râyiḡası ola. Bunun 'aseli derece-i ⁽⁸⁾ râbî'ada hârr u yâbisdür ve 'aseli altında incerek bir ḳabı daḡı vardır. ⁽⁹⁾ Anuñ içinde pâk ve lezîz, ḳoḡusu güzel, yemesinde zararlı yok içi vardır. ⁽¹⁰⁾ Ṭabî'atı derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda yâbisdür. Belâduruñ 'aseli dimâḡda ⁽¹¹⁾ olan cemî'an şovuk marâzlara ve ḳarın ve ma'idede bi'l-cümle a'zâ-yı bâḫinede ⁽¹²⁾ olan şovuk marâzlara ve fâsid yaşlıḳlara ve fesâd-ı zihne ya'nî ⁽¹³⁾ fikr ve fehmi fâsid olana nâfi'dür. İşlâḫ-ı fikr için ve kuvvet-i ḫâfıza için ⁽¹⁴⁾ rub' dirhemden ziyâde isti'mâl olunmaya. Fâlic ve ḡayrı şovuk marâzlara nısf dirhem ⁽¹⁵⁾ isti'mâl eyleyeler. Eger bedende ve elde olan vuşûm üzerine tılâ etseler gidere. ⁽¹⁶⁾ Vuşûm cem'-i veşmdür. Veşm, evlâd-ı 'Arab ellerin ve sâ'ir murâd êtdükleri ⁽¹⁷⁾ a'zâdan bir yerin igne ile dürtüp ḳanı aḳıcaḳ üzerine çivit veyâḫûd ⁽¹⁸⁾ mürekkeb koyup içine sîñüp ḳalan nişânlara veşm dèrler. Kezâlik tılâ etmekle ⁽¹⁹⁾ sigilleri giderür ve deriyi ḳabardur. Balḡamdan olan dâ'ü's-şaleb üzerine [167a] ⁽¹⁾ <üzerine> ovmaḡıla ve tılâ êtmegile eyü eder. Eger yaḳup dütüni üzre otursalar ⁽²⁾ bevâşir dèdükleri çibanlara nef' eyleye. Baraş üzerine tılâ etseler gidere. Eger ⁽³⁾ yalınuz isti'mâl etseler yeyene zarar êde. Evlâ budur ki yigitler ve

mizâcları ⁽⁴⁾ ıssı olan kimesnler aña yakın olmayalar ya'nî yemeyeler. Zîrâ kanı yaçar ve dimâğî ⁽⁵⁾ kurudur ve uykusuzluk vürür ve göğüs ağrısı ve ziyâde şusuzluk vürür ⁽⁶⁾ ve içerüde olan a'zâyı talar. Evlâ budur ki işlâh olunup isti'mâl ⁽⁷⁾ edeler, huşûşan kocalara ve kötürümlere eyüdüdür. İşlâhı budur ki evvelâ şâfî ⁽⁸⁾ ve a'lâ semn-i baçar ya'nî sâde yağ içinde kaynadup tâze koz içi ve sükker ⁽⁹⁾ ile yeyeler. Yalınuz 'aseli çıkarmasınun tārîkî budur ki kelbeteyn dedükleri demür ⁽¹⁰⁾ âleti âteşe koyup kızıl olunca âteşde ola ba'dehu belâduruñ başın giderüp ⁽¹¹⁾ kelbeteyn ile şıķalar 'aseli çıkup tamlar. Tamlayan 'aseli semn-i baçarı ya'nî sâde ⁽¹²⁾ yağ ile qarışdurup isti'mâl eyleyeler, üzerine ekşi enâr şoralar. 'Aselinden ⁽¹³⁾ iki mişķâl miķdârı insanı katl eder. Ol miķdâr isti'mâl eden kimesneye evvelâ ⁽¹⁴⁾ boğazında taķtî'c ya'nî kesişmek ve yangın ve harâret ve fâsid fıkr ve acılık ve ⁽¹⁵⁾ göğüs perdelerinde çiban ve kabarmak ve keskin ve ayrılmaz sıtma 'arız olur. ⁽¹⁶⁾ 'Îlâc budur ki şıgır südinden olan ekşi yoğurt ve arpa şuyı ve bâdem ⁽¹⁷⁾ yağı ve ayva çekirdegi lu'âbı veler ve qar içinde oturalar. Demişler ki eger 'asel-i ⁽¹⁸⁾ belâdur ile bir hayvânun gözine iktihâl etseler gözün ağardup kör eyleye. Hurz ⁽¹⁹⁾ ya'nî çoğan ile yine eyü olur. Belâdur bulunmasa fınduk içinden beş vezni [167b] ⁽¹⁾ ve dühn-i belesândan rub' vezni ve aķ neftden südis vezni bedel olur. ⁽²⁾

Belmün: İsm-i Fârisîdür. Yettü'âtdan tã'ife-i 'Arab 'arfec dërler bir güne ⁽³⁾ yettü'dur ki yaprağı çam ağacınun büyüginün yaprağına beñzer bir güne südlügendür. ⁽⁴⁾ Yettü', içinde süd gibi koyu şuyı olan nebâta dërler. Harf-i yâda zıkr ⁽⁵⁾ olunur inşâ allâhu te'âlâ.

Belencäsüf: Berencäsüfdür ki beyân olunmuşdur. ⁽⁶⁾

Beleski: İsm-i 'Arabîdür. Ehl-i Mağrib yanlarında mişfâr-ru'ât ya'nî çobanlar ⁽⁷⁾ süzeği dërler. Zîrâ hayvânlar südi anuñla süzerlermiş. Bu nebâta vedüd daħı ⁽⁸⁾ dërler ammâ ehl-i Mağrib 'aţţârları fuvve-i berriye dërler. Bu nebâtuñ kuvveti terkîb ⁽⁹⁾ olunmuşdur, harâreti ve tecffî ya'nî kurutması ğâlibdür ammâ yübüseti çokdur, laţîf ⁽¹⁰⁾ edici ve cilâ edicidir. Bu nebâtdan beş dirhem veyâhüd şıķup şuyından şu ⁽¹¹⁾ ile veyâhüd şu ile qarışmış aķ şarâb ile nişf vaķıyye ya'nî altı dirhem miķdârı ⁽¹²⁾ içseler yılan ve ruteylâ ya'nî zehrlü büyük örümcek ışırdüğine nef' eder. ⁽¹³⁾ Eger şıķılmış şuyından veyâhüd bişmişinden benefşe veyâhüd gül yağı ile ağrısı ⁽¹⁴⁾ olan kulağa

tamzursalar ağruların sâkin eder. Eger hünzîrûn iç yağıyla hanâzîr ⁽¹⁵⁾ çibaneları ibtidâ zâhir olduḡda üzerine yaḡı etseler taḡlîl eyleye.

Belsen: ⁽¹⁶⁾ Mercimek isimlerindendir. Ḥarf-i 'aynda zîkr olunur.

Belens: İsm-i Yünânîdür. ⁽¹⁷⁾ Murâd tibn ya'nî şamandır ki ḡarf-i tâda zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Bülbül: ⁽¹⁸⁾ Meşhûr ve ma'rûf kuşdur. Rengi yaşıl ile siyâha mâyil, başı yanında beyâzı vardır ⁽¹⁹⁾ küçük serçedür. Şekli ve âvâzı güzeldür. Âvâzından ötüri evlerde beslerler. [168a] ⁽¹⁾ <beslerler> Ṭabî'atı ziyâde ḡarr u yâbisdür. Yemesi ziyâde ıssı eder. İssı mizâclu kimesnelere yaramazdur. ⁽²⁾ Cimâ'ı ziyâde taḡrîk eder, ḡuşûşan yumurdası bu bâbda ziyâdedür. Ammâ zerḡı ya'nî ⁽³⁾ necesi ziyâde yapışḡandır. Göz kapaḡlarında zâ'id biten şar'a ya'nî kıla eyüdüdür. ⁽⁴⁾ Cilâ vèrmesi ziyâdedür ve kabîzliḡı daḡı vardır. Yüze ṭilâ etseler cilâ édüp ⁽⁵⁾ rengi güzel eyleye. Eger 'avrat götüürünse ḡarnından oḡlanı düşüere.

Benefsec: ⁽⁶⁾ Fârisî benefşeden ta'rîb olunmuşdur, ma'rûfdür. Benefşe dèyü ıtlâḡ olunsa ⁽⁷⁾ çiçeḡi murâd olunur. Ancak bu nebât cemî'an eczasıyla ṭabî'atı derece-i ülâda bârid ⁽⁸⁾ ve derece-i şâniyede raṭbdur. Eger yapraḡı tâze iken döḡüp yalıñuz veyâḡûd ⁽⁹⁾ arpa unı ile ıssı şişlere yaḡı etseler şişlerin indüre. Eger yanḡını olan ⁽¹⁰⁾ ma'ide veyâḡûd göz üzerine ḡosalar yanḡını sâkin eyleye. Ṭaşra çıḡmış olan ⁽¹¹⁾ oturaḡa yaḡı etseler nef eyleye. Eger çiçeḡi şu ile içseler ḡunnâḡa ya'nî boḡaz ⁽¹²⁾ ağrısına ve oḡlancıklara 'arız olan şar'a nef eyleye. Çiçeḡi ziyâde ⁽¹³⁾ leṭâfeti sebebi ile şişleri indürür ve i'tidâl ile uyudur. Ve ḡan ⁽¹⁴⁾ keskinliğinden ve şafrâdan olan baş ağrısını sâkin eder ve âsanlıḡla ⁽¹⁵⁾ şafrâyı ishâl eder, ḡuşûşan ma'idede ve baḡarsuḡlarda ṭutulmuş olanını ⁽¹⁶⁾ ziyâde eder. Eger muḡkem ezüp ḡarâretten ağrısı olan başa ve alna yaḡı etseler ⁽¹⁷⁾ sâkin eyleye. Eger sirke ile isti'mâl etseler ishâl étmesi ḡavî olur ammâ 'asel ile ⁽¹⁸⁾ za'f ile eder. Bişmişini isti'mâl étmek ḡarna ḡafıfraḡdur ve tîz ma'ideden ⁽¹⁹⁾ iner. Eger ıccâş ve 'unnâb ve temr-i Hindî ve şâhtere veyâḡûd helîle ḡatup [168b] ⁽¹⁾ isti'mâl ederlerse ishâl étmesi ḡavî olup ma'ideye aḡırlıḡı gide. Miḡdâr-ı şerbeti ⁽²⁾ üç dirhemden bir vaḡıyye ya'nî on iki dirhemdür. Eger çiçeḡi bâbünec ile ḡaynadup ⁽³⁾ suyunı başda ağrısı olan yerlere dökseler taḡlîl édüp dimâḡa ve sâ'ir ⁽⁴⁾ a'zâya

‘arız olan ıssılığı ve yübüseti gidere. Eger bir kimesne yakıcı ⁽⁵⁾ ve acıdıcı şafrâdan ishâl olsa her gün benefşeyi muhkem döğüp ziyâde ince ⁽⁶⁾ elekten geçürüp iki dirhemden dört dirhem miqdârın isti‘mâl etse ziyâde nef ⁽⁷⁾ eyleye ammâ ‘aķabınca bir miqdâr şovuk şu içeler oturaķda olan ağırlara ⁽⁸⁾ ve şişlere ve çatlaķlara yaķı etmekle nef eder. Yemek ile sidük yaķmasını ⁽⁹⁾ men eder. Sükker ile olan benefşe şarâbı öksürüğe nâfi‘dür. Sükker ile mürebbâsı ⁽¹⁰⁾ daķı nâfi‘dür. Böbrekler aķrısına ve öyken ve zâtü’l-cenb ve şüşaya nâfi‘dür. ⁽¹¹⁾ Şüşa, göğüs perdelerinde olan çıbandur. Sidük tutulması harâretten ⁽¹²⁾ olsa idrâr eder. Benefşeyi çok yêseler ķalbe ya‘nî yürege za‘îflık ve bedende ⁽¹³⁾ ağırlık vërür ve ğuşşalandurur, huşuşan keskin sıtmalalara ziyâde zarardur. ⁽¹⁴⁾ Bir miqdâr anîsün işlâh eder. Benefşeyi ķoķulamak dimaĝı şovuk olana ⁽¹⁵⁾ zarar eder, merzencüş işlâh eder. Şafrâvî uyuz ve gicigi olan kimesne ⁽¹⁶⁾ yapraĝın şıķup şuyından içse veyâhüd sürünse ziyâde nef eder. Yapraĝınıñ ⁽¹⁷⁾ mürebbâsı nezlelere ve zükâma nâfi‘dür. Çiçeginün yaĝı maştakî ile barmaķ aralarında ⁽¹⁸⁾ şafrâdan olan şişe nef eder. Eger yapraĝın döğüp şuyın şıķup ol ⁽¹⁹⁾ şudan iki pay ve sükkerden bir pay edüp ķarışdurup bu vechle ķarışmışından [169a] ⁽¹⁾ <ķarışmışından> rub‘ raţl ya‘nî otuz altı dirhem miqdârın maķ‘adesi ya‘nî oturaĝı ⁽²⁾ taşra çıķmış olan oĝlancığa birķaç def‘ada içürseler gerü redd ede ⁽³⁾ ya‘nî yerine vara, tecribe olunmuşdur. Benefşe bulunmasa öksürük için ve ishâl ⁽⁴⁾ etmek için bedeli veznince buyan köki, ba‘zılar lisânü’ş-şevr, ba‘zılar nilüfer ⁽⁵⁾ yapraĝıdır demişler.

Pencengüş: İsm-i Fârisîdür. Te‘vîli beş barmaķ demekdür. Ba‘zılar ⁽⁶⁾ bu nebât benĝâfilun dedükleridür demişler. Bu söz ğalaţdur, âher nebâtdur. Lisân-ı ⁽⁷⁾ Yünânîde aĝîs dërler ya‘nî pâk demekdür. Zîrâ tã’ife-i kefere bayramları günlerinde ⁽⁸⁾ bu nebâtı kelîsâlarında döşenürler. Zîrâ dërler ki bu nebât cimâ‘ı ve cimâ‘c iştihâsını ⁽⁹⁾ za‘îf eder. Pes ergenler ve yigitler kelîsâya gelen ‘avratlara bakmayup meyl etmezler. ⁽¹⁰⁾ Bu nebât şecer ile otluķ mâbeyninde bir nebâtdur. Büyüklükde şecer mertebesine ⁽¹¹⁾ varur. Şulara yaķın şarp yerlerde biter. Ezmesi güç, muhkem budaķları vardur. ⁽¹²⁾ Yapraĝı zeytün yapraĝına beñzer ammâ bunun küçükreğ ve yumışaķraķdur ve siyâhlığı ⁽¹³⁾ azdur. Bu nebâtın her budaĝı başında barmaķlara beñzer aşāĝaları birbirine yaķın ve uçları ⁽¹⁴⁾ birbirinden ayrılmış beş dâne

yaprağı olur, göklüğe ve kızılığa mâyil beyâz ⁽¹⁵⁾ çiçeği olur. Çiçekden sonra ba'zısı siyâh ve ba'zısı beyâz, ufağ büber gibi tohumu olur. ⁽¹⁶⁾ Ol tohuma bezr-i bencengüş ve habb-ı bencengüş ve habbü'n-nesl dağı dërler. Zîrâ dâyim yëseler ⁽¹⁷⁾ nesli keser. Ba'zılar bezr-i sübüstân dëyü nâm vërürler belki nefsinde oldur dërler. Bu sözler ⁽¹⁸⁾ dağı gâlağdur. T̄abî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Yaprağını el ile ovsalar ⁽¹⁹⁾ besbâse râyîhası gibi laţîf râyîhası zâhir olur. Yaprağınıñ harâreti ve yübüseti [**169b**] ⁽¹⁾ tohumundan ve budaklarından azdur. Eţibbâ, yaprağını isti'mâl étmezler ammâ kâbızlığı zâhirdür. ⁽²⁾ Eger tohumını çig iken yëseler başı ağrıda ammâ kavrulmuş olucağ baş ağrıtmaz. ⁽³⁾ Eger yëseler cimâ'ı za'îf éder. Kezâlik yaprağını döşenseler tohumu ciğerde olan ⁽⁴⁾ süddeleri açmağda ve talağı gidermekde ziyâde nâfi'dür. Hayz kanını yüridür ⁽⁵⁾ ve a'zâda olan katı şişleri taḥlîl éder. Eger andan yağ édüp sürünseler ⁽⁶⁾ mecâlsüzligi gidere. Zehrlü cânverler şoğduğına nef' éder. Eger sikencübîn ile ⁽⁷⁾ iki dirhem miğdârın içseler talağı gidere. Kezâlik sirke ile kümâd ya'nî ıssı édüp ⁽⁸⁾ üzerine ursalar nef' eyleye. İstiskâlulara nef' éder. Miğdâr-ı şerbeti niş mişğâlden ⁽⁹⁾ bir bucuğ mişğâle dekdür. Eger şarâb ile iki mişğâl miğdârın 'avrat içse gelmesinden ⁽¹⁰⁾ ümîz kesilmiş olan hayz kanını yüride. Eger yaprağını ve yemişini bişürüp ⁽¹¹⁾ oturağında ve rahmlerinde şişleri olan kimesneler içinde otursalar nef' eyleye. ⁽¹²⁾ Kezâlik bir dirhem fütenc-i berri' ya'nî yabân na'nâsı ile yemişinden bir dirhem miğdârın ⁽¹³⁾ içseler veyâḥüd yaqup tütüzseler veyâḥüd götürünseler hayzı yüride. Eger şişden ⁽¹⁴⁾ ve ruḫûbetden olan baş ağrısına yağı étseler nef' eyleye. Eger sirke ve tatlu ⁽¹⁵⁾ zeyt yağıyla bişürüp lîşergus veyâḥüd qarânîtis olan kimesnenün başına ⁽¹⁶⁾ dökseler nef' eyleye. Lîşergus ve qarânîtis defa'atile beyân olunmuşdur. Yaprağın tütsü ⁽¹⁷⁾ edinmekle ve döşenmegile zehrlü cânverleri kaçırur. Eger kaymağ ve aşma yaprağı ⁽¹⁸⁾ ile qarışdurup katılanmış olan hâyelere ursalar ziyâde katılığı gidere. ⁽¹⁹⁾ Eger yemişini şu ile oturağda olan çatlağdan olan ağırlara ursalar [**170a**] ⁽¹⁾ <ursalar> sâkin eyleye. Yaprağı ve yemişi siñir tolaşığına ve yaralara nâfi'dür. Bu nebâtuñ ⁽²⁾ hâşşasındandır eger andan degnek edinüp yürüken aña tayansalar yürümeği ve cimâ' ⁽³⁾ iştilhâsını men' eyleye. Evlâ budur ki şamğ-ı 'Arabî ile işlah oluna, andan dağı bir ⁽⁴⁾ mişğâlden ziyâde isti'mâl étmeyeler.

Benţāfflun: İsm-i Yünānīdür. Benţāfflīn dahı ⁽⁵⁾ dërler. Ma‘nāsı beş yapraklı demekdür. Türkide ayıd ağacı dërler. Ba‘zılar benţāţūs ⁽⁶⁾ ya‘nī beş bölüklü demekdür. Ba‘zılar benţāţānīs ya‘nī beş kıanatlu dërler. Ba‘zılar ⁽⁷⁾ benţāvıķtrān ya‘nī beş barmaķlı dërler. Bu nebāt pencengüştür deyenler bu isminden ğalaţ eder ⁽⁸⁾ ‘aksinde dahı bu ğalaţ vāķi‘ olur. Bu nebāt şümnüşīdür. Uzunluķları bir ķarış ince ⁽⁹⁾ budaķları vardır. Yaprāğı na‘nā‘ yaprağına beñzer, her budağı üzerinde beş yaprak az vāķi‘ ⁽¹⁰⁾ olur ki ziyāde veyāhūd eksük ola yaprakları bıķku gibi iki taraflarından kertelmişdür. ⁽¹¹⁾ Şarulığa ve beyāzlığa māyil çiçeği vardır. Şulara yakın ve yaş yerlerde biter. Kıızıla māyil ⁽¹²⁾ uzun köki vardır. Ğalīzdür, kökinde menāfi‘ ya‘nī fā‘ideler çoķdur, ziyāde ķuruducıdır, ⁽¹³⁾ yaķması ve keskinliği yoķdur. Ķurutması derece-i şālīşede ve ğarāret ve bürüdeti i‘tidāl ⁽¹⁴⁾ üzredür. Eğer kökin bir raţl şü içinde üç paydan biri kıalınca bişürüp şuyıyla mażmaza ⁽¹⁵⁾ etseler dişler ağrısını sākın eyleye, mücerredür. Bedende sâ‘ir yerlere tağılur çıbanların ⁽¹⁶⁾ ve uyuzların tağılmasını men‘ eder. Eğer anuñla ğarğara etseler boğaz iriligini gidere, ⁽¹⁷⁾ dahı ķarından olan ishālī ve bağarsuķlarda olan çıbanları ve bendler ve ‘ırķu’n-nesā ⁽¹⁸⁾ ağrılarını giderür. Eğer kökin ince dögüp sirke ile bişürüp nemle dedükleri irinlü çıban ⁽¹⁹⁾ tağılmasını men‘ eyleye. Ğanāzīr dedükleri çıbanları ve şişleri ve yürek tamarlarından kıan [170b] ⁽¹⁾ alınduķda tamarlar şişlerin ve dübeyle ya‘nī şovuķ hılţlardan olan büyük, degirmi çıbanları ⁽²⁾ ve ğumre ya‘nī şafrādan olan şişleri ve dāğıs ya‘nī tırnaķ yanında olur çıbanı ⁽³⁾ ve şişi ve oturaķda olan bevāsīr çıbanların tağlīl eder ve uyuzı eyü eder. ⁽⁴⁾ Bu cümle marāzlara taşradan isti‘māl eyleyeler. Eğer kökin şıķup şuyından üç mişķāle ⁽⁵⁾ değin mişķdārı ciger ağrısına ve öyken ağrısına ve zehrlü otlara eyüdü. Ğāh olur ⁽⁶⁾ yaprağından iki mişķāle varınca mişķdārın iki cüz’ azrümālī ya‘nī yağmur şuyı ve ‘aselden ⁽⁷⁾ bir cüz’ yalıñuz veyāhūd mişli fülful ile ķarışdurup ğummā-yı rıb‘a ya‘nī dört veyāhūd ⁽⁸⁾ üç günde bir tıtan sıtma ve ğıbb-ı ğayr-ı hālīşe ya‘nī ekşeri şafrādan ve āğer hılţdan ⁽⁹⁾ olan sıtma ve nā‘ibe-i müzmīne ya‘nī eskiden olup nevbet ile tıtan sıtma için içüp ⁽¹⁰⁾ nef‘ eder. Bu nebātuñ ğāşşalarındandır, ğummā-yı rıb‘ için dört budağınıñ yaprağın ve ğummā-yı ⁽¹¹⁾ ğıbb için üç budağınıñ yaprağın ve ğummā-yı nā‘ibe için bir budağın içerler. Eğer bir dāne ⁽¹²⁾ budağınıñ yaprakların her gün bir aya değin içseler eskiden olan şar‘a nef‘ eyleye. ⁽¹³⁾ Eğer yaprağını şıķup

birkaç gün her günde toköz kırat miqdârın içseler yereķanı ya'nî ⁽¹⁴⁾ beden kıararmasını veyâhüd şararmasını gidere. Eger tuz ve 'asel ile yaprağından yaķı etseler ⁽¹⁵⁾ nâşırlanmış olan yaraları ve dâhısı eyü ede. Eger debe olan kimesne yaķı eylese nef ⁽¹⁶⁾ eyleye. Eger bu nebâtdan içseler veyâhüd yaķı etseler çok kıan aķmasını men' eyleye. Eger döğüp ⁽¹⁷⁾ tâze ve kıanlı yaralara ekseler etlerin bitişdüre. Eger yaprağın döşenseler düş azdurmaya. ⁽¹⁸⁾ Eger yaprağını döğüp uyuzı ve gicigi olan ata burnından içerü kıosalar uyuzın ⁽¹⁹⁾ gidere. Evlâ budur ki kıoduķdan şoıra atı kıalgıdup derledeler.

Benc: Fârisî [171a] ⁽¹⁾ <Fârisî> beng lafzından ta'rib olunmuşdur. Lisân-ı 'Arabda seykerân dërler, Yünânca isfirâsin ⁽²⁾ dërler. şümnüşî bir nebâtdur. Kıalın ve üsti ufaķ tülü budakları vardır. Yaprakları ⁽³⁾ oğul otı veyâhüd bögrülce yapraklarına beñzer ammâ bunun büyücek ve kıalınraķ ⁽⁴⁾ ve şaru-raķ ve uzunraķdur ve uçları yarılmış gibidür ve ğâyet yaşılliginden ⁽⁵⁾ siyâh gibidür. Bu nebât üç dürlüdür: Birisi siyâhdur. Bunun çiçeği kıızıla mâyil ⁽⁶⁾ gökçıldür. Gülnâr çiçeği gibi dikenlüdür. Budakları üzerinde çiçeği birbiri ardınca dizilmişdür. ⁽⁷⁾ Çiçekden şoıra siyâh dânesi olur, reyħân toħmnına beñzer ammâ bunun siyâhlığı azdur. ⁽⁸⁾ Bir şınıfı daħı kıızıldur, şaruya mâ-yil çiçeği vardır. Çiçekden şoıra erüsimin ya'nî tüzeri ⁽⁹⁾ dedükleri toħma beñzer toħmı olur. Erüsimin, ism-i Yünânîdür, tüzeri demekdür. Bir şınıfı daħı ⁽¹⁰⁾ beyâzdur, çiçeği beyâz olup nebâtının yaprağının siyâhlığı az ve rengi evvelkilerden açık ⁽¹¹⁾ olur. İki evvelki yaramazlardır, isti'mâl olunan üçüncisidür. Eger üçüncisi bulunmasa ⁽¹²⁾ nisbet ile ya'nî gerek olduğına göre azacuk anlardan isti'mâl eyleyeler. Ba'zı tabîbler ⁽¹³⁾ bu nebâtı cemî'an eczâsıyla döğüp şuyın şıķup güneşde kırudup isti'mâl ⁽¹⁴⁾ ederler. Ba'zılar döğüp buğday unıyla kıarışdurup çörek çörek edüp hıfz ⁽¹⁵⁾ eder. Siyâh olanı derece-i şâlîşe evâħirinde belki derece-i râbî'a evâ'ilinde bârid-i ⁽¹⁶⁾ yâbisdür. Kıızıl olanı aşâğadır. Şuyı şıķılmış olanı kıızıl gibidür. Beyâz olanı ⁽¹⁷⁾ bun-lardan aşâğadır tâ derece-i şâniye evâ'ilinde bârid-i yâbis olur. Bunların cemî'si ⁽¹⁸⁾ göze ruķûbat ya'nî yaşlıklar aķmasını men' eder. Götürünme-gile kıulaqlar ve rahmler ağırların ⁽¹⁹⁾ sâkin eder. Eger 'uşâresin buğday unı veyâhüd kıavut ile kıarışdursalar gözlerde [171b] ⁽¹⁾ ve sa'ir a'zâda olan ıssı şişleri gidere. Toħmı öksürüğe ve ıssıdan ⁽²⁾ olan nezleye eyüdüdür. Eger toħ-mından iki üşülüs ya'nî altı kırat veyâhüd iki ⁽³⁾ ol miqdâr haşħaş toħmiyla

māʿ-i ʿasel ile içseler rahmiden ve sāʿir aʿzādan çok ⁽⁴⁾ kan gelmesin menʿ eyleye. Eger ince döğüp şarāb ile niķris üzerine yaķı  tseler nefʿ ⁽⁵⁾ eyleye. Memeler ve h yeler ŐiŐlerine daķı muvafıķdur. Yaprakından  td kleri  reklere ⁽⁶⁾ yaķı  tmek ağrıları s kin  tmekde kav d r yaʿn  ziy de nefʿ  der. Eger yaprakından ⁽⁷⁾    dört yaprak çseler inbiy l s dedükleri sıtmaya nefʿ eyleye. İnbiy l s, ⁽⁸⁾ bir sıtmadır ki hem h r reti ve hem Őovukluđı ola. Eger yaprakını s ʿir tereler biŐürdükleri ⁽⁹⁾ gibi biŐürüp y seler  aķlı ifs d eyleye, d v ne  de. Eger k kin biŐürüp Őuyıyla ⁽¹⁰⁾ mazmaza  tseler diŐler ağrıların gidere. Bey z olan Őınıfınu n toħmı semirtmekde ⁽¹¹⁾ g yeted r yaʿn  andan ziy de nesne bu b bda bulunmaz. Z r  kanı koyu  d p yađ  der. ⁽¹²⁾ Eger yaprakıyla yaķı  d p ve yaprakın müŐelleŐ ile çseler kemikler y nmesin ve kırılmasın ⁽¹³⁾ gidere. Altı k r t miķd rı çok kan akmağı menʿ  der ve öksürük gidermek ⁽¹⁴⁾ içün olan dev lara g yeted r yaʿn  ziy de nefʿ  der. Eger yaķup bir k miŐ ile ⁽¹⁵⁾ ağrısı olan diŐe tütsü  tseler ağrısını gidere. Eger yaprakını  teŐde kurıdup ⁽¹⁶⁾ i  yağıyla vey h d yumurda Őarusıyla muħkem ezüp aŐađasında ağrısı olan ⁽¹⁷⁾ kimesneye yaķı  tseler ağrıyı s kin eyleye. Eger bezr-i benc ve efy nı ber ber alup ⁽¹⁸⁾ bir b kl  miķd rın istiʿm l  tseler ziy de çok uyuda. Eger toħmı dögüp ⁽¹⁹⁾ k tr n ile yoğurup nemeŐ ve ağrısı olan diŐ k vuklarına t dursalar ağrısını [172a] ⁽¹⁾ <ağrısını> s kin eyleye. E  çok istiʿm l içün miķd r-ı Őerbeti beŐ k r tdur. Bencde bir k  de ⁽²⁾ vardur, anı bilmek evl  ve l zımdur. K  de budur ki içerüden istiʿm l olunmaķ l zım ⁽³⁾ olursa bey zdan g yırıtı  tmeyeler amm  taŐradan olıcaķ siy hi ve aħmeri evl dur. ⁽⁴⁾ Eger kızıl olandan çok istiʿm l olunup vey h d siy h olandan iki miŐķ l ⁽⁵⁾ vey h d dört dirhem ve efy ndan iki dirhem miķd rı istiʿm l  tseler fiʿl-h l katl  der. ⁽⁶⁾ Bu miķd rı iki defada istiʿm l  tseler evvel  v fir esned p baʿdehu uyudur Őonra ⁽⁷⁾ aʿz y  gevŐeld p ziy de uyħu ve gözleri kızardup karararur ve bedeni kızmiŐken ⁽⁸⁾ gitdükçe Őovudur Őonra nefes t ralur ve yüzi Őararur ve d v ne olur ve gözi ⁽⁹⁾ perdelen r ve söz söylemez olur ve ağzı k p klen r ve boğaz ağrısı olup ⁽¹⁰⁾ iki güne değin katl  der. Ő hib-i kit b eydür kızıl olandan rubʿ raťl yaʿn  otuz altı ⁽¹¹⁾ dirhem miķd rı y miŐ kimesneyi gördüm aŐl  zarar  tmedi.  l cı budur ki m  -i  asel ile ⁽¹²⁾ ve s d ile huŐuŐan keçi vey h d eŐek vey h d Őıđır südi ile çok çok ⁽¹³⁾ kuŐduralar. Eger m miŐ  toħmın ve fıstıķ içen biŐürüp s d içinde biŐmiŐ enc rle ⁽¹⁴⁾ y seler ziy de nefʿ eyleye ve eskiden kılan h nz r iç yağı

ve kızıl büreyi cevz-i bevva⁽¹⁵⁾ kabuğıyla ve şalgam ile ve kenger ve şoğan ve şarımşak ve encir bunlardan ıssı iken⁽¹⁶⁾ ıssı müşelleş ile yeyeler. Benc bulunmasa miqdârınca efyün bedelidir. Hâşşasındandır, eger⁽¹⁷⁾ külencü olan kimesne boğazına aşup götürse külencine nef eyleye.

Bunduq:⁽¹⁸⁾ Fârisî fınduqdan ta'rib olunmuşdur. 'Arabî'si cillevzdür. Fınduq dëyü ıtlâk⁽¹⁹⁾ olunsa yemiş murad olunur. Fınduq ağacı büyük ağaçlardandır, katıdır. Egerçi [172b]⁽¹⁾ derelerde ve şulu yerlerde biter cevher-i arzî ya'nî toprakluğı çokdur, anuñcündür ki⁽²⁾ yënildükde kekreligi zâhirdür. Ağacınun cemî'an budaklarında ve yapraklarında bu hâl⁽³⁾ vardır. Tabî'atı derece-i ulâ âhîrinde hârr ve evâ'ilinde yâbisdür. Ba'zılar⁽⁴⁾ demişler keyfiyyetlerden bir dereceye ermemişdür ve ba'zılar demişler derece-i sâlişede⁽⁵⁾ hârdur. Bu iki kelâm dahı gâlaştur. Fınduq ma'ideye eyü degüldür, yaramazdur, ağırdur⁽⁶⁾ ammâ cüfti ya'nî içinün kabuğı ziyâde yâbisdür. İki denk miqdârı eskiden⁽⁷⁾ olan ishâl gidermesine tecrîbe olunmuşdur, anuñ dahı isti'mâli yaramazdur. Eger⁽⁸⁾ funduq için dögüp on iki dirhem miqdârın mâ'î 'asel ile içseler eskiden⁽⁹⁾ olan öksürüğü eyü êde. Eger kavurup azacuk büber ile yëseler şovuk⁽¹⁰⁾ nezleyi bişüre. Eger kabuğıyla yakup dögüp ayu veyâhüd hınzîrün eski iç yağıyla⁽¹¹⁾ karışdurup dâ'ü's-saleb ya'nî saç sakal dökilen yere sürseler kılları bitüre.⁽¹²⁾ Ba'zı kimesneler demişler eger yakılmış fınduqı zeyt ile muhkem ezüp gözleri gök olan⁽¹³⁾ oğlancıkların yâfuğlarına ya'nî başlarında yumışak olan yere sıvarsalar gözleri⁽¹⁴⁾ ve saçların siyâh eyleye. Funduq yemek dimâğ cevherin ziyâde êder. Fınduq kızdan⁽¹⁵⁾ gâlizrakdur. Yënüp sinmeyicak kavî ğizâ olur. Şafrâyı ziyâde êder. Şâyim⁽¹⁶⁾ dedükleri bağarsuğa nâfi'dür, bi'l-hâşşiyeye anı kavî êder ve zararını andan def êder. Eger⁽¹⁷⁾ aç karınla yëseler şovuk zehrlerden nef eyleye. Yemekden sonra dahı encir ve sedef⁽¹⁸⁾ ve 'asel ile yëseler nef êder, huşuşan 'akreb şokduğına ziyâde nef êder. Öykenden⁽¹⁹⁾ ve göğüsden gelen kanı tükürmege yardım êder. Ba'zılar demişler bedende bir yere aşakoyup [173a]⁽¹⁾ <aşakoyup> götürmegile dahı 'akreb şokduğına nef êder. Fınduq, kuşmağı tahrik⁽²⁾ êder ve karın aşagısında şişmek ve kırkür peydâ êder. Eger içi üzerinde⁽³⁾ olan kızıl kabuğunu şoyup yëseler ma'ideden tiz ine ammâ baş ağırdur.⁽⁴⁾ Fâniz ya'nî sükker penîri ıslâh êder. Eger çok yemesinden ma'idede temdîd⁽⁵⁾ ya'nî yeller hareketinden ma'ide-

yi gerindürmek ve çaraltmak hâşıl olursa eger bu hâl ⁽⁶⁾ olan kimesne şovuk mizâclu olursa mā³-i ‘asel içe, eger ıssı mizâclu olursa ⁽⁷⁾ cüllâb içe. Eger bunlar def^f ederse febihâ , eger def^f olmazsa ba³zı ishâl edici ⁽⁸⁾ cevârişlerden isti³mâl eyleyeler.

Bunduğ-ı Hindî: Ehl-i Hind lisânınca fâric ⁽⁹⁾ dërler. Tâ³ife-i Nabaṭiyye lisânınca rutte dërler. Ba³zılar demişler bunduğ-ı Hindî fûfûl ⁽¹⁰⁾ dëdükleridür ammâ bu kelâm gâlaṭdur. Bunduğ-ı Hindî vilâyet-i Hind’de olur büyük ⁽¹¹⁾ bir ağacın yemişidür. Ehl-i Hind şemeresini ta³zim eder ve anuñla iftiḥâr edüp ⁽¹²⁾ dërler ki çok nesnelere keffâretdür. Funduğ-ı Hindî küçük meşhûr funduğ gibidür. ⁽¹³⁾ Müdevverlığı tamâm degüldür. Rengi vilâyet-i Çin’den getürdükleri balçıguñ siyâha ⁽¹⁴⁾ mâyil olanı rengi gibidür ve içinün rengi şaruya mâyildür. Kabağı ince ve şaykalludur. ⁽¹⁵⁾ Eski olıcağ taḥrîk olunsa içi hareket edüp üni işidilür. İçi ⁽¹⁶⁾ ziyâde ḥârr u yâbisdür. Ba³zılar demişler derece-i ulâ âḥirinde ḥârr u yâbisdür. Şâḥib-i kitâb ⁽¹⁷⁾ eydür: Bu sözde nazar vardır. Funduğ-ı Hindî şovuk ma³ideye muvâfiğdur ve hazma ⁽¹⁸⁾ mu³indür. Eger anuñla gevşelmiş olan â³zâ üzerine tılâ etseler muḥkem edüp ⁽¹⁹⁾ kuvvetlerin ziyâde eyleye. Bu ḥuşuş için miğdâr-ı şerbeti nişf dirhemdür. Kaynamış [173b] ⁽¹⁾ gül şuyı ile eyleyeler. Eger yakı ederlerse iki dirheme dek miğdârın katalar. Eger kabağından ⁽²⁾ bir mişkâl miğdârın deve dikenı şuyı ile içürseler ruteylâ ve ‘akreblerün cemî’an ⁽³⁾ ya³nî ne maḥûle olursa olsun ışırdüklerine nef^f ede. Kezâlik eger bilegü yâ aḥer ⁽⁴⁾ nesne ile ezüp ışırlan yere tılâ etseler eger göze çekseler göze şu ⁽⁵⁾ inmekden nef^f eyleye. Ḥummâ-yı rıb’a ve ziyâde yaşlıktan olan ishâle ve heyzaya ⁽⁶⁾ nâfi³dür. Heyza defa³atile beyân olunmuşdur. Eger büber miğdârın burundan içerüye kosalar ⁽⁷⁾ şudâ’a ve şaḳîkaya ya³nî başuñ bir tarafında olan ağrıyı eyü eder ammâ laḳveye ⁽⁸⁾ ve şar’a ve sedere ve riḥ-i ḥaşem ya³nî çoğu almak için olan kuvveti gideren ⁽⁹⁾ râyiḥa-i kerîheyi gidermek için birkaç gün isti³âṭ ya³nî burundan içerü ⁽¹⁰⁾ koyalar. Laḳve ve şar³ ve seder defa³atile beyân olunmuşdur. Lübbi ya³nî içi üzerinde ⁽¹¹⁾ olan kabağıyla oğlançıklar yellerine ve dīvânelere tütsü ederler. Eger sirke ile ⁽¹²⁾ ḥanâzîr çıbanlarına tılâ eyleseler taḥlîl edüp eyü ede. Eger arḳada ve boş ⁽¹³⁾ böğürlerde olan yeller için noḥûd miğdârın içseler nef^f eyleye. Kûlenci taḥlîl ⁽¹⁴⁾ eder, ḥılfe ya³nî ma³ide bozgunluğundan yenilen ta³am gâhî tîz ve

gâhî ⁽¹⁵⁾ geç inmegi ıslâh eder. Kûlenc için şarâb ile nohûd miqdârın ve hılfe için ⁽¹⁶⁾ gül şuyı ile isti'mâl edeler. Dahı gözde olan sebel ve gîşâve ve göz ⁽¹⁷⁾ kararması için merzencüş şuyı ile burundan içerü qorlar. Sebel ve gîşâve ⁽¹⁸⁾ gözün tamarları yelden şişmek ile perdelenmesine dërler. Gâh olur şıķup ⁽¹⁹⁾ şuyın veyâhûd cirmin veyâhûd bişmişinün şuyın kühle qarırşdurup göze [174a] ⁽¹⁾ <göze> çeküp gözden şaşılığı giderür. Şıķılan nesnesi ziyâde kavîdür. İçmekle ⁽²⁾ ve burundan içerü komağıla fâlice eyüdür. Eger kökinden iki dirhem miqdârı içseler ⁽³⁾ şovuķdan olan zâtü'l-cenbe ve rebve ya'nî gücile nefes alana ve göğüsden ⁽⁴⁾ kan tükürene nef eyleye. İçinden bir dirhem miqdârı rahm ağrılarına nâfi'dür. ⁽⁵⁾ Ufaķlanmışından fetîle édüp 'avrat götürünse hayzını yüride ve oğlanın ⁽⁶⁾ çıkara. 'Uşâre ya'nî şıķındusı cemî'an bedenden güç vèrmeksiz şafrâyı ve balğamı ⁽⁷⁾ ve sevdayı ishâl eder hattâ baraş ve behaķ ve kelef ya'nî leke ve nemeş ve siyâh ve kıızıl ⁽⁸⁾ noķtaları ve yereķân ya'nî şararmaķ veyâhûd qararmağı giderüp eyü eder. ⁽⁹⁾ Kûlenc için miqdâr-ı şerbeti üç kermedür. Kerme, altı kırâtdur. Tatlu şarâb ile ⁽¹⁰⁾ veyâhûd sikencübîn ile vèreler. Baṭrâsalyün ve dükü ve saķmünyâ dahı kıatalar. ⁽¹¹⁾ İshâli ve hılṭları taḥrîk étmesi ziyâde olur. Baṭrâsalyün, yabân kerefsidür. ⁽¹²⁾ Dükü, maḥallinde beyân olunur. Saķmünyâ, maḥmüde dedükleri müshil nesnedür. Ba'zı iki ⁽¹³⁾ dirhem miqdârın döğüp tatlu şarâb veyâhûd sikencübîn içine kıoyup bir zamân ⁽¹⁴⁾ ṭurur soṅra ol şarâbı veyâhûd sikencübîni mercimek ile veyâhûd arpa ile ⁽¹⁵⁾ ve tavuķ eti ile bişürüp şürvâsına bir miqdâr maḥmüde kıatup şürvâsını ⁽¹⁶⁾ sômürürler, ziyâde nef édüp güne güne hılṭlar ihrâc eder. İn'âzı ya'nî ⁽¹⁷⁾ âlet ḥareketini kavî eder hattâ eger bir kimesnenün zekeri aşlâ ḥareket étmez olsa ⁽¹⁸⁾ dâyimâ bunduķ-ı Hindî yemesine idmân étse eyü éde. Ba'zılar dèmişler funduķ-ı Hindînün ⁽¹⁹⁾ bir sınıfı dahı vardur, içi yoķdur, ḥafîfdür. Kıabı üzerinde siyâh ḥaṭlar vardur. [174b] ⁽¹⁾ Ol ḥaṭlar ya'nî çiziler ḥac gibi egridür. Ol finduķı ağacından bir kimesne kıoparsa ⁽²⁾ fi'l-ḥâl maşrû' olup 'aķlı başına gelmez megerki finduķ elinden düşe veyâhûd ⁽³⁾ elinden alalar.

Bünk: İsm-i 'Arabîdür. Tüt ağacı kıabuğına beṅzer kıabuķlardur. ⁽⁴⁾ Vilâyet-i Hind'den getirürler, Yemen'den dahı getirürler. Vilâyet-i Yemen'de 'Avsece dèmegile ⁽⁵⁾ ma'rûf derede olur. Ba'zılar dèmişler vilâyet-i Yemen'de olan ümmü gîlân dedükleri ⁽⁶⁾ dikenün kıabuğıdur. Lisân-ı Yünânide

teşkiğsin dërler. Bu kabuğun rāyihası hoşdur, ⁽⁷⁾ güzeldür. Derece-i ülâda hârr u yâbisdür. Derece ahirine qarîbdür. Güzel қоһulara ⁽⁸⁾ girür. Eyüsi oldur ki şaru olup hafif ve rāyihası lezîz ola ve tatılduğda ⁽⁹⁾ bir miğdâr kabızlığı ola. Yağı etmekle a'zâyı kavî eder ve derlemegi men' eder. Eger ⁽¹⁰⁾ bedene sürseler ve ovsalar beden rāyihasını hoş eder. Nüre ya'nî hırızma қоқusını ⁽¹¹⁾ giderür. Deriyi pāk eder ve deri altın dağı yaşlıklardan қuru-dur, şovuk olan ⁽¹²⁾ ma'ideye ve cigere yağı etmekle ve beş dirhem miğdârın yemegile kavî eder.

Bentüme: ⁽¹³⁾ İsm-i Endülüsîdür. Endülüs, Mağrib'de bir şehrdür. Ba'zılar ruq'-ı Fârisî dëyü tesmiye ederler. Ba'zılar ⁽¹⁴⁾ zeraqu'ı-ı tayr ya'nî kuş necesi dëyü tesmiye eder. Zîrâ bu nebâtuñ köki yoğdur ki ekilüp ⁽¹⁵⁾ andan bite. Belki zu'm ederler ki kuşlar ağaçlar üzerinde terslenüp andan hâşıl olur. ⁽¹⁶⁾ Ve ehl-i Şübek ve ehl-i Şâm 'anem dëyü ta'rif ederler. Şübek, Қuds-i Şerîf yanlarında bir köydür. ⁽¹⁷⁾ Ba'zılar demişler 'anem gayıridur. Harf-i 'aynda zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ. Bentüme, ⁽¹⁸⁾ emrüd ve bâdem ve zeytün ağaçları üzerinde biter bir nebâtdur. Bu nebât bu ağaçlara ⁽¹⁹⁾ zararlıdır; zîrâ ağaca yapışıp üzerine dolaşur. Bu nebâtuñ yaprağı zeytün yaprağına [175a] ⁽¹⁾ <yaprağına> beñzer ziyâde yaşıldur. Degirmilige mâ-yıldür ammâ zeytün yaprağından ⁽²⁾ қатıraқdur. Toğru ve yaşıl ve boğumlu budakları vardır. Қoyu kızıl toğmı ⁽³⁾ vardır. Таби'atu bâriddür, қuruducu ve қабızdur, azacuk açılığı vardır. ⁽⁴⁾ Böyle olması delâlet eder ki eczâsı bir degüldür, birkaç günedür lâkin mizâcına ⁽⁵⁾ gâlib bürüdet ve yübüset ve bir miğdâr tağlîldür. Eger bu nebât şuyından bir vaқыyye ⁽⁶⁾ ya'nî on iki dirhem miğdârı içseler kemikler ufanığına nef eyleye ve yapışdura ⁽⁷⁾ ve 'adale ya'nî қараса et yerinden ırğalansa gerü yerine getirüp eyü ⁽⁸⁾ ede ve қан tükürmegi қа' edüp nef eyleye. Ba'zılar demişler şehacı fi'l-hâl ⁽⁹⁾ eyü eder. Şehac, bağarsuқ sıyrıлмақ marazıdır. Şehac huşuşında tın-i Ermenî gibi nâfi'dür. ⁽¹⁰⁾ Eger toğmın encîrle bişürüp şuyın içseler öksürüğe nef eyleye. Eger yaprağını ⁽¹¹⁾ қurıdup ve dögüp fertasa üzerine ekseler ziyâde nef eyleye. Fertasa, ⁽¹²⁾ cemî'an başı қaplamış olan temregüye dërler. Yaprağıyla bu maқüle temregüye ⁽¹³⁾ 'ilâc bu vechle ola ki evvelâ nüre ile başı tıraş edüp ba'dehu tuz ⁽¹⁴⁾ ve sidük ile şol mertebe ovalar ki қанaya. Andan şoñra üzerine dögülmüş ⁽¹⁵⁾ yaprağından ekeler ziyâde nef eyleye, mücerrebdür.

Benätü's-şih: Koca kızları ⁽¹⁶⁾ demekdür. Hüdbe dağı derler, Türkide tesbîh böcegi dedükleri böcekdür ki aña ⁽¹⁷⁾ yapışıldığda bir yere dürilüp finduk ve boncuğ gibi degirmi olur. Tabî'atı ⁽¹⁸⁾ bārid-i raṭbdur. Şarāb ile üç dānesin içseler güçle efşān edenlere ⁽¹⁹⁾ nef' ēde. Eger ezüp 'asel ile karşıdurup ağız içinde ṭamağa sürseler [175b] ⁽¹⁾ ve tavuğ yelegi ile bulaşdurup boğaz ağrısı olana ve dilçükleri düşmiş olana ⁽²⁾ sürseler nef' eyleye. Eger ezüp gül yağı ile enār kabuğı içine koyup ağrısı olan ⁽³⁾ kulağ içine ṭamlatsalar ağrısına nef' eyleye. Eger bişmiş kızıl bardağ içine koyup ⁽⁴⁾ yaqub külini 'asel ile karşıdurup her gün bir vaqıyye veyāhūd iki vaqıyye miḳdārın ⁽⁵⁾ yēseler gücile nefes alana nef' ēde, mücerrebdür. Vaqıyyeden murād on iki dirhemdür. Hāşşalarındandır ⁽⁶⁾ eger bez pāresine şarup üç günde bir tutar sıtması olana aṣaḳosalar ⁽⁷⁾ nef' ēde, mücerrebdür.

Benātu verdān: Hammāmlar içinde dīvārlarda gezer kızıl böceklerdür, ⁽⁸⁾ ma'rūfdur. Bu böcekler ṭoğmaz ve hāşıl olmaz illā şol yerlerde ki yaramaz ve çirkīn ḳoḳar ⁽⁹⁾ buḫārları ola. Anuñçündür ki hammāmnlarda, āb-ḫānelerde çok olur. Tabî'atı hārdur, taḫlīl edici ⁽¹⁰⁾ ve ḳuruducudur. Eger içlerin ezüp ve zeyt ile bişürüp ağrısı olan kulağa ṭamlatsalar ⁽¹¹⁾ nef' eyleye. Efşānı yüridür, oğlanı düşürür. İçmesi murād olunduğda evlā budur ki ⁽¹²⁾ yaqub ba' dehu yaqılmışından bir bucuğ mişḳāl miḳdārı içeler.

Benätü'n-nār: Encüre ⁽¹³⁾ ya'nī ısrığan dikeni dedükleri dikendür. Harf-i elifde beyān olunmuşdur. Benätü'n-nār, āteş ⁽¹⁴⁾ kızları demekdür. Işırğana bu vechle nām anuñçündür ki nebātı yaqılmış yerlerde çok biter. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar demişler yemişinün ḳabı kızıl ve yıldırardur. Anuñçün böyle nām vērdiler.

Benätü'r-ra'd: ⁽¹⁶⁾ Gök gürlemesi kızları demekdür. Murād mantar dedükleridür. Harf-i kāfda zıkr olunur. Mantar, ⁽¹⁷⁾ gök gürlödükde yerler çatlayup fi'l-ḫāl bitdügiçün bu vechle nām vērdiler.

Bencişḳ-zevān: ⁽¹⁸⁾ İsm-i Fārisīdür. Lisānül-'uşfūr ya'nī serçe dili dedükleri devādur. Harf-i lāmda zıkr ⁽¹⁹⁾ olunur inşā'allāhu te'ālā.

Benāst: İsm-i Fārisīdür. Murād şamğ-ı butmdur ki muḳaddemā şeceresiyle [176a] ⁽¹⁾ <şeceresiyle> beyān olunmuşdur.

Büzeydân: İsm-i A'cemîdür. Lisân-ı 'Arabda müsta'cile ⁽²⁾ dërler. Ba'zılar dêmişler bu müsta'cile degüldür ammâ bir şınıfıdur. Bu devâ ebyâz ve kıatı ⁽³⁾ ve içi çolu köklerdür. Vilâyet-i Hind'den getürürler. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr ⁽⁴⁾ ve yâbisdür. Ruṭûbet-i fazliyyesi daḥı vardır. Eyüsi oldur ki beyâz ve kıalın ⁽⁵⁾ ve tâze olup üzerinde huṭuṭ ya'nî çizileri çok olup yapışıldukda ⁽⁶⁾ düz olmayup iriligi ola. Bu zıkr olanuñ cümlesine muḥâlif olan yaramazdur. ⁽⁷⁾ Eyüsi şovukdan olan marazlara nef' eder ve ğalîz balġamdan olan hıltları ⁽⁸⁾ giderür, eñ yerleri aġrıların sâkin eder, niķrise nef' eder, erlik şuyın ⁽⁹⁾ ziyâde eder, cimâ' iştihâsını taḥrîk eder. Şaru şuyı bi'l-hâşşıyye ishâl ⁽¹⁰⁾ eder ammâ hâyelere zarar eder, 'asel ve ḥardal işlâḥ eder. Miķdâr-ı şerbeti ⁽¹¹⁾ bir buçuķ mişķâldür. Siñirleri pâk eder, şovuk olan zehrlülerden olan ⁽¹²⁾ zararın def' eder. Bulunmayıcaķ miķdârı behmen-i ebyâz bedelidür. Ba'zılar dêmişler ⁽¹³⁾ miķdârınca vec ya'nî egir bedelidür. Ba'zılar dêmişler zurunbâd ve zirâvend-i ṭavîlden ⁽¹⁴⁾ nişf vezni bedelidür.

Büş-ı derbendî: Vilâyet-i 'Acem taġlarında, huşuşan ⁽¹⁵⁾ şehri Zür ve Ermen nâhiyelerinde bulunur küçük bir aġaçdur. Yapradı ḥinnâ yaprağına ⁽¹⁶⁾ beñzer. Şeh-dâne ki kesdânedür, andan kiçirek şaruya mâyl ve degirmi yemişi ⁽¹⁷⁾ olur, içinde toḥmı vardır. Ol vilâyet ḥalkı anı cem' edüp döġüp çörek ⁽¹⁸⁾ ederler ve kıurudup âḥer vilâyetlere alup giderler. Tabî'atı derece-i şâniyede bâriddür, ⁽¹⁹⁾ yumışadıcıdur. Issı şışlere şıvarlar, eyü eder ve ziyâde olmasın [176b] ⁽¹⁾ kıomaz. Issıdan olan niķrisi daḥı eyü eder, huşuşan 'inebü's-şaleb ya'nî dîlkü ⁽²⁾ üzümü şuyı ile şıvasalar ziyâde nef' eder Bu devâ red' için ya'nî hıltları ⁽³⁾ getürmeyüp ḥabs için olan devâlaruñ kıavîsidür. Ma'a-hâzâ yumışatması ⁽⁴⁾ daḥı vardır.

Büşîr: İsm-i Yünânîdür. Cem'î bevâşîr ġelür. Lafz-ı büşîr menķüldür ⁽⁵⁾ ya'nî âḥer nesne ismi iken bu devâya daḥı böyle dediler veyâḥüd bu devânuñ ism-i ⁽⁶⁾ Fârisîsi olan huveyzân lafzından taşḥîf ya'nî ḥurûfî sehv ile veyâḥüd kıaşd ⁽⁷⁾ ile taġyîr olunup büşîr dêmişlerdür. Bu devâya seykerânü'l-ḥüt ya'nî balıķ zehri ⁽⁸⁾ daḥı dërler. Zîrâ kıabuķları mâhî-zehre ya'nî balıķ zehri dedükleri nesne gibi balıķları ⁽⁹⁾ ser-ḥoş edüp kıatl eder. Yünânîde bir ismi daḥı kıulûmus ya'nî âzânü'd-dübb ⁽¹⁰⁾ ma'nâsına ya'nî ayu kıulaķları demekdür. Bu nebât iki dürlüdür: Birisi beyâz yapraķlıdur ⁽¹¹⁾ ve birisi siyâḥ yapraķlıdur. Beyâz olanuñ ba'zısı erkeķ ve ba'zısı dişi-

dür ki ⁽¹²⁾ yaprakları lahana yaprağı gibidür ve beyâzdir ve ufağ tülü ve andan yaşşırakdur. ⁽¹³⁾ Arşun kadar ve dahı ziyâde ufağ tülüce baldırı vardır. Çiçeği şaruya mâyildür. ⁽¹⁴⁾ Çiçekden sonra siyâh tohmı olur. Barmak kalınlığında uzun köki vardır. Bu nebât ⁽¹⁵⁾ şahrâlarda ve taşlar arasında biter. Erkek olanınuñ yaprağı dişisi yaprağından ⁽¹⁶⁾ uzunca ve incerekdür. Baldırı dahı incerek ve katırakdur ammâ siyâh ⁽¹⁷⁾ olanuñ yaprağı büyücek ve yaşşırak ve ziyâde siyâhdür. Bunlardan ğayrı dahı ⁽¹⁸⁾ birkaç güne bulınur. Ba'zısınuñ budakları uzun ve büyük olup ağaç dèmege ⁽¹⁹⁾ yarar olur. Bu ma'külenüñ yaprağı ayva yaprağına beñzer, baldırı yokdur, budakları [177a] ⁽¹⁾ <budakları> ucında ağırşak gibi degirmi nesnelere vardır. Ferâsiyünda olduğı ⁽²⁾ gibi altun gibi şarı çiçeği vardır. Yünanca buña kulümüs birri dërler. İki dürlü ⁽³⁾ dahı vardır. Anlaruñ yaprakları degirmidür. Encîr yaprağınuñ küçüğü gibidür ve uçları ⁽⁴⁾ kesik degüldür, ufağ tülüdür ya'nî püslüdür, budakları yokdur, bir yere yapışıkdur. Bir dahı ⁽⁵⁾ vardır üç dört kalın ve büyük yaprakları olup üstleri püslüdür, ⁽⁶⁾ ele yapışur yelmeşikliği vardır. Çıraqlarda yakdukları fetillerde isti'mâl olunur. ⁽⁷⁾ Muhaşşal budur ki bu nebât cemî'an envâ'ıyla hârdur, taḥlîl edicidür, cilâ edici ve kıru ⁽⁸⁾ edicidür, huşuşan yaprağı kâbızlığı dahı vardır, huşuşan köki evvelâ zıkr ⁽⁹⁾ olunan iki şınıfuñ kökleri seyelanı ya'nî akar nesnesi ve yaşluğı olan ⁽¹⁰⁾ marâzlara nef eder. Bişmişi ile dişler ağrısı için mażmaza ederler. Eger şarâb ile ⁽¹¹⁾ bir mişkal miqdârı içseler ishâle nef eyleye. Kezâlik bişmişi sîñirlü et şınıklarına ⁽¹²⁾ ve heşme ya'nî kemik veyâhüd tamar şınıklarına ve öksürüğe nef eder. Ve şol ⁽¹³⁾ şınıf ki çiçeği altun gibi şarudur anuñ çiçeği saçları kızıla boyar, a'lâ kızıl ⁽¹⁴⁾ olur. Bu nebâtuñ hâşşalarındandır, kıparup her kıanda kıosalar üzerine şarâşır ya'nî ⁽¹⁵⁾ yaz ıssılarında öter orağ kıuşı dedükleri böcekler üşer. Eger yaprağınuñ bişürüp ⁽¹⁶⁾ balğamdan olan şışlere ve gözlerde olan şışlere yakı etseler nef eyleye. ⁽¹⁷⁾ Gâh olur ki 'asel ile ve şarâb ile şakâklüs dedükleri çıbanlara yakı ederler. ⁽¹⁸⁾ Şakâklüs deyü rûḥ-ı ḥayvânî yollarını sedd edüp çıkıduğı yeri olmuş ⁽¹⁹⁾ gibi edüp etrafına dahı ulaşmağı başlayan çıbana dërler. Büyük sâ'ir [177b] ⁽¹⁾ çıbanlara dahı sirke ile yakı ederler. 'Akreb ışırdüğüne dahı nef eder. Evvel zıkr ⁽²⁾ olunan şınıfuñ erkeginüñ tâze yaprağıyla âteş yanığına yakı etseler nef eyleye. ⁽³⁾ Eger dişisi olanuñ yaprağınuñ encîrle bile kıosalar bitlenmeye.

Bünyün: İsm-i Yünānīdür. ⁽⁴⁾ şümnüşī bir nebātdur. Barmağ kalınlığında bir miqdār uzun baldırı vardır. Kerefs ⁽⁵⁾ yaprağına beñzer; andan kiçirek, kişnic yaprağına yakın yaprağı vardır. Tōrağ ⁽⁶⁾ otı çiçegine beñzer çiçegi, güzel hoşulu ufağ tohmı vardır. Tābī‘atı hārdur, cilā ⁽⁷⁾ edici ve açıcıdur. Bu nebātdan veyāhūd yaprağından dirhem miqdārı içseler ⁽⁸⁾ si-dügi ve hayz kğanını yüride ve meşīme ya‘nī oğlan şoñı dedükleri deriyi ⁽⁹⁾ çıkarara. Fetīle edüp götürünseler dağı bu menāfi‘i eder. Kavuk ve bögrekler ve talağ ⁽¹⁰⁾ ağrılarına nef‘ eder. Yaprığından ve tohmından ve kendüden isti‘māl edüklerin mā‘-i qarātin ⁽¹¹⁾ ya‘nī ‘asel şuyı ile isti‘māl etseler ‘ameli ve nef‘i ziyāde ola. Yaprığından dört dānesin ⁽¹²⁾ veyāhūd tohmından nış dirhem miqdārı sidük tamlamasın gidere. Eger hanāzīr ⁽¹³⁾ dedükleri çı-banlara şarāb ile ve tuz ile yağı etseler taħlīl eyleye ammā evlā budur ki bu nebātı ⁽¹⁴⁾ isti‘māl etmekden hāzer eyleyeler.

Būrağ: Türkīde būre dedükleridür. Būre birkaç ⁽¹⁵⁾ dürlüdüdür. Ba‘zısı halkī ya‘nī Allāhu te‘ālā halk edtügi üzre bulunup ol vechle isti‘māl ⁽¹⁶⁾ olunur ve ba‘zısı dağı maşnū‘ ya‘nī insān ba‘zı eczāyı birbiriyle bir güne etmegile ⁽¹⁷⁾ būre olur. Halkī olan dağı birisi budur ki ma‘deninde şu gibi iken şoñra toñup ⁽¹⁸⁾ būre olur ve birisi ma‘deninde tař gibi bulunur. Birisi dağı beyāz ve haffdür ⁽¹⁹⁾ Ermīniyye‘den götürürler. Bu cümleden eyü ve a‘lādur. Bir gūnesi dağı kızıldur, aña nařrūn [178a] ⁽¹⁾ <nařrūn> dērler. Birisi dağı ağber ya‘nī toz renglüdüdür, aña etmekçiler būresi dērler. ⁽²⁾ Zīrā etmekçiler anı şu ile qarışdurup çörek üstini anuñla yuyup furun içine ⁽³⁾ koyup bişürdüklerinde çörek ziyāde beyāz ve güzel olur. Biri dağı kuyumcılar ⁽⁴⁾ būresidür. Bu beyāz ve sebhī ya‘nī çorağ gibidür. Bir gūnesi dağı zebedī ya‘nī ⁽⁵⁾ köpük gibidür, ziyāde hafif ve gevşekdür, Afrīkıyye‘den götürürler; bu ziyāde keskindür. ⁽⁶⁾ Ammā būre kaymağı dedükleri ğayrı nesnedür. Zīrā būre kaymağı pāk buğday unına ⁽⁷⁾ beñzer büyük ve hafif pāreler iken bulunup cem‘ ederler ammā kaymağ būresi dedükleri ⁽⁸⁾ toñ-mış olup toprağlığı ve kızılığı dağı vardır. Muğaddemā zīkr olunan zehr-i isyūs ⁽⁹⁾ ile būre kaymağı mābeynlerinde fark budur ki būre kaymağı ziyāde beyāz ve ağır olur. ⁽¹⁰⁾ Ba‘zısı bir miqdār şaru dağı olur. Būrenüñ maşnū‘ı ya‘nī ‘amel ile olanı budur ki ⁽¹¹⁾ şırça ve kalay ve kıly dedükleri şebb gibi nesneyi egeleyüp ufağlarını tā yanınca āteşde ⁽¹²⁾ bişürürler būre-i ‘amelī

olur. Kavak ağacından dağı siyâh ile çarışık beyâz bir ⁽¹³⁾ nesne ederler, aña dağı büre-i ğareb ya'nî kavak büresi dèrler. Tenkâr dèdükleri dağı ⁽¹⁴⁾ 'amel ile olan bürelerdendir. Harf-i tâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Büre-i Ermenî'nün ⁽¹⁵⁾ eyüsi oldur ki hafîf ve beyâz olup sünger gibi delik delik ola ve kaymak büresi ⁽¹⁶⁾ dèdüklerinün eyüsi oldur ki hafîf olup yaşşı tabağa tabağa ola ve tîz ufaqlanup şüreti ⁽¹⁷⁾ kaymak gibi ve renginde ferfirriyye ya'nî gökçillik olup dadılsa dili yağıcı ola. Ve naṭrûn ⁽¹⁸⁾ dèdüklerinün eyüsi oldur ki Mışır'dan gelüp kızıl ve yumışak ola. Cemî'an bürelerün ṭabî'atı ⁽¹⁹⁾ derece-i şâlîşe evâsıtına çarîb ḥâr u yâbisdür. Yâbıslıklarî ziyâdedür. Ba'zılar demişler [178b] ⁽¹⁾ büre derece-i râbî'ada ḥâr u yâbisdür ammâ bu kelâm şahîḥ degüldür lâkin naṭrûn ve köpük büre ⁽²⁾ dèdükleri ki Afrîkîyye'den gelmiş ola anların ḥarâret ve yübüseti derece-i râbî'a evâsıtına ⁽³⁾ çarîb mertebeye erişmek câyizdür. Cümle bürelerün ṭabî'atlarını çavîlîğı ve za'îflîğı ⁽⁴⁾ ve keskinliğı birbirine çarîbdür. Afrîkîyye'den getürdüklerin kimesneye dâhilden isti'mâlden ḥazer ⁽⁵⁾ etmek gerekdür. Zîrâ keskinliğı ve dadsızlığı vardır. Eger anuñla bedeni yuyup ⁽⁶⁾ ovsalar kirini giderüp gicigi dağı gidere. Zîrâ gıcik andan ḥâşıl olacağ şaru ⁽⁷⁾ şuyı dağı çıkarur. Büre taḥlîl için ètdükleri devâlara dağı katılır. Eger yemek murâd ⁽⁸⁾ olunsa iki dirhemden ziyâde yemeyeler ve naṭrûndan buçuğ dirhemden ziyâde yemeyeler. Marazuñ ⁽⁹⁾ ve zamânuñ ve isti'mâl eden kimesnenün ḥâline göre vèreler. Gâh olur ki za'îf olan ⁽¹⁰⁾ büreyi toprak çölmek veyâḥûd bardağ içine koyup çor üzerine çorlar tâ bardağ ⁽¹¹⁾ muḥkem kızınca çaldurmazlar ba'dehu âteşden alup içindeki büre ziyâde keskin ve laṭîf ⁽¹²⁾ olup kaymak büresi dèdüklerinün kuvvetinde olur. Eger büreden iki dirhem miğdârın ⁽¹³⁾ mişli kemmûn muḥkem dögüp ezüp bir cüz' 'asel ve iki cüz' yağmur şuyı ve yelleri taḥlîl ⁽¹⁴⁾ èdici edviye, meşelâ torağ otı ve sedef ve ḥâşâ ve zûfâ bişmişî ile içseler ifrâṭıla ⁽¹⁵⁾ olan mağası ya'nî bağarsuğ ağrısını ve burısını gidere. Eger taḥlîl èdici ve ıssıdıcı ba'zı ⁽¹⁶⁾ yağlar ile çarışdurup nevbet ile tutan sıtmalu kimesnelere sıtması üşüdüp ditretdüğü ⁽¹⁷⁾ zamânda âteş yanında sürseler ziyâde nef' èdüp hılṭları taḥlîl eyleye. Naṭrûn dèdükleri ⁽¹⁸⁾ büre uyuz ve gıcik ve baraş merhemlerine dağı girür. Eger büreyi şu ile ve şarâb ile çarışdurup ⁽¹⁹⁾ kulağ içine tamlatsalar ağrıların ve süddelerin ve gürüldisini ve içinden akan yaşlıkları [179a] ⁽¹⁾ <yaşlıkları> gidere. Eger sirke ile olursa kulağda olan kirleri dağı gidere. Eger ḥımâr ⁽²⁾ veyâḥûd

hınzîr iç yağıyla qarışdurup kuduz taladığı yere yağı etseler eyü eyleye. (3) Eger şamğ-ı buḫm ile qarışdurup demāmîl ya'nî sivri ve büyük ve kızıl çıbanlara ursalar (4) deşüp taḥlîl eyleye. Eger istiskâlu olan kimesneye encîr ile yağı etseler nef eyleye. Eger (5) 'asel ile qarışdurup iktihâl etseler gözi keskin eyleye. Eger şu ile iki mişkâl mişkârî (6) içseler zehrlü ve kıttâl olan mantar yemekten olan zararî gidere, kezâlik şu ile (7) içseler zerârîḥ kıttâl zararın gidere. Zerârîḥ, kızıl üzerinde siyâh noḫḫalı böceklerdür, (8) zehrlüdür. Eger encüdân köki ile içseler şıgır kınanın yemeden olan zararî gidere. (9) Gâh olur hüẓâl ya'nî arıklık def'i için êtdükleri yağı merhemlerine kıtarlar. Gâh olur (10) maraz şoñlarında raḫabe ya'nî boyun ardına egilmek lâzım getüren fâlic marazına anuñla (11) yağı êdüp nef êder. Siñir bükilüp tolaşmasına daḫı nef êder. Eger ḫamîre kıtatup (12) etmek êdüp dili gevşemiş olan kimesneye yêdürseler nef eyleye. Eger büreyi muḫkem ezüp (13) kıalın ve toḫru kıran saçlara ekseler inceldüp kıvırcık eyleye. Balḫamlu olan kimesnelere (14) ishâl için nâfi'dür. İshâl için olan devâlara girür. İki veyâḫüd üç dirhem (15) kıtalar. Benefşe ve şamğ-ı 'Arabî daḫı kıtatup kıvvetleri ve bedenleri kıvî olup ḫıltları kıoyu (16) ve ḫalîz olan kimesnelere vêreler. Eger büre-i Ermenîyi bâbünec yağıyla derlemeyen kimesnenüñ (17) bedeniine şıvasalar derlede. Eger şarâbdan olan sirke ile ezüp boḫazına sülük (18) yapışmış olan kimesne ḫarḫara eylese sülüḫi düşüre. Eger yalınuz büre ile şıvansalar (19) rengi güzel eyleye. Eger dâyimâ etseler bedeni kıararda. Eger anuñla başda olan ḫuzâz [179b] (1) ya'nî kıoñağı yusalar nef eyleye. Eger şoḫulcanları kıatl için olan devâlara (2) kıatsalar ziyâde te'sîr êdüp şoḫulcanları kıatl êde. Kezâlik yağ ile kıarın (3) ve göbek ve boş böḫürlere sürüp âteşe kıayın otursalar kıatl êdüp (4) kııkara. Eger şamğ-ı 'Arabî ile kıarışdursalar kıakması az olup iriligi (5) gide ve kıuşdurmağı taḫrîk êtmeye. Büre, ma'ideyi ifsâd êdicidür. Şamğ-ı 'Arabî (6) ile maştakî işlâḫ êder. Eger zanbaḫ kıayından üç dirhem mişkârî ile büreden (7) iki dirhem mişkârîın ezüp zekeri anuñla ovup mezâkîre daḫı bulaşdursalar (8) âleti ziyâde ḫarekete getüre. Kezâlik büreyi ziyâde ince ezüp 'asel ile kıarışdurup (9) âlete ve âlet âletine ve kıasıḫa şıvasalar şol mertebe ḫarekete getüre ki ıztırâb (10) vêre. Eger beş dirhem mişkârîın nişḫ raḫl içinde yavaş âteş ile kıaynadup (11) eritseler ba'deḫ rub' raḫl kıatlu zeyt kıarışdurup kıuru kıülenci olan kimesne (12) içse, ḫuşuşan ḫümüş ve kıalay eridenlere 'arîz olan kıülenc için içseler (13) nef eyleye, mü-

cerrebdür. Büre-i Ermenî bulunmasa bedeli vezni ve nişf vezni tuzdur. ⁽¹⁴⁾ Ba'zılar demişler nişf vezni kızıl büredür. Ba'zılar demişler veznince milh-i Enderânî ⁽¹⁵⁾ dedükleri tuzdur.

Bevlü'l-ibl: Deve sidügidür ammâ murād ol degüldür. ⁽¹⁶⁾ Bu bir devā-nuñ ismidür ki Mekke-i mükerreme eṭrāfindan ve Yemen'den getirürler ve bu devā ⁽¹⁷⁾ degirmi çörek gibi nesnelerdür. Yaralar yapışdurmak için yanlarında meşhür ve ma'rüfdür. ⁽¹⁸⁾ Ba'zılar demişler deve tezegidür. Bir ma'ruf zamānda cem' ederler ki ol zamānda deve ⁽¹⁹⁾ ba'zı nebāt otlar ki hāşşiyeti bu ola. Pes cem' edüp yine deve sidükleriyle çörek **[180a]** ⁽¹⁾ <çörek> çörek edüp hıfz ederler. Ba'zılar demişler Mekke tağları ve eṭrāfinda olan ⁽²⁾ tağlar mağāralarında bulunur birbiri üzerine cem' olmuş siyāh nesnedür. Tā'ife-i 'Arab ⁽³⁾ getirüp Mekke'de şatarlar. Mekke ehli alup deve sidükleriyle çörek edüp hıfz ⁽⁴⁾ ederler. Bu tağdırce bevlü'l-ibl dēyü nām vērürler. Şahīh daḥı budur mağāradan getürenler ⁽⁵⁾ dērler ki yarasa necesidür. Çörek etmezden evvel nāmı şın-veberdür. Harf-i şādda ⁽⁶⁾ zıkr olunur.

Bevl: Sidükdür. Cem'an sidükler hārr u yābisdür, keskindür, ⁽⁷⁾ cilā edicidür ammâ her ḥayvānuñ yēdüğine ve içdüğine ve bedeninuñ sağluğına ⁽⁸⁾ ve marazına göre ve bedeninden taşra çig edici ve kuvvet vERICI hevālara göre ⁽⁹⁾ bevleri mütefāvitdür ya'nî ba'zısının hārāreti ve yübüseti ve keskinliği ve cilā ⁽¹⁰⁾ ediciliği ziyādedür ve ba'zısının eksükdür. Egerçi her ḥayvān menāfi' ve zararî ⁽¹¹⁾ beyān olunduğı yerde bevl daḥı zıkr olunur lâkin 'adet böyle cārî olmuşdur ki ⁽¹²⁾ bevl için daḥı bir bāb ederler. Nitekim HAKİM Cālīnūs böyle etmişdür ve ekşeriyā bevl-i ⁽¹³⁾ insānı muṭlak zıkr ederler. Ziyāde cilā edici olmağıla kirlü geyesileri ⁽¹⁴⁾ ğasl etdükleri nesnelerrün eyüsidür ammâ ḥayvānlar bevlerinden za'ifrağdur. ⁽¹⁵⁾ Za'iflıkda inenmiş hınzır bevlî daḥı aña beñzerdür. Bevl ile içleri derin ⁽¹⁶⁾ çıbanlara ve yaralara ve uyuya ve kirlere ve yaşlıkları çok olan çıbanlara ⁽¹⁷⁾ ilāc ederler. Kulağlar içerüsün pāk etmek için daḥı isti'māl ederler. Konağlı ⁽¹⁸⁾ ve üstü yağlı gibi olan başları daḥı anuñla yuyup yağluluğun ve konağın ⁽¹⁹⁾ ve başda olan ufağ ve kırî uyuzı ve çıbanları daḥı giderür. **[180b]** ⁽¹⁾ Köylerde olan re'ayā ve ekinciler yaralarına ve çıbanlarına sidük ile ilāc edüp ⁽²⁾ fā'idelenürler. Şol tariğle ki kettānuñ ğāyetle ince ve yumışak ve ufağlanmışından alup ⁽³⁾ tırup yara ve çıban üzerine koyup muḥkem bağlayup şahibine dērler ki

her bār ki bevl⁽⁴⁾  tmesi gele anu n üzerine bevl  de ve yara ve çıban t  ey  olmayınca  z meye. Ve sid k⁽⁵⁾ içinde bulunur bey z ve  oyu bulut gibi nesne ile bedende ta ılma ı olan  ar ret⁽⁶⁾ ve kızılılık üzerine sürseler nef eyleye. T  un zam nlarında ve hev lar boz unlu larında⁽⁷⁾ ins n sid gin i  p nef müşahede olunmuşdur. Eger zehrlenmi  vey h d zehrlü c nver⁽⁸⁾ ı ırmı  olan kimesne kendü sid gin içse nef eyleye. Kez lik istisk -yı lahm  henüz⁽⁹⁾ z hir olanlara eyüdür, ibtid sında içse nef eyleye. Eger dery da olan yılan ve ejder⁽¹⁰⁾ ı ırd kleri yere i eseler vey h d üzerine dökseler nef eyleye. Eger na r n ile  arı durup⁽¹¹⁾  uduz  aladu ı yere ursalar nef eyleye. Kez lik irinli  uyuza ve gicige ursalar⁽¹²⁾ p k  d p ey  eyleye ve dağı bara  ve deri  oyulmasını giderür,  u u an büreyi⁽¹³⁾ ağaç  avunu ek i i şuyı ile  arı durup ursalar ziy de nef eyleye. Eski ya n ⁽¹⁴⁾ çok  urmu  olan sid k ba da olan ya  çıbanları p k  d p gidermek⁽¹⁵⁾ için ye i sid kden ziy de te  ir  der. Lis n-ı Y n n de endem  d d kleri mara a⁽¹⁶⁾ dağı nef  der. Endem , c deri ya n   i ek d d kleri mara dur. Eger s 'ir yerlere ula ur⁽¹⁷⁾ ve ta ılur ma  lesi olan çıbanları bevl ile yuyup ve i lerin bevl ile  oldursalar⁽¹⁸⁾ ey   d p ta ılmasını men  eyleye. Eger en r  abu ıyla mu kem ezüp ba zı ya  ile vey h d⁽¹⁹⁾ sirke ile  ula  içine  osalar  ula   urdın  ı ara. Eger b li  olmadu  [181a]⁽¹⁾ <olmadu > o lan sid ginden içseler  o rulmayınca nefes alma a   dir olmayana⁽²⁾ ziy de nef eyleye, ey   de. Eger  asel ile ba ır çap içinde bi s rseler çıbanlardan   riz⁽³⁾ olan göz a armasını cil  eyleye, kez lik per s  ile  tseler  arba ve remede nef  der.⁽⁴⁾  arb, gözün burundan ya na olan ucında çıban olup göz andan d yim  ya arma a⁽⁵⁾ d rler. Remed d y  gözde ıssı  i  olma dan göz ağrısına d rler. Bevl, gözde h di ⁽⁶⁾ olan  ara ulu a dağı eyüdür, açar. Eger  urmu  sid k içinde a a asında oturu mu ⁽⁷⁾ olan nesneyi  inn  ya ıyla ezüp  avrat götürünse ra min n ağrısını s kin eyleye. Eger ru t bet⁽⁸⁾ sebebi ile görmesi za f olan gözleri  ab h da ve a  amda sid k ile yusalar⁽⁹⁾ ey   de. Eger otura da olan  i i her gün ve her geçe    kerre ıssıca  sid k ile⁽¹⁰⁾ yusalar ziy de nef eyleye. Eger ba arsu ları ağrısı olan kimesneye ıssı bevl ile i tik n  tseler⁽¹¹⁾ nef eyleye. Eger sidügi na r n ya n  kızıl b re ile  arı durup da '  -sa'leb ya n  sa   a al⁽¹²⁾ d k lmı  olan yere bir a  kerre mu kem sürseler ey   de. Eger a ma  ubu unu  k lin sid k⁽¹³⁾ ile yoğurup ziy de  an a du ı yere ursalar çanı d nd re. Eger içseler  ala ı⁽¹⁴⁾

gidere, mücerredür. Talâka nef'i düşde görülüp bilinmişdür. Zîrâ ıtlâklı bir kimesne düşinde ⁽¹⁵⁾ emr ederler ki her gün kendü sidüğinden üç avuç içe ol kimesne dahı böyle édüp şihhat ⁽¹⁶⁾ bulmuş. Eger sidük ile perâsâyı bişürüp rahmi ağrısı olan 'avrat beş güne dek her ⁽¹⁷⁾ günde bir kerre içinde otursa eyü éde. Cemî'an hayvânlar bevlerinden kançısı olursa ⁽¹⁸⁾ alup tâ muhkem koyu oluncaya dek bişürseler cemî'an çıbanlara ve nâşırlanmış yaramaz çıbanlara eyü ⁽¹⁹⁾ devâ olur, huşuşan anuñla 'ilâcı müdâm étmeler elbette kıurıdup eyü éde. Çıban **[181b]** ⁽¹⁾ ve yara kıurıduqça ziyâde keskin ve kuvvetlü sidüğe muhtâcdur. Dişi şıgır sidüğü ile ve oğlancıklarda ⁽²⁾ olan çıbanlara ve nâşırlara dâyimâ 'ilâc étmegile nef' tecribe olunmuşdur. Erkek şıgır sidüğü ⁽³⁾ ile mürr-i Mekkî dedükleri devâyı muhkem ezüp kıulaq içine tamzursalar ağrıların sâkin eyleye. ⁽⁴⁾ Yabân hınzîri sidüğü kavuqda olan taşı ufaqlamaqda hâşşası vardır. Hımâr ⁽⁵⁾ bevlî içmegile bögrekler ağrısına eyüdüdür. Eger kançık sidüğün bir nesne içine kıoyup tâ kıoyulınca ⁽⁶⁾ tıurup kıoyusuyla saçları yusalar siyâh édüp eyü boya ola. Kilâb ya'nî köpekler sidükleri ⁽⁷⁾ sigilleri giderür. Muhaşşal-ı kelâm budur ki sidüklerün hâşşası ve nef'i, huşuşan yanlarında gezen ⁽⁸⁾ bedevî 'Arabların yabânda otlayan de-veleri sidüklerinün hâşşası ve fâ'idesi içmegile ⁽⁹⁾ terebbül ya'nî beden şişüp gevşemesine ve istiskâya nef' étmekdür. Şu şıgır sidüğü mürr-i Mekkî ⁽¹⁰⁾ ve şabr ile şovukdan olan diş ağrısını fi'l-hâl sâkin éder.

Bugliş: İsm-i Yünânîdür. ⁽¹¹⁾ Ma'nâsı lisânü's-şevr ya'nî şıgır dili dedükleri meşhür nebâtudur. Harf-i lâmda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹²⁾

Behâr: Bâbünec ki Türkîde pâpâdyâ dedükleridür anuñ bir gunesidür ki haķıķatde ⁽¹³⁾ uķhuvân-ı aşferdür. Diyâr-ı Mağrib'de hubzü'l-gurâb ya'nî karğa etmegi ve Yünânîde âbķilun ya'nî ⁽¹⁴⁾ 'aynül-bakar ya'nî şıgır gözi dërler. Fârisîde dahı bu ma'nâ üzre gâv-çeşm dëyü nâm demişlerdür. ⁽¹⁵⁾ İtlâķ olunsa çiçeği murâd olunur. Tabî'atı derece-i sâniye evvelinde hâr ve derece-i ülâda yâbisdür. ⁽¹⁶⁾ Eyüsi oldur ki büyük ve kalın olup şaru ola. Kıoķmağıla başda olan ğalîz ⁽¹⁷⁾ yellere nef' éder. Eger erimiş bal mümü ve yağ ile kıarışdursalar kıatı şişleri indüre. ⁽¹⁸⁾ Eger yereķanı olan kimesne hammâma girüp hammâmdan çıķduqdan şofra uķhuvândan içse yüzi-nün ⁽¹⁹⁾ şararmasın ve kıararmasın giderüp niçe zamân güzel eyleye. Şâm-ı Şerîf'de uķhuvânun **[182a]** ⁽¹⁾ <uķhuvânun> bir sınıfı vardır küçük olur.

‘Aynü’l-ḥacel ya‘nī aña keklik gözi dەرler. Eger anı ⁽²⁾ ḳurıdup muḥkem döğüp ezüp ba‘zı sürmelere ḳatup göze çekseler göz ḳararmasın ⁽³⁾ giderüp tabaḳaların ḳavī eyleye ve şu inmesin men‘ eyleye ve çıbanlardan ḳalan nişānları ⁽⁴⁾ gidere.

Behmen: İsm-i Fārisīdür. Aḡaç köki gibi bir devādur ammā nefsinde köklerdür, ⁽⁵⁾ ma‘rūfdur. İki dürlüdür: Birisi kızıl ve birisi ebyāzdur. Kızıl olan boğumludur ve bükülmüş ⁽⁶⁾ gibidür, ḳatıdur. Ḳabuḡı rengi siyāha mā-yil kızıldur. Beyāz olanuñ üsti ve içi daḡı ⁽⁷⁾ beyāzdur. Ṭabī‘atları derece-i şāniyede ḡārr u yābisdür. Ḳoyu ve sīnmesi güç ruṭūbetleri vardır. ⁽⁸⁾ Kızıl olanuñ ḡarāreti beyāz olandan ziyādedür. Eyüsi oldur ki Ḥorāsān ve Ermen ⁽⁹⁾ cāniblerinden getirürler. Beyāzuñ eyüsi oldur ki pāk ve ḳatı ve aḡır ola. Ve kızıl olanuñ ⁽¹⁰⁾ eyüsi oldur ki kızıllıḡı şāfī olup aḡır ola. İkisünüñ daḡı rāyiḡaları ḡoşdur. Dadıldıḡda ⁽¹¹⁾ ḳoyulıḡları zāhirdür. İkisinde daḡı bir miḡdār ḳābızlıḡ vardır. İkisi daḡı semirdici ⁽¹²⁾ devādur. Ḳalbe ya‘nī yürege ziyāde ḳuvvet vērür, yürek oynamasına nef‘ eder. Erlik ⁽¹³⁾ şuyın ziyāde eder. Şol mertebede bellü olur cimā‘ı taḡrīk eder. Bögreklerde ve ḳavuşda ⁽¹⁴⁾ olan ṫaşları ufaḳlamak için olan devālara ḳatsalar ziyāde yardım eyleye. ⁽¹⁵⁾ Dēmişler ki maḡ‘ada zarar eder, anīsün ıslāḡ eder. Behmen bulunmasa veznince tūzerī ⁽¹⁶⁾ ve nişf vezni lisānü’l-‘uşfür dēdükleri devādur.

Behmā: Arpa nebātınıñ küçüḡine ⁽¹⁷⁾ beñzer bir nebātudur ammā bunıñ yapraḡı ḳışaraḡ ve incerekdür ve baldırı daḡı ḳışaraḡdur. Buḡday ⁽¹⁸⁾ arasında biten delice dēdükleri nesne başaḡına beñzer başaḡı vardır ve budaklarınıñ uzunluḡı ⁽¹⁹⁾ iki ṫutam veyāḡūd daḡı az olur. Başaḡları, budakları ucında olur. Ma‘mūr yerlerde [182b] ⁽¹⁾ ve yeñiyle balçıḡlanmış olan ev üzerlerinde ve yaḡmurlar yaḡalılıḡında ve pāk ve açuḡ ve gölḡelü ⁽²⁾ yerlerde biter. Ṭabī‘atı bārid-i yābisdür ve ḳābızdur. Döḡülmüşinden iki dirhem miḡdārı içseler ⁽³⁾ eskiden olan ishāli ve ḳan çok gelmeḡi ki ṫutulmasından ümiz gitmiş olsa ḳaṫ‘ ede ⁽⁴⁾ ya‘nī ṫuta. Selesü’l-bevli ya‘nī sidük ṫamlamasın men‘ eder. Bu nebātuñ ḡāşşalarındandır eger ⁽⁵⁾ ḳoyu kızıl rengile boyanmış olan yün içine bağlayup içinden ziyāde ḳan aḡan ⁽⁶⁾ ‘uzva bağlasalar ḳanın ṫuta, mücerredür.

Behrāmec: Fārisī behrām isminüñ taşḡiri ki ⁽⁷⁾ behrāmekdür behrāmekden ta‘rib olunmuşdur. Behrām, lisān-ı Fārisī üzre kevāķib-i ⁽⁸⁾ seb‘a-i

seyyâreden Mirrîh'ü'n ismidür. Behrâmecden murâd hılâf-ı Belhî ya'nî Belh sögüdi ⁽⁹⁾ dedükleri ağaçdur ki belhiyye demekle ma'rûfdur. Bundan aqdem beyân olunmuşdur.

Behrem: ⁽¹⁰⁾ Behremân dağı dërler. İki dağı ism-i Fârisîdür. Murâd, 'uşfur çiçegidür ki ħarf-i 'aynda zıkr ⁽¹¹⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Bühüs: Bellütuñ yemiş vërür bir şınıfı bu nâm ile meşhûrdur. ⁽¹²⁾ Bellüt ile muqaddemâ zıkr olunmuşdur. Muql dağı tâze iken aña dağı bühüs dërler. Ĥarf-i mîmde ⁽¹³⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Behaku'l-ħacer: Ba'zılar demişler cevz-i cendüm dedükleridür. ⁽¹⁴⁾ Ammâ bu söz ğalaşdur. Ba'zılar demişler ħazâzu's-şahr ya'nî kara taş koñağıdur. Şahîh dağı ⁽¹⁵⁾ budur ki ħarf-i ħâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Bezy: Yumurdadur, ma'rûfdur. ⁽¹⁶⁾ Vâcib budur ki her kuşuñ yumurdası kendü menâfi'i zıkr olunduğı maħalde beyân oluna ⁽¹⁷⁾ lâkin 'âdet böyle cârî oldı ki başka bir bâb êdüp yumurda aĥvâlini beyân ederler. ⁽¹⁸⁾ Beyân olunmayup qalan menâfi'i cemî'an ħayvânı beyân olunduğı yerde zıkr olunur. ⁽¹⁹⁾ Tavuq yumurdası, mu'tedil ğızâdur. Beyâzi bârid-i raşbdur, muğarrîdür ya'nî ruṭûbeti koyu [183a] ⁽¹⁾ <koyu> olup bir miqdâr yübüseti olmağıla ğızâ geçidleri aĝrılarına yapışur. Yumurdanuñ ⁽²⁾ şarusı ħârr u raşbdur, yumışadıcıdur. Qabuğı derece-i şâniyede bârid-i yâbisdür, ⁽³⁾ cilâ edicidür ya'nî ruṭûbeti qazıyup giderür. Münüşşifdür ya'nî yaşluğı giderüp ⁽⁴⁾ qurudur. Yumurdanuñ eyüsi oldur ki ħalq isti'mâl êdegelmiş ola. Cümleden eyüsi ⁽⁵⁾ ve fâ'idelüsi tavuq yumurdasıdur. Tavuq yumurdasınun eyüsi dağı budur ki tâze olup ⁽⁶⁾ tavuq henüz yumurdlamış ola, aĝır ola, büyük ola, uzunraq ola. Issı hevâ yumurdayı ⁽⁷⁾ ifsâd eder, bozar. Yumurda ağı göz aĝrılarına ve oturaqda ve qasıqda olan ⁽⁸⁾ yaralara ve ulaşur tağılır maqûlesi olan çıbanlara eyüdür. Eger yalınuz ve eger ⁽⁹⁾ âĥer muvâfık devâlar ile ursalar nef eder. Eger acıdup tiz geçmesi olmayup sedd ⁽¹⁰⁾ êdüp qabz edici olan devâlar ile qarışdurup dimâğa tılâ êtseler dimâğ perdelerinden ⁽¹¹⁾ aqan qanı tutup fi'l-ħâl eyü eyleye. Yumurda şarusı ki aña muh ya'nî ilik dërler ⁽¹²⁾ eger kebâb ya'nî âteş yanında bişürüp veyâĥüd şu içinde bişürüp merhemlere qatsalar ⁽¹³⁾ a'lâ inzâc ya'nî merhem qonılan yara ve çıbanı bişürüp eyü êde. Yumurdanuñ kebâb ⁽¹⁴⁾ olmuşı şu içinde bişmişinden ħaff-

rağdur ammā hazmı geçrekdür ve bu ikisi dağı henüz ⁽¹⁵⁾ bişmeyüp sıvık ve yumışağ olandan enfa' dur, eyüdü. Ba'zı kimesneler yumurdanun cümlesin ⁽¹⁶⁾ ya'nî hem beyâz ve hem şarusın isti'mâl ederler ve ba'zılar yalınuz şarusın isti'mâl ⁽¹⁷⁾ ederler. Bâbünec ve gül yağıyla qarışdurup gözde ve oturağda ve hâyelerde ve gayrı sinirlü ⁽¹⁸⁾ ve taşrada olan a'zâda olan şişlere ve çibanlara urup tağlîl eder. ⁽¹⁹⁾ Ve gâhî ıssı iken ve gâhî şovukla yağı ederler. Eger yumurdayı kabuğıyla veyâhüd kabuğsuz **[183b]** ⁽¹⁾ sirke içinde bişürüp yëseler ma'ideye ve bağarsuğlara fâsid hıltlar dökülmesin ⁽²⁾ men' eyleye. Eger yumurdaya ishâli men' eder ba'zı nesnelere, meşelâ qoruğ şuyı ⁽³⁾ ve summâğ gerek cirimi ve gerek şıķılmış şuyı ve mâzû ve enâr kabı ve sümüklü ⁽⁴⁾ böcek kabuğının küli ve qurı üzüm çekirdegi ve mersin tohumı ve gülnâr ki ⁽⁵⁾ Yünânide aña festîdâs dërler ve qarın ağırsına nâfî olan devâlardan ⁽⁶⁾ meşelâ maştakî ve idhîr qatup yalınuz âteş ya'nî qor ile kebâb edüp ⁽⁷⁾ qarını ağırsı ve ishâli olan hasta yëse ziyâde nef' göre. Yumurda ⁽⁸⁾ ağı yanmış 'uzva, huşuşan eger yanması ıssı şudan olsa ziyâde nef' eder. ⁽⁹⁾ Yumurda ağı leşükât ya'nî yapışdurmaq için olan nesnelere isti'mâl ⁽¹⁰⁾ olunur. Zîrâ ğarviyyeti ya'nî sedd edüp yapışması vardur ve acıtmaqsız âsân ⁽¹¹⁾ vechle qurudur. Gâh olur yumurda ağına kündür ya'nî günlük qatup gözde ⁽¹²⁾ olan şişleri bişürüp tağlîl için isti'mâl ederler. Şu içinde nîm-birişt ⁽¹³⁾ olan ya'nî rûfâdân bişmiş yumurda boğaz ve göğüs iriligine, huşuşan ⁽¹⁴⁾ çağırmaqdan veyâhüd bir keskin hılt dökülmesinden olana ziyâde nef' eder. ⁽¹⁵⁾ Kezâlik qavuçda ve bağarsuğlarda ve ma'idede 'arîz olan irilikleri dağı ⁽¹⁶⁾ giderür, huşuşan bir nesne qarışdurmayup çig iken yalınuz içseler ziyâde ⁽¹⁷⁾ nef' eder. Tâze ve rûfâdân yumurda eyü ve hafîf ğızâdur ammâ bişmek ile ⁽¹⁸⁾ qatı olmuş olan yaramazdur, huşuşan ağı hazmı güçdür, qoyu ve çig ⁽¹⁹⁾ hıltlar peydâ eder. Eger şu içinde bişürilmiş olan yumurda şarusını **[184a]** ⁽¹⁾ <şarusını> za'firân ile ve gül yağı ile qarışdurup bevâsir çibanlarına ve gözde ⁽²⁾ olan çarebâna ya'nî ağı sebebi ile nabz gibi olan hareket ve zuñguldı ⁽³⁾ üzerine ursalar nef' eyleye. Eger yumurda şarusın döğilüp elekden geçürilmiş ⁽⁴⁾ summâğ ve mâzû ile qavursalar qarını ziyâde tuta, yalınuz yëseler dağı qarını ⁽⁵⁾ tutar. Eger yumurda ağından içinde ıssı şişi olan kulak içine tamlatsalar ⁽⁶⁾ şovudup sâkin eyleye. Eger âteş yağduğı yer üzerine şıvasalar qabarmadan ⁽⁷⁾ men' eyleye. Güneş yağmış olan kimesne yüzine sürse eyü ede. Eger günlük ⁽⁸⁾ ile qarışdurup gözine

nezle dökilen kimesne alınına şıvasa nef eyleye. Eger ⁽⁹⁾ gül yağıyla ve ünümâlî dedükleri şarâb ile ki 'aselden ve şarâbdan olur, ikisiyle ⁽¹⁰⁾ karşıdurup yün pâresin anuñla ıslayup ıssı şişi olan göze kosalar ⁽¹¹⁾ nef eyleye. Eger çig iken sömürseler muşarrene ya'nî boynuzlu yılan ışırmısından ⁽¹²⁾ nef eyleye. Eger yumurdayı azacuk ılu édüp sömürseler göğüsde çıban olmağdan ⁽¹³⁾ ve öksürükden ve göğse nezleler inmesinden çan tükürmege nef eyleye ve bögreklerde ⁽¹⁴⁾ ve kavuğda olan yanğınlara eyüdü. Gâh olur yumurda beyâzı ve iklîl-i melik ⁽¹⁵⁾ ya'nî beg börki dedükleri devâ karşıdurup bağarsukları müte'ffin ya'nî yaramaz râyihâlu ⁽¹⁶⁾ olup çıbanlanmış olan kimesneye anuñla huşne ederler, nef eder. Eger yumurda ⁽¹⁷⁾ beyâzı içine bir fetileyi taldurup sonra gül yağı içine taldurup götürünseler ⁽¹⁸⁾ oturağda olan şişe nef édüp çarebânın ya'nî içinde olan zuñğulduy ⁽¹⁹⁾ sâkin eyleye. Eger yumurda şarusını kebâb édüp ve 'asel ile ezüp [184b] ⁽¹⁾ yüzde olan leke ve siyâh nişânlara şıvasalar ziyâde nef eyleye. Eger yumurda beyâzını ⁽²⁾ sevîk ya'nî kavut ile içseler eger aşâğadan ve eger burundan akan çanı habs ⁽³⁾ édüp çuta. Evlâ budur ki yumurda beyâzını gözi şovutmağ için ve yumağ ⁽⁴⁾ için ve iriligin gidermek için isti'mâl etmeyeler illâ megerki marâz gözün ⁽⁵⁾ қаpağında ve mülteħime dedükleri çabağasında ola ammâ gözün içinde olan perdelerde ⁽⁶⁾ ve çabağalarda tutılmış olan keskin hıltılardan olan marâzlarda isti'mâl ⁽⁷⁾ etmeyeler. Zîrâ yumurda beyâzı mesâmmı ya'nî kıllar diplerin sedd eder pes lâzım gelir ki ⁽⁸⁾ 'uzv yarılıp mecrüh ola. Eger yumurda beyâzını hıltıl dökülmesini men' için ⁽⁹⁾ etdikleri devâlara karşıdursalar ziyâde sedd edici olup şarğılar gibi çutup ⁽¹⁰⁾ zabt édüp endürmeye. Eger benefşe yağıyla yumurda şarusından yağı édüp ⁽¹¹⁾ ıssı şişlere ursalar eyü yağı ola. Eger çurı olması murâd olunursa yumurda ⁽¹²⁾ şarusın kebâb édüp yağı edeler. Eger ziyâde taħlîl murâd olunursa ⁽¹³⁾ çiginden edeler. Eger ortaca murâd olunursa ılıdup edeler. Eger gül yağı ⁽¹⁴⁾ ve za'firân ve mürr-i Mekki ile karşıdursalar ğalîz ve koyu çandan olan şişleri ⁽¹⁵⁾ taħlîl eyleye. Yalınız yumurda şarusı oturağda olan çatlağlara eyüdü. Eger ⁽¹⁶⁾ yumurda қабуğını teklîs ya'nî muħkem dögüp şı ile ezüp balçık gibi édüp çıbanları ⁽¹⁷⁾ veyâħüd uyuzı veyâħüd gicigi olan gözlere sürme gibi çekseler gözde olan ⁽¹⁸⁾ beyâzı ya'nî aklığ eksilde ve çıbanları çuruda ve uyuz ve gicige nef eyleye. ⁽¹⁹⁾ Eger yaş kişnic şuyı içinde ezüp burun içine çamlatsalar çanı çuta. Eger yumurda [185a] ⁽¹⁾ <eger

yumurda> kabuğın tā siyāh olunca âteşde yaqıup ba‘dehu ince döğüp bir kıamış⁽²⁾ içine kıoyup burun içine muhkem üfürseler helāk eder, maķūlesi olan burun⁽³⁾ kıanını kıuta. Yumurdanuñ beyāzı azacıķ ve kıoyu ğızā ve kıan hāşıl eder ammā⁽⁴⁾ şarusı çok ve mu‘tedil eyü kıan hāşıl eder. Yumurdanuñ tava içinde⁽⁵⁾ kıavrulmuş ma‘ideye ağır ve muvāfiķ degüldür. Yumurda şarusı cimā‘ı ziyāde⁽⁶⁾ eder, huşuşan ılı édüp circir toħmı ve saķanķūr tuzu ile sömürseler ziyāde⁽⁷⁾ taħrık eyleye. Yumurda şarusı kıan alup veyāhüd hacāmat édüp çok⁽⁸⁾ kıan aķmaķdan za‘f gelmiş olan kimesnelere eyü ğızādur. Tiz kıan hāşıl⁽⁹⁾ eder, huşuşan şarāb ile yēseler fi’l-hāl a‘zāya ulaşdura. Eger yumurda şarusın⁽¹⁰⁾ alup bir çanaķ içine kıoyup ince olup birbiriyle kıarışınca çalkayıp⁽¹¹⁾ ba‘dehu her yumurda şarusiçün bir denk muhkem döğülmüş büber kıoyup cümlesinüñ⁽¹²⁾ ‘uşrı ya‘nı on payından bir pay miķdārı miri-i Naba‘i ve şarāb-ı reyħāniden⁽¹³⁾ daħı ol miķdār kıatup çanaķ ile içinde şı kıaynar tencereye kıoyup⁽¹⁴⁾ şı ıssısı ile kıoyu olıncaya dek yap yap bişürüp yēseler fi’l-hāl a‘zāya⁽¹⁵⁾ geķer ve bir tariķle boşanup giden kıanı yerine getirür. Eyü ğızā olur ammā⁽¹⁶⁾ yumurda ma‘ideye ağırdur. Ma‘idesi za‘if olan kimesnelere yaramazdur. Yumurdanuñ⁽¹⁷⁾ şāfi beyāzını çok yemekden ağırlık ve gerinmek hāşıl olur. Tuz ve miri ve güyegü⁽¹⁸⁾ otı ıslāh eder. Yumurdayı zeyt yağıyla bişürüp yemek sā‘ir yağlar ile⁽¹⁹⁾ bişmiş olandan hafifraķdur ve tiz siñer. Ba‘zılar demişler eger bir dāne yumurda [185b]⁽¹⁾ şarusını aşlā bozulmayup gedilmedin alup ve beyāzından mümkün olduğı⁽²⁾ üzre pāk édüp bütün iken bir yağlanmış şaķsı üzerine berāber kıoyup⁽³⁾ üzerine yumurda şarusı kıadar bir nesneyi şöyle kıoyalar ki tamām yumurdayı ancak örte, kıaplaya⁽⁴⁾ ve boş yer kıalmaya ve aşāgada şaķsiya daħı bir vechle oturuşmuş ola ki içerüden⁽⁵⁾ taşraya ve taşradan içerüye buħār ve bir nesne girmege kıābil olmaya. Ba‘dehu şaķsı altından⁽⁶⁾ yavaş âteş édeler veyāhüd <veyāhüd> ıssılı ği sākın olmağā başlanmış olan⁽⁷⁾ furun içine kıoyalar. Ol yumurda şapşarı yıldırır ve güzel ve kıatı taş ola. Gāh olur⁽⁸⁾ yumurda şarusı ve döğülmüş et ve ba‘zı tāze ve keskin tereler ile kıarışdurup yağ ile⁽⁹⁾ kıavurma ederler, aña ‘acce dērler. ‘Accenüñ eyüsi oldur ki yumurda beyāzı az olup ıssı otları⁽¹⁰⁾ çok ola. ‘Acce ğalızđür, ma‘ideden geķ iner. Eger kıülenclü olan kimesne yumurda beyāzından⁽¹¹⁾ yēse ziyāde zarar eyleye, huşuşan eger kebāb ile ve tāze tereler ile ve süd ile olan aşlar⁽¹²⁾ ile yēseler ziyāde zarar eyleye. Yumurda şarusı kıalbe kıuvvet vērür,

huşûşan tavuk ve tedrüc ⁽¹³⁾ ya'nî süglün ve keklik yumurdaları şarusı ki tâze olup yumurdlayanlar marazlu olmaya, ⁽¹⁴⁾ ziyâde kuvvet vèrür. Zîrâ tîz kana döner ve sînmeyüp qalür nesnesi yoqdur ve qanı tutar ⁽¹⁵⁾ nesnesi yoqdur ya'nî sevdâya dönecek nesnesi yoqdur. Qaz yumurdası râyihâsı çirkîn ⁽¹⁶⁾ ve yağlu ve cerb nesne gibi ağırdur. Ördek ve deve kuşu yumurdaları ziyâde ağırdur. ⁽¹⁷⁾ Serçe yumurdaları cimâ'î taħrîk eder, huşûşan yağ ile ve şoğan ile 'acce êtseler ziyâde ⁽¹⁸⁾ taħrîk eyleye. Toy kuşu yumurdası saçı ve saqalı siyâha boyamağa eyü boyadur. ⁽¹⁹⁾ Leylek yumurdası daħı böyledür. Şuda olmayup qurı yerlerde olan qablubağayı [186a] ⁽¹⁾ <bağa> yumurdasın içseler şar'a ziyâde nef' eder. Eger bucuq dirhem miqdârın oğlancıklara içürseler ⁽²⁾ hevâ şovukluğundan ve balğamdan olan öksürüklerin def' eyleye, mücerredür. Eger qarınca yumurdasın ⁽³⁾ ezüp bedene sürseler qıl bitürmeye zîrâ ziyâde ıssıdur. Yılan ve vezeğa yumurdaları ⁽⁴⁾ yaramazdur, hasta eder belki helâk eder.

Bîş: Meşhür zehrdür. Nebâtı bir arşun ⁽⁵⁾ kadar uzar. Yapağı marul ve hindebâ yapağına beñzer. Hind câniblerinde Şîn vilâyetlerinde ⁽⁶⁾ biter. Ziyâde qavî ve eyüsi oldur ki Sind'e qarîb Helâhil şehrinde hâşıl olmuş ola. ⁽⁷⁾ Zehr-i Helâhil dedükleri odur. Ba'zılar demişler ki bîş vilâyet-i Şîn'den gayrı yerlerde ⁽⁸⁾ olmaz ammâ bu kelâmda nazâr vardur. Bîş hâşıl olduğı yerün halkı bîş tâze iken ⁽⁹⁾ ve qurı iken anda yerler aşlâ zarar êtmez. Eger ol yerden ırâq yerde yêseler ⁽¹⁰⁾ fi'l-hâl qatl eyleye hattâ dêrler ki âher vilâyetden gelen kimesne daħı anda yése ⁽¹¹⁾ zarar êtmeye. Bîşün tabî'atı derece-i râbî'ada hârr u yâbisdür, helâk edicidür. ⁽¹²⁾ Ziyâde nüfûz edici ya'nî a'zâya giricidür. Her hayvânı fi'l-hâl qatl eder. Ba'zılar ⁽¹³⁾ demişler selvâ ya'nî bulduncın bir cinsi ki Türkîde yelve kuşu dêrler ol kuş ⁽¹⁴⁾ bîşi otlar aña hîç zarar êtmez. Ba'zılar demişler bilduncın ve sıçan ol vilâyetlerde ⁽¹⁵⁾ anı yêdükte semirür. Ol vilâyetden sâ'ir vilâyetlere getürdükleri ol nebâtuñ ⁽¹⁶⁾ kökidür. Ba'zılar dêrler ağacıdur. Bîş, üç dürlüdür: Birisi boynuz gibi egridür, ⁽¹⁷⁾ iklîl-i melik dedükleri nebâtuñ qalınına beñzer, sünbül-i Hindî arasında bulunur, aña ⁽¹⁸⁾ qurünü's-sünbül ve helhil dêrler. Üzerinde beyâzı vardur kâfûr ve çalk unı ⁽¹⁹⁾ gibi yıldırması ve şılaması vardur. Kendüsi yarım barmaç gibi boğumludur. İkincisi [186b] ⁽¹⁾ yaşıldur. Toz rengine ve şaruluğa mâyıldür. Siyâh noqtaları vardur. Mâmîrân ⁽²⁾ dedük-

leri devā köklerine beñzer. Üçüncüsü barmağ uzunluğunda қаşab-ı Fārisī⁽³⁾ dedükleri қамыш köki gibi boğumlu, uzun budakдur. Rengi şarudur. Bu cins,⁽⁴⁾ sā'irinden yaramaz ve һabīşraqдur. Ba'zılar demişler bu sınıf қушта beñzer, yeñen⁽⁵⁾ kimesneye қан іşemek ve şalyarı ақмақ 'arız olur. Ba'zılar demişler bir sınıfı⁽⁶⁾ daһı vardur aña süsen-i siyāh dērler. Ruṭūbetleri ifnā etmekle ve siñirleri büzmegile⁽⁷⁾ ve һavāssı ya'nī görmek ve eşitmek ve sā'ir қувvetleri giderür. Baraşa ṭilā etseler⁽⁸⁾ nef' eder. Gāh olur ba'zı aһer münāsib devālara қarışdurup maraz-ı cüzām için⁽⁹⁾ isti'māl ederler. Baraş için daһı ederler ammā bir dānıқdan ziyāde қatmayalar, ol⁽¹⁰⁾ daһı қорқулudur. Zīrā yılanlar zehrinden bunuñ a'zāya geçmesi ziyādedür⁽¹¹⁾ ve қatl etmekle tīzdür ve eşeri serī'dür. Dimāğa zarar etmek һāşşasıdur һattā eger ziyāde⁽¹²⁾ қоқулansa şar' eder. Eger şuyın şıқup оқ demrenin bulaşdursalar anuñıla⁽¹³⁾ mecrūһ olanı fi'l-һāl қatl eder. Dānıқ ve daһı az miқdārı қatıldür. Yemesinden⁽¹⁴⁾ şühūқ ya'nī nabz ziyāde atılmaқ ve ziyāde nefes almaқ 'arız olur ba'dehu düvār⁽¹⁵⁾ ya'nī baş çegzinmek ba'dehu cuһūz-ı 'ayn ya'nī gözleri taşra ṭomalur ba'dehu şar' 'arız⁽¹⁶⁾ olur ba'dehu burnından қан gelmege başlar ba'dehu uşşı gider ve dil ve ṭudaқları⁽¹⁷⁾ şişer ve қatl eder. Ba'zı kimesnelere bu һāller olmayup hemān añsızdan қatl eder.⁽¹⁸⁾ 'İlāc budur ki şalgām toһmın şıғır yağıyla bişürüp içine devā'ü'l-misk eger devā'ü'l-⁽¹⁹⁾ misk olmazsa bir қirāṭ şāfi misk қатup içürüp қуşduralar. Birқаç [187a]⁽¹⁾ <birқаç> gün her gün böyle edeler. Bu bābda semn-i бақар ya'nī şıғır südinden һāşıl⁽²⁾ olan sāde yağ ve bād-ı zehrūñ şāfi kızıl veyāһūd şāfi şarı olanları⁽³⁾ ve yılanlar tiryāқи ve Meşrīdīṭūs ma'cūnı ziyāde nāfi'lerdür. Keberе köki daһı bu bābda⁽⁴⁾ tiryāқдur, қaynadup şuyın içüreler. Bişūñ köki yanında bulunur fāre ya'nī⁽⁵⁾ sıçан olur, ol daһı tiryāқдur. Biş yanında bile biter bir otluқ vardur,⁽⁶⁾ ol daһı nāfi'dür, һālā zıkr olunur.

Biş-müş-bişā: Ba'zılar bişā demeyüp⁽⁷⁾ būһā dērler, şoñra zıkr olunan lafz ki bişā veyāһūd būһādur muқaddemā zıkr olunan⁽⁸⁾ nebātuñ ismidür. Bu nebāt daһı biş nebātına beñzer, bile biter. Sā'ir nebātdan her ne maқūle⁽⁹⁾ nebāt aña yaқın yerde olursa büyümez ve yemiş vermez. Ba'zılar demişler cedvār⁽¹⁰⁾ dedükleri bu nebātдur. Bu nebāt biş nāfi' olduğı her nesnelere nāfi'dür ve zararı⁽¹¹⁾ yoқдur. Biş ve sā'ir zehrer zararın def' eder ve müş ki ism-i nebātuñ ortasında⁽¹²⁾ zıkr olunmuşдur iki nebātuñ altında

doğup anda sâkin olur sıçan ismidür. ⁽¹³⁾ Bîş her neye nâfi' ise bu sıçan dağı aña nâfi'dür ve bîş ve sâ'ir zehrlere gerek ⁽¹⁴⁾ hayvândan gerek gayrıdan cümlesinün tiryâkıdur.

Bîsem: Bellût ağacına beñzer ⁽¹⁵⁾ bir dürlü ağacun ism-i ıstılâhîsidür ya'nî bir kavm böyle nâm vermişler. Bu ağacun ⁽¹⁶⁾ küçük ayva kadar üsti püslü katı ve yün gibi ve ziyâde kâbız ve yâbis yemişi ⁽¹⁷⁾ olur. Bu ağaç cemî'an eczâsıyla derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede kâbızdur. ⁽¹⁸⁾ Yaprığı kanlu olan tâze yaraları ziyâde yapışdurur. Yemişinden üç dirhem ⁽¹⁹⁾ miqdârın içseler ziyâde ve tutulmaz olan ishâli kuvvet ile tuta. Eger çeyneseler [187b] ⁽¹⁾ ırğalanmış olan dişleri ve diş etlerin pekide, kezâlik bişürüp şuyı ⁽²⁾ dağı böyledür. Eger bişmiş içinde otursalar kan gelmeği tuta. Issı olan zehrlere ⁽³⁾ ekşerine bād-ı zehrdür. Zann olunur ki bellût ağaçlarının bir sınıfıdır. Bu ağaç alma ⁽⁴⁾ ve emrüd ve ayva ağaçlarının köki gibidür. Zîrâ bunları bu ağaca aşlayup ⁽⁵⁾ yere gömerler. Ne aşlanursa bitüp a'lâ yemiş verür.

Harfü't-tâ⁽⁶⁾

Tānbül: Tenbül ve tābül dağı dërler, Hindîden ta'rib olunmuş ismidür. Türkîde ⁽⁷⁾ dağı bu ismle meşhûr laţif devâdur. Tānbül yaqţîn maqûle-sindendür. Yaqţîn dëyü ⁽⁸⁾ her nebât ki baldırı olmayup yanında bulunan nesneye şarmaşup bite ⁽⁹⁾ aña yaqţîn dërler. Anuñçündür ki kabağ böyle olmağıla kabağda yaqţîn ism gibi ⁽¹⁰⁾ olmuştur. Tānbül, vilâyet-i 'Arabda 'Ummân nâhiyelerinde ve Hind vilâyetlerinde biter, ⁽¹¹⁾ yaprağı ağaç kavunu yaprağının küçüklerine beñzer, nebâtı bögrülce nebâtına beñzer, ağza ⁽¹²⁾ alup çeynense karanful gibi lezzeti ve râyihası vardır. Tabî'atı derece-i ülâda hârr ⁽¹³⁾ ve derece-i şâniyede yâbisdür. Ağız râyihasın güzel eder. Ağzda ve dişlerde olan ⁽¹⁴⁾ yaramaz yaşlıkları giderür ve ta'am iştihasın getirür. Eger çeyneseler dişleri ⁽¹⁵⁾ kızardur. Yëseler cimâ'î tahrîk eder ve bedeni kavî eder ve nefsi insânda şenlik ⁽¹⁶⁾ ve ferah hâşıl eder, huşuşan çok zamân çeyneyüp şuyın yutsalar ziyâde te'sîr ⁽¹⁷⁾ eder. Ağzı kavî eder, diş etlerini fâsid olmağa kômaz. Tâze yaraları ⁽¹⁸⁾ yapışdurur, dilçüklerden kan akmağı men' eder ve şişlerin indürür ve ma'ide ⁽¹⁹⁾ yaşluğun kurudur ve za'if olan cigeri kavî eder. Diş diplerin ıslâh eder [188a] ⁽¹⁾ <eder> ve kavî eder.

Eger yedi dâne yaprağını yeyüp üzerine şu içseler ser-hoş ⁽²⁾ eyleye. Ehl-i Hind tãnbülü şarâb yerine isti'mâl ederler. Her yaprağına kils ya'ni ⁽³⁾ şarâba Yehūdiler katdukları toprakdan rub^c dirhem katup yerler. Anuñla olıcağ ⁽⁴⁾ lezzeti hoş olup rûhlara qarışması tîz olur ve 'aql ile qarışup ⁽⁵⁾ şen etmesi tîz olur. Gâh olur ki fûfûl dağı katup kuvvet vèrmesi ve a'zâyı ⁽⁶⁾ muhkem etmesi ziyâde olur. Tãnbül bulunmasa ser-hoş etmekden ğayrı huşûşlarda ⁽⁷⁾ bedeli veznince qaranfuldur. Ba'zılar hîle edüp habbü'l-ğâr ya'ni defne dedükleri ⁽⁸⁾ ağaç yaprağına beñzer bir yaprak ki cezîre-i Kamer dèrler cezîreden alup deryâ ⁽⁹⁾ şuyı ile terbiye ederler. Ve ba'zı kâbız âher yaprak dağı qatarlar, ol yapraqlara ⁽¹⁰⁾ ba'zı 'atqârlar varağ-ı kımârî dèrler, anlarıñ râyihaları dağı hoşdur ve kuvvet ⁽¹¹⁾ vèrmeleri vardur lâkin ser-hoş etmez ve ferağ vèrmez. Ba'zı câhiller tãnbülü ⁽¹²⁾ sâdec-i Hindî dedükleri yaprak yerine isti'mâl ederler ve zu'm ederler ki ⁽¹³⁾ tãnbül dağı sâdec-i Hindîdür.

Tibn: Ma'rûfdur. Şaman demekdür. Yënilen ⁽¹⁴⁾ dânelerüñ meşelâ buğday ve arpa ve bâklâ ve burçağ ve ğayrı başağlarında iken ⁽¹⁵⁾ şıgır veyâhüd ğayrı hayvânât çignemesiyle dâneleri çıkup qalan şapları ⁽¹⁶⁾ şamandır. Şamanuñ tabî'atı bârid-i yâbisdür. Burçağ şamanıñuñ hâşşasındandır ⁽¹⁷⁾ ki üzerinde uyuyan kimesneye maraz-ı fâlic 'arız olur ve a'zâsın kağşadur ⁽¹⁸⁾ hattâ bir gecede fesâdı ve te'sîri zâhir olur, huşûşan sınırlara zarar etmekte ⁽¹⁹⁾ 'azîm hâşşası vardur hattâ şaman üzerinde uyumağdan yürimekten qalmış **[188b]** ⁽¹⁾ kimesne görülmüştür. Eger buğday şamanın yağup kül edüp miqdârınca tuz katup sirke ile ⁽²⁾ yoğurup baldırlarda çıkan çıbanlara ki lisân-ı Yünânca anlara bâlingülyâ dèrler, ⁽³⁾ birkaç kerre sıvasalar eyü ede. Eger bişmişini ayaklara sürseler qarda yürimekten ayaklara ⁽⁴⁾ hâşıl olan elemi def^c eyleye, kezâlik a'zâyı içine taldursalar nef^c eyleye. Issı mizâclu ⁽⁵⁾ kimesne arpa şamanın döşense nef^c eder. Eger şovuk şuyı şaman içinde kap ile qoyup ⁽⁶⁾ örtsele şovukluğın hıfz edüp ısı etmeye. Eger bâklâ şamanın qaynadup şuyı ile ⁽⁷⁾ uyuzdan ve gıcikden şoñra qalan nişânları yusalar gidere ve oğ yelegi için kuş ⁽⁸⁾ yelegin ve ba'zı nesneler yapmağ için hurmâ yaprağın ve aña beñzer nesneleri bâklâ şamanıyla ⁽⁹⁾ siyâha boyarlar. Bâklâ şamanı hâşşasındandır eger encîr ağacı ibtidâ yemişî zâhir olduqda ⁽¹⁰⁾ anuñla tütsüleseler yemişî düşmeyüp büyüde.

Tezrüc: Şüreti güzel, alaca kuşdur. ⁽¹¹⁾ Türkîde süglün dërler, Horâsân ve Fârs ve gayrı vilâyetlerde dahı bulunur. Süglün ⁽¹²⁾ durrâc ki Türkîde turaç dërler aña beñzer lâkin süglün eti andan mu'teberdür, eyüdü. ⁽¹³⁾ Ba'zılar demişler durrâc keklik kuşunuñ dişisidür ve tezrüc erkegidür. Süglünüñ ⁽¹⁴⁾ tabî'atı ıssıdır, dimâğı ve fehmi ziyâde eder. Turaç etinden yübüseti azdur ve eyüdü. ⁽¹⁵⁾ Tağlarda olan kuşların enfa'ı ya'nî fâ'idelüsüdür. Eger yaramaz fikrlere düşünen ⁽¹⁶⁾ ve 'aklı eksük olan kimesneye süglün ödinden burnından içeri kosalar ziyâde nef ⁽¹⁷⁾ eyleye, kezâlik etin kebâb edüp üç güne dek ıssıcağ iken yëseler nef eyleye. ⁽¹⁸⁾

Türmüs: Vilâyet-i Mısr'da olur bir cins bâklâdur. Şekli yaşsı ve yumrı dânedür. ⁽¹⁹⁾ Rengi şaruluğa ve beyâzluğa mâyıldür. Ortası çizilmiş gibidür. Lezzetinde acılığ vardır. [189a] ⁽¹⁾ <vardur> İstânbül'da Yehüdîler çârsularında bulunur. Bostânîsi ve yabânîsi olur. ⁽²⁾ Yabânîsi küçükrek ve şaru ve acılığı ziyâde olur. Bostânîsinün tabî'atı derece-i ülâda ⁽³⁾ hârr ve derece-i şâniyede yâbisdür. Yabânîsinün harâreti derece-i şâniyeye erişür. Devâ tarîkiyle ⁽⁴⁾ isti'mâli ğızâ tarîkiyle isti'mâlından eşbehdür ya'nî evlâdur. Zîrâ vërdüğü ğızâ eyü ⁽⁵⁾ degüldür, yaramazdur. Acılığı her ne deñlü ziyâde olursa tahlîl étmesi ve cilâ étmesi ziyâdedür. ⁽⁶⁾ Eger döğüp taşradan göbek ve kısığ üzerine kosalar veyâhüd şarâb ile yëseler veyâhüd ⁽⁷⁾ içseler veyâhüd 'asel ile yutsalar veyâhüd bişürüp şuyın içseler veyâhüd unından ⁽⁸⁾ yëseler qarında olan şoğulcan ve kırdları kırıp çıkara. Eger bişürüp şuyın ⁽⁹⁾ behâğa ve sa'feye dökseler nef eyleye. Eger uyuzı ve sâ'ir çibanları anuñla yusalar nef eyleye. ⁽¹⁰⁾ Eger âkile veyâhüd tağlılur mağülesi olan çibanlara yağı veyâhüd münâsib devâlar ile ⁽¹¹⁾ merhem edüp ursalar nef eyleye. Eger sedef ve büberden ol miğdâr kıtsalar ki dadsız ⁽¹²⁾ ve ziyâde keskin olmaya bu vechle içseler cigerde ve talağda olan süddeleri açâ. Eger ⁽¹³⁾ 'asel ve mürr-i Mekki ile 'avrat götürünse qarından oğlanın düşüre ve hayz kanın yürüde. ⁽¹⁴⁾ Eger sirke ve 'asel ile veyâhüd sirke veyâhüd şu ile muhaşşal mizâca ve mâddenün ğalîzliğine ⁽¹⁵⁾ göre türmüs unın bişürüp hanâzîr çibanlarına ve büyük ve kıtı olan çibanlara ursalar ⁽¹⁶⁾ tahlîl edüp eyü ede. Eger unından yağı edüp 'ırku'nnesâ dedükleri marazı olan ⁽¹⁷⁾ kimesnenün uyluğı taşrasına ursalar eyü ede. Türmüsün bişimişi ğanğarâna dedükleri ⁽¹⁸⁾ şişe nef eder. Ğanğarâna şol şişe dërler ki çıkduğı yerün hiss ve hareketin ya'nî ⁽¹⁹⁾ tuymasın gidermege baş-

laya. Türümüs unı beşereyi pāk eder ve rengini güzel eder, [189b] ⁽¹⁾ huşuşan deryā şuyı ile olıcağ ziyāde te'sīr eder ve dögmekden ve bir nesneye doğunmağdan olan ⁽²⁾ nişānları giderür. Eger kavut ve şu ile qarışdursalar ıssı şışler ağrısını sākin eyleye ⁽³⁾ ve sirke ile 'ırķu'n-nesā ve büyük çıbanlar ağrıların sākin eder ve hanāzīr çıbanların taḥlīl ⁽⁴⁾ eder ve nār-ı Fārisī dēdükleri ufağ kızzılığları giderür. Eger hāmālāvun-ı esved dēdükleri ⁽⁵⁾ nebātuñ kökleriyle bişürüp şuyı uyuz ve giciklü olan ḥayvānları, huşuşan koyunları ⁽⁶⁾ yusalar eyü ede. Türümüs nebātuñ kökin şu ile bişürüp şuyın içseler bevli idrār ⁽⁷⁾ eyleye. Eger tuzlu şu içinde ıslayup birkaç kerre şuyın ve tuzın yeñiledüp bu vechle ⁽⁸⁾ acılığ giderilüp qurudup ziyāde ince döğüp sirke ile içseler ifrātıla ya'nī ḥadden ⁽⁹⁾ ziyāde olan gönül dönmesin sākin eyleye ve ta'ām iştihāsı ki gitmiş ola gerü getüre ⁽¹⁰⁾ ya'nī ta'āma iştihā vēre. Eger acılığ ile yēseler gögüs perdelerin pāk eyleye. Eger acılığını anuñla ⁽¹¹⁾ giderdükleri şu ile evi ve dīvārları yusalar olanca sivri siñekleri kırup min-ba'ḍ ⁽¹²⁾ ḥāşıl olmasın men' eyleye. Bişmişinün şuyı içinde oturmağ ile ve bedene dökünmegile şışmiş ⁽¹³⁾ ve gevşemiş olan bedene nāfi'dür. Eger barası olan kimesne bişmişinden bir raṭl ki yüz yigirmi ⁽¹⁴⁾ dört dirhemdür içse ziyāde nef' eyleye. Türümüsü yağlar ile ve sirke ile ve mirī ile bişürüp ⁽¹⁵⁾ yeyüp üzerine eskiden olan ḥurmā şarābından içseler veyāḥūd tuz ve sa'ter ⁽¹⁶⁾ ya'nī güyegü otı ile yēseler hażmı āsān olup ğızā vēre, kezālik tatlu nesne ile yēseler zararın ⁽¹⁷⁾ def' edüp ğızā vērdüre. Eger acılığ ile her gün üç dirhem miğdārın aç qarınla yēseler ⁽¹⁸⁾ kuvvet-i bāşırayı ya'nī göz nūrın ziyāde ve kavī eyleye. Zīrā buḥārī ma'ideden yukarıya çıkmasını ⁽¹⁹⁾ men' eder. Eger bişürüp yalıñuz şuyıyla ḥayvānlarda olan keneleri yusalar gidere. Eger sirke ile [190a] ⁽¹⁾ <eger sirke ile> bişürseler şovukdan olan şışleri ve yüz şışmelerin taḥlīl eyleye, huşuşan eger ⁽²⁾ deryā şuyı veyāḥūd remād ya'nī kül şuyı ile yoğurup ursalar ziyāde nef' eyleye ve sirke ile ⁽³⁾ olıcağ eñ yerlerinde olan eger şovuk ve eger ıssı ağrıları sākin eder. Eger bir avuç miğdārın ⁽⁴⁾ alup irice döğüp kabın çıkarup bağırdan kap içine koyup üstine çıkar ⁽⁵⁾ miğdārī tāze süd koyup süd tamām gidince bişürüp ba'ḍehu üzerine ol miğdār şığır ⁽⁶⁾ südinden olmuş sāde yağ koyup koyu olincaya degin bişürüp ve yağı edüp ıssıcağ ⁽⁷⁾ iken bez pāresiyile uyluğ başlarına ursalar safrāyı ishāl eyleye. Eger qarnuñ yukarı tarafına ⁽⁸⁾ ursalar sevdāyı ishāl eyleye. Eger uyluğlar üzerine ursalar hām ve koyu hıltları ishāl eyleye. ⁽⁹⁾ Eger ziyāde 'amel edüp tutulması murād olunursa yağıyı kaldurup ol yerleri

şovuk şu ile ⁽¹⁰⁾ yuyalar. Eger döğüp elekden geçürüp unını ve bir miqdâr kalfünÿâ ya'nî şamg-ı şanavber ile yoğurup ⁽¹¹⁾ sigillere ve bevâsîr çıbanlarına bezîr yağı ile yakı edüp ursalar giderüp eyü éde. Türmüşün ⁽¹²⁾ yabânisi cemî'an zıkr olunan aḥvâlde bostânîsinden aḫvâdur. Ba'zı edviye ile isti'mâl olunursa ⁽¹³⁾ üç dirhemden beş dirheme dek miqdârın isti'mâl edeler, yalnız olursa bir vaḫıyye ya'nî on ⁽¹⁴⁾ iki dirheme dek câyizdür. Türmüş ma'ideye eyü degüldür. Evlâ budur ki ğızâ dëyü yemeyeler megerki ⁽¹⁵⁾ acılığın giderüp yeyeler. Cilâ étmekde bedeli iki miqdârınca bâḫlâ-yı Nabaḫîdür.

Türbüd: ⁽¹⁶⁾ Hind ve Sind câniblerinden getürüler kökeldür. Şol türbüd ki Ḥorâsân cânibinden qaradan ⁽¹⁷⁾ gele deryâdan getürdüklerinden eyüdür ve bozulması ve çürimesi andan geçdür. Türbüd yaprağı ⁽¹⁸⁾ böğrülce veyâḫüd büyük şarmaşık yaprağına beñzer bir nebâtuñ kökidür ammâ bunuñ yapraklarınıñ ⁽¹⁹⁾ uçları sivridür. Nebâtuñ baldırı ve üzerinde çiçeği ve yemişi dahı olur. Kökin tâze iken [190b] ⁽¹⁾ çıkarup barmağ kadar pâre pâre edüp ḫıfz éderler. Eyüsi oldur ki üsti pâk ⁽²⁾ ve içi beyâz ve düz olup tüz ufaqlana ve ḫafif olup ḫamışınıñ iki tarafı şamğlanmış ⁽³⁾ ola. Bu zıkr olunan evşâfuñ cümlesine muḫlîf olan yaramazdur. Ṭabî'atı derece-i şâniye ⁽⁴⁾ evvelinde ḫârr u yâbisdür. Balğamı ve ince ruḫûbeti ishâl edüp bedenden pâk éder. Türbüd nefse ⁽⁵⁾ beşî'dür ya'nî ḫazz olunmayup dadsızdur. İsti'mâl olunmağ murâd olunduğda evlâ budur ki ⁽⁶⁾ evvelâ üstini muḫkem şoyup ba'dehu döğüp bâdem veyâḫüd ḫoz yağıyla ḫarışdurup ⁽⁷⁾ işlâḫ étdükden soñra isti'mâl eyleye. Yalnız cirminden isti'mâl étmek murâd olunursa ⁽⁸⁾ bir dirhemden iki dirheme dek miqdârı câyizdür. Eger bişürüp isti'mâl olunursa dört ⁽⁹⁾ dirheme dek miqdârı câyizdür. Eger büyük ma'cûnlara ḫatup isti'mâl olunursa ziyâde muḫkem ⁽¹⁰⁾ döğüp ince éderler. Eger yalnız veyâḫüd âḫer edviye ile olursa ḫatı ufağ dögmeyeler. ⁽¹¹⁾ Eger keskin nesne ile taḫviyet étseler meşelâ zencebîl ile çig ve ğalîz olan ḫılḫları ⁽¹²⁾ çıkara ve ma'ide ḫabaḫaların pâk eyleye ve 'avratlarıñ raḫmlerin ziyâde pâk edüp süddelerin ⁽¹³⁾ açâ ve arḫa ve mâ'ide ağırsına nef éder. Mâ'ide dëyü ḫuyruğ şoḫumı dëdükleri ⁽¹⁴⁾ yëruñ üzerinde olan yere dërler. İçmegile ve burundan içëri ḫomağıla dimâğı balğamdan ⁽¹⁵⁾ pâk éder. Fâlice ve şar'a nef éder. Ma'ide ağızına yaramaz ḫılḫ dökülmekden olan ⁽¹⁶⁾ öksürüğü giderür. Bu maḫûle öksürüğe 'âlâmet budur ki ḫuşmayınca sâkin

olmaz. ⁽¹⁷⁾ Eger kendü miq̄dārı q̄adar Kābilī q̄arışdursalar maşrū‘ olan kimesnelere ve mālīhūlyā ⁽¹⁸⁾ marazları olan kimesnelere nef‘ éder. Ziyāde ‘amel éderse üzerine şovuk şı içseler ⁽¹⁹⁾ ‘amelin q̄at‘ eyleye. Rāsen ve ketre ile işlāh olunur. Tūrbūd bulunmasa bedeli tūt [191a] ⁽¹⁾ <tūt> kökinden vezni miq̄dārı bedelidür. Ba‘zılar hīle édüp ba‘zı yettū‘at ya‘nī südlügen ⁽²⁾ ve yaramaz olan nebātātūñ köklerin getürüp tūrbüddür dēyü şatarlar. Anlar yaramazdur, isti‘māllerinden ⁽³⁾ hāzer eylemek gerekdür. Şaḥīḥ tūrbüdüñ daḥı şarusı ve siyāh olanı ve esküyüp bitlenmiş ⁽⁴⁾ olanı yaramazdur. İçmesinden ğam ve ğuşsa ve şusuzlık ve q̄uruluk ve dil q̄ararmak ve boğulmak ⁽⁵⁾ ‘arız olur. Evlā budur ki süd ve vāfir bādem yağı içüp q̄uşalar. Ve hırbaq-ı esved ⁽⁶⁾ içen kimesneye étdükleri tedbīri buña édeler ya‘nī şovudup yaşlık vērür ve feraḥ vērür ⁽⁷⁾ nesnelere véreler. Eger çıkmazsa elbette tedbīrle çıkaralar ve eger ziyāde ishāl éderse ‘amelin q̄at‘ édeler. ⁽⁸⁾

Terencübīn: Fārisīden ta‘rīb olunmuşdur. ‘Aselü’n-nedā ya‘nī gökden yağın çı balı demekdür. ⁽⁹⁾ Zīrā nefsinde terencübīn şecer-i hācc ki ‘aḳūl ve q̄atād daḥı dērler, Tūrkīde deve dikenini dērler, ⁽¹⁰⁾ anuñ üzerine gökden yağar çidür, anuñçün böyle nām vērmişler. Eyüsi oldur ki beyāz ve tāze ⁽¹¹⁾ olup q̄arışıklardan pāk olup yaprağı az ola ve Ḥorāsān ve Māverā’u’n-nehr’den ⁽¹²⁾ getirilmiş ola. Ṭabī‘atı mu‘tedildür, aḥikāren cilādan hālī degüldür. Ṭabī‘atı yumuşadıcıdur, keskin ⁽¹³⁾ sıtmalara nāfi‘dür, gögsi yaş édicidür. Issı mizāclulara nef‘ éder ammā ma‘ideden geç iner. Anuñçündür ki ⁽¹⁴⁾ eger iccāş erigi şuyıyla ve ‘unnāb şuyıyla ezüp isti‘māl étseler işlāh olunur. Sükkerden ⁽¹⁵⁾ ziyāde cilā vērür, talaqa zarar éder, temr-i Hindī şuyı işlāh éder. Şafrāyı ishāl éder, ⁽¹⁶⁾ öksürüğe nāfi‘dür, şusuzlığı sākin éder. Eger her gün aç iken süd ile içseler cimā‘ı ⁽¹⁷⁾ taḥrīk eyleye. Bir vaḳıyye ya‘nī on iki dirhem miq̄dārın nısf raḥl şı şıgırı südi içinde ⁽¹⁸⁾ ki süd ıssı ola, içeler ammā cimā‘a taḥrīki herkese degüldür belki ıssı mizāclu ve ne şovuk ve ne ⁽¹⁹⁾ ıssı mizāclu ve mizācları q̄urı olan kimesnelerde taḥrīk éder. Şāfi terencübīnden bir <vaḳıyye> [191b] ⁽¹⁾ <bir> vaḳıyyeden rub‘ rıtla varınca miq̄dārın isti‘māl étmek cāyızdır. Terencübīn bulunmasa sükker-i aḥmer veyāḥūd ⁽²⁾ sükker-i ṭaberzed veyāḥūd ikisi ma‘an bedelidür demişler. Sükker-i ṭaberzed ol sükkerdür ki ziyāde q̄atı ve şāfi ⁽³⁾ olup balta ile ufatmağa muḥtāc ola. Sükker-i nebāte daḥı dērler.

Türâb-ı Şaydâ: ⁽⁴⁾ Vilâyet-i Şâm'da Şaydâ nâm kaşabaya tâbi' bir qar-yede olan bir mağâradan getirürler bir toprağdur. ⁽⁵⁾ Anuñçün aña izâfet êdüp bu nâmıla meşhürdur. Kemiklere, şınıklarına nefi tecrîbe olunmuşdur, ziyâde tîz ⁽⁶⁾ nefi zâhir olur. Ğayrı nesne bu bâbda aña berâber olmaz. Miğdâr-ı şerbeti bir mişkâldür. Ziyâde ince ⁽⁷⁾ dögüp nîm-birişt yumurda ile yeyeler. Allâhu te'âlâ celle ve 'alânuñ izni ve emri ile şınık olan ⁽⁸⁾ yere vâşıl olduğı gibi yapışdurup eyü eder.

Türâbü's-şâride: Şâride, vilâyet-i ⁽⁹⁾ Endülü's'ün şark cānibinde Rūm cezīrelerinden bir cezīrenün ismidür. Andan getirürler. Anuñ toprağı ⁽¹⁰⁾ demekdür. Boğaza sülük yapışsa ol toprağun aña nefi tecrîbe olunmuşdur. Şol vechle ki ol ⁽¹¹⁾ toprağdan nısf mişkâl miğdârın alup şu ile işlayup boğazında sülük olan eger ⁽¹²⁾ insān ve eger sâ'ir hayvāndur, burnından içerü tamladalar, fi'l-hāl sülüğü düşüre hattâ ol ⁽¹³⁾ cezīrede hâşıl olan arpayı boğazında sülük olan hayvān yese veyāhūd başına ⁽¹⁴⁾ aşakosalar sülüğü çıkara. Bu cezīreye qarīb bir cezīre dahı vardur, aña Yābise ya'nî qurı ⁽¹⁵⁾ cezīre dērler. İçinde aşlâ yerde hâşıl olur ufağ cānavarcıklar ve sâ'ir insāndan ⁽¹⁶⁾ ürker ve incidür mağūlesi olan hayvānlar yoğdur.

Türâbü't-turuk: Yollar toprağı ⁽¹⁷⁾ demekdür. Eyüsi oldur ki sâ'ir nesneler qarışıklarından pāk olup ol yolda gelüp gitme ⁽¹⁸⁾ çoğ ola. Anuñçündür ki dört ayaklu hayvānāt yürüdükleri yollar toprağı mergūbdur. ⁽¹⁹⁾ Zīrā yürimek ve ayak ile başılması çoğdur. Bu mağūle toprağ ziyâde quruducudur. Kirlü [192a] ⁽¹⁾ <kirlü> ve yaramaz yaraları pāk eder, yapışdurur. Vāfir alup cem' etseler gevşemiş olan bedenleri ⁽²⁾ ve şarkmış olan a'zānuñ yaramaz yaşlıkların qurıtmaq için ziyâde nāfi'dür.

Türâbü'l-kay: ⁽³⁾ Fāriside kengerzed dedükleridür. Ma'nāsı kenger şamğı demekdür. Kenger, harşef-i bostānidür. Harf-i hāda ⁽⁴⁾ zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. Bu devānuñ Türki'si dahı kengerdür. Tā'ife-i Yehūd bişürüp ta'am ⁽⁵⁾ ederler üsti ufağ dikenlü, qalın yapraqlardur. Bu şamğ kengerden alınur bir dem'adur ya'nî ⁽⁶⁾ qoyuca nesnedür. Ba'zilar demişler, harşefden bir şınıf ki 'aküb dērler, bu şamğ andan alınur. ⁽⁷⁾ 'Aküb, harf-i 'aynda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. Şamğını çıkarmasunuñ tarīki budur ki ⁽⁸⁾ kökini veyāhūd baldırını ezüp çıkaralar. Gāh olur yemiş erişdükde kendüsi ⁽⁹⁾ dahı çıkar. Eyüsi oldur ki pāreleri küçük olup yıldırar

ola ve siyāha ve şarulığa ⁽¹⁰⁾ māyil ola. Ṭabī‘atı derece-i şāniye āhirinde ḥārr u yābisdür. Kūşmağı taḥrīk eder. İsti‘māl ⁽¹¹⁾ olunan miḳdārı bir dirhemden üç dirhem miḳdāra dekdür. Evlā budur ki ‘asel ile ⁽¹²⁾ ḳarışdurup sıvıḳ édüp yalayup yudalar ve üzerine ıssıcak şū içeler, ⁽¹³⁾ vāfir balğam ve bir miḳdār şafrā daḫı ḳuşdurup pāk eyleye. Evlā budur ki mizācları za‘īf ⁽¹⁴⁾ olan kimesneler içmeyeler. Eger ziyāde ḳusdurursa bir miḳdār su‘d ya‘nī topalaḳ ile ⁽¹⁵⁾ ekşi ayva şuyın içürmegile tūtalar. Eger bu şamğ ile şişlere tılā etseler taḥlīl ⁽¹⁶⁾ eyleye.

Terencān: Bādrençbüye ki oğul otıdur anuñ ismlerindendir. Bādrençbüye ⁽¹⁷⁾ ḥarf-i bāda zıkr olunur, zıkr olunmuşdur.

Teşmīzec: Çeşmek ve beşme daḫı dērler, ⁽¹⁸⁾ göze ḳorlar. Çeşm-zen dēdükleri siyāh dānelerdür ki ḥarf-i bāda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁹⁾

Teğīrā: Büyük ve ḳatı taşlar cinsinden beyāz ve ḥafif bir taşdur. Mermer taşları [192b] ⁽¹⁾ arasında bulunur. Teğīrā, mermer taşından sıḳdur. Şefifi ya‘nī seyrekliği yoḳdur. Göze ‘arız ⁽²⁾ olan beyāz ya‘nī aḳlıḳ devālarına girür.

Tuffāḥ: Almadur. Ağacı büyükdür, ma‘lūmdur. ⁽³⁾ Zengīler ve Ḥabeş vilāyetlerinde alma olmaz ve bitmez. Alma ağacı cemī‘an eczāsıyla bāriddür, ⁽⁴⁾ ḳābızdur illā yemişi erişüp tatlu olduḳda bārid-i ḳābız degüldür. Tatlu olan ⁽⁵⁾ almada bir miḳdār ḥarāret ve ruṭubet vardır. Ekşi alma, derece-i ūlāda bārid-i yābisdür. ⁽⁶⁾ Māye-ḥoş alma bürüdete māyıldür. İ‘tidāl ile cemī‘an almalar ḡalīz ve balğamlu ḫılṫ peydā eder. ⁽⁷⁾ Ekşi olan alma şafrāvī olan ma‘idenüñ ağzına ḳuvvet vērür. İssı mizāclu ⁽⁸⁾ olan kimesnelere eyüdü, söyündürücü ve şişiricidir. Şol kimesne ki alma yēdükden şoñra ⁽⁹⁾ kendüde aḡırlıḳ göre üzerine şovuḳ şū içmek ve üzerine ekşi ta‘ām yēmek cāyiz ⁽¹⁰⁾ degüldür belki lāzımdur ki zararını şarāb ile ve ḳavrulmuş etler ile ve et ile olan şürbālar ⁽¹¹⁾ ile ve ‘asel yēmek ile def eyleye. Alma yēmek unutsaḳlıḳ ve kevdenlik ve kāhilliḳ ⁽¹²⁾ getürür, ḥuşūşan ekşisi bu ḥuşūşlarda ziyāde te‘şīr eder. Ḳülenc peydā etmekte ‘azīm ⁽¹³⁾ ḥāşşası vardır. Almanuñ dadsız olanı henüz zuhūr etmege başlayan şişlere ⁽¹⁴⁾ yaḳı etseler men‘ eyleye. Ekşi ve māye-ḥoş olan alma şafrādan olan şusuzlığı ⁽¹⁵⁾ keser ve gönül dönmesin sākin eder ve ḳarnı tutar. Sükker ile olan alma şarābı ⁽¹⁶⁾ şafrādan olan ḳuşmağı ve gönül dönmesine eyüdü.

Almayı her zamân yemek ⁽¹⁷⁾ zâtü'r-riye marazına uğramağı lâzım getürür. Zâtü'r-riye, öykende yaramaz kıandan ⁽¹⁸⁾ veyâhüd şafrâdan veyâhüd kıoqmış yaramaz tuzlu balğamdan olan ıssı şişe ⁽¹⁹⁾ ve kıbana dërler. Almadada bir miqdâr tefrih ya'nî ferah vèrmeklik vardır, huşuşan kıızıl **[193a]** ⁽¹⁾ <kıızıl> olup râyihası güzel olanda ziyâdedür. Alma râyihası nefsi-insânî lezîz nesnelere ⁽²⁾ almağa tahrik eder. Almanuñ hâmin ve ağacdandır hâmin iken kıopup kıurmağıla olmuşını ⁽³⁾ yemek uzun uzak sıtmalara bâ'is olan ğalîz hıltlar peydâ eder. Eger ekşi ⁽⁴⁾ almayı etmek hamîri içine şarup bişürseler ol etmek ta'âm iştihadı ⁽⁵⁾ ve ma'idesi za'if olan kimesneye nâfi'dür, kezâlik bişmiş alma dağı nâfi'dür. Eger ekşi ⁽⁶⁾ almadan kıavut edüp kıoruğ şuyı veyâhüd enâr şuyı ile bişürseler ⁽⁷⁾ şafrâdan olan ishâli kıaç etmekde ve ma'ideye kıuvvet vèrmekde ve kıuşmağı gidermekde ⁽⁸⁾ ziyâde nef eyleye. Gâh olur ki ma'idede veyâhüd bağıarsuqlarda ishâl ile def olmağa ⁽⁹⁾ hâzır olmuş hılt variken alma yèdükleri gibi ishâl edüp ol hıltı def eder. ⁽¹⁰⁾ Eger ma'ide boş bulunursa almanuñ ekşisi ve kıatlı dağı habs edüp kıutar. Eger ⁽¹¹⁾ almanuñ kekre olanın kebâb edüp bişürseler ancak bağıarsuqlardan olan ishâle ⁽¹²⁾ nef eyleye. Yemesi vesvâslu ya'nî egri ve eksük fikrlü olan kimesnelere ve harâretten ⁽¹³⁾ şolup arıqlamış olan kimesnelere nâfi'dür. Kıoçulaması dağı bu maķülelere ziyâde ⁽¹⁴⁾ nâfi'dür. 'Uşâre ya'nî şıķılmıř şuyından veyâhüd yaprağından bir vaķıyye ya'nî on iki ⁽¹⁵⁾ dirhem miqdârın içşeler zehrlerden nef eyleye ammâ alma yemek siñirlü etlerde ağırılar ⁽¹⁶⁾ ve bedende gerinmeler ve siñirmeler peydâ eder. Evlâ budur ki mizâcları ıssı olan kimesnelere ⁽¹⁷⁾ ekşi veyâhüd mâye-koş olanın yeyeler, kıatlı olanuñ zararın def eder. Ve şol ⁽¹⁸⁾ kimesne ki ma'idesi şovuğ ve balğamlu ola kıatlı almayı kekresiyle ma'an yeye ammâ dadsız olan ⁽¹⁹⁾ alma her kıişiye yaramazdır. Evlâ budur ki ıssı mizâclu olan kimesne alma yèdükdendir soñra üzerine **[193b]** ⁽¹⁾ <üzerine> sikencübîn-i büzüri içşeler ve mizâcları şovuğ ve balğamlu olan kimesnelere şâfi hürmâ şarâbı ⁽²⁾ içşeler. ıssı mizâclular üzerine sükker yemek ve şovuğ mizâclular ve balğamlular üzerine 'asel yemek alma ⁽³⁾ zararın def eder. Alma yemek unutsaķlık peydâ etmek hâşşasıdır. Bu bâbda olan zararın ⁽⁴⁾ dârşini def eder. Alma kıçşegi kıan tükürmesiçün olan devâlara girür, nef eder, kezâlik ⁽⁵⁾ tefrih-i nef için olan devâlara girür, ferah vèrür.

Tuffāhü'l-arz: Yەر alması demekdür. ⁽⁶⁾ Murād, bābūnecdür ki ħarf-i bāda zıkr olunmuşdur.

Tuffāhü'l-cinn: Cin alması demekdür. Murād ⁽⁷⁾ yebrūhu'ş-şanem dedükleri nebātuñ yemişidür ki ħarf-i yāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Tuffāh-ı Ermenī: ⁽⁸⁾ Ermenī alması demekdür. Murād zerdālūdur ki ħarf-i mīmde zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Tuffāh-ı Fārisī: ⁽⁹⁾ Murād, şeftālūdur ki ħarf-i ħāda ħūh dəyü zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Tuffāh-ı Māhī: ⁽¹⁰⁾ Tuffāh-ı mā'ī dağı dەرler, diyār-ı 'Acem'de Māh-Şeh-rī alması demekdür. Murād, ağaç ħavunıdır ki ħarf-i ⁽¹¹⁾ elifde ütrüc dəyü zıkr olunmuşdur.

Tufāk: İsm-i Berberīdür. Murād, baħla-i Yehūdiyye dedükleri ⁽¹²⁾ nebāt-dur. Yabānlarda biter nebātāt-dandır. İki dürlüdü: Birisi yabānlarda biter yapraqlarınun kenārları ⁽¹³⁾ dikenlüdür. Ba'zılar ħassül-ħımār ya'nī eşek marulı dەرler ve birisi dağı bostānīdür. Büzülmüş ⁽¹⁴⁾ baldırı ve birbirinden ıraħ yapraqları vardur ve yapraqları kenārları kertelmişdür. Evvelkisinün ⁽¹⁵⁾ dağı böyledür. Bu nebāt ħuruduħda dikenlere beñzer. Bu nebātuñ ikisi dağı şovuducı ⁽¹⁶⁾ ve ħuruducıdır. Taşradan ve içerüden isti'māl etseler şovudur ve ħabz eder. ⁽¹⁷⁾ Eger yangını olan ma'ideye yağı etseler nef eyleye. Eger içseler ma'idede olan acılığı ⁽¹⁸⁾ ve acıtmağı sākin eyleye ve 'avratlar südlerin idrār eyleye. Eger şıķılmış şuyı içine yün pāresin ⁽¹⁹⁾ ışlayup götürünseler oturaħda ve raħmde olan ıssı şışlere nef eyleye. Eger kökin [194a] ⁽¹⁾ <kökin> 'akreb şoħduğı yere yağı eyleseler eyü eyleye.

Tefide: Küzbere ki kişnic dedükleridür, ⁽²⁾ anuñ ismidür. Ĥarf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Temr: Ĥurmā ħurısıdır ki tāze ⁽³⁾ iken bir yere ħoyup başdururlar. Ĥuruyıcaħ temr dەرler nitekim ma'rūfdur. Ĥurmā çoħ dürlüdü, ⁽⁴⁾ her birisi bir günedür. Taḫī'atı derece-i şāniye evvelinde ħārr ve derece-i ülāda raḫbdur. Ĥurmā ⁽⁵⁾ aşnāfinuñ eyüsi āzād ba'dehu mektüm ba'dehu ħasnāvī dedükleridür. Ĥurmā yaramaz ħızādur, ⁽⁶⁾ baş aħrıdıdır. Ma'ide aħzında acılıħ ve acıtmaħ peydā eder. Yēnilüp bedene nüfüz eden ⁽⁷⁾ ya'nī geħeni ya'nī ħur-

mâdan olan ğızâ ğalîzdür. yaramaz ve 'ufûnet vèrici süddeler peydâ eder. ⁽⁸⁾ Hürmâ ne deñlü büyük olup etlü olursa aña göre ğalîzlığı ve cigerde südde etmesi ziyâde ⁽⁹⁾ olur. Eger cigerde şiş veyâhüd bir kıatılık olursa cigere ziyâde zarar eyleye. Cigerde ⁽¹⁰⁾ ve sâ'ir nesnelere südde olmağı ve ciger sâ'ir âfetleri kıabül etmege yaraqlar ammâ ciger hürmâyı ⁽¹¹⁾ ziyâde sever. Hürmânuñ talağa dağı zararı büyükdür. Hürmânuñ eger kıurısı ve eger tâzesi ⁽¹²⁾ diş etlerin ziyâde bozar ammâ hürmâ bedeni kıızdurur ve semirdür ve muhkem kıan peydâ eder. ⁽¹³⁾ Göğse ve öykene yarar, şovuklukların giderür, cilâ eder, eñ yerlerin yumuşadur. Göz ağrısını ⁽¹⁴⁾ ve baş ağrısını tahrik eder, yorulmağı giderür. Issı mizâclulara evlâ budur ki yemesinden ⁽¹⁵⁾ şaşınalar. Eger yerler ise sâde sikencübün sükkeri içmekle ve ekşi enâr şormağıla ve sirke ve sikencübün ⁽¹⁶⁾ ile ğarğara etmegile zararın tedârik eyleyeler ve enârı içiyle ma'an şıķup şıķılan şuyı ile ⁽¹⁷⁾ kıarınların ishâl eyleyeler ammâ mizâcları şovuk olan kimesneler hürmâdan nef' bulurlar ve semirürler ⁽¹⁸⁾ ve anları cimâ'a tahrik eder ve arka ve uyluk ağrıların giderür. Eger birinc ile bişürüp ⁽¹⁹⁾ lohûsâ 'avrata yédürseler ziyâde nef' édüp toğurmadan olan sınıķların eyü éde. [194b] ⁽¹⁾ Hürmâ her ne deñlü tatluluğı ziyâde olup eti ince olursa zıkr olunan huşuşlarda fi'li ⁽²⁾ aña göre kıavî ve ziyâde olur. Şol kimesne ki dişleri ve diş etleri za'if ola hürmâ ⁽³⁾ yédükden şoñra içinde summâķ işlanmış ilu ve tatlulu şı ile ağzın ve dişlerin yuya ⁽⁴⁾ veyâhüd tarhûndan vâfir zamân çeyneye veyâhüd gül şuyı ve summâķ şuyı veyâhüd ⁽⁵⁾ sirke ile ğarğara eyleye tâ ki ağz kıabarmaķ ve boğaz ağrılarından emîn olalar. Eger hürmâyı ⁽⁶⁾ libâ ya'nî süd ağzı dedükleri veyâhüd penîr veyâhüd tâze süd içinde ışlayup yêseler ⁽⁷⁾ ıslâh oluna ve cimâ'ı tahrik eyleye ammâ südde etmesin ve gevşeltmesin ziyâde eder. Evlâ ⁽⁸⁾ budur ki ıssı şı ile maźmaza ve ıssı cüllâb ile ğarğara eyleyeler. Üzerine şarâb içmek yaramazdur ⁽⁹⁾ ammâ mizâcları şovuk olan kimesneler hürmâ yédükden şoñra üzerine müshil olan cevârişlerden ⁽¹⁰⁾ ki şıķmağıla ishâl eder, anlardan yeyeler. Süd içinde işlanmış hürmâ yemek âleti ziyâde harekete ⁽¹¹⁾ getirür, huşuşan içine bir miķdâr dârşinî kıonmış olursa ve yédükden şoñra üzerine süd ⁽¹²⁾ içlerse ziyâde te'sîr eder. Hürmâ yemek zamânlarınıñ eyüsi şovuk zamânlarıdır ve ekşiler ⁽¹³⁾ yédükden şoñradur. Hürmâ yemek şovukdan olan çok marâzları ve ıslâhdan kıalmış olan ⁽¹⁴⁾ yaşlılıkları giderür ve balğamı cem' eder ve kıaç' eder. Yağlar ve haşhâş ve şoyulmuş bâdem dağı ⁽¹⁵⁾ hürmâyı ıslâh eder. Hürmâ çekirdeginiñ ta'bi'atı hârr

u yâbisdür. Şahîh budur ki azacuk⁽¹⁶⁾ bürüdet ve azacuk harâretten terkîb olunmuşdur, ziyâde kâbızlığı ve gizlü harâreti⁽¹⁷⁾ vardır. Eger bişürüp şuyın içseler bögrekde ve kavukda taşları ufaqlar. Eger dögüp⁽¹⁸⁾ unından yëseler çarnı ziyâde tutar ya'nî kabz eder. Eger yaqsalar tağılur maķulesi olan⁽¹⁹⁾ çibanlar üzerine ekseler nef eyleye. Eger yusalar göz kirpüklerin çok edüp güzel eyleye [195a]⁽¹⁾ <güzel eyleye> ve gözde olan çibanlara nef eder ve taze yaraları bitişdürür.⁽²⁾

Temr-i Hindî: Ma'rûfdur. Lisân-ı 'Arab'da humer ve havmer dahı dërler. Vilâyet-i⁽³⁾ Hind'de bir büyük ağacın yemişidür. Yaprığı harnüb ya'nî keçi boynuzu dedükleri⁽⁴⁾ yemişinün dikenî yaprağı gibi ve berm yaprağı gibidür. Berm muķaddemâ beyân olunmuşdur.⁽⁵⁾ Gece olıcaķ yaprakları birbirine şarmaşur. Fârisî Deryası kenârında Şerâh⁽⁶⁾ ve 'Ummân şehrlerinde ve Yemen vilâyetinde ve Qaralar vilâyetlerinde hâşıl olur. Yemişi⁽⁷⁾ ince ve siyâh zarflar içinde olur, üzerinde 'asel gibi ele yapışur koyu nesnesi⁽⁸⁾ vardır. Zarfı içinde katı ve yaşşı ve yumrı ve kızıl dânesi ya'nî çekirdegi⁽⁹⁾ olur. Belâdır yemişinün küçüğine beñzer çekirdegi isti'mâl olunmaz. İsti'mâl olunan⁽¹⁰⁾ üzerindeki kabıdır. Tabî'atı derece-i şâlişede bârid ve derece-i şâniyede yâbisdür.⁽¹¹⁾ Çekirdegi derece-i şâlişede bârid-i yâbisdür, kâbizdur. Eyüsi oldur ki taze ve kızıllığı⁽¹²⁾ şaruya mâyil olup çekirdegi bütün olup kekreligi ve tuzluluğı olmaya.⁽¹³⁾ Şafrâyı ishâl eder ve kanun kıyınmasın kesr eder, şusalığı kaç eder,⁽¹⁴⁾ huşuşan sıtmalarda olan şusuzluğu ziyâde giderür. Lîfinden ya'nî⁽¹⁵⁾ çöpinden ve çekirdeginden pâk olmışından bir vaķıyyeden rub' raṭl miķdârın⁽¹⁶⁾ içmek câyizdür ammâ ekşiligi sebebi ile gâh olur sahc ya'nî bağarsuklar sıyrılmak⁽¹⁷⁾ marazın peydâ eder. Anuñcündür ki müzlikât ya'nî bağarsuklarda eglendürmeyüp tiz⁽¹⁸⁾ çıkarur nesnelere ve yaşlık vërür nesnelere ve muğarriyat ya'nî tamarlar ağızların pekidür⁽¹⁹⁾ nesnelere ile is'ti'mâl eyleyeler. Ğaşy ya'nî uş giderür olan sıtmalara nef eder, [195b]⁽¹⁾ yangını ve yangın sebebi ile olan ırlığı ve tasalanmegi giderür ve mizâcına şafrâ⁽²⁾ yakması gâlib olan kimesneye feraḥ vërür, gicigi giderür. Mazmaza etmekle kulâ⁽³⁾ ya'nî ağızda ve tudaqlarda ufaķ çibanlara nef eder. Issıdan olan yürek⁽⁴⁾ oynamasın giderür, kuşmağı men' eder, şafrâdan olan gönül dönmesin⁽⁵⁾ sâkin eder. Eger çekirdeğin dögüp bir miķdâr âteş ile bişürüp ırganmış⁽⁶⁾

1 nesnelere ile is'ti'mâl): Bu ifade Selimiye nüshasında sayfa kopmasından dolayı yer almamaktadır. III. Ahmed nüshasından okunmuştur.

ve yerinden oynamış olan kemiklere ve bertilmiş ve yerinden oynamış olan (7) siñirlü etlere yaķı  tseler ziy de yarayup nef eyleye.

Temr 'l-fehm: Bel dir d d klerid r. (8) Temr-i bel dir daķı d rler. Bel dir, ĥarf-i b da bey n olunmuşdur.

Tims h: Dery da (9) olur büyük ĥayv ndur, ĥarada daķı yürür, Mış N l'inde çok bulunur. Verel-i m 'i (10) ve verel-i baķr  ve verel-i N l  daķı d rler. Tims h, s 'ir ĥayv nlara muĥ lifd r. Y mek y d kde (11) yuķarı  enesin oynadup  eyner. Dört ayaklu c nverlerdend r. Ĥar reti ziy ded r. (12) Zibli ya'n  necesi gözde olan aķlıķı gerek eski ve gerek yeni olsun giderür, (13)  di daķı böyledür. Eger tims hu'n i  yaķın g l yaķıyla ezüp bögreklerde ve arķada (14) olan aķrılara sürüp yaķlasalar aķrılara nef eyleye ve cim 'ı ziy de eyleye. (15) Eger tims h ķanın bel lec vey h d emlec vey h d ikisi ile ma'an ķarıřdurup leke olan (16) y re sürseler lekeyi taķy r  d p gidere. Bel lec ve emlec bey n olunmuşdur. Eger (17) ķanıyla alına ve řudĥın ya'n  řaķal başlarına t l   tseler řaķiķaya ya'n  başu'n (18) bir  arafında olan aķrıya nef eyleye. Eger etin ufaķ t ğrayup şu ile bişürüp (19) y seler z tından arıķ olan kimesneler bedenlerin semirde. Eger tims h [196a] (1) ıřırd ķi y re g r  tims h yaķıyla yaķı  tseler ey  eyleye. Etinden ĥ řil olan (2) ĥılt yaramazdur. Eger içi yaķın eridüp aķrısı olan ķulaķ içine tamlatsalar (3) nef eyleye. Eger řaķır olan kimesne d yim  eylese řaķırlıķın gidere. (4) Ĥ řsasındandur eger dört günde bir  utan sıtması olan kimesne içi yaķıyla (5) yaķlansa s kin eyleye. Eger s de yaķıyla ķarıřdurup bir fet le  d p (6) bir derede vey h d mişelikde yaķsalar m d mki yanar ola ķurbaĥalar (7)  aķırmaya. Eger tims h derisiyle bir köyün çevresin t laşdurup deriyi (8) bir ev n ķapası ile ĥavlusı arasında olan nesne üzerinde ařaķosalar (9) ol köye t lu yaķın olmaya. Eger içi yaķıyla t kuşucu olan ķo  alnına (10) sürseler her ķo  andan ķa up t kuşmaya. Eger ciĥeri ile d v ne olan (11) kimesneye tütsü  tseler ey   de. Eger tims h diri iken gözlerin  ıķarup (12) c z m olan kimesneye ařaķosalar c z mı ziy de olmayup t rgura. (13) Eger tims h g zini bir nesne ile bir kimesnenün gözi üzerine ařaķosalar cim 'ı (14) ziy de ola. Kez lik dişlerinden vey h d arķası kemiklerinden elinde t tsa (15) ziy de  der. řaĥ gözi řaĥ göz aķrısına ve şol gözi şol göz (16) aķrısına n fi'd r.

Temlül: Kanāberī dedükleri nebâtdur. Harf-i kâfda ⁽¹⁷⁾ zıkr olunur inşâ'allāhu te'ālā.

Tinnīnū'l-bahr: Tinnīn yılanlardan büyük olanın ⁽¹⁸⁾ ismidür ki ejder dërler. Ba'zılar demişler şol büyük yilana dërler ki taşrada görünür. ⁽¹⁹⁾ Ön ayakları¹ veyāhūd ard ayakları ola. Ejderün eger deryâda ve eger qarada [196b] ⁽¹⁾ olanı her kankısı olursa diri iken yarup qarada olanın şokduğı ⁽²⁾ yere ve deryâda olanın zarb êtdüğü yere ursalar eyü êde. Deryâda olan ⁽³⁾ ejderün 'akreb gibi kıuyruğında nişteri vardır, anuñıla ışıırur. Qarada ⁽⁴⁾ olan gibi ağzı ile ışıırmaz.

Tenkâr: Büre gibi tuzlardandır ki 'amel ile olmuştur. ⁽⁵⁾ 'Ameli tarîkı budur ki bağırdan bir kıap veyāhūd hevâdan alup ısıcağı yerde kıoyup ⁽⁶⁾ bālîğ olmağı yaklaşmış olan oğlancıklara ol kıap içine işedüp ba'dehu ⁽⁷⁾ ısı yerde veyāhūd güneşde gërü bağırdan deste ile tâ kıoyu olunca niçe eyyâm ⁽⁸⁾ muhkem dögüp ezeler. Kıoyu olıcağı kıurıdup hıfz êdeler. Tenkâr, altun ⁽⁹⁾ yapışduracağı ve altun lihâmlayecek nesnedür. Kıuyumcılar 'ameli tarîkın ketm êdüp ⁽¹⁰⁾ kimesneye dëmezler. Tenkâr altunı eritmege ve yumışatmağı yardım êder ve altunı şâf ⁽¹¹⁾ êdüp ğayrı nesne kıarışmağı kıomaz. Tenkârın harâreti ve yübüseti ziyâdedür, ⁽¹²⁾ laţîf êdicidir. Eger bal mûmı ile ma'cün êdüp diş çürüğü içine taldursalar ⁽¹³⁾ içinde kıurd olursa kıatl eyleye ve darabânın sâkin eyleye ve cilâ vere ve dişler ⁽¹⁴⁾ yënmesine nef eyleye. Taqţî'i ya'nî toğraması sebebi ile yeyen kimesneyi kıatl êtmek ⁽¹⁵⁾ ihtimâli vardır.

Tennûm: İsm-i 'Arabîdür. Tarfeşülî dedükleri nebâtuñ küçüginün ⁽¹⁶⁾ ismidür. Tarfeşülî şâmarbümânın küçigine dërler. Şâmarbümâ, Türkîde 'akreb otı ⁽¹⁷⁾ dërler lâciverd çiçeklü bir nebâtdur. Çiçeginden mürekkeb êdüp lâciverdî yazalar ⁽¹⁸⁾ ve nakş êderler. Harf-i şâdda beyân olunur inşâ'allāhu te'ālā.

Tennüb: Şanavber ⁽¹⁹⁾ ağacının küçügidür ki Şâm fıstığı anuñ yemişidir. Şâm fıstığına kıazm-ı [197a] ⁽¹⁾ Kıureş dërler. Harf-i şâdda zıkr olunur inşâ'allāhu te'ālā.

1 Ön ayakla(rı): Bu ifade Selimiye nüshasından sayfa kopmasından dolayı yazmamaktadır. III. Ahmed nüshasından okunmuştur.

Tin: Bir büyük balık ⁽²⁾ ismidür. Şühür-ı Rûmiyye'den eyâr ayında Kâradeñiz'den gelüp Şâm Deryâsı'na ⁽³⁾ geldükde avlayup tuzlarlar. Tabî'atı ıssıdır, keskindür. Tuzlanmış etinden yêseler ⁽⁴⁾ ferças ya'nî boynuzlu yılan ısırmâsından nef^c eyleye. Evlâ budur ki vâfir yeyüp ⁽⁵⁾ üzerine şarâb içüp kuşalar. Bu vechle yeyüp kuşmak mizâcları balgâmlu ve ruṭubetlü ⁽⁶⁾ olan kimesnelere nef^c eder. Şâm'da keskin ve acı nesnelere bedel edüp ⁽⁷⁾ yerler ya'nî anlar yerine isti'mâl ederler. Eger tuzlu etinden kuduz talduğı yere ⁽⁸⁾ yakı etseler eyü ede, zîrâ zehri kendüye çeker.

Tüt: Tüt ağacıdır, ⁽⁹⁾ ma'rûfdur. İtlâk olunsa yemişî murâd olunur. Tüt, iki dürlüdü: Birisine Nabaṭî ⁽¹⁰⁾ ve birisine Şâmî dërler. Nabṭ, Medîne-i Münevvere nâhiyesinde bir vâdîdür. Tüt-ı ⁽¹¹⁾ Nabaṭî'nün ṭatlusunuñ tabî'atı derece-i ülâda hârr ve derece-i şâniye evvelinde ⁽¹²⁾ raṭbdur. Hâm ve ekşi olan bârid-i yâbisdür. Evvelkisi çarnı sürer ve ikincisi ⁽¹³⁾ kabz eder, huşuşan kurutsalar ziyâde kabz eder. Bu taḫdîrce bağarsuklarda ⁽¹⁴⁾ olan çibanlara ve ishâle sâ'ir aḫar maḫûlesi olan marazlara nef^c eder. ⁽¹⁵⁾ Eger döğüp ba'zı mu'în ve aña kuvvet vërür nesnelere ile çarışdurup içseler ⁽¹⁶⁾ nef^c eyleye. Murâd olundukda hâcet miḫdârınca şovuk şu ile veyâhüd beyâz ⁽¹⁷⁾ şarâb ile içseler nef^c eyleye. Tüt rubbı ki tütüñ olmışın şıḫup anı bozar ⁽¹⁸⁾ şuyı gidince çaynadup çalanına rubb dërler, ol rubb boğazda olan ⁽¹⁹⁾ cemî'an marazlara² nâfi'dür. Zîrâ bir miḫdâr taḫviyeti ve mâddeleri men^c étmesi ve eksiltmesi [197b] ⁽¹⁾ vardur. Yemişî ma'idede tîz fâsid olur. Tüt-ı Şâmî a'zâya mevâdd dökülmesin ⁽²⁾ men^c eder ve dilde ve tamağun iki cânibinde 'arîz olur ıssı şışleri men^c ⁽³⁾ eder. Anuñçündür ki tütüñ şuyı ile veyâhüd rubbı ile gârgara edüp nef^c ⁽⁴⁾ eder, huşuşan eger şebb ve mazı ve sükker ve mürr-i Mekki ve za'firân ve ilgun yemişî ⁽⁵⁾ ve îrsâ ve kündürden cilâ étmesi ve taḫlîl étmesi ve mevâddı men^c étmesi ⁽⁶⁾ lâzım olduğına göre çatsalar ziyâde nef^c eder. Mevâddı men^c étmek ⁽⁷⁾ için tüt-ı Şâmîdür gayrı degüldür. Bu bâbda nâfi'dür, yaraduğı muḫarrerdür. ⁽⁸⁾ Eger tüt kökinün çabuğın şu ile bişürüp içseler çarnı ishâl eyleye ve ḫabbül-çar^c ⁽⁹⁾ dedükleri şoğulcanları çığara. Eger on iki dirhem miḫdârın havânda ezüp ⁽¹⁰⁾ bir raṭ şu içinde dört paydan bir pay çalınca bişürüp ba'dehu içine sükk-

1 Bu kelime madde başında sehven tüş yazılmıştır.

2 cemî'an marazlara: Bu ifade Selimiye nüshasından sayfa kopmasından dolayı okunamamaktadır. III. Ahmed nüshasından okunmuştur.

ker ⁽¹¹⁾ veyāhūd ‘asel kıatup veyāhūd bişerken encir kıatup datlu edüp hā-nıķu’n-nemr ⁽¹²⁾ dedükleri zehr iķen kimesneye iķürseler ziyāde nef eyleye. Eger tüt yaprağın ⁽¹³⁾ döğüp ve zeyt yağıyla yakı edüp āteş yanığına ursalar eyü ede. Eger ⁽¹⁴⁾ aşma yaprağı ve siyāh encir yaprağıyla ve yağmur şuyı ile bişürseler saçları ⁽¹⁵⁾ kıararda. Eger yaprağın şıķup şuyından bir buķuk vaķıyye miķdārı iķseler zehrlü ⁽¹⁶⁾ cānavarlar şokduğına ve ruteylā ki zehrlü büyük örümcekdür, anuñ ışırdüğine ⁽¹⁷⁾ nef eyleye. Eger ağacınuñ kıabuğın veyāhūd yaprağın bişürüp şuyı ile ⁽¹⁸⁾ mazmaza etseler dişler ağrılarına nef eyleye. Gāh olur tüt ağacından ⁽¹⁹⁾ saķız alurlar. Şol vechile ki ekin erişdüğü zamānda tüt ağacınuñ [198a] ⁽¹⁾ <ağacınuñ> köklerinüñ üzerinden toprağı giderüp kökleri bıķaķ veyāhūd ⁽²⁾ āher nesne ile ķizüp bir günden şoñra toñmuş saķızın bulurlar. Ol saķız ⁽³⁾ diş ağrısına ziyāde nāfi’dür ve büyük çıbanları endürür ve kıarnı ishāl ⁽⁴⁾ eder. Ağacında kendüden aķup çıķan şamğ dahı böyledür. Eger kökinüñ kıabuğundan ⁽⁵⁾ sekiz dirhem miķdārın üç vaķıyye miķdārı encir ile bir raķl şu iķinde nışfı ⁽⁶⁾ kıalincaya dek bişürüp ba’dehu ezüp şāf edüp iķseler sevdādan ⁽⁷⁾ olan yaramaz hılķları çıķara. Eger barmaķlar ve topuķlarda olan çatlaķlar ⁽⁸⁾ kıızardıkları zamānda tüt yemişi ile muķkem ovsalar fi’l-hāl nef eyleye. ⁽⁹⁾ Eger yaprağın muķkem ezüp sirke ile yaş edüp eskiden olan şerā ⁽¹⁰⁾ üzerine hāmmāmda sürseler gidere. Şerā dēyü irilü ufaķlı çıbanlardur ki bedende ⁽¹¹⁾ bir uğurdan zāhir olur kızıla māyildür. Çok taşra çıķmayup deriye ⁽¹²⁾ yapışmış olur ve gicişmesi ve tasa vermesi olur. Eger kökinüñ kıabuğın bişürüp ⁽¹³⁾ iķseler hām hılķlardan olan arķa ağrılarına nef eder. Eger mizācı ıssı ⁽¹⁴⁾ olan kimesne tatlu tütndan çok yēyüp başını ağrıtmāsından ve ma’idesin ⁽¹⁵⁾ bulaşdurup fāsıd etmesinden hāvf ederse üzerine ekşi sikencübından ⁽¹⁶⁾ iķsün ammā mizācı şovuk olan kimesne ve dahı tüt yēdükde sıtmaya uğrayan ⁽¹⁷⁾ kimesneler bir miķdār cevāriş-i kemmündan veyāhūd bir raķl miķdārı şāfi şarābdan ⁽¹⁸⁾ iķseler ammā tüt-ı Şāmī ekşidür, şafrayı giderür. Tābi’atı bārid-i yābisdür. Kıanuñ ⁽¹⁹⁾ keskinliğin söyündürür ve ma’ideye bulaşup yapışur, zīrā ağırlığı ve ğalīzlığı [198b] ⁽¹⁾ vardur. Mizācı ıssı olan kimesneler tüt-ı Şāmī yēdükde işlāha ihtiyācları ⁽²⁾ yokdur hemān az yēyeler ammā mizācları bārid olan kimesneler üzerine şarāb ⁽³⁾ ve ba’zı münāsib cevāriş yēyeler ve üzerine ekşi ğalīz ta’am yēyeler, huşuşan ⁽⁴⁾ tüt-ı Şāmī yēdükde ziyāde hāzer eyleyeler.

Tüzeri: İsm-i Fârisîdür. Lisân-ı ⁽⁵⁾ Yunânca erüsimîn dërler. Türkîde kuş etmegi demekle meşhûrdur. Lisân-ı ‘Arabda ⁽⁶⁾ hubbe dërler, Kuds-i Şerîf’de ve etrafında ishâre demekle ma‘rûfdur, ol cânibde ⁽⁷⁾ çok bulunur. Harâb yerlerde ve bostânlarda ekmeüyüp kendüden ve ekmeğile biter. Yaprağı ⁽⁸⁾ yanında biten circîr yaprağına beñzer budağları incedür. Budağları ucında şaru ⁽⁹⁾ çiçeği olur. Çiçekden şoñra hülbe ki boy tohmıdır, anuñ tağarcuğlarına beñzer boynuz ⁽¹⁰⁾ gibi tağarcıqları olur. İçinde kenger tohmına beñzer ufağ tohmı olur, dili acıdur. ⁽¹¹⁾ Tabî‘atı derece-i sâniyede hârru yâbisdür, yağıcıdur. Yemek ile isti‘mâl murâd olunsa ⁽¹²⁾ evlâ budur ki şu içinde ışlaya ba‘dehu kaynadalar veyâhüd bir bez içine koyup ⁽¹³⁾ bez ile hamîr içine koyup bişürelere. Böyle olıcağ göğüsden galîz ve kıoyu hıltlar ⁽¹⁴⁾ tükürmekden nef eyleye. Ve dağı hâyelerde ve memelerde ve kulağlar ardlarında olan ⁽¹⁵⁾ kıatı şışlere nef eyleye ve kıattâl olan edviye zararın def eder. Yalınuzından ⁽¹⁶⁾ üç mişkâl mişkârın ve ğayrı nesnelere ile bir buçuğ mişkâlin içseler def eyleye. ⁽¹⁷⁾ Eger döğüp şu ile kıarışdurup yağı etseler taşra çıkmayup gizli olan sereşâna ⁽¹⁸⁾ ki sevdâdan olan kııbandur, aña nef eyleye ve şovukları ğidere ve mizâcları ⁽¹⁹⁾ şovuk olan kimesnelere cimâ‘ı tahrik eyleye ve iştihâyı dağı tahrik eyleye. Ve arkıayı [199a] ⁽¹⁾ <ve arkıayı> kıavî eder ve arka kemiklerinde olan murdâr iliklerde olan ⁽²⁾ şovukları ğiderür. şovuk olan ma‘ideyi kıavî edüp hařm etmege yardım ⁽³⁾ eder. Tüzeri bulunmasa ‘arşanışâdan nışfı, ba‘zılar demişler mişli mişkâr bedelidür. ⁽⁴⁾ ‘Arşanışâ, buhûr-ı Meryem dedükleri devânun bir şınıfidur. *Minhâc* nâm kıtâb şâhibi ⁽⁵⁾ tüzeryün adlu bir devâ zıkr edüp ammâ nebât mıdır ğayrı mıdır mâhiyyetin ⁽⁶⁾ zıkr etmedi ammâ zıkr etdi ki bu devâ kıâtildür. İçseler teşennüc ya‘nî siñirler ⁽⁷⁾ büzülmek ‘arız olur ve içen kimesnenün yüzi ve tudağları güler gibi ⁽⁸⁾ kıalır. ‘İlacı budur ki süd veyâhüd mâ‘-i ‘asel içürüp kıuşduralar ve âb-zen ⁽⁹⁾ içinde oturalar. Şâhib-i kıtâb eydür: Bu maķüle devâ ma‘lûm degüldür.

Tütüya ⁽¹⁰⁾ Fârisîdür. Fâriside ism-i duhân ki düddür, andan ta‘rib olunmuşdur. Tütüya iki ⁽¹¹⁾ dürlüdür: Birisi ma‘denîdür ve birisi külhânlarda hâşıl olur. Ma‘denîsi üç dürlüdür: ⁽¹²⁾ Birisi beyâzdur ke-ennelu üzerinde tuz var gibi ğorinür, eyüsi bu maķüledür. Ve birisi ⁽¹³⁾ şarudur, bu andan aşağarakıdır. Birisi dağı yaşıldur, vilâyet-i şin‘den ⁽¹⁴⁾ ğetürürler, bu cümle-

den ğalīzrağdur ammā külhānlarda olanı oldur ki baqırı ⁽¹⁵⁾ sā'ir ma'adin-den ayırmaq için eritdüklerinde yukaru giden dütnlerden ⁽¹⁶⁾ hāşıl olur. Bu dağı iki dürlüdü: Birisi beyāz ve pāk ve ziyāde hafıfdür, hevā ⁽¹⁷⁾ gibi ve birisi dağı ağırdur. Külhānda hāşıl olana Yünāniler nemķulis dēler. Tāriķ-i 'ameli ⁽¹⁸⁾ bu vechledür ki bir ev ki mu'tedil ola ya'nī ne ıssı ve ne şovuk ola ve iki saķfi ⁽¹⁹⁾ ya'nī örtüsü ola bu maķüle ev içinde külhān edeler ve külhānuñ yukarusında [199b] ⁽¹⁾ aşığada olan evde olan pencereye qarşu ortaca delik edeler ⁽²⁾ ve aşığada olan ev yanında işleyen kimesne için bir ev dağı binā edeler ⁽³⁾ ki kendüsü ve ālatı anda tura. Külhānı üfürüp yaķmaq için küçük ⁽⁴⁾ delik edeler ve külhān içine kömür kıomak için ve içērusinden çıkarmak ⁽⁵⁾ için küçük kapu dağı edeler. Pes külhān içine kömür kıoyup üfürüp ⁽⁶⁾ yaqalar ba'dehu döğölüp saħķ olunmuş kılımyādan alup pota içine az az ⁽⁷⁾ kıoyup tā ne deñlü varısa dükenince pota içinde buħār olup yukaru ⁽⁸⁾ çıkar. Laţif ve ince olanı tā yukaruya çıkup evüñ tavanına ve dīvārına ⁽⁹⁾ yapışur. Evvel yukaruya çıkmağa başladuğda şu kıabarıkıkları gibi olur ⁽¹⁰⁾ ba'dehu ince yün gibi olup yukaru çıkar şol ki kıoyu ve ağır ola yukaru ⁽¹¹⁾ gitmeyüp evüñ aşığasına düşer. Nemķulis dedükleri evvelā hāşıl olandır. ⁽¹²⁾ İkincisine tesüderiyün dēler. Tütüyānuñ eyüsi Kıbrıs'da hāşıl olandır. 'Alāmeti ⁽¹³⁾ budur ki sirke ile kıarışdursalar baqır kıoķusu zāhir ola ba'dehu eyüsi ⁽¹⁴⁾ Hind'den getürdükleridür ki pāk ola. Ba'zılar dēler ki Hind'de baqır ma'denlerinden ⁽¹⁵⁾ 'aynı ile bulup çıkarurlar. Kırmān'isi baqır dütnü ile tucdan hāşıl olur. ⁽¹⁶⁾ Gāh olur ki tütüyāyı ğasl ederler ya'nī yurlar. Şol vechle ki tütüyāyı döğüp ⁽¹⁷⁾ elekden geçürüp bir miķdār seyrek bez içine bağlayup ve bir tağar içine yağmur ⁽¹⁸⁾ şuyı kıoyup tütüyā ile bezi içine taldurup taħrīk ederler. Şol ki ince ⁽¹⁹⁾ ve laţif olmuşdur bezden çıkup şuda kıalır ve şol ki ğalīz ve kıoyudur [200a] ⁽¹⁾ <ve kıoyudur> bez içinde kıalır, tamām şu hareket etmeyüp tıurulduğda şuyın bir āħer ⁽²⁾ kıap içine boşadalar. Şuyun aşığasında kıalan ğalīzin yabāna atalar. Bu vechle ⁽³⁾ üç dört şu ile taşfiye edeler. Ba'zılar evvelā döğüp şu içine kıoyup taħrīk ⁽⁴⁾ edüp kıarışmış kııl veyāħūd ğayrı nesne varısa şu üzerine gelüp anı dağı yabāna ⁽⁵⁾ atup ba'dehu alup bez içine kıoyup zıkr olunduğı üzre tekrār tekrār taşfiye ederler. ⁽⁶⁾ Ba'zılar şarāb ile ğasl ederler, kıābizlığı ziyāde olur. Tütüyānuñ taħī'atı derece-i ūlāda ⁽⁷⁾ bārid ve derece-i şāniyede yābisdür. Tağriyeti ya'nī tamarlar ağızlarına yapışması ile kııbanlarda ⁽⁸⁾ et bitürüp tıoldurur ve

acıtmaksız kûrutması vardır. Tütîyânuñ mağsûlî ya'nî yunmış ⁽⁹⁾ olanı-
nuñ bürüdeti ve laţîfligi ziyâdedür ve acıtması dağı azdur. Ba'zılar tütîyâyı
bişürür, ⁽¹⁰⁾ leţâfeti ve pâk êtmesi ziyâde olur. Bişürmesi ţariķi budur ki
tütîyâyı dögüp Şu ile ⁽¹¹⁾ ķarıŐdurup çörek çörek êdüp yavaş âteşde ķor
üzerine koyup tâ Şuyı ⁽¹²⁾ gidüp ķuruya ve toñmış ķala tütîyâyı altundan ve
gümişden ve ķalaydan dağı êderler. ⁽¹³⁾ Şol ţariķile ki beyân olundu, ğayrı
nesnelerden dağı êderler; meşelâ mersîn yapraĝın ⁽¹⁴⁾ yemişî ve çiçeĝi ve
budaĝları ile tâze iken alup henüz bişmemiş balçık çölmek içine ⁽¹⁵⁾ koyup
çölmegi bir deliklü Őabaĝ ile örtüp çölmekçi furunu içine koyup çölmek
⁽¹⁶⁾ tâ bişüp kızıl olıncaya dek koyalar. Çölmek kızıl olup biŐduĝdan Őoñra
çölmek ⁽¹⁷⁾ içinden çıkarup âĝer tâze balçık çölmek içine koyup evvelki
gibi kızıl olıncaya dek ⁽¹⁸⁾ bişüreler ba'dehu çölmek içinden alup yurlar
tütîyâ olur. Ba'zılar zeytün ağacından ⁽¹⁹⁾ dağı êderler. Zıkr olunduĝı üzere
lâkin zeytünüñ yabânîsi eyüdü ol bulunmaz ise [200b] ⁽¹⁾ bostânîsinden
êderler. Ba'zılar ayvayı kesüp içinden çekirdeĝin atup ve mâzû ⁽²⁾ ve keçi
boynuzı ve tâze ve beyâz tütî güneşde ķurıdup ve emrüd ağacı ⁽³⁾ budaĝla-
rından ve Őaķız ağacından ve ħabbetü'l-ĥazrâ ve aşma çubuĝunuñ çiçeĝi ⁽⁴⁾
ve tâze 'avsec çiçeĝi, 'avsec dikenlü bir nebâtdur, maĝallinde zıkr olunur
ve dağı ⁽⁵⁾ çimşir ağacı budaĝlarından êderler. Ba'zılar encîr ağacı budaĝ-
larından êder, ⁽⁶⁾ ba'zılar Őıĝırdan ve balıĝdan olan tutĝaldan êder, ba'zılar
yunmamış ⁽⁷⁾ yünü zifte veyâĥüd 'asele baturup andan êderler. Tütîyâ, göz
için olan ⁽⁸⁾ devâlaruñ kıymetlûsinden ve büyüĝindendür. Gözlerüñ Őıĝĥa-
tin ĥıfĝ êder ve ķavî êder ⁽⁹⁾ ve nûrın keskin êder ve göze ba'zı mevâdd
inmesin men' êder. Gözlerde ve zekerde ⁽¹⁰⁾ ve ķasıĝda 'arız olan çıbanlar
ve ķabarcıĝlar devâlarına ķatarlar ziyâde ⁽¹¹⁾ men' êder. Tütîyânuñ yunması
göz Őabaĝalarına yaramaz mâddeler geçüp ķalmasın ⁽¹²⁾ men' êder, ķoltuĝ
ķoĝusın giderür. Gül yaĝıyla olıcaĝ sinîrlerde olan ⁽¹³⁾ pâreleri ķurudup et
bitürür. Tütîyâ bulunmasa Şâzine dedükleri kızıl ⁽¹⁴⁾ Őaşdan vezni miĝdâr
ve baķır tûbâlınden nişf vezni miĝdâr bedelidür ⁽¹⁵⁾ demişler. Ba'zılar Őîĥ ve
ba'zılar merĝaŐîŐâ dedükleri Őaş bedelidür demişler. ⁽¹⁶⁾

Tûbâl: Fârisîden ta'rib olunmuşdur. Murâd, baķır ve demür ve ğayrı
⁽¹⁷⁾ demür cinsinden olan nesnelere çekilenürken üzerinde olup yabâna ⁽¹⁸⁾
sıçrayan kiridür ammâ tûbâl dëyü itlâķ olursa baķırdan olan murâd ⁽¹⁹⁾

olunur. Baqır túbâli baqırúñ kendüsinden leṭâfeti ziyâdedür. Eyüsi oldur ki [201a] ⁽¹⁾ <oldur ki> Kıbrus'dan gelmiş olup rengi siyâha ve kıızıla mâ-yil olup berrâk ve qalın ⁽²⁾ ola ve üzerine sirke serpilse fi'l-hâl fişıldısı ola. Lisân-ı Yünânîde túbâle ⁽³⁾ emlîştus dërler. Túbâlden beyâz olanuñ kuvveti za'ıfdür. Tabî'atı derece-i şâlişede ⁽⁴⁾ ḥârr u yâbisdür, laṭîf edici ve ışırcı ve cilâ edicidür. Gözde olan ⁽⁵⁾ beyâzı giderür tağılır maḳûlesi olan yaramaz çıbanları tağıılmaḳdan men' ⁽⁶⁾ eder ve sâ'ir çıbanları oñuldur. Eger mâ'-i 'asel ile nişf mişḳâl miḳdârın ⁽⁷⁾ içseler fâsid ve şu gibi olan hıltları ishâl eyleye. Ba'zı kimesneler buğday ⁽⁸⁾ unı ile ma'cün édüp ḥabb eder ba'dehu içerler. Böyle olıcaḳ datsızlığı ⁽⁹⁾ ve keskinliği gider. Göz için olan devâlara ḳorlar, göz çıbanların ḳurudur ⁽¹⁰⁾ ve göz ḳapaḳlarınıñ iriligin giderür. Evlâ budur ki göz için isti'mâl etmek ⁽¹¹⁾ murâd olunana nişâsta daḫı ḳatalar. Túbâl daḫı ḡasl olunur şol vechle ki ⁽¹²⁾ túbâlden bir raṭl miḳdârın alup mermer şilâye ya'nî ezecek taş veyâḥüd ⁽¹³⁾ havân içine ḳoyup üzerine çıkacaḳ miḳdârı yağmur şuyından döküp ⁽¹⁴⁾ ḳarışdurup şu üzerine çıkan kirin alup yabâna atup şuyın daḫı giderüp ⁽¹⁵⁾ túbâli muḥkem ufaḳlayup üzerine tekrâr yağmur şuyından evvelkiden az ḳoyup ⁽¹⁶⁾ şilâyede muḥkem ovup ezeler tâ ḳoyuluḳı zâhir olduḳça üzerine yağmur şuyından ⁽¹⁷⁾ az az ḳoyup gërü ezeler tâ şu bir raṭl ve dört vaḳıyye miḳdâr olıncaya dek ⁽¹⁸⁾ böyle edeler ve ziyâde muḥkem ovup ezeler ba'dehu túbâlden ḳalanı ve ḳoyusını ⁽¹⁹⁾ şilâyenüñ bir tarafına cem' édüp şuyın daḫı şıḳup şâfi edeler. Bu şu [201b] ⁽¹⁾ ziyâde laṭîfdür ve keskindür. Ba'zı kimesneler túbâli kılımyâyı ḡasl êtdükleri gibi ḡasl ⁽²⁾ édüp ezilmişinüñ incesin ve laṭîfin alur. Eger túbâl-i Kıbrusîden nişf ⁽³⁾ mişḳâl alup 'ilk-i enbâṭ dedükleri saḳızdan bir mişḳâl ile ḳarışdursalar balḡamı ⁽⁴⁾ ziyâde ishâl eyleye. Evlâ budur ki yemek üzre isti'mâl êtmeyüp aç ḳarınla edeler, ⁽⁵⁾ zîrâ acıtmasıyla ḳuşmaḳı taḫrîk eder. Bir mişḳâle dek miḳdârın içmek câyizdür ⁽⁶⁾ ammâ ḥazer ile ve şaḳınmaḳ ile edeler. Çoḳ zamândan ṫurur zâ'id olan etleri ⁽⁷⁾ yër. Eger münâsib olan merhemlere ḳatup ursalar ziyâde yëyüp gidere.

Tîn: ⁽⁸⁾ Encîrdür. Ağacı ma'lûmdur. Murâd yemişidür. Yabânîsi ve bostânîsi daḫı olur. Yabânîsinüñ ⁽⁹⁾ yapraḳı ve yemişi daḫı küçükrekdür, ıssılığı ve keskinliği ve taḫlîli ziyâdedür, ḥuşuşan ⁽¹⁰⁾ südinde ziyâdedür. Bostânîsinüñ tâzesi mâdâmki ḥâm ola cirmi bâriddür, ⁽¹¹⁾ ḡalîzdür ve südi

ıssıdır, keskindür ziyâde kabardur, çıban eder ammâ erişüp ⁽¹²⁾ dadlu olanı hârdur derece-i ülâda raḥbdur ve derece-i sâniyede yâbisdür. ⁽¹³⁾ Yumişadıcıdur, katılanmış olan şişleri bişürür, taḥlîl eder. Eger buğday ⁽¹⁴⁾ unı ile karşıdurup yaḳı etseler bişürmesi ziyâde ola. Eger arpa unı ile ⁽¹⁵⁾ olursa taḥlîli kavî olur. Eger etmek ile olursa ortaca olur. Eger ⁽¹⁶⁾ encîri bişürüp 'aḳîde etseler öksürüğe ve rebve ya'nî gücile nefes alana ⁽¹⁷⁾ nef eyleye ve göğüs yumışada ve tükürmege yardım eyleye. Encîr südi hîlân ⁽¹⁸⁾ dedükleri siyâh ve iri sigilleri kıparur. Eger encîr ağacınıñ budaḳlarından ⁽¹⁹⁾ et bişürürken bile kıyup kıyansalar müherrâ eyleye. Yabânî olan encîri siyâh [202a] ⁽¹⁾ <siyâh> ve iri sigillere ve sâ'ir sigillere yaḳı etseler kıvvet ile kıpara. Encîrün ⁽²⁾ tâzesi ma'ideye ağır ğızâdur. Azacuk ve kılayca ishâl eder ve deri taşra ider, ⁽³⁾ şusuzluğu kıtaç eder, harâreti sâkin eder. Yaprâḳdan evvel veyâhüd yaprağıyla ⁽⁴⁾ ma'an çıkanın yememek gerekdür. Encîrün kırusı şusadıcıdur, ıssıdıdır. Ma'idesine ⁽⁵⁾ ve bağırsuḳlarına ve oturağına ba'zı mâddeler akar maḳûlesi olan kimesneye ⁽⁶⁾ yaramazdur ammâ dîvânelere ve sar' zahmeti olanlara ve uzun uzak marâzlardan ⁽⁷⁾ beñizleri bozulmuş olan kimesnelere ve rebvleri olanlara eyüdü. Eger zûfâ ile ⁽⁸⁾ bişürseler göğüsde olan ziyâde hılḫları pâk eyleye. Öykende olan marâzlara ⁽⁹⁾ daḫı muvâfıkdur. Eger naḫrûn ve kırtum ile döğüp yêseler kırnı ziyâde yumışada. ⁽¹⁰⁾ Naḫrûndan nişf denk miḳdârı katalar. Eger bişmiş ile ğarğara etseler öyken ⁽¹¹⁾ kıamışında ve dilden sinîrlü olan etde olan şişlere muvâfıḳ ola. Eger arpa ⁽¹²⁾ unı ve hılbe ile bişürüp yaḳı etseler nef eyleye ve sâkin eyleye, taḥlîl eyleye. ⁽¹³⁾ Eger mağaş ya'nî bağırsuḳlar ağrısı olan kimesne sedef ile ve encîrle huḳne ⁽¹⁴⁾ etseler eyü ede. Eger bişürüp ve döğüp büyük çıbanlara ve kılaḳlar diplerinde ⁽¹⁵⁾ olan şişlere ve kıtulıklara yaḳı etseler taḥlîl edüp yumışada, huşuşan ⁽¹⁶⁾ eger îrsâ ve naḫrûn ve nûre daḫı kıatarlarsa ziyâde te'sîr eder. Eger bişmemişken ⁽¹⁷⁾ kıatarlarsa ğerü te'sîr eder ammâ bişürüp ıssıcaḳ iken ziyâde te'sîr eder. Eger ⁽¹⁸⁾ enâr kıabı ile ma'an yaḳı etseler dâḫıs ki tırnaḳlar yanlarında çıkar şiş ⁽¹⁹⁾ ve çıbandur, eyü eder. Eger kıalkant ya'nî yaşıl zâc ile karşıdurup topuḳlarda [202b] ⁽¹⁾ içinden ba'zı nesne akar maḳûlesi olan çıbanlara ursalar eyü ede. Eger ⁽²⁾ şarâb ile bişürüp arpa unı ve afsentîn ile karşıdurup yaḳı etseler ⁽³⁾ ḫaben ki beden yaramaz yaşlıḳlar şişüp kıatılmasına derler, aña nef eyleye. ⁽⁴⁾ Eger yaḳup bal mûmı ve taḫlu zeyt ile ezüp şovuḳdan olan çatlaḳlara ⁽⁵⁾ ursalar eyü ede. Eger encîri döğüp

muhkem döğülmiş hardal ve şu ile ⁽⁶⁾ bir fetîle édüp kulağ içine kosalar gü-rüldisini ve gicigin gidere. ⁽⁷⁾ Encîr südi infeha gibi ki muqaddemâ beyân olunmuşdur, erimiş olan nesneyi ⁽⁸⁾ toñdurur ve toñmuş olan nesneyi eridür. Eger döğülmiş bâdem içseler karnı ⁽⁹⁾ yumışadup ishâl eyleye ve rahm katılığın gidere ammâ haşardur. Eger yumurda ⁽¹⁰⁾ şarusıyla ve bal mümü ile götürünseler ‘avratlar rahmin pāk eyleye ve hayz ⁽¹¹⁾ kanın yürüde ve ana karnından oğlanı çıkara. Eger hülbe ya‘nī boy ⁽¹²⁾ tohmı unı ile karişdurup niķris üzerine ursalar nef eyleye. Eger arpa unı ⁽¹³⁾ ile karişdursalar irinlü uyuzı cilā eyleye ve gidere. Ve temregü ve yüzde ⁽¹⁴⁾ olan leke ve behaķı daħı bir miķdār gidere. Eger südinden zehrlü cānavarlar ⁽¹⁵⁾ şoķduķları yērlere ve ķuduz taladuğı yēre ve ‘aķreb şoķduđı ⁽¹⁶⁾ yēre tamlatsalar nef eyleye. Eger bir yün pāresine koyup yēnmiş olan dişler ⁽¹⁷⁾ içine kosalar ağrısını sākın eyleye. Eger iç yağıyla karişdurup sigiller ⁽¹⁸⁾ çevresine kosalar sigilleri kōpara. Eger yabān encirinün henüz yapraķları ⁽¹⁹⁾ üzerinde iken budak-ların alup döğüp şuyın şıķup ķurutsalar **[203a]** ⁽¹⁾ <ķurutsalar> encîr südi ne maķüle ‘amel ēderse ol daħı eyle ‘amel ēder. Gāh olur ki ⁽²⁾ encîr südin ve bu maķüle şıķılıp ķurudulmuş olan şuyın yaķıcı olan ⁽³⁾ devālara kōtup isti‘māl ēderler. Eger encîr budadıyla südi karişdursalar ⁽⁴⁾ koyulda. Eger penîr şuyın budadıyla karişdursalar karnın sürmesin ziyāde ⁽⁵⁾ eyleye. Eger yaprağın döğüp deri çatlaķları üzerine sirke ile ovsalar ⁽⁶⁾ nef eyleye ve taze-si yaraları etlendürür. Eger bişmişi ile kōtı nesne toķunmaķdan ⁽⁷⁾ berelen-miş olan kemiklere tılā ētseler kemiklere gerü ķuvvet vēre. Eger hām encîri ⁽⁸⁾ südi ile bişürüp hanāzîr dedükleri ķıbanlara ve siñirde olan kōtılıķlara ⁽⁹⁾ yaķı ētseler yumışadup taħlîl eyleye. Eger sirke ve tuz ile yaķı ētseler yaş ⁽¹⁰⁾ ķıbanları eyü ēde. Eger ‘asel ile karişdurup ķuduz taladuğı yēre ursalar ⁽¹¹⁾ eyü eyleye. Eger haşhāş yaprağıyla karişdursalar kemikler ufaķların taşra ⁽¹²⁾ eyleye. Eger burçaķ ile yaķı ētseler gelincik ışırdüğine nef eyleye. Encîrün ⁽¹³⁾ tatlusı ķavuđı ve bögreķleri pāk édüp cilā vērür. Sā’ir taze yemişler-den ⁽¹⁴⁾ ğızāyı çoķ vērür. Encîrün beyāz olanı yēmek için siyāh olandan yegdür ⁽¹⁵⁾ ammā tedāvî ya‘nī devā için siyāh olanı eyüdüdür. Eger encîri mirî ile yēseler ⁽¹⁶⁾ ma‘ideden balġamî olan hıltı giderüp pāk eyleye. Eger yēdükden şoñra tatsuzluķ ⁽¹⁷⁾ zāhir olursa üzerine bir miķdār sikencübîn sükkeri içeler. Encîrün ķurusı ⁽¹⁸⁾ mizācları şovuķ olanlara eyü ğızādur ve arķa ağrısına ve sidük tamlamasına ⁽¹⁹⁾ eyüdüdür. Bögreķleri ķızdurmasıyla

âleti dahı kıvâma ve harekete getürür. Deriñ [203b] ⁽¹⁾ yerlerde olan fazlaları ıaşıra kıl diplerine getürür. Anuñçündür ki dâyimâ yeyen kimesnede ⁽²⁾ kehle eder. Pes dâyimâ yeyenlere lâzımdur ki kendülerin derledüp büre ile ve nohüd ⁽³⁾ unıyla bedenlerin ovalar ve geyesilerin değışdüreler. Eger kıoz ile yéseler eyü ğızâ ⁽⁴⁾ vére ve 'aķreb şokduğı kimesnelere nef' eyleye ve kıarnı yürüde ve yelleri sâkin ⁽⁵⁾ eyleye. Kıulenci olanlara nâfi'dür. Eger aç kıarınla yéseler ğızâ yolların aç ve bedeni ⁽⁶⁾ semirde ammâ dâyimâ yemesi dişlere zararlıdır. Eger yemekden evvel yéseler eyü lînet vére. ⁽⁷⁾ Encîrûñ hâşşalarındandır kıuvvet-i ğazabiyye keskinliĝin ĝiderür ve kıalbi şovudur ⁽⁸⁾ ya'nî âdemi yavaş eder, huşuşan tâzesi ziyâde te'sîr eder. Eger encirden alup ⁽⁹⁾ ĝerü ol miķdâr boy tohmı ile tâ müherrâ olınca bişürüp ba'dehu şuyın şıkup ⁽¹⁰⁾ köpüĝi alınmış ol miķdâr 'asel kıatup cümlesin bişürüp la'ûķ étseleler ya'nî kıoyu ⁽¹¹⁾ iken yutsalar öksürüĝe ve ĝücile nefes alana ziyâde nef' eyleye. Eger bir raııl ⁽¹²⁾ miķdârın ziyâde yavuz sirke içinde toķuz ĝün miķdârı zamân ıılayup ⁽¹³⁾ ba'dehu talaķ üzerine yaķı étseleler ve her ĝün dört dânesin yeyüp ve sirkesinden ⁽¹⁴⁾ içseleler ziyâde nef' eyleyüp talaķın indüre, mücerredür.

Tîhân: Şâhib-i kıtâb ⁽¹⁵⁾ eydür: Bu bir devâdur ki kıudemâ ya'nî eski zamân şabîbleri zıkr étmemişlerdür ve bundan ⁽¹⁶⁾ evvel ma'lûm olmamışdır. Şîrâz nâhiyelerinden getürürler. Tîhân ism-i Fârisidür. ⁽¹⁷⁾ Hânâfis ya'nî poķ böceĝi dedükleri böceĝün küçüĝine beñzer bir böcekdür. Ekşeriyâ ⁽¹⁸⁾ anzurüt dikenlerinde bulunur. Kendüsinün üzerine örümcek ĝibi salyarı ile ⁽¹⁹⁾ çekirdek yarısı ĝibi ev eder. Evi beyâzlıdır ve erir. Evin tamâm edicek içinde [204a] ⁽¹⁾ <içinde> olur siyâh siñek ĝibi kıalur. Hârâreti mu'tedildir, raııbdur, kıoyuluĝı ve tutkıal ⁽²⁾ ĝibiligi vardır. ĝöĝüs iriligine ve öksürüĝe nef' eder, âvâzi şâf eder, ⁽³⁾ hıııılar keskinliĝin ve merî ya'nî şa'am ĝeçecekde olan yangını sâkin eder ve yumışlıdır ⁽⁴⁾ ve merî iriligine ve ma'ide kıuruluĝın ĝiderür. Ammâ çok isti'mâl edicek ĝevşeldür ⁽⁵⁾ ve kıuşdurur. İşlâhı sükker iledür.

Harfü's-şâ'

Şâfesyâ: Bu devâ ismi ⁽⁶⁾ ibtidâ'en bulunduĝu cezi'renün ismi ki şâfis'dür, andan müştaklıdır ya'nî andan ism ⁽⁷⁾ alup şâfesyâ dediler. Zîrâ ibtidâ'en ol cezi'rede bulunup andan getürdiler. Ba'zılar ⁽⁸⁾ demişler ki bu devâ sedef de-

dükleri nebātuñ şamğıdur ammā böyle deyenler ğalaṭ etmişdür. ⁽⁹⁾ Bu devā bir nebātdur, büyük degüldür, rāziyānece beñzer yaprağı ve büyüklüğü aña göredür. ⁽¹⁰⁾ Her budağı ucında şebis̄ ya'ñī ṭoraḫ otı nebātī tāclarına beñzer kıvrılmış ⁽¹¹⁾ başı vardır. İçinde beyāz şaru çiçeği vardır. Çiçekden şoñra yaşsılığa māyil ufaḫ ⁽¹²⁾ toḫmı olur. Beyāz ve büyük ve qalın qabıqlı köki vardır, keskindür. Gāh olur ⁽¹³⁾ kökinden qoyu şuyı ya'ñī şamğı çıkarılır. Şol vechle ki kökin müdevver kesüp ⁽¹⁴⁾ yararlar, yarıldığı yere şuyı zāhir olur. Gāh olur köki müdevver kesüp altına ⁽¹⁵⁾ çuḫur édüp yaprağıla örtüp bir gün ve bir gece şöyle ṭurur ba'dehu çuḫur içine ⁽¹⁶⁾ aḫup cem' olanını alurlar. Ba'zılar kökin mengene ile şıḫup şuyın alup qalın ⁽¹⁷⁾ saḫsı içine qoyup qurudurlar. Ba'zılar hem kökin ve hem yaprağın ma'an şıḫup ⁽¹⁸⁾ çıkarurlar ammā böyle olan iki evvelā zıkr olunanlardan za'ıfraḫdur. Mā-beynlerinde ⁽¹⁹⁾ fark şu vechledür ki yalnız kökinden olanuñ zühümeti ya'ñī ağır rāyiḫalu [204b] ⁽¹⁾ cerbligi ziyādedür ve yumışaḫ qalur ammā yaprağıyla kökinden şıḫılanuñ cerbligi ve keskinliği ⁽²⁾ az olup yēnmiş olur. Şuyın çıkarduqlarında evlā budur ki yellü ve ıssı günde ⁽³⁾ çıkarmayalar, zīrā yüze urup yüzi şişirür ve qabardur. Evlā budur ki yüzine perde ⁽⁴⁾ geye ve bedenin örte. Ve daḫı şovuducı ve qābiz yaḡ ile yaḡlanup benefşe yaḡın ⁽⁵⁾ qoḫulaya. Bu devānuñ ṭabī'atı derece-i şālişede ḫārr u yābisdür. Dem'ası ya'ñī şamğı ⁽⁶⁾ cümle eczāsından qavāraḫdur ve ıssıraḫdur. Ruṭūbet-i fazliyye ya'ñī siñmeyüp qalur yaşluğı ⁽⁷⁾ vardır. Anuñçündür ki cezb édüğü nesneyi tiz taḫlil eylemez. Ḥarāretinden yübüseti azdur. ⁽⁸⁾ Bu devā kuşdurucıdır, ishāl édicidür. Eger 'asel şuyı ile içseler ḡalīz balḡamı ⁽⁹⁾ ve şafrā-yı ishāl eyleye. Kökinüñ qabından ve cirminden isti'māl olunursa toḫuz ⁽¹⁰⁾ qīrāṭdan ziyāde vērmeyeler. Anı daḫı iki ol miḫdār ṭoraḫ otı toḫmiyla vēreler. ⁽¹¹⁾ Şıḫılmaḫ ile olandan beş qīrāṭa dek vēreler ammā kendüden çıkan şamğından ⁽¹²⁾ nişf mişḫāle deḡin vēreler. Bu devā ile ishāl etmek yan aḡrısı olanlara ve iştihāları ⁽¹³⁾ bāṭıl olanlara eyüdüdür. Gāh olur şol kimesneler ki kuşmağa qādir degüllerdür ⁽¹⁴⁾ yēmeklerine qatup vērüp kuşarlar. Eger dā'u's-şaleb olan yer üzerine şamğın ⁽¹⁵⁾ sürüp veyāḫūd tāze kökiyle ovsalar ziyāde nef eyleye ve qılları bitüre. ⁽¹⁶⁾ Gāh olur döğülmüş qabından veyāḫūd 'uşāresinden bir miḫdār alup ⁽¹⁷⁾ ol miḫdār günlük ve bal mümü qarışdurup göz altında oturuşmuş qandan ⁽¹⁸⁾ olan nişānlara ve bādincān renglü nişānlara yaḫı édüp üzerinde iki sâ'atden ⁽¹⁹⁾ ziyāde ṭurduḫdan şoñra

giderüp deryâdan ıssı şu ile veyâhüd ıssınmış [205a] ⁽¹⁾ <ıssınmış> enâr suyuyla yurlar nişânları giderür. Eger yüzde olan lekeyi bunlar ⁽²⁾ ile yusalar gidere. Eger uşâresin 'asel ile qarışdurup irinlü uyuza ⁽³⁾ sürseler gidere. Eger kibrît ile qarışdurup büyük ve katılanmış olan çıbanlara ⁽⁴⁾ ursalar deşe. Eger ağrıyan yan başına ve dize ve ayaklara ve ağrısı olan ⁽⁵⁾ en yerlerine sürseler ağrıların gidere. Köki bir yıldan şoñra fâsid olup ⁽⁶⁾ nefi kalmaz. Eger kökin ufağ toğrayup sâde yağ içinde kavurup ⁽⁷⁾ ol yağ ile şovuk olan a'zâya tılâ etseler a'zâyı ıssı eyleye ve a'zâda ⁽⁸⁾ ve en yerlerinde olan ağrıları sâkin eyleye. Eger bu yağdan mizâcları bârid ⁽⁹⁾ ve fâlic olanlara koyu nesne ile içürseler ziyâde nef eyleye. Şol vechle ki ⁽¹⁰⁾ gayrı nesne aña berâber olmaya. Kıl bitürmek için bedeli hûruf ya'nî kenger ⁽¹¹⁾ dedükleridür. Gâh olur köki ile 'ırku'n-nesâ marazı için hûkne ederler. Eger ⁽¹²⁾ çok isti'mâl olunsa harâret ve ziyâde yanğın ve kızılılık ve boğaz ve ma'ide ⁽¹³⁾ çevrelerinde şişler ve sidük tutulmak ve kabz ve nefes tarlığı ve göz ⁽¹⁴⁾ perdelenmek ve boğulmak 'arız olur. 'Îlâci kaymak ve süd ve yoğurd ⁽¹⁵⁾ ve şovudulmuş arpa şuyı ve gül yağı ile garğara etmek ve tâze süd ⁽¹⁶⁾ ve bezr-i kaçûnâ lu'âbın ya'nî koyulanmış şuyın içmek ile. Eger teşennüc ya'nî siñir ⁽¹⁷⁾ bü-zülmeğe 'arız olmadıysa şovuk şu içinde oturalar. Ba'zılar demişler sedef ⁽¹⁸⁾ tohmı bi'l-hâşşiyye nef eder bu bâbda.

Şakıbü'l-hacer: Taş delici demekdür. Ekseriyyâ ⁽¹⁹⁾ taşlu yerlerde bitdüğüçün böyle nâm demişler. Murâd, besfâyicdür ki harf-i bâda zıkr olunmuşdur. [205b] ⁽¹⁾

Secir: Şıkılan nesnelereñ aşâğada kalan ğalîz nesnelereñdür ki lisân-ı Türkide ⁽²⁾ cibre derler. Cibrenün uşâresi ğalîzdür ammâ cirmi lañıfdür. Zîrâ sebep-i ğalîzet ⁽³⁾ olan mâ'iyyeti ya'nî şululuğı getmiş olur. Cirminün kuvveti ne ğalîz ve ne lañıfdür, ⁽⁴⁾ ortacadur. Ammâ cibre dëyü ıtlâk olunsa murâd, üzüm cibri olur. Üzüm ⁽⁵⁾ cibri kabızdur, tuz ile meme şişlerine ve sâ'ir katı ve ıssı olan ⁽⁶⁾ şişlere yağı etseler nef ede. Eger bişürüp hûkne etseler bağırsuqlarda olan ⁽⁷⁾ çıbanlara ve eskiden ishâle nef eyleye ve 'avrat rahminde eskiden olan ⁽⁸⁾ ruñbât aqmasını men eyleye. Gâh olur içinde oturu[r]lar ve anuñla hûkne ederler. ⁽⁹⁾ Cibre içinde bulunan üzüm çekirdegi ki ezilmemiş ola kabızdur. Eger kavurup ⁽¹⁰⁾ döğüp kavut gibi içseler ma'ideye nef eyleye ve bağırsuqlarda olan çıbana nef ⁽¹¹⁾ eyleye ve eskiden

olan ishâli kaç' eyleye ve gevşemiş olan ma'ideye ⁽¹²⁾ kuvvet vere. Eger 'uşfur cibresin sirke ile ma'cün edüp şafrâdan bedende ⁽¹³⁾ olan kıızıllığa tîlâ etseler nef' eyleye ve ciger şişlerin taḥlîl eyleye.

Sedy: ⁽¹⁴⁾ Memedür. Ḥarf-i zâdda beyân olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Şa'leb: Dilkü dedükleri ⁽¹⁵⁾ beyâbanî ma'rif hayvândur. Tabî'atı ziyâde ıssı ve yâbisdür. Ba'zular demişler dilkü kürkinün ⁽¹⁶⁾ ıssılığı sâ'ir cemî'an kürklerden ziyâdedür. Şâhib-i kitâb eydür: Böyle olduğunda ⁽¹⁷⁾ nazar vardır. Dilkü kürkinün ıssılığı ziyâde olduğün kocalara ve mizâclarında ⁽¹⁸⁾ ruḫûbet ve bürüdet gâlib olanlara ve 'avratlara nâfi'dür. Eyüsi oldur ki beyâz ⁽¹⁹⁾ ola, ıssılıkde aña yaklaşmaz illâ semmür kürki yaklaşur. Siyâh olan [206a] ⁽¹⁾ <olan> dilkü kürki daḥı ıssıdur ammâ râyihası ve hevâsı ağırdur. Eger dilkü ⁽²⁾ şu içinde bişürüp ağrısı olan en yerlerine naḫül, koyu ve ıssı şuyın ⁽³⁾ üzerine dökseler ziyâde nef' eyleye. Eger diri iken zeyt içinde bişürseler te'sîri ⁽⁴⁾ ziyâde ola ve ol zeyt en yerlerinde olan katılıkları ve toñları taḥlîl edüp ⁽⁵⁾ gidere. Eger boğazlayup bişürseler daḥı câyizdür ammâ diri iken aḫvâdur. Eger ⁽⁶⁾ öykenin ḫurudup dögüp mâ'-i 'asel ile içseler öksürüğe ve rebve nef' eyleye. ⁽⁷⁾ Bir mişkâlden ziyâde içmeyeler. Eger iç yağın eridüp toñmasına mâni' nesne ḫatup ⁽⁸⁾ ılı iken ḫulâk içine ḫamzursalar ḫulâk ağrılarının gidere. Eger eski zeyt-i infâḫ ⁽⁹⁾ içinde eridüp niḫrisi ve ağrısı olan en yerleri yağlasalar nef' eyleye. ⁽¹⁰⁾ Eger yaḫılmış yumurda ḫabuğıyla öykenin ḫarışdurup dâ'ü's-şâ'leb olan yere ⁽¹¹⁾ sürüp ovsalar eyü edüp kılların bitüre, mücerrebdür. Eger ödinden ve uşâḫ ⁽¹²⁾ ki çadır uşâğı dërler ve kerefs şuyından her birinden berâber alup eridüp el-'iyâzen billâh ⁽¹³⁾ te'âlâ cüzâm olmağa başlayan kimesnenün burnından içerü ḫosalar her on ⁽¹⁴⁾ günde bir böyle edeler ziyâde nef' eyleye. Etin yemek şovuk mizâclulara ve yellü ⁽¹⁵⁾ olanlara nâfi'dür ve cimâ'ı taḫrîk eder. Demişler ki ḫâşşalarındandır eger bir kimesne ⁽¹⁶⁾ dilkü dişini elinde ḫutsa üzerine köpekler ürmeye ve eger gögercinler olduğu yere ⁽¹⁷⁾ aşâḫosalar cümlesi taḫılup gide. Eger iç yağıyla seferlerde ve şovuklarda elleri ⁽¹⁸⁾ ve ayakları yağlasalar şovuk zarar etmeyüp üşütmeye. Eger içi yağıyla bir ağaç ⁽¹⁹⁾ pâresin veyâḫüd bir ḫamçıyı yağlayup evün bir bucağına ḫosalar cümle berâḡîş [206b] ⁽¹⁾ ya'nî büreler üzerine cem' ola.

Süfa: İsm-i 'Arabîdür. Ḥuruf ki tere toḫmıdur, anuñ ismidür. ⁽²⁾ Ḥabbü'r-reşâd daḥı dërler. Ḥarf-i ḫâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Süfl: Ve eṣfâl ⁽³⁾ şıklılan nesnelerden ve yemişlerden artup altında қalan ve yabâna atılan nesneye ⁽⁴⁾ dёрler. şecir ki cibredür, şüfl andan e'amdur ya'nî cibre olmayana dağı şüfl dёрler. Her nesnenün ⁽⁵⁾ şüflinün şabî'atı nenün şüfli ve artuğı ise aña tâbî'dür, aña göredür lâkin şüflün topraқluđı ⁽⁶⁾ ziyâdedür. Muḥaşşal budur ki her nesnenün cibresi ve şüfli ol nesnenün kökünden ma'lûm olur. ⁽⁷⁾ Kökinün şabî'atı ve ḥâli ma'lûm olıcaқ ol dağı ma'lûm olur.

Selc: Ve celid ikisi ⁽⁸⁾ dağı bir ma'nâyadır, kezâlik қarr ki ta'rib olunmuşdur gökden un gibi inüp birbiri ⁽⁹⁾ üzerine yığılup cism-i қavî olan nesnenün ismidür ki Türkide қar dёрler ve finduқ gibi ve yalnız ⁽¹⁰⁾ olup gökden inen dâneye bered dёрler ki Türkide tolu dёрler. Cümlesine şelc ve celid ⁽¹¹⁾ ıtlâқ ederler. Ammâ şol ki şu olup şoñra toñmış ola aña cemed dёрler, aña dağı ⁽¹²⁾ selc dёрler. Şudan toñmış olanuñ şabî'atı şuyunuñ mizâcına tâbî'dür ya'nî eyü ve pâk ⁽¹³⁾ şudan olursa buzı dağı eyü olur, 'aksi olursa 'aks olur. Ammâ toñmađıla bir miқdâr ⁽¹⁴⁾ ğilzet ve қurulуқ ve şovуқluқ ziyâde olur. Cümlesi қocalara ve mizâcları şovуқ ⁽¹⁵⁾ olanlara ve ma'ideleri şovуқ ve cigerleri za'if olan kimesnelere zararlıdır. Issıdan ⁽¹⁶⁾ olan diş ağrısına nâfi'dür, sâkin eder. Қar ve buz siñirlere zararlıdır, zîrâ keskin ⁽¹⁷⁾ buḥârı tutup taḥlîl etmeden men' eder. Gâh olur ki şusadır, zîrâ ḥarâreti cem' eder ⁽¹⁸⁾ ve taḥrîk eder. Қar ve buz şuyın içmek boğaza yapışan sülüği indürür. Ma'idesinde ⁽¹⁹⁾ şoğulcan olan kimesne tolıdan yudup şoğulcana eşişse қatl eyleye ammâ ḥařardur [207a] ⁽¹⁾ <ḥařardur> ve ḥazmı қavî eder, zîrâ ḥarâreti cem' edüp ma'ideyi қabz eder. Ammâ öksürüği taḥrîk ⁽²⁾ eder ve peydâ eder. Қar ile şovudulmuş şu қaruñ kendüsinden evlâdur. Eger içine қomayup ⁽³⁾ şaşradan şovudulmuş olursa evlâdur. Eger bir kimesneye қar zarar etmiş olsa ikide ⁽⁴⁾ birde ḥammâma girüp süsen ve nercis yağlarıyla yağlana ve eski olan ḥurmâ şarâbın ⁽⁵⁾ içe. Evlâ budur ki қarlı şu veyâḥüd ziyâde şovуқ şu içen kimesne içdükdе az az içe ki ⁽⁶⁾ zararından emîn olup bi'l-külliyе ma'idесinün ḥarâretin söyündürmeye.

Selc-i Şinî: ⁽⁷⁾ Vilâyet-i Çin қarı demekdür. Ba'zılar demişler lâden gibi gökden inen nesnelерün bir günesidür. ⁽⁸⁾ Ba'zılar demişler Çin vilâyetinde қamışlara yapışmış tuzlardandır. Deryâdan қалқан ⁽⁹⁾ çі, қamış üzerine varup toñup tuz olur. Ba'zılar demişler vilâyet-i Çin'den getirürler ⁽¹⁰⁾ tuz gibi beyâz nesnedür. Gözde olan beyâzi cilâ edüp giderür ve şaşradan sü-

rünmek ⁽¹¹⁾ ile ħummā-yı dıkkı olana nef' eder. Ħummā-yı dıkk ol sıtmaya dەرler ki 'ufünet a'zāda ⁽¹²⁾ olmağıla ħāşıl olup a'zā arıķlayup incelmege bā'ış ola.

Şümām: İsm-i 'Arabīdür. ⁽¹³⁾ Otluķ arasında biter. Türkīde kılıķık dēdükleridür. Buğday nebātına beñzer ammā buğdaydan ⁽¹⁴⁾ bunuñ ħamışı incerekdür ve yaprağı kiçirekdür ve kışaraķdur ve ħamışı boğumlu degüldür ⁽¹⁵⁾ ve içi boş degüldür. Tarunuñ olduğı gibi ufaķ başaķları olur, lezzeti tatlıdur. ⁽¹⁶⁾ Tāze iken göz şişlerine yaķı étsele nef' eyleye ve göze mevādd dökülmesin men' eyleye. ⁽¹⁷⁾ Ege yaķup sürme étsele a'lā sürme olup göz ħapaķlarınıñ kenārların ħavī eyleye. ⁽¹⁸⁾

Şümnüş: İsm-i Yünānīdür. Şol nebāta dەرler ki otluķlardan büyük olup ammā ⁽¹⁹⁾ şecer ya'nī ağaķ dēmege yaramaya.

Şemer: Her nebātuñ yüki ya'nī yemişi dēmekdür. Gerek yēnür [207b] ⁽¹⁾ ve gerek yēnmez olsun gerek ğızā ve gerek devā maķūlesi olsun. Ammā ba'ızlar ağaķlarda olan ⁽²⁾ yemişlere taħşış eder. Her birisi ağacı eczāsındandır. Ağacı zıkr olunduğı maħalde zıkr olunur. ⁽³⁾

Şüm: Şarımsaķdur, ma'rūfdur. Efşahı ve şahīhi budur ki fā ile füm dەرler ammā şöreti şā iledür. ⁽⁴⁾ Pes evlādur. Yabānisi ve bostānisi olur. Yabānisi iki dürlüdü: Birisi acıdur, ħābızdur, ⁽⁵⁾ acıdıcıdur, yaprağı küçük ve yaşşıraķ ve toz renglüdür, şusuz ve topraķsız yerlerde ⁽⁶⁾ ve otsuz beriyyelerde ve tağlar başlarında biter. Birisi daħı bostānī gibidür ammā yaprağı ⁽⁷⁾ ve şekli kiçirekdür ve bir başdur. Lezzeti bostānīden keskinrekdür, rāyiħası hoşdur. Evvelā ⁽⁸⁾ beyān olunana işkürdiyün gāh olur elifsüz seķürdiyün dەرler. Yünānca ma'nāsı ⁽⁹⁾ şümü'l-ħayye ya'nī yılan şarımsağı dēmekdür, ħālā şümü'l-kelel ya'nī köpek şaramsağı dēmegile ⁽¹⁰⁾ ma'rūfdur. Bostānisi daħı iki dürlüdü: Birisinün dişleri çok olur nitekim ma'lūmdur. Birisinün ⁽¹¹⁾ daħı bir dāne büyük diş olur şoğanuñ küçüğü gibi, buña Fārisī dەرler, çok dişleri ⁽¹²⁾ olandan keskin ve kuvvetlüdür. Şarımsağın tabī'atı derece-i şālişe evāħirinde ħārr u yābisdür. ⁽¹³⁾ Ħarāreti ziyādedür, ruṭūbet-i fazliyyesi daħı vardur. Ma'ideyi ħuruducu ve yaķıcıdur, şişmeleri ⁽¹⁴⁾ taħlil edicidür, şusadıcıdur. Eger yēseler ħabbü'l-ķar' dēdükleri şoğulcanları çıkara ⁽¹⁵⁾ ve bevli idrār eyleye ve yılan ısırmasına nef' eyleye. Bu ħuşuş için muttaşlı

yeyeler. Eger ⁽¹⁶⁾ <eger> döğüp ezüp şarâb ile içseler bu bâbda ziyâde nef eyleye ki âher devâ aña berâber olımaz. ⁽¹⁷⁾ Şarımşak yemek kuduz taladugına ve ruteylâ ki zehrlü büyük örümcekdür, anuñ şokduğına ⁽¹⁸⁾ nef eder ve dürlü dürlü şular içmeden olan zararı def eder. Eger şu içinde haşlayup ⁽¹⁹⁾ veyâhüd kebâb edüp yêseler boğazı şâfi edüp eskiden olan öksürüğe nef eyleye. [208a] ⁽¹⁾ <nef eyleye> Çig iken yemesi dañı bu haşşaları vërür, keskinlik ile ve kuvvet ile vërür. Eger ⁽²⁾ yabânî na'nâc ile bişürüp içseler kehleleri ve sirkeleri kıra. Eger yaqup ⁽³⁾ asel ile ma'cün ⁽³⁾ edüp göz altında oturmuş kan üzerine sürseler gidere. Eger buña bân yağı katup ⁽⁴⁾ dâ'ü's-saleb olan yere sürseler eyü ede. Eger tuz ve zeyt ile qarışdursalar ufağ ⁽⁵⁾ çıbanları eyü ede. Eger ⁽⁶⁾ asel ile qarışdursalar içinde süd gibi aq şuyı olan ufağ ⁽⁶⁾ çıbanları ve temregüyi ve başda olan yaş çıbanları ve kepegi ve behağı ve irinlü uyuzları ⁽⁷⁾ eyü eyleye. Eger çam ağacı ya'nî çıra ile ve günlük ile bişürüp bişmişini ağızda tutsalar ⁽⁸⁾ şovukdan olan diş ağrısını sâkin eyleye. Eger siyâh encîr yaprağıyla ve kemmün ile qarışdurup ⁽⁹⁾ gelincik ışırdığı yere yağı etseler nef eyleye. Eger şapın yaprağıyla bişürüp içinde ⁽¹⁰⁾ otursalar hayz kanın yüride ve oğlan şofı dedükleri deriyi çıkarara. Eger yaqup ⁽¹¹⁾ dütüni üzre tursalar dañı bu fâ'ideyi vërür lâkin za'f üzredür. Dişler yënmesine ⁽¹²⁾ nef eder, galîz hılıtları kaç eder, galîz yellerden ve galîz yeller ile olan külence nef ⁽¹³⁾ eder. Şarımşak her kişiyi şusadur dëyenler gâlağ eder belki mizâcları ıssı olanları ⁽¹⁴⁾ şusadur ancak şovuk yerlerde ve şovuk şehirlerde olanlara ziyâde nâfi'dür. Sıtımalu ⁽¹⁵⁾ olmayan kimesnenün bağırsuqları ağrısına nâfi'dür. Kış günlerinde şarımşak yemek ⁽¹⁶⁾ fa'idelere sebebdür. Zîrâ bedeni ıssı eder ve bedende hâşıl olmuş galîz hılıtları kaç eder ⁽¹⁷⁾ ve bevli idrâr eder. Ammâ göz nürın za'if eder, ziyâde kurutması vardır. Gözlerde ⁽¹⁸⁾ ve başda ağırlık eder, nevbet ile olan marazları tahrik eder. Eger mizâcları ıssı olan ⁽¹⁹⁾ kimesneler çok yêseler erlikleri şuyın kuruda, unutsağı def eder. Rebvî ve talakı [208b] ⁽¹⁾ ve boş böğürde olan yelleri taħlîl eder. Mizâcları ruḡubet üzre olanlarda ⁽²⁾ erlik şuyın ziyâde eder ve cimâ'ı tahrik eder ammâ bevâsîr çıbanlarına ve iç ⁽³⁾ ağrısına ve qarın sürmesi olana ve hanâzîr çıbanlarına ve hummâ-yı dıkkı olanlara ve gebe ⁽⁴⁾ avratlara ve oğlan emzürenlere yaramazdur. Eger dübeyle üzerine yağı etseler deşe. Dübeyle ⁽⁵⁾ dëyü şovuk hılıtlardan olan degirmi büyük çıbana dërler. Eger büyük ve sivri ⁽⁶⁾ olan çıbanları deşmek

murād olunsa şarımşağı şu ile ve süd ile müherrā olıncaya dek ⁽⁷⁾ bişürüp ve şāf édüp isti'māl eyleyeler. Bişmiş şarımşak şovuğdan olan ⁽⁸⁾ öksürüğe nef' eder, huşuşan öksürüğe nāfi' olan ba'zı koyu nesnelere ⁽⁹⁾ ile olursa ziyāde nef' eyleye ve eskiden olan sıtmalara ve öykende ⁽¹⁰⁾ olan çıbanlara ve ma'ide ağrısına eyüdüdür. Yemesi niķris olanlara ve eñ yerleri ⁽¹¹⁾ ağrısı olanlara eyüdüdür ammā dāyim yemek göz tabağaların yaķar. Çig iken ⁽¹²⁾ yemesi öykene zarar eder. Bişürüp acılığı giderilse nef'-i maħz olup zarar ⁽¹³⁾ ı kalmaz. Şoğulcanları çıkarmaķ için ve ķarnı yumıřatmaķ için ve idrār-ı ⁽¹⁴⁾ bevl için tāzesi ķurusından yegdüdür. Balğam sebebi ile olan şusuzluğu ⁽¹⁵⁾ kať eder. Balğam gerek koyu ve gerek ğalīz ve tuzlu olsun ve gerek ince ⁽¹⁶⁾ tamarlarda süddeler olmaķ ile şusuzluķ olsun kať eder. Eger şarımşağı ⁽¹⁷⁾ kebāb édüp ruťubet ve yel sebebi ile ağrısı olan dişleri anuñla ovsalar ⁽¹⁸⁾ ağrısını gidere. Eger şarımşak yédükden şoñra üzerine çam ağacınıñ küçüğü ⁽¹⁹⁾ yaprağından çeyneyüp güzel rāyiħalu otlar ile olan ħurmā şarābi ile [209a] ⁽¹⁾ <şarābi ile> maźmaza étsele şarımşak rāyiħasın gidere. Şarımşak şovuķ cānavarlar ⁽²⁾ şoķduğına tiryāķdur. Çig iken yemek mizācları ıssı olanlara zararlıdır. ⁽³⁾ Anlara ıřlāħı budur ki azacuķ tuz ve şu ile ħaşlayup ba'dehu çıkarup ⁽⁴⁾ bādem yağıyla ķavurup yeyeler ve üzerine māye-ħoř enār yeyeler. Eger şarımşak ⁽⁵⁾ yeyecek zamānı ve meķanı ve bedenleri ve miķdārın ri'āyet édüp isti'māl étsele ⁽⁶⁾ ziyāde nāfi' ola. Ve eger bu şartlar ri'āyet olunmayup yerler ise zehr olur. ⁽⁷⁾ Şarımşağıñ bedeni ısıtması, ħarāret-i ğarīziyye ya'nī tabī'atı ısıtması gibidür, ⁽⁸⁾ zīrā laťifdür ve ziyādedür. Şarımşağı sā'ir ta'ām ile yemek yellere ⁽⁹⁾ külencden emīn eder. Şarımşağıñ buħār étmesi şoğandan azdır. Şarımşak ⁽¹⁰⁾ yeyenüñ beñzin kızardur ve ķanın ince eder. Eger ziyāde çok yerler ise yaķup ⁽¹¹⁾ kararında. Ğalīz ve koyu olan ğızaları meşelā keşkek ve yoğurtlu şürvaları ⁽¹²⁾ laťif eder. Şarımşağıñ bişürülmüşi erlik şuyın ziyāde eder ve eyü eder. ⁽¹³⁾ Balğamlı olan kimesnelereñ bedenlerinde balğama māyil olan nesnelere yellere ⁽¹⁴⁾ ve buħārlara tebdīl eder. Gāħ olur ol yelleri ve buħārları taħlīl etmekden ⁽¹⁵⁾ 'āciz olup tarīķ-i bevl varmağıla āleti ħarekete getirür. Eger şarımşağı maħv olınca ⁽¹⁶⁾ ezüp ba'zı iç yağıyla keskinliğin giderüp şarķmış olan büyük çıbanlara ⁽¹⁷⁾ yaķı étsele şişlerin gidere gerek eski ve gerek yeni olsun. Eger bir yağ ⁽¹⁸⁾ içinde birkaç kerre şarımşak ķavursalar ol yağ eťrāf-ı a'zāda toñmuş ⁽¹⁹⁾ olan ķana nef' eyleye ve daħı şovuğdan olan çat-

laklara nef eyleye. Eger [209b] ⁽¹⁾ içseler ma'ide ağrılarına ve balgamdan olan kûlence nef eyleye ve dahı bağarsuqlarda ⁽²⁾ koyu ve gâlîz ve keskin hılıt olmağıla bağarsuq sıyrılmak marazına nef eder, kezâlik ⁽³⁾ taşradan sürmegile dahı nef eder. Eger sâde yağ içinde kavursalar seḥac ⁽⁴⁾ ya'nî bağarsuq sıyrılmak marazına nefi dahı ziyâde ola. İçinde kavurdukları ⁽⁵⁾ yağ ile bile yeyeler. Eger şarımşağın cirmi ya'nî kendüsi veyâhüd yağı ile veyâhüd ⁽⁶⁾ ikisi ile ma'an başda olan yaş ve yaramaz râyihâlu çibanlara tîlâ etseler ⁽⁷⁾ kurudup nef eyleye. Eger maḥv olunca ezüp sirke ile gârgara etseler boğaza ⁽⁸⁾ yapışmış olan sülügi katl ede. Mizâcları şovuk olanlarıñ ve kocalarıñ şihḥatin ⁽⁹⁾ hıfz eder. Bişürmek ile keskinliği şınur. Eger cevz ve encîr ile isti'mâl etseler ⁽¹⁰⁾ her fi'li ve te'sîri ziyâde ola. Dâyimâ yeyenlerde şoğulcan olmağı men' eder. ⁽¹¹⁾ Koca kimesnelerün sidük tamladığına nef eder. Eger dögüp cünd-i bîdester ⁽¹²⁾ ya'nî kûnduz hâyesiyle karışdurup eski zeyt yağıyla yağı edüp 'akreb ⁽¹³⁾ şokduğı yere ursalar zehri taşra çeküp zarar êtdürmeye. Eger dögüp ⁽¹⁴⁾ ma'cûn edüp a'zâdan birinde şovuk ve yaş ve koyu hılıt cem' olduğu ⁽¹⁵⁾ yere ursalar inceldüp şişi gidere. Şarımşağı dâyimâ yemekden acı ve keskin ⁽¹⁶⁾ şafrâ hâşıl olur, huşuşan mizâcları ıssı ve kavî riyâzetleri olanlarda ziyâde ⁽¹⁷⁾ eder, keskinliğin giderüp za'îf eder. Şarımşak bulunmasa 'unşul ki aṭa ⁽¹⁸⁾ şoğanıdur, anuñ kiçiregi bedelidür. Ba'zılar demişler bostânîsinuñ bedeli berrîsinden ⁽¹⁹⁾ nişf veznidür.

Sümüş: İsm-i Yünânîdür. Hâşâ dedükleri devânuñ ismidür. [210a] ⁽¹⁾ <ismidür> Harf-i hâda zikr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Sîl: Türkîde ayrıık dedükleri ⁽²⁾ nebâtdur. Necm ve necme ve necîl ve necîr dahı dërler. Bu nebât birkaç dürlüdüdür: Birisi şulara ⁽³⁾ yakın yerlerde ve yollarda biter, şapı dahı vardur, kâmiş gibidür. Lezzetinde ⁽⁴⁾ şovuk tatlıluk vardur. Tâbî'atı bâriddür, kâbizdür. Köki tâze ve kanlı yaraları ⁽⁵⁾ oñuldur. Eger cirmi ile ıssı olan şişlere yağı etseler şovuda. ⁽⁶⁾ Eger kökin bişürüp içseler bögrekte ve kavuqda taşları ufaqlaya. Eger ⁽⁷⁾ bişmişini içseler bağarsuqlar ağrısına ve gücile efşân êtmege ve kavuqda olan ⁽⁸⁾ çibanlara nef eyleye. Bu nebâtuñ bir dürlüsünüñ yaşşı ve yumışak yaprakları vardur. ⁽⁹⁾ Eger ḥayvân anı yer ise fevt olur. Şâhib-i kitâb eydüdür: Bizüm vilâyetümüzde ⁽¹⁰⁾ bu nebât ma'lûm degüldür. Ba'zılar demişler vilâyet-i Bâbil'de yol üzerinde çok ⁽¹¹⁾ biter. Bir dürlüsünüñ dahı yaprağı şarmışık yaprağı gi-

bidür. Güzel қоһulu ⁽¹²⁾ çiçeği ve ufaқ yemişi olur ve barmaқ қalınlıęında beř altı budaқlı koki ⁽¹³⁾ olur. Yumiřaқdur ve rāyiħası çirkindir. Eger kokin řıķup şuyından bir cüz' ⁽¹⁴⁾ ve řarāb veyāħūd 'aselden bir cüz' ve mürr-i Mekkidēn niřf cüz' ve fülfulden ⁽¹⁵⁾ řülř-i cüz' ya'nī üç payından bir pay ve günlükden ikisi қadar alup bişürseler ⁽¹⁶⁾ göze nāfi' ve şişlerin taħlīl edici ve yumişadıcı devā ola. Toħmı bevli ziyāde ⁽¹⁷⁾ idrār eder ve қuřmaęı ve ishāli қаṭ' eder ve ma'ideye mevādd-ı fāsīde aқmasın ⁽¹⁸⁾ men' eder. Bu nebātuñ bir dürlüsi daħı vardur ħayvān yeře şişer. Bu maқūlesine ⁽¹⁹⁾ 'akriřā dērler. Eger bundan niřf dirhem miқdārın alup bir řiře içine **[210b]** ⁽¹⁾ қoyup yavaş āteř üzerine қoyup yaқsalar ba'dehu baқır қап içinde ezseller bevāsīr ⁽²⁾ çıbanlarınuñ қanın kesüp gidere. Üç kerre böyle edeler, her defada niřf dirhem edeler, ⁽³⁾ ziyāde nefi mücerredür. Eger tāze ve yaşıl iken maħv olıncaya dek ezüp yaқı etşeler yumişatması ⁽⁴⁾ yumurda şarusı yumişatmasından қavī ola. Eger gül yağı қatsalar yumişatması ve bişürmesi ⁽⁵⁾ ziyāde ola belki taħlīl daħı eyleye.

Harfü'l-cīm ⁽⁶⁾

Cāvřīr: Fārisī gāv-řīrden ta'rib olunmışdur. Gāv-řīr şığır südi ⁽⁷⁾ demekdür ammā murād ol degüldür. Қoyuluқda ve beyāzluқda şığır südine beñzer řamę gibi ⁽⁸⁾ nesnedür. Nebāti evvel-i bahārda řaħrālarda ve cezīrelerde ve tağlarda ve ğayrı yerlerde ⁽⁹⁾ çoқ biter. Yapağı encīr yapağı gibi kertelmiş ve müdevverlige māyildür, kertigi bişden ⁽¹⁰⁾ ziyāde olmaz. Zeytūn yapağı gibi ziyāde yaşıldur, yařılıduқda iridür ve kendüsi ⁽¹¹⁾ қalındur. Қalıñ ve yumiřaқ baldırı vardur, üzerinde toz gibi ufaқ püsi ⁽¹²⁾ vardur bāқlāda olduğı gibi üzerinde ziyāde ufaқ yapağları vardur. Nebātuñ ⁽¹³⁾ üzerinde güzel rāyiħalu řaru çiçeklü řoraқ otı tācına beñzer tācı vardur. Çiçekden řoñra ⁽¹⁴⁾ rengi siyāha māyil ufaқ ve güzel rāyiħalu ve keskin toħmı olur. Bir kökden şalınmış ağır ⁽¹⁵⁾ rāyiħalu ve beyāz tamarları vardur. Siyāha māyil қalıñ қабы vardur, lezzeti acıdur. ⁽¹⁶⁾ Bu nebātdan řamę çıkarurlar. řol vechle ki baldırı ibtidā zāhir olduқda kökinüñ ⁽¹⁷⁾ çevresin қazıyup çuқur edüp altına yapağ döşeyüp kökini yarup yapağ ⁽¹⁸⁾ üzerine řamęı aқup çıkar ba'dehu alup қurıdup ħıfz ederler. Cāvřīr dēyü itlāķ ⁽¹⁹⁾ olunsa murād bu maқūle řamęıdur. Gāħ olur baldırından daħı řamę alurlar. řol **[211a]** ⁽¹⁾ <řol> zamānda ki Güneř, Cevzā burcına gelmiş ola ki biçim zamānidur. Ammā kökinden olan

(2) kavîrakdur. Şamgînuñ eyüsi oldur ki üsti siyâha mâyil şaru olup ele yapışa, kolay (3) ufaqlansa içerüsi beyâz ola, sirke ile ezseler tîz ezilüp alışa ve râyihâsında ağırlık (4) ola ve vilâyet-i Fârs nâhiyelerinden ve vilâyet-i Rûm'da Mağdûnyâ cāniblerinden getirilmiş (5) ola. Ammâ şol ki siyâh veyâhüd yēnmiş ve bitlenmiş ola yaramazdur. Ba'zılar hîle édüp bir miğdâr (6) cāvşîre uşak ve bal mûmı katup şâfi cāvşîrdür dēyü bey' eder. Şu içinde (7) ısladup ezmegile imtiḥān olunur. Şaḥîḥ olan fi'l-ḥāl ezilüp şu, süd gibi olur (8) ammâ hîlelüsi böyle olmaz. Bu nebāt cemī'an eczâsıyla ıssıdur, keskindür, laṭif edici, lînet (9) vericidür. Eñ kavîsi şamgîdur. Eczâsından eñ yaramazı budakları üzerinde olan (10) toḥmıdur ammâ baldırı üzerinde olan ol deñlü yaramaz degüldür. Cāvşîr, derece-i şâlisede (11) ḥârr u yâbisdür. Tağılur mağûlesi olan büyük çibanlara ve çıblak kemiklere nef' (12) édüp fesâdın giderür ve fâsid olmağdan men' eder, irinlü olan çibanlarda (13) et bitürür. Eger şarâb ile veyâhüd mâ'-i 'asel ile nişf mişkâl miğdârın içseler (14) ditredici ve nevbet ile tutan sıtmalara ve karaca et gevşemesine ve bir (15) nesneye urulmağdan uçları kütüklenmesine ve eñ yerleri ağırlarından ve yan (16) başı bir katı nesneye toḥunmağdan veyâhüd şıkılmağdan olan ağırlara nef' eyleye. (17) Bağarsuk ağrısın ve balgamdan olan öksürüğü giderür ve sidük tamlamasın (18) ve kavuḥ gicigin ve uyuzın giderür. Eger 'asel ile ezüp götürünseler ḥayz (19) kanın yüridüp qarında oğlanı katl édüp çıkara. Eger kendüden [211b] (1) ölmüş olursa daḥı çıkara. Birkaç gündən sonra daḥı olursa, huşuşan andan bir (2) fetile édüp götürünseler ziyâde nef' eyleye. Şar' ve ümmü's-şıbyān marazlarına nef' eder. (3) Şar', dimâğda südde olmağıla ḥiss ve ḥareket bâṭıl olmağıla düşmege dērler. (4) Ümmü's-şıbyān daḥı şar'dur lâkin keskin ve ziyâde yaqıcı ve quruducı sıtma ile (5) olur. Şovukdan a'zâda olan ağırlara ve 'ırqu'n-nesâya tılâ étseler (6) ağırları gidere. Eger bucuḥ dirhem miğdârın bir vaqıyye merzencüş ile üç gün her gün (7) şol kimesne içse ki cimâ' étdükden sonra anı ditreme tutar, ziyâde nef' eyleye. İçmekle (8) ve götürünmekle ve sürünmekle raḥmde olan şişleri taḥlîl eder. Mecâlsızlık def'i (9) için olan yağlara qatsalar fâ'idesi gâyete érşe ya'nî andan ziyâde (10) nâfi' olmaya. Nâr-ı Fârisî dedükleri ziyâde yaqıcı ve deriyi quruducı olan (11) çibanuñ tağılmasın ve yaramazlığın giderür. Eger zeyt ile yaqı étseler niḳrise (12) nef' eyleye. Eger dişde olan çukurlara toḥdursalar ağrısın sâkin eyleye. Eger (13) sürme gibi göze çekseler göz nûrın keskin eyleye. Eger zeyt ile qarışdurup (14) quduz taladugı yere merhem étseler

ziyâde nef eyleye. Eger kökin şoyup ‘avrat ⁽¹⁵⁾ götürünse kırnında oğlanın indüre. Eger döğüp ve ‘asel ile ma‘cün edüp ⁽¹⁶⁾ eskiden olan çıbanlara yağı etseler ziyâde nef eyleye. Bu taqdirce etsüz ⁽¹⁷⁾ olan kemiklere dağı yarayup üzerine et bitüre. Eger tohmından ve afsentinden ⁽¹⁸⁾ birer dirhem alup içseler hayz kıanın ziyâde getüre. Eger zirâvend ile içseler ⁽¹⁹⁾ zehrlü cânavarlar ırdığine nef eyleye. Eger şarâb ile içseler rahm boğulmasından [212a] ⁽¹⁾ <boğulmasından> olan ağrıya nef eyleye ammâ yaşluğu ziyâde olan sîniiri nice ⁽²⁾ ıslâh ederse nefinde sağ olan sîniire zarar eder. İçmesi yellerden ve balğamdan ⁽³⁾ olan kılenci ve haderi ya‘nî uyuşmağı giderür. İçmek isteyen kimesneye ıslâ[hı] ⁽⁴⁾ budur ki müselleş içinde bir gün ve bir gece ıslayup marmâhüz ya‘nî fesligenden dağı ⁽⁵⁾ kıatup içeler ve bir mişkâlden ziyâde içmeyeler megerki zarüret ola. İçmesi şovukdan ⁽⁶⁾ ve yellerden ve galizlikdan olan marâzlara bād-ı zehrdür ya‘nî ziyâde nef eder ⁽⁷⁾ mādâmki marizde sıtma olmaya nef eder. Ammâ taşradan tılâ etmesi her hâlde nâfi‘dür. ⁽⁸⁾ Cāvşîr bulunmasa bostânî olan encîr südinden vezni miqdârı bedelidür. ⁽⁹⁾ Ba‘zılar demişler bärzed dedükleri şamğdan mişli bedelidür.

Câvers: Fârsi ⁽¹⁰⁾ gâversden ta‘rib olunmuşdur. Türkide şüret tarısı dedükleridür. Ammâ tabîbler ⁽¹¹⁾ kıatında câversden murâd şol tarudur ki dânesi küçük ve rengi toz rengidür. Tabî‘atı ⁽¹²⁾ ziyâde kıabızdur. Derece-i ülâda bârid ve derece-i sâniye âhirinde yâbisdür. Sa‘ir ⁽¹³⁾ cemî‘an hübübatdan gızâ vürmesi azdur. Eger câvers ile kümâd ya‘nî ıssı edüp ⁽¹⁴⁾ marâz olan yere bez ile başdursalar meşhür tarı ile olandan nefi ziyâde ⁽¹⁵⁾ ola. Eger câversden etmek veyâhüd bulğur edüp yëseler kıarnı tuta ⁽¹⁶⁾ ve bevli idrâr eyleye. Eger kıavurup boş böğürlere ve kıarna kümâd etseler ağrıları ⁽¹⁷⁾ ve bağarsuk ağrısını giderer. Eger husâ ya‘nî kıoyu edüp içseler göğüs perdelerinde ⁽¹⁸⁾ olan yırtığa nef eyleye. Eger ba‘zı yağlar ile veyâhüd iç yağıyla kıatup yëseler ⁽¹⁹⁾ gızâ vürüp ıslâh oluna. Câvers, meşhür tarudan tiz hazm olur ve andan [212b] ⁽¹⁾ laıfırağıdur, kıurı kıan hâşıl eder. Ammâ ma‘ideye ve bedene kıuvvet vürür. İshâl olması ⁽²⁾ murâd olmayan istisķâlulara câvers vürdüğü gızâ eyüdü, kezâlik bedenleri ⁽³⁾ gevşemiş olanlara nâfi‘dür. Yağlar zararın def eder. Tarı yeyenlere lâzımdur ki ⁽⁴⁾ ikide birde hâmmâma gireler ve yağlar ile yağlanalar ve şü kıatılmış şarâb içeler ⁽⁵⁾ ve yağlu ve tatlu nesneler yeyeler.

Cârü'n-nehr: Dere koñşusu demekdür. Murâd, ⁽⁶⁾ derelerde ve dereler kenârlarında ve şulu mişelerde bitüp gayrı yerde olmaz ⁽⁷⁾ bir nebâtdur. Anuñçün böyle nâm vemişler. Bu nebât nîlüfer gibi yaprağı sudan ⁽⁸⁾ taşra çıkar, şeklen çügündüre beñzer üzerinde püsi vardır. Tabî'atı bāriddür, ⁽⁹⁾ kâbızdur, 'aşâr-râ'î dedükleri nebât gibi ammâ bu kalıñrağ olur. Cemî'an ⁽¹⁰⁾ ıssı şişlere ve gicige ve tağılur maķülesi ve eski olan çıbanlara nef ⁽¹¹⁾ édüp tağılmasın men' eder ve ziyâde olmasın men' eder. Şuyından ⁽¹²⁾ merhem etmekle ve yaprağın dögüp üzerine ekmeğile bu fâ'ideleri eder. ⁽¹³⁾

Cādî: Dâl ile ve zâl ile dağı câyizdür. Za'firân ismidür. Harf-i zâdda ⁽¹⁴⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Cârgün: İsm-i Fârisidür. Murâd, besbâsedür ki ⁽¹⁵⁾ harf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Câmüs: Şu şıgırudur. Câmüs, sâ'ir şıgırûn ⁽¹⁶⁾ bir sınıfıdır. Ba'zılar demişler deryâ şıgırudur. Şâhib-i kitâb eydür: Mu'temedün 'aleyh kimesne ⁽¹⁷⁾ baña haber vardi ki Zenc Deryâsı'nda şu şıgırüyü görüp deryâdan taşra ⁽¹⁸⁾ çıkar ve tatlu derelere girür ve kenârlarında otlar. Bir cânibden bir nesne ⁽¹⁹⁾ hareketin işidicek şuya girür. Câmüs eti cemî'an etlerden <ğalızrağ> [213a] ⁽¹⁾ galızrağdur ve geç siñicidür, ma'ideye ağırdur. Ba'zılar demişer tabî'atı bārid-i yābisdür ⁽²⁾ ammâ bu kelâm gālağdur belki etlerün çoğına nisbet ile hārr u yābisdür. Ba'zılar ⁽³⁾ demişler eger cāmüs etini çölmek içinde bişürüp ve içinde koyup ⁽⁴⁾ ekşidüp örtsele çölmek şeklinde bir büyük hayvān hāşıl ola. Cāmüs ⁽⁵⁾ eti za'if olan ma'idelere ve huzūr ile büyümiş olan bedenlere zarar eder. ⁽⁶⁾ İşlāhı budur ki bişerken bir miğdār dögülmüş kavun kabı katup mūherrā ⁽⁷⁾ olunca bişürele ve sirke ve miri ve kerāvya ve dārşinī ile yeyeler ve yemekden ⁽⁸⁾ evvel ve hāzma yakın zamānlarda riyāzet ya'nī hareket edeler. Eger cāmüs ⁽⁹⁾ tırnağını yaķup ve dögüp üç dirhem miğdārın içseler şar'a nef eyleye. ⁽¹⁰⁾ Eger külin zeyt ile qarışdursalar hanāzīr dedükleri çıbanlara ve dā'üş-şaleb ⁽¹¹⁾ olan yere sirke ile tılā etseler nef eyleye. Eger topuğın yaķup ve ezüp ⁽¹²⁾ 'asel ile içseler yürege ferah vere ve bedeni semirde ve cigere kuvvet vere. Eger ⁽¹³⁾ göze çekseler göz nürin keskin eyleye. Miğdār-ı şerbeti üç mişkaldür.

Cübn: ⁽¹⁴⁾ Penîrdür. Penîr, südüñ şuyı gidüp toñup kuruması veyâhüd kurumaga ⁽¹⁵⁾ yaklaşmasıdır. Her südden penîr olmaz ancak şol südden olur ki ⁽¹⁶⁾ koyu ve kuvvetlü ola. Tâze penîrün tabî'atı derece-i şâniyede bârid-i raḥbdur ve tuzlusı ⁽¹⁷⁾ ḥârr u yâbisdür. Penîr ne denlü eski olursa yübüseti ve keskinliği ziyâde olur. ⁽¹⁸⁾ Ammâ penîrün çoğmışı ve bozulmışı zehrdür. Penîrlerün eyüsi oldur ki heşâseti ⁽¹⁹⁾ ya'nî yeyni olup tîz ufaqlana ve sağız gibi çekilmesi ortaca olup [213b] ⁽¹⁾ ve pâk olup çok şaruluğı olma-ya, râyihası hoş ola. Ekşi südden ⁽²⁾ ya'nî yoğurtdan olan penîr ki Türkîde katık derler, penîrlerün eyüsüdür ⁽³⁾ ve hażmı kolay olanıdır. Südin penîr êtdükleri ḥayvân eyü otlardan ⁽⁴⁾ yemiş olursa penîri daḥı eyü olur. Eger yaramaz yemiş olursa penîri daḥı ⁽⁵⁾ aña göredür. Penîrün tuzlusunuñ eyüsi oldur ki ḫatırlaḫ olup ⁽⁶⁾ tuzı orta olup tuzlanaldan berü çok zamân olmayup yeyen ⁽⁷⁾ kimesne gegirdükde râyihası çok ḫurmaya ammâ tuzsuz penîr ma'ideyi şıvayıcıdır. ⁽⁸⁾ Eger südde êtmezse a'zâya tîz geçer. Eger siñirse eti ziyâde êde ve ḫarnı ⁽⁹⁾ yumışada. Eger bişürüp şıḫup ba'dehu kebâb êtseler ḫarnı ḫuta ve hażm ⁽¹⁰⁾ olıcaḫ eyü ḡızâ vère ammâ hażm olmayıcaḫ süddeler ve yaramaz ve fâsîd ve çig ⁽¹¹⁾ ḫılḫlar peydâ êder. Ammâ şol penîr ki ḫara şıḡır ve şu şıḡırından ola ziyâde ḡalîzdür, ⁽¹²⁾ develerden olan daḥı böyledür. Bunlardan yeyen kimesne ardınca 'asel yeye ⁽¹³⁾ ve sa'ter ve na'nâ' ile yeye. Penîrün tâzesi ta'âm iştihâsın giderür ammâ ⁽¹⁴⁾ tuzlusı götürür ve acı ve şafrâvî ḫılḫlar êder, şusadır. Ma'ideye yaramazdur, ⁽¹⁵⁾ göze zarar vèrür ammâ mizâcları şovuḫ olanlara ol mertebe zarar êtmez ki ⁽¹⁶⁾ mizâcları ıssı olanlara êder. Ammâ tâzesi bunuñ 'aksidür. Zîrâ tâzesi ⁽¹⁷⁾ mizâcları şovuḫ olanlarda şovuḫ marazlar êder ve îlâvus dèdükleri ⁽¹⁸⁾ ḫülence düşürür. Nitekim beyân olunmuşdur bu maḫûle kimesnelere 'asel ve ḫurmâ ⁽¹⁹⁾ ve şarâb ile işlâḫ olunur ve üzerine ekşi ve ḫabız ve tâze yemişlerden nesne [214a] ⁽¹⁾ <nesne> yemeyeler ammâ mizâcları ıssı olanlar tuzlu penîr yèseler üzerine sikencübîn içeler. ⁽²⁾ Üzerine ekşi ve ma'ideden sıyırıcı yemişler yèseler daḥı câyizdür. Tuzlu penîri ⁽³⁾ aç ḫarımla yemeyeler ve ziyâde eski olana yakın olmayalar zîrâ yaramazdur. Ma'ideye ⁽⁴⁾ muvâfiḫ degüldür, iştihâyı bozar. Zararın ḫuşmaḡıla ve ma'ideyi pâk êdüp cilâ ⁽⁵⁾ vèrür nesne ile tedârik êdeler ve nefsi hoş êder nesne vèreler.

Cebre: ⁽⁶⁾ İsm-i Mağribîdür. Ma'nâ-yı cebr ki ıslâh ve itmâm ma'nâsı-nadur andan müştakdur. ⁽⁷⁾ Yünânîde bu nebâta üleştiyün dërler. Ma'nâsı câmi'ü'l-cild ya'nî deriyi bir yere ⁽⁸⁾ getürücü devâ demekdür. Bu nebât her yıl bahâr zamânlarında biter. Uzunluğı üç ⁽⁹⁾ dört barmağ olur. Yapradı şîl yaprağına beñzer, şîl beyân olunmuşdur. T̄abî'atı ⁽¹⁰⁾ k̄abîzdir, köki kıllar gibidür ve beyâzdir, râyihası şarâb gibidür. Depelerde biter, ⁽¹¹⁾ sınırlı etleri çatlağı olanlara nef'de ḡâyetdür ya'nî andan ziyâde nâfi' nesne ⁽¹²⁾ bulunmaz. Eger kökini et ile bir k̄aba koyup bişürseler cümle eti bir yere getürüp ⁽¹³⁾ yapışdura, bir pâre gibi eyleye. Eger yereķanı olan kimesne ol şürvâyi yese ⁽¹⁴⁾ eyü éde, mücerredür. Eger tâze yaralara ursalar yapışdura ve etin bitüre. K̄araca ⁽¹⁵⁾ et ezilmesine ve çatlağlağına şarâb ile iki dirhem miķdârın içürseler fi'l-hâl eyü ⁽¹⁶⁾ eyleye.

Cebşîn: Türkîde kireç dedükleridür. Kireç, taşlardan olur nesnedür nitekim ⁽¹⁷⁾ ma'lûmdur. Üç dürlüdü: Birisi beyâz ve k̄atıdur, yeyni ve berrâğ degüldür ki aña ⁽¹⁸⁾ caşş dërler. Ve birisi dağı beyâz ve berrâğ ve tahta gibi yaşşıdır, aña isfidâc-ı ⁽¹⁹⁾ caşşâşîn ya'nî kireççiler üstübeci dërler. Ve birisi dağı kızıla mâyil taş [214b] ⁽¹⁾ gibidür. Cümlesinün t̄abî'atı derece-i şâlişede bârid-i yâbisdür. Yalınuz ve ḡayrı nesne ile ⁽²⁾ k̄arışmış iken k̄an aķması-na nâfi'dür, bile k̄arışdurılan nesnelereñ eyüsi ⁽³⁾ yumurda beyâzıdır. Gâh olur ki ikisine degirmen tozı ki paspal dërler, ⁽⁴⁾ anı dağı k̄atup te'siri ziyâde ve tiz olur zîrâ laţif éder. Eger cebşîni ⁽⁵⁾ yaķsalar laţif olup yübüseti ziyâde ola ve âteşden harâret dağı kesb ⁽⁶⁾ éde ya'nî harâreti dağı ola. Eger sirke ile ma'cün etseler k̄abz étmesi ⁽⁷⁾ ve men' étmesi ve cem' étmesi ve k̄urutması ziyâde olup k̄avî ola. Eger bedene ⁽⁸⁾ şivâ etseler derlemegi men' eyleye. Eger sirke ile ma'cün édüp başa şıvasalar ⁽⁹⁾ burun k̄anın diñdüre. Kezâlik alınına etseler nef' eyleye, huşuşan isfidâc ⁽¹⁰⁾ dedükleri bu bâbda nâfi'dür. Eger t̄în-i Ermenî ve mercimek ve lihyetüt-teys ve mersîn ⁽¹¹⁾ suyu ve bir miķdâr sirke dağı k̄atup yumurda ağıyla k̄arışdursalar ruţübât-ı fâside ⁽¹²⁾ aķduđı yerlere ve k̄andan olan göz ağrılarına yaķı etseler ziyâde ve âşikâren ⁽¹³⁾ fâ'ide eyleye. Cebşîn, cemî'an envâ'ıyla ya'nî hiç birisi içerüden isti'mâl ⁽¹⁴⁾ olunmağ câyiz degüldür zîrâ zehrdür. K̄arında taş olur ve südde éder ⁽¹⁵⁾ ve k̄urutma ve germesi ile k̄atlı éder. Yemesinden ağızda ziyâde yübüset ⁽¹⁶⁾ ve k̄arında ağrılık ve şusuzlık ve göz t̄omalmağ ve k̄ararmağ ve ağrılık

(17) ve bî-hüdlük ve boğaz ağrısı ‘arız olur. ‘Îlâc budur ki kuşmağıla ve huḡ-
ne (18) étmekle giderüp ʔarnı pāk eyleye ve ḡabbü’n-nîl ya‘nî çivit, andan
(19) étdükleri nebātuñ toḡmından içeler ve bî’l-fi’l ıssı ṭabî‘atı ıssı ve yağlu
[215a] (1) <ve yağlu> olan şürvâlar yeyeler ve yudalar.

Çeşcâs: İsm-i ‘Arabîdür. Ekşeriyyâ (2) Türkîde kırdıra dedükleri nebât
arasında biter şîḡ ki şaru yavşan dërler, (3) aña beñzer ağaç gibi ince dallu
ve budaklı, budakları ucında inek pāpādyasına (4) beñzer güzel қоһulu,
çiçeklü bir nebâtdur. Çiçekden soñra toḡmı olur. Ṭabî‘atı derece-i (5) şāni-
yede ḡarr u yābisdür. Baḡarsuḡ ağrısını giderür, göḡüs perdelerin (6) ıssıdur
ve yelleri ṭaḡıdur. Bişürüp içmegile ve toḡmından üç dirhem yemek ile (7)
bu fā’ideleri éder. Bu fā’idelerde ḡayrı nesne aña kāyim-maḡām olamaz. (8)

Cedvār: Bîş dedükleri zehr yanında biter bir nebātuñ kökidür. Yalınuz
(9) daḡı biter. Zirāvend dedükleri köke beñzer ammâ andan incerekdür.
Ṭabî‘atı derece-i (10) şālîşede ḡarr u yābisdür. Ḳalbe feraḡ ve ḡuvvet vërici-
dür. Bu kök cemî’an (11) zehrlere ve yılan ışırmasına ve bîş dedükleri zehre
tiryākıların ve devâların (12) büyügidür ve bād-ı zehridür. Eger bîşe yaḡın
olsa za‘îf eyleye. Cedvār bulunmasa (13) feraḡ vërmekde zurunbâddan üç
mişli bedelidür.

Circîr: Türkîde (14) kerdeme dedükleri nebâtdur, ma’lûmdur. İki dürlü-
lüdür: Yabānîsi ve bostānîsi olur. (15) Yabānîsine eyheḡān dërler. Ol daḡı
iki dürlüdü: Birisine ḡarşā dërler. Bunun (16) baldırı vardır. Yaprāḡı turb
yaprāḡının küçüḡi gibidür, iriligi vardır, (17) ziyāde keskindür, aḡzı büzer
şaru çiçeḡi vardır. Ba‘zılar buña yabān ḡardalı (18) dërler. Ve bir şınfı daḡı
baldırı yoḡdur ve çiçeḡi kızıldur. Bunun keskinligi az ve yaprāḡı (19) yumı-
şakrakdur ve büyükdür. Bostānîsi daḡı iki dürlüdü: Birisi yaprāḡı yaşşı
ve ziyāde [215b] (1) yaşıl veyāḡūd fıstıḡı rengdür. Keskinligi azdur, yaprāḡı
yumuşak ve kendüsi gevşekdür. (2) Bu şınfıñ isti‘māli eyüdü. Ṭabî‘atı de-
rece-i şāniyede ḡarr ve derece-i ülāda yābisdür. (3) Bir şınfı daḡı yaprāḡları
ince ve kertikleri çoḡdur, iriraḡ ve arıḡrakdur. Bu şınf (4) keskin ve ḡavî-
dür. Yabānîsi cümlesinden ḡavîdür. Ḥarāreti derece-i şālîşeye ve yübüseti (5)
derece-i şāniye āḡirine érişür. Eger ikisinün toḡmlarından āzār ya‘nî mart
ayında alup ve ikisin (6) daḡı havān içinde döḡüp ve döşeyüp ḡurutsalar
ba‘dehu bir miḡdārın alup tekrār (7) havān içine ḡoyup ve üzerine tāze

süd koyup ezüp bâķisin daħı üzerine eküp ⁽⁸⁾ ħamîr gibi édüp ve çörek çörek édüp gölgede ħurıdup ħıfz etseler a'lä ve güzel ⁽⁹⁾ koķulu tıb ola. Bu nebâtuñ yabânîsi ħazîrân ki ıssılar ibtidâsıdır, ol ayda cem^c ⁽¹⁰⁾ éderler. Bostânîsi ħazîrân ayından evvel cem^c olunur. Circîrûñ kendüsi ve toħmı erlik ⁽¹¹⁾ şuyın ziyâde éder ve cimâ'ı taħrîk éder ammâ baş ağrıdır ve bevli idrâr éder ve başı ⁽¹²⁾ ağır éder ve gözleri ħarardur ve ħarañu éder. Żararı sirke ile ve hindebâ yaprağı ile ⁽¹³⁾ yemek ile def^c olunur ve üzerine siken-cübîn içeler buħâr étmesin az éder ve cimâ'a taħrîkin ⁽¹⁴⁾ giderür. Tâ'âm yédükden şoñra ħarınları şışın kimesnelere yemesi yaramazdur ve mizâcı ⁽¹⁵⁾ ıssı olan kimesneye yaramaz illâ meger hindebâ ve marul ve semiz ot ile yeyeler. Eger aç ⁽¹⁶⁾ ħarınla yéseler koľtuķ koķusını gidere. Eger toħmın döğüp yüzde olan lekeye sürüp ⁽¹⁷⁾ şıvasalar gidere. Eger döğüp nîm-birişt yumurda üzerine eküp yéseler cimâ'ı taħrîk eyleye. ⁽¹⁸⁾ Eger kendüsin şığır ödi ile döğüp çıbanlardan ħalan nişânlara ursalar gidere. ⁽¹⁹⁾ Toħmı ve bişürilmiş siyah behaķı ve ufaķ siyah ve kızıl noķtaları yuyup giderür. **[216a]** ⁽¹⁾ <giderür> Yemesi südi idrâr éder. Eger üzerine şarâb-ı reyħânî içseler gelincik ışırdüğine ⁽²⁾ nâfi^c ola. Eger toħmından ıssı şı ve sikencübîn ile içseler vâfir balğam ħuşdura, yaramaz ⁽³⁾ ve ħorķunç düşler gösterür, ħanı taħrîk éder. Mevâdd dökülmege ħâbil olan yere ⁽⁴⁾ mevâdduñ ya'nî ħılç-laruñ dökülmesin koľay éder. Eger toħmın döğüp şığır ödi ile ⁽⁵⁾ ma'cün édüp tırnaķlar çatlaķlarına yaķı etseler eyü éde. Circîr bulunmasa tüzeri ⁽⁶⁾ toħmı bedelidir. Ĥâşşalarındandır, eger şıķup şuyı ile ekşi enâr ağacın şıvarsalar ⁽⁷⁾ tatlu eyleye. Bostânîsinüñ miķdâr-ı şerbeti beş dirheme dekdür ve yabânîsinüñ üç dirheme dekdür. ⁽⁸⁾ Toħmınuñ bedeli yabân havucı toħmından mişlidir. Ba'zılar demişler perâsâ toħmıdır, ba'zılar ⁽⁹⁾ demişler soğan toħmıdır.

Circîrû'l-mâ': Şı kerdemesi demekdür. Ķurretü'l-ayn ya'nî ⁽¹⁰⁾ gözler râħatı déyü nâm vemişler, ħarf-i ħâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹¹⁾

Cirâ: Sâ'ir balıķlar gibi kemigi ve pulları çoķ degül bir balıķ ismidür. Hemân ⁽¹²⁾ zencîr gibi bir dâne kemigi ve çeñesi altında iki kemigi vardur. İki eyegi gibidir. Lisân-ı Yünânîde ⁽¹³⁾ bu balıģa silürs dërler. Mışır ħalkı Yünâniden ta'rib édüp silür dërler. Bu balıķ ⁽¹⁴⁾ etinde gevşeklik ve yelmişiklik vardur. Tâ'ife-i Yehüd bu balıģı yemez. Ķarnı yumışadıcıdır, ⁽¹⁵⁾ tuz-

layıcak ğizā vèrmesi az olur. Sâ'ir tuzlu nesnelere gibi öyken kıamış dèdiklerine ⁽¹⁶⁾ nâfi'dür. Āvâzı şâf eder ve ğalîzlığın giderür. Tuzlusunuñ eskisiyle selâ ⁽¹⁷⁾ batduğı yere yağı etseler fi'l-hâl taşra çeküp çıkara. Selâ, ħurmâ cerîdinün dikenidür. ⁽¹⁸⁾ Ana kıarnında oğlan yatduğı ince deriye dağı selâ dèrler. Eger tuzlusın ⁽¹⁹⁾ bişürüp henüz bağarsuğlarında cıban olan kimesne içinde otursa nef' edüp [216b] ⁽¹⁾ mevâddı taşra çeke, kezâlık yaqıp dütüni üzre tursalar nef' ede. Eger ⁽²⁾ ħuqne etseler 'ırku'n-nesâ ağrısını gidere. Bedenün derin yerlerinden çekilmesi ⁽³⁾ murâd olunan nesnelere çekmekte ğayrı nesne aña berâber olmaz. Eger kıanından ⁽⁴⁾ nişf vaqıyye ya'nî altı dirhem miqdârı keskin sirke ile içseler ziyâde pek ⁽⁵⁾ aqar kıanı dindüre. Yemesinden kıoyu balğam ħâşıl olduğıçün barsaş ya'nî ⁽⁶⁾ bedende alacalık peydâ eder. Eger tuzlanup sirke ve sa'ter ya'nî güyegü otu ⁽⁷⁾ ve na'nâ ve mirî ile yèseler fesâdı ya'nî zararı gider.

Cerâd: Çekirgedür ⁽⁸⁾ ma'lûmdur. Çekirge iki dürlüdür: Birisi kıarada ve birisi deryâda olur. Kıarada ⁽⁹⁾ olanun tabi'atı ħârr u yâbisdür, yübüseti ziyâdedür. Çekirge çok dürlüdür. ⁽¹⁰⁾ Kimi küçük ve kimi büyük olup şekleleri dağı birbirine beñzemez. Çekirgeden ⁽¹¹⁾ yënilen şol kıçirek çekirgedür ki beyâz ile siyâh noqtalar ile alaca ola ⁽¹²⁾ veyâĥüd toz renglü ola. Ba'zı çekirgenün uzun ve siyâh şâdef gibi ⁽¹³⁾ ya'nî şularda olan kıabıklı ħayvânlar kıabuğı gibi kıuyruğı olur ve ba'zılarının ⁽¹⁴⁾ kıuyruğı yokdur. Yaramazı oldur ki arık ve şaru ola. Eyüsi oldur ki ⁽¹⁵⁾ semiz olup çok uçmuş ve yorulmuş olmaya. Eger bişürüp tuzlasalar ⁽¹⁶⁾ ħarâreti ve yübüseti ziyâde ola. Yemesi uyuz ve ğicik ve deri şoyulmaq ⁽¹⁷⁾ ve ağız kıuruluğın peydâ eder ammâ kıoyu ħılçları cilâ edüp kıurudur ⁽¹⁸⁾ belki yaqmağâ yaqlaşur. Gücile efşân eden 'avratlar çekirge ile buĥürlansalar ⁽¹⁹⁾ nef' eyleye. Eger çekirge ayakların döğüp sigillere kıosalar sigilleri gidere, [217a] ⁽¹⁾ <gidere> ħuşuşan yaqıp şarâbdan olan sirke ile kıosalar ziyâde nef' eyleye. ⁽²⁾ Bu vechle nef'i tecribe olunmuşdur. Eger on iki dâne çekirge alup başların ⁽³⁾ ve ayakların ve ğayrı nesnelere giderüp bir dirhem miqdârı un gibi ⁽⁴⁾ ezilmiş mersin kıatup içseler istiskâya nef' eyleye, mücerredür. Sidük ⁽⁵⁾ tamlamasına nâfi'dür. Bevâsîr cıbanların dağı anuñla tütsüleseler nef' ⁽⁶⁾ eder. Ĥâşşalarındandır eger uzun boyunlu çekirgeyi dört günde bir sıtması ⁽⁷⁾ olan kimesneye aşakosalar sıtma tıtmaya. Eger çekirge içi ve yumurdasıyla ⁽⁸⁾ yüzde olan

lekeye şıvasalar bi'l-hâşşiyye gidere ve şol kıanatsız semiz çekirgeden ⁽⁹⁾ yêseler ve içseler 'akreb şokduğına nef' eyleye. Çekirgeden olan gızâ ⁽¹⁰⁾ azdur ve yaramazdur, ictinâb evlâdur. Eger yêseler üzerine sikencübîn veyâhüd ⁽¹¹⁾ ekşi enâr şormağıla işlâh edeler. Ammâ deryâda olan çekirgenün ⁽¹²⁾ başı dört küşelüdür ve başından nısfına kıarîb şakısı gibi kıabıkdur ⁽¹³⁾ her cânibinden uzun on dâne elleri vardır. Örumcege beñzer başı ⁽¹⁴⁾ üzerinde ince iki toğru tırur boynuzları vardır. Buyuqları yanında ⁽¹⁵⁾ dağı iki ince boynuzları vardır ve gözleri taşra çıkuğdur. Bu çekirgenün ⁽¹⁶⁾ kıarada olandan ħarâreti ve yübüseti ziyâdedür. Şu içinde bişürüp ⁽¹⁷⁾ ve kebâb édüp yênür. Ħaşlanıcağ eti fi'l-ĥâl dögilür. Yemek murâd olıcağ ⁽¹⁸⁾ kebâb étmek evlâdur. Çekirge etin yemek cüzâma nef'i tecrîbe olunmuşdur. Her gün ⁽¹⁹⁾ üç dâne yedi dâneye dek yêyeler. Eger çekirgeyi endâmiyla furun içinde [217b] ⁽¹⁾ yağup döğüp siyâh noĥüd şuyı ile her gün yedi güne dek iki mişkâl ⁽²⁾ miğdârın içseler kıavukda ve böğreklerde olan taşları ufağlaya. ⁽³⁾

Cerbüb: Ħırbağ dedükleri devânuñ düz olanına dërler. Celbüb ⁽⁴⁾ dağı dërler. Ħarf-i ĥâda zıkr olunur.

Cerbüz: Bağla-i Yemâniyye dedükleridür ki ⁽⁵⁾ ĥarf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Cezer: Havuç dedükleridür, ma'rûfdur. Bostânîsi ⁽⁶⁾ ve yabânîsi olur. Bostânî dağı iki dürlüdür: Birisi kıızıl ve yumışağdur ve birisi ⁽⁷⁾ dağı şarudur ve irirağdur. Tabî'atı ĥârr u rağbdur. Ħarâreti derece-i ⁽⁸⁾ şâniyye ve ruğûbeti derece-i ülâya erişür. Yabânîsi derece-i şâlîşe evvelinde ⁽⁹⁾ ĥârr ve derece-i ülâ âĥirinde yâbisdür. Bir miğdâr keskinliği ve acılığı ⁽¹⁰⁾ ve acıtması vardır, çeyneseler zâĥir olur. Ba'zılar buña şağâğul dërler. ⁽¹¹⁾ İki dağı ıssıdır, ĥılğları lağf edicidür. İkisinde dağı şişirmek ⁽¹²⁾ vardır. Cimâ'c iştiĥâsın tağrîk éder ve âleti ĥarekete getirür. Bostânîsinün ⁽¹³⁾ toğmı yabânîsi toğmından cimâ'c ziyâde tağrîk éder. Yabânîsi bevli idrâr éder ⁽¹⁴⁾ ve ĥayz kıanın indürür. İçmegile ve götürünmegile bu bâbda bostânîden aqvâdur. ⁽¹⁵⁾ Yapağı âkile marâzına eyü yağıdır. Yabânîsinün toğmı istişkâ-yı tağbiye ⁽¹⁶⁾ ve balğamdan göğüs perdelerinde olan çıbana ve zehrlü cânavarlar ışırdüğine ⁽¹⁷⁾ muvâfığdur, eyüdür. Ba'zı kıavm demişler ki eger evvel içmiş olsalar zehrlü ⁽¹⁸⁾ cânavarlar zarar étmeye. 'Avratlar gebeliğine yardım éder. Eger yabânîsinden ⁽¹⁹⁾ götürünseler kıarında oğlanı çığara.

Bostānisi dahı bunı eder. Ammā [218a] ⁽¹⁾ <ammā> zaʿf üzredür ammā sifire ve boğaza zarar eder. Cezerden ser-hoş ⁽²⁾ eder şarāb ederler. Ol şarāb dimāğa ziyāde teʿşir ve zarar eder ve tasa ⁽³⁾ eder ve ziyāde ser-hoş edüp ve gücile taḥlil olunur maḥmūrlığı olur ⁽⁴⁾ ve yüzde gitmez kızılılık eder. Yabānīsinün kökin çig iken yēseler ⁽⁵⁾ maʿideye zarar ede ve elem vère. Eger toḥmından bir dirhem miḳdārın ol miḳdār ⁽⁶⁾ sükker ile içseler baldırlar ağrıların gidere. Eger kendüyi ve yaprağın şu içinde ḳaynadup ⁽⁷⁾ şovukdan ellerinde ve ayaklarında ḳanları toñmış olan oğlancıkların ellerin ve ayakların ⁽⁸⁾ yusalar nef eyleye. Havucdan ictināb evlādur, zīrā şişirmesi çoḳdur. Eger şişirmesi ⁽⁹⁾ olmasa istişālululara ziyāde nef eder devālardan idi. Maʿideden inmesi geçdür, ⁽¹⁰⁾ ıssı mizāclulara muvāfiḳ degüldür. Eger yemek isterlerse ḫaşlayup miri ve sirke ile yēyeler ⁽¹¹⁾ ammā mizācları şovuk olanlara nef eder, ḫuşūşan et ile toğrayup bişürüp ⁽¹²⁾ ḫardal ve ıssı otlar, meşelā naʿnā ve kerefs ve ḡayrı ile yēyeler. Eger maʿidelerinde yaşluḳ ⁽¹³⁾ olursa maʿideye ḳuvvet vère ve yaşluḳın gidere ve cigerde olan süddeleri ⁽¹⁴⁾ açar. Eger oğlaḳlar eti ile yēseler eyü hılıḫ peydā eyleye. Balḡamı kesüp gidermek ḫāşşasıdur. ⁽¹⁵⁾ Eger ʿasel ile terbiye etseler hażmı ḳolay ve maʿideye ḫafif ola ve yaşluḳı az olup ⁽¹⁶⁾ ḫarāreti ziyāde ola. Tuzlanup sirkelenmiş olanı cigere ve maʿideye nef eder ve ḫalaḳı ⁽¹⁷⁾ eridür. Eger mürebbā olanına ıssı ve güzel rāyihālu otlar ḳatsalar şovuk cigere nāfiʿ ola ⁽¹⁸⁾ ve maʿidenün yaşluḳın ḳurıda ve cimāʿa ziyāde ḳuvvet vère. Yalıñuz mürebbāsı dahı ⁽¹⁹⁾ cimāʿı taḫrīk eder ve erlik şuyın çoḳ eder ve cimāʿı ziyāde eder. Yabānīsinün taḫrīk [218b] ⁽¹⁾ etmesi ziyādedür ammā bostānīsinün erlik şuyın ziyāde etmesi artuḳdur ⁽²⁾ ve maʿideyi ıssı eder. İkisi dahı raḫm yaʿnī ana ḳarnında oğlan yataḳını ⁽³⁾ pāk eder ve yelleri çıkarur ve taʿāma iştiḫā vērür, taʿāmı hażm etdürür. Mizācları ⁽⁴⁾ şovuk olanlara ve ıssı mizāclu olanlardan şaḳalları ağarmağa başlamış ⁽⁵⁾ ve ḳocamış olanlara eyüdüdür. Mürebbāsınun istimāl etmesinün eñ eyü zamānı ⁽⁶⁾ evvel-i bahār ve güz zamānlarıdur. Cezer toḥmı bulunmasa veznince anīsün bedelidür. ⁽⁷⁾ Yabān cezerinün ḫāşşasındandır eger evlerde aşāḳosalar zehrlü cānavarlar ḳaçalar. ⁽⁸⁾ Yabānīsinün toḥmınun bedeli bostānīsinün toḥmından iki veznidür. Baʿzılar dēmişler ⁽⁹⁾ bir veznidür. Baʿzılar dēmişler sedef toḥmıdur, baʿzılar çörek otı toḥmı ve baʿzılar ⁽¹⁰⁾ şalgām toḥmıdur dēmişler.

Ceza': Türkîde dil göz boncuğı dedükleri ma' rûf⁽¹¹⁾ taşdur. Şahîh budur ki bu taş ma'denîdür. Yemen ve vilâyet-i Hâbeş'den getirüler.⁽¹²⁾ Eyüsi Yemenîdür. Rengi zeyt gibi olup üsti yol yol ola. Ba'zılar demişler⁽¹³⁾ bu taş ol vilâyetlerde bir hayvânuñ boynuzı içinde bulunur. Bu taş⁽¹⁴⁾ ziyâde yâbisdür, cilâ edicidür. Eger döğüp muhkem ezüp yaqup⁽¹⁵⁾ ve sâ'ir taşlar açmak için a'lâ cilâ olur, dişlere dahı ziyâde cilâ⁽¹⁶⁾ vürür. Bu taş hâşşalarındandır, yüzük edinüp taķınan kimesnenün⁽¹⁷⁾ ğam ve ğuşşası çok ola ve yaramaz ve korķunç düşler göstere ve halk⁽¹⁸⁾ ile çekişmesi çok ola. Eger bir oğlancık boynına aşakosalar şalyarları⁽¹⁹⁾ çok aķa. Eger bu taşdan düzülmiş kap içinde yêseler veyâhüd [219a]⁽¹⁾ <veyâhüd> içseler uyħuyı men'êde, uyutmaya. Eger burusu olan 'avratuñ⁽²⁾ saçları arasına şarsalar kolay toğura.

Cesâd: Za'firândur.⁽³⁾ Harf-i zâda zıkr olunur inşâ'llâhu te'âlâ.

Ceşîş: Ve şîş dahı⁽⁴⁾ dêrler ħubûbâtdan meşelâ buĝday ve țaru ve ğayrıyı degirmende iri⁽⁵⁾ çeküp aş êtdükleridür ki Türkîde bulĝur dêrler. Bulĝur ne maķûleden⁽⁶⁾ êderlerse eyülikde ve yaramazlıkda ve ta'bi'atda aña tâbi'dür. Bişürüp⁽⁷⁾ yënüp hażm olıcaķ eyü ve güzel ğidâ olur. ħubûbâtı bulĝur êdüp⁽⁸⁾ yemek hażmı bütüninden ve un olmışından âsândur ammâ bişürmek⁽⁹⁾ gerekdür. Eger muhkem bişürmezlerse bedende yeller ve gerinmeler peydâ êder. Herțumân⁽¹⁰⁾ ki merdümek dedükleridür, andan olan bulĝur yaramazdur. Ķarnı⁽¹¹⁾ tıttıcıdur. Arpadan êtdükleri çok ğızâ véricidür ammâ ma'ideden⁽¹²⁾ inmesi geçdür. Bulĝuru kavursalar yâbışlığı ve Ķarın tıttması⁽¹³⁾ ve geç inmesi ziyâde olur. Et ile bişürülmesi işlah êder ammâ geç⁽¹⁴⁾ hażm olur. Bulĝur yêdükden soñra ma'idede aĝırlık ve gerinmek hâşıl⁽¹⁵⁾ olıcaķ kuşmaķ evlâdur veyâhüd üzerine maştaķı veyâhüd 'üd⁽¹⁶⁾ ve anîsün cevârişlerinden isti'mâl êdeler.

Ceşmek ve Ceşme-zek:⁽¹⁷⁾ İsm-i Fârisîdür. Murâd beşmedür ki Türkîde çeşme-zen dêrler ki göze Ķorlar.⁽¹⁸⁾ Harf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Caşş: Ceb'sîn ya'nî alçu dedükleridür ki⁽¹⁹⁾ zıkr olunmuşdur.

Ca'de: şümnüşî bir nebâtdur. Taĝlarda ve bostânlarda biter. [219b]⁽¹⁾ Taĝlarda olanı bir Ķarış miķdârı uzanur. Yaprakları ince ve beyâz⁽²⁾ otluķdur. Degirmilige mâyil baş içinde beyâza mâyil şaru çiçeĝi⁽³⁾ vardur. Aķ

saçlara beñzer iplikleri vardır. Çiçekden sonra çok⁽⁴⁾ tohum verir. Bu nebât râyihası ağırdur. Bir miqdâr hoşçeligi dahı vardır.⁽⁵⁾ Bostânîsinün yaprağı büyükdür ammâ râyihası za'îfrağdur. İsti'mâl⁽⁶⁾ olunan yabânîsidür. Eyüsi oldur ki tâze olup tamâm bitmiş olup⁽⁷⁾ dânesi dahı olmuş ola. Vilâyet-i Rûm'da ve vilâyet-i Şâm'da dahı⁽⁸⁾ bulunur. Tâbî'atı derece-i şâniyede hârr ve derece-i şâlişede yâbisdür. İçmekle⁽⁹⁾ cemî'an içerüde olan a'zâda olan süddeleri açar, bevlî ve hayz⁽¹⁰⁾ kanın idrâr eder. Eger bişürüp içseler zehrlü cânavarlar şokduğına⁽¹¹⁾ nef eyleye ve hâreret sebebi ile olmayan istiskâyı giderür ve südde⁽¹²⁾ sebebi ile olan yereğânı giderür. Eger sirke ile içseler talağ şişmesine⁽¹³⁾ nef' edüp indüre. Miqdâr-ı şerbeti üç dirheme dekdür ammâ baş ağrıdır.⁽¹⁴⁾ Başa ve ma'ideye zarar eder. Balğamdan ve sevdâdan olan eski sıtmaları⁽¹⁵⁾ giderür. 'Akrab ışırdüğine nef' eder, qarında olan yılan ve şoğulcanları⁽¹⁶⁾ çıkarur. Eger bişürülmişinden iki buçuk vaqıyye ki otuz dirhemdür, içseler⁽¹⁷⁾ hâbbül'qar' dedükleri şoğulcanları ve kırdları çıkara, yanlar ağrularına⁽¹⁸⁾ nef' eder ve cümle a'zâda yelleri sürüp çıkarur ve nefsi-i insânî zekî⁽¹⁹⁾ edüp unutsaklığı giderür, siyâh yereğânı giderür. Zararını hamâmâ [220a]⁽¹⁾ <hamâmâ> def' eder. Ca'de bulunmasa şoğulcanları çıkarmakda ve idrâr etmekde bedeli⁽²⁾ tâze enâr budağlarından veznince ve selîhe budağlarınınun kabından bir vezninün⁽³⁾ üç payından iki pay bedelidir.

Ca'detü'l-kanâ: Ehl-i Şâm lisânında⁽⁴⁾ persiyävşânun ismidür. Harf-i bâda zikr olunmuşdur.

Cü'al: Hünfesâ-yı⁽⁵⁾ 'azîme ya'nî poğ böceğinin büyügidür. Harf-i fâda zikr olunur inşa'allâhu te'âlâ.⁽⁶⁾

Cüft-âfrîd: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı, çift yaradılmış demekdür. Murâd,⁽⁷⁾ şümnüşî bir nebâtdur ki bir qarış miqdârı uzanur baldırı dahı vardır. Baldırı⁽⁸⁾ üzerinde incecik ve çok budağları olur. Birbiri ardınca dizilmiş nohüd⁽⁹⁾ yaprağından ince ve kiçirek yaprakları vardır. Baldırı ucunda degirmi⁽¹⁰⁾ ve uzunca şaru helîleye veyâhüd bādeme beñzer ucu dikenlü üç veyâhüd⁽¹¹⁾ dört zarfları olur. Her biri içinde üç perde olur, aralarında⁽¹²⁾ boy tohumına beñzer beşer dânesi olur. Tâbî'atı derece-i şâniyede hârr ve derece-i⁽¹³⁾ ülâda yâbisdür. Ruṭubet-i fazliyyesi vardır. Şarḡ cāniblerinde ve Şâm'da⁽¹⁴⁾ ve Rûm vilâyetlerinde dahı biter. Ehl-i Şâm yanlarında huş-

yü's-sa'leb ya'nî dilkü ⁽¹⁵⁾ taşığı demekle ma'rûfdur ammâ ğayrıdur lâkin cimâ'ı taḥrîk etmekde aña kâyim- ⁽¹⁶⁾ maḳâm olur ammâ ol aḳvâdur. Eger toḥmından bir vaḳıyye miḳdârın bir yıllıḳ ⁽¹⁷⁾ ḳoyun eti ile bişürüp istiskâlu kimesne yeşe ve şuyından içse yedi güne dek ⁽¹⁸⁾ her gün yeyüp içse yellerden olan istiskâyı gidere ve istiskâ-yı laḥmiye ⁽¹⁹⁾ daḫı nef eyleye. Eger tâze iken sükker ile mürebbâ etseler cimâ'a ziyâde ḳuvvet [220b] ⁽¹⁾ vère.

Cefrâ: Kefrâ lafzından luğatdür ya'nî ikisi bir ma'nâyadır. Ḥurmâ ⁽²⁾ yemişi ağacında evvel bitüp zâhir olduḳda üzerinde olan zarfı ve ḳabı ⁽³⁾ ismidür. Ḥarf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Cüftü'l-bellût: Bellût ⁽⁴⁾ yemişinün içinün üzerine ḳaplanmış olan ince deri gibi ḳabıḳdur. Ḥarf-i ⁽⁵⁾ bâda zıkr olunmuşdur.

Cülnâr: Fârisî gül-i enâr lafzından ta'rib olunmuşdur. ⁽⁶⁾ Enâr çiçeği demekdür. İtlâḳ olunduḳda yabânî enâr ve bostânîsinün erkegi ki yemiş ⁽⁷⁾ vërmez, anuñ çiçeği murâd olunur. Ṭabî'atı derece-i sâniyede bârid-i yâbisdür. Ṭa'mında ⁽⁸⁾ ziyâde ḳâbizlik vardır. Eger ufaḳlayup sıyrılmış veyâḫûd yara olmuş ⁽⁹⁾ olan yer üzerine ekseler tîz oñulda. İçseler bağarsuḳlarda olan çibanlara ⁽¹⁰⁾ ve ḳan tükürmege nef eyleye. Ḳarın içine etrâfdan yaşlıḳlar dökülmesin ve ruḫûbet ⁽¹¹⁾ sebebi ile çok ḳan gelmesin men' eder. Eger içseler müshil içdükden soñra gâh tîz ⁽¹²⁾ ve gâh geç sürmegi men' eyleye. Eger cülnârı sirke ve aşu dedükleri kızıl toprak ile ⁽¹³⁾ ḳoyu edüp şişlerün ve çibanlaruñ çevresine sürseler içine mevâdd dökülmesin ⁽¹⁴⁾ men' eyleye. Eger sirke ile bişürüp mażmaza etseler diş etlerinden ḳan gelmegi ⁽¹⁵⁾ men' eyleye ve şafrâdan ve yaşlıḳlardan olan ishâli ḳaç' eder. İçmekle ⁽¹⁶⁾ ve sürünmekle ve yaḳı etmekle her ne taraftan olursa olsun ḳan hareketin ⁽¹⁷⁾ giderüp ḳanı tutar. 'Uşâresin ya'nî şıḳup şuyın daḫı çıkarurlar, ⁽¹⁸⁾ liḫyetüt-teys dedükleri nebâtdan êdükleri gibi ederler. Ba'zılar bişürüp şuyın ⁽¹⁹⁾ taşfiye edüp tekrâr yalınuz şuyın ḳoyu olıncaya dek bişürürler. Ḳan [221a] ⁽¹⁾ <ḳan> tutmaḳ ve ishâli tutmaḳ için bir mişḳâlden ziyâde isti'mâl etmeyeler ve ğayrı ⁽²⁾ nesnelere için iki ve üç dirheme dek câyizdür. Anı daḫı işlâḫ edicisiyle edeler. ⁽³⁾ İşlâḫ edicisi ketredür. Uyuzı olan kimesne iki dirhem miḳdârın içse ⁽⁴⁾ eyü ede. Cülnâr bulunmasa veznince enâr ḳabı bedelidür demişler.

Cülbân: ⁽⁵⁾ Yenilen ħubübâtdan burçaķ envā'ından söbi ve yaşılraq olanıdır, ⁽⁶⁾ ħarkī daĥı dërler. T̄abī'atı bārid-i yābisdür. Yabānīsi ve bostānīsi olur. Yabānīsi ⁽⁷⁾ yaramazdur, kıoyu ĥılıt peydā eder ammā südi çok eder ammā bostānīsi yelleri ⁽⁸⁾ çok eder. Eger döġüp taşradan a'zā üzerine urup götürseler muĥkem édüp ⁽⁹⁾ kıuvvet vēre. Eger yēseler siñirlere zarar eyleye ve yaramaz ve sevdālu kıan ĥāşıl eyleye. ⁽¹⁰⁾ Eger ba'zı kıabz édici şular ile yoġurup ezilmiş ve ırġalanmış olan ⁽¹¹⁾ yer üzerine yaķı etseler nef' eyleye. Eger bişürüp 'asel ile içseler baġarsuķlardan ⁽¹²⁾ yaramaz ĥılıtları indüre ve ĥayz kıanın yüride ve göġüsde olan yaramaz ⁽¹³⁾ artıķlıķları eridüp ve yumışadup taĥlīl eyleye. Eger şıġır otlasa meşhūr ⁽¹⁴⁾ burçaķdan ziyāde nef' eyleye. Eger bir yerde yaķup tütsü etseler kıarınclar ⁽¹⁵⁾ anda cem' ola.

Celbeheng: Ba'zılar cebelheng dërler meşhūrı daĥı budur. ⁽¹⁶⁾ şümnüşī bir nebâtdur. Gölgelü ve iriraķ yerlerde biter. Sedef dëdükleri nebāta ⁽¹⁷⁾ beñzer ammā bunuñ yapraġı uzunraqdur. Beyāz çiçeġi ve ince köki vardır. Nef'i ⁽¹⁸⁾ yoķdur. Sīsām gibi toĥmı vardır, lezzeti acıdur. Ba'zı t̄abībler aña ĥırbaķ dërler ⁽¹⁹⁾ zīrā fi'li ya'nī ishāl étmesi aña beñzer. T̄abī'atı derece-i şālişe āĥirinde ĥarr u yābisdür. [221b] ⁽¹⁾ Yübüseti ĥarāretinden azdur. Ĥarāreti ve acıtması kıavīdür. Eger toĥmından buçuķ dirhem alup ⁽²⁾ beyāz ĥırbaķ ile ve mā'-i 'asel ile içseler balġam ve şafrāyı kıuşdura. Eger büyük ve tolu ⁽³⁾ kıabanlar üzerine kıosalar deşe. Eger nişf ekşütāfin ya'nī toķuz kıırāt miķdārın ⁽⁴⁾ mā'-i 'asel ile içseler balġamı ve şafrāyı ziyāde kıuvvet ile ishāl eyleye. Eger meflūc ya'nī felc ⁽⁵⁾ olmuş kıimesne nişf dirhem miķdārın içse eyü ola. Dirhem miķdārı kıorķuludur. Kıusmaġıla ⁽⁶⁾ ve tasa ile kıatl eder. Uşşı giderür ve kıuvveti düşürür ĥattā şol balıķ ki bu nebāt ⁽⁷⁾ yanında olan şü içinde ĥāşıl olmuş olsa ol balıķ daĥı kıuşdurur. ⁽⁸⁾ 'İlacı süd içüp kıusmaġıla ve keskin ĥuķneler iledür. Eger teşennüc ya'nī siñirler ⁽⁹⁾ büzülmek olursa şovuducı merhemler ile ve bezr-i kıaţūnā lu'ābī ile bedeni ovup ⁽¹⁰⁾ süreler ve t̄atlu ve ılı şü içinde oturdalar. Ba'zılar dëmişler ki bu devā siyāh ⁽¹¹⁾ dend dëdükleri devānuñ toĥmıdır ammā bu söz ġalaţdur, āĥerdür.

Cild: Deridür. ⁽¹²⁾ Her ĥayvānuñ yënilen sâ'ir a'zāsından ve pärelerinden derisi a'deldür ya'nī ⁽¹³⁾ 'anāşır-ı erba'ası ki mā' ve türāb ve nār ve hevādur, sâ'irlerde olanlardan ġüzel alışup ⁽¹⁴⁾ imtizāc étmişdür ve sâ'ir a'zāya nisbetile t̄abī'atı bārid ve yābisdür. Andan ĥāşıl olan ⁽¹⁵⁾ ġızā ġalīzdür. Her

ne deflü bişmesi az olursa aña göre hâli yaramaz olur. ⁽¹⁶⁾ Bişürmesinüñ eñ eyü tarîki budur ki sirke ve mirî ile bişüreler ve ıssı yağlar ile ⁽¹⁷⁾ kavuralar. Eger yënüp sinirse andan hâşıl olan ğızâ eyü ve muhkem ola ammâ xanı ⁽¹⁸⁾ az ola. Yemek için eyüsi bir yıllık olan dişi ve erkek kuzılar ve semiz ⁽¹⁹⁾ oğlaqlar derileridür. Eger degnek ile döğülmüş olan kimesneyi henüz yüzülmüş **[222a]** ⁽¹⁾ <yüzülmüş> koç derisine şarsalar fi'l-hâl nef eyleye ve degnekden olan nişānları ⁽²⁾ bir gün ve bir gecede gidere. Eger eski pabuç ve başmaç derilerin yaqup edük ⁽³⁾ sıyırduğı yere ki şiş olmasa ursalar nef eyleye. Ve bu maqüle derilerden ⁽⁴⁾ olan remād ya'nî kül âteş yaqmasından olan yaraları ve yürüyüp ⁽⁵⁾ derlemegile uyulıklar aralarında olan sıyrıkları eyü eder. Eger yabānî kirpinüñ ⁽⁶⁾ derisini yaqup zift ile qarışdurup dā'ü's-şaleb ya'nî saç saqal dökilen ⁽⁷⁾ yere sürseler nef eyleye. Eger keçi derisin yunup ya'nî bıçaq ile sıyırup xan ⁽⁸⁾ aqduğı yere ursalar xanı tuta. Yılanuñ yaqılmış derisi dā'ü's-şaleb ⁽⁹⁾ olan yere belki dā'ü'l-hayyeye ya'nî deri şoyilup çatlamasına eyü tıladur ⁽¹⁰⁾ ya'nî nef eder. Eger henüz koyundan yüzülen deriyi tağılır maqülesi olan ⁽¹¹⁾ irinlü çibanlara ve gicige ve uyuza şarsalar nef eyleye. Quşlar qurşaklarınıñ ⁽¹²⁾ ve qatıklarınınñ iç derileri, huşuşan huruslaruñ bu maqüle derilerini qurıdup döğüp ⁽¹³⁾ müşelleş ile içseler ma'ide ağırlarına fi'l-hâl nef eyleye. Eger yılan ışırdüğü ⁽¹⁴⁾ yere keçinüñ henüz yüzülmüş derisini şarsalar zehri kendüye çeke. Eger ⁽¹⁵⁾ yılan şoқан kimesneye yılanuñ yaqılmış derisinden bir dirhem miqdāri içürseler ⁽¹⁶⁾ eyü eyleye. Eger fil derisinin bir pāresin şovuk sıtması olan kimesneye ⁽¹⁷⁾ aşāqosalar sıtması sākin ola. Eger yemişlü ağaç üzerine ki şovuk veyā tolu ⁽¹⁸⁾ zarar eyleye dēyü qorqsalar meymün derisini aşāqosalar bi-iznillāhi te'ālā ⁽¹⁹⁾ zarar etmeye. Eger yılan derisin geyesiler arasına qosalar güyelenmeye. Eger **[222b]** ⁽¹⁾ şu atınuñ derisinden bir miqdār yaqup burçaq unı ile qarışdurup ⁽²⁾ sevdādan olan büyük çiban üzerine sürseler üç güne dek gider. ⁽³⁾ Eger çaçal derisin kuduz tılayan ya'nî kuduz tılamış olan kimesne ⁽⁴⁾ üzerine aşāqosalar nef edüp şudan qorqmaya. Zîrā kuduz tıladuğı ⁽⁵⁾ kimesne şuyı gördüğü gibi qorqar zîrā içinde kelb şekli görünür. Yënilen ⁽⁶⁾ deriler zararını ıssı ve hoş koқulu tohqmlar ve otlar ile yemek ve üzerine şarāb ⁽⁷⁾ içmek def eder ve encir ve 'asel yemek dağı def eder. Şāhib-i kitāb eydür: ⁽⁸⁾ Her hayvānuñ kendüsini beyān etdüğüm maqalde derisini dağı beyān etdüm ⁽⁹⁾ lākin kendüden muqaddem olan eṭibbānuñ 'adetleri böy-

le cārī olmuş ki ⁽¹⁰⁾ deriler aḥvālī için başka bāb edüp zıkr olunduğı üzere beyān ederler. ⁽¹¹⁾

Cülnesrīn: Nesrīn ki yabān gülidür, anuñ büyük olan şınıfinuñ ⁽¹²⁾ ismidür. Gül-i nesrīnden taʿrīb olunmuşdur. Mağrib vilāyetinde verd-i zeker ⁽¹³⁾ yaʿnī erkek gül demegile maʿrūfdur. Derelerde çok bulunur. Baʿzı kimsneler ⁽¹⁴⁾ fark etmeyüp nesrīn ve cülnesrīn birdür dërler ammā bu söz ğalaṭdur. Ṭabīʿatı ⁽¹⁵⁾ ḥārr u yābisdür. Derece-i şāniye evāʿiline qarīb olur. Koşulması şovuk dimāğa ⁽¹⁶⁾ nāfiʿdür. Yelleri tağıdır ve yürece feraḥ vè-rüp kuvvet vèrür. Yağısı şovuk ⁽¹⁷⁾ olan maʿideye ve cigere nāfiʿdür. İnce ve azacuk olan yellerin taḥlīl eder ⁽¹⁸⁾ ve kolay ıssı eder.

Cillezv: Fındukdur ki ḥarf-i bāda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁹⁾ Ḥabbuʿş-şanavber ki fistukdur, aña daḥı baʿzı ʿaṭṭārlar ve ğayrılar cillezv dërlerimiş. [223a] ⁽¹⁾ <dërlerimiş> Şanavber beyān olduğda zıkr olunur inşāʿallāhu teʿālā.

Cülcülān: ⁽²⁾ ʿAmsimdür ki Türkide sīsām dërler. Ḥarf-i sīnde zıkr olunur inşāʿallāhu teʿālā. ⁽³⁾

Cül: Fārisi gülden taʿrīb olunmuşdur. Meşhūr gül ismidür. Ḥarf-i vāvda ⁽⁴⁾ zıkr olunur inşāʿallāhu teʿālā.

Cülencübīn: Gül-engübīnden taʿrīb olunmuşdur. ⁽⁵⁾ ʿAsel ve gül demekdür. Murād, gül maʿcünü demekdür. Gerek ʿasel ile ve gerek sükker ile olsun ⁽⁶⁾ ikisine daḥı bu ism ıtlāk olunur. Kitāb-ı mürekkebāda böyle zıkr olunmuşdur. ⁽⁷⁾

Celīf: İsm-i ʿArabīdür. Murād, züvān ki buğday arasında biter Türkide ⁽⁸⁾ küncürd dërler qaraca toḥmdur. İsm-i ʿArabīdür. Delice dedükleri değüldür, ğayrıdur. ⁽⁹⁾ Ḥarf-i zāda zıkr olunur.

Cülhem: ʿAvsec dedükleri dikenlü nebātdur. ⁽¹⁰⁾ Anuñ siyāh olanınuñ ismidür. Ḥarf-i ʿaynda zıkr olunur inşāʿallāhu teʿālā. ⁽¹¹⁾

Cümmezy: İsm-i Şāmīdür. Encīr ağacına beñzer bir ağaçdur. Yaprağı tüt yaprağına ⁽¹²⁾ beñzer, koyu südi çokdur. Ağacın baldırı ve budaqlarınıñ baldırları üzerinde ⁽¹³⁾ erük deñlü beyāz yemişi olur, tamām olmuş olıcağ kızıl olur. Üzerini ⁽¹⁴⁾ bir nesne ile çizüp yarmayınca kemāliyle olımaz. Bir yılda iki üç ve dört ⁽¹⁵⁾ kerre yemiş vèrür. Şām-ı Şerīfʿde ve

eṭrâfında çok biter. Gâh olur südin ⁽¹⁶⁾ çıkarurlar. Şol vechile ki bahâr zamânlarında ağacınıñ baldırınıñ kabuğın ⁽¹⁷⁾ bir miḳdâr yararlar ammâ yaruğı ağaca dek erişdürmezler, içinden aḳan südi ⁽¹⁸⁾ yün ile alup yağlanmış şaksı içine koyup hıfz ederler. Bu süd ıssıdır, ⁽¹⁹⁾ keskindür ammâ encîr südinden zâ'ifraḳdur, yumışadıcıdır. Ƙatı olan [223b] ⁽¹⁾ <Ƙatı olan> şişleri indürür, yaraları yapışdurur. Gâh olur şovuk için ⁽²⁾ ve ditreme için ve talaḳ için nışf dirhem miḳdârın içerler, nef eder. Tamâm ⁽³⁾ olmuş olan cümmezyün ṭabî'atı derece-i ülâda ḥârr u yâbisdür. Eger yaprağın ⁽⁴⁾ döğüp elekden geçürüp şovuk şu ile bir dirhem içseler şol ishâl ki tutulmasından ⁽⁵⁾ 'acz çekmiş ola, aña nefi tecribe olunmuşdur. Mışır ḥalkı cümmezyden yédüklerinde ⁽⁶⁾ üzerine şovuk şu içerler ve dérler ki böyle olıcaḳ ma'ideye ḥafif olup ⁽⁷⁾ ma'ideden tiz iner. Cümmezyün bir sınıfı daḫı vardır aluḳ veyâḫüd funduḳ ⁽⁸⁾ kadar küçük olur. Bu sınıf üsti çizilmeksiz kendüden erişüp ⁽⁹⁾ ṭatlı olur. Ba'zılar bu sınıfa cemâṭ déyü nâm vèrürler. Şâm-ı Şerîf tevâbî'inden ⁽¹⁰⁾ Feleşṭin ki ḥâlâ Belestin demekle ma'rûf nâhiyedür, ol câniblerde çok bulunur. ⁽¹¹⁾ Ol cânib ḥalkı aña belmî déyü nâm vèrmişler. Eger bu sınıf cümmezyden la'ûḳ ⁽¹²⁾ ya'nî koyu nesne etseler şol vechle ki mişli kadar ketre ve şamğ-ı 'Arabî ki ⁽¹³⁾ İkişi daḫı tamâm ezilmiş olalar, ma'an Ƙarışdurup 'asel gibi koyu olıncaya dek ⁽¹⁴⁾ bişürseler mecâlsızlığı ve sâ'ir taḫlîl olunması murâd olunan nesnelere taḫlîl ⁽¹⁵⁾ için ziyâde nâfi' ola. Ammâ cümmezy yemek yaramazdur. Yememesi evlâdur zîrâ ḥâm ⁽¹⁶⁾ encîr gibidür ammâ andan azacuḳ eyüdü ve zarardan berîdür. Şâḫib-i kitâb ⁽¹⁷⁾ eydür: İsrâ'îlî ve Temîmî nâm ṭabîbler Ḥakîm Câlînüs'a bir kelâm isnâd édüp ⁽¹⁸⁾ ḡalaṭ étdiler. Zîrâ Câlînüs bu kelâmı dememişdür. Kelâm budur ki Câlînüs ⁽¹⁹⁾ kendü kitâbında cümmezyi beyân étdükden soñra lebaḳ ki bir ağaçdur maḫallinde zıkr [224a] ⁽¹⁾ <zıkr> olunur, anı beyân eyledüğünde zıkr eyledi ki bir sınıf yemiş vilâyet-i Fârs'da ⁽²⁾ yènmeyüp ol vilâyetde zehr iken Mışır İskenderiyye'sine ve ḥavâlîsine getürüp ⁽³⁾ anda ḥâşıl olduḳda alma ve emrüd gibi yènür oldu. Ve bu yemiş cümmezydür dediler ⁽⁴⁾ ve çok söz söylediler ammâ ma'nası yoḳdur.

Cemeşt: Medîne-i Resül ⁽⁵⁾ şallâllâhu 'aleyhi ve's-sellemden üç günlük yolda Şağrâ dérler bir ƣaryeden getürürler ⁽⁶⁾ bir taşdur. Eñ büyüğü bir rıṭl

ki yüz yigirmi dört dirhemdür, ol kadar olur. ⁽⁷⁾ Ol kıaryede ma' deni vardur, andan çıkarurlar. Sâ'ir kııymetlü taşlar, meşelâ ⁽⁸⁾ zümürürd ve ğayrı gibi kesüp cilâ vërürler ve bey' ederler. Eger bu taşdan olan ⁽⁹⁾ kıap içinden içseler ser- hoş êtmeye, mücerredür. Eger yüzük edinüp taşkınsalar ⁽¹⁰⁾ niķrisden emîn eyleye. Yaşduķ altına kıosalar yaramaz düşler görmeyeler. ⁽¹¹⁾ Andan yüzüĝi olan kimesne hâlķa şîrîn görinüp yanlarında murâdı ⁽¹²⁾ hâşıl ola. Eyüsi oldur ki gökçil ve beyâzraķ ve kıızıla mâyil olup şeffâf ⁽¹³⁾ ola.

Cemesferem: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı reyħân-ı Süleymân 'aleyhi's-selâm ⁽¹⁴⁾ demekdür. Zîrâ Cem, Süleymân 'aleyhi's-selâmuñ ismidür. İşfihân taşlarında ⁽¹⁵⁾ çok bulunur. Bu nebât birkaç dürlüdüdür. Şol ki taşlar başlarında biter toraķ ⁽¹⁶⁾ otına beñzer ve şol ki derelerde ve gölgelü yerlerde biter yapraĝı şarmaşık ⁽¹⁷⁾ yapraĝı ve haţmî yapraĝınuñ küçüklerine beñzer, beyâza mâyil güzel şüretlü çiçeĝi olur. ⁽¹⁸⁾ Eger yanında ağaç bulunursa üzerine yapışup biter. Taḫî'atı hârr u yâbisdür. ⁽¹⁹⁾ Yelleri ve şişleri sâkin eder ve taḫlîl eder ve ma'idede olan kıoyu yaşlıķları [224b] ⁽¹⁾ taḫlîl eder. Ammâ oĝlancıklerde ve mizâcları yaş olan kimesnelerde şişirmek ⁽²⁾ eder. Eger 'avratlar gül yağıyla götürünseler rahmlerinde olan yelleri taşğıda. Bişmişi ⁽³⁾ bevâsîr çibanlarına nâfi'dür, kezâlık cirmiyle yaķı êtseler nef eder. Balĝamdan olan ⁽⁴⁾ şişlere 'asel ile ve ıssı olan şişlere, huşuşan humre dedükleri şafrâvî kıızıl ⁽⁵⁾ şişe sirke ile nâfi'dür. Şıkılmış şuyı ve çiçeĝi 'akreb şokduĝı kimesneye üzerine ⁽⁶⁾ sürmegile ve içmegile nâfi' devâdur.

Cümmâr: Ğurmâ ağacınıñ budaĝınıñ çaķ ⁽⁷⁾ yukarusı demekdür ki aña kıalbü'n-naḫl ya'nî Ğurmâ yüreĝi daḫı dërler. Żamm ile kıalbü'n-naḫl ⁽⁸⁾ daḫı dërler. Taḫî'atı derece-i ülâ âḫirinde bârid ve derece-i ülâ vasaḫında yâbisdür. ⁽⁹⁾ Eyüsi oldur ki yumışaķ ve tâze ve bürüdete mâyil taḫlu ola. Eger bişürüp ⁽¹⁰⁾ yêseler ma'ideyi muḫkem êdüp ishâli kıat' eyleye. Şafrâ ĝalebesinden ve kıan kıaynamasına ⁽¹¹⁾ nâfi'dür ya'nî sâkin eder. Kıanuñ ziyâde ıssılıĝın giderür, ĝızâ vërmesi azdur, ⁽¹²⁾ ma'ideden ĝeç iner. Yeyen kimesneye evlâ budur ki ma'idesinde aĝırlık veyâḫüd ⁽¹³⁾ germeklik tıyıcak kıuşup taşra eyleye. Eger kıuşmaķ olmazsa üzerine 'asel ⁽¹⁴⁾ veyâḫüd zencebîl mürebbâsı veyâḫüd ıssı cevârişlerden yeyeler. Kıan tükürmeĝe ve kıarın ⁽¹⁵⁾ yürimesine ve ĝâh tîz ve ĝâh ĝeç ishâl olmaĝa nâfi'dür. Ma'idede olan ⁽¹⁶⁾ ĝarâret-i ĝarîbeye ya'nî yemekten ve içmekden hâşıl olan ĝarâreti çeküp almada ĝâyetdür ⁽¹⁷⁾ ya'nî an-

dan ziyâde bu bâbda nesne olmaz. Böyle olmağıla ıssı mizâclu şol kimesnelere ⁽¹⁸⁾ ki imtilâ sebebi ile dimâğlarında elem olmaya, anlara nâfi'dür. Zembür dedükleri zehrlü ⁽¹⁹⁾ büyük sinek ışırdüğine yağı etseler nef eyleye. Âvâzi şâfi eder. Şafrâdan olan [225a] ⁽¹⁾ <olan> kuşmağı kaç' eder. Rûhlar eksilmesin, huşuşan rûh-ı tabî'î ki cigerde ⁽²⁾ olan kuvvetlerdür, anlar eksilmesin ziyâde men' eder.

Cemcem: Yabân havucınıñ ⁽³⁾ küçigine beñzer şaruca köklerdür. Lezzetinde dili büzmeklik ve azacuk tatlılık ⁽⁴⁾ ve acılık vardır. Vilâyet-i Şin'den Buğârâ'ya ve Semerkand'a götürürler. Andan ⁽⁵⁾ sâ'ir şehrlere gider. Ba'zı zencebîl köki gibidür ve toz rengindedür. Evvelkisi ⁽⁶⁾ yegdür. Tabî'atı derece-i şâlisede hârr u yâbisdür ammâ lezzetinden zâhir olan ⁽⁷⁾ budur ki harâret ve yübüseti derece-i şâniyeden tecâvüz etmeye. Rebv ki gücile ⁽⁸⁾ nefes almağdur, aña ve nefes tarlığına ve öykende olan çibana ve maraza ⁽⁹⁾ nef'i tecribe olunmuşdur. Bu huşuş için miğdâr-ı şerbeti nısf dirhemdür. Cimâ'ı ⁽¹⁰⁾ tahrîk etmesi dahı mücerredür.

Cemel: Erkek deve ismidür. Dişiyeye ıtlâkı ⁽¹¹⁾ azdur. Deve etinüñ galizliği ve harâreti ziyâdedür. Eger etinden yemek murâd ⁽¹²⁾ olunursa yabânda bâdiye 'Arabları develerinden genç ve yabânda otlar ⁽¹³⁾ ve rengi kızıl veyâhüd aşkar ya'nî şaru kızıl olan deve etinden alup ⁽¹⁴⁾ evvelâ tuz ve torağ otı ile şu içinde müherrâ olıncaya dek bişürüp ⁽¹⁵⁾ ba'dehu olmuş zeytündan olan zeyt yağı ve fülful ve kerevyâ ve kemmün ile ⁽¹⁶⁾ kavurup yeyeler. Eger kavurulmamış yemek murâd olunursa sirkelenmiş hardal ⁽¹⁷⁾ ile yeyüp üzerine şu ile karışmış şâfi eski şarâbdan içeler. Böyle olıcağ ⁽¹⁸⁾ cimâ' istihâsın ziyâde eder ve âleti ziyâde harekete götürür, hattâ inzâlden sonra ⁽¹⁹⁾ dahı kâyim tırur. Galiz ve sevdavî kan hâşıl eder. Eti yaramaz illâ şol [225b] ⁽¹⁾ kimesneye ki evvelâ riyâzet ya'nî aç iken hareket edüp yoruldukden sonra ⁽²⁾ şovuk şu ile yunmuş olup yeye ba'dehu bir miğdâr hareket edüp üzerine ⁽³⁾ uyuya. Şovuk marâzlar âhîrlerinde, meşelâ hummâ-yı rıb' ve uyluk ağrıları ⁽⁴⁾ ve 'ırku'nnesâ gibi marâzları olanlara ve yellü kimesnelere yarasa olur. ⁽⁵⁾ Ammâ gayrı kimesneler sirke ve mirî ile ıslâh edüp yemek evlâdur. Eger bir kimesne ⁽⁶⁾ zarûret sebebi ile dâyimâ deve etin yese sevdavî ishâl eder nesnelere ⁽⁷⁾ isti'mâl edüp yedükde sirke ve sirkelenmiş kebere ve uşturgâz ile ⁽⁸⁾ yeyeler. Eger yeyen kimesne nefsinde ıssı mizâclu veyâhüd şonradan bir nesne ⁽⁹⁾ yemek

ile ısınmış olması üzerine zencebîl mürebbâsını yeye. Eger etin yaqsalar ⁽¹⁰⁾ temregüye eyü tîlâ olur. Erkek devenün öykeni yüzde olan leke ⁽¹¹⁾ üzerine ıssı iken qosalar eyü devâdur. Dâyimâ öykenin yemek gözleri kör ⁽¹²⁾ eder. Eger erkek deve incüğünün iliginden ‘avrat alup penbe pâresi ⁽¹³⁾ veyâhüd yün pâresi ile hayzdan pâk olduqdan sonra üç gün birbiri ⁽¹⁴⁾ ardınca götürünüp ba‘dehu cimâ‘ olunsa gebe qala. Eger qurudup ve döğüp ⁽¹⁵⁾ qanı aqar burun içine üfürseler qanın diñdüre. Eger şar‘ için olan ⁽¹⁶⁾ edviye ile içseler nef eyleye. Sigillere yaqı etmekle ve tütsü etmekle sigilleri ⁽¹⁷⁾ qoparur. Eger tâze ve yaş iken hanâzîr çibanlarına ve sâ‘ir ufaq çibanlara ⁽¹⁸⁾ yaqı etseler taqlîl eyleye. Deve sidügi içmek cigerde olan şişlere nef ⁽¹⁹⁾ eder ve süddelerin açar ve cimâ‘ ziyâde eder. Eger qoqulasalar burun qamışı [226a] ⁽¹⁾ <qamışı> dedükleri ‘uzvda olan süddeleri açar ve çirkîn râyihasın gidere. ⁽²⁾ Eger ser-hoş olan kimesne içse ser-hoşlığı gide. İstiskâyâ ve talaq ⁽³⁾ qatılığına nâfi‘dür. Liqâh ya‘nî şol develer ki çoğuralı iki üç ay ⁽⁴⁾ ola, ol maqûle develerün südi istiskâyâ ziyâde nâfi‘dür. Ba‘zılar ⁽⁵⁾ demişler erkek devenün gözi süheyl-i Yemânî dedükleri yıldıza râst ⁽⁶⁾ gelse fi‘l-hâl fevt olur. Erkek deve kükredügi zamânda şalyarından ⁽⁷⁾ alup içseler dîvânelik vère. Eger yabân na‘nâsın şıqup kükremiş ⁽⁸⁾ olan deve burnına tamlatsalar kükremesin sâkin eyleye. Eger erkek deve ⁽⁹⁾ yününden alup qatrâna bulayup yaqup qan aqduğı yere veyâhüd ⁽¹⁰⁾ qanı aqar buruna ekseler diñdüre. Eger devede olan keneyi ‘aşîq ⁽¹¹⁾ olan kimesnenün yeñine baqlasalar ‘aşîqlığı gidüp ‘aqlı başına gele. ⁽¹²⁾

Cemelü’l-ħımâ: Ħarcuvân ve Ħarcel dağı dërler bir hayvândur. Ħarf-i Ħâda ⁽¹³⁾ zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Cemhürî: Üzüm şiresin nışfı gidince ⁽¹⁴⁾ qaynadup qalanına dërler. Ta-bî‘atı Ħarr u yâbisdür. Bişürür ve taqlîl eder, galîzdür, ⁽¹⁵⁾ qoyu qan Ħâşıl eder. Göğüs perdelerinde olan şovukluğa nâfi‘dür. Cimâ‘a ⁽¹⁶⁾ yardım eder ve iştiĦâ vèrür. Ġızâ vèrmesi dağı vardır. Ġalîzlığı variken ⁽¹⁷⁾ ma‘idede eglenmeyüp tîz iner. İçene lâzımdur ki artucaq şu qatup ⁽¹⁸⁾ içeler.

Cıntıyânâ: Cıntın adlı bir pâdişâhuñ isminden müştak ismidür. ⁽¹⁹⁾ Tiryâk-ı erba‘a dedükleri ma‘rûf terkîb eczâsından birinün ismidür. Zîrâ [226b] ⁽¹⁾ bu devâyı ibtidâ‘en ol pâdişâh zuhûra getürmişdür. Ba‘zılar demişler bu devâ sebebi ile ⁽²⁾ bir marazdan şıĦhat bulmuşdur. Anuñçün anuñ isminden müştak isimle tesmiye êtdiler. ⁽³⁾ Tağlarda ve gölgelü yerlerde

ve yaş ve karlu yerlerde biter bir nebâtuñ kökidür. İki dürlüdü: ⁽⁴⁾ Birisi Rümîdür, eyüsi oldur. Yaprığı cevz yaprağına beñzer kıızılraqdur, uçları ve ortalarına ⁽⁵⁾ yakın kertelmişdür. İçi boş ve üstü düz barmağ kalınlığında baldırı vardır. ⁽⁶⁾ İki zirâ^c uzun olur. Üzerinde birbirinden ırak ufağ yaprakları vardır. ⁽⁷⁾ Çiçeği koyu kıızıl ve gökçıldür, uzun ve kalıñ rengi kıızıla ve toz rengine mâyil köki vardır. ⁽⁸⁾ Lezzeti acıdur. Bir sınıfı dahı vilâyet-i 'Acem'de Cermağân'dan götürürler. Anuñ yaprağı hummâz ⁽⁹⁾ ya'nî kızu kıulağı dedükleri ekşi nebât yaprağına beñzer. Eyüsi ve isti'mâl olunanı evvelkisidür. ⁽¹⁰⁾ İtlâğ olunduğda köki murâd olunur. Tabî'atı derece-i şâlişe evâ'ilinde hârr ⁽¹¹⁾ ve yâbisdür. Durahmî miğdârı ya'nî bir mişğâl fülful ve sedef ve şarâb ile içseler zehrlü ⁽¹²⁾ cânavarlar şoğduğına nef eyleye. Eger şıkmış şuyından bir mişğâl miğdârın şu ile ⁽¹³⁾ içseler yan ağrısına ve düşmekden olan bereye ve sınırlı etler ve uçları gevşemesine ⁽¹⁴⁾ ve sınırlar tolaşup büzülmesine ve ma'idede ve cigerde şovuçdan olan ağrılara ⁽¹⁵⁾ nef eyleye. Eger 'avrat kökinden fetile edüp götürünse karnından oğlanı kuvvet ile ⁽¹⁶⁾ çıkara. Eger büyük ve irinlü çıbanlar üzerine kosalar nef eyleye. Yenilür ve tağilur ⁽¹⁷⁾ mağülesi olan çıbanları eyü eder. Bu bâbda 'uşâresi ziyâde nâfi'dür. Gâh olur ⁽¹⁸⁾ şışı olan göze andan le'tüh ya'nî kıyoyu edüp sürerler. Göz için olan ⁽¹⁹⁾ keskin edviyeye dahı katılır. Eger kökin döğüp sirke ile behağ üzerine sürseler [227a] ⁽¹⁾ <sürseler> behağı gidere. 'Uşâresin şol vechle çıkarurlar ki kökin döğüp ⁽²⁾ şu içinde beş gün ışlayup ba'dehu ol şu içinde şol deñlü kaynadurlar ki ⁽³⁾ kökler açılıp şuyı az kalup kıoyu ola ba'dehu kökleri çıkarup şuyın ⁽⁴⁾ tekrâr kıoyu olmağ için âteşde kavurup yağlu şakşı içine kıoyup hıfz ⁽⁵⁾ ederler. Bu mağüle 'uşâresi eger içmegile ve eger yağı etmekle 'ağreb şoğduğına ve süddesi ⁽⁶⁾ olan şovuç cigere ve katılanmış olan talağa ziyâde nâfi'dür. Muhaşşal-ı kelâm budur ki ⁽⁷⁾ tiryâkıyyeti ya'nî zehrlar zararın gidermede ziyâde te'siri vardır. Kıuduz taladuğına ⁽⁸⁾ ve içilmiş zehrlar zararın def etmekde hâşşıyyeti vardır. Eger döğüp nişf mişğâl ⁽⁹⁾ miğdârı içseler bevlı idrâr eder ve hayz kıanın yüride ve kıarından oğlanı ⁽¹⁰⁾ indüre. Bir mişğâl miğdârın isti'mâl etmek câyizdür, 'asel ve ıssı şu ile içeler. ⁽¹¹⁾ Eger döğüp ısırılan yere kosalar nef eyleye. Ba'zılar demişler gögse zarar eder. ⁽¹²⁾ İşkölüfendiriyün dedükleri devâ ıslâh edüp zararın def eder. Cigerde ⁽¹³⁾ ve talağda kıatı şışleri eritmekte ve süddelerin açmağda bedeli asârundan ⁽¹⁴⁾ bir buçuk veznidür ve kebere

köki kabından nişf veznidür veyâhüd kebere kökidür. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar demişler kerefs-i Rümî, ba'zılar demişler veznince kuş dedükleri kökdür. ⁽¹⁶⁾

Cünd-i bādester: Türki'de kundur hāyesi dedükleridür. Hem deryāda ve hem qarada ⁽¹⁷⁾ olur. Kelb şeklinde ve kelbden küçükrek siyāha ve kızıla mā-yil ve kalın ve yıldırar ⁽¹⁸⁾ kıllu bir hayvānuñ hāyesidür. Hind lisānında hārve dērler. Mizācı ıssıcağdur, ⁽¹⁹⁾ derisi ya'nî kürki kocalara ve şovuk mizāclulara ve meflūc olan kimesnelere nāfi'dür. [227b] ⁽¹⁾ Ol hayvānı avlayup hāyesin çıkarup alurlar ve kendüi gērü şuya koyuvērürler. ⁽²⁾ Hāyesi yerleri gērü oñilur ve şuda yüzer ve fevt olmaz. Tabi'atı derece-i şālise ⁽³⁾ āhırinde hārr u yābisdür. Şovuk tabi'atlu ve zehrlü cānavarlar ışırdüğine nāfi'dür. ⁽⁴⁾ Koğulasalar aqsırdur. Eger yabānî fütenc ile nişf dirhem miqdārın içseler hayz ⁽⁵⁾ kânın yürüde ve qarında olan oğlanı ve oğlan yatağı dedükleri deriyi ⁽⁶⁾ kuvvet ile çıkara. Gāh olur qarın şişmek için ve bağarsuqlar ağrısı için ⁽⁷⁾ ve eskiden olan inçkıriğ için ve şovuk ve katl edici olan devālar ⁽⁸⁾ için sirke ile içüp def eder. Yünān lisānınca eksibā dērler. Eger gül yağı ve şarāb ⁽⁹⁾ sirkesi ile qarışdurup lişergus veyāhüd mesbūt olan kimesnenüñ başına ⁽¹⁰⁾ sürseler veyāhüd koğulatsalar veyāhüd tütsü edinseler nef' edüp uyandura. ⁽¹¹⁾ Lişergus dēyü dimāğda rüh yollarında koğmuş balğam olmağıla unutsağ olmağa ⁽¹²⁾ dērler. Mesbūt, ol kimesnedür ki bî-hüd olup uyur gibi ola. Eger içseler veyāhüd ⁽¹³⁾ sürünseler ra'şeye ya'nî ditremege ve Yünānide ışıfmūs dedükleri teşennüce ki ⁽¹⁴⁾ küzāzdur nef' edüp muvāfiğ ola. Küzāz sinirler veyāhüd sā'ir a'zā şovukdan ⁽¹⁵⁾ veyāhüd gayrı sebep ile kuruyup buruşmağa dērler. Cünd-i bādester cemī'an sinirler ⁽¹⁶⁾ ağrılarına nef' edüp giderür. Ba'zılar bir miqdār cünd-i bādester cāvşir ve şamğ ⁽¹⁷⁾ katup ve kan ile yoğurup ve hāye içine koyup kurudup şāfi cünd-i bādester ⁽¹⁸⁾ dēyü hīle ederler. Şahihî şol vechle bilinür ki yumurdaları bitişik olup ve kanı tiz ⁽¹⁹⁾ ufağlanursa şahih'dür ve illā degüldür. Ba'zılar uşak ve şamğ ile qarışdurup hīle ederler. [228a] ⁽¹⁾ <ederler> Cünd-i bādester ıssıdicı ve lañif edici devālaruñ aşlahıdır ya'nî eyüsidür. ⁽²⁾ Ba'zılar demişler bu hayvānuñ hāyesi bir kerre alınduğdan soñra tekrār avcı rāst ⁽³⁾ gelüp hāyesin almağ murād eyledükde hayvān kendüsi ayakların ayırup ⁽⁴⁾ alınduğın gösterür ammā bu kelāmuñ aşlı yoğdur. Ruṭubetden olan inçkıriğı ⁽⁵⁾ giderür. Eger bir kimesneye ruṭubet gālebe edüp kurutması murād olursa veyāhüd ⁽⁶⁾ bürüdet gālebe edüp ıssıtması murād olursa

cünd-i bâdester bu bâbda ikisine ⁽⁷⁾ dahı nâfi'dür, ğayrı nesne aña berâber olımaz ammâ sıtmalu ve bedeni ıssı olan ⁽⁸⁾ kimesneye vèrmeyeler. Kırutması ve bedeni ıssı eylemede 'asel ile aq büber kıyım- ⁽⁹⁾ maqâmı olur. İçmegile ne vechle nef' éderse kezâlık kıoyu édüp sürünseler ⁽¹⁰⁾ veyâhüd yaqıup dütüni üzre tırsalar nef' eyleye. İssınmağa ve kırutmağa ⁽¹¹⁾ muhtâc olan dimâğa ve öykene dütünin içerü kıomaq ziyâde nâfi'dür ⁽¹²⁾ ammâ unutsaklık ve uzun uzak uyumaq ve bî-hüdülik marazlarına ki sıtması ⁽¹³⁾ dahı ola gül yağı ile kıarışdurup başa ve boyuna sürerler. Eger nohüd miqdârı ⁽¹⁴⁾ içse rahminün ağzın yérine getürüp taşra tımalmasın gidere. Eger zeyt ile ⁽¹⁵⁾ kıarışdurup ıssı iken ğalîz yellerden ve şovukdan ağrısı olan başa ⁽¹⁶⁾ sürseler ağrısını gidere. Eger ince döğüp sürme gibi göze çekseler gözde ⁽¹⁷⁾ olan kıarañulığı giderüp cilâ vére. Eger niqris olan kimesne kıunduz ⁽¹⁸⁾ derisi üzerine başup tırsa nâfi' ola. Kezâlık derisinden cevreb ⁽¹⁹⁾ édüp ayağına geysel ziyâde nâfi' ola. Eger 'avrat bir yün pâresiyle götürünse **[228b]** ⁽¹⁾ rahminde olan şovukları ve yelleri gidere. Eger 'akreb şokduğı yere sürseler ⁽²⁾ nef' eyleye. İçerüde olan a'zâda olan cemî'an süddeleri açar. ⁽³⁾ Eger nârdîn yağı ile ezüp ışlayup mercimek miqdârın kıulaq içine ⁽⁴⁾ tamlatsalar kıulaqda olan yelleri tağıda. Bu bâbda bundan enfa' nesne ⁽⁵⁾ yokdur. Hırbaq ve yaramaz mantar yemekten olan boğaz ağrısına tiryâkdur. ⁽⁶⁾ Eger bazı yağlar ile maşrûc olan kimesneye sürseler nef' eyleye. Eger burun ⁽⁷⁾ deliklerinün içerüsine sürseler ümmü's-şıbyân dedükleri şar'a nef' eyleye, hıltları ⁽⁸⁾ ma'ideden ve ğayrı yerden inmege kıolaylar. Mizâcları şovuk olanların büyük ⁽⁹⁾ devâlarındandır. Balğamı giderür. Her kıanda olursa bağarsuqlarda hâşıl olup ⁽¹⁰⁾ mâlihülyâya sebep olan ğalîz buhârları taşra kııkarur. İçmegile ve sürünmegile ⁽¹¹⁾ ve huqne edinmegile yelden ve balğamdan olan şovuk kıülence nef' éder. Şovukdan ⁽¹²⁾ olan yürek oynamasına nef' éder. Evlâ budur ki yalınuz isti'mâl olunursa ⁽¹³⁾ rub' dirhem ya'nî dört payından bir paydan ziyâde isti'mâl étmeyeler. Şol cünd-i bâdester ki ⁽¹⁴⁾ eski olmış ola veyâhüd kıararmış ola yaramazdur, helâk édicidir. Ol maqûleden ⁽¹⁵⁾ bir dirhem miqdârın yéseler bir günden şofra helâk eyleye. Eger 'avrat siyâh olanından ⁽¹⁶⁾ bir kıirâş miqdârın içse rahmi kıatılığına ve hayzı tıtmasına ve sâ'ir rahmdede ⁽¹⁷⁾ olan ağrılara nef' eyleye. Eger eyüsinden dahı bir bucuq mişkâl yéseler helâk eyleye. ⁽¹⁸⁾ Yemesinden tasa ve ağız kıurumaq ve dil kıabarmaq ve göğüs etrafında ağrılar ⁽¹⁹⁾ ve nefes taralmaq ve boğaz ağrısı ğâh olur ki kıan kııkacaq yerlerden kıan **[229a]** ⁽¹⁾

<kan> akıtmak ve bersām marazında olan tasalar ve ‘aql qarışmaları ⁽²⁾ ve sā’ir nesnelər ‘arız olur. ‘İlâci torağ otı ve yabân na’nâsı ⁽³⁾ ve sübüstân ve ‘asel ile kuşdurup soñra ağaç kavununuñ ekşisin ⁽⁴⁾ vèreler, anuñ tiryâkıdur ve ekşi yemişler rubblarından dañı veyâñud sirke ⁽⁵⁾ dañı vèreler. Eşek südi dañı nâfi’dür. Cünd-i bādester bulunmasa ⁽⁶⁾ miskden vezni miğdâr, ba’zılar dēmişler veznince büber ve nişf vezni egir ⁽⁷⁾ bedelidür, ba’zılar dēmişler mişli egir ve nişf vezni büber, ba’zılar iki mişli ⁽⁸⁾ egirdür dēmişler. Ammâ ciger ve bedenler ağırlarında nişf vezni siyâh büber ⁽⁹⁾ ve nişf vezni egirdür dēmişler. Koyu hılçları eridüp tañlil etmek için ⁽¹⁰⁾ fülful ve dâr-ı fülful ve zurunbâddan her birinden şülş-i vezni ya’nî üç paydan ⁽¹¹⁾ biri bedelidür.

Cüncül: Helyünuñ bir şıñfıdır. Şām-ı Şerif’de olur. ⁽¹²⁾ Tabi’atı derece-i ülâda hârr u rañbdur. Tabi’atı yumışadur. Issı mizâclulara ⁽¹³⁾ muvâfiğdur, anlara yarar. Az ve eyü kan hâşıl eder.

Cenâ: Şām-ı Şerif’de ⁽¹⁴⁾ kuñlub dēdikleri yemişüñ ismidür. Şām’da ma’rūfdur. Mağrib’de şumârî ⁽¹⁵⁾ dèrler yaprağı degirmi ve budakları toğru tūrur bir nebâtuñ yemişidür. Yemişi ⁽¹⁶⁾ kıızıldur. Çıkrıçıklar kullananlar. Eger toñmından iki mişkâl miğdârı içseler ⁽¹⁷⁾ veyâñud yağı etseler rañmde olan sigilleri fi’l-hâl gidere, mücerrebdür. ⁽¹⁸⁾

Cünbüz: Henüz açılmayup gönça olan çiçege dèrler. Her ne mañüle ağacda ⁽¹⁹⁾ olursa olsun gâh olur enâr çiçeğine dañı cünbüz dèrler, nitekim zıkr [229b] ⁽¹⁾ olundu. Her ağacuñ çiçeği ağacıyla ma’an beyân olunur. Her ağacuñ çiçeği ağacınuñ ⁽²⁾ tabi’atına yağındur ammâ lañıflığı ve keskinliği ve ekşerinde güzel koñusu vardır. ⁽³⁾

Çınar: İsm-i Fārisidür. Dülb ki çınar ağacıdur anuñ ismidür. Harf-i dâlde ⁽⁴⁾ zıkr olunur inşâ’allāhu te’âlâ.

Cenâh: Kanatdur. Uçan kuşlarda ⁽⁵⁾ kanat sā’ir hayvānlarda ön ayaklar ve insānda el meşābesindedür. Kanat ⁽⁶⁾ etleri sā’ir gevde etlerinden hafif ve tiz siñici ve eyü gızā vèricidür. Semiz olıcağ ⁽⁷⁾ ammâ aşlından kurumuş ve üzerinde eti az olup siñirleri gözükür olsa ⁽⁸⁾ yaramazdur ve hażmı geçdür.

Cenâhü’n-nesr: Kerkes kanadı demekdür. Murād harşef ⁽⁹⁾ ya’nî kenger dēdikleri nebâtdur ammâ diyâr-ı Endülüs’de cenâh dēyü itlâğ olursa murād ⁽¹⁰⁾ rāsen dēdikleri devâ olur. Her biri harfinde beyân olunur inşâ’allāhu te’âlâ. ⁽¹¹⁾

Cevz: Fârisî gevzden ta'rib olunmuşdur. Koz ağacı ve yemişi demekdür. İsm-i ⁽¹²⁾ 'Arabî'si diyâr-ı ğarbdâ hasfdür. Cevz, büyük ağaçdur, tağlarda ve şovuk yerlerde ⁽¹³⁾ biter. Cevz ağacınıñ cemi'an eczâsında kâbızlık vardır. Yaşıl ve tâze olan ⁽¹⁴⁾ üst kabuğında kâbızlık ziyâde zâhirdür. Cemi'an eczâsında acılık vardır. ⁽¹⁵⁾ Ammâ cevz içinün tabî'atı derece-i şâniyede hârr ve derece-i ulâda yâbisdür, ⁽¹⁶⁾ ruḡbet-i fazliyye ya'nî siñmez yaşluğu vardır. Ne deñlü tâze olursa aña göre harâreti ⁽¹⁷⁾ az olup ruḡbeti ziyâde olur ve her ne deñlü kurumuş olursa 'akis olur. ⁽¹⁸⁾ Eyüsi oldur ki kabı hafif ve rengi beyâza mâyil olup içi ḡolu ve lezzetlü ve tatlu ⁽¹⁹⁾ ola. Böyle olıcağ tabî'atı yumışadur. Gâh olur tâze ve yaşıl iken taşra kabuğın **[230a]** ⁽¹⁾ <kabuğın> tût ve şarmaşık yemişini şıkdukları gibi ya'nî döğüp şıkup ⁽²⁾ şuyın 'asel ile bişürürler. Ol maḡüle 'uşâresini taşradan yağı étmekle ve ağıza ⁽³⁾ alup ğarğara étmekle boğazda ve ağızda olan cemi'an çıbanlara ve sa'ir marazlarına ⁽⁴⁾ nef' éder. Mevâddı men' étmesi ve ziyâde kabz étmesi vardır. Cevz, şafrâya ⁽⁵⁾ tîz döner, huşuşan eskimiş olan ğâyet tîz şafrâ olup yaramaz olur. ⁽⁶⁾ Eger çürüyüp yemiş olursa zehr olur, yeyen kimesneye kuşdurmağıla ve ekşiler ile ⁽⁷⁾ 'ilâc édeler. Issı mizâclu kimesneye yemesi yaramazdur illâ megerki üzerine sikencübîn içe ⁽⁸⁾ ve yédükde bir miḡdâr haşhâş ile yeye. Eger eskimiş olan cevzi çeyneyüp ğânğarâyâ ⁽⁹⁾ dedükleri şiş üzerine ve cemre dedükleri kızıl şiş üzerine ve gözde olan ⁽¹⁰⁾ nâşür çıban üzerine ḡosalar nef' eyleye. Ğânğarâyâ, bir şişdür ki çıkduğı yerün ⁽¹¹⁾ hiss ve hareketi gidüp ölmüş gibi olur, kezâlik dâ'u's-şaleb olan yere ursalar ⁽¹²⁾ kıılın bitüre. Tâzesinün zararı ğayrısından azdur. Eger aç ḡarınla yéseler ḡolay ⁽¹³⁾ kuşdura. Eger encir ve sedef ile yédükden sonra zehr yéseler zarar étmeye, kezâlik ⁽¹⁴⁾ zehrendükden sonra yéseler zarar étdürmeye. Eger döğüp şişmiş olan memeye ⁽¹⁵⁾ ve ḡolaşmış olan siñirlere yağı étseler eyü éde. Çok yéseler habbü'l-ḡar' ⁽¹⁶⁾ dedükleri şoğulcanları çıkara. Eger 'asel ve şoğan ve tuz ile ḡarışdurup ⁽¹⁷⁾ kuduz ḡaladuğı yere yağı étseler nef' eyleye. Eger tâze ve yaşıl iken kabuğıyla ⁽¹⁸⁾ ezüp göbek üzerine ursalar bağarsuḡlar ağırlarına nef' eyleye. Eger kabuğın şarâb ⁽¹⁹⁾ ile ve zeyt ile muḡkem ezüp oğlancıkların başlarına sürseler saçların güzel édüp **[230b]** ⁽¹⁾ siyâh eyleye ve dâ'u's-şaleb olan yerlerde kııl bitüre. Eger içini yaḡup ve şarâb ile ⁽²⁾ ḡarışdurup 'avrat götürünse hayzı ḡanın ḡuta. Cevz yağı ıssıdur, taḡlîl édicidür. ⁽³⁾ Eskisinden çeynenmiş her ne maḡüle nesneye nâfi' ise ol dağı

aña nef eder. Eger ⁽⁴⁾ taze köz ile yakı etseler degnekden ve urulmağdan kalan nişanları gidere. ⁽⁵⁾ Eger cevzi ibtidâ zühür eyledükde alup döğüp ‘asel ile qarışdurup göze çekseler ⁽⁶⁾ göz perdesin gidere. Eger kabından veyâhüd yaprağından iki mişkâl miğdârı ⁽⁷⁾ yêseler sidük tamlamasın gidere. Eger içi ile yüzde olan lekeyi ovsalar nef ⁽⁸⁾ eyleye. Yakı etmegile yüz buruşukların giderür. Eger kabuğı içinde kebâb edüp ⁽⁹⁾ yêseler hevâ şovukluğundan olan öksürüğü gidere. Cevzde bir hâşşa vardır ⁽¹⁰⁾ anuñıla bakır ufaqlanur. Eger anuñıla dögseler veyâhüd ovsalar bakır ufaqlana. ⁽¹¹⁾ Eger yaprağın şıķup şuyından ılı iken kulağ içine tamlatsalar iriñine nef ⁽¹²⁾ eyleye. ‘Asel ile olan mürebbâsı bögreleri ziyâde kızdurur cimâ‘ı taħrîk eyleye ⁽¹³⁾ ve karnı sürer ve ma‘ideyi ıssı eder. A‘ver dedükleri bağarsuğa nâfi‘dür. Sirke ile olan ⁽¹⁴⁾ mürebbâsı ma‘ideleri za‘îf olanlara nâfi‘dür. İkinci kabuğının küli içmegile ve götürünmegile ⁽¹⁵⁾ kan gelmesine nâfi‘dür, kanı tutar. Eger şamğını ufaqlayup tağılur maķülesi olan ⁽¹⁶⁾ çıbanlar üzerine ekseler veyâhüd merhemlerine kıtsalar nef eyleye. Ağrısı olan dişlere ⁽¹⁷⁾ dahı nâfi‘dür. Üzerine komağıla eger eskimiş olan cevzi oruçlu olan kimesne ⁽¹⁸⁾ çeyneyüp kıruluğdan ve şovukdan büzülmiş olan baldır siñirlerin anuñıla ovsalar ⁽¹⁹⁾ eyü edüp gerü uzada. Eger kabuğının uşâresin üzüm rubbı ile ‘aķide edüp [231a] ⁽¹⁾ <edüp> anuñla ġargara etseler boğazda ve dilüklerde ve kenârlarında olan ⁽²⁾ şişleri ve çıbanları gidere, mücerredür. Ve diş etleri şişlerin giderüp ⁽³⁾ muħkem eyleye. Eger eskisinün için yakup zift ile qarışdurup başda olan ⁽⁴⁾ uyuzlara ursalar nef eyleye. Eger açla cevz için çeyneyüp oğlancıklarda olan ⁽⁵⁾ temregüye ursalar gidere. Eger cevz üzerinde olan kıatı kabuğın yakşalar ⁽⁶⁾ yaraları kıurada. Eger bu kabuğın döğülmişinden her gün üç dirhem miğdârı ⁽⁷⁾ içseler gevşelmeden olan sidük tamlamasın gidere. Eger kökinün kabından ⁽⁸⁾ buçuķ vaķıyyeden bir vaķıyye miğdârın bişürüp şuyından vâfir içseler kıoyu ⁽⁹⁾ olan hılçları toğrayup kıuşdura ve bedenün aşāğasında, huşuşan ⁽¹⁰⁾ kıarında olan ağrılara nef eyleye. Eger taze ve yaşıl iken taşra kabuğın alup ⁽¹¹⁾ döğüp ufaqlanmış ve döğülmiş demür poħından dahı kıatup bir hefte miğdârı ⁽¹²⁾ kıurup ammâ her gün qarışdursalar saça ve şaķala ziyâde ġüzel boya ola ki ⁽¹³⁾ niçe zamân gitmeyüp kıura. Eger yaşıl kabuğıyla temregüyi ve kıoñakları ovsalar ⁽¹⁴⁾ ziyâde nef eyleye. Eger bir şırçalı kıap içine zeyt yağı ve mâzû kıoyup cevz ⁽¹⁵⁾ ağacınınuñ yaprakları düşmege başladuķda kökinün toprağın kıazıyup ⁽¹⁶⁾

kökinüñ bir büyük tamarınuñ ucın kesüp ağaca muttaşıl kalan tamaruñ ucın ⁽¹⁷⁾ ol қаp içine tâ dibine varınca қoyup yerleşdürüp ba'dehu köki ve қаbı cümlesin ⁽¹⁸⁾ kemākān toprak ile örtüp tâ ağaç tekrār yapraklanup yemişî zâhir olıncaya dek ⁽¹⁹⁾ degmeyüp ba'dehu açup қаbı çıkarsalar içinde olan zeyt mürekkeb gibi siyâh [231b] ⁽¹⁾ olmuş buluna, ol yağ 'azîm ve kıymetlü saç şaқal boyası olur. Tараға ⁽²⁾ bir miқdār қoyup hemān тарamağıla fi'l-hāl boyar. Üzerine sâ'ir boyarlar gibi urmağıla ⁽³⁾ ihtiyâc olmaz. Ba'zılar demişler қоz ağacı altında uyumaқ bedeni eridüp ⁽⁴⁾ arıқladur ve uyandukda 'aқlı şaşmış ve sersem gibi olur. Cevzi çok yemek ⁽⁵⁾ ağızda ufaқ çıbanlar ve dilçükler şişmek peydâ eder. Anuñçün lâzımdur ki ⁽⁶⁾ yedükden şoñra ağızı yuyup üzerine mâye-һoş enār şoralar. Gāh olur üzerinde ⁽⁷⁾ olan ince қаbın şol vechle giderürler ki bir miқdār un қatup yavaş âteş ⁽⁸⁾ üzerinde tavada қавurup қабуğı gider. Böyle olıcaқ ma'ideye bādemden ⁽⁹⁾ yegdür. Cevz bulunmasa һabbetü'l-һazrādan vezni miқdār bedelidür. Yağınuñ bedeli sedef ⁽¹⁰⁾ yağıdur. Kökinüñ қаbınuñ һāşşalarındandır eger anuñla her beş günde bir misvāklansalar ⁽¹¹⁾ başda olan yaramaz һıltları ve yelleri таğıтup pāk eyleye ve һavāssı ya'nî eşitmek ⁽¹²⁾ ve görmek ve қоқмақ ve sâ'ir қувvetlerin şāf eyleye ve zihni ya'nî fikri keskin eyleye. ⁽¹³⁾ İbn-i Camî' nām tabīb demiş ki bu zıkr olunan һāşşalar ba'iddür ve ben tecribe etmedüm ⁽¹⁴⁾ ve tecribe etmiş kimesne daһı eşitmedüm.

Cevz-i bevva: Cevzu't-ṭib daһı dەرler ⁽¹⁵⁾ meşһurdur. Güzel rāyihalı, Hind'den getürdükleri cevzdür. Şāhib-i kitāb eydür: ⁽¹⁶⁾ Bize getürdükleri қabsızdur. Māzū dānesi қadar olur. Ba'zılar demişler һāşıl olduğı ⁽¹⁷⁾ yerde қабуğın çıkarup getürürler. Ba'zılar demişler ince қабуğı vardur, birbirine ⁽¹⁸⁾ doқunup uvanmağıla üzerinden düşer. Ba'zılar besbāse anuñ қабуğıdur ⁽¹⁹⁾ dەرler. Sā'ir vilāyetlere alup gitdüklerinde arasına bir miқdār alçu қatarlar, һıfz [232a] ⁽¹⁾ <һıfz> edüp bozulmaz. Cevzün üsti dümdüz degüldür. Üzerinde yol yol ⁽²⁾ çiziler vardur. Kendüsi nāzükdür, ufanması қolaydur. Eyüsi oldur ki ağır olup ⁽³⁾ ve taze olup rāyihalı zâhir ve dili acıdıcı ve içerüsi tolu olup gevşek ola ⁽⁴⁾ ve içinde siyâh çiziciқlar ola. Tābi'atı derece-i şāniyede һārr u yābisdür. Tābi'atı ıtutar, ⁽⁵⁾ ma'ide ve ağız қоқuların, һuşuşan ma'ide ağızın güzel rāyihalı eder. Ma'idede ve ağızında ⁽⁶⁾ olan şovуқluğa nāfi'dür. Cigeri ıslāһ edici ve cigere қувvet vericidür, yemeğı hazm ⁽⁷⁾ et-

dürücidür. Talağ büyüklüğüne nâfi'dür. Derleri ve sidüğü güzel râyihâlu eder, ⁽⁸⁾ benefşe râyihâsı gibi eder. Ağz koğusun giderür, yüzde olan lekeyi ve ufağ ⁽⁹⁾ nokçaları yumak ile giderür ve gicigi dağı yemek ile ve yumak ile giderür ve yelleri ⁽¹⁰⁾ tağıdır, katılanmış olan ciger üzerine yağı etseler ve yeseler şişin gidere ve ferah ⁽¹¹⁾ vërür belki ser-ğoş eder. Ammâ dâyimâ yemesi ahmaqlık ve titizlik vërür. İbn-i Semhûn ⁽¹²⁾ ve İbn-i Vâfid nâm tabîbler böyle zıkr eylemiş. Göz perdelenmesine nef eder, göze çekmegile ⁽¹³⁾ göze kuvvet vërür, gücile efşân étmeği giderür. Eger yağlara kıtsalar cemî'an şovuğdan ⁽¹⁴⁾ ve yaşlıklardan olan ağırlara nef eyleye. Kuşmağı men' eder, ma'idenün yaşluğın ⁽¹⁵⁾ giderür. Şovuğdan ve rutübetden olan karın sürmesin ve bağarsuğlarda nesne ⁽¹⁶⁾ eglenmeyüp tayrınmasın men' eder. Mizâcları şovuğ ve rutübetlü olan kimesnelere ⁽¹⁷⁾ ve her maraza ki anda ıssınmağa ve kabza ve lañif étmeğe ihtiyâc ola, eyü devâdur. ⁽¹⁸⁾ Ma'idede müteğayyir olup ağız koğusına sebep olan ruñbetleri giderür. ⁽¹⁹⁾ İstiskâ-yı lahmîye nâfi'dür. Miğdâr-ı şerbeti iki mişşâldür. Cevz bulunmasa besbâseden [232b] ⁽¹⁾ vezni veyâhüd sünbül-i Hindîden bir buçuğ vezni bedelidür. Ba'zılar demişler öykene zarar ⁽²⁾ eder, asel ıslâh eder. Ba'zılar demişler aşâğaya zarar eder, benefşe ıslâh edüp ⁽³⁾ zararın def eder.

Cevz-i mâsil: Cevz-i mâsil ve cevz-i mâş ve murkıd ya'nî uyuducu ⁽⁴⁾ dağı dërler. Türkîde tâtüle dedükleridür. Endülüs ve ğarb bâdiyelerinde ya'nî berriyelerinde ⁽⁵⁾ ağacına şeceretül-murkıd dërler, ağacı kendüden yabânlarda ve ekilüp dağı biter. Bâdincân ⁽⁶⁾ nebâtı kadar uzar, şümnüşî bir nebâtdur. Yapağı dağı anuñ yapağı gibidür ammâ kiçirek ⁽⁷⁾ ve muhkemrek ve yumışakrağdur. Beyâz ve çok ve büyük çiçekleri olur. Uzunluğı ⁽⁸⁾ bir qarışdan azrağdur. Böriye beñzer böri şeklindedür ve çiçeği düz kılıflar ⁽⁹⁾ içinde olur. Çiçeğinün dibinde olur uzun ve yaşıl kılıflardur. Çiçekden şonra cevz ⁽¹⁰⁾ gibi burtuğ ve irirağ ħirü' yemişi gibi yemişi olur. İçinde ağaç kavunu tohmı ⁽¹¹⁾ ve buğday dânesi kadar kabıkluca büyücek dâneleri olur. Lezzeti tatludur, şovuğluğda ⁽¹²⁾ kuvveti derece-i râbi'aya varur. Ruñbetde ve yübüsetde mu'tedil ya'nî berâber olmağa ⁽¹³⁾ yaklaşur. İfrâtıla olan ħarâreti ve yanğınını sâkin eder. Uykusuzluk ğâlib ⁽¹⁴⁾ olan kimesneyi ki uyumasından ümiz gitmiş olsa ol mağüle kimesneyi uyudur. ⁽¹⁵⁾ Bu ħuşuş için rub' dirhemden ziyâde isti'mâl étmeyeler. Eger

bu miqdâr hürmâ şarâbına ⁽¹⁶⁾ kıatup içseler ser-hoş édüp uyuda. Eger bir kimesneye mişkâl miqdârın içürseler ⁽¹⁷⁾ fi'l-hâl kıatlı eyleye. Bir dirhem miqdârı bir günde kıatlı éder zehrdür. Evlâ budur ki isti'mâlinde ⁽¹⁸⁾ hâzer olunacak miqdâra tecâvüz olunmaya belki buçuq dirhem miqdârın isti'mâl étmeyeler. ⁽¹⁹⁾ Tâtüle içürilmiş kimesne 'alâmeti budur ki 'aqlı gider ve bî-hüd olup uzun uzak [233a] ⁽¹⁾ <uzak> uyur ve nefesi şovuk olur ve derler ve uşşı gider ve beñzi şararur. Şerîf ⁽²⁾ nâm tabîb zıkr éder ki yémeyüp mücerred üzerine aşakomağıla uyudup dîvâne éder. ⁽³⁾ 'Îlâcı budur ki kıoz yağı ve naıtrün ve şu ile kıuşduralar ve bedenın ıssı yağlar ile ⁽⁴⁾ huşuşan bân yağıyla ve ıssıdııcı nesnelere başdurmağıla kıızduralar ve vâfir şarâb ve büber ⁽⁵⁾ ve 'âkıırkıarhâ ve cünd-i bâdester ve dârşinî içüreler. Ve dağı ellerin ve ayağların ⁽⁶⁾ ıssıdıılmış sâde yağ veyâhüd kıaymak ve ıssı şu içine şokalar. Yebrûhu'ş-şanem ⁽⁷⁾ dedükleri zehri içenlere ne hâlet olursa ve aña ne 'ilâc olunursa tâtüle yéyene ⁽⁸⁾ dağı böyle olur. Şâhib-i kıtâb eydür: Bu zamânda gördüğümüz tâtüleler kıuvvetde zıkr ⁽⁹⁾ olunduğı gibi degüldür ammâ bu ihtilâf zamânuñ ve tâtüle hâşıl olduğı yerlerün ⁽¹⁰⁾ ihtilâfına göre olmak vâriddür ya'nî ba'zı yerlerde kıavî ve ba'zısında za'if ⁽¹¹⁾ olmak câyizdür lâkin bizüm vilâyetümüzde luffâh yemişi bu zıkr olunanları éder. Ve nebâtı ⁽¹²⁾ tâtüle nebâtı gibidür ammâ yemişi ol şeklede degüldür belki bâdincân gibidür, küçükdür, ⁽¹³⁾ içi kettân tohmına ve sîsâma beñzer uzunca tohm ile töludur.

Cevzü'l-kay: ⁽¹⁴⁾ Vilâyet-i Yemen'den ğayrı yerlerde olmaz bir ağacıñ yemişidür. Ol yemiş funduk ve nabk ⁽¹⁵⁾ kıadar büyük olur. İçinde perdeler vardır, aralarında fıstık dânesine beñzer dâneleri ⁽¹⁶⁾ vardır, bir miqdâr çirkîn kıokusu vardır. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. ⁽¹⁷⁾ Balğamları ve yaşlıkları kıuşdurur, lakve ve fâlic marazlarına nef' éder. Eger bir dirhem miqdârın ⁽¹⁸⁾ döğülmüş anîsün veyâhüd râziyâne tohmından bir mişkâl ile ıssı şu ile ve 'asel ile ⁽¹⁹⁾ içseler balğamdan olan artuklıkları kıuşdura ve ishâl eyleye. Evlâ budur ki [233b] ⁽¹⁾ kıuvvete ve tabî'ata ve zamâna göre isti'mâl édeler ki 'ameli eyü ola. Evlâ budur ki eger yalıñuz ⁽²⁾ ve eger ğayrı nesne ile isti'mâl murâd olunursa andan bir dirhem miqdârın alup ve hamîre ⁽³⁾ kıatılan tuzdan iki dirhem alup cümlesin bir yerde döğüp ve toraq otı yaprağından ⁽⁴⁾ yigirmi dirhem miqdârın bir rıtl şu içinde şol

meretebe kaynadalar ki nişfi gide ⁽⁵⁾ ba‘dehu ol şuya ‘asel kıatup alışduralar ve devāyı daḥı ‘asel ile ma‘cūn édüp ⁽⁶⁾ ol bişmiş şu içinde ezüp ışlayup bir miķdār şu daḥı kıatalar ve içeler, zarar ⁽⁷⁾ étmeksizin kıuşdura ve ma‘idede ve bağırsuqlarda ne bulursa aşığa indürüp ⁽⁸⁾ ishāl eyleye ve ařlā zarar étmeye. Kengerzed ve kıatf ve ruķ-ı Yemānī dédükleri devālar ⁽⁹⁾ daḥı bu vechle ıřlāḥ olunup içmek murād olunduķda içeler. Kengerzed Türkide kenger ⁽¹⁰⁾ dédükleri nebātuñ şamğıdur. Kıatf, sermaķ dédükleri yaşıl yēnür otdur. Ruķ-ı Yemānī ‘an-karıb ⁽¹¹⁾ maḥallinde beyān olunur. Cevz-i kıay² bulun-masa ḥardal ve būreden berāberi miķdārı bedelidür ⁽¹²⁾ dēmişler.

Cevzü’l-ḥıms: Vilāyet-i Hind’de olur bir ağacuñ yēmişidür. Funduķ kıadar ve funduķ ⁽¹³⁾ gibi müdevverdür. Rengi siyāhdur içinde beyāz noķta-ları vardır. Kıabı düz degüldür. ⁽¹⁴⁾ İçinde ‘uşfur toḥmına beñzer dāneleri vardır, beş dāneden ziyāde olmaz. Tıabı‘atı ḥārr ⁽¹⁵⁾ ve yābisdür. Balğamı ishāl éder ve kıoyu artuķlıkları ve yaşlıkları ve yanmış sevdāları ⁽¹⁶⁾ çıkıarur. Miķdār-ı şerbeti iki dirheme dekdür. Issı şu ve maştaķı ile içeler.

Cevz-i ‘abher: ⁽¹⁷⁾ Emlece beñzer içinde çekirdegi var degirmi dānedür. Çekirdegi kirās çekirdegine beñzer, rengi ⁽¹⁸⁾ kıızıldur. Lezzetinde azacuk tatlıluķ ve zāhir kıabızlıķ vardır, tıabı‘atı kıutucıdur ⁽¹⁹⁾ ya‘nī kıabz éder. Şiş-lere eyüdü. Eger şāfi mersin rubbı ile bir dirhemden mişķāle [234a] ⁽¹⁾ <mişķāle> varınca miķdārın alup yēseler kıutulmasından ümiz kıat^c olunmuş ziyāde ⁽²⁾ ishāli giderüp kıuta.

Cevzü’r-ruķ: Ruķ-ı Yemānī dédükleri devādur. ⁽³⁾ Ḥarf-i rāda bi-tamā-mihi zıkr olunur inşā² allāhu te‘ālā.

Cevzü’l-kıatā: Türkide ⁽⁴⁾ bağırtlaķ dédükleri kıuş cevzi dēmekdü. Cevz-i enhār daḥı dērler. Ba‘zılar dēmişler ⁽⁵⁾ cevz-i enhār ğayrıdur, yabānda olan cevz murāddur. Bu nebāt bir otluķdur ⁽⁶⁾ düz yerlerde ve şulara yaķın ve şuyı çekilmiş yerlerde biter. Yaprāğı semiz ⁽⁷⁾ otı yaprāğı gibidür ammā bunuñ yumışakraķ ve yaşşıraķdur. Üzerinde püsi ⁽⁸⁾ vardır. Bir kök-den çıkıar çok budakları vardır. Yer üzerinde döşenürler. ⁽⁹⁾ Yumışak ve boğumludur. Kākūnec ki it üzümüdür, bir dürlüsidür anuñ çadırları ⁽¹⁰⁾ gibi çadırları vardır. Her çadır içinde uzunca kıılıflar vardır. ⁽¹¹⁾ İçinde cülbān dānesinden kıçirek iki dāne vardır, yēnilür. Cülbān ⁽¹²⁾ beyān olun-

mişdur. Kātā ya'nî Türkîde bağirtlak dēdikleri kuş dānelerin ⁽¹³⁾ yēmege hārîşdür. Eger yaprağından şarāb ile içseler sidük tamlamasın ve kavuğda ⁽¹⁴⁾ olan uyuzları gidere, huşuşan eger helyūn kökinūn yēmişinūn şuyından ⁽¹⁵⁾ katarlarsa ziyāde te'sîr eder. Ba'zılar dēmişler yaprağından şıkılan şuyelden ⁽¹⁶⁾ ve sâ'ir nesnelere ile yelden olan kûlenci giderür.

Cevzü's-şevk: ⁽¹⁷⁾ Diken kōzı dēmekdür. Cevz-i Hābeşe dağı dērler, vilāyet-i Hābeş şahrālarında çok ⁽¹⁸⁾ biter bir büyük ağacūn yēmişidür. Ol yēmiş kōz kadar büyük ve degirmi ve ⁽¹⁹⁾ sōbidür, ucı keskindür. Yēmiş kuru olıcağ üzerinde kabuğı büzilüp [234b] ⁽¹⁾ çekilür. Kabuğı altında dağı ince deri içinde bir katı nesne vardır. İçinde ⁽²⁾ üzüm dānesine beñzer dāneler vardır, çok olur. Rengi kızıla ve toz rengine ⁽³⁾ māyıldür. Tabî'atı derece-i şālîsede hār u yābisdür. Lezzetinde keskinlik ve ağzı ⁽⁴⁾ büzmeçlik vardır. Güzel rāyihāsı vardır. Şu ile bir mişkāl mişkdarı içseler ⁽⁵⁾ hayz kânın yürüde ve ana karnından oğlanı düşüre ve kavuğ ağrısına ⁽⁶⁾ nef eyleye. Eger andan yağ eyleseler ol yağ arka ve uyluqlar taşraları ağrılarına ⁽⁷⁾ nef eyleye. Eger bişürüp şuyın içseler kavuğda ve bögrekte olan taşları ⁽⁸⁾ ufaqlaya. Yağı çıkmasınun tārîki budur ki bu cevz dānesinden on iki dirhem ⁽⁹⁾ mişkdarı alup ufadup dōgeler. Üzerine bir buçuk raṭl şu koyalar ve şol ⁽¹⁰⁾ meretebe bişüreler ki nişfindan azacuk kala, andan sonra şāf edeler ba'dehu ⁽¹¹⁾ şāf olana nişf raṭl zeyt yağı katup tekrār yavaş āteş ile tā şu ⁽¹²⁾ gidüp şāfi yağ kılincaya dek bişüreler ve bir şırçalı kap veyāhūd şîşe ⁽¹³⁾ içine koyup vaqt-i hācetde isti'māl için hıfz edeler.

Cevzü'l-keşel: ⁽¹⁴⁾ Akkrāş-ı melik ya'nî pādīşāh çōrekleri dağı dērler, ba'zılar cevzü'l-kay' dērler. ⁽¹⁵⁾ Bu cevz vilāyet-i Hind'de olur bir nebātuñ yēmişidür. Yaprağı şarmaşık yaprağına ⁽¹⁶⁾ beñzer, aq çiçeği olur. Çiçekden sonra rengi ve şekli keçi boynuzı dēdikleri yēmişe ⁽¹⁷⁾ beñzer degirmi ve söbi yēmiş olur. Kabuğı incedür, içinde kesdāne olduğı ⁽¹⁸⁾ gibi kızıl kırlı vardır. Lezzeti bāklā lezzeti gibidür. İsti'māl olunanı ol yēmişdür. ⁽¹⁹⁾ Tabî'atı derece-i şālîse āhirinde hār u yābisdür. Eyüsü oldur ki tāze olup [235a] ⁽¹⁾ <olup> tolu ve ağır ola. Mişkdar-ı şerbeti sekiz kīrāta dekdür. Ziyāde kuşdurup ⁽²⁾ ishāl eder ve a'zāyı gevşeldür. Bir dirhem mişkdarı bir günlük zehrdür. Kuşdurmağıla ⁽³⁾ ve ishāl etmekle katl eder. İshālî kaç olunmaz megerki muttaşıl bedenine ve başına ⁽⁴⁾ birbiri ardınca şovuk şu

döküp arpa şuyı ve ‘ūd ve sâde ayva şarâbı ⁽⁵⁾ vèrüp ve güzel қоқulu қуввет vèrici şovuқ nesnelèr ile yüregine ve nefesine қуввет ⁽⁶⁾ vèreler.

Cevz-i ermāniyūs: Nevrüz günlerinde yèdi dānesin yèdükleri ⁽⁷⁾ muḥallişā dèdükleri devānuñ ismidür. Cümle zehrlere tiryāқdur. Ḥarf-i mīmde zikr olunur ⁽⁸⁾ inşā’allāhu te‘ālā.

Cür-cendüm: Vāvdan şoñra olan rā, mühmeledür ve cīm-i ulā ⁽⁹⁾ mazmūmdur. Cür-cendüm, Fārisī gūr-gendüm lafzından ta‘rib olunmuşdur. Cür-gendüm ⁽¹⁰⁾ daḥı dèrler ‘Arabça şaḥmü’l-arz ya‘nī yèr içi yağı dèrler. Şehr-i Rıқа ve eṭrāfında ⁽¹¹⁾ ḥur’-ı ḥamām ya‘nī gögercin tersi dèmekle ma‘rūfdur. Endülü’sde türbetü’l-‘asel ⁽¹²⁾ ya‘nī ‘asel ṭoprağı dèrler. Ba‘zılar türbe dèyü nām vèrür. Noḥūd dānesi gibi şaruya ⁽¹³⁾ māyil ve beyāz degirmilenmiş ṭopraқdur. ‘Asel şarābına қатарlar fi’l-ḥāl ser-ḥoş èder. ⁽¹⁴⁾ Eger bir miқdārın ‘asele қosalar ‘asel қabarup şişer ḥattā bir vaқıyye miқdārı ⁽¹⁵⁾ bir raṭl ‘asel қadar görünür olur. Bu ṭopraқ gönli dèndürür. Anuñçün ⁽¹⁶⁾ evlā budur ki içmesinden ḥazer eyleyeler. Issıdur, ıssılığı ziyāde қavidür. ⁽¹⁷⁾ Ruṭūbet-i fażliyyesi daḥı vardır. Erlik şuyın ziyāde èdüp cimā‘ı taḥrīk ⁽¹⁸⁾ èder ve semirdür. ‘Avratlara ve oğlancıklara ‘arız olur ṭopraқ yèmek iştihāsın ⁽¹⁹⁾ giderür. Eger bu ṭopraқdan rub‘ kile ki rub‘ raṭldur, on raṭl ‘asele қatup [235b] ⁽¹⁾ ve otuz raṭl ıssı şu қoyup muḥkem қarışdurup қалқасalar ve қабın örtsele ⁽²⁾ fi’l-ḥāl ser-ḥoş èdici şarāb ola. Bu ṭopraқuñ bir şınıfı daḥı vardır. Berber ⁽³⁾ vilāyeti cāniblerinden getirürler. Ol, ziyāde şarudur ve қavidür. Ol zehrdür, ⁽⁴⁾ ḥiçbir vechle isti‘māl olunması cāyiz degüldür. Bu ṭopraқ egerçi cimā‘ı taḥrīk èder ⁽⁵⁾ ammā қuruducı ve söyündürücidür zīrā қurutması ziyādedür. Anuñçündür ki ṭaşradan ⁽⁶⁾ sürünmegile veyāḥūd alma veyāḥūd ayva şuyı ile iki dirhem miқdārın ⁽⁷⁾ içsele eger burundan ve eger ḡayrı yerlerden aқan қanları dīndüre.

Cevzü’l-Hind: ⁽⁸⁾ Hind қоzi dèmekdür. Nārcıldür ki Hindüstān қоzi dèmekle ma‘rūfdur. Ḥarf-i nūnda ⁽⁹⁾ zikr olunur inşā’allāhu te‘ālā.

Cevzü’l-marḥ: Kāküncè dānesidür. Ḥarf-i kāfda ⁽¹⁰⁾ zikr olunur inşā’al-lāhu te‘ālā.

Cevz-i erқam: Ṭā’ife-i Berber lisānınca āқsār ⁽¹¹⁾ dèrler. Bu bir nebāt-dur ki yaprağı havuç yaprağına beñzer incedür. Degirmice baldırı vardır.

(12) Uzunluğu bir arşun ve dahı ziyâde olur. Üzerinde torağ otı tâcına (13) beñzer degirmi tâcı vardır. Ammâ çiçeği beyâzdur. Çiçekden sonra Mısr'da ağılle dedükleri (14) nebât tohmına beñzer ince tohmlar olur. Lezzeti kekredür, kız kadar ve dahı küçük (15) ve ba'zısı dahı büyük beyâz ve degirmi köki vardır. İçi töludur ammâ ağır degüldür, (16) gevşekdür. Kuru olduğda üzerinde siyâh ve incerek kap zâhir olur. (17) Lezzetinde tatlılık vardır, kesdâne lezzetine beñzer azacuk kekreligi dahı vardır. (18) Tarlalarda ve tağlarda, huşuşan Şâm efrâfında çok biter. Tabî'atı (19) derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Uyuşdurucu ve ser-hoş edicidir. Eger aç [236a] (1) <eger aç> karınla bişmiş hasek şuyı ile iki mişkâl miqdârın içseler kavuğda (2) ve bögrekte taşları ufaqlaya ve şogulcanları çıkara. Gâh olur bu kökden (3) etmek ederler, yeyen kimesneyi uyudur. Eger muhkem ezüp baldırlarda balğamdan olan (4) şişler üzerine yakı etseler bir gece içinde tahtlil eyleye.

Cevz-i şîşâ: (5) İsm-i Naba'îdür. Mağrib câniblerinde vilâyet-i Lînevâdan cezîre halkı cûsânî (6) dëyü tesmiye ederler. Bu bir ağaçdur, çokluk uzamaz belki budaqlanup yaşlılığına (7) uzunluğundan ziyâde gider, yaprağı alma yaprağına beñzer, her yıl yaprakları (8) düşer, bahârda sâ'ir ağaçlar gibi gërü yaparaqlanur, beyâz çiçeği vardır. (9) Çiçekden sonra gelincik çiçeği haşhâşî gibi yemişi olur ammâ bu küçükdür, nohüd (10) kadar olur. Tabî'atı kâbizdür. Eger yemişi eylül ki evvel güz ayıdır, ol (11) aya degin ağacı üzerinde kalursa kızıl olur ve tatlı olur. Ağacında (12) ne kadar çok tırursa ana göre tatlı olur ammâ kâbizliği gitmez. Tabî'atı (13) derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Eger dânesinden yemekden sonra veyâhüd (14) evvel yëseler ma'ide ağrısın ve bedende sâ'ir ağrıları sâkin eyleye. Ekşer (15) hâşşası boş böğürler ağrılarına nef' etmekdür. Yemegi siñdürür ve iştihâ (16) vërür ve gegirdür ve bedeni bir miqdâr kızdurur. Eger yemek ile veyâhüd yemek üzerine (17) yëseler veyâhüd anı yëyüp üzerine ta'âm yëseler ol ta'âmı tağyîr olmağa (18) kımayup siñdüre ammâ mizâcları ıssı olanlara zarardur. Anlara lâzımdur ki (19) üzerine mâye-hoş enâr şoralar.

Ceydâr: İsm-i Fârisîdür. Ağaç gibi [236b] (1) bir nebâtdur. Türkîde pürnâr dedükleri dikendür. Yaprığı bellût ağacı yaprağı (2) gibidür, lezzeti kekre, degirmi yemişi vardır. Yaprığı ziyâde yaşıl iken şarılığa (3) mâyıldür. Yaprakları üzerine gökden 'asel gibi menn ya'nî çi yağup üstinde (4) kızıl

dâne olur kırtçuğaza beñzer, muttaşıl büyüyüp ziyâde olur tâ eyâr ⁽⁵⁾ ki yaz evveli ayıdır, ol zamâna dek büyük olur. Ol dâneye kırmız ⁽⁶⁾ dërler, kızıl boya andan olur. Harf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁷⁾ Ammâ bu nebâtun kuvveti derece-i şâlişede bârid-i yâbisdür. Eger yaprağın alup ⁽⁸⁾ kurudup dögseler ve şovuk şu ile iki mişkâl mişkâdın içseler karnı ⁽⁹⁾ tuta. Eger 'asel ve gül yağı ile ma'cün edüp iki mişkâl mişkâdın içseler ⁽¹⁰⁾ zañir ki iç ağrısıdır, anı gidere. Eger tâze yaprakların muhkem ezüp ısı ⁽¹¹⁾ şişlere yağı etseler ağrıların giderüp ziyâde olmasın komağa. Eger ⁽¹²⁾ bertilüp yırtılan yer üzerine yağı etseler nef eyleye. Eger 'avratlar bişmişinün ⁽¹³⁾ şuyı içinde otursalar rahmilerinün yaşlıkların giderüp kuruda ve tañlil ⁽¹⁴⁾ eyleye.

Harfû'l-hâ'

Hâşâ: Lisân-ı Yünânca şümüş dërler, Mağrib ⁽¹⁵⁾ câniblerinde şa'terü'l-hamîr demekle ma'rûfdur. Kuds-i Şerîf'de ve eñrafında ve sâ'ir ⁽¹⁶⁾ taşlu yerlerde çok bulunur şümnüşî, küçük nebâtdur. Karış kadar budakları ⁽¹⁷⁾ vardır. Ufağ ve ince çok yaprakları vardır. Benefşe renginde ucında ⁽¹⁸⁾ çiçeği vardır. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Eyüsü oldur ki çiçeği ⁽¹⁹⁾ çok olup üzerinde ola ve ağacı az ola. Muhkem ısı eder ve hıltları kať **[237a]** ⁽¹⁾ <kať> eder. Sidügi ve hayzı yüridür ve ana karnından oğlanı çıkarur ⁽²⁾ ve göğüs perdelerinün süddelerin açar ve gögsi tükürmegile pâk eder. Öykeni ⁽³⁾ dahı pâk eder. Eger tuz ve sirke ile iki dirhem mişkâdın içseler balğamdan olan ⁽⁴⁾ hıltları çıkara. Eger bişürüp 'asel ile isti'mâl etseler gücile ve toğrulmayınca ⁽⁵⁾ nefes almağa kâdir olmayanlara nef eyleye ve şoğulcanları çıkara ve hayzı ve bevli ⁽⁶⁾ yürüde ve karnından oğlanı ve oğlan yatağın çıkara. Eger 'asel ile ⁽⁷⁾ ma'cün etseler balğamları tükürmegile âsân çıkara. Eger sirke ile yağı etseler ⁽⁸⁾ henüz peydâ olmuş olan şişleri tañlil edüp indüre. Toñmış ⁽⁹⁾ kanı eridür, ufağ noğtaları ve kuru ve taşra çıkmış olan sigilleri ki ⁽¹⁰⁾ Yünânca anlara efrühüdîs dërler, üzerine yağı etmekle ve sirke ile tılâ etmegile ⁽¹¹⁾ kopardur giderür. Eger kavut ile karışdurup ve şarâb ile ma'cün edüp ⁽¹²⁾ 'ırku'n-nesâ üzerine kosalar nef eyleye. Eger sâ'ir tâze tereler yendügi gibi ⁽¹³⁾ ta'am ile az az yêseler göz za'ifliğına nef eyleye. Eger döğüp şu ve 'asel ⁽¹⁴⁾ ile ma'cün edüp iki mişkâl mişkâdın içseler külence nef eyleye ve yaramaz fazlaları ⁽¹⁵⁾ ve hıltları tañlil eyleye ve bögrekleri kavî edüp pâk eyleye ve cimâ'ı tañrik ⁽¹⁶⁾ eyleye. Boğaz ve rahm ağrıların giderür.

Efîmûn ki zîkr olunmuşdur, anuñ kâyim-⁽¹⁷⁾ maķâmı olur ammâ sevdâyı ishâl eylemekte andan za'îfraķdur. Eger yalîñuz⁽¹⁸⁾ çiçeginden üç dirhem miķdârın içseler hılt-ı sevdâyı çıķara. Evlâ budur ki⁽¹⁹⁾ hamîre ķonacaķ tuz daķı ķatalar ba'zı kimesneler sirke ile içserler. Tõgraması [237b]⁽¹⁾ ve eritmesi ziyâde olmaķ için ba'zılar Şu ile ve sirke ile murâd olunduğı⁽²⁾ ķadar içserler. Yaķup tütsü edinmesi maşrûc olan kimesnelere nef' eder belki⁽³⁾ ba'zılarına ifâķat vèrüp Şar'ın giderür. Gâh olur hâşâdan Şarâb⁽⁴⁾ ederler. Şol vechle ki dõgüp elekden geķürürler ve yüz mişķâl miķdârın alup⁽⁵⁾ bir bez içine ķorlar ba'dehu üzüm Şiresinden bir cerreye ki altmış rıtl olur,⁽⁶⁾ aña ķatup tâ ķaynayup Şarâb olıncaya dek incitmezler. Bu Şarâb ta'âm eyü⁽⁷⁾ siñmeyüp yaramaz siñmesine ve ta'âma iştihâ olmamasına nef' eder ya'nî iştihâyı⁽⁸⁾ açar. Siñirler Őovuķluđın ve Őovuķdan olan ağrılarının giderür ve daķı eyegüler⁽⁹⁾ uçlarında olan ağrılarını def' eder ve Őovuķdan ve hevâlar ve ķarlar Őovuķluđından⁽¹⁰⁾ olan ditremeleri giderür ve cemî'an Őovuķ zehrler zararın def' eder; zehr, gerek⁽¹¹⁾ hayvânî ve gerek nebâtî olsun. Şa'ter daķı hâşâyâ ķuvvetde müşâbihdür ammâ⁽¹²⁾ hâşâ cümle aķvâlde ķavîraķdur.

Hâsîs: Vilâyet-i Fârs'dan ba'zılar⁽¹³⁾ demişler Ermen'den getirürler bir devâdur. Bal mûmı gibi toñmuş nesnedür. Ba'zılar demişler⁽¹⁴⁾ bir nebât-dur, lezzeti yoķ, tuzsuz gibidür, azacuķ tatlıdur, ıssıdur, keskindür,⁽¹⁵⁾ yaķıcıdur. Ferbiyûndan ķuvveti ziyâdedür, ķuşdurucıdur. Muħkem ağrısı olan⁽¹⁶⁾ kimesne nişf dirhem miķdârın ıssı Şu ile içse ķana beñzer bir nesne ķuşdura⁽¹⁷⁾ ve marazından ħalâş ola. Eger bir dirhem veyâ daķı ziyâde içseler ķatl eyleye. İçen⁽¹⁸⁾ kimesne 'alâmeti oldur ki ķuşar ve yangını ve dutuşması ve boğulması ve Őaşķınlıđı⁽¹⁹⁾ olur ve gâhî muttaşal ķuşar ve gâhî tırur ķuşmaz. 'İlâcı budur ki tâze süd [238a]⁽¹⁾ <süd> ve arpa Şuyı ve bâdem yağı ve arpa ķavutı ķar ve Őovuķ cüllâb ile vèreler⁽²⁾ ve Şığır südinden olan yoğurd ayranı ve kâfûr ķurşından vèreler.

Hâfir:⁽³⁾ At ve ķatır ve ħimâr ve sâ'ir hayvânlardan tırnağı yarılmış olmayanuñ tırnağıdır.⁽⁴⁾ Her hayvânıñ tırnağı hayvânıyla zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Hâfizü'l-mevtâ⁽⁵⁾ ve hâfizü'l-ecsâd: Ölüler ħıfz edici ve bedenler ve sâ'ir nesnelere ħıfz edici⁽⁶⁾ demekdür. Murâd ķaķrândur ki ħarf-i Şinde Şerbîn ile ki ķaķrân hâşıl olduğı⁽⁷⁾ ağaçdur, anda beyân olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Halebî: Yünānca aştarāḫūs⁽⁸⁾ dedükleri devānuñ ismidür ki ḥarf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Hâc: ‘Ākūl ki deve⁽⁹⁾ dikenidür, anuñ ismidür. Ba‘zılar ḥalinc dedükleri ağaçdur demişler ammā bu söz ğalatdur.⁽¹⁰⁾ Vilāyet-i Ḥorāsān’da terencü-bīn dedükleri ‘asel, bu hâc nebâtı üzerine gökden⁽¹¹⁾ yağar. Bu nebātuñ ṭabī‘atı bārid-i yābisdür. Mevāddı ya‘nī hıltları ḥareketden men‘ etmesi⁽¹²⁾ ve bir miqdār cilā etmesi vardır. Anuñçündür ki şıķılan şuyı ḥaffif olan göz⁽¹³⁾ ağarmasına nef‘ eder ve göz için olan şovuducı edviyeye daḥı girür.⁽¹⁴⁾ Eger dögüp şıķup şuyından üç tamlā miqdārı içine tamladup ba‘dehu⁽¹⁵⁾ bir sā‘atden şoñra bir miqdār benefşe yağı daḥı tamlatsalar eskiden olan baş⁽¹⁶⁾ ağrısını gidere.

Hālīkū’ş-şar: Fāşirā dedükleri devādur ki aķ aşma dērler.⁽¹⁷⁾ Ḥarf-i fāda zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Hubūb: Büzür ma‘nāsınadır ki⁽¹⁸⁾ nebātātuñ toḥmları demekdür. Her nebātuñ toḥmı ve dānesi nebâtı ile zıkr olunur lâkin ba‘zı⁽¹⁹⁾ toḥmlar vardır nebâtı ile meşhūr degüldür yalınuz zıkr olunur. Biz daḥı bu maķūle [238b]⁽¹⁾ olanları yalınuz zıkr edüp mā‘adaların nebâtı ile zıkr ederüz.

Habbū’n-nīl:⁽²⁾ Kırtum-ı Hindīdür. Şarmaşığa beñzer bir nebātuñ dānesidür. Yanında olan⁽³⁾ ağaç ve sā’ir nesneye şarmaşıķ gibi şarmaşur. Yaşıl ve ince budakları⁽⁴⁾ vardır ve yaşıl yaprakları vardır. Her yaprağında āsmānī çiçeği vardır.⁽⁵⁾ Ḥurmā қоруқ iken ucında olan nesneye beñzerdür ve çiçekden şoñra řağarcıķları⁽⁶⁾ olur. Her birinün içinde şağ üzümü dedükleri rāsen dānesinden⁽⁷⁾ kiçirek üç küşelü üçer dānesi olur. İsti‘māl olınan ol dānesidür.⁽⁸⁾ Ṭabī‘atı derece-i şālīşede ḥār u yābisdür. Ḥāşşası balğama nef‘ etmekdür ve bedeni⁽⁹⁾ balğamdan pāk etmekdür. Baraş ki yüzde ve sā’ir yerlerde olan alacalıķdur,⁽¹⁰⁾ aña ve bendler ağrılarına ve sā’ir şovuklara nef‘ etmekdür. Ḥabbū’l-ķar‘ ve sā’ir şoğulcanları⁽¹¹⁾ çıkarur ammā bağarsuķ ağrısın peydā eder, zīrā inçe tamlara yapışur. İşlāḫı⁽¹²⁾ budur ki evvelā muḥkem dögüp ezüp şatlu bādem yağıyla ķarışduralar. Miqdār-ı şerbeti⁽¹³⁾ dört ķīrātdan sekiz ķīrāta varınca degindür. Bir dirhem ve daḥı ziyādesi⁽¹⁴⁾ helāk edicidür. Şāḫīb- kitāb eydür: Ba‘zı kimesneleri gördüm ki bir dirhem⁽¹⁵⁾ ve iki dirhem ve üç dirhem miqdārın isti‘māl eyledi. Ba‘zıla-

rında çok 'amel ve ba'zılarında ⁽¹⁶⁾ az eyledi. Ammâ hiç birisin katl etmedi. Eger yalınız nesne katmayup içseler ⁽¹⁷⁾ bir gün ve bir geçeden evvel 'amel etmeye. Ammâ ba'zı muharrik ya'nî aña yardımcı nesne ⁽¹⁸⁾ kıtsalar, meşelâ sakmünyâ ya'nî ma'hmûde dedükleri müşhil nesne gibi, tîz 'amel eyleye ⁽¹⁹⁾ ve balgâmi ve şafrâyı ishâl eyleye ammâ 'alâ-küllî hâl yigitlere ve tâzelere yaramazdur. [239a] ⁽¹⁾ <yaramazdur> Zîrâ anlarda guşsa ve tasa ve darlık ve kabızlık peydâ eder, huşuşan ⁽²⁾ ma'ideleri ağızlarında ziyâde eder ve bağarsuk ağrılarının peydâ eder. Gâh olur ⁽³⁾ kuşdurmak ve bağarsuk sıyrındısı marazın peydâ eder. Evlâ budur ki gâyet ince ⁽⁴⁾ dögilüp badem yağıyla ve ihlîlec ile qarışduralar, böyle olıcağ zararlı ve keskinliği ⁽⁵⁾ aşğa olur. Eger türbüd dedükleri müşhil devâ ile qarışdurup isti'mâl ⁽⁶⁾ etseler aşlâ balgâm komayup ishâl ile çıkara. Qurţum-ı Hindî bulunmasa ⁽⁷⁾ hançal ki Ebû Cehl karbuзі dedükleridür, anuñ içinden nişf vezn hâcer-i ⁽⁸⁾ Ermenîden südis vezn ya'nî altı paydan bir pay miqdârı bedelidür. Eger bir dirhemden ⁽⁹⁾ ziyâde isti'mâl olunup elem vërse evvelâ beden andan pâk êtdürilüp ⁽¹⁰⁾ üzerine şovuk şu dökmeyle ve kuvvet vërür ve şovudur ve kabz eder nesnelere ⁽¹¹⁾ vërmegile ishâlin kaç' edeler.

Habbü'l-külâ: Böbrekler¹ dânesi demekdür. Muqaddemâ ⁽¹²⁾ harf-i elifde mâhiyyeti ya'nî ne idüğü ve kuvveti zıkr olunup beyân olunan ⁽¹³⁾ enâğüris nâm nebâtuñ dâneleri murâddur. Zîrâ böbrek şeklinedür, birbirine ⁽¹⁴⁾ qarışık renkleri vardır. Tabî'atı derece-i şâlişe âhîrinde hârr u derece-i şâniyede ⁽¹⁵⁾ yâbisdür. Eger ıssı şu ile bir dirhem miqdârın içseler balgâmi ziyâde kuşdura. Eger ⁽¹⁶⁾ galükâ dedükleri şarâb ile bir mişkâl miqdârın içseler rebv marazına nef' eyleye ⁽¹⁷⁾ ve oğlan soñı dedükleri deriyi çıkara. Galükâ, şîre ve yağdan olur ⁽¹⁸⁾ şerbetdür. Ve hayz kanın yüridür ve ana qarından oğlanı indürür. Şovukdan ⁽¹⁹⁾ olan baş ağrısına nişf mişkâl miqdârın içürürler. Bâ'zılar demişler hâşşalarındandur [239b] ⁽¹⁾ ki 'avrat hemân boynına aşakoyup götürse oğlanın düşüre. Ser-hoş ⁽²⁾ eder, toñdurur boğaz ağrısın eder. Eger çok isti'mâl etseler katl eder. Evlâ ⁽³⁾ budur ki isti'mâl etmek murâd edene şamğ ve maştakî ve anîsün ile ⁽⁴⁾ işlâh eyleyeler. İbn-i Rıdvân nâm şâbîb zıkr etmiş ki yigirmi dirhem miqdârın isti'mâl ⁽⁵⁾ etmek câyizdür ammâ bu söz galatdur. Zîrâ isti'mâl olunması câyiz olan ⁽⁶⁾

1 Her iki nüshada da "yürekler" yazılmıştır. Ancak anlam gereği "böbrekler" uygundur. 

miḳdāruñ ğāyeti iki dirhemdür. Ol daḫı ḫaṭardur zīrā ziyāde ḫuşdurur. Pes⁽⁷⁾ İbn Rıẓvān dedüği miḳdāra nice iḳdām olunur.

Habbü'z-zelem: İstānbül'da⁽⁸⁾ ṭā'ife-i 'Arab ḫabbü'l-'azīz dēyü ŧatduḫ-larıdır. İki dürlüdü: Birisi ŧehr-i Zūr'da⁽⁹⁾ biter noḫüd dānesinden büyücek yaŧŧı ve söbi, rāyihāŧı hoŧ ve lezzeti ṭatludur.⁽¹⁰⁾ Ḳabı siyāha māyildür ve birisi daḫı uzunca ve üsti ve iḫerüŧü ŧarudur. Mıŧr'dan⁽¹¹⁾ ve Berber vilāyetlerinden ğetürürler. Ṭabī'atı derece-i ŧālīŧede ḫārdur, ruṭübet-i faẓliyyesi⁽¹²⁾ vardır, erlik ŧuyın ziyāde eder. Eger çeyneyüp yüzde olan leke üzerine ḫosalar⁽¹³⁾ gidere. Mizācı ğāyet ŧovuk olan kimesneye cimā'ı taḫrīk iḫün bir vaḫıyye⁽¹⁴⁾ ya'nī on iki dirhem miḳdārın yemek cāyızdır ammā çoḫ yēseler boğaza zarar eder⁽¹⁵⁾ ve tasa vērür ve ma'ideye muvāfiḫ olmayup ağırlik vērür. Böyle olıcaḫ sikencübīn ile⁽¹⁶⁾ iŧlāḫ edeler. Evlā budur ki mizācı ıssı olan kimesne ictināb edüp isti'māl⁽¹⁷⁾ etmeye veyāḫüd az isti'māl eyleye. ŧāḫīb-i kitāb eydür: Biz ğördüğümüz degirmilige māyil⁽¹⁸⁾ dānelerdür. Ḳabı bir miḳdār kıızıla māyildür. İḫerüŧü içdür funduḫ gibi, anuñ daḫı⁽¹⁹⁾ iḫerüŧü degirmi ḫalkādur. Anuñ daḫı iḫerüŧü beyāz ve yumıŧaḫ içdür. İḫerüŧü si [240a]⁽¹⁾ <iḫerüŧü> siyāha ve kıızıla māyildür. Ba'zılar dēmiŧler ṭağlarda biten ḫarŧef dānesidür.⁽²⁾ El-ān meŧhür budur ammā böyle idüğinde naẓar vardır. Zīrā nebātı egerçi ḫarŧefe⁽³⁾ beñzer ammā ḫaḫīḫatde ḫarŧef degüldür. Ba'zılar dēmiŧler Mekke-i Mükerrreme eṭrāfından⁽⁴⁾ ğetürürler ḫatıca dānelerdür ki müdevver ve rengleri siyāh ve beyāz ile ve kıızıllık⁽⁵⁾ ile ḫarışıḫdur. Ṭaŧa beñzer andan tesbīḫ daḫı ederler. Zīrā muḫkemdür ammā bu⁽⁶⁾ sözde daḫı naẓar vardır. Faḫīr mütercim eydür ki ŧāḫīb-i kitāb raḫimehullāhu te'ālā⁽⁷⁾ bu naḫli egerçi zıkr etmiş ammā aŧlı ve ŧıḫḫati olmaduğı olmasından evzāḫdur.⁽⁸⁾

Habbü'l-'aziz: Ḫālā zıkrı teḫaddüm eden ḫabbü'z-zelem dedükleridür. Vilāyet-i Mıŧr'dan⁽⁹⁾ ŧa'īd nāḫiyesinde ŧaḫīṭ dēmekle ma'rūfdur. İbn-i Bayṭār raḫimehullāh ki bu kitābuñ⁽¹⁰⁾ aŧlı ve me'ḫazı olan kitābuñ mü'el-lifidür, anlar böyle zıkr etmiş ammā bunda naẓar⁽¹¹⁾ vardır.

Habbü's-sümne: Semizlik dānesi dēmekdür. Ba'zılar buña ŧāh-dānec-i berri⁽¹²⁾ dērler beyābānda ıssız yerlerde bir arŧun ḫadar uzar bir ağacuñ dānesidür.⁽¹³⁾ Yaprāğı beyāza māyil bozdur. Büber dānesi ḫadar yağlu yē-miŧi vardır. Ağacınuñ⁽¹⁴⁾ südlülüği vardır. Ṭabī'atı derece-i ŧāniyede ḫārr

ve derece-i ülâda râbıdur. ⁽¹⁵⁾ Yağlı olmağıla ma'ideden tîz inmez, hażm olıcağ ğızâ vèrür ve cimâ'ı ⁽¹⁶⁾ taħrîk eder. Miğdâr-ı şerbeti on dirheme dekdür. Eger döğüp şu içinde ezüp ⁽¹⁷⁾ ve süzüp üzerine bir miğdâr un ve sükker ve tatlı bâdem yağı veyâhüd tâze ⁽¹⁸⁾ şîr-i rüğan kıatup bişürüp içseler şovuğdan ve kıuruluğdan incelmiş ve arıklamış ⁽¹⁹⁾ olan bedenlere nef'eyleye ve semirde. Eger ağacınıñ yaprağın şıķup şuyından [240b] ⁽¹⁾ rub' raıl miğdârı içseler kıurumuş ve kıabz olmuş olan tabî'atı şeşe ⁽²⁾ ve balğamı ve şafrâyı ishâl eyleye. Dânesinüñ içinden mâ'-i 'asel ile bir vaķıyye ya'nî ⁽³⁾ on iki dirhem miğdârı içseler âsanlığıla ishâl eyleye.

Habbü'l-meysel: ⁽⁴⁾ Maķsem ve mensel dağı dèrler. Şâhib-i kitâb eydür: Cümlesi taşhîfdür ya'nî haķîķatde ⁽⁵⁾ ismi olanı tağyîr edüp böyle dèrler belki tâ'ife-i 'Arab aña 'ıtr-ı menşem ⁽⁶⁾ dèrler, aña binâ'en ba'zıları ħabb-ı menşem dèrler. Zîrâ râyihası hoş ve güzel dânelerdür. ⁽⁷⁾ Yemen ve Ħicâz câniblerinde tâ'ife-i 'Arab isti'mâl ederlerdi. Ekşeriyyâ 'avratlar ⁽⁸⁾ isti'mâl ederler ve anuñla siħr ve efsün ederler ve zu'm ederler ki murâd êtdüklerine ⁽⁹⁾ göre ve efsünlarına göre sevdürür ve buğz êtdürür. Andandur ki tâ'ife-i ⁽¹⁰⁾ 'Arab mâbeynlerinde 'ıtr-ı menşem meşhürdur ve bu dâne ħabbetü'l-ħazrâ dânesine ⁽¹¹⁾ beñzer ammâ kiçirekdür ancak içi kıadardur. Rengi şarullık ile kıızillık arasındadır, ⁽¹²⁾ üsti düzdür, râyihası güzel ve keskindür. Bu devâyı Bağdâd ve Başra ⁽¹³⁾ ve Mışr ve Şâm ħalkı bilmezler ve ol vilâyetlere alup gitmezler. Râyihası hoş ⁽¹⁴⁾ olduğundan mâ'adâ tabî'atı derece-i şâniyede ħârr u yâbisdür. Şovuğ ve gevşemiş ⁽¹⁵⁾ olan ma'ideye nef'e eder ve ıssıdur ve kıuvvet vèrür ve ta'âmı hażm êtmege ⁽¹⁶⁾ yardım eder ve ma'idede ve bedende olan yaşlıkları giderür. Feraħ vèrmesi ⁽¹⁷⁾ dağı vardur. Ziyâde çok isti'mâl êtmevicek tefrîħ için miğdâr-ı şerbeti ⁽¹⁸⁾ bir mişķâl-dür.

Habbü'l-kalet: Tâ'ife-i 'Irâķ mâş-ı Hindî dèyü tesmiye ederler. ⁽¹⁹⁾ Mâş, Türkide fik dèdükleri dâneye beñzer bir dânedür. Çeşm-zen ki göze kıorlar [241a] ⁽¹⁾ <kıorlar> anuñ büyük olan dânesine ziyâde beñzer ammâ bu büyükdür ve yıldırması ⁽²⁾ ziyâdedür. Rengi göklüge mâyil siyâhdur ve siyâhlığa mâyil kıızıldur. Keçi boynuzı ⁽³⁾ dèdükleri yemişün çekirdegi gibidür ammâ andan bir miğdâr beyâza mâyildür. Kettân ⁽⁴⁾ toħmına beñzer ammâ büyükdür. Lezzeti kıatludur. İşirup dadılsa ħarâreti bellü ⁽⁵⁾

olur. T̄abī'atı derece-i şālīşede h̄ardur. Bögrekte olan taşları ziyāde ⁽⁶⁾ 'aceb ufaqlar. Ba'zılar d̄erler ki t̄ā'ife-i Hind bu dāneleri d̄ögüp kesmesini ⁽⁷⁾ ve yumuşatmasını murād êtdükleri taş üzerine qorlar. Yumuşayup murād ⁽⁸⁾ üzre qat' êderler. İnçqırığı qat' êder. Miqdār-ı şerbeti nişf dirhemden ⁽⁹⁾ bir dirheme dekdür. Turb şuyı ile isti'māl êdeler. *Minhāc* nām kitāb şāhibi ⁽¹⁰⁾ bu devāyı bārid-i raḫbdur d̄eyü zıkr eyledi. Bevāsīr çıbanlarına t̄ilā êtmekle eyüdür, ⁽¹¹⁾ nef' êder. Ammā erlik şuyın qurudur.

Habbü's-senā: Müteḫaddimīn kitāblarında ⁽¹²⁾ tercümesi böyle bulınur ammā ḫann olunur ki naql eyleyen ḡalaḫ êtmışdür. Zīrā ⁽¹³⁾ Ḥakīm Dīşkūrīdūs kelāmı aña delālet êder. Ḫann olunur ki bu devā ḫabbü's-sezāb ⁽¹⁴⁾ ya'ni sedef d̄edükleri nebāt toḫmıdır. Zīrā ḫuvvetinde ve fi'linde d̄er ki ıssıdıcı ve ḡāyetde ⁽¹⁵⁾ yaqıcıdır. Ba'zılar d̄emişler bu devā kerme-dāne d̄edükleridür ammā bu kelām daḫı ḡalaḫtdur. ⁽¹⁶⁾

Habbü'n-nāfūḫ: Delbüş d̄edükleri devānuñ kökinüñ ismidür. Böyle ıḫtılāḫ ⁽¹⁷⁾ olunmuş. Ḥarf-i dālde bi-tamāmihi zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Habbü'r-rāsen: ⁽¹⁸⁾ T̄aḡlarda olan qurı üzümdür. Ḥarf-i zāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. ⁽¹⁹⁾

Habbü'l-lehv: Kākūnec ki dilkü üzümü d̄edükleridür, oldur. Ḥarf-i kāfda zıkr [241b] ⁽¹⁾ olunur inşā'allāhu te'ālā.

Habbü'l-esl: 'Azbe ya'ni yılḡun aḡacınun yemişidür. ⁽²⁾

Habbü'l-mülük: Māhūdāne d̄edükleri müshil devādur. Ḥarf-i mīmde zıkr olunur. ⁽³⁾ Ba'zılar ḫabb-ı şanavberün büyüklerine daḫı ḫabbü'l-mülük d̄eyü ıḫlāk êder. Ḥarf-i şādda ⁽⁴⁾ zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Habbü'l-fakd: Pencengüştd̄edükleri devānuñ yemişidür. ⁽⁵⁾ Yēyen ki-mesnenün oḡlı ve kıızı olmamaḡıla böyle nām v̄erdiler. Nitekim ḫarf-i bāda ⁽⁶⁾ zıkr olunmuşdur.

Habbü'l-arūs: Kebābedür. Ba'zılar d̄emişler nīlüfer dānesidür. ⁽⁷⁾ Her biri ḫarfinde zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Habbü'l-uşfür: Şāhib-i kitāb ⁽⁸⁾ eydür: Bizüm zamānumuzda dabḫ ismidür ki ḫarf-i dālde beyān olunur.

Habbü'l-kalkıl: ⁽⁹⁾ Harf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Habbü'l-ganâ: Dilkü üzümünün ⁽¹⁰⁾ dânesidür. Harf-i 'aynda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Habbetü'l-hazrâ: Buṭm ki ⁽¹¹⁾ hâbbetü'l-hazrâ ağacıdır yemişine hâbbetü'l-hazrâ dërler. Nitekim beyân olundu. ⁽¹²⁾

Habbetü's-sevdâ: Beşme ki çeşm-zen dedükleridür ve şüniz ki çörek otudur, ⁽¹³⁾ aña dahı dërler. Evvelkisi harf-i bâda zıkr olunmuşdur. Şüniz, harf-i şinde ⁽¹⁴⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Habbetü'l-hulve: Ehl-i Mağrib luğati üzre anısün ⁽¹⁵⁾ ismidür ki harf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Hubâhib: Odlu böcekdür ki ⁽¹⁶⁾ gece ile uçarken âteş gibi görünür. Şarıraq, toz renginde bir böcekdür. ⁽¹⁷⁾ İki kanadı vardır. Uçar, nitekim ma'lümdür 'avâmmu'n-nâs taybüse dërler. ⁽¹⁸⁾ Tabî'atı ıssı ve keskindür. Eger bir dânesin gül yağı ile muhkem ezüp kulağ içine ⁽¹⁹⁾ tamlatsalar iriñini kırıda. Eger baqır çap içine koyup kırutsalar ba'dehu [242a] ⁽¹⁾ <ba'dehu> bir dânesinün başın giderüp gevdesin hiltit işlanmışından ⁽²⁾ on iki mişkâl mişkârı ile kavuğda ve bögrekte taş olana içürseler ⁽³⁾ üç günde böyle etseler ziyâde nef eyleye. Bu bâbda ğayrı nesne aña berâber olmaya. ⁽⁴⁾ Ammâ bu böcek zerârîh dedükleri zehr böcekden dahı yaramazdur. Üç dânesi ⁽⁵⁾ âdemi katl eder. Ba'zılar demişler hâşşasındandır eger şîr-i rûğan yağı içine ⁽⁶⁾ koyup anuñla yüze göze yağlasalar halk içinde şîrin olup seveler ⁽⁷⁾ ve yanlarında murâdı ne ise revâ ola. Bu böcekden içenlere ya'nî andan yedürseler ⁽⁸⁾ ilâci zerârîh dedükleri zehrlü böcek içenlere ilâc olunduğı gibidür. ⁽⁹⁾ Şovutmasın ve ruṭubet vërmesin ziyâde edeler.

Hubâb: Hanâfis ⁽¹⁰⁾ ki poḡ böcekleridür, anuñ küçüğü kadar, ince, 'akreb şeklinde siyâh bir hayvândur. ⁽¹¹⁾ Bendinceyn dedükleri vilâyetden ğayrı vilâyetde bulunmaz. Eger insânı şoḡsa katl ⁽¹²⁾ eder. Eñ çok uzanursa üç güne dek uzanur. Ekşeriyyâ bir gün ve bir gecede ⁽¹³⁾ katl eder. Şoḡkulan kimesnenün gözleri kızarup yanğını ve tasa ve tarılması ⁽¹⁴⁾ olur. Qalbe zararı fi'l-hâl erişür. 'İlacı ziyâde şovuducu ve toñdurucu ⁽¹⁵⁾ nesnelere iledür. Bu bâbda aña vërilen nesnelereñ eyüsi kâfürdür. Fi'li semmür-rummât ⁽¹⁶⁾ dedükleri zehr gibidür belki dahı tîzdür. Zann ederüm ki âdem tersinden

içürmek ⁽¹⁷⁾ gerekdür. Zîrâ bunun fi'li ve te'sîrinden olan ahvâl semm-i rummâtdan olduğı gibidür. ⁽¹⁸⁾ Anuñ 'ilacı hõd bu vechledür.

Hubârâ: Kül renginde, boynı ve minķârı ⁽¹⁹⁾ ya'nî burnı uzun meşhûr kuşuñ adıdur. Türkide toy dedükleridür. Şahrâlarda [242b] ⁽¹⁾ sâkin olur. Yünânca ğalûfus dërler. Tabî'atı hârr u yâbisdür. Ğalîzlıkda balıķçıl ⁽²⁾ ile ördek ortasındadır ya'nî kâzdan ve ördekden anuñ eti hafifraķdur. ⁽³⁾ Zîrâ ol şahrâlarda ve anlar şuda olurlar. Eger toyuñ iç yağından alup ⁽⁴⁾ bir miķdâr tuz ve sünbül-i tîb ile dõgüp hâblar êdüp gölgede ķurutsalar ⁽⁵⁾ ma'idesi fâsid olup ma'idesinde ta'âm eglenmeyen kimesne aç ķarıñla ılı ⁽⁶⁾ şu ile beş dâne hâbb içse eyü êdüp ishâlin kese ve 'azîm devâ ola. Eger ⁽⁷⁾ kıtasınuñ iç derisin ķurıdup dõgüp dõgülmüş milh-i enderânî ile berâber ⁽⁸⁾ ķarışdurup göze henüz şu inmege başladuķda göze ķekseler ziyâde nâfî' ve mü'eşşir ⁽⁹⁾ devâ ola. Kıanı, rebve ve 'usr-ı nefes marazlarına nâfî'dür. Maraża göre isti'mâl êdüp ⁽¹⁰⁾ üç mişķâlden ziyâde isti'mâl etmeyeler. Şu veyâhûd şarâb ile içeler. Ba'zı kimesneler ⁽¹¹⁾ bişürüp etini ve şürvâsını bu maķûle marîzlere yêdürür, nef' bulurlar. Ammâ ⁽¹²⁾ mizâcları ıssı olanlara yaramaz ğızâdur lâkin mizâcları şovuk olanlara ve yelden ⁽¹³⁾ şikâyet edenlere nef' êder. İşlâhı bu vechiledür ki şu ve tuz ve bâdem yağıyla ⁽¹⁴⁾ mûherrâ olıncaya dek bişürüp mizâcı ıssı olanlar sirke ile yêyeler ammâ mizâcları ⁽¹⁵⁾ şovuk olanlara üzerine cevz yağı ve olmuş zeytündan olan zeyt yağı ⁽¹⁶⁾ dökeler ve bir miķdâr dârşîñî ve hûlincân kıatup yêdüreler. Böyle olıcaķ ⁽¹⁷⁾ şovukdan aĝrısı olan a'zâya ve şovuklanmış olan a'zâya şürvâsı ⁽¹⁸⁾ nañûl olmaĝa eyüdür ya'nî ıssı iken üzerine dõkmege yararadır, eyüdür.

Habrec: ⁽¹⁹⁾ Vilâyet-i Mısr'da meşhûr bir kuşdur. Mizâcı ıssı ve eti ziyâde ğalîzdür. Şularda [243a] ⁽¹⁾ <şularda> olduğıçün ĝeç hazm olur, yaramaz koķulu sevdâvî kıan hâşıl ⁽²⁾ êder. İşlâhı budur ki dârşîñî ve maşķakî ile mûherrâ bişürüp sirke ve mirî ⁽³⁾ ve uşturĝâz ile yêyeler ve yağlı nesne yakın etmeyeler ya'nî yağlı ile yemeyeler illâ meĝer ⁽⁴⁾ üzerine sürüp kebâb eyleseler câyizdür.

Hablü'l-mesâķin: Yaşşı yapraklı ⁽⁵⁾ şarmaşıkıdır. Harf-i lâmda zıkr olunur.

Habaḳ: İsm-i 'Arabîdür. Her nebât ⁽⁶⁾ ki ḳoḳusu güzel olup keskinligi ola anuñ ismidür ammâ ıtlâḳ olunsa ⁽⁷⁾ yabân na'nâsı murâd olunur ve ḳabaḳü'l-mâ' dêseler murâd fûdenc-i nehri olur ⁽⁸⁾ ki ḳarf-i fâda zıkr olunur.

Hübâḳî: İsm-i 'Arabîdür. 'Irâḳ'da ḳandeḳûḳâ ki ⁽⁹⁾ ḳara yonca dëdükleridir, anuñ ismi olmaḳıla meşhûr idi ammâ ḳâlâ ḳandeḳûḳâ dërler, ⁽¹⁰⁾ ol ism ile meşhûr degüldür.

Habaḳü'l-ḳıssâ: Merzencüşdur. ḳarf-i mîmde zıkr olunur ⁽¹¹⁾ inşâ'al-lâhu te'âlâ.

Habaḳ-ı Nabaḳî: Reyḳân-ı ḳamâḳim dëdükleridir. 'An-ḳarîb zıkr olunur ⁽¹²⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Habaḳü'l-baḳar: Bâbünecdür ki zıkr olundu.

Habaḳü'l-fil: ⁽¹³⁾ Berencâsüfdür ki ḳarf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Habaḳü'r-râî: Ba'zılar dëmişler ⁽¹⁴⁾ merzencüşdur.

Habaḳü'l-ḳaranful: Ferenc-müşḳ dëdükleri devâdur. ḳarf-i fâda zıkr olunur ⁽¹⁵⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Habaḳ-ı türüncânî: Bâdrençbüyedür ki ḳarf-i bâda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁶⁾

Habaḳ-ı şa'terî: Ve ḳabaḳ-ı Kirmân, şâhisferem dëdükleri nebâtdur ki ḳarf-i şînde ⁽¹⁷⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Habaḳü'ş-şüyüh: Ve reyḳânü'ş-şüyüh daḳı dërler. ⁽¹⁸⁾ Merv ya'nî fesli-gendür. ḳarf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Habaḳ-ı reyḳânî: ⁽¹⁹⁾ Şîhdür hi ḳarf-i şînde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

ḳaşrümâ: Lisân-ı Yünânda [243b] ⁽¹⁾ na'nâ' ismidür. ḳarf-i nûnda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Hacer: Muḳlaḳâ taş ismidür. ⁽²⁾ Taş daḳı topraḳdur ammâ ḳatılanup âḳer mizâca ve âḳer şürete ve âḳer renge girmiştir. ⁽³⁾ Cümlesinüñ ḳabî'atları bürüdet ve yübüset iḳtizâ eder. Ammâ şol ki mizâcı ıssıdur ⁽⁴⁾ ḳarâreti tekvînden kesb etmişdür ya'nî ḳaḳḳ te'âlâ celle celâluhu sâ'irlerini bârid ⁽⁵⁾ ve yâbis ḳaḳḳ etdügi gibi anı daḳı ḳâr ḳaḳḳ etmişdür. Taşa şaḳr daḳı dërler. ⁽⁶⁾ Şaḳr daḳı iki ḳısmıdır. Bir ḳısmı ile 'ilm-i tıbdâ intifâ' olunur, anı

zıkr ederüz ve bir kısmı ⁽⁷⁾ dağı binâ ve ğayrı nesnelere yarar, ‘ilm-i tıbbâ medhâli yokdur. Mermer ve summâķī ve siyâh taşlar ⁽⁸⁾ gibi ve ğayrısı gibi ‘ilm-i tıbbâ intifâ‘ olunandan biri hâlâ zıkr olunacaķdur. ⁽⁹⁾

Hacer-i lebenî: Süd taşı demekdür. Zîrâ bu taşı şu ile bir nesne üzerine ⁽¹⁰⁾ ovsalar süd gibi beyâz ve koyu nesnesi çıkar. Bu taşuñ rengi siyâha mâyil ⁽¹¹⁾ kül rengindedür. Lezzeti tatlıdur. Tabî‘atı bârid-i yâbisdür. Eger sürme gibi göze ⁽¹²⁾ çekseler göze kıan ve sâ‘ir yaramaz hıltlar dökülmesin men‘ édüp nef‘ eyleye ⁽¹³⁾ ve çıbanların gidere. Evlâ budur ki isti‘mâli murâd olunduķda bu taşı şu ile ⁽¹⁴⁾ ezüp şuyını kıalay hokķa içinde hıfz edeler. Zîrâ ‘uşâresinüñ yapışması ⁽¹⁵⁾ vardur.

Hacer-i ‘aselî: Beyâz taşdur. Ovsalar koyu ve tatlı, şaruya mâyil ⁽¹⁶⁾ nesnesi çıkar. Bir miķdâr harâreti vardur. Bunuñ dağı fi‘li haccer-i lebenî gibidür ammâ bir ⁽¹⁷⁾ miķdâr andan za‘îfdür. Gözde olan çıbanları pâk eder.

Hacer-i müşakķak: ⁽¹⁸⁾ Bu taş Mağrib câniblerinde bulunur, anda hâşıl olur. Rengi za‘firân rengi gibidür ⁽¹⁹⁾ ya‘nî za‘firânuñ dögülmemiş kıılı rengindedür, dögülmiş renginde degüldür [244a] ⁽¹⁾ <degüldür> ve bu taş tîz yarılıp ufaķlanur. Üsrünc ki sülügen dedükleridür ⁽²⁾ terkibinde ve içinde uzun uzun iplikleri birbirine yapışmış olmaķda ⁽³⁾ aña beñzer ve kıuvvetde şâdenec dedükleri taş gibidür ammâ za‘ifraķdur. Eger ⁽⁴⁾ ‘avrat südiyle ezse-ler gözde olan deriñ çıbanları ve yaraları taldura ⁽⁵⁾ ve gözde olan tabaķa-i kıarniyye yırtıģın yapışdurmaķda ve göz bebegi tormalmasın ⁽⁶⁾ yérine getürmekte kıavî ‘amel eder ve göz kıapaķlarında olan iriligi giderür. ⁽⁷⁾ Bu taş haccer-i lebenîden ve haccer-i lebenî, haccer-i ‘aselîden ve haccer-i şâdenec bu ikisinden ⁽⁸⁾ hayırludur ya‘nî enfa‘dur.

Hacer-i Kıbtî: Mışır‘da olur bir taşdur. Mışır‘da üne ⁽⁹⁾ dérler. Mışır‘da çok olur. Bu taş yeşil ve bozraķ ve gevşek ve seyrek taşdur. ⁽¹⁰⁾ Bez kıırpanlar bezi aģartmaķ için isti‘mâl edeler. Bu taş ziyâde kıuruducudur. ⁽¹¹⁾ Tabî‘atı harâretde ve bürüdetde mu‘tedil gibidür, tîz erir. Kıan tükürmeģe ve eski-⁽¹²⁾den olan ishâli def‘ étmeģe ve kıavuķ aģrısına nâfi‘dür şu ile içşeler. Eger ‘avrat ⁽¹³⁾ götürünse dâyimâ aķan hayz kıanın diñdüre. Eger gözde olan yara ve çıbanlar ⁽¹⁴⁾ için olan tıttıcı devâlara kıatsalar yaraların ve çıbanların taldura. Eger ⁽¹⁵⁾ zeyt ve şamģlar ile olan merhemler ile kıarışdursalar taģılıur

mağûlesi olan ⁽¹⁶⁾ çıbanlar tağılmasın men' eyleye. Eger bu dênilen merhem ile gevşek olan bedenlerde ⁽¹⁷⁾ olan çıbanlar üzerine kôsalar oñuldup eyü éde.

Hâcer-i Hâbeş: Vilâyet-i ⁽¹⁸⁾ Hâbeş'den getürürler zeberced taşına beñzer bir taşdur. Ba'zılar dëmişler bu dahı zeberceddür ⁽¹⁹⁾ ammâ rengi bozulmuşdur bir sınıfidur. Eger ovsalar beyâz nesnesi çıkar, ziyâde acıdıdır, [244b] ⁽¹⁾ pâk écididir. Eger göz bebeği tağılıp ya'nî aşl hilkatinden ba'zı hılklar sebebi ile ⁽²⁾ dahı büyük ve yaşsı olsa ammâ ıssı şiş olmasa anuñ üzerine ursalar pâk ⁽³⁾ édüp eyü eyleye ve nef' eyleye ve gözde olan tâze nişânları ve züfre ki ⁽⁴⁾ göz kıyruğınuñ burundan yaña olanda siñir gibi beyâz katılıkdur, ⁽⁵⁾ eski ve ziyâde katılanmış olmayıcağ anı giderür.

Hâcer-i Yehūdî: Vilâyet-i ⁽⁶⁾ Şâm'dan Bîrüt Tağı'nda ve Feleşîn'de çok bulunur bir taşdur. Bellût ⁽⁷⁾ şeklindedür beyâzdur. Üsti düz degüldür, iridür. Üzerinde birbirine ⁽⁸⁾ toğru çiziler vardır, şanasın ki çekilmegile uzanmışdur. Bu taş şu ile ⁽⁹⁾ ezilür ve lezzeti yoğdur. Eger nohûd miğdârın alup şu ile bilegü üzerine ⁽¹⁰⁾ ezüp ıssıcağ şudan üç kavâşûs ile içseler ki her kavâşûs iki buçuk vaқыyye ⁽¹¹⁾ ve nişf vaқыyye ve rub' vaқыyyedür, gücile efşân etmege nef' éder ve bögrekte olan ⁽¹²⁾ taşları ufaqlaya. Ammâ kavuğda olan taşlara nef'i yoğdur.

Hâcer-i kamer: ⁽¹³⁾ Ve hâcer-i kamerî ya'nî ay taşı ve başâku'l-kamer ya'nî ay tükruği ve zebedü'l-kamer ya'nî ⁽¹⁴⁾ ay kaymağı dahı dërler. Ay nûrı artarken bulunur bir taşdur. Mağrib câniblerinde ⁽¹⁵⁾ ve Mağrib şehirlerinde çok bulunur beyâz ve şeffâf bir taşdur. Ba'zılar dëmişler ⁽¹⁶⁾ katı ve siyâh taşlar ve sâ'ir taşlar üzerine gökden çi yağup ay nûrı ⁽¹⁷⁾ toğunup üzerinden güne güne hevâlar geçmegile bu taş hâşıl olur. Eger bir nesneye ⁽¹⁸⁾ ovup ovulmuşından mercimek dânesi miğdârı maşrû' olan kimesneye ⁽¹⁹⁾ içürseler fi'l-hâl eyü éde. Tâ'ife-i 'Arab bu taş cinden nâfîdür dëyü küçük [245a] ⁽¹⁾ <küçük> oğlancıklarına ve 'avratlarına geydürürler. Ba'zılar dëmişler eger bu taşı yemiş ⁽²⁾ vërmez olan ağaç üzerine aşâkosalar yemiş olup ağacı âfâtdan ⁽³⁾ hıfz eyleye.

Hâcer-i Afrîkî: Bilâd-ı Mağrib'den Afrîkıyye'ye münâsib taş demekdür ⁽⁴⁾ ya'nî anda bulunur. Afrîkıyye'ye Yünânca Firûğyâ dërler. Bu taşuñ eyüsi

oldur ki ⁽⁵⁾ şaru olup ağırlıkda ve hafiflikda orta olup pāreleri dahı ⁽⁶⁾ kimisi kıatı ve kimisi yumışak olup içinde beyāz tamarları ola, kılımyāda olduğı ⁽⁷⁾ gibi. Kılımyā, bakır ve gümüş ve sā'irlerin eritdüklerinde düttünlerinden hāşıl olur taş ⁽⁸⁾ gibi kıatı nesnedür. Gāh olur bu hācer-i Afriķiyyi yaķup kıuvveti ve fi'li ve eşeri ziyāde ⁽⁹⁾ olur. Yaķmasınıñ tarīķi budur ki bu taşı şarāb ile ışlayup āteş kıori üzerine ⁽¹⁰⁾ kıoyup kıurı ufalarlar. Taş kızarıcaķ āteşden alup tekrār şarāb ile ışlayup ⁽¹¹⁾ yine kıor üzerine kıoyup üç kerre bu vecchle yap yap yaķarlar tā toğranmaya. ⁽¹²⁾ Bu taşuñ kıuvveti kıuruducudur. Bir miķdār kıābizlıđı ve acıtması dahı vardır. ⁽¹³⁾ Eger yaķılmışı ile ve eger yalıñuz ve eger şarāb ve 'asel ile kıarışdurup tağılur ve yaramaz ⁽¹⁴⁾ rāyihālu olan çıbanlara 'ilāc ētseler eyü ēdüp kıurıda. Eger kıılımyāyı yudükleri ⁽¹⁵⁾ gibi yuyup kıırūti ya'nī şamđ ve zeyt ile olan merhem ile kıarışdurup āteş ⁽¹⁶⁾ yanığına ursalar eyü ēde. Evlā budur ki göze kıomayalar illā meger yunmuş olanından ⁽¹⁷⁾ kıomaķ cāyizdür.

Hācerü'l-esākiye: Paşmaķçılar ve pabuççılar taşı demekdür. Bu tā'ife ⁽¹⁸⁾ üzerinde saħtiyān ve sā'ir derileri kesüp ve yunduķları alaca mermer taşıdır. ⁽¹⁹⁾ Üzerinde kıızıl ve şarı ve siyāh noķtaları vardır, ke-ennahu ufaķ taşlardan [245b] ⁽¹⁾ cem' olup toñup bir taş olmuşdur. Bu taşı ufatsalar içerişi siyāha māyil gökçildür. ⁽²⁾ Eger bu taşdan şişi olan dilçükler üzerine ursalar şişin giderüp indüre ⁽³⁾ ve eyü ēde.

Hācerü'l-buħayra: Siyāh ve incerek taşlardır. Vilāyet-i Şām'dan ğavr ⁽⁴⁾ dedükleri maħallerde ki kıafr-ı Yehūd bulunduğı yerlerdür, anda bulunur bu maķüle taşlardır. ⁽⁵⁾ Bu taşı āteşe kıosalar yalıñuz dizlerde olan yellere nefi tecribe olunmuşdur. ⁽⁶⁾ Bu bābda nāfi' olan merhemler ki taħlil ēdici merhemlerdür, anlara kıarışdurup dizlere ⁽⁷⁾ ursalar nef eyleye. Eger kıuruducı merhemlere kıarışdursalar kıurutmaları ziyāde ⁽⁸⁾ ola. Yaraları bitişdürüp etlerin bitürür ve ğeñ iken ve deriñ iken bitişdürüp ⁽⁹⁾ dar ēder.

Hācerü's-sülvān: Billūra beñzer beyāz ve şeffāf bir taşdır. Şu ile ⁽¹⁰⁾ ez-seler ezilüp süd gibi olur. Tā'ife-i 'Arab meşhürdur, 'aşıķ olan kimesne ⁽¹¹⁾ bu taşdan içse 'aşıķlıđı gide. Anuñcün böyle nām vērdiler. Zīrā süllüv dėyü ⁽¹²⁾ 'ışķ zāyil olmasına dērler. Ba'zılar demişler, bu taşdan bir şınıf vardır, yıldırması ⁽¹³⁾ azdur, şaruya māyildür, kıatl ēdicidür fi'l-hāl bu maķülesinden mercimek dānesinden ⁽¹⁴⁾ ziyāde içmeyeler.

Hacerü'l-kelb: Havâşş-ı eşyâ yazan kimesneler bu taş çok zıkr⁽¹⁵⁾ etmişlerdür. Bu taş oldur ki kelbi men' için taş atup kelbi urup kelb⁽¹⁶⁾ dahı yavuzluğundan taş ısırup ağzında tutup soñra bırağduğı taşdur.⁽¹⁷⁾ Zıkr ederler ki bu taşda 'azîm sırr vardır. Düşmenlik için eger bir kavmün şuları⁽¹⁸⁾ veyâhüd şarâbları içine koyup içseler mâbeynlerinde şerr u fesâd vâkı' ola.⁽¹⁹⁾ Niçe kerre tecrîbe olunmuşdur. Eger ol taş gögercinler sâkin oldukları yere kosalar [246a]⁽¹⁾ <kosalar> gögercinler kaçalar. Eger bir meclisde getirüp kosalar mâbeynlerinde huşumet ve ıztırâb⁽²⁾ vâkı' ola.

Hacer-i merâmî: Siyâh taşdur, Şaklıbe Nehri demekle ma'rûf nehrde⁽³⁾ bulunur, çirkîn râyihası vardır. Bu taş şu yağar ve zeyt yağı söyündürür.⁽⁴⁾ Bu taş hâşşalarındandır, anı götüren kimesneden ve olduğu mağalden cemî'an⁽⁵⁾ zehrlü ve incidür mağûlesi olan hayvânları giderür. Maşrû' olan kimesneye⁽⁶⁾ aşakosalar nef eyleye. 'Avratlaruñ rahmleri ağrılarına ve kırsırlıklarına dahı nef eder.⁽⁷⁾ Ateş ile yanar iken yağ ile söyünür ve azacuk şu ile yine yanup şu'le vürür.⁽⁸⁾ Bu taşuñ 'ilm-i tıbda nefi yokdur ancak bir yerde yakup tütsü etseler zehrlü cânavarları⁽⁹⁾ giderüp çıkarur.

Hacer-i A'râbî: 'Arab bâdiyelerinde ya'nî şahrâlarında bulunur⁽¹⁰⁾ taşdur. Ğayrı yerlerde olmaz. Pâk fil dişi gibidür. Eger bu taş ezüp ufağlayup⁽¹¹⁾ ziyâde kan akan yer üzerine ekseler ve üzerine yakı etseler kanı diñdüre. Eger⁽¹²⁾ bu taş yakşalar dişler için eyü cilâ ola. Cilâ edici kuvveti vardır.

Hacer-i ğâğâtîs:⁽¹³⁾ Arz-ı Şâm'dan zamân-ı kadîmde Ğâğâ demekle ma'rûf derede bulunur bir taşdur.⁽¹⁴⁾ Ol dereye mensüb taş demekdür. Hâlâ ol dere Vâdî-i Cehennem demekle ma'rûfdur.⁽¹⁵⁾ Bu taş vilâyet-i Endülüs'de dahı bulunur. Bu taş âteşe kosalar boynuz yanığı⁽¹⁶⁾ râyihası gibi râyihası olur. Eyüsi oldur ki âteşde tîz yanup râyihası kafr-ı Yehüd⁽¹⁷⁾ râyihasına beñzeye. Bu taş siyâh ve incerek ve kırıdır. İçi tabağa tabakadur⁽¹⁸⁾ ve kendüsi ziyâde yeynidür. Bu taşda yumışadıcı ve tañlîl edici kuvvet vardır.⁽¹⁹⁾ Eger muğaddemâ şar' 'arîz olan kimesneye ve âher dimâğı za'îf olan kimesneye [246b]⁽¹⁾ bu taş ile tütsü etseler fi'l-hâl şar' 'arîz ola amma rahm boğulmasından⁽²⁾ uşşı gitmiş olan 'avratuñ 'aqlın başına getirüp dirildür. Eger tütsü etseler⁽³⁾ zehrlü cânavarları gidere. Eger niğris için olan devâlara kâtsalar nef eyleye.⁽⁴⁾

Hacerü'l-ısfenc: Şungar taşı demektür. Şungar içinde bulunur bir taşdur. Eger ⁽⁵⁾ bu taşdan iki denk miqdârı şarâb ile içseler bögreklerde olan taşları ⁽⁶⁾ ufaqlaya, mücerrebdür. Bu taşuñ kuvveti kuruducudur. Kurudup ruḡubeti giderilmesi ⁽⁷⁾ murâd olunur her ne ise aña yarar. Eger bu taşı şu ile ezseller ezilür ve ezilmiş ⁽⁸⁾ sâ'ir nebâtâtdan şıķılıur şıķındular gibi hıfz olunsa ṭurur.

Hacer-i hazefî: ⁽⁹⁾ Şakşıya beñzer bir taşdur. Mışr'da çok bulunur. İçi ta- baķa taḡakadur ve tîz çatlar. ⁽¹⁰⁾ Bu taş ufaķ çıbanları kōparup gidermekde hācer-i kayşür dedükleri taş maķâmına ⁽¹¹⁾ kâyimdür. Eger bu taşı ovup ezse- ler ve iki dirhem miqdârın şarâb ile içseler eskiden ⁽¹²⁾ olan hayz kanın dîñdü- re. Eger 'avrat hayzdan pāk olduķdan soñra dört gün ⁽¹³⁾ her gün bir mişķâl miqdârın içse min-ba'd gebe kalmaya. Eger bu taşı 'asel ile karışdurup ⁽¹⁴⁾ şışı olan memeler üzerine ve tağılıur maķûlesi olan çıbanlara ursalar ⁽¹⁵⁾ memele- rüñ şışlerin indürüp çıbanlaruñ tağılmasın men' eyleye. Bu taşda ⁽¹⁶⁾ ziyâde kurutmaķ vardır. Bir miqdâr kâbızlıķı ve keskinliķi daķı vardır. ⁽¹⁷⁾

Hacerü'l-esdâ': Memeler taşı demektür. Şāhib-i kitāb eydür: Bu taşuñ māhiyyetin ⁽¹⁸⁾ ya'nî niteliğin ve şeklin zıkr etmediler ancak dediler ki göz karanülüğün giderüp ⁽¹⁹⁾ açar ve eger şu ile ovup ezseller ve şışı olan memeye ve çıbanlara ursalar [247a] ⁽¹⁾<ursalar> şışlerin sâkin eyleye. Zann olunur ki bu taş bilegü taşıdur ğayrı ⁽²⁾ degüldür.

Hacerü'l-hayye: Yılan taşı demektür. Ba'zılar demişler bu taş bād-ı zehrdür ⁽³⁾ ki ḡarf-i bāda zıkr olunmuşdur. Ba'zılar demişler ğayıridur. Ze- berced ma'deninde ⁽⁴⁾ bulunur ve dërler ki birkaç dürlüdür. Ba'zısı siyāh ve kātıdur ve ba'zısı beyāz ⁽⁵⁾ ve gevşekdür ve ba'zısı remād ya'nî kül renglüdür ve ba'zısınıñ üzerinde ⁽⁶⁾ üç çizileri vardır ammā şāḡiḡi ol zıkr olunandur. Ammā bu aķvāli daķı ⁽⁷⁾ ihtiyāten zıkr eyledük. Bu taş yılan ışırdüğine bi'l-hāşşiyye nef' eder ⁽⁸⁾ ve baş ağrısına daķı nef' eder, başda götürmekle ve çizilü olanı daķı ⁽⁹⁾ başda götürmegile baş ağrısına ve lîşerġus marāzına nef' eder. Lîşerġus, ⁽¹⁰⁾ dimāġda rûḡ yollarında kōķmuş balġamdan şış olmaġıla olan unutsaķlıġa ⁽¹¹⁾ dërler.

Hacer-i Hindî: Hind'den getirürler bir taşdur. Rengi siyāha ve kızıla ⁽¹²⁾ māyıldür. Ovilup içinden çıkan nesnesi şarulıġa ve kızıla māyıldür. ⁽¹³⁾

Eger bu taşı ufaqlayup döğüp oturağda kan ağıduğı yer üzerine ⁽¹⁴⁾ ekseler ve bir dâniğ miğdârın içseler kanı tutup kese, mücerredür. Ve eger zikr olunandan ⁽¹⁵⁾ azrak içseler 'akreb şokduğına nef' eyleye.

Hacer-i Münüfi: Vilâyet-i Mısr ⁽¹⁶⁾ nâhiyelerinde Münüf dârlar bir kar-yeden getirürler bir taşdur. Sâ'ir ufağ taşlar ⁽¹⁷⁾ kadar bir taşdur. Birkaç dürlüdür. Eger bu taşı ovup ufaqlayup ve şu ile ⁽¹⁸⁾ ıslayup bir 'uzva sürseler uyuşdurup kuvvetin ve tıyusun gidere. Pes ⁽¹⁹⁾ ol 'uzvı kesüp kanın dindür-mege âsân olur.

Hacerü'l-birâm: [247b] ⁽¹⁾ Çölmekler taşı demekdür. Hicâz'dan ve vilâyet-i 'Acem'de Tûs'dan getirürler ⁽²⁾ bir taşdur. Andan çölmek ederler. Çölmek için andan eyü taş olmaz ⁽³⁾ ve nefi vardır. Eger Hicâz'dan getür-düklerin ezüp anuñla dişleri ovsalar ⁽⁴⁾ açup cilâ eyleye ve nef' eyleye.

Hacerü'l-billür: Ma'rif taşdur. Ba'zılar ⁽⁵⁾ demişler bu taş şudandur akar ve toñar. Hâşşasındandur eger kimesne boynına ⁽⁶⁾ aşakoyup götürse uyurken korkmaya.

Hacerü'l-kezek: Ziyâde beyâz ⁽⁷⁾ bir taşdur. Hind Deryâsı taşra atar. Hind Deryâsı kenârlarında bulunur, Sind'de ⁽⁸⁾ dahı bulunur. Eger bu taşı muhkem ovup cilâlandursalar şeffâf ola. Sülvân ⁽⁹⁾ taşı gibi ki zikr olunmuşdur. Bu taşuñ tabî'atı derece-i sâniye âhirinde bârid-i yâbisdür. ⁽¹⁰⁾ Vilâyet-i Hind 'avratları ve erleri bu taşdan yüzük édüp tağınurlar ⁽¹¹⁾ ve 'avratlarına bilezük ve boğmağlar ederler. Ve ehl-i Hind ittifağ etmişler ki ⁽¹²⁾ bu taşı götüren kimesneden sihrî def' eder ve ibtâl eder ve göz degmesin ⁽¹³⁾ dahı def' eder. Eger bu taşı ezüp göze çekseler gözde olan aklık, ⁽¹⁴⁾ eger yeñi ve eger eski olsun, gidere ve cilâ vère ve çibanlardan soñra ⁽¹⁵⁾ kalan nişânları mahv eder ve giderür. Eger bir kimesne bu taşı götürse ⁽¹⁶⁾ aña kimesne iftirâ etmeye ve halkı anı seve. Hind halkı bu taşdan kadeğler ⁽¹⁷⁾ ve kaplar édüp anuñla içlerler. Ve dârlar ki şenlik ve ferağ vèrür ve ziyâde ⁽¹⁸⁾ eder ve meclisden gavğâ ve fesâdı def' eder. Eger bu taşuñ ezilmiş ⁽¹⁹⁾ ile dişleri ovup cilâ vèrseler dişleri ağarda ve yaramaz koğusun [248a] ⁽¹⁾ <koğusun> ve şarulığın ve cümle dişlerde olan marazları ve yaramaz nesnelere ⁽²⁾ gidere. Eger saçlara aşakosalar saçları uzada ve güzel éde. Eger ⁽³⁾ er âdem yüzük édüp tağınsa 'avratlar yanında hürmeti ve ri'âyeti ⁽⁴⁾ ziyâde ola.

Hacer-i İrākī: Bir gūne mehak taşudur. Dicle Nehri'nde, huşūşan ⁽⁵⁾ Mūşıl'da çok bulunur ve bu taş ağır ve bir yere şıkılmış ve kıatıdır. ⁽⁶⁾ Eyüsi oldur ki birbiri ardınca yalasalar içinden za'firān lezzeti çıka. ⁽⁷⁾ Eger bu taşı erkek emzürür 'avrat südi ile bilegü üzerine ovup ⁽⁸⁾ gözün tabaқа-i karniyyesinde olan beyāza sürseler ziyāde nef' édüp ⁽⁹⁾ gidere. Bi'l-hāşşiyye muqarrerdür kezālik böbrekler ağrılarına dağı nef' eder ve güçle ⁽¹⁰⁾ nefes almağı giderüp āsān eyleye. Miqdār-ı şerbeti bir dāniḳ miqdārına ⁽¹¹⁾ dekdür.

Hacerü'd-dīk: Hürüs karnında bulunur ⁽¹²⁾ bir taşdur. Rengi beyāz ve bozrakdur. Bāklā kadar ve dağı küçük olur. ⁽¹³⁾ Eger bu taşı şu ile yuyup ol şuyı içseler ziyāde şusuzlığı gidere. ⁽¹⁴⁾ Bu taşdan eger içmegile ve eger aşakoyup götürmegile tasalanmegi ve gūşşaları ⁽¹⁵⁾ gidere. Eger ağızda tutsalar dağı şusuzlığı kese, kezālik götürmegile ⁽¹⁶⁾ cimā'a kuvvet vere.

Hacerü'n-nār: Ateş taşı ya'nī çakmak taşı ⁽¹⁷⁾ demekdür, ma'rūfdur. Bu taş birkaç dürlüdür. Ba'zısı beyāz ve ba'zısı siyāh ⁽¹⁸⁾ ve ba'zısı şarāb renginde ve ba'zısı toz rengindedür. Tabī'atı bārid-i yābisdür. ⁽¹⁹⁾ Yübüseti ziyādedür. Ba'zılar demişler tabī'atı ıssıdur. Bu taşı çakdukda [248b] ⁽¹⁾ içinden düttün gibi ağır ve keskin rāyiḳa çıkar. Eger bu taşı bir bez içine bağlayup ⁽²⁾ 'avrat toğururken uyluğuna bağlasalar toğurmasın āsān eyleye ammā toğurdukda ⁽³⁾ taşı gidereler. Eger bu taşı döğüp toz gibi édüp ḥanāzīr dedükleri çibanlar ⁽⁴⁾ üzerine ekseler kırudup pāk eyleye ve ağızların bitişdüre. Kezālik ⁽⁵⁾ sā'ir oñulması güç olan çibanları dağı böyle eder, her kanda olursa ⁽⁶⁾ olsun.

Hacer-i mīgnāṭīs: Ma'rūfdur. Demüri kendüye çeker kuvvet ile ammā ⁽⁷⁾ eger mīgnāṭīsı şarımşak ile ovup sürseler fi'li bāṭıl olup demüri çekmeye. ⁽⁸⁾ Eyüsi oldur ki sık ve kalın olup ziyāde ağır olmaya. Eger toğuz kırāt ⁽⁹⁾ miqdārın mā²-i 'asel ile içseler galīz hıltları ishāl eyleye ve [zi]yāde nef' eyleye. ⁽¹⁰⁾ Gāh olur ki bu taşı yaqup şādenec taşı ile bile şatarlar. Zīrā fi'lleri ⁽¹¹⁾ ve kuvvetleri birdür. Ba'zılar demişler bu taşuñ hāşşalarındandır eger elde tutsalar ⁽¹²⁾ ellerde ve ayaklarda olan ağrılara nef' eyleye ve küzāz marazına ki şovukdan ⁽¹³⁾ veyāḥūd ğayrı sebep ile beden kırumasına dērler aña nef' eyleye ve bu taş ⁽¹⁴⁾ ḥabeş-i ḥadīd ya'nī demür poḥı dedüklerinüñ bād-ı zehridür ya'nī demür poḥın ⁽¹⁵⁾ içüp zarar etse bu taş zararın def' eder.

Eger bu taş lohüşâ olan ⁽¹⁶⁾ 'avrat üzerine kosalar ağruların def' eyleye. Eger toğururken elinde çutsa ⁽¹⁷⁾ âsân toğura. Eger bu taş döğüp zehrlü yara üzerine ekseler eyü ⁽¹⁸⁾ êde.

Hacer-i bûlus: Ba'zı nüshada haccer-i Yunus dëyü yazılmış ammâ hîç ⁽¹⁹⁾ bir nüshada 'aleyhi's-selâm yazılmamış. Şahîh haccer-i Yunus 'aleyhi's-selâm idügi [249a] ⁽¹⁾ <idügi> ma'lûm degüldür. İkiden hâlî degüldür. Bûlus veyâhüd Yunus nâm ⁽²⁾ kimesne taş dëmekdür. Zîrâ bu taş evvelâ vâkıf olan bu kimesnedür. Anuñçün ⁽³⁾ aña nisbet olundu dëyü taşrîh eder. A'lâm-ı ricâlden idügi muqarrerdür. ⁽⁴⁾ Bu taş na'rûn ki bürenün bir kısmıdır rengde aña beñzer ammâ bu taşuñ ⁽⁵⁾ taħalħuli ya'nî gevşekliğı çoğdur ve bu taşda altun renginde beyâza mâyil noktalar ⁽⁶⁾ vardur ve yıldırması vardur ve bu taş ıssıdır, taħlîl edicidir. Eger bu taş ⁽⁷⁾ zeyt yağı içinde kaynadup ol zeyt ile yorılup mecâlsiz olan kimesneyi ⁽⁸⁾ yağlasalar fi'l-hâl mecâlsizliğı gidere, mücerrebdür.

Hacerü'l-meşâne: Kavuk taş ⁽⁹⁾ dëmekdür. İnsân kavuğında hâşıl olan taşdur. Bu taşuñ tabî'atı hârr ⁽¹⁰⁾ ve yâbisdür. Ba'zılar dëmişler bu taş yine kavukda olan taş ufağlar. ⁽¹¹⁾ Ammâ Hâkîm Câlînüs bu bâbda tecrîbe edüp nef bulımadı ammâ nef'i bögrelerde ⁽¹²⁾ olan taş ufağlamakda olsa olur. Eger bu taş döğüp sürme ⁽¹³⁾ gibi göze çekseler gözde henüz 'arız olan aklığı gidere, mücerrebdür. ⁽¹⁴⁾

Hacerü'l-ħammâm: Ĥammâm taş dëmekdür. Ĥammâm külhânları altında âteşden ⁽¹⁵⁾ ve dütünlerden taş gibi olur, katılanur siyâh taş gibi nesnelerdür ammâ ⁽¹⁶⁾ gevşekdür. Tabî'atı hârr u yâbisdür taħlîl eder. Eger bundan yağı edüp ⁽¹⁷⁾ sereñân dëdükleri büyük çibana ibtidâ'en zâhir olduğda ursalar gidere. ⁽¹⁸⁾ 'Avratlar rahmlerinde olan büyük çibanlara 'azîm devâdur.

Hacerü'l-bağar: ⁽¹⁹⁾ Mısr'da ve Bağdâd ve Başra'da Ĥarazatü'l-bağar ya'nî şıgır boncuğı dëyü tesmiye ederler. [249b] ⁽¹⁾ Endülüs ve Mağrib Ĥalkınıñ cümlesi vers dëyü tesmiye ederler. Böyle ıştılâh etmişler. ⁽²⁾ Bu taş erkek şıgır ödi içinde katılanur taş gibi müdevver nesnedür. ⁽³⁾ İstânbül'da başdırma etdükleri şıgırlarda buldukları Ĥaraza dëdükleridir. Ayuñ ⁽⁴⁾ nürü ziyâde oliyorken bu taş çoğ bulunur. Ba'zısı müdevver ve uzun ve ba'zısı ⁽⁵⁾

yaşşırak olur, üzerinde şarı noktaları vardır, tîz ufanup toğranur. ⁽⁶⁾ T̄abî‘a-tı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Göz için olan sürmelere girür. Göze ⁽⁷⁾ cilâ vèrüp keskin éder. Mısr ve ‘Irâk ‘avratları semizlik için isti‘mâl éderler, ⁽⁸⁾ nef éder. Şol vechle ki hammâm içinde veyâhūd hammâmdan çıkdıkdâ bu taşdan ⁽⁹⁾ iki çekirdek miqdârın cüllâb ile içerler ve üzerine beslenüp semirdilmiş bir dâne ⁽¹⁰⁾ tavuğı şürvâsıyla yerler, semirüp bedenlerinün rengi güzel olur. Eger bu taşı ⁽¹¹⁾ ezüp ba‘zı tereler şuyı ile humre ya‘nî şafrâdan olan kızıl şişe ve tağılur ⁽¹²⁾ maķûlesi olan irinlü çibana ve sâ‘ir bunlara beñzer çibanlara sürseler nef édüp ⁽¹³⁾ muvâfık ola. Eger çügündür kökinün şuyıyla mercimek miqdârın burundan içerü kosalar ⁽¹⁴⁾ göze şu inmege nef eyleye. Eger bu taşı ezüp şarâb ile ma‘cün édüp ağarmış ⁽¹⁵⁾ saçlar yerlerine sürseler siyâh kıl bitüre. Bu zıkr olunan dâ‘u‘ş-sa‘leb ve baraş ⁽¹⁶⁾ marazlarında olur. Ba‘zılar demişler kendüden zamânıyla ağarmış olan kıllarda ⁽¹⁷⁾ dağı böyle éder ya‘nî siyâh bitürür. Şâhib-i kitâb eydür: Tecrîbe éden bir kimesne ⁽¹⁸⁾ baña dedî ki bu taşdan iki mişkâl miqdârı zehrdür, bir günde katl éder.

Hacerü'l-hût: ⁽¹⁹⁾ Balık taşı demekdür. Balık başı içinde bulunur katı nesnedür. Balıguñ dimâğı [250a] ⁽¹⁾ <dimâğı> yerinedür. Ve bu taş beyâzdur ve katıdır ve yaşşı ve söbidür. T̄abî‘atı ıssıdır, keskindür. ⁽²⁾ Bögreklerde olan taşları ufağlar. Bu bâbda te‘şîri ziyâdedür, tecrîbe olunmuşdur. ⁽³⁾

Hacer-i bahrî: ‘Avratlar iginün ağırşığına beñzer içinde aşağısından yukarıya ⁽⁴⁾ gelür dânesi var bir nesnedür. Deryâ mevci ile deryâdan taşra atılır bir nesnedür. ⁽⁵⁾ Ba‘zılar demişler deryâ kirpisidür, fevt olup dikenleri dökülüp deryâ mevci taşra ⁽⁶⁾ kenâra bırağur. Eger bu taşdan bir dâniğdan iki dâniğ miqdârına varınca içseler ⁽⁷⁾ bögreklerde ve kavuğda ve her ne mahalde olursa taşları ufağlayup çıkara, mücerredür, ⁽⁸⁾ şâhîhdür.

Hacerü'l-efrûc: İstânbül yerlerinde olur taş gibi nesnedür. Qayşür dedükleri ⁽⁹⁾ taş gibi bu dağı şuya batmaz, üzerinde тұtur. Eger bu taşı ovup ezüp ‘akreb şoğan ⁽¹⁰⁾ kimesne bir denk miqdârın içse fi‘l-hâl eyü ola.

Hacerü'r-rehâ: Degirmen taşı ⁽¹¹⁾ demekdür, ma‘lumdur. Degirmen taşından yukarı giden sirke buhârı, ağar kanı dîndürür ⁽¹²⁾ ve ıssı şişleri giderür. Evlâ budur ki degirmen taşınıñ bir pâresin muhkem kızdurup

(13) üzerine sirke koyalar ve buhârî üzerine turalar. Ba'zılar taşu ufaqlayup çölmege koyup (14) ve üzerine sirke koyup kaynadur ve buhârına turalar.

Hacer-i Ermeni: Siyâha mâyil gökçil (15) taşdur. Kumluluğu vardır. Yapışduğda yumışağ gibidür. Tabî'atı derece-i şāniyede hārr u yābisdür. (16) Ma'ideye yaramazdur, yunmuş olmayıcağ ammā yunmuş olıcağ eyü olur. Sevdâyı ziyāde (17) ishāl eder. Bu bâbda lâciverdden enfâc ve hırbağ-ı esvedden aşlah ve eslemdür ya'nî (18) zarar etmez. Qalbe bi'l-hāşşiyeye ve bi'l-'araz ferah vērür ya'nî hılt-ı sevdâyı ve buhârî qalbden (19) gidermegile qalbe şafâ gelüp ferah hāşıl olur. Miqdâr-ı şerbeti üç dirhem miqdârına dekdür. [250b] (1) Evlâ budur ki isti'mâl olunduğda yalıñuz olmayup ğayrı münāsib edviye ile edeler (2) ve çok isti'mâl etmeyeler.

Hacerü'l-büsür: Bâ ile taşhîh etmişler. Hicâz Deryâsı'nda bulunur (3) degirmi ve beyâz ve şāfi taşdur. Eger bu taşdan bir miqdâr içseler idrâr-ı bevl (4) eyleye ve kavuğda olan taşu ufaqlaya. Hāşşasındandur içmeyüp hemân taşradan (5) kavuğ üzerine aşakosalar bevl idrâr eder. İçmekle ve götürmegile qalbe kuvvet (6) vērür. Bu taşuñ bir gūnesi dahı vardır Cidde Deryâsı'nuñ kenârlarında at tırnağı (7) kadar büyük, degirmi qabuğ içinde bulunur. Bu taş evvelkiden çok keşif (8) ya'nî şeffâfi yokdur, kirlü gibidür ve 'ilm-i tıbda isti'mâl olunmaz.

Hacerü'l-humâr: (9) Bu taşu harazatü'l-humâr ya'nî maħmūrluğ boncuğı dēyü tesmiye ederler. Bu taş ağırdur (10) ve yapışduğda yumışağ gibidür, ziyāde kıızıldur. Ba'zısınun rengi siyâha mâyildür. (11) Bir yere şıķılmış muħkemdür ammā ziyāde qatı degüldür. Bu taş hamāhān hadîd-i Şinî (12) demekle meşhūr devādur. Ol devānuñ iki kısmınıñ erkek olanıdır. Eger bu taş (13) bileğü üzerine ovsalar kıızıl şuyı çıkar. Bu maķūle ovıup içinden (14) çıkan koyu kıızıl şuyından bir bucuğ mişķāl miqdârı içseler fi'l-hāl maħmūrluğı (15) gidere ve maħmūr olan kimesneyi derlede ve şovuda ve nef eyleye.

Hacer-i Bāriķi: (16) Vilāyet-i Kūfe'de Bāriķ dērler bir yer vardır, aña mensūb taş demekdür, anda (17) bulunur. Muķaddemā zıkr olunan haceri hāzefiye beñzer bir taşdur. Eñ büyük olanı (18) el ayası kadar olur, yeyni taşdur. Eger bu taşu ruṭubetden istiskālu olan (19) kimesnenün bedeninden bir yerine qosalar qarnında olan yaşluğı kendüye çeküp [251a] (1) <çeküp>

şora tā eyü eyleye. Bu taşı şuya қосalar evvelâ batmaz ba'dehu ağır olup (2) batar. Zîrâ şuyı kendüye çeküp ağır olur dağı batar. Hattâ taşdan bir mişkâl (3) mişkârı şudan iki mişkâl mişkârın içer. Eger bu taşı şuyı içdükden sonra (4) güneşe қосalar şuyı taşra çıқа. Bu taşda bu hâşşalar tabîbler ve tecribe edenler (5) yanlarında meşhûrdur.

Hacerü'l-misenn: Bilegü taşı demekdür, ma'rûfdur. Birkaç dürlüdür. (6) Ba'zısı kızıla mâyil ve ba'zısı toz renglü ve ba'zısı yaşıldur. Eger bilegü taşın (7) ovup içinden çıkan қoyu nesneyi memeye ve hâyelere sürseler büyüklüğün ve şişmesin (8) gidere. Eger bıçaқ bilendükda bilegüden çıkan қoyu şuyı dâ'u's-saleb ya'nî saç (9) ve şaқal dökilen yere sürseler kılların bitüre. Eger sirke ile bir dirhem mişkârın (10) içseler talak şişlerin gidere ve şar' marazına nef' eder. Eger bilegü taşınıñ (11) siyâha mâyil olanın baқır ile ovup bedende ańsuzdan peydâ olan çıbanlar (12) ve uyuzlar üzerine sürseler nef' edüp gidere. Eger yaşıl bilegü taşın ufadup (13) қor üzerine қoyup muhkem yaқup ba'dehu sirke ile ve naţrûn ile ezüp gicige ve uyuza (14) ve temregüye ve hanâzîr çıbanlarına sürseler eyü edüp gidere. Қîrûţî ya'nî şamğ (15) ve zeyt yağı ve bal mûmı ile olan merhemlere қatsalar seretân dedükleri büyük (16) çıbana ursalar ziyâde nef' eyleye. Eger ufaқlanmışını âkile üzerine ekseler nef' (17) eyleye. Kızıla mâyil olan bilegü taşı gözde olan beyâza nâfidür, giderüp (18) cilâ vёрür. Göze ilac için olan şiyâfları yaşıl olan bilegü taşına (19) sürmek қувvetlerin ve cilâ vёрmesin ziyâde eder. Kızıla mâyil olan bilegü taşını [251b] (1) ufaқlayup âteş yanığına ve âteş yaқduğından olan çıbanlara ekseler nef' eyleye. (2) Eger yaşıl olan bilegü taşın dögüp қîrûţî merhemine қatsalar oturaқ (3) taşra çıkmasına ve çatlaқlarına nef' eyleye, mücerrebdür. Ve sińirlü olan a'zâda (4) olan ıssı şişlerüñ yangınların söyündürür ve ağrıları ve kendülerin (5) giderür.

Hacerü'l-қaysür: *Minhâc* nâm kitâb şâhibi sîn ile қaysür dёyü (6) yazmış. Ba'zılar demişler bu taş ayak taşıdur ki hâmmâmlarda ayak kirin anuñıla (7) sürüp giderürler ammâ beyâz olan taşdur қaysür dedükleri. Eger bu taşı ovup (8) ufağıyla dişlere sürseler dişleri ziyâde pâk eyleye ve diş etlerin pekişdüre (9) ve deriñ olan çıbanları taldura ve za'id olan etlerin gidere. Eger taғar (10) veyâhüd destî içinde қaynar şarâba bu taşdan қосalar fi'l-hâl қaynamasın (11) gidere. Gâh olur bu taşı yaқarlar, şol vechle ki қor içine

gömerler ba' dehu şarâb ⁽¹²⁾ ile söyündürürler, üç kerre böyle kızdurup söyündüricak keskinliği ve cilâ vèrmesi ⁽¹³⁾ ve la'îfligi ziyâde olur. Eger yaqılmışını yusalar gözde olan perdeyi ve sâ'ir ⁽¹⁴⁾ nişânları cilâ édüp gidermege eyü olur, yarar. Yumaqsız dağı cilâ etmesi kavîdür. ⁽¹⁵⁾ Bu taş saçları dağı giderüp yolur ammâ yaqılmamışı geç giderür. ⁽¹⁶⁾ Bu taşuñ yaqılmamışı ile yazuyı qazısalar giderüp kâğıda zarar etmeye. ⁽¹⁷⁾ Eger yaqılmışı ile dişleri sürüp açsalar beyâz édüp yıldırar eyleye. ⁽¹⁸⁾

Ḥacer-i isyūs: Muqaddemâ ḥarf-i elifde beyân olunan isyūs taşıdır ki ⁽¹⁹⁾ üzerinde toz gibi nesnesi olur ki zehr-i isyūs dèrler nitekim muqaddemâ beyân [252a] ⁽¹⁾ <beyân> olunmuşdur.

Ḥacerü's-şerîf: Mermer taşıdır ki şaru ola. Binâ için ⁽²⁾ isti'mâl olunur. 'İlm-i tıbdâ nef'i yoqdur lâkin şahre ki qara taşdur, ⁽³⁾ bir miqdâr anuñ kuvvet vèrmesi ve qurutması vardır. Ba'zılar dèmişler eger ⁽⁴⁾ yaqup zift ile qarışdursalar qatı olan şişleri taḥlîl édüp ⁽⁵⁾ indüre. Eger qirûṭî dèdükleri merhem ile ma'ide ağzına yaqı etseler ⁽⁶⁾ ağrısın giderüp nef eyleye. Eger ufaqlayup döğüp dişleri ⁽⁷⁾ ovsalar dişleri açup diş etlerin pāk eyleye.

Ḥacerü'd-dem: ⁽⁸⁾ Şâdenec dèdükleri taşdır. Ḥarf-i şînda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁹⁾

Ḥacerü'n-nesr: Ve ḥacerü'l-'uqâb. Nesr ki kerkesdür ve 'uqâb tavşancıl kuşıdır. ⁽¹⁰⁾ Bu kuşların yuvalarında bulunduğı için böyle nâm vèrmişler. Muqaddemâ ḥarf-i elifde ⁽¹¹⁾ beyân olunan ekütmeküt dèdükleri taşdır.

Ḥacerü'l-yüsr: Qolaylıq ⁽¹²⁾ taş dèmekdür. 'Avratlara toğurmağı âsân eder. Anuñcün böyle nâm vèrdiler. ⁽¹³⁾ Ḥâlâ zıkr olunan ekütmeküt taş murâddur.

Ḥacerü'l-beht: Yine ekütmeküt ⁽¹⁴⁾ taşıdır.

Ḥacer-i şecerî: Mercândur. Ḥarf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu ⁽¹⁵⁾ te'âlâ.

Ḥacer-i ḥadîdî: Fâriside ḥamâhân dèdükleri taşdır ki ḥadîd ⁽¹⁶⁾ sınıfı dèmekle ma'rûfdur. Ḥarf-i ḥâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹⁷⁾

Hacel: Kābec ki keklik dēdükleri kuşdur anuñ ‘Arabī ismlerindendür. ⁽¹⁸⁾ Keklik tağ kuşlarındandır. Bulunmaz illā tağlarda bulunur. Keklik dağı turaç ⁽¹⁹⁾ kadardur lākin bunuñ rengi birdür. Kızılıklıktan ve siyāha māyil rengden terkīb [252b] ⁽¹⁾ olunmuşdur. Kanatlarınıñ uçlarında beyāz ile çizilmiş siyāhlığı vardır. ⁽²⁾ Minḳārı ya‘nī burnı ve ayakları kızıldur nitekim ma‘lūmdur. Ba‘zılar dērler kuşlardan ⁽³⁾ bir dürlü kuş ki tavuk gibidür, naḳışlıdur, diyār-ı ‘Arab’da bulunmaz aña dağı ⁽⁴⁾ hacel dērler. Bu kuş eti keklik etinden eyüdüdür belki cümle yabān kuşlarınıñ ⁽⁵⁾ etinden anuñ eti eyüdüdür. Ol kuş tedrūc ya‘nī süglün dēdükleri kuşdur. ⁽⁶⁾ Evvelā zıkr olunan şahīhraḳdur ya‘nī hacel keklik ismlerindendür. Keklik eti ⁽⁷⁾ ıssıdır, yābisliği dağı gālībdür. Ba‘zılar dēmişler eti mu‘tedildür, eti eyüdüdür, ⁽⁸⁾ ğızāsı güzeldür, tīz hazm olur. Eger yerekānı olan kimesne dimāğından ⁽⁹⁾ bir mişḳāl miḳdārın şarāb ile içse nef eyleye. Eger cigeri ıssı iken nişf mişḳāl ⁽¹⁰⁾ miḳdārın şar‘ olan kimesneye yutdursalar nef eyleye. Eger ödin göze ⁽¹¹⁾ çekseler gözde olan perdeye ve ḳarañulığa nef eyleye. Eger ‘asel ve tatlu ⁽¹²⁾ zeyt ile berāber ḳarışdurup taşradan göze ursalar henüz göze inmege ⁽¹³⁾ başlayan şuyı men‘ eyleye. Eger bir kimesne ayda bir kerre keklik ödinden ⁽¹⁴⁾ bir miḳdār burnından içerü ḳosa fikri ve ‘aḳlı eyü ve keskin olup unutsaḳlığı ⁽¹⁵⁾ gide ve gözleri dağı keskin ola. Eger ödini delinmedük döğilmiş incü ⁽¹⁶⁾ ve ol miḳdār misk ile ezüp göze çekseler gözde olan aḳlığa ve zafereye ⁽¹⁷⁾ ki gözün ḳabaḳa-i mülteḳimesinde tırnaḳ gibi beyāz ve ḳatıca ziyādelikdür, aña ⁽¹⁸⁾ ve tarfeye ki göze ḳabanca veyāḳūd bir ḳatı nesne doḳunmaḳdan olan ⁽¹⁹⁾ kızıl noḳḳadur ve gözde olan perdeye nef eyleye. Eger ḳanın ḳurıdup [253a] ⁽¹⁾ <ḳurıdup> Fir‘avn şırçası ve dār-ı fülfulden berāber alup döğüp ezüp ⁽²⁾ ‘asel ile ışlayup göze çekseler gözde olan aḳlığı ve ḳapaḳlarında olan ⁽³⁾ gicigi gidere. Fir‘avn şırçasından murād ol şırçadur ki rengi gökçil ve beyāz ⁽⁴⁾ ve kendüsi şāf ola. Eger yumurdasın aḳa soğanı sirkesiyle bişürüp yēseler ⁽⁵⁾ ḳarın ağrısına nef eyleye ve baḳarsuḳ ağrısın dağı gidere. Keklik eti ⁽⁶⁾ bir miḳdār pekdür. Evlā budur ki yemesi murād olunsa boğazlayup bir gün veyāḳūd ⁽⁷⁾ iki gün tırduḳdan soñra bişürüp yeyeler. Yaz günlerinde yemesi ve mizācları ⁽⁸⁾ ıssı olan kimesnelere ve şarāb ile yemesi yaramazdur.

Hadîd: Demürdür, ⁽⁹⁾ ma'lûmdur. Demür iki dürlüdür: Birisi fülâd-ı tabî'îdür ki Türkîde polad dërler. ⁽¹⁰⁾ Pülâd-ı tabî'î oldur ki ğayrı eczâ katılmayup kendüden muhkem ve katı halk ⁽¹¹⁾ olunmuş ola. Pülâd-ı tabî'îye Fârisîde şâbü'rķân dërler ve 'Arabîde ⁽¹²⁾ hadîd-i zeker ya'nî erkek demür ve isţâm dahı dërler. Demürün bir dürlüsü ⁽¹³⁾ dahı gevşekdür, aña dişî demür dërler. Fârisîde nermâhen dërler ya'nî ⁽¹⁴⁾ yumuşak demür demekdür. Bir dürlüsü dahı vardur ki dişî demüre ba'zı eczâ ⁽¹⁵⁾ katup anlar sebebi ile katı ve muhkem ve pāk olur. Bu maķûleye dahı pülâd dërler ⁽¹⁶⁾ ammâ bu pülâd-ı tabî'îden aşāğarakdur. Eger demüri kızardup şu veyâhüd ⁽¹⁷⁾ şarâb ile söyündürüp veyâhüd ikisi ile ma'an ve ol şudan içseler eskiden ⁽¹⁸⁾ olan ishâli ve bağarsuķlarda olan çibanları ve talaķ şişlerini ve heyza ki ⁽¹⁹⁾ ma'ideye ańsuzdan bir fesâd 'arız olmağıla aşāğa ve yukarudan [253b] ⁽¹⁾ kuşmağa dërler, anları gidere ve fâsid ya'nî bozğunluğı olan ma'ideye kuvvet vere ⁽²⁾ ve istiskâ-yı tablî ki cigerde bürüdet ğâlib olmağıla ğıdâ hazm olmayup ⁽³⁾ veyâhüd ziyâde harâret-i ğarîbe sebebi ile zamân-ı hazm tamâm olmadın yënilen ⁽⁴⁾ ta'am buhâr olmağıla marîzün ķarnı tabl gibi şişmege dërler, bu maķûle marazı giderür ⁽⁵⁾ ve beden rengin ğüzel eder. Eger ķuduz talamış olan kimesneye ol şudan ⁽⁶⁾ içürseler nef' edüp şudan ķorķmaya ve cimâ'a dahı taħrîk eyleye. Zîrâ göğüsde ⁽⁷⁾ olan perdeleri ķavî eder. Ol şudan içmegile ve ıssı iken dökünmegile ⁽⁸⁾ yüz göz şişmesin ve sâ'ir a'zâ gevşelmesin giderür. Demürün ⁽⁹⁾ hâşşasındandur eger egeleyüp ufağını zehrlü yemek içine veyâhüd zehrlü ⁽¹⁰⁾ şerbet içine ķosalar zehri kendüye çeküp ol ta'amı yēseler veyâhüd ⁽¹¹⁾ şerbeti içseler zarar etmeye ve demürün, huşuşan pülâd demürinün egelenmişî ⁽¹²⁾ âdemi ķatl eder. Pes dirhem miķdârın yēseler ķatl eder. İçen kimesneye ķarnında ⁽¹³⁾ ağırlıķ sońra ziyâde ağrı ve ağız ķuruluğı ve yangın ve ziyâde baş ⁽¹⁴⁾ ağrısı 'arız olup ķatl eder. 'İlacı budur ki evvelâ bir dirhem miķdârı ⁽¹⁵⁾ miğnâ'tis taşından içüreler andan sońra üzerine ķavî ishâl edici nesne ile ⁽¹⁶⁾ tâze süd içüreler ve çekici ve keskin huķne dahı etseler câyizdür. Andan sońra ⁽¹⁷⁾ sâde yağ ve ķaymaķ içüreler tâ elemi ve iztîrâbı sâkin ola ba' dehu semiz ⁽¹⁸⁾ tavuķ şürvâsin içüreler. Hâşşasındandur eger egelenmişini uyurken hortlayan ⁽¹⁹⁾ kimesne boğazına aşākosalar hortlamaya. Ammâ demür zencârı ya'nî üzerinde [254a] ⁽¹⁾ <üzerinde> bulunan pası ve kiri ki aña za'firânü'l-hadîd ya'nî demür za'firânı dërler, ⁽²⁾ anuń tabî'atı ziyâde ķabz edicidir. Eger 'avrat götürünse

açar kıranın diñdürüp ⁽³⁾ kıat^c eyleye. Eger kırat mıkđarın içse gebeligi men^c eyleye. Eger sirke ile kıarışdurup ⁽⁴⁾ kıağılmış kıızılıklıklar ve ufađ kııbanlara sürseler tız gidere. Gāh olur dāhıs ki ⁽⁵⁾ tırnağlar dibinde olan kııban ve kışđür, aña ve zıfere ki gözde tırnağ gibi ⁽⁶⁾ beyāz kıatılık ve ziyādelikdür, aña ve göz kıapağları irilenüp kıatılanmasına ⁽⁷⁾ ve oturağda olan bevāsır kııbanlarına nef^c eder ve diş etlerin muhkem eder. Eger ⁽⁸⁾ niķris üzerine sürseler nef eyleye. Eger dā'ü's-saleb olan yere sürseler kıılları ⁽⁹⁾ bitüre ammā demür tūbāli ħarf-i tāda cemī'an aĥvāli zıkr olunmıřđur ammā demür ħabeři ⁽¹⁰⁾ ya'nī poĥı anuñ aĥvāli dağı ħarf-i ħāda zıkr olunur inřā'allāhu te'ālā.

Ĥıdā'et: ⁽¹¹⁾ Devlengeç dedükleri meřhūr kııřđur. Tabī'atı ħārr u yābisdür, yaramazdur, eti yēnmege yaramaz. ⁽¹²⁾ Eger cümle devlengeci yağup bir mıkđarın azacuğ misk ve gül şuyı ile ađ kıarınla içseler ⁽¹³⁾ rebv ve nefes şarlığı marāzlarına nef eyleye. Eger devlengeç iligini perāsā ve 'asel ile ⁽¹⁴⁾ bişürüp zaĥır ya'nī iç ağrısı ve bevāsır kııbanları olan kimesne içse nef eyleye. ⁽¹⁵⁾ Eger yalınuz tüylerin yağup külinden üç barmağ taĥammül etdüği mıkđarı řu ile ⁽¹⁶⁾ içseler niķrisi eyü ede, mücerrebdür. Eger ödini gölgede kıurıdup řoñra řu ile ezüp ⁽¹⁷⁾ 'aķreb řoķan kimesneye řoķulan şarafa muĥālif gözine sürme gibi üç mīl mıkđarı ⁽¹⁸⁾ çekseler fi'l-ĥāl eyü ede. Eger yumurdasın yađ ile eyü kıavurup ol yađ ile ⁽¹⁹⁾ yüzde ve sā'ir yerde olan baras ya'nī alacalığa sürüp yağlasalar eyü ede [254b] ⁽¹⁾ fi'l-ĥāl.

Ĥadaķ: Bādincānuñ ismidür. Gāh olur bādincāna beñzer bir nebāta dağı ħadaķ ⁽²⁾ dērler. Ol nebāt řām-ı řerīf yerlerinden ğavr dedükleri yerlerde çok biter, meřhūr ⁽³⁾ bādincāndan büyükligi ziyāde olur ve dikenli olur. Kıuds-i řerīf ħalkı aña yabān ⁽⁴⁾ bādincānı dērler ammā Ĥicāz'da bulunanı ziyāde küçük olur. Ehl-i Ĥicāz aña 'aķreb ⁽⁵⁾ dikenli dērler. İksinüñ dağı cevz kıadar yaşıl yemişi olur. Yemiři tamām erişicek ⁽⁶⁾ řaru olur. řām ħalkı geyesilerin anuñıla yurlar, geyesileri ağardur zīrā cilā ⁽⁷⁾ etmesi vardur. Tabī'atı derece-i řāniye āĥirinde ħārr u yābisdür, cilā edicidür. Eger yemişi ⁽⁸⁾ ile bevāsır kııbanlarına tütsü etseler gidere, mücerrebdür ve Ĥicāz'da olanınuñ yapağından ⁽⁹⁾ veyāĥüd yemişinden veyāĥüd kökünden 'aķreb ve yılan řoķan kimesne yēse fi'l-ĥāl ⁽¹⁰⁾ eyü ede, mücerrebdür. Eger yemişini zeyt yağı içinde kıavursalar ve kıulağ içine şamlatsalar ⁽¹¹⁾ fi'l-ĥāl ağrısın sākin eyleye.

Hâdec: Ebû Cehl ıarpuzı ki ıanzal d rler ⁽¹²⁾ t ze ve yaşıl iken anuğ ismidür. Yaramazdur, Őađınması evl dur.

Harmel: Türkide ⁽¹³⁾ yüzerlik dedükleri neb tdur. İki dürlüdür: Birisinün yaprağı s g d yaprağı gibidür, ⁽¹⁴⁾ k  k d r ve bey za m yild r, çiçegi y sem n çiçegi gibi bey zdir ve r yiğası keskindür, ağırdur. ⁽¹⁵⁾  i ekden Őođra uzunca çap içinde toğmı olur. Ak yüzerlik ve ‘Arab  yüzerlik dedükleri ⁽¹⁶⁾ bu nev d r. Birisinün dağı yaprağı degirmilige yağındur ve içinde toğm olacağ çap dağı ⁽¹⁷⁾ degirmidür. Meş r olan yüzerlik budur. İğlak olunsa mur d Őođraki olur. F riside ⁽¹⁸⁾ y zerlige isfend d rler.  uvveti lağıfd r, derece-i Şalışede ıssıdır. Ğalız ve  oyu hığları ⁽¹⁹⁾ keser ve iŐetmegile  ıkarur. Eger y zerligi ‘asel ve Őar b ve tavuğ  di ve za‘fir n ve yaşıl [255a] ⁽¹⁾ <ve yaşıl> r ziy ne Şuyı ile muğkem ezseler imtil dan olan göz za‘fığın gidere ⁽²⁾ ya‘n  görmesine  uvvet v re. H bb ’l- ar‘ dedükleri  urdları çıkarur,  ulenci ve ‘ır u’n-nes  ⁽³⁾ ve ucalar ağrısını giderür, huşuşan  her müshil i up bedeni istifrag  td kden Őođra ⁽⁴⁾ yüzerlik Şuyı ile nağ l ya‘n  ıssı iken üzerine dökseler ziy de nef öyleye ⁽⁵⁾ ve gögüsde ve öykende olan  oyu balđamları eridüp gidere ve bağarsuğlarda olan ⁽⁶⁾ Ğalız yelleri tağlil  d p giderür. Hığ-ı sevd y  ve s ’ir güne güne balđamları ⁽⁷⁾  ıkarmağda Ğ yetd r ya‘n   her dev  bundan ziy de olmaz. Şar‘ olan kimesnelere ⁽⁸⁾ dağı Ğ yetde n fi‘d r. Bu zıkr olunan mar zlar için  i  miŐ al miğd rına değin içeler. ⁽⁹⁾ Amm  miz ci ıssı olanlara v rmeyeler. Dim ğ Őovuđluđın giderür ve bedeni kızdurur. ⁽¹⁰⁾ Eger içmekle ve eger  okulamağıla ve eger yağıyla yağlanmağıla bu h Ősaları v r r. Eger içseler ⁽¹¹⁾ vey h d götürünseler hayz  anın y rid r. Eger Şu içinde ışlayup Şuyın içseler ⁽¹²⁾ sevd y  eride ve  anı Ő fi  yleye ve taği‘atı yumışada. Y zerlikde ziy de ser- oŐ ⁽¹³⁾  dici  uvvet vardur ve gönli d nd r r. İŞlahı,  abiz nesnelere ve üzerine yemişler ⁽¹⁴⁾ rublarından isti‘m l  tmekd r. Rubb, def  ‘ati le bey n olunmuşdur. Eger y zerlikden bir vağıyye ⁽¹⁵⁾ ya‘n  on iki dirhem miğd r  alup tatlu Şu ile bir a  kerre yuyup  urutsalar ⁽¹⁶⁾ ba‘dehu h van içinde dögüp ince ebrıŐum elekden eleyüp üzerine  aynamıŐ ⁽¹⁷⁾ Şudan dört vağıyye miğd r  dögüp ağaç ile muğkem  arıŐdurup tam m  arıŐuđda ⁽¹⁸⁾ seyrek bez içinden süzüp bezde  alanı yab na atup süzülene  i  vağıyye ⁽¹⁹⁾ ‘asel ve Şir-i r ğandan iki vağıyye  atup isti‘m l  deler, ziy de  uŐdura

ve incitmeye. [255b] ⁽¹⁾ Eger yüzerlikden bir avuç miqdârı alup bir çölmek içine koyup üzerine otuz rafl ⁽²⁾ şarâb veyâhüd şîre koyup dört paydan bir payı gidince kaynadup şar^c ⁽³⁾ marazı olan kimesneye her gün bir vaqıyye miqdârın içürseler ziyâde nef^c eyleye. Eger ⁽⁴⁾ şol ‘avrat ki bir kerre gebe olup sonra gebe olmağdan kesilse ol maqûle ‘avrat ⁽⁵⁾ andan üç gün birbiri ardınca her gün içse gëru gebe ola. Eyü olup işlah ⁽⁶⁾ olduğına ‘alâmet budur ki şonraki güninde kay’ êde ya’nî kuşa. Yüzerlik gevde ⁽⁷⁾ rengini güzel êder zîrâ kanı şâf êder. Ve yağın sürünmekle ve kendüsinden ⁽⁸⁾ içmegile cimâ’ı tahrik êder. Eger döğülmişinden birer buçuq mişkâl miqdârın on ⁽⁹⁾ iki gece istifâf ya’nî nesne katılmayup un gibi yëseler ‘ırku’n-nesâ marazına nef^c êdüp ⁽¹⁰⁾ eyü eyleye. Eger aq yüzerlik kökin döğüp bir miqdâr îrsâ ya’nî gök süsen yağın ⁽¹¹⁾ katup ikisinden bir fetîle êdüp götürünseler tamarlar ağızların açsalar. Eger delice unından ⁽¹²⁾ kıtsalar te’sîri ziyâde ola. Eger yüzerligi döğüp toraq otı yağıyla qarışdurup ⁽¹³⁾ göbek ve boş böğürler ve qarın aşâğasına sürseler veyâhüd içseler eskiden olan ⁽¹⁴⁾ kûlenci tahlîl êdüp gide-re ammâ yüzerlik baş ağrıdıci ve tasalanduruci ve gönül ⁽¹⁵⁾ döndüricidir. İşlahı kabz êdici yemişler şormağıla ve yemişler rubların içmegiledür. ⁽¹⁶⁾ Harmel bulunmasa bedeli kardamânâdur ki kerevyâ dedükleri nebâtdur.

Harmele: Hicâz’da ⁽¹⁷⁾ olur bir ağaçdur. Şulara yakın yerlerde biter. Tâ’ife-i ‘Arab ol şecere kazbânâ ⁽¹⁸⁾ dêrler, âdem boyı kadar uzanur. Uzun ve rengleri siyâha mâyil yeşil yaprakları ⁽¹⁹⁾ olur. Sögüd yaprağından yaprağı küçükrek olur. Ol ağaçdan kav êderler [256a] ⁽¹⁾ <êderler> gâyet eyü kav olur ve bu ağaç süd ile töludur. Eger bu ağaçn ⁽²⁾ südin yün veyâhüd penbe ile alsalar tâ yün veyâhüd penbe tamâm süd ⁽³⁾ ile işlanup kanmış ola ba’dehu bir yere kıosalar ki tâ bozulup çirkîn ⁽⁴⁾ kıoqar ola ba’dehu gicigi olan kimesne gicigin muhkem ovup güneşde kıursa ⁽⁵⁾ ve gicigin ol kıoqmış yün veyâhüd penbe ile muhkem ovsa gevdesinde batar ⁽⁶⁾ gibi olup fi’l-hâl gicigi eyü ola. Zann olunur ki bu ağaç südi yettü’ât ⁽⁷⁾ kısmındandur. Yettü’, şol nebâta dêrler ki içinden kıoyu ve beyâz süd gibi nesne ⁽⁸⁾ kııka, südlügen dedükleri nebâtda olduğu gibi.

Huruf: İsm-i Naba’îdür. ⁽⁹⁾ İstânbül’da tere dêyü şatdukları nebâtuñ kendüsine ve tohmına dağı dêrler. ⁽¹⁰⁾ ‘Arab lisânında ikisine dağı şüfâ dêrler, ammâ huruf veyâhüd şüfâ dêyü ⁽¹¹⁾ ıtlâk olunsâ murâd ancak tohmı olur

ve tohmu kavrulmuş olıcağ lisân-ı Süryânca ⁽¹²⁾ maqliyâsâ dërler. Terenün eyüsi Bâbilî ya'nî vilâyet-i Bâbil'de olan teredür. ⁽¹³⁾ Birkaç dürlüdür lâkin tere dëyü ıtlâğ olunsa iki dürlüsi murâd olunur. ⁽¹⁴⁾ Anlarıñ dağı egerçi şekleleri birbirine beñzemez ammâ kuvvetleri beñzer. Birisinün yaprağı ⁽¹⁵⁾ ince ve yaprağı çok pârelenüp pâre pâredür. Birisinün dağı yaprağı ⁽¹⁶⁾ degirmiliğe mâyildür ammâ ol dağı çatlaqları vardur ve uçları kertelmişdür. ⁽¹⁷⁾ Cırcır yaprağının küçüklerine beñzer. İkininün dağı tabî'atı derece-i şâlişede ⁽¹⁸⁾ hârr u yâbisdür. Ve bostânîsi ki reşâd demekle ma'rüfdür ve sâ'ir tâze nebâtât ⁽¹⁹⁾ ile yënür ki evvel zıkr olunan şınıfdur ki bostânlarda ekilüp biter anuñ [256b] ⁽¹⁾ hârâreti ve yübüseti yabânîsinden aşâğadur. Terenün nefsi ya'nî nebâtî ki ekşeriyâ isti'mâl ⁽²⁾ olunur, hılfları lañif eder ya'nî inceldür ve şoğulcanları ve sâ'ir kırdları kırar ⁽³⁾ ve yelleri tağıdır ve balğamı keser ammâ ma'ideye ve kavuğa zarar eder ve sidük ⁽⁴⁾ tamlamasın peydâ eder. Hindebâ ve sirke ıslâh eder ammâ tohmının kuvveti hardal ⁽⁵⁾ tohmu gibi yakıcıdır. Ucalar ve baş ağırlarına yakı etmegile ve şuyı ile nañıl etmegile ⁽⁶⁾ eyüdür. Gâh olur rebv marazı olanlarıñ devâlarına kıatarlar, nef eder. Gâlîz olan ⁽⁷⁾ hılfları keser ve ayırıp taşra ider. Otluğı kıru olıcağ kuvveti ve te'sîri ⁽⁸⁾ ortaca olur ve şoğulcanları ve kırdları çıkarur ve talağda olan şışleri ⁽⁹⁾ indürür. İçmekle ve götürünmegile kıarında oğlançıkları kıatl eder. Ve mizâcı ⁽¹⁰⁾ şovuk ve yaş olan kimesnelerde ve i'tidâl üzre ya'nî ne ıssı ve ne şovuk olan ⁽¹¹⁾ kimesnelerde cimâ'ı tahrik eder ve irinlü olan uyuzı ve gicigi ve temregüyi ⁽¹²⁾ giderüp cilâ eder. Eger talağ için 'asel ile yakı etseler tiz giderüp ⁽¹³⁾ eyü ede ve başda olan tatlu uyuzları giderür. Eger içilmek için olan ⁽¹⁴⁾ kıoyu nesnelere kıatsalar göğüsde olan artuğ hılfları kııkara ve zehrlü ⁽¹⁵⁾ cânavarlar ve yılanlar şoğduklarına nef eder. Eger yakup tütsü etseler zehrlü ⁽¹⁶⁾ cânavarları kııkara. Eger saçlara hınnâ gibi ursalar saçları dökilüp düşmekden ⁽¹⁷⁾ men' eyleye. Ve nâr-ı Fârisî dedükleri yakıcı ve üstü kıuruyıcı olan kıibanlarıñ ⁽¹⁸⁾ tağılmasını men' eder. Eger kavut ve sirke ile kıarışdurup yakı etseler 'ırku'n-nesâya ⁽¹⁹⁾ ve ıssı olan şışlere nef eyleye. Şu ile ve tuz ile olıcağ büyük ve başı [257a] ⁽¹⁾ <ve başı> sıvri olan kıibanları bişürür ve balğamı ve çiğ olan yaşlıkları ⁽²⁾ kavuğa indürür. Eger dâyim yêseler sidük tamlamasın peydâ eyleye. İçmesi ⁽³⁾ bedeni şıkup pek eder ve gevşelmesin giderür. Miğdâr-ı şerbeti dört dirheme dekdür. ⁽⁴⁾ Bozulmuş ve yaramaz olan hılfları kııkarmakda 'azîm hâşşası vardur. İçerüden ⁽⁵⁾ ağan irinü kıurıdup gi-

derür ve ta'ama iştiḥā getirür. Eger ıssı şu ile ⁽⁶⁾ içseler kûlence nef'i zâhir olur devâ ola ve şoğulcan ve sâ'ir kûr[d]ları çıkarara. ⁽⁷⁾ Otluğı toḥmından ma'ideye yaramazrakdur. Eger kûrusunuñ döğülmişinden bês ⁽⁸⁾ dirhem miqdârı içseler ishâl eyleye ve yelleri taḥlîl eyleye. Eger şıḳup veyâḥûd ⁽⁹⁾ bişürüp şuyı ile başı yusalar başda olan kirleri pāk eyleye ve başda ⁽¹⁰⁾ olan şovuklukları ve kıoyu yaşlıkları gidere ve kıllar dökülmesin men' eyleye. ⁽¹¹⁾ Eger toḥmından bês dirhem miqdârın döğüp baraş ya'nî alacalık marazı olan ⁽¹²⁾ kimesne şöyle döğilüp kûrı iken yese nef eyleye. Eger döğüp baraş ve behaḳ ⁽¹³⁾ üzerine sirke ile sürseler ziyâde nef eyleye. Eger kırlağuç kanı ile ezüp baraş-ı ⁽¹⁴⁾ ebyaz üzerine şıvasalar rengini giderüp kıala. Eger döğüp zift ile kıarışdursalar ⁽¹⁵⁾ eyü olması güç olan baş ağrısını eyü éde. Eger yağ ile kıarışmış olan ⁽¹⁶⁾ zift ile kıarışdurup ma'ide ki arkanuñ aşığasıdur, anuñ ağrısına kıosalar ⁽¹⁷⁾ nef eyleye. Eger 'asel ile kıarışdurup kıoyu iken yutsalar ğalîz hıltlardan olan ⁽¹⁸⁾ öksürüğe nef eyleye ve ğalîz süddelerden olan yanlar ağrılarına nef éder. ⁽¹⁹⁾ Ve 'asel ve rufûdân yumurda ile göğüsde olan kıaraca şınığına nef éder. Tıoḳunmaḳ [257b] ⁽¹⁾ sebebi ile oraya dökilen nesnelere pāk éder. Eger kıavursalar ziyâde tıutucı ⁽²⁾ ya'nî kıabz édicı devâ ola, ḥuşuşan eger yaykıanmış buğdaydan veyâḥûd nişâstadan ⁽³⁾ veyâḥûd birinciden olan kıoyu nesneye veyâḥûd rufûdân yumurda şarusına veyâḥûd ⁽⁴⁾ erimiş iç yağına kıavrulmuşını kıatup içseler ishâli tıuta ve balğamlu olan hıltlardan ⁽⁵⁾ olan bağırsuḳ sıyrındısı marazını gidere. Eger döğüp 'asel veyâḥûd şâbûn ile ⁽⁶⁾ yüzde ve sâ'ir yerlerde olan ufaḳ noḳtalara sürseler tîz gidere. Eger yine zühûr ⁽⁷⁾ éderse evvelki gibi olmaya, az belüre. Eger zühûr éderse tekrâr anuñla 'ilâc édeler ⁽⁸⁾ gıde. Eger anuñla 'aḳreb şoḳduğı yere yaḳı étseleler ağrısını sâkin eyleye ammâ bögreklere ⁽⁹⁾ ve göğse zarar éder. Hıyâr içi ve hıyâr toḥmı ve sükker nebât zararın def édüp ıslâḥ éder. ⁽¹⁰⁾ Ammâ terenüñ zıkr olunan şınıflardan ğayrılarından bir şınıfına ḥurufü's-suḫûḥ ya'nî evler ⁽¹¹⁾ üstı teresı dërler. Aña Yünânca belesḳı dërler ve ekşer taḫıbler aña ḥuruf-ı Bâbilî dërler zîrâ ⁽¹²⁾ anda çok biter. Bu şınıfuñ yaprağı uzun ve incedür, barmaḳ uzunluğında olur, yere ⁽¹³⁾ döşenür. Uçları kertelmişdür, içinde yelmeşikligi vardır. Ortasında kıarış uzunluğında ⁽¹⁴⁾ ince kıamışı olur, küçük budacıkları olur. Budakları uçlarında beyâz çiçeği olur, ⁽¹⁵⁾ çiçekden şoñra ağrışağa beñzer yemişı olur. Ve bu şınıf tere dıvârlarda ve ev üstlerinde ⁽¹⁶⁾ ve ekşer yerlerde biter. Bunuñ kıuvvetı daḫı keskindür ve ıssıdur. Belki ba'zısı

zıkr olunan iki sınıftan ⁽¹⁷⁾ kuvveti ziyâde olur. Beden içerüsünde olan dübeylâtı ya'nî şovuk hıltlardan olan ⁽¹⁸⁾ büyük ve degirmi şişleri deşer ve hayz kanın yüridür ve içmekle ve götürünmegile oğlancıkları ⁽¹⁹⁾ ana karnında bozar ve çıkarur, kuvvet ile çıkarur ve 'ırku'n-nesâ marazına nef' eder. [258a] ⁽¹⁾ <éder> Bedende te'sîri ve ishâli ziyâde olmağıla ishâl ile kan çıkarur ve ziyâde ⁽²⁾ kuşdurur ve balğam ile ve sâ'ir koyu ve yağlu hıltları ve şafrâvî olan hıltları ⁽³⁾ çıkarur. İçmesi murâd olunduğda dört buçuk denkten ziyâde içmeyeler. Eger çiçeginden ⁽⁴⁾ ekşütâfin kadar ya'nî on sekiz kîrât miqdârı içseler kuşdurmağıla ishâl êtmegile ⁽⁵⁾ şafrâvî olan hıltları çıkara. Terenûn bir sınıfı dahı vardır. Aña hardal-ı Fârisî ⁽⁶⁾ dërler, anuñ yaprağı yaşşı ve köki büyükdür. Bu sınıfuñ harâreti ve keskinliği sâ'irinden ⁽⁷⁾ azdur. Kendüsi ve tohmu 'ırku'n-nesâ için olan huşnelere girür, ziyâde nef' eder. ⁽⁸⁾ Şâm-ı Şerîf'de bu sınıf hırbağ demegile ma'rûfdur ammâ Müşil ve Mısr halkı aña harfûk ⁽⁹⁾ ve haşîşetü's-sultân dërler. Gâh olur tuz ve şu ile işlâh olunup kurudurlar ⁽¹⁰⁾ ve yoğurd ve süd ile karışdurup yerler, lezzeti hoş olup kekredür ve iştihâ vërür. ⁽¹¹⁾ Ve bu tere sâ'ir süde ve yoğurda katılan ıssı otlardan ve tohmlardan eyüdü. ⁽¹²⁾ Bir sınıfı dahı vardır, aña huruf-ı Maşriķî dërler; arşun deñlü uzar, ince budakları ⁽¹³⁾ vardır. Üzerlerinde iki taraftan bitmiş keçi boynuzu yemişi dikenine beñzer yaprağı vardır. ⁽¹⁴⁾ Ammâ bunun yaprağı şeytarac ki Türkîde serkile dërler, anuñ yaprağına beñzer ammâ andan ⁽¹⁵⁾ yumışakrağdur ve andan ziyâde beyâzdur ve budakları ucında tâcları vardır. İçinde ⁽¹⁶⁾ beyâz çiçegi olur. Eger bu nebâti güyegü otı ile bişürseler beden içinde olan şovukluklara ⁽¹⁷⁾ ve nezlelere nef' eyleye ve göğüsde olan hıltları cilâ édüp gidere ve şişmeleri indüre. ⁽¹⁸⁾ Ve bu nebâtuñ yemişini keskinliği olmağıla ta'âmında büber yerine isti'mâl ederler. Bu nebât ⁽¹⁹⁾ bundan muğaddem zıkr olunandan keskindür ve huruf-ı Bâbilîden aşâğadır. Bir sınıfı dahı [258b] ⁽¹⁾ vardır, aña hurufü'l-mâ' ya'nî şu teresi dërler. Şu içinde ve şuya yakın yerlerde biter. ⁽²⁾ Yaprığı evvel zâhir olduğda degirmi olur. Büyük olduğda kertelmiş olur, circîr ⁽³⁾ yaprağı gibi. Bu nebât kurumuş olıcağ derece-i şâlişede ıssı olur ammâ yaş iken ⁽⁴⁾ derece-i şâniyede olur. Bu nebât ıssıdııcı ve idrâr edicidür. Çig iken ve bişmiş ⁽⁵⁾ iken dahı yennür. İçerüde olan şovukluklara ve marazlara nef' eder. Eger bununla südlü ⁽⁶⁾ uyuz ve çibanlara ve yüzde olan lekeye yağı édüp bir gün ve bir gece turup ⁽⁷⁾ yarındası yusalar eyü édüp kabartmaya ve incitmeye.

Harşef: İsm-i Nabaîdür. ⁽⁸⁾ Türkîde kenger dëdükleri nebâtdur. Kendüsi ve yaprakları dikenlüdür, marula beñzer. İstânbül'da ⁽⁹⁾ zamânında Yehūdiler çârsûlarında bulunur. Tâ'ife-i Yehūd çok isti'mâl ederler. Kengerden ⁽¹⁰⁾ meşhûr olanları iki dürlüdür: Birisi bostânlarda biter. Lisân-ı 'Arabda kengerlerüñ ⁽¹¹⁾ cemî'an aşnâfına heyşer dërler. Ba'zılar dëmişler heyşer dëyü ancak yabânîsine dërler. ⁽¹²⁾ Bu nebât taşlu ve şulu yerlerde biter, yaprağı marul yaprağından büyücek ve yaşşırakdur. ⁽¹³⁾ Kenârları kertelmişdür. Üzerinde yelmeşikliği vardır, ele yapışur. Düzdür, rengi siyâha ⁽¹⁴⁾ mâyildür. Barmağ kalınlığında düzçe iki arşun miqdârı uzar baldırî olur. ⁽¹⁵⁾ Baldırînuñ yukarı tarafında şarmaşık yaprağına beñzer ammâ andan kiçirek uzunca ⁽¹⁶⁾ yaprakları olur. Baldırî ucında almaya beñzer başı vardır. Sümük gibi yelmeşiklü ⁽¹⁷⁾ kökleri vardır, kıızıla mâyildür. Kengerüñ cümlesinüñ tabî'atı derece-i şâniyede hârr ve derece-i ⁽¹⁸⁾ ülâda yâbisdür. Ammâ ruṭubet-i fazliyyesi dahı vardır. Eger köki tâze iken od yanığına ⁽¹⁹⁾ ve tolaşup bozulmuş olan siñire yakı etseler eyü ede. Eger içseler sidügi [259a] ⁽¹⁾ <sidügi> idrâr eyleye ve karnı tuta ve öykende olan çibana nef eyleye ve siñirlü ⁽²⁾ etler uçları buruşmasın gidere ammâ kengerüñ cirmi gâlîzdür, inmesi geçdür, ⁽³⁾ şişirür ve cimâ'ı ziyâde eder ve tahrik eder. Evlâ budur ki yëdüklerinde ıssı otlar ⁽⁴⁾ ve laṭîf edici toḥmlardan dahı artucağ yeyeler. Ba'zılar kengeri sirkelü edüp ⁽⁵⁾ ıslâh eder ammâ cimâ'a nâfi' olmaz. Ba'zılar dëmişler mizâcları ıssı olanlara sirkelüsü ⁽⁶⁾ dahı cimâ'a nâfi'dür. Eger zeyt yağı ve bal mümü ve şamğ ile olan merhemi eridüp ⁽⁷⁾ kenger şuyı ile üç vaḳıyye miqdârın içseler cemî'an katı olan şişleri taḥlîl edüp ⁽⁸⁾ indüre. Vaḳıyyeden murâd on iki dirhemdür. Eger kenger şuyı ile giciyi yaykasalar ⁽⁹⁾ gidere. Eger saçları ve kılları dökülmüş olan yere sürseler kılları bitüre. Kenger ⁽¹⁰⁾ şafrâ ve sevdâyı ziyâde eder. Kengeri dâyimâ yeyenlere lâzımdur ki bedeninden sevdâyı ⁽¹¹⁾ eksitmege muḳayyed olalar. Ba'zılar kengerüñ tabî'atı bâriddür dëmişler ammâ bu söz gâlaṭdur. ⁽¹²⁾ Kengerüñ ḳoyu ruṭubeti olur, aña kenger şamğı dërler, türâb-ı ḳay' dëmekle dahı ma'rûfdur ⁽¹³⁾ nitekim ḫarf-i tâda zıkr olunmuşdur. Başka zıkr olunduğı anuñçündür ki başka ism ile ⁽¹⁴⁾ meşhûrdur. Ba'zılar dëmişler ḳuşdurmağ için olan şamğ ki türâb-ı ḳay' dërler, zıkr ⁽¹⁵⁾ olunan kengerden degüldür belki kengere beñzer bir nebâtandır. Ol nebâta 'uküb dërler, ⁽¹⁶⁾ ḳuşdurucu oldur ammâ kengerüñ ḳuşdurmağda za'ifidür ve bu kelâm şaḫîhdür. 'Uküb ⁽¹⁷⁾ ḫarf-i 'aynda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Am-

mâ kengerün yabânîsi ki harşef dëyü ıtlâk⁽¹⁸⁾ olunsa murâd oldur Yünânca seklûmus dërler ve Mağrib'de aña laşif dërler, anuñ⁽¹⁹⁾ yaprağınuñ siyâhlığı bostânîsi yaprağından ziyâdedür ve andan kiçirekdür ve baldırı [259b]⁽¹⁾ uzunrak ve yaprak ile töludur ve dikenleri dağı ziyâde keskin ve muhkemdür.⁽²⁾ Ucında büyük enâr deñlü dikenlü başı vardur ve siyâh ve kalıñ ve sık⁽³⁾ köki vardur. Bu şınıfuñ tabî'atı derece-i şâniye âhirinde hâr u yâbisdür,⁽⁴⁾ yübüseti azdur. Köki yaramaz râyiḥalu çok sidük işedür. Eger bir kimesne⁽⁵⁾ şarâb ile haşlayup içse koltuk diplerinde ve uyluklar diplerinde olan⁽⁶⁾ yaramaz koçuları gidere ve bu maḫûle yaramaz koçulara sebep olan yaramaz⁽⁷⁾ hıltları çıkarar ve deri güzel ve hoş eyleye. Kezâlik tâze iken yëseler⁽⁸⁾ deri güzel eyleye. Ammâ mizâcları ıssı olanlara zarar eder. Anlara yemesi⁽⁹⁾ câyiz degüldür illâ megerki sirke ile haşlayalar ve üzerine ekşi sikencübînden⁽¹⁰⁾ içeler veyâḫüd sirkelü birkaç loḫma yëyeler veyâḫüd sirkelü aş ile yëyeler.⁽¹¹⁾ Bu nebât yelleri tağıdur, kavuğı ve bögrekleri kızdurur, göğüsde olan galîz⁽¹²⁾ ve koyu hıltları çıkarur. Bu huşuşlar için semiz et veyâḫüd tavuk ile⁽¹³⁾ şu içinde bişürüp yëyeler. Eger bişürüp şuyı ile başı yusalar kehleleri kıra⁽¹⁴⁾ ve başda olan koñaqları gidere. Ba'zılar demişler eger çiçeginde olan ufacıḫ⁽¹⁵⁾ nesneleri sirke ile ezüp gicige sürseler eyü ede. Bostânîsini şehirlerde⁽¹⁶⁾ ve köylerde süde ve yoğurda çok katarlar ve dërler ki sındürür ve gegirdür. Kengerün⁽¹⁷⁾ cümle aşnâfi sevdâyı arturur. İşlâḫı yağlar iledür. Yabânîsinüñ bir dürlüsi⁽¹⁸⁾ dağı vardur, diken dëmege yarar dikenî çoḫdur ve üzerinde başı ve nesnesi yoḫdur⁽¹⁹⁾ ve baldırı yoḫdur. Ve biri dağı vardur dikenî yoḫdur. Tâ'ife-i 'Arab aña ḫavî' dërler. [260a]⁽¹⁾ <dërler> Bu ikisi dağı taḫlîl edici ve kuşdurucılardur, zıkr olunan harşeflere göre degüllerdür.⁽²⁾ Zîrâ anlar idrâr edici ve karnı tutucılardur. 'Irâḫ cāniblerinde biter bir sınıf vardur.⁽³⁾ Aña ḫubzû's-sebu' ya'nî yırtıcı ḫayvānlar etmeḫi dërler. Eger karnı şişmiş olan 'avrat ve yaramaz⁽⁴⁾ nesnelere yemesine iştiḫâsı olan 'avrat bu şınıftan yëse eyü ede, mücerredür.

Ḥarîṭ:⁽⁵⁾ İsm-i 'Arabîdür. Yër üzerine döşenür bir nebâtdur. Uzun ve ince yaprakları vardur. Ortalarında⁽⁶⁾ dağı küçük yaprakları vardur. Râyiḫası hoşdur. Düz yerlerde biter. Râyiḫasında hoşlık⁽⁷⁾ ve keskinlik vardur. Ağır râyiḫasın ziyâde güzel eder. Tabî'atı derece-i ulâ âhirinde ḫârdur.⁽⁸⁾ Koyun bu nebâtı sever ve otlar ve südin çok eder ve lezzetlü eder ve

içildükda penîrilenmesin ⁽⁹⁾ men' eder. Bu nebâti yemek arında olan ekşer arılarını giderür bi-iznillâhi te'âlâ. ⁽¹⁰⁾

Harmâne: İsm-i Nabaîdür. Meryâfilün dedükleri devâdur ki tiryâ-lığı ya'nî zehri def' ⁽¹¹⁾ etmesi vardır. Bağdâd'da ve ayrı yerlerde fâlcılar isti'mâl ederler. Mağrib'de bu nebâta arbîl ⁽¹²⁾ dërler. İki dürlüdür. arf-i mîmde ikisi daı zikr olunur inşâ' allâhu te'âlâ.

Hırdûn: Kelere ⁽¹³⁾ beñzer bir ayvândur ammâ keler andan kiçirek-dür. Tabî'atı verel tabî'atına yaındur. Verel saankûruñ ⁽¹⁴⁾ şuda olmayup taşrada bulunanıdır. Hırdûnuñ tabî'atı ıssıdır, mizâcı ziyâde yâbisdür, ⁽¹⁵⁾ zehrluluı vardır. Eger yüregini alup siyâh bez pâresi içine bağlayup dört günde bir ⁽¹⁶⁾ tutar sıtması olana aşaqoyup götürse sıtması ide. Eger deri- sin yaup bir kimesne ⁽¹⁷⁾ anuñla bedenine sürse urma ve kesmek acısın tuymaya. Eger anı ile göze çekseler gözi ⁽¹⁸⁾ keskin eyleye. Eger tersini yü- ze sürseler ziyâde pâk eyleyüp cilâlandura. Yüze êtdükleri ⁽¹⁹⁾ kızılca yerine olur. Tersinüñ eyüsi oldur ki ziyâde beyâz olup olay ufaqlana [260b] ⁽¹⁾ ve yeyni ola ve ya nesneye arışdurulsa tîz ezile ve el ile ovsalar ekşi amîr râyiasına ⁽²⁾ beñzer ekşi râyiası ola. Ba'zı kimesneler zerâzîr ki şıırcı uşlarıdır, anlara birinc yêdürüp ⁽³⁾ anlaruñ tersini ırdûn tersidür dëyü île ederler. Ba'zılar daı bir midâr nişâstaya ⁽⁴⁾ tîn-i îmülyâ dedükleri topradan atup eşek marulı dedükleri nebât şuyı ile ⁽⁵⁾ yourup ba'dehu seyrek elekden geçürüp ufa urdlar gibi elekden geçüp urıdurlar ⁽⁶⁾ ba'-dehu ırdûn tersidür dëyü île êdüp şatarlar. Far olunmaları muaddemâ zikr ⁽⁷⁾ olunduı üzredür.

arcuvân: arcel daı dërler âlâ amelü'l-ımâ ya'nî orı ⁽⁸⁾ uzısı demekle ma'rûfdur. Murâd, anatları yo bir güne çekirgedür. Eger bu çekirgeyi tutup ⁽⁹⁾ bişürmeyüp ve tuzlamayup şöyle urıdup eski olmadın şarâb ile içseler ⁽¹⁰⁾ 'areb şoana ziyâde nef' eyleye, mücerrebdür. Ba'zılar dëmişler eger sıtmalu kimesneye aşaqosalar ⁽¹¹⁾ eyü êde.

ırbâ: Lisân-ı Yünânca âmâlâvun dërler keler envâ'ından bir dürlü ⁽¹²⁾ büyük ve yaşıl kelerdür ki güneş ne cânibden toarsa ol cânibe ya- tur ve güneş ⁽¹³⁾ ıssısından dürlü dürlü renge girür. Ve bu keler arâreti ziyâde ayvândur. Zehrlüdür. ⁽¹⁴⁾ Göz içinde biten kılları yuyup diplerine

kanından kosalara min-ba'd bitürmeye ⁽¹⁵⁾ ammâ eti zehr-i kâtıldür. Vezega ki ma'lümdür, anuñ etin yeyene kuşmağ ve yürek ⁽¹⁶⁾ ağrısı 'arız olduğı gibi hırbâ etin yemekden dahı ol 'arız olur. 'İlacı ⁽¹⁷⁾ kuşdurmağıla ba'de-hu zerârîh dedükleri zehrlü böcekler yeyene 'ilâc êtdükleri gibi êdeler. ⁽¹⁸⁾ Ba'zılar demişler eger hırbâyı bişürüp şuyını hammâm şuyına kıtsalar ol şu ile yunanlaruñ ⁽¹⁹⁾ bedenleri yaşıl ola ve niçe gün ile qalup soñra gide. Ba'zılar demişler hırbânuñ [261a] ⁽¹⁾ <hırbânuñ> yumurdası fi'l-hâl kıatl êder zehrdür. Anı yeyene 'ilâc budur ki müselles ile ⁽²⁾ toğan tersini içürüp ba'dehu kuşdurup ma'idesin pāk êdeler ve bedenin ⁽³⁾ şığır südinden olan sâde yağ ile ovalar ve başını ıssıcağ etler ile ⁽⁴⁾ ıssıdalar ve kıurı encîr ve kıaymağ ve cıntıyânâ yêdüreler. Cıntıyânâ, tiryâğ-ı ⁽⁵⁾ erba'a eczâsından biridür, zehrleri def êder.

Hızâzu's-şahr: Taş koñağı ⁽⁶⁾ demekdür. Murâd, yaşıl yerlerde tıran taşlar üzerinde bitüp yapışan yaşıl ⁽⁷⁾ nesnelerdür ki şu üzerlerinde olan yosuna beñzer. Mısr'da aña hınnâ-yı Kıureyş ⁽⁸⁾ ya'nî Kıureyş halkı hınnâsı demekdür. Hızâz-ı şahr, nebât dêmege yarar nesnedür. Cilâ êder ⁽⁹⁾ kıuvveti vardur ve ziyâde bāriddür. Temregülerden her ne mağûle olursa olsun yağı ⁽¹⁰⁾ êtseler nef eyleye, mücerrebdür. Eger kıan aқан yere yağı êtseler kıanı dîndüre, ıssılığ ⁽¹¹⁾ ve yangını sâkin êder. Eger 'asel ile kıarışdurup ağız içinde tıamağa muhkem ve ziyâde ⁽¹²⁾ sürseler yereqâna nef eyleye ve ıssıdan olan dil şişlerine nef êdüp sâkin ⁽¹³⁾ eyleye.

Hızâ'et: İsm-i 'Arabîdür. Yaprığı havuç yaprağına beñzer bir nebâtuñ ismidür ki ⁽¹⁴⁾ Türkîde yabân tıorağ otı ve çördük dêrler. Bu nebât üç dūrlūdür: Birisinūñ ⁽¹⁵⁾ yaprağı beyâza mâyildür, köki havuç gibidür, uzunrakdur ve beyâzdu. Lezzetinde bir miğdâr ⁽¹⁶⁾ kekrelilik vardur. Barmağ kıalınlığında baldırı vardur. Yuqarusında ince ⁽¹⁷⁾ budakları ayrılır. Her budaguñ dahı yabân havucında olduğı gibi budaklı ⁽¹⁸⁾ başları vardur, şaruya mâyildür, soñra mercimek şeklinde uzunluğa mâyil, yaşşı ⁽¹⁹⁾ ve bucağlı tohmları olur. Lezzeti kekredür ve râyihası hoşdur. Yaprığınuñ ve kökinūñ [261b] ⁽¹⁾ lezzeti havuç ve râziyâne lezzetlerine beñzer bir miğdâr kekreligi vardur. Bu nebât ekşer yerlerde ⁽²⁾ biter. Vilâyet-i Kûfe'de bir kıaryede çok olur. Tabî'atı derece-i şâniye evâ'ilinde hârr ⁽³⁾ ve yâbisdür. Ma'ideyi kıızdurur, ta'âmı sîndürür, yelleri tağıdur. Mizâcları ıssı ⁽⁴⁾ olanlara

yaramaz zîrâ anlarıñ gözlerin ağrıdur. Fi'l-ḥâl ḡalîz yelleri ve balḡamları ⁽⁵⁾ olanlara nâfi'dür ve ekşi ekşi gegirenlere eyüdur. Mizâcları ıssı olan kimesneler ⁽⁶⁾ yêseler üzerine kavut ve sükker yeyeler ve şovuk şu içeler. Bu nebât bevlî idrâr ⁽⁷⁾ eder ve şusadur. Şovuk ṭabî'atlu zehrlü cānavarlar şoḡduḡına ve zehrlere nâfi'dür. ⁽⁸⁾ Andan ḡâşıl olan şusuzluḡı hindebâ ve ḡıyâr içi def eder. Bu nebâtdan ⁽⁹⁾ êtdükleri kâmiḡ ya'nî turşî yaramazdur; başı ağrıdur, ma'ide şovukluḡın giderür ⁽¹⁰⁾ ammâ aḡız râyihâsın ziyâde êdüp aḡzı çirkin ḡoḡulu eder ve ufaḡ çıbancıḡlar ⁽¹¹⁾ ve gıcık êtmege yardım eder. Bu nebâtuñ bir dürlüsinüñ daḡı yapraḡı sedef yapraḡı ⁽¹²⁾ gibidür. Râyihâsı keskin ve nâ-ḡoşdur. Fâriside aña dînârüye dërler. Evvel zıkr ⁽¹³⁾ olunandan bu nebâtuñ ḡarâreti ve yübüseti artuḡdur. Yellere nâfi'dür ve şovukluḡ ⁽¹⁴⁾ ile ḡatlı êdici olan edviyeye, ḡuşuşan 'akreb zehrine nâfi'dür. Ṭa'âmı ⁽¹⁵⁾ ḡazm êtdürür, yelleri ṭaḡıdur, erlik şuyın keser. Bir dürlüsinüñ daḡı yapraḡı ⁽¹⁶⁾ kerefs yapraḡı gibidür. Evvelâ yerden çıḡduḡda yer üzerine dōşenür soñra büyüyüp ⁽¹⁷⁾ budaklanır ve bunuñ toḡmı yaşıldur ve râyihâsı ḡoşdur. Evvel zıkr olunanlardan ⁽¹⁸⁾ bu şınıf eyüdur. Yelleri ṭaḡıdur, ma'ideye eyüdur, şovuk olan cigerüñ mizâcın ⁽¹⁹⁾ ıslâḡ eder, ṭa'âmı ḡazm eder, maḡmürliḡı giderür, beden ve göḡüsde olan [262a] ⁽¹⁾ <olan> perdeler mizâcların ıslâḡ eder. Dâyimâ yêseler gevde ve yüz şaruluḡın ⁽²⁾ gidere. Ciger ve ṭalaḡ süddelerin açar, bögrekleri kızdurur ve semirdür, cimâ'a ⁽³⁾ ḡuvvet vërür, kavuḡı ve sidük yolların pāk eder. ḡoḡulamaḡ ile zükâmı ⁽⁴⁾ giderür, dimâḡı kızdurur, dimâḡda olan şovukluḡları giderür ve dimâḡda ⁽⁵⁾ olan yaramaz yaşıḡları indürür. Dâyimâ yemek ile ve bevâsîr şışlerine ⁽⁶⁾ yaḡı êtseler ziyâde nef eyleye.

Hazenbul: Yebrūḡu's-şanem dëdükleri ⁽⁷⁾ köküñ nebâtuñ ḡadar büyük olur bir nebâtuñ kökidür. Yapraḡı yaşşıdur ve birbiri ⁽⁸⁾ üzerine bingemişlerdür. Yebrūḡuñ olduḡı gibi ammâ bunuñ yapraḡınıñ üzerinde ⁽⁹⁾ ḡıllar gibi ufacuḡ tüleri vardur ve nebâtinuñ ortasından içi boş ⁽¹⁰⁾ ve bucaḡlı ḡamış çıḡup uzar, toḡmları çevresinde üzerinde olur. Ferâsiyün ⁽¹¹⁾ dëdükleri nebâtda olduḡı gibi şaruluḡa ve toz rengine mâyil ḡalîz kökleri ⁽¹²⁾ vardur. Ve bu nebât Ṭarsūs ve cemî'an Şâm-ı Şerîf yerlerinde ve Şâm'a ṭabî' ḡavr ⁽¹³⁾ ve Ṭaberiyye'de ve Ḳuds-i Şerîf ṭaḡlarında ve Müşîl'da Hekâr dëdükleri ṭaḡda ⁽¹⁴⁾ ve sâ'ir yerlerde bi'l-cümle ṭabî'atına münâsib olan cümle yer-

lerde biter. Eyüsi oldur ki ⁽¹⁵⁾ Tarsûs'dan olup yağlı ve lezzeti tatlı olup azacığ acılığı ola. Eger bu nebâtuñ ⁽¹⁶⁾ kökini bahârda yêrden çıkarırsalar bal mûmı gibi yumışağdur. Şol mertebede ki ⁽¹⁷⁾ bal mûmı gibi üzerine nesne ile başılsa nişânı kalur. Eger çeyneseler hamîr gibi ⁽¹⁸⁾ olup yumışağ ola. Eger kökini yaz zamânlarında nebâtı kurı iken çıkarırsalar ⁽¹⁹⁾ büyük ve katılanmış olur ve niçe yıllar tursa bozulmayup bitlenmez ve yênmez. [262b] ⁽¹⁾ hükemâ-yı mütekkaddimîn ya'nî zamân-ı evvelde olan hakîmler kitâblarında zıkr êtdükleri miryâflûn ⁽²⁾ bu kökdür. Cemî'an zehrlere bād-ı zehrdür. Miqdâr-ı şerbeti bir mişkâldür. Zehr gerek hayvânî ⁽³⁾ ve gerek nebâtî olsun cümlesine nef'i tecribe olunmuşdur. Ba'zılar demişler hazenbul fâşirâ ⁽⁴⁾ dedükleri devâdur ammâ bu kelâm gâlağdur.

Hasek: Ma'rûfdur, Türkîde demür ⁽⁵⁾ dikenî dedükleri üç küşelü butrağdur. Mağrib câniblerinde hımmaşü'l-emîr ya'nî ⁽⁶⁾ beg nohûdı demekle meşhûrdur. Hasek iki dürlüdü: Birisi yabânîdür, harâbe ⁽⁷⁾ yerlerde ve ırmağlar yanlarında biter, yaprağı zeytün yaprağına beñzer, yer üzerine ⁽⁸⁾ döşenür budağları vardır, yaprağı yanında katı ve şık dikenî vardır. Birisi ⁽⁹⁾ dağı ancak ırmağlarda biter. Anuñ budağları yerden yukarıdur, dikenî gizlüdür, ⁽¹⁰⁾ yaprağı yaşşıdur, uzun budağlar üzerinde bitmişlerdür. Budağlarınıñ, baldırlarınıñ ⁽¹¹⁾ yukarısı aşâğasından kalıñdur. Baldırı üzerinde kıl gibi ince ve bir yere ⁽¹²⁾ cem' olmuş başağ üzerinde olan ince dikenlere beñzer nesneleri vardır. ⁽¹³⁾ Bunun dağı yemişi evvelkinüñ gibi katıdur. Bu nebât azacığ ruñbetden ve çok ⁽¹⁴⁾ yâbis nesneden terkîb olunmuşdur. Azacığ tañlîl êdici harâreti dağı vardır ⁽¹⁵⁾ ammâ bürüdet mizâcına gâlibdür ya'nî bürüdeti harâretinden ziyâdedür. Bu nebâtuñ ⁽¹⁶⁾ iki dürlüsü dağı ıssı şişler peydâ olmamağa ve ziyâde olmamağa muvâfığdur ⁽¹⁷⁾ ya'nî men' êder. Ağar mağûlesi olan her māddeyi men' êtmeğe yararur. Eger içinden ⁽¹⁸⁾ şıkılan şuyı ile veyâhüd bişmişinüñ şuyı ile bir 'uzva sürseler ⁽¹⁹⁾ kavî êdüp yaramaz hılıtları kabûl êtmekden men' eyleye. Şahrâlarda olan [263a] ⁽¹⁾ <olan> hasek bögreklerde ve kavuğlarda olan taşları ufağlayup bevl ⁽²⁾ ile çıkara. Kezâlik 'arağın çıkarup içseler ve şarâbın êdüp içseler kezâlik ⁽³⁾ içinden şıkılan şuyın içseler bu fâyideleri vere. Eger dögüp 'asel ile ⁽⁴⁾ karışdursalar diş etleri ağrısın ve boğaz içinde siñirli etlerde olan ⁽⁵⁾ şişleri ve ağızda olan yaramaz râyihaları ve ufağ kabarları giderüp ⁽⁶⁾ eyü

ède. ‘Uşāresi mādeleri men‘ için ve kurutmak için ve şovutmak⁽⁷⁾ için olan sürmelere katarlar. Eger evvel zikr olunanun ‘uşāresinden iki⁽⁸⁾ mişkāl mişkārı içüp yaprağı ile yakı etseler siyāh yılan ışırtmasına nef⁽⁹⁾ eyleye. Eger şarāb ile içseler katl edici olan otlar zararın def⁽⁹⁾ eyleye. Eger⁽¹⁰⁾ bişürüp şuyın bürelü yere serpseler büreleri gidere. Gāh olur ırmaqlarda⁽¹¹⁾ bulunan haseki un gibi öğüdüp etmek ederler. İkişi dağı sidüğü idrār⁽¹²⁾ eder ve erlik şuyın ziyāde eder, huşuşan tohmı ziyāde te‘şir eder ve ıssıdan olan⁽¹³⁾ k̄ülenci def eder. Tohmında ne mişkār fā’ide varısa yaprağının ‘uşāresi dağı⁽¹⁴⁾ aña göre nef eder. Tohmı şarudur ve dikenden evvel çıkar, tohmı düşüp sonra⁽¹⁵⁾ dikenini biter. Dikeni üç küşelüdür, içi şarudur. Nebātının şuyın dağı çıkarurlar⁽¹⁶⁾ şol vechle ki nebātı tamām bitüp erişdükdüde döğüp ve şıqıp şuyın çıkarup⁽¹⁷⁾ gölgede kurıdurlar.

Hāsel: Bir nebātın ismidür ammā hānuñ kesri ve sīnūñ⁽¹⁸⁾ sükūnı ile ya‘nī hısl olıcağ keler yavrısı demek olur. Żab ki kelerdür⁽¹⁹⁾ harf-i zādā envā’ıyla beyān olunur. Bu nebāta Yūnāncā hāsmā dērlē. [263b]⁽¹⁾ Bu nebāt uzun yapraklı güyegü otına beñzer lākin bunun yaprağı büyük ve toz rengine māyıldür.⁽²⁾ Tabī‘atı derece-i şānīyede hārr u yābisdür. Çig iken ve bişmiş iken yēnür. Şovuk olan⁽³⁾ mi‘deye nef eder ve kuvvet vērür ve gegirmeği güzel eder ve ta‘āmı tiz hāzm etdürür.⁽⁴⁾ Eger ta‘ām mi‘dede bozulmuş olursa yine işlāh edüp tiz taşra çıkara. Ağız⁽⁵⁾ koğusun güzel eder. Eger içseler ‘ağreb ve ruteylā ki büyük zehrlü örümcekdür, ışırdüklerine⁽⁶⁾ nef eder. Mişkār-ı şerbeti beş dirheme dekdür. Eger ziyāde dağı olursa zarar etmez. Evlā budur ki⁽⁷⁾ zehri def için şarāb veyā sahcūd müşelles ile içeler.

Hāşīšetü’z-zücāc:⁽⁸⁾ Şırça otluğı demekdür. Murād, kara ışırgan dedükleri nebātür. Rūm ki t̄ā’ife-i Yūnāndandur⁽⁹⁾ anlar lisānıncā kasnī dērlē. Endülüs halkı hubayka ve habkāla dērlē. Hubayka habakdan⁽¹⁰⁾ taşğir olınmışdur. Bu nebāt çorak yerlerde ve dīvārlarda ve harāb yerlerde biter, kızıla māyil⁽¹¹⁾ ince budaqları vardır. Yaprığının üzerinde ufağ ve katı ve dikenler gibi tüleri vardır⁽¹²⁾ ve budaqları üzerinde tohma beñzer katıca irirāk nesnelere vardır. Geyesilere yapışup⁽¹³⁾ aşılır, cilā eder kuvveti vardır ve k̄abızlığı vardır. Yaşluğu dağı vardır, ‘alā-küllü hāl⁽¹⁴⁾ tabī‘atı bāriddür. Cemī’an ıssı şişlere nef eder. İbtidālarında eger bu nebātın ‘uşāresin⁽¹⁵⁾ kalaydan olan üstübeç ile karışdurup humre dedükleri şafrāvī şiş ve nemle

(16) dedükleri yavuz çibana sürseler nef^c eyleye. Eger hınnâ yağı ile olan merhem ile veyâhüd⁽¹⁷⁾ yaşlu olan keçinün iç yağıyla qarışdursalar nişris marazına nef^c eyleye. Eger 'uşâresinden⁽¹⁸⁾ kavâşüs miqdârı ki iki buçuk vağıyye ve rub^c vağıyyedür içseler eskiden olan öksürüğe⁽¹⁹⁾ nef^c eyleye. Şâhib-i kitâb eydür: Bu miqdâr çoçdur nısfı kifâyet eder. Eger yaprağı [264a]⁽¹⁾ <yaprağı> ile temregüye ursalar eyü éde. Eger kirlenmiş olan şîşe içine şu ile⁽²⁾ koyup muhkem çalkasalar şîşenün kirin giderüp rengin açâ. Anuñcündür ki haşîsetü'z-zücâc⁽³⁾ demişlerdür. Öksürük için 'uşâresin içmek murâd olınduğda evlâ budur ki öksürüğe⁽⁴⁾ sebep hılt-ı gâlız olursa 'uşâreyi 'asel ile ezüp içeler ve eger gâlız olmaz ise⁽⁵⁾ sükker ile ezüp içeler.

Haşîsetü'd-dâhıs: Tırnaqlar yanlarında çıkar, Türkide kurulğan⁽⁶⁾ dedükleri şış otluğı demekdür ya'nî aña nâfi^c otluğ demekdür. Yünânide bu nebâta⁽⁷⁾ fârnühyâ dërler, ma'nâsı zıkr olınandur. şümnüşi küçük nebâtur, taşlu yerlerde⁽⁸⁾ biter, yaprağı mercimek yaprağına beñzer ammâ bunun bir miqdâr büyükdür. Tabî'atı derece-i sâniye⁽⁹⁾ âhîrinde hârr u yâbisdür, tañlil edicidür. Kurulğan dedükleri şış üzerine yağı⁽¹⁰⁾ edinmekle ve tatlu uyuzlara merhem edinmekle ve dögüp üzerine ekmegile nefi^c tec-ribe⁽¹¹⁾ olunmuşdur. Tañlile ihtiyâcları olan cemî'an marazlara nef^c édüp tañlil eder. Kendünün⁽¹²⁾ cevheri lañıfdür ya'nî dârşîni gibi ıssıdup gâlız olan hıltları ince eder.⁽¹³⁾

Haşîsetü'l-esed: Esedül-'ades ya'nî mercimek arslanı dedükleri nebâtur ki harf-i elifde⁽¹⁴⁾ zıkr olunmuşdur.

Haşîsetü's-sinnevr: Kedi otluğı demekdür murâd bādrençbüyedür.⁽¹⁵⁾ Zîrâ kedi anuñ yanında olıcağ şen olup oynar ve çoğular ve yanında yatup⁽¹⁶⁾ uyur. Bādrençbüye harf-i bâda beyân olınmışdur.

Haşîsetü's-su'âl: Yünânide⁽¹⁷⁾ fencyün dedükleri devâdur. Harf-i fâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Haşîsetü't-tihâl:⁽¹⁸⁾ Suğülüfenderyün dedükleri devâdur. Harf-i sînde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.⁽¹⁹⁾

Haşîsetü'l-efâ: Belesk dedükleri devâdur ki harf-i bâda zıkr olunmuşdur. [264b]⁽¹⁾

Haşîşetü'd-düdiyye: Suḫülüfenderyün dedükleri devānuñ ismidür ve suḫülüfenderyün ⁽²⁾ kırk yedi ayaklu ve kırk ayaklu dedükleri hayvānuñ ismidür. Bu devā aña müşābih olmağın ⁽³⁾ böyle nām vemişler. Zamān-ı ḳadīmde bu cānvere ümmü erbā'atin ve erba'īn ya'nī kırk dört ⁽⁴⁾ ayaklu dērlerimiş, ḫālā İstānbül'da kırk ayaklu demekle meşhürdur nitekim ma'lūmdur. ⁽⁵⁾

Haşîşetü'l-baraş: Ātrilāl dedükleri devādur ki Türkīde ḳılır dērler ki ba'de't-ṭa'am ⁽⁶⁾ anuñla dişleri ḫılallarlar. Anuñ laḳabıdur nitekim ḫarf-i elifde zıkr olunmuşdur. ⁽⁷⁾ Yünānīde ṭaylafyün dedükleri devāya daḫı dērler ḫarf-i ṭāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. ⁽⁸⁾

Haşîşetü'l-ma'din: İbn Rızvān nām ṭabīb zıkr etmişdür ki ma'din otluğı dedükleri ⁽⁹⁾ nebāt beyāz otluğdur. Ḳatı olur kefeke dedükleri yumuşak ṭaş gibi ḳatı olur. ⁽¹⁰⁾ Ḳurı olıcaḳ dögilüp ḳırılır. Bu nebātı yağa ḳatup isti'māl ederler. Yağ göñli ⁽¹¹⁾ döndermeyüp ḳuşdurmaz ve yağdan olan kiri anuñla yurlar ve sâ'ir yaş ⁽¹²⁾ nesneleri gidermek için andan şungar gibi nesnelere ederler ve riş-i semender dēyü ⁽¹³⁾ nām ḳorlar ve bu nebātdan yaḳılar daḫı ederler. Anuñla sürinüp silinmek nāfi'dür. ⁽¹⁴⁾ Anuñçün pādişāhlar isti'māl ederler. Ve'l-uhdetü 'ale'r-rāvī.¹

Haşîşetü'l-evrām: ⁽¹⁵⁾ Amderyān dedükleri devādur ki ḫarf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Hışırım: Üzüm henüz ⁽¹⁶⁾ yaşıl ve ekşi iken hışırım dērler. Türkīde ḳoruḳ dedükleridür. Tabi'atı derece-i ülāda ⁽¹⁷⁾ bārid ve derece-i şāniyede yābisdür ammā 'uşāresi ya'nī ḳoruḳ şuyınuñ bürüdeti ⁽¹⁸⁾ ve yübüseti daḫı ziyādedür ḫattā bürüdeti derece-i şāniyeye ve yübüseti derece-i şālişeye ⁽¹⁹⁾ erişür. Şafrāyı giderüp sākin eder, ḳarnı ṭutar, ḳanuñ ḫarāretin söyündürür. [265a] ⁽¹⁾ <söyündürür> dāyimā yalınuz yēyen kimesnenüñ mi'desin za'if etmek şānındandır. Eger ⁽²⁾ ḳoruḳı gölgede ḳurudup bedeninde ḳurı gicigi olan kimesne ḫammāma girüp ⁽³⁾ ol ḳurı ḳoruḳ ile bedenine ovsalar ziyāde nef' eyleyüp bedenine ḳuvvet vēre ⁽⁴⁾ ve gicigin giderüp ol yılda tekrār gicik olmasın men' eyleye. Ḳoruḳ 'uşāresin ⁽⁵⁾ şu vechle ederler ki ḳoruḳı döğüp ve şıḳup şuyın alup kızıl bākır ḳap ⁽⁶⁾ içinde ḳoyup ve bir bez ile örtüp gü-

1 Mesuliyet rivayet edenindir.

neşe koyup kurudurlar ammâ güneşde ⁽⁷⁾ kurudurken gece ile gök altında açuk yerde kıymayalar. Zîrâ gece ile gökden ⁽⁸⁾ yağın çiler kurumasına ve toınmasına mâni' olup bozar. Güneşde tamâm kurduğdan ⁽⁹⁾ -şoñra şırçalı kap içine koyup hıfz edeler. Bu maķûle kurumuş 'uşârenüñ ⁽¹⁰⁾ eyüsi oldur ki rengi kıızıla mâyil şaru ola, el ile ufaķlanması kolay ola ⁽¹¹⁾ ve ziyâde kâbiz olup dili acıda. Ba'zılar 'uşâresin bişürüp sürmegile koyu ⁽¹²⁾ eder ve hıfz eder. Bu maķûle kurumuş olan 'uşâresinden 'asel veyâhüd tatlu ⁽¹³⁾ şarâb ile kârışdurup anuñla gârgara etseler dilüñ iki cânibinde olan siñirli ⁽¹⁴⁾ et şişmesine boğaz ve dildükler şişmesine ve ağızda olan ufaķ çiban ⁽¹⁵⁾ ve kabarlara ve genişek diş etlerine ki anlara ba'zı yaramaz yaşlıklar inüp ⁽¹⁶⁾ gevşek eder ve irinlü kulaķlara nef' eder. Eger sirke ile kârışdurup nevâşir ki ⁽¹⁷⁾ oturaķda eskiden olup batmış çibanlardur, anlar üzerine tılâ etseler nef' eyleye ⁽¹⁸⁾ ve sâ'ir eskiyüp tağılur maķûlesi olan çibanlara sürmegile ve ğayrı nesne ile ⁽¹⁹⁾ yaķı etmekle nef' eder. Gâh olur anuñla bağarsuķda olan çibanlar için ve rahmden [265b] ⁽¹⁾ aķan eski yaşlıklar için huķne ederler nef' eder. Eger göze çekseler göz yaşarmasın ⁽²⁾ kurudup gözünün delügi ğiñ olan kimesnenün gözün keskin eyleye ⁽³⁾ ve göz kapaķlarınıñ iriligin gidere ve yënmesin men' eyleye ve tamar kırılmasından olan ⁽⁴⁾ kan tükürmek için ki eskiden ola anuñcün daķı içüp nef' eder. Bu huşuş için ⁽⁵⁾ içdüklerinde evlâ budur ki şu ile ezüp şu gibi edeler ve azacuk azacuk yudalar ⁽⁶⁾ ve illâ yeñiden âher zarar peydâ eder. Gâh olur kuruğdan şarâb ederler şu vechle ki ⁽⁷⁾ üzüm olmağa yaklaşmış olan kuruğdan alalar ve üç dört gün güneşe ⁽⁸⁾ koyalar tâ şola. Ba'dehu şıķup şuyın küplere koyalar ve güneşde olduralar. Bu maķûle ⁽⁹⁾ şarâbuñ kuvveti kâbizdur, mi'deye kuvvet vericidir, ta'âm hazm olmasına nâfi'dür. Mi'denün ⁽¹⁰⁾ gevşemesine ve yaşlıklarına nâfi'dür. Rahmden olan yaşlıkları giderür ve daķı külenc-i ⁽¹¹⁾ ziblîsi olan kimesneye nef' eder. Külenc-i ziblî oldur ki el-'iyâzu bi'llâhi te'âlâ neces ⁽¹²⁾ kuşdura. Vebâ ki hevâ bozulup tã'un ve aña beñzer marâzlar hâşıl olduğı zamândur ⁽¹³⁾ aña nef' eder. Evvel ve şoñra daķı içmekle nef' eder. Evlâ budur ki bu şarâb bir miķdâr ⁽¹⁴⁾ zamân eskiye, hiç olmazsa bir yıl eskiye ve illâ içmesi mümkün olmaz. Zîrâ ziyâde ⁽¹⁵⁾ kekre ve datsuzdur. Gâh olur şarâbın bu vechle daķı ederlerki şuyın şıķup ⁽¹⁶⁾ üç miķdârına bir miķdâr eyü 'asel ki kefi alınmış ola, katarlar. Ba'dehu yağlanmış destî ⁽¹⁷⁾ veyâhüd şaķsı kap içine koyup güneşe korlar tâ şol mertebe ki şululuğı gitdügi ⁽¹⁸⁾

ma'lûm ola. Ba'dehu bir yıl geçüp isti'mâl ederler. Korumak rubbınıñ şânından dandur ki ⁽¹⁹⁾ şusuzluğı giderür ve şafrâyı ishâl eder, mi'de yangının ve sıtma harâretin [266a] ⁽¹⁾ <harâretin> söyündürür, cigere kuvvet vèrür. Eger enâr rubbı ile qarışdursalar şafrâdan olan ⁽²⁾ sıtmayı gidere, mücerredür ve ta'âm iştihasın açar. Yüklü olan 'avratlara ⁽³⁾ eyüdü. Zîrâ göğüs perdelerine kuvvet vèrür ve yaramaz nesnelere kabûl etmege kıomaz. ⁽⁴⁾ Bu sebeb ile ana kıarnında oğlanı hıfz eder. Korumak rubbı ve kendüsi bulunmasa ⁽⁵⁾ ekşi alma şuyı bedelidür ammâ kıorumak, yel ve bağırsuğ ağırların peydâ eder ve göğse ⁽⁶⁾ zarar eder. İşlahı sükkeri veyâhüd 'aselî olan gül-engübün ya'nî gül mürebbâsı ⁽⁷⁾ veyâhüd yalınuz sükker veyâhüd 'asel ve kıuru encir yemek iledür.

Huzaz: ⁽⁸⁾ İsmi 'Arabîdür, Yünânîde lükün derler. Huzaz, dikenli bir ağaçdur ki üç arşun ⁽⁹⁾ miqdârı budaqları uzanur ve yaprakları çimşir ağacı yaprağına beñzer şık ve kıatıdur. ⁽¹⁰⁾ Siyâh bübere beñzer kıatıca ve üsti düz ve lezzeti mâye-hoş yemişi vardur ve ağacın ⁽¹¹⁾ kıabı şaman gibi şarudur. Ağaç gibi kıatı ve bir cânibe gitmiş kökleri vardur. Bu ağaç ⁽¹²⁾ şarp ve kıuru yerlerde biter. Eyüsi oldur ki Hicâzî olup Mekke etrafında hâşıl ola. ⁽¹³⁾ Bu ağaçdan murâd 'uşâresidür. 'Uşâresi şabr gibi acı nesnedür. Ba'zılar tütüyâdur ⁽¹⁴⁾ derler, ba'zılar ağacın getürmege üşenüp hemân yaprağını döğüp yine içinden ⁽¹⁵⁾ çıkan suyu ile çörek çörek edüp yine kendü ağacına veyâhüd gayrıya ⁽¹⁶⁾ yapışdurup kıurudurlar. Ba'dehu alup sâ'ir şehrlere götürürler. Ba'zılar dağı kıuru iken ⁽¹⁷⁾ alup niçe günler şu içinde ışlayup ba'dehu şuyı içinde müherrâ olup kıuvveti çıkınca ⁽¹⁸⁾ bişürürler ve taşıye edüp tekrâr şuyın kıaynadurlar tâ şol mertebede ki 'asel gibi kıoyu ⁽¹⁹⁾ olur ve hıfz ederler. Gâh olur yalınuz yemişinden dağı 'uşare ederler kııkr [266b] ⁽¹⁾ olunduğı üzre. Ba'zılar bişürürken zeyt yağının çökeğinden kıatup veyâhüd ⁽²⁾ afsentîn ki pelin dedükleridür anuñ 'uşâresinden ve şıgır ödinden veyâhüd ⁽³⁾ emîrbâris ki kıadın kıuzluğı dedükleridür, anuñ yaprağın ve dikenin bişürüp anuñ ⁽⁴⁾ kıoyu şuyından veyâhüd petmezi şabr ile ve mürr ile ve za'firân ve 'uruk-ı sufr ki Türkîde ⁽⁵⁾ zerde-çüb derler ve mersin şuyı ile ve enâr kıabı ile kıaynadup bunlardan kıatup ⁽⁶⁾ hîle ederlerimiş. Bu ağacın 'uşâresinin eyüsi oldur ki âteşe gösterilse âteş ⁽⁷⁾ gibi olup şu'le vère, ve söyündürülse kıana beñzer köpüğü ola ve taşrası siyâh ⁽⁸⁾ olup içürüsü yâkıut gibi olup bir miqdâr şaruluğı ola ve yağ râyihası gibi çirkîn ⁽⁹⁾ râyihası olmayup bir miqdâr kıabızlığı ve acılığı ola. Tabî'atı

harâret ve bürudetde ⁽¹⁰⁾ mu' tedîldür, yâbisdür. Pes kâbîz olup taḥlîl edici ve mâddeleri men' edici ve şovuducudur. ⁽¹¹⁾ Mekke'den getürdüklerinin kâbîzlığı ziyâde ve taḥlîli azdur. Hind'den getürdüklerinin ⁽¹²⁾ taḥlîli çok ve kâbîzlığı azdur. Bu ikiden mâ' adası eyü degüldür ve bellü fâ'idesi ⁽¹³⁾ yokdur. Mekke'den getürdükleri ḥuzaż, şişlere ve mevâddı men' etmege eyüdür. Gözde olan ⁽¹⁴⁾ karañulığı giderür ve gözde olan gicigi ve gicişmeyi giderür ve eskiden olan ⁽¹⁵⁾ yaşlıkları giderür, ḥuşuşan kulaqlarda olan yaşlıkları ve irinleri ziyâde ⁽¹⁶⁾ def eder. Eger çeyneyüp tamağa sürseler boğazda olan şişlere nef eyleye. ⁽¹⁷⁾ Eger gevşemiş olan diş etlerine sürseler nef eyleye. Çıbanlara ve oturağda olan ⁽¹⁸⁾ çatlağlara ve sıyrılmış olan yerlere sürerler, nef eder. Eger beş dirheme dek miḳdârüñ ⁽¹⁹⁾ içseler veyâḥüd añunla ḥuḳne etseler eskiden olan ishâli kaç' eyleye ve bağarsuḳlarda **[267a]** ⁽¹⁾ <ve bağarsuḳlarda> olan çıbanlara nef eyleye. Gâḥ olur öksürük ile ḳan tükürmek için ⁽²⁾ içürürler ve ḳuduz ḫalayana içürürler nef eder ammâ Hind'den getürdükleri ḥuzaż yaprağı ⁽³⁾ zeytün yaprağına beñzer bir kökden çıkar budaḳlı bir ağaç 'uşâ-residür. Ol ağaca ⁽⁴⁾ lisân-ı Fâriside fil-zehrec dërler ve 'uşâresine ḫavalân-ı Hindî dërler. Bu 'uşâre ⁽⁵⁾ daḫı ḥuzaż-ı Mekki' etdügi cemî'an ḥâşşaları ḳuvvet ile vërür illâ mâddeleri men' ⁽⁶⁾ etmez. Eger saçlara ḥinnâ urur gibi ursalar veyâḥüd bişürüp şuyı ile birḳaç ⁽⁷⁾ kerre yusalar saçları ḳararda. Gül şuyı ile dâḫis ki tırnaḳlar diplerinde çıkan ⁽⁸⁾ şişdür anı eyü eder ve nemle dedükleri çıban ki ziyâde keskin ve ince şafrâdan ⁽⁹⁾ olur çıbanlardur, aña nef eder ve sâ'ir yerlere taḡılmasın men' eder. Eger bu ağacuñ ⁽¹⁰⁾ yapraḳların budaḳları ile sirke ile bişürseler şişmiş olan ḫalaḳa ⁽¹¹⁾ nef eyleye ve yereḳân ki beden ḳararmasına veyâḥüd şararmasına dërler, anı giderür ⁽¹²⁾ ve ḫayz ḳanın yürüdür. Eger bişürmeyüp isti'mâl etseler bedeninde za'iflik olan ⁽¹³⁾ kimesneye nef eyleye. Eger yemişinden vezn-i mıştarün ki toḳuz dirhem miḳdârdur ⁽¹⁴⁾ içseler balğamı ishâl edüp ḳatl edici olan edviyeden nef eyleye. Ḥuzaż ⁽¹⁵⁾ ve ḫavalân nişânlarındandır ki saçları dâyimâ anlar ile yusalar ve ḥinnâ urur gibi ⁽¹⁶⁾ ursalar saçları çok eder. Eger şuyı veyâḥüd bişürüp şuyı ile ḡargara etseler ⁽¹⁷⁾ boğazda olan aḡrılara nef eyleye. Eger ḳuduz ḫaladıḡı yere ḫoldursalar şol ⁽¹⁸⁾ vechle ki dibine erişse nef eyleye. Eger her gün şovuk şı ile bucuḳ mişḳâl miḳdârın ⁽¹⁹⁾ içürseler nef eyleye. Eger bulunmasa fil-zehrecden vezn-i miḳdâr bedelidir. Ba'zılar dëmişler **[267b]** ⁽¹⁾ fûfûl ve beyâz şandaldan berâber edüp mişli ḳadar bedelidir.

Huşâ: Ufağ taşlardır. ⁽²⁾ Şüretleri ve renkleri güne güne ufağ taşlar vardır. Cümlesinün tabîatları bârid-i yâbisdür, ⁽³⁾ ‘ilm-i tıbda nefleri yoğdur. Şâhib-i kitâb eydür: Mağrib tabîblerinden birisi dedî ki bizüm ⁽⁴⁾ vilâyetümüzde şöyle meşhûrdur ki eger içinden şu içdükleri kaplar içinde ufağ ⁽⁵⁾ taşlar koyup şuyın içseler göğüs perdelerine kuvvet vère ve şunuñ galîzlığın ⁽⁶⁾ giderüp şâfi eyleye. Zîrâ şuda olan toprağı ve tozu ve gayrı nesneyi ⁽⁷⁾ kendüye çeker.

Hufâ: Berdî dedükleri nebâtuñ ism-i ‘Arabîsidür. Nitekim harf-i bâda ⁽⁸⁾ zıkr olunmuşdur.

Hulbe: Boy tohmı dedükleridür. Hülbe dèyü içlâk olunsa tohmı ⁽⁹⁾ murâd olunur, ma‘lûmdur. Tabîatı derece--i şâniye evvelinde hârr ve derece-i ülâda ⁽¹⁰⁾ yâbisdür. Bişürici ve yumışadıcı ve taħlîl edicidür. Eger yemekden evvel yêseler zarar eyleye ⁽¹¹⁾ ve çarnı yumışada. Eger etmek ile yêseler yumışatması az ola belki kuruda. Hülbenün ⁽¹²⁾ tâze nebâtı baş ağrıdır ve gönli döndürür. Eger hûlbeyi ‘asel ile bişürüp ⁽¹³⁾ içseler çarnı yüride ve göğüs perdelerinde olan yaramaz hûlçları çıkara ⁽¹⁴⁾ ve göğüs içinde eskiden olan ağrıları giderür. Eger göğsünde marazı olan ⁽¹⁵⁾ kimesnenün sıtması yoğ ise hûlbeden bir miğdârı etlü olan hürmâ ile bişürüp ⁽¹⁶⁾ ba‘dehu süzüp süzülmiş içine ‘asel katup koyu olıncaya degin kaynadalar ⁽¹⁷⁾ ve yemekden bir miğdâr evvelce andan içürelere, ziyâde nef eyleye. Eger nebâtuñ ya‘nî otluğın ⁽¹⁸⁾ öğüdüp mâ‘-i ‘asel ile bişürüp taşrada ve içerüde olan şişlere yağı ⁽¹⁹⁾ etseler eyü devâlardan ola. Eger unına naṭrûn çarışdururp yağı etseler talâk şişin [268a] ⁽¹⁾ <şişin> gidere. Eger ‘avratlar bişürüp içine otursalar rahmleri ağrısın gidere ⁽²⁾ ve kapanmış olan rahmi açâ. Eger hûlbeyi bişürüp sıksalar ve ‘uşâresiyle başı ⁽³⁾ yaykasalar saçları kıvırcık eyleye ve başda olan koñağı gidere ve yaş olan ⁽⁴⁾ uyuzları ve çıbanları kuruda. Eger içseler öykene vâfir gızâ vère. Hülbe, cimâ‘ı ⁽⁵⁾ ziyâde eder ve şiş ve yelleri indürür ve bevâşir çıbanların yumışadur. Eger ⁽⁶⁾ hûlbeyi döğüp bozulmuş ve egrilmiş olan tırnak üzerine ursalar eyü edüp ⁽⁷⁾ yerine getüre ve lu‘âbı ya‘nî koyu şuyı gül yağı ile şovuğdan olan çatlağları ⁽⁸⁾ ve âteş yanıkların giderür. Yüzde olan lekeyi gidermek için olan ⁽⁹⁾ devâlara girür. Rengi güzel eder ve lekeyi giderür. Hülbenün unı şovuğ hûlçlardan ⁽¹⁰⁾ olan büyük şişleri bişürmek için eyüdür ve bişmiş rahm şişini indürür ⁽¹¹⁾ ve kuruluk

sebebi ile olan güç çoğurması kolay eder. Hülbenün tâze otluğu ⁽¹²⁾ arka ağrısına ve ciger ağrısına ve kavuk şovukluğuna ve sidük tamlamasına ⁽¹³⁾ ve şovukdan olan rahm ağrılarına nef eder ve, kanı ziyâde eder ammâ andan yaramaz ⁽¹⁴⁾ hılt peydâ olur ki baş ağrıdır ve gönli dönderür. Issı mizâclu kimesneye eyü degüldür. ⁽¹⁵⁾ Evlâ budur ki zararın ekşi sikencübîn ile ve mâye-hoş enâr şormağıla tedârik eyleyeler ⁽¹⁶⁾ ve nebâtından on dirhemden ziyâde isti'mâl etmeyeler. Anı dahı hindebâ ile isti'mâl ⁽¹⁷⁾ edeler ve hülbe ki tohmıdır bir def'ada beş dirhemden ziyâde isti'mâl etmeyeler. ⁽¹⁸⁾

Halak: Yemen vilâyetinde şarmaşığa beñzer bir ağacdan ederler ekşi bir ⁽¹⁹⁾ ta'âmdur. Ağacınun yaprağı aşma yaprağı gibidür, ekşiligi vardır. Üzüm gibi salıklımlı [268b] ⁽¹⁾ yemişi vardır. Dilkü üzümü gibi dâneleri vardır. Tabî'atı bârid-i yâbisdür. Tâze iken ⁽²⁾ yaprağı cem' edüp âteş sâkin olmağa başlayup içerüsi remâd ya'nî külden ⁽³⁾ pâk olup süpürülmüş furun içine koyup yaprakların yaşlıkları aqup pişer ⁽⁴⁾ pâreler olur. Sâ'ir vilâyetlere alup giderler ol dahı ekşidür, şafrâyı ve maħmurlığı ⁽⁵⁾ gidermesi ve mi'dede ziyâde yanğını fi'l-hâl sâkin êtdüğü tecribe olunmuşdur. ⁽⁶⁾

Halib: Aq sūrincân dedükleri köklere beñzer ağaç gibi bir devâdur Hind'den ⁽⁷⁾ getirürler. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Balgamı ve hâm olan hıltları ⁽⁸⁾ ishâl eder. Habbü'l-ķar' ya'nî kabaķ çekirdegi dedükleri ķurdları ve soğulcanları ⁽⁹⁾ ve ğalîz hıltları çıkarur. İçmekle niķris ve mefâşıl ya'nî eñ yerleri ağrılarına nef ⁽¹⁰⁾ eder. Miķdâr-ı şerbeti üç dirheme dekdür.

Halfa: Türkide ķındıra dedükleri nebâtdur, ⁽¹¹⁾ ma' rüfdür. Tabî'atı ziyâde yâbisdür, bir miķdâr hârâreti vardır. Hâşşalarındandır, eger üç ⁽¹²⁾ dâne çubuğın alup ve uçların yaqup dümmel dedükleri büyük ve ucı sivri ⁽¹³⁾ çıbanı ibtidâ zâhir olıyorken anuñla üç kerre tağlasalar ziyâde olmağa ⁽¹⁴⁾ kımayup indürüp taħlîl eyleye. Eger hâlfâyı yaqup remâdı ya'nî küli ile başı ⁽¹⁵⁾ yayķasalar başı koñaqdan ve igne başı gibi ufaķ çıbanlardan pâk eyleye. ⁽¹⁶⁾ Şöyle ki bu bâbda aña berâber âher devâ olmaz. Eger sirke ve 'a-sel ile beş dirheme dek ⁽¹⁷⁾ miķdârın içseler ķarın içinde olan ķurdları kıra. Üç güne dek cümlesin ⁽¹⁸⁾ kıra. Eger uçları yaqılmışı ile tağılur ve ulaşur maķûlesi olan keskin ⁽¹⁹⁾ ve safrâvî çıbanları tağlasalar tağılmağdan men' eyleye ve eyü êde, mücerrebdür. [269a] ⁽¹⁾ <mücerrebdür>

Halbîsâ: Südlügen gibi bir devānuñ ismidür. Yaprığı zeytün yaprağı ⁽²⁾ gibidür. Issıdur, keyfiyeti yaramazdur, eczāsından bir nesne isti'māle yarar degüldür. ⁽³⁾ İllā megerki südüni sigillere süreler ki nef eyleye.

Ḥaltīt: Türkide ıasnı ⁽⁴⁾ dedükleri ağacuñ şamğıdur. İstihracı bu vechledür ki yaz ortalarında ki ağacı ⁽⁵⁾ tamām yapraklanup yemişi dahı zuhūra gele, ol zamānda ağacınun baldırın ve kökin ⁽⁶⁾ yarup içinden taşra çıkan şamğın cem' edüp alurlar. Eyüsi oldur ki ⁽⁷⁾ rengi kızıla mâyil olup şâfi ola ve mürr-i Mekkiye müşâbih ola. Râyihası kavî ⁽⁸⁾ ve ağır ola; ammâ şol ḥaltīt ki râyihası perāsâ gibi olup lezzeti yaramaz ola. ⁽⁹⁾ Ol maķülesi yaramazdur ve âḥer nesne katılup ḥilelödür. Eyüsi ve şâfi olanını ⁽¹⁰⁾ şu ile ezseller süd gibi ola. Ḥaltīt kuvveti ziyāde kavîdür. Şol mertebede ki ḥaltîte ⁽¹¹⁾ yapışan ve ḥaltiti işleyen kimesneler râyihasından bilinür. Ba'zılar sekbinec ve bâklâ ⁽¹²⁾ unı ile qarışdurup ḥile ederlerimiş ammâ ḥilelüsü olan eyüsi gibi degüldür. ⁽¹³⁾ Ṭabî'atı derece-i râbi'a evvelinde ḥârr ve derece-i sāniye āḥirinde yābisdür. Bir miķdâr ⁽¹⁴⁾ zehrlülüğü vardır. Encüdān ki ıasnı dedükleri ağacdur, cümle eczāsından ⁽¹⁵⁾ şamğı keskinrekdür ve ısıraqdur. Şoñra yaprağı ve şoñra baldırını ve şoñra kökidür. ⁽¹⁶⁾ Eger şamğınını 'asel ile qarışdurup sürme gibi göze çekseler gözi keskin eyleye ⁽¹⁷⁾ ve göze inen suyu gidere. Eger diş kovuķlarına taldursalar ağrısın gidere. ⁽¹⁸⁾ Gāḥ olur günlük ile qarışdurup bir bez pâresine sürüp ağrısı olan ⁽¹⁹⁾ diş üzerine taşradan qorlar, eyü eder. Eger encîr ve zūfâ ile bişürüp mazmaza [269b] ⁽¹⁾ etseler yine ol vechle fâ'ide vere. Eger kuduz taladüğündan ḥâşıl olan çıban ⁽²⁾ üzerine qosalar nef eyleye. Eger içseler zehrlü cānverler zehrine nef eyleye. Eger ḥaltiti ⁽³⁾ sürünseler zehrlü cānverler ve sâ'ir cānverler kaçup yaķın gelmeyeler. Zehrlü oķlara ⁽⁴⁾ tiryāķdur. Gāḥ olur zeyt yağı ile ezüp 'akreb şoķduğı yere sürinürler. ⁽⁵⁾ Eger şol yaramaz şişler ki taģılmaģa ve ulaşmaģa yaķlaşmış ola nişter ile ⁽⁶⁾ delüp üstine ve içine ḥaltīt qosalar ziyāde nef edüp içinde olan ⁽⁷⁾ iriñi ve sâ'ir nesneyi çıkarup geñ eyleye. Gāḥ olur bu ḥuşuş için yalñuz ⁽⁸⁾ veyāḥüd sedef ve naṭrūn ve 'asel ile qarışdurup qorlar nef eder. Eger kırūtî ⁽⁹⁾ ki zeyt yağı ve bal mūmı ve şamğ ile olan merhemdür anuñla veyāḥüd qurı encîr ⁽¹⁰⁾ içi ile qarışdurup miḥ başlarına beñzer olan sigilleri qoparup üzerine ursalar ⁽¹¹⁾ ve taşra çıkup zāḥir olup béz dedükleri şişlere ursalar ziyāde nef ⁽¹²⁾ edüp cümlesin gidere. Eger

sirke ile arışdurup temregü ibtidâ'en zâhir olduda ⁽¹³⁾ üzerine ursalar gidere. Eger alkant ya'ni zâc dedükleri boya ve zencâr ile arışdurup ⁽¹⁴⁾ burun delükleri içerüsine birkaç gün osalar burun içinde olan ziyâde eti ⁽¹⁵⁾ gidere. Evlâ budur ki deve eti yêdükde kelbeteyn ile eti dutup ıkaralar. ⁽¹⁶⁾ Eger altiti şu ile ezüp içseler eskiden olan boaz iriligin gidere ⁽¹⁷⁾ ve youn olup bühûhatı olan âvâzı şâf eyleye. Eger 'asel ile arışdurup ⁽¹⁸⁾ amaa sürseler dilçükler şişlerin talil êdüp indüre. Eger yemek ile isti'mâl ⁽¹⁹⁾ êtseler rengi güzel eyleye. Eger nîm-birişt ya'ni rufudân yumurda ile arışdurup [270a] ⁽¹⁾ <arışdurup> yêseler urı ôksürüğe nef eyleye. Eger řûřa ya'ni gögüs perdelerinde ⁽²⁾ ıbanı olan kimesne muvâfık nesne ile oyu êdüp yutsa nef eyleye. Eger urı ⁽³⁾ encîr ile yêseler südde sebebi ile olan yerekâna ve istiskâ-yı tabliye nef eyleye. ⁽⁴⁾ Eger mişli fülful ve sedef ile arışdurup şarâb ile içseler şovu veyâhüd ayrı ⁽⁵⁾ sebep ile bedene 'arız uruluı ve buruşmaı gidere. Gâh olur üç irât ⁽⁶⁾ midârın alup bal mûmı ile arışdurup boynı gêrüsüne egrilmiş olan kimesneye ve fâlic ⁽⁷⁾ marazı olan kimesneye yutdururlar, nef êder. Eger sirke ile arışdurup arara êtseler ⁽⁸⁾ boaza yapışan sülügi opara. Eger sikencübîn ile içseler ma'idede tonmiş olan süde ⁽⁹⁾ nef eyleye ve şar'ı gidere. Eger fülful ve mürr ile içseler ayz anın yüride. Eger yaş üzüm ⁽¹⁰⁾ dânesin delüp içine altitden oyup yêseler eskiden olan ishâle nef eyleye. ⁽¹¹⁾ Eger remâd ya'ni kül şuyı veyâhüd deryâ şuyı ile içseler siñirli olan etler uçları ⁽¹²⁾ şınılarına nef eyleye. Gâh olur içmesi murâd olunduda eritmek için ıssıca ⁽¹³⁾ etmek için orlar veyâhüd acı bâdem veyâhüd sedef ile ezüp içseler. Uřa ki ⁽¹⁴⁾ adır dedükleri şamdur. Anuñla içseler işlâh êdüp zarar êtdürmeye. Eger siñirlerinde ⁽¹⁵⁾ marazı olan kimesneye şabâhda ve aşamda nohüd dânesi midârın şarâb ile içürseler ⁽¹⁶⁾ ziyâde nef eyleye, eyü êde. Defa'itle tecrube olunmişdur. Eger azacu midârın âlet delüğine ⁽¹⁷⁾ osalar âleti ziyâde harekete getüre. Eger bir şişe içine oyup zanba yaı veyâhüd ⁽¹⁸⁾ ayrı ya üzerine döküp nice gün çursa řoñra ol yadan âlete sürüp cimâc ⁽¹⁹⁾ êtseler ere ve 'avrata ziyâde lezzet vère. Dört günde bir çutan sıtmayı gidermekde [270b] ⁽¹⁾ ve şoulcanları ve sâ'ir urdları ırmada ve fâsid olan yaşlıları gidermekde ⁽²⁾ ziyâde te'şiri ve uvveti ve bellü nef'i vardur. Eger zehrlü olar ve arbeler yaraları ⁽³⁾ üzerine osalar zarar êtdürmeyüp şâhibi alâř ola. Eger sarımsaq ve cıñtıyânâ ⁽⁴⁾ ile içseler uduz şaladüına

nef eyleye. Beden içinde olup irinli olan ⁽⁵⁾ şişleri ve çibanları ziyâde pak eder, huşuşan lisânü'l-ḥamel dedükleri nebât ⁽⁶⁾ şuyı içinde buçuḳ dirhem miḳdârın ezûp içseler ziyâde te'sîr eyleye. Eger tütücü ⁽⁷⁾ ya'nî ḳabz edici olan devâlara ḳarışdursalar ruṭûbet sebebi ile olan ⁽⁸⁾ ishâli tütmağa yardım eyleye. Eger mişli sekbîneç ile buçuḳ dirhem miḳdârın niçe zamân ⁽⁹⁾ bu miḳdâr içseler beden içinde olan şovuklukları gidere ve şovuk te'sîr edüp ⁽¹⁰⁾ taşradan yapışılduḳda şovuk görinen mefâsıla ya'nî eñ yerlerine nef eyleye. ⁽¹¹⁾ 'Aḳreb şoḳduḳı yere sürmegile ve içmegile daḫı nef eder ve mizâcları şovuk ⁽¹²⁾ olan kimesneleri 'aḳreb şoḳduḳda bedenlerinde ḳarınca yürimesi gibi olan ⁽¹³⁾ ḫâleti ve aḳırlıḳı def eder ve baḳarsuḳlar aḳrısına nef eder. Eger yēnmiş olan ⁽¹⁴⁾ diş üzerine ḳosalar dişi ufaḳlaya. Hind ṭā'ifesi-nün ekinleri eyü olmaz ⁽¹⁵⁾ illâ anuñla olur şol vechle ki ḫaltîşi bezler içine ḳoyup ekinlerin ⁽¹⁶⁾ sıvarduḳları ırmaḳlar aḳızlarına bıraḳurlar. Râyihası sebebi ile ırmaḳ ⁽¹⁷⁾ içine şu kelbleri ve sâ'ir ekini incidici ḫayvânlar girmezler ve ırmaḳlar ⁽¹⁸⁾ içinde ve anlar ile sıvarduḳları tarlalarda ekine zarar eder sâ'ir ufaḳ ⁽¹⁹⁾ ḳurdlar ve ḫayvânlar ḫâşıl olmaz. Yalınuzından eñ çok isti'mâl olunması [271a] ⁽¹⁾ <olunması> câyiz miḳdârı nısf mişḳâle dekdür ammâ ḡayrı nesnelere bir mişḳâle ⁽²⁾ dek câyizdür. Ḥaltîşi 'avratlar götürünseler veyâḫûd içseler veyâḫûd tütsü ⁽³⁾ edinseler ḳarınlarında olan oḳlanı ifsâd ya'nî bozduḳı ve ziyâde ⁽⁴⁾ ḳuvvet ile oḳlanı ḳıḳarduḳı tecribe olunmuşdur. Râyihası dimâğa zarar eder. ⁽⁵⁾ Benefşe ve nîlüfer işlâḫ eder. Cigere zarar eder. Mâye-ḫoş enâr ile tatlu enârı ⁽⁶⁾ ma'an yemek işlâḫ eder. Ma'ideye daḫı zarar eder, ketre ve çadır uşaḳı işlâḫ ⁽⁷⁾ eder, ba'zılâr muḳl-i Yehûd ile işlâḫ eder ammâ eyü degüldür.

Ḥalbûb: ⁽⁸⁾ İsm-i Naba'tîdür. Vilâyet-i Endülüs'de ḫâ-yı mühmele ile ḫarbaḳ-ı emles dērler. Kezâlik Endülüs'de ⁽⁹⁾ ve ḡayrı vilâyetlerde 'aşâ-yı Hürmüs ya'nî Hürmüs deyenegi ve ḫâ-yı mu'ceme ile huşye-i Hürmüs ⁽¹⁰⁾ ya'nî Hürmüs ḫâyesi dēyü tesmiye ederler. Bu bir nebâtdur ki yapraḳı bâderüc ki Türkîde ⁽¹¹⁾ ayva dana ve ba'zılâr tere-i Ḥorāsânî dērler, anuñ yapraḳına beñzer ammâ bunuñ yapraḳı ⁽¹²⁾ kiçirek ve kertelmiş azdur, boḳumlu budakları vardur. Anlarda daḫı incecuḳ ve çok ⁽¹³⁾ budaklar vardur ve bu nebât erkeklü ve dişilüdüdür. Dişinün yemişi salḳım gibidür, ⁽¹⁴⁾ erkeginün yapraḳı küçük ve yemişi küçük ve degirmidür, ḫâyeler yumur-

dalarına beñzer ikişer ⁽¹⁵⁾ olup birbirine bitişmişlerdür. Nebâtınuñ uzunluğı bir qarışdur. Tabî'atı derece-i şāniyede ⁽¹⁶⁾ hārr u yābisdür. Tahlîl edici ve karnı yumışadıcıdur. Eger ikisinden alup ⁽¹⁷⁾ şu ile haşlayup şuyından otuz mişkāl miqdārı içseler şu gibi olan ⁽¹⁸⁾ yaşlıkları ve şafrāyı ishāl eyleye. Ba'zılar dēmişler eger 'avrat hayzdan pāk olduqdan şoñra ⁽¹⁹⁾ dişinüñ yaprağından dögüp götürünse veyāhūd içse kıza gebe kıala ve eger erkek [271b] ⁽¹⁾ olandan içse erkege gebe kıala, hāşşasıdur.

Halezün: Her hayvān ki üsti ⁽²⁾ kabıqlı ola gerek deryāda ve gerek qarada ve gerek ırmaqlarda olsun, anuñ ⁽³⁾ ismidür ammā ekseriyyā Türkide sümüklü böcek dēdikleri hayvāna dērler. Eyüsi deryāda ⁽⁴⁾ olandur, yaramazı ırmaqlarda olandur. Zīrā eti çirkīn rāyiḥaludur, yaramazdur. ⁽⁵⁾ Ammā qarada olanı ki otlara ve ağaçlara yapışur ki aña vanṭāh dērler, ol daḥı ⁽⁶⁾ yaramazdur, kuşdurıcıdur, rāyiḥası çirkīndür, karnı ishāl eder ammā deryāda olanı ⁽⁷⁾ ma'ideye nef' eder ve kolayca ishāl eder. Cümlesinüñ kabıqları bārid-i yābisdür. ⁽⁸⁾ Eger yaqsalar ıssı olup yābislığı ziyāde ola. İriñlü gicigi ve uyuzı ve behaḳı ⁽⁹⁾ ve dişleri pāk edüp açar. Eger eti ile yaqup dögşeler ve 'asel ile qarışdurup göze ⁽¹⁰⁾ çekseler gözde olan gicikden kıalan nişanları açup gidere. Eger kabıqların ⁽¹¹⁾ yaqmayup dögüp yaqı edüp istiskā-yı tablıden olan şişlere ursalar ⁽¹²⁾ tahlîl edüp indüre tā yaşluqları gidermeyince üzerinden gidermeyeler ve niḳrisden ⁽¹³⁾ olan şişleri sākin eder. Etinde tahlîl ya'nî indürmek ve çekmeklik vardır ⁽¹⁴⁾ şol mertebede ki yaqı etmekle oğlan eşi dēdikleri deriyi taşra çeküp çıkarur. ⁽¹⁵⁾ Eger etini kıurıdup dögşeler hayz kıanın yürüde. Eger mürr-i Mekki ve günlük qarışdursalar ⁽¹⁶⁾ yaraları bitişdüre, huşuşan siñirlerde olan yaralara ziyāde nef' edüp bitişdüre. ⁽¹⁷⁾ Eger eti ile çıbanlara yaqı etseler eyü ede. Eger kabıqların dögüp ve sirke ile qarışdurup ⁽¹⁸⁾ alın ve şaḳal başlarına sürşeler burun kıanın dıñdüre. Eger etinden şöyle tāze ⁽¹⁹⁾ iken yutsalar, huşuşan Līnevā dēdikleri vilāyetlerde bulunanuñ etinden yutsalar [272a] ⁽¹⁾ <yutsalar> ma'ide ağrısını sākin eyleye. Eger kabıqları ile dögüp mürr-i Mekki ile qarışdurup ⁽²⁾ içşeler kıülenci ve kıavuḳda olan ağrıları eyü ede. Eger eti üzerinde olan yelmeşikden ⁽³⁾ igne ile alsalar göz içinde biten kıılı eyü yapışduracaḳ nesne olur. Eger kabıqsız ⁽⁴⁾ ve kabıqlı olan sümüklü böcekler etini kıuduz taladığı yere ursalar nef' eyleye. ⁽⁵⁾ Eger ezüp kıatı olan şiş üzerine kıosalar tahlîl edüp

indüre. Eger mürr-i Mekki ve şabrdan ⁽⁶⁾ berâber alup sümüklü böceğün sümügiyle ya'nî yelmeşiği ile yoğursalar yaraları ve tağılur ⁽⁷⁾ ve ulaşur maķülesi olan çıbanları bitüştürmede ve eskiden olanları bitişdürmede ⁽⁸⁾ ve şişlerin indürmede aña berâber âher devâ olmaz. Sümügin çıkarmak tarîķi budur ki ⁽⁹⁾ sümükli böceği tâze ve diri iken alup igne ile etin delüp âteşe karşı edeler, ⁽¹⁰⁾ içinden yelmeşiği aķduķda alup zıkr olunan devâyı anuñla ma'cün edeler. ⁽¹¹⁾

Haleblâb: Ba'zılar demişler sarmaşıķdur ve ba'zılar demişler lâ'ye dedükleri ⁽¹²⁾ devâdur ki ħarf-i lâmda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ħalam: Ķurâd ya'nî kene ⁽¹³⁾ dedükleri ħayevândur ki şıgırlarda ve sâ'ir ħayevânlarla yapışur bulunur.

Ħalüsiyâ: ⁽¹⁴⁾ Küseyrâ ya'nî ketre dedükleridir. Ħarf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ħamâmâ: ⁽¹⁵⁾ İsm-i Naba'îdür, Yünânide âmûmun derler. Ħamâmâ budaķları birbirine girmiş ve bingemiş salķım ⁽¹⁶⁾ gibi bir ağacdur. Ķızıl ħatmî gibi ufaķ çiçekleri vardır. Yaprığı fâşirâ ki aķ aşma ⁽¹⁷⁾ dedükleri nebâtudur, anuñ yaprağına beñzer. Fâşirâya Yünânide bezvânyâ derler. Fâşirâ, Süryân ⁽¹⁸⁾ dili üzredür. Ħamâmânuñ eyüsi oldur ki Ermîniyye cânible-rinden getirilüp rengi altun ⁽¹⁹⁾ gibi olup ağacı yâķüt gibi ola ve râyiĥası hoş ve güzel ola. Mâh dedükleri şeh'r [272b] ⁽¹⁾ câniblerinden getürdükleri ħamâmâ evvelkiden za'ifraķdur ve rengi yaşıla mâyildür. Yapışılduķda ⁽²⁾ yumuşaķ gibidür ve ağacı müteşezzî ya'nî didimlenür ve râyiĥası sedef dedükleri nebât ⁽³⁾ gibidür. Evlâ budur ki toĥmı tamâm kemâlin bulmayınca almayalar ve tatılduķda kekreligi ve dili ⁽⁴⁾ acıtması ola. Tıabî'atı derece-i şâlîşe evvelinde ħarr u yâbisdür, uyĥu getürür. Eger alına ⁽⁵⁾ añunla yaķı etseler baş ağrısını sâkin eder ve ıssı olan şişleri bişürür ve taĥlîl ⁽⁶⁾ eder. Eger ile ħarışdurup 'aķreb soķduĥı sıra yaķı etseler nef ile ve gözde ⁽⁷⁾ olan marâzlara nef eder. Eger ħurı üzüm ile andan yaķı edüp göğüs perdelerinde ⁽⁸⁾ olan şişlere ursalar eyü edüp gidere. Eger 'avratlar fetîle edüp götüründükleri ⁽⁹⁾ nesnelere ħatsalar rahmde olan şişlere nef eyleye. Kezâlik bişürüp içine otursalar ⁽¹⁰⁾ nef eyleye ve eger bişmişinden içseler cigerde olan ħatı şişe ve ciger marâzlarına ⁽¹¹⁾ nef edüp yaraya. Eger niķris olan kimesne

bişmişinden içse ve ayağın içine ⁽¹²⁾ kosa nef eyleye. Eger güzel koçular eczâsına kıtsalar râyihasın güzel ve ziyâde éde. ⁽¹³⁾ Eger şübhe olunsa ki şahîh hamâmâ mıdur gayrı mıdur göreler. Râyihası hoş ve güzel ⁽¹⁴⁾ olup budakları bir kökden bitmiş ola ammâ şol ki ufaqlanmış ve inceler olalar eyü degüldür, ⁽¹⁵⁾ anı almayalar. Hamâmâ yelleri tağıdur, mi'deyi pāk éder, cigeri kavî éder ve cigerde olan ⁽¹⁶⁾ süddeleri açar ve dañı ferah ve ser-hoşlık ve ağırlık vèrüp uyhu getürür. Yalınuzından ⁽¹⁷⁾ miqdâr-ı şerbeti üç dirhem[e] dekdür. Ma'ideye zarar éder, kerefs tohumı işlâh éder. Hamâmâ ⁽¹⁸⁾ bulunmasa veznince asârün veyâhüd egir veyâhüd kıaranful ağacı bedelidür. ⁽¹⁹⁾ Ba'zılar demişler veznince egir ve mişli kıadar beyâz kemmün bedelidür.

Hımmaş: Nohüddur, [273a] ⁽¹⁾ <nohüddur> ma'lümdur. İki dürlüdür: Bostânî ve beyâbânîsi olur. Bostânîsi iri ve beyâz ⁽²⁾ ve gevşek olur ve ba'zısı kızıl ve ufaç olur ve ba'zısı siyâh olur ammâ yabânînin ⁽³⁾ nebâtı bostânîsine beñzer ammâ rengi bozraqdur ve dâneleri küçükdür, uzuncadur kızıla ⁽⁴⁾ mâyildür, lezzetinde acılık vardır, aña hımmaş-ı kürüsna ya'nî burçaç nohüdü dèrler. ⁽⁵⁾ Nohüdüñ tabî'atı derece-i ülâ âhirinde hârr u yâbisdür, bir miqdâr ruñbet-i fazliyye ya'nî ⁽⁶⁾ sînmeyüp kıalmış yaşluğı vardır. Ammâ tâzenün tabî'atı hârr u rañbdur, azacuk yübüseti ⁽⁷⁾ vardır. Siyâh olan cümleden ısrıraqdur, sonra kızıl olan ve sonra beyâz olandır. ⁽⁸⁾ Ammâ yabânîsinün hârâreti ve yübüseti sâ'irinden ziyâdedür. Burçaç nohüdü dèdikleri ⁽⁹⁾ bögreklerde ve talağda ve cigerde olan süddeleri açar ve pāk éder. Eger andan yaykıyacak ⁽¹⁰⁾ édüp iriñlü gicigi ve uyuzı ve temregüyi anuñla muhkem yaykıasalar pāk édüp ⁽¹¹⁾ cilâ eyleye ve kıulaqlar ardlarında olan şişleri ve hâyeler yumurdaları şişin ⁽¹²⁾ yumışadur. Eger unını 'asel ile kıarışdursalar ufaqlu ve irilü ve iriñlü olan çıbanlara ⁽¹³⁾ ve temregüye ursalar eyü éde. Ammâ nohüd bögreklere ve çıbanlu olan kıavuğa zarar éder. Ba'zılar demişler siyâh nohüd hâşşasındandır eger şol kimesne ki ellerinde veyâhüd gayrı ⁽¹⁵⁾ yerinde taşra tomalmış sigilleri ola ki hareket eyleye, ay yeñi iken siyâh nohüddan ⁽¹⁶⁾ birer dâne alup her sigil üzerine bir dânesin kıoyup başduralar ba'cdehu ne kıadar nohüd olursa ⁽¹⁷⁾ bir bez içine bağlayup nohüdları sigiller üzerine başdıran kimesne cümlesin bezi ile ardından ⁽¹⁸⁾ yabâna ata, ay tamâm olmadın sigilleri gide, bi'l-hâşşiyye nohüd sâ'ir yenilür mañülesi olan ⁽¹⁹⁾ dânelerden öykene ziyâde gızâ vèrür ve öyken anı

sever. Eger öykeninde çıbanı olan [273b] ⁽¹⁾ kimesneye ki sıtması olmasa, nohûdı tâze süd ile husâ ya'nî bulamaç édüp ⁽²⁾ içürseler ve eger sıtması olursa şu ile bulamaç édüp içürseler ziyâde nef' eyleye. ⁽³⁾ Nohûd iştiyhâı debreşdürür ve arka şuyın ziyâde eder, huşûşan eger tâzesin ⁽⁴⁾ bir yıllık kuzu eti ile bişürüp yéseler ziyâde nef' eyleye. Gâh olur aygırlara bu huşûş ⁽⁵⁾ için yem édüp vèrürler. Nohûd bedeni semirdüp şişirür ve kıanı aña çeker, hamîr içinde ⁽⁶⁾ mâye gibidür. Eger kırı iken ve eger kıavrulmuş ya'nî leblebisin yéseler balgamlu olan ⁽⁷⁾ hılıtları kıaynadup keser, sirke toprağı kıaynadup kesdüğü gibi.¹ Eger nohûddan ğasül ⁽⁸⁾ ya'nî yaykıyacak édüp yaykıansalar bedende ve başda olan gicişmeyi gidere. Eger şu ⁽⁹⁾ içinde ışlayup aç kıarınla çig iken yèyüp üzerine içinde ışlandığı ⁽¹⁰⁾ şudan içseler âleti ziyâde harekete getüre ve kıavî eyleye ve mizâcı şovuk olan ⁽¹¹⁾ kimesneye şarâb ile édeler, nef' eyleye. Âleti harekete getürmesi anuñçündür ki andan olan ⁽¹²⁾ ğızâ ıssıdur ve âleti harekete getürici yeller ve şişirmeler peydâ eder, dahı harâret-i ğarîziyye ⁽¹³⁾ ki bedenün kıuvveti anuñladur, anı kıavî eder ve iştiyhâı uyandırur. Peş bu taqđırce ⁽¹⁴⁾ cimâ' huşûşı için nohûd ğidâlaruñ ve sâ'ir devâlaruñ eyüsi ve enfa'ıdur. Eger nohûdı ⁽¹⁵⁾ sirke içinde tamâm bir ğeçe ışlayup aç kıarınla yèyüp öyleye dek şabr etseler ⁽¹⁶⁾ şoğulcanları ve kıurdları kııra, huşûşan yabânisi ziyâde te'sîr eder. Eger nohûdı ⁽¹⁷⁾ bişürüp uyuşmuş olan yerler üzerine dökseler nef' eyleye. Nohûduñ tâzesi ⁽¹⁸⁾ sînme-yüp kıalır hılıtlar peydâ eder ve yelleri çoğaldur. Nebâtî dahı eyledür ammâ ol miğdâr ⁽¹⁹⁾ zararı yokdur, azdur. Tâzesinün ışlanmışı dişler ağrısına nâfi'dür ve diş etleri [274a] ⁽¹⁾ <etleri> şişlerin taħlîl édüp indürür ve nohûddan taqđîr ile ya'nî tamlatmağıla ⁽²⁾ çıkardukları yağ temregüye nâfi'dür. Yağın çıkarması tarîķi harf-i dâlda ⁽³⁾ dühn ya'nî yağlar beyân olunduğında zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Nohûdı ⁽⁴⁾ bişürdüklerinde evlâ budur ki çoklık kıarışdırmayalar zîrâ nohûdda iki cevher ⁽⁵⁾ ya'nî hâşşa ve kıuvvet vardur, ikisi dahı bişürmegile nohûddan ayrılır. Birisi ⁽⁶⁾ tuzlulıkdur ki anuñla ta-bî'atı yumışadur ve birisi dahı ıssıdur anuñla idrâr-ı bevl ⁽⁷⁾ eder. Anuñçündür ki nohûd içinde bişdüğü şu bişmiş nohûd cirminden hayrludur ⁽⁸⁾ ve eyüdüdür. Nohûduñ hâşşalarındandır et ile bile bişürseler eti tîz bişmege yardım ⁽⁹⁾ eder. Siyah nohûddan içseler kıarından oğlanı düşüre ve istiskâyâ ⁽¹⁰⁾

1 Esas aldığımız nüshada bulunmayan bu kelime, diğer nüshalarda olup anlamın tamamlanmasına binaen metne ilave edilmiştir.

ve cigerde südde olmağıla olan yereķāna nef' eder. Eger nohūdî iki ta'ām arasında ⁽¹¹⁾ veyāhūd ta'ām içinde қатup yēseler ma'ideden tîz inüp eyü hażm ola ve güzel ⁽¹²⁾ te'sîr eyleye. Zîrâ yemekden evvel yēnürse nohūdîda bir miķdār devā'yyet ya'nî cilā vèrmek ⁽¹³⁾ ve hılıtları laţîf ètmesi olmağıla ma'idede eglenmeyüp tîz iner ve tîz inmesiyle ⁽¹⁴⁾ fā'ideli ğızā vèrmesi daħı olmaz ve eger yemek üzre yerler ise şişüp ⁽¹⁵⁾ köpük gibi ta'ām üzerine gelür ve şişirmesiyle yanlara elem vèrür ve ma'ide ⁽¹⁶⁾ aĝzına aĝırlıķ vèrür. Ammā nohūduñ şānındandır ki beden derisini қavî eder ⁽¹⁷⁾ ve қanı ziyāde eder ve siyāh nohūduñ bişmiş yelleri çıkarur ve қarnı yumşadır ⁽¹⁸⁾ ve içmekle ve ıssı iken döĝünmegile eñ yerlerinde şovuқdan ve yaşlıқlardan olan ⁽¹⁹⁾ marāzlara nef' eder. Eger bir kimesnenüñ öykeni қurımaқ ile āvāzı incelmış olsa [274b] ⁽¹⁾ siyāh nohūdî tāze süd ile қoyu édüp içse fi'l-hāl āvāzı yerine getüre ⁽²⁾ ve nef' eyleye. Evlā budur ki nohūd yēndükde yer iken ve yēndükden şoñra üzerine ⁽³⁾ şu içmeyeler zîrâ қuvvetin za'if eder ve fā'idersiz şişirmek peydā eder. Ammā yēyen ⁽⁴⁾ kimesnenüñ mizācî ıssı olursa üzerine sikencübîn ve haşhāş isti'māl eyleye. ⁽⁵⁾

Hummāz: Bir nebāt ismidür ki ekşi olmak anuñ şānındandır lākin ba'zısı ⁽⁶⁾ ekşi ve ba'zısı māye-ħoş ve ba'zısı dadsız olup bir miķdār tatlu olur. Türkîde ⁽⁷⁾ қuzı қulaĝı dèrler. Dadsız olan қисmina silķ ya'nî yabān çügündürî dèrler. ⁽⁸⁾ Bu nebātuñ yabānîsi ve bostānîsi ve mā'îsi ya'nî şulara yaқın yerlerde ve mişelerde ⁽⁹⁾ biter. Bu maқûleye hummāzü's-sevāķî ya'nî şıvarmağıla hāşıl olur hummāz demekdür. ⁽¹⁰⁾ Bu nebātuñ cümlesi şaçaklar gibi uzun yapraқdur ve cümlesinüñ köklerinde қızılıķ ⁽¹¹⁾ vardır. Bostānîsinden şol ki yapraқları yaşşı olup dadsız ola, yabān ⁽¹²⁾ çügündürî dèdükleri oldur. Eger yapraқları ince olup ekşi olursa aña hummāz-ı ⁽¹³⁾ bostānî dèrler. Ammā mā'îsi ya'nî şulara yaқın yerlerde biten yapraĝı қатı olup ⁽¹⁴⁾ bir miķdār keskinligi olup incelige māyil olur. Ammā berrîsi ya'nî yabānîsi lisānü'l-ħamel ⁽¹⁵⁾ ya'nî қuzı dili dèdükleri nebāta beñzer, aña hummāzü'l-baқar dèrler. Cümlesinüñ yemişi ⁽¹⁶⁾ uzunca ve қıllu başaқlarda olup biter. Tamām eşişüp olduқda aĝarup ⁽¹⁷⁾ içinden siyāh ve yıldırar ve bucaқlı ve ufaқ dāneler olur. Bu nebātuñ toħmı ⁽¹⁸⁾ ve yapraĝı ile tedāvî ya'nî devā ederler. Cümlesinüñ eyüsi bostānîdür ki ekşiligi ⁽¹⁹⁾ zāhir olup yapraĝı ne büyük ve ne küçük olup ortaca ola. Tābi'atı decere-i [275a] ⁽¹⁾

<derece-i> ülâda bâriddür. İkisinde dahı bir miqdâr kıbızlık vardır. Tohmı bağarsuqlarda ⁽²⁾ olan çıbanları sıyrıkları eyü eder ve qarın yürimesin ve qarın içinden ⁽³⁾ ishâl ile gâhî gâhî sümük gibi nesnelere gelmeği men' eder. Gerek kavrulmuş ⁽⁴⁾ ve gerek kavrulmamış bu fâ'ideleri verir. Tohmı bağarsuqlara tağrît ya'nî koyu ⁽⁵⁾ ve kuru ve yapışıcı ru'ubeti sebebi ile tamarlar ağızların pekiştürmek ile şıvamağıla ⁽⁶⁾ bağarsuqlar içleri sıyrılıp kızınmağdan men' eder. Eger tohmını ziyâde kavursalar ⁽⁷⁾ qarını duta. Eger nebâtını bişürüp yêseler qarını yumışada. Eger çiğ iken za'firân ⁽⁸⁾ ve gül yağı ile muhkem ezüp yağı etseler tatlı uyuzları gidere. Ba'zılar demişler ⁽⁹⁾ eger tohmından içdükdün sonra 'akreb şoksa zarar etmeye. Kökleri tırnağ diplerinde ⁽¹⁰⁾ olan çıbana ve tırnağlar çatlağlarına ve temregüye ve irinlü giciğe ve uyuza ⁽¹¹⁾ eyü yakıdır. Bu huşuşlar için evlâ budur ki sirke ile bişürelere veyâhüd sirke ⁽¹²⁾ ile muhkem ezüp ve ol yerleri büre ve sirke ile güneşde ovup üzerine ⁽¹³⁾ yakı edeler. Eger bişürüp bişmişini bedende olan ufağ gicik ve gicişme üzerine ⁽¹⁴⁾ dökseler veyâhüd şıkındusına arpa unı katup qarışdurup bedene sürseler ⁽¹⁵⁾ gicigin gidere. Eger sirke ile bişürüp talağ şişine yakı etseler gidere. ⁽¹⁶⁾ Ba'zılar hanâzîr dedükleri çıbanları olan kimesnenün boynına hummâz köklerini aşakoyup ⁽¹⁷⁾ nef' eder. Bi'l-hâşşiyye eger şarâb ile bişürüp içseler yereğânı gidere ve kavuğda ⁽¹⁸⁾ olan taşları ufağlaya ve hayz qarın yürüde ve 'akreb şokduğuna ⁽¹⁹⁾ nef' ede. Eger yabânîsinün nebâtını haşlayup yêseler ve şürvâsından içseler **[275b]**

⁽¹⁾ bağarsuqlarda acı safrâdan, neces kuruluğundan hâşıl olan sıyrıklara ⁽²⁾ nef' eyleye. Eger bostânîsinün ekşi olanından çiğ iken yêseler safrâdan ⁽³⁾ olan hareketi sâkin eyleye ve kuşmağı tuta ve ta'am iştihâsın getüre ve mahmûrlığı ⁽⁴⁾ gidere. Ammâ cimâ'a zarar eder ve toprak ve gayrı yaramaz nesnelere yemeği özenmek ⁽⁵⁾ ve iştihâsın giderür. Bu marâza ya'nî yaramaz nesnelere iştihâ olmak ⁽⁶⁾ marâzına Yünânîde qarntâ derler. Ba'zılar demişler hâşşalarındandır ki eger tohmından ⁽⁷⁾ bir bez içine bağlayup 'avrat şol bâzûsına bağlayup götürse gebe olmaya ⁽⁸⁾ mādâmki götürere. Ba'zılar demişler bostânîsinün bir dürlüsü vardır ki barmağ kadar ⁽⁹⁾ ufağ ve yer üzerinde döşenmiş yaprakları olur hindebâ gibi ve küçük baldırı ⁽¹⁰⁾ olur ve çiçeği olmaksuzın tohmı olur ve ziyâde ekşi olur. Eger anuñ tohmından ⁽¹¹⁾ üç mişkâl miqdârın döğüp şarâb ile içseler nefsi hoş edüp tasaları ⁽¹²⁾ ve yürek oynamasın ki ıssıdan ola, giderür. Bunun dahı tohmı ve nebâtı

(13) gönül dönmesin giderür ve gevşemiş olan ma'ideyi ıslâh eder. Eger (14) dâyim yêseler yereķânı gidere. Toħmınıñ miķdâr-ı şerbeti üç dirhemdür. Eger ķavrulmuş (15) ve eger ķavrulmamış olsun ammâ nebâtından bir buçuk vaķıyyedür ki on sekiz dirhem (16) olur.

Ĥummâzü'l-erneb: Tavşan ĥummâzı demekdür. Ba'zılar demişler murâd küşüş (17) dedükleri devâdur ki ĥarf-i kâfda zıkr olunur inşâ'llâhu te'âlâ.

Ĥamzîz: (18) Ekşi bir maķüle nebâtdur. Tabî'atı bârid-i yâbisdür, ķumlu yerlerde biter. Yoğurtdan (19) êtdükleri keş dedükleri nesneye ķatarlar. Lezzeti güzel olup hażm olmağa [276a] (1) <olmağa> ve şafrâyı gidermege yardım eder. Ĥâlâ zıkr olunan ĥummâzuñ bir nev'idür. (2)

Ĥamâhim: Ĥabaķ-ı bostânî ki zıkr olunmuşdur, anuñ yaşı yapraklısıdır. Tabî'atı (3) bârid-i yâbisdür. Ba'zılar demişler derece-i şâniyede ĥarr u yâbisdür ammâ evvelki zâhirdür. (4) Toħmı ķalbe ķuvvet vêrür, yaprağı ile od yanığı üzerine yaķı ederler ve toħmını ķavurup (5) eskiden ishâli olan kimesneye gül yağı ve şovuk şu ile içürürler.

Ĥamir: (6) Temr-i Hindîdür ki ĥarf-i tâda zıkr olunmuşdur. Gâh olur ki bu ismi ķafr-ı Yehûda daķı (7) ıtlâķ ederler. Ĥafr-ı Yehûd ĥarf-i kâfda zıkr olunur inşâ'llâhu te'âlâ.

Ĥamĥam: (8) Diyârbekr ve ehl-i Şâm ıştılâĥları üzre lisânü's-sevr ya'nî şıĥır dili dedükleri nebâtdur. (9)

Ĥamz: Nebâtâtdan tuzluraķ olup yaprakları ĥaşin ya'nî iri ve aşğa (10) düşmiş ola ve râyiĥası daķı olmaya, olursa daķı güzel olmaya. Ĥayvânât sâ'ir otlayu (11) geldükleri lezîz nebâtâtdan uşanduklarında anı tuz yerine otlarlar. Bu maķüle nebâtâtuñ (12) ba'zısı ile meselâ uşnân ki çoĥandur, anuñla geyesiler ve eller yayķarlar, pâk eder.

Ĥamâm: (13) Luĥatde boynında tavķı olan her ķuşa dêrler. Şoñradan ancak evlerde besleyüp (14) boynında tavķı olan büyük gögercinlere ve anlara beñzeyüp evde beslenmeyenler ķuşlara (15) daķı ĥamâm dèyü tesmiye êtmek ıştılâĥ êtdiler. 'Irâķ'da bu maķüle gögercinlere toĥanî (16) ve ĥamâm-ı berri dêrler. Verşân ve ĥamâm-ı vaĥşî daķı dedükleri bunlardur. Fârisîde

kebüter-i ⁽¹⁷⁾ beyābān dērler, bu maḳūle gögercinlerūn rengi birdür. Gökçil ve bozraḳ olur, ḡayrı reng ⁽¹⁸⁾ olmaz. Bunlardan evlerde beslenenlere ḡamām-ı ehlī ve ḡamām-ı hādī dērler. Evlerde besledükleri ⁽¹⁹⁾ çok dürlü renglüdür. Ba‘zısı bir dürlü renglü ve ba‘zısı alaca ve gūne gūne renglü olur. **[276b]** ⁽¹⁾ Cümlesinūn ṭabī‘atları ıssı ve ḳurıdır, ḡuşūşan şol ki berriyyelerde olup küçük ola ⁽²⁾ ve yaşamış ola ve ḡuşūşan henüz uçmaḡa yaklaşmamış olanlarda ziyāde ruṭūbet-i ⁽³⁾ fażliyye ya‘nī geç hazm olur yaşlıḳ ve ḳavī ḡarāret olur ve ḡuşūşan evlerde beslenenlerūn ⁽⁴⁾ ruṭūbet-i fażliyyeleri çok olur. Eti bögreklere eyüdü, erlik şuyın ziyāde eder ve ḳanı ⁽⁵⁾ ziyāde edüp ḳoyu eder. Eger yavrusını diri iken yarup yılan ve ‘aḳreb ışırdügi ⁽⁶⁾ yere ursalar ziyāde nef eyleye kezālik ḳarın üzerinde cerāḡat vāḳi‘ olup iç yaḡı ⁽⁷⁾ ṭaşra çıkmış olsa bu maḳūle yavrusı etinden üzerine yaḳı etseler nef edüp mizācını ⁽⁸⁾ ḡıfz eyleye ve yerine ḳonduḡda fāsıd olmasından ḡavf olunmaya. Eger iç yaḡını deri üsti ⁽⁹⁾ tırmalanmış olmaḡdan ḳalan nişānlara ursalar gidere. Eger yabānī olan gögercinūn başını ⁽¹⁰⁾ tüyleri ile yaḳup ezüp sürme gibi göze çekseler gözlerde olan perdeye ve ḳarañlıḡa ⁽¹¹⁾ nef eyleye. ḳanı gözde olan yaraya ve ḳan oturuşmaḡdan olan siyāhlıḡa ve görmek ⁽¹²⁾ za‘fına ve göze ṭabanca veyāḡūd bir nesne doḡunmaḡdan olan kızılıḡa ve siyāhlıḡa ⁽¹³⁾ nef eder, ḡuşūşan yavrusının tüyi içinde olan ṭarfe ki göze ṭabanca veyāḡūd ⁽¹⁴⁾ bir nesne doḡunmaḡdan olan nişāndur, anı fi’l-hāl giderür. Eger dimāḡ perdelerinden ⁽¹⁵⁾ ḳan boşanup burnından aḳan kimesnenūn alınına ḳanı ile şıvasalar veyāḡūd ḳurumışından ⁽¹⁶⁾ bāḳlā kadar içseler, ḳanı ṭuta. Eger ḳanı ıssıcaḳ iken başda kemige erişmiş olan ⁽¹⁷⁾ yara içine ḳosalar nef edüp bitişdüre. Kezālik gül yaḡın ıssı edüp ḳosalar anuñ ⁽¹⁸⁾ ḳāyim maḳāmı olur. Gögercinlerūn zibli yaḡı ya‘nī necesi ziyāde ḡarr u yābisdür. Derece-i şāliseye ⁽¹⁹⁾ erişür, ḡuşūşan eger sidügi ıssı mizāclu nesne olursa ziyāde ıssı olur. Eger necesini **[277a]** ⁽¹⁾ <Eger necesini> arpa unıyla ḳarışdurup ḳatı olan şışlere ursalar yumışada. Eger sirke ile ⁽²⁾ ḳarışdurup ḡanāzīr dedükleri çıbanlara ursalar ṭahlīl edüp indüre. Eger zeyt ile ⁽³⁾ ḳarışdurup āteş yanıḡı üzerine ursalar eyü ede. Eger tere toḡmını döḡüp elekden ⁽⁴⁾ geçürüp veyāḡūd ḡardalı böyle edüp necesi ile ḳarışdurup ıssı iken şol marāzlu ⁽⁵⁾ yerlere ki şovumış ola veyāḡūd marāzlu ola, meşelā niḳris ve şaḳıḳa ve şudā ⁽⁶⁾ ve yan ve arḳa ve bendler aḡrıları gibi ki çokdan ola, üzerine ursalar nef eyleye. ⁽⁷⁾ Eger arpa unı ile ḳarışdurup ve

şu kıatup kıarışdurup şürbâ gibi kıoyu olup ⁽⁸⁾ sirke ve ‘asel ile bişürüp dü-beyle ve hanâzîr dedükleri kııbanlara ve kıatı şışlere ⁽⁹⁾ yağı êtseler taħlîl êdüp indürüp eyü êde. Eger unı şü ile muħkem kıarışdurup ⁽¹⁰⁾ ve bir miķdâr kıatrân ve gögercin zibli kıatup kıarışdurup merhem gibi olup bir bez içinde ⁽¹¹⁾ baraş üzerine kıoyup üç güne dek tırup ba‘dehu anı giderüp yeñiden ⁽¹²⁾ ğayrısın urup tâ eyü olunca böyle êdeler, nef êdüp gidere. Eger ziblin şü içinde ⁽¹³⁾ bişürüp güçle efşân êden kimesne içinde otursa nef eyleye. Eger sa‘fe dedükleri ⁽¹⁴⁾ kııbanlara ve uyuzlara anuñla şıvasalar nef eyleye. Eger istiskâsı olan kimesneye ⁽¹⁵⁾ sirke ile sürseler nef eyleye. Kezâlık sikencü-bîn ile bir dirhemden üç dirhem miķdârına ⁽¹⁶⁾ varınca içseler nef eyleye ammâ marîzde ħarâret olmamaķ gerekdür. Eger kettân toħmı ile dögüp ⁽¹⁷⁾ hanâzîr dedükleri kııbanlara ursalar taħlîl eyleye. Eger kıızıl gögercin zib-linden iki dirhem ⁽¹⁸⁾ miķdârın üç dirhem dârşinî ile içseler bögreklerde ve kıavukda olan taşlara nef ⁽¹⁹⁾ eyleye. Eger bez pâresi içine kıoyup yaķup kül olup zeyt yağı ile kıarışdurup [277b] ⁽¹⁾ âteş yanığı üzerine şıvasalar eyü êde. Gögercinlere kettân toħmın yêdürüp tersin ⁽²⁾ kıurıdup un gibi êdüp birkaç kerre yêseler bögreklerde ve kıavuklarda olan taşları ⁽³⁾ ufaķlayup efşân ile kııkara. Gögercin mizacı ıssı olanlara zarar êder. Anlara ⁽⁴⁾ işlahı budur ki kıoruķ ve sirke ile bişürüp üzerine hindebâ yeyeler, yênmezden evvel ⁽⁵⁾ ħıyâr içinden yeyeler. Ba‘zılar demişler eger maħdür ya‘nî şol kimesneler a‘zâsı uyuşup ⁽⁶⁾ ħiss ü ħareketi kıalmamış ola, ol maķüle kimesne gögercinlere yaķın yerde ya‘nî sâkin olduğı ⁽⁷⁾ evün üstinde veyâħüd altında gögercinler olsa marâzi eyü olup zarardan emîn ola. ⁽⁸⁾ Kezâlık fâlic ve sekte ve cümüd ya‘nî toñgunlık ve sübât ya‘nî uzun uzaķ uyumaķ ⁽⁹⁾ ve bî-ħüdlık marâzlarından daħı emîn eyleye. Bu maķüle ħâşşaları tecrube olunmuşdur. Kezâlık ⁽¹⁰⁾ ħâşşasındandır vahşeti giderüp üns vêrür. Nitekim bu bâbda ħadîş-i nebevî şalavâtullâhu ⁽¹¹⁾ ‘aleyhi daħı vârid olmuşdur.

Ĥımâr: Ma‘lumdur eşek dedükleri ħayvândur. Ĥımârûñ ⁽¹²⁾ ehlîsi olduğı gibi yabânîsi daħı vardur. İkisinün daħı mizâcları ıssı ve kıurıdur ⁽¹³⁾ ve ğalîzdür. Ğızâsı yaramazdur lâkin ehlî ya‘nî şehrlere ve köylerde olanlarıñ keyfiyyeti ve kıanı ⁽¹⁴⁾ çirkîn ve râyihâsı yaramazdur ve güç ħazm olur. Eger ehlîsinün etin bişürüp ⁽¹⁵⁾ küzâzı ya‘nî şolup kıuruması olan kimesne şuyı içinde otursa küzâzın ⁽¹⁶⁾ gidere, ħuşuşan eger küzâza sebep yübüset olursa

ziyâde nef eyleye. ⁽¹⁷⁾ Eger tırnaqları yaqub şar^c marazı olan kimesneye her gün bir miqdâr içürseler ⁽¹⁸⁾ nef eyleye. Her kerrede bucuq dirhemden ziyâde isti^cmâl etmeyeler. Eger bir kerre içerlerse ⁽¹⁹⁾ iki dirhem[e] dek câyizdür. Eger zeyt ile ma^ccün édüp hanâzîr dedükleri çibanlara [278a] ⁽¹⁾ <çibanlara> şıvasalar taqlîl eyleye. Eger külini şarâb ile muhkem alışdurup kırılmış ve kıvırılmış ⁽²⁾ olan tırnaqlara ursalar eyü éde. Eger yaramaz çatlaqlara yaqı etseler eyü éde. ⁽³⁾ Eger cigerin evvelâ şuda bişürüp ba^cdehu kebâb édüp şar^c marazı olan kimesne ⁽⁴⁾ aç qarnıyla yése ziyâde nef eyleye. Ehlî olan hımâruñ iç yağı çibanlardan ⁽⁵⁾ qalan nişanları giderüp bedene uydura. Ba^czılar demişler hâşşasındandır ⁽⁶⁾ eger hımâr-ı ehlinüñ alnı derisinden qayış édüp şar^c marazı olan ⁽⁷⁾ kimesnenüñ başın anuñla bağlayup bir yıl tırup soñra giderseler marazın ⁽⁸⁾ gidere. Eger sağ ayağı tırnağından yüzük édüp şar^c marazı olan ⁽⁹⁾ kimesne taqınup götürse maşrû^c olmaya ve bu şahîhdür. Hımâr tersi tamar yarılmaqdan ⁽¹⁰⁾ olan aqan qanı tırup keser. Eger sirke ile qarışdurup alnına şıvasalar ⁽¹¹⁾ veyâhüd muhkem ezüp burnına qosalar veyâhüd qurusı üzerine sirke serpüp ⁽¹²⁾ qoqulasalar veyâhüd yaşını şıqup bir miqdâr şuyından burun içine qosalar ⁽¹³⁾ bu fâ^cide vürür ya^cnî qanı tutar. Şol hımâr ki yaş otluq yeye eger anuñ ⁽¹⁴⁾ tersini şarâb ile qarışdurup ba^cdehu şıqup şıqılmışından içseler ⁽¹⁵⁾ ‘aqreb şoqduğına ziyâde nef eyleye. Hâşşalarındandır eger hımâruñ alnı derisin ⁽¹⁶⁾ oqlancıklara aşaqosalar uyurken qorqmaları gide. Eger qulağı kirinden ⁽¹⁷⁾ çok aqlayan oqlancığa şümn dirhem ya^cnî sekiz payda bir payın içürseler ⁽¹⁸⁾ artuq aqlamaya. Eger yaş tersini şıqup şıqılmışından içseler taşları ⁽¹⁹⁾ ufaqlaya. At tersi dağı bu fâ^cide vürür ammâ içmegile ana qarnında meyyit [278b] ⁽¹⁾ olan oqlan ve oqlan soñın çıkarmaqda andan ziyâdedür. Hâşşalarındandır ⁽²⁾ eger ‘aqreb şoqduğı kimesne hımâra binüp yüzini quyruğı tarafına tıtsa aqrısı ⁽³⁾ gidüp aña vara. Eger ‘aqreb şoqan kimesne hımâr qulağına egilüp dese ki beni ‘aqreb ⁽⁴⁾ şoqdı, aqrısı gide. Anırması köpeklerle zarar eder ve başların aqrıdır hattâ elemlerinden ⁽⁵⁾ ulumağa başlarlar. Ammâ yabân hımârı etinden yemek murâd olunursa şu ve tız ⁽⁶⁾ ve toraq otı ve dârşinî ve zencebil ile bişürüp müherrâ eyleyeler. Eger içi yağından ⁽⁷⁾ yéseler veyâhüd şürvâsından içseler enler birbirine girüp şıqılmaqdan olan ⁽⁸⁾ aqrılara nef eyleye ve galîz olan yelleri taqlîl édüp indüre. Kezâlik cevz ve zeyt ⁽⁹⁾ yağıyla bişürseler nef eyleye. Şol kimesne ki dâyimâ etinden yése

veyâhüd dâyimâ andan ⁽¹⁰⁾ yemege muztarr olsa ya'nî ğayrı nesne bulmayup veyâhüd âher sebep ile dâyimâ andan ⁽¹¹⁾ yese lâzımdur ki ikide birde bedeninden sevdâyı çıkarı ve bedenini yaşlık vürür ⁽¹²⁾ nesnelere isti'mâl eylese ve dağı bedenini şovuducu yağlar ve lu'âblar ya'nî koyu ve şulu ⁽¹³⁾ nesnelere ile şovuda. Eger yemesinden ma'idede çekilmek ve şişmek hâşıl olup ⁽¹⁴⁾ ma'ideden inmesi tiz olmayup eglenürse evlâ budur ki tiz çıkarmasına sa'y ⁽¹⁵⁾ edeler. Şol vechle ki ferzecât ya'nî fetileler isti'mâl edeler ve içinde türbüd ve maḥmüdesi ⁽¹⁶⁾ olan ishâl edici cevârişler veler. Eger içi yağıyla yüzde olan lekeye şıvasalar ⁽¹⁷⁾ nef eyleye. Eger kışt yağıyla kaynatsalar galiz yellerden ve balgamdan olan bögrek ⁽¹⁸⁾ ve arka ağrılarına nef eyleye. Eger ödini dâ'ü's-şaleb ya'nî saç şakal dökilen ⁽¹⁹⁾ yerlere ve devâliye, devâlî dâ'ü ayaklarda olan tamarlara sevdâvî veyâhüd [279a] ⁽¹⁾ <veyâhüd> şâfi kan çok inüp tamarlar şişüp ve geñilüp kabarmağa derler, ⁽²⁾ bu ikisine ya'nî dâ'ü's-şaleb ve devâlî üzerine ödiyle muḥkem sürseler nef eyleye, ⁽³⁾ teciribeler olınmışdur. Hâşşasındandır ki ḥımâr-ı vahşinün gözlerine bakmak gözler şihâtin ⁽⁴⁾ dâyim eder ve göze şu inmegi men' eder.

Ḥımâr-ı kabân: Ve 'ayr-ı kabân ya'nî kabân ⁽⁵⁾ eşegi ve ḥımâr-ü'l-beyt ya'nî ev eşegi ve hüdbeye dağı derler. Muḥaddemâ ḥarf-i bâda zıkr ⁽⁶⁾ olunan bintü's-şeyḥ ya'nî koca kıızı dedükleri ḥayevândur ki Türkide tesbiḥ ⁽⁷⁾ böceği dedükleridir ki destiler altında ve sâ'ir yaş yerlerde bulunur nitekim ma'lûmdur. ⁽⁸⁾

Ḥumeyr: Fesâfis ki tahta biti dedükleridir, anuñ ismidür. Tahtalu ve ıssı ⁽⁹⁾ yerlerde çok olur. Ḥarf-i fâda zıkr olunur inşa'allahu te'âlâ.

Ḥanzal: ⁽¹⁰⁾ Ma'rüfdür, Türkide Ebü Cehl karpuzı dedükleridir ki yılanğıç kavunu gibidir ⁽¹¹⁾ ziyâde acıdır. Ḥanzal dâ'ü ıtlak olursa murâd yemişi olur. Şol ḥanzal ki ⁽¹²⁾ yaşıl ola veyâhüd nebâtında ancak bir dâne bitmiş ola ziyâde yaramazdur. Ḥanzal ⁽¹³⁾ iki dürlüdür: Birisi erkegidür ki ağır olup içi lîf gibi olup şaru olur, ⁽¹⁴⁾ bu dağı yaramazdur, isti'mâl olunmaz; birisi dağı dışıdır ki ḥafif ve üstü düz ⁽¹⁵⁾ ve içi beyâz olur. Eyüsi oldur ki üstü şaru olup ve kendüsü ḥafif ⁽¹⁶⁾ olup içerüsü şaruya mâyil beyâz olup çekirdeği içinde oynayup kımıldar ⁽¹⁷⁾ ola. İsti'mâl için döğüp ezdüklerin-

1 Ḥanzal maddesinin solundaki derkenarda şahm-ı hanzal hakkında bilgi verilen Arapça bir kısım bulunmaktadır.

de ziyâde ince étmeyeler zîrâ a'zâya ⁽¹⁸⁾ yapışup ıalaması vardır. Yalınuzın-
dan miqdâr-ı şerbeti üç kıratdan altı kıratı ⁽¹⁹⁾ dekdür. Eger için çıkarup
taşrada ıursa kuvveti za'if olur. Evlâ budur ki [279b] ⁽¹⁾ hâlî üzre ıurup
lâzım olduıda çıkarup isti'mâl eyleyeler. Tabî'atı derece-i râbî'a evvelinde
⁽²⁾ hârr ve derece-i şâniye âhîrinde yâbisdür. Evlâ budur ki yıl âhîrinde
Süheyl-i Yemânî dedükleri ⁽³⁾ kevkab toğduğdan sonra ve yemişi şararup
ıurumağa başladuğda devşürüp cem' edeler ⁽⁴⁾ ve isti'mâl étmeyeler. İllâ
anı ki pâk olup üsti ve içi çirkli ve keçe gibi olmaya ya'nî ⁽⁵⁾ lifli olmaya.
Eger içinden dört üşülüsât ki on iki kırat olur azrümâlî ya'nî ⁽⁶⁾ 'asel ve
yağmur şuyı ile olan şerbet ile içseler balđamları ishâl eyleye. Eger naıtrün
ya'nî kıızıl ⁽⁷⁾ büre ve bişmiş 'asel ile ıarışdurup hab édüp isti'mâl étseler
ıarnı ishâl eyleye ve nâfi' ⁽⁸⁾ ola ve eskiden olan şovuk marazları gidere
ammâ bu miqdâr çokdur. Evlâ budur ki nişf ⁽⁹⁾ dirhemden tecävüz étmeyeler
anı dağı ışlah édüp içeler. Miqdâr-ı şerbetinün eğalli bir kıratıdır.
⁽¹⁰⁾ Eger hanızaldan bir dâneyi alup ve ıurıdup ve döğüp huıneye giren
devâlara ıatsalar ⁽¹¹⁾ 'ırıu'n-nesâ ve fâlic ve balđamdan ve yelden olan kû-
lence nef eyleye ve gâhî gâhî ıan ve bağarsuı ⁽¹²⁾ sıyrındıların ııkıara. Evlâ
budur ki bu vechle ıatmayalar belki döğmeyüp hemân şöyle ⁽¹³⁾ veyâhüd
döğülmeyüp ancak dört dirhem miqdârın veyâhüd döğüp ancak iki dir-
hem miqdârın ⁽¹⁴⁾ ıatalar. Eger 'avrat hanızal içinden fetile édüp götürünse
ıarnında oğlanı ıatıl édüp ⁽¹⁵⁾ ııkıara. Eger dânesin delüp için çıkarup ve
içine sirke ıoyup üstün balıık ⁽¹⁶⁾ ile sıvayup âteşe ıoyup sirkeyi issitsalar
ve mazmaza étseler dişler ağrılarına ⁽¹⁷⁾ muvâfık olup nef eyleye. Eger içine
'asel şuyı ıoyup bişürüp şâf édüp içseler ⁽¹⁸⁾ galîz olan huıtları ishâl eyleye.
Eger andan fetil édüp götürünseler ishâl eyleye. ⁽¹⁹⁾ Eger yemişi yaşıl iken
'ırıu'n-nesâ ve ağrısı olan uyluı başlarına anu'la ovsalar ağrılarının [280a]
⁽¹⁾ <ağrılarının> ve elemelerin gidere. Eger hanızal isti'mâlinde ıan gelmek
olursa sinîrlü olan a'zâdan ⁽²⁾ olur. Hırbaı ve mağmüde gibi âher a'zâdan
getürmez. Baş ve baş perdesi dedükleri ince ⁽³⁾ deride olan marazlara ve
sar' ve şakııa ki başın bir cânibinde olan ağrıdur ve bütün ⁽⁴⁾ başda olan
ağrıya ve fâlic ve laıve marazları ki eski ola ve dağı göze ve gögse inen
⁽⁵⁾ galîz nezlelere ve dağı toğrulmayınca nefes almağa ıadır olmayana ve
güçle nefes alanlara ⁽⁶⁾ ve eskiden olan öksürüğe ve 'ırıu'n-nesâ ve uyluı
başı ve bögrekler ve ıavuı ⁽⁷⁾ ağrılarına 'azim hâşşası vardır ya'nî bu zıkr

olunan marazlara nâfi'dür. Eger şuyından burun ⁽⁸⁾ içine kosalar gözlerde olan yerekan marazın gidere. Ammâ hançal ma'ideye ve başa ⁽⁹⁾ yaramazdur. Evlâ budur ki katı şovuklarda içmeyeler zîrâ mağaş ya'nî bağarsuk ağrısını peydâ eder ⁽¹⁰⁾ ve guşşalandurur belki gâhî 'amel etmez kavî ıssı zamânlarda dahı içmeyeler. Zîrâ mi'deye ve oturağa ⁽¹¹⁾ zararî tîzdür belki tamarlar ağızların açup kan getüre. Eti hıltları galîz ve kavî olan bedenlere ⁽¹²⁾ ve galîz şular içüp galîz gızâlar yeyenlere ve südler penîrler yeyenlere andan eyü devâ ⁽¹³⁾ olmaz. İçmesi murâd olunduğda işlâh edüp içeler. İşlâhı budur ki mişli şamğ-ı 'Arabî veyâhüd ⁽¹⁴⁾ ketre ve muql-i Yehüd veyâhüd nişâsta yalınuz veyâhüd âher edviye ile karışdurup işlâh ⁽¹⁵⁾ edüp içeler. Böyle işlâh olunmuş olıcak miqdâr-ı şerbeti evvelâ zıkr olunduğı kadar. Evlâ ⁽¹⁶⁾ budur ki ince dögmeyeler zîrâ bağarsuk ağrısını kesmek ve bağarsuk sıyrılmak marazların ⁽¹⁷⁾ peydâ edüp bağarsuklara zarar eder. İşlâhı zıkr olunan nesnelere iledür. Şamğ 'amelin za'if eder, ⁽¹⁸⁾ ketre dahı aña yardım eder, hıltları bedenün derin ve ırak yerlerinden çeküp getirür. Evlâ budur ki ⁽¹⁹⁾ huşne edinmek isteseler aşlâ dögmeyüp ve ezmeyüp hemân şöyle katalar. Eger hançal yeşil iken [280b] ⁽¹⁾ anuñla cüzâm olan kimesnenün ayaklarınınun altın niçe kerre muhkem ovsalar eyü edüp marazın ziyâde ⁽²⁾ etmeye, turgura. Bu vechle turgurması tecrîbe olunmuşdur. Eger bir dâne hançalı delüp içinden çekirdeklerin ⁽³⁾ giderüp zanbağ yağıyla taldurup ve delüğü hamîr veyâhüd balçık ile pekidüp âteş üzerine koyup ⁽⁴⁾ bir miqdâr kaynadup ol yağla saçları yağlasalar saçları siyâh edüp tîz ağarmasına ⁽⁵⁾ mâni' ola. Tâ'ife-i 'Arab acılığın giderüp yerler. Şol vechle ki tuzlu şu içinde vâfir ⁽⁶⁾ zamân ışlayup muhkem yurlar ba'cdehu ezüp süd ve hurmâ ve un ile bişürüp yerler, bedenlerine ⁽⁷⁾ şıhhat vèrür. Ba'zılar bişürmeyüp şöyle acılığı ile yerler anları ishâl eder ve kuşdurur. Belki baş ⁽⁸⁾ çegzinmesin peydâ eder. Hançaldan yeşil olanı ve şol ki nebâtında yalınuz bir dâne bitmiş ola ⁽⁹⁾ ve kabuğı ve çekirdeği bunlarınun her kankısı olursa ince döğüp yéseler veyâhüd içinden çok ⁽¹⁰⁾ yéseler katl eder veyâhüd ziyâde ishâl ve bağarsuk ağrısı ve elem ve hıltları kesüp toğramak ⁽¹¹⁾ eder. Henüz bitüp tâze olan yaprağınan nişâsta ile yakı edüp şişlere ursalar şişleri ⁽¹²⁾ indürüp gidere ve kan akmasın diñdüre. Eger yaprağın sâ'ir tâze otlar gibi bişürüp ⁽¹³⁾ şuyından içseler ve kendüsinden yéseler tabi'atı ishâl eyleye. Budağları dahı böyledür. Yaprığını ⁽¹⁴⁾ isti'mâl etmek murâd edenlere evlâ budur ki

tamām yemişi erişdükten sonra yaprakların derüp ⁽¹⁵⁾ gölgede şol miqdâr kurudalar ki aşlâ yaşluğı kalmaya. Andan sonra nişâsta ve şamğ-ı ‘Arabî ⁽¹⁶⁾ ile işlâh eyleye. Böyle olıcağ acı sevdâyı çıkarmağa eyü devâ olur, huşuşan anîsün ⁽¹⁷⁾ ve eftîmün ve Hind tuzu veyâhüd hamîr için olan tuz ve şabr-ı Suķûtarî ve ayâric-i fayķarâ ⁽¹⁸⁾ dedükleri ma‘rûf hablar ile isti‘mâl olunursa ziyâde ‘amel ve te’şîr eyleye. Sevdâyı ishâl etmekde ⁽¹⁹⁾ andan nâfi‘ devâ olmaz ammâ iki dirhemden ziyâdeye tecävüz olmaya. Böyle olıcağ mâlîhülyâ [281a] ⁽¹⁾ <mâlîhülyâ> ve şar‘ ve vesvâsı ve dâ’ü’s-şaleb ve dâ’ül-hayye ve cüzâm marazlarına ki defâ‘tile beyân ⁽²⁾ olunmuşlardur her birine nef‘i tecrîbe olunmuşdur. Gâh olur kuşdurup nef‘ eder ve cüzâmı turgurup ⁽³⁾ ziyâde olmasını kômaz. Yaprâğınınuñ iki üç yıla dek kuvveti tûrur ve şahmı ya‘nî içi çıkarılmayup ⁽⁴⁾ içinde tursa çok yıl tûrur kuvveti bozulmaz. Hanzal kökinüñ bişmiş istiskâsı olanlara ⁽⁵⁾ ve yılan ve ‘akreb şokan kimesnelere ve âteş yanığı olan kimesnelere eger içmesiyle ve eger ısı iken ⁽⁶⁾ üzerine dökmegile nef‘ eder. ‘Akreb şokmasına ‘azîm devâdur, bucuğ dirhem miqdârından bir mişkâl ⁽⁷⁾ miqdârı ‘akreb şokduğın fi’l-hâl sâkin eder, huşuşan erkek olanınınuñ köki ziyâde ⁽⁸⁾ nâfi‘dür. Eger hanzalı zeyt yağı içinde bişürseler ağrısı olan kulağ içine eyü nâfi‘ tamladacağ ⁽⁹⁾ ola. Eger dişler üzerine sürüp şıvasalar dişleri çıkarmağa âsân ola. Eger hanzalı ⁽¹⁰⁾ kabuğın yaqup ağrısı olan oturağ üzerine ekseler eyü ede. Eger hanzalı şu ile ⁽¹¹⁾ bişürüp suyu ile evi şulasalar büreleri katl edüp tekrâr büre olmasın men‘ eyleye. ⁽¹²⁾ Katl edecek miqdârın veyâhüd katl edici nesnesin içenlere ‘ilâc budur ki şovuk şu ⁽¹³⁾ içinde oturmağıla ishâlin kat‘ edeler ve yaş edici ve şovuducu ve kuvvet vèrici ⁽¹⁴⁾ ve nefesine hoşluğ vèrici nesnelere vèreler ve hırbağ-ı esved içen kimesneye êtdükleri ‘ilâc gibi ⁽¹⁵⁾ ‘ilâc edeler. İshâl etmekde bedeli kene tohmı dedükleri çekirdek gibi tohmdur.

Hınça: ⁽¹⁶⁾ Buğdaydur. Şihhat zamânlarında isti‘mâl olunan dânelerden ya‘nî yenecek nesnelèrünüñ eyüsüdür. ⁽¹⁷⁾ Buğday eyüsü oldur ki tâze olup nebâtında tamâm kemâl bulmuş olup rengi şarulığa ⁽¹⁸⁾ ve kıvıllığa ve beyâzlığa mâyil olup yaramaz ve bozğun koķusu olmaya ve katılığı ⁽¹⁹⁾ ve yumışaklığı ortaca olup iri ola ve yunmuş ve çürümüş olmaya. Tabî‘atı ruķûbet [281b] ⁽¹⁾ ve yübüsetde mu‘tedildür. Derece-i ülâda hârdur, çok ğızâ vèrür. Eger çeyneyüp taşradan beden ⁽²⁾ üzerine ursalar hârâreti derece-i şâniyede

ola. Ata buğday yedürseler ziyâde zarar eyleye. ⁽³⁾ Eger buğdayı çig iken yêseler kurd ve şoğulcan eyleye, huşûşan yaş buğday ziyâde eder. ⁽⁴⁾ Siyâh buğday yaramazdur. Şu içinde bişmiş olan buğday geç hazm olup şişiricidir ⁽⁵⁾ lâkin yënüp siñirilse sâ'ir ahvâlinde çok gızâ vere. Şol buğday unı ki kepegi çıkmış ⁽⁶⁾ ola ve buğdayı yunmuş ola südde etmekde ve gâlizlikda ve ma'ideden geç inmekde ⁽⁷⁾ nişâsta[ya] yakındur. Çig buğday zararın def eder nesnelere birisi mürri-i Naba'idür ki ⁽⁸⁾ buğday veyâhüd arpa unından ba'zı eczâ ile ederler, ekşidür ve birisi dahı keskin ⁽⁹⁾ sirkedür. Buğdayun hamirsiz etmegi ya'nî poğaçası karnı tutar, poğaçâ yeýenlere evlâ ⁽¹⁰⁾ budur ki ba'zı zamânda bedenın i'tidâl üzre ishâl eder nesne ile yoqlayalar ya'nî ishâl ⁽¹¹⁾ eyleyeler. Meşelâ fâniz-i Siczi ya'nî şeker peniri dedükleri ile ve encir ile ve bunlara beñzer ⁽¹²⁾ nesnelere ile şu ile bişmiş veyâhüd henüz tamâm olmayup başağdan tâze iken el ile ⁽¹³⁾ ovup yënilen buğdaydan şonra cevâriş-i kemmün ve cevâriş-i felâfilî isti'mâl eyleyeler ⁽¹⁴⁾ ve üzerlerine şu içmekden hâzer edeler. Zîrâ fi'l-hâl külençe sebep olur, yeller peydâ ⁽¹⁵⁾ edüp külençe eder. Buğday, degirmende öğündükde unı öğünmegile ıssı olur. Aña göre ⁽¹⁶⁾ öğündüğü zamânınun yakınlığına ve ıraklığına göre ıssılığı olur ve henüz öğüdülmüş ⁽¹⁷⁾ olan karnı tutar. Gâh olur buğday unı ve benc şıķındusı ile yakı edüp ⁽¹⁸⁾ siñirlere aķan fuzül ya'nî siñmeyüp kalan yaramaz yaşlıklara ve bağarsuķlarda olan ⁽¹⁹⁾ şişmelere urup nef eder. Eger buğday unını sikencübün ile karşıdurup südlü [282a] ⁽¹⁾ <südlü> dedükleri ufaķ çibanlara ursalar kopardur gidere. Eger kızıl buğday unı ve sirke ⁽²⁾ veyâhüd şarâb ile yakı edüp zehrlü cânavarlar ışırdüğüne ursalar nef eyleye. Eger unını ⁽³⁾ şu ile şol mertebede bişürseler ki tutkal gibi olsa ba'dehu la'ķ ya'nî ağıza koyup ⁽⁴⁾ yutsalar öksürüğü ve göğüsden kân tükürmesi olan kimesneye nef eyleye. Eger şu ve na'nâ ⁽⁵⁾ ve kaymaķ ile bişürseler öksürüğe ve göğüs iriligine nâfi' ola ve degirmen taşı ⁽⁶⁾ tozu ki buğday öğünmekden hâşıl olmuş ola, anı mâ'-i 'asel ile veyâhüd şu ve zeyt yağı ⁽⁷⁾ ile bişürseler ve ıssı şişler üzerine ursalar taħlil edüp nef eyleye.

Hınta-i Rûmiyye: ⁽⁸⁾ Handerüsdur ki harf-ı hâda zıkr olunur, murâd çavdar dedükleri dânedür.

Handekük: ⁽⁹⁾ Türkide yonca dedükleri otluķdur nitekim ma'rûfdur. Lisân-ı Berberide irzüd derler. Lisân-ı ⁽¹⁰⁾ Yünânide lûtüş derler. Ba'zılar

demişler ḥandekūkā lisān-ı Süryānīde ḥandekūkā isminden ⁽¹¹⁾ ta'rib olunmuşdur. Nefsinde lafz-ı 'Arabī degüldür. Yoncanuñ yabānīsi ve bostānīsi daḥı olur. ⁽¹²⁾ Bostānīsiniñ ṭabī'atı derece-i ūlāda ḥārdur, i'tidāl ile ḳurutması vardır. Toḥmınıñ ⁽¹³⁾ nebātından ḥarāreti ve yübüseti ziyādedür. Eyüsi oldur ki nebātı ne büyük ve ne küçük olup ⁽¹⁴⁾ yaprağı daḥı küçük ola tırnağ gibi. Eger şuyın sıkup 'asel ile gözde olan çıbanlara ⁽¹⁵⁾ isti'māl etseler nef' eyleye, ḥuşuşan şol çıbana ki Yünānīde aña erġāmā dērler, ziyāde ⁽¹⁶⁾ nef' eder. Erġāmā gözün siyāh ḥalkası ki aña iklīl-i sevād ya'nī siyāh tād dērler, ⁽¹⁷⁾ anuñ üzerinde ḥādīs olan çıbana dērler ve daḥı Yünānīde bāḳālyā dēdükleri çıbana ⁽¹⁸⁾ daḥı ziyāde nef' eder. Bāḳālyā bir çıbandur ki gözün ṭabaḳa-i ḳarniyyesiniñ içerüsünde ⁽¹⁹⁾ çıkar ve gözün ṭabaḳa-i ḳarniyyesiniñ üzerinde ḥādīs olan çıbana daḥı nef' eder ki **[282b]** ⁽¹⁾ aña Yünānīde aḥtilūs dērlerimiş ve çıbanlardan şonra ḳalan nişānları giderür ⁽²⁾ ve göz perdelenmesin giderür ve yoncanuñ toḥmı yüzde ve sâ'ir yerlerde olan ⁽³⁾ lekeyi giderür ve istiskāya nef' eder. Ammā çok yemesi boğaz ağrıların ⁽⁴⁾ ve boğulmağa bā'ış nesnelere peydā eder, marul ve hindebā işlāḥ eder. Ammā ⁽⁵⁾ yoncanuñ yabānīsi ki aña bādiye 'Arabları dezek dērler ve ba'zı şehirlerde ⁽⁶⁾ ve köylerde ḥabākī dērler ve anuñ baldırı uzun ve yaprakları büyükdür ve toḥmı ⁽⁷⁾ boy toḥmına beñzer ammā yoncanuñ kiçirekdür ve lezzeti kerīḥ ya'nī ṭab'a muvāfiḳ ⁽⁸⁾ degüldür, çirkīndür ve Yünāniler aña lūṭūs ağriyūs dērler. Ağriyūs ve ağriyā, ⁽⁹⁾ berrī ya'nī yabānī demekdür. Ḥakīm Dīşḳūrīdūs aña ṭarīflun daḥı dēr imiş. ⁽¹⁰⁾ Bu yoncanuñ ṭabī'atı derece-i şāniyede ḥār u yābisdür. Bunuñ daḥı toḥmınıñ ⁽¹¹⁾ ḥarāreti ve yübüseti nebātından ziyādedür. Şāḥib-i kitāb eydür: Ḥakīm Dīşḳūrīdūs ⁽¹²⁾ bu maḳūle yoncaya ṭarīflun dēyü tesmiye etmesiyle müfredāt kitābların taşnīf ⁽¹³⁾ eden 'ulemā aralarında 'azīm ihtilāt ya'nī ḳarış murışlıḳ vāḳi' olmuşdur. ⁽¹⁴⁾ Zīrā ṭarīflun lisān-ı 'Arabda ḥavmāne dēdükleri tiryāḳiyyeti olan devāya daḥı ⁽¹⁵⁾ dērler, pes vardılar bu tiryāḳiyyeti olan devānuñ f'lin ḥandekūkāya isnād ⁽¹⁶⁾ etdiler. Bu ḥaṭāyı edenlerden Ebū Cerīḥ Rāḥib ve Rāzī ve bunlara tābī' ba'zı ⁽¹⁷⁾ ṭabībeldür. Kezālik ismi lūṭūs olmağıla muşanniflerden bir ḳavm daḥı ḳarış murış ⁽¹⁸⁾ söyleyüp yañılmışlardur. Yoncanuñ yabānīsi nebātında ve toḥmında cilā edici ⁽¹⁹⁾ ve pāk edici ḳuvvet vardır. Yüzde olan lekeyi ve kirleri anuñla yusalar **[283a]** ⁽¹⁾ <yusalar> gidere. Eger 'asel ile ḳarışdurup üzerine muḥkem sürüp bulaşdursalar ⁽²⁾ ziyāde te'sīr eyleye. Eger toḥmın-

dan iki dirhem miqdârın muhkem ince dögüp şarâb ⁽³⁾ veyâhüd müselles ile içseler kavuğda olan ağırlara nef eyleye. Kezâlik mülûhiyye ⁽⁴⁾ tohmı ile qarışdurup isti'mâl etseler nefi ziyâde olup henüz hâdiş olmuş ⁽⁵⁾ olan istiskâya ve hâyeler ağırlarına nef eyleye. Yağı etmekle ve içmekle dahı ⁽⁶⁾ nef eder. Mülûhiyye ebe gümece dedükleri nebâtuñ bir dürlüsidür, şovuk olan ⁽⁷⁾ mi'deye nef eder ve ğalîz olan yelleri çıkarur,, şuyı karnı pekidür ⁽⁸⁾ ve heyzaya nef eder. Heyza defa'âtile beyân olinmışdur, idrâr ediciligi dahı ⁽⁹⁾ vardır. Ğalîz balğamdan hâdiş olan eyegüler ağırlarına ve mi'dede şovukdan ⁽¹⁰⁾ olan ağırlara dahı nef eder ve ma'ideden ğalîz ve incidici olan yelleri ⁽¹¹⁾ giderür. Ammâ yonca nebâtı baş ağırdıdır, çirklü ve ğalîz kıan peydâ eder ⁽¹²⁾ ve boğaza ziyâde zarar edüp boğaz ağırların peydâ eder, huşuşan şol ⁽¹³⁾ kimesnede ki mizâcı ıssı ola, ziyâde eder. Küzbere ya'nî kişnîc ve hindebâ zararın ⁽¹⁴⁾ def eder. Şar' ve kavuğ şovukluğu ve şovukdan olan sidük tamlamağ ⁽¹⁵⁾ marazlarına nef eder. Eger şuyın burundan içerü qosalar dîvânelige ve şar' ⁽¹⁶⁾ marazına nef eyleye. Ehl-i Afrîkiyye andan ğusül ya'nî yaykanacak edüp ⁽¹⁷⁾ anuñla yaykağuqları yerleri pāk edüp renglerin güzel eder. Eger tohmından ⁽¹⁸⁾ bir dirhem miqdârın ıssı şuy ile içseler südde sebebi ile olan yan ağırları ⁽¹⁹⁾ gidere. Eger yoncayı bişürüp yürimesi geç olmuş olan küçük oğlanı [283b] ⁽¹⁾ içine oturtsalar tîz yürimege başlaya. Kezâlik yağı ile sürüp yağlasalar ⁽²⁾ nef eyleye hattâ şol kıocalar ki kötürüm olmağa yaklaşmışlardır anlara anuñla ⁽³⁾ 'ilac etseler ziyâde nef eyleye. Tohmında cimâ'a tahrik dahı vardır. Miqdâr-ı şerbeti ⁽⁴⁾ üç dirhem miqdârına dekdür. Sükker-i nebât ile isti'mâl edeler.

Hınnâ: Ma'rüfdür. ⁽⁵⁾ Türkide kına dedükleridür. Ekilür nebâtâtdandır. Ba'zı vilâyetlerde büyüklüğü sâ'ir ⁽⁶⁾ ağaçlar gibi olur. Nabq ağacı kadar büyük olur, yaprağı mersîn yaprağına beñzer ⁽⁷⁾ illâ ol yaşşırak ve yumışakrakdur, çiçeği vardır. Çiçeğine fâğiyetü'l-hınnâ derler râyihası ⁽⁸⁾ hoşdur, güzeldür, keskindür, rengi beyâza mâyildür, dâneleri berâber salkımlar olup ⁽⁹⁾ içinde çiçekleri açılır yılda iki kerre çiçeklenür. Vilâyet-i 'Arabdan çok yerlerde ⁽¹⁰⁾ biter. Fâğiye dëyü ıtlâk olursa çiçeği murâd olunur ammâ hınnâ dëyü ıtlâk olursa ⁽¹¹⁾ yaprağı murâd olunur ki dögilüp anuñla boyanurlar. Tabî'atı şovuklukda ve ıssılıkda ⁽¹²⁾ mu'tedil gibidür, bürüdede mâyilrakdur ammâ yübüseti derece-i şaniyededir. Muhaşşal ⁽¹³⁾ budur

ki kuvveti arz gibi şovuk nesneden ve i'tidāl üzere ıssı nesneden terkīb ⁽¹⁴⁾ olunmuşdur. Eger şu ile bişürüp âteş yanığı üzerine dökseler nef eyleye. Hümre ⁽¹⁵⁾ dedükleri kızıl ve şafrāvī şişe dağı ururlar, nef eder. Kezâlik bişmiş ile ⁽¹⁶⁾ mazmaza etseler ve dögilüp ufaqlanmış ile ağzı taldursalar ağızda olan ⁽¹⁷⁾ kabarları ve şişleri eyü eyleye ve küçük oğlancıklar ağızlarında çıkar kılâ ⁽¹⁸⁾ dedükleri kabarları dağı giderür. Tâze yaprağın çeynemek dağı bu fâ'ideleri ⁽¹⁹⁾ vèrür. Eger çiçegi ve sirke ile alna yağı etse baş ağrısını sâkin eyleye. Çiçeginün **[284a]** ⁽¹⁾ <çiçeginün> çoşusu hoş ve güzel olmağıyla güzel çoşulara katarlar. Eger talağ için ⁽²⁾ olan devälara qarışdursalar nef eyleye. Yaralar etlerin bitişdurmekte demül-ahaveyn ⁽³⁾ ki iki qarındaş kanı dedükleri kızıl şamğ gibi nesnedür, aña yağındur. Eger gül yağı ⁽⁴⁾ ve şâfi bal mümü ile çiçegin qarışdursalar yan ağrılarına ve yanda olan kemiklere ⁽⁵⁾ bir nesne doğunmağıyla olan ağrılara nef eyleye. Yaprağı ağız şalyarı aqmaqdan ⁽⁶⁾ olan ağız yanları yenilüp kabarmasına nef eder. Eger bir kimesne tırnaqları egrilüp ⁽⁷⁾ büzilüp 'ilâcında ümiz kat' etmiş dağı olursa on dirhem miqdârı hınnâdan içse ⁽⁸⁾ tamâm nef eyleye mücerrebdür. On güne dek her gün bir dirhem miqdârı içseler ziyâde te'sîr eyleye. ⁽⁹⁾ Eger hınnâyı kendüsin içmekden havf ederlerse hınnâyı şu içinde ıslayup şuyın içeler ⁽¹⁰⁾ az zamânda tırnaqların eyü edüp güzel bitüre. Eger yaprağından bir rıtl miqdârın üstün ⁽¹¹⁾ örtecek şu içinde ıslayup ba'dehu şıqup şâf olmışından yigirmi güne dek ⁽¹²⁾ her gün dört vaqıyye ki kırk sekiz dirhem olur bir vaqıyye ya'nî on iki dirhem sükker ile içseler ⁽¹³⁾ cüzâm marazı belüren kimesneye ziyâde nef eyleye. Ammâ gızâsın erkek kuzu etinden vèreler. ⁽¹⁴⁾ Eger bir ay miqdârı zamân böyle içüp eyü olmazsa kâbil-i 'ilâc degüldür. Eger ma'cün edüp ⁽¹⁵⁾ içinden şaru şu tamlayan şişlere urup götürseler ağrısı olursa sâkin eyleye ⁽¹⁶⁾ ve maddesi ne ise anı kuruda ve oñulda. Eger oğlancık çiçek çıkardığı gibi hınnâyı ⁽¹⁷⁾ şu ile yoğurup ayaklarınıñ tabanlarına ve aşığalarına ursalar gözlerinde çiçek çıkarmayup ⁽¹⁸⁾ zarar etmeye. Eger döğüp oğlancıkların alınlarına ve şağal başlarına yağı edüp ursalar ⁽¹⁹⁾ gözlerine yaramaz hılçlar inmesin men' eyleye, huşuşan eger kişnic yaprağının şıkındusu ile **[284b]** ⁽¹⁾ veyâhüd içinde ıslandığı şu ile yoğurulmuş olursa ziyâde men' eder. Böyle olıcağ ⁽²⁾ âteş yanığına dağı tamâm yarar. Eger zeyt yağı ve kaqrân ile yoğurup başa urup götürseler ⁽³⁾ kılların bitürüp güzel ede. Eger zift ile ezüp zeyt yağı veyâhüd gül yağı ile ⁽⁴⁾ ma'cün edüp

başda olan ufağ çibanlara ve uyuzlara ursalar kıridup ⁽⁵⁾ eyü eyleye. Hınnâ çiçeginün hâşşasındandır eger yünden olan geyesiler içine kıosalar ⁽⁶⁾ güvelenmeyüp çürimeye. Ziyâde ince dögilüp ezilmesini içmek boğaza zarar eder ⁽⁷⁾ belki ziyâde içilecek kıatl eder ammâ ketre ve bezr-i kıatünâ lu'âbı ya'nî kıuyu kıuyı ıslâh ⁽⁸⁾ edüp zararın def eder.

Hınnâ'ü'l-güle: Vilâyet-i Mış'da şincâr dedükleri kıızıl ⁽⁹⁾ kök adıdır ki mümçılar müm diplerin anuñla boyarlar. Nebâtına lisân-ı Türkîde ⁽¹⁰⁾ enlık dërler. Harf-i şinde şincâr beyân olunur inşâ'allahu te'âlâ .

Hınnâ-yı ma'cün: ⁽¹¹⁾ Vilâyet-i Mış'da vesme ki çivit andan hâşil olduğı yaprakdur anuñ ismidür. ⁽¹²⁾ Harf-i vâda zıkr olunur inşâ'allahu te'âlâ .

Hancere: Öyken kıamışı dedükleri ⁽¹³⁾ 'uzvuñ ağızdan yaña olan țarafıdır. Tabî'atı bârîd-i yâbisdür. Kemirdeklüdür, az ⁽¹⁴⁾ gışâ vërür. Mî'deleri za'f ve mizâcları şovuk olan kimesnelere yaramazdur. Yënmeğ ⁽¹⁵⁾ murâd olunduğda evlâ budur ki ıssı otlar ile yëyüp üzerine kıoyuluğda ve incelikde ⁽¹⁶⁾ orta olan şarâbdan içeler.

Huvz: Zâ-yı menkışta ve râ-yı mühmele ile dağı ⁽¹⁷⁾ dërler ammâ evvelkisi ekşer ve eşherdür. şamğı kehrübâ olur büyük ağacdur. şovuk ⁽¹⁸⁾ ve kıarlı vilâyetlerde, şağlarda olur. İki dürlüdür: Birisi Naba'îdür ya'nî Medîne-i ⁽¹⁹⁾ Münevver cäniblerinde ba'zı yerlerde olur, alçağdur. Ve birisi dağı Rümîdür ki sâ'ir [285a] ⁽¹⁾ <sâ'ir> ziyâde şovuk olan vilâyetlerde olur. İkisinin dağı kıuvvetleri țopraq ⁽²⁾ ile âteşden terkîb olunmuşdur ve kendüsi harâret ve yübüsete mâyılraqdur. Ammâ Naba'î ⁽³⁾ olanuñ ağacı Rümîden elțaf ya'nî kıçireğ ve incereğ olur ve şamğı çıkmaz. ⁽⁴⁾ Eger kıabuğundan mişkâl mişdârı içseler 'ırkı'n-nesâ marâzına ve sidük țamlamasına ⁽⁵⁾ nef eyleye. Dëmiřler ki 'avrat içse yüklü olmasın kıa'ç eyleye bi'l-hâşşa huşuşan bir mişdâr ⁽⁶⁾ hâbbü'l-külâ dedükleri dâne ve 'asel ile kıarışdurup içse ziyâde te'şir eyleye. Yaprâğında ⁽⁷⁾ dağı bu hâşşa vardur. 'Avrat hayzdan pâk olduğdan şofra içse min-ba'd gebe olmaya. ⁽⁸⁾ Yaprâğınınuñ şıkındusu ziyâde ıssıdur, kıulağ ağırsına nâfi'dür. Eger bulunmasa merzencüşdan ⁽⁹⁾ şülş-i vezni ya'nî üç paydan bir payı bedelidür. Merzencüş, Türkîde balığ otı ⁽¹⁰⁾ dedükleri nebâtdur ve bu ağacunuñ yëmiři fıstığ içi dânesine beñzer toğmdur ⁽¹¹⁾ lâkin ancağ buğday dânesi kıadar olur. Yëmiřini henüz zâhir

olup taze iken alup ⁽¹²⁾ ‘asel ile karışdurup sürme gibi göze çekseler göz perdelenmesin giderüp eyü ⁽¹³⁾ éde. Ba‘zılar demişler eger budakların ufağ toğrayup bir mezbele ya‘nî at tersi ⁽¹⁴⁾ ve sâ‘ir süpründi içine dikeşosalar ol mezbele bütün yıl içinde yénür, ⁽¹⁵⁾ maķûlesi mantar bitüre. Ammâ bu ağacuñ Rümîsi evvelkiden büyük ve irerek ve uzun ⁽¹⁶⁾ olur ve bunuñ ta-bî‘atı derece-i şâlişede hârr ve derece-i ülâda yâbisdür. Yay ⁽¹⁷⁾ tozı ki éderler, bu ağacuñ kabuğıdır. Bu ağaç Bulğâr ve Rûs ve Maşrıķ’uñ ⁽¹⁸⁾ şimâl taraflarında çok biter. Güzel râyihalı çiçeği vardır, çiçekden sonra tohumu olur. Mağrib ⁽¹⁹⁾ vilâyetinde Endülüs lisânınca tohumına serdüle dërler. Altun renginde katıca şamğı [285b] ⁽¹⁾ olur ki kehrübâ dedükleridür ki harf-i kâfda zıkr olunur inşa‘allâhu te‘âlâ. Eger bu ağacuñ kabuğın ⁽²⁾ ve budakların alup birbiri üzerine koyup ve içinde âteş yakup altına bir kap şosalar ⁽³⁾ içlerinden güzel koşulu ve fi‘li ve te‘şîri kavî yağ çıkup aķa. Belesân yağına karîb ⁽⁴⁾ kavî ola hattâ bu yağı belesândur déyü şatup hîle éderlermiş. Bu ağaç eczâsından ⁽⁵⁾ ziyâde ıssı şamğıdır sonra çiçeği sonra yaprağı ve sonra tohumudur ammâ çiçeği tohumundan ⁽⁶⁾ laţîfrağdur. Eger yaprağından sirke ile yakı étseler niķrisden olan đarabâna nef‘ eyleye. ⁽⁷⁾ Ba‘zılar demişler tohumundan bir mişķâl miķdârın şar‘ marazı olan kimesne içse nef‘ eyleye. ⁽⁸⁾ Eger buçuķ mişķâl miķdârın içseler mi‘deye ve bağarsuķlara ruţûbât-ı fâside ya‘nî yaramaz yaşlıķlar ⁽⁹⁾ aķmasını men‘ eyleye ve yürek oynamasına nef‘ eyleye.

Havâşıl: Vilâyet-i Mısr‘da olur ⁽¹⁰⁾ kuşlardan bir sınıf kuşlara böyle nâm vermişler. Zîrâ ķursaķları derilerin tuleri ile ⁽¹¹⁾ alup dibâğat édüp kürk éderler. Bu kuşuñ aşl ismi güydür. İki dürlüdür: Biri ⁽¹²⁾ beyâz ve birisi siyâha mâyil toz renglüdür. Beyâz olanlarınıñ ķursaķları derilerin ⁽¹³⁾ dibâğat édüp kürk édüp sâ‘ir vilâyetlere alup giderler. Bu hayvânuñ eti yaramazdur, ⁽¹⁴⁾ ğalîzdür, ruţûbeti çokdur, mi‘deye muvâfiķ degildür, ağırdur ammâ ‘alâ-küllî hâl beyâz olanı ⁽¹⁵⁾ aşlağdur. Eger yénmek murâd olunursa dârşîni ve kerevyâ ile müherrâ olıncaya dek bişürüp ⁽¹⁶⁾ yeyeler ve üzerine zencebîl mürebbaşından yeyeler. Eger mi‘dede eglenüp elem vërüp müşhil ⁽¹⁷⁾ cevâriş lâzım olursa mâ‘-i ‘asel ile yeyeler. Eger etini zeyt yağı ile kebâb étseler ⁽¹⁸⁾ çirkin râyihâsın giderüp işlâh eyleye. Bu kuşlardan olan kürk yigitlere ve şafravî ⁽¹⁹⁾ mizâc olan kimesnelere eyüdür. Şovuk mizâclu ve pîrlere nefi yokdur.

Ḥavək: Bâderücdur [286a] ⁽¹⁾ <bâderücdur> ki ḥarf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Ḥavmer: Temr-i Hindî ismlerindendir. Ḥumer dedükleri gibi ⁽²⁾ ḥavmer daḥı dërler. Temr-i Hindî ḥarf-i tâda zıkr olunmuşdur.

Ḥuvvârî: Kepegi tamâm çıkarılıp ⁽³⁾ pāk ve beyâz olan un ismidür. Un, buğday beyân olduğü maḥalde muḳaddemâ ⁽⁴⁾ zıkr olunmuşdur.

Ḥavcem: Kızıl gül ismidür. Ḥarf-i vâvda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ . ⁽⁵⁾

Ḥavmâne: İsm-i 'Arabîdür. Yünânîde tarîflun dedükleri tiryâkıyyeti olan devâ ⁽⁶⁾ ismidür. Ḥarf-i tâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ḥayâtü'l-mevtâ: Ölmişler dirliği ⁽⁷⁾ demekdür. Murâd, қаtrândur ki ḥarf-i şinde қаtrân andan ḥâşıl olduğü şerbîn ⁽⁸⁾ nâm ağaç ile zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ḥayye: Diri ḥayevân demekdür. ⁽⁹⁾ Murâd, yılanur. Ba'zılar demişler böyle nâm vermek añunçündür ki çok yaşar. Ba'zılar ⁽¹⁰⁾ demişler belki añunçündür ki başı ezilüp қatl olduğüdan şoñra gevdesinde, ḥuşuşan kuyruğında ⁽¹¹⁾ gerü hareketi çok zamân қалup bu ḥâl sâ'ir ḥayvânâtda yoқdur. Meşhür budur ki yılanuñ ⁽¹²⁾ 'ömri ziyâde olur. Şâhib-i kitâb eydür: Ğayrı vâқи'dür. Ḥayye dëyü itlâқ olduğüda ⁽¹³⁾ her yılan demek olur. Таhtında niçe şınfı vardur. Erkek yılanuñ iki azu dişi ⁽¹⁴⁾ vardur, dişisinüñ dört azu dişi olur. Yılanuñ ḥabî'atı ḥârr u yâbisdür, ḥuşuşan ⁽¹⁵⁾ ef'â dedükleri şınf ki siyâh ve ğâyet yaramazdur nitekim muḳaddemâ zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁶⁾ Cüzâm marâzına nef' etmekde cümlesinüñ ziyâde te'sîri vardur, ḥuşuşan ef'â şınfına beñzer ⁽¹⁷⁾ bu bâbda nesne yoқdur. Ba'zılar demişler yılanlar ḥâşşalarındandır eger bir kimesne iki yılanı ⁽¹⁸⁾ қаtışup cimâ' ederken görüp ikisin daḥı қatl etmese veyâḥüd birin қatl etmeyüp ⁽¹⁹⁾ birisin қatl eylese ol kimesne ol yılda vefât eyleye. Eger ev yılanların tıttup bardaқ [286b] ⁽¹⁾ içine қoyup ağzın balçık ile sıvayup âteşe қoyup yaқup tâ küil olsalar ba'dehu zeyt ⁽²⁾ yağı ile ezüp ḥanâzîr dedükleri çıbanlara şıvasalar taḥlîl edüp eyü ede. Eger yılan ⁽³⁾ derisin ki yılan kendüden bırağur, anı yaқup bezr yağı içine қoyup birқаç ⁽⁴⁾ gün tırsa eskimiş olan nevâşîri ya'nî oturaқ içinde olan çıbanları eyü ede. ⁽⁵⁾ Gâh olur yılanuñ başların ve қulaқların ve ödlerin bir ğüne yağ içine қoyup ⁽⁶⁾ tâ eriyüp müherrâ olup râyıḥası

bozulup çirkân olduğda ziyâde kuvvetlü yağ olur. ⁽⁷⁾ Cüzâm olanlar sürünseler ziyâde nef' eder. Kezâlik sigillere sürseler sigilleri gidere ⁽⁸⁾ ve fi'l-hâl te'sîr eder. Ba'zılar demişler yılan hâşşalarındandır eger bir 'avrat bir yılanı ⁽⁹⁾ atlayup üzerinden geçse min-ba'd gebe olmaya eger gebe olursa düşüre. Şâhib-i kitâb ⁽¹⁰⁾ eydür: Zann olunur ki böyle olmak 'avrat havf etmesindendir. Eger havf etmezse hâşşa iledür ⁽¹¹⁾ şuda ve evlerde olan yılan etlerin yemek yaramazdur, nefi azdur.

Hayyü'l'âlem: ⁽¹²⁾ Türkide kıya kuruğu ve aruz otı dedükleri nebâtdur ki evler üzerinde keremîdler üzerinde ⁽¹³⁾ ve ğayrı yerlerde biter. İki dürlüdür: Birisi büyük ve birisi küçükdür. İkisine dağı lisân-ı Yünânda ⁽¹⁴⁾ ebrûn ya'nî dâyimü'l-hayât ya'nî dâyimâ diri derler. Zîrâ yazda ve kışda yaprağın ⁽¹⁵⁾ dökmeyüp dâyimâ tâze durur. Büyük olan şınfı tağlarda çok biter arşun miqdâr ⁽¹⁶⁾ ve dağı ziyâde baldırı uzar, baş barmak kadar kalın olur. İçinde ele yapışur koyu ⁽¹⁷⁾ şuyı vardır. Dil gibi uzun ve ince yaprakları vardır. Anların içi dağı koyu şudur. ⁽¹⁸⁾ Yaşıl çoğan gibi yapraklarından aşğa yakın olanı ardına yatmışdur tamâm nihâyetine yakın ⁽¹⁹⁾ olduğda yaprakları toğru turup ba'zısı ba'zı üzre olur. Kıvan otı çiçeğine [287a] ⁽¹⁾ <çiçeğine> beñzer çiçeği vardır. Rengi beyâz ile şaru arasındadır. Ba'zı kimesneler eküp veyâhüd ⁽²⁾ diküp büyüdürler, zîrâ dâyimâ yaşıldurur. İkinin dağı tabî'atları derece-i sâlişede ⁽³⁾ bāriddür. Bir miqdâr kâbızlıkları dağı vardır. Eger yalınuz andan veyâhüd kavut ile ⁽⁴⁾ karışdurup cemre dedükleri yavuz çibanlara ve tağılır maķûlesi olan çibanlara ve yaralara ⁽⁵⁾ ve gözde olan ıssı şışlere ve âteş yanığına ve niķrise yaķı etseler nef' edüp ⁽⁶⁾ ziyâde muvâfiķ ola. Gâh olur şıķındusını gül yağı ile karışdurup ağrısı olan ⁽⁷⁾ başa ıssı edüp ururlar ve ruteylâ ki zehrlü büyük örümcekdür, ol ışırdığı kimesneye ⁽⁸⁾ içürürler, nef' eder ve ishâli veyâhüd bağarsuķlarda çibanı olan kimesneye şarâb ile bir ⁽⁹⁾ vaķıyye miqdârın içürürler. Kıvan içinden uzun kırdları ya'nî soğulcanları dağı ⁽¹⁰⁾ çıkarur. Eger 'avrat 'uşâresiyle fetile edüp götürünse akan yaşlıkları giderüp ⁽¹¹⁾ aķıtmaya. Demişler ki bu huşuşda kırumuş yaprağının döğülmişi eblağdur ya'nî te'sîri ziyâdedür ⁽¹²⁾ ve eskiden olan ishâli kaţ' edüp giderür. Eger şıķındusını zeyt yağı içinde ⁽¹³⁾ kıynadup ılu iken ağrısı olan kıulağa tamlatsalar nef' eyleye. Gâh olur 'uşâresiyle ⁽¹⁴⁾ ıssıdan şışüp ağrısı henüz zâhir olan göze sürme gibi çeküp

nef' eder. Ammâ ⁽¹⁵⁾ hayyü'l-'âlemün küçügi dîvârlar ve taşlar ve gölgeli yerlerde biter bir kökden çıkar ufağ ⁽¹⁶⁾ budağları olur. Budağları dağı ufağ yapraklar ve koyu şu ile içleri töludur. Ortasında ⁽¹⁷⁾ bir qarış uzunluğında çubuk olur, üzerinde tâc gibi nesnesi ve ufağ ve şaru çiçegi ⁽¹⁸⁾ olur. Buñun dağı kuvveti ve fi'li evvelki gibidür. Ba'zılar demişler küçüğünden içseler talağa ⁽¹⁹⁾ zarar eder. Ba'zılar demişler ikisi dağı zarar eder, tîn-i Ermenî ıslâh' edüp zararın def [287b] ⁽¹⁾ eder. 'Uşâresinün miqdâr-ı şerbeti nişf dirhem ve yaprağından yedi dirheme dekdür. ⁽²⁾ Yaprığı 'uşâresi bulunmasa marul yaprağınuñ 'uşâresi bedelidür. Hâkîm Dîşkürîdüs ⁽³⁾ zıkr' etmiş ki hayyü'l-'âlemden bir nev' dağı vardur ki semiz otı gibidür, büyüklüğü ⁽⁴⁾ ve yaprağı ol miqdârdur. Üzerinde ufağ tüleri vardur. Tabî'atı ıssıdur evvelkilere ⁽⁵⁾ muhâlifdür zîrâ anlar bāriddür. Deriye sürseler qabardur. Eskimiş olan iç yağıyla ⁽⁶⁾ andan yağı edüp hanāzîr dedükleri çibanlara ursalar taħlîl edüp indüre gidere. ⁽⁷⁾

Harfü'l-hâ'

Hānıku'n-nemr: Kātîlū'n-nemr dağı dērler, ⁽⁸⁾ kablan ve qurd boğıcı devā demekdür. Lisān-ı Yūnānīde aqūnīṭun dērler. İki dürlüdü: ⁽⁹⁾ Birisi kaplanı fi'l-hāl qatlı eder ve birisi qurdu fi'l-hāl qatlı eder. Evvelkisi bir nebātür ⁽¹⁰⁾ ki üç veyāhūd dört yaprağı olur bāqlā yaprağına beñzer ammā andan kiçirekdür ⁽¹¹⁾ ve eli tırmalar iriliği vardur, bir qarış uzunluğında baldırı vardur. 'Aqreb ⁽¹²⁾ kıyruğına beñzer köki vardur, üzerinde boncuqları vardur, şırça gibi yıldırır tabî'atı ⁽¹³⁾ ziyāde şovukdur. Eger kökin 'aqrebe yakın tıtsalar 'aqreb fevt olur. Ba'dehu ol 'aqreb ⁽¹⁴⁾ yanına hırbağ-ı esved dedükleri devā ki Türkīde tōpalağ dērler, anı getürseler 'aqreb kemākān ⁽¹⁵⁾ dirilür. Bu kök göz ağrısını sâkin etmek için olan devālara girür. Eger nebātını ⁽¹⁶⁾ et içine koyup veyāhūd et ile bişürüp ol eti yırtıcı ve ziyānkār hayevāna ⁽¹⁷⁾ yedürseler fi'l-hāl qatlı eyleye. Sā'ir hayevānları dağı ba'zısın geç ve ba'zısın tiz qatlı ⁽¹⁸⁾ eder ammā insān yese fi'l-hāl ağzında tatluluğ ve bir miqdâr ağzında büzmeklik ⁽¹⁹⁾ hāşıl olur. Ba'dehu qalkduğda göz qararmak ba'dehu qalkmağa qādir olmamak ve gözleri [288a] ⁽¹⁾ <ve gözleri> yaşarmak ve göğsinde ağırlıq ve şağal başlarında segrimek ve qarnında ⁽²⁾ qurqurlar ve çoğ ve qorqunç yellere peydā olur. Ba'dehu ditremek ve siñirleri büzmek ⁽³⁾ ve dili tıutulmak ve beñzi bozarmak ve āvāzı boğulmak

‘arız olur. ‘ilâc budur ki ⁽⁴⁾ kuşduralar ve huķne edeler ve kuşdurmaķdan evvel ve Őonra gūyegū otı veyāhūd ⁽⁵⁾ sedef veyāhūd ferāsiyūn veyāhūd af-sentīn veyāhūd circīr veyāhūd ķayşūm ⁽⁶⁾ veyā kemāfīṭūs ki yabān kerefsi tohmıdır, huşūşan anı Őarāb ile iķürseler bād-ı zehr yerine ⁽⁷⁾ olur veyāhūd oğlaķ veyāhūd řavşan veyāhūd yabān Őıǵırđ infeķası ⁽⁸⁾ ya‘nī penīr māyele-rinden sirke ile iķüreler veyāhūd demūr ķirki veyāhūd demūri ⁽⁹⁾ kendūyi veyāhūd altun veyā gūmiş her ķanķısı olursa evvelā āteşde ķızdurup ⁽¹⁰⁾ ve bir geće Őarāb iķinde işlayup ol Őarābı iķeler veyāhūd Őarāba remād ya‘nī kül ⁽¹¹⁾ Őuyı ķatup iķeler. Ammā hānıķu‘z-zı‘b ya‘nī ķurd boǵucı olanı daķı bir dūrlūdūr. ⁽¹²⁾ Yaprāǵı ķenār yaprāǵına beńzer lākin anuń kertikleri ķoķ ve kiķirekdūr ve siyāhraķdur. ⁽¹³⁾ Baldırında arşun deńlū uzar yaprāķsız budaķları vardır. Yemişđ uzunca ķılıflar ⁽¹⁴⁾ iķindedūr. Bu nebāt ķurdı tīz ķatlı edەر. Sā‘ir ĥayevānları daķı ķatlı edەر. Bunuń daķı ⁽¹⁵⁾ ‘ilācı ĥālā zıķr olunan ‘ilāc gibidūr.

Hānıķu‘l-ķilāb: Ķātilū‘l-ķilāb daķı dەرler ⁽¹⁶⁾ ya‘nī kōpekleri boǵucı ķatlı edici devā demekdūr. Őūmnūşđ bir nebātdur, uzun ve ince ⁽¹⁷⁾ budaķları vardır, ķatıdır ezilmesi gūçdūr, yaprāǵı būyūķ Őarmaşıķ yaprāǵına beńzer ⁽¹⁸⁾ lākin bunuń yumışāķraķdur ve uķları keskindūr, rāyiķası aǵırdur iķi ķoyu yelmeşik⁽¹⁹⁾ Őaru Őu ile řoludur. Bāķlā yemişđ ķılıfđ gibi barmaķ uzun-luǵında ķılıf iķinde [288b] ⁽¹⁾ siyāh ve ufaķ ve ķatıca dānesi vardır, yemişđ oldur. Bu devā eger kendūsi ve eger yaprāǵı ⁽²⁾ ĝāyetde ıssıdır. Ĥayevān-cıķları avlayup ziyāna mu‘tād olan kelbleri ķatlı etmekde ⁽³⁾ tīzdūr, fi‘l-ĥāl te‘şir edەر, insāna daķı bōyledūr. Bu otluǵuń rāyiķası ziyāde ķirķindūr. ⁽⁴⁾ Eger andan yaķı edūp Őişlere ve Őişık yerlere ursalar ziyāde taĥlil edūp fi‘l-ĥāl ⁽⁵⁾ indüre. Bundan iķen kimesneye ‘ilāc budur ki Őovudup yaşlıķ vērūr nesnelere vēreler. ⁽⁶⁾ Eger mizācında ķuvvet olursa ķan alalar ve ķalbe ferāķ vērūr Őovuķ nesnelere ile yūregine ⁽⁷⁾ ķuvvet vēreler.

Hāmāsūķī: Ba‘zılar sūķđ dēyū tesmiye edەرler. Sūķđ, lisān-ı Yūnānda ⁽⁸⁾ encīr ismidūr ve hāmā yer ismidūr. Pes yer encīri demek olur. Bu nebāt bir nebātdur ki ⁽⁹⁾ dōrt barmaķ uzunluǵında budaķları olur, budaķları yere yapışmış olur degirmilik ⁽¹⁰⁾ ūzre ve iķinde sūdi vardır. Yaprāǵı mercimek yaprāǵına beńzer, yaprāǵı altında ⁽¹¹⁾ degirmi yemişđ vardır. Bu nebātuń ķi-ķegi yoķdur ve baldırı yoķdur, incelūđi vardır, fā‘idesi ⁽¹²⁾ yoķdur. řabī‘atı

derece-i sâlişeye qarîb hârdur, cilâ edicidür. İri taşlar ve kıru yêrlerde ⁽¹³⁾ biter. Mısr'da çok bulunur, huşuşan 'Ayn-ı Şems dedükleri yêrde ki belesân yağı hâşıl ⁽¹⁴⁾ olduğı yêrdür, anda çok bulunur. Eger budaklarından yağı edüp veyâhüd südin ğalîz ⁽¹⁵⁾ hıltlardan hâşıl olan sigillere ki başı aşğa tırur ki anlara şevâlîl-i mismâriyye ya'nî ⁽¹⁶⁾ yekseri başına beñzer sigiller dêrler, anlara ve sigil gibi büyük beñlere sürseler ufaqlayup ⁽¹⁷⁾ düşüre. Nebâtınun bişmişî dağı bu fâ'ide[yi] vêrür. Eger südile veyâhüd bişmişinün şuyıyla ⁽¹⁸⁾ ve 'asel ile gözde qalan nişânlara muhkem sürüp 'ilâc êtseler nef' edüp gidere ve ğalîz ⁽¹⁹⁾ hıltlardan gözlere 'arîz olan qarañulığı eger südi ve eger bişmişinün şuyı giderür [289a] ⁽¹⁾ <giderür> ve göze henüz inmege başlayan şuyı men' êder. Eger budakların muhkem dögüp ⁽²⁾ ve şarâb ile qarışdurup fetîle edüp 'avrat götürünse raħminde olan ağırları sâkin ⁽³⁾ eyleye. Eger balğamdan olan şişlere yağı êtseler nef' eyleye, sâ'ir sigilleri dağı ⁽⁴⁾ her dürlüsin qoparup giderür. Eger bişürüp azacuk miqdârını yêseler qarnı yumışada, ⁽⁵⁾ südi dağı yumışadur ammâ yemesi qorquludur. Eger südi ile 'akreb şokduğı yêre ⁽⁶⁾ sürseler nef' eyleye. Gözün tağa-i qarniyesi üzerinde ve içinde olan çibanlara nef' êder ⁽⁷⁾ ve çibanlardan gözde qalan nişânları giderür. Mısr halkı dêrler ki eger tâze iken ⁽⁸⁾ etmek ile yêseler bevâsîr dedükleri çibanları kırudup gidere.

Hâmâlâvun: Harbâ ⁽⁹⁾ dedükleri bir güne büyük kelerdür ki ħarf-i hâda zıkr olunmuşdur.

Hâmâlâvun lûkış ⁽¹⁰⁾ ve hâmâlâvun mâlis: Lisân-ı 'Arabda işhîş-ı esved ve işhîş-ı ebyaz dedükleri devâdur ki ⁽¹¹⁾ ħarf-i elifde zıkr olunmuşdur .

Hâmâlâ: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı zeytünü'l-arz ⁽¹²⁾ ya'nî yêr zeytünü demekdür. Murâd mâzeryün dedükleri devâdur ki ħarf-i mîmde zıkr olunur ⁽¹³⁾ inşâ'allâhu te'âlâ. Ba'zılar mâzeryün esedü'l-arz dedükleri devâdur demişler ammâ bu söz ⁽¹⁴⁾ ğalaçdur. Zîrâ esedü'l-arz hâmâlâvun mâlisdür. İsmleri, ħarfleri müşâbeheti olmağla ⁽¹⁵⁾ ğalat êderler.

Hâlidünyün: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı huţţâfi ya'nî kırlağuç otı demekdür. ⁽¹⁶⁾ Murâd t̄âyife-i etibbâ 'urûk-ı şufr dedükleri devâdur ki Türkîde zerd-çüpedür ki ğalaç-ı ⁽¹⁷⁾ 'avâm üzre zerde-çâv dêrler. Ba'zılar demişler kırlağuç otı dêmege sebep budur ki ⁽¹⁸⁾ bu nebât kırlağuç geldükde biter

ve kırlağuç gitdükde şolup kurur. Ba'zılar demişler ⁽¹⁹⁾ yavrularına şarılık marazı olıcağ anuñla 'ilâc eder, añunçün böyle demişler.

Hāmāmīlun: [289b] ⁽¹⁾ İsm-i Yūnānīdür. Ma'nāsı tuffāhū'l-arz ya'nī yer alması demekdür. Murād bābūnecdür ki ḥarf-i bāda ⁽²⁾ zıkr olunmuşdur.

Hāfūr: Ba'zı kavm demişler ki merv ki Türkīde fesligen dedükleri ⁽³⁾ güzel rāyīhalu nebātdur, anuñ yaşşı yapraklısıdır ve Mısr halkı yanlarında herṭumān ⁽⁴⁾ ki ḥarf-i hāda zıkr olunur anuñ ismidür. Şāḥib-i kitāb eydür: Bizüm yanumuzda ḥāfūr ⁽⁵⁾ dēyü tāze yaşıl nebātdur ki henüz bitüp katılanmamış ola, bu maḳūle nebāt daḥı tamām ⁽⁶⁾ erişmiş mi zācına tābī'dür lākin tāzenūn ḳuvveti za'īfdür, zīrā yaşluğı çoḳdur. Ebū Ḥanīfe ⁽⁷⁾ nām ṭabīb demiş ki ḥāfūr şahrālarda biter bir nebātdur, dāneleri olur. Dānelerin ḳarınca ⁽⁸⁾ cem' edüp azıḳ edinürler anı ziyāde sever. 'İlm-i ṭıbdā nefi yoḳdur.

Hāmānītis: ⁽⁹⁾ Ma'nāsı şanavberū'l-arz ya'nī yer fıstığı demekdür. Murād kemāfītüsdür ki Türkīde yabān ⁽¹⁰⁾ kerefsi dedükleridür. Ḥarf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Hāmāzeryūs: ⁽¹¹⁾ İsm-i Yūnānīdür, ta'rīb edüp kemāzeryūs dērler. Ma'nāsı bellūtu'l-arz ya'nī yer bellūtı ⁽¹²⁾ demekdür. Ḥarf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā .

Hāmīşe: Şām-ı Şerīf ve Ḳuds-i Şerīf ⁽¹³⁾ ve eṭrāfları halkı ıştılāḥları üzre şeyṭarac ya'nī Türkīde serkile dedükleri nebātdur ki ⁽¹⁴⁾ ḥarf-i şinde zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā .

Hāmāzāfinī: Ma'nāsı gārū'l-arz ⁽¹⁵⁾ ya'nī yer defnesi demekdür. Yaḳında gār ile ma'an zıkr olunur zīrā anuñ bir sınıfıdır veyāḥūd ⁽¹⁶⁾ ismde iştirākleri olmaḡın ma'an ḥarf-i 'aynda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Ḥubāzā: ⁽¹⁷⁾ Türkīde ebe gümece dedükleri nebātdur ki iki dürlüdür: Birisi bostānī ve birisi berrīdür. Bostānīsine ⁽¹⁸⁾ mülūkiyye ve mülūḥiyye dērler. Berrīsi daḥı iki dürlüdür, birisi otluḳ gibidür ki şu dūlābları ⁽¹⁹⁾ yanlarında ve ekinler arasında biter ve bu sınıf eyüsi ve ṭatlısıdır. Ḥubāzā dēyü ıtlāḳ [290a] ⁽¹⁾ <ıtlāḳ> olursa murād bu sınıf olur. Ancaḳ birisi daḥı şecerī ya'nī ağaç gibidür, büyücekdür, ⁽²⁾ aña ḥaṭmī dērler ki bābında zıkr

olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Berrisi ya'nî yabânîsi bostanîsinden ⁽³⁾ eltafdur ya'nî harâreti ve eşeri ziyâdedür. Bir miqdâr bûrağıyyeti ya'nî büre gibi tuzluluğu ⁽⁴⁾ vardır. Pes kuvveti eyü, harâret ve ruṭûbet ve azacuk yêrlülüğ-dan terkîb olunmuşdur. ⁽⁵⁾ Ṭabî'atı derece-i ülâda bârid-i raṭbdur. Ma'ideye yaramazdur, ıarnı yumışadur, sidüğü ⁽⁶⁾ yürüdür. Eger budağların bişürüp bişmişinden nişf rıṭl miqdârına bir miqdâr sükker katup ⁽⁷⁾ içseler kavuğda ve bağırsuğlarda olan çıbanlara nef eyleye. Eger yaprağın çeyneyüp ba'de-hu ⁽⁸⁾ tuz katup gözde nâşür olmuş çıbanlara ursalar pâk édüp etin bitüre. Eger yara ⁽⁹⁾ veyâhüd çıban oñulması murâd olunursa çeyneyüp tuzsuz isti'mâl eyleyeler. Eger zehrlü ⁽¹⁰⁾ büyük sinek ve arı ışırdüğü yere yağı etseler nef eyleye. Eger kurasın döğüp ⁽¹¹⁾ sidük ile yağı édüp başda olan çıbanlara ve uyuzlara ursalar eyü édüp ⁽¹²⁾ başda olan kepegi dağı gidere. Eger döğüp zeyt yağıyla qarışdurup âteş ⁽¹³⁾ yanığına ve humre dedükleri şafrevî çıbana ursalar eyü eyleye. Eger yaprağın ve kökin ⁽¹⁴⁾ bişürüp içseler ve anuñla birkaç kerre kuşdursalar zehrlü katl edici nesnelere nef eyleye. ⁽¹⁵⁾ Tohmı bârid-i raṭbdur ziyâde tağriye edici ya'nî tamarlara ve sâ'ir yêrlere yapışup tütücidur. ⁽¹⁶⁾ Issıdan ve kurulukdan olan öksürüğe nef eder. Huknelere ve müşhil şerbetlere ⁽¹⁷⁾ ve sâ'ir içilen nesnelere kâtsalar nef eder. Bağırsuğları düz édüp keskin olan ⁽¹⁸⁾ hılṭları ve devâları eglendürmeyüp sıyrındurur ve def eder ve te'sîrin tîz eder ⁽¹⁹⁾ ve acıtmasını men' eder ve gögsi yumışadur ve ruteylâ şokduğına nef eder. Bir kerrede [290b] ⁽¹⁾ beş dirhem miqdârın isti'mâl etmek câyizdür, ziyâde dağı isti'mâl olunsa zarar etmeye ⁽²⁾ lâkin beş dirhem miqdârı ile ve dağı az ile nef hâşıl olur. İllâ megerki zehr ⁽³⁾ içürilmiş kimesneye kuşdurmak için olursa çok veler. Eger yabân yoncası ⁽⁴⁾ tohmı mişli ile qarışdurup şarâb ile içseler kavuğ ağrısını sâkin eyleye. Hübâzâ ⁽⁵⁾ ile hukne dağı edinürler, huşuşan bağırsuğlarda ve raḥmde ve oturağda olan ⁽⁶⁾ yangınlar ve acılar için ziyâde nef eder. Eger yelmeşigi veyâhüd nebâtınuñ yaprağı ⁽⁷⁾ ile ıssı şışlere yağı etseler sâkin édüp gidere. Ammâ hübâzânuñ bostanîsi ⁽⁸⁾ ki aña mülühıyye derler, anuñ nebâtı uzanup yüksek olur, penbe arasında ⁽⁹⁾ çok biter yüksek olur hattâ ağaç dèmege yarar olur ve yaprakları uzun ve düzdür ⁽¹⁰⁾ Yabânîsi budağları ile degirmi görünür ve yaprakları yırtıkdur ve lezzeti ⁽¹¹⁾ yoğdur, datsuzdur. Muḳaddemâ zıkr olunan hübâzâdan bunuñ bürüdeti ve ruṭûbeti ⁽¹²⁾ ziyâdedür. Zâ'if ve şovuğ olan ma'ideye ve içinde çig hılṭlar olan ma'ideye ⁽¹³⁾

yaramazdur ammā kıarnı ve gögsi yumışadur ve iriligine nef^c éder ve āvāzi şāf⁽¹⁴⁾ éder. Şām ve Mısr halkı anı çok yérler. Yënmesinüñ eñ eyü tarīķi budur ki kıuşlar⁽¹⁵⁾ eti ile bişürüp yéyeler, gögercin ve serçe ve bağırtlaķ kıuşı veyāhūd bir yıllıķ⁽¹⁶⁾ kıuzı eti ile bişürüp yéyeler ve kıvāmı hafif ya'nı ne pek ve ne sıvıķ ola ve ıssı⁽¹⁷⁾ otlar meşelā dārşinī ve hūlincān ve fūlfül ve zencebīl ile yéyeler ve çok yemeyeler ammā⁽¹⁸⁾ ıssı mizāclu olan kimesneye zarar étmez. Sirke ve ekşiler ile anlara ıslāh⁽¹⁹⁾ olunur. Eger ağırlıķı veyāhūd germesi tıyılırsa kıuşup bırağalar veyāhūd [291a]⁽¹⁾ <veyāhūd> üzerine acı şarābdan bir miķdār içeler ve bunuñ şaru çiçeķi vardur, bāķlā çiçeķinüñ⁽²⁾ ufaķlarına beñzer, öksürüķe yarar sükker ile isti'māl éderler. Çiçekden soñra kıurdçuğaz⁽³⁾ şeklinde uzunca ve yaşıł kıılıf içinde toħmı olur, toħmı siyāhdur, çörek otına beñzer ziyāde⁽⁴⁾ acıdur, iki dirhem miķdārın içeler ziyāde ishāl eyleye şol mertebede ki havf vére.⁽⁵⁾

Habe: Tüzeri dédükleri devānuñ ismidür ki harf-i tādā zıkr olunmuşdur.⁽⁶⁾

Habes: Demür ve baķır ve sā'ir bunlara beñzer nesnelere ki kimiyāya çalışān kimesnelere⁽⁷⁾ anlara ecsād dérler. Bunlar toprakdan ayrılıp pāk édilüp sebükelendükde veyāhūd⁽⁸⁾ ma'dinlerden ayrıtladuklarında içlerinden çıkup şāfi baķır ve demür olamayan⁽⁹⁾ topraklı ve taşlı nesnelere ki Türkide demür veyāhūd baķır poħı dérler. Her birinüñ⁽¹⁰⁾ tabī'atları ve te'sirleri āhere muhālifdür. Eyüsi ve te'siri kavırağı demür poħıdur.⁽¹¹⁾ Cümlenüñ tabī'atları derece-i şalişede kıuruducu ve derece-i şāniyede ıssıdır.⁽¹²⁾ Eger demür poħını keskin sirke ile ezüp ba' dehu bişürseler kıulaķ içinden aķan⁽¹³⁾ yaşıłıkları kıuruducu devā ola. İssı şışlere yaķı étseler taħlīl eyleye. Eger āher münāsib⁽¹⁴⁾ nesnelere ile kıarışdurup irilenmiş olan göz kıapağına ursalar nef^c eyleye ve ma'ideye⁽¹⁵⁾ kıuvvet vérip yaşıłıkların kıuruda ve gevşemesin gidere. Eger eski hürmā şarābı ile⁽¹⁶⁾ içseler bu maķüle nef^c éde. Eger 'avratlar içseler veyāhūd götürünseler çok kıan aķmayı⁽¹⁷⁾ ve gebe olmasını ve hayz kıanını men^c eyleye ve sidük kıurumasın men^c éder. Gevşelmiş⁽¹⁸⁾ olan oturağa sürüp şıvasalar pekide. Eger aña mu'āvenet éder devālar ile kıarışdursalar⁽¹⁹⁾ yaşıłıķdan elemi olan talaķa ve cigere ve ma'ideye ve her 'uzva ki içerde olup [291b]⁽¹⁾ kıurutmağa ve kıabz étmeķe muhtāc ola, anlara büyük devālardan ola ya'nı ziyāde nef^c eyleye.⁽²⁾ Eger yalıñuz ve eger ğayrı nesne ile kıarışdurup içseler kıavukda ve bağarsuklarda

olan çıbanı ⁽³⁾ oñultmakta 'acîb hâşşası vardır. İsti'mâl edene vâcibdür ki sirke ile vâfir ovup ⁽⁴⁾ ve ezüp güneşde kırudada ki tamâm laţîf ola ve iki dâniğdan ziyâde isti'mâl etmeyeler. ⁽⁵⁾ Bir dâniğ miğdârını yumurda şarusı üzerine eküp yêseler a'zâsı gevşemiş olmakdan ⁽⁶⁾ ve yaşlık galebe etmesinden cimâ'dan kıalan kimesneyi cimâ'a taħrîk eyleye. Eger dögüp ⁽⁷⁾ ve şu ile muħkem ezüp ba'dehu yigirmi kerre yuyup ve bir çölmege kıoyup üzerine üç barmağ ⁽⁸⁾ üzerine gelür zeyt yağı kıoyup bir barmağ gidince kıaynadalar ba'dehu üzerine dögölüp ⁽⁹⁾ elekden geçürülmüş ħuruf ya'nî tere toħmından bir vaķıyye ya'nî on iki dirhem miğdârı kıatarlar ⁽¹⁰⁾ ve bir miğdâr 'asel daħı kıatup her şabâħ barmağ ile bir miğdâr yutsalar âvâzı ve bedeni ⁽¹¹⁾ şâf edüp reng ü rüyı güzel eyleye ve beden derisini kıavî eyleye ve içinde olan ⁽¹²⁾ marazların ve fazlaların kııkara hâşşasındandır. Eger sikencübîn ile içseler kıatıl edici olan ⁽¹³⁾ devâlara nef' eyleye, ħuşuşan ħâniķu'n-nemr ki bundan aķdem zıkr olunmuşdur, andan olan ⁽¹⁴⁾ zarusı ziyâde def' eder. Baķır poħı daħı ana yaķındır, lâkin bunda cilâ ve laţîf ⁽¹⁵⁾ etmeklik ziyâdedür, ħuşuşan eger göz devâlarına kıatsalar ziyâde cilâ ve taţîf eyleye. ⁽¹⁶⁾ Beden içerusinden isti'mâli câyız degüldür zîrâ ziyâde keskindür ammâ kıalay poħı ⁽¹⁷⁾ ziyâde kıabızdur. Eyüsü oldur ki şaru ve kıalın ve sık olup ezilmesi güç olup ⁽¹⁸⁾ şâfî ve şeffâf ya'nî bir nesneyi görmege mâni' olmayup âħer tarafında ne varısa bu cânibde ⁽¹⁹⁾ görine. Gâħ olur bunı yurlar şol vechle ki mermere ovup sürmegile ezerler ve şu [292a] ⁽¹⁾ <ve şu> içine kıoyup şu ile muħkem çalkarlar ve ezerler ve şuyın âħer kıaba boşadup tekrâr ⁽²⁾ şu ile ezüp şuyın âħer kıaba kıorlar tâ aşlâ irisi ve kıoyuluğı kıalmaz. Ba'dehu şuyın ⁽³⁾ terk edüp kıurılıp nesi varısa şu dibine inüp şu şâfî olıcağ şuyı yabâna ⁽⁴⁾ dokerler ve dibinde kıalan ezilmiş ve incesini çörek çörek edüp ħıfz ederler, ⁽⁵⁾ kıurşun gibi gözlere nâfî' devâ olur, gözde olan yaraları ve çıbanları oñuldup ⁽⁶⁾ etlerin bitürür. Gümiş poħı laţîfdür. Gözde olan marazlara eyüdü, gözlerde olan ⁽⁷⁾ çıbanları bitişdürüp kıurutmağ içün ve bitürmek içün olan merhemlere kıatarlar. Kıabızlığı ⁽⁸⁾ daħı kıavîdür. Altun poħınıñ daħı te'sîri ve laţîflığı gümiş poħından ziyâdedür. Eger ⁽⁹⁾ şu ile ezüp kıoltuğlara sürseler çırkın kıoħuların gidere. Demür poħını çok ⁽¹⁰⁾ içseler demürî egeleyüp egelenmişini içmekden 'arız ne 'arız olursa andan daħı ⁽¹¹⁾ ol 'arız olur. 'İlacı daħı anuñ 'ilacı gibidür.

Hubz: Ma' rüfdür, etmek ⁽¹²⁾ ismidür. Fârisîde etmekden bir nev'e perâzde dârler, ta'rib édüp berâzdecîye dârler. ⁽¹³⁾ Nisbet édüp berâzdecîyye dârler, ma'nâsı bir yere cem' olmuş tûler ile kenârları kertelmîş ⁽¹⁴⁾ etmek dârmekdür. Etmek ne ma'ûle dânededen olursa ol dâne mizâcına tâbî'dür lâkin içine ⁽¹⁵⁾ katılan hamîr ki ekşi mâyedür, ol mâyeden ta'hlîl êdiciligi olur ve degirmende ôgüdümeden ⁽¹⁶⁾ ve âteşde pişmeden harâreti ve pişüriciligi ziyâde olur. 'Âdet böyle cârî olmuşdur ki evvelâ ⁽¹⁷⁾ buğday etmegini zîkr édüp beyân êderler. Zîrâ ekşer isti'mâl olunan oldur ve insân bedenlerine ⁽¹⁸⁾ muvâfîk ve nâfi' oldur. Ol variken ğayrıdan olan etmegi isti'mâl êtmeyler meger buğday etmegi ⁽¹⁹⁾ bulunmaya. Buğday etmegi dahı birkaç dârlüdüdür. Bir kısmı oldur ki unın elemeyüp kepegi ile [292b] ⁽¹⁾ olan undan ola ve bir kısmı budur ki kepegi çıkarılmış undan ola ve ba'zısı ⁽²⁾ hamîr ile ve ba'zısı hamîrsüzdür ki ana fa'îr dârler, Türkîde poğaçâ dârler. Ba'zısının ⁽³⁾ buğdayı yunmuş ve ba'zısının yunmamış olur ve ba'zısını demür saç ve ba'zısını ⁽⁴⁾ toprak saç üzerinde bişürürler, bu ma'ûleye sac etmegi dârler ve ba'zısını tennûr ki ⁽⁵⁾ Türkîde tandur dârler, anuñ içinde bişürürler. Ba'zısını tandura yapışdurup bişürürler ⁽⁶⁾ ve ba'zısını tandurda qorlar üzerine veyâhüd kızmış ufağ taşlar üzerine ve ba'zısını ⁽⁷⁾ gömmek ile bişürürler ve ba'zısını hafîf ya'nî ince ve seyrek olur ve ba'zısını kalın ⁽⁸⁾ ve sık êderler ve ba'zısını muhkem bişmiş ve ba'zısını çig êderler. Bunlardan her birisi ⁽⁹⁾ eyülikde ve yaramazlıqda ve yeynilikte ve ağırlıqda birbirine muhâlifdür. Kapegi çok ⁽¹⁰⁾ olan undan olan etmek ma'idede eglenmeyüp tîz inüp çıkar ammâ az ğızâ ⁽¹¹⁾ vârlür ve kepegi tamâm alınmış undan olan etmek anuñ ziddidur ya'nî ğızâyı çok ⁽¹²⁾ vârlür ammâ ma'idede çok eglenür. Elenmiş undan olanuñ hamîre ya'nî mâyeye ihtiyâcî ⁽¹³⁾ kepeklü olan dan ziyâdedür. Zîrâ anuñ qoyuluğı ve sağız gibi çekilmesi vardur ve kepegi ⁽¹⁴⁾ alınmışdan olan ziyâdece bişürülmek gerekdür ammâ kepeklüden olan az bişürülmek ⁽¹⁵⁾ gerekdür. Elenmiş undan olan etmek mizâcları qavî ve riyâzêtlü olan kimesnelere ve bedenleri ⁽¹⁶⁾ qavî olan kimesnelere eyüdüdür, tamâm bişmiş olmaması anlara zarar êtmez. Ammâ fa'îr ki hamîrsüz ⁽¹⁷⁾ ya'nî poğaçâ hîç kimesneye eyü degüldür ve anı sîndüremez. İllâ ekinciler ve ziyâde iş güc ⁽¹⁸⁾ gören kimesnelere sîndürürler. Demür saç üzerinde olan etmek, ğayrı etmeklerden quruluğı ⁽¹⁹⁾ ziyâdedür. Ma'ideye elem ve zağmet vârlür, tabî'atı qutup qabz êder ve şol etmek ki toprak [293a] ⁽¹⁾ <toprak>

sac üzerinde bişmiş ola, kızmış ufağ taşlar veyâhüd çor üzerinde bişmiş ⁽²⁾ olandan eyüdü. Ufağ taşlar ve çor üzerinde bişmiş olan etmelere hubzül-mellet ya'nî ⁽³⁾ kül etmeği dërler ve bu güne olan etmek demür sac üzerinde olandan eyüdü. Demür sac ⁽⁴⁾ üzerinde olan etmege hubzü't-ṭā-bağ dahı dërler. Etmegün hafîfi ve incesi ya'nî pide, qalın ⁽⁵⁾ ve sık olandan ya'nî şomundan eyüdü. Bu ikisine hubz-ı furunî ya'nî furun etmeği dërler. Furun etmeği ⁽⁶⁾ yaramazdur zîrâ üsti yanup içerüsi çig qalır ammâ nefsinde bedenleri gevşek olup ⁽⁷⁾ işde ve güçde ve zaḥmetde olan kimesnelere eyüdü. Buğdayı yunmamış olan etmegün ⁽⁸⁾ ğızâ vërmesi azdur, südde etmez, bu maḳüle etmege huşkârî dërler ve huşkârî ol ⁽⁹⁾ etmekdür ki buğdayı yunmamış ve ununu kepegi alınmamış ola. Bu maḳüle etmek ba'zı kimesnelerün ⁽¹⁰⁾ qarnın yumışadur zîrâ ma'ideden tîz iner ve kepegi elenmiş undan olan etmek ⁽¹¹⁾ ba'zı kimesnelerün qarnın tutar. Hamîrlü etmek qarnı yumışadur, hamîrsüz etmek südde eder ⁽¹²⁾ ve gerindürür. Etmek kirdesi neḳadar büyük olursa aña göre küçük olandan hafifraq ⁽¹³⁾ ve ğızâsı çok olur. Furunda pişen etmek ruṭübeti sâ'irinden ziyâdedür ve toprağ ⁽¹⁴⁾ saç üzerinde olan hafifraqdur. Ba'zılar dëmişler demür sacda olan hafifraqdur. ⁽¹⁵⁾ Zâhir budur ki hubz-ı mellet ki beyân olunmuşdur cümle etmeklerün eyüsidür eger yanmış ⁽¹⁶⁾ olmazsa. Eger yanmış olursa ma'ideye kuvvet vère ve süddeleri açar, ammâ ma'ide anı ⁽¹⁷⁾ sevmez. Ve şol etmek ki süd ile veyâhüd yağ ile yoğurulmuş ola ğalîzdür, geç hazm ⁽¹⁸⁾ olur, ma'ideye muvâfiğ degüldür. Issı olan etmek pek yoğuruldüğüne ve pek pişdüğüne ⁽¹⁹⁾ göre yeyeni ısıdır ve qurudur ve ruṭübet vërür, şovuk olan etmek ruṭübet vërür. **[293b]** ⁽¹⁾ Eger etmege ba'zı dâneler qatsalar aña göre fi'li qavî ola. Eger haşhâş qatsalar yeyeni uyuda. ⁽²⁾ Eger qara çörek otı veyâhüd kemmün veyâhüd râziyâne toḥmı qatsalar yeyene iştiḥâ vère ⁽³⁾ ve süddeleri açar ve yaşlıqları quruda ve ma'idede eglendüre ve yelleri tağıda ⁽⁴⁾ ve şişmeleri indüre. Etmegün tâzesi ğızâyı çok vërür ve ma'ideden tîz iner ⁽⁵⁾ ammâ qurusı ğızâyı az vërüp ma'ideden geç iner ve şuşadur. Muṭlaqâ etmek eger tâzesi ⁽⁶⁾ ve eger qurusı şuşadıcıdur simid etmeği ve kepegi elenmiş undan olan etmek ⁽⁷⁾ şişirür ve gerindürür ve cigerde südde ve bögreklerde taşlar peydâ eder. Anuñçün evlâ ⁽⁸⁾ budur ki bu maḳüle marâzları olan kimesneler bu etmeklerden isti'mâl etmeyüp kepeklü olan ⁽⁹⁾ etmeğile qanâ'at eyleyeler. Kepeksiz undan olan etmek ve simid etmeği zararın kepeklü ⁽¹⁰⁾ et-

mek ve küldü bişmiş olan etmek def eder. Huşûşâ ki bu ikisi furun içinde bişmiş ⁽¹¹⁾ olursa ziyâde def eder ve dahı hamîri çok olup ince etmek ve tuzı ve büresi ⁽¹²⁾ çok olan etmek dahı zararın def eder. Simid etmegini ve kepeksiz etmek yeyen ⁽¹³⁾ kimesnelere lâzımdur ki üzerine ba'zı evkâtta sikencübîn-i büzürî ve kavun çekirdegi ⁽¹⁴⁾ ve kerefs tohumı ve nebât sükkeri isti'mâl eyleye, huşûşan şol cānibde eyegüler altında ağırlık ⁽¹⁵⁾ tıyuldukdâ bunlardan isti'mâl eyleyeler. Eger sağ cānibde olursa kerefs tohumı yerine anīsün ⁽¹⁶⁾ vèreler ammâ hubz-ı huşkārî ki beyān olunmuşdur andan sevdāvî kan hâşıl olur ⁽¹⁷⁾ ve sevdāvî marazlar peydâ eder ve tiz kocaldur ve bedeni za'if eder ve gicişmek ve gicik ⁽¹⁸⁾ ve sevdāvî çıbanlar ve şişler peydâ eder. Kezâlik kepeksüz olan etmegün dāyimâ korusını ⁽¹⁹⁾ yemek bu marazları peydâ eder ve huşkārî ile gızâ edinen kimesne simid etmegi ve kepeksiz [294a] ⁽¹⁾ <ve kepeksiz> etmek miqdârından ziyâdeye muhtâcdur. Zîrâ gızâyı az vèrür yağlar ve helvâlar ve südler ⁽²⁾ huşkārî etmegün zararın def eder ve yèdükden sonra veyâhüd ma'an yer iken bir miqdâr tuz ⁽³⁾ veyâhüd turşilerden ve keskin nesnelere yeyeler ve üzerine şusadur nesnelere yemeyeler. ⁽⁴⁾ Eger emrûddan olan 'akîde ile yèseler eyü ola, huşûşan kaymak veyâhüd sâde yağ ⁽⁵⁾ ve taze süd ile eyü olur. Helvâlar ve tatlılar gızâ vèrmesini ziyâde eder ve yağlar ⁽⁶⁾ korusunu ve iriliginin işlâhı eder. Hamîrsüz olan etmegün işlâhı kepeksiz undan ⁽⁷⁾ olan etmek işlâhı gibidür. Hamîri çok olan etmek gızâsı za'ifdür, az eglenür ⁽⁸⁾ andan yeyen kimesnelere eger ziyâde zahmetde ve işde ve güçde olursa evlâ budur ki gālîz ⁽⁹⁾ nesnelere yeyeler, meselâ kuzu ve buzağılar etleri ve herîseler ile yeyeler ve yèdükde üzerine ⁽¹⁰⁾ ıssı otlardan veyâhüd ta'amı ma'ideden sıyrıp indürür nesnelere isti'mâl etmeyeler. ⁽¹¹⁾ Üzerine tatlı ve koyu şarâbdan içseler cāyizdür. Eger yeyen kimesnelere işde güçde ⁽¹²⁾ olmayup ehl-i huşûr olursa ol ma'küle kimesnelere işlâhı muhtâc degüldür. Tuzı veyâhüd ⁽¹³⁾ büresi çok olan etmek yaramazdur, tiz iner, gızâyı az vèrür. Anuñ dahı işlâhı ⁽¹⁴⁾ huşkārî ve hamîrlü olan işlâhı gibidür. Gâh olur kepeksüz etmegi âteş ile kurudup ⁽¹⁵⁾ ana ka'k ve baqsumâţ dèrler ve diyâr-ı Mağrib'de buşmâta dèrler, Türkîde pek-simed dèdükleridür. ⁽¹⁶⁾ Peksimedün tabî'atı ıssıdır, ziyâde yâbisdür. Şusuzluk ve gicişmek ve kuruluk peydâ ⁽¹⁷⁾ eder. İşlâhı yağlar ve yaşlık vèrür nesnelere ve sıyrındurucu nesnelere iledür. Ammâ arpa ⁽¹⁸⁾ etmegi şişirici ve bedeni şovuducudur. Mizâcları şovuğ olan kimesnelere eyü degüldür. ⁽¹⁹⁾

Eger zarûrî lâzım olursa 'asel veyâhûd hûrmâ veyâhûd kıuyruk yağıyla ve ıssı otlar ile [294b] ⁽¹⁾ bişmiş et şûrvâları ile isti'mâl eyleyeler ve üzerine 'asel şarâbı içeler, hûşuşan şol kimesnelere ki ⁽²⁾ en yêrlerinde ağırları veyâhûd kûlenc zahmeti olanlara ziyâde lâzımdur. Ammâ nohûddan olan ⁽³⁾ etmek ziyâde geç hazm olur, ma'ideye muvâfık degüldür, elem vèrür. Anuñcün lâzımdur ki tuzunu ⁽⁴⁾ çok édeler veyâhûd tuz ve şu ile yeyeler. Eger semiz tavuk eti ile bişmiş olan şûrvâ ⁽⁵⁾ içinde ıslayup yêseler eyü ola. Eger yalınuz şöyle yêrler ise göğüs perdelerinde müşkil ⁽⁶⁾ ve yaramaz ağırlar peydâ eyleye. Gâh olur çıkması güç olup çıkmayup fınduk ⁽⁷⁾ olup kûlenc-i ziblî ve kûlenc-i riñî ve bögrelerde ağırı ve ma'idede gerinmek peydâ eder. ⁽⁸⁾ Ammâ birinçden olan etmek eger kıabuğını giderüp ba'dehu etmek étmiş olursa şabî'atı ⁽⁹⁾ bârîd ve ziyâde yâbis olup kûlenc édici ola. Ammâ ma'ideden inmesi ve çıkması ⁽¹⁰⁾ nohûd etmeginden kolay olup zararlı dağı andan azdur. Arpa etmegi dağı andan eyüdüdür. ⁽¹¹⁾ Anuñ dağı ıslâhı yağlar ve helvâlar ve cerb şûrvâlar ve şîr-i rûğan yağı ile ve tavada ⁽¹²⁾ kıavrulmuş ve yağsuz âteşde kebâb olmuş ve muhkem bişmiş balıklar iledür ammâ bâklâdan ⁽¹³⁾ olan etmek ziyâde şişiricidür. Şişirmekte ğayrı etmeklerüñ hiç birisi aña yakın ⁽¹⁴⁾ olmaz. Başı ağır eder ve baş ağırdur. Eger zarûrî yemek lâzım olursa cerb ve yağlu ⁽¹⁵⁾ şûrvâlar ile yeyeler ve üzerine bir miqdâr kemmünü veyâhûd felâfili veyâhûd fûdenci ⁽¹⁶⁾ olan cevârişlerden isti'mâl eyleyeler. Bu cevârişler mürekkebât kitâblarında beyân ⁽¹⁷⁾ olunmuşlardur bu maķûle cevârişlerden isti'mâl ol maķûle kimesnelere lâzımdur ki ekşeriyyâ ⁽¹⁸⁾ kıarnı şişmesi 'arîz ola ve mizâcı şovuk olup harâreti zâ'if ola ve işde ⁽¹⁹⁾ ve gücde olmaya. Ammâ bu maķûleden ğayrı kimesnelere üzerine ancak sirke isti'mâl [295a] ⁽¹⁾ <isti'mâl> etmek kifâyet eder. Eger başa çıkmasından hıavf olunursa üzerine mirî isti'mâl ⁽²⁾ eyleyeler. Etmek étükleri dâneler bunlardur ki anlardan etmek etmek mu'tâddur ammâ ba'zı ⁽³⁾ yêrlerdeki ba'zı zarûret ile bellûtdan ve beşnînden ve beredî kökünden ve delüce ⁽⁴⁾ ve ğayrıdan ederler, anuñ fesâdı andan étükleri nesnenüñ fesâdına göre olur. ⁽⁵⁾ İslâhları dağı anlar ıslâhı gibidür ve zararlarınıñ def'i dağı anların zararları def'i ⁽⁶⁾ gibidür.

Hıubz-ı Rümî: Beksimâddur ki ka'k dèrler nitekim zıkr olundu.

Hıubzü'l-kurüd: ⁽⁷⁾ Meymünlar etmegi demekdür. Murâd, lisân-ı Türkî-de yılan yaşduğı dedükleri büyük yapraklı ⁽⁸⁾ nebâtdur.

Hubzü'l-meşāyih: Kocalar etmegi demekdür. Ehl-i Mağrib lisânında buḥūr-ı Meryem dedükleri ⁽⁹⁾ nebātuñ kökinüñ ismidür nitekim zıkr olundu.

Hunzuf: Afsentîndür ki Türkîde ⁽¹⁰⁾ pelin dەرler nitekim zıkr olundu.

Hasy: Şıgır tersidür nitekim zıkr olunmuşdur. ⁽¹¹⁾

Harnüb: Türkîde keçi boynuzı dedükleri siyâh ve uzun yemişdür. ⁽¹²⁾ Bostānisi ve yabānisi daḥı olur. Bostānisi ki aña erkegi dەرler, ol ḥarnüb-ı Şāmîdür. ⁽¹³⁾ Ḥarnüb büyük ağacdur, qoz ağacı qadar büyük olur. Ziyāde yaşıl ve düz ve degirmilige ⁽¹⁴⁾ māyil yaprağı vardur. Yaprakları budakları üzerinde birbiri qarşusunda berāber dizilmişdür. ⁽¹⁵⁾ Bu ağacuñ kuvveti kuruducılıq ve qābizlıqdur ve bürüdeti zāhir ve kirlü ḥarāreti ⁽¹⁶⁾ vardur. Keçi boynuzına beñzer tatlulu ve qābiz yemişi vardur. Yemişi mādāmki taze ve yaşıl ola, ⁽¹⁷⁾ qarnı şıqmağıla ishāl eder helīlec-i Kābilī ishāl êdücü gibi. Ammā qurı olduqda ⁽¹⁸⁾ tabī'atı ıssıdur ve qarnı tatar, qarından tiz çıkmaz ma'idede eglenür. Tāzesi ma'ideye ⁽¹⁹⁾ yaramazdur, sidügi idrār eder, ḥuşuşan üzüm şiresiyle içseler ziyāde idrār eyleye. [295b] ⁽¹⁾ Eger tāzesiyle sigilleri muḥkem ovsalar qoparup gidere. Eger üzerine 'asel şarābı veyāḥūd ⁽²⁾ cüllāb içseler ma'ideden tiz çıkara. Ḥarnüb üç dürlüdür: Birisi laṭifdür, derisi ⁽³⁾ siyâh ve boynuzı ince ve yeynidür. Bu sınıf sâ'irinden ḥarāreti ve yübüseti ziyādedür, ⁽⁴⁾ gögse ve öykene ve ma'ideye zarar eder. Ve bir kısmı daḥı qalındur ve ağaç gibidür ve yeynidür ⁽⁵⁾ ve tatluluğı zāhirdür. Şām'da andan rubb ederler, ol rubbı ishāl êdicidür ammā rubb ⁽⁶⁾ olmazdan evvel qarnı tatar. Bir kısmı daḥı zıkr olunan ikinüñ ortasındadır. Tatluluğı ⁽⁷⁾ mu'tedil ve qābizlığı azdur. Mu'tedil ve laṭif ḥarārete māyıldür. Şām-ı Şerif'de buña ḥarnüb-ı ⁽⁸⁾ şaydelānī dەرler. Şām'dan sâ'ir vilāyetlere alup gittükleri bu kısmdur. Cemī'an aqsāmınuñ ⁽⁹⁾ tabī'atı ḥarāret ve bürüdetde mu'tedil ve derece-i sâniyede yābisdür. Zāhir budur ki tatlulu ⁽¹⁰⁾ olanuñ bir miqdār ḥarāreti vardur ammā tatlulu olmayan derece-i ülāda bāriddür. Şeker ⁽¹¹⁾ peniri ḥarnübden olan zarar def eder. Dānesinüñ tabī'atı bārid-i yābisdür, ziyāde ⁽¹²⁾ qābizdur. Eger dögüp ve degirmende ögüdüp ve yağı êdüp yerinden ırgalanmış olan ⁽¹³⁾ kemik üzerine ve qatı nesne doqınup ezilen yerlere ursalar nef eyleye. Ammā yabānisi ⁽¹⁴⁾ iki dürlüdür: Birisi büyükdür ve ağaç gibidür, müşābehette Şāmīye yaqındur ammā bunuñ ⁽¹⁵⁾ yemişi ufaqdur ve siyāhdur, lezzeti yoqdur ve ziyāde qābizdur ve yenmez

illâ megerki ziyâde ⁽¹⁶⁾ açlıkda yènile. Birisi dağı küçükdür ve bu bize getürdükleri ufağ dikenlerün yemişidür ⁽¹⁷⁾ ki küçük bögrege beñzer. Bunuñ tabî'atı kâbîzdur ve derece-i şâniye âhîrinde bârid-i ⁽¹⁸⁾ yâbisdür, kıurutması artuğdur kıarnı tutar, ma'ideye kıuvvet vèrür ve ma'ideyi dibâğat [296a] ⁽¹⁾ <dibâğat> éder ya'nî içerüsünüñ yaramaz nesnelerin kıazyup giderür ve ishâli kaç' éder. ⁽²⁾ Açlık zamânlarında yènür ve andan dağı etmek éderler ve hılfe ki ma'ideye bir fesâd 'arız ⁽³⁾ olmağıla aşâğadan ve yukarudan ma'an istifrâğa dèrler, anı giderür. Eger çok yèseler ⁽⁴⁾ hayz kıanın kıuta. Eger ağacı ki dikendür, anuñ kökinüñ kıabuğından alup yènmiş olan ⁽⁵⁾ dişler içine taldursalar ağrısını gidere ve kıopara ve demür ile kııkarmağı ihtiyâc ⁽⁶⁾ kıomaya. Eger bulunmasa sağ olup delik delik olmayan mazı bedeli olıbilir. Ba'zılar ⁽⁷⁾ dèmişler bu diken kıatâd dèdükleri dikendür ammâ bu söz ğalaçdur zîrâ kıatâd, ketre ağacıdur. ⁽⁸⁾ Râzî nâm tabîb dağı *Hâvî* nâm kıtâbında ğalaç eyledi. Şol vechle ki bu diken hâc ⁽⁹⁾ dèdükleri dikendür dèdi ammâ böyle degüldür. Zîrâ hâc, 'âkûl dèdükleridür ki Türkîde deve ⁽¹⁰⁾ dikeni dèdükleri dikendür. *Kâfî* nâm kıtâbda dağı dèmişler ki bu diken 'avsec dèdükleri dikendür, ⁽¹¹⁾ bu söz dağı ğalaçdur.

Ħarnüb-ı Hindî: Ħıyârşenber dèdükleri müshil devâdur ki 'an-karîb ⁽¹²⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ħarnübü'ş-şevk: Dikenlü Ħarnüb dèmekdür. Murâd beyân ⁽¹³⁾ olunan Ħarnübuñ nev'-i âheridür ki zıkr olunmuşdur.

Ħarnüb-ı Mısrî: Kıaraz dèdükleri ⁽¹⁴⁾ ağacıñ ismidür ki anuñ Ħarnübünden aķâkıyâ dèdükleri devâyı şıkmağıla kııkarurlar ⁽¹⁵⁾ şol zamânda ki yemişî tâze ve yaşıl ola ve şıkındusına rubbü'l-kıaraz dèrler Ħarf-i kıâfda ⁽¹⁶⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ .

Ħarnübü'l-Ħınzîr: Enâğüris dèdükleri nebâtdur ki Ħarf-i ⁽¹⁷⁾ elifde zıkr olunmuşdur.

Ħardal: Ma'lümdur, yabânîsi ve bostânîsi dağı olur. ⁽¹⁸⁾ İkisünüñ dağı yaprakları turb yaprağı gibidür ammâ yabânîsinüñ yaprağı kııçirek ve nebâtı ⁽¹⁹⁾ dağı za'ıfraçdur. İkisünüñ dağı kııçegi şarudur. Kııçekden şöıra kıızıl dânesi olur ki Ħardal [296b] ⁽¹⁾ yabânîsinüñ Ħarâreti ve keskinliğı ziyâdedür. MuĦaşşal budur ki tabî'atı derece-i râbî'a evvelinde Ħârr u yâbisdür. ⁽²⁾ Ħardal

düyü ıtlāk olursa dānesi murād olunur. Eyüsi oldur ki dāneleri büyük olup ⁽³⁾ dānesinün içi şaru ve yağlı ola. Eger hırdalı çeyneseler balğamı kōpara. Eger dōgüp ve şu ⁽⁴⁾ ile muhkem urup çalkayup ba'dehu azrümālī ya'nī yağmur şuyı ile 'asel şerbeti veyāhūd ⁽⁵⁾ ünümālī ya'nī 'asel katılmış şarāb ile qarışdurup ğarğara eyleseler dil dibinde olan şişlere ⁽⁶⁾ nef' eyleye ve öyken kāmı-şı dēdükleri 'uzvda eskiden olan iriligi gidere. Eger hırdalı ⁽⁷⁾ dōgüp burun delüklerine yakın tutsalar aqsurmayı taħrīk eyleye ve şar' marazından düşüp ⁽⁸⁾ 'aklı gitmiş kimesneleri uyandura ve raħm ağrısından boğulmuş gibi olan 'avratları daħı ⁽⁹⁾ uyandura. Eger hırdal ile yaķı ētseler niķrise nef' eyleye. Eger līşergus ya'nī dimāğda rūh ⁽¹⁰⁾ yollarında kōķmış balğam olmağıla dimāğ şişüp unutsaķ olan kimesnenün başını ⁽¹¹⁾ yeñi ustura ile tirāş ēdüp ba'dehu hırdal ile üzerine yaķı ētseler nef' eyleye. Eger encīr ⁽¹²⁾ ile qarışdurup deri üzerine kōsalar tā deri kızıl ola, 'ırķu'n-nesā marazına ve talaķ ⁽¹³⁾ şişine nef' eyleye. Muħaşşal budur ki her dürlü ağrıya nāfi'dür, huşuşan bedenün deriñ yerlerinden ⁽¹⁴⁾ bir nesneyi taşra çekmek murād olursa ziyāde te'şīr ēder. Eger saç ve şaķal dōkülmiş olan ⁽¹⁵⁾ yerlere yaķı ētseler ziyāde nef' ēdüp bitüre. Eger 'asel veyāhūd iç yağı veyāhūd ⁽¹⁶⁾ eridilmiş bal mūmı ile ve zeyt yağı ile qarışdursalar yüzi pāk eyleye ve gözler altında ⁽¹⁷⁾ oturuşmış şan nişānların gidere. Gāh olur ki sirke ile qarışdurup irinlü gicige eskiden ⁽¹⁸⁾ olan temregüye sürüp bulaşdururlar eyü ēdüp giderür. Gāh olur hırdalı iri ⁽¹⁹⁾ dōgüp ğalīz ve koyu hılt sebebi ile nevbet ile tıtan sıtması olan kimesneye şu ile [297a] ⁽¹⁾ <şu ile> içürürler, nef' ēder. Eger taşra çekmek için olan merhemlere ve uyuz ve gicik için ⁽²⁾ olan merhemlere katsalar ziyāde nef' eyleye. Eger encīr ile qarışdurup kulaķlara ursalar ⁽³⁾ kulaķlarda olan gürüldiyi ve ağırlığı giderüp nef' eyleye. Eger dōgüp ve şu ile ⁽⁴⁾ çalkayup ve 'asel ile qarışdurup sürme gibi göze çekseler göz perdelenmesin ve göz kapaķları ⁽⁵⁾ iriligin giderüp nef' eyleye. Gāh olur hırdal toħmı tāze ve yaş iken dōgüp şıķup ⁽⁶⁾ şıķındusını güneşde kurdurup göze ve taħlile muħtāc olan marazlara nāfi' devā olur. ⁽⁷⁾ Hırdal, başda ve ma'idede ve bedenün sa'ir yerlerinde olan yaşlıķları taħlil ēdüp ⁽⁸⁾ giderür ve daħı ruķūbet ve yel sebebi ile olan ağrılara ve talaķ ve ciger ağrılarına nef' ēder ⁽⁹⁾ ve balğamdan ağırlanmış olan dili eyü ēdüp balğamın kurdurur. Ammā hırdal şusadıcı ⁽¹⁰⁾ ve gönül döndüricidir. Eger dōgüp ve 'asel ile ma'cūn ēdüp mizācları şovuk olan ⁽¹¹⁾ kimesnelerün dimāğlarınınuñ öñi üzerine kōsalar dimāğın ıssı ēdüp ikide birde olan ⁽¹²⁾ nezlelerine nef' eyleye. Eger şovımış ve

marazlı olan a'zâya sürüp şıvasalar ıssıdup ⁽¹³⁾ hareketlerin kavî eyleye. Eger nebâtını veyâhüd tohmını yemek ile yêseler yemeği hazm eyleye ve ma'ideyi ⁽¹⁴⁾ kızdura. Eger tâze nebâtını veyâhüd tohmını çügündür veyâhüd yabânî ebe gümece ile haşlayup ⁽¹⁵⁾ kuşmağ isteyen kimesneye kuşmağdan evvel yêdürseler balgamları toğrayup kuşmağıla çıkmağa ⁽¹⁶⁾ hâzır êdüp kolay eyleye. Hårdaldan olan turşî dili bozıcıdur, keskindür, yaqıcıdur, ⁽¹⁷⁾ balgamı cilâ êder ve ma'ideyi ve cigeri ziyâde ıssı êder. Evlâ budur ki dâyimâ yemeyüp ve çok yemeyeler ⁽¹⁸⁾ zîrâ keskinliği ve ağız büzmesi ziyâdedür ve yemeyeler. İllâ galîz gîzâlar ile yêseler hindebâ ve bâdem ⁽¹⁹⁾ ve sirke zararın def êder. Eger aç qarınla her gün tohmından şarâb ile bucuğ dirhem miğdârın [297b] ⁽¹⁾ içseler gönli şen ve açuğ êdüp cimâ'a tahrik eyleye. Eger 'asel ile yêseler ruṭubetden ⁽²⁾ olan öksürüğe ve rebv marazına nef eyleye. Eger yaqsalar dütüninden zehrlü cânverler ⁽³⁾ kaçalar. Eger habağ qarışdurup şarâb ile içseler kurdları ve şoğulcanları çıkara. Eger ⁽⁴⁾ lahana şuyı ile qarışdurup ve sikencübîn dağı katup hanâzîr dedükleri çibanlara ⁽⁵⁾ şıvasalar ziyâde taḥlîl eyleye. Eger şuyın ağrısı olan dişlere tamlatsalar ağrısını ⁽⁶⁾ sâkin eyleye, üşüdüp ditremesi olan sıtmaya nef êder. Eger hârdalı dögüp ağrısı ⁽⁷⁾ olup dâyim çarabânı olan diş üzerine qosalar fi'l-hâl ağrısını ve çarabânını sâkin ⁽⁸⁾ eyleye. Çarabân, etlü olan yêrde nabz gibi hareketdür ammâ hârdalı çok yemek tasa ⁽⁹⁾ ve yangın vêtür. Baraş üzerine anuñıla tîlâ êtseler eyüdü, balgamdan ve sevdâdan olan ⁽¹⁰⁾ şişleri taḥlîl êder ve beden içine batmış olan şişleri beden taşrasına çeker. Evlâ ⁽¹¹⁾ budur ki devâ için içildükde bir miğdâr millî-i Hindî ya'nî Hind tuzı veyâhüd bûre ⁽¹²⁾ katup içeler ve dögülmüşinden üç dirhemden ziyâde ve dögülmemişinden beş ⁽¹³⁾ dirhemden ziyâde içmeyeler. Maraz ve marîz olan kimesneye göre ve zamâna ve mekâna ⁽¹⁴⁾ göre vêtüp içeler ya'nî mizâcları ıssı ve ıssı zamânlarda ve yerlerde az vêreler ⁽¹⁵⁾ ve şovuk olanlara aña göre ziyâde vêreler. Eger nebâtını çügündür ile haşlayup ⁽¹⁶⁾ yêseler balgamdan olan şar'a ve sedere nef eyleye.

Hırva: Lisân-ı Türkîde ⁽¹⁷⁾ kene tohmı dedükleridür, ma'rüfdür. Kene tohmınıñ ağacı bitmez illâ ıssıcağ olan yerlerde ⁽¹⁸⁾ ve ıssısı ve şovuğı i'tidâl üzre olan yerlerde ve ziyâde şovuk olmayan ⁽¹⁹⁾ yerlerde biter. Yaprığı encîr yaprağı gibidür ammâ andan büyücek ve düzçedür <ve yaşıl> [298a] ⁽¹⁾ ve yaşillığı koyu ve kendüsi yumışağdur. Ağacınıñ baldırı ve budakları za'îfdür, ⁽²⁾

içleri boş gibidir. Yemişi salkımlardur, dikenlü ve degirmidir. İçinde yemişi keneye⁽³⁾ beñzer üsti beyâz ve siyâh noktalar ile alacadur. Yemişinden şıkmağ ile yağ⁽⁴⁾ çıkarurlar. Yağı bezr yağı gibi yanup şu'le vērür, aydınlığı güzeldür ammâ tîz⁽⁵⁾ yanup gider. Gâh olur anuñla ba'zı emrâza 'ilâc ederler. Hırva' dēyü iṭlāk⁽⁶⁾ olunsa dānesi murād olunur. Dānesinüñ içinün tabī'atı derece-i sâniye âhirinde⁽⁷⁾ hârr u yâbisdür, taḥlîl edicidir, sınırları yumşadur, ıarnı ishâl eder, ıamarları⁽⁸⁾ pāk edicidir. A'za içerüsünde olan şovuklukları ve çig hıṭları ziyâde⁽⁹⁾ cilâ edüp pāk eder. Ammâ yaprağı dānesinden çok za'ıfdür. Eger on 'aded⁽¹⁰⁾ dānesinden alup ve dögüp 'asel şuyı ile içseler balğamî ve şu gibi olan⁽¹¹⁾ yaşlıkları ishâl ile çıkara ammâ ma'ideyi gevşeldür ve tasalandurur ve gönli⁽¹²⁾ döndürür. Anuñçün lâzımdur ki devâ için isti'mâl olunduğda ma'ideyi andan⁽¹³⁾ tamâm pāk eyleyeler ve ta'âm iştiḥsın giderür. Eger dögüp şulanur maḳûlesi⁽¹⁴⁾ olan sigillere ursalar giderüp eyü ede. Yüzde olan lekeyi daḥı⁽¹⁵⁾ giderür. Eger yaprağını dögüp arpa kavutı ile ıarışdurup gözlerde olan⁽¹⁶⁾ ıssı şışlere ve balğamdan olan sâ'ir şışlere daḥı ursalar ağırların gidere.⁽¹⁷⁾ Eger andan sirke ile veyâḥüd yalıñuz yağı etseler memelerde olan şışı sâkin eyleye⁽¹⁸⁾ ve niḳris ve cemre marazlarınıñ nihâyetlerinde nef eyleye. Yigirmi dānesin yēseler ziyâde ser-ḥoş⁽¹⁹⁾ eyleye ve elli dānesi âdemi ve köpekleri ıatlı eder. Devâ için beş dāneden on [298b]⁽¹⁾ bir dāne miḳdâra dek isti'mâl câyizdür. İçi eger yağı etmegile ve eger içmekle ıatılıkları yumşatmağda⁽²⁾ ziyâde te'sîr eder. Âḥer devâ aña berâber olımaz. İçmekle ıülenci ve fâlici taḥlîl eder. Yağı⁽³⁾ etmekle daḥı eder. Hıṭları eritmek ve inceltmek ve a'zaya kuvvet vērmeḳ ḥâşşasıdır.⁽⁴⁾ Evlâ budur ki isti'mâl eden kimesne ıabuğın giderüp ve maştaḳî ve na'nâ' ile işlâḥ edüp⁽⁵⁾ isti'mâl eyleye. Eger çok isti'mâl etseler tâtüle yemekden ne 'arız olursa andan daḥı ol 'arız⁽⁶⁾ ola ve isti'mâl olunduğda yağ ve yağlu nesnelere ne yēyeler ve ne taşradan yağlanalar zîrâ kendüsi⁽⁷⁾ yağludur, âḥere ihtiyâc yoḳdur. Rîbâs ki Türkide aşḥun dēdükleri eḳşi nebâtudur, anuñ toḥmı⁽⁸⁾ zararın def edüp bād-ı zehridür. Kezâlik rîbâs şıḳındusı daḥı böyledür, tecrîbe olunmuşdur.⁽⁹⁾ Eger yaprağını dögüp ve ıssıdup dilçüklerde olan ğalîz ve şovuk şışlere yağı⁽¹⁰⁾ etseler bir heftede her gün ve her gēcede üçer kerre ursalar taḥlîl edüp indüre.⁽¹¹⁾

Hırbak: Türkide ba'zılar marulcık ve ba'zılar ıana ııran dēdükleri nebât kökidür.⁽¹²⁾ İki dürlüdür: Birisi beyâz ve birisi siyâhdur. Beyâzı bir nebâtuñ

köküdür ki yaprağı lisânü'l-ḥamel⁽¹³⁾ dedükleri nebât yaprağına beñzer. Gâh olur büyüyüp yabân çügündürü yaprağına⁽¹⁴⁾ beñzer olur ammâ andan kışarağdur ve siyâha mâyıldür. Yünânide yabân çügündürine⁽¹⁵⁾ tavlü ağriyün dërler, kızıl renglü çiçeği olur, yumulmuş dört barmağ kadar içi boş⁽¹⁶⁾ baldırır olur. Kıurumağa başlayıcağ kendüden kabı şoyulmağa başlar. Şoğana⁽¹⁷⁾ beñzer uzun ve küçük başı olur, içinden incecik tamarlar çıkar, tağlarda biter.⁽¹⁸⁾ Evlâ budur ki köklerini ekin biçimi zamânlarında yerden çıkarup kıurudup hıfz⁽¹⁹⁾ édeler. Eyüsi oldur ki üsti döşenmiş olup beyâz ola ve ufaqlanması [299a]⁽¹⁾ <ve ufaqlanması> kolay olup etlü ola ve kıuru ve yüksek yerlerden alınmış ola. Ammâ⁽²⁾ şol ki degirmi olup uçları keskin olup ufadılsa içinden toz gibi nesne çıka⁽³⁾ ve eti ince ve az ola. Ol maķûlesi yaramazdur, âdemi boğucudur. Evlâ budur ki isti'mâl⁽⁴⁾ olunmaya. Ammâ hırbağ-ı ebyâz derece-i şâliğede hârr u yâbisdür. Yelmeşik ve sümük gibi⁽⁵⁾ olan hıltları çıkarur. Balğamı ve galîz şafrâyı çıkarup cilâ éder ve ma'ideyi pāk⁽⁶⁾ éder. Lîşergus ve fâlic ve eñ yerleri ağırları marâzlarına nef' éder. Gözde olan⁽⁷⁾ perdeyi cilâ édüp gidermek için olan şiyâfât ya'nî göz devâlarına girür.⁽⁸⁾ Eger 'avrat fetîle édüp götürünse hayz kıanın yürüdüp kıarnında oğlanını⁽⁹⁾ kıatlı eyleye. Eger kıoksalar akşurmağı tahrik eyleye. Eger kıavut ile kıarışdurup ve 'asel ile⁽¹⁰⁾ kıarışdursalar sıçanları kıatlı eyleye. Eger et ile bişürseler eti müherrâ eyleye. Eger devâ için⁽¹¹⁾ içmek murâd olunursa işlâh édüp içeler şol vechle ki ḥamîr içine kıoyup bişüreler⁽¹²⁾ veyâhüd arpanuñ kıoyu şuyı ile ve bâdem yağı ile kıarışdurup ve bir miķdâr hâşâ⁽¹³⁾ dedükleri devâ ve maştakî kıatup içeler. Evlâ budur ki aç kıarınıla vërmeyeler belki⁽¹⁴⁾ bir miķdâr ta'âm yëyüp üzerine içeler. Ba'zılar demişler isti'mâl étdükde üzerine bir miķdâr⁽¹⁵⁾ nesne yëye. İşlâh olunmuşından daḥı bir mişķâlden ziyâde isti'mâl étmeyeler. Eger ziyâde⁽¹⁶⁾ isti'mâl édüp kıuşdurursa daḥı fâ'idesi olur. Gâh olur andan fetîl édüp⁽¹⁷⁾ götürünmekle kıuşdurmağı tahrik éder. Eger köpeklere ve hınzîrlere artucağ yëdürseler⁽¹⁸⁾ kezâlik insâna artuğ yëdürseler sînirleri büzmegile kıatlı eyleye. Anı içenüñ tersi⁽¹⁹⁾ tavuqları kıatlı éder. Gâh olur bir vechle daḥı isti'mâl éderler ya'nî beş mişķâl miķdârın [299b]⁽¹⁾ alup yağmur şuyından kıoğuz vaқыyye şu içinde üç gün miķdârı zamân işladup şuyın⁽²⁾ şâf édüp içerler. Ba'zılar bir ratlı miķdârın alup kesüp kıoğrayup yağmur şuyından⁽³⁾ iki kıış şu içinde işlayuqolar, kııştan murâd yigirmi vaқыyyedür, üç gün miķdârı⁽⁴⁾ zamân işlayuqolar ba'dehu üç paydan bir payı gidince bişürürler şoñra şuyın

şâf⁽⁵⁾ édüp hırbaķı yabāna atup ve şuyına şâfī ve a'lā 'aselden iki raṭl miķdārı kıatup⁽⁶⁾ yavaş āteş üzerine kıoyup kefin alup kıvāma getirürler. Ba'ḁehu isti'māl murād olunduķda⁽⁷⁾ bir büyük kıaşıķ miķdārın alup yalınuz veyāhūd ıssı şu ile isti'māl ederler. İsti'māl⁽⁸⁾ étmesi țariķlerinin eñ eyüsi ve țararsuzı budur. Büyük kıaşıķdan murād beş mişķāl⁽⁹⁾ miķdārıdır. Evlā budur ki ıssı vilāyetlerde ve bedenleri za'f ve arıķ ve gevsēk olan⁽¹⁰⁾ kimesneler andan ic-tināb édüp isti'māl étmeyeler. Eger andan teşennüc veyāhūd ihtināķ ya'nī⁽¹¹⁾ boğulmaķ 'arız olursa devāsi budur ki şovudalar ve ģarāreti söyündürür nes-neler⁽¹²⁾ vēreler ve eger kıabz olursa āģher müshil ile ishāl eyleyeler ve ıssıcaķ şu içinde⁽¹³⁾ oturalar ve kıaymaķ ve yağlı ve cerb şürvālar içüreler. Eger hır-baķı döğüp sirke ile⁽¹⁴⁾ ma'cūn édüp temregüye ve baraş ve behaķa sürseler gidere. Eger bu maķūle ma'cūnından⁽¹⁵⁾ yēnilmiş diş içine kıosalar dişi çıķa-ra. Ammā siyāh hırbaķ bir nebātuñ kökidür ki ol⁽¹⁶⁾ nebātuñ yaprağı şarma-şık yaprağına beñzer ammā bunuñ kıçirek ve kertelmişligi çokdır ve siyāh-lığı⁽¹⁷⁾ çokdır ve eli tırmalar iriligi vardır ve baldırı kışarāķ ve aķ çıçegi vardır.⁽¹⁸⁾ Bir miķdār kıızıla māyıldür, şekli salķım şekline beñzer, 'uşfur toģmına beñzer yēmişi olur. İshāl⁽¹⁹⁾ için ol yēmişini isti'māl ederler, köki gibi țazar étmez ve bu nebātuñ şoğana beñzer bir dāne [300a]⁽¹⁾ <bir dāne> köki olur, içinden siyāh ve ince țamarları biter, isti'māl olunan ol kökidür. Ve hırbaķ-ı⁽²⁾ esved dēyü iṭlāķ olunduķda murād oldur, depelerde ve kıurı ve iri yerlerde biter. Eyüsi⁽³⁾ oldur ki țolu olup şıkılup incelmış olmaya ve lezzetin-de bir miķdār dili acıdurağız⁽⁴⁾ büzmekligi ola. Ṭabī'atı derece-i şāliše āģirin-de ģarr u yābisdür. Bu şınıf hırbaķ-ı ebyazdan⁽⁵⁾ keskinraķ ve ıssıraķ ve kıorķuluraķdır. Ammā ebyazı acıraķdır, behaķ ve temregü ve uyuz⁽⁶⁾ ve gicige ve deri şoyulması marāzına içmegile ve sirke ile ve ģayrı nesne ile üzer-lerine sürüp⁽⁷⁾ şıvamağıla nef eder. Eger kıatılanmış olan nāşür ya'nī sevdāvī kıandan olan⁽⁸⁾ kıiban içine iki üç gün țoldursalar kıoparup gidere. Eger sirke ile kıarışdurup⁽⁹⁾ mażmaza étsele diş ağırlarına nef eyleye. Eger duraģmī miķdārın veyāhūd üç üşülüs⁽¹⁰⁾ miķdārın alup yalınuz veyāhūd āģher münā-sib nesne ile kıarışdurup içsele balğamı⁽¹¹⁾ ve şafrāyı ve sevdāyı ishāl eyleye. Ġāh olur içmesinden ģavf olunup mercimek ve yağlı⁽¹²⁾ şürvā ile bişürüp içerler. Bu taķdīrce şar' ve māliģhūlyā ve dīvānelik ve eñ yerleri⁽¹³⁾ ağırları ve fālic ve a'zā gevsēlmesi marāzlarına nef eder. Eger 'avrat fetīle édüp⁽¹⁴⁾ götü-rünse kıarnında oğlanın kıatıl ede ve ģayz kıanın yüride. Eger hırbaķ-ı esved⁽¹⁵⁾

bulunmasa mâhî-zehrec dedükleri devâdan nısf vezn ve kündüsdan nısf vezn⁽¹⁶⁾ bedelidür. Eger eşitmesi ağır olan kulağ içine koyup iki üç gün tursa⁽¹⁷⁾ nef eyleye. Eger günlük ve bal mümü ve zift şuyı veyâhüd kıtrân yağı ile kıarışdurup⁽¹⁸⁾ uyuza ve gicige sürseler giderüp eyü eyleye. Eger yalınuz andan veyâhüd sirke⁽¹⁹⁾ ile yakı etseler behakı ve temregüyi ve irinlenmiş olan gicigi ve uyuzı pāk edüp [300b]⁽¹⁾ gidere. Gâh olur çürük ve yaramaz etleri yédürmek için olan merhemlere kıatarlar. Gâh⁽²⁾ olur arpa unı ve şarâb ile kıarışdurup yakı etseler şaru şuyı kııkara. Eger hırbaquñ⁽³⁾ nebâtı bir aşmanuñ köki yanında bitse ol aşmanuñ üzümü dağı ishâl edici ola,⁽⁴⁾ galiz şafrâyı kııkarmağda saqmünyâ ki maħmüdedür, andan enfa'dur. Anuñçündür ki mânyâ ve çokdan⁽⁵⁾ olan baş ağrısı ve başuñ bir kıarafında olan ağrılara ve göze inen mâddelere⁽⁶⁾ nef eder. Mânyâ dëyü sevdâdan veyâhüd şafrâdan yanmış olan sevdâ sebebi ile⁽⁷⁾ olan dîvânelige dërler ki şâhibi yırtıcı cânavarlar gibi olup âdem ve sâ'ir nesneye⁽⁸⁾ şıçrayup ħamle eder. Ve dağı hırbağ göğüsde olan perdeleri ve rahmi ve kıavugı pāk⁽⁹⁾ eder ve eskiden olan marazları giderür ve öyken kıamışı dedükleri 'uzvı pāk⁽¹⁰⁾ eder ve südde sebebi ile olan yerekâni ya'nî şararma veyâhüd kıararmayı giderür.⁽¹¹⁾ Nısf mişkâlden ziyâde isti'mâl etmeyeler ve ol dağı şu ile etmek içine koyup⁽¹²⁾ bişüreler ve bir mişkâr fütenec ve güyegü otı ve ketre ve ħamâmâ ve maştakî kıatup isti'mâl⁽¹³⁾ edeler. Bu vechle işlâh olunmuş olıcağ sevdâyı ve balgamı ve şafrâyı kııkıarup bozulmuş⁽¹⁴⁾ mizâci işlâh eder. Eger ağrısı olan dişe anuñla tütüleşeler ağrısına nef eyleye.⁽¹⁵⁾ Eger türmüs dedükleri Mışır bākılâsı ile döğüp ikisi ile yüzi kıatlu şu ile yusalar⁽¹⁶⁾ yüzde olan lekeyi ve ufağ ve siyâh ve kıızıl noğkıaları giderüp pāk eyleye.⁽¹⁷⁾ Evlâ budur ki anı devâ kıarıkiyle isti'mâl etmeye illâ şol erler ki bedenleri kıavı olup⁽¹⁸⁾ henüz yigit olalar, ve tenlerinin etleri ve kıanı çok olup ve ma'ide ħâlî iken içmeyüp⁽¹⁹⁾ bir mişkâr kıa'm ye-yüp üzerine içeler. Ba'ızlar dëmişler ħâşşalarındandur eger şu ile bişürüp [301a]⁽¹⁾ <bişürüp> şuyı ile evi serpüp şulasalar evi nâ-pāk nesnelerden pāk edüp ol⁽²⁾ eve zehrlü ve incidici ħayevân ve insân girmesin men' eyleye. Dërler ki zamân-ı evvelde hırbağı⁽³⁾ yêrden kııkıarduklarında ol maħalde namâz kıılıp ve üzerine çadır kıurup kıızıyup⁽⁴⁾ kııkıarurlar. Zîrâ eger kıavşancıl dedükleri kıuş hırbağı yêrden kıızılıp kıaşrada görse⁽⁵⁾ üzerine düşüp fevt olur ve kıızıyup kııkıarmağ isteyen kimesneler evvelâ sedef⁽⁶⁾ dedükleri nebât ve şarımşak ye-yüp ve şarâb içüp ba'dehu kııkıarmağâ şürü' eder. Zîrâ⁽⁷⁾ yêrden

koparup çıkarıldukda rāyihāsı ziyāde çirkīndür, ādemūn başın ağrıdur ve bengi ⁽⁸⁾ eder. Hırbağ gögercinlere ve balıkçıl kuşlarına zehrdür. Eger bāklā veyāhūd buğdayı anuñ ⁽⁹⁾ suyu içinde ısladup vērseler yēdükde қатl eyleye. İnsān dağı iki mişkal miqdārın ⁽¹⁰⁾ yēse қатl eyleye. Dērlər ki қатl etmesi kendünūn yaramazlığından degüldür belki anuñçündür ki gālīz ⁽¹¹⁾ balğamları ve hıltları etrāfdan çeküp boğaz içine getürmegile boğulmaқ hāşıl olur. Boğulmaқ ⁽¹²⁾ ile қатl edicek böyle olur ammā ziyāde ishāl etmekle қатl etse қатl etmesi keyfiyyeti ya'nī ⁽¹³⁾ hārāreti ve hiddeti ile olur bi'l-araз olmaz. Bunuñ dağı 'ilacı evvelkinūn 'ilacı gibidür ammā ⁽¹⁴⁾ bunda şovutmayı ve söyündürmeyi ve üzerine şovuқ şu dökmeуi ve şovuқ şu içinde ⁽¹⁵⁾ oturmayı ziyāde edeler megerki ziyāde pīr kişi olursa ziyāde etmeyeler.

Hartāl: ⁽¹⁶⁾ İsm-i Fārisīdür, ta'rib edüp herṭumān dērlər. Herṭumān ḥarf-i hāda zıkr olunur inşā'allāhu te'āla. ⁽¹⁷⁾

Harm: Taḥfif ile yumurda қабı ki pāk olup yunmuş ola anuñ ismidür. Nitekim yumurda ⁽¹⁸⁾ қабı muқaddemā yumurda ile beyān olunmuşdur ve ḥālī-bī dēdükleri devā ki Yūnānīde iştartiyūs ⁽¹⁹⁾ dērlər, aña ḥarm dērlər. İştartiyūs ḥarf-i elifde zıkr olunmuşdur. Sirāc-ı kuṭrub dēdükleri [301b] ⁽¹⁾ devāya dağı dērlər. Sirāc-ı kuṭrub ḥarf-i sīnde zıkr olunur inşā'allāhu te'āla . İbn Vaḥşiyye ⁽²⁾ demekle ma'ruḥ 'alim demiş ki bu Fārisī ismidür ve ḥāsı mazmūm ve rāsı şedd iledür ki ḥurrem olur. ⁽³⁾ Ma'nāsı müferriḥ ya'nī şenlik vērici demekdür. Diyār-ı Fārs'da çok bulunur bir nebāt ismidür. ⁽⁴⁾ Bostānlarda ve gölge-lü yerlerde biter, uzun ve ince yaprakları vardır. Benefşe gibi çiçeği vardır ⁽⁵⁾ yaprakları birbirinden ayrılmışdur ve rengi güzeldür. Rāyihāsı laṭīfdür ve hoşdur. Ṭā'ife-i Fūrs ⁽⁶⁾ anı ta'zīm edüp anı mübārekdür dērlər. Zīrā eger қоқulasalar veyāhūd aña baқsalar şen edüp ⁽⁷⁾ sebebi belürmez olan vaḥseti ya'nī kimesneye қarışmayup yalıñuz olmağı sevmegi ⁽⁸⁾ giderüp feraḥ vēre. Eger bir kimesne bir yaprağını elde tutsa veyāhūd eli yeñine veyāhūd ⁽⁹⁾ қoynına қoыup götürse şīrīn görinüp anı her kişi seve. Gāh olur çiçeginden yağ ⁽¹⁰⁾ edüp dimāğı yağlarlar, nef edüp dimāğda ıssıdan olan ağrıları ve uykusuzluğu ⁽¹¹⁾ ve vaḥseti giderür ve bi'l-ḥāşşa zeyreklilik vērür. Eger andan ba'zı yağ ve şamğ ile ⁽¹²⁾ merhem gibi edüp yüze sürüp gēcede tırup gündüzde yusalar yüzi güzel edüp ⁽¹³⁾ kızarda ve buruşuқların gidere. Mürriḥe dēdükleri nebāta dağı ḥurrem dērlər nitekim ḥarf-i mīmde ⁽¹⁴⁾ zıkr olunur inşā'allāhu te'āla.

Haryüs: Lisânü'l-ḥamel dedükleri nebât isimlerindendir, ⁽¹⁵⁾ ḥarf-i lâm-da zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ .

Ḥur'ü'l-ḥamâm: Gögercin tersi demekdür. ⁽¹⁶⁾ Murâd, cevz-cendüm dedükleri devâdur ki ḥarf-i cimde zıkr olunmuşdur.

Ḥarbu: Fârisî ⁽¹⁷⁾ ḥarbuze isminden ta'rib olunmuşdur. Baṭṭih ki kavundur, anuñ ismidür nitekim ḥarf-i bâda ⁽¹⁸⁾ zıkr olunmuşdur.

Ḥurka: İsm-i Fârisîdür. Baḳlatü'l-ḥamkâ ki semiz otudur, anuñ ismidür ⁽¹⁹⁾ nitekim ḥarf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Ḥurkı: Cülnârdur ki ḥarf-i cimde zıkr olunmuşdur. [302a] ⁽¹⁾ <olunmuşdur>

Ḥurfu: 'Uşer dedükleri ağacuñ yemişidür ve bu yemiş kîse gibidür, açılduḳda ⁽²⁾ içinde birbiri üzerinde yumışaḳ ṭabaḳalar vardur ḳamış boḳumları içinde olduḳ gibi. ⁽³⁾ Berriyyede yürüyen 'Arab ṭâyifesi anı ḳav yerine isti'mâl ederler. Ḳanı tutar ve tâze olan ⁽⁴⁾ yaralar üzerine ḳosalar ḳanı tuta ve yarayı bitişdüre. 'Uşer ağacı ḥarf-i 'aynda zıkr olunur ⁽⁵⁾ inşâ'allâhu te'âlâ .

Ḥarâṭin: Kıızıl ve uzun ve birbirine şarmaşmış ḳurdldardur ki ⁽⁶⁾ yaş yerler içinde olur. Lisân-ı Türkîde soḳulcan dedükleridür. Ṭabî'atı ıssıdur, yaşıdur. ⁽⁷⁾ Yaşlıḳı tutḳal gibi yapışup ḳalur maḳûlesidür. Eger döḳüp kesilmiş olan siñire ursalar ⁽⁸⁾ fi'l-ḥâl nef' eyleye. Evlâ budur ki üç güne dek üzerinden gidermeyeler. Siñirlü olan a'zâda ⁽⁹⁾ olan cerâḥatları bitişdürür. Eger üç dirhem miḳdârın üzüm 'aḳîdesiyle içseler sidüḳi ⁽¹⁰⁾ yürüde. Eger ördegün iç yağıyla bişürüp ḳulaḳ içine ṭamlatsalar ağrısını giderüp ⁽¹¹⁾ eyü ede. Eger zeyt yağıyla bişürüp ağrısı olan ḳulaḳuñ ḳarşusunda olan ⁽¹²⁾ sağ ḳulaḳa ṭamlatsalar nef' eyleye. Eger degirmen paspalı ile döḳüp ezilmiş ve çatlayup ⁽¹³⁾ ayrılmış olan yerlere yaḳı etseler ziyâde nef' eyleye. Eger ḳurudup ve döḳüp bâdem yağıyla ⁽¹⁴⁾ içseler baḳarsuḳlar yarılduḳ yere yaḳı etseler gërü bitüşdüre. Bi'l-ḥâşşiyye eger ḳurusını ⁽¹⁵⁾ döḳüp içseler ḳavuşdu ve bögrekde olan ṭaşları ufaḳlaya ve yereḳanı ya'nî sararma ⁽¹⁶⁾ veyâḥüd ḳararmayı gidere. Eger tâze iken ıssı şişlere yaḳı etseler sâkin eyleye. Eger ⁽¹⁷⁾ yuyup ve ḳurıdup ve döḳüp şîr-i rûḡan veyâḥüd zanbaḳ yaḳı ile ezüp ıslayup ⁽¹⁸⁾ ve âleti muḳkem ovup ve ḳaşıyup anuñıla şıvasalar ḳalıñ ve büyük eyleye. Birḳaç kerre ⁽¹⁹⁾ böyle etseler ziyâde eşer ve nef' eyleye.

Hazef: Şakısı demekdür, ma'rûfdur. Yübüseti [302b] ⁽¹⁾ ziyâdedür, harâret-i 'arâziyye ya'nî âteşde pişmegile harâreti dahı vardır, huşuşan tandurlar ⁽²⁾ şakısları ziyâde ıssıdur. Anuñçündür ki döğüp yaraları ve çıbanları kırudup oñultmaq ⁽³⁾ için olan merhemlere kıatsalar nef' eyleye ve muvâfık ola. Eger yaqúp ve sirke ile kıarışdurup ⁽⁴⁾ ufaq çıbanlara ve gicige ve gicişmesi olan yerlere şıvasalar nef' eyleye. Niqrise dahı nef' eder. ⁽⁵⁾ Eger zeyt ve ba'zı şamğ ile olan merhemlere kıatsalar ve kıatı olan şişlere, huşuşan ⁽⁶⁾ hanâzîr dedükleri çıbanlara ursalar taħlîl édüp indüre. Vilâyet-i Çin'den getürdükleri ⁽⁷⁾ yaşıl tağarlar ve ğayrı kıaplar şakıssını döğüp dişleri ovsalar nef' édüp açá ve diş ⁽⁸⁾ diplerin kıavîve muhkem eyleye. Cümle şakıslar gevşek olan şişlere ve a'záda kemiklere ⁽⁹⁾ yaqın ve kıurı olan çıbanlara eyüdüür ve deri şoyulmasına eyüdüür.

Hazâmî: ⁽¹⁰⁾ Hîrî -i berrî ya'nî yabânî şeb-büy ismidür. Budaqları uzun ve yaprakları küçük nebâtdur. ⁽¹¹⁾ Kıızıl çiçeği vardır, râyihası hoşdur yabânlarda biten otluqlarda olan çiçeklerde anuñ ⁽¹²⁾ râyihası gibi hoş ve güzel râyiħalusı yoqđur. Hınnâ çiçeğinden râyiħası hoşdur ve güzeldür, ⁽¹³⁾ nef'i hınnâ çiçeği gibidür, nef'de aña beñzer yumışak ve kıumlu ve şu yataqları olan yerlerde ⁽¹⁴⁾ biter. Tabî'atı derece-i şâniye evâ'ilinde hârr u yâbisdür. İssıdııcı ve lañif edicidür. ⁽¹⁵⁾ Dimâğda olan şovukluqları def' eder. Çiçeğünñ harâreti nebâtından ziyâdedür. ⁽¹⁶⁾ Eger çiçeğinden üç dirhem miqdârın içseler talaq ve ciger mizâcların işlâh édüp ⁽¹⁷⁾ süddelerin açá. Eger yaqúp tütsü edinseler ğayrı yaramaz râyiħalu nesne tütsü edinmegile ⁽¹⁸⁾ kıalan yaramaz ve çirkîn râyiħaları gidere. Eger döğüp ve 'avrat fetîle édüp götürünse ⁽¹⁹⁾ rahminün mizâcını eyü édüp râyiħasını hoş éde ve ıssı eyleye ve tar eyleye ve yaramaz [303a] ⁽¹⁾ <ve yaramaz> yaşlıqların kıuruda ve çokđan aqan nesnelere kıuta ve gebe olmasına yardım ⁽²⁾ eyleye, mücerredür.

Hazz: Ebrîşüm ismidür. Ba'zılar demişler henüz kıurdçuğazlar tamâm édüp ⁽³⁾ kesilüp hâm olanına hazz dërler. Ba'zılar demişler ebrîşümün kıalıñına hazz dërler. Ba'zılar ⁽⁴⁾ demişler ebrîşüm ve yün'den olan metâ'a hazz dërler. Muħaşşal-ı kelâm budur ki ebrîşüm libâs geymek ⁽⁵⁾ bedeni kıızdurur ve harâreti kıutup hıfz étmesiyle bögrelerde ve arqada olan şovuklar ⁽⁶⁾ zararın def' eder belki cimâ'a dahı taħrîk eder. Mizâcları ıssı olan kimes-

nelere geymesi ⁽⁷⁾ eyü degüldür megerki yunmuş kettân bezinden gönlek üzerine geyeler.

Hazmiyân: Hazmiyân ⁽⁸⁾ dëyü ıtlâk olunsa cünd-i bîdester ki ıunduz hâyesi dedükleridür, ol murâd olunur ammâ ⁽⁹⁾ haķîķatde hayvânî ismidür.

Hass: Ma'rif nebâtür. Türkîde tatlu marul dedükleridür. ⁽¹⁰⁾ Bostânîsi ma'lûmdur, yabânîsi daķı olur. Bostânîsinün bürüdeti yabânîsinden azdur. ⁽¹¹⁾ Yabânîsinün yaprakları büyük ve eli tırmalar iriligi vardur ve acıdur ve rengi beyâza ⁽¹²⁾ mâyildür ve südlügen südi gibi keskin südi vardur, cilâ edicidür. Bostânîsi daķı ⁽¹³⁾ büyüyüp toħma geldükde anuñ daķı südlüligi olur, ol daķı ıssıdur, nebâtı daķı ol ⁽¹⁴⁾ zamânda acı olur. Bostânîsinün şovutması ve ruṭubet vërmesi derece-i şâniye evâ'ilinden ⁽¹⁵⁾ ziyâde olur ammâ yabânîsinün derece-i şâlişe evâ'iline erişür. Dëmişler ki yabânîsi ⁽¹⁶⁾ bostânîden za'ifraṭdur ve bir miṭdâr harâreti vardur. Eger marulı bişürseler ğızâ ⁽¹⁷⁾ vërmesi ziyâde olur. Eger ıoparıldügi gibi yunmamış iken yëseler aĝrısı olan ma'ideye ⁽¹⁸⁾ nef eyleye. Ķarnı yumışadur ve sidügi yürüdür. Eger toħmından iki dirhem miṭdârı içseler ⁽¹⁹⁾ ihṭilâm olmaĝı gidere ve cimâ' iřtiħâsın za'if eyleye. Baş aĝrısına anuñla yaķı [303b] ⁽¹⁾ édüp nef éder. Eger yaķı édüp alına ursalar başdan göze ba'zı nesnelere inmesin ⁽²⁾ men' eyleye. Marul uyķu getirür ve řovuķ olan ma'ideyi bozar, mařṭakî iřlâḥ ⁽³⁾ éder. Dâyimâ yemesi gözleri ıarardup perde éder. Bostânîsi terk olunup toħma ⁽⁴⁾ gelüp baldırı olduķda yabânîsi mertebesine yaķın olur ya'nî kuvveti ve fi'li anuñ ⁽⁵⁾ gibi olur. Eger yabânîsinün südinden buçuķ dirhem miṭdârın sirke ile ıarışdurulmuş ⁽⁶⁾ şu ile içseler şu gibi olan yařlıķları ve hıltları ııkara, bu miṭdârdan ziyâde ⁽⁷⁾ içmeyeler. Gül yaĝı ile baş aĝrısına nef éder ve gözün ṭabaķa-i ıarniyyesinde 'arız ⁽⁸⁾ olan ııbanları pāk édüp giderür. Göz ṭabaķalarında 'arız olan ııbanlar ⁽⁹⁾ dördür: Birisine ihṭilûs dërler ve ol ṭabaķa-i ıarniyyenün ṭařrada üzerinde ⁽¹⁰⁾ olur. Ve birisi daķı andan deriñ yerde olur, aña ar'ayâ dërler. Ve birisi ⁽¹¹⁾ daķı ikinciden deriñ yerde olur aña mâķalyâ dërler. Birisi daķı gözün ṭabaķaların ⁽¹²⁾ yırtup ııķar, aña ilkümâ ve ķümâ dërler. Ba'zılar dëmişler bu ııbanları yaķup gidermesi ⁽¹³⁾ gözde olan perdeyi ve dütnü yaķup giderdükleri gibi olur, huşuşan ıız ⁽¹⁴⁾ südi ile olursa uyudup aĝrıyı sâkin eyleye. Marul südi hayz ıanın ⁽¹⁵⁾ yürüdür. Gâh olur 'akreb ve ruteylâ řoķduĝı kimesnelere içürürler ve üzerine ⁽¹⁶⁾ sürerler nef éder. İçinden řıķılan şuyı daķı toħmında olan fâ'ideyi ⁽¹⁷⁾ vërür

ammā andan za'ifrağdur. Gāh olur südini güneşde kırudup bir kaçap ⁽¹⁸⁾ içinde hıfz ederler sā'ir nebātāt şıķınduların  tdükleri gibi  derler. Maruluñ ⁽¹⁹⁾ bostānisi ıssı ve büyük olan şışleri şovutmağā kifāyet ödemez. Marul, [304a] ⁽¹⁾ <marul> şusuzluğı keser. Maruldan hāşıl olan kaçan yaramaz degüldür ve kaçatı eyü dağı ⁽²⁾ degüldür zīrā şulu ve ince olur. Marul ma'idesinde yangını olanlara ve uyhusuz ⁽³⁾ olan yigitlere eyüdüdür. Gāh olur bişürüp yerler bu taķdīrce kolay ishāl  der. Ve şol ⁽⁴⁾ kimesne ki marul çok kaçan hāşıl  der demişdür, ol kimesne cāhildür zīrā cemī'an sā'ir ⁽⁵⁾ tāze nebātarda dağı bu hāl yoķdur ammā marul sā'ir tāze yēnür nebātātuñ çoğından ⁽⁶⁾ eyüdüdür. Şarāb humārına nāfi' devādur. Mizācları ıssı olan kimesnelere şarāb içerken eyü ⁽⁷⁾ mezedür. Ma'ideyi şarāb incidüp elem v ermesin men'  der ammā çok yēnse gevşeklik ⁽⁸⁾ ve şarkıklık v ere ve göze za'f v ere. İşlāhı na'nā' ve kerefs iledür. Evlā budur ki ⁽⁹⁾ bedenin gāh gāh habb-ı k k yā ile ishāl eyleye ve gāh gāh gözlerine rāziyāne şuyından ⁽¹⁰⁾  amlada. Eger marulı sirke ile yēseler şafrāyı sākın  d p keskinligin gidere. Eger ⁽¹¹⁾ yağ ve sirke ile bişürüp yēseler yereķanı gidere, mücerredür ve memeler ağırların sākın  der. ⁽¹²⁾ Toħmı 'akreb şoķduğın toñdurur ve göğüs ağırsını giderür. Eger şu ile yuyup henüz ⁽¹³⁾ yaş iken yēnürse kaçarıñ içinde kırķurlar peydā eyleye.  zerine kemm n yēseler def'  der. ⁽¹⁴⁾ Ba'zılar demişler seferlerde güne güne şular içmekden olan eleme def'  der, ey  devādur. ⁽¹⁵⁾ Yemesi şafrādan kaçavuķda olan yangını giderür. Eger şıķup şuyı ile arpa unını ⁽¹⁶⁾ ma'c n  d p şışı ve ağırsı olan göze yaķı  tseler sākın  d p şışini ⁽¹⁷⁾ indüre. Eger sirke ile yēseler şafrādan olan baş ağırsını sākın eyleye. Ammā şol ⁽¹⁸⁾ kimesneler ki göğüslerinde çiban ve iriñ ola veyāh d gücile nefes almaķ marazı ola, ⁽¹⁹⁾ bu maķ le kimesneler yemesinden ictināb  deler. Zīrā bu maķ le kimesnelere boğulmaķ hāşıl [304b] ⁽¹⁾  der. Eger bu hāl vāķi' olursa mā'-i 'asel ve şarāb-ı z fā ve dağı şol maķ le nesneler ki kaçanı ⁽²⁾ ve iriñi tükürmegile  ıķarmağā ve eritmege kolay eyleye, andan isti'māl  deler. Eger bir kimesnenüñ ⁽³⁾ kırı öksürügi olup yangını ve uyhusuzluğı olsa marul yēye ki bu bābda aña ⁽⁴⁾ andan enfa' nesne olmaz. Hācāmat  denlere ve kaçan alan kimesnelere marul yēd reler, kaçanuñ ⁽⁵⁾ hareketinden olan iztirābı ve yangını ve eleme sākın  der yoħsa anuñcün degüldür ki kaçanı ⁽⁶⁾ yerine getürür nitekim ba'zı cāhiller böyle zann  tmiş.

Hassü'l-hümâr: Eşek marulı demekdür. ⁽⁷⁾ Murâd şincârdur ki kızıl boyadur, anuñ nebâtınuñ yapraqlıdır. Harf-i şinde zıkr ⁽⁸⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ . Ba'zılar tufâk dedükleri nebâta dağı bu ismi ıtlâk ederler. Tufâk, ⁽⁹⁾ harf-i tâda zıkr olunmuşdur.

Husrev-dârü: Hülincân demegile meşhûr köklerdür. ⁽¹⁰⁾ 'An-çarîb zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ .

Haşhâş: Türkîde dağı bu ismle ma'rûfdur. ⁽¹¹⁾ Bostânîsi olduğı gibi yabânîsi dağı olur. Yabânîsi birkaç dürlüdü. Bostânîsinüñ ⁽¹²⁾ tabî'atı derece-i şâlîse evâ'ilinde bârid-i raḥbdur. Eger yaprağını ve başlarını kaynadup ⁽¹³⁾ şuyını uyuyamıyan kimesnenüñ dimâğı üzerine dökseler uyuda. Gâh olur uyhusuzlık ⁽¹⁴⁾ için andan içürürler. Eger haşhâş başlarını döğüp kavut ile qarışdurup ıssı ⁽¹⁵⁾ şişlere ve humre dedükleri ıssı çibana ursalar nef eyleye. Ba'zılar haşhâş başlarını ⁽¹⁶⁾ tâze iken döğüp şuyın şıķup çıkarup hıfz ederler. Eger başlarını şu ile ⁽¹⁷⁾ şol mertebe kaynatsalar ki kuvveti şuya çıķa ba'ḍehu ol şuya 'asel katup yavaş ⁽¹⁸⁾ âteş ile kıvâma getürseler öykene dökilen yaramaz ve ziyâde hıltlar için ve öksürük ⁽¹⁹⁾ için eyü la'ûķ ya'nî koyu iken yutsalar nef eyleye ve eskiden olan ishâli kat' [305a] ⁽¹⁾ <kat'> eyleye. Eger kuvveti ziyâde olması murâd olunursa aķâķiyâ ve heyûķaştî-dâs uşâresinden ⁽²⁾ bile qarışduralar. Eger toḥmindan on dirhem miķdârın döğüp elekden geçürüp isti'mâl ⁽³⁾ etseler sükûn verüp uyuda ve iriligi gidere ve öksürüğü yumışada ve boğaz ⁽⁴⁾ kurulığını gidere ve şafrâdan olan ince hıltları bişüre. Eger kabuğı ile döğüp ⁽⁵⁾ dimâğuñ öni üzerine yaķı etseler baş ağrısını gidere. Eger döğülmiş hülbeden berâberi ⁽⁶⁾ ile qarışdurup gül şuyı veyâhüd şarâb ile marazuñ harâretine ve şovuķluğına göre ⁽⁷⁾ henüz ağrısı kızıl şişi olan göze ursalar ağrısını sâkin eyleye ve ağrıya ⁽⁸⁾ ve eleme sebep olan māddeyi sâkin eyleye ve şovutması ile ıssıdan olan öksürüğe ⁽⁹⁾ nef eder ve hıltları galîz edüp dönđermesi ile ince hıltlardan olan öksürüğe ⁽¹⁰⁾ dağı nef eder. Kabuğı ve toḥmı kavuķda olan yangına ve kavuķda olan marazlara nef eder. ⁽¹¹⁾ Eger harâret ve yangın ve şusuzlık ve ince hıltlar ile ishâli olan kimesneye döğülmiş ⁽¹²⁾ kabuğundan şabâhda ve aḥşamda nışf dirhem miķdârın şovuķ şu ile içürseler ⁽¹³⁾ ishâlin giderüp kat' eyleye, mücerredür. Ammâ öykene ve mizâcları şovuķ olan kimesnelere ⁽¹⁴⁾ zarar eder. Sükker ve 'asel ve maştaķî zararın def eder. Ammâ

haşhâşdan dâymâ isti'mâl⁽¹⁵⁾ etmek cimâ'a zarar edüp cimâ'ı kaṭ' eder. Ammâ haşhâşuñ yabânisi ba'zısı siyâhdur⁽¹⁶⁾ bürüdeti ziyâdedür, efyûni andan çıkarurlar anuñ 'uşâresidür nitekim ḥarf-i elifde⁽¹⁷⁾ zikr olunmuşdur ve bu siyâh haşhâşa cülcülânü'l-Ḥabeşe ya'nî ṭā'ife-i Ḥabeş sîsâmı⁽¹⁸⁾ dërler. Bu haşhâş daḥı evvel zikr olunan haşhâş-ı bostânî her neye nâfi' ise bu daḥı⁽¹⁹⁾ nâfi'dür. Ma'a-ziyâdetin evlâ budur ki bundan mişkâlden ziyâde isti'mâl etmeyeler. Yabânî'nün bir sınıfı [305b]⁽¹⁾ daḥı beyâzdir. Bunuñ bürüdeti siyâhdan az ve bostânîden ziyâdedür. Buña haşhâş-ı menşür⁽²⁾ ya'nî taḡilup dökülmiş dërler. Zîrâ tîz dökilür düşer. Yaprığı daḥı haşhâş⁽³⁾ yaprağına beñzemez, circîr yaprağına beñzer, kertelmişdür ve uzundur ve iriliği vardır,⁽⁴⁾ eli tırmalar, iri baldırı ve ufaḡ başları vardır gelincik çiçeğinin olduğu gibi.⁽⁵⁾ Bu haşhâş ṭabî'atı ziyâde şovuk olmağın etmek ile bişürüp yerler. Muḡaddemâ zikr⁽⁶⁾ olunan aḥvâlün cemî'inde te'sîri kavîdür ammâ siyâhdan aşağadır. Eger bu haşhâşdan⁽⁷⁾ bir dirhem ve rub' dirhem miḡdârın mâ²-i 'asel ile içseler ḡarnı sühûletile yumışadup⁽⁸⁾ yürüde. Haşhâşuñ bir sınıfı daḥı vardır aña haşhâş-ı muḡarren dërler, anuñ yaprağı⁽⁹⁾ kertelmişdür bıçku gibi ve beyâzdir. Üzerinde kıl gibi ufaḡ tüleri vardır ve çiçeği şarudur.⁽¹⁰⁾ Çiçekden şoñra boynuz gibi egilmiş ve egrilmiş zarflar içinde yemişi olur. Yemişi ḥulbe ki boy⁽¹¹⁾ toḡmıdır, anuñ küçüğü dânesine beñzer dâneleridür. Bu haşhâşda cilâ edicilik ve ḥılṭları⁽¹²⁾ kesmeklik vardır. Ṭabî'atı ıssıdır, sâ'ir haşhâşlara muḡâlifdür anuñçün buña haşhâş-ı⁽¹³⁾ muḡarren ya'nî boynuzlu haşhâş dërler. Haşhâş-ı baḥrî daḥı dërler zîrâ ekşeriyâ deryâ⁽¹⁴⁾ kenârlarında biter. Eger bu haşhâşı şu ile şol mertebe bişürseler ki nişfi gitse, cigerde⁽¹⁵⁾ ıssı olan marâzlara nef' eyleye. Çiçeği ve yaprağı çibanlara ve kirlü yaralara eyüdüdür. Eger⁽¹⁶⁾ yarayı anuñıla bir kerre pâk etseler tekrâr kirlenüp irinlenmege ḡomaz. Zîrâ cilâ etmesinden⁽¹⁷⁾ ḡayrı yarada ve çibanlarda olan yanup ḡurumuş olan deriyi daḥı ḡoparup⁽¹⁸⁾ giderür. Eger kökin şu ile bişürüp şuyın içseler 'ırḡu'n-nesâ marâzını gidere⁽¹⁹⁾ ve ḥılṭlarıñ ḡalîzlığını giderüp incelde. Eger toḡmından bir dirhem ve rub' dirhem miḡdârın [306a]⁽¹⁾ <miḡdârın> mâ²-i 'asel ile içseler ḡoyu ve yelmeşik olan ḥılṭları ziyâde ishâl eyleye. Eger çiçeği ile⁽²⁾ sürme gibi göze çekseler gözün siyâh ḡalkası ki aña iklîl-i sevâd dërler, anuñ üzerinde⁽³⁾ olan çibanı ki aña ruḡâmâ dërler ve daḥı iḡerüde daḥı olursa anı daḥı eyü edüp⁽⁴⁾ gidere. Ba'zılar dëmişler şiyâf-ı mâmîşâ dëdükleri göz

devâsı bu haşhâşuñ 'uşâresidür. ⁽⁵⁾ Ammâ bu söz gâlaţdur, âher nebâtdur. Haşhâşuñ bir şınıfı dağı vardır aña haşhâş-ı zübdî ⁽⁶⁾ ya'nî kaymak haşhâşı dërler. Zîrâ kaymak gibi ziyâde beyâzdir ve yeynidür. Bu haşhâş bundan ⁽⁷⁾ aqdem zıkr olunan haşhâş-ı bahrîden kavîrak ve keskinrakdur ve ıssıraqdur. Ba'zı ⁽⁸⁾ luğatlerde bu haşhâşâ hamâsüs dërler, baldırı bir arşun kadar uzar ziyâde küçük ⁽⁹⁾ uzunca yaprakları vardır, yemişî yaprağı yanındadır, ince köki olur. İstî'mâl olunan ⁽¹⁰⁾ yemişidür. Tabî'atı ıssı ve keskindür, kuşdurıcıdır. Eger mâ'î-i 'asel ile bir dirhem miqdârın içseler ⁽¹¹⁾ âsanlıgıla kuşdura ve dimâğı pāk eyleye ve ishâl eyleye. Şar' marazı olanlara nâfi'dür. ⁽¹²⁾ Tohmınıñ hâşşası yuğarudan ve aşğadan balğamı çıkarmakdur. Tabî'atı celbeheng dedükleri ⁽¹³⁾ kuşdurıcı tohm tabî'atına qarîbdür. Eger andan çok istî'mâl olunsa celbehengden ne olursa ⁽¹⁴⁾ andan dağı ol maqûle eşer ola. 'İlâcı dağı anuñ 'ilâcı gibidür.

Huşgencin: ⁽¹⁵⁾ Fârisî lafz-ı huşk-engübînden ta'rib olunmuşdur. Qırı 'asel demekdür. Murâd siyâha ⁽¹⁶⁾ ve kızıla mâyil bir qırı 'aseldür, gökden yağın Başra balına beñzer. Vilâyet-i Fârsda olan ⁽¹⁷⁾ tağlardan getirürler, keskin râyihası vardır, içerüden istî'mâlî câyiz degüldür. Zîrâ cilâ ⁽¹⁸⁾ vërmesi ve kesmesi ziyâdedür, belâdur 'aseli vërdüğü elemi vëür.

Huşk: Muql-i Mekki ⁽¹⁹⁾ dedükleri devâdur ki harf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ .

Huşa'l-kelb: [306b] ⁽¹⁾ Kelb hâyeleri demekdür. Murâd bir nebâtuñ kökidür. Teşbihen böyle nâm demişler. Lisân-ı Yünânîde ⁽²⁾ urhıs dërler. İki dürlüdü: Birisinüñ nebâtuñ yaprakları yer üzerine döşenmişdür ⁽³⁾ veyâhüd yere yakın bitmişdür. Yaprakları bir kökden çıkup biter. Yaprığı zeytün yaprağına ⁽⁴⁾ beñzer ammâ andan incerek ve uzunrakdur. Qarış kadar budaqları olur, üzerlerinde ⁽⁵⁾ benefşe reng kızıla mâyil çiçeği vardır. Belbüs dedükleri şoğana beñzer köki vardır ⁽⁶⁾ ammâ bu uzunrakdur ve incerekdür. Ol köküñ bir çifti dağı vardır iki zeytün dânesi ⁽⁷⁾ gibi birbiri üzerine bingemişdür. Birisi töludur ve birisi gevşekdür ve büzülmiş ve bir yere ⁽⁸⁾ çekilmiş gibidür. Bu köki gâh şu ile ve gâh şöyle âteşde bişürüp belbüs şoğanını ⁽⁹⁾ yëdükleri gibi yerler. Bu nebât taşlıklarda ve kumluklarda biter. Tabî'atı derece-i şâlîşeye ⁽¹⁰⁾ qarîb hârr u yâbisdür. Kökinüñ büyüğü çiftinde ruţübet-i fazliyye vardır, küçüğünde ⁽¹¹⁾ yokdur belki anuñ harâreti

ve keskinliği ziyâdedür. Anuñçündür ki büyügi cimā'ı taḥrīk ⁽¹²⁾ eder ve küçügi cimā'dan alıkor. Büyügi taze iken yéseler ba'zı kimesneleri cimā'a taḥrīk ⁽¹³⁾ eder ve ba'zıları cimā'dan alıkor, ḥuşuşan eger keçi südi ile bişürüp yéseler cimā'a ⁽¹⁴⁾ ziyâde taḥrīk édüp âleti kıvâma getüre. Şol mertebede ki iztırâb vere. Anṭâkiyye ⁽¹⁵⁾ nâm şehri ḥalkı yanlarında meşhürdür ki eger 'avrat bu köklerin büyüğini yése erkek toğura ⁽¹⁶⁾ ve eger küçüğünü yése dişi toğura. Ammâ bu nebâtuñ birisi daḥı yaprağı perâsâ yaprağına ⁽¹⁷⁾ beñzer uzundur ammâ bunun yaşsırağdur, ele yapışur ruḥûbeti vardur, qarış kadar ⁽¹⁸⁾ baldırı ve benefşe reng çiçegi vardur ve köki birbirine yapışmış iki küçük yumurda gibidür. ⁽¹⁹⁾ Ṭabî'atı ıssıdur, taḥlîl edicidür ve kırudur bundan evvel zıkr olunan küçügi gibi. Eger [307a] ⁽¹⁾ <eger> andan yağı etseler balğamlu şişleri indüre ve çibanları ve uyuzları giderüp ⁽²⁾ pāk eyleye ve nemle dedükleri çibanuñ bedende sâ'ir yerlere tağılmasını men' eyleye ve 'ufuneti ⁽³⁾ ya'nî yaramazlığı ve çirkin rāyihâsın gidere ve ağızda olan çibanları giderüp ⁽⁴⁾ eyü ede ve karnı tutar ve cimā' iştihâsın giderür, ḥuşuşan eger çok isti'mâl ⁽⁵⁾ olursa tağılur maḳûlesi olan şişlere ve çibanlara komağ murâd olunduğda ⁽⁶⁾ evlâ budur ki kırudup ve döğüp uralar ziyâde nef' eder.

Ḥuşa's-şaleb: ⁽⁷⁾ Dilkü ḥâyeleri demekdür. Lisân-ı Yünânîde sâṭüryun derler. Ba'zılar tarîflun derler. Ma'nâsı ⁽⁸⁾ üç yapraklı demekdür zîrâ bir nebâtdur ki en çok üç yaprağı olur yere egilmişlerdür. ⁽⁹⁾ Kızu kulağı dedükleri ekşi yapraklar gibi veyâḥûd zanbağ yaprağı gibidür lâkin bunun ⁽¹⁰⁾ kiçirekdür ve renginde kan gibi kıızıllık vardur ve bir arşun kadar uzanur ince ⁽¹¹⁾ baldırı vardur. Zanbağ çiçegine beñzer çiçegi vardur. Belbûs dedükleri şogana beñzer köki ⁽¹²⁾ vardur ammâ bu degirmidür ve koz deñlüdür, üstü kıızıl ve içi beyâzdu, yelmeşikligi ⁽¹³⁾ vardur, lezzeti tatludur, ṭabî'atı ḥârr u raṭbdur. Ḥarâret ve ruḥûbeti derece-i sâniyeye yaklaşur. ⁽¹⁴⁾ Eger üç dirhem miḳdârın siyâh kâbiz şarâb ile içseler şol küzâz ve teşennüce ⁽¹⁵⁾ nef' eyleye ki anlar sebebi ile âdemün boynı gérüsine egilür. Küzâz ve teşennüc defa'âtile ⁽¹⁶⁾ beyân olunmuşdur ve bu zıkr olunan ḥuşa's-şaleb cimā'ı ziyâde taḥrīk eder. Bir dürlüsü ⁽¹⁷⁾ daḥı şöyledür ki anuñ daḥı nebâtu evvelki gibidür ammâ toḥmı kettân toḥmına beñzer ammâ bu büyücekdür ⁽¹⁸⁾ ve yıldırardur, dümdüzdür ve kıatıdur. Ḥarâreti pekdür, ruḥûbet-i fazliyyesi çokdur, ⁽¹⁹⁾ saḳanḳür dedükleri ḥayvân eti gibi cimā'a taḥrīk eder. Kökinün

kıvıll ve ince kabı [307b] ⁽¹⁾ vardır ve içi beyâzdir ve kendüsü tatludur am-
mâ çift degüldür. Tâğlarda açuğ ⁽²⁾ yerlerde biter. Hâşşasındandır eger bir
kimesne kökini elde çitsa cimâ'a tahrik eyleye. ⁽³⁾ Eger şarâb ile içseler dağı
ziyâde tahrik eyleye ammâ tohmı kadar tahrik edemez. Bu naql ⁽⁴⁾ Hâkîm
Dîşkürîdüs kelâmıdır ammâ ma'rûf degüldür belki müsta'mel olan bir
nebâtuñ ⁽⁵⁾ kökidür ki ol nebâtuñ barmağ gibi uzun ve düz yaprağı vardır,
yere yapışmışdır, ⁽⁶⁾ bir çarış kadar özdegi vardır. Üzerinde iki dâne şaru
çiçeği vardır. Çiçeğinün ⁽⁷⁾ ortasında siyâhça bir nesne vardır ve köki iki
bölük olur, iki küçük ⁽⁸⁾ yumurdalar gibidür döşenüp dururlar. Her yu-
murdadan bir ince ve uzun tamar olur, ⁽⁹⁾ anuñ ucında dağı bir küçük dâne
olur ve bu dâne büyük olduğça aña yapışmış ⁽¹⁰⁾ olan büyük dâne şolup
kurur. Anuñçün buña kâtilü ağıhi dağı dërler ⁽¹¹⁾ ya'nî kendünün çarındaş
katl edici dërler ve kökinün rengi şaruya mâyil beyâzdir, ⁽¹²⁾ lezzetinde
tatluluk ve ağzı büzer keskinlik ve koyuluk vardır, râyihâsı erlik ⁽¹³⁾ şuyı
râyihâsına yakındır. Eger iki mişkâl miğdârin içseler cimâ'a ziyâde kuvvet
⁽¹⁴⁾ vere. Ba'zılar 'asel ile mürebbâsın ederler ve isti'mâl ederler. Ba'zılar
demişler bu nebâtuñ ⁽¹⁵⁾ bir sınıfı dağı vardır, hürmâ ağacı şeklindedür,
üzerinde çiçeği vardır, anuñ kökini ⁽¹⁶⁾ dağı tahrik-i cimâ' için isti'mâl
ederler lâkin evvelkiden za'ifrağdır. Ba'zılar ⁽¹⁷⁾ 'aynı ile cümle nebâtını
zeyt yağı içine koyup ol yağ ile zeker[i]ovup süzüp ⁽¹⁸⁾ ziyâde tahrik eder.
Böyle etmek kökin isti'mâlden aqvâdur. Ba'zılaremişler bu nebâtuñ ⁽¹⁹⁾
bir sınıfı dağı vardır. Yaprığı ve budağı dağı kıvıllıdır, anı yerden koparup
çıkaran [308a] ⁽¹⁾ <çıkaran> kimesnenün eli kurur. 'İlâci budur ki ol nebâti
yağup ve ezüp bal mûmı ve zeyt ⁽²⁾ veyâhüd şîr-i rûğan yağı ile ele muhkem
sürüneler.

Huşâ'd-dîk: Hürüs hâyeleri ⁽³⁾ demekdür. Murâd, degirmi ve beyâz bir
dânedür büyük kirâs dânesine beñzer. Tâbi'atı derece-i ⁽⁴⁾ şâniyede hârr u
yâbisdür. Galîz yelleri tağlîl edicidür, ziyâde cilâ verür. Sevdâvî ⁽⁵⁾ çatı şiş-
lere yağı etseler ziyâde nef' eyleye. Miğdâr-ı şerbeti bir dirhem miğdârına
dekdür. Anîsün ⁽⁶⁾ ile içeler.

Huşâ-yı Hürmüs: Hürmüs hâyeleri demekdür. Murâd, halbüb dedük-
leri devâdur ki ⁽⁷⁾ harf-i hâda zikr olunmuşdur.

Huşyetü'l-bahr: Deryâ hâyesi demekdür. Murâd, cünd-i bâdesterdür (8) ki kûnduz hâyesi dedükleridür, harf-i cimde beyân olunmuşdur.

Huşa'l-hayvânât: (9) Hayevânlar hâyeleri yaş gızâlardandır ya'nî yëseler andan hâşıl olan ğızâ şulu ğızâ (10) olur, bir miqdâr harâreti dahı vardır. Andan hâşıl olan hılıt yaramazdur, cerb ve çirkîn (11) râyiḥaludur, geç hazm olur, gönli döndürür. Eyüsi oldur ki genç hayevândan olup (12) hayevânınuñ eti dahı eyü ola. Pes tekeler ve çoçlar ve öküzler hâyelerin hazm etmek sâ'irinden (13) güçrekdür ve anlardan olan hılıt ziyâde yaramazdur, gönli döndüricidür ammâ hınzîr (14) ve koyun hâyeleri yénüp geregi gibi hazm olıcağ eyüdüdür. Yüriyen hayevânlardan hınzîr (15) hâyesi cümleden eyüdüdür ba'dehu bir yıllık çoç hâyesidür. Yürür hayevânlardan ve kuşlardan (16) cümleden hurûs hâyeleri eyüdüdür, huşuşan semirdilmiş olursa ziyâde eyüdüdür. Hâyeleri kebâb (17) édüp tuz ve sa'ter ki güyegü otı dedükleridür, anlar ile yemek zararın def' édüp (18) ıslâh eder. Eger buzağı hâyesin kırıdup ve döğüp içseler âleti ziyâde harekete (19) getüre. Ba'zılar demişler eger deve hâyelerin kırıdup şarâb ile içseler siyâh ve habîş [308b] (1) yılanlar şokduğına nef' eder. Muḥaşşal-ı kelâm budur ki her hayevânın hâyesi sâ'ir a'zâsinuñ (2) çirkîn ve yaramaz râyiḥalusıdır. Bi'l-hâşşiyye gönli dönderür.

Huşâ hazeh: Kûnduz hâyeleri (3) demekdür zîrâ hazeh kûnduz dedükleri hayevânın ismidür.

Huşlâf: Muḥl-i Mekki dedükleri (4) devâdur ki harf-i mîmde beyân olunur inşâ'allâhu te'âlâ .

Haṭmî: Ebe gümececi dedükleri (5) nebâtuñ bir şınıfidur. İki dürlüdür: Birisinüñ baldırı geñşek ve içi boşdur, uzanur (6) tâ ağaç gibi büyük olur, baldırından biter budakları vardır, yaprakları budakları üzerindedür, (7) beyâz çiçeği vardır, ba'zı çiçeği siyâha mâyil kıızıl ve ba'zısı şâfî kıızıl ve ba'zısı benefşe (8) rengdür ve gayrı reng dahı olur, çiçeği hoş çoçkar ammâ bir miqdâr ağırıdır. Haṭmînüñ bir şınıfı dahı (9) vardır bir kökden çıkar budakları olur, uçlarında yaprağı olur, çiçeği olmaz, bu şınıfa (10) haṭmî-i zeker ya'nî erkek haṭmî dërler. Ba'zılar evvelkiye haṭmî-i bostânî dërler ve buña yabânî dërler. (11) İkisinde dahı bellü yelmeşiklik vardır. İkisünüñ dahı yaprakları degirmi ve üstleri (12) eli tırmalar, iridür ve döşenüp çoğrı

durur sonra degirmice kılıflar içinde degirmi ⁽¹³⁾ tohumları olur. İkininün dahı üsti siyâh ve içerüsü beyâz köki vardur. Erkeginün ⁽¹⁴⁾ ıssılığı ziyâdedür ve yaşluğu azdur, kuvveti birkaç dürlüdür, harâreti vardur, anuñla ⁽¹⁵⁾ mevâddı taḥlîl édüp bişürür. Bürüdeti dahı vardur, anuñla mevâddı men'édüp tıtar ⁽¹⁶⁾ ve ruḫûbeti dahı vardur anuñla mevâddı bir miḫdâr gevşeldür. Eger ağrısı olan yere anuñla ⁽¹⁷⁾ yaḫı êtseler ağrıyı sâkin eyleye ve yaraları oñulda. Köki ve tohumı bögreklerde olan ⁽¹⁸⁾ taşları ufaḫlar ve şol şu ki içinde ḫatmî bişürilmiş ola, ol şu bağarsuḫlarda ⁽¹⁹⁾ olan çıbanlara ve ḫan tükürene ve ḫarnı sürene eyüdür, nâfi'dür. Eger nebâtını yağmur [309a] ⁽¹⁾ <yağmur> suyu ve 'asel ile olan şarâb ile veyâḫûd ma'rûf şarâb ile bişürseler yaralara ⁽²⁾ et bitüre ve ḫulaḫlar ardlarında zâhir olan şişleri ve ḫanâzîr dedükleri çıbanları ⁽³⁾ ve balğamdan olan büyük çıbanları ve memelerde olan ıssı şişleri ve oturaḫda ⁽⁴⁾ olan şişi ve yara ve şınıḫ yanlarında peydâ olan şişleri taḥlîl éder, ⁽⁵⁾ indürür, oñultması dahı vardur. Eger kökini şarâb ile bişürüp içseler gücile ⁽⁶⁾ efşân édene nef'édüp taşları ve çig ḫalan ḫıtları işemegile çıḫara ⁽⁷⁾ ve 'ırḫu'n-nesâ ve bağarsuḫlarda olan çıbanlara ve el ve sâ'ir yerlerde olan ditremeye ⁽⁸⁾ dahı siñirlü etler ezilmesine nef' eyleye. Eger sirke ile bişürüp anuñla mazmaza êtseler ⁽⁹⁾ dişler ağrısını sâkin eyleye. Tohumunuñ eger tâzesin ve eger ḫurusını sirke ile dögüp ⁽¹⁰⁾ güneşde behaḫa sürseler behaḫı gidere. Eger zeyt yaḫı ve sirke ile ḫarışdursalar ⁽¹¹⁾ ve bedene sürünseler zehrlü cânverler zararın def' eyleye. Eger yapraḫını dögüp zeyt ⁽¹²⁾ yaḫı ḫatup zehrlü cânverler şoḫduḫı yere yaḫı êtseler nef' eyleye. Ateş yanığına ⁽¹³⁾ dahı nef' eyleye. Eger kökini dögüp ezüp bir seyrek bez içine ḫoyup bağlayup ⁽¹⁴⁾ şu içine ḫoyup gök yüzi açuḫ yerde yıldızlara ḫarşu ḫoyup tursa ⁽¹⁵⁾ ol şuyı toñdura. Her ne zamânda olursa olsun bu ḫâşşayı vère. Eger ⁽¹⁶⁾ göz ḫapaḫları şişini ve gözlerde olan sâ'ir şişmeyi anuñ bişmiş ile yusalar ⁽¹⁷⁾ veyâḫûd üzerine yaḫı êtseler taḥlîl édüp indüre. Issıdan olan öksürüğe ⁽¹⁸⁾ nâfi'dür. Gerek yalıñuz ve gerek ḫayrı münâsib nesne ile ḫarışdurup içseler ḫan tükürmeyi ⁽¹⁹⁾ âsân eyleye. Eger yapraḫı ile zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye olduḫı yerlere yaḫı êtseler nef' [309b] ⁽¹⁾ eyleye. Zâtü'l-cenb dëyü göḫüs içerüsünde yan ḫarafda siñirlü etlerde veyâḫûd perdelerde ⁽²⁾ olan ıssı şişe dërler. Şüşa ve bersâm dedükleri dahı budur. Birḫaç dürlüdür ⁽³⁾ maḫallinde beyân olunmuşdur. Zâtü'r-riye dëyü keskin ḫan veyâḫûd şafrâ veyâḫûd tuzlu ⁽⁴⁾ balğam sebebi ile öykende olan ıssı

şişe dërler. Eger tohmından veyâhüd kökinden ⁽⁵⁾ bir miqdârın hıuknelere ve ishâl için olan ıssı devâlara kıatsalar keskinliklerin ⁽⁶⁾ şıyup zararların men^c eyleye ve bağarsuqlara mu^cavenet édüp oturaķ hâlin ıslâh eyleye. ⁽⁷⁾ Eger tohmını ıssı şu içine kıoyup ve ovup muhkem birbirine urup lu^cabi ya^cnî kıoyusı ⁽⁸⁾ çıķduķda ol kıoyusından sükker veyâhüd sükker penîri ile içseler ıssı öksürüķi ⁽⁹⁾ def^c édüp eyü éde. Kökinün kıabı ziyâde taħlîl edici ve yumışadıcıdur. Eger şu ile ⁽¹⁰⁾ bişürseler kıatılanmış olan a^czâyı ve taş gibi kıatılanmış olan en yerlerini yumşada. ⁽¹¹⁾ Eger yaprağını bişürüp sâde yağ ile ezüp ıssı şişlere yaķı étseler fi'l-hâl ⁽¹²⁾ bişürüp eyü éde. Eger kötürüm olan kimesneler bişmişi içinde otursa ve kıoyusıyla ⁽¹³⁾ bedenlerine sürünse-ler ve andan içseler ziyâde nef^c eyleye. Eger kıısır ^cavrat böyle étse kıısırlığın ⁽¹⁴⁾ giderüp gebe ola. Şâhib-i kitâb eydür: Bizüm yanumuzda isti^cmâl olunan haťmînün ⁽¹⁵⁾ yaprağları ve budağları ince ve seyrekdür. Eger anuñla başı yusalar pâk édüp ince ⁽¹⁶⁾ ve kıurı olan kıoñađın ve kepeğin gidere. Mısr'dan dağı ince ve seyrek yaprağlı haťmî ⁽¹⁷⁾ getirürler, beyâzdu anuñ taħlîl étmesi ziyâdedür. Eger hurmâ çekirdeğin döğüp andan iki ⁽¹⁸⁾ cüz^c ve haťmî tohmınıñ döğülmüşinden bir cüz^c alup cümlesin sirke ile yoğurup zeker ⁽¹⁹⁾ üzerinde oñulmaz maķûlesi olan şişe yaķı étseler taħlîl eyleye. Eger haťmîden bir mişķâl [310a] ⁽¹⁾ <mişķâl> miqdârı içseler kıülenci taħlîl édüp gidere. Eger başı dâyimâ anuñla yusalar kıılları ⁽²⁾ kıalın ve toğrı eyleye. Haťmî öykene zarar éder, ^casel ıslâh éder. Gâh olur hevâlar ⁽³⁾ muhkem ıssıken haťmî ağacından řaru veyâhüd kıızıl řamđ bulunup devşürler. ⁽⁴⁾ Ol řamđ şusuzlığı sâkin edicidür, kıarnı kıutar ve şafrâdan olan kıuşmağı ⁽⁵⁾ dağı def^c éder. Bu bâbda mücerredür.

Huťr: Vesme dedükleri devâdur ki ⁽⁶⁾ çivit andan hâsıl étdükleri nebâtuñ yaprađınıñ çiviti çıķarılduđdan řoñra ⁽⁷⁾ řamđ gibi kıalanına vesme dërler. Ĥarf-i vâda zıkr olunur inřâ^callâhu te^câlâ . ⁽⁸⁾

Huťťâf: Kırlağuç dedükleri kıuşdur. Mizâcı ıssı ve kıurudur. Mizâcında ⁽⁹⁾ ğayı kıuvvet olmayup ancaķ ĥarâreti ve yübüseti olmağıladur ki şovuğa taħammül edemeyüp ⁽¹⁰⁾ kıış zamânlarında ıssı vilâyetlere gidüp anda kıışlar. Meşelâ vilâyet-i Hind ve Hind ⁽¹¹⁾ eťrâfı gibi vilâyetlerde kıışlayup yaz zamânlarında ne kıatı ıssı ve ne kıatı şovuk ⁽¹²⁾ vilâyetlerde yazlar. Eger huťťâfı yaķup boğaz ağrısı olan kimesnenün boğazına ⁽¹³⁾ sürseler veyâhüd

tamağına sürseler kezâlik boğazda ne maḳûle hastelik olursa ⁽¹⁴⁾ böyle etseler nef' édüp eyü éde. Gâh olur küli ile göze sürme édüp ⁽¹⁵⁾ çekerler, göze kuvvet vérüp keskin éder. Ba'zılar kurumışından veyâhüd yakılmışından ⁽¹⁶⁾ bu zıkr olunan huşûşlar için bir mişḳâl miḳdârı içerler, nef' éder. Eger ay artarken ⁽¹⁷⁾ huṭṭâfuñ ilk yavrısını alup ḳarnın yarsalar içinde iki küçük taş bulunur. ⁽¹⁸⁾ Birisi bir rengdedür ve birisi alacadur. Eger anları alup ve toprağa degmedin buzağı ⁽¹⁹⁾ veyâhüd yabân şığırı derisi içine bağlayup şar' marazı olan kimesnenüñ [310b] ⁽¹⁾ ḳoltuğına veyâhüd boynına bağlasalar ziyâde nef' éde, mücerredür. Hâşşalarındandır eger ⁽²⁾ gözlerini zanbaḳ yağıyla döğüp, ezüp henüz toğurmış olup toğurmaḳdan elemi olan ⁽³⁾ 'avratuñ göbegine sürseler nef' eyleye. Eger beynisini 'asel ile ḳarışdurup göze çekseler göze ⁽⁴⁾ şu inmesine nef' édüp mâni' ola. Eger biri erkek ve biri dişi iki ḳırlağucı tutup ⁽⁵⁾ ve ikisin daḫı yaḳup meclis-i ḥamr édüp içen kimesneler şarâbına ḳatsalar ser-ḥoş olmayalar. ⁽⁶⁾ Eger ḳanından bilmez iken bir hatuna içürseler 'avratdan cimâ' iştihâsın giderüp ⁽⁷⁾ er istemeye. Eger şakalı vaḳtinden evvel ağarmağa başlayan kimesnenüñ burnından içerü ⁽⁸⁾ ḳırlağuç ödini ḳosalar şakalın gèrü siyâh eyleye belki dişlerin daḫı siyâh éde. ⁽⁹⁾ Pes evlâ budur ki burnına ḳomazdan evvel ağzını tâze süd ile toldura ba' dehu ḳoyalar, ⁽¹⁰⁾ bu taḳdîrce dişlerine zarar étmez. Ḳırlağuç tersi ziyâde ıssı ve ḳurudur, yaḳıcıdur. Eger ⁽¹¹⁾ şığır ödi ile ḳarışdurup siyâh saçlara urup şıvasalar saçları ağarda ⁽¹²⁾ vaḳti daḫı degül iken. Cilâ étmesi daḫı ziyâdedür. Behaḳı ve lekeyi ziyâde cilâ éder. Eger ⁽¹³⁾ sürme gibi göze çekseler göze düşen aḳlığı gidere, yüzi kızıl édüp güzel étmek ⁽¹⁴⁾ için olan devâlara girür.

Huffâş: Géce ile uçar yarasa dedükleri ḥayevândur. ⁽¹⁵⁾ Mışr'da vaṭvâta dèrler. Luğatde vaṭvâta za'if ve ḳorḳaḳ demekdür. Yarasa gündüzde ⁽¹⁶⁾ taşra çıḳmaz zîrâ güneş cirmi veyâhüd aydınlığı gözine érişdügi gibi kör olur. ⁽¹⁷⁾ Yâ ol ḥinde gözleri gèrü açılır veyâhüd bir zamân kör ṭurup gèrü ḫâline gelür. ⁽¹⁸⁾ Anuñçün aydınlık zamânlarında taşra çıḳmaz, nefret éder megerki yañılıp çıḳa ve aydınlık ⁽¹⁹⁾ zamânlarında nesne daḫı yemez. Ṭabî'atunuñ yübüseti ve ḫarâreti ziyâdedür. Bu bâbda ḳırlağucdan [311a] ⁽¹⁾ <ḳırlağucdan> ziyâdedür. Etinüñ ḫarâreti ḳırlağuç eti ḫarâretinden azdur ammâ fazlâtı ⁽²⁾ ya'ni tersi ḳırlağuç tersinden ıssıraḳ ve keskinraḳdur.

Eger kanı ile oğlancıkların⁽³⁾ kasıkların sürüp şıvasalar kıl bitürmeye. Eger memelere sürseler büyük olmağa⁽⁴⁾ komaya. Eger yarasayı sîsâm yağı içinde müherrâ olıncaya degin bişürüp ‘ırķu’n-nesāya⁽⁵⁾ sürüp yağlasalar nef eyleye, huşūşan birkaç kerre olursa ziyāde nef eder. Eger bişürüp⁽⁶⁾ şūrvāsını içseler karnı ishāl edüp ğalîz hıltları çıkara. Eger yaqsalar küli⁽⁷⁾ göze ve göz nūri keskinliğine eyü ola ve göz beyāzını cilā edüp gidere.⁽⁸⁾ Eger başını demür veyāhūd baķır ķap içinde zanbaķ yağı ile tā yağı gidüp⁽⁹⁾ ķuruyınca bişürseler yağı ķalmayacaķ, örtecek miķdārı ğerü yaģ koyup tā⁽¹⁰⁾ müherrâ olıncaya dek böyle bişürüp ba‘dehu süzüp şāf edüp anuñıla niķris⁽¹¹⁾ üzerine ve eskiden meflūc ya‘nî felc marazı olan kimesneye ve ditremesi olanlara⁽¹²⁾ ve gevdesinde şişmesi olanlara ve güç ile nefes alanlara yağlasalar nef edüp⁽¹³⁾ eyü ede. Eger toğurması şarplanan ‘avrat fercine ödiyle sürseler fi’l-ħāl toğura,⁽¹⁴⁾ mücerrebdür. Eger beynisiyle ayak tabanlarına sürseler cimā‘a taħrîk eyleye. Eger yarasayı⁽¹⁵⁾ müherrâ olıncaya dek şu içinde bişürüp zekere sürseler sidügi yürüde.⁽¹⁶⁾ Eger şu ile müherrâ bişmişinüñ şuyını ebzen içine koyup fālic marazı olan⁽¹⁷⁾ kimesne içinde otursa eyü eyleye. Ebzen dēyü luğatde içinde oturup yunacaķ⁽¹⁸⁾ ķaba dērler. Yarasanuñ tersi ziyāde ħārr u yābisdür tā dördünci dereceye eşişmege⁽¹⁹⁾ ķarîbdür. Eger temregüye sürseler gidere. Eger beynisini şoğan şuyı ile ķarışdurup [311b]⁽¹⁾ göze çekseler göze inen şuyı men‘ eyleye. Eger başını bir kimesnenüñ yaşduğı altına ķosalar⁽²⁾ bilmez iken ol kimesne uyuyamaya. Yüregi ve gözleri daħı bu fā‘ideyi vērür. Eger başını gögercinler⁽³⁾ ķullesinde ya‘nî gögercinlikde bir yerde gömeķosalar gögercinler anda tūrup cem‘ olup⁽⁴⁾ taģılmayalar. Eger sıçanlar delüklerine ķosalar ol yerlerden kaçalar. Südi daħı tersi gibi⁽⁵⁾ ziyāde ıssıdur belki daħı ziyādedür, zehrdür. Sigillere sürseler gidere, bir mişķāl miķdārı⁽⁶⁾ ķatlı eder. Südi yarasalar sākın oldukları yerlerde dīvārlara ve ev örtülerine yapışup⁽⁷⁾ aşılmış bulunur. Yarım barmaķ miķdārı ve daħı çoķ ve daħı az olur, beyāz ve delik delik⁽⁸⁾ olur. Çoğan dēdükleri nebātdan ētdükleri ķalıba beñzer ammā andan beyāzraķdur. Sidügi⁽⁹⁾ daħı ħarāretde ve eritmekde südi gibidür. İki daħı gözde olan ğalîz aķlığı⁽¹⁰⁾ giderür ammā sidügi göze zararlıdır, şaķınmaķ gerekdür. Ba‘zılar dēmişler südi kılları⁽¹¹⁾ ķoparup giderür ve kıllar düşmedin deriyi ķabardup ķıban eder. Ba‘zı ħükemā-yı⁽¹²⁾ müteķaddimîn ya‘nî eski zamān ħakimleri dēmişler ki yarasa kanı kıl bitürmez ve memeleri⁽¹³⁾

büyük olmağa kıomaz nitekim hâlâ zıkr olundu ammâ Hâkîm Câlînüs bu hâşşasın inkâr ⁽¹⁴⁾ eder. Zîrâ kıan ne maķûle olursa olsun ıssı ve yaşıdur. Bu maķûle nesne kııl bitmesine ⁽¹⁵⁾ mâni' olmaz belki 'aks olur ya'nî bitmesine yardım eder.

Hâll: Sirkedür, ma' rûfdur. ⁽¹⁶⁾ Sirke iki cevherden terkîb olunmuşdur: Birisi âteşîdür ve ıssıdur, birisi daķı toprak gibidür, ⁽¹⁷⁾ şovukdur. Ammâ iki cevheri daķı laţîfdür ya'nî ince ve keskindür ammâ şovuk olan cevheri zâhırakdır. ⁽¹⁸⁾ Yübüseti daķı kıavidür, derece-i şâlişeye erişür ammâ bürüdeti derece-i şâniyededür. ⁽¹⁹⁾ Bu aķvâl şol sirkededür ki keskin ola şol mertebede ki kıoķulayıkak burun içini [312a] ⁽¹⁾ <içini> kııcıķlaya. Muhaşşal-ı kelâm budur ki sirkeye tabî'atı şovukdur dëyü ıtlâķ olunur ⁽²⁾ ya'nî şovukdur dërler. Kıabızlıķı daķı vardur. Balğamlu ve yangınlu olan ma'ideye eyüdü, iştiħâyı ⁽³⁾ açar. Kıan aķmasın kıutar her kıanķı 'uzvdan olursa olsun, gerek beden taşrasında ⁽⁴⁾ ve gerek içërusinde olsun. Eger oturmağa ihtiyâc olursa içinde oturalar. ⁽⁵⁾ Eger ta'âm ile bişürseler içine fazlât ya'nî fâsid hıllılar aķan kıarna muvâfiķ ⁽⁶⁾ olup yaraya. Eger yün veyâhüd sünger pâresin sirke ile ışlayup tâze yara ⁽⁷⁾ üzerine ursalar şişmege kıomayup eyü ede. Eger sirke ile mazmaza êtseler gevşemiş ⁽⁸⁾ olan diş etlerin gëru pekide, taģılur maķûlesi olan çıbanlar ve uyuzlar ⁽⁹⁾ ve humre dëdükleri şafrâvî, büyük kıızıl çıban ve nemle dëdükleri çıbanlar ve irinlü ⁽¹⁰⁾ gıcik ve bevâsîr dëdükleri çıbanlar ve dâķıs ki kıırnaķ diplerinde olan ıssı ⁽¹¹⁾ şişdür, bunlaruñ cümlesin men' eder, huşuşan muvâfiķ devâlar ile kıarışdurup ⁽¹²⁾ ursalar ziyâde te'sîr ede. Eger sirkeyi ıssı êdüp ve kıbrît ile kıarışdurup ⁽¹³⁾ niķrise ursalar nef' eyleye. Eger 'asel ile kıarışdurup göz altında peydâ olan ⁽¹⁴⁾ nişânlara sürseler gidere. Eger yunmamış gülden çıkarılan gül yaģı ile kıarışdurup ⁽¹⁵⁾ bir sünger pâresine içürüp ya'nî süngerini anuñıla ışlayup güneş ıssısından ⁽¹⁶⁾ başı aģrısı olan kimesne başına ursalar nef' eyleye. Eger sirkeyi bir nesne ⁽¹⁷⁾ içinde kıaynadup buķârı üzerine istiskâsı veyâhüd gücile eşitmesi ⁽¹⁸⁾ olan kimesne uyusa veyâhüd kıulaķlarında güürüldisi veyâhüd kıırıldısı ⁽¹⁹⁾ olan kimesne uyusa ziyâde nef' eyleye. Eger ılınmış sirkeyi kıulaģa kıamlatsalar [312b] ⁽¹⁾ içinde olan kıurdları kııra. Eger ıssı iken şiş üzerine dökseler gidere. Eger bedeni ⁽²⁾ anuñıla yusalar gicigi gidere. Gâh olur ıssı ve zehrlü hayevân şoķduķı yër üzerine

(³) dökünmegile nef' eder. Eger sirkeyi ıssı iken katl' edici devālar, meşelā efyūn ve baldıran (⁴) ve hānıķu'n-nemr ki beyān olunmuşdur ve ķarnında sūd veyāhūd ķan toñmıř (⁵) kimesnelere içürüp ķuşdursalar nef' eyleye. Eger tuz ile içseler katl' edici maķūlesi (⁶) olan mantar yeyene nef' eyleye ve eger bir miķdārın sömürseler boĝaza yapışmış (⁷) olan sünüĝi indüre ve öksürüĝi sākin eyleye ammā ķurı öksürüĝi (⁸) sākin étmez. Ķurı öksürük oldur ki hıltlar sebebi ile olmayup sū-yı mizācdan (⁹) ola ammā şovuk sebebi ile ve iriligi olan öksürüĝe nef' étmez belki řafrā (¹⁰) ve balĝam sebebi ile olan ve öksürüĝe nef' eder. Zırā sirkede taķtı' ve pāk étmeklik (¹¹) vardır. Pes bu maķūle öksürüĝe nef' eder. Eger sirkeyi ıssı édüp ve 'asel ile (¹²) ezüp toĝrulmayınca nefes almaĝa ķādir olmayan kimesne içse muvāfiķ olup (¹³) nef' éde. Eger anuñla ĝarĝara étmeler boĝaz içine hıltlar aķmasını men' eyleye (¹⁴) ve boĝaz aĝrılarına ve düşmiş dilçüklere muvāfiķ olup nef' eyleye. Eger ıssı iken (¹⁵) maźmaza étmeler dişler aĝrılarına nef' eyleye, ta'am ile ve yalınuz sirke yemek (¹⁶) ĝalız hıltları kať' eder ve ince eder ve ta'bı'atı ķurı eder ve řusuzlĝı (¹⁷) giderür. Eger āteř yanıĝına ursalar sākin eyleye. Dāyimā sirke içen veyāhūd ta'am (¹⁸) ile yeyen kimesne istiskā marazına mübtelā olur, huşuşan şunlar ki öykenleri (¹⁹) ve göĝüsleri perdeleri za'f ola, tız mübtelā olalar. Sirke ta'am iřtiħāsın getirür [313a] (¹) <getürür> ve haźma yardım eder ve řafrāyı ķoparur. Sevdāvī mizāclulara ve ķocalara (²) ve şovuk mizāclara ve ķurı ve arıķ bedenlülere, huşuşan anlar ki beřerelerinüñ rengi siyāh (³) veyāhūd yaşıla māyil ola ve ķanları az olanlara ziyāde zarar eder. 'Avratlara daħı (⁴) zarar eder, huşuşan raħmlerine ziyāde zarar eder. Oĝlancıķlara daħı zarar eder. Sirkenün (⁵) hāřřasındandur siñire ve siñirlü olan a'zāya zarar eder, řalaķı eridür. (⁶) Ķoķsalar burun içinde miřfāt ya'nī süzek dēdükleri 'uzvda ve ince şamarlarda (⁷) olan süddeleri aça zırā keskin rāyiħası yüriyüp aĝar. Dāyimā ķoķulasalar (⁸) yüzi şarardup gözlere za'f vère ve balĝamı eride. Eger sirkeyi bir 'uzv üzerine (⁹) dökseler ĝayrı 'uzvdan aña mādde gelmesin ve ķabül étmesin men' eyleye. Sirkenün (¹⁰) eyüsi oldur ki řarāb iken kendüden sirke olmış ola, bir nesne kaťmaĝıla sirke olmış (¹¹) olmaya ve rāyiħası ve lezzeti hoř olup köpüklenmiş ve ķaymaķlanmış olmaya ve řāfi (¹²) ve eyü řarābdan olmış ola. Evlā budur ki eñ yerlerinde ve arķasında ĝalız (¹³) yelleri olan kimesneler ve bedenlerin semirtmek için dürüşen kimesneler ve řol kimesneler (¹⁴) ki

keşret-i cimâ'a mâyl ola ve yüzleri rengleri güzel olup müteğayyir olmasın⁽¹⁵⁾ istemeyenler sirkeden ictinâb édüp şaşınalar. Sirkeden olan zarar⁽¹⁶⁾ tatlular ve semiz tavuğ veyâhüd koyun etleri şürvâları ile def' édeler. Eger⁽¹⁷⁾ bağarsuğ sıyrındısı marazı olmazsa koyu ve kızıl şarâb dahı isti'mâl édeler.⁽¹⁸⁾ Ammâ eger sirke isti'mâlınden teşvîṭ ya'nî a'zâ yanup kabarmak ve elem hâşıl olursa⁽¹⁹⁾ anı def' étmege reštâ şürvâsı ve tohmlardan olan yelmeşik ve koyu nesnelere [313b]⁽¹⁾ eyü devâ olmaz. Ammâ anlar ki bedenleri arıqlamasın murâd édineler bu bâbda sirke nâf'üdür,⁽²⁾ huşuşan eger mizâcı ıssı olursa muvâfık olup nef' eyleye ammâ mizâcı şovuk olursa⁽³⁾ yalıñuz isti'mâl étmeyüp ba'zı münâsib ıssı otlar meşelâ kemmün ve kerâvyâ ve şarımşak⁽⁴⁾ ve şoğan ve uşturgâz ve bunlara beñzer nesnelere ile isti'mâl eyleye ve sirkelü olan⁽⁵⁾ ta'âmında dahı bunlardan ve sâ'ir ıssı ve laṭîf édici otlar meşelâ kâşim ve dârşinî⁽⁶⁾ ve sedefden vâfir isti'mâl eyleye. Öksürüğe olan zarar⁽⁷⁾ tatlü bâdem yağı ile def' édeler ve siñire za'f vèrdüğü zarar⁽⁸⁾ 'asel ile ve ıssı otlar ile def' édeler.⁽⁹⁾ Ve mizâcları ıssı olanların sınırlarına ve öksürüklerine olan zararların mizâclarına⁽⁹⁾ göre mu'tedil ya'nî ne ziyâde ıssı ve ne şovuk olmayup ortaca olan devâlar⁽¹⁰⁾ ile veyâhüd harâreti za'if olan devâlar ile veyâhüd nefsinde ıssı iken⁽¹¹⁾ ba'zı muşliḥ ile harâretine za'f gelmiş devâlar ile def' édeler. Muḥaşşal-ı kelâm budur ki⁽¹²⁾ mizâcı ıssı olan kimesne sirkeyi yalıñuz veyâhüd şu ile isti'mâl eyleye ve mizâcı⁽¹³⁾ şovuk olan kimesne sükker veyâhüd 'asel ile isti'mâl éde. Her biri marazlarında dahı⁽¹⁴⁾ bu vechle isti'mâl édeler. Eger bir kimesne diş çıkarup kanı tırmasa sirkeye tuz⁽¹⁵⁾ katup mażmaza étse kanı fi'l-hâl tuta, mücerredür. Eger başal-i 'unşul ki ada şoğanı⁽¹⁶⁾ dedükleridür, andan alup ve kat kat tabağaların bozup gölgede koyup kurutsalar⁽¹⁷⁾ ba'dehu kurumışından bir vaqıyye ya'nî on iki dirhem miqdârın bir rıṭl sirkeye⁽¹⁸⁾ koyup müherrâ olıncaya dek âteşde kaynatsalar ba'dehu yedi gün miqdârı zamân⁽¹⁹⁾ güneşde tırduğdan soñra süzüp şâf édüp her gün aç karnıyla iki dirhem [314a]⁽¹⁾ <dirhem> miqdârın içseler ma'ide fesâdı sebebi ile olan ağzıñ çirkîn ve yaramaz⁽²⁾ râyiḥasın gidere, mücerredür. Eger bir kimesne bedeniniñ bir yerinde veyâhüd bir 'uzvında⁽³⁾ yangın veyâhüd irilik görse kurı encîri sirke ile tâ müherrâ olıncaya dek⁽⁴⁾ bişürüp ol yere yağı étsele fi'l-hâl eyü éde, mücerredür. Sirkeden sikencübîn⁽⁵⁾ éderler gâh sâde ve gâh ba'zı tohmlar ile, şol marazlara ki idrâr-ı bevl ve hıṭları

(6) inceltmege ve süddeleri açmağa muhtâc ola ve ğayrı huşuşlar için dahı ederler. (7) Şâhib-i kitâb eydür: Sikencübînün envâcını ve menâfi'ini 'an-ķarîb mürekkebâtta zıkr (8) ederüz demiş ammâ bu kitâbda mürekkebât yokdur, maħallinde taleb oluna.

Ħalenc: (9) Bir ağacdur Ħakîm Dîşkürîdüs ve Mağrib 'âlimleri zıkr etmişler ki bu ağaç şüretde (10) ve büyüklükde ılgun ağacına beñzer, âdem boyı kadar ve dahı ziyâde uzanur. Rûs (11) ve Bulğâr vilâyetlerinde ve Çîn vilâyetlerinde dahı ziyâde büyük olur şol mertebede (12) ki andan ķaplar ve büyük ķapaķlar ve çanaķlar édüp sâ'ir vilâyetlere getürürler (13) ve andan etdükleri oķ ziyâde berk ve eyüdür. Yünânîde bu ağaca arîķî (14) dërler. Yaprakları ılgun yaprakları gibi uzundur, saçaķ gibidür, ne ķatı yumuşaķ (15) ve ne ķatı iri, ortacadur. Siyâha mâyil kıızıl renglü ufaķ çiçeği vardur. (16) Çiçekden soñra ħardal gibi dâneleri olur. Bir şınıfı dahı vardur anuñ çiçeği beyâzdur. (17) Muħaşşal-ı kelâm budur ki ağacınuñ şabî'atı ħârdur, taħlîl edicidür. Ħarâret ve yübüseti (18) derece-i şâniyeden tecävüz etmez ammâ çiçeği keskinraķ ve ķavîraķdur. Arı bunuñ (19) çiçeğinden 'asel eder ammâ eyü ve hoş 'asel olmaz. Eger çiçeği veyâĥüd yaprağı ile [314b] (1) zehrlü cânver şoķduğı yere yaķı etseler eyü éde. Eger çiçeğin yağ içine koyup (2) üç hefte miķdârı güneşde tırduķdan soñra anuñla yağlansalar yorulmağı ve (3) mecâlsızlığı ve eñ yerleri ağırların ve şovuķdan olan niķrisi def édüp eyü éde. (4) Ağacından olan oķlarda dahı bu ħâşşa vardur ammâ za'f iledür.

Ħılâf: (5) İsm-i 'Arabîdür. Ağaç pârelerinden seyl getürdüğü ağaç ismidür ki sâ'ir ağaçlar ħılâfına (6) biter ya'nî başı yerde olup ayağı şaşra iken tâzele-nüp biter ve yapraķ vërür, (7) meşelâ söğüd ağacı böyledür. Bu ħâlî olan sâ'ir ağaçlara dahı ħılâf dërler (8) ammâ ıřılâĥ bunuñ üzerinedür ki ekşeriyyâ şafşâf ki söğüd envâ'ındandur, (9) aña ħılâf dërler zîrâ bu ħâl anda mevcüddur. Ammâ bu maķâmda ħılâfdan murâd (10) söğüd envâ'ınuñ beyâzıdır ki Fârisîde bādâmek dërler ancaķ anuñ aĥvâli ħâlâ (11) zıkr olunur. Şafşâf ve sâ'ir envâ'ınuñ aĥvâli ħarf-i şâdda, bâbında zıkr (12) olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Bu ħılâf çiçeği ğâyetde laşîf ve râyihası ziyâde güzel (13) ve hoşdur ve yürege ziyâde nâfi'dür. İ'tidâl üzre ıssıdur, ruşûbeti ve yübüseti (14) dahı i'tidâl üzredür. Azacuk ve gizlüce ķâbızlığı dahı vardur. Ba'zılar (15) şabî'atı bâriddür demişler, zâĥir dahı budur ya'nî bürüdeti muķarrerdür. Ħılâfuñ çiçeği (16)

yaprağından evvel çıkup biter, çiçeği yumuşak başaklardır, kaṭîfenüñ hâvı gibi havludur ⁽¹⁷⁾ ve şarucadır, başında siyâh ve gizlü noḡtalar vardır, râ-yihâsı keskindür yapışıldukda ⁽¹⁸⁾ yumuşak görünür. Râ-yihâsı gönli hoş eder ve nefsün kuvvetlerin harekete getirür ⁽¹⁹⁾ ammâ şafşâfuñ çiçeği budaḡları baldırı üzerinde ve ince budaḡları uçlarında [315a] ⁽¹⁾ <uçlarında> uzunca ve beyâz dânelerdür ve ilm-i tıbda nefi yokdur ammâ hılâf dedükleri ⁽²⁾ söḡud çiçeği, mizâcı ıssı olan dimâġa nâfi'dür ve şafrâvî buhârdan olan ⁽³⁾ ziyâde muhkem baş ağrısını sâkin eder ve bu çiçekden yağ dahı ederler nitekim beyân ⁽⁴⁾ olunur inşâ'llâhu te'âlâ. Ol yağı dahı çiçeği nâfi' olduġı nesnelere nâfi'dür. ⁽⁵⁾ Gâh olur çiçeğine gül şuyı katup ma'an şıḡup güzel ve hoş râ-yihâlu şuyı ⁽⁶⁾ çıkar, ol şu eger içmegile eger koḡulamaġıla ḡalbe kuvvet vèrür, ma'ideyi iślâh édüp ⁽⁷⁾ râ-yihâsın güzel eder, göġüsde olan perdelere kuvvet vèrür. İçmegile içèrüde olan ⁽⁸⁾ a'zâya ziyâde nef eder. Ba'zılar demişler şerâsîfe ya'nî eyegüler uçlarına zarar eder, ⁽⁹⁾ sükker ve gül şuyı iślâh eder. Ammâ yaprağı derece-i sâniye evâ'linde bârid-i yâbisdür. ⁽¹⁰⁾ Şıḡındusı ḡulaḡlar ağrılarına nef eder ve ḡulaḡlarda olan irinî kurudur ve aḡar ⁽¹¹⁾ ḡanı tutar.

Hulud: Türkide köstebek dedükleri kör sıçandır. ḡuyruġı yokdur, ⁽¹²⁾ mizâcı ziyâde ıssıdır, ruṭübeti dahı vardır. ḡuyruġı olacaḡ yerde ve eṭrâfinda ⁽¹³⁾ olan ḡan ile ḡanâzîr dedükleri çibanlara sürüp şıvasalar eyü éde. Eger ⁽¹⁴⁾ başını yaḡup ḡalkaṡâr ile ezüp çirkîn râ-yihâsı olan ḡulaḡlar içine üfürseler ⁽¹⁵⁾ râ-yihâsın iślâh édüp mizâcını eyü éde. Eger üst tudaġını dört ⁽¹⁶⁾ günde bir tutar sıtması olan kimesne üzerine aşâḡosalar eyü éde. Avlamasınun ⁽¹⁷⁾ tariḡi budur ki delüġi ağzına şoġan veyâhüd yarasa ḡoyalar. Râ-yihâların sever, taşra ⁽¹⁸⁾ çıkar, avlayalar. Eger ḡanını gül yağı ile ḡarışdurup baraşa ve behaḡa ve temregüye ⁽¹⁹⁾ ve yüzde olan lekeye ve her nesneye ki beden üzerine çıḡmış ola sürseler giderüp [315b] ⁽¹⁾ eyü éde.

Hılâl-i Me'munî: İdhir ki Türkide Mekke ayrugı dèrler anun laḡabıdır. ⁽²⁾ Harf-i elifde beyân olunmuşdur.

Hılâl: Hurmâ yemişi zâhir olup yaşarup büyüyüp ⁽³⁾ tatlu olmaġa başlayup büsr mertebesine varmayup beleḡ mertebesin geḡdükde hılâl dèrler. ⁽⁴⁾ Hurmâ yemişi ibtidâ'en zâhir olduġda ṡal' dèrler. Ba'dehu beleḡ, ba'dehu büsr ba'dehu ruṡab ⁽⁵⁾ ba'dehu, temr dèrler. Hılâl ṡabî'atı bârid-i

raıbdur, bir miqđar ĥarāreti vardır. Tatlılığıne ⁽⁶⁾ ve ĥāmligine göre ya‘nī ziyādece olmuş olursa ĥarāreti dağı ziyādedür, az ⁽⁷⁾ ise ĥarāreti dağı azdur. Ĥalāl kıbızdur zīrā arziyyeti ya‘nī toprakluğı çoğdur ⁽⁸⁾ ve ma‘ide ve bağarsuğları Őıkmasıyla ishāl etmesi dağı vardır. Ma‘ideye yaramazdur, ⁽⁹⁾ ağırdur, muvāfiđ degüldür. ÜŞüdüp ditremegile aınsuzdan peydā olur sıtmaları ⁽¹⁰⁾ tađrīk eder. Ammā ma‘ide ağzını kıavī eder ve dibāđat eder belki ta‘āmı hağm etdürür ⁽¹¹⁾ ve iŐtihāyı uyandırur, cimā‘ı kıat‘ eder. Yemesinün iŐlāhı budur ki kıarnında ⁽¹²⁾ yelleri olanlar ve göğüs perdeleri za‘ıf olanlar ve hağmı za‘ıf ve eksük olanlar ⁽¹³⁾ yemeyeler belki ancak tamām büyyüyüp kendü ağacında tamām tatlı olduğda yeyeler ve üzerine ⁽¹⁴⁾ Şu içmeyeler ve yedükdən Şonra fi‘l-ĥāl kıavī ĥareket etmeyeler ammā yap yap ĥareket ⁽¹⁵⁾ etseler cāyızdır. Eger yedükdən Şonra kıarında gerinmek veyāĥüd ağırlık ĥāŐıl olursa ⁽¹⁶⁾ fi‘l-ĥāl kıuşup taşra ideler veyāĥüd üzerine ma‘ideye kıuvvet vērür ve hağm etdürür ⁽¹⁷⁾ ba‘zı cevāriŐler isti‘māl edeler. Eger lāzım gelürse ĥafif ĥuđne edeler ki bağarsuğlarda ⁽¹⁸⁾ kıalmayup taşra kııka. Gāĥ olur ĥalālden Őarāb edeler ma‘ideye kıuvvet vērür ⁽¹⁹⁾ ve kıabız ve ĥoŐ rāyīĥalu ve ser-ĥoŐ eder Őarāb olur. Ĥalāl selesü‘l-bevli ya‘nī [316a] ⁽¹⁾ <ya‘nī> sidük tırmamasın men‘ eder ve mezī ki imrenmegile efŐān yolından ⁽²⁾ gelen Şudur, anı dağı giderür.

Ĥullur: Ĥubübātdan cülbān dedükleri ⁽³⁾ dānedür ki ĥarf-i cimde beyān olunmuşdur.

Ĥulbānī: İsm-i Yünānīdür. Kıınna ⁽⁴⁾ dedükleri Őamđdur. Ĥarf-i kıafda zıkr olunur inŐā‘allāhu te‘ālā

Ĥamīr: Unı ⁽⁵⁾ Őu ile yoğurup māye kıatup bir miqđar tırup müteğayyir olup ekŐidükde ⁽⁶⁾ ĥamīr dērler. Tüirkīde dağı bu ismle meŐĥürdur. Ĥamīr gāĥ olur ekŐi māyesi yoğıken ⁽⁷⁾ amel ile ekŐidürler ve gāĥ ekŐi māye kıatup ekŐidüp ĥamīr edeler. Ĥamīrde ⁽⁸⁾ birbirine zıdd kıuvvetler vardır, meŐelā Őovuk ekŐilik gibi ve ıssı ‘ufūnet ya‘nī ⁽⁹⁾ bozulup müteğayyir olmağ ya‘nī ĥayrı lezzete girmek ve tızluluğ ile cilā etmek ⁽¹⁰⁾ ve dānesi ki unı andan olmuşdur, anuı ĥarāreti veyāĥüd bürüdeti ile ĥārr ⁽¹¹⁾ veyāĥüd bārid olmasđ gibi kıuvvetleri vardır. Ĥamīr dēyü ıtlāđ olunsa buğdaydan ⁽¹²⁾ olan ĥamīr murād olunur. Ĥamīrde lağif kıuvvet vardır, ol kıuvvet ile bedenün ⁽¹³⁾ derin yerinden çekerek ve tađlīl eder ve cilā eder. Tađi‘atına ĥarāret gālib-

dür lâkin derece-i ⁽¹⁴⁾ sâniyeye erişmez. Hamîrûn 'amel ile olanı budur ki buğday veyâhüd arpa unını şu ⁽¹⁵⁾ ve bir miqdâr zeyt veyâhüd şîr-i rûgan veyâhüd azacuk yoğurd ile yoğurup ⁽¹⁶⁾ bir gece tura şabâha dek ekşiyüp hamîr ola. Hamîr, ayak aşağısında olan ⁽¹⁷⁾ şişleri tahtlil etmekde ve ağırların gidermekde ziyâde hâşşası vardır. Eger ⁽¹⁸⁾ tuzunu çok etseler dümmel dedükleri büyük ve sivri çibanları bişürüp deşüp ⁽¹⁹⁾ ağızların açsın. Eger tuzu az hamîri şu ile ezüp bir denk tabâşîr ve bir kîrât za'firân [316b] ⁽¹⁾ ve bir denk sükker katup dört vaqıyye ıssı şu içinde iki sâ'at miqdârı zamân tursa ⁽²⁾ ba'dehu içseler maħmûrlığı ve susuzluğu kaç' eyleye, mücerredür. Eger şu ile ezüp dört ⁽³⁾ paydan bir pay kadar benefşe yağı katup anuñla ğarğara etseler boğaz içinde ⁽⁴⁾ olan şişlere nef' eyleye. Eger hamîri şu ile ezüp koyuca edüp içine birkaç ⁽⁵⁾ tamlı sirke tamlatsalar şöyle ki hamîrden iki vaqıyye olup şu buçuq raht ola ⁽⁶⁾ ve sirke tamlaları iki mişkâl olup içseler şafrâ ve yanğınlardan olan qarın ⁽⁷⁾ yürimesin tuta.

Hamr: Şarâb dedükleri harâm şerbetdür. Faķîr mütercim eydür ki ⁽⁸⁾ 'ulemâ-yı İslâmiyye kitâblarında aħvâl-i hamrı zıkr etmek egerçi müvecceh degüldür, ⁽⁹⁾ lâkin şurbına idmândan niçe kimesnelere emrâz-ı şa'be 'arîza olup ol emrâzuñ ⁽¹⁰⁾ 'uruzı ne keyfiyyetledür ve def' ve 'ilâcı ne vechle olduğı kütüb-i mütekkaddiminde ⁽¹¹⁾ ma'an zıkr olunmuş bulunmağın hamruñ daħı envâ'ı ve tabâyi'i beyân olunmağ lâzım ⁽¹²⁾ gelmişdür. Hamr, egerçi her ser-hoş eder şerbete ıtlâk olunur. Ammâ bu maķâmda üzümden ⁽¹³⁾ olan murâddur ki güne gunedür. Ve nebîz ki ħurmâ şarâbidur, ol daħı egerçi üzümden ⁽¹⁴⁾ olan gibi hamrdan ve harâm olan şerbetlerdendir. Anuñ aħvâli ħarf-i nûnda beyân ⁽¹⁵⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ . Üzümden olan şarâb çok dürlüdür, fi'li ve te'sîri daħı aña ⁽¹⁶⁾ göre güne gunedür. Ba'zısı raķîk ya'nî ince ve ba'zısı ğalîz ya'nî koyu ve ba'zısı tatlu ⁽¹⁷⁾ ve ba'zısı ekşi ve ba'zısı acı ve ba'zısı mâye-hoş ve ba'zısı kâbîz ve ba'zısı kızıl ⁽¹⁸⁾ ve ba'zısı siyâh ve ba'zısı beyâz ve ba'zısı şaru ve ba'zısı hoş râyihâlu ve ba'zısı ⁽¹⁹⁾ çirkîn râyihâlu ve ba'zısı kerih ya'nî tab' andan lezzet almayup nefret eder ve ba'zısı güneşde [317a] ⁽¹⁾ <güneşde> kaynamış ve ba'zısı bişmiş ve ba'zısı yerde gömülmüş ve ba'zısı şırf ve ba'zısı ⁽²⁾ şu ile qarışmış ve ba'zısı bulanıķ ve ba'zısı şâf olmuş ve ba'zısı ağır ve ba'zısı ⁽³⁾ yeyni ve ba'zısı eski ve ba'zısı yeñi ve ba'zısı ortadur ya'nî ne eski ve ne yeñidür. Cümle ⁽⁴⁾ bu zıkr

olunan aşnāfuñ ṭabīʿatları derece-i şālīseye qarīb ḥārr u yābisdür ammā⁽⁵⁾ mertebeleri mütefāvıtdür yaʿnī baʿzında ziyāde ve baʿzında azdur. Eñ ziyāde keskini⁽⁶⁾ ve ḳavīsi şol şarābdür ki rengi āteş gibi olup şaru ve ince ve yeyni ve eski ola⁽⁷⁾ ve eñ zaʿīfi ol şarābdür ki beyāz olup ince ola baʿdehu ḳoyu ve tāze ve zaʿīf⁽⁸⁾ rāyiḥalu olandur. Eyüsi oldur ki ʿömri orta ola yaʿnī bir yıllık ve iki yıllık⁽⁹⁾ olup rengi kızıl ile şaru ortasında olup ḳıvāmı daḥı iʿtidāl üzre⁽¹⁰⁾ olup incelige māyil olup rāyiḥası hoş ola ve ḳābiz ve ekşi olmayup ziyāde⁽¹¹⁾ acı olmaya belki bir miḳdār tatlılığa māyil ola. Yaramazı oldur ki rengi bozğun⁽¹²⁾ ve bulanık ve ḳoyu ve acı ve ḳābiz olup rāyiḥası çirkin olup aḡzuñ çirkin⁽¹³⁾ rāyiḥası gibi veyāḥūd ekşi rāyiḥa veyāḥūd ḡayrı çirkin ve yaramaz rāyiḥası ola.⁽¹⁴⁾ Muḥaşşal budur ki ḥamruñ her mizācı ve her rengi ol mizācda ve ol rengde olan⁽¹⁵⁾ mizāclara eyüdüdür ammā bilmek lāzımdur ki ḥamruñ hoş ve güzel rāyiḥalusı her mizāca⁽¹⁶⁾ eyüdüdür ammā yaramaz rāyiḥalusı her mizāca yaramazdur. Eger ḥamrı miḳdārda ve keyfiyyetde⁽¹⁷⁾ ve vaḳtde ve sin yaʿnī yaşda ve zamānda ve mekānda ve tedbīr ve tertībde riʿāyet⁽¹⁸⁾ édüp istiʿmāl olunursa şıḥḥati ḥıfz éde ve bedeni ıssıda ve rengi güzel eyleye⁽¹⁹⁾ ve fikri eyü édüp ʿaḳlı ziyāde eyleye ve maʿidede ve ince ṭamarlarda ve cigerde ṭaʿāmi ḥazm [317b]⁽¹⁾ étdürüp büyük ṭamlara tiz geçüre ve kıll gibi ince ṭamlara daḥı sürüp geçüre ve bedeni⁽²⁾ ḳabardup semirde ve artuḳ ḳalan nesnelere taḥlīl édüp ḳoyu ve ḡalīz olanını⁽³⁾ necv yaʿnī ḥalāya varup büyük efşān ile ve ince olanını siddük ile ve daḥı ince⁽⁴⁾ olanın der ile ve buḥār ile çıkara ve safrāyı işemegile ve derlemegile ve balḡamı ve sevdāyı⁽⁵⁾ necv yaʿnī büyük efşān ile çıkara. Ve ḥavāss ki görmek ve eşitmek ve datmaḳ⁽⁶⁾ ve tutmaḳ ve bunlara beñzer ḳuvvetleri keskin édüp ziyāde eyleye ve yürek ve aʿzā-yı⁽⁷⁾ aşıyyeye ḳuvvet vére ve kelb iştiḥası dedükleri iştiḥāyı ki şāḥibi ṭaʿāma⁽⁸⁾ ṭoyamaz, ol maḳūle iştiḥāyı giderüp iʿtidāl vére. Ve yalınuzlığı sevüp⁽⁹⁾ yaramaz fikrleri gidere ve ümizi ḳavī ve çoḳ eyleye ve bahadır eyleye ve mālīḥülyā marazların⁽¹⁰⁾ giderüp ḥüyları hoş ve güzel eyleye ve bedende olan yolları cilā édüp⁽¹¹⁾ süddeleri açā ve zehrler zararın defʿ édüp zarar étdürmeye ve saḳ şaḳalı tiz⁽¹²⁾ aḡartmaya ve cimāʿa taḥrīk eyleye ve bedende olan gevşekliḡi ve istiskā-yı ṭablīyi⁽¹³⁾ gidere ve balḡamdan olan göz aḡrısını ve şişini gidere. Evlā budur ki ziyāde⁽¹⁴⁾ şusuzlık ve yorğunluḡ ve ziyāde açlık ve ziyāde ḡazabda iken içmeyeler ve ser-ḥoş⁽¹⁵⁾ olacaḳ mertebede içmeyeler. Eger

bunlar ri'âyet olunmazsa ziyâde ve 'azîm zararlar peydâ ⁽¹⁶⁾ eyleye. Eger ba'zî ri'âyet olunup ba'zî olmazsa aña göre zararı dahî olur. Ba'cdehu ⁽¹⁷⁾ ma'lûm ola ki hamruñ incesi laţîfdür, tîz bedene girür ve süddeleri açar ammâ koyusu ⁽¹⁸⁾ ağırdur, geç hazm olur, a'zâya kuvvet ve gızâ vèrür. Ammâ tatlu olanı ğalîzdür, ⁽¹⁹⁾ gızâ vèricidür. Mâye-hoş olanı yaramazdur, hazmı bozar, siñire zarar eder, tevaħħuş [318a] ⁽¹⁾ <tevaħħuş> ya'nî yalıñuzluk sevme peydâ eder. Kâbiz olanı andan eyüdü, ⁽²⁾ karnı tutar ammâ gögsi irilendürür, maħmûrlığı geç def olunur. Acı olan ⁽³⁾ eyüdü, cilâ eder, süddeleri açar, ta'âmı hazm etdürür. Siyâh olan ğalîzdür, ⁽⁴⁾ gücile hazm olur. Beyâz olan lînet vèrür, za'ıfdür. Kızıl olan mu'tedildür. ⁽⁵⁾ Şarusı kavîdü, hoş râyihâlusı güzellikte ve eyülikde nihâyetdedür ya'nî andan ⁽⁶⁾ eyü olmaz ammâ baş ağırdıdır. Reyhânî dedükleri bu maķûle hoş râyihâlu ⁽⁷⁾ şarâbdur. Ammâ râyihâsı yaramaz olan hamr incidicidür, baş ağırdıdır, marâzlar ⁽⁸⁾ taħrîk eder, helâk eder. Ammâ güneşde hâşıl olan şarâb keskindür, incedür ⁽⁹⁾ tamâm murâdça pişüp olmamışdur. Ma'ideden kolay iner, feraħ vèrmesi ⁽¹⁰⁾ kavîdü lâkin keskin sıtmalar peydâ eder ve baş ağırdur. Bişmiş olan hamr ğalîzdür, ⁽¹¹⁾ ıssıdıdır, hılçları bişüricidür, siñirlere eyüdü, yer içinde ve kar içinde gömülmüş ⁽¹²⁾ olan şarâb ğalîzdür, râyihâsı bozgundur, geç hazm olur bendende çok eglenür, ⁽¹³⁾ uzanur sıtmalar peydâ eder. Şâfî şusuz olan hamr incidici ve a'zâyı ⁽¹⁴⁾ talayıcı ve baĝarsukları sıyırıcıdır. Çok şü katılmış olan hamr yaramazdur, hazmı ⁽¹⁵⁾ bozar, bedeni gevşeldür. Az şü katılmış olanı eyüdü, te'sîri ve fâ'idesi ⁽¹⁶⁾ yararlıdır, eyüdü. Ağır olan hamr yaramazdur, hazmı bozar, ifsâd eder. Yeyni olan ⁽¹⁷⁾ hamr laţîfdür, nüfûz edicidür, keskindür. Eski olan hamr keskindür, siñirlere ve havâssa ⁽¹⁸⁾ zarar eder ya'nî göze ve sâ'ir kuvvetlere zarar eder. Yeñi olan hamr kavîdü, şişiricidür, ⁽¹⁹⁾ hazmı güçdür. Ne eski ve ne yeñi olup orta olan hamr mu'tedildür. Bulanık olan [318b] ⁽¹⁾ hamr bögreklerde ve kavuķda taşlar ve süddeler peydâ eder. Şâfî olan hamr bulanık olanuñ ⁽²⁾ ziddıdır. Evlâ budur ki şîreyi içmeyeler tâ toķsan gün üzerinden geçmeye. Ba'zılar demişler ⁽³⁾ kırık günden soñra içmesi câyizdür. Şâhib-i kitâb eydür: Bu kavî benüm yanumda maķbûl degüldür. ⁽⁴⁾ Faķîr mütercim eydür ki evlâ budur ki aķvâlden hiç biri ile 'amel olunmaya ya'nî aşlâ ⁽⁵⁾ içmeyeler. Eyüsini içenlere lâyıķ budur ki üç hâlden tecävüz etmeyeler. Biri budur ki ⁽⁶⁾ şusuzluğu def edüp yèdüĝi ta'âmı a'zâya ulaşıdurur miķdârı içüp ⁽⁷⁾ ziyâde

içmeye. Bu hâl mizâcları ıssı olanlara ve şarâb içdükdde bedenleri ıssınur ⁽⁸⁾ olan kimesnelere eyüdü, ziyâde içmeyeler. İkinci hâl budur ki mizâcları şovuk ve mu'tedil ⁽⁹⁾ olan kimesneleriñ nefslerine şenlik ve hareket gelecek miqdârı içeler, ziyâde içmeyeler. ⁽¹⁰⁾ Üçüncü hâl budur ki hılıtları koyu olup ve hareket ve iş güçleri az olanlar ve bedenleri ⁽¹¹⁾ gâlız olan kimesneler şol miqdâr içeler ki nefslerine şenlik olup tamarları gerine ⁽¹²⁾ ve bir miqdâr ağırlanup uyğuya meyl gele, bu ma'küle kimesneler bundan ziyâde içmeyeler. Bu zıkr ⁽¹³⁾ olunan ahvâlden ötesi ser-hoşlıkdur ki dil ağırlanur ve göz ve kulağ ve sâ'ir ⁽¹⁴⁾ kuvvetler müteğayyir olup fıkr dahı fâsıd olup başda ziyâde ağırlık olup ahır ⁽¹⁵⁾ yere düşürüp ziyâde uyudur. Bu hâl ziyâde yaramazdur, zarar edicidir, ⁽¹⁶⁾ bu hâli dâyim etmeyeler belki hiç etmeyeler. Eger elbette lâzım gelürse ayda bir kerre veyâhüd iki ⁽¹⁷⁾ kerre edeler, ziyâde etmeyeler. Eger dâyim ederlerse zarar edüp ziyâde yaramaz marazlara ⁽¹⁸⁾ ve 'ilâc olunmaz ma'külesi derdlere düşüre, meşelâ yaramaz sıtmalar ve fâlic ve züsen'târıyâ ⁽¹⁹⁾ ve ciger ve talağ şişmek ve cimâ'dan kılmağ ve ta'am hazm olmamağ ve ahmağlık ve sekte **[319a]** ⁽¹⁾ <ve sekte> ve şar' ve aınsuzdan fevt olmağ ve sâ'ir bunlara beñzer marazlar, huşuşan 'ilâca ⁽²⁾ kâbil olmayan istiskâya ve a'zâ içinde şişler ve yarılmalar ve kesilmeler ve yırtıklara ⁽³⁾ düşüre ve saçı ve şakalı tiz ağarda. Bu dahı ma'lüm ola ki bir kimesne isti'mâline ⁽⁴⁾ idmân edüp ya'nî dâyimâ içüp aınsuzdan ferâğat etse ol ma'küle kimesnede ⁽⁵⁾ dahı yaramaz marazlar peydâ ede, meşelâ sevdâ ve sevdâvî marazlar ede ve hazmı za'if ⁽⁶⁾ olup ma'idesi ve bağırsuğları şolup arıqlaya ve yüzünüñ rengi bozulup hüvy ⁽⁷⁾ yaramaz ola. Eger hamrı bir gün şu yerine içüp ba'dehu iki gün veyâhüd üç gün ⁽⁸⁾ miqdârı aşlâ şarâb içmeseler şıhhat-i bedeni hıfz edüp nef' eyleye. Bu dahı ma'lüm ⁽⁹⁾ ola ki mizâcları sevdâvî olan kimesnelere hamrdan siyâh ve kâbız ve mâye-hoş ⁽¹⁰⁾ ve bulanık ve şâfî olup şusuz olanı zarar eder. Ammâ siyâh olanı bedenleri ⁽¹¹⁾ arıqlayup incelmış olanlara ve bedeni ziyâde olmasını murâd edenlere eyüdü. ⁽¹²⁾ Kıızıl olan sevdâvîlere eyüdü ammmâ bir miqdâr şu ile kârışdurup ziyâde çok ⁽¹³⁾ içmeyüp i'tidâl üzre içseler. Ammâ mizâcları ıssı olanlara beyâz olanı eyüdü. ⁽¹⁴⁾ Şarusı aña yaramazdur ammmâ şarusı balğamlulara ve şovuk mizâclulara eyüdü. Beyâzı ⁽¹⁵⁾ işde ve gücde olanlara eyüdü, huşuşan yerde gömülmüş ve koyu ve tatlu olan ⁽¹⁶⁾ anlara eyüdü, gayrı kimesnelere yaramazdur. Acı olan ve şaru olup ince ve keskin ⁽¹⁷⁾ ve güneşde olan ve

bişmiş olan anlara ya'nî işde ve gücde olanlara zarar eder. ⁽¹⁸⁾ Mizâcları şovuk ve mu'tedil ve yaşluğları ziyâde olanlara eyüdüdür. Kezâlik şol şarâb ki ⁽¹⁹⁾ azacuk şu kıtılmış ola veyâhüd hiç şu kıarışmış olmaya şol kimesnelere ki içerüsünde [319b] ⁽¹⁾ şovukluğlar ve yeller ola, anlara eyüdüdür. Şar' marazı olanlara yaramazdur. Ammâ şu ile kıarışmış ⁽²⁾ olan bunuñ zıddıdır. Mizâcı ıssı olanlar ziyâdece şu kıatarlar ve mizâcları i'tidâl ⁽³⁾ üzere olanlar i'tidâl üzre kıatarlar ve mizâcları şovuk olanlar şâfi veyâhüd ⁽⁴⁾ azacuk şu ile içeler. Kıabız olan hamr, mizâcları yaş ve ishâlleri olanlara ve yaşluğ ⁽⁵⁾ sebebi ile göğüs perdeleri za'if olanlara eyüdüdür. Ammâ tatlu ve ne ekşi ve ne ⁽⁶⁾ tatlu olup dadsız olan hamr ki aña kıihve dërler, ekşer mizâclara eyüdüdür lâkin ⁽⁷⁾ cimâ' iştihâsını giderür. Mizâcları ıssı olanlara evlâ budur ki ta'âmları ma'idederi ⁽⁸⁾ dibine tamâm inüp oturuşmayınca içmeyeler ve içerken yëdükleri ta'âm summâk veyâhüd ⁽⁹⁾ kıoruk veyâhüd ekşi enâr ile ola ve mizâclarına göre kıarnı kıabz eder veyâhüd ⁽¹⁰⁾ sürer, güzel râyiğalar kıoçulayalar ve ma'idede ru'ubet ziyâde olursa ru'ubeti ⁽¹¹⁾ kıurudur nesnelere ile içeler. Tedbirsiz içüp muvâfık olmayan şarâbı içenlere elbette ⁽¹²⁾ ba'zı emrâz ekşeriyâyâ vâki' olmak mukıarrerdür. Pes lâzımdur ki muhâlifden şakınıp her ⁽¹³⁾ birine lâzım olan tedbiri edüp ba'dehu içeler. Pes eger dimâği za'if olup ıssı ⁽¹⁴⁾ olursa ol maķüle kimesne hamr içdükte fi'l-hâl başı ağrımaları hâşıl olur. Anlara lâzımdur ki ⁽¹⁵⁾ hamruñ beyâz olup ince ve râyihası za'if olanından ve yërde gömülmüş olanından ⁽¹⁶⁾ içüp ğayrı içmeyeler. Eger bu maķüle bulunmazsa bulunan maķülesine ziyâdece şu kıarışdurup ⁽¹⁷⁾ mezesin ekşi ayva ve mâye-ğoş nabķ veyâhüd nabķ kıavutı veyâhüd ekşi almadan ⁽¹⁸⁾ eyleye. Eger baş ağrısından ziyâde kıavfı olursa içerken kıâfur ve gül şuyı ve kıar ⁽¹⁹⁾ ile şovudulmuş bezler başı üzerine kıoyalar ve uyumaķ zamânında burnına ve içerüsüne [320a] ⁽¹⁾ <ve içerüsüne> gül yağı süreler ve benefşe ve nîlüfer kıoçulayalar. Eger göz ağrısından kıavf ederse ⁽²⁾ içmekden şoñra şovudulmuş ve azacuk ekşi sikencübünden üzerine içeler. Eger sikencübün göñül ⁽³⁾ bulandırmaķ kıavfı olursa ol zamânda içmeyüp uyuyup uyandıķda içeler veyâhüd ⁽⁴⁾ ayıldıķda içeler. Ve şol kimesne ki ma'idesi za'if ola, üzerine ayva sikencübini isti'mâl eyleye. ⁽⁵⁾ Ayva sikencübini şan'atı budur ki ekşi ayva şuyından ki şâf olmuş ola, bir cüz' ⁽⁶⁾ ve ortaca ya'nî ziyâde keskin olmayan sirkeden bir cüz' ve sükkere-i nebâtdan üç cüz' ⁽⁷⁾ alup bir yère kıoyup bişürüp kefin alalar ve kıvâma gelince yavaş âteş ile bişüreler ⁽⁸⁾ ve

uyhu zamânında gözlerine ve alnına ve şakal başlarına bir miqdâr māmîşâ dedükleri şamğdan ⁽⁹⁾ olan şiyâf ya'nî göz için êtdükleri devâdan bir miqdâr ile veyâhüd kızıl şandal ⁽¹⁰⁾ veyâhüd fûful ve tîn-i Ermenîyi sirke ve gül şuyı ile süreler ve uyhudan gözi içine ⁽¹¹⁾ gül şuyı tamlada. Eger bundan kavî murâd êderlerse gül şuyı içinde summâk ısladup ⁽¹²⁾ göze tamladalar ve ikide birde kıan alalar ve hacâmat êdüp tabî'atı lînet üzre ⁽¹³⁾ tutalar. Ammâ şunlar ki hamr içmekden cigerlerinde ancak ağırlık hâşıl olup ağrısı ve gücile ⁽¹⁴⁾ nefes alması olmazsa ol maqûleler ince şarâb içüp mezesin kerefs mürebâsından ve havucdan ⁽¹⁵⁾ êdeler ve ta'âm yêdükde sirkeli kebere ya'nî kebere dedükleri nebât yemişî turşîsinden ⁽¹⁶⁾ ve hindebâdan ve tarhaşkûkdan yeyeler. Tarhaşkûk, yabânî hindebâdur ve ciger süddelerin ⁽¹⁷⁾ açar nesne ve tahlîl êdüp hılîları ince êder nesnelere isti'mâl êdeler ve şarâb ⁽¹⁸⁾ içdüğü günde ve evvelinde ve şoñında tatlu yemeden şakına ve reştâlardan ve poğaçadan ⁽¹⁹⁾ yemeyüp anları terk êdeler ve içdükdün şoñra üzerine ta'âm yemeyeler. Ve şunlar ki şarâb [320b] ⁽¹⁾ içdükdün ağırlık ve sıtma ve nefes tarlığı 'arîz ola, evlâ budur ki bu hâl variken içmeyeler ⁽²⁾ tâ evvelki hâle varmayınca ve cigerine şovuducu ve men'êdici nesnelere ile yakı êdeler. Gâh olur ⁽³⁾ bu maqûle kimesnelere kuşmağa getürüp kuşmağıla sevdâvî hılîlar ve yaramaz hılîlar çıkar. ⁽⁴⁾ Böyle olıcağ evlâ budur ki bu maqûle hılîları çıkarmağda ziyâde sa'y êdüp çıkarken ⁽⁵⁾ men'êtmeye ve geldüğü yerden men'êtmeyeler. Meger ziyâde zarûret ola ki tutalar ve şarâb bu maqûle ⁽⁶⁾ kimesnelere ziyâde ağırlık vêrürse evlâ budur ki ne tarîkle ki âsândur ve mümkindür, şarâbı ⁽⁷⁾ çıkaralar. Gerek ishâl ve gerek kuşmağ ile kanqısı âsân olursa anuñıla êdeler. Ve şunlar ki ⁽⁸⁾ içdükdün cigerlerinde ağrı ve kırkurlar peydâ ola ve tabî'atları yumışayup ya'nî ishâl olup ⁽⁹⁾ hazmı dağı za'if ola, ol maqûle kimesnelere şaru şarâb içeler ve gıdâları ıssı otlar ⁽¹⁰⁾ ve tohmlar ile kavrulmuş ta'âmlar olup mezesin cevz ve bâdem eyleyüp tâze terelerden ⁽¹¹⁾ ve yemişlerden ırağ olalar ya'nî yemeyeler. Çok şarâb içenlere maħmûr olmağ dağı 'arîz ⁽¹²⁾ olur. Maħmûrlıq bir hâldür ki ta'âm iştihası gider ve gönül bulanup dönmeğ ziyâde ⁽¹³⁾ olur ve bedende şınıqlıq ve başda ağırlık ve ıztırâb ve gâh uyumayup gâh uyanmağ ⁽¹⁴⁾ ve gücile nefes almağ ve bedende harâret belki şovuqluğ dağı ve ditremek ve bunlardan ğayrı ⁽¹⁵⁾ çok nesnelere 'arîz olur. Ba'zılar maħmûrlığa şarâb tuħmesi dêrler. Ĥumâr def'ine evlâ budur ki ⁽¹⁶⁾ vâfir uyuyalar ve efkâra ya'nî fikrle-

re düşüneler ve ellerin ve ayakların ovalar ⁽¹⁷⁾ ve hammâma girüp başına mu'tedil ya'nî ne kıtâ ıssı ve ne şovuk şudan vâfir dökeler. ⁽¹⁸⁾ Ba'dehu hammâmdan çıkup istirâhat edeler. Eger elemeler def' olursa fe-bihâ eyülük ⁽¹⁹⁾ 'alâmeti budur ki ta'âma iştihâ gele. Eger def' olmadı ise tekrâr uyuyup gèrû hammâma [321a] ⁽¹⁾ <hammâma > girüp başına vâfir şu dökeler. Eger ba'zî elemeler kıvî olursa, meşelâ gönül ⁽²⁾ bulanmak ve tehevvu' ya'nî kıuşar gibi ziyâde ögürmek ve ziyâde baş ağrısı olursa ⁽³⁾ ilu şu ile sikencübîn içüp birkaç kerre kıuşalar. Ba'dehu enâr ve ayva ve rîbâs şerbetlerinden ⁽⁴⁾ kıankı-sı bulunursa tîn-i Şâbûrîden bir mişkâl kıatup içeler. Eger ta'âm yer ise kıoruk ⁽⁵⁾ şuyı ve na'nâ ile piliçler yeyeler. Eger baş ağrısı ziyâde olup yüz ve baş ziyâde ⁽⁶⁾ ıssı olup şakal başlarında kıarabân ya'nî nabz gibi kıareket olursa taşradan ⁽⁷⁾ şovudur nesnelere urup ve içèrûden dağı söyündürici nesnelere vereler. Eger yalınuz ⁽⁸⁾ hemân başda ve bedende ağırlık olursa hammâma girüp başına ve bedenine vâfir ıssı ⁽⁹⁾ şu dökeler ve mercimek ve lahana şûrvâlarından iştihâ ile yeyeler. Ba'zılar humârı gèrû ⁽¹⁰⁾ şarâb içmeğe def' ederler ammâ şol ki tekrâr ser-hoş olıncaya dek içilürse ziyâde 'azîm ⁽¹¹⁾ kıatâdur, şonında çok elem verir. Eger âşer nesne ile humâr def' olmayup elbette gèrû şarâb ⁽¹²⁾ ile olursa az içüp bir kııkdâr içecek niçe zamân kıurup gèrû azacığ veyâhüd şu ⁽¹³⁾ ile kıarışdurup içeler ve çok içüp ser-hoş olacağı mertebede içmeyeler. Kıarlu cüllâb ⁽¹⁴⁾ ve fuğkâ' dedükleri şerbet ya'nî hâlâ İstânbül'da 'Arab şerbeti dedükleri ve penîr şuyı ⁽¹⁵⁾ ve ekşi ve kıâbız yemişler rubları humârıuñ elemine ve şiddetin def' eder nesnelere dendir ya'nî ⁽¹⁶⁾ istî'mâl edicek def' eder. Muhaşşal-ı kelâm budur ki hamr içmekden çok belâ ve elem ve marazlar ⁽¹⁷⁾ kıâşıl olup debreşür. Cümlesin beyân etmek bu kıtâba münâsib degüldür. Cümleden yaramazı ⁽¹⁸⁾ budur ki ra'se ya'nî el ayak ve baş ditremek 'arız ola ve bu ma'küle ditremek ⁽¹⁹⁾ gèrû şarâb içmeğe def' olduğına aldanmayalar zîrâ giderek dağı ziyâde olur. [321b] ⁽¹⁾ Bunlardan kıayrı dâyimâ şarâb içenlere elbette iki helâk edici marazlar 'arız olması ⁽²⁾ mukıarrerdür. Birisi gücile nefes almak marazı ve birisi dağı yürek oynaması marazıdır. ⁽³⁾ Bu iki maraz dağı kıatlı edicidir, aınsuzdan fevt olmağı kıorkıunç 'alâmetdür. Evvelâ ⁽⁴⁾ yüreginde segirmek 'arız olup ba'dehu giderek yürek oynaması 'arız olup ⁽⁵⁾ belâ ve elem ziyâde olur. Evlâ budur ki bu ma'küle 'alâmet zâhir olacağı şarâbdan ⁽⁶⁾ ferâğat edüp bâsîlik dedükleri kıamardan kıan alup kıabî'atı ishâl edeler ⁽⁷⁾ ve kıalîz ve kıan kıâşıl eder

ta‘âmlar, meşelâ et ve aña beñzer nesneleri terk edeler ⁽⁸⁾ ve bu zıkr olunacak devâdan isti‘mâl edeler. **Şıfat:** Kızıl gül ve tabâşîr ⁽⁹⁾ ve küzbere-i yâbise ya‘nî kıvınc ve kehrübâ her birinden bir cüz’ ve delinmemiş ufağ ⁽¹⁰⁾ incüden nısfı cüz’ misk südüs cüz’ ba‘dehu ekşi almadan şıķılmış şu içinde ⁽¹¹⁾ sükkeri eridüp ‘asel gibi kıvâma gelince yavaş âteşde kıynadup kıvâma geldükde ⁽¹²⁾ âteşden indürüp döğülmüş olan eczâyı kıarışdurup ma‘cün edeler. Sükker âteşde ⁽¹³⁾ iken içine turunç yaprağından birkaç yaprak bırağalar ve ğıdâsını tîhüc ya‘nî ⁽¹⁴⁾ çil ve turaç ve piliçler ki kıoruğ şuyı ile ve ıssı otlar ile bışmiş olalar ve oğlağ ⁽¹⁵⁾ eti ki sirke ve ıssı otlar ile pişüp puhtılanmış ola, puhtısından yeyeler ser-hoşlara ⁽¹⁶⁾ ve maħmûrlara iki maraz daħı ‘arız olur. Birisi teşennüc ya‘nî sinirleri büzilüp ⁽¹⁷⁾ hareketden kıalup gerinmekdür. Bunun ‘alâmeti budur ki evvelâ cümle bedeninde veyâhüd çoğında ⁽¹⁸⁾ segirmek peydâ olur. Ĥamr içerken bu hâl ‘arız olıcağ evlâ budur ki hemân şarâbdan ⁽¹⁹⁾ ferâğat edüp fi’l-hâl kıuşmağâ başlaya. Eger kendüden kıuşamaz ise kıuşdurıcı [322a] ⁽¹⁾ <kıuşdurıcı> devâ içüp kıuşa. Tamâm kıuşup ma‘idesini temizledükden şoñra ıssı şu ⁽²⁾ içinde şol miğdâr oturalar ki bedeni yumışayup derler gibi ola. Ba‘dehu şudan ⁽³⁾ kııkup arķası onurgaların ve eñ yerlerin kıuş yağı veyâhüd bân yağı ⁽⁴⁾ veyâhüd nergis dedükleri çiçek yağı ile yağlayalar ve ol geçede aşlâ nesne yemeye ⁽⁵⁾ ve tekrâr ıssı şuya girüp ğerü ol vechile oturup ba‘dehu kııkup ğerü yağlana ⁽⁶⁾ ve ayâric ħabları yemegile silkinüp pāk olalar, ħuşuşan ayâric-i Rūfus ya‘nî ⁽⁷⁾ Ĥakīm Rūfus terkīb etdüğü ayâric, bu bābda ziyāde nāfi‘dür, mücerrebdür. **Şıfat:** ⁽⁸⁾ Uşūhūdüs iki dirhem, kıantūryün dedükleri nebātuñ ince olan şınıfından ⁽⁹⁾ bir dirhem, ħançal ki Ebū Cehl kıarbuzyı derler, andan bir denk, ğarîķün ki çam ⁽¹⁰⁾ köpüğü derler, andan dört denk, ferbiyündan bir denk, zencebîl ve vec ya‘nî egir ⁽¹¹⁾ ve cünd-i bîdester her birinden bir denk alup bu cümleyi döğüp ħablar edüp iki şerbet ⁽¹²⁾ edeler ya‘nî iki def‘ada cümlesin isti‘mâl edeler ve ğızâsını laķif ve ıssıdıcı ⁽¹³⁾ nesnelere vereler, meşelâ noħüd şuyı ve zeyt yağı ile kıavrulmuş etler ki ıssı otlar ⁽¹⁴⁾ ile pişmiş olalar ve kıuşlar etleri ve aña beñzer ne ise.

Ĥamāhān: İsm-i Fārisîdür. ⁽¹⁵⁾ Ba‘zılar demişler ma‘nāsı demür şandal demekdür. Bu bir taşdur ki hālâ nās aralarında ⁽¹⁶⁾ ħadîd-i Şinî demekle ma‘rūfdur. İki dürlüdür: Birisi erkek ve birisi dişîdür. Erkek ⁽¹⁷⁾ olanı ħa-

dîd-i Şîni dëdükleridür. Dişisi hâcerü'l-humâr ya'nî mahmûrlık taşu dëdükleridür. ⁽¹⁸⁾ Nitekim hârf-i hâda zîkr olunmuşdur. Erkek olanı katı ve pekdür, şuyı azdur, ⁽¹⁹⁾ bulanık gibidür, şu ile bilegiye ovsalar şaru ovundusu çıkar zernîh gibi. **[322b]** ⁽¹⁾ İki şınfı dahı şafrâ ve kıandan olan marazlara nâfi'dür. Ammâ dişî olanınuñ bürüdeti ⁽²⁾ ziyâdedür ve enfa'dur. Eger şişi olan göz üzerine sürseler şişine nef' eyleye ve 'uzva ⁽³⁾ kuvvet vërup aña dökilen nesneleri def' etmege kavî eyleye. Eger ovulmuşından iki dirhem ⁽⁴⁾ miqdârı içseler, müşhil içmesinden veyâhüd bağarsuqlar ağrısından olan kıarın ⁽⁵⁾ ağrılarına nef' edüp gidere. Ba'zılar demişler erkek olanından yüzük edinüp ⁽⁶⁾ taqınmak yürege kuvvet vërup geçede ve kıarañuda vahşeti ya'nî havf ve gamı ⁽⁷⁾ gidere ve aña bakmak gözler şihhatin hıfz' ede.

Hambham: İsm-i 'Arabîdür. Şırça ⁽⁸⁾ otı dëdükleri nebâta beñzer bir nebâtuñ ismidür ammâ ol ziyâde yaşıldur ve budaqları ⁽⁹⁾ kıızıl ve kıatıdur. Derelerde ve seyl ağaçak yerlerde biter. Üzerinde ince dikenleri ⁽¹⁰⁾ vardır, neye doqınursa aña yapışup aşılı kıalır. T'abî'atı kıabîzdur, dadsızdur, ⁽¹¹⁾ maddeleri men' edicidür. Bu huşuşlar için ziyâde eyü ve muvâfikdur. Ba'zılar bu nebât ⁽¹²⁾ erğâmünî dëdükleri devâdur ki hârf-i elifde zîkr olunmuşdur ve ba'zılar lisânü's-sevr ⁽¹³⁾ ya'nî şığır dili dëdükleri devâdur demişler. İkişî dahı gâlaçdur, şahihi zîkr olunanıdur. ⁽¹⁴⁾

Handerilî: İsm-i Nabaîdür. Yabânda olan hindebâlardan bir şınfıdur ammâ bunuñ ⁽¹⁵⁾ baldırı ve köki incerekdür. Budaqları üzerinde bakkla büyüklüğünde maşakî gibi şamğ bulunur. ⁽¹⁶⁾ Ma'rûf hindebâdan anuñ tabî'atı akvâdur ya'nî kuvvetlürakdur, ziyâde kıruducıdur. ⁽¹⁷⁾ Eger şamğını dögüp ve mürr ile kıarışdurup ve bir bez pâresine sürüp ol bezi zeytün ⁽¹⁸⁾ dânesi kıadar edüp 'avrat götürünse hayzını yüridüp idrâr eyleye. Gâh olur bu nebâtı ⁽¹⁹⁾ köki ile dögüp ve 'asel ile kıarışdurup andan çörekler ederler. Ol çöregi şu ile **[323a]** ⁽¹⁾ <şu ile > ezüp ve büre-i Ermenî kıatup behâka sürseler behâkı giderüp cilâ eyleye. ⁽²⁾ Şamğı ziyâde yapışdurıcıdur, gözde ziyâde biten kıılı yapışdurmağa eyüdür. Köki dahı ⁽³⁾ tâze iken içine bir igne şokup içinden çıkan kıoyu şu ile zâ'id biten kıılı ⁽⁴⁾ yapışdursalar yapışup kıala. Eger şarâb ile içseler efâ ya'nî siyâh ve habîş yılanlar ⁽⁵⁾ ve 'akrebler şokduklarına nef' edüp muvâfik ola. Eger şuyını şarâb ile bişürüp içseler ⁽⁶⁾ kıarnı kıuta. Eger hindebâ şuyı ile şamğını ezüp anuñla göze sürme gibi

çekseller sebel ⁽⁷⁾ ki kıan sebebi ile göz tamarları şişüp perdelenege dەرler anı giderüp eyü ede. ⁽⁸⁾ Efā ışırdığı kimesneye iki dirhem miķdārın içürürler ve āteş yakduğı yere dağı ⁽⁹⁾ sürerler, nef eder. Yapışdırması ziyādedür, her neye murād olunursa yapışdırur. Gāh ⁽¹⁰⁾ olur yaprağınıñ şıkındusı ile bevāşır dedükleri çıbanlara sürüp sıvarlar, çıbanları ⁽¹¹⁾ kıoparup giderür. Bu nebātđan bir şınıf dağı vardır kıazılmış tıpraqlarda ve ekin ⁽¹²⁾ yerlerinde biter, yer üzerinde döşenmiş uzun ve yanık yapraqları vardır, süd ⁽¹³⁾ ile tıolu baldırı vardır, köki dağı böyledür. Bu nebāt keskin ve bişürici ve taħlil ⁽¹⁴⁾ edicidir. Südi bedeni kıabardup çıban edicidir ve laşif edicidir ya'nı hılçları ⁽¹⁵⁾ ince edicidir.

Handerüs: Yenilen ĥubübātđan çavdar dedükleridir. Hınşa-i ⁽¹⁶⁾ Rūmiyye dağı dەرler. Yübüseti ve kıarnı tıtması ziyādedür. Bu ĥuşuşda birinçden ⁽¹⁷⁾ kıavıdır. Hřarāretde ve bürüdetde mu'tedildir. Eger sirke ile bişürüp irinli uyuza ⁽¹⁸⁾ ve kıbana yakı etseler çıbanları ve uyuzı kıoparup gidere ve tırnaqlar çatlaqların ⁽¹⁹⁾ ve üstleri şoyulmasını eyü ede. Eger çeyneyüp gözde henüz peydā olan nevāşır **[323b]** ⁽¹⁾ dedükleri çıbanlara ursalar eyü ede. Gāh olur bişmişinden ĥuķne edüp bağıarsuqlarda ⁽²⁾ olan elemli ve ağırlı çıbanlara nef eder.

Hansā: Diyār-ı Mağrib'de bezvāķ ⁽³⁾ dەرler bir nebātđur. Ba'zılar demişler esrāş ki Türkide çiriş dedükleridir, bu nebātuñ kökidür ⁽⁴⁾ ammā bu kelām ġalařđur, zırā ġayrıdır. Eşrās aĥvāli ĥarf-i elifde zıkr olunmuşđur. Ve ĥansā ⁽⁵⁾ bir nebātđur ki yaprağı Şām perāsası yaprağına beñzer ammā andan kıçirekdür, düz baldırı ⁽⁶⁾ vardır, başında beyāz çiçeği vardır büyük bellüt dānesine beñzer degirmi uzuna ⁽⁷⁾ māyil kökleri vardır, ışırluğda dili acıdup büzer ve ıssı eder ve ziyāde kıuruducı ⁽⁸⁾ kıuvveti vardır ve taħlili dağı vardır. Dā'ü's-şaleb ya'nı saç şaķal dökülmek marazın ⁽⁹⁾ giderür, ĥuşuşan yakılmış olıcaķ ziyāde te'sir eder. Eger bir dirhem miķdārın içseler sidüği ⁽¹⁰⁾ ve ĥayzı yüride ve iki dirhem miķdārın içseler yanlar ağırlarına ve öksürüğe ve sinirli etler ⁽¹¹⁾ gevselmesine nef eder. Eger bu kökđen azacuk yeşeler kıolay kıuşđura, üç mişķāl miķdārı ⁽¹²⁾ zehrlü cānverler şoķđuđına nef edüp zarar etdürmeye. Evlā budur ki yaprağın ve kökin ⁽¹³⁾ ve çiçeğin bir yere kıarışđurup döğüp ve şarāb ile kıarışđurup üzerine yakı edeler. ⁽¹⁴⁾ Eger şarāb çirki ile kökini bişürüp yakı etseler kirlü ve tağılır maķülesi

olan ⁽¹⁵⁾ uyuzları ve çibanları ve memelerde ve hâyelerde olan şişleri ve büyük ve sivri ⁽¹⁶⁾ çibanlara nef' eyleye. Eger şarâb ile qarışdursalar henüz zâhir olan kıtı ve ısı şişe ⁽¹⁷⁾ nef' eyleye. Eger tâze iken kökini döğüp ve şuyın çıkarup eski tatlu şarâb ve mürr ⁽¹⁸⁾ ve za'firân ile qarışdurup bişürseler göze nâfi' devâ ola, anuñla göze çekseler ⁽¹⁹⁾ yaşluğun gidere ve kapaklarında olan yangını ve galizlığı gidere. Şuyını yalınıuz [324a] ⁽¹⁾ <yalınıuz> veyâhüd günlük ve 'asel ve şarâb ve mürr ile qarışdurup ve âteşde ılıdup ⁽²⁾ içinden iriñ ağan kulağ içine tamlatsalar nef' édüp muvâfiğ ola. Eger ağrısı olan ⁽³⁾ dişün muhâlif tarafında olan kulağ içine tamlatsalar diş ağrısını sâkin eyleye. ⁽⁴⁾ Eger yaqup ba'zı münâsip yağlar ile da'û's-şaleb olan yere yağı etseler kılları bitüre. ⁽⁵⁾ Evlâ budur ki yaqıyı qomazdan evvel ol yere yünden bez pâresiyle muhkem ovup ba'dehu ⁽⁶⁾ yaqıyı uralar. Eger kökinün için boşadup ve içine zeyt yağı koyup âteşe koyup ⁽⁷⁾ qaynatsalar şovuqdan olan çatlaklara ve âteş yanığına nef' eyleye ve kulağ ağrısına ⁽⁸⁾ ve ağırlığına nef' eyleye. Eger behağ olan yeri güneşde bir bez pâresiyle muhkem ovup ⁽⁹⁾ ba'dehu üzerine kökini bulaşdursalar nef' eyleye. Eger çiçegini ve yemişini şarâb ile içseler ⁽¹⁰⁾ kırk yedi ayaklu dedükleri zehrlü cânver ve 'akreb şoqduğına nef' eyleye ve qarnı ⁽¹¹⁾ ishâl eyleye. Eger köki ile temregüyi muhkem ovsalar veyâhüd üzerine yağı etseler temregüyi ⁽¹²⁾ giderüp pâk eyleye ve diş ağrılarına nef' eder. Hâşşasındandur eger sirke ile ezüp ⁽¹³⁾ ağrısı olan diş tarafında olan baş barmağa şıvasalar nef' eyleye. Kezâlik ⁽¹⁴⁾ zeyt yağı ile bişürüp muhâlif tarafında olan kulağa tamlatsalar nef' eyleye. Eger ⁽¹⁵⁾ 'asel ile ezüp istiskâsı olan kimesnenün qarnına yağı etseler nef' eyleye. Eger ⁽¹⁶⁾ baldırı tâze iken âteşde şu ile bişürüp zeyt yağı ve sirke ile yêseler yerekâna ⁽¹⁷⁾ ziyâde nef' eyleye ve qavî 'ilâc ola. Eger şöyle ta'âm ile yêseler dağı nef' eyleye. Eger kökini ⁽¹⁸⁾ yaqup ziyâde muhkem ezseler gözde olan aqlığı gidere. Eger şuyını isfidâc ⁽¹⁹⁾ ki üstübeç dedükleridür, anuñla veyâhüd yumurda ağıyla qarışdurup âteş yanığına ursalar [324b] ⁽¹⁾ ziyâde nef' eyleye. Eger kibrît ile qarışdursalar temregüye nef' eyleye. Eger şuyı ile türmüs ki ⁽²⁾ şaruca Mısr bâklâsıdır, unını yoğurup gicige sürseler nef' eyleye ammâ birkaç defa ⁽³⁾ étmek gerekdür ki nef' eyleye.

Hunfesâ: Poğ böcegi dedükleri böcekdür, ma'rûfdur. Ekşeriyâ ⁽⁴⁾ hayvânât terslerinden hâşıl olur. Ba'zısınıñ qanatları vardır uçar, ba'zısı uç-

maz. ⁽⁵⁾ Uçar maḳūlesi olan yabānlarda olur ve büyük olur. Ba‘zısı daḫı küçük olup ⁽⁶⁾ köylerde ve yabānlarda daḫı olur. Uçar maḳūlesi olanların keskinliği ve ḫarāreti ziyādedür, ⁽⁷⁾ taḫlīl edicidir, ıssıdır. Eger zeyt yağı içinde ḫaynadup ḫulağa ṭamlatsalar fi’l-ḫāl ⁽⁸⁾ aḡrısını sākin eyleye. Ḥāṣṣalarındandır eger kül içinde gömeḫosalar şolup ḫareketi ḫalmayup ⁽⁹⁾ ölüme yaḫlaşa. Eger külden çıkarup ḫayevān tersi içine ḫosalar fi’l-ḫāl dirile. ⁽¹⁰⁾ Eger ḫunfesāların başların ḫoparup gögercinler ḫullesine veyāḫūd gögercinler sākin oldukları ⁽¹¹⁾ yere ḫosalar ol yere gögercinler cem‘ olalar. Eger ḫunfesānunun ardın ḫoparup içine ⁽¹²⁾ mīl şoḫup ruṭūbeti ile göze çekeler gözi ḫavī edüp za‘īflığını ve perdesini ⁽¹³⁾ gidere. Eger ḫunfesāyı ezüp baldırlarda olan uyuzlara ve çıbanlara ovup ursalar ⁽¹⁴⁾ ziyāde nef eyleye. Kezālik ezüp ‘aḫreb şoḫduḡı yere ursalar eyü ede.

Ḥınzīr: ⁽¹⁵⁾ Ṭoñuz dedükleri ma‘rūf ḫayevāndur. Ba‘zılar demişler eti sā‘ir yabān ḫayevānlarının etlerinin ⁽¹⁶⁾ cümlesinden mu‘tedilraḫdur. Ba‘zılar demişler cemī‘an etlerinin eyüsidür ammā bu kelām şaḫīḫ degüldür. ⁽¹⁷⁾ Zīrā yaşluḡı çoḫdur ve lezzetinde gönli bulandırur ṭatluluḫ vardır. Ḥarāreti az olup ⁽¹⁸⁾ za‘īf olan ma‘ideden inmesi geçdür lākin yelmeşikliği ile ma‘ideden def‘ olursa ⁽¹⁹⁾ olur. Ḥanābīş ki küçükleridir, onların etlerinin ḡızāsı azdur ammā ma‘ideden [325a] ⁽¹⁾ <ma‘ideden> tīz iner. Zīrā yelmeşikliği çoḫdur. Ba‘zılar demişler insān eti ile ḫınzīr ⁽²⁾ eti müşābeheleri şol mertebededür ki bir yere getürseler birbirinden fark olunmaya ⁽³⁾ ve dērler ki peyḡamberümüz Muḫammed Muşṭafā şalavātu’llāhu ‘aleyhi ve’s-selāmuhudan evvel daḫı ḫınzīr ⁽⁴⁾ eti bu sebebden ḫarām ḫılınmış idi. Zīrā ḫınzīr etin şatanlar insāndan maḫṭūl ⁽⁵⁾ olanlarının etin ṭoñuz etidür dēyü şatarlardı. Ḥınzīr ıssı ḫayvāndur, ruṭūbeti çoḫdur. ⁽⁶⁾ Etin yēyenler anı kesüp sīndürür nesnelere muḫṭācdur, meşelā şarāb ve sükker ve sükker ⁽⁷⁾ penīri ve ḡayrı bunlara beñzer isti‘māl eden kimesnelerünün mizāclarının za‘fına ve ḫuvvetine ⁽⁸⁾ göre muḫṭāc olurlar. Ḥükemā-yı evā’ıl zıkr ederler ki ṭoñuz etin yemek ḫarişlik ve muḫanneşlik ⁽⁹⁾ ve ‘aḫl fāsīd olmaḫlık ve ḡayretsizlik vērür, mücerredür. Eger erkek ṭoñuz ⁽¹⁰⁾ cigerin ezüp şarāb ile iki mişḫāl miḫdārın içseler zehrlü cānverler şoḫduḡına ⁽¹¹⁾ nef eyleye. Eger topuḡını şol mertebede yaḫsalar ki aḡarsa ve bir mişḫāl miḫdārın ⁽¹²⁾ içseler ḫülün dedükleri baḡarsuḫda olan şişüp ḫabarmayı ve eskiden olan

(13) bağarsuk ağrısını giderüp tahlîl eyleye. Yabânlarda olan hünzîrûn sidüginün (14) kuvveti şığır sidügi gibidür lâkin anuñ içmesi kavuğda olan taşları ufaqlayup (15) işemegile çıkarur. Eger kurumış tersini şu ile veyâhüd şarâb ile içseler göğüsden (16) kan tükürmeyi gidere ve yan ağrısını sâkin eyleye. Eger sirke ile isti'mâl olunsa (17) sınırlü et gevşemesine nef eyleye. Eger gül yağı ile qarışup ezilmiş bal mûmı ile (18) qarışdursalar sınırler tolaşıklığına nef êde. Ödini kulaqlarda ve ğayrıda (19) olan çibanlara isti'mâl êderler, nef êder. Eger içi yağıyla ağrısı olan rahme [325b] (1) ve oturağa ve âteş yanığına yağı êtseler veyâhüd sürseler nef eyleye. İç yağınun (2) eskisi ki üzerinden çok zamân geçmiş ola, ıssıdıcı ve yumışadıcıdır. Eger şarâb ile (3) yaykayup dahı kül veyâhüd alcu ile qarışdursalar şuşa ya'nî göğüs perdesinde (4) olan çibana muvâfık ola ve ıssı şışlere nef eyleye. Eger topuğunu yaqup ezüp (5) 'asel ile behak ve baras üzerine sıvasalar cilâ êdüp nef eyleye, mücerrebdür.

Handîkûn: (6) Issı otlar ile terkîb olunmuş bir şerbet ismidür, mürekkebat kitâblarında zıkr olunmuşdur. (7)

Hülincân: Vilâyet-i Hind'den getürürler güzel râyihalu ve üsti siyâh ile kızıla (8) mâyil boğumlu köklerdür. Lezzeti keskin ve ağzı büzici ve tatlu rakdur. Tabî'atı derece-i şâlîşe (9) evâ'ilinde hârr u yâbisdür. Ma'ideye eyüdü, ağz râyihasın hoş êder, ta'âmı hazm êder, (10) yelleri tağıdır, külenci ve ekşi ekşi gegirmesi olanlara muvâfıkdur, eyüdü. Cimâ'a ziyâde (11) nâfi'dür, bögrekler ve boş böğürler şovukluklarına ve ağrılarına nef êder. Ma'idede hâşıl olan (12) yaşlıklara ve balğamlu kimesnelere nâfi'dür, erlik şuyın tahrîk êder. Eger bir dâne köki alup (13) ağzda tutsalar âleti ziyâde harekete getüre. Eger nısf mişkâl veyâhüd bir dirhem miqdârın (14) döğüp ve ince elekden geçürüp tâze şığır südinden nısf vaqıyye veyâhüd bir vaqıyye (15) süd üzerine eküp aç qarınıla içseler cimâ'a ziyâde tahrîk eyleye, mücerrebdür. Vaqıyyeden (16) murâd on iki dirhemdür. Şovuk olan ma'ide ve cigere nef êder ve içerüde olan (17) a'zâya kuvvet vürür ve içmegile bevli tutar amma çok isti'mâl êdicek yürece zarar (18) êder. Ketre ve semiz tavuğ şürvâsı ıslâh êdüp zararın def êder. Hülincân (19) bulunmasa veznince dârşîni, ba'zılar demişler veznince qarānful kırfesi dedükleri dârşîni [326a] (1) <dârşîni> veyâhüd veznince qarānful bedelidür.

Hüh: Şeftälüdür. Yemişi ⁽²⁾ ve ağacı dağı ma'rûfdur. Tuffâh-ı Fârisî dèrler, iki dürlüdür: Birisinüñ derisi ince ve nâzûk ⁽³⁾ olur ve ba'zısı kıızıl ve ba'zısı şaru ve ba'zısı şaru ile kıızıl olur. Bir şınıfınıñ ⁽⁴⁾ dağı derisi irirek ve üsti ince ufağ tülü olup anuñ dağı ba'zısı beyâz ⁽⁵⁾ ve ba'zısı kıızıl olur. Beyâzına Fâriside şeftälü dèrler. Şâhib-i kitâb eydür: "Bizüm ⁽⁶⁾ vilâyetümüzde ol mağûlesine şüfi ya'nî tülü şeftälü dèrler ve Şâm-ı Şerif'de durâkın ⁽⁷⁾ dèrler. Şeftälü ağacınıñ cemî'an eczâsında acılık ve azacuk kıabızlık vardır. ⁽⁸⁾ Ammâ yemişi ziyâde şululuk ve azacuk harâretten terkîb olunmuşdur. Tabî'atı derece-i ülâda ⁽⁹⁾ bârid-i raḥbdur, ruḥbeti ziyâdedür. Anuñçündür ki bu mağûle terkîb olmağıla tîz fâsid ⁽¹⁰⁾ olur ve mi'deyi ağır eder ve sıtmalar peydâ eder. Evlâ budur ki ta'âmdan soñra yemeyeler ⁽¹¹⁾ zîrâ ta'âm üzerine gelür ve mi'deyi ağır eder ve ta'âmı tağy[î]r édüp anuñ fâsid ⁽¹²⁾ olmasıyla ta'âm dağı fâsid olur. Evlâ budur ki ma'ide fâsid hıltlardan hâlî ⁽¹³⁾ olup mi'dede ğalîz yaşlık ve fâsid 'ufûnet olmayup ma'ide bu mağûlelerden ⁽¹⁴⁾ pâk olıcağ yeyeler. Eger yaprağını döğüp göbege yağı etseler qarında olan ⁽¹⁵⁾ şoğulcanları ne mağûle olursa olsun katl eyleye. Kıru marâzlara mübtelâ olan kimesnelere ⁽¹⁶⁾ yemişinden yeseler zarar etmeye. Eyüsi oldur ki ağacında tamâm kemâlin bulup lezzeti ⁽¹⁷⁾ tatlu olup koḥusu hoş olup aşlâ acılığı olmaya ammâ şol ki hâm ola veyâḥûd ⁽¹⁸⁾ aci ola, yaramazdur. Kıru tutucu ve şişirici ve gerindüricidir. Şeftälünüñ kıru ⁽¹⁹⁾ olmuşı ya'nî kırudulmuşı geç ve güç hazm olur ammâ çok ğîzâ vèrür. Eger çiçeğiniñ [326b] ⁽¹⁾ ğonçelerinden ve yaprağından alup döğüp şuyın şıķup sükker ile lezzetlü édüp iki ⁽²⁾ vaķıyye miķdârın içseler ḥabbü'l-karç-dèdükleri degirmi kırudları ve şoğulcanları ishâl ile ⁽³⁾ çıkara. Eger çiçeğın laḥana şuyı ile yoğursalar sigilleri gidere. İbn Rızvân nâm ⁽⁴⁾ ḥabîb demiş ki eger çiçeğinden bir denk miķdârın 'avrat içse oğlanın düşüre. ⁽⁵⁾ Bu bâbda zehrdür ammâ bu mertebede te'sîri ba'iddür. Eger hırızma râyihası olan bedeni ⁽⁶⁾ yaprağınuñ tâzesiyle veyâḥûd kırumuşınıñ döğülmuşı ile ovsalar hırızma râyihâsın ⁽⁷⁾ gidere. Şeftälü ta'âma iştiḥâ vèrür ve râyihası nefesi hoş eder ve kıuvveti ve iştiḥâyı ⁽⁸⁾ uyandırur ve mizâcları ıssı olan kimesnelere cimâ'ı ziyâde ètdürür. Eger şeftälü ⁽⁹⁾ şuyından ıssı sıtması olan kimesnelere ki sıtmaları ḥamarlarınıñ taşrasında veyâḥûd ⁽¹⁰⁾ içèrusinde şafrâ ğalebesinden ola, sıtmaları ibtidâ édüp harekete başladuğda ⁽¹¹⁾ içürseler nef' eyleye ammâ şeftälü bir ay ve iki aydan soñra sıtmaları harekete getürür. Nitekim

(12) zerdâlûda dağı bu ĥâl vardur ammâ ŧeftâlû sebebi ile olan sıtmanuñ dıretmesi (13) ħavıraqve uzatması ziyâde olur. Zerdâlû sebebi ile olandan ise mizâcları (14) za'ıf olup ma'idedeleri ŧovuk olan kimesneler ŧeftâlû zararın 'asel veyâĥûd (15) zencebîl mürebbâsı yemek ile def' edeler, def' olunur. ŧüfî ya'nî tülû ŧeftâlûyı ba'zılar (16) demişler ki ŧoymayup ħabı ile yeyeler, ħabınuñ iriliği fâsıd olmasını men' edüp ta'dîl (17) eder ammâ bu söz vâkı'a muṭâbıħ degüldür belki evlâ budur ki üstini ħazıyalar veyâĥûd (18) ħabuđın ŧoyalar ve bu maḫûle tülû ŧeftâlû tûsüz olandan ħafıfraqđur ve ma'ideden (19) tîz iner. Çekirdeđinüñ içinüñ yağı ħulaħlar ağrılarına ve bevâsir dedükleri çıbanlara nef' [327a] (1) <nef'> eder. Eğer çeyneseler dişler ħamaşmasını gidere. Eğer içinüñ üzerinde olan ħabuđın (2) ħurıdup döğüp bir dirhem miħdârın içseler ishâli ṭuta.

Hûş: Ĥurmâ ağacı (3) ve devm ya'nî muħl-i Mekki dedükleri ŧaħız ağaçları ve Hindistân ħozı ađacınıñ (4) yapraħları ki yaşşıraħ ve ziyâde uzundur, aña hûş dërler. Kezâlik bunlara beñzer (5) olan sâ'ir uzun yaprağa dağı hûş dërler. Her biri ağacı ile beyân olunur, (6) nef'i varısa ve illâ terk olunur.

Havalân: Ĥuzaż ki ekşeriyyâ Mekke-i Mükerrreme (7) câniblerinde biter bir dikenlü ađacdur, anuñ Hind vilâyetinde olanınıñ 'uşâresinüñ (8) ismidür. Ba'zılar demişler muṭlaħ ol 'uşârenüñ ismidür, gerek Hindî ve gerek ħayrı (9) olsun. Ĥuzaż, ħarf-i ĥada zıkr olunmuşdur. Ĥuzaża fil-zehrec dađı dërler. (10) Niketim ħarf-i fâda beyân olunur inşâ'allâhu te'âlâ .

Hün-ı siyâvşân: (11) İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı iki ħarındaş ħanı demekdür. Ba'zılar ejderhâ ħanı demekdür demişler. (12) Şâhib-i kitâb eydür: Şaĥîĥî dağı budur ħarf-i dâlda beyân olunur inşâ'allâhu te'âlâ. (13)

Ĥıyâr: Lisân-ı Türkîde dağı bu ismle meşhürdur, ma'rûfdur. Ṭabî'atı derece-i (14) şâniye âĥirinde bârid-i raṭbdur. Toĥmınıñ bürüdeti ziyâdedür. Cirminüñ ħâlîz ve ma'ideye (15) ağırlığı ve ŧovukluđı ħışşâdan ziyâdedür. Ĥışşâ ħâh olur ħıyârnuñ ziyâde büyük (16) ve uzunına dërler ve ħâh olur tamâm olmamış olan ħavuna dağı ıtlâħ ederler. (17) Pes ħıyârnuñ ħarâreti söyündürmesi ve ŧovutması ziyâdedür, ħâlîz balħam peydâ eder (18) ve ma'idenüñ sinirlerine ve cezb ya'nî çekmek için olan lîfine dağı zarar eder ve ħızâyı (19) çig eder ve ma'ideye zaĥmet ve elem vërür ve ŧovuk ve ĥâm ħılṭlar peydâ eder. Ma'lûm

ola ki [327b] ⁽¹⁾ her ta'âm ve şarâb ki hazmı güç olup mi'deyi şovudup ağır eyleye, ol ma'küle ta'âma harâret-i ⁽²⁾ ğarîbe ğâlib olup müte'affin olursa andan hılt-ı semmî ya'nî zehrlü ve zararlu hılt hâşıl ⁽³⁾ olur. Bu ma'naya ziyâde mahşûş hıyârdur ba'dehu kavundur. Hıyârûn eyüsi oldur ki ⁽⁴⁾ küçük olup çekirdekleri dahı küçük olup çok ve sık ve berâberce bitmiş olalar. ⁽⁵⁾ Evlâ budur ki hıyârûn içi ki çekirdeklüsidür andan ğayrı nesnesin yemeyeler. Hıyâr içi ⁽⁶⁾ yangınları olan ciger ve mi'de harâretlerin söyündürür ve tarlığı ve tasası olan nefse ⁽⁷⁾ hoşluk vërür, koçulaması dahı nefsün kuvvetin ğerü yerine getürür. Kezâlik koçulaması ⁽⁸⁾ ziyâde harâret sebebi ile çok ishâl olmağıla 'ariz olan za'ifliği sâkin edüp ⁽⁹⁾ kuvveti yerine getürür hattâ uşşı dahı gitmiş olursa nef' eder. Toħmı şafrâ sebebi ile olan ⁽¹⁰⁾ yangına ve talağ ve cigerde olan ıssı şişlere ve öyken ağrılarına ve öykende olan ⁽¹¹⁾ ıssı çibanlara eyüdü ve sidüği yürüdür ve şafrâvî olan hıltları çıkarur ⁽¹²⁾ ammâ hıyâr yemek boş böğür ağruların tahrik eder. Mizâcları şovuk olanlara yemesi ⁽¹³⁾ yaramazdur, ammâ mizâcları ıssı olanlara içi eyüdür. Eger mizâcları şovuk olanlar veyâhüd ⁽¹⁴⁾ ıssı olanlar hıyâr yemesinden zarar görürlerse mizâci ıssı olanlar üzerine bir miğdâr ⁽¹⁵⁾ kuru üzüm ve bir miğdâr nânhvâh yeyüp zararın def' êde ve mizâci şovuk olan kimesne ⁽¹⁶⁾ üzerine bir miğdâr cevâriş-i kemmün veyâhüd cevâriş-i felâfiliden yeye, def' ola. Hıyârdan ⁽¹⁷⁾ şıkılan şudan içseler ancak ma'ide ve bağarsuklarda olan şafrâyı ishâl edüp ⁽¹⁸⁾ çıkara. Bu ma'küle şuyınuñ miğdâr-ı şerbeti üç rıtlan nişf-ı rıtlâ dek miğdârdur. ⁽¹⁹⁾ On dirhem sükker-i nebât ile içeler hıyâr turşisini ki sirke ile ola şovuducudur [328a] ⁽¹⁾ <şovuducudur> ve söyündürücüdür. Hıyâr, bedende çok eğlenür, ta'âm ile ve ta'âm üzerine ⁽²⁾ yemeyeler. Eger toğurması şarplanmış olan 'avrata hıyârûn kuruşmuş kabuğından iki ⁽³⁾ buçuk mişkal miğdârı içürseler toğurmasını âsân eyleye.

Hıyârşenber: ⁽⁴⁾ Büyük ağacdur. İssı vilâyetlerde, meşelâ Mışr ve Mışr eṭrâfi ve Hind ve Yemen'de, 'Ummân'da ⁽⁵⁾ ve Başra nâhiyelerinde ve Hâbeş'de biter. Koz ağacı kadar büyük olur, yaprağı dahı yaprağına ⁽⁶⁾ beñzer, ammâ anuñ kiçirek ve uçları keskindür veyâ yapışılduğda kâticadur. Yaprakları katları ⁽⁷⁾ arasında yâsemîn çiçeğine beñzer şaru çiçeği olur, hürmâ salkımu gibi berâber dizilüp ⁽⁸⁾ bitmişdür, her çiçeği beş dâne yaprağdur. Çiçeklü salkımu süreyyâ ya'nî Yediger dedükleri yıldızlar ⁽⁹⁾ gibidür, aşâğa şarkmışdur. Yemişi çıkmağa yaklaştuğça çiçekleri ağarup ve şolup ⁽¹⁰⁾ düşer. Çiçekden şonra keçi boynuzu

dédükleri yemiş salkımlarına beñzer boğumlu yaşıl kâmişları ⁽¹¹⁾ zâhir olur. Kemâlin bulup olmağa yaklaşduqça kızarmağa başlar. Tamâm kemâlin bulup ⁽¹²⁾ nihâyet bulduqda siyâh olur. İçinde siyâh 'asel gibi koyuluğı vardır, ol 'asel ⁽¹³⁾ menķūra beñzer tabağalar arasındadır. Her iki tabağa arasında ħarnû-büş-şevk ya'ni ⁽¹⁴⁾ dikenlü keçi boynuzı dedükleri yemişün çekirdegi gibi birer dâne çekirdegi vardır. İsti'mâl ⁽¹⁵⁾ olunan ol 'aselidür. Tabî'atı derece-i ulâ âhîrinde ħârdur, lînet vericidür, taĥlîl ⁽¹⁶⁾ edicidür. Mesîhî nâm tabîb demiş ki tabî'atı bāriddür ammâ bürüdetinde nazâr vardır ⁽¹⁷⁾ ya'ni bürüdetin işbât müşkildür. Ba'zılar demişler: Tabî'atı mu'tedildür ya'ni ne ıssı ve ne şovukdur, ⁽¹⁸⁾ ortadur. Bu kelâm ba'îd degüldür. Eyüsi oldur ki üsti düz olup ziyâde siyâh ⁽¹⁹⁾ ola ve yıldırıcı olup ağır ve tolu olup kâmişi incerek ola. Hâşşasındandır, [328b] ⁽¹⁾ yanmış olan şafrâyı ishâl etmek ve kanuñ keskinliğin sâkin eder ve ıssı şişleri ⁽²⁾ gerek içerde ve gerek taşrada olsun cümlesin taĥlîl edüp indürür. Gögsi yumşadur, ⁽³⁾ sinîrleri pâk eder. Şâf olmışından miķdâr-ı şerbeti beş dirhemden otuz dirheme dekdür. ⁽⁴⁾ Şu ile ezüp içeler ammâ bağarsuqlar ağrısını peydâ eder, zîrâ bağarsuqlarda yapışup kalur, ⁽⁵⁾ ketre ve bâdem yağı işlâh eder. Eger dilkü üzümü şıkındusı veyâĥüd mercimek şürvâsı ⁽⁶⁾ ile karşıdurup ħarğara etseler göğüs ve boğaz içinde olan şişleri taĥlîl edüp ⁽⁷⁾ indüre. İshâl etmesi zararsuzdur ħattâ gebe 'avratlara içürüp ishâl eder, ħarnında ⁽⁸⁾ oğlanına zarar etmez. Ciger ağrısına nâfi'dür, yerekânı giderür. Eger niķris ve ağrısı ⁽⁹⁾ olan bendlere sürüp şıvasalar nef' eyleye. Eger kişnic şuyı içinde ezüp anuñla ⁽¹⁰⁾ ħarğara etseler eyü olması güç olan boğaz ağrılarına nef' eyleye. Kezâlik pulların ⁽¹¹⁾ ağızda tütüp andan süzilüp inen yaşluğı yutsalar nef' eyleye. Eger çok miķdârın ⁽¹²⁾ isti'mâl etseler birkaç güne dek ishâl eyleye. Ba'zı kimesnelerde bu maķüle te'sîr eder, ⁽¹³⁾ ammâ azdur. Gerek içmekle ve gerek bişmiş benefşe ile karşıdurup ħuķne edinmekle ⁽¹⁴⁾ ıssılar sebebi ile olan sıtmalara nef' edüp taĥlîl eder. Henüz peydâ olan ⁽¹⁵⁾ boğaz ağrılarının sâkin eder ve eyü olmağa başlamış olanı deşüp taĥlîl eder, ⁽¹⁶⁾ ħuşuşan eger beyâz encîr bişmiş şu ile ezilmiş ve ħarışmış olursa ziyâde te'sîr ⁽¹⁷⁾ eder. Eger âteşde kaynatsalar za'îf olup yanar ve te'sîri ħalup kesilür ⁽¹⁸⁾ ve bağarsuqlar ağrıması ħavî olur. Bağarsuqlarda katılanup taş gibi olmuş zible ya'ni ⁽¹⁹⁾ necese râst gelicek yumışadup âsanlığıla çıkara. Eger temr-i Hindî naķî'i ya'ni [329a] ⁽¹⁾ <ya'ni> işlanmışı ile ħatsalar şafrâyı ishâl için olan büyük devâlardan ola. ⁽²⁾ Eger türbüd ħatsalar ħâlîz yaşluqları ve balğamları ishâle güzel şerbet ola ve hindebâ ⁽³⁾ şuyı veyâĥüd dilkü

üzümü şuyı ile cigerde olan şişleri gidermekde ⁽⁴⁾ ve yereķāna nef^f etmekde ğāyetdür ya'nī bundan eyü devā olmaz, huşuşan eger küşuş ⁽⁵⁾ dedükleri devā şuyı dağı kıatılursa nef^f ziyāde ola. Hıyārşenber bulunmasa ⁽⁶⁾ terencübünden nişf vezni ve kıurı üzüm etinden üç vezni ve sūs rubbından ⁽⁷⁾ bir vezni miķdārı bedelidür. Ba'zılar demişler: Eger 'avrat siyāh kıabından içse toğurmağı ⁽⁸⁾ āsan eyleye ve oğlanı düşüre.

HİRİ: İsm-i Yunānidür. Ba'zılar demişler ⁽⁹⁾ ism-i Naba'idür. Şāhib-i kitab eydür: HİRİ, bizüm vilāyetümüzde menşür dedükleri çiçek ⁽¹⁰⁾ ismidür, Türkî-de şeb-büy dedükleri çiçekdür. Birkaç rengde olur. Ba'zısı beyāz ⁽¹¹⁾ ve ba'zısı şaru ve ba'zısı kıızıl ve ba'zısı benefşe reng olur ve alaca olur. ⁽¹²⁾ Ammā siyāhı ma'lüm degüldür. Cümlesinün tabi'atı hārr u yābisdür, cilā edici ve tağlil ⁽¹³⁾ edicidür. Cümlesinden ziyāde kıavī olanı şarusıdır, kıurı olıcaķ ziyāde kıavī ⁽¹⁴⁾ olur. HİRİ dēyü ıtlāķ olunsa şarusı murād olunur. Şarusı ziyāde ⁽¹⁵⁾ cilā edici ve hıllırları lağif edicidür. Harāreti derece-i şālīseye ve yübüseti ⁽¹⁶⁾ derece-i şāniyeye erişür. Eger ziyāde ince dōđüp göze sürme gibi çekseler gözde ⁽¹⁷⁾ olan ğālīz nişānları inceldüp gidere. Eger şuyından üç dirhem içseler veyāhūd ⁽¹⁸⁾ dōđülmüşinden iki dirhem miķdārı yēseler veyāhūd bişmişi içine otursalar ⁽¹⁹⁾ hayz kıanın yüride ve oğlan şonı dedükleri deriyi çıkara ve ölmüş oğlanı [329b] ⁽¹⁾ kıarından taşra çıkara. Eger gebe olan 'avrat andan içse oğlanın ifsād edüp düşüre. ⁽²⁾ Toğmının dağı kıuvveti bu kıuvvedür. İki mişķāl miķdārın içseler veyāhūd dōđüp götürünseler ⁽³⁾ kıarından ölmüş oğlanı düşüre ve diri olanın ifsād edüp düşüre. ⁽⁴⁾ Hıyār toğmı içi ile hİRİ yağı bögrekde ve kıavukda olan taşlara nāfi'dür. Kökinün kıuvveti ⁽⁵⁾ dağı böyledür ammā ziyāde ğālīz olmağıla eşeri ya'nī te'sir tiz zāhir olmaz. Eger kökini dōđüp ⁽⁶⁾ sirke ile kıarışdursalar kıatılanmış olan talaķa eyü yaķı ola. Kezālik kıatılanup ⁽⁷⁾ taş gibi olan en yerleri şişlerine merhem etseler ziyāde nef^f eyleye. Kezālik kıurudup ⁽⁸⁾ ve bişürüp içinde otursalar nef^f ede ve rağmde olan şişleri tağlil edüp indüre ⁽⁹⁾ ve hayz kıanın yüride. Eger dōđüp ba'zı şamđ ve zeyt ile olan merhemlere kıarışdursalar ⁽¹⁰⁾ ve barmaklarda ve oturaķda olan çatlaķları eyü ede. Çiçeğin kıoķulamaķ dimāđdan ⁽¹¹⁾ ğālīz yelleri ve balđamları tağlil eyleye. Ammā ba'zı kimesnelerde dimāđı buđār tōldurur. Eger kökin ⁽¹²⁾ bişürüp sirke ile kıarışdurup mazmaza etseler ve dişler üzerlerine sürseler şovuk ⁽¹³⁾ sebebi ile olan dişler ağrırların sākin eyleye.

Hîr-bevvâ: Kâkuleye beñzer ⁽¹⁴⁾ ufağ dânelerdür. Vilâyet-i Hind'de Sefâle dâdükleri şehri eṭrâfından getürürler. Ṭabî'atı ⁽¹⁵⁾ derece-i şâlisede ḥârr u yâbisdür, hoş koḥuludur, ağız râyihâsın ve deri güzel ⁽¹⁶⁾ ve hoş éder, süddeleri açar ve cilâ vèrür ve ḥılṭları laṭîf éder. Kâkuleden leṭâfeti ⁽¹⁷⁾ ziyâdedür ve şovuk olan ma'ide ve cigere andan enfa' ve eyüdü. Hâşşasındandır, ⁽¹⁸⁾ kuşmayı tutar. Hîr-bevvâ bulunmasa veznince karanful bedelidür.

Haysefüc: Penbe ⁽¹⁹⁾ çekirdegidür. Harf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ .

Hîzurân: Türkîde [330a] ⁽¹⁾ <Türkîde> daḥı bu ismle meşhür ve ma'rûfdur. Degnegi olur ve çubuḳları olur, nitekim ⁽²⁾ ma'lûmdur. Ammâ ḥîzurân-ı beledî mersînüñ yabânîsi ismidür nitekim zıkr olunmuşdur. ⁽³⁾ Şâhib-i kitâb eydür: Bizüm vilâyetümüzde ḥîzurân dèyü ıtlâk olunsa âḥer nesne murâd ⁽⁴⁾ olunmaz, illâ şol nesne ki iplere beñzerdür ya'nî hezârân çubuḳı murâd olunur. Hîzurân ⁽⁵⁾ kurı ağaç budaklarına beñzer, üsti düz ve kendüsi yumışak ve egilür budaklardur. ⁽⁶⁾ Barmaḳ ḳalıñluḳında, belki iki üç barmaḳ ḳalıñluḳında olur ve tâ kıllı kadar ⁽⁷⁾ incisi daḥı olur. Andan ḳaplar ve buḥürdânlar éderler. Vilâyet-i Çin'den getürürler. ⁽⁸⁾ Andan geyesiler serecek ipler daḥı éderler. Ba'zılar dèmişler andan gönderler ⁽⁹⁾ étdükleri ağaç kökleridür. Ba'zılar daḥı dèmişler kök degüldür, belki deryâ kenârlarında ⁽¹⁰⁾ ılıcalar balçıklarında ve sa'ir balçıklı yerlerde ḥâşıl olur. Böyle göründüğü ⁽¹¹⁾ üzere pârelerdür, yaprağı ve yemişi daḥı olmaz. Ṭıbb kitâblarında ḥîzurân için nef' ⁽¹²⁾ yazmamışlardur. Şâhib-i kitâb eydür: İfrenç tâ'ifesinden bir şahş baña ḥikâyet eyledi ki ⁽¹³⁾ eger ḥîzurânı dögüp ince étseler aḳan ḳanları ve ishâlleri ki ziyâde aḳsa ⁽¹⁴⁾ veyâḥüd ziyâde ishâl olsa bunları diñdüre, ḥâşşalarındandır. Hîzurân üzerine ⁽¹⁵⁾ serilmiş ve ḳonulmuş geyesiler üzerine güve ve sa'ir incidici ḥayevânlar ḳonmaya. ⁽¹⁶⁾ Şâhib-i kitâb eydür: Hîzurândan yapılmış bir ḳap gördüm ki güveler ve ağaç ḳurdları ⁽¹⁷⁾ yèyüp ifsâd étmışler. Pes zıkr olunan ḥâşşa, ḥilâf-ı vâkı' olmuş olur. ⁽¹⁸⁾

Harfü'd-dâl

Dârşîni: Ma'nâsı vilâyet-i Çin ağacı demekdür. ⁽¹⁹⁾ Türkîde darçın dâdükleri ma'rûf ıssı otudur. Faḳîr mütercim eydür ki lafz-ı dâr eger [330b] ⁽¹⁾ <eger> lisân-ı Fûrs ve eger 'Arab'da şecer ma'nâsına isti'mâl olunduğı

ma'lûm ve mesmû⁽²⁾ degüldür, belki eşahh budur ki lafz-ı dârşinî dârû-yı Şinî'den muhaffef ola. Türkide⁽³⁾ egerçi dar ağacı isti'mâli vardır ammâ bu maķāma münâsebeti yokdur, huşuşan dâr-ı fülful⁽⁴⁾ ki ma'lûmdur ağaç olmayup dârû idüğü ya'nî devâ idüğü herkese ma'lûmdur.⁽⁵⁾ Dârşinî dahı böyledür. Dârşinî birkaç dürlüdür. Eyüsi oldur ki cismi etlü⁽⁶⁾ ve kalın olup ve pek olmayup gevşekrek ola ve rengi kızıl olup bir miķdâr⁽⁷⁾ siyâha ve toz rengine mâyil ola ve lezzeti bir miķdâr dili acıdup kâbizliği ve azacuķ⁽⁸⁾ tatlılığı ve azacuķ za'firân acılığı ve bir miķdâr yağlılığı olup râyihası bellü⁽⁹⁾ ve kavî ola. Dârşinî'nün bir şınfı vardır, ince ve uzun ve kabuğı dahı ince⁽¹⁰⁾ olup birbirine şarılıp düz olur ve râyihası ve lezzeti za'if olup kâmiş⁽¹¹⁾ gibi içi boşdur. Başdan başa uzunına yarılmışdur ve bitişmiş degüldür güyâ ki kurumış⁽¹²⁾ hurmâ çubuğı kabuğıdur. Bu maķûle dârşinî za'ifdür, harâreti ve hılıtları inceldüp⁽¹³⁾ laţif êtmesi azdur. Bir şınfı dahı vardır ki rengi siyâha mâyildür ve gevşekdür, lîf⁽¹⁴⁾ gibidür. Bu maķûle dahı yaramazdur, nef'i yokdur. Bir şınfı dahı vardır, aña kırfe-tü'd-dârşinî⁽¹⁵⁾ dêrler. İnce ve katı ve rengi siyâha mâyil olup gevşek olmaz ve lezzeti ve râyihası⁽¹⁶⁾ ve kuvveti kıaranful gibidür. Kırfе kabuķdur, harf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ .⁽¹⁷⁾ Muhaşşal budur ki dârşinî'nün râyihası hoş ve güzel ve bellü olup sedef veyâhüd⁽¹⁸⁾ kıardamânâ râyihası gibi olmamak eyüligindendür. Şol dârşinî ki bu şıfat ile⁽¹⁹⁾ olmaya veyâhüd râyihası sedef veyâhüd kıardamânâ râyihası gibi ola, yaramazdur. [331a]⁽¹⁾ <yaramazdur> Eger ba'zı eyülik bulınup ba'zı yaramaz olursa aña göre olur. Cümlesinün⁽²⁾ tabî'atı hârr u yâbisdür ammâ eyüsinün harâret ve yübüseti derece-i şâlişe evveline êrişür.⁽³⁾ Hılıtları inceldüp laţif êtmekte ğâyedür ya'nî andan öte olmaz, bevli yüridür,⁽⁴⁾ tabî'atı yumışadur, hılıtları bişürür, hayz kıanını yüridür. İçmegile ve götürünmegile⁽⁵⁾ 'avrat kıarnından oğlanı düşürür. Muţlakâ zehrlere nef' êder, gerek zehrlü cânver⁽⁶⁾ ışıрмаğıla, gerek ğayrı zehr olsun. Göze sürme gibi çekseler kıaranlığın giderüp⁽⁷⁾ cilâ vère ve devâyı göz taķaķalarına êrişdürür. Eger 'asel ile kıarışdurup büşür-ı lebeniyye⁽⁸⁾ ya'nî içinde süd gibi aķ şuyı olan küçüķ sivilcilere ve çibanlara ve yüzde olan⁽⁹⁾ lekeye bulaşdurup sürseler gidere. Güç ile efsân êdene ve bögrekler ağrılarına⁽¹⁰⁾ ve istiskâ-yı tabliye ve ruţubet ziyâdeligi ile olan öksürüğe ve nezlelere nâfi'dür.⁽¹¹⁾ Güzel kıoğulara girür. Ba'zılar dârşinîyi döğüp ve şarâb ile yoğurup ve çörek⁽¹²⁾ çörek êdüp ve gölgede kıurıdup böyle

olanuñ kuvveti çok zamân тұrur. ⁽¹³⁾ Dârşinî ağız rāyahasın güzel eder ve şovuk olan ma'ide ve cigeri işlâh edüp ⁽¹⁴⁾ şovukluğların giderür. Yeme ile ve koçulamağ ile başda olan yaramaz ruṭubetleri ⁽¹⁵⁾ kurudur. Yalıñuzu ile göze sürme gibi çekseler göze kuvvet vērüp keskin eyleye. ⁽¹⁶⁾ Yaşlık sebebi ile boğulmuş ve irilenmiş olan āvāzı şāf eder. Öykene ve boğazda ⁽¹⁷⁾ kulağlar altlarına ve boğaza dökilen balğamları taḥlil eder ve cümle yaramaz yaşlıkları ⁽¹⁸⁾ kurudur. Boğaza ve boğaz yanlarına balğam dökilüp ol balğam sebebi ile olan ⁽¹⁹⁾ yaramaz rāyihayı def eder ve istiskānuñ eger laḥmisi ve eger zıkkisi ki maḥallerinde **[331b]** ⁽¹⁾ beyān olunmuşlardur, bu marazlarda ıssıdur nesneye ihtiyāc olursa dârşinî nef eder. Qalbe ⁽²⁾ ve ḥavāssa zekā vērür, huşuşan helīle-i Kābilī ile olursa ziyāde vērür. Evlā budur ki bu ⁽³⁾ huşuş için bir defada iki dirhemden ziyāde isti'māl olunmaya. Ğayrı nesnelere için ⁽⁴⁾ beş dirheme dek cāyızdır. Dârşinî yelleri tağıdur, koçmuş çıbanlar ve kasiğ ⁽⁵⁾ yarılmağ ve debelik için olan devālara girür. Ditremesi olan başa ve ele ⁽⁶⁾ ve ğayrıya dârşinînin kendüsü ve yağı ile sürüp yağlarlar, nef eder. Ma'ideleri ⁽⁷⁾ şovuk olan kimesnelere büyük devālarındandır. Evlā budur ki bu maḳūle kimesnelere ⁽⁸⁾ ve daḥı şol kimesnelere ki göğüslerinde ğalīz hıltlar ola ve güç ile ve tiz tiz nefes ⁽⁹⁾ almağ marazı ola bunlaren ta'āmlarına vāfir dârşinî katalar, yelleri tağıtmağda fülful ⁽¹⁰⁾ ve hūlincān te'şiri ziyādedür. Zirā dârşinî egerçi şişleri indürür ammā şişe ⁽¹¹⁾ sebep olan ğalīz buḥārları taşra idemez. Anuñcündür ki dârşinî cimā'ı taḥrīk eder ⁽¹²⁾ ve āleti kıvāma getürür ve nefse feraḥ vērür ve şaru şu gibi olan yaşlıkları işlâh eder ⁽¹³⁾ ve bedeni bunlardan pāk eder. Eger maştaki ile bişürüp şuyın içseler inçkırığı sākin ⁽¹⁴⁾ eyleye. Dârşinî kavuğa zarar eder, ketre ve asārün işlâh eder. Hıltları inceldüp ⁽¹⁵⁾ laṭif etmekde ve mādeleri taḥlil edüp indürmede dârşinîye bedel ardıçdan ⁽¹⁶⁾ mişli miḳdardur ammā edviyeyi işlâh etmekde ya'nî laṭif etmekde bedeli iki vezni ⁽¹⁷⁾ ve bir miḳdār ziyādece a'lā selīhedür ve bedeni kızdurup mādeleri taḥlil etmekde ⁽¹⁸⁾ bedeli kebābeden iki miḳdardur ve cimā' ve yaşlıkları kurıdup ma'ide ve cigere nef ⁽¹⁹⁾ etmekde bedeli veznince hūlincāndur.

Dār-ı şişgān: İsm-i Fārisidür. 'Arabisi **[332a]** ⁽¹⁾ <'Arabisi> ḳandüldür. 'Üdü'l-berḳ daḥı dērler. Qışa boylu ve dikenlü ğalīz bir ağacdur, ⁽²⁾ kuvveti acılık iktizā eder. Ḥarāretten ve kekrelilik iktizā eder bürüdetden terkib ⁽³⁾

olunmuşdur. Budaklarında bu maḳûle kuvveti zâhirraḳdur. Güzel râyihâlu şaru çiçeği vardır, ⁽⁴⁾ çiçeğinün ṭabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Dâr-ı şîşgân dèyü itlaḳ ⁽⁵⁾ olursa ağacı murâd olunur. Ağacı derece-i şâniyede yâbisdür, çiçeğinden hârâreti azdur. ⁽⁶⁾ Eyüsi oldur ki ağır olup ḳabuḡı soyulduḡda veyâhüd yarılrsa rengi kızıla mâyil ⁽⁷⁾ görünüp şıḳ ve ḳatı olup râyihâsı hoş olup lezzetinde bir miḳdâr acılık ola, ⁽⁸⁾ köki daḡı böyledür ve isti'mâl olunan daḡı kökidür. Bir şınfı daḡı vardır beyâzdur. ⁽⁹⁾ Râyihâsı yoḳdur ve za'ifdür, kuvveti yoḳdur. Dâr-ı şîşgânı dögüp yaramaz ve ḳoḳmuş ⁽¹⁰⁾ çibanlara ekseler nef' eder. Kezâlik aḡızda çıkar ḳabarcıklara eyüdüdür. Eger şarâb ile bişürüp ⁽¹¹⁾ mazmaza êtseler aḡızda olan ḳabarları ve sâ'ir çibanları eyü édüp gidere. Kezâlik ⁽¹²⁾ bedende taḡılur ve ulaşur maḳûlesi olan çibanlara eyüdüdür. Eger 'avrat fetîleye ⁽¹³⁾ ḳatup götürünse ḳarnında oḡlanı düşürmege yardım êde. Eger bişmişini içseler ḳarnı ⁽¹⁴⁾ ṭuta ve ḳan tükürmeḡi gidere ve şışleri indüre ve siñir gevşemesine nef' eyleye ve ḡalîz ⁽¹⁵⁾ yaşlıḳları ḳuruda ve ḳavuşa kuvvet vèrür. Bişmişini ile dâyimâ mazmaza êtseler dişleri ⁽¹⁶⁾ marâzdan hıfz eyleye bi'l-hâşşiyeye 'icânda olan çibanlara nef' eder. 'İcân, hâlḳa-i ⁽¹⁷⁾ dübür ile hâyeler arasında olan yère dèrler ol yerde olan çibanlar taḡılmasını ⁽¹⁸⁾ men' eder ve eyü édüp giderür. Eger dögüp münâsib edviye ile ḳarışdurup ⁽¹⁹⁾ fetîle édüp burun içine ḳosalar burun içinde olan yaramaz râyihâyı gidere. [332b] ⁽¹⁾ Siñirler gevşemesine nef' êtmekte bedeli asârûndan bir vezni ve zirâvendden vezninün üç ⁽²⁾ payından iki payı ve zerûnecden nişf-ı veznidür. Hâşşalarındandır, eger andan bir pâreyi ⁽³⁾ alup günlük ile tûtsüleyüp ve bir bez içine şarup 'Arab aylarından ki Ḳamer hareketi ⁽⁴⁾ hisâbı iledür, ayun on dördüncü geçesinde bir kimesne anı yaşduḡı altına ḳoyup ⁽⁵⁾ uyusa murâd êdindüḡi kimesneyi düşinde görüp andan hâcetin şorup aña ⁽⁶⁾ haber vère.

Dādî: İki dürlüdüdür: Birisi vilâyet-i Fârs'dan gelür ve birisi daḡı ⁽⁷⁾ vilâyet-i Rûm'da hâşıl olur ki heyûfârîḳün dèdükleri devâdur, dèmişler. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽⁸⁾ Bu kelâmda nâzar vardır. Şâhib budur ki heyûfârîḳün âher devâdur, hârf-i hâda zıkr olunur. ⁽⁹⁾ Ammâ dādî-i Fârisî arpa gibi uzunraḳ ve incerek, rengi siyâha mâyil lezzeti acı dânedür. ⁽¹⁰⁾ Ṭabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür, hârâreti yübüsetinden azdur, ḳâbızlıḡı daḡı ⁽¹¹⁾ vardır. Ḳâbızlıḡından ṭabî'atı bâriddür dèr dèyü vehm olunur. Anuñcündür

ki Mâsercüye ⁽¹²⁾ nâm tabîb ğalaṭ édüp tabî'atı bāriddür dedü. Eger dādîyi şarâblara kıtsalar bozulup ⁽¹³⁾ ekşi olmasına mâni' ola ve kıbızlığı ile kıarnı tuta, kıatılıkları âsân vechile ⁽¹⁴⁾ yumışadur. Oturaqda olan ağırlara ziyâde nâfi'dür. Eger bişürüp içinde otursalar ⁽¹⁵⁾ oturaq gevşemesine nef' édüp eyü éde. Eger iki dirhem miqdârın döğüp zeyt yağı ⁽¹⁶⁾ ile cerb édüp yêseler bevâsîr dedükleri çıbanlara nef' eyleye ve zehrlere zararın def' ⁽¹⁷⁾ éde. Eger bişürüp şuyı içinde otursalar bevâsîr çıbanların kıuruda. Eger ⁽¹⁸⁾ oturaq yeri veyâhüd 'avratda rahm ya'nî oğlancık yatağı taşra çıkmış olursa ⁽¹⁹⁾ kıabz édüp yerine getüre. Eger 'asel ile yoğurup yêseler kıarında olan kıurdları [333a] ⁽¹⁾ <kıurdları> ve şoğulcanları kıatlı éde ve çok tükürmeyi men' éde. Eger bir kimesne andan içse ⁽²⁾ bedeninde kıızgınlık ve yanaqlarında kıızillik ve göz kıararın ve bir miqdâr ser-hoşluk zâhir ⁽³⁾ ola. Eger dağı ziyâde içerse baş çegzenmesi ve yabâna söylemek ya'nî şayıqlamak ⁽⁴⁾ ve bağırsuqlarda kesişmek peydâ ola. 'İlacı kıuşmak ile ve ishâl étmek ile ve tâze ⁽⁵⁾ süd içürmegiledür. Kıatılıkları yumışatmaqda bedeli bâdemden vezninü'n üç payından ⁽⁶⁾ iki payı ve ebhül ya'nî ardıcdan nışf-ı veznidür. Ammâ gebe 'avratlara ardıç vèrilmez, ⁽⁷⁾ zarar éder.

Dâr-ı fülful: Ma'rûfdur. Baberün çiçegidür dèrler ammâ bu kelâm şihhati ⁽⁸⁾ ma'lûm degüldür. Belki ba'zı müsâfirler hikâyet étdiler ki dâr-ı fülful baber olduğı ⁽⁹⁾ vilâyetlerden ğayrı vilâyetden getirürler. Ve dâr-ı fülful ağacı baber ağacından büyükdür, ⁽¹⁰⁾ zîrâ baber ağacı ancak enâr ağacı kıadar olur ammâ dâr-ı fülful ağacı tüt ⁽¹¹⁾ ve ilgun ağacı kıadar büyük olur. Dâr-ı fülful dağı kıurıduqda tüt dânesine ⁽¹²⁾ beñzer, rengi toz toprak rengidür, kıatılığı vardur, lezzetinde baber keskinligi vardur, ⁽¹³⁾ hârâreti ve yübüseti baberden azdur. Eyüsi oldur ki tolu olup kıarışmış olmaya. ⁽¹⁴⁾ Eyüsi şu içinde erimez ve lezzeti baber gibidür. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür, ⁽¹⁵⁾ yübüseti azdur. Dâr-ı fülful ıssıdııcı ve taḥlîl édicidür, şovuk olan marazları giderür, ⁽¹⁶⁾ göğüsde olan perdeleri ıssıdır, ta'âmı hażm étdürür, cimâ'a eyü tahrik éder, ⁽¹⁷⁾ ağız râyihasın güzel éder, kıuşmağı tutar. Eger 'avrat götürünse rahm ya'nî oğlan ⁽¹⁸⁾ yatağın hoş éder ve ıssı éder. Eger keçi cigerin kebâb édüp dâr-ı fülful kıatup ⁽¹⁹⁾ şuyın şıķup göze çekseler göz perdelenmesine nef' eyleye, ma'ideyi kıavî éder, ta'âmı [333b] ⁽¹⁾ âsânlığıla sîndürür. Yemek ile ve münâsib yağ ile üzerine sürmegile 'akreb ve zehrlü

büyük ⁽²⁾ örümcek şoşduklarına nef' eder. Mikdâr-ı şerbeti bir mişkâle dekdür. Demişler ki başa zarar eder, ⁽³⁾ şamğ-ı 'Arabî işlâh' eder.

Dâr-kîşe: Ba'zılar demişler tâlîsfer dedükleri devânûn ⁽⁴⁾ ismidür, harf-i tãda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ . Ba'zılar demişler besbâsedür ki harf-i bâda ⁽⁵⁾ zıkr olunmuşdur.

Dâr-ı fil: İsm-i Fârisîdür. Karşa'anna dedükleri devânûn büyüğünün ⁽⁶⁾ ismidür ki Lübnân ve Bîrüt tağları halkı aña şindâb dërler. Karşa'anna harf-i kâfda ⁽⁷⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Dâ nec-eb rûnc: Âher lisândan ta'rib olunmuş ismidür. ⁽⁸⁾ Fârs tağlarından getirürler üç küşelü dânelerdür. Tabî'atı hârdur, ruṭubet ve yübüsetde ⁽⁹⁾ mu'tedildür. Erlik suyun ziyâde eder, cimâ'a tahrik eder. Hâlâ ba'zılar aña kurtum-ı Hindî ⁽¹⁰⁾ dërler. Bağdâd 'aṭṭarlarının ba'zısı fülful-i ebyaz ya'nî aḳ baber dëyü tesmiye ederlerimiş. ⁽¹¹⁾

Dıbk: Türkîde kökçe dedükleridür ki ağaçlarda bitüp anuñ yemişinden öksü ⁽¹²⁾ dedükleri tutḳal gibi kuşlar avlayacak nesne ḥâşıl olur. Şâhib-i kitâb eydür: Ekşeriyyâ ⁽¹³⁾ bellût ağaçlarında olur ba'zı tağlarda ben kendüm gördüm. Bellût ağacının kendüsünün ⁽¹⁴⁾ bir yerinden bir yere cem' olunmuş ṭoğrı budaḳlar biter güyâ ki başka, bu küçük ağacdur, ⁽¹⁵⁾ ufaḳ yaprakları olur. Yaprakları şâfi yaşıldur, mersîn ve enâr yapraklarının küçüğüne ⁽¹⁶⁾ beñzer, noḥûd dânesinden küçürek yaşıll dâneler yemiş vërür. Yemişi kuru olıcaḳ ⁽¹⁷⁾ kabuğı siyâh olup burışur, içinde kuvvetlü, şaru koyulığı vardır ki öksü ⁽¹⁸⁾ andan olur. Şol vechle ki dâneleri dögüp ve yuyup ba'dehu bişürüp öksü ⁽¹⁹⁾ olur. Ba'zılar demişler çimşir ve emrüd ve gayrı ağaçlarda daḳı olur. Öksünün [334a] ⁽¹⁾ <öksünün> kuvveti hevâ'î ıssı cevherden ve mâ'î şovuk cevherden ve arzî kâbiz cevherden ⁽²⁾ terkib olunmuşdur. Her cevher kendüye lâzım olan te'sîri eder. Tabî'atı derece-i şâniye ⁽³⁾ âhirinde hârr ve derece-i ülâda yâbisdür. Bedende olan yaşlıkları çeküp getirür ⁽⁴⁾ yaşlıḳ gerek ḡalîz ve gerek ince olsun ve eridüp indürür ve laṭîf eder. ⁽⁵⁾ Anuñcündür ki büyük sivri çibanlara ve şişlere yaḳı etseler bişürüp bir yere getirüp ⁽⁶⁾ deşe. 'Uzv üzerine konduḳda fi'l-hâl ḥarâreti zâhir olmaz belki ṭurduḳça zâhir ⁽⁷⁾ olup ziyâde olur. Sâ'ir devâlardan her devâ ki ıssıdıcı olup ruṭubet-i fazliyye ⁽⁸⁾ ya'nî sînmeyüp ḳalmış yaşlıḳı an-

lara dağı hâşşa böyledür ya'nî fi'l-hâl ıssı etmeyüp ⁽⁹⁾ giderek ıssı eder. Eger çam sağızı ve bal mûmı ile berâber qarışdurup kulağ diplerinde ⁽¹⁰⁾ zâhir olan büyük şişlere ve büyük çıbanlara ve sâ'ir bedende olan şişlere ursalar ⁽¹¹⁾ bişürüp deşe. Eger şerâ üzerine anuñla yağı etseler gidere. Eger günlük ile qarışdursalar ⁽¹²⁾ eskiden olan uyuzları giderüp pâk ede. Eger nûra ya'nî hırızma taşu veyâhüd ⁽¹³⁾ hacer-i ziftî dedükleri taş ile ki lisân-ı Yünânide aña gâgâtiş dërler ve bu taş ⁽¹⁴⁾ vilâyet-i 'Irâk'da Hît dedükleri şehirde çok bulunur veyâhüd isyüs dedükleri ⁽¹⁵⁾ taş üzerinde bulunan zehre ile qarışdurup bişürüp tağılır mağûlesi olan ⁽¹⁶⁾ şişlere ve katılanmış olan talağa ursalar şişleri indürüp talağ katılığın ⁽¹⁷⁾ gidere. Eger şaru veyâhüd kızıl zernîh ile qarışdurup fâsid olup düşürmesi ⁽¹⁸⁾ murâd olunan tırnağlara ursalar koparup düşüre. Eger alçu ile qarışdurup ⁽¹⁹⁾ şireye katsalar ziyâde kavî eyleye. Eger ba'zı edviye ile isti'mâli murâd olunursa [334b] ⁽¹⁾ ıssı şu içinde ışlayup tura tâ kabuğı ayrılıp çekirdegi çıka. Ba'dehu cevz veyâhüd ⁽²⁾ kene tohmı dedükleri dânelerün içi ile dögüp ve 'asel ile ma'cün etdükdên soñra murâd olunan ⁽³⁾ edviyeye katup isti'mâl edeler. Eger şîr-i rûğan yağı ile dağı ışlayu kosalar ışlanur. ⁽⁴⁾ Ba'dehu yâbis olan devâlara qarup isti'mâl edeler. Bir mişğalden ziyâde miğdârın ⁽⁵⁾ isti'mâl etmeyeler. Ammâ kalbe ya'nî yürege zarar etmekte ziyâde te'sîri vardır, bâdrencebüye ⁽⁶⁾ zararın def' eder. Gâh olur isti'mâlinde qarında kırkurlar ve bağarsuğ ağrısı ve baş ⁽⁷⁾ çegzinmek ve bedende ağırlık hâşıl olur. 'Îlâcı budur ki mâ-i 'asel vèrüp kay'etdüreler ⁽⁸⁾ ve huğne edüp sikencübîn içüreler. Şişleri indürmekte bedeli ardıçdan vezninün ⁽⁹⁾ üç payından iki payı ve buçuk payıdır.

Dibs: Lisân-ı Türkide pekmez dedükleridir. ⁽¹⁰⁾ Şâhib-i kitâb eydür: Bi-hasebi'l-luğat tamâm kemâlin bulmuş olan hürmâ ve sâ'ir yemişlerden ⁽¹¹⁾ meşelâ üzüm ve keçi boynuzu ve sâ'irinden her birinün 'uşâresine ya'nî şıķındusına ⁽¹²⁾ ki koyu ola, izâfet ile pekmez dërler ya'nî üzümde olursa üzüm pekmezi dërler, hürmâdan ⁽¹³⁾ olursa hürmâ bekmezi dërler, sâ'irden olana aña göre böyle dërler. Ammâ 'örf-i nâsda ⁽¹⁴⁾ ya'nî halk isti'mâlinde dibs olmuş hürmâyı şu ile âteşde tâ şululuğı gidüp ⁽¹⁵⁾ koyu olıncaya dek kaynadup ba'dehu taşfiye olunup cibresinden ayrılan koyu ⁽¹⁶⁾ nesneye mağşüşdur ya'nî bu mağûle olana dibs dërler. Ancağ bu bekmez tabî'atı derece-i ⁽¹⁷⁾ ulâ âhirinde hârr u rağbdur. Hârâret-i 'arâziyye ya'nî soñradan

bişürmegile hâşıl olur ⁽¹⁸⁾ harâreti dahı vardır. Ol harâretde ma'idede ve bedende yanğın ve şusuzlık vërür kendü ⁽¹⁹⁾ tabî'atında ruṭûbet-i fazliyyesi olduğundan gayrı şu ile bişürmekden dahı hâşıl [335a] ⁽¹⁾ <hâşıl> olmuş âher ruṭûbeti dahı vardır. Ol ruṭûbet sebebi ile kaynayup ve köpüklenüp ⁽²⁾ ve tamarlarda qalup yapışması vardır. Muḥaşşal budur ki pekmez yaramazdur, kanı yaqar ve ğalîz ve sevdâvî ⁽³⁾ kan hâşıl eder. Mizâcları arıq ve sevdâvî ve tamarları dar olan kimesnelere ve ıssı ⁽⁴⁾ mizâclulara zarar eder. Ammâ mizâcları balgamî ve şovuk olanlara ol miqdâr zarar etmeyüp ⁽⁵⁾ yarasa olur. Sirke ve bâdem ve haşhâş ve marul içi zararın def' edüp işlâh ⁽⁶⁾ edenlerdendir. Eger pekmez ile yüzde olan lekeye şıvasalar gidere. Eger kuş ve tuz ⁽⁷⁾ katarlarsa te'sîri ziyâde ola. Pekmez tabî'atı yumışadur ve ğalîz ğızâ vërür. Eger bir kimesneyi ⁽⁸⁾ şovuk alup toñunluğı olsa cümle bedenine bekmez sürüp hamâmda veyâhüd âher ⁽⁹⁾ ıssıcaq yerde otursa şovukdan olan elemi ve zararı taḥlîl edüp gidere, mücerrebdür, ⁽¹⁰⁾ huşuşan döğülmüş çörek otu ile olursa nef' ziyâde ola.

Dubbâ: Qar' ki ⁽¹¹⁾ kabaqdur anuñ ismlerindendir. Harf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Debbâb: ⁽¹²⁾ Nemmâm dedükleri çiçekdür, harf-i nûnda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Dübb: Türkide ⁽¹³⁾ ayu dedükleri ma'rûf hayevândur. Tağlarda ve şovuk yerlerde sâkin olur uyanık ve zîrek ⁽¹⁴⁾ ve ta'lîme kâbil hayevândur. İnsân ne ederse aña göre ol dahı eder. İnsândan ve şüretinden ⁽¹⁵⁾ korktuğı gibi sâ'ir bir nesneden ol miqdâr korkmaz. İnsânı veyâhüd şüretini gördüğü ⁽¹⁶⁾ gibi beni katl eder dëyü korqar, qalkup iki ayağı üzerinde yürür ve taş atar ve ön ⁽¹⁷⁾ ayakları ki el meşâbesindedür, anuñla degnegi tutup darb eder. Bu huşuşlarda meymündan ⁽¹⁸⁾ ziyâdedür. Aç olup yeyecek bulmasa ayaklarınıuñ tabanların yalamağıla iktifa eder. ⁽¹⁹⁾ Tabî'atı hârdur, ruṭûbeti çokdur, eti yelmeşikdür. Yaşlı olup qoca olanınıñ mizâcı [335b] ⁽¹⁾ qurıdur. Eger ayu ödini 'asel ve fülful ile muhkem ezüp başda olan uyuzlara ki ⁽²⁾ ol uyuzlar keskinliginden ve yaramazlığından başda ba'zı yerlerde kıllar düşmiş ⁽³⁾ olur, ol maqûle uyuzlara ve çibanelara sürüp şıvasalar ol uyuzları giderüp ⁽⁴⁾ başda kılları bitüre ve güzel ve kavî eyleye, huşuşan idmân edüp dört beş ⁽⁵⁾ kerre ederlerse ziyâde te'sîr

ède. Eger ödinden bir denk miqdârın sikencübîn ile ⁽⁶⁾ içseler şovukdan olan ciger ağrısına nef^f eyleye. Eger bir enârı dânesinden boşadup ⁽⁷⁾ ve ayunuñ iç yağından berâberi zeyt yağı ile qarışdurup ve enâr kabı içinde ⁽⁸⁾ ıssı édüp ıssı iken kaşlara sürseler kılların bitürüp çok eyleye. Eger nâşür ⁽⁹⁾ ya^cnî eskiyüp oñulmaz maķûlesi olan çıban ve yara içini anuñla toldursalar ⁽¹⁰⁾ eyü édüp oñulda. Ödinüñ tabî'atı derece-i şâlişe evâ'î- linde hârr u yâbisdür. ⁽¹¹⁾ Qanınıñ dahı hârâreti ve ğalîzlığı ziyâdedür. Balğam sebebi ile dîvâne veyâhüd maşrû^c ⁽¹²⁾ olan kimesneye bir mişķâl miqdârın içürseler nef^f eyleye. Eger iç yağın ezüp eskiden ⁽¹³⁾ katılanmış olan en yerlerine sürseler nef^f eyleye. Eger baraş üzerine niçe kerre birbiri ⁽¹⁴⁾ ardınca sürseler eyü édüp gidere. Eger ayunuñ iki gözlerin alup ve bir bez içine ⁽¹⁵⁾ bağlayup dört günde bir tutar sıtması olan kimesneye aşakosalar sıtması ⁽¹⁶⁾ def^f ola. Bu huşuş hâşşasıdır. Hâfız nâm kimesne demiş ki ayu toğurduķda ⁽¹⁷⁾ yavrısınıñ şüreti ve a'zâsı yoķdur. Ba^cdehu anası dili ile şol mertebede yalar ⁽¹⁸⁾ ki tâ a'zâsı zâhir olur. Bu kelâm şey' degüldür ya^cnî şahîh degüldür ki aşlâ a'zâsı ⁽¹⁹⁾ olmaya, belki a'zâsı görünmedügi anuñçündür ki toğduķda üzerinde sümük gibi yıldırar [336a] ⁽¹⁾ <yıldırar> koyu ve muhkem yelmeşigi vardur, a'zâsı anuñla örtülmüşdür. Gören kimesne şanur ki ⁽²⁾ a'zâsı yoķdur, hemân et pâresidür. Yelmeşigi pıhtı gibidür ve yıldıracıdır. Pes anası, ⁽³⁾ üzerinden ol yelmeşigi ve yaşluğı yalamak ile giderüp a'zâsı bellü olur. ⁽⁴⁾ Eger içi yağıyla dâ'ü's-şaleb üzerine ve şovukdan olan çatlaķlara sürüp ⁽⁵⁾ ovsalar nef^f eyleye ve kemige katı nesne toķunmaķdan olan bereye ve kemik yerinden ⁽⁶⁾ çıkmasına ve ırğalanmasına nef^f éder ve sîfirler katılığın giderür. Eger katılanmış olan ⁽⁷⁾ a'zâyı güneşde anuñla yağlayup ovsalar yumışadup katılıķların gidere. ⁽⁸⁾ Eger südi veyâhüd kanı ıssı iken şişlere sürseler tîz bişürüp deşe. Ayu ⁽⁹⁾ ödi erkek şıgır ödinden za'ıfraķdur ammâ ayunuñ ödi şar'a nâfi^cdür, şıgır ⁽¹⁰⁾ ödi degüldür. Ve ayu infehası ya^cnî penîr mâyesi ziyâde semirdicidür. Eger ödini 'asel ⁽¹¹⁾ ve yaşıl râziyâne şuyı ile qarışdurup göze çekseler gözleri keskin eyleye. Eger kanı ile ⁽¹²⁾ göze çekseler eger göz kapaklarında zâ'id biten kılı yolup ayu kanı ile göze çekseler ⁽¹³⁾ nef^f eyleye. Eger henüz toğmış olan oğlancık gevdesin içi yağıyla yağlayup ovsalar ⁽¹⁴⁾ her yaramazlıķdan aña hırz ola ya^cnî hıfz édecek ola. Ayu kürki ziyâde yâbisdür. ⁽¹⁵⁾ Yağmurlarda ve ruṭubetleri ziyâde olan kimesnelere nâfi^cdür.

Anuñçündür ki Rūs řā'ifesi ⁽¹⁶⁾ çođ geyerler. Niķris marazı ve şalic marazı olanlara dağı nāfi'dür, gerek döşenüp üzerine ⁽¹⁷⁾ oturmağıla ve gerek kürk édüp geymegile dağı nāfi'dür.

Decāc: Tavuđ dedükleri ⁽¹⁸⁾ ma'rif ehlī kuşdur, yabānda bulunmaz. Ba'zılar dērler vilāyet-i Hind'de yabānlarda bulunur. ⁽¹⁹⁾ Sā'ir kuşlar gibi uçmağa kādir degüldür. řabī'atı mu'tedildür, bir miđdār bürüdete māyıldür. [336b] ⁽¹⁾ Mesīhī nām řabīb demiş ki řabī'atı derece-i ulāda hārr u raşbdur. Ammā bu kelāmda ⁽²⁾ nazar vardur ammā fi'l-hākīķa genç olan ĥurūslar řabī'atı hārr u raşbdur. Tavuđ eyüsi oldur ki ⁽³⁾ siyāh veyāĥüd řaru veyāĥüd alaca olup kendü gezmegile beslenüp ĥabs olunmaya ⁽⁴⁾ ve semizlikde ve arıklıkda orta olup eyü nesnelere yeyüp yaramaz nesnelere yemeye. Eger ⁽⁵⁾ tavuğ etini pāre pāre édüp řu ile bişürüp yēseler ki aña isfīdbāc dērler, bu vechle ⁽⁶⁾ bişmiş tavuğ eti, mizācı iřlāĥ édüp kuvveti yerine getirür. Ammā ķoca ĥurūslar řürbāsi ⁽⁷⁾ taĥlīl edici ve ķarnı süricidür, sevdāyı sürüp çıkarur. Bu vechle sevdāyı ishāl ⁽⁸⁾ etmek murād olunduğda ziyāde ķoca ĥurūs bulup boğazlayup pāk édüp vāfir řu ile ⁽⁹⁾ tā müherrā olıncaya dek bişüreler. Ba'zılar bişürür iken besfāyic dedükleri müshil-i sevdā olan ⁽¹⁰⁾ devādan dağı şatup ma'an bişürüp isti'māl édüp sevdāyı āsān vechle çıkarup ⁽¹¹⁾ zarar etmez. Tavuđ dimāđları ya'nī beynileri i'tidāl üzre hārdur. řarāb ile içseler zehrlü ⁽¹²⁾ cānverler şoğduğına nef' eyleye ve dimāđ perdelerinden gelen ķanı řuta. Tavuđ etin ⁽¹³⁾ eger kebāb édüp ve eger řu ile tamām bişürüp yemek dimāđı ya'nī beyniyi ziyāde eder. ⁽¹⁴⁾ Pes 'aķlı eyü édüp fikri güzel eder. Eger diri tavuğı yarup ıssı iken zehrlü cānver ⁽¹⁵⁾ şoğduğı yere ķosalar nef' eyleye. Evlā budur ki birķaķ kerre tebdīl edeler. Eger ĥurūs ⁽¹⁶⁾ ķatısınun iç derisini¹ ki andan şoyilup yēnmez ve yabāna atılır ol deriyi alup ķurıdup ⁽¹⁷⁾ ba'dehu ma'idesi ağrısı olan kimesneye řarāb ile içürseler fi'l-hāl yarayup eyü ede, mücerrebdür. ⁽¹⁸⁾ Piliçleri içinde bişürdükleri sāde řürbā ya'nī yağlu řu ĥasta olan bedenlere ve řol ⁽¹⁹⁾ kimesnelere ki ma'idelerinde yanđın olur ve keskin ve řafrāvī sıtmalardan henüz [337a] ⁽¹⁾ <henüz> ĥalāş olan kimesnelere ol řürbāyı içmegile ve etlerinden yemegile nef' eder. Eger ⁽²⁾ ĥurūs ķarnında ne varısa çıkarup pāk édüp řuz ile şoldurup ve vāfir řu ⁽³⁾ ile řol mertebede ķaynatsalar ki şuyınuñ üç payından bir

1 Bu kelime Selimiye nüshasında mürekkep dağılmasından dolayı okunamadığından kelimenin okunusunda III. Ahmed nüshasından yararlanılmıştır.

payı kâlsa ba'dehu açuḳ (4) yerde ḳoyup bir gece yıldızlara ḳarşu ḫurup ba'dehu içşeler ḡalîz ve çig olan (5) ḫıltları ishâl eyleye ve eskiden olup nevbet ile ḫutan sıtmalara nef' eyleye (6) ve el ve ayak ve sâ'ir a'zâda olan ditremeyi gidere ve güç ile ve tîz tîz nefes (7) almak marâzına ve en yerleri aḡrılar marâzına ve ma'ide şişinmesine ve bedende ve a'zâda (8) yaramaz balḡamî ḫıltlar olmaḡıla beden gevşemesine nef' edüp muvâfiḳ ola ve ḳülence (9) daḫı ziyâde nef' eyleye. Ba'zılar ol vechle ḳaynadurken laḫana veyâḫûd 'uşfur toḫmı (10) ḳatup bile ḳaynadurlar, te'sîri ziyâde olur. Dâyimâ tavuḳ etin yemekden ḳülenc peydâ (11) olur. Kezâlik süd ile bişürüp yemek veyâḫûd süd ile veyâḫûd südden şofıra (12) veyâḫûd südden evvel yemek, ḫuşuşan ki yoḡurd ile olursa ziyâde şarp ḳülenc peydâ (13) eder ve taḫrîk eder. Kezâlik dâyimâ tavuḳ etin yemek niḳris marâzın peydâ eder, ḫuşuşan tavuḳ (14) etin yemeden imtilâ olmuşken üzerine şarâb içilürse ve birkaç kerre böyle olursa ziyâde (15) elem vère. Genç olup semiz olan ḫurûs eti erlik şuyın ziyâde eder ve âvâzi (16) işlâḫ edüp şâf eder. Tavuḳ etin ḡizâ vèrmesi süḡlün ḳuşı etinden ziyâdedür. (17) Ammâ şol tavuḳ ki bir yere ḫabs olunup ḫareket etmez iken semirmiş ola, anuñ eti (18) yaramazdur, ma'ideye muvâfiḳ degüldür. Ma'ide iştiḫâsın ve ma'ideyi bozar ammâ bedeni semirdür (19) ve ḳuruluḡın giderür. Tavuḳ eti bedenleri mu'tedil olup zaḫmet ve meşâḳḳat çekmeyen kimesnelere [337b] (1) eyü ḡizâdur ve renglerin güzel eder. Âḫer nesne ḳatmaḡıla işlâḫa muḫtâc degüldür illâ megerki ziyâde (2) çok yense veyâḫûd tekrâr tekrâr yense ve bedenleri şovuḳ olup hazımları za'îf olan kimesnelere (3) hazm êtdürüp ma'ide tîz indürür nesnelere ile işlâḫ edeler. Meşelâ maşḫakî ve sâ'ir ıssı otlar (4) ile yeyeler. Eger tavuḡı ziyâde ḫâm ḳoruk ile veyâḫûd tâze enâr çekirdekleri ile yëseler ekşer (5) ihtimâldür ki ḳülenc peydâ eyleye. Nitekim tavuḡı süd ile ḫuşuşan yoḡurd ile yemek câyiz (6) degüldür. Kezâlik penîr ve tarḫana ve keşkek aşları ile yemeyeler. Eger tavuḡı ḳaymaḳ ile bişürüp (7) ḳuru öksürüḡi olan kimesne yese eyü eyleye. Eger tavuḡı 'uşfur toḫmı ile birkaç gün (8) ya'nî on iki gün ve daḫı ziyâde zamân semirdüp ba'dehu boḡazlayup içi yaḡını ılıdup (9) cüzâm marâzi peydâ olmaḡa başlamış olan kimesnenün ellerin ve ayakların anuñıla (10) yaḡlasalar ziyâde nef' edüp ḫalâş eyleye. Kezâlik ılınmış içi yaḡı ile sevdâ sebebi (11) ile mâlihülyâ marâzi olan kimesnenün başını yaḡlasalar ziyâde nef' eyleye, ḫuşuşan (12) birbiri ardınca birkaç kerre ederlerse ziyâde te'sîr eder. Eger beñzinün şa-

rulığı neden ⁽¹³⁾ idüğü ma'lûm olmayan kimesne her gün bir dâne tavuğı şu ile bişürüp şûrbâsın içüp ⁽¹⁴⁾ ve etin kepegi ayrılıp pâk ve beyâz undan olan etmek ile yêdi gün her gün ⁽¹⁵⁾ bir dânesin bu vechle yêse ziyâde nef' édüp şarulığı gide, mücerrebdür. Tavuğ necisi ıssıdır, ⁽¹⁶⁾ keskindür, cilâ edicidür ammâ gögercin necisinden kuvveti ve fi'li azdur, andan za'ıfrağdur, ⁽¹⁷⁾ zehrlü mantar yeyene ve kûlenci olan kimesneye muvâfıkdur. Sirke veyâhüd şarâb ile üç ⁽¹⁸⁾ dirhem miğdâra degin içürelere eskiden olan kûlence şarâb ile ezüp içürelere ve eski ⁽¹⁹⁾ olmayana sirkeye şu katup anuñla içürelere. Eger hürüs necisini sirke ile ezüp kuduz [338a] ⁽¹⁾ <kuduz> taladığı yere ursalar nef' eyleye. Bu huşuşlar için lâzım olduğda kendüden ⁽²⁾ gezüp otlayup eyü nesne yeyen tavuğ necisinden alalar. Şarâb ve müşelleş, tavuğdan ⁽³⁾ ve necisinden olan zarar def' eder ve tavuğ cigeri sâ'ir kuşlar cigelerinden eyüdür, ⁽⁴⁾ lezîzdür ve semirdicidür ammâ gıızâsı gâlızdür. İşlahı budur ki kebâb édüp veyâhüd ⁽⁵⁾ ıssı otlar ile tavada kavurup yeyeler.

Duc: *Minhâc* nâm kitâb şâhibi ⁽⁶⁾ Rûfus nâm hakîmden nakl' eder ki duc yabânlarda olan cümle kuşlardan eyü ⁽⁷⁾ bir kuşdur. Ba'dehu eyülikde şahrûr ya'nî kara tavuğ dedükleri kuş ve bildircindir. ⁽⁸⁾ Ba'dehu dışi keklik ve turaç ve çil ve şefnîn ki gögercin miğdârında ancak vilayet-i ⁽⁹⁾ 'Irâk'da olur bir kuşdur. Ba'dehu gögercinler ve gök gögercinler ve ögeyik yavrılarıdır. ⁽¹⁰⁾ Şâhib-i kitâb eydür: Duc dedükleri kuş bizüm vilâyetümüzde bulunmaz ve Rûfus nâm ⁽¹¹⁾ hakîmün kuşları bu vechle eyülikde tertîb etmesinde nazar vardır. Faķîr mütercim eydür ki ⁽¹²⁾ luğat-i 'Arabî ve Fârisî tetebbu' olunup duc kuş mıdır âher nesne midür aşlâ zıkr ⁽¹³⁾ olunmuş yokdur. Zann-ı gâlib budur ki Hakîm Rûfus ducuc efzâl-i tıyûrdur demiş olup ⁽¹⁴⁾ ba'dehu sehven duc yazılıp ma'lûm olmağıla bu vechle teşkîk ile yazmışlar. Şâhib-i kitâb ⁽¹⁵⁾ dahı bu hayevân bizüm vilâyetümüzde bulunmaz dedüğinden bu ma'nâ fehm olunur.

Decr: ⁽¹⁶⁾ İsm-i Naba'îdür. Murâd, bögrülce dedükleridir. Harf-i lâmda lûbiyâ dëyü zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ . ⁽¹⁷⁾

Dahn: Tarudur, ma'rûfdur. Tarunuñ eyüsü oldur ki rengi beyâza mâyil ⁽¹⁸⁾ ve yumuşak olup kabuğı tîz şoyula. Bu maķûle olanı yemeğe eyüdür ammâ şol ki ⁽¹⁹⁾ kabuğı tîz şoyulmayup yıldırır ola ve düz ola, bu maķûle taru devâ için [338b] ⁽¹⁾ eyüdür. Tarunuñ tabî'atı derece-i ulâ âhîrinde bârid ve

derece-i şâniyede yâbisdür. ⁽²⁾ Şüret ıarısı dedükleri ıarudan bunuñ yübüseti azdur ve ğızâ vèrmesi ⁽³⁾ azdur, ıuruducudur ıarnı ıutar. Ğızâ vèrmesi ve ıabızlığı şüret ıarusından ⁽⁴⁾ azdur. Bevli idrâr eder, ma'ideden geç iner. Eger tâze süd ve cerb nesnelere ile ⁽⁵⁾ yëseler zararını ve yübüseti az olup eyü ğızâ vère ve ıaru ıavutı şafrâdan ⁽⁶⁾ olan ıuşmayı ve ishâli ıat' edüp ıutar. Eger ıaruyı ıssı edüp şovukluk ⁽⁷⁾ ğalebe etmiş olan a'zâya kümâd etseler ya'nî ıssı iken üzerine ıosalar, huşuşan ⁽⁸⁾ ıarın ve arıa ıaraflarında olan yerlere ıosalar ziyâde nef' eyleye. Eger ıarunuñ ıabuğın ⁽⁹⁾ giderüp tâze süd ve ıaymak ile bışürseler eyü ğızâ olup erlik şuyın ⁽¹⁰⁾ ziyâde ede ve reng-i rüyü güzel ede ve gögsi yumışada ve mu'tedil olup eyü ğızâ ⁽¹¹⁾ ola ve nâfi' devâ ola. Ammâ südde ve böğrek ve ıavukıda ıaşlar peydâ eder. Mizâcları ⁽¹²⁾ ıssı olanlara sükker ile ve mizâcları şovuk olanlara 'asel ile işlâh olunup zararını ⁽¹³⁾ def' olunur.

Duĥân: Dütündür. Her dütün ıuruducudur. Zîrâ ıoprağluğı ⁽¹⁴⁾ vardır ve azacuk ıssıtması dağı vardır. Zîrâ bir miğdar âteşi dağı vardır. Ğâh olur ⁽¹⁵⁾ ıssılığı ayrılır, her dütün neden hâşıl olursa aña göre olur. Nefsinde ⁽¹⁶⁾ ıssı ve keskin olan nesneden olan dütün gerü ıssı ve keskin olur ve ıatlu ⁽¹⁷⁾ nesneden olan dütün dağı ıatlu olur. Göz devâlarında isti'mâl olunan ⁽¹⁸⁾ günlük dütünüdür. ııabanlu ve şişi olan gözler devâları eczâsına girür, gözleri ⁽¹⁹⁾ pâk edüp etlerin bitürür. Kezâlik göz kılların ya'nî kirpükleri güzel eder devâlara [339a] ⁽¹⁾ <devâlara> dağı girür. Ba' dehu mürr-i Mekki ve buđm dütünleridir. Bu iki dütün gözlerde ⁽²⁾ olan yaşlıklara ve göz ıuyruğlarında ve bucağlarında olan yënmelere nâfi' dür. ⁽³⁾ Şişelerden olan dütün ıssıdır, keskindür, göz yaşların ağıdup indürür. Harâret ⁽⁴⁾ ve ıan sebebi ile olan göz şişin ve ağrısını giderür, cilâ eder. Mî'a ⁽⁵⁾ dütünü andan dağı ıavîdür ba' dehu zift ve ba' dehu ıarârân dütünüdür. Dütün ⁽⁶⁾ her ne deñlü ıssı ve keskin olursa göz kılları dökülmesine ve ıatılanmasına ve ıızarmasına ⁽⁷⁾ ve şişine ve ıapağlarına devâ için enfa' olur ve tîz te'sîr eder sâ'irinden. ⁽⁸⁾

Dıraĥsîsâ: İsm-i Naba'îdür. Vilâyet-i Hind'den getirürler tüt ağacı ıabuğlarına ⁽⁹⁾ beñzer ıabuğlardır ki lisân-ı 'Arabda bünk derler anuñ ismidür nitekim harf-i bâda zıkr ⁽¹⁰⁾ olunmuşdur. Belesân yağına dağı bu ismi itlâk ederler imiş. Belesân yağı dağı harf-i bâda ⁽¹¹⁾ zıkr olunmuşdur.

Derdār: İsm-i Fārisīdür. Sivri siñek andan hāşıl olduğı ⁽¹²⁾ ağacunu ismidür. Vilāyet-i Endülü'sde beşem-i esved dērler. Beşem misvāk ağacının bir günesidür. ⁽¹³⁾ Sivri siñek ağacı dēdüklerine sebep budur ki üzerinde içleri yaş kıabaraları ⁽¹⁴⁾ olur, anlar kıurı olıcaķ yarılup içlerinden sivri siñekler kııķar Türkīde ⁽¹⁵⁾ kıara ağaķ dēdükleri ağaķdur. Ba'ızı t̄āyife-i Mağrib şece-rü'l-ba'üz dērler. Ba'üz, ⁽¹⁶⁾ cem'-i ba'üzadur. Ba'üza dağı baķķa ya'nī sivri siñekdür. Bu ağaķ şularda ve derelerde ⁽¹⁷⁾ biter ve bu ağaķ büyük ağaķlar-dandır ve bu ağacunu cemī'an eczāsında kıabızlık ve cilā ⁽¹⁸⁾ edicilik vardır, huşuşan yaprağında ve kıabuğında ziyādedür; ammā bürüdeti ve yübüseti ⁽¹⁹⁾ ğālibdür. Keyfiyyetinde ziyāde kıavisi kökinün kıabuğudur. Ba'dehu ağacının kıabuğı ba'dehu [339b] ⁽¹⁾ <ba'dehu> yaprağudur. Yaprığı tāze ve kıanlı olan yaraları bitişdürür. Eger ağacının kıabuğunu ⁽²⁾ ince dögüp ve sirke ile yoğurup derisi şoyılır yerlere şıvasalar nef eyleye. ⁽³⁾ Eger tāze kıabın alup tāze yaraya şarsalar yarayı oñulda. Eger kökin şu ile bişürüp ⁽⁴⁾ yaralı a'zā üzerine ıssı iken şuyın dökseler veyāhūd içinde otursalar yaraları ⁽⁵⁾ oñulda ve a'zāda olan şınıklığı veyāhūd kemik berelenmesini ve yerinden ⁽⁶⁾ ırģalanmasını işlāh edüp eyü eyleye. Eger yaprağını dögüp elekden geçür-rüp ve sirke ⁽⁷⁾ ile muhkem ezüp yoğurup irinlü uyuzlara ve giciklere sürüp şıvasalar nef eyleye. ⁽⁸⁾ Eger ağacı kıabuğundan mişķāl miķdārın alup şarāb veyāhūd şu ile içseler şıkması ⁽⁹⁾ ile balğamī ishāl eyleye. Yemişi henüz zāhir olup tāze ve yumışak üzerinde bulunan ⁽¹⁰⁾ yaşluğı diş etlerine nef eder ve ma'ideyi kıavī eder ve ishāli keser. Gāh olur ⁽¹¹⁾ yaprağı henüz tāze iken bişürüp yerler t̄abī'ata līnet vērür. Eger ağacının kıabuğın ⁽¹²⁾ dögüp ve sirke ile yoğurup baraşa ya'nī bedende olan beyāz alacalığa sürseler ⁽¹³⁾ tağyir eyleye. Eger kökin alup bir ucın āteşe kıoyup t̄aşrada olan t̄arafından aķan ⁽¹⁴⁾ yaşluğı alup kıulağa t̄amlatsalar uzun uzak marāzlar sebebi ile olan şağırılığı ⁽¹⁵⁾ giderüp eyü eyleye. Eger yaprağın şıkup şıkılan şuyı ılıdup içinde şişi ⁽¹⁶⁾ olan kıulağa t̄amlatsalar şişini gidere. Eger 'asel ile kıarışdurup göze çekseler ⁽¹⁷⁾ perdelenmesin gidere.

Derūnec: İsm-i Fārisīdür. Vilāyet-i Şām'da, huşuşan Bīrūt ⁽¹⁸⁾ T̄ağı'n-da çok bulunur bir nebātuñ kökleridür. Ol köklere 'aķrebe dērler. Türkīde dağı ⁽¹⁹⁾ derūnec 'aķrebi demekle ma'rūfdur. Nebātının yaprağı yer üzerinde dōşenüp yere yapışmışdur. [340a] ⁽¹⁾ <yapışmışdur> Yaprığı yılan

yaşadığı dedükleri yaprağa beñzer ammâ bu şaruya mâyildür ve üsti ⁽²⁾ ufağ tülüdür. Yaprığı ortasından içi boş iki zirâ^c ve dağı ziyâde uzun çubuğı ⁽³⁾ olur. Çubuğı uzunluğuna bitmiş ufağ beş veyâhüd yedi dâne ufağ ve birbirinden ⁽⁴⁾ ırağ yaprakları vardır ve çubuğunda olan yaprakları yerde olan yapraklardan ⁽⁵⁾ uzun ve incerekdür. Çubuğunuñ ucında kıuyumcılar körüğine beñzer, içi boş ⁽⁶⁾ şaru çiçeği olur. 'Akrab şeklinde köki vardır. Her yılda kökinüñ bir miğdârı eksilüp ⁽⁷⁾ gelecek senede kıalanından gerrü biter. Anuñçündür ki her bir kökinde iki üç boğumu ⁽⁸⁾ olur. Kökinüñ lezzetinde bir miğdâr acılık ve azacuk hoş kıoşusu vardır. Eyüsü oldur ki ⁽⁹⁾ kıatı olup ağır ola ve râyihası hoş olup içi beyâz ola. Tâbi'atı derece-i ⁽¹⁰⁾ şâlişede hârr u yâbisdür. Yelleri taħlîl eder ve zehrlü cânverler şokduğına nef eder. ⁽¹¹⁾ Gerek evvel içmegile ve gerek vâkı' olduğdan şoñra içmegile ve üzerine sürmegile nef eder. ⁽¹²⁾ Şovukdan olan yürek oynamasına nef eder ve 'avratlar rahmlerinüñ ağırlarına nef eder ⁽¹³⁾ ve bağarsuqlar ve ma'idede olan ğalîz yelleri eksildüp taħlîl eder ve içmekle ve encîr ile ⁽¹⁴⁾ yağı edüp zehrlü örümcek ve 'akrab şokduğı yere urmağıla nef eder. Miğdâr-ı ⁽¹⁵⁾ şerbeti iki dirheme dekdür. Yürece ferah ve kıuvvet vèrmekde ziyâde hâşşası vardır ⁽¹⁶⁾ ammâ mizâcı ıssı olanlara zarar eder belki tasalandura. Pes bu maķülelere takviyet-i ⁽¹⁷⁾ kıalb için bir miğdâr kâfür ile vèreler. Hâm alma şarâbı ve sirke ile kıarışmış şu dağı ⁽¹⁸⁾ keskinligin giderüp şır. Derünc ta'amı hazm edtürür ve cigere kıuvvet vèrür ⁽¹⁹⁾ ve bağarsuqlarda ğalîz ve sevda'vî hıltlar olmağıla olan mâlîhülyâ marazına nef eder. [340b] ⁽¹⁾ Başa zarar eder, râziyâne toħmı işlah eder. Mizâcları ıssı olanlara rîbâs ve kıoruğ ⁽²⁾ rubbı ile işlah olunur. Demişler ki hâşşasındandır eger bir pâresin bir ev içinde ⁽³⁾ aşakosalar ol eve tã'un girmeye. Eger bir dâne kökin delüp gebe olan 'avratuñ kendü ⁽⁴⁾ egirdüğü ipliği ile segirdenleri üzerine bağlayup aşakosalar gebelere olan cemî'an ⁽⁵⁾ âfetlerden oğlanı hıfz edüp toğurması dağı güç olursa âsân ola. Eger bir dâne ⁽⁶⁾ kökin uzunluğuna delüp iplik ile başa bağlasalar yaramaz düşlerden ve uyurken ⁽⁷⁾ kıorıkmağdan emîn olalar. Derünc bulunmasa 'avratlar rahmlerinden yelleri tağıtmağda bedeli ⁽⁸⁾ zurunbâddan vezni ve kıaranfuldan vezninüñ üç payından iki payı kıadardur.

Dürdî: ⁽⁹⁾ Şıkılan nesnelèrün içinde turdukları kıaplarınıñ diplerine çöküp kıalan kıoyu çirke ⁽¹⁰⁾ dèrler lâkin tabîbler 'âdeti şöyle carî olmışdur ki

ancağ şarâb ve sirke çirkin ve çökegin ⁽¹¹⁾ beyân ederler. Şarâb çirki derece-i sâlişeye karîb, hârr u yâbisdür ve sirkenün çökegi ⁽¹²⁾ ve çirki ziyâde kırudur, harâreti ve keskinliği şarâb çirkinden ziyâdedür. Ba'zılar demişler ⁽¹³⁾ andan keskindür ammâ andan ıssı degüldür. Gâh olur bu mağûle çirkleri kırudup âteşe ⁽¹⁴⁾ yaqarlar şol vechle ki qor üzerine kıoyup veyâhüd bir çölmege kıoyup ve âteşe kıoyup ⁽¹⁵⁾ beyâz olincaya dek yaqarlar. Bu mağûle yaqılmışı ziyâde yaqıcı kıuvveti olur. Doqıduğı ⁽¹⁶⁾ yeri yaqması ve tağyîr edüp kıoqıtması ziyâdedür, çıbanlarda ziyâde olan yaramaz ⁽¹⁷⁾ etleri yeyüp kıoparur ve cilâ eder ve kıabz eder. Evlâ budur ki tâze iken isti'mâl edeler ⁽¹⁸⁾ zîrâ zamân geçicek kıuvveti za'îf olur. Gâh olur yaqılmışını ğasl ederler, laţîf olup ⁽¹⁹⁾ keskinliği bir miqdâr aşğa varur. Bu taqdîrce göze sürme gibi çekseler göz perdelenmesine [341a] ⁽¹⁾ <perdelenmesine> nef edüp muvâfıq ola. Şol dürdî ki tâze mersîn yaprağı ile yaqılmış ⁽²⁾ ola, balğamdan olan şişlere eyüdü, tîz bişürüp deşer. Eger hayz kıanı dâymâ akup ⁽³⁾ tırmayan 'avrat ayakları tıabanlarına ve fercine ve oturağına andan ziyâdece ⁽⁴⁾ sürseler kıanın dîndüre ve henüz irinlenmemiş olan büyük şişleri taqlîl ⁽⁵⁾ edüp indürür ve memelerde olan şişleri sâkin eder. Eger yalıñuz yaqılmışını ⁽⁶⁾ çam saqızı ile kıarışdurup tırnaqlarda olan beyâz nişânlara ursalar gidere. ⁽⁷⁾ Eger maştakî yağı veyâhüd çam saqızı yağı ile kıarışdurup saqlara muhkem bulaşdurup ⁽⁸⁾ bir gece şöyle tırsa saqları kıızarda. Şarâb çirki yüzde olan leke ve siyâh ve kıızıl ⁽⁹⁾ noqţaları ve mercimek gibi nişânları ve ğayrı çirki mirki giderür, huşuşan eger bir miqdâr ⁽¹⁰⁾ uşnân dağı kıatup ve ezüp birkaç kerre üzerine muhkem ovup ursalar ziyâde ⁽¹¹⁾ te'sîr ede. Ba'zılar şarâb çirkinini 'avratlar yüzlerine êtdükleri kıızılcalara kıatarlar, yüzi ⁽¹²⁾ yıldırakup ve rengin ğüzel edüp ve mücellâ êtmekte ziyâde te'sîr edüp bu bâbda nef eder. ⁽¹³⁾ Dürdî bulunmasa 'avratlar raqmilerinden şişirici yellere def êtmekte bedeli zurunbâddan ⁽¹⁴⁾ vezni ve kıaranfuldan şülş-i veznidür. Eger yaqılmışı bulunmasa şaru zernîh bedelidür. ⁽¹⁵⁾

Durrâc: Türkîde dağı turaç dedükleri ma'rûf kıuşdur. Turaç eti ögeyik ⁽¹⁶⁾ ve keklik etlerinden mu'teberdür ve süglün etinden mu'tedilrak ve laţîfrağ ve yâbisrakdur ⁽¹⁷⁾ ve harâreti dağı andan azdur. Muhaşşal-ı kelâm budur ki turaç etinün tıabî'atı kırudur, ⁽¹⁸⁾ harârete mâyildür, ruţûbet ve yaşlık ve şovukluk ziyâde te'sîr edüp elem vemiş ⁽¹⁹⁾ olan kimesnelerde

erlik şuyın ve fehmlerin ve dimâğların ya'ñi beynilerin ziyâde eder [341b]
 (1) ammâ nefsinde mizâcları yâbis olanlara yaramazdur. Evlâ budur ki kıış
 günlerinde (2) pâre pâre édüp şu içinde muhkem bişürüp yéyeler, böyle olı-
 cağ bedeni ıssıdup (3) harekete götürür. Eñ yaramazı oldur ki kebâb édüp
 veyâhüd âher vechle tamâm bişürüp (4) kıurı iken yéyeler meger şol kimes-
 neye bu vechle nâfi' olur ki kıarnın kıurutmağ murâd eyleye. (5)

Derüfiyün: Derüfsün dağı dërler. İki dağı ism-i Yünânîdür. Henüz
 bitmege başlayan (6) zeytün nebâtına beñzer, şümnüşi bir nebât ismidür.
 Uzunluğı arşundan az budakları vardur. (7) Yapağı zeytün yapağından
 uzunraqdur ve incerekdür ve irirekdür, eli tırmalar beyâz (8) çiçeği vardur.
 Uçlarında kalın kıılıfları vardur, nohüd kıılıflarına beñzer. Kıılıfları içinde
 (9) beş veyâhüd altı dâne degirmi tohımları vardur. Her biri burçağ dânesi
 kıadardur, düzdür, (10) rengleri alacadur, barmağ kalınluğında köki vardur,
 köki arşun miğdârı uzanur. (11) Deryâ yanlarında ve yaş ve taşlu yerlerde
 biter, şovutması ve toñdurması nihâyetdedür. (12) Bir denk miğdârı eyü-
 dür belki bî-hüd édüp uyudur. Yebrühu's-şanem dedükleri devâdan (13) bu
 bâbda kıuvveti ziyâdedür. İki dirhem miğdârı insânı kıatl eder, ba'zıları fi'l-
 hâl ve ba'zıları (14) eglendürüp eñ çok yedi güne dek kıatl eder. Bu mağüle
 zehr içine 'alâmet budur ki (15) ağızında süd lezzeti olur ve ınçkıriğ olup
 ağı şulanur ve göñli döner ve bağarsuğ (16) ağırsı ve kıan tükürmesi olup
 ve ishâl ile sümük gibi nesnelere çıkar ve kesişmek (17) ve uşşı gitmesi olur.
 'İlac budur ki kıuşmağıla ve keskin huğneler ile pâk olalar ve şarâb (18) ve
 'asel ile étdükleri şarâb ki aña kıarâtin dërler bād-ı zehridür, andan vèreler
 ve keçi ve dişi (19) eşek südi ılıdup ve anısün kıatup gızâ yerine vèreler ve acı
 bâdem ve bişmiş [342a] (1) <ve bişmiş> tavuğ göğüslerin vèreler ve şularda
 olup kıabıklı nesnelere etinden eger (2) bişmiş ve eger çığ tuz ile yéyeler ve
 şürvâlarından içeler.

Derü batâdis: (3) Ma'nâsı bellüt ağacı eyreltisi demekdür. Bellüt ağa-
 cı içinden çıkup şarmaşup (4) biter bir nesnedür. Besfâyic dedükleri devâ-
 nuñ bir günesidür, birbirine yapışmış kökleri (5) olur, üstleri ufağ tülüdür.
 Lezzeti kıatluluğa ve kekrelüğe mâyıldür. Rengleri (6) siyâh ve kıızıla mâyıldür.
 Eyrelti yapağına beñzer yapağları vardur. Yapağları lezzetinde (7) kıatluluk
 ve keskinlik ve acılık vardur. 'Ufûnet vèrici ziyâde ıssı kıuvveti vardur, (8)

insānı katl eder. Eger nebātını kökleri ile döğüp saçlara yakı etseler saçları ⁽⁹⁾ yolup gidere. Beden üzerine çoduğlarında çok turgurmayup anı giderüp ⁽¹⁰⁾ ğayrısını koyalar ki te'sīri āsān olup tīz ola. Eger rub^c dirhem miqdārın içseler ⁽¹¹⁾ beden gevşemesine ve laḳve ve fālic marazlarına ziyāde nef^c eyleye. Evlā budur ki içērudēn ⁽¹²⁾ isti'māl olunmayup belki şu ile bişürüp bişmişi ile yunalar ve ıssı iken üzerlerine ⁽¹³⁾ döküneler ve içinde oturalar. Zīrā bir dirhem miqdāri difflī dēdükleri zehrden esra^c ⁽¹⁴⁾ ya'nī tīzrek katl eder. Bunuñ daḳı 'ilācı difflī zehri 'ilācı gibidür. Bir miqdār hırbaḳ-ı ⁽¹⁵⁾ esvedden olan zarara ētdükleri 'ilāc daḳı edeler.

Destenbūye: ⁽¹⁶⁾ İsm-i Fārisīdür. Türkīde yıylanğıç dēdükleri güzel kavundur ki üsti şaru ve kızıl ⁽¹⁷⁾ ve yaşıl alaca olur. Lisān-ı 'Arab'da şemmāme dērler ya'nī koḳulayacaḳ dēmekdür. ⁽¹⁸⁾ Ḥarf-i bāda sā'ir kavunlar ile aḳvāli zıkr olunmuşdur. Kezālik güzel rāyihālu ufaḳ ⁽¹⁹⁾ bir dürlü turunca daḳı destenbūye dērler. Deva'ıyyeti ya'nī fā'idesi çoḳdur. Kabaḳı [342b] ⁽¹⁾ karnı ıssı eder ve ta'āmı hazm ētdürür ve ma'ideyi kavī eder ve yellere taḳıdır ammā eti ⁽²⁾ şovuḳdur, geḳ hazm olur ve ağırdu. Bu maḳūle turuncı dāyimā koḳulamāḳ dimāḳı ıssı eder ⁽³⁾ ve süddelerin açar ve yellere taḳıdır ve nefse kuvvet vērür.

Deşiş: Muḳaddemā ḫarf-i ⁽⁴⁾ cīmde zıkr olunan çeşiş ma'nāsınadır ki bulḡur dēmekdür.

Dıflī: Ağaca ⁽⁵⁾ beñzer bir nebāt ismidür. Türkīde aḳu ağacı dērler. Yaprakları düz ve büyük ve katı ⁽⁶⁾ ve güzeldür, benefşe reng kızıla māyil ve şāfi kızıl çiçekleri vardır. Keçi boynuzı dēdükleri ⁽⁷⁾ yemiş gibi yemişi olur, açılup içēnden yün gibi nesnelere biter. Uzun ve tuzlu köki vardır, ⁽⁸⁾ derelerde ve deryālar ve dereler kenārlarında biter. Ṭabī'atı derece-i şālīşe āḳirinde ḫārr ⁽⁹⁾ ve derece-i ūlāda yābisdür. Ḥāzıḳ ya'nī zīrek ḫākimlerden ḫiç birisi bedenün içērusinden ⁽¹⁰⁾ isti'mālini cāyız görmezler, ziyāde ve mübālaḳa taḳlīl ēdici kuvveti vardır. Yaprāḳı cemī'an ⁽¹¹⁾ ḫāyevānları katl ēdicidür. Eger şu ile bişürüp şarāb ile şuyından içseler ādemi ⁽¹²⁾ ve ḫāyevānları zehrli cānverler şoḳduḳından ḫalāş eyleye. Evlā budur ki bişmişi şuyın ⁽¹³⁾ içmekden daḳı ḫāzer oluna, içmek lāzım olıcaḳ encīr ve sedef ile ve ḳaymaḳ ile ⁽¹⁴⁾ bişürüp nışf vaḳıyye ki altı dirhemdür andan ziyāde içmeyeler ve içinde ışlandıḳı ⁽¹⁵⁾ şu, koḳunu ve keḳileri ve küçük ḫāyevānları katl

eder. Eger yaprağını şol mertebe bişürseler ki ⁽¹⁶⁾ yumışayup ezile ba'dehu katı olan şişlere andan yağı édüp ursalar taḥlîl ⁽¹⁷⁾ édüp eride. Yaprakınıñ şıkındusı ile uyuza ve gicige sürüp şıvasalar nef ⁽¹⁸⁾ eyleye. Eger çiçegini dögüp ezüp 'avrat götürünse raḥminde olan ağırları sâkin ⁽¹⁹⁾ eyleye. Eger ziyâde çokdan ve eskiden ağırsı olan arçaya ve dizlere anuñıla yağı [343a] ⁽¹⁾ <yağı> etseler eyü eyleye. Eger bir pâre kıamış ve tâze dıflîden bir çubuq alup çubuğuñ ⁽²⁾ bir ucın âteşe koyup ve bir ucın kıamış içine ve kıamışuñ öbir ucın içinde ⁽³⁾ kıurdı olup ağırsı olan diş üzerine kıosalar ki tâ dıflî çubuğu yanup ⁽⁴⁾ dütüni kıamış içinde diş gelüp doquna, ziyâde nef eyleye. Eger dıflîyi şu ⁽⁵⁾ ile bişürüp ol şu ile evi şulasalar büreleri ve ağaç kıurdını kıra. Eger ⁽⁶⁾ dıflî ağacı tamladığı zamânda tâze yaprağın veyâḥüd çiçeginden alup ve muḥkem ince ⁽⁷⁾ olıncaya dek dögüp ezüp ba'dehu sâde yağ içinde şol mertebe kıaynatsalar ki yaprak ⁽⁸⁾ maḥv olup gidüp kıuvveti yağda kıala, ol yağ ile başda olan ufaq çıbanları ⁽⁹⁾ ki başuñ kıılların düşürüp kel eder ol maḥüle çıbanlara yağlasalar fi'l-ḥâl ⁽¹⁰⁾ çıbanları giderüp eyü eyleye. Eger ol yağ ile ḥayevânlar gicigine yağlasalar gicigi ⁽¹¹⁾ gidere. Eger yaprağını örtecek miqdârı şu ile muḥkem bişürüp ba'dehu şıqup ol ⁽¹²⁾ şıkındudan her bir raṭl miqdârına eski zeyt yağından nişf raṭl kıatup ve tâ şu ⁽¹³⁾ gidüp şâfî yağ kıalıncaya dek bişürüp her raṭl için erimiş bal mûmından rıṭluñ ⁽¹⁴⁾ sekiz payından bir pay miqdârı kıatup merhem etseler iriñlü uyuzları ve gicikleri ⁽¹⁵⁾ giderüp eyü ede, mücerrebdür. Eger yoğurd tarḥanasından bir cüz' ve dıflî ağacı yaprağından ⁽¹⁶⁾ bir cüz' ve şarı kıbrîtden bir cüz' alup cümlesin ince dögüp ba'dehu kıoyınuñ kıuyruk ⁽¹⁷⁾ yağıyla yoğurup iriñlü gicige ve uyuza birkaç kerre sürseler eñ çok yedi kerre ⁽¹⁸⁾ sürseler eyü eyleye, mücerrebdür. Eger bu merhemi eski sâde yağ veyâḥüd eski zeyt ile toḥmından ⁽¹⁹⁾ ve tâze yaprağından etseler bedeni balğam ve sâ'ir fâsid ḥıṭlardan tamâm pâk édüp on [343b] ⁽¹⁾ <on> iki kerre baraş üzerine sürseler baraşı giderüp tağyîr ede. Eger kıurı yaprağını dögüp ⁽²⁾ çıbanlara ekseler çıbanları kıurıda. Dıflî bulunmasa kıatı şişleri taḥlîl édüp indürmede ⁽³⁾ bedeli iklîl-i melik ya'nî beg borki dedükleri devâdan vezni miqdâr ve encîr yaprağından vezninüñ ⁽⁴⁾ üç payından bir payıdır. Dıflîñüñ bişmişini veyâḥüd ezilmiş ve dögülmüş çiçegi veyâḥüd ⁽⁵⁾ yaprağın içmekden tasa ve yangın ve kıarın şişmek ve gözler tomalmaḥ ve kıızarmaḥ ⁽⁶⁾ 'arız olur. 'Îlac budur ki kıuşup mi'deyi andan pâk edeler nitekim her zehrde ⁽⁷⁾ böyledür.

Kuşalar ve huḫne édeler ve yağlı ve şovuk tavuk şürvâsı ve hurmâ ve sâde yağdan ⁽⁸⁾ étdükleri ḥabīşa dédükleri ḥelvâlardan véreler ve bezr-i қаṭūnâ dédükleri toḥmdan olan ⁽⁹⁾ lu‘âb ya‘nî koyu şudan ve şovuk gül yağından ketre ile qarışdurup véreler ve temr-i şehriṛâ ⁽¹⁰⁾ dédükleri ḥurmâdan yemek ziyâde nef‘ éder. Temr-i şehriṛ[â] ol maḫûle ḥurmâdur ki ziyâde büyük ⁽¹¹⁾ olup şaru veyâḫūd kızıl ola. Ba‘zılar demişler ḥurmâ çekirdegin çıkarmayup ‘aynı ile ⁽¹²⁾ ḥurmâyı diküp bu maḫûle dikilmişden ḥâşıl olan ḥurmâ bu maḫûle olur ve bu maḫûle nâm vemişler. ⁽¹³⁾ Ba‘zılar demişler yabânlarda yabân olan ḥurmâya dérler. Kezâlik encîri ‘asel ile ve bir miḫdâr sedef ⁽¹⁴⁾ ile yeyeler ve üzüm rubbın yağlı nesne ile yeyeler. Yağlulardan bu bâbda en eyüsi ḫaymaḫdur. ⁽¹⁵⁾

Duḫâḫu’l-kündür: Günlük ufağı demekdür. Dögülmemiş günlüğü eleğe ḫoyup altına ⁽¹⁶⁾ düşen ufaḫlarına duḫâḫu’l-kündür dérler. Bu maḫûle ufağı büyüğinden laṭifraḫdur ⁽¹⁷⁾ ve yâbisraḫdur. Ḥarf-i kâfda tamâm zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ .

Dülb: ⁽¹⁸⁾ Çenâr ağacıdur, ma‘rûfdur, büyük ağacdur. Yaprığı hırva‘ ya‘nî kene toḥmı ağacı yaprağına ⁽¹⁹⁾ beñzer ammâ andan kişirekdür. Lezzeti acı ve kekredür ve ağacınun ḫabuğı ḫalındur, ufadılsa [344a] ⁽¹⁾ <ufadılsa> içi kızıldur. Şarulıḫ ile toz rengine mâyl küçük çiçekleri vardır. Çiçekden soñra ⁽²⁾ kene toḥmının küçüğüne beñzer rengi kızıl ile toz rengine mâyl, üstü düz degül, irice ⁽³⁾ dâneleri olur. Çenâr ağacı gölgelü yerlerde ve derelerde biter. Ağacınun ⁽⁴⁾ ṭabî‘atı bârid-i raṭbdur ve bellü ḫâbızlığı vardır. ḫabuğı ve yemişinun yübüsetleri ⁽⁵⁾ ve bürüdetleri ḫavidür ve azacuç ḫarâreti vardır, cilâ édicidür. Eger tâze yaprağını ⁽⁶⁾ dögüp dizlerde olan şişlere yaḫı étseler sâkin eyleye, şol vechle ki indügi ⁽⁷⁾ bellü ola. Eger ḫabuğını sirke ile bişürseler dişler aḫrılarına nef‘ eyleye. Eger yemişini dögüp ⁽⁸⁾ iç yağıyla âteş yaḫmasından olan yaralara ursalar nef‘ eyleye. Eger ḫabuğını yaḫup ⁽⁹⁾ ve şu ile ma‘cün édüp deri şoyulduğı yere anuñla ‘ilâc étseler nef‘ eyleye. ⁽¹⁰⁾ Eger külini ḫoḫmış ve kirlü ve şulu yaralara ekseler ḫurıdıp nef‘ eyleye. Çenâr ağacı ⁽¹¹⁾ yaprağına yapışmış olan toz yaramazdur. Evlâ budur ki andan şaḫınalar. Zirâ eger şöyle ki ⁽¹²⁾ ol tozdan burundan içeri girüp öyken ḫamışına éerse öykende irilik ve boḫaz ⁽¹³⁾ aḫrısı peydâ édüp âvâza zarar éder belki kesüp âvâzı ṭuta. Eger ḫulaḫa veyâḫūd ⁽¹⁴⁾ göze

düşerse ziyâde zarar eder belki şağır veyâhüd kör eder. Āvāza êtdüğü ⁽¹⁵⁾ zararınıñ devâsı kaymak ile ve 'asel ile ve şu ile ğarğara edeler ve tâze süd. ⁽¹⁶⁾ Eger yaprağını şarâb ile bişürüp gözde olan şişlere yağı êtseler âher yerden ⁽¹⁷⁾ içine yaşlıklar akmamasını men' eyleye ve balğamdan olan şişleri şıkmağıla deşüp ⁽¹⁸⁾ indürür. Hanâfis ki poḥ böcegi dedükleri böceklerdür, yaprağı veyâhüd yemişi ile anlara ⁽¹⁹⁾ tütsü êtseler veyâhüd bişürüp şuyın üzerlerine serpüp ve cirmini üzerlerine atsalar [344b] ⁽¹⁾ cümlesi kırılı. Eger kabuğunu yaqsalar ziyâde cilâ edici ola hattâ belki barası cilâ edüp gidere. ⁽²⁾ Eger yemişi üzerinde bulunan pası alup burnından kıan kıan kimesne burnına üfürseler ⁽³⁾ kıanın dîndüre.

Delbüb: İsm-i 'Arabîdür ya'nî t̄âyife-i 'Arab kızıl sūsene böyle ⁽⁴⁾ nâm vermişler. Sūsen lisân-ı Türkîde şusam dedükleri çiçekdür. Faķîr mütercim eydür ki sūsenüñ ⁽⁵⁾ kızıl nev'in görmedüm. Eger varısa fe-bihâ ve illâ murâd kızıl lâledür. Bu çiçege diyâr-ı ğarbdâ ⁽⁶⁾ seyfi-ı ğurâb ya'nî kıarğa kılıcı dërler. Yaprığı sūsen yaprağı gibidür ammâ andan çok ⁽⁷⁾ kıçirekdür. Baldırı bir arşun kıadar uzar, üzerinde benefşe reng kızıla mâyil kıatları ⁽⁸⁾ birbirinden ayrılmış çiçeği olur. Çiçekden şoñra degirmi yemişi olur. Köki iki dâne şoğandur, ⁽⁹⁾ birbirine bingemişdür. Üzerinde olan büyük ve aşāğada olan küçükdür. Kıurı olıcaķ ⁽¹⁰⁾ ziyâde kıatı olurlar, üzerlerinde lîf gibi kıapları vardur, sâ'ir meşhür şoğan gibi ⁽¹¹⁾ kıat kıat degüldür belki cümlesi birdür. Ekin yerlerinde ve ma'mür yerlerde biter. T̄abî'atı hârr u yâbisdür, ⁽¹²⁾ kökinde ruṭûbet-i fażliyyesi vardur. Vilâyet-i Bağdâd'da kökin kıurıdup şatarlar ⁽¹³⁾ ve hâbbü'n-nâfûḥ d̄eyü tesmiye ederler. Ma'nâsı şişirici dâne demekdür zîrâ 'avratlar andan ⁽¹⁴⁾ kızılca edüp yüzlerin şişirür ve güzel eder. Hıltları içeriñden taşraya çekici ⁽¹⁵⁾ ve cilâ edicidür. Lezzeti acı ve kekredür. Eger tâze süd ile bişürseler lezzeti hoş ola ⁽¹⁶⁾ ve zararı def' oluna ve cimâ'a tahrîk eyleye ve boğaza zarar êtmeye. Eger delice unı ve mâ'-i ⁽¹⁷⁾ kıarâtin veyâhüd azrümâlî dedükleri şarâb ile kıarışdurup gözde ğarb dedükleri ⁽¹⁸⁾ şişlere yağı êtseler tahlîl edüp indüre. Kezâlık sâ'ir tahlîl edici merhemlere kıatsalar ⁽¹⁹⁾ küllî nef' eyleye. Eger 'avrat götürünse hayzını yürüde. Ba'zılar demişler eger üzerinde olan [345a] ⁽¹⁾ <olan> büyük şoğanın içseler ya'nî yēseler cimâ'a tahrîk ve aşāğada olan dânesin ⁽²⁾ 'avrat yeşe 'avratdan cimâ'a iştihâsını kıat' eyleye. Bu maķûle hâşşa ba'zı edviyede ⁽³⁾ dahı muķaddemâ

zıkr olunmuşdur. Eger çok şu veyāhūd āher sebep ile debe olan ⁽⁴⁾ oğlancıklara şoğanınun büyük dānesinden içürseler nef eyleye. Eger üç dāne ⁽⁵⁾ kökin bir rıtl hürmā şarābı içinde ıslayup her gün buçuq raṭl miqdārın içseler ⁽⁶⁾ bevāsīr dedükleri çıbanları kırıdup ve yaramaz rāyihaların ve yellerin gidere. Kezālik ⁽⁷⁾ kırıdup her gün dirhem miqdārın mā'-i'asel ile isti'māl etseler gerü ol hāşşayı ⁽⁸⁾ vère. Bağdād halkı anı semizlik için isti'māl ederler ve sürünmegile kızılcalik ⁽⁹⁾ için isti'māl ederler. 'Irāk'da ya'nī Bağdād ve eṭrāfında çok bulunur ve çok yerlerde ⁽¹⁰⁾ biter.

Delil: İsm-i 'Arabīdür. Gül düşdükden şoñra kalan kızıl yemişinün ismidür. ⁽¹¹⁾ Ṭabī'atı k̄ābizdur, bir miqdār ṭatluluğı vardır. Şām-ı Şerīf'de 'arf-i dīk ya'nī hürüs ⁽¹²⁾ tāci ve yelisi demegile ma'rūfdur. Ḥarf-i vāvda verd ile tamāmen zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā . ⁽¹³⁾

Delak: Fārisī dele lafzından ta'rib olunmuşdur. Sañsar dedükleri ma'rūf ⁽¹⁴⁾ ḥayevān ismidür. Şāhib-i kitāb eydür: Rūs ve Bulğār vilāyetlerinde bulunur, kılları beyāza ⁽¹⁵⁾ māyildür, kelbden küçük ve kediden büyükdür demiş. Faķīr mütercim eydür ki zıkr olunan ⁽¹⁶⁾ evşāf Rūs'dan getürdükleri bir güne zerdāva kürkinün ḥayevānınınun olmağ gerekdür ⁽¹⁷⁾ ve ala sañsar dedükleri ḥayevān, kediden küçük olup eñ büyüğü kedi kadar olur ⁽¹⁸⁾ olmaz ve kılları siyāha māyil kızıldur nitekim ma'rūfdur. Ṭabī'atı ḥār u raṭbdur. Etinden ⁽¹⁹⁾ yēseler cimā'ı ziyāde étdüre. Sañsar derilerinden kürk ederler nitekim ma'lūmdur kürkinün [345b] ⁽¹⁾ ḥarāreti semmürdan azdur ammā cüşşede andan ağırıdur ve rāyihası çirkındür. Anuñcündür ki ⁽²⁾ pādişāhlar sañsar kürkini geymezler.

Dülfin: Türkīde toñuz balığı dedükleri ⁽³⁾ balıkdur. Dülfin ism-i Yünānīdür. Ağzı ve burnunun yaşşılığı ve başı hınzīr başına ⁽⁴⁾ ve burnına beñzer yaşşı başlu, siyāh ve büyük balıkdur. Büyük dişleri daḥı vardır, ⁽⁵⁾ dişleri ile her ne olursa keser. Ba'zı 'Arablar aña hınzīrū'l-baḥr ya'nī deryā toñuzı dērler. ⁽⁶⁾ Müşābeheti olmağıla böyle nām dērler. Sā'ir balıqlardan ve ḥayevānlardan alçaqdur, ⁽⁷⁾ yerinden kalkmaz ve āher yerlere gitmez illā dört beş veyāhūd daḥı ziyāde olup ⁽⁸⁾ birbirinden ayrılmayup birbiri ardınca giderler. Etinün iç yağı ve yağlılığı çokdur, ⁽⁹⁾ mizacı ḥārdur. Eger Ebū Cehl karpuzı dedüklerinün içerüsin boşaldup bu ⁽¹⁰⁾ balığun iç yağından içine koyup eridup eskiden ve eger yeñiden şağırlığı ⁽¹¹⁾ olan kulağa ṭamlat-

salar nef eyleye. Eti bāriddür, ğalīzdür geç hazm olur, rāyihası ⁽¹²⁾ çirkīndür, cerblüdü şü kelbi eti gibidür belki andan dağı yaramazdur, zağmetlü ⁽¹³⁾ ve ğüçlü işlerde olan kimesneler yēseler anlara kuvvet vērüp semirde. Eger dişlerini ⁽¹⁴⁾ oğlancıklara aşıkosalar kırkımayalar. Eger iç yağından yēseler eñ yerleri ağrılarına ⁽¹⁵⁾ nef eyleye. Kezālik anuñıla yağlasalar nef eyleye.

Duldu: Lisān-ı Yūnānīde ⁽¹⁶⁾ sađīdülyūn dēdükleri devānuñ ismidür. Kıds-i Şerīf halkı yanlarında bu ismle meşhürdur. ⁽¹⁷⁾ Sađīdülyūn, lisān-ı ‘Arabda kelađ ya‘nī bārzed dēdükleri şamđdur. Ba‘zılar dēmişler ⁽¹⁸⁾ uşak dēdükleri şamđdur.

Düldül: İsm-i Ğarbīdür. Kelb küçüğü kadar büyük ⁽¹⁹⁾ olur tağ kirpisi-nün ismidür. Ğarf-i káfda envā‘ıyla zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā . [346a]
(1) <inşā‘allāhu te‘ālā>

Delem: Tere dēdükleri ma‘rūf nebāt ki ziyāde keskindür. Ol nebāt ⁽²⁾ vilāyet-i Mış‘da bu ismle meşhürdur. Kezālik bu ismi kıumlarda olur bir küçük ⁽³⁾ kıurda dağı ıtlāk ederler. Tabī‘atı zerārīh dēdükleri zehrlü böcek tabī‘atına ⁽⁴⁾ kıarıbdür. Şām-ı Şerīf’den Mış‘a gider yolda ‘Arīş Kıal‘ası etrā-fında kıumlarda ⁽⁵⁾ çoқdur. İşırdüğü yerler kıabarur, zehrlüdü.

Dem: Kıan ismidür, ma‘rūfdur. Şāhib-i ⁽⁶⁾ kıtāb eydür: Kıanlar ađvāli-nün çoğı hayevānları ile zıkr olunmuşdur ammā Ğakīm Cālīnūs ⁽⁷⁾ vech-i meşrūh üzere beyān etdüğinden ğayrı dem için başka bir bāb dağı zıkr ⁽⁸⁾ edüp şol kıan ki hālet-i tabī‘iyye üzere olup ya‘nī hayevānı sađ olup ğasta ⁽⁹⁾ veyāhūd zātından āfetlü olmaya, ol maқūle kıan için başka bāb edüp ⁽¹⁰⁾ ađvālin beyān eyledi. Muţlakā kıanuñ tabī‘atı ğārr u raţbdur, kıabızlığı ve cilā ⁽¹¹⁾ etmesi vardur. Ammā keyfiyyetde ađvāli muhtelifdür ya‘nī dürlü dürlüdü. Böyle olmaқ ⁽¹²⁾ dağı hayevānına ğöre veyāhūd kıanuñ kendüsindendür veyāhūd a‘zāsınuñ ⁽¹³⁾ hāline ğoredür. Meşelā ba‘zı kıan ba‘zı āĦer kıandan ziyāde ıssıdur ve ba‘zısı ziyāde ⁽¹⁴⁾ kıurı ve ba‘zısı ziyāde yaşlıklı ve ba‘zısı ziyāde şovuk ve ba‘zısı dağı hayevānınuñ ⁽¹⁵⁾ mizācından ziyāde ıssı veyāhūd ziyāde yābis veyāhūd ziyāde ruţübetlü olur. ⁽¹⁶⁾ Her bār ki kıana āĦer hıltlardan meşelā safrā veyāhūd balđam veyāhūd sevdā kıarışup ⁽¹⁷⁾ ğālib olsa ol kıan tabī‘ilığından kııkup aña ğālib olan hılt tabī‘atına māyil ⁽¹⁸⁾ olur ve bu maқāmda ğāşşası beyān olunacaқ ol kıan degüldür, kendü tabī‘atı üzere

(19) olan kândur. Cümle kanların mu'tedilrağı ve eyüregi âdem kanıdır. Ba'cdehu hınzîr kanıdır. [346b] (1) Eger istiskâ-yı tablîsi olan kimesneye keçi kanından içürseler nef' eyleye. Eger keçi kanın (2) bir miqdâr kavurup ziyâde ishâli olan kimesneye ve dahı içinden kan ve irin (3) qarışık nesnelere gelen kimesnelere yedürseler nef' görelere. Eger hurûs veyâhüd tavuğ (4) kanın kurıdup burnından kanı tırmayan kimesneye içürseler ve ezüp burnından (5) içürü üfürseler kanın dîndüre, mücerrebdür. Ba'zılar demişler kızıl ve oğlaklar kanları maşrûc (6) olanlara nef' eder ammâ kıyâs budur ki nef' olmaya ve tecrîbe dahı şehâdet etmemişdür. (7) Eger oğlak kanından rıtl miqdârın alup ol miqdâr keskin sirke ile qarışdurup (8) şol vechle bişürseler ki üç kerre kaynatsalar ba'cdehu üç pay edüp her gün aç (9) qarınıla bir pay içseler her nereden ki olursa kanı tıttup dîndüre, mücerrebdür. (10) Hınzîr veyâhüd koç veyâhüd keçi erkeçi veyâhüd öküz kanlarından her kanxısı olursa (11) ıssı iken şişlere sürseler taahlîl edüp indüre. Köpeklerde bulunan kene (12) kanından alup kılları yolunmuş olan yerlere sürseler kılları bitürmeye demişler (13) ammâ bunu ba'zılar tecrîbe edüp nef' etmemiş. At kanı ziyâde ıssıdır, insân bedenine (14) toğunduğı yeri yağup bozar. Şâhib-i kitâb eydür: Bu taqdîrce zehrlü olmağ görünür (15) ammâ tecrîbe olunmadı. Sıçan kanı bedende olan sigilleri kıparur, erkeç ve keçi (16) ve yabân şığırı tavşan kanları her kanxısı olursa kavurup iki dirhem miqdârın (17) isti'mâl etseler bağarsuqlarda olan çıbanlara nef' eyleye. Eger şarâb ile içseler lisân-ı (18) Yünânide taqsîkûn dedükleri zehre nef' eyleye. Taqsîkûn bir zehrdür ki oğ demrenine (19) vesâ'ir âlât-ı cârîhaya sürüp anuñla mecrûh olan kimesne elbette fevt olur. [347a] (1) <fevt olur.> Eger Güneş burc-ı Cevzânun evâhirinde iken dört yaşar bir erkeçi (2) boğazlayup kanınun bir miqdârı yabâna ağıdılıp ba'cdehu ağan kanınun bir miqdârın (3) taşdan pâk çölmek içine ağıdup ve henüz ağarken ferâğat edüp (4) bâkîsi yabâna ağıp çölmekde olan kan uyuşup toñduğda ufağlayup (5) bir pâk nesne üzerine güneşde yayup üzerine toz kıonmayup güneş ıssısı (6) toğunmağ için bir seyrek nesne ile örtüp tamâm kırutsalar bögrelerinde taş (7) olan kimesneye bir mişkâl miqdârın tatlu şarâbdan rub' rağl miqdârı ile (8) içürseler ziyâde nef' edüp 'acîb te'sîr eyleye ammâ içürmesi ağı ve elem sâkin (9) olduğı zamânda gerekdür.

Demü'l-ahaveyn: İki kardeş kanı dedükleri meşhür ⁽¹⁰⁾ <meşhür> kı-zıl şamğdur. Demü't-tinnîn ve demü's-su'bân dağı dërler. Tinnîn deyü ⁽¹¹⁾ büyük yılana dërler, su'bân büyük ejdere dërler. Ve bu şamğ Suķūtrâ demegile ⁽¹²⁾ ma'rûf bir cezîre ki şabr-ı Suķūtarî dedükleri a'lâ şabrı ol cezî-reden ⁽¹³⁾ getirürler, bu şamğ dağı andan getirilür. Bu şamğ ile tâze yaralara 'ilâc ederler fi'l-hâl ⁽¹⁴⁾ bitüşdürüp eyü eder. Tabî'atı derece-i şâlisede bârid ve derece-i sâniye evvelinde yâbisdür. ⁽¹⁵⁾ Kâbizlığı dağı ziyâdedür, kılıç ve oķ yaraların bitişdürür ve aķan kanların diñdürür. ⁽¹⁶⁾ Eger içseler a'zâ içerisinde dağı her nerede olursa kanı diñdürür ve ķarnı şovudur ⁽¹⁷⁾ ve bağarsuķlar ve ciger ve ma'idede olan hâreterleri giderür. Eger anuñla hūķne etseler ⁽¹⁸⁾ ķarnı tūtop şerec ya'nî hâlaķa-i dūburi ķavî eyleye. Eger nīm-birişt ya'nî rufūdân ⁽¹⁹⁾ yumurda şarusı içinde buçuķ dirhemden bir mişķâl miķdârına degin miķdârın içseler [347b] ⁽¹⁾ bağarsuķ kızınmaķ dedükleri marāza nef eyleye ve ma'ideyi ķavî edüp oturaķ çatlaķlarına ⁽²⁾ dağı nef eyleye.

Dimâğ: Türkîde beyni dedükleridür. Dimâğ ahvâlinün ekşerî ⁽³⁾ hayevânları ahvâli ile egerçi zikr olunmuşdur lâkin Hâķim Câlînūs'a iķtidâ'en ya'nî uymaķ ⁽⁴⁾ için 'âdet şöyle carî olmuşdur ki dimâğ için başķa bâb zikr ederler. 'Âmme-i ⁽⁵⁾ nâs dimâğa muķ ya'nî ilik dërler. Her dimâğuñ tabî'atı bârid-i raķbdur ammâ hayevânına göre ⁽⁶⁾ mizâcları tefâvüt üzredür ya'nî ba'zı hayevânun tabî'atı hâreter üzre olup dimâğınun ⁽⁷⁾ dağı aña göre bürüdet ve ruķûbeti az olur ammâ bu keyfiyyetden taşra olımaz. Dimâğ ⁽⁸⁾ ekl olunduķda ma'ideden geķ iner. Andan hâşıl olan ğızâ ğalızdür, bağarsuķlardan ⁽⁹⁾ çıkması güç balģam peydâ eder. Ma'ideye zarar etmek hâşşasıdır, ķuşmağı ve ğönül dönmesin ⁽¹⁰⁾ taħrîk eder. Anuñcündür ki eger bir kimesne ķuşmaķ murâd eylese vâfir yemek yeyüp ba'dehu dimâğa ⁽¹¹⁾ ziyâdece zeyt yağı kıtup üzerine yeşe elbette ķuşdura. Ba'zılar dimâğı yemek için ⁽¹²⁾ fūdenc ya'nî yabânî na'nâ ile ve ba'zılar huş râyihâlu ıssı otlar ile ve tūz ile kıarışdurup ⁽¹³⁾ işlâh edüp yerler. Böyle olıcaķ zararlı olmaz. Dimâğ yenüp hażm olıcaķ bedene ⁽¹⁴⁾ vâfir ve eyü ğızâsı olur, dimâğı işlâh edici nesnelere na'nâ ve şa'ter ya'nî ğüyeğü ⁽¹⁵⁾ otı ve baber ve hârdal ve mirî ve sirke ve dârşînî ve şarâb-ı reyħânîdür ki maħallinde beyân ⁽¹⁶⁾ olunmuşdur, kebâb olan dimâğuñ hażmı egerçi kıçirekdür ammâ ma'ideye yapışup

bulaşması ⁽¹⁷⁾ azrakdır. Dimâğların en eyüsi kuşlar dimâğıdır, huşuşan tağlarda olan kuşların ⁽¹⁸⁾ cümleden eyüdür, vesâ'ir dört ayaıklı hayevânlar dimâğlarından en eyüsi deve dimâğı ⁽¹⁹⁾ ve buzağı dimâğıdır, zehrlü cânverler şokduğu ve zehrlenmiş kimesneler ta'amlarına dimâğ [348a] ⁽¹⁾ <dimâğ> katup yedürseler nef'ede.

Demâdim: Bögrülceye beñzer bir dânenün ⁽²⁾ ismidür. *Müfredât-ı İhtiyârât-ı Bedî'iyye* nâm kitâbda şâdine dedükleri taşdur dëyü ⁽³⁾ zıkr eder. İki dürlüdür: Birisi kıızıldur ammâ dânesi bögrülceden kiçirekdür ve levni şâfidür. ⁽⁴⁾ Birisi dağı andan kiçirekdür ve levni dağı şâfırağdur ve ortası yüksekdür, başında ⁽⁵⁾ siyâh noqtası vardır. İkinünün dağı tabî'atları hârr u yâbisdür. Oğlancıklar ağızlarından ⁽⁶⁾ akan şalyarı kaç' eder ve dimâğlarına kuvvet vërür. Bu huşuşlar için miqdâr-ı şerbeti ⁽⁷⁾ nişf dâniğdur.

Demyâ: İsm-i Yünânîdür. Ba'zı nüşhalarda râ ile remyâ yazılmış ⁽⁸⁾ bulunur. Mısr ve eçrafında sîbînâ demegile ma'rûf olan balık ismidür. Harf-i ⁽⁹⁾ sînde beyân olunur ve çarnında bulunan boncuğa lisânül-bağr ya'nî deñiz dili ⁽¹⁰⁾ dërler. Ba'zılar demişler demyâ deryâ yengucidür ammâ böyle degüldür, şahîh zıkr olunandır. ⁽¹¹⁾

Dend: Vilâyet-i Çîn'den getürdükleri kene tohmının ismidür. İbn Cülcül ve İbn Heysem ⁽¹²⁾ nâm tabîbler demişler ki mâhüdâne dedükleri devâdur ammâ gâlağ êtdiler, şahîh zıkr olunandır. ⁽¹³⁾ Dend üç dürlüdür: Birisi Hind'den añaru vilâyet-i Çîn'den gelür ve birisi vilâyet-i ⁽¹⁴⁾ Hind'den getirilür ve birisi vilâyet-i 'Acem'de Sicistân memleketinden getirilür. Çinîsinün ⁽¹⁵⁾ dânesi büyükdür, fustuğ dânesine beñzer, Sicistân'dan getürdükleri kene tohmına beñzer ammâ ⁽¹⁶⁾ üzerinde ufağ siyâh noqtaları vardır. Hindîsinün miqdârı ikisinün ortasındadır ⁽¹⁷⁾, rengi toz rengi, şaruya mâyıldür. Çinîsi cümleden eyüsi ve ishâl êtmekte ⁽¹⁸⁾ kavırağıdır. Hindîsi Sicistân'dan getürdüklerinden eyürekdür. Dend, ıssı devâdur, ⁽¹⁹⁾ harâreti ve keskinliği derece-i râbi'aya erişmeğe qarîbdür. İçi iki bölünüp ortasından [348b] ⁽¹⁾ başı tarafına biter dılcügezi vardır, ol dılcügez ziyâde ıssıdır, harâreti derece-i ⁽²⁾ râbi'a âhîrine erişür. Dend, eskiyüp üzerinde kabuğı şoyulduğda içinde olan ⁽³⁾ dılcügezi fi'l-hâl katl êdici zehr olur. Bîş dedükleri zehr gibi 'ilâc-pezir olmaz. ⁽⁴⁾ Dend, gâliz ve çig olan hılıfları ve bendlere dökilen balgamı bedenün nihâyetinden ya'nî ⁽⁵⁾ deriñ yerlerinden

çıkarur. Tâ'ife-i Hind dendi büyük ma'cûnlara ve iştamhîkûnlara katarlar. (6) İştamhîkûn ishâl-i ahlâṭ için bir güne terkîbdür, mürekkebatda beyân olunmuşdur. (7) Evlâ budur ki bedenleri za'îf olanlara ve şol şehirlerde ki ıssısı ziyâde olup (8) taḥlîl-i ahlâṭ ziyâde ola, meşelâ Bağdâd ve etrâfı ve Mışır ve Yemen gibi, bu maḳûle vilâyetlerde (9) dendi ishâl için vèrmeyeler. Ammâ şol şehirler ki hevâları i'tidâl üzre veyâḥûd (10) şovuk olup ahlâṭ ıssı sebebi ile çok taḥlîl bulmaya, meşelâ Hind ve İşfahân (11) ve şimâl câniblerinde şovuk şehirlerde isti'mâl olunsâ câyizdür. İçmek murâd olunduḳda (12) Şinâsinden alalar. Eger bulunmazsa Hindîsinüñ tâzesinden ki çürüyüp bozulmuş (13) olmaya ve yarılmış olmaya andan alalar. Ammâ Sicistân'dan getürdüklerinden ictinâb evlâdur (14) zîrâ 'amel étmesi eglenüp baḡarsuḳ aḡrısı ve tasa peydâ éder ve isti'mâl olunduḳda üzerinden (15) ḳabuḡın bıçaḳ ile gidereler ve dudaklara yaḳın getürüp toḳundurmayalar, zîrâ (16) kızılıḡın giderüp bulanıḳ éder ve baras gibi éder. Ḳabuḡı şoyulduḳdan soñra (17) yarup içinden dîlcügezin yabâna atalar, kezâlık ḳabuḡın daḡı atalar zîrâ ḳabuḡı (18) ve dîlcügezi fi'l-hâl ḳatlı éder zehrlerdür, bir dirhem miḳdârı 'ilâca ḳâbil degüldür. (19) Ba'dehu dânesini bir miḳdâr nişâsta ve içinden ufaḳ toḡm gibi nesnesi ayırtlanmış [349a] (1) <ayırtlanmış> gül ve bir miḳdâr za'firân ile dögeler. Eger âḡer devâ ile ḳarışdursalar (2) aña yardım éder veyâḥûd anı işlâḡ éder. Devâlardan, meşelâ türbûd ve ḡâfit (3) 'uşâresi ve afsentîn gibi nesnelere katarlar ve isti'mâl éderler. Efyûn ve ferbiyûn (4) ḳatmayalar, böyle olıcaḳ cemî'an çig ve ḡalîz olan hılṭları bedenüñ deriñ yerlerinden (5) eridüp ishâl ile çıkara ve saçlarıñ siyâhluḡın hıfz éde, bedenleri ḳalıñ (6) olup ishâle şabr éder ve müteḡammil olup ḳavî kimesnelere miḳdâr-ı şerbeti bir denkten bucuḳ (7) dirheme dekdür. Bu miḳdârı daḡı işlâḡ édüp vèreler. Dendüñ ḳatlı étmesi iki tariḳledür: (8) Birisi budur ki şol mertebede çok ishâl éder ki baḡarsuḳları taşra çıkarur veyâḥûd (9) baḡarsuḳlara ziyâde aḡrı peydâ édüp ve ıztırâb ve tasa vèrüp ḳatlı éder. Bu (10) maḳûle hâl olıcaḳ şâḡibini sâde yaḡ ve tâze süd ile ḳuşduralar, ba'dehu (11) ḳarnı ṭutıcı devâlardan meşelâ semiz otı ve bezr-i ḳatûnâ ve şamḡ-ı 'Arabî ve ketre içüreler (12) ba'dehu arpa veyâḥûd birinci ḳabuḡın giderüp döḡüp gül yaḡı ve alma şuyı (13) ve ḳoruḳ şuyı ile ḳoyu édüp ve üzerine bir miḳdâr ḡurmâ şarâbı serpüp içüreler (14) ve ḳabaḳ çekirdeḡi ile bişmiş balıḳ yèdüreler ve eger ishâl étmeyüp baḡarsuḳlarda ziyâde (15) aḡrı ve tasa olursa ḳarnı yürüdüp açar nesnelere vè-

reler, meşelâ bezr-i kaçûnâ ve aña ⁽¹⁶⁾ beñzer nesnelər lu'âbın ya'nî koyusun vèreler ve hıkkneler édeler ve karnı yürüdükden soñra ⁽¹⁷⁾ tâze süd içüreler ve ğızâlardan şol nesne ki lînet vèrüp cilâ édici ola, ⁽¹⁸⁾ andan vèreler. Meşelâ çügündür ve sermağ gibi ve sâde yağ ve hürmâ ve kabağ ve eriklerden ⁽¹⁹⁾ olan helvâlar gibi ki anlara habîşa dèrler, anlardan ğızâ vèreler.

Denka: Züvân ki [349b] ⁽¹⁾ Türkide küncürüd dedükleri karaca tohm ki buğday arasında biter, anuñ ismidür. ⁽²⁾

Devm: Muql-i ezrağ ve muql-i Yehüd dedükleri şamğ andan hâşıl olduğı ağaç ⁽³⁾ ismidür. Hürmâ yaprağı gibi uzun yaprağı olur, yaprağına tafal dağı dèrler. Yaprığı kuvvetlü ⁽⁴⁾ ve muhkemdür andan haşirler ve harârlar éderler. Muql ağacınıñ yübüseti ve kendüsünüñ ⁽⁵⁾ kuruluşu ve kabızlığı kavîdür. Yemişi tâze iken yemişine beheş dèrler. Kuru olıcağ ⁽⁶⁾ haşef dèrler ve kavutına haşel dèrler.

Devâyâ ağırbâ: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı ⁽⁷⁾ każib-i cebelî ya'nî tağ budağı veyâhüd każib-i berrî ya'nî yabân budağı demekdür. Otlı ⁽⁸⁾ ve katı yerlerde ve taşlar aralarında biter bir budağdur. Bir qarış deñlü ve dağı ziyâdece ⁽⁹⁾ uzar, içi çoludur, boş degüldür. Rengi az şaruluk ile qarışıkdur, aşâğasından ⁽¹⁰⁾ yukarıya varınca üzerinde ufağ kıl gibi tüleri vardır, tülerinüñ rengi dağı şaruya ⁽¹¹⁾ mâyıldür. Başında her biri dört küşelü dört yaprağı vardır, renkleri beyâza mâyil ⁽¹²⁾ yaşıldür. Çak yukarısında bir nesne içinde tohmı olur, çiçeği olmaz, râyihası ⁽¹³⁾ hoşdur. Çig iken ve bişürüp yerler, lezzetinde bir miğdâr ağzı büzer keskinlik ⁽¹⁴⁾ vardır. Mizâcı ıssıdur, derece-i şâniye evâ'ilinde yâbisdür. Ma'ideye eyüdü, ma'idenüñ ⁽¹⁵⁾ fesâdın işlâh éder, harâretine kuvvet vèrür, bevli idrâr éder, galîz ruţubetleri ⁽¹⁶⁾ çıkarur. Çig iken yëseler karnı ishâl éder ammâ bişmişî étmez. Gegirmeyi hoş éder, ⁽¹⁷⁾ göğüsde olan perdeleri, ıssıdur yelleri ve şişmeleri giderür, ağz râyihasını ⁽¹⁸⁾ güzel éder.

Devser: Âşer lisândan ta'rib olunmuş ismidür. Nebâtı buğday ⁽¹⁹⁾ nebâtına beñzer lâkin uzunraq bir nebâtdür ve buğday nebâtından haşınraqdur. [350a] ⁽¹⁾ <haşınraqdur.> Anuñ dağı başağı vardır. Başağı içinde ufağ ve ince dâneleri ⁽²⁾ vardır. Başağı dâneleri birbirinden ayrılmışdur. Buğday başağına beñzemez bir sınıfı ⁽³⁾ dağı vardır, siyâh veyâhüd yağız kabağı

olur. Yemişi iki, üç kılıf içinde ⁽⁴⁾ olur, kılıfı içinde dâneleri olur, aralarında perdeleri vardır ve başı ⁽⁵⁾ berâberdür. Güyâ ki bükülmişdür, lezzeti tatludur, harâreti dahı vardır. Ol harâret ⁽⁶⁾ sebebi ile taḥlîl eder ve bişürür, azacuk yübüseti dahı vardır. Bu nebâtuñ ⁽⁷⁾ ikisi dahı buğday arasında bulunur, katılanmege başlamış olan şişlere ⁽⁸⁾ yaqı etseler nef eder ve ğarb dedükleri göz çibanına ki henüz deşilmemiş olsa ⁽⁹⁾ çeyneyüp üzerine yaqı etseler nef eder ve buğday unı ile qarışdurup deşilmiş ⁽¹⁰⁾ olanına ursalar nef eder. Gâh olur şıqup şuyın buğday unı ile qarışdurup ⁽¹¹⁾ yaqı ederler veyâhüd döğüp bişürüp qarışdurup yaqı ederler. Ba'zılar bu nebât ⁽¹²⁾ züvân ya'nî küncürüd dedükleridür demişler ammâ bu söz ğalaḫdur.

Dūḫus: ⁽¹³⁾ İsm-i Yünânîdür, şümnüşî bir nebâtdur. Yapaĝı râziyâne yapaĝı gibidür ammâ andan kiçirek ⁽¹⁴⁾ ve incerekdür, uzunluĝı qarış qadardur. Kişnic otinuñ tâcı gibi tâcı vardır. ⁽¹⁵⁾ Çiçeĝi beyâzdur, çiçekden şonra beyâz yemişi olur. Yemişinüñ lezzeti aĝzı büzer keskindür. ⁽¹⁶⁾ Üzerinde ufaḫ tüleri vardır, râyihası hoşdur. Barmaḫ qalınluĝında ⁽¹⁷⁾ köki vardır, kökinüñ uzunluĝı qarış qadardur, taşlu yerlerde ve güneş toḫınur ⁽¹⁸⁾ yerlerde biter. Bir şınıfı dahı vardır, kerefs beñzer râyihası hoşdur, aĝzı büzer ⁽¹⁹⁾ keskindür, dili acidur. Bir şınıfı dahı vardır ki yapaĝı kişnic yapaĝı gibidür, beyâz [350b] ⁽¹⁾ çiçeĝi vardır. Havuç nebâtinuñ tâcı gibi tâcları vardır, başı ve yemişi toraḫ otı ⁽²⁾ gibidür. Ammâ toḫmı kemmûna beñzer, anuñ dahı aĝzı büzer keskinliĝi vardır. Eyüsi evvelkidür. ⁽³⁾ Ta-bî'atı derece-i şâlişede ḫârr u yâbisdür. Bevli ve ḫayzı ziyâde idrâr eder. Eger taşradan ⁽⁴⁾ a'zâ üzre ḫosalar ziyâde taḥlîl eyleye. Yapaĝı dahı böyle eder ammâ za'f ⁽⁵⁾ iledür. Eger 'avrat içse oĝlanın aşıĝa indüre, baĝarsuḫlar aĝrısın ve eskiden ⁽⁶⁾ olan öksürüĝi sâkin eyleye. Eger şarâb ile içseler ruteylâ ki zehrlü örümcekdür, ⁽⁷⁾ anuñ ışırduĝine nef eyleye. Eger balĝamdan olan şişlere anuñla yaqı etseler indürüp ⁽⁸⁾ taḥlîl eyleye. Evvel zıkr olunan şınıfuñ köki zehr içürilmiş olan kimesnelere nef eder, ⁽⁹⁾ toḫmı şişmeleri ve yelleri giderür ve hażma yardım eder ve 'aḫreb ışırduĝine nef ⁽¹⁰⁾ eder. Şuyından içmegile ve şoḫulan yere ıssı iken dökünmegile nef eder. 'Avrat ⁽¹¹⁾ raḫmîn pâk eder ve gebe olmasına yardım eder, mizâcları ıssı ve qurı olanlarda ⁽¹²⁾ cimâ'a iştihâsın giderür. Bişimişi göĝsi pâk eder tükürmegile ve ĝalıż olan ⁽¹³⁾ mâddeleri baĝarsuḫlardan taḥlîl eder. Eger kerefs toḫmıyla

karışdursalar te'şiri kavî olup ⁽¹⁴⁾ nef eyleye. Miqdâr-ı şerbeti iki mişkâl-
dür. Eger evvelkinün tohmından içseler yeller sebebi ile ⁽¹⁵⁾ olan istişkâya
nef eyleye, mücerredür. Bu tohma Şâm-ı Şerîf'de kumîle ya'nî bitcügez
demekdür ve nebâtına ⁽¹⁶⁾ büreler otı dërler zîrâ tecribe etmişlerdür. Eger
dögüp veyâhüd zeyt yağıyla ovup ⁽¹⁷⁾ ezüp döşege saçsalar döşekde olan
büreleri ser-hoş édüp ısıрмаğa kâdir ⁽¹⁸⁾ olmazlar ve eger döşekden taşra
olurlarsa döşege girmezler.

Düdü'l-ķırmız: ⁽¹⁹⁾ Kırmız ki kızıl boyadur anuñ ķurdı demekdür. Cey-
dâr ki muķaddemâ harf-i cimde beyân olunmuşdur, [351a] ⁽¹⁾ <olunmuş-
dur> anuñ ağacıdur. Anuñ üzerine kırmız boyası gökden yağup almayup
çok ⁽²⁾ durıcaķ giderek ķurdçuğaz olur. Murâd oldur bellût ağacı üzerinde
dahı ol maķûle ⁽³⁾ kızılca böcege beñzer nesne bulunur. Tabî'atı bārid-i
yābisdür. Kırmız ve menāfi'i harf-i kâfda zıkr ⁽⁴⁾ olunur inşā'allāhu te'ālā.

Düdü'l-baķl: Tāze nebāt ķurdı demekdür. Yaşılca ķurdçuğazdur, ⁽⁵⁾
ayaķlara beñzer iki tarafından çıķmış nesneleri vardır. Kendüsi büyük olur
ve yumşakdur, ⁽⁶⁾ tabî'atı bārid-i yābisdür, laṭifdür. Mādāmkî tāze ola eger
zeyt yağı ile ezüp bedene sürseler ⁽⁷⁾ zehrlü cānverler şoķmasını men' eyleye
ve zehr içene nef eyleye.

Düdü'z-zibl: Mezbelelerde ⁽⁸⁾ bulunur şaru ķurddur. Eger anı eski zeyt
yağı içinde tā müherrā olincaya dek bişürüp ⁽⁹⁾ ol zeyt ile fertasa dedükleri
başda çıkar uyuzlara ki kılları düşürür, anlara ⁽¹⁰⁾ sürseler ve dā'ü's-şaleb
olan yerlere dahı dāyimā ovup sürseler eyü ede, mücerredür. ⁽¹¹⁾

Düdü's-şabbāğīn: Boyacılar ķurdı demekdür. Murâd kırmız ķurdıdur
ki zıkr olundu. ⁽¹²⁾

Düvādīm: Devdem dahı dërler, eski ağaĉlar içlerinde bulunur şamğ gi-
bi bir nesnedür ⁽¹³⁾ ve siyāhdur ve kan gibi kıvıllığı dahı vardır. Vilāyet-i
Şâm-ı Şerîf'de Bîrüt Tağı'nda ⁽¹⁴⁾ çok bulunur. 'Ar'ar ki çam ve serv ağaĉla-
rıdır, anlarıñ içlerinden çıkarurlar. Ol tağlar ⁽¹⁵⁾ halkı anı mūmiyā yerine
istimāl ederler. Anlar yanlarında mūmiyādan nef'i ziyādedür dërler. ⁽¹⁶⁾

Düdü'l-harīr: Ebrīşüm ķurdıdur. Aşlı hınnā tohmına beñzer bir tohm-
dur ki ebrīşüm ķurdı ⁽¹⁷⁾ anı yumurdlar. Bahār evvellerinde ve kış āhirlisinde
bulunur, bulunduğu yerleriñ hevālarınuñ ⁽¹⁸⁾ şovukluğına göre ve ıssılığı-

na göre pes ol tohmu şırça veyâhüd pāk bez pāresi içine koyup ⁽¹⁹⁾ er ādem veyâhüd ‘avrat memeleri arasına veyâhüd kıltuğına şol vechle kıor ki bedennün [351b] ⁽¹⁾ ıssısı aña eşişe. Götüren kimesne pāk olup pākluđla olmak gerekdür illâ hāşıl olmaz. ⁽²⁾ Bu hāl üzre yigirmi gün miqdārı ve dağı ziyāde tırur. Ba‘dehu ba‘zısı dirilüp harekete ⁽³⁾ gelür. Anı çıķarup tāze tüt yapağına kıorlar, üzerine yapışup otlamağa başlar. ⁽⁴⁾ Bākışını gerü götürürler tā bu vechle cümlesi dirilüp tüt yapağına kıorlar. Ba‘zı terbiye ⁽⁵⁾ eden kimesneler kıandıra dedükleri kıamışdan evcügez edüp şığır tersi ile şıvayup ⁽⁶⁾ anda kıorlar. Hāyevānātdan ve zararlıardan bu vechle hıfz ederler. Ebrīşüm hāşıl etmek için ⁽⁷⁾ kıoduğlarında kıarañuluk hevā doğunmaz ve ses gelmez yerlere kıorlar. Bu kıurd tamām büyüyüp ⁽⁸⁾ üzerine ebrīşümden ev bināsın tamām yapduğda fevt olur. Fevt olmışını tavuğ yeşe ⁽⁹⁾ ziyāde semirdür, hāşşasıdır. Eger kıurıdup bir kıızıl bez içine kıoyup sıtmalu kimesneye ⁽¹⁰⁾ aşākosalar eyü ola. Eger kıurıdup döğülmüşinden üç dirhem miqdārın buđđay şürbāsı ⁽¹¹⁾ ile niçe zamān yeşeler rengi güzel edüp bedeni semirde.

Düg: İsm-i Fārisīdür. ⁽¹²⁾ Kıaymağı ve yağlılığı alınmış südden kıalan ekşi şu ki Türkide yayıķ ayrıñı ⁽¹³⁾ derler, anuñ ismidür. Bu maķüle ayrıñuñ tabi‘atı şovukdur, ma‘ide harāretin söyündürür. ⁽¹⁴⁾ Mađmür olan kimesneye ki başı ağrısı olmaya, nef eder ve ishāl eder. Eger ziyāde ⁽¹⁵⁾ ekşi olursa belki kıabz ede, şusuzlığı keser. Harf-i lāmda südlerün cemi‘an ⁽¹⁶⁾ ađvāli kıizr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Düdü hāşebi’ş-şanavber: Fıstıķ ağacı ⁽¹⁷⁾ kıurdu demekdür. Tabi‘atı zerārīh dedükleri zehrlü böcekler tabi‘atına yaķındur. Anuñçündür ki ⁽¹⁸⁾ Hākīm Dışķürīdüs ve Cālīnüs anı zerārīh ile kıizr eyledi. Mizācları ziyāde ıssı ⁽¹⁹⁾ ve keskindür. Eger döğüp bir ‘uzva yaķı etseler ol yeri kıabardup kııban eyleye. [352a] ⁽¹⁾ <eyleye.> Deşilmesi lāzım olan şiş ve sâ‘ırlere yaķı edüp deşmek için eyü ⁽²⁾ devādur. Eger mişķāl miqdārın bir kimesneye yedürseler kıatl ede. Zerārīh içenlere ⁽³⁾ ne maķüle hāl olursa bu kıurdlardan yemeden dağı ol hāl olur. Ammā zerārīh ⁽⁴⁾ kıabartmaķ ve kııban etmez. ‘İlācı dağı zerārīh ‘ilācı gibidür lākin şovutmaķ ve yaş ⁽⁵⁾ etmegi ziyāde ve çok edeler, huşuşan şovutmağı ziyāde edeler.

Devā’ül-hayye: ⁽⁶⁾ Yılan devāsı demekdür. Murād cıñıyanādur ki tiryāk-ı erba‘a dedükleri ma‘cünüñ bir cüzidür. ⁽⁷⁾ Harf-i cimde kıizr olunmuşdur.

Düşâb: İsm-i Fârisîdir. Hürmâ şıķındusı ki betmezidür, ⁽⁸⁾ anuñ ismidür. Betmez, ĥarf-i dâlda zıkr olunmuşdur.

Dükü: Yabânî havuç toĥmı ⁽⁹⁾ ismidür ki ĥarf-i cimde cezer dëyü beyân olunmuşdur.

Düş: Demür andan ⁽¹⁰⁾ ĥaşıl olduĥı veyâĥüd demür ma'dinine aķan şı ismidür. Ba'zılar dëmişler demür ⁽¹¹⁾ çirki ismidür, ba'zılar dëmişler zencârıdır ya'ñî pasıdır. Demür aĥvâli muķaddemâ ĥarf-i ⁽¹²⁾ ĥâda zıkr olunmuşdur.

Dühnü'l-ıdĥir: Mekke ayrığı dëdükleri nebât yaĥı dëmekdür. Bu ⁽¹³⁾ yaĥuñ ĥabî'atı ĥarr u yâbisdür, taĥlîl êdicedür. Bir miķdâr ĥabz êtmesi daĥı vardır. ⁽¹⁴⁾ Bu keyfiyyetlerde derece-i şâniye evâ'iline êrişür dëmişler. Ağrılarına ve dişler etleri şişlerine ⁽¹⁵⁾ ve sâ'ir şovuķdan olan ağrılara nef' êder. İçseler içerde olan şişleri ⁽¹⁶⁾ indüre ve gicigün her gûnesine nef' êdüp eyü êder ĥattâ hayevânlarda daĥı giderür. ⁽¹⁷⁾ Mecâlsızlığı giderür. Baraş ki gevdede olan alacalıķdur aña eyü tîladur ya'ñî ⁽¹⁸⁾ üzerine sürüp şıvasalar, ĥuşuşan münâsib olan devâlar ile olursa ziyâde ⁽¹⁹⁾ nef' eyleye. Ağızda çıkan ufaķ çıbanlara eyü 'ilâcdur, ılıdup ağızda tıtsalar **[352b]** ⁽¹⁾ ziyâde nef' êder. Eger şaķalı geç gelen kimesne dâyimâ şaķal yerlerine sürse şaķalın ⁽²⁾ tîz bütüre. Bu yaĥı çıkarmanın ĥarîķi budur ki bu nebâtuñ çiçeğinden bir cüz' ve zeyt-i infâķ ⁽³⁾ ki ĥâm zeytündan olan zeytdür, andan ol çiçeği örtecek miķdâr alup ve bir ol ķadar ⁽⁴⁾ daĥı alup cümlesin bir şişeye koyup yaz günleri tamâm olıncaya dek güneşde tura, ⁽⁵⁾ üç kerre çiçeğin deĥişdüreler ya'ñî ibtidâ ķonılanuñ ĥâşşası yaĥa sînduķda şişeden ⁽⁶⁾ çıkarup yaĥın şıķup ol çiçeği yabâna atup yerine ĥerü olmiķdâr çiçek ⁽⁷⁾ koyalar, üç kerre böyle êdeler. Ba'zılar ancak güneş burc-ı seretânda veyâĥüd burc-ı esedde ⁽⁸⁾ olduĥı miķdâr ile iktifâ êdüp ba'dehu güneşden ķaldurup levâzıma şarf êderler. ⁽⁹⁾ Ammâ böyle êdenler daĥı çiçeğin zıkr olunduĥı üzre tebdîl êderler.

Dühnü'l-ukĥuvân: ⁽¹⁰⁾ İnek pâpâdyası dëdükleri çiçek yaĥı. Issıdıcıdır, sîñir tolaşup bükülmesine eyüdü ⁽¹¹⁾ ve büyük çıbanları bişürüp deşer, ĥuşuşan ki çıban sîñirli olan a'zâda olursa da ⁽¹²⁾ ziyâde te'sîr eyleye. Ağrısı olan ķulaĥa tãnzursalar nef' êde. Ķülenci olan kimesneye ⁽¹³⁾ içürseler nef'

ède. Bununuñ dağı çıkarmasınıñ tarîki ıdđır yağı gibidür ki bundan ağdem ⁽¹⁴⁾ beyân olunmuşdur. Ba'zılar güzel râyihalu ıssı otlar ve laţif edici otlar katup ⁽¹⁵⁾ ıssılığı ve te'siri ziyâde olur. Mürekkebatda mağallinde beyân olunur.

Dühnü'l-âs: ⁽¹⁶⁾ Mersîn yağıdır. Tabî'atı bârid-i yâbisdür, kabz edicidür, yaraları oñuldup tamâm bitürici ⁽¹⁷⁾ merhemlere girür. A'zâya kuvvet verüp muhkem eder ve maddeleri kabûl etmege kıomaz. Âteş ⁽¹⁸⁾ yanığın ve başda olan iri ve ufağ çıbanları ve sıyrılmış olan yerleri ⁽¹⁹⁾ ve çatlağları giderür. Gevşelmiş olan eñ yerlerin muhkem eder. Buğarı ve deri **[353a]** ⁽¹⁾ <ve deri> ħabs eder ya'nî derletmez. Turup muhkem olması murâd olunan nesneleri muhkem edüp ⁽²⁾ turğurur. Ma'idede eglenüp turması murâd olunan edviye ile bir miğdârın içmek ⁽³⁾ eyüdür. Saçları güzel ve kıavî ve siyâh etmede 'azîm ħaşşası vardır. Mersîn yađınıñ ⁽⁴⁾ eyüsü oldur ki yaşıl olup şâfi ola ve mersîn râyihası bellü ola ve lezzeti acı ⁽⁵⁾ ola. Çıkarmasınıñ tarîki budur ki eger yabânî ve eger bostânî mersîn yaprağın alup ⁽⁶⁾ ammâ bostânîsi yegdür, alup döğeler ve şuyın şıkup ne miğdâr şu olursa ol miğdâr ⁽⁷⁾ ħâm zeytündan olan zeyt yağı ile kıarışdurup kıordan âteş üzerinde şol ⁽⁸⁾ mertebe kıaynadalar ki cümle şu gidüp yağ kıala. Ba'zılar hemân yaprağın zeyt yağı ile ⁽⁹⁾ bir şişe içinde güneşe kıoyup birkaç kerre yaprağın tebdîl edüp bunuñla iktifâ ⁽¹⁰⁾ eder. Ba'zılar dağı yaprağını döğüp ba'dehu şarâb içine kıoyup bir gün ve bir gece ⁽¹¹⁾ ışlayup ba'dehu ol şarâb ile ve zeyt yağı ile yaşluğı gidinceye değin bişürüp ⁽¹²⁾ iktifâ eder. Ba'zılar zeyt yağını enâr kıabuğı ve serv yaprağı ve su'd ve ıdđır ile ⁽¹³⁾ ışlayup kıabızlığı olduğdan şoñra ol mağûle yağ ile mersîn yağın eder. Ammâ ⁽¹⁴⁾ bu mağûle yağ mürekkebatda beyân olunmağ münâsibdür.

Dühnü'l-merzencüş: Merzencüş ki ⁽¹⁵⁾ Vilâyet-i Rüm ilinde balık otı dedükleri ħoş râyihalu nebâtdur. Anuñ yağı ⁽¹⁶⁾ ħârr u yâbisdür. Maddeleri laţif edicidür, fâlic marazına eyüdür, dimâğda olan ⁽¹⁷⁾ süddeleri açar ve dimâğı ıssı eder. Şakîka ki başuñ bir tarafı ağrısına derler ⁽¹⁸⁾ ve cümle başda olan ağrıyı ki balğamdan ola, giderür ve ħalîz olan yelleri ⁽¹⁹⁾ giderür ve kıulağlarda olan yelleri giderür ve rağm ki oğlan yatağıdır, bir **[353b]** ⁽¹⁾ <bir> yere bürüşmiş olsa ıslâħ eder. Bu yağı etdüklerinde ba'zı ıssı otlar kıatarlar, ⁽²⁾ ısıtması ve te'siri ziyâde olur ammâ kendü tabî'atından kııkup

katılan ⁽³⁾ eczâ ṭab'ına yakın olur ve hām ve çig olan hıltları taḥlîl edüp indürür. ⁽⁴⁾ Bu yağun eyüsü oldur ki rengi yaşıl olup merzencüş rāyihası gālîb ola ya'nî ⁽⁵⁾ zāhir ola.

Dühnü'l-bāderüc: Bāderüc yağı bāderüc nebâtı ḥarf-i bāda beyân ⁽⁶⁾ olunmuşdur. Bu yağun ṭab'atı ıssıdır, keskindür, cilā edicidir. Eger nıṣf-ı vaḳıyye ⁽⁷⁾ ya'nî altı dirhem miḳdārın ıssı şü ile içseler ḳarında olan şoğulcanları ⁽⁸⁾ çıkara. Şovuk hevāya ṭoḳınup şovuk almış olan a'zāya sürseler eyüdü, ⁽⁹⁾ nef' eder. Bu yağun çıkarması ṭarîḳi daḫı merzencüş yağı gibidir. Yaprığı ⁽¹⁰⁾ ve çiçeği ne deñlü artuḳ tebdîl olunursa aña göre ḳavî olup te'sîri ziyāde ⁽¹¹⁾ ola. Ba'zılar bu yağun daḫı zeytine veyāḫūd şîr-i rûğanına güzel rāyihalı ıssı ⁽¹²⁾ otlar ḳatup bu vechile olıcaḳ ḳuvveti ve te'sîri ziyāde olur.

Dühnü'l-ḳayşüm: ⁽¹³⁾ Türkide ḳovan otı dedükleri nebāt yağıdır. Bu yağı daḫı bu nebātuñ yaprağından ⁽¹⁴⁾ ve çiçeğinden ederler. Ṭarîḳi şā'ir yağlar çıkarması gibidir nitekim beyân olunmuşdur. ⁽¹⁵⁾ Bu yağ ıssıdır, taḥlîl edicidir, ḥarāreti derece-i şāniyeye erişür. Raḫm ki oḅlan ⁽¹⁶⁾ yatağıdır, anuñ bürişüp bir yere gelmesine ve ḳatılığına eyüdü ve ḫayzı yürüdür ⁽¹⁷⁾ ve mecālsızlığı giderür ve raḫmi ḳızdurur. Ruṭübetleri gidermesi daḫı vardır ammā münāsib ⁽¹⁸⁾ eczâ ile olan terkîbi bu zıkr olunan fi'lerde ziyādedür nitekim maḫallinde beyân ⁽¹⁹⁾ olunur.

Dühnü's-şebis: Ṭoraḳ otı yağıdır. İssıdır, laṭîf edicidir. [354a] ⁽¹⁾ <edicidir> Ḥarāreti derece-i ülāya erişür. Bu yağun ṭarîḳi budur ki ṭoraḳ otından ⁽²⁾ alup zeyt veyāḫūd şîr-i rûğan veyāḫūd bādem yağı içine ḳoyup tamām bir gece ⁽³⁾ ve bir gün yağ içinde ıṣlayup ba'dehu şıḳup üzerine ḅayı ḳoyup anı daḫı ⁽⁴⁾ ol miḳdār ṭurğurup ba'dehu şıḳalar. Bu yağ ḳatılıḳlara ve ısıtmalarda şaḳıl şaḳıl ⁽⁵⁾ ditremelere nāfi'dür. Mecālsızlığı giderür, eñ yerleri aḅrılarına ve sinirlerde olan ⁽⁶⁾ elemlere nāfi'dür.

Dühnü'r-rāzıḳî: Aḳ süsen yağı ismidür. Aḳ süsenden ⁽⁷⁾ murād zanbaḳdur. Bu yağ ḫār u yābisdür. Ḥarāret ve yübüseti derece-i şāniye āḫirine erişmege ⁽⁸⁾ ḳarîbdür. Laṭîf edicidir, yumışadıcıdur, gevşemiş olan a'zāya ḳuvvet vērür. Eger ⁽⁹⁾ beş dirhem miḳdārın içseler saḫrāyı ishāl eyleye, siḫügi yürüdür, ḳuşdurur, ditremeyi ⁽¹⁰⁾ giderür. Şovuk olan dimāğa üzerine

sürmegile ve burundan içerü komağıla nef' eder. ⁽¹¹⁾ Bu yağıñ şan'atı dağı uqḥuvân yağı şan'atı gibidür nitekim zıkr olunmuşdur lâkin bunda ⁽¹²⁾ artucağ koyup ziyâdece tebdîl eyleyeler. Buña dağı ba'zı münâsib ıssı otlar ⁽¹³⁾ kıatsalar te'sîri ve kıuvveti ve nef'i ziyâde ola. Mürekkebâtıda beyân olunur.

Dühnü'n-nercis: ⁽¹⁴⁾ Nergis yağı ḥârr u raḥbdur, taḥlîl edicidür. Siñir-lere nâfi'dür, sevdâdan ve yelden ⁽¹⁵⁾ olan baş ağrısını sâkin eder ve kıuşmağı ḥarekete getirür, raḥm ağzını açar ⁽¹⁶⁾ ve ağrıların yumışadup sâkin eder. Eger dâyim kıoḥulasalar mizâcı ıssı olan ⁽¹⁷⁾ kimesnelerün başların ağrıda. Nîlüfer yağı işlah edüp zararın def' eder. ⁽¹⁸⁾ Bunun dağı şan'atı muḳaddemâ zıkr olunduğı üzre çıçeginden zeyt veyâḥüd şîr-i rûğan ⁽¹⁹⁾ içine kıoyup ba'dehu şıḳup birkaç kerre böyle edeler. Bunı dağı ba'zı eczâ ile [354b] ⁽¹⁾ edeler. Mürekkebâtıda zıkr olunur.

Dühnü'l-ḥamâḥim: Beg börki dedükleri ⁽²⁾ çıçek yağı. İssıdur, açıcıdur, dimâğ perdelerinde olan yellere için ⁽³⁾ kıosalar ve dimâğ üzerine sürseler yellere tağıdup gidere. Eger iki mişḳâl ⁽⁴⁾ miḳdârın içseler mi'dede olan yellere dağı tağıda. Bunun dağı şan'atı ⁽⁵⁾ muḳaddemâ zıkr olunanlar gibidür.

Dühnü'z-zafirân: Za'firân yağına dühn-i ⁽⁶⁾ ḥalûḳ dağı dârler. Zîrâ ḥalûḳ dedükleri güzel râyihâlu terkîb gibi kıızılığı ve şarılığı ⁽⁷⁾ vardur. Za'firân yağı derece-i şâniyede ḥârr u yâbisdür. Siñirleri yumışadur, ⁽⁸⁾ uyḫu getirür, bedeni kızdurur, bersâm marazı olan kimesnenün burnı delüklerini ⁽⁹⁾ anuñla yağlasalar nef' eyleye. Çıbanları pâk eder, raḥmi yumışadur ve kıatılığın giderür ⁽¹⁰⁾ ve raḥmde olan yaramaz sivilcileri ve çıbanları eyü eder. 'Avrat bu yağıdan ⁽¹¹⁾ götürünse bu fâ'ideleri vârlur, ḥuşuşan eger bal mûmı ve ilik ile olursa ⁽¹²⁾ ziyâde nef' eyleye. Bu yağıñ şan'atı budur ki zeyt-i infâḳ veyâḥüd şîr-i rûğan ⁽¹³⁾ veyâḥüd sâ'ir münâsib yağlardan üç buçuk raḥl yağı elli mişḳâl za'firân kıatup ⁽¹⁴⁾ beş gün miḳdârı dâyimâ taḥrîk edeler ki kıuvveti yağı gele, altıncı günde yağı ⁽¹⁵⁾ süzüp za'firânın yabâna atalar.

Dühnü'l-ḥinnâ: Kına yağı. Yalınuz olıcağ ⁽¹⁶⁾ taḥrîki budur ki kına çıçeginden alup zeyt veyâḥüd âḫer yağı içine kıoyup ⁽¹⁷⁾ niçe zamân ḫurup şıḳup gerü kıoyalar ve şıḳalar çıçegin yabâna atup yağı alalar. ⁽¹⁸⁾ Bu yağı dağı ıssıdur, taḥlîl edicidür. 'Avratlar saçlarına kıuvvet vârlur zînet eder ⁽¹⁹⁾

ve muhkem eder ve rengin güzel eder. Bu yağı ba'zı münāsib eczā ile daħı ederler. Mürekkebātda [355a] ⁽¹⁾ <mürekkebātda> beyān olunur.

Dühnü'l-irsā: Gök süsen yağı. Aķ süsen yağından ⁽²⁾ ıssılığı ziyādedür. Ba'zı eczā ile étdükleri daħı anuñ eczā ile olanından ⁽³⁾ ıssıraķdur. Bunun daħı 'ameli muķaddemā beyān olunanlar gibidür. Te'sīri ve fā'idesi ⁽⁴⁾ daħı aķ süsen yağı gibidür, belki bir miķdār andan ķavīraķdur. Eger bir vaķıyye ya'nı on ⁽⁵⁾ iki dirhem miķdārın içseler ķarnı ķuvvet ile ishāl eyleye. Eger ķuşarken barmağı anuñla ⁽⁶⁾ yağlasalar ķolay ķuşdura. Bezr-i benc ve zehrlü mantar içmiş olan kimesneye ⁽⁷⁾ bu yağdan içürseler nef' eyleye. Eger 'asel şuyı ile ķarışdurup boğazı irilenmiş ⁽⁸⁾ olan kimesne ğargara eylese yumışadup iriliği gidere. Bu yağ bulunmasa bedeli ⁽⁹⁾ defne yağıdır.

Dühnü 'aşiri'l-'ineb: Şire yağı. 'Ameli budur ki zeyt yağı ile bir miķdār ⁽¹⁰⁾ koyu şireyi ķarışdurup niçe zamān güneşde tura, ba'zılar tā şululuğı gidinceye dek ⁽¹¹⁾ ķaynadurlar. Bu yağ ıssıdıcıdır, mecālsızlığı giderür. Bu bābda ziyāde nāfi'dür. Ba'zılar ⁽¹²⁾ ba'zı ıssı otlar daħı ķatup anuñla ederler. Böyle olanı ķavī olup şovuķdan ⁽¹³⁾ olan marāzlarıñ ekşerine nef' eder. Maħallinde mürekkebātda beyān olunur inşā'allāhu te'ālā. ⁽¹⁴⁾

Dühnü'd-dārşinī: Dārşinī yağı. Ba'zı münāsib ıssı otlar ile édilmiş olıcaķ ⁽¹⁵⁾ ziyāde ıssı olur ammā yalınuz dārşinīden olanuñ ķuvveti şāfi dārşinī ķuvvetinden ⁽¹⁶⁾ za'ıfraķdur. Bu yağ muţlaķ ditremelere ve nevbet ile tıtan sıtmalara eyüdüdür ⁽¹⁷⁾ ve 'aķreb ve zehrlü örümcek şoķmasına nāfi'dür. Eger zeyt yağı ve bal mūmı ve ilik ⁽¹⁸⁾ ile ķarışdursalar yumşatması ziyāde olup yübüseti eksük ola. Bu yağıñ ⁽¹⁹⁾ daħı tarīķ-i 'ameli za'firān yağı gibidür. ıssı otlar ile olan mürekkebātda beyān olunur. [355b] ⁽¹⁾

Dühnü'n-nārdin: Sünbül-i Hindī yağıdır. Bu yağı sādec-i Hindī dedükleri ⁽²⁾ yapraķlar ile édiceķ ķavī ve keskin olur. Ba'zılar bān yağı ve hām zeytündan olan zeyt ⁽³⁾ ile ederler. Ba'zılar yağıñı idħir ki Mekke ayrığı dedükleri nebātdur, anuñla kekredüp ⁽⁴⁾ ederler. Ba'zılar kızıl gül daħı ķatarlar ve ba'zılar mersin şuyı ķatarlar ve şarāb ile ⁽⁵⁾ ķaynadurlar. Bu yağ ne deñlü ince olup sıvıķ ve şāfi olursa eyü olur. Bu yağ ⁽⁶⁾ ıssıdıcı ve laţif édicidür. Eger içseler ma'ide ve ciger aĝrılarına ve ķülence ve içerde ⁽⁷⁾ olan şovuķluĝa nef' eyleye. Eger aĝrısı olan ķulaĝa tamlatsalar nef' eyleye.

Başının⁽⁸⁾ bir tarafı veyâhüd cümlesi ağırın kimesnenün burnından içerü kosalar nef' eyleye.⁽⁹⁾ Eger hâyeleri kavuğı gevşemiş olan kimesnenün zekerinden içerüye bu yağdan⁽¹⁰⁾ zerrâka ile kosalar nef' eyleye. Bunun dağı tarîk-i 'ameli sâ'ir beyân olunan yağlar⁽¹¹⁾ gibidür.

Dühnü'l-hulbe: Boy tohmı yağı. Issıdır, keskindür, bişüricidür, laṭîf⁽¹²⁾ edicidür. Büyük şişleri ve çibanları yumışadur ve 'avrat rahminde olan⁽¹³⁾ katılıkları giderüp indürür. Başda olan uyuzları ve kepegi giderüp⁽¹⁴⁾ cilâ eder. Bal mûmı ile şovukdan olan çatlaqlara ursalar ıslâh edüp⁽¹⁵⁾ oñulda. Yüzde olan leke ve yüze sürüp kızardup güzel edecek⁽¹⁶⁾ nesnelere kat-salar te'sîri ziyâde ola. Bu yağın eyüsi oldur ki boy tohmı râyîhası⁽¹⁷⁾ zâhir olup lezzetinde bir miqdâr tatlılık ve acılık ola. Bu yağı çıkarmanın⁽¹⁸⁾ tarîki budur ki boy tohmından beş ratl miqdârı alup irice dögelere ve şarâb⁽¹⁹⁾ içinde üç gün ve üç gece ıslayalar. Ba' dehu yağ içinde şol miqdâr bişüre-ler ki [356a]⁽¹⁾ <bişüreler ki> şululuğı giderüp yağ kıla. Ba'zılar münâsib ıssı otlar dağı katup⁽²⁾ kavî olur.

Dühnü's-sezâb: Sedef dedükleri nebât yağı ıssıdır, bedeni⁽³⁾ kızdurur, rahm ve arka ve kavuk ve bögrekler şovukluğına nâfi'dür ve sinirler gevşelmesine⁽⁴⁾ ve yanlar ağrılarına nef' eder ve eskiden olan ağrıyı sâkin eder ve yelleri⁽⁵⁾ tahlîl eder. Eger yağlansalar ditredür olan sıtmaya nef' ede. Eger hammâmda⁽⁶⁾ nısf-ı vakıyye ki altı dirhemdür, içseler baş ve el ditremesin gidere. İçinde⁽⁷⁾ süddesi ve şovuklukları olan kulaqlara tamlatsalar süddeleri açup şovuklukları⁽⁸⁾ gidere. Eger anuñla ihtikân etseler galîz yellerden ve galîz hıltlardan olan⁽⁹⁾ külence ve bağırsuqlar ağrılarına nef' eyleye. Tarîki budur ki sedefden bir cüz' ya'nî bir paya⁽¹⁰⁾ üç dört pay şu katup sedef her paya on pay zeyt yağı katup cümlesin⁽¹¹⁾ şol mertebede kıynadalar ki şu gidüp yağ kıla.

Dühnü'n-nesrîn:⁽¹²⁾ Yabân güli yağı. Tarîki budur ki yabân gülinden alup yağ içine kıoyalar ki kuvveti yağa⁽¹³⁾ çıka. Birkaç kerre yağdan çıkarup yerine âher gül kıoyalar bu yağ i'tidâl⁽¹⁴⁾ üzere ıssıdicidür. Dimâğa kıuvvet vürür ve dimâğa kıuvvet vürmekle dimâg kendüsünde⁽¹⁵⁾ olan yaramaz ziyâdelikleri def' edüp kıçarur. Ba'zılar demişler bu hâli, keyfiyyeti⁽¹⁶⁾ ya'nî ıssılığı iledür. Eger bu yağdan münâsib kıoyu nesne ile sevdâdan veyâhüd⁽¹⁷⁾ balğamdan göğüs perdesinde çibanı olan kimesneye içürseler ve taşra-

dan ⁽¹⁸⁾ dağı yağlasalar nef^f eyleye. Bir vağıyyeden ya'ñi on iki dirhemden ziyāde içmeyeler. ⁽¹⁹⁾

Dühnü'l-bābūnec: Pāpādyā dedükleri çiçek yağı. Issıdur, ıurudıcıdur. [356b] ⁽¹⁾ mecālsızlıđa ve deri sıklığından olan sıtmaya nef^f eder. Siñir veyāhūd deri çekilüp ⁽²⁾ uzanmış olsa yumışadur. A'zāda olan yellere nef^f eder. Birkaç hılđlardan olan ⁽³⁾ şışleri yumışadup indürür. Tārīki budur ki şarı çiçeginden alup yağ içine koyup ⁽⁴⁾ güneşde turup birkaç kerre çiçegin tebdil edeler veyāhūd şu ile ve yağ ile āteşde ⁽⁵⁾ şu gidince ıaynadalar.

Dühnü's-sefercel: Ayva yağı. Bāriddür, ıabızdur, tārīki ⁽⁶⁾ budur ki ayva çiçeginden alup zeyt içinde güneşe koyup birkaç kerre çiçegin tebdil edeler. ⁽⁷⁾ Ba'zılar evvelā zeyti ıdđir ve hürmā çağlası ıabuğı ile şol miđdār kekre edeler ki tamām ⁽⁸⁾ yađa te'sir etmeye. Ba'dehu ol yağ içine çiçeginden koyup ve şu ile āteşde tā şuyı gidince ⁽⁹⁾ ıaynadurlar. Ba'zılar ayvanuñ şuyın şııup yağ ile āteşde tā şuyı gidince ıaynadurlar. ⁽¹⁰⁾ Ba'zılar ayvayı toğrayup veyāhūd bütün ayvayı yağ içine koyup birkaç gün ⁽¹¹⁾ yağ ile ıalkayup tahrik edeler tā ayva ıuvveti yađa gele. Bu yağ irinlü uyuzlara ⁽¹²⁾ ve giciklere ve başda olan kepege ve nemle dedükleri ııabanlara ve ağızda olan ııabanlara ve ıabarlara ⁽¹³⁾ eyüdüür, nāfi'dür. Eger huıne edinseleler rahm ve sidük yanđınına nef^f eder ve deri tutup ⁽¹⁴⁾ derlemegi ıomaz ve fıstıı ağacı ıurdı ve zerārih dedükleri zehrlü böcekler içürdükleri ⁽¹⁵⁾ kimesnelere ziyāde nāfi'dür. ıan tükürmege nāfi'dür. ıoıulamağıla ıssıdan olan baş ⁽¹⁶⁾ ağrısına nef^f eder. Kezālik sürünmegile ve huıne etmegile ve içmegile ıssıdan olan zür ⁽¹⁷⁾ ve iç ağrısına ve eskiden olan ishāle nef^f eder. Bağarsuıılarda olan ııabanlara dağı ⁽¹⁸⁾ ziyāde nef^f eder. Eger hınnā ile ma'cün etseler tamar ve siñir kesigine nef^f eyleye. ⁽¹⁹⁾

Dühnü zehreti'l-kerm: Aşma ya'ñi üzüm çiçegi yağı. ıabz edicidür, mādeleri [357a] ⁽¹⁾ <mādeleri> ya'ñi hılđları tutucı ıuvveti vardur. Gül yağı ıayim-maıāmı olur ya'ñi ıuvveti ⁽²⁾ anuñ gibidür lākin mādeleri tahlil etmekte, ıarnı yüritmekte anuñ gibi degüldür. ⁽³⁾ Tārīki budur ki çiçeginden alup şoldurup ba'dehu zeyt yağı içinde iki gün miđdārı ⁽⁴⁾ zamān ışlayup ba'dehu şııalar ve tekrār yeñiden çiçek koyup gerü iki gün turup ⁽⁵⁾ şııalar. Bu yağ deri tutmaııda ziyāde ıavidür ve ağızda olan ııabanlara nef^f edüp ⁽⁶⁾ tağılmasına māni' olur.

Dühnü'l-keferâ: Hurmâ çiçeği ibtidâ'en zâhir olduĝda ⁽⁷⁾ üzerinde olan kabuĝ yağı bâriddür, ziyâde kâbizdur. Çıķarmasınun ⁽⁸⁾ tarîķi budur ki hurmâ çağlasından alalar ve katı nesne ile urup ezeler dağı ⁽⁹⁾ kabuĝların bir tağar içine koyup kabuĝ ne miķdâr ise ol miķdâr üzerine zeyt ⁽¹⁰⁾ yağı koyup üç güne dek dâyimâ ķarışduralar. Ba' dehu şıķup taşfiye edeler. ⁽¹¹⁾ Bu yağ ıssıdan olan baş ağrısına nef' eder ve deri tıutup ħabs eder. ⁽¹²⁾ Gül yağı ne maķüle fâ'ide vërürse bu dağı ekşer ol maķüle fâ'ide vërür lâkin bu ⁽¹³⁾ ķarnı tıutar. Eger ħuķne edinseler baęarsuķlarda olan çıbanlara nef' eyleye, te'sîr ⁽¹⁴⁾ ede.

Dühnü'l-verd: Gül yağı birkaç kuvvetden terkîb olunmuşdur. Anuñ-çündür ki ⁽¹⁵⁾ eger ıssı ve şovukdan olan marâzlara nef' eder. Kâbizlığı ve mâddeleri men' etmesi ⁽¹⁶⁾ dağı vardır. Gül yağı, sâ'ir yağların eyüsü ve nâfi' rağıdır. İshâl etmesi dağı vardır. ⁽¹⁷⁾ Ma'idenün zâtından olmayup şonradan 'arîz olan ħarâret ki aña ħarâret-i ĝarîbe ⁽¹⁸⁾ dërler, ol maķüle ħarâreti söyündürür ve yenüp derin olan çıbanlarda et bitürür ⁽¹⁹⁾ ve çıbanlarını yaramazlıķların pâk edüp tağılmasını men' eder ve yaşlıķları ziyâde [357b] ⁽¹⁾ olan çıbanları ve uyuzları ķurudur, henüz peydâ olan baş ağrısını giderür. ⁽²⁾ Eger ıssıdup dimâĝ üzerine ıssı iken dökünseler dimâĝa ķuvvet vère, şafrâdan ⁽³⁾ olan ishâli tıutar. Eger yelmeşik hılta doķunursa ishâl ile çıkara. Zâ'if ⁽⁴⁾ olan a'zâya sürseler ķuvvet vère ve a'zâya etrâfdan dökilen hılıları men' ⁽⁵⁾ edüp tıutar ve muķaddemâ dökülmiş olanı eridüp taĥlîl edüp eridür. Büyük ⁽⁶⁾ şişler ve çıbanlar henüz zâhir olduĝda ağrıların sâkin etmekte gül yağından enfa' ⁽⁷⁾ nesne yokdur. Bu bâbda siĥ gibidür. Eger sirke ile ķarışdurup ve muĥkem çalkayup ⁽⁸⁾ ağrısı olan dimâĝ üzerine ķosalar ağrıların sâkin eyleye. Eger sirke ile ķarışdurup ⁽⁹⁾ ve çalkayup içine bez pâresin bulayup şişi olan dimâĝ üzerine birkaç ⁽¹⁰⁾ kerre böyle ķosalar şişine nef' eyleye. Eger gül yağı şîr-i rûĝan yağıyla olursa ⁽¹¹⁾ sâkin etmesi ziyâde olur. Eger zeyt yağı ile olursa ķuvvet vërmesi ziyâde olur. ⁽¹²⁾ Tamarlar ağızların tıutup şıvamaķ için olan toĥmlar, meşelâ bezr-i қаtünâ ve fesligen ⁽¹³⁾ ve ķuzı ķulaęı dedükleri ekşi nebât toĥmları ve bunlara beñzer toĥmlar vesâ'ir hılıları ⁽¹⁴⁾ tıutup ħabs etmek için olan sefûf ya'nî dögülmiş devâları bu yağla ķarışdurup ⁽¹⁵⁾ isti'mâl etdiklerinde ķuvvetleri ziyâde olup mi'â-yı müstakîm ya'nî toĝru baęarsuķda ⁽¹⁶⁾ olan ağrıları sâkin etmekte te'sîrleri

ziyâde olur. Eger içine penbe ⁽¹⁷⁾ pâresin bulayup ve ılıdup ıssı sebebi ile ağrısı ve đarabânı ya'nî nabz gibi hareketi ⁽¹⁸⁾ olan kulağ içine tamlaları birbirinden geç birkaç tamlatsalar ağrısın ve đarabânın ⁽¹⁹⁾ sâkin eyleye. Eger şarâb sirkesi ve tâze mersîn şuyı ile karışdurup muhkem çalkayup [358a] ⁽¹⁾ <çalkayup> cemî'an a'zâya ve bedene sürseler keskin ve talayıcı kıandan olan ağrıları ⁽²⁾ gidere ve ifrâıla derlemegi ya'nî hâdden ziyâde olan derlemegi giderür. Eger hıyâr ⁽³⁾ içi şıkındusı veyâhüd turunç ekşisi şıkındusı ile karışdurup ve çalkayup ⁽⁴⁾ ziyâde baş ağrısı olan sıtmalu kimesnenüñ ayakları tabanlarına anuñla sürseler ⁽⁵⁾ baş ağrısına sebep olan buhârı men'édüp sâkin eyleye. Eger hemân yumurda ⁽⁶⁾ şarusı ile karışdurup huķne eyleseler toğru bađarsuķ dedükleri bađarsuķda olan ⁽⁷⁾ çıbanlara nef' eyleye ve iç ağrısına ve bađarsuķlar sıyrındılarına nef' édüp oñuldur. ⁽⁸⁾ Deriñ yaralara ve çıbanlara anuñla 'ilâc êtseler nef' édüp oñulda ve etlerin ⁽⁹⁾ bitüre. İssı hıltlardan olan çıbanlara ve kıabarlara bād-ı zehr gibidür ya'nî ziyâde ⁽¹⁰⁾ nâfi'dür. Zerârîh dedükleri zehrlü böcek ve şâbün ve zernîh ve alçu içmiş olan ⁽¹¹⁾ kimesnelere nef' éder. Bu vechle nef' éder ki toraķ otı şuyı ile karışdurup ⁽¹²⁾ ve ıssıdup on iki dirhem miķdârın içürüp kuşduralar. Üç dört kerre böyle ⁽¹³⁾ vërüp kuşduralar tâ iztırâbı sâkin ola. Ba'dehu bir dirhem tiryâķ-ı fârûķ ile ⁽¹⁴⁾ gül yağından üç dirhem miķdârı içürelor. Zıkr olunan zehrlerüñ zararı def' oluna. ⁽¹⁵⁾ Çıkarmasınun' tarîķi muķaddemâ defa'âtile beyân olunduğı üzre zeyt yağı veyâhüd ⁽¹⁶⁾ şîr-i rûġan yağı içine gül yaprakların koyup ve güneşe koyup birkaç kerre yaprakları ⁽¹⁷⁾ tebdîl eyleyeler. Ba'zılar gül yaprakların dögüp yağ ile bişürürler. Ba'zılar evvelâ zeyti ⁽¹⁸⁾ şu ile dögülmüş idhîr ile kekredüp ba'dehu üzerine gül yaprakların koyup birkaç ⁽¹⁹⁾ kerre yaprakları tebdîl édüp yaprakları yağ dibine çökdükde yaprağı ayırup şıkmayalar. [358b] ⁽¹⁾ Sa'ir çiçeklerden dağı yağ êtdüklerinde bu vechle éderler. Ba'zılar çiçegi tebdîl êtdükçe ayırdüği ⁽²⁾ çiçegi şıķar, yedi kerreye dek tebdîl êtmek câyizdür. Ba'zılar ıssı otlardan dağı kıatarlar. ⁽³⁾ Böyle olıcaķ tabî'atı ıssı olup zıkr olunan fâ'ideleri gerü vërür, belki ba'zı nef'i ⁽⁴⁾ dağı ziyâde ve eyü olur. Ba'zılar eşek marulı dedükleri nebât dağı kıatarlar, rengi güzel ⁽⁵⁾ olup tağlîl êtmesi kıavî olur. Ba'zılar bozulmasun dëyü bir miķdâr tuz kıatarlar ammâ ⁽⁶⁾ eyü olmaz. Gül yağı bulunmasa benefşe yağından nişf vezni ve söġüd yağından ⁽⁷⁾ vezni miķdâr bedelidür.

Dühnü'l-benefsec: Benefşe yağı. Bârid-i raṭbdur. Uyhu getürür, ⁽⁸⁾ gicige ve uyuza eyüdür, gevde ḥarâretin giderür. Burundan içerü ḳosalar ıssıdan ⁽⁹⁾ olan baş ağrısını sâkin eder. Eger zeker içine tamlatsalar sidük yolu ve ḳavuçda ⁽¹⁰⁾ olan yangını sâkin eyleye. Eger beyâz bal mümü eridüp bu yağıla ḳarışdurup ⁽¹¹⁾ öksürügi olan oğlancıklarun gögsin yağlasalar öksürüklerine ziyâde ⁽¹²⁾ nef eyleye ve burun içinde ḳoḫu alacaḳ delükler ḳuruluğın giderüp yumışadur. ⁽¹³⁾ Eger saçları ve şaḳalı ve ḳaşları yağlasalar ḳıvrılıp çatlamaların ve dökülmelerin ⁽¹⁴⁾ men' edüp yumışada. Eger aç ḳarınıla ḥammâmda derleduğdan şofıra iki dirhem miḳdârın ⁽¹⁵⁾ içseler zîḳ-ı nefes ya'nî gücile nefes almaḳ marâzına nef eyleye, ḫuşuşan heftede ⁽¹⁶⁾ bir kerre birḳaç def'a böyle ederlerse ziyâde nef eyleye. Siñirleri ve eñ yerlerin yumışadup ⁽¹⁷⁾ ḳımıldılarn ḳolay eyleye. Eger tırnaḳları yağlasalar çatlaḳdan ve ğayrıdan ḫıfz edüp ⁽¹⁸⁾ yıldırar ve şâf ola. Uyḫusı olmayan kimesneleri uyudur, ḫuşuşan eger ḳabaḳ ⁽¹⁹⁾ çekirdegi ve bâdem yağı ve ḫaşḫaş ile olursa ziyâde nef edüp uyuda. Benefşe [359a] ⁽¹⁾ <benefşe> yağı bulunmasa nîlüfer yağı bedelidür. Bunuñ daḫı tarîḳi defa'âtile zıkr olunanlar ⁽²⁾ gibidür ki çiçeğünün ancaḳ yapraḳların alup zeyt yağı veyâḫüd şîr-i rûğan veyâḫüd ⁽³⁾ ğayrı yağdan her raṭl yağa dört vaḳıyye ki kırk sekiz dirhem olur, benefşe yaprağı ⁽⁴⁾ ḳoyup birḳaç kerre çiçeğin tebdîl edeler .ğeri ol miḳdâr ḳoyalar. Ba'zılar ḳabuğından ⁽⁵⁾ şoyilup ḳavrulmamış sîsâmı ve baldırı kesilüp yalınız çiçeği yaprağı ⁽⁶⁾ ḳalmış benefşe ki yaşluğı olmaya, yeñi bezden kîse içinde şol vechle ḳorlar ki ⁽⁷⁾ bir ḳat benefşe yaprağı ve bir ḳat sîsâm ḳoyup tâ kîseyi ṭoldurup ağzın ⁽⁸⁾ bağlayup bir nesne ile örtüp üç dört gün böyle ṭurur. Ba'dehu çıkarup ⁽⁹⁾ güneş ve dütün ṭoḳunmaz yerde pâk çarşaf veyâḫüd âḫer nesne üzerine ⁽¹⁰⁾ yayup ḳurudurlar. Benefşesi ḳuruduğda ayırtlayup yabâna atup tekrâr gerü bu ⁽¹¹⁾ vechle kîseye âḫer benefşe ḳoyup üç kerre böyle edüp ḳurıdup üçünci kerrede ⁽¹²⁾ benefşesin yabâna atmayup belki cümlesin ögüdüp üzerine bir miḳdâr şu serpüp ⁽¹³⁾ ovup şıḳmağıla yağın çıkarurlar. Ba'zılar gül yağı ve nîlüfer ve nergis ve sâ'ir ⁽¹⁴⁾ çiçekler yağların daḫı bu vechle çıkarurlar.

Dühnü'n-nîlüfer: Nîlüfer dedükleri ⁽¹⁵⁾ sarı çiçek yağı. Bârid-i raṭbdur. Anuñ daḫı fâ'idesi benefşe yağı fâ'idesi ⁽¹⁶⁾ gibidür ammâ benefşe yağı ıssıdan olan baş ağrısına nef' etmekde nîlüfer yağından ⁽¹⁷⁾ ḳavîraḳdur.

Dühnü fıkhâhî'l-hulâf: Sögüd ağacının çiçeği yağı dağı benefşe yağı⁽¹⁸⁾ gibi çıkarılır. Bu yağ bâriddür, kurudıcıdur, ıssıdan ağrısı olan başa⁽¹⁹⁾ sürseler sâkin eder ve keskin buhârlar yukarı çıkmasın men' eder. Eger içseler [359b]⁽¹⁾ keskin ve yaramaz kıan yavuzluğın sâkin eder. Bir miqdâr kurutması dağı vardır. Ba'zı⁽²⁾ fâ'idelerde gül yağı maqâmına kıayim olur ammâ gül yağı her huşuşda anuñ bedeli olur.⁽³⁾

Dühnü'l-hayrî: Şâhib-i kitab eydür: Ma'lûm ola ki bizüm vilâyetümüzde⁽⁴⁾ hayrîden murâd menşür dedükleri çiçekdür ki Türkide şeb-büy derler ve bu ism ıtlâk⁽⁵⁾ olursa murâd şarusı olur. Faķır mütercim eydür ki bi-hasebi ıtlâhâti'l-bilâd⁽⁶⁾ hayrîyi birkaç çiçege ıtlâk ederler. Meşelâ hâtmî çiçeğine ve süsen-i ebyaza dağı⁽⁷⁾ derler ammâ bu maqâmda murâd şeb-büy çiçeğünüñ şarusıdur. Bu yağ ıssıdur, ziyâde⁽⁸⁾ taħlîl edicidür, huşuşan rahmlerde olan şişleri ve en yerlerinde olan⁽⁹⁾ kıatılıkları ziyâde taħlîl eder. Eger 'avrat götürünse oğlanın aşğa indüre⁽¹⁰⁾ ve hayzını yüride. Eger içse kezâlik hayzı yüride. Eger baş saçlarına sürüp⁽¹¹⁾ şıvasalar saçlara kuvvet vürüp iri eyleye. Miqdâr-ı şerbeti dört dirheme dekdür.⁽¹²⁾ Taħlîl için olan merhemlere girür. Bunuñ dağı çıkarmasınıñ tariķi sâ'ir beyân⁽¹³⁾ olunan çiçekler yağları gibidür.

Dühnü'z-zanbaķ: Zanbaķ yağı demekdür. Bu maqâmda⁽¹⁴⁾ zanbaķdan murâd aķ yâsemîn çiçeğidür, anuñ yağı demekdür. Bu yağı çıkarmak⁽¹⁵⁾ tariķlerinden çiçeğin sîsâm içinde terbiye etmegile evlâ ve eyüdüdür. Ğayrı vechle dağı⁽¹⁶⁾ câyizdür. Bu yağ hârr u yâbisdür, taħlîl edici ve pâk edicidür. Fâlic ve şar' ve laķve⁽¹⁷⁾ şovukdan olan baş ağrılarına nef' eder. Üzerlerine tîlâ etmegile nef' eder,⁽¹⁸⁾ huşuşan şaķal başlarına sürüp şıvamağıla ziyâde nef' eder. Kezâlik burundan⁽¹⁹⁾ içeri kıomağıla veyâhüd kıulaqlara tamlatmağıla dağı nef' eder. Eger anuñla yağlansalar [360a]⁽¹⁾ <yağlansalar> deri giderüp mecâlsuzluğu gidere ve bendler ağrılarına nef' eyleye. Eger andan⁽²⁾ ba'zı münâsib şamğlar ile merhem etseler kıatı olan şişleri bişüre. Tâze yâsemîn⁽³⁾ yaprağın döğüp şîr-i rûğan yağıyla kıaynatsalar yağı maqâmına kıayim olur ammâ za'ıfraķdur.⁽⁴⁾ Hâyeleri ziyâde büyük olan kimesnenüñ zekerine zanbaķ yağından tamlatsalar⁽⁵⁾ ziyâde nef' eyleye, mücerredür.

Dühnü'l-hasek: Demür dikenini dedükleri nebât⁽⁶⁾ ve butraķ yağı. En yerleri ağrılarına nef' eder ve rengi güzel eder ve cimâ'ı ziyâde⁽⁷⁾ eder ve

cimâ'a taḥrîk eder. Eger 'asel şarâbı veyâhüd müşelleş ile bir vaḳıyye miḳ-dârın ⁽⁸⁾ içşeler ve ağrısı olan arḳa ve böbreklere yağlasalar nef eyleye. Eger anuñla ḥuḳne ⁽⁹⁾ etseler kezâlik nef eyleye. Eger kavuğında veyâhüd böbreklerinde taş olan ⁽¹⁰⁾ kimesnenüñ onurğa kemikleri aşâğasın ve boş böğürlerin ve ḥâyelerin anuñla yağlasalar ⁽¹¹⁾ ve zekerinden içerüye zerrâka dedükleri âlet ile içerü ḳosalar taşları ufaḳlayup ⁽¹²⁾ nef eyleye. Güç ile efşân etmege daḥı ziyâde nef eder. Taḥlîl için olan merhemlere ⁽¹³⁾ daḥı girür. Bunun daḥı çıkarması tariḳi sîsâm ile terbiye edüp çıkaralar veyâhüd ⁽¹⁴⁾ ḥaseki şü ile döğüp ba'dehu zeyt yağı ile bişüreler ve şıḳalar. Eñ az üç kerre ⁽¹⁵⁾ bişürüp ḥaseki tebdîl edüp âher ḳoyalar.

Düñnü nevâri'l-ḳandül: ⁽¹⁶⁾ Temîmî nâm ḫabîb zıkr eder ki ḳandül vilâyet-i Şâm'da bir büyük ağacdur ki budaklarında ⁽¹⁷⁾ ve ufaḳ çubuḳlarında dizilmiş keskin dikenleri vardur. Ümm-i ğîlân dedükleri ⁽¹⁸⁾ dikene beñzer. Ḳuds-i Şerîf tağlarında çok biter, serçe ḳuşına beñzer başlu ve ḳanatlu ⁽¹⁹⁾ şaru çiçeği olur. Ol çiçekden devşürüp ḳabuğı çıkarılmış sîsâm ile terbiye **[360b]** ⁽¹⁾ edüp birḳaç kerre tebdîl ederler. Ba'dehu öğüdüp şıḳup yağın çıkarurlar, benefşe ⁽²⁾ yağı çıkardukları gibi. Ba'zılar yağ ile güneşe ḳoyup tebdîl ederler nitekim zıkr olunmuşdur. ⁽³⁾ Bu yağ râyihâsı keskindür, ḫabî'atı derece-i şâniyede ḥârr u yâbisdür. Niḳrise ve şovuk olan ⁽⁴⁾ eñ yerlerine sürseler nef ede. Böbrekleri ve ḳavukı ıssı eder, ḥâyelere ve zekere ⁽⁵⁾ ve uyluklarıñ iç yanlarına ve arḳa aşâğasına sürüp yağlasalar cimâ'c iştiḥâsın ⁽⁶⁾ ḳavî edüp cimâ'a ḳuvvet ve âleti ḫarekete getüre ve ḳatı ve ḳurı olan şişleri ⁽⁷⁾ indürür. Şovukdan nezlesi ve baş ağrısı olan kimesneye ḳoçulaması nef ⁽⁸⁾ eder. Şovukdan baş ağrısı olan kimesnenüñ burnından içerü ḳosalar nef edüp ⁽⁹⁾ dimâğ perdelerinde olan yelleri taḥlîl eyleye ve süddeleri açâ ve gevşemiş olan ⁽¹⁰⁾ a'zâya nef eder. Eger ḳarnı tıtmak için olan ḥuḳne devâlarına ḳatsalar ⁽¹¹⁾ nef edüp ḳarnı tıta. Eger şovuk olan ma'ide ağzın anuñla taşradan ⁽¹²⁾ yağlasalar veyâhüd nişf vaḳıyye ki altı dirhemdür; içşeler, ḥuşuşân anduz ⁽¹³⁾ şarâbı veyâhüd havuç şarâbı veyâhüd ayva şarâbı ile olursa ma'ide ağzına ⁽¹⁴⁾ ḳuvvet vère.

Düñnü'l-ḳar: Ḳabaḳ yağı bârid-i raḫbdur, dimâğ ḫarâretine ve daḥı ⁽¹⁵⁾ ḳuruluğına nef eder. Burundan içerüye ḳomağıla eger azacuk sirke ile ḳarışdurup ⁽¹⁶⁾ sersâm ve mâlihülyâ marazları olan kimesnelere ḳoçudup

başlarına dökseler ziyâde ⁽¹⁷⁾ nef' eyleye. Beden hâretere ve kuruğuna nef' eder. Hımmâ-yı dıkkâ ya'nî şırf şafrâdan ⁽¹⁸⁾ olan sıtması veyâhüd kurı teşennüci olan kimesneler bu yağ içinde yatup ⁽¹⁹⁾ yuvalansalar nef' eyleye. Çıkarmasınınuñ t̄arîki budur ki kabağun kabın şoyup ve dögüp [361a] ⁽¹⁾ <ve dögüp> şuyın şıkalalar ve şuyından dört paya bir pay şîr-i rûğan yağı katup ⁽²⁾ yavaş âteşde şol miqdâr bişüreler ki şu gide. Şu getdügin şol vechle tecribe ⁽³⁾ edeler ki bir ağaç pâresine penbe bağlayup içine şokup âteşe tutalar ma'lûm ⁽⁴⁾ olur. Ammâ kabağ çekirdegi yağı dağı şovukdur ve zıkr olunan nesnelere nâfi'dür. ⁽⁵⁾ Anuñ dağı çıkarması t̄arîki budur ki çekirdegün kabuğın giderüp için dögeler, ⁽⁶⁾ yumışak edeler ve üzerine ıssı şudan serpüp yoğurup şıkalalar. Hıyâr ⁽⁷⁾ ve şinhiyâr ve kavun ve karpuz yağları dağı böyle çıkarılıp nef'leri dağı ⁽⁸⁾ k̄arîbdür lâkin anlarun yağı kabağ çekirdegi yağından şovutmağda ve yumışatmada ⁽⁹⁾ ve bu mağûle nef' de za'îfrağdur. Ammâ bevli idrâr eder ammâ kabağ çekirdegi yağı ⁽¹⁰⁾ idrâr etmez ve bu yağ şafrâya ve hâretere ve baş ağrısına ve burun içi irilenüp ⁽¹¹⁾ kuruğuna ve beden arıklığına ve kuruğuna nâfi'dür. Eger burundan içeri tamlatsalar ⁽¹²⁾ dimâğ kuruğuna nef' eyleye. Eger 'avrat südi ile olursa uyudup ⁽¹³⁾ nef'i ziyâde ola.

Dühnü'l-emlec: Emlec yağı. Bârid-i yâbisdür. Saçlara ⁽¹⁴⁾ kuvvet vërüp siyâh eder ve güzel edüp uzadur ve çatlamadan ve dökülmeden ⁽¹⁵⁾ şaklar. T̄arîki budur ki çekirdeksüz emlec ve mersin ve çam ağacı köki kabuğundan ⁽¹⁶⁾ her birinden berâber alup şu ile muhkem bişürüp ba'dehu süzeler. Ba'dehu şîr-i rûğan ⁽¹⁷⁾ yağı katup yavaş âteş ile şuyı gidüp şâfi yağ kalınca bişüreler ve hıfz ⁽¹⁸⁾ edeler.

Dühnü'l-lâden: Lâden yağı ıssıdır, saçlara kuvvet vërüp ⁽¹⁹⁾ siyâh eder. Ruḫbet sebebi ile olan zükâmı taḫlîl eder. A'zâda olan [361b] ⁽¹⁾ şovukluğı giderür, huşuşan ki şovuk taşradan te'sîr etmiş olursa ziyâde nef' eder. ⁽²⁾ T̄arîki budur ki bir vaḫıyye ki on iki dirhemdür, lâdenen alup bir raḫ zeyt veyâhüd şîr-i rûğan ⁽³⁾ içinde ezüp bir gün ve bir gece tura. Ba'dehu bir kap ile ıssıcağ kül üzerinde ⁽⁴⁾ koyalar tâ altı paydan bir payı veyâhüd dağı az eksile.

Dühnü'l-âcür: ⁽⁵⁾ Keremîd yağıdır. Bu yağı mübârek yağ dağı dërler ve dühn-i munḫız ya'nî marâzlardan ⁽⁶⁾ kurtarıcı yağ dağı dërler. Bu yağ ziyâ-

de ıssıcağ ve kuru yağdur. Sâ'ir ıssı ⁽⁷⁾ olan yağlardan laṭīfrağdur ve enfa'dur ve tuhfedür ya'nî mişli bulunmaz merğüb ⁽⁸⁾ yağdur. Ba'zı te'sîrlerinde ve fi'lde nefṫ yağı aña yakındur ğāyet laṭīflığından ⁽⁹⁾ ya'nî inceliginden ve keskinligindendür ki neye sürseler fi'l-hāl yürüyüp ol ⁽¹⁰⁾ bir cānibe geçer. Eger mişkāl mişkārın içseler bögrek ve eger kavuğda olan taşlara nefṫ eyleye ⁽¹¹⁾ ve kavuğda olan sâ'ir marāzlara nefṫ eyleye ve sidügi yürüde ve rā-yihāsı sidükde zāhir ⁽¹²⁾ ola. Eger iki mişkāl mişkārın içseler qarında olan şoğulcanları ve sâ'ir kurdları ⁽¹³⁾ kıra ve bağarsuğlar ağırlarına ve cemī'an şovuğluklara ve bedenün içerüsünde ve taşrasında ⁽¹⁴⁾ olan yellere nefṫ eder. Ağrısı olan kulağa tamlatsalar ağırsını sâkin eyleye ⁽¹⁵⁾ ve içinde olan kurdı katl ede. Fālic ve lağve marāzlarına yağlanmağıla ve içmegile ⁽¹⁶⁾ ziyāde nefṫ eder. 'Irku'n-nesā ve eñ yerleri ağırlarına ve arka ağırlarına bād-ı zehr ⁽¹⁷⁾ maḫūlesidür ya'nî ziyāde nefṫ eder. Eger bu yağ içinde uşak dedükleri şamğdan ezüp ⁽¹⁸⁾ talağı olan kimesne talağı üzerine birkaç kerre yağı eylese az zamānda talağınınuñ ⁽¹⁹⁾ şişin indüre. Eger maşrū' olan kimesnenün burnına birkaç kerre tamlatsalar nefṫ [362a] ⁽¹⁾ <nefṫ> eyleye. Unutsağlığı giderür. Eger yēnmiş olan diş içine tamlatsalar nefṫ edüp ⁽²⁾ ağırsını sâkin eyleye ve içinde kurd varısa öldüre. Eger 'avrat fetile edüp öninden ⁽³⁾ götürünse fi'l-hāl hayzını yürüde ve oğlanın eger diri ve eger meyyit olursa taşra ⁽⁴⁾ eyleye. Eger yün pāresine bulayup oturağında ufağ kurdları olan kimesne ⁽⁵⁾ götürünse kurdları kıra ve tamarlar ağızların açar ve tōnmiş olan kanı eridür. Eger ⁽⁶⁾ şarāb-ı zūfā içine birkaç tamladup içseler öykende olan yaramaz ve artuğ ⁽⁷⁾ hılṫları giderüp pāk edüp zīğ-ı nefesi ya'nî güç ile nefes almağı gidere. Eger ⁽⁸⁾ bedene yağlasalar hevā şovuğluğına nefṫ eyleye. Eger sürme gibi göze çekseler göze inen ⁽⁹⁾ şuya nefṫ eyleye belki eyü eyleye. Cemī'an şovuğ olan zehrlere nefṫ eder, meşelā efyün ⁽¹⁰⁾ ve bezr-i benc ve yebrūhu's-şanem dedükleri insāna beñzer kök ve bunlara beñzer 'akreb şoğduğını ⁽¹¹⁾ fi'l-hāl eyü eder. Bu yağın hāşşaları ve fā'ideleri büyükdür ve çoğdur. Bu yağı etmenün ⁽¹²⁾ tārīki budur ki eskimiş a'lā zeyt yağından murād olunduğı kadar alalar ve yeñi kızıl ⁽¹³⁾ keremīdden alup keremīdi ufadalar, şol vechle ki her pāre on iki dirhem ⁽¹⁴⁾ veyāhūd dağı ziyāde ola ve keremīd pārelerin āteşe koyup āteşde tamām ⁽¹⁵⁾ kıp kızıl olduğda kelbeteyn dedükleri demür ile bir bir āteşden alup ol zeyt içinde ⁽¹⁶⁾ söyündürel ve gerü āteşe koyup kızıl olduğda gerü zeyt içinde söyündürel, ⁽¹⁷⁾

böyle edeler tā cümle zeyt yağını içüp yağ kalmaya. Ba'dehu ol keremīd pārelerin ⁽¹⁸⁾ irice dögeler ve içi şırçalanmış kabağ içine koyup tolduralar ve kabağın ⁽¹⁹⁾ üstini tīn-i hikmet dēdükleri balçık ki maḥallinde beyān olunmuşdur, anuñla veyāhūd [362b] ⁽¹⁾ āḥer muḥkem balçık ile şol vechle şivayalar ki āteşe kōnuḡda āteş ašlā kabağa doḡunmaya ⁽²⁾ ve zarar edemeye. Ve kabağı balçık ile şivaduḡdan şoñra koyalar tā balçığı kurıyup ⁽³⁾ yaşluğı kalmaya. Ba'dehu kabağı saç, ayak veyāhūd āḥer nesne üzerinde muḥkem yaturalar⁽⁴⁾ ki ašlā kıyımdanmaya ve altına āteş edeler kabağ ıssı olduḡça āteşi ziyāde edeler ⁽⁵⁾ tā kabağın içerüsinden ziyāde kızıl yağ tamlamağa başlaya, qalaylu qap içine ⁽⁶⁾ tamladalar tā tamlası qalmayınca altına āteşi gitdükçe ziyāde edeler ve qap içine tamladuḡdan şoñra ⁽⁷⁾ qabını muḥkem qapayalar ki yağ çıkup hevāya aḡmaya. Bu yağın şan'atı herkese dēnilmeyüp ⁽⁸⁾ gizlenecek nesnelerdendir.

Dühnü'l-gār: Defne yağı. Çıkarmasınınuñ tārīki budur ki ⁽⁹⁾ defne dānerininuñ tamām kemālin bulmuş olanından alup dögeler ve şu ile bişürüp ⁽¹⁰⁾ şu üzerine gelen yağı alup cem' edeler. Ba'zılar dānesiyle tāze yaşşı yaprağın daḡı ⁽¹¹⁾ qatup bişürüp yağın alurlar. Ba'zılar güzel rāyihālu ve qābiz āḥer edviye daḡı ⁽¹²⁾ qatarlar. Eyüsi oldur ki rengi yaşıl olup lezzetinde acılıḡ ola. Bu yağ ıssıdıdır, ⁽¹³⁾ tamarlar aḡızların açıcıdır, mecālsızlığı giderür. Siñirler aḡrılarına ve ditremelere ve kulaḡ ⁽¹⁴⁾ aḡrılarına ve nezlelere eyüdü. Eger içşeler gönli bulandırur, gicige ve uyuza ve balḡamdan ⁽¹⁵⁾ olan temregüye eyüdü. Ḥammāmda derleyüp yağlansalar bu marāzlara nef' eyleye. Şoḡulcanları ⁽¹⁶⁾ ve kehle ve sirkeleri kırar, igne başı dēdükleri ufaḡ qabarları giderür ve çıbanlara ⁽¹⁷⁾ eyüdü. Saç şaḡal dökülmesine eyüdü, bedende olan siñirmeleri giderür. Eger ⁽¹⁸⁾ başınıñ bir tarafı şovukdan ve yaşlıḡdan aḡrısı olan kimesnenüñ burnından içerüsüne ⁽¹⁹⁾ qosalar nef' eyleye. Bu yağ bulunmasa dā'ü's-şaleb ya'nī saç şaḡal dökülmesiçün [363a] ⁽¹⁾ <dökülmesiçün> bedeli yağ şiftdür. Bu yağ ıssıdır ve ziyāde qābizdur ya'nī ⁽²⁾ bir yere getüricidir.

Dühnü şeceri'l-maştaḡi: Şaḡız ağacı yağı. Çıkarmasınınuñ ⁽³⁾ tārīki oldur ki yemiş tamām olmuş olduḡda yaprağından ve yemişinden ederler, ⁽⁴⁾ defne yağı çıkarıldıḡı gibi ki beyān olunmuşdur. Bu yağ ıssıdır, ziyāde qabz ⁽⁵⁾ edicidir. Ba'zılar zeyt yağını su'd ve idḡir ile kekredüp ba'dehu sā'ir ⁽⁶⁾

yağlar ile çıkarıldığı üzere yağın ederler. Bu yağ irinli gıciklere ve uyuzlara ⁽⁷⁾ eyü devâdur. İnsânda ve hayevânlarda dağı ziyâde nef eder ve qarında ⁽⁸⁾ olan şoğulcanları ve gayrı kırdları ve hâşıl olup içinde oldukları ⁽⁹⁾ yelmeşikleri ve yaşlıkları çıkarur. Bu huşuş için miqdâr-ı şerbeti üç mişkâldür. ⁽¹⁰⁾ Bu yağ ziyâde cilâ edici ve laîf edicidir.

Dühnü'l-maştaki: ⁽¹¹⁾ Sağız yağın döğülmüş sağızdan ederler. Ba'zılar evvelâ zeyt yağını ba'zı ⁽¹²⁾ devâlar ile kekredürler ya'nî devâların kuvvetin yağa aldururlar. Ba'zılar üç raıl ⁽¹³⁾ miqdârı şîr-i rûgan yağına üç vağıyye ki otuz altı dirhem olur, sağız katup ⁽¹⁴⁾ şağızı eriyüp kılmayıncağa degin âteşde bişürüp yağ olur. Bu yağ ⁽¹⁵⁾ ıssıdur, tağlîl edicidir, avratlar rahmlerinde olan marazları giderür. Ruğubet ⁽¹⁶⁾ sebebi ile eskiden ishâli olanlara ve ma'ideleri za'if olanlara andan ⁽¹⁷⁾ yağı ederler, nef eder. Bağarsuğlarda olan çibanlar için anuñla huğne etseler ⁽¹⁸⁾ nef eyleye. Sill dedükleri maraz ki öykende çiban olmağdan olur, bu maraz ⁽¹⁹⁾ için iki mişkâl miqdârın içürürler nef eder. Çirki mirki olan kimesnenün **[363b]** ⁽¹⁾ yüzine sürüp ovsalar pâk edüp rengini güzel eyleye içmegile ve sürünmegile dağı ⁽²⁾ ma'ide şovukluğına nef eder.

Dühnü'l-hırva: Kene toğmı dedükleri dâneler ⁽³⁾ yağı. ıssıdur ve kırudur, tağlîl edicidir. Yalınuz kendüsinün yağın çıkarmanın ⁽⁴⁾ tarîki budur ki tamâm olmuş ki ağacından kendüden düşer, alup kabuğın şoyalar ⁽⁵⁾ ve döğeler ve şu ile kıynadalar. Şu üzerine geleni cem edüp alalar. Ba'zılar ıssı ⁽⁶⁾ otlardan katup harâreti ve yübüseti ve tağlîl etmesi kıtılan eczânun kuvvetlerine ⁽⁷⁾ göre ve tabîatlarına göre ziyâde olur. Bu yağ irinli uyuza ve gicige ve başda ⁽⁸⁾ olan yaş kellere eyüdür ve ma'ide şişlerine eyüdür. Rahm ki oğlan yatağıdur, ⁽⁹⁾ anuñ dönmesine ve büzülmesine eyüdür, eyü eder. Yaralardan ve gayrıdan kıalan ⁽¹⁰⁾ yaramaz ve benefşe reng nişanları giderür. Ağrısı olan kılağa tamlatsalar ağrısının ⁽¹¹⁾ gidere. Eger iki mişkâl miqdârı içseler yürek ağrısını sâkin eyleye. Bu yağ bulunmasa ⁽¹²⁾ turb yağı veyâhüd eski zeyt yağı bedelidir.

Dühnü'l-levzi'l-mürr: ⁽¹³⁾ Acı bâdem yağı. Derece-i şâniye evvelinde hârdur, tabîatında ruğubet dağı var iken ⁽¹⁴⁾ kıruducudur. Rahmde olan şişlere ve rahm dönmesine ve şol mağüle ağrısına ki ⁽¹⁵⁾ aña ihtinâk ya'nî rahm boğulmağ marazı derler anlara eyüdür. Kıulağda olan gürüldi ⁽¹⁶⁾ ve

çıñıldı ve ağrıları giderür. Gücile efşân edene ve bögreklerinde ağrısı olana ⁽¹⁷⁾ içürseler nef eyleye. Eger gök süsen köki ve bal mümü ve hınnâ yağıyla veyâhüd ⁽¹⁸⁾ gül yağıyla qarışdursalar rebv marazı ve talağ şışı olanlara içürseler ve yağı ⁽¹⁹⁾ etseler nef eyleye. Kezâlik içmegile bögrekde ve kavuğda olan taşları ufağlayup [364a] ⁽¹⁾ <ufağlayup> çıkarur ve yüzde olan çirkîn nişânları ve lekeleri yüze sürüp ⁽²⁾ ovmağıla giderür ve yüz buruşuğların giderüp döşedür. Gözler bulanıklığına ⁽³⁾ ve za'ifliğına sürme gibi çekmegile nef eder. Eger şarâb ile qarışdursalar başda olan ⁽⁴⁾ yaş uyuzlara ve kellere nef eyleye ve koñakları gidere. Ve tabî'atı ishâl eder ve ğalîz ⁽⁵⁾ hılçları ve sevdâvî hılçları ma'ideden ve eṭrâfından çıkarup ishâl eder. ⁽⁶⁾ Kûlenci giderür, huşuşan âher münâsib şerbetler ile olursa ziyâde nef eyleye. ⁽⁷⁾ Kezâlik sefûf êtdükleri ya'nî döğüp un gibi iken yêdükleri nesnelere bu yağıla ⁽⁸⁾ yağlayup yêseler gerü bu fâ'ideleri vère. Bir kerrede dört mişkâlden ziyâde isti'mâl ⁽⁹⁾ etmeyeler. Çıkarmasınıñ tarîki budur ki bādemi döğüp şu ile bişürelere, şu üzerine ⁽¹⁰⁾ gelen yağını alalar veyâhüd bādemi döğüp üzerine ıssı şu serpüp muhkem ovup ⁽¹¹⁾ ve qarışdurup ba'dehu şıķup yağın çıkaralar. Bu yağ bulunmasa şeftâlû çekirdegi ⁽¹²⁾ içi yağı bedelidir.

Dühnü'l-levzi'l-hulv: Tatlı bādem yağı. Mu'tedildür, ⁽¹³⁾ ruṭûbet vèrmesi zâhirdür, qurı teşennüc marazı olanlara ki ruṭûbet vèrür nesnelere ⁽¹⁴⁾ ihtiyâcları vardır bu yağ anlara cümle yağlardan eyüdüdür. Kemikler başı yerinden ⁽¹⁵⁾ irğalanmağıla olan şışe nef eder. Bögrekler ve kavuğ ağrılarına nef eder. ⁽¹⁶⁾ Gücile efşâna nef eder. Şu yolından taş çıkmasını kolay eder. Kûlenci olan ⁽¹⁷⁾ kimesneye içürseler veyâhüd huṭne etseler nef êdüp taḥlîl eyleye. Kûduz talağuğı ⁽¹⁸⁾ kimesneye içürüp ol yère sürseler eyü ede. Ağrısı olan başa sürseler ⁽¹⁹⁾ nef ede. İçmegile ma'ide ağrısına ve sersâm ve bersâm marazlarına sürüp yağlamağıla [364b] ⁽¹⁾ nef eder. Âvâzı irilenmiş olan kimesne ilu şu ile qarışdurup ğarğara êtse ⁽²⁾ nef eyleye. Qurı öksürüğü eyü eder. Eger koyu münâsib nesne ile qarışdurup ⁽³⁾ içseler öyken kâmişını ve âvâzı şâfî eyleye ama za'if olan göğüs perdelerine ⁽⁴⁾ zarar eder. Maştakî ıslâh eder. Bir kerrede bir vaķıyye ki on iki dirhemdür ziyâde ⁽⁵⁾ isti'mâl etmeyeler. Eger bêli ve arķası iki bükilüp yay gibi olmuş olan kimesne ⁽⁶⁾ arķası oñurğalarını dâyimâ bu yağıla yağlasa ziyâde nef ede, mücerredür. Eger ⁽⁷⁾ ishâl için veyâhüd âher huşuş için isti'mâl olunan ıssı ve keskin edviyeyi

(8) anuñla yağlasalar ziyâde nef eyleyüp edviyenün zararın ve elemin gidere. Bunuñ (9) dañı çıkarması bundan evvel beyân olunan gibidür.

Dühnü'l-cevz: (10) Koz yağınınuñ harâreti zâhirdür, tañlîl êdici ve ıssıdı-cıdur. Burundan içeri komağıla (11) ve bedeni yağlamağıla lağve ve fâlic marâzlarına nef êder. Âkile ve gözde olan (12) nâşûrlanmış olan çibanlara nef êder. Mizâcları şovuk olan kimesneler içseler ve bedenlerine (13) sürseler nef êder. Eski ve çok tırmış olan koz yağı bozulup buruşmuş olan (14) sınırleri yumışadur ve bedende olan şovuk ağrıları giderür. Temregüye sürseler (15) gidere, saç ve şakal dökilen yerlere sürseler nef eyleye, üç dirhem miğdârın içseler (16) uyluklar ağrılarına nef eyleye, huşuşan yedi güne dek arasın kesmeyüp içseler ziyâde (17) nef eyleye. Eger bedene sürseler kehlelerin gidere. Bunuñ dañı çıkarması tarîki sâ'irleri gibidür. (18)

Dühnü neva'l-hüh: Şeftâlû çekirdegi içi yağı. Issıdur, keskindür, kulağda (19) olan gürüldiye nef êder ve süddelerin açar. Eger niçe zamân isti'mâl êtseler [365a] (1) <etseler> şovukdan olan kulağ ağrısına ve şağırlığına nef eyleye. Bunuñ dañı çıkarması (2) tarîki sâ'ir beyân olunan gibidür.

Dühnü neva'l-mişmiş: Zerdâlû (3) çekirdegi içi yağı iki dürlüdür. Zîrâ çekirdeginün içi ba'zısı tatlu ve ba'zısı acıdur. (4) Acıdan olan yağ tañlîl êdicidür, oturağda olan şişlere ve kâtiliklere (5) yağı êtseler yumışadup eyü êde. Eger penbe pâresine bulayup götürünseler oturağ (6) içerişinde olan bevâsîr dedükleri çibanlara nef êde ve taşrasında olanlara (7) sürseler dañı nef eyleye. İçseler şovukdan ve ruñbetden olan iç ağrılarına (8) nef eyleye. Bu huşuş için üç mişşâle dek miğdârı içeler kulağ ağrıların giderür. (9) Bu yağın kuvveti acı bâdem yağı kuvvetine beñzerdür ve tatlu çekirdeginün yağı tatlu bâdem (10) yağı gibidür ammâ bunlaruñ yübüseti ziyâdece ve bâdem yağınun ruñbeti ziyâdedür. (11) Bunuñ dañı çıkarması tarîki sâ'irler gibidür.

Dühnü'n-narcîl: Hindistân (12) kozı yağı. Hârdur, ıssıdıcıdur, cimâ' eksiklüğine nef êder, fikri ve 'aklı keskin êder, (13) kavuk ağrısına nef êder. Sevdâdan olan bevâsîr dedükleri çibanlara ve uyluklar (14) ve dizler ve arka-da olan yellere büyük devâlardandur, huşuşan eger zerdâlû veyâhüd (15) şeftâlû çekirdekleri yağıyla olursa ziyâde nef êder. Eger bevâsîr çibanların

anuñla ⁽¹⁶⁾ sürüp şıvasalar gèrü nef^f eyleye. Eger eñ yerlerinde balgâmı olan kimesne bu yağdan ⁽¹⁷⁾ niçe kerre seher vaktinde içüp ba‘dehu hammâma girüp yağlansa balgamları eridüp taḥlîl ⁽¹⁸⁾ eyleye. Eger bu yağdan içseler ve arka kemiklerin ve kâsığı anuñla sürüp yağlasalar ⁽¹⁹⁾ cimâ‘a taḥrîk eyleye. Bu huşûş için miḳdâr-ı şerbeti üç mişkâldür. Bu yağı çıkarmanuñ [365b] ⁽¹⁾ tarîḳi budur ki dögüp şu ile bişürüp yağın alalar. Ba‘zılar dögüp üzerine ıssı ⁽²⁾ şu serpüp ba‘dehu muḥkem ovup şıḳup yağın çıkarurlar ammâ evvelki tarîḳ yegdür ⁽³⁾ ve hem çok çıkar.

Dühnü’l-bân: Bân yağının ziyâde cilâ edici ⁽⁴⁾ kuvveti ve taḥlîl edici ḥarâreti vardır. Yüzde sînmeyüp kalan nesnelere olan ⁽⁵⁾ nişânları ve çibanlardan ve yaradan sonra kalan nişânları cilâ edüp giderür. ⁽⁶⁾ Beş dirhem miḳdârın içseler karnı ishâl eder ve karında olan yaramaz şululukları ⁽⁷⁾ çıkarur. Eger kazuñ iç yağıyla karışdurup ağrısı ve gürüldisi ve çınıldısı ⁽⁸⁾ olan kulaḳ içine tamlatsalar nef^f eyleye. Sigillere sürseler gidere. Sîñirleri yumışadur, ⁽⁹⁾ elde ve ayakda ve sâ‘ir yerlerde olan çatlaklara nâfi‘dür ammâ ma‘ideye muvâfiḳ ⁽¹⁰⁾ degüldür, yaramazdur. İçmezden muḳaddem anîsün isti‘mâl etseler işlâh olunup ma‘ideye ⁽¹¹⁾ şıḳlet vérmeye. Gâliyelere ve güzel koḫulara girür. Ba‘zılar demişler bu yağ ne miḳdâr tursa ⁽¹²⁾ ğayrı yağlar gibi bozulup fâsîd olmaz. Eger bir miḳdâr misk ve ‘anber ile karışdurup ⁽¹³⁾ dimâĝ öñini yağlasalar ikide birde ‘arîz olur olan nezlelere nef^f edüp ⁽¹⁴⁾ dimâĝı ıssıda ve şovuklukları gidere. Eger henüz tutulup sağır olan kulaĝa ⁽¹⁵⁾ niçe kerre bu yağdan tamlatsalar sağırılıĝına nef^f edüp gidere. Eger anuñla maḫmaza ⁽¹⁶⁾ etseler dişlerde şovukdan olan ağrılara nef^f eyleye. Eger şovukdan ağrısı ⁽¹⁷⁾ olan yerleri anuñla yağlasalar sâkin eyleye. Eger maştakî saḳızın dögüp ⁽¹⁸⁾ bu yağ üzerine eküp ma‘ide ağzın anuñla yağlayup şıvasalar balgâm sebebi ⁽¹⁹⁾ ile olan kuşmayı sâkin edüp ma‘ide ağzına kuvvet vére. Eger bu yağı ıssı [366a] ⁽¹⁾ <ıssı> edüp içine penbe veyâḥüd keçe pâresin şoḳup cerb edüp ağrısı ⁽²⁾ olan ma‘ide üzerine ḳosalar ağrılarına nef^f eyleye. Eger bu yağ içinde saḳızı ⁽³⁾ eridüp şişleri olan cigere ve talaḳa ursalar ĝalîz şişlerin taḥlîl ⁽⁴⁾ edüp kızdura. Eger şovuk veyâḥüd âḫer sebeb ile toñmuş gibi veyâḥüd meflüc ⁽⁵⁾ olan kimesnenüñ oñurgaların bu yağla yağlasalar nef^f eyleye, mücerredür. ⁽⁶⁾

Dühnü'l-bezr: Kettân tohımı yağı. Hârr u raḥbdur, bir miqdâr yaşluqları (7) gidermesi dahı vardır. Ma'ideye muvâfık degüldür, yaramazdur. Göze za'ıflık (8) vürür. Eger gül yağı ile çarışdurup huḳne edinseler bağarsuqlarda olan (9) çamlarda ve çıbanlardan olan çarabâni sâkin eyleye. Temregüyi ve beden üzerinde (10) olan çıbanları eyü eder, ağrıları sâkin edüp giderür. Deri şoyuqlarını (11) ve tırmıklarını üzerine sürüp şivamağıla eyü eder. Yürek üzerine (12) sürseler ağrısını sâkin ede. Eger içinde şarımsak kıynadup isti'mâl (13) etseler âdemde ve hayevânâtda kıülenci sâkin eyleye.

Dühnü's-şavâni: (14) Bezr yağın senderüs ile bişürüp olan yağa dërler, mürekkebâtda zıkr olunur. (15)

Dühnü'l-bunduḳ: Fınduḳ yağı. Hârr u raḥbdur, yübüseti dahı vardır. (16) Şovuḳdan olan öksürüğe nef eder ve şovuḳ mizâclu olan cigere ve gögüs (17) ağrılarına nef eder ammâ ma'ideye zarar eder, sâde ayva şarâbı işlâh eder. (18) Zehrlü örümcek ve 'aḳreb şoḳduğı yere sürseler nef eder. Bununuñ dahı (19) yağı bâdem yağı gibi çıkarılır.

Dühnü'l-fustuḳ: [366b] (1) Fıstıḳ yağı. Issıdur, mu'tedildür, ruḥbet ve yübüseti mu'tedildür. Ruḥbetden olan (2) ciger ağrısına ve ğalızlığına nef eder ammâ ma'ideye zarar eder, maştaḳi zararın def (3) edüp işlâh eder. Ba'zılar demişler turunç kıabuğı işlâh eder, ba'zılar demişler (4) fıstıḳ içiniñ kıabuğı işlâh eder, ba'zılar demişler taşrada üzerinde olan (5) ağaç gibi kıabuğı işlâh eder, cümlesi eyüdüür lâkin iki şoñrakiler evlâ ve enfa'dur. (6) Bununuñ dahı çıkarması tariḳi bâdem yağı çıkarması gibidür.

Dühnü'l-ḳurḫum: (7) Uşfur tohımı yağı hârr u raḥbdur, ağrıları sâkin edüp gidermede ve rebv marâzına (8) nef etmekde ziyâde te'şiri vardır. Bu yağunuñ kıuvveti kettân tohımı yağı ki bezr yağıdır, (9) anuñ kıuvvetine yakındur ammâ bu za'ıfraḳdur ve ma'ideye zararı artuḳdur. Eger ıssı (10) şu ile nışf vaḳıyye ki altı dirhem içseler şoḳulcanları ve anlara beñzer kıurdları (11) çıkara. Eger içüp kıuşsalar ma'idede olan yelmeşik ve siñmeyüp kıalan (12) hılları çıkara ammâ bu yağ eger içmekle ve eger yağlanmağıla baraş ya'nî bedende (13) alacalık peydâ eder. Ve bu yağ ekşer aḳvâlde ışırğan dikeni tohımınıñ yağı (14) maḳâmına kıâyim olur. Bu yağ bulunmasa ışırğan dikeni tohımınıñ yağından vezninünüñ (15) üç payından iki pay miqdârı bedelidür.

Dühnü'l-butm: ⁽¹⁶⁾ Habbetü'l-hazrâ dedükleri yağluca dâneler yağı. Eger dânenün içinden çıkarılmış ⁽¹⁷⁾ olursa bâdem yağı çıkardukları gibi ol yağ ıssıdıcı ve hıltları laṭîf ⁽¹⁸⁾ edici olur. Eger ağacınıñ yapraklarından ve tâze ve yumışak budaklarından çıkarılmış ⁽¹⁹⁾ olursa ıssı itmesinden ğayrı kâbızlığı dahı olur. Evvelki yağdan içmegile [367a] ⁽¹⁾ <içmegile> bögrekde ve kavuqda olan taşları eridüp çıkarur ve yağlanmağıla ⁽²⁾ mecâlsızlığa nef' eder ve mecâlsızlığa müte'allık merhemlere girür. Fâlic ve laḳve ⁽³⁾ marazlarına nef' eder. A'zâdan şovukluğu def' eder. Eger münâsib kıoyu ⁽⁴⁾ nesneye tamladup içseler dizler ve uyluklar ve arka ağrıların eyü ede. ⁽⁵⁾ Kezâlik hammâmnda veyâhüd güneşde yağlansalar nef' ede. Eger bu yağıla ma'ideyi ⁽⁶⁾ yağlasalar nef' ede, hazmı kavî ola, içmekle ve yağlanmağıla bögrekleri ıssıdur ⁽⁷⁾ ve süddeleri açar ve cimâ'a tahrik eder. Miḳdâr-ı şerbeti üç dirheme dekdür ⁽⁸⁾ ammâ bu yağ şusadur, şuşatmasını tabâşîr-i Hindî def' eder. Ammâ ikinci yağ ⁽⁹⁾ ekşer hâşşası ve nef'i gül hâşşası ve nef'i gibidür ammâ bunuñ ıssıtması ziyâdedür. ⁽¹⁰⁾ Ba'zı kimesnelerde derlemegi men' eder ve şıkması ile ishâl eder ve zarar étmez. ⁽¹¹⁾

Dühnü'l-benc: Bezr-i benc dedükleri meşhür tohm yağını tâze ⁽¹²⁾ ve semiz ve beyâz olan dânelerinden çıkarurlar, şol vechle ki döğüp ıssı ⁽¹³⁾ şu ile yoğurup ba'dehu bir miḳdâr güneşde turduqdan sonra yoğurup şıkup ⁽¹⁴⁾ yağın çıkarurlar. Bu yağ şovukdur, lînet vâricidür, tabî'atı yumışatmak için ⁽¹⁵⁾ olan fetîlelere girür. Eger uyuyamayan kimesnenün burnına tamlatsalar ⁽¹⁶⁾ nef' edüp uyuda ve şafrâdan olan baş ağrısını sâkin eder ve şafrâdan ⁽¹⁷⁾ başda olan uyuzları ve çibanları eyü eder. Gicigi ve uyuzı eyü eder, ⁽¹⁸⁾ bedene yağlasalar kehleleri ve sirkeleri kıra. Eger anuñla şaḳal başlarını ⁽¹⁹⁾ yağlasalar râhatlığıla uyhu getüre, ıssıdan ağrısı olan kulaḳ içine [367b] ⁽¹⁾ tamlatsalar nef' eyleye.

Dühnü'l-ficl: Turb yağı. ıssıdur, ziyâde ıssı ⁽²⁾ edicidür. Bir marazdan ḳalḳup bedenine kehle ulaşmış olan kimesne bedenine yağlasa ⁽³⁾ def' edüp eyü eyleye. Yüze sürseler yüzde olan burtuḳları giderüp cilâ eyleye. ⁽⁴⁾ Turb yağı kene tohmı yağından ıssıraqdur, hıltları inceldüp laṭîf eder, kulaḳda şovukdan ⁽⁵⁾ olan ağrılara ve yellere eyüdü, behâḳ ve baraşa eyüdü ve maddeleri ve ğâlîz hıltları ⁽⁶⁾ ziyâde tahlîl edüp indürür. Yağlanmağıla fâlic ve laḳve marazlarına nef' eder. Bu yağ ⁽⁷⁾ turb tohmından ve tohmlanmağıla

başladuğda yaprağından dağı ederler. Nitekim muğaddemâ tarîkı beyân⁽⁸⁾ olunmuşdur. Bu yağ eski zeyt kâyim-mağâmı olur. 'Akrab şoğduğına bād-ı zehr mağülesidür⁽⁹⁾ ya'nî ziyâde nef eder. Miğdâr-ı şerbeti iki dirhemdür.

Dühnü bezri'l-encüre:⁽¹⁰⁾ Işırğan dikeni toğmınuñ yağı. Muğaddemâ beyân olunan toğmlar yağı gibi çıkarılır. Üç dirhem⁽¹¹⁾ miğdârı balğamı ishâl eder. Eger içseler ve yağlansalar arka ağrısına nef eyleye. Yağlanmağıla⁽¹²⁾ cimâ'ı tağrik eder.

Dühnü'ş-şevniz: Kara çörek otı yağınuñ kuvveti⁽¹³⁾ turb toğmı yağı kuvveti gibidür, ıssıdur. Eger bernüf dedükleri şecer-i Mısrî ya'nî Mısr'da bulunur⁽¹⁴⁾ bernüf dedükleri ağaç yaprağı şuyı ile veyâhüd merzencüş ya'nî reyhân-ı Dāvūd 'aleyhi's-selâm⁽¹⁵⁾ dedükleri hoş râyihalu nebât şuyı ile qarışdurup burundan içerü qosalar dimâğ⁽¹⁶⁾ qarınlarında ve perdelerinde olan süddeleri aç, fâlic ve lağve ve toğgunluk ve ditremek⁽¹⁷⁾ ve küzâz ya'nî şovuk veyâhüd âher sebeb ile şolup qurumağı içmegile ve yağlanmağıla⁽¹⁸⁾ nef eder. Rüh-ı hayevâniyi tamâm varacağı yere geçürüp sürer, sinirlerde olan süddeleri⁽¹⁹⁾ açup a'zâya hiffet gelüp hareket âsân olur.

Dühnü'l-ğardal: [368a]⁽¹⁾ Ğardal yağı. ıssıdur, ıssıdıcıdur, hıltları kat edicidür, harâreti derece-i şâlişe⁽²⁾ evâhırine erişür. İçmegile ve yağlanmağıla eskiden olan ağrılara nef eder⁽³⁾ ve kulağı tağlatmağıla eskiden olan şağırlığı nef eder. Kulağda olan⁽⁴⁾ şişleri tağlil edüp indürür, süddeleri açar, şovuk ve katı olan⁽⁵⁾ cemî'an şişleri tağlil edüp indürmege yardım eder. Hiss ve hareket âletleri⁽⁶⁾ olan sinirlerde olan süddeleri açar ve dağı arka onurğalarında⁽⁷⁾ ve dimâğın ardında olan süddeleri açup unutsağılığı giderür.⁽⁸⁾ Eger dimâğı hammâmda birkaç kerre birbiri ardınca bu yağla yağlasalar toğgunluğu⁽⁹⁾ gidere. Dimâğın yağlamasında ardını ziyâdece yağlayalar ammâ muğkem ovmayalar.⁽¹⁰⁾ Bu yağı çıkarmak tarîkı yâ budur ki Ğardalı döğüp ve ıssı şı ile muğkem ovup⁽¹¹⁾ ba'dehu şıqup yağın çıkaralar veyâhüd Ğardalı ince döğüp ıssı şı içinde⁽¹²⁾ ışlayalar. Ba'dehu zeyt yağı ile qarışdurup şıqalar ammâ böyle olan evvelkinden⁽¹³⁾ za'ifraqdur.

Dühnü bezri'l-ğarmel: Yüzerlik toğmınuñ yağı. Çıkarmasınuñ⁽¹⁴⁾ tarîkı muğaddemâ defa'atile zıkr olunduğı gibidür. Bu yağ harâretde derece-i şâlişeye⁽¹⁵⁾ erişür. Dimâğ süddelerin açar. Eger bernüf dedükleri şe-

cer-i Mısrî şuyı veyāhūd ⁽¹⁶⁾ merzencūş şuyı ile burundan içerüye kosalı yelleri tağıdıp dimāğ süddelerin ⁽¹⁷⁾ açā. Yağlanmağıla laḳve ve şar^c ve fālic marazlarına nef^f eder, huşuşan arḳa oñurğalarını ⁽¹⁸⁾ yağlasalar ziyāde nef^f eyleye, siñirlerde ve ribāḫāt dedükleri siñir gibi etlerde ⁽¹⁹⁾ olan yelleri taḫlîl eder. Eger bu yağıla huḳne etseler bögrekleri kızdurup ‘ırḳu’n-nesā [368b] ⁽¹⁾ marazına nef^f eyleye. Eger güneşde yağlansalar ditrer olan a‘zāya ve toñgunluğa nef^f ⁽²⁾ eyleye.

Dühnü’z-zakḳümü’ş-Şamî: Zaḳḳüm-ı Şamî helîlec-i Kâbilîye beñzer ⁽³⁾ bir yemişdür. Anuñ yağı derece-i şāniye evāsıtında ḫārr ve derece-i ūlā āhirinde yābisdür. ⁽⁴⁾ Şovuḳluḳlarda ve balğamlı marazlarda ve eñ yerlerinde tutilup ilişüp ḳalan yelleri ⁽⁵⁾ taḫlîl edüp gidermekde ziyāde nāfi’dür. Sā’irlerden daḫı ḡalîz olan hıtları ⁽⁶⁾ eridüp ishāl ile çıkarur. Beş dirhem miḳdārın içseler bu fā’ideleri ede ve şovuḳdan ⁽⁷⁾ olan niḳris ve ‘ırḳu’n-nesā ve uyluḳ başında olan yeli taḫlîl edüp nef^f eder. ⁽⁸⁾ Bu marazlarda nef’i tecrîbe olunmuşdur ḫattā eger kötürüm olanlar iki üç gün birbiri ⁽⁹⁾ ardınca bu yağdan içüp yağlansalar ayağ üzre getüre, mücerrebdür. Fālic marazı ⁽¹⁰⁾ henüz zāhir olsa aña daḫı nef^f eder. Bu yemiş Ḳuds-i Şerîf nāhiyelerinde çok bulunur. ⁽¹¹⁾ Dêrler ki bu yemiş helîlec-i Kâbilîdür. Vilāyet-i Hind’den getürüp anda ekdiler bu maḳûle ⁽¹²⁾ bitdi. Helîlec-i Kâbilîye beñzerdür, ḫıyār ḳadar büyük olur, tamām kemālin bulup olduḳda ⁽¹³⁾ tatlı olup üsti yenür ammā gönli döndürür belki ḳuşdurur. Zîrā dadı ⁽¹⁴⁾ yoḳdur ve kekreligi vardır. Çekirdeginün içinden alup bādem yağı gibi yağını çıkarurlar. ⁽¹⁵⁾ Bu yağ kıymetlüdür ve nef’i çok yağdur, zararı yoḳdur.

Dühnü’l-ütrüc: ⁽¹⁶⁾ Ağaç ḳavunu yağı. Ḫārr u yābisdür, taḫlîl edicidür, ḳoca kimesnelerün siñirlerinde ⁽¹⁷⁾ olan marazlara nef^f eder ve şovuḳ te’şîrini def eder. Eger bu yağıla sürinüp yağlansalar ⁽¹⁸⁾ dört günde bir tutan sıtmalarda ve sā’ir sıtmalarda olan ditremeleri gidere. ⁽¹⁹⁾ Eger ayak tabanlarını bu yağıla yağlasalar seferlerde şovuḳ te’şîr eddüğine nef^f eyleye. [369a] ⁽¹⁾ <nef^f eyleye> Eger eñ yerlerinde elemi ve zaḫmeti olan kimesne evvelā bedenın şerbet ⁽²⁾ ile pāk edüp ba‘dehu eñ yerlerin bu yağıla muḫkem yağlayup cerb eylese ağrıların ⁽³⁾ sâkin eyleye. Bu yağ arḳa ve eñ yerleri ağrılarına ve ‘ırḳu’n-nesā ve beden siñirmek ⁽⁴⁾ ve ditreme ve fālic ve laḳve marazlarına nāfi’dür. Eger burundan içerüye tamlatsalar başuñ ⁽⁵⁾

bir tarafı ağrısına ve şar^c ve sevdâdan olan marazlara nef^f eyleye. Siñirler şovukluğuna ⁽⁶⁾ ve gevşemesine nef^f eder. Qavukda ve bögreginde şovukdan ağrısı olan kimesne ⁽⁷⁾ bu yağıla arqasın ve uyulukların yağlayup şıvasa sâkin eyleye. Eger şovukdan ⁽⁸⁾ ağrısı olan dişler üzerine şıvasalar nef^f eyleye. Kezâlik şovukdan başı ağrısı ⁽⁹⁾ olan kimesne bu yağı koqulayup ve başına sürse nef^f eyleye. Geç biten ⁽¹⁰⁾ saç ve şakala ve sâ'ir saçlara sürüp cerb etseler kılları bitüre. Dâyimâ ⁽¹¹⁾ bu yağıla yağlansalar beden ve beden deri râyihâsın kesüp güzel eyleye. Çıkarmasınıñ ⁽¹²⁾ tarîkı budur ki zanbağ ve hîrî yağlarından ki beyân olunmuşlardur, her birinden bir rıtl ⁽¹³⁾ miğdârı alup altı dâne ağaç kavununuñ üst kabuğların içine koyup her ⁽¹⁴⁾ üç günde bir ol kabuğları çıkarup yerine âher kabuğlar qoyalar. Bu vechile ne deñlü ⁽¹⁵⁾ ziyâde tebdîl ederlerse aña göre kuvveti ziyâde ola. Ba'zılar ağaç kavunu tâze ⁽¹⁶⁾ yaşıl iken kabuğın alup üzerine yağ ve gül şuyı döküp tâ kabuğlar ağarup ⁽¹⁷⁾ kuvveti ve râyihâsı yağa siñinceye degin yavaş âteş ile bişürürler. Ba'dehu âteşden ⁽¹⁸⁾ indürüp bir gün ve bir gece turup ba'dehu şıqup yağ içine bir miğdâr misk ⁽¹⁹⁾ ve sükk-i misk dedükleri terkîbden ve kâfûrdan katarlar, a'lâ yağ olur. Ba'zılar [369b] ⁽¹⁾ penbe pâresin şîr-i rûğan yağına baturup henüz ağacında olan ağaç kavunını ⁽²⁾ ol penbe pâresiyle her günde üç kerre kırk güne degin yağlayup cerb eder. ⁽³⁾ Ba'dehu ağacdan qoparup keskin qaşık ile kabuğın şoyup şıqup yağın ⁽⁴⁾ çıkarurlar. Ba'zılar kabuğların sîsâm içinde terbiye eder, şol vechle ki sîsâm ⁽⁵⁾ içine koyup birkaç gün tâ kuvveti ve râyihâsı sîsâma siñinceye degin turur ⁽⁶⁾ ba'dehu şıqup yağın çıkarurlar. Ba'zılar dahı tamâm erişüp kemâlin bulmuş ağaç ⁽⁷⁾ kavunını bir gecede yağ içinde koyup turur ba'dehu üstini yap yap qazıyup ⁽⁸⁾ yağın çıkarurlar. Ba'zılar kabuğların sîsâm içinde terbiye eder şol vechle ki sîsâm ⁽⁹⁾ içine koyup birkaç gün tâ kuvveti ve râyihâsı ağaç kavunu kabuğı aşlâ qazınmayup ⁽¹⁰⁾ şululuğı yağa qarışmaya. Bu maqûle mümkün olduğı kadar cem^c ederler. Ba'dehu bir qabı ⁽¹¹⁾ 'üd ve misk ve 'anber ile tekrâr tekrâr buhûrlayup ol yağı içine koyup hıfz ederler. ⁽¹²⁾ Bu yağ râyihâsı hoş ve lezzetlüdür. Dimâğa ziyâde nâfi'dür. Ba'zılar dahı çekirdeginden ⁽¹³⁾ yağ çıkarurlar bâdem yağı çıkardukları gibi. Çekirdeginden olan yağ ıssıdur, ⁽¹⁴⁾ ıssıdıdır. Qulaqlarda olan süddeleri açar ve bedenüñ deriñ yerlerini talup ⁽¹⁵⁾ girür ve eyü te'sîrler edüp çok nef^f eder. Hattâ bu yağ ile yağlanmış olan ⁽¹⁶⁾ kimesneye 'akreb yaqın olmaz.

Dühhü'l-kādī: Kādī, ⁽¹⁷⁾ vilāyet-i Yemen'de olur bir ağacdur, hürmā ağacına beñzer, ol ağacın yemişinden yağ ⁽¹⁸⁾ çıkarurlar. Şol vechle ki ol yemiş toğrayup yağ içine qorlar, birkaç kerre ⁽¹⁹⁾ tebdil ederler tā kuvveti ve rāyihası yağa sīnince. Bu yağın arka ve uyluklar ve eñ yerleri [370a] ⁽¹⁾ <yerleri> ağırlarına ve yellerine nef'i meşhürdür. Sürünmegile cüzām marazına dahı nef' eder. ⁽²⁾

Dühhü kıssa'i'l-hımār: Hımār hıyārı, yabān hıyārı ki ba'zılar qarğa ⁽³⁾ dülegi dërler. İstānbül qarşusunda Qādīköyi'ne Üsküdar'dan giden yolda ⁽⁴⁾ yalıda olan bāğçeler havlularında çok bulunur. Yemişine el degdügi gibi kopup ⁽⁵⁾ içinden şuyı sıçrar. Yağı çıkarmasınun तरीکی budur ki ol yemişinden murād ⁽⁶⁾ olunduğı kadar alup döğeler ve şıqup şuyın çıkaralar ve ne miqdār şu olursa ⁽⁷⁾ ol miqdār zeyt yağı katup yavaş ateşde tā şu gidüp yağ kalınca bişürelere ⁽⁸⁾ veyāhüd bu yemiş taze iken alup toğrayalar ve üzerine iki örtecek miqdārı ⁽⁹⁾ zeyt yağı koyup ve kabını muhkem bağlayalar ve güneşde koyup kırk gün tamām güneşde ⁽¹⁰⁾ turdukdan sonra şıqup yağın ayıralar. Bu yağ ziyāde ıssı yağdур, taḥlil edicidür, ⁽¹¹⁾ şovuk te'sir etmiş olan bedeni yağlasalar nef' edüp şovukluğun gidere ve sār ⁽¹²⁾ a'zāya şovuk ve yaramaz hılflar inmesin men'eder ve dahı yüzde olan leke ⁽¹³⁾ ve mercimek dānesine beñzer ufağ sivilcileri giderür. Gürüldüsi ve çınıldısı olan ⁽¹⁴⁾ kulağ içine tamlatsalar nef' edüp içinde kurd olursa kıra ve galiz yellerini ⁽¹⁵⁾ gidere. İki dirhem miqdārın içseler veyāhüd 'avrat götürünse hayzını yürüdüp ⁽¹⁶⁾ oğlanın düşürüp çıkara.

Dühhü'd-dıflī: Ağı ağacınun ⁽¹⁷⁾ yağı. Çıkarmasınun तरीکی budur ki yaprağından ve taze ve yumışak budağlarından alup ⁽¹⁸⁾ ve döğüp şuyın çıkaralar ve ol şudan bir rıtl miqdārı şuya gül yağı ⁽¹⁹⁾ veyāhüd hām zeytünden olan zeyt yağından niş ratl katup şuyı [370b] ⁽¹⁾ gidince ateşde bişürelere. Bu yağ gicige ve uyuza nāfi'dür fi'l-hāl nef' eder, mücerrebātdandır. ⁽²⁾

Dühhü's-şeh-dānec: Kenevir toḥmınınun yağı. Çıkarmasınun तरीکی sār in toḥmlar ⁽³⁾ yağı çıkarması gibidür. Bu yağ hār u yābisdür. Sınirler ağırlarına ve rahm katılığına ⁽⁴⁾ ve büzülmesine nef' eder. Ağırsı ve yelleri olan kulağa tamlatsalar nef' eder. ⁽⁵⁾ Eger ba'zı münāsib şamğlar ile merhem edüp katılanmış olan şişlere ursalar ⁽⁶⁾ taḥlil edüp indüre ammā içmesi cimā'dan alıqor. Zīrā harāreti ve yübüseti ile ⁽⁷⁾ erlik şuyın keser.

Dühnü'z-zarv: Żarv, Yemen taşlarında biter bir ağacdur. ⁽⁸⁾ Bellüt ağacına beñzer, büyük olur, yemişi olur. Habbetü'l-hazrâ dânesinden büyük olur, ⁽⁹⁾ zeyt yağı çıkarıldığı gibi yağın çıkarurlar, râyihası hoşdur, ıssıdır, ma'ideye ⁽¹⁰⁾ kuvvet verür ve a'zâyı muhkem eder. Habbetü'l-hazrâ maķâmına tûrur ya'nî bedeli olur. Hâyevânlar ⁽¹¹⁾ gıciklerine nâfi'dür.

Dühnü'l-ħaşħâşî'l-esvedi ve'l-ebyażi: Siyâh ve beyâz ħaşħâş ⁽¹²⁾ yağı. Çıkarması iki dürlüdü: Bir tarîķ budur ki siyâh ħaşħâş çiçeğinden alup sîsâm ⁽¹³⁾ ile karışdurup güneşe koyalar, kuvveti siñduķda şıķup yağların çıkaralar. Beyâz dahı ⁽¹⁴⁾ böyle olur. Siyâhdan olan uyuşdurıcı ve uyuducıdur. Şaķal başların ⁽¹⁵⁾ yağlasalar bu fâ'ideleri vere. Ağrısı olan kulağa tamlatsalar fi'l-ħâl ağrısını ⁽¹⁶⁾ sâkin eyleye. Issı olan şişlerün ağrıların ve şoķuldıların sâkin eder. Başdan ⁽¹⁷⁾ gögse keskin hıltlar inmekle öksürüğü olan kimesneye beyâz ħaşħâş çiçeğinden ⁽¹⁸⁾ olan yağdan içürüp ve kökini ve etrafını ve başını yağlasalar öksürüğüne ⁽¹⁹⁾ nef eyleye, evvelâ başın yağlayalar. Ba'zılar ħaşħâş tohmını dögüp yağın şıķup [371a] ⁽¹⁾ <şıķup> çıkarurlar ammâ az olur. Bunuñ-dahı nefi evvelki gibidür lâkin za'ifraķdur demişler. ⁽²⁾

Dühnü'l-ħanzal: Ebü Cehl karpuzı dedükleri acı yemişün yağı. ⁽³⁾ Çıkarmasının tarîķi budur ki bu yemişün tamâm kemâliyle olmışından şıķılmış şuyından dört ⁽⁴⁾ raţl miķdârı iki raţl yağa katup yavaş âteşde şu gidince bişüreler. Eger yemişünün ⁽⁵⁾ tâzesi bulunmaz ise kûrusunuñ kabağın ve çekirdeğin yabâna atup şâfi içinden ⁽⁶⁾ rub' raţl miķdârı alup üzerine bir raţl zeyt yağı koyup kuvveti yağa siñinceye degin ⁽⁷⁾ bişüreler. Ba'dehu taşfiye edüp hıfz edeler. Bu yağ şovuķdan olan marazlara ⁽⁸⁾ nef eder. Eger içseler çig hıltları ve balğamları ve şoğulcan vesâ'ir kurdları ishâl ⁽⁹⁾ ile karından çıkara. Eger öküz ödi ile karışdurup göbege koyup götürseler ⁽¹⁰⁾ bu fâ'ideleri ede. Eger bu yağıla ħuķne etseler kûlence nef edüp elemin sâkin eyleye. ⁽¹¹⁾ Eger başı bu yağıla yağlasalar igne başı gibi ufaķ çibancıklara nef eyleye ve saçlar ⁽¹²⁾ dökülmesin men' eyleye. İçinde kurdı ve gürüldisi ve çinüldisi olan kulağa tamlatsalar ⁽¹³⁾ nef eyleye. Eger bu yağ içine penbe pâresin bulayup yenilmege ve çürimege başlamış ⁽¹⁴⁾ olan diş üzerine başup tutsalar sâkin eyleyüp nef eyleye, ħuşuşan eger ⁽¹⁵⁾ ıssı edüp kurlarsa ziyâde nef eyleye. Şovuķdan olan ağrılara şıvasalar ⁽¹⁶⁾ her kanda olursa nef edüp gidere.

Dühnü'l-beyz: Yumurda yağı. ⁽¹⁷⁾ Çıkarmasınınuñ tarīki budur ki on dāne yumurdayı muhkem bişürüp ba' dehu şoyup ⁽¹⁸⁾ şaruların alup demürden kefçe veyāhūd āher demür қаp içinde қор ⁽¹⁹⁾ üzerine қoyup tā yumurda şarusı yanup şaru kömür gibi olıcaқ yap yap [371b] ⁽¹⁾ şıқup yağın çıkaralar ve bir sırçalı қаp içinde hıfz edeler. Bu yağ ıssıdur, yumışadıcıdur, ⁽²⁾ laţif edicidür. Oturaқ ağırlarına ve şokuldılarına nef ede ve azu dışleri ağırların ⁽³⁾ sâkin ede ve sürüp yağlamağıla şaқal kılların bitürür.

Dühnü'l-hınta: ⁽⁴⁾ Buğday yağı. Issıdur, kuvvetlüdür, ziyāde laţif edici ve cilā edicidür. Beden içine ⁽⁵⁾ girüp siñer. Çıkarması tarīki budur ki pāk olup ayırtlanmış buğdaydan bir rıtl ⁽⁶⁾ miқdârı alup tîn-i hikmetile şıvanmış şîşe içine қoyup şîşe ağızın lîf ⁽⁷⁾ veyāhūd iplikler ile veyāhūd aña beñzer nesne ile tıқayalar. Şol vechle ki şîşe ⁽⁸⁾ başı aşığa қonsa içinden buğday dökülmeye, demür sacı ortasından delüp ⁽⁹⁾ şîşeyi başı aşığa delüğe қoyup ve şîşe eţrâfına şığır tezекleri қoyup ⁽¹⁰⁾ yaқalar veyāhūd kömür yaқalar ve şîşe ağız altına bir қаp қoyalar ki âteş yandukça ⁽¹¹⁾ buğday yağı çıқup tamlaya. Bu yağ temregüye nâfi'dür. Bu bâbda 'azîm devâdur. Ba'zılar dağı ⁽¹²⁾ şu vechle çıkarurlar ki buğdayı demür saç üzerine yayup ve üzerine bir saç dağı ⁽¹³⁾ қoyup yukaruki saç üzerine âteş қorları қoyup buğday kızdukça yağı çıkar. ⁽¹⁴⁾ Bu yağ bedende olan iriliklere ve қuru ve қavlamış deri yerlerine nâfi', mücerredür. ⁽¹⁵⁾

Dühnü'l-hımmaş : Nohūd yağı. Çıkarmasınınuñ tarīki budur ki nohūdı irice ⁽¹⁶⁾ dögeler ve küçük sırçalı çölmege қoyalar ve ağızını bir қat bez ile bağlayalar ve ol ⁽¹⁷⁾ çölmekden büyücek çölmek içine başı aşığa küçük çölmege қoyalar. Şol vechle ki küçük ⁽¹⁸⁾ çölmegün başı büyük çölmegün yarısına eşişe. Ba' dehu iki çölmege dağı balçık ile ⁽¹⁹⁾ şıvayalar ve bir чуқur edüp boş çölmege чуқur içine қoyup içinde nohūd olan [372a] ⁽¹⁾ <olan> çölmek eţrâfına ve üstine âteş edeler ki nohūd bişdukçe yağı tamlayup büyük ⁽²⁾ çölmek dibine ine. Bu yağı çölmekden alduklarında muhkem tiz alalar ki keskinliginden hevā ⁽³⁾ olup fânî olmaya. Bu yağ buğday yağından ziyāde ıssı ve keskindür. Yağlanmağıla ⁽⁴⁾ cemî'an şovukdan olan ağırlara nef ede ve cüzām marazına müte'allıқ merhemlere girür. ⁽⁵⁾ Ammā temregüye ve қuru yaralara nef etmez. Zîrā ziyāde keskindür.

Dühnü's-şeylem: ⁽⁶⁾ Buğday arasında biter Türkîde delice dedükleri kaçara tohm yağı. Issıdır, laṭîfdür, buğday ⁽⁷⁾ yağından kuvveti ziyâdedür. Bu dağı buğday yağı gibi çıkarılır.

Dühnü'l-afsentîn: ⁽⁸⁾ Lisân-ı Türkîde pelin demekle meşhür nebât yağı. Çıkarması tarîki budur ki çiçeği tamâm ⁽⁹⁾ olmayup henüz yaşıl iken alup bir raṭl miqdârına dört raṭl miqdârı hâm ⁽¹⁰⁾ zeytündan olan zeyt yağı katup şîşe ile güneşe koyup kırk gün tamâm ⁽¹¹⁾ güneşde тұrup ba'dehu sıkup yağın ayıralar. Sîsâm ile terbiye olunup yağı ⁽¹²⁾ alınsa dağı câyizdür. Bu yağ ıssıdır, taḥlîl edici ve kuruducıdır. Bedenün taşrasına ⁽¹³⁾ ve içe-rüsine dağı nâfi'dür. Eger beş dirhem miqdârın içseler yereḳanı gidere ve cigerde ⁽¹⁴⁾ olan süddeleri aç ve ḥayz ḳanın yürüde ve ma'ideye kuvvet vére. İçinde ḳurdı ⁽¹⁵⁾ olan ḳulağa tamlatsalar ḳurdı ḳıra. Eger bir vaḳıyye ya'nî on iki dirhem miqdârı ⁽¹⁶⁾ içseler ḳarında olan şoḡulcanları ve ḳurdları ḳıra. Şâhib-i kitab eydür: ⁽¹⁷⁾ Bu miqdâr çokdur, nişf vaḳıyye ki üç dirhemdür, kifâyet eder. Eger bu yağdan şarâbdan ⁽¹⁸⁾ evvel içseler geç ser-ḥoş eyleye ve ḥumâra nef eyleye. Eger ba'zı münâsib şamḡ ile ⁽¹⁹⁾ bu yağdan merhem edüp ma'ide üzerine yaḳı etseler ma'ideye kuvvet vére. Eger ağrısı [372b] ⁽¹⁾ olan göze urup götürseler nef eyleye. Zehrlü mantar yemiş olana ziyâde nef ⁽²⁾ eder. Eger sikencübîn 'aseli ile isti'mâl etseler süddeleri açmaḳda te'sîri ziyâde ola ve nef ⁽³⁾ ziyâde ola.

Dühnü'l-ḳuştî's-sâdec: Sâde ya'nî yalınuz ḳuşt yağı ya'nî âḥer ⁽⁴⁾ güzel râyihâlu otlar ḳatılmayup hemân ḳuştan olan yağ. Issıdır, taḥlîl edicidir. ⁽⁵⁾ Çıkarmasının tarîki budur ki ḳuşt-ı Hindî'den kırk dirhem alalar ve irice döḡüp şarâb-ı ⁽⁶⁾ reyḥânî içinde bir gün ve bir gece ıslayalar. Ba'dehu üzerine dört raṭl zeyt yağı katup ⁽⁷⁾ yavaş âteş ile şarâbuñ yaşluḡı gidinceye degin bişüreler. Bu yağın cigerde ve ma'idede ⁽⁸⁾ olan şovukluḡlara ve sıtmalarda olan üşütmelere ve şaḳıl şaḳıl ditremelere ⁽⁹⁾ ziyâde nefi vardur ve saçları güzel eder. Miqdâr-ı şerbeti yedi dirhemdür.

Dühnü'l- 'âḳırḳarḥâ: ⁽¹⁰⁾ 'Âḳırḳarḥâ yağı dağı ḳuşt yağı gibi çıkarılır. Bu yağ ḳuşt yağından keskinrekdür, kuvvetlüdür. ⁽¹¹⁾ Ma'ideye kuvvet vé-rür, şovuk ḡalebesinden ḥarekete ḳâdir olmayan kimesnelere ve bedende ⁽¹²⁾ olan şovuklara ve gevşekliklere ve fâlic marazına nâfi'dür ve nevbet tuta-r sıtması olan ⁽¹³⁾ kimesne sıtma tıtmazdan evvel bu yağıla arḳasını ve

oñurğalarını yağlasa sıtma üşüdüp ⁽¹⁴⁾ ditretmesine nâfi^c ola. Eger cümle bedeni yağlasalar derlede, bedende olan şoşuldılara ⁽¹⁵⁾ ve toñgunluqlara nef^c eder. Anuñıla yağlanan ‘uzva ħarâret getürür. Maşrû^c olan ⁽¹⁶⁾ kimesnenüñ burnından içeri tamlatsalar nef^c edüp şovukdan olan baş ağrılarının ⁽¹⁷⁾ gidere.

Düñnü’l-ħayyât: Yılanlar yağı. Issıdır, yaramazdur, kesicidir. Temregiye ⁽¹⁸⁾ ve oturaş geşselmesine nef^c eder. İsti‘mâli câyiz degüldür illâ taşradan başı bu yağıla ⁽¹⁹⁾ cerb yağlasalar saçları bitüre ve uzada ve çok eyleye. Sâ’ir saçlar döküldüğü [373a] ⁽¹⁾ <döküldüğü> yerlere eyü ‘ilâcdur. Cüzâm marazı olan kimesnelere içmegile ve sürünmegile ⁽²⁾ tiryâş mertebesindedür ya‘nî ziyâde nef^c eder. ‘İlâcından ümîz^c kaç^c olmuş olsa dağı ⁽³⁾ nef^c eyleye. Ĥanâzîr dedükleri çibanlara gerek merhem etmegile ve gerek yalıñuz sürmegile nef^c eder. ⁽⁴⁾ Çıkarmasınuñ tarîķi budur ki dört raşl mişdârı şîr-i rûğan yağın baķırdan çölmek ⁽⁵⁾ içine koyalar ve siyâh veyâĥüd âĥer yılanlardan on dâne yılanı içine koyup çölmek ⁽⁶⁾ ağzını muĥkem berkideler ki buĥarı taşra çıkımağa zîrâ buĥarı yaramazdur. Ba‘dehu yavaş âteş ⁽⁷⁾ ile tâ müherrâ olıncaya dek bişürüp âteşden indürüp bir mişdâr şovuduğdan sonra taşfiye ⁽⁸⁾ edüp yağın alalar. Zeyt yağıyla etseler dağı câyizdür. Vezega ki ma‘rûfdur andan dağı ⁽⁹⁾ yağ ederler ammâ anı bişürmeyüp hemân yağıla ıssı güneşde tâ ezilüp müherrâ olıncaya dek ⁽¹⁰⁾ тұrur. Ba‘dehu taşfiye olunur. Bu yağ fi’l-ĥâl katlı eder, zehrdür, degmede ‘ilâca kâbil degüldür. ⁽¹¹⁾ Yılanlar yağından keskindür ve zararı ziyâdedür.

Düñnü’l-cül: Gül yağı ⁽¹²⁾ demekdür. Gül lafzın ta‘rib edüp cül derler. Gül yağı beyân olunmuşdur.

Düñnü’l-ħall: ⁽¹³⁾ Ĥâ-yı muĥmele ile sîsâm yağı ki şîr-i rûğan dedükleridir. Zîrâ Ĥicâz ya‘nî Mekke-i Mükerrreme cânibi ⁽¹⁴⁾ ba‘zı ‘Arabları sîsâma ĥal deyü ıtlâķ ederler. Sîsâm aĥvâli ĥarf-i sînde zıkr ⁽¹⁵⁾ olunur inşâ‘alâhu te‘âlâ.

Düñnü’l-‘asel: ‘Asel yağı demekdür. Murâd muĥaddemâ ⁽¹⁶⁾ ĥarf-i elifde zıkr olunan alâvmâlidür ki ‘asel-i Dâvüd ‘aleyhi’s-selâm demekle meşhürdür.

Deh-meşt: ⁽¹⁷⁾ İsm-i Fârisîdür habbü'l-gâr ya'nî defne tohumunuñ ismidür. Harf-i 'aynda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹⁸⁾

Deh nec: Rengi yaşıla mâyil zeberced renglü bir taşdur. Ammâ zeberced gibi şeffâf ⁽¹⁹⁾ degüldür. Bu taş baķır ma'dinlerinde bulunur. Nitekim zeberced altun ma'denlerinde bulunur. [373b] ⁽¹⁾ <Nitekim zeberced altun ma'dinlerinde bulunur>. Bu taş kibrît buhârlarından ki yukarıya çıkarırken ⁽²⁾ tar yere gelüp gidemeyüp şıkılup alur ve şovuk olup bağlanup bu maķûle taş ⁽³⁾ olur. Bu taş çok dürlü renglüdür. Ba'zısı yaşıl ve ba'zısı birkaç renglü alacadur, ba'zısı ⁽⁴⁾ tâvüs ya'nî rengi siyâha mâyil kıızıldur, yıldıraması daķı vardur. Ba'zısı daķı bozraqdur. ⁽⁵⁾ Eyüsü yaşılıdır ki vilâyet-i Kıbrıs'dan getirürler. Bu taş hevâ açuķ iken açuķ ⁽⁶⁾ olup ve hevâ bulanıķ iken bulanıķ olur. Dêrler ki firûze taşı daķı böyledür. Bu ⁽⁷⁾ taşuñ tabî'atı ıssıdır, cilâ edicidür, laţîf edicidür. Bu keyfiyyetlerde derece-i ⁽⁸⁾ râbî'a-ya êrişmege yaķındur. Zehr içmiş olan kimesneye buçuķ dirhem miķdârı içürseler ⁽⁹⁾ nef eyleye ammâ zehrlü olmayan kimesne içse aña zehr olur. Zîrâ baĝarsuķları delüp çıban ⁽¹⁰⁾ êder ve bedenini kıızdurup abardur ve bozar. Hattâ demişler ki 'ilâca âbil degüldür. Eger aĝızda ⁽¹¹⁾ tıutup tükürüĝi yutsalar daķı yaramazdur. 'Aķreb şoķduĝı yere sürseler bir miķdâr ⁽¹²⁾ aĝrısını sâkin eyleye. Eger bu taşı bileĝüye sürüp ovulmuşını sirke ile arışdurup ⁽¹³⁾ sevdâdan olan temregüye sürüp ovsalar nef êdüp gidere. Başıda ve sâ'ir ⁽¹⁴⁾ bedende olan sa'fe dedükleri çıbanlara nef êder. Eger bir atı nesneye ovup ovulmuşı ⁽¹⁵⁾ ile beyâzı olan göze sürme gibi çekseler beyâzı gidere. Eger misk ile ezüp maşrû' ⁽¹⁶⁾ olan kimesnenüñ burnına üfürseler nef eyleye. Evlâ budur ki üç kerre burnından içeri ⁽¹⁷⁾ oyalar ve yaķup buhârına turalar, eyü êder.

Dîvdâr: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı ⁽¹⁸⁾ şecerü'l-cinn ya'nî cin aĝacı demekdür lâkin ehl-i Hind lisânınca dîv, esmâ-yı Hüdâ'dandır. ⁽¹⁹⁾ Anlar lisânınca ma'nâsı şeceretu'llâh ya'nî Allâh aĝacı demek olur. Murâd vilâyet-i Hind'de [374a] ⁽¹⁾ <Hind'de> olan ardıç aĝacıdır. Şanavber-i Hindî daķı dêrler. Zîrâ ebhül ki ardıçdur, ⁽²⁾ aķîķatde aşnâf-ı şanavberdendir. Budaķları zurunbâd budaķlarına beñzer. Bir miķdâr keskinliĝi ⁽³⁾ vardur. Südi olur, südine şîrec-i dîvdâr dêrler. Südi keskindür, dili acıdıcıdur, ⁽⁴⁾ yaķıcı ve şusadıcıdur. Derece-i şâlişede yâbisdür. Siñirler gevşemesine ve

fâlic ve lakve marazlarına ⁽⁵⁾ gâyetde eyüdü. Andan enfa^c nesne olmaz ve dimâğda şovukdan olan marazlara ve sekte ⁽⁶⁾ ve şar^c marazlarına nef^f eder. Bögrekte ve kavukda olan taşları ufaqlar ve kırnı ıtar. ⁽⁷⁾ Eger bişürüp suyu içinde otursalar oturağ gevşemesine nef^f eyleye.

Dîfrüces: ⁽⁸⁾ İsm-i Yünânîdür. Ma^cnâsı mazâ'afu'l-ihtirâğ ya^cnî kat kat yanmış demekdür. Bu bir toprağdur ⁽⁹⁾ Kıbrus'dan ve Kıbrus etrafından getirürler. Üç dürlüdür: Birisi ma^cdinîdür ki Kıbrus'a mahşüşdur. ⁽¹⁰⁾ Kıbrus'da bir kıyu içinde çıkarup güneşde kırudurlar. Bu kıruduğdan soñra çevresine ⁽¹¹⁾ vâfir çalı yığup yakarlar. Bir sınıfı dağı bakır çirkidür ki bakırı eridüp pâk êtdüklerinde ⁽¹²⁾ pota dibinde toprağ gibi çirki bulunur. Bu mağüle toprağda bakır lezzeti ve bakır kıbızlığı ⁽¹³⁾ vardır. Bir sınıfı dağı amelîdür ki merkaşîsâ dedükleri taşlardan alup külhân içine ⁽¹⁴⁾ kıoyup kireç yakduğları gibi birkaç gün yakup kızıl olduğda külhândan çıkarup ⁽¹⁵⁾ isti^cmâl ederler. Ba^czılar bakır taşlarından dağı ederler. Pes dört sınıf olur. Bu toprağların ⁽¹⁶⁾ eyüsü oldur ki lezzeti zencâr lezzeti olup dili büzüp ziyâde kıurada. Bu te^cşirler evvelki ⁽¹⁷⁾ sınıf ile ikinciye mahşüşdur. Bu toprağın kıuvveti tahlîl êdici, âteşi nesneden ve kıabz êdici ⁽¹⁸⁾ toprağ gibi nesneden terkîb olunmuşdur. Yaramaz ve ulaşur mağülesi olan yaralar fâ'idesi ⁽¹⁹⁾ tecribe olunmuşdur. Yalınuz veyâhüd 'asel ile kıarışdurup oğlan-cıklar ağızlarında [374b] ⁽¹⁾ ve ıdağlarında olan ufağ sivilcilere ve çibanlara ursalar eyü êde. Boğazda olan ⁽²⁾ şişler vesâ'ir marazlar tamâm nihâyetin bulup inmege başladuğda anuñla 'ilâc olunsa nef^f ⁽³⁾ eder. Yaraları oñultmağda 'azîm devâdur. Eger bir kimesnenün dilçüğü inüp tekrâr yerine varmamağıla ⁽⁴⁾ kıağ^c êdüp bu toprağdan üzerine urup götürseler kıanın kesüp oñulda, mücerredür lâkin birkaç ⁽⁵⁾ kerre urup çok kıoyalar sâ'ir a^czâda dağı bu mağüle nef^f eder. Kıasık ve oturağda ⁽⁶⁾ olan çibanlarda dağı ağızda olan çibanlara isti^cmâl olunduğı gibi isti^cmâl olunur. ⁽⁷⁾ Yaralarda ve çibanlarda olan ziyâde eti kıoparur. Eger kıabbetü'l-ıazrâ sağızı veyâhüd ⁽⁸⁾ ba^czı şamğlardan olan merhem ile kıarışdurup büyük ve şovuk çibanlara ursalar tahlîl ⁽⁹⁾ êdüp indüre ve başda olan uyuzları ve çibanları kıurıdur. Eger sirke ile ⁽¹⁰⁾ ezüp giciğe sürseler gidere. Eger döğüp kııvırcık ve ğalîz olan saçlara ekseler ⁽¹¹⁾ inceldüp yumışada.

Dînsākūs: İsm-i Yünânîdür. Ma'nası dâyimü'l-âşâş⁽¹²⁾ ya'nî dâyimâ şusuz nebât demekdür. Ehl-i Mağrib yanlarında şevkü'd-durrâc ya'nî tu-raç dedükleri⁽¹³⁾ kuş dikenini demekle ma'rûfdur. Muştû'r-râ'î ya'nî çoban tarağı dağı dërler. Hassü'l-kelb⁽¹⁴⁾ ya'nî köpek marulı dağı dërler bir güne dikendür. Dikenlü ve uzun baldırı olur,⁽¹⁵⁾ marul yaprağına beñzer, baldırın kaplamış yaprakları olur. Baldırının her boğumında⁽¹⁶⁾ iki uzun ve dikenlü yaprağı vardır. İçerisinde, taşrasında şu kabaraları gibi⁽¹⁷⁾ dikenlü kabaraları vardır. Baldırı tarafından yaña yaprağının içi boşdur, derindür.⁽¹⁸⁾ Yağmur suyu içinde cem' olup kalur. Anuñçündür ki dâyimâ şusuz dërler. Güyâ ki⁽¹⁹⁾ şusuzluğundan şu irküp şaklar. Şâhib-i kitâb eydür: Bu tağ-dîrce dâyimü'r-reyy [375a]⁽¹⁾ <dâyimü'r-reyy> ya'nî dâyimâ şuya kıanmış dëseler vech olurdu. Baldırının aşığasında⁽²⁾ olan budaklarının her birinin başında kirpi başına beñzer dikenlü başlar vardır, kıurı⁽³⁾ olucağ, beyâz olur, ortası yarılduğda içinde ufağ kıurdlar görünür köki dağı⁽⁴⁾ vardır. Bu nebât derece-i şâniyede kıuruducudur, cilâ edicidir. Pes bir miğdâr harâreti⁽⁵⁾ dağı vardır. Eger kökin şarâb ile bişürüp döğüp merhem gibi kıoyu edüp oturağda⁽⁶⁾ olan çatlağlara ve bedende nâşûrlanmış olan çibanlara yağı gibi ursalar eyü eyleye.⁽⁷⁾ Evlâ budur ki bu devâyı yapup bağırdan hoşğa içinde hıfz edüp isti'mâl edeler. Bu devâ⁽⁸⁾ şevâlîl-i nemliyye ya'nî kıarıncaya beñzer dedükleri sigilleri ve sâ'ir ma'rûf olan sigilleri⁽⁹⁾ giderüp eyü eder. Ba'zılar demişler eger başları içinde bulunan kıurdları deri pâresine⁽¹⁰⁾ bağlayup dört günde bir kıutan sıtması olan kimesnenün boynına veyâhüd kıolına⁽¹¹⁾ bağlasalar sıtmasını gidere. Eger başları tâze iken veyâhüd kıurı iken birisini alup⁽¹²⁾ pâk bez içine bağlayup ba'dehu süd içinde muhkem ovup şol mertebede ezseller ki⁽¹³⁾ bezde başdan nesne kıalmaya, ol südi âher tâze süde kıatsalar toñdurup aşlâ⁽¹⁴⁾ şuyı kıalmaya. Eger bu nebâti haşlayup döğüp kesilmesi lâzım olan 'uzva yağı⁽¹⁵⁾ gibi ursalar uyuşdurup acısını kıuyurmaya. Eger şu içinde ışlayup üç gün⁽¹⁶⁾ aç kıarinla şuyın içseler talağı gidere. Eger bişürüp yëseler bedeni kıızdurup efsâni⁽¹⁷⁾ idrâr eyleye ve ditremeleri giderüp nefse kıuvvet vëre. Eger yemişini bişürüp ezüp⁽¹⁸⁾ 'akreb ve sâ'ir zehrlü cânavar şokduğı yëre yağı etseler eyü ede.

Dînarüye:⁽¹⁹⁾ İsm-i Fârisîdür. Bağdâd ve 'Acem tabîbleri yanlarında hazâ ve züferâ dedükleri nebâta itlâğ olunur [375b]⁽¹⁾ ismdür. Anlar yan-

larında ikisi dağı bir nebâtdur ammâ Mağrib tabîbleri dەرler ki hazâ, züferâdan ⁽²⁾ ğayrı bir nebâtdur. Hzâzâ ħarf-i ħâda zıkr olunmuşdur. Züferâ, ħarf-i zâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽³⁾ *Minhâc* nâm kitâb şâĥibi bu lafzı dâldan şoñra nûn ile dinyârûye dëyü yazmışdur. ⁽⁴⁾

Dîk-ber-dîk: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı çölmek çölmek üzre demekdür. Murâd ziyâde ⁽⁵⁾ keskin bir mağûle devâdur ki zernîĥden éderler, nâşûr-lanmış çıbanlar ve yaralar etlerin gidermek ⁽⁶⁾ için ziyâde nâfi'dür. Târîĥ-i 'ameli ve menâfi'i mürekkebatda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁷⁾

Ĥarfü'z-zâl

Zâfinü'l-İskenderânî: İsm-i Yünânîdür, ma'nâsı ğâr-ı ⁽⁸⁾ İskenderânî ya'nî İskender defnesi demekdür. Murâd bir ğüne nebâtdur, ħarf-i ğaynda ğâr ki defnedür ⁽⁹⁾ beyân olunduğı mağalde beyân olunur ammâ ol mağalde beyân olunması anuñcün degüldür ki defnenüñ ⁽¹⁰⁾ bir şınfı ola. Belki anuñcündür ki ismi ğârdur aña binâ'en anda zıkr olunur.

Zâfinü bidâs: ⁽¹¹⁾ İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı eşbîhu bi'l-ğâr ya'nî defne-ye beñzer demekdür. Zîrâ yaprağı defne yaprağına ⁽¹²⁾ beñzerdür. Mağrib ve Şâm taraflarında, ĥuşuşan Şâm tarafında Lübnân ve Bîrüt tağlarında çok ⁽¹³⁾ bulunur. Mağrib'de mâzeryün yapraklı demekle ma'rûfdur ve Şâm-ı Şerîf'de bağla demekle ma'rûfdur. ⁽¹⁴⁾ Yaprığı zeytün yaprağına beñzer bir nebâtdur, arşun kadar uzar baldırı vardır. Baldırınınuñ ⁽¹⁵⁾ yuğaruki nişfinda ufağ ve ince çok budağları vardır. Budağları üzerinde ħavî ⁽¹⁶⁾ ve yelmeşik ħap olur. Yaprığı dadılsa dili acıdup büzer. Beyâz çiçegi vardır, yemişi tamâm ⁽¹⁷⁾ kemâlin bulduğda siyâh olur. Bu nebâtuñ tabî'atı ıssı ve keskindür. Eger yaprağından iki mişğâl ⁽¹⁸⁾ miğdârı yëseler balğam ve sâ'ir ğalîz ĥılţları ishâl eyleye ve ħuşmağı taĥrîk eyleye. Kezâlik dânesinden ⁽¹⁹⁾ beş dâneyi yëseler bu mağûle 'amel eyleye. Götürünmegile ve içmegile ĥayz ħanın yürüdür. Çeyneseler [376a] ⁽¹⁾ <çeyneseler> ağızdan balğamları eridüp çeküp çıkara ve şusuz éder. Ehl-i Şâm ve sâ'ir nâs ⁽²⁾ içerdüden isti'mâlınden ĥazer éderler, evlâ dağı budur zîrâ keyfiyyeti yaramazdur.

Zabl: ⁽³⁾ Vilâyet-i Hind'de bulunan ħablubağa derisine dەرler. Bu deri cilâ édici ve pâk édicidir, ⁽⁴⁾ ziyâde ħabz édicidir. Eger andan tarağ édüp saçları ħarasalar saçlarda olan ⁽⁵⁾ kepekleri ve ħoñağları giderüp min-ba'd

hâşıl olmasını men' eyleye. Eger yaqub külini ⁽⁶⁾ yumurda beyâziyla qarışdurup ökçede olan çatlaqlara sürüp şıvasalar nef' ⁽⁷⁾ eyleye. Kezâlik 'avratlar çoğurduklarında çoğurmağdan olan çatlaqlara nef' eder. Oturağda ⁽⁸⁾ olanlara dağı nef' eder.

Zübâb: Siñek dëdükleri müzîdür. Egerçi zübâb ⁽⁹⁾ hayevânlardan hâşıl olup anuñçün şeklleri ve tabi'atları güne güne olur ammâ zübâb ⁽¹⁰⁾ dëyü ıtlâk olunduğda insân siñegi murâd olunur ve insân siñegi iki dürlüdü: ⁽¹¹⁾ Birisi küçük ve birisi büyükdür. Zübâb taħlîl edici ve yumışadıcıdur. Büyük olan ⁽¹²⁾ siñegi tutup başını kıparup gözde çıkan arpacık dëdükleri kıtı nesneye ⁽¹³⁾ sürüp dâyimâ böyle etseler gidere. Eger büyük veyâhüd küçük siñeklerden alup ⁽¹⁴⁾ yumurda şarusı ile muhkem ezüp ağrısı olan göze ki içinde ziyâde et bitmiş ⁽¹⁵⁾ ola yağı etseler ağrısını sâkin edüp ziyâde olan eti dağı kıtılanmış degül ⁽¹⁶⁾ ise anı dağı kıparup gidere. Zembür dëdükleri büyük ve zehrlü siñek ışırdığı ⁽¹⁷⁾ yeri anuñla ovsalar zehrini çıkarp ağrısını sâkin eyleye. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽¹⁸⁾ 'Avâmm-ı nâsdan ve 'avratlardan birkaç kimesne hikâyet eyledi ki barâş ve behâk gidermege siñek ⁽¹⁹⁾ nâfi'dür. Tecribe etmişler şol vechle ki dîvârlar ve ipler üzerinde siñekler necesinden cem' [376b] ⁽¹⁾ edüp bir miğdârın içeler ve güneşde otularak birkaç kerre böyle edeler barâş ve behâkı gidere ⁽²⁾ ve âtrîlâl ki harf-i elif evvelinde beyân olunmuşdur. Bu bâbda anuñ vërdüğü hâşşayı vëre. ⁽³⁾

Zerârîh: Cem'-i zürruh'dur. Üzerinde siyâh noğtalu kıızıl böcekdür. Eñ küçüğü siñek ⁽⁴⁾ kadar ve eñ büyüğü zembür ki zehrlü büyük siñekdür, ol miğdâr olur. Ba'zısı kıızıldur, siyâh ⁽⁵⁾ noğtaları vardur ve ba'zısı şaru ve noğtalu ve ba'zısı alacadur ve ba'zısı uçardur. ⁽⁶⁾ Bu böcekler ziyâde ıssıdur, keskindür, kıban edicidür. Eger bunlardan alup ezüp alacalığı ⁽⁷⁾ olan tırnaqlar üzerine ursalar nef' ede, mücerredür. Eger münâsib merhem kıtup kıpması ⁽⁸⁾ murâd olunan tırnağa ursalar âsânlığıla kıpara. Gicik ve deri şoyulmağ marâzına ⁽⁹⁾ müte'allık olan devâlara girür nef' eder. Eger yaqub sirke ile kıarışdurup sigillere ursalar ⁽¹⁰⁾ gidere. Bevli idrâr edüp kıavuşda ve şu yolında olan taşları ufaqlayup ⁽¹¹⁾ çıkarmağda kıavî devâdur. Ba'zılar kıanatların ve ayakların giderüp isti'mâl eder. Ba'zılar ⁽¹²⁾ dağı 'aksin eder, ba'zılar cümlesin isti'mâl eder, evlâ dağı budur. Bu hâller için eyüsü ⁽¹³⁾ oldur ki buğday yanlarında hâşıl olmuş ola ki üzerinde yaşşılığına kıanatları

üzerinde ⁽¹⁴⁾ şaru çizileri olup büyük ve uzun olur. İsti‘mâl olunması murād olunduğda ⁽¹⁵⁾ içi şırlu bardağ içine cem‘ édüp bardağ ağzını seyrek bez pãresiyle bir kat ⁽¹⁶⁾ bağlayalar ve kaynar sirke üzerine bardağı başı aşığa tular ki cümlesi kırılır. Sã‘ir isti‘mãli ⁽¹⁷⁾ lâzım olup keyfiyeti yaramaz olan hayevãnları dağı böyle ederler, meşelã çam kırdı ve ğayrı ⁽¹⁸⁾ gibi. Ba‘zılar yaqúp isti‘mãl ederler, isti‘mãl olunduğda bir dãneden ziyãde etmeyeler kifãyet ⁽¹⁹⁾ eder. Eger bu böcekleri ezüp sirke ile qarışdurup gicige ve baraşa ve behaqa ve yaramaz temregülere [377a] ⁽¹⁾ <temregülere> sürüp şıvasalar eyü édüp gidere. Eger ‘avrat öninden götüreceğ ⁽²⁾ fetile édüp götüre hayzı kıanın yürüde. Eger kırudup ve döğüp sürme gibi göze ⁽³⁾ çekseler gözde olan zãfere dedükleri kıatılığı yumışadup nef‘ éde. Eger sirke ile ⁽⁴⁾ qarışdurup ‘ãqreb şokduğı yere sürseler nef‘ eyleye. Kezãlik tãze iken kendüsüyle ⁽⁵⁾ ol yeri ovsalar nef‘ eyleye. Eger sirke ile ezüp bedene sürseler kehleleri kııra. ⁽⁶⁾ Eger zeyt yağı içine kıoyup bişürseler ol zeyt ile dã‘ü’s-şã‘leb ya‘nĩ saç ⁽⁷⁾ şãkal döküldüğü yere sürseler saçları bitüre, balğamdan olan kıatı şışleri ⁽⁸⁾ tahlĩl édüp indürür. Eger yağ içine kıoyup bir hefte miğdãrı yağ içinde tũrduğdan şoñra ⁽⁹⁾ ol yağdan ağrısı olan kıulağã tãmlatsalar ağrısını gidere ve yaqında ‘ãrĩz ⁽¹⁰⁾ olmış olan şağırılığın gidere. Eger uçarlarından alup şığır eti şũrvãsiyla ⁽¹¹⁾ ezüp kıuduz tãladuğı kimesneye içürseler ziyãde nef‘ eyleye hattã sidük ile ⁽¹²⁾ başı siyãh kıurdlar işede. Ba‘zılar demişler eger anlardan alup cümle ayakların ⁽¹³⁾ giderüp ve gölgede kırudup ba‘dehu benefşe yağıyla ezüp ve zeyt yağıyla tã kıoyu ⁽¹⁴⁾ olıncaya degin bişürüp ol yağıla kıılları olmayan kıaşları yağlasalar evvelã kıabardup ⁽¹⁵⁾ ba‘dehu kıılların bitüre. Yağlarken göze tũkunmağdan hãzer edeler. Eger bunlardan şol ki ⁽¹⁶⁾ siyãh olup kıızıl noktaları vardur alup yağ içine kıoyup altı ay miğdãrı zamãn ⁽¹⁷⁾ yağ içinde güneşde tũrsa ol yağ başda olan fertãsa dedükleri kellere ki kıılları ⁽¹⁸⁾ giderür, ol kellere ziyãde nef‘ édüp kıoparup giderür, mücerredür. Bu zerãrih dedükleri ⁽¹⁹⁾ böcekler zehrdür. Üç tãsüç miğdãrın içseler kıavuğı kıabardup kıbanlu eyleye. [377b] ⁽¹⁾ İşlãhı ketre ile olur. Bu miğdãr ve iki ol miğdãrı kıatlı edicidür. İçen kimesnenün evvelã ⁽²⁾ kıasğında ağrı ve bağarsuk ağrısı ve kesişmek ve sidük yanğınlığı tũyar ba‘dehu ⁽³⁾ ziyãde ağrı ile kıan işemege başlar. Gãh olur sidüğü tũtũlup ba‘dehu et pãreleri ⁽⁴⁾ işer, gãh olur âlet ve kıasık ve çevreleri şışer. Ba‘dehu ağzında ve boğazında ⁽⁵⁾ ziyãde hãrãret ve yanğın ve sıtma ve ‘ãkl şaşmak ve gözler kıararmak ve uş gitmek

‘arız ⁽⁶⁾ olup ba‘dehu fevt olur. ‘Îlâc budur ki şığır südinden olmuş sâde yağ ve içinde ⁽⁷⁾ torağ otı bişmiş şudan vâfir içirüp kuşduralar ve ıssı şu içinde yatup ⁽⁸⁾ yuvalanalar ve şîr-i rûğan yağıyla yağlayalar ve bişmiş arpa şuyın gül yağıyla ve kettân ⁽⁹⁾ tohmı yağıyla qarışdurup hıkkne édeler ve tâze süd içireler ve çig yumurda ve cerb ⁽¹⁰⁾ şürvâlar yèyüp gızâ édineler. Ba‘zılar demişler zerârîhûn kânaatları ve ayakları karnında ⁽¹¹⁾ olan zehrlerine devâdur. Ba‘zılar demişler ‘aksidür ammâ bu sözlerûn aşlı yokdur. ⁽¹²⁾

Zürre: Şüreç tarusu dedükleri tarunuñ Hindî’sinûn dâneleridür. Tat-ludur, ⁽¹³⁾ ma‘rûfdur. Nebâtı şeker kâması nebâtına beñzer, yemişi büyük başağ olur. Kaşab-ı Fârisî ⁽¹⁴⁾ dedükleri kâması yemişi gibi nağşludur, içi dâne ile çoludur. Vilâyet-i Hind’de çok olur, ⁽¹⁵⁾ ekşer gızâları andandur. Eyüsü oldur ki beyâz olup ağır ola. Tabî‘atı bârid-i yâbisdür, ⁽¹⁶⁾ kuruducudur. Meşhûr tarudan gâlîzlığı ziyâdedür, gızâsı kavîdür. Eger qoyu şürvâsın ⁽¹⁷⁾ içseler ishâli çuta. Eger yağı édüp bir yere ursalar ol yeri şovudup kuruda ⁽¹⁸⁾ ve ol yere eñrâfdan inen hılçları men‘ eyleye. Bu nebâtuñ sâ’ir eczâsı dağı böyledür, ⁽¹⁹⁾ gızâsın ıslâh édüp lañif eden çatlu nesnelere ve yağlu nesnelere dür.

Zerak: [378a] ⁽¹⁾ Hândeğük ki bir cins yoncudur anuñ ismlerindendir. Harf-i hâda zıkr olunmuşdur. ⁽²⁾

Zeraku’-t-tayr: Kuş tersi demekdür. Murâd bentüme dedükleri nebâtdur ki harfi bâda ⁽³⁾ zıkr olunmuşdur.

Zefrây: İsm-i ‘Arabîdür. Çirkîn ve ağır râyihâlu bir nebâtuñ ismidür ki ⁽⁴⁾ yabân sedefi dârlere ve tã’ife-i ‘Arab her çirkîn râyihâlu nebâta zefrî dârlere. ⁽⁵⁾

Zenebü’l-hayl: Şâm-ı Şerîf’de zenebü’l-feres demekle ma‘rûfdur. İki-sinûn dağı ⁽⁶⁾ ma‘nâsı at kuyruğı demekdür. Murâd bir nebâtdur ki şular kenârlarında ve hândağlarda ⁽⁷⁾ biter kızıla mâyil içi boş ve katı ve eli çirmalar iri budakları vardur, boğumludur. ⁽⁸⁾ Boğumları birbirine girmişdür. Boğumu yanında Mekke ayrığı yaprağına beñzer ince ve sık ⁽⁹⁾ yaprakları vardur, ağaç gibi katı köki olur. Bu nebât ziyâde kâbızdur, acıtması ⁽¹⁰⁾ dağı yokdur, nebâtı bâridür, kâbızdur. Kökini döğüp yağı gibi édüp büyük yaralara ⁽¹¹⁾ ursalar oñulda hattâ kesilmiş sinîrleri dağı bitişdürür. Eger dö-

güp debelikden ⁽¹²⁾ bağarsuqları inmiş olan kimesne yağı etse nef eyleye. Kezâlik qan tükürmege ve avratlardan ⁽¹³⁾ çok qan gelmege ki kızıl ola, nef eder. İçmekle ve hukne etmekle bağarsuqlarda olan ⁽¹⁴⁾ çıbanlara nâfi'dür. Ba'zılar demişler ki kavuğa dek inüp kavuğı dağı kesmiş olan yarayı ⁽¹⁵⁾ bunuñla eyü etdiler. Ba'zılar dağı zıkr ederler ki ince bağarsuqlara erişmiş olan yaraları ⁽¹⁶⁾ eyü eyledi. Görünmeyüp a'zâ içinde olan yaraları içmegile ve taşrada olup ⁽¹⁷⁾ görinen yaraları yağı etmegile eyü eder. Bu nebâtuñ 'usâresi ya'nî içinden şıķılan ⁽¹⁸⁾ şuyı burun qanın diñdürür ve sâ'ir qarından ishâl ile çıkan nesnelere ⁽¹⁹⁾ dağı tutar. Bedende harâret olmayıcaķ şarâb ile içeler ve harâret olıcaķ şovuk şı [378b] ⁽¹⁾ ile içeler. Eskiden olan ıssı öksürüğe nef eder ve toğrulmayınca nefes almağa kâdir ⁽²⁾ olmayan kimesneye nef eder. Yağı etmegile oturaķda olan ıssı şişlere nef eder. ⁽³⁾ İstışkâya ve ciger şişmesine yağı etmekle ve ıssı iken üzerine kımağıla ve bişmiş i içinde ⁽⁴⁾ oturmağıla ve bevli idrâr eder nesne ile içmegile ki içinde muvâfıķ devâlar ile kıaynadılmış ⁽⁵⁾ ola.

Zenebü'l-'aķreb: 'Aķreb kıuyruğı demekdür. Murâd yaprağı az ve küçük ⁽⁶⁾ bir nebâtuñ yemişinün ismidür. Şusuz yerlerde ve şovuk vilâyetlerde çok biter şaru ⁽⁷⁾ çiçekden şonra 'aķreb kıuyruğına beñzer boğum boğum yıldırar yemiş i olur, tabî'atı derece-i şâlişede ⁽⁸⁾ hârr ve derece-i sâniyede yâ-bisdür. Yemiş i 'aķreb ve sâ'ir zehrlü cânavarlar şokduğına ki zehri ⁽⁹⁾ şovuk ola, nef eder.

Zenebü'l-kıtt: Kedi kıuyruğı demekdür. Şâm-ı Şerîf ⁽¹⁰⁾ ıştılâhı üzre bir nebât ismidür. Yaprığı bellüt yaprağına beñzer, şarı çiçeği vardur ve ⁽¹¹⁾ ve üsti siyâh şalgama beñzer köki vardur, içi qan gibi kızıldur. Eger kökin döğüp sirke ile ⁽¹²⁾ kıarışdurup tinnin-i bahrî ya'nî deryâ ejderi dedükleri zehrlü cânavar ışurdüğü yere ursalar ⁽¹³⁾ eyü ede. Anuñcündür ki tã'ife-i Yunân bu nebâta harûsümügâlî deyü tesmiye etmişler ya'nî ⁽¹⁴⁾ anuñ ışurdüğüne nâfi' nebât demekdür.

Zenebü'l-fâre: Kıuzı dili dedükleri nebâtuñ ism-i ıştılâhîsidür. Başaķını sıçan kıuyruğına beñzedüp böyle ism demişler. ⁽¹⁵⁾ Anuñcündür ki ba'zılar zenebü'l-yerbü' dağı derler. Yerbü' beyâbânlarda yer içinde olur büyük ⁽¹⁶⁾ sıçandur.

Zeneb: Kıyruk demektür. Cümle hayevânlaruñ kıyruqları hazmı güçdür. Ğızâsı ⁽¹⁷⁾ yaramazdur ve azdur ammâ fazlâtı ya'nî siñmeyüp qalmış hıltı azdur. Zîrâ dâyimâ hareketdedür, ⁽¹⁸⁾ sirke ve mirî ve ıssı otlar ışlâh edüp zararı olmaz.

Zü-selâsi habbât: Üç çekirdeklü [379a] ⁽¹⁾ <üç çekirdeklü> demektür. Murâd ze'rür ya'nî aluç dedükleri yemişdür. Harf-i zâda zıkr ⁽²⁾ olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Zü-elfi varaqa: Biñ yapraklı demektür. Murâd ⁽³⁾ meryâfilün dedükleri nebâtdur ki hazenbul bir şınıfıdır ki harf-i hâda zıkr olunmuşdur. ⁽⁴⁾ Meryâfilün harf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Zü-selâsi şevkât: ⁽⁵⁾ Üç dikenlü demektür. Murâd, şükâ'a dedükleri dikendür, harf- şinde zıkr olunur ⁽⁶⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Zü-selâsi varaqât: Üç yapraklı demektür. Murâd, handeķükâ ki ⁽⁷⁾ qara yonca dedükleridir, anuñ iki dürlüsine dağı dërler ve havmâne dedükleri nebât ⁽⁸⁾ ki Yünânide tarıflun dërler ve meşhür yoncaya ve huşa's-şaleb ya'nî dilkü taşağı ⁽⁹⁾ dedükleri nebâtdan bir nev'e dağı dërler ki her birisi bâbında zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁰⁾

Zü-selâsi elvân: Üç renglü demektür. Murâd tarıflun dedükleri nebâtdur. Ba'zılar ⁽¹¹⁾ demişler murâd türbüddür ammâ bu kelâm ğalaşdur. Tarıflun harf-i şada zıkr olunur ⁽¹²⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Zü-ħamseti aşâbi': Beş barmaqlı demektür. Murâd pencengüş ⁽¹³⁾ dedükleri nebâtdur ki harf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Zü-ħamseti ecniħa ve zü-ħamseti ⁽¹⁴⁾ aķsâm ve zü-ħamsi varaqât dağı dërler ya'nî beş qanatlı ve beş bölüklü ve beş yapraklı ⁽¹⁵⁾ demektür. Murâd benşâfilun dedükleri devâdur ki harf-i bâda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁶⁾

Zü-mi'eti-şevket: Yüz dikenlü demektür. Murâd qarşa'anna dedükleri devâdur, ⁽¹⁷⁾ harf-i ķâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Zehab: İsm-i 'Arabîdür, altun ⁽¹⁸⁾ ismidür. Sikkelüsine ve ğayrısına ıtlaķ olunur. Zehab tabi'atı mu'tedildür, ba'zılar demişler ⁽¹⁹⁾ ıssıdır. Altun süħâlesi ya'nî bileĒü veyâħüd demür üzerine ovilup qıķan [379b] ⁽¹⁾ ufağı

sevdāya eyüdüdür. Sevdāya müte'allık devälara girür. Altundan olan mekāvī ya'nī⁽²⁾ dāğ edicek âletler sā'ir me'âdinden êtdüklerinden eyüdüdür. Anuñla olan dāğ sā'ir⁽³⁾ ile olandan tîz oñlup eyü olur. Altun hâşşalarındandır, ağızda tutsalar ağız⁽⁴⁾ rāyihāsın gidere. Dā'ü's-şaleb ya'nī saç şakal dökülmek ve dā'ül-hayye ya'nī deri⁽⁵⁾ kıbarup şoyulmağ marazlarına müte'allık devälara kıatup içseler ve üzerine sürseler⁽⁶⁾ nef ziyāde ola. Eger meshüli ya'nī ufaqlanmış ile veyāhüd altundan mîl ile göze⁽⁷⁾ sürme gibi çekseler göze kıuvvet vere. Yürekden tasayı ve guşşayı def eder. Yürek⁽⁸⁾ oynaması ve vesvās ya'nī yaramaz ve bāıl ve kıorkunç fikrler êtmek marazlarını def eder,⁽⁹⁾ hâşşasındandır. Eger gögercinüñ kıanatlarınıñ önlerini altun ile dāğlasalar yabāna⁽¹⁰⁾ gitmeyüp mekânına me'luf ola ya'nī alışup gitmeye. Altun sā'ir me'âdinüñ cümlesinden veznde⁽¹¹⁾ ağırdur. Andan şofra jîve ağırdur hattā eger bir çekirdek altını bir rafl jîve üzerine⁽¹²⁾ kıosalar üzerinde tırmayup ağırlığından dibine vara ammā ğayrı me'âdin meşelā gümüş⁽¹³⁾ ve bakır ve ğayrıdan on mişkāl miğdārı dahı kıosalar dibine gitmeyüp üzerinde yüzüp⁽¹⁴⁾ kıala. Eger küpe aşakomağ için kıulağ deldüklerinde altun igne ile delseler⁽¹⁵⁾ delügi bitişmeyüp şöyle kıala. Eger hālîş ya'nī şāfî altundan bir miğdārı oğlancık⁽¹⁶⁾ boynına aşakosalar uyurken kıorkmaya ve maşrū' olmaya, mücerredür. Eger dāhıs ya'nī⁽¹⁷⁾ <ya'nī> tırnağı dibinde kıurulğan dedükleri kıbanı olan kimesne ol barmağına⁽¹⁸⁾ altundan yüzük kıaksa ağırsını az eyleye. Altını görmek ve anuñla oynamak⁽¹⁹⁾ yüreğe kıuvvet verür ve nefesden tırlığı ve tasayı gideür ve ğülmek getirür. Miğdār-ı şerbeti [380a]⁽¹⁾ <şerbeti> rub' dirhemdür.

Zi'b: Kıurd dedükleri ma'ruf yırtıcı hayevândur. Mizācı ıssıdur,⁽²⁾ bahadırdur. Kıurduñ dişleri seyrekdür. Ba'zısı ba'zı arasına girür. Gāh olur kıan yemekden⁽³⁾ dişleri ve dili şişer, acısından dişlerin birbirine kııcışdurup dişleri birbirine girmegile⁽⁴⁾ çeñesin açamaz, ulumağa başlayup bir ağaca veyāhüd kıaşa çeñesin ve başın muhkem⁽⁵⁾ urmağa başlar tā çeñe açılıp hālās olur veyāhüd ura ura kendüyi öldürür.⁽⁶⁾ Kıurd cigeri cigere müte'allık marazlarda fā'idesi 'azîmdür, huşuşan eger bir denk miğdārın⁽⁷⁾ ezüp içseler ziyāde nef eyleye. Eger sıtmalu olursa şovuk şı ile içüreler ve eger sıtmalu⁽⁸⁾ olmazsa şarāb ile içüreler. Eger ğāfit dedükleri nebātdan kıatılursa nefi ziyāde ola.⁽⁹⁾ Ğāfit harf-i ğaynda beyān olunur inşā'allāhu te'ālā. Kıurduñ zibli ya'nī tersi ziyāde⁽¹⁰⁾ ıssıdur ve taħlîli ziyādedür. Kıülence nefi

tecribe olunmuşdur. Kûlenc ağrısı variken veyâhûd ağrısı ⁽¹¹⁾ sâkin olmuşken isti'mâl etseler kûlenci giderüp min-ba'd 'arız olmaya, huşûşan ki ⁽¹²⁾ kurd kemikler yemiş olup tersi andan olursa ziyâde nâfi' ola. Bu ma'kûle tersinün ⁽¹³⁾ 'âlâmeti budur ki ziyâde beyâz olup iriraq olur. Gâh olur içmeyüp mücerred ⁽¹⁴⁾ üzerine aşakomağıla ziyâde nef' eder. Evlâ budur ki kûlenci olan kimesneye mişkâl ⁽¹⁵⁾ miqdârına degin tuz ve baber veyâhûd anlara beñzer ıssı ot ile içüreler. Beyâz şarâb ile ⁽¹⁶⁾ veyâhûd şu ile ezüp dağı içürürler. Bu bâbda hâşşası şol mertebededür ki eger kurd ⁽¹⁷⁾ tersini kurd pârelemiş çoç yününden olan ip ile eger bulunmaz ise yabân şığırı ⁽¹⁸⁾ derisiyle kûlenci olan kimesnenün sağ ayağı uyluğına bağlayup aşakosalar ⁽¹⁹⁾ nef' eyleye. Hakîm Câlînüs tecribe edüp şahîhdür deyü şehâdet etmiş. Kurd tersi bulunmasa [380b] ⁽¹⁾ kelb tersi bedelidür demişler. Qurduñ hâşşasındandır, otluq ve sâ'ir nebâtı yemez illâ megerki hasta ⁽²⁾ ola ve insânı yemez ve üzerine hücum eylemez illâ megerki kuduz ola. Qurduñ zekeri ya'nî ⁽³⁾ âleti kemikdür, üsti sinîrlü etler ve tamarlar ve sinîrler ile tolaşmışdur, dilkünün dağı ⁽⁴⁾ böyledür. Eger kurd kıyruğunu şığır çobanı yanında aşakosa veyâhûd şu yanında ⁽⁵⁾ aşakosa açlıqdan ve şusuzlıqdan geberse dağı yanına gelüp uğramaya. ⁽⁶⁾ Eger bir yeri kurd tersi ile tütüzseler sıçanlar anda cem' ola. Eger bir kimesne kurd pârelemiş ⁽⁷⁾ koyun derisini geyse mādâmki üzerinde ola bedeni gicişe. Eger kurd sidügi üzerine ⁽⁸⁾ bir 'avrat işese ebedî gebe olmaya. Ba'zılar demişler eger üzerinden atlasa dağı böyledür. ⁽⁹⁾ Eger 'avrat qurduñ şol hâyesin alup döğüp içse ve yün pâresin içine ⁽¹⁰⁾ bulayup götürünse 'avratdan cimâ' iştihâsın gidere. Eger eskiden sıtmalı olan ⁽¹¹⁾ kimesne kurd ödinden 'asel ve müşleş ile bir denk miqdârı içse sıtmasın gidere. ⁽¹²⁾ Dişi kurd gözini bir kimesne üzerine aşakoyup götürse şar' marazından ve yırtıcı ⁽¹³⁾ cānavarlar ve zehrlü cānavarlardan emîn olup haramîlerden dağı emîn ola demişler. ⁽¹⁴⁾ Sinîrlerde yara veyâhûd büyük çibanlar olmağıla teşennüc ya'nî sinîrler bozulmuş ⁽¹⁵⁾ olsa veyâhûd kıriyup buruşmağa başlasa kurd ödi ile yağlayup sürseler ⁽¹⁶⁾ nef' eyleye. Eger muhkem nezlesi olanlara ödinden bir miqdâr burundan içerü qosalar nef' eyleye. ⁽¹⁷⁾ Eger kurd bir atı kıovalayup bir miqdâr ısırup zarar etmedin kırtulsa min-ba'd ol ⁽¹⁸⁾ atun yürüyişi eyü ve tiz olup yavaş ola ve sâ'ir atları geçe. Qurduñ iç yağı ⁽¹⁹⁾ dâ'ü's-şaleb ve dâ'ü'l-hayye marazları üzerine sürmekle nâfi'dür. Zîrâ hâre'ti ve cilâ [381a] ⁽¹⁾ <ve cilâ> vërmesi

ve çekmesi kavîdür. Kırd kıan görse veyâhüd râyihâsın kıoksa elbette ⁽²⁾ üzerine varup yemesine talib olur, dönmez megerki öldüreler. Eger kıoyun ağılı ⁽³⁾ içinde kıurd başını gömseler kıoyunlar kıorkıudan helâk olalar. Eger gögercinlik olduğı ⁽⁴⁾ yere kıosalar yılan ve sâ'ir müzî hayevân anda varmaya. Eger kıurd gözlerin ve ön ⁽⁵⁾ azu dişlerin kıurd derisi içine kıoyup bir kimesne götürse ol kimesne kıaşmına ğalib ⁽⁶⁾ olup kıalk içinde şîrîn ola. Eger kıurd ökçesin yelden ağırsı olan diz üzerine ⁽⁷⁾ aşakosalar ağırsını giderüp min-ba'd ağırmaya ve zahmetin yeyni eyleye.

Ħarfü'r-râ' ⁽⁸⁾

Râsen: Türkide anduz dedükleri kök nebâtudur. Vilâyet-i Endülüs'de ⁽⁹⁾ cenâh ya'nî kıanat dërler. Lisân-ı Yünân'da enyün dërler yaprağı kıulümis dedükleri nebât ⁽¹⁰⁾ yaprağına beñzer ammâ andan uzunrak ve irirakdur, birbiri ardınca dizilmiş yapraklı ⁽¹¹⁾ baldırı vardur, büyük köki olur. Kökinün râyihâsı güzeldür. Rengi kıızıla mâyildür, lezzetinde ⁽¹²⁾ dili acıdur keskinliği vardur. Tağlarda, ağaçlı yerlerde biter. Kökini yaz zamânlarında ⁽¹³⁾ yerden kııkarurlar. İstî'mâl olunan ancak kökidür ve râsen dëyu ıtlâk olursa ⁽¹⁴⁾ kökünden ğayrısı murâd olunmaz. Tabî'atı derece-i şâlîşe evâ'ilinde kıâr u yâbisdür. ⁽¹⁵⁾ Ruñubet-i fazliyye ya'nî ğalîz yaşluğı dahı vardur. Eyüsü oldu ki tâze olup ⁽¹⁶⁾ bitlenmiş ve yënmiş olmayup rengi bir kııkdâr yaşıla mâyil ola. Ğalîz kıılçlar tükürmekden ⁽¹⁷⁾ nâfi' olan la'ük ya'nî kıoyu iken yudulacak nesnelere kıatsalar nef' eyleye ⁽¹⁸⁾ ve kıılçları eridüp nef' ziyâde ola ve pâk eyleye. Şovuklanmış olan a'zâya ⁽¹⁹⁾ ve eñ yerlerine urup bir kııkdâr zamân böyle êtseler nef' eyleye. Bîşmiş bevlî ve kıayz [381b] ⁽¹⁾ kıanın yüridür. Eger sükker veyâhüd 'asel veyâhüd encîr kıatup kıatlı êdüp kıoyu iken ⁽²⁾ yutsalar toğrulmayınca nefes almayup gücile nefes alana nef' eyleye. Eger şarâb ile bîşürüp ⁽³⁾ içseler zehrlü cânavar şokduğına ve beden içërsinde olan şovuk marazlara nef' eyleye. ⁽⁴⁾ Eger müşelleş ile mürebbâ êdüp istî'mâl êtseler kıuvveti düşüp kıazmı bozulmuş olan ⁽⁵⁾ ma'ideye ziyâdeye nef' êdüp işlâh eyleye. Müşelleşde terbiye olunması kıarîkı budur ki ⁽⁶⁾ eger yaş ise kırudalar ba'dehu şu içinde bîşürüp ve şuyın giderüp tekrâr ⁽⁷⁾ bir gün bir ğeçe şovuk şu içinde işlayup ba'dehu şudan kııkarup müşelleş içine ⁽⁸⁾ kıoyup yigirmi gündend sonra istî'mâl êdeler. Her gün iki kıışkâl kııkdârı yeyeler, kıavuk ⁽⁹⁾ a'zâsını kıavî êder. Sidük kıamlamasın giderür, ma'idede

yaramaz hıl̄tlar olmağıla ⁽¹⁰⁾ ve ma'ide ağzı za'if olmağıla 'arız olan ğam ve ğussayı ve vahşeti giderür ⁽¹¹⁾ ve sebep olan hıl̄tları taḥlîl eder. Miḳdâr-ı şerbeti bir buçuk mişḳaldür. Şişleri indürüp ⁽¹²⁾ giderür, ḳaraca etlere ḳatı nesne toḳınup ezilmiş olsa yaprağı ile üzerine ⁽¹³⁾ yağı etseler nef' eyleye. Eger şu ile bişürüp ıssı iken balġam sebebi ile bir cânibinde ⁽¹⁴⁾ ağrısı olan başa ıssı ıssı dökseler ağrısını giderüp sâkin eyleye. Ḳalbe ⁽¹⁵⁾ ḳuvvet vërüp feraḥ vërür, dâyimâ yëseler çok çok eḫşâna ḳalkmayalar. Baġarsuḳlarda ⁽¹⁶⁾ sevdâvî yaramaz hıl̄tlar olmağıla olan mâlihülyâ marazına nef' eder. İçme-gile şovuḳdan⁽¹⁷⁾ olan eñ ve arḳa ağrılarına nef' eder. Cigerde ve ḫalaḳda olan süddeleri açar ⁽¹⁸⁾ ammâ çok yemesi ḳanı ifsâd edüp bozar ve erlik şuyın yaḳup az eder. ⁽¹⁹⁾ Eger ta'dîl edüp ya'nî bu maḳûle zararların def' eder nesnelere ile iḫlâḫ edüp [382a] ⁽¹⁾ <iḫlâḫ edüp> isti'mâl etseler cimâ'a taḫrîk edüp ziyâde etdüre. Râsen âdemi ⁽²⁾ gegirdür ve ḫâ'mı haẓm etdürür ve ḳulaḳda ola[n] çınıldılara nef' eder. İçmekle ve bişmişini ⁽³⁾ ıssı ıssı dökünmegile iḫtilâcı ya'nî beden segremelerini def' eder. Keẓâlik döġüp ⁽⁴⁾ yağı etseler bu fâ'ideleri vërür. Eger 'avrat yaḳup düttünine ḫursa ḫayzını indürüp ⁽⁵⁾ aḳıda. Eger döġüp ve 'asel ile ma'cün edüp sıvık iken mişḳâl miḳdârın yutsalar ⁽⁶⁾ şovuḳlanmış olan a'zâ ağrılarının sâkin eyleye. Râsenden olan zararları ⁽⁷⁾ maşḫakî ve ḫamâmâ def' eder. Keẓâlik marul ve ekşi enâr şormaḳ daḫı def' eder. ⁽⁸⁾ Ba'zılar demişler râsenden bir şınıf vardır ki yaprağı mercimek nebâti yaprağına ⁽⁹⁾ beñzer ve budakları ve yaprakları büyükdür ve yer üzerinde döşenmişdür ve uzundur ve ⁽¹⁰⁾ şaru ve küçük köki vardır. Deryâ kenârlarında ve yüksek yerlerde ve depelerde ⁽¹¹⁾ biter. Bu şınıfuñ köki tecrîbe olunmuşdur. İçseler zehrlü cânavarlar şoḳduğına fi'l-ḫâl ⁽¹²⁾ nef' eder, mücerredür. Râsen bulunmasa bedeli îrsâ ya'nî gök süsen kökidür ki benefşe ⁽¹³⁾ köki demekle ma'rûfdur.

Rävend: Ma'rûfdur, lisân-ı Türkîde daḫı bu ismle ⁽¹⁴⁾ ma'rûfdur. İbn-i Camî' nâm 'âlim kitâbında zıkr eder ki râvendi getüren tâcirler şöyle ⁽¹⁵⁾ ḫaber vërürler ki ḳulḳâs ki vilâyet-i Mışır'da çok olur, râvend anuñ nebâtına beñzer ⁽¹⁶⁾ bir nebâtuñ kökidür. Tâze iken yerden çıkarup ba'dehu pâre pâre edüp ipe ⁽¹⁷⁾ dizüp hevâda ḳurıdup bey' ederler. Şâḫib-i kitâb eydür: Rävend ağaç köki ⁽¹⁸⁾ gibi bir kökdür. Birḳaç ḳuvvetden terkîb olunmuşdur ammâ ḫarâreti ve yübüseti ġâlibdür. Ṭabî'atı ⁽¹⁹⁾ derece-i şâniye evâ'ilinde ḫarr u

yâbisdür. Râvend dört dürlüdür: Birisi Şînidür [382b] ⁽¹⁾ ya'nî vilâyet-i Çîn'den getürdükleridür ve bu ya'nî vilâyet-i Çîn'den getürdükleri sâ'ir ⁽²⁾ râvendlerden a'lâdur ve eyüdü ve fi'li ve kuvveti ziyâdedür. Anuñ dağı eyüsi oldur ki ⁽³⁾ kıtı pek ve şık olmayup bir miqdâr gevşek olup bir yeri kesildükde ol yer delik ⁽⁴⁾ delik olmayup dümdüz ola ve püslenüp yénilmemiş ola ve rengi hâlınc ağacı ⁽⁵⁾ gibi şaruya mâyl ola. Hâlınc bir ağacdur andan çanaklar ve oklar ve sâ'ir nesnelere ⁽⁶⁾ ederler ve râvendi çeyneyecek kıyuluğı ola ve çeynenmiş ile barmağa sürseler ⁽⁷⁾ şaru edüp boyaya. Râvendün bir sınıfı dağı Zencidür ya'nî Zenc vilâyetinden getürürler. ⁽⁸⁾ Şâhib-i kitâb eydü: Bu maķüle râvende Zengî dedükleri Zengîler vilâyetlerinde bitüp hâşıl ⁽⁹⁾ olur demek degüldür belki nefsinde rengi siyâhdur anuñçün teşbihen râvend-i Zencî ⁽¹⁰⁾ dërler. Râvend-i Zengî dağı ekşer efâl ve te'sîrinde râvend-i Şîni'ye müşâbihdür ammâ ⁽¹¹⁾ gevşeklikde ve yeynilikde ve rengde aña muhâlifdür. Râvend-i Zencî'nün dağı eyüsi oldur ki ⁽¹²⁾ ağır ve kıtı olup ufadılıp ezilmesi ve çeynenmesi güç olup kesilen yeri ⁽¹³⁾ siyâh ola boynuz gibi. Râvendün bir sınıfına dağı râvend-i Türkî ve râvend-i Fârisî ⁽¹⁴⁾ dërler. Böyle nâm dedükleri Türk ve Fârs vilâyetlerinde hâşıl olur demek degüldür ⁽¹⁵⁾ belki anuñçündür ki vilâyet-i Çîn'den ibtidâ'en ol vilâyetlere getürürler anuñçün ol ⁽¹⁶⁾ vilâyetlere nisbet edüp râvend-i Türkî ve râvend-i Fârisî dërler. Nitekim misk-i 'Irâkî ⁽¹⁷⁾ dërler, ibtidâ'en 'Irâk'a getürdükleri için. Bu maķüle râvend muķaddemâ zıkr olunan iki ⁽¹⁸⁾ sınıfuñ ortasındadır ya'nî râvend-i Şîni gibi eyü degüldür ve râvend-i Zencî gibi alçaķ degüldür, ⁽¹⁹⁾ andan eyüdü. Şaruya boyaması çokdur ve üsti ve içëüsü dağı şarudur. Eyüsi [383a] ⁽¹⁾ <Eyüsi> oldur ki püslenüp yénilmemiş ola ve kesildiği yer dağı şaru olup ⁽²⁾ didimlenmeye ve çeynenmiş şaruya pek boyaya. Râvendün bir sınıfı dağı râvend-i ⁽³⁾ Şâmî dërler. Zîrâ vilâyet-i Şâm'da 'Ammân dedükleri nâhiyeden getürürler ve bu ⁽⁴⁾ râvend ağaç köki gibi uzun ve degirmi barmaķ kalınlıģında ve dağı ziyâde ⁽⁵⁾ kalın ve kıtıca kökeldür. Rengi siyaha mâyl toz rengidür. Ufadıldığı ⁽⁶⁾ yeri dümdüz olup rengi gök ile kıarışık şarudur. Ba'zılar bu maķüle ⁽⁷⁾ râvende râvendü'd-devâb ya'nî hayevânlar râvendi dërler. Zîrâ naķl-bendler ⁽⁸⁾ cigerlerinde hâreتي ve marazı olan atlara anuñla 'ilâc ederler. Gâh olur ⁽⁹⁾ evvelâ zıkr olunan râvendden 'uşâre ya'nî şıkındı edüp kıoyu ⁽¹⁰⁾ olıncaya deģin bişirüp hıfz ederler. Bu maķüle dağı eyü kıısındandır. ⁽¹¹⁾ Ba'zılar dağı râvendi ufadup ve hâvanda dögüp

ba'dehu ziyâde bişirüp ⁽¹²⁾ toñdururlar ammâ böyle olan cümlesinden yaramazdur. 'Uşâresi ya'nî şıķındusı ⁽¹³⁾ tâze iken eyüdüür ammâ üzerinden bir yıl veyâhüd az zamân geçse fâsid ⁽¹⁴⁾ olup isti'mâlınden zarar hâşıl olur. Muṭlaķâ râvend fâ'idesi zıkr olunsa ⁽¹⁵⁾ veyâhüd bir devâ için vaşf êdüp râvend aña nâfi'dür dênılse ⁽¹⁶⁾ murâd evvelâ zıkr olunan râvend-i Şîni olur. Pes râvend-i Şîni ıssıdıcı ⁽¹⁷⁾ ve ķuruducı ve şişleri indürici ve süddeleri açıcı ve mâddeleri ⁽¹⁸⁾ laṭif êdüp eridici ve cilâ vërici ve pāk êdici ve bevli idrâr ⁽¹⁹⁾ êdicidür. Başdan ve ğayrı yerlerden a'zâya inen mâddeleri ṭutucıdur **[383b]** ⁽¹⁾ ya'nî inmege ķomaz. A'zâdan gevselmiş olanına ķuvvet vërüp berk êdicidür. ⁽²⁾ Yaş çıbanları ve uyuzları ķuruducıdur. Kāvî bād-ı zehriyyeti ya'nî zehrleri def ⁽³⁾ êtmesi daķı vardır. Şovuk olan zehrlerden ziyâde nef' êder, huşuşan 'akreb ⁽⁴⁾ şokduğına ziyâde nef' êder. İshâl êdici ķuvveti daķı vardır. İshâl ile ğalîz ve hâm ve ince ⁽⁵⁾ ve yaramaz olan hıltları çıkarur ve bu maķûle hıltlardan olan marâzları daķı giderüp ⁽⁶⁾ eyü êder. Şovuk olan ma'ide ve cigerlerün büyük devâlarındandır. Cigerde ve ma'idede siñmeyüp ⁽⁷⁾ ķalan ziyâdeleri giderür ve pāk êder ve yelleri giderür. Bi'l-hâşşıyye cigerün ķuvvet-i câzibesin ⁽⁸⁾ ya'nî ķan hâşıl êtmek için ma'ideden ğızâ alur olan ķuvvetin ıslâh êdüp cigerün ⁽⁹⁾ sü'ül-ķınye dëdükleri marâzin giderür. Sü'ül-ķınye dëyü ciger hâlâ beyân olunan ķuvvet-i câzibe ⁽¹⁰⁾ ile kendüye çeküp aldugı ğızâyı eyü siñdürmege dërler. Râvend, istiskâlar envâ'ınuñ ⁽¹¹⁾ cümlesine nef' êder meger cigerde ıssı şiş olmağıla olan istiskâyâ nef' êtmege olur. ⁽¹²⁾ İstiskâ dëyü beden içine şovuk ve yabânî bir hılt girüp a'zâ ol sebeb ile şararup ⁽¹³⁾ ve şişüp gevselmege dërler. Birķaç dürlüdür, maķallinde mürekkebâtda beyân olunmuşdur. ⁽¹⁴⁾ Râvendün bi'l-arak şovutması daķı vardır. Zîrâ taḥlîli ya'nî ıssı olan mâddeleri ⁽¹⁵⁾ indürüp gidermesi ķavîdür pes şovukluk lâzım gelür. Bi'l-arak tebrîdün ma'nası ⁽¹⁶⁾ bu maķâmda budur. Râvend südde sebebi ile olan yereķanı ya'nî şaruluk veyâhüd ⁽¹⁷⁾ ķararmak marâzların giderür, huşuşan bâbünec ve ğâfit ve sünbül-i Hindî ve mâ'ül-uşül ⁽¹⁸⁾ veyâhüd küşüş şuyı ile marâza ve marîze göre isti'mâl olunsa ziyâde nef' eyleye ⁽¹⁹⁾ ve sikencübîn ile ṭalaķ ṭatılığına nef' êder, huşuşan eger sikencübîn-i büzürî veyâhüd **[384a]** ⁽¹⁾ <veyâhüd> sikencübîn-i uşülî ile hâl ve marâz iķtizâ êdüğine göre isti'mâl êtseler ziyâde ⁽²⁾ nef' êder. Eger şarâb-ı reyḥânî ile veyâhüd anîsün ve ıssı şü ile içseler ve inçķırıķ ⁽³⁾ ve ekşi ekşi gegirmeyi ve eyegüler altında ve ķasıķlarda yellerden olan gerinmeleri gide-

rür ⁽⁴⁾ ve bağarsuqlar ağrısını gidere. Eger kıurı gül ile veyāhūd yalınuz yese-
 ler ince tamarlarda südde ⁽⁵⁾ olmağ ile olan ishālî kaç' edüp gidere. Kezālîk
 sünbül-i Hindî ile isti'māl ⁽⁶⁾ olunsa gëru ol fā'ideyi vëre. Eger rāvendün is-
 hāl éder kıuvvetini za'if edüp ⁽⁷⁾ kabz éder kıuvvetini ziyāde éder nesnelere ile
 isti'māl étseler, meşelā kıurı gül ve gülnār ⁽⁸⁾ ki yabān nār ağacınıñ çiçeğidir
 ve tarāşîş ve kebāb gibi bişmiş şamğ-ı 'Arabî ile isti'māl ⁽⁹⁾ étseler züsenţaryā
 ki bağarsuqlarda bir fesād olmağıla bağarsuqlardan ishāl tarîkıyle ⁽¹⁰⁾ kıan
 veyāhūd şaru kıoyu şu veyāhūd bağarsuqlar sıyrındıları çıkmağā dërler, anı
 def ⁽¹¹⁾ edüp nef eyleye. Eger cāvşîr ve zeytün şuyı ve besfāyic ile isti'māl
 étseler balğamdan ⁽¹²⁾ veyāhūd bağarsuqlar hıltlardan temizlenmemegile
 hāşıl olan kıulence ziyāde nef eyleye. ⁽¹³⁾ Eger sukülüfenderyün dedükleri
 nebāt yaprağın şu ile bişirüp ol şu ile veyāhūd ⁽¹⁴⁾ bersiyāvşān ki Türkîde
 baldırı kıara dedükleridür, anuñ şuyı ile içseler ziyāde ⁽¹⁵⁾ idrār-ı bevl edüp
 cilā eyleye ve hıltları incelde ve bögrelerde ve kıavukda olan ⁽¹⁶⁾ taşları ufağ-
 layup kııkara. Eger sünbül-i Hindî şuyı veyāhūd kıuzı dedükleri nebāt ⁽¹⁷⁾
 şuyı ile içseler ağan kıanı dîndüre yalınuz isti'māl étseler tuhmeyi def éder.
⁽¹⁸⁾ Eger helîlec-i Kābilî ve şabr-ı Sukūţarî ve ġarîkūn kıatup isti'māl étseler
 fı'li ve te'sîri ⁽¹⁹⁾ ziyāde olup dimāğı pāk eyleye ve belādeti ya'nî toñgunluğı
 ve aħmağlığı ve başda [384b] ⁽¹⁾ olan ağrıları ve cümle baş ve başuñ bir kıa-
 rafında olan ağrıları ki balğamdan ve ġalîz ⁽²⁾ şafrādan ola cümlesin giderüp
 nef éder. Ve yalınuzun isti'māl étmek fālic marazına ⁽³⁾ nef éder. Kezālîk
 ayāric-i lügāzyā dedükleri hāblaruñ eskisiyle kıarışdurup içseler nef ⁽⁴⁾ éder.
 Eger rāvendden bir miğdārın ağızda kıutup rāvend ile arımış olan tükürüğü ⁽⁵⁾
 az az yutsalar veyāhūd şu ile kıarışmış müşelleş ile içseler kıan tükürmege nef
 eyleye ⁽⁶⁾ ve göğüsde olan marazlara ve süddelere ve güç ile nefes alana ve
 yorilup mecālsiz kıalan ⁽⁷⁾ kimesnelere nef éde ve tükürmekle kııkan kıanı
 āsān kııkara ve göğüsde olan şişleri ⁽⁸⁾ deşüp gidere ve şarāb-ı reyhānî ile içse-
 ler siñirlü etler ve siñirler büzülmesine nef éder. ⁽⁹⁾ Eger asārün ve kıantür-
 yün dedükleri nebātuñ incisini şu içinde bişirüp ol şu ile ⁽¹⁰⁾ rāvendi içseler
 'ırkı' n-nesā ve eskiden olan balğamî sıtmaları gidere ve ağrısı olan ⁽¹¹⁾ bend-
 ler za'ifliğini gidere. Eger rāvende emîrbārîs ki kıadın kıuzluğı dërler, anuñ ⁽¹²⁾
 'uşāresin ya'nî şıkındusun ve şandal kıatmağıla bir miğdār hāreţetin giderse-
 ler içerde ⁽¹³⁾ olan a' zāya kıuvvet vërüp muħkem eyleye. Eger muvāfiğ
 lu'āblar ya'nî kıoyu ve çekilür ⁽¹⁴⁾ olan nesnelere ile eskiden olan ıssı şişler

üzerine sürseler nef eyleye. Eger ⁽¹⁵⁾ sirke ile yüzde olan lekeye ve temregüye ve bir yere toqunmaqdan qalan nişānlara ⁽¹⁶⁾ sürseler gidere. Rāvendūn miq-dār-ı şerbeti şümn dirhem ya'nī dirhemūn sekiz payından ⁽¹⁷⁾ bir payı miq-dārından bir buçuq mişqāle dekdür. Vaqte göre ve marizūn qıvvetine ve hācetine ⁽¹⁸⁾ göre isti'māl edeler. Rāvend-i Türkī dedükleri rāvend ishāl etmekde ve mizācı ıssılıgında ⁽¹⁹⁾ sā'irlerden ziyādedür. Aña binā'endür ki rāvend-i Türkī balgāmī olan külenc marazında [385a] ⁽¹⁾ <marazında> ki hārāreti ve şişi olmaya, rāvend-i Şīnī'den enfa'dur ammā rāvend-i Şāmī ⁽²⁾ mādeleri tıtmak için olan sefüflarda ve ma'ideye ve cigere edükleri yaqılara ⁽³⁾ enfa' ve eyüdüdür. Sefūf dēyü bir devāyı döğüp un gibi iken yemege dērler ve rāvend-i Şāmī ⁽⁴⁾ yelleri ziyāde def' eder. Ba'zılar demişler rāvend bağarsuqlara ve aşāğaya zarar ⁽⁵⁾ eder. Şamğ-ı Arabī zararın def' eder. Demişler ki rāvendūn hāşşasındandır eger iki yağırın ⁽⁶⁾ arasına anuñıla şıvasalar yürege qıvvet vērüp yürekde olan qorquyı gidere. ⁽⁷⁾ Evlā budur ki rāvendi sıtmalı kimesneye ve ufaq oğlana ve qıvveti za'if olan ⁽⁸⁾ kimesneye içürmeyeler. Rāvend bulunmasa ma'ideye ve cigere nef vērmekde pāk olmuş ⁽⁹⁾ kızıl gülden bir buçuq vezn ve sünbül-i aşāfir ki sünbül-i Hindī ve sünbül-i tīb dahı ⁽¹⁰⁾ dērler, andan bir vezn miqdārı bedelidür demişler.

Rāziyānec: Fārisī rāziyāneden ⁽¹¹⁾ ta'rib olunmuşdur. Türkīde dahı bu isle meşhūrdur nitekim ma'lūmdur. Lisān-ı Yūnānīde ⁽¹²⁾ mārşūn dērler. Rāziyānenūn bostānisi olduğı gibi yabānisi dahı olur. Tabi'atı ⁽¹³⁾ derece-i şālisede hār ve derece-i ūlāda yābisdür. Toqmınuñ ıssılıgı yapraqlarından ziyādedür ⁽¹⁴⁾ ammā kökinūn te'siri ve menāfi'i sā'ir eczāsından ziyādedür. Rāziyānenūn cümlesi ⁽¹⁵⁾ avratlarda südi ziyāde eder. Elerde erlik şuyın çok eder, bevlı idrār ⁽¹⁶⁾ eder, hayz qanların akıdır. Başāğınuñ bişmişinūn idrār etmeksi sā'irinden ⁽¹⁷⁾ qavıraqdur. Qavuq ve bögreklerde şovukdan olan ağırlara nef edüp eyü ⁽¹⁸⁾ eder. Zehrlü cānverler şoqmasına nef' eder. Eger bişmişini şovuk şı ile ⁽¹⁹⁾ sıtmalı olan kimesne içse gönül dönmesin ve ma'idesi yangının sākin eyleye. [385b] ⁽¹⁾ Eger rāziyāne kökin 'asel ile qarışdurup kuduz taladığı yere yaqı etseler eyü ede. Eger ⁽²⁾ yaprağın şıqıup şıqındısı ile göze sürme gibi çekselere gözi keskin eyleye. Ba'zılar ⁽³⁾ tāze rāziyāneyi āteşe yaqın koyup içinden çıkan yaşluğın cem' edüp göze çekdiklerinde ⁽⁴⁾ te'siri ve qıvvet vērmesi ziyāde olur. Rāziyānenūn bişmişini sā'ir bişmiş nesnelere

ile ⁽⁵⁾ ve devâlar ile isti‘mâl edicek kuvvetlerin bedenün derin yerlerine ve maraz yerlerine erişdürür. ⁽⁶⁾ Cigerde ve talağda olan süddeleri açar, yelleri tağıdır. Eger cümlesin şıqup şuyın ⁽⁷⁾ yavaş âteşe koyup kefin alup şarâb-ı ‘asel veyâhüd sikencübîn ile içseler uzun ⁽⁸⁾ uzak sıtmalara nef edüp gidere. Yeme ile dahı göze kuvvet vürüp keskin eder. ⁽⁹⁾ Devâ için tohmından miqdâr-ı şerbeti beş dirhemdür. Âdem-i Şafî şalavâtullâhi ‘aleyhi ⁽¹⁰⁾ ve’s-selâmu-hudan nakl olunur ki buyurmuşlar: Eger bir kimesne Şems burc-ı Hamele nüzül etdüğü ⁽¹¹⁾ günden ibtidâ edüp râziyâne tohmınıu döğülmişinden bir dirhem miqdârın mişli ⁽¹²⁾ sükker ile her gün tâ Şems burc-ı Sereţâna nüzül edinceye degin istifâf etse ya‘nî hemân ⁽¹³⁾ şöyle sükker ile qarışdurup kurı iken yese ve dâyimâ her yıl böyle etse elbette hasta ⁽¹⁴⁾ olmayup cümle havâssı ya‘nî gözleri ve kulaqları ve sa‘ir âlât-ı hiss ü hareketleri şihhatde ⁽¹⁵⁾ olup kavî ola. Ammâ râziyânenün hazm olması geçdür, ma‘ideye muvâfiq degüldür. ⁽¹⁶⁾ Ba‘zılar demişler yılanlar yaz evvelinde yuvasından ibtidâ çıktıkda gözlerin râziyâneye ⁽¹⁷⁾ sürer, gözleri açılır. Şâhib-i kitab eydür: Bu kelâmuñ şihhati ma‘lûm degüldür. Râziyâne yan ⁽¹⁸⁾ ağrılarına ziyâde nef eder, galîz yelleri taħlîl edüp tağıdır. Mi‘de içinde yapışup ⁽¹⁹⁾ kalan hıltları mi‘deyi kızdurmağıla kurudur ve buhâr eder ve ishâl eder ve yerinden [386a] ⁽¹⁾ <ve yerinden> kıparup çıkarur. Gâh olur efsân yolından sidük ile indürür. Eger ⁽²⁾ sefuf ya‘nî döğüp un gibi iken bir dirhem miqdârın yeseler ma‘idede ekşi balğam olmağıla ⁽³⁾ mi‘dede olan yangını def eder. Ammâ yabân râziyânesinün ıssılığı ve yübüseti ⁽⁴⁾ bostânîsinden bir derece veyâhüd dahı az ziyâdedür. Yaşılığı dahı ziyâdedür ⁽⁵⁾ ammâ nebâtı incerek ve üsti kurırağdur. Budaqları yaşşıdır, ribâs budaqlarına beñzer. ⁽⁶⁾ Ağıza alınup çeyneseler dili acıdır, ammâ köki kiçirek ve râyihası hoşdur, güzel қоhuları ⁽⁷⁾ girür. Eskiden olan sidük tamlamasın giderür. Eger kökinden veyâhüd tohmından ⁽⁸⁾ veyâhüd ikisinden içseler qarını tuta. Eger götürünseler sidüğü ve hayz kınanı yürüde. ⁽⁹⁾ Bostânîsinün kezâlik yabânîsinün yaprağın şu ile bişürüp şuyın içseler südi ⁽¹⁰⁾ çok eyleye. Ammâ bostânîsi bu bâbda ziyâdedür. Eger ‘avratlar rahmlerin bişmişii ile yusalar pāk ⁽¹¹⁾ eyleye kezâlik çıbanları yaykasalar irinün ve çirkin pāk eyleye. Tohmından ve yaprağından ⁽¹²⁾ yağı edüp ursalar bu fa‘ideleri vürür.

Râziyâ nec-i Rûmî: Rûm râziyânesi ⁽¹³⁾ demekdür. Murâd, ağısündur ki muḳaddemâ ḫarf-i elifde zıkr olunmuşdur. Râziyâne-i Şâmî dahı ⁽¹⁴⁾ dërler.

Râtî nec: Fârisî lafz-ı râtîyâneneden ta'rib olunmuşdur. Fıstıḳ ağacı ⁽¹⁵⁾ ve çam ağacı saḳızı ismidür. Ba'zılar sâ'ir saḳızlara dahı râtî nec dërler ammâ Huneyn ⁽¹⁶⁾ nâm ṭabîb demiş ki râtî nec ḳalfünyâdur ve ba'zı yerde demiş ki ḳalfünyâ çam saḳızınıñ ⁽¹⁷⁾ ḳurumışdur ve râtî nec aḳup yumışaḳ olanıdur. Ḳalfünyâ ḫarf-i ḳâfda zıkr olunur ⁽¹⁸⁾ inşâ' allâhu te'âlâ .

Râ nec: Nârcıldür ki Hindistân ḳozı dedükleridür. Ḳarf-i nûnda ⁽¹⁹⁾ zıkr olunur inşâ' allâhu te'âlâ.

Râzıḳî: Şâhib-i kitâb eydür: Beyâz sîsâm [386b] ⁽¹⁾ çiçeğiniñ ism-i ḳadîmidür ya'nî zamân-ı evvelde aḳ süsene râzıḳî dërlerimiş. Faḳîr mütercim ⁽²⁾ eydür ki süsen ıtlâḳ olunduḳda murâd süsen çiçeğidür ki âsumânîsi ve alacası ⁽³⁾ ve beyâzı olur ammâ eṭibbâ süsen-i ebyaz dëyü ıtlâḳ êtdüklerinde murâdları ⁽⁴⁾ zanbaḳdur ki zamân-ı ḳadîmde râzıḳî dedükleri dahı oldur. *Müfredât-ı İhtiyârât-ı* ⁽⁵⁾ *Bedî'i* bu ma'nâyı taşriḫ êder nefsi emri dahı budur. Zîrâ süsen-i ebyazda beyân ⁽⁶⁾ olunan menâfi' süsen-i âsumânîniñ beyâzına muvâfiḳ degüldür. Zanbaḳa muvâfiḳdur ⁽⁷⁾ nitekim ehle ma'lûmdur. Süsen-i ebyaz aḫvâli ḫarf-i sînde zıkr olunur inşâ' allâhu te'âlâ. ⁽⁸⁾ Ammâ ṭâ'ife-i eṭibbâ lafz-ı râzıḳîyi süsen-i ebyazda isti'mâl êdüp dühn-i râzıḳî ⁽⁹⁾ dërler nitekim ḫarf-i dâlde zıkr olunmuşdur. Câhillerden ba'zıları demişler ki râzıḳîden ⁽¹⁰⁾ murâd aşâbî'-i Zeyneb ve râzıḳî demekle ma'rûf olan uzun ve beyâz olan ⁽¹¹⁾ üzüm çiçeğidür. Ba'zılar dahı zu'm êtmişler ki râzıḳî kettân toḫmı yağınuñ ismidür. ⁽¹²⁾ Köyler ḫalkı dahı penbeye râzıḳî dërler ammâ 'ilm-i tıbbda bu ıtlâḳâtdan hiç birisi yoḳdur. ⁽¹³⁾

Râmek: Ba'zı eczâdan terkîb olunmuş bir devâdur, mürekkebâtta zıkr olunur. ⁽¹⁴⁾

Rubûb: Cem'-i rubdur. Rubb dëyü bir yemişi meşelâ tuffâḫ veyâḫüd enâr veyâḫüd ⁽¹⁵⁾ ḡayrısını şıḳup şuyın âteş ile şol mertebede ḳaynadalar ki dört payından ⁽¹⁶⁾ üç payı gidüp bir payı ḳala, ol paya rubb dërler. Sükker ve 'asel ḳatılmaz ammâ ⁽¹⁷⁾ 'avâmmu'n-nâs yanlarında rub zıkr olunan ile ya'nî sükker veyâḫüd 'asel ile olan ⁽¹⁸⁾ şerbetine dahı ıtlâḳ êdüp fark êtmezler. 'Âdet-i-eṭibbâ üzre zıkr olunugelen rubûb ⁽¹⁹⁾ gërü zıkr olunur ya'nî

müfredâtda zıkr olunması münâsibdür, aña binâ'en müfredâtda [387a] ⁽¹⁾ <müfredâtda> zıkr olundu.

Rubbü's-süs: Buyan köki rubbı. Eyüsi oldur ki Mısr'dan ⁽²⁾ getirülmüş ola. Tabî'atı derece-i ülâ âhirinde hârr u yâbisdür. Cilâ edicidir, yumuşadıcudur, ⁽³⁾ hılçları toğrayup kesicidür. Öksürüğe nâfi'dür, öyken kâması ki bağirtlak ⁽⁴⁾ dërler anı pâk edüp cilâ eder ve balğam hılçından olan şusuzluğu keser ve ıssı ⁽⁵⁾ olan devâlaruñ yavuzluğın giderür. Çıkarmasınıñ tarîkı budur ki Hâzîrân ⁽⁶⁾ ayınıñ evvelinde buyan köklerinden alup kapların şoyalar. Ba'dehu kâtı nesne ile ⁽⁷⁾ döğüp ezeler ve şu içine koyup bişürelere ve bişerken muttaşıl karşıduralar ki tâ kuvveti ⁽⁸⁾ şuya çıka, ba'dehu anları şudan çıkarup yerine ancılayın ezilmiş kökler koyalar. ⁽⁹⁾ Anı dağı kuvveti şuya çıkınca kaynadup ba'dehu gerü tebdîl edeler altı yedi kerre tebdîl ⁽¹⁰⁾ êtdükden soñra tekrâr kalan qoyı şuyı şol mertebede bişürelere ki koyulanup ⁽¹¹⁾ hürmâ şıkındusu gibi ola, ba'dehu indürüp hıfz edeler. Ba'zılar köki döğüp şuyın ⁽¹²⁾ şıqup ve güneşe koyup güneşde şululuğı gidüp koyulınca turur.

Rubbü't-tuffâh: ⁽¹³⁾ Rubb beyân olunmuşdur. Alma rubbı kân kaynadup kân hareketine ve şafrâ galebesine ⁽¹⁴⁾ nâfi'dür, sâkin eder ve şafrâdan olan ishâli kaç eder. Ammâ ishâl ile içinden ⁽¹⁵⁾ kân gelene içürmeyeler. Şafrâ sebebi ile olan kuşmayı men eder, sevdâ ve sâ'ir ⁽¹⁶⁾ yanmış hılçlardan olan gâm ve guşşayı giderür. Tabî'atı derece-i ülâda bâriddür, yübüset ⁽¹⁷⁾ ve ruṭubetde mu'tedildür. Çıkarmasınıñ tarîkı budur ki ekşi ve pek almardan alalar. Bu maḳûle ⁽¹⁸⁾ almanuñ eyüsi şarâbî dedükleri almudur ki eñ soñ kış zamânlarında getirürler. Maḳrüse-i ⁽¹⁹⁾ İstânbül'da demür alması dedükleridür. Bu maḳûle almaları ağacdan veyâhüd altundan [387b] ⁽¹⁾ bıçaq ile ortasından iki bölüp içinden çekirdegin ve üstünden kabın şoyup ⁽²⁾ ba'dehu mermer veyâhüd ağaç havân içinde döğüp şuyın şıqalar ve şuyın yavaş ⁽³⁾ âteş ile şol merthe bişürelere ki dört paydan bir pay kıla. Ba'dehu indürüp şırçadan ⁽⁴⁾ veyâhüd mermerden kap içinde hıfz edüp vaqt-i hâcette isti'mâl edeler. Dört ⁽⁵⁾ pay bilinmesin ağaç pâresiyle veyâhüd içinde bişürdükleri kap içinde nişân etmekle ⁽⁶⁾ edeler.

Rubbü'l-ineb: Üzüm rubbı. Derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda yâbisdür. ⁽⁷⁾ Kocalara ve mizâcları şovuk olanlara nef eder ammâ mizâcları

ıssı olan kimesnelerde ⁽⁸⁾ ğalîz şafrâya döner. Gögse nef' eder, bağırtlağı pâk edüp cilâ eder, cimâ'a tahrik eder, ⁽⁹⁾ kıarnı yumışadur. Gönül bulandırur, ıslâhı ekşi ve kıabız yemişlerden şormağ iledür. ⁽¹⁰⁾

Rubbü's-sefercel: Ayva rubbı. İshâli ve kıuşmayı tutar ve harâreti söyündürür. ⁽¹¹⁾ Ma'ideyi şıkup kıabızlığı sebebi ile ma'ideye yapışmayup yüzer maķûlesi olan ⁽¹²⁾ hıltları çıkarur, buķârlar dimağa çıkmasına mâni' olur. Pes bu maķûlelerden olan ⁽¹³⁾ baş ağrısına nef' eder. Tabi'atı derece-i ulâ ahirinde bârid-i yâbisdür. Çıkarmasınıñ ⁽¹⁴⁾ tariki budur ki ayvayı alup üzerinde olan çirki ve mirki ve hâvın bez ile silüp ⁽¹⁵⁾ gidereler. Ba'dehu ağacdan veyâhüd altundan olan bıçağ ile iki bölüp ve içinden ⁽¹⁶⁾ çekirdeklerin yabâna atup ve mermerden veyâhüd ağacdan havân içinde döğüp şuyın ⁽¹⁷⁾ şıkup yavaş âteş ile dört paydan biri kıalınca bişüreler. Ba'dehu âteşden indürüp ⁽¹⁸⁾ şovuk olıncaya değin tura ve tekrâr yavaş âteş ile nışfi kıalıncaya değin bişüreler ki ⁽¹⁹⁾ sekiz paydan bir pay kıalmış olur. Henüz tamâm olmayup ekşi ayvadan olan [388a] ⁽¹⁾ <olan> rubb def'-i harârete nef'i ziyâdedür ve bir miķdâr kemâlin bulup kekreden olan ⁽²⁾ ishâl ve kıuşmağ def'ine evlâdur. Tamâm kemâlin bulup kıatlusından olan rubb ⁽³⁾ ma'ide ve cigere kıuvvet için evlâdur.

Rubbü'l-ıccâs: Erük rubbı. Bârid-i raķbdur. ⁽⁴⁾ Ziyâde ıssı ve yangınlu olan sıtmalara ve harâretten mizâc kıuruluğına nef' eder ⁽⁵⁾ ve şusuzlığı sâkin eder. Çıkarmasınıñ tariki budur ki mâye-hoş kıızıl erükden alalar ⁽⁶⁾ ve çekirdeğin yabâna atup üstün örtecek miķdârı şu ile pâk şırçalı çölmek ⁽⁷⁾ içinde bişüreler. Ba'dehu âteşden indürüp kıarışdurup ezüp şâf edeler. Ba'dehu şâf ⁽⁸⁾ olmışını yavaş âteş ile dört paydan biri kıalıncaya dek bişürüp indürüp hıfz ⁽⁹⁾ edeler.

Rubbü'r-ummân: Enâr rubbı. Yanmış hıltlardan olan ğam ve ğuşşaya nef' eder ⁽¹⁰⁾ ve muţlaķâ yangına ve ziyâde şusuzluğa ve keskin sıtmalara ve ıssı mizâclü kimesnelere ⁽¹¹⁾ nef' eder. Gebe olan 'avratlarıñ iştihâların ıslâh eder ya'nî gebe olan 'avratlar⁽¹²⁾ aş yarduķları zamânlarda anlara nâfi'dür. Bozulmuş olan beşere rengin yerine ⁽¹³⁾ getirür. Tabi'atı derece-i şâniyede bârid ve derece-i ulâda yâbisdür. Çıkarmasınıñ tariki ⁽¹⁴⁾ budur ki mâye-hoş enârı dâneleyüp enâr dâneleri aralarında olan ince deri ⁽¹⁵⁾ gibi nesneleri ve içinde olan nesneleri giderüp ba'dehu dögmeksüzün yap ⁽¹⁶⁾

yap şıķup şuyın ıķaralar. Ba‘dehu mermer çölmek içinde dört paydan bir payı ⁽¹⁷⁾ ķalıncaya dek yavaş teş ile bişürüp ba‘dehu indürüp hıfz deler. Ba‘zılar ⁽¹⁸⁾ enār şuyından her bir rıtlı bir dāne na‘nā‘ nebātın ķoyup bile bişürür, böyle olıcaķ ⁽¹⁹⁾ ķuřmayı ıtutar, ma‘ideye ķuvvet vrr, iřtiħāyı açar, ıtatlı enārdan daħı bu vechle [388b] ⁽¹⁾ <bu vechle> rubb tseler cāyızdır. ıatlıdan olan gögüsde olan aĝrılara ve öksürüge ⁽²⁾ nef der ve öksürüge sebep olan mādeleri inceldüp cilā dp giderür. ⁽³⁾ Ammā ma‘ideye gev-seklik vrr, mařtakī iřlāħ dp zararın def der.

Rubb’l-hışırım: ⁽⁴⁾ ıoruķ rubbı. Derece-i sāniyede ĥarr u yābisdür. şafraıyı sākin der ⁽⁵⁾ ve řusuzlıĝı daħı sākin der ve ķuřmayı men der ve ıtabı‘atı ıtutar ya‘nī ķabz der. ⁽⁶⁾ Issıdan olan sıtmalara nef dp şiddetini sākin der. ıuvvet-i māsike ki ıtā‘am ⁽⁷⁾ haız olmanın ıtıra ıķımasına māni‘ olup ıtutan ķuvvete drler, aña ķuvvet vrr. ⁽⁸⁾ ıķarmasının ıtariķi budur ki şuyı oķ olan ķoruķdan ki ıtatı ĥām olmaya, ⁽⁹⁾ alup dāneleyeler ve şuyın şıķup řāf deler. Ba‘dehu pāk çölmek içine ķoyup ⁽¹⁰⁾ yavaş teřde şol miķdār bişüreler ki dört paydan bir pay ķala. Ba‘dehu teřden ⁽¹¹⁾ indürüp teřde yanında ķoyup řovuduķdan şoıra hıfz deler.

Rubb’l-ħařħāř: ⁽¹²⁾ Ĥařħāř rubbı. řovuduķdur. Nezlelere nāfi‘dür, mādeleri ĝalīz dp ĥareketin sākin ⁽¹³⁾ der. ıķarmasının ıtariķi budur ki iki yüz ‘aded beyāz ve semiz olan ĥařħāř ⁽¹⁴⁾ başların alup içinde toħmları ile ma‘an ince dögüp ba‘dehu altı rıtlı şu içinde ⁽¹⁵⁾ işlayup ve teşe ķoyup muĥkem bişüreler tā müherrā ola. Ba‘dehu indürüp ķarıřdurup ⁽¹⁶⁾ ezüp řāf deler ve řāf olmuşına  rıtlı ıtatlı şu ve bir buuķ rıtlı ‘asel ⁽¹⁷⁾ ıtatup cümlesin yavaş teş ile şol mertebede bişüreler ki ķoyulana. Ba‘dehu ⁽¹⁸⁾ indürüp hıfz deler.

Rubb’r-rībās: Fāriside ve Türkide işhun ⁽¹⁹⁾ ddkleri nebāt rubbı. Derece-i sāniyede bārid ve derece-i lāda yābisdür. Ma‘ideyi [389a] ⁽¹⁾ <ma‘ideyi> ve haızı ķavī der. Muĥkem ķuřmayı men dp def der. Ma‘ideyi şafrağan ĝasl⁽²⁾ dp pāk der. řarāb ĥumārına büyük devālar-dandır. Ğam ve ĝuřşayı def der ammā ⁽³⁾ gögüsde olan aĝrılara zarar der. ıatlı enārdan olan rubb iřlāħ dp ⁽⁴⁾ zararın def der. ıķarmasının ıtariķi budur ki tāze budaklarından alup üstlerin ⁽⁵⁾ ķalıncıca bez pāresiyle ovup sileler. Ba‘dehu mermer havān içinde dögüp ve yavaş ⁽⁶⁾ teş ile şol

mertebe bişüreler ki sekiz paydan biri kıala. Ayva rubbı çıkarıldığı (7) gibi iki kerre bişüreler tâ ol miqdâr kıala.

Rubbü'l-büsr: Henüz kemâlini (8) bulmuş olmayup ekşi hürmâ rubbı i'tidâl üzere ıssı eder, yâbisdür. Derece-i şâniyede (9) kıâbızdur, kıuşmağa ve ishâle ve ma'ide za'ifliğına nef' eder. Çıkarmasınıñ tarîkı (10) budur ki hısvân veyâhüd sükkeriyye dedükleri hürmânüñ kıoruğından alalar. (11) Hısvân, kıızıl hürmâdur; sükkeriyye, şaru hürmâdur ki ikisi dağı alçaq hürmâlardandır (12) ya'nî mu'teber degüldür. Pes çekirdegin çıkarp yabâna atalar ve kendüyi döğüp şıkalar ve pâk (13) çölmek içinde yavaş âteş ile üç paydan biri kıalıncağa degin bişüreler. Ba'zılar (14) âteşde bişürmeyüp hemân ıssı güneşe kıoyup şululuğı gidüp kıoyulıncağa degin (15) güneşde kıurur.

Rubbü'l-ütrüc: Ağaç kıavunu rubbı. Ziyâde bârid-i yâbisdür. (16) Şafrâ galebesine ve ziyâde şusuzluğa nef' eder, kıuşmayı kıutar, zehrlere nef' eder. Gözde (17) olan aklığa sürme gibi çekseler nef' eder. Temregüye sürüp şıvasalar nef' eder. (18) Çıkarmasınıñ tarîkı budur ki şulu ve iri olan ağaç kıavunlarından alup (19) üzerinden kıabuğın şoyup dögmeksüzün şıkup şuyın çıkaraklar ve mermerden [389b] (1) çölmek içinde yavaş âteşde dört paydan bir pay kıalıncağa degin büşürüp indürüp (2) hıfz edeler.

Rubbü'l-lîmün: Lîmün rubbınıñ yübüseti ağaç kıavunu rubbınıñ (3) yübüsetinden azdur. Şusuzluğı ve şafrâyı sâkin etmekde ğâyetdür ya'nî andan ziyâde (4) olmaz. Ma'ideye nef'i ağaç kıavunu rubbınıñ nef'inden ziyâdedür. Bunun dağı çıkarması (5) tarîkı ağaç kıavunu rubbı çıkarıldığı gibidür.

Rubbü'l-cevz: Kıoz rubbı. Hırr (6) u yâbisdür. Boğazda balđamdan olan ve ıssı hıllırlardan olan şışlere nef' eder. (7) Anuñla ğarđara etmekle nef' eder. Şahîh budur ki cevz birkaç kıuvvetden terkîb olunmuşdur. (8) Balđam sebebi ile olan kıuşmağa dağı nef' eder. Çıkarmasınıñ tarîkı budur ki hâm (9) kıozlarıñ yaşıl üst kıabuqların alup döğeler ve şuyın şıkalar. Ba'dehu yavaş âteş (10) ile üç paydan bir pay kıalınca bişüreler. Ba'zı eczâ dağı kıatup anuñla dağı ederler. (11) Mürekkebatda kızır olunur.

Rubbü't-tüt: Tüt rubbı. Hâm tüt ki henüz kıızıl (12) olup kıatlu degül iken olandan olan rubb bârid-i yâbis olur. İshâli ve kıuşmayı (13) ve kıan kııkmayı

ıtutar ve bağırsuqları kavī eder. Tatlu tüt ki tamām olmuş ola, andan ⁽¹⁴⁾ dağı ederler. Bu maķūleden olan rubb ıssı ve mu‘tedil ve līnet vèrici olur. ⁽¹⁵⁾ Anuñla ğarğara ètseler boğazda olan şışlere ve aĝrılara nef‘ eder. Tüt-ı ⁽¹⁶⁾ Şāmī ki siyāh olmuş tütür, andan dağı ederler. Anuñ rubbı bāriddür. Ħarāreti ⁽¹⁷⁾ ve yangını söyündürür, şafrāyı ve şusuzlĝı sâkin eder, cimâ‘ı keser. Çıkarmasınınuñ ⁽¹⁸⁾ tariķi budur ki kanķısından murād olunursa alup şuyın şıķalar, şıķındusun ⁽¹⁹⁾ üç paydan biri ħalıncağa dek yavaş âteşde bişürerler. Eger dört paydan biri [390a] ⁽¹⁾ <biri> ħalıncağa dek olursa evlâdur.

Rubbü'l-âs: Mersin rubbı. Bārid-i yābisdür. ⁽²⁾ İshāli ve kan aķmayı ve kan tükürmeĝi ve kuşmayı ıtutar, mi‘deye kuvvet vèrür, öksürükden sonra ⁽³⁾ olan kuşmaĝa dağı nef‘ eder. Çıkarmasınınuñ tariķi budur ki tamām olup kemālin bulmuş ⁽⁴⁾ olan siyāh tâze dānelerinden alup dögeler ve şıķalar ve şāf edeler. Ba‘dehu yavaş ⁽⁵⁾ âteşde nişf ħalıncağa dek bişürüp ħıfz edeler.

Rutte: Tā‘ife-i ⁽⁶⁾ Nabať ki beyān olunmuşdur, anlar lisānınca Hindistān‘dan getirürler bir güne funduķ ismidür. ⁽⁷⁾ Nitekim ħarf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Reşem: İsm-i ‘Arabīdür. Bir nebāt ismidür. İki ⁽⁸⁾ dürlüdüdür: Biri beyāz ve biri siyāhdur. şümnüşīdür. Uzun budaķları olur, yapraķları ⁽⁹⁾ yoķdur, pekdür, ezilmesi güçdür. Vilāyet-i Mışr‘da dalları şarķmış olan aĝaķlar ⁽¹⁰⁾ dalların anuñla baĝlarlar. Şaru çiçeĝi olur, çiçekden sonra böĝrölceye beñzer yemişi ⁽¹¹⁾ olur, içinde mercimek dānesi gibi dānesi olur. Beyāz olanuñ dağı eyle olur ⁽¹²⁾ lâkin anuñ yemişi beyāz renglü olur ammā nebātı ve çiçeĝi siyāh olandan şarıraķ ⁽¹³⁾ olur. İkininüñ dağı tabī‘atları ħārr u yābisdür, keskindür, mādeleri çeküp taħlīl ⁽¹⁴⁾ ètmeleri ziyādedür. Bir miķdār ħābızlıķları dağı vardır. Eger çiçeĝinden veyāĥūd yemişinden ⁽¹⁵⁾ bir dirhem miķdārın mā‘-i ħarātin ile içseler ziyāde kuşdura, ħırbaķ kuşdurduĝı ⁽¹⁶⁾ gibi. Eger ‘ırķu’n-nesā maraızı olan kimesneler şıķındusu ile ħuķne ètseler bağırsuqları ⁽¹⁷⁾ şıyırup ishāl ile kan ve sâ‘ir sıyrındıları çıkarup marazdan ħalāş eyleye. ⁽¹⁸⁾ Yüzde ve sâ‘ir bedende olan ufaķ siyāh noķtaları giderüp cilā eder. İçmekle ⁽¹⁹⁾ ve yaķı ètmekle kuduz talduĝına nef‘ eder. Eger dānelerinden her gün yedi dānesin [390b] ⁽¹⁾ yutsalar ishāl èdüp demāmīl dedükleri sivri ve kıızıl büyük çıbanları eyü eyleye. ⁽²⁾

Ruteylâ: Örümceklerden büyük çarınlu, kısa ayaklı, tiz yürüyüşlü örümcek ⁽³⁾ ismidür. Bu maķûle örümcek zehirli ve yaramaz keyfiyetlü cânnavarlardandır. Demişlerdür ki eger ⁽⁴⁾ bir kimesne bu maķûlelerden bir dânesin yeşe hasta olup fevt ola. Bu maķûle örümcek ⁽⁵⁾ ağzı ile ıştırur. Tabî'atı şovukdur, tã'ife-i Türk zu'm ederler ki bu maķûle örümcek ⁽⁶⁾ ıştırduğı kimesne bir gün tamâm altundan bir kaba bakşa eyü ola. Eger bu maķûle örümcegi ⁽⁷⁾ döğüp ezüp ıştırduğı yere ursalar, zehrini çeküp zarar etmeye.

Riclü'l-gurâb: ⁽⁸⁾ Karğa ayağı demekdür. Muķaddemâ harf-i elifde zikr olunmuşdur ki âtrîlâl ki Türkîde kıılır ⁽⁹⁾ dedükleri nebâtdur, riclü'l-gurâb anuñ ismidür. Âher bir nebât dağı bu isle meşhürdur. ⁽¹⁰⁾ Ol nebât bir karış miķdârı uzar, koyu yaşıl yaprağları vardır. Koyuluğından ⁽¹¹⁾ siyâh gibidür. Bostânlarda olan tere yaprağına beñzer, her yaprağı iki yarılmışdur. ⁽¹²⁾ Ortalarında üç dâne ince yaprağlar dağı olur. Anlaruñ dağı ortada olan ⁽¹³⁾ yaprağı yüksek olup iki yanlarında olanlar kışarak olur, karğa ayağına ⁽¹⁴⁾ beñzer. Ba'zılar bu nebâta riclü'z-zâğ derler. Zâğ, burnı kızıl, kiçirek karğaya derler. ⁽¹⁵⁾ Bu nebâtuñ kökleri yere girüp gitmişdür. Degirmilige mâyildür, üstleri şarudur, ⁽¹⁶⁾ ezilduğda içi beyâz dur sürincân dedükleri devâ gibi yaprađınuñ lezzetinde dili büzmeklik ⁽¹⁷⁾ ve azacuk kabızlık ve şatluluk vardır havucda olduğı gibi. Tabî'atı derece-i ülâda ⁽¹⁸⁾ hârr ve derece-i sâniye âhirinde yâbisdür. Kuds-i Şerîf câniblerinde çok bulunur. Eskiden ⁽¹⁹⁾ olan ishâle ve çarın ağrısına nef'i tecrîbe olunmuşdur. Hikâyet olundu ki bir kimesneye [391a] ⁽¹⁾ <bir kimesneye> arķasında şol mertebede ağrı ve elem hâşıl olmuş ki mecâlsiz olup ⁽²⁾ kuvveti düşmelü olıcaķ bu nebâtı alup dişi keçi başı ile bişürüp şürbâsın içüp ⁽³⁾ etin yêduđı gibi fi'l-hâl eyü olmuş. Yigirmi yıldan berü olan ishâli giderüp ⁽⁴⁾ eyü êtdüđı tecrîbe olunmuşdur. Eger şu ile kaynadup ba'dehu hâm zeytündan olan ⁽⁵⁾ zeyt yağı ile kavursalar arķa ve uyluk ve dizler ağrılarına nef' eyleye. Hasta olan ⁽⁶⁾ kimesneye miķdâr-ı şerbeti bir mişķâlden iki mişķâle dekdür ve marâza münâsib olan ⁽⁷⁾ ma'cunlar ile bir mişķâle dekdür. Tabî'atda kabz olursa âsânlığıla def' êdüp açâ ⁽⁸⁾ ve zarar etmeye. Bu nebâtdan şıķınu dağı ederler. Şol vechle ki cümle nebâtı yerden ⁽⁹⁾ çıkarup üzerinde olan toprak ve tozdan yuyup pâk êtdükden sonra ⁽¹⁰⁾ havân içine koyup döğüp şıķarlar, suyun şırlu çölmek içine koyup yavaş ⁽¹¹⁾ âteş ile üç paydan ikisi gidinceye

degin büşürürler. Ba‘dehu ağız giñ şîşeye ⁽¹²⁾ koyup güneşe qorlar ve her gün baqırdan küçük küskü ile qarışdururlar tâ ki ⁽¹³⁾ yaş olanı qurusıyla alışup bal mûmı gibi olup pek olup nice ederseñ ⁽¹⁴⁾ eyle tura ve el altında tağılmaya. Böyle olduqda çörek çörek edüp iplige ⁽¹⁵⁾ dizeler, isti‘mâl etmek murâd olunduqda şu ile ezüp ağrısı olan en ⁽¹⁶⁾ yerlerine bir dâne tü ile sürüp şıvayalar. Eger ağrı harâret ile olursa ⁽¹⁷⁾ bu çörekden iki dirhem miqdârın yebrûhu‘ş-şanem dedükleri nebât kökinüñ qabuğundan ⁽¹⁸⁾ bir dirhem ile ezüp şıvayalar ziyâde nef‘ eyleye.

Riclü’l-cerâd: ⁽¹⁹⁾ Çekirge ayağı demekdür. Murâd şulu yerlerde biter bir nebâtdur ki sermaç ve baqla-i Yemâniyye [391b] ⁽¹⁾ ki muqaddemâ beyân olunmuşdur anlar mevâddı şovudup def‘ edükleri gibi bu nebât dağı aña ⁽²⁾ göre nef‘ eder.

Riclü’l-erneb: Tavşan ayağı demekdür. Lisân-ı Yünânîde ⁽³⁾ lâgüşer dedükleri ism ki harf-i lâmda zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ, ol ismüñ ⁽⁴⁾ tefsîridür ya‘nî lâgüşer tavşan ayağı demekdür ki murâd ol nebâtdur ki harf-i lâmda ⁽⁵⁾ zıkr olunur.

Riclü’l-hamâme: Gögercin ayağı demekdür. Murâd şincâr ki kıızıl boyadur ⁽⁶⁾ ki mûm diplerin anuñıla boyarlar vilâyet-i Endülüs‘de bu ismle meşhûrdur. Şincâr ⁽⁷⁾ harf-i şinde zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Ricle: Baqla-i hamqâ ya‘nî ⁽⁸⁾ semiz ot dedükleri nebâtdur ki harf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Riclü’l-ak‘ak’ ve’l-uk‘abi ve’z-zertzûri: Şaqsığan ve tavşancıl ve şıgırcık dedükleri kuşlar ⁽¹⁰⁾ ayağı demekdür. Cümleden murâd kılır dedükleri nebâtdur ki ricl-i gurâb derler ki harf-i ⁽¹¹⁾ elifde âtrîlâl deyü zıkr olunmuşdur.

Riclü’l-ferrûc: Piliç ayağı demekdür. ⁽¹²⁾ Murâd, qākılî dedükleri nebâtdur ki harf-i qâfda zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ. ⁽¹³⁾

Rahme: Qartal dedükleri büyük kuşdur. Eti yaramazdur ve ekşer-i ‘ulemâ-yı İslâm ⁽¹⁴⁾ yanlarında yemesi harâmdur. Mizâcı ıssıdur, lezzeti yaramazdur. Qartal şahrâlarda ve tağlarda ⁽¹⁵⁾ sâkin olur kuşlardandır ya‘nî şu kuşu degüldür. Eger qartal ödin benefşe yağıyla ⁽¹⁶⁾ başuñ bir cânibinde

olan ağrı için ağrıya muhâlif olan taraftan veyâhüd ⁽¹⁷⁾ ağrısı olan kulağın sağ kulağına tamlatsalar sâkin edüp eyü eyleye. ⁽¹⁸⁾ Kulağlarında ve dimâğlarında yelleri olan oğlancıkların burunlarından içerü qosalar ⁽¹⁹⁾ ve tamlatsalar yelleri sâkin eyleye. Gözde olan beyâz için dahı şovuk şu ile [392a] ⁽¹⁾ <şu ile> sürme gibi göze çekerler, nef' eder. Eger tersini gebe 'avrat götürünse veyâhüd ⁽²⁾ yaqup dütünine çursa oğlanın düşüre. Eger zeyt yağı ile çarışdurup eşitmesi ⁽³⁾ eksük olan kulağ içine tamlatsalar tamâm işidür ola. Eger 'aqrab ve yılan ⁽⁴⁾ ve zehrlü büyük siñek şokduğı yere sürseler nef' eyleye. Ba'zılar demişler zıkr olunan ⁽⁵⁾ zehrlü hayevânlar şokduğı taraftan muhâlifde olan göze sürme gibi çekseler nef' eyleye ⁽⁶⁾ ammâ bunun şıhhati ba'iddür. Eger kırtal etin kıurıdup hardal ile bağı olan kimesneye ⁽⁷⁾ tütsü etseler bağı şeşilüp cimâ'a kâdir ola. Ammâ yedi kerreye degin tütsü ⁽⁸⁾ edeler. Eger kırtalın sağ kınadından bir dâne tüy alup burısı olan 'avrat ayakları ⁽⁹⁾ arasına qosalar âsân toğura. Eger tüyin yaqup tütsü etseler siñek ve sâ'ir aña ⁽¹⁰⁾ beñzer nesnelere kaçıra. Eger tersini sirkeden olan şarâb ile çarışdurup ⁽¹¹⁾ baraşa sürseler rengin bozup nef' eyleye. Eger çigerin kıurıdup döğüp şarâb sirkesi ⁽¹²⁾ ile ezüp dîvâne olan kimesneye her gün üç güne dek bir denk miqdârın ⁽¹³⁾ içürseler küllî nef' edüp eyü eyleye. Eger kırtasında olan şaru deriyi kıurıdup ⁽¹⁴⁾ ve döğüp ezüp müselleş ile içseler her zehre nâfi' ola. Eger başını toğurması ⁽¹⁵⁾ şarplanan 'avrat üzerine aşakosalar toğurmasını âsân eyleye. Dimâğından ⁽¹⁶⁾ iki dirhem miqdârı insânı dîvâne eder.

Rahbîn: Süd bişürilüp südden ⁽¹⁷⁾ ayrılan şunun ismidür. Tabî'atı derece-i ülâda hârr ve derece-i şâniyede yâbisdür. ⁽¹⁸⁾ Eger andan şiyâf edüp götürünseler ishâl eyleye. Bu şunun hıltı yaramazdur, yemege ⁽¹⁹⁾ ve içmege eyü degüldür. Ba'zılar demişler maşl-ı Hôrâsânî'den murâd bu şudur. Ba'zılar demişler [392b] ⁽¹⁾ düğ ki südi çalkayup yağı ve kaymağı alındıktan sonra kalan şudur ki yayık ⁽²⁾ şuyı ve ayran dahı dërler anı âteşde bişürüp tâ koyu olup kıru olıcağ ⁽³⁾ maşl dërler ve eger güneşde kıoyup tâ kıoyulanup siyâh olursa rahbîn dërler. ⁽⁴⁾ İkisinde dahı bişürmezden evvel düğına çuz kıatmağ lâzımdur.

Ruḥām: ⁽⁵⁾ Mermer dedükleri ma'rûf taşdur. Siyâh taşlardan bir güne gevşekidir. Ruḥām dëyü ⁽⁶⁾ ıtlâk olunduğda beyâz olanı murâd olunur ammâ mermer birkaç renglüdür. Ṭabî'atları ⁽⁷⁾ bârid-i yâbisdür. Ziyâde saḥk olunup ince ezilmişinden her gün mişkâl miqdârı ⁽⁸⁾ 'asel ile ma'cûn edüp içseler harekete gelüp kaynar olan kanları sâkin edüp ⁽⁹⁾ nef eyleye. Ba'zı kavm zu'm ederler ki maḳbereler mermerleri ki üzerlerinde mevṭānuñ vefâtları ⁽¹⁰⁾ târiḥleri yazılmışdur, ol mermerden bir kimesneye 'âşık olan kimesneye sevdüğünüñ ⁽¹¹⁾ ismi üzerine içürseler 'ışkı gidüp andan ferâğat eyleye, unuda. Eger mermerden bir cüz'i ⁽¹²⁾ keçinüñ yakılmış boynuzunuñ bir cüz'i ile qarışdurup demüre sürüp demüri âteşe ⁽¹³⁾ koyup kızdurup tuzlu şu içine taldursalar ol demür fülâd ola ki aña erkek ⁽¹⁴⁾ demür dërler.

Ruḥāmu't-ṭîn : Balçık mermeri demekdür. Murâd kımülyâ dëyü zıkr ⁽¹⁵⁾ olunan balçıkdur ki ḥarf-i ṭâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Reşâd: ⁽¹⁶⁾ Ḥuruf-ı bostânîdür ki İstânbül'da tere demekle meşhûrdur, nitekim ḥarf-i ḥâda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁷⁾ Qanı yakıcı ve erlik şuyın kıruducudur. Mizâcları ıssı olanlara bir vechle yemesi ⁽¹⁸⁾ câyiz degüldür ammâ içërüsünde şovukluğı ve şovuk marazı olanlara nef eder.

Raşâs: ⁽¹⁹⁾ Yedi ma'den ki altun ve gümüş ve bakır ve birinc ve jîve ve demürdür raşâs daḥı [393a] ⁽¹⁾ <raşâs daḥı> birisidür. Raşâs, qalaya ve kıruşuna daḥı dërler. Beyâz olan ki qalaydur ⁽²⁾ aña qaşdır dërler ve siyâh olan ki kıruşundur, aña ânuk ve üsrüb dërler. Ṭabî'atı ⁽³⁾ bârid-i raṭbdur, bürüdeti kavîdür. Kıruşun ve qalay ḥâşşalarındandır ki eger anı hevâsı ⁽⁴⁾ bozğun ve hevâsı yaş ve nemlü ev içinde kıosalar evvelkiden ağırlığı ve ziyâdeliği ⁽⁵⁾ zâhir ola. Bârid-i raṭb olduğına delîl oldur ki eger qalaydan veyâḥüd kıruşundan ⁽⁶⁾ olan havân içinde yine kıruşundan veyâḥüd qalaydan olan deste ile ⁽⁷⁾ ba'zı yemişlerden şıkkılmış olan nesneleri dögüp ezseler ol şıkkındunuñ ⁽⁸⁾ bürüdeti ve ruṭubeti ziyâde ola. Eger ol vechle dögülmüş olan şıkkınduya zeyt yağı ⁽⁹⁾ veyâḥüd gül yağı veyâḥüd mersîn veyâḥüd ayva yağı kıatılursa oturağda olan ⁽¹⁰⁾ çıbanlara ve bevâsîr dedükleri çıbanlara ve sereṭân dedükleri sevdâvî çıbana devâ ⁽¹¹⁾ êtmekiçün nâfi' devâ olur. Anuñcündür ki şol a'zâ ki aña mâddeler dökülmek ḥavfı ⁽¹²⁾ ola, ol a'zâya anuñıla ṭilâ êtmekle isti'mâl ederler ziyâde nef eder. Eger kıruşunu ⁽¹³⁾ güneşde veyâḥüd ıssıcağ hevâda bileğüye veyâḥüd demüre sürüp ovsalar ⁽¹⁴⁾ vâfir ufaqlana. Ve eger

mâddeleri men' edici olan 'uşâreleri, meşelâ semiz otı ⁽¹⁵⁾ ve kıya korusu ve korusu 'uşâreleri gibi, anuñ içinde saħk' etseler tutulup men' ⁽¹⁶⁾ olunması murâd olunan nesnelere eyü devâlardan olur. Eger kuruşundan bir tahtayı ⁽¹⁷⁾ ihtilâmdan elemi olan kimesnenüñ belinden aşığa veyâhüd kasiğına bağlasalar ⁽¹⁸⁾ ihtilâmı ya'nî düş azmayı men' eyleye ve cimâ' iştihâsını za'if eyleye ve eger bükilüp ⁽¹⁹⁾ yerinden kalkıp egrilmiş olan sîñir üzerine bağlasalar sîñiri toğrudup [393b] ⁽¹⁾ yerine iltüp nef' eyleye. Gâh olur kuruşunu yurlar şol vechle ki kuruşunu ⁽²⁾ mermerden şilâye ya'nî ezecek nesne içine koyup ve muhkem ovup ezerler ⁽³⁾ tâ ezilüp koyu ve siyâh olur ba'dehu bir bez içine koyup şâf' edükden soñra ⁽⁴⁾ murâd olunursa daħı ziyâde ederler veyâhüd anuñıla iktifâ' edüp bezden ⁽⁵⁾ çıkanı şu ile iki üç kerre yurlar. Kılîmyâ dedükleri balçık yudükleri gibi ⁽⁶⁾ yurlar tâ aşlâ siyâhlığı kalmaz. Ba'zılar daħı kuruşunu egeleyüp egeden ⁽⁷⁾ çıkanını şu ile muhkem ovup ezerler. Birkaç kerre şuyını yeñileyüp tâ ⁽⁸⁾ aşlâ siyâhlığı eşeri kalmaz. Ba'zılar daħı egeleyüp egelenmişini elleri ile ⁽⁹⁾ ovup ezerler tâ ziyâde ezilmeye. Bu taqdirce çibanları ve yaraları oñultmağa ⁽¹⁰⁾ nâfi' devâ olur. Bu bâbda ibbâr ki yakılmış kılay ve kuruşundur, andan yegdür ve şek ⁽¹¹⁾ yoğdur ki yakılmışı göze enfa'dur ve bu mağüle olmağıla çıkup yakılmayan yaramaz ⁽¹²⁾ ve ulaşur mağülesi olan çibanları ve yaraları oñultmada yegdür. Eger ovilup ⁽¹³⁾ ufaqlanmış olan kılayı şarâb ile ovup ezeler ve ıssı olan şışlere sürüp ⁽¹⁴⁾ şıvasalar nef' eyleye. Kuruşun ve kılay hâşşalarındandır ki eger kılayı yağ ile ⁽¹⁵⁾ ba'dehu pas çıkarur gibi üstini kazıyup ol yağlı kazındı ile âher ⁽¹⁶⁾ demüri sürüp ovsalar ol demür aşlâ paslanmaya. Eger semizlikden 'aciz ⁽¹⁷⁾ olan kimesne kuruşun veyâhüd kılaydan büyük yüzük edinüp taqinsa ⁽¹⁸⁾ bedeni arıklayup reng-i rüyı müteğayyir ola. Eger kuruşundan bir büyük pâreyi ⁽¹⁹⁾ içinde et bişer olan çölmek içine kosalar eti bişmeye. Ammâ kılaylı kâp [394a] ⁽¹⁾ <kâp> içinde et bişürdüğine i'tibâr yoğdur ya'nî kılayı az olmağıla bişer. Eger kuruşundan ⁽²⁾ veyâhüd kılaydan kalıñ halka edüp yemişî olan ağaca geçürseler yemişini ⁽³⁾ düşmekden hıfz eyleye.

Ruṭab: Hürmâ yemişîdür ki tamâm kemâlin bulup ⁽⁴⁾ kuruşmamış ola. Eger tamâm kemâlin bulup ve kuruşup birbiri üzerine başdurılmış ⁽⁵⁾ olursa ki İstânbül'a ve eṭrâfa getürdükleri böyledür. Aña temr derler kezâlik kuruşup ⁽⁶⁾ basdurılmış olmazsa daħı temr derler. Muḥaşşal ruṭab ile temr

mābeynleri tāze yemiş ile ⁽⁷⁾ qurı yemişler gibidür ya'nī ruṭab ḥurmānuñ tāzesi ve temr qurusıdır. Tāze ḥurmānuñ ⁽⁸⁾ ṭabī'atı derece-i sāniye evvelinde ḥārdur ve derece-i ūlāda raṭbdur. Büsr ki ḥurmānuñ ⁽⁹⁾ qoruğıdır ve ruṭab ki olmuşıdır, olmuşınuñ ğızā vèrmesi ziyādedür. Büsrden ⁽¹⁰⁾ ruṭablarıñ aşlahı ve eyüsi āzād demekle ma'rūf olanıdır. Ba'dehu eyüsi ⁽¹¹⁾ ḥasnāvī dèdükleridür. Ba'dehu mektüm dèdükleridür. Ruṭab her ne deñlü dānesi büyük ⁽¹²⁾ olup ve siyāhlığı ziyāde olup derisi qurı olup çekirdegi yanında olan ⁽¹³⁾ etinüñ didimlenmişliği ziyāde ola. Bu maḳūlesi ḥurmālarıñ yaramazıdır ve her ne deñlü ⁽¹⁴⁾ didimlenmişliği az olup ve eti çok ve çekirdegi küçük olup lezzeti ṭatlu ⁽¹⁵⁾ ve rengi şaru ola, bu maḳūlesi aña göre şalāha ya'nī eyülige yaqınraqdur. ⁽¹⁶⁾ Ruṭab sā'ir tāze yemişler gibi qarnı şişiricidür. Ḥurmā ṭatluluğınun ḥāşşasındandır ⁽¹⁷⁾ ki dişleri ve dili ve diş etlerin fesāda vèrür, ḥuşuşan şol ki ṭatluluğı ⁽¹⁸⁾ keskin olup ve bal mūmı gibi olup saqız gibi olmağıla çeynenmesi lāzım gele, ⁽¹⁹⁾ bu maḳūlesi ziyāde ifsād eder, şafrāya ba'dehu yanık sevdāya tīz döner. Qoyu [394b] ⁽¹⁾ ve ğalīz kan ḥāşıl eder, mizācı ıssı olanlara yaramazdur, ḥuşuşan cigerleri ıssı olanlara ⁽²⁾ ve baş ağırsı ve göz ağırsı ve boğaz ağırları ve çibancıklar ve dil ve dudakları tīz ⁽³⁾ kabarmaq ve cigerlerinde ve ṭalaqlarında süddeleri olanlara ve tīz 'arız olur olanlara ⁽⁴⁾ ziyāde yaramazdur. Bi'l-ḥāşşiye bu maḳūle marazları taḥrīk eder ve peydā eder ve ziyāde eder. ⁽⁵⁾ Ammā mizācları şovuk ve mu'tedil ya'nī ziyāde ıssı olmayanlar ki göğüsleri perdelerinde ⁽⁶⁾ za'f ve süddeler ve zıkr olunan marazlardan olmaya bu maḳūle kimesneler ruṭab yèdüklerinde ⁽⁷⁾ bedenlerin semirdür ve līnet vèrür ve erlik şuların ziyāde èdüp cimā'a taḥrīk eder. ⁽⁸⁾ Pes lāzım oldı ki mizācları ıssı olan kimesne ruṭabdan az yèyüp yèdükden sonra sirke ⁽⁹⁾ ve şovuk şu ile yuyup ba'dehu şovuk şu ile bir kaç kerre mazmaza ve ğarğara eyleye. ⁽¹⁰⁾ Ve eger mizācı ziyāde ıssı olursa bunları yalınuz hemān sirke ile èdüp ba'dehu ⁽¹¹⁾ ekşi sikencübīn içe ve ekşi enār veyāḥūd ayvadan şoralar ve üzerine yèdükleri ṭa'amlar ⁽¹²⁾ qoruqlu ve ekşiler ola ve ḥıyār ve marul dahı yèyeler. Ruṭabı aç qarınıla ve ṭa'am ⁽¹³⁾ yèdükden sonra üzerine yemeyeler, ḥuşuşan ṭa'am ğalīz olursa üzerine yemekden ziyāde ⁽¹⁴⁾ ḥazer edeler. Eger yerlerse ṭa'am keylūs olduqda ve ma'ideden indükde yèyeler. ⁽¹⁵⁾ Eger mizācları ıssı olanlar veyāḥūd mizācları şovuk olanlar ruṭab yèdüklerinden sonra ⁽¹⁶⁾ qarınlarında qurqurlar ve şişmekler peydā olup ve qabz olup qarınları sürmez ⁽¹⁷⁾

ise lâzımdur ki ishâl edici gül şarâbı vèreler veyâhüd hıçne edeler veyâhüd⁽¹⁸⁾ türbüd dedükleri devâ ile gül mürebbâsı vèreler. Gâh olur ruṭabı 'asel ile veyâhüd⁽¹⁹⁾ sükker ile veyâhüd hürmâ petmezi ki aña seyelân dèrler, anuñla mürebbâ ederler. Bunlar ile [395a]⁽¹⁾ <bunlar ile> mürebbâ olıcağ keskinligi ziyâde olup ruṭubeti az olur. Bu taqḍırce⁽²⁾ mizâcları bârid-i raṭb olanlara muvâfiğ olur. Eger çekirdegi yérine bâdem koyup⁽³⁾ yèseler ve gül şuyı ve haşhâş ile yèseler zararı az ola. Gâh olur bir miqdâr kâfür⁽⁴⁾ ile keskinligin şıyup râyihasın hoş ederler ve mu'tedil olur. Mizâcları ıssı⁽⁵⁾ olanlara olan zararınıñ işlâhı ruṭabda olan zararlarıñ işlâhı⁽⁶⁾ gibidür ki zıkr olundu.

Raṭbe: Yoncudur. Mâdâmkî tâze ve yaş ola⁽⁷⁾ raṭbe dèrler ve kıru olıcağ fett dèrler. Yonca harf-i fâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.⁽⁸⁾

Ri'yü'l-ıyyel: Yabân şığırı otlayacağı demekdür. Lisân-ı Süryânda⁽⁹⁾ ri'yâ zılâ dèrler. Murâd bir nebâtdur ki degirmi degül, küşelü baldırı vardır, havuç⁽¹⁰⁾ nebâti deñlü yüksek olup uzar, yaprağı ḥabbetül-ḥazrâ yaprağına beñzerdür lâkin andan⁽¹¹⁾ incerekdür ve azacuk eli tırmalar iriligi vardır, baldırından çok budakları biter,⁽¹²⁾ üzerinde torağ otı tâcı gibi tâcı vardır. Çiçegi şaru beyâzdur, toḥmı torağ otı⁽¹³⁾ toḥmina beñzer qalıñluğı bir barmağ ve uzunluğı üç barmağ köki vardır. Kökinüñ rengi⁽¹⁴⁾ beyâzdur ve tatludur, köki çiğ iken yèñür. Kezâlik baldırı ṭâze iken üstini⁽¹⁵⁾ şoyup yèrler. Bu nebâta yabân şığırı otlayacağı anuñcün dèrler ki yabân şığırı bu⁽¹⁶⁾ nebâti otladığdan soñra anı zehrlü cânavar ışırsa aña zarar étmez ve eger anı zehrlü⁽¹⁷⁾ cânver ışırsa tolaşuptâ bu nebâti bulup andan otlar zehri andan def' edüp⁽¹⁸⁾ eyü olur. Eger bu nebâti bulmazsa ḥasta olur veyâhüd fevt olur. Zehrüñ kuvvetine⁽¹⁹⁾ göre ya'nî ziyâde kavî zehr ise fevt olur degül ise marîz olur. Bu maḳûle menâfi'i [395b]⁽¹⁾ ḥayvânât-ı 'ucme ta'lîm ve tefhîm eyleyen Ḥakîm-i muṭlağ olan Ḥudâ'yı her noqşândan tenzîh⁽²⁾ ve temcîd étmek gerekdür. Bu maḳûle nef'i olduğıçündür ki zehrlü cânavarlar şoğduğı kimesneye⁽³⁾ iki dirhem miqdârın içürürler. Ṭabî'atı derece-i şâlişe evâ'ilinde ḥârr u yâbisdür. Yübüseti⁽⁴⁾ ziyâde kavîdür, letâfeti ya'nî hılṭları inceltmesi kavîdür. Te'sîri kıılır dedükleri⁽⁵⁾ nebât toḥmı te'sîri gibidür, aña qarîbdür. Bu sebep ile aḥmağ olan kimesne mâbeynlerin⁽⁶⁾ fark edemez. Muḳaddemâ âtrîlâl beyân olunduğı maḥalde farkları zıkr olunmuşdur.⁽⁷⁾

Ri'yü'l-ḥamām: Gögercin otlayacağı demekdür. Lisān-ı Yūnānda fāristāryūn ⁽⁸⁾ dērler. Ma'nāsı gögercin nebātı veyāḥūd gögercin gölgelenecek nebāt demekdür. Bir nebātdur ki ⁽⁹⁾ şulara qarīb yerlerde ve insān olduğı yerlerde bulunur, ğayrı yerlerde bulunmaz. Bir qarış ⁽¹⁰⁾ ve daḥı ziyāde uzar şümnüşī bir nebātdur. Uçları kertelmiş beyāza māyil rengi vardır ki ⁽¹¹⁾ baldırından biter. Bu nebātuñ baldırı ve köki olmaz illā bir dāne olur köki mih gibidür. ⁽¹²⁾ Gögercinler bu nebāt yanında ḳonmağı ve andan otlamağı sever. Bu nebāt ḳurutması ⁽¹³⁾ ḳavī devādur, azacuk ḥarāreti daḥı vardır. Anuñıla taḥlīl eder ve ḳabz eder. Bürüdeti daḥı ⁽¹⁴⁾ vardır, tāze yaralara yaprağından yağı etseler, yaraları oñuldup bitüre. Eger yaprağını ⁽¹⁵⁾ ince döğüp gül yağı ile veyāḥūd ḥinzīruñ tāze iç yağıyla qarışdurup rahmi ağrısı ⁽¹⁶⁾ olan 'avrat andan götürünse ağrısı sākin eyleye. Eger sirke ile andan yağı etseler ḥumre ⁽¹⁷⁾ dedükleri safrāvī şişleri ve çibanları sākin edüp ulaşur ve tağılır maḳūlesi ⁽¹⁸⁾ olan çibanları ve yaraları tağıлмақdan men' edüp yapışdura ve 'asel ile tağılır ⁽¹⁹⁾ maḳūlesi olan deriñ çibanları oñuldur.

Ri'yü'l-ḥamīr: Hımārlar otlayacağı [396a] ⁽¹⁾ <otlayacağı> nebāt demekdür. Diyār-ı Mağrib'den Endülüs vilāyetinde bir diken ismidür. ⁽²⁾ Ol diken ḥāmālāvun-ı esved dēyü zıkr olunan nebāta beñzer gölgelü ağaçları olan ⁽³⁾ tağlarda biter rāyihāsı keskindür tere rāyihāsı keskin olduğı gibi. Kökleri ⁽⁴⁾ daḥı keskindür, yapraklarından köki keskinlikde ziyādedür. Eger kökinden içseler ⁽⁵⁾ ırmaz maḳūlesi olan burun ḳanı aḳmasını peydā eyleye. Rub' dirhem ya'nī ⁽⁶⁾ dirhemden dört paydan bir pay miḳdārı taḻaḳlı olan kimesnelere nef ⁽⁷⁾ etmekte bād-ı zehrdür ya'nī fi'l-ḥāl nef eder. Toḥmı daḥı burun ḳanını ziyāde aḳıdur. ⁽⁸⁾ Eger köki ve eger yaprağı ḥılḫları muḥkem çekici ve bevli idrār edici devālardandur.

Ra'āde: ⁽⁹⁾ Deryāda olur bir balıḳ ismidür ki ol balıḳ uyuşmaḳ peydā eder ⁽¹⁰⁾ ya'nī aña yapışan kimesnenüñ eli uyuşur ḥattā balıḳ avcısı elinde olan ⁽¹¹⁾ ağa bu balıḳ girse avcinuñ eli ditreyüp uyuşa. Eger bu balıḳ diri ⁽¹²⁾ iken başı ağrısı olan kimesnenüñ başına yaḳın ḳosalar nef eyleye ve eger balıḳ ⁽¹³⁾ fevt olmuş olursa nef etmeye. Ve eger dönüp taşra çıḳmış olan oturaḳ ⁽¹⁴⁾ üzerine ḳoyup ırsa oturağı ıslāḥ eyleye ammā tecribede bunuñ ḥilāfı ⁽¹⁵⁾ zāhir oldu. Eger bu balığı zeyt yağı içinde bişürüp ol yağıla ıssı ağrısı ⁽¹⁶⁾ olan eñ yerlerini yağılasalar ağrısı sākin eyleye. Şeyḫ İbn Bayḫar

rahîmehullâhu te'âlâ ⁽¹⁷⁾ hikâyet eyledi ki bilâd-ı Endülüs'den Mâlika nâm beldede Bahır-i Kebîr sâhilinde bir yaşşı ⁽¹⁸⁾ balık gördüm. Ol diyârda ol balığa 'urüne dërler, ortası yumrı ve yaşşudur, ⁽¹⁹⁾ arkası siyâha mâyildür ra'ade dëdükleri balık gibi ve kırnı ziyâde beyâzdir. [396b] ⁽¹⁾ Bu balık dağı eger diri iken ve eger meyyit iken ziyâde uyuşdurucıdır hattâ ba'zı ⁽²⁾ kavm bilmeyüp yemişler fevt olmuşlar.

Ruğvetü'l-ķamer: Ay köpügi ⁽³⁾ demekdür. Murâd, buşâķu'l-ķamerdür ki ķarf-i hâda hâcerü'l-ķamer dëyü zıkr olunmuşdur. ⁽⁴⁾

Ruğvetü'l-haccâmîn: Haccâmat êdiciler köpügi demekdür. Murâd, der-yâda olan ⁽⁵⁾ şungardur ki ķarf-i elifdezıkr olunmuşdur.

Ruğvetü'l-milħ. Zebedü'l-milħ dağı ⁽⁶⁾ dërler ya'nî tuz köpügi ve tuz kaymağı dërler. Deryâ kenârlarında olan büyük siyâh ⁽⁷⁾ taşlar üzerinde hâşıl olur tuzlu ruķubetdür ve bu ruķubet muķaddemâ ķarf-i elifde isyūs ⁽⁸⁾ dëyü zıkr olunan nesne degüldür. Ba'zılar buña tuz çiçeği dërler. Pes bu taķdîrce isyūs ⁽⁹⁾ olur nitekim zıkr olunmuşdur. Şaķîħ budur ki şol yerler ki anda çoraķ tuz ola, ol tuz ⁽¹⁰⁾ üzerinde hâfîf ve ince eczâ olur ki güyâ tuzdan bitmişdür. Ol eczâ ol ⁽¹¹⁾ tuzdan laţîfraķdur ve ķavîraķdur. Pes eyü te'şîrleri olur, meşelâ ⁽¹²⁾ pâk êtmek ve ķazıyup ishâl êtmek te'şîrlerin êder. Yaķılmış ⁽¹³⁾ tuzdan olan te'şîrler gibi te'şîri vardur.

Raķaş: Derelerde ⁽¹⁴⁾ olur büyük ķablubağa ismidür. Bağdâd'da Furât Nehri'nde çok bulunur. ⁽¹⁵⁾ Sülhüfât, ķarf-i sînde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Raķ: ⁽¹⁶⁾ Muţlaķâ ķablubağa ismidür. Ba'zılar dëmişler, deryâ ķablubağasıdır. ⁽¹⁷⁾ Ba'zılar dağı dëmişler ķarada olan ķablubağa ismidür, ğayrı degüldür. Ķarf-i sînde ⁽¹⁸⁾ zıkr olunur.

Raķâķış: Şeyħ Re'is bu devâyi vaşf êtdügi üzre ⁽¹⁹⁾ muķaddemâ ķarf-i cîmde cüft-âfrîd dëyü zıkr olunan devâ olmaķ lâzımdur. [397a] ⁽¹⁾ <lâzımdur>

Raķ'â: Seraħş ya'nî eyrelti dëdükleri nebâtdur ki ķarf-i sînde ⁽²⁾ zıkr olunur inşâ'allâh.

Rakībū's-şems: Güneş gözedici demektür. Her ⁽³⁾ nesne ki ya'nî her nebât ki güneşden tarafa meyl edüp güneş ne tarafa giderse ⁽⁴⁾ ol dağı ol tarafa döne çiçekler ve hubâzâ gibi, anlara bu ismdür lâkin bu ism ⁽⁵⁾ iki nebâta mahşüşdür. Birisi şamarbümâdur ki harf-i şâdda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁶⁾ Birisi dağı südlügenlerden bir güne degirmi ve ufağ yapraklısıdır ki envâ'ıyla ⁽⁷⁾ harf-i yâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ruḳ'a: İsm-i 'Arabîdür. Her devâ ki ⁽⁸⁾ andan içmegile sınııkları ıslâh eyleye, bu ism aña itlâk olunur ammâ ruḳ'a ⁽⁹⁾ dëyü itlâk olunduğda yağılara ve tıllalara qorlar bir güne kökler murâd olunur ki ⁽¹⁰⁾ bu maḳâmda zıkr olunan oldur. Qızıl ve qatı köklerdür. Tabî'atı bârid-i yâbisdür. ⁽¹¹⁾ Eger dögüp mişḳâl miḳdârın iki dâne rufûdân yumurda ile her gün üç güne ⁽¹²⁾ dek içseler ağır nesne götürmekden veyâhüd düşmekden veyâhüd üzülmaḳdan ⁽¹³⁾ kemiklerde hâşıl olan taḫaşhuşu ya'nî sınııklığı ve bertığı ve ırğalanmağı ⁽¹⁴⁾ ıslâh eyleye.

Ruḳ-ı Yemânî: Vilâyet-i Yemen'de olur qoz ağacı gibi ⁽¹⁵⁾ bir büyük ağacdur. Çenâr yaprağına beñzer büyük yaprakları vardır. Büyük encîr ⁽¹⁶⁾ deñlü enâr kadar olmağa yaklaşur yemişi olur. Yemişi budaqlarınıñ ⁽¹⁷⁾ çatlağından çıkar sâ'ir yemişler gibi yaprakları arasından çıkmaz. Yemişi tatludur, yënür. ⁽¹⁸⁾ İçinde encîr dâneleri gibi dâneleri vardır. Yapağından yaralara yağı ederler, yaraları ⁽¹⁹⁾ bitürür. Tabî'atı bâriddür, hârr degüldür. Ba'zılar demişler bu ağacdan veyâhüd qabuğınuñ [397b] ⁽¹⁾ iç incesinden veyâhüd yemişinüñ toḫmından üç dirhem miḳdârı içseler kemiklerde ⁽²⁾ sınıığı ve kemikler ırğandısını ıslâh eyleyeve eger şu ile bişürüp ve içüp anuñla qay' ⁽³⁾ etseler qoyu ve yelmeşik ve galîz balğamları ve hılıtları taşra eyleye, çıkara. ⁽⁴⁾

Rummân: Enârdur, bostânisi ma'lûmdur, yabânisi dağı vardır. Yabânîsine ⁽⁵⁾ mazḳ dërler. Yabânîsinüñ qurutması qavîdür, bu bâbda gâyetdür ya'nî andan ziyâde ⁽⁶⁾ olmaz. Nitekim harf-i cimde cülnâr dëyü aḫvâli zıkr olunmuşdur. Bostânisi ⁽⁷⁾ ma'lûmdur, ba'zısı tatlu ve ba'zısı ekşidür. Enârüñ cümlesi bârid-i raḫbdur. Bir miḳdâr ⁽⁸⁾ qâbızlığı vardır, cemî'an eczâsından ol qâbızlık ayrılmaz hattâ yavaşluğıla ⁽⁹⁾ şıķılmış olan şuyında dağı qâbızlık vardır egerçi zâhiren tıyulmazdur. ⁽¹⁰⁾ Qabuğınuñ tabî'atı bârid-i yâbisdür, ziyâde qabz edicidir. Ekşi enâr bürüdeti tatlu ⁽¹¹⁾ enârdan ziyâdedür, bir

miğdâr yübüseti dahı vardır. Enâruñ bürüdeti derece-i şâniyeye ⁽¹²⁾ erişmez ve derece-i ülâdan dahı geçmez. Ekşi enâr bağarsuqlarda olan ruṭübetleri ⁽¹³⁾ kızarı ḥattâ eger aç kırarını çok yêseler bağarsuqlar kızarınmaḳ marazını peydâ ⁽¹⁴⁾ eyleye. Çekirdegi ziyâde kıbızdur ve bâriddür. Cemî'an ağacı ziyâde kıbz edicidür, ⁽¹⁵⁾ kıbuğı enâruñ cümle eczâsından ziyâde kıbızdur. Tatlu enârdan ḥâşıl ⁽¹⁶⁾ olan ḥılıṭ eyüdüür ammâ ğızâ vërmesi azdur ve şişirmek peydâ eder egerçi ⁽¹⁷⁾ bârid-i raṭbdur yine sıtmalu olanlara eyü degüldür. Zîrâ şişirmesi ve kııl ⁽¹⁸⁾ diplerin pekitmesi vardır. Ekşi enâr mi'dede olan ḥarâreti ve yangını ⁽¹⁹⁾ sâkin eder ve sidügi yüridür. Eger kıbız olanından yêseler ma'ideye mâddeler [398a] ⁽¹⁾ <mâddeler> aḳmasını men' eyleye. Eger yağmur şuyı içinde yaturup içseler kıan tükürmege ⁽²⁾ nef' eyleye. Eger ekşi enâr şıkındusını bişürüp 'asel ile kıarışdursalar tağılır ⁽³⁾ maḳülesi olan yaramaz çıbanlara ve zâ'id olan etlere ve kıulaḳlar ağrısına ve burun ⁽⁴⁾ içinde olan kıabarlara ve çıbanlara nâfi' devâ ola. Cülnâr ya'nî yabân enârı çıçeği içinden ⁽⁵⁾ kıan aḳar olan diş etlerin pek eder ve kıanlı olan yaraları yapışdurur. ⁽⁶⁾ Eger şu ile bişürüp bişmişî ile maḳmaḳa etseler dişler oynamasına nef' eder ⁽⁷⁾ ve dişler etlerinden aḳan kıanı diñdüre. Bağarsuqlar ve kıasıḳlar yarılmaḳ devâlarına ⁽⁸⁾ ğirür, yaruğı ṭutup kıabz eder. Ğâḥ olur yabân enârınıñ 'uşâresin alup ⁽⁹⁾ ḥıfz ederler, çok nesnelere nâfi' olur. Eger enâr ağacınıñ kökin bişürüp ⁽¹⁰⁾ içseler kıabaḳ çekirdegi dedükleri kıurdları kıatl edüp kııḳara. Eger ekşi ve tatlu ⁽¹¹⁾ enârı içi ile ma'an şıkup niş raṭl miğdârın yigirmi dirhem sükker ile kıarışdursalar ⁽¹²⁾ şafrâyı ishâl edüp mi'deye kıuvvet vère. Bu maḳüleden en' çok isti'mâli ⁽¹³⁾ câyiz olan miğdâr bir rıṭldur. İshâl etmekde şarı helîle ğibi 'amel eder ve yemeğile ⁽¹⁴⁾ uyuz ve ğicige nef' eder ve mi'deyi dibâğat eder. Enâr şarâbı maḥmûrlığı giderür, ⁽¹⁵⁾ tatlu enârda şişirmek olmağıla mizâcları ıssı olanlarda âleti ḥarekete ğetürür. ⁽¹⁶⁾ Eger ta'âmdan şonra enârı şorsalar ta'âmı mi'de ağzından aşığa indüre. ⁽¹⁷⁾ Ba'zılar enârdan olan şişirmeyi uzun bir miğdâr kemmün yemekle def' ederler. ⁽¹⁸⁾ Ba'zılar dahı bunu câyiz görmezler zîrâ enârdan olan şişmek tîz def' olunur. ⁽¹⁹⁾ Tatlu enâr ekşisinden olan zararı işlah eder ve bağarsuqları kıazımasını [398b] ⁽¹⁾ men' eder. Ekşi enâr bedeni ve cigeri ziyâde şovudur ve mi'deden inmesi ğeçdür. Pes fi'li ⁽²⁾ kıavî olur. Ekşi enâr mizâcı şovuḳ olan kıemesneye ziyâde zarar eder ḥattâ çok ⁽³⁾ isti'mâl ederse cigerinde olan kıuvvet-i câzibeyi ibṭâl eyleye ya'nî ciger ğızâ-

yı ⁽⁴⁾ kendüye çekmekden kıla. Pes mi'dede ve kıarında yeller ve şişmekler ve ishâl hâşıl ⁽⁵⁾ olup cimâ'dan kesilmek lâzım gelür. Evlâ budur ki bu vehle olan zararın zencebîl ⁽⁶⁾ mürebbâsı yemekte ve kıavî şarâblar içmekte ve sarımsaklı ve ıssı otlı et şürbâları yemekte ⁽⁷⁾ def' ederler. Cigerleri ıssı olanlara, huşuşan şarâb içenlere tatlı enâr yemekten ve anı ⁽⁸⁾ meze etmekden enfa' nesne yokdur. Ekşi enâr kıanuñ hareketin ve hiddetin şır ve kıuşmayı ⁽⁹⁾ keser ve maħmûr olan kimesneye nef' eder. Tatlı enâr şuşadur ve cigerde olan rûhları ⁽¹⁰⁾ şâf eder. Eger tatlı enârı şıkup sıkındusını şışeye kıoyup ıssı güneşde tâ kıoyulınca ⁽¹¹⁾ kıosalar ba'dehu göze anuñla sürme gibi çekseler göz nûrını keskin eyleye. Eski olduķça ⁽¹²⁾ yeg olur ammâ şol mertebede eskimeye ki toprak ola. Sıtmalu olan kimesne ⁽¹³⁾ ta'âmdan şoñra bir miķdâr ekşi ve tatlı enârdan şorsa aña nâfi' ola. Evlâ ⁽¹⁴⁾ budur ki ta'âmdan evvel isti'mâl edüp şoñında isti'mâl etmek illâ meger ziyâde ⁽¹⁵⁾ yangını ola veyâhüd gönli dönüp kıuşmak isterse bu taķdîrce şoñında daħı ⁽¹⁶⁾ şora. Enârıñ eger tatlısı ve eger ekşisi harâretten olan yürek oynamasına nef' eder. ⁽¹⁷⁾ Eger bütûn ve şağ enârı şarâb içinde bişürüp ba'dehu döğüp şişi olan kıulağa yaķı ⁽¹⁸⁾ etseler şişini gidere. Ekşi enâr 'uşâresi ile göze sürme gibi çekmek gözde zâfere ⁽¹⁹⁾ dedükleri ziyâdelige ki defa'atle beyân olunmuşdur aña nef' eder. Enârdan [399a] ⁽¹⁾ <enârdan> olan kıavut gebe 'avratlar balçık ve ğayrı nesne özlemegi def' eder. Ekşi ⁽²⁾ enârdan olan rubb daħı bu nef'i eder. Eger tatlı ve ekşi enâr 'uşâresin baķırdan ⁽³⁾ kıap içinde şol deñlü bişürseler ki kıoyulana ba'dehu şovudup göze sürme gibi çekseler ⁽⁴⁾ gözde olan uyuz ve gicige ve süllâķa nef' ede ve göz nûrın ziyâde eyleye. ⁽⁵⁾ Süllâķ, göz kıapağında hâşıl olur kıatılıķdur ki göz kıapağı kıızarup kırpükler ⁽⁶⁾ dökilür. Eger bir enârı cümle içinden boşaldup ba'dehu gül yağı ile tıdudurup ⁽⁷⁾ yavaş âteşe kıoyup kıulağa tımlatsalar ağrısını sâkin eyleye ve benefşe yağı ile ⁽⁸⁾ kıurı öksürüğe nef' eder. Eger enâr kıabuğını bişürüp ziyâde hayzı aķan ⁽⁹⁾ 'avrat içinde otursa nef' ede. Kezâlik oturağı taşra çıķmış olan oğlancık ⁽¹⁰⁾ içinde otursa nef' ede. Eger enâr kıabuğın tâ müherrâ olınca bişürüp içinde ⁽¹¹⁾ bişdüği şü ile dört dirhem miķdârın alup ve yaykıanmış buğdaydan olan ⁽¹²⁾ undan veyâhüd pâk taru unından iki vaķıyye ya'nî yigirmi dört dirhem kıatup ⁽¹³⁾ anı 'aķide edüp muħkem bişürseler bişdükdüden şoñra üzerine hâm zeytündan olan ⁽¹⁴⁾ zeyt veyâhüd gül yağı kıatup ziyâde ishâli olan kimesneye ki kıutulmasından ⁽¹⁵⁾ ümîz kesilmiş olsa

aña ol 'aķīdeyi yēdürseler ishāli ıtuta, mücerrebdür. Eger sidügi ⁽¹⁶⁾ ıturmayan kimesne enār ķabuġınıñ bişürülmişinden içse nef eyleye. Eger ekşi ⁽¹⁷⁾ enār ķabuġını alup ol miķdār māzū ile ķarışdurup ve dögüp ba' dehu ziyāde keskin ⁽¹⁸⁾ sirke ile şol deñlü bişüreler ki tā ķoyulanup 'aķīde gibi ola. Ba' dehu fülful dāneleri ⁽¹⁹⁾ ķadar dāne dāne ētseler on dāne ve daġı ziyāde miķdārın içseler eskiden olan [399b] ⁽¹⁾ ishāli ve ķorķulu baġarsuķ şıyırılmaķ marazını giderüp kese ve oturaķda ve baġarsuķlarda ⁽²⁾ olan ķıbanları giderüp eyü ēde. Eger ķabuġın yaķup ve 'asel ķatup ķarın ve göġüs ⁽³⁾ aşıġasına yaķı ētseler içerüden oķ ķan gelmege ve ķan tükürmege nef eyleye. Eger ķabuġın ⁽⁴⁾ dögüp ve 'asel ile ķarışdurup Çiçekden ķalan nişānlara sürseler gidere. Eger enār ķabuķların ⁽⁵⁾ birinc ve ķabı şoyulup ķavrulmuş arpa ile şuda bişürüp ol şu ile ġuķne ētseler ⁽⁶⁾ ishāli ve baġarsuķlar ķazınmaķ marazını gidere, eyü ēde. Eger anuñıla mażmaża ētseler ⁽⁷⁾ diş etlerin ķavī eyleye. Eger anuñla istincā ētseler oturaķda bevāsīr dēdükleri ķıbanlar ⁽⁸⁾ aġızlarından aķan ķanları ıtutup kese. Eger dögülmiş ķabuġından on dirhem miķdārını ⁽⁹⁾ ķarında şoġulcanları olan kimesne ıssı şu ile aġzını ıtoldurı ıtoldurı yutsa ⁽¹⁰⁾ şoġulcanları ziyāde ķuvvet ile ıķara. Dēmişler ki eger ta'ām ile iki dirhem veyāġūd daġı az ⁽¹¹⁾ miķdārın yēseler ta'āmı fāsīd olmaķdan men' eyleye. Ba'zılar dēmişler ıtatlı ve ekşi enārdan ⁽¹²⁾ bir miķdārı ta'ām ile yēseler ta'āmı fāsīd olmaķdan men' eyleye ammā bu kelām fāsiddür, ⁽¹³⁾ aşı yoķdur. Bu miķdār vardur ki ekşi enār ta'āmı ma'idede dütünlenmeden men' ēder. ⁽¹⁴⁾ Eger bir dāne ıtatlı enārı alup ve başı tarafından ķabuġın aķe miķdārı kesüp giderüp ⁽¹⁵⁾ ba' dehu içine gül yaġı veyāġūd ıtatlı bādem yaġından siñdügi miķdārı ķoyup ba' dehu ⁽¹⁶⁾ yavaş āteşe ķosalar tā yaġı içse yaġı içdükde tekrār yaġ ķoyup birķaç kerre böyle ⁽¹⁷⁾ ēdüp tā yaġa tamām ķanmış ola ve yaġı içmekden ķala. Göġsinde aġrısı olan ⁽¹⁸⁾ kimesne ol enārı şorsa bir mertebede nef eyleye ki ġayrı nesne aña berāber olmaya ⁽¹⁹⁾ ve aġrıya sebep olan māddeyi bevl ile ıķara. Eger ekşi enār 'uşāresini [400a] ⁽¹⁾ <uşāresini> aġızda ıtutsalar aġızda ulaşur ve ıtaġılur maķūlesi olan ķıbanlara ⁽²⁾ ve ķabarlara nef eyleye. ıtatlı enār yemek bedeni semirdür ve sārır ġızāları bedene geürür. Eger enāruñ ⁽³⁾ tāze ve yumuşak yapraķları ve enār ki yemişidür anuñ başında olan düğmesinden ⁽⁴⁾ mi'de aġzına yaķı ētseler ġadden ziyāde olup ıtutulmaz olan ķuşmayı kesüp ıtuta. ⁽⁵⁾ Enār düğmesinüñ 'uşāresi gül şuyı ile gözlerde olan

mâddeleri men' eder ve gözlerde ⁽⁶⁾ olan şîşi indürür ve dilkü üzümü şuyı ile veyâhüd lisânü'l-ḥamel dedükleri ⁽⁷⁾ nebât şuyı ile zekerde olan çıbanları oñuldup kurudur ve ol cânibe mâddeler ⁽⁸⁾ dökülmesini men' eder ve şu ile edikden olan sıyrığı ve henüz ibtidâ etmiş olan ⁽⁹⁾ dâhıs dedükleri çıbanı def' eder ve sirke ile ḥumre dedükleri şafrāvī şişe ve çıbana ⁽¹⁰⁾ nâfi'dür ve şarâb dürdi ile gözlerde olan katılığa sürseler nef' eyleye. Enâr ḳabuğınuñ ⁽¹¹⁾ 'uşâresi ve enâruñ içi daḥı düğmesinden olan 'uşârenüñ ḳâyim-maḳâmı olur. ⁽¹²⁾ Kezâlik yaz soñlarında enâr ağacınıñ üzerinde zâhir olan 'uḳdelerden olan ⁽¹³⁾ 'uşâre daḥı böyledür. Eger enâr düğmesinüñ kertiklerinden yedi dânesin aç ḳarınıla ⁽¹⁴⁾ yutsalar bedende büyük ve sivri ve kızıl çıbanlar çıkmasına mâni' ola, mücerredür. Enârdan ⁽¹⁵⁾ bir sınıf vardur ki çekirdegi yoḳdur aña emlîsî dërler ve bu sınıf ḫatludur, tercibe olunmuşdur ki ⁽¹⁶⁾ göğüsde olan aḡrılar ve ıssıdan olan öksürüğü sâkin etmekde nef'i vardur ⁽¹⁷⁾ ve bu sınıf gevşeklik vërür ve mâddeleri taḫlîl eder ve âvâzı şâf eder ve bu sınıfta ⁽¹⁸⁾ sâ'irde olandan lezzet ziyâdedür. Enâruñ her sınıfından sükker vërür şarâb éderler. ⁽¹⁹⁾ Ba'zılar daḥı na'nâ' ḳatup éderler. Böyle olıcaḳ fâ'idesi çok olur, mürekkebâtta [400b] ⁽¹⁾ zıkr olunur.

Rummânü'l-berr: Yabân enârı demekdür. Murâd cülnârdur ki zıkr ⁽²⁾ olundu ve cülnârda enâr yemişi olmaz yabân enârı dedükleri hemân ismdür nitekim ⁽³⁾ ḫarf-i cimde zıkr olunmuşdur.

Rummânü's-su'âl: Öksürük enârı demekdür. ⁽⁴⁾ Ba'zılar dërler murâd beyâz ḫaşḫâşdur ammâ bu kelâm şıḫhatinde nazâr vardur. Ba'zılar dërler ⁽⁵⁾ murâd ḫaşḫâş-ı menşürdur ki zıkr olunmuşdur. Bu kelâm şıḫhate aḳrebdür. ḫaşḫâş cemî'an ⁽⁶⁾ envâ'ıyla ḫarf-ı ḫâda zıkr olunmuşdur. Ba'zılar demişler murâd nârgivâ dëyü zıkr olunacaḳ ⁽⁷⁾ devâdur ki ḫarf-i nûnda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Rummânü'l-enhâr: ⁽⁸⁾ Irmaḳlar enârı demekdür. Murâd, heyûfariḳün dëyü zıkr olunacaḳ devânuñ büyük olan ⁽⁹⁾ sınıfıdır. Heyûfariḳün ḫarf-i ḫâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Remâd: ⁽¹⁰⁾ Küldür. Remâd her nesne ki yanmış olup soñında ḳalan nesneye ıtlâḳ olunur ⁽¹¹⁾ lâkin remâd dëyü ıtlâḳ olunduḳda odunlar yanup anlardan ḳalan yanık eczâ ⁽¹²⁾ murâd olunmaḳ ıḫtilâḫ olunmuşdur. Ma'lûm

ola ki her yanık ki kökdür birbirine zıdd⁽¹³⁾ olan cevherlerden terkîb olunmuşdur. Zîrâ içinde olan düttün cüz²-i laîfdür⁽¹⁴⁾ ve içinde olan arzıyyet cüz²-i keşîfdür. Pes eger küli yaykasalar içinde⁽¹⁵⁾ olan cüz²-i duhânı gider ve cüz²-i arzıyyet şâfi kâalup lez'î ya'nî ışırup⁽¹⁶⁾ yaqması ve acıtması kalmaz. Kül mizâcî aşlı ki andan hâşıl olduğı nesnedür⁽¹⁷⁾ anuñ ihtilâfî ile muhtelif olur ya'nî aşlı ne mizâcda ise küli dağı aña qarîb⁽¹⁸⁾ olur. Böyle olduğına delîl budur ki meşelâ bellût ağacınıñ külinde kâbızlık⁽¹⁹⁾ vardur ağacında olduğı gibi ve encîr ağacınıñ külinde cilâ êtmeklik vardur [401a]⁽¹⁾ <vardur> nitekim ağacında vardur ve kirecden yanmış olan küldede keskinlik ve cilâ⁽²⁾ vardur nitekim kirecede vardur. Aşma külinüñ yaqıcı kuvveti vardur. Eger eski iç yağı⁽³⁾ veyâhüd kurı üzüm ve 'asel ile andan yağı êtseler qaraca et ezigine ve eñ⁽⁴⁾ yerleri gevşemesine ve sîñir tolaşığına nef eyleye. Eger kızıl büre ile andan yağı⁽⁵⁾ êtseler hâyeler derileri üzerinde olan zâ'id etleri yeyüp eksilde. Eger sirke ile⁽⁶⁾ andan yağı êtseler kuduz taladığına ve zehrlü cânavarlar şokduğuna nef êdüp⁽⁷⁾ eyü eyleye. Bir yeri tağlamak için êtdükleri devâlar arasına girür ya'nî katılır.⁽⁸⁾ Tâze bâklâ şamanından olan kül ile çiçek veyâhüd gıcık ve uyuzdan kalan⁽⁹⁾ siyâh nişânlara yağı êtseler veyâhüd hammâmda ovsalar siyâh nişânları gidere⁽¹⁰⁾ ve eger aşma külini muhkem döğüp ince êdüp ve bir bez pâresi içinde koyup ıssı⁽¹¹⁾ iken bevâsîr dedükleri çibanlar üzerine yağı êdüp başdurşalar şovuk olıcağ⁽¹²⁾ tekrâr ıssıcağ êdüp ursalar birbiri ardınca niçe kerre böyle êtseler çibanları⁽¹³⁾ giderüp eyü eyleye. Aşma odununuñ küli şakîka ya'nî başuñ bir tarafında olan⁽¹⁴⁾ ağrısı 'ilâcına eyüdü. Eger bellût yemişî anuñ içinden çıktığı kabuğ ki aña⁽¹⁵⁾ cüft-i bellût derler, anuñ külini ince elekden eleyüp ba'dehu iki dirhem miqdârın⁽¹⁶⁾ aç qarınıla her gün alma şarâbı ile içseler mi'dede olan fâsid yaşluğları⁽¹⁷⁾ giderüp eyü êde, mücerrebdür.

Reml: Kumdur, ma'rûfdur. Kumda olan yübüset⁽¹⁸⁾ ziyâde kavîdür ve yübüsetde cümleden kavî taş kumlarıdır. Deryâ kumlarında⁽¹⁹⁾ keskinlik ve çekmeklik ve cilâ êtmeklik vardur. İstiskâ sebebi ile ve âşer [401b]⁽¹⁾ ruñbetler sebebi ile bedenleri şişmiş ve gevşemiş olan kimesnelere ve bedenlerin arıkladup⁽²⁾ inceltmek murâd edenlere içinde gömilüp yatmağa eyüdü. Fâsid ruñbetleri bedenden çeküp⁽³⁾ giderür. Bu vechle êdeler ki kum içinde çukur êdüp içine gireler. Ba'dehu başından⁽⁴⁾ gayrı cümle be-

denin kum ile örteler ve turalar. Ba'zılar kumu âteşde kızdurup ⁽⁵⁾ ba'dehu bedenlerine tekmi'd ya'nî ıssı ıssı başdururlar. Cemî'an kumlarda bu hâş-salar vardır. ⁽⁶⁾ Bu ma'kûle te'sîrler eder. Kumlarda bu hâşşa da'ı vardır ki tatlu şuyı tatlıluğdan ⁽⁷⁾ çıkarur ve dadsız olanı tatlu eder.

Rimş: İsm-i 'Arabîdür. Bir nebât ⁽⁸⁾ ismidür yabân şahrâlarında olur, lezzeti ekşidür, ta'ife-i 'Arab'ın ma'lûmıdır. Şîh ki ⁽⁹⁾ sarı yavşan dërler, nebâtı anu'n gibidür ve boyı ol kâdardur lâkin şîh rengi toz ⁽¹⁰⁾ rengine mâyildür. Ta'ife-i 'Arab anu'la âteş ya'karlar, dü'tünü zükâma nâf' idügi ⁽¹¹⁾ tecribe olunmuşdur ve andan tütsü etmekle zehrlü cānavarları kaçırurlar ve külınden ⁽¹²⁾ kıly ederler. Andan olan kıly çoğandan olan kılydan yegdür. Bu nebât kuruğda ⁽¹³⁾ ziyâde sarı olur hattâ anu'la şaruya boyanur. Ba'zılar demişler insân üzerinden ⁽¹⁴⁾ atlasa rengi şararur.

Remrâm: Ba'zılar demişler karşı'anna dedükleri nebâtür ⁽¹⁵⁾ ammâ bu kelâm şahîh degüldür. Ba'zılar demişler yabân 'uşfurıdır. Dikenlü bir nebâtür evveli ⁽¹⁶⁾ ve sonı toprak renglüdür. Qurtum ki 'uşfurdur, harf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹⁷⁾

Rinf: Behrâmec ki mu'kaddemâ harf-i bâda zıkr olunmuşdur, anu'n ism-i 'Arabîsidür. ⁽¹⁸⁾

Rend: İsm-i 'Arabîdür. 'Ulemâ-yı luğatden Aşma'î nâm 'âlim demiş ki rend, ⁽¹⁹⁾ râyihası hoş bir nebâtür, mersîn degüldür. ammâ Halîl bin Ahmed nâm 'âlim dedi ki [402a] ⁽¹⁾ <dedi ki> rend yabân mersînidür. Mersînün iki nev'î da'ı mu'kaddemâ harf-i elifde zıkr olunmuşdur ⁽²⁾ ve Şeyh İbn Baytâr rahîmehullâhu te'âlâ na'kl eder ki rend, defne ağacıdır ammâ gayrılar zıkr etmedi. ⁽³⁾

Rüzâ erîdâ: İsm-i Yünânîdür. Ma'nası gül gibi kök demekdür. Bir nebâtın kökidür. ⁽⁴⁾ Kuş dedükleri köke be'zer lâkin andan hafifrağdur ve dişlenmişdür. Eger ovsalar ⁽⁵⁾ içinden gül râyihası zâhir ola. Tabî'atı derece-i şâlîse evvelinde hârdur. Maddeleri ⁽⁶⁾ inceldüp ta'hlîl edicidür, şovukdan olan baş ağrısını giderdügi tecribe olunmuşdur, ⁽⁷⁾ huşuşan eger sünbül-i Rûmî ile karşıdurur şü ile bişürüp şuyını başa dökse ziyâde ⁽⁸⁾ nef' eyleye.

Rûbeyân: Şu hayevânlarından bir güne hayevândur. Bedeninden taşra⁽⁹⁾ çıkmış a'zâsı vardır, ol a'zâ ile şuda yüzer ve şu dibinde yürür. Yengeçlerün⁽¹⁰⁾ küçüğü kadardur. Vilâyet-i Başra'da kurıdup sâ'ir vilâyetlere alup giderler. Bu hayevândan⁽¹¹⁾ şihnât dahı ederler ya'nî tuzlayup güneşde kurudurlar ve sâ'ir vilâyetlere alup giderler.⁽¹²⁾ Ba'zılar demişler bu hayvân rebîşâ dedükleri bir güne küçük balıkdur ki vilâyet-i Hürmüz taraflarından⁽¹³⁾ getirürler. Ehl-i Mısr bu hayevâna firîdis derler ve vilâyet-i Mağrib'de kamerün demekle ma'rûfdur.⁽¹⁴⁾ Mâdâmki tâze ola tabî'atı hârr u raftbur ve tuzlanup kurı olıcağ hârr u yâbis⁽¹⁵⁾ olur. Ruṭûbet-i fazliyyesi ya'nî sînmeyüp qalmış maḳûlesi, yaşluğı vardır. Qatı olan⁽¹⁶⁾ şişleri taḥlîl édüp indürür ve bedene batmış olan demren ve gayrı nesnelere⁽¹⁷⁾ taşra çeker ve sikencübîn ile isti'mâl edicek kabağ çekirdegi dedükleri kurdları ishâl eyleye,⁽¹⁸⁾ taşra çıkara. Ve eger anı fülful ile ince döğüp göze sürme gibi çekseler gözde olan⁽¹⁹⁾ perdeye nef eyleye. Eger anı siyâh noḥûd ile döğüp göbek üzerine yağı etseler kabağ [402b]⁽¹⁾ çekirdegi dedükleri kurdları taşra eyleye ve tuzlanmazdan evvel erlik şuyın ziyâde eder⁽²⁾ tâ ziyâdeliği zâhir ola ve ğizâ vérür ve ğizâsı yaramaz degüldür. Tuzlanmışı mizâcları⁽³⁾ şovuk ve yaş olanları cimâ'a taḥrîk eder ve yemesi sevdâ ve def'i güç ve kavî⁽⁴⁾ gıcık peydâ eder. Hazmı ziyâde güçdür. Evlâ budur ki sirke ve mirî ile ve kerâvyâ ile ıslâḥ⁽⁵⁾ edeler ve anı yédükden şonra üzerine bir miḳdâr aḳrâş-ı 'ûd ya'nî ta'âm hazm etmek için 'uddan⁽⁶⁾ étdükleri kurşlardan bir miḳdâr yeyeler. Tâzesin yédüklerinde böyle edeler ve eger tuzlanmışını⁽⁷⁾ yerler ise üzerine bir miḳdâr ayva cevârişinden yeyeler ve mizâcları ziyâde ıssı olanlar⁽⁸⁾ üzerine na'nâf katılmış enâr rubbından içeler. Eger 'avrat andan götürünse rahmini ıssı⁽⁹⁾ édüp tîz gebe olmasına yardım eyleye. Eger şuda muḥkem bişirüp ba' dehu yumurda⁽¹⁰⁾ şarusı ve şoğan ve pırasa katup koz yağı ile kavursalar cimâ'a ziyâde⁽¹¹⁾ taḥrîk eyleye hattâ ziyâde hareketden elem vére, mücerredür.

Ru'ûs: Başlardır. Baş⁽¹²⁾ hayevânun bir cüz'idür. Başun ruṭûbeti hayevânun sâ'ir bedeninde olan ruṭûbetine göre⁽¹³⁾ ziyâdedür. Hayevânlarının tabî'atlarına göre ba'zısında ruṭûbet ziyâde ve ba'zısında⁽¹⁴⁾ nâḳışdur ve ba'zısının kavî ve ba'zısının za'îfdür. Baş yemekden bedene çok ğizâ

(15) hâşıl olur. Mi'dede hażm olıcaķ za'if olan bedeni ķavī eyleye ve cimā'ı ziyāde (16) eyleye. Ammā bař yemek başı ağır eder, huşuşan za'if olan ve dıterer olan başı (17) ziyāde ağır eder. Bařuñ eyüsi oldur ki ruşubeti i'tidāl üzre ola ya'nī ne ziyāde (18) ve ne az ola. İki yañaķlar eti bařuñ sā'irinden ğızā vürmesi ziyādedür ve sā'irinden (19) harāreti ziyādedür. İki gözlerde yağlılık ve cerbluluk ziyādedür ve mi'deden inmesi [403a] (1) <inmesi> tüzdür. Dil eti sā'irinün cümlesinden hafıfraķdur, dimāğ ki beynidür, sā'irden (2) bürüdeti ve ruşubeti ziyādedür. Bařda olan kemirdeklerde sā'irden yübüset ziyādedür (3) ve bař derileri sā'irden mu'tedilraķdur ve hażmı geķrekdür ve vürdüği ğızā ğalızraķdur. (4) Derileri ile kemirdekleri cümleden yaramazdur ve mi'deden inmesi geķdür ve ikisi daħı (5) ķülenc peydā eder. Kemirdeklerin eñ yaramazı burun kemirdekleridür. Bař, ağır iřlü ve zaħmetlü (6) olan bedenlere eyü ğızādur ammā bař gegirmeyi ķirkīn rāyiħalu eder. Kezālik sidüği (7) daħı ķirkīn rāyiħalu eder. Dimāğ yemesin murād edenlere evlā budur ki ħardal ve sirke (8) ile ve mirī ve güyegü otı ile yeyeler ve gözleri çok tuz ile yeyeler ve yañaķlar (9) etleri ve ķulaķlar diplerin sirke ve řa'ter ve uřturğāz ile yeyeler ve dil etin mu'tedil (10) tuz ile yeyeler ammā bařuñ derileri ve kemirdekleri mümkün olduķça anlardan ırāķ (11) olmaķ gerek ya'nī yememek gerekdür. Eger zarürī olursa 'alā-küllī hāl mi'deleri za'if (12) olanlar andan řaķınmaķ gerekdür ve anlardan toynca yemeyeler, lāzım gelüp yerler ise (13) sirke ve ħardal ile ve řaķız ve dārřinī ile yeyeler. Eger andan ıssı otlar ile ķalye (14) etseler bir miķdār iřlāħ olunur lākin ma'ideden inmesi geķ olur. Bu taķdīrce (15) řaķız ve 'üd ile iřlāħ olunur. Eger řıķlet vürürse fi'l-hāl ķay' edüp ihrāc (16) edeler ve eger ķay' güç olursa veyāħüd ma'ideden aşağa inüp bağarsuķlarda (17) germek ve yel peydā ederse ba'zı müşhil cevāriřlerden isti'māl edüp taşra edeler. (18) Evlā budur ki başı yemeyeler illā ta'āma řaħiħ iřtiħā var iken yeyeler ve ziyāde riyāzetlü (19) olan kimesneler yeyeler. Yaz eyyāmında ve ziyāde harāretlü ve ruşubetlü olan yerlerde [403b] (1) bař yemekden ħazer edeler. Tuzlu ufaķ balıķların başlarını yaķup ba'zısı münāsib (2) yağlar veyāħüd ruşubet vürür nesneler ķatup oturaķda olan çatlaķlara ve eskiden (3) ķatı řiři olan dilçüklere sürüp şivasalar nef' edüp muvāfiķ ola ve eger (4) ķoyun başını řu ile muħkem bişürüp řürvāsı ile iħtiķān etseler aşağada (5) olan bağarsuķlara ve bögreklere ve siñirlere ruşubet vüre. Başların ve paçaların (6) şuyı bař ağrılarının řoñında

başa dökmegile nâfi'dür. Olanca ağrıyı giderüp ⁽⁷⁾ dimâğda elem sebebi ile hâşıl olan yübüseti giderüp ruṭübet vèrür.

Ruvās: ⁽⁸⁾ İsm-i Nabatîdür. Cîrcîrî'l-mâ' ya'nî şu kerdemesi dedükleri nebâtuñ ismidür ki ḥarf-i ḳâfda ⁽⁹⁾ ḳurretü'l-'ayn dèyü zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Rüşinâyî: İsm-i Fârisîdür. ⁽¹⁰⁾ Merḳaşışâ dedükleri taş ismidür. Rüşinâyî aydınlığa mensüb demekdür. Bu taş ⁽¹¹⁾ göze cilâ vèrüp göz nûrın ḳavî êtdüğü için böyle nâm demişler. Merḳaşışâ ⁽¹²⁾ ḥarf-i mîmde zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Rûsuḥtec: Rûy-suḥteden ta'rib ⁽¹³⁾ olunmuşdur. Râsuḥt daḥı dèrler, yaḳılmış baḳır demekdür. Eyüsi oldur ki kızıla mâyil ola. ⁽¹⁴⁾ Siyâh olan ziyâde yanmışdur. Baḳırı yaḳmanuñ tarîḳi budur ki bir cüz' kibrîtden ⁽¹⁵⁾ ve bir cüz' beyâz tuzdan alalar ve balçıḳdan çölmek içine ekeler ve anuñ ⁽¹⁶⁾ üzerine baḳırdan bir ḳat döşeyeler, berâberce döşene ve tekrâr üzerine ⁽¹⁷⁾ tuzdan ve kibrîtden ekeler ve anuñ üzerine daḥı baḳır döşeyeler ve döşedikleri ⁽¹⁸⁾ baḳır tırnaḳlar gibi incelmiş ve ufaḳ olmaḳ gerekdür. Tamâm murâd olduğı miḳdâr ⁽¹⁹⁾ döşendükden şoñra çölmegün ağzını balçıḳ ile şıvayalar ba'dehu çölmegi keremîd [404a] ⁽¹⁾ <keremîd> furunu içine ḳoyalar tâ çölmek bişüp kızıl ola. Ba'zılar kibrît yèrine ⁽²⁾ şebb ederler. Ba'zılar daḥı kibrît ḳomayup bir ḳaç gün geçesi ile furun içinde ⁽³⁾ turgururlar. Ba'zılar daḥı yalınuz kibrît isti'mâl ederler. Bu maḳûle yaḳılmış ⁽⁴⁾ baḳır derece-i şâlişe âḫirinde ḥârr u yâbisdür, ziyâde ḳuruducu ve ḳabz ⁽⁵⁾ êdicidir, laṭîf êdici ve çekicidir. Çıbanları pâk êdüp onuldur, göze ⁽⁶⁾ sürme gibi çekseler göz perdesin cilâ eder ve zâ'id olan et üzerine ⁽⁷⁾ ekseler eksilde ve taḳılur maḳûlesi olan yaramaz çıbanlar bedene taḳılmasın ⁽⁸⁾ men' eder. Eger rub' dirhem miḳdârın azrümâlî ya'nî yağmur şuyı ve 'aselden ⁽⁹⁾ olan şarâb ile içseler veyâḥûd 'asel ile yut-salar veyâḥûd tamağa ⁽¹⁰⁾ sürseler ḳuşmayı taḫrîk eyleye, ḳuşdura. Gâh olur yaḳılmış baḳır ⁽¹¹⁾ ḳılımyâ yudükleri gibi yurlar. Eger andan içseler bedende olan şarı ⁽¹²⁾ şuları ziyâde ishâl eyleye. Ba'zılar bal mûmyı yağı ile rub' dirhem miḳdârına ⁽¹³⁾ dek isti'mâlini câyiz görmişler, ıslâhı ol yağlıdur.

Reḫşî: ⁽¹⁴⁾ Ḳabuğı şoyilup veyâḥûd şoyulmayup ḳavrılıp degirmende ögüdülmiş ⁽¹⁵⁾ olan sîsâm ismidür ki ḳoyu ve sıvıḳ olup andan şîr-i rûğan

(16) şıkup çıkarurlar. Tabî'atı hârr u raḥbdur, ğalîzdür, tuḥme edicidir, tılâ (17) etmekle kıatılıkları yumışadur ve sivri ve kızıl ve büyük çıbanları (18) deşer ve yemegile ve yağı edinmegile göğüs perdelerinde olan kıatılıkları (19) taḥlîl eder ve mādāmki bozulmuş olmaya cimā'a taḥrîk eder ammā iştiḥâyı [404b] (1) giderür ve mi'deden çıkması geçdür, ıslâḥı 'asel ve sirke iledür.

Rîbās: (2) Bir nebâtdur ki bulunmaz illâ tağlarda ve ziyâde şovuk olan yerlerde ve qarlı (3) olan yerlerde bulunur. Çügündür nebâtı gibi eyegüleri var bir nebâtdur ve büyük (4) yaprakları vardır ammâ yaşıllığı çügündür nebâtının yapraklarının yaşıllığı (5) gibi degüldür. Ortasında māye-ḥoş ruḥbetle tolu gevrek ve yumışak ve yaşşı (6) baldırı vardır. Üzerinde gizlü püsi vardır ve renginde bir miqdâr kızıllık (7) vardır. Lezzetinde bellü ekşilik ile azacuk tatlıluğu vardır. Az olur ki (8) bu nebâtı bostânda daḥı ekerler. Bostânda olanın lezzeti ve kuvveti za'îf (9) olup tağlarda olanın lezzeti olmaz. Tabî'atı derece-i şâniyede bârid-i (10) yâbisdür, maddeleri inceldicidir. Azacuk kıabızlığı vardır, qarını tutucudur, (11) mi'deye kuvvet vèrüp dibâğat edicidir. Kuşmayı ve şusuzluğu tutucudur. (12) Gâh olur bu nebâtın tâze filizlerinin uşâresin alurlar. Şol vechle ki (13) tâze iken döğüp ve şuyın şıkup ba'dehu âteşde kıvâma gelince bişürürler. (14) Bu maḳûle kıvâma getirülmüş şafrâdan olan yürek oynamasına eyüdü (15) ve ta'âma iştiḥâ vèrür. Yemesi bevâsîr dedükleri çıbanlara nef' eder ve maḥmûrlığa (16) nef' eder. Tâ'ün ve çiçek ve ḥaşbeye nâfi'dür. Ağaç kavunu maḳâmına kıayim (17) olur, dâyimâ andan yeseler büyük kızıl çıbanlar çokluğun giderüp (18) eyü eder ve kıanı şâf edüp keskinliğin giderür, vebâya nâfi'dür. Vebâ (19) hevâ fesâdına dèrler. Uşâresiyle göze sürme gibi çekseler göz nûrını keskin [405a] (1) <keskin> éde. Eger arpa unı ile şuyın yağı edüp ḥumre ve nemle dedükleri (2) çıbanlara ve şişlere ursalar nef' éde. Ammâ mizâcları şovuk olanlarda gögse (3) ve kıülence zarar éder.

Riye: Türkide öyken dedükleri 'uzvdur. Öykenün (4) eti gevşek ve delik delikdür. Gîzâ vèrmesi azdur, ḥazm olunması daḥı tîz (5) degüldür. Nitekim ba'zı câhiller böyle zann eder lâkin mi'deye ḥaffıdır. Mizâcları (6) et özleyen ḥastalara kenârlarından ve ince yerlerinden ki sîñiri olmaya (7) kesüp ve ḥoş râyiḥalı nesne kıatup kebâb édeler. Bu maḳûle ḥastalara vèreler (8) ve eger şu ile bişürseler yaramazlığı ziyâde ola. Yemek için ıslâḥı budur ki (9)

sirke ve kerâvyâ içinde yaturup ba'dehu kebâb édüp yêyeler. Oğlaqlar ⁽¹⁰⁾ ve kıuzılar öykenlerinden ğayrısını yemek lâzım degüldür. Eger bir yaşar kıuzı öykenin ⁽¹¹⁾ tuzsuz kebâb édüp içinden ağan ruṭubetden alup kıurı sigillere sürseler ⁽¹²⁾ ve niçe kerre böyle êtseler sigilleri kıoparup ğidere. Ve eger anuñla kıurı temregülere ⁽¹³⁾ sürseler temregüleri kıopara. Her hayevânuñ öykeni hayevânı ile zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁴⁾ Kıuşlar öykenleri yaramazdur. Şâhib-i kitâb eydür: Ba'zı üstâdlarum baña dâdi ki kıuşlar ⁽¹⁵⁾ öykenlerinden niçe kerre yêseler yeyenüñ öykeninde çıban eyleye ve dâdi ki tecrîbe ⁽¹⁶⁾ olunmuşdur. Eger andan şışı olan göze ki beyâz üzerinde kıan ğibi kıatılıķ ⁽¹⁷⁾ ola ki kıan pâresi ğibidür, bu maķûle göze andan yaķı êtseler şışını indürüp ⁽¹⁸⁾ taḥlîl eyleye. Erkek deve ve hınzîr öykenleri edük sıyırdüği yêrlere eyü ⁽¹⁹⁾ êder. Bu huşûş içün isti'mâl olunmasınıñ eñ eyü tarîķi yaķup üzerine ekmekdür. [405b] ⁽¹⁾ Eger hınzîr veyâhüd ayu ve erkek kıuzı öykenin edikden olan sıyrık üzerine ⁽²⁾ kıosalar şışmesine mâni' ola.

Riyetü'l-bahr: Deryâ öykeni demekdür. Murâd, deryâ ⁽³⁾ kenârlarında yaş iken şırçaya beñzer nesnedür ki deryâ içinde iken açılıp ⁽⁴⁾ kıapanur, oğlancıklar deniz amı dêrler. Eger anı ezüp niķris üzerine yaķı êtseler ⁽⁵⁾ nef êde. Kezâlik şovukdan olan çatlaqlara nef êder.

Reyhân-ı Süleymân 'aleyhi's-selâm : ⁽⁶⁾ Muķaddemâ harf-i cîmde cemferem dëyü zıkr olunan hoş râyiḥalu nebâtdur. Ba'zılar ğayrıdur ⁽⁷⁾ demişler aña beñzer âḥer nebâtdur dêrler.

Reyhânü'l-kâfûr: Şecer-i kâfûr ve kâfûr-ı Yehüdî ⁽⁸⁾ daḥı dêrler. Vilâyet-i Fârs'da çok biter bir nebâtdur. Nebâtı şarı şeb-büy nebâtına beñzer. ⁽⁹⁾ Çiçeği daḥı anuñ çiçeği ğibidür. Yaprâğı ufaķdur, enâr yapraķlarınıñ küçüklerine beñzer. Bu ⁽¹⁰⁾ ağaç eger yaş ve eger kıurı iken kâfûr-ı Rebâhî râyiḥasın vêrür lâkin anuñ ṭabî'atı ⁽¹¹⁾ kâfûr ṭabî'atı bârid olduği ğibi bârid degüldür, belki derece-i şâniyede ḥârr u yâbisdür. ⁽¹²⁾ Eger anı dâyimâ kıoķulasalar dimâğ perdelerinde yapışmış olan çok ruṭubetleri çeküp ⁽¹³⁾ indüre ve dimâğda olan ğâlîz ḥılṭları inceldüp taḥlîl eyleye. Ammâ mizâcı ıssı olanlara ⁽¹⁴⁾ yaramazdur. Şâhib-i kitâb eydür: Bu nebâtı âḥer yêrde ğördüm, büyük yapraķlı tere nebâtına ⁽¹⁵⁾ beñzer.

Reyhānū'l-melik: Şāhisferemdür ki ḥarf-ı şīnde zıkr olunur. Bağdād'da ⁽¹⁶⁾ yalınuz reyhān dērler.

Reyhānī: Şāf ve rāyihāsı hoş şarāb ismidür. Nitekim ⁽¹⁷⁾ ḥarf-i ḥāda ḥamr beyān olunduğı maḥalde zıkr olunmuşdur.

Rīş: Kuş tüyüdür, ⁽¹⁸⁾ ma' rūfdur. Eger yaqup külini yaralara ekseler kı- rıdup yapışdura. Eger kuşuñ, ḥuşūşan ⁽¹⁹⁾ toğanuñ ziyāde yumışak ve ince ve ufağ tüylerini alup yaralar üzerine qosalar [406a] ⁽¹⁾ <qosalar> qanla- rını kesüp yapışdura. Bu bābda tavşan tüyi maqāmına qāyim olur büyük ⁽²⁾ tüyler boğumları ile burun şınıklarına 'ilācda qatup 'ilāca yardım eder. Ba'zılar dēmişler ⁽³⁾ eger tüyleri yaqup ba'dehu yayqayup ve kıridup qanı tırmasından ümiz kesilmiş olan ⁽⁴⁾ burun içine üfürseler qanı tuta. Her tüyüñ kendüye maḥşuş olan fa'idesi ḥayevānı ⁽⁵⁾ ile zıkr olunmuşdur.

Ḥarfū'z-zā'

Zāc: Fārisīden ta'rib olunmuş ⁽⁶⁾ ismidür. Ma'denlerde ḥāşıl olur ce- sedlerdendir. Zāc, birkaç dürlüdür: Birisi yaşıldur, aña qalqant ⁽⁷⁾ dērler, Yünānīde mesik dērler. Zāc dēyü ıtlāq olunduğda bu zıkr olunan murād olunur ⁽⁸⁾ ve bu zāc üç dürlüdür: Birisi budur ki ma'dininden tamlayup yer içine düşdükdē ⁽⁹⁾ bağlanup toñar, aña zāc-ı muqatṭar dērler. Eyüsü bu şı- nıfıdır. Bir şınıfı daḥı budur ki ma'deninden ⁽¹⁰⁾ çok aqup ve bir yerde cem' olup toñar, aña zāc-ı cāmid dērler. Bir şınıfı daḥı budur ki ⁽¹¹⁾ toprak ve gāyır nesnelere ile qarışık olan zācı alup ve şu ile qarışdurup ⁽¹²⁾ bişürürler ve çukurlara dōkerler tā toñar. Ba'dehu tavlı pulları gibi birbirine yapışık ⁽¹³⁾ pullar keserler. Bu maqūlesine zāc-ı maṭbūḥ ve zāc-ı esved dērler. Ba'zılar bu şınıfa papuççılar ⁽¹⁴⁾ zācı dērler ammā şaḥīḥ degüldür egerçi papuççı- lar anı işlerinde isti'māl ederler ve kendüler ⁽¹⁵⁾ isti'māl etdikleri zāc gibi isti'māl ederler. Zācuñ bir şınıfı daḥı beyāz dur aña qalqadīs ⁽¹⁶⁾ dērler ve Yünānīde ḥalkīs dērler. Bu daḥı üç dürlüdür: Birisi yeynidür ve beyāz dur ⁽¹⁷⁾ ve tiz ufaqlanur. Bu şınıf sārden keskin ve eyüdür. Bir şınıfı daḥı var- dur ki ⁽¹⁸⁾ topraklıluğı çokdur, yapışılduğda gālīzdür. Rengi kibrit rengine māyıldür, Yünānīde aña ⁽¹⁹⁾ mālitrāyā dērler. Bir şınıfı daḥı vardur yumı- şakdur ve eczāsı berāberdür; buña şu toqunsa [406b] ⁽¹⁾ siyāh olur, papuç- çılar zācı dedükleri şaḥīḥ budur. Zācuñ bir şınıfı daḥı kızıldur aña Sūrī ⁽²⁾

dêrler. Bir sınıfı dahı kızıla mâyl şarudur aña qalkaṭâr dêrler. Qalkaṭâr ile qalkanat ⁽³⁾ kuvvetleri birbirine yaqındur laṭifluḡda ve ḡalîzluḡda birbirinden ayrılırlar. Qalkanatda ⁽⁴⁾ leṭâfet ziyâdedür, zâc-ı aḡmer ḡalîzraqdur, qalkaṭâruñ ḡalîzluḡı ortadadır. Qalkadîs ⁽⁵⁾ dedüklerinüñ sınıf-ı evvelî qalkaṭârdan laṭifraqdur. Cümle zâclaruñ ṭabî'atları derece-i şâlîse ⁽⁶⁾ âhîrinde ḡarr u yâbisdür, keskindür, ekl êdicidür, siyâh êdicidür. Bundan mâ'adâ qâbizluḡı ⁽⁷⁾ dahı vardur. Yaşıl ve qalkaṭâr zâ'id olan eti eridürler ve anları şu ile bişürseler, ⁽⁸⁾ erirler lâkin yaşıl olanuñ erimesi gücdür. Qızıl olan sınıf erimez, mâlîṭirâ ⁽⁹⁾ dedükleri sınıf ki zâc-ı esâkife dêrler, ziyâde qâbz êder ve azacuç cilâ êder. Qalkadîs ⁽¹⁰⁾ dedükleri sınıfda dahı ziyâde qâbizluḡ ve cilâ êdicilik vardur. Qalkaṭâr dedükleri ⁽¹¹⁾ sınıf eti tîz yaqar, cemî'an zâclar bir ma'denden çıkar lâkin ṭabî'atları birbirine muḡâlif ⁽¹²⁾ olmaq ma'deninde ṭurup bişdüğine ve bişmedüğine göre ve çiglüğine göre ve çoḡluḡına ⁽¹³⁾ ve azluḡına göre ḡamîrlenmesine göredür, ḡattâ Ḥakîm Câlînûs'dan bu ḡikâyet olundu ki ⁽¹⁴⁾ ol nesne delâlet êder ki zâcdan çig olan ma'dininde ṭura ṭura bişüp ⁽¹⁵⁾ kızıl zâc olur. Ol dahı qalkaṭâr olur ve qalkaṭâr ve qalkanat olur. Zâclaruñ ⁽¹⁶⁾ eñ eyüsi Kıbrus'dan getürdükleridür ki qatı olup ufadıluḡda içi altun gibi şaru ⁽¹⁷⁾ olup ziyâde yıldırar ola. Bedende olan nişânları anuñ ile ovsalar nişânları ⁽¹⁸⁾ qoparup giderür. Eger iki mişqâl mişdârın şöyle yutsalar veyâḡûd 'aselile yutsalar ⁽¹⁹⁾ soḡulcanları ve qabaq çekirdeḡi dedükleri qurdları kıra. Eger şu ile içseler quşmayı taḡrîk [407a] ⁽¹⁾ <taḡrîk> eyleye. Bu taḡdîrce zehrlü mantardan olan zarara nef eyleye ve eger şu ile işlayup ⁽²⁾ ezüp ve yün pâresin içine ṭaldurup yünü burun içine şıqsalar başı pâk ⁽³⁾ eyleye. Gâḡ olur zâcı yaqarlar, leṭâfeti ziyâde olur. Qalkaṭâruñ eyüsi oldur ki çirk ⁽⁴⁾ mirkden pâk ola. Qalkaṭâr gözleri ve bınarların gözi incidür olan nesnelere ⁽⁵⁾ pâk êder, ḡumre dedükleri ve nemle dedükleri çıbanlara sürseler nef êder ve eger perâsâ ⁽⁶⁾ şuyı ile qarışdursalar ve 'avrat götürünse ḡayzı çoḡ geldüḡin ṭutup kese ⁽⁷⁾ ve başa ve alna sürüp şıvamaḡıla burun qanını kese. Ve eger qurısını döḡüp diş ⁽⁸⁾ etlerinde olan şişlere ve ulaşur maḡûlesi olan qabarlarına ve qulaq tözleri ⁽⁹⁾ içêrüsünde olan şişlere nef eyleye. Eger yaqsalar her ḡâlînde ziyâde olup keskin ⁽¹⁰⁾ ola ve eger andan bir fetîle êdüp bevâsîr dedükleri çıbanlar içine ve nevâşîr dedükleri ⁽¹¹⁾ çıbanlar ve yaralar içine qosalar çıbanları qoparup gidere. Ba'zılar qalkaṭârdan iki ⁽¹²⁾ cüz' ve qılımyâdan bir cüz' olup cümle-

sin sirke ile ezüp ve şaksı kıp içine koyup ⁽¹³⁾ yaz ıssısında gübre içine gömüp kırk gün tırur, böyle olıcağ keskin ve cilā ⁽¹⁴⁾ edici devā olur. Ba'zılar dağı şarāb ile ezüp böyle ederler. Bu maḳūlesi üzerine ⁽¹⁵⁾ sürmegile uyuz ve gıciklerün büyük devālarındanur. Zāclardan yaḳmağ istedüklerini ⁽¹⁶⁾ yeñi şaksı içine koyup ve örtüp kıp üzerine koyup yaḳalar. Tamām yaḳılıp erişmesinün ⁽¹⁷⁾ 'alāmeti budur ki bir nesne ile yaş olmış olıcağ içinden kıbaralar zāhir olmaya ⁽¹⁸⁾ ve eger kıp olursa erişmesi oldur ki rengi bozulup kızara. Sūrī dedükleri şınıfuñ ⁽¹⁹⁾ eyüsi Mışr'dan getürdükleridür ki ufaqlansa içi siyāh ola ve bir miḳdār çirkīn rāyiḫalu [407b] ⁽¹⁾ cerbluluğı olup içinde irilü ufaḳlu delikleri ola ve andan şol ki şayḳallu olup ⁽²⁾ benefşe reng ola ol maḳūlesi za'if olan cinsdür. Zāc-ı esākife ki beyān olundu, ⁽³⁾ ol oynayan dişleri ve ön dişler aḡrılarının giderüp eyü eder. Eger anı ḫamr ⁽⁴⁾ ile kıarışdurup ḫuḳne etseler 'ırḳu'n-nesā marazına nef eyleye ve eger şu ile kıarışdurup ⁽⁵⁾ büşür-ı lebeniyye dedükleri ufaḳ çıbanlıklara sürüp bulaşdursalar çıbanları gidere. ⁽⁶⁾ Saçları siyāh etmek için olan devālara dağı girür. Eger fetileyi 'asel ve ḳalkāḫār ⁽⁷⁾ ile bulayup kıulağ içine kıosalar kıulağ içinde olan çıbanlara nef edüp ⁽⁸⁾ iriñini kıuruda. Kezālik üfüreceğ nesne ile içine üfürseler eger yaşıl zācı ⁽⁹⁾ yaḳsalar ve sūrincān dedükleri kök ile cem' edüp dil altına kıosalar zıfdi' ya'nī ⁽¹⁰⁾ kıurbağa dedükleri şişe nef eyleye ve aḡızda ve burunda olan ākile marazına ve aḡızda ⁽¹¹⁾ ve burunda olan çıbanlara nef eder. İçmesi ya'nī içerdüden isti'māl etmek ziyāde kıuruducudur, ⁽¹²⁾ ḫuşūşan öykeni ziyāde kıurı eder. Zāc, kıatlı edicidür. Eger döğilüp ufaḳlanmış ⁽¹³⁾ olan zācı beden taşrasından aḳan kıan yerine kıosalar kıanı tuta ve yanmış olıcağ ⁽¹⁴⁾ ziyāde tuta. Ammā siñürlerde olan yaralar üzerine zācı kıomaḳdan ḫāzer edeler ⁽¹⁵⁾ zīrā siñürleri ġerüsine bozar, zāc bedeni kıarardur. Zāc şuyı ile yaykıanmağ, ḫuşūşan ⁽¹⁶⁾ çok yaykıanmağ uzun uzun sıtmalara uğradur ve zāc şuyını içmek baḡarsuḳlar ⁽¹⁷⁾ kıazınmağ marazını peydā eder, belki ġāḫ olur kıatlı eder. Zāc içmekden ziyāde öksürük ⁽¹⁸⁾ ḫāşıl olur ve ekşeriyyā sill marazına uğradup öldürür. 'İlāc, tāze süd ve kıaymağ ⁽¹⁹⁾ içürüp kıuşdurmaḡıladur ve bedene ruḫūbet vürür nesnelere ve aña beñzer nesnelere iledür. [408a] <iledür>.

Zān: Bir güne kıatlı aḡacdur, ḫā'ife-i Ḥabeşe ḫarbelerine andan şap ederler. ⁽²⁾ Ba'zılar demişler merv ismidür, merv ḫarf-i mīmde zıkr olunur.

Zāvuk: Zābık dağı (3) dèrler. Zībāk ki Türkîde jîve dèdükleridür, anuñ ismidür ki bu hârf âhîrinde zıkr (4) olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Zebîb: Tâze üzümün başdurması ve kırusıdır. (5) Ba'zı 'Arab zeyb dèrler. Kıru üzümün eti derece-i ülâ âhîrinde hârdur ve hâre'ti (6) kavîdür ve çekirdegi derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbisdür ve çekirdegi içinün (7) yübüseti azdur. Ma'lûm ola ki kıru üzüm tâze üzümü ki andan kırudulmuşdur, (8) âna göre birbirine muhâlif olur. Şol kıru üzüm ki aq üzümünden ola anuñ hâre'ti (9) azdur ve şol ki siyâh üzümendür, anuñ hâre'ti kavîdür ve ıssıdır ğayrıdan ve anuñ cevheri (10) ğalîzdür ve toprakluğı vardur. Etinün kuvveti bişürici ve i'tidâl üzre tahtlîl edicidür. (11) Beyâzdan olanuñ i'tidâli siyâhdan olandan ziyâdedür. Etlü olanuñ ğızâ vèrmesi (12) ziyâdedür ve enfa'dur. Kıru üzümü yeyenlere evlâ budur ki çekirdeğin yabâna atup (13) yeyeler. Böyle olıcaq ğızâyı çok vèrür ammâ bunuñ 'aksi meşhûrdur ve ammâ şol kıru (14) üzüm ki arıq olup kabız ola, eyü degüldür, ğızâ vèrmesi azdur, gerindüricidür, (15) kabz edicidür. Kıru üzüm yemek öyken kıamışı dèdükleri 'uzva ve balğamdan olan (16) öksürüğe ve bögreklere ve kıvuğa nef' eder ve eger çekirdegi ile yëseler bağırsuqlarda olan (17) çıbanlara nef' eyleye. Eger etinden alup şüret tarusı unı ve yumurda ile kıarışdurup (18) ve kıavurup ve 'asel kıatup yëseler ve fülful dağı kıatsalar ağızda olan balğamları eridüp (19) çeke. Ve eger bâklâ unı ve kemmün ile kıarışdurup hâyelerde olan şışlere yağı etseler [408b] (1) indürüp sâkin eyleye ve eger döğüp ve şarâb ile kıarışdurup yağı etseler bedende deri üzerinde (2) zâhir olur. Eger çiçek ve eger sâ'ir çıbancıklar, huşuşan çatlu uyuz dèdükleri ve en yerlerinde (3) olan gıcik gibi hâre'tler ve ğânğarâyâ dèdükleri çıban ki tağılmağa başlar ve sere'tân dèdükleri (4) sevdâvî çıbanları sâkin eyleye. Ve eger cāvşîr ile yağı etseler niqrise muvâfık ola ve eger yerinden (5) ırğalanmış tırnaqlara yapışdursalar kıoparılması tîz ola. Mi'deyi ve bağırsuqları cilâ eder. Gâh (6) olur bağırsuqlar ağırsı peydâ eder, kıru ve arıq olan cigeri kıabardup semirdür. (7) Kıru üzüm zarar ètmez illâ mizâcları ziyâde ıssı olanlara zarar eder. Pes bunlar üzerine (8) sikencübîn içeler veyâhüd ekşi yemişlerden şoralar. Ammâ mizâcları şovuk olanlar ıslâha (9) muhtâc degüldür. Gâh olur bunlarda dağı tîz zâyil olur şışirmek peydâ eder. Mizâcları (10) şovuk olanları cimâ'a tahrik eder. Ba'zılar dèmişler bögreklere zarar eder,

‘unnāb vāki’ olan ⁽¹¹⁾ zararın ıslāh eder. Kuru üzümünden bir sınıf vardır ki çekirdeği yoktur, aña kışmış ⁽¹²⁾ dârlar. Harf-i kâfda zıkr olunur inşâ’ allāhu te‘ālā. Zîrā bu ismle iştiḥārî ziyâdedür. ⁽¹³⁾

Zebîbü’l-cebel: Tağ kuru üzümü demektür. Zebîb-i berri ya’nî yabân kuru üzümü ⁽¹⁴⁾ daḥı dârlar. Tâ’ife-i Yünân’da daḥı bu ismle ma’rûfdur. Anlar lisânında iştiḥârî ağribâ ⁽¹⁵⁾ dârlar. Ma’nâsı zebîbü’l-cebel demektür ki zıkr olundu. İbn Bayṭâr raḥimehullāhu te‘ālā ma’nâsı ⁽¹⁶⁾ böyledür dedi. Ammâ dedüğü gibi degüldür. Nebâtı küçük aşma gibidür, kökleri eğrilüp ⁽¹⁷⁾ kıvrılmışdur, budakları toḡrı ṭurur siyâhlardur, beyāza mâyil çiçeği vardır. Çiçekden sonra ⁽¹⁸⁾ noḥûd kılıfları gibi yeşil kılıflar içinde yemişi olur. Her kılıf içinde ufağ ve üstü ⁽¹⁹⁾ eli tırmalar rengi kızıla ve siyaha mâyil üç dâneleri olur. Dânelerinüñ içi beyâzdur [409a] ⁽¹⁾ <beyâzdur> ve lezzeti dili bozar, keskindür. Tâbi‘atı derece-i şâlisede ḥârr u yâbisdür, keskindür ⁽²⁾ <keskindür> Eger çeyneseler başdan vâfir balğam indüre. Kezâlik şu ile bişürüp şuyı ⁽³⁾ ile ġarğara etseler ve ziyâde cilâ eder. Aña binâ’endür ki ‘asel veyâḥûd sirke ile deri ⁽⁴⁾ şoyulduğı yere tılâ etseler nâfi’ ola ve eger maştakî ve ġünlük ile çeyneseler dimâğda ⁽⁵⁾ olan balğamları ziyâde eridüp pāk eyleye ve balğam sebebi ile kelâm tutğunluğuna nef ⁽⁶⁾ eyleye. Eger on beş dânesin alup döğüp ince edüp mâ’-i ‘asel ile içseler balğam ve sâ’ir ⁽⁷⁾ ġâlîz hılṭları ufağlaya. İçen kimesne yatmayup yürimek gerekdür. Zîrā eger yatup ⁽⁸⁾ uyursa veyâḥûd tek ṭurursa boğaz ağrısına uğramağ vardır. Evlâ budur ki ⁽⁹⁾ birbiri ardınca üzerine mâ’-i qarâṭin içürelar. Mâ’-i qarâṭin defâ’atıle beyân olunmuşdur. ⁽¹⁰⁾ Eger döğüp kızıl zernîḥ ve zeyt yağıyla qarışdurup iriñi olmayan gicige ve uyuzâ ⁽¹¹⁾ sürseler nef ede ve başda ve bedende olan kehleyi kıra. Yalıñuzı daḥı gözler ⁽¹²⁾ kirpüklerinde olan kehleyi kırar. Eger sirke ile bişürüp maşmaza etseler dişler ⁽¹³⁾ ağrısına nef eyleye ve diş etlerinde yaramaz ruṭûbeti gidere. Eger ‘asel ile qarışdursalar ⁽¹⁴⁾ kulâ’ı eyü ede. Kulâ’ı ağızda ve tudağlarda olan qabarlara dârlar. Bedeni yumışatmak ⁽¹⁵⁾ için olan merhemlere girür. Eger balğamdan şaç ve şağal dökilen yere yağı ⁽¹⁶⁾ etseler nef eyleye. Eger döğüp ezüp ve kaṭrân ile yoğurup ağrısı olan diş ⁽¹⁷⁾ delüğine ṭoldursalar ağrısını sâkin eyleye ve kurdını katl ede. Ammâ қаvuğa zarar ⁽¹⁸⁾ eder ve anda çıban eder, ıslāḥı ketre iledür. İslāḥ olunmuşından miğdâr-ı şerbeti ⁽¹⁹⁾ bir mişğâldür. Eger çok isti‘mâl olursa

boğaz ağrısı ve çibanlar étmekle çatı eyleye. ‘İlâc [409b] ⁽¹⁾ budur ki zer-rûh dedükleri zehrlü böcek ve celbeheng dedükleri ziyâde müşhil ⁽²⁾ devâ içürdükleri kimesneye ‘ilâcdan mürekkebdür ya‘nî ba‘zı andan ve ba‘zısını andan ⁽³⁾ alup ‘ilâc edeler. Mevzek bulunmasa bedeli veznince ‘âkıırqarhâ dedükleri kökdür. ⁽⁴⁾

Zebedü'l-bahr: Deñiz köpüğü dedükleridir. İnce ve ziyâde ufağ top-raqluluğdan ⁽⁵⁾ ve hevâdan olan pâreleri deryâ yaşluğı ve tılası ve hareketi ve qarışdurması ⁽⁶⁾ ile bir yere getürüp bu mağüle nesne olur. Zebedü'l-bahr, beş dürlüdür: Birisi gâyetde ⁽⁷⁾ şıkdur şungara beñzer ve şaru ve ağırdur ve râyihası balıqdan çıkan şaru ⁽⁸⁾ şu gibi cerb ve çirkindür. Deryâ kenârlarında çok bulunur. Birisi dağı vardır ki ⁽⁹⁾ ağırlıkda ve cerbluğda andan aşagadur ve rengi beyâza mâyıldür. Ammâ ziyâde şık ⁽¹⁰⁾ ve içinde boş yerleri çokdur, râyihası deryâda olan yosun râyihası gibidür. ⁽¹¹⁾ Birisi dağı vardır ki şekli kurd gibidür ve rengi gökçıldür ve yeynidür cerb degüldür ⁽¹²⁾ ve râyihası çirkîn degüldür. Ba‘zılar bu mağülesine düde derler. Birisi dağı kirlü yüñe ⁽¹³⁾ beñzerdür, yeynidür ve içinde boş yerleri çokdur, şaruya mâyil beyâzdur. Birisi dağı ⁽¹⁴⁾ budur ki beyâz ve pâk ve yeyni ve üsti dümdüz ve içi eli tırmalar iridür ⁽¹⁵⁾ ve râyihası yokdur. Bu mağülesi cümlesinden kavî ve eyüsidür ve zebedü'l-bahr denildükde ⁽¹⁶⁾ murâd bu olur. Lezzetinde dili acıdur keskinlik vardır. Cemî‘an aşnâfınuñ tabî‘atı ⁽¹⁷⁾ derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Evvelâ zıkr olunan iki şınıf halk bedenlerini ⁽¹⁸⁾ ğasl étdükleri nesnelerde eyüdü ve çibanlara eyüdüdür. Gül yağı ve bal mûmı ile ⁽¹⁹⁾ qarışdurup büşür-ı lebeniyye ya‘nî süd gibi beyâz olan ufağ çibancıklara ki ekşeriyâ [410a] ⁽¹⁾ <ekşeriyâ> burunda ve yüzde olur ve yüzde olan siyâh ve kızıl noğtalara ve yüzde ⁽²⁾ olan lekeye ve temregüye ve barâş marâzına ki defa‘âtile beyân olunmuşdur ve irinlü gicige ⁽³⁾ ve behağa ve bedende olan nişânlara sürseler nef‘ éder ve ziyâde koyu ve ğalîz gicigi olan ⁽⁴⁾ göz қаpaқlarını bunuñla ovup қаşımaq eyüdüdür. Üçüncü şınıfı ki zıkr olunmuşdur, kavuğında ⁽⁵⁾ kum ve taş olana ve güç ile efşân edene ve bögrekler ağırlarına ve istiskâyâ ve talağa ⁽⁶⁾ berâberi ketre ile iki dâniğ miqdârına varınca içmegile nâfi‘dür, eyüdüdür. Eger bu şınıfı yaqup ⁽⁷⁾ şarâb sirkesi ile saç döküldüğü yere sürseler nef‘ eyleye. Yağmasınıñ tarîki budur ki ⁽⁸⁾ henüz bişmemiş balçık çölmek içine koyup ve çölmegi қаpayup ve

balçık ile sıvayup ⁽⁹⁾ çölmegi külhân içine koyalar tā balçık muhkem kurduğda külhândan çıkarup içinden ⁽¹⁰⁾ anı dahı çıkaralar. Gâh olur bu maķûle yanmışını kılîmyâ yayķar gibi yayķarlar keskinliği ⁽¹¹⁾ ve zararı az olur. Yaķmaķda ve keskinlikde bedeli yaķılmış kirecdür ki hırızma dërler. Şoñra ⁽¹²⁾ zıkr olunan iki sınıf dişleri cilâ édüp açmağa eyüdü. Hâķîm Câlîñüs dördüncü sınıf ⁽¹³⁾ beşinciden kavîdür dëyü zıkr eyledi. Ammâ bu kelâmda nazar vardur. Beşinci sınıf ⁽¹⁴⁾ saçları yolup gidermege eyüdü ve bu sınıf katlı édici devâlardandur. Bulunmasa bedeli ⁽¹⁵⁾ veznince zebedü'l-baħr dedükleri şınıftan ve veznince hacer-i kıaysürdür. Ba'zılar zebedü'l-baħre ⁽¹⁶⁾ hacer-i kıaysür dërler.

Zebedü'l-buħayra: Deryâcuķ köpügi demekdür. Lisân-ı Süryânda ⁽¹⁷⁾ ğâfûrâ dërler ve Yünânîde idirfî ve iderâfis dërler. Muķaddemâ zıkr olunan zehr-i isyüsa ⁽¹⁸⁾ beñzer aķ tuz gibi nesnedür. Vilâyet-i Frengistân'dan getirürler ki [ol] ol vilâyete ⁽¹⁹⁾ lisân-ı Frenk'de ğâlâtyâ dërler. Aşlı budur ki deryâdan kalkan nemi ya'nî çiyi hevâ [410b] ⁽¹⁾ kenârda olan kıamış ve kıındıra ve sâ'ir otluķ üzerlerine birağup anda cem' olup ⁽²⁾ böyle hâşıl olur. Şekli bundan aķdem zıkr olunan zebedü'l-baħrden dördüncü sınıf şekline ⁽³⁾ müşâbihdür ammâ bu andan keskin ve ıssıdur. Şol vechle ki 'uzvuñ mizâcını tebdîl édüp ⁽⁴⁾ döndürür 'ırķu'n-nesâ ve memeler şişlerine döküp şu ile kıarışdurup sürseler nef' eder. ⁽⁵⁾ Ufaķ çibancıķlar ve yüzde olan leke ve irinlü gicige ve uyuzaya eyüdü. İçerüden ⁽⁶⁾ isti'mâli câyiz degüldür zîrâ zehrdür.

Zebedü'l-kamer: Ay köpügi demekdür. Murâd ⁽⁷⁾ buşâķu'l-kamer ya'nî ay tükürügi dedükleri taşdur ki ħarf-i ħâda hacer-i kamerî dëyü zıkr olınmışdur. ⁽⁸⁾

Zebedü'l-Bürâķ: Büre köpügi demekdür, ħarf-i bâda zıkr olunmuşdur. Büreden ⁽⁹⁾ köpüğinüñ leţâfeti ziyâdedür.

Zübd: Kıaymaķdur. Kıaymaķ, südüñ yağı ve semizliğüdür. ⁽¹⁰⁾ Südüñ üzerinden şuyın alup ba'dehu kıalan kıoyu südi birbiri ardınca çalkalayup ⁽¹¹⁾ oynatmaķ ile çıkarılır. Nitekim ma'lümdur kıaymaķ her südden çıkarılmaz, ekşeriyâ kıoyun ⁽¹²⁾ ve keçi ve şiğır südlerinden çıkarılan kullanılır. Tâbi'atı derece-i ülâda ħârr u raţbdur, ⁽¹³⁾ ruţûbeti ziyâdedür. Kıaymaķ

mâddeleri bişürici ve ıssıdıcıdur. Yumışağ olan bedenlerde ⁽¹⁴⁾ te'sîri kıru ve şık olan bedenlerde olan te'sîrden ziyâdedür. Anuñcündür ki ⁽¹⁵⁾ oğlan-cıklar ve 'avratlarda olan dübeylâta ve şişlere nef' édüp eyü eder. Zirâ ⁽¹⁶⁾ anlaruñ bedenleri gevşek ve yumışağdur. Dübeyle şovuk olan hılıtlardan olan ⁽¹⁷⁾ şişe ve çibana dërler. Ğalibâ lisân-ı Türkîde böz dedükleri şişlerdür. Eger henüz ⁽¹⁸⁾ dişleri biten oğlancıkların dişleri diplerin kıyamağıla sürseler dişlerin tîz ⁽¹⁹⁾ bitüre. Kıyamağda bişürmek olmağıla ağızda olan sâ'ir şişlere dahı nef' étse. [411a] ⁽¹⁾ <étse> olur. Eyegüler uçlarında olan ağırlara ve uyluğ aralarında ve sâ'ir ⁽²⁾ bedende olan şişlere dahı kıorlar, nef' eder. Eger 'asel ile kıoyu édüp ⁽³⁾ zâtü'l-cenb ve zâtü'r-riye marazları olanlara nef' eyleye ve maraz mâddesi ⁽⁴⁾ olan hılıtuñ bişmesine ve tükürmeğile taşra çıkmasına yardım eyleye. Yalınuz ⁽⁵⁾ olıcağ bişürmeğe yardımı ziyâdedür ve çatlu ile olıcağ tükürmeğe yardımı ⁽⁶⁾ ziyâdedür. Eger 'asel ve acı bâdem ile kıarışdursalar hılıtları tükürmeğe ziyâde ⁽⁷⁾ kıuvvet vère ammâ bişürmesi az olur. Kıyamağ ile bedene yağı étse ⁽⁸⁾ ya'nî sürseler bedene ğızâ vère ve yeme ile bedeni semirdür. Evvelâ zıkr olunan ⁽⁹⁾ hüküm ya'nî bedene sürünmekle ğızâ vèrmesi hüküm-i ğarîbdür ya'nî kıyâma muvâfık ⁽¹⁰⁾ degüldür. Kezâlik bedene kıyamağ ile sürünmek haşaf dedükleri kıru gıcığı ⁽¹¹⁾ giderür. Eger tâzesiyle hıqne étse ⁽¹²⁾ rahım içinde olan kıatı şişlere ve bağırsuqlarda olan çibanlara nef' édüp yaraya. Eger açıcı devâlara kıatsalar ⁽¹³⁾ ziyâde nef' eyleye, huşuşan kıavuşda olan irinlü büyük çibanlara ⁽¹⁴⁾ ve dimâğ perdelerinde ve siñirlerde olan şişlere ziyâde nef' eder. ⁽¹⁵⁾ Efâ dedükleri yaramaz siyâh yılan ışırdüğü yère sürmekle nef' ⁽¹⁶⁾ eder. Eger kıyamağı yağıp dütüni üzre bir kıap kıapasalar şol vechle ki ⁽¹⁷⁾ dütüni boğulmaya ve kıap üzerinde dütüni yapışup kıala ol kıaba ⁽¹⁸⁾ yapışanı kıuruducı ve yavaşığıla kıabz edicidür. Göze sürme gibi çekseller ⁽¹⁹⁾ göze mâddeler inmesin men' ede ve çibanlarını tîz kıoldura. Kıyamağ [411b] ⁽¹⁾ kıru öksürüğe nâf' devâdur, huşuşan bâdem ve sükker ile ziyâde nef' eder ve boğazuñ ⁽²⁾ iriligine nef' eder ve temregü ve kıru ufağ sivilciler ve çibanlara ve iriliklere ⁽³⁾ sürüp ovmağıla nef' eder ammâ hazmı ağırdur, ma'ide ağızına yuķaru gelür ve ta'âm ⁽⁴⁾ iştihâsını düşürür. Mizâcı ıssı olanlarda sükker ve 'asel ve tuz ile işlâh olunur. ⁽⁵⁾ Bir kimesnede kıru gıcık hareket étse ya'nî zâhir olsa evlâ budur ki ol kimesnenüñ ⁽⁶⁾ bedenini şovuk şu ile yuyalar. Ba'dehu bedenini kıyamağ ile sürüp şıvayalar ve vâfir ⁽⁷⁾ geyesiler ile şarup

örteler tā derleye. Eger lāzım olursa bir kaç kerre böyle edeler. ⁽⁸⁾ Eskiden ve yeñiden olan gıcikleri giderüp eyü ede. Eger k̄ābız nesnelere ile içseler ⁽⁹⁾ hıltlar keskinliğinden olan sahcı ya'nī bağarsuqlar sıyrındısı marazına ve ishāle ⁽¹⁰⁾ nef eyleye. Ammā zelaḳu'l-em'ā ya'nī bağarsuqları içinde nesne tırmayup sıyrılıp taşra ⁽¹¹⁾ çıkar olmak marazı olanlara ve ma'idederi za'if olan kimesnelere ishāli ⁽¹²⁾ ziyāde eder. Eger gül şarabı ile içseler ifrātıla ishāl eden devānuñ kuvvetin gidere. ⁽¹³⁾ Eger koyu edüp içilen nesnelere ki aña hasv ya'nī bulamaç derler aña katup ⁽¹⁴⁾ içseler koyu ve galiz olan hıltları eridüp tükürmegile kolay çıkara. Eger yumurda ⁽¹⁵⁾ şarusıyla çalkayup rufādān bişürüp yēseler yaramaz hıltlar yaḳup acıtmasın ⁽¹⁶⁾ sakin eyleye. Bu vechle ki zıkr olundu muḳaddemā cem'an zıkr olunan devālarda fā'idesi ⁽¹⁷⁾ ziyāde olur. Ma'ideyi gevşeltdüğü k̄ābız nesnelere ile def olunup ıslāh olunur. ⁽¹⁸⁾ Kaymaḳ bulunmasa şıgır südin beş paydan biri ḳalınca bişürseler bedeli olur. ⁽¹⁹⁾

Zebād: Kızıla māyil siyāh ve sıvık güzel rāyihālu nesnedür ki büyük kedi [412a] ⁽¹⁾ <kedi> ḳadar rengi siyāhla ḳarışık bir güne yabānī kedinün uyluqları araları derinden ⁽²⁾ hāşıl olur. Bu maḳüle kedinün uyluqları arasında kedi memesinin başına beñzer ⁽³⁾ meme başından sızup çıkar, uyluqlarının derisinin büklümleri arasında ⁽⁴⁾ yapışur, andan cem olunur. Bu maḳüle kedi vilāyet-i Hābeşe nāhiyelerinde çok bulunur, ⁽⁵⁾ huşuşan Maḳdīşü nām nāhiyesinde çok bulunur. Zebāduñ ḳabī'atı derece-i şālisede ⁽⁶⁾ hārdur, ruḳubeti itidāl üzredür. Eger bu maḳüle kediyeye et yedürseler zebādı ⁽⁷⁾ tiz hāşıl olup çok ola. Zebād ḳuruducudur. Eger kızıl büyük ve sivri ⁽⁸⁾ olan çıbanları anuñıla sürüp şıvasalar ağrıların sakin edüp eyü ede. ⁽⁹⁾ Eger zükāmı olan kimesne zebādı ḳoḳulayup rāyihāsi burnından içerü girse ⁽¹⁰⁾ aña nef eyleye. Eger bir dirhem miḳdārın mişli za'firān ile semiz tavuḳ şürbāsi ⁽¹¹⁾ içinde toḳurması şarplanmış olan 'avrata içürseler toḳurması kolay olup ⁽¹²⁾ nāfi devā ola. Eger nihāyet bulmuş olan büyük sivri kızıl çıbana vāfirce bulaşdursalar ⁽¹³⁾ nef eyleye. Eger ḳirāt miḳdārın bir vaḳıyye şarāb içinde ezüp içseler yürek oynamasın ⁽¹⁴⁾ giderüp feraḳ vere. Vaḳıyyeden murād, on iki dirhemdür. Zıkr olunduğı üzre ⁽¹⁵⁾ yürek za'ifliğine nāfi devādur ammā zebādı dāyimā içmek boḳaza zarar edüp ⁽¹⁶⁾ nefesi tar eder ve mizācları ıssı olanların başların ağrıdır. Zārarının tedāriki

şandal ⁽¹⁷⁾ ve nîlüfer қоқulamaқ iledür. Eger yüzde kızılılık ve bulanıklık olursa қан alalar ⁽¹⁸⁾ ve ғызasını ve sâkin olduğu yeri şovudalar. Eger zekere ziyâde sürüp cimâ ⁽¹⁹⁾ ёtseler 'avrat gebe olmaya.

Zeberced: Hâkîm Arestû'dan naқl olunur ki zeberced [412b] ⁽¹⁾ ve zümürüd ikisi bir cevherdür ve şekk yoқdur ki ikisinün dağı tabi'atları berâberdür. Ammâ zümürüd ⁽²⁾ ancak yaşıl olur ve zeberced hem yaşıl ve hem şarusı olur ve şarusı yaşıl ⁽³⁾ olandan şeffâfi ve şâfilığı ziyâde olur. Mağrib cāniblerinde Қарalar vilâyetlerinden ⁽⁴⁾ getürürler, altun ma'dinlerinde olurmuş. Zeberced tabi'atı bârid-i yābisdür. Sürme gibi göze ⁽⁵⁾ çekseler göze kuvvet vère. Ba'zılar demişler eger zebercedden қap içinde şarāb içseler ⁽⁶⁾ ser-hoş ёtmeye. Eger zebercedi bir nesne ile ovup ufağından cüzām olan ⁽⁷⁾ kimesne her gün nişf dirhem miқdârı içse cüzāmlığın giderüp eyü ёde.

Zibl: ⁽⁸⁾ Ters ve necesdür, ma'rūfdur. Her hayevānuñ necesi hayevāni zikr olunduğı maḥalde zikr ⁽⁹⁾ olunmuşdur.

Zebzeb: Sinnevr ya'ni kediden büyük bir hayevāndur, kelb қadar ⁽¹⁰⁾ olur. Yüzi siyāh ve beyāz ile çizilmişdür ve yūnleri aқlu siyāhdur, yanları ⁽¹¹⁾ çizi çizidür. Bu hayevānuñ mizacı ıssı ve eti güzeldür mādāmkı leş yemiş olmaya ⁽¹²⁾ yellere ve içerüde bedende olan şovуқluқlara nef' ёder. Bu hayevān eti қışlarda ⁽¹³⁾ ve қocalara ve mizāclarında yaşılıқ ғālib olanlara eyüdü. Ve bu hayevān kürki ⁽¹⁴⁾ şovуқdan niқris marāzi olanlara ve eñ yerleri ağırları ve yelleri olanlara ve kemikler ⁽¹⁵⁾ şınıқlarına eyüdü. Bu hayevān leş bulsa yemesinden hazz ёder. Leş yemiş olıcaқ ⁽¹⁶⁾ kendünün eti yaramaz olur. 'Alāmeti budur ki etinün rāyiḥası yaramaz ve kir pas ⁽¹⁷⁾ ve çirkīn rāyiḥalı, cerblü olur.

Zücāc: Şırçadır. Hâkîm Arestû demiş ki ⁽¹⁸⁾ şırçadan ba'zı vardır ki Hudāyī kendü kendüden taş gibi olmuşdur ⁽¹⁹⁾ ve ba'zısı dağı vardır ki қumlardan ufaқ taşlardan ёderler. Ma'rūf olan [413a] ⁽¹⁾ <ma'rūf olan> şonrakidür. Gāh olur şişe ёtdükleri қum içine mağnisyā ⁽²⁾ ёdükleri top-raқdan қatarlar. Pes şeffāfluluğı ziyâde olur. Şişe boyaları қabül ⁽³⁾ ёder, şişe ёderken ne maқūle renglusi murād olunursa içine қatup ol renglü ⁽⁴⁾ şişe olur. Ba'zı dağı olur ki kendüsinden bir güne rengde olup ol reng ⁽⁵⁾ aña ғālib olur. Şişenün eyüsi beyāzıdır. Hâkîm Arestû der ki billür dağı şırçadan

(6) bir cinsdür, cem' olup bu ma'kûle bulanık beyâz rengde olur. Şırçanuñ (7) tabî'atı derece-i ülâda ve derece-i şâniyede yâbisdür. Ufağ taşlar ile kılydan e'hdükleri (8) şırçanuñ harâreti ziyâdedür. Eger beyâz olan şırçadan bir dirhem miqdârın ince beyâz (9) şarâb ile içseler kavuğda olan taşları ziyâde ufağlayup taşra çıkara. (10) Dişleri cilâ edüp açar. Eger ufağ döğüp zanbağ yağıyla sürünseler kılları (11) bitüre ve göze cilâ vürür ve beyâzını giderür. Ammâ yağılmış şişe kıruducudur (12) ve yağıp acıtması olmaz. Yağımasınuñ tarîki budur ki şırça pârelerin demür kefgîr (13) kefçe içine koyup âteşe koyalar. Tamâm kızup yanmalu olduğda kıly şuyı içine (14) koyalar ba'dehu ezüp yumışağ edeler. Gâh olur da yağıp kıly şuyına korken kefçeden (15) dökilen nesnelere alurlar ki aña külidür dërler, ol nesne kendüsinden eltafdur (16) ya'nî harâreti ve keskinliği ziyâdedür. İki dağı göz sürmelerine kâtsalar nef eyleye (17) ve koñaqları pâk edüp giderür ve saçları toğru eder, kavuğda ve bögrelerde (18) olan taşları ufağlamağda sâ'irden enfa'dur. İki mişkâl miqdârın iki vağıye (19) miqdârı şu ile bu huşuş için isti'mâl edeler. Eger şırça yağılmışından [413b] (1) ve eger külinden isti'mâl ederlerse beyâz şırçadan gayrıdan isti'mâl etmeyeler. Gâh olur (2) şırçayı bu vechle yağırlar ki şırçayı ufağ ezüp ba'dehu demür tahta üzerine koyup (3) ve âteş kömürü üzerine koyup üç sâ'at miqdârı âteşde tûrur ve muttaşilen qarışdururlar. (4) Andan soñra âteşden alup muhkem döğüp ezüp isti'mâl ederler. Evlâ ve lâzımdur ki (5) hebâ ya'nî hevâda uçan zerrelere gibi ufağ olmayınca isti'mâl etmeyeler. Zîrâ eger ayrı (6) olursa zarar eder.

Zedvâr: Ba'zı 'avâm isti'mâli üzre cedvâr (7) ismidür ki muğaddemâ harf-i cimde zikr olunmuşdur.

Zurunbâd: Vilâyet-i Hind'de (8) Çin'den getirürler, ma'rûf kökeldür ba'zı 'ağtarlar yanında 'ırku'l-kâfür ya'nî (9) kâfür köki demekle ma'rûfdur. Bağdâd'da 'ırku't-îb ya'nî hoş koğu köki demekle (10) ma'rûfdur. Ba'zılar yalınuz îb dağı dërler vilâyet-i Hind'den bu kökleri getürenlerden (11) ba'zıları bütün getürmegile ba'zı 'ağtarlar yağılup su'd kökin andan fark etmezler (12) ammâ fark budur ki zurunbâd üsti siyâha mâyildür ve koğusu hoşdur ve lezzetinde (13) zencebîl keskinliği gibi keskinlik vardır. Getürenlerden ba'zıları bu kökleri uzunundan (14) pâre pâre kesüp getirürler tâ ki çürüyüp yemiş olmaya. Ba'zılar dağı yaşılığundan (15) pâre pâre ederler

ammâ böyle etmenüñ yennememesine çokluk nef'i yokdur. Zurunbâd ⁽¹⁶⁾ tabî'âtı derece-i sâniye âhîrinde hârr u yâbisdür. Bir miqdâr ruṭubet-i fazliyye ya'nî ⁽¹⁷⁾ sîñmesi güç yaşluğu vardur. Zencebilde olan ruṭubet-i fazliyyeden bunun ⁽¹⁸⁾ azdur. Zurunbâd beden-i insânî semirdür ve semirtmesi eyüdü, kıba degüldür. Zurunbâd ⁽¹⁹⁾ hâşşasındandır ki saramsak ve soğan ve şarâb râyihaların giderür. Ağızda

[414a] ⁽¹⁾ <ağızda> çeynemek ile bu fâ'ideleri vèrür ve yelleri tağıdur, huşuşan rahmlerde olan ⁽²⁾ yelleri ziyâde tağıdur. İki mişḳâl miqdârına dek isti'mâli câyizdür ve kuşmağı tutar. ⁽³⁾ Zehrlü cānavarlar şokmasına nef' eder. Bu bâbda cedvâra yaklaşur ve ferah vèrür ⁽⁴⁾ ve ḳalbe ḳuvvet vèrür. Yürece ḳuvvet vèrmek hâşşası ve ḳuvveti iledür. Tiryâḳ-ı fârûḳ ⁽⁵⁾ ya'nî zehrleri def için olan ma'cûnlar eczâsına girür. Zîrâ rûḥ cevherine ⁽⁶⁾ ziyâde mülayim ve münâsibdür. Cigerde olan rûhlara dahî ḳuvvet vèrmekte ḳavî ⁽⁷⁾ hâşşası vardur ve sidüğü aşâğa indürür. Eger 'avrat içse veyâhüd götürinse ⁽⁸⁾ hayzını indürür, cimâ'a tahrîk eder ve âleti ḳivâma getirür, yürek oynamasını ⁽⁹⁾ ve vahşeti ya'nî yalınuzligi sevmegi giderür. Ba'zılar demişler çok isti'mâl olunsa ⁽¹⁰⁾ yürece zarar eder, fütenec ve benefşe zararın giderür. Eger ağıza alup niçe zamân ağızda ⁽¹¹⁾ tutsalar dişler ağırlarına nef' edüp dişleri hıfz eyleye, hâşşalarındandır. Eger tâze iken ⁽¹²⁾ döğüp ayaklara ovup sürseler başda olan her marazı gidere. Eger evde yakup ⁽¹³⁾ düttünleseler ḳarincalar kaçup min-ba'd gelmeyeler. Eger dâ'ül-fil ya'nî fil ayakları gibi ⁽¹⁴⁾ ayakları şişmiş olan kimesne bēlinden aşâgasına zurunbâd sürünseler ziyâde nef' ⁽¹⁵⁾ edüp ziyâde olmasını men' eyleye. Eger zurunbâddan büyük degirmi pâresin alup ⁽¹⁶⁾ ve delüp bir maraz sebebi ile cimâ'dan ḳalmış olan kimesne bēlinden iki tarafında ⁽¹⁷⁾ aşâkosa gèrü eski hâline getirüp cimâ'a tahrîk eyleye ve âleti harekete getüre. Yürece ⁽¹⁸⁾ ferah vèrmekte bedeli iki vezni ḳadar zerünedür ve zehrlü cānavarlar ışurdüğün def ⁽¹⁹⁾ etmekde bedeli bir buçuḳ miqdârı zerü nec ve şülş-i vezni tarḫaşḳûḳ ve nişf-ı vezni [414b] ⁽¹⁾ <vezni> ağaç ḳavunı çekirdegidür. Tarḫaşḳûḳ yabânî hindebâdur.

Zerneb: Fârisiden ⁽²⁾ ta'rib olunmuşdur. Vilâyet-i Fârs'da biter râyihası hoş bir ağaç yaprağıdur. İlğun ⁽³⁾ ağacı yaprağına beñzer şarudur, ḳoḳusu hoşdur. Arz-ı 'Arab ya'nî ta'ife-i 'Arab ⁽⁴⁾ vilâyetlerinde biten nesnelere

degüldür egerçi ‘Arab şā‘ırları şī‘rlerinde zıkr⁽⁵⁾ etmişlerdir. Tā’ife-i ‘Arab bu yaprağa riclū’l-cerād ya‘nī çekirge ayağı dērler. Rāyihāsında⁽⁶⁾ ağaç kavunı rāyihāsı vardır mūlaṭṭıfıdır ya‘nī hārāreti ve keskinliği vardır,⁽⁷⁾ bir miqdār kıbızlığı dağı vardır. Derece-i şāniye āhırinde hār u yābısdür. Eyüsi⁽⁸⁾ oldur ki ince olup rāyihāsı bellü olup şarullığı şāfi ola. Tābi‘atı laṭif⁽⁹⁾ ve kıbız ve hoş koşulu olmağıla kıalbe ferah vėrmekde ‘azım hāşşası vardır.⁽¹⁰⁾ Eger şu ve benefşe yağı ile burundan içerü kosalara bürüdet ve yaşlık sebebi ile⁽¹¹⁾ olan baş ağrısına nef‘ eyleye. Zā‘if olan ma‘ide ve cigeri kavī edüp⁽¹²⁾ ıssı ıder. Bir def‘ada miqdār-ı şerbeti iki dirhem miqdārına dekdür. Dārşinī maḳāmına⁽¹³⁾ kıyım olur. Zerneb bulunmasa seliheden ve kebābeden mişli kıadar bedel olur.⁽¹⁴⁾ Ba‘zılar dēmişler iki ol miqdār dārşinī bedelidir.

Zirāvend: İsm-i Fārisīdür.⁽¹⁵⁾ Vilāyet-i Endülüs keferesi lisānınca mesmaḳūre dērler. Endülüs hālķı ta‘rib edüp⁽¹⁶⁾ mesmiḳār ve mismiḳrān dērler. Mağrib’de şecere-i bersim dēmekle ma‘rūfdür. Lisān-ı Yūnānide⁽¹⁷⁾ areşṭülūhyā dērler. Lafz-ı Arestū ma‘nāsı fāzil dēmekdür ve lafz-ı lūhyā, nufesā⁽¹⁸⁾ dēmekdür. Nufesā, henüz toğurmuş olan ‘avrata dērler ki Türkide lohusa dērler.⁽¹⁹⁾ Bu devā lohusaya ziyāde nāfi‘ olduğı için böyle nām vėrmişler. Zirāvend iki [415a]⁽¹⁾ <zirāvend iki> dürlüdü: Birisi uzun ve birisi yumrıdur. Yumrı olana dişi ve uzun⁽²⁾ olana erkek dērler. Ammā zirāvend dēyü ıtlāk olunsa murād uzun olan kısmı⁽³⁾ olur. İki olmağı bir nebāt kökidür. Yumrının nebātının yaprağı şarmaşıḳdan⁽⁴⁾ hāblū’l-mesākın ya‘nī faḳırlar ipi dēmekle ma‘rūf olan büyük şınıfının yaprağına⁽⁵⁾ beñzer rāyihāsı hoşdur, bir miqdār keskinliği vardır. Yapışılduḳda yumışaḳdur, arşun⁽⁶⁾ kıadar ve dağı ziyāde uzar çubukları vardır. Beyāz çiçeğı olur, içerüsi kıızıldur⁽⁷⁾ ve ol kıızılının rāyihāsı çirkındür. Erkek olan zirāvend nebātının yaprağı⁽⁸⁾ yumrı olan yaprağından uzundur ve yaşsıraḳdur ve budakları incerek ve kışaraḳdur.⁽⁹⁾ Uzunluğı bir kıarış kıadardur. Emrüd çiçeğine beñzer kıızıla māyil çiçeğı vardır. Yumrı⁽¹⁰⁾ olan zirāvendün degirmi kökleri vardır, şalgama beñzer. Ol birinin kökleri⁽¹¹⁾ uzundur, barmaḳ kıalınluğında olur. İkinin dağı içerüsi şaruluk ile kıızıla⁽¹²⁾ māyıldür. Baḳs ağacı ki çimşirdür, aña beñzer ikisinin dağı lezzetleri acıdur ve bir miqdār⁽³⁾ yağlılığı vardır. Zirāvend-i tavilden bir şınıf dağı vardır ki çiçeğı sedef

çiçegine beñzer ⁽¹⁴⁾ ve arşun kadar ve dahı ziyâde uzun ince kökleri olur. Üsti ğalîz ya'nî kâlîñ ⁽¹⁵⁾ kabı vardır. Bu maķûlesi bedene müte'allıķ devârlarda az isti'mâl olunur zîrâ kuvveti yoķdur, ⁽¹⁶⁾ za'ifdür belki anı aţţarlar hoş koķulu yağlara ķatarlar zîrâ keskinliği ve bellü 'ıtrıyyeti⁽¹⁷⁾ ya'nî hoş koķusu vardır. Zirâvend-i tavilde leţâfet ve taħlîl yumrı olanında olandan ⁽¹⁸⁾ azdur ammâ cilâ étmesi ve mevâddı çekmesi andan ķavıraķdur. İkisünün dahı řabî'atları ⁽¹⁹⁾ ħârr u yâbisdür, yübüsetleri derece-i şâniyededür. Yumrısınıñ ħarâreti derece-i şâniyede [415b] ⁽¹⁾ ve şavîlinün derece-i şâlişe evâ'ilindedür. Zirâvend-i şavîl çibanlarda, ħuşuşan raħimde ⁽²⁾ olan çibanlarda et bitürmek için olan merhemlere girür ve yumrı olan ⁽³⁾ zirâvend ħılţları inceltmede eyüdü, ķaraca et ezilüp ayrılmasına muvâfiķdur. ⁽⁴⁾ Her ne maķûle marâzdan olursa muvâfiķdur. Çirklü ve kirlü olan çibanları ⁽⁵⁾ pāk eder. Eger şavîlden iki dirhem miķdârı veyâĥüd iki mişķâl miķdârı ⁽⁶⁾ şarâb ile içseler zehrlü yılanlar ve cânverler şoķmasından ve ķatlı edici ⁽⁷⁾ zehrlere nef eyleye. Kezâlik yaķı étmekle nef eder. Eger loĥusa 'avrat iki ⁽⁸⁾ dirhem miķdârın fülful ve mürr-i Mekki ile içse raħminde tutulup kıalan artuķ ⁽⁹⁾ nesneleri çıkara ve ħayzını yürüde, şarplanup çıkmayan oĭlanı ⁽¹⁰⁾ dahı şaşra çıkara. Kezâlik bir fetîleye bulayup götürünse bu fâ'ideleri ⁽¹¹⁾ vere. Yumrı olan zirâvend dahı bu fâ'ideleri eder ammâ rebv ve zîķ-ı ⁽¹²⁾ nefes, inçķırık ve ditremelü sıtma ve řalaķ şişlerine ve ķaraca et ⁽¹³⁾ üzerine kıatı nesne toķunmaķdan veyâĥüd düşmekden olan gevselüp ⁽¹⁴⁾ aĭrısına ve yan aĭrılarına şovuķ şü veyâĥüd ıssı şü ile içseler bu marâzlara ⁽¹⁵⁾ nef étmekde şavîlden ziyâdedür. Eger yumrı olan zirâvend ile yaķı ⁽¹⁶⁾ étse ana ķarından oĭlan çıkduķdan şoñra oĭlan eşi dedükleri ⁽¹⁷⁾ deriyi ve bedene şaplanup kıalan demren ve sâ'ir nesneleri çıkara ⁽¹⁸⁾ ve çibanlar üzerinde olan çirki mirki ve beden içinde kıalmış olan ⁽¹⁹⁾ kemik pârelerini çıkara. Eger îrsâ ya'nî gök süsen köki ve 'asel ile [416a] ⁽¹⁾ <ve 'asel ile> ķarışdursalar deriñ çibanları oñuldup şoldura ve dişleri ⁽²⁾ cilâ eder. Zirâvendün âĥer şınıfı ki zıkr olunmuşdur, ol dahı bu zıkr olunan ⁽³⁾ fâ'ideleri verür lâkin za'f üzere verür. Eger zirâvend-i şavîli döĭüp ⁽⁴⁾ ezüp 'asel ile řalaķ üzerine sürseler ziyâde nef eyleye. Kezâlik ⁽⁵⁾ sikencübîn ile içseler nef eyleye. Zirâvend-i şavîl bevâşîr dedükleri ⁽⁶⁾ çibanlara ve teşennüce ve imtilâ sebebi ile siñirler gevselmesine nâfi'dür ⁽⁷⁾ ve levni şâf eder ve göĭsi pāk eder, ciĭerde olan yaramaz nesneleri ⁽⁸⁾ eritmekde ve yellere nef étmekde ħâşşası 'aźîmdür.

Eger zirāvend-i tavīlden ⁽⁹⁾ bir mişkāl miqdārın alup şarāb ile içseler hanzal içi ma'ideyi bozup ⁽¹⁰⁾ ishāl êtdügi gibi ol dağı eyle êde ve bu taqđırce şar' ve küzāz marazlarına ⁽¹¹⁾ 'acīb nāfi' olur ve yaramaz hıltlardan göğüsde olan perdeler za'ifliğin ⁽¹²⁾ giderür. Zirāvendün iki dürlüsi dağı içmegile 'aḳreb şoḳmasına ⁽¹³⁾ nāfi'dür. Talaḳ ḡalīzliğin ve beden içerüsünde olan şovuḳlukları ⁽¹⁴⁾ ve yelleri gidermekde zirāvend-i tavīle bedel, veznince zurunbād ve nişf ⁽¹⁵⁾ vezni anzurütdür. Ve yumrı zirāvendün iki dürlüsi dağı içmegile ⁽¹⁶⁾ 'aḳreb şoḳmasına nāfi'dür. Talaḳ ḡalīzliğin ve beden içerüsünde ⁽¹⁷⁾ olan şovuḳlukları ve yelleri gidermekde zirāvend-i tavīle bedel veznince ⁽¹⁸⁾ zurunbād ve nişf-ı vezni anzurütdür. Ve yumrı zirāvendün bedeli ⁽¹⁹⁾ veznince zirāvend ve şülş-i vezni besbāse ve nişf-ı vezni ḳuştdür. [416b]

⁽¹⁾ Ba'zılar dēmişler bir bucuḳ vezni zirāvend-i tavīldür. Ba'zılar dēmişler zirāvendün ikisi dağı talaḳa ⁽²⁾ zarar êder, 'asel işlāh êder. Ba'zılar dēmişler hıltları ḳurutmaḳda bedeli aşmalarda ⁽³⁾ olan sefş ḳurusından iki veznidür. Sefş dēyü aşma çubuḳları birbirine anuñla ⁽⁴⁾ şarmaşduḳları iplikler gibi ince filizlerdür.

Zernīh: İsm-i Fārisīdür. Tıpraḳ ⁽⁵⁾ içinde hāşıl olur şarı tıpraḳ gibi nesnedür. Kibrīt ma'dinlerde hāşıl olduḳu gibi hāşıl ⁽⁶⁾ olur. Ammā zernīhde tıpraḳlılık ve şu yaşlılığı ve ağırılık artuḳdur ve kibrītdē nāriyyet ⁽⁷⁾ ya'nī āteşluluk zāhirraḳdur. Anuñcündür ki zernīh kibrīt gibi tıtuşup yanmaz. Zernīh dört ⁽⁸⁾ dürlüdü: Birisi kızıl ve birisi şaru ve birisi yaşıl ve birisi beyāzdür. Kızılı sā'irinden ⁽⁹⁾ keskindür. Şarusı i'tidāl üzredür. Yaşılı sā'irinden ağır ve ḡalīzdür ve yaramazdur. ⁽¹⁰⁾ Beyāz olan yaramazlıkda andan aşāḡadur. Ba'zılar dēmişler yaşılı zehr-i ḳātildür, aña ⁽¹¹⁾ 'ilāc olmaz. Şarusı derece-i şālisede hārr u yābisdür. Kızılı derece-i rābi'adadır. ⁽¹²⁾ Ba'zılar dēmişler, beyāzi sā'irinden ḳavīraḳ ve keskinraḳdur, yaşılınuñ ḳuvveti şarusınuñ ⁽¹³⁾ ḳuvveti gibidür lākin te'sīrde andan za'ifraḳdur. Şarusınuñ eyüsi oldur ki tahta gibi ⁽¹⁴⁾ yaşşı yaşşı olup rengi altun gibi şaru olup tahtaları tiz ufaḳlanup ḳarışık ⁽¹⁵⁾ nesneden şāfi olup Ermen cānibinden getirilmiş ola. Kızıl zernīhün eyüsi oldur ki ⁽¹⁶⁾ ḳoyu kızıl olup tiz ufaḳlana ve şāfi üsrünce müşābih olup rāyihasında kibrīt ⁽¹⁷⁾ rāyihası ola. Gāh olur zernīhi yaḳup ba'dehu bişirmegile eridüp kızıl zernīh olur ⁽¹⁸⁾ ve bu maḳüle kızıl zernīhe şirār dērler. Şirār, āteş ḳıḡılcımlarına dērler böyle nām vērmişler. ⁽¹⁹⁾

Zîrâ içinde yıldırır ve âteş gibi nesnelere vardır. Bu ma'kûle zernîh, zehr-i kâtildür, [417a] ⁽¹⁾ <kâtildür,> ya'ııcıdur, keskindür, ta'hîlîl edüp cilâ edici olan merhemlere girür. Gâh olur ikisini ⁽²⁾ da'ı ya'ırlar şol vechle ki ye'ni şak'sı üzerine koyup âteş çorı üzerine çorlar ve dâyimâ ⁽³⁾ ta'hîrik ederler. Pes kaçan kızup rengi bozula âteşden indürürler. Böyle yanmış ⁽⁴⁾ ziyâde la'tîf olur. İkisini da'ı sa'ç yülümekde isti'mâl ederler. Eridilmiş olanı ⁽⁵⁾ kavîraçdur ve sa'çları tîz yolup döker. Eger râtînec ya'nî fıstık ağacı sa'çızı ile ⁽⁶⁾ çarışdursalar sa'çlar dökülmesin men' edüp eyü ede. Eger zift ile çarışdursalar ⁽⁷⁾ ve tırnaçlara ya'ı etseler tırnaçlarda olan beyâz nişânları giderür. Eger zeyt ile ⁽⁸⁾ çarışdurup anu'la yağlansalar kehleleri giderüp pâk eyleye. Eger iç yağı ile çarışdursalar ⁽⁹⁾ ve büyük çıbanlara ve şişlere ursalar ta'hîlîl edüp indüre. Eger gül yağıyla çarışdursalar ⁽¹⁰⁾ sivilcilere ve oturaçda olan bevâsîr dedükleri çıbanlara muvâfîk olup burunda ⁽¹¹⁾ olan çıbanlara da'ı muvâfîk ola. Eger göğsinde iri'ni olan kimesneye azrümâlî ⁽¹²⁾ dedükleri şarâb ile bir denk mi'kdârın içürseler nef' eyleye. Ammâ evlâ budur ki içerdüden ⁽¹³⁾ isti'mâl etmeyeler. Ba'zılar bir mi'kdârın iç yağıyla ma'cün edüp hummâ-yı rıbc' ya'nî dört ⁽¹⁴⁾ günde ve üç günde bir tutar sıtması olana içürüp ba'dehu kuşdururlar ⁽¹⁵⁾ anlara nef' eder. Eger çam sa'çızı ile çarışdurup ve ya'ıup dü'tünini bir kâmiş ile ⁽¹⁶⁾ boğaz içine çosalar eskiden olan öksürüğü giderüp eyü ede. Ba'zılar ⁽¹⁷⁾ dêmîşler eger bedeni kavî ve şık ve muhkem olan kimesne bir dirhem mi'kdârın içse cümle ⁽¹⁸⁾ sa'çları dökülüp yerine siyâh sa'ç bite. Ammâ çorçuludur, aldanmamaç gerekdür. ⁽¹⁹⁾ Eger nısf dâni'k mi'kdârın 'asel ile yutsalar âvâzı şâf eyleye. Eger şaru zernîhi [417b] ⁽¹⁾ ezüp süd içine çosalar ol süde çonan cümle si'nekleri çatl eyleye. ⁽²⁾ Eger kızıl zernîhi ince ezüp ba'dehu benc yaprağınu'ñ yaşılından şı'ılmış ⁽³⁾ şu ile ma'cün edüp ve çoltu'klar çılların yolup üzerine sürüp ⁽⁴⁾ şıvasalar min-ba'd çılları bitmeye. Şaru ile kızıl zernîh kîmyâ devâlarındandır ⁽⁵⁾ hattâ dërler ki eger ikisinden birini teklîs etseler ya'nî âteşde çölmek ⁽⁶⁾ içinde tâ beyâz olıncaya dek ta'hîrik edüp çavursalar ba'dehu kızıl ⁽⁷⁾ ba'çırı sebîke edüp üzerine bir mi'kdâr büre bırağup ol çavrulmuş ⁽⁸⁾ beyâz zernîhden bir miş'kâl mi'kdârın beş miş'kâl mi'kdârı ba'çıra çatsalar ⁽⁹⁾ ba'çırı beyâz edüp ba'çır râyihâsın gidere ve ufanmasını güzel eyleye. ⁽¹⁰⁾ Eger zernîhi diş etleri devâlarına çatsa diş etlerinde eksük olan ⁽¹¹⁾ etleri bitüre. Eger cevz ya'nî çoz ve bâdem ve fıstık içlerinden ve mî'a-i ⁽¹²⁾ sâ'ileden miş'li mi'kdârı ile ma'cün edüp ve ol

ma'cūndan nışf⁽¹³⁾ dirhem miqdārın āteře koyup dūtūnini kıamış ile boğaz içine alsalar⁽¹⁴⁾ şovukdan olan ōksürüğe nef' ēdüp gidere ve rebv ve zīķ-ı nefes⁽¹⁵⁾ ya'nī nefes ıaralması marazların gidere, hūřuřan eger birkaç gün böyle⁽¹⁶⁾ ēderlerse ziyāde te'řir eyleye ammā vācibdür ki böyle ētdükden řońra hemān⁽¹⁷⁾ ardınca kıaymaķ ve simid unı kepegi ve ıatlu bādemden hāsv ya'nī⁽¹⁸⁾ bulamaç ēdüp içeler ki vāķi' olan zararı def' oluna. Zernīh-i muřa'ad⁽¹⁹⁾ ya'nī yaķılıp bişürülmüş zernīh ki Bağdād'da ańa řerār ya'nī āteř kııgılıcımları dērler [418a]⁽¹⁾ <dērler> bu maķūle zernīhden iki dirhem miqdāri bağarsuķlarda yaramaz çıbanlar ve ziyāde⁽²⁾ muhķem bağarsuķ ağırların peydā ēder. 'İlāc budur ki bādem yağı ve řir-i rüğan yağı ve vāfir⁽³⁾ cüllāb ve ıssı řu içürüp vāfir kıuşduralar ve arpa ve birin şularından içürelere⁽⁴⁾ ve bu ikisi ile hūķne ēdeler ve yağılu ve cerb řürvālar vēreler, semiz tavuķ řürvāsi⁽⁵⁾ ve kıoyun eti řürbāsi gibi ve bādem yağı ve tāze sūd ve bezr-i kıaķūnā ve hātmī tohımı ve ayva⁽⁶⁾ çekirdegi lu'āblarından vēreler. Zernīh-i aşfer bulunmasa kıızıldan nışf-ı vezn bedelidür.⁽⁷⁾

Zurayķ: Hem kıarada ve hem şularda olur kıuşlardandır. Ğālibā martı dēdükleridür,⁽⁸⁾ eti çirkin ve yaramaz kıoķardur ammā muhķemdür, sińirlü ve līflüdüdür. Eń yaramazı eski⁽⁹⁾ olup arıķ olanıdır. Mizācı hār u yābisdür. Eyüsi oldur ki beyāz yavrıları⁽¹⁰⁾ ola ki henüz leř ve sā'ir murdār nesnelere yememiş ola. Eti cimā'a taħriķ ēder.⁽¹¹⁾ Evlā budur ki evvelā bir miqdār zeyt ile kebāb ēdüp ba'dehu řu ile muhķem bişürüp⁽¹²⁾ anuńıla ma'an bişürülmüş çügündür şuyı ile yeyeler, dağı evlā budur ki hiç yemeyeler. Terside⁽¹³⁾ ziyāde cilā ēdicidür, yüzde olan leke ve ufaķ noķtaları cilā ēder. Ōdi⁽¹⁴⁾ gözde olan azacuķ beyāzı cilā ēder ammā zehrlüdüdür. Ba'zılar dēmiřler eger zekeri⁽¹⁵⁾ anuńıla tılā ētseler gevfelmesine nef' eyleye.

Ziriřķ: İsm-i Fārisīdüdür.⁽¹⁶⁾ 'Arabī eřrār ya'nī kıadın tuźluğı dēdükleri nebātudur ki ħarf-i elifde emīrbārīs⁽¹⁷⁾ dēyü zıķr olunmuşdur.

Zertek: Zerdek dağı dērler, 'uřfur řuyınuń ismidür.⁽¹⁸⁾ Ba'zılar dēmiřler cibresinuń ismidür ammā böyle degüldür, řaħiħ evvelkidür. 'Uřfur ħarf-i 'aynda⁽¹⁹⁾ zıķr olunur inřā'allāhu te'ālā.

Zernīh-i -Ĥorāsānī: Sıçan otu dēdükleri [418b]⁽¹⁾ topraķdudur ki şarusı ve beyāzı olur, hālik dağı dērler. Ĥarfüs-sінде zıķr⁽²⁾ olunur inřā'allāhu te'ālā.

Zercûn: Fârisîden ta'rib olunmuş ismdür. ⁽³⁾ Ma'nâsı altun rengi demektür. Şarâbı altun rengine beñzedüp böyle dèrler, şarâb ⁽⁴⁾ isimlerindendür. Gâh olur mecâzen aşmaya dañı ıtlâk ederler.

Zerkûn: ⁽⁵⁾ Ehl-i Mağrib lisânlarında seylekûn ya'nî Türkîde sülügen dedükleridür ki harf-i elifde ⁽⁶⁾ üsrünc dèyü zikr olunmuşdur.

Zürrâfe: Türkîde zurnapa dedükleri hayevândur. ⁽⁷⁾ Boynı uzun hayevândur. Rengi geyik rengine beñzer, beyâz noqţaları vardır. Ayağları ⁽⁸⁾ şığır ayağlarına beñzer. Vilâyet-i Hâbeşe'de ve etrâfında olur hayevân-lardandır. Žab' ki ⁽⁹⁾ sırtlandır andan ve yabân şığırından ba'dehu dişi deveden hâşıl olur. ⁽¹⁰⁾ Zurnapa eti yaramazdur, andan olan hılıţ ğalîzdür, sevdâ olur. Mizâcî ıssı ⁽¹¹⁾ ve yâbisdür. Evlâ budur ki mizâcî ıssı ve za'if olan kimesne andan yemeye. İşlâhı ⁽¹²⁾ budur ki qavun qapları ile tâ müherrâ olunca bişirüp ba'dehu zeyt yağı ve mi'deye ⁽¹³⁾ kuvvet vèrür ve ça'mı hażm etdürür ıssı otlar ile yèyeler ve dâyimâ andan yèyenler ⁽¹⁴⁾ ba'zı zamânlarda bedenlerin ayâricler ile istifrag edüp boşaldup ve hammâma ⁽¹⁵⁾ girüp çok derlemeyeler.

Zerâzîr: Türkîde şığircık dedükleri serçelerdür. ⁽¹⁶⁾ Serçenün bir şınıfidur, rengi siyâha mâyil beyâz noqţaları vardır. Ba'zı kimesneler ⁽¹⁷⁾ qafaşa koyup evde beslerler. Âvâzı hoşçadır. Faķîr mütercim eydür ki bu evşâf ⁽¹⁸⁾ bülbül-dedür. Bu vilâyetde şığircık âvâzında leţâfet yokdur. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽¹⁹⁾ Bu kuş ne qadar eski olursa ya'nî qoca olursa aña göre renginün beyâzı az qalur. [419a] ⁽¹⁾ <qalur> Tabî'atı hârr u yâbisdür, yaramazdur. Etinden hâşıl olan ğizâ qanâbîr ⁽²⁾ ya'nî toyğar dedükleri serçeler etlerinden hâşıl olan ğizâ-dan azdur, zehrlü ⁽³⁾ böcekler yèr. Anuñçün evlâ budur ki yemesinden ictinâb oluna. Eyüsi oldur ki ⁽⁴⁾ semiz olup genç ola ve evde beslenüp eti eyü olup keskinligi az qalmış ⁽⁵⁾ ola. Eger yabândan avlandığı gibi yènürse yaramazdur. Pes evlâ budur ki bir gün ⁽⁶⁾ ve bir gece tura, ba'dehu şu ve toraq otı ile ve şîr-i rûğan yağıyla muhkem bişüreler. ⁽⁷⁾ Tersî yüzde olan leke ve noqţalara eyüdür, yüzi kızardup güzel eder. Mizâcları ⁽⁸⁾ qurı ve ıssı olanlar yemeyeler. Eger yemek murâd edinürlerse sirke ve mirî ile bişürüp ⁽⁹⁾ ve yèdükden soñra üzerine mâye-ğuş enâr şoralar. Eti dimâğa zarar eder ammâ cimâ'ı ⁽¹⁰⁾ ziyâde eder. Yèdükde evlâ budur ki vâfir kişnic ile yèyeler.

Za‘firān: ⁽¹¹⁾ Ma‘lūmdur. Eyüsi oldur ki tâze olup rengi kızıl ola ve kılları iri ve pek ⁽¹²⁾ ve uzun ve tolu olup üzerinde tūmana beñzer beyāzı ola ve el ile ezüp ⁽¹³⁾ ezilse eli boyaya ve rāyihāsı bellü olup keskin ola. Ba‘zılar hīle édüp ⁽¹⁴⁾ ögüdülmiş olan za‘firāna ‘uşfur tohmı veyāhūd şeker katarlarımış. Ba‘zılar ⁽¹⁵⁾ dağı baqla-i zehabiyye dedükleri nebāt ki beyān olunmuşdur, anı döğüp ve mürdeseng ⁽¹⁶⁾ katup ba‘dehu kıyū kızıl şarāb ile cümlesin qarışdurup hīle éderler. Za‘firānı ⁽¹⁷⁾ āteşe komağıla bu maqūle hīlelüléri zāhir olur ve dağı zikr olunan şıfatları ⁽¹⁸⁾ hīlelü olanda olmaz, bunuñla bilinür. Ba‘zılar dağı küşüş ki nebātāta ⁽¹⁹⁾ ve dikenlere şarmaşan iplik gibi ince şarmaşığūñ kırusından alup [419b] ⁽¹⁾ kızıl sükkere baturup ba‘dehu ögüdülmiş za‘firān veyāhūd ‘uşfur ile bulayup ⁽²⁾ za‘firān telleridür dēyü hīle édüp şatarlar. Bu maqūle hīle dağı şuya komağıla ve yumağıla ⁽³⁾ veyāhūd mercimek veyāhūd şabr şuyına komağıla zāhir olur. Zīrā bu ikisi ‘uşfur ⁽⁴⁾ rāyihāsın bellü éderler ve elbette gizlü olmaz. Za‘firān derece-i şālīşede hār ve derece-i ⁽⁵⁾ ūlāda yābisdür. Ba‘zılar demişler derece-i şāniyyede hārdur, kıavl-i evvel eşaḥḥdur. Za‘firān ⁽⁶⁾ bişürici ve ‘ufūneti ıslāḥ édicidür, bir miqdār kâbizlığı dağı vardur. Bevlı idrār ⁽⁷⁾ éder, reng-i rüyı güzel éder. Eger içilse ḥumārı giderür, gözlere ruṭubāt aqmasını ⁽⁸⁾ men‘ éder, ḥuşuşan eger ‘avrat südi ile qarışdursalar ziyāde nef‘ éde. Oturaq ⁽⁹⁾ ve raḥm ağırları için olan fetīlelere ve içilen devālara girür. Cimā‘ iştihāsını ⁽¹⁰⁾ tahrik éder, ḥumre dedükleri şafrāvī çıbanı sâkin éder ve kıulaq diplesinde olan ⁽¹¹⁾ şışlere nef‘ éder. Henüz za‘firān kıllar iken ögütme isteseler evlā budur ki ⁽¹²⁾ pāk nesne üzerinde güneşe kıoyup tā muḥkem kıuruyınca döndüreler. Böyle kıurı olıcaq ⁽¹³⁾ ögütmesi āsān olur. Nefse feraḥ vèrmekde ‘azīm ḥāşşası vardur. Cevher-i rūḥı kıavī ⁽¹⁴⁾ éder ve nefse neşāt ya‘nī işe güce meşğül olmağa düşürür ammā za‘firānı çok ⁽¹⁵⁾ isti‘māl éderlerse ziyāde feraḥ vèrmegile kıatl éder. Zīrā şol mertebe feraḥ vèrür ki rūḥ ⁽¹⁶⁾ kendünün ma‘dini olan kıalbden ziyāde ḥareket édüp taşra tağılıp yerinde ⁽¹⁷⁾ nesne kıalmaz. İki dirhem miqdārı ziyāde feraḥ vèrür. Eger burısı olan ‘avrata bir mişkal ⁽¹⁸⁾ miqdārın içürseler fi’l-hāl toğura. Ammā za‘firān mi‘deye yaramazdur, gönli bulandırur, ⁽¹⁹⁾ baş ağıridur, ta‘ām iştihāsını giderür, başı ağır éder, uyḥu getürür, nebātınıñ [420a] ⁽¹⁾ <nebātınıñ> yaprağı tâze yaraları oñuldur ve kıabz éder ve mādeleri men‘ éder. ⁽²⁾ Kıoqulamak ile ve burundan içeri komağıla şuşa dedükleri göğüs çıbanına nef‘ éder. ⁽³⁾ Eger

anunla sürme gibi göze çekseler gözlere marazdan hâşıl olan göklügi gider. (4) Yağı şūşa dedükleri çibana enfâdur. Za'firân yaği muqademmâ beyân olunmuşdur. Ammâ dâyimâ (5) za'firân isti'mâl etmek dimâği ve sinirleri toldurur ve ikisine dağı bellü zarar eder. (6) Bögrekleri ve kavuğı pāk eder. Eger şu ile bişürüp balğamî hılçlardan uyumayan (7) kimesnenün başına dökseler uyudup başın döndüre. Eger talağlı olan (8) kimesne her gün on kırât miqdârın içse talağın eride. Za'firân hâşşalarındandır (9) eger ince ufaqlanmışından cevz kadar boncuğ edüp toğurup oğlan (10) eşi dedükleri derisi çıkmayup eglenen 'avrat üzerine aşakosalar fi'l-hâl (11) çıkara. Kezâlik kışraklara aşakosalar te'sîr eyleye, deriyi çıkara. Eger bir evde (12) za'firân olsa ol evde zehrlü keler girmeye. Şahîh budur ki za'firâna yağıın varamaz. (13) Za'firân zararını anisün işlah eder. Üç mişkâl miqdârı katl eder, ba'zilar altı (14) dirhem miqdârın tecribe etmişler, katl etmemiş. Zann olunur ki her mizâca göre degüldür, (15) ba'zı mizâca ziyâde te'sîr eder ve ba'zına etmez. Bu taqdirce zararını rûhları ziyâde (16) kabz edüp tutucu nesnelere ile ve korkutmağıla tedârük edeler. Eger 'ağlı olursa (17) böyle tedârük ederler. Za'firân bulunmasa selîhe kabuğundan süds-i vezni ve sünbülден (18) rub' vezni ve ağaç kavunu çekirdeginden vezni ve kuştdan vezni miqdâr bedelidir. (19) Ba'zılar demişler lisân-ı Yünânîde qarqūma'mâ dedükleri nebât ki lisân-ı 'Arab'da [420b] (1) bakla-i zehebiyye derler ki muqaddemâ beyân olunmuşdur, andan iki vezni miqdâr bedelidir. (2)

Za'firânü'l-hadîd: Demür za'firânî demekdür. Murâd, demür pasıdır ki (3) muqaddemâ harf-i hâda hadîd ile beyân olunmuşdur.

Ze'rür: Türkîde aluç dedükleri (4) yemişdür, ma'lûmdur. Dikenlü büyük ağacı olur. Tabî'atı derece-i ülâda bārid-i raṭbdur. (5) Bir miqdâr kabızlığı ve galîz balğamlı ruṭubeti vardır. Eksiligi ve kabızlığı olmağla (6) karnı tutar. Ze'rür iki dürlüdür: Birisi cebelî ya'nî tağlarda olur ve birisi bostānidür (7) ve erkeklü dişilü olur. İksininün dağı ağaçlarınınun şüretleri birbirine muḥālif (8) degüldür ammâ erkeginün dikenleri çok ve dişiden kiçirek olur. Bu ağacdan (9) derelerde olanı tağlarda olandan büyükrek olur. Tağlarda olanına 'izurân (10) derler, nabk ki vilâyet-i Mışr'da olur bir güne ufağ encirdür, ol miqdâr olur ve şarudur, (11) bostānlarda olanı kıızıldur. Tağlarda olanınınun kabızlığı ve galîzlığı ve ruṭubeti ziyâdedür. (12) İksi dağı bedene az gızâ

vürür. İzurān ki şarusıdur, kızıl olandan eyüdüdür. ⁽¹³⁾ Ze‘rūrî çok yemekden balgam marazların getürür, huşuşan kûlenc ve bağarsuğ ağrısı ve iştiḥā ⁽¹⁴⁾ fāsîd olmak marazların ziyāde eder. Evlā budur ki ğızā tārîḫiyle isti‘māl etmeyüp ⁽¹⁵⁾ belki hemān iştiḥāyî sākin etmek için veyāḥūd bir marazı def için isti‘māl edeler. ⁽¹⁶⁾ Şafrā galebessin ve kan keskinliğin sākin eder ammā kûlenc eder ve baş ağrıdur ve göğüsleri ⁽¹⁷⁾ perdeleri za‘if olanlara ziyāde zarar eder, huşuşan bārid olursa ziyāde eder. ⁽¹⁸⁾ Kezālik mizācları şovuk ve balgamlu olanlara zarar eder, rāziyānec ıslāḥ eder. Tağlarda ⁽¹⁹⁾ bulunup şaru olanınuñ tamām kemālın bulmuşu mizācları ıssı olanları cimā‘a [421a] ⁽¹⁾ <cimā‘a> taḥrîk eder. ‘Ūd ve anīsün ikisinüñ daḫı zararların def eder.

Za‘ber: ⁽²⁾ Mürr-i Mekki dēdükleri devādur ki ḥarf-i mîmde zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Zift: ⁽³⁾ İki dürlüdüdür: Birisi qurı ve birisi sıvık ve aqııcıdur. İkisinüñ daḫı aşlı çam ağacınıñ ⁽⁴⁾ erkeğinden aqar bir ruḫubetdür. Kezālik çam ağacınıñ küçük cinsi ki aña tennüb ⁽⁵⁾ dērler ve yemişine qaẓm-ı Kureyş dērler, andan daḫı ḥāşıl olur. İkisinden daḫı ḥāşıl olan ⁽⁶⁾ derece-i şālîşede ḥārlardur ve yābislerdür. Raḫb olanıñ yübüseti derece-i ūlāda ⁽⁷⁾ ve qurı olanıñ yübüseti derece-i şāniyededür. Raḫb olanı rebv ki gücile nefes ⁽⁸⁾ almak marazıdur, aña ve iriñ tükürmege nāfi‘dür. Bu maḫūle marazları olanları evlā ⁽⁹⁾ budur ki bu marazlar için bir bucuğ vaḫıyye mişli ‘asel ile isti‘māl edeler. İçmekle ve tıllā ⁽¹⁰⁾ etmekle qatl edici olan devālara nāfi‘dür ya‘nî zararların def eder. Eger ağız ⁽¹¹⁾ içinde tamağa sürseler boğazuñ iki tarafında olan siñirlü etlerde olan şişe ⁽¹²⁾ ve mirî ki öyken qamışı dērler anda olan şişe ve boğazuñ iki tarafında ⁽¹³⁾ içerüde olan siñirlü et şişine yarar. Eger bādem yağıyla qarışdurup kulağ ⁽¹⁴⁾ içine tamlatsalar, kulağ içinden aqan ruḫubeti tutup gidere. Eger tuz ile qarışdurup ⁽¹⁵⁾ zehrlü cānavarlar ışırdügi yere yaqı etseler nef eyleye. Eger mişli mûm ile qarışdurup ⁽¹⁶⁾ baraş olan ya‘nî aqlu alaca olan tırnaqlar üzerine qosalar aqluğunu ⁽¹⁷⁾ gidere ve temregüyi qopara ve qatı ve büyük olan çıbanları yumışadup indüre ⁽¹⁸⁾ ve raḫm qatılığını ve oturağ çatlaqlarını yumışada. Eger ‘asel ile qarışdursalar ⁽¹⁹⁾ yaraları ve iriñlü ve çirklü çıbanları eyü edüp pāk eyleye ve ḥumre dēdükleri [421b] ⁽¹⁾ şafrāvî çıbanlar mührelerin qopara. Ta‘fin ya‘nî çıbanı iriñlendürüp düşmek ⁽²⁾ veyāḥūd bir yeri delüp etin gidermek için etdükleri merhemlere

ğatsalar dağı nef' eyleye. ⁽³⁾ Eger yaş zift ile hıķne etseler 'aķreb zehrine nef' eyleye. Eger sülük yutmuş olan ⁽⁴⁾ kimesnenün başı ortasını tırâş edüp tıraş olan yere yaş zift sürseler ⁽⁵⁾ sülügi çıkara ammâ ķurı zift ba'zısı kendüden toņup ķurumuş olur ve ba'zısı ⁽⁶⁾ dağı bişürmegile ķurumuş olur bu maķüle zift çıbanlarda et bitürür. Bunuñ dağı ⁽⁷⁾ te'sîri yaşınıñ te'sîri gibidür ammâ ķurutması ziyâdedür. Ammâ hıltları bişürmekde ⁽⁸⁾ yaş olandan bunuñ te'sîri azdur. Ammâ döğülmiş olan yerleri oñultmaķda bu ⁽⁹⁾ enfa'dur. Gâh olur yaş ziftten ruķûbet-i buķâriyye alurlar ve aña zift yağı dەرler. ⁽¹⁰⁾ Şol vechle ki yaş zifti âteşe koyup bişerken üzerine pâķ yün pâresin ⁽¹¹⁾ aşâķorlar buķârı aña girüp toľup yün yaş olduķda yünü şıķarlar, gerü ⁽¹²⁾ aşâķorlar, böyle ederler tâ buķâr ķalmaya. Eger arpa unı ile bundan yaķı edüp saç ⁽¹³⁾ döküldügi yere ursalar saçları bitüre. Zift yağı ve yaş zift, ikisi dağı ⁽¹⁴⁾ hayevânlarda olan uyuz ve gicige eyüdüdür ve büzülüp çekilmiş olan siñirlere ⁽¹⁵⁾ sürseler nef' eyleye ve 'ırķu'n-nesâ marazına dağı nef' eder. Gâh olur zifti yaķup ⁽¹⁶⁾ dütünün cem' ederler, sâ'ir yağlar dütünlerin cem' êtdükleri gibi şol vechle ki zifti ⁽¹⁷⁾ yaķup dütünü üzerine delüklü veyâhüd bir țarafı kaldırılmış çanaķ tutarlar tâ ki ⁽¹⁸⁾ dütünüñ bir miķdârı țaşra çıkup söyünmeye, ba'dehu çanağı alup üzerine yapışan ⁽¹⁹⁾ dütünü cem' ederler. Bunuñ ķuvveti günlükden aldıkları dütün ķuvveti gibidür. Göz [422a] ⁽¹⁾ <göz> kirpüklerin uzadup güzel eden edviyeye girür ve gözlerde olan ⁽²⁾ çıbanları et ile toľdurucu sürmelere girür. Dökülmüş kirpüklere sürseler ⁽³⁾ nef' edüp göze ķuvvet vērür ve gözde olan dem'ayı ya'nî dâyimâ göz yaşarmasın ⁽⁴⁾ kať edüp andan olan yangınını gidere. Ba'zılar demişler zift öykene ve başa ⁽⁵⁾ zarar eder, ketre ve benefşe işlâh eder. Gâh olur deryâda olan gemilerde ⁽⁶⁾ olan zifti ki anuñıla gemiler yağlamışlardur gemiden ol maķüle zifti kazırlar ⁽⁷⁾ ol maķüle zift deryâ şuyı içinde olmağıla keskindür, hıltları eridicidür. ⁽⁸⁾

Züfeyref: Vilâyet-i Mağrib'de 'unnâb ismidür. 'Unnâb harf-i 'aynda zıķr olunur ⁽⁹⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Zakķüm: Büyük bir ağaç ismidür. İki dürlüdür: Birisi Hicâzî ⁽¹⁰⁾ ya'nî Mekke şerrefehâllâhu te'âlâ câniblerinde olur ve birisi dağı Şâmîdür, Şâm vilâyetinde ⁽¹¹⁾ olur. Hicâzî'si âdem oturduğı kadar veyâhüd âdem ķâmeti kadar uzar. Uzun ⁽¹²⁾ ve kertelmiş yaprakları vardır. Budaķları etrâfında

yâsemîn şeklinde çiçekleri olur. ⁽¹³⁾ Çiçekleri uçlarında bir miqdâr kızıla mâyil benefşe rengliği vardır. Çiçeğinden sonra rengi ⁽¹⁴⁾ siyâha mâyil sîsâmda olduğu gibi zarfı olur içinde yünlü yemişi olur, ⁽¹⁵⁾ isti'câl olunmaz. Şâhib-i kitâb eydür: Ba'zı 'Arab baña dèdi ki bunuñ yaprağı tâze yaralar ⁽¹⁶⁾ 'ilâclarınuñ ekberidür ya'nî ziyâde nef' eder ve dahı dèdi ki bu bâbda tâze yemişi dahı ⁽¹⁷⁾ enfa'dur. Yemişinde ve cemî'an eczâsında ziyâde kıbızlık vardır ammâ Şâmî'si büyük ⁽¹⁸⁾ olur ve dikenlüdür ve yemişi helîle gibidür. Evvelâ şarı çiçeği olur ba'dehu yemişi olur. ⁽¹⁹⁾ Yemişinün çekirdeğinden yağ çıkarup ol yağı çerâğ' edüp yaqarlar, yağı âteşe [422b] ⁽¹⁾ ziyâde doyar, yağında bir miqdâr uyuşdurmağ ve harâret vardır. Zaqqûm yağı ⁽²⁾ muqaddemâ harf-i dâlda zıkr olunmuşdur.

Zelem: Kâmuşuñ incesi gibi bir ⁽³⁾ nebâtdur. Tohmı ve çiçeği yoqdur ammâ ye' içinde vâfir tamarları vardır. Tamarlarında ⁽⁴⁾ yumrıca ve uzunca boğumları vardır dâneye beñzer. Lezzetinde tatlılık ve lezizlik ⁽⁵⁾ ve azacuk hoş koşu vardır, habbü'z-zelem dedükleri oldur. Habbü'z-zelem ⁽⁶⁾ İstânbül'da 'Arablar habbü'l-'azîz dèyü şatduqlarıdır. Mağrib câniblerinde biter, ⁽⁷⁾ menâfi'i muqaddemâ harf-i hâda habbü'z-zelem dèyü zıkr olduğu maħalde zıkr ⁽⁸⁾ olunmuşdur.

Zülâbiyye: Türkide zülbiyye dedükleri helvâdur ki hamîri ⁽⁹⁾ şîr-i rûğan içinde kavurup bal içine qorlar. Bu maqûle mürekkebatda zıkr olunmağ ⁽¹⁰⁾ münâsibdür.

Zümmec: Avcı kuşlardan Türkide hecizî dedükleri büyük ⁽¹¹⁾ kuşdur. Sebu'ut-ţayr ya'nî kuşlarıñ yırtıcısı dèyü tesmiye olunur. Tavşancıl ⁽¹²⁾ kuşu kadar büyük olur. Yırtıcı kuşlarıñ cümlesinden yügrükdür, eti ⁽¹³⁾ çirkîn râyihaludur, ziyâde ıssıdır. Etin yemek anadan çoğma olan ⁽¹⁴⁾ yürek za'ifliğına ve şonradan marâz sebebi ile olan yürek ⁽¹⁵⁾ oynamasını giderür. Eger ödini sürmelere kıtsalar göz qararmasına ⁽¹⁶⁾ ve göz tamarları qan ile tölmağdan olan perdelenmesine nef' eder. Eger ⁽¹⁷⁾ hecizî'nün tersi ile yüzde olan leke ve noqtalara sürseler pâk edüp ⁽¹⁸⁾ gidere.

Zümürrüd: Ma'rif taşdur. Altun ma'cenlerinde ve gayrıda olur, ⁽¹⁹⁾ yaşıldur. Yaşillığı muhkemdür ve şeffâfdur ya'nî içi görünür. Eyüsü oldur ki [423a] ⁽¹⁾ <oldur ki> yaşillığı muhkem olup diqqat ile aña nazar olursa

içinde gizlü ⁽²⁾ kaynar gibi görine. Bu maķulesine zübâbî dërler. Tâbî'atı bârid-i yâbisdür, yübüseti ⁽³⁾ muħkemdür. Eger bir denk miķdârın içseler zehrlü cânverler ışırdüğine ve sâ'ir ⁽⁴⁾ zehrlere nef' eyleye. Eger zümürüdden sekiz arpa miķdârı ovup zehr ⁽⁵⁾ içmiş olan kimesneye ki zehr henüz tamâm te'sîr étmiş olmaya, içürseler ⁽⁶⁾ mevtden ħalâş olup saçları dökülme ve derisi şu bulmaya. Hâşşalarındandır ⁽⁷⁾ eger gözleri za'if olan kimesne dâyimâ zümürüde nazar eylese ⁽⁸⁾ gözlerinden za'ifliği gidere. Eger bir kimesne bir dânesin boynına aşakosa ⁽⁹⁾ veyâhüd yüzük edinüp taķınsa şar'marazını def' eyleye ammâ ħâdiş ⁽¹⁰⁾ olmazdan evvel geymiş olmaķ gerekdür. Anuñçündür ki pâdişâhlar oĝlanlarınıñ ⁽¹¹⁾ toĝduĝı gibi boyunlarına aşakorlar tâ ki şar'marazı ulaşmayup def' ola. ⁽¹²⁾ Eger içmekle ve eger aşakoyup götürmegile bir yerden boşanup aķan ķanı ⁽¹³⁾ ve ishâl ile gelen ķanı tutar. Ba'zılar dëmişler eger zümürüdden a'lâ ve eyüsine ⁽¹⁴⁾ siyâh yılan nazar eylese, gözleri aķup kör ola. Eyüsi ve şâfisi ⁽¹⁵⁾ bu vechi bilünür ammâ böyle idüĝinde nazar vardur ya'nî şihhati ma'lûm degüldür. ⁽¹⁶⁾ Eger zümürüdi ince döĝüp oñulması güç olan sa'fe edviyesine ⁽¹⁷⁾ ķarışdursalar nef' eyleye, mücerrebdür. Sa'fe başda ve yüzde gâh olur ĝayrı ⁽¹⁸⁾ yerlerde olur, ķurı ve ba'zısı yaş ufaķ çibanlara dërler, maħallinde ⁽¹⁹⁾ beyân olunmuşdur.

Zimâretü'r-râ'î: Mizmârü'r-râ'î ya'nî çoban [423b] ⁽¹⁾ düdüĝi dëdükleri nebâtdur ki ħarf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Zencebîl: ⁽²⁾ Ma'rüfdur, âķer lisândan ta'rib olunmuşdur bir nebât kök-leridür. Vilâyet-i 'Arab'da, 'Ammân'da ⁽³⁾ çok olur, yer içine girür gider kök-lerdür. Biz bunda sedef nebâtî dëdükleri şarâblara ⁽⁴⁾ ve şerbetlere ve ba'zı bişürilen nesnelere katup isti'mâl ëtdüĝümüz gibi ol vilâyet ħalkı ⁽⁵⁾ daķı zencebîl nebâtınıñ yapraĝını ol vechle isti'mâl ederler. Zîrâ ķuvveti sedefe yaķındur. ⁽⁶⁾ Zencebîlün eyüsi oldur ki beyâz olup dostoĝrı olmaya ve aĝır olup râyiķası ⁽⁷⁾ ħoş ve keskin olup ışırdıķda dili acıda ve çürüyüp yënmiş olmaya. Ba'zılar ⁽⁸⁾ zencebîli tuzlu şu içine baturup ba'dehu sâ'ir şehrlere alup giderler. Böyle olıcaķ ⁽⁹⁾ ĝüve yëmeyüp çürimez. Eger fülful ile bir yerde ķosalar yënüp çürimekten ħıfz eyleye. ⁽¹⁰⁾ Nitekim māmîrân dëdükleri devâ râvendi ħıfz eder ve emlec ki ma'rüfdur, türbüdi ħıfz ⁽¹¹⁾ eder. Zencebîl derece-i şâlişede ħarr ve derece-i ülâda yâbisdür. Ruķûbet-i fazliyye

ya'nî⁽¹²⁾ siñmeyüp kalur maḫûlesi ruḫûbeti çoḫdur, şol mertebede ki vehm olunur ki ṭabî'atı raṭb⁽¹³⁾ ola. Anuñcündür ki ḫarâreti bedende çoḫ egle-nür. Nitekim dâr-ı fülful dahı böyledür. Zencebîl⁽¹⁴⁾ haẓm-ı ṭa'ama yardım eder, ḫarnı ḫiffet ile telyîn eder ya'nî yumışadur, mi'deye eyüdü. ⁽¹⁵⁾ Göze sürme gibi çekseler göz ḫararmasına nef' eyleye. Şovuḫdan ve ruḫûbetden cigerde olan ⁽¹⁶⁾ süddeleri açar. Cimâ'a mu'indür ya'nî cimâ'a taḫrîk édüp ḫavî eder. Ma'idede ⁽¹⁷⁾ ve baḫarsuḫlarda olan ḡalîz yelleri taḫlîl eder. Tâze yemişler ve ḫavun ve ḫarpuz ⁽¹⁸⁾ yemedden ma'idelerinde yaşluḫ çoḫ olan kimesnelere eyü devâdur, şovuḫ olan ⁽¹⁹⁾ ma'ide ve cigeri ıssı eder, mizâcları şovuḫ ve yaş olan kimesnelere 'azîm devâdur. [424a]⁽¹⁾ <devâdur.> Ammâ mizâcları ıssı olanlara zarar édici ve ziyâde ḫarâret véricidür. Eger ıssı ⁽²⁾ şu ile iki dirhem miḫdârın içseler ḫoyu ve yelmeşik olan ḫılṭları ishâl eyleye. ⁽³⁾ Zencebîl ḫıfzı ziyâde eder, boḫazda ve başda olan yaramaz yaşluḫı cilâ édüp ⁽⁴⁾ giderür. ḫarında bir fesâd sebebi ile olan ishâli giderüp ḫarnı ṭutar ⁽⁵⁾ ve zehrlere nef' eder. 'Asel ile mürabbâ olıcaḫ ruḫûbet-i fazliyyesinüñ bir miḫdârı gider. ⁽⁶⁾ Eger türbüd ile ḫarışdurup içseler ḡalîz ḫılṭları âsânlıḫla çıkara. Eger şovuḫ hevâ ⁽⁷⁾ veyâḫûd ziyâde şovuḫ almış olan kimesneye ıssı şu ile zencebîl içürseler nef' édüp ⁽⁸⁾ ḫammâma girmekden ve ıssı nesnelere gevdesine başdurmaḫa ihtiyâc ḫomaya. Eger keçi cigerinüñ ⁽⁹⁾ yelmeşigin-den bir miḫdâr ile ḫarışdurup ve ḫurıdup ba'dehu döḫüp ezüp göze çek-seler ⁽¹⁰⁾ göz ḫararmasına ve perdelenmesine nef' eyleye. Eger maṣṭakî ile çeyneseler dimâḫdan ⁽¹¹⁾ vâfir balḫam indüre. Zencebîl mürabbâsı mizâcları şovuḫ olan kimesneleri cimâ'a taḫrîk ⁽¹²⁾ étmesi yalınuz olan zencebîlden ziyâdedür. Zencebîl balḫamı ḫurudur ve ḫocalıḫa ⁽¹³⁾ nef' eder ve ṭa'âmı haẓm eder ammâ boḫaza zarar eder 'asel ve bâdem yaḫı ıslâḫ eder. ⁽¹⁴⁾ Zencebîl bulunmasa aḫ fülful veyâḫûd dâr-ı fülfulden vezni miḫdârı bedelidür. Ba'zılar ⁽¹⁵⁾ demişler siyâḫ fülful bedelidür. Ba'zılar demişler râsenden bir buçuḫ vezni miḫdârı bedelidür. ⁽¹⁶⁾ Ba'zılar 'âḫırḫarḫâdan üç paydan bir pay ḫadarı bedelidür dërler.

Zencebîlül'-kilâb: ⁽¹⁷⁾ Kelbler zencebîli demekdür. Yaprâḫı söḫüd yap-raḫına beñzer, uzun yapraḫlı bir teredür. ⁽¹⁸⁾ İçinde şuyı azdur, şuyı çe-kilmiş gibidür. ḫızıl budaḫları vardur, yapraḫında ⁽¹⁹⁾ bir miḫdâr şaruluḫ vardur, lezzeti keskındür, dili acıdur, ḫuvveti köpekleri ḫatl eder. [424b]

(1) Tabî'atı hârr u yâbisdür, keyfiyyeti yaramazdur. Tamâm olup kemâlin buldukda alup kaynadup (2) şuyı ile yüzde olan leke ve ufağ noçtaları ve kalmış nişânları yuyup giderür. (3) Eger yaprağı ile çatı şişlere yağı etseler şişleri indüre.

Zencebîl-i Şâmî: (4) Şâm zencebîli demekdür, zencebîl-i beledî dağı dërler. Murâd râsendür ki Türkîde anduz demekle (5) ma'rûfdur, kökdür. Nitekim muşkaddemâ harf-i râda zıkr olunmuşdur

Zencebîl-i Fârisî: (6) Uşturgâz dedükleri dikendür ki harf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Zanbak: Tabîbler (7) ışıtlâhları üzre yâsemîn dedükleri beyâz çiçegün ismidür. Ba'zılar demişler yâsemînün (8) yağınun ismidür ammâ bu kelâmde nazar vardur. Harf-i dâlde dühn-i zanbak zıkr olunmuşdur. (9) Yâsemîn harf-i yâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Zenbâ: İsm-i Fârisîdür. Bir terenün (10) ismidür. Vilâyet-i 'Acem'den Rey'de çok eküp bitürürler ya'nî halkı isti'mâl ederler ve kıış (11) evvellerinde biter. Tabî'atı hârdur, keskindür, baş ağrıdıdır, kekrelü acıdır, bedende harâret (12) ya'nî ıssılık peydâ eder. Hevânuñ şovukluğın ve zararın men' eder. Gözi keskin eder. (13) Eger yemegile ve eger şu içinde bişürüp ıssı şuyın dökünmegile yelleri ziyâde kovup (14) tağıdır ammâ başa çok zarar eder ve şovukdan olan baş ağrısını giderür. Eger çigle (15) yêseler gönli ziyâde döndürür ammâ haşlanmışı gönli döndürmez, zararı sirke (16) ve hindebâ ve marul için yemegile def' olunur. Ardınca ayvayı ışırup şuyın şorsalar (17) câyizdür. Kezâlik mâye-hoş enârdan şorsalar câyizdür ammâ mizâcları ıssı olanlara (18) yemesi câyiz degüldür illâ megerki haşlanup sirke ile yeyeler.

Zencâr: Ma'rûfdur. Fârisî zengâr lafzından ta'rib olunmuşdur. Baqır pasına maşşüşdur ya'nî egerçi her pasa [425a] (1) <her pasa> zeng dërler ammâ zengâr baqır pasına maşşüşdur. Zencâr iki dürlüdü: Birisi ma'dinîdür (2) ya'nî baqır ma'dinlerinde bulunur ve biri dağı maşnû' ya'nî 'amel ile ederler. Ma'dinî olan (3) dağı ba'zısı ma'dinde ve ba'zısı baqır ma'dininde işleyen körüklerde hâşıl olur. (4) Körüklerde hâşıl olan zencâr yaramazdur, içinde çarışığı çokdur. Zencârdan (5) birisi dağı şa'ri-i Yemâniyye dedükleri yıldız toğduğı zamânlarda cezîre-i Kûbrus'da (6) bir mağârada kendüden

taamlar. Bu maḳûle daḥı şâfi degüldür, toprak ve taş ile ⁽⁷⁾ arışııdır. Bun-
 laruñ ikisi daḥı insānda bir ilāc iün istimāli cāyiz degüldür ⁽⁸⁾ ammā
 amelī olan zencār bira arīle olur. Bir arī budur ki bir ap iine sirke
 oyup ⁽⁹⁾ ol abı baırdan bir apa ile ki ubbelü veyāḥüd düz ola, Şöyle
 örteler ki ⁽¹⁰⁾ tamām apayup sirkeden aşra buḥār ıaca delik almaya
 ve her on günde bir ⁽¹¹⁾ apaı aldurup üzerinde ḥāşıl olan zencārı azı-
 yup alalar. Bu maḳûle olan ⁽¹²⁾ zencāra mecrüd yanī azıma ile alınmış
 zencār demekdür ve bir arī bu ki baırdan sebükeler ⁽¹³⁾ alalar ve üzüm
 cibresi ki bir midār kükreyüp ekşimiş ola, sebükeleri cibre ⁽¹⁴⁾ iine göme-
 ler. On gün veyāḥüd ziyāde veyāḥüd daḥı az urdudan Őoñra cibreden ⁽¹⁵⁾
 ıaralar, üstleri urı olıncaya dek hevāda ura. Badehu üzerlerinde olan
⁽¹⁶⁾ zencārı azıyup alalar ve tekrār cibre iine oyalar ve gērü evvelki gibi
 ol adar zamānda ⁽¹⁷⁾ ıarup zencārdan alalar, ne midār isterlerse böyle
 edeler. Ve bir arī daḥı budur ki ⁽¹⁸⁾ baırı egeleyeler badehu egelenmişine
 sirke oyup tā oyu olıncaya degin sirke ile ⁽¹⁹⁾ ovup ezeler. oyu olıca
 terk edeler tā ki sirkesi gidüp urıya ve bir arī [425b] ⁽¹⁾ daḥı bu ki baır-
 dan ince taḥtalar ki andan öte ince olmaya ol maḳûle ince taḥtalar yüzine
⁽²⁾ her gün sirke serpelere ve taḥtaları hevā ounmaz yere oyalar. Hevāsı fā-
 sid yerler meşelā ⁽³⁾ yer iinde olan dehlīzlere osalar cāyizdür, badehu terk
 edeler, ura tā zencār ola. ⁽⁴⁾ Bir arī daḥı bu ki ıbrıs baırından Őilāye
 yanī üzerinde ezecek mermer gibi ıbrıs ⁽⁵⁾ baırından edeler ve anuñıla
 ezecek elin daḥı ol baırdan edeler. Badehu ziyāde ⁽⁶⁾ keskin sirkeden dōrt
 buu vaıyye, vaıyyeden murād on iki dirhemdür, üzerine oyup ⁽⁷⁾ ol
 baırdan el ile tā oyu olıncaya dek ezüp ögüdelere, oyu olduda üzerine
⁽⁸⁾ pāk Őebden dōrt mişāl ve a tuz ve naḥrūn dedükleri kızıl büreden
 mişli adar ⁽⁹⁾ oyalar ve cümleyi muḥkem ovup ezeler. Badehu ıssı gü-
 neşde urudup uzun urtuaz ⁽¹⁰⁾ gibi dāneler edeler. Bu maḳûle zencāra
 dūdī yanī urduua beñzer derler. Bazılar ⁽¹¹⁾ sirkeden bir cüz' ve ādem
 sidüginüñ eskisinden iki cüz' ile ederler. Zencārlardan ⁽¹²⁾ eyüsi mecrüd
 olandur ki beyān olundu ve cümleden keskini dūdīdür ki zıkr olundu ⁽¹³⁾
 ve cümleden ziyāde yaup incidici sūḥālīdür ki zıkr olundu. Bazılar kızıl
 aşı ⁽¹⁴⁾ ovup ezüp ezilmişini zencārdur deyü ḥīle ederler. Bu maḳûle ḥīle-
 lüsi Şol vechle ⁽¹⁵⁾ malüm olur ki barmaı ışlayup zencārdan azacu alup
 ovup ezeler, ḥīlelü ⁽¹⁶⁾ olan ezilmez ve Őaḥiḥ olan zencār ezilür. Bazılar daḥı

kalķanat ki yaşıl zâcdur, ⁽¹⁷⁾ anuñla hîle ederler. Bu maķûleyi âteşde imtiĥân ederler, zîrâ eger kalķanatı yanar âteşe ⁽¹⁸⁾ ķosalar ķızarur ammâ zencâr böyle degüldür. Zencârũñ tabî'atı derece-i râbî'ada ĥârr u yâbisdür. ⁽¹⁹⁾ Ekl êdici ve eti eksük êdici ve yaķup acıdıcıdur. Eger zeyt yağı ve bal mûmı ve şamğ ile [426a] ⁽¹⁾ <ve şamğ ile> olan merheme ķatsalar yaķmayup acıtmaķsız cilâ eyleye ve ķıbanlarũñ ⁽²⁾ tağılmasını ve ulaşmasını men' eyleye ve gözde olan ġalîz beyâzlığı giderüp ⁽³⁾ cilâ eder, yaraları şişmege ķomaz. Eger zeyt yağı ve bal mûmı ile ķarıřdursalar yaraları ⁽⁴⁾ bitişdüre. Eger 'asel ile bişürüp ķirklü ķıbanlara ve ķatılanmıř bevâsîr dedükleri ķıbanlara ⁽⁵⁾ ursalar nef' eyleye. Eger uřaķ ki Tûrkîde çadır dërler, anuñla ķarıřdurup ve fetîle êdüp ⁽⁶⁾ götürünseler bevâsîr dedükleri ķıbanlara nef' eyleye. Eger 'asel ile ķarıřdurup göze sürme ⁽⁷⁾ gibi çekseler göz ķapaķlarında olan ķatılığı gidere. Evlâ budur ki göze sürme gibi çekdükdên řoñra ⁽⁸⁾ şunger pâresin ıssı řu ile ışladup ıssı iken göze başdurular. Eger şamğ-ı buřm ⁽⁹⁾ ve nařrũn ile ķarıřdursalar irinli uyuzy ve gicigi gidere ve baraşa sürseler ⁽¹⁰⁾ baraşı gidere. Ğâh olur zencârı daĥı yaķarlar, yaķmasınıñ řariķi sâ'ir muķaddemâ ⁽¹¹⁾ beyân olunan řariķler gibidür. Tamâm yaķılıp eriřdüġinũñ 'alâmeti budur ki ⁽¹²⁾ tütüyâ gibi ola. Gözde olan gicigi ve süllâķı giderür ve süllâķ dëyu göz ⁽¹³⁾ ķapaķlarına keskin ve ekl êdici bir ĥılț inmekle göz ķapaķları ķızarup ⁽¹⁴⁾ ķatılanmasına dërler. Âĥer řovuķ ve lu'âblu devâlara ķarıřdurup řarķmıř ⁽¹⁵⁾ olan göz ķapaķlarına ursalar gevselüp řarķmasına nef' eyleye. Zencârı ⁽¹⁶⁾ bu vechle ki zıkr olundu yüze isti'mâl edeler, bu vechden ġayrı ile göze ⁽¹⁷⁾ urmayalar. Eger zencârdan iki dirhem miķdârın içseler cigeri geñidüp ⁽¹⁸⁾ ve büzüp pârelemek ile ķatılêde. Eger mi'deye fi'l-cümle cerâĥat êderse aña ⁽¹⁹⁾ nâfi' devâ ķalmaz ya'ni' ilâc yoķdur. Zencâr siñire ve siñürlü olan a'zâya [426b] ⁽¹⁾ ziyâde zarar êder. Eger sirkeden bir şamla ve 'avrat südinden üç şamla ve 'aselden ⁽²⁾ bir şamla alup bu cümleyi baķırdan şilâye ya'ni' ezecek nesne üzerine koyup ve ķarıřacaķ ⁽³⁾ miķdârı zencâr ķatup baķırdan deste ile ezüp tamâm ķoyu olup siyâh olsa ⁽⁴⁾ ve anuñla sürme gibi göze çekseler gözi keskin eyleye ve perdelenmesin gidere ve beyâzını ⁽⁵⁾ eksildüp gidere. Eger zencâr-ı düdî şuyından ağız şolusu alup burun içine ⁽⁶⁾ üfürseler burundan yaramaz ķoķuları gidere ve içinde olan ķıbanlıķları ⁽⁷⁾ giderüp eýü êde. Eger başda olan ķurũĥ-ı şehdiyye ya'ni' tatlu uyuzlara ⁽⁸⁾ êtdükleri devâlara zencâr ķatsalar nef' ziyâde ola. Eger zencârı 'asel ile ma'c-

cūn ⁽⁹⁾ étseler veyāhūd ‘asel ve sirke ile bişürseler ağızda çıbanlara ve kıbarlara ⁽¹⁰⁾ ve diş etleri gevşemesine nef‘ eyleye. Zencārı isti‘māl étmekde hāzer édeler zīrā ⁽¹¹⁾ ekl édici ve çıban édicidir. Lāzım olduğda tağriye ve temlīsī ya‘nī tutkāl ⁽¹²⁾ gibi tütması ve düzeltmesi olan devālar ile azacuk kıatup isti‘māl édeler. ⁽¹³⁾ Dāhil-i bedende isti‘mālī cāyiz olmayan devālardandır.

Zincefr: Fārisiden ⁽¹⁴⁾ ta‘rīb olunmuş ismdür, ma‘lumdur. Zincefr iki dürlüdü: Birisi ma‘dinī ya‘nī ma‘denlerde ⁽¹⁵⁾ halk olunmuş bulunur. Birisi dağı maşnū‘dur ya‘nī ‘amel ile olur. Ma‘dinīsī yağılmış ⁽¹⁶⁾ kıurşuna beñzer kıızıl tamarlardur. Bir miqdār keşāfeti ya‘nī galizlığı vardır. Jīve ⁽¹⁷⁾ çıkduğı ma‘dinlerde bulunur. ‘Amelī olan jīve, zincefr, jīve ve kibriti yağımak ⁽¹⁸⁾ ile hāşıl olur. Şa‘natı budur ki bir çölmek veyāhūd tīn-i hikmet dedükleri ⁽¹⁹⁾ balçık ile şıvanup ve kıurudulmuş şīşe içine jīve kıoyalar, şol vechle ki [427a] ⁽¹⁾ <vechle ki> jīveden her bir vağıyye ya‘nī on iki dirheme şarı kibritden bir dirhem ⁽²⁾ kıatalar. Ba‘zılar kibrit ile jīveyi döğüp ezerler ve ba‘zılar ez-meyüp şöyle kıorlar. ⁽³⁾ Ba‘dehu ol çölmek veyāhūd şīşenün ağzın muhkem pekideler ve balçık ile ⁽⁴⁾ şıvayalar. Eger ağı tuzlu şudan kettāndan bez pā-resine vāfir içürüp ve tuz ⁽⁵⁾ ile ağzın şıvayup ve ol bez ile şarsalar ziyāde pekidüp tura. Ba‘dehu ⁽⁶⁾ kıurumış et gübresi ki muhkem kıızup yanar ola, bir gün ve bir gece anuñ āteşi ⁽⁷⁾ içinde gömeler ba‘dehu çıkıkaralar. Tamām bişmesinün ‘ālmeti budur ki anda kibrit ⁽⁸⁾ rāyihası kıalmaya. Ba‘zılar dağı jīveyi ve kibriti çölmege kıoyup çölmeği kıubbelü derin ⁽⁹⁾ şīşe ile kıapayup balçık ile şıvarlar ve çölmek altına āteş éderler tā jīve ⁽¹⁰⁾ kıalkup kıapağa gelür, andan şonra āteşi gide. Üzerine keçe pāresin ve ağır ⁽¹¹⁾ nesne kıorlar tā şovuk olunca ba‘dehu çıkıkarurlar. Zincefr tabi‘atı hārr u yābisdür. ⁽¹²⁾ Yü-büseti çokdur, derece-i şālīşe kıarıbdür. Şanınıdandır ki kıanı tütup keser. ⁽¹³⁾ Eger kıırūṭī dedükleri merhem ile kıarışdırsalar āteş yanığın ve ufağı çı-banlar ⁽¹⁴⁾ ve kıabarları giderüp eyü éde ve yaraları oñuldur ve çıbanlarda et bitürür ⁽¹⁵⁾ ve dişler yēnmesine mānī‘ olur. Ākile ve sā‘ir yaramaz ve çirklü yaramaz rāyihālu ⁽¹⁶⁾ çıbanlara ekseler nef‘ éder. Eger iki mişkıāl miqdārın yēseler kıatl éder. ‘İlāc budur ki sāde ⁽¹⁷⁾ yağı içürüp vāfir kıuşduralar. Eger kıabz vāki‘ olursa veyāhūd <veyāhūd> ⁽¹⁸⁾ kıuşmağıla ma‘ideden çıkımaz ise huqne édeler. Zincefr bulunmasa bedeli mürdeseng ⁽¹⁹⁾ dedükleri taş gibi tıprağıdur.

Zenâbîr: Cem[‘]i zenbûrdur. Zenbûr dëyü ışırıcı [427b] ⁽¹⁾ büyük zübâba ya[‘]nî sıñege dërler. Zenâbîrden meşhûr olan kıızıl zenbûrdur, ⁽²⁾ eşek arusı dëdükleri kıızıl arı gibi kıızıl olduğıçün bu maķûle zübâba dağı zenbûr ⁽³⁾ dërler. Ĥarâreti ve yübüseti ziyâdedür. Eger zehri ile baraş olan yere sürseler ⁽⁴⁾ nef[‘] eyleye. Eger ziyâde şovuk te’şîr êtmîř olan kimesneyi veyâĥûd çoķdan şovuk sebebi ile ⁽⁵⁾ řîñirlerinde marazı olan kimesneyi bu maķûle zenbûra řoķdursalar nef[‘] eyleye. Eger bu maķûle ⁽⁶⁾ zenbûrı ezüp gevşek şişlere yaķı êtseler nef[‘] eyleye. Ammâ bal arusı zenbûrı ⁽⁷⁾ ki eşek arusı dëdükleridür, anuñ dağı şabî‘atı ĥârr u yabîsdür. Ba‘ızlar dêmiřler eger eşek ⁽⁸⁾ arusunuñ yavrılarından alup ķurutsalar ba‘dehu bir dirhem miķdârın döğüp ezüp ⁽⁹⁾ ĥasv ya[‘]nî bulamaç ile içseler eyü semirde. Ammâ siyâh zenbûr ki göklüğe mâyildür ⁽¹⁰⁾ eger anlardan alup tâ müherrâ olunca muĥkem bişürüp baraş üzerine ve behaķ-ı ebyaz ⁽¹¹⁾ üzerine ve ģalmıř çoķur nişânlarla sürseler nef[‘] êdüp yaraya.

Zûfâ-yı yâbis: ⁽¹²⁾ Yêr üzerinde budakları arşun ķadar döşenür bir otluķdur. Yaprakları vardur. ⁽¹³⁾ Budakları merzencüş dëdükleri nebât budaklarına beñzerdür. Yapraklarınıñ râyiĥası ĥořdur ⁽¹⁴⁾ ve lezzeti acıdur. Bahâr âĥirinde tamâm êriřüp kemâlin bulur. şabî‘atı derece-i şâlişede⁽¹⁵⁾ ĥârr u yabîsdür. İki dürlüdü: Birisi şağlarda olur ve birisi dağı bostânlarda olur. ⁽¹⁶⁾ şağlarda olanı keskinrekdür ve keyfiyyeti ya[‘]nî ĥarâreti ve yübüseti ģavîraķdur. Ķuds-i şerîf⁽¹⁷⁾ şağlarında çoķ biter. Eger şu ve encîr ve sedef ve ‘asel ile bişürseler eskiden olan ⁽¹⁸⁾ öksürüğe ve öyken şişlerine ve rebv marazına ve başdan göğüs şaraflarına inen ⁽¹⁹⁾ nezleye nef[‘] êde ve gücile nefes almağı giderüp ķolay êder. Eger ‘asel ile yutsalar [428a] ⁽¹⁾ <yutsalar> ģarın içinden ķurdları ya[‘]nî şoğulcanları giderüp çıķara. Eger bişürüp ⁽²⁾ şuyın sikencübîn ile içseler ģâlîz ĥılřları ishâl ile çıķara. Eger döğüp ⁽³⁾ ezüp yaş encîr ile yêseler şabî‘atı yumışada ya[‘]nî ģabzı aça. Miķdâr-ı şerbeti bêř dirheme ⁽⁴⁾ dekdür. Eger ķardamânâ veyâĥûd îrsâ ile ģarıřdursalar ishâl êtmesi ģavîraķ ⁽⁵⁾ ola. Yaramaz ĥılřlar ģalebesinden reng-i rüyı fâsid olmiş olan kimesnenüñ ⁽⁶⁾ reng-i rüyın güzel êder. Naçrûn dëdükleri bûre ve encîr ile yaķı êdüp ⁽⁷⁾ řalaķlı veyâĥûd istîřķâsı olan kimesneye ururlar. Kezâlık ıssı şişlere ⁽⁸⁾ şu ile anuñla yaķı êderler ve şarâb ile şovuk şişlere dağı yaķı êderler. Eger ķaynar ⁽⁹⁾ şu ile yaķı êdüp göz ģapaķlarında olan ölmîş

kanı gidere. Eger bişmiş encir⁽¹⁰⁾ ile isti'mâl etseler imtilâ sebebi ile olan boğaz ağrısına nâfi' ola. Eger⁽¹¹⁾ sirke ile bişürüp anuñla mażmaza etseler dişler ağrısını sâkin eyleye. Eger anuñla⁽¹²⁾ kulaqlara tütsü etseler kulaqlarda olan yelleri taḥlîl eyleye. Eger şarâb ile⁽¹³⁾ her gün birkaç zamân içseler istişkâya nef' eyleye. Eger şü ile bişirüp göze⁽¹⁴⁾ ursalar göze şü inmege nâfi' ola. Ba'zılar demişler yemesi cigere zarar eder, şamğ-ı 'Arabî⁽¹⁵⁾ ve tatlunâr şuyı işlâh eder.

Züfâ-yı Raṭb: Koyun yünleri üzerinde⁽¹⁶⁾ cem' olmuş vesah' ya'nî kir pas ismidür, huşuşan kıyruqları ve uyluqları yanında⁽¹⁷⁾ olan yünleri alup şü ile bişürürler tâ yağlıluğu şü üzerine gelür ve içinden⁽¹⁸⁾ yünin ayırtlayup giderürler. Ba'dehu çölmek ağzında cem' olan nesneyi alup tekrâr⁽¹⁹⁾ bişürüp şâf ederler. Ba'zılar tekrâr bişürmeyüp hemân üzerine şovuk şü koyup [428b]⁽¹⁾ ve vâfir çalkarlar tâ az kalur. Ba'zılar demişler bu kirler koyunlardan üzerlerine bulaşduğı⁽²⁾ otları cem' edüp bişirürler veyâhüd hemân kiri ve pası otlardan cem' edüp⁽³⁾ bişürürler. Bu maḳûle züfânuñ eyüsi oldur ki şâfi olup yapışılduğda yumışak⁽⁴⁾ ola ve eger şovuk şü ile ezseler beyâz olup içinden yün râyihâsı gele, otlar⁽⁵⁾ râyihâsı gelmeye. Bu maḳûle züfânuñ ṭabî'atı derece-i şâniyede ḥâr ve derece-i ülâda raṭbdur.⁽⁶⁾ Bişürici ve taḥlîl edicidür, huşuşan raḥimde ve oturağda olan şişleri ziyâde⁽⁷⁾ taḥlîl eder. Eger iklîl-i melik ve kaymak ile qarışdurup ve yün pâresine bulaşdurup⁽⁸⁾ 'avrat götürünse ḥayzı kanın yürüde ve oğlanı karnından kolay çıkar. ⁽⁹⁾ Eger ördek iç yağıyla qarışdursalar kulaqlarda olan çibanelara ve er ve 'avrat⁽¹⁰⁾ öd yerlerinde olan çibanelara yarayup nâfi' olur ve uyuz olup yemiş olan⁽¹¹⁾ göz bıñarlarına ve katılanup kirpükleri düşen göz kapaqlarına ve kaşlar yënmesine⁽¹²⁾ yarayup nef' eder. Sürünmegile teşennüce ya'nî sinirler bozulmasına nef' eder. İçmegile⁽¹³⁾ ve üzerine ovup sürmegile ciger şovukluğına nef' eder ve katılıqları taḥlîl eder⁽¹⁴⁾ ya'nî yumışadur ve bögrekler şovukluğına nef' eder. Ba'zılar üzerinde olan kiri ile⁽¹⁵⁾ ma'an yünü yakup düttünini cem' ederler. Ol maḳûle cem' olunan düttüni göze müte'allık⁽¹⁶⁾ devälara girür ve kirpükler bitürmesine müte'allık devälara girür. Gâh olur 'azîm⁽¹⁷⁾ nezleleri ve rebv marazı olan kimesneler züfânuñ düttünini bir çamış pâresiyle⁽¹⁸⁾ burundan içerü alurlar, nef' eder. Züfânuñ miḳdâr-ı şerbeti üç dirhemdür ammâ züfâ⁽¹⁹⁾ mi'deye ağırduur

ve muvâfık degüldür. Mizâcları ıssı olanları ızırâb ve tasaya [429a] ⁽¹⁾ <ve tasaya> düşürür. Def-i zararî ayva şormağıla ve ekşi sikencübîn ile olur.

Züferâ: ⁽²⁾ İnce baldırlu bir nebâtdur. Baldırı arşun kadar uzar boğumları vardır. Yaprağı ⁽³⁾ rāziyâne yaprağına beñzer ammâ rāziyānenün büyücekdür. Üzerinde zağabı ya'ñî ince ⁽⁴⁾ kılları gibi püsi vardır, rāyihası hoşdur, baldırı başında tâcı vardır. Tâcı ⁽⁵⁾ içinde güzel rāyiħalı altun renginde çiçeği vardır. Bu nebât cemî'an eczâsı ile ⁽⁶⁾ lezzeti acıdur. Tabî'atı ziyâde ħârr u yâbisdür ammâ cāvşîr mertebesinden aşağıdur. ⁽⁷⁾ Cāvşîr êtdüğü fi'li êder ammâ andan za'İfrağdur. Eger çiçeğin ve yaprağın alup ⁽⁸⁾ 'asel ile karşıdursalar âkile marazına ve büyük kızıl şişlere ve yaralara nef' êder. ⁽⁹⁾ Eger nışf dirhem miğdârın azacuk şarâb ile içseler veyâhûd benefşe yağı ile ⁽¹⁰⁾ zehrlü cānver ıırdüğü yere sürseler zehri def' êder.

Züvân: ⁽¹¹⁾ Türkîde küncürd dedükleri acı ve ser-ħoş êdici dānelerün isimdür. Buğday arasında ⁽¹²⁾ biter. Ba'zılar dēmişler züvân şeylem ya'ñî delice dedükleridür ammâ böyle dēyenler ğalağ ⁽¹³⁾ êtdi ve böyle dēyenlere tabî' olanlar daħı ğalağ êtdi. Azacuk yaşıla ve siyâha ⁽¹⁴⁾ mâyil dānedür, lezzeti acı ve keskindür, tabî'ata hoş degüldür, dadıldığda acılığı dil ⁽¹⁵⁾ içine ziyâde batup gider, ıalar ve eglenür. Dānesi küçük ve uzundur, ince ⁽¹⁶⁾ başı vardır ve bir daħı andan yüksek başı vardır. Üzerinde kılıç kabzası başında ⁽¹⁷⁾ olan gümüş şeklinde kabı içine girmiş nesnesi vardır. Anuñ üzerine ⁽¹⁸⁾ çevrilmiş dīvârda ħatıl yeri gibidür. Gāh olur çevresinde kıl gibi bitmiş nesneleri ⁽¹⁹⁾ olur gāh aşağı ve gāh yukarı kılğmak ile ezilüp düşer. Bu dāne ziyâde [429b] ⁽¹⁾ ser-ħoş êder ve vahşet vērüp şen eylemez. Bu dānelerün ba'zısı daħı şaru ⁽²⁾ ve uzundur ve ba'zısı daħı yumrıdur. Bu ikisi evvel zıkr olunandan kavîraqdur ⁽³⁾ ve keyfiyeti yaramazdur. Bu dānelerün tabî'atı derece-i şālîse evâ'ilinde ħârr u yâbisdür. ⁽⁴⁾ Cezb êdici ya'ñî çekici kuvveti vardır. Oğlan eşi dedükleri deri çıkmayan 'avrata ⁽⁵⁾ anuñla yağı êtseler deriyi çıkara. Eger şarâblara kıtsalar kavî olup ziyâde ser-ħoş ⁽⁶⁾ eyleye, dimāğa ve ma'ideye ve 'akla zarar vērür. Evlâ budur ki içerüden isti'mâl etmekden ⁽⁷⁾ şaķınalar zîrâ yaramazdur ve zehrlülüğü zāhirdür ve ziyâde uzun uzak uyudup ⁽⁸⁾ bî-ħûd êder. İsti'mâl êdüp zarar êtmüş olan kimesneye 'ilâc budur ki kuşduralar ⁽⁹⁾ ve sâde yağ içürelere ve ovalar ve burnına dimāğa kuvvet vērıcı ve şovuducı ⁽¹⁰⁾ güzel rāyiħalar kıoyup uyanduralar.

Zehre: Ṭā'ife-i Fūrs ya'nī ṭā'ife-i ⁽¹¹⁾ 'Acem dedükleri tā'ife bu ismi eger insān ve eger sā'ir ḥayevānlar cigerlerinde olan öde ⁽¹²⁾ ıtlāk ederler ve Mağrib tā'ifesi bu ismi muḳaddemā ḥarf-i elifde zıkr olunan antilīs ⁽¹³⁾ nām nebāta ıtlāk ederler ve vec ki Türkīde egir dedükleri kökdür, aña daḥı ıtlāk ⁽¹⁴⁾ ederler ve ḥālā bu maḳāmda zıkr olunacaḳ āḥer nebāta daḥı ıtlāk ederler ve bu nebāta ⁽¹⁵⁾ bilād-ı Mağrib'de ḳaranfuliyye dērler. Zīrā rāyiḥası ḳaranful gibidür. Şām vilāyetinde çok ⁽¹⁶⁾ biter, Bīrūt Ṭaḡı demegile meşhūr olan ṭaḡda Keḫr-i Selvān dedükleri ḳaryenūn ⁽¹⁷⁾ şimal tarafında zerūnec 'aḳrebi dedükleri devā bulunduḡı yerde ağaḫlar gölgelerinde ⁽¹⁸⁾ biter, rāyiḥası hoş bir nebātdur. Yaprāḡı benefşe yapraḡınıuñ küçüklere veyāḥūd şarmaşık ⁽¹⁹⁾ yapraḡına beñzer. Bucaḳlu ya'nī degirmi degül baldırır olur, arşun ḳadar uzar, düz [430a] ⁽¹⁾ <düz> degül irilige māyildür. Baldırırından küçük budaḳlar biter beyāza māyil benefşe renk ⁽²⁾ çiçeḡi olur. Çiçeḡinūn rāyiḥası hoşdur, siyāh ḫırbaḳa beñzer kökleri vardur. Rāyiḥası ⁽³⁾ dārşīniye yaḳındur. Nemnāk ve iri yarır yerlerde biter. Ṭabī'atı derece-i şāniyede ⁽⁴⁾ ḥārr u yābisdür. Eger kökin şu ile bişürüp ve ince döḡüp yüksek yerden düşen ⁽⁵⁾ kimesneye veyāḥūd sīnīrlü eti ḳatır nesne doḡunmaḡıla ezilmiş olan kimesneye yaḳı ⁽⁶⁾ ıtseler nef eyleye. Bişmişinūn şuyı gücile eḫşān edene ve şovuḳdan ve ziyāde ⁽⁷⁾ yaşluḳdan olan öksürüḡe ve gücile nefes alana nāfi'dür. Eger 'avrat kökinden ⁽⁸⁾ çokça yēse ḫayzı ḳanın yürıde ve ḳarnından oḡlanı düşüre. Dirhem miḳdārın ⁽⁹⁾ şarāb ile zehrlü cānver şoḳduḡına isti'māl ederler. Eger 'avratlar bişmişi içinde ⁽¹⁰⁾ otursalar anlara nef eyleye. Bu nebātdan ve yapraḡından güzel ḳoḳmaḳ için ıtdükleri ⁽¹¹⁾ nesnelere ḳatarlar. Eger şar' olan kimesneye yapraḡı ile yaḳı ıtseler nef eyleye. ⁽¹²⁾ Kezālik ruḫūbet veyāḥūd yel sebebi ile şişi olan göze ve henüz zāhir olan ⁽¹³⁾ ḡarba yaḳı ıtseler gözde olan şişleri ve ḡarbu gidere. Ḡarb defa'ātile ⁽¹⁴⁾ beyān olunmuşdur ve 'avrat toḡurduḡda memesinde südi ḳoyulanup penīr gibi olmaḳdan ⁽¹⁵⁾ memelerinde ḫāşıl olan şişi indürüp giderür. Bu nebāti çok ḳoḫulamaḳ ⁽¹⁶⁾ uyḡu getirür.

Zehretü'l-milḫ: Vilāyet-i Mışır'da Nīl ṭaşup ba'dehu indükde ⁽¹⁷⁾ ba'zı çuḳurlarda şu ḳalup yatup gündün güne güneş şuyı ḳurıdup ⁽¹⁸⁾ şoñında tuzlu ve şaru za'firān gibi keskin ve çirkin rāyiḫalı balık rāyiḫasına ⁽¹⁹⁾ beñzer. Dadılduḡda dili ziyāda yaḳup acıdur. Bir miḳdār ruḫūbeti daḥı

var [430b] ⁽¹⁾ bir nesne zâhir olur, aña zehretü'l-milḥ dërler. Ḥaḳîḳatde ol yêrde ḥâşıl olan şûresidür ⁽²⁾ ya'nî çoraḳ dëdükleridür. Ba'zısı kıızıla mâyil şaru olur, içinde birbirine yapışmış ⁽³⁾ dâne dâne gibi nesnelere olur. Bu maḳûlesi yaramazdur, zehr-i ḳâtildür, bir dirhem miḳdârı 'ilâca ⁽⁴⁾ ḳâbil degül zehrdür. Evvelkinüñ ve ikincinüñ şâfî olanı ve zeyt yaḡı ile erir ammâ şâfî olmayup ⁽⁵⁾ ḳarışık olanı erimez, şâfisi bu vechle bilinür. Bu devâ ziyâde ıssı ve keskindür büre-i ⁽⁶⁾ zebedî ḳadar ḳuvveti vardur. Ḳuruducu ve taḥlîl êdicidür, ziyâde taḥlîl êder. Âkile marazına ⁽⁷⁾ ve taḡılur maḳûlesi olan çibanlara ve deri şoyulmasına ve ḳulaḳdan aḳar ⁽⁸⁾ maḳûlesi yaşluḳlara eyüdür ve ıslâḥ olunup perdelenmesi olan göze sürme ⁽⁹⁾ gibi çekseler nef' eyleye. Eger şovuducu sıvık nesne ile ḳarışdurup çibanlardan ⁽¹⁰⁾ soñra ḳalan nişânlar ursalar nişânları gidere. 'Araḳı ya'nî deri taşra yüridür. ⁽¹¹⁾ Eger şu ile ḳarışmış şarâb ile bir denkden iki denge varınca miḳdârın içseler Hind ⁽¹²⁾ tuzı ishâl êtdüğü gibi bu daḡı ḳarnı ishâl eyleye, belki daḡı ziyâde êde. Ammâ bu ⁽¹³⁾ devâ ma'ideye yaramazdur ve düşmendür. 'Üd-ı Hindîsiz içürmeyeler, iyâ ya'nî mecâlsızlığa ⁽¹⁴⁾ nâfi' olan yaḡlara daḡı ḳatarlar, nef' êder. Gâh olur bedeni anuñıla ovarlar, ⁽¹⁵⁾ yaḳması sebebi ile ḳılları ḳırup artuḳ bitmez êder. Ba'zılar dëmişler bu devâ bulunmasa ⁽¹⁶⁾ 'uşfurdan birḳaç vezni bedelidür ammâ bunda nazâr vardur.

Zehretü'n-nuḥâs: ⁽¹⁷⁾ Dëdiler ki baḳırî eridüp sebîke êtmek için yêr yarıḳlarına döküp toñmaḳ ⁽¹⁸⁾ için üzerine şu serpdüklerinde ol serpilmiş şu bir yêre gelüp ḳaymaḳ gibi olur ⁽¹⁹⁾ ve dâne dâne olur. Her ne deñlü şık ve pek olursa aña göre eyü olur ve dânesi [431a] ⁽¹⁾ <ve dânesi> ne ḳadar küçük olursa aña göre keskinliği ziyâde olur. Zehretü'n-nuḥâs ⁽²⁾ dëdükleri devâ budur ki zıkr olundu. Bu devâ ḳabz êdici ve cilâ êdicidür. Bu bâbda ⁽³⁾ ḳuvveti zencâr ḳuvvetine yaḳındur, zâ'id olan eti eksük êder ḥattâ burun içinde ⁽⁴⁾ ve oturaḳ içinde olan zâ'id etleri giderür. Eger yaḡlara ve merhemlere ḳatsalar ⁽⁵⁾ şışleri indürüp taḥlîl eyleye. Eger keskinliğin bir miḳdâr şıyup ve münâsib nesne ⁽⁶⁾ ile ıslâḥ êdüp göze çekseler perdelenmesini gidere. Eger üç ḳirâḫ miḳdârın ⁽⁷⁾ içseler ḡalîz ḡılları ishâl eyleye. Eger ḡamr ile ḳarışdurup bedene sürüp sıvasalar ⁽⁸⁾ bedende olan baraşı ve behaḳı ve ufaḳ çibanları gidere. Eger ince êdüp eskiden ⁽⁹⁾ şaḡırlığı olan ḳulaḳ içine

üfürseler nef'eyleye.¹ Evlâ budur ki münāsib⁽¹⁰⁾ yağlara katup kulağ içine tamladalar. Eger 'asel ile qarışdurup ağız içinde⁽¹¹⁾ tamağa sürseler dilçükler ve boğazuñ iki tarafında ve ta'am geçidi üzerinde olan⁽¹²⁾ şişleri taħlil edüp nef'eyleye.

Zehretü'l-hacer: Ba'zılar demişler muḳeddemā⁽¹³⁾ ḫarf-i cimde zıkr olunan cevz-i cendümdür ve ba'zılar demişler ḫazāzu's-ṣaḫr ya'nî taş⁽¹⁴⁾ koñağı dedükleridür ki ol daḫı ḫarf-i ḫada zıkr olunmuşdur.

Zeytün:⁽¹⁵⁾ Ma'rüfdür, zeytün ağacı. Cemī'an eczāsıyla ṭabī'atı bāridür, ḳābizdur illā tamām kemālin⁽¹⁶⁾ bulup olmuş olan yemişi böyle degüldür. Anda i'tidāl ile ḫarāret ve bir miḳdār⁽¹⁷⁾ ḳābizlik vardır. Zeytünüñ yabānisi ve bostānisi olur. Yabānisinde ḳābizlik⁽¹⁸⁾ ziyādedür ve ağacı kiçirek ve yaprağı ḳururağ olur. Eger zeytün yaprağın döğüp⁽¹⁹⁾ muḫkem ezüp ḫumre dedükleri şafrāvi çıban ve nemle dedükleri tağılur ve ulaşur [431b]⁽¹⁾ maḳülesi çıban üzerine ve şerā ki bedende bir uğurdan zāhir olur ba'zısı iri⁽²⁾ ve ba'zısı ufağ kızıl düzce şişlerdür ve nār-ı Fārisi dedükleri çıban ki ziyāde⁽³⁾ keskinliginden zāhir olduğı gibi üsti yanup mührelenür bu maḳüle çıbanlara yaḳı⁽⁴⁾ etseler ziyāde nef'eyleye.² Eger 'asel ile qarışdurup dāḫıs ya'nî tırnağlar dibinde⁽⁵⁾ olan çıban üzerine yaḳı etseler nef'eyleye. Gözde olan ğarb ki defa'atile beyān⁽⁶⁾ olunmuşdur, aña daḫı nef' eder ve muṭlaḳā ıssı şişlere nef' eder. Başda cerāḫat⁽⁷⁾ olmağıla baş derisi ayrılşa ğerü yapışdurur. Eger çeyneseler ḳulā' ki ağızda⁽⁸⁾ olan ḳabarlardur, anları giderür. Eger arpa unı ile ḳarnuñ aşağasın anuñıla⁽⁹⁾ zimād ya'nî yaḳı etseler ishāli tutup kese.³ Kezālik şıḳındusını ve bişürülmişini⁽¹⁰⁾ içmegile ve ıssı ıssı bedene basdurmağıla nef' edüp tutar. Eger şıḳındusından⁽¹¹⁾ 'avrat götürünse rahminden ziyāde ḳan aḳmağı ve yaşluğları tuta ve göz taşra⁽¹²⁾ ṭomalmasını yérine getirür ve eṭrāfdan göze gelen yaşlıkları tutup keser⁽¹³⁾ ve göz ḳapağları yénmesine māni' olan göz devālarına girür. Gāḫ olur yaprağını⁽¹⁴⁾ dökerler ve dökerken üzerine şarāb veyāḫūd şu serperler ve ba'dehu şıḳup şuyın⁽¹⁵⁾ ḳurudurlar ve vaḳt-i ḫācet için ḫıfz ederler. Şarāb ile olan gözde olan⁽¹⁶⁾ yaşlıkları ḳurutmada enfa'dur. Gāḫ olur zeytünüñ tāze ve yumışağ budakların⁽¹⁷⁾ yaprakları ve çiçeği ile yaḳarlar. Andan olan

1 Bu cümleinin aynısı derkenarda verilmiştir.

2 Bu cümleinin aynısı derkenarda verilmiştir.

3 Bu cümleinin aynısı derkenarda verilmiştir.

remâd ya'nî küle, tütüiyâ ma'kâmına kâyim⁽¹⁸⁾ olur. Yağmasınınun tarîki budur ki¹ ol ma'küle budakları çölmek içine koyup ağzın⁽¹⁹⁾ balçık ile sıvayalar. Ba'dehu destî ve bardağ bişürdükleri yanar furun içine [432a]⁽¹⁾ <içine> koyup furundan destî ve bardakları çıkarduklarında çıkaralar ve üzerine⁽²⁾ şarâb serpüp yoğuralar ve tekrâr yağalar, evvelkiden az yağarlar. Andan sonra⁽³⁾ isfidâc yüdükleri gibi yuyalar ve çörek çörek édüp hıfz édeler, a'lâ⁽⁴⁾ kûruducu ve cilâ verici eyü devâ olur. Zeytûnuñ yabânîsi zîkr olunan cemî'an⁽⁵⁾ ahvâlde bostânîsinden aqvâdur ya'nî kuvveti ziyâdedür lâkin göz marazlarına ve göz⁽⁶⁾ ahvâline bostânîsi muvâfıkdur ya'nî andan enfa'dur. Eger yaprağını bişürüp şuyın⁽⁷⁾ ağzıda tutsalar dişler yënmesine nef' édüp muvâfık ola. Eger yaprağını kûruk⁽⁸⁾ şuyı ile 'asel gibi koyu olıncaya dek bişürseler ve yënmiş olan dişlere sürseler⁽⁹⁾ yënmiş çürük dişleri kıra. Eger anuñla hûkne etseler raħım içinde ve oturağ⁽¹⁰⁾ içinde olan çibanlara nef' eyleye. Eger yabân zeytûnın yağup ve keskin sirke⁽¹¹⁾ ile ma'cûn édüp 'ırku'n-nesâ marazı olan kimesnenün ökçesi üzerinde⁽¹²⁾ taşra tarafdan dört barmağ yukaruda siñir üzre yağı édüp tâ ol⁽¹³⁾ yeri kabardup çiban gibi édince tursa bir kerre veyâhüd iki kerre böyle⁽¹⁴⁾ etseler ol yerden vâfir mādde aqup maraz zâyil ola. Eger çok zamân⁽¹⁵⁾ tурсa şiniri yëyüp zarar éder. Ba'dehu ol yere bitürici merhemler uralar.⁽¹⁶⁾ Eger tâzesin ya'nî yaşını âteşe tutuşdurup içinden ağan yaşluğı alsa⁽¹⁷⁾ ol yaşlık başda olan uyuz ve çibanlara ve başda olan koñaqlara⁽¹⁸⁾ nef' eyleye. Hâşşalarındandur eger kökini 'ağreb şokduğı kimesneye aşakosalar⁽¹⁹⁾ nef' eyleye. Kökinde harâret vardur ol harâret sebebi ile taħlîli dahı vardur. [432b]⁽¹⁾ 3Eger kökinden alup yaprağından bir miqdâr ile bişürüp bişmiş ile henüz ıssı⁽²⁾ iken mazmaza etseler baş ağrısını sâkin eyleye. Eger zükâmı olan kimesne⁽³⁾ dimâğî üzerine dökse yaşluğları taħlîl eyleye ve zükâmı kûruda. Eger⁽⁴⁾ buħârı üzerine baş aşğa niçe zamân tursalar başda olan balgamları⁽⁵⁾ ve yaşluğları burun delüklerinden indürüp ziyâde nef' eyleye. Eger yemişi⁽⁶⁾ ile başa yağı etseler kepegini gidere Eger çekirdeginün için iç yağı⁽⁷⁾ ile ve un ile qarışdurup baraş olan tırnaqlara yağı etseler⁽⁸⁾ baraşı gidere. Eger hâm zeytûn ile âteş yanığına yağı etseler kabartmaya.⁽⁹⁾ Zeytûnuñ yaşıl

1 "zeytûnuñ tâze ve yumışak..." diye başlayan kısımdan buraya kadarki kısım derkenarda tekrar verilmiştir.

2 **Derkenar:** 'ırku'n-nesâ marazına devâ ve ilâcuñ tarîkini beyân éder.

3 **Derkenar:** Baş ağrısın ve zükâm illetin ve buħârı üzerine durmağıla başda olan balgamları ve yaşluğları burun delüklerinden aqidup gidere. Ma'cûn-ı tarîk-i isti mâl beyândur.

olanı ṭabī⁶atı pekişdürür, mi⁶deyi dibāğat eder, iştihāyı ⁽¹⁰⁾ uyandırur. Evlā budur ki ṭuzlu şu içinde ḳoyup birkaç kerre ⁽¹¹⁾ tebdil ederler tā acılığı gide ve yaşluğu giderilüp hoş yağlar ⁽¹²⁾ ile ve yemişler içleriyle ḳarışdurup ba⁶dehu sirke ile yeyeler. Bu vechle olıcaḳ ⁽¹³⁾ hażmı tiz olup zararı def olunur. Zeytūnuñ siyāh olanı ⁽¹⁴⁾ yaramazdur, tiz döner, mi⁶deyi gevşeldür, evvelā şafra şonra sevdāya ⁽¹⁵⁾ döner. Anuñçündür ki göze ziyāde te⁶şir edüp zarar eder ve gönli bulandırur. ⁽¹⁶⁾ Zeytūnuñ eyüsi oldur ki yaşıl iken veyāhūd kızarmağa başlarken ⁽¹⁷⁾ devşürölmiş ola. Zeytūnuñ anuñ içinde ışlayup ḳodukları ṭuzlu ⁽¹⁸⁾ şu ile mażmaza etseler diş etlerin pek edüp nef eyleye. Zeytūnuñ ⁽¹⁹⁾ tamām kemālin bulup siyāh olanın çekirdegi ile rebv ve öykende [433a] ⁽¹⁾ <ve öykende> marazları olana tütsü etseler tamām nef eyleye. Evlā budur ki ⁽²⁾ zeytūnuñ sā⁶ir ta⁶am ile yeyeler yalınuz ve ta⁶amdan şonra yemeyeler. Zira ⁽³⁾ eger ta⁶amıla yenürse mi⁶deden tiz ḳıçup ve ma⁶ideyi hażm-ı ta⁶ama ḳavī ⁽⁴⁾ eyleye ve iştihā vere ve şu zeytūnuñ dedükleri daḳı yabānī zeytūnuñ ⁽⁵⁾ şu yanlarında olanıdır. Bu maḳüle zeytūn zikr olunan aḥvālūñ cümlesinde ⁽⁶⁾ za⁶ıfdür. Zeytūnuñ şamğı ḥardur, bir miḳdār yübüseti vardır. Yaralar üzerine ⁽⁷⁾ ekseler yaşluğun ḳurudur ve yaraları bitişdürmek için olan ⁽⁸⁾ merhemlere girür. Yabānisinūñ şamğı keskinrek ve ḳaviraḳdur Şamğınūñ eyüsi ⁽⁹⁾ oldur ki küçük ṭamlalardan cem olunmuş ola. Şüretā maḥmüde dedükleri ⁽¹⁰⁾ müshil nesneye beñzerdür, kızılığa māyıldür. Göze sürme çekmek ile gözde ⁽¹¹⁾ olan perdeye eyüdür ve gözde olan çibanlar kirin ve yaramazlığın ⁽¹²⁾ giderür. Götürünmegile sidügi ve ḥayzı idrār eder ammā za⁶f ile eder. ⁽¹³⁾ Eger sirke ile irinlü uyuza sürseler uyuzları eyü ede. Eger yenmiş ⁽¹⁴⁾ dişler ḳovuğına ṭoldursalar ağrıların sākin eyleye.

Zeytūnü'l-Ḥabeşe: ⁽¹⁵⁾ Zeytūnü'l-kelebe daḳı derler. Murād yabān zeytūnıdır ki zikr olundu. ⁽¹⁶⁾

Zeyt: Zeytūndan şıḳılan yağ ismidür. Tamām kemālin bulup ⁽¹⁷⁾ olmuş zeytūndan şıḳılana zeyt-i azbdérler ve ḥām zeytūndan² ⁽¹⁸⁾ olana zeyt-i infāk ve zeyt-i rikābī derler. Evvelkisi i⁶tidāl üzre ⁽¹⁹⁾ ḥardur ve ikincisi bārid-i yābisdür, ḳābız olduğı zāhirdür. İkincisi [433b] ⁽¹⁾ mizācları şağ olanlara muvāfıḳraḳdur. Gāḥ olur zeyt yağınūñ ikisin daḳı ⁽²⁾ yurlar. Şol vechile ki

1 **Derkenar:** Zeytūnuñ tamām kemālin bulup siyāh olanın çekirdegi ile rebv ve öykende marazları olana tütsü etseler tamām nef eyleye.

2 **Derkenar:** Ḥām zeytūndan olan zeyt yağına zeyt-i infāk ve zeyt-i rikābī derler.

ıssı şu ile vâfir çalkarlar ve ba' dehu taşıye ederler. Bu ma'küle ⁽³⁾ yunmuş olan yağda elbette yağma'lık ve acılık olmaz. Gâh olur zeyt yağına ⁽⁴⁾ hîle edüp gayrı yağ kıatarlar. Şâfisi anuñla ma'lûm olur ki şâfi olanı bedene ⁽⁵⁾ tîz tağılup boğazı kesmesi olmaz ve beden anı yudup kırudur. Zeyt-i infâk ⁽⁶⁾ dedükleri mi' deye eyüdür, ağızda tutmağıla diş etlerin pek idüp dişlere kuvvet ⁽⁷⁾ vürür ve çok derlemegi men' eder. Zeyt-i 'azb dedüklerinün eski olanı devälara ⁽⁸⁾ eyüdür. Bu ma'küle eski olanda bellü harâret vardır, ta'hlîl eder ve beşere ya'nî yüzi ⁽⁹⁾ ve sâ'ir deri üstün yumışak eder ve to'ngunluğı men' eder ve ta'bi'atı yumışadur ⁽¹⁰⁾ ya'nî kabzı giderür. Sâ'ir edviyenün kuvvetin za'if eder, katl' edici devâ içenlere ⁽¹¹⁾ zeyt yağı içürüp ba' dehu kışuralar. Zeyt-i 'azb şuyından dört va'kıyye mi'kdârın ⁽¹²⁾ bir ra'ıl arpa şuyı veyâhüd ıssı şu ile içseler kıarnı ishâl eyleye. Eger ıssı iken ⁽¹³⁾ şarâb ile içseler bağarsuk ağrısını gidere ve şoğulcanları kııkara. Kıurı südde ⁽¹⁴⁾ veyâhüd bir şiş sebebi ile kıülenci olana zeyt yağı ile hı'kne ederler ve gözi ⁽¹⁵⁾ keskin edüp nürlandurmak için eski zeyt ile sürme gibi göze çekerler, eski ⁽¹⁶⁾ zeyt bulunmasa bulunanın tâzesin şol deñlü bişüreler ki 'asel gibi kıoyu ola. ⁽¹⁷⁾ Böyle olıcağ eski zeyt ma'kâmına kıâyim olur ya'nî kıuvveti anuñ gibi olur. Yabân ⁽¹⁸⁾ zeytününün yağı kıâbizdur lâkin devâ'ıyyet hıuşuşında bostânî-sinden za'ifrağdur. ⁽¹⁹⁾ Şovutmağda ve mâddeleri kıutup men' etmekde gül yağı ma'kâmına kıâyim olur. [434a] ⁽¹⁾ <kıâyim olur> olur. Deri hıabs eder ya'nî derletmez, diş etlerin pek eder, saçları dökülmeden ⁽²⁾ men' eder. Eger her gün anuñla saçları yağlasa geç ağarda, diş etlerinden kıan ⁽³⁾ ağımağı men' eder, keser. Oynayan dişleri pek eder, dilçüklere yaşluğlar kıolduğda ⁽⁴⁾ anuñ ile kümâd ederler ya'nî ıssı ıssı üzerine ururlar. Hâm zeytünden olan ⁽⁵⁾ yunmuş zeyt sıtmalara ve sınırler ağırılarına eyüdür ve 'avratlar yüzlerine etdikleri kıızılcalara ⁽⁶⁾ andan kıatarlar. Eski zeyt hâşşalarındandır ki göz nürını ziyâde eder. Ağardılmış, ⁽⁷⁾ yunmuş zeyt gözde olan ince beyâzı giderür. Bu ma'küle zeyt göze nâfi' ⁽⁸⁾ ve şerîf devâdur. Dâyimâ isti'mâl olunıcağ göze şu indükde kıadğ ya'nî çakmağ ⁽⁹⁾ ma'kâmına kıâyim olur, hıuşuşan göz içine tıamladup mîl ucıyla göz için kıaşımak ⁽¹⁰⁾ etseler ziyâde nef' eyleye. Zeyt-i 'atîğ ya'nî eski zeyt, aña derler ki bir yıllıkdan ⁽¹¹⁾ ziyâde ola. Ba'zılar demişler 'akreb şokduğı kıimesnenün oturağıını eski ⁽¹²⁾ ıssı zeyt ile yağlasalar fi'l-hâl ağrısını sâkin eyleye. Zeyt-i 'atîğ bulunmasa bulunan ⁽¹³⁾ zeyti nişfına varınca bişüreler, eskisininün bedeli olur. Zeyt yağın kııkar-

manuñ ⁽¹⁴⁾ tarīki budur ki zeytūni güneşe koyalar veyāhūd ıssı tennūr içine koyalar tā zeytūn ⁽¹⁵⁾ ıssıdan buruş buruş ola, ba‘dehu çekirdegi ile ince dögüp kıamışdan ⁽¹⁶⁾ seped veyāhūd kıl torva içine koyup muhkem şıķup yağın çıkaralar. Ba‘zılar ⁽¹⁷⁾ hemān zeytūni bişürüp ba‘dehu hemān fi’l-ħāl yağın çıkarurlar.

Zeytār: ⁽¹⁸⁾ Zeyt yağınıñ çökegidür. Topraklıluğu çokdur, azacuk ħarāreti vardur. Eger muhkem ⁽¹⁹⁾ bişürseler mizacı derece-i şāniyede ħarr olur. Eger baķırdan ħap içinde tā koyu [434b] ⁽¹⁾ olıncaya dek bişürseler ħuzaż ki bir ağaç ‘uşāresidür ol ne maķūle ⁽²⁾ nesneye yararsa bu maķūle bişmiş zeytār daħı aña göre nef eyleye ⁽³⁾ ve andan ziyādeligi budur ki eger şāfi şarāb ile veyāhūd ‘aselden olan ⁽⁴⁾ şarāb ile ħarışdurup ağrısı olan dişlere sürseler ağrıların sākin ⁽⁵⁾ eyleye. Zeytār eski olıcaķ ziyāde eyü olur. Mizacı ħuru olan ⁽⁶⁾ a‘zāda ve ħuru olan bedenlerde olan çıbanlara zeytār yalıñuz ⁽⁷⁾ nef edüp eyü eder. Ammā semiz ve gevşek olan bedenlerde olanlara ⁽⁸⁾ eyü degüldür. Bu maķūlelerde çıbanları ziyāde eder. Eger türmüs ışladuķları ⁽⁹⁾ şu ve siyāh ħāmālāvun ile ħarışdursalar ħayevānlarda olan gicige ⁽¹⁰⁾ ve uyuya nef edüp gidere. ħāmālāvun muķaddemā ħarf-i elifde ⁽¹¹⁾ işiş dēyü zıkr olunan devādur. Zeytāruñ tāzesin şu ile ⁽¹²⁾ bişürüp niķris ve eñ yerleri ağrıları olan yer üzerine dökseler ⁽¹³⁾ nef eyleye. Eger bir deri üzerine sürüp istiskā marāzından ħarınları ⁽¹⁴⁾ şişmiş olanlarıñ ħarınları üzerine yapışdursalar şişlerin ⁽¹⁵⁾ indüre.¹

Zeyt-i rikābī: Muķaddemā beyān olunan zeyt-i infāķdur. ⁽¹⁶⁾ Tāyife-i ‘Irāķ ya‘nī Bağdād ve Başra ve Kūfe ve ol cānib yanlarında bunuñla ⁽¹⁷⁾ ma‘rūfdur. Zīrā develer ile āĥer yerlere alup giderler. Rikāb, deve ⁽¹⁸⁾ ismlerindendir ya‘nī bu maķūle zeyt çok olup develer ile taşınmağıla ⁽¹⁹⁾ böyle meşhūr olmuş. Ehl-i Mışır bu maķūle zeyte zeyt-i Feleşīn dērler. [435a] ⁽¹⁾ <dērler> Zehrāvī nām ‘ālim demiş ki zeyt-i rikābīden murād zeyt-i mağsūldur. Zīrā ⁽²⁾ yunmağıla sāde olup sā’ir devālara mürekkeb olmağa şāliħ olur. Aña binā’en rikābī ⁽³⁾ demişler ammā bu kelām ħalaţdur. Şāħiħi muķaddemā zıkr olunandır.

Zeytū’s-Sūdān: ⁽⁴⁾ Ķaralar zeyti demekdür. Zeyt-i hercān daħı dērler. Hercān, ercān demekdür. Ercān ⁽⁵⁾ dikenlü büyük ağacdur. Bādemūn kü-

1 Bu cümleñin aynı derkenarda verilmiştir.

çügi gibi yemişi olur. Ba'zılar buña yabân acı bâdem ⁽⁶⁾ dërler. Bu yemişi hayevânlar yerler. Çekirdeklerin alup dögüp içinden yağ çıkarurlar. ⁽⁷⁾ Ol yağ ıssıdur, keskindür, etmege katık édüp yerler ve mûm yerine yaçarlar. Ol yağ ⁽⁸⁾ balgamı eridüp cilâ eder ve ziyâde ıssıdur. Yel sebebi ile olan ağrı-lara ve şovukdan ⁽⁹⁾ olan sâ'ir marazlara nef' eder, yelleri taḥlîl édüp tağıdur.

Zîbak: ⁽¹⁰⁾ Türkide jîve dëdükleridür. Jîve ma'denlerde ḥâşıl olan yëdi dürlü cesedlerden ⁽¹¹⁾ ya'nî cevher gibi bi-zâtihi kâyim olan nesnelere jîve biridür. Zincefre beñzer kızıl ⁽¹²⁾ taşlarda olur. Altun ve gümüş çıkar-dukları gibi şu ile ve âteş ile çıkarurlar. Tabî'yyün ⁽¹³⁾ ya'nî eşyâ'nuñ ta-bi'atların bilmege meşgûl olmuş 'âlimler jîvenün aşlı budur dëyü zıkr ⁽¹⁴⁾ eylediler. Ba'zılar dëmişler ki toprak içinde dağılmış tamlâ tamlâ bulunur toprakdan cem' ederler. ⁽¹⁵⁾ Ḥakîm 'Alî İbn Sînâ şöyle zıkr eder ki jîve bir kuyudur, kuyudan şu çeküp çıkardukları ⁽¹⁶⁾ gibi jîveyi daḥı kuyudan çıkarurlar. Jîve güyâ ki tamâm bişüp kemâlin bulmamış ⁽¹⁷⁾ gümüştür veyâḥüd ditremek ve yaramaz râyiḥa ve şıklık ile ḥasta gümüsidür şöyle ki ⁽¹⁸⁾ bu marazları giderilse gümüş olur. Ba'zılar dëmişler gümüş ma'dinlerin-de toprak içinde ⁽¹⁹⁾ saçılmışdır. Evlâ budur ki jîveyi şîşe veyâḥüd kâlay veyâḥüd kurşun veyâḥüd [435b] ⁽¹⁾ gümüş veyâḥüd altun kap veyâḥüd şu kelbi derisi içinde ḥıfz edeler. Eger bunlardan ⁽²⁾ ğayrı nesne içinde kórlarsa anı yok eder veyâḥüd yaçar. Jîve şu gibi bâriddür, ⁽³⁾ ziyâde keskinliği ve kâbizliği vardır. Jîveyi yaḥduḡda râyiḥası fâlic marazı peydâ eder. ⁽⁴⁾ Fâlic defa'âtile beyân olunmuşdur. Jîvenün eyüsi vilâyet-i Rûm ve Mağrib'den getürdükleridür. ⁽⁵⁾ Ḥâlâ bu iki vilâyetden ğayrıdan getürülmez. Eger jîveyi taş'îd etseler ya'nî ba'zı edviye ⁽⁶⁾ ile ezüp ba'dehu âteşde eridüp kavursalar, nitekim tarîki mahallinde beyân olunmuşdur, ⁽⁷⁾ bu maḡüle taş'îd olunmuş olan jîve ziyâde keskin ve dili büzici ve yaḡıcı ⁽⁸⁾ ve taḥlîl édüp kesici olur. Gicigi ve uyuzı giderür ve deriyi yaçar. Kezâlik jîveyi ⁽⁹⁾ ba'zı ermide ya'nî küller ile katl etseler bu maḡüle nef' vëre. Jîvenün taş'îd ⁽¹⁰⁾ olunmuş fi'l-ḥâl katl eder zehrdür. Jîve toprağı dëdükleri ba'zılar dëmişler jîve bulunduğı ⁽¹¹⁾ ma'din toprağıdır. Ba'zılar dëmişler jîveyi jîve taşlarından şu ve âteş ile çıkarduklarında ⁽¹²⁾ andan kalan vesâḥı ya'nî kiridür, jîve toprağı tiz katl etmekde taş'îd olunmuş ⁽¹³⁾ jîveden ziyâdedür ya'nî zehrlülüğü çokdur. Jîve dütüni kuvvet-i sâmi'ayı giderür ya'nî ⁽¹⁴⁾ şağır eder ve göze perde eder

ya'nî nûrın giderür ve beñzi şaru eder ve a'zāya ⁽¹⁵⁾ ditremek ve birbirine girmek ve dimāğa fesād ve kırılığ vürür. Jīve dütüninden ⁽¹⁶⁾ ufağ zehr-lü cānverler kaçarlar. Cemī'an şoğulcanları ve hayevānlarda olan kene ve kehleleri ⁽¹⁷⁾ kırar. Eger jīveyi tā kül olıncaya dek yağsalar ve āher münāsib devālara kıtsalar kûlence ⁽¹⁸⁾ nāfi' ola, huşūşan ilāvus dedükleri kûlence ki muqaddemā beyān olunmuşdur aña ziyāde nef' ⁽¹⁹⁾ eder. Hākīm Dīşkürīdūs demiş ki jīvenün dirisi dağı katl edicidir. Zīrā aña erişdüğü [436a] ⁽¹⁾ <erişdüğü> a'zāyı yer. Ammā İbn-i Zekerıyyā nām tabīb Dīşkürīdūs'un bu kelāmın inkār ⁽²⁾ eder ya'nî der ki jīvenün dirisi kâtil degüldür. Zīrā jīvenün dirisinden bir meymūna ⁽³⁾ iki mişkāl miqdarı içürdüm katl etmedi, meymūnda ancak qarın ağrısı ve bağarsuğlar ağrısı ⁽⁴⁾ peydā etdi. Pes ben dağı meymūnı tutup oynatdum ve muhkem ırğalatdum. Jīveyi aşığasından ⁽⁵⁾ taşra eyledi ve eyü olup halāş oldu. Eger Dīşkürīdūs dedüğü ⁽⁶⁾ üzere jīvenün dirisinden veyāhūd taş'īd olunmuşından veyāhūd katl olunmuşından ⁽⁷⁾ bir kimesneye içürseler zararına ilāc budur ki vāfir süd içürüp kuşduralar ve şarāb ⁽⁸⁾ ve afsentīn ya'nî pelin dedükleri nebāt ve kerefs tohmından içüreler ve şarāba tağlarda ⁽⁹⁾ olan fūdenc ve zūfā katup içüreler ve yağlı şürvālar içüreler. Eger bir kimesnenün ⁽¹⁰⁾ kulağı içine jīve dökseler ziyāde teş'īr edüp zarar eyleye. Eger çıkmazsa katl eder. ⁽¹¹⁾ Evlā budur ki içinde jīve olan kulağı tarafına başını yere egüp ve bir ayak ⁽¹²⁾ üzere tırup kalğıya ki jīve taşra çıka. Ba'zılar demişler kurşundan mīli kulağ ⁽¹³⁾ içine şokalar, jīve mīle yapışup çıkar.

Zeyzefün: Şām-ı Şerīf'de ve etrafında ⁽¹⁴⁾ yemiş vürmez erkek igde ağacı ismidür. Harf-i gaynda ğubeyrā dēyü zıkr olunur ⁽¹⁵⁾ inşā' allāhu te'ālā.

Harfū's-sīn

Sādec: Fārisī ⁽¹⁶⁾ sāde lafzından ta'rib olunmuşdur. Murād, vilāyet-i Hind'de ıssı şulu bınarlar balçıklarında ⁽¹⁷⁾ şu yüzinde bitüp zāhir bir yaprağdur. Sādec yalınuz bir güne demekdür. Bu devāya ⁽¹⁸⁾ anuñçün sādec dēyü nām vürmişler. Zīrā sā'ir nebātāt yaprakları gibi budak üzerinde ⁽¹⁹⁾ olmaz ya'nî budagı yoğdur. Demişler ki köki dağı yoğdur ammā çiçeği ve yemişi olmaduğında [436b] ⁽¹⁾ şekk yoğdur. Buldukları zamānda iplige dizüp kurudurlar ve sā'ir vilāyetlere ⁽²⁾ alup giderler. Sādec olduğı vilāyet

halkı dèrler ki sâdec bitdügi çuqurlarun⁽³⁾ şulari çekilüp qalmaduqda ol çuqurlar içinde büyük âteşler yaqarlar. Zîrâ⁽⁴⁾ böyle âteş êtmeseler gelesi yılda aşlâ sâdec bitmez. Eyüsi oldur ki tâze ola.⁽⁵⁾ Tâzesi oldur ki üzerinde siyâha mâyil toz gibi beyâzi ola ve tîz ufaqlanmayup⁽⁶⁾ râyihası güzel ve bellü ola, lezzeti tuzlu olmaya. Ammâ şol ki gevşemiş ve ufaqlanmış⁽⁷⁾ olup râyihası fâsid ola, ol maqûlesi yaramazdur. Sâdec tabî'atı derece-i şâlîsede⁽⁸⁾ hârr ve derece-i şâniyede yâbisdür. Sidügi yüridür ve ma'idede olan fesâdı⁽⁹⁾ giderüp îslâh eder, gögüs perdelerine kuvvet vèrür, bedende olan fâ'ideli⁽¹⁰⁾ hıltları ve rûhları ya'nî kuvvetleri hıfz eder. Eger dil altına qosalar ağız râyihasın⁽¹¹⁾ hoş êdüp dil hareketin tîz eyleye ve aqan şalyarı tutup kese. Eger şarâb ile⁽¹²⁾ qaynadup ve ezüp şişi olan göz qapaqlarına sürseler şişlerin indürüp⁽¹³⁾ gidere. Eger geyesiler içine qosalar râyihasları güzel êdüp yènüp çürimeden hıfz⁽¹⁴⁾ eyleye. Yürek oynamasın giderür, nefse ferah vèrür. Dâyimâ isti'mâl etseler⁽¹⁵⁾ mi'de fesâdından olan beharı ya'nî ağızdan çirkîn râyihayı gidere. Sâdec⁽¹⁶⁾ cemî'an ahvâlinde sünbül-i Hindî-ye şerîkdür ya'nî fi'li ve kuvveti anuñ gibidür. Anuñçündür ki⁽¹⁷⁾ ba'zılar qalaq êdüp demişler ki sâdec sünbül-i Hindî'nün yapraqıdur. Asârün⁽¹⁸⁾ ki Türkide anduz dedükleri kökdür ve îrsâ ki gök süsen kökidür, anlarun⁽¹⁹⁾ râyihasları dağı sâdec gibidür. Sâdec bulunmasa iki vezni miqdârı sünbül-i Hindî bedelidür. [437a]⁽¹⁾ <bedelidür>

Sâc: Vilâyet-i Hind'de bir büyük ağacdur ki togru ve düzdür, qatıdur.⁽²⁾ Rengi siyâha mâyil kıızıldur, yapraqları çokdur. Ba'zılar demişler bu ağaç vilâyet-i Hind'ün⁽³⁾ çenâr ağacıdur. Bu ağaç çok tırur, fâsid olmaz ve çürimez. Tabî'atı bârid-i yâbisdür.⁽⁴⁾ Bir miqdâr harâretten dağı hâlî degüldür. Eger yaqup mâmişâ dedükleri nebât şuyı ile⁽⁵⁾ söyündürüp ba'dehu döğüp ince elekden geçürüp göze sürme gibi çekseler göz hadeqasına⁽⁶⁾ ya'nî siyâhına kuvvet vère ve göz qapaqlarında olan şişlere nef eyleye. Eger⁽⁷⁾ bu ağacı bir qaşa ovup ovundısını şovuk şu ile qarışdurup ıssıdan aqrısı⁽⁸⁾ olan başa sürseler aqrıyı gidere. Kezâlik qandan ve şafrâdan olan şişlere⁽⁹⁾ nef êdüp taqlîl eder, huşuşan ba'zı bârid şular ile qarışdurup ursalar ziyâde⁽¹⁰⁾ nef eyleye. Bu ağacun yemişinden bir güne qoyu yaq ederler. Ol yaq râyihası hoşdur,⁽¹¹⁾ güzeldür. İçine misk tldukları nâfeleri ol yaq ile şıvarurlar. Ol yağı içüp⁽¹²⁾ nâfe ağır olur ve aşlâ eşeri

zâhir olmaz. Eger bu ağacı bıçku ile kesüp bıçkudan ⁽¹³⁾ çıkan ufağından üç mişkâl mişkârın içseler qarında olan şoğulcanları ⁽¹⁴⁾ ve kırdları taşra çıkara. ‘Asel şuyı ile içeler.

Sādūrān: Fārisī ⁽¹⁵⁾ siyāh-ı dāverān lafzından ta‘rib olunmuşdur. Ma‘nāsı sevādū’l-ḥūkkām ya‘nī ḥākimler ⁽¹⁶⁾ qarası demekdür. Vech-i tesmiye zâhirdür. Zālīm olan ḥākimler murāddur. Sīnden şoñra yāsı ⁽¹⁷⁾ olan sīnde aşlı ile zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā. Sādūrān, vilāyet-i Hind‘den ⁽¹⁸⁾ getirürler sebec dedükleri ziyāde siyāh taşā beñzer nesnedür. Vilāyet-i Hind‘de ve eṭrāfında ⁽¹⁹⁾ büyük ağaçlar, huşūşan koz ağaçları kökleri kıvuqlarında olur. Güyā ki ol ağaçlar [437b] ⁽¹⁾ köklerinüñ fāsīd olup çürüğüdür. Üzerinden niçe yıllar geçmegile böyle olur. Eyüsi oldur ki ⁽²⁾ ufadılduğda içerüsünde yıldırması ola ve ıssı şu içinde bir zamān ışlanup ⁽³⁾ ezilduğda rengi şukrete ya‘nī kıızıl şaruya māyil ola. Ufandukda ufanığı şāfılığda ⁽⁴⁾ ve yıldırmağda aqākıyā dedükleri ‘uşāre ufanığına beñzerdür. Lezzetinde bir mişkār ⁽⁵⁾ acılık vardır. Bu devā vilāyet-i Yemen‘den ‘Ummān‘da çok bulunur. ‘Üd ağacınıñ yaramazını ⁽⁶⁾ anuñla boyarlar ve güzel rāyihalara ve ğāliyelere kıatarlar. Zirā rāyihalarını götüüp hıfz ⁽⁷⁾ eder ve illā kendünün rāyihası yokdur. Ṭabī‘atı derece-i şāniyede bārid-i yābisdür. Lisānū’l-ḥamel ⁽⁸⁾ ya‘nī kıızı dili demekle meşhūr olan nebāt şuyı ile bir dirhem mişkārın içseler ⁽⁹⁾ kıan tükürmeği kese ve ṭabī‘atı kıutup ishāli kese. Kıan kıutmağ için olan sefūflara ⁽¹⁰⁾ girür ve a‘zādan boşanup aqan kıanı kıutmağ için olan yaqılara girür. ⁽¹¹⁾ Eger sirke ile yoğurup ve fetīle edüp ‘avrat götürünse rahm tamarlarına kıuvvet verüp ⁽¹²⁾ ziyāde kıan gelmeği kıuta. Kezālik anuñla ḥuqne etseler veyāḥūd içseler bu maqūle nef ⁽¹³⁾ vere. Eger yaşıl mersīn yapağı şuyı ile iki mişkāl mişkārın ışladup ve ezüp ⁽¹⁴⁾ ve üzerine mersīn yağından üç mişkāl mişkārı kıatup saçları anuñla tamām ⁽¹⁵⁾ bulayup şıvasalar saç diplerin kıavī edüp düşmeden ve kıırılmadan men ⁽¹⁶⁾ eyleye. Eger şarābdan olan sirke ile kıarışdurup ḥāyelerde ve zekerde olan şışlere ⁽¹⁷⁾ ursalar nef eyleye.

Sālāmendrā: İsm-i Yünānīdür. Murād, lisān-ı ‘Arab‘da ‘ızyāe ⁽¹⁸⁾ derler büyük kelere beñzer geç yürüşlü alaca bir ḥayevāndur. Ekşeriyā şular kenārlarında ⁽¹⁹⁾ bulunur. Ba‘zılar demişler bu ḥayevān āteşde yanmaz ve āteşi şöyündürür ammā bu kelām [438a] ⁽¹⁾ <bu kelām> bātıldur. Ṭabī‘atı

hârr u yâbisdür, fâsid êdici ve çıban êdici ve ıssıdıcıdır. ⁽²⁾ Anuñçündür ki yara açıcı ve ekl êdici merhemlere girür. Ba'zılar bu hayevânuñ ön ⁽³⁾ ve ard ayakların kesüp ve bağarsuqların çıkarup ve 'asel içine koyup vaqt-i ⁽⁴⁾ hâcet için hıfz ederler. Eger zeyt yağı içinde tâ müherrâ olıncaya dek bişürseler ⁽⁵⁾ ol zeyt kılları yoluya ve bedende çıban eyleye. Eger andan bir kimesneye mişkâl mişkârı ⁽⁶⁾ yêdürseler dilinde şiş zâhir ola ve 'aklsızlık ve bir mişkâr uyuşmak ve bedeninde ⁽⁷⁾ bādincân renginde tabancalar yerleri gibi yerler zâhir ola ve ol yerler çürüyüp düşer. ⁽⁸⁾ Bu maķûle kimesneye 'ilâc zerârîh dedükleri zehrlü böcek içen kimesneye olan ⁽⁹⁾ 'ilâc gibidür ve çam sakızından ve 'aselden veyâhüd kınnâ dedükleri şamğ ve 'aselden ⁽¹⁰⁾ la'ûk ya'nî sıvık êdüp içürelere ve kemâfîûs ki yabânî kerefsdür, anı ⁽¹¹⁾ bişürüp bişmişinden ve kemâfîûs ile ve sâ'ir eczâ-i hârre ile bişürülüp ⁽¹²⁾ pıhtılanmış laţîf etler yêdürelere veyâhüd zeyt yağı ile bişmiş süsen yaprağı yêdürelere. ⁽¹³⁾ Deryâda ve karada olan kıablubağa yumurdaların tatlu şü içinde haşlanup ⁽¹⁴⁾ yêdürseler bu maķûle kimesnelere bād-ı zehr olur ya'nî zehri def eder. Eger kıurbağayı ⁽¹⁵⁾ şü ile bişürürken kıarşâ'anna dedükleri nebât kökin ma'an koyup bişürseler şürvâsı ⁽¹⁶⁾ anlara nef eder.

Sâmmu ebraş: Vezeğa dedükleri küçük keler ismidür lâkin ⁽¹⁷⁾ ıştılâh-ı halk şöyledür ki yabânlarda olana sâmmu ebraş dërler ve şehrlerde ve köylerde ⁽¹⁸⁾ olana vezeğa dërler. İkisünün dahı tabî'atları hârr u yâbisdür, yaramazdur, fesâda ⁽¹⁹⁾ vericilerdür ammâ vezeğa ziyâde yaramazdur. Eger sâmmu ebraş başını alup muhkem dögüp [438b] ⁽¹⁾ 'uzv üzerine kıosalar 'uzva batmış olan kıurmâ yaprağı dikenleri ve sâ'ir oķ ⁽²⁾ demreni her ne ise çeküp taşra eyleye. Ufaķlı ve irilü sigilleri giderür. ⁽³⁾ Eger cigerin yênüp ağrısı olan dişler üzerine kıosalar ağrısı sâkin eyleye. Eger ⁽⁴⁾ yarup 'akreb şokduğı yer üzerine kıosalar eyü êde. Sidügi ve kıanı ve necesi oğ-lancıklar ⁽⁵⁾ kıasıķları yarılmasına eyüdüdür. Bir mişkâr misk kıatup zekerinden içeri tamladalar. ⁽⁶⁾

Sâyebrac: Fârisî sâyebrac lafzından ta'rib olunmuşdur. Ma'nâsı küçük alma ⁽⁷⁾ demekdür. Murâd luffâhdur ki yebrûhu's-şanem demegile ma'rûfdur. Harf-i yâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁸⁾

Sâmân: İsm-i Fârisîdür. Şemmâr ki râziyânedür anuñ bir dürlüsi ki andan haşîr ⁽⁹⁾ ederlerimiş, anuñ ismidür. Bu maķûle râziyâne ziyâde yumuşak

ve incedür, şarulığa ⁽¹⁰⁾ mâyıldür. T̄abī'atı bārid-i yābisdür. Dēmişler ki andan olan haşīr üzerine oturmak ⁽¹¹⁾ feraḥ vērür ve meclisi şen ēder ve bevāsīr dēdükleri çibanları giderür ve zu'c m ēderler ki ⁽¹²⁾ üzerinde zehrlü cānavarlar yürimez. Faḫīr mütercim eydür ki lafz-ı sāmān şāḫīḥ ism-i Fārisīdür ⁽¹³⁾ ammā lügāt-ı Fārsiyyede şāḫīb-i kitāb zıkr ētdüğü ma'nāya isti'māl muḫayyed degüldür. ⁽¹⁴⁾ Aḫer birkaç ma'nāya isti'mālī muḫayyeddür. Şeyḫ İbn Bayṭār raḫimehullāhu te'ālā daḫı bu lafzı ⁽¹⁵⁾ kitābında getürmemişdür.

Sebüstān: İsm-i Fārisīdür. Fā ile sefüstān daḫı dērler. ⁽¹⁶⁾ Ma'nāsı aṭ-bā'u'l-kelbe ya'nī ḫancık köpek memesi başı dēmekdür. Murād, ādem boyı ⁽¹⁷⁾ ḫadar uzanur bir ağaç yemişidür. Ol ağacın ḫabuğı beyāza mâyıldür ve budakları ⁽¹⁸⁾ ḫabuğı yaşıla mâyıldür. Degirmi, büyük yaprakları olur, yemişi salḫım ile olur ve tamām ⁽¹⁹⁾ olduḫda ṭatlu olur ve şaru olur, ḫurı olicak siyāh olur. İḫāretı ve bürüdeti [439a] ⁽¹⁾ <ve bürüdeti> mu'tedildür, derece-i ūlā āḫirinde raḫbdur. Ba'zılar dēmişler derece-i ūlāda ⁽²⁾ ḫārdur. Ammā zann olunur ki bu kelām sehvdür. Mizācları ıssı olanları ishāl ēder. Eger ⁽³⁾ şu içinde ıḫlayup ıssıdan ve ḫurılıḫdan öksürüğü olan kimesne ol şudan ⁽⁴⁾ az az yutsa öksürüğe nef' eyleye. Kezālik bir miḫdārın ağıza alup şuyın yutsalar ⁽⁵⁾ gögsi yumışadur. Böbreklerde ve ḫavuşda şafrā acılığından olan ḫurḫat-i bevlē ya'nī ⁽⁶⁾ sidük yaḫduğına nef' ēder. Ziyāde sıyrındurması ve ṭatluluğı ile şoḫulcanları ⁽⁷⁾ çıkarur. Keskin devā veyāḫūd keskin şerbet içmeden 'arız olan baḫarsuḫ sıyrılmaḫ ⁽⁸⁾ marāzına nef' ēder, fi'l-ḫāl şusalığı giderür, boğazı yumışadur, āvāzı açup ⁽⁹⁾ güzel ēder. İshāl için olan devālara ḫatarlar, fā'ideleri ve te'şīrleri eyü olur. ⁽¹⁰⁾ T̄uzlu balḫām veyāḫūd şafrā veyāḫūd ḫan sebebi ile olan sıtmalara nef' ēder. Eger ḫızā ⁽¹¹⁾ dēyü çok yēseler az ḫızā vēre. Balḫām gibi ruṭūbetleri peydā ēder, ma'ideyi za'if ēder, ⁽¹²⁾ mizācları bārid olanları incidür. İshāl ve müleyyin ya'nī mizācı yumışatmaḫ için ⁽¹³⁾ bişürdükleri devālara ezilmişinden ve ezilmemişinden rub' raṭl miḫdārına dek ⁽¹⁴⁾ ḫorlar. Mizācları bārid olanlara ıḫlāḫı gül yaprağıdur ve ḫayrılara ıḫlāḫı ⁽¹⁵⁾ 'unnāb şuyıdur. Ba'zılar dēmişler cigere zarar ēder, ıḫlāḫı zıkr olunandur. Anuñla ⁽¹⁶⁾ ıḫlāḫ ēder.

Sübüc: Hind'den ve ḫaralar vilāyetlerinden getürürler bir siyāh ⁽¹⁷⁾ ṭaşdur. Eyüsi oldur ki ziyāde siyāh ve berrāḫ olup gevşek ve şāf ola. T̄abī'atı ⁽¹⁸⁾ bārid-i yābisdür. Göze nāfi'dür. Sürmelere ḫatsalar göz şıḫḫatin ḫıfz

édüp göze kuvvet ⁽¹⁹⁾ vére. Eger bu taşdan âyine etseler kıoca kimesnelerün gözi nûrını hıfz eyleye [439b] ⁽¹⁾ ve kıocalık sebebi ile gitmiş olan nûrı gèrú yèrine getüre ve gözde 'arız ⁽²⁾ olan hayâlleri giderüp şu inmege başlasa mâni' ola. Démişler ki ⁽³⁾ hâşşasındandır, eger bu taşdan boncuq édüp götürse veyâhüd yüzük ⁽⁴⁾ édüp taşkınsa ol kimesneye yaramaz göz degmeye. Ba'zılar démişler eger şarâb-ı ⁽⁵⁾ reyhânî ile bir denk miqdârın içseler kıalbe kuvvet vére. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽⁶⁾ Şeyh 'İmâdeddîn Zâfir nâm tabîb baña hikâyet eyledi ki bu taşı yaqúp ve yaqılmışını ⁽⁷⁾ ğasl édüp ba'dehu göze kuvvet vérmekde ve az olan perdesin gidermekde ⁽⁸⁾ tecrîbe etmiş sâ'ir devâlardan ziyâde nef' eylemiş.

Sebu': Her hayevân ⁽⁹⁾ ki sâ'ir hayevânları avlayup zarar éde, anuñ ismidür. Ammâ sebu' déyü ıtlâk ⁽¹⁰⁾ olursa murâd arslan olur ki muqaddemâ harf-i elifde esed déyü zıkr olunmuşdur. ⁽¹¹⁾

Seclât: Yâsemîn dedükleri beyâz çiçekdür. Harf-i bâda zıkr olunur in-şâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹²⁾

Sidr: Nabk ki vilâyet-i Mısr'da olur bir güne encirdür, anuñ ağacınıñ ⁽¹³⁾ ismidür. Ammâ sidr déyü ıtlâk olursa yaprağınıñ döğülmişî murâd olunur. ⁽¹⁴⁾ Sidr iki dürlüdür: Birisi yabânîdür, aña zâl dèrler. Bu maqûlesi çok dikenlü ⁽¹⁵⁾ ve keskin dikenlü olur. Birisi dağı bostânîdür. Bostânîsinüñ ağacı büyük ⁽¹⁶⁾ ve dikenî azdur. İkisiniñ dağı yemişleri nabk dedükleridir. Ammâ bostânîsinüñ yemişî ⁽¹⁷⁾ büyükrek ve lezîzrak ve tatlırak olur ve kekreligi az olup mizâcî kıurırak ⁽¹⁸⁾ olur. Nabk eyüsü oldur ki şaru kıızıl olup çekirdegi küçük ve râyihası hoş ⁽¹⁹⁾ olup etlü ola. Tabî'atı derece-i ülâda bâriddür. Kekre ve ekşi olanı tabî'atı [440a] ⁽¹⁾ <tabî'atı> tutucu ve ma'ideyi dibâğat édicidir. Tatsız olanı egerçi tabî'atı yâbisdür ⁽²⁾ ammâ yapışup kıalür maqûlesi olan rutûbetden dağı hâlî degüldür. Bu maqûlesi ⁽³⁾ yaramazdur, göğüs perdelerin gerer, ma'ideyi şıkması ile ishâl dağı éder. Yelmeşikligi ⁽⁴⁾ ve ma'idede çok dönmesi sebebi ile râst geldüğü hıltı dağı aşğa indürür. ⁽⁵⁾ Kıurı olanuñ bürüdeti az ve kıarnı tutması ziyâdedür. Anuñ-çündür ki andan kıavut ⁽⁶⁾ édüp şafrâdan ishâl olan kimesneye yédürseler şifâ ola. Kıurı olanı derece-i ⁽⁷⁾ ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbisdür. Tamâm olup eyü olanuñ ğızâsı ⁽⁸⁾ azdur, mâddesi ğalîzdür, geç hazm olur ammâ andan hâşıl olan hılt yaramaz ⁽⁹⁾ degüldür. Eger tatlı nabk şuyından

şülş-i raṭdan nıṣf-ı raṭl miḳdārına dek içseler ⁽¹⁰⁾ bağırsuqlara ve ma'idede cem' olmuş olan şafrāyı ishāl eyleye ve bedene soñradan ⁽¹¹⁾ 'arız olan ḥarāreti söyündürüp gidere. Evlā budur ki sükker ile ṭatlu edüp ⁽¹²⁾ içeler. Nabḳ yemek mizācları şovuk ve balgamlu olanlara ve göğüsleri perdeleri za'if ⁽¹³⁾ olanlara zarar eder. Anlara işlāhı budur ki gül perverdesi ve maşṭakī yeyeler. ⁽¹⁴⁾ Ammā mizācları ıssı olanlara işlāhı budur ki üzerine sikencübün içeler, çekirdegi ziyāde ⁽¹⁵⁾ ḳābızdur. Bişürilmiş olıcaḳ yerinden ırğalanmış olan kemige ve berelenmiş olan ⁽¹⁶⁾ kemige eyüdü. Ba'zılar demişler eger şuyını tā koyu olıncaya dek bişürseler tāze yaraları ⁽¹⁷⁾ bitişdürici devā ola. Eger ḥammāmda şerā üzerine çiçeği ile ovsalar şerāyı gidere, ⁽¹⁸⁾ mücerredür. Şerā añsuzdan bedende zāhir olan kızıl ḥarārete dërler. Eger yaprağınınuñ ⁽¹⁹⁾ döğülmişi ile başı yayḳasalar saçlara ḳuvvet vēre ve yağluluğun ve çirkin giderüp [440b] ⁽¹⁾ irilenüp dökülmesine māni' ola ve baş derisini pāk eyleye. Eger şarāb ile işladup ⁽²⁾ ezüp şişlere ursalar, bişüre. Bir miḳdār taḥlil etmesi ve ḳabızlığı dahı vardır. ⁽³⁾ Ağacınınuñ nüşāresi ya'nı bıçḳudan çıkan ufağı derece-i şāniye āḫirinde yabīs ve derece-i ⁽⁴⁾ ulā āḫirinde bāriddür. İçmegile çok ḳan aḳmasını ṭutar, içmegile ve ḥuḳne etmegile ⁽⁵⁾ bağırsuqlarda olan çibanlara nef' eder. Bir kerre şarāb ile ve bir kerre şu ile ḳarışdurup ⁽⁶⁾ başḳa başḳa ḥuḳne edeler ve yaralar üzerine ekeler, nef' eder. Miḳdār-ı şerbeti ⁽⁷⁾ yēdi dirheme dekdür. Ma'ide za'ifliğından olan ishāle nef' eder. Eger tāze yaprağını ⁽⁸⁾ muḥkem ezüp eger ḳuru olursa şu ile bişürüp ıssıdan olan şiş üzerine ⁽⁹⁾ ursalar yumışadup şişi indüre. Gāh olur nabḳ ḳavutı ile ishāl için ⁽¹⁰⁾ ve bağırsuqlarda olan çiban için ḥuḳne ederler. Eger ḳavutı ile saçları tamām ⁽¹¹⁾ bulayup ḥinnā gibi üzerine ursalar saçları kızarda. Nabḳ ma'ideye muvāfiḳ degüldür. ⁽¹²⁾ Eger çok yēseler mi'deye tuḥme ve heyza marāzların eder. Ammā ekşi olanı şafrāyı ⁽¹³⁾ söyündürür ve ma'ideden yukaruya buḥārlar çıkmasını men' eder.

Sezāb: ⁽¹⁴⁾ İsm-i 'Arabidür. Lisān-ı Yünānide feycen dërler, Türkide sedef dödükleri nebātdur. ⁽¹⁵⁾ İki dürlüdür: Birisi bostāni ve birisi yabānīdür. Bostānisininuñ vāfir budaḳları vardır, ⁽¹⁶⁾ ḳışa ve ziyāde yaşıl baldırı vardır, üzerinde beyāza māyil toz gibi ufağı ⁽¹⁷⁾ vardır, şaru çiçeği olur. Ṭabī'atı derece-i şālisede ḥārr u yābisdür. Ba'zılar demişler ⁽¹⁸⁾ tāzesininuñ yübüseti bu mertebeden aşağadır. Bevli idrār edicidür. Bu sebab ile vāfir ⁽¹⁹⁾ fuzül

ya'nî siñmeyüp kalan yaşlukları çıkarur ve şişleri giderür ve erlik şuyın [441a] ⁽¹⁾ <şuyın> kurıdır ve cimâ'c istihâsını keser, hayz kanın aqidur. Eger tohmından şarâb ile ⁽²⁾ on sekiz kırât miqdârın içseler katl edici, zehrlü devâlara nef' eyleye ya'nî zararı ⁽³⁾ def' ede. Eger kurı encîr ve cevz ile yaprağından yêseler ba'dehu zehr yêseler te'sîr ⁽⁴⁾ etmeye. Kezâlik zehrlü cânverler dahı zarar etmeye. Eger kurı torağ otu ile bişürüp ⁽⁵⁾ içseler bağarsuklar ağrısını sâkin eyleye. Kezâlik bu vechle yan ve göğüs ağrılarına ve gücile ⁽⁶⁾ nefes almak ve öksürük ve ıssı şişler ki öykende ola ve 'ırqu'n-nesâ ve en yerleri ⁽⁷⁾ ağrılarına ve ditredür sıtmalara isti'mâl etseler nef' edüp fa'idesi zâhir ola. ⁽⁸⁾ Eger zeyt yağı ile bişürüp anuñla huğne etseler kûlün dedükleri bağarsuk şişine ⁽⁹⁾ ve mi'â-yı müstaķim ya'nî toğrı bağarsuk dedükleri bağarsuk şişine ve raħm şişine nef' edüp ⁽¹⁰⁾ yaraya. Eger ezüp ve 'asel ile ma'cün edüp şol 'avrat ki raħmi ağrısından boğulmak ⁽¹¹⁾ 'arız ola, ol maķüle 'avratuñ fercine ve oturağına sürseler raħmi ağrısını gidere. ⁽¹²⁾ Eger zeyt yağı ile kaynadup içseler şoğulcanları ve sâ'ir kırdları çıkara. Eger 'asel ⁽¹³⁾ ile ma'cün edüp en yerlerine yaķı etseler ağrılarını giderüp eyü ede. Eger encîr ile ⁽¹⁴⁾ dögseler ve şişmesi olan istiskâya yaķı etseler nef' ede. Eger şarâb ile şol ⁽¹⁵⁾ mertebe bişürseler ki şarâb nişfina ine, ba'dehu içseler gëri bu maķüle istiskâya ⁽¹⁶⁾ nef' eyleye. Eger tuzlayup yêseler gözleri keskin eyleye. Eger kavut ile andan göze yaķı ⁽¹⁷⁾ etseler đarabânın sâkin eyleye. Đarabân defa'atle beyân olunmuşdur. Eger şarâb sirkesi ve gül ⁽¹⁸⁾ yağı ile ışlasalar baş ağrısına nef' eyleye. Eger döğüp ezüp kanı aķar burun ⁽¹⁹⁾ içine kosalar kanın diñdüre. Eger defne yaprağı ile yaķı edüp hâyelerde olan [441b] ⁽¹⁾ şişe ursalar nef' eyleye. Eger mersîn yağı ve bal mümü ve zeyt ve ba'zı şamğ ile olan ⁽²⁾ merhem ile cem' edüp ufaķ çibanlara ursalar nef' eyleye. Eger naıtrün ya'nî kızıl ⁽³⁾ büre ile karışdurup aķ behaķı anuñla yusalar eyü ede. Eger bu maķüleden yaķı edüp ⁽⁴⁾ her ne maķüle sigil olursa üzerine ursalar cümle sigilleri gidere. Eger döğülmüş torağ ⁽⁵⁾ otu ve 'asel ile temregülere sürseler gidere. Eger yaprağların şıķup şuyın enâr ⁽⁶⁾ kabuğı içinde ıssıdup ağrısı olan kulağa tamlatsalar ağrısına nef' eyleye. Eger ⁽⁷⁾ râziyâne şıķındusu ve 'asel ile karışdurup göze sürme gibi çekseler göz za'ıflığından ⁽⁸⁾ nef' eyleye. Eger sirke ve kalaydan olan isfidâc ya'nî üstübeç ile ve gül yağı ⁽⁹⁾ ile karışdurup humre dedükleri yaşşı ve kabarmış kızıl hâreterlere ve nemle dedükleri ⁽¹⁰⁾ iriñlü ve tağilur maķülesi çibanlara

ve başda olan şulu çıbanlara ve kellere ⁽¹¹⁾ sürüp bulaşdursalar nef eyleye. Eger şoğan veyāhūd şarımsak yédükden şoñra ⁽¹²⁾ sedefden bir miqdār çeyneseler rāyihaların gidere. Sedefden azacığı iştiḥā getirür ⁽¹³⁾ ve ta‘amı hazm étdürür ve gegirdür. Eger her gün dirhem miqdārın içseler fālic ⁽¹⁴⁾ ya‘nī puluçluk ve ditremek ve teşennüc ya‘nī sinirler büzülmek marazların gidere, mücerrebdür. ⁽¹⁵⁾ Eger yaprağından ve eger toḥmından içerlerse nef éder. Eger bişmişinden bir üskürce ya‘nī ⁽¹⁶⁾ üç vaqıyye ki otuz altı dirhemdür iki vaqıyye ya‘nī yigirmi dört dirhem ‘asel ile içseler ⁽¹⁷⁾ inçqırığı gidere, mücerrebdür. Eger sedefi bile götürseler götüren kimesneden zehrlü cānverler ⁽¹⁸⁾ kaçalar. Bostānīsiniñ eger yaprağından ve eger toḥmından ve eger şıkındusından büyük ⁽¹⁹⁾ kimesnelere miqdār-ı şerbeti üç dirheme dekdür. Ammā küçüklere bir kīrātdan beş kīrāta dekdür. [442a] ⁽¹⁾ <kīrāta dekdür> Eger yüz göz şişine andan yaqı étseler fi’l-hāl şişleri indüre. ⁽²⁾ Eger şıkındusu ile ümmü’ş-şıbyān dedükleri şar‘ ya‘nī ‘avratlar öbir ḥāl dedükleri ⁽³⁾ marazı olan oğlançıkların burunları içine sürseler nef eyleye. Eger toḥmından iki ⁽⁴⁾ dirhem miqdārın içseler ‘aqrub ve ruteylā dedükleri büyük zehrlü örümcek şokduğına ⁽⁵⁾ ve kuduz taladığına nef eyleye. Eger ‘avrat yese veyāhūd cimā’dan şoñra götürünse ⁽⁶⁾ gebe olmaya. Sedefi ve eger toḥmını eger içmekle ve eger götürünmegile ve eger niçe zamān tütsü ⁽⁷⁾ edinmegile qarında olan oğlanı düşürür. Sedefün eger bostānisi ve eger ⁽⁸⁾ yabānīsiniñ şamğı vardır. Ol şamğ derece-i şālisede ḥārr u yābisdür ve yübüsetinden ḥarāreti ⁽⁹⁾ çokdur. Gözde olan çıbanlara ekseler eyü éde. Eger bir denk miqdārın burundan ⁽¹⁰⁾ içerü qosalar kıltukda olan şişlere ve ḥanāzīr dedükleri çıbanlara nef eyleye. ⁽¹¹⁾ Eger ‘avrat götürünse ḥayzını yüride ve oğlanın çıkara. Kezālik oğlan şoñı ⁽¹²⁾ dedükleri deriyi çıkara ammā sedefün yabānīsiniñ nebātı kiçirek ve yaprağı incerek ⁽¹³⁾ ve budakları azraq ve rāyihası çirkīnrek ve keskinrek olur. Taḥī‘atı derece-i ⁽¹⁴⁾ rābi‘ada ḥārr u yābisdür. Edviye-i semmiyye ya‘nī zehrlü devālara beñzemesi ⁽¹⁵⁾ devā olan devālara beñzemededen ziyādedür. Eger dört dirhem miqdārın yēseler ⁽¹⁶⁾ diflī dedükleri zehr ya‘nī ağı ağacı katl étmesinden tüz katl éde. Ḥattā eger bir kimesne ⁽¹⁷⁾ anı cem‘ étse veyāhūd bişürmesine meşğul olsa yüzini kızarda ve ellerin ⁽¹⁸⁾ şişirüp gicişdüre. Anuñçün evlā budur ki evvelā ellerin şovuk taḥī‘atlu yağlar ile ⁽¹⁹⁾ yağlaya ba‘dehu cem‘ine mübāşeret éde. Eger şıkındusından şişe veyāhūd demüre [442b] ⁽¹⁾ serpseler paslandırma-

ya. Eger anuñla bir hayevâna sürseler veyâhüd tavuğ veyâhüd koyunlar ⁽²⁾ olduğı yere vâfir serpseler zarar edici hayevân anda varmaya. Eger yabânîsi bostânîsi ⁽³⁾ isti'mâl olunduğı nesnelere isti'mâl etmek murâd olunursa hazer edeler. Zîrâ ⁽⁴⁾ yabânîsinden şerbet miğdârının üç payından bir payı kadarı bostânîsinün tamâm şerbeti ⁽⁵⁾ êtdüğü te'sîrün ikisi kadar eder. Bostânîsini dâyimâ yemek veyâhüd ⁽⁶⁾ bir uğurdan çok yemek kışırılık vürür ve göz nûrın giderür ve başa ve mi'deye zarar eder. ⁽⁷⁾ Mizâcı ıssı olanlar aña yakın olmamağ gerekdür ammâ mizâcları bârid olanlar âher ⁽⁸⁾ devâ ile ta'dîl edeler, meşelâ anîsün bi'l-hâşşiyye işlâh eder. Eger tohmından nısf ⁽⁹⁾ dirhem miğdârın içseler 'ırku'n-nesâ marazın gidere ve hanâzîr dedükleri çıbanları ⁽¹⁰⁾ tahlîl eder. İkisünün dağı râyihaları rûh-ı nefsanîninün zıddıdır. Eger dâyimâ koqsalar ⁽¹¹⁾ ahmağ edüp kalbi kör eyleye ve göze zarar eyleye ve sâ'ir havâssı ya'nî görmek ve eşitmek ⁽¹²⁾ ve lezzet ve sâ'ir kuvvetleri za'îf eyleye. Eger zeyt içinde bişürüp gücile efşân eden ⁽¹³⁾ kimesnenün kavuğı üzerine ıssı ıssı ursalar nef' edüp elemi gidere. Eger yabânî ⁽¹⁴⁾ sezâbuñ kabuğını ince döğüp dâ'ü's-sa'leb ya'nî saç şakal dökilen yerlere ⁽¹⁵⁾ şarâb ile sürüp şıvasalar nef' edüp dökülmesin gidere. Eger dâ'ü's-sa'leb ⁽¹⁶⁾ eskimiş ya'nî çokdan olsa sezâbuñ sıkındısı ve bir miğdâr kökinden bal mümü ile ⁽¹⁷⁾ karışdurup uralar. Eger bostânîsinden enbize ya'nî hurmâ ve sâ'ir nesnelere ⁽¹⁸⁾ êtdükleri şarâblara kıtsalar koqsuların güzel edüp ziyâde serhoş eyleye ve zararın ⁽¹⁹⁾ def' eyleye ve bedenden taşraya tîz çıkara. Ammâ baş ağrısını ve ağırlığını ziyâde eder. [443a] ⁽¹⁾ <ziyâde eder> İşlâhı budur ki ol mağüle şarâbı içenler mâye-hoş enâr meze edeler ⁽²⁾ ve enârün dâneleri aralarında olan ağ kabuğdan dağı bir miğdâr yeyeler ve ayvayı ⁽³⁾ dağı çeyneyüp anuñ dağı cibresin yudalar. Eger yabânîsini döğüp bedenden bir yere ⁽⁴⁾ yağı êtseler ol yere mâdde çeküp getüre ve yağa ve şiş eyleye ve ol yeri ölmüş ⁽⁵⁾ gibi eyleye veyâhüd yeye. Eger üç mişğâl miğdârın yeseler dıffî dedükleri ağaç zehrinden ⁽⁶⁾ yemegile 'arız olan ahvâl 'arız ola. 'İlacı dağı anuñ gibidür.

Serahs: ⁽⁷⁾ İsm-i Fârisîdür. Türkîde eyrelti dedükleri nebâtuñ kendüsünün ve kökinün ismidür. Şâm-ı Şerîf'de ⁽⁸⁾ şurud demekle ma'rûfdur. Şâm-ı Şerîf ve diyâr-ı 'Acem'den Gilân ve gayrı yerlerde çok olur. ⁽⁹⁾ Bu nebâtuñ sâ'ir nebâtât gibi baldırı ve yemişi ve çiçeği yoğdur. Ancağ bir

dâne çubuğu ki ⁽¹⁰⁾ uzunluğu arşun kadar ve dahı eksük olur. Anuñ üzerinde kertik kertik dağık ⁽¹¹⁾ yaprağı vardır, kıanata beñzer. Bir miqdâr çirkîn râ-yihâsı vardır yer yüzine yakın uzayup ⁽¹²⁾ gitmiş köki vardır. Kökinüñ vâfir uzun ve siyâh budaqları olur. Tabî'atı derece-i ⁽¹³⁾ şâniyede hârr ve derece-i ülâda yâbisdür. Seraşs iki dürlüdü: Birisi erkekdür ki zıkr ⁽¹⁴⁾ olundu ve birisi dahı dişidür. Ol dahı erkek olanı gibidür ammâ anuñ çubuğı ⁽¹⁵⁾ olup üzerinde yaprağı ola, eyle degüldür, belki vâfir budaqlardur. Üzerlerinde ⁽¹⁶⁾ yukarusına bitmiş yaprakları vardır. Bunuñ kökleri dahı uzunraqdur, eyüsi oldur ki ⁽¹⁷⁾ büyük olup ağır ola ve siyâha mâyil ola, cilâ edici süddeleri açıcıdur. Eger 'asel ⁽¹⁸⁾ ile kıarışdurup kıoyu iken yutsalar habbü'l-kar' ya'nî kıabağ çekirdegi dedükleri kıurdları ⁽¹⁹⁾ ve eger şarâb ile içseler uzun ya'nî şoğulcanları kııkara. Eger nebâtı evvelâ zâhir olup [443b] ⁽¹⁾ henüz yumışağ ve tâze iken andan içseler kıarnı yumışada. Bedenden her ne yere ⁽²⁾ anuñıla yağı etseler bedenden fuzülü ya'nî sînmeyüp kıalan çirki mirki kııkara, mücerrebdür. Eger bir ⁽³⁾ kimesnenüñ gözi içine şaman veyâhüd tavuğ veyâhüd kıuş yüni düşse içirüden ⁽⁴⁾ taşra kıapağ kıarafına çeküp getüre. Eger kökini döğüp mişkâl miqdârını her gün üç güne dek ⁽⁵⁾ üç dâne rûfâdân yumurda ile yëseler beden etine kıatı nesne dokıunmağıla olan bere ⁽⁶⁾ ve ezilmiş olan yeri eyü ede. Kezâlik düşmegile veyâhüd dökülmegile bedenden fâsid ⁽⁷⁾ olan ya'nî bozulan yeri işlâh eyleye. 'Avrat kıarnında olan oğlancıkları ⁽⁸⁾ ziyâde kıatıl edici ve kııkarıcıdur. Andan içmek murâd edene evlâ budur ki evvelâ şaramsağ ⁽⁹⁾ yeye. Eger saqmünyâ ya'nî maħmüde dedükleri müshil veyâhüd siyâh hırbâğ kıatarlarsa kıarında ⁽¹⁰⁾ olan kıurd ve şoğulcanları ziyâde kıuvvet ile kııkara. Şol mertebede ki arayup kökinden ⁽¹¹⁾ kııkara. Ba'zılar eyreltiye seraşs derler ya'nî ser-ħoş eder ve kıiban eder devâ ma'nâsına. ⁽¹²⁾ Ammâ anı isti'mâl edene bu dedüklerinden nesne 'arız olmaz. Eger erkek olan eyreltinüñ ⁽¹³⁾ tâze ve yumışağ köklerinden altı rııl miqdârı alup ve bâklâ dânesi kıadar toğrayup ⁽¹⁴⁾ on rııl miqdârı 'asel içinde şu gibi olıncaya dek bişürüp yanlarınıñ aşıağası ⁽¹⁵⁾ ağrısından bir miqdâr zamân kötürüm olan kimesne her gün bir miqdârın içse tamâm ⁽¹⁶⁾ olmadın şifâ bula. Eger kıurı yaprağından alup döğüp hınnâ ile yoğurup gözlerine ⁽¹⁷⁾ şu inmek 'âlâmetleri olan kimesne başına urup götürse şu inmesin men' edüp ⁽¹⁸⁾ eyü ede, mücerrebdür. Eger yaprağın ev içinde döşetseler veyâhüd şuyın serpseler büreler ⁽¹⁹⁾ tağılup gide.

Serv: Ma'rûf serv ağacı dedükleridir. Serv, büyük ağaçlardandır. [444a] ⁽¹⁾ <ağaçlardandır> İki dürlüdür: Birisi yabânî ve birisi bostânîdür. Bostânîsi yabânîsinden ⁽²⁾ çok büyük olursa bostânlarda diküp büyür ve ziyâde yüksek olur. Serv ağacı ⁽³⁾ ilğun ağacına beñzer ammâ serv toğru uzadılmışdur, emrüd gibi söbi ve kabı ⁽⁴⁾ hurmâ ağacının kabı gibi derece derece bitmiş büyük çozağı olur nitekim ma'lûmdur. Ammâ ⁽⁵⁾ serv ağacının yabânîsi ki aña cebelî dahı dërler 'ar'ar dedükleri serv oldur ki ⁽⁶⁾ harf-i 'aynda başka zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ. Zîrâ başka ism ile meşhûrdur. ⁽⁷⁾ Lisân-ı Türkîde çam dëyü meşhûrdur. Bu ağaç ya'nî serv cemî'an eczâsı ile derece-i ülâ ⁽⁸⁾ evvelinde hârîr ve derece-i şâniye ahîrinde yâbisdür. Hârâreti i'tidâle müşâbihrağdur zîrâ ⁽⁹⁾ bedende anı isti'mâlden muğaddem mevcûd olan hârâretten ziyâde ve çuyulur keyfiyyet ⁽¹⁰⁾ ya'nî hârâret vërmez belki hârâreti ancak ol miğdârdur ki ol cirmün kuvvetini gâyetine ⁽¹¹⁾ ulaştırur ammâ kabızlığı ziyâdedür. Anuñçündür ki yaprakları ve kozalakları ⁽¹²⁾ henüz yaşıl iken büyük cerâhatleri bitişdürmede te'sîri ziyâdedür. Eger anuñıla ⁽¹³⁾ gevşemiş olan a'zâya ve dahı şol yêrlere ki içinde yaramaz hılçlar yapışup ⁽¹⁴⁾ kalmışdur eger ırâk dahı olursa ol mağûle yêrlere ve a'zâya yağı êtseler kurıdup ⁽¹⁵⁾ gidere. Fatç ya'nî kasık yarılmaç ve aña beñzer olan marâzların büyük devâlarındandır. ⁽¹⁶⁾ Yağı êtmekle zîrâ kuruducudur ve a'zâya kuvvet vërür. Gâh olur arpa unı ile ⁽¹⁷⁾ qarışdurup humre ve nemle dedükleri kızıl şişlere ve çibanlara yağı êdüp ururlar, ⁽¹⁸⁾ nef' eder. Ba'zılar arpa ile şu veyâhüd şu ile qarışdurılmış sirke katarlar ammâ serv ⁽¹⁹⁾ şamğı ıssı ve keskin ve dili acıdıcıdır. Eger andan burundan içëri kosalar dimâğda olan [444b] ⁽¹⁾ fâsid yaşluğları pâk êdüp gidere. Bunuñ kuvveti şanavber ya'nî aç fıstıç ağacının ⁽²⁾ şamğının kuvvetine yağındur ammâ şerbîn dedükleri çam ağacından olan kaçrâna nisbet ⁽³⁾ za'îfrağdur. Eger kurusun dögüp gülnâr ile başda olan uyuzlara ve çibanlara ⁽⁴⁾ ekseler eyü êdüp oñulda. Kezâlik sâ'ir bedende olan kurı ve çirklü çibanları ⁽⁵⁾ oñuldur eyü eder. Beşi' ya'nî dadsız ve lezzetsiz olmağıla halk anı sağız yerine ⁽⁶⁾ çeynemezler. Eger çeyneseler ağızda olan tükürüğü kurıdup pâk olan dimâğa ⁽⁷⁾ elem vëre. Eger yaprağın dögüp iki mişkâl miğdârın nısf mişkâl mür-i Mekkî ile içseler ⁽⁸⁾ içine yaramaz fazlât dökilen kavuğı pâk eyleye ve kavî eyleye ve gücile efsân ⁽⁹⁾ êtmeğı âsân eyleye. Ba'zılar demişler öykene zarar eder, küseyrâ ya'nî ketre işlah eder. ⁽¹⁰⁾ Eger çozağından râyihâsı hoş

şarāb ile içseler kıan tükürmegi gidere ve bağırsuklarda ⁽¹¹⁾ olan çıbanlara nef eyleye ve kıarın içine yaramaz hılçlar inüp akmasını men eyleye ⁽¹²⁾ ve toğrulmayınca nefes alamayup gücile nefes alana nef eyleye. Eger taze kıozakların döğüp ⁽¹³⁾ şıkup şuyın alup kıülünus ya nı burun içinde olan bāsür ya nı tamar ağzında olan ⁽¹⁴⁾ kıatı şış üzerine sürseler nef eyleye. Eger sirke ile bişürüp ve döğüp ve türmüs dedükleri ⁽¹⁵⁾ şaru bāklā ile kıarışdursalar tırnaçlar üzerinde peydā olan beyāz nişānları kıoparup ⁽¹⁶⁾ gidere. Eger kıasıq yarıldığı yere ya kıı etseler nef eyleye. Eger kıozanın veyāhūd yaprakların ⁽¹⁷⁾ ya kıup düttün etseler sivri siñekleri kıaçura. Eger sirke ile kıarışdurup ve hınnā ile ⁽¹⁸⁾ yoğurup saçlara ursalar saçları siyāh edüp kıavı eyleye ve nef eyleye. Eger bal ⁽¹⁹⁾ mūmı ve tatlu zeyt ile kıarışdurup ma ide üzerine kıosalar ma ideye kıuvvet vere. Eger sirke ile [445a] ⁽¹⁾ <eger sirke ile> bişürüp anu nıla mazmaza etseler dişler ağırlarına nef eyleye. ⁽²⁾ Eger yaprağından olan remādı ya nı küli yaykasalar āteş yanığına ⁽³⁾ nāfi devā ola. Yaykıanmamışı yaşı olan çıbanlara nāfi dūr, mücerredür. ⁽⁴⁾

Seretān-ı nehri: Irmaqlarda bulunur, ma ruf hayevāndur. Lisān-ı ⁽⁵⁾ Türkide yengeç ve kerevid derler. Tabi atı bārid-i raftbur, derece-i şāniye āhirine ⁽⁶⁾ erişmege ya kılaşur. Bir miqdār cezbe ya nı hılçları çeküp getürmesi ⁽⁷⁾ ve ta hlil etmesi da kıı vardır. Hāşşası meslül ya nı öykende çıbanları ⁽⁸⁾ olanlara ve kıuduz tılayanlara nef etmektür. Yengeç eyüsü oldur ki şuyı ⁽⁹⁾ tatlu ve a kıar ırmaqlarda bulunup büyük ola ve tiz tiz yürür ola. ⁽¹⁰⁾ Sill marazı olanlara birkaç vechle ederler. Biri budur ki tatlu şu içinde ⁽¹¹⁾ bişürüp etin yerler ve şürvāsın içlerler. Ba zılar da kıı kıarınların yarup ⁽¹²⁾ içlerin kül ile ve tuz ile yuyup ve ikişer üçer pāre edüp iri ⁽¹³⁾ döğülmüş arpa ile bişürüp ba dehu şāf edüp şāfisini meslül olanlara ⁽¹⁴⁾ içürürler. Ba zılar da kıı birini veyāhūd ikisini ezüp ve arpa ile bişürüp ⁽¹⁵⁾ ba dehu kıoyulanmısını şürbāsıyla yedürürler. Ba zılar da kıı yengeci ya kıup yanmısından ⁽¹⁶⁾ üç mişkāl miqdārına bir mişkāl tın-i ma kıtüm ve bir mişkāl şamğ ve ketre ve bir mişkāl ⁽¹⁷⁾ buyan köki rubbi kıatarlar. Bu zıkr olunan devālardan ziyāde ve eksük ⁽¹⁸⁾ da kıı cāyizdür. Bu tecribe olunup nāfi idügi zāhir olmuştur lākin lāzımdur ki ⁽¹⁹⁾ her gün bu cümleden üç dirhem miqdārı isti māl edeler. Ba zılar da kıı sıtması [445b] ⁽¹⁾ olmayanlara hımār südi ile içürürler ammā yengeç yendükde hazmı geçdür, hazm olıca kı ⁽²⁾ çok kızā verür. Mizācları

şâğ olanlara ıslâhı budur ki mâş ya'nî merdümek ⁽³⁾ dedükleri bir güne burçak ile bişüreler. Eger bedende ok demreni veyâhüd ⁽⁴⁾ diken batmış olduğu yere eti ile yağı etseler taşra çeküp çıkara ammâ ⁽⁵⁾ kuduz talamış olanlara isti'mâli şu vechledür ki Hâkîm Câlînüs hikâyet eder ki ⁽⁶⁾ tecrîbe ehli İsceryün nâm tabîb kıvıl bağırdan çölmek içine yengeçleri koyup ⁽⁷⁾ ba'dehu yakup kül ederdi ve yengeçleri yakması yaz günlerinde şa'ri-i Yemâniyye ⁽⁸⁾ dedükleri yıldız toğduktan sonra Güneş, burc-ı Esedde olup Kâmer dahı ⁽⁹⁾ muğâbeledde iken huşuşan ayuñ on sekizinci gününde yakup kül edüp ⁽¹⁰⁾ hâzır ederdi ve andan kuduz talayana içürürdi. Eger tâze olursa toğuz ⁽¹¹⁾ vaqıyye miğdârı şu üzerine bir kaşık miğdârın eküp her gün içürürdi ⁽¹²⁾ ve eger eskiden olursa iki ol kadar içürürdi ve zehrlü cânverler ışırdüğü ⁽¹³⁾ yere taşradan zeyt yağı ve sirke ve cävşîrden olmuş merhem ururdu, eyü ⁽¹⁴⁾ olur mücerredür. Ba'zılar yengeç küline cıntıyânâ ve günlük katarlar, meşelâ yengeç külerinden ⁽¹⁵⁾ bir cüz' ve cıntıyânâdan nısf cüz' ve kündürden bir cüz' katup şovuk şu ⁽¹⁶⁾ ile andan üç mişkâl miğdârın içürürler. Ba'zılar dahı cıntıyânâdan bir buçuk ⁽¹⁷⁾ mişkâl ile külden üç mişkâl miğdârın birkaç gün lâ-akall üç gün ⁽¹⁸⁾ içürürler, eyü olur. Eger 'asel ile qarışdurup bişürseler oturağda ve ayaklarda ⁽¹⁹⁾ olan çatlağlara ve şovukdan ve sevdâvî kıandan olan çatlağlara [446a] ⁽¹⁾ <çatlağlara> nef' eyleye. Eger eşek südi ile içseler ruteylâ ya'nî zehrlü ⁽²⁾ büyük örümcek ve sâ'ir zehrlü cânverler şokmasına nef' eyleye. Ba'zılar demişler ⁽³⁾ eger etin bâderüc dedükleri nebât ile ezüp 'akreb yanına getürseler 'akrebi ⁽⁴⁾ katl ede. Eger ikisinden yêseler 'akreb şokduğına nef' eyleye. Eger beyâz şarâb ile ⁽⁵⁾ içseler sidük tutulmasına nef' ede ve taşları ufağlaya ve taşra ede. Eger ⁽⁶⁾ râziyâne ve kerefs ile bişürüp ve şu ile şâf edüp üç vaqıyye miğdârın içseler ⁽⁷⁾ hayz kanın ve sidüğü yürüde. Eger çig iken ezüp ve şu ile yuyup ve şâf ⁽⁸⁾ edüp bir üskürce ya'nî yedi vaqıyye miğdârı ile ğargara etseler boğazda olan ⁽⁹⁾ ağırlara ve dilçükler ve yanları ağırlarına nef' edüp fi'l-hâl ağırları sâkin eyleye. ⁽¹⁰⁾ Vaqıyyeden murâd, on iki dirhemdür. Ba'zılar demişler hâşşalarındandır eger yengeç gözlerin ⁽¹¹⁾ şâfî şafrâdan sıtmalu olan kimesne üzerine aşâkosalar eyü ede. Yengeç bişürilmişinün ⁽¹²⁾ şürbâsı ve eti mizâcları ıssı olanlarda cimâ'ı ziyâde eder. Eger ezüp 'akreb ⁽¹³⁾ şokduğı yere şıvasalar nef' eyleye. Eger torağ otı ile bişürüp anuñla ğargara ⁽¹⁴⁾ etseler yılan ısırmış kimesneye nef' eyleye. Eger yengeç ayakların bir âfet sebebi ile yemiş ⁽¹⁵⁾ üzerinden düşen ağaç

üzerine aşakosalar hıfz edüp düşürmeye. ⁽¹⁶⁾ Eger yengeci yakup yanmış ile memede zâhir olan sevdâvî kıandan olan büyük ⁽¹⁷⁾ çibana sürüp şıvasalar nef edüp eyü éde.

Sereṭān-ı bahrî: ⁽¹⁸⁾ Deryā yengeci demekdür. Bu daḥı egerçi yengeden bir kıısmdur ammā mekânı âḥer ve şekli âḥer ⁽¹⁹⁾ olmağın başka zıkr olundu. Sereṭān-ı bahrîden murād yine yengeden bir gūnedür ki a'zāsı [446b] ⁽¹⁾ ve kıabuğı taş gibidür. Bu daḥı ırmaqlarda olan yengeç kıadar ve daḥı küçük olur. ⁽²⁾ Bu maḳūle yengeç vilāyet-i Çīn ve Hind deryālarında üsti incü kıabına beñzer ve yumışaḳ ⁽³⁾ olur. Deryādan taşra çıḳup hevā doḳunduḳda fi'l-hāl kıatılanup taş gibi ⁽⁴⁾ olup gerü deryāya girmege kıadir olmaz ve helāk olur. Müsâfirler anı taş olmış ⁽⁵⁾ görürler. Ḥakīm Dışkıüridüs ve Cālīnūs sereṭān-ı bahrî deýü zıkr étdükleri ḥayevān ⁽⁶⁾ sereṭān-ı bahrî deḡıldür, belki bir gūne şadefi ya'ñi üsti incü kıabuğına beñzer bir balıḳdur. ⁽⁷⁾ Ol balıḳa sībīnā dérler. Sereṭān-ı bahrīnün ṭabī'atı bārid-i yābisdür. Bir miḳdār cilā ⁽⁸⁾ étmesi vardur, yaḳılmışı isti'māl olunur. Yaḳılmış olıcaḳ cilā étmesi ve laṭīf ⁽⁹⁾ étmesi ve yübüseti ziyāde olur ve göz ṭabaḳalarına dökilen yaşluḳları kıurıdup ⁽¹⁰⁾ giderür ve göz ṭabaḳaların ve 'aḳalelerin kıavī éder. 'Azizī demegile meşhūr olan ⁽¹¹⁾ küḥle ya'ñi sürmeye kıatsalar nefi ziyāde ola, andan ziyāde olmaya.

Sermaḳ: ⁽¹²⁾ Sermec daḥı dérler, ism-i Fārisīdür. Ta'rib olunmuşdur. Murād, 'Arabī'de kııṭf ve Türkīde ⁽¹³⁾ serken dedükleri nebātdur.

Sirācü'l-ḳuṭrub: Lafz-ı sirāc ve lafz-ı ḳuṭrubdan ⁽¹⁴⁾ terkīb olunmuş ismdür. Sirāc, çerāḡdur; ḳuṭrub bir ḥayevāndur. Ba'zılar demişler geçede ziyā ⁽¹⁵⁾ vèrür ot böceḡi dedükleri böcekdür ki lisān-ı 'Arab'da ṭaybüş dérler. Pes bu nebāta ⁽¹⁶⁾ böyle nām dedükleri anuñçün olur ki bu nebāt daḥı mādāmki tazedür geçede ziyā vèrür. ⁽¹⁷⁾ Pes bu taḳdīrce sirāc-ı ḳuṭrub dedükleri ḥayevāna müşābeheti olmaḡla bu nāmı vèrmişler. ⁽¹⁸⁾ Ba'zılar demişler ḳuṭrub şular yüzinde bir yere cem' olup deli gibi gāḥ öte ve gāḥ beri ⁽¹⁹⁾ ḥareket éder, siyāḥ siñek gibi ḥayevāndur. Pes gece kıarañu olup bu nebāt ziyā vèrdükde [447a] ⁽¹⁾ <vèrdükde> bu ḥayevāncıḳlar anı arayup ve yanına gelüp çevresine cem' olup eglenürler. ⁽²⁾ Pes sirāc-ı ḳuṭrub dedükleri anuñçün olur. Şāḥib-i kıṭāb eydür: Evvelā zıkr olunandan ⁽³⁾ bu ma'na münāsibraḳdur. Ba'zılar yebrūḥ-ı vaḳḳād ya'ñi āteş gibi yanıcı olan yebrūḥ ⁽⁴⁾ ki

yebrûhlardan bir sınıftur, sirâc-ı kıtırubdan murâd oldur demişler. Gece ile ziyâ vâren ⁽⁵⁾ ağaçlardan çoğuna bu ismi ya'nî sirâc-ı kıtırub dâ'iyü tesmiye ederler. Bu ma'âmnda beyân olunan ⁽⁶⁾ sirâc-ı kıtırub lisân-ı Yünânîde evâkyûs ki mu'kaddemâ harf-i elifde hâde'kâ dâ'iyü zıkr olunan ⁽⁷⁾ devâdur. Yünânîde lehîs dedükleri nebâta da'ı dâ'irler. Ba'zılar demişler tağlarda biter ⁽⁸⁾ gök çiçekli şeb-büydur, lûsîmâhyûs dâ'irler. Âher bir nebâta da'ı dâ'irler, kettân arasında ⁽⁹⁾ çok bulunur, gül gibi kızıl çiçekli bir nebâta da'ı dâ'irler ve köki kıoz gibidür. Bu nebâta ⁽¹⁰⁾ Mağrib keferesi lisânınca büceyle dâ'irler, ekinciler ve yer kıazanlar anı yerler ve bu ismi serve ⁽¹¹⁾ da'ı ıtlâk ederler. Zîrâ anuñ da'ı kökleri mādâmki tâze ola gece ile ziyâ vâ'ir. ⁽¹²⁾ Ziyâsı gitmeyüp kıurması murâd oldu'nda azacı'ık işlanmış bez pâresine ⁽¹³⁾ şarup içinde kıorlar. Sirâc-ı kıtırub dâ'iyü ıtlâk olunsâ murâd ancak bu zıkr olunan ⁽¹⁴⁾ olur. Süleymân bin Dâvûd 'aleyhi's-selâm şecerese demekle ma'rûfdur. Zîrâ Hâkîm Hermes'den ⁽¹⁵⁾ na'kl olundu ki Süleymân 'aleyhi's-selâm êtdüğü 'amellerde bu ağaçla isti'ânet ya'nî ⁽¹⁶⁾ yardumlanurdu. Kezâlik İskender-i Zû'l-karneyn da'ı anuñla isti'ânet eder imiş. ⁽¹⁷⁾ Bu şecer, zamân-ı kıadîmde hürmetli ve şerîf ağacdur ve köki yebrûh-ı şanemî dedükleridür ki ⁽¹⁸⁾ begler anı ta'zîm edüp hâzînelerine kıorlar. Şarmaşı'ık ağacına beñzer bir ağacdur, yapra'kları ⁽¹⁹⁾ ve nebâti da'ı şarmaşı'ığa beñzerdür ammâ dikenli degüldür. Kıızıl rengli ve hoş râyihâlu [447b] ⁽¹⁾ yemişi vardur. Râyihâsı mî'a-i sâ'ile râyihâsına beñzerdür ve tabî'atı hârdur ammâ yaprağı ve köki ⁽²⁾ ziyâde şovuk ve uyşudurıcudur. Tağlarda ve aşmalar altında ve derelerde biter. Hâlk arasında ⁽³⁾ meşhûrdur ki bu köki yerden çıkarmâ'k murâd êtdüklerinde kelbleri ziyâde acı'kdurup ⁽⁴⁾ ba'dehu bir ipüñ ucını ol köke ve bir ucını kelb boğazına bağılayup ba'dehu kelblere ⁽⁵⁾ ıra'kdan yeyecek gösterüp yeyecege çekinmegile kök yerden çıkduğı gibi orada ⁽⁶⁾ bir âvâz eşitmegile veyâhûd âher nâ-ma'lûm sebeb ile kelbler meyyit olurlar. Bu kelâmlar ki ⁽⁷⁾ zıkr olundu hürâfât-ı 'avâmdandur aşlı yok'dur, kızbdür lâkin Hâkîm Hermes demiş ki bu köki ⁽⁸⁾ yerden çıkarmâ'k zamânı evlâ budur ki Merrîh ki felek cellâdı dedükleri kevkebdür, ol ⁽⁹⁾ beyt-i a'lâsında ya'nî burc-ı Hâmel'de veyâhûd şerefinde veyâhûd ha'klarından birinde olup ⁽¹⁰⁾ sa'deyn ki biri Müşterî ve biri Zühre dedükleri yıldızlardur, anlaruñ ikisine veyâhûd ⁽¹¹⁾ birine muttasıl olup Kıamer ki Ay'dur, ol da'ı anuñla burcda ola ve Şalı günü güneş ⁽¹²⁾ toğarken kıoparup çıkâralar. Dâ'irler ki eger bir

kimesne bu yebrūhu'ş-şanem dedükleri kökün⁽¹³⁾ a'zāsından bir pāresin alup gērü kendü yemişinden az miqdār ile döğüp ve ezüp⁽¹⁴⁾ ba'dehu bān veyāhūd hālūḫ dedükleri hoş rāyihālu yağ veyāhūd zanbaḫ yağıyla qarışdurup⁽¹⁵⁾ ezüp anuñla gözlerine ve alnına ve yüzine ve bedenine sürse ve pādişāhlar yanına varsa⁽¹⁶⁾ pādişāhlar anı seveler ve murādların bitüreler ve anlar yanlarında maḫbūl ve ber-murād ola.⁽¹⁷⁾ Eger henüz tamām olmamış yemişinden alup döğüp ve gül yağı ile ezüp yüklü olan⁽¹⁸⁾ 'avrat arḫasına ve ḫarnına sürüp yağlasa ḫarnında oğlanın hıfz edüp⁽¹⁹⁾ oğlanı düşürmeyüp vaḫtinde toğura. Eger çiçeği henüz açılmadın bir dānesin alup [448a]⁽¹⁾ <alup> kettāndan bez pāresine bağlayup ba'dehu renglü yūñden olan iplik ile⁽²⁾ şarup ümmü'ş-sıbyān ya'nī şar'olan oğlancuğa aḫāḫosalar nef' edüp⁽³⁾ eyü éde. Eger çiçeği açılırken bir dāne çiçeğin alup ve ezüp zeyt yağıyla ḫavurup⁽⁴⁾ ol zeyt ile toğurması şarplanan 'avrat ḫarnını yağlasalar toğurmasını ḫolay⁽⁵⁾ eyleye. Eger kökinden bir miqdārıla bir kimesne tütüzlense şeytānları ve ervāh-ı ḫabīse⁽⁶⁾ ya'nī zarar éden cinleri andan ḫovup gidere. Eger delürüp 'aḫlına fesād gelmiş⁽⁷⁾ olursa daḫı işlāḫ eyleye. Köki çok fā'ideli ḫamāyıldür. Eger bir kimesne bu köki veyāhūd⁽⁸⁾ a'zāsından birin alup üzerine ādem derisini berkidüp boynına veyāhūd bāzūsına⁽⁹⁾ bağlasa her belādan ve uğrı ve hırsuzdan ve şuya boğulmaḫ ve yangından emīn⁽¹⁰⁾ ola. Eger şar'olan kimesne üzerine aḫāḫosalar eyü éde. Köki ve yemişi ākile marazına⁽¹¹⁾ ve ulaşur maḫūlesi olan çibanlara nef' éder. Yaş iken üzerine yaḫı étmekle ve ḫurusın⁽¹²⁾ döğüp üzerine ekmeğile nef' éder. Eger bu köki bir kimesne üzerine aḫup götürse⁽¹³⁾ üzerinden pādişāhlar ḡazabını söyündüre. Dēdiler ki evlā budur ki Ay tamām ṭolmışken⁽¹⁴⁾ üzerine aḫāḫoyup götüre. Şerīf ve Ġāfīḫī nām ṭabībler ve anlardan ḡayrı ḫādiş⁽¹⁵⁾ ṭabībler ittifaḫ étdiler ki zıkr olunan sirāc-ı ḫuṭrub dedükleri nesnenün 'ilm-i ṭıbdā⁽¹⁶⁾ menfa'ati yoḫdur. Ḥattā dēdiler ki ulaşur maḫūlesi olan çibanlara nef' étmesi bi'l-ḫāḫḫadur,⁽¹⁷⁾ sā'ir devālar gibi keyfiyyāt ḫuvveti ile degüldür ammā ḫudemā ya'nī eski zamān ṭabībleri sirāc-ı ḫuṭrub⁽¹⁸⁾ için aḫlā nesne zıkr étmemişlerdür.

Sīsālī: Sāsāliyūs ki lafz-ı Yūnānīdür⁽¹⁹⁾ andan ta'rib olunmuşdur. Ba'zilar dēmişler bu nebāt kāḫim-i Rūmī dedükleri nebātdur ammā [448b]⁽¹⁾ bu kelām ḡalaṭdur, āḫer nebātdur ve daḫı şecer degüldür, nebātdur. Bu

nebât dört dürlüdür: Birisi ⁽²⁾ râziyâneye beñzerdür ammâ ol andan ğalîz-
 rağdur ve baldırı irirağdur, üzerinde çorağ ⁽³⁾ otı tâcına beñzer tâcı vardur,
 içinde uzun yemişi vardur. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr ⁽⁴⁾ ve yâbisdür.
 İdrâr edicidür, köki sâ'ir eczâsından kavîrağdur, köki bir çarışdan ziyâde
⁽⁵⁾ uzun olur ve râyihası hoşdur. Şar'a nef' eder, bevli idrâr eder, toğrulma-
 yıncâ ⁽⁶⁾ nefes alamayup gücile nefes almağa nef' eder. Yemişi ta'âmı hażm
 êtdürür ve bağarsuğ ağrısını ⁽⁷⁾ giderür. Gâh olur fülful ve şarâb ile mişkâl
 mişkâdârın müsâfirlere 'arîz olan şovuqluğ ⁽⁸⁾ ve toñgunluğ için içürürler.
 Cimâ'a tahrik eder, hattâ hayevânlarda dağı tahrik eder. ⁽⁹⁾ Bu nebâtuñ
 ikincisi budur ki yaprağı büyük şarmaşık yaprağına beñzer ammâ ol andan
 uzundur ⁽¹⁰⁾ ve şümnüşî olan nebâtâtuñ büyügidür. Bunuñ dağı evvelki gi-
 bi tâcı vardur, buğday dânesi gibi ⁽¹¹⁾ tohmı olur. Bu evvelkiden dili büzüp
 acıtması ziyâdedür ve râyihası dağı hoşrağdur. Bunuñ dağı ⁽¹²⁾ fi'live te'sîri
 evvelkisi gibidür ammâ bunuñ kavîrağdur ve bunuñ kuvveti tohmından
 ve evvelkinüñ ⁽¹³⁾ kuvveti kökindedir. Bu nebâtuñ üçüncüsünüñ yaprağı
 ferbiyün dedükleri devâ yaprağına beñzerdür ⁽¹⁴⁾ ammâ andan irirağdur ve
 ğalîzrağdur ve baldırı evvelkilerden büyükdür ve tâcı dağı ⁽¹⁵⁾ anlar tâ-
 cından büyükdür ve yaşşı ve büyük ve etlü ve hoş râyiħalı yemişi vardur.
 Depelerde ⁽¹⁶⁾ ve şulu ve ma'mûr yerlerde biter. Bu nebâtuñ dördüncü sınıfı
 otluğ gibi şümnüşîdür encüdân ki ⁽¹⁷⁾ kaşnı dedükleridür aña beñzer ammâ
 ol andan beyâzrağdur, degirmi küçük tohmı vardur. İki tabağalı ⁽¹⁸⁾ gibi
 görünür. Bu nebâtlaruñ her birisinüñ tabî'atları ıssı ve kıridur. Derece-i
 şâniyeden şâlişeye ⁽¹⁹⁾ varur. Bevli ve hayzı idrâr eder. Şoñra zıkr oluna-
 nuñ baldırı şıķındusından [449a] ⁽¹⁾ <şıķındusından> veyâhüd tohmından
 müşelleş ile toķuz kırağ mişkâdârın her gün on ⁽²⁾ güne dek içseler bögrekler
 ağrısını eyü êde. Kezâlik bunuñ kökini 'asel ile ma'cün êdüp ⁽³⁾ koyu iken
 yutsalar göğüsde olan yaramaz qalmış ziyâdelikleri çıkara ve toğurmağı ⁽⁴⁾
 âsân êde ve toñmuş olan balğamı eride ve süddeleri açâ ve mi'deye kuvvet
 vere ve boş ⁽⁵⁾ böğür ve uyluğlar içerüsünde olan yelleri giderür. Muħaşşal
 budur ki her birisinüñ kuvveti ⁽⁶⁾ ve te'sîri birbirine beñzerdür. *Minhâc* nâm
 kitâb şâhibi bu sınıf kâşim-i Rûmî dedükleri ⁽⁷⁾ nebâtdur demiş ammâ bu
 kelâm ğalağdur.

Suturkâ: İsm-i Süryânîdür. Ta'rib⁽⁸⁾ édüp usturk dèrler. Mî'a-i sâ'ile dèdükleri devânun bir nev'idür. Harf-i mîmde⁽⁹⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Su'd: Türkîde topalak demegile meşhûr olan⁽¹⁰⁾ kök ve nebâtınun ismidür. Nebâtınun yaprağı perâsâya beñzerdür ammâ andan uzunrak⁽¹¹⁾ ve incerek ve kıtırakdur ve yapışlıdukdâ bir miqdâr huşuneti ya'nî tırmalar iriliği⁽¹²⁾ vardır. Siyâh ve uzunca ve yumrı ve bir yere cem' olup yumrılanmış köki vardır.⁽¹³⁾ Eñ büyügi zeytün kadar olur, çoğusu hoşdur. Tabî'atı derece-i şâlişeye qarîb hârr u⁽¹⁴⁾ u yâbisdür. Eyüsi oldur ki kalın olup ağır ola. Şu içinde ve şuya yakın yerde⁽¹⁵⁾ biteni za'ifrak olur. Su'd dèyü ıtlâk olunsa ancak köki murâd olunur.⁽¹⁶⁾ Issıdıcı ve kuruducudur ve yaqup acıtması yokdur. Ruṭûbet sebebi ile oñulması⁽¹⁷⁾ güç olan çibanlara nef' eder. Dögüp ağızda olan çibanlar üzerine ekmegile⁽¹⁸⁾ ziyâde nef' eder. Bevli ve hayz kanın yürüdür ve taşları ufaqlar ve taşra⁽¹⁹⁾ ider ve tamarlar ağızların açar. İçmegile 'akreb zehrine nâfi'dür. Eger anuñla yaqı etseler [449b]⁽¹⁾ rahm şovuqluğına nef' eyleye ve ağzını bir yere getüre. Yağları acı édüp kabız etmek için⁽²⁾ yağlara kıatarlar. Dişler ve dipleri kavî olmağ için ve ağız râyihası hoş olmağ için⁽³⁾ eddükleri senûnlara ya'nî dişlere sürilen devâlara girür. Yemesi 'aklı ziyâde eder⁽⁴⁾ ve yelleri giderür ve ma'ideyi dibâgat eder ve reng-i rüyî güzel eder ve boş böğürde olan⁽⁵⁾ yelleri giderür. Eger habbetül-hazrâ yağı ile içseler gevşemiş olan şulbı ya'nî arka⁽⁶⁾ oñurgalarını muhkem eyleye ve şovuğ olan bögrekleri ve kavuğı ıssı eyleye ve ruṭûbet sebebi ile⁽⁷⁾ olan taqtîr-i bevli ya'nî sidük tamlamasına nef' eder. Eger bir uğurdan çok istimâl⁽⁸⁾ etseler veyâhüd niçe zamân azını istimâl etseler kanı yaqup boğaza zarar eyleye.⁽⁹⁾ Hattâ âvâzı tuta veyâhüd boza ve cüzâm marazın peydâ eyleye. Sükker ve sirke ıslâh édüp⁽¹⁰⁾ zararın def' eyleye. Ba'zılar demişler öykene zarar eder, anisün ıslâh eder. Ba'zılar sirke ve 'asel⁽¹¹⁾ içinde üç gün miqdârı ıslayup ba'dehu istimâl édüp zarar etmez. Topalak⁽¹²⁾ ağızdan yaramaz râyihayı giderür, yaşluğı ziyâde olan ma'ideye nef' eder. Bağarsuqlar⁽¹³⁾ ve aşagada olan a'zânun ziyâde yaşluğuna ve gevşemesine eyüdür, diş etlerin⁽¹⁴⁾ pekidür. İçmekle eskiden olan sıtmalara nef' eder ve sinirleri kavî eder. İçmegile⁽¹⁵⁾ ve yaqı etmekle kuşmağı giderür. Eger dögüp ve zift ile kıarışdurup başda olan⁽¹⁶⁾ ufağ çibanlara ursalar nef' eyleye. Eger nişf vaqıyye ya'nî altı dirhem miqdârın bir⁽¹⁷⁾ raṭl şarâb içinde

bişürüp ol şarâbdan bir vaqıyye ya'nî on iki dirhem içseler ⁽¹⁸⁾ qarında olan kurdları ve şoğulcanları çıkara. Döğülmişini şâbûna qatarlar, ⁽¹⁹⁾ şâbûnuñ râyihası hoş olup pāk êtmesine yardım eder ve rengin güzel eder. Hâkîm [450a] ⁽¹⁾ <Hâkîm> Dîşkürîdüs bir kimesneden rivâyet eder ki vilâyet-i Hind'de su'ddan bir gūnesi ⁽²⁾ vardur ki zencebîle müşâbihdür, ağıza alınıp çeyneseler şaru olur. Bu sınıf ziyâde ⁽³⁾ keskindür. Hârâreti derece-i râbî'aya erişür, yaqıcıdur. Deriye doqınursa qabardur ⁽⁴⁾ ve eger saçlara doqınursa saçları yolar. İki denk miqdârı insânı dîvâne eder belki ⁽⁵⁾ katl eder. İbn Rîzvân nâm tabîb demiş ki bu zıkr olunan sınıf zurunbâd dedükleri ⁽⁶⁾ kökdür ammâ ğalaţ eyledi.

Se'ût: İsm-i iştilâhîdür. Kündüsü'd-devâb ⁽⁷⁾ ya'nî hayevânlar kündüsü dedükleri devânuñ ismidür. Ba'zılar 'üdü'l-'uţâs ya'nî aqsurmak ⁽⁸⁾ ağacı dërler. Ba'zılar demişler bu devâ kündüs dedükleri devâdur ammâ böyle deyenler ğalaţ ⁽⁹⁾ êtmışlerdür. Se'ût barmaq kalınlığında kökeldür ki başı yoğun ve aşâğası ince ⁽¹⁰⁾ ve üsti siyâha mâyil içi beyâzdu ve nebâtı küçük ağacdur ve degirmi ve ince ⁽¹¹⁾ çok budakları vardur, qayşüm ki qovan otunuñ bir gūnesidür, anuñ budaklarına beñzer. ⁽¹²⁾ Zeytün yaprağına beñzer uzunca yaprakları vardur ve yukarısında pâpâdyaya beñzer ⁽¹³⁾ şaru tâcı vardur. Râyihası keskindür, koqulasalar aqsırdur, na'l-bendler bunuñ ⁽¹⁴⁾ kökini hayevânları aqsırtmaq için isti'mâl ederler ve ince döğüp hayevânlar da olan ⁽¹⁵⁾ çirkîn yaralar üzerine ekerler. Tâze yaş iken tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür, ⁽¹⁶⁾ qurumuş olıcaq derece-i şâlişe âhirinde olur. Tağlarda ve taşlu yerlerde biter. ⁽¹⁷⁾ Eger nebâtından yaqı édüp deri altında olmuş ve fâsid olmuş qan üzerine ⁽¹⁸⁾ ve sâ'ir bedende olan siyâh ve kıızıl noqtalar üzerine ursalar giderüp güzel ⁽¹⁹⁾ êde. Oturuşmuş qandan olan nişanı fi'l-hâl giderür. Baraş ya'nî bedende olan [450b] ⁽¹⁾ alacaluq üzerine yaqı êtseler barası gidere.

Sefercel: Ayvadur. Ayva ağacı ⁽²⁾ ma'rûfdur, alma ağacına beñzer. Sefercel deüyü itlâq olursa murâd yemiş olur. ⁽³⁾ Ayva ağacı cemî'an eczâsı ile tabî'atı bârid ve qâbızdur. Eczâsınuñ eñ qâbızı ⁽⁴⁾ yemişinüñ üzerinde olan tüyidür ki silmegile üzerinden gider. Ol tüyinüñ ⁽⁵⁾ tabî'atı derece-i şâniyede bârid-i yâbisdür, yemişinden şol ki tatlıdur, tabî'atı ⁽⁶⁾ bârid-i raţbdur. Aña şayfi ya'nî yaz günlerine münâsibdür dërler ve şol ki ekşidür, ⁽⁷⁾ tabî'atı bârid-i

yâbisdür, bürüdeti yübüsetinden azdur. Kâbızlığı zâhirdür, râyihâsı ⁽⁸⁾ nefse ferah vürür ve kuvveti yerine götürür ve rûhı in'âş eder ya'nî dirildür ⁽⁹⁾ ve ekşi olandan şol ki koçusu hoşdur, mi'deye kuvvet vürür ve yaramaz ⁽¹⁰⁾ fazlâtı kabûl etmeden men' eder ve mâddeler dökülmesin men' eder ve gitmiş ⁽¹¹⁾ iştihâyı gèrü yerine götürür. 'Avratlardan toprak özenmegi giderür ve ma'ide ⁽¹²⁾ ağızın muhkem eder. Ayva şıkındusu içmekle kan tükürmegi men' eder. Eger ⁽¹³⁾ aç qarınla ayva yëseler veyâhüd şıkındusından içseler qarını tuta. Eger ⁽¹⁴⁾ yemekden sonra yëseler ma'ide şıkması ile ishâl eyleye, hattâ yemeği dahı tamâm hazm ⁽¹⁵⁾ olmadın taşra itmek vardur. Ayva üzerinde olan tüy ve tozlar ⁽¹⁶⁾ yaramazdur, boğazı incidür ve âvâzı bozar ve ma'ide içerüsünde olan ⁽¹⁷⁾ hamla ya'nî hav ve katlara yapışup ma'ide 'ameline za'f vürür. Eger ayva ⁽¹⁸⁾ tüyünden bir miqdâr alup rengi bozarıncaya dek yavaş âteşe kızdırup ⁽¹⁹⁾ ayva başında kalan çiçekden dahı katup ikisinden dirhem miqdârı [451a] ⁽¹⁾ <miqdârı> yëseler tutulmasından ümiz ka' olunmuş ziyâde ishâli habs edüp ⁽²⁾ tuta. Üç dirhem miqdâra dek isti'mâl câyizdür. Ayvanuñ tâze çiçeği ıssıdan ⁽³⁾ olan baş ağrısını sâkin eder ve dimâğa ve kalbe kuvvet vürür ve yüzde ⁽⁴⁾ kan galebesin söyündürür. Eger çiçeği ve yaprağı ile yağı etseler 'uzvda olan ⁽⁵⁾ fazlâtı habs edüp ıssı olan şişleri indürüp sâkin eyleye. ⁽⁶⁾ Evlâ budur ki ayvayı yeyüp şuyın şorup kalan cibresin yabâna atalar. ⁽⁷⁾ Ayva yemek bi'l-hâşşiyye siñire zarar eder. Ba'zılar demişler kuvveti ile zarar eder. ⁽⁸⁾ Ayva yemek fi'l-hâl dişleri kamaşdurup kamaşması geç gider. Eger şıkındusından ⁽⁹⁾ zeker içine tamlatsalar sidük yakmasına nef eyleye. Yüklü 'avratlar dâyimâ ⁽¹⁰⁾ ayva yëseler qarınlarında oğlancıkların hıfz ede. Ayva koçulamak ⁽¹¹⁾ dimâğa kuvvet vürür. Eger ayva cibresinden başa yağı etseler fazlâtı habs ⁽¹²⁾ edüp tuta. İçine fazlâtı dökülmesine mübtelâ olan göze yağı etseler ⁽¹³⁾ eyüdü. Maç'adı ya'nî oturağı taşra çıkmış olan kimesneye ayvanuñ ⁽¹⁴⁾ bişmiş ile huqne etseler nef eyleye. Ayva yemek gönül dönmesin giderür ⁽¹⁵⁾ ve şuyın şormak mahmûrlığı giderür ve ma'idede olan yangını sâkin ⁽¹⁶⁾ eder. Şarâb içenler ayvayı meze etseler ma'ideye nef eyleye ve ağız râyihâsın ⁽¹⁷⁾ güzel ede ve geç ser-hoş ede. Ra'se ya'nî a'zâ ditremek peydâ eder. ⁽¹⁸⁾ Yaprağı tâze yaraları bitişdürür ve kirlü ve yaramaz çibanlara ek-seler çibanları ⁽¹⁹⁾ kuruda. Gögsi perdeleri za'if olan kimesneye ayva külenc ve bağarsuqlar [451b] ⁽¹⁾ ağrıların peydâ eder. Kezâlik sâ'ir kimesneler dahı çok yëseler böyle eder. 'Asel ⁽²⁾ veyâhüd sükker ile terbiye olunsa işlâh olu-

nup zararı def^f oluna. Gâh⁽³⁾ olur ayvayı hoş koçulu eczāya ve ğayrıya dağı kıatarlar. Gâh olur⁽⁴⁾ şıķındusından şarāb ēderler. Ol maķūle şarābı kıuşmağı kıutar ve aşıāadan⁽⁵⁾ giden kıanı kıutar ve dağı bađarsuķlar sıyrındılarına nef^f ēder. Gâh olur ol şarāba⁽⁶⁾ hoş rāyihālu eczā ve kıuvvet vērici eczā ve sūddeleri aķıcı eczā kıatarlar. Ayva⁽⁷⁾ mürebbāsi ve şarābı ve ayvadan ētdükleri nesnelere ve bişmişi dağı mürekkebātda⁽⁸⁾ zıkr olunur. Gâh olur ayva āāacınun tāze ve yumısaķ budaķların ve yapraķların⁽⁹⁾ alup yaķarlar tā kül olur, ol maķūle yaķılmışı tūtiyā maķāmına kıāyim olur. Eger⁽¹⁰⁾ anı yusalar göze nāfi^c olup göz sinirlerine kıuvvet vēre, cilā ētmesi ve yaramaz⁽¹¹⁾ hıltları men^c ētmesi dağı vardır. Ba^czı tabībler tūtiyādan anı terciħ ēdüp ihtiyār⁽¹²⁾ ēderler. Ba^czı huşuşlarda ayvanun içinde olan çekirdek tabi^catı derece-i⁽¹³⁾ şāniyede bārid-i raķbdur. Eger çekirdeğin şuda ışlatsalar balġam gibi çok ve tatlı⁽¹⁴⁾ yelmeşigi zāhir olur. Bir miķdār kıābızlıđı dağı vardır. Boġaz ve öyken kıamışı⁽¹⁵⁾ iriligine nef^f ēder ve kıuruluġın giderüp ruķūbet vērür ve ma^cide yanġının⁽¹⁶⁾ sākin ēder, huşuşan şarābdan olan yanġını ve ıssı devālardan olan yanġını⁽¹⁷⁾ ziyāde sākin ēder. Āteş yanıġına eyü tıladur. Eger çekirdeğin āızda kıutsalar dilde⁽¹⁸⁾ olan ħarāreti ve ufaķ kıabarları gidere ve yanġının ve yēnmesin sākin eyleye.⁽¹⁹⁾ Ĥarāretten ve yübüsetden olan öksürügi giderür, huşuşan eger ırķ-ı sūs [452a]⁽¹⁾ <ırķ-ı sūs> ya^cnī buyan köki ve sükker ile olursa ziyāde nef^f ēder. Çekirdeğin için⁽²⁾ ve lu^cābın çeyneseler diş kıamaşmasın gidere. Lu^cābindan miķdār-ı şerbeti bir vaķıyye⁽³⁾ ya^cnī on iki dirhemdür, sükker ile içeler, yüzde güneş yaķduđı yerlere sürseler⁽⁴⁾ yanıġı gidere. Ba^czılar dēmişler ma^cideye zarar ēder, rāziyānec ıřlāħ ēder. Mizācları⁽⁵⁾ ıssı olanlara ıřlāħına sükker kāfdür.

Sifend: İsm-i Fārisīdür. Ĥarmel ki Türkīde⁽⁶⁾ yüzerlik dērler anun ismidür.

Saķmūniyā: Maħmūde dēdikleri müshil ^cuşāredür.⁽⁷⁾ Ĥakīm Cālīnūs saķmūniyāyı zıkr ētmemişdür. Saķmūniyā bir nebāt ^cuşāresi ya^cnī şıķındusıdır ki⁽⁸⁾ ol nebātun bir kökden çıkār vāfir budaķları vardır. Budaķları üç dōrt arşun⁽⁹⁾ miķdārı büyüyüp uzanup yer üzerine bıraġılmış olur. Ba^czı yerlerde toġru kıurur.⁽¹⁰⁾ Üzerinde ele yapışur ruķūbeti vardır. Yaprāđı şarmaşık yapraġına beñzer ammā andan⁽¹¹⁾ yumısaķraķdur ve yaşillıġı ziyādedür. Beyāz ve degirmi ve içi boş ve āġır rāyihālu⁽¹²⁾ çiçeği vardır. Ādem bāzūsı

ya'nî kolu gibi beyâz ve kâlın ve uzun ve ağır râyihâlu ⁽¹³⁾ ve içi koyu şu ile tolu köki vardır. Ol kökden 'uşâresin çıkarurlar. Şol ⁽¹⁴⁾ vechile ki kökün içerüsün oyarlar, oyulan yer içine ruṭûbet tolar veyâhûd ⁽¹⁵⁾ kökün çevresin kâzup toprağın giderüp ve kök çevresine çukur içine ⁽¹⁶⁾ yaprak döşeyüp köki çizerler. Ruṭûbeti yapraklar üzerine akup cem' olup alurlar. ⁽¹⁷⁾ Böyle 'uşâresin çıkarmaları yemiş henüz kemâlin bulmağa ibtidâ ettiği ⁽¹⁸⁾ zamândadır. Saḡmüniyânun eyüsi oldur ki şâfi ve yeyni ve seyrek olup derilerden ⁽¹⁹⁾ ettiği tutkâla beñzeyüp içinde süngerde olduğu gibi delikleri olup tîz [452b] ⁽¹⁾ <tîz> ufaqlana ve şu ile ezildükde rengi göge mâyl beyâz ola. Bu zıkr olunan evşâfa ⁽²⁾ muḡâlîf olan yaramazdur, huşûşan siyâhi ve eskimişi ziyâde yaramazdur ve eskimişi ⁽³⁾ oldur ki otuz yıllık ola. Eyüsi Anṭâkiyye'den ve nâhiyelerinden getürdükleridir. ⁽⁴⁾ Ammâ şol ki Şâm'dan ve Şâm nâhiyelerinden Feleşîn'den ve Müşil ve Müşil tağlarından ⁽⁵⁾ getürürler, bunlar yaramazdur, zîrâ anlar ba'zı südlügen nebâtların südidür veyâhûd ⁽⁶⁾ nefsinde yaramazdur veyâhûd hîle katılıp çarışıkdur. Saḡmüniyânun ṭabî'atı derece-i ⁽⁷⁾ şâlişede hârr u yâbisdür ammâ harâreti bir derece veyâhûd dereceye çarîb ziyâdedür. ⁽⁸⁾ Pes bu taḡdîrce yübüseti derece-i şâniye evâhirinde olur. Nebâtının köki ıssıdur, ⁽⁹⁾ keskindür, yaḡıcıdur. 'Irḡu'n-nesâ dedükleri tamar ağrısına anuñla yaḡı etseler eyüdür, ⁽¹⁰⁾ nef' eder. Eger gebe olan 'avrat kökinün ruṭûbetinden götürünse karnından oğlanı ⁽¹¹⁾ düşürüp çıkara. Eger 'asel ve zeyt yaḡı ile çarışdurup büyük şişlere sürseler ⁽¹²⁾ taḡlîl edüp indüre. Eger sirke ile bişürüp irinlü uyuzlara ve gicige ⁽¹³⁾ bulaşdurup sürseler üzerin giderüp eyü ede. Eger sirke ve gül yaḡı ile ⁽¹⁴⁾ çarışdurup şovukdan ağrısı olan başa yaḡı etseler nef' eyleye. Saḡmüniyânun ⁽¹⁵⁾ hâşşası şafrâyı ishâl edüp bedeni şafrâdan pâk etmektür. Evlâ budur ki mizâcî ⁽¹⁶⁾ ıssı olanlara ve küçüklere ve oğlancıklara ve gögsi perdeleri za'îf olanlara ⁽¹⁷⁾ ve yüregi za'îf olup bayılanlara ve yürek oynaması olanlara ve yaz günlerinin ⁽¹⁸⁾ ziyâde ıssılığında ve ziyâde şovuk zamânlarda saḡmüniyâ içürmeyeler ve içildükde ⁽¹⁹⁾ daḡı ıslâh olunup ba'dehu içeler, ıslâhı böyledürki bir dâne alma veyâhûd ayvanun [453a] ⁽¹⁾ <ayvanun> başını degirmice keseler. Ba'dehu içini oyup çıkaralar içine saḡmüniyâdan ⁽²⁾ şol kadar koyalar ki hareket etmeye. Ba'dehu almanun başını gerü üzerine kapayalar ⁽³⁾ ve ince ve sivri ağaç pâresiyle berkideler. Ba'dehu almayı başdan başa ḡamîr ile ⁽⁴⁾ şıvayup örteler ve içinden âteşi alınmış yavaş furun içinde pâk tuğla üzerinde ⁽⁵⁾ koyalar, furun içinde tura tâ

üzerinde olan hamîr bişe. Saḡmünyâ daḡı bişüp ⁽⁶⁾ işlâh olunmuş olur, işlâh olunmuşundan miḡdâr-ı şerbet[i] bir denkten iki denk ⁽⁷⁾ miḡdârına dekdür. Bu vechle işlâh olunmuşunuñ üç yıldan soñra kuvveti ḡalmaz anuñcün ⁽⁸⁾ evlâ budur ki isti'mâl etmek murâd olunduḡda bişürelere. Ba'dehu ma'ideye kuvvet vërür ⁽⁹⁾ nesne, meşelâ maştakî ve daḡı baḡarsuḡlar içerüsin şıvayup düz eder nesnelere meşelâ ⁽¹⁰⁾ ketre ve şamḡ-ı 'Arabî ile işlâh edeler. Böyle olucaḡ şafrâyı ve yaramaz ḡoyuluḡları ⁽¹¹⁾ taşra eder ve bedenün derin yerlerinden yaramaz hıltları ve artuḡluḡları çeker. Az ⁽¹²⁾ vâḡi' olur ki nefsinde mizâcî ıssı olan kimesne saḡmünyâ içdükden soñra aña keskin ⁽¹³⁾ sıtma 'arız olmaya. Ba'zılar saḡmünyâyı mişli maştakî ile ezüp ba'dehu ayva içinde ⁽¹⁴⁾ bişürür. Böyle olan evvelâ beyân olunandan enfa'dur. Oḡlancıklara veyâḡüd ⁽¹⁵⁾ mizâcları za'if olanlara saḡmünyâ isti'mâlî lâzım olduḡda bişmemişinden ıssı şu ⁽¹⁶⁾ içine ḡoyalar ve anuñla yuyalar. Ba'zılar ḡarınlarına ve göḡüsleri taraflarına ve uyluḡları ⁽¹⁷⁾ aralarına saḡmünyâyı şıvarlar. Saḡmünyâdan bir dirhem veyâḡüd iki dirhem miḡdârı ⁽¹⁸⁾ içinde bişmiş olan ayva daḡı zarar-suz ishâl edicidir. İşlâḡa ihtiyâcî ⁽¹⁹⁾ yoḡdur. Bu maḡüle ayva bir miḡdâr döḡülmüş benefşe çiçeḡi ile ezüp alışdursalar [453b] ⁽¹⁾ ve isti'mâl etseler şerîf ya'nî nâfi' devâ ola, ḡattâ sıtmalulara daḡı nef' eyleye ve her ḡanda ⁽²⁾ olursa şafrâdan olan cemî'an marâzları gidere. Eger bişmemişinden baraş ve behaḡ ⁽³⁾ ve noḡtalar ve leke üzerine şıvayup süreceḡ devâlara ḡatsalar nef' eyleye ve te'sîri ⁽⁴⁾ ziyâde ola. Saḡmünyâ nebâtınuñ köki ziyâde ıssıdur. Eger döḡüp baraş üzerine şıvasalar ⁽⁵⁾ gidere. Ba'zılar saḡmünyâyı bişürmezler ancak alma veyâḡüd ayva şuyı içinde veyâḡüd ⁽⁶⁾ içinde summâḡ işlanmış olan gül şuyı içinde işlayup ezerler. Ba'dehu ol ⁽⁷⁾ şululuḡ ile yoḡurup çörek çörek edüp ḡıfz ederler. Saḡmünyânuñ eyüsi ⁽⁸⁾ oldur ki göḡ olup yeyni ola ve beyâza mâyil olup ufaḡlanması ve şuda ⁽⁹⁾ erimesi tîz olup beyâza mâyil ola. Şâḡhib-i kitâb eydür: Bizüm zamânumuzda miḡdâr-ı şerbeti ⁽¹⁰⁾ bir ḡirâtdan üç ḡirât miḡdârına dekdür. İsti'mâl murâd olunduḡda saḡmünyâyı muḡkem ⁽¹¹⁾ ezmeyeler zîrâ a'zâyâ yapışup ḡoḡ eḡlenüp zarar eder ve bu maḡüle çörek olmuşundan ⁽¹²⁾ içmek murâd olunduḡda çörek olmamışına nisbet ile içeler ya'nî bir miḡdâr ziyâdece ⁽¹³⁾ içeler. Ba'zılar ma'ideye kuvvet vèrmek için döḡülmüş gül ḡatarlar ve ḡiddetin gidermek ⁽¹⁴⁾ için ayva ḡatarlar ve ma'ideden tîz ḡıḡmaḡ için kerefs şuyı ile yoḡuralar. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar demişler saḡmünyânuñ eskisi ki otuz yılluḡdur ve bir ḡavlda kırıḡ yılluḡdur, ⁽¹⁶⁾ bu maḡülesi müşhil

olmaz ancak idrār-ı bevl eder. Ba'zılar dađı mizācları bārid olanlar ⁽¹⁷⁾ için sađmūnyāya 'ūd ve mařtakī ve azacıđ şabr řarıřdurup vērürler ve mizācları ⁽¹⁸⁾ ıssı olanlara ayva rubbı ve güll şıkındusı řatarlar. Ba'zılar dađı sađmūnyā řavī olup ⁽¹⁹⁾ balđamları çıđarsun dēyü zencebīl ve tūrbūd řatarlar ve ma'ideden tīz çıđmak için [454a] ⁽¹⁾ <içün> tuz ve anīsūn řatarlar. Evlā budur ki sađmūnyāyı muđkem ezmeyeler zīrā řuvveti za'if ⁽²⁾ olup ma'ide hāvına yapıřup řalır. Eger bādem yađıyla yađlasalar cāyizdür. Sađmūnyā ⁽³⁾ eger içmekle ve eger 'ařreb řokđuđı yere sürüp řıvamađıla nef eder. Sađmūnyādan ⁽⁴⁾ bir miđdār miřli tūrbūd řarıřdurup ađ řarınıla tāze sūd ile içseler řarında olan ⁽⁵⁾ řođulcanlardan eger büyüđi ve eger küçüklerin řařra çıđara, mücerrebdür. Ammā sađmūniyā ⁽⁶⁾ iřtihāyı giderür ve tasa getirür ve ma'ide ve gögüs perdelerine, huřuřan cigere ⁽⁷⁾ zarar eder. Sađmūniyādan miđdār-ı řerbetinden ziyāde içseler yā budur ki ařlā ishāl ⁽⁸⁾ etmeyüp řarnı tıtar veyāhūd bir vechle ziyāde ishāl eder ki helāk eder. Ba'zılar ⁽⁹⁾ bu vechle re'y ederler ki sađmūniyāya niřāsta ve anīsūn ve havuđ tođmından her birinden ⁽¹⁰⁾ berāber alıp řarıřdurup ba'dehu isti'māl ederler. Ba'zılar sađmūnyānuñ yapađın muđaddemā ⁽¹¹⁾ zıkr olunduđı üzre ıřlāh edüp bir dirhem miđdārına dek vērürler. Eger yüklü 'avrat ⁽¹²⁾ sađmūnyādan içse ođlanın dūřüre veyāhūd řarında řatlı ede. Kezālik 'avrat ⁽¹³⁾ ařađasından götürünse dađı ođlanın dūřürüp řařra ide. Sađmūnyānuñ miđdār-ı ⁽¹⁴⁾ řerbetinden ziyāde içenlere tasa ve gönül dönmeđ ve řovuđ derlemeđ 'arız olur. ⁽¹⁵⁾ 'İlac budur ki řuřalar ve alma sevīķı ya'nī řavutı içeler ve enār çekirdeđi ve ayva ⁽¹⁶⁾ rubbı ve summāķ ve rībās rublarından vēreler. Rubb, defa'ātile beyān olunmiřdur ve dađı ⁽¹⁷⁾ üzerine řovuđ řu dökeler ve içinde oturalar.

Seķürdiyūn: ⁽¹⁸⁾ Şüm-ı berri ya'nī yabānī řarımsađdur nitekim řarf-i řāda zıkr olunmiřdur.

Seķulūfendiryā: ⁽¹⁹⁾ İsm-i Yūnānīdür. Murād, İstānbül'da kırık ayaklı dēdükleri řayevāndur. Şāhib-i kitāb eydür: [454b] ⁽¹⁾ El-ān bizde yētmīř yēdi ayaklı dēmegile ma'rūfdur ve muđaddemā dört ayaklı ⁽²⁾ dēmekle ma'rūf idi. Bu řayevānuñ 'ilm-i tıbda nef'i yođdur. Lākin Hāķīm Dīřķūrīdūs ⁽³⁾ zıkr eder ki bu řayevānuñ bađrīsi ya'nī deryādan çıđanı eger zeyt yađı ile ⁽⁴⁾ biřürüp sađlara sūrseler sađları yoluya ve eger bedenden bir yere deđe ⁽⁵⁾ ol yer gicik ola ve bu řayevān zehrlerdendür.

Sakankür: Verel ki kelere ⁽⁶⁾ beñzer bir hayevândur, sakankür verele beñzer bir hayevândur. Hattâ ba'zılar demişler ki ⁽⁷⁾ sakankür, verel-i mâ'îdür ya'nî şuda olur vereldür. Sakankür, vilâyet-i Mısr'da ⁽⁸⁾ Şa'îd nâhiyelerinde Nîl kenârlarında ve kıumlarda çok bulunur. Vilâyet-i Hind'de ⁽⁹⁾ ve Kızıl Deryâsı'nda dağı bulunur. Sakankür, deryâda ve karada dağı olur, ⁽¹⁰⁾ ikisini dağı avlarlar. Sakankür gıza edindüğü eger gayrı nesneyi çeynemeyüp ⁽¹¹⁾ hemân yudar. Sakankür erkeginün iki âleti ve dişisinin iki ferici ⁽¹²⁾ vardur ve erkeginün hürüs yumurdasına ya'nî taşığına beñzer iki yumurda ⁽¹³⁾ vardur. Dişisi yigirmi miqdâr yumurda yumurdlayup kum içinde gömüp ⁽¹⁴⁾ dişisi üzerine varup yatmaksızın yumurdalar kendüden kızıp yavrılanur ⁽¹⁵⁾ ve çıkar. Zîrâ kendünün harâreti kifâyet eder ve ikisinin dağı derileri ⁽¹⁶⁾ yumuşakdur, verel derisi gibi degüldür ve arqalarının rengi şaruluğ ve siyâh ⁽¹⁷⁾ ile karışıkdur. Yabân sinnevri ya'nî çetüğü kadar olur ve dağı küçük ⁽¹⁸⁾ olur. Tabî'atı derece-i şâlişeye varur hârdur. Tâze iken derece-i ülâ ⁽¹⁹⁾ âhîrinde raşbdur ammâ tuzlanmış ziyâde ıssıdur ve ruşubeti yokdur. Mısr'da Feyyüm [455a] ⁽¹⁾ <Feyyüm> dedükleri nâhiyede dağı çok avlanur. Ammâ vilâyet-i Hind'de bulunan sakankür ⁽²⁾ uzun hayevândur, iki arşuna erişür ve rengi toz rengidür, eti niçe zamân tuzsuz ⁽³⁾ tırur bozulmaz. Hind tâyifesi yanlarında cimâ'a yarar ziyâde harâreti ⁽⁴⁾ olmağıla ekşiler ile yerler. Sakankür her nereden olursa olsun hâşşiyeti ⁽⁵⁾ budur ki cimâ'a ziyâde tahrik eder, huşuşan arqasından aşğa ve kıyruğı soğumu ⁽⁶⁾ ve göbegi yerleri ve bögrekleri yağı bunlardan bir denkden iki mişkâl miqdârına dek ⁽⁷⁾ ziyâde tahrik eder. Ba'zılar demişler eger bu miqdârdan çok yëseler ziyâde tahrik ⁽⁸⁾ edüp erlik şuyın çok aqıtmağıla katl eder. Eger mercimek şürvâsı ve 'asel ⁽⁹⁾ ile içseler ziyâde te'şîr ede. Eger ziyâde cimâ'a tahrik edüp isrâf vâki' ⁽¹⁰⁾ olursa 'ilâcı marul tohmı veyâhüd kâfürdür. Evlâ budur ki sakankürü ⁽¹¹⁾ evvel-i bahâr zamânlarında avlayup hemân ol hinde boğazlayup te'hîr etmeyeler. ⁽¹²⁾ Zîrâ eger azacuk zamân te'hîr olunursa içi yağı eriyüp menfa'ati za'îf ⁽¹³⁾ olur ve boğazlanduğda başın ve ayakların ve kıyruğın yabâna atalar ammâ kıyruğın ⁽¹⁴⁾ tamâm kökinden gidermeyüp kıyruk soğumu kıla. Ba'dehu uzunına yarup içinden ⁽¹⁵⁾ yumurdaları ve bögrekleri ve iç yağından gayrı ne varısa çıkarup yabâna atalar ⁽¹⁶⁾ ve tuz ile talduralar ve yaruğı diküp ve ne ıssı ve ne şovuk, gölgelü mu'tedil ⁽¹⁷⁾ yerde başı aşğa aşakoyalar tâ muhkem kıyruyp fâsid

olup koçmakdan emîn ⁽¹⁸⁾ ola. Ba‘dehu hürmâ yaprağından veyâhüd ilğun veyâhüd söğüd budağlarından ⁽¹⁹⁾ sepet içinde hıfz edeler ki hevâ toqunmağa mâni‘ olmaya ve fâr ya‘nî sıçandan [455b] ⁽¹⁾ muhkem şakınalar. Sıçan anı ziyâde isteyüp sever. Saşankür mizâcları ⁽²⁾ ıssı olanlara yalınuz eyü degüldür illâ megerki bir miqdâr harâretin indürür nesne ile ⁽³⁾ isti‘mâl edeler. Saşankür eti sinîrlerde olan şovuq marâzlara nef‘ eder ve bedeni ⁽⁴⁾ kızdurur ve mizâcları şovuq ve fâlic marâzi olanlara nef‘ eder. İnce döğüp şarâb ⁽⁵⁾ veyâhüd ‘asel şerbeti veyâhüd kıru üzüm şuyı üzerine eküp isti‘mâl ederler. Eger ⁽⁶⁾ tâze olursa andan yeyüp üzerine bunlardan içeler. Tuzı dağı cimâ‘a taħrîk eder, ⁽⁷⁾ huşuşan eger circîr toħminuñ döğülmişinden ve saşankür tuzından berâber alup rûfâdân ⁽⁸⁾ bişmiş yumurda şarusı üzerine eküp yêseler cimâ‘a ziyâde taħrîk eyleye. Kış zamânlarında ⁽⁹⁾ muhkem şovuqlarda çok avlanur. Zîrâ şu şovuqluğundan taşra çıkar ve hareketi za‘îf ⁽¹⁰⁾ olmağıla kolay tutilur ammâ evvel-i bahârda avlanan andan çok yegdür. Ba‘zılar ⁽¹¹⁾ demişler saşankür insânı ıdırup şu arar. Eger bulursa içine girür. Şu bulmazsa ⁽¹²⁾ işeyüp sidüğü içine yuvalanur. Böyle êtdüğü gibi ıdırdüğü kimesne fevt olur. Eger ⁽¹³⁾ saşankür böyle êtmezden evvel ıdırılan kimesne şuya erişürse halâş olup ⁽¹⁴⁾ saşankür fevt olur.

Sakr: Şâd ile dağı şakr dërler. Tamâm kemâlin bulmuş ⁽¹⁵⁾ olan hürmâdan şıkılan şıkındu ki aña seyelân dërler, anuñ ism-i ‘Arabîsidür. ⁽¹⁶⁾ Nitekim seyelân bu bâb âhirinde zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ. Kezâlik şakr ve şakr, lisân-ı Türkîde ⁽¹⁷⁾ çağır dedükleri yırtıcı toğana dërler ki anuñla sâ‘ir kuşları avlarlar. Harf-i şâdda ⁽¹⁸⁾ zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Sükker: Hâkîm Dîşkürîdüs vehm eder ki sükker, ⁽¹⁹⁾ vilâyet-i Hind ve vilâyet-i ‘Arab’da kâmiş üzerine düşer ‘aseldür. Kâmişidan cem‘ olunup [456a] ⁽¹⁾ <olunup> toñar ve sâ‘ir yerlere alup giderler. Ammâ Hâkîm Câlînüs demiş ki sükker kâmişdan ⁽²⁾ çıkarılır ve sükker bir güne ‘aseldür. Muhaşşal budur ki sükker bir güne kâmişdan şıkılır ⁽³⁾ şıkındudur ki tâ koyu [o]lınca bişürürler. Ba‘dehu baş baş edüp toñar ve taş gibi muhkem ⁽⁴⁾ olur. Bu maķüle sükker taħi‘atı derece-i şâniye evvelinde hârr ve derece-i ülâda raıbdur. Sükker dëyü ⁽⁵⁾ ıtlâķ olursa murâd bu maķülesi olur. Sükkeri birkaç kerre taşfiye êtmegile birkaç dürlü ⁽⁶⁾ sükker olur. Pes şol ki cümleden şâf ve şeffâf ve pâk ola, ıştılâh-ı nâsda aña ⁽⁷⁾ nebât dërler. Bundan

aşağı olan ki düz olmayup eli tırmalar iriligi olup pāk⁽⁸⁾ ola ammā şeffāf olmaya, aña āblūc dēler ve şol ki bunlardan aşağı olup henüz⁽⁹⁾ şıķılından yuķaru ola aña ķalem dēler. Zīrā anı barmaķlar gibi uzun uzun ēderler.⁽¹⁰⁾ Cümleden ĥarāreti az olan nebātdur, ba'dehu āblūc, ba'dehu ķalem, ba'dehu şıķılıp bişmiş⁽¹¹⁾ olandır ve cümleden laṭīfrağı nebāt, ba'dehu āblūc, ba'dehu ķalemdür ki beyāzı az ola.⁽¹²⁾ Bu zıkr olunan sükkerlerden āblūc ve sā'irden muĥkem ve ķatı olan sükkerlere, ṭaberzed⁽¹³⁾ dēler ya'nī balta ile ufadılır sükker demekdür. Her birinün pāk olması birkaç kerre bişürüp⁽¹⁴⁾ şāf ētmekle olur. Kezālik yumurda veyāḥūd tāze sūd ile daḥı pāk olur. Sükkerlerden⁽¹⁵⁾ ṭaberzed ve nebāt i'tidāle yaķınraķdur ve i'tidālden ĥāric olan keyfiyyātdan ba'iddür⁽¹⁶⁾ ya'nī ĥarāret ve ruṭūbetleri ve yübüsetleri i'tidāl üzredür. Sükker ne deñlü eski olursa aña göre⁽¹⁷⁾ yübüseti ziyāde olur. Sükkerde olan cilā ve pāk ētmeklik 'aselde olandan aşağıdur.⁽¹⁸⁾ Beden içine ṭalup yavaşığıla cilā ēder. Gögsi yumışadur ve iriligi giderür. Ṭaberzed olan⁽¹⁹⁾ sükker ma'idede sevda ġalebesin sākin ēder ve ekşiligin şır ve ṭa'am geçecek yer ya'nī merīye [456b]⁽¹⁾ dökülmesin men' ēder ve ma'ideyi cilā ēder ve ķarnı yumışadur. Ammā şafrāvī olanlara zarar ēder.⁽²⁾ Sükkerden nebāt ve ṭaberzed olanların yumışatması ġayrılardan azdur baġarsuķlarda olan⁽³⁾ yelleri taḥlīl ēder. Ṭatlu bādem yağıyla içseler ķūlenci men' ēde. Eski olan sükker ma'ideden⁽⁴⁾ balġamı cilā ēdüp giderür ve şusadur. Eger çok yēnse ķanı yaķar. Eger sāde yaġ ile⁽⁵⁾ içseler sidük ṭutulmasına nef' eyleye. Bu bābda ġāyetdür, mücerredür. Eger tāze sāde yaġdan iki⁽⁶⁾ vaķıyye miķdarı ile bir vaķıyye eski sükkeri ilu ēdüp içseler göbek ve iç aġrısını gidere, mücerredür⁽⁷⁾ ve loḥusa 'avrat içse içerüsini pāk eyleye. Eger ıssı şu ile içseler nezleden olan⁽⁸⁾ āvāz boġulmasına nef' eyleye. Niçe zamān böyle ētseler öksürüġi ve boġaz ṭaralmasını gidere.⁽⁹⁾ Her gün bir vaķıyye ya'nī on iki dirhem miķdarı içeler. Ķalem-i Dımaşķī dēdükleri sükker ve āblūc⁽¹⁰⁾ dēdükleri sükkerden ķatı olanı giciklü göz ķapaķlarını anlar ile ķazımaġa eyüdür. Eger sükker⁽¹¹⁾ ile tütsülenseler zükāmı fi'l-ḥāl gidere. Eger nebātdan aġıza ķoyup şuyın yutsalar⁽¹²⁾ āvāzı cilā ēdüp iriligin gidere ve gögsi yumışada ve öksürüġe nef' eyleye.⁽¹³⁾ Eger sükkerden gül şuyı ile cüllāb ēdüp içseler henüz 'arız olan yavuz sıtmalara⁽¹⁴⁾ nāfi' ola. Sükker, ĥastalar ġızālarındandır. Maraż keskin olıcaķ ki henüz 'arız⁽¹⁵⁾ olmuş ola sükkerden şovuķ cüllāb ēdeler veyāḥūd ıssı ēdüp hoş ķoḥulardan⁽¹⁶⁾ ķata-

lar veyâhüd kıatmayalar ve hâcet miqdârı vâreler. Sükkerde ğızâ vârmekten ğayrı devâ⁽¹⁷⁾ olması dahı vardır ve cilâ etmesi vardır. Sükkerden nebât ve şaberzed dâdükleri mizâcları⁽¹⁸⁾ ıssı olanlara nâfi'dür ve sükkerden kıalem dâdükleri ki âna sinn ya'nî diş ve Süleymânî dahı⁽¹⁹⁾ dârler ve ol şol sükkerdür ki hemân şıkılıp bişmiş olup aĝardılmıř olmaya. Bu maķûle [457a]⁽¹⁾ <bu maķûle> sükker mizâcları bârid ve hıltları ğalîz olanlara nâfi'dür. Eger nebât veyâhüd⁽²⁾ şaberzedden gözlere cilâ için olan kühlilere kıatsalar eyü cilâ eyleye. Yel marazı olan⁽³⁾ kimesnelere sükkeri ğızâ yerine isti'mâl etmek ve çatlular yerine yemek zarar âder. Fânîz⁽⁴⁾ ya'nî sükker penîri dâdükleri ki sükkeri bir miqdâr şu yâhüd âher nesne ile âteşde eriyüp⁽⁵⁾ ve kıvâma getürüp bir büyük yekser üzerine berkidüp çeküp tâ şovudup kıuruya. *Minhâc*⁽⁶⁾ nâm kitab şâhibi fânîzi böyle zıkr eyledi ve hâlâ bu maķûle fânîz, kıabîş demekle ma'rûfdur.⁽⁷⁾ Ammâ bunda nazar vardır ya'nî bunuñla ma'rûf idüĝi muķarrer degüldür. Fânîz ħarf-i fâda⁽⁸⁾ mufaşşalan zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Fânîzün sâ'ir sükkerlerden yübüseti ve ıssıtması⁽⁹⁾ ziyâdedür. Fânîzün eyüsi diyâr-ı 'Acem'de Sicistân dâdükleri vilâyetden getürdükleridür.⁽¹⁰⁾ Fânîz yâyen kimesneye ıssılık ğalebe âderse üzerine mâye-ĥoř yemişlerden şorsun⁽¹¹⁾ def' âder. Fânîz balĝamdan olan öksürüĝe nef' âder ve böĝreklar kenârlarını ıssıdur.⁽¹²⁾ Sükker cimâ'a taĝrîk âder. Eger sükkerde kıaymaķ kıatup yâseler cilâ etmesi eyü olup çirklü⁽¹³⁾ yaramaz kıibanları pâk eyleye. Sükker bulunmasa cimâ' için bedeli teren-cübîn ki muķaddemâ beyân⁽¹⁴⁾ olunmuşdur veyâhüd tâze süd ile 'aseldür.

Sükkerü'l-'uş: Ba'zılar dâmişler⁽¹⁵⁾ 'uş demegile ma'rûf bir aĝaç üzerine gökden iner 'aseldür, řâĝîhi dahı budur. Ba'zılar dâmişler⁽¹⁶⁾ ol aĝaç çiçeĝi yanında peydâ olur řamĝdur, kıurur cem' âderler. şabî'atı derece-i ülâda⁽¹⁷⁾ ħârr u yâbisdür. Ba'zılar dâmişler derece-i şâniyede ħârdur, çuz pârelerine müşâbihdür. řatluluĝdan⁽¹⁸⁾ ğayrı bir miqdâr kıâbizlıĝı ve acılıĝı vardır. Eyüsi oldur ki beyâz olup Yemen'den getürile.⁽¹⁹⁾ Ammâ Ĥicâzi ya'nî Mekke-i Mükerrreme eşârfından getürdükleri siyâhdur. Anuñ ħarâreti Yemenî'den [457b]⁽¹⁾ ziyâdedür. Göze sürme gibi çekseler gözi keskin eyleye ve öykene nef' âder. Her ĝün deve südiyle⁽²⁾ bir vaķıyye ya'nî on iki dirhem miqdârın içseler istişķâyı ĝidere. Sükkerün sâ'ir envâ'ı gibi şusuz⁽³⁾ âtmez ve mi'deye ve cigere yararadır, böĝreklere ve kıavuĝa nef' âder. Eger

otuz güne dek her gün ⁽⁴⁾ ılu şu ile bir vaqıyye ya'nî on iki dirhem miqdârın içşeler rebv ve 'usr-ı nefes ya'nî gücile nefes ⁽⁵⁾ almağ marazına nef eyleye.

Sekbî nec: Fârisîden ta'rib olunmuş ismdür. Lisân-ı ⁽⁶⁾ Yünânîde sâgâfinün dêrler, şüretde bâklâ nebâtına beñzer bir nebâtuñ şamğıdur. Nebâtuñuñ 'ilm-i tıbdâ ⁽⁷⁾ nef'i yokđur. Eyüsi oldur ki şâfî olup üsti kızıl ola ve içi beyâz ola ve râyihâsı ⁽⁸⁾ hıltî ve çadır dedükleri şamğlar ortasında olup dadıldığda dili ışırup büze. ⁽⁹⁾ Tâbî'atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Eyüsi oldur ki vilâyet-i 'Acem'den Mâh ve İşfihân ⁽¹⁰⁾ dedükleri şehrlerden getirile. Sekbî nec, bedeni ıssıdıcı ve hıltları ince edici ve cilâ edicidür. ⁽¹¹⁾ Göze sürme gibi çekseler gözde olan nişânı inceldüp gidere, ğalîz hıltlardan gözde ⁽¹²⁾ olan qarañulığa ve göze inen şuya devâlaruñ eyülerindendür ya'nî ziyâde nef eder. Bedenden ⁽¹³⁾ yelleri qovup gidermege ve fazlâtı ya'nî sînmeyüp qalan ğalîz hıltları gidermege eyüdü. ⁽¹⁴⁾ Göğüs ve öykende olan ğalîz hıltları kesüp giderür ve öyken fâlicini ve talağ agrısını ⁽¹⁵⁾ ve şol fâlic ki hiss ve hareketi giderür ve sînirlerde olan şovukluğı ve nevbet ile tıtan ⁽¹⁶⁾ sıtmaları sürünmekle ve yaqıup tütsü edinmegile ve şerbet edüp içmekle bu zıkr olunan ⁽¹⁷⁾ marazları giderür. Miqdâr-ı şerbeti bir denkden bir dirhem miqdârına dekdür. Sekbî nec ishâl için ⁽¹⁸⁾ olan devâları işlah edüp a'zâya te'sîr edüp zarar etmelerin men' eder. Eger azrümâlî ⁽¹⁹⁾ dedükleri şarâb ile 'avrat içse hayz qanın yürüde. Eger şarâb içşeler zehrlü cānavarlar [458a] ⁽¹⁾ <cānavarlar> ışırmasına nef eyleye. Raħmi boğulmadan uşşı giden 'avratlar burunlarından içeri ⁽²⁾ râyihâsın sirke ile içeri qosalar dirildüp uşşı gele. Hıltî ki qasını dedükleri ⁽³⁾ şamğdur anı ıssı şu veyâhüd sedef dedükleri nebât veyâhüd perâsâ şuyı ile eritdükleri ⁽⁴⁾ gibi sekbî nec daħı böyle eridüp sıvıq olur. Sekbî nec qoyu ve ğalîz olan balğamları ⁽⁵⁾ ishâl eder ve eñ yerlerinde batup yapışmış olan balğamları çıkarur. Yelden ve balğamdan ⁽⁶⁾ olan kılenci giderür. Arqa ve ökçelerde olan fazlâtı gidermege nâfi'dür. Hıltıne edinmegile ⁽⁷⁾ bevâsîr dedükleri sevdâvî çibanlara ve yellerine nef eder. Eger sirke ile ezüp gözde ⁽⁸⁾ çıkan arpacuğ dedükleri çibana sürüp bulaşdursalar taħlîl ede ya'nî indüre. ⁽⁹⁾ Oturağ ve 'avratlar raħmleri ve bağarsuqlarda olan şovukluqlara nef eder ve şaru ⁽¹⁰⁾ şuyı ishâl edüp çıkarur. 'Akrab şokduğı yere sürseler ziyâde nef eder. Balğamdan ⁽¹¹⁾ olan şar' için burundan içeri qosalar nef eder. İşfihân'dan getürdükleri sekbî-

nec⁽¹²⁾ cimā'a taḥrīk eder ve şovuk almış olan cigere nef' eder ve şovukdan olan baş⁽¹³⁾ ağrısını giderür. Eger içseler bağarsuk ağrıların gidere. Hanāzīr dedükleri çibanlar⁽¹⁴⁾ üzerine ve katılanup bağlanmış yerler üzerine ve sel'a dedükleri çiban ve şiş ki⁽¹⁵⁾ defa'ātile beyān olunmuşdur, sirke ile ezüp bunlar üzerine sürüp şıvasalar bunları⁽¹⁶⁾ taḥlīl edüp gidere. Eger ḥurmā dikenini ve sār dikenler batdığı yer üzerine yakı etseler⁽¹⁷⁾ çeküp taşra çıkara. Eger içseler qarında olan şoğulcan ve kabağ çekirdegi dedükleri⁽¹⁸⁾ kırdları katl ede. İcmegile şovukdan olan niḳrise nef' eder. Sekbīneci içürmeyeler⁽¹⁹⁾ illā mizācları şovuk olanlara içürelere. Eger mizācları ıssı olanlar içseler içerüde şişler [458b]⁽¹⁾ peydā ede ve zarar ede ve ḥarāret-i ğarīziyyeyi şu'lelendüre. Eger 'avrat içse veyāḥūd götürünse⁽²⁾ qarında oğlancıkların katl edüp çıkara. Kavuşa zarar eder, uşak dedükleri şamğ⁽³⁾ işlāḥ edüp zararın def' ede. Ba'zılar demişler bağarsuklara zarar eder, ketre bu maḳūle⁽⁴⁾ zararın def' edüp işlāḥ eder. Sekbīnec bulunmasa zehrleri def' etmekde bedeli vezni⁽⁵⁾ ve rub' vezni kınnā ya'nī çadır dedükleri şamğdur ve ğayrı ḥuşūşlarda bedeli rātīnec ya'nī çam⁽⁶⁾ saḳızıdır.

Sük: Aşlda sük emlec-i Şīnī ki ma'rūfdur, anuñ şıkındusıdır.⁽⁷⁾ Emlec bulunması güç olsa mazīdan ve beleḥden ki ḥurmā yemişinüñ henüz zāhir olan⁽⁸⁾ koruğıdır, ikisinden terkīb edüp terkīb olunmuşına rāmek dērler. Ṭabī'atı kābızdur,⁽⁹⁾ yābisdür ammā ḥarāreti āḥer nesne ile olur. Zīrā 'ādetlerindendür ki bir miḳdār misk daḥı⁽¹⁰⁾ kıatarlar. Bu taḳdīrce sükkü'l-misk dērler. Pes miskden bir miḳdār ḥarāret kesb eder.⁽¹¹⁾ Ba'zılar rāmeki misk derileri ya'nī nāfelere kıoyup ṭoldururlar ol maḳūleye sükkü'l-cülūd⁽¹²⁾ ya'nī deriler sükki dērler. Bu maḳūlesi za'īfdür. Ba'zılar daḥı şu içinde işlayup ve rāmeki⁽¹³⁾ anuñla yoğururlar. Bu maḳūlesi daḥı za'īf ve yaramazraḳdur. Bu maḳūlesine sükkü'l-mā'⁽¹⁴⁾ dērler. Ba'zılar daḥı misk derilerin miḳaşşile ṭoğrayup ba'dehu rāmek kıatup muḥkem dögerler.⁽¹⁵⁾ Bu maḳūlesi cümleden alçaḳdur. Bu maḳūleye sükkü'l-ekrāş dērler. Ammā sükk-i aşlī ki⁽¹⁶⁾ beyān olunmuşdur, anuñ ṭabī'atı bārid-i yābisdür, kābızdur. İki nev'i daḥı ruḫūbetlerden⁽¹⁷⁾ ḥādiş olan kıuşmayı ṭutmağā nāfi'lerdür. Ma'ide ve bağarsuklar za'īflığından veyāḥūd⁽¹⁸⁾ kıuvvet-i māsike za'īflığından olan ishālī ṭutar ve bātında ya'nī beden içerüsünde⁽¹⁹⁾ olan a'zāya kıuvvet vērür. Bedīğürus nām ṭabīb demiş ki sük cimā'a kıuvvet vērür. [459a]⁽¹⁾ <kıuvvet vērür>

ve mevâddı taḥlîl eder. Şâhib-i kitâb eydür: Tabîb Bedîgûrus kelâmı ⁽²⁾ ğarîb ve 'acîbdür ya'nî 'aql u kıyâsa mülâyim degüldür illâ megerki murâd şol sük ola ki ⁽³⁾ içinde ıssı otlar ola ve misk ola. Lâkin bu maḳûle sük ol zamânda yok idi ⁽⁴⁾ ancak emlec şıķındusını ezüp şamğlu ederlerdi. 'Araķı ya'nî deri ve derlemeyi keser ⁽⁵⁾ ve hırızma râyihasını ve bedende yaramaz râyiḫaları kesüp giderür ve oğlancıklar qarınları ⁽⁶⁾ ishâline nef eder. Eger mi'deyi anuñla sıvasalar kuşmayı sâkin eyleye. Bu huşuş için ⁽⁷⁾ misklü ve ıssı otlu olmayandan isti'mâl olunan miḳdârı iki mişķaldür.

Seliḫe: ⁽⁸⁾ İsm-i 'Arabîdür. Vilâyet-i Hind ve 'Ummân'da biter bir nebât ḳabuğıdır. Ol nebât yaprağı ⁽⁹⁾ gök süsen yaprağına beñzer, ḳalın baldırı vardır. Baldırınıñ ḳalın ḳabuğı vardır. ⁽¹⁰⁾ Ḳabuğın şoyarlar, seliḫe dedükleri ol ḳabuḳdur. Seliḫe birḳaç dürlüdü. Eyüsi ⁽¹¹⁾ ve a'lâsı kızıl renglüdür ki rengi güzel olup büssek ki mercân dedükleridür, ⁽¹²⁾ aña beñzeyüp üsti düz olup uzun ola ve ḳamışı ḳalın olup ⁽¹³⁾ budakları ince ve ḳabı ṭolu ola. Işırılduḳda dili yaķup büze ve azacuḳ ⁽¹⁴⁾ çimdileye ve râyiḫası hoş olup kendüsi şıķ olup râyiḫası şarâb ve sedef ⁽¹⁵⁾ dedükleri nebât râyiḫasıyla qarışık ola. Bir şınıfı daḫı vardır, eyülükde buña beñzer ⁽¹⁶⁾ belki çok fâ'idelerde bundan ziyâdedür. Anuñ rengi benefşe rengidür ve bir miḳdâr ⁽¹⁷⁾ siyâha mâyildür ve râyiḫası gül râyiḫası gibidür ve sâ'ir şıfâtı muḳaddemâ zıkr olunan ⁽¹⁸⁾ gibidür. Ammâ şol ki siyâh olup ḳabuğı ince olup râyiḫası çirkin ola ve ḳabuğı ⁽¹⁹⁾ yarıḳ ola ve şol ki hoş ḳoḫusu olmaya ve ışırılduḳda dili acıdup burmaya [459b] ⁽¹⁾ ve ḳabuğı içine yapışık ola ve ḳamışı yaşşı olan bunların cümlesi yaramazdur. İsti'mâle ⁽²⁾ yaramaz iki evvelki şınıf derece-i şâlişede ḫâr u yâbisdür, laṭîfdür. Bedeni ıssıdıcı, hılṭları ⁽³⁾ inceldici ve ḳaç' edicidür ve taḥlîl edicidür. Bedende olan fuzûlı ya'nî siñmeyüp ḳalan ⁽⁴⁾ yaramaz hılṭları çıkarur ve a'zâya ḳuvvet vërür. İçmekle ve götürünmegile ḫayzı yürüdür. ⁽⁵⁾ Göze müte'allıḳ devâlar ile qarışdursalar gözi keskin eyleye. Eger 'asel ile qarışdursalar ⁽⁶⁾ büşür-ı lebeniyye dedükleri ufaḳ çibanlara fi'l-ḫâl nef eyleye. İçseler yaramaz siyâh yılan ⁽⁷⁾ zehrine nef eyleye. Bişmişi içinde 'avrat otursa veyâḫüd yaķup tütsülense rahmi ⁽⁸⁾ ağzını ṭar eyleye. Seliḫe bulunmasa iki miḳdâr dârşîni bedelidür. Ğalîz yelleri taḥlîl eder ⁽⁹⁾ ve sâ'ir devâlara ḳuvvet vërüp ziyâde te'sîr êtdürür. İçmekle veyâḫüd götürünmegile veyâḫüd ⁽¹⁰⁾ bişürilmiş içinde oturmağıla veyâḫüd yaķup tüt-

sü edinmegile ‘avrat kırnından ⁽¹¹⁾ oğlanı kuvvet ile çeküp çıkarur. Ğalîz hılçlardan ve Ğalîz yellerden yanlarda ve göğüsde ⁽¹²⁾ olan ağrılara nef‘ eder. Yaramaz nesnelere tükürmege âsân eder. Yağup ‘avrat dütnü ⁽¹³⁾ üzre çursa rahmini fâsîd yaşluqlardan pâk édüp râyihasını hoş eyleye. Eger göğse ⁽¹⁴⁾ müte‘allık devâlara kıatsalar te’sîr ve fâ’ideleri ziyâde ola, huşuşan ‘ırq-ı sūs ya’nî ⁽¹⁵⁾ buyan kökiyle olsa ziyâde nef‘ eyleye. Tütsü edinmegile ve yağı edinmegile nezlelere nef‘ ⁽¹⁶⁾ eder. Miğdâr-ı şerbeti bir mişkâle dekdür ammâ bağarsuqlara zarar eder. Ketre ve sübüstân ki ⁽¹⁷⁾ muğaddemâ beyân olunmuşdur, anuñ şuyı işlah eder.

Silk: Türkîde çügündür ⁽¹⁸⁾ dedükleri ma‘rûf yënür kökdür. İki şınıfdur: Bir şınıfı siyâhdur ki ziyâde koyu yaşıl ⁽¹⁹⁾ ve büyük yapraklı ve yaşlı eyegülü olur ve bir şınıfı dahı beyâzdur ki yaprakları küçük [460a] ⁽¹⁾ <küçük> ve eyegüleri ince ve yaşillığı koyu olmayup şaruya mâyildir. Silk ⁽²⁾ kuvvetleri harâret-i bûrağıyeden ki anuñla cilâ édüp taħlîl eder ve topraklılıktan ⁽³⁾ ki anuñla kabz édüp kırnı tutar ve ruṭubet-i mâ’iyeden ki anuñla şovudup ⁽⁴⁾ şişürür ve söyündürür, huşuşan haşlayup bûrağıyetti gitse ziyâde tebrîd ⁽⁵⁾ eder. Bu kuvvetlerden her birisi derece-i ülâdadur ammâ cümleden harâretinün ⁽⁶⁾ te’sîri zâhirrakdur. Çügündürden şıķılmış olan şu şişlere nâfi‘dür. Kōlayca ⁽⁷⁾ taħlîl édüp indürür ve ziyâde olmağdan men‘ eder. Bu bâbda beyâz olan ⁽⁸⁾ siyâhdan eyüraqdur. Kırnı yürüdür, ma‘ideyi ve bağarsuqları kıçıklayup ⁽⁹⁾ kışdurur, huşuşan eger ma‘idenün ya’nî her nesneyi tuyması kavî olursa ⁽¹⁰⁾ ziyâde tîz kışdurur. Çok yêseler bi’l-hâşşiyeye ma‘ideye zarar eder. Ğîzâ vèrmesi ⁽¹¹⁾ azdur ammâ mülûhiyâ dedükleri nebât ki bir gûne pazıdır, anuñ vèrdüğü Ğîzâdan ⁽¹²⁾ eyüdür ve süddeleri açar. Yaprığı eyegülerinden eyüdür ve eyegüleri kökinden yegdür. ⁽¹³⁾ Eger çügündürü ıssı otlar ile yêseler işlah olunup fâsîdliği gide. Eger bişürüp ⁽¹⁴⁾ sirke ve hardal ile yêseler südde sebebi ile olan talağ Ğalîzlığın fi’l-hâl ⁽¹⁵⁾ gidere. Eger şıķındusun ‘asel ile kıarışdurup burundan içerü kıosalar başı pâk ⁽¹⁶⁾ édüp kıulağ ağrısına nef‘ eyleye. Eger bişmiş veyâhüd şıķındusu ile başı yaykasalar ⁽¹⁷⁾ başdan kıoñak ve kepegi pâk eyleye. Şovukdan olan çatlaqlar üzerine dökseler ⁽¹⁸⁾ nef‘ eyleye. Eger behaķı naṭrûn ki kıızıl büredür, evvelâ anuñla yaykayup ba‘dehu ⁽¹⁹⁾ çügündür yaprağı ile üzerine yağı êtseler nef‘ eyleye. Eger şaç şaķal dökülmüş [460b] ⁽¹⁾ olan yeri muḥkem ovup iri bez

veyâhüd âher nesne ile tırmalayup ba'dehu yaprağı ⁽²⁾ ile üzerine yakı etse-
ler nef eyleye. Yaprâğınuñ içinde bişdüği şovuk şuyı veyâhüd ⁽³⁾ şıķındusı
ufaķ çıbanları giderüp eyü eder. Kezâlik âteş yanığın ve humre ⁽⁴⁾ dedükleri
şafrevî kıvıl çıbanı giderür. Eger şıķındusından zeyt yağı ve ba'zı ⁽⁵⁾ şamğ
ile kırvüti ya'nî bu maķüle merhem edüp şiş üzerine kosalar şişi indürüp ⁽⁶⁾
sâkin eyleye. Eger yüzde veyâhüd âher yerde olan leke üzerine sürseler ⁽⁷⁾
gidere. Ba'zı mizâclarda külenc peydâ eder ve ba'zı mizâclarda külenci gi-
derür. Eger ⁽⁸⁾ şuyın şıķup 'asel ile temregü ve sigiller üzerine sürüp şıvasalar
giderüp ⁽⁹⁾ eyü ede. Tırna dedükleri kuş ödi ile şıķındusın burundan içerü
kosalar ⁽¹⁰⁾ laķve ki yüzün bir cânibi egrilüp şarkmasına derler anı gidere.
Eger ılı edüp ⁽¹¹⁾ kulaķ içine tamlatsalar ağrıyı sâkin ede. Köki ma'ideye
yaramazdur, gönli bulandırur. ⁽¹²⁾ Fazlâtı çıkarmak için şuyı ile huķne
ederler. Eger içine mirî katup yêseler ⁽¹³⁾ külencleri olanlara nef eyleye.
Balğamları kať edüp gidermesi dahı vardır. Ra'şe ⁽¹⁴⁾ ya'nî a'zâsı ditrer
olanlara nâfi' ğızâdur, cimâ' iştihâsın tahrik eder, ⁽¹⁵⁾ huşuşan şol ki eyegü-
leri kıvıldur ziyâde tahrik eder. Ba'zılar demişler eger çügündürü ⁽¹⁶⁾ şıķup
şuyın şarâb üzerine dökseler iki sâ'atden sonra sirke eyleye ve eger sirke ⁽¹⁷⁾
üzerine dökseler dört sâ'atden sonra sirke şarâb ola. Eger kökinün şıķındusı-
sından ⁽¹⁸⁾ burundan içerü kosalar dişler ağrılarına nef eyleye. Eger içseler
bağarsuķlar ağrılarına ⁽¹⁹⁾ nef eyleye. Eger balğam ishâli için olan devâlara
çügündür şuyın katup bile içseler [461a] ⁽¹⁾ <içseler> balğamları çıkarmağa
yardım ede. Niķris veyâhüd en yerleri ağrılarını olanlar ⁽²⁾ çügündür şuyı ile
nañül etseler ya'nî ıssıcaķ iken üzerine dökseler nef eyleye. ⁽³⁾ Çügündür
çok yêseler kanı yaķar. Eger çügündürü mercimek ile yêseler kırnı yumı-
şadup ⁽⁴⁾ mercimek zararın def eyleye. Çügündür işlahı zıkr olunduğı üzre
sirke ve hardal ⁽⁵⁾ ve mirî ile yemekdür.

Silķü'l-mâ': Şu çügündürü demekdür. Murâd, cârü'n-nehr ⁽⁶⁾ dedükleri
nebât ki harf-i cimde zıkr olunmuşdur.

Silķ-i berri': Yabân çügündürü ⁽⁷⁾ demekdür. Murâd, yaşşı yapraklı bir
güne hummâzdur ki harf-i hâda zıkr olunmuşdur.

Sült: ⁽⁸⁾ İsm-i 'Arabîdür. Ba'zılar demişler buğday gibi kabı şoyılır bir
güne arpadur. Ba'zılar ⁽⁹⁾ demişler bir güne buğdaydur. Ba'zılar demişler
hubûbatdan başka bir sınıfdur. Tabi'atı ⁽¹⁰⁾ buğday harâreti ile arpa bürü-

deti ortasındadır ammā mizācı buğdaya yakındur ⁽¹¹⁾ ammā kabz̄ etmeksi kavīdür. Hattā kabz̄ edüp şıkması ile ishāl eder, evlā budur ki ⁽¹²⁾ ıssıcak iken yeyeler. Eger bir gün veyāhūd iki günden şoñra yēseler sinmeyüp qarında ⁽¹³⁾ tura ve yeyen kimesneye gūyā ki qarında taş veyāhūd katı balçık vardır ⁽¹⁴⁾ gibi görine eger ıssıcak iken yēseler qarını yumışada. Sült, han-derūs ki çavdar ⁽¹⁵⁾ dedükleridür, andan yegdür. Atlara zarar etmez, buğday zarar etdüğü gibi. Ammā sült ⁽¹⁶⁾ qarın içinde şişmek ve kırkurlar peydā eder. Eger sültten etmek edüp yarı ⁽¹⁷⁾ bişmiş iken mālīhūlyā marazı olan kimesnenün başına kosalar nef eyleye. Eger unından ⁽¹⁸⁾ harīre ya'nī bulamaç gibi koyu edüp üzerine vāfir zeyt yağı koyup üç ⁽¹⁹⁾ şabāh veyāhūd bēş şabāh andan yutsalar mālīhūlyā ve hezeyān ya'nī sayıklamak [461b] ⁽¹⁾ marazların gidere ve gögsi pāk eyleye ve ziyāde pek olan öksürüğü gidere ve bögrekleri ⁽²⁾ ve kavuğı pāk eyleye. Ammā bağarsuqlara zarar eder, rāziyāne işlāh eder.

Selhū'l-hayye: ⁽³⁾ Yılan derisidür. Muqaddemā yılan ahvāli beyān olunmuşdur ammā derisi başka meşhūr ⁽⁴⁾ olmağın te'hīr olunup bu maqāmda zikr olunur. Bir miqdār harāret ile ziyāde yübüseti vardır. ⁽⁵⁾ Eger sirke ile kaynadup mazmaza etseler dişler ağrılarına nef edüp şifā ola. ⁽⁶⁾ Eger şarāb ile bişürüp kulak içine tamlatsalar kulak ağrılarına nāfi' ilāc ⁽⁷⁾ ola. Eger anuñla mazmaza etseler dişler ağrılarına dahı nef eyleye. İstī'māl etdikleri ⁽⁸⁾ erkegi derisidür zīrā anuñ keyfiyyeti kavīrağdur. Göz devālarına qarışdursalar ⁽⁹⁾ nef eyleye. Eger zeyt yağı ile bişürüp ba'zı şamğ ile merhem etseler tudaqlar ⁽¹⁰⁾ ve oturağ ağrılarına nef eyleye. Eger yaqup tütüsü edinseler yılanlar çaça. ⁽¹¹⁾ Eger kebere yaprağı ile bişürüp şuyı ile mazmaza etseler fi'l-hāl dişler ağrılarına ⁽¹²⁾ şifā ola, mücerrebdür. Eger bir dirhem miqdārın üç dāne hūrmā ile muhkem ezüp ⁽¹³⁾ sigillü olan kimesneye yedürseler sigillerin gidere. Eger dirhem miqdārın alup ⁽¹⁴⁾ ve pāre pāre edüp arpa unından iki dirhem miqdār ile yoğurup ve çörek ⁽¹⁵⁾ edüp āteş ile kızmış taş içine gömüp bişürseler eger gizlü ve eger aşikāre ⁽¹⁶⁾ olan bevāsīr çibanları olan kimesneye yedürseler ziyāde nef eyleye, hāşşaların- dandır. ⁽¹⁷⁾ Eger toğurmalu olan avrat uyluğına yılan derisini bağlasalar tiz ⁽¹⁸⁾ toğura, toğurduğı gibi çözüp gidereler. Eger zeyt yağı içinde kaynadup ⁽¹⁹⁾ şovuk ağrısı olan kulak içine tamlatsalar nef edüp içinden akan [462a]

(1) <ağan> nesnelere men' eyleye. Eger zeyt yağı içine koyup ve ıssı güneş-
de (2) aşakoyup niçe zamân tursa göz kapağlarında olan marazlara ve göz
çapağlanmasına (3) ve göz kapağlarınınuñ kılları dökülmesine ve kapağlar
katılanmasına sürme gibi göze (4) çekmek ile ziyâde nâfi' olup gözi nürü
ve keskin eyleye. Eger karnında oğlanı (5) fevt olmuş veyâhüd oğlan soñı
dédükleri deri çıkmayup qalmış ola, (6) 'avrat anuñıla tütsülense fi'l-hâl
taşra eyleye. Eger yaqub külin şarâb veyâhüd (7) eski zeyt yağı ile saç şağal
döküldüğü yerlere sürüp bulaşdursalar (8) kılları bitüre.

Sülhüfât: Türkide kablubağa dédükleri ma'rûf hayevândur. (9) Mizâ-
cı, huşuşan yumurdası ziyâde hârdur. Bir miqdâr gâliz ruḡubet-i fazliyye
ya'nî (10) sînmeyüp qalur ruḡubeti vardur. Balıklar gibi etinüñ râyihası
çirkîn degüldür. Kablubağa (11) üç dürlüdür: Birisi nehri' ya'nî ırmaqlarda
olandur ve birisi bahri' ya'nî deryâda (12) olandur ve birisi berrî ya'nî kıuruda
olandur. Kıuruda olanuñ yübüseti (13) cümleden ziyâdedür. Deryâda ola-
nuñ sâ'irden harâreti ziyâdedür. Şâhib-i kitâb (14) eydür: ırmaqlarda olanuñ
büyüklerine bizüm vilâyetümüz ışıılâhınca raqşâ dërler. (15) Eger deryâda
olan kablubağa kanından üç mişkâl miqdârın şarâb ile bir denk tavşan (16)
infehası ve bucuq dirhem kemmün ile qarışdurup otuz pay edüp bir aya
degin her gün (17) bir payın içseler zehrlü cânavarlar, huşuşan zıfdi'-i âcâmî
ya'nî mişelerde olur (18) bir güne zehrlü kıurbağa ki Yünânide aña kıürünü-
fus dërler, anuñ zehrini ziyâde (19) def' eder. Eger kablubağa çanağın yaqub
şîr-i rûğan ve gül yağı ve yumurda yağı ile [462b] (1) ezüp başa sürseler
kılları bitüre, mücerredür. Kıuruda olan kablubağa kanından (2) içseler
sar' marazına nef' eyleye. Kablubağa ödi balgamdan olan boğaz ağrıların (3)
ve oğlancıklar ağızlarında tağılıur maḡülesi yaramaz çıbanları giderür. Sar'
olan (4) kimesneye ödiyle sürseler nef' eyleye. Eger kablubağayı boğazlayup
karnında ne var (5) ise çıkarup ba'zılar demişler boğazlamayup hemân şöy-
le yaqsalar tâ yanığı beyâz (6) ola, ba'dehu sâde yağ ile ezüp ve bez pâresi
üzerine şıvayup seretân-ı mütekarrih (7) ya'nî sevdâvî kandan olan deşilmiş
büyük çıban üzerine kıosalar çirkin giderüp (8) bitüre ve tekrâr olmadan
men' eyleye. Çıbanlar ve çıbanlara beñzer nesnelere 'ilâcında gâyetdür (9)
ya'nî andan enfa' nesne olmaz. Eger bu maḡüle küline bir miqdâr fülful
karışdurup (10) ve 'asel ile ma'cün edüp rebv ya'nî gücile nefes alana ve dili

ziyâde harâretten ⁽¹¹⁾ taşra şarkmış olan kimesneye şabâhda ve ahşamda bir kaçışık miqdârı ⁽¹²⁾ içürseler nef' édüp bu marazları gidere. Eger qanını arpa unı ile qarışdurup ⁽¹³⁾ ve 'asel ile ma'cün édüp ve fülful kadar dâneler édüp şar' marazı olan kimesneye ⁽¹⁴⁾ her gün açla şabâhda ve ahşamda bir dânesin içürseler 'acîb nef' eyleye. Eger ⁽¹⁵⁾ anuñıla ağrısı olan eñ yerlerine sürüp bulaşdursalar ağrılarına nef' eyleye, ⁽¹⁶⁾ huşuşan niķris üzerine niçe zamân sürseler ziyâde nef' eyleye. Qablubağa yumurdası ⁽¹⁷⁾ küçük oğlan-cıqlarda eskiden olan öksürüğü giderür. Bulamaca fülful miqdârı ⁽¹⁸⁾ katup vèreler. Qablubağaların iç yağı teşennüc ve küzâz marazlarına nef' eder. Etin yemek ⁽¹⁹⁾ dahı bu nef'leri vèrür. Arqaya kuvvet vèrür ve beden derisine ya'nî gönine kuvvet vèrür. [463a] ⁽¹⁾ <vèrür> ve cimâ'a taħrîk édüp âleti ziyâde harekete getürür ve erlik şuyın çok eder, ⁽²⁾ huşuşan büyük olanlar ki anlara ruķş dèrler, anların etin evvelâ şuda qaynadup ⁽³⁾ haşlayup ba'dehu tavada yağ ile qavurup yèseler ziyâde nef' eder. Teşennüc olan ⁽⁴⁾ kimesneye qanından içürseler nef' eyleye. Eger qanın cünd-i bâdeste ya'nî qunduz hâyesiyle ⁽⁵⁾ qarışdurup huķne éinseler teşennüce ziyâde nâfi' devâ ola. Eger yaqılmışınıñ küli ⁽⁶⁾ ve yumurda ağıyla bedende olan çatlaq, huşuşan ayaklarda olan çatlaqlara sürüp ⁽⁷⁾ şıvasalar nâfi' devâlardan ola. Ba'zılar demişler eger qablubağa şaksısın qaynar çölmek ⁽⁸⁾ üzerine qosalar qaynamasın men' éde. Eger şar' olan kimesnenün başına aşaqosalar ⁽⁹⁾ şar'ı sâkin ola. Ba'zılar demişler eger çok tolu iner olan yerde bir qablubağayı ⁽¹⁰⁾ her qanqısı olursa arqası üzerine gömüp ayakları ve elleri hevâda olsa ⁽¹¹⁾ ol yere tolu inmeye. Eger qurudulmuş ödi dütünlenmemiş 'asel ile göze sürme ⁽¹²⁾ gibi çekseler göze şu inmege nef' eyleye ve gözde olan aqlığı ve yaşluğı ve göz yaşların ⁽¹³⁾ gidere. Eger şu ile bişürüp qasığı yarılmış olan oğlan-cık içinde otursa nef' eyleye. ⁽¹⁴⁾ Eger qablubağanun eskimiş kemiklerin alup muķkem ince ezüp veyâhüd yaqup küli ⁽¹⁵⁾ ile ki (...) elem vèrmeyüp (...) bu huşuş (...) kimesneye¹ ⁽¹⁶⁾ fâş olunmaya.

Selvâ: Türkide yelve kuş dedükleri kuşdur. Ba'zılar demişler ⁽¹⁷⁾ bıldır-cın dedükleri kuşdur ammâ böyle degüldür. Ancaq tüylerinün bir miqdâr bıldır-cın tüyelerine ⁽¹⁸⁾ beñzemesi vardır ve ayakları andan uzunraqdur ve şulara qonar. Bu kuşun mizacı ⁽¹⁹⁾ hârdur ve yâbisdür, harâreti çokçadır.

1 Bu kısım Selimiye nüshasında mürekkep dağılmasından oluşan lekelerden dolayı okunamamaktadır. Diğer nüshada da bu kısım bulunmamaktadır.

Ma'ideden inmesi tîzdür ammâ şusadur ve cimâ'a [463b] ⁽¹⁾ taħrîk éder ve gıcık éder ve ufağ çıbancıklar éder. Eger çok yëseler iztırâb ve güşşalendürmek ⁽²⁾ daħı vardur. İşlâhı budur ki yağlar ve ekşiler ile şu içinde bişüreler ammâ kebâb étmesi ⁽³⁾ yaramazdur. Çirkîn râyihalu olup ma'ideden inmesi geç olur ammâ eti sâ'ir şu kuşları ⁽⁴⁾ etlerinden eyüdü.

Selûr: Selûris ki ism-i Yünânîdür andan ta'rib olunmuşdur. ⁽⁵⁾ Murâd, cerrî dedükleri bir güne balıkdur ki muḳaddemâ ħarf-i cimde zıkr olunmuşdur.

Sultânü'l-cebel: ⁽⁶⁾ Şarîmetü'l-cedy demekle ma'rûf olan nebât ismidür ki ħarf-i şâdda beyân olunur ⁽⁷⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Selem: Nabḳ ağacı ki sidr daħı dërler anuñ ismidür. Muḳaddemâ zıkr ⁽⁸⁾ olunmuşdur.

Summâk: Ma'rûfdur. Tâ'ife-i Yünân derileri dibâgat étmekte summâkı ⁽⁹⁾ isti'mâl édüp anuñçün summâḳu'd-dibâga dërler imiş. Summâk iki arşun ve daħı ⁽¹⁰⁾ ziyâde uzar bir ağaç yemişidür. Uzun ve yumışakluğa mâyil yaprağı vardur, rengi ḳan ⁽¹¹⁾ kızılığına mâyildür, bıçḳu dişleri gibi uçları kertelmişdür. Ḥabbetü'l-ħazrâ gibi salkımlar içinde ⁽¹²⁾ yemişi vardur, yemişi yaşıllığa mâyil yumrı dânelerdür. İsti'mâl olunan dânesinüñ ḳabıdır. ⁽¹³⁾ Summâḳ dëyü ıtlâḳ olunduḳda murâd, dânesi ve ḳabı belki ancak ḳabuğı olur. Summâḳ ⁽¹⁴⁾ bir sınıfı bostânî ve birisi cebelî ya'nî tağlarda olurdur. Tağlarda olanınuñ ḳâbızlığı ⁽¹⁵⁾ ve yübüseti ziyâdedür ammâ bostânîsinüñ yübüseti ve ḳâbızlığı azdur. İkisinüñ daħı ⁽¹⁶⁾ ḳabî'atları derece-i şâniyede bāriddür. Bostânîsi derece-i şâniyede yâbis ve cebelîsi derece-i ⁽¹⁷⁾ şâlişede yâbisdür. Dânesinüñ ḳabuğundan yaprağınuñ bürüdeti azdur. Aḳâkıyâ ki muḳaddemâ ⁽¹⁸⁾ beyân olunmuşdur ol mâddeleri men' édüp şovutmağa nâfi' olduğı gibi summâḳ daħı ⁽¹⁹⁾ ol vechle nef' éder. Şu içinde bişürilmiş saçları siyâh éder, bağarsuḳlarda [464a] ⁽¹⁾ <bağarsuḳlarda> olan çıban için andan ħuḳne étsele ziyâde nef' eyleye. İçinden iriñ ⁽²⁾ aḳan ḳulaḳ içine tamlatsalar nef' éder. Eger sirke ve 'asel ile andan yaḳı édüp ⁽³⁾ dâḳıs ki tırnaḳ dibinde olan çıbandur, aña ursalar indürüp gidere. Kezâlik ⁽⁴⁾ sâ'ir ulaşur ve yaramaz çıbanlara ve şişlere nâfi'dür. Eger ḳurı yapraḳların ⁽⁵⁾ ve budaḳların şu ile şol deñlü bişürsele ki 'asel gibi ḳıvâma gelse fi'li

ve te'sîri ⁽⁶⁾ hūzāz gibi ola. Hūzāz beyān olunmuşdur. Yemişi eskiden olan ishāle nāfi'dür. ⁽⁷⁾ Eger şu ile yaqı édüp kıh̄f ki dimāğ anuñ içinde olan kemikdür, anda olan ⁽⁸⁾ şişi indürüp men' eder ve urulmuş ve döğülmiş yerler şişmesin men' eyleye ⁽⁹⁾ ve tırmalamağdan olan nişānları giderür. Summāk toprağı ki summāk dānelerin henüz ⁽¹⁰⁾ dögmeksüzün eledükde elekden aşāğa düşer, bu toprak ziyāde k̄ābīzdur ve acılığı ⁽¹¹⁾ vardır. Eskiden olan ishāli k̄at' eder ve a'zāyı muhkem eder ve diş diplerin k̄avī ⁽¹²⁾ eder ve kay'-i zeri' i ya'nī tīz ve tutulmaz maqūlesi olan kuşmayı tutar. Eger döğüp ⁽¹³⁾ kemmūn ile sefūf etseler ta'am iştihāsın açup tahrik eyleye. Eger bellūt ağacı kömürüyle ⁽¹⁴⁾ andan yaqı etseler bevāsīr dedükleri çibanları gidere. Eger summākı şu içinde şol mertebede ⁽¹⁵⁾ kaynatsalar kıoyulansa anuñ nef'i yemişi nef'inden ziyāde ola. Summāk şamğında bürüdetden ⁽¹⁶⁾ ğayrı harāret dahı vardır. Yēnüp çürümüş olan dişler üzerine kıosalar, huşūşān delüklerine ⁽¹⁷⁾ tıdursalar ağırların sākin eyleye. İçinde summāk bişmiş şudan kemik ırğalanduğı ⁽¹⁸⁾ yere dökseler ol yer şişmesine nef' eyleye ya'nī şişmeye. Eger k̄ābīz şarāb ile ⁽¹⁹⁾ içseler ishāli ve rahmden çok kıan kıymayı kıuta ve sidük çokluğın az eyleye. [464b] ⁽¹⁾ Summāk, iştihā-yı ta'amı getürür. Ağacınun cümle eczāsı böyledür. Bişmiş şafrādan olan ⁽²⁾ ishāle, huşūşān eger içinde yumurda şarusı olursa ziyāde nef' eyleye. Eger ishālden ⁽³⁾ ğayrı ma'ide za'ifligi dahı olursa yabānī perāsā şuyı ile summāk vēreler, tamām bişmiş ⁽⁴⁾ yumurda şarusı üzerine döğülmiş summāk ve döğülmiş kışnic ekseler ishāli kıutmağda ⁽⁵⁾ ziyāde te'sīr eyleye. Eger eti summāk ile bişürseler ol et kıarnı kıuta. Eger turaç dedükleri ⁽⁶⁾ kıuşı summāk ile bişürseler ziyāde kıuta. Eger ma'ide ve kıarna summākdan yaqı etseler ikisini ⁽⁷⁾ dahı berkidüp muhkem eyleye. Cigerden ma'ideye ve bağırsuqlara şafrā dökilüp inmege mānī' ⁽⁸⁾ olur. Eger kaynatsalar kıarnı kıutması ziyāde ola lākin āher kıuvveti ki şafrānuñ ⁽⁹⁾ kıiddetin gidermekdür kıaynatmağıla ol kıuvvet gider. Eger summākı muqaddemā beyān olunan ⁽¹⁰⁾ toprağından pāk édüp ba'dehu gül şuyı içinde ışlayup ol gül şuyı ile sürmelenseler ⁽¹¹⁾ ıssı mādde sebebi ile olan göz ağırsına ve şişine nef' eyleye. Kezālik gözde olan ⁽¹²⁾ süllāka ki defa'ātile beyān olunmuşdur, aña dahı nef' eder. Ammā şu ile kıtmek gül şuyı ile ⁽¹³⁾ kıtmekden yegdür. Göz hādeqasın k̄avī eder, şafrā hāreketine ve şafrādan olan ishāle ⁽¹⁴⁾ nāfi'dür. Işlanmışı ile gicişmesi olan göze sürme gibi çekseler gicişmesin gidere, ⁽¹⁵⁾ huşūşān kıoltuğ kıoqusın ziyāde giderür. Eger

summâkı kemmün ile irice dögseler ⁽¹⁶⁾ ve şovuk şu ile içseler 'ilâca kâbil olmayan ziyâde kuşmayı tuta, mücerrebdür. ⁽¹⁷⁾ Eger summâkdan on iki dirhem miqdârın nısf rafl şu içinde bişürüp tâ kuvveti ⁽¹⁸⁾ şuya çıkdıkdâ ol şu içinde bez pâresin taldurup ıssı iken şol göze ki ⁽¹⁹⁾ gicigi ve yënmesi ve süllâkı ve keskinligi ola, başdursalar nef' eyleye. Eger burnından [465a] ⁽¹⁾ <burnından> kıan aķan kimesnenün alnına bez pâresiyle başdursalar kıanı tuta. Eger ⁽²⁾ ışlanmışından çiçek çıķaran kimesnenün gözlerine tamlatsalar gözinde çiçek ⁽³⁾ çıķmaķdan emîn ola. Eger bir sâ'at miqdârı zamân gül şuyı içinde ışlayup ⁽⁴⁾ anuñıla maźmaza êtseler kıulâ' ki ağızda ve tudaķlarda olan kıabarlardır, aña nef' ⁽⁵⁾ eyleye. Eger yaprağı ile oğlancıkla ruñ kıarınlarına yaķı êtseler tábî'atların tuta ya'nî ⁽⁶⁾ ishâllerin gidere. Eger yaprağın muħkem bişürüp tâ şuyı kıoyu olsa a'zâya ⁽⁷⁾ kıuvvet vère ve a'zâya hıltlar dökülmesini men' eyleye. Gözlerden yaramaz hıltları ⁽⁸⁾ men' êtmekde fâ'i-desi zâhirdür. Eger yaķı édüp göbek ve arķa kemikleri ve âlet ⁽⁹⁾ dibine ursalar gevşeklikden olan sidük tamlamasına nef' eyleye. Yaprağı her ne deñlü ⁽¹⁰⁾ vechle isti'mâl olunsa tábî'atı tutar, şovuk olan ma'ide ve cigere summâķ zarar êder, ⁽¹¹⁾ bi'l-hâşşiyeye maştakî ve anîsün ışlâh édüp zararın def' êder. Summâķ ile bişürülmiş ⁽¹²⁾ bādincân ma'ideye olan zararın def' êder ve tábî'atı tütmasın ziyâde ve muħkem êder. ⁽¹³⁾ Summâķ şamğı ziyâde yâbisdür. Bir miqdâr ģarâreti ve bürüdeti daħı vardur. Yaraları ⁽¹⁴⁾ bitişdürür ve gözi keskin êder, ağırsı olan dişler üzerine kıosalar sâkin eyleye. ⁽¹⁵⁾

Simsim: Türkîde sîsâm dedükleri dânelerdür. Nebâti ve dâneleri ma'rüfdür. ⁽¹⁶⁾ Nebâti 'uşfüre dedükleri nebâta beñzemesi çokdur. Dânesinün yağluluğı sâ'ir dânelerden ⁽¹⁷⁾ çokdur. İçinden çıķan yağı şîr-i rûğan dedükleri yağdur. Tábî'atı derece-i ulâ âģirinde ⁽¹⁸⁾ ģârr u raşbdür. Ruřûbetinde lüzücut ya'nî yelmeşiklik vardur. Ruřûbeti ģarâretinden ⁽¹⁹⁾ ziyâdedür, bozulup fâsid olması tîzdür. Zîrâ yağluluğı yelmeşikdür. Eger kıavursalar [465b] ⁽¹⁾ <eger kıavursalar> geç fâsid olup bozula. Sîsâm, gönli döndüricidür ve geç ⁽²⁾ ģazm olur. Bedene az ģîzâ ve cerblü ve yağlu ģîzâ vèrür. A'zâyı gevşeldür ve taħlîl ⁽³⁾ êder. Hıltı ģalîz olmağıla ģazmı geç olur, ağız râyiģasın peydâ êder. Eger dişler ⁽⁴⁾ arasında bir miqdârı kıalsa ağız râyiģasını bozar. Eger anuñla yaķı êtseler ⁽⁵⁾ sîñirler ģalîzliğin gidere ve kıulaķlara 'arız olan kesigi ve şişleri ve âteş ⁽⁶⁾ yanığını ve kıulün dedükleri bağarsuķda

olan k̄ülenci ve hayye-i muḫarrene dēdükleri yılan ⁽⁷⁾ ışırmasını ezilmişin-
den şarāb ile içmekle veyāhūd ıssı yağından içmeğile bunları def^c ⁽⁸⁾ ēdüp
eyü eder. Eger gül yağı ile ḫarışdursalar güneş ıssısına doḫunmaḫdan olan
⁽⁹⁾ baş ağrısını fi'l-ḫāl eyü ēde. Yapraḫınuñ şarāb ile bişmişi zıkr olunan
menāfi'ün cemī'ini ⁽¹⁰⁾ eder, huşūşan gözlerde olan şişleri indürmede ve
ḫarabānın sākin ētmede ziyāde ⁽¹¹⁾ nef^c eder. Eger zararı giderilmesi murād
olunursa 'asel ile ḫavurup yēyeler. Eger yapraḫın şu ⁽¹²⁾ ile bişürüp şuyı ile
saçlara bulaşdursalar saçları yumışada ve uzada ⁽¹³⁾ ve yağlu gibi olmasını
gidere ve siyāh eyleye ve başda olan ḫoñaḫları ve kepekleri ⁽¹⁴⁾ gidere. Eger
yaḫını mersin şuyı ve hām zeytündan olan zeyt yağı ile bişürseler ⁽¹⁵⁾ saçları
ḫavī eyleye ve başda ve bedende tuzlu balḫam ve ḫan ḫarāretinden olan
⁽¹⁶⁾ gıciklere sürseler gıcigi gidere. Eger ḫurı üzüm ışlanmışından ve bişmi-
şinden iki ⁽¹⁷⁾ vaḫıyye ya'nī yigirmi dört dirhem bir bucuḫ vaḫıyye ya'nī
on sekiz dirhem şīr-i rūḫan ve nışf ⁽¹⁸⁾ vaḫıyye ya'nī altı dirhem anīsün aç
ḫarınla içseler bedende olan gıcik ve iriligi ve çatlaḫları ⁽¹⁹⁾ gidere. Eger
şeker penīri ḫatarlar ise nef'i ve te'sīri ziyāde ola. Sīsāmı soymayup [466a]
⁽¹⁾ <soymayup> ve ḫavurmaḫsızından ḫıḫarılan yağına dūhn-i ḫall dērler.
Bu maḫūle olan ⁽²⁾ yağınun lüzūceti ya'nī yelmeşikligi ḫabı şoyulup ḫav-
rulmışından ḫıḫarılan yağ ⁽³⁾ lüzūcetinden çokdur. Yağı ḫıḫmasınıñ ḫarīḫi
budur ki yap yap ögüdele. Ba' dehu şu ⁽⁴⁾ ḫatup el ile muḫkem ḫalkayalar tā
ḫoyulanup yağın dōke. Sīsām ögüdilüp ⁽⁵⁾ sıvıḫ olduḫda aña ḫaḫin dērler ve
rehşī dērler. Rehşī muḫaddemā ḫarf-i rāda ⁽⁶⁾ zıkr olunmuşdur. Şīr-i rūḫan
yağı daḫı ḫārr u raḫbdur. Çatlaḫlara ve iriliklere nāfi' dūr. ⁽⁷⁾ Hastalar için
etsüz bişürdükleri şūrvālara bādem ve fıstıḫ yağlarından soñra ⁽⁸⁾ yağların
enfa'idur. Eger etsüz şūrvā ile içseler nefes ḫarlıḫına nef^c eyleye. Balıḫ ve
sā'ir ⁽⁹⁾ bişürilen nesnelere ḫatsalar ve anuñla ḫavursalar yaramaz rāyihālu
cerbluḫların gidere. ⁽¹⁰⁾ Eger şīr-i rūḫan yağına soḫan ḫatup āteşde bir miḫ-
dār ḫaynatsalar ve anuñla ⁽¹¹⁾ ḫavursalar yaramaz rāyihālu nefse ve mi'deye
götürmesi yeyni olup ma'ideden inmesi ⁽¹²⁾ tiz ola. ḫavrulmuşunun rāyihā-
sı ḫā'm iştihāsın açar ve ḫarekete getirür. Mizācları sevdāvī ⁽¹³⁾ olanlara
devādur ammā ma'ideleri za'if ve gevşek olanlara yaramazdur. Eger anuñla
yaḫlasalar ⁽¹⁴⁾ eḫrāfi ya'nī el ayak ve sā'ir uçları baş ēde ya'nī dōşeye. Eger
sīsām ve eger yağı ⁽¹⁵⁾ yēnüp ḫazm olıcaḫ ikisi daḫı bedeni semirdür, ḫıḫan-
mış olan ḫulaḫ içine ḫamlatsalar ⁽¹⁶⁾ nef^c ēdüp açılmasına yardım ola. Eger

sîsâm ve eger yağı üzerine bir miqdâr mirî⁽¹⁷⁾ yutsalar nef' édüp ma'ideden indüre ve zararın def' eyleye. Eger sîsâmdan ba'zı şamğ⁽¹⁸⁾ ile merhem gibi édüp yüze yağı etseler yüzde olan burtuqları gidere ve yüzi⁽¹⁹⁾ yumışada ve şaykallu eyleye ve rengin güzel eyleye. Egrilüp büzülmüş olan sîñire anuñla [466b]⁽¹⁾ yağı etseler sîñiri döşeyüp toğru eyleye. Yağın eger yemegile ve eger yağlanmağıla ve eger⁽²⁾ içinde tırmağıla qırı teşennüce ya'nî sîñirler büzülmek marazına nâfi'dür. Eger yumurda şarusıyla⁽³⁾ qarışdurup gözde olan şişe yağı etseler nef' édüp şişi indüre. Eger sîsâmı⁽⁴⁾ kabuğıyla yêseler ma'ideden inmesi tiz ola. Eger sîsâm ve eger yağı ma'idede olan⁽⁵⁾ yangını ve ıssı hılıtlardan olan lez'î ya'nî yaqıup incitmeyi sâkin eder, huşuşan eger⁽⁶⁾ kabuğı çıkmış olan sîsâmı döğüp ve şu ile ezüp azacuk sükker nebât ile⁽⁷⁾ içseler ma'idede olan yangını ve sevdâvî hılıtlardan olan acılığı ve ekşiligi⁽⁸⁾ ve yaqıcı ve incidici olan hılıtları giderüp sâkin eyleye ve içilen devâlardan olan⁽⁹⁾ yangını sâkin eyleye ve bağarsuqlar ve oturağı temlîs eyleye ya'nî üstlerin dümdüz⁽¹⁰⁾ eyleye. Eger gögsinde çıbanı olan kimesne veyâhüd bedenine yübüset ya'nî kuruluk⁽¹¹⁾ gâlib olmuş olan kimesne niçe zamân sîsâmı veyâhüd yağını etmek ile yése tamâm⁽¹²⁾ nef' édüp çıbanı ve quruluğı gidere, mücerredür.

Sümânî: Türkîde bıldırcın dedükleri⁽¹³⁾ kuşdur. Selvâ dedükleri kuş bıldırcın degüldür. Egerçi zamân-ı kadîmde selvâ dëyü bıldırcına⁽¹⁴⁾ dërlerdi ammâ hâlâ demezler, hâlâ selvâ dëyü ıtlâk olunduğda muqaddemâ beyân olunan⁽¹⁵⁾ âher kuş murâd olunur. Ba'zılar sümânîye qatîlü'r-ra'd ya'nî yıldırımın fevt olur⁽¹⁶⁾ kuş dëyü nâm vërür. Zîrâ dërler ki sümânî yıldırım âvâzın işidicek vefât eder ammâ⁽¹⁷⁾ bu kelâm şahîh degüldür ve dërler ki sümânî deryâdan çıkar ve gërü deryâda sâkin olur,⁽¹⁸⁾ bu kelâm dahı şahîh degüldür. Zîrâ eger deryâdan çıkup gërü deryâda sâkin olsa deryâdan⁽¹⁹⁾ çok ayruluğa qâdir olmazdı, hâlbuki deryâdan ırak yerlerde bulunur. Tâbî'atınuñ [467a]⁽¹⁾ <tâbî'atınuñ> yübüseti ve harâreti ziyâdedür. Tâbî'atı hırbaq dedükleri kök gibidür. Anuñçün⁽²⁾ dërler ki sümânî anı otlar. Bıldırcın eti yaramazdur. Yemesinden teşennüc ve temeddüd ya'nî a'zâ⁽³⁾ gerinmek marazları olmaq qorqısı vardır. Anuñçün anı yeyenlere evlâ budur ki evvelâ⁽⁴⁾ tatlu şu içinde şîr-i rûğan yağıyla qaynadup ba'dehu bâdem yağıyla azacuk⁽⁵⁾ kavurup ve üzerine enâr suyu ile ezilmiş sükker penî-

rinden bir miqdâr koyalar ve yêyeler. ⁽⁶⁾ Eger kebâb êtseler yaramaz olur. Eger ödinden her gün ‘asel ile hâbbe miqdârın yutsalar ⁽⁷⁾ nef’ eyleye. Eger kânından kulak içine tamlatsalar ağrularına nef’ êdüp şifâ ola. ⁽⁸⁾ Dêmişler ki dâyimâ yêseler kalb katılığın giderüp yumışada, bi’l-hâşşa dêmişler ki bu hâşşayı ⁽⁹⁾ kalbi ya’nî yüregi êder. Sümânî kuşların eñ muhanneşi ve korkağıdır. Eti bögrekte ve kavuğda ⁽¹⁰⁾ olan taşları ufağlar ve efsânî idrâr êder ve yemesi beşereyi ya’nî yüzi yumışadır. ⁽¹¹⁾ Etinün lezzeti hoşdur, lezîzdür, cimâ’a dahı taħrîki vardır. Şâhib-i kitâb eydür: Bir tabîb baña ⁽¹²⁾ İbn Nefis Mıṣrı’den hikâyet eyledi ki eti ‘avratlar iştihâsın taħrîk êder ya’nî er yakınlığın ⁽¹³⁾ istemeyen ‘avrat yese ere tâlibe ola.

Semek: Ma’rûfdur. Balık ⁽¹⁴⁾ dedükleri hayevândur. Tabî‘atına bürüdet ve ruṭûbet ğâlibdür. Bürüdet ve ruṭûbeti derece-i şâniye ⁽¹⁵⁾ evâ’iline varur. Eger balıklardan tabî‘atı hârr u yâbis bulunursa ğarîbdür ya’nî degmede ⁽¹⁶⁾ bulunmaz, kıyâsa muhâlifdür. Ammâ ba’zısı ba’zından tefâvüt üzredür ya’nî ba’zının âherden ⁽¹⁷⁾ bürüdeti ve ruṭûbeti ziyâdedür veyâhüd nâkıṣdur ve hâlleri dahı birbirine beñzemez, muhâlifdür. ⁽¹⁸⁾ Bu ihtilâf dahı nev’ine göre ve olduğı mekânına ve zamânına göre ve keyfiyyet-i istîmâline ⁽¹⁹⁾ göre ve yendüğü vaħtde hâline göre olur. Balıkların cismleri ve şüretlerine göre [467b] ⁽¹⁾ aşlahı ve eyüsi oldur ki küçüklige mâyl olup çirkîn râyihası olmaya ve karnı beyâz olup ⁽²⁾ siyâh noğtaları ola ve arkası üzerinde dahı yaşıla mâyl siyâhlığı ola ve aşar ⁽³⁾ ve her cânibi hevâlara açık ve ğiñ şularda olup ol şularda yaramaz nebât olmayup ⁽⁴⁾ içine süp-ründiler ve tersler bırağılmayup tatlu ola ve aşup getdüğü yerler büyük taşlu ⁽⁵⁾ veyâhüd kumlu veyâhüd ufağ taşlu olave yolları çok olup kendüsi küçük ve dikenleri ⁽⁶⁾ çok olup ve şuda tîz tîz kımıldaya. Ve balık cinsinden şebbüt ya’nî kalқан balığı ⁽⁷⁾ ve nîlüfer ve kefal ve sazan dedükleri cinsler sâ’irlerinden eyüdür. Bunlar dahı tâze olup ⁽⁸⁾ yavaş âteşde kebâb olmuş ola veyâhüd bâdem veyâhüd cezv veyâhüd sîsâm yağıyla ⁽⁹⁾ muħkem kavrulmuş ola ve sirke ve mirî ve şa’ter ve sarımsak ve hardal ve maştakî ile cemî’an veyâhüd ⁽¹⁰⁾ bunlardan biri ile yêyeler. Bu zıkr olunan ıssı otlar ile bişmiş ola veyâhüd bunlara katık ⁽¹¹⁾ êdüp yêyeler. Balıkların eñ eyüsi bunlardır ki zıkr olundu ve yemesinün eñ eyü tarîkî budur ki ⁽¹²⁾ zıkr olundu. Evlâ budur ki balığı boğazlamayup ıztırâb êtmesine mâni’ olmayalar, belki ⁽¹³⁾

kendüsi hareket ederek öle. Deryâ balığı ırmaqlarda olan balıklardan ıssıreküdür. ⁽¹⁴⁾ Anuñ dağı eyüsi oldur ki küçük olup deryânuñ deriñ yerlerinde sâkin ola ve balıklarunñ ⁽¹⁵⁾ eñ yaramazı oldur ki kıyularda ve akmayup tıran şularda ve topraklı şularda ve ıssı ⁽¹⁶⁾ şularda ve örtülü ve yer altında olan şularda ve tırup akmaz olan çeşmelerde ⁽¹⁷⁾ ola. Bu maķüle yerlerün balığı geç hażm olur ve leziz degüldür. Deryâda olan ⁽¹⁸⁾ balıklarunñ çirkin râyihası azdur. Yılan balığı ki ma'rifdur, erlik şuyın ziyâde eder ⁽¹⁹⁾ ve dizlerde olan yellere nef' eder. Balıklardan şaru olan yaramazdur, siyâh olanı **[468a]** ⁽¹⁾ <olanı> dağı ekşer yaramazdur. Hârinî dedükleri balığı sirke ile bişürseler mizâcları ıssı ⁽²⁾ olanlara ve sıtmalulara nef' eyleye. Eger kabaķ tohmı dağı katarlarsa yangını sâkin edüp ⁽³⁾ yanmaķ ile kıan fâsid olmasına nâfi' ola. Ammâ balık mizâcları şovuk olanlara ve ma'ideleri ⁽⁴⁾ balğamı olanlara zarar eder ve anlarda ve ğayrı kimesnelerde dağı dimâğda ve siñirlerde ⁽⁵⁾ çig hılıtlar peydâ eder ki ol hılıtlardan şarp ve çok durur marazlar hâşıl olur. İşlahı ⁽⁶⁾ budur ki üzerine zencebîl mürebbâsı ve fülful yeyeler ve şusuzlığa şabr edeler. Demişler ki ⁽⁷⁾ şol kimesne ki tâze balık yeyüp üzerine şarâb içe kendü nefsinı ihyâ eder ya'nî dirildür ⁽⁸⁾ ve balığı öldürür ve şol kimesne ki balık üzerine çok şı içe, ol kimesne kendü nefsinı ⁽⁹⁾ öldürüp balığı dirildür. Balık eger tâzesi ve eger tuzlusı şusadur. Ba'zı kimesneleri ⁽¹⁰⁾ tâzesi ziyâde şusadur. Kıuşmaķ için balık yemek eyüdüdür. Ba'zılar demişler balık yemek ⁽¹¹⁾ câyiz degüldür illâ megerki soñra kıuşalar veyâhüd ishâl olunalar. Zîrâ ekşeriyâ balık yemekden ⁽¹²⁾ şarp külenc hâşıl olur. Balık işlahı için sirke eyüdüdür. Zîrâ sirke balıktan olan ⁽¹³⁾ şusuzlığı sâkin eder. Eger tâze balığı kebâb edüp yaşıl şoğan ile yeyüp ve üzerine ⁽¹⁴⁾ şarâb içseler ol balıktan erlik şuyı hâşıl olup âleti kıvâma getüre. Kebâb olan ⁽¹⁵⁾ balık yağ içinde kavrulmuş olan balıktan tiz hażm olur. Un içine bulayup ⁽¹⁶⁾ yağ içinde kavrulmuş olan balık yaramazdur. Kıalkın balığınuñ ödi gözde olan ⁽¹⁷⁾ aķluğı cilâ edüp giderür. Ziyâde harâreti vardur, zehr olmağa yakındur. Tuzlu balık ⁽¹⁸⁾ tuzdan harâret kesb eder ve ruḡubeti az kıalır ve şırça rengli balğam hâşıl eder. Ammâ ⁽¹⁹⁾ ba'de- zamânin eder. Ammâ tuzlu balğam tiz hâşıl eder. Pes deri şoyulmaķ ve ğicik ve uyuz peydâ **[468b]** ⁽¹⁾ eder. Ba'zı kimesnelerde uyhusuzluķ peydâ eder. İşlahı budur ki sirke içinde işlayup ⁽²⁾ yaturup yeyeler. Böyle olicaķ şuşatması az olur ve balğamı keser ve ma'ide ağzın ⁽³⁾ balğamdan pâk edüp cilâ eder. Eger kıavursalar kezâlik işlahı

olunur lâkin ma'ideden ⁽⁴⁾ inmesi geç olur. Bu taqdîrce evlâ budur ki üzerine sükker penîri yeyeler. Eger tuzlu ⁽⁵⁾ ve eger tâze balık üzerine çatlular yemek balığı işlâh eder ve hazmına, cigere kuvvet ⁽⁶⁾ vürür ve ma'ideden aşğa indürmege ma'ideye kuvvet vürür. Ammâ büyük olan balıklar, ⁽⁷⁾ meşelâ Yûnus 'aleyhi's-selâm balığı ve sâ'ir büyük balıkların cümlesi yaramazdur, ma'ideden ⁽⁸⁾ geç iner. İşlâhı muqaddemâ zikr olunan nesneliler. Lâkin lâzımdur ki anlardan ⁽⁹⁾ çok edeler ve tekrâr edeler. Balıktan şol ki kurudulmuş ola, yaramazdur. Bu maqûlesi ⁽¹⁰⁾ ve tuzlu olan balık temregü ve istiskâ marazların peydâ eder. Balıklardan şol ki semizdür, ⁽¹¹⁾ lezzetlüdür ammâ geç hazm olunur, ma'ideye yaramazdur. Taşlu yerlerde olan balık mizâcları ⁽¹²⁾ sağ olan kimesnelere muvâfiğdur hazm olunursa ve deryânın derin yerlerinde olan ⁽¹³⁾ balık taşlu yerlerde olan balık ile eyülikde berâberdür. Balık eti ne kadar gâliz olursa ⁽¹⁴⁾ olkadar sirkeli şürvâlar ve sirke ve mirî ile yemesi enfa'dur ve semiz ve yelmeşikli olan ⁽¹⁵⁾ balığı kebâb edüp yemek enfa'dur. Bunlardan gayrılarının yağıla kavurup yeyeler. Balık yemek ⁽¹⁶⁾ göğüs perdelerinde süddeler peydâ eder. Muhaşşal budur ki 'asel ve cevârişler balıklar fesâdın ⁽¹⁷⁾ işlâh eder. Mizâcı ıssı olan kimesnelere balık üzerine ne ekşi sikencübîn isti'mâl ⁽¹⁸⁾ eyleye veyâhüd üzerine bir miqdâr sirke yuda. Balık ile yumurdayı ve balık ile südi bir ta'âmda ⁽¹⁹⁾ cem' etmek câyiz degüldür ya'nî bunlardan biri yөнüp hazm olmadın üzerine bunlardan [469a] ⁽¹⁾ <bunlardan> birin yemeyeler. Kezâlik balığı et ile yemeyeler illâ megerki balığı evvel yeyeler. Şarâb balık ⁽²⁾ devâsidur. Her mizâcda ve her zamânda evlâ budur ki balık yemege mu'tad olanlar ve mu'tad olmayup ⁽³⁾ gâhî yeyenler dahı yedükden sonra bir gün veyâhüd iki gün sonra bir miqdâr eski gül perverdesi ⁽⁴⁾ ki sükker ile veyâhüd 'asel ile perverde olmuş ola, anlardan yeyeler. Balık yedükden sonra şol ⁽⁵⁾ kimesneye ki gönül dönmek ve kuşmak hareketi 'arız ola, üzerine ayva rubbından yudalar. ⁽⁶⁾ Eger üzerine ıssıcaqla kemmün şuyından yutsalar nef eyleye. Şâhib-i kitâb eydür: Balıklardan ⁽⁷⁾ şol ki başğa meşhür nâmı vardur, anı harfi bâbında zikr ederüz.

Sümeiketü's-Şaydâ: ⁽⁸⁾ Şaydâ balıcağı demekdür. Vilâyet-i Şâm'da Şaydâ demekle ma'rûf şehre yakın bir ayazma içinde ⁽⁹⁾ bulunur küçük balıklardur ki vezeğa dedükleri cânavar küçüklerine beñzemesi çokdur. Bu ba-

lıkları ⁽¹⁰⁾ evvel-i bahârda Rûm aylarından Şubâ't ayınınuñ nişfindan Āzer ki Mart dödükleri aydur, ⁽¹¹⁾ anuñ âhîrine degin ki bu zamânlar bu balıkların hareketi ve çiftlenmesi zamânlarıdır, bu zamânda ⁽¹²⁾ avlayup azacuk tuzlarlar ve kurudurlar. İhtiyâc olduqda bu balıqdan niş dirhem ⁽¹³⁾ miqdârın döğüp beyâz hamr ile yemekden sonra içüp yatup uyusalar cimâ' istihâsın ⁽¹⁴⁾ tahrîk edüp âleti tîz kıvâma getüre. Bu hâşşa bu balıkların erkeklerindedür. Erkekliginuñ ⁽¹⁵⁾ 'alâmeti budur ki başı küçük ve gevdesi uzun ve ince olup çenesi altında siyâh noqtaları ⁽¹⁶⁾ olur ve ayakları bingemiş olur. Dişisi bu zıkr olunan evşâfuñ hilâfidur. ⁽¹⁷⁾ Ba'zılar demişler erkegi erler istihâsın ve dişisi 'avratlar istihâsın tahrîk eder. Ba'zılar ⁽¹⁸⁾ bu balıguñ döğülmişinden yumurda üzerine birağup ve yavaş âteş ile yumurdayı rûfâdân ⁽¹⁹⁾ bişürüp isti'mâl eder, nef' eder. Ba'zılar bu balığa kum balığı dërler ki kum balığı gibi bulunur [469b] ⁽¹⁾ veyâhüd kumda olur ve kum içine talup gider şuda talup yüzer gibi ve dërler ki ⁽²⁾ bu balıguñ her bir 'uzvı bedeninde mişli olan 'uzv fesâdın işlâh eder. Meşelâ kemik ⁽³⁾ şınığın ve kanı nesne doğunmağıla ezilmesin bu balıguñ kemigin isti'mâl etmegile işlâh olunur. ⁽⁴⁾ Sâ'ir a'zâ dağı böyledür. Ammâ bu kelâm yolda oturan yalancı tabîbler kelâmı idügi ⁽⁵⁾ zann olunur.

Semn: Sâde yağdur. Sâde yağ, süd cerbidür ki südi muhkem çalkayup ⁽⁶⁾ cerbini südden ayırup ba'dehu şâf olmak için âteşte kaynadup şâf olduqda ⁽⁷⁾ sâde yağ dërler. Sâde yağ tâze iken tabî'atı derece-i ülâda hârr u rahtdur. Eski ⁽⁸⁾ olduqça harâreti ziyâde olur. Sâde yağ tahlîl edici ve hıltları bişürücidür. Kaymağdan ⁽⁹⁾ kuvveti ziyâdedür, sâde yağda bir miqdâr cerd ya'nî kazımağ ve pâk etmeklik vardur, huşûşan ⁽¹⁰⁾ eskisinde ziyâdedür ve zehrleri def' edüp zarar êtdürmez. Ruṭübetlü ve balğamlu ve gevşek ⁽¹¹⁾ olan bedenlerde ve bu maḳûle olan a'zâda nef'i tîzdür ve ziyâdedür. Anuñçündür ki uyluklarda ⁽¹²⁾ ve kulaklar tözinde ve koltuklar altında olan şişlere nef' edüp tîz bişürür ve indürür. ⁽¹³⁾ Şıgır südinden olan sâde yağ, sâ'ir sâde yağlardan eyüdü. Yılanlar zehrin yürege ⁽¹⁴⁾ erişmekden men' eder. Hattâ bir şahşı zehrlü siyâh kâtil yılan ısırup şıgır südinden ⁽¹⁵⁾ olmuş eski sâde yağdan gayrı devâ bulunmamağın andan içürmişler def' olunup zarar ⁽¹⁶⁾ ermemiş. Evlâ budur ki ol zamânda sâde yağdan içürüp kuşduralar. Sâde yağ ⁽¹⁷⁾ gâhî karnı tutar ve gâhî yüridür. 'Avratlarda ve küçüklerde olan

şişlere eyü devâdur. ⁽¹⁸⁾ Zîrâ anlaruñ bedenleri gevşekdür. Eger anuñla ve remâd ya'ni küñ şuyı ile hıķne etseler ⁽¹⁹⁾ baķarsuķlarda olan çıbanlara ve zaķır marazına nef eyleye. Eger andan penbe pāresi içine [470a] ⁽¹⁾ <ii-
ne> ķoyup mūhrlenmiş olan çıban üzerine ķosalar mūhresin gidere. Eger
penbe pāresi içine ⁽²⁾ ķoyup yara aķzına ķosalar bitişmesine māni' ola. Bunu
deriñ olan yaralara ve çıbanlara ⁽³⁾ ēderler ki işledūp pāk olmaķa muhtāc
ola. Büyük şişler ve çıbanlar aķızların geñ ētmek ⁽⁴⁾ için isti'māl ēderler.
Eger eski sâde yaķ ile ħinnāyı yoğurup eskiden olan uyuza ⁽⁵⁾ ve gicige
sürseler gidere. Eger bir vaķıyye ya'ni on iki dirhem miķdārın nısf vaķıyye
sūkker ile içseler ⁽⁶⁾ ıtutulmuş olan sidūgi fi'l-ħāl yürüde, mücerredür. Eger
'avrat fetile ile götürünse rahminde olan ⁽⁷⁾ çıbanlarına nef eyleye. Eger
oturaķ üzerine sürseler bevāsir dēdükleri sevdāvi çıbanlara ⁽⁸⁾ nef eyleye.
Eger bir vaķıyye miķdārın iki üsküre miķdārı enār şuyı ķarışdurup içseler
⁽⁹⁾ zūsenṭāryā dēdükleri ishāl-i ma'avī ya'ni ancaķ baķarsuķlardan olan is-
hāle ziyāde nef eyleye. ⁽¹⁰⁾ atılanmış olan göze sürseler atılığını gidere.
Eger zeyt yaķı ile ķarışdurup uyuzlu ⁽¹¹⁾ göz apaķlarına sürseler nef eyle-
ye. Eger üzüm şuyı ile ķarışdurup göze sürme gibi çekseler ⁽¹²⁾ gözde olan
şişlere ve arabānına nef eyleye ve ulaķ aķrılarına nef eyleye. Eger a ⁽¹³⁾
arınıla bir miķdār yutsalar eskiden olan uru öksürügi yumışadup nef ey-
leye ⁽¹⁴⁾ ammā yaşluķdan olan marazlarda andan ictināb evlādur. Eger geçe
ile yüze sürüp anuñla ⁽¹⁵⁾ uyusalar yēdi geçe böyle etseler yüzi pāk eyleyüp
dībācesin güzel eyleye ve şayķallu eyleye. ⁽¹⁶⁾ aymaķ daķı böyledür. Eger
yalıñuz sâde yaķ yēmek ve eger sār aşlar ile yēmek ıssı olan bedenlerde ⁽¹⁷⁾
şafra peydā ēder ve za'if ve balģamlu olan ma'ideleri gevşeldür. Mizācları
ıssı olanlara ⁽¹⁸⁾ işlāķı ekşiler iledür ve ğayrılara işlāķı kemmūn ve rāziyāne
ve cevāriş-i 'ūd ile olur. ⁽¹⁹⁾

Sümne: Ĥabbū's-sümne dēdükleri dānedür ki muķaddemā ħarf-i ħāda zıkr olunmuşdur ve ince [470b] ⁽¹⁾ ve uru olan kimesneleri semirtmek için ēderler. Terķibe daķı sümne dērler. Mūrekkebātda zıkr olunur. ⁽²⁾

Simār: Esel dēdükleri nebātdur ki andan ħaşir ēderler. Muķaddemā ħarf-i elifde zıkr olunmuşdur. ⁽³⁾

Semsaķ: Merzencūş dēdükleri ħoş rāyiħalu meşhūr nebātuñ ism-i 'Ara-
bīsidür. Ĥarf-i mīmde ⁽⁴⁾ zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Simsim-i berri: Yabân sîsâmı demekdür. Murâd, celbeheng ⁽⁵⁾ dedükleri devâdur ki muḳaddemâ ḫarf-i cimde zıkr olunmuşdur.

Semmü'l-ḫumâr: Eşek zehri ⁽⁶⁾ demekdür. Murâd, diflî dedükleri zehr ağacıdur. ḫarf-i dâlde zıkr olunmuşdur.

Semmü'l-fâr: ⁽⁷⁾ Sıçan otı dedükleri topraḳdur. ḫarf-i şinde şük deyü zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁸⁾

Semmü's-semek: Balıḳ zehri demekdür ki mâhî-zehre deyü ḫarf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁹⁾

Semmür: Türk ya'nî Kürd vilâyetinde olur bir ḫayevândur. Ṭabî'atı ḫârr u yâbisdür. ⁽¹⁰⁾ Ziyâde ıssıdıcıdur. Kürki sâ'ir cemî'an kürklerden ziyâde ıssıdır. Ammâ derisi tîz fâsid ⁽¹¹⁾ olup çürür, zîrâ az dibâḡat olunmuşdur. Kürki mizâcları şovuk ve ḳocalara eyüdü, gögsi ⁽¹²⁾ ve bögrekleri ıssı eder ve mizâcları ruḫbetlü olanlarda cimâ'ı taḫrîk eder.

Semür: ⁽¹³⁾ İsm-i 'Arabîdür. Dikenlü bir ağaç ismidür. Ba'zılar demişler nabḳ ağacınıñ bir gûnesinüñ ismidür ki ⁽¹⁴⁾ yemiş olmaz. Nabḳ ağacı sidr deyü muḳaddemâ zıkr olunmuşdur.

Senâ: Ḥicâz ya'nî ⁽¹⁵⁾ Mekke-i Mükerrime câniblerinde biter bir nebât ismidür. İsti'mâl olunan yapraḳıdur. Yaprāḳı ḫinnâ yapraḳına ⁽¹⁶⁾ beñzerdür. Şekilde bögrege beñzer kîseler içinde toḫmı olur. Senânuñ eyüsi Mekke'den getürdükleridür. ⁽¹⁷⁾ Ṭabî'atı ḫârr u yâbisdür. Ba'zılar zann etmişler ki ḫarâret ve yübüseti derece-i ülâdadur ammâ böyle ⁽¹⁸⁾ degüldür. Belki ḫarâreti derece-i şâniye âḫirinde ve yübüseti derece-i ülâdadur. Senâ, cemî'an ḫılḫları ⁽¹⁹⁾ ishâl eder ve ḫılḫları çıkarmâḳ için bedenüñ derin yerlerine ḫalar. Yanup kül gibi olmuş [471a] ⁽¹⁾ <olmuş> olan ḫılḫları çıkarmâḳda 'azîm ḫâşşası vardır. Pes niḳris ve 'ırḳu'n-nesâ marâzlarına ⁽²⁾ ve birbirine ḳarışmış balḡam ve şafrâdan ḫâdiş olan eñ yerleri aḡrılarına nef' eder ve sevdâyı ⁽³⁾ ishâl etmegile sevdâdan olan marâzlara ve mâlîḫülyâ marâzına nef' eder. Meşelâ çatlaḳlar ve eskiden ⁽⁴⁾ olan baş aḡrısı ve uyuz ve sivilciler ve gıcik marâzlarına nef' eder. Şar' marâzını daḫı eyü ⁽⁵⁾ eder. İsti'mâl olunduḳda beşâ'ati ya'nî dadsuzluğu vardır. Kendüyi bişürüp şuyın içmek ⁽⁶⁾ cirmin içmekden yegdür. Dögülmişinden miḳdâr-ı şerbeti bir dirhemden üç dirheme dekdür. Bişürülmüş ⁽⁷⁾ şuyından miḳdâr-ı şerbet üç dirhemden

altı dirheme dekdür. Senā, şusadur ve tasa ve ıztırāb ⁽⁸⁾ vèrür. Benefşe ve tāze yemişler şuları ıslāh eder. Eger anuñla saçlara sürüp taldursalar ⁽⁹⁾ saçları qavī edüp dökülmesine mānīf ola. Eger hınnā ile qarışdurup saçlara hınnā gibi ursalar ⁽¹⁰⁾ saçları güzel siyāh eyleye. Eger nısf vaqıyye ya'nī altı dirhem miqdārın hām zeytündan olan ⁽¹¹⁾ zeyt içinde bişürüp içseler arqada uyluqlarda olan hām balgam hılqların çıqara ⁽¹²⁾ ve ziyāde nef eyleye.

Sünbül: Her nesne ya'nī her nebātuñ yemişi ki arpa ve buğday gibi başaqlı ⁽¹³⁾ ola, aña sünbül dèrler. Sünbül, vilāyet-i Hind'de bir nebāt içinden biter sāk ya'nī baldır ucında ⁽¹⁴⁾ biter bir yemişdür. Lākin 'ilm-i tıbda yalıñuz sünbül dèseler murād, sünbül-i Hindī olur ki sünbül-i tıb ⁽¹⁵⁾ dağı dèrler. Pes anı beyān edelüm. Lisān-ı Yünānīde sünbül-i Hindī'ye nārdın dèrler. Eyüsi ⁽¹⁶⁾ oldur ki rāyihası hoş olup rengi siyāha māyil kıvıl olup çirkīn yağ rāyihası az ola. ⁽¹⁷⁾ Başı vāfir saçlu olup başağı kısa ola. Su'd ki tōpalaq dèdükleri kökdür, rāyihası ⁽¹⁸⁾ aña beñzeye. Ba'dehu eyüsi oldur ki uzun olup başağınun saçları ince ola ve rāyihasınun ⁽¹⁹⁾ hoşluğı az olup yağluluk rāyihası çok ola. Gāh olur bu maqūlesine hīle ederler, şol [471b] ⁽¹⁾ vechile ki eski olanı üzerine şu ve işmid ya'nī kühl ufağın serperler ki birbirine yapışup ağır ⁽²⁾ ola. Tābī'atı hārr u yābisdür. Ba'zılar naql ètdükleri gibi hāreتي derece-i ulāda degüldür, belki ziyādedür ⁽³⁾ ammā yübüseti derece-i sāniye āhıindedür. Şovuk olan cigere nef eder. Eger içmegile ve eger taşradan ⁽⁴⁾ üzerine yağı ètmegile ma'ide ağzını qavī eder, sidügi yürüdür, bağarsuqlarda ve ma'idede olan ⁽⁵⁾ lez'i ya'nī yaqup acıtmayı giderüp eyü eder. Bağarsuqlara ve ma'ideye fāsıd hılqlar dökülmesine ⁽⁶⁾ mānīf olur ve dağı dimāğda ve göğüsde olan yaşlıqları taḥlīl edüp qurutmağıla ⁽⁷⁾ def eder ve qarını tatar ve çibanları neşf eder ya'nī yaşlıqları giderür. Eger içmegile ⁽⁸⁾ ve eger götürünmegile nef eder. Eger şovuk şu ile içseler gönül bulanmasın sākin eyleye ve yürek ⁽⁹⁾ oynamasına ve şişine nef eyleye ve cigerde şovukdan ve ruṭubetden olan marāzlara ⁽¹⁰⁾ nef eyleye ve yereqānı giderür, bögreklerde şovuk marāzlara nef eder. Eger şu ile bişürüp ⁽¹¹⁾ 'avratlar içinde otursalar rahmlerinde olan şişlerine nef eyleye ve taḥlīl eyleye. ⁽¹²⁾ Göz kirpüklerin bitürmege ve hıfz ètmege eyü devādur. Çok derleyen kimesne bedenine ekseler ⁽¹³⁾ deri men' eyleye. Göz için olan devālara dağı girür zīrā yaşları qurıdup ⁽¹⁴⁾ kuvvet vèrmesi ve sā'ir devāları göz tabaqaları-

na erişdürmesi vardır. Gâh olur ⁽¹⁵⁾ döğüp ve hamr ile yoğurup çörek çörek edüp hıfz ederler ve vaqt-i hâcetde ⁽¹⁶⁾ isti'mâl ederler. Miqdâr-ı isti'mâlî bir mişkâl kadardur. Ammâ bögreklere zarar eder, ketre ⁽¹⁷⁾ ıslâh eder. Sünbül-i Hindî bulunmasa ıdhirden iki miqdârı bedeli olur. Ammâ sünbül-i ⁽¹⁸⁾ Rûmî'ye sünbül-i İklîfî ve nârdîn-i İklîfî dahı dërler. Tâ'yife-i 'Acem sünbül-i Rûmî'den ⁽¹⁹⁾ étdükleri şarâba mey-hüşe dërler. Buña sünbül dedükleri anuñçündür ki râyihasının hoşluğu [472a] ⁽¹⁾ <hoşluğu> ve yağlu râyihası sünbül-i Hindî'ye beñzerdür ve illâ haķîķatde başaķ degüldür ⁽²⁾ ve anuñ ancak köki ve baldırı ve çiçeği isti'mâl olunur. Sünbül-i Rûmî'nün eyüsi oldur ki ⁽³⁾ tâze olup râyihası hoş ve kökleri çok ve tolu ve ovulması güç ola. Bununuñ hârâreti ⁽⁴⁾ Hindî'sinden ziyâdedür ve kâbızlığı azdur. Bevli ziyâde idrâr eder Hindî'sinin ⁽⁵⁾ ba'zı ahvâli maķâmına kâyim olur ammâ za'f üzredür. Eger afsentîn ile içseler ma'idede ⁽⁶⁾ ve cigerde olan şişlere nef eyleye ve ma'ide şişmesin giderür. Eger şarâb ile içseler ⁽⁷⁾ talaķ şişine ve kavuķ ve bögrekler ağırlarına nef eyleye ve zehrlü cânverler şoķduđına ⁽⁸⁾ nef eyleye ve hârr olan merhemler eczâsına girür. Sünbül-i Rûmî ile étdükleri şarâb ⁽⁹⁾ şıfatı budur ki sünbül-i Rûmî'den buçuķ batman miqdârın otuz rıtl miqdârı şîreye katup ⁽¹⁰⁾ тұrur. İki aydan şoñra şâf edüp her gün iki buçuķ vaķıyye miqdârın üç ol kadar şu ile ⁽¹¹⁾ karışdurup içseler bögreklerde olan marazları ve yerekâni ve cigerde olan marazları ve gücile ⁽¹²⁾ efşân étmegi ve reng bozulmasını ve mi'de marazlarını eyü éde. Ba'zılar vec ki egir ⁽¹³⁾ dedükleri kökdür, andan iki cüz' ve sünbül-i Rûmî'den üç vaķıyye miqdârın yétmiş raṭl ⁽¹⁴⁾ şîreye katup isti'mâl ederler. Ammâ sünbül-i cebelî bir nebâtdur ki yaprağı karşı'anna dedükleri ⁽¹⁵⁾ nebât yaprağına beñzer. Budaķları dahı anuñ budaķları gibidür lâkin kiçirekdür ve iri ve dikenlü ⁽¹⁶⁾ degüldür. İki ve dahı çok siyâh ve hoş râyiħalı kökleri olur, hanşâ dedükleri nebât kökine ⁽¹⁷⁾ beñzer lâkin ol incerek ve kiçirekdür, baldırı ve yemiş ve çiçeği yokdur. İsti'mal olunan kökidür ⁽¹⁸⁾ ve bununuñ râyiħası ağırlığı ziyâdedür ve kuvveti za'ifraķdur ve ismi sünbül olduğu anuñçün ⁽¹⁹⁾ degüldür ki başağı ola. Belki anuñçündür ki râyiħada ve nef'de aña şerikdür, ef'âlde ve te'sîrde [472b] ⁽¹⁾ Hindî ile Rûmî'ye şerikdür. Ma'ide ve ciger ve sâ'ir a'zâya kuvvet vermekte hâşşası vardır ⁽²⁾ ve rengi güzel eder. Eger andan şarâb étseler şu vechle ki otuz rıtl şîreye andan üç ⁽³⁾ raṭl kıtsalar ol şarâb gücile efşâna ve cigerde olan marazlara istiskâ-yî laħmiye ziyâde

(4) nef eyleye ve göğüs perdelerinin kuvvet-i mäsikesinin fi'lin kavî eyleye ve balgām sebebi ile olan (5) kuşmayı tuta. Eger mişkāl mişkārın yēseler veyāhūd içseler ma'idede olan yelleri tağıdup (6) tahlil eyleye.

Sengesbūye: İsm-i Fārisīdür. Ta'rib edüp káf yerine cīm getürüp (7) senesbūye dēler. Şāhīb-i Cāmi' a'nī merhūm İbn-i Baytār zıkr eder ki bir nebāt tohmıdır, çaşa (8) beñzer üzüm dānesinden azacuk büyük ve ol kadar dānedür ammā andan uzuncadır. (9) Bir mişkār bozulması vardır. Tabī'atı ziyāde hārr u yābisdür, derece-i şālişe evāsıtına (10) erişmeğe yakındır. Eger sirke ile ezüp temregüye ve lekeler ve ufağ noğtalara sürseler (11) gidere. Eger tuz ve sirke ile olursa te'siri ziyāde ola. Beyāz olan behağı dağı giderür, (12) huşuşan tekrār ederlerse ziyāde nef eyleye.

Senderūs: Kızıla māyil şaru bir şamğdur. (13) Kihribāya beñzer ammā kihribādan gevşekdür, lezzetinde acılık vardır. Türkide sandalus (14) dedükleridür. Tabī'atı derece-i şāniyede hārr u yābisdür, hāreتي ziyādedür. Ba'zılar dēmişler derece-i (15) şālişede hārr ve derece-i şāniyede yābisdür, zāhirrak dağı budur. Bağarsuqlardan ve ma'ideden (16) balgām artuqluğların kesüp giderür. Şoğulcan ve habbül'kar' dedükleri kırdları kırar. (17) Ziyāde şovukdan olan sinirler gevşemesine nef eder. Kezālik ruṭubetden ve imtilādan (18) olan gevşelmeye nef eder. Nevāşir ki oturağda olur batmış çıbanlardur, senderūsı (19) yaqub ol çıbanlara tutsi etseler çıbanları kırudu. Kezālik tutsi etseler şovuk nezlelere [473a] (1) <nezlelere> ve zükāma ziyāde nef eyleye. Dişler ağırlarına ve diş etleri yēnmesine ve düşmesine (2) nef eder. İçmegile kan tükürmeğe ve bevāsir çıbanlarına nef eder ve başdan ruṭubetleri indürür (3) ve nezleye nef eder. Eger çıbanlar üzerine ekseler kırudup etlerin bitüre. Eger gül yağı ile (4) tā koyu [o]lınca kıarışdursalar ellerde ve ayaklarda et içine girmiş olan çatlağlara (5) nef eder. Senderūsı güreşçiler isti'māl ederler tā ki bedenlerinin ruṭubeti gidüp kavî (6) olalar ve yorulmayup derlemeyeler. Yürek oynamasına ve ruṭubet sebebi ile olan rebve (7) nef eder zira kıurutması vardır. Talağa nef eder. Eskiden olan ishāle eyüdüdür. Eger (8) döğüp dişi keçi cigeri üzerine ekseler ve āteşde kebāb edüp içinden çıkan şaru şu (9) ile göze sürme gibi çekseler gözde olan perdeye nef eyleye. Eger 'asel şuyı ile içseler (10) hayz kanın ve sidügi yürüde. Eger kıulağ içine tamlatsalar ağırsını sākin eyleye. Eger göz (11) içine tamlatsalar

gözde olan nişânları bir vechile cilâ eyleye ki sihr gibi ola, içmekle kanı ⁽¹²⁾ hâbs édüp tutar, her kanķı yerden olursa tutar. Bu huşuş için isti'mâl olunacaķ ⁽¹³⁾ miķdârı bir dirhem miķdârına dekdür. Sikencübîn veyâhüd sirke ile içseler ziyâde nef eyleye. ⁽¹⁴⁾ Eger götürünmegile ve eger içmegile ana kanından oğlanı çıkarur.

Sünbâdec: Fârisiden ⁽¹⁵⁾ ta'rib olunmuş ismdür. Murâd, bir taşdur. Ol taşuñ tabî'atı bârid-i yâbisdür. Bürüdeti derece-i ⁽¹⁶⁾ şâniyede ve yübüseti derece-i şâlişededür. Vilâyet-i Çin'de cezîrelerde bulunur. Ğayrı yerlerden dağı ⁽¹⁷⁾ getirürler. Ba'zılar bu taşâ hâcerü'l-mâs dëyü tesmiye ederler. Ba'zılar demişler âherdür. Bu taş güyâ ⁽¹⁸⁾ kum bir yere cem' olup taş olmuş gibidür. Ba'zısı büyük ve ba'zısı küçük olur. Dögilüp ⁽¹⁹⁾ ufaķlanmışınuñ fi'li ve te'sîri ufaķlanmamışdan ziyâdedür. Eger kuru iken ve eger şu ile [473b] ⁽¹⁾ ıslanmış iken sâ'ir nesneleri yer. Şu ile olıcaķ te'sîri çok ve kavî olur. Ziyâde ⁽²⁾ cilâ étmesi vardur, dişleri pâk eder. Bunlardan Ğayrı kavî keskinliği vardur. ⁽³⁾ Anuñçün kûridıcı ve ekl edici devâlarda isti'mâl ederler. Eger yakup döğüp ezseler ⁽⁴⁾ oñulmasından 'acz gelmiş olan çibanlar üzerine ekseler eyü édüp oñulda. İbn-i Vâfid nâm ⁽⁵⁾ tabîb, Hâķim Dîşkürîdüs ve Hâķim Câlînüs'dan naķl édüp demiş ki bu taş almas taşıdır. ⁽⁶⁾ Ammâ bu kelâm ğalaţdur zîrâ almas âherdür ve Hâķim Dîşkürîdüs ve Câlînüs almas taşını ⁽⁷⁾ zıkr etmemişdür.

Sincâb: Sıçan gibi bir hayevândur ammâ sıçan gibi kıyruğı yoķdur. ⁽⁸⁾ Mizâcı hârr u raţbdur. Tâzesi i'tidâle mâyildür. Bu hayevân tâze yemişler yer. Anuñçündür ki ⁽⁹⁾ etinde çirkîn râyiĥa yoķdur ve kürkinüñ râyiĥası hoşdur. Mizâcı mu'tedildür. Yigitlere ve mizâcları ⁽¹⁰⁾ ıssı olanlara ve dâ-yimâ şarâb içenlere münâsibdür.

Sindiyân: Ehl-i Şâm yanında bellüt ⁽¹¹⁾ ağacınıñ ismidür. Bellüt ağacı ĥarf-i bâda zıkr olunmuşdur.

Sünbülü'l-kelb: ⁽¹²⁾ Derdâr dedükleri ağaç yemişdür ki ĥarf-i dâlda zıkr olunmuşdur.

Sinnevr: Çetük ⁽¹³⁾ dedükleri ma'rûf hayevândur. Yabânîsi dağı olur. Ehlîsi birkaç reŕglü olur. Ba'zısı beyâz ⁽¹⁴⁾ ve ba'zısı siyâh ve ba'zısı kızıl ve ba'zısı şaru ve ba'zısı alaca olur. Alacasına Hıţâ'î ⁽¹⁵⁾ ve Hindî dërler. Siyâhı

cümlesinden ıssırekdür, ba' dehu Hıṭā' idür, andan soñra sâ'iridür. Ba'zılar (16) demişler kıızıl olanı cümleden ıssırekdür. Ammâ yabânîsi bir rengde olur. Şırça renginde olup (17) pul pul olur. Eti, derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Harâreti yübüsetinden kavırağdur. (18) Kocalar ve mizâclarında ruṭubet ziyâde olanlar ve ruṭubet sebebi ile eñ yerlerinde ağırları (19) olanlar ğızâ tarîkiyle yêseler nef' eder ve niḳrislüler şu ile bişürülmişi içinde otursalar [474a] (1) <otursalar> nef' eder. Arça ağırsına nef' eder. Kürkinüñ mizâcı dilkü kürki mizâcına yağındur. (2) Çetük dâyimâ yanında olup nefsi burna girmek, şolup sill marazlarına düşürür. Eger çetüğü (3) çölmek içine 'aynı ile kıanıla kıoyup ve çölmegi sıvayup yağıup tâ küil ola küilinden (4) alup sirke ile kıarışdurup yün pâresiyle ellerde ve ayaklarda olan çatlaqlara (5) sürüp şıvasalar fi'l-hâl eyü ede. Çetük tersi ziyâde ıssıdur ve çekicidür. 'Avrat (6) yağıup tütsülense veyâhüd götürünse oğlan soñı dedükleri deriyi çıkarur. Eger etin (7) kıurıdup ve döğüp a'zâ üzerine kıosalar ziyâde nesneleri ve dikenleri çeküp kıuvvet ile (8) kııkara. Ammâ ehlî olan çetük etleri yaramazdur. Zîrâ sıçan ve sâ'ir zehirli cânverler (9) ve murdâr nesneleri çok yer. Yabânîsinden ehlisinüñ harâreti azdur. Ba'zınuñ eti raṭb (10) ve hażmı güç olur.

Sürincân: İsm-i Fârisîdür. Bir nebât kökinüñ ismidür ki yaprağı (11) belbûs dedükleri yabânî şoğan yaprağına beñzer. Perâsâ rengindedür, ele yapışur yelmeşikligi (12) vardır, kıarış kıadar uzar baldırı vardır. Sûsenüñ küçüğü gibi beyâz çiçek verür. (13) Ba'zısı şaruya mâyil ve ba'zısı gül rengindedür ve çiçeği yere yağındur. Çiçeği kıuruduğda (14) yaprağı kııkar, yaprağından soñra siyâha mâyil kıızıl yemişi olur. Kıabuğı kıızıla mâyil (15) köki olur ve içi beyâzdur. Köki yumışakdır, tatlıdur, yaşluğıla töludur, degirmilige (16) mâyıldür. Bu kök tatlı olmağıla ba'zı bilmezler lezzetine aldanup tâze iken çok yer (17) ve boğulmağıla helâk olur. 'İlac budur ki kıuşup şığır südi içüreler. Bu nebât (18) tağlar ve depeler başlarında biter. Tâbi'atı derece-i şâlişe evâ'îlinde hârr ve derece-i şâniyede (19) yâbisdür. Hâşşası budur ki balğam ishâl edüp kıoyu hıltları ırâk yerlerden ve şarmaşık [474b] (1) yerlerden çeküp kııkarur ve cimâ'a ziyâde taḫrîk eder. Ammâ ma'ideye yaramazdur, ziyâde zarar eder. (2) Eyüsi oldur ki beyâz olup içi ve taşrası ziyâde beyâz olup ufadılması kıatı ola. (3) Ammâ kıızıl ve siyâh olanları kıatlı edicilerdür, yaramazlardır. Eger beyâz olanından buçuğ (4) dirhem alup kıoyun südin-

den olmuş eski sâde yağıla yoğurup ve penbe pâresine ⁽⁵⁾ bulayup oturağ içine koyup iki gece tursa bevâsîr dedükleri sevdâvî çibanları ⁽⁶⁾ eyü edüp gidere. Eger döğüp şarâb ile veyâhüd sirke veyâhüd hayyü'l-âlem dedükleri ⁽⁷⁾ nebât şuyı ile yoğurup ağrısı olan en yerlerine sürüp bulaşdursalar ağrıları ⁽⁸⁾ sâkin eyleye. Erlik şuyın ziyâde eder ve eskiden olan çibanları kurudur, ⁽⁹⁾ üzerine ekmekle kurudur. Eger taşradan ve eger içerüden çok isti'mâl etseler hılıtları ⁽¹⁰⁾ pekişdüre ve yaraları katılandura. Miqdâr-ı şerbeti yalınuz za'firân ile bir dirhemdür ammâ ⁽¹¹⁾ sâ'ir münâsib edviye ile nişf mişkâldür. Rub' dirhem dağı ziyâde etmek câyizdür. Sükker dağı ⁽¹²⁾ katalar. Sükker ile za'firân ma'ideye olan zararını def eder. Ağrısı olan yere yağı ⁽¹³⁾ etseler fi'l-hâl ağrıyı sâkin eyleye. En yerleri ağrıları için içdüklerinde evlâ budur ki ⁽¹⁴⁾ fülful ve kemmün dağı katalar tâ ki yardım edüp ma'ideye kuvvet vere. Eger nişf dirhem miqdârın ⁽¹⁵⁾ içinde sükker penîri işladılmış tâze süd içinde içseler cimâ'a ziyâde tahrîk eyleye. ⁽¹⁶⁾

Süs: İsm-i 'Arabîdür. Ağaca beñzer bir nebât ismidür ammâ süs dëyü ıtlâğ ⁽¹⁷⁾ olunsa köki murâd olunur. Türkîde buyan köki demekle ma'rûfdur. Lâkin hâlâ isti'mâl ⁽¹⁸⁾ olunmaz illâ izâfetile isti'mâl olunur, meşelâ 'ırķu's-süs dërler. Süs yaprağı saķız ⁽¹⁹⁾ ağacı yaprağına beñzer ve çiçegi Yünânîde evaķsüs dedükleri devâ çiçegine beñzerdür. İsti'mâl [475a] ⁽¹⁾ <isti'mâl> olunan kökidür. Hârârete mâyılraqdur, ruṭubet ve yübüsetde mu'tedildür. Ḳurı olanı ⁽²⁾ yübüsetden hâlî degüldür. Ruṭubet-i ğarviyye ya'nî yapışur maķûlesi ruṭubeti vardır. Lezzetinde ⁽³⁾ tatlıluğ ve acılığ ve azacuk ķâbızlığ vardır. Köki tâze iken şıķup şuyın çıkarurlar, ⁽⁴⁾ şol vechle ki kökleri yarup şu içinde bişürürler ve tebdîl ederler tâ şu kıoyu ⁽⁵⁾ olup petmez gibi olur. Ba'dehu şuyı yavaş âteşe kıoyup 'aķide gibi olup hıfzêderler. ⁽⁶⁾ Bu maķûleye rubbûs-süs dërler. Eyüsi Mışr'dan getürdükleridür, ba'dehu eyüsi Furât şuyında ⁽⁷⁾ olandır, ba'dehu Dicle'de olandır. Rubbînuñ hârâreti köki hârâretinden ziyâdedür. ⁽⁸⁾ Ba'zılar demişler bişürülmüş ki rubbidür, kökden mu'tedilraqdur. Süs rubbı ve köki boğazı ⁽⁹⁾ temlîs eder ya'nî iriligin giderüp düz eder, kıavuğı dağı böyle eder. Yapışur ⁽¹⁰⁾ maķûlesi ruṭubeti olmağıla şusuzlığı sâkin eder, huşuşan şu içine kıoyup ⁽¹¹⁾ ezmeyüp kendüsi eriyüp tahrîk etmedin şuyın içseler ziyâde sâkin eder. ⁽¹²⁾ Eger ağacın ince döğüp sürme gibi göze çekseler gözde olan azacuk

beyāzı ⁽¹³⁾ gidere. Bal mūmī veyāhūd ‘asel ile ma‘cūn édüp dahıs dedükleri çibana ki ırnaqlar ⁽¹⁴⁾ diplerinde çıkar, ursalar nef‘ eder. İşlanmışın içmek ma‘ide yangınına muvāfiğdur. ⁽¹⁵⁾ Ruṭūbet sebebi ile olan öksürüğe ve kıru öksürüğe dahı nef‘ eder. ⁽¹⁶⁾ Cigere ve gögse nef‘ eder ve içerüde olan a‘zāyı yuyup pāk eder. Anuñla kuşmağ ⁽¹⁷⁾ nāfi‘dür, zīrā balğamları çıkarur ve ruṭūbeti olmağıla kuşmağa yardım édüp kolay ⁽¹⁸⁾ kuşdurur. Eger andan içerüde bir miğdārı kalursa sidüğü idrār étmegile kalan ⁽¹⁹⁾ artuqluqları sidük ile çıkarur. Ruṭūbet üzre olan ekşer mizācları ishāl eder. [475b] ⁽¹⁾ Eger bişürilen müshil şerbetlere kıatsalar zararların def‘ eyleye ve ṭabī‘ata götürmesini kolay ⁽²⁾ eyleye. Öksürüklerün her dürlüsine nef‘ eder illā şol öksürük ki sırça renglü kıoyu ⁽³⁾ hıltlardan ola, aña nef‘i za‘if olur. Boğaz eṭrāfında ve göğüsde olan irilige ⁽⁴⁾ ve yangına devālaruñ enfa‘idur, huşuşan birkaç zamān isti‘māl olunursa ziyāde nef‘ eder. ⁽⁵⁾ Cigere müte‘allıq olan devālara kıatsalar ziyāde nef‘ eyleye. Sāyir şusuzluqları dahı giderür ⁽⁶⁾ illā megerki ğalīz ruṭūbet sebebi ile ola. Olmağülede te‘şiri za‘ifdür, bedende olan ⁽⁷⁾ segremeyi ve sinirler ağrısını giderüp eyü eder. Eger her gün niç zamān nişf dirhem miğdārın ⁽⁸⁾ rub‘ dirhem sükker ve mişli rāziyāne ile yēseler bedende olan cemī‘an mecārī ya‘nī kıan ve ğizā ⁽⁹⁾ ve sa‘ir nesnelar gidüp geçdükleri yolları pāk édüp cilā eyleye ve yelleri gidere ve rengi ⁽¹⁰⁾ güzel édüp beñzi kıızarda ve yelleri ve ğalīzlığı ve şişmeleri gidere ve eskiden ⁽¹¹⁾ olan sıtmaları ve marazları giderüp eyü éde. Göğüs ağrılarına kökinün bedeli encir ⁽¹²⁾ ‘ağidesiyle yoğurulmuş ketreden vezni miğdardur.

Sūsen: İsm-i Naba‘idür, ba‘zılar ⁽¹³⁾ dēmişler ‘Arabidür. Lisān-i Süryān üzre şuşānī isminden ta‘rib olunmuşdur. Türkide ⁽¹⁴⁾ şusam dedükleri çiçekdür. Yabānisi ve bostānisi dahı vardur. Beyāz olanına sūsen-i āzād ⁽¹⁵⁾ dērler. Cümlesinün kıuvveti taḥlīl edici ḥarāret ve kıurutmağ ve kıabz icāb eder. İnce topraklıluğdan ⁽¹⁶⁾ terkīb olunmuşdur. Bu mağāmda beyān olunan āsumānīsinden ğayrısıdır. Egerçi ol dahı ⁽¹⁷⁾ bir şınıfidur zīrā ḥarf-i elifde āsumānisi zıkr olunmuşdur. Zīrā başka ismi vardur yaprağı ⁽¹⁸⁾ ve köki ıssı yağlar ve ıssı şulardan olan yanığa nāfi‘dür, huşuşan eger āteşde kıurıdup ⁽¹⁹⁾ ba‘dehu gül yağı ile ezüp üzerine kıosalar ziyāde nef‘ eyleye. Ḥayz kıanın yüritmesi [476a] ⁽¹⁾ <yüritmesi> dahı vardur. Lākin gök sūsen köki gibi degüldür, ikisi dahı yaraları oñuldurlar ⁽²⁾ ve büyük çibanları pāk

ederler ammâ za'f üzredür. Anuñçün evlâ budur ki cilâ etmesi ⁽³⁾ kavî olan nesnelere, meşelâ 'asel ile hılıt edüp koyalar, sinirlerde olan yaralara ⁽⁴⁾ dahı nef' eder. Büyük çıbanları ve yaraları yumışadup oñultmak için evvelâ bişürüp ⁽⁵⁾ ba'dehu muhkem ezüp üzerine koyalar. Gâh olur şıkindusın alup ve 'asel ve sirke ile ⁽⁶⁾ bişürüp vaqt-i hâcet için hıfz ederler. Pes her nesne ki cilâlanup kurutmağa ⁽⁷⁾ muhtâc ola, aña güzel devâ olur ve acıtması olmaz, huşuşan şol yaralara ki ⁽⁸⁾ sinirlü etlerde ola. Sûsenden olan yağ ki muqaddemâ yağlar beyân olunduğı gibi ⁽⁹⁾ çıkarılır, sinirleri yumışadur ve rahmlerde olan katılıkları giderür. Eger yaprağıyla ⁽¹⁰⁾ zehrlü cânverler şokduğı yere yağı etseler nef' eyleye. Çiçeginiñ râyihası ve dâyimâ ⁽¹¹⁾ koçulaması nefse kuvvet vèrür ve dimâğda olan yelleri ve buhârları giderür ve 'avratlar ⁽¹²⁾ iştihâsın tahrik eder. 'Uşâresin bişürdüklerinde evlâ budur ki 'usâreden on ⁽¹³⁾ pay miqdâra bir pay 'asel ve bir pay sirke katup bağırdan kap içinde bişürüp ⁽¹⁴⁾ yeyeler. Bağırdan kap içinde hıfz edeler. Eger kökin gül yağı içinde bişürseler ol yağı ⁽¹⁵⁾ âteş yanığına nef' eyleye. Eger kökin dögüp 'asel ile qarışdurup behağ ve baraş ⁽¹⁶⁾ ve irinlü uyuz ve gicik ve yaş çıbanlara sürseler nef' eyleye. Eger dögüp sirke ile ⁽¹⁷⁾ ve benc yaprağı ve buğday unı ile qarışdurup hâyelerde olan ıssı şışlere ursalar ⁽¹⁸⁾ indürüp sâkin eyleye. Tołmın içmek zehrlü cânverler şokmasına nef' eder. Kökin şu ⁽¹⁹⁾ içinde bişürseler ol şu dişler ağrılarına nef' eyleye, huşuşan yabânisi ziyâde nef' eder. [476b] ⁽¹⁾ Talağ katılığına ve toğrulmayınca nefes almağa kâdir olmayanlara nef' eder. Rahm katılığına ⁽²⁾ ve marazlarına eger içmegile ve eger sürünmegile yağınıñ nazîri yokdur. Eger yağından ve eger bişürilmişinden ⁽³⁾ iki vaqıyye ya'nî yigirmi dörder dirhem içilür ve cirminden iki mişkâl miqdârına dek içilür. ⁽⁴⁾ Yağı ishâl eder ve şafrâdan olan ilâvus dedükleri külence yağından bir bucuğ vaqıyye ⁽⁵⁾ içseler nef' eder. Zehrlü mantar ve yaş kişnic ve bencden olan zararlı tiryâğ ⁽⁶⁾ mer-tebesindedür. Eger kökinden mâ²-i 'asel ile içseler şaru şuları ishâl ile çıkarar ⁽⁷⁾ ve zihni keskin eyleye ve istiskâyâ nef' eyleye. Yağı sinirler ve kulaklar ağrılarına nâfi'dür. ⁽⁸⁾ Çiçegi yürege ferah ve kuvvet vèrmekde za'firândan yegdür. Egerçi za'firân ferah vèrmekde ⁽⁹⁾ andan kavîdür. Anuñçündür ki uşları gidenlere za'firândan süsen çiçegi yegdür. Zîrâ çiçegi ⁽¹⁰⁾ rûhları azacuk döşeyüp çok tutar ammâ za'firân rûhları çok döşeyüp ⁽¹¹⁾ azacuk tutar veyâhüd elbette hiç tutmaz ammâ süsen-i beyâbânî ki kızıldur, muqad-

demā⁽¹²⁾ harf-i dālda delbūş dēyü zıkr olunmuşdur. Sūsenūn bir şınfı daħı vardur ki gölgelü ağaçlar⁽¹³⁾ altında ve gölgelü yerlerde biter ve anuñ şaru ve acı ve küçük çiçeği olur. Yapışup⁽¹⁴⁾ olduĝda yumışaĝ yemişi olur. Barmaĝ kalınlıĝında uzun bir dāne köki vardur,⁽¹⁵⁾ ħābızdur, rāyihası hoşdur, ıssılıĝı ve ħābızlıĝı ħuvvetleri ikisi daħı ħavilerdür.⁽¹⁶⁾ Evvelkiden ħaviraĝdur ve ırsā ki gök sūsen kökidür, andan aşıĝadur ammā çiçeği sārırlerinūn⁽¹⁷⁾ cemīnūn çiçeklerinden ħarāreti ziyādedür. Eger çeynemegile ve eger bişmişi ile mazmaza etmekle⁽¹⁸⁾ köki dişler aĝrılarına nāfi'dür. Çiçeğinūn yapraĝından yaralara yaĝı ederler, nef' edüp⁽¹⁹⁾ şonı eyü olur. Eger şarāb ile bişürüp balĝamdan olan şişlere ve ħām şişlere [477a]⁽¹⁾ <şişlere> ki henüz iriñi olmaya ol maĝüle şişleri indürür.

Sivārū's-Sindi⁽²⁾ **ve'l-Hind:** Ehl-i Sind ve ehl-i Hind bilezüĝi demekdür. Mecmū'an ve müfreden daħı iĝlāĝ⁽³⁾ ederler. İkisinden daħı murād lisān-ı Fāriside kişt-ber-kişt dēdükleri devādur ki⁽⁴⁾ harf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Sevīĝ: İsm-i 'Arabīdür. Türkīde⁽⁵⁾ ħavut dēdükleridür ki me'külāt kısmından olan ħubūb, meşelā buĝday ve arpa⁽⁶⁾ ve sāriri veyāħūd yemişleri öĝüdüp un gibi olmışından 'ibāretdür. Şan'atı⁽⁷⁾ budur ki evvelā āteşde ħavurular tā ki ruĝubeti gide. Ba'dehu öĝüdeleler ammā ħavurmaĝ⁽⁸⁾ ancaĝ dānelerde olur, bişmişlerde olmaz, sevīĝ dēdükleri budur. Her nesnenūn⁽⁹⁾ sevīĝı aşlı ne ise aña münāsibdür ya'nı ħabī'atı anuñ gibidür lākin şol ħadar⁽¹⁰⁾ olur ki aşlından anuñ yübüseti ziyāde olur ve ħarārete andan māyilraĝ⁽¹¹⁾ olur. Pes arpa sevīĝı buĝday sevīĝından bāridraĝdur. Kezālik yelleri daħı⁽¹²⁾ andan ziyāde eder. İkisi daħı şişirürler ve ma'ideden inmeleri geç olur.⁽¹³⁾ Dānelerine göre şişirmelerin ĝidermege ħariĝ budur ki vāfir ħaynadalar.⁽¹⁴⁾ Ba'dehu şudan şāf edüp tā şovuk olunca ħura, ba'dehu sükker ile ve şovuk⁽¹⁵⁾ şu ile isti'māl edeler. Ba'zılar dērler ki şovuk şu ile yuyalar tā bir miĝdār yübüsetleri ve ħavurmaĝdan⁽¹⁶⁾ olan yanĝınları gide. Evvelā ıssı şu, ba'dehu şovuk şu ile yusalar evlādur. Böyle olıcaĝ⁽¹⁷⁾ mizācları ıssı ve ıssıllıktan ve ħareketden yanĝınları olanlara nāfi' olur, ħuşuşan eger yaz⁽¹⁸⁾ ĝünlerinde şabāħ zamānında içseler ikisi daħı sıtmalar ve sārır ıssı marazlar olmasını⁽¹⁹⁾ men' eder, ħuşuşan şol maraz ki ibtidāsı ma'ide veyāħūd cigerden ola. Evlā budur ki [477b]⁽¹⁾ sevīĝ yēdükleri ĝünlerde üzerine yē-

mişlerden ve tâzelerden yemeyeler. Ammâ mizâcları ⁽²⁾ şovuk ve mizâcları ruṭûbet üzre olup ḥarâretleri za'îf olanlar ve şunlar ki ⁽³⁾ qarınları şişer ve yanları ve boş böğürleri ve arqaları ağırur ve muṭlaқа ⁽⁴⁾ қocalara evlâ budur ki sevîқа müte'arîz olmayalar ya'nî hiç yemeyeler. Eger muhtâc olurlarsa ⁽⁵⁾ bişürmegile veyâḥûd yumağıla işlâḥ édüp ba' dehu sükker penîri ve 'asel ile yeyeler ⁽⁶⁾ ve қоз yağı veyâḥûd eski zeyt veyâḥûd ḥabbetü'l-ḥazrâ yağıyla qarışdurur yeyeler. ⁽⁷⁾ Arpa sevîkı egerçi buğday sevîkından ṭab'an bâridrakdur ammâ buğday sevîkı şovukluğu ⁽⁸⁾ ḥıfz édüp anuñ şovukluğu ma'idede çoқça eglenür. Şol kimesne ki şovutmaқ ⁽⁹⁾ ve ruṭûbet vérmek murâd eder, bu ḥuşûş için buğday sevîkı enfa'dur. Şol kimesne ki ⁽¹⁰⁾ söyündürmek ve қurutmaқ murâd eder, aña arpa sevîkı enfa'dur. Evvelkiler şunlardur ki ⁽¹¹⁾ bedenleri қuru, arıқ ve şararmış ve etleri azdur ve soñrakiler şunlardur ki bedenleri ⁽¹²⁾ қalıñ ve etleri ve қanları ve balğamları çoқdur. Eger mizâcları şovuk olanlar için sevîқа ⁽¹³⁾ bir miқdâr râziyâne veyâḥûd kemmün қatsalar nâfi' olup yaraya. Ammâ bunlardan ğayrı ⁽¹⁴⁾ dânelerüñ sevîқleri yaramazdur. Yübüset vérici ve şişirici ve mi'deyi ağır édüp ⁽¹⁵⁾ elem véricidür. Bir ḥâl ile aña yakın olmamaқ evlâdur illâ meger zarûri ola. Pes yağlar ⁽¹⁶⁾ ile ve bişürmegile ve ṭatlu қatılmış sirkeler ve müshil cevârişler ile isti'mâl edeler. Ammâ yemişlerden ⁽¹⁷⁾ nabқ sevîkı ve alma ve ekşi enâr sevîқleri ṭabî'atı ṭutup şovudur ve şafrâ ğalebesin ⁽¹⁸⁾ sâkin eder ve ğızâ vérür. Ammâ keçi boynuzı ve igde sevîқleri қarnı ziyâde ṭutup ⁽¹⁹⁾ қabz ederler. Anlar yaramaz illâ eskiden olan ishâli ve balğamdan olan [478a] ⁽¹⁾ <olan> ishâli kesmege ve çoқ қan gelmeği ṭutmağa yarardur. Eger arpa sevîkınden ṭatlu ve ekşi ⁽²⁾ enâr şuyı ile yeseler veyâḥûd şöyle yeyüp üzerine içseler mi'dede olan yaşluğu ⁽³⁾ gidere ve şafrâ sebebi ile olan қuşmayı men'êde ve buḥâr ve yangın sebebi ile olan ⁽⁴⁾ baş ağrısını sâkin eyleye ve gönül bulanmasın sâkin édüp mi'deye қuvvet vére. ⁽⁵⁾ Küçük oğlancıklara arpa sevîқını içürseler nef' édüp bedenlerin pekide ve semirde ⁽⁶⁾ ve anlara 'arîz olan қuşmayı ve qarınları sürmelerin men'êde. Eger gül şarâbı ile ⁽⁷⁾ ve tâze қaymaқ ile yoğurur isti'mâl etseler bağarsuқlar sıyrındısı marâzı ki ziyâde ⁽⁸⁾ ıztırâb vérüp ma'a-hâzâ ṭaşraya nesne daḥı çıқmaz olsa aña nef' eyleye. Қabaқ ⁽⁹⁾ çekirdeginüñ sevîkı ziyâde şovuducidur, ḥarâretten olan öksürüge nâfi'dür. Şusuzluğu ⁽¹⁰⁾ giderür.

Sürec: Fārisī şüre lafzından ta'rib olunmuşdur. Çorağ yerlerde ⁽¹¹⁾ olan tuz ismidür. Tuz, harf-i mīmde milh dēyü zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Sıbiyā: ⁽¹²⁾ İsm-i Yūnānīdür. Kūlzūm Deryāsı'nda çok bulunur bir balık ismidür. Türkide mürekkebe balığı dedükleridir. ⁽¹³⁾ Ba'zılar aña demyā dēyü tesmiye ederler ya'nī kabıklı balık demekdür. Bu balıguñ içerüsünde ⁽¹⁴⁾ taş gibi katı nesne olur, aña lisānū'l-baħr dērler. Bu balığı Kuds-i Şerīf eṭrāfında ⁽¹⁵⁾ çok yerler. Arkasın kaplamış kabuk gibi şaksısı vardır ve siyāh kūrşağı ⁽¹⁶⁾ vardır. Kūrşağı içinden mürekkebe gibi siyāh koyu nesne çıkar, anuñıla yazı yazarlar. ⁽¹⁷⁾ Bu balık yağlıdur, hażmı güçdür, huşuşan kūrşağı ziyādedür. Hākīm Cālīnūs ve Dīşkūrīdūs ⁽¹⁸⁾ şadefiyye dēyü zıkr etdükleri balıktan murād bu balıkdur. Bundan murād deryā yengecidür ⁽¹⁹⁾ dēyenler ğalaṭ etmişdür. Kūrşağı cerblü olmağıla karnı yumışadur. Eger şaksısından [478b] ⁽¹⁾ bir miqdār alup ve şiyāfe gibi edüp irilenmiş olan göz kapaqların anuñla ⁽²⁾ ovsalar iriligi gidere. Eger bu balığı tā şaksısı düşünceye dek yaqsalar ⁽³⁾ ba'dehu alup ince döğüp ezseller dişleri ve yüzde olan lekeleri ⁽⁴⁾ açup cilā eyleye. Bu maḳūle yaqılmışınuñ yunmışı göz devālarına girür ve yunmamışı ⁽⁵⁾ hayevānlar gözlerinde olan beyāzlığı gidermek için olan devālara girür, ⁽⁶⁾ huşuşan tuz katılursa ziyāde nef eder. Çıbanlar üzerine ekseler kırıda. ⁽⁷⁾ Kūrşağından çıkan siyāh mürekkebe ziyāde ıssıdur. Saç şaḳal döküldüğü ⁽⁸⁾ yere sürseler tiz bitüre.

Sisenberyūn: İsm-i Yūnānīdür. Ma'nāsı sisenbere ⁽⁹⁾ beñzer devā demekdür. Murād, ħuruf-ı mā'īdür ki muḳaddemā harf-i ħāda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁰⁾

Seykerān: İsm-i 'Arabīdür. Benc ki muḳaddemā harf-i bāda zıkr olunmuşdur, ⁽¹¹⁾ anuñ ismidür.

Seykerānū'l-ħūt: Būşirā dedükleri devā ki muḳaddemā harf-i ⁽¹²⁾ bāda zıkr olunmuşdur, anuñ ismidür. Māhī-zehre ya'nī merg-i māhī dedükleri ⁽¹³⁾ ki anuñla balıkları ser-ħoş edüp tutarlar, anuñ ismidür. Māhī-zehre ⁽¹⁴⁾ harf-i mīmde zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Sir: Ba'zılar demişler şuda ⁽¹⁵⁾ biten circirdür ki kūrretū'l-'ayn dērler. Hākīkatde şularda biter kerefsdür. ⁽¹⁶⁾ Harf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Seylân: Tamâm kemâlin bulmuş olan ⁽¹⁷⁾ hürmâyî şıķup şıķındusını güneşe koyup tamâm koyulanup muhkem olduķda ⁽¹⁸⁾ aña maħşûş ism-dür. Hâķîķatde hürmâ petmezi demek olur. Bu maķûlesi bişürmegile ⁽¹⁹⁾ olan petmezden yegdür ve ğalîzlığı az ve ğızâsı aşlahdur ammâ çok yêseler [479a] ⁽¹⁾ <yêseler> kıanı yaķar ve rengi bozar ve şafrâya tîz döner. Ammâ bişürici ve taħlîl edicidir ⁽²⁾ ve taḃî'atı inceldüp mi'dede ve bağarsuķlarda olan balğamları cilâ eder ve şovuk ⁽³⁾ olan cigeri kıavî eder ve rûhların ziyâde eder. Ammâ mizâcları ıssı olanlara ⁽⁴⁾ zarar eder. Südde daħı eder ammâ bu huşûşda hürmâdan aşığadur. İslâhı ⁽⁵⁾ budur ki üzerine mâye-hoş yemişlerden şoralar ve cerblü nesnelere ile yeyeler ve bundan ⁽⁶⁾ şol ki âteşde kıvâma getirilmiş ola geç hazm olup azacuk südde eder. ⁽⁷⁾

Harfü's-şîn

Şâhterrec: ⁽⁸⁾ Fârisî şâhtere lafzından ta'rib olunmuşdur. Tereler ya'nî tâze otlar pâdişâhı demekdür. ⁽⁹⁾ Türkide daħı şâhtere demekle ma'rûfdur. İki dürlüdür: Birisinin yaprağı ziyâde ⁽¹⁰⁾ küçükdür ve gök rengine mâyildür ve çiçeği benefşe rengine mâyildür. Birisi daħı yaprağı ⁽¹¹⁾ yaşlığa mâyil ve rengi beyâza mâyil yaşıldur ve çiçeği beyâzdur. İksine daħı ⁽¹²⁾ gögercin kışnici derler. Bir nebât daħı vardur ol daħı şâhtereye beñzer ammâ ⁽¹³⁾ şâhtere degüldür. Evvelâ zıkr olunana beñzerdür ammâ andan siyâhlığı ziyâde ve yaprağı ⁽¹⁴⁾ incerekdür, afsentîne müşâbihdür. Toğrı baldırı ve siyâha mâyil bir yere ⁽¹⁵⁾ dürülmüş çiçeği vardur, incerek köki vardur. Acılığı ve kıabızlığı ve bellü lezzeti ⁽¹⁶⁾ yokdur ve râyihası çirkîndür. Anı otlayan şığırı katlı eder. Şâhterenün eyüsi ⁽¹⁷⁾ oldur ki yaşıl ve tâze olup çiçeklenmiş ola ve bir miķdâr kıabızlığı ve dili büzüp ⁽¹⁸⁾ acıtması ola. Şâhterenün kıuvveti bellü ğarâret ve bürüdetden terkîb olunmuşdur. Derece-i ⁽¹⁹⁾ sâniyede yâ-bisdür. Sidük ile şafrâyı indürür ve süddeleri açar ve ciger za'ifliğın [479b] ⁽¹⁾ giderür. Şıķındusı gözlerden vâfir yaş indürmegile gözleri keskin eder. Eger kıurıdup ⁽²⁾ ve döğüp şu ile kıarışmış şarâb üzerine eküp içseler mi'deye kıuvvet vermege eyü olur. ⁽³⁾ Kıarın yürimege daħı eyüdü. Mâ'-i 'asel üzerine ekseler veyâhüd 'asel ile yutsalar bu maķûle ⁽⁴⁾ nef' ede. Eger şıķındusını şamğ ile kıarışdurup göz içinde biten kıılı kıoparup birine kıosalar ⁽⁵⁾ min-ba'd bitmesine mâni' ola ve dimâğdan sevdâ ğalebesin gidere ve yanmış olan hıltları ⁽⁶⁾ çıkarur ve sevdâdan olan marâzlara şifâ ola. Mi'deye kıuv-

vet vèrüp mi'dehy dibāgat ⁽⁷⁾ eder ve ta'am iştihāsın uyandırur ve kanı şāf eder. Şıķındusı yanmış olan ⁽⁸⁾ şāfrā hılçların ziyāde indürüp çıkarur. Tuzlu balğam ve şāfrā ve kan yanmasından ⁽⁹⁾ olan gicigi ve uyuzı giderüp nef eder. Bişmişinden miķdār-ı şerbeti bēş dirhemden ⁽¹⁰⁾ on dirheme dekdür ve cirminden üç dirhemden bēş dirheme dekdür. Evlā budur ki şaru helīle ⁽¹¹⁾ ile véreler. Zirā çalaķa zarar eder, iślāhı budur ki şaru helīle ile ola ve şıķındusından ⁽¹²⁾ miķdār-ı şerbeti dört vaķıyyeden toķuz vaķıyye miķdārına dekdür. Sükker ile çatlu édüp ⁽¹³⁾ içeler eger sirke ile yēseler kuşmayı sākın eyleye ve balğam sebebi ile olan gönül bulanmasın ⁽¹⁴⁾ gidere. Tutilup kalan fazlātdan mi'dehy ve bağarsuķları pāk eder. Eger kuru otluğın ⁽¹⁵⁾ şu içinde işlayup ol şu ile başı ve şaķalı yaykasalar kehleyi ve ķoñaķları ⁽¹⁶⁾ ve sirke ve sār içinde olan ufaķ nesneleri gidere. Eger şıķındusı ile hınnāyı yoğurup ⁽¹⁷⁾ hāmmāmda anuñıla boyansalar gicigi ve uyuzı gidere. Eger bişmişinün şuyı ile maźmaza ⁽¹⁸⁾ etseler diş etlerin pekidüp dilde ve ağızda olan hārāreti gidere. Eger şıķındusı ⁽¹⁹⁾ içinde temr-i Hindī ezüp isti'māl etseler gicige ve uyuzā nef eyleye ve ma'ideye kuvvet vèrüp [480a] ⁽¹⁾ <vèrüp> cigerde olan süddeleri açā. Eskiden olan sıtmalara ve gicige nefde ⁽²⁾ bedeli nişf vezni senā-yı Mekki ve şülş-i vezni şaru helīledür.

Şāh-ı Şinī: ⁽³⁾ Vilāyet-i Hind'den getürürler, yaşşı yaşşı toñmış siyāh uşārelerdür. Üzerinde ⁽⁴⁾ yazılı mührler gibi vardur. Tabī'atı bārid-i yābis ķābızdur. Issıdan olan baş ⁽⁵⁾ ağırsına ve ıssı şişlere nefi tecribe olunmuşdur. Şovuk şu ile ezüp üzerine ⁽⁶⁾ sürerler.

Şāhisferem: İsm-i Fārisīdür. Ma'nāsı sulţānür-reyāhīn ya'nī ⁽⁷⁾ güzel rāyiħalu otlarıñ sulţānı demekdür. Lisān-ı Arab'da hābaķ-ı Kirmānī dèrler. ⁽⁸⁾ Şāhib-i kitāb eydür: Bizüm yanumuzda reyħān demegile ma'rūfdur. Türkide fesligen ⁽⁹⁾ ve reyħān dedükleri hoş rāyiħalu nebātdur. Reyħān, iki dürlüdü: Birisi şa'terī ⁽¹⁰⁾ ya'nī güyegü otı dedükleri nebāta beñzer, küçük yapraķludur, yaşıllığı şarullığa ⁽¹¹⁾ māyıldür. Birisi daħı bāderüc dedükleri nebāta beñzer, büyük yapraķludur ve yaşıllığı ⁽¹²⁾ tamāmdur. Evvelkisi eyüdü ve rāyiħası hoşraķdur. Eger kış şovduğundan hıfz ⁽¹³⁾ etseler kışda daħı çiçeği ile tura. Tabī'atı derece-i ulāda hār ve derece-i şāniyede ⁽¹⁴⁾ yābisdür. Eger üzerine şu serpseler rāyiħası zāhir olup mizācları ıssı olanlara ⁽¹⁵⁾ ve şar' marāzı olanlara ve sefer elemelerinden düşkün olanlara nef édüp ⁽¹⁶⁾

yaraya. Râyihası ve döşenüp üzerine yatması vebâyı def eder. Eger şu ile (17) ıslayup a'zâ üzerine qosalar şovudup kuvvet vere. Tohumı eskiden olan (18) ishâli ve bağarsuqlar üstleri sıyrılıp pâreleri taşra çıkmasın tıutup (19) men eder. Qavrulmuşından bir dirhemden üç dirheme dek içseler fâ'ideleri ede. [480b] (1) <ède> Ba'zılar demişler ki reyhânuñ tabî'atı bāriddür. Zîrâ mizâcları ıssı olanlara (2) nāf'üdür ve bersām ki göğüs içinde ıssı şişdür, bersāmı olanlara zarar etmez. (3) Pes bāriddür deyenler gālaṭ etmişlerdür. Reyhān rāyihası uyhu getürür ve dimāğda (4) olan süddeleri açar. Kendüyi çeynemek ile ve bişmişî ile mazmaza etmegile (5) kulâ' ki ağızda ve dilde olan qabarlardur, aña nef eder. Dêrler ki zehrlü (6) cānverler reyhān rāyihasından nefret eder. Ba'zılar demişler dāyimā reyhān qoḥulamaḡ (7) dimāğa zarar eder. Nîlûfer ıslāḡ edüp zararın def eder.

Şāhlüc (8) ve şāhlük Fārisî lafz şāh-ālūdan ta'rib olunmuşdur. Ma'nāsı sulṭānū'l-ıccāş (9) ya'nî erük sulṭānı demekdür. Murād, beyāz iri ve şulu erikdür. Ba'zılar (10) demişler ufaḡ erikdür. Ḥarf-i elifde envā'-i ıccāş zıkr olunmuşdur. (11)

Şāh-bellūt: İsm-i Fārisîdür. Türkîde kesdāne dedükleri yemişdür. Kesdāne (12) daḡı egerçi bellūt kısmından bir gūnesidür. Ammā tatlıluḡda ve şekilde ve nefde (13) bellūta muḡālifdür ve yübüseti bellūtdan azdur. Kesdānenüñ eyüsi oldur ki rāze (14) ve tamām olmuş olup tatlı ola ve içi beyāz ve pāk olup üsti kıızıla (15) māyil siyāh olup ağır ola ve rāyihası ḥoş ola. Kesdāneden tatlı (16) olanı azacuḡ ḥarārete māyildür. Derece-i ulā evā'îlinde yābisdür. (17) Çoḡ ḡızā vērür, bir miḡdār cilā etmesi vardur, ṭab'-ı insānı tıutup şıḡar, (18) cimā'a eyü taḡrîk eder. İstiskā marāzı olanlara ziyāde zarar eder. Eger kebāb (19) olmuşın ve eger şuda bişmişini yemek zehrleri def eder ammā kebāb [481a] (1) <kebāb> olmuşı cimā'a ziyāde taḡrîk eder ve mi'deye elem vērür ve bağarsuqları (2) gerindürür ve reng-i rüyı güzel eder. Dāyimā yemesi eyü degüldür, boḡaza (3) ve gögse zarar eder, sükker zararın az eder. Ağacınun yapraḡı pâreleri (4) bitişdürmege eyüdür. Bellūtda ve bellūt ağacında ne maḡüle nef ve zarar zıkr (5) olundı ise bu daḡı anuñ gibidür lâkin za'f üzredür. Kesdānenüñ (6) içi üzerinde olan ince qabuḡı yaramazdur, helāk edicidür. Birinc (7) qabuḡından ḥāşıl olan elemeler gibi elemeleri olur, boḡaz ağrısı (8) ḥāşıl eder. İlâcı daḡı birinc qabuḡı ilâcı gibidür.

Şāh-dānec ⁽⁹⁾ ve şeh-dānaç ve şeh-dānek dağı dērler. Cümlesi Fārisī şāh-dāne lafzından ⁽¹⁰⁾ ta‘rib olunmuşdur. Ma‘nāsı dāneler sulţānı demekdür. Murād, kınnēb ki esrār otudur, ⁽¹¹⁾ anu‘n dānesidür. Harf-i kâfda zikr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Şādenec: ⁽¹²⁾ Şādene dağı dērler, ism-i Fārisīdür. Kızıl bir taş ismidür. Eyüsi oldur ki ⁽¹³⁾ tiz ufaqlana ve koyu kızıl olup düz ola ve içinde kir ve tamarlar olmayā. ⁽¹⁴⁾ Biri ma‘dinīdür ve birisi dağı ‘amel ile olmuşdur. Ma‘dinisi Mışır etrafında ⁽¹⁵⁾ çok bulunur. ‘Amelisi mıgnātiş taşını yaqup andan ederler. Ba‘zılar demürden ⁽¹⁶⁾ dişi demür dedüklerin ki hadīd-i Şinī dērler, anı yaqup andan ederler. ⁽¹⁷⁾ Evvelkisi yegdür. Bu taş yummuş olmayıcağ tabi‘atı derece-i ülāda hārr ⁽¹⁸⁾ ve derece-i sāniye evvelinde yābisdür. Ammā yummuş olıcağ tabi‘atı derece-i ulā ⁽¹⁹⁾ āhirinde bārid ve derece-i sāniye āhirinde yābis olur. Yuması tarīki aqāqıyā [481b] ⁽¹⁾ ve isfidāc ve ğayrı nesneleri yumak gibidür. Yumurda beyāziyla ezüp gözde ⁽²⁾ olan ıssı şişlere nāfi‘ olur. Eger şişler balğamlu veyāhūd ğalīz olursa ⁽³⁾ hūlbe ya‘nī boy tohumı şuyı ile edeler. Eger göz kapağları katılanup irilenüp ⁽⁴⁾ şiş olmazsa şu ile ezüp sürme gibi çekeler. Eger ziyāde ince ezüp ⁽⁵⁾ göze tamlatsalar nefi ziyāde ola. Eger döğülmüşini çıbanlar üzerine ekseler ⁽⁶⁾ çıbanları indürüp zā‘id olan etin gidere. Eger şu ile ezüp tā koyu ⁽⁷⁾ olduğda çıbanlar içine tamlatsalar oñulda ve mührelendüre. Bu huşüş ⁽⁸⁾ içün yummamışından edeler. Eger süd ile qarışdursalar gözde olan ⁽⁹⁾ yırtıka ve göz şişine ve ağrısına nef eyleye. Ateş yanığına ve humre dedükleri ⁽¹⁰⁾ şāfrāvī şişlere sürseler nef eyleye. Şu ile ovulmuşından veyāhūd ⁽¹¹⁾ döğülp ezilmişinden tatlu ve ekşi enār şuları ile kan tükürene ⁽¹²⁾ nışf dirhemden bir mişkāle dek mişkārın içürürler ve gücile efşān edene ⁽¹³⁾ ve dāyimā tutılan hayza şarāb ile içürürler. Şādene göz şihhatini hıfz ⁽¹⁴⁾ eder. Bu taşdan bir sınıf dağı vardır anā ‘adesī ya‘nī mercimege beñzer demekdür. ⁽¹⁵⁾ Zīrā mercimek dānesi şeklindedür ve ziyāde kızıldur ve ufadılması katıdır. ⁽¹⁶⁾ Bu sınıfuñ yābisliğı sā‘irden ziyādedür. Çıbanlara bunuñ nefi ğāyetdedür, ⁽¹⁷⁾ huşüşān oturağda olan çıbanlara ve oturağda olan yangın ⁽¹⁸⁾ ve harāretlere ziyāde nāfi‘dür.

Şātıl ve şāşil dağı dērler, mantara ⁽¹⁹⁾ beñzer kurı bir devādur ki vilāyet-i Hind‘den getirürler. Azacuğ acılığı [482a] ⁽¹⁾ <acılığı> vardır, rā-

yihası yokdur. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür, eñ ⁽²⁾ yerlerinde sînirlerde ilişüp kalan ğalîz hılıtları ishâl eder. Bu maķûle ⁽³⁾ hılıtları ishâl etmekde ziyâde kavîdür. Dimâğda olan marazlara ve a'zâ ⁽⁴⁾ veyâhüd sînirler birbirine tolaşmasına ve ditremek ve şar' ve laķve ve fâlic ⁽⁵⁾ marazlarına nef eder. Ma'cün-ı necâhla mürekkebâtda beyân olunur, anuñ eczâsına ⁽⁶⁾ girür. Yanmış olan hılıtları dağı çıkarur. Miķdâr-ı şerbeti nişf dirhemdür. ⁽⁷⁾ Mişli sükker-i taberzed ile isti'mâl edeler. Issı şü ile dağı yudarlur.

Şabürķan: ⁽⁸⁾ İsm-i Fârisîdür. Dımaşķî demür ismidür.

Şebis: Türkîde toraķ ⁽⁹⁾ otı dedükleridür, ma'rüfdür. Tabî'atı derece-i şâniye âhîrinde hârr ve derece-i ülâ ⁽¹⁰⁾ âhîrinde yâbisdür. Tahlîl edici ve bişüricidür. Eger zeyt içinde kaynatsalar ⁽¹¹⁾ ol zeyt ağrısı sâkin edüp uyhu getüre. Eger yaķsalar küli derece-i şâlişede ⁽¹²⁾ hârr u yâbis ola. Bu taķdîrce gevşek ve şaru şuyı çoķ olan çıbanlar ⁽¹³⁾ üzerine ekseler nâfi' ola, huşuşan a'zâ-yı tenâsülde olan bu maķûle ⁽¹⁴⁾ çıbanlara ziyâde nef eder, zeker üzerinde olan çıbanları tîz oñuldur. ⁽¹⁵⁾ Yünân tã'ifesiñün eski zamân âdemleri hamr meclislerinde toraķ otından ⁽¹⁶⁾ başlarına tâclar ederlerimiş. Zîrâ buhârları tahlîl etmesi ve uyhu getürmesi ⁽¹⁷⁾ vardır. Eger nebâtın veyâhüd tohımın ikisini şü ile bişürüp şuyın içseler ⁽¹⁸⁾ sidüğü yürüde ve bağarsuķ ağrısını sâkin eyleye ve şişmeleri indüre ⁽¹⁹⁾ ve ğalîz hılıtdan olan inçķırığı ve yënilen ta'am ma'ide ağzına [482b] ⁽¹⁾ gelmekden olan bulanmayı giderür. Ammâ toraķ otın dâyimâ yemek ve bişmişinün şuyın ⁽²⁾ dâyimâ içmek göze za'f vërür ve erlik şuyın kaķ eder. Eger bişürilen etlere kaķsalar ⁽³⁾ etlerde olan kiri ve çirkîn cerbi çıkara ve tîz bişüre ve tîz hażm êtdüre. ⁽⁴⁾ Oturağında ağrısı olan kimesne ve raķminde ağrısı olan 'avrat şü ile ⁽⁵⁾ kaynadup içinde otursa nef eyleye. Eger tohımın yaķup bevâsîr dedükleri taşra ⁽⁶⁾ toalmış çıbanlar üzerine yaķı etseler kopardup gidere. Tâzesinün şıķındısı ⁽⁷⁾ sevdâdan olan kulaķ ağrısına nef eder ve kulaķda olan yaşluğı kûridür. ⁽⁸⁾ Eger kendüsinden ve eger şü ile bişmişinden çoķça içseler bulandurup kuşmağa yardım ⁽⁹⁾ eyleye ve ma'ideden ğalîz hılıtları çıkarmağa mu'avenet êde, huşuşan eger bişmişine ⁽¹⁰⁾ 'asel katılursa mübâlağa ile çıkara, şafrâyı dağı çıkara. Eger toraķ otın 'asel ⁽¹¹⁾ ile ezüp ve âteşde tâ koyulanınca bişürüp oturağa bulaşdursalar nâfi' ishâl ⁽¹²⁾ eyleye. Eger yesele ve eger içseler bedenün cem'an eţrâfindan yelleri tahlîl edüp ziyâde ⁽¹³⁾

gidere. Eger tohmından bulamaç içine kıtsalar ‘avratlar südin getüre. Eger turşilere ⁽¹⁴⁾ kıtsalar işlâh eyleye ve ma‘idede turşilerden olan fesâdı işlâh eyleye. ⁽¹⁵⁾ Şürvâlara kıosalar yellere ve arka ağrılarına nef‘ eder. Ammâ başa buhârlar eder, mizâcları ⁽¹⁶⁾ ıssı olanlara eyü degüldür. Eger andan veyâhüd anuñla olmuş nesneden çok yéseler ⁽¹⁷⁾ üzerine bir miqdâr sâde sikencübîn içeler. Eger ekşilere bir miqdâr kıtsalar nef‘ eyleye. ⁽¹⁸⁾ Amma mizâcları bârid olanlara bād-ı zehr mertebesindedür. Anlara işlâha ihtiyâcı ⁽¹⁹⁾ yokdur. Torağ otından olan turşiden yemek üzerine yéseler gönli bulandura [483a] ⁽¹⁾ <bulandura> belki kışdura. Torağ otınıñ bişürilmiş ve kıurusı eger içmekle ⁽²⁾ ve eger bişmiş içinde oturmağıla süddelerden veyâhüd galîz yellere olan ⁽³⁾ bögrek ve kıavuk ağrılarına nâfi‘dür. Dimâğa olan zararın işlâh ve turşisinden ⁽⁴⁾ olan zararını işlâh lîmün ve kıoruk şuyı ile olur.

Şebrem: ⁽⁵⁾ Zehrlü südlügen otlardan biridür. Zararını nef‘inden ziyâde olmağın tercüme olunmadı, ⁽⁶⁾ tâlîb olan ‘Arabî kitâbda görşün.

Şebb: Tuz gibi beyâz ve şeffâf ⁽⁷⁾ cisimdür, ma‘rûfdur. Vilâyet-i Mış ve Vilâyet-i ‘Acem’den, Naħcivân ve Kerħ ve Ermîniyye ve Yemen ⁽⁸⁾ vilâyetlerinde ve çok yerlerde bulunur. Şebb çok dürlüdür ammâ ‘ilm-i tıbbda isti‘mâl ⁽⁹⁾ olunan üç dürlüdür: Birisi çatlağ olandır, birisi dağı degirmidür ki müdahrec ⁽¹⁰⁾ dağı dërler ve birisi dağı rağbdur. Ol zıkr olunan cümleden eyüdüdür. Anuñ dağı ⁽¹¹⁾ eyüsi oldur ki tâze ve beyâz ve beyâzlığı ziyâde olup ekşiligi zâhir olup ⁽¹²⁾ dili büzüp acıda. Bu iki vař ile sâ‘irinden bellü olur ammâ degirmi olan ⁽¹³⁾ eyüsi oldur ki degirmiligi kendüden olup soñradan olmuş olmayup bulanığ ⁽¹⁴⁾ ve içinde taş ve çirki mirki olmayup tîz ufağlana ve rağb olandır ⁽¹⁵⁾ eyüsi oldur ki yumışağ olup yaşluğda ve kıoyulanup ağımağda eczâsı ⁽¹⁶⁾ berâber olup râyihası ola. Dërler ki vilâyet-i Yemen’den getürdükleri şebb ⁽¹⁷⁾ şudur. Bir tağdan tağlar yere indükde toñar ve bu kelâm inkâr olunur ⁽¹⁸⁾ degüldür. Şaħîħ olsa câyizdür. Şebb, cevher-i arzî-i keşirden ve şudan ⁽¹⁹⁾ dönmiş ħarâret-i zâhireden terkîb olunmuşdur. Ba‘ızılar demişler tağbî‘atı bâriddür. [483b] ⁽¹⁾ Ammâ zâhir budur ki tağbî‘atı ħarr u yâbisdür lâkin ħarâreti yübüsetinden çokdur. Derece-i şâniyye erişmege ⁽²⁾ kıarîbdür. Gözde olan perdeyi cilâ eder ve büşür-ı lebeniyye dedükleri ufağ çıbanları kıoparur ⁽³⁾ ve her nerede olursa ziyâde olan eti eridüp giderür. Tağılıp ulaşur mağülesi ⁽⁴⁾ olan çıbanları men‘ edüp oñuldur

ve kan akup geldiği yere komağıla kanı tutar ⁽⁵⁾ ammâ içmekle degüldür. Eger 'asel ile karşıdursalar kulâ'a nef' eder. Eger 'aşâ'r-râ'î dedükleri nebât ⁽⁶⁾ şıkındısı ile karşıdursalar kulaqlara maddeler akmasın men' ede. Eger aşma yaprağı ⁽⁷⁾ ve mâ'-i 'asel ile karşıdursalar irinlü uyuza ve gicige nef' eyleye. Eger şu ile karşıdurup ⁽⁸⁾ gicige ve tırnaklarda olan beyâz nişânlara dökseler nef' eyleye. Eger bal mûmı ile yoğurup ⁽⁹⁾ dâhıs dedükleri çibana ki tırnaklar diplerinde olur, kosalar gidere. Eger bir cüz' sirke dürdi ⁽¹⁰⁾ ya'nî çirki ve bir cüz' mâzû ile beraber karşıdursalar âkile marazın eyü ede. Eger andan bir cüz' ⁽¹¹⁾ ve tuzdan bir cüz' ile karşıdurup tağılur ve ulaşur mağülesi olan çibanlara ursalar ⁽¹²⁾ çibanları tağılmağdan men' eyleye. Eger şu ile ezüp ışlayup başa sürüp şıvasalar ⁽¹³⁾ kehleleri kıra, şuyı ateş yanığına eyüdür. Çirkîn râyihâsı olan koltuqlara sürüp ⁽¹⁴⁾ bulaşdursalar râyihâyı gidere. Eger yün pâresine koyup cimâ'dan evvel raħm ağzına ⁽¹⁵⁾ kosalar şuları kurıdup gebelige mâni' ola. Eger dâyimâ böyle êtseler qarında olan ⁽¹⁶⁾ oğlanı çıkarara. Üzerine ekmeğile ve ğarğara êtmeğileve taşradan üzerine sürmeğile ⁽¹⁷⁾ diş etleri ve dilçük ve ağz ve kulağ tözlerinde olan şışlere nâfi'dür. Eger oynayan ⁽¹⁸⁾ diş üzerine koyup tutsalar dişi tutup muħkem eyleye. Eger yılan ağzına şebden üfürseler ⁽¹⁹⁾ veyâhüd ağzında şebb olan kimesne tükürüğinden yılan ağzına tamlatsalar yılanı [484a] ⁽¹⁾ <yılanı> katl ede. Hâşşasındandur eger şebden bulanık şu veyâhüd bulanık şarâb içine ⁽²⁾ bıraqsalar az zamân içinde şâf eyleye. Eger yaşduğ altına kosalar uyğuda kormayı ⁽³⁾ ve ğoruldamayı gidere. Şebden içmek ziyâde zarardur. İki dirhem miqdârı ziyâde öksürük ⁽⁴⁾ ve kuruluk vürür. Öykene zarar belki sill marazına iletüp tiz helâk eyleye. 'Îlâcî kaymak ⁽⁵⁾ ve tâze süd ve şeker penîri iledür.

Şebbü'l-esâkife: Başmağçılar şebbi demekdür. ⁽⁶⁾ Murâd, kılî dedükleri nesnedür ki çoğan dedükleri nebâtuñ tâzesin yağup andan hâşıl olur, ⁽⁷⁾ anuñ eridilmişinden olana dërler. Bu mağüle eridilmiş kılîden laţifrağ ve keskinrekdür. ⁽⁸⁾ Kılı, ğarf-i kâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Şebbüt: Balık cinsinden kalkan ⁽⁹⁾ balığı dedükleridür. Eti ziyâde yumışakdur. Ba'zılar demişler bu balık toğurmaz ammâ bu kelâm ğalağdur. ⁽¹⁰⁾ Balıklar semek dëyü ğarf-i sînde zıkr olunmuşdur.

Şebt: Serv ağacının yapraklarıdır. ⁽¹¹⁾ Ğayrıdır deyenler, ğalaṭ eder. Serv ağacı ve yaprağı muḳaddemâ zıkr olunmuşdur.

Şeceretü Ebî Mâlik: ⁽¹²⁾ İsm-i ‘Arabîdür. Bir nebât ismidür. Gölgele yérlerde ve akar şularda olur. Şâm-ı Şerîf ve eṭrâfında ⁽¹³⁾ çok olur. Kökiyle geyesileri yurlar ve aña şâbûn-ı fâḳ dérler ya’nî yérde bulunur şâbûn ⁽¹⁴⁾ demekdür. Bu nebât iki dürlüdür: Birisi yabânlarda ve birisi ırmaqlarda olur. Irmaqlarda olanı ⁽¹⁵⁾ dört küşelü yaşıl bir dâne baldırdur. Gâh olur kızıla mâyil olur ve birbirinden ırâḳ ⁽¹⁶⁾ boğumları vardır. Üzerinde el ayası gibi yaşşı büyük yaprağı olur. Yaprakları eṭrâfı bıçḳu ⁽¹⁷⁾ gibi kertelmişdür. Her boğumda iki yaprağı olur. Süzek gibi nesnelér içinde benefşe rengine mâyil ⁽¹⁸⁾ küçük çiçeği olur. Çiçekden şoñra noḥûd miḳdârında degirmi küçük başları olur. İçlerinde ⁽¹⁹⁾ siyâh ince toḥmları olur. Bu nebât râyihâsı ağırıdır. İ‘tidâl üzre ḥarâreti vardır, [484b] ⁽¹⁾ cilâ eder ve azacuḳ taḥlîl eder. Ḳalıñ beyâz ve yelmeşik siyâh ḳabıḳlı köki olur. Bu köki şu ⁽²⁾ içinde çalkasalar şâbûn gibi köpüğü çıkar. Anuñıla geyesiler yurlar, ağırısı olan başa yaprağı ⁽³⁾ ile yaḳı etseler eyü éde. Bu kök, ḥılt-ı sevdâyı âsanlığıla ishâl étmekte şerîf devâdur. ⁽⁴⁾ Sevdâdan olan cemî‘an marazları ḥattâ cüzâmı giderür, be-şart-ı ân ki müdâvemet édeler, kökünden ⁽⁵⁾ miḳdâr-ı şerbeti beş dirheme dekdür. Ğâfîḳî nâm ṭabîb ḥikâyet étmış ki ḥılt-ı sevdâdan etleri ⁽⁶⁾ çatlaḳ olmuş bir ‘avrata bunuñıla ‘ilâc édüp eyü olmuş. Bu nebâtuñ berrisi bir yérden çok ⁽⁷⁾ ḳan aḳmağı tutar ve ikisinüñ daḫı yaprakları yaraları bitişdürür. Yabânîsinüñ köki ḥanâzîr ⁽⁸⁾ dedükleri çibanlara yaḳı etseler eyü devâdur.

Şeceretü’ṭ-tıḥâl: Ṭalaḳ ağacı demekdür. Murâd, şarîmetü’l-cedy ⁽⁹⁾ dedükleri nebâtdur ki ḥarf-i şâdda zıkr olunur inşâ’allâhu te‘âlâ.

Şeceretü ḥarre: ⁽¹⁰⁾ Âzâd-dıraḥt ki Türkîde ḳayın ağacı dérler anuñ laḳabıdır. Nitekim ḥarf-i elifde zıkr olunmuşdur. ⁽¹¹⁾

Şeceretu’llâh: Vilâyet-i Hind’de biten ardıç ağacına dérler. Ehl-i Hind kendü lisânlarınca ⁽¹²⁾ ardıca dîvdâr dérler. Lafz-ı dâr lisân-ı Fâriside ağaç ma’nâsına olıcaḳ ehl-i Hind ile Fûrs ⁽¹³⁾ luğatleri bu isimde birbirine uymış olur veyâḥud birinden âḫere naḳl olunmuş olur. Şâḫib-i kitâb ⁽¹⁴⁾ eydür: Ma’lûm ola ki lafz-ı dîv ehl-i Hind lisânınca melâ’ike demekdür. Pes bu taḳdîrce dîvdâr ⁽¹⁵⁾ nicesine şeceretu’llâh ma’nâsına olur. Pes ḥiç olmazise şeceretü’l-melâ’ike ma’nâsına olur. ⁽¹⁶⁾

Şeceretü'd-dübb: Ayu ağacı demekdür. Murād, ze'rūr ya'nî aluç dè-dükleri yemiş ağacıdur ki ⁽¹⁷⁾ ħarf-i zâda zıkr olunmuşdur.

Şeceretü'l-ħayyât: Yılanlar ağacı demekdür. Murād, serv ⁽¹⁸⁾ ağacıdur. Zîrâ yılanlar anuñ yanında ve altında ekşer sâkin olur. Serv, ħarf-i sînde zıkr ⁽¹⁹⁾ olunmuşdur.

Şeceretü'd-dem: Ĥaşışetü'd-dem ya'nî kan ağacı ve kan otluğı dağı dèr-ler. [485a] ⁽¹⁾ <dèrler> Murād, şincâr dèdükleri kızıl boyadur ki 'an-ħarîb zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Şeceretü'z-zıfda: ⁽²⁾ Ĥurbağa ağacı demekdür. Murād, kebîkec dèdük-leri nebâtdur ki ħarf-i kâfda zıkr olunur ⁽³⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

Şeceretü't-ħalk: 'Avratlaruñ burısı ağacı demekdür. Keff-i Meryem dağı ⁽⁴⁾ dèrler. 'Avratlar toğurması âsânlığına isti'mâl olunur. Ĥarpuz büyüklü-ğinde budakları ⁽⁵⁾ her tarafa yayılup ba'dehu birbiri içine girmiş dikendür. Şu içine ħosalar budakları ⁽⁶⁾ uzanur ve büyük olur ve şudan çıkarıldığda ħurıyup bozılır ve eski ħâline ⁽⁷⁾ varur. 'Avratlar dèrler ki bu dikenî şuda ıslatsalar uzanup büyüdüğe burısı olan ⁽⁸⁾ 'avrata toğurmayı âsân eyleye. Eger içinde ıslandığı şudan içerse tîz toğurup ⁽⁹⁾ nef eyleye.

Şeceretü Mūsâ 'aleyhi's-selâm: 'Ulleyk ki böğürtlen dèdükleri diken-dür, anuñ ⁽¹⁰⁾ lağabıdur. Ba'zılar dèmişler 'avsecdür ki oldağı bir güne bö-ğürtlendür.

Şeceretü Rüstem: ⁽¹¹⁾ Rüstem ağacı demekdür. Murād zirâvend-i tavîl-dür ki ħarf-i zâda zıkr olunmuşdur. ⁽¹²⁾

Şeceretü'l-berâğîş: Pireler ağacı demekdür. Murād ħubbâk dèdükleri nebâtdur ki ⁽¹³⁾ ħarf-i řada zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Şeceretü't-tinnîn: Ejder ağacı demekdür. ⁽¹⁴⁾ Şeceretü'l-ħayye dağı dèr-ler. Murād yılan yaşduğı dèdükleri yaprağdur ki ħarf-i lâmda zıkr ⁽¹⁵⁾ olu-nur inşâ'allâhu te'âlâ.

Şeceretü'l-ħatâţîf: Ĥırılağuçlar ağacı demekdür. Murād ⁽¹⁶⁾ köklerine zerd-çüb dèdükleri ağacıdur. Ĥarf-i 'aynda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹⁷⁾

Şeceretü'l-yemām: Tennūmdur ki lisān-ı Süryān üzere şāmarbūmā dedükleri ⁽¹⁸⁾ nebātdur ki ḥarf-i şādda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Şeceretü'l-bakḳ: ⁽¹⁹⁾ Sivri siñek ağacı demekdür. Murād derdārdur ki Türkide ḳavaḳ dedükleri ağacdur [485b] ⁽¹⁾ ki ḥarf-i dālda zıkr olunmuşdur.

Şeceretü İbrāhīm 'aleyhi's-selām: Bençengişt dedükleri devāya ⁽²⁾ ve şāhbānec dedükleri devāya ıtlāḳ ederler. Ba'zılar dērler berm dedükleri devādur ki muḳaddemā ⁽³⁾ zıkr olunmuşdur.

Şeceretü Meryem: Endülüs vilāyetinde muḳaddemā ḥarf-i elifde zıkr ⁽⁴⁾ olunan uḳḫuvān ki bābūnecden bir şınıfdur, aña ıtlāḳ ederler. Kezālik ḥarf-i bāda zıkr ⁽⁵⁾ olunan buḫūr-ı Meryem'e daḫı ıtlāḳ ederler ve ayva ağacına beñzer bir ağaca daḫı ıtlāḳ ⁽⁶⁾ ederler ki ol ağaç siyāha māyıldür, yemişi güzel rāyihālu dānelerdür. Ehl-i Şām andan tesbīḥ ⁽⁷⁾ ederler ve Mısr'da ol dānelere ḥabbü'l-gül dērler. Tağlarda olur, 'ilm-i tıbdā nef'i mezkūr ⁽⁸⁾ degüldür ammā ehl-i Mısr ol dāneleri semizlik için isti'māl ederler.

Şeceretü'l-beḥaḳ: ⁽⁹⁾ Ḳanāberī dedükleri nebātdur ki ḥarf-i ḳāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Şeceretü'l-keff: ⁽¹⁰⁾ Ba'zılar demişler vilāyet-i Hicāz'da biten keff-i Meryem dedükleri nebātdur ammā böyle deyenler ḡalaṭ étdiler, ⁽¹¹⁾ belki aşābi'-i şufr dedükleri nebātdur ki keff-i 'Āyişe demekle ma'rūfdur ki ḥarf-i elifde zıkr ⁽¹²⁾ olunmuşdur.

Şahm: İç yağıdır. Her ḫayevānuñ şahmı ḫayevānı ile maḫallinde zıkr olunmuşdur. ⁽¹³⁾ Lākin Ḥakīm Cālīnūs başḳa bāb édüp zıkr étmegin aña tab'iyyeten bunda daḫı başḳa zıkr ⁽¹⁴⁾ olundu. Eger bir miḳdār tekrār vāḳi' olursa zarar yoḳdur. Şahmdan murād ḡızāya müte'allıḳ ⁽¹⁵⁾ olan a'zā, meşelā ma'ide ve baḡarsuḳlara yapışup ṭoñan semizdür. Şahmda bir miḳdār ⁽¹⁶⁾ ḫarāret daḫı vardur. Ḳuyruḳ yağından iç yağınınuñ yübüseti ziyādededür ve ḫazmı ḫaffıfraḳ ⁽¹⁷⁾ ve ma'ideden inmesi tizraḳ ve fāsīd olması geçdür. Şahm deyi ıtlāḳ olunduḳda murād ⁽¹⁸⁾ keçi iç yağı olur. Cemī'an iç yağlardan ḫinzir iç yağınınuñ ruṭubeti ziyādedür, fi'li ⁽¹⁹⁾ ve te'siri zeyt yağına ḳarībdür. Pes ıssı şişlere nāfi'dür. Keçi iç yağı andan ḡalīzdür. [486a] ⁽¹⁾ <ḡalīzdür> Pes anuñıla baḡarsuḳlarda olan çibanlar ve mi'ā-yı müstaḳīm dedükleri baḡarsuḳda ⁽²⁾ olan yanḡın ve acı için ḫuḳne ederler. Ḥinzir iç yağından ḫuḳne için keçi-

nün⁽³⁾ iç yağı yegdür. Zîrâ gâlizlığı ve toñgunluğu olmağıla acıyı sâkin edüp derin⁽⁴⁾ yere ƣalmağa eyüdü. Ƙaz iç yağı ƣalması ziyâde ve mizacı issirekdür ve derin⁽⁵⁾ yerlerde olan elemi ve acıyı sâkin etmekde ziyâdedür. Yabânlarda otlayan tavuğlar⁽⁶⁾ ve hürûslar iç yağı bu ikisi ortasıdadur. Erkek iç yağı dişi iç yağından⁽⁷⁾ ıssırağdur. İnenmiş olan hayevânun iç yağı dişisi iç yağı gibidür. Gâh andan⁽⁸⁾ ıssırağ ve gâhî şovukrağ ve gâhî berâber dağı olur. Her iç yağınun ƣuvveti ıssıdup ruğubet⁽⁹⁾ vèrmekdür. Bir miğdâr ƣurutması dağı olur. Erkek şıgır iç yağınun harâreti ve yübüseti⁽¹⁰⁾ ƣoçlar iç yağından ziyâdedür. Dişi keçi iç yağınun harâreti tekeler iç yağından⁽¹¹⁾ azdur. Arslan iç yağı sâ'irlerden harâreti ziyâde ve tağlîl etmekde ve leğâfeti ziyâdedür.⁽¹²⁾ Anun-çündür ki şişler ibtidâsına eyü degüldür. Zîrâ tağlîl etdüğü ƣadar âher mädde çeküp⁽¹³⁾ getürür ammâ eskiden olan ve ƣatı olan şişler ve sâ'ir şişler âherinde eyüdü,⁽¹⁴⁾ nâfi'dür. Eger bal mümü ve zift ve erkek şıgır iç yağı veyâhüd teke veyâhüd hınzîr⁽¹⁵⁾ iç yağından merhem etseler açıcı ve bişürici devâ ola. Eger hınzîr iç yağıyla olursa⁽¹⁶⁾ oğlancıklara ve 'avratlara ve her kimesneye ki eti veyâhüd 'uzvı gevşek ola, anlara⁽¹⁷⁾ nef'i ziyâde ola. Şıgır iç yağı ekincilere ve orağçılara ve her 'uzv ki aşlından⁽¹⁸⁾ veyâhüd soñradan ƣuruluğ veyâhüd ƣatılığı ola, ol mağülelere enfa'dur. Her iç yağı⁽¹⁹⁾ ki eskimiş ola tâze iken olan harâretinden harâreti ve leğâfeti ziyâde olur. Pes [486b]⁽¹⁾ tağlîl etmekde dağı çoğ olur. Ba'zılar demişler bir yerün kılların yolup ol yeri yılanun⁽²⁾ iç yağıyla ovsalar veyâhüd göze anunıla sürme gibi çekseler göze şu inmege nâfi' ola⁽³⁾ ve kılları min-ba'd bitürmeye, bu kelâm yalandur. Ayunun iç yağı saç şağal döküldüğü⁽⁴⁾ yere nef'i tecrîbe olunmuşdur. Ördek ve tavuğ iç yağın tuzlasalar rahmde olan⁽⁵⁾ şişe nâfi' ola. Fîl ve yabân şıgırları iç yağıyla bulaşdursalar zehrlü cānavarlar⁽⁶⁾ ƣaçalar. Irmağlarda olan balığlar iç yağın güneşde eridüp ve 'asel ile ƣarışdurup⁽⁷⁾ göze çekseler gözi keskin eyleye. Ba'zılar demişler baħrîsi enfa'dur. Eger birinci tavuğ iç yağıyla⁽⁸⁾ bişürseler ƣavuşda olan yangına nef eyleye. Tavuğ iç yağı dilde olan irilige nâfi'dür.⁽⁹⁾ Ƙaplan ki vilâyet-i Hind arslanıdur ki harf-i elifde zıkr olunmuşdur, anun iç yağı fâlic marâzına⁽¹⁰⁾ devâlarun eyüsi ve enfa'dur.

Şahrûr: Türkîde ƣara tavuğ demegile ma'rûf olan⁽¹¹⁾ ƣuşdur. Eti hârr u rağbdur, harâreti ziyâdedür. Andan olan gızâ eyüdü ve hazmı tîzdür. Mâlîhülyâ⁽¹²⁾ marâzına gızâlarun eñ eyüsidür.

Şahıt: Altun tupalıdur ki ħarf-i tāda zıkr olunmuşıdur. ⁽¹³⁾

Şerbīn: Büyük ağacdur. Kaṭrān ağacı demegile ma'rūfdur. Serv ağacının bir gūnesidür. ⁽¹⁴⁾ Yemişi daḥı serv yemişine beñzerdür ammā andan çok küçükdür. Şerbīnden bir sınıf daḥı vardur, ⁽¹⁵⁾ boyı küçük ve dikenlüdür ve yemişi ardıç yemişi gibidür, andan daḥı kaṭrān çıkar. Bu ağaç ⁽¹⁶⁾ cemī'an eczāsıyla tabī'atı derece-i şālīşede ḥārr u yābisdür ve andan aḥan kaṭrān tabī'atı derece-i ⁽¹⁷⁾ rābī'a evā'ilinde ḥārr u yābisdür. Ḥarāreti yübūsetinden kavīdür, ziyāde çok ıssıdıcıdur. ⁽¹⁸⁾ Ḥāşşalarındadır ki gevşek olan etleri tiz taḡyir eder. Bir vechle taḡyir eder ki ağrıtması ⁽¹⁹⁾ olmaz ve meyyitleri ḥıfz edüp çürütmaz. Anuñcındur ki kaṭrāna ḥāfızü'l-mevtā daḥı dērler. [487a] ⁽¹⁾ <daḥı dērler> Zīrā meyyitde olan ruṭubetleri giderüp taḡyir olmadan ḥıfz eder. Deri ⁽²⁾ olan bedene sürseler büyüdüp ziyāde eyleye. Kehle ve qarın içinde ḥāşıl olan şoḡulcan ⁽³⁾ ve sā'ir ḳurdları ve ḳulaḳlar içinde olan ḳurdları cümlesin ḳırar. Eger 'avrat aṣaḡasından ⁽⁴⁾ götürünse ḳarnında olan diri oḡlanın ḳatıl edüp taşra çıkara ve fevt olmuşını ⁽⁵⁾ daḥı çıkara. Cimā' vaḳtinde ālet başına sürseler erlik şuyın ifsād edüp ⁽⁶⁾ 'avrat gebe olmaya. Gebeliḡi men' etmekte devālaruñ kavīlerindendür. Ağacınınuñ yapraḡın ⁽⁷⁾ şu ile bişürüp mazmaza edinseler dişler aḡrıların sākin eyleye. Yemişi daḥı böyledür. ⁽⁸⁾ Yemişi öksürüğe nāfi'dür, cigere daḥı nef' eder ve oḡlan şoñın çıkarur. Fülful ile ⁽⁹⁾ bişürilmiş sidüḡi idrār eder. Yemişini yēseler ḳarnı tuta. Aḡu ḳunduzdan iḥen ⁽¹⁰⁾ kimesneye yemişinden şarāb ile içürseler nef' eyleye. Yemesi baş aḡrıdır, ıslāḥı budur ki ⁽¹¹⁾ üzerine ekşi ayvadan soralar. Eger kaṭrāndan yēnüp ḳovuḳlanmış olan diş ⁽¹²⁾ içine ṭamlatsalar aḡrısını sākin edüp ve çürümiş olan dişi ḳopara ve gözde ⁽¹³⁾ olan beyāzı ince eder. Eger kaṭrānı şu ile bişürüp üzerine yün pāresin ⁽¹⁴⁾ aṣaḡoyup yün içine siñen buḡarı alsalar nitekim muḳaddemā zift beyān olunduḡı maḡalde ⁽¹⁵⁾ zıkr olunmuşıdur, bu maḳūle buḡarı kaṭrāndan laṭif-raḡdur. Gözde olan çıban ⁽¹⁶⁾ oñuldükden şoñra gözde olan beyāzı gidermege ziyāde nāfi'dür. Eger ḳulaḳ içine ⁽¹⁷⁾ sirke ile ṭamlatsalar içinde olan ḳurdı ḳatıl eyleye. Eger zūfānuñ bişmiş şuyı ⁽¹⁸⁾ ile ṭamlatsalar ḳulaḳda olan gürüldiyi ve çınıldıyı sākin eyleye. Eger yapraḡını ⁽¹⁹⁾ sirke ile bişürüp anuñla mazmaza etseler dişlerde olan aḡrılara nef' eyleye. [487b] ⁽¹⁾ Eger boḡaza sürseler boḡaz aḡrısına ve dilçükler şişine nef' eyleye. Eger boynuzlu

(2) yılan ışırdığı yere tuz ile andan yakı etseler nef eyleye. Koyu eski şarâb ile (3) veyâhüd müselleş ile ağü kûnduz içene nâfi'dür. Eger kaţrândan yut-salar veyâhüd (4) sürünseler dâ'ül-fil ki ayaklar şişmek marazıdır, aña nef eyleye. Eger bulamaç (5) gibi nışf vaqıyye ya'nî altı dirhem miqdârın yut-salar öykende olan çibanları (6) giderüp pāk eyleye. Eger anuñla huķne etseler kurdlar ve şoğulcanlarıñ her (7) gūnesin kıra. Zift buħarın cem' edükleri gibi kaţrân buħarı daħı cem' olunur. (8) Eger yemişini yabân şığırınıñ iç yağı veyâhüd iligi ile qarışdurup cemī'an (9) bedene sürseler zehrlü cānavar-lar aña yakın olmaya. Yemesi ruţubet sebebi ile (10) olan öksürüğe nâfi'dür. Ağü kûnduzdan içene daħı nef eder. Ellere ve ayaklara (11) kaţrân sürseler bedenden çirkīn rāyiħa ve tağayyüri gidere. Kaţrân, şerbīn dedükleri (12) ağaç ki zıkr olundu, ikisinden daħı çıkarılır. Ammâ sınıfınıñ büyüğinden (13) çıkarıñın yağlıluğu çokdur ve laţıfraķdur ammâ bu ikisinden çıkarılan (14) aruz ağacından aķandan kavıraķdur. Aruz, fıstık ağacınıñ erkegidür (15) ki yemişi olmaz. Aruz ağacından aķan kaţrân ol ağacınıñ aķan (16) şamğı gibidür. Gāh olur kaţrânı yavaş āteşde bişürüp ba' dehu kaldurup (17) toñup siyah pāreler olur, Şām ve Bağdād halkı aña kuru zift dēler. (18) Kaţrân içmek göğüs perdeleri içinde tutulup kalan ğalīz yellere nâfi'dür. (19) Eger kaţrân ile boğazı ve göğsi sürüp şıvasalar içlerinde ve eţrāfında [488a] (1) <ve eţrāfında> cem' olan ruţubeti eridüp taħlīl eyleye, huşuşan zeyt ve arpa unı (2) ve tatlu şü ile olursa ziyāde nef eyleye. Miqdār-ı şerbeti nışf mişķaldür. Sirke (3) veyâhüd sikencübīn ve ketre ile içeler ammâ çoğı katl edicidir. İlāci budur ki söyündürici (4) ve sākin edüp toñdurucu ve ķalbe kuvvet vērüp şovuducu ve daħı şovuk (5) tılālar ve leţūhāt ya'nî yelmeşik nesnelere ki taħbī'atları şovuk ola, anları sürler (6) ve anlardan içeler.

Şüşrñüb: Bir nebāt kökleri ismidür. Mışr'a taħbī' (7) Deyr-i Ğurebā dēler bir yerden getirürler, şaruya māyil kökledür. Barmaķ ķadar (8) ve ziyāde ķalıñ olur, lezzeti yoķdur. İstiskā-yı mā'ī ve taħblī ve reng (9) fāsīd olma-sına şifā olduğı teciribe olunmuşdur. Zīrā bedenden zaħmetsiz (10) ve elem vermeksiz ve bedene ķahr etmeksiz şaru şuları çıkarur. Bu (11) huşuş için tiryāk mücerredür. Miqdār-ı şerbeti bir dirhem miqdārına dekdür. (12)

Şa'ir: Arpadur, ma'lūmdur. Eyüsi oldur ki semiz olup arıķ olmaya (13) ve rengi beyāz olup tāze ve rāyiħası hoş olup çirkīn rāyiħalu ve şararmış (14)

olmaya. Arpadan olan ğızā buğdaydan olan ğızādan azdur. T̄abī'atı ⁽¹⁵⁾ derece-i ūlā āhirinde bārid-i yābisdür, azacuk ħarāretten dahı ħālī degüldür. ⁽¹⁶⁾ Arpanuñ ħurutması ōyulmuş bāklā ununuñ ħurutmasından ziyādedür. ⁽¹⁷⁾ Arpayı ōu ile bişürüp yēseler bāklādan eyüdü. Zīrā arpa ōiſirmez ⁽¹⁸⁾ ammā bāklānuñ bişürmegile ōiſirmesi gitmez. Ğızā vèrmekde arpa bāklādan ⁽¹⁹⁾ aſāğadır. Eger arpa unın encīr ile veyāhūd mā'-i 'asel ile bişürüp ıssı [488b] ⁽¹⁾ ve balġamī olan ōiſlere yaķı ètseler ōiſleri indüre. Eger zift ve çam saķızı ⁽²⁾ ve gögercin tersi ile ħarıſdursalar ħatı olan ōiſleri bişüre. Eger arpayı ⁽³⁾ iklīl-i melik ve ħaſhāſ ħabuġı ile ħarıſdursalarlar yan aġrısını sākin eyleye. ⁽⁴⁾ Eger kettān toħmı ve ħulbe ve sedef ile ħarıſdurup baġarsuķlarda olan ōiſmeye ⁽⁵⁾ yaķı ètseler ōiſmeyi gidere. Eger tāze yaſ zift ve bal mūmı ve bālīġ olmaduķ ⁽⁶⁾ oġlan sidüġi ile ħarıſdursalar ħanāzīr dèdükleri çıbanları eridüp ⁽⁷⁾ bişürüp öldüre. Eger mersīn ve ōarāb ve kemmūn-ı berri veyāhūd ōarmaſıķ ⁽⁸⁾ yèmiſi ve enār ħabuġı ile yaķı èdüp veyāhūd bulamaç èdüp isti'māl ètseler ⁽⁹⁾ ħarnı çuta. Eger ayva ve sirke ile andan yaķı ètseler ıssı niķris ōiſlerine nef ⁽¹⁰⁾ eyleye. Eger ziyāde keskin sirke ile bişürüp ba'dehu ezüp iriñlü uyuz ⁽¹¹⁾ ve ġicige ursalar eyü ède. Eger unına ōu döküp sıvıķ bulamaç èdüp ⁽¹²⁾ ve zift ile bişürseler en yerlerine fazlāt aķmasına muvafıķ ola. Arpa ħavutı ⁽¹³⁾ ıssıdan olan aġrılara yaķı ètmekle aġruları sākin èder. Eger yunmamıſ iken ⁽¹⁴⁾ yēseler ħarnı çuta. Eger arpayı dögüp ve ezüp āteſde ıssıdup ıssıdan ⁽¹⁵⁾ olan aġrılara ıssı iken ursalar aġruları sākin eyleye. Eger arpayı yaķsalar yüzde ⁽¹⁶⁾ ve sā'ir yerde olan lekelere sürseler, ōıvasalar nef eyleye. Eger arpa ⁽¹⁷⁾ unını yuyup ōovuk 'uſārelerden, meſelā marul veyāhūd semiz otı ⁽¹⁸⁾ veyāhūd dilki üzümü sıkındusu ile yoġurup gözlerde ıssı ōiſlere ⁽¹⁹⁾ ve aġrılara yaķı ètseler ōiſleri ve aġruları sākin eyleye. Kezālik sā'ir ıssı [489a] ⁽¹⁾ <ıssı> ōiſlere, meſelā ħumre ve felġamūnī dèdükleri ōiſlere ursalar nef èdüp ⁽²⁾ sākin eyleye. Eger sirke ile yoġurup ıssıdan baſ aġrısı olan kimesnenüñ alnına ⁽³⁾ tīlā ètseler sākin eyleye. Keskin ve ħavī olan devālara unundan bir miķdār ħatsalar ⁽⁴⁾ keskinliklerin aſāġa èdüp bir miķdār ōımaġıla devālaruñ te'ſiri ġüzel olur. ⁽⁵⁾ Eger anuñla südlüġenlerüñ südin yoġursalar südlerinde olan ekſer zaranı ve fesādı ⁽⁶⁾ gidere. Eger arpa unını alup benc ōuyı ile yoġurup ve muġkem ovup terk ⁽⁷⁾ èdüp tā fāsıd olunca çursa yerinden ırġalanmıſ olan kemige ve çatlayup ⁽⁸⁾ ayrılmıſ olan yere anuñla yaķı ètseler aġrıyı sākin èdüp 'uzva ħuvvet ⁽⁹⁾ vèrüp ıſlāħ eyleye.

Eger şaķal başlarına ikisi ile ıtlâ etseler göze ıssı⁽¹⁰⁾ mâddeler dökülmege mâni' ola. Gerek eskiden ve gerek yeñiden olsun mâni'⁽¹¹⁾ ola. Eger unını 'aynı ile şu içinde muhkem ovup ezüp tâ südlüğü çıķduķda⁽¹²⁾ boğazı içinde ıssı şişleri olan kimesne anuñla ğargara eylese ağruları sâkin⁽¹³⁾ eyleye. Eger dâyimâ etseler şişleri bişüre. Eger arpa unından ħamr édüp tâ ekşi⁽¹⁴⁾ olsa ba'dehu ol ekşi ħamiri kaymağı alınmış ekşi süd veyâĥüd yoğurd⁽¹⁵⁾ içinde ovup ezüp bir gece ırduğdan soñra andan içseler sıtmalarda ma'idede⁽¹⁶⁾ olan yanđınları sâkin édüp şusamağı dağı gidere. Lâkin sıtmalarda⁽¹⁷⁾ isti'mâlini câyiz görmem. Zîrâ süd sıtmalara münâsib degüldür lâkin eger iztirâb⁽¹⁸⁾ ziyâde şusamağ ile olursa tevaķķuf étmeyüp isti'mâl edeler ve şafradan⁽¹⁹⁾ olan kuşmağa dağı nef eder. Bu maķüleden bir vaķıyyeden rıtl miķdârına dek [489b]⁽¹⁾ vèrmek câyizdür, az az yudalar. Maraža ve marîze ve zamâna göre vèreler.

Şa'ir-i Rûmî:⁽²⁾ Ħanderüsdür ki muķaddemâ ħarf-i ĥâda zıkr olunmışdur.

Şa'r: Kıldur. Kıllardan⁽³⁾ ekşeri ĥayevânları ile zıkr olunmışdur. Lâkin İmâm Câlînüs başķa bâb édüp⁽⁴⁾ yazmağıla bunda dağı başķa zıkr olundu. Şa'r ile şüf mâbeynlerinde fark⁽⁵⁾ budur ki şa'r birbirine şarmaşup keçe gibi olmaya ve şüf şarmaşup keçe gibi⁽⁶⁾ olundur. Kıllar ĥayevânları a'zalarınıñ eñ kırsıdır. Ekşer a'zâlarına⁽⁷⁾ göre bürüdeti dağı ziyâdedür. Kıllar bedende olan ĥılķlarıñ buĥârlarından⁽⁸⁾ ve yanđınlarından ĥâşıl olur. Ba'zılar demişler eger insân kılların sirke ile ışlayup⁽⁹⁾ ķuduz taladığı yere ursalar fi'l-ĥâl eyü ede. Eger şâfi şarâb ve zeyt ile⁽¹⁰⁾ ışlayup başda çıķan çibana ursalar şişüp büyümesine mâni' ola. Eger⁽¹¹⁾ yaķup dütüniñi koķsalar 'avratlar raĥımleri boğulmasına nef eyleye, mücerredür ve tütsü⁽¹²⁾ étmegile mâddeler aķmasına mâni' ola. Kılı yaķıcaķ ıssıdııcı ve ziyâde kırdııcı⁽¹³⁾ olur. Pes yanmışını sirke ile ezüp ufaķ çibanlara ursalar ķoparup⁽¹⁴⁾ gidere. Eger 'asel ile ezüp oğlancıklağ ağızlarında olan ķabarlara sürüp⁽¹⁵⁾ bulaşdursalar ziyâde nef eyleye. Eger günlük ile ezüp başda olan yaraları⁽¹⁶⁾ zift ile şıvaduğdan soñra üzerine ekseler nef édüp eyü ede. Eger 'asel⁽¹⁷⁾ ile ezüp büyük çibanlara ķosalar eyü ede. Eger mürdeseng dedükleri⁽¹⁸⁾ topraķ ile ezüp uyuzı olan göze ve giciklere sürseler sâkin⁽¹⁹⁾ eyleye. Eger gül yağı ile ķarışdurup ağrısı olan ķulađa tamlatsalar [490a]⁽¹⁾ <tamlatsalar>

ağrıyı gidere. Eger zeyt veyāhūd şu ile âteş yanığına sürseler nef' edüp ⁽²⁾ eyü éde. Dütünün қоқulamақ südde sebebi ile olan şar'a nef' éder. Çürük ⁽³⁾ pelâsı yaқup taşra çıқmış olan oturaқ üzerine yaқsalar ya'nî ekseler yeri-ne getüre. ⁽⁴⁾ Pelâs yaқmasınınuñ tarîkı budur ki yeñi çölmek veyāhūd şaқsı içine töldurup ve üzerine ⁽⁵⁾ deliklü bir tabaқ қoyup âteşe қoyalar tâ yanup kül olduқda indüreler. Қıllardan ⁽⁶⁾ тоқunmış olan geyesiler bedene қув-vet vërür ve қurıdup ıssı étmesi yüñden olan ⁽⁷⁾ geyesilerden ziyâdedür ve a'zâyı қatılandurur ve gıcik éder. Hâşşalarındandır ⁽⁸⁾ eger küçük oğlancık қılların niқris elemi veyāhūd 'aқreb şoқduğı kimesneye ⁽⁹⁾ aşақosalar ağ-rısını sâkin eyleye veyāhūd taһfif eyleye. Eger insân kıllı ile bir nesneyi ⁽¹⁰⁾ tütüzseler şaru eyleye. Eger insân kılların istikţâr étsele ya'nî bir miқdâr şu ile ⁽¹¹⁾ қaynadup gül şuyı gibi şuyın çıқarsalar ol şuyı saç ve şaқal döküldüğü ⁽¹²⁾ yere ve saçlara sürseler saçları bitüre. Eger kılları muһkem ufaқlayup ve birқaç kerre ⁽¹³⁾ zıkr olunduğı üzre istikţâr étsele altun gibi kıızıla mâyil yaғlıluğı çıқа. Ol yaғ ⁽¹⁴⁾ gümişi boyar ammâ çoқ тұrmaz.

Şa'rü'l-cübâr: Bersiyāvşandır ki muқaddemâ ⁽¹⁵⁾ harf-i bâda zıkr olun-mışdur.

Şefnîn-i berri: Yemâm demekle ma'ruf bir қuşdur. ⁽¹⁶⁾ Bağdâd ve Başra câniblerinde çoқ olur. Bahâr ortalarında ol câniblere gelür büyüklükde ⁽¹⁷⁾ ögeyik қadar olur ve şüreti daһı aña beñzer. Tabî'atı hârdur, yübüseti ve ruţübeti daһı vardır. ⁽¹⁸⁾ Қocalara ve balғam marazlarından henüz қалқан kimesnelere eyüdü. Fi'linüñ 'acebliğındandır ki ⁽¹⁹⁾ etinden hâşıl olan қан sâ'ir a'zâya yürüdüğinden ğayrı sâ'ir қанları daһı cümle [490b] ⁽¹⁾ bedene yüridür ve қанları az olan kimesnelerde қанı çoқ éder. Zîrâ cümlesi қа-на döner, ⁽²⁾ bedende қувvet-i mâsikeyi қавî éder. Fâlic marazı olanlara nâfi' ğızâdur. Mizâcları ıssı ve қuru ⁽³⁾ olan kimesneler çoқ yeşeler anlara uyқusuzluқ vère. Anlara ıslâhı budur ki sirke ve kişnic ⁽⁴⁾ ile yeyeler. Süd ile ziyâde lezîzdür, südde olan fesâdı ıslâh éder ammâ süd ⁽⁵⁾ anuñ fesâdın ıslâh étmez. Eski olicaқ yaramazdur, huşuşan bir yıllıқdan geçmiş olan ⁽⁶⁾ yaramazdur, mi'deye elem vërür, arıқ olan daһı böyledür. Evlâ budur ki boғazlayup ⁽⁷⁾ bir gün veyâ ol қadar тұra tâ ki eti yumışayup hoş ola. Sâ'ir etleri muһkem olan ⁽⁸⁾ қuşlar daһı böyledür. Ba'zılar demişler қалbe zîreklik vërür ve hıfzı ziyâde éder ve havâssı ⁽⁹⁾ қавî éder ve cimâ'a taһrîk éder.

Şefnîn-i bahrî: Deryâda olur kırlağuca beñzer ⁽¹⁰⁾ bir hayvândur. İki kıanadı vardır ve rengi dahı ancılayındur. Sıçan gibi uzun kıuyruğı ⁽¹¹⁾ olur, dibinde igne gibi dikenı vardır. Anuñla şokşa ziyâde elem vërür. Ba'zı havâşşı ⁽¹²⁾ ki kitâb-ı 'Arabî'de zıkr olunmuş kııl ile îrâd olunduğundan ğayrı 'aqla muvâfık olmamağın ⁽¹³⁾ terceme olunmadı.

Şefellec: Türkîde kebere dedükleri yemişdür. Harf-i kâfda zıkr ⁽¹⁴⁾ olunur.

Şakâyık-ı nu'mân: Gelincik çiçeğı dedükleri kıızıl çiçekdür. Nu'mân'a izâfet edüp ⁽¹⁵⁾ bu ismle meşhûr olduğı anuñçündür ki hulefâdan Nu'mân bin Münzir, Hîre vilâyetine ⁽¹⁶⁾ vâlî olduğda aña bu çiçek hoş gelüp vâfir getürdüp sâkin olduğı şahrâyı ⁽¹⁷⁾ anuñla çoldurdu ve şakîk dëyü nâm vërdi. İki dürlüdü: Birisi berrî ve birisi bostânîdür. ⁽¹⁸⁾ Bostânîsinüñ yaprağı kıçirek ve kıızıllığı kıoyurağ ve başları kıçirekdür ammâ yabânîsinüñ ⁽¹⁹⁾ yaprağı yaşşırağ ve başları uzunrağ ve çiçeğünün kıızıllığı açuğdur. Yabânîsinüñ [491a] ⁽¹⁾ <yabânîsinüñ> harâreti bostânîden ziyâdedür. Tabî'atı derece-i sâniye evvelinde hârr u yâbisdür, ⁽²⁾ keskindür, cilâ edici ve çekici ve açıcıdur. Eger çeyneseler balğamı çeküp indüre. Şıkındusı ⁽³⁾ dimâğdan hılıtları eridüp burun deliklerinden çıkarmağıla dimâğı pāk eder. ⁽⁴⁾ Gözde çıbandan kıalan nişânları cilâ edüp giderür, çirklü yaramaz çıbanları ⁽⁵⁾ pāk eder. Yağı etmegile deri şoyulmağ marazını kökinden kıoparur. 'Avrat ⁽⁶⁾ götürünse hayz kıanın indüre. Eger arpa bulğuru ile bişürüp yëseler 'avrat ⁽⁷⁾ südin indüre. Eger ikisinüñ ve köklerinüñ şıkınduları ile isti'âţ ⁽⁸⁾ etseler ya'nî burundan içëri kıosalar başı pāk eyleye. Eger kıoyu şarâb veyâhüd ⁽⁹⁾ müşelleş ile bişürüp gözde olan şışlere ursalar nef' edüp tahlîl eyleye. ⁽¹⁰⁾ Eger çiçeğini yaşıl kıoz kıabuğı ile döğseler saçlara eyü yağı ya'nî boya ola. ⁽¹¹⁾ Eger ikisinden dahı temregü üzerine kıosalar temregüyi kıopara. Şıkındusı gözde ⁽¹²⁾ olan beyâzı cilâ edüp giderür, huşuşan oğlancıkılarda ve 'avratlarda olanı ⁽¹³⁾ ziyâde giderür. Eger kıurıdup ve döğüp iki dirhem mikdârın içşeler içëride ⁽¹⁴⁾ ve sâ'ir her ne yerde olursa añsuzdan olan ağrıyı sâkin eyleye. Eger çiçeğinden ⁽¹⁵⁾ bir rıtl ve yaşıl cevz kıabuğundan nısf rıtl alup bir şışe içine kıoyup ıssı ⁽¹⁶⁾ gübre içine defn eyleyüp iki hefte içinde yëdi kerre tağyîr ya'nî âher gübreye ⁽¹⁷⁾ kıoyup ba'dehu saçları anuñla boyasalar saçları güzel siyâh edüp kıutup ⁽¹⁸⁾ dökülmesine mâni' ola. Eger rağl mik-

darı alup bir şîşe içine dört dirhem döğülmiş ⁽¹⁹⁾ rāsuht koyup ve üzerine şakāyıkdan taldurup ve şakāyık üzerine dağı ol miqdār [491b] ⁽¹⁾ rāsuht koyup ve şîşe ağzın kapayup ve balçık ile sıvayup ıssı gübre içine gömüp ⁽²⁾ üç hefte tırup ba‘dehu çıkarırsalar cümle şakāyık eriyüp koyu şu olmuş bulunur. ⁽³⁾ Anuñla saçları boyasalar güzel siyāh edüp boyaya hattā tarağ ile dağı boyar. ⁽⁴⁾ Eger anuñla elleri boyasalar a‘lā güzel siyāh eyleye, hınnādan güzel boyaya. Eger barası ⁽⁵⁾ olan kimesne tohmından her gün bir dirhem miqdārın şovuk şu ile birkaç gün birbiri ⁽⁶⁾ ardınca içse ziyāde nef eyleye.

Şakākul: İsm-i Naba‘īdür. Haşfil dağı dērler, ⁽⁷⁾ bir nebāt kökleridür. Ba‘zılar demişler yabān havucınuñ kökidür. Ammā bu kelām ğalağdur, ⁽⁸⁾ āher nebāt kökidür. Nebātınuñ yaprağı merdümek yaprağına beñzerdür. Kökleri ki şakākuldur ⁽⁹⁾ barmaq kalınlığında ve dağı kalın ve ince ve uzun ve ba‘zı yerleri şıkılup ⁽¹⁰⁾ büzülmişdür ve kamışı necil ya‘nı ayrığ dedükleri nebāt kamışı gibi boğumludur. Yer ⁽¹¹⁾ yüzine yakın her boğumu üzerinde bir yaprak vardır. Bahār āhirinde biçim ibtidāsında ⁽¹²⁾ çıkar. Çiçeği kamışı ucında benefşe gibidür ammā büyücekdür. Çiçekden sonra nohūd kadar siyāh ⁽¹³⁾ tohmı olur ki içi siyāh ve yelmeşik tatlı şu ile taldur. Köki dağı tatludur, bir miqdār ⁽¹⁴⁾ harāreti dağı vardır. Gölgele yerlerde ve çok ağaçlu yerlerde ağaçlar altında ve yaş ⁽¹⁵⁾ yerlerde biter ve cem‘ olunması biçim zamānındadır. Zirā ol zamānlarda zāhir olur. Tabi‘atı ⁽¹⁶⁾ derece-i ūlada hār ve āhirinde rağbdur. Cimā‘a taħrık edicidür, āleti kıvāma getirici ⁽¹⁷⁾ ve cimā‘ı ziyāde edüricidür, arğaya kuvvet vericidür. İçerüde olan şovukları def‘ ⁽¹⁸⁾ edüp bögrekleri ve ma‘ide ve cigeri ıssı eder. Ammā ma‘ideye muvāfık degüldür, iştihāyı ⁽¹⁹⁾ düşürür, ‘asel ıslāh eder. Evlā budur ki ‘asel ile mürebbā edeler, bu tağdırce rühları [492a] ⁽¹⁾ <rühları> ziyāde edüp rühlara kuvvet vere. Cimā‘ için bedeli büzeydāndur. Ba‘zılar ⁽²⁾ demişler mişli dārşinī ve ba‘zılar demişler fıstık içidür.

Şakurdıyūn: Sīn ile ⁽³⁾ dağı dērler, yabān şaramsağıdur ki muğaddemā zıkr olunmuşdur. İki kısmından ikinci kısma ⁽⁴⁾ hāfiz-ı ecsād ve hāfiz-ı mevtā dērler ve bu devā şüm-ı hayye ya‘nı yılan şarımşağı ⁽⁵⁾ dedükleri devā degüldür ki muğaddemā zıkr olunanuñ evvelki kısmıdır. Bu devāya usğurdiyūn ⁽⁶⁾ dağı dērler. Tabi‘atı derece-i rābī‘ada hār u yābisdür. İçerüde olan a‘zāyı pāk ⁽⁷⁾ edüp ıssı eder. Sidük ve hayz kanın yüridür. Eger nısf dirhem

miğdârın içseler ⁽⁸⁾ ıssıdup berelenmiş ve ezilmiş olan yerleri oñuldup ve eyegülerde süddeler sebebi ⁽⁹⁾ ile olan ağrıları gidere. Tâze iken büyük yaralar üzerine ursalar yapışdura. ⁽¹⁰⁾ Eger kırsın döğüp tağılur mağülesi olan büyük şişlere ve çıbanlara ekseler ⁽¹¹⁾ oñuldup tamâm bitüre. Eger yılan ısrımış olan kimesneye şarâb ile içürseler eyü ⁽¹²⁾ éde. Eger mişkâl miğdârın azrümâlî ile içseler ma'ide ve bağarsuqlarda olan çıbanlara ⁽¹³⁾ nef eyleye. Azrümâlî yağmur şuyı ile olan bal şerbetine dërler. Eger kıru iken ħuruf ⁽¹⁴⁾ ve 'asel ve çam saķızı ile ħarışdurup kıoyu édüp yutsalar eskiden olan ⁽¹⁵⁾ öksürüğe ve sinîrlü etlerde olan şınıqlara nâfi' devâ ola. Eger kırişüti dëdükleri ⁽¹⁶⁾ merhem ile ħarışdursalar eyegüler aşāğasında eskiden olan ıssı şişi sâkin eyleye. ⁽¹⁷⁾ Eger keskin sirke ile ħarışdurup niķris ağrısı üzerine sürüp bulaşdursalar ⁽¹⁸⁾ veyâĥüd şu ile ħarışdurup ol yere yakı etseler ağrısına nâfi' ola. Eger 'avrat ⁽¹⁹⁾ götürünse ħayzını yürüde. Eger 'asel ile ħarışdursalar eskiden olan çıbanları pāk [492b] ⁽¹⁾ édüp tamâm oñulda. Eger ziyâde olan et üzerine kırsın döğüp ekseler ⁽²⁾ za'id eti gidere. Bu mağüle şarımşağun eñ kavîsi Aķriřiş nâm cezîreden ⁽³⁾ getürdükleridür. Ba'zılar dërler yaprakları şarımşak yaprağı gibi degüldür, belki bellûş yaprağına ⁽⁴⁾ beñzer, azacuk kenârları kertelmişdür ve çiçeği kızıldur.

Şıkrāk: Ma'rûf kıuşdur. ⁽⁵⁾ Şâĥib-i kitâb eydür: Bu kıuş bizüm vilâyetümüzde görünmez illâ ıssılarda görünür. Rengi yaşıla ⁽⁶⁾ mâyil kızıl ile siyâh noķtalaları olur. Dîvârlarda olan delikler ve ağaçlarda ⁽⁷⁾ sâkin olur. *Luğat-i Ahteri*'de Türkîde boyun buran kıuş dërler dëyü zıkr éder. ⁽⁸⁾ Bu kıuşun mizâcı ħârdur, yâbisdür. Etinde ziyâde zuĥmet ya'nî çirkin râyîĥalu ⁽⁹⁾ cerbluluk vardur, yëseler bağarsuqlarda olan ġalîz yelleri ve içerde olan şovukları ⁽¹⁰⁾ def édüp taĥlîl éde. Mizâcları ıssı olanlara eyü degüldür, ħazmı geçdür. İřlâĥı ⁽¹¹⁾ budur ki sirke ile ve şu ile bişürüp yeye ve üzerine ba'zı muĥaddirât ya'nî ma'ideden ⁽¹²⁾ aşāğa tîz indürür ba'zı nesnelere yeyeler, meşelâ 'aselî veyâĥüd sükkerî gülbeşeker ⁽¹³⁾ yeyeler.

Şakr: Şakâyık-ı nu'mân ki gelincik çiçeğidür ki zıkr olundu anuñ ⁽¹⁴⁾ ism-i 'Arabîsidür.

Şükâ'â: Türkîde kıalağan dikenî dëdükleri dikendür. Aķ ⁽¹⁵⁾ diken daĥı dërler. Bâd-âverd ya'nî yel getürür diken daĥı dërler. Zîrâ bâd-âverd ⁽¹⁶⁾ dëdükleri dikene beñzerdür. Zîrâ kıuvvetde ve şüretde aña yakındur lâkin

bu diken *kaḅz* ⁽¹⁷⁾ etmesi ve kurutması andan ziyâdedür. Eczâsından en kuvvetlüsi kökidür, ba' dehu ⁽¹⁸⁾ yemişidür. Çok kan gelmeği tutarlar. Oturakda olan şişlere ve dilçük şişine ⁽¹⁹⁾ nef' ederler ve çibanları onıldur. Zîrâ i'tidâl ile dibâğat etmesi vardur. [493a] ⁽¹⁾ <vardur> Eger şu ile bişürüp şuyından eski sıtmalar için içürseler, huşuşan oğlancıklara ⁽²⁾ içürseler sıtmaları gidere. Ba'zılar demişler öykene zarar eder, şamg-ı 'Arabî işlah eder. ⁽³⁾

Şük: Türkîde sıçan otı demegile meşhûr zehr toprakdur. ⁽⁴⁾ Ehl-i Bağdâd yanında hâlik ya'nî helâk edici demekle ma'rûfdur. Hürâsân cânable-rinde ⁽⁵⁾ gümüş ma'dinlerinden getirürler bir toprakdur. İki dürlüdür: Biri beyâz ve biri şarudur. ⁽⁶⁾ Şarusı ziyâde yaramaz ve te'sîri tîzdür, harâreti ve yübüseti ziyâdedür. Bir miqdârın ⁽⁷⁾ hamîre koyup sıçan yese geberüp öle ve ol geberen sıçan râyihasın ⁽⁸⁾ koğan sıçan daḅı geberür. Nısf dirhem miqdârı bir günde katl eder zehrdür. ⁽⁹⁾ Öldürülmüş ve eridilmiş jîve yeyenlere ne 'arız olursa andan daḅı ol 'arız ⁽¹⁰⁾ olur. Bunun andan ziyâdeliği budur ki yangını ve kesüp toğraması ziyâde ⁽¹¹⁾ olur. Bunun daḅı 'ilâcı anların 'ilâcı gibidür ve şovutmaḅ ve söyündürmek ve taḅviyet ⁽¹²⁾ edeler. Şıgır südinden olan sâde yağ bu bâbda 'azîm nâfi'dür. Kezâlik yağ ⁽¹³⁾ ve bal mûmı yeyeler azdur ki anı yeyen halâş ola. Yaḅılmış şaḅtiyân ufağı ⁽¹⁴⁾ ve bādincân aşağasında olan süzekler yaḅmışından dört miqdârı kadarı ⁽¹⁵⁾ zararın def' eden nesnelere dendir. İstiskâ-yı zıḅḅî ve mizâclar fâsid olmaḅ devâlarındandır. ⁽¹⁶⁾

Şükühec: Fârisî şüküheden ta'rib olunmuşdur. Şükühe, ḅasek dedükleri ⁽¹⁷⁾ devâdur ki ḅarf-i ḅâda zıkr olunmuşdur.

Şelcem: Sîn ile selcem daḅı dâler, ⁽¹⁸⁾ Türkîde şalgam dedükleridür. Bostânîsi olduğı gibi yabânîsi daḅı olur. Bostânîsi ⁽¹⁹⁾ ma'rûfdur, büyüklükde ḅarpuz ve ḅavun kadar olur. Yabânîsi daḅı iki dürlüdür: Birisini [493b] ⁽¹⁾ büyükdür ve budaḅları daḅı uzun ve çok olur. Ekin yerlerinde biter, yaprağı düz ⁽²⁾ ve yaşıllığı az olur, baş barmaḅ yaşıllığı kadar olur. Kılıflar içinde yemişleri ⁽³⁾ olur, kılıfları içinde siyâh ufaḅ dâneleri olur. Dânelerinin içi beyâzdur, ⁽⁴⁾ köki ağaḅlar köki gibi incedür. Bir sınıfı daḅı yağmurlu ovalarda ve göller yanlarında ⁽⁵⁾ biter. Köki ḅıyâr deñlü olur, yaprağı daḅı bostânîsi yaprağı gibi kesik kesikdür ⁽⁶⁾ lâkin iri degüldür ve andan ince-rekdür ve evvelinden âḅirine dek kertelmişdür. Bostânîsinde ⁽⁷⁾ harâret az

ve ruḩûbet çokdur. Yabânîsinüñ evvelki şınıfınuñ toḩmı beşereyi, pâk édüp kızardur ⁽⁸⁾ ve güzel eder. Eger bostânîsinüñ incecik uzun köklerinden alup ve döğüp ⁽⁹⁾ ıtalak zahmeti veyâḩûd gücile efsân zahmeti olan kimesne 'asel ile yese nef' édüp ⁽¹⁰⁾ şifâ ola, mücerrebdür. Eger şalgam toḩmından boyuna aşağıoyup götürseler burun ucı şişine ⁽¹¹⁾ nef' éde, mücerrebdür. Şalgam dëyü ıtlâk êtseler murâd karpuz gibi yaşşı olan köki ⁽¹²⁾ olur. Ol maḩûlesi bevli idrâr eder ammâ sirkelüsi ya'ni turşîsi idrâr êtmez ⁽¹³⁾ ve çok ğızâ vërür ve erlik şuyın taḩrîk eder. Zîrâ şişürmesi ve ıssı ⁽¹⁴⁾ yeller peydâ êtmesi vardır ammâ hazmı güçdür. Cimâ' taḩrîki için toḩmı yegdür. Toḩmınuñ ⁽¹⁵⁾ tabî'atı derece-i şâlîsede ḩâr ve derece-i ülâda yâbisdür. Şalgam turşîsi ⁽¹⁶⁾ cimâ'a taḩrîk êtmez lâkin iştihâyı açup ta'âma iştihâ getürür, ḩuşuşan eger ḩardal ⁽¹⁷⁾ ile olursa ol taḩdîrce cilâ êtmesi daḩı vardır. Eger şu ile bişürüp ⁽¹⁸⁾ şuyından niḩris ve şovukdan olan çatlaḩlar üzerine dökseler ekine daḩı ⁽¹⁹⁾ nef' eyleye. Eger şalgamdan veyâḩûd yaprağından veyâḩûd toḩmından döğüp yaḩı [494a] ⁽¹⁾ <yaḩı> êtseler daḩı bu fâ'ide vëre. Yaprağınuñ ufaḩ yürekleri bevli idrâr eder. ⁽²⁾ Sâ'ir eczâsından bu ḩuşuşda ziyâdedür. Şalgam toḩmı içilen zehr için olan ⁽³⁾ devâlara girür. Şalgamuñ kebâb olmışı cimâ'ı taḩrîk êtmekte sâ'irden ziyâdedür ⁽⁴⁾ ammâ bişürmesinde mübâlağa êtmeyeler. Eger şu içinde bişürüp şafrâ sebebi ile gicigi ⁽⁵⁾ olan a'zâyı içine ıtalarsalar nef' eyleye. Şalgam yellerin az êtmek isteyenler ⁽⁶⁾ şalgamı yëdükdën şoñra üzerine bir miḩdâr sirkelü kemmün yëyeler. Sirke ve ḩardal ile olan ⁽⁷⁾ şalgam turşîsinde yeller yokdur. Ba'zılar şalgamı ḩamîr içine koyup bişürseler ⁽⁸⁾ bu maḩûlesi hazm olur ve gegirdür ve cimâ'a taḩrîk êtmesi sirkelüsinden ziyâdedür. ⁽⁹⁾ Zîrâ ḩamîr ile yelleri gidüp ayrılmaz.

Şül: İsm-i Hindîdür. Ma'nâsı ⁽¹⁰⁾ ayva demekdür. Murâd funduḩdan büyük ḩâlebsüz bir yemişdür. Tabî'atı derece-i şâlîsede ⁽¹¹⁾ ḩâr ve derece-i ülâda raḩbdur. ḩuvveti zencebîl gibidür, lezzeti dili acıdı ⁽¹²⁾ keskindür. Acılığı ve ḩabızlığı daḩı vardır, ḩavî talḩîf ve taḩlîl êtmesi vardır. ⁽¹³⁾ Ğalîz olan ḩıtları eridüp inceldür ve sîñir ḩatılığına nef' éder ve sîñirlerde ⁽¹⁴⁾ olan buḩârları ve ıtulup ḩalmış olan mâddeleri taḩlîl êtmege nâfi'üdür. Yelleri ⁽¹⁵⁾ giderür, 'ırḩu'n-nesâ ve fâlic marazların giderür. Miḩdâr-ı şerbeti mişḩâl miḩdâridur, sükker ⁽¹⁶⁾ ile içeler. Eger ziyâde taḩlîl êtmesi olmasa cimâ' devâlarınuñ büyüklerinden idi. ⁽¹⁷⁾ *Minḩâc* nâm kitâb şâḩibi

bu devâyı zıkr ettiği maħalde kelâmın arışdurup sıan otı ⁽¹⁸⁾ ef'âlin bu devâyâ atdı. Sebebi budur ki ikisinün daħı isimleri şüretde birdür. ⁽¹⁹⁾ Anuñun bu vechle ĥaâ edüp arışdurdı.

şem': Bal mûmıdır, ma' rûfdur. [494b] ⁽¹⁾ Eyüsi oldur ki ızıla mâyil şaru olup saız gibi ekilüp cerblü ola ve içinde ⁽²⁾ arışık olmayup râyihası ĥoř olup râyihasında 'asel râyihası ola ve kirlerden ⁽³⁾ pâk ola. şaru bal mûmını ağardurlar. Nitekim ma'lûmdur, bal mûmı ĥârdur, ⁽⁴⁾ i'tidâl ile yumışaducıdır, ruubetleri gidermesi daħı vardır. Bi'l-araz ⁽⁵⁾ ruubet vêrmesi daħı vardır. Zîrâ südde êtmesi ile taħlîli men' eder ve yumışatması ⁽⁶⁾ sebebi ile boş yerlere ruubât getürmekile ıbanları azacuk oldurur. ⁽⁷⁾ Taħlîl êtmek ve yumışatmak ve erimek ve ruubet vêrmek ve mâddeleri bişürmek ⁽⁸⁾ ve bunlara beñzer te'şîrler eden cümle merhemlerün bal mûmı mâddesidür ya'nî bu maûle ⁽⁹⁾ merhemlere cüz'-i a'zâmdur. Yaramaz etleri ve mâddeleri ekl edici ve yaıcı ⁽¹⁰⁾ ve bunlara beñzer olan merhemlere daħı ıřlâĥ ve ta'dîl için girür ve illâ ⁽¹¹⁾ bu maûle merhemlerde aña ĥâcet yodur. Eger ĥarnüb ya'nî kei boynuzu ⁽¹²⁾ ekirdegi adar dâneler edüp on dânesin münâsib olan bulama ile ⁽¹³⁾ yêseler bağarsularda olan ıbana ziyâde nef eyleye. Eger meme üzerine osalar ⁽¹⁴⁾ meme içinde süd oyulanup bağlanmasını men' eyleye. Göğüs irilenmesine ⁽¹⁵⁾ daħı ba'zı lînet vêrici yağlar ile üzerine sürmegile ve oyu iken yutmağıla ⁽¹⁶⁾ nef eder, ĥuřuřan benefşe yağı ile ziyâde nef eder. Eger zehrlü demrenler ⁽¹⁷⁾ yaraları üzerine osalar zarar êtmesine mâni' ola. Ba'zılar demişler zehri ⁽¹⁸⁾ kendüye eker ĥâřsasıyla eker, uvveti ile degül. Eger bal mûmından süsen yağı ⁽¹⁹⁾ veyâĥüd zanba yağı ile merhem gibi edüp yüze sürseler yüzi güzel [495a] ⁽¹⁾ <güzel> ve şâf eyleyüp yüzde olan lekeyi daħı gidere ve siñirlerde olan ⁽²⁾ atılığı daħı giderür. Eger şaru ızıl bal mûmından süsen veyâĥüd gül yağı ⁽³⁾ içine oyup üç hefte midârı zamân güneşde ursa uyuluqlarda ve ula ⁽⁴⁾ tözlerinde olan şişlere sürseler şişleri indürüp içine mâddeler ⁽⁵⁾ dökülmesine mâni' ola. řâĥib-i kitâb eydür: Benüm yanumda bu ĥuřuřda nazâr vardır ⁽⁶⁾ ya'nî řiřĥatinde şübhe vardır. Bal mûmı râyihası leşler ve mabereler râyihâsından ⁽⁷⁾ olan vebâ ya'nî hevâ fâsidliğından olan her marazı ve ta'un zararın ⁽⁸⁾ giderür ve arlık ve aĥt zamânında olan vebâ zararın daħı giderür. Eger ⁽⁹⁾ bal mûmını gül yağı veyâĥüd atlu zeyt ile

ki nişf bal mûmı ve nişf yağ⁽¹⁰⁾ ola, eridüp içseler veyâhüd huķne êtseler baġarsuķlar sıyrıлмаķ marazına ziyâde⁽¹¹⁾ nef eyleye. Lâkin bal mûmın içmek ta'âm iştihasını giderür. Eger şîr-i rûġan içinde⁽¹²⁾ ezüp yêseler yû-bûset-i mizâcdan olan öksürüġi gidere ve çatlaķları⁽¹³⁾ bitişdüre ve büyük kıızıl çıbanları bişüre ve yaraları kirlendüre. Bal mûmı⁽¹⁴⁾ râyihası şusadur. 'Udı âteşe ķoduķlarında bal mûmı ile ķosalar âteşde⁽¹⁵⁾ çok turup râyihası ķavî ola ve çok süre bal mûmı bulunmasa ķovanlar⁽¹⁶⁾ içinde olan kir pasları bâķlâ unı ile yoġursalar bedeli olur.

Şemmâr:⁽¹⁷⁾ Ehl-i Mışr ve Şâm yanlarında râziyâne ismidür ki ħarf-i râda zıkr olunmuşdur.⁽¹⁸⁾

Şimşâr: Türkîde çimşir dedükleri ağacdur ki ħarf-i bâda baķs⁽¹⁹⁾ deyü zıkr olunmuşdur.

Şimşîr: Fârisî şüşmîr isminden ta'rib olunmuşdur. [495b]⁽¹⁾ Murâd ķākûle dedükleri ıssı dânelerdür ki ħarf-i ķâfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.⁽²⁾

Şemmâm: Şâhib-i kitâb eydür: Bizüm yanumuzda içerüsi beyâz ve büyük⁽³⁾ bir güne ķavun ismidür. Kezâlık beynün dedükleri hoş râyiħalu alaca ķavuncuķ ki⁽⁴⁾ Türkîde yıylanġıç dërler, anuñ daħı ismidür. Ĥarf-i bâda envâ'ıyla zıkr olunmuşdur.⁽⁵⁾

Şincâr: Fârisîden ta'rib olunmuşdur. Şinkâr ve şinkâl daħı dërler, mûmlar⁽⁶⁾ diplerine êtdükleri kıızıl boya andan ħâşıl olduġı nebâtdur. Lisân-ı 'Arabîde kehlâ⁽⁷⁾ ve ħumeyrâ dërler zîrâ köķleri kıızıldur. Süryânca ħâlümâ dërler. Birķaç şınıfdur.⁽⁸⁾ Aşnâfi evşâfi ile maħallinde beyân olunmuşdur. Cemî'an aşnâfinuñ kuvvetleri acılıķ⁽⁹⁾ icâb êder ħarâretten ve ķabz icâb êder bürüdetten terkîb olunmuşdur. İki⁽¹⁰⁾ keyfiyyeti ile daħı te'sîr êder. Lâkin ħarârete ve yûbüsete nisbet olunur zîrâ ħarâretinüñ⁽¹¹⁾ te'sîri ġâlibdür. Sa'ir menâfi'i maħallinde zıkr olunmuşdur.

Şenbelîd: İsm-i Fârisîdür.⁽¹²⁾ Türkîde yund dişi demegile ma'rûf olan devânuñ nebâtınuñ çiçeġidür ki güz⁽¹³⁾ aylarınıñ ibtidâsında yağmur yağup bir hefteden soñra yer yüzinde bitüp⁽¹⁴⁾ zâhir olur. Çiçeġi za'firân çiçeġine beñzerdür, rengi acı bâdem çiçeġinüñ rengi gibi⁽¹⁵⁾ beyâz ile kıızıl ortasındadır. Râyiħası daħı keskin ve hoşdur. Tâbi'atı derece-i⁽¹⁶⁾ şâniyede

hârr u yâbisdür. Koğması şovukdan olan baş ağrısına nâfi'dür ⁽¹⁷⁾ ve ğalîz yelleri tağıdır, dimâğda ve burundan dimâğa giden yolda olan ⁽¹⁸⁾ süddeleri açar.

Şinc: Fârisiden ta'rib olunmuş ismidür. Murâd, ⁽¹⁹⁾ anuñla kâğıd mühreledükleri halezün-ı kebîr ya'nî büyük sümüklü böcekdür [496a] ⁽¹⁾ <böcekdür> ki deryâda olur. Haķîkatde boncuqlardan bir nev'dür. Deryâ-yı Hind ve deryâ-yı Habeşe'den ⁽²⁾ getirürler. Ba'zısı kıızıl ve noğtalı ve ba'zısı beyâz ve kıızıl noğtalı ve ba'zısı sâde ve ğayrı ⁽³⁾ dürlü olur. Eger yaqsalar gözlerde cilâ vârici olan ekşer devâlara girüp nef' eder, huşuşan ⁽⁴⁾ eger yaqıyup yaykasalar ziyâde nef' eyleye. Bu taqđırce gözün tabaķa-i ķarniyyesinde ⁽⁵⁾ olan beyâzi cilâ eder ve göz nûrın kavî edüp göze dökilen yaşluķları ķurıdup ⁽⁶⁾ giderür. Yaqmasınıñ tarîķi budur ki boncuğı koyu ve şâfi balçık ile tamâm şıvayup ⁽⁷⁾ âteşe koyup tâ beyâz olunca âteşi ziyâde edeler. Ba'zılar çölmege koyup ve çölmeği ⁽⁸⁾ balçık ile şıvayup bardaķ ve çölmek furunı içine koyup furun şovuk olduķda ⁽⁹⁾ alurlar.

Şünâr: İsm-i Farsîdür. Ferâsiyün dedükleri devâ ki inşâ'allâhu te'âlâ harf-i ⁽¹⁰⁾ fâda zıkr olunur, anuñ ismidür.

Şevendr: Fârisî çügündür isminden ta'rib olunmuşdur. ⁽¹¹⁾ Türkîde daķı çügündür dedükleri bir güne şalgamdur. Mısr'da lift-i fılaytalî demekle ma'rûfdur. ⁽¹²⁾ Ba'zılar kıızıl şalgam derler, şüretde ve nebâtda daķı şalgam gibidür. Lâkin çügündür yaprağı ⁽¹³⁾ incerekdür ve eli tırmalar iriligi yoķdur ve kertelmiş degüldür ve çügündürün ancak köki ⁽¹⁴⁾ yënür, nebâtı yënmez ammâ şalgamuñ nebâtı daķı yënür. Lezzetinde tatlıluķ ve azacuk acılıķ ⁽¹⁵⁾ vardır. Çügündürden olan ğızâ şalgamdan olan ğızâdan yaramazdur. Hazmı daķı ⁽¹⁶⁾ andan geçrekdür ve şişürme ve ķurķurları daķı ziyâde eder ve cimâ'a taķrîk eder. Taķbî'atı ⁽¹⁷⁾ derece-i ulâ âhirinde hârr u raķbdur ve ruķûbeti ziyâdedür, lezzetine göre böyledür. Ba'zılar ⁽¹⁸⁾ demişler taķbî'atı bârid-i raķbdur. Zâhir daķı budur bu taqđırce cimâ'a taķrîk etmesi olmaz, ⁽¹⁹⁾ belki cimâ'a zarar eder. Eyüsi oldur ki şâfi kıızıl olup ufaķ ve tâze olup [496b] ⁽¹⁾ içinde lîf gibiligi olmaya. Mizâcları şovuk ma'ideleri za'cîf olanlara isti'mâli zarardur, ⁽²⁾ sirke ve hârdal ıslâh eder. Ķaryeler halkı süd ve yoğurd ile yerler. Pes hazmı daķı geç olur. ⁽³⁾ Egerçi lezîz olur, toħmı katlı edici olan devâlar zararına ziyâde nâfi'dür. Zehrden evvel ⁽⁴⁾ toħmın-

dan içmiş olsalar zehr kâr etmeyüp zehr te'sîr elbette ibtâl eyleye. Tiryâk-ı fârûk⁽⁵⁾ eczâsına katılması lâzım olan nesnelerdendir. Eger şu ile bişürüp içinde otursalar⁽⁶⁾ veyâhüd ıssı iken içerüsünde şovukluk olan a'zâ üzerine dökünseler nâfi'⁽⁷⁾ ola. Şu ile bişürülen nesnelere kıtsalar hazmı geç ola. Kebâb gibi bişürüp⁽⁸⁾ yemesi evlâdur.

Şevkerân: Türkîde baldıran dedükleri nebâtdur. Şevkerân ismi-i Yünânîdür.⁽⁹⁾ Zehr olan nebâtâtdandır ki râziyâne baldırı gibi boğumlu büyük baldırı vardır.⁽¹⁰⁾ Yaprığı eşek hıyarı dedükleri hıyar yaprağına beñzerdür. 'Ulleyk yaprağına beñzerdür⁽¹¹⁾ lâkin andan incerekdür. Şâhib-i kitâb eydür: Bir şahş baña hikâyet eyledi ki bu nebâtı Bağdâd⁽¹²⁾ yerlerinde gördüm, yaprağı torak otı yaprağına beñzer ve çiçeği beyâzdur. Yaprığı ve sâ'ir⁽¹³⁾ eczâsının râyihâsı şakıldür ve yukârisinde budakları vardır. Budakları başlarında⁽¹⁴⁾ tâcları olur, içlerinde beyâz çiçeği olur. Çiçekden sonra anîsün ve nânîhvâha beñzer beyâza⁽¹⁵⁾ mâyil yemişi olur ve köki içi boşdur. Köki yer içine çok girüp batmaz. Nebâtının⁽¹⁶⁾ cümlesinde lüzûcet ya'nî yelmeşiklik vardır. Tâbi'atı derece-i râbî'ada bârid ve derece-i⁽¹⁷⁾ şâniye âhirinde yâbisdür mādâmki tâze ola böyledür. Nebâtı ve tohumı kıırı olduğda yübüseti⁽¹⁸⁾ derece-i şâlişede olur. Eger yaprağı ile yağı veyâhüd 'uşâresiyle veyâhüd şu ile bişmiş⁽¹⁹⁾ ile humre ve nemle dedükleri şişlere ve çıbanlara sürseler veyâhüd üzerlerine yağı [497a]⁽¹⁾ <üzerlerine yağı> etseler sâkin eyleye ve şişi ve şiş ve sâ'ir yerlerde olan⁽²⁾ debîyi ya'nî kıarınca yürür gibi görünür hâli gidere. Eger yaprağın dögüp⁽³⁾ hâyelere ve uyluk aralarına yağı etseler çok ihtilâfı men' eyleye. Eger⁽⁴⁾ zekere yağı etseler büyütmeğe. Eger 'avrat memelerine yağı edinse südin kese⁽⁵⁾ ve kıızların memeleri şarşup büyük olmasına mâni' ola. Eger oğlancıklar⁽⁶⁾ ve küçüklükler hâyelerine yağı etseler kendüleri büyüdükçe hâyeleri büyümeye.⁽⁷⁾ Bu nebât ve tohumı şovukluk ile helâk edici zehrdür. Evvelâ içerüde şovukluk⁽⁸⁾ ba'dehu harâret ile derlemek ba'dehu ınçkırtık ba'dehu gözde perde ba'dehu⁽⁹⁾ göz kıararmak ba'dehu kıarışik fikr ve kıarışik sözler ba'dehu el ayak⁽¹⁰⁾ ziyâde şovuk olur. Ba'dehu boğaz ağrısı ve nefes tarlığı ba'dehu sinirler⁽¹¹⁾ büzülmek 'arîz olur. Ba'dehu vefât eder. Bu mertebeye varmadın 'ilâc⁽¹²⁾ budur ki evvelâ vâfir şarâb içürüp kıuşduralar. Eger kıabz olursa huşne⁽¹³⁾ edüp ishâl eyleyeler. Ba'dehu şâfî kıoyu şarâb veyâhüd müşelleş içüreler.

(14) Sehel zamān tūrup şoñra afsentīn ve fūlful ile şıpa sūdinden (15) içireler veyāhūd cünd-i bādester ve sedef ile müselleş içireler. Muḥaşşal (16) budur ki iki dirhem miḳdārı ḳatlı édicidür ve bir denkden üç denge varınca (17) miḳdārı ser-ḥoş édüp uyudur, bī-ḥūd éder. Eger ḳarın aşağasına (18) anuñıla zımād étseler ishāli ve aḳan ḳanı tūta. Eger alın üzerine sürseler (19) burun ḳanın tūta.

Şevnīz: Siyāh çörek otudur. Nebātına ve dānesine [497b] (1) daḫı şevnīz dērlər ammā şūnīz dēyü itlāk olunsa dānesi murād olunur. (2) Ṭabī'atı derece-i şālīşe evvelinde ḥārr u yābisdür. Eger ḳavurup seyrek (3) bez pāresine bağlayup dāyim ḳoḳsalar zūkāma şifā ola. Eger yēseler veyāhūd (4) dāḫilden isti'māl étseler ziyāde taḫlīl eyleye ve ḳarında olan şoğulcan (5) ve sā'ir ḳurd-ları ḳırup taşra eyleye. Kezālīk taşradan ḳarın üzerine (6) sürseler bu 'ameli éde. Eger dōgüp bedende olan sigillere ve yumrı beñlere (7) ve deri şoyulduğı yērlere yaḳı étseler ziyāde eyü te'sīr édüp cilā eyleye. (8) 'Avratlar içseler veyāhūd yaḳup tütsü édinseler ḫayzların indüre, (9) toğraması ve cilā étmesi ve ḳurutması daḫı vardur. Eger şovukdan ağırsı (10) olan başa andan yaḳı étseler nef' eyleye ve burundan dimāğa giden yolda (11) olan süddeleri açar. Toğrulmayınca nefes almağa ḳādir olmayan (12) kimesne yēse nef' eyleye. Eger 'asel şerbeti ile içseler bögreklerde ve ḳavukda (13) olan taşları ufaḳlaya ve eskiden olan sıtmaları taḫlīl éder. (14) Yaḳsalar dütüninden zehrlü cānverler ḳaça. Eger dōgüp İrsā (15) ki gök sūsen kökidür anuñ yağı ile burundan içeri ḳosalar henüz (16) göze inmege başlayan şuya nef' édüp muvāfiḳ ola. Deri şoyulduğı (17) yēre ve uyuz ve giciğe sirke ile sürüp yaḳı étmege ziyāde nef' édüp (18) gidere. Eskiden olan balğamı ve ḳatı şişleri indürüp gidere. (19) Eger dōgüp oğlancık sidüğü ile ḳarışdurup sigillere ve büyük [498a] (1) <ve büyük> beñlere sürseler cilā édüp gidere. Eger yalnız sirke ile veyāhūd (2) sirke ve fistiḳ ağacı ile bişürüp mażmaza étseler şovukdan ağırsı olan (3) dişlere nef' eyleye. Dāyimā isti'māl étseler bevli ve ḫayzı ve südi idrār eyleye. (4) Eger mişḳāl miḳdārın içseler ruteylā ya'nī büyük ḳarınlu zehrlü örümcek (5) şoḳduğına nef' édüp eyü éde. Eger çok yēseler veyāhūd dāyimā yēseler (6) ḳatlı éde. Zirā boğaza zarar éder ve boğaz ağırların taḫrīk éder. Eger bir gece (7) sirke içinde ışlayup yarındası ezüp burun içine ḳoyup rāyihāsını (8) marīz olan kimesne burundan içeri çekse başda eskiden olan (9) ağırları

gidere ve lakve ki yüz egrilmekdür, gidere ve râyiha kokuylayacak⁽¹⁰⁾ yerde olan süddeleri bir vechle açâ ki gayrı nesne anâ bu bâbda berâber⁽¹¹⁾ olma-ya. Eger ezüp sirke ile baraşa ve behaşa sürüp şıvasalar nef eyleye.⁽¹²⁾ Eger hanzal ki Ebû Cehl karpuzı dedükleridür, anuñ tâzesinüñ şuyın⁽¹³⁾ katup anuñla göbek aşâğasın ve göbekden yukaru iki barmağ miğdârı yere⁽¹⁴⁾ yağı etseler habbül-kar' dedükleri kurdları ziyâde kuvvet ile çıkara. Eger şîh⁽¹⁵⁾ dedükleri nebât şuyı ile yoğursalar karında olan uzun yılan gibi⁽¹⁶⁾ soğulcanları çıkara. Eger habbetül-hazrâ yağı ile karışdurup üç tamlâ kulağa⁽¹⁷⁾ tamzursalar kulağda olan süddeleri ve yelleri ve ağrıları giderüp eyü⁽¹⁸⁾ ede. Eger kavurup ba' dehu zeyt içinde döğüp dört tamlaya dek burun⁽¹⁹⁾ içine tamlatsalar akşurmağıla olan zükâmı giderüp şifâ ola. Eger yaqup [498b]⁽¹⁾ süsen yağı ile eridilmiş olan bal mûmı ile veyâhüd hınnâ yağı ile eridilmiş⁽²⁾ bal mûmı ile karışdursalar ve başa sürüp şıvasalar saçlar dökülmesine⁽³⁾ nâfi' ola. Eger yavaş âteşde kavurup ve döğüp gül şuyı ile yoğurup⁽⁴⁾ topuqlarda sevâdan olan çıbanlara sürseler çıbanları gidere, mücerredür.⁽⁵⁾ Eger yılanlar ve kırılağuçlar veyâhüd yarasalar kanı ile muhkem ezüp beyâz⁽⁶⁾ leke gibi olan baraşa sürüp şıvasalar fi'l-hâl gidere, mücerredür. Eger döğüp⁽⁷⁾ ezüp sikencübün ile içseler eskiden olan hummâ-yı rıb'a ya'nî üç veyâhüd⁽⁸⁾ dört günde bir tutan sıtmaya ve ahlâtı nuç bulmuş olan sıtmaya nef⁽⁹⁾ eyleye. Eger sâde yağ ve 'asel ile yoğurup toğurdukda rahminde ağrısı⁽¹⁰⁾ olan 'avrat rahmine yağı eylese nef eyleye. Eger yaqup ve oğlan sidügi ile⁽¹¹⁾ ezüp başda olan tatlu uyuza ve kellere sürüp şıvasalar ve niçe kerre⁽¹²⁾ böyle etseler uyuzları kıparup kıl bitüre. Eger anuñla baş önün sürüp⁽¹³⁾ şıvasalar nezleler inmesine mâni' olup nef eyleye. Eger sürmelere karışdursalar⁽¹⁴⁾ henüz inmege başlayan göz şuyına nef eyleye. Gül yağı ile sâ'ir uyuz⁽¹⁵⁾ ve gıciklere eyüdü. Eger ağrıları olan en yerlerine yağı eyleseler nef eyleye.⁽¹⁶⁾ Karından oğlancıkları eger dirisini ve eger fevt olmasını çıkarur⁽¹⁷⁾ ve oğlan şonı dedükleri deriyi tütsü edinmegile ve götürünmegile düşürür.⁽¹⁸⁾ Mizâcı bârid olan kimesne iki dirhemden ziyâde isti'mâl etmeye ve mizâcı⁽¹⁹⁾ ıssı olan kimesne nişf dirhemden ziyâde isti'mâl etmeye ve ıslâh edüp [499a]⁽¹⁾ <edüp> isti'mâl edeler.

Şüveylâ: Berencâsüf ki harf-i bâda zıkr olunmuşdur,⁽²⁾ anuñ ism-i 'Arabîsidür.

Şuva¹: Bān ağacıdır ki ḥarf-i bāda zıkr olunmuşdur. ⁽³⁾

Şevketü'l-ilk: İṣḫīṣ dedükleri nebâtdur ki ḥarf-i elifde zıkr olunmuşdur. ⁽⁴⁾

Şevke-i ğarbiyye: Şükā'ā dedükleri dikendür ki bundan aqdem zıkr olunmuşdur. ⁽⁵⁾

Şevke-i Yehüdiyye: Qarşa'anna dedükleri nebâtdur ki ḥarf-i qāfda zıkr olunur ⁽⁶⁾ inşā'allāhu te'ālā.

Şevke-i Kıbtıyye: Qaraz dedükleri dikenlü ağaç ismidür ki ⁽⁷⁾ ḥarf-i qāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Şevke-i beyzā: Bād-āverd ⁽⁸⁾ dedükleri dikendür ki ḥarf-i bāda zıkr olunmuşdur.

Şevke-i zerqā: Qarşa'annadur ki ⁽⁹⁾ ḥarf-i qāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Şevke-i şahbā: ⁽¹⁰⁾ Yenbüt ki keçi boynuzı dedükleri yemiş ağacıdır ki ḥarf-i ⁽¹¹⁾ hāda zıkr olunmuşdur.

Şevke-i müntine: Lisān-ı 'Arab'da ṭubbāq dedükleri bir nebâtdur ⁽¹²⁾ ki ḥarf-i ṭāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Şüre: Muqaddemā ḥarf-i elifde ⁽¹³⁾ Mağrib 'Arabları lisānınca isrār dēyü zıkr olunup beyān olunan devānuñ ⁽¹⁴⁾ ism-i 'Arabī-i Ḥicāzī'sidür.

Şevḥat: İsm-i 'Arabīdür. Yaprığı söğüd ⁽¹⁵⁾ yaprağına beñzer ve budaqları toğru ve qatı bir ağaç ismidür ki andan yaylar ederler. ⁽¹⁶⁾ Bu ağaç qābizdur, ishālī ṭutar.

Şeytarac: Türkīde serkile dērler bir nebâtdur ⁽¹⁷⁾ ki arşun qadar ve daḥı az uzar, yaprağı reşād yaprağı gibidür. Hevā şovuk ⁽¹⁸⁾ olduqda yaprakları quruyup yuqarusında olanlar dökilür ve aşāğasında ⁽¹⁹⁾ köki ṭarafında bir miqdār yapraklar qalur. Yaz zamānı olduqda budaqlarından çok [499b] ⁽¹⁾ <çok> yapraklı beyāz ve küçük çiçeği çıkar. Çiçekden şofra ğāyetde ufaq toḥmı olur. ⁽²⁾ Şöyle ufaq olur ki gücile görünür. Şeytarac dēyü ıtlāq olunsa murād ⁽³⁾ yaprağı olur. Bu nebāt maqberelerde ve eski dīvārlarda ve ḥarāb olan köylerde ⁽⁴⁾ ve ekin olmayan yerlerde biter. Ṭabī'atı derece-i

şâlişe evâhîrinde hârr u yâbisdür. ⁽⁵⁾ Yaprığın ezüp bedene kosalar bedeni kabardur. Ba'zılar yaprağını tuzlu şuda ⁽⁶⁾ ıslayup ba' dehu yoğurd veyâhüd sirke ile yerler, zarar etmez, belki gegirdür ⁽⁷⁾ ve cilâ vërüp ta'âmı hażm etdürür. Eger yaprağı ile ırku'n-nesâya yağı etseler ⁽⁸⁾ nef eyleye. Kezâlik talağa nef eder lâkin çok turgurmayalar zirâ deriyi kabardup ⁽⁹⁾ yaçar. Eger yaprağı ile kökin dögüp ve sirke ile irinlü uyuza ve gicige sürseler ⁽¹⁰⁾ nef edüp gidere. Eger külin dögüp şarâb veyâhüd sirke ile behağ ve baraş ⁽¹¹⁾ ve deri şoyulduğı yere ve gicige sürseler ziyâde nef eyleye. Eger andan içseler ⁽¹²⁾ koyu ve yelmeşik hıltları çıkara ve en yerleri ıslâh edüp ağrıların gidere. ⁽¹³⁾ Miqdâr-ı şerbeti bir dirhemdür. Ba'zılar demişler öykene zarar eder, maştakî ıslâh ⁽¹⁴⁾ eder. Ba'zılar demişler hâşşalarındandır eger köklerini dişi ağrısı olan ⁽¹⁵⁾ kimesne üzerine aşakosalar dişleri ağrısını sâkin eyleye.

Şeylem: ⁽¹⁶⁾ Âher lisândan ta'rib olunmuşdur. Ba'zılar demişler 'Arabîdür, müreyrâ dahı dërler. ⁽¹⁷⁾ Türkide delice dërler. Buğday arasında biter qaraca tohmdur. Şâhib-i kitâb ⁽¹⁸⁾ eydür: Bizüm vilâyetümüzde kuşlara yédürürler, acılığı çok degüldür azdur. ⁽¹⁹⁾ Şâhib-i kitâb eydür: Şeylem haqqında çok kimesneler halı-ı kelâm edüp [500a] ⁽¹⁾ <edüp> anufla züvân arasını fark etmeyüp züvâna şeylem ve şeyleme züvân demişlerdür. ⁽²⁾ Ma'a-hâzâ züvân âherdür. Züvân, Türkide küncürd dedükleridür, ol dahı buğday arasında ⁽³⁾ ve gayrı yerlerde biter. Şeylem tabî'atı hârr u yâbisdür lâkin dedükleri gibi derece-i şâlişede ⁽⁴⁾ degüldür. Belki züvân derece-i şâlişededür. Ammâ şeylem derece-i ulâ âhîrinde belki derece-i ⁽⁵⁾ şâniye evâ'ilindedür. Şeylem nebâtı tâze iken yênür ve elem vërmez. Eger şu içinde ıslayup ⁽⁶⁾ şuyın içseler veyâhüd etmek edüp yëseler âvâzı ifsâd eder. Bir miqdâr taḥlîl edüp ⁽⁷⁾ cezb etmesi vardır. Eger dögüp şarâb ile ağrısı olan uyulıklara yağı etseler ⁽⁸⁾ nef eyleye. Eger sirke ile bişürüp ve zeyt ile qarışdurup temregü üzerine yağı etseler ⁽⁹⁾ gidere. Kezâlik irinlü gicige ve uyuza etseler nef ede. Eger şarâb içinde ıslatsalar ⁽¹⁰⁾ ser-hoş eyleye. Eger yağın şakal başlarına sürseler uyuda.

Şeybe: ⁽¹¹⁾ İsm-i 'Arabîdür. Ba'zılar nebât-ı eşyeb ya'nî saçları aq nebât dërler. Ba'zılar aq reyḥân ⁽¹²⁾ dërler. Bir nebâtur ki budakları ve baldır rı beyâzdu. Yaprakları dahı beyâza mâyil siyâhdur. ⁽¹³⁾ Yaprakları güyâ ki mikrâzla kesilmişdür kesikleri çokdur, râyihası hoşdur ve keskindür. ⁽¹⁴⁾

Bostānlarda ve çorak yerlerde ve gölgeli yerlerde dağı biter. Ba‘zılar eküp bitürürler ⁽¹⁵⁾ anuñçündür ki ba‘zılar uşne-i bostāniyye dērler. Ṭabī‘atı hārr u yābisdür, hārāreti derece-i ⁽¹⁶⁾ şālīseye erişür ve yübüseti derece-i ulā āhiri-ne erişür. Eger dögüp balğamdan olan ⁽¹⁷⁾ yellere olan şişlere yağı etseler fi’l-hāl taḥlīl edüp indüre. Zükāmı olan ⁽¹⁸⁾ kimesnelerün dimāğları ve bedenleri fāsīd hıtlar ile tolu degül ise anı koqsalar ⁽¹⁹⁾ nef eyleye. Süddeleri açar fazlātı ve nezleleri ibtidāsında anuñıla yağı etseler **[500b]** ⁽¹⁾ taḥlīl edüp bir ‘uzvda cem‘ olmasına māni‘ ola. Görünmegile ve içmegile ve şu ile ⁽²⁾ bişürüp içinde oturmağıla qarında olan oğlanı taşra çeker ve ḥayzı ⁽³⁾ yürüdür ve raḥm ağzın açar ve yellere tağıdır ve raḥmde olan fāsīd ⁽⁴⁾ yaşlıkları qurıdup giderür. Miqdār-ı şerbeti bir buçuq mişkale dekdür. Şarāb ile ⁽⁵⁾ veyāḥūd ‘asel şerbeti ile içeler ziyāde ve nākış dağı cāyızdır. ‘İlac eden ⁽⁶⁾ kimesne ictihād etdüğine göredür.

Şih: İsm-i ‘Arabīdür. Türkide yavşan ⁽⁷⁾ dērler hoş rāyiḥalı bir nebātür. Şahrālarda çok bulunur. Ṭoraq otı kadar ⁽⁸⁾ büyük olur, küçük ağaç şeklinedür. Sedef yaprağına beñzer ince ufaq yaprakları ⁽⁹⁾ vardır lākin şaruya māyildür ve ba‘zı siyāha māyildür. Üzerinde ele yapışur ⁽¹⁰⁾ yelmeşikliği vardır, çiçegi şarudur. İki dürlüdür: Birisi tağlarda ve birisi şahrālarda ⁽¹¹⁾ düz yerlerde olur. Tağlarda olanı keskinrekür ve şarusı kavīrağdur. Şarusuna ⁽¹²⁾ Ermini dērler. Bir şınfı dağı vardır aña Türkī dērler ve vaḥşizek dērler. Ḥarf-i vāvda ⁽¹³⁾ inşā‘allāhu te‘ālā başka zıkr olunur. Ṭabī‘atı derece-i şālīseye hārr ve derece-i şāniyye yābisdür, ⁽¹⁴⁾ lezzeti acı keskindür. Afsentīn ki Türkide pelin dedükleridür, şüretde ve lezzetde ⁽¹⁵⁾ aña beñzer lākin acılığı andan ziyāde ve qābızlığı az ve ıssıtması çokdur. Acılığında ⁽¹⁶⁾ tuzluluğa müşābehet vardır, ma‘ideye zarar edicidür. Eger içmegile ve eger taşradan ⁽¹⁷⁾ qarın üzerine komağıla soğulcanları ve sārīr kurdaları kırar ve yellere tağıdır. ⁽¹⁸⁾ Eger külin süsen veyāḥūd zanbağ yağıyla qarışdursalar saç şağal dökülmesine ⁽¹⁹⁾ māni‘ olup nef eyleye. Ākile üzerine ekseler men‘ ede. Eger şu içinde **[501a]** ⁽¹⁾ <içinde> bişürüp gözde balğamdan olan galīz şişe ıssı iken başdursalar ⁽²⁾ şişini indüre ammā evvelā bedeni yaramaz hıtlardan pāk edeler. Yağı ditredür ⁽³⁾ ve üşüdür sıtma şovuğına nāfi‘dür. İçmegile şovuq olan zehrlere ve ruteylā ve ‘aḳreb ⁽⁴⁾ şoğduklarına nāfi‘dür. Zehrlere için miqdār-ı şerbeti üç dirhem miqdārına dekdür ve ğayrı için

(5) iki dirheme dekdür. Külîni ba'zı yağlar ile qarışdursalar oğlancık saçlarını tîz bitüre. (6) Qarından şoğulcanları çıkardugından mâ'adâ sühûletile yaramaz hıltları dağı (7) çıkarur. Şovuk olan vilâyetlerde koyun anı otlasa semirüp etlenür ammâ siñire (8) zarar eder ve baş ağrıdur ve ma'ideye zarar eder, türmüs ve maştakî zararın def' eder. (9)

Şîreyhşîr: Şîreyh ve yahşîr dağı dërler. Cümlesi ism-i Fârisîdür. Vilâyet-i Hind'den (10) getirürler. Üsti şaruya mâyil ve içi siyâha mâyil köklerdür. Ziyâde hârr u yâbisdür, (11) şafrâyı ve sevdâyı ve balgamı ve sâ'ir balgam ile qarışık hıltları ishâl édüp çıkarur (12) ve bedeni fâsid olan hıltlardan pâk édüp cilâ eder. Miqdâr-ı şerbeti bir denkten nısf (13) dirheme dekdür, ketre ile içeler. Şâhib-i kitâb eydür: Zann olunur ki bu devâ şeytarac-ı Hindî (14) veyâhüd hırbağ-ı Hindîdür.

Şihül-bahr: Deryâ kocası demekdür. Murâd deryâda (15) olur bir hayevândur ki küçük tuluma beñzer üzerinde balık gibi pulları veyâhüd (16) kabuğı yokdur ancak şöyle muhkem ve qatıdur. Başı vardur ve burnı buzağı burnına ve ağzına (17) beñzer. Hikâyet ederler ki bu hayevân tayıfe-i Yehüd gibi sebt gününe ri'ayet édüp (18) ol günde deryâyâ girmez ve yemek yemez. Eger derisinden başmaq édüp geyseler nişris (19) marazı olmaya ve var ise gidere. Eger bir pâresin yaqup tütsü edinseler balgam [501b] (1) 'ufunetinden olan sıtmaya nef' édüp gidere. Eger sivri siñek olduğı yere (2) tütsü etseler qatlêde. Mağrib tã'ifesi bu hayevânı yemezler, Mağrib Deryâsı'nda çoq olur. (3) Ba'zılar bu hayevâna Yehüdî balığı dërler.

Şîrzak: İsm-i Nabaîdür. Murâd yarasa (4) tersi ba'zılar sidüğü ve ba'zılar südidür demişler. Ziyâde hârr u yâbisdür. Rub' dirhem (5) miqdârın içseler taşları ufaqlayup çıkara. Beyâzı olan göze çekseler beyâzını (6) gidere. Harf-i hâda huffaş ile ma'an zîkr olunmuşdur.

Şeybetül-'acüz: (7) Uşne dedükleri devâdur ki harf-i elifde zîkr olunmuşdur.

Şiyân: İsm-i 'Arabîdür. (8) Dem-i ahaveyn ki muqaddemâ harf-i dâl-da zîkr olunmuşdur, anuñ ismidür ve vilâyet-i Endülüs (9) halkınuñ ekşeri hayyül-'âlem dedükleri nebâtuñ büyüğine ıtlâq ederler. Hayyül-'âlem (10) harf-i hâda zîkr olunmuşdur.

Şîr-emlec: Lisân-ı Fârisîde şîr⁽¹¹⁾ süd demekdür. Şîr-emlec denildükde süd içinde ıslanmış emlec demekdür. Zîrâ⁽¹²⁾ kı̄abızlığ bir miqdâr az olmak için süd içinde ıslayup ol mağûlesine⁽¹³⁾ şîr-emlec dërler. Nitekim ĥarf-i elifde emlec beyânında zıkr olunmışdur.

Şîr-ĥuřk:⁽¹⁴⁾ Kıurı süd demekdür. Murâd, vilâyet-i Ĥorâsân'dan Hirât nâm şehr eşrâfında⁽¹⁵⁾ söğüğ ağaçları üzerine gökden düşer çilerden birisidir. Lezzeti tatlıdur.⁽¹⁶⁾ Azacuk gücile tıyılır acılığı dağı vardır. Dadıldukda şovukluğı dağı⁽¹⁷⁾ tıyılır ve çeyneseler kâfûr lezzeti ve ĥoř râyiĥası tıyılır. Ma'â-hâzâ ĩabî'atı⁽¹⁸⁾ i'tidâl üzre ĥardur. Eyüsi oldur ki dânesi büyük olup beyâz ola tîz⁽¹⁹⁾ ufanur. Yeyni ve ziyâde tatlı ve pâk ve beyâz olup vilâyet-i Ĥorâsân'dan gelmiş [502a]⁽¹⁾ <gelmiş> ola. Issı ve ince ĥıltlardan sıtmalu ve ıssı mizâclu kimesnelerün büyük⁽²⁾ devâlarındandır. Ĥuřuşâ ki sıtmalarınıñ ibtidâsı cigerden olanlara ziyâde nâfi'dür⁽³⁾ ve cigerde olan ıssı şişlere nef' eder. Eger içseler veyâĥûd ağızda tıtup⁽⁴⁾ erimişini yutsalar öksürüği sâkin eyleye. Kezâlık bulamaca kıatup yêseler nef'⁽⁵⁾ eyleye. Eger arpa şuyına kıatup anuñla tatlı êtseler sıtmalu olanlara ziyâde nâfi'⁽⁶⁾ ve muvâfiĥ devâlardan ve ĥızâlardan ola. Terencübîn ki muĥaddemâ ĥarf-i tâda zıkr olunmışdur,⁽⁷⁾ andan enfa'dur ve te'şîri ziyâdedür illâ cimâ'a taĥrîkde degüldür. Yigirmi dirheme dek isti'mâli⁽⁸⁾ câyizdür, zarar êtmez.

Ĥarfü'ş-şâd⁽⁹⁾

Şâmarbümâ: İsm-i Süryânîdür. 'Aķreb otı demekle ma'rûf otluğdur. Yaprakları⁽¹⁰⁾ siyâha mâyil olmağıla ba'zı 'Arablar ĥabrâ dëyi tesmiye ederler. Ba'zı şehrlerde⁽¹¹⁾ lâziverdiyye dërler. Zîrâ çiçeklerin alup dögerler ve řıķup kıoyu şuyın alup⁽¹²⁾ yuyup şâf édüp lâziverdî kıalup ba'dehu řamđ kıatup anuñla yazarlar⁽¹³⁾ ve naķř ederler. Yıldırmağda ve güzellikte ve şâflıkda lâciverdden eyü⁽¹⁴⁾ olur. Bu nebât iki dürlüdüğ: Birisi büyükdür, üç veyâĥûd dört veyâĥûd⁽¹⁵⁾ ziyâde veyâĥûd az bir kökden çıkâr toğru çubuklıdur. Üzerlerinde⁽¹⁶⁾ çok budağları ve budağlarında alma yaprağına beñzer ve andan kıçirek yaprakları⁽¹⁷⁾ olur. Yaprakları üzerinde püs olur ve iridür, lâciverde mâyil kıızıl⁽¹⁸⁾ çiçeği olur. Çiçeği 'aķreb kıuyruğı gibi egilmışdür. Kökinün nef'i yokđur.⁽¹⁹⁾ Ĥabî'atı derece-i şâniyede ĥâr u yâ-bisdür, ĥarâreti kıavırağdur. İkinci şınıfı [502b]⁽¹⁾ küçükdür ve yaprakları dağı küçükdür ve degirmidür. Büyüği gibi toğru tırmaz belki⁽²⁾ yere yâkıñ

yêr üzerine döşenür gibidür ve çiçeği büyüğün çiçeği gibidür. Bu nebât ⁽³⁾ şular yanında ve şu başup ba'dehu çekilen yerlerde biter ammâ büyüği ⁽⁴⁾ bu maķûle yerlerden ğayrı depelerde ve kıatı yerlerde daķı biter. Bêş dâne çubuĝı ⁽⁵⁾ üzerinde olan yapraĝı ve toķmı ile alınıp ve şu ile bişürüp ba'dehu 'asel ⁽⁶⁾ veyâhûd şeker penîri ile tatlu édüp içseler balĝam ve şafrâyı ishâl ⁽⁷⁾ eyleye. Eger şarâb ile içseler veyâhûd yakı êtseler ruteylâ ve 'akreb şokduķlarına ⁽⁸⁾ muvâfik olup nef' eyleye. Kezâlik toķmından mişķâl miķdârı içseler bu nef'i ⁽⁹⁾ vére. Ba'zılar demişler büyüğünün kökin 'akreb şokduĝı kimesneye ⁽¹⁰⁾ aşâkosalar aĝrısını sâkin eyleye. Eger küçüğünün yemişinden alup azacuk naṭrûn ⁽¹¹⁾ veyâhûd Hind tuzu ile içseler kıarında olan her cins şoĝulcanları ⁽¹²⁾ kıatlı éde. Eger sirke ile sigillere yakı êtseler gidere. Büyüğünün toķmından ⁽¹³⁾ iki dirhem içseler taşları kııkara.

Şâbûn: Ma'rûfdur. 'Arabîde ⁽¹⁴⁾ ve Fârisîde ve Türkîde müşterek luĝatdür. Şâbûn, egerçi Türkîdür ve terkîb ⁽¹⁵⁾ olunması egerçi ṭabîbler fikrî ve 'ameli ile degüldür. Lâkin terkîb olunduĝı eczâsına ⁽¹⁶⁾ ve 'ameline göre ṭabîbler anı münâsib olan hıuşşlara isti'mâl éderler. Zîrâ ⁽¹⁷⁾ kıılı ve yaĝ ve nûreden édüp muĝkem bişmiş olmaĝıla ṭabî'atı derece-i râbî'ada ⁽¹⁸⁾ hârr u yâbisdür. Toĝrayıcı ve taĝayyür édici ve ekl édicidür, şişleri bişürür ⁽¹⁹⁾ ve irinlendürür ve kıatı olan şişleri yumuşadur. Beden üzerine kıoyup [503a] ⁽¹⁾ <kıoyup> çok kıursa kıabardur. İçseler daķı içeriyi kıabardup toĝrar. ⁽²⁾ Aşâĝadan götürünseler kıabzı açar ve bu vechle kıülenci daķı fetĝ éder ve hâm ⁽³⁾ olan hııṭları ishâl éder. Aşâĝadan götürünmesinün ṭarîķi budur ki ⁽⁴⁾ şâbûnı zeytûn gibi uzunca yunup başını benefşe veyâhûd zeyt veyâhûd ⁽⁵⁾ bezîr veyâhûd ğayrı yaĝ ile yaĝlayup kıoyup götüreler. Eger 'avrat götürünse ⁽⁶⁾ kıarnından oĝlanı taşra çeke. Eger diri ve eger meyyit olursa çeke ve eĝlendürmeyüp ⁽⁷⁾ tîz çeke. Şâbûnuñ eyüsü oldur ki zeyt ile olmış ola, bezr yaĝı ile olan ⁽⁸⁾ yaramazdur, keskindür, ziyâde kıuvvetlüdür. Hırva' ki kene toķmı dedükleridür, anuñ ⁽⁹⁾ yaĝı ile olan daķı böyledür. Eger şâbûnı cül pâresi içine döĝülmüş iken ⁽¹⁰⁾ kıoyup ĝicige ve temregüye muĝkem ursalar nef' édüp gidere. Eger mişli hınnâ ile ⁽¹¹⁾ kıarışdurup aĝrısı olan dizler üzerine sürseler aĝrısını sâkin eyleye. Eger gül ⁽¹²⁾ yaĝı ile kıaynadup oĝlan-çıķlarıñ başlarında olan uyuzlara sürseler yaşlıķların ⁽¹³⁾ gidere ve eyü éde. Ammâ lâzımdur ki birbiri ardınca birkaç kerre édeler. Eger tatlu uyuza ⁽¹⁴⁾

sürüp yedi gün miqdârı tûrup ba‘dehu ıssı şü ile yaykâsalar giderüp ⁽¹⁵⁾ eyü éde. Bu huşûşda ‘azîm devâdur. Eger hınnâ ile qarışdurup ufağ noqtalara ⁽¹⁶⁾ ve lekeye sürseler tîz gidere. Eger iki mişkâl miqdârın dört dirheme dek içseler ⁽¹⁷⁾ içürüde yara ve kabâr édüp harâb eyleye. Şâbünü éderken içinden çıkan ⁽¹⁸⁾ şuyı daħı böyledür. ‘Îlâc budur ki ıssı şü ve şîr-i rûğan içürüp kuşduralar ⁽¹⁹⁾ ve kabâk yağı içüreler ve hıyâr şuyı ve benefşe yağı içürüp kuşduralar, [503b] ⁽¹⁾ ba‘dehu kabâk çekirdegi ile bişmiş tavuğ şürvası içüreler. Bir denk miqdârı kâfûr ⁽²⁾ içürseler daħı câyizdür.

Şâb: İsm-i ‘Arabîdür. Her nesne ki ziyâde acı ola ⁽³⁾ aña şâb dërler. Ba‘zılar dêmişler eşek hıyârı ismidür, ba‘zılar dêmişler südlügen ⁽⁴⁾ otlardan ziyâde keskin ve acı olanlardan birisinin ismidür.

Şabr: ⁽⁵⁾ Ma‘rûf ‘uşâredür. Nebâtına daħı şabr dërler. Nebâtınınuñ yaprağı süsen yaprağına beñzer ⁽⁶⁾ ve yaşşı eyegüleri vardur. Çügündür gibi eyegülerinde yaprak yokdur, içleri koyu ruṭûbet ⁽⁷⁾ ile ṭoludur ve köki taraḫı yaşşudur, nihâyetine yaħın olduqça incelenür ve eyegülerinin ⁽⁸⁾ iki tarafında ufağ ve kıatı ve kökinden ırâk eyegüleri başına yaħın dikencikleri ⁽⁹⁾ olur. Köki çügündür gibidür. Her kökden on veyâ ziyâde veyâ eksük eyegüleri çıkar. ⁽¹⁰⁾ Her yıl bu eyegülerden alıkorlar. Nebâtı büyük olup eski olduqda ortasından ⁽¹¹⁾ arşun kadar veyâhüd ziyâde veyâhüd az bir dâne baldırı biter. Baldırının ⁽¹²⁾ yaşıllığı eyegülerden az olur. Baldırı üzerinde içleri ‘asel gibi koyu ruṭûbet ⁽¹³⁾ ile ṭolu ufağ zarfları çıkar. Ruṭûbetinin ṭatlulığı azdur ve râyiḫası ağırdu. ⁽¹⁴⁾ Nebâtı daħı ziyâde acıdur. Pes bu eyegüleri alup dökerler ve şıkarlar içinden çıkan ⁽¹⁵⁾ şıkınduyı alup aña ceryâ dërler. Bir güne ince derilere koyup güneşe korlar ⁽¹⁶⁾ tâ kıurı olduqda kaldurup hıfz éderler. Şabr üç dürlüdür: Birisi Suḫûṭrî ⁽¹⁷⁾ ve birisi ‘Arabî ve birisi sümeyḫânîdür. Eyüsi Suḫûṭrîdür ya’nî deryâ-yı Yemen sâḫiline ⁽¹⁸⁾ qarîb Suḫûṭrâ dërler bir cezîreden ḫâşıl olup andan getürdükleridür. Suḫûṭrîsi ⁽¹⁹⁾ oldur ki üsti za‘firân gibi şaru olup ağır ola ve ıssı nefes ile üzerine [504a] ⁽¹⁾ <ile üzerine> üfürülse mürr-i Mekkî râyiḫası zâhir olup derleye ve tîz ufağlanup yıldırar ⁽²⁾ ola. Ammâ ‘Arabî olan şaruluqda ve ağırılıqda andan aşığadur ammâ sümeyḫânîsi ⁽³⁾ ki aña Fârisî dërler, ba‘zılar dërler Fârisîsi âḫerdür, bunlar cümleden yaramazdur, ⁽⁴⁾ çirkîn ve ağır râyiḫaludur. Yıldırması ve şarulığı yokdur, siyâha mâyildür. ⁽⁵⁾ Evlâ budur ki tâze ola. Yedi

yıldan geçmiş olanı isti'mâl etmeyeler. Eyüsi ⁽⁶⁾ oldur ki bir yıllık ola, dört yıla dek eyüdür. Ba'dehu za'îf olur. Suķûtrîsi ⁽⁷⁾ meşrûbâta ve 'Arabîsi tîlâlarda isti'mâl olunur. Fârisîsi taşradan olursa ⁽⁸⁾ nef'i za'îfdür. İçerüden isti'mâl olunması yaramazdur. Ba'zılar dërler bir ⁽⁹⁾ miķdârın dâhilden ğalîz yelleri gidermek için ve ma'ideye cilâ vèrmek ⁽¹⁰⁾ için isti'mâl câyizdür. Eger 'Arabîsini dâhilden isti'mâl ederlerse elem vèrüp ⁽¹¹⁾ baĝarsuķ aĝrısını peydâ ede ve iki veyâhüd üç günden sonra 'amel eyleye. ⁽¹²⁾ Şabruñ tabî'atı derece-i şâniye evvelinde hârr ve derece-i şâlîşe evvelinde ⁽¹³⁾ yâbisdür. Acı-lığı ve kâbizliği delâlet eder ki kuvvetleri terkîb olunmuşdur. ⁽¹⁴⁾ Nebâtî tâze iken yaraları yapışdurmaĝa eyüdür. 'Aseli ķurdları kırar, ⁽¹⁵⁾ nışf vaķıyye ya'nî altı dirhem miķdârı 'aselinden içseler şü gibi olan balĝamı ⁽¹⁶⁾ ve şafrâyı ishâl eyleye. Şabr dèyü ıtlâķ etseler murâd, ķurudulmuş 'uşâresi ⁽¹⁷⁾ olur ki meşhûr oldur. Şabr ma'ideye ziyâde nâfi' olan eşyâdandır. ⁽¹⁸⁾ Oturaķ içinde nevâşîr dèdükleri ķıbanları yapışdurur. Oñulması güç ⁽¹⁹⁾ olan ķıbanları oñuldur ve taĝılmasın men' eder, huşuşan şol ki zeker **[504b]** ⁽¹⁾ ve oturaķ üzerinde ola, üzerine şü ile sürseler veyâhüd ufaķlayup ⁽²⁾ ekseler ziyâde nef' eder. Şabruñ şânındandır ki taħlîl olunan nesneyi taħlîl ⁽³⁾ olunmaķdan men' eder ve şoñradan hâşıl olan nesneyi taħlîl eder ve azacuk ⁽⁴⁾ cilâ etmesi dahı vardır. Şol miķdâr ki pâķ yaraları oñulmaĝa ķomaz. Eger ⁽⁵⁾ bedenleri anuñıla şıvasalar eger dirisini ve eger fevt olmuşını hıfz ede. ⁽⁶⁾ Eger bir bucuķ mişķâl miķdârın ılı şü ile içseler ķarnı ziyâde ishâl ⁽⁷⁾ eyleye ve mi'deyi pâķ eyleye. Eger toķuz ķîrâtdan mişķâl miķdârına dek ⁽⁸⁾ şovuk şü ile içseler ķan tükürmeyi gidere ve yereķânı giderür. Eger çam ⁽⁹⁾ saķızı veyâhüd kefi alınmış bal ile hâblar edüp isti'mâl etseler ⁽¹⁰⁾ tabî'atı ishâl edüp ğalîz hılıtlardan pâķ eyleye. Hâķîm Dîşķürîdüs ⁽¹¹⁾ demiş ki dör[t] hamyât miķdârı içmek câyizdür ammâ bu dahı çoķdur. İllâ şol ⁽¹²⁾ kimesneye ki bedeni ķavî olup rûhları çoķ ve ruķûbeti ğalîb olup ⁽¹³⁾ müs-hile taħammüli ola ve çoķ hılıtları ola, bu maķüle kimesneye muşlihi ile. ⁽¹⁴⁾ ol miķdâr içürseler câyizdür. Eger tatlu şarâb ile ezüp bevâşîr dèdükleri ⁽¹⁵⁾ sevdâvî ķıbanlara ve oturaķda olan çatlaķlara sürseler nef' ⁽¹⁶⁾ edüp eyü ede. İriñlü ve deşilmîş dâhıs ya'nî ķurulĝan ⁽¹⁷⁾ dèdükleri ķıbanı oñuldur. Eger 'asel ile ķarışdurur ulmaķdan ķalan ⁽¹⁸⁾ bādincân renglü nişânları gidere. Eger 'asel ve şarâb ile ķarışdursalar ⁽¹⁹⁾ dil kökinüñ iki tarafında olan siñirlü etlerde olan şişlere **[505a]** ⁽¹⁾ <şişlere> ve diş etlerinde sâ'ir aĝızda olan şiş-

lere muvâfık olup ⁽²⁾ nef^e eyleye. Gâh olur şabrı pāk şaksı üzerine koyup âteşde şol kadar ⁽³⁾ bişürürler ki cemī'an eṭrāfından âteşe tutuşmağa başlar. Ba'ḍehu âteşden alup ⁽⁴⁾ göz sürmelerine isti'māl ederler. Gâh olur şabrı yaykarlar kılmıyāy ve isfidācı ⁽⁵⁾ yaykaduqları gibi tā içinde olan kıumluğu ve taşu çıkar. Yaykanmışı ⁽⁶⁾ ishāl etmekde za'ifrağdur ve keskinliği ziyâdedür. Eger yumasında mübālağa ⁽⁷⁾ etseler keskinliği ve ḥarāreti gide, şol mertebede ki ašlā ḥarāreti zāhir ⁽⁸⁾ olmaz. Şabr, rāst geldüğü nesneyi ishāl etmekde kıavīdür ammā andan ba'īd ⁽⁹⁾ olan nesneyi ishāl etmekde za'īfdür. Cemī'an bedeni pāk eder degüldür belki ⁽¹⁰⁾ mi'dede ve cigerde ve göğüs perdeleri eṭrāfında olan marazları ve hılṭları ⁽¹¹⁾ pāk eder. Şabr bu a'zāya maḥşūş büyük devālardandır. Eger şabra hoş ⁽¹²⁾ rāyihālu laṭīf edici devālar kıatılsa ğalīz olan hılṭları çıkarmağa ⁽¹³⁾ kıuvvet vēre. Ufağ kıurdları ve soğulcanları daḥı çıkarur. İçmekle cigere bevāsīr ⁽¹⁴⁾ dedükleri sevdāvī çibanlara zarar eder. Şabr, ḥadīş-i nefis ve mālīḥülyā ya'nī ⁽¹⁵⁾ bāṭıl fikrlere düşünmek marazına ve sevdāya eyü devālardandır ammā şabr ⁽¹⁶⁾ bedeni kıuruducudur. Ba'zılar demişler şabr içmek göze nāfi'dür. Şāḥib-i kitāb ⁽¹⁷⁾ eydür: Eger böyle deyenlerün murādı bi-zātihi nāfi'dür demek ise bu kelām ğalaṭdur ⁽¹⁸⁾ ve eger bi'l-'araz ya'nī hılṭları gidermegile nāfi'dür demek ise bu kelām ḥaḳdur. ⁽¹⁹⁾ Şabr, süddeleri daḥı açar ammā cigerde olanları açmaz. Eger göz için olan [505b] ⁽¹⁾ devālara kıatsalar gözde olan çibanlara ağırlara ve göz bınarlarında olan ⁽²⁾ yanğına nef^e edüp yaşların kıuruda ve göze henüz inmege başlayan ⁽³⁾ şuya ve tağılmasına nef^e eder. Evlā budur ki şabrdan anı ihtiyār ederler ki ⁽⁴⁾ rengi ciger rengi olup tīz ufaqlana ve rāyihāsu kerīh olmayup acılığı ⁽⁵⁾ zāhir ve bellü ola. Şabrı muḥkem döğeler tā ki yēnildükde ma'ide ḥāvına yapışup ⁽⁶⁾ eglenmegile hılṭları tamām edüp eyü pāk eyleye. Şāḥib-i kitāb eydür: Bu zamānlarda ⁽⁷⁾ mizācları kıavī olan kıimesnelere nışf dirhemden iki dirheme dek içürmek ⁽⁸⁾ cāyızdır. Evlā budur ki şabrı ziyāde ıssı zamānlarda ve ziyāde şovuk zamānlarda ⁽⁹⁾ içmeyüp belki hevā i'tidāl üzre iken içeler ve daḥı şafrāvī mizāc olan ⁽¹⁰⁾ yigide ve daḥı kıanı çok olup tamarları tār olana ve göğüs perdeleri, ⁽¹¹⁾ ḥuşuşan cigeri za'if olana ve aşığasında marazı olana ve bağırsuqları ⁽¹²⁾ za'if olana içürmeyeler. Eger mizācı şovuk olursa bir miqdār muḳl-i ezrağ ⁽¹³⁾ kıatalar. Eger mizāc ıssı olursa ketre ile içeler. Eger ma'ide ve ciger za'if olursa ⁽¹⁴⁾ gül ve bir miqdār maşṭakī ile içeler. Eger şabruñ 'Arabīsinden veyāḥūd sümeyḥānisin-

den ⁽¹⁵⁾ isti'mâl olunmak zararî lâzım olursa evvelâ gül şuyı ile ⁽¹⁶⁾ yuyalar ve bir miqdâr gül yaprağı ve maştakî kıtmağıla kuvvet veler. Şabr eski ⁽¹⁷⁾ olıcağ siyâh olur, ğayrı nesnelere ile miqdâr-ı şerbeti bir dirhem miqdârına ⁽¹⁸⁾ dekdür. Başında ağırlık duyan kimesneye ve şafrâdan gözi ağırsı ⁽¹⁹⁾ olana ve şafrâdan çok şusayanlara ve yaramaz fikrler ve hayâller edenlere **[506a]** ⁽¹⁾ <edenlere> ve bedenlerinde ditremek ve kırınca yürür gibi duyanlara ve aşağısından ⁽²⁾ çok yaramaz yellere çıkarılara ve ma'idelerinde yemek düttünlenlere ve içlerinde ⁽³⁾ yangın ve harâret olanlara şabr nâfi'dür. Eger şabra müşhil olan devâlar ⁽⁴⁾ bād-ı zehrlerinden kırışdursalar nef'i ziyâde olup şabruñ zararı def' oluna. ⁽⁵⁾ Müshil devâlaruñ bād-ı zehri maştakî degül ve şarı helîle ve muql ve ketredür. ⁽⁶⁾ Şabr oturağa ziyâde zarar eder. Pes şabrı isti'mâl edenlere lâzımdur ki ⁽⁷⁾ oturağların gül yağı veyâhüd benefşe veyâhüd iç yağı ile yağlayalar. ⁽⁸⁾ Eger şabrı perâsâ şuyı ile ezüp bevâsîr çıbanları üzerine sürseler ⁽⁹⁾ ve böyle birkaç kerre etseler çıbanları düşüre. Pes düşecek gül yağını ⁽¹⁰⁾ kılaydan iki pâre aralarında muhkem urup ba'dehu anuñla yağlayalar. Eger şabrı ⁽¹¹⁾ âteşe birağup düttününü kıamış veyâhüd hünî ile burundan içerü çekseler ⁽¹²⁾ rebv marazına nâfi' devâ ola, huşuşan eger birkaç kerre ederlerse ziyâde nâfi' ⁽¹³⁾ ola. Eger şabrı tuz ve kızıl büre ile ezüp başuñ ön tarafına ⁽¹⁴⁾ sürüp yağı etseler şovuk olan nezlelere nef' edüp men' eyleye ve dimâğı ⁽¹⁵⁾ ıssıda ve yaşlıkları kıuruda. Eger lisânü'l-ğamel dedükleri nebât şuyı ⁽¹⁶⁾ ile veyâhüd sirke ile ezüp sıvık edüp oğlancıkların başlarında ⁽¹⁷⁾ olan yaş çıbanlara ve uyuzlara sürseler kıoparup gidere. Eger şabrı ⁽¹⁸⁾ aķâkıyâ ile ezüp oğlancıklar başlarında kemikler derzleri çok ırğalamağıla ⁽¹⁹⁾ veyâhüd ğayrı sebebe ile ayrılmış olsa aña sürseler ğerü pekide. Şabruñ **[506b]** ⁽¹⁾ gözlere fâ'idesi budur ki göze inen kıanı tutar ve göz kıapağlarınıñ kıalıñluğın ⁽²⁾ giderüp ince eder ve gözi keskin eder ve gözde olan çıbanları oñuldup ⁽³⁾ kıoldurur. Eger lisânü'l-ğamel şuyı ile ezüp burun ve kıulağlarda çıbanlara ⁽⁴⁾ sürseler eyü ede. Eger sirke ile ezüp ğumre ve şerâya sürseler nef' eyleye. ⁽⁵⁾ Eger yünleri bişürüp andan çıkan kir ile şabrı ezüp kıatı nesne dokunup ⁽⁶⁾ ezilmekden veyâhüd çeküp yırtılmağdan olan ağırlara sürseler sâkin eyleye. ⁽⁷⁾ Şabr bulunmasa şışlere ve çatlağlara ve yaralara ğuzâzdan iki mişli ⁽⁸⁾ bedelidür ve ishâlde bedeli bir miqdâr mağmüde ile nişf vezni türbüddür. ⁽⁹⁾ Ba'zılar demişler afsentünden mişli ve za'firândan nişf vezni bedelidür. ⁽¹⁰⁾

Şubār: Ziyāde ekşi olan temr-i Hindī ismidür. Şubārā dahı dërler. ⁽¹¹⁾ Temr-i Hindī harf-i tâda zıkr olunmuşdur.

Şahnâh: Balığı muhkem tuzlayup ⁽¹²⁾ güneşde tâ eriyüp müherrâ olmuşa dërler. Bu maķûle balıġuñ tabî'atı derece-i şâniyede ⁽¹³⁾ hârr u yâbisdür. Andan olan hılıt yaramazdur, ma'idede olan yaşluġı ⁽¹⁴⁾ kûridur ve yaramaz ruṭûbetlerden aġızda olan çirkîn râyihayı giderür. Gıcık ⁽¹⁵⁾ ve uyuz ve sevdâ ve yaramaz marâzlar peydâ eder ammâ balġamı keser. Fâlic marâzı olanlara ⁽¹⁶⁾ eyüdü, ucalar aġrılarına ve sâ'ir şovuḡ ve balġamî olan marâzlara eyüdü. Eger çok şı ⁽¹⁷⁾ içmege ihtiyâc getürmezse bu vechle nâfi'dür ve illâ zararlıdır. Dâyimâ yëseler ḡoltuġlar ḡoḡusın ⁽¹⁸⁾ gidere, ḡanı yaḡar. Pes aña münâsib marâzlar peydâ eder. Anı ḡatıḡ edinüp yemege ⁽¹⁹⁾ i'timâd etmeyeler. Mizâcî ıssı olanlar yemeyeler. Eger yërse turunç şuyı ve yavuz sirke ile [507a] ⁽¹⁾ <sirke ile> ıslâh edüp yeye ve üzerine hindebâ ve hıyâr içinden yeye. Ammâ mizâcları ⁽²⁾ şovuḡ olanlar sa'ter ya'nî Ārnûṭ büberi demekle meşhûr ıssı ot ile veyâhûd ⁽³⁾ zeyt veyâhûd cevz yaġı ile ḡavurup yeye. Mizâcları sevdâvî olanlar anuñ üzerine ⁽⁴⁾ helvâlar yemeġi ḡazz ederler ammâ bir vechle eyü ve bir vechle yaramazdur.

Şadef: ⁽⁵⁾ Sümüklü böcek dedükleridür. Şulardan ḡaşıl olur cânverlerdendir. Egerçi ḡurı yerlerde ⁽⁶⁾ dahı bulunur. Ammâ ibtidâsı şudur. Ḳabuġınuñ ḡatılıġı taş ḡatılıġı ile kemik geṡekliġi ⁽⁷⁾ arasındadır. Ba'zısınuñ ḡabuġı geṡek olup tîz ufaḡlanur olmaġıla hemân ⁽⁸⁾ söyle döġüp isti'mâl ederler ve ba'zısı ziyâde ḡatı olmaġın yaḡup isti'mâl ⁽⁹⁾ ederler. Ba'zısınuñ tabî'atı hârr ve ba'zısı bâriddür. Bârid olanı yaḡsalar ıssı olup ⁽¹⁰⁾ laṭif olur. Taġılur maķûlesi olan yaramaz yaralara ve cilâ etmege ve kûridup ⁽¹¹⁾ çürük etleri yedürmege nefi ḡavîdü. İçinde eti olan şadefde bir yere batmış ⁽¹²⁾ olan ḡurmâ yapraġınuñ dikenlerin ve şınmış kemik yaraları taşra çeker kuvvet vardır. ⁽¹³⁾ Dërler ki eger yëseler bedenden yelleri sürer ve içerüde olan şovuḡluḡları giderür ⁽¹⁴⁾ ve eger göbekden aşāġaya anuñıla yaḡı etseler cimâ'a kuvvet vere. Eger beyâz olan ⁽¹⁵⁾ şadefi içerüsünde olan aḡ ḡabuġıyla döġüp ezüp ḡanı aḡan burun içine ⁽¹⁶⁾ üfürseler ḡanı tuta. Eger yaḡsalar dişleri cilâlandura. Evlâ budur ki ḡatı ince ⁽¹⁷⁾ döġmeyeler tâ ki cilâ etmege yardım ola. Eger tuz dahı ḡatarlarsa cilâ etmekde dahı ⁽¹⁸⁾ ḡavıraḡ ola ve geṡemiş olan diş etlerin kûridur ve pekidür ve yaramaz ⁽¹⁹⁾ ve ḡoḡmuş yara-

lara nef' eder. Ammâ huff-ı ğurâb ya'nî karğa edigi demekle ma'rûf [507b] ⁽¹⁾ olan şadef eger yaqûp bevâsîr dedükleri çibanlara tütüzseler çibanları ⁽²⁾ gidere, mücerredür. Kurutması ve cilâ etmesi anuñ sa'irden ziyâdedür ve şadef ⁽³⁾ ferfir ya'nî benefşelik arasında bulunan ufaş şadefi eger yaqsalar çibanları ⁽⁴⁾ yeyüp eksilde ve huff-ı ğurâb dedükleri şadefi eger döğüp ezüp ve şu ile ⁽⁵⁾ ezüp âteş yanığı, huşuşan ıssı şu veyâhüd ıssı yağ yanığına kosalar ziyâde ⁽⁶⁾ nef' eyleye. Şadeflerden şol ki küçükdür, meşelâ huff-ı ğurâb ve ğayrıyı döğüp kaţrân ⁽⁷⁾ ile qarışdurup zâ'id bitüren göz kapaıklarına ursalar zâ'id kıl bitürmeye. ⁽⁸⁾ Cemî'an küçük olan şadeflerüñ etleri qarnı ishâl eder bişürüp ⁽⁹⁾ şürvâsından içmegile. Eger şadefi ferfirî yağ içinde bişürüp ol yağıla ⁽¹⁰⁾ dökülmege başlayan saçları yağlasalar dökülmege mâni' ola, çuta. Eger ⁽¹¹⁾ sirke ile içseler talaķı gidere. Eger tütsü etseler raħm boğulmasına nef' edüp ⁽¹²⁾ hayzı yüride ve oğlan soñı dedükleri deriyi çıkarara. Huffü'l-ğurâb dedükleri ⁽¹³⁾ şadefi eger yaqûp sirke ile sigiller ve bevâsîr dedükleri çibanlar üzerine kosalar ⁽¹⁴⁾ gidere.

Şarîmetü'l-cedy: Vilâyet-i Endülü'sde sulţânü'l-cebel demegile ma'rûf ⁽¹⁵⁾ nebâtdur. Yapağı büyük şarmaşık yaprağına beñzer illâ andan kiçirekdür. Ğalîz ⁽¹⁶⁾ ve boğumlu budakları vardır, yanında ne maķüle ağaç olursa aña şarmaşur. ⁽¹⁷⁾ Hoş râyiħalı beyâz çiçeği vardır. Çiçekden soñra leblâb yemişi gibi yemişi olur. ⁽¹⁸⁾ Yemişinde yelmeşiklik ve dili incidür bellü keskinlik vardır. Tağlarda ⁽¹⁹⁾ ve ğayrı iri ve burtuķ yerlerde biter köki ile intifâ' olunmaz. Tabî'atı [508a] ⁽¹⁾ <tabî'atı> derece-i şâlîşe evvelinde ħarr u yâbisdür. Ammâ ħarâreti kaviraķdur. Toħmı ⁽²⁾ sidügi yüridür ve qarnı yumuşadur. İçmegile talaķı giderür ve oğlan soñın ⁽³⁾ çıkarur. Eger tütsü edinseler rebv marazı olanlara nef' eyleye. Eger toħmından ⁽⁴⁾ bir mişķâl miķdâra nişf raţl aķ şarâb katup vâfir işedüp fazlâtı ⁽⁵⁾ çıkarmağıla talaķı gidere, mücerredür. Güçle nefes alana daħı içürürler. Eger 'avratlar ⁽⁶⁾ içseler veyâhüd bişürülmişi içine otursalar raħmlerini pâk eyleye. Çiçeği ⁽⁷⁾ dimâğa nef' edüp nefse kuvvet vèrür. Bir vechle çiçeğin koķan kimesne bedeninde ⁽⁸⁾ kuvvet ve neşât ya'nî işe ve güce yaķışmaķ bulur ve cimâ'a ħâtıra getürür. ⁽⁹⁾

Sırşır: 'Avâmmü'n-nâs isti'mâli üzre bu lafzıla meşhürdur ammâ ⁽¹⁰⁾ luğatde zarâre zıkr olunur.¹ Evlerde ve deliklerde sâkin olur küçük çekir-

1 **Derkenar:** Türkîde çırlayık dèrler.

gedür ⁽¹¹⁾ ki gecelerde, huşūşan karañularda ses ve āvāzlar sākin olduĝda çok ⁽¹²⁾ çağırur ma‘rūf çekirgedür, tecrube olunmuşdur. Eger anı zeyt içinde bişürüp ⁽¹³⁾ ağrısı olan kulaĝa tamlatsalar ağrıyı sākin eyleye, huşūşan eger yalıñuz ⁽¹⁴⁾ ellerin ve ayakların böyle etseler ziyāde nef eyleye. Ba‘zılar demişler eger iki ⁽¹⁵⁾ veyāhūd üç dānesin bir kāmıř içinde koyup ve başı pekidilüp yaşduĝ ⁽¹⁶⁾ altına kosalar ol yaşduĝda yatan kimesne uyumaya. Eger bu çekirgeyi kebāb ⁽¹⁷⁾ ēdüp yēseler kavuĝda olan aĝrılara nef eyleye. Eger kırıdup k̄ulence ⁽¹⁸⁾ mübtelā olup ‘ilācından ‘acz gelmiş kimesneye k̄ulenci sākin olup ağrısı ⁽¹⁹⁾ sākin olmuşken andan içürseler nef eyleye. Üç dāneden on dāneye [508b] ⁽¹⁾ içürürler. Marīzūñ ve marazuñ kuvvetine göre ne kadar dāne çekirge olursa ol kadar ⁽²⁾ dāne fülful katup ve dögüp ıssı řu veyāhūd řarāb veyāhūd ‘asel veyāhūd ⁽³⁾ sükkerden olan cüllāb içeler, fi’l-hāl eyü ēde.

Şurfān: Raşāş-ı esved ⁽⁴⁾ ya‘nī k̄urşun isimlerindendir. Raşāş, ĝarf-i rāda zıkr olunmuşdur.

Şufr: ⁽⁵⁾ Nuĝās-ı müsta‘mel ya‘nī tuçdur ki ĝarf-i nūnda zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Şafşāf: ⁽⁶⁾ Sögüd ağacınıñ bir gūnesidür ki muĝaddemā ĝarf-i ĝāda ĝılāf zıkrinde beyān olunmuşdur. ⁽⁷⁾

Şakr: Türkide çağır dedükleri toĝandır. Yırtıcı ve avlayıcı kuşdur. Pā-dişāhlar ⁽⁸⁾ besleyüp anuñıla avlarlar. Tavuĝ kadar olur, tüyleri řaru ile şarışık ⁽⁹⁾ siyāh noĝtaludur. Sīn ile şakr daĝı dērler. T̄abī‘atı ĝārr u yābisdür. Eger etini tuzlayup ⁽¹⁰⁾ ve kırıdup ba‘dehu ezüp aç şarınla řovuĝ řu ile iki mişķāl miķdārı üç ⁽¹¹⁾ gūne dek içseler řovuĝdan olan öksürüĝe ve rebv ki gücile nefes almaĝdur, ⁽¹²⁾ anlara nef eyleye. Kezālik cigerin tuzlasalar bu nefi vēre. Cigerinden bir dirhem miķdārı ⁽¹³⁾ içeler odı göze henüz inmeĝe başlamış olan řuya nef ēder ve göze sürme gibi ⁽¹⁴⁾ çekseler göze kuvvet vēre. Eger tersi yüzde ve sār yērde olan lekeye sürüp ⁽¹⁵⁾ bulaşdursalar nef ēdüp gidere.

Şıl: Yılanlardan bir gūne yılandur, Mışr cāniblerinde ⁽¹⁶⁾ çok bulunur. Siyāh yavuz yılan ile ejderden ĝāřıl olur. Yüzi yumrıdur ve çağırur. ⁽¹⁷⁾ Dērler ki āvāzın işiden veyāhūd yüzün gören kimesne yüzi üzre düşer, ⁽¹⁸⁾ katl ēdicidür, yaramazdur. Muĝaddemā menāfi‘i zıkr olunmuşdur.

Şamğ: Ağaçlardan ⁽¹⁹⁾ ve nebâtâtdan akip doñup tütkał gibi kalan nesnedür ki ma'rüfdur. Cemî'an tabî'atları [509a] ⁽¹⁾ <tabî'atları> hârr u yâbisdür. Mâddelerine ve hâşıl oldukları ağacına göre ekseriyyâ böyledür. ⁽²⁾ Ammâ ba'zı ba'zdan keyfiyyetde tefâvüt üzredür. Her ağacun şamğı ağacı ile zıkr olunur ⁽³⁾ lâkin ba'zınuñ iştiyhârı başka ism ile olmağın başka dağı zıkr olunur. Şamğ ⁽⁴⁾ deüy ıtlâk êtseler murâd şamğ-ı 'Arabî olur, nitekim ma'rüfdur. Şamğ-ı 'Arabî, bir dikenlü ⁽⁵⁾ ağaç şamğıdur ki tayife-i 'Arab ol ağaca qaraz dêrler, Yemen ve sâ'ir vilâyet-i 'Arab'da ⁽⁶⁾ olur. Eyüsi oldur ki şâfi olup tüt gibi uzun ve degirmi olup içinde ⁽⁷⁾ taşu ve diken ve ağacı olmaya. Beyâza mâyil şaru ve şeffâf olan ve şâfi beyâz ⁽⁸⁾ olan dağı eyüdür. Bunlardan mâ'adâsı ki qarışık ve siyâh ve bozraq olandur, ⁽⁹⁾ yaramazdur. Tabî'atı i'tidâl üzre hârdur ve derece-i sâniyede yâbisdür, kavî tağriyesi ⁽¹⁰⁾ ya'nî yapışıcı ruṭübeti vardur. Anuñla sedd êder, boğazda ve ta'am geçecek yolda olan ⁽¹¹⁾ iriligi giderür, keskin olan devâlara kıtsalar keskinliklerin ve ziyâde te'sîr ⁽¹²⁾ ile olan zararların men' êde. Eger yumurda ağıyla qarışdurup âteş yanığı üzerine ⁽¹³⁾ kıosalar kıabartmaya ve nef' eyleye ve sâkin eyleye ve hâlfе ya'nî ma'ide fâsid olmağıla ⁽¹⁴⁾ veyâ âher sebeb ile ta'am ma'idede eglenmeyüp tiz taşra çıkup bedene nef' hâşıl ⁽¹⁵⁾ olmamağıla olan isrâfı men' êder ya'nî ta'amı eglendürür ve bağarsuqlar kıazınmağ ⁽¹⁶⁾ marazına nef' êder ve kemikleri hıfz êder. Eger ağıza kıoyup eriyenini şorsalar ⁽¹⁷⁾ veyâhüd öksürüğe nâfi' ba'zı hablar ile qarışdursalar öksürüğü sâkin ⁽¹⁸⁾ eyleye. Eger iki mişkâl mişkâdın içşeler öykende olan kıbanlara nef' eyleye. Eger göze ⁽¹⁹⁾ nâfi' devâlara kıatsalar devâlar hiddetin giderüp göz ağırsına ve şişine nef' eyleye. [509b] ⁽¹⁾ Yalınuzundan iki mişkâle dek isti'mâli câyizdür ve gayrı devâlar ile bir mişkâle dek câyizdür. ⁽²⁾ Şamğ, sâ'ir devâlara dağı kıatılmağıla devâlarun te'sîrini geç êtdürür, yübüseti ziyâde olmağıla ⁽³⁾ aşığaya zarar êder, ketre işlâh êder. Eger gül şuyı içinde işlayup eridüp ⁽⁴⁾ ağırsı olan göze tamlatsalar nef' êdüp kıapaqlarınun iriligin ve yanğını gidere. ⁽⁵⁾ Eger ağıza kıoyup eriyenini yutsalar gögse dökilen ince hıltları kıoyuldup ⁽⁶⁾ gögse inmesine mâni' ola ve tükürme ile çıkmasına hâzır eyleye ve âvâzı şâfi êder ⁽⁷⁾ ve mi'deye kıuvvet vêrür. Eger gül yağı içinde kıavurup yêseler göğüsden kıopup gelen ⁽⁸⁾ kıanı kıuta, öykenden dağı kıuta. Eger şamğ-ı 'Arabîyi ince dögüp şığır südinden olup ⁽⁹⁾ erimiş sâde yağdan bir vakıyye ya'nî on iki dirhem mişkâd ile mişkâl mişkâdın ⁽¹⁰⁾ üç güne dek

içseler bedenden ne yerden olursa eger ‘avratlar rahminden eger bevāsīr⁽¹¹⁾ çıbanlarından ziyāde gelen kanı tütup nef eyleye.

Şamğı’l-belāt: Taş ve mermer⁽¹²⁾ şamğı demekdür. Zīrā taşı ziyāde ufaqlayup un gibi édüp ba’dehu derilerden⁽¹³⁾ olan tutkal ile qarışdurup birkaç gün birbiri ardınca muhkem ovup birbirine⁽¹⁴⁾ alışdururlar. Tamām bir olup alışdukdā şamğ-ı belāt dērler. Bu maḡūle şamğ, gözde⁽¹⁵⁾ biten zā’id kıılı yapışdurmada ḡavī nef’i vardır. Eger kanlı yaralara ekseler⁽¹⁶⁾ tīz bitişdürüp irinlendürmeye. Bu maḡūle şamğ el-ān bulunmaz. Rūm ṭāyifesi⁽¹⁷⁾ zamān-ı ḡadīmde çok isti’ māl ederler imiş. Ba’zı kimesneler vehm etmiş ki bu maḡūle⁽¹⁸⁾ şamğ maḡlūḡ ola ammā degüldür zıkr olunduğı gibi maşnū’dur. *Minhāc* nām kitāb şāhibi⁽¹⁹⁾ demiş ki şamğ-ı belāt, şabr ve demū’l-aḡaveyn ve ‘ilk ve anzurūt ve şamğ-ı ‘Arabī her birinden [510a]⁽¹⁾ <her birinden> berāber alup ve büsset ve zācdan her birinden nışf cüz’ alup ba’dehu⁽²⁾ cümlesin şamğ şuyı ile yoğurup bir dīvāra sürüp tamām kurı oldukdā⁽³⁾ şamğ-ı belāt budur demiş ammā bu degüldür.

Şamğū’d-dāmīšā: Vilāyet-i Fārs’dan⁽⁴⁾ getürürler bir şamğdur. Dērler ki dikenlü bir büyük ağaç şamğıdur. Keskinliği⁽⁵⁾ ve tīz acılığı ḡavidür. Ḳuvvetde ḡıltite müşābihdür. Rāyihāsı kerīh degüldür. Eyüsi⁽⁶⁾ oldur ki şāfi olup kızıla māyil ola. Ma’idede olan ḡalīz yellere⁽⁷⁾ nef eder ve laṭif eder ve mi’dede olan balḡamları eridüp taḡlīl⁽⁸⁾ eder ve ḡazma yardım eder. Miḡdār-ı şerbeti nışf dirheme dekdür.

Şanavber:⁽⁹⁾ Fustuḡ ağacıdur. Büyük ağacdur. Taḡlarda şovuḡ vilāyetlerde biter. Üç⁽¹⁰⁾ dürlüdür: Biri erkek ve birisi dişidür ve dişisi daḡı iki dürlüdür: Biri⁽¹¹⁾ büyük ve biri küçükdür. Bu ağaç cemī’an eczāsı ile ṭabī’atı ḡārr u yābisdür.⁽¹²⁾ Ḥarāreti derece-i şāniye āḡirindedür, yübüseti çokdur ammā ḡabbu’ş-şanavber ki⁽¹³⁾ yemişidür, dişisinün yemişi uzun ve büyükdür. Eyüsi oldur ki ağır olup⁽¹⁴⁾ büyük ola ve pāk olup beyāz ola, rāyihāsı ḡoş ola. Bunun ṭabī’atı⁽¹⁵⁾ derece-i şāniyede ḡārr ve derece-i ūlāda raṭbdur. Bir miḡdār neşfi ya’ nī yaşluğı⁽¹⁶⁾ gidermesi vardır. Bu maḡūle fistiḡ yemişine cillez dērler. Ammā dişisinün yemişi⁽¹⁷⁾ ki aña tennüb dērler, ol degirmilige māyil üç küşelüdür ve kanı siyāhdur⁽¹⁸⁾ aña ḡazm-ı Ḳureyş dērler. Bunun ḡarāreti ve ṭatluluğı azdur, bir miḡdār ḡābzılığı⁽¹⁹⁾ vardır. Yaḡluluğı daḡı azdur ve yübüseti daḡı çokdur. Şanavberün erkeğinden

[510b] ⁽¹⁾ akan қаџrân, ŧerbîn ki serv envâ'ından қаџrân ağacıdır, bu ağacdan olan ⁽²⁾ қаџrândan ŧanavberüñ қаџrânı sıvıķraķdur ve nef'i daħı andan azdur ve dıŧısınüñ ⁽³⁾ küçüğünden akan қаџrân koyuraķdur ve ħarâreti ve yübüseti azdur ŧerbînden olandan ⁽⁴⁾ ve aruzdan olandan. Aruz ŧanavberüñ erkeğine dërler. Bu ağacın ŧamġı ķurı ⁽⁵⁾ iken ŧuda biŧürüp tekrâr ķurı olduķda râtinec ve ķalfünÿâ ve 'ilk dërler. ⁽⁶⁾ Anuñ taḃı'atı derece-i ŧâlîŧede ħâr u yâbisdür, ħarâreti yübüsetinden ķavîraķdur. ⁽⁷⁾ Eyüsi oldur ki beyâza ve ŧaru ķızıla mâyil olup ŧâfî ola. Biŧmiŧinüñ ⁽⁸⁾ ŧâfîlġı azdur ve siyâha ve ķızılıġa mâyilraķdur. Eger fıstıķ yêmiŧini ħıyâr ⁽⁹⁾ toħmı ile yêseler sidüġi yürüde ve bögreklerde ve ķavuçda olan yangını men' ⁽¹⁰⁾ êde. Eger semiz ot ŧıķındusı ile içseler ma'idede olan yangını ve acılıġı ⁽¹¹⁾ sâkin êdüp za'îf olan bedene ķuvvet vère ve yaramaz yaŧluķları gidere. ⁽¹²⁾ Eger tâze iken ķabuġı ile ezüp ve ķoyu ŧarâb ile veyâĥûd müŧelleŧ ile biŧürüp ⁽¹³⁾ her gün biŧmiŧinden dört buçuķ vaķıyye miķdârı içseler eskiden olan ⁽¹⁴⁾ öksürüġe ve öykende olan çıbanlara muvâfıķ olup yaraya. Dânesi bögreklerde ⁽¹⁵⁾ ve ķavuçda ŧafrâ yangınından olan aġrılara nâfi'dür. Eger afsentîn ile andan ⁽¹⁶⁾ ma'ideye yaķı êtseler yellerden ve ġayrıdan olan aġrısını gidere. Süddeleri ⁽¹⁷⁾ açması daħı vardır. Andan ħâŧıl olan ħılt yaramaz degüldür. Fâlic marazı olan ⁽¹⁸⁾ kimesneler anı ŧarâb ile veyâĥûd ŧarâbsuz meze êdinüp yerler, anlara ziyâde ⁽¹⁹⁾ nâfi' nesnelerden ola. Bögrekleri ķızdurur ve cimâ'a ziyâde ķuvvet vërür, incidici [511a] ⁽¹⁾ <incidici> olan yellerün ķuvvetin ŧır. Mizâcları ıssı olanlara yaramazdur. İssı zamânlarda ⁽²⁾ yemesi yaramazdur. Aña muĥtâc olanlara evlâ budur ki üzerine ekŧi ve ķâbiz yemiŧlerden ⁽³⁾ yeyeler. Meŧelâ rummâneyn ya'nî taḃlu ve ekŧi enâr ve ayvadan yeyeler. Eger ķocalar ve mizâcları ⁽⁴⁾ ŧovuç olanlar yerler ise anlara iŧlâĥ lâzım degüldür. Lâkin anlar daħı çoķ yemeyeler, ⁽⁵⁾ bir kerrede niŧf vaķıyye ya'nî üç dirhemden ziyâde yemeyeler. Evlâ budur ki ıssı ŧu içinde ⁽⁶⁾ bir gün iŧladalar tâ ki yaķması ve acılıġı gide. Eger fıstıķı cimâ' için isti'mâl ⁽⁷⁾ êderlerse kesdâne ve sükker ile yeyeler. Eger bunlar bulunmaz ise sîsâm ile yeyeler. Ellerinde ⁽⁸⁾ ve ġayrı a'zâlarında ditremeleri olanlara 'asel ile nâfi'dür. Ammâ ħazmı ġeçdür, baŧa ⁽⁹⁾ zarar êdicidür ve bulandırıcudur, ekŧi ayva ŧuyı ve ekŧi enâr çekirdeġi yemek ⁽¹⁰⁾ iŧlâĥ êder. Cimâ' için 'asel ile yemek sâ'ir nesnelere yemekden enfa' ve aķvâdur. ⁽¹¹⁾ Bögrekleri ve ķavuçı ķumlardan yayķar. Dâyimâ yêseler a'zâyı ve ŧarķmıŧ olan ⁽¹²⁾ bedeni muĥkem êdüp etini pek

eder. Gögsinde veyâhüd öykeninde ğalîz hılţlar ⁽¹³⁾ olup çıkarmasın murâd edenlere üzüm ‘aķîdesi ile ğâyetde nâfi‘dür. Ammâ kaẓm-ı ⁽¹⁴⁾ Kureyşki Şâm fıstıķı dedükleridür, öykende ve gögüsde olan hılţları cilâ étmege ⁽¹⁵⁾ nâfi‘dür ve ma‘ide ve bağarsuķları şıķması ile bir miķdâr- ishâl étmesi daķı vardır. ⁽¹⁶⁾ Eger ziyâde çok yêseler bağarsuķlar aĝrısını éde ve ziyâde elem vere. İşlâķı budur ki ⁽¹⁷⁾ ıssı şı içinde ıslayup ba‘dehu sükker ve şîr-i rûĝan ile yeyeler. Şâm fıstıķı ⁽¹⁸⁾ aĝacınıñ ķabı ile aşıĝaya ve eţrâfına yaķı étmeler bağarsuķlar kaẓınmak marazına ⁽¹⁹⁾ nef‘ édüp şifâ ola. Eger şovuķ şı ile iki mişķâl miķdârın içseler ķarnı tuta, **[511b]** ⁽¹⁾ ıssı yaķduĝı yere ekseler eyü éde. Şanavberün dişisinün ikisinün daķı yapraķları ⁽²⁾ kötekden olan be- releri oñuldur. Erkeginün ķabuĝı bu bâbda aķvâdur. Yaprāĝı daķı ⁽³⁾ böy- ledür. Bu aĝaclaruñ dütnü günlük ve kaţrân dütnü gibi gözler ķapaķları ⁽⁴⁾ ķalınluĝına ve gevşelüp dökülmesine ve göz bıñarları eriyüp yënmesine ve ol ⁽⁵⁾ sebebler ile göz yaşları aķmasına nâfi‘dür. Eger ķabuĝını veyâhüd yapraĝını mürdeseng ⁽⁶⁾ ile ve günlük dütnü ile ķarışdursalar âteş yanıĝına ve deri üzerinde zâhir ⁽⁷⁾ olan çıbanlara nef‘ édüp yaraya. Eger mersîn yaĝı ile eridilmiş bal mûmı ile ⁽⁸⁾ isti‘mâl étmeler yumısaķ bedenlerde olan çıban- lara nef‘ eyleye. Eger döĝüp ve yaşıl ⁽⁹⁾ zâc ile ķarışdursalar nemle dedükleri irinlü çıban sâ‘ir yerlere taĝılmasın ⁽¹⁰⁾ men‘ eyleye. Eger ‘avrat anı yaķup dütnü üzre dursa oĝlan şoñı dedükleri ⁽¹¹⁾ deriyi çıkara ve ğayzları yürü- de. Eger birkaç kerre éderse ķarnından oĝlanı ⁽¹²⁾ çıkara. Eger bu aĝacuñ yapraķların döĝüp tâze yaralara yaķı étmeler ķanın ⁽¹³⁾ tuta. Eger sirke ile bişürüp anuñla maẓmaza étmeler veyâhüd çeyneseler dişler ⁽¹⁴⁾ aĝrısını sâkin eyleye. Eger ķabuĝından veyâhüd yapraĝından mâ‘i ‘asel veyâhüd ⁽¹⁵⁾ şı ile mişķâl miķdârın içseler cigerinde marazı veyâhüd ğalîz şışı olana ⁽¹⁶⁾ nef‘ édüp yaraya. Eger aĝacından taħlîl için olan merhemler ve yaĝlar alup sıvamaķ ⁽¹⁷⁾ için kürek étmeler nefleri ziyâde ola. Eger aĝacın ufaķ toĝra- yup ve sirke ⁽¹⁸⁾ ile bişürüp aĝızda tutsalar veyâhüd diş ile ol aĝaç pâreleri ısrup ⁽¹⁹⁾ tutsalar aĝrısı olan diş sâkin eyleye.¹ Eger aĝacın şuda bişürüp şuyı **[512a]** ⁽¹⁾ <şuyı> ile yorulmuş olan a‘zâyı yusalar yorulmaķ zaħmetin ĝidere. Ba‘zılar tâze ⁽²⁾ aĝacın tâze iken ezüp şîre içine koyup şarâb éderler. Bu maķûle şarâbuñ ⁽³⁾ ķuvveti râtî nec şarâbı ķuvveti gibi olur. Bu maķûle

1 **Derkenar:** Eger dütnünü mürekkebe ķatsalar a‘lâ ola. Eger aķ fıstıķı döĝüp ve ‘asel ile ma‘cün édüp her ĝün aç ķarınla üç dirhem miķdârın yutsalar fâlic marazına nef‘ eyleye.

şarâb ta'âmı hazm êtdürür ve sidügi ⁽⁴⁾ yüridür ve nezleler ve öksürüğe nef' eder ve ruçûbet sebebi ile eskiden olan ⁽⁵⁾ ishâli keser ve bevlı idrâr êtmesi ile istiskâyı giderür. Fıstık bulunmasa kabı şoyulmuş ⁽⁶⁾ maħlebden nısf vezni ve şoyulmuş bâdemden nısfı bedelidür. Ammâ mi'cdeye nef' de bedeli ⁽⁷⁾ ħabbül-gâr ve cimâ' için bedeli şakâķuldur.

Şandal: Vilâyet-i Çin'de biter ⁽⁸⁾ baldırı ve budaķları toĝru yüksek ve büyük ağacdur. Andan kesüp sâ'ir vilâyetlere ⁽⁹⁾ getürürler. İki dürlüdü: Biri kızıl ve biri beyâzdur. Beyâzı bir miķdâr şarulıĝa mâyildür ⁽¹⁰⁾ ve ba'zısı ziyâde şarudur. Eyüsi oldur ki beyâz olup yağlı ve yumışak olup ⁽¹¹⁾ râyiħası ħoş ve keskin ola. Beyâzı kızıldan eyüdü. Şovutmaķ murâd olunduĝı marazda ⁽¹²⁾ ve kızıl beyâzdan eyüdü. Yübüset murâd olunduĝı marazda ikisinün dahı bürüdetleri ⁽¹³⁾ derece-i şâlişe evâ' ilinde ve yübüsetleri derece-i şâniye evâsındadur. Mizâcları ıssı ve yangınlu ⁽¹⁴⁾ olanlara muvâfiķdur. Ma'ideye eyüdü eger mişķâl miķdârın içmekle ve eger taşradan üzerine ⁽¹⁵⁾ sürmegile şafrâ sebebi ile olan yürek oynamasına nâfi'dür. Issıdan ağrısı olan ⁽¹⁶⁾ başa sürseler nef' êde. Eger beyâz olan şandaluñ ufaķlanmışından bir cüz' nısf ⁽¹⁷⁾ cüz' anzurût katup cümlesin yumurda ağıyla yoĝurup şakal başlarına sürseler ıssıdan ⁽¹⁸⁾ olan baş ağrısına nef' eyleye ve göze nezleler inmesine mâni'c ola. Ĥammâmda ħırızma ⁽¹⁹⁾ dutunduķdan soñra anuñla ovunsalar veyâĥüd ħırızmaya ķatsalar ħırızma râyiħasın gidere. **[512b]** ⁽¹⁾ Eger şandalı dilkü üzümü şuyı ile veyâĥüd ħayyül-'âlem veyâĥüd semiz otı veyâĥüd ⁽²⁾ şu üzerinde biter yosun şuyı ile yoĝursalar ıssıdan olan niķrise ⁽³⁾ ve sâ'ir ıssı şışlere ve çıbanlara, meşelâ ħumre ve nâr-ı Fârisî ki defa'âtile beyân ⁽⁴⁾ olunmuşlardur, bunlara sürseler nef' eyleye ve 'uzva eķrâfdan fazlât inmesine ⁽⁵⁾ mâni'c ola. Bu ħuşuşlar için isti'mâli ibtidâda olmaķ gerekdür. Şandal-ı ebyazuñ ⁽⁶⁾ nef'i keskin sıtmada ve bersâm marazında ve ħarâret-den ma'ide za'ifliğinde ⁽⁷⁾ ķavîdür. Şarâbın êdüp içmegile veyâĥüd içilen nesnelere ķatmaĝıla ⁽⁸⁾ bu nef'leri vërür ve ķalb za'ifliğın giderür. Şandaluñ ħâşşalarındandır ⁽⁹⁾ eger ufaķlanmışını bedene sürseler bedene ħarâret ve ziyâde gicişmek vère. ⁽¹⁰⁾ Eger kızıl şandalı yeñi kızıl şakşı üzerine gül şuyı ile ovup ovundusını ⁽¹¹⁾ alup aĝızda olan ķabarlara ķosalar gidere. Eger kızıl şandalı ufaķlayup ⁽¹²⁾ zanbaķ yağıyla ķarışdurup bedene sürüp ovsalar kemiklerde ħarâret sebebi ile ⁽¹³⁾ olan elemi çıkarup gidere. Ba'zılar dêmişler

kızıl şandal şovukluğu sâ'irden ⁽¹⁴⁾ ziyâdedür ammâ tecrîbe hîlâfına şehâdet eder. İkisinden dahı miqdâr-ı şerbet ⁽¹⁵⁾ bir mişkâle dekdür. Ba'zılar demişler şandal âvâza zararlıdır, ıslâhı sükkar-i nebât ⁽¹⁶⁾ iledür. Şandaluñ ikisi dahı cimâ'ı ziyâde kıtî'dur.

Şınâr: Çınardan ⁽¹⁷⁾ luğatdür ya'nî çınar ağacı demekdür. Ba'zı luğâtda böyle telaffuz ederler. Çınar, ⁽¹⁸⁾ dülb dëyü harf-i dâlda zıkr olunmuşdur.

Şüf: Yüñdür. Cemî'an yüñler ⁽¹⁹⁾ tabî'atları hârr u yâbisdür lâkin birbirinden tefâvütleri vardır. Eyüsi erkek [513a] ⁽¹⁾ <erkek> ve dişi koyunuñ derilerine yapışıp yumışak ve kıvrıkcık ve birbirine ⁽²⁾ şarmaşmış olan yüñdür ki şüf-ı mir'izzâ ya'nî diftik dërler. Bu maķûle yüñ ⁽³⁾ i'tidâl üzre hârr u yâbisdür. Harâreti yübüsetinden kavîraķdur. Eyüsi ⁽⁴⁾ oldur ki koyunuñ boynından ve uyluķlarından ve yağrınlarından alınmış ola. Uyluķlarda ⁽⁵⁾ olan yumışakraķdur ve yübüseti azdur. Yüñden olan geyesiler bedeni kızdurur ⁽⁶⁾ ve kıridur ve arıķladup rengin kararlıdır ve irilendürür ve kırnı ve kıasıĝı ⁽⁷⁾ giderür ve ayrılmaz gıcık eder. Mizâcları ıssı olanlara, huşuşan yaz zamânlarında ⁽⁸⁾ ziyâde yaramazdur. Eñ eyüsi diftikden olan geyesilerdür. Diftikden olan ⁽⁹⁾ geyesiler bögreklere ve kıavuĝa ve uyluķlar aralarına nâfi'dür. Kıuzılar yüñinden ⁽¹⁰⁾ kıuşak edüp kıuşanmaķ ve döşenmek niķris marazını giderür ve olmasını ⁽¹¹⁾ men' eder. Yüñden nef' isteyen kimesneye lâzımdur ki yüñden olan geyesi altına ⁽¹²⁾ kettândan geyesi geye ve yüñi yaz zamânlarında geymeye. Böyle edicek nef' edüp rengi ⁽¹³⁾ güzel eyleye ve cimâ'a tahrîk eyleye. Eger kirlü yüñi alup kötek yemiş olan ⁽¹⁴⁾ a'zâya veyâhüd çekmegile yırtılmaķ mertebesine varmış olan a'zâya şarsalar ⁽¹⁵⁾ nef' eyleye. Eger yüñi yaķsalar yaralarda şarķup giderilmesi lâzım olan etleri ⁽¹⁶⁾ eritmege nâfi' olur ve kıurutmaķ için olan devâlara girür. Yaķmasınıñ ⁽¹⁷⁾ tarîķî budur ki bir çölmek içine kıoyup delikli nesne ile kıapayup ba'dehu âteşe ⁽¹⁸⁾ kıoyup yaķalar. Eger kirlü yüñi sirke ve zeyt ile veyâhüd şarâb ile ıslayup ⁽¹⁹⁾ ba'dehu kirlü ve iriñlü yaralara kemik ırĝalanduĝı yere ve çekmegile yırtılan [513b] ⁽¹⁾ yere yaķı etseler muvâfiķ olup yaraya. Eger sirke ve gül yaĝı ile ıslayup ağrısı ⁽²⁾ olan başa ve göz ağrısına ve sâ'ir a'zâya nâfi' ola. Yaķılmışını yayķasalar ⁽³⁾ göz devâlarına girür. İsfidâc yayķaduķları gibi anı dahı aña göre yayķayalar, ⁽⁴⁾ tamâm yayķandunuñ 'alâmeti budur ki dadsalar dili incidüp yaķmaya. Demişler ki ⁽⁵⁾ yüñ hâşsa-

larındandır eger yünden olmuş bez pâresin yürümekden yorulmuş ⁽⁶⁾ olan kimesnenün ayağına bağlasalar yorğunluğun ve elemin gidere. Eger kirlü ⁽⁷⁾ yünü çatlağ yerlere taldursalar nef eyleye. Eger bir gün ve bir gece almayup tursa ⁽⁸⁾ ba' dehu alup yerine gayrı kosalar böyle etseler oñula. Yünden olan geyesiler ⁽⁹⁾ ne kadar şık ve kalın olursa aña göre ısıtması ziyâde olur. Kırd ⁽¹⁰⁾ tutup yaraladığı koyun yününden olan geyesiyi geyen kimesne gıcık ola. ⁽¹¹⁾ Deve yününden olan geyesilerde harâret ve yübüset ziyâdedür, huşuşan ⁽¹²⁾ şol deve yünü ki çok kerre kaţrân ile yağlanmış ola, ziyâdedür. Eger yünden ⁽¹³⁾ ip ile güre olan öküz dizlerini bağlasalar muţî' olup zabtı âsân ⁽¹⁴⁾ ola. Koyun yününden olan geyesiler sâ'ir geyesilerün cümlesinden aşlahdur, ⁽¹⁵⁾ huşuşan şol geyesiler ki emer oğlağlar ve keçiler yünlerinden ola. Kezâlik ⁽¹⁶⁾ andan olan kürkler sâ'ir kürklerin cümlesinden eyüdü, huşuşan karaz ile ⁽¹⁷⁾ dibâgat olunmuş ola, ziyâde eyüdü. Lâkin kehle eder.

Savtal: İsm-i Mağribîdür. ⁽¹⁸⁾ Murâd, şevendr ya'nî çügündür dedükleridür ki muğaddemâ zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁹⁾

Harfu'z-zâd

Zâ'n: Ganem ki koyundur, [514a] ⁽¹⁾ <koyundur> anuñ ismidür. Koyun eti sâ'ir hayevânlar etine nisbet itidâle qarîbdür. Koyun ⁽²⁾ nisyânı ya'nî unutsaklığı ziyâde ahmağ hayevândur. Kendüye nâfi' olan nesneyi ⁽³⁾ bilmez ve ta'lîme kâbil degüldür ve yoldaşı kendü yanında boğazlanır andan nefret edüp ⁽⁴⁾ iztirâb etmez. Zîrâ bilmez ve ne idügin idrâk edemez. Koyun eti insân bedenlerine ⁽⁵⁾ sâ'ir etlerden evfağdur ve nâfi'dür. Eyü kan hâşıl eder, ne muhkem ve ne za'îf kan ⁽⁶⁾ olur. Gızâ vërmesi keçi etinden ziyâdedür. İssıtması ve ruţûbet vërmesi dahı andan ⁽⁷⁾ ziyâdedür, fazlaları dahı çokdur ve andan olan kan keçiden olandan kavırağdur. ⁽⁸⁾ Laţîf olup fazlâtı olmamasın murâd edenler sirke ile bişürüp yeyeler. ⁽⁹⁾ Ma'idede çok eglenmeyüp tüz çıkmasın murâd edenler mirî dedükleri ekşi ile yeyeler. ⁽¹⁰⁾ Eger şovukluğu murâd olunursa süd kesegi ve tarhana ve summâğ ile bişürel. Koyun ⁽¹¹⁾ dimâğların ya'nî beynilerin dâyimâ yemek hamâkat ve unutsaklık vërür. Pes çok ⁽¹²⁾ yemeyüp yerler ise mirî ile ve şa'ter ile yeyeler. Eger etini yaqsalar yılanlar ve 'akrebler ⁽¹³⁾ ve kıyruğun sürriyen küçük 'akrebler şokduklarına ve kıdüz taladığı yerlere ⁽¹⁴⁾ şarâb ile yağı etseler

nef eyleye. Eger etin yakup külin sirke ile saç döküldüğü ⁽¹⁵⁾ yere ursalar nef eyleye. Eger yakduqdan sonra yaykasalar eskiden olan ishâli ⁽¹⁶⁾ çuta. Eger ödi ile başı yaykasalar başda olan koñaq kepekleri gidere, ⁽¹⁷⁾ huşuşan ‘asel ile olursa ziyâde gidere. Qoyun tersi ziyâde ıssıdur, yübüseti dağı ⁽¹⁸⁾ ziyâdedür. Eger sirke ile yoğurup şerâ üzerine ve sigillere ve lahm-ı zâ’id üzerine ⁽¹⁹⁾ sürseler giderüp cilâ eyleye. Gül yağı ile eridilmiş bal mümü ile âteş yanığına [514b] ⁽¹⁾ qosalar eyü éde. Sirke ile dâhıs dedükleri çibana ve âteş yakmasından olan ⁽²⁾ çibanlara bād-ı zehr mertebesindedür.

Ẓāl: Nabq ki sidr ağacınınuñ yemişidür, ⁽³⁾ Mışr’da çok olur ol yemişüñ ismidür. Ba’zılar demişler tağ sidrinüñ ismidür. ⁽⁴⁾ Tağ sidri küçük olur ve dikenleri çok ve keskin olur ve nabqı ya’nî ⁽⁵⁾ yemişi küçük olur.

Ẓab’-ı ‘arcā: Aqsak sırtlan demekdür, qurd kadar ⁽⁶⁾ büyük olur. Türkî-de anduq qurdu dërler. Bu hayevānuñ tabī‘atı derece-i sālise ⁽⁷⁾ evā’ilinde hârdur, bir miqdâr yübüseti dağı vardır. Gālizdür, ruṭübeti çokdur. ⁽⁸⁾ Erkekli dişilü olur lâkin ‘orf-i nâsda dişilik ile ma’rûfdur. Anuñçündür ki ⁽⁹⁾ lafz-ı te’nîş ile ‘arcâ dërler. ‘Arcâ, aqsak demekdür zîrâ bu hayevān segirttüğü ⁽¹⁰⁾ zamânda şol görünür ki şol ayağı aqsar. Ba’zılar dërler ardından şol ayağı ⁽¹¹⁾ kışadur ve dişisinde aqsaklık zâhirraqdur. Ba’zılar demişler aqsaklık ancak ⁽¹²⁾ dişisindedür. Ba’zılar dërler nefsinde aqsak degüldür lâkin qurd veyâhüd ⁽¹³⁾ kelb görse aqsakluğa urur tâ ki qurd veyâhüd kelb gelüp aña bine. ⁽¹⁴⁾ Zîrâ eger erkegi ve eger dişisi cimā’a ziyâde mâyildür. Hattâ ba’zılar demişler ki cemī’an ⁽¹⁵⁾ hayevānlar ile zinâ éder. Sırtlan, Ebū Cehl karpuzından ziyâde havf éder. ⁽¹⁶⁾ Eger bir kimesne bir dānesin eline alsa andan qaçalar. Bu hayevānda yazılan sâ’ir ⁽¹⁷⁾ aḥvâl ‘aql u kıyāsa muḥâlif olmağın terk olunup taṭvîl olunmadı. Ṭâlib ⁽¹⁸⁾ olanlara maḥallinde ‘Arabî kitabında göreler.

Zihâh: Fetḥ-i zādıla bir şamğ ⁽¹⁹⁾ ismidür ki vilâyet-i Yemen’den ‘Um-mân tağlarından dikenlü bir ağacdan hâşıl olur [515a] ⁽¹⁾ <hâşıl olur> şamğdur. Günlüğe müşâbihdür. Harâreti ve cilâ étmesi ziyâdedür. Mekke ve Yemen ⁽²⁾ câniblerinde anuñla geyesiler yayqarlar, fi’l-hâl pāk éder. Ammâ kesr-i zād ile ⁽³⁾ zihâh déyü her nebât ki zehrlü olup anuñla yırtıcı hayevānları zehrler, meşelâ ⁽⁴⁾ kene ağacı ve ilb dedükleri dikenlü ağaç gibi ki Mekke câniblerinde olur. ⁽⁵⁾

Žarv: İsm-i ‘Arâbîdür. Hicâz ve Yemen tağlarında biter bellût ağacına beñzer ⁽⁶⁾ bir ağacdur. Lâkin anuñ yaprağı yumışağrak ve kendüsi dağı yumışağrakdur ⁽⁷⁾ ve yaprakları uçlarında kızılılık vardır buñm ağacınıñ olduğı gibi salķım ⁽⁸⁾ salķım yemişi olur ve anuñ dânesi büyücek olur. Yemiři tamâm erişdükde ⁽⁹⁾ kızarur, yaprağı dağı böyledür. Bu ağaç cemî’an eczâsı ile ħârr u yâbisdür ammâ ħarâreti ⁽¹⁰⁾ ziyâdedür, ħuşuşan şamğı ziyâde ħârdur. Şamğı derece-i şâlisede ħârr ve derece-i ⁽¹¹⁾ ülâda yâbisdür. Gâh olur bu ağacuñ budağların ve yaprakların ve yemişin tâ müherrâ ⁽¹²⁾ olıncaya dek bişürürler, ba‘dehu taşfiye édüp taşfiye olunmuşını tekrâr tâ koyu ⁽¹³⁾ olıncaya dek bişürürler, ba‘dehu sükker kıatup kıatlu olıcağ göğüs iriligine ⁽¹⁴⁾ ve öksürüğe ve ağız ağırlarına anuñla ‘ilâc ederler. Şamğında bir miķdâr ⁽¹⁵⁾ ‘ufûnet ya‘nî kekrelik vardır. Saķızı evvel zâhir olduğda buğday dânesi ⁽¹⁶⁾ kıadar zâhir olup ba‘dehu büyüyüp kıavun kıadar olur. Gâh olur žarv ıtlâķ ⁽¹⁷⁾ olunup bu şamğ murâd olunur. Ba‘zılar yalıñuz bu ağaca şeçeretü’l-buñm dërler. Bu ağaç ⁽¹⁸⁾ Yemen ve Hicâz eñrafında Serât dedükleri tağlarda çok olur. Bu ağacuñ yaprağı ⁽¹⁹⁾ ve kıabuğı sâ’ir eczâsından ħoř râyihâsı ziyâdedür, güzel râyihalara girür. [515b] ⁽¹⁾ Dërler ki şamğ kemkâm demekle ma‘rûfdur. Ba‘zılar dërler žarv şamğ-ı kemkâmdur. Pes kemkâm ⁽²⁾ ağacınıñ ismi olur. Ba‘zılar demişler yaprağınuñ ismidür. Şamğı taħlîl edici ve çekicidir. ⁽³⁾ Eyüsi oldur ki sıkılığından siyâha mâyil ola ve illâ nefsinde siyâh ⁽⁴⁾ degüldür ve râyihâsı maştakî ile günlük râyihaları aralarında ola. Dânesi ve dânesinüñ ⁽⁵⁾ yağı yelleri def eder. Eger çeyneseler başdan balğamları eridüp gidere. Ağızda olan ⁽⁶⁾ kıulâ‘ dedükleri kıabanlara yaprağını ufaķlayup ekseler nef eyleye. Dânesinüñ ⁽⁷⁾ yağı bağarsuğlar ağırlarına nef eder. Eger yaprağını yağ içinde bişürüp kıulağ içine ⁽⁸⁾ tamlatsalar şovukdan olan ağırsına nef eyleye. Eger řu ile bişürüp maźmaza etseler ⁽⁹⁾ diř etlerin pek édüp beyâzlığını gidere, kıızarda. Eger şıkındusından veyâĥüd ⁽¹⁰⁾ tâze budağları uçların bişürüp şuyından içseler ziyâde kıuşdura ve ma‘idede ⁽¹¹⁾ olan balğamları žararsuz taşra ede.

Žareb: Kirpi dedükleri ħayevânuñ ⁽¹²⁾ bir güne ziyâde büyüginüñ ismidür ki aña düldül dağı dërler. Kezâlik beyâz ‘asele dağı ⁽¹³⁾ žareb dërler. ‘Asel muķaddemâ zıkr olunmuşdur. Kirpi, kıunfuz dëyü ħarf-i kıâfda zıkr olunur ⁽¹⁴⁾ inřâ’allâhu te‘âlâ.

Ẓarī^c: Bir gūne nebātdur, deryā içinde biter, şaruya māyıldür. ⁽¹⁵⁾Yaprağı degirmilige māyıldür, tuzludur. Deryā kenāra birağup deryā kenārlarında ⁽¹⁶⁾ bulunur. Ṭabī^catı ıssı ve yābisdür. Eger şu ile bişürüp eñ yerlerinde ağrısı olanlar ⁽¹⁷⁾ içinde otursalar ziyāde nef^e éde. Eger zükāmı olanlara yağup tütüsülenseler ⁽¹⁸⁾ fi'l-ḥāl eyü éde. Eger kıridup ḥammāmnda bedeni anuñla ovsalar gicigi ve şulu ⁽¹⁹⁾ uyuzları gidere.

Ẓurū'ü'l-kelbe: Dişi kelb memesi demekdür. Murād, [516a] ⁽¹⁾ <murād> zağğüm dedükleri nebātdur ki ḥarf-i zāda zıkr olunmuşdur.

Ẓırsü'l-acüz: ⁽²⁾ Kıarı 'avrat azusı demekdür. Murād, muḳaddemā ḥarf-i sінде sa^cdān dēyü zıkr olunan ⁽³⁾ nebātuñ dikenidür.

Ẓar': Ḥayevānlar emcegi demekdür. Ẓar', siñirli a'zādandur. Kıanı az, ⁽⁴⁾ mizācı bārid-i raṭbdur sā'ir siñirlerde olduğı gibi yübüseti dağı vardır. Mizāca muvāfıķı ⁽⁵⁾ oldur ki semiz ve genç kıoyunuñ olup süd vērür ola. Eyüsi budur ki kebāb édüp ⁽⁶⁾ yéyeler. Eger yēnüp ḥazm olursa eyü ğızā ola. Eger ḥazmı muḫkem olmazsa ziyāde ḥām ⁽⁷⁾ ve yaramaz ḥılıṭ eyleye. Mizācları şovuk ve balğamlu ve ḥazmları za'if olanlara yaramazdur. ⁽⁸⁾ Anlara işlāḫı budur ki ıssı ḥoş rāyiḫalu otlar ile, meşelā maşṭakı ve ḥülincān ve sā'ir ⁽⁹⁾ bu maḳūle ıssı eczā ile yéyeler. Ammā mizācları ıssı olanlar işlāḫa ihtiyācları yoğdur ⁽¹⁰⁾ megerki üzerine mu'tedil şarāb içeler. Eger 'avrat yēse südin yürüde, maḥmūrlara ve mi'delerinde ⁽¹¹⁾ şarāb olanlara veyāḫūd acı ve tiz ḥılıṭları olanlara eyüdüdür. Şol emcek ki büyük ⁽¹²⁾ ḥayevāndan veyāḫūd yabānī ḥayevāndan veyāḫūd keçinüñ ola ve niçe zamān südlenmeyüp ⁽¹³⁾ kırı ola, yaramazdur, yemesi cāyiz degüldür. İşlāḫ dağı olunursa ğerü yaramazdur, ğalīzdir. ⁽¹⁴⁾

Ẓağābīs: Żuğbūs lafzınıñ cem'idür. Żuğbūs baldırı helyün nebātına ⁽¹⁵⁾ beñzer bir nebātdur ki kendüsü ve köki yēnür.

Ẓafādi': Żıfda^c ki kıurbağadur ⁽¹⁶⁾ anuñ cem'idür. Kıurbağada zehrlülük vardır, cezb étmesi ya'nī çekmesi ziyādedür. ⁽¹⁷⁾ Ziyāde ḥarāretten dağı ḥālī degüldür. Ba'zılar demişler ṭabī^catı ziyāde bāriddür. Kıurbağaların ⁽¹⁸⁾ ba'zısı ırmaklarda ve ba'zısı mişelerde ve ba'zısı deryāda ve ba'zısı kırı yerlerde ⁽¹⁹⁾ olur. Fi'l-cümle i'tidāle keyfiyeti aḳreb olanı nehrisidür. Żıfda^c dēyü ıtlāḳ [516b] ⁽¹⁾ olunsa murād nehrisi olur. Kıurbağanuñ keyfiyeti

ya'nî eger ıssıllığı ve eger şovukluğu yaramazdur, ⁽²⁾ helâk edicidir megerki zehrler muḳâbelesinde isti'mâl olunsa câyizdür ya'nî zehrlenmiş ⁽³⁾ kimesneye yêdürüp ḳuşdursalar zehri çeküp çıkara, şol vechle ki baş ve ayakların ⁽⁴⁾ yabâna atup ve zeyt içinde bişürüp isti'mâl edeler. Eger ḳurbağayı yaḳup külini ḳan ⁽⁵⁾ aḳduğı yere ekseler ḳanı tuta. Kezâlik burnından ḳan aḳanuñ alınına sürseler ⁽⁶⁾ veyâḥûd burnına üfürseler ḳanı tuta. Eger tâze zift ile ḳarışdursalar saç ⁽⁷⁾ döküldüğü yerde saç bitüre ve ba'zılar demişler eger bir yerden ḳılları yolup ol yere ḳurbağa ⁽⁸⁾ ḳanından tamlatsalar min-ba'd ḳıl bitürmeye. Lâkin tecribe olunup şaḥîḥ olmadı. Et içine ⁽⁹⁾ batup çıkarması güç olan, meşelâ kemik ve oḳ ve diken ve sâ'ir nesne üzerine ⁽¹⁰⁾ yaḳı etseler fi'l-hâl çıkara. Yabân ḳuruluklarında olan ḳurbağa muḫlaḳâ zehrdür, ⁽¹¹⁾ ḳatlı edicidir. Eger yêseler dişleri çeküp düşüre, zîrâ ziyâde çekicidir. Ḳurbağanuñ ⁽¹²⁾ iç yağı çıkarması lâzım olan dişler üzerine sürseler zaḥmetsüz çıkara. Ba'zılar ⁽¹³⁾ demişler eger ḳurbağayı iki yarup nişfini güneşe, nişfini gölgeye ḳoyup ḳurutsalar ⁽¹⁴⁾ güneşde olan zehr olur ve gölgede ḳurıyan aña devâ olur. Eger kimesne ⁽¹⁵⁾ ḳurbağanuñ mişede olan yaşılından veyâḥûd şaru veyâḥûd siyâhlarından ⁽¹⁶⁾ her ḳanḳısından olursa veyâḥûd deryâda olanuñ kızılından yêdürseler evvelâ ⁽¹⁷⁾ erligi şuyı taşra aḳar ve bedeni rengi bozılır, ba'zınuñ şişer, ba'dehu fevt olur. ⁽¹⁸⁾ 'Îlâc budur ki zeyt ve şu ve tuz ve toraḳ otı içürüp ḳuşdurup andan pâk edeler ⁽¹⁹⁾ ve ḥammâma ḳoyalar ve sikencübîn içüreler ve dârşinî ile etlü ve sirkelü şürvâlar yêdüreler [517a] ⁽¹⁾ <yêdüreler> ve şarâb içüreler. Eger mevtden ḥalâş olursa istiskâya mübtelâ olup ⁽²⁾ dişleri düşer.

Ḳaymurân: Hoş râyiḥalı nebâtdan biridir. Mâhiyyetinde ⁽³⁾ ihtilâf çok olmağın aḳvâl zıkr olunmayup şâh-isferemdür dênilir. Kelâmı eşşah ⁽⁴⁾ idüğü zıkr olundu.

Ḳarfu't-tâ'

Tâlîsfer: ⁽⁵⁾ Ḳaḳîḳatinde ihtilâf çok olup eşşahı ma'lûm olmamağın bilâ-fâ'ide ⁽⁶⁾ taḫvîl-i terceme olmadı.

Tāvūs: Ma'rûf ḳuşdur. Vilâyet-i Hind'de çok ⁽⁷⁾ olur. Sâ'ir vilâyetlere daḫı Hind'den getirülmüştür. Erkegi büyük olur tırna ḳuşı ⁽⁸⁾ ḳadar ve daḫı büyük olur. Ḳuyruğı daḫı ziyâde uzun olur. Eñ uzun ⁽⁹⁾ yelegi üç ar-

şun uzunluğuna erişür. Tüyleri çok dürlü güzel a'lā ve nūrlu ⁽¹⁰⁾ altun gibi yıldırrar rengleri olur ve dişisi küçük olup kıuyruğı dahı erkeğı ⁽¹¹⁾ gibi uzun olmaz ve kedi gibi çağırur, yılda bir kerreden ğayrı yumurdlamaz. ⁽¹²⁾ Lākin on dāne ve ba'zısı yigirmi dāneye dek yumurdlar ve yumurdası üzerine ancak ⁽¹³⁾ dişisi otururp yavrusı olduğda yalınuz besler ve yumurdadan çıķup büyüyüp ⁽¹⁴⁾ endāmları ve tüyleri tamām bitüp uçması üç yıldan ön olmaz. Eti kıatıdur, ⁽¹⁵⁾ kıavīdür. Mizācı ziyāde hārr u yābisdür, yaramazdur. Eger tāvūslar ve sā'ir eti ğalīz ⁽¹⁶⁾ ve kıatı olandan yemek olursa bu maķūleleri boğazlayup ayaklarına ağır taş ⁽¹⁷⁾ bağlayup ve bir yere aşıķoyup bir gün veyāhūd iki veyāhūd üç gün hayevānuñ ⁽¹⁸⁾ kıatılığına ğöre ve vaķte ğöre aşılu tura. Ba'zılar dēmişler taş ile başduralar ⁽¹⁹⁾ ammā evvelki yegdür. Ba'dehu sirke ile tā müherrā olıncaya dek bişüreler ve yağlar ile yeyeler. **[517b]** ⁽¹⁾ Evlā budur ki anı bedenleri ve mi'celeri kıavī olup ağır işlerde olan ⁽²⁾ ve tábī'atları içinde çok ğızā olanlardan ğayrı kimesneler yemeyeler. Eger etini ve iç ⁽³⁾ yağını ufak toğrayup azacuk şü ile bişürüp yan ağrısından ⁽⁴⁾ şikāyet edene şūrvāsını içürseler nef eyleye. Eger etini şü ve sedef ⁽⁵⁾ ile bişürüp yēseler kıulence ve ma'idede şovukdan olan ağrılara nef eyleye. ⁽⁶⁾ Etini yemek ve içi yağın yemek ve ud yerlerini ve uyluķlar arası ve oturağı ⁽⁷⁾ anuñıla yağlamaķ cimā'a ziyāde tahrīk eder. Eger ödini yavuz sirke ile ⁽⁸⁾ kıarışdursalar zehrlü cānavarlar şoķduğı yere sürseler nef eyleye. Ba'zılar ⁽⁹⁾ dēmişler tāvūs zehrlü ta'am ğöricer kıalğıyup çağırur. Ba'zılar dēmişler ⁽¹⁰⁾ tāvūs zehre baķsa veyāhūd zehr yemiş kimesneye baķsa zehr kıuvvetin şıya ⁽¹¹⁾ ya'nī zarar etdürmeye. Eger kıarnında ağrısı olan kimesne ödinden sikencübīn ⁽¹²⁾ ile ve şü ile iki denk miķdārına dek yēse ağrıyı gidere. Eger kıanını ⁽¹³⁾ anzurūt ile kıarışdurur yaş ve yaramaz kııbanlara ki ākile olmasından ⁽¹⁴⁾ hāvf olunursa aña sürseler eyü ede. Eger tersini sigillere sürseler ⁽¹⁵⁾ sigilleri kıopara. Eger kemiklerin yaķup ve döğüp yüzde olan lekeye ⁽¹⁶⁾ sürseler eyü ede. Eger baraş üzerine sürseler rengini tağyīr eyleye, boza. ⁽¹⁷⁾

Tālīķūn: Egerçi haķīķatde baķırdur lākin ba'zı tedbīr ile olmağın ⁽¹⁸⁾ baķka ismi ya'nī tālīķūn dēyü yeñiden nām vērdiler. Tedbīri tārīķī budur ki ⁽¹⁹⁾ tūpāl-i nuhās ya'nī baķır üzerinde olan pasdan murād olunduğı kıadar **[518a]** ⁽¹⁾ <kıadar> alup ve dahı içinde yaşıl kıuru çoğan dēdükeri nebāt ⁽²⁾ ve ufaķlanmış mercān ışlanmış olan erler ve şığırlar sidüğü içinde ⁽³⁾ ol

tüpâli ısladalar veyâhüd tâze uşnân şuyın aña kıatarlar. ⁽⁴⁾ Pes anda zehrlülük hâşıl olur ve dağı kızdurup birkaç kerre anuñ ⁽⁵⁾ içine talduralar. Pes aña göre zehrlülüğü kavî olur. Ba'zılar ⁽⁶⁾ demişler bakır sebüke êtdüklerinde bu maķüle sidüğü içine kıatarlar. Ba'zılar ⁽⁷⁾ demişler tälîkûn bakırlardan başķa bir dürlü bakırdur. Tälîkûn bir yara ⁽⁸⁾ kıanına bulaşdırılsa ziyâde ağırdup zarar eyleye. Belki ol yara bitişmeye, ⁽⁹⁾ belki fâsid olup kıokup çürüye. Eger tälîkûndan balık oltası ⁽¹⁰⁾ êtseler aña yapışan balık hâlâş olmaya. Egerçi balık büyük olup ⁽¹¹⁾ olta küçük dağı olursa hâlâş olmaya. Eger tälîkûnı âteşe kızdurup ⁽¹²⁾ bir şuya şokup taldursalar ol şuyı bir hayevân içmeye. Eger tälîkûndan ⁽¹³⁾ kııl yolacak çımbıstıra êdüp kıılları niçe kerre anuñ-la yolsalar kııllar bitmekden ⁽¹⁴⁾ kıalalar. Eger tälîkûndan âyine êdüp laķve marazı olan kimesne ⁽¹⁵⁾ aydınlığı yok kıarañu ev içinde dâyimâ âyineye bakıp tursa ⁽¹⁶⁾ laķve marazından hâlâş ola. Laķve yüz egrilüp bir cânibe şarkmasına ⁽¹⁷⁾ dërler.

Tabâşîr: Şüreti ve kendüsü ma'rûfdur. Dërler ki vilâyet-i Hind'de ⁽¹⁸⁾ andan rumh ya'nî gönderler êtdükleri büyük kıamışların eskilerinün ⁽¹⁹⁾ içlerinde bulunur. Eyüsi oldur ki kıamışınun boğumları yanında bulına. Ba'zılar [518b] ⁽¹⁾ <ba'zılar> demişler ki ziyâde yeller esüp ol kıamışları birbirine urup ⁽²⁾ toķuşdurmağıla âteş peydâ olup kıamışlar yanup tabâşîr anların ⁽³⁾ külidür. Vilâyet-i Hind'de siyâh fülful olduğı yerde bulunur. Eyüsi oldur ki ⁽⁴⁾ ziyâde beyâz olup büyük pâre ola. Tabî'atı derece-i şâniyede bârid ve derece-i ⁽⁵⁾ şâlişede yâbisdür. Ma'ideye kıuvvet vërür, ağızda olan kıabarlar eyüdü, şafrâ ⁽⁶⁾ yakduğına eyüdü. Eger içmegile ve eger kıarına ve ma'ideye taşradan sürmegile ⁽⁷⁾ kıarnı ve ma'ideyi muhkem êder. Keskin sıtmaya ve şusuzlığa eyüdü. Şafrâ sebebi ile ⁽⁸⁾ olan kıuşmağı keser, ıssı olan cigere ve ma'ideye nef'i zâhirdür. Eger tabâşîrden ⁽⁹⁾ yalınız ufaķlayup veyâhüd kıızıl kül ve sükker-i tãberzed ve sükker-i âblüc ile ⁽¹⁰⁾ ki beyân olunmuşdur, bunlar ile tabâşîrden berüd ya'nî şovuducı devâ êtseler ⁽¹¹⁾ veyâhüd tabâşîri yalınız oğlançıklar ağızlarında olan kıulâ' dedükleri ⁽¹²⁾ ufaķ kıabarlar ve sâ'ir kıabarlar ve kııbanlara ekseler ve berüdü sürseler ziyâde ⁽¹³⁾ nef'eyleye. Aķar olan bevâşîr kııbanlarına dağı nef' êder. Ma'ideyi dibâgat ⁽¹⁴⁾ êder, şafrâdan olan ishâli keser, gözde olan ıssı şışlere nef' êder, ⁽¹⁵⁾ yürege kıuvvet vërür. Ma'idesine şafrâ dökülmekden yürekleri oynayan-

lara ⁽¹⁶⁾ dağı nef'eder ve uşşı gidene şu ile veyāhūd sikencübīn ile içürseler nef' ⁽¹⁷⁾ eyleye. Hārāretten olan ıztırāb ve ğuşşa ve vahşeti giderür. Hālf ⁽¹⁸⁾ ki defa'atıle beyān olunmuşdur, aña nef'eder. Eger şovuk şu ile içseler keskin ⁽¹⁹⁾ sıtmaları gidere. Eger şovuk ve eger ıssı olan yürege kuvvet vērür, mizācları [519a] ⁽¹⁾ <mizācları> bārid olanlar için bir miğdār za'firān katup bürüdeti aşığa ⁽²⁾ varup itidāl gelür. Dāyimā tabāşiri isti'māl etmek cimā'dan alıkor.¹ ⁽³⁾ Ma'idede eskiden olan yaramaz yaşluğı giderür, hārāretten za'if ⁽⁴⁾ olmuş olan a'zāya kuvvet vērür. İçmegile ve taşradan üzerlerine ⁽⁵⁾ sürmegile kuvvet vērür.

Tubbāk: İsm-i Arabīdür. Māhiyyetinde ihtilāf ⁽⁶⁾ çok nesne olup ba'zısı nebātdur, ba'zısı şecerdür dēyü ihtilāf etmegin ⁽⁷⁾ bilā-fā'ide taṭvīl olunmadı.

Taberzed: İsm-i Fārisīdür. Darbü'l-fās ⁽⁸⁾ ya'nī balta ile ufadılacak demek olur. Katı olan sükkere taberzed ⁽⁹⁾ dērler, ıtlāk olursa sükkerün āblūcı ya'nī şol sükker ki katı ve pāk olup ⁽¹⁰⁾ şeffāf olmaya ve dāneleri iri iri ola. Kezālik muhkem olan tuzlardan ⁽¹¹⁾ meşelā zerānī ve ğayrı gibi anlara dağı taberzed dērler. Sükker ahvāli harf-i sīnde ⁽¹²⁾ beyān olunmuşdur.

Tuħlub: Türkīde yosun dēdükleridür ki şular ⁽¹³⁾ üzerinde biter. İki dürlüdü: Birisi huyūṭī ya'nī iplik gibi uzun ve birbirine ⁽¹⁴⁾ şarmaşmış olur, ırmaqlar ve deñizler kenārlarında olur, tūrur olan ⁽¹⁵⁾ şularda az bulunur. Birisi dağı dāne dāne ve birbirinden ayrılmış olur. ⁽¹⁶⁾ Bu maķūlesine huz'ü'z-zafādi'ya'nī kurbāğalar tersi dērler. Bu maķūlesi ⁽¹⁷⁾ tūrur şularda olur. Bu maķūlesi akar şuda bulunursa ol şu ⁽¹⁸⁾ mişelerden akup geldüğü içündür. İki dağı derece-i şāniyede bārid-i raṭbdur. ⁽¹⁹⁾ Eger yalınuz anuñıla veyāhūd kavut ile karışdurup humre dēdükleri şişe [519b] ⁽¹⁾ ve sā'ir ıssı şişlere ve niķrise yaķı etseler muvāfiķ olup nef'eyleye. Eger oğlan-cıklara ⁽²⁾ 'arız olan kayle ya'nī bağarsuķları hāyeleri içine dökülmesine yaķı etseler ⁽³⁾ büzüp yerine vara. Deryā yosunı deryāda olan taşlar üzerinde hāşıl olur. ⁽⁴⁾ Deryā yosunı cemī'an ıssı marāzlara yaķı etmegile nef'eder. Bu yosunda kābızlık ⁽⁵⁾ ziyādedür, kanı tutar her kankı 'uzüvdan olursa olusun üzerine sürmegile ⁽⁶⁾ tutar, huşuşan huz'-ı zafādi'dēdükleri ziyāde tutar.

1 Derkenarda tabāşirin kullanılma şekli konusunda Hacı Paşadın alıntılanan Arapça bir cümle bulunmaktadır.

Eger zeyt içinde bişürseler ⁽⁷⁾ sınırları yumışada. Dêrler ki iplik gibi olan yosunu şu ile qarışmış ⁽⁸⁾ olan şarâb içine qosalar şuyı kendüye çeküp şâfî şarâb qala dêmişler. ⁽⁹⁾

Tıhâl: Talaqdur. Cemî'an talaqlar sevdâvidür. Kendüleri ve andan hâşıl ⁽¹⁰⁾ olan gızâlar yaramazdur. Ğalîz sevdâvî qan hâşıl eder. Talaqlaruñ eñ ⁽¹¹⁾ eyüsi ehli ya'nî insân terbiyesinde olan küçük hayevânlar talaqlarıdur. ⁽¹²⁾ Avlar talaqları ve cemî'an büyük hayevânlaruñ talaqları yaramazdur. Talaqları ⁽¹³⁾ yeyenlere lâzımdur ki bedenlerinden sevdâyı eksük eder nesnelere yeyeler ve sirkelü ⁽¹⁴⁾ kebere turşisi çok yeyeler. Eger talaq içinde olan tamarları çıkarup ⁽¹⁵⁾ ba'dehu şâfî talaqı iç yağı veyâhüd kıyruq yağı ile toğrayup bu bumberlar ⁽¹⁶⁾ içine taldurup bişürseler yaramazlığı az olup vërdüğü gızâ güzel ⁽¹⁷⁾ ola. Evlâ budur ki üzerine şâfî ince şarâb içseler talaq içinden olan ⁽¹⁸⁾ qanı qurutsalar qanlı tâze yaraları bitişdürmege eyü ola.

Tahşikün: ⁽¹⁹⁾ İsm-i Yünânîdür. Ma'nası qavsî ya'nî yaylara mahşüş devâ demekdür. Zîrâ oq demrenlerin [520a] ⁽¹⁾ <demrenlerin> anuñla zehrîlü ederler. Nitekim muqaddemâ zıkr olunmuşdur. Ta'rib edüp ⁽²⁾ taqşikün dêrler.

Tarfâ: İlğun dedükleri ma'ruf ağacdur. Beyâbânlar ⁽³⁾ ve şular yanlarında biter. İki dürlüdü: Birisi büyük olur, aña eşl dêrler nitekim ⁽⁴⁾ harf-i-elifde zıkr olunmuşdur. Birisi dağı küçük olur, ol dağı iki dürlüdü: ⁽⁵⁾ Birisinün yaprağı azdur, kızıla mâyil beyâz çiçekleri olur, salqım gibi biter, ⁽⁶⁾ çiçegini eşek arıları severler. Birisinün dağı çiçegi olmaz ancak kendir tohumu gibi ⁽⁷⁾ kızıla mâyil dâne yemişi olur. Anuñla geyesileri kızıla boyarlar. Şâhib-i kitâb ⁽⁸⁾ eydür: Bu maqûlesi bizüm yanumuzda ma'lûm degüldür. Bu ikisinin evvelkisinin ⁽⁹⁾ yemişi üç küşelüdü, lezzeti kekredür, hoş râyihası dağı vardır. Ba'zılar ğalaq ⁽¹⁰⁾ edüp bu eşl yemişidür dediler. Bu ağaç cemî'an eczâsı ile bârid-i yâbis, qabızdur. ⁽¹¹⁾ Yemişi ıssı te'sîr etmez, azacuk harâret-den hâlî degüldür. Ancak bir miqdâr ⁽¹²⁾ toğramaq ve leâfet ile cilâ etmesi olur. Eger yaprağınuñ şıkındusından ⁽¹³⁾ veyâhüd ağacınıñ qabuqlarınıñ şu ile bişürülmüşinden veyâhüd çiçeginden ⁽¹⁴⁾ veyâhüd tohumından içseler talaqlaruñ qatılıqların giderüp eride, huşuşan ⁽¹⁵⁾ eger şarâb veyâhüd sirke ile bişürseler ziyâde nef eyleye. Kezâlik kümâd veyâhüd ⁽¹⁶⁾ zımâd etseler nef eyleye. Dişler aqrılarına mazmaza etseler nef eyleye. ⁽¹⁷⁾ İlğun ağacı

küli ziyâde kuruuducu ve cilâ edicidir, yemişi mâzû ⁽¹⁸⁾ yerine isti'mâl olunur. Pes göze ve ağıza nâfi' olan devâlara girür. ⁽¹⁹⁾ Eger içseler eskiden olan ishâli ve kıan tükürmeyi tuta. Kezâlik rahmler [520b] ⁽¹⁾ içinden akan ruṭübâtı ve kıanı tutar. Öd za'if olduğundan ve şafrâyı ⁽²⁾ zabṭ etmedüğünden olan yereḳâni ya'nî beden şaruluğın veyâḫûd ⁽³⁾ kıararmasın giderüp nef' eder. Eger toḫmın veyâḫûd budakların bişürüp ⁽⁴⁾ çok kıanı akan 'avratlar içinde otursalar kıanların tuta. Şu ile bişürüp ⁽⁵⁾ anuñıla yunsalar kehle olmasına mâni' ola. Tâzesinden êtdükleri şarâb ⁽⁶⁾ ve ağacdan kıap êdüp anuñıla şarâb içseler talaḳlı olanlara ziyâde ⁽⁷⁾ nef' eyleye. Eger yaş kıabanlar üzerine külini ekseler kıurıda, ḫuşûşan âteş ⁽⁸⁾ yanığına ziyâde nef' eder. Budakların yaḳup zükâma ve çiçege tütsü êdinseler ⁽⁹⁾ ziyâde nef' eder. Bu bâbda ğayrı nesne aña berâber olmaz. Eger köklerini zeyt ⁽¹⁰⁾ ile bişürüp cüzâm olan kimesne içse tîz eyü êde. Bu ḫuşûş niçe kerre ⁽¹¹⁾ tecribe olunmuşdur. Zann olunur ki talaḳda şişler ve süddeler olmaḳdan olan ⁽¹²⁾ cüzâma nef' eder. Dütünü eger ıssı ve eger şovuḳ olan şişlere nef' eder ⁽¹³⁾ ve daḫı vaḳtsiz inen ḫayzı keser. Eger anuñıla, ḫuşûşan yapraḳları ile üç kerre ⁽¹⁴⁾ bevâsîr kıabanların tütüz-seler şoldurup döke. Bu daḫı tecribe olunmuşdur. ⁽¹⁵⁾ Eger boğaza yapışan sülüge anuñıla tütsü êtseler sülügi düşüre. ⁽¹⁶⁾

Ṭarḫûn: Ma'rûf teredür. Mesîḫî nâm ṭabîb ğalaṭ êdüp demiş ki ⁽¹⁷⁾ ṭarḫûn 'âkırkarḫâ dedükleri köküñ nebâtıdur. Ba'zılar demişler ṭarḫûnuñ ⁽¹⁸⁾ toḫmı olmaz. Bu söz daḫı kıızbdür zîrâ toḫmı vardur ve toḫmı ekilür ve köki ⁽¹⁹⁾ daḫı dikilüp ikisinden daḫı ṭarḫûn bitüp uzar kıamış gibi ve sâ'ir [521a] ⁽¹⁾ <ve sâ'ir> aña beñzerler gibi. Ṭabî'atı derece-i şâlîşe evâsıtında ḫârr u yâbisdür. ⁽²⁾ Ṭarḫûn kıuvvet-i zâ'ika ya'nî her nesnenüñ lezzetin tıyan kıuvveti bir zamân ifsâd ⁽³⁾ êder. Ṭa'âm iştiḫâsını uyandurur ve gegirdür ve ağız râyiḫasın ḫoş êder, ⁽⁴⁾ şuyı tatlü içürür. Ammâ ḫazm olunması ğeç ve ğüçdür. Ruṭûbetleri kıurıdur ⁽⁵⁾ ve yaşluğı alup kendüye çeker. Eger çeyneyüp niçe zamân ağızda tıtsalar kıulâ' ⁽⁶⁾ dedükleri kıabarları eyü êdüp nef' eyleye. Evlâ budur ki ğerek mizâcları ıssı ⁽⁷⁾ ve ğerek şovuḳ olanlar ṭarḫûndan çok yemeyeler. Zîrâ ziyâde keskin ve incidici ⁽⁸⁾ keyfiyyeti vardur. Ziyâde te'sîr êdüp sinîrlere zarar êder. Ṭarḫûn kıanı yaḳar ⁽⁹⁾ ve reng-i rüyı bozar. Evlâ budur ki yemeyeler illâ henüz tâze ve şulu iken yêseler ⁽¹⁰⁾ ve kerefs ile yeyeler tâ zararı def' olup ma'ideden tîz ine. Hindebâ ve marul

(11) içi şuşatmasını az eder. Eger müşhil şarâb ve sâ'ir devâ isti'mâl etmeden
 (12) igrenüp göñli dönen kimesne yalınız tarhûnı çeynese ağzı lezzetin giderüp
 (13) devâyı içdükde elem çekmeyüp içe. Şuyı hevâ efsâdın giderüp işlâh
 (14) eder. Anuñçün Hind ve Horâsân pâdişâhları anı râziyâne şuyına kıatup
 hevâ (15) fesâdına nâfi' olan günlük şarâbına kıatarlar.

Ṭarâsîs: Ağaç gibi (16) bir güne pârelerün ismidür. Mantar gibi bir ne-
 bâtdur, havuç gibi çoğı yer içindedür. (17) Bir miqdâr kızıllığı dağı vardur,
 şuretâ hımâr hâdişesine beñzer. Anuñçündür ki (18) ba'zılar aña rubbu rub-
 bâh ya'nî meymün hâdişesi dërler. Ekşeriyyâ nohûd nebâtınun (19) altında
 ve derelerde ve ağaçlar altında bulunur. Muhaşşal budur ki mantar [521b]
 (1) gibi biter nesnedür. Ba'zısı kızıl olur tatludur, yënür ve ba'zısı beyâzdur.
 Ṭabî'atı (2) derece-i sâlişede hârr u yâbisdür. Aқан қanı dîndürür, her ne-
 reden olursa (3) ve ma'ideyi dibâğat edüp ma'ideye kıuvvet vërür ve aқar
 nesneleri kıutar (4) ve ṭabî'atı ziyâde kıutup kıabz eder. Eger bişürüp keçi südi
 ile veyâhûd şığır (5) südinden olan yoğurd ayranı ile içseler ma'ide gevşel-
 mesin işlâh eyleye. (6) Bu devâ bulunmasa yaқılmış yumurda kıabuğından
 nışf vezni ve kıarazdan (7) şülş-i vezni ve mâzûdan süds-i vezni ve şamğdan
 'uşr vezni bedelidür. (8)

Ṭarîfün: Muқaddemâ harf-i şinde şefnîn dëyi zıkr olunan kıuşun (9)
 ism-i Yünânîsidür.

Ṭarhaşkıük: Taraşkıük dağı dërler, yabânî hindebânun (10) ismidür.
 Harf-i hâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ṭarîh: Şâhib-i kitâb (11) eydür: Balık envâ'ından bir güne balıkdur.
 Başka ismi vardur ammâ bize vilâyet-i (12) Ermîniyye'de Erciş nâm şehir gö-
 linden getirürler. Mevsiminde ol gölden (13) avlayup ve kıuzlayup havzlarla
 kıoldurup başdururlar. Ba'dehu çıkıarup (14) sâ'ir vilâyetlere alup giderler. Bu
 balık ancaқ bir kıarış kıadar olur ve içi (15) yumurda ile kıoludur. Ṭabî'atı hârr
 u yâbisdür. İştihâ getirür ve balğamı keser. Mi'dede (16) olan balğamları cilâ
 eder, rıb' sıtmalarına sebep olan galîz balğamları (17) laṭîf eder. Mizâcların-
 da yaşlıқ ve bürüdet galîb olanlarda cimâ'a taḥrîk (18) eder. Ma'ideleri yaş
 olanlara nâfi'dür. Ba'zı kimesneleri kıabz ve ba'zıları (19) yumışadur. Mizâc-
 ları ıssı olanlara yaramazdur. Yënmesinün evlâ ṭarîķî budur ki [522a] (1)

<budur ki> bādem yağı içinde veyāhūd şīr-i rūḡan içinde kavurup yeyeler, üzerinde ⁽²⁾ olan pullarından ve kırnında olan ödi ve bağarsuıklarından pāk etmekde ⁽³⁾ ziyāde ihtimām edeler ve vāfir yağ içinde bişüreler ve mizācları şovuk olanlar ⁽⁴⁾ işlāha ihtiyācları yokdur. Cimā^c taḥrīki için çig yemesi evlādur. Bu huşūş ⁽⁵⁾ için yumurdası sā^rir eczāsından aqvādur. Bu balık muḳaddemā zıkr olunan ⁽⁶⁾ şihnāh dēdükleri balıḳdan evlā ve enfa^dur.

Tafel: Vilāyet-i Endülüs'de ⁽⁷⁾ ṭīn-i ḳīmūlyā dēdükleri balçık ismidür. Ṭīn-i taḻil daḫı dērler. Harf-i ḳāfda zıkr ⁽⁸⁾ olunur inşā'allāhu te^cālā.

Talk: 'Araḳu'l-'arūs ya'nī gelin deri ⁽⁹⁾ daḫı dērler. Talk, yıldırar bir taşdur ki līf gibi ince ve yıldırar katları vardır. ⁽¹⁰⁾ Eger oñat vechle şutup yap yap dögseler iki üç kıata deḡin incelene ⁽¹¹⁾ ve katları ayrılmayup didimlenmeye. Eger āteşe şosalar yalınlana ve āteşden çıkarıldıḳda ⁽¹²⁾ yanmış olmaz. Taşa ve demüre řu ile ovsalar daḫı ezilmez. Talk üç ⁽¹³⁾ dürlüdür: Birisi Yemenī ve birisi Hindī ve birisi Maḡribīdür. Eyüsi Yemenīdür. ⁽¹⁴⁾ Yemenī'si ince yaşı tahtalardur. Ziyāde ince olur, rengi incü řabuḡı gi-bidür, ziyāde ⁽¹⁵⁾ yıldırar. Hindī olanı andan ḡalīzraḳdur ve şāfilıḡı daḫı andan azdur. ⁽¹⁶⁾ Maḡribī olanı ikisinden daḫı ḡalīzraḳ ve rengi bozḡun ve ḳābızlıḡı ⁽¹⁷⁾ ziyādedür. Talk-ı Maḡribīyi vilāyet-i Endülüs'de ḡāh olur kireç ve isfidācdan ⁽¹⁸⁾ ederler. Cezīre-i Ḳubrus'da daḫı ederler. Tabī^catı bārid-i yābisdür, yübüseti derece-i ⁽¹⁹⁾ sāniyenün āḫirinde ve bürüdeti derece-i ulā āḫirindedür yāhūd derece-i sāniye [522b] ⁽¹⁾ evvelindedür. Talkı ezüp ufaḳlamaḡa ḫīle budur ki bir miḳdārın alup ufaḳ ⁽²⁾ taşlar ile çul veyāhūd ziyāde ḳalıñ ve iri bez pāresi içine ḳoyup ⁽³⁾ ol taşlar ile ziyāde ovarlar tā cümlesi kıızup birbirin yēmeḡe başlayup ⁽⁴⁾ talk daḫı ovılır. Ba^cızlar ıssı řu içine ḳoyup niçe zamān yap yap ⁽⁵⁾ ovar. Ba^cdehu bezden çıkarılıp řu içine şorlar ve şuyın döküp ⁽⁶⁾ güneşe şorlar tā ḳurıyup çanaḳ dibinde un gibi ḳalur. Ehl-i kimyā ⁽⁷⁾ yanlarında ḫal etmesinün ya'nī eritmesinün eñ eyü tariḳi budur ki büyük ⁽⁸⁾ ḡalīz ḳurı olan turpı ortasından ovarlar, ḳamış de-lüḡi gibi toḡrı ⁽⁹⁾ çuḳur ederler, talkı içerüsine şorlar ve başını örterler, iki üç ⁽¹⁰⁾ güne dek içinde eriyüp aḳ řu olur. Meşhūr budur ki bir nesneyi ⁽¹¹⁾ anuñıla şıvasalar ve āteşe şosalar yanmaya. İçmegile ve üzerine sürmegile oturaḳda ⁽¹²⁾ ve ḳulaḳlar ardlarında ve ud yerlerinde ve memelerde olan şişlere nef^s ⁽¹³⁾ eder. Zūsenṭāryā dēdükleri ishāl-i ma^cavī ya'nī ancaḳ bağar-

suklardan olan ⁽¹⁴⁾ ishâle nef' eder. Eger anuñıla cüzâm olanlaruñ çibanlarına sürüp şıvasalar ⁽¹⁵⁾ pāk edüp nef' eyleye. Kimesneye andan içürmemek gerekdür illâ megerki sükker ⁽¹⁶⁾ ile tatlu edüp bir miqdâr içüreler. Zîrâ içürmesinde qorhu vardır. ⁽¹⁷⁾ İçerüde olan a'zâya yapışur, miqdâr-ı şerbeti mişkâle dekdür. Ba'zılar ⁽¹⁸⁾ demişler bögreklere ve talağa zarar eder. Kerefs tohmı ve ketre işlâh eder. ⁽¹⁹⁾

Ṭal': Ḥurmâ yemişininüñ evvel bitüp zâhir olanıdır. Evvel bitüp [523a] ⁽¹⁾ <bitüp> çıkkıduğda beyâz ve dizilüp birbiri üzerine ve karşı-be-karşı ⁽²⁾ birbirine girmiş bitüp cümlesi ortası kalın, başı ince balığa beñzer ⁽³⁾ uzun çap içinde biter. Qabına kefrâ ve keş derler. Erkek olan ḥurmâ ⁽⁴⁾ ağaçlarınınuñ ṭal'ı yeg ve yumışakrağ ve lezîz ve qabınıñ râyihası ⁽⁵⁾ hoşrağdur. Yemişi büyüyüp üzerinde olan çap paralanduğda ⁽⁶⁾ un gibi beyâz ve ince ve yumışak ve yağlu ve râyihası hamîr gibi toz çıkup ⁽⁷⁾ dişi olan ḥurmânuñ ṭal'ı anuñıla kuvvetlenüp biter. Andan ğayrı nesne ile ⁽⁸⁾ işlâha gelmez ve tatlu olmaz. Dişi ḥurmâ, erkek ḥurmâyı sever ve ol ⁽⁹⁾ tarafa egilüp mâyl olur, ḥayevân gibi. Ṭal' ṭabî'atı derece-i ülâ âhîrinde ⁽¹⁰⁾ bârid ve derece-i şâniyede yâbisdür. Unı ḥarâretten ḥâlî degüldür. Ol ⁽¹¹⁾ ḥarâret sebebi ile cimâ'a ziyâde taḥrîk eder. Râyihası 'avratlar iştiḥâsın ⁽¹²⁾ taḥrîk eder. Yemek için ṭal'ıñ eyüsi oldur ki erkek ḥurmâdan olup ⁽¹³⁾ tatlu şu ile şulana ve dânesi küçük olup qabı aq ve enlü olup ⁽¹⁴⁾ qâbızlığı az olup acı olmaya ve dânesi pāk ola. Ammâ ṭal'ıñ ⁽¹⁵⁾ ḥazm olunması güçdür ve ğızâ vermesi azdur. Eger tîz ḥazm olursa vërdügi ⁽¹⁶⁾ ğızâ yaramaz olmaz. Lâkin ğalîzlığı vardır, ṭabî'atı qabz edüp muḥkem eder ⁽¹⁷⁾ ve ḥarâret-i ğarîbeyi bağarsuqlardan kendüye çeker. Cümmâr ki ḥurmâ ağacınıñ ⁽¹⁸⁾ başınıñ filizidür, ṭal'dan yegdür. Ṭal' ma'ideyi dibâğat eder. Ṭal'ı çok ⁽¹⁹⁾ yemek külenc peydâ eder. Eger şu ve yağ ile bişürüp ba'dehu şîr-i rûğan ile [523b] ⁽¹⁾ <ile> kavursalar lezzeti hoş olup ma'ideyi incitmesi ve şişirmesi zâ'il ⁽²⁾ ola. Eger mizâcı şovuk olan kimesne şa'ter ve sirke ve ḥardal ve mirî ⁽³⁾ ve fülful ve zeyt yağı ve kerâvyâ ve sedef ve kerefs ve na'nâ ile qanqısı bulunursa ⁽⁴⁾ anuñla yer ise ğâyet nâfi olup zarar etmeye. Çig iken yemesi murâd olunursa ⁽⁵⁾ cerb nesnelere meşelâ semiz tavuğ ve toklı koyun etleri ve qaz iç yağı ile yeyüp ⁽⁶⁾ üzerine eskiden olan ḥurmâ şarâbın içeler. Ṭal', mizâcı ıssı olanlaruñ ⁽⁷⁾ yangınların sâkin eder ve nefsinin hoş eder ve qanı ḥareketin sâkin eder ve

mi‘deye ⁽⁸⁾ kuvvet vèrüp yaşlıkların kıridur. Tāl‘ yèdükden şoñra üzerine münāsib ⁽⁹⁾ cevārışlerden ve zencebîl mürebbāsından bir miqdār yèseler zararın def‘ eyleye. ⁽¹⁰⁾ Gāh olur ‘asel ile ekl olunup zararı def‘ olup ma‘ideden inmesi ⁽¹¹⁾ tîz olur. Hürmādan olan helvā ve tatlu nesneyi anuñla yèseler gèç ⁽¹²⁾ hazm olur lâkin hoşça eder ve hazmına ma‘ideye kuvvet vèrür. Eger kırusın ⁽¹³⁾ dögüp eleyüp on iki dirhem miqdārın sefuf edüp yèseler kıarnı ⁽¹⁴⁾ ziyāde tutup kıabz eyleye.

Talh: İki nesnenüñ ismidür: Birisi ⁽¹⁵⁾ mevzdür ki *Qur‘ān-ı Kerīm*’de ¹ *وَطَلَحَ مَنْضُودٍ* dèyü zıkr olunmuşdur, birisi dahı ⁽¹⁶⁾ ümm-i ğılān demekle ma‘rūf dikenlü ağaçdur. Dikeni azdur ve incidici degüldür. ⁽¹⁷⁾ Çok büyük olur, yukāru degül ancağ enine budaklanur büyür, şol ⁽¹⁸⁾ mertebe ki budakları ve yaprakları ile çevresi otuz zirā‘dan ziyāde olur. ⁽¹⁹⁾ Bu ağaç kıatı yerlerde biter, kıumlarda ve kıağlar ve çok şulu yerlerde bitmez [524a] ⁽¹⁾ <bitmez> ve hoş rāyihālu çiçegi olur. Bu ağaç kıābızdur, kıanı men‘ eder. Bişürüp ⁽²⁾ içinde oturmağıla ve iki mişkāl miqdārı içmegile bu fa‘ideleri eder. Bürüdet ⁽³⁾ ve yübüset kıabı‘atına ğālibdür. Bir miqdār kıarāretten dahı hālī degüldür.

Tılā: ⁽⁴⁾ Üzüm şiresinden kıoyu ve siyāh olan kıarāb veyāhüd bişürmegile kıoyulanan ⁽⁵⁾ kıarāb ismidür. İsm-i ‘Arabīdür. Şıvayup sürecekle nesne demekdür. Zifte ve kıatırāna ⁽⁶⁾ teşbîh edüp böyle demişler. Zīrā develler gıcik olduğda anlara sürdükleri ⁽⁷⁾ zifte ve kıatırāna tılā dèrler. Kıamr, kıarf-i kıāda zıkr olunmuşdur.

Tihūc: ⁽⁸⁾ Türkīde çil dèdükleri kıağ kıuşıdır. Keklik olduğı yerlerde olur ve aña beñzer ⁽⁹⁾ lâkin andan küçükdür, yabān gögercini kıadar olur. Kıanatları altı, siyāh ile beyāz ⁽¹⁰⁾ kıarışıqdur. Vilāyet-i Endülüs’de zırays dèrler. Kıabı‘atı kıarāret ve yübüsetde itidāl ⁽¹¹⁾ üzredür, yübüseti ziyādedür. Ekl olunsa kıabı‘atı kıabz eder, kıuşūşan maşūş ⁽¹²⁾ etseller ya‘nī bişürüp ıssı otlar ve sirke içine kıosalar ziyāde eder. Kıuvvetleri ⁽¹³⁾ ve ma‘ideleri gevşelüp za‘if olanlara ve henüz kıastelikden kıalkānlara ⁽¹⁴⁾ eyüdüdür ammā mizācları kıavī ve iş güç görenlere eyü degüldür. İllā megerki herise ⁽¹⁵⁾ edüp yèyeler. Eyüsü oldur ki semiz olup insān sākın olup ma‘mūr yerlere ⁽¹⁶⁾ yakın olan yerlerden ola ammā keskin ve ıssı marāzlardan kıalkānlara eyü degüldür, ⁽¹⁷⁾ anlara kıiliç yegdür.

1 **Vākıa/29:** “Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları...”

Ṭaytalân: Yabân perâsâsinuñ ism-i 'Arabîsidür. Perâsâ, ⁽¹⁸⁾ kürrâs dëyü harf-i kâfda zîkr olunur.

Ṭîñ: İsm-i 'Arabîdür. Ṭopraq pâreleri ⁽¹⁹⁾ bir yere cem' olunup yapışmırına dërler. Türkîde koyu balçık dërler Eger balçık [524b] ⁽¹⁾ kumdan ve taşdan ve sâ'ir qarışıklardan hâlî olup şâfi olursa aña ⁽²⁾ ṭîñ-i hur dërler. Gâh olur ṭîñ-i hur dëyü kîmülyâ dëdükleri ṭîne dërler. Ancağ ⁽³⁾ ba'zılar ṭîñ-i hur dëyü vilâyet-i Fârs'da Sîrâf'dan getürürler zencâra beñzer ⁽⁴⁾ ziyâde yaşıl bir toprağa dërler ve anı dütüne tutsalar kızarup lezzeti hoş ⁽⁵⁾ olup yënür ve bu toprağda zarar azdur. Balçıkların cümlesi bi't-ṭab' bârid-i ⁽⁶⁾ yâbisdür lâkin âher keyfiyeti olan nesnelere qarışmağıla ve yağılmağıla âher ⁽⁷⁾ ṭabî'at kesb êder. Pes küylerde ve şehlerde tatlú ve içilür şular ⁽⁸⁾ diplerinde, huşuşan kış eyyâmında ve şular bulandığı zamânlarda ol balçıklardan ⁽⁹⁾ alup edikler ovup kıanatmayup harâret vërmış olan yêrlere veyâhüd ⁽¹⁰⁾ çok yayan yürimekten veyâhüd ata binmekten uyluklarda ve oturağda ⁽¹¹⁾ olan kızgunluklara sürseler fi'l-hâl harâreti sâkin êdüp nef eyleye. ⁽¹²⁾ Eger bu ma'küle balçığı kurıdup ve hıfz êdüp âher müteğayyir şuya kıatup ⁽¹³⁾ ezüp turlusa şuyun yaramazlığın giderüp işlah eyleye. Ve şol ⁽¹⁴⁾ ṭîñ-i hur ki güneşde çok tura ve üzerinden çok yeller ese gevşek ⁽¹⁵⁾ bedenlere sürseler ziyâde nef eyleye, huşuşan eger dütüne tutsalar kıurutması ⁽¹⁶⁾ ziyâde olup istiskâ marâzı olanlara anı sürüp nef êdüp bedenlerin ⁽¹⁷⁾ ruṭûbât-ı fâsideden kurıdur. Eger başı anuñıla yusalar başı pâk êdüp ⁽¹⁸⁾ harâretini gidere ve saçları kıvırcık êde. Eger şüretler yazdukları boyalara ⁽¹⁹⁾ bir miqdâr kıat-salar niçe zamân tırup bozulmaya. Beñzi pâk êder ve bedenden [525a] ⁽¹⁾ <ve bedenden> behağı ve gicigi ve iriligi giderüp cilâ êder. Mısr balçığı, huşuşan ⁽²⁾ Nîl taşdükden sonra çekilen yêrlerde olan balçık a'zâyı anuñıla şıvasalar ⁽³⁾ kıuvvet vëre ve eskiden olan şışleri gidere ve içinden çok kıan ⁽⁴⁾ ağıup gitmegile incelüp gevşemiş olan beden gevşemesine nef êder. Ba'zı ⁽⁵⁾ balçıklar vardır ki maḥşûş isimleri vardır, her biri bâbında maḥşûş olduğı ⁽⁶⁾ üzre meşhür ismi ile zîkr olunur.

Ṭîñü'l-kürüm: Aşmalar balçığı ⁽⁷⁾ demekdür ya'nî aşmalar altında olan balçık. Bu balçıkda taḥlîl êtmek vardır. ⁽⁸⁾ İssı şışlere, huşuşan ki gâlız olanlara ziyâde nef êder, humre dëdükleri şafrâvî ⁽⁹⁾ çıbanlara âhîrinde sirke ile sürerler nef êder. Ba'zı yêrlerde, huşuşan Kûfe ⁽¹⁰⁾ câniblerinde Hîre

nām yerde yeri kazduklarında yer içinde toprağdan beyāz ⁽¹¹⁾ tamarlar zā-hir olur, t̄in-i Ḥorāsānī'ye beñzer; ol toprağı eskiden olan ⁽¹²⁾ çibanlara ve büyük kıızıl ve sivri çibanlara ekseler nef' eder, mücerrebdür. İçmegile ⁽¹³⁾ ve üzerine ekmeğile ağan kıanı dağı tutar.

T̄in-i maḥtūm: Mağrib Deryāsı'nda ⁽¹⁴⁾ Limyūn demekle ma'rif bir cezīreden getirürler balçıkdur. Üsti mührlüdür. ⁽¹⁵⁾ Ol cezīrede bir heykel ya'nī insān şüreti vardır. Dêrler ki Arṭāmis ⁽¹⁶⁾ nām zāhid şüretidür ve ol cezīreye varup ol balçığı almaz illā bir 'avrat ⁽¹⁷⁾ yılda bir vaḳtde yalıñuz varup evvelā kırbān ve du'ā édüp ta'zīm ü ikrāmıla ⁽¹⁸⁾ ve edeb ile varup şürete kıarīb bir depede varup ol toprağdan yalıñuz ⁽¹⁹⁾ götürebildüğü kadar alup şüret yanına alup gider ve ol toprağ kıızıldur. [525b] ⁽¹⁾ Pes ol toprağı yaykıar sā'ir yağıılan nesnelere ve balçıkları yaykādıkları gibi ⁽²⁾ ba'dehu çörek çörek édüp üzerinde Arṭāmis zāhid şüretlü ⁽³⁾ mühr ile mührler. Bu toprağ bu vechle olup böyle mührlendüğü Ḥakīm Cālīnūs ⁽⁴⁾ müşāhede etmişdür. Ḥakīm Dīşkūrīdūs dağı aña tābī' olmuşdür ve ol ⁽⁵⁾ toprağı tekeler kıanı ile kıarışdururlar dēyü Ḥakīm Cālīnūs naql eder ve ol ⁽⁶⁾ depe yanında olan toprağ üç dürlüdür, a'lāsı budur. Bu toprağ ol ⁽⁷⁾ heykele kıarīb yerde olup mu'teber ve kıymetlü olmağın ol 'avratdan ğayrı ⁽⁸⁾ kimesne aña kıayın olmaz ve ol depeden aşığarakda aşu dēdükleri ⁽⁹⁾ kıızıl toprağ olur ve depenün aşığasında olan toprağ azacuk ⁽¹⁰⁾ kıızıldur, cilā edici ve keskindür. Anuñla geyesiler yurlar. Eyüsi oldur ki anda ⁽¹¹⁾ şebb rāyīhası ola ve eger kıanı aķar yara üzerine kıosalar kıanın dīndüre. ⁽¹²⁾ Eger dil üzerine kıosalar dili büzüp dile aşılaķala. T̄abī'atı bārid-i yābisdür, ⁽¹³⁾ yübūseti bürüdetinden çokdur, derece-i ūlādan ziyāde olmaz ğarvıyyeti ⁽¹⁴⁾ ya'nī māddelele tutar şıvaması vardır. Bu toprağ cemī'an zehrlere ve zehrlü ⁽¹⁵⁾ cānverler şokduklarına tiryākdur. Zehrden evvel ve şonra içmegile zehri ⁽¹⁶⁾ kıuşdurup çıkarur ve kıalbe kıuvvet ve feraḥ vērür ve zehr kıalbe gidecek ⁽¹⁷⁾ yolları tutup kıabz eder. Gül şuyı ile yürece kıuvvet vērmeķ için ve zehr ⁽¹⁸⁾ yemiş olan kimesneye vērürler. Sirke ile yılan ve sā'ir zehrlü cānverler ⁽¹⁹⁾ şokduğı yere sürerler. Kezālik kıuduz tıladığı yere sürerler. Çırkīn [526a] ⁽¹⁾ <Çırkīn> rāyīhalu ve kirlü ve ulaşıur maķūlesi olan çibanlar üzerine dağı 'asel ⁽²⁾ veyāḥūd şarāb ile kıorlar veyāḥūd ufaķlayup üzerlerine ekerler, ḥācet ⁽³⁾ olduğına ve marāza göre ekerler. Ba'zılar dēmişler öykene zarar eder,

gül şuyı ⁽⁴⁾ ve şamğ ıslâh eder. T̄in-i Ermenî ve t̄in-i Kindî ve t̄in-i Rümî dedükleri ⁽⁵⁾ balçıklar bu balçık yerine isti'mâl ederler.

T̄in-i şāmūs: ⁽⁶⁾ Şāmıs dahı dërler. İki dürlüdür: Birisi qalın ve sıkıdır, tahtalar gibi yaşşı ⁽⁷⁾ olur, bakıra beñzer, bir miqdâr yıldırması vardır; aña kevkebül-arz ⁽⁸⁾ ya'ni yer yıldızı ve kevkeb-i şāmūs dahı dërler. Bir sınıfı dahı ziyâde beyâz ⁽⁹⁾ ve za'if olur, tutkal gibi dile yapışur, şu ile ıslansa tiz erir ⁽¹⁰⁾ ve yapışıldukda yumışakdır ve tiz ufaqlanur ve tiz naqşı tutar. Nitekim ⁽¹¹⁾ sâ'ir balçıklar böyledür. Pes kevkeb-i şāmıs dedükleri balçık kan tükürmege ⁽¹²⁾ ve her nereden olursa kan aqmağa eyüdür, tutar. Eger 'asel şuyı ile yusalar ⁽¹³⁾ şol vechle ki 'asel ziyâdece ola ba'dehu bağarsuqlarda olan çibanlar ⁽¹⁴⁾ için lisânü'l-ħamel dedükleri nebât şuyı ile hıqne etseler ve sirke ve şu ile ⁽¹⁵⁾ ki şu ziyâde ola, iki dirhem miqdârına dek içürelere ziyâde nef eyleye. ⁽¹⁶⁾ Gevşek olan a'zâda olan ıssı şişlere nâfi'dür, ufaqlayup ⁽¹⁷⁾ ba'dehu şu ile yoğurup ve gül şuyı ile qarışdurup isti'mâl eder. Böyle ⁽¹⁸⁾ olıcaq nişris şişlerine dahı nâfi' olur. Bu balçık şovuducudur ⁽¹⁹⁾ ve i'tidâl üzre sâkin edicidir. Gâh olur yakup yaykarlar, şovutması [526b] ⁽¹⁾ ve lañif ediciliği kavî olur. Eger beyâz olanını yaykasalar qarın yürimesine ⁽²⁾ nef eyleye. Eger bir mişkal miqdârın mişli cülnâr-ı berrî ile içseler dâyimâ ağan hayzı ⁽³⁾ tuta. İçmekle ve sürünmegile deri keser. İki dahı şarâb ile ıssı olan zehrler içmesine ⁽⁴⁾ nâfi'dür.

T̄inü'l-maştakî: Maştakî balçığı demekdür. T̄in-i Ĥayüsî dahı dërler. ⁽⁵⁾ Ĥayūs, bir cezîre ismidür ki bu balçık andan getirilür. Eyüsi oldur ki remâdiyyete ⁽⁶⁾ ya'ni kül rengine mâyil olup bir miqdâr beyâzlığı ola ve ince olup yaşşı tahtalar ⁽⁷⁾ gibi ola ve ağır olup tiz ufaqlana ve şu ile tiz eriyer. Ve bu balçık ıssıdır ⁽⁸⁾ ve cilâ edicidir, tabi'atı sâ'ir balçıklar tabi'atına muħâlifdür, ĥammâmda anuñla yunurlar. ⁽⁹⁾ Bedende olan noqtaları ve kirleri kıparup giderür, yüzi ve bedeni şayqallu ⁽¹⁰⁾ eder. Anuñla ovunurlar ve 'avratlar anı yüzlerine sürdükleri kızılcalarda isti'mâl ⁽¹¹⁾ ederler. Ateş yanığına ve yanıkdan olan çibanlara nef eder.

T̄in-i Daķükî: ⁽¹²⁾ Vilâyet-i Erbil'den Daķükî dërler bir nâhiyeden getirürler gökçil ve ziyâde yâbis topraqdur. ⁽¹³⁾ Ba'zısı beyâzıdır. Beyâzı yumışakrak ve lañifrak ve veznde ĥafifrakdur. Eyüsi ⁽¹⁴⁾ oldur ki içinde qum ve sâ'ir nesnelere qarışık olmayup şu içinde tiz eriyer. ⁽¹⁵⁾ Bu topraqda kı-

bızlık vardır, ishâli kaç' eder ve yaşlıkları ziyâde neşf⁽¹⁶⁾ eder. Mâddesi ince olan evrâm-ı mürekkebeğe ya'nî şişlere eyüdüdür. Anuñla başı⁽¹⁷⁾ yurlar, başda olan kirleri pāk eder lākin bu toprak ziyâde südde edicidir.⁽¹⁸⁾ Bu toprağı 'avratlar yerler ve balçık yemeğe özenenler dağı yerler ve t̄in-i Ḥorāsānīyi⁽¹⁹⁾ yemezler ve bu toprak süddeler edüp reng-i rüyı bozar. Bir miqdār ḥarāreti dağı vardır [527a]⁽¹⁾ <vardur>, ol ḥarāret ile qanı ifsād eder. İşlāhı budur ki āteşde bişürüp ba' dehu⁽²⁾ yuyup qurudalar veyāḥūd ancak bişüreler. Evlā budur ki tatlı ile yemeyeler. Anīsün ile⁽³⁾ yēseler cā-yizdür, sā'ir balçıklar ile dağı yēseler zararın def eder.

T̄in-i k̄imūlyā:⁽⁴⁾ Bu balçık iki dürlüdür: Birisi beyāz ve birisi benefşe reng kıızıla mâyildür ve bu edsem⁽⁵⁾ ya'nî cerblü gibidür. Eger yapışılşa şovukluğu t̄uyılır. Eyüsi budur ki böyle ola,⁽⁶⁾ vilāyet-i Ermen nāhiyelerinden ve Endülüs bilādından getirilür. Şāhib-i kitāb eydür:⁽⁷⁾ Üstādum baña dēdi ki t̄in-i k̄imūlyā dēdükleri balçık fülful ḥāşıl olduğı vilāyetlerden⁽⁸⁾ bize fülful içinde getirilür, anuñ içinde bulunur ammā bu qavli ğayrılar zikr etmedi.⁽⁹⁾ Bu t̄inde iki kuvvet vardır: Bir kuvveti tebrīd eder ve bir kuvveti taḥlīl eder. Kaçan⁽¹⁰⁾ yayqansa taḥlīl etmesi zā'il olur. Beyāzınuñ eyüsi oldur ki qatı olup birbirine⁽¹¹⁾ girmiş sık olup t̄iz ufaqlanmaya ya'nî ufanmaya ve t̄iz erimeye. Bir miqdār⁽¹²⁾ lüzücüti ya'nî yelmeşikligi vardır. Gāh olur vilāyet-i Endülüs'de ba'zı siyāhı⁽¹³⁾ bulunur ol yaramazdur, istī'māle kābil degüldür. Āteş yanığına sirke ile sürseler⁽¹⁴⁾ fi'l-ḥāl eyü ede. Cemī'an balçıklar āteş yanığına nef eder. Ziyâde yavuz olmayan⁽¹⁵⁾ sirke ile üzerine sürseler nef edüp qabartmaya. Eger sirke ile ezüp qulaqlar⁽¹⁶⁾ ardlarında olan yaralara ve şişlere sürseler nef edüp eyü eyleye.⁽¹⁷⁾ Bu balçık bulunmasa veznince t̄in-i Mışr bedelidür.

T̄inü'l-kerm:⁽¹⁸⁾ Aşma balçığı demekdür. Bu maqāmda t̄in-i kermden murād aşma altında olan balçık⁽¹⁹⁾ degüldür nitekim anı zikr eyledük belki Süryā nām yerden getirürler bir balçıkdur ve ol [527b]⁽¹⁾ balçık siyāhdur, keyfiyyeti qavīdür, tebrīdden ya'nî şovutmadan mā'adā taḥlīl etmesi⁽²⁾ dağı vardır, bir miqdār çirkīn rāyiḥası vardır. Aşma balçığı dēdükleri anuñçündür ki⁽³⁾ aşma çubukları evvel bitüp budakları çıqduqda üzerine ol balçığı şavarlar⁽⁴⁾ aşmayı incidür olan qurd ve sā'ir ḥayevānlardan emīn olur. Bu balçığüñ⁽⁵⁾ bir sınıfı beyāzdur, kül rengindedür; ol yaramazdur,

zehrlülüğü vardır. Bu toprak (6) sâ'ir balçıklara müşâbihdür, göz sürmelerine girür, göz kapaqları kılların (7) bitürür. Bedeni ziyâde cilâ edüp şovudur gicik devâlarınıñ büyügendür. (8)

Ṭīn-i Ermenî: Vilâyet-i Rûm'dan ki Sîvâs demegle ma'rûfdur, ol vilâyetde (9) Ermen ve Ermîniyye nâhiyelerinden getirürler bir balçıkdur. Ol nâhiyelerün deryâ (10) taraflarından getirürler. Bu balçık, kızzılığa ve şarullığa ve siyâhlığa mâyıldür. (11) Râyihası hoşdur, ağırdur, sıkıdır, dile yapışkandır. Ṭabî'atı derece-i ülâda bârid (12) ve derece-i şâniyede yâbisdür. Ziyâde kuruducudur, kıran yürimesine ve kıan (13) akmasına ve rahmlerden kıan ziyâde gelmesine ve ağız ve oturağda olan (14) yaramaz râyihalu çıbanlara ziyâde nâfi'dür. Göğse inen 'azîm nezlelere nef' eder. (15) Gül şuyı veyâhüd memzûc şarâb veyâhüd sirke ve şu ile içseler vebâyı (16) ve hayevânât ve insânda olan kızzıgını def' eder. Mâdde sebebi ile olan (17) zîk-ı nefese ya'nî nefes taralmasına ziyâde nef' eder. Sill ki öykende çıbandur (18) aña ziyâde nef' eder. Zîrâ tecfîfi ya'nî kıurutması ziyâdedür. Ṭâ'ünlü olan (19) kimesneye tã'ünü zâhir olmazdan evvel veyâhüd zâhir olduğdan sonra vâfir [528a] (1) <vâfir> içürseler tã'ünden emîn ola. Kezâlik şîşi üzerine sürüp şıvasalar (2) nef' eyleye. Kemikler şınıklarına dağı aqâkıyâ ile sürüp şıvasalar nef' eyleye. (3) Ba'zılar demişler talağa zarar eder, gül şuyı işlâh edüp zararını def' eder. (4)

Ṭīn-i Nîşâbüri: Vilâyet-i Ḥorâsân'dan Nîşâbüri nâm memleketden getirürler (5) bir balçıkdur. Ṭīn-i Ḥorâsânî ve ṭīn-i İşfihânî dağı dërler. Bu balçık ziyâde beyâzdir (6) ve ağırdur. Kıurşundan olan üstübece beñzer ve lezzeti hoşdur. Buña ṭīn-i ekl (7) dağı dërler. Zîrâ ṭabîbler balçık yemek iştihası 'arız olanlara andan yemegi câyiz (8) gördiler. Zîrâ sâ'ir yënilen balçıklardan bunuñ zararı azdur. Ba'zılar bişürüp (9) yerler ve ba'zılar çig iken yerler. Şâhib-i kitâb eydür: Bizüm vilâyetümüzde küçük (10) oğlancıklar okudukları levhleri bu toprak ile yazarlar. Lezzetinde bir miqdâr (11) tuzluluk vardır. Bişürmegile tuzluluğı bir miqdâr eksük olur. Ba'zı kimesneler (12) bu balçığı bişürüp ba'dehu gül şuyı ile ovup ezüp ve çörek çörek (13) edüp meze için, huşuşan şarâb ile meze için hıfz eder. Ba'zılar misk (14) veyâhüd 'anber veyâhüd kâfür kıatarlar. Ba'zılar dağı misk ve 'anber ve sâ'ir hoş (15) râyihalu nesneler içine kıoyup kıarışdurmaqsuz içinde kıurur, râyihaları aña

(16) siñer ba'dehu anuñla tenaqqul ya'nî meze edinürler, nef' édüp ağızları rāyihasını (17) hoş eder ve kuşmaların sâkin eder ve ma'ideleri ağızların kavî eder. Göñül (18) bulandırıcı ve cerblü yemeklerden sonra andan bir miqdâr yêseler kuşmayı sâkin (19) édüp ma'ideye kuvvet vère, huşûşan eger uşne ile ve gül şuyı ve su'd ve idhîr [528b] (1) ve kebâbe ve kâkule ile terbiye olursa ziyâde nef' eder. Bu balçık (2) sâ'ir balçıklar gibi kavuqda taş ve süddeler étmez. Evlâ budur ki <evlâ budur ki> (3) tamarlar ve gızaları yerleri tar olanlar ve ince tamarlarında ve cigerlerinde südde (4) olmak mu'tâd olanlara taş olmaqdan havf edenler andan yemeyeler. Muhaşşal (5) budur ki bedenleri arık ve şaru ve buğday enlü ve yaşıla mâyil olanlar (6) ve etlü olup tamarları batmış olanlar andan yemeyeler. A'zâ üzerine sürseler (7) a'zâyı muhkem eder. Yêseler uyhuda iken ağızdan şalyar aqmasın (8) men' eder ve tabî'atı sürüp kırnı yürütmegile şehvet-i kelbiyyeyi giderür. Heyza (9) ki def'âtıla beyân olunmuşdur, ol marazuñ ziyâde kuşdurması ile helâk (10) mertebesine varup enâr rubbı ve 'üd kuşları nef' étmeyen kimesnelere bu balçık (11) nef'i tecribe olunmuşdur. Evlâ budur ki bu balçığı muhkem kavurup tâ âteş te'sîr (12) édüp kıararmağa başlamış olanından iki vaqıyye ya'nî yigirmi dört dirhem (13) miqdârın üç kerrede içüreler. Evvelâ mâye-hoş alma şuyı veyâhüd rubbı ile (14) içüreler. İkindide su'dı şu içinde bişürüp şuyı ile içüreler. Bir kerre (15) dahı şovuk şu ile içüreler. Muhaşşal budur ki tabîb olan kimesne re'y ve ictihâd (16) édüp ne miqdâr vèrmek ve ne ile vèrmek münâsibdür ve biribiri ardınca mı yohsa (17) geç mi vèrmek gerekdür aña göre vère. Ma'idelerinde elem olup yemekden sonra (18) bulanmaq ve guşsa ve ıztırâb 'arız olanlar ta'âmdan sonra bişürülmüşinden (19) üç mişkâl miqdârı yêseler ziyâde nef' édüp elemelerin def' eyleye [529a] (1) <eyleye>.

Ṭuyūr: Kuşlar demekdür, ma'rûfdur lâkin bu maqâmda bir kânün (2) beyân etmek murâd ederüz. Kânün budur ki kuşların ba'zısı berri ve ba'zısı (3) mâ'î ve ba'zısı ehlîdür. Pes mâ'î ya'nî şu kuşlarından şol ki büyükleridür (4) ne kıadar büyük olursa aña göre eti ma'ideye muvâfık degüldür, şaķıldür, (5) yaramazdur, yeñmez illâ megerki ziyâde müherrâ bişürüp ma'ideden çıkarıcı (6) ıssı otlar ile yeyeler. Yaramaz cerblü rāyihası az kıalmaq için zeyt ile (7) kebâb étmesinden dahı gâflet olunmaya. Ve şu kuşlarından ne kıadar ki küçük ola (8) aña göre eyü olur ve cimâ'a tahrik edici olur, anların dahı yemesinün

(9) eyü tariķi budur ki evvelâ Őu ile haşlayup ba'dehu tava ile kavurup (10) veyâhüd kebâb êdüp hazm êtdürici ekşiler ile yeyeler. Ve kuşlardan (11) řol ki ruťubeti çok ola meşelâ kaz ve ördek gibi, anları kebâb êdüp (12) yemek gerekdür. Ve kuşların berrisi ya'nî karada olanları ĥârr u yâbisdür, (13) mizâc-ları ıssı olanlara zarar êder. Anlara işlâhı budur ki sirkeler ve yemişler (14) ile yeyeler. Ehli olan kuşlar ki mühmelât ve neces yemeye anlar etlerinde zarar (15) yoķdur ammâ yırtıcı olan kuşlar meşelâ toĥanlar ve çaylaķlar ve bunlara beñzer (16) kuşların cümlesi yaramazdur. Yemesinden icitnâb evlâdur.

Ĥarfü'z-zâ' (17)

Zufre: Tırnaĥa beñzer nebât demekdür. Vilâyet-i 'Acem'den Tüster dedükleri (18) şehr etrafında çok bulunur. Bu nebât za'if nebâtudur, yer üzerine döşenür (19) ve yapraķları tırnaķlara beñzer degirmidür. Yapraķlarının üsti yaşıl ve içi koyu [529b] (1) kıızıldur. Baldırının başında şaru çiçeĥi olur. Üsti siyâh ve içi beyâz barmaķ (2) boĥumu ķadar köki olur. Bu nebât ziyâde ĥârr ve dili ışırup acıdıkdur (3) ve kekredür. Eti ekl êdici ve taĥyîr êdicidür. Âkile ve taĥılur maķülesi olan (4) yaramaz çibanlara ve nâşür dedükleri çibanlara ve sigillere nef êdüp kıparur. (5) Kıza' ya'nî başda ba'zı yerlerde kııl bitüp ba'zı yerlerde bitmemegi eyü êder ammâ (6) bu nebât zehrdür fi'l-ĥâl kıatlı êder. İçerüden isti'mâl câyiz degöldür illâ (7) kıatlı için.

Zufrü'n-nesr: Keffü'l-uķâb ya'nî şavşancıl ayası daĥı derler. (8) Yünânî-de kıâťânîķi dedükleri nebât ismidür ki ĥarf-i kıâfda kıkr olunur inřâ'allâhu te'âlâ. (9)

Zilf: At ve řıĥır ve sâ'ir ĥayevânlar tırnaķlarının cümlesi bârid-i yâbisdür. İsti'mâl (10) olunan keçi ve şu řıĥır ve yabân řıĥırının tırnaķlarıdır ki yaķup isti'mâl êderler. (11) Nitekim kıkr olundu.

Zalîm: Deve kışının erkeĥine derler. Deve kışu na'âm (12) dëyi ĥarf-i nûnda kıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Zayyân: Yabânî yâsemîndür. (13) Ehl-i Endülüs aña 'uşbetü'n-nâr ya'nî âteş otluĥı derler. Bu yâsemîni çok (14) kıoķulasalar burnu kıanadur. Yabân-larda ve yaş depeler başlarında biter. Bu yâsemîn (15) nebâtı ĥüyâ ki bir ĥüne řarmařıķdur, ba'zısı ba'zına şarmaşup biter yâsemîne (16) beñzer ufaķ şaru

çiçeği vardır. Nebâtınınuñ yaprağı büyük şarmaşık yaprağına ⁽¹⁷⁾ beñzerdür ammâ andan çok katıdır ve budaqları üzerinde gül dikenine beñzer dikenleri ⁽¹⁸⁾ vardır. Bögürtlen dedükleri diken yanında çok bulunur, uzun köki vardır. Kökinden ⁽¹⁹⁾ dahı siyâh ince budaqları uzanur. Ehl-i Endülüslü derler ki hırbağ-ı esved dedükleri [530a] ⁽¹⁾ <dedükleri> devâ anuñ kökidür. Zîrâ fî'l ve te'sîrleri birdür ammâ haqîkatde ol hırbağ ⁽²⁾ degüldür. Bu köküñ tabî'atı derece-i râbî'a evâ'îlde hârr u yâbisdür. Hırbağ-ı esvedden ⁽³⁾ harâreti ziyâdedür. Nebâtı derece-i şâlisede hârr u yâbisdür. Kökinden mişkâl miqdârı ⁽⁴⁾ insânı katl eder. Eger beden üzerine qosalar bedeni yağa. Eger sirke veyâhüd muhkem tatlu ⁽⁵⁾ encîr ile qarışdurup baraş ve behağ üzerine sürüp şıvasalar baraş ve behağa ⁽⁶⁾ büyük devâlardan ola. Eger 'ırqu'n-nesâ üzerine yağı edüp ursalar yaramaz ⁽⁷⁾ eti yeyüp ziyâde nef eyleye. Eger bir çekirdek miqdârın benefşe yağı ile ezüp ⁽⁸⁾ şovukdan şağlîka ya'nî başuñ bir cânibinde ağrısı olan kimesnenüñ burnından ⁽⁹⁾ içürü qosalar nef eyleye. Eger nısf vaqıyye ya'nî üç dirhem miqdârın bir raql şu ⁽¹⁰⁾ içinde tâ şu nısfına gelinceye dek bişürseler ve ol qalan şuyı şarâb edüp ⁽¹¹⁾ eskiden öksürüğü ve nefes tarlığı marazı olana içürseler ziyâde nâfi' ⁽¹²⁾ devâ ola. Eger andan yağ etseler ol yağ fâlic ve beden gevşemesi marazlarına ⁽¹³⁾ nef edüp kötürümleri ayağ üzerine qaldura. Eger sirke ile ezüp saç ⁽¹⁴⁾ şağal döküldüğü yere tâ qanamak mertebesine varınca muhkem ovsalar ziyâde ⁽¹⁵⁾ nef edüp bir kerrede saçları bitüre. Eger kökinden nısf dirhem miqdârın ⁽¹⁶⁾ bâdem yağı ile cerb edüp mişli afsentîn ve ketre ile qarışdursalar ⁽¹⁷⁾ balğamı ve şafrâyı ziyâde kuvvet ile ishâl eyleye ammâ qorquludur. Eger kökinden hubâzâ ⁽¹⁸⁾ şuyı ile içseler ziyâde quşdura. Kezâlik budaqlarınun ve yapraqlarınun şıqındusı ⁽¹⁹⁾ ve bişürülmüşü dahı böyledür. Eger kökinden üç dirhem miqdârın mişli besfâyic ve mişli [530b] ⁽¹⁾ muql-i ezraq ile içseler hılî-ı sevdâyı pâk edüp ıztırâb ve elem vermeye. Eger ⁽²⁾ sirke ile bişürüp anuñıla mazmaza etseler dişler ağrılarının giderüp eyü ede. ⁽³⁾ Çiçeğini qoqmağıla şovukdan olan baş ağrılarına ve ğalîz yellere nâfi'dür. Çiçeğinden ⁽⁴⁾ yağ ederler, ol yağ içürüde olan şovuklara nâfi'dür. Bu nebâtın bir nev'i ⁽⁵⁾ dahı vardır; yaprağı ince ve budaqları kıızıldur, çiçeği dahı kıızıla mâyıldür. Bu nev' tîzdür, ⁽⁶⁾ dadılsa lezzeti keskindür, râyihâsı dahı keskin ve kerihdür ve kendüsü ⁽⁷⁾ yaqıcıdur, deriyi şoyar ve bunuñ yaprağı muqaddemâ beyân olunanuñ köki gibidür ⁽⁸⁾ belki dahı keskindür.

Harfî'l-‘ayn

‘**Āqırqarhâ**: İsm-i Naba‘îdür. Ba‘zılar demişer ism-i ‘Arabîdür. ‘Aqr ya‘nî talamak⁽⁹⁾ ve takrîh ya‘nî kabardup çıban etmek lafzlarından müsta‘takdur ya‘nî alınmışdur.⁽¹⁰⁾ Zîrâ bu devâda bu ma‘nalar vardır ve bu ism nebâtınun ismidür lâkin ıtlâk⁽¹¹⁾ olduğda köki murâd olunur. Zîrâ müsta‘mel olan kökidür. Hâkîm Dîşkürîdüs⁽¹²⁾ bakûryün nâm devâyı zîkr edüp mâhiyyetini zîkr eyledükde tefsîr edenler⁽¹³⁾ anı ‘âqırqarhâ ile tefsîr eylediler ammâ böyle degüldür belki ‘âqırqarhâ bir nebâtdur ki⁽¹⁴⁾ Mağrib câniblerinde çok bulunur, huşuşan Afrîkıyye câniblerinde çok olur.⁽¹⁵⁾ Ba‘zılar demişler ol yerlerden ğayrı yerlerde bulunmaz. Bu nebât şekli ve budakları⁽¹⁶⁾ ve yaprağı ve çiçeği Mısr’da kerkâş demegile ma‘rûf olan beyâz çiçeklü⁽¹⁷⁾ büyük pâpâdyaya beñzerdür lâkin ‘âqırqarhâ budaklarınınun üzerinde beyâz ufağ⁽¹⁸⁾ kıllar vardır. Ve bu yer üzere döşenüp uzanur ammâ bâbünec toğru [531a]⁽¹⁾ <toğru> тұturur. Ve bu bir kökden çıkar çok budaklardır, her budak üzerinde⁽²⁾ bâbünecde olduğu gibi degirmi şarı baş vardır ve çepçevre şarı dişleri⁽³⁾ vardır ve bâbünecde olan dişler beyâzdur ve yer tarafında olanı kızıldur⁽⁴⁾ ve yukarıda olanı beyâzdur, barmağ kalınlığında uzunluğu bir çarış⁽⁵⁾ ve ziyâdece köki vardır, tîz ve keskin ve yakıcıdır. Ve Dîşkürîdüs zîkr⁽⁶⁾ etdüğü mâhiyyet için dedi ki râziyânenün büyüğine beñzer ve torağ otı tâcina⁽⁷⁾ beñzer tâcı vardır ve kıl gibi ince şaru çiçeği vardır ve köki keskindür. Bu zîkr⁽⁸⁾ olunan evşâf-ı ‘üdü’l-‘qarh-ı cebelî dedükleri devâ şıfatlarıdır. Şâm-ı Şerîf’de⁽⁹⁾ çok bulunur, yemişî dahı vardır. Vâdî-i Bürdebaşı dedükleri yerde çok olur.⁽¹⁰⁾ Bu dahı ba‘zı ahvâlde ‘âqırqarhâ mağâmına kâyım olur. ‘Āqırqarhâ derece-i şâlîşe⁽¹¹⁾ âhîrinde veyâhüd derece-i râbî‘a evâ’îlinde hârdur. Şovuğdan olan diş⁽¹²⁾ ağrıların sâkin eder, huşuşan eger sirke içinde ıstayup ve ıtırup tutsalar⁽¹³⁾ nevbet ile tıttup üşüdüp ditredür sıtması olan kimesnelerün bedenlerin⁽¹⁴⁾ anuñ ile ve zeyt ile ovsalar veyâhüd ıssı iken bedene ursalar ziyâde nef⁽¹⁵⁾ eyleye ve eskiden gevşemiş olan bedene nef eder. Eger ıtırup dadsalar⁽¹⁶⁾ balğamı eridüp çeke. Eger çeyneseler balğamı ziyâde çeküp getüre. Eger küzâz marazı olan⁽¹⁷⁾ kimesne anuñ zeyti ile sürünse nef eyleye. Eger şu ile bişürüp hıss ü hareketi⁽¹⁸⁾ gitmiş olan ‘uzvı anuñ içine kosalur veyâhüd yağı ile yağlasalar

ziyâde ⁽¹⁹⁾ nef' eyleye. Eger bişürülmişini ağızda tutsalar ırğalanmış olan dişleri [531b] ⁽¹⁾ muhkem eyleye. Burun içinden dimâğa giden yollar da olan süddeleri ziyâde açıcıdur. ⁽²⁾ Eger döğüp dimâğ üzerine ekseleler dimâği kızdurup nezlelere nef' eyleye. Ğalîz hılız ⁽³⁾ sebebi ile maşrû' olanlara nef' eder. Çeynemesi dahı anlara nâfi'dür, huşûşan maştaķî ⁽⁴⁾ ve zift ile çeyneseler ziyâde nef' eder. Eger 'asel ile kıyoyu édüp içerüde olan ⁽⁵⁾ şovuqları gidere ve ma'ideden balğamları cilâ eyleye. Cimâ'ı ziyâde eder, huşûşan ⁽⁶⁾ mizâcları şovuq ve ruṭübet üzre olanlarda ziyâde eder. Miḳdâr-ı şerbeti nişf ⁽⁷⁾ dirhemdür. Eger bâḳlâ unı ile döğüp bir kıba veyâhüd bir kıseye ṭoldurup bürüdet ⁽⁸⁾ sebebi ile cimâ'ı kıuvveti gitmiş olan kimesne zekerin ve hâyelerin ol kıse veyâhüd ⁽⁹⁾ kıap içine kıoyup tamâm bir gün kıursa cimâ'a ĝerü kıudret ĝele. Eger şu ile bişürüp ⁽¹⁰⁾ balğam sebebi ile dilçüĝi düşmiş olan ve dili ĝevşemiş olan anuñıla ve sirke ile ⁽¹¹⁾ mażmaza eylese nef' eyleye. Eger andan bir buçuq dirhem miḳdârı içseler balğamı 'unf ile ⁽¹²⁾ ya'nî yavuzluĝıla kııkara. Eger yaĝı ile cimâ'dan evvel zekeri yaĝlasalar zekere kıuvvet ⁽¹³⁾ vürüp iştihâ-yı cimâ'ı taḥrîk eyleye ve zekeri kıvâma ĝetüre ve tîz inzâl ⁽¹⁴⁾ étdüre. Eger yaĝı murâd olunup tâzesi bulunmasa kıurusından bir vaḳıyye ⁽¹⁵⁾ ya'nî on iki dirhem miḳdârın irice döğüp bir raṭl şu içinde tâ iki vaḳıyye ⁽¹⁶⁾ kıalıncaya dek bişüreler. Ba'dehu üzerine iki vaḳıyye miḳdârı zeyt kıoyalar ve tekrâr ⁽¹⁷⁾ şol deñlü bişüreler ki cümle şu ĝidüp ancak zeyt kıala. Ba'dehu taşfiye édüp ⁽¹⁸⁾ hıfz édeler. Eger 'âkıırkıarhâ bulunmasa anuñıla ĝarĝara étmek nef'inde bedeli bir ⁽¹⁹⁾ buçuq vezni fütenc-i cebelî ba'zılar demişler boĝaz aĝrılarına kebâbe ve kıâķule bedelidür [532a] ⁽¹⁾ <bedelidür> ve ĝarĝara için bedeli ṭarḥün kökleriğer. Ma'idede olan yaşluĝa ⁽²⁾ bedeli räsendür ve cigere nef'de bedeli dâr-ı fülfuldür. Ol dahı olmaz ise zencebilden ⁽³⁾ nişf vezn ve fülfulden nişf vezn bedelidür.

'**Āc:** Fîl dişidür. Ğâh ⁽⁴⁾ olur fil kemiklerine dahı 'âc dërler. Ğarf-i fâda cemî'an zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁵⁾

'**Āķül:** Deve dikeni dedükleri ma'rûf dikendür. Yübüseti ve kıurutması ⁽⁶⁾ ziyâdedür. Eger bevâsîr dedükleri çıbanları anuñıla tütsüleseler veyâhüd şıķup ⁽⁷⁾ şuyı ile sürüp şıvasalar nef' édüp eyü éde. Dërler ki deve bu dikenı yer, ⁽⁸⁾ anuñün aña bevâsîr zaḥmeti 'arız olmaz. Şıķındusından olan yaĝ

içerüde ⁽⁹⁾ olan şovuklara ve en yerleri ağrılarına ve kötürümligi gidermede ziyâde nâfi'dür, ⁽¹⁰⁾ andan enfa' nesne olmaz. Ba'zılar demişler hâşşaların dandur eger anı sirkeye taldurup ⁽¹¹⁾ veyâhüd taldurmadın cemre dedükleri kızıl çibana evvel zâhir olduğa ursalar ⁽¹²⁾ gidere.

'Ubeşerân: 'Ubeşerân dahı dërler. Ba'zılar şîh ya'nî Türkîde şaru ⁽¹³⁾ yavşan dedükleri nebâtdur demişler ammâ bu kelâm ğalağdur. Ba'zılar kayşüm ya'nî kıvan otı ⁽¹⁴⁾ çiçegidür demişler; bu dahı ğalağdur, âher nebâtdur ammâ bunlara beñzerdür. Bu nebâti kôkmağ ⁽¹⁵⁾ baş ağrılarına ve şovuk buhârlara nef' eder. Yëseler yürek ve ma'ide ağrısına nef' êde, ⁽¹⁶⁾ huşuşan 'asel ile ziyâde nef' eder. Râyihası nefsi hoş eder. Mizâcları bârid olanlar ⁽¹⁷⁾ yëseler cimâ'a tahrik eder. Tabî'atı derece-i sâniyede hârr u yâ-bisdür. Eger rahmi şovuk ⁽¹⁸⁾ olan 'avrat anı döğüp ve 'asel ile ma'cün êdüp götürünse nef' êdüp gebe ⁽¹⁹⁾ olmasına yardım eyleye belki kışırılığı gidere. Kôkması şovuk olan dimâğa [532b] ⁽¹⁾ kuvvet vërür ve nezlelere nef' êdüp zükâmı giderür. Eger şuyı ile göze çekseler ⁽²⁾ gözi keskin êdüp ince olan perdesin cilâ eyleye.

'Abher: İsm-i 'Arabîdür. ⁽³⁾ Türkîde nergis dedükleri çiçek ismidür ammâ ehl-i Şâm 'abher dëyü uşturk ağacına ⁽⁴⁾ dërler. Uşturk ağacı dikenlü bir ağaçdur, tağlarda biter. Yemişinden tesbîh ⁽⁵⁾ ederler. Yemişi ehl-i Şâm yanlarında habbü'l-gül demegile ma'rûfdur. Uşturk mî'a-i ⁽⁶⁾ sâ'ile dedükleri 'uşâredür. Nercis harf-i nûnda zıkr olunur ve mî'a harf-i mîmde ⁽⁷⁾ zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

'Abeb: İsm-i 'Arabîdür. Za'firân ismidür ki ⁽⁸⁾ harf-i zâda zıkr olunmuşdur.

'Atem: Zeytün-ı cebelîdür ki harf-i zâda zıkr olunmuşdur. ⁽⁹⁾

'Acub: İsm-i 'Arabî-i ıştılâhîdür ya'nî böyle ismi ıştılâh etmişler. Murâd ⁽¹⁰⁾ habbü'l-külâ dedükleri dâneler hâşıl olduğı nebâtdur. Nitekim harf-i elifde enâğüris ⁽¹¹⁾ dëyü zıkr olunmuşdur.

'Acmä: Yünânîde şatrünyün dedükleri devânuñ ism-i ⁽¹²⁾ 'Arabîsidür. Nitekim harf-i sînde zıkr olundu.

‘**Ades**: Ma‘rūfdur, ḥubūbātdan⁽¹³⁾ mercimek dedükleridür. Ṭabī‘atı ḥarāret ve bürüdetde mu‘tedildür, derece-i şāniyede yābisdür,⁽¹⁴⁾ bir miq̄dār ḳābızlığı daḥı vardır. İki dürlüdü: Birisi iri ve degirmidür, birisi⁽¹⁵⁾ daḥı ufaḳ ve degirmilige māyıldür. Evvelkisinün şişürmesi çoḳdur, ikincisinün⁽¹⁶⁾ yübüseti ḳavidür. Eyüsi oldur ki tīz pişe ve şuda ıřlandıḳda şuyı ziyāde⁽¹⁷⁾ ḳarartmaya. Mercimek cirimi ḳarnı tıttup ḥabs eder ve bişmişinün şuyı ḳarnı⁽¹⁸⁾ ishāl eder. Dēmişler ki dāyimā mercimek yemek gözde perde eder ve yaramaz düşler⁽¹⁹⁾ gösterür, siñirlere ve öykene zarar eder. Evlā budur ki sirke ile muḥkem bişüreler [533a]⁽¹⁾ <bişüreler>. Böyle olıcaḳ şişürmesini ve ḳurḳur etdürmesini giderür ve def‘ine⁽²⁾ ma‘ideye ḳuvvet vērür ammā mercimek ḳanı ḡalīz eder ve sidügi az eder ve ḥayz⁽³⁾ ḳanın tıttar ve çoḳ yemesi sevdā ve sevdādan olan yaramaz marazlar eder,⁽⁴⁾ ḥuşūşan cüzām ve seretān dedükleri sevdāvī çıbanlar peydā eder.

‘**Ades-i mürr**:⁽⁵⁾ Acı mercimek demekdür. Murād yabānī süsen toḥmidur. Nitekim ḥarf-i sīnde süsen⁽⁶⁾ beyānında süsenden şınıf-ı āḥīr dēyü zıkr olunmuşdur. Ba‘zılar dērler aña ‘alḳam⁽⁷⁾ dērler ve ehl-i Baḥreyn aña müreyrā dērler. Baḥreyn, Laḥsā cānibinde bir şehrdür.⁽⁸⁾

‘**Adesü'l-mā**’: Şu mercimegi demekdür. Murād toḥlubdur ki şu üzerinde biter⁽⁹⁾ yosun dedükleridür. Ḥur‘-ı zafādi‘ ya‘nī ḳurbaḡa tersi daḥı dērler. Nitekim ḥarf-i ṭāda⁽¹⁰⁾ zıkr olunmuşdur.

‘**Azbe**: İlḡun ağacının yemişidür. Bağdād ve Başra ḥalḳı⁽¹¹⁾ yanlarında bu ismle ma‘rūfdur. Ṭabī‘atı derece-i şāniyede bārid ve derece-i şālisede⁽¹²⁾ yābisdür. Eger şu veyāḥūd gül şuyı içinde ışlatsalar ol şu göze nāfi‘⁽¹³⁾ olup gözden mādeleri men‘ ede, gözi keskin eyleye ve göz ḳapaḳlarına ḳuvvet⁽¹⁴⁾ vērüp yaramaz mādeleri ḳabül etmesine māni‘ ola. Eger vaḳıyye miḳdārın⁽¹⁵⁾ iki raṭl şu içinde tā bir raṭl miḳdāra varınca bişürseler veyāḥūd ıssı şu⁽¹⁶⁾ içinde bir gün ve bir gece ışlatsalar ve ol şuyı sükker ile içseler şarulıḡa⁽¹⁷⁾ ve yereḳāna ya‘nī beden ḳararup fāsıd olmasına nef‘ eyleye. Ruteylā ki zehrlü⁽¹⁸⁾ büyük örümcekdür anuñ şoḳmasına ziyāde nef‘ eder. Eger küçüḳ oḡlana⁽¹⁹⁾ ve emred olan oḡlana ışlanmışından içürseler ma‘idelerinde fāsıd [533b]⁽¹⁾ olan ruṭubetlerin ḳuşdurmaḡıla çıkara. Döḡülmişi ile yayḳansalar veyāḥūd⁽²⁾ içseler yaş uyuzu ve gicigi gidere. Reng-i rüyı güzel eder ve tāzeligin ve⁽³⁾ rüşenliḡın ziyāde eder. Gāḥ olur semizlik için isti‘māl ederler,

semirdüp ⁽⁴⁾ eti ziyâde eder ve tâze eder ve güzel édüp ma'ideden fâsîd olan ruṭûbetleri ⁽⁵⁾ giderüp pâk eder ve ma'ideyi kavî eder. Gâh olur sükker ile andan şarâb ederler, ⁽⁶⁾ ol şarâb ṭalaḳları olanlara bir vechle nef' eder ki aña beñzer nesne olmaya ve ol ⁽⁷⁾ maḳûle şarâb baġarsuḳlar aġrısını sâkin eder. 'Azbenûn kendüsini içmek ḳan ⁽⁸⁾ tükürmege ve cemî'an aḳar maḳûlesi olan marazlara nef' eder, kezâlik yaḳı etmegile ⁽⁹⁾ nef' eder. Eger beş dirhem miḳdârın üç dirhem cülnâr ile iki def'ada içseler eskiden ⁽¹⁰⁾ şafrâ ve ruṭûbet sebebi ile olan eski ishâli ṭutup kese. Eger âteşde ḳavurup ⁽¹¹⁾ ve ṭîn-i ekl dedükleri balçığı ki beyân olunmuşdur, andan ḳatsalar fi'l-hâl ḳaç'êde. ⁽¹²⁾ Kezâlik ayva üzerinde olan tüyi demür kefçe üzerinde ḳavurup ma'an ḳatsalar ⁽¹³⁾ ziyâde nef'êde. Eger çeyneseler veyâhûd bişmişi ile mazmaza êtseler dişler yënmesine ⁽¹⁴⁾ nef'êde ve dişleri muḳkem eyleye. Eger içseler raḥm içine eṭrâfdan gelüp cem' ⁽¹⁵⁾ olan ruṭûbetleri ḳurıdup men' eyleye. Eger 'avratlar götürünseler raḥmi ḳurıda. Sirke ⁽¹⁶⁾ ve şu ile bişürüp ṭalaḳa anuñıla yaḳı ederler. Dêrler ki başa zarar eder, düḳû dedükleri ⁽¹⁷⁾ devâ işlâh eder. Miḳdâr-ı şerbeti döġülmişinden iki dirhemden dört dirheme dek ⁽¹⁸⁾ miḳdârın şovuk şu veyâhûd gül şarâbı ile içeler. 'Azbe bulunmasa bedeli mâzû ⁽¹⁹⁾ veyâhûd mişli enâr içidür.

'Artanîsâ: Buḥûr-ı Meryem dedükleri nebâta ve kökine dêrler [534a]
⁽¹⁾ <dêrler> ve hâlâ zıkr olunacaḳ âḫer nebâta daḫı dêrler. Bu nebâta ḳayla'î daḫı dêrler. ⁽²⁾ Zîrâ anuñıla yûn ve sâ'ir geyesileri yurlar, kirleri giderüp pâk eder. ⁽³⁾ Dikenlü bir nebâtdur. Bir ḳarış deñlü uzar baldırı vardır, vâfir budaḳları vardır, ⁽⁴⁾ lahana yapraġına beñzer yapraġı vardır. Budaḳları uçlarında ⁽⁵⁾ noḫûd kılıflarına beñzer kılıfları vardır, içlerinde iki veyâhûd üç şaruva ⁽⁶⁾ mâyil dâneleri olur. Siyâh ve iri şalgama beñzer kökleri vardır, ⁽⁷⁾ içinde boġumlar gibi bitmiş nesneleri vardır. Bu nebât ekinler ve buġday ⁽⁸⁾ aralarında biter. İsti'mâl olunanı kökidür. Ḥarâreti ve yübüseti ziyâdedür, ⁽⁹⁾ derece-i şâlîse evâsıtına êrişür. Mişḳâl miḳdârın içseler zehrlü cânverler ⁽¹⁰⁾ şoḳduġına nef' édüp aġrıları tîz sâkin eyleye. 'Irḳu'n-nesâ için ⁽¹¹⁾ olan ḫuḳnelere girür. Ṭaġılur maḳûlesi olan yaramaz yaralar ⁽¹²⁾ üzerlerine ekerler nef' eder. Eger kökinden üç mişḳâl miḳdârı içseler ⁽¹³⁾ boġup ḳatlı eyleye veyâhûd ishâl ve teşennüc etmegile ḳatlı eyleye. 'Îlâc budur ki ⁽¹⁴⁾ ishâl êderse ḳay'êdeler ve eger ḫunnâḳ ya'nî boġaz aġrısı olursa ⁽¹⁵⁾ ḫuḳne

édeler ve ekşi yoğurd ayrıanı ve süd içüreler. Eger teşennüc éderse ⁽¹⁶⁾ yübūsetden olan teşennüce étdükleri devāyı édeler, meşelā şovudup ⁽¹⁷⁾ ruṭūbet véreler ve yağ ve ilu şu içinde yaturmağ gibi édeler.

‘Irķ: ⁽¹⁸⁾ Nebāt köki demekdür. Her nebātuñ köki ki ‘ilm-i ṭıbdā nefi vardur nebāti ile ⁽¹⁹⁾ maḥallinde zıkr olunmuşdur. Hālā bu maḥāmde ‘ırķiyet ile meşhūr olan ba‘zı¹ [534b] ⁽¹⁾ devāları zıkr éderüz.

‘Irķu’l-fālūdec: Pālūde köki demekdür. Murād ⁽²⁾ Bağdād’da ‘āvāmu’n-nās ya‘nī çārşū ve bāzār ḥalkı bu lafzı şincār ⁽³⁾ ki kızıl boyadur anuñ şınıf-ı evveli ki ḥarf-i şinde zıkr olunmuşdur, ⁽⁴⁾ aña demişlerdür.

‘Urūķ-ı şufr: Şaru kökler demekdür. Türkīde ⁽⁵⁾ zerde-çūbdan gālaṭ olınup zerde-çāv dedükleri köklerdür ki ⁽⁶⁾ ma‘rūfdur. ‘Urūķu’ş-şabbāğın ya‘nī boyacılar kökleri daḥı dërler. Baḳlatü’l-⁽⁷⁾ ḥaṭāṭif ya‘nī kırlağuçlar otı daḥı dërler. İki dürlüdü: Biri iridür ⁽⁸⁾ Fārisīde aña zerd-çūbe dërler ve lisān-ı ‘Arabda herd dërler, kürküm ⁽⁹⁾ daḥı dërler; bir şınıfı daḥı ufaḳdur aña māmīrān dërler ki ḥarf-i mīmde ⁽¹⁰⁾ zıkr olunur. Büyüğine Yünānīde ḥalidīnün ṭumāğā dërler. Nebātınuñ yaprağı ⁽¹¹⁾ kişnic veyāḥūd kebīkec dedükleri nebāt yaprağına beñzer köke māyıldür. Arşun ⁽¹²⁾ ḳadar uzar, ince baldırı olur. Baldırından ince budaḳlar yayılır. Yaprakları ⁽¹³⁾ ḳalıñdur. Beyāza ve şarulığa māyil ḥuzaż-ı Mekki çiçegine beñzer çiçegi olur. ⁽¹⁴⁾ Yaprāğınuñ şıḳındusı kızıla māyıldür, dili incidüp ışırur, rāyihası ⁽¹⁵⁾ çirkīndür. Çiçekden soñra ḥaşḥāş gibi yemişi ḳalur. Ṭabī‘atı derece-i şālīse ⁽¹⁶⁾ belki āḥirinde ḥārr u yābisdür. Cilā éder ḳuvveti vardur. Māmīrān gibi göze ⁽¹⁷⁾ nāfi‘dür. Südde sebebi ile yereḳānları olanlara nef éder. Zīrā cigerde ⁽¹⁸⁾ olan süddeleri açar. Eger bu köklerden çeyneseler dişler ağırlarına ⁽¹⁹⁾ nef eyleye. Eger şarāb ile nemle dedükleri çıbana yaḳı étseler eyü éde [535a] ⁽¹⁾ <eyü éde>. Çıbanları ḳurıdup gicige ve uyuzā nef éder. Eger göze sürme ⁽²⁾ gibi çekseler gözde olan ince beyāzı cilā eyleye ammā ḳalbe ziyāde zarar ⁽³⁾ éder. Līmūn ve ağaç ḳavunı iřlāḥ éder.

‘Arfec: İsm-i ‘Arabīdür. ⁽⁴⁾ Südlügen otlardan birinüñ ismidür ki ḥarf-i yāda yettü‘at zıkr olıñduḳda ⁽⁵⁾ beyān olunur.

1 Eserin esas alınan Selimiye 4715 nüshasının dijital görüntülerinde bu varaktan sonra aynı varağa sehven tekrar yer verilmiştir.

‘Aren: İsm-i ‘Arabîdür. At ve deve ve şığır dizleri ⁽⁶⁾ ve ayakları, tırnaçları yanlarında kemik gibi kıtı bitmiş nesnelere ki ma‘lumdur. ⁽⁷⁾ Bu nesnelere bu hayvânların tırnaçları kuvvetindedir ya‘nî tabî‘atı ve fi‘li anuñ ⁽⁸⁾ gibidir lakin bunların yübüsetleri ziyâdedür. Eger andan döğüp sirke ile ⁽⁹⁾ nışf dirhem miqdârın içseler ru‘tubet sebebi ile olan şar‘ marazını ⁽¹⁰⁾ gidere. Eger gül şuyı ile içseler cemî‘an zehrlü cânverler şöğduklarına ⁽¹¹⁾ nef‘ edüp şifâ ola. Eger hummâ-yı rıb‘ı olana anuñla tütsü etseler ⁽¹²⁾ sıtmayı gidere, mücerredür. Ammâ ehl-i Şâm yanında ‘aren dëyü heyûfârîkûn ⁽¹³⁾ dedükleri devânuñ beyâzına dërler. Nitekim harf-i hâda iki nev‘i dahı ⁽¹⁴⁾ zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

‘Arağ: Türkîde der dedükleridir ki insân ⁽¹⁵⁾ ve sâ‘ir hayvânlar ziyâde hareket edtiklerinde ve kovullanıldıkda ve hevâ ⁽¹⁶⁾ ıssılığında kılları diplerinden çıkup tamlar. Cemî‘an derlerde bir miqdâr ⁽¹⁷⁾ tahtlil etmek ve azacık cilâ etmek ve bir miqdâr kâbızlık vardır. Yol ⁽¹⁸⁾ tozunu insân deri ile yoğurup, huşuşan güreşçiler deri ile ⁽¹⁹⁾ yoğurup bedende ziyâde katılanmış gâlîz nesnelere üzerine sürüp [535b] ⁽¹⁾ bulaşdursalar tahtlil eyleye. Eger şişi olan meme üzerine kosalara şişini ⁽²⁾ indüre. Eger dübeyle dedükleri gâlîz şişlere üzerine der ve ‘asel ile ⁽³⁾ sürüp bulaşdursalar nef‘ eyleye. Gâh olur hâyelerde olan şişlere ⁽⁴⁾ ururlar sâkin edüp şişi indürür. Eger hınnâ veyâhüd gül yağı ⁽⁵⁾ ile olursa nef‘i ziyâde ola. Her hayvânın ki derinde nef‘ ola ⁽⁶⁾ hayvânı ile zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

‘Arağuş-şecer: Ağaç deri demektür. ⁽⁷⁾ Murâd ağaçlardan çıkan sakız ve şamğdur. Nitekim her biri mağallinde ağaçları ile ⁽⁸⁾ zıkr olunur ve şol ki başka ismi vardır harfinde zıkr olunur. Gâh olur bu ismi ⁽⁹⁾ hemân kalfûnyâ ya‘nî fustuk ağacı şamğına dërler; ancak gâh olur ‘arağ-ı yâbis ⁽¹⁰⁾ ya‘nî kurı der dëyü tesmiye ederler.

‘Ar‘ar: Çam ağacıdır ki aña serv-i cebelî ⁽¹¹⁾ ya‘nî tağ servisi dërler. Bu dahı bostânîsi gibidir lakin kâmetde bostâniden ⁽¹²⁾ kiçirekdir ve çam, serv gibi söbülenmiş ve uzun degüldür ammâ yaprakları birbirine ⁽¹³⁾ beñzer. Çam yemişi küçükdür funduk kadardır, bir miqdâr tatlılığı vardır. Ba‘zılar gâlağ edüp ⁽¹⁴⁾ demişler ki ‘ar‘ar ardıçdur. Çam ağacı derece-i şâlîse de hârr u yâbisdür. Yemişi ⁽¹⁵⁾ derece-i şâlîse de hârr ve derece-i sâniye evvelinde yâbisdür, ıssıdıdır, bir miqdâr ⁽¹⁶⁾ kâbızdır. Eger iki dirhem miq-

dârin içseler göğüsde olan ağrılara ve öksürüğe ⁽¹⁷⁾ ve şişmelere ve bağarsuk ağrılarına nef eyleye. Zehrlü cânverler ve şovuk zehrlere ⁽¹⁸⁾ zararını def eder, sidüğü yürüdür, qaraca et ezilmesine ve rahm ağrılarına ⁽¹⁹⁾ içmekle ve suyu içinde oturmağıla nef eder. Bu vechle rahm boğulmasına dağı nef [536a] ⁽¹⁾ <nef> edüp süddelerin açs. Eger ‘asel veyâhüd encir şarabı ile içseler göğsi ⁽²⁾ ve cigeri pāk eyleye. Ba‘zılar demişler hāşşalarındandır eger çam kozalağından üç ⁽³⁾ dānesin baş kavuğı içine koyup götürse ol kimesne halk içinde ⁽⁴⁾ şirin görünüp sözün tatalar ve dāyimā yēseler şar‘ marazına nef eyleye. ⁽⁵⁾

‘Urük-ı humr: Kızıl kökler demekdür. Murād fūvve ya‘nī kızıl boya dedükleridür ki ⁽⁶⁾ ħarf-i fāda zıkr olunur inşā‘allahu te‘ālā.

‘Urük-ı bīz: Ak kökler demekdür. ⁽⁷⁾ Müsta‘cile dedükleri nebāt kökleridür ki ħarf-i mīmde zıkr olunur inşā‘allāhu te‘āla. ⁽⁸⁾

‘Irku’l-kāfūr: Kāfūr köki demekdür. Murād zurunbād dedükleri kökdür ki ⁽⁹⁾ ħarf-i zāda zıkr olunmuşdur. Vilāyet-i Mışr‘da ‘atğarlar tayıfesi bu nāmı demişler. ⁽¹⁰⁾

‘İrsım: Yemen ‘Arabları lisānınca yabānī bādincān ismidür. Nitekim muğaddemā ⁽¹¹⁾ zıkr olunmuşdur.

‘Arfaşān: İsm-i ‘Arabīdür. Ĥandeķūķā ki siyāh yoncadır ⁽¹²⁾ anuñ ismidür. Nitekim ħarf-i hāda zıkr olunmuşdur. Gāh olur buħūrū’l-ekrād dedükleri ⁽¹³⁾ devāya dağı bu ismi dērler. Nitekim ħarf-i bāda zıkr olunmuşdur.

‘Arşaf: ⁽¹⁴⁾ Kemāfiṭūs dedükleri devānuñ ismidür ki ħarf-i kāfda zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā. ⁽¹⁵⁾

‘Armaş: Mağrib cāniblerinde tuğlub ki şu üzerinde biten yosundur ⁽¹⁶⁾ anuñ ismidür. Gāh olur bu ismi sidr ki nabķ ağacıdır anuñ yabānisi ki ⁽¹⁷⁾ aña zāl dērler nitekim ħarf-i zādda zıkr olunmuşdur aña ıtlāk ederler. ⁽¹⁸⁾ Gāh olur misvāk ağacınun küçüğine dağı bu ismi ıtlāk ederler. Nitekim ⁽¹⁹⁾ erāk dēyü ħarf-i elifde zıkr olunmuşdur. İbn Serābiyūn ve İbn İşhaķ tabibler [536b] ⁽¹⁾ zıkr etmişlerdür ki bu ism ġār ismlerindendir. Ġār, ħarf-i ġaynda zıkr olunur ⁽²⁾ inşā‘allahu te‘ālā.

‘Aselec: Buħūr-ı Meryem‘den bir şınıfuñ ismidür. Nitekim ⁽³⁾ ħarf-i bāda zıkr olunmuşdur.

‘**Asâlic**: Aşma evvel bitüp çiçeği olduğda ⁽⁴⁾ tâze ve yumışağ filizlerine ‘asâlic dërler. Kezâlik eger ağaç ve eger sâ’ir ⁽⁵⁾ nebâtâtta olan filizlere ‘asâlic dërler. Nitekim ħarf-i kâfda kerm ile ma‘an ⁽⁶⁾ zikr olunur inşâ’allâhu te‘âlâ.

‘**Asel**: Baldur ma‘rûfdur. ‘Asel gökden ⁽⁷⁾ yağar çilerdendür. Nahl ki bal arusudur ol anı otlayup devşürür, ⁽⁸⁾ getirüp evlerine koyup yağmur ve kar yağduğı zamânlarda ki taşra çıkamaz ⁽⁹⁾ ol zamânlar için zahîre édinür. Ba‘zılar dërler ki gökden iner çi degüldür ⁽¹⁰⁾ ancak arı hoş râyihâlu çiçekleri otlar, içinde hazm olduğda tâ üç dürlü ⁽¹¹⁾ olur: Bir kısmı tersidür ki evlerinden taşra éderler ve bir kısmı dağı ‘asel olur ki ⁽¹²⁾ taşra kuşup zahîre éder ve bir kısmı dağı bedenine gızâ olur. Şâhib-i kitâb ⁽¹³⁾ eydür: Zann olunur ki bu kelâm ħağdur ve bal mûmı ki vardur dërler ki ‘asel ile ⁽¹⁴⁾ ma‘an ħarışup düşer bir nesnedür, âteşde şu ile bişürüldüğde ayrılıp ⁽¹⁵⁾ başka olur. Ba‘zılar demişler arılar evleridür ki ‘asele ħarışmışdur taşfiye ⁽¹⁶⁾ olundüğde ayrılıp mûm olur ammâ ħavl-i evvel evlâdur. Bu dağı ihtimâldür ki ⁽¹⁷⁾ ikisinden dağı ola. ‘Asel tabî‘atı derece-i sâniyede ħârîr u yâbisdür, ħarâreti ⁽¹⁸⁾ ziyâdedür. Devâ için ‘aselün eyüsi oldur ki kızıl olup râyihâsı ⁽¹⁹⁾ hoş olup âher ħarışığı olmayup şâf ve şeffâf olup lezzetinde [537a] ⁽¹⁾ <lezzetinde> bir miğdâr tîzlik ve zâhir tatlılık ola ve barmak ile ħaldırıldüğde ⁽²⁾ yere aķup uzanup kesilmeye ve yemek için eyüsi oldur ki beyâz ve şâf ⁽³⁾ olup mûmı olmaya veyâĥüd gökçil olup şâf ve şeffâf olup ⁽⁴⁾ keskinliği ve tîzliği ve dadsızlığı olmayup râyihâsı hoş ola. Ammâ şol ⁽⁵⁾ ‘asel ki acı ola veyâĥüd kızıl ve koyu olup uzanmayup kesile ve siyâh ⁽⁶⁾ ve ħurı olan ‘asellerün cümlesi yaramazdur. Henüz ħovandan alınmış tâze ⁽⁷⁾ ‘aselde keskinlik vardur ve şol ‘asel ki birħaç yıldan ħurup eski ⁽⁸⁾ ola yaramazdur. ‘Asel ħıltları bişürici ve cilâ édicidür ve ħamarlar ağızların ⁽⁹⁾ açıcıdur. Ruĥbetleri çeküp getürmegile bu vechle te’şîrler éder. Eger ‘aseli şu ile ⁽¹⁰⁾ bişürseler keskinliği ve cilâ étmesi az ħala. Bu taĥdîrce çibanları ve yaraları ⁽¹¹⁾ oñultmağa eyü ola ve çiğ olan ‘asel ħıltları bişürmege ve cilâ étmege eyüdür. ⁽¹²⁾ Bişürülmüş yarılmış olan eti yapışdurup bitişdürmege eyüdür. Eger ‘aseli ⁽¹³⁾ tâze ħorağ otı ile bişürüp temregüye bulaşdursalar eyü éde. Eger ⁽¹⁴⁾ döğülmüş İflâķ tuzı ile ħarışdurup içinde gürüldisi olan ħulağ ⁽¹⁵⁾ içine ħamlatsalar gürüldiyi sâkin idüp ağırları gidere. Eger bedene sürseler ⁽¹⁶⁾ kehle ve ħoñakları ħıra. ‘Asel gözde olan ħarañulığı cilâ éder.

Eger ‘aseli ⁽¹⁷⁾ ağız içinde tımağa sürseler veyāhūd anuñla ğarğara etseler dilüñ iki tarafında ⁽¹⁸⁾ olan siñirlü etlerde ve tımağda olan şişleri eyü éde ve dilçükler ⁽¹⁹⁾ şişini indürüp boğaz ağrısını eyü éde ve sidügi yürüdür. Eger ıssı [537b] ⁽¹⁾ iken gül yağı ile içseler öksürüğe nef eyleye. Zehrlü cānverler ışırdüğine ve siyāh ⁽²⁾ haşhāş şıkındusı ya‘nī efyün yeyenlere nef éder. Eger kemmün şuyı ile şerbet ⁽³⁾ édüp içseler veyāhūd koyu iken yéseler zehrlü mantar yeyene ve kuduz taladüğine ⁽⁴⁾ nef eyleye. Bişmemiş olan ‘asel şişürmek éder ve öksürügi taḥrīk éder ⁽⁵⁾ ve kıarnı ishāl éder. Anuñçündür ki evlā budur ki kefi alınup isti‘māl édeler. Eyüsi ⁽⁶⁾ oldur ki evvel-i bahārda olmuş ola ba‘dehu eyüsi yaz zamānında olandır. Eñ ⁽⁷⁾ yaramazı kış eyyāmında olandır. Zīrā cümleden ğalīzdür. Ğalīz olanda ⁽⁸⁾ kuvvet yoğdur ammā acı olan ‘asel yüzde olan leke ve sā‘ir hılıtlardan olan ⁽⁹⁾ kirleri giderüp pāk éder. Ba‘zı yaramaz ‘asel olur ki yemesi ‘aklı giderür ⁽¹⁰⁾ ve dīvāne éder veyāhūd öldürür. Zīrā ba‘zı yaramaz çiçekler vardur ki arılar ⁽¹¹⁾ anı otlar ve ‘aselin derer. Bu mağüle ‘asel yeyüp elemi olanlara tuzlu balık ⁽¹²⁾ yemek ve ünümālī dedükleri şarāb içmek nāfi‘dür ve bu mağüle şarābı birbiri ardınca ⁽¹³⁾ eglendürmeyüp yeyeler ve içeler ve kıuşalar ve ma‘ideyi andan pāk édeler ba‘dehu ⁽¹⁴⁾ ekşi yemişler şıkındularından ve hoş koğulu yemişler ve kıuvvet vérici yemişler meşelā ⁽¹⁵⁾ ayva ve enār ve alma ve emrūd yeyeler. Bu mağüle ‘asel ‘alāmeti budur ki rāyihası ⁽¹⁶⁾ keskin ve tiz olup koğulasalar akşırmayı taḥrīk eyleye. Eger tuz ile kıarışdursalar ⁽¹⁷⁾ urulmağdan soñra kıalan bādincān renglü nişānları gidere. ‘Asel şafrāya ⁽¹⁸⁾ tiz döner, balğamı kıoparup giderür, huşuşān ma‘ideden ziyāde giderür, kıavuğa ⁽¹⁹⁾ nāfi‘dür, kıocalara ve mizācları bārid olanlara eyüdüdür. Mizācları ħarr u yābis [538a] ⁽¹⁾ <yābis> olanlara yaramazdur ve yaz ıssılarında ziyāde yaramazdur, yaşluğları bedenün ⁽²⁾ dibinden çeküp getürür ve yaralarda olan kirleri giderüp pāk éder. Mizācları ⁽³⁾ balğamli ve ruḥübetlü olanlara nāfi‘dür. Tabī‘atı yumışadur ve ğızā vērür. Şol ‘asel ⁽⁴⁾ ki anda azacuk acılığ ola delālet éder ki afsentīn ve aña beñzer nebātdan ⁽⁵⁾ otlanup ħāşıl olmuşdur. Eger ma‘lüm olursa ki afsentīn otlayup ⁽⁶⁾ afsentīnden ħāşıl olmuşdur ol mağüle ‘asel cigere ve ma‘ideye nāfi‘ olup ⁽⁷⁾ süddeleri açā ve istiskā-yı taḥlīye nef eyleye. Eger şa‘ter otlamadan olursa ⁽⁸⁾ mizācları ıssı olanlara yaramazdur. Eger ħāşā dedükleri nebāt olursa kıābız ⁽⁹⁾ ve acı olup süddeleri açıcı ola. ‘Asel etleri fāsıd olup kıoğmadan ⁽¹⁰⁾ ħıfz éder. Bişürülmemiş olan

‘asel şovuğ olan ma‘ideye ve şişleri ⁽¹¹⁾ olan bağarsuğlara eyüdüür ve ma‘ide-
 de balğamdan olan ağrıya nef‘ eder, ⁽¹²⁾ lağve marazına nef‘ eder ve eyü ğızâ
 vërür. Bişürülmiş olan ‘asel zehr ⁽¹³⁾ içen kimesneyi kuşdurmak için sîsâm
 yağı ve müşelleş ile eyüdüür. ⁽¹⁴⁾ Gömeç bal şuyı hastaya eyü degüldür. Zîrâ
 mûmı içindedür ammâ şağ olanlara ⁽¹⁵⁾ eyüdüür. Dilçüklerde ve diş etlerinde
 olan çibanlara eyüdüür, etlerin bitürür. ⁽¹⁶⁾ Ba‘zılar demişler ‘asel diş etlerin
 gevşeldür, zîrâ tatlıdur ammâ bu kelâm ğalatdur. ⁽¹⁷⁾ Zîrâ diş etlerin gev-
 şelden şol tatlıdur ki tabî‘atı raṭb ola ammâ ‘asel ⁽¹⁸⁾ tabî‘atı yâbisdür. Pes
 zararı yoğdur. Eger ‘aseli sirke ile karşıdurup ayda birkaç ⁽¹⁹⁾ kerre anuñıla
 mazmaza etseler dişler şihḥatin hıfz eyleye. Eger ‘aseli barmağ ile **[538b]** ⁽¹⁾
 alup anuñıla dişleri ovsalar dişlere cilâ vërüp dişleri ağarda ⁽²⁾ ve şihḥatde ṭu-
 ta ve diş etlerine nef‘ edüp muḥkem eyleye. Eger keskin ‘aseli ⁽³⁾ gül yağı ile
 karşıdurup tatlı uyuz ve başda olan ufağ çibanlara ⁽⁴⁾ ve sâ’ir tuzlu balğam-
 dan olan çibanlara sürüp bulaşdursalar giderüp ⁽⁵⁾ eyü eder, mücerrebdür.
 Eger ‘asel ve lisânül-ḥamel dedükleri nebât ile bağarsuğlarında ⁽⁶⁾ çibanları
 olan kimesneye ḥuḳne etseler üç def’a böyle etseler çibanlarıñ ⁽⁷⁾ iriñ ve
 sâ’ir yaramazlıkların pāk edüp ğasl eyleye ve bitüre. Eger ‘asele ⁽⁸⁾ anzurût
 kıtsalar çibanları cilâ edüp bitürücü ve zâ’id etlerin giderici ⁽⁹⁾ devâ ola. Eger
 ‘aseli cilâ edici devâlara kıtsalar gözleri keskin edüp ⁽¹⁰⁾ kuvvetlü eyleye.
 Eger dilçükler şişleri deşildükde ‘asel ile ğarğara etseler ⁽¹¹⁾ veyâḥüd tamağa
 sürseler pāk eyleye. Tenḳiyeye ya’nî pāk olmasına ve cilâyâ ⁽¹²⁾ ihtiyâcları
 olan sâ’ir yaralara ve sünnet yarasına daḥı ursalar pāk ⁽¹³⁾ edüp cilâ eyleye.
 Eger ‘aseli yumış olan buğday unı ile yoğurup ⁽¹⁴⁾ iriñlenüp bişmiş olan
 şişlere ursalar deşüp içinde olan iriñi ⁽¹⁵⁾ şorup gidere ve eger bişmiş olmaz-
 sa bişürüp yumışada, huşuşan arğada ⁽¹⁶⁾ olan çibanlara bu vechle ziyâde
 nâfi’dür. Eger ‘asele zirâvend-i ṭavîl dedükleri ⁽¹⁷⁾ kökden ve burçağdan
 kıtup yoğursalar deriñ olan yaralarda et bitüre. ⁽¹⁸⁾ Eger bu zıkr olunana acı
 bâdem ve ḥabb-ı maḥleb dedükleri dâneler içlerinden ⁽¹⁹⁾ ve arpa unından
 kıtsalar ve bedene sürüp şıvasalar derlede **[539a]** ⁽¹⁾ <derlede>. Eger şu ile
 içseler içinde olan fazlâtı pāk étmege muḥtâc ⁽²⁾ olan gögsi pāk eyleye. Şu-
 suz olduğda hemân ‘asel şerbetin içseler ⁽³⁾ cimâ’a taḥrîk eyleye. Mizâcları
 fâlic ve şovuğluğdan toñğun olanlara ⁽⁴⁾ şerbetleriñ enfa’idur. Çiğ ‘aseli şu
 ile içmek cimâ’a taḥrîki kavîrağdur. ⁽⁵⁾ Eger şu ile içseler bağarsuğlarda olan
 çibanları pāk edüp devâlara ⁽⁶⁾ kâbil eyleye. Nitekim mirî dedükleri ṭa‘âm

böyledür. Eger ‘aseli hıķneye ķatsalar ⁽⁷⁾ ishāl  tmesi ķavī ola. Eger ‘aseli baras ve behaķ devālarına ķatsalar cilā ⁽⁸⁾  tmesi ķavī ola. ‘Aseli  oķ yemek ķuşmayı tahrik  der ve şusuz  der ve ⁽⁹⁾ mizācları ıssı olanları kızdurup bedenlerin ķabar ķabar  der. Işlāhı ⁽¹⁰⁾ māye-ħoş enār ve aĝaķ ķavunı ekşisi ve ķar şuyı ile yemişler rublarıdır. ⁽¹¹⁾ Rubb, defa‘ātile beyān olunmuşdur. ‘Asel bedeli, süsen kōki ile ķarışmış encīrdür. ⁽¹²⁾ Ba‘zılar dēmişler üzüm şiresin üķ paydan biri ķalınca bişürseler ⁽¹³⁾ bedelidür.

‘Asel-i Dāvūd ‘aleyhi’s-selām: Lisān-ı Yūnānide alāvmālī dēdikleri ķoyu ⁽¹⁴⁾ ruṭubtdür ki vilāyet-i Şām’da Tüdmür nām nāhiyede bir aĝacdan ħāşıl olur. ⁽¹⁵⁾ Nitekim ħarf-i elifde zıkr olunmuşdur.

‘Uşr: Bādiye ya‘nī ‘Arabistān ⁽¹⁶⁾ şahrāları aĝaķlarından dikenlü ve südlügenlü yaşşı yapraklı bir aĝaķdur. ⁽¹⁷⁾ Yuķaruya uzanmış ince aĝaķdur. Sükker-i ‘uşr dēdikleri ṭall ya‘nī  i gōkden ⁽¹⁸⁾ anuñ üzerine yaĝup iner. Nitekim ħarf-i şinde zıkr olunmuşdur. Dıflī ⁽¹⁹⁾ ki aĝu aĝacıdır anuñ  iĝegine beñzer  iĝegi  ıķar ve yapraĝı yumışakdur [539b] ⁽¹⁾ ve aĝacı yaşıldur, za‘fīdür.  iĝekden sonra aşılmış kīse gibi yemişi biter, içinde ⁽²⁾ birbiri üzre bingemiş beyāz nesneleri olur. Ṭā‘ife-i ‘Arab anı  aķmaĝa ⁽³⁾ ķav  derler.  av için andan eyü nesne olmaz ve yumışak olmaĝıla ⁽⁴⁾ ṭā‘ife-i ‘Arab anuñla yaşduķların ṭoldururlar. Bu aĝaķ dereler içinde biter. ⁽⁵⁾ Az olur ki ķumda daĝı biter. Eger yapraĝın ķoparsalar veyāħūd budaĝını ⁽⁶⁾ kesseler vāfir süd şalıvērüp aķar ḥattā bir dāne aĝacdan bir rıṭl ve daĝı ⁽⁷⁾ ziyāde aķar. Ol süd ıssı ve keskindür, ekl idici ve kesicidür. Ĥarāretde ⁽⁸⁾ derece-i rābī‘a evā‘iline  rişür ve aĝacı derece-i şāniye evāħirine veyāħūd ⁽⁹⁾ derece-i şālişe evā‘iline  rişür. Ehl-i Ĥicāz ya‘nī Mekke cānibi ħalkı deriler ķılların ⁽¹⁰⁾ ve yūnlerin anuñıla giderürler. Südlügen olan nebātātuñ südlerinüñ ⁽¹¹⁾ ķaviraĝıdır. İki mişķāl miķdārı ziyāde ishāl  tmegile ve ṭoĝramaķ ile insānı ⁽¹²⁾ helāk  der. Eger ķuru yapraĝın dōĝüp taĝılur maķūlesi olan çıbanlar ⁽¹³⁾ üzerine ve ākile üzerine ekseler taĝılmasını men‘ eyleye ve kirlü ve yaramaz olan ⁽¹⁴⁾ çıbanları neşf  düp ya‘nī yaşluķların giderüp zā‘id olan etini gidere. ⁽¹⁵⁾ Südüni sa‘fe dēdikleri ufaķ ba‘zısı ķuru ve ba‘zısı yaş olan ⁽¹⁶⁾ çıbanlar üzerine sürseler nef‘ eyleye. Bu aĝaķ Ṭrābulus-ı ĝarb taşrasında ⁽¹⁷⁾ ve Mışr şehri taşrasında bulunur. Evlā budur ki bu aĝaca yaķın yerde olmayalar ⁽¹⁸⁾ ve altında uyumayalar.

‘Uşbetü’s-sibâ’: Yırtıcı hayvânlar otı demekdür. ⁽¹⁹⁾ Murâd fetḥ-i kâf-ı ‘Arabî ile ve taḥff-i râ ile kerâş dedükleri bir güne südlü [540a] ⁽¹⁾ <südlü> ağaçdur. Nitekim ḥarf-i kâfda zıkr olunur inşâ’llâhu te’âlâ. Yırtıcılar ⁽²⁾ otı dedükleri anuñcündür ki ta’âmlarına kıtsalar kıtlı eder.

‘Aşar-râî’: ⁽³⁾ Çoban degnegi demekdür. Çoban degnegi gibi başı eğilmiş bir nebâtdur. İki dürlüdü: ⁽⁴⁾ Biri erkek ve biri dişidür. Ba’zılar derler biri büyük ve biri küçükdür. ⁽⁵⁾ Erkegi şümnüşî büyük nebâtdur ve dişisi küçükdür. Erkeginün yaprağı ⁽⁶⁾ uzun ve dişisininün degirmilige mâyl şular da ve şular kenârlarında gölgelü ⁽⁷⁾ yerlerde biter. Çiçeği yaprağı yanında çıkar. Dişisininün çiçeği beyâz ve erkeginün ⁽⁸⁾ kıızıl olur. Tabî’atı derece-i şâlişede bârid ve derece-i ülâda kıbızdur. ⁽⁹⁾ Ma’ide ağzın anuñla yakılsalar yanğınını sâkin eyleye. Ḥumre dedükleri ⁽¹⁰⁾ şafrâvî kıızıl şişe ve sâ’ir kıandan olan her şişe sürüp ⁽¹¹⁾ şıvasalar nef eyleye. Şovudur maķûlesi olan hıltları dökülmeden ⁽¹²⁾ men eder ve tâze yaraları oñuldur. ‘Uşâresinden ıssıdan olan ⁽¹³⁾ kıulaķ ağrısı için kıulaķa tamlatsalar nef ede. Eger içseler ve eger anuñla ⁽¹⁴⁾ ḥuķne etseler bađarsuķlarda olan kıbanları giderüp nef eyleye. ⁽¹⁵⁾ Erkek olan kısmı cem’an aḥvâlde kıavıraķdur.

‘Uşfur: Kıurķum ⁽¹⁶⁾ dedükleri toḥm nebâtınun çiçeğidür lâkin Türkide toḥmına uşfur toḥmı derler, ma’rûfdur. ⁽¹⁷⁾ Tabî’atı derece-i şâniyede ḥârr ve derece-i ülâda kıbızdur. Eger ince dögüp ⁽¹⁸⁾ ezüp ‘asel ile temregüye sürseler elbette gidere. Kezâlik kıulâ ki oğlancıkılar ⁽¹⁹⁾ ağızlarında kııkan kıabarlara derler anlara sürseler gidere ve eger ‘asel ile [540b] ⁽¹⁾ behaķ ve baraş üzerine sürseler küllî nef eyleye. Eger bişürilen aşâ kıatsalar ⁽²⁾ lezzetini ḥoş edüp ğalız eti müherrâ etmege yardım eyleye. Çok isti’mâl etmesi başı ⁽³⁾ buḥârlandırur ve ağrıdur ve ma’ideyi fâsid eder ve uyḥu getirür. Zîrâ buḥâr etmesi ⁽⁴⁾ çokdur, cimâ’a eyü taḥrîk eder. Berrîsi bostânîsinden aķvâdur. Çiçeği toḥmından ⁽⁵⁾ ve nebâtından başķa zıkr olunduğı anuñcündür ki başķa ismi vardur anuñla ma’rûfdur. ⁽⁶⁾

‘Uşayfir: Şüretâ çiçeği serçeye beñzer olan nebâtdur ki muķaddemâ zıkr ⁽⁷⁾ olınmışdur. Ba’zılar demişler şarı şeb-büydur ki ol daḥı zıkr olunmuşdur. ⁽⁸⁾

‘Aşab: Eger insân ve eger hayvânâtda sînîr dedükleri beyâz ve muhkem ⁽⁹⁾ a‘zâdur ki hiss ve hareket anlar ile olur. Tabî‘atı bârid-i yâbisdür, yaramazdur, ⁽¹⁰⁾ hażm olmaz ve ğızâ vèrmez. Eger ğızâ vèrürse az olup yaramaz ğızâ ola. ⁽¹¹⁾ Dèrler ki sînîrlerden tutkal éderler ki gözde biten kıılı ve sâ‘ir nesneleri yapışdurmağa ⁽¹²⁾ a‘lâdur.

‘Uşarât: Şıkındular demekdür ki nebâtâtı eger yaprağını ve eger ⁽¹³⁾ budaklarını ve eger köklerini döğüp ve şıkup içinden çıkarılan koyu şularıdır. ⁽¹⁴⁾ Nâfi‘ olan her ‘uşâre nebâtı ile zıkr olunur lâkin başka ism ile meşhûr ⁽¹⁵⁾ olan ‘uşâreler başka zıkr olunur.

‘Aşâfir: ‘Uşfüruñ cem‘idür. ⁽¹⁶⁾ ‘Uşfür, serçe dedükleri kuşdur. Karada dirlik éden cemî‘an küçük ⁽¹⁷⁾ kuşlara ‘aşâfir dèrler lâkin ıtlâk olunduğda meşhûr olan serçe ⁽¹⁸⁾ murâd olunur. Serçe iki dürlüdür: Birisi ehlî ve birisi yabânîdür. Cümlesinüñ ⁽¹⁹⁾ tabî‘atları hârr u yâbisdür. Vaşşisinüñ yübüseti ziyâde ve ehlîsinüñ hâreteri [541a] ⁽¹⁾ <hâreteri> ziyâdedür. Râzî nâm tabîb böyle nakl etmiş ammâ şihhatinde nazar vardur. ⁽²⁾ Eyüsi oldur ki kış zamânlarında tutulup semiz ola ve yabânî ola. Serçe eti bedeni ⁽³⁾ ziyâde ıssı éder ve erlik şuyın ziyâde éder ve cimâ‘a taħrîk éder ve âleti ⁽⁴⁾ ziyâde harekete getürür, huşuşan beynilerin güzel râyihâlu cimâ‘a mu‘in olan ⁽⁵⁾ ıssı otlar ile terbiye olunmuş bâdem yağı ile kavursalar ziyâde te‘şîr éder. ⁽⁶⁾ Serçe yavruları dahı cimâ‘a taħrîk étmede ve âleti harekete getürmede ziyâde ⁽⁷⁾ te‘şîr éder, huşuşan eger anlardan zeyt yağı ve yumurda şarusı ile kayğana édüp ⁽⁸⁾ yéseler ziyâde taħrîk eyleye. Serçe eti mizâcları bârid ve ruṭubet üzere olanlara ⁽⁹⁾ ve içërusinde yelleri olanlara eyü ğızâlardandur ammâ mizâcları ıssı olanlara ⁽¹⁰⁾ zarar éder belki anlarda boğaz ağrıların taħrîk eyleye. Anlara ıslâhı budur ki ⁽¹¹⁾ mâye-hoş enâr şuyı veyâhüd koruğ ile yéyeler ve üzerine ekşi sikencübînden ⁽¹²⁾ içeler. Tavada bişmiş ma‘idede çok eglenür megerki mirî dedükleri ⁽¹³⁾ ekşi ile bişüreler. Kebâb olmuş bedenden gücile çıkar. Evlâ budur ki serçe ⁽¹⁴⁾ kemiklerinden şakınalar. Eger döğülmişin ve eger döğülmemişin yémeyeler. Zîrâ ⁽¹⁵⁾ uğraduğı a‘zâya yapışup elem vèrür. Ma‘a-hâzâ ma‘ideye kuvvet vèrür, ⁽¹⁶⁾ ishâli keser. Serçeler şürvâları ki şu ve tuz ile ola kıarnı yumışadup ⁽¹⁷⁾ yüridür ya‘nî ishâl éder. Serçelerden toyğar dedüklerinüñ eti kıarnı ziyâde ⁽¹⁸⁾ tutar lâkin bevli idrâr éder ve şürvâsı kıarnı yüridür ammâ toyğarda ⁽¹⁹⁾ ıssılık ğayrıdan azdur. Toyğar eti

istiskâ-yı ruṭübî veyâhüd laḳve [541b] ⁽¹⁾ veyâhüd fâlic veyâhüd bedeninde gevşeklik olanlara nâfiḳ ğızâdur. Ammâ diken ⁽²⁾ serçeleri dedükleri ki ziyâde küçükdür ve rengleri siyâha mâyildür ⁽³⁾ ve 'avâmmu'n-nâs aña ebû temrûn dërler anlaruñ etleri ziyâde yâbisdür ⁽⁴⁾ ve ıssıdır. Eger anı tuzlayup kıurutsalar ve kebâb édüp yëseler eskiden ⁽⁵⁾ olan ishâli ḳaç eyleye. Serçe tersleri ziyâde hârr u yâbisdür, cilâ édüp ⁽⁶⁾ yüzde olan nişânları giderür. Eger oruçlu kimesnenüñ tükrügiyle ⁽⁷⁾ işlayup ezüp sigillere sürseler sigilleri ḳopara. 'An-ḳarîb her 'uṣfûr ki ⁽⁸⁾ başḳa ismi vardur bâbında zıkr olunur.

İdâh: Dikenlü olan ⁽⁹⁾ ağaçlardan küçük olanları veyâhüd büyük olan ağaçlardan ⁽¹⁰⁾ küçügidür ki dikenlü ola. Bu maḳûlelerüñ her biri bâbında zıkr olunmuşdur. ⁽¹¹⁾ Ba'zılar demişler 'ıdâhdan murâd ümm-i ğilân dedükleri dikenlü ağaçdur ki ⁽¹²⁾ muḳaddemâ zıkr olunmuşdur.

Adl: Siñirlü ḳaraca et dedükleridür ki ince ⁽¹³⁾ iplik gibi nesnelere ve siñirlerden ve etden ve tamarlardan terkîb olunmuşdur. ⁽¹⁴⁾ Bu maḳûle etlerüñ ṭabî'atı i'tidâle yaḳındur, fazlâtı azdur, ğızâ olmağa ⁽¹⁵⁾ yararatur, hafıfdür, yaramaz degüldür, işlâha ihtiyâcı yoḳdur ammâ çoḳ ⁽¹⁶⁾ yemeyeler. Zîrâ bî'l-hâşşa ḳuşdurması vardur. Bedeninde ṭabî'î imtilâsı ⁽¹⁷⁾ olana veyâhüd ma'idesi hazmında ḳuşurı olanlara eyü ğızâdur. ⁽¹⁸⁾ Ba'zılar dërler ğızâsı yaramazdur. Zîrâ hareket étmegile fazlât aña çekilir, ⁽¹⁹⁾ huşûşan aşâğalarda olan a'zâda ziyâdedür. İşlâhı budur ki [542a] ⁽¹⁾ <budur ki> yağlar ve mu'tedil hazm étdürici ıssı otlar ile yeyeler. Muḳaşşal budur ki ⁽²⁾ eyüsi oldur ki yürek ve baş cânibinde yukaru a'zâdan olup ⁽³⁾ aşâğadan olmaya.

Aṭşân: Şuşamış demekdür. Murâd lisân-ı ⁽⁴⁾ Yünânîde dînsâḳûs dedükleri nebâtdur ki muḳaddemâ ḫarf-i dâlda zıkr olunmuşdur. ⁽⁵⁾

Uṭb: Ḳuṭn ki penbedür anuñ ismlerindendir. Ḳuṭn ḫarf-i ḳâfda ⁽⁶⁾ zıkr olunur.

Uṭârid: İsm-i Nabaṭîdür. Ol ṭâ'ife işlâhları üzre ⁽⁷⁾ sünbül-i Rümî ismidür. Egerçi ḫaḳîḳatde kevâkib-i seb'a-i seyyâreden ⁽⁸⁾ birinüñ ismidür.

İzâm: Kemikler demekdür, ma'rûfdur. Ṭabî'atı bârid-i ⁽⁹⁾ yâbisdür. Ṭabîblerden bir cemâ'at dediler ki kemikler ḫayvân a'zâsınuñ ⁽¹⁰⁾ cümlesinden yâbisrağıdur. Eger yaḳılsa ziyâde taḫlîl édici ve kıurıdıcı ola. ⁽¹¹⁾ Ṭabîbler-

den bir cemā'at demişler ki bu hāşşa ve bu te'sīr ancak insān kemiklerinden dedür. ⁽¹²⁾ Şekk yokdur ki insān kemikleri sā'ir hayvānlar kemiklerinden enfa'dur. Zamān-ı kadīmde ⁽¹³⁾ bir şaḥş insān kemiklerin yaqūp şar' marazı olanlara ve en yerlerinde ⁽¹⁴⁾ ziyāde ağrıları olanlara bir mişḳāl ve iki mişḳāl, üç mişḳāle dek içürürdi ⁽¹⁵⁾ ziyāde nef' ederdi. Eger kelbūn azu dişin alup uyquda şayıklayan ⁽¹⁶⁾ kimesnenūn üzerine aṣaḳosalar şayıklamasın gidere. Eger azu dişlerin ⁽¹⁷⁾ küçük oğlancık üzerine aṣaḳosalar dişleri elemsüz bitüp çıka ⁽¹⁸⁾ ve yereḳān marazı olana nef' eyleye. Eger bile götürseler üzerine kelbler ⁽¹⁹⁾ ürmeye. Eger ziyāde eski olan kemikleri yaqsalar siñirlü ve qurı olan [542b] ⁽¹⁾ a'zāda olan çibanlara nef' eyleye. Kemiklerūn eyüsi oldur ki ⁽²⁾ yağluḡı ve qatılıḡı çok ola. Eger çürük kemikleri sirke ile ⁽³⁾ bişürüp bişürülmişini baş üzerine dökseler burun qanın dīndüre. ⁽⁴⁾ Eger dīvārlar içinde bulunan çürük kemikleri muḥkem döğüp ezüp ⁽⁵⁾ deri şoyulmuşı olan yere ve çibanlara gül şuyı ile yaqı etseler ⁽⁶⁾ ziyāde nef' eyleye. Eger döğüp ezüp arpa şuyı ile yoğurup ⁽⁷⁾ çiçek ve ğayrıdan qalan nişānlara sürüp şıvasalar gidere. ⁽⁸⁾ Eger tekenūn topuḡı kemigini yaqūp külini sikencübīn ile içseler talakda ⁽⁹⁾ olan şişi indürüp gidere. Eger 'asel ile içseler cimā'a ziyāde ⁽¹⁰⁾ taḥrīk eyleye. Şıḡır inciklerinde ve uyluqlarında olan kemikleri yaqūp ⁽¹¹⁾ külinde 'aṣa'r-rā'ī dedükleri nebāt ki beyān olunmuşdur anuñ ⁽¹²⁾ 'uşāresiyle içseler qarından olan ishāli ve aqar qanı quta. ⁽¹³⁾ Bir mişḳālden iki dirhemden ziyāde içmeyeler. Meyyitler kemiklerinden ḥummā-yı ⁽¹⁴⁾ rıb' ya'nī üç dört günde bir qutar sıtması olana içürseler ⁽¹⁵⁾ nef' eyleye. Ammā evlā budur ki ḥastaya bildürmeyeler ki meyyit kemigidür. ⁽¹⁶⁾ Zīrā nefret etmegile nef' etmemek vardur. Ba'zılar derler ki insānuñ ⁽¹⁷⁾ eskimiş olan kemikleri ya'nī qaḥf ki başda taş gibi olan ⁽¹⁸⁾ kemikdür ki içinde beyni ve sā'ir nesnelerdür ol kemiklerūn eskimişinden ⁽¹⁹⁾ içseler ser-ḥoş edüp uyuşdurur. Eger yaqılmış kemikler külini sirke [543a] ⁽¹⁾ <sirke> ile ezüp āteş yanığına yaqı etseler eyü ede. Kezālik zu'm ⁽²⁾ ederler ki eger gelincik dedükleri hayvān diri iken topuḡı kemigin ⁽³⁾ çıkarup 'avrat üzerine aṣaḳoyup götürse gebe qalmaya. Eger oğlancıklarūn ⁽⁴⁾ evvel düşen dişini yere düşmedin alup gümüşden qap ⁽⁵⁾ içine berkidüp 'avrat üzerine aṣaḳoyup götürse gebe qalmaya. ⁽⁶⁾ Eger insān kemigini ḥasta olan at üzerine aṣaḳosalar eyü ola. ⁽⁷⁾ Ḥummā-yı rıb'ı olana daḡı bu vechle nef' eder. Eger insānuñ ön büyük ⁽⁸⁾ dişin ve hüdhüd dedükleri quşuñ qanadı

kemigin alup uyhuda ⁽⁹⁾ olan kimesnenün başı altına koşalar mādāmki başı altında ola ⁽¹⁰⁾ uyanmaya. Eger timsāhuñ şağ cānibinde olan dişlerinden alup ⁽¹¹⁾ bir kimesne üzerine aşakoyup götürse cimā'ın ziyāde eyleye. Eger dilkünün ⁽¹²⁾ azu dişlerin şar' marazı olana aşakosalar nef' edüp şifā ola. ⁽¹³⁾ Eger ölmüş insānuñ başınuñ kemigini ki eski ola gögercinlik içine ⁽¹⁴⁾ gömeğosalar gögercinliklerine alısup ziyāde olalar ve büyüyeler. Sırtlan ⁽¹⁵⁾ dedükleri hayvānuñ eyegüleri başuñ bir tarafında olan ağrıya nāfi'dür. ⁽¹⁶⁾ Ağrı şağda ise şağ eyegüyi şağ tarafına ve şol tarafında ise ⁽¹⁷⁾ şol eyegüsini şol tarafına aşakomağla nef' eder. Kezālik azusu dişi ⁽¹⁸⁾ azu dişi ağrısına ve ön dişleri ön dişler ağrılarına nef' eder. ⁽¹⁹⁾ Hurūs kanadında iki tarafı delikli olan kemigi üzerine aşakoyup [543b] ⁽¹⁾ götürmegile mecālsızlığa nef' eder. Şağ kanadında olan dāyimā sıtması ⁽²⁾ olana nef' eder. Şāhib-i kitāb eydür: Kemiklerde olan menāfi'ün ⁽³⁾ çoğı hayvānları zıkr olunduğı maħalde zıkr olunmuşdur. Hālā zıkr olunanda ⁽⁴⁾ egerçi tekrār vardır zarar etmez. Hākīm Cālīnūs'a iktidā'en ya'nī uyup ⁽⁵⁾ zıkr olunmuşdur.

'Izāye: Vezeğaya beñzer büyük hayvāndur. Dēmişler ki ⁽⁶⁾ bu hayvān ıırduğı kimesneye etinden iki denk miğdārı yēdürseler ⁽⁷⁾ nef' eyleye. Eger iki yarup yılan şokduğı yere ursalar ziyāde ⁽⁸⁾ nef' eyleye. Bu hayvānuñ ödi ve tersi zehr-i kātildür. Tersiyāde cilā ⁽⁹⁾ edicidür.

'Azlam: Vesme ki çivit nebātınuñ yaprağıdır anuñ ⁽¹⁰⁾ erkeginün ismidür. Nitekim ħarf-i vāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. ⁽¹¹⁾

'Afs: Ma'rūfdur. Türkide māzū dedükleri degirmi ve lezzeti ⁽¹²⁾ acı ve bozucu yemişdür. Bāzısını tāze olup delinmemişken dereler ⁽¹³⁾ ve ba'zısını tamām erişüp şararup delinmiş iken dererler. Evvelkisinün ⁽¹⁴⁾ bürüdeti ve kâbizliği kavīrağdur. Tabi'atı derece-i şāniyede bārid ⁽¹⁵⁾ ve derece-i şālisede yābisdür. Māzū ağacı bellūğ ağacıdır. Eger ⁽¹⁶⁾ yalınuz māzūyı bişürüp ve ezüp yağı edüp oturağda olan ⁽¹⁷⁾ şişlere ve oturağ çıkmış olsa üzerine ursalar nāfi' devā ⁽¹⁸⁾ ola. Kābz etmesi az olmak murād olunursa şu ile bişüreler ⁽¹⁹⁾ ve eger kābz etmesi ziyāde olmak murād olunursa şarāb ile bişüreler [544a] ⁽¹⁾ <bişüreler>, dağı ziyāde murād olunursa nefsinde kâbiz olan ⁽²⁾ şarāb ile bişüreler. Eger māzūyı yaqsalar kanı tıttup ħabs edici ⁽³⁾ ola ve yağmağ ile lañif olup keskinligi olur. Kan tıttmağ için ⁽⁴⁾ murād olunursa evlā budur ki kebāb edüp şarāb içinde söyündüre. ⁽⁵⁾ Sirke bu ħuşuş için

enfa‘dur. Ba‘zılar ekşi yoğurd içinde söyündürürler. ⁽⁶⁾ Eger döğüp zâ‘id olan et pāresi üzerine ekseler inceldüp ⁽⁷⁾ gidere, a‘zāya ruṭūbet inmesini men‘ eder, diş etlerin ve dilçükleri ⁽⁸⁾ muḥkem eder, oynayan dişlere senūn ya‘nī üzerine sürseler pekişdüre. ⁽⁹⁾ Eger māzūnuñ içinden alup ağrısı olan diş üzerine ḳosalar ⁽¹⁰⁾ ağrısını sākin edüp nef‘ eyleye. Şu ile bişürülmişini rahm çıkmasına ⁽¹¹⁾ ve ruṭūbāt aḳması için ‘avrat isti‘māl etse nef‘ eder. Eger sirke veyāḥūd ⁽¹²⁾ şu içinde ışlasalar saçları siyāh eyleye. Eger döğüp ezüp şu ⁽¹³⁾ veyāḥūd şarāb üzerine eküp içseler bağarsuḳlarda olan çıbanlara ve eskiden ⁽¹⁴⁾ olan ishāle yarayup nef‘ eyleye. Kezālık yēmege ḳarıřdurup yēseler nef‘ eyleye. ⁽¹⁵⁾ Eger yumurda şarusı üzerine eküp yēseler ḳaviraḳ ola. Eger sirke ile ⁽¹⁶⁾ ezüp temregüye sürseler eyü ede ammā boğaza zarar eder. Şamġ-ı ‘Arabī ⁽¹⁷⁾ ıřlāḥ edüp zararın def‘ eder. Eger bişürüp ıssı iken oġlancıḳların ⁽¹⁸⁾ şişüp ṭomalmıř olan göbeklerine başdurup baġlasalar nef‘ ⁽¹⁹⁾ eyleye. Birḳaç kerre edeler. Eger sirke ile bişürüp ḥumre dēdükleri řāfi [544b] ⁽¹⁾ <řāfi> řafrādan olan řiře ibtidāsında sürseler nef‘ eyleye ⁽²⁾ ve nemle dēdükleri çıban taġılmasını men‘ eyleye. Eger ince döğüp ḳanı ⁽³⁾ aḳar burun içine üfürseler ḳanı diñdüre. Eger yaḳılmıřını sirke ⁽⁴⁾ veyāḥūd şarāb içinde ṭaldurursalar ḳan diñdürmesi için te‘şiri ⁽⁵⁾ ziyāde ola. Eger keskin sirke ile ezüp ağızda olan süllāḳ ⁽⁶⁾ üzerine sürseler gidere, süllāḳı gidere. Süllāḳ keskin ve ekl edici ⁽⁷⁾ olan ḥıltlar inmegile olan ḳızılıḳ ve řiře dērler.

‘Aḳiḳ: ⁽⁸⁾ Vilāyet-i Yemen’den getürürler bir şaşdur. Anda ma‘denler vardır. Nefsinde ⁽⁹⁾ aḳdur. Anuñçün düzülmiş ba‘zı bardaḳlara ḳoyup ba‘dehu külhānlara ⁽¹⁰⁾ ḳoyup bişürüp bişdüğine göre ba‘zısı ḳızıl ve ba‘zısı siyāh ⁽¹¹⁾ ve ba‘zısı bozraḳ olur ve řařınuñ berrāḳluġına ve pāklüğine ⁽¹²⁾ göre olur. Eyüsi oldur ki ziyāde ḳızıl olup berrāḳ ve řāfi ⁽¹³⁾ ola. Ba‘zı dēmiřler ki çizilü olan ‘aḳiḳ veyāḥūd mā‘i reng ⁽¹⁴⁾ olan ‘aḳiḳden ḥātem ya‘nī yüzük edinüp ṭaḳınan kimesne ⁽¹⁵⁾ ḥuřumet zamānında çoḳluḳ ġazaba gelmeyüp nefsi ḳorḳaḳ ola. ‘Aḳiḳün ⁽¹⁶⁾ ṭabī‘atı derece-i řāniyede bārid-i yābisdür. Eger ‘aḳiḳi yaḳup tā kül olsa ⁽¹⁷⁾ leṭāfeti ve keskinliġi ve yübüseti ziyāde ola. İki denk miḳdārı içseler ⁽¹⁸⁾ ḳalbe ḳuvvet vēre ve yūrek oynamasına nef‘ eder. Göz devālarına girür, ⁽¹⁹⁾ göze ḳuvvet vērür ve göz ḳapaḳlarını güzel eder. Yaḳılmıřı aḳar olan [545a] ⁽¹⁾ <olan> ḳanı ṭutar. Her nereden olursa

taşrada olursa üzerine ⁽²⁾ ekeler gizlü yerden olursa içeler kanı ıtuta. Şerbeti mişkâdârınıñ ⁽³⁾ çoğı bir mişkâldür. Eger dişleri anuñla ovsalar dişleri pâk eyleye ⁽⁴⁾ ve dişler etleri kıandan gevşelmege mâni' ola. Yağılmış ı oynayan dişleri ⁽⁵⁾ ıtutup muhkem eder.

'Aķreb: Ma'rûfdur. Çok dürlüdü. 'Aķrelerden ⁽⁶⁾ şol ki arpa anbârlarında ıtoğup hâşıl ola yaramazdur, tabi'atı bârid-i ⁽⁷⁾ yâbisdür. Kıuyrukların kıaldurup yüriyen 'aķrebler böyledür. Ammâ kıuyrukların ⁽⁸⁾ kıaldurmayup yerde süriyen 'aķrebler küçük olur. Deryâda ve sâ'ir ⁽⁹⁾ şularda olan 'aķreblerüñ zehrleri ıssıdır. Kıuyruğın kıaldurup ⁽¹⁰⁾ yüriyen 'aķrebi döğüp ışırdügi yere kıosalar nef' edüp eyü ede. ⁽¹¹⁾ Eger kebâb edüp yêseler kezâlık bu hüşüşa nef' eyleye. Gâh olur 'aķrebi ⁽¹²⁾ yaķarlar. Yağılmış cilâ edici olan çok nesnelere girür. Yaķmasınıñ ⁽¹³⁾ tariki budur ki bir şişe içine kıoyup ve şişeyi balçık ile sıvayup ⁽¹⁴⁾ fırın içine kıoyalar tâ yana ammâ yaķmasında mübâlağa etmeyeler. Ba'zılar üzerine ⁽¹⁵⁾ bir mişkâdâr şaru kibrit ekerler yaķmasına yardım olup keyfiyyeti dahı ⁽¹⁶⁾ kıavî olur. Yağılmış 'aķrebe büber ve zencebîl ve sâ'ir ıssı olan devâlardan ⁽¹⁷⁾ kıatup kıavî edüp gözinde beyâzı ve zâferesi olan hayvânlaruñ ⁽¹⁸⁾ gözleri içine kıorlar, beyâzı ve zâferesini tiz giderür. Zâfere deyü ⁽¹⁹⁾ gözün tabâka-i mültehimesinde ya'nî etlü olan kıatında ıtırnaķ gibi beyâz **[545b]** ⁽¹⁾ ziyâdelige ve kıatılığa dêrler. Eger yaķılmış 'aķrebi saħķ edüp ya'nî ince ⁽²⁾ ezüp nişf vezni mişkâdârı sıçan tersinden kıatsalar gözi keskin ⁽³⁾ eyleye ve gözde olan uyuza ve gicige nef' edüp perdelenmesini ⁽⁴⁾ gidere. Eger büyük siyâh 'aķrebi kıurıdup ba'dehu ince ezüp sirke ⁽⁵⁾ ile baraş üzerine sürseler ziyâde nef' eyleye. Eger 'aķrebi zeyt içinde ⁽⁶⁾ yaķup ol yağ ile oñulması güç olup tağılması olan çıbanları ⁽⁷⁾ yağlasalar ba'dehu yaķılmış 'aķrebden üzerine ekseler eyü ede. Ba'zılar ⁽⁸⁾ dêmişler her 'aķreb yandukdan şonra on sekiz habbe mişkâdârı olur ⁽⁹⁾ ammâ bu kelâm şihhatinde nazar vardur. Ba'zılar dêmişler ay âhîrinde ki üç ⁽¹⁰⁾ dört günü kıalmış ola bir 'aķrebi alup bir kıaba kıoyup ve üzerine zeyt ⁽¹¹⁾ dököp ve kıabı pekidüp birķaç gün ıtursa ol yağ arķa ve uyuluklar ⁽¹²⁾ ağırlarına nâfi' ola. Eger ol yağ ile bevâsir dedükleri çıbanları ⁽¹³⁾ yağlasalar düşüre. Ba'zılar dêmişler kıarından oğlanın düşüregen ⁽¹⁴⁾ olan 'avrat üzerine ölmüş 'aķrebi aşâkosalar düşmeyüp hıfz eyleye. ⁽¹⁵⁾ 'Aķreb küli şu yolında ve bögrekde olan taşları ufaķlar. Zârüri ⁽¹⁶⁾ olup bir mişkâl mişkâdârı içseler bu nefi' ede

ammā öykene zarar eder. ⁽¹⁷⁾ T̄in-i Ermenī ve kerefs tohumı ıslāh eder. Eger ‘aqrēbi zeyt yağı içinde ⁽¹⁸⁾ tā yanınca kavursalar ve ol yağ ile saç şaḳal döküldüğü yeri sürüp ⁽¹⁹⁾ yağlasalar kılları bitüre. Ammā deryā ‘aqrēbi büyük ve dikenlüdür. Başında [546a] ⁽¹⁾ <başında> beyāz dikenini vardır. Ol diken ile urur ve başı gövdesinden ⁽²⁾ büyükdür ve şekli ‘aqrēb şekli degüldür belki balık şekline yakınrağdur. Ödi ⁽³⁾ göze inen şuya muvāfiḳ olur ve gözde olan perde ve beyāza nef^c edüp ⁽⁴⁾ giderür.

‘Aḳār-ı kūhān: ‘Aḳār-ı kūhūn daḳı dērler. Ma‘nāsı kāhinler ya‘nī fāl-cılar ⁽⁵⁾ devāsı demekdür. Dērler ki murād ‘aḳırḳarḳā dēdükleri kökdür ki bu bāb evvelinde ⁽⁶⁾ zıkr olındı. Ba‘zılar dēmişler murād fāvānyā dēdükleri devādur ki ḫarf-i fāda ⁽⁷⁾ zıkr olunur inṣā‘allāhu te‘ālā.

‘Uḳāb: T̄avşancıl dēdükleri ma‘rūf ⁽⁸⁾ büyük kuşdur. Yırtıcı ve avcı kuşlardandır. Eti ḫārr u yābisdür, līf gibidür ⁽⁹⁾ ve ḳatıdır ve yaramazdur, şıḳır eti gibidür, yaşluḳlara ve yellere ve beden içērüsünde ⁽¹⁰⁾ olan şovuk marāz-lara nef^c eder. Ödi göze henüz inmege başlayan ⁽¹¹⁾ şuya nef^c eder ve gözi keskin eder. Eger tüyi ile tütsülenseler ‘avratlar ⁽¹²⁾ raḫmleri boḳulmasına nef^c eyleye. Tersiyüzde olan leke ve sivilcileri giderür. ⁽¹³⁾ Ba‘zılar dēmişler ḫanāzīr dēdükleri şişleri ve çıbanları taḫlīl edüp ⁽¹⁴⁾ giderür.

‘Aḳ‘aḳ: Şaḳşıḳan dēdükleri ma‘rūf kuşdur. Eti ḫārr u ⁽¹⁵⁾ yābisdür. Etinden olan ḫılıt yaramazdur, yēnmemek gerekdür. Ba‘zılar dēmişler ⁽¹⁶⁾ tersi tütsü edinmegile ve ḳoyu edüp yutmaḳıla rebv marāzına nāfi‘dür ammā bu kelām ⁽¹⁷⁾ şaḳiḫ degüldür.

‘Akūb: İsm-i ‘Arabīdür. Türkīde eginar ve acı nar demekle ⁽¹⁸⁾ meşhūr nebāt ki ḫāyife-i Yehūd isti‘māl ederler. Ol nebāt aṣnāfindan ⁽¹⁹⁾ yaşşı yapraklı ve yaprakları üsti beyāzıla çizilmiş ve yaprakları kenārları [546b] ⁽¹⁾ dikenlü bir nebātdur. Yapraklar içinden iki arşun ḳadar uzar baldırı olur. ⁽²⁾ Başında dikenlü ḳubbe gibi nesnesi tamām bitüp nihāyetine erişdükdde ol ḳubbe ⁽³⁾ yarılıp içinden şarāb renginde çiçeği çıkar. Çiçekden sonra ‘uşfur tohumı gibi dāneleri ⁽⁴⁾ olur lākin bunuñ tohumı siyāha māyil yaşıldur. Tohumunuñ içinde yağluluḳ vardır. ⁽⁵⁾ T̄abī‘atı derece-i şāniyede ḫārr u yābisdür. Nebātı tāze iken derece-i ūlāda ⁽⁶⁾ ḫārr ve derece-i şāniyede raḫbdur. Bu nebāt ve baldırı ve üzerinde olan ⁽⁷⁾ nesneleri henüz tāze ve yumışaḳ olup

katılanmadın evvela şu ile âteşde ⁽⁸⁾ haşlayup ba'dehu tavada yağıla bişürüp yogurd ve sâ'ir nesne ile daħı ⁽⁹⁾ yènür. Bu nebât cimâ'a taħrîk eder ammâ dâyimâ yemesi ğalîz sevdâvî hılt ⁽¹⁰⁾ peydâ eder. Dâyimâ yeyenlere lâzımdur ki bedenlerinden sevdâyı ihrâc eder nesnelere ⁽¹¹⁾ isti'mâl edeler ve hıltların lañif eder nesnelere isti'mâl edeler. Toħmı kavrulmuş ⁽¹²⁾ olıcağ lezzeti hoş olup lezîz ola ve cimâ'a taħrîk eyleye. Bu nebâtuñ kökinden ⁽¹³⁾ ve baldırından çıkarduğları dem'a ya'nî koyu nesne kengerzed dedükleri şamğdur ki ⁽¹⁴⁾ türâbü'l-ğay' daħı dërler. Nitekim ħarf-i bâda zıkr olunmuşdur ve bu 'uküb ki ħâlâ ⁽¹⁵⁾ zıkr olındı kenger-i berrî dedükleri nebât daħı budur. Ħarşef-i berrî dedükleri ⁽¹⁶⁾ nebât bu degüldür. Kenger ile 'uküb arasında fark 'ukübda olan beyâz ⁽¹⁷⁾ çizilerdür, toħımları daħı birbirine muħâlifdür.

Ukne: Lu'be-i Berberiyye ki sūrincân ⁽¹⁸⁾ dedükleri kökdür ki muğad-demâ ħarf-i sînde zıkr olunmuşdur 'ukne anuñ ince olan ⁽¹⁹⁾ nev'inuñ ismidür. Tabî'atı derece-i şâniyede ħârr u yâbisdür. 'Avratlar anı semizlik [547a] ⁽¹⁾ <semizlik> için isti'mâl ederler ve medħ edüp zarar etmeksiz eyü te'sîr ⁽²⁾ eder dërler ve renglerin güzel eder ve cimâ'ı ziyâde eder. Ammâ dâyimâ isti'mâl ⁽³⁾ etmesi yüzde kızillık peydâ eder belki keskin marazlar taħrîk eder ve yüzde ⁽⁴⁾ veyâhüd başda veyâhüd eñ yerlerinde hiç gitmez mağülesi kızıl nişânlar ⁽⁵⁾ alıkoğa.

Akr: Türkide çökek ve tortı ki dürdiden ğalağdur ⁽⁶⁾ anuñ ismidür lâkin ıñılâh böyle vâki' olmuşdur ki 'akr, yağlar çökeğine ⁽⁷⁾ dërler. Her yağıñ çökeği yağınuñ tabî'atı gibidür lâkin yağından ğalîzrağ ⁽⁸⁾ ve ma'ideye şaķılrağdur ve koyurağdur. Çökekler isti'mâl olunmaz illâ yağılarda ⁽⁹⁾ ve sürünmeğile ve üzerine koyup bişürmek için olan nesnelere qorlar. ⁽¹⁰⁾ Bu bâbda çökekler kendü şâfi yağlarından enfa'dur. Bu mağüle nef'i olanlar ⁽¹¹⁾ bâblarında şâf olan yağları ile zıkr olunmuşdur.

İkber: Arı ⁽¹²⁾ qovanlarında 'asel ile qarışık bir nesnedür ki azacuk 'asel ile bal mûmı ⁽¹³⁾ qarışıp bir nesne olur. Bu nesne ne bal mûmı ve ne 'aseldür. Bir miğdâr yâbıslığı ⁽¹⁴⁾ vardur. Eczâsı bir yere qarışıp cem' olmuşdur. Eger ovsalar birbirinden ayrılır ⁽¹⁵⁾ ve bu nesne tatlu degüldür, acıdur. Bu nesne arı qovanlarında qaħt olan ⁽¹⁶⁾ yıllarda çok olur. Arı bu nesneyi ayaklarınıñ baldırları ve ellerinüñ ⁽¹⁷⁾ bâzuları üzerinde getürüp qovanlarınıñ ağızlarında ve içerüsine girecek ⁽¹⁸⁾ ve çıkacak yerlerinde qor. İbn Semhün

ve İbn Vâfid nâm tabībler ve bunlara tâbi⁽¹⁹⁾ olanlar ğalaṭ édüp dèdiler ki bu nesne ḳovanlar kiridür ki ḳovanların dīvârlarında [547b] ⁽¹⁾ bulaşdurulmuş bulunur. Arı anı evvelâ getürüp evlerine temel gibi édüp ve üzerine ⁽²⁾ bal mûmı édüp evin binâ eder ve bu nesne ziyâde hârdur, yaramazdur, ⁽³⁾ yemesi ‘aḳlı fesâda vèrür, çeküp getürici ḳuvveti vardur. Eger ‘avrat andan ⁽⁴⁾ fetîle édüp götürünse ḳarnında oğlanın fesâda vèrüp ṫaşra eyleye. ⁽⁵⁾ Evlâ budur ki yemesinden ictinâb olına.

‘İkris: şîl ki Türkîde ayrıḳ ⁽⁶⁾ dèdükleri nebâtudur ki muḳaddemâ harf-i şâda zıkr olunmuşdur anuñ anda zıkr olunan ⁽⁷⁾ aşnâfinuñ şınf-ı ahîridür ya‘nî anuñ ismidür.

‘Ulleyḳ: Türkîde böğürtlen ⁽⁸⁾ dèdükleri ma‘rûf ağaç gibi büyük dikendür ki şüreti ve yaprakları gül ağacına ⁽⁹⁾ ve yaprağına beñzerdür ve yemişi tût gibidür. Yemişi yaz sonunda erişür. Bu ağacın ⁽¹⁰⁾ ḳuvveti birkaç nesneden terkîb olunmuşdur ammâ bürüdeti ve yübüseti ğalibdür. Yemişi ⁽¹¹⁾ ziyâde ḳâbizdur ve yemişinde olan ḫarâret sâ‘ir eczâsından zâhirraḳdur. ⁽¹²⁾ Eger yaprağın çeyneseler ağızda olan çıbancıklara ve ḳulâ dèdükleri ḳabarlara ⁽¹³⁾ nef’ édüp eyü’ède ve sâ‘ir tâze olan yaraları bitürüp oñuldur. ⁽¹⁴⁾ Eger yemişinüñ şıḳındusu ile henüz deşilmiş tâze çıbanlara sürseler ḳurıdup ⁽¹⁵⁾ aña sâ‘ir nesnelere aḳmasını men‘ eyleye. Çiçeği daḫı bu hâşşayı eder. Yemesi ⁽¹⁶⁾ iḳerüde olan ḫarârete nâfi‘dür ve ḳan tükürmeyi ṫutar. Böğürtlen ağacın ⁽¹⁷⁾ köki böğreklerde olan ṫaşları ufaḳlar. Yaprağın ⁽¹⁸⁾ ve yemişinüñ şıḳındusu ile bişürülmiş saçları siyâh eder, boyar ve eger içseler ḳarnı ṫutup ⁽¹⁹⁾ ḳabz eyleye. Eger yaprağını çeyneseler gevşemiş olan diş etlerine nef’ eyleye [548a] ⁽¹⁾ <nef’ eyleye> ve eger yaprağı ile yaḳı etseler nemle dèdükleri ḳızıl şiş ve çıban ⁽²⁾ sâ‘ir bedene ṫağılmasını men‘ eyleye ve başda olan uyuz ve çıbanları ⁽³⁾ eyü’ède ve göz ṫaşra çıḳup ṫomalmasını ve gözde olan zafere ⁽⁴⁾ dèdükleri ziyâdeliği ve bevâsîr dèdükleri çıbanları büyümeden men‘ède ⁽⁵⁾ ve bevâsîr dèdükleri çıbanlar aḳmasını men‘ède. Eger yaprağını dögüp ⁽⁶⁾ eṫrâfdan içine mâddeler ya‘nî hıltlar aḳan ma‘ide üzerine yaḳı etseler ⁽⁷⁾ ma‘ideye ḳuvvet vèrüp hıltları ḳabûl etmeden men‘ eyleye. Eger yaprağın ⁽⁸⁾ şıḳındusunu ḳuru nesnelere zıkr olunan her hâşşası ve te‘şîri ziyâde ⁽⁹⁾ olup ḳavî ola. Yemişinüñ şıḳındusu ağızda olan marâz-⁽¹⁰⁾lara nâfi‘dür ve bağarsuḳlara ḳuvvet vèrür. Çiçeği ḳarnı ṫutup ḳabz eder.

(11) Çiçeğinden miqdâr-ı şerbet üç mişkâl miqdâra dekdür. Böğürtlenden
 (12) bir sınıf vardır ki tağlarda olur gayrı yerlerde olmaz ve ekşer evkâtda
 (13) ve dikensüz olur veyâhüd yabân güli dikenini gibi ince dikenlü olur. (14)
 Bunun yemişi gül yemişi gibi kızıl olur. Bu nev'ün dağı fı'li ve te'sîri (15)
 muqaddemâ zikr olunan gibidür lâkin bunun çiçeğinde taḥlîl etmeklik (16)
 vardır. Eger böğürtlen yaprakların tâze budakları ile döğüp çok yayan (17)
 yürimekten uyulıklar arasında olan sıyrıklara yağı etseler fi'l-ḥâl (18) nef'
 eyleye. Böğürtlenden şiyâf ya'nî göz devâsı edeler, gözde ve göz (19) kapağ-
 larında cemî'an zâhir olan marâzlara nef' eder. Andan şiyâf ya'nî [548b]
 (1) göz devâsı etmenün tārîki budur ki tâze ve yaş ve filiz iken döğüp (2)
 ve şıkuş ve şıkındusını şâf edüp mermerden şilâya ya'nî ezecek (3) üzerine
 muḥkem qarışdurup ezüp tâ koyu ola ba'dehu bir miqdâr şamğ-ı 'Arabî (4)
 katalar ki muḥkem ola ba'dehu şiyâf edeler.

'Ulleykü'l-kelb: (5) Kelb böğürtleni demekdür. 'Ulleykü'l-'ades ya'nî
 mercimek böğürtleni dağı dèrler. (6) Ba'zı qaryeler ḥalkı aña çoraq yerler
 güli ve çoraq yerler nesrini ya'nî (7) yabân güli dèrler. Bu meşhûr olan 'ul-
 leykden çok büyükdür. Güyâ ki ağaçdur (8) ve yaprağı mersin yaprağından
 ziyâde yaşşidur ve budaklarında muḥkem dikenlü (9) muḥkem yaprakları
 vardır ve beyâz çiçeği vardır. Çiçekden sonra zeytün gibi uzun (10) ve yaşıl
 yemişi olur. Yemişi tamâm kemâlin bulıcaq kızıl olur. Yemişi içinde (11)
 yüne beñzer nesnesi vardır. Bu yemiş ziyâde kâbizdur. Yaprağında olan (12)
 kâbizlik yemişinde olandan azdur. Yemişi üzerinde olan püs (13) helâk eder.
 Zîrâ ta'âm geçecek 'uzva yapışup öykene tîz girür. (14) Eger yemişini qurı-
 dup ve içinde olan yün gibi nesneyi çıkarup ba'dehu (15) şarâb ile bişürüp
 içseler qarnı ziyâde tutup kabz eyleye ve sidügi (16) dağı tuta.

'Ales: Dânelerden buğdaya beñzer bir sınıf dânedür. Ammâ (17) şâhib-i
 kâmus raḥimehullâhu te'âlâ buyurmuş ki 'ales buğdaydan bir sınıfdur ki
 (18) bir kap içinde iki dânesi olur. Bu dânelerden olan etmekden olan (19)
 ğîzâ ma'rûf buğdaydan olan etmekden olandan azdur ve bu dânedede [549a]
 (1) <dânedede> olan kâbizlik buğdayda olandan ziyâdedür ve ḥarâreti (2) arpa-
 dan ziyâdedür. Eger şu ile bişürüp bevâsîr dedükleri çıbanı (3) olan kimesne
 içinde otursa ağrısını sâkin eyleye ve yangınını gidere. (4) Vâқи' olan zararını
 yağlar ve tatlılar giderüp işlâh eder.

‘İlk: ⁽⁵⁾ Çeynenür maķûlesi olan şamğlara ‘ilk ya‘nî şaķız dەرler. Meşelâ maştaķî ⁽⁶⁾ ve ĥabbetü’l-ĥazrâ şamğı ve daĥı fıstıķ ağacınıñ eger büyügi ve eger küçügi ⁽⁷⁾ şamğı ve aruz dödükleri bir güne çam ağacı şamğı bunlarıñ cümlesi şaķız ⁽⁸⁾ gibi çeynenür. Pes her birine ‘ilk ya‘nî şaķız dەرler. Maştaķî ĥarf-i mîmde ⁽⁹⁾ bâbında zıkr olunur ve şamğ-ı buţm daĥı ĥarf-i bâda şeceresi ki buţm dەرler ⁽¹⁰⁾ anıñla zıkr olunmuşdur ve fıstıķ ağaçları şamğı ki aña râtîneç ve ĥalfünyâ ⁽¹¹⁾ dەرler ol daĥı ĥarf-i ĥâfda zıkr olunmuşdur. Zîrâ başķa ism-i meşĥûrî ⁽¹²⁾ vardır. Bunlardan ĥayrı şaķızlar şeceresi ile bâblarında zıkr olunmuşlardır. ⁽¹³⁾ Murâd olunan maĥallerinde görüle.

‘İlk-i yâbis: Ķurı şaķız ⁽¹⁴⁾ demekdür. Murâd ĥalfünyâdur ki ‘an-ĥarîb ĥarf-i ĥâfda zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ. ⁽¹⁵⁾

‘İlkü’l-enbât: Nabaîî demekle ma‘rûf ÷avâ’if şamğı demekdür. ⁽¹⁶⁾ Meşĥûr budur ki murâd şamğ-ı buţmdur ki ĥarf-i bâda şeceresi ile zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁷⁾ Ammâ İşĥâķ bin ‘İmrân nâm ÷abîb demiş ki murâd fıstıķ şamğıdır ki ⁽¹⁸⁾ rengi beyâzdir ve bulanıķdır ya‘nî siyâha mâyil beyâzdir ve lezzetinde acılıķ ⁽¹⁹⁾ vardır, ağacından ziyâde ıssılığında çıkar. ÷abî‘atı derece-i şâlişede [549b] ⁽¹⁾ ĥârr u yâbisdür, taĥlîl eder ve kirleri giderüp pâķ eder ve eskiden ⁽²⁾ olan gicige nef eder ve yaşluķları çeküp getirür ve dedi ki bu şamğıñ ⁽³⁾ bedeli şamğ-ı buţmdur. Şâĥib-i kitâb eydür: İşĥâķ bin ‘İmrân’uñ bu vechle olan ⁽⁴⁾ kelâmı ĥarîbdür ya‘nî kitâblarda ve aķvâl-i eţibbâda yoķdur, şöyle ma‘lûm ola. ⁽⁵⁾

‘İlkü’r-Rûm: Rûm şaķızı demekdür. Murâd maştaķîdür ki ĥarf-i mîmde ⁽⁶⁾ zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ. İbn Beyyân nâm ÷abîb böyle zıkr eyledi ve ba‘zılar ⁽⁷⁾ dediler ki ‘ilk-i Rûmdan murâd fustuķ ağacınıñ şamğıdır.

‘Alaķ: ⁽⁸⁾ Türkîde sülük dödükleri ma‘rûf ĥayvândur ki eţibbâ ve ĥayrılar ĥacâmata muĥtâç ⁽⁹⁾ olan yere ķoyup yaramaz ķanı çeküp şorar. Bedenden ĥacâmata muĥtâç ⁽¹⁰⁾ olan yer ziyâde za‘if olup veyâĥûd küçük olup ĥacâmat mümkin ⁽¹¹⁾ olmasa ol maķûle yerlere sülük ķoyup ķanı çeküp şorar. Meşelâ ⁽¹²⁾ yüzde ve göz ķuyruķlarında ve göz ĥapaķlarınıñ üzerinden ve küçük ⁽¹³⁾ oĥlancılara ve ķorķaķ olan kimesnelere ve çıban ve sivilcilere ⁽¹⁴⁾ ve temregü ve tüte dödükleri şişe sülük ķorlar ve sülük yapışdügi ⁽¹⁵⁾ yerden yaramaz ķanı şorup eţrâfdan daĥı yaramaz ķanı ol yere ⁽¹⁶⁾ çeküp getirür.

Şâhib-i kitâb eydür: Bu bâbda sülükden murâd büyük başlu ⁽¹⁷⁾ sülükdür ki siyâha mâyıldür ve aña şu kelbi dërler, yoĥsa destîlerde ⁽¹⁸⁾ bulunur ve şu içen ĥayvânlar boĥazlarına yapışur olan sülük murâd ⁽¹⁹⁾ degüldür. Zîrâ anuñ nef'i azdur. Bu maĥûle sülük turur ve bulanık [550a] ⁽¹⁾ <ve bulanık> olan bînarlarda ve derelerde bi'l-cümle yaramaz olan şularda ⁽²⁾ olur, vilâyet-i 'Acem'de olan şularda çok olur. Evlâ budur ki sülügi bir yere ⁽³⁾ kıomayalar illâ beden sâ'ir ĥılıtlardan pâk ola ve kıoduĥları yere yaramaz ⁽⁴⁾ ĥılı veyâĥûd mādde gelmiş ola. Eger ma'rûf ve ufaĥ olan sülükleri yaĥup ⁽⁵⁾ külini yavuz sirke ile yoĥurup göz kıapaĥlarında biten kıılları yolup üzerine ⁽⁶⁾ sürseler tekrâr bitmesine mâni' ola. Dëmişler ki eger sülügi sırçacı dükkânında ⁽⁷⁾ yaĥup anuñla tütsü êtseler dükkânında ne deñlü yapılmış sırça varısa cümlesi ⁽⁸⁾ kıırıla ufana.

'Alķum: İsm-i 'Arabîdür. Ziyâde acı nesne ismidür ammâ 'alķum ⁽⁹⁾ dëyi ütlâķ olunsa ba'zılar dërler ki ĥanzal murâd olunur. Ĥanzal ĥarf-i ĥâda ⁽¹⁰⁾ beyân olınmışdur. Ba'zılar dërler kııssâ'ü'l-ĥımâr dëdükleri nebât murâd olunur. ⁽¹¹⁾ Kııssâ'ü'l-ĥımâr ĥarf-i kıāfda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âla. Ammâ Ebû 'Abbâs Nebâtî ki Ĥâfız ⁽¹²⁾ dëmekle ma'rûfdur dëdi ki 'alķum bilâd-ı Ĥicâz'da bir nebâtuñ meşĥûr ismidür ki ⁽¹³⁾ ol nebâtuñ yapraĥı kerme-i beyzâ dëdükleri nebât yapraĥına beñzerdür ve çiçeĥi ⁽¹⁴⁾ daĥı anuñ çiçeĥi gibidür ve nebâtı yer üzerine ipler gibi uzanur ĥıyârûñ ⁽¹⁵⁾ küçügi gibi yëmişi olur. Rengi yaşıl ile beyâz ortasındadır. Üzerinde ⁽¹⁶⁾ ufaĥ ve ince ki yapışmaĥ ile toylunmaz dikenleri vardur lezzeti kııssâ-yı ⁽¹⁷⁾ ĥımâr ve acı ĥıyâr lezzeti gibidür. Zann olunur ki kııssâ-yı ĥımârdan bir şınıfdur. ⁽¹⁸⁾ Egerçi ki çok nesnede aña muĥâlifdür kııssâ-yı ĥımârın maĥûlesi maraza nâfi' ise ⁽¹⁹⁾ bu nebât daĥı aña nâfi'dür lâkin ziyâde za'f iledür.

'Anber: [550b] ⁽¹⁾ Güzel râyiĥalu ve bal mûmı gibi meşĥûr nesnedür. Hind Deryâsı'nuñ dibinde bir ⁽²⁾ çeşmeden çıkar. Ma'lûm ola ki 'anberüñ ĥaķıķatında aķvâl çokdur ammâ ⁽³⁾ zıkr olunan eşaĥĥ-ı aķvâldür. Zîrâ ĥulefâ-yı 'Abbâsiyye'den Hârûnû'r-Reşid ⁽⁴⁾ ĥazretleri bunu taĥķıķ için kendü tarafından vilâyet-i Yemen'e ba'zı kimesneler ⁽⁵⁾ irsâl êdüp su'âl eyledüklerinde vilâyet-i Yemen'de 'Aden ve Şûmine ve Ĥâsek ⁽⁶⁾ nâm şehrler ĥalkı ĥaber vëmişler ki 'anber, Hind Deryâsı'nuñ dibinde bir çeşmeden ⁽⁷⁾ çıkup yağlu olmaĥıla şıyuñ üzerine gelüp ba'dehu mevc-i deryâ ile kenâra gelüp

(8) anda cem' ederler. Ba'zılar demişler lâden gökden yağduğı gibi 'anber dahı gökden (9) deryâ-yı Hind'e yağar ba'dehu deryâ mevciyle kenâra gelüp bulunur. Ba'zılar demişler (10) deryâ-yı Hind kenârında yüksek taşlarda 'asel-i nahıl hâşıl olup ol (11) 'aselden ba'zı deryâya düşüp hâre't-i şems ile 'aseli eriyüp kalan (12) mûmı 'anberdür ki deryâ kenârında bulunur. *Müfredât-ı İhtiyârât-ı Bedî'i* (13) demekle ma'rûf Fârisî müfredât kitabı mü'ellifi 'anber, bal mûmı idüğü mu'arrerdür (14) demiş. Ba'zılar demişler deryâda olan ba'kar ya'nî şığır tersidür. Şâhib-i kitâb (15) eydür: Bu kavlu'n aşlı ve i'timâd olunacak nesnesi yokdur. 'Anberü'n eyüsi (16) oldur ki eşheb ola ya'nî levni beyâza mâyil olup râyihâsı hoş olup (17) yapışılduğda yağlılığı bellü ola. Eşhebden sonra eyüsi ezrağ ya'nî gökçil (18) olandur. Ezrağdan sonra şaru ve şarudan sonra yaşıl olanıdır. (19) Cümleden yaramazı siyâh olanıdır ki aña meblû' ya'nî yutulmuş dârer [551a] (1) <dârer>. Zîrâ balıklar ağızların açup deryâ içinde gezer iken ağızlarından (2) qarınları içine şu ve şu ile ma'an 'anber ve ufağ balık ve ğayrı her ne (3) ise girür. Şonra ağızların yumduğda qarınlarına giren şu, kulağları (4) dibinden çıkup 'anber ma'idelelerinde kalur. Gâh olur ki 'anberi dahı (5) taşra eder ve gâh olur ki 'anberi bırakmadın balık fevt olup (6) sonra qarının yarup qarınından çıkarurlar. Bu ma'ûle meblû' olan (7) 'anberü'n 'alâmeti budur ki râyihâsında balık râyihâsı gibi olup kendüsi dahı (8) ağır olur. Ba'zılar bir miğdâr kirec ve bal mûmı ve lâden ve siyâh 'anberden (9) bir miğdârı hal' edüp 'anber-i eşheb dâyerü şatup hîle ederler. Bu ma'ûle (10) hîlelüsine mende dârer. 'Anberü'n tabi'atı derece-i sâniyede hârr ve derece-i (11) ülâda yâbisdür. Pîr olan kimesnelere nâfi'dür, dimâğa ziyâde kuvvet (12) vürür, havâssa ya'nî eşitmek ve koçulamağ ve lezzet ve görmek ve fikr (13) ve 'aql ve sâ'ir kuvvetlere nef' eder, kalbe ve cemî'an ervâha ya'nî ciger ve sâ'ir (14) a'zâ-yı re'isede olan rûhlara nef' edüp kuvvet vürür, ma'idede (15) olan ğalîz yelleri ta'hlîl edüp ma'idenü'n şovukdan olan cemî'an (16) ağırlarına nef' eder. İçmegile veyâhüd ezüp sürünmegile süddeleri açar. (17) Buğür edinmegile şovukdan olan şudâ'ı ya'nî baş ağırsını ve başu'n yalınuz (18) bir tarafında olan ağıryı giderür ve nezleleri ta'hlîl edüp giderür. (19) Tütsü edinmegile ve koçulamağ ile ve içmekle hevâ-yı vebâ'îye mu'âvemmet [551b] (1) eder ya'nî fâsid olan hevâyı işlah' edüp zararın def' eder. Eger (2) mefâsıla ya'nî en yerlerine ru'ûbât ve balğamdan yeller talsa üzerine (3) 'anberden zımâd ya'nî yağı etseler

ol ruṭübât ve yelleri taḥlîl édüp ⁽⁴⁾ mefâşıla kuvvet ve nef' vère ve ol maḳûle fâsid olan hıltları ḳabûl ⁽⁵⁾ étmeden men' eyleye. Eger şovukdan ve ğalîz hıltlardan dimâġı marîz olan ⁽⁶⁾ kimesneye ḥamâḥim veyâḥûd uḳḥuvân veyâḥûd pâpâdyâ veyâḥûd merzencûş ⁽⁷⁾ yağıyla bir miḳdâr 'anber se'ût étsele burnından içeriye aḳıtsalar ⁽⁸⁾ ol maḳûle şovukdan ve ğalîz hıltlardan olan marâzları taḥlîl édüp ⁽⁹⁾ dimâġda olan süddeleri açâ. Ḥamâḥim, sulṭân börki ve gül-i Yûsuf ⁽¹⁰⁾ dedükleri çiçekdür. Uḳḥuvân, Türkîde inek pâpâdyası dedükleri bir gûne ⁽¹¹⁾ büyük ve beyâz pâpâdyadır. Merzencûş, reyḥân-ı Dâvûd 'aleyhi's-selâm ⁽¹²⁾ dedükleri gökçe çiçek nebâtıdur, râyihası hoşdur. Eger 'anberden şemmâme ⁽¹³⁾ ya'nî alma gibi ḳoḳulayacak édüp fâlic veyâḥûd laḳve veyâḥûd ⁽¹⁴⁾ küzâzı olan kimesneler dâyimâ ḳoḳulasalar küllî nef' eyleye. Fâlic ⁽¹⁵⁾ dëyü bedenün bir ṫarafı ḥiss ü ḥareketden ḳalup şarḳmasına dërler. ⁽¹⁶⁾ Ekşeriyyâ dimâġdan ruṭübât-ı fâside dökülmesinden olur. Laḳve ⁽¹⁷⁾ dëyü yüzün bir cânibi egri olmasına dërler. Küzâz şolup ḳurumaġa ⁽¹⁸⁾ dërler. Ekşeriyyâ ziyâde şovuk almaḳdan olur. 'Anber mu'teber olan ⁽¹⁹⁾ ma'âcînün ve müferriḥâtuñ ekşerine ve pâdişâhlara étçükleri cevârişlere [552a] ⁽¹⁾ <cevârişlere> girür. Zîrâ aġız râyihasın hoş édüp ziyâde kuvvet vërür. ⁽²⁾ Eger 'anberden bân yağı ile ḥall édüp ya'nî muḥkem ezüp sîñirlerinde aġrısı ⁽³⁾ veyâḥûd ṫoñgunluġı olan kimesnenün arḳası kemiklerini anuñla yağlasalar ⁽⁴⁾ ziyâde nef' eyleye. Ma'ide aġrısına kuvvet vèrmekde ḥâşşası ziyâdedür. Eger ⁽⁵⁾ 'anberi ezüp penbe pâresin içine bulayup ma'ide aġzı üzerine ḳosalar ⁽⁶⁾ veyâḥûd 'anberden yëseler taḳviyet édüp nef' eyleye. Ma'ide za'fından ⁽⁷⁾ veyâḥûd şovukdan olan yürek sürmesine nef' éder. Muḥaşşal budur ki ⁽⁸⁾ ekşeriyyâ ḥâşşası a'zâ-yı 'aşabiyye ya'nî sîñirli olan a'zâya kuvvet vèrmekdür. ⁽⁹⁾ Eger şarâb içenlerün şarâbına bir miḳdârın ḳatsalar fi'l-ḥâl ziyâde ser-ḥoş eyleye. ⁽¹⁰⁾ Nesneye ḳatmayup yalınuz daḫı yëseler ser-ḥoş eyleye, ḥuşûşan eger 'anberden ⁽¹¹⁾ bir mişḳâl ve ḳurı dögülmüş benefşeden iki mişḳâl ve şamġ-ı 'Arabîden nışf ⁽¹²⁾ mişḳâl alup bir yère ḥalt édüp bu cümleyi üç pay édüp bir payını ⁽¹³⁾ yëseler güzel feraḥ vërüp mülâyim ser-ḥoş eyleye. 'Anberi ziyâde ḳoḳulamaḳ ⁽¹⁴⁾ ve ḳoḳ yemek mâşîrâ ve ḥumre marâzların taḥrîk éder ve ḳanı ḳaynadur ⁽¹⁵⁾ ve ince éder. İşlâḫı sikencübîn ile ve ayvayı ıdırup şuyın şormaġıla ⁽¹⁶⁾ ve kâfûr ve ḥıyâr ḳoḳulamaḳ ile olur. Kezâlik ḳoḳ yemesi baġarsuḳlara ⁽¹⁷⁾ zarar éder. Şamġ-ı 'Arabî zararın def' éder. Mâşîrâ dëyü yüzde ve alında ⁽¹⁸⁾ peydâ olur ḳızillıḳ

ve şişlere dërler ki kan hareketinden olur. Gâh olur ki ⁽¹⁹⁾ başda dağı olur gâh olur ki başuñ içerüsünde olur. Hümre dëyü [552b] ⁽¹⁾ şâfi şafrâdan olan şişe ve çibana dërler ki berrâk olup kıızılığı ⁽²⁾ açuğ ola.

İneb: Tâze üzümdür, aşmanuñ yemişidir. Üzümuñ ⁽³⁾ şayfisi ya'nî yaz zamânında biteri vardur ve kışa yağın güz eyyâmında ⁽⁴⁾ biteri vardur; aña şitevi ya'nî kış üzümü dërler. Şayfisi çoğ dürlü ⁽⁵⁾ olur. Bir şınıfına mûraķî dërler ki ol dânesi degirmi olup rengi kıızıla ⁽⁶⁾ mâyil ve şulu ve kabı ince olur ve bir dürlüsü dağı rengi yaşıl olur ⁽⁷⁾ aña zeynî dërler. Eyüsü oldur ki ağır olup büyük ola ve kabı ince olup ⁽⁸⁾ dâneleri salķımda ayru ayru olup salķımı ħalıñ olup dâneleri ⁽⁹⁾ dağı büyüklükde ve küçüklükde berâber ola. Tâbi'atı derece-i ülâ âhirinde ⁽¹⁰⁾ ħârr u raţbdur, cilâ vërür ve bişürür ve ma'ideden tîz iner. Evlâ budur ki ⁽¹¹⁾ çekirdegi ile ve kabuğı ile yemeyeler. Zîrâ kabuğı ħarın içinde ħurħurlar ve yeller ⁽¹²⁾ peydâ eder ve çekirdegi ma'ideden geç iner. Eger çekirdegi ezilürse yaramaz ⁽¹³⁾ ħılıţ peydâ eder. Bu maķûle üzümdeñ olan şarâb sâ'ir üzümdeñ olan ⁽¹⁴⁾ cemî'an şarâblardan eyüdür. Her yerde böyledür. Üzümuñ bir şınıfı dağı râziķîdür ⁽¹⁵⁾ ki Türkîde dağı bu ismle meşhûrdur. Bunuñ dağı ekşeri beyâz olup ⁽¹⁶⁾ kıızılı dağı olur. Râziķî üzümdeñ şol ki dâneleri ince ve uzundur ⁽¹⁷⁾ aña aşâbî-i Zeyneb dërler. Nitekim Türkîde dağı ħadın barmağı demekle ⁽¹⁸⁾ ma'rûfdur. İksinüñ dağı eyüsü oldur ki dânesi büyük olup çekirdegi ⁽¹⁹⁾ bir ola veyâĥüd dâneleri küçük olup çekirdeksiz ola ve kabı ince [553a] ⁽¹⁾ <ince> olup şaruya mâyil beyâz olup tatlılığı şahîĥ olup kekreligi ⁽²⁾ olmaya. Bu maķûle üzümüñ tabi'atı derece-i ülâda ħârr ve derece-i şâniyede ⁽³⁾ raţbdur ve bûherzî dedükleri üzümdeñ bürüdeti ve yübüseti ziyâdedür. Mûraķî ⁽⁴⁾ dedükleri üzümdeñ bunuñ bürüdeti ve ħalîzliđi ziyâdedür ve ma'ideden ⁽⁵⁾ inmesi geç ve ħîzâ vërmesi çoğdur. Hastalığdan ħalkanlara ve ba'zı ⁽⁶⁾ sıtmalulara muvâfiķdur. Bir şınıfı dağı bûherzî ve taţbândur. Bu şınıf mûraķiye ⁽⁷⁾ müşâbihdür lâkin ħalîzraķdur ve ħarâreti azraķdur. Râziķîden bunuñ ħîzâ ⁽⁸⁾ vërmesi çoğdur. Bûherzî dedükleri andan yegdür ve kabuğı incerekdür. ⁽⁹⁾ Bûherzîden bunuñ ħarâreti ve yübüseti ziyâdedür. Bir şınıfı dağı sũħânîdür. ⁽¹⁰⁾ Vilâyet-i Bağdâd ve sâ'ir aña beñzer vilâyetlerde eñ evvel erişüp derdükleri ⁽¹¹⁾ bu şınıfdur. Bu şınıfuñ tabi'atı derece-i şâniye evvelinde ħârdur. Sâ'ir üzümdeñ ⁽¹²⁾ bunuñ ħarâreti ħavîraķdur, ħalîzdür,

koyudur. Bu üzümden olan şarâb ⁽¹³⁾ tîz bozılır. Zîrâ tabî'atında gevşeklik vardır, ziyâde tatludur, hazmı ⁽¹⁴⁾ geçdür, kabuğu katıdır, muhkemdür, ma'idederi za'îf olanların ma'idelerin ⁽¹⁵⁾ ve bağarsuğların gerindürür belki gönüllerin dönderür. Pes evlâ budur ki çok ⁽¹⁶⁾ yemeyeler. Ammâ kış üzümü güneş harâreti ile bişmez belki çok zamân tırmağıla ⁽¹⁷⁾ ve şovuk kuvveti ile tatlı olur. Kış üzümü dağı iki dürlüdür: Birisi ⁽¹⁸⁾ beyâz ve birisi kıızıdır. Kıızıl olan bizüm vilâyetümüzde cebelî ya'nî tağ ⁽¹⁹⁾ üzümü demekle ma'rûf-dur ve bu üzüm gâlızrağdur ve tatluluğı az **[553b]** ⁽¹⁾ <az> ve kekreligi kavîdür ve ma'idede tırup eğlenmesi çokdur. Geç iner ammâ ⁽²⁾ kekreligi olmağıla ma'ideye za'îflik vèrmez belki ma'ideye yardım ⁽³⁾ édüp zarar etmez. Beyâzınıñ kabı incedür ve ma'ideden inmesi tîzdür. ⁽⁴⁾ Tâze üzüm yemede evlâ budur ki aşmasından tâze kıopmışken yemeyüp ⁽⁵⁾ belki kıoparup bir gün veyâhüd iki veyâhüd üç gün tırduğdan sonra ⁽⁶⁾ yeyeler. Sâ'ir tâze yemişler dağı kuvvetlerine göre ve ağaçlarında geç olup erişdiklerine ⁽⁷⁾ göre ve kabuğlarının katılığına ve cevherlerinin muhkemliklerine göre tırup ⁽⁸⁾ ba'dehu yeyeler ve dağı kapların ve çekirdeklerin çıkarup yabâna atalar. Ba'zılar ⁽⁹⁾ demişler kapları ve çekirdekleri ile ziyâde çeyneyüp yeyeler. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽¹⁰⁾ Ben bunu ma'kül re'y görmezem. Zîrâ kabuğlarının tabî'atı bārid-i yābisdür, ⁽¹¹⁾ ma'ide ve bağarsuğlara yaramazdur. Çekirdeği dağı derece-i şāniyede bārid-i yābisdür. ⁽¹²⁾ Kıru üzüm çekirdeğinin kıurutması ziyâdedür. Tâze üzümden hāşıl olan ⁽¹³⁾ kıan sâ'ir tâze yemişlerden hāşıl olan kıandan yegdür. Ma'idederi za'îf ⁽¹⁴⁾ olup ma'idederinde çok yeller ve ruṭubetlü olanlara ve ruṭubet sebebi ile ⁽¹⁵⁾ marāzlara mübtelâ olanlara tâze üzüm yemek eyü degüldür. Eger yerler ise ⁽¹⁶⁾ üzerine rāziyānec ve kemmün berāber édüp mişkāl miğdārı yeyeler, gālız ya'nî ⁽¹⁷⁾ kıatı ve şiş olan cigere ve talağa zarar eder. Bunlara işlāhı budur ki ⁽¹⁸⁾ kerefs tohmı ile yeyeler kıarnı yürüdür ve şusadur, sikencübīn işlāh eder ⁽¹⁹⁾ veyâhüd üzerine ekşi enār şoralar veyâhüd ekşi ta'āmıla yeyeler. Evlâ budur ki **[554a]** ⁽¹⁾ <budur ki> iki ta'ām arasında yeyeler veyâhüd etmegile yeyeler, üzerine şovuk şu içmek ⁽²⁾ fesāda vèrür ve tab'ını tağayyür eder ve geç hazm etdürür. Kıulenc marāzı olanlara ⁽³⁾ isti'māli cāyiz degüldür. Üzüm her ne deñlü tamām kemāliyle olmağa yakın ola ol deñlü ⁽⁴⁾ ıssılığı ve tatluluğı ve yeyniligi ziyâde olur ve her ne deñlü kıoruğluğa yakın ⁽⁵⁾ olursa aña göre bāridligi ve ruṭubet vèriciligi belki kıabızlığı ve gālızlığı ⁽⁶⁾ ve yaramazlığı ziyâde olur.

‘İnebü’s-şaleb: Dilkü üzümü ⁽⁷⁾ demekdür. Ma‘rûf nebâtdur. Bostânîsi ve yabânîsi olur. Bostânîsine ba‘zı t̄âyife-i ⁽⁸⁾ ‘Arab fenâ d̄erler. Vilâyet-i Mağrib’de ‘inebü’z-zîb ya‘nî kurd üzümü demegile ⁽⁹⁾ ma‘rûfdur. İki şınıfdur: Bir sınıfı erkek ve bir sınıfı dişidür. Erkegi kākūnec ⁽¹⁰⁾ d̄edükleridür. Diyâr-ı Mağrib’de kākūnece ḥabbü’l-lehv ya‘nî eglence dānesi d̄erler. Dişi ⁽¹¹⁾ olan sınıfı ‘inebü’s-şaleb d̄edükleri odur. ‘İnebü’s-şaleb d̄eyü ıtlāk̄ etseler ⁽¹²⁾ murād dişisi olur ğayrı olmaz. Yabânîsi daḥı iki dürlüdü: Birisi tağlarda ⁽¹³⁾ olur ve birisi daḥı düz ve sâhil yerlerde olur. Tağlarda olanı erkegidür ki ⁽¹⁴⁾ diyâr-ı Mağrib’de ‘âliye demekle ma‘rûf olan kākūnecdür. Bunu evlerde daḥı eküp ⁽¹⁵⁾ bitürürler. Bu kākūnec bostânî olan kākūnecden kiçirekdür ve kıtırakdur ve nefi ⁽¹⁶⁾ ziyâdedür. Düz yerlerde olanı daḥı iki dürlüdü: Bir kısmı b̄ariddür, kākūnec ⁽¹⁷⁾ ṭabî‘atı üzre tebrîdde ya‘nî şovutmada derece-i şâlişeye erişür. Yaprığı ⁽¹⁸⁾ ayva ve alma yaprağı gibidür, bir miqd̄ar toprak renglülüğü ve tüylülüğü vardır, ⁽¹⁹⁾ baldırında ele yapışur yelmeşikliği vardır, çiçegi kan gibi kızıldur, nebâtı büyükdür, [554b] ⁽¹⁾ şümnüşidür, şaru kılıflar içinde yemişi vardır ve kabı kızıl köki vardır, taşlu ⁽²⁾ yerlerde biter. Bu kısma münevvim ya‘nî uyuducu d̄erler. İkinci kısmına mücennin ya‘nî ⁽³⁾ d̄ivâne edici d̄erler. Bu kısmuñ keyfiyeti şovukluğu kavîdür ve bunuñ ⁽⁴⁾ nebâtınuñ yaprakları circîr nebâtınuñ yaprakları gibidür lâkin büyükdür, ⁽⁵⁾ ḥarşef ya‘nî kenger d̄edükleri nebât yaprağına beñzerdür, dikenleri yokdur ⁽⁶⁾ ve budaqları çokdur, on ve on iki olur. Bir kökden çıkarlar, köki ⁽⁷⁾ arşun kadar uzar. Budaqları uçlarında zeytūna beñzer başları olur. ⁽⁸⁾ Çınar yemişi gibi üsti tülüdür, zeytūndan büyücek ve yaşsırakdur. ⁽⁹⁾ İçinden siyâh çiçegi açılır. Çiçekden sonra üzüm salkımasına beñzer nesnelere ⁽¹⁰⁾ içinde on dāne veyâḥūd on iki degirmi dāneleri olur. Dāneleri ⁽¹¹⁾ siyâh ve gevşekdür, dabğ dānesine müşâbihdür. Köki beyâz ve kalıñ ⁽¹²⁾ ve içi boşdur. Uzunluğu arşun kadar olur. Tağ gibi yerlerde ve yeller ⁽¹³⁾ esüp şavurduğı yerlerde ve çınarlı yerlerde biter. Ammâ ḥaḳîkatde ⁽¹⁴⁾ ‘inebü’s-şaleb ve kākūnec d̄edükleri şümnüşü büyük nebâtdur ki ağaç demege ⁽¹⁵⁾ yaklaşur ve çok budaqları vardır, rengi siyâha mâyıldür. Bâderüc ⁽¹⁶⁾ yaprağından yaşsırak yaprağı vardır. Yemişi kızıla mâyil şarudur. Kākūnec ⁽¹⁷⁾ yaprağı daḥı buña müşâbihdür lâkin yaşsırak ve büyükdür ve siyâhlığı ⁽¹⁸⁾ ziyâdedür. Budaqları bitüp nihâyet buldukda yere egilür ve yemişi ⁽¹⁹⁾ degirmi kılıflar içinde insân kavuğına beñzer kızıl ve üstü düzdür [555a]

(1) <düzdür>. İkininün dahı çiçeği azacuk kızıla mâyil beyâzdur. İkininün dahı (2) şabî'atları derece-i şâniyede bârid-i yâbisdür. Bir miqdâr harâretten dahı hâlî (3) degüllerdür. Nebâtından yêseler zarar êtmeye. Mâddeleri men' êdüp şovutmağa (4) ve şabza muhtâc olan marazlarda cirmini ve cirminün şıķındusını isti'mâl (5) êtseler câyizdür, nef' êder. Eger arpa şavutı ile şarışdurup humre ve nemle (6) dedükleri şafrâvî şişlere yaķı êtseler nef' êdüp muvâfiķ ola. Eger (7) ince dögüp ağrısı olan başa ve aķar maķülesi olan 'azba yaķı (8) êtseler nef' êdüp eyü eyleye. 'Azb defa'âtile beyân olınmışdur. Ziyâde (9) harâreti olan ma'ideye nef' êder. Eger dögüp ve çuz ile şarışdurup (10) şulaklar ardında olan şişlere yaķı êtseler indürüp gidere. Eger (11) şuyını şurşundan olan üstübeç ile ve mürdeseng ile ve gül yağı (12) ile şarışdurup humre ve nemle dedükleri şişlere ursalar nef' eyleye. Eger (13) etmek ile şarışdurup 'azb-ı münfecir ya'nî aķar maķülesi olan göz şişine (14) ursalar eyü êde. Eger gül yağıyla şarışdurup oğlancıkların dimâğları (15) şişine şosalar birkaç kerre şoyup tebdîl êtseler ziyâde nef' eyleye. (16) Gâh olur gözden aķan ruşubetler için êtdükleri şiyâfları şu (17) ile ve yumurda ile ya'nî beyâzı ile işlamayup anlar yêrine bunun şuyı ile (18) işlarlar. Eger şuyından ıssıdan ağrısı olan şulak içine şamlatsalar (19) ağrısına nef' eyleye. Eger 'avrat yün pâresine bulayup götürünse rahm [555b] (1) içinden eskiden aķan ruşubetleri çutup kese. Eger şuyın şıķup (2) dört vaķıyye miqdârın sükker ile içseler içerde olan a'zâ meşelâ (3) ciger ve ma'ide ve sâ'irde olan şişleri tağlîl êdüp indüre. (4) Eger râziyâne ve hindebâ ve küşüş dedükleri nebât şuları ile şarışdurup (5) hâlç olunmuşından iki vaķıyye miqdârı cemî'an içerde olan marazlara nâfi'dür (6) ve içerde olan yaramaz hıltları tağlîl êdicidür ve bedene şaru şu (7) henüz zâhir olsa aña nâfi'dür. Ammâ vâcibdür ki şişler henüz zâhir (8) olmışken üzerine sürmeyeler. Zîrâ şişler henüz ibtidâda iken kuvvet (9) vêrüp ğalîz êder nesnelere muhtâcdur ve bunun şuyında laşîf êdicilik (10) vardur. Pes lâzımdur ki şişlerün âhîrinde ve nihâyet bulduklarında süreler. (11) Şişler ibtidâsında lisânü'l-çamel ve 'aşar-râ'î dedükleri nebâtlar şuların (12) süreler. Eger şuyı ile huķne êtseler nef' êdüp bedeni şovuda ve dîvâneligi (13) gidere. Řabz êdüp şıķması ile ğâh olur çarnı yüridür. Andan (14) içmegile ve anuñla yaķı êtmekle şusuzluğı sâkin êder. Eger şuyını üstübeç (15) şuyı ile şarışdurup âteş yanığı üzerine ve irinlü çiçek üzerine sürseler (16) nef' êdüp şurıda. Eger muķkem ezüp maçv olduğa deşilmiş büyük

sevdāvī⁽¹⁷⁾ çıban üzerine kosalara sâkin eyleye. Eger niçe kerre böyle etseler dibelik giderüp⁽¹⁸⁾ yarası tağulmağa mânî' ola. 'İnebü's-sa'lebi yemek ihtilâmı ya'nî düş⁽¹⁹⁾ azmayı gidere. Ammâ kâkünc yaprağı yénmez belki bu dağı evvelki gibi isti'mâl olunur [556a]⁽¹⁾ <olunur>. Dânesi bevli idrâr eder ve kavuğı pâk eder ve kavuğda olan⁽²⁾ çıbanları ve yaraları eyü édüp nef' eder ve ciger hâlin ıslâh' eder ve bögreklerde⁽³⁾ olan çıbanlara ve kirlere ve ıssıdan olan şişlere ziyâde nâfi'dür,⁽⁴⁾ bād-ı zehr mertebesindedür. Eger 'asel veyâhüd encîr şerbetiyle içseler nefes tırlığına⁽⁵⁾ ve gücile nefes almasına ve tîz tîz nefes almak marazına nef' eder. Eger dânesinden⁽⁶⁾ her gün mişkâl mişkârı yutsalar yereğâne şifâ ola. Yereğân defa'atle beyân⁽⁷⁾ olınmışdur. 'Avrat her gün yedi dânesin yutsa yüklü olmaya ammâ münevvim⁽⁸⁾ ya'nî uyuducu dedükleri 'inebü's-sa'leb efyündan aşâğadır. Eger mişkâl⁽⁹⁾ mişkârın içseler uyhu getüre, mişkâlden ziyâdesi bî-hüd édüp uyuda.⁽¹⁰⁾ Bu dağı sidügi idrâr eder. Eger dânesinden olan iki veyâhüd dağı ziyâde⁽¹¹⁾ içseler ihtilâl ya'nî kârışıklık vürüp dîvânelik vere ammâ mücennin⁽¹²⁾ ya'nî dîvâne eder mağûlesi olandan bedene 'ilâc için isti'mâl olunmaz.⁽¹³⁾ Mişkâl mişkârın içseler ziyâde ser-hoş eder. İki dirhem ve dağı ziyâde dört⁽¹⁴⁾ dirhem veyâhüd ziyâdesi katı eder. Uyuducu ve dîvâne edicilerün bād-ı zehri⁽¹⁵⁾ ya'nî zararları def'i budur ki 'asel şuyına anîsün katup içeler ve anuñıla⁽¹⁶⁾ kuşalar ve râziyâne çeyneyeler ve râziyâne şıkındusını veyâhüd bişmiş şuyını⁽¹⁷⁾ sükker ile içeler.

'İnebü'd-dübb: Ba'zı nüshada 'inebü'z-zî'b ve ba'zında⁽¹⁸⁾ 'inebü'd-dübb vâki' olmuş. Ayu ve kurd üzümü demekdür. Murâd tağlarda⁽¹⁹⁾ ve taşlıklarda biter insân kadar uzar budaklı bir ağaçdur. Menâfi'inde [556b]⁽¹⁾ çokluk nesne beyân olunmamağın tercümesi terk olındı.

'İnebü'l-hayye:⁽²⁾ Yılan üzümü demekdür. Kerme-i beyzâ dedükleri nebât ve kebere dedükleri⁽³⁾ nebât yemişlerine ıtlâk ederler. Her biri harf-i kâfda şeceresiyle beyân olunur⁽⁴⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

'Anâkib: Cem'i-i 'ankebütür. 'Ankebüt, Türkîde örümcek⁽⁵⁾ dedükleri hayvândur. Çok dürlüdür. Cümlesinün mizâcları bârid-i yâbisdür,⁽⁶⁾ huşuşan etrâfları ya'nî elleri ve ayakları ziyâde bârid-i yâbisdür. İçlerinden⁽⁷⁾ mizâcları hârr dağı olur; meşelâ şebt ve sebu'u'z-zübân demekle ma'rûf⁽⁸⁾ örümcekler mizâcları hârdur. Evlerde olan örümceklerden alup ezüp⁽⁹⁾

büyük yaralara ve şişlere ursalar şişirmeye. Eger merheme karşıdurup ⁽¹⁰⁾ ħummâ-yı rıb' ya'nî dört günde ve üç günde bir tutar sıtması olanuñ alınına ⁽¹¹⁾ ve şağal başlarına sürseler sıtmayı gidere. Örumcek çokudukları yuvaları ki çok dürlüdür anlardan alup kıan aklıduğı yere ursalar kıanı tuta, ⁽¹³⁾ derin olmayan irinlü çıbanlara ursalar şişmesine mâni' ola. Örumcek ⁽¹⁴⁾ yuvalarından bir güne olur ki beyâz olur evler üzerlerinde ederler andan ⁽¹⁵⁾ alup bir deri pâresine bağlayup ħummâ-yı rıb'ı olan kimesnenün bâzūsına ⁽¹⁶⁾ bağlasalar sıtmayı gidere ve tekrâr gelmesine mâni' ola. Eger yaqsalar göze nâfi' ⁽¹⁷⁾ ola, gözi cilâ edüp kuvvet vere ve yaramaz hıltları kıabül etmesine mâni' ⁽¹⁸⁾ ola. Eger yaqmayup gül yağı ile bişürüp ıssıdan ağırsı olan kıulağ ⁽¹⁹⁾ içine tamlatsalar veyâhüd taşradan üzerine sürseler ağırsına nef' eyleye [557a] ⁽¹⁾ <nef' eyleye>. Ba'zılar demişler sebu'uz-zübân ya'nî siñekler arslanı dedükleri ⁽²⁾ örümceyi alup bir kıamış pâresi içine kıoyup ħummâ-yı rıb'ı olan kimesne ⁽³⁾ üzerine aşakosalar sıtmayı gidere. Ba'zılar demişler sâ'ir örümceklerden her ⁽⁴⁾ birinde bu ħâşşa vardır. Eger örümcek yuvasını alup üzerine sirke tamladup ⁽⁵⁾ henüz zâhir olan büyük sivri şiş ve çıban üzerine kıoyup tâ ⁽⁶⁾ kıurı olıncaya dek üzerinde tursa nef' edüp ziyâde olmasına mâni' ola ⁽⁷⁾ ve kıurı eyleye. Eger örümcek yuvasıyla kıirlenmiş ve paşlanmış olan gümişi ovsalar ⁽⁸⁾ pasın ve kıirin giderüp cilâ eyleye.

Unşul: İşkîl ve başalül-gâr ⁽⁹⁾ ya'nî sıçan şoğanı dağı derler Türkide aça şoğanı dedükleridir. 'Acem diyârlarında ⁽¹⁰⁾ ve tağlar yanlarında olan düz yerlerde çok bulunur. Yaprığı nercis yaprağına ⁽¹¹⁾ beñzerdür lâkin pırasa gibidür, içi boş degüldür. Rengi azacuk şaru ile yaşıla ⁽¹²⁾ mâyıldür. Köki şoğan gibidür, büyükdür. Birinün büyüklüğü nişf rıtla erişür. ⁽¹³⁾ Tabi'atı derece-i şâlişede ħâr u yâbisdür, ruṭübet-i fażliyyesi dağı vardır. Lezzetinde ⁽¹⁴⁾ keskinlik ve dili ısırup acıdıcilik vardır. Şu ile bişürürseler veyâhüd ⁽¹⁵⁾ kebâb etseler keskinliği ve ısırup incidiciliği gide. İsti'mâli murâd olunduğda ⁽¹⁶⁾ evlâ budur ki şoğanını ħamîr veyâhüd balçık ile şıvayup ba'dehu kıızmış ⁽¹⁷⁾ furun içine kıoyalar veyâhüd kıızıl kıorlar içine gömüp tâ tamâm bişe. Tamâm bişmesinün ⁽¹⁸⁾ 'alâmeti budur ki müherrâ olup ezile. Böyle olduğda kıabuğın yabâna atup ⁽¹⁹⁾ içerusini yeyeler. Eger zeyt yağıyla maḥv olıncı ezüp ve fıstık ağacınun şamğından [557b] ⁽¹⁾ kıatup ma'an eridüp ayaklarda olan çatlaqlara ursalar nef' eyleye. Gâh olur ⁽²⁾ aça şoğanınun

kebâb olmışından bir cüz' ve sâde yağdan bir cüz' alup ⁽³⁾ kavrulmuş tuzdan sekiz cüz' ile qarışdurup bu cümleden aç qarınla buçuq mişkâl ⁽⁴⁾ mişkâdârın içreler eyü ve nâfi' ishâl eder. Kezâlik 'asel ile bişürüp toköz ⁽⁵⁾ buçuq kırat mişkâdârın sıtması olmayan istiskâlularda bevli idrâr ⁽⁶⁾ içün ve ma'idederinde ağırları olanlara ve yemek yêdükden soñra yemekleri siñmeyüp ⁽⁷⁾ yuğaru ve ma'idederi ağızına gelenlere ve yerekan marazi ve bağarsuqlar ağırsı ve eskiden ⁽⁸⁾ öksürük ve rebv ya'nî gücile nefes almak marazları olanlara ve öykenden irin ⁽⁹⁾ tükürenlere içürürler gögsi pāk eder. Ma'ideye kuvvet verüp sū-i hażm ya'nî ta'am ⁽¹⁰⁾ ma'idede āsān siñmemek marazını def etmekde ziyāde kuvveti ve hāşşası vardır. ⁽¹¹⁾ İshâl eyledükde ğalīz ve koyu hılıtları ishâl eder. Bişürüp müherrā edüp yēseler ⁽¹²⁾ bu maķüle te'siri olur. Ammā şunlar ki içreülerinde çibanı ola veyāhūd içreülerinden ⁽¹³⁾ kan gele ol maķüle kimesneler aña yakın olmayalar. Eger kebâb edüp müherrā olduķda ⁽¹⁴⁾ sigillere yaķı etseler gidere, şovukdan olan çatlaķları giderür. Toħmı dahı ishâl ⁽¹⁵⁾ eder. Zehrler ve zehrlü cānverlere bād-ı zehrdür. Eger ev içinde aşıkosalar veyāhūd ⁽¹⁶⁾ ev içinde birağılsa veyāhūd şu ile bişürüp şuyın ev içine serpseler ⁽¹⁷⁾ veyāhūd ev içinde dögseler zehrlü cānverler ve yılanlar ve qarıncalar ve kehleler ⁽¹⁸⁾ ve sıçanlar ve yırtıcı cānverler kaçarlar, huşuşan siñekleri rāyihası ile katl eder. ⁽¹⁹⁾ Ba'zılar dēmişler kıurduñ ayağına doķunsa aķsaķ olur belki geberür. Eger muħkem [558a] ⁽¹⁾ <Eger muħkem> ezüp bir nesneye kıatup sıçana yêdürseler fi'l-hāl kıatl edüp ol ⁽²⁾ günde kıurıyup kıoķmaya ve yaramazlığı aķmaya. Eger şuyın şıķup bedenden sağ ⁽³⁾ yere sürseler ol yeri kıabardup elem vere. Bu maķüle zararını şuda ⁽⁴⁾ ışlanup ezilmiş mürdeseng def eder. Eger döğüp şuyın çıkıarup ⁽⁵⁾ ve burçaķ unı ile yoğursalar istiskālularda nāfi' ola. Devāsı ⁽⁶⁾ bulunmayan ziyāde şarp külence toħmını içürürler. Şol vechle ki toħmı ince ⁽⁷⁾ döğüp ba'dehu şarāb sirkesi ile yoğurup noħūd mişkâdârı dāne dāne ⁽⁸⁾ ederler ve ol dānenün birisini sıvıķ bal içinde bir gün tırmış ⁽⁹⁾ siyāh veyāhūd şaru bir dāne encir içine kıoyup ğasta ol ⁽¹⁰⁾ enciri içinde olan dāneleri ile çeyneyüp yer ba'dehu üzerine büre ⁽¹¹⁾ ile kıaynamış ıssı şu içürürler. Gāh olur yaprağını döğüp şıķup ⁽¹²⁾ şuyı ne mişkâdâr olursa igi ol mişkâdâr kefi alınmış 'asel ile bişürüp ⁽¹³⁾ gücile nefes alana ve mecālsızlıķdan belerüp kıalana yêdürürler ziyāde ⁽¹⁴⁾ nef' eder. Ağa şoğanı isti'māli cāyiz degüldür illā mizācları şovuk ve ⁽¹⁵⁾ pirlere cāyızdır. Bunlardan ğayrı kimesneler ictināb edeler. Ağa şoğa-

nından ⁽¹⁶⁾ şol ki yalınız bir yerde bitmiş ola ol maḳûlesi ziyâde ıssı ve keskindür, ⁽¹⁷⁾ yaramazdur, ḳatlı edicidür, hıltları toğramağıla ḳatlı eder. ‘Îlâc budur ki ⁽¹⁸⁾ ḳuşalar ve taşu kızdurup tâze süd içine ḳoyup ol südden ⁽¹⁹⁾ içürelere ve sirke ve summâḳ ile bişürülmüş yumurda şarusı ve sefûf-ı büzür [558b] ⁽¹⁾ ya‘nî toḳımlar sefûfî ki maḳallinde beyân olunur ve tıttıcı lu‘âblar ve maḳliyâsâ dedükleri ⁽²⁾ sefûfdan yedürelere. Gâh olur aḳa şoğanını kesüp yarup ipe ⁽³⁾ birbirinden ırâḳ dizeleler ve gölgede kırḳ gün miḳdârı tıturup ḳurudurlar. ⁽⁴⁾ Gâh olur sirkelerle şol vechle ki bu maḳûle ḳurumışından iki raḳl ⁽⁵⁾ miḳdârına on sekiz rıtl miḳdârı keskin sirke ḳatup ve muḳkem ḳapayup ⁽⁶⁾ altmış gün miḳdârı zamân güneşde tıturur ba‘dehu açup şıḳarlar, ḳalan ⁽⁷⁾ cibresini yabâna atarlar. Ba‘zılar sirkeden ancaḳ yedi bucuḳ raḳl ḳatarlar. ⁽⁸⁾ Pes ḳuvveti ve keskinliḳi ziyâde olur. Ba‘zılar daḳı şoğanı tâze iken ⁽⁹⁾ alup kesüp pâre pâre edüp sirke içine ḳoyup sirkede altı ay ⁽¹⁰⁾ miḳdârı tıturur. Aḳa şoğanınıñ sirkesi ḳalîz olan hıltları ziyâde ⁽¹¹⁾ kesüp toğrayıcıdur. Aḳa şoğanı sirkesi ile maḳmaza etseler gevşemiş ⁽¹²⁾ diş etlerin ber-kide ve oynayan dişleri pekidiüp tıturğura ve ağızda ⁽¹³⁾ olan çirkin râyihayı gidere. Eger ḳoyu münâsib nesne ile andan içseler ⁽¹⁴⁾ boğaz altların muḳkem eyleye ve âvâzı şâf edüp boğaza ḳuvvet vere ⁽¹⁵⁾ ve ma‘ide za‘îflığına ve haḳm yaramazlığına ve sevdâ ve mâlîhûlyâ marazlarına ⁽¹⁶⁾ ve şar‘ ve dîvânelik marazlarına ve ḳavuşda olan taşları ufaḳlamağı ⁽¹⁷⁾ nâfi‘dür ve ‘ırḳu’nesâ marazına nef‘ edüp eyü eder ve za‘îf olan ⁽¹⁸⁾ bedenün a‘zâsını ḳavî edüp şıḳḳat verür ve reng-i rûyî güzel eder ⁽¹⁹⁾ ve göz nûrın keskin eder. Eger ḳulaḳ içlerine tıamlatsalar ḳulaḳ ağırlığına [559a] ⁽¹⁾ <ağırlığına> nef‘ eyleye. Muḳaşşal budur ki beden içinde olan cemî‘an marazlara çıbanlar ⁽²⁾ ve yaralardan ḳayrılara cümlesine nâfi‘dür. İstîmâl etmeyeler illâ aç ḳarnıyla ⁽³⁾ edeler ve evvelki günde az verüp yarındası andan ziyâdece verüp ⁽⁴⁾ bu vechle tâ iki bucuḳ vaḳıyyeye dek miḳdârı vermek câyizdür. Ba‘zılar ⁽⁵⁾ ḳurudulmuş aḳa şoğanından alup içine dokerler ba‘dehu seyrek bez ⁽⁶⁾ pâresine ḳoyup tıtlı şîre içinde ovup ezerler ve bez ile ol ⁽⁷⁾ şîre içine ḳoyup üç ay miḳdârı şîre içinde tıturur ammâ ⁽⁸⁾ şîre tıturduğı ḳabı muḳkem berkidürler. Bu maḳûle olan şarâb-ı ‘unşul ⁽⁹⁾ sū‘-i haḳm ve ma‘ide fâsîd olmaḳ marazlarına nef‘ eder ve ḳalîz ve yelmeşik ⁽¹⁰⁾ olan balḳamları eridür ve tılalḳ ağırlarını ve ‘ırḳu’nesâ marazını ⁽¹¹⁾ giderüp eyü eder. Sirkesinde olan ḳaşşalar ma‘a-ziyâdetin şarâbında ⁽¹²⁾ vardır, sinirlere daḳı zarar etmez, is-

tiskāya varur, fesād-ı mizāca ⁽¹³⁾ ve beden gevşekliği ve fālic marazlarına ve ditremelere ziyāde nāfi'dür. ⁽¹⁴⁾ Bu bābda andan enfa' nesne olmaz ammā bedeni içinde çiban veyāhūd ⁽¹⁵⁾ yarası olanlar ve sıtması ve harāreti olanlar içmeyeler. Eger şoğanuñ ⁽¹⁶⁾ dibinde olan ince ipliklerden kırāt miqdārı içseler i'tidāl ⁽¹⁷⁾ üzre zaḥmetsiz kuşdura ammā ziyāde içmeyeler katle eyledür. Eger iki ⁽¹⁸⁾ dāne yumurdayı bir dāne aṭa şoğanınuñ içinde tamām bişürüp ol yumurdaları ⁽¹⁹⁾ açla içseler ishāl édüp kötürümligi gidere. Eger aṭa şoğanından **[559b]** ⁽¹⁾ nışf vaqıyye miqdārın zanbaḳ yağından iki vaqıyye miqdārı içinde tamām oñat ⁽²⁾ erimiş olıncaya dek bişürüp ba'dehu yağı şoğandan şāf édüp ⁽³⁾ ol yağıla döşekde ayaklar ṭabanların yağlayup uyusalar āleti ⁽⁴⁾ ziyāde harekete getüre. Yēdi güne dek her gün böyle ētseler yigitlikde ⁽⁵⁾ olan mertebeler ki andan ümiz kat' olmuşdur gerü ol kıvāma getüre, ⁽⁶⁾ mücerredür. Bu huşūş gizlü sırlardandır. Eger aṭa şoğanınuñ içinden ⁽⁷⁾ alup ve muḥkem döğüp ezüp ba'dehu eski sirke ile qarışdurup ḥammāmda ⁽⁸⁾ anuñla ovunsalar devāsı olmayan bellü behaḳı gidere. Eger döğüp ⁽⁹⁾ rub'ı ya'nī dört paydan bir pay miqdārı naṭrūn ya'nī kızıl büre qarışdurup ⁽¹⁰⁾ ba'dehu cümlesin seyrek ve ayrı bez pāresi içine koyup saç ve şaḳal ⁽¹¹⁾ döküldüğü yeri anuñla muḥkem ovsalar ki tā ol yer ḳanasa saçları bitüre ⁽¹²⁾ ve tekrār étmege muḥtāc olmaya. Eger ihtiyāc olursa ol ḳanayan yerler eyü ⁽¹³⁾ olduḳdan şoñra tekrār bir kerre daḳı edeler ve evvelkiden ziyāde ovup ḳanadalar. ⁽¹⁴⁾ Eger bir dāne aṭa şoğanın ufaḳ toğrayup ba'dehu örtülecek ḳadar ⁽¹⁵⁾ zeyt yağı koyup yağıla ḳavursalar tā şoğan maḥv olup ḳurusa ol ⁽¹⁶⁾ yağıla ḳan toñmuş olan yerleri yağlasalar nef' édüp gidere. Eger sarımsaḳ ⁽¹⁷⁾ ile ḳavursalar nef'i ziyāde ola. Eger bu maḳüle zeyti şaru bal mūmı ve azacuk ⁽¹⁸⁾ ezilmiş kibrīt ile eridüp qarışdurup merhem édüp iriñlü ve ḳuru ⁽¹⁹⁾ uyuz ve gicik ve ḳoñaḳlı yerlere sürseler eyü édüp gidere. Eger zift ve kibrīt **[560a]** ⁽¹⁾ <ve kibrīt> ile eridüp ezseler ṭatlu uyuzlara nef' eyleye. Eger ol yağ içinde ⁽²⁾ yalınuz zifti eridüp ve ḥınnā ile yoğursalar oğlançıkların başlarında ⁽³⁾ olan ḳuru sivilcilere nef' eyleye ve bu maḳüle zeyt niḳris ve eñ yerleri ⁽⁴⁾ aḳrıların ki şovuḳdan ola sākin eder. Eger zeytten şovuḳdan aḳrısı ⁽⁵⁾ olan ḳulaḳ içine ṭamlatsalar aḳrıyı gidere ve süddelerin aç. Eger bu yağı ⁽⁶⁾ 'asel ile qarışdurup ḳoyu iken yutsalar gögüsde olan yelmeşik hılṭları ⁽⁷⁾ giderüp gögsi pāk eyleye. Eger aṭa şoğanınuñ sirkesi içinde azacuk ⁽⁸⁾ şebb ezseler diş etlerin pekidüp dişleri muḥ-

kem édüp turgurmada ⁽⁹⁾ kuvveti ziyâde ola. Mazmaza étmegile bu hâşşaları éder. Ağa şoğanınuñ ⁽¹⁰⁾ sirkesi çoqmış yaramaz çibanlar ve behağ ve uyuz tılâlarına girür, te'sîrleri ⁽¹¹⁾ anuñla qavî olur. Ağa şoğanı bulunmazsa muqaddemâ beyân olunan belbûs dedükleri ⁽¹²⁾ şoğan bedelidür. Ba'zılar demişler yabân şarımsağı bedelidür.

Unnâb: ⁽¹³⁾ Ma'rûfdur. Türkide hunnâb dedükleri meşhûr mîvedür. Tabî'atından zâhir olan ⁽¹⁴⁾ budur ki harâret ve bürüdet arasında i'tidâl üzre ola. Ma'â-hâzâ derece-i ⁽¹⁵⁾ ulâ âhîrinde raçbdur, qan galebesini ve keskinliğini ziyâde söyündürmesi ⁽¹⁶⁾ vardur. Eger yêseler eyü yelmeşüklü hılıt peydâ eyleye lâkin hazmı geçdür, öksürüğe ⁽¹⁷⁾ ve gücile nefes almak marâzına ve böbrekler ve qavuğ ağrılarına ve göğüs ağrılarına ⁽¹⁸⁾ nâfi'dür. Eyüsi oldur ki dânesi büyük olup şâf kıvıl ola ve etlü ola. ⁽¹⁹⁾ Ammâ gevşek olan ma'ideye ve balğamlulara zarar éder. Anlara işlâhı budur ki **[560b]** ⁽¹⁾ iri quru üzüm ile yeyeler. Unnâbuñ qurısı gögse nef' étmekte taze yaşından ⁽²⁾ ziyâdedür ve şol ki henüz olmayup kekredür tabî'atı habs ya'nî qabz éder ⁽³⁾ ve tamâm olup kemâlin bulmuş ola ishâl éder, huşuşan qurumışını şu ⁽⁴⁾ ile bişürseler ziyâde éder ammâ ruṭubeti ziyâde olan ve ince olan ⁽⁵⁾ qanda te'sîri yoqdur. Qurusını şu ile bişürseler veyâhüd şu içinde ⁽⁶⁾ ıslasalar boğaz iriligine ziyâde nef' eyleye. Harâreti ve şerâ dedükleri ⁽⁷⁾ harâret ki bedende ańsuzdan zâhir olur anları söyündürür, huşuşan şuyından ⁽⁸⁾ sikencübîn ile içseler ve şuyından ve cirminden mercimek şuyı ile içseler ziyâde ⁽⁹⁾ nef' eyleye. Şuyından çoq içmek gevşeklik vürür ve şişürür. İşlâhı ⁽¹⁰⁾ budur ki quru üzüm ve sükker ile isti'mâl édeler, âleti kıvâmdan alıqor ⁽¹¹⁾ ve erlik şuyını az éder. Mizâcları ıssı olanlar anuñla meze édinseler ⁽¹²⁾ nef' eyleye ve şarâb zararını def' eyleye, huşuşan mizâcları ıssı olanlara ziyâde ⁽¹³⁾ nef' éder ammâ mizâcları şovuş olanlara gül şuyı içinde ıslayup ⁽¹⁴⁾ sükker ile isti'mâl etseler nef' ziyâde ola. Ağacınıñ yaprağını qurıdup ⁽¹⁵⁾ ba'dehu ince döğüp eleyüp âkile dedükleri marâz üzerine saçsalar ⁽¹⁶⁾ ziyâde nef' eyleye. Bu bâbda aña beñzer devâ olmaya. Evlâ budur ki saçmazdan ⁽¹⁷⁾ evvel ol yere 'asel süreler. Eger ağacınıñ baldırınıñ qabuğını ⁽¹⁸⁾ döğüp mişli isfidâc ile qarışdurup tağılur maqûlesi olan yaralara ⁽¹⁹⁾ taldursalar pāk édüp eyü eyleye. Bu hâşşa yalınuz qabuğında dahı vardur **[561a]** ⁽¹⁾ <dahı vardur>. Eger yaprağını şu ile bişürüp ba'dehu taşfiye édüp şuyından ⁽²⁾ sükker ile

bêş güne dek her gün nişf ratl miqdârı içseler bedenden gicigi gidere, ⁽³⁾ mücerrebdür. Eger çekirdeklerin döğüp ögüdüp andan sevîk ya'nî kavut ⁽⁴⁾ etseler ve şovuk şu ile andan içseler tabî'atı tutup kırnı kabz eyleye. ⁽⁵⁾ Eger cümlesin ögüdseler bağarsuqlarda olan çıbanlara nâfi' ola. Eger şamgını ⁽⁶⁾ sirke ile ezüp temregü üzerine sürseler nef' édüp gidere, huşuşan birkaç ⁽⁷⁾ kerre her gün eyleseler ziyâde nef' éde. 'Unnâb yaprağını çeyneseler lezzet ⁽⁸⁾ kuvvetini gidere. Devâlar içmekden ikrâh édenlere eyüdü, igrenmeyüp içmesini ⁽⁹⁾ âsân eyleye.

'Andem: Baqamdur ki muqaddemâ harf-i bâda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁰⁾ Ba'zılar demişler demü'l-aḥaveyn dedükleri şamğdur ki ol daḥı harf-i dâlda ⁽¹¹⁾ zıkr olunmuşdur. Tâ'ife-i 'Arab her kızıl olan nesneye 'andem dërler. Zîrâ ⁽¹²⁾ ma'nâsı kıandan kızıl demekdür.

'Anfer: Merzencüş dedükleri devâdur ki ⁽¹³⁾ harf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

'Uncud: Kıru üzüm ⁽¹⁴⁾ çekirdegidür ki harf-i zâda zıkr olunmuşdur.

'Anzerüt: Anzurüt dedükleri ⁽¹⁵⁾ devâdur ki harf-i elifde zıkr olunmuşdur.

'Unm: İsm-i 'Arabîdür. Diyâr-ı Hicâz'da ⁽¹⁶⁾ semür ve ümm-i gîlân dedükleri dikenlü ağaçlarda ve anlara beñzer ağaçlarda biter. ⁽¹⁷⁾ Ol ağacuñ budaqlarından badem ağacı budağı gibi çubuk bitüp ziyâde yaşıl ⁽¹⁸⁾ ve kalın yaprakları olur. Badem yaprağına beñzer ammâ uçları sivri ⁽¹⁹⁾ degüldür. Badem yaprağından kiçirekdür. Ba'zınuñ yaprağı muqaddemâ harf-i bâda [561b] ⁽¹⁾ beyân olunan bentüme yaprağına beñzerdür. Vilâyet-i Şâm ve Mağrib'de zeytün ve enâr ⁽²⁾ ve badem ağaçları üzerinde biter. Bu devâ tâze yaraları bitişdürmede nâfi'dür ⁽³⁾ ve akan kıanı ve sâ'ir akar nesneleri ve kıarın yürimelerin kıutar, ma'ideye ⁽⁴⁾ kuvvet vërür. Eger bişürüp bişmiş içine otursalar kıan gelmesin kıutup kese. ⁽⁵⁾ Eger yaprağını çeyneseler diş etlerin kıavî édüp dişleri muhkem eyleye.

'Avsec: ⁽⁶⁾ Türkîde nimşen dërler. Ağaç dëmege yarar bir dikendür. Çoraq yerlerde biter, ⁽⁷⁾ dikenî keskindür, yaprağı uzunluğadur, üzerinde ele yapışur yelmeşigi vardur. ⁽⁸⁾ Bu diken iki dürlüdür: Birisi yaşıldur, yaşılı beyâza mâyildür; bir şınfı daḥı ⁽⁹⁾ siyâha mâyil gökçildür, yaprağı kıızı-

la mâyildür ve budakları uzunraqdur ⁽¹⁰⁾ ve dikenini çokdur ve beyâzından za'ifraqdur. Yaprakdan sonra kılıflar içinde ⁽¹¹⁾ yaşşı yemişleri olur. Süfündüliyün dedükleri devâya beñzerdür. Tabî'atı derece-i ⁽¹²⁾ şalışede müceffidür ya'nî kuruducudur. Derece-i sâniye ibtidâsında ve derece-i ⁽¹³⁾ ülâ âhirinde bâriddür. Nemle dedükleri ufağ kabarlara ve ziyâde harâreti olan ⁽¹⁴⁾ göz kızarmasına nâfi'dür. Bu iki marâz için isti'mâl olunanı tâze ⁽¹⁵⁾ ve yumışak yapraklarıdır. Ba'zılar demişler eger budaklarından alup kapular ve dîvârlar ⁽¹⁶⁾ üstlerinde aşakosalar ol evde sihr kâr etmeyüp bâtil ola. Ba'zılar ⁽¹⁷⁾ demişler şecere-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm dedükleri bu diken-dür. Eger yaprağını şıkup ⁽¹⁸⁾ şuyını içseler şafrâdan olan gicige ve uyuzaya nef eyleye. Kezâlik döğüp ⁽¹⁹⁾ şuyın çıkarup ve hınnâyı anuñıla yoğurup hammâmnda sürünseler gicige ve uyuzaya [562a] ⁽¹⁾ <ve uyuzaya> nef eyleye. Eger budakların yaqup tütsü etseler ufağ cânverler ⁽²⁾ kaçalar. Eger yaprağını döğüp şuyın şıkup aq düşmiş göz içine yedi güne ⁽³⁾ dek her gün şıksalar gözde olan beyâzi gidere, mücerredür. Gerek yeñiden ⁽⁴⁾ ve gerek eskiden olsun gidere. Eger bu dikeninün yemişini döğüp şuyın şıkup ⁽⁵⁾ şuyı terk olunsa tâ kurıdukdan sonra ol kurumışından denk miqdârını ⁽⁶⁾ yumurda ağı veyâhüd 'avrat südi ile ezüp göz içine tamlatsalar gözde ⁽⁷⁾ olan cem'an ağırlara nâfi' devâ ola, huşuşan ol ağırya ki beyâzi dağı ⁽⁸⁾ ola. Kadîmü'z-zamânda vilâyet-i 'Acem ve tã'ife-i Süryân tabîbleri bu diken ile ⁽⁹⁾ henüz ibtidâ etmiş olan cüzâma 'ilâc ederlerdi. Şol vechle ki andan ⁽¹⁰⁾ şarâb edüp şu vechle ki diken köklerin alup kesüp ufağ ufağ ⁽¹¹⁾ ederler ba'dehu şarâb-ı reyhânî ki mağallinde beyân olunmuşdur andan olan maşbûh ⁽¹²⁾ ya'nî müselleş içine koyup tâ üç paydan biri kalınca âteşde bişürürler ⁽¹³⁾ ba'dehu şâf ederler. Kökden her bir vaqıyyeye bir raql şarâb katarlar ba'dehu bişüp ⁽¹⁴⁾ şâf olmışından hastaya her gün şül-i raql miqdârı içüreler üç ⁽¹⁵⁾ dört meclisde sevda-yı muhterika ki maddede-i cüzâm oldur anı ishâl ⁽¹⁶⁾ eder. Ammâ bu şarâbı içmezden muqaddem üç gece semiz koyun eti şürvâsını ⁽¹⁷⁾ içüreler ba'dehu dağı iki gün gëru ol şürvâdan içüreler ba'dehu dağı tekrâr ⁽¹⁸⁾ edeler, ihtiyâc olursa edeler ve bu aralıklarda hammâma dağı gireler. Bu ⁽¹⁹⁾ dikeninün yemişi degirmi uzunluğa mâyil kızıl rengli ve nohüd kadar danelerdür [562b] ⁽¹⁾ yënür maqûlesidür. Çok yemesi kûlenc peydâ eder, ishâli ve aqar kanları tutar.

‘**Üd:** ⁽²⁾ Egerçi ‘üd dëyü her ağaç pâresine dërler ammâ ‘üd dëyü ıtlâk olunsa ⁽³⁾ murâd buhûr olan güzel râyihâlu meşhûr ‘üd olur. Lisân-ı Yûnân ile ⁽⁴⁾ ‘üd-ı buhûra ağâlücün dërler. Bilâd-ı Hind’den getirürler bir ağaç pâreleridür. ⁽⁵⁾ *Kitâb-ı Şifâ* şâhibi zıkr eder ki ‘üd diyâr-ı Hind’de bir ağaç kökleridür. Yerden ⁽⁶⁾ çıkarup tekrâr âher yërde yère gömerler tâ ağaçlığı gidüp şâfi laţif ⁽⁷⁾ râyihâlu ‘üd kalur. ‘Üduñ râyihâsı hoşdur, kâbizdur, bir miqdâr merâreti ⁽⁸⁾ ya‘nî acılığı vardır. Tıabî‘atı derece-i şâniyede hârr u yâ-bisdür. ‘Üduñ aşnâfi ⁽⁹⁾ vardır ya‘nî birkaç yërde olmağıla her biri bir güne olur. Eyüsi Mendilîdür ⁽¹⁰⁾ ki Mendil vasaţ-ı bilâd-ı Hind’de bir şehrdür. Ba‘dehu eyüsi Hindîdür ki Hind ⁽¹¹⁾ tağlarında olur ammâ ‘üd-ı Mendilî-nün râyihâsı ziyâdedür. Hindî ile geyesiyi ⁽¹²⁾ buhûrulasalar kehle olmağı komez. Mendilîden bunun râyihâsı geyeside çok ⁽¹³⁾ eglenür. Hindîden şoñra eyüsi Semendürîdür. Semendür vilâyet-i Hind’ün süfâlesinde ⁽¹⁴⁾ ya‘nî aşâğasında bir şehrdür. Bunlardan şoñra eyüsi Kâkilî ve Berrî ve Kaţî ⁽¹⁵⁾ ve Şîni ve Levâlî ve Murîtanîdür. Bunlar vilâyet-i Hind’de esâmî-i mevâzî’dür. ⁽¹⁶⁾ Muhaşşal budur ki ‘üd eyüsi oldur ki ağır olup şuya bata ve râyihâsı ⁽¹⁷⁾ hoş olup rengi siyâha ve göklüğe mâyil ola. ‘Üd bedende olan hıltları ⁽¹⁸⁾ laţif edicidür ya‘nî ince ve şâfi edicidür, süddeleri açıcıdur, yelleri tağıdur, ⁽¹⁹⁾ ruţûbât-ı fâside ya‘nî yaramaz yaşluqları giderür, sinirlere ve göğüs içinde [563a] ⁽¹⁾ <ve göğüs içinde> olan perdelere kuvvet vëricidür. Dimâğa ziyâde nef eder, kalbe ⁽²⁾ ve havâss-ı bâtine vü zâhireye ya‘nî ‘aql ve fikr ve eşitmek ve görmek kuvvetlerine ⁽³⁾ ve sâ’ir kuvvetlere ziyâdelik vërür ya‘nî fi’linde kâmil eder ve kalbe ferah vërür. ⁽⁴⁾ Yakup tütsü edinmegile başdan balğamı indürür ve karnı tutar. Şovuğdan ve yaşluğdan ⁽⁵⁾ ve kavuk za’ifliğından olan idrâr-ı bevli ya‘nî sidik tırmamasını men‘ eder. ⁽⁶⁾ Ma’idede olan ‘ufûneti ve yaramaz yaşluğu giderüp ma’ideye ziyâde kuvvet ⁽⁷⁾ vërür. Miqdâr-ı şerbeti bir mişkâle dekdür. Ba’zılar demişler ki sifle ya‘nî oturağa zarar ⁽⁸⁾ eder. Def-i zararı mâ’-i verd ya‘nî gül şuyı iledür.

‘**Üdü’l-hayye:** ⁽⁹⁾ Yılan ‘üdü demekdür. Vilâyet-i Berber ve Qaralar’da biter bir nebâtdur. Süsene ⁽¹⁰⁾ beñzer köki dağı anuñ gibidür. Lezzetinde acılık vardır. Eger yakup tütsü etseler ⁽¹¹⁾ keskin râyihâsı zâhir ola. Niş dirhem miqdârın içseler her güne zehr eger şovuğ ⁽¹²⁾ ve eger ıssı cümlesine devâ ola. Eger evvel ve eger şoñra dağı isti‘mâl olunursa nâfi ⁽¹³⁾ ola.

‘Üdü’s-şalîb: Fâvânyâ dedükleri devâdur ki ħarf-i fâda zîkr olunur ⁽¹⁴⁾ inşâ'allâhu te'âlâ.

‘Üdü'r-rîh: Ba'zî nüshalarda zâ ve nûn ile 'üdü'z-zenc ⁽¹⁵⁾ vâkı' olmuş; ma'nâsı tã'ife-i Zencî 'üdi demek olur ve ba'zî nüshada 'üdü'r-rîh ⁽¹⁶⁾ vâkı' olmuş; ma'nâsı zâhirdür. Ehl-i Şâm ıstılâhları üzre fâvânyâ ⁽¹⁷⁾ dedükleri devâya ıtlâk olunur ve ehl-i Mısr ıstılâhları üzre 'urûk-ı şufr dedükleri ⁽¹⁸⁾ şaruca köklerin küçüğine ıtlâk ederler. Nitekim ħarf-i mîmde māmîrân ⁽¹⁹⁾ dëyü zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Kezâlik berbârîs ki muqaddemâ beyân olunmuşdur [563b] ⁽¹⁾ anuñ kökinün kabuğuna dağı ıtlâk ederler ammâ bu ıtlâk vilâyet-i Endülüs'dedir. ⁽²⁾ Kezâlik vec ki egir dedükleri kökeldür aña dağı ıtlâk ederler. Vec ħarf-i vâvda ⁽³⁾ zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

‘Üdü'l-yüsr: Qolayluğ 'üdi demekdür. Murâd ⁽⁴⁾ enâğüris ki muqaddemâ ħarf-i elifde zîkr olunmuşdur ki ħabbü'l-külâ anuñ yemişidür anuñ ⁽⁵⁾ ağacınun ismidür. Ba'zılar demişler ħatmî ki muqaddemâ ħarf-i ħâda zîkr olunmuşdur anuñ ⁽⁶⁾ ağacı murâddur. Ba'zılar demişler maħleb ağacı murâd olunur. Maħleb ħarf-i mîmde ⁽⁷⁾ zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. Ba'zılar demişler murâd misvâk ağacıdur ki erâk ⁽⁸⁾ dëyü ħarf-i elifde zîkr olunmuşdur. Bunlara qolayluğ 'üdi demek anuñçündür ki ⁽⁹⁾ zu'm ederler ki bir kimesne andan 'aşâ edinüp elinde olduğda her işi kolay ⁽¹⁰⁾ gelüp ħalk arasında maqbûl ola.

‘Üdü'l-uṭâs: Aqşırmağ ağacı demekdür. ⁽¹¹⁾ Murâd kündüs dedükleri aqşırıcı devâdur ki ħarf-i kâfda zîkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽¹²⁾

‘Üdü'l-ḳarḫ: Şâm vilâyetinde râziyâneye beñzer bir nebât kökinün ⁽¹³⁾ ismidür. Ol nebât âdem kâmetinden ziyâde uzar ve dağı qatı kışa olur. ⁽¹⁴⁾ Budakları yaşşıdur, rîbâs dedükleri nebât filizleri gibidür. Ol kökde keskinlik ⁽¹⁵⁾ vardır. Tãbi'atı derece-i şâlîsede ħârr u yâbisdür. Vec ki egir dedükleri kökdür ol ⁽¹⁶⁾ her neye nâfi' ise 'üdü'l-ḳarḫ dağı aña nâfi'dür. 'Ăḳırḳarḫâ dedükleri kökde ne maḳûle ⁽¹⁷⁾ ħâşşa varısa ekşeri anda dağı vardır. Ba'zılar ġalaṭ edüp murâd bu ikisidür ⁽¹⁸⁾ dërler. Anuñçündür ki ba'zı ıstılâhda vece ve 'ăḳırḳarḫâya 'üdü'l-ḳarḫ dëyü tesmiye ⁽¹⁹⁾ ederler. Ammâ şahîḫ budur ki nefsinde âḫer nebât kökidür.

İhn: İsm-i ‘Arabîdür [564a] ⁽¹⁾ <Arabîdür>. Şûf ki yündür anuñ ismidür. Nitekim harf-i şâdda zıkr olunmuşdur. ⁽²⁾

İynün: Senâ-yı beledî ya‘nî şehrlerde ve köylerde biter bir güne senânuñ ⁽³⁾ ismidür. Diyâr-ı Mağrib’de çok bulunur. Budağları uzun ve ince ve katı baldırlu ⁽⁴⁾ bir nebâtdur. Budağlarında birbiri yanında dizilmiş mersin yaprağı gibi küçük ⁽⁵⁾ yaprakları vardır ve muhkemliği vardır. Çubuğunuñ rengi siyâh ile kızıl ortasındadır. ⁽⁶⁾ Her budağınun ucında aqçe gibi degirmi ve sürmelenmiş gibi çiçegi vardır. Ekşeriyyâ ⁽⁷⁾ tağlarda olur, lezzeti ziyâde acıdur. Ehl-i Mağrib’den bir kavm demişler ki mâhî-zehre ⁽⁸⁾ dedükleri budur. Tabî‘atı derece-i şâlîse evvelinde hârr u yâbisdür. Tâzesinden ⁽⁹⁾ kabza miqdâr alup encir ile bişürüp içseler balgamı ve sevdâyı ishâl eyleye ⁽¹⁰⁾ ve uyluqlar ağrısına nef eyleye ammâ iztirâb ve tasa vericidür, zarardan ⁽¹¹⁾ hâlî degüldür.

‘Aynü’d-dîk: Cem‘ lafzıyla ‘uyünü’d-dîke dahı dërler ya‘nî ⁽¹²⁾ hurûs gözleri demekdür. Tağlardan şehrlere götürürler kızıl renglü yıldırar ⁽¹³⁾ degirmi ve şayqallu dânelerdür. Nebâtı ma‘lûm degüldür. Ekşeriyyâ vilâyet-i Hind ⁽¹⁴⁾ tağlarında olur. Ba‘zılar demişler baqam ağacınun yemişidür. Dânesi keçi boynuzı ⁽¹⁵⁾ dedükleri yemiş çekirdeğine beñzerdür. Tabî‘atı ziyâde hârdur, ruṭubet-i fazliyyesi ⁽¹⁶⁾ dahı vardır, cimâ‘a ziyâde tahrik eder, erlik şuyını ziyâde çok eder. ⁽¹⁷⁾ Miqdâr-ı şerbeti nısf dirhemden mişkâle dekdür. Tâze süd ile veyâhüd terencübîn ⁽¹⁸⁾ işlanmışı ile içseler veyâhüd sükker ile yeyeler.

‘Aynü’l-hüdhüd: Vilâyet-i Mağrib’de ⁽¹⁹⁾ âzân-ı fâr dedükleri nebâtuñ ismidür. Tabî‘atı hârdur. Nitekim harf-i elifde zıkr olunmuşdur. [564b] ⁽¹⁾

‘Uyün: Cem‘-i ‘ayndur ki murâd bu maqâmda Türkide göz dedükleri ‘uzvdur. ⁽²⁾ Tabî‘atı hârr u raṭbdur. Ruṭubeti harâretinden çokdur, harâreti i‘tidâle qarîbdür. ⁽³⁾ Yemek için en eyüsi koyun gözleridür. Cemî‘an kuşların gözleri yaramazdur, ⁽⁴⁾ yübüsete mâyildür, erlik şuyın ziyâde eder, tiz hazm olur. Ammâ mizâcları ⁽⁵⁾ şovuk ve ruṭubet üzre olanlara yaramazdur. Anlara işlahı budur ki tuz ⁽⁶⁾ ve şa‘ter ile yeyeler. Yemesinün eyü qarîki budur ki şu içinde bişürüp yeyeler. ⁽⁷⁾

‘Uyûnü’l-bakar: Dânesi büyük bir güne üzüm ismidür ki igen tatlu degüldür ⁽⁸⁾ ve kabı kalıñ ve siyâhdur, geç hazm olup ma‘ideye ağırdur. Nitekim muḳaddemâ ⁽⁹⁾ üzüm envâ‘ıyla zıkr olunmuşdur. Ammâ ehl-i Mağrib yanlarında ‘uyûn-ı bakar dëyü ⁽¹⁰⁾ bir güne iri erige dërler. Nitekim ḫarf-i elifde ıccâş envâ‘ında zıkr olunmuşdur. ⁽¹¹⁾

‘İzurân: Ze‘rür ki Türkîde aluç dëdükleri meşhûr yemişdür anuñ ⁽¹²⁾ her günesininüñ ismidür. Ba‘zılar dëmişler tağlarda biten beyâz olan ze‘rür ⁽¹³⁾ ismidür. Ancak nitekim muḳaddemâ ḫarf-i zâda zıkr olunmuşdur.

‘Aysâm: İsm-i ‘Arabîdür. ⁽¹⁴⁾ Ğareb ki Türkîde kavaḳ dëdükleri ağaçdur anuñ ismidür. Ba‘zılar dëmişler çenâr ⁽¹⁵⁾ ağacı ismidür ammâ evvelkisi şahîhdür. Ğareb ḫarf-i ğaynda zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ. ⁽¹⁶⁾

Ḥarfü’l-ğayn

Ğâfit: Şâhib-i kitâb raḫimehullâhu ⁽¹⁷⁾ te‘âlâ eydür: Bizüm zamânumuzda Ğâfit dëyü ma‘rûf olan bir nebât çiçegidür ki ⁽¹⁸⁾ şaruya mâyil uzun yaprakları vardır. Nebâtınuñ ortasından düz ve degirmi ⁽¹⁹⁾ baldırı çıkar, esel ki beyân olunmuşdur anuñ incesi gibi olur. Baldırı [565a] ⁽¹⁾ <baldırı> üzerinde benefşe renginde gök çiçegi olur. Çiçegi ve nebâtı dahı ziyâde ⁽²⁾ acıdur. Ṭabī‘atı derece-i şâniyede ḫârr ve derece-i ülâda yâbisdür. Hıltları ⁽³⁾ inceldici ve cilâ edecidür. Cigerde olan süddeleri açup nef‘ eder, ḳan ⁽⁴⁾ ve sâ‘ir hıltlar geçecek yolları pāk eder, ma‘ide ve cigere kuvvet vëricidür. ⁽⁵⁾ Eger ḫınzîrûñ eskimiş olan iç yağıyla ḳarışdurup oñulması güç olan ⁽⁶⁾ iriñlü yaralara ve çibanlara ursalar eyü ede ve südde edici hıltları ⁽⁷⁾ çıkarur ve südde sebebi ile olan sıtmalara ziyâde nef‘ eder. Eger içmegile ⁽⁸⁾ ve eger götürünmegile ḫayz ḳanın idrâr eder. Ba‘zılar dëmişler ṫalâḳa zarar eder. ⁽⁹⁾ Anîsün ıslâḫ edüp zararın def‘ eder. Sıtmalara nef‘ étmekde bedeli ⁽¹⁰⁾ nişf vezni asârün ve nişf vezni afsentîndür.

Ğâr: Yaprığı ⁽¹¹⁾ söğüd ve zeytün ağaçları yaprağına beñzer bir ağaçdur. Türkîde defne ⁽¹²⁾ ağacı dëdükleridür. Funduḳdan kiçirek yemişi olur. Yemişinüñ kabı siyâh ⁽¹³⁾ ve incedür. Azacuḳ ovup şıḳmağıla kabı iki ayrılup içinden şaruya ⁽¹⁴⁾ mâyil kızıl çekirdegi olur. Çekirdeginüñ lezzeti ve râ-yiḫası hoşdur. Yaprığınuñ ⁽¹⁵⁾ dahı lezzeti ve râ-yiḫası hoşdur. semeresine lisân-ı Fârisîde deh-meşt ⁽¹⁶⁾ dërler. Tağlarda ve düz yerlerde dahı biter.

Şām halkı defneye rend dèrler ve Yünānīde ⁽¹⁷⁾ zākīnī dèrler. Yaprığı iki dürlü bulunur: Birisi ince olur ve birisi yaşşı olur. ⁽¹⁸⁾ İncesi ıağlarda olur ve yaşşı olanı düz yerlerde olur. Bu ađaç cemī'an ⁽¹⁹⁾ eczāsı ile derece-i şālīşe evvelinde hār u yābisdür, dānesi ıssırağdur. Eger **[565b]** ⁽¹⁾ yaprığını Őu içinde bişürüp içinde otursalar kāvuk ve rađm marazlarına ⁽²⁾ muvāfiđ olup nef eyleye. Eger muğkem dögüp ezüp arı ve zehrlü büyük ⁽³⁾ sińek ııırdüği yere yağı etseler nef eyleye. Eger etmek veyāhüd kavut ⁽⁴⁾ ile karışdurup ıssı ağrılara ursalar ağrısını ve đarabānını sākın eyleye. ⁽⁵⁾ Ammā içseler ma'ideyi gevşeldür ve kuşmayı tađrīk eder. Eger dānesini ⁽⁶⁾ dögüp 'asel ile karışdurup sıvık iken isti'māl etseler öykende ⁽⁷⁾ olan çibana ve toğrulmayınca nefes almağa kādır olmayan kimesnelere ⁽⁸⁾ nāfi' ola. Kezālik bu vechle müşelleş veyāhüd eski koyu řarāb ile isti'māl ⁽⁹⁾ etseler nef eyleye. Eger řarāb ile içseler 'akreb şoğduğına nef edüp ⁽¹⁰⁾ fi'l-hāl eyü eyleye ve behağı kolay kopardup giderür. Eger çekirdeğinün ⁽¹¹⁾ için gül yağı ve eski řarāb ile karışdursalar kulağda olan gürüldiye ⁽¹²⁾ nef edüp gücile eşitmeyi gidere. Mecālsuzlıđı gidermek için ⁽¹³⁾ olan yağlar eczāsına dağı girür. Kökinün kabından toğkuz kīrāt miđdārı ⁽¹⁴⁾ içseler sidük yollarında olan şaşları ufağlaya ve karıında oğlanı ⁽¹⁵⁾ katl eder ve cigerinde marazı olanlara nef eder. Ba'zılar dēmişler eger yaprığını ağacından ⁽¹⁶⁾ kopardup yere dūřmedin kulağ ardına kosalar ne kadar isterse řarāb ⁽¹⁷⁾ içüp ser-hoř olmaya. Eger bir budadıń alup uyđuda iken belinleyen oğlancık ⁽¹⁸⁾ yatduğı yere aşağosalar ziyāde çok nef eyleye. Eger dānesini řarāb ile ⁽¹⁹⁾ içseler ruğubetden olan şalağ ağrısına nef eyleye ve balđamdan olan **[566a]** ⁽¹⁾ <olan> bař ağrısına ve ğalīz yellere nef eder. Lađve marazı olana anuğıla ⁽²⁾ isti'at ya'nī burnından içerüsine korlar nef eder. Eger dānesini dögüp ⁽³⁾ iki miřkāl miđdārı içseler bağarsuk ağrısını sākın eyleye, fi'l-hāl sākın eyleye. ⁽⁴⁾ Eger Őu içinde ışlayup şuyını ev içinde serpüp şulasalar sińekleri ⁽⁵⁾ kağıra. Eger yaprığını Őu içinde bişürüp ol řuya sirke katup maźmaza ⁽⁶⁾ etseler dişler ağrılarını sākın eyleye. Eger dānesinden ve eger yaprığından iki dirhem ⁽⁷⁾ miđdārı isti'māl olunmak cāyizedür ammā gögse zarar eder. Iřlāđı ketre iledür. ⁽⁸⁾ Eger 'avrat götürünse karnından oğlanı dūřüre. Dānesi bulunmasa bedeli ⁽⁹⁾ ĥabbül-mağleb dēdükleri dānedür. Eger ol dağı bulunmasa acı bādem bedelidür. ⁽¹⁰⁾

Ġâlbûn: İsm-i Yünânîdür. Ma'nası lebenî ya'nî süde mensüb devâ ⁽¹¹⁾ demekdür. Süd içine kosalar südi doñdurduğı için böyle nâm demişler. ⁽¹²⁾ Nitekim penîr mâye böyle eder. Tıoğru turur bir nebâtdur. Uzun yaprakları ⁽¹³⁾ ve şaru ve ince ve büyük ve hoş râyiħalı çiçeğı vardır. Tabî'atı derece-i ülâda ⁽¹⁴⁾ ħârr ve derece-i şâniyede kuruducudur. Ķan ağduğı yere ursalar ⁽¹⁵⁾ Ķanı tuta ve nef' ede. Eger çiçeğı ile âteş yanığına yağı etseler nef' eyleye. ⁽¹⁶⁾ Bu nebâtuñ köki cimâ' iştihâsını ziyâde taħrik eder. Kökinüñ tabî'atı ħârr ⁽¹⁷⁾ u raħbdur.

Ġâlînis: İsm-i Yünânîdür. Mış'da müntine dërler bir nebâtdur. ⁽¹⁸⁾ Ķo- rağ ve seyller açup yırtduğı yerlerde ve ħarâbelerde ve bostânlarda biter. ⁽¹⁹⁾ Şüretâ nebâtı ıřırđan nebâtuña beñzer, aşlâ farkları yoğdur lâkin bunuñ [566b] ⁽¹⁾ yaprağı düzdür ve ışırıcı degüldür. Benefşe reng kızıla mâyil ince çiçeğı vardır. ⁽²⁾ Yaprasını şıķup ovsalar çirkîn ve ağır râyiħası zâhir ola. Tabî'atı derece-i ⁽³⁾ şâlişede ħârr u yâbisdür, ĶatılıĶları ve sevdâvî Ķanlardan ve sevdâdan ⁽⁴⁾ olan şişleri ve ħanâzîr dedükleri çibanları ve Ķatı şişleri taħlîl edüp ⁽⁵⁾ indüricidir. Bu ħuşuşlar için isti'mâl olunmağ bu vechledür ki budaĶların ⁽⁶⁾ yaprakları ile alup dögeler ba'dehu sirke ile Ķarıřdurup ve ılıdup üzerine ⁽⁷⁾ Ķoyalar. Günde iki kerre yeñiden edeler. Eger şu ile bişürüp şürvâsıyla bu mağûle ⁽⁸⁾ şişleri yusalar nef' eyleye. Eger yaprağını tuz ile ezüp maħv edüp ulaşur ⁽⁹⁾ mağûlesi olan yaramaz çibanlara ursalar nef' eyleye. Eger yaprağını tâze iken ⁽¹⁰⁾ şöyle yëseler eskiden olan öksürüğü ve mecâlsuzluğu ve tırlığı ve nefes ⁽¹¹⁾ tırlığını her nice olursa gidere. Bu mağûle marâzlara nef'de aña beñzer ⁽¹²⁾ ve yaĶlařur âħer devâ olmaz.

Ġârîķûn: Çürümüş ağaç kökine beñzer ⁽¹³⁾ beyâz ve yeyni ve tîz ufaĶlanur ve didimlenür bir nesnedür. Nitekim eĶibbâ ⁽¹⁴⁾ ve sâ'ire ma'rûfdur. Ba'zılar demişler encîr ađacınıñ kökinüñ çürükleridir. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar demişler kökler içinde bulunur nesnedür, Rûm Deryâsı cezîrelerinden ⁽¹⁶⁾ getirürler. Ġârîķûn iki dürlüdü: Biri erkek ve biri dişidür. Diřinüñ ⁽¹⁷⁾ heşşeti ya'nî Ķurumađdan olan yeyniligi ve pâkligi ve ħâlîzlığı ve kendü ⁽¹⁸⁾ nefsinde yeyniligi ziyâdedür ve tîz didimlenür. Erkeğinde tıbaĶalar yoğdur ⁽¹⁹⁾ ya'nî uzunluğına didimlenmez, dişide olan şıfata muħâlifdür. Lezzetinde [567a] ⁽¹⁾ <lezzetinde> tıtluluĶ ba'dehu acılık ba'dehu ağzı bozar mağûlesi acılık vardır. ⁽²⁾ Ġârîķûnuñ ħaĶîķatinde iħtilâf vardır. Ba'zılar dërler ağaç kök-

leridür ⁽³⁾ ve ba'zılar dەرler ağaçlar içidür, çok zamānlar geçmek ile bozulup çürür ⁽⁴⁾ böyle olur. Şāhib-i kitāb eydür: Zann olunur ki şahīhi dağı budur. Ba'zılar dەرler ⁽⁵⁾ mantardur. Tabī'atı derece-i sāniyede hārr u yābisdür, hārreti ziyādedür. Ba'zılar ⁽⁶⁾ dەرler yübüseti ziyādedür, taħlil édüp ğalīz hıltları kesici kuvveti vardur, ⁽⁷⁾ cigerde ve bögreklerde olan süddeleri açıcıdur, südde sebebi ile olan yereķānı ⁽⁸⁾ giderür, şar' marazı olanlara nef' eder, nāfiz ki ditretmesi olan sıtmadur ⁽⁹⁾ aña şifā olur, yılan şoķduđı yere taşradan üzerine kıomagıla ve 'akreb ⁽¹⁰⁾ şoķduđı kimesneye mişķāl miķdārın şarāb ile içürmegile nef' eder, bağarsuķ ⁽¹¹⁾ ağrısını giderür ve çiğ olan hıltları ishāl eder. Eger sıtması olmayan ⁽¹²⁾ kimesneye ünümālī dedükleri şarāb ile ve sıtması olana mā'-i 'asel ile altı ⁽¹³⁾ kırāt miķdārın içürseler çiğ olan hıltları ishāl eyleye ve şişi gidere ⁽¹⁴⁾ ve kıaraca et berelenmesini gidere. Eger şu ile iki dirhem miķdārın içseler ciger ⁽¹⁵⁾ ağrısından ve gücile nefes almak ve gücile işemek ve boğulmuş rahm ve bögrekler ⁽¹⁶⁾ ağrılarına nef' eyleye ve beñzi güzel eyleye. Gāh olur öykende olan çıbanı ⁽¹⁷⁾ indürmek için müşelleş veyāhūd kıoyu eski şarāb ile içürürler ve talaķ şişi ⁽¹⁸⁾ için sikencübīn ile içürürler. Eger çeyneyüp yutsalar ma'ide ve ciger ağrısına ve ekşi ⁽¹⁹⁾ kekremeye nef' eyleye. Eger şu ile tokuz kırāt miķdārın içseler ol miķdār içmegile [567b] ⁽¹⁾ eñ yerleri ağrılarına dağı nef' eder ve şar' ve rahmdede olan yellere dağı nef' eder. ⁽²⁾ Sıtma nevbeti gelmezden evvel içseler ditremesini gidere. Eger yalnız içseler ma'ideye ⁽³⁾ nāfi' büyük devālardan ola ve ma'idede ta'ām ekşimesini ve ma'ide ağzına ⁽⁴⁾ gelmesini men' eyleye. Anīsün ile isti'māl olunsa içerüde olan ağruları gidere. ⁽⁵⁾ Zirāvend ile içseler bögrekde olan taşları tiz ufaķlaya. Anīsün ile gücile ⁽⁶⁾ nefes almak marazına nef' eyleye. Buyan kökinün rubbından mişli ile balğamdan olan ⁽⁷⁾ eski öksürüğe nef' eder ve rāvend ile isti'māl olunsa hām hıltıdan olan ⁽⁸⁾ arķa ağrısına nef' eder. Eger şerbet miķdārın azacuķ cünd-i bādester ile içseler ⁽⁹⁾ her güne kıulenci def' eyleye. Kezālik anuñla huķne etseler nef' eder. Eger mişli asārün ⁽¹⁰⁾ ile niçe zamān içseler istisķā-yı laħmī vü zıķķī-yey nef' eyleye. Evlā budur ki ğārīķūndan ⁽¹¹⁾ ancaķ ziyāde yeyni ve ziyāde beyāz olanın isti'māl edeler. Lāzımdur ki muħkem döğüp ⁽¹²⁾ ezüp üzerine maṭbūh ya'nī müşelleşden serpüp isti'māl edeler. Saħķ etmesinün ⁽¹³⁾ tariķi budur ki kııldan elek ile eleyeler ve āher devā ile kıarışdurup içildükde bir dirhem ⁽¹⁴⁾ miķdāra dek içeler ve yalnız olıcaķ bir mişķāle dek içeler. Bā-

dem yağı ile içmek ⁽¹⁵⁾ evlâdur. Ba'zılar demişler hâşşalarındandır eger bir kimesne üzerine aşakoyup götürse ⁽¹⁶⁾ anı 'aşreb şokmaya. Ğarîkûndan şol ki siyâh veyâhüd şaru ola ve kıatı ola ⁽¹⁷⁾ ziyâde yaramazdur, isti'mâli câyiz degüldür. Zîrâ helâk edicidir. Bu ma'külesinüñ ⁽¹⁸⁾ def'-i zararî ıssı şü ve süd içüp kuşmağdur ve kündüs dedükleri zehr içürilen ⁽¹⁹⁾ kimesneye 'ilâc olunduğı gibi 'ilâc edeler. Ğarîkûn bulunmasa ferbiyûndan [568a] ⁽¹⁾ <ferbiyûndan> nışf vezni bedelidir. Ba'zılar demişler şahm-ı hanzaldan nışf vezni ⁽²⁾ bedelidir. Ba'zılar demişler iki mişli besfâyic ve bir mişli türbüd ve rub' vezni ya'nî ⁽³⁾ vezninüñ dört paydan bir payı miğdârı zencebîl bedelidir.

Ğaliye: ⁽⁴⁾ Ma'rûf hoş koşulu terkîbdür. Mizâcî hârdur, telyîn ya'nî yumışatmağ ⁽⁵⁾ eder ve idrâr eder. Târîk-i 'ameli ve menâfi'i mürekkebâtta zikr olunmışdur. ⁽⁶⁾

Ğäsül-i Rümî: Mu'kaddemâ harf-i elifde zikr olunan ebü kânis ⁽⁷⁾ dedükleri devâdur. Ammâ Ğäsül deyü ıtlâğ olunduğda uşnân ki çoğan ⁽⁸⁾ dedükleri nebâtdur ol murâd olunur.

Ğubeyrâ: Türkide igde dedükleri ⁽⁹⁾ mîvedür. Ağacına dağı ıtlâğ edeler. Ağacı zeytûn ağacı kadar büyük ⁽¹⁰⁾ olur. Ağacına Ğubeyrâ dedükleri anuñçündür ki yaprağı toz renglüdür, yemişi ⁽¹¹⁾ 'unnâb gibidür. Yemişinüñ eyüsi oldur ki çolu olup rengi tamâm kızıl ola. Tâbî'atı ⁽¹²⁾ derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniye[de] yâbisdür. İki sınıfdur: Biri erkekdür ⁽¹³⁾ yemiş vërmez ve biri dağı dişidür yemiş vërür. Yemişinüñ yaşılı tábî'atı ⁽¹⁴⁾ tutar kabz eder. Yemişinüñ ögüdülmişi çarnı tutmağda nabğ kavutundan ⁽¹⁵⁾ ziyâdedür. Azacuk Ğızâ vërür, ma'ideyi dibâğat eder, kuşmayı sâkin eder, ⁽¹⁶⁾ şafrâyı ma'ideye dökülmekden men' eder. Baş ağrısına nâfi'dür, huşuşan ⁽¹⁷⁾ bedenden başa çıkan buhârlardan olan baş ağrısına ziyâde nâfi'dür. ⁽¹⁸⁾ Çiçeğinde hâreret vardır ve eger koşmağla ve eger yemegile cimâ'a ta'hrîk eder ⁽¹⁹⁾ hâşşası vardır. Hattâ vilâyet-i Maşriğ halkından bir kavm bunuñ bahârî zamânında [568b] ⁽¹⁾ <zamânında> 'avratların taşra çıkmâğ men' ederler. Zîrâ havf ederler ki işti'hâları ⁽²⁾ ziyâde olup rüsvâ olalar. Eger üzerinde çiçeği vâfir olan budağın alup ⁽³⁾ başına tolaşdurup tâc etseler ziyâde ferağ ve sürür vère ammâ kuvvet-i hâzimeye ⁽⁴⁾ zarar eder. İşlâhı sükker iledür.

Ġudâf: Kârğa dedükleri kuşlardan ⁽⁵⁾ toz renglü bir cins küçük kârğadır. Eti yênmez, eti kâtidur, yaramazdur. ⁽⁶⁾

Ġarâ: Türkide tutkâl dedükleridür ki yapışdurması lâzım olan ⁽⁷⁾ nesnelere anuñıla yapışdururlar. Nitekim ma'lûmdur buğdaydan olan ki nişâstadır ⁽⁸⁾ andan bir buçuq mişkâl mişkârın içseler göğüsden kân tükürmege nâfi^c olup ⁽⁹⁾ tuta ve şığır derilerinden olan tutkâlde ziyâde kuvvet vardır. Eger sirke ⁽¹⁰⁾ ile ezüp behâka ve temregüye ursalar cilâ edüp gidere ve irinlü ⁽¹¹⁾ gıcik ve uyuzı şoyup cilâ eyleye. Eger ıssı şu ile ezüp âteş yakduğı ⁽¹²⁾ yere sürseler kabarmasına nâfi^c ola. Başa müte'allık olan merhemlere ve yüze ⁽¹³⁾ sürüp güzel edecek nesnelere girür. İçmegile kân tükürmesine dağı nef^f ⁽¹⁴⁾ eder. Eger eridüp ezüp kasıq yarılan kimesne devâlarına kâtsalar nef^f ⁽¹⁵⁾ edüp eğlenmesini uzada. Tutkâllardan her kânkısını ezüp tavşan ⁽¹⁶⁾ tûyleri ile kânı akar yara kânını diñdürmege ve âteş yanığına ve ağrısına ⁽¹⁷⁾ ziyâde nâfi^c devâ ola. Balık tutkâlını beyâz olan tırnaqlara ursalar ⁽¹⁸⁾ nef^f eyleye, mücerredür. Buruşuğı olan yüze sürseler buruşukları gidere. ⁽¹⁹⁾ Gâh olur derilerden, huşuşan şığır derisinden olan tutkâlî yakup [569a] ⁽¹⁾ <yakup> ba'dehu yakılmışını yaykayup tütüyâ yerine isti'mâl ederler. Balık tutkâlî ⁽²⁾ barâş devâlarına girür. Cemî'an tutkâllerün tabî'atları hârr u yâbisdür. Nihâyet ⁽³⁾ birbirinden mütefâvitdür aşlına göre.

Ġarb: Fethile gareb dağı dërler. ⁽⁴⁾ Türkide kavaq dedükleri ağaçdur. Şâhib-i kitâb rahîmehullâhu te'âlâ eydür: Hâkîkatde ⁽⁵⁾ söğüd ağaçlarından bir günesidür. Kavaq ağacınun kabı ve yaprakları beyâzdur. ⁽⁶⁾ Anuñcündür ki kavaq kabı aqdan ġalaqdur. Tabî'atı cemî'an eczâsı ile bârid-i ⁽⁷⁾ kabızdur, derece-i şâniyeye erişür. Eger yaprağını fülful ile dögüp ezüp ⁽⁸⁾ îlavus dedükleri kûlenc ki mağallinde beyân olınmışdur aña nef^f eyleye. Eger 'avrat ⁽⁹⁾ yalınuz şu ile içse gebe olmaya. Eger çiçegin veyâhüd kabuğundan içseler ⁽¹⁰⁾ kân tükürmeyi men^c ede. Eger kabuğünü yakup ve sirke ile yoğunurup elde ⁽¹¹⁾ ve ayakda olan sigillere yakı etseler kôparup gidere. Gâh olur kavaq ⁽¹²⁾ ağacın çizüp içinden koyu şuyı çıkar. Ol koyu şu gözlere cilâ ⁽¹³⁾ vërüp göz nûrın ziyâde eder ve keskin eder. Ba'zılar kavaq ağacını ⁽¹⁴⁾ yakup külini kurıdıci merhemlere katarlar. Gâh olur külini yaykayup ⁽¹⁵⁾ tütüyâ yerine isti'mâl ederler. 'Avrat yaprağından içse kışır kâla, mücerredür. ⁽¹⁶⁾ Kökinün kabuğı saçları kârartmaq için olan boyalara girür. ⁽¹⁷⁾

Ġarġad: 'Avsec ki muġaddemâ beyân olunan saġrâ dikenî dëdükleridür (18) anuñ aġnâfindan büyük ve beyâz olanıdır.

Ġarz: 'Aġar-râ'î (19) ya'nî çoban degnegi dëdükleri nebât ki muġaddemâ beyân olınmışdır. Şâm-ı Şerîf'de [569b] (1) anuñ küçüġinüñ ismidür ki ol nebâtuñ dışısidür.

Ġazâl: Geyik (2) dëdükleri ma'rûf ġayvân-ı vaġşîdür. Ġazâl eti sâ'ir avlar etlerinden lezzetlüdür (3) ve insân ġabî'atına yakınraġdur. Ĥabî'atı ġârr u yâbisdür, bârid-i raġb ve fazlâtı (4) çok olan bedenlere ve bedenîñ ġurıtmaġa muġtâc olanlara eyüdüdür. Az ġizâ (5) vëür, ġazmı geç degüldür. İşlâġı budur ki evvelâ şu ile âteşde ġaynadup (6) ba'dehu bâdem yaġı ve ġabı şoyulmuş sîsâm ile ġavuralar ve bedeninde yelleri (7) ve içëüsünde şovuklukları olanlara ġoz yaġı ve zeyt yaġı ve şu ve tuz ile (8) bişüreler. Ammâ kebâbı yaramazdur ma'ideden gücile iner, nefse tasa getürür. (9) İşlâġı sikencübîn ve ekşi yemişler şormaġ iledür. Ammâ kebâbı ġülenc olanlara (10) ziyâde zararlıdır, sirkelemesi yaramazdur. Ġazâl ġıġları ziyâde ġârr u yâbisdür, (11) cilâ edicidür. Eger sirke ile ġaynadup balġamlı olan şişler üzerine ġosalar (12) indüre. Yemek içün eyüsi oldur ki ġarekete gelmiş buzaġusı etidür, ġuşuşan (13) eger beyâz olup semiz olursa ziyâde eyü olur.

Ġasel: Muġaddemâ ġarf-i (14) ġâda ġaġmî dëyü zıkr olunan meşġür nebât ismidür.

Ġüre: İsm-i Fârisîdür. (15) Murâd ġoruġdur ki ġarf-i ġâda ġışırım dëyü zıkr olınmışdır.

Ĥarfü'l-fâ

(16)

Fävânyâ: 'Üduş-şalîb dëdükleri meşġür kök nebâtınun bir şınıfıdır. (17) Diyâr-ı Maġrib'de çiçegine verdü'l-ġamîr ya'nî eşekler güli dërler. Baldırı iki ġarış uzar (18) bir nebâtdür. Vâfir yapraġlı budaġları olur. İki şınıfıdır: Birisi erkek ve birisi (19) dişidür. Erkeġinün yapraġı ġoz yapraġına müşâbihdür. Dişisinün yapraġı yabân [570a] (1) <yabân> kerefsi yapraġına müşâbihdür. Baldırı ucında tâze bâdem ġılıflarına (2) beñzer ġılıfları vardır. Ĥılıfı içinde ġan gibi ġızıl enâr dânelerine beñzer (3) ufaġ ve çok dâneleri olur ve dânelerinün ortası siyâha mâyıldür. (4) Erkeġinün köki beyâz olup

barmağ kalınlığında ve bir çarış deñlü ⁽⁵⁾ uzar, tabî'atında kâbızlık vardır. Dışışinüñ kökleri budaklıdır. Budakları ⁽⁶⁾ bellûta beñzer, yedi veyâhüd sekiz olur. Ammâ fāvānyâ dëyü itlâk olursa ⁽⁷⁾ murād erkeginüñ köki olur. Tabî'atı hârr u yâbisdür, kuruducudur. Eyüsi ⁽⁸⁾ Rümîsidür. Eger mâ'ü'l-'asel ile dirhem miqdârın içseler hayz kıanın yürüde. ⁽⁹⁾ Evlâ budur ki ziyâde döğüp ince edeler cigeri ve bögrekleri pâk ider. ⁽¹⁰⁾ Eger kekre şarâb ile bişürüp ve sükker ile tatlu edüp içseler ishâli ⁽¹¹⁾ tuta ve şar' marazına şifâ ola. Ba'zılar demişler üzerine aşakoyup götürmegile ⁽¹²⁾ dahı şar'a şifâ ola. 'Üdu'ş-şalib dedükleri kökler fāvānyâdan bir ⁽¹³⁾ şınıftır. Ba'zılar demişler ğayrıdır. 'Üdu'ş-şalib ufadılsa içinde hâc gibi ⁽¹⁴⁾ birbirin arķuru kesmiş çizileri olur. Ba'zılar demişler bu maķûlesi erkegidür ⁽¹⁵⁾ ammâ dışışinde hâc yokdur ve şeklen bellût gibidür. Eger andan şarâb ile ⁽¹⁶⁾ içseler kıarın ağrısından nef eyleye. Eger yemişinüñ dânelerinden on beş ⁽¹⁷⁾ dâneyi siyâh ve kâbız şarâb ile içseler rahmden çok kıan gelmeyi tuta. ⁽¹⁸⁾ Yemesi ma'ide ağrısına nef edüp ma'idede olan yangını ve acılığ ⁽¹⁹⁾ gidere ve oğlancıklarda şu yolında olan taşları gidere. Dânelerinden **[570b]** ⁽¹⁾ şol siyâhlar ki benefşe rengine mâyl ola ol maķûleden on beş dânesin ⁽²⁾ mâ'-i 'asel ile isti'mâl etseler kâbüs ya'nî ağır başmağ ve şar' ve boğulmağ ⁽³⁾ marazlarına nef eder. Ba'zılar demişler nâfi' olanı ancak dışışidür ve dërler ki ⁽⁴⁾ demür ile ya'nî bıçağ ve ğayrı demür âlet ile kesildükde te'şiri ve hâşşası ⁽⁵⁾ bâtil olur. Yüzde olan siyâh nişānları cilâ edüp giderür ve ⁽⁶⁾ niķris marazına nef eder, düşmekden ve urulmağdan olan bereleri yok eder. ⁽⁷⁾ Yemişini yakup buhârına tırmağ şar' ve dîvânelik marazlarına nef eder. ⁽⁸⁾ Eger yemişini oğlancıklar kılâdesine ya'nî oğlancıklar boynına aşakoduğları ⁽⁹⁾ dişler ve kemikler ve ğayrı nesnelere ile dizüp ağlancık götürse oğlandan ⁽¹⁰⁾ kıorķu ve yaramazlığ giderüp oğlancıklarda şişler olmasını gidere. ⁽¹¹⁾ Yemişinden olan yağâ misk ve za'firân kıatup sedef şuyı ile ⁽¹²⁾ şar' olan kimesnelere burnından içeri kıorķlar anlara nef edüp eyü eder. ⁽¹³⁾ Eger fāvānyâyı döğüp ezüp bez içine kıoyup şar' marazı olanlar dâyimâ ⁽¹⁴⁾ kıoķulasalar ziyâde nef eyleye. Ba'zılar demişler eger köki ve eger yemişini yakup ⁽¹⁵⁾ tütüsü edinmek her maraza nâfi'dür. Eger yabānlarda yürüyenler üzerlerine ⁽¹⁶⁾ aşakosalar anlardan her âfetleri men' eyleye. Fāvānyâ ma'ideye zarar eder, ketre ⁽¹⁷⁾ ıslâh eder. Kökin isti'mâl etmekde bir mişķalden ziyâde etmeyeler.

Fâz: ⁽¹⁸⁾ Hind câniblerinde Hıtâ ve Türk vilâyetlerinden getirürler bir devâdur ki ziyâde hârr ⁽¹⁹⁾ u yâbisdür. Zehrleri ve zehrlerden olan elemli, huşuşan baldırandan olan [571a] ⁽¹⁾ <baldırandan olan> zararı ziyâde def' eder. Şovuk şu ile içürürler. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽²⁾ Bu devâ bizüm zamânumuzda ma'lûm degüldür ammâ *İhtiyârât-ı Bedî'i* şâhibi zıkr eder ki ⁽³⁾ zann-ı gâlib budur ki bu devâ cedvâr-ı Hind ola. Zîrâ zıkr olunan hâşşalar anda ⁽⁴⁾ mevcüddur.

Fâgire: Hind ve Karalar vilâyetlerinden getirürler nohüd gibi ⁽⁵⁾ dânelerdür ki çatlak çatlakdur ve içerüsünde degirmi küçük dâne ⁽⁶⁾ vardır. Üstinün siyâhlığı kızıla mâyıldür. Tâbî'atı derece-i ülâda ⁽⁷⁾ hârr ve derece-i şâniyede yâbisdür. Azacuk tahlîl edici ve ziyâde kâbîzdur, ⁽⁸⁾ karını tutar, hoş koşusu dağı vardır. Anuñla bârid olan ma'ide ve cigere ⁽⁹⁾ kuvvet vürür ve dağı hoş koşulara ve yağlara girür. Ammâ mizâcları ıssı ⁽¹⁰⁾ olanların başların ağırdur. Işlahı kâfûr ve gül şuyı iledür ve bâdem ⁽¹¹⁾ yağı iledür. Miqdâr-ı şerbeti bir buçuk dirhemdür. Tâ'am hazm olmasını def' ⁽¹²⁾ eder ve bedeni ve balgamı ve sevdâvî koyu hıltları giderüp pâk eder. ⁽¹³⁾

Fâr: Sıçan dedükleri ma'rûf hayvândur. Mizâcı ıssıdur, ziyâde ⁽¹⁴⁾ çekicidür, eti yaramazdur. Yemesi unutsaklık ve habâşet ve hırsuzluk ⁽¹⁵⁾ getirür ve yeyenün hüyların tîz yaramaz eder. Eger sıçanı yarup ıssı ⁽¹⁶⁾ iken 'akreb şokduğı yere kosalar nef' eyleye. Eger kebâb edüp ağızlarından ⁽¹⁷⁾ şalyaları açar olan oğlancıklara yedürseler şalyaların giderüp ⁽¹⁸⁾ kuruda. Karanın sigiller üzerine sürseler sigilleri gidere. Eger ⁽¹⁹⁾ yarup ıssı iken hanâzîr dedükleri çibanlar üzerine ursalar nef' edüp [571b] ⁽¹⁾ eyü ede. Eger şu içinde bişürüp içinde otursalar sidük tutulmasına ⁽²⁾ nef' eyleye ve eyü eyleye. Yemesi gönli bulandırur ve dâyimâ yemesi ma'ideyi ⁽³⁾ fesâda vürür. Eger yarup bedene batmış diken ve demren üzerine kosalar ⁽⁴⁾ çeküp taşra çıkara. Sıçan tersi ziyâde ıssı ve tahlîl edicidür, saç ⁽⁵⁾ ve şakal döküldüğü yerlere sürmegile ve ovmağıla nef' eder. Eger andan ⁽⁶⁾ şiyâf edüp götürseler ishâl eyleye. Eger dâ'ü's-şaleb için sirke ile ⁽⁷⁾ karışdursalar nef'i ziyâde ve tîz ola. Eger buçuk dirhem miqdârın mişli günlük ⁽⁸⁾ ile ve şarâb-ı 'asel ile içseler sidük yollarında olan taşları ufaqlayup ⁽⁹⁾ sidük ile çıkara. Eger sıçan başların kurıdup ba'dehu yakup ⁽¹⁰⁾ ve ince döğüp külini 'asel ile karışdu-

rup saç ve şakal döküldüğü ⁽¹¹⁾ yere sürseler nef eyleye. Sıçan artuğun yemek kezâlık sıçan anuñ ⁽¹²⁾ içinden yedüğü kabdan yemek unutsaklık vürür.

Fâretü'l-bîş: ⁽¹³⁾ Bîş dedükleri zehr sıçanı demekdür. Muḳaddemâ ḫarf-i bâda bîş-müş dëyü ⁽¹⁴⁾ zıkr olınmışdur.

Fâşirâ: İsm-i Süryânîdür. Kerme-i beyzâ ya'ñî aḳ aşma ⁽¹⁵⁾ demekle ma'rûf bir nebâtdur. Budakları ve yaprakları ve iplikleri aşmada ⁽¹⁶⁾ olduğı gibi bir nebâtdur. Ammâ bunuñ üzerinde ince tüleri çokdur ve yanında ⁽¹⁷⁾ olan eger ağaç ve eger sâ'ir nebât her ne ise aña şarılır. Üzüm ⁽¹⁸⁾ salḳımına beñzer kıvıyl yemişi vardır. Yemişi saçları döküp yolur. Bu ⁽¹⁹⁾ nebât cemî'an eczâsı ile ḫârr ve keskındür, yaḳıcıdır. Ḥarâreti derece-i şâlişeye [572a] ⁽¹⁾ ve yübüseti derece-i şâniyeye erişür. Keyfiyyetde ziyâde ḳavî olanı ⁽²⁾ yemişidür ba'dehu köki ve ba'dehu yaprağıdır. Nebâtı henüz tâze ve yumuşak iken ⁽³⁾ üstün şoyup içerüsin şu ile ḫaşlayup ve ḫoş râyiḫalu nesne ⁽⁴⁾ ḳatup yerler, ḳalbe ve dimâğa nef' edüp ma'ideyi ıssı eder ve cilâ eder ve ṭabî'atı ⁽⁵⁾ ishâl eder. Eger kökünden içüp ḳatı olan ṭalak üzerine encîr ile yaḳı ⁽⁶⁾ etseler ṭalakı eride. Eger sirke ile ḳarışdurup gicige ve uyuza sürseler ⁽⁷⁾ derisini ḳoparup cilâ eyleye. Eger burçaḳ ve boy toḫmı ile ḳarışdurup bedeni ⁽⁸⁾ anuñla yusalar bedeni pâk eyleyüp şayḳallu eyleye ve yaḳı etmegile yüzde ve ⁽⁹⁾ bedende olan lekeleri ve siyâh nişânlar ve sigilleri ve aḳ sivilcileri ⁽¹⁰⁾ gidere. Eger yaḳ ile tâ ḳoyu olıncaya deḡin bişürseler zıkr olunan neflerde ⁽¹¹⁾ fâ'ide ve te'sîri ziyâde ola ve ḳurı gıcik ve şaru şu ve oturaḳda ⁽¹²⁾ olan bevâsîr dedükleri çıbanları ḳopara. Eger müşelleş veyâḫûd eski ⁽¹³⁾ koyu şarâb ile ıssı şişler üzerine yaḳı etseler deşüp işlede ve kemiklerde ⁽¹⁴⁾ olan şınıḳları oñulda. Kezâlık zeyt ile bişürseler ol zeyt dahı ⁽¹⁵⁾ bu maḳûle ḫâşşa vëre ve göz altında ḳan oturuşmaḳdan olan nişânları ⁽¹⁶⁾ giderür. Eger şarâb ile dâḫıs ya'ñî ḳuruluşan dedükleri çıban üzerine ⁽¹⁷⁾ yaḳı etseler sâkin eyleye. İssı şişleri taḫlîl eder ve bez dedükleri şovuk ⁽¹⁸⁾ şişleri deşüp aḳıdır. Yaḳı etmegile kemik pârelerin çıkarur. Çürük ⁽¹⁹⁾ etleri yedürmek için olan merhemlere girür. Gâḫ şar' marâzi için her gün [572b] ⁽¹⁾ mişḳâl miḳdârın içürürler unutsaklık ve baş çigzinmek ve fâlic marazlarına ⁽²⁾ nef' eder. İki mişḳâl miḳdârı siyâh yaramaz yılan ısırmasına nâfi'dür. ⁽³⁾ İçmegile ve götürmegile ḳarında oḡlanı ḳatıl eder. Dirhem miḳdârından ziyâde ⁽⁴⁾ içseler 'aḳlı ve fikri fesâda vërür. Götürünmegile ḳarında oḡlanı ḳatıl eyledüğinden

(5) ğayrı taşra çıkarur ve hayz kanın yürüdür. Eger döğüp 'asel ile qarışdurup (6) yutsalar balġamdan boġulanlara nef' eyleye ve eskiden olan öksürüġi (7) gidere ve yan aġrılarına ve yellerine nef' eyleye ve qaraca et ezilmesine nef' édüp (8) eyü eyleye. Eger sirke ile her gün toġuz kırât miġdârın içseler ta-laġı indüre. (9) Bişmişi içinde 'avratlar otursalar raġmlerine nef' édüp pāk eyleye. Kezālik (10) qarından oġlancıkların çıkarur. Gāh olur evvel-i bahār zamānlarında (11) kökinün şuyın çıkarurup mā'-i 'asel ile qarışdurup içerler balġam ishāl éder, (12) dirhem miġdârından ziyāde étmeyeler. Ol miġdār daġı ketre ile işlāh olunmuş ola. (13) Bu nebātuñ 'uşāresin mā'-i 'asel ile içseler ziyāde kuşdura. Bu nebāt (14) bulunmasa veznince zerūnec ve nişf vezni besbāse bedelidür. Ba'zılar dēmişler (15) nişf vezni şeytarac ve rub' vezni türmüs bedelidür.

Fāşiristīn: (16) İsm-i Süryānīdür. Kerme-i sevdā ya'nī siyāh aşma dēdükleri nebātdur. Lisān-ı Fārisīde (17) şeş-bīdār dērler. Yapaġı şarmaşık dēdükleri nebātuñ büyüġinün yapaġına (18) beñzer. Yanında olan eger aġaç ve eger sâ'ir her ne olursa aña şarmaşur. (19) Üzüm salkımlarına beñzer yēmişī olur. Yaşıldur, tamām olduġda siyāh olur [573a] (1) <olur>. Kökinün üsti siyāh ve içērüsü kıızıldur. Evvelkiden bunuñ kuvveti bir (2) miġdār za'ifdür ve illā anuñ cemī'an 'amellerin éder. Bu nebātuñ yapaġları ġatırlar ve ġımārlar (3) bellerinde olan iriñlü yaralara eyüdü. Yaġı étmegile siñirler to-laşup (4) bükülmesine eyüdü. Bu nebātuñ bedeli kerme-i beyzā dēdükleri nebātdur ki beyān olunmuşdur. (5)

Fāġiye: Muġlakā çiçek ismidür lākin ġinnā çiçegine maġşuş olmuş gibidür. (6) Nitekim ġarf-i ġāda ġinnā ile zıkr olunmuşdur.

Fāfir: Muġaddemā ġarf-i bāda (7) berdī dēyü zıkr olunan nebāt ismidür ki ol nebātdan zamān-ı ġādīmde Mışr'da (8) kāġız éderlerimiş.

Fānīz-i Siczī: Fānīz, şeker penīri dēdükleridür. (9) Siczī, bilād-ı Fārs'dan Sicistān'a mensüb dēmekdür. Anda étdükleri eyü (10) olmaġıla meşhūrı olur. Beyāz ve şāfī sükkeri yavaş āteşde kıvāma (11) getürüp ba'cdehu yekseri üzerine berkidüp ve tekrār tekrār çeküp şeker penīri (12) olur. *Minhāc* nām kitāb şāġibi bu vechle zıkr étmüş ammā bunda nazār vardur. (13) Şāġib-i kitāb eydür: Bu cins bizüm yanumuzda ġubbeyt-i Ĥarrān dēmekle ma'rif-

dur ⁽¹⁴⁾ ki anı ‘aselden edüp halk elleri üzerinde şatarlar nice isterler ise. ⁽¹⁵⁾ Ba‘zılar dەرler fānīzi sükker ve arpa unından ederler. Fānīz iki dürlüdür: ⁽¹⁶⁾ Birisi Siczī ya‘nī Sicistān’da etdükleridür ve birisi dağı Harrānīdür ki ⁽¹⁷⁾ zıkr olındı. Harrānīsīnün ıssılığı ve gögsi yumuşatması azdur. Ba‘zılar dەرler ki ⁽¹⁸⁾ Siczīsī beyāz şāfī terencübünden olur. Eyüsi Sicistān’da etdükleridür. ⁽¹⁹⁾ Fānīz, sükkerden ğalīzrağdur. Fānīz-i Siczī i‘tidāl üzre hārdur, bir miğdār [573b] ⁽¹⁾ ruṭubetden dağı hālī degüldür, öksürüğe nef‘ eder ve karnı yumışadur. Fānīz ⁽²⁾ gögse eyüdür, sükkerden ve sā’ir aşnāfindan yumışatması ziyādedür. Ba‘zılar ⁽³⁾ demişler ishāl etmekde Süleymānīsī aqvādur. Sükker envā’ıyla ḥarf-i sīnde zıkr ⁽⁴⁾ olunmuşdur.

Fāhite: Ögeyik dedükleri ma‘rūf kuşdur. Mizācı hārdur, yābisdür. ⁽⁵⁾ Şefānīn ki yabānī gökçil gögercinlerdür anlaruñ etlerinden eti ğalīzrağdur ammā bu toygār ⁽⁶⁾ dedükleri kuş etlerinden eti eyüdür. Fālic marazı olanlara nāfī‘ ğızādur, yemesi ⁽⁷⁾ uyhusuzluk getürür. İşlāhı müherrā bişürüp yağlar ile yemekdür ve kişnīc ile ⁽⁸⁾ yeyeler ve üzerine etmegi sirkeye banup yeyeler. Ammā kebābı yaramazdur, tersi ziyāde ıssıdur ⁽⁹⁾ ve kuruducıdur, cilā vērür ve büyük şişleri bişürür, dibāğat etmesi ⁽¹⁰⁾ dağı vardır. Demişler ki gecede korğan oğlancıklar üzerine aşakosalar nef‘ eyleye. ⁽¹¹⁾

Fetāyilü’r-ruhbān: Keşīş fetīlleri demekdür. Diyār-ı Mısr’da ve İskenderiyye’de ⁽¹²⁾ zencebīliyye demekle ma‘rūf bir nebātdur. Bu nebāt gizlü eşcārandur. Arşun kadar ⁽¹³⁾ uzar. Yapağı senā-yı Mekki yapağı gibi ve hīnnānuñ küçük yapağı gibidür. Rengi ⁽¹⁴⁾ toz renglüdür, siyāh ile çarışık beyāza māyıldür. Hoş rāyihālu köki vardır ⁽¹⁵⁾ ve şaru çiçeği vardır, uclarında cem‘ olmuşdur. Çiçekden soñra circīr tohımı gibi dāneleri ⁽¹⁶⁾ kalur. Bu nebāt cemī’an eczāsı ile derece-i şāniye āhīrinde hārr u yābisdür. Köki ⁽¹⁷⁾ ve çiçeği sā’ir eczāsından ziyāde ıssıdur. Kumlı yerlerde ve deryā kenārlarında ⁽¹⁸⁾ ve derelerde biter. Ziyāde tāze olan yapağların döğüp günlük ile ve müşelleş ⁽¹⁹⁾ ile çarışdurup hāyelerde olan şişe ve sā’ir yaramaz şişlere yağı [574a] ⁽¹⁾ <yağı> etseler gidere. Kezālik ezilmiş et ve sīnir beresine ve ezigine ve eñ yerlerinde ⁽²⁾ olan çarabāna nef‘ eder. Eger kökin bişürüp şuyın içseler zükāmı ve baş ⁽³⁾ ağrılarını ki şovukdan ola gidere ve gögsinde ruṭubet sebebi ile ağrısı ⁽⁴⁾ olana veyāhūd şovukdan öksürüğü olana nef‘ eder. Kökinün çabını ‘asel ⁽⁵⁾ ile terbiye etseler zencebīl mürebāsından

nef'i ziyâde devâ ola. Ağz râyihâsın ⁽⁶⁾ hoş eder, ma'ideyi ıssı eder, ta'âmı hazm eder, içerüde olan yelleri ve ⁽⁷⁾ şovuklukları giderür, bögrekleri ve kavuğu ıssı eder, bevli idrâr eder, cimâ'a ⁽⁸⁾ tahrik eder ve cimâ'a kuvvet verür.

Fetî: Qırı etmegi ögüdüp etmekden ⁽⁹⁾ olan ufaqlardur ki qatı ince olmaya. Ne maqûle etmekden ederler ise tabî'atı ⁽¹⁰⁾ ol etmege tâbî'dür. İstî'mâl olunan buğday etmegindendür, yâbisdür, yeller peydâ ⁽¹¹⁾ eder, hazmı geçdür, sevdâ peydâ eder ve bârid ve yellü marazlar peydâ eder; meşelâ ⁽¹²⁾ külenc gibi ve yan ve boş böğürler ağırları gibi. İşlâhı budur ki sîsâm ve kemmün ⁽¹³⁾ ve nânıhvâh ile edeler ve vâfir yoğurup eyü bişüreler ve sükker ile istî'mâl ⁽¹⁴⁾ edeler ve yağlar ile yeyeler. Mizâcları qırı ve sevdâvî olanlara yaramazdur. ⁽¹⁵⁾ Evlâ budur ki fetîti aşlâ tâze yemişler ile yemeyeler ve herkes ki gögsi perdeleri ⁽¹⁶⁾ za'îf olup yellü ola andan ictinâb eyleye. Yağlardan anuñla istî'mâl ⁽¹⁷⁾ için çatlu bâdem yağı cümleden evlâdur. Etmegini gölgede qurıdalar. ⁽¹⁸⁾ Eskisi yaramazdur. Eskisi oldur ki lezzeti bozulup âşer lezzeti ola. ⁽¹⁹⁾ Sükker her gûnesini işlâh eder.

Fücl: Turbdur. Tabî'atı derece-i şâlişe [574b] ⁽¹⁾ evvelinde hârr ve derece-i şâniyede quruducudur. Eczâsından ziyâde ⁽²⁾ kavî olanı tohmı ba'dehu qabı ba'dehu içine yakın olan ufağ yapraqları ⁽³⁾ ba'dehu büyük yapraqları ba'dehu etidür. İki dürlüdür: Bostanîdür ve yabânîdür. ⁽⁴⁾ Yabânîsi ziyâde keskin ve kavîdür. Quvveti hardal kuvvetine beñzer. Ba'zılar aña ⁽⁵⁾ yabân hardaldur derler. Turb kekredicidür, bevli idrâr edici ıssıdıcıdur. ⁽⁶⁾ Ta'âm-dan sonra yemesi qarnı yumışadur ve gızâları geçürmege yardım eder ⁽⁷⁾ ammâ ma'idede ta'âmı döndürür ve yelller peydâ eder. Eger ta'âmdan evvel ⁽⁸⁾ yéseler ta'âmı yukaru qaldurup âsân quşdura, huşuşan mâ'-i 'asel ⁽⁹⁾ ile ziyâde quşdurur. Şu ile bişürüp yemesi eskiden olan öksürüğe ⁽¹⁰⁾ nef' eder ve ma'ide ve bedenün sâ'ir yerlerinde olan galîz hıtları laţîf ⁽¹¹⁾ eder ya'nî inceldür. Ma'ideyi kıcıklayup quşdurmaqda qabı ziyâdedür, ⁽¹²⁾ istiskâlulara eyüdür. Eger anuñla yaqı etseler talâklulara muvâfıq ola. ⁽¹³⁾ Eger 'asel ile qarışdurup qurûh-ı habîse ya'nî tağılup ulaşur maqûlesi ⁽¹⁴⁾ olan çibanlara ve göz altında qandan olan nişânlara sürseler nef' ⁽¹⁵⁾ eyleye. Eger delice dedükleri tohm unı ile qarışdursalar dökülmüş saçı ve ⁽¹⁶⁾ şaşalı bitüre ve ufağ şaru ve aq şulu sivilcileri gidere. Yaramaz ⁽¹⁷⁾ mantar yemekden olan boğulmağı def' edüp nef' eder. Eger içseler ⁽¹⁸⁾ hayz qanını yüride.

Eger turb tohmından sirke ile içseler kuşdura ve ⁽¹⁹⁾ ve sidügi idrâr eyleye ve talağ şişini indüre. Eger sikencübîn ile [575a] ⁽¹⁾ <Eger sikencübîn ile> bişürüp ıssı iken ğarğara êtseler boğaz ağrısı marazlarına ⁽²⁾ nef eyleye. Eger şarâbıla içseler zehrlü yaramaz yılanlar ışırmasına nef eyleye. ⁽³⁾ Eger sirke ile ğânğarâyâ dedükleri irinlü şişe yağı êtseler kıparup ⁽⁴⁾ gidere. Turbuñ yabânisi ziyâde yağıcıdur, isti'mâl olunmaz ammâ bâ'uşîkî ⁽⁵⁾ dedükleri turb ki tabîbler yanlarında Şâm turbı demekle ma'rûfdur ol turb ⁽⁶⁾ kuvveti meşhûr turb ile şalgam kuvvetinden terkîb olunmuşdur ve şalgamdan ⁽⁷⁾ ıssırekdür, bevli idrâr êder, ruṭubetleri taḥlîl êder. Eger çok yêseler göñli ⁽⁸⁾ bulandırur, tuz işlâh êder. Ammâ meşhûr olan turb andan aşlah ⁽⁹⁾ ve enfa' dur. Başa ve gözlere ve dişlere ve tumağa zarar êder, sirke içinde ⁽¹⁰⁾ ıslanmış kemmün işlâh êder. Ammâ turb 'ırqu'n-nesâ marazlarını taḥrîk ⁽¹¹⁾ êder. Turb şuyı taḥlîl êdicidür ve cilâ êdicidür, şişleri indürür. ⁽¹²⁾ Şuyı ile ovunmek eyüdü. Eger tohmı ile göze sürme gibi çekseler ve bişmiş ⁽¹³⁾ şuyından göz içine tamlatsalar gözün tabağa-i karniyyesinde kıalan ⁽¹⁴⁾ şaru şuyı gidere. Tohmı eñ yerleri ağrılarına yağı êtmekle eyüdü, cimâ'a ⁽¹⁵⁾ taḥrîk êder, 'avratlarda südi yüridür ve ziyâde êder. Eger şuyı ⁽¹⁶⁾ ile bedene sürseler zehrlü cânverleri kaçura. Şuyı 'akrebi kıatı êder ⁽¹⁷⁾ ve pâre pâre êder. Eger turb yemiş kimesneyi 'akreb şoksa elemin duymaya ⁽¹⁸⁾ ya'nî ağrısı olmaya. Saçları dökilüp tırmayan kimesne dâyimâ turb ⁽¹⁹⁾ yêse saçların bitürüp güzel eyleye. Eger tohmından mişkâl mişkârin sefuf [575b] ⁽¹⁾ êdüp yêseler cigerde şovukdan olan ağrıyı gidere. Ammâ turb yemek kehleyi ⁽²⁾ çok êder. Eger şuyın şıkup ve sükker ile tatlu êdüp rubu' raṭl mişkârin ⁽³⁾ istiskâsı olan kimesne içse bedeninden yaramaz ruṭubetleri ve şuyı ⁽⁴⁾ eksük eyleye ve yereḳanı gidere, mücerredür. Yapraksuz budakların şıkup ⁽⁵⁾ şuyından bir vaḳıyye ya'nî on iki dirhem mişkârı içseler şu yollarında olan ⁽⁶⁾ taşları eger büyüğini ve eger küçüğünü ufaqlaya. Ammâ turbdan olan ⁽⁷⁾ hılt yaramazdur, dâyima kıatık êdinüp yememek gerekdür. Sirkelenmiş olan ⁽⁸⁾ turb kekredicidür, nâfi'dür, ğalîz olan hıltları kıat' êder. Sirke zararlarından ⁽⁹⁾ çoğunu def êdüp zararsuz devâ êder. Yaprığını yemek sâkıṭ olan ⁽¹⁰⁾ iştiḥâyı harekete getirür. Sirkesiyle ğarğara êtmek boğulmağa ve boğaz ⁽¹¹⁾ ağrılarına bâ'ış olan hıltları giderür. Eger tohmın döğüp ve turb ⁽¹²⁾ şuyı ile kıarışdurup temregü üzerine sürseler nef eyleye. Turb, âleti kıvâma ⁽¹³⁾ getirür ve erlik şuyın ziyâde êder ammâ tohmı kuşdurur.

Eger tohmından ⁽¹⁴⁾ yemekden sonra nişf dirhem miqdârı yêseler ta'âmı hazm êtdüre. Eger sikencübîn ile ⁽¹⁵⁾ içseler cigeri eyü pâk eyleye. Eger tohmını kündüs ile döğüp ve sirke ile ⁽¹⁶⁾ qarışdurup siyâh behağ üzerine hammâmnda sürseler fi'l-ğâl gidere, mücerrebdür. ⁽¹⁷⁾ Tâze turbı çok yemek bağarsuğ ağırların peydâ eder. Turb tîz fâsid olur, ⁽¹⁸⁾ huşuşan ma'idede tîz fâsid olup çirkin râyiha eder. Eger turb içini ⁽¹⁹⁾ oyup ve içine gül yağı koyup ılıdup ağırsı olan kulağ içine [576a] ⁽¹⁾ <içine> tamlatsalar fi'l-ğâl eyü êde, mücerrebdür. Eger bir turbı alup ve yer yer üzerinden ⁽²⁾ oyup çukurlar êdüp çukurları içine şalgam tohmından dört dirhem ⁽³⁾ miqdârı toldurup ba'dehu ol çukurları yine kendü pâreleri ile kapayup ⁽⁴⁾ ba'dehu cümle turbı hamîr ile şıvayup âteş içine gömüp tâ hamîr tamâm ⁽⁵⁾ bişdükde içinden turbı çıkarup ki turb dağı tamâm bişmiş ola şovuk ⁽⁶⁾ olduqdan sonra şu yollarında taşları olana yêdürseler fi'l-ğâl taşları ⁽⁷⁾ ufağlayup küllî nef' eyleye, mücerrebdür. Buña beñzer âher devâ olmaz. Üç günde ⁽⁸⁾ her gün böyle êdeler.

Ferbiyün: Qanâ dedükleri nebâta beñzer ağaç gibi ⁽⁹⁾ bir nebâtdur. Hindebâ ve marula müşâbihdür. Yaprakları dikenlüdür. Marul gibi ⁽¹⁰⁾ yaşşı ve beyâz baldırları vardır. Baldırlarınıñ budağları vardır; içinde ⁽¹¹⁾ südi vardır. Bir dürlüsinüñ yaprakları siyâhdur ve dikenleri keskindür ⁽¹²⁾ ammâ evvelkiden incedür ve südi ziyâde çokdur ve yaprağı sûretâ evvelki ⁽¹³⁾ gibidür. Lînevâ dedükleri vilâyetde ve Qaralar vilâyetlerinde çok biter. Ol ⁽¹⁴⁾ diyâr halkı şamğını çıkarmaqda hâzer êderler. Zîrâ ziyâde hârr u yâbisdür, ⁽¹⁵⁾ yaqıcıdur. Pes çıkarmasını murâd êdindüklerinde koyun işkenbesin ⁽¹⁶⁾ alup necâsetden pâk êdüp bu nebât altına döşerler ve kendüler ırâğ ⁽¹⁷⁾ olup ırâğdan gönderler ile ol nebâtı dürtüp yaralarlar. İçinden ⁽¹⁸⁾ ruşubeti ziyâde kuvvet ile aqup çıkar. Güyâ ki bir nesne içinde tutqun gibi ⁽¹⁹⁾ çıkar. Tabî'atı derece-i râbî'ada hârr u yâbisdür. Eyüsi oldur ki şâfî [576b] ⁽¹⁾ olup tâze ola ve râyihası keskin olup dili acıda ve acıtması bir zamân ⁽²⁾ dilde tura ve kül renginde olup azacuğ şaruluğı ola. Bu devânüñ ⁽³⁾ kuvveti dört yıla dek tırur ba'dehu za'if olur. Eskisi yaramazdur. Ba'zılar ⁽⁴⁾ şamğ ve anzurût katup hîle êderler. Bu mağüle hîlêlüsinde zıkr olunan ⁽⁵⁾ şıfatlar yoğdur. Kezâlık şahîhi tîz ezilüp ıslanur ammâ hîlêlüsü ve eskisi ⁽⁶⁾ geç ezilür veyâhüd kızıla mâyil şaru veyâhüd şâfî şaru olur. ⁽⁷⁾ Hıfzı murâd

olundukda kabından şoyulmuş bâklâ ile bir yêrde koyup tura. ⁽⁸⁾ Anuñla olucağ kuvveti turur ve kırıyup incelmez. Zîrâ çok turmağıla ziyâde ⁽⁹⁾ keskinliğinden kendüyi yeyüp fânî olur. Eger anuñla iktihâl etseler göze inen ⁽¹⁰⁾ şuya nef eyleye lâkin bir miqdâr zamân gözi acıtması tura. Anuñcündür ki ‘asel ⁽¹¹⁾ ve mülâyim şâf ile ma‘an ederler. Eger içseler ve üzerine sürseler ‘ırku’n-nesâ marazını ⁽¹²⁾ giderür. Ferbiyün kemikler kabuğların şoyar. Evlâ budur ki kemikler üzerine koduğlarında ⁽¹³⁾ kemikler yanlarında olan ete zarar olmamağ için etleri ba‘zı merhem ile bulaşduralar ⁽¹⁴⁾ veyâhüd ba‘zı şarğılar ile şaralar. Ba‘zılar demişler eger kimesneyi yaramaz yılan ⁽¹⁵⁾ ırsırsa veyâhüd zehr yedürseler ol kimesnenün başınıñ derisini yarup ⁽¹⁶⁾ baş kemigine dek içine incelenmiş ferbiyündan koyup ba‘dehu yarayı dikseler zehr ⁽¹⁷⁾ zararını def eyleye. Ferbiyün rahm ağzını bir yere götürüp büzer hattâ oğlancığı ⁽¹⁸⁾ düşmekden men‘ eder. Egerçi düşürici devâ dahı içmiş olursa men‘ eyleye. ⁽¹⁹⁾ Ferbiyün şaru şuları ishâl eder. Eger andan yağ içinde ezüp ol yağ [577a] ⁽¹⁾ <yağ> ile fâlic veyâhüd tonup hiss ve hareketi kalmayan yerleri yağlasalar nef eyleye. ⁽²⁾ Sürünecek yağa çok komayalar ancak üç mişkâl koyalar. Anı dahı üç gün ⁽³⁾ veyâhüd altı güne dek sürüneler. Üç dirhem miqdârın yeseler katl eder. Arğa ⁽⁴⁾ ve uyluğlardan ğalîz ve koyu balğamları çıkarur. İşlâhı budur ki muhkem ezmeyeler ⁽⁵⁾ ve muql ve buyan köki rubbı ve sünbül ve dârşîni ve selîhe katup ve tatlu bâdem ⁽⁶⁾ yağı ile yağlayalar. Bu maqûlesinden miqdâr-ı şerbeti iki kırâtdan dört kırât ⁽⁷⁾ miqdârına dekdür. Eger çadır uşağı ve muql ve sikencübîn ile içseler içerüde olan ⁽⁸⁾ şovukluklar ve şovukluğa sebep olan hıltları taşra eyleye. Şamğlar ferbiyünüñ ⁽⁹⁾ bād-ı zehridür ya‘nî zararın def eder. Eger ferbiyünü sük dedükleri terkîb ile ⁽¹⁰⁾ ezüp habbe miqdârın ‘avrat götürünse rahmine nef edüp hoş râyihalu ⁽¹¹⁾ eyleye ve tar eyleyüp gebe olmasına yardım eyleye. Zehrlü cânverler ışırdığı ⁽¹²⁾ yere sürseler nef eder ve kuduz taladığı yere dahı nef eder. Ammâ ferbiyün ⁽¹³⁾ mizâcları ıssı olanlara ve kanları çok olanlara yaramazdur. Ferbiyünü çok ⁽¹⁴⁾ içmeden ziyâde iztirâb ve tasa ve ziyâde yangın ve qarın içinde ziyâde ⁽¹⁵⁾ acı ‘arız olur ve inçkırık dahı ‘arız olur. Ba‘zıların ziyâde ishâl ⁽¹⁶⁾ ve ba‘zıların ziyâde kabz eder. ‘İlacı kûrünü’s-sünbül içen kimesneye olan ⁽¹⁷⁾ ‘ilac gibidür ve yoğurd ve mâye-ğuş enâr şuyı ve alma şuyı içüreler ve ⁽¹⁸⁾ üzerine şovuk şu dökeler ve alma şuyı ile kâfür içüreler ve şovutmağda ⁽¹⁹⁾ ziyâde ihtimâm edeler. Yelleri

gidermekte ferbiyûna bedel cünd-i bîdester [577b] ⁽¹⁾ ya'nî kûnduz hâyesi dedükleridir.

Ferâsiyûn: Budakları çok şümnüşî bir nebâtdur ki ⁽²⁾ bir kökten çıkar. Üzerinde azacuk ufağ tülülüğü vardır. Rengi beyâza mâyıldür ⁽³⁾ ve budakları dört küşelüdür. Baş barmağ deñlü degirmilige mâyil yaprakları vardır. ⁽⁴⁾ Üzerlerinde ufağ tüleri vardır, eli tırmalar, acıdur. Çiçeği ve yaprakları ve budakları ⁽⁵⁾ üzerinde tağılmışdur. Bu nebât hârâbe yerlerde biter. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr ⁽⁶⁾ u yâbisdür. Hârâreti yübüsetinden bir miğdâr kavîdür. Talağ ve ciğer süddelerin açar ⁽⁷⁾ ve göğüs ve öykeni tükürtme ile pāk eder. Yağı etmegile ve kümâd etmegile ve şuyına ⁽⁸⁾ oturmağıla ve kendüden içmegile hayz kanın yürüdür. 'Uşâresi gözleri ⁽⁹⁾ keskin etmege eyüdür. Yerekânları olanların burunları içine 'uşâresinden ⁽¹⁰⁾ kosalar nef eyleye. Eskiden olan kulağ ağrısına nef eder. Şol vechle ki ⁽¹¹⁾ kulağ pāk edici nesne muhtâc olursa 'uşâresinden veyâhüd şarâb ile ⁽¹²⁾ bişmişinden kulağ içine tamladalar. Eger bişmişini sükker veyâhüd 'asel ile ⁽¹³⁾ veyâhüd encîr ile tatlu edüp gücile nefes almak veyâhüd öksürük olana ⁽¹⁴⁾ içürseler nef eyleye. Eger İrsâ ya'nî gök süsen köki ile qarışdursalar ğalîz ⁽¹⁵⁾ olan hılıtları kôpara. Gâh olur hayz kanın yürütmek için ve rahmden oğlanı ⁽¹⁶⁾ ve oğlan şonın çıkarmak için ve zehrlü nesnelere içenlere ferâsiyûndan ⁽¹⁷⁾ içürürler. Ammâ bögreklere ve kavuğa zararı vardır. İşlahı ketre ve sünbül iledür. ⁽¹⁸⁾ Eger yaprağın 'asel ile yağı etseler kirlü ve irinlü yaramaz çibanları ve yaraları ⁽¹⁹⁾ ve kurulğan dedükleri çibanı ve yanmış olan etleri kôparup pāk eyleye [578a] ⁽¹⁾ <pāk eyleye> ve yan ağrılarını sâkin eyleye. Eger 'uşâresiyle şarulığı olan göze sürme ⁽²⁾ gibi çekseler veyâhüd şu içinde bişürüp buğârı üzre gözleri tıtsalar şarulığı ⁽³⁾ gidere. Eger gözde olan gicigi ekşi enâr şuyı ile kaşıyup ve göz kapağını ⁽⁴⁾ devirüp üzerine ferâsiyûn 'uşâresinden sürseler gicigi gidere. Ferâsiyûn ⁽⁵⁾ göz nûrına kuvvet vürüp göze cilâ vören şiyâflara ya'nî göze müte'allık olan ⁽⁶⁾ devâlara girür. Ferâsiyûn cemî'an içde olan a'zâyı cilâ edüp kuvvet vürür. ⁽⁷⁾ Eger nısf mişkâlden bir dirheme dek varınca miğdârın zûfâ bişmiş ve tatlu ⁽⁸⁾ bâdem ile göğsinde ağrısı olana içürseler ağrıyı ve elemi giderüp ⁽⁹⁾ göğsi ve öykeni ziyâde pāk eyleye. Eger dirhem miğdârın benefşe şarâbı veyâhüd ⁽¹⁰⁾ sükker cüllâbı içinde ıslayup içseler ruğubetden olan öksürüğe nef ⁽¹¹⁾ edüp göğüsde olan

çıbanları ve yaraları eyü édüp oñulda. Tükürtme ⁽¹²⁾ ile göğüsde olan yaramaz ruṭübetleri çıkara. Eger ‘uşâresini azacuk ⁽¹³⁾ gül şuyı ile ve ‘asel ile karışdurup eski ve tağilur maḳûlesi olan çıbanlara ⁽¹⁴⁾ ve yaralara yaḳı êtseler pāk édüp cilâ eyleye. Eger büyük bez dedükleri şişlere ⁽¹⁵⁾ ve sâ’ir büyük şişlere ve ḥanâzîr dedükleri çıbanlara yaḳı êtseler taḥlîl édüp ⁽¹⁶⁾ bişüre ve deşüp işlede ve elem vermeye. Eger tâzesin keçi bögreginün yağıyla ⁽¹⁷⁾ döğüp şişlere yaḳı êtseler şişleri ziyâde taḥlîl édüp indüre ⁽¹⁸⁾ ve nef eyleye. Kezâlik yelden olan büyük şişe ve hevâlanmış olan yaralara ⁽¹⁹⁾ nâfi’dür. Eger yeri kazıyup insân boyınca çukur édüp çukur dibine kum döşeyüp [578b] ⁽¹⁾ ba’dehu çukur içinde âteş yaḳup tâ muḥkem kızduḳdan soñra âteşi giderüp ve tâze ⁽²⁾ yaşıl ferâsiyünü çukur aşâğasında vâfir ḳalıñ döşeyeler yellerden ve şovuklardan ⁽³⁾ kötürüm olmuş olan kimesneyi ol çukur içinde yaturup ve geyesilere ⁽⁴⁾ şarup ve üzerine ve çevresine vâfir ferâsiyün koyup ve tekrâr vâfir geyesiler ⁽⁵⁾ ile şarup tâ çukur şovuk olıncaya dek içinde bu vechile yatsa kötürümlükden ⁽⁶⁾ ve marâzdan tîz ḥalâş ola bi-iznillâhi te’âlâ, mücerrebdür. Eger kepegi şu ile ezüp boza ⁽⁷⁾ gibi koyu şuyına nısf vaḳıyye ya’nî altı dirhem kuru ferâsiyün katup şâfisini ⁽⁸⁾ içseler ziyâde elem verici olan öksürügi gidere. Bu bâbda ‘acîbdür, nâfi’dür, ⁽⁹⁾ mücerrebdür. Eñ çok altı kerre êdeler elbette nâfi’ ola. Bişmişini veyâḥûd ‘uşâresini ⁽¹⁰⁾ gül yağı veyâḥûd zeyt ile içseler bağarsuḳlarda olan ağrıyı gidere. Ferâsiyünüñ ⁽¹¹⁾ büyük ḥâşşası eger içmegile ve eger yaḳı êtmegile ḡalîz olan yelleri gidermekdür. Her ḳanda ⁽¹²⁾ olursa, ḥuşuşan göbek ve yanlarda ve boş bögreklerde olan yelleri ziyâde giderür. ⁽¹³⁾ Eger şu ile bişürüp yelden ağrısı olan ṭalaḳ üzerine yaḳı êtseler sâkin eyleye. ⁽¹⁴⁾ Göz ḳapaḳları şişlerin giderür, ḥuşuşan benefşe yağıyla ziyâde giderür. Eger iç ⁽¹⁵⁾ yağıyla muḥkem ezüp bir yer bertilmeden veyâḥûd kemikte olan urulmaḳ veyâḥûd ⁽¹⁶⁾ düşmekden olan şiş üzerine yaḳı êtseler şişi gidere. Eger çeyneyüp şuyın ⁽¹⁷⁾ yutsalar ma’ide ağrılarına nef eyleye. Eger şu ve zeyt yağı veyâḥûd yalıñuz şu ile ⁽¹⁸⁾ bişürüp ḳasıḳlarında ağrısı olan eger ‘avrat ve eger ḳasıḳlarına yaḳı ⁽¹⁹⁾ êtseler ağrılarına nef édüp ḳavuḳda olan yeli gidere ve sidük ṭutulmasına [579a] ⁽¹⁾ <ṭutulmasına> nef eyleye. Bögreklere ve ḳavuḳa zarar olmaḳla ḡâh olur ki ḳan işedür. ⁽²⁾ Ba’zılar demişler bostânlarda olan râziyâne bād-ı zehridür. Evvel veyâḥûd ma’an veyâḥûd ⁽³⁾ soñra isti’mâl êdeler. Ba’zılar ferâsiyünden şarâb êderler, şol vechle ki üzüm şiresine ⁽⁴⁾ ferâsiyünden katup üç ay

miğdârı ıurur ba'dehu şâf édüp hıfz éderler. ⁽⁵⁾ Bu ma'küle şarâbı içerde olan şişlere ve yaramaz hıltlara ve göğüsde olan ⁽⁶⁾ yaramaz maddelere ve sovuqluqlara ziyâde nâfi' devâlardan olur.

Ferenc-müşk: ⁽⁷⁾ Bâ ile berenc-müşk ve râsı yerine lâmila belenc-müşk ve evveline elif ile efrenc-müşk dahı ⁽⁸⁾ dërler. Cümlesi Fârisîden ta'rib olunmuşdur. Ma'rûf nebâtdur. Fârisîde kıaranful-i bostânî ⁽⁹⁾ dërler. İki dürlüdü: Birisi yabânî ve birisi bostânîdür. Evvelkisi taşlıklarda biter, ⁽¹⁰⁾ yaprağı enâr yaprağına beñzer, râyihası keskindür ve budaqları degirmiliğe mâyildür ve râyihaları ⁽¹¹⁾ keskindür ve hoşdur. Bostânîsinün budaqları dört küşelüdü ve yaprakları bâderüc ⁽¹²⁾ yaprağı gibidür. Ammâ andan kiçirekdür ve yaşillığı siyâha mâyildür ve ufağ tülü gibidür ⁽¹³⁾ ve râyihasında kıaranful râyihası vardır. Düz yerlerde ve şular ağıduğı yerlerde ve çorağ ⁽¹⁴⁾ yerlerde dahı biter. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Yabânîsi andan kıavîdür. ⁽¹⁵⁾ Yemegile ve sürünmegile ve kıoğmağıla dimâğda ola süddeleri açar. Balğamdan ve sevdâdan ⁽¹⁶⁾ olan yürek oynamalarına nef' éder, burun yollarında ve kıoğu alacağda olan ⁽¹⁷⁾ süddeleri açar ammâ yemesi acı sevdâ arturur. Merzencüş ve nemmâm dedükleri nebâtlardan ⁽¹⁸⁾ yegdür, cigere nef' éder ve kıalbe ve şovuk ma'ideye kıuvvet verür ve ğalîz olan ta'âmı ⁽¹⁹⁾ haız éder ve hoş hoş kekridür ve çürük ve yaramaz fikrleri giderür ve dişleri [579b] ⁽¹⁾ ve diş etlerin muhkem édüp ziyâde kıavî éder ve fâsid olan yaşluqların giderür. Ammâ ⁽²⁾ tohmı ziyâde yâbisdür, erlik şuyını kıurıdur. Eger bişürilen nesnelere kıatsalar ⁽³⁾ hoş édüp haız étdüre. Eger şîreye ve şarâba ve sirkelere ve sâ'ir şerbetlere ⁽⁴⁾ kıatsalar fâsid olmağdan men' eyleye. Ammâ mizâcları ıssı olanlarıñ başların ağırdur, ⁽⁵⁾ benefşe ile isti'mâl éderlerse nef' éder.

Firâhu'l-ğamâm: Firâh cem'i ferhdür. ⁽⁶⁾ Ferh, kıuş yavrısına dërler lâkın 'adet-i eţibbâda göğercin yavrıları ile tavuğ yavrıları ⁽⁷⁾ ki anlara ferâric dërler anları kızır étmek cârîdür. Zîrâ ikisi dahı eger devâ için ⁽⁸⁾ ve eger ğızâ için başka isimleri vardır hattâ ıtlâğ olunsalar murâd ikisi olur ⁽⁹⁾ ğayrı olmaz tabî'atları hârr u rağbdur. Her ğayvânun yavrıları kıocasından ve yigidinden ⁽¹⁰⁾ ruğubetleri ve ğalîzlıkları ziyâdedür. Göğercin yavrılarınuñ eyüsü oldur ki cem'i'an ⁽¹¹⁾ a'zâsı ve tüyleri tamâm bitüp uçmağaya yaklaşmış ola. Pes evlâ budur ki sirkeleyüp ⁽¹²⁾ ve kıoruğ şuyı ve kışnîc ve ğıyâr içi

ile yëseler koyu ve kuvvetlü kan hâşıl ederler. Mizâcları ⁽¹³⁾ şovuk olanlara ve şovuk marazlardan henüz kalkanlara ve kanları az olanlara gâyetle ⁽¹⁴⁾ eyü gızâdur ammâ yalınuz yemesi boğaz ağrıların taḥrîk eder. İşlâhı sirke iledür. ⁽¹⁵⁾ Fâlic ve toñgunluk marazlarına nef eder. Gâh olur yemesi uyhusuzluk getirür. Eger noḥüd ⁽¹⁶⁾ ve şu ve toraḳ otı ve tuz ile bişürseler qarından çıkması âsân ola. Mizâcları ⁽¹⁷⁾ şovuk olanlara şürvâları eyüdür. Arḳa ağrısına nef eder ve cimâ'a taḥrîk eder ⁽¹⁸⁾ ve erlik şuyın ziyâde eder ammâ kebâb étmesi yaramazdur. Gögercin yavrılarınıñ ⁽¹⁹⁾ hâşşasıdır ki dimâğa ve göze zarar eder, huşuşan kebâbları ziyâde zarar eder [580a] ⁽¹⁾ <zarar eder>. Pes lâzımdur ki yedükden soñra üzerine sâde ayva şarâbı içeler ve enâr ⁽²⁾ yeyeler. Eger gögercin yavrılarından cüzâbe etseler ki iç yağlarından çok etseler cimâ'a ⁽³⁾ ziyâde kuvvet vére. Eger dâyimâ kebâbın ıssı otlar ve sarımsaḳ ile yëseler cüzâm marazına ⁽⁴⁾ uğrada, huşuşan oğlancıkları ve mizâcları ıssı olanları ve şarâbı çok isti'mâl ⁽⁵⁾ edenleri tîz cüzâma uğrada. Ba'zılar demişler eger iki dâne gögercin yavrıların bir ⁽⁶⁾ çölmege koyup ve örtecek miḳdârı şîr-i rûğan ile tuzsuz ve ıssı otlarsız ⁽⁷⁾ tamâm bişürüp şu yollarında taşı olanlara yedürseler fi'l-hâl nef édüp ufaḳlaya. ⁽⁸⁾

Ferâric: Biliçler demekdür ki muḳaddemâ zıkr olunmuşdur lâkin bu maḳâmda anı ⁽⁹⁾ ziyâde ederüz ki taḃi'atları bârid-i raḥbdur. İ'tidâl üzre eyüsi ötmege yaklaşmış ⁽¹⁰⁾ olan hurûs yavridur ki semiz ola, laṭif gızâlardandır. Keskin ve ıssı marazlardan ⁽¹¹⁾ henüz kalkanlara veyâḥüd marazları dimâğda olanlara ki ḳuruluk gâlebe étmiş ola ⁽¹²⁾ herkese muvâfiḳ gızâdur, huşuşan isfidbâc édüp yëseler ziyâde muvâfiḳ ola. ⁽¹³⁾ Ma'ide yangınlarına nef édüp sâkin eyleye. Mizâcları şovuk olanlara yemesinüñ ⁽¹⁴⁾ eyü taḥrîki budur ki evvelâ şu ile haşlayup ba'dehu tavada ḳavurup ıssı otlar ile ⁽¹⁵⁾ yeyeler ve mizâcları ıssı olanlar ıssı otlar ile yemeyeler ammâ anlar kişniç ile yëseler ⁽¹⁶⁾ olur. Sirkelü olıcaḳ ma'ideden tîz iner ve safrânun şiddetin şıyup giderür ⁽¹⁷⁾ ve reng-i rüyı şâf édüp güzel eder ammâ sirkelüsi cimâ'a za'f vérür. Bi'l-hâşşa ⁽¹⁸⁾ boğaz ağrıları peydâ eder dedükleri kelâmun aşı ve muḥaşşalı yoḳdur.

Fırşâd: ⁽¹⁹⁾ İsm-i 'Arabîdür. Tüt dedükleri ma'rûf yemişdür ki muḳaddemâ ḥarf-i tâda zıkr olunmuşdur. [580b] ⁽¹⁾

Firfir: Mağrib'de ıstılâh olunmuş ismdür. Murâd bakla-i hamkâ ya'nî semiz ⁽²⁾ ot dedükleridür ki muqaddemâ harf-i bâda zikr olunmuşdur. Ammâ 'aţţârlar yanında vilâyet-i ⁽³⁾ Hind'den getirürler bir güne kızıl şamğa dërler ki ol şamğa lisân-ı Yünânîde idîğün ⁽⁴⁾ dërler. Nitekim muqaddemâ zikr olunmuşdur.

Feres: At dedükleri ma'rûf hayvândur. ⁽⁵⁾ Eti yënür, ehlîdür ya'nî insân ile olur. Cemî'an sâ'ir hayvânlardan at etinün ⁽⁶⁾ harâreti ziyâdedür. At etin yemek bahadırlik ve yürek katılığın vërür. Etin ⁽⁷⁾ yemek mizâcları ıssı olanlara zarar eder, huşûşan kebâbı olursa ziyâde zarar ⁽⁸⁾ eder. İslâhı budur ki evvelâ haşlayup ve müherrâ bişürüp kişnîc ile yeyeler ⁽⁹⁾ ba' dehu üzerine tîz hazm edüp ma'ideden indürür nesnelere yeyeler. Mizâcları ⁽¹⁰⁾ şovuk ve ruţûbet üzere olanlarda cimâ'a tahrîk eder. At boğazlanduğda ⁽¹¹⁾ bağırtlağından çıkan kan insânı katl eder. Eger ol kan ile baraş ve behaça ⁽¹²⁾ sürseler tağyîr eyeleye. Atun azusı dışın bir kimesne baldırına bağlasa yorulmaya. ⁽¹³⁾ Eger at kıuyruğı kılı ile bir hayvânun ayağın bağlasalar aqsaya. At etin ⁽¹⁴⁾ yeyenlerde evlâ budur ki üzerine şarâb içmeyeler ammâ süd ile yeseler câyizdür. Mizâcı ⁽¹⁵⁾ ıssı olanlar üzerine mâye-hoş enâr ve yoğurd ayrıni içeler.

Fustuğ: ⁽¹⁶⁾ Eger ağacı ve eger yemişi ikisi dağı ma'rûflardur. Ağacı cemî'an eczâsı ile hârr u ⁽¹⁷⁾ yâbisdür. Ammâ fustuğ içi derece-i şâniyede hârdur ve ruţûbetde mu'tedildür. Harâreti ⁽¹⁸⁾ sebebi ile bir miqdâr ruţûbetleri kıurutması vardur ve fustuğ cüfti ya'nî yemişinün ⁽¹⁹⁾ üzerinde olan kabı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür ve yübüseti kavîrağdur [581a] ⁽¹⁾ <kavîrağdur> ve içine yapışmış olan kızıl kabı derece-i şâniyede yâbisdür ve harâret ⁽²⁾ ve bürüdetde mu'tedildür. Fustuğ az gîzâ vërür. Çak üzere olan katı kabuğı ⁽³⁾ ve içine yapışmış olan kızıl kabuğı ikisi dağı ma'ideye nâfi'lerdür ve ma'ideye ⁽⁴⁾ kıuvvet vërüp ishâli ziyâde tütücılardur, huşûşan katı kabuğı bu bâbda ziyâde ⁽⁵⁾ te'sîr eder. Fustuğ çeynemek ağız râyîhasın hoş eder ve dış diplerin muhkem eder ⁽⁶⁾ ve ma'ideyi ıslâh edüp hazmını kavî eder. Hevâ ve vebâ fesâdını ıslâh eder, ⁽⁷⁾ şol vechle ki sükker ile andan şarâb edüp içeler. Fustuğ yemek zehrlü cânverler ⁽⁸⁾ ışırtmasına ve şovuk zehrlere nâfi'dür. Yënilen içlerden fustuğdan ziyâde ⁽⁹⁾ ma'ideye nâfi' nesne yokdur. Üzerinde olan kızıl kabı ile yeyüp tâ üzerinde ⁽¹⁰⁾ olan katı kabuğından bir miqdâr çeynemek şartıyla ma'ideye nâfi'dür. Ammâ

ķabuķsız ⁽¹¹⁾ yēseler ma‘ideye zarar ēdüp ma‘idede olan ıa‘amı daķı bozup imtilā eder. ⁽¹²⁾ Fıstıķı Őartıyyla yēmek cigerde ruķubetden olan ağrılarına nef eder ve ma‘ide ⁽¹³⁾ ağzını ķavī eder ve gōnöl bulanmasını giderür, ķalbe daķı bir miķdār ķuvvet vērmesi ⁽¹⁴⁾ vardır. Yēmesi bađarsuķ ağrısını giderür. Yuķarusında olan ķabuđını ķeynemek ⁽¹⁵⁾ Şusuzlığı ve ķuŐmayı giderür. Fustuķ iķinüñ yağı bi‘l-hāŐŐa ma‘ideye zararlıdır. ⁽¹⁶⁾ Kezālik çok fustuķ yēmek Őerā ya‘nī ķurdeŐeni dēdükleri ħarāreti peydā eder. ⁽¹⁷⁾ IŐlāķı budur ki bir miķdār sirke yudalar veyāĥüd ekşi enārdan ķeyneyeler veyāĥüd ⁽¹⁸⁾ ekşi mişmiş yēyeler.

Fesāfis: Taĥta bitleri dēdükleridir ki ħaŐirlerde ve serirlerde ⁽¹⁹⁾ ħāŐil olur. Őabī‘atları ħārr u yābisdür, rāyiĥaları ķirkīn ve yaramazdır. Eger yēdi [581b] ⁽¹⁾ dānesin alup bir dāne bāķlā dānesi iķine ķoyup ĥummā-yı rib‘ ya‘nī üķ ⁽²⁾ dōrt günde bir Çutan sıtma nevbetinden evvel yutsalar sıtmadan ĥalāŐ ⁽³⁾ ola. Eger yalīnuz bir dānesin yutsalar yılan ısırmasına nef eyleye. Taĥta ⁽⁴⁾ bitleri rāyiĥaları raĥmleri ağrılarından boğulan ‘avratlara nef ēdüp ⁽⁵⁾ uşların getirür. Eger sirke veyāĥüd Őarāb ile iķseler ve ĥarĥara ētseler boğazda ⁽⁶⁾ yapışan sülügi ķatlı ēdüp ŐaŐra eyleye. Eger ezüp zeker delüğine ķosalar ⁽⁷⁾ gücle iŐemeđi def eyleye. Çok yēse zürürĥ dēdükleri zehrlü böcekler zararlı ⁽⁸⁾ gibi zarar ēde. ‘İlācı daķı anlar ĥibidür.

FıŐıŐa: İsm-i ‘Arabīdür. Yonca ⁽⁹⁾ dēdükleri ma‘rūf nebāt ismidür. Fārisī isfist isminden ta‘rib olunmiŐdur. ⁽¹⁰⁾ Őabī‘atı ħārr u raĥbdur. ħarāreti derece-i ulā āĥirindedür, ŐiŐiricidir. Eger ⁽¹¹⁾ kendüyi ve eger toĥmın yēmek erlik Őuyın ziyāde eder ve cimā‘a taĥrik eder ⁽¹²⁾ ve cimā‘ iķin olan devālara ķatılrsa nef ziyāde ola. Toĥmı cümleden ķavīdür ⁽¹³⁾ ba‘dehu ķiķegidür. Toĥmı ‘avratlar südin ziyāde eder. BiŐürüp dōĥüp merhem ⁽¹⁴⁾ gibi ēdüp elleri veyāĥüd sā‘ir yerleri ditrer olan kimesnelere her gün ⁽¹⁵⁾ iki kerre yaķı ētseler eyü ēde. Yonca toĥmından olan yađ veyāĥüd yoncaı ⁽¹⁶⁾ Őıķup Őuyın zeyt ile biŐürduķları yađ eger iķmegile ve eger sürünmegile ditremelere ⁽¹⁷⁾ nef eder. Tāze yoncaı yēseler ķarnı yumıŐadur ve ķurusı ķarnı Őutar ve toĥmında ⁽¹⁸⁾ ħarāreti olmağıla bir miķdār ķarnı Őutar ve öksürük ve göĥüs iriligine nef ⁽¹⁹⁾ eder.

Fızza: GümiŐdür. Őabī‘atı bārid-i yābisdür. Bir miķdār ķabz ētmesi vardır [582a] ⁽¹⁾ <vardur>. Gümişden ķıķan ķirkde ķurutmaķ ve ķabızlık

ziyâdedür. Yürek ⁽²⁾ oynamasına ve ağızda çirkîn râyihaya nâfi'dür ve koyu yaşlıkları kırdur. ⁽³⁾ Yürece kuvvet vèrüp ve ferah vèrmekde gümüş kuvveti yâķûta yakındur. Şarâbı ⁽⁴⁾ gümüş kap içine kosalar tîz ser-hoş edüp ser-hoşluğu lezîz ola. Eger ⁽⁵⁾ gümüşü ufaķlayup sâ'ir münâsib edviye ile içseler yaşlıklar ve koyu balgamlara ⁽⁶⁾ ve harâret-i ğarîbe ile hılţlar bozulmasından olan marâzlara nef eyleye. ⁽⁷⁾ Kibrît gümüşü kıardur ammâ tuz cilâ edüp pâk eder. Gümüşden nışf dirhem ⁽⁸⁾ miķdârına dek isti'mâl câyizdür. Gümüş çirki katlı olunmuş jîve ile bevâsîr ⁽⁹⁾ dedükleri çıbanlara eyü tıladur ve şol gümüş ki aña kıalay kıatılmış ola ⁽¹⁰⁾ çekice gelmeyüp pârenenür.

Futr: Türkîde mantar dedükleridür ki yaş ⁽¹¹⁾ yerlerde ve yağmurlar soñlarında biter. Mantaruñ tabî'atı ziyâde bâriddür, 'ufuneti ⁽¹²⁾ vardur. Mantarlaruñ ba'zısı yènür ve ba'zısı zehrdür yènmez. Yènür olan ⁽¹³⁾ dahı geç hazm olunur, ğalîzdür, gücile işemek peydâ eder ve tîz fâsîd ⁽¹⁴⁾ olur. Pes heyza marâzın peydâ eder. Heyza defa'atle beyân olunmuşdur. ⁽¹⁵⁾ Zehrlü mantar oldur ki paslu demür yanında veyâhüd yaramaz kıoķmış ⁽¹⁶⁾ nesnelere yanında veyâhüd zehrlü cânverler yuvaları yanında bitmiş ola veyâhüd ⁽¹⁷⁾ anuñ altında bitdüği nesne meşelâ zeytün ve südlügen dedükleri nebâtât ⁽¹⁸⁾ gibi ve bunlara beñzer yènür maķûlesi ki aña kem'et dèrler. Her mantardur ki pek ⁽¹⁹⁾ olup üzerinde yelmeşikligi ve yaramaz çirkîn râyihası olmaya ve rengi beyâza [582b] ⁽¹⁾ veyâhüd bozulğa mâyil ola yènür maķûlesinden çok yèmek ve dâyimâ yèmek zardur. ⁽²⁾ Def-i zardarı, üzerine şarâb içmek ve kemmünî cevârişler yèmekdür. Yaramaz olanı ⁽³⁾ yèmekden ma'idede ağırlık ve gerinmek ve nefes ıarlığı ve boğulmaķ ve heyza ⁽⁴⁾ ve gönül dönmeķ marâzları 'arız olur. 'Îlâc budur ki kıızıl büre içüreler ⁽⁵⁾ ve sirke ve tuz ile gül şuyı ve yabânî na'nâ' içüreler. ⁽⁶⁾

Fuķķâh: Çiçekler ismidür, çiçekler demekdür. Ba'zılar dèrler ol çiçeğe dèrler ki ⁽⁷⁾ yapraķdan evvel veyâhüd ma'an bitüp çıķa.

Fuķķâ': Üzümden ve hürmâdan ⁽⁸⁾ ğayrı nesnelere eddikleri şarâbdur ki ekşi olur ve şarâb gibi lezîz ⁽⁹⁾ olup çok içilmez. Bu maķûleleruñ lezzetinde ekşilik ve ıatluluk ve dahı ⁽¹⁰⁾ keskinlik olur. Arpadan eddikleri şovuk olur, sidüği yüridür, ⁽¹¹⁾ böğreklere ve dimâğ perdelerine ve siñirlere zarar eder ve şişirür ve yaramaz ⁽¹²⁾ hılţlar peydâ eder. Bu maķûlesinuñ içinde fil dişini kıoyup ışlasalar ⁽¹³⁾ yumışadup işe kıolay ola. Ğah olur fülful ve

ķaranful ve sūnbūl ⁽¹⁴⁾ ve sedef ve kerefs ķatarlar. Bu maķūlesi ķarın iķinde ķurķurlar peydā eder. ⁽¹⁵⁾ Bu maķūlesi cūzām ve cūzām olmamaĝa nāfi‘dür. Gāh olur etmekden ⁽¹⁶⁾ ve kerefsden ve na‘nā‘dan ederler. Bu maķūlesi arpadan olandan eyūdūr. ⁽¹⁷⁾ Mizācları ıssı olanlara nāfi‘dür ve yeller ve şişirmek étmez ve siñire ⁽¹⁸⁾ żararı azdur, eyūdūr. Sūkkerden étduķleri ‘aselden olandan mu‘tedilraķdur ⁽¹⁹⁾ ve mizācları mu‘tedil ve ıssı olanlara eyūdūr. Evlā budur ki bu maķūle şarābları [583a] ⁽¹⁾ <şarābları> iķmeyeler illā aķ ķarnıyla veyāhūd ta‘ām hazmı soñlarında ve ma‘ideden ⁽²⁾ indūkten soñra iķeler. Zīrā zıkr olunan vaķtlerden ĝayrıda iķilse ⁽³⁾ ta‘āmı fesāda vērūr. ‘Aselden olan ve ıssı otlar ile olanı aķ ķarnıyla ⁽⁴⁾ iķmeyeler. Megerki ma‘idede yaşluķlar ve balĝamlar çok ola bu taķdīrce cāyızdır. ⁽⁵⁾ Arpadan ve etmekden olanlara evlā budur ki maşţakī ve sūnbūl ve kākūle ķatarlar. ⁽⁶⁾ Zīrā şişirmesin giderūr. Tarhūn, fuķķā‘a lezzet vērūr ve aĝaķ ⁽⁷⁾ ķavunı yapraĝı hoş rāyihālu édūp ķalbe ķuvvet vērūr. Gāh olur ⁽⁸⁾ tāze hūrmā ve ķurı hūrmādan ve ķurı üzūmden ederler. Ķurı üzūmden ⁽⁹⁾ ve enār ķekirdeklerinden étduķleri sā‘irlerden eyūdūr, huşūşan eger hoş rāyihālu ⁽¹⁰⁾ nesnelere ile olursa ziyāde olur. Fuķķā‘dan her yigirmi raţla bir mişķālden ⁽¹¹⁾ ziyāde hoş rāyihālu nesne ķatmayalar. Tāze hūrmādan ve ķurı hūrmādan ⁽¹²⁾ olan fuķķā‘lar başı ziyāde aĝırdur ve cigere żarar ederler ammā ma‘ideye ⁽¹³⁾ ĝayrılarından kolayraķdur. Fuķķā‘laruñ eñ şovuĝı arpadan olanıdur ba‘dehu ⁽¹⁴⁾ etmekden olandur ve cūmleden ziyāde ıssı olanı ‘aselden olandur ki ıssı ⁽¹⁵⁾ otlar ile ola ba‘dehu ıssı otsuz olandur ba‘dehu ķurı hūrmādan olandur ⁽¹⁶⁾ ve cūmleden eyūsi ķurı üzūmden olandur ki enār ķekirdeĝi ile ola. Evlā ⁽¹⁷⁾ budur ki maşţakī ve na‘nā‘ yapraĝından ĝayrı ķatmayalar ve azacuk tarhūn ⁽¹⁸⁾ ķatarlar.

Faķlāmīnūs: İsm-i Yūnānīdūr. Muķaddemā ĝarf-i bāda zıkr olunan ⁽¹⁹⁾ buhūr-ı Meryem dedūķleri nebātdur.

Faķlāmsūs: İsm-i Yūnānīdūr. Şarīmetū‘l-cedy [583b] ⁽¹⁾ dedūķleri nebāt ismidūr ki ĝarf-i şādda zıkr olunmuşdur.

Felence: Eflence ⁽²⁾ daĝı dērler. Hārdal dānesine beñzer dānelerdūr, keskin rāyihāsu vardır. Eyūsi ⁽³⁾ oldur ki aĝır olup kızıla māyil ola. Ta-bī‘atı derece-i şāniyede hārdur. Bir ⁽⁴⁾ miķdār yūbūseti vardır. Bu dānede taĝlīl étmek ve ķabz étmek vardır. Gūzel ⁽⁵⁾ ķoĝulara girūr, sūddeleri aķar,

dimâğa kuvvet vèrür, 'akreblere gâyetle ⁽⁶⁾ ziyâde zıddur. Eger zeyt yağıyla ezüp 'akreb şoğduğı yere sürseler ⁽⁷⁾ eyü éde. Ma'ideyi ıssıdur ve yellerin taḥlîl éder. Kezâlik içmekle daḥı ⁽⁸⁾ 'akreb ve ruteylâ ışırmalarına nef' éder, iştihâ vèrür ve kekridürür. ⁽⁹⁾ Miqdâr-ı şerbeti üç dirheme dekdür. Şâhib-i kitâb eydür: Bu dâne zamânedeki ⁽¹⁰⁾ ma'lûm degüldür. Ba'zılar dèrler kebâbenüñ iki şınıfından kiçirek bir şınıfıdır. ⁽¹¹⁾

Fülfül: Türkîde baber dèdükleri ıssı otdur ki ma'lûmdur. Ağacı ⁽¹²⁾ vilâyet-i Hind'de olur büyük ağaçdur, salqımları olur. Salqımı dâneleri ⁽¹³⁾ fülfüldür. Güyâ ki ḥabbetü'l-ḥazrâdur. Ağacı anuñ ağacına beñzerdür. Yemişi ⁽¹⁴⁾ evvel zâhir olduḡda üzüm salqımı evvel zâhir olduğı gibi zühür éder. ⁽¹⁵⁾ Güyâ kırımış tüt dâneleri gibi uzunca zühür éder. Dâr-ı fülful dèdükleri ⁽¹⁶⁾ oldur ki muḡaddemâ ḥarf-i dâlde zıkr olunmuşdur. Şâhib-i kitâb raḥimehullâhu te'âlâ ⁽¹⁷⁾ eydür: Bu kelâmuñ şıḥhatinde nazâr vardur. Zîrâ mu'temedün 'aleyh kimesneler ḥikâyet ⁽¹⁸⁾ éderler ki dâr-ı fülful aḡer başka ağaçdur ba'dehu giderek biribirinden ⁽¹⁹⁾ ayrılıp dâne dâne olur. Ol dâneler eger tamâm kemâlin bulmadın **[584a]** ⁽¹⁾ <bulmadın> dererler ise aḡ baber olur ve eger tamâm olup kemâlin bulursa ⁽²⁾ siyâh baber olur. Siyâhı derece-i şâlişe âḫirinde ḥârr u yâbisdür, ⁽³⁾ beyâzı evâ'ilinde ḥârr u yâbisdür. Beyâzı siyâhdan ḡabızraḡ ve siyâhı ⁽⁴⁾ beyâzdan ziyâde yaḡıcı ve dili incididür. Ba'zılar dèmişler beyâz fülful ⁽⁵⁾ daḥı aḡer ağaçdur. Ba'zılar dèmişler başka degüldür belki siyâh fülfulü tâze ⁽⁶⁾ süd içinde ıḡlayup siyâh ḡabı gider beyâz ḡalür ammâ bu kelâm daḥı ⁽⁷⁾ şaḡîḡ degüldür ve illâ eger şaḡîḡ ise aḡer aña beñzer nesneleri böyle édüp ⁽⁸⁾ baberdür dèyü ḡile éderler. Fülful-i esved eyüsi oldur ki aḡır ola. Beyâzı ⁽⁹⁾ siyâhdan aḡırırâḡdur. Aḡ baberden şol ki üsti burışmayup düz ⁽¹⁰⁾ ola eyüsi oldur ammâ siyâhınuñ eyüsi 'aks üzeredür. Fülful ḡızâyı ⁽¹¹⁾ hazm étdürür, bevlî idrâr éder, cezb éder, taḥlîl éder, göz ḡararmasın ⁽¹²⁾ cilâ éder. Eger içseler veyâḡüd ba'zı yaḡlar ile sürünseler ditremesi ⁽¹³⁾ olan sıtmaya nef' eyleye ve şovuk zehrlü cânverler ışırmasına nef' éder. ⁽¹⁴⁾ Eger 'avrat götürünse oḡlanı aḡaḡa indüre. 'Avrat eriyle cem' olduḡdan şoñra ⁽¹⁵⁾ götürünse gebe olmaya. Eger la'ûḡ ve sâ'ir bulamaḡlar ile ḡarışdursalar ⁽¹⁶⁾ öksürük ve sâ'ir göḡüs aḡrılarına yarayup nef' eyleye. Eger 'asel ile ḡarışdurup ⁽¹⁷⁾ aḡız içinde ḡamaḡa sürseler boḡaz aḡrısına nef' édüp muvâfiḡ ola. ⁽¹⁸⁾ Eger tâze defne yaprağı ile içseler

bağarsuk ağrısına nef eyleye. Eger mevzek ⁽¹⁹⁾ ile çeyneyüp şuyın yutsalar dimâğdan ve ma'ideden balğamları koparda. [584b] ⁽¹⁾ Eger sağ olan kimesnelerün ta'amları ile katıklara kıtsalar iştiḥâyı açup ⁽²⁾ ta'âmı hażm etmege yardım eyleye. Eger zift kırişdursalar ḥanāzîr dedükleri ⁽³⁾ çıbanları taḥlîl eyleye. Eger kızıl büre ile kırişdurup behaḳa sürseler behaḳı ⁽⁴⁾ ziyâde cilâ eyleye. Fülful yelleri tağıdır, mizâcları şovuk olanlara eyüdü, ⁽⁵⁾ mizâcları ıssı olanlara zarar eder. Mizâcları ıssı olanlara ıslâḥı budur ki ⁽⁶⁾ sirke ve ekşi yemişler rubları ve cirmleri ile yeyeler ve qarlu şı içeler. Mizâcları ⁽⁷⁾ şovuk olanların kınarın ıssı eder ve inceldür ve reng-i rûların kızardur ⁽⁸⁾ ve ekşi gegirmelerin giderür ve ğızaları sâ'ir a'zâyâ ulaşıdurur ve her ⁽⁹⁾ ğalîz olan ta'âmı ve ḥıltı kesüp toğrar. Evlâ budur ki cigerleri ḥârr u ⁽¹⁰⁾ yâbis olanlar ve kınarları az olanlar ve içerişinde çıbanı veyâḥüd şışı ⁽¹¹⁾ veyâḥüd şı yollarında elemi veyâḥüd sıtması olanlar andan ictinâb ⁽¹²⁾ edeler ve ıssı zamânlarda yemeyeler. Eger yünüp çürimiş olan diş kıvoklarına ⁽¹³⁾ fülful taldursalar ağrıyı sâkin edüp nef eyleye. Eger fülfuli döğüp ba'dehu ⁽¹⁴⁾ tuz ve şoğan ile kırişdurup saç şaḳal döküldüğü yeri muḥkem ovup ⁽¹⁵⁾ kışıyup üzerine yaḳı etseler saçları bitüre. Eger bâklâ ve noḥüd unı ⁽¹⁶⁾ ile kırişdurup behaḳa sürseler behaḳı cilâ eyleye. Eger dâḥiliyün merhemi ile ⁽¹⁷⁾ kırişdurup balğamdan olan şışlere urup götürseler taḥlîl edüp ⁽¹⁸⁾ indüre. Kezâlik yelden olan yüz göz şışmelerine ursalar gidere. ⁽¹⁹⁾ Eger fülfuli ezüp ve zeyt içinde kıynadup fâlic ve toñmuş ve uyuşmuş [585a] ⁽¹⁾ <ve uyuşmuş> olan yerlere sürseler nef ede ve şovuk geçmiş olan a'zâyı ⁽²⁾ kızdura. Eger et ile bişen cem'ân ta'amlara kıtsalar etlerün çirkin râyihâsın ⁽³⁾ ve ağırlığın giderüp hażmı âsân eyleye ve ma'ide ve cigeri ve sâ'ir a'zâyı ⁽⁴⁾ kızdura ve dâyimâ fülful isti'mâl etmek külenci men' eder. Elbette ve göğüs içinde ⁽⁵⁾ kıyoy ḥıltlar cem' olmasına mâni' olur ve cem' olmasını gidermege mâni' olur. ⁽⁶⁾ Eger kıbız olan devâlara kıtatup isti'mâl etseler sidük tamlamasına ⁽⁷⁾ nef eyleye. Muḥaşşal budur ki siñirlere ve şovukdan olan marâzlara bâd-ı zehrdür. ⁽⁸⁾ Siyâh fülfuli yemek göz kıararmasına nef edüp giderür ve sirke ile dişler ⁽⁹⁾ ağrısına nâfi'dür. Ammâ beyâz olan ma'ideye eyüdü ve siyâhı siñirlere eyüdü. ⁽¹⁰⁾ Miḳdâr-ı şerbeti mişḳâle dekdür. Ammâ dâyimâ isti'mâl etmesi erlik şuyın kırudur ⁽¹¹⁾ ve bögreklere zarar eder, 'asel ıslâḥ eder. İkisine daḥı zencebîl bedel olur. ⁽¹²⁾

Fülfül-müye: İsm-i Fârisîdür. Fülfül ağacının köki demekdür. Tabî'atı derece-i ⁽¹³⁾ şâlisede hârr u yâbisdür. Bu kök beyâzdir. Eger çeyneseler ruḡubetleri eridüp ⁽¹⁴⁾ ṭaşra çeke. İçmegile ve yaḡı êtmegile ṭalak aḡrısını giderüp eyü eder. ⁽¹⁵⁾ Eger ḡurı üzüm ile çeyneseler veyâḡüd mevzek ile ḡarıḡdurup ḡarḡara ⁽¹⁶⁾ êtseler dimâḡdan balḡamı ḡopara ve sekte ve ṣarḡ marâzlarına nef eyleye. Eger uyluḡlara ⁽¹⁷⁾ yaḡı êtseler aḡrılarında nef eyleye ve 'ırḡu'n-nesâ marâzına nef eyleye. Ba'zılar ⁽¹⁸⁾ demişler fülfül-müye güzel râyiḡalu âḡer bir ağacın kökleri dür ki ağaç ḡavunı ⁽¹⁹⁾ çekirdegine beñzer yemişi olur ammâ ḡavl-i evvel meşhürdür. Bulunmasa nâr-müşkden [585b] ⁽¹⁾ vezni ve sūrincândan vezni ve ḡurtum-ı muḡaşşerden şülṣ-i vezni bedelidür demişler. ⁽²⁾

Fülfülü'l-mâ: Şu baberi demekdür. Lezzeti keskin bir nebât ismidür ki ekşeriyâ ⁽³⁾ ṭurur ve yap yap aḡar olan şular içinde biter. Boḡumlu baldırı vardır. ⁽⁴⁾ Budakları arşun ḡadar uzar. Yaprāḡı na'nâc yapraḡına beñzer lâkin andan büyücek ⁽⁵⁾ ve beyâzrak ve yumışaḡrakdur. Lezzeti dili bozup acıdır. Fülüle beñzer ammâ fülül ⁽⁶⁾ gibi râyiḡası hoş degüldür. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür, ziyâde cilâ ⁽⁷⁾ edicidür. Ufaḡ yemişi vardır. Yaprâḡları dibinden küçük budakları ⁽⁸⁾ çıkar. Yemişi anuñ üzerindedür, salḡım gibi birbiri yanına cem' olur. Yemişi daḡı ⁽⁹⁾ lezzetde nebâtı gibidür. Yaprâḡı ve yemişi ile yaḡı êtseler balḡamdan olan ve eski ve ḡatı ⁽¹⁰⁾ olan şişleri taḡlîl edüp indüre ve göz altında ḡan oturuşmaḡdan ⁽¹¹⁾ olan nişânları giderür. Ba'zılar yemişini ḡurıdup ve ṭuz ile ḡarıḡdurup ⁽¹²⁾ fülül yerine ṭa'âm ile isti'mâl ederler. Ṭa'âmı ıssı edüp lezzeti güzel olur ve hazmı ⁽¹³⁾ tîz olur. Bu nebâtuñ uzun köki vardır, nef'i yoḡdur. Ammâ ḡurısı veyâḡüd tâzesi ⁽¹⁴⁾ ile yüzde ve sâ'ir bedende olan leke ve ufaḡ noḡṭalara yaḡı êtseler cilâ ⁽¹⁵⁾ edüp gidere.

Fülfülü's-Südân: Ḳaralar baberi demekdür. Cülbân ki muḡaddemâ ⁽¹⁶⁾ ḡarf-i cimde beyân olunmuşdur anuñ dânesine beñzer dânelerdür ki ḡılıfları daḡı aña ⁽¹⁷⁾ beñzer. Lezzeti keskin ve dili büzüp acıdı ve ıssıdır. Vilâyet-i Ḥabeş ve Berber'de ⁽¹⁸⁾ çoḡ olur. Ol vilâyetlerden Mıṣr'a getirürler. Dişler aḡrısı ve oynamasına ⁽¹⁹⁾ ziyâde nâfi'dür. Ol vilâyetler ḡalkı anı fülül yerine isti'mâl ederler ve bu dâneler [586a] ⁽¹⁾ <ve bu dâneler> ağacda bitmez, şümnüşi bir nebâtda biter.

Fülfülü’ş-Şakālibe: Şakālibe ⁽²⁾ demekle ma‘rûf olan tã’ifenüñ baberi demekdür. Murād muḳaddemā ḫarf-i bâda ⁽³⁾ bencengişt dëyü zıkr olınan nebātuñ yemişdür ve ḫarf-i hâda ḫurf-ı Bâbilî dëyü ⁽⁴⁾ zıkr olınan nebât tohmına daḫı dërler.

Füleyfüle: Hernüve dëdükleri nebātuñ ⁽⁵⁾ ismidür ki inşã’allâhu te‘âlâ ḫarf-i hâda zıkr olunur ve bilâd-ı Mağrib’de nānhvâh ⁽⁶⁾ daḫı dërler. Nitekim ḫarf-i nūnda zıkr olunur. Ba‘zılar pençengüşt yemişine dërler. Nitekim ⁽⁷⁾ muḳaddemā zıkr olunmuşdur.

Fülfülü’l-ḳurūd: Meymūnlar baberi demekdür. Murād ketim dëdükleri ⁽⁸⁾ nebât dānesidür ki ḫarf-i kāfda zıkr olunur inşã’allâhu te‘âlâ.

Fülümüs: Ba‘zılar ⁽⁹⁾ ḳulūmis dëyüp ḫarf-i ḳāfda zıkr ederler. Būşirā dëdükleri devādur ki ḫarf-i bâda ⁽¹⁰⁾ zıkr olunmuşdur.

Fül: Vilâyet-i Hind’den getirürler bir devādur. Fustuḳ gibi ⁽¹¹⁾ bir yemişdür. Üzerinde funduḳ ḳabuḡına beñzer ḳabuḡı vardur ve yağlu içi vardur. ⁽¹²⁾ Fustuḳ içine beñzer rengi şaruluḡa ve beyāza mâyildür. İsti‘mâl olunan daḫı oldur. ⁽¹³⁾ Ṭabî‘atı derece-i şālîşede ḫârr u yâbisdür. Sîñir gevşelmek marazına ve sã’ir marazlarına ⁽¹⁴⁾ sürünmegile ve tütsü edinmegile ve bir bucuḳ mişḳâl miḳdârını içmegile beväsîr yellere ⁽¹⁵⁾ nef‘ eder. *Min-hâc* nām kitâb şâḫibi zıkr eder ki bu devā nîlūfer-i Hindîñün kökidür. ⁽¹⁶⁾ Ba‘zılar dëmişler ki Hind funduḳıdır ki aña rutte dërler ammâ evvelki ḳavḫ şâḫîhdür dëmişler. ⁽¹⁷⁾

Fencengişt: Bencengişt dëdükleri devādur ki ḫarf-i bâda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁸⁾

Fencyün: İsm-i Yünânîdür. Fencyün daḫı dërler. Murād bir nebâtür ki yapraḡı ⁽¹⁹⁾ büyük şarmaşık yapraḡına beñzer ve yapraḡları altı veyâḫüd yedi dāne olur [586b] ⁽¹⁾ ve yapraḡları kökinden çıkar ve yapraḡınuñ kökden yaña rengi beyāza mâyildür ve yuḡarusı ⁽²⁾ yaşıldur. Yaprāḡınuñ bucaḡları çoḡdur, baldırı ḳarış ḳadar uzar, şaru ⁽³⁾ çiçeḡi olur, çiçeḡi tîz düşer ve baldırı daḫı tîz helâk olup dökülür ḫattâ dërler ki ⁽⁴⁾ bitüp helâk olması on beş günde olur. Ba‘zılar dërler altı veyâḫüd ⁽⁵⁾ yedi günde olur. Aña binâ’en bu nebātu beyân edenlerden çoḡ kimesne zann ⁽⁶⁾ eder ki bu nebātuñ çiçeḡi ve baldırı yoḡdur, ince köki vardur. Bu nebât çayırılarda ⁽⁷⁾

ve şulu olan yerlerde biter. Tabî'atı hârdur. Halk ı'timâd ederler ki eger kökinden ⁽⁸⁾ veyâhüd yaprağından alup bir miqdârını ağızda tutsalar uzun uzak olan ⁽⁹⁾ öksürüğü giderüp nef eyleye. Kezâlik kökin yaşıp buhârı üzre тұrup ⁽¹⁰⁾ buhârı burundan içerü alınsa öksürüğü gidere ve göğüsde ve sâ'ir yerlerde ⁽¹¹⁾ olan büyük şişlere anuñıla yağı etseler şişleri deşüp tahtlil eyleye. ⁽¹²⁾ Yaprığı taze iken şişlere nefi kavîdür ammâ yâbis olduqda harâreti ⁽¹³⁾ ve keskinligi ziyâde olup nef etmez.

Fenek: Şâhib-i kitab rahimehullâhu te'âlâ ⁽¹⁴⁾ eydür: İsmi Fârisîdür. Rûs ve Türk vilâyetlerinden getirürler bir gûne kürk ismidür. ⁽¹⁵⁾ Birkaç dür-lüdür, ıssı ve hoş râyihaludur, sâ'ir kürklerden râyihâsı hoşdur, ⁽¹⁶⁾ sem-mürdan harâreti aşâgadur ve sincâbdan harâreti ziyâdedür. Hayvânuñ ⁽¹⁷⁾ etinde tatluluk vardır; tatluluğı ile bulandırur. Bu kürk ı'tidâl üzre ⁽¹⁸⁾ olmağın cemî'an halka eyüdür. Eger küçüğine ve eger büyüğine cümlesine eyüdür dërler. ⁽¹⁹⁾

Fenceyûş: Hassü'l-hımâr ya'nî eşek marulı demegile ma'rûf olan nebât [587a] ⁽¹⁾ <nebât> ki ırķu'l-fâlüdec dağı dërler anuñ sınıf-ı evvelidür ki muqaddemâ harf-i hâda ⁽²⁾ zikr olunmuşdur.

Fık: İsm-i Yünânîdür. Ri'yü'l-ibl dedükleri nebâta beñzer ⁽³⁾ bir nebât ismidür. Yaprığı büyük kerefs yaprağı gibidür. Ba'zılar yabân sünbülü ⁽⁴⁾ dëyü tesmiye ederler. Baldırı arşun kadar ve dağı ziyâde olur ve düz ve yumışak ⁽⁵⁾ olur ve rengi benefşe reng kızıla mâyil, içi boşdur, boğumludur. Çiçeği nergis ⁽⁶⁾ çiçeğine beñzer ammâ andan büyükdür. Baldırınıñ ince yeri barmaq kalınluğında ⁽⁷⁾ olur. İplik gibi aşâgadan uzanur ince budaqlu köki vardır. Idhîr ⁽⁸⁾ ve hırbağ köklerine beñzer rengi kızıla mâyil şarudur ve râyihâsı hoşdur. Bir miqdâr ⁽⁹⁾ ağırdu, sünbül-i Rümî râyihâsına beñzerdür. Fık dëyü ıtlâķ olunduqda köki ⁽¹⁰⁾ murâd olunur. Tabî'atı derece-i şâlîşe evvelinde hârr u yâbisdür. Harâreti kavîdür. ⁽¹¹⁾ Kuru iken nışf dirhem miqdârını içseler sidüğü yürüde ve yan ağrısına ⁽¹²⁾ nef eder ve hayzı idrâr eder. Tiryâklar eczâsına girür, göğüs ve tamarları ⁽¹³⁾ pâk eder. Dögüp saç ve şakâl döküldüğü yere sürseler nef edüp ⁽¹⁴⁾ bitüre. Miqdâr-ı şerbeti mişkâle dekdür ammâ bögreklere zararı vardır. Râziyâne ⁽¹⁵⁾ tohmı ile 'asel ıslâh eder. Bulunmasa bedeli kebâbedür ve kebâbe andan laţîfdür. ⁽¹⁶⁾

Füvve: Kıızıl boya dedükleri ma'rûf köklerdür ki anuñıla geyesiler ⁽¹⁷⁾ ve sâ'ir nesnelere boyarlar. Ba'zısını ekerler ve ba'zısı yabânlarda biter. Degirmi yemişi ⁽¹⁸⁾ vardır. Tamâm kemâlin bulıcağ siyâh olur. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr ⁽¹⁹⁾ u yâbisdür. Eyüsi oldur ki rengi tamâm kıızıl olup yanmış olmaya ve azacuk **[587b]** ⁽¹⁾ acılığı ola. Cigeri ve talağı pâk eder ve süddelerin açar ve gâlız ve çok olan ⁽²⁾ sidügi idrâr eder. Eger çok veyâhüd dâyimâ istî'mâl etseler kan işede. Hayz ⁽³⁾ kanın yürüdür ve i'tidâl üzre cilâ eder. Eger sirke ile karşıdurup beyâz ⁽⁴⁾ olan behağ üzerine sürseler nef eyleye. Eger mâ'ül'-asel ile karşıdurup ⁽⁵⁾ 'ırku'n-nesâ ve uyluk ağrısı olanlara ve a'zâsında gevşemek marazları ⁽⁶⁾ olanlara içürseler ziyâde nef édüp yaramaz ve çig olan hıltları ishâl ⁽⁷⁾ édüp çıkara. Eger mâ'-i qarâtin ile içseler yerekân ve fâlic marazlarına ki hiss ⁽⁸⁾ ve hareket kıomaya anlara nef eyleye. Evlâ budur ki anı içen kimesne her gün ⁽⁹⁾ hammâma gire. Budağları ve yaprakları ve yemişi cemî'an zehrlü cânverler ısırtmasına ⁽¹⁰⁾ nef eder. Eger yemişinden sikencübîn ile içseler talağ şişmesine nef édüp ⁽¹¹⁾ eyü eyleye. Eger kökinden 'avrat götürünse hayz kanın yürüde ve oğlanı aşığa ⁽¹²⁾ indüre, huşuşan 'asel ile ziyâde te'sîr eyleye. Miqdâr-ı şerbeti iki mişkâle dekdür. ⁽¹³⁾ Anîsün ile istî'mâl edeler. Cigeri ve talağı pâk etmekte ve hayz kanının ⁽¹⁴⁾ yürütmeye nişf vezni selîhe ve şülş-i vezni siyâh kıru üzümdür. ⁽¹⁵⁾

Füfül: Kevmel ki ismi-i Hindîdür andan ta'rib olunmuş ismdür. Cevz-i bevva ⁽¹⁶⁾ kadar bir yemişdür. Lezzetinde bir miqdâr harâret vardır ammâ nefsinde ⁽¹⁷⁾ tabî'atı bâriddür, ziyâde kabızdur, a'zâya kuvvet vürür ve ısı ⁽¹⁸⁾ şişlere sürseler nef eder. Tabî'atı kıızıl şandal gibidür. Ba'zılar ⁽¹⁹⁾ dârlar ağacı cevz-i Hindî ağacına beñzer. Ba'zısı kıızıl ve ba'zısı **[588a]** ⁽¹⁾ <ve ba'zısı> bozrak ve siyâhdür. Eger kıızıldan iki dirhem miqdârı içseler âsânlık ⁽²⁾ ile i'tidâl üzre ishâl eyleye. Siyâhı ağız râyihâsın hoş eder ⁽³⁾ ve kalbe kuvvet vürür. İkisi dahı gözde olan yangına ve gicige nâfi'dür ⁽⁴⁾ ve ağızda tutmağıla ağız harâretin giderür. Eger çeyneseler dişlere ve diş ⁽⁵⁾ etlerine kuvvet vère. Bulunmasa kıızıl şandaldan vezni ve yaş ya'nî taze ⁽⁶⁾ kişnicden nişf vezni bedelidür.

Füdenc: Fârisî lafz-ı püdîneden ⁽⁷⁾ ta'rib olunmuş ismdür. Türkîde yarpuz dedükleri nebâtdür. Yünânîde ⁽⁸⁾ gâlicen dârlar ve lisân-ı 'Arabda habağ dârlar. Birkaç dürlü ve birkaç renglüdür. ⁽⁹⁾ Ba'zısı düz yabânlarda

ve ba'zısı tağlarda ve ba'zısı ırmaqlarda biter. ⁽¹⁰⁾ Yabânîsi bir kat olur ve yaprağı degirmidür. Ehl-i Şâm aña şa'ter dërler. ⁽¹¹⁾ Bunuñ tabî'atı derece-i şâlîsede hârr u yâbisdür. Eger a'zâdan bir yêr ⁽¹²⁾ üzerine yağı etseler ol yêri kızarda. Ba'zı münâsib bulamaçlara ⁽¹³⁾ kıtsalar ve içseler hılıtları eridüp inceldüp tükürmegile göğüsden ⁽¹⁴⁾ çıkara. Eger şuyın şıķup ve yün pâresin bulayup 'avrat götürünse ⁽¹⁵⁾ hayzını yüride ve eger içse oğlanın aşığa indüre. Eger tuz ve 'asel ⁽¹⁶⁾ ile içseler ma'idede olan kıalmış hılıtları çıkara ve küzâz marâzına ⁽¹⁷⁾ nef' éder. Eger sirke ile yêseler veyâhüd ufaķlanmışını şu ile kıarışmış sirke ile ⁽¹⁸⁾ içseler gönül dönmesin ve ma'idede olan yangını sâkin eyleye. Sevdâvî ⁽¹⁹⁾ olan hılıtları daħı ishâl éder. İçmegile zehrli cânverler ışırmasına nef' éder. **[588b]** ⁽¹⁾ Eger sirke ile ezüp bayılıp uşşı giden kimesneye kıokutsalar uşşın yêrine getüre. ⁽²⁾ Eger kıuridup ba'dehu yaķup gevşelmış olan diş etleri üzerine ekseler muħkem édüp ⁽³⁾ kıavî eyleye. Eger niķris olan kimesne dâyimâ anuñıla yağı étse nef' eyleye. Eger merhem ⁽⁴⁾ ile içlerinde sancımaķ gibi tıyılır olan sigiller üzerine ursalar gidere. Eger ⁽⁵⁾ sirke ile talaķa yağı etseler nef' eyleye. Eger şu ile bişürüp ıssı şu ile yunsalar ⁽⁶⁾ gicigi sâkin eyleye. Eger bişmişî içinde 'avratlar otursalar rahmlerinde olan kıatılıķlara ⁽⁷⁾ ve yellere nef' eyleye. Eger kıoyun anı otlasa çok çağırıp meleye. Miķdâr-ı şerbeti iki ⁽⁸⁾ mişķâle dekdür. Keşret ile isti'mâl édeler. Bir şınfı daħı tağlarda biter, beyâz ve yumışaķ ⁽⁹⁾ yaprağı olur ve yaprağında ufaķ tülülüķ vardır. Çiçeği ve yemişî yokdur ve bunuñ ⁽¹⁰⁾ yaprağı evvelkiden büyükdür ve harâreti ve yübüseti ve keyfiyeti ziyâde ve kıavidür. Maşķatarâ mişġî ⁽¹¹⁾ dedükleri budur. Kıurı olıcaķ kıurı reyhâna müşâbih olur. Kıavîsi oldur ki azacuķ ⁽¹²⁾ şarulıģa ve kıızılıģa mâyil ola. Bu daħı cemî'an yukarudaki étdüğü te'sirleri ⁽¹³⁾ éder. Ma'a-ziyâdetin götürünmegile oğlancıķları düşürür. Ba'zılar dërler tütsü étmegile ⁽¹⁴⁾ ve kıoķmağıla daħı düşürür ammâ oturaģa zarar éder. Evlâ bir gün ve bir gece sirkede ⁽¹⁵⁾ ışlatmayınca isti'mâl étmeyeler ve bir dirhemden ziyâde isti'mâl étmeyeler, ketre ile ⁽¹⁶⁾ isti'mâl édeler. Bu şınfı yarpuzuñ 'uşâresi kıızıldur. Kıoyun anı otlasa ⁽¹⁷⁾ sağılurken memesinden kıanı sağıla. Bir şınfı daħı vardır ki aña maşķatarâ mişġî zür ⁽¹⁸⁾ dërler. Anuñ yaprağı yukarudakiden kıicirekdür ve tülülüğü yokdur. Anuñ daħı ⁽¹⁹⁾ te'siri anuñ gibidür lâkin za'fıladur. Bir şınfı daħı vardır yapraķları ince **[589a]** ⁽¹⁾ <ince> ve uzun ve düz ve yumışaķ ve rengi siyâha mâyil olur ve hoş râyihâlu ⁽²⁾ şaruya mâyil çiçeği olur.

Bunuñ te'şiri cümleden za'if olur ammâ ırmaqlarda ⁽³⁾ biten yarpuz çok bulunur. Anuñ dağı ba'zısının yaprağı bâderüc yaprağı gibidür ⁽⁴⁾ ve bucaqlı budakları vardur ve çiçegi kızıla mâyil benefşe rengdür. Bir şınfı dağı ⁽⁵⁾ na'nâ'a müşâbihdür lâkin yaprağı andan uzunraq ve baldırı büyükrekdür. Bu şınfı ⁽⁶⁾ bir iki yıl bostânlarda ekseler na'nâ' olur ve kökinde nef' yoçdur. Bu ikisinün ⁽⁷⁾ kuvvetleri yukarudakilerden aşığaraçdur. Harâretde ve yübüsetde derece-i ⁽⁸⁾ şâniye âhirinden şâlişe evveline erişürler. Eger içseler ve yağı etseler zehrlü ⁽⁹⁾ cânverler ışırdüğine nef' eyleye. Eger bişürüp şuyın içseler bevlı idrâr ⁽¹⁰⁾ eyleye ve qaraca et ezildüğine ve toğrulmayınca gücile nefes alanlara ve bağarsuğ ⁽¹¹⁾ ağrısına ve heyza marazına nef' ederler. Eger ditredür sıtması olan kimesne ⁽¹²⁾ sıtma nevbetinden öñdin şarâb ile içse nâfi' ola. Eger bişürüp ıssı ⁽¹³⁾ şuyı ile yunsalar yerekân şarullığın gidere. Eger 'asel ve tuz ile içseler ⁽¹⁴⁾ qarında olan uzun qurd ve şoğulcanları katl eyleye. Eger andan yeyüp üzerine ⁽¹⁵⁾ süd kesegi içseler dâ'u'l-fil marazına nef' eyleye. Eger yaprağını döğüp 'avrat ⁽¹⁶⁾ götürünse qarında oğlanı katl edüp hayzı yüride. Eger yaprakların yaqup ⁽¹⁷⁾ tütsü etseler zehrlü cânverler kaçalar. Kezâlik ev içinde döşeseler kaçalar. ⁽¹⁸⁾ Eger şarâb ile bişürüp bedende olan siyâh nişânlara ve göz қаpağı altında ⁽¹⁹⁾ қandan olan nişânlara yağı etseler gidere. Eger anuñıla 'ırqu'n-nesâ üzerine [589b] ⁽¹⁾ niçe kerre yağı etseler deriyi çatladup gidermegile ol 'uzvuñ mizâcını eylüğe ⁽²⁾ döndere. Eger şuların şıqup içinde qurdı olan қulaqlar içine tamlatsalar ⁽³⁾ qurdu қıra. Eger muhkem döğüp 'asel ile içseler derlede. Eger zeyt yağı ile ⁽⁴⁾ bişürüp ditredür sıtması olan kimesne sürünse nef' eyleye. Yarpuz ⁽⁵⁾ cüzâm marazı olanlar devâlırındandur. Eger қuru iken zehrlü cânverler şoқduqları ⁽⁶⁾ yerlere қosalar deriyi қabardup zehri taşra çeke. Eger bir 'uzv қurdı lansa ⁽⁷⁾ üzerine şuyından қosalar veyâhüd döğülmişinden ekseler қurdları қıra. ⁽⁸⁾ Yarpuz bulunmasa қardamânâ bedelidür ve ikisinün bedeli uşnedür. ⁽⁹⁾

FİRÜZEC: Pîrûze dedükleri ma'rûf taşdur. Rengi göklük ile yaşıllıqdan ⁽¹⁰⁾ terkîb olunmışdur. Eyüsü oldur ki büyük olup şâfi' ola ve göklüğü ziyâde olup ⁽¹¹⁾ қalıñ ola. Pîrûze hevâ açuқ olıcaқ ol dağı açuқ olur ve hevâ ⁽¹²⁾ bulanıқ olduқda ol dağı bulanıқ olur. Tabi'atı ziyâde bârid-i yâbisdür. ⁽¹³⁾ Vilâyet-i Horâsân ve Şîrâz'da ma'denleri vardur andan getirürler. Pîrûze kîmyâ ⁽¹⁴⁾ eczâsına girür. Altunı ve gümişi muhkem edüp қıvâma getürmek

içün kıatarlar ⁽¹⁵⁾ ve göz için olan devâlara dahı girür. Göze cilâ vürür ve göz a'zâsına ⁽¹⁶⁾ kuvvet vürür ve yaşluğın giderür. Ba'zılar dërler dirhem miqdârın şarâb ile içseler ⁽¹⁷⁾ zehre devâ ola ve eskiden olan ishâli çuta ve bağarsuqlar ve sâ'ir içerde ⁽¹⁸⁾ olan yaramaz yaralara ve çıbanlara nef' eder ve gözde olan řabaķa-i ķarniyye ⁽¹⁹⁾ çatlağına nef' edüp bitişdürür ve göze kıatı nesne doķunmaķdan veyâhüd [590a] ⁽¹⁾ <veyâhüd> şışden göz perdeleri ayrılmış olsa gerü bir yere getirür. Ba'zılar ⁽²⁾ dërler süds-i dirhem miqdârın 'aķreb şoķduğı kimesneye içürseler nef' edüp ⁽³⁾ elemi gidere. Eyüsi tishâķidür ki yıldırar ve şayķallu ola. Pîrüzeye yağ doķunsa ⁽⁴⁾ rengi bozılır. Kezâlik der cümle rengini giderüp bozar. Kezâlik misk sürseler ⁽⁵⁾ cümle rengi gidüp fâsid ola. Dêmişler ki her taş ki rengi bu maķûle ve sâ'ir nesnelere ⁽⁶⁾ ile gide yüzük edinüp řaķınmağa yaramazdur. Anuñçün anı pâdişâhlar hâzîne ⁽⁷⁾ edüp řaķınmazlar.

Fîl: Ma'rûf hayvândur. Vilâyet-i Hind ve Hind'e tâbi' ⁽⁸⁾ vilâyetlerden ğayrı yerlerde olmaz. Ba'zılar dërler ki vilâyet-i Hind'den Serendîb ⁽⁹⁾ câniblerinde beyâz ve ziyâde büyük filler bulunur. 'Âc filüñ azusu dişidür. ⁽¹⁰⁾ Tâbi'atı ziyâde bârid ü ķâbizdur. Eger nüşâresinden ya'nî bıçķulanmış ufağından ⁽¹¹⁾ iki dirhem miqdârın 'asel şerbeti ile içseler kuvvet-i hâfızaya nef' edüp zeyrek ⁽¹²⁾ eyleye. Eger kışır olan 'avrat yedi güne dek her gün 'asel şerbeti ile iki dirhem ⁽¹³⁾ miqdârın içdükden şoñra cimâ' olunsa kışırlığı gidüp gebe ola. Eger egeden ⁽¹⁴⁾ çıkan ufağından bir miqdâr ol miqdâr demür egelenmişini kıarışdurup ⁽¹⁵⁾ ve muħkem dögüp oturaķda olan bevâsir dedükleri çıbanlara ekseler ⁽¹⁶⁾ ziyâde nef' eyleye. Ba'zılar dêmişler eger fil dişinden bir pâreyi bir oğlancığıñ ⁽¹⁷⁾ boynına aşâķosalar vebâdan emîn eyleye. Eger fil tersi ile eskiden sıtması ⁽¹⁸⁾ olan kimesneyi tütsüleseler sıtması gide. Eger tersini yaķup sa'fe dedükleri ⁽¹⁹⁾ yaş çıbanları anuñla şıvasalar eyü edüp gidere. Eger sivri siñek olduğı [590b] ⁽¹⁾ yerlerde tersini yaķup tütsü etseler siñekleri kaçura. Eger birkaç kerre etseler ⁽²⁾ ol yerde meķanları kıalmaya. Fîl eti yaramazdur, ma'ideye ziyâde ağırdur, evlâ ⁽³⁾ yemeyeler. Zîrâ ma'ideyi za'ıf eder ve hâzm olunmaz. Eger aģaçları veyâhüd aşmaları ⁽⁴⁾ fîl kemikleri ile tütsüleseler kıurd üşmeye. Eger fil dişinden bir pâreyi siyâh ⁽⁵⁾ bez pâresine bağlayup bir şıģıruñ üzerine aşâķosalar vebâları ya'nî şıģırlara ⁽⁶⁾ düşen hâsteliği men' eyleye bi-iznillâhi te'âlâ. Eger egeden

çıkmışından ⁽⁷⁾ on dirhem miqdârın tağlarda veyâhüd ırmaqlarda biten yarpuz suyu ile ⁽⁸⁾ birkaç gün her gün içseler cüzâm marazını turgurup ziyâde olmağa kıomaya. ⁽⁹⁾ Eger fil dişini beden içinde kemik şınduğı yer üzre kıosalar kemigi taşra ⁽¹⁰⁾ çeküp âsân çıkara.

Feycen: Ta‘rîb olunmuş ismdür. Muğaddemâ harf-i sînde ⁽¹¹⁾ sezâb ki Türkîde sedef dedükleri nebât ismidür.

Fîlcüş: Fârisî filgûşdan ⁽¹²⁾ ta‘rîb olunmuş ismdür. Ma‘nâsı fil kıulağı demekdür. Murâd lûf-ı ca‘d ya‘nî ⁽¹³⁾ yılan yaşduğı dedükleri büyük yaprakların kııvrak olanıdır. Nitekim harf-i ⁽¹⁴⁾ lâmda zıkr olunur inşâ‘allâhu te‘âlâ.

Fîl-zehrec: Fârisîden ta‘rîb olunmuş ⁽¹⁵⁾ ismdür. Ma‘nâsı semmü'l-fîl ya‘nî fil zehri demekdür. Bu tağdırce murâd huzaż ⁽¹⁶⁾ ki bir ağacın ‘uşâresidür ol olur. Zîrâ file andan yedürseler fili kıatl ⁽¹⁷⁾ eder. Ba‘zılar demişler ma‘nâsı merâretü'l-fîl ya‘nî fil ödi demekdür. Zîrâ huzaż ⁽¹⁸⁾ ‘uşâreyi hıfz için fil ödi içine kıorlarımış. Pes mecâzen bu vechle tesmiye ⁽¹⁹⁾ etmişler. Ba‘zılar demişler fil ödine beñzer kıablar içinde dâneleri olur. Anuñçün [591a] ⁽¹⁾ <Anuñçün> böyle nâm demişler. Ba‘zılar dèrler bu ismle müsemmâ olan ancak huzaż-ı Hindîdür ⁽²⁾ ‘Arabîsi degüldür.

Fînek: Muğaddemâ harf-i hâda hâcer-i kıayşür dèyü zıkr olınan ⁽³⁾ taş ismidür.

Harfû'l-kâf

Kâkule: Vilâyet-i Hind’ün ⁽⁴⁾ aşâğasından getürürler hoş râyiħalu ma‘rûf dânelerdür. iki dürlüdür: Birisi ⁽⁵⁾ iri ve birisi küçük olur. Küçüğine hâl-i bevâ ve hîl-i bevâ dahı dèrler. İkisini dahı ⁽⁶⁾ Hind’ün bir kıarafından getürürler. İri olanın eyüsi oldur ki dâneleri büyük ⁽⁷⁾ ve yağlı ve hoş râyiħalu olup rengi siyâha mâyil boz ola. Ayva çekirdekleri ⁽⁸⁾ kıılıfları gibi kıılıfları vardur, ovmağıla üzerinden gider. Dadıldığda dili ⁽⁹⁾ acıdup bozar. Kebâbe gibi bir miqdâr kıabızlığı dahı vardur. Kıabuğında ⁽¹⁰⁾ ve akmâ‘ında ya‘nî dânesinün aşâğasında olan nesnelerde yübüset ⁽¹¹⁾ ziyâdedür. Tâbî‘atı derece-i şâniye âħirinde hârr u yâbisdür. İrisinün râyiħası ⁽¹²⁾ hoşluğu ve keyfiyeti ya‘nî harâreti küçüğünde olandan ziyâdedür. Bedeni ıssıdıcı ⁽¹³⁾ ve taħlîl edici ve ta‘âmları hâzm êtdürici ve kıalbe feraħ ve kıuvvet vericidür.

Ma'ide ⁽¹⁴⁾ bulanmasına nef' eder, huşûşan eger kabuğı ve akmâ'ı ile isti'mâl olunsa ⁽¹⁵⁾ ziyâde eder. Eger tatlu ve ekşi enâr şuyı ile veyâhüd ribâs şuyı ile ⁽¹⁶⁾ isti'mâl ederlerse ziyâde nef' eder. Eger dirhem miqdârın sikencübîn ile üç ⁽¹⁷⁾ gün isti'mâl etseler şovukdan olan ciger ağrılarına ve süddelerine nef' ⁽¹⁸⁾ eyleye. Eger kıssâ dedükleri büyük hıyâr ve ma'rûf hıyâr tohmlarından kâkule ile ⁽¹⁹⁾ berâber eczâ alup her gün sikencübîn ile iki dirhem miqdârın içseler [591b] ⁽¹⁾ bögrelerde olan taşları ufaqlayup nef' eyleye. Eger aqsırdıncaya dek burun ⁽²⁾ içine üfürmek ile qosalar şar' ve uş gitmek marazlarına nef' eyleye ve gâliz ⁽³⁾ yelden olan baş ağrısına dağı nef' eder. Ammâ kâkulenün küçükleri şınıfı ⁽⁴⁾ mercimek dânesi kadardur. Tab'atı derece-i ülâda hârr ve derece-i şâniye âhîrinde ⁽⁵⁾ yâbisdür. Hıltları ince edici ve cigere ve ma'ideye kuvvet vericidür. Tâ'âmı hazm ⁽⁶⁾ étdürmekde büyüğinden kavîdür. Bu küçük şınıf kâkuleye dişi ve büyüğine erkek ⁽⁷⁾ dêrler. Küçüğüne lezzetinde hîrâfet ziyâde ve kabızlık azdur. Ma'ide ve boğaz ⁽⁸⁾ ve göğüsde olan yaramaz yaşluqları giderür, oturağa zarar eder. Ketre ⁽⁹⁾ işlâh eder. İkisine dağı miqdâr-ı şerbetleri iki dirheme dekdür.

Kâtanîkî: ⁽¹⁰⁾ İsm-i Yünânîdür. Ma'nası keffû'l-ukâb ya'nî tavşancıl ayası demekdür. Murâd ⁽¹¹⁾ bir nebâtdur ki yaprağı mersîn yaprağı gibidür. Ba'zısınıñ yaprağı zeytün ⁽¹²⁾ yaprağına beñzêrdür. İki dürlüdü: Birisineñ küçük alma gibi başları olur, ⁽¹³⁾ nohüd kadar degirmi kıızıl ve delikli yemişi olur; birisineñ dağı burçak ⁽¹⁴⁾ gibi dânesi olur. İkisi dağı muhabbet ve işk için nâfi'lerdür. Dêrler diledüğü ⁽¹⁵⁾ kimesnenün ismine ve anası ismine içse ve sevdüğüne içirse ziyâde te'sîr ⁽¹⁶⁾ eder.

Kâkâlî: İsm-i Naba'tîdür ve bu ismle ma'rûfdur. Lisân-ı Arabda ⁽¹⁷⁾ ismi kullâmdur. Lezzeti ekşi olan nebâtâtandur. Nebâtı çoğan ve yüzerlik ⁽¹⁸⁾ nebâtlarına müşâbihdür. Bunuñ şululuğı ve renginün ve yaşilluğı çoğandan ⁽¹⁹⁾ ziyâdedür. Tab'atı derece-i ülâda hârr u yâbisdür. Gegirmeyi hoş eder [592a] ⁽¹⁾ <hoş eder> ve karnı yumışadur ve kârında ne varısa hazm eder, azacuk gîzâ ⁽²⁾ vêrür. Bir miqdâr bûrağıyeti ve yelmeşikligi olmağıla kârından qolay çıkar. ⁽³⁾ Eger şuyın şıqup bir miqdâr qurı üzüm şuyı ve kıızıl sükker katup altı ⁽⁴⁾ dirhemden niş rıtl miqdâra dek içseler şaru şuyı ishâl eyleye. ⁽⁵⁾ Beden gevşelüp şişmesine dağı nef' eder. Sıtma olmayıcağ ma'ide ⁽⁶⁾ za'ifliğine dağı nef' eder. Bir miqdâr ağırlık vêrmesi vardur ammâ tîzrek-

dür. ⁽⁷⁾ Şıklılan şuyın kaynatmayalar. Ba'zılar bir rıtl miqdârına on dirhem sükker katup ⁽⁸⁾ içerler ziyâde te'sîr eder. Eger tâzesin yêseler bevli idrâr eyleye ve erlik ⁽⁹⁾ şuyın ziyâde êdüp harekete getirür ve südi dağı çok eder.

Ķānısa: ⁽¹⁰⁾ TavuĶ ve Ķayıru Ķuşlarda olur. Tűrkide Ķatı dedűkleri nesne ki ĶaĶıĶatde ⁽¹¹⁾ Ķuşlaruñ ol ma'idesi ve işkenbesidűr. Eger anuñıla olan sinirlűlűgi giderűlse ⁽¹²⁾ eti eyű olur. Eñ eyűsi Ķaz Ķatısı ba'dehu semiz tavuĶ Ķatısıdur. ZaĶmetlű ⁽¹³⁾ işler işleyenler Ķızâlarındandır. Yunup hażm olunıcaĶ andan eyű Ķan Ķaşıl ⁽¹⁴⁾ olur. TavuĶ Ķatılarının ĶoĶ yemekden Ķűlenc Ķaşıl olur ve ĶeĶ hażm olunur, ⁽¹⁵⁾ Ķuşuşan kebâb olmışı şű ile bişmişinden ziyâde ĶeĶ hażm olunur. Anı ⁽¹⁶⁾ yeyenlere evlâ budur ki muĶkem bişűrűp sinirlűlűgin giderűp yeyeler. Eger sinirleri ⁽¹⁷⁾ ile yerler ise sirke ve mirî ve ziyâde tuz ile yeyeler. İçinde olan şarı ⁽¹⁸⁾ tabaĶasını ya'nî derisini alup Ķurıdup ve ezűp şovuĶ şű ile içseler ⁽¹⁹⁾ Ķarın yűrimesinden ve baĶarsuĶlarda nesne eglenmeyűp sıyrılmakdan nef' eyleye [592b] ⁽¹⁾ ve bu deri her ne deñlű arıĶ ve Ķurı bedenlű Ķayvândan olursa ol deñlű te'sîri ⁽²⁾ ziyâde olur.

Ķâr: 'Avamm-ı 'Arab Ķîr dەرler ma'rűf bir gűne ziftedűr. ⁽³⁾ Ba'zılar dەرler 'anâşır imtizâc êdűp anlardan eñ evvel Ķaşıl olan budur ⁽⁴⁾ ammâ bu kelâmuñ şıĶĶhatinde nazâr vardır. Ba'zı pıñarlardan şű ile ĶıĶar ve anuñıla ⁽⁵⁾ ĶıĶan şű olmaz illâ ıssı şű olur. 'İrâĶ-ı 'Acem'de Hît dedűkleri şehrde ⁽⁶⁾ ĶoĶ bulunur. Tabî'atı derece-i şâlişede Ķâr u yâbisdűr. Bir şınıfı sıvıĶ ⁽⁷⁾ olur aña seyyâl dەرler. Sâ'irinden bunuñ Ķarâreti ziyâdedűr. Bir şınıfı ⁽⁸⁾ dağı nefsinde Ķatı olur aña cehî ve yâbis dەرler. Bunuñ ĶâbızlıĶı ⁽⁹⁾ ziyâdedűr. Bir şınıfı dağı vardır ki seyyâl ile toprakdan ederler. Şol vechle ki ⁽¹⁰⁾ seyyâlî toprak ile Ķarışdurup bişűrűrler tâ ki Ķatı olup ĶullanmaĶa ⁽¹¹⁾ ve Ķıfz olunup ĶurmaĶa Ķa'il olur, Ķuşuşan dîvârlar ve aña beñzer nesnelere ⁽¹²⁾ űzerlerine ĶurmaĶa Ķa'il olur. Ķâr balĶamdan olan bűyűk şişleri űzerlerine ⁽¹³⁾ ĶomaĶıla bişűrűp deşer. Eger Ķeyneseler Ķeñelerde olan şovuĶluĶ ve yaramaz yaşluĶları ⁽¹⁴⁾ giderűp sűylemegi âsân eder ve dimâĶdan ruĶűbetleri Ķeker ve hażm-ı ta'âma ⁽¹⁵⁾ yardım êdűp ma'ideyi Ķızdura ve Ķeyneyen kimesnenűn reng-i rűyın gűzel ⁽¹⁶⁾ eyleye. Eger yutsalar yelleri taĶıda. Ziftlenmiş olan Ķablardan şű içmek şular ⁽¹⁷⁾ fâsid olup ve dűrlű dűrlű şular içmek ve şularuñ ĶalıñlıĶından olan ⁽¹⁸⁾ zararları def' eder. Ba'zılar demişler dâyimâ isti'mâl êtmesi ĶavuĶda Ķıbanlar ⁽¹⁹⁾ peydâ eder belki baĶarsuĶlar Ķazınmak

marazların peydâ eder, şişleri ve yelleri [593a] ⁽¹⁾ <ve yelleri> taḥlîl édüp içerde olan a'zâyı ıssıdır. Yemesi murâd olunduḡda ⁽²⁾ evlâ budur ki evvelâ ba'zı yağlar ile ḥâll édüp ya'nî ezüp ba'dehu isti'mâl ⁽³⁾ edeler. Kafr-ı Yehüdî dedükleri devâ ki 'an-ḡarîb beyân olunur ol ne maḡûle ⁽⁴⁾ nesnelere nâfi' ise ḡâr daḡı çoḡına nâfi'dür. Zîrâ ḡâr daḡı andan bir şınıfdur. ⁽⁵⁾ ḡâr ile ziftlenmiş olan ḡablarda êtdükleri şarâb şırçalı ve yağlı ⁽⁶⁾ olan ḡablarda êtdükleri şarâbdan ziyâde ıssı olur ve kıvâmı ve ḡoyuluḡı ⁽⁷⁾ ziyâde olup mizâcları şovuk ve balḡamlı olanlara enfa' olup maḡmûr êtmesi ⁽⁸⁾ daḡı ḡafıfraḡ olur. Ba'zılar dêmişler şuları niḡe zamân bozulmaḡdan ⁽⁹⁾ ḡıfz eder. Yemek ile isti'mâli bir dirhemden ziyâde câyiz degüldür.

Ḳāvund: ⁽¹⁰⁾ Hind ve Ḥabeş ve Yemen câniblerinden getürürler beyâz ve toñmış bir yağ ismidür. ⁽¹¹⁾ Mizâcı ıssıdır ve ıssıdıdır. Dêrler ki funduḡ ağacına beñzer bir ağacın ⁽¹²⁾ yemişinün yağıdır. Ma'şaralara ḡoyup şıkup yağın çıkarup erimiş ⁽¹³⁾ iç yağı pâreleri gibi ḡalur. Ba'zılar dêrler bir güne balıḡ yağıdır. Ba'zılar dêrler ⁽¹⁴⁾ şu kelbinün iç yağıdır ammâ ḡavl-i evvel zâhirraḡdur. Zîrâ ol yağda ⁽¹⁵⁾ sâ'ir yağlar gibi ağır ve çirkîn râyiḡa ve cerblülük yoḡdur. Eger şovuk almış olan ⁽¹⁶⁾ boş böḡürler ve arḡa ve sâ'ir sınırlarda olan marâz yerlerine ki mâddesüz ⁽¹⁷⁾ ya'nî balḡam ve ruḡûbet sebebi ile olmaya ol maḡûle marâzlara nef' édüp gidere. ⁽¹⁸⁾ Eger bir dirhemden üç dirheme dek miḡdârın ba'zı münâsib bulamaḡlar ile ⁽¹⁹⁾ içseler eskiden olan şovuk öksürüḡi ve sâ'ir arḡa ve boş böḡür [593b] ⁽¹⁾ ve dizler ağruların gidere. Bu yağ cimâ'a taḡrîk eder.

Ḳâtilü'n-nemr: Ve ḡâtilü'z-zî'b ⁽²⁾ ve ḡâtilü'l-kelb ya'nî ḡaplan ve ḡurd ve kelb ḡatıl êdici devâ demekdür. Ba'zılar ḡâtil ⁽³⁾ yerine ḡanıḡ dêrler ya'nî bu ḡayvânları boḡıcı devâ demekdür. Bu devâ tafşîl üzre ⁽⁴⁾ muḡaddemâ ḡarf-i ḡâda zıkr olunmuşdur.

Ḳâtilü'n-naḡl: Arı ḡatıl êdici demekdür. ⁽⁵⁾ Murâd nîlüferdür ki ḡarf-i nûnda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ḳâtilü'l-'alak: ⁽⁶⁾ Sülük ḡatıl êdici demekdür. Murâd muḡaddemâ ḡarf-i elifde enâḡâlis dêyü zıkr olunan ⁽⁷⁾ nebâtuñ iki nev'inden gök çiçeklüsidür ki dişisidür.

Ķātīlü'l-ebīh: Babasın ⁽⁸⁾ Ķatlı edici devā demekdür. Murād Ķatlıub dedükleri ağaç ve yemişidür ki maħallinde beyān olunur. ⁽⁹⁾ Bu nāmıla meşhūr olduğı anuñçündür ki yeñiden āher budağı zāhir olmayınca ⁽¹⁰⁾ kendüsi ve yemişi Ķurırmaz. Āher zāhir olduğda kendüsi Ķurıyup soñra zāhir olan ⁽¹¹⁾ büyür. Ba'zılar demişler murād bedeskān dedükleri devādur ki muĶaddemā zıkr olunmuşdur. ⁽¹²⁾

Ķātīlü aħīhi: Ķarındaşını Ķatlı edici demekdür. Murād kelb hāyeleri dedükleri ⁽¹³⁾ devādur. Bu nāmıla meşhūr olduğı anuñçündür ki iki zeytün dānelerine beñzerdür ⁽¹⁴⁾ ki birisi toluca ve birisi buruşmuşdur. Buruşmuş olan toluup semirdükde ⁽¹⁵⁾ ol birisi buruşup helāk olur.

Ķātīlü nefsihi: ⁽¹⁶⁾⁽¹⁷⁾ Kendüyi Ķatlı edici demekdür. Murād bir güne uşaqdur ki getdükçe ⁽¹⁸⁾ kendüyi yeyüp ifnā eder. Ba'zılar dērler ki ferbiyü-na daħı kendüyi ekl edici dērler. ⁽¹⁹⁾ Nitekim muĶaddemā zıkr olunmuşdur. Ba'zılar dērler kāfūr daħı bu nāmıla meşhūrdur. Zīrā [594a] ⁽¹⁾ <Zīrā> ol daħı Ķura Ķura fānī olur. Kāfūr Ķarf-i kāfda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā. ⁽²⁾

Ķātūr: Demü'l-aħaveyn ya'nī iki Ķardaş Ķanı dedükleri Ķızıl şamğdur. ⁽³⁾ Nitekim Ķarf-i dālda zıkr olunmuşdur. Ba'zılar dērler Ķarībdür ammā Ķavl-i evvel şaħīhdür. ⁽⁴⁾

Ķāre: İsm-i Mağribīdür. MuĶaddemā Ķarf-i sīnde seṭāħiṣ dēyü ism-i Yünānī ⁽⁵⁾ ile zıkr olunan şümnüṣī bir nebātuñ ismidür. Ķāre ismiyle tesmiyeye bā'iş budur ki ⁽⁶⁾ anı isti'māl eden kimesneye ıztırāb hāşıl olup Ķāh Ķurur ve Ķāh hücum ⁽⁷⁾ edüp Ķareket eder.

Ķabec: MuĶaddemā Ķarf-i hāda Ķacel dēyü zıkr olunan Ķuşdur ki ⁽⁸⁾ Tūrķide keklık dērler. Ba'zılar demişler tedrüc dedükleri Ķuşdur. Ba'zılar demişler tedrüc ⁽⁹⁾ ṭīhüc dedükleri Ķuşdur, ṭīhüc daħı keklıkdür. Ba'zılar demişler Ķabec, turaç dedükleri ⁽¹⁰⁾ Ķuşdur. Evvelki şaħīhdür ve eşherdür.

Ķatād: Dikenlü bir ağaçdur. Dikenleri ⁽¹¹⁾ keskindür. Ketre ol ağaç şamğıdur. Ketre Ķarf-i kāfda küseyrā dēyü zıkr olunur ⁽¹²⁾ inşā'allāhu te'ālā. Bu ağacın yaprağların döğüp şuyın şıĶsalar ve sükker-i nebātla Ķarışdur-salar ⁽¹³⁾ eskiden olan ıssı öksürüğe ziyāde ziyāde nāfi' devā ola. Kezālık öy-

1 Bu satırda "Ķātīlü'l-aħīhi" maddesinin ilk satırı sehven tekrar yazılmış ve ardından mütercim tarafından üzeri çizilmiştir.

kende ⁽¹⁴⁾ olan irinlü çibana nâfi' ola. şülş-i rıçdan ziyâde isti'mâl etmeye-
ler. Bu ⁽¹⁵⁾ ağacun mizâcı bâriddür illâ köki bârid degüldür, köki yaqıcıdur.
Eger döğüp sirke ⁽¹⁶⁾ ile veyâhüd 'asel ile behaça sürseler eyü ede.

Qatt: Lisân-ı âherden ⁽¹⁷⁾ ta'rib olunmuş ismdür. Murâd fişfişa-i yâbise
ya'nî qurı yoncudur. Nitekim harf-i ⁽¹⁸⁾ fâda fişfişa ve menâfi' zıkr olun-
muşdur.

Kıssâ: Hıyâr aşnâfından ⁽¹⁹⁾ şinhiyâr dedükleri hıyârdur. İki dürlüdür:
Bir sınıfına Kâzrûnî dërler ve bu sınıf [594b] ⁽¹⁾ <ve bu sınıf> iri ve uzun
olur, evvel-i bahârda biter, içinde tohmı azdur ve etlüdür. ⁽²⁾ Bir sınıfı dağı
vardur ki yaz âhirlerinde biter aña Nişâbüri dërler. Bunuñ tohmı ⁽³⁾ çoğdur
ve evvelkiden tatlıdur ve eyüdür ve lañıfrağdur. Tabi'atı derece-i şâniye ⁽⁴⁾
âhirinde bârid-i rağbdur. İçi harâreti ve ma'ide yangının ve şafrâyı ve şusuz-
luğu ⁽⁵⁾ sâkin eder. Tohmı sidük yolların yaykar ve şafrâyı sidük ile çıkarur.
⁽⁶⁾ Hıyâr tohmından şinhiyâr tohmı sidüğü ziyâde idrâr eder. Râyihası za'f ⁽⁷⁾
üzre olmağıla rûhlara azacuk kuvvet vërüp uyandırur. Dërler ki şinhiyâr-
dan ⁽⁸⁾ şol ki acı ola insânı katl eder. Üst kabuğın yemek gerindürmek ⁽⁹⁾
peydâ eder, yamazdur yel ve külenc peydâ eder ve göğüs perdelerinde
dağı ⁽¹⁰⁾ gerinmek peydâ eder ve boş böğürler ağrıların harekete getirür.
Ammâ hıyârdan ⁽¹¹⁾ hafıfrağdur ve ma'ideden inmesi tizrekdür. Üst ka-
bın yemek murâd ⁽¹²⁾ olunduğda evlâ budur ki muhkem silüp sıyrılar ki
üzerinden tozu ve ufağ ⁽¹³⁾ tüleri gide ve şol ki sirke ile turşî ola kabızdur.
Mizâcları ıssı olanlara ⁽¹⁴⁾ zarar etmez illâ megerki çok yêseler ammâ mizâc-
ları şovuk olanlara enfa' budur ki ⁽¹⁵⁾ az yeyüp üzerine cevâriş-i kemmün
veyâhüd cevâriş-i ayva yeyeler ki anlara ⁽¹⁶⁾ nef' eyleye. Muhaşşal-ı kelâm
budur ki her nesne ki tabi'atı bu ma'üle ola meşelâ hıyâr ⁽¹⁷⁾ ve kabağ
gibi zıkr olunan cevârişler anı işlâh eder. Ammâ mizâcları ıssı olanlara ⁽¹⁸⁾
işlâha muhtâc olmazlar megerki çok isti'mâl edeler. Pes anlara ol zamânda
⁽¹⁹⁾ işlâhı şarâb içüp bir miqdâr râziyâne çeyneyeler. Eger şinhiyârı yeyüp
[595a] ⁽¹⁾ <yeyüp> ma'idede veyâhüd tamarlarda hazm olmayup bozulursa
şâhibine ⁽²⁾ zarar edüp güç marâzlar tañrîk eyleye, gâh olur ki katl eyleye.
Eger 'asel ile ⁽³⁾ yêseler fâsid olmadan ve bozulmağdan men' eyleye. Kezâ-
lık üzerine qurı ⁽⁴⁾ üzüm ve nânıhvâh yêseler fâsid olmağdan men' eyleye.
Hurmâdan olan ⁽⁵⁾ tatlı ile yêseler mizâcını işlâh eder lâkin fâsid olıcağ

yaramazdur. ⁽⁶⁾ Eger kıru yaprağından şafrādan ishāl olan kimesneye içürseler nef^f ⁽⁷⁾ eyleye.

Ḳıssā'ü'l-hımār: Eşek şinhiyārı demekdür. Yabān ⁽⁸⁾ şinhiyārı daḥı dērler. Türkide qarğa düleği dērler. İstānbül qarşusunda ⁽⁹⁾ Ḳādīkōyi demekle ma'rūf olan qarjede ve sār yerlerde çok biter. ⁽¹⁰⁾ Bunun daḥı nebātı acur nebātına müşābihdür lākin bunun yaprağı eli tırmalar, ⁽¹¹⁾ iridür ve üsti püsdür ve hiyārı bellūta beñzer küçükdür, büyük ve beyāz ⁽¹²⁾ köki vardır. Harāb yerlerde ve kıumlu yerlerde çok biter. Bu nebāt baldırı ⁽¹³⁾ üzre bitüp tırur, yer üzerine düşmez. Yaprağı bostāniden kiçirekdür. ⁽¹⁴⁾ Bu nebātda en kavī nesne hiyārının uşāresi ya'nī şıķındusudur. ⁽¹⁵⁾ Tabī'atı derece-i şālisede hār u yābisdür. Eyüsi oldur ki yaz āḫirinde ⁽¹⁶⁾ tamām kemālin bulup şararup el doķundukda ağacından düşüp ⁽¹⁷⁾ devşürelere ve ağacında çok olup şulu ola. Pes cem' eyleyüp bir gece ⁽¹⁸⁾ tura ba'dehu bir tağar üzerine seyrek elek koyup ve hiyārları bir alup ⁽¹⁹⁾ bıçağıla yarup şıķalar. Etinden ve cirminden şol ki elek üzerinde qalur [595b] ⁽¹⁾ anı daḥı el ile başdurup şıķalar ba'dehu üzerine tatlu şu koyalar ve şıķalar. ⁽²⁾ Tağar içinde dibinde qalan her ne ise anı alup üzerine gelen ne ise ⁽³⁾ anı yabāna atalar ba'dehu üzerine tekrār şu dökeler. Şu üzerine nesne gelürse ⁽⁴⁾ anı daḥı alup yabāna atalar tā şu üzerine nesne gelmeyüp şāf olıcaķ ⁽⁵⁾ tağar aşāğasında qalan şāf olmışını alup mermer üzerinde muḫkem ovup ⁽⁶⁾ ve ezüp ba'dehu şamğ veyāḫūd nişāsta kıatup çörek çörek edüp ⁽⁷⁾ ḫıfz edeler. Bu uşārenün kıuvveti on yıla dek tırur. Ba'zılar ḫile edüp ⁽⁸⁾ ba'zı āḫer uşāreyi bu uşāredür dēyü bey' ederlerimiş, şol vechile ki ⁽⁹⁾ temyız olunmaz. Eyüsi oldur ki ziyāde beyāz olmayup yeyni ola ve düz ⁽¹⁰⁾ ola ve ziyāde acı olup mūma yaklaşdukda kıolay dutuşup yana. ⁽¹¹⁾ Ḥilelü olanda bu şıfāt cem' olmaz. Ağacında yemişi az olan ve yemişi ⁽¹²⁾ kıru olup şuyı az olanın uşāresinden ve şol uşāre ki pırasa ⁽¹³⁾ renginde olup düz olmaya ve ağır ola bu maķüle uşārelerden ⁽¹⁴⁾ ictināb edeler, yaramazdur. Eger 'asel ile veyāḫūd zeyt ile kıarışdurup ⁽¹⁵⁾ boğaza sürseler şişlerini indürüp taḫlil eyleye. Eger içseler siyāh ⁽¹⁶⁾ yereķāna nef' eyleye. Eger 'avratlar südi ile kıarışdurup burundan içeri kıosalar ⁽¹⁷⁾ şudā'-ı beyzi ya'nī dimāğ çevresin ihāta etmiş olan baş ağrısını ⁽¹⁸⁾ gidere ammā evvelā bedeni ve dimāğı ziyāde pāk eyleyeler. Nebātının sār ⁽¹⁹⁾ eczāsından kökinün kıabının kıurutması kıavidür ve ziyādedür. Eger ağrısı [596a] ⁽¹⁾ <ağrısı> olan kıulaķ içine tamlatsalar ağrısını

sâkin eyleye. Eger kökini ⁽²⁾ şu ile bişürüp arpa kıvutı ile balğamdan olan eski şişler ⁽³⁾ üzerine yakı etseler taḥlîl eyleye. Eger şamğ-ı buṭm ile kırişdurup büyük ve irinlü ⁽⁴⁾ ıssı şişlere kezâlik balğamdan olan büyük şişler üzerine kıosalar ⁽⁵⁾ şişleri deşüp işlede. Eger sirke ile bişürüp niḳris üzerine yakı ⁽⁶⁾ etseler nef eyleye. Kökin şuda bişürüp şuyı ile ḥuḳne etmek 'ırḳu'n-nesâ ⁽⁷⁾ marazına nâfi'dür. Şovukdan olan diş ağrısı için daḥı anuñıla maḫmaḫa ⁽⁸⁾ ederler nef eder. Eger behaḳ ve uyuz ve gıcık ki irinlü ola ve temregü ⁽⁹⁾ ve yüzde ve bedende olan siyâh nişânlara ursalar pâk edüp ⁽¹⁰⁾ gidere. Kırisını muḥkem döğüp 'asel veyâḥüd sirke veyâḥüd şarâb ile muḥkem ⁽¹¹⁾ ezüp kıoyalar. Eger kökinün 'uşâresinden altı kırâṭ veyâḥüd kökden ⁽¹²⁾ on sekiz kırâṭ miḳdârı içseler ikisi daḥı balğam ve şafrâyı ishâl edeler, ⁽¹³⁾ ḥuşuşan istiskâ marazı olanlardan veyâḥüd istiskâ marazına ⁽¹⁴⁾ yaklaşmış olan kimesneler bedenlerinden ziyâde ishâl eder. Eger kökinden ⁽¹⁵⁾ nışf raṭl miḳdârın muḥkem döğüp ezüp şarâbdan iki ol miḳdâra kıatup ⁽¹⁶⁾ istiskâsı olanlara her gün aç kıarnıyla yedi buçuḳ vaḳıyye vârseler ⁽¹⁷⁾ istiskâdan olan şişleri ziyâde indüre. 'Uşâresinden ⁽¹⁸⁾ miḳdâr-ı şerbeti bir buçuḳ kırâṭdan altı kırâṭa varıncaya degindür. Ammâ mizâcları ⁽¹⁹⁾ ıssı veyâḥüd kıurı ve za'if olan kimesnelere ve yüklü olan 'avrata [596b] ⁽¹⁾ içürmeyeler ve bu 'uşâre kıuşdurur ve ishâl eder.

Kıışsâ'ü'n-na'am: ⁽²⁾ Deve kıuşı kıyârı demekdür. Murâd ḥanḫaldur ki Türkide Ebû Cehl kıarpuzı ⁽³⁾ demekle ma'rûfdur. Nitekim ḥarf-i ḥâda zıkr olunmuşdur.

Kıışsâ'-i Hindî: ⁽⁴⁾ Kıyârşenberdür ki ḥarf-i ḥâda zıkr olunmuşdur.

Kıaşed: Yënilen kıyâr ⁽⁵⁾ ismidür.

Kıışsâ'ü'l-ḥayye: Yılan acurı demekdür. Murâd zirâvend-i ṭavıldür ⁽⁶⁾ ki ḥarf-i zâda zıkr olunmuşdur.

Kadıd: Her tâze nesnenün kırisına ⁽⁷⁾ kıadîd derler lâkin isti'mâl-i nâsda et kırisına maḫşuşdur ki ⁽⁸⁾ Türkide başdırma derler. Her tâze nesnenün kıurusı ma'idede ḥazm ⁽⁹⁾ olmaḫda ikiden ḥâlî degöldür: Yâ budur ki tîz ḥazm olur veyâḥüd ⁽¹⁰⁾ geç ḥazm olur ve yübüseti ve kıuruluğı ziyâde olur. Böyle olması ⁽¹¹⁾ anuñçündür ki ruṭubeti gider veyâḥüd üzerinden geçen yellerden ve güneşlerden ⁽¹²⁾ mizâcı bir güne daḥı olup birkaç nesneden terkîb olunmuş gibi ve kıatılan ⁽¹³⁾ ıssı veyâḥüd bârid otlardan olur.

Ma'lûm ola ki tâze et ile ⁽¹⁴⁾ başdırmanuñ ašlâ münâsebeti yoқdur, bi'l-kûliyye birbirine muhâlifdür. Başdırma ⁽¹⁵⁾ geç hazm olur ve kırılıq vèrür yaramaz ğızâlardandır. Bedende çıbanlar ⁽¹⁶⁾ ve sivilciler ve gıcik peydâ eder. Dimâğ-ı insâna ğalîzluқ ve yaramazluқ ⁽¹⁷⁾ hâşıl eder. Başdırmaların eñ eyüsi hıznîrden olanıdır ba'cdehu ⁽¹⁸⁾ қoyun ba'cdehu keçi ba'cdehu balıқ başdırmasıdır. Eyüsi oldur ki tuzı ⁽¹⁹⁾ ortaca olup üzerinde tuzı çoraқlanmayup başdırmayı acı ve keskin [597a] ⁽¹⁾ <ve keskin> etmiş olmaya. Та-бі'atı hârr u yâbisdür, bedenleri gevşelüp şarқmış ⁽²⁾ olanlara ve balğamlulara ve istişkâlulara nef' eder, şol şartıla ki bu ⁽³⁾ таріқle şusamaları def' oluna veyâhüd şusamayup çok şu içmeyeler. ⁽⁴⁾ Bedenlerin қurıtmaq isteyenlere eyüdür. Құлenc zibli 'arız olanlara ⁽⁵⁾ zarar eder, gıcik ve қuru uyuz peydâ eder ve uyhusuzluқ getürür. ⁽⁶⁾ Vaḥşî ya'nî yabânî olan hayvânuñ başdırması istişkâlulara ⁽⁷⁾ ve bedenleri gevşelmiş olanlara enfa'c'dur, huşuşan evvelâ sirkeде yaturup ⁽⁸⁾ ba'cdehu başdırma olan bunlara ziyâde nâfi'dür. Başdırma zararını ⁽⁹⁾ def' etmek таріқи budur ki evvelâ şu içinde yaturup ba'cdehu bişüreler. ⁽¹⁰⁾ Başdırmayı kebâb etmek yübüsetin ve fesâdın ziyâde eder. Eyüsi ⁽¹¹⁾ oldur ki yağlu olup semiz ola. Evlâ budur ki vâfir kişnic ile ⁽¹²⁾ başduralar ve sirke içinde yaturalar ve daḡı kemmün ve dârşîni ve anîsün ⁽¹³⁾ ile edeler ve mizâcları şovuқ olanlar kemmün ve dârşîni ve anîsün ile ⁽¹⁴⁾ isti'mâl edeler. Eger tâze yelmeşik tereler meşelâ isfânâḡ ve serken ve bunlara ⁽¹⁵⁾ beñzer tâzeler ile bişürseler zararı def' olunur, çügündür ile daḡı olur ⁽¹⁶⁾ ve tâze iç yağlarından ve bâdem yağı ve sîsâm ve қaymaq ve sâde yağı ⁽¹⁷⁾ bunlardan ne bulunur ise қatalar ve üzerine tatlu ve şulu şarâb içeler. Sirke ⁽¹⁸⁾ içinde yatarsalar şusuzluğı kesüp қurıtması az olur, ma'ideye ağır ⁽¹⁹⁾ olup cerb olan ta'amlar ile azacuқ başdırma yêseler ağırlığı gidere. [597b] ⁽¹⁾ Şarâbdan ikrâh edenler başdırma yêseler şarâbı tatlu içüre. Başdırmayı ⁽²⁾ қатıқ edinmede i'timâd etmeyeler. Dâyimâ başdırma isti'mâl edelerün ⁽³⁾ gözlerinün tabaқа-i celîdiyyesine yübüset vèrdüğü mücerrebdür. Evlâ budur ki ⁽⁴⁾ eger açla ve eger şarâb ile çok yémeyeler. Çok yemesinden şusuzluқ ve tasa 'arız ⁽⁵⁾ olduқda üzerine şovuқ sikencübîn içeler. Eger boğazda kırılıq ve itzirâbsuz ⁽⁶⁾ şusuzluқ olursa yağlu şürvâlardan ve tatlu cüllâblardan bir ⁽⁷⁾ miқdâr yudalar. Levzînec dedükleri yağlu bâdem aşu ve hıyâr içi başdırma ⁽⁸⁾ üzerine yêseler ziyâde işlâḡ edüp fesâdını gidere.

Ḳardamānā: ⁽⁹⁾ Yūnānīde ḳardāmūn isminden ta'rib olunmuşdur. Pāpādyā nebāṭına beñzer ⁽¹⁰⁾ bir nebātdur. Beyāza māyil şaruca ve egrice ve degirmi budakları ve yaşıl ⁽¹¹⁾ yaprakları vardır. Vilāyet-i Mağrib'de çok olur. Mağrib'de kerāvā-yı cebeliyye ⁽¹²⁾ demekle ma'rūfdur. Zīrā aña müşābihdür lākin dānesi andan uzunrak ⁽¹³⁾ ve köki ve yaprağı büyücek ve yaşıllığı ziyādedür. Düz yerlerde ve şular ⁽¹⁴⁾ aḳduğı yerlerde ve tağlarda ve taşlıklarda biter. Vilāyet-i Hind ve Ermeniyye ⁽¹⁵⁾ ve bilād-ı 'Arabda biter. Eyüsi oldur ki Ermeniyye'den olup rāyiḫası zāhir ⁽¹⁶⁾ ve lezzeti keskin ve acı olup dānesi şaru ve uzun ve ağır ola. Ṭabī'atı ⁽¹⁷⁾ derece-i şālişede ḫārr u yābisdür. Ḥarāreti yübüsetinden ḳavīdür. İçmegile ḳarında ⁽¹⁸⁾ olan ḳurduları ḳırar. Eger sirke ile uyuz ve gicik üzerine sürseler ⁽¹⁹⁾ ḳoparup gidere. Şar' ve öksürük ve 'ırḳu'n-nesā ve fālic ve gevşeklik [598a] ⁽¹⁾ <ve gevşeklik> ve bögrekler ağırlarına ve ḳaraca et ezilmesine ve bağarsuḳ ağırlarına ⁽²⁾ nef' eder. Eger şarāb ile içseler şovukdan ve ruṭübetden gücile işeyenlere ⁽³⁾ nef' eyleye. Şarāb ile içseler 'akreb ve sâ'ir zehrlü cānverler şoḳmasına ⁽⁴⁾ nef' edüp eyü eyleye. Miḳdār-ı şerbeti bir mişḳāldür. Eger defne ağacınıñ ⁽⁵⁾ kökinüñ ḳabuğıyla içseler sidük yollarında taşları ufaḳlaya. ⁽⁶⁾ Eger yaḳup dütüline ṫursalar veyāḫūd 'avrat götürünse ḳarında oḳları ⁽⁷⁾ ḳatıl eyleye. Eger sirke ile ḳarışdurup yüzde ve sâ'ir bedende olan ⁽⁸⁾ leke ve ufaḳ siyāh ve kızıl noḳṫalara sürseler nef' eyleye. Gāh olur ⁽⁹⁾ anuñla ba'zı yağları kekredürler nāfi' olur. Ba'zılar dērler ṫalaḳa zarar ⁽¹⁰⁾ eder, anīsün işlāḫ eder. Bulunmasa bedeli idḫirdur. Ba'zılar dēmişler ⁽¹¹⁾ bedeli ḫarmeldür. Ḥarmel, Türkīde yüzerlik dēdükleridür.

Ḳaranful: ⁽¹²⁾ Ma'rūfdur. Şāḫib-i kitāb eydür: Zāhir budur ki ḳaranful vilāyet-i Hind'de bir büyük ⁽¹³⁾ ağacınıñ çiçeğidür. Yāsemīn çiçeği gibi ve ol ağaç çiçeği ismi ile meşhürdür. ⁽¹⁴⁾ Dērler ki çiçekden şoñra zeytūn gibi yemişli olur. Ḳaranful erkeklü ve dişilüdür. ⁽¹⁵⁾ Erkeği yemişlidir veyāḫūd çiçeğinden büyügidür ki ḳurı zeytūn gibi olur. ⁽¹⁶⁾ Dişisi eyüdür ve isti'māl olunan çiçeğidür ve ḳaranful dēyü ıtlāḳ olunduḳda ⁽¹⁷⁾ çiçeği murād olunur. Eyüsi oldur ki iri olup rengi kızıla māyil ola. ⁽¹⁸⁾ İnce olanlarda ḳābızlık ziyādedür. Ṭabī'atı derece-i şālişede ḫārr u yābisdür, ⁽¹⁹⁾ ağız rāyiḫasın hoş eder, göz nūrın keskin eder. Göze sürme gibi çekseler [598b] ⁽¹⁾ göz perdelenmesine nef' eder. Şovukdan olan sidük ṫamlamasın ve sidük ⁽²⁾

urmamasın giderür ve ‘avratların rahmlerin kızdurur. Eger ‘avrat gebe olmak ⁽³⁾ murād edinrse her ay başında bir dirhem midārı kıranful içsün ve eger gebe olmamak ⁽⁴⁾ murād ederse her gün erkek kıranfulden bir dānesin yutsun. Eger kıranfulden buu ⁽⁵⁾ dirhem midārın mukem dögüp ezüp a kıarıyla her gün tāze sd ile içseler ⁽⁶⁾ cimā‘a ziyāde kıuvvet vre. Eger gl şuyın çıkarduklarında kıranful kıatup ma‘an tatr ⁽⁷⁾ ya‘n ikisini bir yöre kıatup şuyın ıķarsalar ol şu beden kıuvvetlerin iřlāh ⁽⁸⁾ dp yürege ferāh ve nef‘ vrmekde ve hoş rāyihada gāyet ola ya‘n andan ziyāde ⁽⁹⁾ olmaya. Eger kıranfuli çeyneyüp ālet başına kıosalar cimā‘ı lezz ⁽¹⁰⁾ tdre. Eger ‘avrat ⁽¹¹⁾ fercini anu‘nıla tayb eylese ya‘n kıoķusun içerüsine alsa rahmini ıssıdup ⁽¹²⁾ rahm boynını kıav eyleye. Kıranful sevdālulara nef‘ der ve nefse ferāh ve hoşlu ⁽¹³⁾ vrr, kışmadan ve gönül bulanmasından men‘ der. Gz tamarları şişmekden ⁽¹⁴⁾ olan göz perdesine nef‘ der ve aña müte‘allı olan devālara girür ⁽¹⁵⁾ ve hazm-ı ta‘āma yardım dp gzā artularından olan yelleri tağıdur, ⁽¹⁶⁾ diş etlerin kıav der, ağız rāyihāsın hoş der, şovuk olan ma‘ide ve cigeri ⁽¹⁷⁾ kızdurur. Dglmiři ile yürege yaķı tseler yürekden kıorkuyı gidere. ⁽¹⁸⁾ Baėarsular içine şovuk rubetler dökülmesinden olan zelaķu‘l-em‘ā ⁽¹⁹⁾ ya‘n bağarsularda nesne urmayup sıyrılıp taşra ıķma maraşına nef‘ ⁽²⁰⁾ der. şovuk cigeri ıssıdup cigere ve dimāėa kıuvvet vrmesiyle istiskā-yı laħmye [599a] ⁽²¹⁾ <istiskā-yı laħmye> ziyāde nef‘ der, nezleler inmesine nef‘ der. Muėařřal budur ki ⁽²²⁾ kıranful a‘zā-yı re‘ıse devālārındandır. A‘zā-yı re‘ıseye kıuvvet vricidr her ⁽²³⁾ ne tariķle isti‘māl olınursa.

Kıarāřiyā: İsm-i Rmdr, kirās ⁽²⁴⁾ ddkleridr. Kirās kıırāřiyādan gāladur. Tā‘ife-i ‘Arab kırāsa ėubb‘l-mlk ⁽²⁵⁾ drler. Henüz yaşıl iken tab‘atı derece-i lā āħirinde bārid-i kıābizdur ve kıızarup ⁽²⁶⁾ ekşi olduğda derece-i řāniye evvelinde bārid-i yābisdür. Tatlu olduğda tab‘atı ⁽²⁷⁾ derece-i lā āħirinde ėārr u rabdur. Rubeti ve yelmeşikliği olmağıla ma‘ideden ⁽²⁸⁾ tz iner, ma‘ideye řıķlet vrp hazm-ı ta‘āma māni‘ olup tuğme der. Anu‘n ⁽²⁹⁾ evlā budur ki ta‘ām üzerine ymeyeler. Ma‘idede ne male ėılt ėālib ise aña ⁽³⁰⁾ döner. Yndėda tab‘atı yumışadup ishāl der, ėuřuřan eger çekirdeği ile ⁽³¹⁾ olursa ziyāde der. Böyle olıcağ āleti ėarekete getürür. Ekşi olanı şusuzlığı ⁽³²⁾ keser ve kıarını utar. Kirās ağacının řamėi erik ağacının

şamğına ⁽¹³⁾ beñzer. Tabî'atı hârr u yâbisdür. Cilâ etmek ve hılçları çoğraması vardır. Lüzüçeti ⁽¹⁴⁾ olmağıla öyken kıamışi iriligine nef' eder. Eger irilik yübüsetden ⁽¹⁵⁾ olursa şıvayup çoldurmağıla giderür ve eger yapışmış balğamdan olursa ⁽¹⁶⁾ balğamı çoğrayup cilâ eder. Ba'zılar mişkal miğdârın içseler sidük yollarında ⁽¹⁷⁾ olan taşları ufağlar. Kirâs kıurusı, huşuşan ekşisi kıarnı ⁽¹⁸⁾ tutup kıabz eder. Eskiden olan öksürük için şamğını şovuk şu ⁽¹⁹⁾ ile içeler. Şamğını şuda ışlayup içseler ve yüze sürseler reng-i rüyı güzel [599b] ⁽¹⁾ eder. Sürme gibi göze çekseler göz nürün keskin eder. Eger yêseler iştiha-yı ⁽²⁾ ta'âmı harekete getirür.

Qurretü'l-ayn: Bu ismle meşhür şu kerdemesi ⁽³⁾ dedükleri nebâtdur. Ba'zılar şu kerefsidür derler. Güyâ bu ism ikisine dağı ⁽⁴⁾ ıtlâğ olunur veyâhüd ba'zılar bu nebâta hem circîr ve hem kerefs derler. ⁽⁵⁾ Zîrâ bu circîr kerefs beñzer. Zîrâ kıuvveti ve râyihası ve lezzeti sâ'ir circîr gibidür. ⁽⁶⁾ Ammâ baldırı üzre çurmada ve yaprakları kertilmiş olmağda ve degirmilige ⁽⁷⁾ mâyil olmağda kerefs gibidür. Lisân-ı Yünânide uçûsâlînüs derler. Ma'nâsı ⁽⁸⁾ şu kerefsi demekdür. Anuçün bu nebâtda nev'an iştibâh vâkı' olur. Bu nebât ⁽⁹⁾ çurur olan şularda biter, tâclu başları biter. İçinden şaru ve hoş ⁽¹⁰⁾ râyihalu çiçeği biter. Nebâtı cemî'an hoş râyihaludur. Tabî'atı derece-i şâniye âhirinde ⁽¹¹⁾ hârr u yâbisdür, tağlîl edici, bevli idrâr edicidür. Bögreklerde olan taşları ⁽¹²⁾ ufağlar, hayzı indürür. Eger şu ile bişürüp yêseler bağarsuğlarda olan ⁽¹³⁾ çibanlara nef' eyleye. Mizâcı ıssı eder hattâ yeyenlerün beñizlerini kızardur ve yanlar ⁽¹⁴⁾ ağırlarına nef' eder ve ma'ide ve bağarsuğlarda olan yaramaz hılçları ⁽¹⁵⁾ eridüp giderür ve süddeleri açar ve ma'ideyi kızardur. Eger şu ile ⁽¹⁶⁾ bişürüp şuyı ile yunsalar sıtma ditremesini ve sâ'ir ditremeyi sâkin ⁽¹⁷⁾ eyleye.

Qar': Türkide yenür kıabağdur. Tabî'atı derece-i şâniyede bārid-i ⁽¹⁸⁾ rağbdur. Şıkılmış şuyı ve kıazınup ufağlanmış ıssı şişlere ve yangınlara ⁽¹⁹⁾ nāfi'dür. 'Uşâresi gül yağı ile ıssıdan olan kıulağ ağırsını sâkin eder [600a] ⁽¹⁾ <eder>. Eger kıazındısını ıssıya doğunmağdan ağırsı olan başa kıosalar ağıryı ⁽²⁾ sâkin edüp nef' eyleye ve eyü eyleye. Yemesi ma'idede yaşluğ peydâ eder ve şusuzluğı ⁽³⁾ keser. Mādāmki çig ola tağb'at andan lezzet almayup ma'ideye ağır olup ⁽⁴⁾ bürüdet ve bulanmağ ve kıuşmağ vürür. Hām iken yeyüp zarar edenlere ya'nî ⁽⁵⁾ zarar etmiş olanlara lâzımdur ki kıuşalar ve 'asel

şerbeti ve şaru ve kavî ve hoş ⁽⁶⁾ rāyiḥalu şarāb içeler ve ‘ūd isti‘māl edeler. Şu ile ḥaşlanup bişdükte lezzeti ⁽⁷⁾ hoş olup tatsızlığı şuyına gide. Kabağdan ḥāşıl olan ğızā azdur. Kabağı ⁽⁸⁾ yalıñuz yédükde ma‘idede ne maḳûle ḥılṭ bulursa aña tâbi‘ olup aña döner ⁽⁹⁾ ve eger ḥılṭ bulmaz ise kendüden ne ekşi ve ne tatlı bir gûne eyü ḥılṭ ḥāşıl olur. ⁽¹⁰⁾ Eger sâ’ir ğızâlar ile yerler ise her ḳanḳısınuñ ṭabi‘atı ğâlib olursa aña mâyil olur ⁽¹¹⁾ ve her bâr ki ma‘ideden inmeyüp ma‘idede fâsid ola helâk edici zehr ola. ⁽¹²⁾ Hıyâr daḫı böyledür. Eger oğlancıkların başları depelerine yaḳı etseler dimâğlarınıñ ⁽¹³⁾ ıssıdan olan şişlerine nef eyleye. Gözlerde olan ıssı şişe daḫı anuñıla ⁽¹⁴⁾ yaḳı ederler. Eger kabağ kabağınuñ şuyın şıḳup giderüp veyâḥûd ḳurıdup ⁽¹⁵⁾ ba‘dehu bişürüp yalıñuz veyâḥûd gül yağı ile burundan içeri ḳosalar dişler ⁽¹⁶⁾ ağrılarına nef eyleye. Eger ‘aynı ile bişürüp ba‘dehu şıḳup şuyına bir miḳdâr ⁽¹⁷⁾ ‘asel ve azacuk kızıl büre ḳatup içseler i‘tidâl üzre ishâl eyleye. ⁽¹⁸⁾ Şuyından miḳdâr-ı şerbeti şülş-i raṭldan ya‘nî üç paydan iki paya degindür. Gâh ⁽¹⁹⁾ olur kabağı sirkelerler ya‘nî turşisini ederler. Bu maḳûle turşisi laṭîf **[600b]** ⁽¹⁾ edici olur ve ṭa‘âmı hażm eder ve ḳan keskinligin ve şafrâ ğalebesin ⁽²⁾ kesr eder, şır. Gâh olur sükker ile mürebbâsını ederler. Sükker ile mürebbâsı tatlı ⁽³⁾ mürebbâsı tatlı nesnelereñ eñ eyüsi ve mu‘tedilrağı ve dimâğa ve sevdâvî ⁽⁴⁾ marâzlara nâfi‘ ve sevdâyı giderici olur ve eyü ḳan ḥāşıl eder. Eger kabağ tâze ⁽⁵⁾ iken içine şarāb ṭoldurup ma‘an bişürüp ol şarâbı içseler ḳarnı ishâl ⁽⁶⁾ eyleye. Kabağ mizâcları ıssı olanlar ṭa‘âmlarındandır. Ḥarâreti söyündürür ve şovudur, ⁽⁷⁾ yangını ve şusuzlığı sâkin eder ve sıtmalara nef eder. Eger sirke ile bişürseler ⁽⁸⁾ ğalîzlığı eksilüp ma‘ideden ḳıḳması tîz ola ve daḫı ḳan ve şafrâ ⁽⁹⁾ ḥiddetin söyündürici ola. Eger ufaḳ toğrayup et ile bişürüp yêseler ⁽¹⁰⁾ veyâḥûd ḳoyu arpa şuyı ile veyâḥûd ḳabı şoyulmuş merdümek ile veyâḥûd ⁽¹¹⁾ bâdem yağı içinde ḳavurup yêseler öksürüğe ve göğüs iriligine nâfi‘ ola. ⁽¹²⁾ Cigerleri ıssı olanlara nâfi‘dür, ḳurı öksürük ve mizâcı ıssı olanlara ⁽¹³⁾ ḳoyu arpa şuyı ile nâfi‘dür. Ammâ mizâcları şovuk ve balğamlu olanlara zeyt ile ⁽¹⁴⁾ ḳavrılıp ve bir miḳdâr fülful ḳoyup yêyeler ve üzerine şâfi şarāb içüp ⁽¹⁵⁾ veyâḥûd cevârişlerden yêyeler. Ḥardal ve mirî ile daḫı eyüdüdür. Eger süd ile ⁽¹⁶⁾ yêseler tîz fâsid olup yaramaz ola. Kabağ ḥāşşalarındandır ki şovuk ḳülenc ⁽¹⁷⁾ peydâ eder. Çekirdeginün içi yênmegile öksürüğe nâfi‘dür, göğsi yumışadur ⁽¹⁸⁾ ve eger şu içinde ovup ezüp içseler ḳanı ṭuta ve bu maḳûlesi keskin ḥılṭdan

(19) kavuğda olan yaruğa nef' eder. Kabak yağı ki muğaddemâ şıfatı beyân olunmuşdur [601a] (1) <olunmuşdur> gece ile uyumayan sıtmalulara ve sill marazı olanlara devâlaruñ (2) enfa'idur. Kabak veyâhüd kabak çekirdegi ile bişmiş olan piliç şürbâsı (3) sıtmalarda keskin hılçlardan uşları gidenlere ziyâde nâfi' olup kuvvet (4) vericidür. Her hasta ki ıssı zehr veyâhüd ıssı hılçdan hasta ola anlara (5) nâfi'dür.

Ķarâniyâ: İsm-i Yünânîdür. Türkîde kızılıç dëdükleri ağaçdur ki (6) ma'rüfdur. Ağacı büyük olur, şovuk tağlarda biter, bostânlarda dağı biter. (7) Yaprığı âzâd-dıraht ya'nî kıayın ağacı yaprağına beñzer. Zeytün gibi uzun (8) ve yaşıl yemişi olur. Tamâm kemâlin bulıcağ kızıl olur. Bu ağacunu cem'ian eczâsı (9) kıbîzdur. Tabî'atı harâret ve bürüdetde i'tidâle yağındur. Yemişini yëseler ishâle ve (10) bağarsuğlarda olan çıbanlara muvâfiğ ola. Eger tâze yaprağını yağıduğda içinden (11) ağan yaşluğı alup temregüye sürseler tîz gidere. Yapraklarında ve budağlarında (12) ziyâde kıurıdıclılık vardır. Kıatı olan bedenlerde büyük şişleri ve çıbanları (13) kıurıdup oñuldur. Ammâ küçük çıbanlara ve yumışağ bedenlerde olan çıbanlara (14) nef'i yoğıdur. Zirâ anlaruñ ihtiyâclarından ziyâde kıurutması vardır, muğarrerdür. (15)

Ķarşâ'anna: Dikenlerden bir güne dikendür. Vilâyet-i Mağrib'de İbrâhîm (16) 'aleyhi's-selâm dikencügi demekle ma'rüfdur. Çok dürlüdür. Bir şınıfınuñ yaprağı (17) hâmalâvun-ı ebyaz dëdükleri nebâtuñ küçük yaprağına beñzer, yere döşenüp (18) biter, boğumludur ve boğumları yanları dikenlü vâfir baldırları biter ba'dehu beyâz (19) çiçeği olur ve kökleri kıalın olur, lezzeti tatlıdur, azacuk tîzliği vardır. [601b] (1) Bir şınıfınuñ yaprağı zıkr olunan gibidür; eli tırmalar, iriligi yoğıdur ve dikenleri (2) düzdür ve ziyâde yaşıl ve çok ve bir yere cem' olunmuş olur, arşun kıadar (3) uzar baldırı olur ve yaprakları nişfindan bitüp çok budağlanır. Bu (4) şınıfuñ keyfiyyeti evvelkiden ziyâdedür. Râyihası hasek dëdükleri diken, râyihası (5) gibidür. Tâ'ife-i Mağrib bu dikenı siñekler def'i için kıapuları üzre aşakorlar. (6) Bir şınıfı dağı yaprağı degirmilige mâyil kesik kesikdür, kıalınluğı ortaca (7) uzun ve beyâz köki vardır, baldırı ve çiçeği dağı beyâzdur. Bir şınıfı dağı (8) yaprağı degirmidür ve yere döşenmişdür, arşun kıadar bir baldırı biter. (9) Baldırı bir miğdâr gökçil dikenler ile töludur. Fävânyâ dëdükleri nebât köki (10) gibi üsti siyâh ve içi beyâz köki vardır. Bu köki behmen-i

ebyazdur dëyü hîle ⁽¹¹⁾ ederler. Aq qarşa'annadan bir sınıf dahı vardır ki eli tırmalar, iri baldırı ⁽¹²⁾ ve çok yaprakları ve keskin dikenleri olur ve çiçeği bitdüğü başı ma'ruf qarşa'annada ⁽¹³⁾ olandan büyükrek olur. Güyâ acı nar dedükleri nebât başına beñzer bir baldırlu ⁽¹⁴⁾ içërusine egilmiş yapraklı tağlarda biten qarşa'annaya beñzerdür. Bu sınıf ziyâde ⁽¹⁵⁾ ıssıdır. Kudsi Şerîf ve etrâfında arka ağırlarına ve içërüde olan şovukluklara ⁽¹⁶⁾ nefi tecrîbe olunmuşdur. Aq qarşa'annadan bir sınıf dahı vardır ki deryâ ve şular ⁽¹⁷⁾ kenârlarında biter, yaprağı yaşşı ve ziyâde beyâzdir ve eli tırmalar, iriligi azdur ⁽¹⁸⁾ ve köki tiz ufanur, yumışağdur ve filizleri cimâ'a ziyâde tahrik edüp ⁽¹⁹⁾ âleti kıvâma götürür, huşuşan eger 'asel ile mürebbâ olursa ziyâde te'sîr eder **[602a]** ⁽¹⁾ <te'sîr eder>. Bir sınıf dahı vardır ki bir buçuk qarış deñlü uzar bir baldırı vardır, ⁽²⁾ budakları etrâfına yaşşılanur beyâza mâ-yıldür, degirmi başları olur. Başları ⁽³⁾ çevresinde hurmâ dikenini gibi ince altı dâne dikenini vardır. Baş barmağ kalıñluğında ⁽⁴⁾ uzun kökleri vardır. Bağdâd câniblerinde bu sınıf çok bulunur ve qarşa'anna ⁽⁵⁾ dëyü ıtlâk olunsa bu murâd olunur. Muhaşşal-ı kelâm budur ki cemî'an işbu zıkr olunan ⁽⁶⁾ aşnâfinuñ tabî'atları derece-i ulâ evâhîrinde hârr u yâbisdür. Bir miqdâr tañlîl ⁽⁷⁾ etmesi vardır. Eger şıķup şuyın içseler hayzı yürüde ve bağarsuķlar ağırsını ⁽⁸⁾ gidere ve eger şarâb ile içseler imtilâdan olan ciger ağırsına nef' eyleye ⁽⁹⁾ ve zehrlü cânverler ışırdüğine ve katlı edici zehrlere nâfi' ola. Kökinden mişķâl ⁽¹⁰⁾ miqdârın mişli havuç toñmı ile her ne içün murâd olunursa içürürler iriñlü büyük ⁽¹¹⁾ çıbanları tañlîl eder. Tereleri henüz zâ-hir olup tâze ve yumışağ iken ⁽¹²⁾ yënür. Ba'zılar şü ve tuz ile qarışdurup yerler. Andan hâşıl olan hılıt yaramaz ⁽¹³⁾ degüldür, ekşer terelerden eyüdü. Ma'ideden ince balğamı tañlîl eder. Kezâlik ⁽¹⁴⁾ köklerin yemek dahı tañlîl eder ve bevli idrâr eder. Köki yanda ve göğüsde ⁽¹⁵⁾ hâdiş olan ağırlara ve zehrlü cânverlere nâfi'dür, huşuşan 'akrebler ⁽¹⁶⁾ şoķduğına ziyâde nâfi'dür. Eger kökini bişürüp şuyından sükker ile içseler ⁽¹⁷⁾ şişleri ve çıbanları sâkin eyleye ve içërüde olan iriñlü büyük çıbanları ⁽¹⁸⁾ ve balğamdan olan şişleri indüre. Dâyimâ yëseler bedende fâsid olup ⁽¹⁹⁾ yanmış olan hılıtları çıkarur. Şuyın ve bişmişinüñ şuyın içmek **[602b]** ⁽¹⁾ içërüde şişler hâdiş olmasını men' eder ve eger varısa dâyimâ isti'mâl ⁽²⁾ etmekle gidere. Eger kökin bişürüp şuyın içseler şişmeleri indürüp ⁽³⁾ gidere ve eger kökin 'asel ile terbiye etseler göğüs perdelerini hoş edüp ⁽⁴⁾ bedende olan yağluluğ ve kir pası

gidere. Eger andan bir cüz' ve arpa unından ⁽⁵⁾ bir cüz' alup hindebâ şuyı ile yoğurup baldırlarda açar maķûlesi olan ⁽⁶⁾ çıbanlara sürseler nef' eyleye. İsti'mâl olunmağıla henüz ibtidâ etmiş olan ⁽⁷⁾ dâ'ü'l-fil marazına dağı nef' eder. Eger mişli sedef dedükleri nebâť ile köklerini ⁽⁸⁾ bişürseler ve şuyından şülş-i riťl miķdârı içseler şerâsîf ki eyegüler ⁽⁹⁾ uçlarıdır anlarda olan ağrıları gidere, mücerredür.

Ķırmız: ⁽¹⁰⁾ İsm-i Rümîdür. Ba'zılar demişler Türkî ismdür. Murâd ağaçlar yaprakları üzerlerinde, ⁽¹¹⁾ huşuşan purnaz dedükleri ağaç yaprakları üzerinde zâhir olur bir hayvândur ⁽¹²⁾ ki kırmızı çokayı anuñıla kızıl ederler. Ķırmızı dedükleri anuñçündür. Ba'zılar ⁽¹³⁾ demişler yapraklar üzerine gökden iner bir güne mendür ba'dehu giderek bu ⁽¹⁴⁾ maķûle hayvân olur. Evvelâ zâhir olduķda mercimek dânesi gibi olur ⁽¹⁵⁾ ba'dehu büyüyüp gitdükçe kızarması ziyâde olur. Eger yerinden alınmayup ⁽¹⁶⁾ tâ eyâr ayından geçecek olursa uçar maķûlesi bir hayvân ola. Ayar, bahâr ⁽¹⁷⁾ ortası ayıdır ki mayıs dërler. Ķırmızıñ eñ büyügi nohûd dânesi ķadar ⁽¹⁸⁾ olur. Uçacak zamânı olduķda ķoñak gibi ufaķ toħm bırağur. Ķırmız her ⁽¹⁹⁾ ne deñlü eski olursa boyaması ziyâde olur. Ebrîşüm ve yün boyamasında [603a] ⁽¹⁾ <boyamasında> isti'mâl ederler ammâ kettân ve penbeyi anuñıla boyamazlar. Ŧabî'atı bārid-i ⁽²⁾ yābisdür, ķābızdur. Ķābızlığı ziyâde zāhirdür. Eger ince dögüp sınırlar ve sâ'ir ⁽³⁾ a'zâda olan yaralara ursalar eyü ede. Sirke ile veyāhûd sirke ve 'asel ⁽⁴⁾ ile veyāhûd yalınuz 'asel ile büyük yaralara ursalar yaraları bitişdüre. ⁽⁵⁾ Eger hayzı ziyâde aķan 'avrat 'aseli ile yedi güne dek içse hayzı tutila. ⁽⁶⁾ Eger bu ķadar zamân sirke ile içerse kışır ķala. Eger kızıl ebrîşüm üzerine ⁽⁷⁾ dizüp sıtmalu kimesneye aşāķosalar sıtması gide.

Ķurķamān: ⁽⁸⁾ Şa'îd ve Hicāz vilāyetlerinde muķl dedükleri şamğ ağacınıñ ķatıraķ olan ⁽⁹⁾ içidür. Ŧabî'atı bāriddür, ziyâde yābis ü ķābızdur. Dişlere müte'allıķ olan ⁽¹⁰⁾ devālara girür. Diş etlerin ve dişleri muħkem eder ve pāk eder ve eskiden ⁽¹¹⁾ olan ishāli ve sâ'ir aķarları tıtar.

Ķaraz: İsm-i 'Arabîdür. ⁽¹²⁾ Bir diken ismidür ki büyüklüğünden ağaçdur demeye yarar budakları toğru bitmez ⁽¹³⁾ egilüp biter. Ķalın ve beyāz baldırları olur. Ķocayup eski olduķda ⁽¹⁴⁾ ābnūs gibi siyāh olur. Ehl-i Mışır bu dikenüñ yemişine şād ile ve sîn ile ⁽¹⁵⁾ dağı şınt ve şınt dërler. Yaprakları alma ağacı yapraklarından kiçirekdür. Böğrölce ⁽¹⁶⁾ kılıfları gibi kılıflar

içinde türmüs dedükleri Mısr bāklāsı dānesi gibi kızıl ⁽¹⁷⁾ dāneleri olur. Bu ağacın yaprağı ve tamām kemālin bulmamış olan yemişi ile ⁽¹⁸⁾ debbāğlar deriler dibāğat ederler. Nitekim ertā dedükleri ağaç yaprakları ve yemişleri ⁽¹⁹⁾ ile dibāğat ederler. Beyāz çiçeği vardır. Yemişinün ‘uşāresi aqākiyā dedükleri [603b] ⁽¹⁾ ‘uşāresinün eyüsi oldur ki hām yemişinden şıkmış ola. ‘Uşāresi muqaddemā harf-i ⁽²⁾ elifde zıkr olunmuşdur. Zīrā aqākiyā anuñ başka ismidür. Bu ağaç cemī’an eczāsı ile ⁽³⁾ bārid-i kabızdur. Eger yaprakların şu ile bişürüp gevşemiş olan en ⁽⁴⁾ yerleri üzerine dökseler muhkem eyleye. Eger içseler ishāli tuta. Eger yaprağı ile ziyāde ⁽⁵⁾ büyük ve aqar olan yaralara yaqı etseler aqmasını tıutup bitişdüre. Eger şişlere ⁽⁶⁾ yaqı etseler tıutup ziyāde şişirmeye. Bu ağacın kökinde cilā edicilik ⁽⁷⁾ vardır. Eger dögüp dişleri anuñıla ursalar veyāhūd misvāk edinseler ⁽⁸⁾ dişlere cilā vērüp muhkem eyleye ve levni güzel eyleye.

Qurç: ⁽⁹⁾ İsm-i Mısrīdür. Yoncaya beñzer bir nebāt ismidür ki Mısr’da biter ammā büyük ⁽¹⁰⁾ olur. Ağaç dēmege yaklaşur ve yaprağı dahı büyükdür, bellūt ağacı yaprağına ⁽¹¹⁾ qarīb olur. Tabī‘atı hārr u raṭbdur. Mısr’da ‘an-kaşdin eküp atları ⁽¹²⁾ anuñıla semirdürler. Tāzesi qarnı yumışadur ve qurusı qarnı tutar. ⁽¹³⁾ Tāzesi ve qurusinün şu ile bişmişini sükker veyāhūd ‘asel veyāhūd ⁽¹⁴⁾ encir ile yēseler öksürüğe ve gögüs iriligine nāfi‘ ola. Bu nebāt ⁽¹⁵⁾ yoncunun bir gūnesidür.

Qurç: Pırasa ki ma‘rūfdur anuñ ⁽¹⁶⁾ isimlerindenür. Mısr’da kürrāş-ı mā‘ide ya‘nī gökden Hāzret-i ‘İsā şalavātullāhu ⁽¹⁷⁾ ‘aleyhiye inen süfre pırasası dēmekle ma‘rūfdur.

Qurçum: ⁽¹⁸⁾ ‘Uşfur tohmıdır ki ma‘rūfdur. Bostānisi ve yabānisi dahı olur. Bostānininün ⁽¹⁹⁾ yaprağı uzun ve eṭrāfı kertilmiş ve iridür ve baldırı iki arşun [604a] ⁽¹⁾ <arşun> kadar uzar ve çiçeği ki aña ‘uşfur dērler anı za‘firāndur dēyü ⁽²⁾ hīle ederler. ‘Uşfur harf-i ‘aynda zıkr olunmuşdur. ‘Uşfur tohmınınün içi derece-i ⁽³⁾ şāniyede hārr ve derece-i ulā āhırinde yābisdür. İshāl edici kuvveti vardır, ⁽⁴⁾ yanmış olan hıltları çıkarur. Eger tohmın dögüp dögülmişi ile südi ⁽⁵⁾ toñdursalar ol süd, süd kesegi kuvvetinde ola ve dahı enfa‘ ola ⁽⁶⁾ ve uyuz ve gicige, huşuşan qurı gicige ziyāde nāfi‘ ola. Gāh olur ⁽⁷⁾ qabı şoyulmuş bādem ve kıızılı būre ve anīsün ve ‘asel ile helvā edüp ⁽⁸⁾ yatsudan evvel isti‘māl edüp ba‘dehu yatup uyurlar. Eger içinün

(9) südinden süls-i rıtl miqdârına terengübînden nişf vaqıyye miqdârı (10) katup içseler yanmış balğam ve sâ'ir yanmış olan hılıtları ishâl eyleye. (11) Eger anuñıla eftimûnı ezüp veyâhüd döğüp incelenmişini yuţup (12) üzerine tatlu nesne içseler mâlihülyâ ve cüzâm marazlarına nef eyleye. (13) Eger hıyârşenber ile ovup ezseler balğamdan sıtması olana içürseler (14) nef eyleye. Eger ishâl etmek için süde katmak murâd olunursa (15) südden raţl miqdârına on dirhem ezilmiş kurtum katup nişf (16) raţl miqdârın içeler. Kurtum yelleri def edüp tahtlîl eder ve cimâ'a (17) yardım eder ve ma'ideye zarar eder ve ma'idede südi penîre (18) dönderür. Anîsün ve tahtlular işlâh eder ve beñzi güzel eder. (19) Kurtum, südi doñdurur ve toñmış olan südi eridür. Āvâzı [604b] (1) şâf eder, nezleler ve şovuk marazlara nef eder. Merdümek ve nohüd şürvâların (2) anuñıla kıoyu edüp içseler hılıtları bişürüp tahtlîl eyleye ve ince ve yanmış (3) olan balğamları ishâl eyleye. Eger kurtumı döğüp süd ve 'asel ile kıarışdurup (4) isti'mâl etseler cimâ'a yardım eyleye. Döğülmişinden isti'mâl olunacak miqdârı (5) bir vaqıyye kadardur. Ba'zılar âteşde kıavururlar. Bu taqdîrce ma'ideye zararı (6) az olur ve ba'zılar ishâl için yigirmi dirhem miqdârı isti'mâl câyizdür derler. (7) Eger şeker penîri ile tatlu etseler ishâle ziyâde yaraya. İstiskâ-yı (8) zıkkıye ve lahmîye dağı nef eder. Evlâ budur ki on dirhem miqdârından ziyâde (9) isti'mâl etmeyeler. Eger tuz kıatarlarsa balğamı kııkarmakda yardım eyleye. Yabânîsi (10) dağı şüretde bostânîsine müşâbihdür lâkin anuñ yapırağı çok uzundur (11) ve baldırında yapırağı yokdur ve kııçegi küçükdür. İksinün dağı kökleri ile (12) intifâ' olunmaz. Yabânîsi derece-i şâniyede kıuruducudur, i'tidâl üzre (13) ıssıdıcidur. Yaprağından ve yemişinden ve kıerdeginden mişkâl miqdârın (14) nişf mişkâl fülful ve şarâb ile içseler 'akreb şokduğına nef eyleye. (15)

Ķurünü's-sünbül: Sünbül boynuzları demekdür. Şâhib-i kitab (16) eydür: Bu devânuñ haķıķati ma'lûm degüldür. Aña binâ'en bu faķır dağı teşķik (17) ile zıkr olunan aķvâli zıkr ve tercüme etmedüm. Zîrâ müfid degüldür, bilâ-fâ'ide (18) taţvîl lâzım gelür.

Ķarnü'l-baħr: Deryâ boynuzı demekdür. Murâd (19) kehrübâdur. Ba'zılar demişler murâd mercândur. Kehrübâ ħarf-i kâfda mercân [605a] (1) <mercân> ħarf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ḳardel: Yūnānī ⁽²⁾ ḳardālyūn isminden ta‘rīb olunmuşdur. Murād büs-seddür ki ḥarf-i bāda zıkr ⁽³⁾ olunmuşdur ve mercāndur ki ḥarf-i mīmde zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā ve celle şānuhu. ⁽⁴⁾

Ḳarḳūma‘mā: İsm-i Yūnānīdür. Za‘firān yağınınuñ çökegi ismidür ki ⁽⁵⁾ ḥarf-i dālda zıkr olunmuşdur.

Ḳarniyā: İsm-i Yūnānīdür. Ba‘zılar demişler ⁽⁶⁾ murād benātü’ş-şihdür ki Türkide tesbīḥ böcegi dedükleri böcekdür ki ⁽⁷⁾ ḥarf-i bāda zıkr olunmuşdur. Ba‘zılar demişler murād ḥunfesā ya‘nī poḥ böcegidür ki ⁽⁸⁾ ḥarf-i ḥāda zıkr olunmuşdur. Kezālīk ḳuzı ḳulağı dedükleri ekşice ⁽⁹⁾ nebātuñ küçüğine daḥı dērler ki aña ḥamziz dērler ki ḥarf-i ḥāda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁰⁾

Ḳarnabād: İsm-i Yūnānīdür. Murād kerāvyādur.

Ḳarnafād: Bu daḥı ⁽¹¹⁾ kerāvyā ismidür. Kerāvyā ḥarf-i kāfda zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Ḳarnuva: ⁽¹²⁾ Ba‘zılar demişler hernüve ki ḥarf-i ḥāda zıkr olunur murād oldur. Hā ile ⁽¹³⁾ zıkr étdükleri gibi ḳāf ile daḥı zıkr éderler. Ba‘zılar demişler encübār ismidür ki ⁽¹⁴⁾ ḥarf-i elifde zıkr olunmuşdur. Ebū Ḥanīfe nām ‘aşşāb demiş ki ḳızıla māyil ⁽¹⁵⁾ bir otluḳdur. Lezzeti kekredür. Anuñıla deriler dibāgat éderler ḳābızdur. ⁽¹⁶⁾

Ḳırtās: Kāğızdur. Ṭabībler ḳırtās dēyü iṭlāḳ étseler Mışır‘da ⁽¹⁷⁾ fāfir demekle ma‘rūf olan nebāt ki berdı dērler andan étdükleri ⁽¹⁸⁾ kāğız murād olunur. Ṭarīḳ-i ‘amelī budur ki bu nebātdan baldırlarını alup ⁽¹⁹⁾ her birin ortalarından yarduḳdan şoñra ufaḳ toḡrayup düz taḥta [605b] ⁽¹⁾ üzerine berāberce döşerler ve her pāre birbirine yapışdururlar ba‘dehu beşnīn ⁽²⁾ dedükleri nebāt ki ḥarf-i bāda zıkr olunmuşdur, anuñ yemişini şu içinde ⁽³⁾ ışlayup içinden tutḳal gibi ḳoyuluḡın alup ol pāreler üzerine ⁽⁴⁾ düzedüp tā ḳurı olıncaya dek ṭurur ba‘dehu başı yaşşı toḳmaḳ ile ⁽⁵⁾ döḡüp alışdurup kāğız olur. Ḳırtās-ı Mışırī dedükleri budur. Bu kāğızuñ ⁽⁶⁾ ṭabī‘atı bārid-i yābisdür. Eger şu ve sirkede ışlayup içseler ḳan tükürmeyi ⁽⁷⁾ gidere. Gāh olur bu kāğızı yaḳup büyük yaralara ekerler nef‘ édüp ⁽⁸⁾ bitişdürür. Ḳanlı büyük yarayı anuñıla şarsalar bitişdüre. Eger bu kāğızı ⁽⁹⁾ şu ile ışlayup yaş iken üzerine kettān şarup ḳuruduḳdan şoñra ⁽¹⁰⁾ nāşür dedükleri eski derin çıban içine ḳosalar ol kettānlu kāğız ⁽¹¹⁾ çıban içinde şişmegile çıbanı

açup giñ eyleye. Bu kâğızuñ yağılmışısı ⁽¹²⁾ diş etlerin pek eder ve içinden kan akmayı tutar ve edük sıyırdügi ⁽¹³⁾ yere ve kurı gicige sürseler nef eyleye. Burun içine üfürseler kanı ⁽¹⁴⁾ diñdüre. Eger dirhem miğdârın içseler ma'idede olan sivilcileri ⁽¹⁵⁾ giderüp pāk eyleye. Irmaqlardan olan kerevit dedükleri hayvānları ⁽¹⁶⁾ bişürüp anuñ şürvâsıyla isti'māl etseler öykende olan çibana ⁽¹⁷⁾ dağı nef eder ve göğüsden çıkan kanı tutar. Eger kâbiz olan devālara ⁽¹⁸⁾ katup huḡne etseler bağarsuḡlarda olan çibanlara nef eyleye. Eger yaḡup ⁽¹⁹⁾ dütüni burun içine girse zükāma nef eyleye. Ammā zamānede işlenüp [606a] ⁽¹⁾ <işlenüp> isti'māl olunan kâğız bu zıkr olunan nesnelerde isti'māl olunmaz ⁽²⁾ lâkin eger yaḡup çibanlara ekseler nef eyleye ve dütüni zükāma nef eder. ⁽³⁾

Ḳurṭum-ı Hindî: Ba'zılar demişler ḡabbü'n-nîl ya'nî andan çivit ⁽⁴⁾ êtdükleri nebāt dānesidür. Nitekim ḡarf-i ḡāda zıkr olunmuşdur. Ba'zılar dağı ⁽⁵⁾ dērler ki andan ḡayrı bir dānedür. Vilāyet-i Hind'den getirürler, bir miğdār ⁽⁶⁾ keskinliği ve tizliği vardur. Fülful-i ebyaz bulunmayıcaḡ anuñ bedeline isti'māl ⁽⁷⁾ olunur.

Ḳurṭumān: Herṭumān isminden ta'rib olunmuşdur. Herṭumān ⁽⁸⁾ ḡarf-i ḡāda zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Ḳırm: Ebū Ḥanīfe nām 'aşşāb ⁽⁹⁾ zıkr eder ki kırm ism-i Naba'īdür, ta'rib olunmuşdur. Çenār ağacına beñzer bir ⁽¹⁰⁾ büyük ağaçdur. Deryā kenārlarına yaḡın deryā şuyı içinde biter. Şu içinden ⁽¹¹⁾ ṭalup biter. Vilāyet-i Yemen'de 'Ammān Deryāsı'nda çok olur. Ağacı beyāzdu, ⁽¹²⁾ yaprağı bādem ağacı yaprağına beñzer. Dikeni ve çiçeği ve yemişi yoḡdur. Deve ⁽¹³⁾ ve şıḡır yapraḡlarını otlamaḡa sever, şu içine girüp otlar. Eger ağacınıñ ⁽¹⁴⁾ ve eger yapraḡlarınıñ rāyiḡası ḡoşdur. Eger yapraḡın çeyneseler aḡız rāyiḡasın ⁽¹⁵⁾ ḡoş eyleye ve diş etlerin muḡkem eyleye ve aḡzı yayḡayup pāk eyleye. ⁽¹⁶⁾ Eger yapraḡınıñ ḡurısından alup dōḡup iki mişḡāl miğdārın isti'māl ⁽¹⁷⁾ etseler ishāli ṭutup nef eyleye.

Ḳarfesyün: Ḳarefsiyā dağı dērler. ⁽¹⁸⁾ İsm-i Yünānīdür, kebābe ki ma'rūfdu anuñ ismidür. Ba'zılar ḡalaṭ édüp besbāse ⁽¹⁹⁾ ismidür dērler. Ba'zılar demişler ferāsüyün ki ḡarf-i fāda zıkr olunmuşdur anuñ [606b] ⁽¹⁾ ismidür.

Ḳurrāh: Ehl-i Mağrib lisānı üzere rāziyāneye beñzer ⁽²⁾ bir nebāt ismidür lākin bunuñ yaprağı ince ve budakları küçük ve ufağ budakları ⁽³⁾ çok olup birbiri arasına girmiştir. Budaklarınıñ baldırları degirmi degüldür ⁽⁴⁾ bucağlıdur. Ucında çiçeği bitüp çiçekden şoñra anīsün gibi tohumları olur. Cemī'an ⁽⁵⁾ eczāsı hoş rāyiḡaludur. Ṭabī'atı derece-i şālisede ḡarr u yābisdür, bevli idrār ⁽⁶⁾ eder ve içerde şovukdan olan ağrıları sākın eder ve yelleri ziyāde ⁽⁷⁾ taḡlīl eder. Eger şu ile bişürüp şuyından rub' raḡl miğdārın sükket ile ⁽⁸⁾ içseler yelleri ziyāde taḡlīl eyleye, mücerredür. Eger budakların çeyneyüp şuyın ⁽⁹⁾ yutsalar ziyāde kekride. Tohumın ve budakların sā'ir ıssı ve hoş rāyiḡalu olan ⁽¹⁰⁾ otlar gibi aşlara kıatarlar ḡayzı daḡı yürüdü. Ehl-i 'Arabdan ba'zıları ⁽¹¹⁾ bu nebāta felcān dēler.

Ḳuṣṭ: İsm-i Yūnānīdür. Ba'zılar dēmişler Süryānīdür. ⁽¹²⁾ Ağaç kökine beñzer bir gūne devā ismidür ki ma'rūfdur. Üç dürlüdü: Bir şınfı ⁽¹³⁾ beyāz ve yeyni ve hoş rāyiḡaludur. Bu şınfıa ḡuṣṭ-ı 'Arabī ve ḡuṣṭ-ı baḡrī dēler. ⁽¹⁴⁾ Bir şınfı daḡı siyāh ve yeyni ve ḡalın ve lezzeti acıdur ve rāyiḡası azdur ⁽¹⁵⁾ aña ḡuṣṭ-ı Hindī dēler. Biri şınfı daḡı kızıl ve ağır olur, çimşir ağacına ⁽¹⁶⁾ beñzer ve rāyiḡası ḡavī ve zāḡir olur. Eyüsi oldur ki beyāz olup ışırluğda ⁽¹⁷⁾ dili acıda. Ba'zılar rāsen dēdikleri köklerden kıatılarını alup ḡuṣṭdur ⁽¹⁸⁾ dēyü ḡīle ederlerimiş. Farḡ budur ki anlar dili acıtmaz ve rāyiḡaları hoş ⁽¹⁹⁾ degüldür. Ṭabī'atı derece-i şālisede ḡarr u yābisdür. İssıdı ve bevli ve ḡayzı [607a] ⁽¹⁾ <ve ḡayzı> idrār edicidür. Andan kümād veyāḡūd naṡül etmegile veyāḡūd fetīle ⁽²⁾ edüp götürmegile rahmler ağrılarına nef' eder. Eger içseler zehrlü cānverler, ⁽³⁾ ḡuṣṡan 'aḡreb ve ruteylā şoğduklarına ziyāde nef' eder. Eger şarāb ve afsentīn ⁽⁴⁾ ile mişḡāl miğdārın içseler şovukdan göğüsde olan ağrıları sākın edüp ⁽⁵⁾ gidere ve kıaraca et ezigine nef' eyleye. Eger 'asel ile nıṡf dirhem miğdārın ⁽⁶⁾ içseler cimā' iştiḡasını taḡrīk eyleye. Eger şovuk şu ile içseler ḡabbū'l-ḡar' ⁽⁷⁾ dēdikleri kıurdları çıkara. Fālic ve a'zā gevşelmek marāzları ve ditredür ⁽⁸⁾ sıtması olanlara zeyt yağı ile andan yağ edüp sıtma kıutmazdan ⁽⁹⁾ evvel anuñıla yağlarlar nef' eder. Eger mā²-i 'asel ile kıarışdurup yüz ve sā'ir ⁽¹⁰⁾ yerlerde olan lekelerle sürseler giderüp pāk eyleye. Merhemlere ve ma'cūnlara ⁽¹¹⁾ kıatılıp nef' eder. Sürünmegile ve içmegile 'ırḡu'n-nesā ve a'zā gevşelmek ⁽¹²⁾ marāzlarına nāfi'dür. A'zādan bir yere kıosalar ol yeri ıssıdup ḡıḡları ⁽¹³⁾

taşra çeke, şarâb ile cimâ'a yardım eder. Eger döğüp şu ve 'asel ile ezseller (14) yüzde olan buruşuklara ve sa'fe dedükleri ufağ uyuzlara ve çibanlara (15) ve büyük irinlü şişlere sürmegile nef' eyleye. Eger döğüp yaş olan (16) çibanlara ekseler kırudu. İçmegile cigerde olan süddeleri açar, balğamı (17) eridüp giderür. Yağup tütsü edinmegile zükâmı giderür, ma'ide ve ciger (18) şovukluğına nef' edüp ikisine dağı kuvvet verür. Beyâz olan kıuş (19) başuñ önünde olan eski ağrılara ki şovukdan ola bu mağûle ağrılara [607b] (1) nef' etmekte 'azîm hâşşası vardır ve dimâğa elem verüp ağrıdan yelleri giderür. (2) Eger yağup şuyı içinden düttünin 'avrat içerü olsa veyâhüd götürse kar-nında (3) oğlanı katl edüp taşra çıkara ve hayzı yüride. Yağup tütsü edinmesi (4) 'ufünetlerden hâşıl olan vebâya nef' eder ve yağı etmegile eñ yerlerinde ve karaca (5) etlerde olan ağrıları sâkin eder. Kezâlik yağı ile sürünseler bu fa'ideleri (6) vere. Eger yağından kulağ içine tamlatsalar şovukdan olan ağrılarını sâkin (7) edüp süddelerini aç. Eger döğüp ve 'asel ile ma'cün edüp yéseler ma'ide (8) ve bağarsuk ve bögrekler ağrılarına nef' edüp bögreklerde olan taşları ufaqlaya. (9) Eger sikencübîn ile içseler eskiden olan hummâ-yı rıb'a nef' eyleye. Eger 'asel ile kıoyu (10) edüp yutsalar nefes taralmağ marazına nef' eyleye. Eger un gibi edüp sirke (11) veyâhüd 'asel veyâhüd kıatrân ile yoğurup yüzde olan leke ve ufağ (12) noğtaları gidere ve dâ'ü's-şaleb marazı sebebi ile dökilen saçları bitüre. (13) Kıoyu ve galîz hıltları toğrayup gidermekte 'azîm nef'i vardır ammâ kıavuga (14) zarar eder, gül ve sükker ıslâh eder. Ba'zılar demişler öykene zarar eder, anîsün ıslâh (15) eder. Kıuş bulunmasa 'âkırkârhâ dedükleri kökden nişf-ı vezni bedelidür.

Kuş: (16) İsm-i Yünânîdür. Şarmaşık envâ'ından hâbl-i mesâkîn ya'nî fakîrlere ipi demekle ma'rûf (17) uzanur şarmaşık ismidür. Nitekim harf-i lâmda leblâb envâ'ında zıkr olunur (18) inşâ'allâhu te'âlâ.

Kıastaran: İsm-i Yünânîdür. Her yıl yeñiden biter bir nebât (19) ismidür. Arşun kıadar ve dağı ziyâde uzanur dört küşelü ince baldırı [608a] (1) <baldırı> vardır ve bellüt ağacı yaprağına beñzer kertelmiş hoş râyihâlu uzun (2) yaprakları vardır. Yere yağıın biten yaprakları yukaruda olanlardan büyükrekdür. (3) Baldırı ucında şaru çiçeği çıkup çiçekden şofra şa'ter tohumına beñzer tohumı olur. (4) Bu nebâtdan isti'mâl olunan yaprağı ve kökidür. Hırbağ dedükleri köke beñzer ince kökleri (5) vardır. Bu devânuñ tabî'atı

derece-i sālīşede hārr u yābisdür. Kökinden mişķāl miķdārın ⁽⁶⁾ azrümālī ya'nī yağmur şuyı ile olan hām 'asel şerbeti ile içseler qaraca et ⁽⁷⁾ ezigine ve rahmler ağrılarına ve boğulmasına nef' eyleye. Eger yaprağından üç mişķāl miķdārın ⁽⁸⁾ üç vağıyye ya'nī on sekiz dirhem şarāb ile içseler zehrlü cān-verler şoķduđına ⁽⁹⁾ nef' edüp eyü ede. Eger yaprağıla yaķı etseler kezālik nef' eyleye. Kezālik yaprağından ⁽¹⁰⁾ mişķāl miķdārın şarāb ile içseler zehrlü olan edviye zararın def' eyleye. ⁽¹¹⁾ Eger andan içdükden sonra zehr içürseler zehr kār etmeye, mücerredür. Bevli idrār ⁽¹²⁾ eder ve ķarnı ishāl eder. Şar' ve dīvānelik marazların giderür ve şovuķdan ⁽¹³⁾ olan ciger ağrısını giderür. Eger 'asel ile ve sirke ile mişķāl miķdārın içseler ⁽¹⁴⁾ talaķ ağrısını gidere. Eger ta'amdan sonra bāķlā miķdārın yēseler ta'amı hazm etdüre ⁽¹⁵⁾ ve ekşi gegirmeyi gidere. Gāh olur ma'ideleri bozulup fāsıd olmuş olan ⁽¹⁶⁾ kimesnelere vērüp çeyneyüp yutsalar ve üzerine şarāb içseler nef' eder. Eger haben ⁽¹⁷⁾ ya'nī ķarın şişmek marazı olanlara ki sıtması dağı olursa şı ile ve sıtması ⁽¹⁸⁾ olmazsa 'asel şerbeti ile iki mişķāl miķdārı içürseler nef' eder. Eger 'asel ile yēseler ⁽¹⁹⁾ öykende olan eski çıbanlara ve göğüsde ve öykende olan iriñlere nef' eyleye. [608b] ⁽¹⁾ Eger şı ile bişürüp şuyı ile ķandan ağrısı olan gözleri yusalar şişini ⁽²⁾ indürüp nef' eyleye ve oturmuş olan ķanı gidere. 'Uşāresinden ağrısı ⁽³⁾ olan ķulaķlara ve dişlere tamlatmağıla nef' eder. Eger yemişinüñ kılıflarından ⁽⁴⁾ üç dānesin şı ile bişürüp içseler ziyāde ķuşmayı gidere.

Ķust-ı Şāmī: ⁽⁵⁾ Rāsen dedükleri kökdür ki muķaddemā harf-i rāda zıkr olunmuşdur.

Ķasb: ⁽⁶⁾ İsm-i 'Arabī-i Hicāzīdür. Hürmā yemişinden bir güne ķurusınıñ ismidür. Birkaç dürlü ⁽⁷⁾ olur. Cümlesinüñ tabi'atları hārr u yābisdür, ķabz edicidür lākin birbirinden ⁽⁸⁾ tefāvütleri vardır. Eyüsi bādürānī dedükleri şınıfdır ki büyük olup etlü olur. ⁽⁹⁾ Anuñ dağı eyüsi oldur ki katılımı muħkem ola. Bu maķüle hürmānuñ tabi'atı tıutup ⁽¹⁰⁾ ķabz eder ve ma'ideyi ķavī eder ve yaşluğın giderür ammā şişirmesi vardır, ⁽¹¹⁾ huşuşan üzerine şı içilürse ziyāde şişirür. Ammā eşrīsī dedükleri şınıfda ⁽¹²⁾ yübüset yokdur belki ma'ideyi gevşeldür ve ishāl eder ve yel etmesi azdur ⁽¹³⁾ ammā geç hazm olur. Ķavrulmuş olan cevz işlah eder. Eger bu maķüle hürmānyı ⁽¹⁴⁾ cevz ile yēseler göğüsde olan balđam ve ruṭubetleri bişürüp taḥlīl

eyleye. Ba'zılar ⁽¹⁵⁾ demişler hâşşasıdır ki balğam sebebi ile olan ishâli ve tuzlu balğam sebebi ile ⁽¹⁶⁾ olan şusuzluğu giderür. Bu ma'küle hurmânuñ yaşıl kurusından ⁽¹⁷⁾ şürvâlar ve şovuk ve yaş yemeklerden sonra bir miqdâr yemek eyüdü, huşuşan ⁽¹⁸⁾ ma'ideleri za'if olanlara ziyâde nâfi'dür. Ammâ hurmâdan şol ki cins olmayup ⁽¹⁹⁾ yaramaz olanlardan yemek gerindürici yeller peydâ eder. Evlâ budur ki anlardan [609a] ⁽¹⁾ <anlardan> yemeyüp ırak olalar. İşlâhı budur ki sirkede ıslanmış ⁽²⁾ kemmün ile yeyeler. Qasb dedükleri hurmâ sâ'ir tatlılar gibi dişleri ve diş ⁽³⁾ etlerin incidür. İşlâhı için mizâcları ıssı olanlara ekşi sikencübîn ⁽⁴⁾ kifâyet eder ve mizâcları şovuk olanlara sirkede ıslanmış kemmün kifâyet ⁽⁵⁾ eder.

Kışmış: İsm-i Fârisîdür. Üzümlerden çekirdegi yok bir güne ufağ ⁽⁶⁾ üzüm ismidür. Tâ'ife-i 'Arab kâf ile kışmış dërler. 'An-çarîb harf-i kâfda ⁽⁷⁾ zikr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Kuşur: Cem'-i kışrdur. Kışr, kabuğ demekdür. ⁽⁸⁾ Her yemişün ve tohumun ve ağacın ve sâ'ir nesnelere kabuğları cirminden ⁽⁹⁾ yâbisrağdur ve ekşeriyâ tabî'atları bâriddür. Ba'zısı hârr dağı olur. Cirmine ⁽¹⁰⁾ göre kabuğun hazmı geçdür ve güçdür lâkin ba'zı kabuğda hoş râyiha ⁽¹¹⁾ olmağıla cirminden nefi ziyâde olur. Meşelâ alma kabuğı gibi veyâhüd işlâh ⁽¹²⁾ olunmağıla meşelâ hıyâr kabuğı gibi ki içi ile qarışmış ola. Ba'zı kabuğ içi ⁽¹³⁾ ile ziyâde yapışık ve ince olmağıla ayırması güçdür ve ba'zısı âsân ayrılır. ⁽¹⁴⁾ Evvelkisi latîfrağ ve eyü olur ve ikincisi galîzrağ olur. Ammâ keyfiyyeti ⁽¹⁵⁾ sebebi ile nüfûzı ya'nî a'zâya girüp geçmesi çok olur. Ba'zılar demişler ⁽¹⁶⁾ her nesnenün kabuğı gızâ vërmez ve hazm dağı olmaz ya'nî şüreti bozulup ⁽¹⁷⁾ a'zâya müşâbih nesne olmaz. Böyle deyenlere delîl budur ki kabuğ tamâm ⁽¹⁸⁾ bişüp altında olan cirmine hıfz için ancak perdedür ve aña mahşûş ⁽¹⁹⁾ nesne kalmamışdur ammâ bu delilde nazâr ve tafşîl vardur. Her nesnenün kabuğı [609b] ⁽¹⁾ ki anda nef' ola aşlı ile ve yemişi ile zikr olunmuşdur. Hâkîm Câlînüs bu tercümede ⁽²⁾ ecsâd-ı muntabî'a ya'nî bakır ve demür ve gümüş ve altun ve kurşun ve çalay ⁽³⁾ kabuğların dağı zikr eyledi ve bunların kabuğlarından murâd üstlerinde kazındıya ⁽⁴⁾ beñzer nesnelerdür, bunların pasları degüldür ve kızıl degüldür, âher nesnedür. Bunların ⁽⁵⁾ kuvveti dağı muqaddemâ beyân olınan tûbâl kuvveti gibidür ki cilâ eder ve keskinliği ⁽⁶⁾ ve yemesi vardur ve yaramaz yaralara ve çiban-

lara nef' eder ve çürük eti yeyüp ⁽⁷⁾ eridür. Mîhlerden alınan kabuğ demürden olandan eyüdü ve bağırdan ⁽⁸⁾ olandan dağı eyüdü. Ammâ bağırdan olan demürden olandan eyüdü ve şol ki ⁽⁹⁾ şâbüürkân ya'nî erkek demür ki fülâd dârlar andan ola anuñ kâbızlığı ⁽¹⁰⁾ sâ'irden alınandan ziyâdedür.

Kuşar: İsm-i ıstılahîdür. Bağdâd'da ⁽¹¹⁾ mahleb dedükleri dâneler ve dabk dedükleri dâneler kabuğlarına ıtlâk ederler. 'Açtârlar ⁽¹²⁾ şatup evlere ve lohusa ve gebe 'avratlara ve küçüklere tütsü ederler. Yaramaz ⁽¹³⁾ hevâlara ve içerde olan şovukluklara ve gayrı nesnelere ve zükâm ve nezlelere ⁽¹⁴⁾ nâfi'dür. Bir miqdâr kabızdur ve tahtlîl etmesi yokdur ve çok turmağıla bozulup ⁽¹⁵⁾ çirkîn râyihâlu şulardan hevâya hâşıl olan fesâdı ıslâh eder. ⁽¹⁶⁾ Dabk ile mahleb her biri bâbında zıkr olunmuşdur.

Kaşab: Kamışdur ma'rûfdur. ⁽¹⁷⁾ Kamış birkaç dürlüdür: Ba'zısı sükerîdür ya'nî andan sükker olur. Bu mağûle ⁽¹⁸⁾ kamış beyânı için başka bir bâb zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ ve kamışlardan ⁽¹⁹⁾ ba'zısı muşmetdür ya'nî içi töludur ve bu mağûlesi Hind'den gelür. Andan oğlar [610a] ⁽¹⁾ <oğlar> ederler ve kamışlardan ba'zısı kalemîdür ya'nî andan kalem ederler. Nitekim ma'rûfdur ⁽²⁾ bu mağûlesi incedür ve katıdır ve içi vardır ve güneşden ba'zısı şararur ve ba'zısı ⁽³⁾ kıvıl olur. Ekşeriyâ bu mağûle kamış turur olan şularda ve mişelerde ⁽⁴⁾ biter. Kalem kamışınuñ eyüsi Vâsiťidür ya'nî vilâyet-i Başra'da Vâsiť dedükleri ⁽⁵⁾ şehr etrafında olandır. Kamışlardan bir güneşine Nîlî dârlar. Bu mağûlesi yeyni ⁽⁶⁾ ve yumışağdur, katılığı yokdur. Andan haşîrlar ve gayrı nesnelar ederler. Bir güneşine ⁽⁷⁾ dağı enâbibî dârlar ve aña kaşab-ı Fârisî dârlar. Bu mağûle bitmez illâ mişeler ⁽⁸⁾ kenârlarında ve dereler kenârlarında biter. Bir güneşine dağı Nabaťî dârlar ve bu mağûlesi ⁽⁹⁾ igen uzanmaz ve turur şulardan gayrı yerlerde bitmez. Ba'zılar demişler ⁽¹⁰⁾ eger Nîlî dedükleri kamışın kökin ki aña 'ikriş dârlar anı şu ile terbiye ⁽¹¹⁾ etseler şeker kamışı ola. Cemî'an kamışların tabî'atları bârid-i yâbisdür. Birer ⁽¹²⁾ miqdâr mâ'iyye ya'nî şululuğdan dağı hâlî degüldür. Ol şululuğ sebebi ile bir ⁽¹³⁾ miqdâr keskinliği olur, huşuşan kökinde ziyâde olur. Kamışlar köklerinden, ⁽¹⁴⁾ huşuşan Fârisî dedükleri kamışın kökin döğüp ezüp beden içinde oğ demreni ⁽¹⁵⁾ ve sâ'ir demren ve kemik ve ağaç didimi batduğı yere yağı etseler bunları taşra ⁽¹⁶⁾ çeke. Eger sirke ile karışdurup onurğalar ağrıduğı yere ve sinîrlar büküldüğü yere ⁽¹⁷⁾ yağı etseler

ağrıyı sâkin eyleye. Eger tâze yaprağın döğüp humre dedükleri ıssı şişe ⁽¹⁸⁾ ve sâ'ir ıssı şişlere yaqı etseler eyü eyleye. Qamış qabların yaqsalar tabî'atı derece-i ⁽¹⁹⁾ ulâ âhîrinde hârr u yâbis olur. Eger külin sirke ile qarışdurup saç ve şaşal [610b] ⁽¹⁾ döküldüğü yere yaqı etseler saçları bitüre. Ammâ qamış çiçeginden ihtirâz etmek ⁽²⁾ gerekdür ki qulağa girmeye. Zîrâ qulağa girse çıkması güç olup şaşırılıq peydâ ⁽³⁾ eder. Nitekim berdi dedükleri nebât çiçegi dahı böyledür. Eger köklerine başalü'z-zîz dedükleri ⁽⁴⁾ şoğanı ki muqaddemâ beyân olınmışdur qarışdursalar bedende olan nesnelere çekmede ⁽⁵⁾ kuvveti ziyâde ola. Qamışuñ yaqlılmış qabuqları dişleri pâk edüp cilâ etmege ⁽⁶⁾ ve çirklü ve irinlü yaralara ve çıbanlara eyüdü. Qamış budakları ve yapraqları ve qamış ⁽⁷⁾ üzerinde olan çi ile beyâzi olan gözlerle sürme gibi çekseler nef eyleye. Eger ⁽⁸⁾ Fârisî dedükleri qamış yapraqlarını sıtmalulara ve hâre't sebebi ile ıztırâbları olanlar ⁽⁹⁾ yanlarında döşeyüp üzerine şu serpseler hevânuñ yavuzluğun şıyup ⁽¹⁰⁾ hastalaruñ nefeslerin ta'c-dîl eyleyüp nef eyleye ve hâre't ve yübüset sebebi ile ⁽¹¹⁾ fâsid olmuş olan hevâyı işlâh eyleye. Eger kökini qabuqları ile yaqup ⁽¹²⁾ ba'cdehu muhkem ezüp ve mişli hınnâ ile alışdurup başa ursalar baş kemiklerin muhkem ⁽¹³⁾ eyleyüp kılları qavî ve güzel eyleye ve bitüre ve beşereyi pâk eyleye.

Qaşabü'z-zerîre: ⁽¹⁴⁾ Vilâyet-i Hind'de biter bir güne ince qamışlardur. Eyüsi oldur ki yâqüt renginde ⁽¹⁵⁾ olup boğumları ola ve ufandukda didimlene ve içi penbeye beñzer beyâz ⁽¹⁶⁾ nesne ile tolu ola. Nitekim qamışlarda böyledür ve qamışı çeyneseler dili bozup ⁽¹⁷⁾ acıda ve râyihası hoş ola. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür ve yübüseti ⁽¹⁸⁾ ziyâdedür. Ba'zılar demişler hâre'ti ziyâdedür, zâhir dahı budur. Hılqları la'îf ⁽¹⁹⁾ edicidür, bir miqdâr qabızlığı vardır. Şu ile bişürülmüşü gücile efşân edene [611a] ⁽¹⁾ <edene> nâfi'dür. Eger kerefs tohmı ile bişürseler bögreklerinde marazı olanlara ve istiskâlulara ⁽²⁾ nef eyleye ve sidük tamlamasın men' eder. Eger yaqup üzerine ekilüp dütüni ⁽³⁾ boğaz içine girse öksürüğü gidere. Eger bu'tm dedükleri şamğ qatsalar te'sîri ziyâde ⁽⁴⁾ ola. Eger şu ile bişürüp rahmlerinde ağrıları olan 'avratlar şuyı içinde otursalar ⁽⁵⁾ nef eyleye. Şişleri inceldüp indürür, qaraca et ezilmesine nef eder. ⁽⁶⁾ Sürmelere qatsalar cilâ etmesi ziyâde ola ve gözi keskin eyleye. Hoş râyihalara ⁽⁷⁾ ve ekilen nesnelere girür. Anuñcündür ki qaşabü'z-zerîre dëyü nâm demişler ve qalbün ⁽⁸⁾

şovukdan olan ağrılarına ve za‘fına nef‘ eder. Miqdâr-ı şerbeti iki dirhem miqdârına ⁽⁹⁾ dekdür. Bedeli acı mercimekdür.

Kaşabü’s-sükker: Sükker kıamışdır, ma‘rûfdur. ⁽¹⁰⁾ Şeklen şüret darusı dedükleri dariya beñzerdür. Ba‘zılar demişler aşlı oldur ⁽¹¹⁾ ya‘nî andan terbiye olunup şeker kıamışı olmışdır. Şeker kıamışınıñ ba‘zısı beyâz ⁽¹²⁾ ve ba‘zısı şaru olur ve güneşden kızarur, şol vechle ki üst kıabuğların ⁽¹³⁾ şoyup geçede üzerine çi yağup üzerine güneş tokıñdukdâ kızara. Gâh olur ⁽¹⁴⁾ kızarması şol mertebede olur ki gören siyâhdur dër. Ba‘zılar dërler evvelâ ⁽¹⁵⁾ zühürî Hind vilâyetlerindendür. Bu kıamışdan sükker şıkılır; şıkındusına ‘aşırü’s-sükker ⁽¹⁶⁾ ve ‘aselül-kâşab dërler. Şıkındusından şol ki toñmış olur aña kıand dërler. Gâh ⁽¹⁷⁾ olur arpa unı ile toñdururlar. Tâ‘ife-i ‘Arab ol maqûlesine maqnûd ve muqanned ⁽¹⁸⁾ dërler. Ba‘zılar dërler fâniz dedükleri budur ammâ bu kelâm gâlaıdır. Sükker itidâl üzre ⁽¹⁹⁾ hârdur, raıbdur, laıfıdır, bedene muvâfıkdur, öyken ve boğaz ve göğüs iriligine [611b] ⁽¹⁾ nâfi‘dür ve bunlarda olan ruğubetleri cilâ eder ve bevli idrâr eder ve şişirmek ⁽²⁾ ve yeller peydâ eder, huşuşan ta‘âmdan soñra yëseler ziyâde eder. Eger kebâb édüp ⁽³⁾ yëseler şişirmesini ve yel étmesi az ola. Bir miqdâr cimâ‘a dağı taıırık eder, ⁽⁴⁾ tabı‘atı yumışadur, kıuşmağa taıırık eder. Anuñla kıuşmaq eyüdü, huşuşan ⁽⁵⁾ üzerine ılıcağ şu içüp ba‘dehu bir yılki şîr-i rûğana bulayup anuñla ⁽⁶⁾ bulandurup kıuşarlarsa ziyâde nef‘ eder ve şovuk ve yübüset ve harâret sebebi ⁽⁷⁾ ile olan öksürüğe nef‘ eder. Eger kebâb édüp yëseler şovuk ve kıuruluk ⁽⁸⁾ ve harâret sebebi ile olan öksürüğe nef‘ eyleye ve ma‘idede olan yangını ⁽⁹⁾ giderür ve kıavuşı yuyup pâk eder. Ba‘zılar şişirmesin ve yellerin şol ⁽¹⁰⁾ vechile giderür ki kıabuğın şoyup ıssı şu ile yur. Ba‘zılar bir iki kerre ⁽¹¹⁾ şuda kıaynadur. Yemesi ma‘ideye gevşeklik vërür ammâ çok yemesi iştihâyı ⁽¹²⁾ bozar ammâ hâm yemesi kıocalara zararlıdır.

Kâdad: Muqaddemâ harf-i ‘aynda ⁽¹³⁾ ‘avsec dëyü zıkr olınan diken ismidür.

Kâdab: Fışışa ki yoncadır ⁽¹⁴⁾ anuñ ismlerindendür. Ba‘zılar demişler muılağa ‘alef ismidür. Fışışa harf-i ⁽¹⁵⁾ fâda zıkr olunmuşdur.

Kâzm-ı Kıureys: Fustuk içlerinden bir güne ⁽¹⁶⁾ ufağınuñ ismidür. Nitekim harf-i şâdda zıkr olunmuşdur.

Ꞓutlub: ⁽¹⁷⁾ İsm-i Şâmîdür. Ba'zılar Türkîde koca yemişi dەرler. Yemişi kızıl olur bir güne ⁽¹⁸⁾ nebâtdur. Yünânîde kûmârûs dەرler. Ağacı ayva ağacına beñzer, yaprakları ⁽¹⁹⁾ incedür. Yemişi büyüklükde erige beñzer ve çekirdegi yokdur. Tamâm kemâlin bulıcağ [612a] ⁽¹⁾ <bulıcağ> rengi kızıl yâkût rengi olur. Yënildükde ağızda bir miğdâr cibresi ⁽²⁾ kalur, şaman gibi ma'ideye yaramazdur, baş ağrıdur. Bu ağaç cemî'an eczâsı ile ⁽³⁾ bârid-i kâbizdur. Yemişi zehr yeñenlere eyüdü. Eger muhkem ezüp göze ursalar ⁽⁴⁾ göze inen şuyı inmekden men' eyleye ve inmişini bir yere getirüp çakmağa ⁽⁵⁾ âsân eyleye. Yaprığın şu ile bişürüp şuyından içseler çıbanları sâkin ⁽⁶⁾ eyleye. Eger kûridup ba'dehu dögüp yaralara ekseler yaraları yapışdura ⁽⁷⁾ ve yaş yaraları ve çıbanları kûridur ve âteş yanığına nef' eder, mücerredür. ⁽⁸⁾

Ꞓutn: İsm-i 'Arabîdür. Penbe dedükleri ma'rûf nesnedür. Şâhib-i kitâb ⁽⁹⁾ eydür: Penbenün 'Arabî ismleri çokdur. İsti'mâl olunanların mağallinde zıkr edüp ⁽¹⁰⁾ ğarîb ve ğayrı meşhûr olanları terk eyledük. Penbenün ağacı ve yemişi ⁽¹¹⁾ dahı ma'rûfdur. Yigirmi yıl miğdârı zamân yerde tûrup kûrumaz ya'nî yaşar. ⁽¹²⁾ Ağacınun tabî'atı bârid-i kâbizdur. Ba'zılar demişler ağacı cemî'an eczâsı ile ⁽¹³⁾ hârr u kâbizdur. Şekk yokdur ki penbe ıslığı ebrîşüm ıslığından ziyâdedür. ⁽¹⁴⁾ Ba'zılar dەرler berâberdür. Penbeden şol ki tâze ve yumışağ ola ziyâde ⁽¹⁵⁾ ıssı eder ve şol ki iri ola andan libâs edüp ğeymek bedeni arıkladur. ⁽¹⁶⁾ Demişler ki her libâs ki bedeni incidür iriligi ola böyledür ya'nî bedeni arık ⁽¹⁷⁾ eder. Penbe çekirdeginün içi derece-i şâniye evvelinde hârr u raṭbdur. Ba'zılar ⁽¹⁸⁾ demişler yâbisdür. Şekk yokdur ki ruṭubetleri kûrutması vardur. Penbe çekirdeğinden ⁽¹⁹⁾ olan yağ yüz ve sâ'ir yerlerde olan leke ve ufağ noḡtalar ve yüzde [612b] ⁽¹⁾ cerâhat nişânların gidermege nâfi'dür. Tâze olan penbenün yumışağlığı ⁽²⁾ ve ıslığı ziyâdedür ve ıslığınün yübüseti ziyâdedür. Şâhib-i kitâb ⁽³⁾ eydür: Benüm yanumda eskinün ḫarâreti tâzesinden ziyâdedür. Penbeyi ⁽⁴⁾ yaḡsalar ḫarâreti ve yübüseti ve leṭâfeti ziyâde olur. Yaḡılmışını tâze aḡar ⁽⁵⁾ yaraya ṭoldursalar fi'l-hâl ḡanın diñdüre. Penbeyi irinlü ve özlü büyük ⁽⁶⁾ çıbanlara yapışdursalar içinde olan özi ve irinî koparup pâk eyleye. ⁽⁷⁾ Zîrâ kûrutması ve çekmesi ziyâdedür. Eger penbeden fetîl edüp bir ṭarafın ⁽⁸⁾ yaḡup ve yanmayan ṭarafın miḡlere beñzer olan sigil üzerine ḡoyup dâḡ ⁽⁹⁾ gibi dâḡlasalar üç güne dek böyle etseler sigilleri tîz gidere. Zükâmı olan ⁽¹⁰⁾

kimesne penbeyi yaqub dütünine tursa nef eyleye. Eger penbe ağacının⁽¹¹⁾ ufaq yapraqlarından alup ve çölmege koyup penbe köklerinden dağı bir miqdār⁽¹²⁾ koyup cümlesin örtecek kadar koyup kuvvetleri çıkıncaya dek⁽¹³⁾ bişürduqdan sonra rahminde boğulması ve ağırları olan ‘avrat içinde⁽¹⁴⁾ otursa nef eyleye. Bu bābda hāşşası vardır. Yapracağını şıkındusı⁽¹⁵⁾ küçüklerde olan ziyāde ishālî tutup giderür, şol vechle ki alma şarabı⁽¹⁶⁾ ile rub‘ rıtl miqdārın birkaç kerrede içürürler. Çekirdeginün içi cimā‘a⁽¹⁷⁾ ziyāde kuvvet vērür. Niķris ağırsını gidermekde yapracağını hāşşası⁽¹⁸⁾ ‘azīmdür, huşuşan eger bir miqdār gül yağı ile qarışmış olursa ziyāde⁽¹⁹⁾ nef eyleye. Penbenden toqunmuş olan geyesiler mizāclarına bürüdet ve ruṭubet [613a]⁽¹⁾ <ve ruṭubet> gālīb olan kimesnelere eyüdü, bedenlerinün etlerine kuvvet vērür.⁽²⁾ Eski ve çürümüş olan penbeyi çürümüş ve ölmüş olan yaramaz et⁽³⁾ üzerine qosalar ol maḳūle çürük eti yeyüp gidere. Penbe çiçeği ziyāde⁽⁴⁾ feraḥ vērür. Eger vaqıyye ya‘nī on iki dirhem miqdārın yēseler ser-ḥoş eyleye.⁽⁵⁾ Çekirdeginün içinden cimā‘ için miqdār-ı şerbeti üç mişķāle dekdür. Bir miqdār⁽⁶⁾ dārşinī ve sükker ile isti‘māl edeler.

Kıtf: Lisān-ı Fārisīde⁽⁷⁾ sermaḳ ve Türkīde serken dēdükleri nebātdur. Birkaç sınıfdur: Yabānī ve bostānī⁽⁸⁾ ve baḥrī olur uzanur büyük nebātdur. Yarpuz dēdükleri nebāt gibi yaprağı⁽⁹⁾ şaruya māyil yaşıldur ve uzundur. Çiçeği dağı şaruya māyıldür. Ṭabī‘atı⁽¹⁰⁾ şuludur. Derece-i şāniyede bārid-i raḥbdur, bürüdeti ruṭubetinden azdur.⁽¹¹⁾ Egerçi lüzūceti ya‘nī yelmeşikligi vardır gērü ma‘ideden tiz iner. Zīrā⁽¹²⁾ taḥlīl etmesi vardır. Bu sebab ile çıkması tiz olur. Bostānisinün⁽¹³⁾ bürüdeti ve ruṭubeti berrī olandan ziyādedür. Şıkındusı ve yaprağı ıssı⁽¹⁴⁾ şişlere ve ḥumre dēdükleri şafrāvī şişe eyüdü. Toḥmının ṭabī‘atı ḥarāretde⁽¹⁵⁾ i‘tidāl ve derece-i ūlāda yübüsetdür, cilā etmesi ve yumuşatması vardır,⁽¹⁶⁾ ma‘ideyi pāk eder ve süddeleri açar. Pes yereḳanı giderür. Eyüsi⁽¹⁷⁾ bostānisidür ki ağır ola. Miqdār-ı şerbeti bir bucuḳ mişķāldür. Sükker ile ve gül⁽¹⁸⁾ şuyı ile isti‘māl edeler. Eger yaprığını bişürüp ve bir miqdār zeyt yağı⁽¹⁹⁾ veyāḥūd miri qatup yēseler qarnı yumuşadup fesādı giderür. Süddeleri [613b]⁽¹⁾ açmaḳ için toḥmından içenlere evlā budur ki mā‘-i ‘asel ile içeler. Yaprığı sıtmalu⁽²⁾ olanlara ve cigerleri ıssı olanlara eyü gızādur. Bişürmekden ḡayrı bu maḳūlelere⁽³⁾ işlāḥa ihtiyācı yoḳdur ve mizācları şovuk olanlara işlāḥı budur ki⁽⁴⁾ çügün-

dür ile bişürüp ba'dehu ıssı otlardan katup yeyeler. Böyle olıcağ ma'ideye ⁽⁵⁾ zararı ve yeller étmesi gider. Mücerred ıssıdup yelleri gidermesi olmayan ⁽⁶⁾ nesne ile yêseler âleti kıvâma getüre. Tohmı kuşdurıcı devâlardandır. Çok ⁽⁷⁾ isti'mâl ile belki katlı eder. İshâl édüp süddeleri açmak için ⁽⁸⁾ mâ'-i 'asel ile ıslâh édeler ve kuşdurmak için 'asel şuyı ve ıssı şu ⁽⁹⁾ ile ıslâh édüp isti'mâl édeler. Eger uyuzı ve gicigi anuñıla yusalar ⁽¹⁰⁾ giderüp pāk eyleye, huşuşan evvelâ yaprağınun şuyı ile ibtidâ etseler ⁽¹¹⁾ eyü éde. Eger tohmını mişli sükker ile döğüp ezüp göze sürme gibi çekseler gözde ⁽¹²⁾ olan uyuzı ve gicigi gidere. Taşrada ve içerüde olan cemî'an şişleri ⁽¹³⁾ indürüp gidermekde tohmından ziyâde te'sîr eder devâ yoğdur. Eger tohmından ⁽¹⁴⁾ üç hefte miğdârı zamân her gün iki dirhem miğdârı içseler istiskâyı gidere, ⁽¹⁵⁾ şifâ ola. Eger hammâmda yaprağıyla ovunsalar veyâhüd şıkındusı ile sürünseler ⁽¹⁶⁾ gicige ve harârete nef eyleye. Eger bişürüp şuyı ile ebrîşümden olan kirlü ⁽¹⁷⁾ geyesileri yusalar kirlerin ve yağın giderüp boyasını ve rengini gidermeye. ⁽¹⁸⁾ Eger yabânîsinün tohmından nışf vaqıyye ya'nî üç dirhem miğdârın bir rıtl şu ⁽¹⁹⁾ içinde tâ nışf kalıncaya dek bişürseler meşîme ya'nî oğlan şonı çıkımayup [614a] ⁽¹⁾ <çıkımayup> içerüde kalmış olan 'avrata içürseler düşürüp taşra eyleye, ⁽²⁾ mücerredür. Bu bâbda mübâlağa te'sîri vardır. Ammâ kııf-ı bahrî ki ehl-i Şâm aña ⁽³⁾ mülûh dërler muğaddemâ 'avsec déyü beyân olunan dikenlü nebâta beñzer ammâ bunun ⁽⁴⁾ dikenini yoğdur ve yaprağı zeytün yaprağına beñzer lâkin bunun yaprağı irirekdür ⁽⁵⁾ ya'nî eli tırmalar, çorağ yerlerde ve deryâlar kenârlarında biter. Muğaddemâ beyân ⁽⁶⁾ olunan iki sınıfdan dahı yemek için bu sınıf eyüdüdür. Zîrâ ma'ideyi incitmez ⁽⁷⁾ ve tabî'atı hârr u rağbdur, anlara muğâlifdür. Tâzesini eger çig ve eger bişmişini ⁽⁸⁾ yêseler erlik şuyın ve 'avrat südin ziyâde eyleye ve cimâ'a kuvvet vére. ⁽⁹⁾ Lezzetinde bir miğdâr tuzluluk vardır. Ol sebeb ile yürege hafîf olup ⁽¹⁰⁾ ma'ideden çıkması tîz olur. Eger kökinden iki dirhem miğdârın mâ'-i 'asel ile ⁽¹¹⁾ içseler qaraca etlerde olan ezige nef eyleye ve bağarsuk ağrısını sâkin ⁽¹²⁾ eyleye ve sidüğü yürüde.

Qatrân: Ma'rûfdur. Şerbîn dedükleri ⁽¹³⁾ bir güne çam ağacından ağar ve erimiş şamğ gibi andan tamlar. Şüretâ koyu ⁽¹⁴⁾ nefte beñzer. Nitekim muğaddemâ harf-i şinde şerbîn beyân olunduğı mağalde ⁽¹⁵⁾ zıkr olunmuşdur.

Kaṭāh: Yabānlarda olur, rengi şaru ile nakş olunmuş ⁽¹⁶⁾ bir kuşdur. Türkide bozbaqqāl dەرler, ma'rūfdur. İki şınıfdur: Bir şınıfı cebelī ⁽¹⁷⁾ ya'nī tağlarda olur aña Rūmī dەرler ve bu şınıf büyük ve şüreti ve nakşı ⁽¹⁸⁾ ziyāde güzel olur ve bir şınıfı dahı ufağ ve siyāha māyil şaru alacadır ⁽¹⁹⁾ aña nabṭiyye ya'nī cinsi alçağ dەرler. Evvelkisinüñ mizācı ıssırek ve ğızā [614b] ⁽¹⁾ <ve ğızā> vērmesi ziyādedür ammā mizācınüñ yübüseti ziyādedür ve ıssıdır. ⁽²⁾ Ammā ba'zı cāhiller zann etdikleri gibi mizācınüñ ıssılığı kavī degüldür. ⁽³⁾ Südde marazı olanlara nāfi' ğızādur. Şovuqlardan ve ruṭübetlerden ⁽⁴⁾ gevşemiş olan cigere kuvvet vērür. Ruṭübet sebebi ile mizāca ⁽⁵⁾ 'arız olan fesādı ıslāh eder. Aña binā'endür ki istiskālulara ⁽⁶⁾ ve ruṭübet sebebi ile külenci olanlara eyü ğızādur. Ammā sevdā ⁽⁷⁾ hılṭların ziyāde eder ve hazm olunması gücdür ve vördüğü ğızā eyü ⁽⁸⁾ degüldür, yaramazdur. Eger sirke ile bişürseler yübüseti ziyāde ola. Sirke ile ⁽⁹⁾ ziyāde lezīz olur. Ma'ideye kuvvet vērüp süddeleri açmak için ⁽¹⁰⁾ kerefs ile yēseler ziyāde nef'ède, iştihāyı harekete getürür. Eger yağıla ⁽¹¹⁾ tavada kavurup ıssı otlar ile yēseler mizācları ruṭübet üzre olanlarda ⁽¹²⁾ cimā'a taḥrīk eyleye. Eger vāfir yağ içinde veyāhūd şu içinde haşlayup ⁽¹³⁾ ba'dehu yağ tavada bişürseler zararlı ıslāh oluna ve sevdā peydā etmesi ⁽¹⁴⁾ az ola. Sirke ğalīzlığın ıslāh edüp ma'ideden inmesin ⁽¹⁵⁾ tīz eyleye. Pes sirke anuñ ıslāh edicisi olur. Kezālik ziyāde ⁽¹⁶⁾ kızıl ve katı olan sā'ir her etleri dahı ıslāh sirke ile olur. ⁽¹⁷⁾ Eger bu kuşuñ kemiklerin yaqup ve külin alup hām zeytündan olan ⁽¹⁸⁾ zeyt içinde muḥkem kaynadup saçları dökülmüş ve ba'zı yerlerinde bitmez ⁽¹⁹⁾ olan başa ve da'ü's-şaleb ya'nī saç ve şağal döküldüğü yerlere sürüp [615a] ⁽¹⁾ <sürüp> şıvasalar saçları bitüre, mücerrebdür. Evlā budur ki bu kuşı boğazladuğdan sonra ⁽²⁾ tırup bir gün veyāhūd iki günden sonra yeyeler.

Kaṭāyif: Ma'rūfdur ammā şāhib-i kitāb ⁽³⁾ zıkr etdüğü üzre bādem içi veyāhūd cevz içi ve sükker katılup ve kavırılup tatlı ⁽⁴⁾ içine konduğdan sonra olana kaṭāyif dەرler. Ammā İstānbül'da yalıñuz hāmīrden olana ⁽⁵⁾ dەرler. Aña binā'en mürekkebatda zıkr olunur.

Ka'neb: İsm-i 'Arabīdür. şaleb ki dilküdür ⁽⁶⁾ aña vilāyet-i Mısr'da biter kulḳās dedükleri nebāta dahı ka'neb dەرler. İkisi mā-beynlerinde ⁽⁷⁾ müşterek ismdür. Kulḳās 'an-ḳarīb zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Kafr: Muqaddemâ ⁽⁸⁾ beyân olunan kârdur ki bir güne ziftür.

Kafrü'l-Yehüd: Kefrü'l-Yehüd dahı ⁽⁹⁾ dèrler. Kâfila ıtlâk ètmeleri yâ budur ki kâfi kâfa tebdîl èderler veyâhüd anuñçündür ki ⁽¹⁰⁾ zıkr olunan kafr bir karye kurbında olan gölden çıkar ve ol karye sabıkan ma'mür ⁽¹¹⁾ olup ol karyenün ismi Kefr'dür. Pes ol karye kurbında olan gölden çıkmagıla mecâzen ⁽¹²⁾ ol kafra kefr demişler ve Yehüd veyâhüd Yehüdî lafzlarına izâfeti anuñçündür ki kafr ⁽¹³⁾ zâhir olduğı yerler ta'ife-i Yehüd yerlerindendür ve ol göl Buhayratü'l-Yehüd demekle ⁽¹⁴⁾ ma'rûfdur. Buhayra-i müntine ya'nî çirkîn râyihâlu göl dahı demekle ma'rûfdur ve ol göl ⁽¹⁵⁾ Kuds-i Şerîf'e qarîb Şafed yanındadır ve zıkr olunan kafr iki dürlüdü: Birisi ol ⁽¹⁶⁾ göl kenârlarında bulunur ki göl çalқанup taşra kenâra atar, birisi dahı ol göl ⁽¹⁷⁾ kenârlarında olan yerleri kazup yer içinden çıkarup ba'dehu aña qarışmış olan ⁽¹⁸⁾ ufağ taş ve toprağı ıssı su ve âteş ile giderüp şâf èderler. Nitekim 'aselden ⁽¹⁹⁾ bal mûmın ayırurlar. Bu ma'ûle kafruñ rengi söyünüp siyâha mâyil boz olup çokluk [615b] ⁽¹⁾ râyihâsı olmaz ve râyihâsı Bağdâd cânibinden getürdükleri zift râyihâsına beñzer olur. Ammâ ⁽²⁾ şol kafr ki kış eyyâmında göl taşup hareket ètmekle taşra kenâra atar ol ma'ûle kafr ⁽³⁾ rengi yıldırar olup söyünmüş olmaz ve râyihâsı neft râyihâsına beñzer. Eyüsi oldur ki ağır ⁽⁴⁾ olup muhkem ola ve rengi benefşe reng olup yıldırar ola. Ba'zılar zift katup ⁽⁵⁾ hîle èderler. Bu ma'ûlenün rengi siyâh olur. Kezâlik şâfi olmayup eski olanuñ ⁽⁶⁾ dahı rengi siyâh olur. Yerden çıkarılan, şu üzerine gelenden yegdür. Tiryâk-ı fârûk ⁽⁷⁾ eczâsına katdukları yerden çıkarılandur. İkisnüñ dahı tabî'atları derece-i şâlişede ⁽⁸⁾ hârr u yâbisdür. Kafr çıktuğı yerlerün halkı kafrı zeyt yağı ile eridüp aşmalarınıñ ⁽⁹⁾ diplerine sürmegile aşmalarına kurd ve sâ'ir böcekler çıkmayup zararlarından hâlâş ⁽¹⁰⁾ olur. Tâze kanlu yaraları bitişdürür, mûmiyâ ma'âmına kâyim olur belki ba'zılar ⁽¹¹⁾ mûmiyâdan yegdür demişler. Yağı ètmegile et ezigine ve kemikler şınığına eyüdü. Gâh olur ⁽¹²⁾ şâf zeyt ile kaynadup berelenmiş olan kimesneye içürürler nef' èder. Dirhem ⁽¹³⁾ miqdârı içürüp bedenin dahı anuñıla sürüp şıvarlar fi'l-hâl eyü èder, mücerrebdür ⁽¹⁴⁾ ve yaraları şişmege komaz ve göz kapaqlarınıñ içinde biten kıılı anuñıla yapışdururlar. ⁽¹⁵⁾ Dütünü ve çoşulaması 'avratlarda olan ağrılara meşelâ rahmleri boğulmak ve yerinden ⁽¹⁶⁾ ırğalanmak gibi bunlara nâfi'dür. Şar' marâzına

müsta'îd ya'nî mizâcî giderek ⁽¹⁷⁾ şar' marazına uğrar ma'ûlesi olan kimesne dü'tünine çursa fi'l-hâl maşrû' ola. ⁽¹⁸⁾ Eger azacu'ğ kûnduz hâyesi ile ve şarâb ile bir mi'qdârın içseler gelmesinden ümîz ⁽¹⁹⁾ ka'ç olunmuş olan hayz kânın yürüde. Eskiden olan öksürüğe ve gücile **[616a]** ⁽¹⁾ <ve gücile> nefes almak marazlarına ve zehrlü cânverler ışırdüğine ve 'ırku'n-nesâ marazına ⁽²⁾ nef' eder. Eger sirke ile içseler uyuşmuş olan kânı eride. Eger iki veyâhüd ⁽³⁾ üç harnûba ya'nî keçi boynuzu çekirdegi mi'qdârın hablar édüp yutsalar ru'ûbet ⁽⁴⁾ sebebi ile eskiden olan ishâli ka'ç édüp çuta. Gâh olur eridüp ⁽⁵⁾ arpa şuyı ile çarışdurup bağarsu'klarında çıbanı ve yarası olana anuñ-la hu'kne ⁽⁶⁾ ederler. Eger nezlesi olan kimesne ya'çup dü'tünün burnından içeri alsa nef' ⁽⁷⁾ eyleye. Eger ağrısı olan diş üzerine çosalar ağrısını sâkin eyleye. Eger arpa ⁽⁸⁾ ve kızıl büre ve bal mûmı ile ni'kris marazı ve eñ yerleri ağrıları olanlara ya'ç ⁽⁹⁾ etseler nef' eyleye. Eger eridüp şovu'ğdan olan ka'çı şişlere sürseler indürüp ⁽¹⁰⁾ ta'hlîl eyleye. Çıbanları ve iriñlü yaraları oñuldur ve yumuşadup uzadur ve gözde ⁽¹¹⁾ olan beyâzî cilâ eder ve çıbanlarda ve iriñlü yaralarda olan fâsid ru'ûbetleri ⁽¹²⁾ ziyâde kurıdur. Her kanda olursa kurdları kırar hattâ kıyularda ve şarnu'çlarda ⁽¹³⁾ olan şo'ğulcan ve sülükleri da'ğı kırar. Eti bitürmek için olan merhemlere girür. ⁽¹⁴⁾ Ma'ide ve eyegüler altında olan galîz yelleri giderür. Anuñçündür ki küçük ⁽¹⁵⁾ oğlançıklara êtdükleri sefüfları anuñla ederler. Çarında olan kur'kurları gidermek ⁽¹⁶⁾ için ve gîzâ hazm êtdürmek için olan sefüflara da'ğı girür. Dü'tünü zehrlü ⁽¹⁷⁾ cânverleri ve yılanları ve sivri siñek ve gayrı cânverleri giderür ve siñir-lere ⁽¹⁸⁾ kuvvet vürür. Tırna'klarda olan beyâz alacalığa sürseler nef' eyleye. Hanâzîr ⁽¹⁹⁾ dedükleri çıbanları bişürür ve temregü üzerine sürmegile nef' eder. Öykende olan **[616b]** ⁽¹⁾ çıbanlara nef' édüp öykende olan iriñ ve sâ'ir hıl'ları tükürmege âsân eder ve göğüs ⁽²⁾ içinden iriñi çıkarur. Sevdâ ve balğam sebebi ile boğaz içinde olan ağrılara ⁽³⁾ ve şişlere ve dilçükler şişine nef' eder ve ra'hm katılığın giderür. Mizâcları ⁽⁴⁾ ıssı olanlara evlâ budur ki içeri'den isti'mâlınden hâzer edeler illâ megerki sirke ⁽⁵⁾ ve söyündürici ve şovuducı yemişler şuları ile isti'mâl edeler. Bu ma'ûleler ile ⁽⁶⁾ zararî tedârik olunur. Ka'fr-ı Yehüd bulunmasa yaş zift veyâhüd a'çar ma'ûlesi ⁽⁷⁾ olan bir güne zift bedelidür.

Ḳaflût: İsm-i Şâmîdür. Murâd pırasa dedükleri ⁽⁸⁾ ma'rûf nebâtdur.

Ḳulkâs: Diyâr-ı Mısr'da şular kenârlarında ve şulara ⁽⁹⁾ yakın yerlerde çok biter bir nebâtun meşhûr ismidür. Kökini gâhî Mısr gemileri ile İstân-bül'a ⁽¹⁰⁾ dahı getirürler ma'rûfdur. Nebâtunun yaprağı mezv ağacının yaprağına müşâbihdür lâkin uzun ⁽¹¹⁾ degüldür, degirmilige mâyildür. Çoğan yaprağı gibi ve her yaprağının barmağ kalınlığında başka ⁽¹²⁾ budağı vardır ve budağı yerden biter. Nebâtunun başka baldırı ve yemişi dahı yoktur. ⁽¹³⁾ Köki büyükdür, ağaç kavunına beñzer ammâ üsti kızıla mâyil ve içi beyâz ve ğalîz ve sıkdur. ⁽¹⁴⁾ Mezv yemişi gibi lezzetinde kâbızlık ile bir miqdâr dili acıdur keskinlik vardır. ⁽¹⁵⁾ Ṭabî'atı derece-i ülâda hârr u yâbisdür. Eger haşlasalar harâfeti ya'nî dili bozup ⁽¹⁶⁾ incitmesi gidüp bişürmegile lüzücut ya'nî yelmeşiklik peydâ olur. Ke-ennehu lüzücut ⁽¹⁷⁾ anu içinde bi'l-kuvv ve iken bişürmegile zâhir olur. Andan hâşıl olan ğızâ ğalîzdür, ⁽¹⁸⁾ haızmda ve ma'ideye ağırlık vèrmede lahana gibidür ammâ karnı tutar belki ma'ideye ⁽¹⁹⁾ kuvvet vèrür, bağarsuqlar içi sıyrılmak marazlarına nâfidür. Karnı tutmada kabağı kavîdür [617a] ⁽¹⁾ <kavîdür>, bedeni semirdüp cimâ'î ziyâde eder. Ammâ dâyimâ yemesi sevdâ peydâ eder. Anı yeyenlere ⁽²⁾ lâzımdur ki gâhî bedenlerinden sevdâyı ihrâc edeler. Ba'zılar sirke ve hardal katup isti'mâl ⁽³⁾ ederler. Pes lezzeti hoş olup ma'ideden çıkması tîz olur. Ba'zılar demişler işlahı ⁽⁴⁾ ayva şuyı ve keçi boynuzı dedükleri yemiş rubbı iledür. Tohmından isti'mâl câyiz olan ⁽⁵⁾ miqdâr bir dirhemdür.

Ḳılqıl: Ekilür ve kendüden biter bir nebâtdur. Vilâyet-i ⁽⁶⁾ Bağdâd'da olanı kendir nebâtına ziyâde müşâbihdür. Bu nebâtdan dahı kendirden êtdükleri ⁽⁷⁾ gibi ipler ederler ve bundan olan kendirden olandan kavîrağdur. Ağacının baldırı ⁽⁸⁾ bir miqdâr kızılığa mâyildür. Yaprığının lezzeti ağır yağlu nesne gibidür. Çiçeği beyâza mâyildür, ⁽⁹⁾ eli tırmalar, irirağ kıllıflar içindedür. Dânesi 'uşfur tohmı gibidür, rengi siyâha mâyil ⁽¹⁰⁾ bozdur, lezzeti tatlıdur, bir miqdâr yelmeşikliği vardır. Vilâyet-i Bağdâd'da çok ekerler. ⁽¹¹⁾ Ḳılqıl veyâhüd habb-ı kıllıl dèyü ıtlâk olursa murâd zıkr olunan tohmı olur. Ṭabî'atı derece-i ⁽¹²⁾ şâniye evvelinde hârr u rağbdur. Eger sîsâm ve sükker nebât veyâhüd şeker penîri ile qarışdurup ⁽¹³⁾ yoğurup isti'mâl êtseler cimâ'a ziyâde kuvvet vère. Andan hâşıl olan hılğ yaramaz degüldür. ⁽¹⁴⁾ Eger âteşde kavursalar eyüligi ziyâde olup tuhme êtmeden

ba'îd ola. Eger çok isti'mâl⁽¹⁵⁾ olunsa heyza eyleye ya'nî ma'ideyi fesâda vürüp kuşmağıla ve ishâl ile taşra⁽¹⁶⁾ eyleye. Şarâb içerken anı meze edin-seler cimâ'a ziyâde tahrik eyleye lâkin baş ağrıda.⁽¹⁷⁾ Anuñçün evlâ budur ki âteşde kavurup isti'mâl edeler ve mizâcları ıssı olanlar üzerine⁽¹⁸⁾ bir miqdâr ekşi enâr şoralar veyâhüd sikencübîn ile içeler. Tahrik-i cimâ için isti'mâl⁽¹⁹⁾ olunan miqdâr üç dirhemden on iki dirhem miqdâra dekdür. Âteşde kavurup [617b]⁽¹⁾ birer birer meze edinüp yeyeler. Eger döğülmiş isti'mâl ederlerse nişf vaqıyye ya'nî altı dirhem miqdârı⁽²⁾ isti'mâl edeler.

Ḳulb: Yapağı zeytün yaprağına beñzer bir nebâtdur. Bir zirâ' ve ziyâde⁽³⁾ ve az uzanur ammâ yapağı zeytün yaprağından uzunrak ve yumışak-rakdur ve yaşşırakdur⁽⁴⁾ ve yere yakın olanı yer üzerine döşenmişdür ve budaqları toğrı turur, incedür, Mekke ayrığı⁽⁵⁾ dedükleri nebât budaqları gibidür ve kıatıdur. Budaqlarının ucında iki bölünmüş baldıra beñzer⁽⁶⁾ nesnesi vardur. Ufağ yaprakları vardur. Yaprakları yanında taş gibi kıatı ve degirmi ve beyâz⁽⁷⁾ tohumı vardur. Yüksek yerlerde ve iri yarı yerlerde biter. Tabi'atı derece-i şâlişede hârr⁽⁸⁾ u yâbisdür. Eger beyâz şarâb ile içseler sidük yollarında olan taşları ufaqlaya⁽⁹⁾ ve sidüğü yürüde. İnçırığı ve rebv marazını giderür. Yemegile qarın sürmesine ve üstine⁽¹⁰⁾ sürmegile bevâsîr dedükleri sevdâvî çibanlara ziyâde nâfi'dür. Miqdâr-ı şerbeti iki dirhem⁽¹¹⁾ miqdârına dekdür ammâ erlik şuyın kıurıdur ve cimâ'ı ziyâde kesüp aşığa kıor, mücerredür.⁽¹²⁾

Ḳılımyâ: İsm-i Yünânîdür. Bakır ve gümüş ve altun ve sâ'ir ma'âdin maḳûlesin her birinün⁽¹³⁾ cevherî toprağın âteşe kıoyup eritdiklerinde anların dütünlerinden hâşıl olur nesnedür. Ḳılımyâ⁽¹⁴⁾ anuñ ismidür. Meşhür olanı bakırdan ve gümüşden ve altundan olan kıılımyâlardır. İki dürlüdür:⁽¹⁵⁾ Bir kısmına 'anâķidî derler ki içinde eritdikleri külhânların yuḳaru tavanlarına yapışup⁽¹⁶⁾ üzüm salkımı gibi aşılı kıalur. Bir kısmına daḳı şafâyicî derler ki külhânların aşığalarında hâşıl⁽¹⁷⁾ olup cem' olur. Zâhirdür ki 'anâķidînün leḳâfeti ziyâde ve şafâyicînün ğilzeti ziyâdedür.⁽¹⁸⁾ Cümlesinün tabi'atlarına ğâlib olan derece-i şâlişede yübüsetdür. Gümüşden olanın i'tidâli altundan⁽¹⁹⁾ olandan ziyâdedür. Bakırdan olan cilâ edici harâret ve keskinlikden hâlî degüldür. Eyüsi [618a]⁽¹⁾ <Eyüsi> 'anâķidîdür. Anuñ daḳı eyüsi oldur ki siyâh olup ğalîz ola ve ağırılığda ve yeynilikda

(2) orta olup hiffete mâyl ola ve ufadılduğda içi yaşıllığa ve kül rengine mâyl ola. Bir kısmı (3) dahı vardır ki bakır ve gümüş ma' denlerinden çıkar. Gâh olur kılîmyâyı yaqarlar. Yanmış olıcağ (4) harreti ve cilâ etmesi ziyâde olur. Muṭlakâ 'anâkîdî ve şafâycîsinün tırnağ gibi ince olanı (5) göze ve göz devâlarına eyüdü. İkisinden mâ' adası dahı çirkîn râyihalu yaş çibanlara ve tağılır (6) maḳûlesi olan çibanlara ve büyük şişler ve sâ'ir çibanları oñultmağa nâf'üdür, huşuşan (7) semiz ve gevşek olan bedenlerde ziyâde nef' edüp çibanları pâk edüp taldurur. Ba'zı (8) taşlar vardır ki kılîmyâyâ müşâbih olmağıla kılîmyâdur dëyü hîle ederler. Farğ budur ki ol taşlar (9) kılîmyâ gibi ağır degüldür, yeyni olur ve ağza alınup çeyneseler kılîmyâ gibi ezilmez ve kılîmyâyı (10) sirke ile ezüp kurutsalar kendü kendüden bir yere cem' olur ve kılîmyânun dütünü şarudur (11) ve şâfilığa mâyıldür ve ğayrının dütünü siyâhdur ve ğalîzliğa mâyıldür. Kılîmyâyı yaqmanun tarîki (12) budur ki qor içine gömüp tâ kabarıları zâhir olıncaya dek yanar ba'dehu çıkarup şarâb ile (13) söyündürürler. Eger gözde olan gıcık devâları için ederlerse sirke ile söyündürürler. Ba'zılar (14) yeñi çölmek içine qoyup ve ağzını balçık ile şıvayup yaqar. Ba'zılar dahı âteşde yaqduğdan şoñra (15) ve hamîr ile söyündürduğdan şoñra tekrâr çölmege qoyup ve balçık ile şıvayup tekrâr yaqarlar. (16) Gâh olur yaqılmışını şu ile yayqarlar ve şu üzerine gelenini yabâna atup altına gelenini (17) cem' edüp hıfz ederler. Bu maḳûle yayqanmışı göz devâlarının ziyâde nâf' devâlarından olur. (18) Kılîmyâ bulunmasa bedeli kıızıl büredür. İbn Hâmân nâm tabîb böyle demiş.

Ḳalfünÿâ: (19) Fustuğ ağacının şamğıdur. Üç dürlüdür: Birisi qatrân gibi sıvıqdur aqar toñmaz, ba'zılar [618b] (1) bu maḳûleye qatrân dërler; bir kısmı dahı vardır toñup qatıdur; bir kısmı dahı vardır ki (2) sıvık iken bişürürler qatı olur. Haḳîkatde qalfünÿâ dedükleri bu maḳûledür. Cemî'an (3) aşnâfına râtînce dërler. Cümlesinin tabî'atları derece-i şâlîseye varınca hârr u yâbisdür. Şoñra (4) beyân olunan ki qalfünÿâdur anun harreti cümleden ziyâdedür. Ba'zılar demişler harreti (5) derece-i râbî'adadır. Eger qalfünÿâdan bir cüz'e mişli bezr yağı qatup oturağda (6) olan uzun sigillere ki 'ilâcında tabîbler cüz' qalsa niçe kerre üzerine yağı (7) etseler ziyâde nef' edüp gidere ve düşüre ve bu yağ topuqlarda olan çatlaqlara (8) nef' eder. Eger bez pâresin aña baturup ba'dehu güneşde qurıdup bir cânibin yaqup (9) şovuğdan

zükāmı olan kimesne düütünine ırsa fi'l-ḥāl eyü édüp gidere. Eger eskiden ⁽¹⁰⁾ sıtmalu olan kimesne anuñ ile tütsülense sıtmayı gidere. Eger muḥkem ezüp nişf mişḳāl ⁽¹¹⁾ miḳdārın iki dāne yumurda ile yēseler öksürüğe ve gücile nefes almak marazına ve ruḩübet ⁽¹²⁾ sebebi ile öykende olan çibana nef eyleye. Eger ḳalfünyādan bir cüz' ve tavşan kıḡı ⁽¹³⁾ ve kızıl zernih ve iç yağ her birinden nişf cüz' alup ve cümlesin bir yere koyup ezüp ⁽¹⁴⁾ ba'dehu yavaşı âteşde eridüp andan soñra çörek etseler ki her çörek nişf mişḳāl ⁽¹⁵⁾ ola öykende çibanı veyāḥüd öksürüğü olan kimesne bir dāne çöregın âteşe koyup ⁽¹⁶⁾ düütünin ḳamış ile burundan içerü ḳosa günde üç kerre böyle etse ziyāde nef eyleye, mücerredür. ⁽¹⁷⁾ Eger andan bir cüz' alup ve âteşde eridüp ba'dehu gērü ol miḳdār kettān toḫmı ḳatup ve nişf ⁽¹⁸⁾ cüz' miḳdārı ḳurşundan olan üstübeç ḳatup âteşden indürseler ziyāde yapışdurıcı ⁽¹⁹⁾ eyü merhem ola. Tāze yaraları bitişdürüp eskilerini pāk eyleyüp oñuldur. Eger iki dirhem [619a] ⁽¹⁾ <dirhem> miḳdārın ezüp kepek bulamacı üzerine eküp cümlesin sömürseler birbiri ardınca ⁽²⁾ yēdi güne dek böyle etseler eskiden olan öksürük ve öykende olan çibanlara ⁽³⁾ nef eyleye. Ğalīz ve ḳatı olan bedenlerde et bitürür lākin gevşek ve yumışaḳ olan ⁽⁴⁾ bedenlerde şişler peydā eder. Eger gülnār dedükleri çiçek ḳatsalar çibanlara ve tamarlar şınıḳlarına ⁽⁵⁾ nef eyleye. Ḳalfünyā bulunmasa eski zift bedelidür.

Ḳıly: Şüreti ve şekli ⁽⁶⁾ ma'rüfdür. Boyacılar ve ḡayrılar isti'māl ederler. Yaşıl çoḡanı yaḳup içinden aḳan ⁽⁷⁾ ruḩübet yanup kül olup ba'dehu ḳatılanmaḳdan olur. Gāh olur ḡayrı nebātātdan ⁽⁸⁾ daḡı ederler. Meşelā rimş ve remrām dedükleri nebātlardan daḡı ederler ammā çoḡandan ⁽⁹⁾ êtdükleri sâ'irden olandan keyfiyyeti keskindür ve ḳavīraḳdur. Şüretā degirmen taş ⁽¹⁰⁾ pāresine müşābihdür. Ṭabī'atı derece-i rābi'aya varur ḡārr u yābisdür. Üzerlerine sürmegile ⁽¹¹⁾ behaḳ ve uyuz ve gıcık ve çibanlara nef eder. Üzerine ekmegile laḫm-ı zāyidi yēyüp giderür. ⁽¹²⁾ Ammā ḳıly zehr-i ḳātıldür. A'zāyı toḡramaḡıla üç dirhem miḳdārı bir günde ḳatı eder. İki dirhem ⁽¹³⁾ miḳdārı ba'd-ı zamān ḳatı eder. 'İlāci şābün ve büre içen kimesneye olan 'ilāc gibidür. ⁽¹⁴⁾ İçerüye te'sīr êtdükden soñra az olur ki 'ilāc ḳabül eyleye. Anuñçün ba'zılar dērlər ki taşradan ⁽¹⁵⁾ daḡı yalınuz isti'māl olunmayup ba'zı yağlar ile isti'māl edeler. Şaḡihī daḡı budur. Zīrā ⁽¹⁶⁾ 'uzvda tedāriki güç olur, yübüset ḡāşıl eder.

Ḳalūmāyin: İsm-i Yūnānīdür. Muḳaddemā ⁽¹⁷⁾ ḥarf-i ūşinde ūşecere-i Ebī Mālik dēyü beyān olunan nebāt ismidür. Ḥakīm Cālīnūs bu devāyī ⁽¹⁸⁾ zıkr etmedi.

Ḳalb: Yürek dēdükleri 'uzvdur. Yürek cān evidür. Ṭabī'atı ⁽¹⁹⁾ ıssı ve ḳurı ve ḳatıdur, gēç hażm olur. Andan ḥāşıl olan ğızā yaramazdur, hażm [619b] ⁽¹⁾ olmaḳda ğızā āletlerine elem vērür. Eyüsi oldur ki mizācı ūşağ ve semiz ve genç keçi veyāḥūd ⁽²⁾ ḳoyundan ola. Evlā budur ki yemeyeler. Eger zarūrī yemek lāzım olursa ūşu ile mūherrā bişürüp ⁽³⁾ sirke ve mirī ve zeyt yēyeler. Evlā budur ki kebābın yemeyeler. Zīrā kebāb ētmek ḳatılığın ziyāde ⁽⁴⁾ ēder. Yēdükden ūşoñra üzerine kemmūn ve ūşa'ter ve fūlfūlden bir miḳdār yēyeler. Ammā ḳuşlar yūreklerinūñ ⁽⁵⁾ ḥarāretleri ziyādedür ammā sā'ir ḥayvānāt yūreklerinden yegrekdür. Ḳuşlar yūreklerinden daḥı eñ eyüsi ⁽⁶⁾ semiz tavuḳ yūregidür ve ūşudan ṫaşra yabānda olan ḳuşların yūrekleri ziyāde ⁽⁷⁾ yābisdür ve ūşu ḳuşların yūrekleri ziyāde ıssıdur. Evlā budur ki anlardan yemeyeler illā meger ⁽⁸⁾ zarūrī ola.

Ḳalkādīs ve Ḳalkant ve Ḳalkatār: Zāc ki muḳaddemā ḥarf-i zāda ⁽⁹⁾ zıkr olunmuşdur anuñ aūnāfinuñ ismleridür ki ba'zısı ḳızıl ve ba'zısı beyāz ve ba'zısı yaşıldur. ⁽¹⁰⁾

Ḳumrı: Ma'rūf ḳuşdur. Az bulunur ḳuşlardandır. Ögeyik dēdükleri ḳuşa ⁽¹¹⁾ beñzerdür, andan kiçirekdür. Ba'zı beyāz daḥı olur. Āvāzı ḥoşdur, ünse ziyāde sebebdür. ⁽¹²⁾ Ba'zılar dēmişler olduğı evde siḥr ve yaramaz göz degmek olmaya. Mizācı ḥārr u yābisdür. ⁽¹³⁾ Mizācları ūşovuḳ ve yaş olan kimesnelere nef' ēder ammā dāyimā yemesi sevdā marāzların ⁽¹⁴⁾ peydā ēder. Mizācları ḳurı ve yaş olanlara zarar ēder. Anlara iūlāḥı budur ki yağlar ⁽¹⁵⁾ ve sirkeler ile yēyeler. Ba'zılar dēmişler dāyimā yemesi cüzām marāzını peydā ēder.

Ḳaml: Kehledür. ⁽¹⁶⁾ İtlāḳ olunduḳda insān kehlesi murād olunur. Eger bir veyāḥūd iki kehleyi bir dāne ⁽¹⁷⁾ bāḳlā delügi içine ḥummā-yı rıbc' ya'nī üç dōrt günde bir ṫutan sıtmaluya içürseler ⁽¹⁸⁾ nef' eyleye, mücerredür. Eger vāfir kehle cem' ēdüp ba'dehu ḳaynadup ṫutḳal ētseler ziyāde ⁽¹⁹⁾ ṫutıcı ve ḳuvvetlü ṫutḳal ola. Ba'zılar dērler ṫa'āmda ḥāşıl olan kehle ūşu yollarında olan [620a] ⁽¹⁾ <olan> ṫaşları ufaḳlayup öykende olan çibanları eyü ēder, ūşol vechle ki 'asel ile ⁽²⁾ nişf dirhem miḳdārın içeler.

Ḳamḥ: İsm-i ‘Arabîdür. Hınḫa ya‘nî buğday ismidür. ⁽³⁾ Hınḫa ḫarf-i ḫāda zıkr olunmuşdur.

Ḳamḥa: İsm-i Mısrîdür. Üzerine ekilmek ve sefûf ⁽⁴⁾ etmek ḫarîkiyle isti‘māl olunan devālara dërler. İki mürekkebâtıda zıkr olunur.

Ḳamāşîr: ⁽⁵⁾ Hind’den getürürler kemāşîr dërler bir güne şamğdur. Nitekim ḫarf-i kāfıda zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā. ⁽⁶⁾

Ḳımız: İsm-i Türkîdür. Murād at südidür ki ḫā‘ife-i Tātār içerler. Bilād-ı ‘Arabıda daḫı ⁽⁷⁾ bu ismle ma‘rûfdur. ḫarf-i lāmda leben ile zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Ḳunnāberî: ⁽⁸⁾ İsm-i Nabaḫîdür ve bu ismle ma‘rûfdur. ḫā‘ife-i ‘Arab ḫımlül ve tümlül dëyü tesmiye ederler. Ḳıḫ şoñlarında ⁽⁹⁾ bitüp bahār şoñlarına ḫalır yabānlarda biter terelerdendür. Bir miḫdār keskinliği vardır. ⁽¹⁰⁾ ‘Avsec dëdükleri diken ve sâ‘ir dikenlü yerlerde biter. Yabānî hindebā yapağından kiçirek yapağı ⁽¹¹⁾ vardır. Beyāz ve ince çiçeği vardır. Çiçekden şoñra bozraḫ ve ince toḫmı olur. ḫabî‘atı derece-i ⁽¹²⁾ ūlāda ḫār ve derece-i şāniyede yābisdür. ḫıltları laḫîf edici ve cilā edici ve toğrayıcıdır. ⁽¹³⁾ Yënmesi sevdā ḫāşıl eder, ḫuşuşan ḫız ile başdırılan ve ḫız ile olan ziyāde eder. ⁽¹⁴⁾ Yaḫı étmegile bedende olan leke ve behaḫları ḫoparup giderür. Yëmegile daḫı behaḫa nef‘ eder. ⁽¹⁵⁾ ḫā‘ife-i ‘Arab yëmegile ve sürünmegile bedende olan beyāz baraş ve behaḫa anuñıla ‘ilāc ederler. ⁽¹⁶⁾ ḫalaḫ ve ciğerde olan süddeleri açar ve göğüs ve öykende olan ḫālîz ḫıltları eridüp ⁽¹⁷⁾ giderür, şuyı ḫarnı yüridür. Bevāsîr dëdükleri sevdāvî ḫandan olan çibānlara eyü yaḫıdır. ⁽¹⁸⁾ Mizācları ıssı ve şovuk olanlara daḫı nef‘ eder devālar dandır. Yëmek için ıslāḫı budur ki ⁽¹⁹⁾ sîsām veyāḫūd bādem yağlarından vāfir yaḫ ile ḫavurup yëyeler.

Ḳantüryün: [620b] ⁽¹⁾ İsm-i Yünānîdür. İki dürlüdü: Birisi büyük ve birisi küçükdür. Ba‘ızlar birisi ḫalın ve birisi incedür ⁽²⁾ dërler. Büyüginün baldırı ḫuzu ḫulağı dëdükleri nebāt baldırına beñzer. Uzunluğu iki üç arşun olur, ⁽³⁾ vāfir budakları olur. Yapağı cevz yapağına beñzer ve yaşıllığı laḫana yaşıllığı gibidür ve eḫrāfları ⁽⁴⁾ kertilmişdür ve budakları üzerinde uzunluğa māyil degirmi başları vardır. Başları üzerinde küḫl ⁽⁵⁾ ya‘nî sürme renğinde tülü çiçeği vardır. Çiçekden şoñra ‘uşfur toḫmına beñzer yëmiş

olur. Kalın ve kıtı (6) ve uzun köki vardır. Köki bir miqdâr kabz edici ve dili bozucu keskin ruḥûbet ile töludur. (7) Rengi kan gibi kızılığa mâyildir. Şıkındusunun rengi daḥı kan gibi kızıldur. Ekşeriyâ güneş (8) çok tokunur yerlerde ağaçlar aralarında ve depelerde biter. Lezzeti güne günedir. (9) Keskinliği ve dili bozar keskinliği ve kabızlığı ve acılığı ve tatlılığı vardır. Ammâ küçük (10) kantüryün şular yanlarında biter yarpuz dedükleri nebâta müşâbihdür. Baldırı bir karışdan ziyâde (11) ve küşelüdür ve çiçeği kızıla mâyil benefşe rengdür. Hîrî ya'nî şeb-büy dedükleri çiçeğe beñzer lâkin andan (12) kiçirekdür. Yapağı sedef yapraklarına beñzer. Buğday dânelerine beñzer yemişi olur ve menfa'ati yok (13) küçük köki vardır. Lezzeti ziyâde acıdur. İkisünün daḥı tabî'atları derece-i şâlişeye varur hârr u yâbisdür. (14) Küçüğünün leḫâfeti ve keskinliği ziyâdedür. Büyüğü hayz kanın yürüdür ve ana karnında vefât (15) etmiş olan oğlancıkları çıkarur ve sağ olanların fesâda vürür ve taşra eder. İçmegile (16) ve götürünmegile bu maḫûle te'sîri eder ve yaraları onuldur ve kan tükürmek için nef' eder. (17) Miqdâr-ı şerbeti bir mişkal miqdârına dekdür. Mizâcı ıssı olanlara şu ile içürel ve mizâcları (18) şovuk ve ruḥûbetlü olanlara şarâb ile içürel. A'zâda olan perdeler yırtığıne ve ezigine (19) ve nefes tarlığına ve eski öksürüğe nef' eder, şol vechle ki bişürüp sükker ile şarâbın [621a] (1) <şarâbın> edüp içseler bu maḫûle nef' eyleye. Ba'zı kavm şıkındusını huzaẓ dedükleri devâ (2) yerine isti'mâl ederler. Büyüğünün köki zıkr olunan menâfi'i vürür. Kezâlik yaprakları ve budakları (3) ve çiçekleri daḥı eder ammâ köki yegrekdür. Ammâ küçüğünün ancak budakları ve yaprakları ve çiçekleri (4) eder ve acıtmaqsuz ruḥûbetleri kıridur ve tâze iken bitişmesi güç olan büyük yaraları (5) onuldur. Kırı olıcaḫ onuldücü ve kıridücü merhemlere kıatalar. Ba'zılar kantüryünü bişürüp (6) ba'dehu şuyı ile ırku'n-nesâ ve içerüde olan katılıkları ve şovukluklar için huḫne ederler. (7) Eger te'sîrinde isrâf etse veyâhüd andan çok içseler kanı daḥı harekete getirüp (8) kan ile karışık hıltları ishâl eyleye. Tâzesinin şıkındusından içseler ol daḥı (9) bu maḫûle te'sîr eyleye ve avrat karnından oğlancıkları düşüre ve götürünmegile hayz (10) kanın yüride. Eger şıkındusını 'asel ile kıarışdurup göze çekseler cilâ vürüp göz (11) nürin keskin eyleye. Sînirlerde olan marâzlar için daḥı uşâresinden içürürler. (12) Cigerde olan süddeleri ziyâde açar. İçmekle ve yakı edinmegile daḥı talaḫ katılıkların (13) giderür. Bişmişini içmek murâd olunduḫda kantüryünden

iki mişkāl miqdārın bir rıtl⁽¹⁴⁾ şunuñ dört payından üç pay şu ile tā nişfi kılincaya dek bişüreler ba‘dehu ezüp⁽¹⁵⁾ şāf édüp içeler. Sümük gibi balgam ile qarışmış olan şafrayı çıkarmakda ‘azīm⁽¹⁶⁾ hāşşası vardır. Miqdār-ı şerbeti iki dirhem miqdārına dekdür ve bişmişinden üç dirhem⁽¹⁷⁾ miqdāra dekdür ve huqne için bēş dirheme dekdür. Anuñıla huqne étdüklerinde şirūgan⁽¹⁸⁾ dahı katarlar, balgamdan olan kılenci huqne édinmegile ve içmegile giderür. Eger bişürüp⁽¹⁹⁾ buhārı üzerine tursalar ve ıssı şuyın üzerlerine dökünseler ve anuñıla ishāl olunsalar **[621b]**⁽¹⁾ küzāz dedükleri mara za nef eyleye. Hāşşiyeti dimāği ve ince ve kılın olan siñirleri pāk étmekdürür.⁽²⁾ Şar‘ marazına ziyāde nef éder ve bedenden şaru şuyı ziyāde ishāl éder. Tāzesiyle tağılur⁽³⁾ maqūlesi olan yaramaz çibanlara ve yaralara yağı éderler oñuldup pāk éder. Eger iç⁽⁴⁾ yağıyla muhkem ezüp tāze ve eski yaralar şişleri üzerine kosalır indüre. Eger türmüs dedükleri⁽⁵⁾ bāqlā unı ile yağı édüp siñirli etlerde ve eñ yerlerinde şovukdan olan ağırlara⁽⁶⁾ ursalar ağırları sakin eyleye ve ıssıdan olan ağırlara arpa unı ile yağı étseler⁽⁷⁾ sakin eyleye. Eger anuñıla huqne édinseler göbekden aşāğa süfrede olan ağırlara⁽⁸⁾ nef eyleye. Süfreden murād ucalar arasıdır. Çiçeği ‘aķreb şokduğınını fi’l-hāl sakin⁽⁹⁾ éder ve yılan ışırdüğine nef éder. Yağı siñirleri ıssı éder, şol vechle ki çiçeginden yağ⁽¹⁰⁾ étseler veyāhūd şıkındusını yağ içinde bişürseler veyāhūd eczāsından ya‘nī budaķlarından⁽¹¹⁾ ve yapraklarından alup şu ile ve yağ ile tā şuyı gidince bişürseler bu maqūle yağları⁽¹²⁾ bedene kuvvet vürür ve bedende olan yelleri ve şovuklukları yağlanmağıla giderür.⁽¹³⁾ İnce olan kañturyūnuñ şıkındusını sirke ile qarışdurup şāfi şarāb içmeden⁽¹⁴⁾ veyāhūd güneşden başı ağırsı olan kimesnenüñ alnına ve saçlar dökündüğü⁽¹⁵⁾ yerlere sürseler ağırıyı giderür. Eger başı kel olan kimesnenüñ başını hırızma ile⁽¹⁶⁾ yolup kañturyūnuñ ‘uşāresini sirke ile muhkem alışdurup hammāmnda başına sürseler⁽¹⁷⁾ çibanlarını giderüp saçları bitüre. Eger ‘uşāresini şu ve ‘asel ile alışdurup⁽¹⁸⁾ saçlar diplerine sürseler kehlere katl édüp koñaķların gidere. Eger ‘uşāresini⁽¹⁹⁾ yaşıllı bilegü üzerine ovup sürüp dāyimā gözleri yaşaran kimesnenüñ alnına **[622a]**⁽¹⁾ <alnına> sürüp bulaşdursalar yaşarmasını gidere. Eger ‘uşāresini genç ‘avrat südi ile⁽²⁾ alışdurup ağırsı ve şişleri olan göz kapaķlarına sürseler şişlerin ve ağırların⁽³⁾ gidere. Kākünc şuyı ile gıcikden göz kapaķları katılanmasına eyüdüür. Rāziyāne şuyı ile göze⁽⁴⁾ tamlatsalar gözde eskiden olan her ağırıya nef édüp gidere.

Yağmur şuyı ile olursa ⁽⁵⁾ nef'i ziyâde ola. Gözün t̄abağa-i karniyyesinde olan nişānları giderüp cilâ eyleye. Gözde çıkan ⁽⁶⁾ arpacık dedükleri katılığa niçe kerre sürseler gidere. Eger 'uşâresini ekşi enâr şuyı ile ezüp ⁽⁷⁾ giciklü olan gözün k̄apağların devürüp sürseler ve bir sâ'at miqdârı zamân k̄apağlar ⁽⁸⁾ devrülmiş t̄ursalar gicigi t̄iz gidere. Lâzım olursa tekrâr edeler. Eger t̄aze merzencûş şuyı ile ⁽⁹⁾ k̄arışdurup yel sebebi ile k̄ararup perdelenen göze çekseler yel gidermekde nef' eyleye. Eger süsen ⁽¹⁰⁾ veyâhüd şarı şeb-büy yağtı ile alışdurup ılı iken k̄ulağ içine t̄amlatsalar ağrısını ⁽¹¹⁾ ve d̄arabânını gidermekde nef' eyleye. Eger ağrı ve d̄arabân h̄arâretten olursa 'uşâresini ⁽¹²⁾ gül yağtıyla alışdurup t̄amladalar. Eger k̄ulağ içinde k̄urd olursa şeftâlünüñ t̄aze yaprağı ⁽¹³⁾ şuyı ile t̄amladalar. Eger 'uşâresini turb 'uşâresiyile ve turb tohmınıñ yağtı ile alışdursalar ⁽¹⁴⁾ eşitmek ağırlığını gidere. Eger nercis veyâhüd h̄ardal yağtı ile ve şarâb sirkesiyle alışdurup ⁽¹⁵⁾ ba'dehu içine bez pâresin bulayup fetîle edüp k̄ulağ içine k̄osalar k̄ulağda olan ⁽¹⁶⁾ şişleri ve şağırlığı gidere. Eger sirke ile ezüp alışdursalar burun içinde olan ⁽¹⁷⁾ çibanlara nef' eyleye ve burun k̄anın t̄uta, huşuşan eger bir miqdâr yaşıl veyâhüd kızıla mâyil ⁽¹⁸⁾ şaru zâcdan k̄atarlarsa enfa' ola. Burun k̄anın t̄utmağda andan k̄avî budur ki h̄urmâ ⁽¹⁹⁾ k̄oruğı ya'nî henüz zâhir olup yaşıl h̄urmâ şuyı içinde ezüp bir h̄abbe miqdârı kâfür ribâcî [622b] ⁽¹⁾ k̄atup burundan içeri koyalar. Eger eski k̄abız şarâb ile ezüp anuñla mazmaza etseler ağızda ⁽²⁾ çirkîn râyihâlu çibancıkları giderüp nef' eyleye. Eger şu ile ezüp t̄udağlarda olan çatlağlara ⁽³⁾ sürseler nef' eyleye. Eger 'avsec dedükleri diken yaprağı şuyı veyâhüd lisânü'l-h̄amel ⁽⁴⁾ veyâhüd dilkü üzümü şuyı ile ezüp gârgara etseler dilçükler şişlerine ve boğazda ⁽⁵⁾ olan ağırlara ve şişlere nef' eyleye. Eger serv yaprağı veyâhüd cevzinün bişmişi şuyı ⁽⁶⁾ ile veyâhüd ilğun yemişinün şuyı ile ezüp ba'dehu anuñla mazmaza edüp dâyimâ ağızda ⁽⁷⁾ t̄utsalar yerinden ırğalanup oynayan dişleri pekişdüre. Eger h̄ulbeyi ya'nî boy tohmını şu ile bişürüp ⁽⁸⁾ şuyı ile ve 'asel ve bâdem yağtı ile ezüp alışdurup tuhme olanlar ve toğrulmayınca nefes almağa k̄âdir ⁽⁹⁾ olamayan kimesneler içseler nef' eyleye. Eger şarâb ile ezüp eşek arısı ve sâ'ir arı ve zehrlü ⁽¹⁰⁾ sinek şokduğı yere sürüp bulaşdursalar nef' eyleye. Eger dişi kelb ya'nî k̄ancık südi ⁽¹¹⁾ ile ezüp sigillere sürseler ve ıssı ıssı üzerlerine başdursalar sigilleri gidere. Eger şarâb-ı uşüle ⁽¹²⁾ k̄atup içseler 'ırku'nnesâ dedükleri maraza nef' eyleye. Miqdâr-ı şerbeti bir dirhemdür. Muğ-

kem bişürülmüş ⁽¹³⁾ mā'ū'l-uşūlden üç vaqıyye ya'nî on sekiz dirhem miqdarı içeler. Ba'zılar demişler қаnṭūryūn ⁽¹⁴⁾ başa zarar eder. İşlāhı 'asel iledür. Bağarsuqlara ve aşığaya zarar eder. İşlāhı şamğ ⁽¹⁵⁾ ve ketre iledür. 'Uşāresi hakkında ne maḳūle menāfi' zıkr olındı ise kendüsünüñ ve yaprağınuñ bişürülmüşinde ⁽¹⁶⁾ daḳı ol menāfi' muḳarrerdür lākin bir miqdār za'filadur.

Ḳunne: Lisān-ı Fāriside bārzed ⁽¹⁷⁾ dedükleri şamğdur. Kesr-i kâfila kınna ve zamm-ı kâfila ḳunne daḳı dērler. Cidā étçükleri ḳamışa beñzer bir nebāt ⁽¹⁸⁾ şamğıdur. İki dürlüdü: Birisi yeyni ve beyāzdu ve birisi daḳı ağır ve şaruya māyıldür. Eyüsi ⁽¹⁹⁾ budur. Gāh olur rāṭīnec ki fustuḳ ağacınıñ şamğıdur anuñla ve bāklā unı veyāḥūd uşağı [623a] ⁽¹⁾ <uşağı> dedükleri şamğ ile ḳarışdurup ḳunnedür dēyü ḥīle ederlerimiş. Farḳ budur ki ḳunne şāf olur. ⁽²⁾ Eyüsi oldur ki büyük günlüğe müşābih olup ele yapışa ve içinde ağaç ve sâ'ir ḳarışığı olmaya. ⁽³⁾ Ṭabī'atı derece-i şāniye āḫirinde ḥārr ve derece-i şāniye evvelinde yābisdür. Issıdıcı ve yumışadıcı ⁽⁴⁾ ve çekici ve taḥlīl edicidür. Eger 'avrat andan götürünse ve anuñla tütsülense ḥayzı yüridüp ḳarında ⁽⁵⁾ oğlanı aşığa indüre. Eger sirke ve kızıl büre ile büşür-ı lebeniyye ya'nî içleri süd gibi ⁽⁶⁾ beyāz olan şu ile ṭolu ufaḳ çıbancıqlara yaḳı étsele ḳoparup gidere. Gāh olur ⁽⁷⁾ eskiden olan öksürük için ve gücile nefes almaḳ marazı ve siñirli et kesilmesi ⁽⁸⁾ ve ucları ezilmesi için isti'māl ederler. Eger şarāb ve mürr-i Mekki ile içseler ṭaḳsīḳūn dedükleri ⁽⁹⁾ zehr ki atçılar zehrı dērler aña bād-ı zehr meşābesinde ola ve ḳarında vefāt étmiş ⁽¹⁰⁾ oğlancıkları çıkara. Anuñla yan ağrılarına ve büyük sivri kızıl çıbanlara daḳı yaḳı ⁽¹¹⁾ ederler. Eger maşrū' olanlara ve şol 'avratlara ki raḥmleri ağrılarından boğulur gibi ⁽¹²⁾ olalar ve gözleri ḳararup düşenlere rāyihāsını burunlarından içerü ḳoyup ḳoksalar ⁽¹³⁾ uşların yerine getüre. Eger yenüp ağrısı olan diş üzerine ḳosalar ağrısını ⁽¹⁴⁾ sâkin eyleye. İçmesi murād olunduḳda acı bādem yağı ve sedef şuyı ile ezüp ⁽¹⁵⁾ alışdurup içeler. İçinde olan ağaç ve sâ'ir ḳarışuḳdan şāf olması bu vechledür ⁽¹⁶⁾ ki ıssı şu içine ḳoyup tā eriyüp ḳarışığı şu üzerine geldükde alınup ⁽¹⁷⁾ yabāna atılup ve şāf şamğı bez pāresine ḳoyup şıḳmayup şāf olunur. Yılanlar ⁽¹⁸⁾ ve zehrlü cānverler şoḳduḳlarına nefi olduğuçün tiryāḳ-ı fārūḳ dedükleri mu'teber ma'cūna ⁽¹⁹⁾ girür. Ḥanāzīr dedükleri çıbanlar üzerine yaḳı étsele nef' eyleye. Eger süsen yağı

ile [623b] ⁽¹⁾ karışdırurp anuñla yağlansalar mecâlsuzlığa nef' eyleye, küzâz marâzına nef' eder. Eger yakılmış ⁽²⁾ bakır ile veyâhüd keçi ödi ile döğüp yüzde ve sâ'ir bedende olan lekeler ursalar ⁽³⁾ gidere. Kınnâ şağ eti fesâda vürür ve bedende mercimek gibi olan noçtaları ve nişânları ⁽⁴⁾ giderür. Eger süsen yağı içinde eridüp ağrısı olan kulağa tamlatsalar ağrıyı sâkin ⁽⁵⁾ eyleye ve baş ağrısına nef' eder. Cemî'an zehrlere muķâvemem eder ya'nî zararların def' eder ⁽⁶⁾ lâkin bu bâbda sekbînedden aşâğadır. Miķdâr-ı şerbeti dirhem miķdârına dekdür. Ba'zılar demişler eger iki dirhem ⁽⁷⁾ miķdârın şovuk şu ile bevâsîr dedükleri çıbanları olan kimesneye içürseler ziyâde nef' edüp ⁽⁸⁾ gidere. Eger üç kerre içürseler min-ba'd ol maķüle çıbanı olmaya. Ammâ kınnayı mizâcî ıssı olan kimesneler ⁽⁹⁾ ve ıssı zamânlarda isti'mâl etmeyeler. Eger 'asel ile karışdırurp koyu iken yutsalar süddeleri açâ ve bögrelerde ⁽¹⁰⁾ olan taşları ufaķlaya ve toğurmaya âsân eyleye. Eger yakup hûni ile dütü-nin 'avrat içerüsine ⁽¹¹⁾ alsa ķarnından oğlanı ve oğlan eşi dedükleri deriyi taşra eyleye ve yelleri taħlîl eyleye. ⁽¹²⁾ Et bitürici merhemlere ķatarlar. Eger bulunmasa cävşîr dedükleri şamğdan rub' vezni ve sekbînedden ⁽¹³⁾ nışf vezni bedelidür.

Ķanbîl: Rengi şaru ile kızıl karışık ķuma beñzer bir nesnedür. ⁽¹⁴⁾ Ta-bî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür ve ziyâde ķabîzlığı vardur. Meşhür budur ki ⁽¹⁵⁾ gökden yağan menn ya'nî terengübînlerden bu daħı birisidür. Vilâyet-i Yemen'de çok olur. Ba'zılar ⁽¹⁶⁾ derler tîn-i cülüd dedükleri bal-çık gibidür. Yağmurlu zamânlarda zâhir olur. Ziyâde ķurutması ⁽¹⁷⁾ vardur. Yüzde ve başda olan yaş çıbancıkları ve sâ'ir yaş çıbanları ķurutmağâ ziyâde ⁽¹⁸⁾ nâfi'dür, huşuşan oğlancuķlarda olana ziyâde nâfi'dür. Şol vechile ki gül yağı ile karışdırurp ⁽¹⁹⁾ yağlayalar ve üzerine ekeler tağılmayup bir yere cem' olmaķ için şıgır tersinden daħı aña [624a] ⁽¹⁾ <aña> ķatarlar. Yağ-murlu zamânlarda vilâyet-i Ħorâsân'da daħı bulunur. Eger bir mişķâlden iki dirhem miķdâra degin ⁽²⁾ içseler ķarında olan şoğulcan ve sâ'ir ķurdları çıkarup ishâl eyleye. Ba'zılar demişler ⁽³⁾ bağarsuķlara zarar eder. İşlâhî ket-re veyâhüd şîh-i Ermenî iledür.

Ķanâ: Ħaķîķatinde ⁽⁴⁾ iħtilâf olup şâhib-i kitâb daħı bu nebât ma'rûf degüldür demegin taṭvîl bilâ-fâ'ide olmamaķ ⁽⁵⁾ için tercemesi terk olındı.

Ķunfuz: Kirpi dedükleri ma'rûf dikenli ĥayvândur. ⁽⁶⁾ Üç dürlüdüdür:

Yabānī ve baḥrī ve cebelī olur. Yabānisi ekser vilāyetlerde ve Bağdād'da ve sā'ir ⁽⁷⁾ vilāyetlerde bulunur. Kirpi bir kimesne yanına gelür olduğun tıyduğda bir yere büzilüp top gibi ⁽⁸⁾ olur. Cümlesinün ṭabī'atları derece-i şāniye evvelinde ḥār u yābisdür. Tağlarda olan ḫunfuḫ ki ⁽⁹⁾ aña düldül ve düldül ve sehmi ya'nī oḫlu daḫı dērler. Zīrā dikenlerini oḫ gibi atar. Bu maḫūlesi ⁽¹⁰⁾ cümleden büyük olur, kelb encegi kadar olur. Bunun mizācınınuḫ ḫarāreti ziyāde ve yübüseti azdur. ⁽¹¹⁾ Eger yabānī ve baḥrīsini yaḫsalar remādı ya'nī küli cilā edici ve taḫlīl edici ve eti giderici ⁽¹²⁾ ve zā'idini ekl edici ola. Yabān kirpisininuḫ etini cüzām olanlar ve mizācları yaramaz olanlar ⁽¹³⁾ dāyimā yēseler veyāḫūd ḫurıdup ince döḫüp içseler ziyāde nef eyleye. Bögrekler aḫrılarına ⁽¹⁴⁾ ve bir yer ezilmesine nef eder. Sıtması olmayan istişkālulara eyü ḫızādur. Zīrā ziyāde ḫurudıcı ⁽¹⁵⁾ ve taḫlīl edicidür. Deryāda olan ḫunfuḫun lezzeti yabānisi lezzetinden yegrekdür. Ma'ideye ⁽¹⁶⁾ eyüdü, ḫarnı yumıḫadur ve sidügi yüridür. Eger derisini yaḫup uyuz devālarına ḫatsalar ⁽¹⁷⁾ nef eyleye ve kel olan başı yumaḫa nāfi' olur. Eger yabānisininuḫ derisini yaḫup yaḫ ⁽¹⁸⁾ zift ḫarıḫdurup saḫ ve ḫaḫal döküldügi yerlere sürüp bulaḫdursalar saḫları ⁽¹⁹⁾ bitüre. Eger ḫurıdup sikencübīn ile isti'māl etseler bögreklerde olan marazlara ve istişkā-yı laḫmīye [624b] ⁽¹⁾ nef eyleye. Eger ḫarāb ile isti'māl olunursa fālic marazına nef eyleye ve göḫüsde olan perdelere ⁽²⁾ māddele aḫmasını men' eyleye. Yabānlarda olan kirpinuḫ cigerini bir bez pāresi üzerinde ⁽³⁾ ıssı güneḫde ḫurıdup istişkā-yı laḫmisi olan kimesneye içürseler nef eder. Ödi bedende ⁽⁴⁾ ṭaḫılan çibanlara eyüdü ve cüzām marazı olanlara eyüdü. Ödinden bal mümü ile ⁽⁵⁾ ḫarnında oḫlanı vefāt etmiş olan 'avrata içürseler oḫlanı ṭaḫra eyleye. Eger göze ⁽⁶⁾ sürme gibi çekseler beyāzını gidere. Tāze eti ḫanāzīr dēdükleri çibanlara ve 'uḫdelere yaḫı ⁽⁷⁾ etmegile nāfi'dür. Döḫegine iḫer olan kimesneye etinden yēdürseler iḫemez ola. ⁽⁸⁾ Mizācları yaḫ ve ḫovuḫ olan kimesneleri cimā'a ziyāde taḫrīk eder. Ammā dāyimā yemesi ⁽⁹⁾ gücile iḫemek peydā eder ve ma'ide ve ciger mizāclarını fesāda vērür, reng-i rüyı ⁽¹⁰⁾ daḫı bozar. İç yaḫını yüzde ve bedende olan leke ve siyāḫ ve kızıl noḫṫalara sürseler ⁽¹¹⁾ eyüdü. ḫunfuḫ hevālar döndüḫini bilür. Anuḫçündür ki ḫovuḫ rüzigār henüz esmedin ⁽¹²⁾ yatduḫı delüḫinde ḫovuḫ gelecek ṭarafı pekidüp ıssı gelecek ṭarafı açar. ḫattā bir kimesne ⁽¹³⁾ ḫunfuḫda bu ḫāli göricek kendü evinde ḫunfuḫ için yuva edüp ḫovuḫ 'alāmetin ḫunfuḫdan ⁽¹⁴⁾ bu vechle bilüp

şehr halkına kendüden haber vèrüp velâyet şatup halk dağı şahîh olduğın (15) bilüp ol kimesneye ziyâde ri'âyet edüp aña göre kış ve sâ'ir muhâlif olan hevâlar (16) tedârikin ederlerdi. Ammâ tağlarda olan büyük künfuz ki aña düldül dèrler anuñ etin yemek (17) niķris marâzına ziyâde nâfi'dür. Kezâlik eti ile yaķı etseler veyâhüd kanı ile niķris üzerine (18) sürseler nâfi'dür. Kanı bedende olan kirleri giderür ve lekeleri cilâ eder ve götürünmegile (19) hayzı yüridür. Künfuz etlerin yemekde ıslâh budur ki evvelâ şu ile bişürüp ba'dehu bâdem [625a] (1) <bâdem> yağı veyâhüd şîr-i rûğan ile tavada kavurup yèdükde sirkeye banup (2) yèyeler ve hindebâ ile yèyeler. Dèmişler ki düldül dikenini yanına zehrlü cânverler uğramaz ve ol (3) olduğı eve dağı zehrlü cânverler girmeye. Künfuzlar yılanları öldürür ve yılanı ziyâde (4) haşmdur. Yılanlar andan kaçarlur.

Kınneb: Kendir ağacınıñ ismidür ki dânesine (5) şeh-dâne dèrler. Kendir ağacınıñ kabuğı b'eş arşun miķdârına dek uzur. Kâmiş (6) gibi içi boşdur, ince budakları olur. Budaklarında el ayası gibi b'eş veyâhüd altı veyâhüd (7) yèdi veyâhüd toķuz barmaķlı yaprağı olur. Barmaķları ekşeriyâ tek olur, yaşıllığı ziyâde (8) koyudur, bir miķdâr eli tırmalar, iriligi vardur, beyâza mâyil ince çiçeği olur. Çiçekden soñra (9) rengi kızıla mâyil bozrak ve kabuğı yıldırar degirmi toħmı olur. Ba'zısı siyâh olur. (10) Lisân-ı Fâriside dânesine şâh-dâne dèrler. Ta'rib olınup şâh-dâne dèrler. Bu şecere (11) ya'nî kendir ağacınıñ kuvvetleri birkaç dürlüdü: Ziyâde yâbisdür, ince harâreti ve ğalîz şovukluğu (12) vardur, huşuşan yapraklarında ziyâdedür ammâ dânesinüñ tabi'atı derece-i şâlîşe evvelinde (13) hâr u yâbisdür. Dânesinüñ kabuğı bârid-i yâbisdür, yaramazlıkta nihâyetdedür. Ağacınıñ (14) kabuğı ki kendirdür mizâcî bârid ve yübüseti i'tidâl üzredür. Kendir yaprağı ferah vèrüp (15) ser-hoş eder ağaçlardandur. Kendir iki dürlüdü: Yabânisi ve bostânisi olur ki haķîķatde kınneb (16) dedükleri bostânidür. Bostânisinüñ nebâtı uzun ve toĝru olur. Yabânisinüñ budakları toĝru (17) bitmeyüp her biri bir âher tarafa biter ve andan kendir çıkarılmaz olursa az olur ki anuñla (18) intifâc olmaz ve ağaç gibi budaklanur. Kendirüñ Hindisi ve Zencisi ya'nî Zengiler vilâyetlerinden (19) getürürler ve Rümisi ve Fârisisi dağı olur. Cümleden kavisi Zencisidür ba'dehu Hindî [625b] (1) ve ba'dehu Rümî ve ba'dehu Fârisisidür. Ba'zılar dèrler Fârisisi Rümiden kavıraķdur. 'Irâķisi (2)

ya'nî Bağdād ve Başra cāniblerinde olanı cümleden za'ifrağdur. Bostānīsini-
nūn fi'li ve te'sīri ⁽³⁾ yābānīsini'nūn fi'li gibidür lākin andan za'ifrağdur. Bağ-
dād ve Başra'da haşīşe dērler, ser-hoş ⁽⁴⁾ ve bengi olmağ için yerler. Türkide
esrār dērler. Esrārı çok yēseler katl eder. Kūrutmağıla ⁽⁵⁾ ve şovutmağıla
katl eder. İbtidā'en yēndükde esrārda olan cüz'-i hārrı yēyen kimesnede
⁽⁶⁾ beşāšet ve şenlik ve reng-i rū güzelligi peydā eder ba'dehu cüz'-i hārrı
getdükde bārid ⁽⁷⁾ olan eczā-yı arzıyye zāhir olup uyuşdurur ve reng-i rū-
yı bozar ve kanı kurudur. ⁽⁸⁾ Dimāğa ve dimāğ kuvvetlerine ziyāde yara-
mazdur, incididür, ebleh ve dīvāne eder ve dağı kāhillik ⁽⁹⁾ ve korçaklık
vērür. Şu ile bişürülmişi veyāhūd şusuz kavrulmamışı za'ifdür. ⁽¹⁰⁾ Karında
kurçurlar ve şişmek peydā eder. Zīrā yelmeşik ruṭubeti vardur. Şu içinde
ışlandukda ⁽¹¹⁾ veyāhūd şu ile bişürüldükda ol mağüle ruṭubeti zāhir olur.
Yübüseti derece-i şālīşe ⁽¹²⁾ evāhırine erişür. Ma'a-hāzā bürüdeti dağı çok-
dur ve işihā-yı kāzib peydā eder. Tohmı şişmeler ⁽¹³⁾ ve yelleri taḥlīl edüp
giderür. Ziyāde yübüset ile bir miqdār hārāreti olmağıla erlik şuyın ⁽¹⁴⁾
kurıdur. Kendir yaprağınun 'uşāresi kulağ içinde olan kurdları kırır. Eger
burundan ⁽¹⁵⁾ içerüye qosalar dimāğı pāk eyleye ammā yemesinden hāşıl
olan hılıt yaramazdur, baş ⁽¹⁶⁾ ağrıdur ve karnı tutar ve sidüğü yürüdür. Eger
dānesini kavursalar zararı az ola. ⁽¹⁷⁾ Eger üzerine sikencübīn-i sāde içseler
zararını def eyleye. Eger yaprağını döğüp anuñıla başı ⁽¹⁸⁾ yaykasalar saç-
lar diplerinden koñaqları giderüp pāk eyleye ve gözleri qarardur. Ekşi ⁽¹⁹⁾
yemişlerden üzerine şormağ ve şovuk şu içmek bu mağüle zararlarını def
edüp nef eder. [626a] ⁽¹⁾ Eger köklerini şu ile bişürüp ıssı şişlere yağı etse-
ler şişleri sākın eyleye ve içinde olan ⁽²⁾ yaramaz hılıtları taḥlīl eyleye. Am-
mā uyuşdurıcı yaprağı ki esrārdur andan çok yēseler katl eder. ⁽³⁾ Dāyimā
esrār yēyenlerden bir cemā'at ḥikāyet eyledi ki muḥaddemā bir dirhem ve
iki dirhem miqdārın ⁽⁴⁾ yēyüp tamām te'sīr eder iken gide gide birkaç rıtl
miqdārın isti'māl eder olmuş. ⁽⁵⁾ Bir kimesne mizācı taḥammülinden ziyāde
yēyüp zarar eylese fi'l-hāl sāde yağ ve ıssı şu ⁽⁶⁾ içürüp kuşdurup ma'idesini
andan pāk eyleyeler. Hummāz şarābi ve sār ekşiler ⁽⁷⁾ bu bābda ziyāde
nāfi'dür. Lişergūs marazı olanlara ne vechle 'ilāc olunup uyandırılırsa ⁽⁸⁾
anı dağı böyle edeler. Lişergūs dimāğda rūḥ yollarında koçmış balğamdan
olan unutsaklığa ⁽⁹⁾ dērler.

Ḳunbere: Serçe dedükleri kuşlardan Türkîde toyğar dedükleri kuşdur. ⁽¹⁰⁾ Başka zıkr olunduğı anuñçündür ki başka ismi vardur ve illâ haḳîḳatde ol dağı serçedür. ⁽¹¹⁾ Ṭabî'atı hârr u yâbisdür. Eger kebâb édüp yêseler ḳülence nef eyleye ve bevli idrâr eyleye. ⁽¹²⁾ İsfidbâc ya'nî pâre pâre édüp şu ile bişürüp yêseler ḳülenclülere ve ḳavuçlarında ⁽¹³⁾ ağırları olanlara eyü ğızâ ola. Şûrvâsı ḳarnı yüridür ve eti ḳarnı tutar. Sâ'ir ⁽¹⁴⁾ serçeler dağı böyledür lâkin bunun ḳuvveti ziyâdedür. Ammâ çok yemesi mizâcları ıssı olanlara ⁽¹⁵⁾ zarardur. İslâhı hindebâ ve sirke ile ve ekşi yemişler iledür.

Ḳand: Ma'rûfdur. Şeker ⁽¹⁶⁾ ḳamışınıñ şıḳındusından toñmış olanıdır. Ṭabî'atı hârr u raḳbdur, bişüricidür, yeller peydâ ⁽¹⁷⁾ éder. Ḳand şovuç hevâ te'sîr étmiş olan kimesneye ve mizâcları bârid-i raḳb olan kimesneye ⁽¹⁸⁾ ziyâde nâfi'dür. Sükker ahvâli ḫarf-i sînde zıkr olunmuşdur.

Ḳunnebî: Laḫanadan ⁽¹⁹⁾ bir gûnesidür ki baş bağlamaz. Başka zıkr olunduğı anuñçündür ki başka ismi vardur ki [626b] ⁽¹⁾ ol ismle ma'rûfdur. Ehl-i Şâm 'avâmı yanlarında bu ismle ma'rûfdur. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽²⁾ Vilâyet-i Bağdâd'da beyzü'l-gurâb ya'nî ḳarğa yumurdası demekle ma'rûfdur. Nebâtında çügündür ⁽³⁾ nebâtına müşâbihdür lâkin anuñ yapraḳları büyükrekdür ve yaşılluğı üzerinde kühl dedükleri ⁽⁴⁾ topraḳ ki andan sürme éderler anuñ siyâhlığı gibi siyâhlık vardur. Lezzetinde tatlılık ⁽⁵⁾ ile bir miḳdâr acılık vardur ve ortasında üsti yiv yiv olmuş baş vardur. ⁽⁶⁾ İçinde birbirine bingemiş şulu şarı çiçeği olur ki evvel zâhir olduḳda dâne dâne ⁽⁷⁾ olur. Ol başa beyza ya'nî yumurda dërler. Bu maḳûle laḫanauñ ḳuvvetleri birḳaç dürlü ⁽⁸⁾ ḳuvvetden terkîb olunmuşdur. Ğalîz ve şulu ruḫubeti vardur. Bir miḳdâr ḫarâreti dağı vardur. Ol ⁽⁹⁾ ḫarâret sebebi ile açar ve taḫlîl étmege yardım éder ve cimâ'a dağı yardım éder ammâ şovuç ⁽¹⁰⁾ ve acı topraḳlığı vardur. Ol sebep ile andan ḫâşıl olan ğızâ yaramazdur ammâ başı ⁽¹¹⁾ yapraḳlarından ziyâde yaramazdur. Andan şaḳınmaḳ evlâdur. Ḳoyu ve ğalîz ḳan ḫâşıl éder. Çok ⁽¹²⁾ yêseler göze za'f vère ve sevdâvî ḫıltlar peydâ éder ve sevdâvî marazlar ve yaramaz düşler ⁽¹³⁾ gösterür ve süddeler éder. Ziyâde buḫâr étmesiyle dimâğa za'f vèrüp fikrleri fesâda ⁽¹⁴⁾ vèrür. İslâhı budur ki evvelâ şu ile ḫaşlayup ol şuyını yabâna atup ba'dehu semiz ⁽¹⁵⁾ et veyâḫûd bâdem yağı veyâḫûd ḫâm zeytûndan olan zeyt ile bişürüp yeyeler. Yumurdası ⁽¹⁶⁾ ki başıdır ol ḳarın içinde ḳurḳurlar ve şişirmekler

peydâ eder ve erlik şuyın ziyâde ⁽¹⁷⁾ édüp cimâ'a yardım eder, huşûşan eger haşlayup sirke ve zeyt ve mirî ile yëseler ziyâde ⁽¹⁸⁾ éde. Bu maķûle lahana başlu lahanadan sevdâyı ziyâde eder ve sidügi yürüdür. Mā'iyyeti ⁽¹⁹⁾ ya'nî andan olan şululuk bi'l-hāşşa ser-hoşluğu men' eder ve tohmı hârdur, erlik şuyın [627a] ⁽¹⁾ <şuyın> fesâda vërür. Cimâ'dan soñra 'avrat tohmından götürünse rahminde olan er şuyın ⁽²⁾ fesâda vére. Eger şarâb içmezden evvel ve ser-hoş olmazdan evvel andan isti'mâl ⁽³⁾ étse ser-hoş étmeye. Kezâlik yemesi veyâhüd şululığından bir miķdâr içmek şarâb ⁽⁴⁾ humârın giderür.

Ķundus: Kündüs ki ħarf-i kâfda zıkr olunur anuñ ismidür. ⁽⁵⁾ Kezâlik kelbü'l-mâ' ya'nî şu köpegi ki Bulğâr ya'nî Rüs vilâyetlerinde şuda olur ki ⁽⁶⁾ derisinden kürkler éderler ve döşenürler ve ğayrı nesnelar éderler ve ol ıssıdıdır, ⁽⁷⁾ kökinde kuvvet ve katılık vardır. Dêrler ki andan libâs édüp geyseler bedende olan ⁽⁸⁾ yelleri gidere ve anuñ üzerinde oturmaķ niķris marâzına nef' éder, tecrîbe olunmuşdur. ⁽⁹⁾

Ķuţumâ: İsm-i Yünânîdür. Yaprakları tırnaqlara beñzer bir nebât ismidür lâkin andan ⁽¹⁰⁾ küçükdür. Şaruya mâyil boz renglü yemişi vardır ve yemişi deliklüdür. Yeryüzine yakın ⁽¹¹⁾ ince ve küçük köki vardır. Dêrler ki bu kök şirinlige ve muĥabbete nâfi'dür. Bir kimesne ⁽¹²⁾ üzerine aşaqoyup götürse ve sevdügi nâmına andan içse ziyâde te'sîr eyleye. ⁽¹³⁾ Eger birbirine huşümetleri olan ħalk arasında olsa 'adâveti giderüp ⁽¹⁴⁾ şulĥ édeler ammâ 'ilm-i tıbda nef'i yoķdur.

Ķünyâ: İsm-i Yünânîdür. Murâd mâ'-i verd ⁽¹⁵⁾ ya'nî gül şuyıdır ki ħarf-i mîmde zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Ķuşîrâ: ⁽¹⁶⁾ İsm-i Yünânîdür. Murâd tıbbâķ dëyü zıkr olunan devâdur ki muķaddemâ ħarf-i řada zıkr olınmışdur. ⁽¹⁷⁾ İbn Bıřriķ nâm şabîb ğalať édüp demiş ki bu devâ yenbüt ki bir güne keçi boynuzı ⁽¹⁸⁾ dedükleri yemişdür oldur demiş.

Ķüfi: İsm-i Yünânîdür. Ma'nası buĥür demekdür. ⁽¹⁹⁾ Anuñçündür ki şanavberde hoş koĥu olmaĝıla aña ķüfi dêrler. Ma'cün-ı ķüfi dedükleri [627b] ⁽¹⁾ ma'cünüñ daĝı hoş koĥusu olmaĝıla ve tılsımâtda anuñıla buĥür étdükleri ⁽²⁾ içün ķüfi dêrler.

Ḳaysûm: Türkîde marsımana dedükleri ⁽³⁾ nebâtdur. Ḳaysûm ism-i 'Arabîdür. Bu nebât uzanup büyük olur ⁽⁴⁾ hattâ ağaç kadar olur. Sedef yapraklarına beñzer ufağ yapraklar ile ⁽⁵⁾ çoludur ve yapraklarınıñ ince ince çatlaqları vardır. Uçlarında altun ⁽⁶⁾ renginde râyihası hoş ve ağır ve degirmi ve lezzeti acı çiçeği olur. Çiçeği ⁽⁷⁾ yaz günlerinde açılır. Erkekli ve dişilüdür. Erkeginün budakları ⁽⁸⁾ ince ve çiçeği ve yemişi za'ifrağdur. Ṭabî'atı derece-i şālîsede ⁽⁹⁾ hârr u yâbisdür. Bişürülmüş ve yağı ditredür olan sıtmaları ⁽¹⁰⁾ giderür hattâ ditretmez ve acılığı sebebi ile kurduları kırar ⁽¹¹⁾ ve hıltları afsentinden ziyâde toğrayup taḥlîl eder ammâ ⁽¹²⁾ ma'ideye ziyâde zarar eder. Eger yaqsalar küli saç ve şağal ⁽¹³⁾ dökülmesine eyü devâ ola. Şol vechle ki kene toḥmı dedükleri ⁽¹⁴⁾ toḥm yağı ve turb yağı ile karışdurup sürseler ziyâde nef' eyleye. ⁽¹⁵⁾ Bu tarîk ile geç biten şağalı tîz bitüre. Yemişi ve çiçeği bişürülüp ⁽¹⁶⁾ içseler veyâḥûd şöyle çig döğüp bir bucuğ dirhem miğdârına dek ⁽¹⁷⁾ içseler toğrulmayınca nefes almağa kâdir olamayanlara ve karaca ⁽¹⁸⁾ sinîrlü etleri buruşmuş olanlara nef' eyleye. Gücile efşân etmek ⁽¹⁹⁾ ve 'ırqu'n-nesâ marazlarına daḥı nef' eder. Kezâlik içmesi [628a] ⁽¹⁾ <içmesi> katl edici zehrlü dârûlara devâdur. Eger anı döşenseler ⁽²⁾ veyâḥûd anuñ ile tütsülenseler zehrlü olan cânverleri ⁽³⁾ kaçura ve ruteylâ ki zehrlü büyük örümcekdür anuñ ve daḥı ⁽⁴⁾ 'aḳreblerün şoḳduklarına ziyâde nef' eyleye. Şol vechle ki ⁽⁵⁾ ayvayı muḥkem ezüp anuñıla ol yere yağı etseler veyâḥûd dirhem ⁽⁶⁾ miğdârı içseler ziyâde nef' eyleye. Eger döğüp arpa unı ile bişürüp ⁽⁷⁾ büyük olan şişlere ve çıbanlara ursalar taḥlîl edüp ⁽⁸⁾ indüre. Eger 'avrat götürünse karnından oğlanın düşürüp ⁽⁹⁾ taşra eyleye. Ba'zılar demişler öykene zarar eder. İşlâḥı ⁽¹⁰⁾ şîḥ dedükleri nebât iledür. Ba'zılar demişler 'asel iledür. ⁽¹¹⁾ Kızdurup kurutmağda bedeli yarpuz dedükleri nebâtdur. ⁽¹²⁾

Ḳafher: İsm-i Yünânîdür. Vilâyet-i Hind ⁽¹³⁾ ve vilâyet-i garbdan getirürler bir güne şamğdur. Ba'zılar ğalaṭ edüp ⁽¹⁴⁾ senderüs ve lükk dedükleri şamğlardandur demişler ammâ bu kelâm ⁽¹⁵⁾ ğalaṭdur. Zîrâ ḳafher râyihası ziyâde çirkîn şamğdur. Ba'zılar ta'rib ⁽¹⁶⁾ eyledükde ḳâfdan soñra nün ile zıkr edüp ḳanfehr dëyü nün maḥallinde ⁽¹⁷⁾ zıkr eder ve ba'zılar nün getürmeyüp ḳafher dëyü telaffuz edüp ⁽¹⁸⁾ aña göre ḳâfdan soñra fâ maḥallinde zıkr ederler. Ṭabî'atı derece-i ⁽¹⁹⁾ şālîse âḥirinde hârr u yâbisdür. Eger ifrâṭ

ile semiz olan [628b] ⁽¹⁾ kimesneler şu veyāhūd sikencübīn ile rub^c dirhem miqdārın birkaç ⁽²⁾ gün içseler semizliği giderüp arıklada. Gücle nefes ⁽³⁾ alanlara ve şar^c marazı olanlara ve çalaqlulara andan içürürler nef^c eder. ⁽⁴⁾ Eger mā²-i ‘asel ile içseler hayzı yürüde ve qarından oğlanı ⁽⁵⁾ çıkara ve gözde olan nişānları tiz cilā eyleye. ⁽⁶⁾ Eger şu veyāhūd şarāb ile sürme gibi göze çekseler gözler za^cfına ⁽⁷⁾ nef^c eyleye. Dışlerde olan ağırları gidermede ⁽⁸⁾ ve dişlere nef^c etmekde aña beñzer nesne yokdur. Bir kerrede ⁽⁹⁾ rub^c dirhem miqdārından ziyāde isti^cmāl etmeyeler dēyü zıkr ⁽¹⁰⁾ olunmuşdur.

Ḳaysūr: Muḳaddemā ḫarf-i ḫāda zıkr ⁽¹¹⁾ olunan ḫacer ḫaysūrdur.

Ḳīmūlyā: ⁽¹²⁾ Ṭīn-i ḳīmūlyā dēdükleri balçıḳdur ki ḫarf-i ṭāda zıkr olunmuşdur. ⁽¹³⁾

Ḳīrūs: İsm-i Yūnānīdür. Murād bal mūmıdır. ⁽¹⁴⁾ Ehl-i ğarb ta^crib edüp ḳīrūs dērler ve illā Yūnānisi ⁽¹⁵⁾ ḳīrdür.

Ḳīr: İsm-i ‘Arabī-i ‘āmīdür. Murād olunan ⁽¹⁶⁾ ḳārdur ki zift dēdükleri oldur. Nitekim evvel bābda ⁽¹⁷⁾ tafşīl ile zıkr olunmuşdur, anda görüle. والله تعالى اعلم ⁽¹⁸⁾ ثمّ باب القاف و الحمد لله تعالى و تقدس ⁽¹⁹⁾ عليه اتمامه بالخير و الفوز

[629a] ⁽¹⁾

Ḳāfū’l-kāf

Ḳāfūr: İsm-i ‘Arabīdür. Keḫr lafzından müştāḳdur. ⁽²⁾ Keḫr, örti ve perde ma^cnāsınadır. Ḳāfūr ekşeriyā maḫallinde birbirine ḳarışmış ⁽³⁾ ağaçlar arasında bulunup ağaçlar ile örtülmüş olmağın ḳāfūr dēyü tesmiye ⁽⁴⁾ ētdiler. Ḳāfūr birkaç şınıfdur. Bir şınıfı Ḳaysūrīdür ki cümleden a^clādur. Ḳaysūr, ⁽⁵⁾ vilāyet-i Hind’de Serendīb tağlarında bir mevzī ismidür. Ol mevzī’e nisbet edüp ⁽⁶⁾ ḳāfūr-ı Ḳaysūrī dērler. Bir şınıfına daḫı ḳāfūr-ı Rebāḫī dērler. Zīrā anı evvelā bilüp ⁽⁷⁾ getüren Rebāḫ nām pādīşāhdur. Ḳaysūrīsi kızıl ile ḳarışıḳdur. İkincisi ziyāde ⁽⁸⁾ beyāz ve şeffāfdur. Ba^czılar dērler aşl-ı ḳāfūr Ḳaysūrīdür ba^cdehu anı eridüp ⁽⁹⁾ ba^czı ‘amel ile bir gūne daḫı edüp aña Rebāḫī dērler. Ba^czısı daḫı siyāha māyil ⁽¹⁰⁾ ğālīz olur ve ba^czısı daḫı ağacıyla ḳarışıḳ ve çok zağallu olur. Pes ol maḳūleyi ⁽¹¹⁾ eridüp taşfiye edüp Rebāḫī olur. Bu maḳūle ‘amel ile olanuñ eyüsi oldur ki ⁽¹²⁾ büyük yaşşı yaşşı pāreler ola. Ḳāfūr altında ziyāde çok ḫalk gölgelenmege ḳābil ⁽¹³⁾ bir gūne büyük ağaçlar içlerinde

bulunur. Ağacı beyâz ve gevşek ve yeyni olur. ⁽¹⁴⁾ Ba'zılar dërler kaplanlar ekseriyyâ ol ağaçlar yanlarında olurlar. Anuñçündür ki az bulunur. ⁽¹⁵⁾ Zîrâ almağa kâdir degüllerdür. Ba'zılar dërler yaz ıssılarında yılanlar kendülerin şovutmaq ⁽¹⁶⁾ için ol ağaçlara şarılurlar. Pes ırakdan ok atup ol ağacı nişanlarlar ⁽¹⁷⁾ ba'dehu kış eyyâmında gelüp ol ağacı yarup içinden göge mâyil erimiş nesnelere ⁽¹⁸⁾ çıkarurlar, aña kâfûr şuyı dërler ve tönmiş olanı zıkr olunan aşnâfdur ki beyân ⁽¹⁹⁾ olındı. Şol yılda ki şimşekler ve yıldırımlar çok ola ol yılda kâfûr dağı çok **[629b]** ⁽¹⁾ <ola ol yılda kâfûr dağı çok> olur ve şol yılda ki şimşekler ve yıldırımlar olmaya ⁽²⁾ kâfûr dağı ol yılda ağaçlarında az olur. Kâfûruñ tabî'atı derece-i şâlîse âhîrinde ⁽³⁾ bârid-i yâbisdür. Mizâcları ıssı olanlara nâfî'dür ve şafrâ ıssılığinden başları ağrısı ⁽⁴⁾ olanlara dağı nâfî'dür. Şol vechle ki şandal ile veyâhûd gül şuyı ile veyâhûd ⁽⁵⁾ yalınuz burunları yanına getürüp râyîhasını burundan içerü alalar ve bu mağûle ⁽⁶⁾ kimesnelere a'zâsını ve hâssalarını ya'nî gözlerine ve eşitmelerine ve lezzetlerine ⁽⁷⁾ ve sa'ir kuvvetlerine ziyâdelik vere. Ammâ dâyimâ koñulamağ cimâ' iştihâsını giderüp ⁽⁸⁾ za'if eder. Eger içseler cimâ'ı gidermede ziyâde te'sîr eyleye. Eger iki arpa miqdârın ⁽⁹⁾ marul şuyı ile her gün burundan içerü kosalar dimâğda olan harâreti gidere ⁽¹⁰⁾ ve uyuda ve baş ağrısını gidere ve burun kıanın kesüp çok gelen kıanı tuta. ⁽¹¹⁾ Şâhib-i kitâb eydür: İbn Mâsercûye nâm tabîb hikâyet eyledi ki yârânından kimesne ⁽¹²⁾ kâfûrdan iki mişkâl miqdârın bir günde ekl eyledi hemân ol günde cimâ' iştihâsını ⁽¹³⁾ andan kaç' eyledi ve bir gün dağı ekl eyledi ta'âm iştihâsını kaç' etdi ve üçüncü kerre ⁽¹⁴⁾ ekl eyledi ma'idesini şol vechle fesâda vèrdi ki aşlâ ta'âm hazm etmez oldu. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar dërler ki kâfûr kâtildür. Muhaşşal budur ki ekl edenün mizâcınıñ kuvvetine ve hâşşasına ⁽¹⁶⁾ göredür ya'nî ba'zı mizâcda tîz te'sîr edüp belki kıatl eder ve ba'zı mizâcda te'sîr ⁽¹⁷⁾ etmez ve kıatl etmez. Çok koñulaması uyhusızlık vèrür, tab'ı kabz eder ve saçı ⁽¹⁸⁾ ve şağalı tîz ağardur ve bir miqdâr tönürması vardır. Her ne vechle isti'mâl olunursa ⁽¹⁹⁾ gözlerde olan sü'-i mizâcı ya'nî ziyâde harâreti giderür. Eger kişnîc şuyı ile **[630a]** ⁽¹⁾ <ile> ezüp burun içine tamlatsalar dimâğdan gelen burun kıanını diñdüre. Eger gül ⁽²⁾ yağı içinde ezüp burun içine tamlatsalar gözlerde ve başda bir maddede sebebi ile ⁽³⁾ olan mizâc harâretine nef' eyleye. Bu mağûle maddenün 'âlâmeti budur ki güneş tögüp ⁽⁴⁾ zevâle varıncaya dek elem ziyâde olur ba'dehu güneş tölunmağa yakın olduğa ⁽⁵⁾ eksilür. Eger şarâb sirkesiyle kıarışdurup başuñ ön tarafına

sürseler ⁽⁶⁾ ıssıdan olan baş ağrısına ve çoğurmuş lohusa ‘avrat başı ağrısına ⁽⁷⁾ nef eyleye ve burun kanını diñdürür ve kulâ‘ ki defâ‘tle beyân olınmışdur aña ziyâde ⁽⁸⁾ nef eder. Ammâ bögrek ve kavuğda taş peydâ eder ve ıssıdan olan göz ⁽⁹⁾ ağırları devâlarına girür. Mizâcları ıssı olanlarıñ rûh-ı hayvânîlerine muvâfiğ ⁽¹⁰⁾ olmağda ‘azîm hâşşası vardır. Kezâlik misk ve ‘anber ile ta‘dîl edüp mizâcları ⁽¹¹⁾ bârid olanlara dağı muvâfağatı ‘azîmdür, huşuşan eger rûhuñ za‘fıflığı keşret-i tañlîl ⁽¹²⁾ sebebi ile olursa ve kâfür misk ve ‘anber ile ve yağlardan şarı şeb-büy ⁽¹³⁾ yağıyla ta‘dîl olunsa ziyâde kuvvet vèrüp nef eyleye. İssı olan zehrlere tiryāk ⁽¹⁴⁾ meşâbesindedür. Dişler çürimeyüp yènmeden men‘ etmede ‘azîm hâşşası vardır. ⁽¹⁵⁾ Eger yènmiş olan diş içine andan kosalar yènmesi ziyâde olmağdan men‘ ede. ⁽¹⁶⁾ Ba‘zılar hîle edüp beyâz mermeri ince dögüp dağı on dirhem miğdârına iki dirhem ⁽¹⁷⁾ bal mûmı ve nışf dirhem gül yağı veyâhüd benefşe yağı ile bal mûmın kaynadup ol ince ⁽¹⁸⁾ dögülmüş mermeri üzerine döküp qarışdurup ba‘dehu pāk mermer taş üzerinde ⁽¹⁹⁾ alışdurup ve pâre pâre edüp kurıdurlar ve şâfi kâfür arasına bırağup [630b] ⁽¹⁾ bey‘ ederler. Ammâ şâfisi râyihâsıyla ve hıffeti ile ve şâflığıyla ma‘lûmdur. Elbette zîrâ ⁽²⁾ şâfi olanuñ râyihâsı lîmünuñ şarı kabı râyihâsına veyâhüd ağaç kavunu ⁽³⁾ râyihâsına mâyıldür.

Kākünc: Dilkü üzümi dedükleri nebât envâ‘ından birisidür ki ⁽⁴⁾ zıkr olunur. Başka zıkr olunduğı anuñçündür ki başka ismi vardır ki anuñla ma‘rûfdur. ⁽⁵⁾ Nebâtı dilkü üzümine müşâbihdür lâkin bunuñ yaprağı yaşşırakdur ve budakları uzandukda ⁽⁶⁾ aşğa egilir. Yemişi kavuğa beñzer degirmi kılıflar içindedür. Ta‘bî‘atı derece-i şâlişeye ⁽⁷⁾ qarîb bârid-i yâbisdür. İki şınıfdur: Birisi tağlarda olur ve birisi dağı bostânlarda ⁽⁸⁾ olur. Tağlarda olan yegdür ve kuvveti ve te‘şîri ve yübüseti ziyâdedür, yereğânı giderür, ⁽⁹⁾ sidüğü yüridür, safrâyı sidük ile çıkarur. Bögreklerde olan marâzlar ⁽¹⁰⁾ ve çibanlar devâlarına girür. Bu bâbda bād-ı zehr meşâbesindedür. Cigere ve kavuğa eyüdü. ⁽¹¹⁾ İçmegile gücile efsân edene ve gücile tükürmege ve şusuzlık veyâhüd âher ⁽¹²⁾ elem sebebi ile dilin taşra çıkarana ve gücle nefes alanlara nef eder. Eger dânesinden ⁽¹³⁾ her gün mişkâl miğdârı yutsalar yereğân marâzına nef eyleye. Dânesinüñ ⁽¹⁴⁾ ve yaprağınuñ şuyı şişler ibtidâsında nâfi‘dür. Gâh olur şıqup şıkindusını ⁽¹⁵⁾ gölgede kurıdurlar. ‘Uşâresinden miğdâr-ı şerbeti üç dirhemdür ve dânesinüñ ⁽¹⁶⁾ kıvıl kabından beş dirheme dekdür.

Kâfûriyye: Râyiḥâsı kâfûr râyiḥâsı gibi bir gûne ⁽¹⁷⁾ reyḥândur ki muḳaddemâ ḥarf-i râda zıkr olunmuşdur.

Kâşim-i Rûmî: İsm-i Fârisîdür. Lisân-ı ⁽¹⁸⁾ Yünânca lîḳaştaḳûn dەرler ve ba'zı Türkîde menvek dەرler bir nebâtdur ki yüksek ⁽¹⁹⁾ taḡlarda aḡaçlar gölgelerinde, ḥuşûşan alçaḳ ve çuḳur yerlerde biter şümnüşîdür. Baldırı [631a] ⁽¹⁾ <Baldırı> ʔoraḳ otı baldırına beñzer boḡumlu ve ince ve küçük baldırı vardır. ⁽²⁾ Yaprāḡı iklîl-i melik dödükleri nebât yapraḡına beñzer lâkin andan yumuşaḳraḳdur. ⁽³⁾ Râyiḥâsı hoşdur ve yapraḡı baldırınıñ ne deñlü yuḳarusına çıḳarsa aña göre ⁽⁴⁾ inceliḡi ve yarıḳları çoḳ olur. Baldırınıñ ucında tâcı vardır. Tâcı içinde ⁽⁵⁾ râyiḥâsı hoş lezzeti dili acıdıcı râziyâne toḡmına beñzer içi ʔolu uzuna mâyil ⁽⁶⁾ siyâh yemişî olur. ʔabî'atı derece-i şâlişede ḥârr u yâbisdür. Köki ve toḡmınıñ sâ'ir ⁽⁷⁾ eczâsından ḥiddetleri ziyâdedür. İkişi daḡı ḥayzı indürür ve sidüḡi yürüdü ⁽⁸⁾ ve yelleri giderür ve şişleri taḡlîl eder ve ḡızâyı ḥazm êtdürür ve şovuḳ ve balḡamdan ⁽⁹⁾ olan aḡrılara, ḥuşûşan ma'idede olan aḡrılara nef ederler. Şovuḳ olan ⁽¹⁰⁾ cemî'an zehrlere şifâ olurlar. İçmeḡile ve götürünmeḡile daḡı ḥayzı idrâr ederler ve ḳarından ⁽¹¹⁾ oḡlanı çıḳarurlar. ʔâ'ife-i Rûm toḡmını fülful yerine isti'mâl ederler ve nebâtı ⁽¹²⁾ ma'idenüs yerine aşa ḳatarlar. Ba'zılar sîsâliyüs dödükleri nebât toḡmıyla ḳarışdurup ⁽¹³⁾ anuñ toḡmıdır dëyü ḥîle ederler. Farḳ râyiḥâ hoşluḡı ve acılıḳ iledür. ḳarında ⁽¹⁴⁾ olan ḳurḳurları giderür, ciğerde olan süddelere nef eder, ruḡbât-ı ⁽¹⁵⁾ fâsideyi giderür. Zıkr olınan nesnelere için dirhem miḳdârı içürürler. ⁽¹⁶⁾ ḳarında olan şoḡulcan ve sâ'ir ḳurdları çıḳarur. İstışkâlulara ıssı şı ile ⁽¹⁷⁾ iki dirhem miḳdârın içürürler. Ğalîz ve ḳatı olan etlere bişerken ḳatup ma'an ⁽¹⁸⁾ bişüp yëseler etlerüñ ḡilzetin giderüp laḡîf eyleye. Bu bâbda her nesneden ⁽¹⁹⁾ eyüdü, ḥuşûşan şı ḳuşları etlerini ziyâde laḡîf eder. Eger sirkede işlasalar [631b] ⁽¹⁾ veyâḡüd üzerine azacuḳ sirke yutsalar mizâcları ıssı olanlara olan ⁽²⁾ zararın def eyleye ammâ mizâcları ıssı olanların başların aḡrıdır ammâ aḡrılar ⁽³⁾ tîz gider. Andan olan baş aḡrısını gidermeḡe ḡül şuyı ile kâfûr ḳoḳulamak ⁽⁴⁾ yardım eder. Ba'zılar dëmişler ḳavuḡa zarar eder. İşlâḡı râziyâne iledür. Ba'zılar ⁽⁵⁾ dëmişler işlâḡı ḥıyâr ve şinḡıyâr toḡmıyladır. Kâşim bedeli beyâz kemmündan vezni ⁽⁶⁾ ve rub' vezni miḳdârdur. Ba'zılar dëmişler bedeli yabânî havuḳ toḡmından vezni ⁽⁷⁾ miḳdârdur.

Kādī: İsm-i ‘Arabīdür. Ehl-i Yemen luğati üzre ba‘zılar dërler ism-i Hindīdür. ⁽⁸⁾ ‘Arabīsi kedirdür. Vilāyet-i Yemen nāhiyelerinde ve ‘Ammān’da çok bulunur. Nebātı ⁽⁹⁾ hürmā ağacına müşābihdür. Yemişi henüz zāhir olup kabı yarılmadın alup ⁽¹⁰⁾ yağ içine bırağurlar tırur tā kuvveti yağa çıkar. Kādī dëdükleri budur. Nebātınun ⁽¹¹⁾ yaprağı katı ve kuvvetlü ve yumuşak ve ucı sivri ve uzundur. Nebātından ⁽¹²⁾ yemişi alınmayup kabı yarılıp taşra çıkdukdā hürmā çoruğı olur ve rāyihası ⁽¹³⁾ olmaz. Kādīden olan şarāba şarāb-ı kedir dërler. Ol şarāb cüzām marazını ⁽¹⁴⁾ kökinden giderür ve kaç’ eder. Kezālik çiçek ve haşbe dëdükleri çibanları ⁽¹⁵⁾ giderür. Ehl-i Hind dërler ki çiçek marazı zāhir olan kimesnede toğuz dāne ⁽¹⁶⁾ çiçeği zāhir oldukdā şarāb-ı kādīden içürseler çiçek on dāneye varmayup ⁽¹⁷⁾ def’ ola. Şarāb-ı kādī az olur ki bu vechle ‘amel olunur ki cirminden ve ağacından ⁽¹⁸⁾ raṭl miğdārın şu içinde kaynadurlar tā kuvveti şuya geldükde sükker ile kıvāma ⁽¹⁹⁾ getürürler. Şarāb-ı kādī dëyü ıtlāk olunsa bu maḳūle şarābı murād olunur [632a] ⁽¹⁾ <olunur>. Ammā ṭabībler aralarında meşhūr olan şarāb-ı kādī bunlardan ğayrı ⁽²⁾ niçe eczā daḳı katılıp olur. Anun şıfatı mürekkebātda zıkr olunur.

Gāv-zevān: ⁽³⁾ İsm-i Fārisīdür. Lisānū’s-şevr ya’nī şıgır dili dëdükleri nebātudur ki ḫarf-i lāmda ⁽⁴⁾ zıkr olunur inşā’allahü te‘ālā.

Gāv-çeşm: İsm-i Fārisīdür. ‘Aynü’l-baḳar ⁽⁵⁾ ya’nī şıgır gözi demekdür. Murād muḳaddemā ḫarf-i bāda behār dëyü zıkr ⁽⁶⁾ olınmışdur ki ḫaḳīḳatde bābūnec dëdükleri çiçekden bir şınıfdur.

Kebere: ⁽⁷⁾ Ma’rūfdur. Kebere dëdükleri turşī yemişi ḫāşıl olduğı ağaç dikenlü ⁽⁸⁾ büyük ağaçdur. Yaşılığa budaḳlanur zeytūna beñzer yaşıl kılıflar içinde ⁽⁹⁾ çiçeği olur ki yarıldıkdā beyāz yapraklı güli çıkar ve ortasında feṭiller ⁽¹⁰⁾ gibi nesneleri olur. Çiçekden sonra bellūta beñzer uzun yemişi olur. Yemişine ⁽¹¹⁾ şefellec dërler. Ol daḳı yarılıp içinden sarı kıızıl dānesi çıkar. Dānesi ⁽¹²⁾ üzerinde yelmeşik yaşluğı vardır. Bağdād ve Başra cāniblerinde ve topraklı ⁽¹³⁾ şahrālarda ve ḫarāb ve şusuz yerlerde çok biter. Bu ağaç cemī’an eczāsı ile ⁽¹⁴⁾ ḫārr u yābisdür ve kuvvetleri birkaç günedür. Köki ve kökinün kabuğı derece-i ⁽¹⁵⁾ şālīşe evā’ilinde ḫārr u yābisdür. Yemişi henüz açılmadın derece-i şāniyede ⁽¹⁶⁾ ḫārr u yābisdür, hılṭları laṭif edici ve toğrayıcıdur. Yaprağı derece-i ülā ⁽¹⁷⁾ evāḫirinde ḫārr u yābisdür.

Şefellec ki kablubağa yemişdür hârr u raḥbdur ve iç dânesi ⁽¹⁸⁾ ya'nî çekirdegi derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Ba'zılar dëmişler bâriddür. Issı ⁽¹⁹⁾ vilâyetlerde olanuñ harâreti şovuk vilâyetlerde olandan ziyâde olur. **[632b]**

⁽¹⁾ Pes Mekke'de olan Bağdâd'da olandan kavîraḥdur. Kökinüñ kabuḡı talaḳa ⁽²⁾ ziyâde nâfi'dür, andan enfa' nesne olmaz. Eger andan sirke ile içseler talaḳda ⁽³⁾ ve cigerde olan süddeleri ziyâde açā. Kezâlik 'asel ile yaḳı êtseler ⁽⁴⁾ nef' eyleye. Eger ḳurısını dögüp 'asel ile ḳarışdursalar ġalîz ve ḳoyu ⁽⁵⁾ hılḫları gidere. Eger 'asel ve sirke ile terbiye êtseler içerde olan ⁽⁶⁾ a'zâya ziyâde nâfi' devâlardan ola. Zirâ her yeri açup taḫlîl êder ⁽⁷⁾ ve yelleri ve şovukları ve ġîzeti ve yelmeşikligi eridüp giderür ve sidük ⁽⁸⁾ ve berâz ile taşra êder ve süddeleri açar. Ḳabuḡınuñ talaḳda te'sîri ⁽⁹⁾ şol mertebededür ki ġâh talaḳdan siyâh ḳan taşra êder. Ğarġara ⁽¹⁰⁾ êtmegile ve çeynemegile daḫı balġamı indürür ve üzerine ḳomaġla bir yer yırtılmasına ⁽¹¹⁾ veyâḫûd ezilmesine nef' êder, huşuşan tâzesini muḫkem ezüp ḳosalar ziyâde nef' ⁽¹²⁾ eyleye. Taġıılır maḳûlesi olan yaramaz çıbanlara ufaḳlanmış ile yaḳı êtseler ḳurıdup ⁽¹³⁾ cilâ eyleye. Şarâb veyâḫûd şarâb sirkesiyle bişürülmişini ḳarışdurup mażmaza êtseler ⁽¹⁴⁾ veyâḫûd çeyneseler dişler aġrılarına nef' eyleye. Aġrısı olan diş ile kabuḡını ışırsalar ⁽¹⁵⁾ nef' eyleye. Eger sirke ile behaḳ üzerine sürseler behaḳı cilâ eyleye. Münâsib devâlar ile ⁽¹⁶⁾ ḳarışdurup ḳatı şişlere ve ḫanâzîr dëdükleri çıbanlara ursalar taḫlîl eyleye. ⁽¹⁷⁾ Yemiş henüz açılmadın zîkr olınan fa'ideleri êder ammâ kökinden ve kabuḡından ⁽¹⁸⁾ çok za'f üzre êder. Yaprakları ve budakları daḫı henüz açılmadık yemişinden ⁽¹⁹⁾ za'fdür. Ḥakîm Dîşķürîdüs ḫikâyet eyledi ki yapraġıyla yaḳı êtmegile zamân-ı ḳalîlde **[633a]** ⁽¹⁾ <ḳalîlde> ḫanâzîr dëdükleri şişleri taḫlîl eylemiş. Yaprāġınuñ şıķındusu şoġulcanları ⁽²⁾ ḳatlı êder. Tamâm olmuş olan yemiş ḳarnı sürer, huşuşan dânesini çeyneyüp ⁽³⁾ yutsalar ziyâde süre. Bağdâd'[d]a 'avâmu'n-nâs yaz ıssılarında aç ḳarnıyla yemişini ⁽⁴⁾ çok isti'mâl êdüp dërler ki ziyâde şovukdur. Kebere tuzlanmış olan yemiş ⁽⁵⁾ ki sirke ile ola eyü ḳatıḳdur. Ža'îf olan iştiḫâyı ḫarekete getürüp açar ⁽⁶⁾ ve ma'idede olan balġamları cilâ êder ve ciger ve talaḳda olan süddeleri ⁽⁷⁾ açar ve sidük ve berâz ya'nî neces ile taşra êder. Evlâ budur ki ta'âmdan evvel ⁽⁸⁾ yeyeler te'sîri ziyâde ola veyâḫûd ta'âm ortalarında yeyeler. Yuyup sirkisini ⁽⁹⁾ giderseler zarar êtmeye veyâḫûd sirkisinüñ ḳuvveti kesr olınmaḳ için ḳurı üzüm ⁽¹⁰⁾ ḳatalar. Tâze filiz gibi budaklarına Bağdâd'da muḫlaḳa ḳudubân

ya'nī kuḍbān dēyü ⁽¹¹⁾ ıtlāk etseler murād anuñ tāze budakları olur. Ol yaprağından yegrekdür. ⁽¹²⁾ Bağdād'da anı tuzlayup acılığı gider ba'dehu sirke ve küşüş dedükleri iplikler ⁽¹³⁾ gibi nesne ve yoğurt ile isti'māl ederler. Sirke ile olan başa ve bedene ⁽¹⁴⁾ yegdür ve kāmih dedükleri ekşi ile ancak ma'ideye eyüdü. Eger çok yeseler zarar ⁽¹⁵⁾ eyleye. Kebereden şol ki şuya yakın yerlerde bitmiş ola yaramazdur, şişiricidür ⁽¹⁶⁾ ıslāh olunmaz. Eger keberenün acılığın giderüp sirkesiz isti'māl etseler ⁽¹⁷⁾ cimā' etmegi ziyāde eyleye. Eger yaprağını veyāhūd yemişini muhkem ince ezüp gözde ⁽¹⁸⁾ olan nāşūrlara yaqı etseler ziyāde nef eyleye. Köki ile bāsūr dedükleri ⁽¹⁹⁾ sevdāvi kandan olan çibanlara dütüzseler ziyāde nef eyleye. Eger bişürüp **[633b]** ⁽¹⁾ şuyını kel başa dökseler nef eyleye. Sirke ile hanāzīr dedükleri şişlere ⁽²⁾ ve katılıklara yaqı etseler taḥlīl eyleye. Kabağın çeynemle şovukdan olan ⁽³⁾ dişler ağrısını giderür. Eger fülful ve sedef ile yeseler cigerde şovuk ⁽⁴⁾ süddeye nef eyleye. Yemişinün çekirdegin yememek evlādur. Zīrā yaramazdur. ⁽⁵⁾ Eger sirkelenmişinden kırk gün miqdarı zamān yeseler talaqı gidere. Sirkelenmesinün ⁽⁶⁾ eyü tariḳi budur ki tuzlu şu içinde birkaç gün ıslanup tura tā acılığı ⁽⁷⁾ gide ba'dehu ol şudan çıkarup yaşluğı giderile ve sirke içine birağalar. ⁽⁸⁾ Eger bir miqdār zeyt yağı katarlarsa hıfz edüp bozulmaya. Gāh olur kebereden ⁽⁹⁾ kāmih ederler. Nitekim küşüş dedükleri iplikler gibi nebātdan ve ğayrıdan ⁽¹⁰⁾ ederler. Kāmih bir güne katıkdur, mürekkebatda zıkr olunur. Kebereden olan ⁽¹¹⁾ kāmih ziyāde ıssıdur, baş ağrıdicidür ammā talaqa ve ma'ideye nef eder. ⁽¹²⁾ Mizācları ıssı olan kimesneler aña yakın olmağ cāyiz degüldür. Eger ⁽¹³⁾ yaprağını veyāhūd kökinün iç ince kabağın kırıdup ba'dehu dögüp ⁽¹⁴⁾ saḥk edüp zift ile qarışdurup başda eskiden olan tatlu ⁽¹⁵⁾ uyuzlara niçe zamān yaqı etseler giderüp eyü ede. Kezālīk sā'ir ulaşup ⁽¹⁶⁾ tağılur maḳūlesi olan çibanlara ve uyuzlara nef eder, huşuşan qurı ⁽¹⁷⁾ yerlerde olan çibanlara ziyāde nef eder. Ammā mizācları yaş olanlarda ⁽¹⁸⁾ ve gevşek olan a'zāda olan çibanlara iç yağıyla muhkem ezüp ⁽¹⁹⁾ uralar. Yaprağını iç yağıyla yaqı edüp boyunda olan hanāzīre ve ğalīz **[634a]** ⁽¹⁾ <ve ğalīz> şişlere ursalar taḥlīl eyleye. Sā'ir balğamdan olan şişleri daḥı taḥlīl ⁽²⁾ eder. Ammā boyun ve uyluğ başları ve koltuklarda olanlara tiz te'sīr edüp ⁽³⁾ nef eyleye. Eger kökini hoş çoḥulu devālar ile meşelā sünbül ve qarabaş ve idḥir ⁽⁴⁾ ile qarışdurup 'asel ile koyu edüp yutsalar göğüsde olan balğamları taḥlīl ⁽⁵⁾ edüp eridüp tükürmek ile

çıkara ve göğüsde olan ağrılara nef eyleye. ⁽⁶⁾ Sâ'ir eczâsınıñ bişmişi ile ğarğara êtmek dimâğı pāk êder ve süddelerin ⁽⁷⁾ açar. Yaprâğınıñ şuyı qarın içinde olan eger şoğulcan ve eger sâ'ir ⁽⁸⁾ diri her ne ise kıatı êder. Şuyından miğdâr-ı şerbet dört dirhemden sekiz ⁽⁹⁾ dirhem miğdârına dekdür. Sükker ve azacuk sirke ile veyâhüd 'asel ve sirke ile içeler ⁽¹⁰⁾ ve kökinüñ döğülmişinden miğdâr-ı şerbet üç dirhem miğdâra dekdür. Ammâ bişürilen ⁽¹¹⁾ nesnelere kıatmak için iki dirhemden altı dirhem miğdâra dekdür. Kebereden ⁽¹²⁾ olan kâmiğh dedükleri kıatık arıqladıcudur. Tıalağa nef için keberenüñ ⁽¹³⁾ sirkelüsü yegdür. Kâmiğhinden veyâhüd sirkelenmişinden ziyâde ⁽¹⁴⁾ isti'mâl olunup zarar êdüp ıztırâb vërseler veyâhüd bağarsuk ⁽¹⁵⁾ sıyrındısı marazını peydâ êtseler kâmiğhden olursa zarar rufüdân ⁽¹⁶⁾ bişürülmüş yumurda şarusına azacuk sirke kıatup yeyeler zarar def' ola ⁽¹⁷⁾ ve eger sirkelüsinden olursa zarar yumurdayı şu içinde bişürüp yeyeler zarar ⁽¹⁸⁾ def' ola. Issı şu ile ğarğara êtmek ve ıssı şu içmek kâmiğhüñ ve sirkelüsünüñ ⁽¹⁹⁾ dimâğa ve ma'ideye olan zararları def' êder.

Kebîkec: [634b] ⁽¹⁾ Fârisiden ta'rib olınmışdur. *Müfredât-ı İhtiyârât-ı Bedî'i* şâhibi zıkr êder ki ⁽²⁾ beyâbânî kerefsden bir günesidür. Türkide düğün çiçeği dërler. Dört şınıfdur. ⁽³⁾ Yaprâğı kişnîc nebâtı yaprâğına beñzer, rengi beyâza mâ'ıldür, yelmeşikligi vardur ⁽⁴⁾ ve şarı çiçeği vardur. Baldırı ne uzun ve ne kıalındur ve köki küçük ⁽⁵⁾ ve lezzeti acı ve beyâz dur, topalak nebâtı gibi budaklanur, aqar şular yanlarında ⁽⁶⁾ biter. Bir şınıfı dağı ğerü aña beñzerdür ammâ çiçeği benefşe rengdür ve bu şınıf ziyâde ⁽⁷⁾ keskindür, dili acidur. Bir şınıfınıñ dağı nebâtı küçük ve altun rengine ⁽⁸⁾ çiçeği vardur ve râyihası yaramazdur. Dördüncü şınıfınıñ çiçeği süd gibi beyâz dur. ⁽⁹⁾ Cümlesinüñ tabî'atları ıssı ve keskin, dili incidicidür ve yakıcudur, derece-i ⁽¹⁰⁾ şâlişeye êrişür. Taşradan bedene ursalar ağrıdup kıabarda. Eger ba'zı ⁽¹¹⁾ yağlar ile bir miğdârın deri şoyulduğı yere ve ğicige ve uyuza sürseler ⁽¹²⁾ şıvasalar nef êdüp saç şakal dökülmüş olan yerlere birkaç kerre ⁽¹³⁾ yakı êtseler nef eyleye. Bu zıkr olunan te'sîrleri taze iken êder. Kıurudulmuş ⁽¹⁴⁾ köki akşurmağı tahrik êtmede kündüs dedükleri devâdan kıavîrakdur. Dişler ⁽¹⁵⁾ ağrılarına nef êder, hayz kıanını akıdur. Götürünmekle kıarından oğlanı ⁽¹⁶⁾ ve oğlan şonı dedükleri deriyi çıkarur. Yënmiş ve yënmemiş olan ⁽¹⁷⁾ dişleri ufaqlar. Ba'zılar dişler ağrısıçün taşradan diş üzerine ⁽¹⁸⁾ aşakosalar ve üye-

rine yatup uyumayalar. Zîrâ dişleri kırar. İki mişkâl ⁽¹⁹⁾ mişkârı insânı katl eder. ‘İlâcî belâdur içen kimesneye olan ‘ilâc gibidür [635a] ⁽¹⁾ <gibidür>.

Kebâbe: Vilâyet-i Hind’den getirürler ma’rûf dânelerdür. Râyihası hoş ⁽²⁾ ve keskindür, rengi kızıla mâyil siyâhdur. İki dürlüdü: Birisi iri olur, kebâbe ⁽³⁾ dëyü ıtlâk olunduğda murâd ol olur ve bu sınıfa habbü'l-‘arûs dağı dërler; ⁽⁴⁾ bir sınıfı dağı ufağdur, aña felence dërler. Nitekim ħarf-i fâda zıkr olınmışdur. ⁽⁵⁾ Tâbi‘atı derece-i şâniye âhîrinde ħarr u yâbisdür. Hıltları gâyetde inceldüp ⁽⁶⁾ küçük êdicidür. Gögüs perdelerinde olan sūd-deleri ziyâde açıcıdur, ⁽⁷⁾ bevlî idrâr êdici ve bögrekleri pâk êdicidür. Ķarnı tıtar, bir mişkâr ⁽⁸⁾ kıbâzlığı vardır. Dişlerde olan çibanlara ve kıulâ’a ki defa‘âtile beyân ⁽⁹⁾ olınmışdur nef’ eder, ħuşûşan eskiden olanlara ziyâde nef’ eder. Anı ⁽¹⁰⁾ çeyneyenün tükürüğü cima‘a lezzet vërür. Yemesi şovuk olan ma‘ideye ⁽¹¹⁾ kıuvvet vërür ve içerde olan a‘zâyı ıslâh êdüp kıuvvet vërür ⁽¹²⁾ ve şovuklukların giderür. Ağızda tıtsalar diş etlerin hoş êdüp ağız ⁽¹³⁾ râyihasını hoş eder ve nefse kıuvvet vërür ve ħafaķan ki yürek oynamak ⁽¹⁴⁾ marazıdur aña nef’ eder. Hoş kıoħular terkîblerinin ekşerine girür. ⁽¹⁵⁾

Kibrît: Zann olunur ki lafz-ı kibrît aşda ‘Arabî degüldür belki ⁽¹⁶⁾ luğat-i Naba‘îdür andan ta‘rib olınmışdur. Kibrît dört dürlüdü: Birisi kıızıldur ⁽¹⁷⁾ ve ol cümleden a‘lâdur. Ba‘zılar dëmişler Ĥazret-i Süleymân nebî ‘aleyhi’ş-şalavâtu ⁽¹⁸⁾ ve’s-selâm uğrayup geçdüğü Vâdî-i Neml etrâfında kıızıl kibrît çokdur. ⁽¹⁹⁾ Ba‘zılar dëmişler kıızıl kibrît ma‘denî degüldür kımyâgerler ‘ameli ile olmışdur. [635b] ⁽¹⁾ Ba‘zılar dağı dëmişler kıızıl kibrît kımyâcılar yalanlarındanur ve illâ ħaķîķatde ⁽²⁾ vücûdı yokdur. Eger ma‘dinde ve eger ‘amel ile ašlâ vücûdı yokdur ma‘denîdür. ⁽³⁾ Vücûdı vardır dëyenler dërler ki ma‘dininde iken gece ile etrâfına nür ⁽⁴⁾ ve ziyâ vërüp aydınlık eder. Ammâ ma‘deninden alınduğdan sonra nür ⁽⁵⁾ vërmesi kesilür. Kıızıl kibrît gümişi boyayup kıızıl eder. Bir sınıfı ⁽⁶⁾ dağı şarudur ki ma‘rûfdur. Ba‘zısı dağı beyâzdur. Bunun râyihası keskindür. ⁽⁷⁾ Ba‘zısı dağı gökçildür, aña ekder ya‘nî bulanık dërler. Ba‘zılar aña siyâh ⁽⁸⁾ dërler. Bu ikisinden bişürülmüş olan ve yanmış olan siyâha mâyil ⁽⁹⁾ olur. Yaķılmış olanun siyâhlığı ziyâde olur. Cümlesinin tabi‘atları ⁽¹⁰⁾ derece-i şâlîşe evâhîrine dek ħarr u yâbisdür. Ba‘zılar dërler derece-i râbi‘adadır, ⁽¹¹⁾ laţîfdür. Kibrît yerde olan buħârlardan ħaşıl olur, taş ⁽¹²⁾ ve toprak ve ħayrı nesnelere ħaşıl olmaz

ve kibrîtdе ziyâde yağlılık ⁽¹³⁾ vardır. Ol sebep ile âteşi kendüye çeküp tîz yanar, harâreti yübüsetinden ⁽¹⁴⁾ ziyâde çokdur, cemî'an zehrleri def' eder. Zehrlü cânver şokduğına ⁽¹⁵⁾ isti'mâli bu vechledür ki döğüp üzerine ekeler veyâhüd tükürük ile ⁽¹⁶⁾ karşıdurup üzerine koyalar veyâhüd sidük ve eski ters veyâhüd ⁽¹⁷⁾ 'asel veyâhüd buṭm saķızı ile karşıdurup üzerine koyalar. Eger buṭm ⁽¹⁸⁾ saķızı ile karşıdurup temregü ve deri şoyulduğı yere ve gici-ge ⁽¹⁹⁾ ve uyuzla sürseler eyü ede. Göğüsde ve öksürüğe sebep olan [636a] ⁽¹⁾ <olan> balğamları tîz bişürür ve göğüsde olan irinleri tîz çıkarur. ⁽²⁾ Bu huşuşlar için rufüdân yumurda ile yeyeler. Gücile nefes almak marâzına ⁽³⁾ daḥı nef' eder. 'Avrat anuñla kendüye tütüzse karnından oğlanın ⁽⁴⁾ tîz taşra eyleye. Eger buṭm saķızı veyâhüd 'asel veyâhüd sirke ile behaķa ⁽⁵⁾ sürüp şıvasalar behaķı gidere. Eger fıstık ağacı saķızı ile karşıdurup ⁽⁶⁾ 'akreb şokduğı yere kosalar eyü ede. Eger sirke ile karşıdursalar deryâ ⁽⁷⁾ ejderi ve deryâ 'akrebi şokduklarına nef' eyleye. Eger kızıl büre ile karşıdurup ⁽⁸⁾ uyuzı ve giciği anuñla yusalar nef' edüp gidere. Eger şu ile veyâhüd ⁽⁹⁾ yumurda ile bulamaç edüp içşeler yereķâna nef' eyleye ve zükâm ve nezleyi ⁽¹⁰⁾ giderür. Eger bedene ekseler deri gidere. Eger niķris üzerine sürüp ⁽¹¹⁾ bulaşdursalar nef' eyleye, huşuşan kızıl büre ile ziyâde nef' eder. Anuñla tütüzmek ⁽¹²⁾ şağırılığa nef' eder. Eger 'asel ve şarâb ile kulaķlarda olan çürüğe ve şınığa ⁽¹³⁾ sürseler nef' eyleye. Kızıl kibrît şar' ve sekte ve şaķıķa marâzlarına burundan ⁽¹⁴⁾ içşerü komağıla nef' eder. Bu emrâz defa'âtile beyân olınmışdur. Münâsib devâlar ⁽¹⁵⁾ ile başda olan çıban ve kelleri eyü eder. Eger aķa şoğanı ile ⁽¹⁶⁾ kaynadılmış olan zeyt ile karşıdursalar deri şoyulmak ve gicik ⁽¹⁷⁾ ve uyuzlara sürececek büyük devâlardan ola. Sa'fe dedükleri ufaķ ⁽¹⁸⁾ çıbanlara sirke ve tîn-i ķimülyâ dedükleri balçık ile sürseler nef' eder. Hınnâ ile ⁽¹⁹⁾ temregüye sürseler kōpara. Eger çoğan şuyı veyâhüd reşem şuyı ile [636b] ⁽¹⁾ karşıdursalar cilâ etmek için kavıraķ olur. Reşem bir nebâtdur ḥarf-i râda ⁽²⁾ zıkr olınmışdur ve kızıl büre ile gevşek olan çıbanlara ve âkilelere nef' eder. ⁽³⁾ Eger 'akırķarḥâ ile karşıdurup ve 'asel ile ma'cün edüp ba'dehu sirke ile ezüp ⁽⁴⁾ sıvık edüp büyük marâz ya'nî cüzâm olanlarıñ bedenlerinde olan ⁽⁵⁾ irilü ufaķlı çıbanlara sürseler ziyâde nef' eyleye ve eyü eyleye. Kibrîtüñ beyâzından ⁽⁶⁾ miķdâr-ı şerbet iki denk miķdâra dekdür ve şarusından on ķırâṭ miķdârdur. ⁽⁷⁾ Ba'zılar tâze süd ile mişķâl miķdârın içşerler. Kibrîtüñ ekşer aḥvâlde bedeli ⁽⁸⁾ zernîhdür.

Kebid: Ciger dedükleri ma'rif 'uzvdur. Ekşer hayvânlaruñ ⁽⁹⁾ cigerleri gerü hayvânıla zıkr olunmuşdur lâkin başka bâb édüp zıkr etmek 'adet ⁽¹⁰⁾ olmuşdur. İslâh-ı ğızâ için tabî'atı hârr u raḥbdur, ma'ideye muvâfık degüldür, ⁽¹¹⁾ ağırdur, ıztırâb vericidür, geç hazm olup andan olan ğızâ ğalîzdür. ⁽¹²⁾ Eger cigeri şerḥa şerḥa édüp üzerine tuz ve şamğ-ı 'Arabî eküp kebâb édüp yëseler ⁽¹³⁾ bağarsuqlarda olan çibanlara ve qarın sürmesine ziyâde nef eyleye, ⁽¹⁴⁾ şol şartla ki ma'ide hazmına kâdir ola. Cigerlerüñ eyüsi oldur ki uçar ⁽¹⁵⁾ hayvânlardan ola, huşuşan tavuk cigeri ve semiz kız cigerleri ziyâde eyüdü. ⁽¹⁶⁾ Ammâ yürür maḳûlesi olan hayvânlar cigerleri, huşuşan bedenleri büyük olup koca ⁽¹⁷⁾ olanların cigerleri yaramazdur. Ammâ beyâbânlarda vahşî olan hayvânların cigerleri ⁽¹⁸⁾ zehrlüdür. Cigerler yemeden hâşıl olan ğızâ bedene gücle girüp tağılır. Ba'zılar ⁽¹⁹⁾ demişler cigerlerüñ eyüsi oldur ki şaman yer hayvândan ola ammâ cigerler talaqlardan [637a] ⁽¹⁾ <talaqlardan> ve bögreklerden eyüdü. Yürür hayvânlarda bir yıllık oğlak ve toklu ⁽²⁾ cigerleri cümleden eyüdü. Vâcib budur ki çok yemeyeler. Yemesinüñ eyü tarîki budur ki ⁽³⁾ zeyt ile kavurup mirî ile yeyeler veyâhüd ince édüp ve tuzlayup kor ⁽⁴⁾ üzerinde kebâb édüp yeyeler lâkin böyle olıcağ dârçinî dahı katalar ve yedükde ⁽⁵⁾ sirkeye banup yeyeler. Mizâcları ıssı olanlar sirke ve kerâvyâ ve kırık kişnîc ile yeyeler. ⁽⁶⁾ Cigerler yemeden hâşıl olan kıan tîz fâsîd olmaz.

Kîsüvn: Yettü'âtdan ⁽⁷⁾ ya'nî südlügenlerden bir gûnesidür. Nitekim harf-i yâda zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ. ⁽⁸⁾

Kebâb: Ma'rifdür, kıuşdan ve ğayrı hayvânât etlerinden şusuz bişürilenidür. ⁽⁹⁾ Nitekim ma'lûmdur.

Kettân: İsm-i 'Arabîdür. Ma'rif nebâtuñ ismidür ki anuñ ⁽¹⁰⁾ ince kabuğından geyesiler ederler. Türkide dahı bu ismle meşhürdür. Toḥmî ahvâli muḳaddemâ ⁽¹¹⁾ başka bir bâb zıkr olunmuşdur. Nebâtında i'tidâl üzre harâret vardır. Eger nebâtu ile ⁽¹²⁾ tütüzseler burunda olan süddeleri açâ ve devşirilüp yukarıya çekilmiş ⁽¹³⁾ olan rahmi işlâh eyleye. Çiçegi feraḥ verür. Ba'zılar demişler çiçegi şîrînlige ve muḥabbete ⁽¹⁴⁾ yarar. Kettândan olan geyesiler bürüdete mâyildür. Eger çibanlar üzerine kıosalar ⁽¹⁵⁾ veyâhüd içine taldursalar içlerinde yaşluğı ve çirki kıurıdup gidere ve kendüye ⁽¹⁶⁾ ala. Geyesisi bedenden deri kendüye çeker ve az eder. Kettândan olan geyesiler ⁽¹⁷⁾

mizâcları ıssı olanlara eyüdüür ve yaz günlerine münâsibdür. Bedende kehle êtmesi penbe ⁽¹⁸⁾ geyesinden azdur ya'nî penbeden olan geyesiler kehleyi ziyâde êder. ⁽¹⁹⁾ Kettândan olan geyesilerün yunmamış bedeni arıqladur, huşuşan kış eyyâmında [637b] ⁽¹⁾ ziyâde arıqladur ve şol ki yunmuş ve yunmuşak ola bedene nef' êdüp bedeni hıfz êder. ⁽²⁾

Ketim: Yaprğından boya êderler tağlarda biter bir ağaçdur. Ba'zılar dêmişler ⁽³⁾ vesmedür. Vesme andan çivit êtdükleri yapraqdur. Ketim boyası boyayup çok ⁽⁴⁾ tırmada çivitden kuvveti ziyâdedür. Ketim, tağlarıñ ziyâde şarp ve yüksek ⁽⁵⁾ yerlerinde olur. Ağacınıñ yaprağı zeytün ve mersin ağaçları yaprakları gibidür, ⁽⁶⁾ içi çekirdeklü fülful kadar yemişli olur. Yemişi tamâm kemâlin bulduqda siyâh olur. ⁽⁷⁾ Tâbi'atı hârr u yâbisdür. Eger yaprağınuñ şıkındusından veyâhüd bişürülmüşinden ⁽⁸⁾ içseler ziyâde kuşdura ve kuduz taladugına nef' êder. Eger yaprağınuñ kurıdup ⁽⁹⁾ dögseler ve hınnâ ile qarışdursalar eyü boya ola. Eger ağacınıñ kökini muhkem bişürseler ⁽¹⁰⁾ eyü mürekkeb ola. Eger bir miqdâr şamğ kıatsalar ziyâde eyü mürekkeb ola.

Küşel: ⁽¹¹⁾ Tuffâh ya'nî alma ismlerindendür. Tuffâh muqaddemâ zıkr olinmişdur.

Küşeyrâ: İsm-i 'Arabîdür. ⁽¹²⁾ Ketre dedükleridür ki andan gâlaçdur. Lisân-ı Yünânîde tarâhîşâ dêrler. Dikenleri ⁽¹³⁾ keskin ve çok dikenlü bir ağaç şamğıdur. Ağacına kıattâd dêrler. Nitekim muqaddemâ zıkr olinmişdur. ⁽¹⁴⁾ Eyüsi oldur ki şâfi ve düz ve ince ve pâk olup lezzeti tatluya mâyil ola. Tâbi'atı ⁽¹⁵⁾ bürüdet ve harâretde mu'tedildür ve derece-i ülâda ra'bdur. Ketrede tağriyet ya'nî ⁽¹⁶⁾ şıvayup pekitmek vardur. Devâları anuñla qarışdursalar devâlarıñ yavuzluğın ⁽¹⁷⁾ sır ve bağarsuqları şıvayup üzerinden ıssı ve yavuz nesnelere aqmağa kuvvet vêrür. ⁽¹⁸⁾ Azacuk kurutması dağı vardur. Sürmelere dağı kıatarlar tâ ki sürmelerün yavuzluğın ⁽¹⁹⁾ gözden def eyleye. Öksürüge ve öykende olan irilige dağı nef' êder [638a] ⁽¹⁾ <êder>. Eger 'asel ile qarışdurup bir miqdârın ağızda tutup eriyenini yut-salar ⁽²⁾ boğılup kesilmiş olan âvâzı gerü yerine getüre. Eger müşelleş içinde ışlayup ⁽³⁾ dağı yabân şıgırınıñ yağılmış boynuzından bir miqdâr veyâhüd şebb-i Yemânîden bir miqdâr ⁽⁴⁾ ya'nî denk kadar kıatup dağı cümleden iki dirhem miqdârı içseler kıavuşda olan ⁽⁵⁾ yangını ve bögreklerde olan ağırıyı fi'l-hâl sâkin eyleye. İshâl êder kuvveti dağı vardur. ⁽⁶⁾ Gözde olan irilü ve

ufaqlu çıbanlara ve ıssı şişe nef^ç eder, huşuşan eger⁽⁷⁾ şuyı ile sürmelense veyâhüd ba‘zı ekeceklere kıatup ekseler ziyâde nef^ç eyleye.⁽⁸⁾ Eger ağacınuñ kökin kıurıdup dögseler ve sirke ile behaķ üzerine yaķı étmeler⁽⁹⁾ gidere. Ketrenüñ mizâcında olan şovukluğı ile dimâğdan gögse inen mâddeleri⁽¹⁰⁾ ğalîz édüp inmege mâni^ç olur ve ma‘ide ve göğüs ve öyken kıamışı dēdükleri⁽¹¹⁾ ‘uzva dökilen tuzlu hıltı ta‘dîl ve ıslâh édüp zarar étmesini def eder⁽¹²⁾ ve bu sebep ile öksürüğü sâkin eder ve inceliği sebebi ile harekete gelan kıanı⁽¹³⁾ ğalîz étmesiyle hareketden alıķor ve göz kıapaķlarında olan yangını sâkin édüp⁽¹⁴⁾ iriligini yumışadur ve tamlatmağla gözde olan ıssı şişden olan göz⁽¹⁵⁾ ağrısına nef^ç eder. Eger şı içinde veyâhüd lu‘âb içinde ışlayup ezüp⁽¹⁶⁾ çatlayup yarılan saçlara sürüp şıvasalar nef^ç édüp eyü eyleye. Eger⁽¹⁷⁾ niçe zamân böyle étmeler saçlarınuñ kıvırcıķlıđın giderüp toğru tırur⁽¹⁸⁾ eyleye. Yumışatmada ve ğalîz étmede bedeli kıabaķ çekirdeđinüñ içidür ve şıvayup⁽¹⁹⁾ tıttkıllamada ve ğayrıda bedeli şamğ-ı ‘Arabîdür. Miķdâr-ı isti‘mâli bir dirhemden beş [638b]⁽¹⁾ dirhem miķdâra dekdür. Ba‘zılar dēmişler aşıağaya zarar eder. İslâhı anîsün iledür.⁽²⁾

Küheylâ ve Kühlâ: Bu iki ism diyâr-ı Mağrib’de lisânü’ş-sevr dēdükleri ma‘rûf⁽³⁾ nebât isimlerindenür. İsm-i şânî ki kühlâdur anı şinhiyâr ki kıızıl boya nebâtıdur anuñ⁽⁴⁾ envâ‘ına ya‘nî her dürlüsine ıtlâķ ederler. Şinhiyâr muķaddemâ zıkr olınmışdur.⁽⁵⁾ Kezâlık ‘aynün muķaddemâ ğarf-i ‘aynda senâ-yı beledî dēyü zıkr olınan nebâtdur,⁽⁶⁾ aña dağı ıtlâķ ederler.

Kühl: Dēyü ıtlâķ olunduķda murâd siyâh sürme⁽⁷⁾ olur ki ‘Arabîsi işmiddür. Nitekim ğarf-i elifde zıkr olınmışdur.

Kühl-i Süleymân:⁽⁸⁾ Murâd yine işmiddür.

Kühl-i İşfihânî: Yine murâd işmiddür.

Kühlü’s-Südân: Kıaralar⁽⁹⁾ sürmesi demekdür. Murâd beşme ve teşmî-zec dēdükleri siyâh dânelerdür ki Türkîde⁽¹⁰⁾ çeşme-zen dērler. Ağrısı olan göze ekerler. Nitekim ğarf-i bâda zıkr⁽¹¹⁾ olınmışdur.

Kühl-i Fârisî: Muķaddemâ ğarf-i elifde anzurüt dēyü zıkr olınan⁽¹²⁾ şamğdur.

Kedir: Bu bâb evvelinde kâdî dëyü zıkr olunan devâdur. Ba'zılar ⁽¹³⁾ dërler andan şarâb êtseler ol şarâba şarâb-ı kedir dërler ve şarâb olmazdan ⁽¹⁴⁾ muğaddem kâdî dërler ammâ bu ıtlâkda nazar vardur.

Kerefs: Ma'rûfdur. ⁽¹⁵⁾ Birkaç dürlüdü: Bostânîsî ve beyâbânîsî olur ve mişelerde olurı olur ki ⁽¹⁶⁾ kerefs-i mâ'î ya'nî kerefs dedükleri oldur ve tağlarda biteri dağı olur. Lisân-ı Yünânda ⁽¹⁷⁾ kerefsê urâsalyüs dërler. Tağlarda olanuñ bir gunesi taşlıklarda biter aña ⁽¹⁸⁾ Yünânîde ba'râsalyüs dërler. Bostânîsinüñ yaprakları büyükdür ve aña şitevi ⁽¹⁹⁾ ya'nî kışlarda biter dërler ve Maşriki ve Naba'i dağı dërler. Ba'zılar bostânîsinüñ cemî'an **[639a]** ⁽¹⁾ <cemî'an> aşnâfına dërler. Tabî'atı derece-i şaniyede hârr u yâbisdür. ⁽²⁾ Cemî'an kerefsler tabî'atları hâr u yâbisdür lâkin cümleden za'îfi mâ'î ya'nî şu ⁽³⁾ kerefsidür ve cümleden kuvvetlusi tağlarda ve taşlıklarda olanıdur ba'dehu beyâbânîsidür. ⁽⁴⁾ Ammâ şusuz yerlerde olanı ziyâde kavî ve keskin ve acırağ olur ⁽⁵⁾ ve yazda olanuñ dağı kuvveti ziyâde olur. Gâh olur ki harâret ve yübüsetde ⁽⁶⁾ kuvvetleri derece-i şâlişe evâsıtına erişür. Kerefsde eñ ziyâde kuvvetlü köki ⁽⁷⁾ ba'dehu tohmı ba'dehu cirmidür. Cümlesinde teftih ya'nî süddeleri ve gayrıyı açmaçlılık ziyâdedür. ⁽⁸⁾ Bostânîsini yemek sidüğü ve hayzı yüridür ve yelleri tağıdur. Açmaçlılıkda tohmı ⁽⁹⁾ kavırağdur. Bostânîsî ma'ideye nef' êtmekde sâ'ir envâ'ından ziyâdedür. Zîrâ anlardan ⁽¹⁰⁾ lezzeti ziyâdedür ve tabî'at aña mu'tâddur. Eger kavut ile andan yağı édüp ⁽¹¹⁾ gözde olan şişlere ursalar tağlil édüp indüre. Eger şu ile bişürüp ⁽¹²⁾ köki ile içseler katl êdici eczâdan olan zarara nef' eyleye. Kuşmayı tahrik ⁽¹³⁾ êder. Katl êdici eczâ def'i için vèrmemek gerekdür illâ zehrleri beden içinden ⁽¹⁴⁾ giderdükden şonra vèreler. Mürdeseng dedükleri zehr içmekden dağı nef' êder. ⁽¹⁵⁾ Mürdeseng ve aña beñzer zehrler henüz bedende iken dağı andan içürmek câyizdür. ⁽¹⁶⁾ İştihâ-yı ta'âmı uyandırurp iştihâ vèrür. Eger erlerde ve eger 'avratlarda cimâ' iştihâsını ⁽¹⁷⁾ harekete getürür. Anuñçün lâzımdur ki oğlan emziren 'avrata vèrmeyeler. Zîrâ cimâ'a ⁽¹⁸⁾ iştihâsı gelüp südi fâsid olup az olur. Kerefs ağız râyihâsını hoş êder. ⁽¹⁹⁾ Dâyimâ yemesi 'avratlar rahmlelerini keskin ve yavuz ruğubet ile çoldurmağla bi'z-zarurî **[639b]** ⁽¹⁾ cimâ'a meyl êtdürür. Şovuk olan cigere nâfi'dür. Eger ıssı şiş üzerine sürseler ⁽²⁾ yangın ziyâde eyleye ammâ şonra harâreti eksük ola. Tâze yaşılı şovuk olan ⁽³⁾ ma'ide ve cigere nâfi'dür, şu yollarında olan taşları

eridür. Yaprağı ve şıkındusu ⁽⁴⁾ balgam sebebi ile olan ditredür sıtmaya nef' eder, huşuşan eger taze râziyâne ⁽⁵⁾ yaprağınıñ şıkındusu ile içseler ziyâde nef' eyleye. Dânesi bu bâbda kavırağdur. ⁽⁶⁾ Tohumundan yemekte yanlar ağrılarına nef' eder ve kekremeyi giderür. Tohumundan miqdâr-ı ⁽⁷⁾ şerbet üç dirhemdür. Ba'zılar demişler öykene zarar eder. Hamâmâ dedükleri devâ ⁽⁸⁾ ıslâh eder. Kökinden on beş dirhem miqdâra dek bişürüp içmek ⁽⁹⁾ câyizdür ve döğümişinden üç dirhem miqdârı içmek câyizdür. 'Akrab ⁽¹⁰⁾ şokduğı kimesneye kerefs yemek yaramazdur. Kezâlik 'akreb şokmazdan evvel ⁽¹¹⁾ yemek yaramazdur. Sâ'ir hayvânî zehirler yemesi dağı böyledür. Zîrâ yürece alup gider. ⁽¹²⁾ Andan çok yemek şar' marazını taħrîk eder veyâhüd yeñiden peydâ eder. ⁽¹³⁾ Zîrâ ince hılçları harekete getirüp başa tîz çıkarur. Hattâ yüklü olan 'avrat ⁽¹⁴⁾ andan çok yese oğı şar' marazı ile veyâhüd dîvâne veyâhüd a'zâsı ⁽¹⁵⁾ fâlic toğa. Anuñçün lâzımdur ki oğlan emzüren 'avrat andan perhîz eyleye ve yüklü ⁽¹⁶⁾ olan 'avrat ziyâde perhîz eyleye. Eger kökini veyâhüd nebâtını 'asel içinde mürebbâ ⁽¹⁷⁾ etseler ma'ideye yarayup gönül bulanmasını sâkin eyleye. Taze kerefs qarın ⁽¹⁸⁾ için şişirür ammâ tîz gider. Mizâcları şovuk olanlara nâfi'dür. Anlar ıslâh ⁽¹⁹⁾ étmesine muhtâc degüllerdür megerki çok isti'mâl edeler ve mizâcları ıssı olanlara ıslâhı budur ki sirkelü edüp yeyeler. Kerefsde açmaçlık ziyâde olmağıla¹ [640a] ⁽¹⁾ <olmağıla> ma'ideye ve dimâğa ve rahımlere keskin hılçlar çeküp getirür. Anuñçündür ki şar' ⁽²⁾ marazı olanlara zarar eder. Şar' marazına lisân-ı Yünânîde ilîmesâ dërler. Eger kerefsi ⁽³⁾ döğüp ve 'asel ile qarışdurup yéseler uyluklar üsti ağrılarına bir vechle ⁽⁴⁾ nef' eyleye ki nef'de aña beñzer âher devâ olmaya. 'Asel dağı yéseler gëru nef' eyleye. ⁽⁵⁾ Eger tohumını mişli sükker ile döğüp ba'dehu sâde yağ ile qarışdurup mecmû'ından her gün ⁽⁶⁾ üç dirhem miqdârı yéseler cimâ'a ziyâde taħrîk edüp çok te'sîr eyleye. Ammâ yedüklerinde ⁽⁷⁾ ğızaları hurûs eti ve hurûs hâyeleri ola. Eger şıkındusını gül yağı ve sirke ile ⁽⁸⁾ qarışdurup hammâmnda her gün yedi güne degin anuñla sürünseler gicigi ve uyuzu ⁽⁹⁾ gidere. Tağlarda biten kerefs zehrlü cânverler şokduğı kimesnelere veyâhüd ⁽¹⁰⁾ şokmazdan evvel andan yemiş olanlara zarar étmede bostânîsinden ziyâdedür. ⁽¹¹⁾ Eger 'uşâresini sükker ile qarışdurup ve kaynadup şâf edüp içseler ⁽¹²⁾ ma'idede ve bağarsuklarda

1 "ıslâhı budur ki sirkelü edüp yeyeler. Kerefsde açmaçlık ziyâde olmağıla": Bu kısım sayfanın kenarında verilmiştir.

olan tuzlu balgamdan olan şusuzlığa nef^c (13) eyleye ve ağırları sākin eyleye. Devālaruñ kuvvetlerini kavuğa erişdürür (14) ve ishāl edici olan devālaruñ zararlarını giderür. Meşelâ edviyeden (15) hâşıl olan ıztırâb ve ğuşşa ve bağarsuğ kazındısı ve sâ'ir ağırları (16) sākin eder. Bu bâbda nef'i ziyâdedür ve bu maḳûle zararları def' için yalınuz (17) ve ğayrı ile daḫı isti'mâl olunur. Tağlarda biten kerefs toḫmı kemmûna müşâbihdür (18) ve köki bostānîsi kökinden incerekdür. Kökinden ve yemişinden şarâb ile [640b] (1) içseler sidügi ve ḫayzı yüride ve taşlıklarda biten kerefs kerefs-i Mâkedünî dërler. (2) Anuñ toḫmı nānhvâh dëdükleri toḫma beñzerdür lâkin andan keskinrakdur ve râyihası (3) hoşrakdur. Bu sınıf Şâm ve ğayrı vilâyetlerde maḳdûnus demekle ma'rûfdur. (4) Ammâ kerefs-i Nabaṭî ki aña kerefs-i 'azîm ve kerefs-i şitevî dërler anuñ baldırı kızıla (5) mâyildür ve yumuşağ ve uzundur ve içi boşdur ve yukarısında biten başı (6) torağ otında olan başa beñzerdür ve toḫmı siyâh ve uzun ve içi çolu (7) ve lezzeti ziyâde keskindür ve râyihası hoşdur ve köki beyâz ve büyük ve lezzeti (8) hoşdur ve ğalîz degüldür. Bu sınıf bostānîsi gibidür lâkin andan za'ifrakdur. (9) Ammâ beyâbānîsi ki aña Yünānîde semerniyün dërler ve ba'zılar aña kerefs-i ṭaberî dërler (10) anuñ yaprağı yaşsıdır ve yere yakın olanı taşraya egilmişdür ve yaprağında (11) ele yapışur yelmeşigi vardır, râyihası hoşdur ve kendüsi katıdır ve keskinliği (12) vardır. Yaprağı lezzetinde daḫı keskinlik vardır ve rengi şaruya mâyildür. (13) Üzerinde tâcı vardır, lahana toḫmına beñzer siyâh ve degirmi toḫmı vardır ve lezzeti (14) keskindür. Köki daḫı ziyâde keskindür, dili acıdır, şululığı azdur, taşrası (15) siyâh ve içi beyâza mâyil şarudur ve bu sınıf depelerde ve taşlıklarda (16) biter. Bu sınıf tağlarda ve taşlıklarda olandan za'ifrakdur. Ba'zılar dëmişler (17) anuñ gibidür. Götürünmekle qarından oğlancıkları düşürür. İçseler 'ırku'n-nesâ (18) marazına nef' eder ve derledür ve istiskâ-yı laḫmiye yarar. Kerefs toḫmından şarâb (19) ederler, şol vechle ki toḫmı dögüp daḫı dögülmişinden bir mişkâl miḳdârına üzüm [641a] (1) <üzüm> şîresinden rıtl miḳdârına veyâḫüd nışf mişkâl miḳdârın bir rıtl (2) şarâba bez pâresine bağlayup üç ay turur. Bu maḳûle şarâbi iştihâyı (3) açar ve ma'ideye nef' eder ve gücle efsân edenlere nef' eder ve bu şarâb (4) bedenden tîz taḫlîl olunur. Bu maḳûle şarâb için baṭrāsalyün dëdükleri (5) kerefs ki beyân olunmuşdur anuñ toḫmiyle étmek sâ'irinden enfa'dur. Kerefsi (6) çok isti'mâlden açması ziyâde olup zarar étse def'i ayva iledür. (7)

Kerm: İsm-i ‘Arabîdür. Üzüm ağacıdır ki aşma ve gayrı dërler. İki dür-lüdür: ⁽⁸⁾ Beyâbânîsi ve bostânîsi vardur. Eger ikisinün yapraklarını veyâhüd filizlerini ⁽⁹⁾ dögüp başa yağı etseler baş ağrısını sâkin eyleye. Yaprakları ve filizleri ⁽¹⁰⁾ dahı bârid-i yâbisdür, ıssı şişlere yağı etmege eyüdü. İbtidâla-rında ziyâde ⁽¹¹⁾ eyüdü. Zîrâ mâddeleri tutup men‘ eder, huşuşan eger arpa kavutu ile olursa ⁽¹²⁾ ma‘idede olan ıssı şişleri ve yangınları sâkin eder. Eger çeyneseler ⁽¹³⁾ kuşmayı men‘ eder ve ma‘ideye kuvvet vërür. Yaprâğınun şıkındusını içmekle ⁽¹⁴⁾ ve sükker ile huqne etmekle bağarsuqlarda olan çibanlara nef‘ eder ve rub‘ rıtl ⁽¹⁵⁾ miqdârına degin içmekle kan kuşmayı men‘ eder ve yüklü ‘avratları düşürmeden ⁽¹⁶⁾ hıfz eder. Kezâlik filizleri-nün kurasını ısladup şuların içseler ⁽¹⁷⁾ nef‘ eyleye. İksinün dahı şıkındularından içmekle ve tâzelerinden yemekle ⁽¹⁸⁾ humâra ve gönül dönmesine ziyâde nef‘ ederler. Gâh olur aşma çubuqlarınun **[641b]** ⁽¹⁾ üzerinde şamğa beñzer doñmış nesne olur. Ol nesne ziyâde yâbis ve cilâ edicidir. ⁽²⁾ Eger andan şarâb ile içseler şu yollarında olan taşları çıkara. Eger temregü ⁽³⁾ ve irinlü ve irinşüz olan gicige ve uyuza bulaşdurup sürseler eyü ede. ⁽⁴⁾ Anı sürüp bulaşdurmak murâd edindüklerinde evvelâ ol yerleri kızıl büre ile ⁽⁵⁾ yuyup ba‘dehu süreler. Eger anuñla zeyt ile ma‘an dâyimâ sürünseler kılları yolınup ⁽⁶⁾ gidere. Kezâlik tâze aşma çubuqlarını yaqup ol zamânda içle-rinden şamlayan ⁽⁷⁾ ruṭubeti alsalar ol dahı kılları gidere. Eger anı sigillere sürüp bulaşdursalar ⁽⁸⁾ sigilleri gidere. Budâqlarınun küli ve cibresi ile ve sirke ile bevâsîr dedükleri ⁽⁹⁾ çibanları ki deşilüp akar ola ve oturaq yerleri-ne yağı etseler eyü ede ve sinirler ⁽¹⁰⁾ tolaşmasına nef‘ edüp eyü ede. Siyâh yaramaz yılan şokmasına dahı nef‘ eder. ⁽¹¹⁾ Eger sirke ve gül yağı ve azacuk sedef nebâti ile yağı edüp talaqda olan ıssı şişe ⁽¹²⁾ ursalar nef‘ eyleye. Aş-manun tâze budâqları ki evvel zâhir olur ve aña aşmalığı dërler ⁽¹³⁾ anun ṭabî‘atı derece-i ulâda bârid-i yâbisdür. Gönül dönmesi olduğı zamânda andan ⁽¹⁴⁾ yëseler nefse râhat vërüp sâkin eyleye ve bulanmasını gidere ve ma‘idede ta‘âm ⁽¹⁵⁾ dönmesini dahı gidere. Aç qarınıla yëseler cimâ‘a za‘f vère. Anı şıqup andan ⁽¹⁶⁾ şarâb dahı ederler, yalınuz ve sükker ile dahı ederler. Andan olan şarâb maḥmûrlığa ⁽¹⁷⁾ ve maḥmûrlıqdan olan yangına nef‘ eder ve şafrâyı ishâl ile ve bevl ile çıkarur ⁽¹⁸⁾ ve ince olan hılṭları ma‘ideden kazıyup cilâ eder ve iştihâyı harekete getirüp ⁽¹⁹⁾ şafrâyı yeriyle koparur. Ammâ dişleri tiz kamaşdurur ve ma‘idede şafrâ olmağıla **[642a]** ⁽¹⁾ <şafrâ

olmağıla> olan yürek oynamasını giderür ve tabî'atı tutar ve tutup ⁽²⁾ şık-
mağıla belki bir miqdâr ishâl eyleye. Eger ta'âmdan şoñra lîfinden bir miğ-
dâr şorsalar ⁽³⁾ ta'âmı ma'ide ağzından şıkup gidermekle insâna hîffet gele.
Mizâcları ıssı olanlara ⁽⁴⁾ ve ma'ideleri şafrâvî olanlara eyü devâdur. Yaprığı
harâretten olan diş ⁽⁵⁾ ağrısına eyü yağıdur, huşuşan tâzesi ziyâde eyüdür.
Çeyneseler diş etlerin ⁽⁶⁾ pekişdüre. Gâh olur anuñla râmekden yağı edüp
qarın üzerine qomağıla ishâli ⁽⁷⁾ tutar. Râmek bir terkîbdür, mürekkebatda
zıkr olunur. Ammâ beyâbân aşması bostânîye ⁽⁸⁾ müşâbihdür ve yaprağı
dilkü üzümü dedükleri nebâtuñ bostânîsinuñ yaprağına beñzerdür ⁽⁹⁾ lâkin
andan yaşşırağdur. Yosun dânesine beñzer degirmi çiçeği olur. Bu ağacunuñ
⁽¹⁰⁾ cemî'an kuvvetleri kâbizdür. Beyâbânî aşma iki dürlüdür: Birisi ancak
çiçeklenür, üzümü ⁽¹¹⁾ olmaz ve birisi dahı çiçeklenüp şoñra ufağ siyâh dâne
yemişleri olur. ⁽¹²⁾ Yemişinde kâbizlik ve tatlılık vardır. Beyâbân aşmasınınuñ
çiçeği nef' de ve kâbizlikde ⁽¹³⁾ sâ'ir eczâsından kavîrağdur ve tâze ve yumışağ
pâreleri ma'ideye eyüdür, ma'ideye ⁽¹⁴⁾ kuvvet vericidir. Eger kökini şu ile
bişürüp bişmişinden beş vaqıyye miqdârın ⁽¹⁵⁾ sükker ile içseler qarın içinden
şu gibi ruṭubetleri ishâl ile gidere. İkisinden ⁽¹⁶⁾ yemiş vereninüñ yemişi ile
yunmağıla yüzde ve sâ'ir bedende olan lekeleri pâk ⁽¹⁷⁾ eder. Eger çiçeğin
alup gölgede qurıdup ba' dehu şaqsı veyâhüd sırça içinde ⁽¹⁸⁾ hıfz edüp vaqt-i
hâcetde iki mişkâl miqdâra dek içseler qarını tuta ve sidügi ⁽¹⁹⁾ yürüde ve kan
tükürmeyi kesüp gidere ve ma'ideyi kavî edüp ıztırâbını gidere **[642b]** ⁽¹⁾
ve hazm-ı ta'âma kuvvet verüp ma'idede ekşi olmaya. Yaşı ile ve qurısı ile ⁽²⁾
dahı şişlere yağı etseler şişler büyümesine mâni' ola. Eger gül yağı ⁽³⁾ ve sirke
ile qarışdurup başa ovup sürseler baş ağrısına nef' edüp ⁽⁴⁾ ağrıya sebep olan
mâddeleri men' eyleye. Eger döğüp 'asel ve za'firân ⁽⁵⁾ ve gül yağı ve mürr ile
qarışdurup henüz irinlenmiş olan uyuzlara sürüp ⁽⁶⁾ şıvasalar gidere. Kezâlik
diş etlerine ve diş etlerinde olan tağılır ⁽⁷⁾ maqûlesi olan çibanlara nef' eder.
Münâsib nesne ile 'avrat götürünse ⁽⁸⁾ 'avrat rahminden çok kan gelmeyi
tuta. Eger şaqsı içine koyup âteşde ⁽⁹⁾ yaqsalar gözler ağrılarına yaraya ve 'asel
ile dâhıs ya'nî kurulğan ⁽¹⁰⁾ dedükleri çibana ve züfre dedükleri gözde çıkan
katılığa ve gevşemiş ⁽¹¹⁾ dişler etlerine ki andan kan aqar anlara nef' eder.
Yabân aşmasınınuñ ⁽¹²⁾ üzümünden olan şarâb siyâh ve kâbizdür. Ma'idesine ve
bağarsuqlarına ziyâde ⁽¹³⁾ hılṭlar aqar olan kimesneye nâfi'dür ve sâ'ir kabza
ve men'e ve taqviyete ⁽¹⁴⁾ muhtâc olan marâzlara ziyâde nef' eder.

Kerme-i beyzâ: Ak aşma ağacı ⁽¹⁵⁾ demekdür. Murâd muḳaddemâ ḥarf-i fâda fâşirâ dëyü zıkr olınan nebâtdur. ⁽¹⁶⁾

Kerme-i sevdâ: Siyâh aşma demekdür. Murâd fâşiristîn dëyü zıkr olınan ⁽¹⁷⁾ nebâtdur.

Kürnüb: İsm-i Nabaḫîdür. Türkîde lahana dëdükleri maʿrûf nebâtdur. ⁽¹⁸⁾ Laḥananuñ yabânîsi ve baḥrîsi ve bostânîsi daḫı olur. Ammâ kürnüb dëyü ıtlâḫ ⁽¹⁹⁾ olunsa murâd bostânîsi olur. Cümlesi çügündür dëdükleri nebâta müşâbihdür [643a] ⁽¹⁾ <müşâbihdür>. Bostânîsi daḫı birkaç şınıfdur. Bir şınıfı ḫunnebîḫ dëdükleridür ki ⁽²⁾ ḥarf-i ḫâfda evşâfî ile zıkr olındı. Bir şınıfı maʿrûf olandır ki çügündür ⁽³⁾ nebâtı gibi hemân yapraḫlardur ve bir şınıfı daḫı başludur, şalgâm gibi degirmi başludur. ⁽⁴⁾ Nitekim maʿrûfdur ve bunuñ baʿzı yapraḫları yer üzerine döşenür. Bu daḫı ⁽⁵⁾ iki şınıfdur. Bir şınıfinuñ küçüç cümmâra yaʿnî baldıra beñzer yumışaḫ ⁽⁶⁾ nesne üzerinde yapraḫları birbirine karşı bir yerden bitüp baʿdehu bir yere ⁽⁷⁾ cemʿ olup ḫarpuz gibi baş olur ve baʿzısı böyle baş olmaz. Bu iki ⁽⁸⁾ şınıfda ḥarâret ve keskinlik vardır. Ḥarâretleri derece-i ülâ âḫirinde ⁽⁹⁾ ve yübüsetleri derece-i şâniye evvelinde olur ve bostânîsi derece-i ülâda ⁽¹⁰⁾ ḫârr ve derece-i ülâ âḫirinde yâbisdür. Bu iki şınıfa Şâmî ve Hemedânî ⁽¹¹⁾ ve Müşilî ve Endülisî dërler. Zıkr olınan vilâyetlerde bunlardan çok ⁽¹²⁾ olmaḫıla ol vilâyetlere nisbet ile meşhûrlardur ve şol ki yapraḫları ⁽¹³⁾ birbirine karşı bitüp yere egilmişdür aña ḫavzî dërler. Muḫaşşal budur ki ⁽¹⁴⁾ cümle aşnâfinuñ ḫuvvetleri terkîb olunmuşdur. Nabaḫî dëdükleri lahana yapraḫın ⁽¹⁵⁾ tâze yaralara ursalar oñulda ve ḫurutmasıyla taḫılur maḫûlesi olan ⁽¹⁶⁾ çıbanları eyü eder. Laḥana toḫmınıñ ḫabîʿatı derece-i şâniyede ḫârr u yâbisdür. ⁽¹⁷⁾ İki mişḫâl miḫdârın içseler ḫarında olan ḫurdları kıra. Eger dögüp ⁽¹⁸⁾ anuñla yüzde olan leke ve siyâh ve kızıl noḫḫaları yusalar nef eyleye. ⁽¹⁹⁾ Eger laḥanayı yaḫsalar küli ziyâde ḫurudıcı ola. Eger baʿzı iç yaḫlarıyla [643b] ⁽¹⁾ ḫarışdurup ḫanâzîr dëdükleri çıbanlara ve bez dëdükleri şişlere ve büyük ⁽²⁾ ve ıssı ve ḫatı şişlere ursalar nef eyleye. Eger azacuç ḫaşlayup ⁽³⁾ yëseler ishâl eyleye. Eger iki kerre muḫkem ḫaşlayup yëseler ḫarnı ḫuta. Laḥana ⁽⁴⁾ yemek maḫmûrlara nâfiʿdür, ditremeyi giderür. Laḥananuñ yüregi sâʿir eczâsından ⁽⁵⁾ maʿideye eyürekdür. Eger ʿuşâresine kızıl büre ve gök süsen kökinden ⁽⁶⁾ ḫatup içseler ḫarnı ishâl eyleye. Eger şarâb ile

karşıdurup içseler ⁽⁷⁾ yılan ışırmasına nef eyleye. Eger boy tohmı unı ve sirke ile karşıdurup ⁽⁸⁾ niķrise yaķı etseler nef eyleye. Kezâlik eñ yerleri ağrılarına ve deriñ ⁽⁹⁾ iriñlü çirklü çıbanlara dağı nef eder. Eger ũşâresin burundan içeri ⁽¹⁰⁾ alsalar başı pāk eyleye. Eger ‘avrat şeylem ki delüce dedükleri toħmdur anuñ ⁽¹¹⁾ unı ile götürünse hayzı yüride. Eger laħananuñ yaprağını ince döğüp ⁽¹²⁾ yalıñuz veyâħüd kavut ile her maķüle şişe sürüp yaķı etseler ⁽¹³⁾ nef eyleye, ĥuşuşan balđam sebebi ile olan şişlere ziyâde nef eyleye ⁽¹⁴⁾ ve ĥumre dedükleri şâfi şafrâdan olan şişüñ âħirinde nef eder ⁽¹⁵⁾ ve seretân dedükleri sevdâvi kandan olan çıbana ziyâde nef eder. ⁽¹⁶⁾ Eger tuz ile karşıdursalar nâr-ı Fârisi dedükleri ufaķ ve keskin ĥarâretlü ⁽¹⁷⁾ çıbanlara nef edüp gidere ve kırılıp düşer olan saçları tuta. ⁽¹⁸⁾ Eger yaprağını çig iken sirke ile yêseler talaķlara nef eyleye. Eger çeyneyüp ⁽¹⁹⁾ suyun şorsalar tutulmuş olan âvâzı yerine getüre. Eger ‘avrat çiçeğinden **[644a]** ⁽¹⁾ <çiçeğinden> fetile edüp gebe olduğdan soñra götürünse ĥarnında oğlanı ⁽²⁾ katl ede. Toħmı şoğulcanlar ve ĥurdları kıran laħana Mışr’da biter. Zîrâ ⁽³⁾ anuñ acılığı ziyâdedür. Laħananuñ tâze budakların yaķup külini ⁽⁴⁾ ĥıñzîrün iç yağıyla karşıdurup eskiden ağrısı olan yanlara ⁽⁵⁾ yaķı etseler sâkin eyleye. Yemesi eskiden olan öksürüğe nef eder. ⁽⁶⁾ Eger bişürüp bişmişini eñ yerlerine dökseler niķrise nef eyleye. Eger ⁽⁷⁾ ođlancıķlara yedürseler tîz büyüde. Eger şıķındusından her gün ⁽⁸⁾ on iki dirhem miķdârı içseler talaķ ağrısını gidere. Şıķındusı ⁽⁹⁾ gicigi ve uyuzı giderür. Eger zâc ile ve sirke ile karşıdursalar baraşa ⁽¹⁰⁾ ve gicige sürseler nef eyleye. Yemesi uyĥu getirür. Laħana şürvâsından ⁽¹¹⁾ içseler eskiden olan öksürüğe ve dizler ağrılarına ve arķa ⁽¹²⁾ ağrılarına nef eder. Yemesi reng-i rüyı pāk ve güzel eder. Eger laħanayı ⁽¹³⁾ iki kerre ĥaşlayup ba‘dehu bir miķdâr kemmün ve zeyt ve tuz ve fülful ile ⁽¹⁴⁾ yêseler bađarsuķlarında cerâhatleri olanlara nef eyleye. İçinde laħana bişürüldüğü ⁽¹⁵⁾ şü bedeni pāk eder ve bağ ağrısına nef eder ve ĥalîz buĥâr veyâħüd ⁽¹⁶⁾ ruĥûbet sebebi ile gözlerinde ĥararmaķ ve perdelenmek bulan kimesnenün ⁽¹⁷⁾ gözlerin pāk eder ve beden içinde ve göğüsde olan perdelerde olan ⁽¹⁸⁾ şişlere nef eder, ĥuşuşan ĥalîz olan talaķa ziyâde nef eder. İçmekle ⁽¹⁹⁾ tamarları pāk eder ammâ çok yemesi sevdâ ve ĥalîz ĥan ĥâşıl eder. Semiz et ile **[644b]** ⁽¹⁾ bişürülmesi zârarını az eder. Bedenlerinde sevdâ marazları peydâ olmağa ĥâbil ⁽²⁾ olan kimesneler ya‘nî mizâcları sevdâvi olanlar anı yemediden ictinâb ⁽³⁾ etmek vâcibdür, ĥuşuşan mâliħülyâ

ve sereṭān dedükleri çıbanlar ve dā'ül-fil⁽⁴⁾ ve devālī dedükleri marazlar ve bevāsīr dedükleri çıbanları olanlar ziyāde⁽⁵⁾ şaḫınmaḫ gerekdür. Mizācları ıssı olanlara muvāfiḫ degüldür. Mizācları ıssı⁽⁶⁾ olanlar andan yédüklerinde üzerine ziyāde şu ḫatılmıḫ şarābdan içseler⁽⁷⁾ zarar étmeye. Ammā mizācları şovuk olanlar ḫardal ve şarımsaḫ ile yéyeler ve şürvāsı⁽⁸⁾ ile yéyeler. Zīrā şuyı anı ḫarından tīz ṭaşra éder. Laḫananuñ köki ve özdegi⁽⁹⁾ bedeni pāk étmekte yaprağından ve toḫmından ziyādedür. Laḫana yémek ser-ḫoşluḫı⁽¹⁰⁾ aḫaḫa ḫor. Cemī'an laḫanalar cimā'ı ve erlik şuyını ziyāde éder. Yémesinüñ⁽¹¹⁾ işlahı budur ki et ve bādem yaḫı ile bişürüp yéyeler. Müşl'da olan⁽¹²⁾ laḫananuñ filizlerini yaḫup anuñla diḫ diplerinde ḫazar dedükleri çirki⁽¹³⁾ mirki ovup yusalar nef' éder. İstiskā için olan devāları yaprağınuñ⁽¹⁴⁾ bişürülmişi ile yoḫursalar ve ḫarnı anuñla şıvasalar nef'i ziyāde ola.⁽¹⁵⁾ Eger ıssı yağlar çıkarmak için olan devāları meşelā ḫuḫ ve ḫıḫḫā'ül-ḫımar⁽¹⁶⁾ dedükleri devālar gibi anuñ içinde bişürseler nef'i ziyāde ola. Ammā beyābānī⁽¹⁷⁾ olan laḫana ḫızā olmadan devā olmaḫa yegrekdür. Ol daḫı şüretde⁽¹⁸⁾ bostānīsine beñzerdür lākin beyābānīsı beyāzraḫdur ve üzerinde zaḫabı⁽¹⁹⁾ ya'nī ufaḫ ḫıl gibi püsi ziyādedür ve acıdur. Ḥarāreti ve yübüseti derece-i şālīseye [645a]⁽¹⁾ <şālīseye> érişür, cilā ve taḫlīl étmesi ziyādedür. Yaprağı ile yaḫı étseler yaraları⁽²⁾ yapışdura ve balḫamdan olan şişleri taḫlīl éder. Yabānīsı Ḥamā ve Ḥumıḫ⁽³⁾ ve Ruhā vilāyetlerinde çok olur. Bu nebātuñ köki siyāh yaramaz yılan⁽⁴⁾ şoḫmasına nef' édüp eyü éder. Gerek evvel ve gerek soñra isti'māl étseler⁽⁵⁾ nef' éder, mücerrebdür. Kökini ḫurıdup ba'dehu döḫüp iki mişḫāl miḫdārına⁽⁶⁾ dek şarāb ile isti'māl édeler. Toḫmı aḫ fülfulü beñzerdür, yılan ışırmasına⁽⁷⁾ nāfi'dür ve cimā'a ziyāde taḫrīk éder. Ammā laḫananuñ baḫrīsiniñ yapraḫları⁽⁸⁾ uzun ve ḫızıldur. Zirāvend-i müdahrec dedükleri nebāt yapraḫlarına beñzer⁽⁹⁾ ve azacuḫ südi vardur ve lezzeti ṭuzludur ve acılıḫı vardur ve bu⁽¹⁰⁾ zıkr olınan menāfi' için bedenüñ ṭaşrasından isti'māl olunur. Laḫanayı⁽¹¹⁾ süd ve yoḫurd ile yémek lezizdür ammā yaramazdur.

Kürrās: Türkide pırasa⁽¹²⁾ dedükleri ma'rūf nebātdur. Bostānīsı ve beyābānīsı daḫı olur. Bostānīsı⁽¹³⁾ ufaḫ olur ve aña kürrāşü'l-baḫl ve kürrāşü'l-mā'ide daḫı dērler. Bir şınıfı⁽¹⁴⁾ daḫı iri olur ve şoḫan başları gibi başları olur ve ol çig iken⁽¹⁵⁾ yénmez. Bişürülen sā'ir ṭa'āmlara ḫatup

bişdükdən şöıra yénür. Bu şınıfa kürrâs-ı Şâmî⁽¹⁶⁾ dërler ve bu şınıf kış şöırlarında evvel-i bahâr zamânlarında biter. Bu dağı birkaç⁽¹⁷⁾ şınıfdur. Bir şınıfı başı küçük ve boynı ince ve biri dağı başı büyük boynı⁽¹⁸⁾ kışa olur. Bu şınıfda lezzet sâ'irinden ziyâde olup acılığı dağı az⁽¹⁹⁾ olup hoşrağdur. Ammâ mâ'idî dedükleri ufağ pırasa yıl uzunluğında [645b]⁽¹⁾ ya'nî dâyimâ bulunur. Ammâ yabânisi şarımsağa beñzêrdür ve Naba'tî ki mâ'idîdür tabî'atı⁽²⁾ derece-i şâlişede hârr ve derece-i şâniyede yâbisdür. Şâmî dedükleri şınıfda ru'tubet⁽³⁾ çok olmağla yübüseti az olur. Beyâbânîsinüñ tabî'atı derece-i şâlişe âhirinde⁽⁴⁾ hârr u yâbisdür. Naba'tîsi şişirici ve kırnı yumışadıcı ve hılçları eridicidür⁽⁵⁾ ammâ başda ağırlık ve gözde kıararmak ve perdelenmek peydâ eder. Götürünmekle⁽⁶⁾ ve yemekle hayzı yüridür ammâ çıbanlu olan kıavuğa ve bögreklere zarar eder.⁽⁷⁾ Eger arpa şuyı ile bişürseler göğüsde olan yaramaz hılçları tükürmegile⁽⁸⁾ taşra eyleye. Eger deryâ şuyı ve sirke ile bişürüp 'avrat içinde otursa⁽⁹⁾ rahmi buruşmasına ve kıatılığına nef eyleye. Eger birkaç kerre şu ile âteşde⁽¹⁰⁾ haşlayup ba'dehu şovuk şuda yatarsa tatlu olup şişirmesi gide.⁽¹¹⁾ Ammâ Şâm pırasası bedeni kızdurur ve cimâ'a tahrik edüp âleti kıvâma getirür.⁽¹²⁾ Bu bâbda sâ'irinden akvâdur. Pırasanuñ gâlızlığı ve ma'ideden geç inmesi⁽¹³⁾ şöğandan ziyâdedür. İşlâhı sirke ve mirî dedükleri kıatık iledür.⁽¹⁴⁾ Pırasa turşisi ki sirkeli ola talağda ve cigerde olan süddeleri açar⁽¹⁵⁾ ve kıülence nef etmekde 'azîm hâşşası vardur. Rahminde ru'tubet çok olmağla⁽¹⁶⁾ oğlanı aşğa sıyırılır olan rahme yaprağı ziyâde nâfi'dür, şol vechle ki⁽¹⁷⁾ yaprağı döğüp götürüneler veyâhüd sâ'ir fetîle êtdükleri eczâya kıatalar.⁽¹⁸⁾ Eger ta'âm yêdükden şöıra üzerine yaprağından azacuk yêseler ta'âm ma'idede⁽¹⁹⁾ ekşimeden emîn eyleye. Eger kürrâs-ı Naba'tî ki bostânî dedükleridür anı sirke [646a]⁽¹⁾ <sirke> ve günlük ufağı ile kıarışdursalar sürünmekle kıanları kıuta, huşuşan burun⁽²⁾ kıanın tîz kıuta. Eger fetîleye andan içürüp ba'dehu burun içine tütüzseler⁽³⁾ kıanı kıuta. Eger şerbet edüp içseler ishâli kıuta. Şerbeti altı dirhem miqdârdur.⁽⁴⁾ Yêmesi cimâ'a tahrik eder. Eger şıķup şuyını 'asel ile kıarışdursalar göğüs içinde⁽⁵⁾ yaramaz hılçlardan olan cemî'an marâzlara nef eyleye. Yêmesi öyken kıamışı⁽⁶⁾ dedükleri 'uzvı pâk eder. Eger şuyını mâ'-i 'asel ile kıarışdursalar cemî'an zehrlere⁽⁷⁾ nef eyleye. Eger şuyını gül yağı ve sirke ve günlük ile kıulağ içine kıamlatsalar⁽⁸⁾ ağırsını ve güürldüsini giderüp nef eyleye. Eger summâķ ile kıarışdurup⁽⁹⁾ sigillere

ve şerā dedükleri harāret üzerine yaqı etseler eyü ede. Eger tuz ile ⁽¹⁰⁾ irinlü tağılıur maqūlesi olan çıbanlara yaqı etseler nef' edüp gidere. ⁽¹¹⁾ Tohmı derece-i şāniye evāhırinde hārr u yābisdür. İki mişkāl miqdārın mişli ⁽¹²⁾ mersin dānesiyle içseler göğüsden kıan tükürmegi gidere ve balgām sebebi ile ⁽¹³⁾ cigerde olan süddelere nef' eyleye ve iştiyhāyı açar ve āleti harekete gelmege ⁽¹⁴⁾ yardım eder. Teresi ya'nī tāzesi dahı böyledür. Ammā mizācları ıssı olanlara ⁽¹⁵⁾ ve göz ağrısı ve başları yaramaz hılıtlar ile tolu olanlara zarar eder. Yemesi ⁽¹⁶⁾ dişleri ve diş etlerin fesāda vērür. Evlā budur ki yemekden evvel ve şofıra ⁽¹⁷⁾ sirke ile mazmaza edeler. Pırasa ma'idede olan balgāmı eridüp aşāğa ⁽¹⁸⁾ akıdır ammā ma'idede şafrāya rāst gelse kabz eyleye ve yaramaz düşler ⁽¹⁹⁾ gösterür. Tohmı ile siyāh yılan ışırdüğine yaqı ederler. Şovuqdan marazları **[646b]** ⁽¹⁾ olan bögrekler ve kavuq devālarına girür. Bevāsīr dedükleri çıbanları olan ⁽²⁾ oturağa tohmı ile niçe kerre tütüzseler gidere. Eger dögüp ve kıatrān ile ma'cün ⁽³⁾ edüp içinde kıurd olan dişlere anuñla tütüzseler kıurdları dökilüp ⁽⁴⁾ çıkara ve ağrısı sākın eyleye. Eger tere ile kıavursalar ve bevāsīr dedükleri ⁽⁵⁾ çıbanlara yaqı etseler nef' ede ve kıarnı tuta. Yemekle bağırsuqlarda olan ⁽⁶⁾ yelleri taħlil edüp tağıda. Tohmından miqdār-ı şerbet üç dirhem miqdāra dekdür. ⁽⁷⁾ Şarāb ile tohmı cimā'a müte'allık büyük devālardandır. Eger dögülmiş tohmından sirkeye ⁽⁸⁾ bıraqsalar sirkenün ekşiligini gidere. Şāmī dedükleri pırasanuñ tohmı cimā'ı ⁽⁹⁾ taħrik edüp āleti kıivāma getürmede ve taħrikde sā'irinden ziyādedür. İki dirhem ⁽¹⁰⁾ miqdāra dek isti'māli cāyizdür, zaħīr marazını giderür. Ba'zılar dēmişler ⁽¹¹⁾ her pırasanuñ tohmı öykene zarar eder, 'asel işlah eder. Ammā yabānisinün kıuvveti ⁽¹²⁾ şarımsaq ile pırasa kıuvvetleri ortasıdadur. Ziyāde keskin ve dili acıdıdır, ⁽¹³⁾ hılıtları toğrayup eritmede ve süddeleri açmada te'siri ziyādedür, hayzı ⁽¹⁴⁾ ve sidügi ziyāde idrār eder. 'Avrat götürünse oğlanı aşāğa çeküp ⁽¹⁵⁾ indüre. Eger bostānisinün tohmından her gün bir dirhem veyāhüd yabānisinün ⁽¹⁶⁾ tohmından her gün beş kıirāt miqdārın sükker ile yēseler bevāsīr dedükleri çıbanları ⁽¹⁷⁾ kıuridup gidere. Gāh olur tağlarda beyābānisinden bir gūnesi bulunur ki ⁽¹⁸⁾ yaprağı ziyāde ince olur ve lezzeti keskin ve laṭif olur. Ol maqūlesi ma'ide ⁽¹⁹⁾ şişlerine nef' eder ve ağız rāyihasını hoş eder ve içerde olan ağrıları **[647a]** ⁽¹⁾ <ağrıları> sākın eder. Yabānisinün tohmı tiryāklara girür. Şovuq olan zehrlere ⁽²⁾ ve zehrlü cānverler şokduklarına nef' eder. Bostānisinün köklerin toğrayup ⁽³⁾ şu ile

ve bâdem yağı veyâhüd şîr-i rûğan ile bişürüp yêseler kûlence nef⁽⁴⁾ eyleye. Yabânîsinüñ uşâresi kıanı ishâl eder.

Kerâs: Feth-i kâf ve taḥfif-i rā⁽⁵⁾ ile ism-i ‘Arabîdür. Tağlarda biter bir şecer ismidür ki yaprakları uzun ve inceldür⁽⁶⁾ ve budakları yumuşakdur. Ufadılisa içinden vâfir süd gibi ak şu akar. Mekke-i Mükerreme⁽⁷⁾ câniblelerinde Hüdeyl demekle ma‘rûf yerlerde bulunur. Bu ağacın südi cüzâm⁽⁸⁾ marazını giderür. Gâfiki nâm tabîb zıkr êtdügi bilâd-ı Endülü’sde ‘uşbetü’s-sibâ⁽⁹⁾ dèrler bir ağaç vardur, anın dağı südi vardur, südi beyâz degüldür.⁽¹⁰⁾ Ol nâhiye halkı dèrler ki südini cüzâm olan kimesnenün ta‘âmına karşıdursalar⁽¹¹⁾ cüzâmlığını gidere. Zann olunur ki bu ağaç kerâs dèyü zıkr olınan ağaçdur.⁽¹²⁾

Kürüsne: İsm-i ‘Acemîdür. Türkîde burçağ dedükleri toḥmlardan ufağıdur ki rengi⁽¹³⁾ kıızılığ ile bozluğa mâyıldür. Nitekim cülbân söbi ve yaşılrağ olanıdur. Tabî‘atı⁽¹⁴⁾ derece-i ülâda ḥârr ve derece-i şâniye âhîrinde yâbisdür. Ekşer nâs anı yemezler,⁽¹⁵⁾ ḥayvânât yeyeceklerindendür. Eyüsi oldur ki tolu ve muḥkem olup rengi şaruya mâyil olup⁽¹⁶⁾ ağır ola. Lezzeti merdümek ile mercimek ortasındadır. Hılıtları toğrayup⁽¹⁷⁾ cilâ êtmesi ve süddeleri açması vardur. Eger çok yêseler kıan işede. Eger⁽¹⁸⁾ bişürüp şıgırlara yêdürseler tîz semirde. Burçağ unı ‘ilm-i tıbdâ isti‘mâl⁽¹⁹⁾ olınup nâfi‘dür, şol vechle ki burçağı bir kıaba kıoyup üzerine şu kıoyup [647b]⁽¹⁾ karşıduralar şuda kıura tâ şuyı içe ba‘dehu şudan çıkıarup âteşde⁽²⁾ kıavuralar tâ kıabuıkları şoyula ba‘dehu şoyulmuşını ögüdeler ve seyrek⁽³⁾ elekden geçüreler. Bu maḳûle unı kıarnı ishâl eder, bevli idrâr eder, reng-i rûyı⁽⁴⁾ güzel eder. Miḳdâr-ı isti‘mâli üç dirhem miḳdâra dekdür. Eger ‘asel ile karşıdursalar⁽⁵⁾ irilü ve ufaḳlı çıbanları ve yüzde olan leke ve yaramaz hılıtlardan deri⁽⁶⁾ üzerinde olan nişânları giderüp pâk eyleye. Anın ile yunmağıla beşereyi⁽⁷⁾ pâk eder ve tağılır maḳûlesi olan çıbanları tağılımadan men‘ eder ve kıatı olan⁽⁸⁾ şişleri yumuşadur, ḥuşuşan memelerde ve gevşek olan a‘zâda olanları⁽⁹⁾ ziyâde yumuşadur. Eger şarâb ile kıarışdurup nâr-ı Fârisî dedükleri ziyâde⁽¹⁰⁾ ḥarâretlü kıbana ursalar gidere. Eger şarâb ile kıuduz taladığına ve yılan ve insân⁽¹¹⁾ ışırdükleri yere yağı êtseler ziyâde nef eyleye. Eger sirke ile andan içseler gücile⁽¹²⁾ efşân edene nef eyleye ve zaḥîr ve bağırsuḳlar ağrısı marazlarını sâkin eyleye. Eger burçağı⁽¹³⁾ bişü-

rüp şuyını şovukdan olan çatlaqlara ve gicige sürüp dökseler nef^f (14) édüp gidere. Ruṭûbet sebebi ile olan öksürügi giderür. Eger tavuğa (15) yédürüp anuñıla besleseler ol tavuğ cüzâm olanlara nef^f eyleye ve mizâcları (16) şovuk olanları cimâ'a taḥrîk eyleye. Eger sirke ile ve afsentîn ile yoğurup 'aḳreb (17) şoḳduđına yaḳı étseles eyü éde. Eger yalınuz ve eger 'asel ile yoğurup derîñ (18) olan yaralara ursalar eti bitüre. Eger zirāvend-i müdahrec dedükleri devâ ile ḳarışdurup (19) yemiş olan dişler atlerine ursalar diş etlerin bitüre.

Kerâvyâ: Kemmûn envâ'ından [648a] (1) <envâ'ından> ma'rif ufaḳ dânelerdür. Ṭabî'atı derece-i şâlîşe evâ'ilinde ḥarr u yâbisdür. (2) Nebâtınuñ cümlesi yelleri tağıdur, bevli idrâr éder, ma'ideye eyüdü, ta'âmı hazm étürüp (3) aşığa indürür ve süddeleri açar. Kökini havuç bişürdükleri gibi bişürüp yerler. (4) Kökinden olan hılıt yaramazdur, kemmûndan ğalîzliğı ziyâdedür. Ḳarından ḥabbül-ḳar' (5) dedükleri ḳurdları çıkarur, ma'ideye ḳuvvet vèrür, ḳarnı tutar, ta'âma veyâḥûd (6) ba'zı devâlara ḳarışdurup yêseler bađarsuḳlarda olan yellere nef^f éder. Şovuk (7) olan mâ'ideye nâfi'dür, ğalîz olan ğızâları laṭîf éder. Eger sirkeye ḳosalar (8) ıssı étmesi az ola ve ṭabî'atı tuta ammâ ğızâları laṭîf étmesi eksilmeye. Böyle olıcaḳ (9) mizâcları ıssı olanlara nâfi' olur ve hazm-ı ta'âmına yardım éder ve şişmelerin (10) taḥlîl édüp indürür. Ğalîz ve buḥâr édici ğızâlara ḳatsalar nef^f eyleye. Eger sirke ve mirî (11) dedükleri ḳatığa ḳatsalar ve bunlar ile ğalîz ve şişirici olan ta'âmlardan meşelâ (12) helyün ve ḥarşef ve bâḳlâ ve havuç ve ḳunnebiṭ dedükleri bir ğüne laḥana ki her biri (13) maḥallinde beyân olınmışdur bunlardan yêseler şişirmeleri gidüp tîz hazm ola. (14) Şovuk olan marâzlara nâfi'dür, tuḥmeleri giderür. Ruṭûbet zarar étmiş olan (15) ma'ideye nef^f éder. Eger her ğün aç ḳarınla iki dirhem miḳdârın şöyle döğülmemiş (16) ağıza alup yumışayınca ağızda tıttup ba'dehu çeyneyüp yutsalar nefes ṫarlıđı (17) marâzına ziyâde nef^f édüp ma'idede olan şişmeleri ve ağrılarını gidere. (18) Dâyimâ yêseler balğamları eride ve şovukdan olan yürek oynamasın giderür. (19) Ma'ide za'ifliğından olan behere dağı nef^f éder. Beher, nefes tîz tîz alup [648b] (1) <alup> mecâlsızlığa dèrler. Nitekim anîsün dağı bu fâ'ideleri vèrür. Eger 'asel ile ma'cün (2) étseles ḳuvveti ziyâde ola. Anı içinde bişürdükleri şu andan za'ifraḳdur. (3) 'Aḳreb şoḳduđını eyü éder. Mizâcları şovuk olanları 'aḳreb şoḳup ağrısı (4) sâkin olduğdan soñra ḳarınca yürü-

mesi gibi kılan hâleti giderüp eyü eder. ⁽⁵⁾ Ba'zılar demişler öykene zarar eder; ıslâhı 'asel iledür. Ba'zılar demişler sa'ter ⁽⁶⁾ ya'nî güyegü otı dedükleri nebât iledür.

Keravyâ-yı Fârisiyye ve Keravyâ-yı Rûmiyye: ⁽⁷⁾ Harf-i kâfda kırdamânâ dëyü zıkr olınan devâdur.

Kirm-dâne: İsm-i Fârisîdür. ⁽⁸⁾ Ma'nâsı habbü'd-düd ya'nî kırd dânesi demekdür. Murâd metnân dedükleri şecer ⁽⁹⁾ yemişidür. Nitekim harf-i mîmde zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Kürküm: Ba'zılar demişler ⁽¹⁰⁾ muqaddemâ harf-i 'aynda 'urûk-ı şufr dëyü zıkr olınan şaruca köklerin irisi ⁽¹¹⁾ murâddur. Ba'zıları za'firân kökleri dëyü tesmiye ederler. Zîrâ şaruca boyar ⁽¹²⁾ ve illâ haqîkatde za'firân köki degüldür. Ba'zılar dërler Hind ve Yemen cezîrelerinden ⁽¹³⁾ getirürler gâlîz ve kıatı ve şaru köklerdür. Tabî'atı hârr u yâbisdür. İnce dögüp ⁽¹⁴⁾ yağıla kıarışdurup gicige sürseler nef eyleye ve çibanları kıurıdur. Göze sürme gibi ⁽¹⁵⁾ çekseler gözde olan beyâzı gidere ve gözi keskin eyleye. Ba'zılar demişler ⁽¹⁶⁾ za'firân ismidür.

Kürsüf: Kıtın ki penbedür anuñ ismlerindendür. Kıtın harf-i kâfda ⁽¹⁷⁾ zıkr olınmışdur

Kürkümân: İsm-i Fârisîdür. Hândeķükâ ki muqaddemâ harf-i hâda zıkr ⁽¹⁸⁾ olınmışdur anuñ ismidür.

Gergeden: Vilâyet-i Hind beyâbanlarında olur bir hayvândur. ⁽¹⁹⁾ Orta arslan kıadar büyük olur ammâ bunuñ rengi siyâha mâyil bozdur. Başı [649a] ⁽¹⁾ <Başı> ortasında dibi kıalın ve ucı ıgne gibi sivri bir dâne boynuzı olur. Boynuzı ⁽²⁾ bir buçuķ arşun deñlü uzanur. Fîl bu hayvândan kıorķar, yanından geçüp gitmege cür'et edemez. ⁽³⁾ Yaķın olıcaķ fîli boynuzı ile kıatlı eder. Ba'zılar dërler boynuzı içi boncuķ ile töludur ⁽⁴⁾ ammâ bu kelâm şahîh degüldür. Bu hayvânun 'ilm-i tıbdâ nefi yokdur. Bu kıadar var ki demişler eger boynuzı ⁽⁵⁾ ile tütüzseler yırtıcı ve zehrlü cânverler kıaçalar ve eger içi yağıyla yağlansalar heybetlülük vëre. ⁽⁶⁾

Kürkend: İsm-i Fârisîdür. Kıızıl yâķûta beñzer gevşek bir taşdur. Âteş ile pârelenür ⁽⁷⁾ ve ege ile egelenür. Bu taş yürege feraħ vërür ammâ feraħ

vérmede yâķūt gibi degüldür. ⁽⁸⁾ Ķalbe nūrāniyyet vérür. Ba‘zılar dەرler bu taş benefş taşı demegile ma‘rūf taşdur. ⁽⁹⁾

Kerevān: Türkide bağirtlak dەرler ayakları ince ve uzun ķuşdur. ⁽¹⁰⁾ Mizacı ziyāde yābisdür, ĥarāreti dahı vardır. Sidügi tamlaması olanlara yemesi nāfi‘dür. ⁽¹¹⁾ Ķavuġa nef‘ eder ve ķavuġda olan taşlara dahı nef‘ eder ammā mizācları ıssı ve yābis ⁽¹²⁾ olanlara zarar eder.

Kerkühin: Ba‘zılar demişler muķaddemā ĥarf-i ‘aynda ‘aķırkühān ⁽¹³⁾ dēyü zıkr olınan devādur. Ba‘zılar demişler ‘aķırķarĥā dēdükleri köklerdür ki ol dahı ⁽¹⁴⁾ ĥarf-i ‘aynda zıkr olınmışdur.

Kürüş: Cem‘-i kerşdür. Kerş, Türkide işkenbe dēdükleridür. ⁽¹⁵⁾ İşkenbeler ve bağarsuġlar ve ma‘ideler cümlesinün tabi‘atları bārid-i yābisdür. Bir miķdār yelmeşik ⁽¹⁶⁾ ruṭubetleri dahı vardır. Anlardan olan ġizā ete nisbet ile azdur ya‘nī et çok ġizā ⁽¹⁷⁾ vérür anlar az vérürler. Her ne deñlü yağlu ve semiz olurlarsa aña göre ĥarārete meyli ziyāde ⁽¹⁸⁾ olup ġizā vérme-si ziyāde ola ammā hazımı geçrek ola. Eger kerefs ve sedef ve yavuz ⁽¹⁹⁾ sirke ile bişürseler laṭif olup hazımı dahı tiz ola ammā kebābları yaramazdur illā **[649b]** ⁽¹⁾ bağarsuġlar kebābı yaramaz degüldür. Zirā anları iç yağıyla cerb édüp ķavuralar. ⁽²⁾ Bu taķdırce işlāĥa yakın olur. Evlā budur ki eczā-yı ĥarre ve ĥoş rāyihālu ⁽³⁾ tāze otlar ile yēyeler. Dāyimā bunlardan yemek çıkması güç vāfir balġamlar peydā ⁽⁴⁾ eder. Anuñcün lāzımdur ki gāhī gāhī ishāl edici cevārişler isti‘māl eyleyeler. ⁽⁵⁾ Gāh olur işkenbelerden isfidbā ya‘nī sirkelü şürvāsını ederler. ⁽⁶⁾ İstānbül’da çārsūlarda buşur dēdükleri işkenbe isfidbādur. İsfidbāsi ⁽⁷⁾ bir miķdār şalāĥa ve i‘tidāle ķarībdir, ĥuşuşan eger ‘uşfur toĥmından ķatup ⁽⁸⁾ anuñla cerblü ve ķoyu olursa eyü ola. İşkenbelerün eyüsi ķuzılar ve iki yıllıķ ⁽⁹⁾ ķoyunlar işkenbeleridür ba‘dehu keçilerden olandır. Şıġır işkenbesi ġalīzdür, ⁽¹⁰⁾ ġāyet geç hazm olur lākin lezīzdür. İşlāĥı budur ki sirke ile müherrā bişürelere ve dahı ⁽¹¹⁾ kerefs ve şarımsaķ ve toġrayıcı ıssı otlar ile yēyeler. Bedenlerinde ince ve şulu ⁽¹²⁾ ķan ĥāşıl olması murād edenlere işkenbeler eyü ġizādur. Kezālık ta‘ām yēdükde ⁽¹³⁾ ma‘ide-de ziyāde ĥarāretten ta‘āmları dütünlenenlere eyü ġizādur. Sirkelü ⁽¹⁴⁾ şürvāsını édüp ba‘dehu üzerine ĥūlincān ve fūlfül eküp yēseler işlāĥ ⁽¹⁵⁾ olunur.

Kerkâ: Țurna dödükleri ma'rif kuşdur. Țurna hem yabânlarda ⁽¹⁶⁾ ve hem şularda olur. Issı hevâya ve ziyâde şovuğa dağı taħammüli azdur. Anuñçün ⁽¹⁷⁾ vaḡti ile yaylağa ve kışlağa gider. İki dürlüdür: Birisi beyâz ve birisi ⁽¹⁸⁾ kül rengindedür. Beyâzi az bulunur. Ba'zılar dërler vilâyet-i Mış'da çok olur. ⁽¹⁹⁾ Țabî'atı ħârr u yâbisdür. Yübüseti ziyâdedür, eti siñirsekdür. Eyüsi oldur ki **[650a]** ⁽¹⁾ <oldur ki> toğan ve sâ'ir avlayıcı kuşlar ile avlanmış ola. Zîrâ ziyâde ⁽²⁾ ħorħup uçup kaçması ile eti yumışaħ olur. Mizâcları ıssı olanlara ⁽³⁾ yaramazdur. Kebâb édüp yemesi yaramazdur, ma'ideden geç iner. Evlâ budur ki ⁽⁴⁾ boğazlayup bir gün ve bir gece Țurduħdan şoñra Țuz ve şu ile bir kerre bişürdükdün şoñra ⁽⁵⁾ tekrâr sirke ile bişüreler. Kebâbın yeyene lâzımdur ki üzerine şeker penîri veyâħüd ⁽⁶⁾ âħer Țatlu nesneden bir miħdâr yeye. Kebâb étdüklerinde evlâ budur ki içini ⁽⁷⁾ Țuz ve anîsün ve pı-rasa yaprağıyla Țoldurup bişüreler. Eger dimâğı ve ödinden ⁽⁸⁾ unutsaħ olan kimesnenün burnından içerüsine aħıtsalar unutsaħlığı ⁽⁹⁾ gide. Eger iligi ile perdelenmiş olan gözlere sürme gibi çekseler ziyâde nef ⁽¹⁰⁾ eyleye. Eger ödini çügündür yaprağı şuyı ile ħarıřdurup laħve marazı olan ⁽¹¹⁾ kimesnenün burnından içerü ȧosalar üç gün her gün étseler marazını gidere. ⁽¹²⁾ Elbette eger Țurnanuñ dimâğını boy toħmı şuyı ile ezüp alışdurup tuħme ⁽¹³⁾ sebebi ile ellerde ve ayaklarda olan şışlere sürseler ziyâde nef eyleye. ⁽¹⁴⁾ Eger ħâyelerin Țuzlayup ve ȧurıdup ba'dehu keler necesi ve deryâ köpügi ve sükkerden ⁽¹⁵⁾ her birinden berâber alup göze ȧatı nesne toħınmaħdan veyâħüd çiçek ⁽¹⁶⁾ marazından beyâzi olan göze sürme gibi çekseler elbette gidere. Eger içi yağıni ⁽¹⁷⁾ aħa şoğanı sirkisiyle ezüp sıvık édüp ȧalaħlu olan kimesneye birħaç ⁽¹⁸⁾ gün içürseler ziyâde nef eyleye. Eger merzencüş 'uşâ-resiyle ödini laħve olan ⁽¹⁹⁾ kimesnenün laħve olduğı ȧarafa muħâlif burnından içerü ȧosalar yedi güne dek **[650b]** ⁽¹⁾ böyle édüp ve her gün laħve yerini cevz yağıyla yağlayup ol kimesne ȧarañuluħda ⁽²⁾ Țurup aydınluga baħmasa ziyâde nef eyleye, mücerredür. Țurnanuñ ödi iriñlü ⁽³⁾ gicige ve ȧoñaklara ve baraş olan yerlere bulaşdurup sürmekle ziyâde nef éder. ⁽⁴⁾

Küzber: Kişnîz ve kişnîc dödükleri ma'rif ufaħ dânelere ve nebâtına ⁽⁵⁾ dağı dërler. Bostânîsî ve yabânîsî dağı olur. Bostânîsine Yünânîde ħardiyün ⁽⁶⁾ dërler. Birħaç dürlü ȧuvveti vardur. Vâfir bürüdeti, azacuk ȧâbilzlığı ve azacuk ⁽⁷⁾ ħarâreti ve şululuğı vardur. Pes her şey'de ħükm ħâlibün olmağın

ṭabī‘atı ⁽⁸⁾ bārid-i yābisdür. Anuñçündür ki andan çok isti‘māl olunsa şovutması ile ḳatlı eder. ⁽⁹⁾ Tāzesinde keskinlik ve ṭatsuzlık vardır ve ḳurusında lezizlik ve ağrılarını ⁽¹⁰⁾ sākin etmeklik vardır. Ḳavut ve etmegile andan yağı edüp ḥumre ve nemle ⁽¹¹⁾ dedükleri çıbanlara ve şişlere ursalar nef edüp gidere. Eger bāklā unı ile ⁽¹²⁾ yağı edüp ḥanāzīr dedükleri çıbanlara ve sā‘ir büyük şişlere ursalar ⁽¹³⁾ indürüp taḥlīl eyleye. Eger müşelles ile toḥmindan üç dirhem miḳdārı içseler uzun ⁽¹⁴⁾ şoğulcanları çıkara. Eger tāzesinün uşāresinden on iki dirhem miḳdārı içseler ⁽¹⁵⁾ dimāđı ifsād edüp ‘ağlı müşevveş edüp uyuda. Eger mübālađa edüp dört ⁽¹⁶⁾ vağıyye ya‘nī kırık sekiz dirhem miḳdārın içseler ḳatlı eyleye. Pes evvelā ıztırāb ⁽¹⁷⁾ ba‘dehu tasa ba‘dehu başda ağırlık ve a‘zāda süstlük ba‘dehu ḳorđu ve āvāz ⁽¹⁸⁾ iriligi ve ‘ağlı şaşmak ve bī-ḥūd olup uyumak ‘arız olup ba‘dehu fevt olur. ⁽¹⁹⁾ ‘İlāc budur ki ṭorađ otı bişmişi ve zeyt ve büre ile ḳuşduralar ve şu ile **[651a]** ⁽¹⁾ <ve şu ile> rufūdān bişürülmüş yumurda şarusını fülful ile ve vāfir ṭuz ve fülful ile semiz ⁽²⁾ tavuğ şürvāsını yēdüreler ve şaru şarāb veyāḥūd müşelles içüreler ve bedenlerin ⁽³⁾ süsen yağı ile ve afsentīn şuyı ile yağlayalar. Ğızāsını ḳaz eti ve ḳaz eti ⁽⁴⁾ şuyı ki içinde ṭorađ otı bişüp vāfir ṭuz ile ola vēreler ve şarāb üzerine ⁽⁵⁾ bir mişḳāl miḳdārı dārşinī eküp içüreler. Kezālik şarāba dōđülmüş fülful ḳatup ⁽⁶⁾ içüreler. Zikr olınan ğızā ve şarābı yuğaruda zikr olunduğı üzre ḳay³ ⁽⁷⁾ etdükdēn şofra vēreler. Ammā ḳurı küzberenün ḳalbe ḳuvvet vērüp feraḥ vērmede ⁽⁸⁾ ‘azīm ḥāşşası vardır, ḥuşuşān mizācları ıssı olanlarda ziyāde nef eder. Rāyiḥası ⁽⁹⁾ ḥoşluđı ve ḳābızlıđı bu bābda mu‘indür. Eger lisānül-ḥamel dedükleri nebātuñ şuyın ⁽¹⁰⁾ şıḳup ḳaynatmayup andan üç vağıyye ya‘nī otuz altı dirhem miḳdār ile iki mişḳāl ⁽¹¹⁾ miḳdārın içseler içerde olan a‘zādān ḳopup ađan ḳanı diñdüre. ⁽¹²⁾ Ağzında ufađ çıbanları ve ḳabarları olan kimesne yaşından şorsa ⁽¹³⁾ nef eyleye, mücerrebdür. Ḳurusını gül şuyı içinde ışlayup ıssı ağrısı ve ḳavrulmuş ⁽¹⁴⁾ olan göz içlerine ṭamlatsalar ziyāde nef eyleye. Tāzesini yēmek cimā‘ı ḳaṭ‘ eder. ⁽¹⁵⁾ Kezālik ḳurusından çok isti‘māl etmek dağı böyledür. Şafrayı ve ma‘idede olan ⁽¹⁶⁾ yangını sākin eder, ḥuşuşān eger tāzesini sirke veyāḥūd māye-ḥoş enār ile ⁽¹⁷⁾ yēseler ziyāde sākin eyleye. Eger şuyı ile mażmaża etseler dilde ve ağızda olan ⁽¹⁸⁾ yangını ve ufađ ḳabarları sākin edüp gidere. Eger ḳurusını āteşde ḳavursalar ⁽¹⁹⁾ ḳābızlıđı ziyāde ola. Eger ḳurusını dōđüp ḳan ađup geldiği yērlere ekseler **[651b]** ⁽¹⁾ ḳanı diñdüre. Yemesi,

huşûşan dâyimâ yemesi hayz kanın az eder. Kûrusı başa buhârlar ⁽²⁾ çıkmalarını men^c eder. Anuñçündür ki başlarına buhârlar çıkmak sebebi ile maşrû^c olanlara ⁽³⁾ eyü ta^camdur ve anuñçündür ki şarâb içenler içerken isti^cmâl etseler tîz ser-hoş etmeyüp ⁽⁴⁾ maħmûr etmeye. Eger kûrusını şuda ıslayup şuyın içseler âleti hareketden men^c eyleye. ⁽⁵⁾ Kezâlik sükker ile sefûf etseler men^c eder. Bêş dirhemden ziyâde isti^cmâl etmeyeler. Tâze olan ⁽⁶⁾ küzberre uyhu getürür. Tâzesinüñ şıkındusından göz içlerine tamlatsalar çiçek göz içinde ⁽⁷⁾ olmasını men^c eyleye. Bu bâbda bād-ı zehr meşâbesindedür, mücerredür. Eger ^cavrat südi ile ⁽⁸⁾ göze tamlatsalar gözde olan dârabânı ya^cnî zunguldıyı sâkin eyleye. Eger yaprağıyla ⁽⁹⁾ göze yağı etseler gözlere maddeler inüp dökülmesini men^c eyleye. Eger içseler harâretten ⁽¹⁰⁾ olan baş ve arka ağrılarına nef^c eyleye. Eger ^cuşâresinden burun içine tamlatsalar ⁽¹¹⁾ burun kanını diñdüre. Tâzesi ta^câmı ma^cideden geç indürür. Anuñçündür ki ma^cidelerinde ⁽¹²⁾ ta^câm eğlenmeyenlere ve ishâl olanlara ve bağarsuqlar sıyrındısı marazlarına müte^callık devâlara ⁽¹³⁾ girüp anlara eyüdür, huşûşan eger sirke ve summâk ile isti^cmâl ederlerse ziyâde nef^c eyleye. ⁽¹⁴⁾ Kûrusı daħı bu menâfi^cî vürür ve eyü hazm êtdürüp ta^câm fâsid olmağa kıomaz. Anuñçündür ki ⁽¹⁵⁾ yemek yeyüp gerü kuşanlaruñ ta^camlarına vâfir kıatalar, huşûşan eger kıavrılıp fülful ⁽¹⁶⁾ ve dârşinî ve hülincân ile olursa ziyâde nef^c eyleye. Evlâ budur ki gögsünde marazı ⁽¹⁷⁾ veyâhüd ağırlığı veyâhüd rebv ya^cnî gücile nefes almak marazı olanlara zarar eder, ⁽¹⁸⁾ andan şakınalar. Eger ihtiyâc olup yemek lâzım olursa ıssıdııcı, lañif edici ⁽¹⁹⁾ eczâ-yı hârre ile olan ta^câm ile yeyeler. Eger tâze küzberenüñ şuyı içinde semiz [652a] ⁽¹⁾ <semiz> tavuğı bişürseler şürvâsı kıavukda olan yanğına nef^c eyleye. Kıurı toħmı ⁽²⁾ harâret sebebi ile olan vesvâsa nef^c eder, şol vechle ki andan bêş dirhem miķdârına ⁽³⁾ dek içeler, gâh olur altı dirhem miķdâra dek daħı içerler. Eger küzberre şuyından ⁽⁴⁾ veyâhüd küzbereden mişli sükker ile ^cunnâb şuyı veyâhüd şovuk şu ile içseler ⁽⁵⁾ şerâ dedükleri harâreti gidere. Bir miķdâr şoğan ve şarımşaķ ve şarâb râyiħaların ⁽⁶⁾ daħı giderür. Kâfurdan iki çekirdek miķdârın tâze küzberre şuyı içinde ezüp ⁽⁷⁾ burnından kıan aķan kimesnenüñ burnı içine tamlatsalar kıanı diñdüre. Eger küzberreyi ⁽⁸⁾ toğurması şarplanan ^cavratuñ uyluğı üzre aşâķosalar tîz toğura. Ammâ küzberenüñ ⁽⁹⁾ yabânîsinüñ yapraķları bostânîsinden ince-rekdür ve nebâtı kıçirekdür ve şaruya mâyılraqdur ⁽¹⁰⁾ ve toħmları ufaķdur

ve ikişer ikişer birbirine yapışmıştır. Yabânîsinün kuvveti ve yaramazlığı ⁽¹¹⁾ bostânîsinden ziyâdedür. Eger uşâresin ‘asel ile ve zeyt ile qarışdurup qan ⁽¹²⁾ galizliğından olan qabarlara ursalar nef eyleye.

Küzberetü’s-sa’leb: Dilkü küzberesi ⁽¹³⁾ demekdür. Murâd budakları ince ipliklere beñzer üç küşelü ve yere döşenür bir nebât ⁽¹⁴⁾ ismidür. Rengi qan gibi kıızıllığa mâyıldür. Üzerlerinde iki cânibden berâber dizilmiş ve kertikleri ⁽¹⁵⁾ berâber ve rengi siyâha mâyil yaşıl ve ufaq yaprakları vardır. Degirmi ve kiçirek baldırı ⁽¹⁶⁾ vardır. Baldırı ucında baş barmağın boğumu kadar söbi başa beñzer nesnesi ⁽¹⁷⁾ vardır, içinde kızıla mâyil ince çiçeği olur. Çiçekden sonra siyâha mâyil kızılraq ince tohumı ⁽¹⁸⁾ olur. Bu nebât tağlarda biter. Muqaddemâ harf-i şinde sendirîtis dëyü beyân olunan ⁽¹⁹⁾ nebât dañı bu ismle tesmiye olunur. Bu nebât ıssıdır, ıssıdıcı ve tañlîl edicidür. Eger [652b] ⁽¹⁾ şu içinde ışlayup şuyından on iki dirhem miqdârı içseler hoş ferañ vërup ⁽²⁾ ser-hoş eyleye. Eger ziyâde içseler boğazda irilik ve zarar ve boğaz ağrısı peydâ eyleye. ⁽³⁾ İlâcı zeyt ve toraq otı ile kuşmağdur. Sükker ile uşâresi gözde olan ⁽⁴⁾ perdeye şifâdur ve gözi keskin edüp perdesin giderür. Eger hanâzîr dedükleri ⁽⁵⁾ çibanlara yağı etseler şifâ ola.

Küzberetü’l-bi’r: Quyu küzberesi demekdür. Murâd ⁽⁶⁾ muqaddemâ harf-i bâda bersiyâvşân dëyü zıkr olunan nebâtdur.

Küzvân: ⁽⁷⁾ İsm-i Fârisîdür. Lezzeti ve râyihası hoş bir nebâtdur. Yerden baldırsız çıkar yapraklardır. ⁽⁸⁾ Yaprakları circîr yapraklarına beñzerdür. Yapraklarının başlarında degirmilik ve aşağasında ⁽⁹⁾ azacuk kertik kertikdür, yaşıllığı eksükdür, fıstıķı reñge mâyıldür. Râyihası ve lezzeti ⁽¹⁰⁾ ağaç kavunı gibidür. Râyihasının hoşluğu ‘acibdür, yürekden kasâveti giderüp ⁽¹¹⁾ açar. Tabî‘atı hârr u yâbisdür, yürege ve ma‘ide ağzına eyüdü, nefse hoşluk vërup, ⁽¹²⁾ bedeni ziyâde ıssı eder, cemî‘an zehrlere zıddur yañî zararlarını ziyâde giderür, huşuşan ⁽¹³⁾ ‘aķreb şoķmasına ziyâde nef eder. Şovukdan olan yürek oynamasına ziyâde ⁽¹⁴⁾ nef eder. Ammâ dâyimâ yemesi efşân yolında yangın ve baş ağrısı peydâ eder. İşlâhı ⁽¹⁵⁾ küzbere ve ekşi enâr şormağdur. Tâ’ife-i Fürs yanlarında nefî yürek ağrısınadır ve gam ve guşşa ⁽¹⁶⁾ ve bāñıl fikrleri gidermekdür.

Gezmâzek: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı ılgun ağacı yemişi demekdür. ⁽¹⁷⁾ Lisân-ı 'Arabda ve bu zamân 'aţţarları isti'mâlinde habbül-esl ve 'azbe dèrler.

Küseylâ: ⁽¹⁸⁾ İsm-i Nabaîdür. Fûvve ki kıızıl boya nebâtıdur anuñ budağlarına beñzer siyâha mâyil kıızıl ağaçlardur. ⁽¹⁹⁾ Üzerlerinde tere dèyü şatdukları nebât tohumı gibi tohumları bulunur. Tâbi'atı hârr u yâbisdür [653a] ⁽¹⁾ <yâbisdür>, semizlige nâfi'dür, bedenlere kuvvet vèrüp güzel èdicidür. Balgamları ve ruţubetleri çok ⁽²⁾ olanlara nef' eder. 'Avratlar semizlik için anı çok isti'mâl ederler. Zîrâ semirtdüğinden ⁽³⁾ ğayrı reng-i rûyı güzel eder. 'Avratlar rahmlerinde ve bögreklerde olan süddeleri açar ⁽⁴⁾ ve gücle gelen hayz kanını indürür ve sidük yollarını açup sidüğü yüridür. ⁽⁵⁾ Miqdâr-ı isti'mâli üç dirhem miqdâra degindür. Ba'zılar demişler bağarsuğlara zarar eder. ⁽⁶⁾ İslâhı ketre iledür. Diyâr-ı Mışır'da küseylâ dèyü isti'mâl ètdükleri selîhe dèdükleri ⁽⁷⁾ kablara beñzer bir güne kablardur. Ammâ lezzeti ve râyihası hâlâ beyân olınan küseylâ gibi ⁽⁸⁾ degüldür. Hâkim İbn Sînâ küseylâyı zıkr ètdükde ketrede olan ba'zı hâşşaları ⁽⁹⁾ aña izâfet etmekle niçeler dağı aña tâbi' olmuş, cümlesi haţâ ètmişlerdür.

Kişnic: ⁽¹⁰⁾ İsm-i Fârisîdür. Murâd mantarlardan bir güne mantardur. Tâbi'atunuñ bâridliği ma'rûf mantardan ⁽¹¹⁾ aşâğadur. Bögrek büyüklüğünde olur bir yere cem' olmuşdur ve muhkemdür, kumlarda bulunur, ⁽¹²⁾ lezzetlüdür. Vilâyet-i Hôrâsân ve Mâverâ'û'n-nehr'de çok olur. Bunuñ lezzeti mantar ⁽¹³⁾ lezzetinden tatlılığa ziyâdece mâyildür ammâ hazmı geçdür ve andan olan ğızâ ğalîzdür ⁽¹⁴⁾ ve azdur. İslâhı budur ki ıssı otlar ve zeyt ve mirî ve tuz ve şa'ter ile yeyeler. ⁽¹⁵⁾

Kışt-ber-kışt: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı ekin ekin üzre demekdür. İnce ⁽¹⁶⁾ budağlardur, birbirine şarılımış ipliklere beñzer, yaprağı 'akreb kıuyruğına beñzer, nebâtı kuruduğda ⁽¹⁷⁾ budağları birbirine şarmaşur, ekşeriyyâ beş dâne olur. Tâbi'atı derece-i ülâda hârr ve derece-i ⁽¹⁸⁾ şâniye âhirinde yâbisdür. Siyâha ve şarılığa mâyil bir köki vardur. Kökinde çokluk lezzet ⁽¹⁹⁾ yokdur. Eyüsi vilâyet-i Hind'den getürdükleridür. Gicigi ve temregüyi giderüp cilâ eder [653b] ⁽¹⁾ ve bu bâbda eyü te'sîr eder. Eger bir miqdârın içerüden isti'mâl ètseler ya'nî yèseler bi'l-hâşşiyye ⁽²⁾ cimâ' iştihasını giderüp kaţ' ède. Bedeli bedeskân dèyü muqaddemâ zıkr olınan devâdur. ⁽³⁾

Küşüs: Köki ve yaprakları yok, şaru ipliklere beñzer dikenlere ve sā'ir⁽⁴⁾ yanında olan nesnelere şarmaşup biter bir nebâtdur. Eyüsi oldur ki şarulığı⁽⁵⁾ bellü olup şulu ola. Tabî'atı derece-i ülâda hârr ve derece-i şaniyede yâ-bisdür. Eger şarâb⁽⁶⁾ içine қosalar tîz ser-hoş eyleye. Ma'ideyi dibâğat eder, cigere kuvvet vèrüp cigerde ve çalağda⁽⁷⁾ olan süddeleri açar, ince ve büyük tamarlarda olan қоқmış yaramaz hıltları çıkarur,⁽⁸⁾ eskiden olan sıtmalara nâfi'dür. Tabî'atı yumışadur, huşuşan şuyı ziyâde yumışadur.⁽⁹⁾ Sıtması olan oğlancıklara sikencübîn ile içürseler nef' édüp yaraya. Eger uşâresinden⁽¹⁰⁾ bir buçuk vaқıyye miқdâra dek içseler bi'l-hâşşıyye yereқâna nef' édüp şafrâyı ishâl eyleye.⁽¹¹⁾ Ba'zılar nısf raţl miқdâra dek isti'mâli câyiz görmişler lâkin evlâ budur ki sükker ile қaynadup⁽¹²⁾ içeler, bedeni pâk édüp cigeri ve ma'ideyi cilâ eder. Küşüs oğlancık қarnında⁽¹³⁾ olan kirleri pâk eder ve sidüğü ve hayzı yüridür. Eger hâmmâmda anuñla ovunsalar⁽¹⁴⁾ bedende olan kirleri қazıyup gidere. Eger қavursalar қarnı çuta. Toһmınuñ dahı kuvveti kendü⁽¹⁵⁾ kuvveti gibidür. Ba'zılar demişler belki kuvveti ziyâdedür. Miқdâr-ı şerbeti iki mişқâldür. Bişürülmüşinüñ⁽¹⁶⁾ süddeleri açması ziyâdedür ammâ şu içinde ıslanmışınuñ ishâl étmesi ziyâdedür.⁽¹⁷⁾ Mizâcları ıssı olanlara muvâfiқ degüldür. Eger uşâresi veyâhüd şuda bişürülmüşü ile⁽¹⁸⁾ elleri ve ayakları yusalar niқris ve eñ yerleri ağrılarına nef' eyleye. Eger toһmını gıcık devâlarına⁽¹⁹⁾ қatsalar fi'li ve te'şiri ziyâde ola. Küşüs turşisi ma'ideye eyüdü, huşuşan eger anısün [654a]⁽¹⁾ <anısün> veyâhüd kerefs veyâhüd râziyâne toһmı ile olursa ziyâde nef' éde. Ba'zılar⁽²⁾ demişler toһmı çalağa zarar eder. Işlâhı sikencübîn iledür. Ba'zılar demişler küşüs uşâresi⁽³⁾ öykene zarar eder. Işlâhı hindebâ iledür. Küşüs bulunmasa afsentîn-i Rümîden⁽⁴⁾ vezninüñ üç payından iki pay miқdâr bedelidür.

Kışnî: İsm-i Fârisîdür. Türkîde⁽⁵⁾ burçaқ dèdükleri toһm ismidür ki muқaddemâ kürüsne dèyü zıkr olınmışdur.

Kışmış:⁽⁶⁾ Fârisîden ta'rib olınmış ismidür. Murâd pilâvlara қoduқları ufaқ қuş üzümüdür ki⁽⁷⁾ çekirdegi yoқdur. Birқаç dürlüdü: Siyâhı ve kı-zılı ve yaşılı ve beyâzı dahı olur.⁽⁸⁾ Ba'zılar dèrler her renk bir nev'dür ve ba'zılar dèrler қurumasına göredür. Siyâhından⁽⁹⁾ mâ'adâ ki siyâhı nev'e göredür pes dèrler ki şol ki aşmasında iken güneşde⁽¹⁰⁾ қurumış ola kızıl oldur ve şol ki aşmasında iken gölgede қurumış ola⁽¹¹⁾ yaşılı oldur ve şol

ki evlerde yayılıp kurumış ola beyâz ve şaru olur. ⁽¹²⁾ Eyüsi Horāsân'dan getürdükleridir. Siyâhı Horāsân'da olmaz, Bağdâd câniblerinde ⁽¹³⁾ Hît ve bilâd-ı Rebî'a dedükleri vilâyetlerde çok olur. Siyâhı cümleden ıssırekdür ⁽¹⁴⁾ ba' dehu kızılı ba' dehu yaşılı ba' dehu şarusı ba' dehu beyâzıdır. Kuş üzümü sâ'ir kuru ⁽¹⁵⁾ üzümleden laṭifraḡdur. Bir miḡdâr ishâl edici kuvveti daḡı vardır ve sâ'ir kuru ⁽¹⁶⁾ üzümleden bunun ma'ideden çıkması kolayraḡdur. Kuş üzümünün ıṣladulmuşunuñ, ⁽¹⁷⁾ huşuşan yaşılınuñ şuyı gögse ve öksürüğe nef' eder, şol vechle ki kuş üzümün ⁽¹⁸⁾ şu ile bişürüp ba' dehu şuyundan bir cüz' ve şeker penîrinden bir cüz' alup âteşde ⁽¹⁹⁾ kıvama getürüp isti'mâl edeler. Çok isti'mâl etmek, huşuşan siyâhın kanı yaḡar. [654b]

⁽¹⁾ Mizâcları ıssı olanlara yaramazdur ammâ mizâcları şovuk ve balgamlu olanlara nâfîdür. Cemî'an ⁽²⁾ kuş üzümleri cimâ'ı taḡrik eder.

Küş: 'Avâmu'n-nâs mâ-beynlerinde henüz zühür ⁽³⁾ eden ḡurmâ yemişinün üzerinde olan ḡabuḡ ki aña kefrâ dërler anuñ ismidür. ⁽⁴⁾ Nitekim 'an-ḡarîb zıkr olunur inşâ'allâhu te'âlâ.

Keffü'z-zab: Sîn ile keffü's-sebu' daḡı ⁽⁵⁾ dërler. Zab', sırtlan ve sebu' arslan ve yırtıcı cânver demekdür. Pes bu ḡayvânlar ⁽⁶⁾ ayası demekdür. Murâd bir nebâtdur ki yapraḡları kerefs yapraḡları gibi degirmi ve küçük ⁽⁷⁾ yapracıklardur ki yer üzerine döşenüp büyür ve üsti püslüdür. Baldırır kerefs ⁽⁸⁾ baldırır gibi bir arşun ve daḡı ziyâde uzar, ince budaḡlar üzerinde altun şarusı ⁽⁹⁾ gibi şaru çiçeḡi olur, bir kökden çıkar, biribiri üzerine bingeşmiş ve yapışık ḡamarlu köki ⁽¹⁰⁾ vardır. Hırbaḡ ki topalaḡ dërler anuñ köki gibidür, yaḡ yerlerde ve şulara yaḡın yerlerde ⁽¹¹⁾ biter. Ṭabî'atı ıssıdır, cilâ edicidir. Bu nebât yaralarda ve çibanlarda çürük ve fâsid ⁽¹²⁾ etleri yeyüp saḡ et bitürür, tecribe olunmuşdur ve yaraları pâk eder ve sigilleri giderür. ⁽¹³⁾

Keffü'l-hirr: Kedi ayası demekdür. Murâd degirmi yapraḡlı ve yapraḡları kertilmiş ve yere ⁽¹⁴⁾ döşenüp biter ve üç dört budaḡı olur ve ince ve degirmi ve bir ḡarış uzar baldırır ⁽¹⁵⁾ bir nebâtdur. Ucında şaru ve ziyâde yıldırar çiçeḡi vardır, râyihası ḡoşdur, zeytün ⁽¹⁶⁾ dânesi ḡadar budaḡlı köki vardır, güz zamânu yaḡmurları evvelinde biter. Ṭabî'atı ḡârr ⁽¹⁷⁾ u yâbisdür, cilâ edicidir, huşuşan köki ziyâde cilâ eder. Dögüp üzerlerine ekmeḡile ⁽¹⁸⁾ çürük ve yaramaz çibanlara ve yaralara nef' eder. Eger 'asel ile sigillere yaḡı

êtseler ⁽¹⁹⁾ sigilleri kopara. Eger ‘avrat fetîle edüp götürünse gebelige yardım ede demişler [655a] ⁽¹⁾ <demişler>.

Keff-i âdem: Âdem ayası demekdür. Murâd bir nebâtdur ki baldırı arşun ⁽²⁾ kadar uzar ve yaprağı mersîn yaprağı gibidür ammâ ucları degirmidür. Ağaç gibi kökleri ⁽³⁾ vardır. Rengi siyâhla şaru aralığındadır ve içi kıızıldur. Bu kökleri vilâyet-i Endülüs’de ⁽⁴⁾ kızıl behmen yerine isti‘mâl ederler.

Keffü’l-eczem: Keff-i cezmâ dahı dërler. ⁽⁵⁾ Kesük aya demekdür. Murâd bir nebâtdur. Hâkîkatinde ihtilâf olup ma‘lûm olmağın ⁽⁶⁾ tercümesi terk olundu.

Keffü’l-esed: Arslan ayası demekdür. Murâd ‘arţanışâ ⁽⁷⁾ demekle ma‘rûf buhûr-ı Meryem’den bir gûnesidür ki muqaddemâ harf-i ‘aynda zikr olunmuşdur. ⁽⁸⁾

Keffü’l-erneb: Tavşan ayası demekdür. Murâd cıntıyânâdur ki muqaddemâ harf-i cimde ⁽⁹⁾ zikr olunmuşdur.

Keff-i Meryem: Vilâyet-i Bağdâd’da şecere-i tâlç dërler ki muqaddemâ ⁽¹⁰⁾ harf-i şinde zikr olunmuşdur anuñ ismidür. Aşâbi‘-i şufr dedükleri nebâta dahı ⁽¹¹⁾ bu ismi itlâk ederler. Gâh olur benţâfiliyün ve fencengişt dedükleri nebâtlara ⁽¹²⁾ dahı itlâk ederler. Ammâ ehl-i Mışt yanlarında keff-i Meryem’den murâd Mekke-i Mükerrreme ⁽¹³⁾ nevâhîsinde biter bir nebâtdur ki yer üzre döşenüp biter. Yaprığı semiz otı ⁽¹⁴⁾ yaprağına beñzer ve budaqları katıdır. Yaprığında bir miqdâr kıvrıklık ve azacuk ⁽¹⁵⁾ kâbızlık vardır ve ince tüleri ya‘nî püsi vardır, ziyâde yaşıldur, yer üzerinde ⁽¹⁶⁾ bir qarış degirmiligi kadar olur ve yaprakları katları içinden budaqları üzerinde ⁽¹⁷⁾ şaruya mâyil ince çiçeği olur semiz otı çiçeğine beñzer. Çiçekden soñra boy tohmından ⁽¹⁸⁾ kiçirek ve katı tohmı olur. Yaprığı ve çiçeği düşdükden soñra budaqları bozulup ⁽¹⁹⁾ yerden yukaru kâlkup kıurur. Ol şekl ile sâ‘ir vilâyetlere alup giderler. [655b] ⁽¹⁾ Bu nebât tâze iken zikr olunduğı üzre şifatını kimesne zikr etmedi illâ ⁽²⁾ Ebu’l-‘Abbâs Nebâtî ki Hâfız demekle ma‘rûfdur ol zikr etdi. Bu nebât ⁽³⁾ Hicâz’dan gayrı vilâyet-i Mışt ve Kıuds-i Şerîf etrâfında dahı bulunur lâkin ⁽⁴⁾ küçük olup beyâza mâyil ve tohmı ince olur. Bu dahı şecere-i tâlç dedükleri ⁽⁵⁾ nebât gibidür.

Keffü'l-kelb: Kelb ayası demekdür. Murâd bedeskân dëyü muḳaddemâ⁽⁶⁾ ḫarf-i bâda zıkr olınan devâdur.

Keff: El ayası demekdür. *Minhâc* nâm⁽⁷⁾ kitâb-ı müfredât şâhibi zıkr eder ki murâd semiz otıdur ki ḫarf-i bâda bakla-i ḫamḳâ⁽⁸⁾ dëyü zıkr olınışdur ammâ bu ismle şöhreti yoḳdur.

Kefrâ: Henüz zühür etmiş⁽⁹⁾ olan ḫurmâ yemişinün üstinde olan ḳabuḳ ismidür. Yemişi örtüp⁽¹⁰⁾ setr etdüğü için böyle nâm vërmişler. Zîrâ luḡatde kefr, örtmek ma'nâsınadır.⁽¹¹⁾ Eyüsi oldur ki erkek olan ḫurmâdan alınmış ola. Zîrâ anuñ râyiḫası⁽¹²⁾ hoşluḡı kavîdür ve keyfiyyeti ḡâlibdür. Ṭabî'atı derece-i şâniye âhîrinde yâbisdür. Ḳuvveti⁽¹³⁾ azacuḳ ḫarâretten ve bellü şovuḳdan terkîb olınışdur. Yaḡlara andan ḳatup⁽¹⁴⁾ yaḡların ḳuvvetleri ziyâde olup fâsîd olmaḳdan ḫıfz eder. Ṭaḡılır⁽¹⁵⁾ maḳûlesi yaramaz çıbanlara ekseler taḡılmasını men' eyleye. Eger ince édüp⁽¹⁶⁾ gevşelmış olan eñ yerlerine yaḡı etseler muḫkem édüp nef' eyleye. Eger ḳarın⁽¹⁷⁾ üzerine anuñla yaḡı etseler ishâli kesüp za'îf olan ma'ideyi ḳavî⁽¹⁸⁾ eyleye. Kezâlik şuyın şormaḡıla bu maḳûle nef' eyleye. Eger çeyneseler diş etlerin⁽¹⁹⁾ ḳavî édüp âkile ve yaramaz çıbanlardan aḡızda olan fesâdı işlâh [656a]⁽¹⁾ <ışlâh> eyleye. Eger ince döḡülmişinden yalınıuz veyâḫûd âḫer mu'âvenet eder⁽²⁾ münâsib devâ ile sefûf édüp yutsalar ishâli ḳaḫ' eyleye. Miḳdâr-ı şerbeti⁽³⁾ iki mişḳâle dekdür. Eger bişürülmiş ile saçları çok yusalar saçları siyâh⁽⁴⁾ eyleye ve ḳıvırcık eyleye ve ḳavî eyleye ve ḳırılıp düşmeden men' eyleye ve aḳan⁽⁵⁾ ḳanı tutar. Eger nışf raḡl miḳdârın didimleyüp ve bir bucuḳ raḡl şu içinde⁽⁶⁾ şol mertebede bişürseler ki nışf raḡla varsa ba'dehu sükker ile ḫatlu édüp⁽⁷⁾ içseler bögrekler ve ḳavuc aḡrılarına ve göḡüsde olan perdeler za'ifligine⁽⁸⁾ nef' édüp ḳarın ve raḫm içine aḳan nesnelere tuta ve ḫayz ḳanın geç getüre.⁽⁹⁾ Eger tâze iken fıstıḳ aḡacı şaḳızı ve bal mûmı ile bişürüp yumısaḳ iken⁽¹⁰⁾ gıcık ve uyuz sürüp birkaç gün üzerinde tursa eyü édüp gidere,⁽¹¹⁾ mücerredür. Gâh olur kefrâ içinde beyâz toz gibi kefrâya yapışmış hoş râyiḫalu⁽¹²⁾ nesne bulunur. Anı cem' etseler ishâli ve aḳar ḳanları tütücü ve ma'ideye ḳuvvet⁽¹³⁾ vërici devâ ola ve kefrâ ef'âlinde zıkr olınan cemî'an fi'llerde enfa' ola⁽¹⁴⁾ lâkin leḫâfet ile ve beden içerüsüne ḫalmaḳ ile te'sîr eyleye ve yaramaz râyiḫalu⁽¹⁵⁾ çürük çıbanlara nef' de ḡâyetdür.

Kefrū'l-Yehūd: Muḳaddemā ḫarf-i ḳāfda ḳafrū'l-Yehūd ⁽¹⁶⁾ deyi zıkr olınan devādur.

Kilz: Vilāyet-i Hind'den getürürler bir ağaç ⁽¹⁷⁾ ismidür ki muğāş dedükleri kökler gibi şınıqlara ve kemikler ırğalanmasına ⁽¹⁸⁾ ve yerinden oynamasına andan içmekle ve yakı etmekle nef' eder. Ṭabī'atı ḫārr ⁽¹⁹⁾ u raṭbdur. Ba'zılar demişler vilāyet-i Hind'de olan muğāşdur. Ba'zılar demişler [656b] ⁽¹⁾ kādī ağacıdur veyāḫūd yabānī enār ağacı kökлерidür. Ammā bu kelāmlar ḡalaṭdur ve bizüm ⁽²⁾ zamānumuzda bu devā mevcūd degüldür.

Külye: Eger insān ve eger ḫayvānda ⁽³⁾ böbrek dedükleri 'uzvdur. Böbrek yemeden ḫāşıl olan ḫılıṭ rāyihāsı ⁽⁴⁾ çirkīn ve yaramazdur ve hazmı güçdür, ma'ideye zaḫmet vērmeşi vardur ⁽⁵⁾ ve inmesi daḫı geçdür ve ṭabī'at daḫı andan ḫazz almaz ve yēnüp hazm olduḡı ⁽⁶⁾ taḳdīrce andan olan ḡizā yaramazdur. Zīrā aşlda ḡalīz ḫılıṭdan ⁽⁷⁾ ve tīz fāsīd olur ḫılıṭdandır. Sā'ir etlere nisbet ṭabī'atı bārid-i yābīsdür. ⁽⁸⁾ Böbreklerin eyüsi oldur ki semiz ve şaḡ tokludan olup arıḳ ve şusuz ⁽⁹⁾ olmaya ve ḫayvānı henüz boḡazlanup tāze ola. Evlā budur ki iç yağıyla ⁽¹⁰⁾ alup ba'dehu 'aynı ile zeyt veyāḫūd şīr-i rūḡan ile yağlayup şuda ⁽¹¹⁾ veyāḫūd kebāb edüp vāfir ṭuz ve fülful ve dārşīnī ile mizācları ⁽¹²⁾ ıssı olanlara ve maşṭakī ve sirke ve mirī ve kerāvyā ile mizācları şovuḳ ⁽¹³⁾ olanlara vēreler.

Kelb: Türkīde köpek dedükleri ma'rūf ḫayvāndur. ⁽¹⁴⁾ Yabānīsi ve şuda oluru ve ehlīsi olur. Cümlesinün ṭabī'atları ⁽¹⁵⁾ ḫarr u yābīsdür. Ba'zılar demişler şularda olanda yelmeşik ruṭūbet ⁽¹⁶⁾ vardur ki anuñ sebebi ile ṭabī'ī olan yübūseti za'if olur. Cümlesinün ⁽¹⁷⁾ etlerinün ḡizāsı yaramazdur. Yabānīsi çaḳal dedükleri ma'rūf ḫayvāndur. Ehlīden ⁽¹⁸⁾ anuñ mizācınun yübūseti ziyādedür. Ehlī daḫı iki dürlüdür: Bīrisi av ⁽¹⁹⁾ içündür ki tazı derler. Tazıya selūḳi derler. Selūḳ, vilāyet-i Yemen'de [657a] ⁽¹⁾ <Yemen'de> bir ḳarye ismidür. İbtidāsı andan şāyi' olmaḡın aña nisbet ederler. Ehlīsīnün ⁽²⁾ tazıdan ḡayrısı ma'lūmdur. Kelb cigerinde ve südinde ve sā'ir nesnelерinde ⁽³⁾ beyān olınan aḫvāl menfūr-ı ṭab' olmaḡın tercüme olunmadı. Murādı olan ⁽⁴⁾ 'Arabī kitābdā maḫallinde ḡörsün.

Kils: Nüre ya'nī söyünmemiş kireçdür. ⁽⁵⁾ Kireç taşları ziyāde yaḳup tā kül olup aḡarduḳda kireç olur. Eyüsi ⁽⁶⁾ oldur ki pāk olup beyāz ola.

Söyünmemiş kireç yağıdır, şol mertebede ki ⁽⁷⁾ üzerine şu serpildükda ziyâde ıssı dütüni çıkar ki a'zâyı yaçar ve yumurdayı ⁽⁸⁾ bişürür. 'İlm-i tıbda isti'mâl olunmaz illâ söyünmiş isti'mâl olunur. Söyünmüşinün ⁽⁹⁾ tabî'atı hârdur, ıssidıdır. Yayқанmış olıcağ i'tidâle mâyil olur. Her hâlde ⁽¹⁰⁾ derece-i şâniyede yâbisdür lâkin yunmış olıcağ yübüseti söyünmüşinden az olur ⁽¹¹⁾ ve söyünmüşinün söyünmemişinden az olur. Eñ eyüsi oldur ki beyâz ⁽¹²⁾ mermerden ola. Bu maķülenün yunmışı aķar ķanları tıtar ve a'zâyı muķkem ⁽¹³⁾ éder. Ba'zılar söyünmemiş kireç ile oynar tamarlar üzre dağ étmegi câyiz ⁽¹⁴⁾ görmişler ammâ yaramazdur, muķātaradur. Eger söyünmiş kirece iç yağı veyāhūd ⁽¹⁵⁾ kuru üzüm ķatsalar bişürücü ve yumışadıcı ola. Kireç ne deñlü eski olursa ⁽¹⁶⁾ aña göre kuvveti ķalmayup tıpraklığı ķalur. Söyünmiş kirecde dağı yağıcılık ⁽¹⁷⁾ vardur lâkin azdur. Hemân söyündürüldüği gibi yaraya ve çıbana ursalar üzerlerinde ⁽¹⁸⁾ yanmış ķabuķ peydâ eyleye ya'nî mührelendüre ammâ söyündükden sonra iki üç gün ⁽¹⁹⁾ tırsa böyle étmaz. Birķaç kerre yayқанmış olan kireç âteş yanığına nâfi'dür. [657b] ⁽¹⁾ Bu bâbda büyük devâlardandur. Eger kirece zernîh ķatsalar saçları yoluya. Hırızma ⁽²⁾ dedükleri budur. Hırızma dutunduğdan sonra evlâ budur ki ol yeri benefşe ⁽³⁾ yağı veyāhūd gül yağı ile yağlayalar. Eger yaķup ķabardursa üzerine gül şuyı ⁽⁴⁾ veyāhūd gül yağıyla tütüyâ süreler. Hırızma deri altında olan hıltları ⁽⁵⁾ tışra çeküp yumışaķ édüp yükseldür ve yelmeşik ve ğalîz éder. Ba'zılar ⁽⁶⁾ ķabartduđına gül yağı ve mercimek unı ile 'ilâc éderler. Hırızma dutunduğdan sonra ⁽⁷⁾ bedende andan ķalan balçıķ gibi râyihayı 'uşfur çirki ve şeftâlû yaprağı ufağıyla ⁽⁸⁾ ovunmağıla gider. Kireçden yemek ve içmek ķatl édicidir. Yeyenün ağzında ⁽⁹⁾ ķuruluķ ve ma'ide ağrısı ve gerinmesi ve bađarsuķ ağrısı ve gücle efşân ⁽¹⁰⁾ étmek 'arız olur. Eger şu yollarında çıban éderse ķan işedür ve el ⁽¹¹⁾ ve ayak şovuķ olup uş gider ve vefât éder. 'İlâc budur ki ıssı şu ⁽¹²⁾ ve sâde yađ içürüp ķuşdurular ba'dehu tâze süd ve bâdem yağı ve gül ⁽¹³⁾ yağı ve cüllâb ve yağlu şürvâlar içürelar. Meşelâ semiz tavuķ şürvâsı ⁽¹⁴⁾ ve lu'âblar içürelar. Birķaç kerre kireç söyündürdükları şu ile her nesne ki bişürüp ⁽¹⁵⁾ anı yêseler tîz ķatl eyleye.

Kelah: Diyâr-ı Mağrib'de ķına dedükleri nebât ismidür ki ⁽¹⁶⁾ muķademâ harf-i ķâfda beyân olınmışdur ve ehl-i Mışır yanlarında kelağdan murâd ⁽¹⁷⁾ uşaq dedükleri şamđdur.

Kümāşīr: Cāvşīr dēdükleri şamğa beñzer vilāyet-i ⁽¹⁸⁾ Hind'den getirler bir güne şamğdur. Cāvşīr, Hindī olsa ba'īd degüldür. ⁽¹⁹⁾ Ṭabī'atı derece-i rābī'ada hārr u yābisdür, hayzı indürür ve qarından [658a] ⁽¹⁾ <ve qarından> oğlanı düşürür ve şaru şuyı ishāl eder ve қatılıqları eridür ⁽²⁾ ve bevli idrār eder. Dāhilden isti'māl olunduğda rub' dirhemden ziyāde isti'māl ⁽³⁾ etmeyeler. Ketreyi ışlayup anuñla isti'māl edeler ve götürünmekle isti'mālī şamğ ile ⁽⁴⁾ ma'cūn edüp götüreler. Şāhib-i kitāb eydür: Bu devā hālā bizüm vilāyetümüzde ⁽⁵⁾ ma'lūm degüldür.

Kümmeşrā: İsm-i 'Arabīdür. Türkīde emrūd dēdükleri ma'rūf ⁽⁶⁾ yemişdür. Lisān-ı Yūnānīde efyūs dērler. Yemişi ve ağacı ma'lūmdur. Her diyār ki anuñ ⁽⁷⁾ haṭṭ-ı istivādan ıraklığı yigirmi dört dereceden ziyāde ola ol diyārda ⁽⁸⁾ emrūd hāşıl olur ve hāşıl olduğu yerler her ne deñlü şovuk olursa anda ⁽⁹⁾ olan emrūd dağı ziyāde lezīz ve hoş rāyiḥalu ola. Emrūdun beyābānisi ⁽¹⁰⁾ ve bostānisi olur. Bostānisi birқаç dürlüdür. Şāhib-i kitāb eydür: Bizüm vilāyetümüzde ⁽¹¹⁾ bostānisinin evvel erişüp getürdüklerine zeccūn dērler ve ol rāyiḥası ⁽¹²⁾ hoş ve ufaқ olur, miskī almadan küçük olur ve bu sınıf i'tidāl ⁽¹³⁾ üzre bāriddür, bir miқdār қабızlığı vardır. Ba'zı derece-i ūlada bārid ⁽¹⁴⁾ ve derece-i şāniyede yābisdür. Ba'zı dağı vardır ki raṭbdur. Emrūd her ne deñlü ⁽¹⁵⁾ ṭatlu olursa aña göre i'tidāle qarīb olup harārete māyil ola ve her ne deñlü ⁽¹⁶⁾ қабızlığı az olursa aña göre yübüseti az ola ve her ne deñlü kekre olup ⁽¹⁷⁾ ekşi olursa bürüdeti ve yübüseti aña göre ziyāde ola. Ekşi olan ⁽¹⁸⁾ emrūd ıssı olan ma'ideye қuvvet vērür ve қабızlığı ile mu'avenet eder ⁽¹⁹⁾ ve andan şafrāyı giderür. Bir miқdār şıқması dağı olmağıla ol şıқması [658b] ⁽¹⁾ şafrāyı çıkarmağa yardım eder. Emrūddan hüseynī dēdükleri sınıf ki İstānbül'da ⁽²⁾ bozтоғанı dērler ki ma'rūfdur kemālin bulcaқ ṭatlu olur ammā қабуğı қalındur. ⁽³⁾ Evlā budur ki қабуğın şoyup yeyeler. Bir sınıfı dağı vardır ki bizüm vilāyetümüzde ⁽⁴⁾ şāh emrūd demekle ma'rūfdur uzun ve azacuқ ṭatlu olur. Bu sınıf ma'ideye ⁽⁵⁾ ağırđur ammā boğaz ve қаvuğa eyüdür. Bir sınıfı dağı vardır ki қış eyyāmında ⁽⁶⁾ Hemedān'dan Bağdād'a getirürler ve tā'ife-i 'Acem aña şāh emrūd dērler ve ol degirmi ⁽⁷⁾ ve yaşıl olur. Ancaқ ve lezīz ve rāyiḥası hoş ve қабу ince olur. Ğālibā İstānbül'da ⁽⁸⁾ beg emrūdı dēdükleridür. Şeyḫ Re'īs 'Alī İbn Sīnā bu emrūdı medḥ eder ⁽⁹⁾ ve dēr ki ṭabī'atı mu'tedil ve raṭbdur, yemesi

şusuzluğu sâkin eder. Eger ⁽¹⁰⁾ emrûddan hâim iken yağı etseler kuruluş vère ve eger tatlılığı olursa ⁽¹¹⁾ azacuk cilâ eyleye. Eger kuruluşu döğüp yaralara ekseler bitişdüre ammâ ⁽¹²⁾ emrûd, külenc peydâ eder ve harekete getirür. 'Asel ve kemmün cevârişi işlâh eder ⁽¹³⁾ ammâ emrûduñ ağacı ve sâ'ir eczâsı bârid-i kâbızdur. Anuñçündür ki yaprağı ⁽¹⁴⁾ yaraları bitişdürür ammâ yabân emrûdı ki ahlâţ dedükleridür anuñ ağacı ⁽¹⁵⁾ ve yemişi kiçirekdür ve ol ziyâde kâbiz ve kuruluşcudur. Sâ'ir eczâsı ile ⁽¹⁶⁾ yaraları oñulducudur ve hılţlar inmesine mâni'dür. Eger şıkması ile lînet vèrmezse ⁽¹⁷⁾ karnı tutup kabz eder. Ma'ide boş iken andan yemek yaramazdur. Ağacınuñ ⁽¹⁸⁾ küli, huşuşan yabânîsinüñ küli zehrlü mantar ve aña beñzer zehr yemiş olan ⁽¹⁹⁾ kimesnelere bād-ı zehr maķülesidür hattâ eger mantar ile bişürseler mantar zararı gide **[659a]** ⁽¹⁾ <gide>. Ammâ emrûd bi'l-hâşşiyye sinirlere zarar eder, keyfiyeti ile dağı zarar eder, ⁽²⁾ huşuşan ekşi olanı ziyâde zarar eder, huşuşan eger şovuk edici şarâb ile ⁽³⁾ yënüp çok yerlerse ziyâde zarar eder ve eger hammâmdan çıkup isti'mâl olunursa ⁽⁴⁾ yaramazdur, ziyâde yaramazdur. Zararın gidermege tarîk budur ki kaynar şu ⁽⁵⁾ buhârî üzre aşakoyup ba'dehu yeyeler veyâhüd sükker veyâhüd 'asel ile terbiye ⁽⁶⁾ edeler veyâhüd kebâb edüp yeyeler. Kekre olan emrûduñ eger tâzesi ⁽⁷⁾ ve eger kuruluş kuşmayı ve ishâli tutar. Kezâlik yaprağınıñ döğülmüşinden ⁽⁸⁾ beş dirhem miķdârı içseler kuşmayı ve ishâli tutar. Diyâr-ı 'Acem'de olan ⁽⁹⁾ emrûdlar aşnâfinuñ eñ eyüsü Hôrâsân'da olanıdır. İllâ bir şınıfı ⁽¹⁰⁾ eyü degüldür ki ufaķ ve ince olup bir gece tûrduğı gibi çürüyüp fâsid ⁽¹¹⁾ olur. Vilâyet-i Tebrîz'de dağı bu emrûd olur. Emrûd zamânınıñ soñında ⁽¹²⁾ olur emrûddan şol ki râyihası hoşdur kalbe kuvvet vèrür, ekşi olanı ⁽¹³⁾ iştihâyı açar. Emrûddan hâşıl olan hılţ almadan hâşıl olan ⁽¹⁴⁾ hılţdan aşlah ve eyüdüdür. Ta'âmdan soñra emrûd yemek dimâğdan buhârları ⁽¹⁵⁾ kaţ' eder ve kabzı ve şıkması ile belki ishâl eder ve eger şıkamaz ise ⁽¹⁶⁾ kabz eder ve ufaķ ekşi emrûd ki aña Çinî ya'nî vilâyet-i Çin'den getirülmüş ⁽¹⁷⁾ dèrler sâ'irinden şusuzluğu gidermekde ziyâdedür ve kabızlığı dağı ⁽¹⁸⁾ ziyâdedür. Evlâ budur ki külenci ve karnında şişmeler 'arız olan ⁽¹⁹⁾ kimesneler andan hâzer edeler ve üzerine şovuk şu içmeyeler ve ğalîz ta'âm **[659b]** ⁽¹⁾ yemeyeler. Râzî nâm tabîb dèr ki ta'âm yemeden ve aç iken isti'mâl etmek gerekdür. ⁽²⁾ Eger elbette üzerine âher ta'âm yemek lâzım olursa tatlı ve kâbiz nesne yeyeler ⁽³⁾ ve mizâcları şovuk olanlar üzerine şâfi şarâb içüp uyuyalar veyâhüd zen-

cebilden ⁽⁴⁾ yeyeler. Evlâ budur ki muḳaddemâ yënilen ta‘âm keylûs mer-
tebesine varup ⁽⁵⁾ çıḳmağa yaḳlaşmış olıcaḳ yeyeler. Mizâcları ıssı olanlar
emrûduñ tamâm ⁽⁶⁾ olmışını yêdükde işlâḫa ihtiyâcları yoḳdur, anlara nef
êder ammâ ḫâmından ⁽⁷⁾ yêdüklerinde işlâḫı zıkr olunduğı gibidür. Tamâm
kemâlin bulup olmuş emrûdı ⁽⁸⁾ döğüp şu ile bişürüp emrûd rubbı êder-
ler. Ammâ evlâ budur ki henüz ⁽⁹⁾ tatlu olmağa başlayup tamâm kemâlin
bulup müherrâ olmazdan evvel emrûdı ⁽¹⁰⁾ devşürüp rubbı andan êdeler.
Emrûd rubbı ḳarnı tıttıcı, ma‘ideyi dibâgat ⁽¹¹⁾ êdici ve şafrâdan olan is-
hâli tıttıcıdur ve ma‘ideyi muḫkem êder. Emrûd ⁽¹²⁾ çiçeği ḳan tükürmegi
giderür ve ḫarâreti olan göze andan yaḳı êderler ve çiçeğinde ⁽¹³⁾ feraḫ ve
ḳuvvet vèrmeklik vardur. Eger emrûd çekirdeklerinden iki mişḳâl miḳdârı
⁽¹⁴⁾ içseler ḳarında olan soğulcan ve sâ’ir ḳurdları ḳıra. Evlâ budur ki ⁽¹⁵⁾
ḳocalar ve ḳülenclü ve yellü olanlar ve mizâcları şovuk olanlar ve ḳarınları
ta‘âmdan ⁽¹⁶⁾ şişer olan kimesneler emrûd yèmeden ihtirâz êdeler. Üzerine
râziyâne ⁽¹⁷⁾ yèseler işlâḫ êdüp ekşer zararını def ola. Ba‘zılar almadan müreb-
bâ êtdükleri ⁽¹⁸⁾ gibi emrûddan daḫı mürebbâ êderler. Ba‘zılar hoş râyihalı
ıssı otlar daḫı ḳatarlar. ⁽¹⁹⁾ Mürebbâlar ve terkibler birḳaç devâyı birbirine
ḳatmağıla olan ma‘cünler [660a] ⁽¹⁾ <ma‘cünler> mürekkebat zıkr olun-
duğı kitâblarda zıkr olunur.

Kem’et: Mantar ⁽²⁾ dèdükleri ma‘rûf yènür nesnedür. Yènüp zehri ve
zararını az olana kem’et ⁽³⁾ ve zehri ve zararını olana fuḫr dèrler. Taḫî‘atı dere-
ce-i şâniye evâ’ilinde bârid-i raḫbdur, ⁽⁴⁾ ḡalîzdür, ağırdur, geḳ hażm olur
ammâ andan ḫâşıl olan ḫılıḫ ol mertebede ⁽⁵⁾ yaramaz degüldür. Zîrâ lezzeti
yoḳdur ve yaramaz keyfiyete meyl êtmez. Ammâ ba‘zılar ⁽⁶⁾ dèmişler an-
dan ḫâşıl olan ḫılıḫ yaramazdur. Zîrâ fuḫr olan ḳısımında zehrlülük ⁽⁷⁾ vardur
ammâ bozulup ‘ufunet ya‘nî tağayyür ḳabûl êdiecek ziyâde yaramaz bozulup
⁽⁸⁾ yaramaz olur. Mantarın eyüsi ḳumlu ve ḳurı olan yerlerde bulunandur
ki ⁽⁹⁾ rengi şaru beyâz olup siyâhlığa mâyil olup ḳatı ve ufaḳ ola. Mantar ⁽¹⁰⁾
yèmeden ḳoḳ buḫarlar ḫâşıl olur. Beden segirmesi ve boğaz içèrusinde ağırı
⁽¹¹⁾ ve şiş peydâ êder. Yèmesinden ağırlık ve elem ḫâşıl olduḳda ḫoraḳ otı
⁽¹²⁾ bişmişini içürüp ḳuşduralar ba‘dehu sikencübîn ile üzüm çubuğı külin
içürelere. ⁽¹³⁾ Eger ziyâde te’sîr êdüp ḳulaḳ ağırlığı ve göz perdelenmek ‘arız
olursa ⁽¹⁴⁾ fuḫr olmuş olur. Pes ‘ilâc budur ki on iki dirhem sikencübîn ile iki

mişkâl⁽¹⁵⁾ mişkârı tavuğ tersi içürel. Mantardan şol ki beyâz veyâhüd kı-zıl veyâhüd⁽¹⁶⁾ yaramaz yerlerde ve yaramaz ve südlüğünlü ağaçlar altında ve zeytün ve köz ağaçları⁽¹⁷⁾ ve zehrlü cânverler delükleri yanlarında bitmiş ola bu maķûle mantarlar zehrlüdür, katl⁽¹⁸⁾ edicidir. Kezâlik içerüsü ve taşrası siyâh olan fi'l-hâl helâk edicidir.⁽¹⁹⁾ Mantar ne deñlü küçük olursa büyük olanından yegdür ve ğızâsı laţifraķdur. **[660b]**⁽¹⁾ Evlâ budur ki râyihâsı hoş olup kendüsi düz ve katı olanını öğürtleyüp⁽²⁾ andan yeyeler. Ammâ mantar yemek arķadan aŗağada ağrılar ve göğüs zaħmetlerini peydâ eder.⁽³⁾ Mantardan şol ki ķurudulmuş ola yaramazlıkta nihâyetdedür, yemege lâyiķ degüldür. Mantardan⁽⁴⁾ şıķılıp çıkan şü ile gözlere çekseler göze cilâ vère. Bu hüşüş için evlâ budur ki⁽⁵⁾ kebâb edüp bişerken içinden tamlayan şuyın alup göze çekeler. Kebâb edüp yemesi⁽⁶⁾ yegdür. Zârarı az olup keyfiyyeti dağı bozulmaz ammâ mantar süddeler eder. Pes sekte⁽⁷⁾ ve fâlic marazların peydâ eder ve ğalîz buĥâr etmekle ma'ideyi gerindürüp ma'idede ağrılar⁽⁸⁾ peydâ eder. Yemesi murâd olunduğda evlâ budur ki evvelâ üzerinde ķum ve taş⁽⁹⁾ ne varısa andan pâk edüp ba'dehu ıssı şü ile birkaç kerre yuyup ba'dehu ķabuđın⁽¹⁰⁾ şoyup ba'dehu şü ve tuz ve toraķ otu ve yabânî na'nâ^c ve sedef ile muĥkem ķaynadup⁽¹¹⁾ bişüreler ba'dehu bir miķdâr hâm zeytündan olan zeyt veyâhüd şîr-i rûğan ķatup⁽¹²⁾ ve sa'ter ve fülful ve mirî ile yeyeler. Eger zârüret olup ķurumışından yemek lâzım⁽¹³⁾ gelürse evlâ budur ki pâk ve şâfi topraķ ki içinde taş ve ķum ve ğayrı nesne olmaya⁽¹⁴⁾ anı şü ile balçık gibi edüp ve ķurı mantarları bir ğün ve bir ğeçe ol balçık içinde⁽¹⁵⁾ ışlayup ba'dehu yukaruda zıkr olunduğı üzre edüp bişürüp yeyeler ve bu⁽¹⁶⁾ maķûlesinün zeyt yağın ziyâde edeler ve üzerine şâfi 'asel şarâbından içeler⁽¹⁷⁾ ve mizâcları şovuk olanlar üzerine zencebîl mürebbâsından veyâhüd dögülmişinden⁽¹⁸⁾ yeyeler ve eger ziyâde zararından ĥavf olursa bir miķdâr tiryâķ-ı fârûķdan dağı⁽¹⁹⁾ yeyeler. Behaķ-ı ebyaz peydâ etmede ve dili ağır etmede ziyâde te'sîri vardur. Kebâbın **[661a]**⁽¹⁾ <Kebâbın> dağı ıssı otlar ile yerler. Eger kebâb etmezden evvel delüklerine azacuk tuz⁽²⁾ ile zeyt ķatsalar ekber-i muşliĥâtından ola ya'nî zârarı gide, işlâĥ eyleye. Et ile⁽³⁾ yemesi yaramazdur. Zîrâ et ğızâsını fesâda vèrüp ğeç hażm etdürür, huşuşan⁽⁴⁾ mantar ile yumurda ziyâde yaramazdur. Eger zârüret olursa toğrayıcı ve hażm etdürici⁽⁵⁾ nesnelerden ziyâde istî'mâl edeler. İşlâĥında ĥardaldan ve miriden enfa' nesne⁽⁶⁾ yoķdur. Ev-

lâ budur ki mantar yédükden şöña üzerine ve evvel şovuk şu içmeyeler. Ba'zılar ⁽⁷⁾ demişler mantar hâşşalarındandır ki her ne ma'küle hayvân ki mi'desinde mantar var iken ⁽⁸⁾ anı yılan veyâhüd sâ'ir zehrlü cânver ırsısa ol hayvân vefât édüp ⁽⁹⁾ anı bir devâ halâş étmeye. Gâfiki nâm tabîb böyle hikâyet eyledi. Eger sürmeyi mantardan ⁽¹⁰⁾ şıkılmış şu ile terbiye etseler ol sürme göz kapaıklarına kuvvet vérüp göz nürünü ⁽¹¹⁾ ziyâde eyleye ve göze şu inmesine mâni' ola. Eger kırmızı mantarı, huşuşan kızılını ⁽¹²⁾ döğüp ve şu ile yoğurup başa sıvasalar vaqtinden evvel 'arız olan ⁽¹³⁾ şala'a nef' eyleye ya'nî saç bitmeyüp çiblağ olan yere saç bitüre.

Kemâfîtü: ⁽¹⁴⁾ Lisân-ı Yünânî üzre hâmanîtis lafzından ta'rib olunmuşdur. Ma'nâsı şanavberü'l-arz ⁽¹⁵⁾ ya'nî yer şanavberi demekdür. Şanavber mu'addemâ beyân olunmuşdur. Ba'zılar demişler ma'nâsı yer ⁽¹⁶⁾ üzre döşenmiş demekdür ammâ evvelki kavîl şahîhrağdur. Bu nebât her yıl yeñiden biter ⁽¹⁷⁾ nebâtdur, yere yakın biter yapraklardır, baldırı yokdur, yaprağı hayyü'l-'âlem dedükleri nebâtuñ ⁽¹⁸⁾ küçüğünüñ yaprağına beñzerdür lâkin andan incerekdür. Ele yapışur ru'ubeti vardur ⁽¹⁹⁾ ve üzerinde püsi vardur. Budakları kızıla mâyıldür ve yaprakları kalıñdur. Râyihası [661b] ⁽¹⁾ şanavber râyihasına müşâbihdür. Şaru ve ince çiçeği vardur. Çiçekden şöña kerefs tohumına beñzer ⁽²⁾ tohumı olur lâkin andan kiçirekdür. Kalıñ ve beyâz kökleri vardur. Bu nebâtuñ lezzeti acıdur, ⁽³⁾ azacuk kabızlığı ve dili bozar acılığı vardur. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr ve derece-i ⁽⁴⁾ şâlişede yâbisdür. Bu nebâtdan isti'mâl olunan yaprağı ve çiçeği ve tohumıdur. Pâk edici ⁽⁵⁾ ve açıcı ve a'zâya cilâ véricidür, cilâ étmesi kızdurmasından ziyâdedür. Yerekan ⁽⁶⁾ marazınuñ büyük devâlarındandır. Cigerde olan süddeleri âsân vechle açar. Eger ⁽⁷⁾ 'asel ile içseler hayzı yürüde, götürünmekle dahı yürüdür ammâ za'f üzre yürüdür ⁽⁸⁾ ve bevlî idrâr eder. Yağmur şuyı ve 'asel şuyı ile bişürüp uylukları başlarında ağrısı ⁽⁹⁾ olanlara içürseler nef' eyleye. Eger tâzesin ve eger kırusın büyük yaralara ursalar ⁽¹⁰⁾ oñuldur yapışdura. Eger birkaç gün her gün andan azrümâlî ile içseler 'ırku'n-nesâ ⁽¹¹⁾ ve böğrekler ağrıları ve bağırsuklar ağrılarına nef' édüp eyü ede. Azrümâlî, gömeç bal ⁽¹²⁾ ve yağmur şuyından olan şerbete dërler. Gâliż olan balğamları ishâl eder. Miçdâr-ı şerbeti ⁽¹³⁾ iki dirhem ve rub' dirhem miçdâra dekdür. Ba'zılar üç dirheme dek içmesi câyizdür demişler. ⁽¹⁴⁾ Ammâ küçüklere ve

mizâcları ıssı olanlara ve ziyâde ıssı zamânlarda kimesneye içürmeyeler. ⁽¹⁵⁾ Bulunmasa bedeli veznince sâsâliyûs ve rub' vezni selîhedür. Ba'zılar demişler öykene ⁽¹⁶⁾ zarar eder. İşlâhı 'asel iledür. Bu nebâtuñ bir sınıfı dağı vardır, aña erkegi dërler. ⁽¹⁷⁾ Anuñ yaprakları ufağ ve ince ve beyâzdu ve dişi olandan dağı bir sınıfı vardır ki ⁽¹⁸⁾ arşun kadar uzar ince budağları vardır. Bunuñ dağı yaprakları ve çiçegi evvelki gibidür ⁽¹⁹⁾ lâkin toğmı şevnîz gibi siyâhdur. Şevnîz, çara çörek otudur. Bunlaruñ ikisinüñ dağı [662a] ⁽¹⁾ <dağı> evvelkiye göre kuvveti za'ifrağdur fi'l-cümle.

Kemâzeryûs: Lisân-ı Yünân üzre ⁽²⁾ hâməzeryûs lafzından ta'rib olunmuşdur. Ma'nası bellütu'l-arz ya'nî yer bellütü demekdür. ⁽³⁾ Bir qarış miğdârı uzanur küçük ağaç şeklinde bir nebâtdur. Kertilmiş olmada ⁽⁴⁾ ve rengde ve şekilde bellüt yapraklarına beñzer ufağ yaprakları vardır. Lezzeti acıdur, ⁽⁵⁾ benefşe reng kızıla mâyl ufağ çiçekleri vardır. Taşlu iri yerlerde biter. Evlâ budur ki ⁽⁶⁾ bu nebâtı toğmlendüğü zamânlarda bi-'aynihi koparup cem' edeler. Lezzetinde acılık ve keskinlik ⁽⁷⁾ vardır. Talağı eridici devâlardandır. Hayzı ve bevli idrâr eder ve galîz olan ⁽⁸⁾ hılçları toğrar ve iç a'zâda olan süddeleri giderüp pâk eder. Tabi'atı ⁽⁹⁾ derece-i şâniyede hârr u yâbisdür lâkin harâreti yübüsetinden kavîrağdur. Pes derece-i ⁽¹⁰⁾ şâniye evâhîrinde olur. Eger tâzesinden veyâhüd şu ile bişürülmüşinden içseler ⁽¹¹⁾ sınırlı qaraca et ezigine nef eyleye ve ruṭubetden olan eski öksürüğü gidere ⁽¹²⁾ ve talağda olan kâbızlığı giderüp eride ve gücle efşâna ve henüz ibtidâ ⁽¹³⁾ etmiş istiskâya nef eyleye ve hayzı yüridür ve qarında oğlanı aşağı indürür. ⁽¹⁴⁾ Talağ eritmesi için şarâb ile isti'mâli yalınız şarâbdan eyüdür. Eger 'asel ile ⁽¹⁵⁾ qarışdursalar eskiden olan çibanları pâk eyleye. Eger ince dögüp ve şarâb ile qarışdurup ⁽¹⁶⁾ göze sürme gibi çekseler göz bınarında garb dedükleri nâşûrlanmış çibana ve yaraya ⁽¹⁷⁾ nef édüp eyü ede. Eger bişürülmüş veyâhüd 'uşâresi veyâhüd tamâm kemâlin bulmuş ⁽¹⁸⁾ çiçeginden ki güneşe koyup birkaç def'a tebdîl ile hâşıl olan yağı ile sürünseler ⁽¹⁹⁾ bedeni ıssı ede ve bedende şovuklukları ve yelleri gidere. Eger dögüp şarâb ile talağa [662b] ⁽¹⁾ yağı etseler talağı eridüp altında tutulmuş olan yelleri tağıda. Eger andan içseler ⁽²⁾ südde sebebi ile olan yereḳanı fi'l-hâl gidere ammâ ciger harâretinden olana nâfi' ⁽³⁾ degüldür. Eger yereḳanı olan kimesne her gün andan dört dirhem miğdârın azacuk ⁽⁴⁾ şu ve zeyt içinde

bişürüp ve birkaç gün birbiri ardınca her gün ılu iken üç ⁽⁵⁾ vaḫıyye ya'ñi otuz altı dirhem miḫdārın içse 'acīb nef' eyleye, mücerredür. Şu bir raṭl ⁽⁶⁾ miḫdārı olup zeyt üç dirhem olup şol miḫdār ḳaynadalar ki zıkr olınan ⁽⁷⁾ miḫdāra ine. Eger döğüp ba'ḫeḫü cüllāb veyāḫūd 'asel ile ma'cün édüp üç gün ⁽⁸⁾ andan içseler göğüsde olan ağrıları gidere ve göğüs eṭrafında olan ⁽⁹⁾ ağrıları ve şovuklukları gidere. Kezālik öykende olanları daḫı gidere. Miḫdār-ı şerbeti ⁽¹⁰⁾ üç dirhem miḫdāra dekdür. Şu ile bişürülmişinden yedi dirhem miḫdāra dekdür. Eger ⁽¹¹⁾ andan üzüm şiresi veyāḫūd şarāb içine ḳoyup birkaç gün ṭurup ba'ḫeḫü ⁽¹²⁾ şāf êtseler ol şarāb teşennüc ve yereḳān ve raḫm şişine büyük devālardan ⁽¹³⁾ ola ve ma'idede olan fesādı ve ṭā'm geç hażm olmağı ve istiskā ⁽¹⁴⁾ ibtidāsını gidere ve fāsıd olmuş mizācı ıslāḫ eyleye. Şireye ḳatduḳlarında ⁽¹⁵⁾ her raṭl miḫdārına iki mişḳāl ḳatalar ve şarābdan raṭl miḫdāra iki dirhem ḳatalar ⁽¹⁶⁾ ve andan miḫdār-ı şerbet raṭl miḫdāra dekdür. Bulunmasa bedeli suḳülüfenderyün ⁽¹⁷⁾ dēyü muḳaddemā zıkr olınan devādur. Baḡarsuḳlara zarar éder. Işlāḫı ketre iledür. ⁽¹⁸⁾

Kemmün: Kimnündür ki ma'rüfdür. Lisān-ı Yünānide ḫāmün lafzından ta'rib ⁽¹⁹⁾ olınmışdur. Ṭabī'atı derece-i şālişe evā'iline dek ḫārr u yā-bisdür. Ḥāşşası sidügi [663a] ⁽¹⁾ <sidügi> idrār étmek ve yelleri ṭaḡıtmak ve şişmeleri indürmekdür. Kimnün birkaç dürlüdür: ⁽²⁾ Birisi siyāhdur ki aña Kırmānī dērler, birisi daḫı şarudur ki aña Fārisi ve Şāmī ⁽³⁾ dērler, birisi daḫı beyāzıdır ki aña Nabaṭī dērler ve bu sınıf her yerde bulunur. Bunlardan ⁽⁴⁾ her birinün yabānisi ve bostānisi olur. Yabānisi bostānisinden ḳaviraḳdur. Yabāniden ⁽⁵⁾ bir sınıf daḫı vardur ki ḳara çörek otı gibi siyāhdur ve keyfiyeti ya'ñi ḫarāreti ⁽⁶⁾ ve yübüseti ziyāde ḳavīdür. Ba'zılar ḡalaṭ édüp demişler ki eṭıbbā kemmün-ı esved dēyü ⁽⁷⁾ ıtlāḫ étdüklerinde murād yabāninin ḫālā zıkr olınan sınıfıdır. Ammā böyle degüldür ⁽⁸⁾ belki bu ıtlāḫdan murādları kemmün-ı Kırmānī dedükleridür. Lisān-ı Yünānide kemmün-ı Kırmāniye ⁽⁹⁾ bāsiliḳün dērler. Ma'nāsı mülükī ya'ñi pādişāhlara layıḳ kemmün demekdür. Eger kemmünü ⁽¹⁰⁾ şu ile bişürüp anuñla ḫuḳne êtseler içerde olan şişmeleri taḫlil édüp ⁽¹¹⁾ nef' eyleye. Gāḫ olur şu ile ḳarışdurulmuş sirke ile ṭoḡrulmayınca nefes almaḡa ḳādir olmayan ⁽¹²⁾ kimesneye içürürler nef' éder ve şovuk zehrlü cānverler şoḳduḡına şarāb ile içürürler. ⁽¹³⁾ Eger yēseler yel sebebi ile ṭalaḳda olan şişe nef' eyleye ve eger

zeyt ve bâklâ unı veyâhüd ⁽¹⁴⁾ kırûti dedükleri merhem ile sâ'ir şişlere yağı etseler nef eyleye. Sirke ile karşıdurup ⁽¹⁵⁾ koğulasalar burun kanını diñdüre ve eger 'avrat götürünse çok kan gelmeği çuta. ⁽¹⁶⁾ Eger sirke ile çeyneyüp gicige ve uyuza tamlatsalar nef eyleye ve eger sirkesüz çeyneyüp ⁽¹⁷⁾ gözde olan sebel ve züfre dedükleri şişler olmağıla çapağlandıkdâ ⁽¹⁸⁾ çapağlarını giderüp sirkesüz çeynemışinden üzerine tamlatsalar çapağlanup ⁽¹⁹⁾ birbirine yapışmağı men eyleye. Kezâlık uyuzı ve gicigi olan göz қаpağını anuñla [663b] ⁽¹⁾ sürüp ovsalar nef eyleye. Kemmün-ı Kirmânî қarnı çutup қabz eder ve kemmün-ı Nabaî қarnı ishâl ⁽²⁾ eder veyâhüd yumışadur. Eger sirkede yaturup ışlayup ba' dehu âteşde қavursalar ⁽³⁾ veyâhüd қavurup ba' dehu sirkede yaturup ışlasalar tabi'atı ve қarnı ziyâde ⁽⁴⁾ қabz edici ola. Kemmün ğalîz yelleri tağıdır ve ma'idede olan yaşluğı қurıdır, ⁽⁵⁾ huşuşan yabânisi ziyâde eder. Eger dögüp anuñla iriñlü uyuzı ve gicigi yusalar nef eyleye. ⁽⁶⁾ Eger 'avrat zeyt ile andan götürünse hayzını çuta. Eger sirkede ışlayup ba' dehu қurıdup ⁽⁷⁾ dögüp mizacı fâsid olmağıla balçık ve kömür ve bunlara beñzer nesnelер yemegi ⁽⁸⁾ özenen kimesne niçe zamân andan yeşe mizacı ıslâh edüp bu maқûleleri özenmegi ⁽⁹⁾ gidere. Kemmün kekredici ve bi't-tab' ta'amları hazm êtdüricidir, huşuşan sâde olan ⁽¹⁰⁾ ta'amları hazm êtdürmede ğâyetdür, huşuşan mizâcları şovuk olanlara ve қocalara ⁽¹¹⁾ ve balğamlulara ziyâde hâzımdur. Eger sâ'ir ıssı otlar ile bişürilen ta'amlara қatsalar ⁽¹²⁾ ğalîz olan etleri ziyâde lañif eyleye ya'nî müherrâ eyleye ve hazm olmasına yardım eyleye ⁽¹³⁾ ve nisbet vère ve bevli idrâr eyleyüp şişmeleri indüre, huşuşan eger nohüd ⁽¹⁴⁾ şuyı ve çoraқ otı ve dârşini ile olursa ziyâde te'sir eyleye. Yelleri gidermede ⁽¹⁵⁾ kemmün bedeli kendir tohmınıñ içidür. Kemmünüñ yabânisinüñ nebâti şâhtere nebâtına ⁽¹⁶⁾ yaқındur lâkin andan kiçirekdür ve baldırı ucında biten tohmınıñ filizinüñ çevresinde ⁽¹⁷⁾ kepege beñzer nesne vardur. Ekşeriyâ depelerde biter. Şişleri indürmede ve bağarsuқlar ⁽¹⁸⁾ ağırlarına ğâyet nâfi'dür. Eger sirke ile içseler ınçkıruğı sâkin eyleye. Eger dögüp ⁽¹⁹⁾ ve zeyt ve 'asel ile karşıdurup yüzde oturuşmış olan қan üzerine [664a] ⁽¹⁾ <üzerine> yağı etseler gidere. Kezâlık bu vechle yağı etseler hâyelerde olan şişleri ⁽²⁾ gidere. Yabânî kemmündan bir sınıf dağı vardur ki tohmı boynuzlara beñzer қılıflar içindedür ⁽³⁾ ve şüretde қара çörek otına beñzerdür. Tohmı zehrlü cânverler şoқduğına eyüdü deyi ⁽⁴⁾ medh ederler ve sidük tamlamasın giderür ve sidük yollarından taşları ⁽⁵⁾

giderüp çıkarur. Tıoñmış şan işeyen kimesnelere bād-ı zehr maḫūlesidür. (6) Zīrā ḳavuḡı pāk édüp ḳavī éder. Evlā budur ki şoñında kerefs-i bostānī (7) şuyın içüreler. Rāzī nām ḫabīb beyābānī kemmūn ile benefşe reng çiçeği olan (8) şāhtereyi fark édemeyüp Ḥakīm Cālīnūs şāhterede zıkr édüğü menāfi‘i (9) *Hāvī* nām kitābında kemmūn-ı beyābānī menāfi‘inde zıkr eyledi. Ma‘a-hāzā Ḥakīm Cālīnūs (10) kemmūn-ı beyābānīyi aşlā zıkr étmemişdür. Kemmūn-ı Kirmānī bedeli sā’ir kemmūnlardan vezni (11) miḫdārdur ve sā’ir kemmūnlar bedeli kerāvvyā dedükleri toḫmdur. Kemmūnuñ ḳavī olanından (12) miḫdār-ı şerbet iki dirhem miḫdāra dekdür ve sā’irlerden ya’nī Nabaḫī ve ḡayrıdan miḫdār-ı (13) şerbet iki mişḳāle dekdür. Kemmūndan çok yémek rengi şarardur. Ba‘zılar démişler (14) taşradan sürünmekle daḫı şarardur. Ba‘zılar démişler çok isti‘māl étmek ḳarna (15) zarar éder. İşlāḫı ketre iledür.

Kemmūn-ı ḫulv: Tıatlu kemmūn demekdür. İştilāḫ-ı ‘avām (16) üzre anīsūn ismidür. Nitekim zıkr olınmışdur.

Kemmūn-ı Ḥabeşī: Yabānī siyāḫ kemmūn (17) ismidür. Nitekim zıkr olındı.

Kemmūn-ı Ermenī: Kerāvvyādur ki muḫaddemā zıkr olınmışdur. (18)

Kemmūn-ı esved: Siyāḫ kimnūn demekdür. Ba‘zı ḳaryeler ḫalkı iştilāḫlarınca siyāḫ (19) çörek otıdur ki zıkr olınmışdur. Ammā ḫā’ife-i eḫibbā kemmūn-ı esved dēyü iḫlāk [664b] (1) étseler murādları kemmūn-ı Kirmānī olur, siyāḫ yabānī murād olmaz. Bunu böyle fehm eyle. (2)

Kemkām: İsm-i Nabaḫīdür. Ba‘zılar démişler murād muḫaddemā ḫarf-i zādā zarv (3) dēyü zıkr olınan ağacuñ şamḡıdur. Ba‘zılar démişler kendüsidür.

Kündür: (4) İsm-i Fārisīdür ki lübān dērler lisān-ı ‘Arabda ve günlük dērler lisān-ı Türkīde (5) ma‘rūf şamḡıdur. Kündür olmaz illā vilāyet-i Yemen’de olur. Vilāyet-i Yemen’de daḫı (6) her yerde olmaz belki ancaḫ ‘Um-mān demekle ma‘rūf nāḫiyede olan ağaçlarda (7) olur. Ağacı dikenlüdür, iki arşundan ziyāde yüksek olmaz ve bu ağaç bitmez (8) illā taḡlarda biter. Yaprāḡı ve yemiş mersīn ağacınıñ yapraḡına ve yemişine beñzerdür, (9) acılığı vardır. Ağacını birkaç yerde balta ile bir miḫdār çizüp yaralı éderler, (10)

içinden günlük zâhir olup devşürler. Kündür erkeklü ve dişilüdür. Erkegi ⁽¹¹⁾ şol ki dânesi degirmi ve küçük ve kıtı olup üstü beyâz ve ufandukda içi ⁽¹²⁾ kızıl olup ve yelmeşik ola ele yapışur ola ve şol ki dânesi büyük olup ⁽¹³⁾ yeyni ve kırı ve tîz ufanur ola ol maķûleye dişi dërler. Bir şınıfı daķı vardır ki ⁽¹⁴⁾ vilâyet-i 'Ummân ve bilâd-ı Hind nâhiyelerinden getirürler. Ol kızılığa ve bādincân gökliğine ⁽¹⁵⁾ mâyildür, degirmi büyük pârelerdür. Zîrâ tâze iken destîler içine kıoyup muķkem ⁽¹⁶⁾ çalkarlar tâ varup degirmi olur. Tâzesi şaruya mâyildür. Dişisinden bir şınıf ⁽¹⁷⁾ vardır ki ziyâde beyâzdu ve tîz ufaķlanup ele yapışması ve yelmeşikliği azdur ⁽¹⁸⁾ ve anda maştaķî râyiķası vardır, kündür râyiķası azdur. Hîle édüp anı maştaķî ⁽¹⁹⁾ dëyü bey^c ederler. Mâ-beynlerinde fark budur ki kündür yanup yalınlanur ve maştaķî [665a] ⁽¹⁾ <ve maştaķî> yalınlanmaz. Bu tariķle bilinür her nesne ki hîle édüp anı kündür dëyü bey^c ederler ⁽²⁾ meşelâ şamġ-ı 'Arabî ve fıstıķ ağacı şamġı gibi. Kündür derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda ⁽³⁾ yâbisdür, mâddeleri bişürici ve ziyâde taķlîl êdicidür ve kıabızlığı kavî degüldür. Gözde ⁽⁴⁾ olan kıarañuluġı cilâ êdicidür ve deriñ olan iriñlü yaraları ve çıbanları ⁽⁵⁾ şoldurur ve oñuldur ve kıanlı tâze yaraları yapışdurur ve taşradan her nereden ⁽⁶⁾ olursa boşanup aķan kıanı dîndürür, huşuşan dimâġ perdelerinden inüp ⁽⁷⁾ aķan kıanları ziyâde dîndürür. Şol vechle ki kündürü un gibi ince édüp burundan ⁽⁸⁾ içerü üfürseler ziyâde řuta ve řaġılur ve ulaşur maķûlesi olan çıbanları ⁽⁹⁾ řaġılmadan men^c eder, huşuşan oturaķda olanları ziyâde men^c eder. Şol vechle ki ⁽¹⁰⁾ süd ile kıarışdurup andan fetîle édüp içine kıosalar ziyâde nef^c eder. Eger ⁽¹¹⁾ sirke ve zift ile kıarışdurup anuñla sürünseler Yünânîde mermîşâ dëdükleri ⁽¹²⁾ ağrılar ibtidâsına nef^c édüp gidere. Mermîşâ hâder ki beden uyuşup hiss ⁽¹³⁾ ve hâreket az kıalmasına dërler bu maraźuñ evvelerinde bedende kıarınca yürür gibi ⁽¹⁴⁾ olan hâle dërler. Kezâlık temregüler ve şol sigilleri ki anlarda daķı kıarınca yürür ⁽¹⁵⁾ gibi hâl görinür ki aña daķı Yünânîde mermîşâ dërler anı daķı giderür. Eger hınzîr ⁽¹⁶⁾ veyâhüd kıazuñ iç yağıyla âteş yakduġından olan kıabarlara ve çıbanlara ⁽¹⁷⁾ ve şovuķdan olan çatlaķlara ursalar eyü édüp gidere. Eger kıızıl büre ile ⁽¹⁸⁾ kıarışdurup başı anuñla yusalar başda olan yaş çıbanları kıuridup gidere. ⁽¹⁹⁾ Eger 'asel ile kıarışdursalar dâķıs ki kıurulġan dëdükleri şışdür anı indürüp [665b] ⁽¹⁾ gidere. Eger zift ile kıarışdursalar kıulaķlarda olan çatlaġı ve ezigi eyü édüp ⁽²⁾ gidere. Eger şatlu şarâb ile kıarışdurup

kulaklar içine tamlatsalar ağrılarını nef^c eyleye. ⁽³⁾ Eger kı̄mūlyā dēdükleri balçık ve gül yağı ile qarışdurup memelerde olan ıssı şışlere ⁽⁴⁾ sürseler nef^c eyleye, huşuşan toğurdukdā memelerde olan şışlere ziyāde nef^c eder. ⁽⁵⁾ Öyken kı̄amışı dēdükleri ‘uzva nāfi‘ olan devālara dahı qorlar. Göğüs perdelerinde ⁽⁶⁾ olan şışleri taḥlīl için ētdükleri yaqılara dahı qorlar. Eger içseler kı̄an ⁽⁷⁾ tükürmege nef^c eyleye. Miqdār-ı şerbeti nişf dirhemdür. Eger şarāb ile çok isti‘māl ētseler ⁽⁸⁾ kı̄atlı eyleye veyāḥūd dīvāne eyleye. Kı̄anı ve balgāmı yaqımaq ile belki cüzām marazını peydā eyleye, ⁽⁹⁾ za‘if olan ma‘ideye kı̄uvvet vērür. Eger andan mişkāl miqdārın şuda ışlayup ⁽¹⁰⁾ ol şudan her gün aç kı̄arınla içseler unutsaklık ve aḥmaklık ve balgamdan ⁽¹¹⁾ şikāyet eden kimesneye nef^c eyleye, mücerredür. Bu kı̄adar var ki çok isti‘māl ētseler ⁽¹²⁾ baş ağrısını peydā eyleye. ‘İlācı budur ki sikencübīn ve ayva şarābı ve ḥām ayva ⁽¹³⁾ rubbından isti‘māl eyleyeler. Eger anuñla göze sürme gibi çekseler göz içinde göz ḥabaklarında ⁽¹⁴⁾ olan toñmış kı̄anı taḥlīl ēdüp gidere. Şovuk sebebi ile olan yürek oynamasına ⁽¹⁵⁾ nef^c eder ve ma‘ideye şovuk galebe ētmekle yēnilen ta‘ām hazm olmayup ma‘ideden ⁽¹⁶⁾ gāḥī tiz ve gāḥī geç pāre pāre inmek marazına nef^c ēdüp kı̄uşmağı men‘ eder. Eger süd ⁽¹⁷⁾ ile ezüp göze çekseler gözde olan kı̄ıbanları giderüp cilā eyleye. Kündür ⁽¹⁸⁾ balgāmı yēyüp giderici ve balgāmı yaqıcıdır. Çeynesesi başda olan balgāmları ve ruḥbetleri ⁽¹⁹⁾ çeküp getirür. Eger mişli nāñḥvāh ile nişf dirhem miqdārın zaḥīr marazı olanlara içürseler [666a] ⁽¹⁾ <çürseler> ziyāde nef^c eyleye. Eger mevzek ve sa‘ter ile çeyneseler dil ağırlığını ve tıttıunluğunu ⁽²⁾ gidere ve balgāmı çekmede ziyāde kı̄avīdür. Anı yaqıup tıtsü dinmek vebāya ya‘nī hevā yaramaz ⁽³⁾ olup bozulmuş olmasından olan marazlara ve yaramaz hevā ıslāḥına nāfi‘dür. ⁽⁴⁾ Eger çeyneseler eskiden ruḥbet sebebi ile olan öksürüğü gidere. Kezālik göğüsleri ⁽⁵⁾ üzerine ekmege bu fā‘ideyi vērür. Kı̄albe kı̄uvvet vērür ve dimāğda olan rūḥları ⁽⁶⁾ ziyāde eder ammā çok isti‘māl ētmeyeler. Çeyneseler dişleri ve diş etlerin muḥkem eder. ⁽⁷⁾ Eger çok isti‘māl ētseler cüzām marazını peydā eyleye. Eger cüzām olmazsa siyāh behāk ⁽⁸⁾ peydā eyleye. Eger ‘asel ile qarışdurup dāḥıs ki kı̄urulğan dēdükleri kı̄ıbandur aña ⁽⁹⁾ ursalar gidere. Ammā kündür kı̄abuğınınuñ ḥabī‘atı derece-i şālīşede yābis ve derece-i şāniye ⁽¹⁰⁾ evā‘ilinde ḥārdur, ziyāde kı̄abz edici ve ziyāde kı̄urudıcıdır. Kı̄an tükürmek için ⁽¹¹⁾ büyük devālardandır ve gevşemiş olan ma‘ideye kı̄uvvet vērür. Eger taşrada ve eger ⁽¹²⁾ içerde

olan aklarları ziyâde men' eder. Bedende olan nişanları cilâ edüp ⁽¹³⁾ gidermege ve çibanları kırudup oñuldup pāk étmege ziyâde eyüdü. İçmekle ve hūkne ⁽¹⁴⁾ étmekle ve kıarın üzerine yaķı étmekle daķı ishâli keser ve kıarında olan şoğulcan ⁽¹⁵⁾ ve sâ'ir kıurdları kırar. Ammâ kündür ufaķları ki kündürden ufaķlanup dökilenidür ⁽¹⁶⁾ ol daķı kündürden yâbisraķ ve laṭīf-raķdur. Anuñ daķı eyüsi oldur ki kıarışıkdan ⁽¹⁷⁾ pāk olup ince dögülmüş ola. Bu maķülesi süddeleri açar ve cilâ eder ve kündür ⁽¹⁸⁾ kıabuğı étdüđi 'ameli eder lâkin za'f üzre eder ve kündür étdüđi 'amelleri ⁽¹⁹⁾ kıuvvet ile eder. Ammâ yapışdırmada ve şamarlar ağızların pekidüp tıtmakda kündür **[666b]** ⁽¹⁾ <kündür> ziyâdedür. Ammâ kündür dütüni şan'atı budur ki kelbeteyn dedükleri ma'ruf ⁽²⁾ demür âlet ile kündürü birer dâne alup yanar mümlara veyâhüd âteş ⁽³⁾ yalınında dutuşdurup yeñi veyâhüd eski çanaķ içine kıoyup ve ol çanağı ⁽⁴⁾ içi cilâlu baķırdan kıap ile örteler ve bir cânibin kıalkıcaķ kıoyalar ki ⁽⁵⁾ içinde yanar kündür tamâm yandüğü görine ve ol yanup yerine âher ⁽⁶⁾ pâre kıomağa mümkün ola. Bu vechle murâd olunduğı kıadar yaķalar ve içinde ⁽⁷⁾ kündür yanarken baķır kıabı dâyimâ üzerinden şovuk şı ile ışladalar ⁽⁸⁾ tâ ki kıap ıssı olmaya. Zîrâ kıap ne deñlü şovuk olursa ol deñlü dütüni ⁽⁹⁾ ziyâde tıtar. Bu maķüle kündür dütüniñün řabî'atı hârr u yâbisdür, laṭīf ⁽¹⁰⁾ edici ve gözlerde şovukdan olan ağrıları sâkin edici ve andan aķan ⁽¹¹⁾ ruṭûbetleri tıtıcı ve çibanları pāk edüp oñuldıcı ve etlerin bitüricidür ⁽¹²⁾ ve sevdâdan olan göz çibanına nef' edicidür. Kündürden miķdâr-ı isti'mâl ⁽¹³⁾ bir dirheme dekdür ve kıabuğından dirhemden üç paydan iki paya dekdür. Eger ⁽¹⁴⁾ şarâb ile kündürden çok isti'mâl étsele kıatlı eyleye ve kıan derlede. ⁽¹⁵⁾

Kündüs-i şaberî: Aluç dedükleri yemiş beñzer ve andan kıçirek dânelerdür. Lezzetinde ⁽¹⁶⁾ azacuķ kekrelilik vardur. şabî'atı aluç şabî'atına yaķınraķdur lâkin kıâbızlığı ⁽¹⁷⁾ ve şovutması andan çokdur.

Kündüs: Kök gibi devâdur. Hâķim Câlîñüs ⁽¹⁸⁾ ve Dîşķürîdüs bu devâyı kıtablarında zıkr étmemişlerdür. Ancaķ Hüneyn nâm ⁽¹⁹⁾ şabîb Câlîñüs'dan naķl edüp dedi ki bu devâ muķaddemâ harf-i sînde **[667a]** ⁽¹⁾ <sînde> saṭrünüñ deýü zıkr olınan nebâtuñ kökidür. Nebâtu harşef-i bostânî ⁽²⁾ ki kenger derler anuñ nebâtına müşâbihdür. Yapradıñuñ rengi beyâza mâyil yaşıldur. ⁽³⁾ Hemân köki isti'mâl olınup mâ'adâsı isti'mâl olınmaz. Eyüsi

oldur ki üsti ⁽⁴⁾ siyâh ve içi şaru ola. T̄abī‘atı derece-i şālīše âhîrinden derece-i rābi‘aya varınca ⁽⁵⁾ h̄arr ve derece-i şālīše evā‘iline dek yābisdür. H̄āşşiyyeti balğamı yaķup ķoparmaķ ⁽⁶⁾ ve ğalīz hılt-ı sevdāyı çıkarmaķdır ve burun içinde dimāğa gider yollardan ⁽⁷⁾ yelleri taħlīl eder ve bu devā ķuşdurıcıdur. Kūşmaķ için miķdār-ı isti‘māli ⁽⁸⁾ bir denkden dört denge varınca dekdür. Muħkem dögüp elekden geķürüp rufūdān ⁽⁹⁾ bişmiş üç dāne yumurda şarusı ile ve mercimek yāhūd arpa ki bir miķdār ⁽¹⁰⁾ ezilüp ve şu ile ķaynadılup ol şudan nışf raṭl miķdār ile içeler ⁽¹¹⁾ ammā evlā budur ki andan ictināb edeler ve bu devā aķsurdıcıdur. Aķsurmayı ⁽¹²⁾ ziyāde taħrīk eder belki ba‘zı zamānda sākın olımaz. ‘İlāc benefşe yağı ile ⁽¹³⁾ ve benefşe ķoķulayup burundan içerü almaķ ve başını gül şuyı ile ve sirke ⁽¹⁴⁾ ile ve ķar ile ışlatmaķdır. H̄ayzı idrār eder ve ķarın içinde meyyit ⁽¹⁵⁾ olan oğlancuķları çıkarur ve diri olanı katl edüp çıkarur. ⁽¹⁶⁾ Eger içmegile ve eger götürünmekle ziyāde te‘şīr edüp çıkarur. Kūşdurmaķdan ⁽¹⁷⁾ ğayrı hūşūş için içmek murād edene evlā budur ki tāze süd içinde ⁽¹⁸⁾ ışlayup ba‘dehu tāze süd ve şīr-i rüğān ile içeler. Eger burundan içerü ⁽¹⁹⁾ ķosalar dimāğda olan balğamları ve hıltları taşra eyleye ve göz h̄adeķasın [667b] ⁽¹⁾ ya‘nī siyāhın şāf eyleyüp göz nūrın keskin eyleye, şol vechle ki mercimek miķdārın ⁽²⁾ benefşe yağı ile burundan içerü ķosalar bu fā‘ideleri eder. Kindī nām taḃīb zıkr ⁽³⁾ étmiş ki bu hūşūşı aşlā nesne göremez olan bir şahşda tecrube edüp iki ⁽⁴⁾ üç kerreden şoñra yıldızları görür olmuş. Eger dögilüp ‘asel ile ķarup ve andan ⁽⁵⁾ fetile edüp ‘avrat götürünse ķarnında ölmüş oğlanı çıkara. Evlā budur ki ⁽⁶⁾ mizācı ıssı olan kimesne andan içmeye ve ıssı zamānlarda burundan içerü ķomayalar, ⁽⁷⁾ ķış eyyāmında ķış şoñlarında burundan içerü ķosalar olur. Eger sirke ile ķarışdurup ⁽⁸⁾ siyāh behaķa sürseler behaķı gidere. Eger sirke içinde ķaynadup ve gül yağı ile ⁽⁹⁾ ķarışdursalar gicige nef eyleye. Eger ince dögüp ve bez pāresi içine koyup ķosalar ⁽¹⁰⁾ dimāği pāk eyleye ve maşrū‘ olanları ve meflūc olanları uyandura ve aķsırmağa ⁽¹¹⁾ yardım eyleye. Ammā beden hıltlar ile ṭolu iken veyāhūd hıltlar h̄arekete gelmişler iken ⁽¹²⁾ veyāhūd hıltlar dimāğa teveccüh üzre iken anuñla aķsırtmadan ve andan ⁽¹³⁾ burun içine ķomadan h̄azer eyleye. Meşī-me ya‘nī oğlan şoñı dēdükleri deri ⁽¹⁴⁾ çıkması şarplanan ‘avratı anuñla aķsurdalar deriyi çıkara. Evlā ve şahīh budur ki ⁽¹⁵⁾ ķuşdurmaķ için anı içerüden isti‘māl etmeyeler illā bir denkden nışf dirhem ⁽¹⁶⁾ miķdārdan ziyāde isti‘māl etmeyeler. Ammā ṭalaķ ve şu yollarında taşları ufaķlamaķ ⁽¹⁷⁾ ve balğam eri-

düp ishâl için ve göğüs perdelerin kızdırmak için rub^c (18) dirhemden beş kırâtdan ziyâde isti'mâl etmeyeler. Anı dahı süd içinde yaturup (19) işladup ve iki miqdârı deñlü ketre katup şarâb ile içeler. Eger zift ile [668a] (1) <zift ile> karışdurup temregüye ursalar temregüyi kıpára. Bişürülmüşî ile veyâhüd (2) döğülmüşî ile étdükleri yağ kıulaqları pâk eder ve yellerin ve ağrıların giderür (3) ve kıurdaların kırar. Kıoķulamak ile ve burundan içeriü kıomağıla hşem ya'nî burun (4) içeriüsünde maraz olmağıla burun içinde çirkîn râyiha olup sâ'ir râyihaları (5) toymamak marazına nef eder. Kıuşdurmakda bedeli fülfulden şülş-i vezni ile (6) cevz-i kıay'dan bir vezn miqdârı bedelidür. İki dirhem miqdârı kıatl édicidür, fi'l-hâl (7) kıatlı eder. Andan yédürdükleri kimesneye yangın ve kesişmek ve boğaz ağrısı (8) ve 'aql şaşmak ve kıuruluķ ve kıarın ağrıları peydâ olur. Bu cümleden evvel şusuzlık (9) 'arız olur ba'dehu yangın ziyâde olur. İlâc budur ki kıuşduralar ve kıavî hıķne (10) édeler ve şığır südinden olmış vâfir sâde yağ içüreler. Eger teşennüc 'arız (11) olursa yübüşetden olan teşennüce étdükleri 'ilâc ile 'ilâc édeler. (12) Ba'zılar démişler 'aķlda şaşmak ve kıarında ziyâde ağrı hâşıl olduķdan sonra (13) aña 'ilâc olmaz.

Kenger: Muķaddemâ harf-i hâda harşef-i bostânî déyü (14) zıķr olınan nebâtuñ ismidür.

Kengerzed: Lisân-ı Fârisî üzre harşef dédükleri (15) nebât şamğıdur ki ol şamğa türâb-ı kıay' ya'nî kıuşdurmak için olan toprak déler ki (16) harf-i tâda zıķr olunmuşdur.

Kenhân: İsm-i Fârisîdür. Ba'zılar démişler ism-i (17) Nabañidür. Bu ism bir nebât ismidür ki küçük ağaca beñzer ve yaprağı rengde ve keskinlikde (18) habbetü'l-hazrâ yaprağına beñzerdür. Kıalın baldırı vardur ki üzerinden budakları (19) biter. Râyihası düttün râyihasına beñzerdür. 'Aķrebleri kıaçırıp kıatlı étmeye 'acib [668b] (1) hâşşası vardur. Bu nebât olduğı 'aķreb bulunmaz. Eger yaprağından 'aķreb üzerine (2) kıoyup kıursa 'aķreb fi'l-hâl geberer. *Falâha* nâm kıtâb şâhibi zıķr eder ki bu nebâtı (3) vilâyet-i Bâbil ve Lînevâda ekerler biçerler. Zîrâ ol vilâyetlerde 'aķreb çok olur (4) ammâ bu nebât zamâne de ma'lûm degüldür. Bu nebât ziyâde hârr u yâbis olmağıla kıızdırmak (5) için olan yakılara girür. Eger yéseler bedeni kıızdurup şovuk olan ma'ide (6) ve cigeri ıssıdur, kıızdurur ve hazma kıuvvet vérür.

Kündürî: Havuç ve rāziyāne ⁽⁷⁾ nebātlarına beñzer bir nebātdur lâkin yaşıdır ve büyüktür ve eṭrāfa budağlar şalup oturur. ⁽⁸⁾ Ādem kadar uzar, rāyiḥası kündür rāyiḥası gibidir. Ṭabī‘atı ḥārr u yābisdür, idrār edici ⁽⁹⁾ ve taḥlīl edicidir, ḥıltları bişüricidir. Ḥarāreti ve yübüseti derece-i şāliṣe evā‘iline erişür. ⁽¹⁰⁾ Ḥarāreti yübüsetinden kavīrağdur. Çok huşuşlarda kündür maḳāmına ḳāyim olur. ⁽¹¹⁾

Kevārî: Ekārî‘ ya‘nî paçalar demekdür ki ḥarf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Kevz: ⁽¹²⁾ İsm-i Fārisīdür. Murād muḳl-i Yehūddur ki ḥarf-i mīmde zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā. ⁽¹³⁾

Gevz-gendüm: İsm-i Fārisīdür. Muḳaddemā ḥarf-i cīmde cevz-cendüm dēyü zıkr olunan ⁽¹⁴⁾ devādur.

Kūzbel: İsm-i Fārisīdür. Vilāyet-i ‘Acem’den Māzenderān ve Dāmḡān’da ⁽¹⁵⁾ yebrūḥu’ş-šanem dēdükleri nebāt şeklinde bir nebātuñ köklerine ıtlāğ olunur ⁽¹⁶⁾ meşhūr ismdür. Dêrler ki bu nebātı yerden ḳoparduğlarında ol ḳoparan kimesne ⁽¹⁷⁾ ne ḥâlde ise şoñra andan nişf dirhem miḳdārın yese ḳoparduğı zamānda ⁽¹⁸⁾ ne ḥâlde idi ise gērü ol ḥālet aña ‘arız ola. Bu nebāt ziyāde feraḥ ⁽¹⁹⁾ vērıcı ve ziyāde uyuducudur. Eger andan çok yēseler ḳatl eyleye. Bu nebāt luffāḥ [669a] ⁽¹⁾ <luffāḥ> ki yebrūḥu’ş-šanem dēdükleri nebātdur andan bir nev‘dür.

Kūşād: İsm-i Fārisīdür. ⁽²⁾ Murād cıñṭıyānā-yı Rümīdür ki ḥarf-i cīmde zıkr olunmuşdur.

Kevkeb-i şāmūs: ⁽³⁾ Ṭīn-i şāmūs dēdükleridir. Balçıḳdur ki ḥarf-i ṭāda zıkr olunmuşdur.

Kevkebü’l-arz: ⁽⁴⁾ Ba‘zılar dēmişler gece ile ziyā vērür bir ağaçdur. Muḳaddemā ḥarf-i sīnde sirāc-ı ḳuṭrub ⁽⁵⁾ nām devā zıkr olunduğı maḥalde gecede ziyā vèrmek ile ma‘rūf olan cemī‘an eşcār ⁽⁶⁾ zıkr olunmuşdur. Ba‘zılar dēmişler sirāc-ı ḳuṭrubdan murād gecede ziyā vērür bir güne ⁽⁷⁾ tuzlu çorağdur. Ba‘zılar dēmişler kevkebden murād ḳīmülyādur ki bir cezī-redür. Ba‘zılar ⁽⁸⁾ dēmişler bir taşdur ve ol taş ṭalḳ dēdükleridir ki ḥarf-i ṭāda zıkr olunmuşdur. ⁽⁹⁾

Küber: İsm-i Hindîdür. Murâd, fülfüldür ki harf-i fâda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁰⁾

Kehrübâ: Fârisî kâhrübâ lafzından ta'rib olunmuşdur. Ma'nâsı şaman kapıcı ⁽¹¹⁾ demekdür. Zâhir budur ki kehrübâ bir güne cevz ağacının veyâhüd gayrı ağaç şamğıdur. ⁽¹²⁾ Şâhib-i kitâb eydür: Kehrübâ getürenlerden bir dost baña zıkr eyledi ki kehrübâ şark ⁽¹³⁾ câniblerinde tâ'ife-i Rûs ve Bulgâr vilâyetlerinin şark taraflarında ve ğarbuñ şimâlî taraflarında ⁽¹⁴⁾ olur. Ol vilâyetlerde dâyimâ üzerlerinde qar yatur tağlarda biter bir nev' ağaçlar şamğıdur. ⁽¹⁵⁾ Pes yaz günlerinde qarlar eriyüp büyük seyller olduĝda seyl ol şamğları götürüp ⁽¹⁶⁾ tuzlu deryâya bıraĝup deryâ talazları ve seyller anı birbirine doĝuşdurup döĝüp ⁽¹⁷⁾ niçe zamânlar geçmekle taş gibi muhkem ve bir yere cem' olunmuş deryâ kenârlarında göründüğü üzre ⁽¹⁸⁾ bulunur. Eyüsi oldur ki şaru kızıl olup azacuk ovduĝdan sonra tîz şamanı çeküp ⁽¹⁹⁾ kapa ve rengi şâf ve şeffâf ola ve Maşriĝ tarafından veyâ Rûm tarafından veyâhüd Maĝrib [669b] ⁽¹⁾ nâhiyelerinden getirilmiş ola. Diyâr-ı Maĝrib'den getürdükleri kehrübâ ekşeriyâ tarlalarda ve muĝl dedükleri ⁽²⁾ şamğ ağacının altında yerde bulunur. Zann olunur ki ol ağacın şamğındandır, yere ⁽³⁾ tamlayup niçe zamân tırmaĝıla böyle muhkem olur. Bu maĝülesi küçük dâneler meşhûr olmuşdur ki ⁽⁴⁾ cevz-i Rûmî ağacının şamğı ola. Ammâ Hâkîm Câlînûs ve Hâkîm Dîşkürîdûs bunı taşrih etmediler. ⁽⁵⁾ Ancaĝ şamğın bir vaşfila zıkr eylediler ki ol vaşf kehrübâda bulunur. Eyüsi oldur ki şeffâf ⁽⁶⁾ ola. Maĝrib'den getürdükleri Maşriĝ'dan olandan enfa'dur. Mizâcından zâhir olan ⁽⁷⁾ budur ki derece-i şâniyede yâbis olup azacuk harâreti ola. Hâşşası kıanı tütmaĝdur. ⁽⁸⁾ Her ne cânibden olursa eger nişf mişkâl miĝdârın şovuk şu ile içseler kıanı tuta, huşuşan ⁽⁹⁾ eger kıan göĝüsden gelürse ziyâde tuta. Kıan aĝup çıĝduĝı yer üzerine ekseler daĝı ⁽¹⁰⁾ kıanı tuta ve ma'ide sebebi ile olan yürek oynamasına daĝı nef eder. Ba'zılar ⁽¹¹⁾ demişler burnından kıan aĝan kimesne üzerine aşâkomaĝıla burun kıanını diñdürür ⁽¹²⁾ ve ıssı olan şişlere sürseler nef eyleye. Yüklü olan 'avrat kendüye aşâkoyup ⁽¹³⁾ götürse kıarında oĝlanını ħıfz eyleye. Yereĝân marazı olan kimesne aşâkoyup ⁽¹⁴⁾ götürse ziyâde nef eyleye, mücerredür. Eger muhkem döĝüp şu ile veyâhüd gayrı sıvık nesne ile ⁽¹⁵⁾ âteş yanĝına sürseler nef eyleye. Mişkâl miĝdârın içseler başdan ve göĝüsden ma'ideye ⁽¹⁶⁾ mâddeler inüp dökülmesine mâni' ola. İshâl ile kıan

gelmek ve yalnız bağırsuqlardan ⁽¹⁷⁾ olan ishâle nâfi⁶ olan devâlara girür. Eger anuñla maştakî içseler gücle efsân ⁽¹⁸⁾ étmeyi giderüp ma'ideye nef eyleye. İçmekle zahîr marazına nef étmekde 'azîm hâşşası ⁽¹⁹⁾ vardır. Kezâlik içmekle hayz kanı çok aqup isrâf olunmasına nef édüp men⁶ [670a] ⁽¹⁾ <men⁶> eyleye. Eger gül suyu ile nişf mişkâl miqdârın içseler kuşmayı tuta. Kezâlik kemik ⁽²⁾ şınığına ve berelenmesine nef eyleye. Kehrübâ bulunmasa bedeli tîn-i Ermenîden iki vezni ve selîheden ⁽³⁾ vezninüñ üç payından iki pay ve kavrulmuş olan bezr-i қаtünâdan nişf vezn bedelidür. ⁽⁴⁾ Ba'zılar demişler veznince senderüs bedelidür. Ba'zılar demişler başa zarar éder. İşlâhı ⁽⁵⁾ benefşe iledür.

Kihyânâ: İsm-i Süryânîdür. Murâd, muқaddemâ harf-i fâda fâvânyâ ⁽⁶⁾ dëyü zîkr olınan devâdur.

Gîl-dârü: İsm-i Fârisîdür. Muқaddemâ harf-i sînde seraşs ⁽⁷⁾ dëyü beyân olınan devâdur ki Türkîde eyrelti dërler.

Keyye: İsm-i Fârisîdür. ⁽⁸⁾ Murâd, maştakîdür ki inşâ'allâhu te'âlâ harf-i mîmde zîkr olunur.

Kihres: İsm-i Rûmîdür. ⁽⁹⁾ Murâd, câversdür ki Türkîde şüret tarusı dërler.

Keydah: Kādî lafzından ⁽¹⁰⁾ ta'rib olınmış ismidür. Kādî bu bâb evvelinde zîkr olınmışdur.

Gîkvâşe: ⁽¹¹⁾ İsm-i Fârisîdür. Büre otı dedükleri nebât ismidür. Otluk gibi bir nebâtdur. Hâşşası ⁽¹²⁾ budur ki döşek içine қosalar büreleri bengi édüp kaçamayalar. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽¹³⁾ Ben bu nebâtı bulmadum lâkin dërler ki Şâm ve diyâr-ı 'Acem'de çok bulunur.

Harfü'l-lâm

⁽¹⁴⁾

Lâden: Ma'rûfdur lâkin haқîkatinde ihtilâf vardır. Ba'zılar dërler te-rengübîn ⁽¹⁵⁾ gökden yağduğı gibi lâden dağı gökden yağup öksü dedükleri yapışğan nesne ⁽¹⁶⁾ ağacı gibi bir ağaç üzerinde yapraklara yapışmış қoyu nesnedür. Pes keçiler ol ağacdан ⁽¹⁷⁾ otlarken ol қoyu nesne yünlerine yapışur. Keçilerden devşürüp cem⁶ édüp ⁽¹⁸⁾ sâ'ir vilâyetlere alup giderler.

Ba'zılar dەرler gökden yağmaz belki ol ağacın kendüsinden ⁽¹⁹⁾ hâşıl olur. Ba'zılar dağı dەرler ki keçilerün uylukları ve göğüsleri aralarına yapışıp kalan [670b] ⁽¹⁾ tersleridür ki derleri ile alışıp böyle olur ammâ kavlı-i evvel meşhûrâkdur ve şahîhâkdur. ⁽²⁾ Zîrâ ol yerler halkı ol ağaçlar üzerine iri ipleri sürüp geçürüp lâden ol ⁽³⁾ iplere yapışıp ipler üzerinden lâdeni cem' ederler. Eyüsi oldur ki râyıhası keskin ve hoş ⁽⁴⁾ olup rengi kızılığa ve yaşıllığa mâyil ola. Lâdenden şol ki ısı vilâyetlerden getirülmüş ⁽⁵⁾ ola ol ma'külesi kuvvetlürâk, eyürek olur. Tâbi'atı derece-i şâniye âhîrinde hârdur. Azacuk yübüseti ⁽⁶⁾ ve kâbızlığı vardır. Cevheri la'îfdür, mâddeleri bişürüp ta'hlîl eder. Bişürmesi ta'hlîl étmesinden ⁽⁷⁾ ziyâdedür. Yavaşlık ile tamarlar ağızların açıcıdur. Eger şarâb ve mürr-i Mekki ve mersin yağı ile ⁽⁸⁾ karışdurup kırılıp düşegen saçlara sürseler düşürmeyüp saçları güzel eyleye. ⁽⁹⁾ Eger şarâb ile karışdurup oñulmuş çibanlardan kalan nişânlar üzerine bulaşdurup ⁽¹⁰⁾ sürseler güzel eyleye. Eger gül yağı ile kulağ içine tamlatsalar ağrıların gidere. Gâh olur ⁽¹¹⁾ oğlan şonı dedükleri deriyi çıkarmak için ve hayzı yürütmek için lâden ile tütsü ⁽¹²⁾ ederler ve andan fetile édüp götürünürler ve rahimde olan katılıkları yumışadur ve ağrıları ⁽¹³⁾ sâkin etmek için olan devâlara girür ve öksürük devâlarına ve merhemlere girür. ⁽¹⁴⁾ Eger andan eski şarâb ile içseler karnı tutup ve bir miqdâr za'f üzre bevlî idrâr eyleye. ⁽¹⁵⁾ Eger torak otı yağı veyâhüd bâbünec yağı ile ezüp sâ'ir ağrılara ursalar ağrıları ⁽¹⁶⁾ sâkin eyleye. Eger gül yağı ile ezüp oğlancukları depelerine sürseler nezlelerine ve nezleden ⁽¹⁷⁾ olan öksürüklerine nef eyleye. Kezâlik anuñla dimâğın önüne yağı etseler nezlelere nef ⁽¹⁸⁾ édüp men' eyleye. Eger andan yağı édüp gevşemiş olan ma'ide üzerine ursalar nef ⁽¹⁹⁾ édüp muhkem eyleye ve bulanmasını gidere ve gevşemesi sebebi ile ağızdan yar akmasını [671a] ⁽¹⁾ <akmasını> men' eyleye. Eger hınzîrün iç yağıyla eridüp ezüp oturağda olan ⁽²⁾ şişler ve ağrılar üzerine qosalar sâkin eyleye. Eger gül yağı ile ezüp eridüp ⁽³⁾ bağarsuklar içi sıyrılması ağrısı olan kimesneye anuñla huqne etseler nef ⁽⁴⁾ eyleye. Eger maraz şovukdan olmuş olursa, huşuşan eger qar üzerinde oturmağdan ⁽⁵⁾ olursa ziyâde nef eyleye. Lâdenden miqdâr-ı şerbet ya'nî yemesi câyiz olan ⁽⁶⁾ miqdâr bir dirhem miqdâra dekdür ammâ yemesi ma'ideye muvâfiq degüldür, ağırlık ⁽⁷⁾ ve tasalandürmek peydâ eder. Ba'zılar demişler aşagaya zarar eder. İşlahı ⁽⁸⁾ sünbül-i Rûmî iledür.

Lâziverd: Ma'rûf taşdur, deryâdan çıkar. Eyüsi ⁽⁹⁾ oldur ki rengi tamâm olup kumlulukdan hâlî olup kolay ufaqlanup göklüğü ⁽¹⁰⁾ şâf ola. Gâh olur lâziverde ba'zı nesnelere katup ba'dehu bişürüp ve muhkem ⁽¹¹⁾ ezüp şahk ederler ve tekrâr tekrâr yurlar tâ ziyâde yumışak ve ince olup anuñla ⁽¹²⁾ yazı yazarlar ve naqşlar ederler. Nitekim ma'rûfdur ammâ 'ilm-i tıbda isti'mâl olınanı ⁽¹³⁾ hâmindan şâf olanıdır. Tâbi'atı hârr u yâbisdür. Bir miqdâr topraklılığı dağı ⁽¹⁴⁾ vardır, şol mertebede ki andan anlanmaz ol topraklılık aña ziyâde kabızlık ⁽¹⁵⁾ vürür. Lâziverd göz devâlarına girür. Göz kapaıklarına kuvvet vürmek için ⁽¹⁶⁾ ve kirpükleri büyüdüp ziyâde ve büyütmek için göz devâlarına girür. Lâziverd ⁽¹⁷⁾ kuvveti hâcer-i Ermenî kuvvetinden za'ifradur. Şafrâdan donmuş olan sevdâyı ⁽¹⁸⁾ ishâl için ve kan ile qarışık olan gâliz hıltları ishâl için olan ⁽¹⁹⁾ devâlarıñ büyükrekindedür. Gâliz hıltları inceldüp reng-i rüyı güzel eder. Ğam ve guşşayı [671b] ⁽¹⁾ ve vahşeti giderür ve kalbden yaramaz hıltları gidermekle ve hâşşasıyla kalbe ⁽²⁾ kuvvet vürür. Sevdâvi olup mâlihülyâ marazı olanlara nef eder. Miqdâr-ı şerbeti ⁽³⁾ mişkâl miqdâra dekdür. Götürünmekle hayz kanını yürüdür ve saçları kıvrırcık ⁽⁴⁾ eder. Eger sirke ile sigillere sürseler sigilleri kopara ve şol lâziverd ki içinde ⁽⁵⁾ altunluluk görünür eger anı dögüp âkile maķülesi olan çibanlara ekseler ziyâde ⁽⁶⁾ nef eyleye. Eger dögülmişini sirke ile baraş üzerine sürseler giderüp eyü ede. ⁽⁷⁾ Ba'zılar demişler bağarsuķlara zarar eder. İşlâhı ketre iledür.

Lâ'ıye: ⁽⁸⁾ Südlügen dedükleri nebâtlardan zarar az ve aşlah olanıdır ve bu nebât yaprağı ⁽⁹⁾ degirmi küçük ağaç gibidür, şaru çiçegi vardır, râyihası çirkîn degüldür ⁽¹⁰⁾ belki râyihası hoşdur. Tâbi'atı derece-i şâlişe evâhirinde veyâhüd derece-i râbi'a ⁽¹¹⁾ evâ'ilinde hârr u yâbisdür. Eger andan bir miqdâr içinde balıkları olan ⁽¹²⁾ göl içine bıraksalar balıkları şu üzerine gele. Sâ'ir südlügenlerden ekşerinüñ ⁽¹³⁾ hâşşası budur. Südi istişkâ marazı olanlara nâfi'dür. Zîrâ bedenden ⁽¹⁴⁾ şaru şuyı ishâl eder. Kezâlik yaprağınuñ şıkındusu kuşdurur ve ishâl ⁽¹⁵⁾ eder ammâ südi bu bâbda aķvâdur. Kezâlik tohmu kuşdurur ve ishâl eder ⁽¹⁶⁾ ammâ südi aķvâdur. Arı anuñ çiçegin otlayup andan olan 'asel ⁽¹⁷⁾ ishâl edici olur. Bir miqdâr acılığı vardır. Şâhib-i kitâb eydür: Bizüm ⁽¹⁸⁾ zamânumuzda eţibbâdan bir kimesne anı isti'mâl etmegi câyiz görmemişlerdür. İsti'mâli ⁽¹⁹⁾ murâd olunursa arpa unı ve ketre

ile yoğurup isti'mâl eyleye ve bir dirhemden [672a] ⁽¹⁾ <bir dirhemden> ziyâde isti'mâl etmeye.

Lalâ: Râzî nâm tabîb zıkr ⁽²⁾ eyledi ki Mekke eţrafından getürürler bir otluğdur. Yemişi ile tütsü etseler ⁽³⁾ bevâsîr dedükleri çibanlara nef' etmekle ma'rifdur. Eger andan isti'mâl etseler ⁽⁴⁾ ma'ide ağrısını sâkin eyleye.

Lâmî: Bağdad ve Başra'da meşhûr ⁽⁵⁾ ismdür. Hind nâhiyelerinden getürürler beyâza ve şaruluğa mâyil bir şamğdur. Râyihası ⁽⁶⁾ hoşdur, maştakî ile mürr-i Mekki arasında bir güne râyihası vardır. Tabî'atı derece-i ⁽⁷⁾ şâlîse evvelinde hâr u yâbisdür, kabz edici ve kızdurıcıdır. Büyük kanlu ⁽⁸⁾ yaralara ekmekle yaraları bitişdüdüğü tecribe olunmuşdur. Kızdurıcı olan ⁽⁹⁾ devâlara kıtsalar kuvvet ziyâde olup devâlara leţâfet vère. Bu şamğ ⁽¹⁰⁾ kocalar ve mizâcları şovuk olanlar ve sinirlere nâfi' olan devâlardandır. ⁽¹¹⁾

Leblâb: Şarmaşık dedükleri ma'rif nebâtdür. İki dürlüdür: Biri iri ⁽¹²⁾ ve biri küçükdür. Büyüğüne hablü'l-mesâkin ya'ni fakîrler ipi derler ve büyüğü birkaç ⁽¹³⁾ şınıfdur. Lisân-ı Yünânîde büyüğüne kısus derler. Ba'zısı beyâz olup yemişi ⁽¹⁴⁾ dahı beyâz olur ve ba'zısı hem kendü ve hem yemişi siyâh olur ve bir sınıf dahı ⁽¹⁵⁾ olur ki yemişi olmaz. Büyük dedükleri anuñçündür ki yaprakları büyük olup ⁽¹⁶⁾ çok yere döşenüp uzanur. Yemişi siyâh olanuñ çiçeği benefşe rengdür. Sâ'irinüñ ⁽¹⁷⁾ çiçekleri beyâzdur. Yemişi olmayan şınıfınuñ çiçeği vardır ve budağları ince ve kızıl ⁽¹⁸⁾ ve üç küşelüdür. Büyüğüñ cemi'an aşnâfinuñ yaprakları bögrölce nebâtinuñ ⁽¹⁹⁾ yapraklarına beñzer degirmilige mâyildür. Şarmaşık tabî'atı birkaç kuvvetden terkîb [672b] ⁽¹⁾ olunmuşdur. Toprak şovukluğı gibi kavî ve kabz edici şovukluğdan ve keskin ve laţîf ⁽²⁾ harâretten terkîb olunmuşdur. Harâreti ve bürüdeti derece-i şâniyededür dèmege yararır. ⁽³⁾ Cemi'an şarmaşıklar sinire zarar edicidir. Eger çiçeklerinden üç barmağ alacak ⁽⁴⁾ miqdârın içseler bağarsuğlarda olan çibanlara nef' edüp yaraya. Eger döğüp ⁽⁵⁾ ezüp zeyt yağı ile eridilmiş bal mûmı ile âteş yakduğına ursalar ⁽⁶⁾ nef' edüp muvâfık ola. Eger tâze yaprağını sirke ile bişürüp veyâhüd şöyle ⁽⁷⁾ çigle döğüp ağrısı olan talağ üzerine yakı etseler ağrıyı gidere. ⁽⁸⁾ Gâh olur 'uşâresine gök süsen köki ve 'asel ve kızıl büre kıtatup ⁽⁹⁾ eskiden başı ağrısı olan kimesnenüñ burnından içerü qorlar. Eger zeyt ile ⁽¹⁰⁾ kırdursalar içinden iriñ ağan ve ağrısı olan kulağlar içine ⁽¹¹⁾ tamlatsalar nef' edüp eyü ede. Siyâhinuñ şu-

yından çok içseler ‘akla ⁽¹²⁾ hâlel vèrüp kuvveti za‘îf eyleye. ‘Uşâresi saçları siyâh eder. Yaprığı ⁽¹³⁾ tağilur maķûlesi olan yaramaz çibanlara ve âteş yakmasından olan kâbarlara ⁽¹⁴⁾ eyü yaķıdır. Yemişi olmayan sınıfınıñ çiçeğinden içseler hayzı yürüde. ‘Avrat hayzdan ⁽¹⁵⁾ pāk olduķdan sonra anuñla tütülense gebe olmasına mâni‘ ola. Eger budaķlarından ⁽¹⁶⁾ yapraķları ile alup ve ‘asel içine taldurup ‘avrat götürünse hayzını yürüde. Eger andan ⁽¹⁷⁾ şıķılmış olan şudan burun içine tamlatsalar burundan çirkin rāyihayı giderüp ⁽¹⁸⁾ pāk eyleye. Eger andan tamlayan şu ile saçlara sürüp bulaşdursalar saçları ⁽¹⁹⁾ yolıyup kehleri kıra. Kökleri sirke ile veyāhūd şarāb ile zehrlü büyük örümcek [673a] ⁽¹⁾ <örümcek> şoķmasına nāfi‘dür. Eger tāze yapraķlarını şarāb ile bişürüp tağilur ⁽²⁾ maķûlesi olan yaralara ursalar oñuldup gidere ve âteş yakduğundan ⁽³⁾ olan çibanları eyü édüp üzerlerine deri bitüre. Bu nebātuñ suyu ⁽⁴⁾ ki aña dem‘a ya‘nī gözi yaşı daķı dèrler ziyāde ıssı ve keskindür. ⁽⁵⁾ İslāh olunmuş şularından miķdār-ı isti‘māl on iki dirhem miķdāra dekdür. ⁽⁶⁾ Sükker ve ketre ile islāh édüp içeler. İslāhı için şamğ-ı ‘Arabī yegdür. ⁽⁷⁾ Büyüginüñ aşnāfından bir sınıf vardır ki yapraķları burtuķ burtuķ ⁽⁸⁾ olup rengi azacuķ siyāha māyıldür ve diyār-ı Mağrib’de aña şehīme ve ⁽⁹⁾ serāvil-i tūlūl dèrler. Bu sınıfınıñ yapraķları yaraları bitişdürmege ve çibanları ⁽¹⁰⁾ kurutmağa nāfi‘dür. Bununıñ tabī‘atı bārid-i yābisdür. Eger şıķındusından ⁽¹¹⁾ rub‘ raṭl miķdārın iki dirhem aşu dedükleri kızıl toprak ile içseler ⁽¹²⁾ aķan ķanı tuta. Her nereden olursa olsun ve ulaşup tağilur ⁽¹³⁾ maķûlesi olan yaramaz ve kirlü çibanlara ķurusından ekmekle nāfi‘dür ⁽¹⁴⁾ ve tāzesi yaralara enfa‘dur. Kırusınıñ dögülmişi daķı yaraları bitişdürür. ⁽¹⁵⁾ Ammā küçük sınıfınıñ yapraķları uzun ve huniler şeklinde beyāz çiçeği ⁽¹⁶⁾ vardır ve çiçekden sonra kılıflar içinde kızıla māyil siyāh toħmları olur. Bununıñ ⁽¹⁷⁾ kuvveti taḥlīl edicilikdür. Bir miķdār toprak tabī‘atlılığı ve ķabızlığı vardır. ⁽¹⁸⁾ Yelmeşikliği ile şafrāyı ishāl eder ve tabī‘atı yavaşlık ile ishāl eder. Gāh ⁽¹⁹⁾ olur şu ile ezüp hıyārşenbere ķarışdururlar ammā şarmaşık suyunı [673b] ⁽¹⁾ ķaynatmayalar. Zīrā kuvveti gidüp za‘îf olur. Hālā zikr olunan şarmaşıģuñ ⁽²⁾ suyu zararlıdır. Andan sükker nebātdan yigirmi dirhem ile nişf raṭl miķdāra ⁽³⁾ dek içmek cāyizedür. Tabī‘at tūtulup ķabz olmak sebebi ile olan öksürüğe ⁽⁴⁾ daķı nef eder. Şāfi ıssıdan veyāhūd ıssı ve şovukdan olan ķülence daķı ⁽⁵⁾ nef eder. Eñ yerlerinde olan şişlere sürüp bulaşdurmağla şişleri ⁽⁶⁾ taḥlīl eder ve hıyārşenber ile göğüs perdelerinde

olan şişleri giderür ⁽⁷⁾ ve süddeleri açar. Ammâ süddeler için bişürüp içeler ve sıtmalardan çoğına ⁽⁸⁾ nef' eder. Sıtmalarda andan içürürler.

Lebah: İsm-i 'Arabîdür. Vilâyet-i ⁽⁹⁾ Mısr'dan Şa'îd nâm nâhiyede biter büyük bir ağaç ismidür. Hıyâr ağacına beñzer ⁽¹⁰⁾ ve halk anı evlerinde diküp bitürürler. Hürmâya beñzer yeşil yemişi vardır. Tamâm kemâlin ⁽¹¹⁾ buldukdâ tatlu olup yënür ammâ bir miqdâr kerâheti ya'nî tabî'at andan lezzet ⁽¹²⁾ almaz maķûlesidür. Yemişi dişler ağırlarına nâf'îdür. Bu ağaç üzerinde bir güne ⁽¹³⁾ zehrlü büyük örümcek bulunur. Ol örümcek katl edicidir. Bu ağaç tabî'atı ⁽¹⁴⁾ bârid-i kâbîzdur. Yaprakları aķan ķanları fi'l-hâl tutar, şol vechle ki yara ⁽¹⁵⁾ üzerine ekseler veyâhüd içşeler kezâlik içmekle aķar ķanları tuta ve ishâlleri ⁽¹⁶⁾ tutar. Ba'zılar demişler bu ağaç diyâr-ı 'Acem'de iken ķatl edici idi. Andan ⁽¹⁷⁾ getirüp vilâyet-i Mısr'da ekdükden soñra yënür ğızâ oldu. Ba'zılar demişler ⁽¹⁸⁾ bu ağaç ķayın ağacıdır ammâ bu kelâmda nazâr vardır. Yemişi kâbîz olmağıla ⁽¹⁹⁾ ma'ideye kuvvet vërür ve ishâlden men' eder. Yemişinün içinde olan çekirdek [674a] ⁽¹⁾ <çekirdek> içinden yëseler şağırılık peydâ eder.

Leben: Ma'rûfdur ⁽²⁾ süd demekdür. Süd henüz sağılduķda azacuk ģarâreti vardır ⁽³⁾ ammâ toñıcaķ veyâhüd çok tırmış olıcaķ ol ģarâret daķı gider. ⁽⁴⁾ Südlerden şol ki tatludur i'tidâl üzre azacuk ģarâreti vardır. ⁽⁵⁾ Südler ģayvânlarına göre birbirine beñzemez. Süd andan ģaşıl olduğı ⁽⁶⁾ ģayvânun etine göre ve ģaşıl olduğı yere göre bürüdeti ve ruķûbeti ziyâdedür ⁽⁷⁾ ammâ ba'zı sîñirli ve kemirdeklü olan a'zânun südden daķı bürüdetleri ⁽⁸⁾ ziyâdedür. Ammâ südlerden ba'zı ģârdur; meşelâ develer südi ve atlar ⁽⁹⁾ südi. Bunlarun tabî'atları ziyâde ıssıdur ve ķurutmaları daķı vardır. ⁽¹⁰⁾ Egerçi aşlda tabî'atları ruķûbetdür ammâ bu südler böyledür. Develer südi ⁽¹¹⁾ raķbdur ve şuludur ve ziyâde ıssıdur. Kezâlik arslan südi ve yarasa ⁽¹²⁾ dedükleri ķuş südi daķı ziyâde ıssı ve keskindür. Südlerün eyüsi ⁽¹³⁾ oldur ki şâf olup pâk ola ve bulanıklığı olmaya ve ekşiligi ⁽¹⁴⁾ ve tizligi ve mâye-ģoşluğı olmayup ve ģaşıl olduğı ģayvânı yaramaz ⁽¹⁵⁾ otlaķlarda otlamış olmaya ve tırnaķ üzerine tamladıldıķda tağılmayup ⁽¹⁶⁾ tura ve kıvâmı mu'tedil ola. Ġızâ için südlerün eyüsi oldur ki insânun ⁽¹⁷⁾ tabî'atına muvâfiķ ehli ya'nî şehrlerde ve ķaryelerde beslenür ģayvânlardan ⁽¹⁸⁾ ola. Ammâ devâ için bu ve sâ'ir südler daķı câyizdür. Südlerün ⁽¹⁹⁾ cümleden

koyusu ve cerblüsi şığır südidür. Şu şığırı dañı böyledür. [674b] ⁽¹⁾ Cemī'an südlerden keçi südinün köpügi azdur ve cilā étmesi ziyādedür. Eşek ⁽²⁾ südi ziyāde cilā edici ve ziyāde keskindür. At südi ser-ħoş eder. ⁽³⁾ Develer südlerinden yağluluk çıkmaz. Koyun südinün yağluluğı çokdur. ⁽⁴⁾ Eyü olan südden içmek tiz ve yağıcı olan nezlelere nāfi'dür. Yuması ⁽⁵⁾ ile ma'ide ve bağarsuqları pāk eder ve cilā edüp leṭāfet vērür ve tiz ve keskin ⁽⁶⁾ olan hıltlarıñ keskinliğini men' eder. Süd tiz donup bozılır. Cemī'an ⁽⁷⁾ südlerden oğlancuqlara enfa' ve muvāfiḳ olan süd genç ve sağı olan ⁽⁸⁾ 'avratlar südidür. Nāfi' olduğı leziz olduğından degüldür belki muvāfiḳ ve münāsib ⁽⁹⁾ olmağıladur. Südi sağılan ħayvān ne deñlü rāyiħası ħoş olursa aña göre ⁽¹⁰⁾ südleri dañı eyü ve ħoş olur. Yırtıcı olan ħayvānlarıñ südleri cemī'an ⁽¹¹⁾ yaramazdur. Ĥinzir südin ba'zı ṭabībler medħ ederler. Ġızā ve devā için isti'māl ⁽¹²⁾ olınan südler 'avratlar ve ħinzirler ve koyun ve keçi ve şığır ve at ve deve ⁽¹³⁾ ve ehlī ve beyābānī eşekler ve geyikler südidür. Eşek südinden penir olmaz. ⁽¹⁴⁾ Zira ġalizdür, cerblülüğı azdur ammā koyun südleri ġalizdür ve cerblülüğı çokdur ⁽¹⁵⁾ ve keçi südleri koyun ve eşek südleri arasındadır. Şığır südlerinde cerblülüğ ⁽¹⁶⁾ çokdur ġayrıdan. Ġāh olur taş veyāħüd demüri kızdurup süd içine ⁽¹⁷⁾ ħorlar şululuğı gidüp tiz fāsıd olmaz. Cemī'an südler göze ṭamlatmağla gözde ⁽¹⁸⁾ olan ıssı ağırlara nāfi'dür. Ġāh olur göze nāfi' devālara dañı ħatarlar. Gözde ⁽¹⁹⁾ olan ħanları cilā edüp gidermek için çok isti'māl olunur. Bu ħuşuş için [675a] ⁽¹⁾ <içün> eşekler südi yegdür. Eger azacuk gül yağı ve azacuk yumurda beyāzı ve süd ile ⁽²⁾ göz ħapaqlarına yağı etseler şişine nef' edüp uyuda. Ġāh olur yalınız süd ⁽³⁾ veyāħüd muvāfiḳ ba'zı devālar ile içinde çıbanları olan raħme ħuħne ederler. ⁽⁴⁾ Kezālik oturağ içinden keskin hıltlar geçmegile ħāşıl olan çıbanlara nef' eder. ⁽⁵⁾ Eger henüz sağılup tāzesiyle mazmaza etseler ağızda olan çıbanlara nef' eyleye. ⁽⁶⁾ Süd ile ġarğara étmekle ağızda olan ağırları sākin eder ve dilçük ve iki ⁽⁷⁾ tarafında olan şişlere nef' eder. Bişmiş olan süd ağırları sākin étmede ⁽⁸⁾ ziyādedür. Süd, zehrlere nāfi' olan devālardandır. Anuñla ħuşdurmağ için ⁽⁹⁾ ve ġızā étmek için eyüdür, ħuşuşan şol zehrlere ki ħabar dıcı ve çıban edici ola; ⁽¹⁰⁾ meşelā zerāriħ dedükleri böcekler gibi ve anlara beñzer olanlar gibi. Evvel-i bahārda olan ⁽¹¹⁾ südüñ şululuğı yaz zamānlarında olan südden ziyādedür. Südlerün ⁽¹²⁾ eyüsi yaz evvellerinde olan süddür. Ufağ taşlar ile kızdurulmuş olan süd ⁽¹³⁾ ħarnı ṭutar. Süd ma'ideyi şişirici ve

gerindiricidir. Bu ma'küle zararını 'asel⁽¹⁴⁾ ıslâh eder. Kaynaması dahı şişirmesini az eder. Tâze süd zehrlere⁽¹⁵⁾ ve marâzlardan olan yangın ve keskinliğini sâkin eder. Sıtmalu olan kimesneye⁽¹⁶⁾ aşlâ bir hâl ile süd içürmeler. Yangınları sâkin etmeğe şıgır südi cümleden ziyâde⁽¹⁷⁾ muvâfıkdur. Süd, hummâ-yı dıkk ve sill marâzı olanlara ve öykende çıbanı olanlara nef⁽¹⁸⁾ etmekte gâyetdür. Şol şartla ki hazm olup fâsîd olmasından emn ola ve iki⁽¹⁹⁾ evvelki marâzlarda sıtma olmaya. Eger süde döğülmiş kündür karşıdurup göz içine [675b]⁽¹⁾ tamlatsalar gözde olan şarfeye nef eyleye. Tarfe defa'âtile beyân olınmışdur. Eger süde siyâh⁽²⁾ haşhâş 'uşâresini ve bal mümmi ve tatlu zeyt karşıdurup ıssıdan olan niğris⁽³⁾ üzerine sürüp bulaşdursalar nef eyleye. Südler şalaklı olanlara ve cigeri marâzlu⁽⁴⁾ olanlara ve siñirleri za'if olanlara ve başları ağrısı ve çigzinmesi olanlara ve şar⁽⁵⁾ marâzı olanlara eyü degüldür. Tığurmak şonında olan südler ru'ubeti ve inceliği ziyâdedür,⁽⁶⁾ her ne deñlü zamâni uzarsa ol kadar gâlizlığı ziyâde olur. Kış zamânında olan⁽⁷⁾ südler gâlizdür, bögreklere zarar eder. Zîrâ taş peydâ eder ve südde eder ammâ gögse⁽⁸⁾ ve öykene nef eder, başa zarar eder ve yüklü 'avratlara ve dişlere zarar eder, huşuşan⁽⁹⁾ şol ki koyu olup çeynemeğe muhtâc ola dişlere ziyâde zarar eder ve diş etlerin dahı⁽¹⁰⁾ fesâda vür. 'Asel ıslâh eder. Yemeden evvel veyâhüd şonra şarâb veyâhüd⁽¹¹⁾ mâ'-i 'asel ile ma'zmaza etmek dişlere olan zararını giderür. Südi çok yemek⁽¹²⁾ sıtma peydâ eder ve kehle eder. Süd mizâcları kırı ve sevdâvî olanlar⁽¹³⁾ devâlarındandır. Südde olan cerblülük tîz düttün ve buhâr olur. Anuñçündür ki⁽¹⁴⁾ şıgır südi cümleden¹ tîz düttünlenüp buhâr olur. Hasta olan⁽¹⁵⁾ hayvânun südi yaramazdur. Ba'zılar anı ishâl için isti'mâli câyizdür demişler⁽¹⁶⁾ ammâ bu söz ha'âdur. Siyâh olan koyunun südi gayrı reng olan koyun⁽¹⁷⁾ südinden yegdür ammâ geç hazm olur. Koyun ve sâ'ir hayvânlardan şol ki mişelerde⁽¹⁸⁾ ve dereler kenârlarında otlaya bu ma'külelerin südi ziyâde ra'bdur ve şululığı⁽¹⁹⁾ çokdur ve şol ki tağlarda otlaya anuñ südleri ma'ideye hafifrağ ve ıssırağdur [676a]⁽¹⁾ <ve ıssırağdur> ve ishâl eder. Ot otlayanun südi ishâl eder ve kabz edici⁽²⁾ otlar otlayanun südi kabz eder. Za'f ile yigit olanlara andan içmek⁽³⁾ eyü degüldür. Oğlançuklara ve saçalları ağarmağa başlamış olan kimesnelere eyüdür⁽⁴⁾ ammâ kocalara ziyâde eyüdür. Kocalarda ahlâ-ı bürâkiyye ya'nî keskin ve acı hıltlar⁽⁵⁾ olursa anlara aza-

1 "cümleden": Bu kelime esas alınan nüshada sehven iki kere yazılmıştır.

cuğ süd vermek nâfi'dür. Issı olan yerlerde süd içenlerüñ ⁽⁶⁾ ma'idederinde tîz bozılır. Kezâlik çok hidmetde olup ağır ve za'îmetlü şanâyî ⁽⁷⁾ işleyenler ma'idederinde da'î tîz bozılır. Ma'idede fâsid olucağ evlâ budur ki ⁽⁸⁾ ma'ideden indürür nesne ile tîz taşra edeler. Südi az yemek gızâ çok ⁽⁹⁾ vèrür ve çok yemek ishâl eder. Evlâ budur ki südi dâyimâ yemeyeler ve içmeyeler ⁽¹⁰⁾ belki ahyânen yeyeler ve içeler. Tatlı olan süd şusuz eder. Bedende olan ⁽¹¹⁾ hılçlar fâsid iken süd yemek yaramazdur, helâk edicidir. Hind t̄âyifesi ⁽¹²⁾ süd ziyâde ta'zîm ederler. Zîrâ anlara nâfi'dür. Çok cimâ' etmekle kuvveti ⁽¹³⁾ za'îf olan kimesnenüñ kuvvetini yerine getürür ammâ gögsi perdeleri za'îf ⁽¹⁴⁾ olmamak gerekdir ki nâfi' ola. Evvel-i bahârda olan südde şululuk çokdur ⁽¹⁵⁾ ve güz eyyâmında olanuñ şululuğı az ve penîri çok olur. Kış eyyâmında olan ⁽¹⁶⁾ ziyâde gâlîzdür. Evlâ budur ki hayvân çoğurucak kırk güne degin südinden ⁽¹⁷⁾ yemeyeler içmeyeler. Zîrâ bu zamânlarda tîz fâsid olup ma'idede penîre döner. Süd ⁽¹⁸⁾ ma'idederi şovuk olup balğamlu olanlara zarar eder ammâ mizâcları kuru ve ıssı ⁽¹⁹⁾ olanlara nef' eder. Be-şart-ı ân ki ma'idederinde şafrâ olmaya südi dâyimâ ve çok **[676b]** ⁽¹⁾ yemek kûlenc peydâ eder ammâ develer ve atlar ve arslanlar südi kûlenc etmez. Ba'zılar ⁽²⁾ demişler dâyimâ çok süd yemek ve içmek vezâh ya'nî ak baraş peydâ eder lâkin ⁽³⁾ gücle peydâ eder. Süd, yübüsetden olan unutsakluğa ve tasa ve bâtıl fikrler ⁽⁴⁾ etmek marâzlarına 'ilâcdur. Ammâ ru'ûbet sebebi ile yürek oynaması olanlara zarar ⁽⁵⁾ eder ve bedeni yumışadup kabardur ve bedenden kuruuluğı ve yübüsetden olan ⁽⁶⁾ marâzlar meşelâ gicik ve uyuz ve temregü ve cüzâm marâzlarına nef' eder ve bedende ⁽⁷⁾ ru'ûbât-ı aşliyyeyi hıfz etmekle 'ömri uzadur. Yënildükde şişirmesi zararını ⁽⁸⁾ yelleri giderici cevârişler isti'mâl etmekle tedârik edeler. Eger şafrâya dönmesinden ⁽⁹⁾ havf olunursa ekşi yemişler, rubları ile zararını ıslâh olunur. T̄â'ife-i Hind ⁽¹⁰⁾ südi eskiden olan sıtmaya isti'mâl edüp nef' görürler. Keçi südi ⁽¹¹⁾ sidügi yürüdür ve şu şığırı südi ki tâze olup henüz şağılmış ⁽¹²⁾ ola cimâ'a tahrik eder. T̄â'ife-i Hind dèrler ki koyun südi cemî'an südlerden ⁽¹³⁾ yaramazdur. Südi şağılır hayvânlaruñ eñ eyü otlayacağı hindebâ ve tâze ⁽¹⁴⁾ kişnic otu ve kurusu ve şîl dedükleri nebât ki Türkîde ayrığ dèrler ve kuzu ⁽¹⁵⁾ dili ve şığır dili dedükleri otlar ve semiz otudur, huşuşan bunları otlar keçi ⁽¹⁶⁾ südi ziyâde eyüdür. Bu ma'ûle süd, kan tükürmege ve göğüsde olan marâzlara ⁽¹⁷⁾ nâfi'dür, eyüdür. Bu huşuşlar için dört vakıyyeden nısf ra'î miğdâra

dek ⁽¹⁸⁾ süd ve üzerine iki mişkâl ketre ve nişf mişkâl buyan köki ve bâdem şamğı içürürler. ⁽¹⁹⁾ Şıgır südi kırnı ishâl eder. At südi cümle südlerden kavîdür. Develer südi [677a] ⁽¹⁾ <südi> sâ'ir cemî'an südlerden ishâl etmekde ziyâdedür. Şıgır südi tâ'ife-i Hind ⁽²⁾ kavlleri üzre insânı geç kıocaldur. At südi ki aña lebenü'r-rimâk ya'nî kıımız ⁽³⁾ dedükleri ekşi süd hayzı yüridür, rahimde olan şişlerideşer. Eger rahme anuñla ⁽⁴⁾ huqne etseler rahmi çibanlardan pâk eyleye. Hınzîrler südi tîz yüzde ve bedende ⁽⁵⁾ baraş ya'nî aq alacalık peydâ eder ammâ sill marazına nâfi'dür. Eger eşek südi ile ⁽⁶⁾ mazmaza etseler dişleri ve diş etlerin muhkem eyleyüp cilâ eyleye, gücle nefes alana ve yangına ⁽⁷⁾ ve gögüsde ve öykende maraz sebebi ile olan öksürüğe nâfi'dür. Bu huşuşlar için ⁽⁸⁾ üç vaqıyye miqdâra dek içürürler. Zahîr ya'nî iç ağırsı ve züseñtaryâ dedükleri ⁽⁹⁾ ishâl ki hemân bağarsuqlardan olur ol maqûle ishâl marazına ve huqne edinmekle ⁽¹⁰⁾ rahimde olan çibanlara nef eder. Evlâ budur ki bu huşuşlara nef için südi ⁽¹¹⁾ isti'mâl olınan dişi eşegün otlaması muqaddemâ zıkr olınan otlardan ve otluqlardan ⁽¹²⁾ ola. Bu huşuşlar için evvelâ iki vaqıyye ya'nî yigirmi dört dirhem miqdârı içeler ba'dehu ⁽¹³⁾ raıldan üç paydan bir pay miqdârı içüreler. Ketre ve şamğ-ı 'Arabî ve buyan köki ⁽¹⁴⁾ rubbı, şeker penîri veyâhüd şeker ile ve üzerine kabaq çekirdegi yağından tamladup ⁽¹⁵⁾ içüreler. Eger kıan tükürmek marazı için içürmek murâd olıursa hayvânı kışnic ⁽¹⁶⁾ otı ve keçi boynuzı dedükleri yemiş ağacı yaprakları ve kıuzı kıulağı dedükleri ⁽¹⁷⁾ nebât ve 'avsec dedükleri diken budaklarından ve kıuzı dili dedükleri ot ve ısladulmiş ⁽¹⁸⁾ arpa ile besleyüp ba'dehu südin sağıp ketre ve tîn-i Ermenî ve tîn-i mahtüm ve şamğ-ı 'Arabî ⁽¹⁹⁾ ile içüreler. Eger murâd cilâ edüp süddeler açmağ olursa hayvânı kerefs ve râziyâne [677b] ⁽¹⁾ ve kıayşüm dedükleri nebât ile otarup ve arpaya kerefs tohumı kıarışdurup ⁽²⁾ hayvâna yedürüp ba'dehu südin sağıp bu huşuşlar için isti'mâl ⁽³⁾ edeler. Eşek südi bulunmasa bedeli keçi südidür. Henüz toğurmuş olan ⁽⁴⁾ deve südi şaru şuyı ishâl eder ve bedene kıuvvet verür. İstiskâ ⁽⁵⁾ marazı olanlara deve südin gerü deve sidükleri ile kıarışdurup ⁽⁶⁾ iki kerrede dört vaqıyye miqdâra dek içürürler. Eger sükker ile 'avratlar içseler ⁽⁷⁾ reng-i ruların şâf eyleye ve ta'ama iştiyhâı harekete getüre ve cimâ'a ⁽⁸⁾ tahrîk eyleye ve ciger kıuruluğına ziyâde nef eder. Ba'zılar bir raıldan iki raıl ⁽⁹⁾ miqdâra degin beş dirhem sükker-i 'uşr dedükleri devâ ile içürürler nef eder ⁽¹⁰⁾ ve ğalîz kıandan olan ciger

süddelerine nef^f eder. İstiskâlardan zıkkîsi⁽¹¹⁾ ve taḫlîsi için içüreler ğayrısı için içürmeyeler. Beden içinde ḫatı⁽¹²⁾ ve pek olan şişleri taḫlîl édüp indürür. İstiskâlulara maraḫ⁽¹³⁾ tamâm kemâlin bulup şaru şu cem^c olduğdan soñra içüreler muḫaddem içürmeyeler⁽¹⁴⁾ ve ḫatı ve pek olan şişler için taḫlîl édici yağlar meşelâ kene toḫmı yağı⁽¹⁵⁾ ve acı ve tatlu bâdem yağı ve fıstık yağı ve kışt yağı ve sünbül-i Rûmî⁽¹⁶⁾ yağı ve süsen yağı ile içüreler. Ammâ ekşi süd ki aña meḫîz ya^cnî ḫaymağı⁽¹⁷⁾ alınmış süd dërler ki Türkîde yayık ayranı dërler. Lisân-ı Fârisîde ḫaymağı⁽¹⁸⁾ alınmamış südden olan ekşi yoğurda mâst dërler. Yoğurd taḫî^catı bârid-i⁽¹⁹⁾ raḫbdur, bürüdeti derece-i şâniyededür, ma^cideye zarar eder, huşuşan şovuk ve balğamlu [678a]⁽¹⁾ <ve balğamlu> ve ḫarâreti za^cif olan ma^cidelere ziyâde zarar eder. Ma^cidede olan⁽²⁾ yaramaz ḫılḫlar anı kendüye dönderüp aña ğâlib olmazlar ise şusuzluğı⁽³⁾ ve yangını sâkin édüp ḫarâreti söyündürür. Haẓm olunması ma^cideye güçdür,⁽⁴⁾ huşuşan ḫoyu olanı ziyâde güçdür. Yoğurd, ma^cidede dütünluğa dönmez⁽⁵⁾ illâ megerki ma^cidede aña ğâlib olur ḫılḫ bulına veyâḫûd fesâd vërici⁽⁶⁾ ḫavî ḫarâret ola. Şıgır südinden olan yoğurd zûsentâryâ dedükleri⁽⁷⁾ ishâl-i ma^cavî ya^cnî ancak bağarsuḫlardan olan ishâle nâfi^cdür. Issı olan⁽⁸⁾ ma^cide ve ciger yangınların ve her yangını ve keskinliği söyündüricidir. Eger andan⁽⁹⁾ ıtrîfil dedükleri ma^ccün veyâḫûd demür poḫı ile içseler ma^cideye ḫuvvet⁽¹⁰⁾ vërüp zehrden olan ḫarâreti söyündürür. Ağızlarında ve ḫudaḫlarında⁽¹¹⁾ ḫulâ^c dedükleri ufaḫ çıbanlar olan oğlancıklara ^casel ile eyüdü^r⁽¹²⁾ ve ziyâde ḫarâret ve yübüset sebebi ile erlik şuyı ḫurımış olan⁽¹³⁾ bedenlerde cimâ^ca taḫrîk eder. Zîrâ ruḫûbet vërüp şişirmesi vardur.⁽¹⁴⁾ Eger bi^cl-küllîye yağluluğı giderilse ishâli tıutup kese ve ta^cama iştiḫâ⁽¹⁵⁾ getüre ve ḫarâreti sâkin eyleye ve bedeni ḫabardup semirde. Eger şıgırı⁽¹⁶⁾ birkaç gün birinc ve câvers dedükleri ufaḫ ve siyâha mâyil ḫaru ile⁽¹⁷⁾ yemleyüp ba^cdehu südin şağup südi içine kerefs ve sedef ve ağaç⁽¹⁸⁾ ḫavunı ağacı yaprağı ve na^cnâ^c ve ḫavrulmuş kemmün ve maşḫakî ve ta^crâşîş⁽¹⁹⁾ dedükleri devâdan bırakşalar bir gece ḫurup yarındası südi muḫkem çalkayup [678b]⁽¹⁾ ḫaymağın alup şâf êtdükden soñra ma^cidesi bürüdet ve ruḫûbet sebebi ile⁽²⁾ bozğun olup ta^cam gâḫ tîz ve gâḫ geç haẓm olan kimesneye andan evvelâ⁽³⁾ rub^c raḫl miḫdârı içürseler ammâ ma^cidesi haẓm êtmege ḫâdir olduğu ḫadar⁽⁴⁾ vëreler, ziyâde vërmeyeler ve ğızâsını zîrvâ ve summâḫlu et şûrbâsı ve ḫavrulmuş⁽⁵⁾ turaḫ eti ve beksimâd vëreler ve gâḫ

gâh maştakî ve anîsün ve 'üd ile ⁽⁶⁾ kaynadılmış şudan içürel. Bu ma'küle südden enâr çekirdegi sefûfî ⁽⁷⁾ ile iki dirhemden üç dirhem miqdâra dek ve beksimâddan üç dirhemden ⁽⁸⁾ beş dirheme dek yeyeler ammâ hârâreti sâkin edüp bedeni semirtmek için ⁽⁹⁾ ancak beksimâd ile içeler. Ma'lûm ola ki ayran ve süzölmüş yoğurt ve çok ⁽¹⁰⁾ tırmağıla kesilüp koyulmuş olan süd bunların cümlesi şovuducı ⁽¹¹⁾ ve söyündüricidir ve külenclülere zarar eder. Bâdincân südden ma'ideye ⁽¹²⁾ ve sinirlere olan zararı ıslâh eder. Kesilüp koyulmuş ve penîrlenmiş ⁽¹³⁾ olan süd ki aña râyib ve revbâ dârer ma'ideden tîz iner lâkin ⁽¹⁴⁾ gâlib buhâr etmekle âdemi ser-hoş gibi eder. Ammâ libâ ki koyun ve sâ'ir ⁽¹⁵⁾ hayvân henüz doğurduğda sağılan süddür ki Türkîde ağızlık ⁽¹⁶⁾ dârer eger bu ağızlıktan olan iki dirhem miqdârın on rafl tâze ⁽¹⁷⁾ sağılmış süde kıtsalar südi tondurup koyu ede. Ağızlık ziyâde ⁽¹⁸⁾ gâlibdür, ma'ideden geç iner ve ma'ideden cigere ve tamarlara gücle gider. ⁽¹⁹⁾ 'Asel ıslâh eder. Ammâ hürmâdan olan helvâ ve sâ'ir hürmâ ile tatlu [679a] ⁽¹⁾ <tatlu> olan t'âmırları libâ ile yemek yaramazdur, südde etmesini ziyâde eder ⁽²⁾ ve külenci tahrîk eder, bögrek ve şu yollarında taş peydâ etmekde ziyâde kavîdür, ⁽³⁾ huşuşan hürmâdan olan tatlu ile ziyâde taşlar peydâ edicidir ammâ bedeni ⁽⁴⁾ semirdür ve mizâcları ısı olanlara nef eder lâkin anlarda inçkırığı tahrîk ⁽⁵⁾ eder ve ma'idelerinde dütenlenür. Ba'zılar süd ağızlığına tâze bâdem ⁽⁶⁾ dâyer tesmiye eder. Zîrâ lezzeti aña beñzer ammâ t'âm iştihâsını giderür. ⁽⁷⁾ Ammâ penîrden südde etmesi azdur ve penîrden ıslâhdur ammâ ma'ideye ⁽⁸⁾ degüldür, ma'ideye penîr muvâfıkdur. Süd, ziyâde penîrlü olmağıla veyâhüd ⁽⁹⁾ ma'ide içinde südi bozup tondurur hılt olmağıla veyâhüd südi ⁽¹⁰⁾ tondurur nesne yemekle süd ma'idede tönüp penîrlense evvelâ elde ve ayaklarda ⁽¹¹⁾ şovukluk ve ditreme ve iştihâ düşmek ve çok ve şovuk derlemek ve bulanmak ⁽¹²⁾ ve şaşkınlık ve şar' peydâ eder ba'dehu boğaz içinde ağrı ve şiş peydâ ⁽¹³⁾ eder. Bu ma'küle marâzlar peydâ olmuş olan kimesnelere evlâ budur ki dirhem miqdârı encîr südünden içürel veyâhüd ⁽¹⁵⁾ tere tohmından ısı şu ile içürel ve ekşi sikencübîn 'aseli ile yabân na'nâ'î ⁽¹⁶⁾ şuyundan içürel ba'dehu kuşduralar. Pes ma'ide boşalup pâk olıcağ ⁽¹⁷⁾ birkaç kerre ısı şu ile kerefs tohmından ve mâ'î 'aselden içürel. Eger andan ⁽¹⁸⁾ heyza marâzı hâşıl olursa helâk edici olur. Heyza, defa'âtile beyân ⁽¹⁹⁾ olinmişdur. Pes heyza 'ariz olıcağ lâzımdur ki mâ'î 'asel ile kuş-

durup [679b] ⁽¹⁾ ba‘dehu şu qarışmış şāfi şarāb ve bāklā içürelere ve ma‘idesini sünbül-i Rūmī ⁽²⁾ yağı ile yağlayalar.

Lebenü’s-sevdā: Mağrib cāniblerinden getirürler şarulığa ⁽³⁾ ve siyāhlığa māyil şamğa beñzer bir nesnedür. Yense bedenleri fesāda vērür. ⁽⁴⁾ Eger kıoqsalar ziyāde aqsurdup burundan kıan getirür, şol mertebede ki ⁽⁵⁾ helāk mertebesine ilete ve eger kıatı olan şışlere sürüp ⁽⁶⁾ bulaşdursalar nef eyleye. Fi’l-hāl kıatlı eder zehrlendendür ammā hālā ma‘lūm ⁽⁷⁾ degüldür.

Lebenī: ‘Asel-i lebenī dağı dērler. Murād, mī‘a-i sā‘ile dedükleri ⁽⁸⁾ devādur ki hārf-i mīmde zıkr olunur inşā‘allāhu te‘ālā.

Lübān: ⁽⁹⁾ Lisān-ı Yūnānī üzre lībānū isminden ta‘rīb olınmışdur. Kündür ya‘nī ⁽¹⁰⁾ günlük ismidür ki muķaddemā hārf-i kāfda zıkr olınmışdur.

Libā: Südden ⁽¹¹⁾ ağızlık dedükleridür ki leben aḫvāli āḫirinde zıkr olınmışdur.

Lahm: ⁽¹²⁾ Et demekdür. Etlereñ çoğınuñ aḫvāli ḫayvānları zıkr olunduğı maḫalde ⁽¹³⁾ zıkr olınmışdur lākin ḫakīm-i fāzıl Cālīnūs’a tab‘iyyeten başka bāb edüp ⁽¹⁴⁾ zıkr olunur. Egerçi ba‘zı tekrār vāki‘ olur tekrārda zarar yoķdur. ⁽¹⁵⁾ Etlereñ eyüsü oldur ki ḫayvānı küçük olup ve rāyīhası ḫoş olup ⁽¹⁶⁾ otlağı eyü ola ve bedeni şağ olup yaşlu olmayup genç ola. ⁽¹⁷⁾ Etlere bedene kıuvvet vērür ve tāzeliğin ve yumışaklığın ziyāde eder ⁽¹⁸⁾ ve kıanı çoķ eder ve ıssı eder ve etün tāzesi ruḫūbet vērür ve kıurısı ⁽¹⁹⁾ bedeni kıurıdur. Dāyimā ḫayvānuñ yabānīsiniñ yübüseti ehlī olandan [680a] ⁽¹⁾ <olandan> ziyādedür ve ba‘zınuñ yübüseti ba‘zından ziyādedür. Kezālik ⁽²⁾ ba‘zınuñ ḫarāreti ba‘zından ziyādedür. Meşelā kıoç etiniñ yübüseti ⁽³⁾ ḫınzır etiniñ yübüsetinden ziyādedür ve keçi eti ikisinden dağı ziyādedür ⁽⁴⁾ ve şığır eti keçi etinden ziyāde yābisdür ve arslan eti cümlesinden ⁽⁵⁾ ziyāde yābisdür. Arslan ḫarāreti kelb ḫarāretinden ziyādedür ve kelb ⁽⁶⁾ ḫarāreti inenmemiş olan şığır etinden ziyādedür ve inenmişden ⁽⁷⁾ inenmemiş olunuñ ḫarāreti ziyādedür ve inenmemiş şığır ḫarāreti ⁽⁸⁾ kıoç ḫarāretinden ziyādedür ve kıoç ḫarāreti keçiden ziyādedür ve bir ḫayvānuñ ⁽⁹⁾ etleri dağı bir degüldür, birbirine muḫālifdür. Pes şol et ki sınırlı ola ⁽¹⁰⁾ anda ruḫūbet ve yelmeşiklik vardur ve şol et ki şāfi kıızıl olup ⁽¹¹⁾ içinde sınırlar olmaya anuñ ḫarāreti ziyādedür ve şol et ki kemige ⁽¹²⁾ yağıın ola anuñ kıuvveti ve kıuruluğı ve

muhkemligi ziyâdedür ve semiz etde ⁽¹³⁾ ruḩûbet ziyâdedür. Sîñirlü olan etler balğam ziyâde eder. Evlâ budur ki ⁽¹⁴⁾ ḩadd-i zâtında ruḩûbet üzre olan ḩayvânları tamâm büyüyüp ḩuvvetleri ⁽¹⁵⁾ kâmil olduḩda yeyeler ve mizâcları ḩadd-i zâtında yâbis olanları küçük ⁽¹⁶⁾ ve genç iken yeyeler. Pes bu taḩdîrce buzağılaruñ etleri tamâm büyük şığır ⁽¹⁷⁾ ve şu şığırlar etlerinden yegdür ve genç olan ḩoyun ve keçi etleri ufaḩlarınıñ ⁽¹⁸⁾ etlerinden yegdür. Otlayup gezen ḩayvân eti yem ile beslenen ḩayvân ⁽¹⁹⁾ etinden yegdür ve gezen ḩayvân eti bağlu ḩuran ḩayvân etinden yegdür **[680b]** ⁽¹⁾ <ve gezen ḩayvân eti bağlu ḩuran ḩayvân etinden yegdür>. Erkek ḩuzı etinde ⁽²⁾ fazlât ya'nî bedeninde siñmeyüp ḩalır nesnelere çokdur ve eti yelmeşikdür, yaramazdur, ⁽³⁾ ma'idederi ziyâde ḩârr u yâbis olanlara eyüdü ve ıssı ve ḩurı marâzdan ⁽⁴⁾ henüz ḩalkup ma'idederi ḩavî ve iştiḩaları yerinde olup hażmları şaḩîḩ ⁽⁵⁾ olanlara eyüdü. Oğlaḩ eti ḩuzı etinden yegdür ve şol et ki ḩayvân ⁽⁶⁾ toğurmayup ḩarnın yarmağıla ḩıḩaralar ol maḩûle et cümle etlerden yaramazdur ⁽⁷⁾ ve nuḩüseti ziyâdedür ya'nî mübarek degüldür. Bu maḩûle etler ve erkek ḩuzı ⁽⁸⁾ etinüñ işlâḩı budur ki evvelâ sirke ile ḩaşlayalar ba'dehu şîr-i rûğan ile ⁽⁹⁾ tavada veyâḩûd ḩancîrede ḩavuralar. Ma'idederi ruḩûbet üzre ⁽¹⁰⁾ olanlara ve mizâcları şıḩḩat üzre olanlara kebâb étmesi evlâdur. Evlâ budur ki ⁽¹¹⁾ ḩoş râyiḩalı ıssı otlardan ḩatalar. Egerçi summâḩ ile yemesi eyüdü lâḩin ma'ideden ⁽¹²⁾ tîz indürmeyüp fesâda iletir. Sirke ve mirî ve kerâvyâ ve dârşîñî ve sâ'ir ⁽¹³⁾ ıssı otlar bu maḩûle etleri ve sâ'ir her ḩalîz ve fazlâtı çok olan etleri ⁽¹⁴⁾ işlâḩ edici ammâ dişi ḩoyunlar etleri eyü degüldür, geç hażm olup andan ⁽¹⁵⁾ ḩâşıl olan ḩızâ za'ifdür. Evlâ budur ki müherrâ bişürüp ḩoş ⁽¹⁶⁾ râyiḩalı ıssı otlar ve ıssı tereler yeyeler ammâ ḩoca olan ḩayvânlar etlerinden ⁽¹⁷⁾ ictinâb evlâdur, ḩuşuşan ḩoca tekeler ve ḩoçlar ve şu şığırlar ve sâ'ir ⁽¹⁸⁾ ḩoca şığırlar etlerinden ictinâb lâzımdur. Erkek develer etleri yaramazdur, ⁽¹⁹⁾ pekdür. Bedenleri büyük olup 'ömri uzamış olursa aña göre cümlesinden **[681a]** ⁽¹⁾ <cümlesinden> yaramazlığı ziyâde olur. Bu maḩûle etler sevdâdan olan ⁽²⁾ cemî'an marâzları peydâ eder ve ḩuvveti ve hażmı za'if eder. Bir miḩdâr işlâḩı ⁽³⁾ budur ki bişürürken ḩavun ḩabuḩları ve kökinden ḩatup müherrâ bişüreler ⁽⁴⁾ ve dâyimâ bu maḩûle etleri yeyenler ikide birde bedenlerinden sevdâ ve sâ'ir ⁽⁵⁾ ḩalîz ḩıḩları ishâl ile ḩaşra edeler ve ba'zı ḩızâlarını ruḩûbetlü ⁽⁶⁾ nesnelere edeler ve ḩoş râyiḩalı ayva şarâbindan isti'mâl edeler. Dilküler ⁽⁷⁾ etleri ıssıdur, ıssıdıdır, niḩ-

ris marazı olanlara eyüdü, cimā^ʿa tahrik⁽⁸⁾ edicidir. Dilkü, güz zamānlarında sāʿir zamānlardan semiz olur. Zīrā⁽⁹⁾ üzüm ve sāʿir yemişlerden yer. Büyük bedenlü büyük hayvānlar yaz sonunda⁽¹⁰⁾ semiz olurlar. Anuñçündür ki şu şığır ve kara şığır, deve etleri bahār evvellerinde⁽¹¹⁾ yaramazdur. Pes otluqlar bitüp uzandukda toyunca yemege kâdir olmağıla⁽¹²⁾ etleri hoş olur. Pes koyun ve keçiler bahār zamānlarında semiz olur ammā⁽¹³⁾ keçi güz zamānlarında dahı semiz olur. Zīrā otlar kuruyıcağ ağaçlara⁽¹⁴⁾ ve şarp yerlere çıkup ağaçlar yaprakların yer. Muṭlakā et mizācları şağ⁽¹⁵⁾ ve kavī olanlarıñ ve ağır ve zahmetlü işler işleyenleriñ ğızālarındandır.⁽¹⁶⁾ Qarada yabānlarda olan hayvānlarıñ mizācları yübüset üzre olmağıla⁽¹⁷⁾ etleri hazm olunmağda ziyāde kavī kuvvet ister, huşuşan büyük āhūlar⁽¹⁸⁾ ve yabān eşekleri etleri ziyāde yābisdür ve bunlardan genç olanları yaşlusından⁽¹⁹⁾ yegdür. [681b]⁽¹⁾ Qarada yabānlarda olan hayvānlar etleri balğamlulara ve istişkālulara ve fālic⁽²⁾ marazları olanlara ve yaşluqlar ve şovukluqlar ʿarız olan kimesnelere⁽³⁾ eyüdü. Qızıl et maʿideden geç iner. Toğranup küfte olan et⁽⁴⁾ iʿtidāl üzredür ve tamām bişmiş ve ıssı otlar katılmış ve sirkelü olan⁽⁵⁾ etler tiz hazm olur. Oğlaqlar etleriñ fazlātı ğayrı etlerden azdur.⁽⁶⁾ Siyāh olan hayvānuñ eti yeynerek ve lezizrekdür. Qızıl olan⁽⁷⁾ hayvān eti kavī ve eyüdü. Beyāz olan hayvān eti hazmda ve maʿideden⁽⁸⁾ inmede geçrekdür. Şağ tarafda olan et şolda olandan hafifraqdur.⁽⁹⁾ Hayvānuñ ortası ve yüregi tarafında olan et taşra tarafında olan⁽¹⁰⁾ etden nāzik ve ruṭubeti ziyādedür ve taşra tarafında olan et yābis⁽¹¹⁾ ve maʿideden inmesi geçdür ve hayvānuñ öñi ardından yegdür. Semiz olan⁽¹²⁾ et ğızāsı yaramazdur. İç yağı maʿideye semiz etden hafifraqdur. İç yağı⁽¹³⁾ gerek yalıñuz ve gerek ğayrı ile yense maʿidede taʿāmı söyündürür. Semiz⁽¹⁴⁾ olan et tiz bozulup қоқar ammā kızıl et böyle degüldür, bir miqdār⁽¹⁵⁾ тұrur. Yırtıcı olan hayvānlarıñ etleri maʿideleri bürüdet ve ruṭubet⁽¹⁶⁾ üzre olup zaʿif olanlara eyüdü ve teşci^ʿ yaʿnī bahadır eder. Yemesi⁽¹⁷⁾ eskiden olan bevāsir çibanlarına eyüdü ve maʿide bozğunluğına nef⁽¹⁸⁾ eder ve göz nūrın kavī eder ve қарни yumışadur. Boğazlanduğı günde⁽¹⁹⁾ yenen et kuvveti ziyādedür ammā boğazlanup geçeleyen et yumışaқ olup [682a]⁽¹⁾ <olup> kuvveti az olur. Boğazlanmayup kendüden ölmüş et yaramazdur,⁽²⁾ maʿideye muvāfiқ degüldür, ağırdur. Andan yaramaz marazlar peydā olur ve tiz⁽³⁾

bozulur ve reng-i rûyî bozar ve şol hayvânı ki yırtıcı cânver katlı ⁽⁴⁾ éde veyâhûd yılan veyâ ğayrı şoqup ölmüş ola veyâhûd şuda ⁽⁵⁾ boğulmuş veyâhûd bir tarîkle boğulmuş ola veyâhûd yüksek yerden düşüp ⁽⁶⁾ ba'zı etleri veyâhûd kemikleri şınup helâk olmuş ola veyâhûd ⁽⁷⁾ hastalanup veyâhûd delirüp ölmüş ola bunlaruñ cümlesinüñ etleri ⁽⁸⁾ yaramazdur, bunlardan olan ğızâ yaramazdur. Anlardan ırâq olmak ⁽⁹⁾ evlâdur. Uçar olan hayvân eti yürüyen etinden yübüseti ziyâdedür. ⁽¹⁰⁾ Ehlî olan hayvânlar etinden eñ eyüsi koyun etidür ve vahşilerden ⁽¹¹⁾ eñ eyüsi geyikler etidür ve karada sâkin olan kuşlar etlerinden eñ ⁽¹²⁾ eyüsi çil ve turaç ve süglün ve keklik etleridür ve ehlî olan ⁽¹³⁾ kuşlardan eñ eyüsi tavuk etidür ve şu kuşlarından her kuş ki büyük ⁽¹⁴⁾ olup boynı uzun ola anuñ eti yaramazdur, ma'ideye şakîl ve ağırdu. ⁽¹⁵⁾ Karada olan kuşlar ve büyük olan kuşlar etleri rib' sıtmaların ⁽¹⁶⁾ peydâ eder. Mizâcları ıssı olanlara sirke ve qoruq şuyı ve bunlara ⁽¹⁷⁾ beñzer ekşiler ile işlâh olunur ve mizâcları ıssı olmayanlara mirî ⁽¹⁸⁾ ve zeyt yağıyla tavada qavurup yemek eyüdü ve şunlar ki bedenlerin ⁽¹⁹⁾ qurutmaq isteyeler kebâb ve biryân édüp yeyeyler. Bu ikisi dağı [682b] ⁽¹⁾ ma'ideden geç iner ve şunlar ki qanları ve hılqları incelmesini murâd edinelere ⁽²⁾ eti toğrayup şu ile ve münâsib yağlar ile bişürüp şürbâsı ile ⁽³⁾ yeyeler. Kebâb ve biryân olanuñ ma'ideden inmesi şuda bişmişden ⁽⁴⁾ geçdür ve andan hâşıl olan qan yâbisraq ve qaviraqdur.

Lihyetü't-teys: ⁽⁵⁾ Teke şakalı demekdür. Murâd, bir nebâtdur lâkin haqîqatinde ihtilâf vardır. ⁽⁶⁾ Zîrâ tã'ife-i 'Arab lihyetü't-teys dëyü bir nebâta dërler ki yaprağı pırasa ⁽⁷⁾ yaprağı gibidür ve yuqaru qalkup büyümez hemân yer üzerine döşenüp ⁽⁸⁾ biter. Yapışılduqda muhkemligi ve qatılığı vardır, uşâresinde qâbizlik ⁽⁹⁾ vardır. Tã'ife-i 'Arab aña ez-nâbü'l-hayl ya'nî at quyruqları dağı ⁽¹⁰⁾ dërler. Ammâ Huneyn nâm şâbib Hâkim Dîşkürî-düs kîsüs dëyü zıkr ⁽¹¹⁾ étdüğü devâyı lihyetü't-teysdür dëyü tefsîr eyledi. Pes şâbibler aralarında ⁽¹²⁾ ol devâ meşhür oldı ve dëdi ki bu devâ taşlu yerlerde biter, budakları ⁽¹³⁾ çok ağaç gibi qatı nebâtdur. Degirmi ve qatı ve üsti püslü yaprakları ⁽¹⁴⁾ vardır. Gülnâr çiçeğine beñzer çiçeği vardır. Bir şınfı dağı vardır ki çiçeği beyâzdu, ⁽¹⁵⁾ şâbi'atı harâret ile bürüdet arasında mu'tedildür, bürüdete meyli ziyâdedür, ⁽¹⁶⁾ derece-i şâniye âhirinde yâbis ve qâbizdu. Tâze yaprağını ezüp qurıdup ⁽¹⁷⁾ yaralar üzerine ekseler oñulda.

Çiçeğünün kuvveti ziyâdedür. Eger şarâb ile ⁽¹⁸⁾ içseler bağarsuqlarda olan çibana ve ma'ide za'ifliğine ve anlara maddeler ⁽¹⁹⁾ inmesini men' eyleye ve eger çürüyüp fâsid olmuş yaralara yaqı etseler [683a] ⁽¹⁾ <etseler> eyü ede ve eger çiçeğini bal mûmı ve hām zeytünden olan zeyt yağı ⁽²⁾ ile qarışdurup âteş yanığına sürseler eyü ede. Bu ağacuñ köki yanında ⁽³⁾ yâkût kıızılığına mâyl bir güne tarâşış ya'nî mantara beñzer nesne biter ⁽⁴⁾ ve ba'zısı beyâz ve ba'zısı kıızıla mâyl beyâz olur ammâ eyüsi koyu ⁽⁵⁾ kıızıl olanıdır. Bu tarâşışde olan kâbızlık cemī'an şeceri ve sâ'ir ⁽⁶⁾ eczâsında olan kâbızlıktan ziyâdedür. Lisân-ı Rümide heyûkaşîdâs ⁽⁷⁾ ve lisân-ı Yünânide ebû kuştus isimlerinden murâd, bu zıkr olınan tarâşîsdür. ⁽⁸⁾ Lihyetü't-teys uşâresi ıtlâk olunsa murâd bu tursüş uşâresi ⁽⁹⁾ olur. Kuvveti huzaż kuvveti gibidür lâkin huzażda taḥlil etmek daḥı vardır ⁽¹⁰⁾ ve bu tursüşde ancak kâbızlık vardır. Tabî'atı derece-i ülâ âhîrinde bârid ⁽¹¹⁾ ve derece-i şâliğede yâbisdür. Maddeler inmesinden olan cemī'an marâzlara ⁽¹²⁾ nef' édüp şifâ olmaḡda kuvveti ziyâdedür. Qan tükürmeyi ve qarın ⁽¹³⁾ yürimesini ve ḥayz qanını tıttup keser. İçmekle ve ḥuḡne etmekle bağarsuqlarda ⁽¹⁴⁾ olan çibanlara bir miḡdâr nef' eder. Za'if ve gevşemiş olan a'zâya ⁽¹⁵⁾ yaqı etseler muḡkem édüp kavî eyleye, ma'ide ağzına ve cigere yaqı etseler ⁽¹⁶⁾ ziyâde nef' eyleye. A'zâya kuvvet verüp muḡkem etmek için tiryâḡ-ı fârûḡ ⁽¹⁷⁾ terkîbine daḥı qorlar. Sâ'ir aḥvâlinde daḥı aḡâkıyâ dedükleri devâdan ⁽¹⁸⁾ daḥı kuvveti ziyâdedür. Uşâresinden miḡdâr-ı isti'mâli üç dirheme dekdür ⁽¹⁹⁾ ve yaprağından ve çiçeğinden dört dirheme degindür.

Leḡâ'ül-gül: [683b] ⁽¹⁾ Deyü yabân âdemi şaḡalları demekdür. Şa'rü'l-gül daḥı dërler. Nitekim ḡarf-i ⁽²⁾ şinde zıkr olınmışdur. Ol devânuñ sınıf-ı aḡîridür.

Leḡâmü'z-zehab: ⁽³⁾ Ve leḡâmu'ş-şâḡa daḥı dërler ya'nî altun yapışduracaḡ ve kıuyumcılar leḡâmı ⁽⁴⁾ daḥı dërler ma'lumdur. Bu leḡâmdan şol ki ma'denidür ḡarf-i bâda bûraḡ ⁽⁵⁾ envâ'ı zıkr olunduḡı maḡalde zıkr olınmışdur ve şol ki 'amelidür aña tenkâr ⁽⁶⁾ dërler ki muḡaddemâ ḡarf-i tâda zıkr olunmuşdur.

Lihyetü'l-ḡimâr: ḡimâr şaḡalı ⁽⁷⁾ demekdür. Murâd, kıuyu küzbere-si ya'nî kişnici demekdür ki bersiyâvşân demekle ⁽⁸⁾ ma'rûf nebâtdur ki Türkide baldırı kara dërler.

Lihyânî: Râzî⁽⁹⁾ nâm tabîb demiş ki murâd, harşef ya'nî kenger dedükleri nebâtdur ki harf-i hâda⁽¹⁰⁾ zikr olunmuşdur ve *Falâha* nâm kitâb şâhibi demiş ki murâd, hassü'l-kelb⁽¹¹⁾ dedükleri devâdur ve dedi ki Yünânîde dînsâkûs dedükleri devâdur ki⁽¹²⁾ aña dâyimâ şusuz dërler. Nitekim harf-i dâlda zikr olunmuşdur.

Lahnîs:⁽¹³⁾ İsm-i Yünânîdür. Murâd, benefşe gibi çiçeği olan yabânî şeb-büy çiçeğidir. İki⁽¹⁴⁾ dürlüdü: Birisi tağlarda ve birisi yabânlarda biter. İksinü'n dahı⁽¹⁵⁾ şüretleri berâberdür lâkin tağlarda olanı kuvvetlürâkdur ve eli tırmalar⁽¹⁶⁾ irirağdur ve kiçirekdür. Eger tohmından iki mişkâl mişkârı içseler karnı ziyâde⁽¹⁷⁾ ishâl eyleye. Bu devânü'n tabî'atı derece-i şâlîsede hârr u yâbisdür, huşûşan⁽¹⁸⁾ tohmı ve çiçeği ziyâdedür. Eger 'akreb üzerine bıraksalar 'akrebi katl êde.⁽¹⁹⁾ İkisinden her kankısınü'n tohmından bir dirhem mişkârı içseler kıyruğın [684a]⁽¹⁾ <kıyruğın> kaldurup gezen 'akreb şokduğundan nef' êdüp eyü eyleye.⁽²⁾

Lizâku'z-zehab: Altun yapışduracak demekdür. Murâd, uşak dedükleri⁽³⁾ şamğdur ki harf-i elifde zikr olunmuşdur. Kezâlik bundan aqdem lehâmü'z-zehab⁽⁴⁾ dëyü zikr olunan nesneye dahı lizâku'z-zehab dërler.

Lizâku'r-ruhâm:⁽⁵⁾ Ve lizâku'l-hacer dahı dërler. Murâd, muqaddemâ harf-i şadda şamğu'l-belât⁽⁶⁾ dëyü zikr olunan devâdur.

Lisân: Dil demekdür ki ma'rûfdur.⁽⁷⁾ Dil ince ve didim sînilerden ve ince tamarlardan ve gekşek ve yumışak⁽⁸⁾ etden ve sînilrü etden terkîb olunmuş 'uzvdur. Ma'ideye hafîfdür⁽⁹⁾ ve ma'ideden tîz iner lâkin tîz fâsid olur. İşlâhı budur ki bişürüp⁽¹⁰⁾ kişnic ve kemmün ve hülincân ile yeyeler ve mizâcları ıssı olanlar sirke⁽¹¹⁾ ve kıurı kişnic ile yeyeler. Dil bedene ruṭûbet vërüp erlik şuyın⁽¹²⁾ dahı ziyâde êder. Eczâ-yı hârre ile ekl êdinicek bu nef'i êder.

Lisânü'l-hamel:⁽¹³⁾ Kıuzı dili demekle ma'rûf olan nebâtdur ki Türkîde sînilrü yaprak dërler.⁽¹⁴⁾ İki dürlüdü: Birisi iri ve birisi ufağdur. Ufağınü'n yaprağı ince⁽¹⁵⁾ ve mişkârı kiçirek ve düzluğı ziyâdedür. Yere yaqın üç küşelü baldırı⁽¹⁶⁾ vardur, Şaru çiçeği vardur. Baldırı tarafında kıuzı kıulağı dedükleri nebât⁽¹⁷⁾ tohmına beñzer siyâh tohmları olur ammâ bunü'n tohmınü'n yıldırması eyü olur.⁽¹⁸⁾ Büyükle olan şınıfınü'n baldırı dahı üç küşe-

lüdür ve arşun kadar ⁽¹⁹⁾ olur ve kızıla mâyildür ve bununı tohmı sağır olan sınıfınınuñ tohmından **[684b]** ⁽¹⁾ incerekdür. İkisünün çiçekleri birdür. İkisünün dağı kökleri tiz ufanur ⁽²⁾ gevşekdür ve üstleri tülüdür. Ancak barmak kadar kalın olur. Büyük ⁽³⁾ olan sınıfınınuñ menâfi'i ziyâdedür ve lisânül-hamel dëyü itlâk olursa ⁽⁴⁾ murâd büyüğü olur. İkisünün dağı cemî'an eczâları ile tabî'atları derece-i ⁽⁵⁾ sâniyede bârid-i yâbisdür lâkin çiçeklerinüñ bürüdetleri bir miqdâr az olup ⁽⁶⁾ i'tidâle mâyildür ve köklerinde lezâfet ziyâdedür. Cemî'an eczâsı cilâ ⁽⁷⁾ etmekden hâlî degüldür. Eger çeyneseler dişlerde hâretden olan ağrıyı ⁽⁸⁾ giderüp eyü ede. Tohmı cigerde ve böğreklerde olan süddeleri açmağda ⁽⁹⁾ eyüdü. Eger yaprağı ile yakı etseler kirlü ve yaramaz irinlü çıbanları pāk ⁽¹⁰⁾ eyleye ve dâ'ül-fil marazına nef eder ve kan akmayı tutup kese ve tağılup ⁽¹¹⁾ ulaşur maķūlesi olan çıbanları ve sâ'ir ıssıdan olan şişleri ⁽¹²⁾ tağılup ziyâde olmasını men' eder ve şerâ dedükleri hâretden bedende ⁽¹³⁾ ziyâde olmasını men' eder ve eger 'uşâresinden içseler şerâyı gidere. ⁽¹⁴⁾ Eger taze yaralara yakı etseler yaraları yapışdura. Eger bişürüp ⁽¹⁵⁾ sirke ve tuz ile yëseler bağırsuğlarda olan çıbanlara ve eskiden olan ⁽¹⁶⁾ ishâle nef eyleye. Gâh olur mercimek ile çügündür yerine bişürürler ve istikşâ-yı ⁽¹⁷⁾ lahmîsi olanlara yëdürürler ve bu marazı olanlara ve şar' marazı olanlara ⁽¹⁸⁾ eyüdü. Eger yaprağınıñ şıkındusuyla dâyimâ mazmaza etseler ağızda olan ⁽¹⁹⁾ kabarıları ve çıbanları giderüp eyü ede. Eger kımiyâ dedükleri balçık ile **[685a]** ⁽¹⁾ <balçık ile> veyâhüd kırşundan olan üstübeç ile kırışdurup ⁽²⁾ humre dedükleri şafrâvî şişe sürseler eyü ede. Eger hâretden ağrısı ⁽³⁾ olan kulağ içine tamlatsalar nef eyleye. Eger göz için olan devâyı ⁽⁴⁾ 'uşâresiyle ezüp göz içine tamlatsalar gözde olan şişe ve ağrıya ⁽⁵⁾ nef eyleye ve gevşemiş ve kanlu olan diş etlerine nef eyleye. Eger 'uşâresini ⁽⁶⁾ yalınuz veyâhüd âher münâsib devâ ile içseler kan tükürmek her nereden ⁽⁷⁾ olursa olsun nef eyleye. Gâh olur yüñe bulayup rahm boğulmasına ⁽⁸⁾ sebep olan ağrı için 'avratlar götürünürler. Eger kökin bişürüp ⁽⁹⁾ şuyı ile mazmaza etseler dişler ağrıların sâkin eyleye. Ba'zılar demişler ⁽¹⁰⁾ eger köklerinden üç dânesin dört buçuğ vaķıyye şarâb ile ki mişli şuyı ile ⁽¹¹⁾ kırışmış ola içseler hummâ-yı ğıbb dedükleri sıtmaya nef eyleye ve eger dört ⁽¹²⁾ dânesini içseler hummâ-yı rıb'a nef eyleye. Ba'zılar köklerini hanâzîr dedükleri ⁽¹³⁾ çıbanları ve şişleri olanlara aşakoyup götürdürler ve dërler ki hanâzîri ⁽¹⁴⁾ taħlîl eder. Her bâr ki çıbanlar ziyâde kirlü ve paslu

veyâhüd derîñ olalar ⁽¹⁵⁾ yapraklarını muhkem döğeler ve eger bir miqdâr cilâ étmege veyâhüd et bitürmege ⁽¹⁶⁾ ve ağrıyı sâkin étmege ihtiyâc olursa yapraklarını dögmeksiz üzerine ⁽¹⁷⁾ koyalar. Eger döğüp ve şıqup şuyından şülş-i raṭl miqdâra dek içseler ⁽¹⁸⁾ ziyâde ḥarâret sebebi ile çok şu içmekle ve hazm fâsid olmağla olan ⁽¹⁹⁾ ishâli kesüp nef eyleye. Qaynadılmış olan da kıbızlık ziyâdedür **[685b]** ⁽¹⁾ ve kaynadılmış olmayanda cilâ étmeklik ziyâdedür. 'Uşâresinden istî'mâli ⁽²⁾ câyiz olan miqdâr bir vaḳıyyeden nişf raṭl miqdâra dekdür ve toḥmından ⁽³⁾ bir dirhemden üç dirheme dekdür. Ba'zılar demişler öykene zarar éder. İşlâhı ⁽⁴⁾ 'asel iledür. Ba'zılar demişler 'uşâresi ṭalaḳa zarar éder. İşlâhı maşṭakî ⁽⁵⁾ iledür.

Lisânü's-sevr: Şıgır dili demekle ma'rûf ve meşhûr nebâtdur. Şüretde ⁽⁶⁾ muḳaddemâ ḥarf-i bâda büşîr déyü beyân olunan nebâta beñzerdür. Yaprığı ⁽⁷⁾ şıgır dili gibi iri ve burtuḳdur ve siyâha mâyildür. Bu nebât feraḥ véricidür. ⁽⁸⁾ Eger şarâb içinde bişürseler içen kimesneye tîz feraḥ vére. Budaḳları daḥı ⁽⁹⁾ eli tırmalar burtuḳdur. Eyüsi vilâyet-i Ḥorâsân'da olanıdır ki yaprağı ⁽¹⁰⁾ kıalın olup yaprağı yaşıllığında beyâz noḳtaları ola ki ol noḳtalar ⁽¹¹⁾ yapraqda olan dikenlerün veyâhüd püslerün kökleridür. Ṭabî'atı derece-i ⁽¹²⁾ ülâda ḥârr u raṭbdur. Qalbe kuvvet véreüp feraḥ vérmeye 'azîm ḥâşşası ⁽¹³⁾ vardur ve ṭabî'atı yumışadur ve sevdâ ve sâ'ir yanmış olan ḥılṭları ⁽¹⁴⁾ kendüde olan 'azîm ḥâşşası ile aşığa indürür ve bu sebeb ile vesvâs ⁽¹⁵⁾ ya'nî yaramaz fikrleri ve ḳorḳuyı ḳalbden giderür. Yaprığınıñ yaḳılmışı diş ⁽¹⁶⁾ etleri gevşekliğine ve oḳlancıklar ağızlarında ḳulâ' dedükleri ḳabarlara nâfi'dür. ⁽¹⁷⁾ Eger ağızı anuñıla yusalar ağızda olan ufaḳ çıbanları ve ḥarâreti ⁽¹⁸⁾ sâkin eyleye. Acı şafrâyı daḥı ishâl éder ve şafrâ sebebi ile olan ⁽¹⁹⁾ yürek oynamasını daḥı giderür. Miqdâr-ı şerbeti üç dirhemden beş dirheme dekdür **[686a]** ⁽¹⁾ <dirheme dekdür> ve şuda yaturup işlanmışından on dirheme degindür. ⁽²⁾ Yürek oynamasına şol vechle tecrîbe olinmişdur ki lisân-ı sevrden iki dirhem ⁽³⁾ ve ṭîn-i Ermenîden bir dirhem alup sükker ile içeler. Öksürük ve gögüs iriligine ⁽⁴⁾ nâfi' olan maṭbûhlara ya'nî bişürilen nesnelere ḳatsalar nef ziyâde ⁽⁵⁾ ola. Ba'zılar demişler ṭalaḳa zarar éder. İşlâhı şandal iledür.

Lisânü'l-ibl: ⁽⁶⁾ Deve dili demekdür. Murâd bir nebâtdur ki ba'zılar aña ri'yü'l-ibl demişler ya'nî deve ⁽⁷⁾ otlayacaḳ nebât demekdür ammâ böy-

le deyenler ğalaṭ etmişlerdür, āher nebātdur. Zīrā ⁽⁸⁾ ri'yu'l-ibl ḫarf-i rāda zikr olunmuşdur. Bu nebāt şümnüşīdūr, uzundur ve budaqları ⁽⁹⁾ çokdur. Budaqları dört bucaqludur ve beyāza māyıldür. Yaprığı ayva yaprağına ⁽¹⁰⁾ beñzer lākin andan uzunraḫ ve yaşşılığı azraḫdur. Yunmuş geyesiler ⁽¹¹⁾ burtuqlarına beñzer azacuḫ iriligi vardır. Üstinde beyāza māyil ufaḫ ⁽¹²⁾ tüyi vardır. Rāyihāsında ağırılık ve hoşluk vardır, yaşşılığa ve yumruluğa ⁽¹³⁾ māyil şaru yemişi vardır. İri yarı yerlerde biter. Ṭabī'atı derece-i şālisede ⁽¹⁴⁾ ḫārr u yābisdür. Eger yapraqlarını ve budaqlarını şu ile bişürüp içseler ḫayzı ⁽¹⁵⁾ ve sidügi yüride ve 'avrat ḫarnından oğlanı çıkara ve şefnīn-i ⁽¹⁶⁾ baḫrī ki muḫaddemā beyān olunmuşdur anuñ şoḫduğına nef' eyleye. Eger bişürülmüşinden ⁽¹⁷⁾ içseler ve yaprağından çeyneseler dil tutilup söylemege ḫādir olmamağı gidere ⁽¹⁸⁾ ve dilde ızırābı ve tıttunluğı iślāḫ eyleye. Gāḫ olur bu nebātdan yetmiş ⁽¹⁹⁾ dāne mişḫāl miḫdārın alup yetmiş raṭl miḫdārı şīre içine koyup [686b] ⁽¹⁾ tā muḫkem olıncaya degin tırdıḫdan soñra ḫayz tıttunluğına ve ḫaraca etlerde olan ⁽²⁾ berelere ve öksürüğe ve ḫan tükürmege ve yanlarda ve ḫavıḫda ve bögreklerde olan ⁽³⁾ çıbanlara ve ḫarāretlere nāfi' şarāb olur. Bu maḫūle şarābından miḫdār-ı şerbet raṭl ⁽⁴⁾ miḫdāra dekdür ve yaprağından üç dirheme dekdür ve 'uşāresinden iki dirhemdür ⁽⁵⁾ ve şu ile bişürülmüşinden şüls-i raṭl miḫdāra dekdür.

Lisānū'l-'uşfūr: ⁽⁶⁾ Serçe dili demekdür. Murād, serçe diline beñzer bir güne yemişdür. Ba'ızılar bu yemişüñ ⁽⁷⁾ ağacına sivri siñek andan ḫāşıl olur bir güne ḫavaḫ ağacı ismi ki ⁽⁸⁾ derdār derler anuñ ismi ile tesmiye ederler. Bu ism ile tesmiye etdikleri ⁽⁹⁾ sivri siñek ḫāşıl etdügi için degüldür. Bu ağaç taḫlarda çok olur ⁽¹⁰⁾ ve büyük ağaçdur. Yaprığı bādem yaprağına beñzer ve yemişi ḫurmā salḫımlarına beñzer ⁽¹¹⁾ ki budaqları birbirinden ayrılmışdur. Salḫımlarında zeytün yapraqlarına beñzer lākin ⁽¹²⁾ andan kiçirek ve incerek ve ḫatıraḫ yemişleri vardır ki her birinüñ içerusinde ⁽¹³⁾ serçe diline beñzer üsti kızıl ve içerusi şaruya māyil beyāz içi vardır. ⁽¹⁴⁾ Lezzetinde keskinlik ve acılık ve acıtmaḫlıḫ vardır. Acılığı gizlürekdür. ⁽¹⁵⁾ Ṭabī'atı derece-i şāniye āḫirinde ḫārdur ve ḫarāretinden azacuḫ ruṭūbet-i fażliyyesi ⁽¹⁶⁾ vardır. Boş bögrekler aḫrılarına nef' eder ve şu yollarında taşları ufaḫlar. ⁽¹⁷⁾ Yaprığı yaraları oñuldur ve yaş olan çıbanları pāk eder. Eger ḫabuḫlarını ⁽¹⁸⁾ sirke ile ezüp berelenmiş olan ḫaraca et üzerine yaḫı

êtseler nef^f (19) eyleye. Ğalîz ruṭûbet sebebi ile tütulmuş olan sidügi aḳıdur ve cimâ'a [687a] (1) <ve cimâ'a> ziyâde kuvvet vèrüp cimâ'a eyü taḥrîk eder ve yürek oynamasına (2) nâfi'dür. Cimâ' için yalınuzından üç mişkâle dek isti'mâli câyizdür ve âḥer (3) cimâ'a yardım eder devâ ile iki dirhem mişkâra dek isti'mâli câyizdür. (4) Bedeli ḳabuĝı şoyulmuş cevz-i bevâdan vezni ve kızıl behmeden nişf (5) veznidür. Ba'zılar demişler bedeli yenilen ma'rûf cevzden mişli ḳadar ve tûzeriden (6) mişli ḳadardur.

Lisânü's-sebu': Ğayr-ı ma'rûf bir nebât ismidür. Aña binâ'en (7) zikri ile taṭvîl olunmadı.

Lisânü'l-kelb: Kelb dili demekdür. Gâh olur (8) murâd muḳaddemâ zıkr olunan lisânü'l-ḥamel olur ve gâh olur ki murâd, ḳuzı (9) ḳulaĝı dedükleri ekşi yapraklar olur ve gâh olur lisânü'l-ḥamele müşâbih (10) âḥer ĝayr-ı ma'rûf nebât olur. Aña binâ'en zıkr olunmayup taṭvîl olunmadı. (11)

Lisân: Dil demekdür. Murâd, şıĝır ḳulaĝı demekle ma'rûf nebâtdur ki (12) yaprakları yere döşenüp lisânü's-şevr nebâtında olduĝı gibi eli tırmalar (13) iriligi vardır ve yaprakları ortasından arşun uzunluĝında (14) çubuĝı bitüp üzerinde sürme reng gökçil çiçeği olur. Defa'atile (15) nefi tecrîbe olunmuşdur. İnsân ve deve dillerinde olan aĝrılara ki (16) dillerde zâhir olur marâzdan olur ve ol marâz enâr dânesine beñzer (17) kızıl ve ḳatı ve ufaḳ çibanlardur nef şol vechledür ki ufaḳlayup (18) üzerine ekerler veyâḥûd bişürülmüş ile mazmaza ederler. Ba'zılar demişler (19) bu nebât lisânü's-şevr deyü zıkr olunan nebâtdur ammâ bu kelâm ĝalaṭdur. [687b] (1) Farḳları budur ki bu nebâtuñ yapraĝı degirmi ve yaşıdır ve çiçeği yere şarkılıdur (2) ve nebâtuñ râyihası ḥıyâr râyihasına beñzerdür ve bir mişkâr yelmeşikligi vardır. (3) Ammâ lisânü's-şevrde bu zıkr olunanlardan nesne yokdur ve çig ve bişmiş (4) iken daḥı yenür. Ṭabî'atı bârid-i raṭbdur, yürek oynamasına nef eder (5) ve ma'idede olan ḥarâreti söyündürür ve aĝızda olan ufaḳ ḳabarlara (6) ve ḥarâretten olan aĝız marâzlarına nef eder.

Lisânü'l-baḥr: Muḳaddemâ (7) ḥarf-i sînde lisân-ı Yünânî üzre sîbiyâ deyü zıkr olunan balıĝ (8) içinde bulunan ḳatılıḳdur. Bu ḳatılıḳ için nef zıkr olunmamışdur lâkin ba'zılar (9) demişler eger anı sirkeye ḳarîb ḳosalar sirke anı kendüye çeke.

Laşaf: ⁽¹⁰⁾ Muḳaddemā ḫarf-i kāfda kebere dēyü zıkr olınan maʿrūf dānelerdür ki kebere ⁽¹¹⁾ dēdükleri turşî andan olur.

Luʿbe-i Berberiyye: Ḥakīm İbn Sīnā demiş ki ⁽¹²⁾ sūrincān dēyü zıkr olınan devāya beñzer bir nesnedür ammā ḫaḳīḳatde ⁽¹³⁾ sūrincān degüldür. Rāzī nām ṭabīb reʿyi ve tecribesi budur ki bu devāyı içmek ⁽¹⁴⁾ zehrlere nāfiʿdür. Zīrā ḳıyās daḫı anı iḳtizā eder ve dēr ki bu devā sāʿir ⁽¹⁵⁾ devālardan eşrefdür.

Luʿbe: İtlāk üzre olduḳda yebrūḫ ki ⁽¹⁶⁾ inşāʿallāhu teʿālā ḫarf-i yāda zıkr olunur anuñ ismidür.

Lift: ⁽¹⁷⁾ Lisān-ı Nabaṭī üzre şalgam ismidür ki bostānīsī ve beyābānīsī daḫı olur. ⁽¹⁸⁾ Nitekim aşnāfi ile ḫarf-i şīnde şelcem dēyü zıkr olunmuşdur.

Luffāḫ: ⁽¹⁹⁾ Yebrūḫuş-şanem dēdükleri devādur ki inşāʿallāhu teʿālā ḫarf-i yāda zıkr olunur [688a] ⁽¹⁾ <olunur>.

Laḳlaḳ: Türkide leylek dēdükleri maʿrūf büyük ḳuşdur ki yaylaḳa ⁽²⁾ ve ḳışlaḳa gidüp gelür. Ḳışlaḳdan bahār evvellerinde gelür. Gāḫ olur yuvasında ⁽³⁾ ḳalup āḫer yere gitmez ammā gitmemek az vāḳiʿ olur. Laḳlaḳ dikenlerden ve ḡayrıdan ⁽⁴⁾ büyük ve derin yuva yapar tā ki yavruların yılanlar incitmeye. Ṭabīʿatı ziyāde ⁽⁵⁾ ḫārr u yābis ḫayvāndur. Yılanları yudar aña zarar étmez. Etinde bir miḳdār ⁽⁶⁾ çirkin rāyiḫa vardur. Zīrā yılanlar ve sāʿir ufaḳ cānverler yer ammā eti cüzām ⁽⁷⁾ olanlara ve zehrlü cānverler şoḳmuş kimesnelere nāfiʿdür. Baʿzılar dērler tersi ⁽⁸⁾ saçları boyar ve yüzde ve bedende olan behaḳ ve lekelere sürseler cilā eder. ⁽⁹⁾ Gözinde perdesi olana ödi ile sürme gibi çekseler gidere. Eti, mizācları ⁽¹⁰⁾ şovuş olanlarda cimāʿa yardım eder. Eti, fālic marazı olanlar ḡızālarındandır. ⁽¹¹⁾ Dērler ki ḳanı ḳatlı edicidir lākin sirke ile behaḳ ve baraşa sürseler gidere. ⁽¹²⁾ Yemek için yavruları yēgdür büyüklerinden. İşlāḫı budur ki sirke ve kerefs ve vāfir ⁽¹³⁾ ḳişnic ile bişürüp baʿdeḫu ṭatlu zeyt ile veyāḫūd bādem yaḳı ile ḳavurup ⁽¹⁴⁾ yēyeler ve üzerine şarāb içmeyeler.

Lükk: Maʿrūfdur. Merv ki yabān fesliḡenidür ⁽¹⁵⁾ aña beñzer bir nebātuñ şamḡıdur. Baʿzılar demişler şamḡı degüldür, gökden yaḳup aña ⁽¹⁶⁾ yapışup ḳalur. Şāḫib-i ḳitāb eydür: Zann olunur ki ḳavl-i evvel şāḫiḫ ola yaʿnī şamḡı ola. ⁽¹⁷⁾ Ṭabīʿatı derece-i şāniye āḫirinde ḫārr u yābisdür. Ziyāde

ķuvveti olmağla semizleri arıkladur ⁽¹⁸⁾ ve Őovukdan olan yũrek oynamasına nef' eder ve cigere ziyâde ķuvvet vȅrũr. ⁽¹⁹⁾ İstiskâ-yı laħmĩye nef' ȅtmekde ğâyetdũr, Őol vechle ki istiskâ-yı laħmĩye nâfi' olan [688b] ⁽¹⁾ ma'cũn ile ķatup isti'mâl ȅdeler. Bir buķuk dirhem miķdâra dek isti'mâli câyizdũr. ⁽²⁾ Eger her gũn bir denk miķdârın Őu ve sirke ile iķũp niķe zamân bũyle iķşeler bedeni ⁽³⁾ arıkladur. Eger bir kerrede arıklamak murâd olunursa bir def'ada miŐķâl miķdârı ⁽⁴⁾ iķşeler. Ba'zılar demişler lũkk, ķanufıhr dȅdũkleri Őamğdur ammâ bu kelâm ğalaķdur, âħerdũr. ⁽⁵⁾ Lũkk, ğũğũ perdelerine ķuvvet vȅrũr, yunmiŐ olıķ cigere mũte'allıķ devâ olmasında ⁽⁶⁾ yeg olur. Yumasınuń Őarĩķi budur ki evvelâ iķinde ķarıŐıķ olan ağaķ ⁽⁷⁾ pâreleri ve sâ'ir nesnelerden pâk ȅdũp ba'dehu zirâvend ve idħir kũkleri ⁽⁸⁾ ile ķaynadılmıŐ Őudan ȅzerine dũkeler ba'dehu hâvun destesiyle muħkem ovup ⁽⁹⁾ ezeler tâ tamâm ezilũp yumıŐaķ olduķda elekden geķũrũp elekde ķalan ⁽¹⁰⁾ ķirki yabâna atalar ve elekden geķen Őu ile Őura tâ cũmle aŐağa inũp ȅzerinde ⁽¹¹⁾ Őu Őâf ķaldũķda yap yap Őuyı ȅzerinden giderũp Őu dibinde ⁽¹²⁾ ķalan lũkki alup ğũlğede ķurudalar ve isti'mâl ȅdeler. Sũddeleri aķmaķda ⁽¹³⁾ ve ciger za'fına nef' ȅtmekde lũkke bedel râvendden vezninũn iki ŐũlũŐi miķdârdur ⁽¹⁴⁾ ve asârũndan niŐf vezni ve aķ ŐabâŐirden vezninũn iki ŐũlũŐi miķdârdur. ⁽¹⁵⁾ Ğâh olur tâze yaŐıl uŐnânı bir gũn bir ğecede Őu iķinde ıŐlayup ⁽¹⁶⁾ ba'dehu lũkki iķine ķoyup ve yavaŐ âteŐ ȅzerine ķoyup bir nesne ķarıŐdurup ⁽¹⁷⁾ ķaynadurlar tâ iķinde olan ķirk mirk bir yȅre geľũp Őop gibi olup ⁽¹⁸⁾ ve Őuyı Őâf ve laķif kıvıl olup ol Őuya Őamğ Őuyı ķatup anuńla ⁽¹⁹⁾ yazarlar ve naķŐ ȅderler a'lâ olur ve bir yȅre cem' olmiŐ olan ķirk mirk [689a] ⁽¹⁾ <mirk> ile yapıŐdurması lâzım nesneleri yapıŐdururlar ve ğayrıya ķullanurlar. ⁽²⁾

Lemlem: Ehl-i Mağrib ıŐılâhları ȅzre ķıķf-ı baħrĩ ya'ni deryâ iķinde ⁽³⁾ biten Tũrkĩde serken dȅdũkleri nebât ismidũr. Nitekim ķıķf envâ'ı harf-i ķâfda ⁽⁴⁾ zıkr olınmiŐdur.

LihĩtiŐ: İsm-i Yũnânĩdũr. Yaprāğı pırasa yaprāğına beńzer ⁽⁵⁾ bir gũne ğayr-ı ma'rũf nebâtdur. Ańa binâ'en tercemesi ile bilâ-fâ'ide taķvĩl olınmıŐdı. ⁽⁶⁾

Levz: Bâdemdũr. Eger ağacı ve eger yȅmiŐi ma'rũfdur bũyũk ağaķdur ve yaprâķları ⁽⁷⁾ dũmdũzdũr. Bir miķdâr ķabızlığı ve acılığı vardur ammâ levz dȅyũ ıķlâķ ⁽⁸⁾ olunduķda murâd yȅmiŐi olur. Bâdem bostânĩ olur ve yabânĩ

olur. Bostānisi ⁽⁹⁾ dahı iki dürlüdü: Birisi tatlı ve birisi acıdur. Tatlusunun ṭabī'atı derece-i ⁽¹⁰⁾ ülāda ḥarr u raṭbdur ve acısının ṭabī'atı derece-i ṣāliḥede ḥarr ve derece-i ⁽¹¹⁾ ülā ahirinde yābisdür. Yemişinün eyüsü oldur ki ḳabuḡı ince olup ⁽¹²⁾ ve kendüsi yaşşı olup rengi kıızıllığa ve şaruluğa māyil ola ve ağır olup ⁽¹³⁾ tāze ola ve rāyiḥası hoş ola. Bādem beden içinde olan a'zāyı ⁽¹⁴⁾ cilā edüp yumışadur. Yemişine yapışmış olan ince ḳabuḡınınun ḳuruması ⁽¹⁵⁾ sebebi ile ağacından indükden sonra yemişinde dahı bir miḳdār ḥuşūnet ⁽¹⁶⁾ ya'nī ḳuruluğa māyillik olur. Bādem göğüsde olan hıltları tükürmege, göğse ⁽¹⁷⁾ ve göğüs altlarına yardım eder ve boğazı yumışadur. Bādem südini sükker ile içseler ⁽¹⁸⁾ öksürüğü ve göğüs iriligini sākin eyleye. Eger tāzesini iç ḳabı ile yēseler ⁽¹⁹⁾ diş etlerin ve ağzı ve ma'ideyi dibāgat eyleye. Ḳavrulmuş olan bādem [689b] ⁽¹⁾ ma'ideye nef' eder ve ḳavrulmağıla ma'ideye olan ağırlığı ve muvāfiḳ olmaması ⁽²⁾ gider. Bādemden ḳavrulmuş olmayan ḳarnı yumışadur ve ḳavrulmuşı ḳarnı ⁽³⁾ ṭutar ve cimā'a yardım eder. Bādemün ögünmişı ma'ideye ağırdur, ma'ideden ⁽⁴⁾ geç iner. Rehşī ki ḳavrulmuş ve ögüdülmüş sīsāmdur anuñ ma'ideden ⁽⁵⁾ inmesi andan tizdür. Bādemı sükker ile yemek yumışatmasını ve hıltları bişürmesini ⁽⁶⁾ ziyāde eder. Bādemı ve ḳabı şoyulmuşınınun ḳuvvetini ḥıfz etmege ḥile budur ki ⁽⁷⁾ vāfir mersin yaprağı ile ḳarışdurup şaḳlayalar. Bādemden şol ki bozulup ⁽⁸⁾ çürümüş ola yaramazdur. Anuñ yemesinden şaḳınmaḳ evlādur. Zīrā iztirāb ⁽⁹⁾ ve ḡuşsa ve gönül bulanmaḳ ve yaramaz nefes almaḳ ve iştiḥā düşürmek peydā eder. ⁽¹⁰⁾ 'İlācı budur ki ḳuşdurup ve ḥuḳne edüp ba'dehu ekşi ve ḳuvvetlü rublar yeyeler, ⁽¹¹⁾ rubb defa'ātile beyān olunmuşdur ve nefsi hoş eder nesnelere veler. Bādemün yaprağı ⁽¹²⁾ ḳurı olıcaḳ ishāli keser ammā tāzesi belki ishāl eder ve ḳarında olan ⁽¹³⁾ ḳurdları ṭaşra eder. Bādem çiçeği cimā'a taḥrīk eder ve nesfe hoşluḳ vērür. ⁽¹⁴⁾ Ba'zılar demişler 'avratları cimā'dan keser. Bādem egerçi bedende çok ṭurup tiz ⁽¹⁵⁾ çıḳmaz, ma'a-hāzā bedende südde etmez belki ba'zı süddeleri açar ve menī ya'nī erlik ⁽¹⁶⁾ şuyı yangının sākin eder. Sükker ile yēseler herkesde erlik şuyını ziyāde ede. ⁽¹⁷⁾ Nebāt sükkeri ve şeker peniri bādemı ma'ideden tiz indürür ve dimāḡı ya'nī beyniyi ⁽¹⁸⁾ ziyāde eder ve bedeni semirdür ve çok ḡızā vērür. Eger bādem ma'ideye ağırlık vērse ⁽¹⁹⁾ veyāḥūd çok yēseler üzerine bir miḳdār mā'-i 'asel içeler ve eger tāzesinden çok yēseler [690a] ⁽¹⁾ <yēseler> ḡızā vērür, ḥuşuşan şol kimesneye ki ṭa'am yemek istemeyüp ḡızāsını ⁽²⁾ az yemek isteyenlere

veyâhüd şarâba ziyâde iştihâsı olanlar bâdem ile ⁽³⁾ içseler çok ğızâ ve şarâb istemeyüp anuñla kifâyet hâşıl ola. Ammâ acı bâdem ⁽⁴⁾ ağacınıñ köki hârr u yâbisdür, cilâ edici ve taḥlîl edicidür. Eger ziyâde ince ⁽⁵⁾ döğüp bâdem yağı ve şarâb sirkesi ile qarışdurup şovuḡdan baş ağrısı ⁽⁶⁾ olan kimesnenüñ alnına yağı etseler nef eyleye. Eger köklerini ziyâde ince ⁽⁷⁾ döğüp anuñla yüzde ve bedende olan lekeyi yusalar qoparup gidere. ⁽⁸⁾ Bişmiş daḡı böyledür, talaḡı ve bögrekleri pâk eder ve kûlence nef eder. Eger acı ⁽⁹⁾ bâdem döğüp 'avrat götürünse ḡayzını yürüde. Eger şarâb ile qarışdurup ⁽¹⁰⁾ şerâ dedükleri ḡarâret üzerine sürseler nef eyleye. Eger nişâsta ve na'nâ ⁽¹¹⁾ ile isti'mâl etseler öykende olan ıssı ve çatı şişler ve bögrekler ⁽¹²⁾ ağrılarınıñ büyük 'ilâclarından ola. Eger müşelleş ile isti'mâl etseler ⁽¹³⁾ gücle efşâna nef edüp şu yollarında taşları ufaḡlaya. Eger ⁽¹⁴⁾ ortaca cevz miḡdârın 'asel ve süd ile yutsalar ciğer ağrısına ve öksürüğe ⁽¹⁵⁾ ve bağarsuḡlarda olan şişmelere, ḡuşuşan kûlün dedükleri bağarsuḡda ⁽¹⁶⁾ olan şişmelere ziyâde nef eyleye. Eger şarâbdan evvel elli dâne ⁽¹⁷⁾ acı bâdem yêseler ser-ḡoş olmayalar. Eger dilküler sidüğü bir nesneye qatup ⁽¹⁸⁾ dilkü yése dilküyi qatı eyleye. Ammâ acı bâdem beñzi şarardur. Acı bâdem ⁽¹⁹⁾ yaḡını devâlara ve bişmiş nesnelere tamlatsalar ma'ideyi ve bağarsuḡları [690b] ⁽¹⁾ ma'ideye ve bağarsuḡlara yapışmış olan ġalîz ḡılḡlardan pâk eyleye. Süddeleri ⁽²⁾ açmaḡda bedeli afsentîndür. Tatlı bâdem yaḡını yüze sürseler yüzde ⁽³⁾ olan iriligi gidere. Acı bâdem yağı eger içmekle ve eger götürünmekle ⁽⁴⁾ 'avratlar qarınlarından oḡlancıkları düşürüp çıkarur. Tatlı bâdem ⁽⁵⁾ yaḡından şekerlü bulamaç ile on iki dirhem miḡdâra dek ve acı ⁽⁶⁾ bâdem yaḡından beş dirhem miḡdâra dek içmek câyizdür. Acı bâdem yaḡını ⁽⁷⁾ kulaḡlara tamlatmaḡla ağrıların giderür ve qurdları kırar ve şovuḡdan ⁽⁸⁾ olan çatlaḡların fi'l-ḡâl giderür. Acı bâdem ağacınıñ yapraḡları ⁽⁹⁾ şuda bişürüp ba'dehu şarâb ile qarışdurup anuñla başda olan ⁽¹⁰⁾ koñaḡları yusalar qoparup gidere. Yağı gicige ve temregüye ve uyuzâ ⁽¹¹⁾ nef eder ve göğüsde ve etrâfında olan ġalîz ḡılḡları qoparmaḡa ⁽¹²⁾ ziyâde yardım eder. Tatlı bâdemi yemek veyâhüd südini veyâhüd ⁽¹³⁾ yaḡını sükker ve ketre ile içmek qurı öksürügi giderüp eyü eder, ⁽¹⁴⁾ mücerredür. Acı bâdem bağarsuḡlara zarar eder. İşlâḡ-ı zararî sükker ile ve tatlı ⁽¹⁵⁾ bâdem iledür. ḡaşḡaş ve sükker, tatlı bâdemden ma'idede hâşıl olan ⁽¹⁶⁾ aḡırlığı ve kerâheti işlâḡ eder. Tuzlanmış olan bâdem işlâḡa ⁽¹⁷⁾ muḡtâc degüldür illâ megerki çok isti'mâl olına pes

şeker penîri ve bir miqdâr ⁽¹⁸⁾ mirî isti'mâl ile def' olunur. Üst kalın kabuğu içinde kebâb ⁽¹⁹⁾ olmuş olan bâdem cimâ'a ziyâde nâfi'dür. Bu bâbda 'azîm te'sîri vardır [691a] ⁽¹⁾ <vardur>. Ammâ yabânî bâdem hem ağacı ve hem yaprakları küçükdür ve çiçeği kıızıla ⁽²⁾ mâyildür ve hoş râyihası vardır. Bu ağaç cemî'an eczâsı ile ziyâde ⁽³⁾ kıbızdur ve bâdemi ufağdur, acılığı ve ziyâde kıbz ediciliği vardır. ⁽⁴⁾ Ma'ide yaşluğuna ve ruḫubetlerine ziyâde nâfi'dür, ruḫubetleri kıridup ma'ideye ⁽⁵⁾ kıvvet vürür. İ'tidâl ile çiçeginden ve yemişinden isti'mâl etseler bu fâ'ideleri ⁽⁶⁾ vürür, kışmayı ve ishâli tutar. Miqdâr-ı isti'mâli iki mişkâl miqdârdur. ⁽⁷⁾

Levzü'l-Berber: Ğarb câniblerinde Ğaralar'dan Berber demekle ma'rûf ⁽⁸⁾ ṭâ'ifenün bâdemi demekdür. Murâd, yabânî bâdemden bir şınıfdur ki şuretâ ⁽⁹⁾ fıstık içine beñzer lâkin andan büyükdür ve şarudur ve eṭrafında ⁽¹⁰⁾ birbirine geçmez delükleri vardır. Ṭabî'atı hârr u yâbisdür, ziyâde kıbızdur, ⁽¹¹⁾ kırnı tutar. Yağı eskiden olan şağırlığa ve kılağlar ağrılarına ⁽¹²⁾ bir mertebede nâfi'dür ki ğayrı devâlar aña berâber olmaz. Kırnı tutmak ⁽¹³⁾ için çiçeginden veyâhüd cirminden miqdâr-ı şerbet bir dirhem miqdâra dekdür. ⁽¹⁴⁾ Yağına zeyt-i Sūdân ya'nî Ğaralar zeyti dërler. Nitekim muḫaddemâ zıkr olunmuşdur ⁽¹⁵⁾ ve bu bâdem diyâr-ı Mağrib'de ercân dërler ve hercân daḫı dërler.

Lûbiyâ: ⁽¹⁶⁾ Bögrülce dedükleri ma'rûf dânelerdür. Dâneleri boynuzlar şeklinde zarflar ⁽¹⁷⁾ içinden bitüp çıkar. Nebâtınınuñ ba'zısı toğru turur ve ba'zısı yere ⁽¹⁸⁾ döşenür. Az vâkı' olur ki yanında olan âher nebâta şarmuşup ⁽¹⁹⁾ yukarı çıkar. Yapağı büyük şarmışık yapağına beñzerdür, ziyâde [691b] ⁽¹⁾ yaşıl ve düzdür. Yemişi henüz tâze yaşıl iken zarfları ile ma'an çig ⁽²⁾ iken yènür. Bögrülce iki şınıfdur: Birisi kızıl ve birisi beyâzdur. Kızıl ⁽³⁾ bögrülceyi şu ile bişürür iken sehl kıaynayıcağ ol şuyı giderüp ⁽⁴⁾ tekrâr şovuk şu kıoyup birkaç kerre böyle şuyın tebdil etseler beyâz ⁽⁵⁾ ola. Kızıl olanuñ ṭabî'atı derece-i ülâda hârdur ve beyâz olanuñ ⁽⁶⁾ ṭabî'atı mu'tedildür ve ziyâde kıvî ruḫubeti vardır. Sidügi yüridici ⁽⁷⁾ ve buḫâr edicidür lâkin bâklâ ve sâ'ir dânelerden mâşdan ğayrıdan aşâğadır. ⁽⁸⁾ Mâş, Türkîde kıara bögrülce ve merdümek dedükleri dânelerdür. Dimâğları za'if ⁽⁹⁾ ve zükâm marâzi olanlara bögrülce yemek zarar eder. Uyḫusuzlıktan ⁽¹⁰⁾ elemeleri olanlara ıslâhı budur ki şu ile muḫkem ḫaşlayup ve vâfir ⁽¹¹⁾ yağ

katup yeyeler. Eger tâze iken zarfları ile veyâhüd çig iken yeseler ⁽¹²⁾ çirkîn ve qorqunç düşler göstere ammâ muhkem haşlanup bişmiş olıcağ ⁽¹³⁾ az gösterür ve sirke ile olıcağ dağı az gösterür. Bögrülceyi yemek ⁽¹⁴⁾ ve bişürülmiş içinde oturmak, huşuşan sünbül-i Rümî yağı ve bāzred ⁽¹⁵⁾ dedükleri şamğ ile olursa hayz kanını yüridür ve galîz balğamî hılç ⁽¹⁶⁾ peydâ eder ammâ cimâ'a ziyâde eyü taħrîk eder. Yedükden sonra üzerine ⁽¹⁷⁾ hardal yeseler zararını ve şişirmesini giderüp cimâ'a taħrîk eyleye. ⁽¹⁸⁾ Kıızıl bögrülenün hayzı beyâzdan tîzdür ve şişirmesi azdur. Zeyt yağı ⁽¹⁹⁾ ve kemmün anı ıslâh eder. Evlâ budur ki dış kabuğın yemeyeler illâ megerki **[692a]** ⁽¹⁾ <megerki> cümle bir yerde iken şu ile muhkem haşlayalar ba'dehu ıssı ve hoş rāyihālu ⁽²⁾ otlar ile ve yağ ile kavurup ba'dehu sirke ve mirî içine birağup vāfir ⁽³⁾ tuz ve sa'ter ve fülful ile yeyeler. Et ile bişürmek bir miqdār ıslâh eder ⁽⁴⁾ lâkin hazmı geç olur. Ma'ideden inüp çıkmasına mâni' bulunmaz ise tîz ⁽⁵⁾ taşra çıkar. İçinde bişürüldüğü şu içinde 'avrat çok otursa ⁽⁶⁾ doğurduğda oğlan şonı dedükleri deriyi ve ölmüş oğlanı çıkara ⁽⁷⁾ ve oğlandan sonra gelecek kanı getürüp pāk eyleye ve bāzred dedükleri ⁽⁸⁾ şamğdan bir miqdār ile içe bi'l-hāşşiyye gönül bulanmasını vērür. İslāhı ⁽⁹⁾ için hardal ve miriden aşlah nesne olmaz. Sedef dedükleri nebāt ⁽¹⁰⁾ dağı ıslâh eder lâkin âleti kıvâma getürmeden aşğa qor.

Lūbiyâ-yı Hindiyye: ⁽¹¹⁾ Ehl-i 'Irāk ıstılāhı üzre Hind bögrülcesi demekdür. Murād muqaddemā ħarf-i ⁽¹²⁾ dālda demādım dēyü zıkr olınan devādur.

Lūkās: İsm-i Yünānīdür. ⁽¹³⁾ Bıtrîk nām taḃīb-i Nāşrānī bu devāyı ħurf-ı ebyāz ki muqaddemā zıkr olunmuşdur ⁽¹⁴⁾ anuñla tefsîr eyledi ya'nî ol teredür dēdi ve Ĥuneyn nām taḃīb dēdi ki ⁽¹⁵⁾ muqaddemā isfend-i sefid dēyü zıkr olınan devādur dēdi. Pes ba'zılar ⁽¹⁶⁾ dediler ki isfend-i sefid dağı ħurf-ı ebyāzdur. Ba'zılar dēmişler kuvvetde aña beñzer ⁽¹⁷⁾ āḫer devādur. Ba'zılar dağı dediler ki mervden bir gūnesidür. Merv, ħarf-i mîmde ⁽¹⁸⁾ zıkr olunur inşā'allāhu te'ālā.

Lūsīmāhyūs: İsm-i Yünānīdür. Ma'nāsı altuna beñzer ⁽¹⁹⁾ nebāt demekdür. Budağları ince ve boğumlu ve arşun kadar uzar bir nebāt ismidür **[692b]** ⁽¹⁾ ve her boğumu yanında söğüt yaprağına beñzer yaprakları vardır ki lezzetleri ⁽²⁾ kâbızdur. Ucında altun şarusına beñzer şarulığa māyil

kıvıllı (3) çiçeği vardır. Bu nebât mişelerde ve tırrur şularda biter. Tıbbı'atı (4) derece-i şâlişe âhîrinde bârid-i kâbîzdur, yaraları oñuldur. Tâze iken (5) üzerine yakıt etmekle veyâhüd yaprağın dögüp üzerine ekmekle her (6) nereden olursa kıanı tıttar ve burun kıanın dağı tıttar. 'Uşâresi (7) zıkr olunan fı'lerde ziyâdedür. Eger andan içseler veyâhüd anuñla (8) hıkkne etseler bağarsuğlarda olan çıbana nef eyleye. İçmekle kıan tükürmege (9) nef eder. Eger 'avrat andan götürünse çok kıanı tıttar. Dütünü zehrlü (10) cânverleri tağıdır ve sıçanı katl eder, mücerredür. 'Uşâresinden miğdâr-ı (11) isti'mâl nısf dirhem ve yaprağından bir dirhemdür.

Lü'lü': İncüdür (12) ma'rûfdur. Büyüklerine dürr derler. Ba'zılar derler üç mişkâl ağırlığında (13) incü bulunur. Bu ma'külesi Bahr-i Kızıl'dan gayrıdan çıkmaz amma Bahr-i (14) 'Ummân ki Yemen'dedür incü için taltmak için ol yegdür. Ba'zılar demişler (15) incü evvel-i bahârda yağın yağmurlardan hâşıl olur. Ba'zılar derler güz (16) eyyâmında olan yağmurlardan hâşıl olur. Pes ol zamânlarda şâdef (17) şu üzerine gelüp açılır. Yağmur dânesi içine düşdüğü gibi kıapanup (18) gèrü talar. Pes bi-iznillâhi te'âlâ içinde incü olup muhkem olur. Eyüsü (19) oldur ki büyük olup degirmi ve şâf ola ve şol ki ufağ olup [693a] (1) <olup> degirmi olmaya ve şaru veyâhüd siyâh ola yaramazdur, 'ilm-i tıbbda (2) isti'mâle yarar degüldür ve dağı kıurdlu olmaya. Ba'zılar demişler kıurdlusı (3) şol vechle ma'lûm olur ki yapışıldıkda üzerinden irilik ve keskinlik (4) tıuyılır. Ba'zılar derler rengi şabâhda ve ağışamda bozılır. Tıbbı'atı bârid-i (5) yâbisdür, hıllları laţif edici ve beden içine taltıcı ve a'zâya kıuvvet (6) vericidir. Gözde olan kıararmaya ve beyâza nef edüp gözde olan (7) kirleri pâk eder. Kıan ağıduğı yere ekmegile kıanı tıttar ve dişleri güzel (8) cilâ eder. Büyük hâşşası yürek oynamasına nef etmektedir. Her ne ma'küle olursa (9) olsun cümlesine nef eder ve sevdâ sebebi ile olan kıorқыuyı giderür. (10) Hâkîm Arestü demiş ki bir kimesne incüyi hâll etse ya'nî dögüp ezüp (11) şol miğdâr ezilse ki aşlâ incüden eşer kıalmayup ezilmiş incü hareket (12) eder şu gibi olsa ol şu ile baraşa sürseler hemân bir def'ada baraşı gidere. (13) Kezâlik gözde olan sinirler gevşelüp bulanmağıla baş ağırsı olan (14) kimesnenün burnından içerü ol ezilüp şu olmuş incüden burundan (15) içerü kıosalar nef eyleye, mücerredür. Ezmesinün tarîki budur ki incüyi (16) muhkem ince dögeler ba'dehu bir çanağı

koyp üzerine ağaç kavununun⁽¹⁷⁾ ekşisi şuyından koyp çanağı ile sirke küpi içinde aşakoyalar⁽¹⁸⁾ ve küpi yaş at tersi içinde gömeler. On dört gün içinde tura⁽¹⁹⁾ ezilüp erimeye şu ola. Ba'zılar demişler küp içine aşakomağa ihtiyâc [693b]⁽¹⁾ yokdur belki hemân çanağı ile gömeler tura hall olunur. İncüyi ağızda⁽²⁾ tutmak yürek za'ifliğini giderür ve gam ve güşşayı giderür. Ba'zılar⁽³⁾ dërler¹ kezâlik aşakoyup götürmegile dağı bu vechle nef' eder.⁽⁴⁾

Lûf: İsm-i 'Arabîdür. Türkîde yılan yaşadığı demekle ma'rûf⁽⁵⁾ büyük yapraklı nebâtdür. Üç dürlüdür: Birisi büyükdür aña lûf-ı sebî⁽⁶⁾ ya'nî yaprakları toğru biter demekdür. Aña lûf-ı hayye ya'nî yılan lûfı⁽⁷⁾ dağı dërler. Zîrâ baldırı yılan gibi alacadur. Ba'zılar bu sınıfına şarrâha⁽⁸⁾ ya'nî çağırıcı dërler. Zîrâ dërler ki bu nebât güz zamânlarında âvâz vërür.⁽⁹⁾ Âvâzı her kim eşidürse ol yılda veyâhüd ol zamânlarda vefât⁽¹⁰⁾ eder. Lûfdan ikinci kısmı lûf-ı ca'd ya'nî kıvrıkcıdır. Aña filcüş ya'nî⁽¹¹⁾ fil kulağı dërler. Ba'zılar demişler filcüş deyü tesmiye êtdükleri evvelki kısmıdır.⁽¹²⁾ Bu ihtilâfda hayr ve zarar yokdur. Üçüncü kısmı lûf-ı şağîr ya'nî küçük⁽¹³⁾ lûfdür. Bunuñ kuvveti iki evvelkiden ziyâdedür. Evvelkisinün yaprağı⁽¹⁴⁾ büyük şarmaşık yaprağına beñzerdür. Üzerinde dürlü dürlü nişânları⁽¹⁵⁾ vardur ve budaqları degnekler gibidür ki kalın ve alaca baldır üzerinden⁽¹⁶⁾ biterler. Baldırının ucında evvel bitdükte beyâz salkıma beñzer bir nesne⁽¹⁷⁾ biter ve tamâm kemâlin bulduğda şaru olur. Muğaddemâ beyân olınan⁽¹⁸⁾ belbûs dedükleri şoğan gibi köki vardur. Bu güne lûf gölgelü⁽¹⁹⁾ ve yaş yerlerde biter. Tabî'atı derece-i ülâ âhîrinde hârr u yâbisdür [694a]⁽¹⁾ <yâbisdür>. İkincisinün yaprağı küçükdür ve üzerinde nişânları yokdur.⁽²⁾ Baldırı karış kadardur ve rengi kızıla mâyildür ve şaman gibi⁽³⁾ şaru yemişi vardur. Bu sınıfın harâreti evvelkiden za'ifdür⁽⁴⁾ ve yübüseti ziyâdedür. Üçüncüsü ziyâde yâbisdür ve köki zeytün⁽⁵⁾ gibidür. Tabî'atı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Cemî'an aşnâfında⁽⁶⁾ ziyâde çok ve kuvvetlü topraklık vardur. Büyüğünün köki talağda⁽⁷⁾ ve cigerde olan süddeleri açar ve pâk eder ve bögrelerde olan⁽⁸⁾ galîz hıtları eridüp ağıdur ve çirkîn ve yaramaz yaralara nef'⁽⁹⁾ edüp pâk eder ve cilâ eder ve tâze olan yaralara tâze iken⁽¹⁰⁾ nef' eder. Eger penîri yaprağı ile örtseler hıfz edüp bozulmaya.⁽¹¹⁾ Yemişi ve tohmı bu huşuşlarda kavırağdur. Sâ'ir eczâsından lûf,⁽¹²⁾ sereşân ya'nî

1 Ba'zılar dërler: Bu ibare esas alınan nüshada sehven ardı ardına iki kere yazılmıştır.

sevdāvī kandan olan büyük şişler ve çıbanlar ⁽¹³⁾ ve burun delükleri içinde nevāşīr dedükleri şişlerin büyük ⁽¹⁴⁾ devâlarındandır. Lūf şıķındusı gözde çıbandan şoñra kıalan nişānı ⁽¹⁵⁾ giderüp pāk eder. Ba‘zılar demişler bu nebātuñ çiçeği şolduķda ⁽¹⁶⁾ yüklü olan ‘avrat bu nebāt rāyihāsını kıoķsa oğlanını düşüre. ⁽¹⁷⁾ Eđer kökünü şü ile bişürüp şuyından içseler toğrulmayınca ⁽¹⁸⁾ nefes almağa kıadır olmayan kimesneye nef eyleye. Eđer kebāb edüp ⁽¹⁹⁾ ‘asel ile yēseler sidüği yürüde. Eđer şarāb ile yēseler cimā‘a ziyāde [694b] ⁽¹⁾ <ziyāde> taķrīk eyleye. Köki nevāşīr dedükleri şişlere ve çıbanlara nāfi‘ ⁽²⁾ olan şiyāflara dağı ğirür ve ‘avratlar oğlan düşürmek için ⁽³⁾ ğötürünürler. Ba‘zılar demişler kökinün şıķındusunu bir kimesne bedenine sürse ⁽⁴⁾ zehrlü cānverlerden, huşuşān efā dedükleri kıara yılan aşlā yakın ⁽⁵⁾ olmaya. Eđer şarāb ile bişürseler şovuķdan olan çatlaķları giderüp ⁽⁶⁾ eyü ede. Evlā budur ki kökünü buđđay erişdüği zamānlarda yerden ⁽⁷⁾ çıkārup alalar. Köki ğālīz hıltları eridüp inceldür ammā ikinci ⁽⁸⁾ şınıfuñ eñ kıavī eczāsı kökleridür. Ziyāde kıavī toğraması vardur, ⁽⁹⁾ ğögse eyüdü ve ğögüs içinde olan nesneleri tükürmekle çıkarmağa eyüdü. ⁽¹⁰⁾ Eđer kökünü şığır tersi kıarışdurur niķris üzerine yakı etseler nef eyleye. ⁽¹¹⁾ Eđer lūf köki tāze iken zerdālū çekirdeği yağı içinde şol mertebede ⁽¹²⁾ kıaynatsalar ki yanmağa başlasa anuñla bevāsīr dedükleri çıbanlara ⁽¹³⁾ yağlayup sürseler çıbanları düşüre. İçerüde olan bevāsīr ⁽¹⁴⁾ için dağı andan ğötürünürler. Bu bābda te‘şīri ziyādedür lākin kıorķuludur. ⁽¹⁵⁾ Zīrā yakması ziyādedür. Ħarāreti dördüncü dereceye erişmeğe kıarıbdür ⁽¹⁶⁾ ammā küçük olan şınıfı ziyāde yakııcıdır. Andan nevāşīr dedükleri ⁽¹⁷⁾ eski çıbanlara ve her nesneye ki anı giderüp düşürmek murād ⁽¹⁸⁾ edineler ve çıkārılması murād olınan nesnelere şiyāflar ederler ⁽¹⁹⁾ lākin bu şınıf sā‘ir şınıflardan cümlesinden kıavīraķ ve keskinrek [695a] ⁽¹⁾ <ve keskinrek> ve te‘şīri tīzrekdür. Cüzām olan kimesnenün büyük devâlarındandır, ⁽²⁾ şol vechle ki yemişini ve kökünü eski zeyt içinde muķkem ezüp ellerin ⁽³⁾ ve ayaķların anuñla ovup süreler. Eđer kökünü benefşe yağı ile muķkem ezüp ⁽⁴⁾ bedende diken ğibi olan kıızıl ve sivri sivilcilere ve Ħarāretlere sürseler ⁽⁵⁾ nef edüp eyü ede. Bu bābda te‘şīri ziyādedür.

Lūfā: Ħayyü’l-‘ālem ⁽⁶⁾ dedükleri nebāt ki muķaddemā Ħarf-i Ħāda zıķır olınışıdır anuñ envā‘ından ⁽⁷⁾ büyük olan nev‘ün ismidür.

Lüfyûn: Huzâz ki muḳaddemâ ḫarf-i ḫâda ⁽⁸⁾ beyân olunmuşdur anuñ ağacınıñ ismidür.

Lütüs: İsm-i Yünânîdür. ⁽⁹⁾ Ḥandeḫûḳâ ki muḳaddemâ ḫarf-i ḫâda zıkr olunmuşdur anuñ iki nev'ine ⁽¹⁰⁾ daḫı ıtlâḳ olunur ismidür. Kezâlik beşnîn ki berdâ dedükleri ⁽¹¹⁾ nebâtuñ bir nev'idür aña daḫı ıtlâḳ ederler. Beşnîn ve berdâ ⁽¹²⁾ ikisi daḫı ḫarf-i bâda zıkr olunmuşlardur.

Lîmûniyûn: İsm-i Yünânîdür. ⁽¹³⁾ Ma'nâsı sebecî ya'nî bostânlar çevresinde olan ḫandaḳlarda biter ⁽¹⁴⁾ nebât demekdür. Murâd, muḳaddemâ ḫarf-i ḫâda ḫummâz ya'nî Türkîde ḳuzu ⁽¹⁵⁾ ḳulaḒı demegle ma'rûf ekşice nebâtuñ büyük olan nev'idür. ⁽¹⁶⁾

Lîfiyye: ⁽¹⁶⁾ İsm-i 'Arabîdür. Rengi kıızıl bir nebât ismidür ki ḫıyâr gibi yemişi ⁽¹⁷⁾ olur. Üzerinde dikenli vardır, ḳarında olan şoḒulcanları ve sâ'ir ⁽¹⁸⁾ diri nesnelere çıkarmaḒa nâf'îdür, ziyâde ḫârr u yâbisdür. Zann ⁽¹⁹⁾ olunur ki ḳarḒa düleḒi dedükleri nebât ola veyâḫûd anuñ bir nev'i [695b] ⁽¹⁾ ola. Rub' dirhem miḒdârı ziyâde ishâl eder ve bir dirhem miḒdârı ḳatlı edicidir. ⁽²⁾ Bu nebât Ḓavr dedükleri ma'rûf yerlerde ve Mışır'da daḫı çok bulunur.

Lîf: ⁽³⁾ Ḥurmâ ağacınıñ başlarına ve kendüye şarmaşmış olan perdelerdür ki anlardan ⁽⁴⁾ ipler ederler. Kezâlik Hindistân ḳozı ağacında ve muḒl ağacında ⁽⁵⁾ daḫı olur. Anlara daḫı lîf derler ammâ lîf deyü ıtlâḳ olursa ⁽⁶⁾ murâd ḫurmâdan olan olur. Tâbî'atı ziyâde yâbisdür. Eger yaḒsalar dişleri ⁽⁷⁾ pâḳ ve beyâz edüp cilâ etmek için eyü cilâ ola ve diş etlerin muḫkem ⁽⁸⁾ eyleye ve eger kirlü yaralara ursalar irin ve şaru şu ve sâ'ir yaramaz ⁽⁹⁾ nesnelere giderüp cilâ eyleye ve gözde olan beyâz gerek ince ⁽¹⁰⁾ ve gerek ḳalıñ olsun niçe zamân sürme gibi çekinmegile giderüp cilâ eder. ⁽¹¹⁾

Lîfü'l-baḫr: Deryâ lîfi demekdür. Deryâlar içinde düz yerlerde biter ⁽¹²⁾ bir nebâtuñ kökleriniñ ismidür, ḫuşuşan MaḒrib'de Mehdiye sâhilinde çok ⁽¹³⁾ olur. Nebâtuñun yapraḒı muḳaddemâ beyân olunan ḫansâ ve eşrâs dedükleri ⁽¹⁴⁾ nebâtlaruñ yapraḒlarına beñzer uzun yapraḒlardur. TopalaḒ dedükleri köke ⁽¹⁵⁾ beñzer bir dâne kökten çıkar lâkin topalaḒdan ḳalıñrakdur ve üstü ⁽¹⁶⁾ ve içi siyâha mâyildür ve aşaḒasında birbirine şarmaşmış top gibi ⁽¹⁷⁾ olmuş ince budaḒları vardır. Her top cevz ḳadar ve daḫı bü-

yük tā turunç ⁽¹⁸⁾ kadar olur. Gūyā ki deve yūnidür lākin iriraḳdur. Ba‘zısı degirmi ve ba‘zısı ⁽¹⁹⁾ daḥı uzun olur. Deryā ṭalaslu olduḳda ṭaşra kenāra atar. Yūbüseti [696a] ⁽¹⁾ <Yūbüseti> ve cilā ėtmesi ziyādedür. Eger ḳurusını muḥkem dögüp diřleri anuñıla ⁽²⁾ cilā ėtseler cilā ėdüp güzel eyleye. Yaḳılmıřı çirklü ve ve ulařur maḳūlesi ⁽³⁾ olan çıbanların büyük devālarından-
dur. Eger yaḳılmıřını yayḳasalar göze nāfi^c ⁽⁴⁾ büyük devālardan ola ammā yunmaḳsız ziyāde cilā ėdicidür. Eger dişler için ⁽⁵⁾ andan senūn ėtseler diř etlerin ḳavī ėdüp diř diplerin muḥkem eyleye. ⁽⁶⁾

Līmūn: Ma‘rūfdur. Ağacı ağaç ḳavunı ağacına beñzerdür lākin yapraḡı ⁽⁷⁾ anuñ yapraḡından kiçirekdür ve çiçeḡi keskindür ve ḥārdur. řovuḳdan olan zūkāma ⁽⁸⁾ nef ėder ve burun içinde olan süddeleri açar ve feraḥ vēr-
mesi ağaç ḳavunı ⁽⁹⁾ çiçeḡinden ziyāde ve turunç çiçeḡinden azdur. Līmūn ṭabī‘atları ve fā‘ideleri birbirine ⁽¹⁰⁾ beñzemez üç nesneden terkīb olunmuş-
dur. Pes ḳabuḡı derece-i sāniyede ḥārr u yābisdür, ⁽¹¹⁾ ma‘ideye ḳuvvet vēr-
rici ve ḳabz ėdici ve iřtiḥāyı uyandırıcı ve ṭa‘ām hazmına ⁽¹²⁾ yardım ėdici,
aḡız rāyiḥasını ḥoř ėdici, gegirmeyi taḥrīk ėdüp rāyiḥasın ⁽¹³⁾ ḥoř ėdici,
yüreḡe ḳuvvet vérici ve yaramaz olan ḥılṭlar yaramazlığını ⁽¹⁴⁾ iřlāḥ ėdicidür.
Bir miḳdār zehrleri daḥı def ėtmekligi vardur. Bir yere dökülmüş ⁽¹⁵⁾ olan
ve içilmiş olan zehrler zararlarını def ėdüp iřlāḥ ėder. Bu menāfi^c ⁽¹⁶⁾ ki zıkr
olındı devā ṭarıḳiyle isti‘māl olunursadur. Devā miḳdārı dört ⁽¹⁷⁾ dirhem
miḳdāra dekdür ammā ekşisi ile ḳabuḳ arasında olan beyāz ⁽¹⁸⁾ nesneden
pāk olmaḡ gerekdür. Ḳabuḳsuz řıḳılıcaḳ ekşisinūn ṭabī‘atı derece-i ⁽¹⁹⁾ sā-
lişede bārid-i yābisdür ammā ḳabuḡı ile řıḳılıcaḳ ṭabī‘atı derece-i sāniyede
bārid-i yābisdür. [696b] ⁽¹⁾ Cevheri laṭīf ve ziyāde cilā ėdici ḡalīz ve yel-
meşik olan ḥılṭları ⁽²⁾ ziyāde kesüp ṭoḡrayıcıdur ve eridüp ince ėdicidür.
Eger ekşisiyle ⁽³⁾ siyāḥ behaḳa ve lekelere ve temregülere ovsalar veyāḥūd
sürüp ⁽⁴⁾ şıvasalar giderüp cilā eyleye. Ḥılṭları kesüp ṭoḡraması şol ⁽⁵⁾ vechle
zāḥir olur ki ışırılıp řorulduḳda boḡazda ve ṭamaḳda ⁽⁶⁾ olan balḡamları
fi‘l-hāl eridüp ṭoḡrayup ṭaşra ėder. Ma‘idede ⁽⁷⁾ řafrādan olan yanḡını gide-
rüp şovudur, ḳanuñ ḳaynamasın ⁽⁸⁾ ve ḥareketin ve keskinligin sākin ėdüp
söyündürür ve ḳanuñ ⁽⁹⁾ bozḡunluḡından ve ıssiliginden olan ḥummeyāt-ı
muṭbıḳa ya‘nī dāyimā ⁽¹⁰⁾ sākin olmaz olan sıtmalara nāfi^c dūr ve ufaḳ çı-
banları ve řerā ⁽¹¹⁾ dēdükleri ba‘zısı iri ve ba‘zısı ufaḳ çıbanları ve ḳurı gicigi

(12) ve sivri kızıl büyük çıbanları ve boğazda ve dilçüklerde olan (13) şişleri ve ağrıları sâkin édüp giderür. Şafrânuñ şiddetini (14) ve keskinliğini giderüp men' edicidür, cigerde ve ma'idede cem' olan (15) ğalîz hılıtları eridüp cilâ edicidür, harâret sebebi ile olan (16) ıztırâb ve tasaya nâfi'dür, şafrâ sebebi ile olan kuşmak ve gönül (17) bulanmasını kesüp gidericidür, ta'am ma'idede turmayup dönüp (18) yukarı gelmesine nâfi'dür, Ğalîz ve şafrâvî buhârlardan olan göz (19) qararmasına ve baş çigzinmesine ve baş ağrısına nâfi'dür, sevdâdan [697a] (1) <sevdâdan> olan yürek oynamasına nâfi'dür, ğıbb-ı hâlişe (2) ve ğıbb-ı ğayr-ı hâlişe dedükleri sıtmalara nâfi'dür. Ğıbb-ı hâlişe şol sıtmadır ki (3) sebebi şâfi şafrâ ola ve ğayr-ı hâlişe oldur ki sebebi ğayrı hılıtlarla qarışmış (4) şafrâ ola. Ma'ide ve ğızâ geçidlerini pâk édüp cilâ eder. Şarâb içerken (5) andan yêseler humâr vérmeye. Ta'âmdan olan şıkleti ve ma'ideye muvâfiğ olmamasını (6) ve yağlularuñ dağı şıkletini ve ma'ideye muvâfiğ olmamasını gidericidür. (7) İbtidâ andan yemiş olsalar katl edici çok zehrlü devâlaruñ zehrlerini (8) ve yılan ve 'akreb, huşuşan kıyruğunu yerde süriyen 'akrebler zehrlerine (9) kendü cevheri ile muķâvimdür ya'nî zehrlerini def eder. Kezâlik bu maķüle (10) zehrlere yemiş olan kimesne vâfir kuşup ve süd ve sâde yağ içüp (11) kuşduğdan sonra andan yése zehrleri def eyleye. Sîñirlere ve muţlağen (12) mizâcları şovuk olanlara zararî çokdur. Ekşer ahvâlde sirkeye kıyım-maķâm (13) olur ammâ tohmı derece-i ülâda hârr u yâbisdür, harâreti yübüsetinden kıvırağdur. (14) Ağaç kıvunı tohmı gibi bu dağı ekşer zehrlere zararını def eder (15) ve aña kıyım-maķâm olur. Miķdâr-ı şerbeti bir dirhemden iki dirheme dekdür. Kıbuğın (16) giderüp şarâb veyâhüd ıssı şu ile içeler. Tohmını çeyneseler ekşisinden (17) olan diş kımaşmasını gidere. Tuzlanmış lîmün hoş ta'am kıatığıdır, (18) ağız râyihasını ve gegirmeyi hoş eder ve bögreklerde olan süddeleri (19) açar ve ta'am hazmına, huşuşan yağlular hazmına ziyâde yardım eder. [697b] (1) Lîmündan bir sınıf vardır ki ağaç kıvunı ağacına aşlarlar aña mürekkeb (2) ve lîmün-ı Çîñî dërler. Bu sınıf büyük olur. Bunuñ kıbuğınuñ nef'i lîmün (3) kıbuğı nef'inden aşğadır, ağaç kıvunı ile lîmün ortasıdadur. (4) Bir sınıf dağı vardır ki turunç ağacına aşlanmışdur anuñ ekşiligi Çîñiden (5) laţif-rağ ve lezîz-rağdur lâkin hazmı geçrekdür. Bir nev'i dağı vardır ki kıbuğı (6) ve içërsü dağı taţlıdur, yemesi taţlıdur. Bunuñ sîñirlere zararî sâ'irden (7) ziyâdedür ve hazmı geçrekdür ve nef'i dağı azdur. Lîmündan êtdükleri

şarāblar ⁽⁸⁾ gerek sāde ve gerek sā'ir nesnelere ile mürekkebatda zıkr olunur. Ekşisinden ⁽⁹⁾ aç qarınla yemək veyāhūd çok yemək seḥac ya'nī bağarsuqlar ağırıp sıyrılmak ⁽¹⁰⁾ marazını peydā eder ve bağarsuqları za'if eder. İşlāhı sükker ve 'asel iledür. ⁽¹¹⁾ Seḥac olduğda ısıcaḳ sükkeri lu'ab ile 'ilac edeler.

Līnūfer: ⁽¹²⁾ 'Avāmu'n-nās içinde Fārisī nīlūfer isminden ta'rīb olunmuş ismdür. Nīlūfer ⁽¹³⁾ ḥarf-i nūnda zıkr olunur inşā' allāhu te'ālā.

Ḥarfü'l-mīm

(14)

Māhūdāne: İsm-i Fārisīdür. Ma'nası ḳāyim bi-zātīhi ya'nī ishāl etmekde yalīnuz ⁽¹⁵⁾ kendüsi kifāyet eder demekdür. Faḳīr mütercim eydür: Ma'nası bu olıcaḳ ⁽¹⁶⁾ bu ism Fārisī idüğinde nazār vardur. Bu devā şarḳ ṭabībleri yanlarında ⁽¹⁷⁾ ḥabbü'l-mülük demekle ma'rūfdur. Nebātınun baldır arşun ḳadardur ve ḳalīnlıḡı ⁽¹⁸⁾ barmaḳ deñlü ve içi boşdur ve ucında budāḳları vardur. Budāḳlarında olan ⁽¹⁹⁾ yapraḳlar baldırında olan yapraḳlara beñzemez. Baldırında olan yapraḳlar [698a] ⁽¹⁾ <yapraḳlar> bādem yapraḡına beñzer uzunca ve düzcedür ve budāḳlarında olan ⁽²⁾ yapraḳlar degirmilige māyil ufaḳdur. Büyük şarmaşıḳ ve zirāvend-i ṭavīl ⁽³⁾ yapraḳlarına beñzer şaru çiçeḡi olur. Çiçekden soñra degirmi ḳılıflar içinde dāneleri ⁽⁴⁾ biter. Ḳılıfları kebere ḳılıflarına beñzer. Her birinün içinde birbirinden ayrılmış ⁽⁵⁾ üçer dāneleri olur ve her dānenün başḳa ḳılıfı olur. Dānesi burçaḳ ⁽⁶⁾ dānesi ḳadar olur ve rengi ḳızıla māyil siyāhdur ve içi beyāz dur ve lezzeti ⁽⁷⁾ ṭatludur, ince köki vardur, 'ilm-i ṭıbda isti'māl olunmaz. Bu nebāt südlüḡen ⁽⁸⁾ dedükleri nebātdan bir şınıfdur. Südi sā'ir südlüḡenler südi gibi ziyāde ⁽⁹⁾ ḥār u yābisdür, ziyāde ishāl eder. Nebātınun cemī'an eczāsı ḥār u yābisdür. ⁽¹⁰⁾ İsti'māl olunan dānesidür. Dānesinün ṭabī'atı derece-i şālişede ḥār u yābisdür. ⁽¹¹⁾ Şāḡib-i kitāb eydür: Bizüm zamānumuzda dend-i Şīnī dedükleri devāya zıkr ⁽¹²⁾ <zıkr> olunan devā ismin ıtlāḳ edeler. Şāḡib-i kitāb eydür: Ṭabībler bu devāyı ⁽¹³⁾ eger nebātını ve eger dānesini bilmedükleri için ve ḡayrı devāyı anun ismi ile ⁽¹⁴⁾ tesmiye etdükleri için bu devā ve nebātı ḫālā 'Irāḳ ya'nī Bağdād ve eṭrāfında ⁽¹⁵⁾ mevcūd ve ma'rūf degüldür. Şöyle ma'lūm ola: Eger dānesinden üçden sekiz ⁽¹⁶⁾ dāneye varınca yutsalar veyāhūd dögüp ba'dehu yuvalaḳ edüp şovuş şu ⁽¹⁷⁾ ile içseler balḡam ve şafra ve şulu ḫılṫları ishāl eyleye. Gāḡ olur nebātınun ⁽¹⁸⁾ yapraḡını yalīnuz

veyâhüd ba'zî yënür nesne ile bişürüp yerler veyâhüd ⁽¹⁹⁾ içerler kezâlik ishâl eder. Ba'zî tabîbler dërler ki iki dirhemden ziyâde isti'mâl [698b] ⁽¹⁾ etmeyeler. Bu devâ ziyâde kuşdurur. Eger yutsalar ishâl etmesi sühûlet üzre ola ⁽²⁾ ammâ döğülmüş olıcağ kavî ishâl eyleye. Anuñla olan ishâl bendler ağrılarına ⁽³⁾ ve niķris ve 'ırķu'n-nesâ ağrılarına ve istiskâ ve ķülenc marâzlarına nef eder. ⁽⁴⁾ Bu devâ ma'ide ağzına zarar eder. Anîsün işlâh eder. Otu-rağâ dahı ⁽⁵⁾ zarar eder. İşlâhı ketre iledür. Bu devâyı şovuk şü ishâl etmekde ⁽⁶⁾ ĥarakete getürür ya'nî şovuk şü ile içildükde tîz ve çok ishâl eder. ⁽⁷⁾

Mâhî-zehre: İsm-i Fârisîdür. Ma'nası balık zehri demekdür ya'nî balık ⁽⁸⁾ yése dîvâne edüp katl eder. Bu nebât ekşer tabîbler yanlarında südlügen ⁽⁹⁾ dedükleri nebâtlardandır. Şüretâ şübrüm dedükleri südlügen nebâtına beñzer ⁽¹⁰⁾ lâkin uzunluğ ziyâdedür. Renginde şarılığa mâylî toz rengi vardır. ⁽¹¹⁾ İsti'mâl olınan bu ağacun kabuğıdır. Tabî'atı derece-i şâlişede ĥarr u ⁽¹²⁾ yâbisdür. Eger nebâtını döğüp içinde balıklar olan ĥavz veyâhüd ⁽¹³⁾ göl içine bıraksalar balıklar ser-ĥoş olup şü üzerine geeler. Eyüsi ⁽¹⁴⁾ oldur ki ince kabuk olup lezzetinde azacuk keskinlik olup ⁽¹⁵⁾ yakında alınmış ola ya'nî eski olmaya. Miķdâr-ı şerbeti sükker ile mişķâl miķdârdur ⁽¹⁶⁾ ve bişmiş olıcağ bir dirhemden üç dirheme dekdür. Bu devâ ziyâde ishâl eder. ⁽¹⁷⁾ Niķris ve uca ve arķa ağrılarına nâfi'dür. Bendlerden ġalîz ĥıltları ishâl ⁽¹⁸⁾ ile çıkarur. Mizâcları kavî olanlara ve balğamlu ve şovuk mizâclu olanlara ⁽¹⁹⁾ nâfi' devâdur. Ba'zılar demişler bu nebât yanında şî'rden bir iki beyt okusalar [699a] ⁽¹⁾ <okusalar> çiçekleri dökile ammâ bu nakl şaĥîh degüldür. Tabî-i fâzil İbn Baytâr ⁽²⁾ merĥûm demiş ki ben bu devâyı şarķda ve ġarbda aradum ve şordum aşlen ⁽³⁾ ĥaķîķatine vâķıf olmadum lâkin vilâyet-i şarķ ve Şâm ĥalkını gördüm ⁽⁴⁾ bu devâyâ 'avz-ı büşîrâ dedükleri nebât ki muķaddemâ ĥarf-i bâda zıkr olınmışdur ⁽⁵⁾ anuñ kabuğunu isti'mâl ederler ve Mağrib'de aña sîkrânü'l-ĥüt dërler. ⁽⁶⁾

Mâzeryün: İsm-i Fârisîdür. Südlügenlerden bir nebâtdur. Yünânîde ĥâmâlâ ⁽⁷⁾ dërler. şümnüşîdür, budakları ĥarış ĥadar uzar. Yaprakları zeytün yapraklarına ⁽⁸⁾ beñzer lâkin andan incerekdür. Lezzeti acıdur, ġalîzdür, dili acıdur. Bu nebât ⁽⁹⁾ iki dürlüdür: Bir şınıfınuñ yaprakları büyük ve incedür ve bir şınıfınuñ dahı yaprakları ⁽¹⁰⁾ küçük ve ĥalın ve şıķdur. Bu andan yaramazdur. Tabî'atı derece-i râbî'aya ĥarîb ⁽¹¹⁾ ĥarr u yâbisdür lâkin

nebātının kuvveti südinden za'ifrağdur, keskindür, ⁽¹²⁾ yağıcıdır. Südüni baraş ve behağ üzerine sürseler nef' eyleye. Kezālik ⁽¹³⁾ yaprağını ince döğüp sirke ile sürseler nef' eyleye. Bu devā bedende olan ⁽¹⁴⁾ yaşluğı yer, huşūşan cigerde olan yaşluğı ziyāde yer. Eger yaprağını ⁽¹⁵⁾ ince döğüp ve 'asel ile qarışdurup kirlü irinlü çıbanlara ve yaralara ⁽¹⁶⁾ sürseler pāk edüp mühresini kōpara ve kīrūtī dedükleri merhem ile ⁽¹⁷⁾ irinlü uyuz ve gıciklere sürseler nef' ede, eyü devādur. İslāh olunmadın ⁽¹⁸⁾ kimesne andan içse ğamm ve ıztırāb ve gönül dönmesini peydā eyleye. Bu devā ⁽¹⁹⁾ dahı ziyāde kuşdurur. İslāh olunmuş olmayıcağ bedende olan fāsīd [699b] ⁽¹⁾ şuları çıkara. Zīrā beden yaşlıkların çıkarıcıdır. Bu devādan içürmeyeler ⁽²⁾ illā bedeninde yaşluğı ziyāde olup ve bedeni kavī olan kimesneye içürelere ⁽³⁾ ve ziyāde şovuk veyāhūd ziyāde ıssı zamānlarda vèrmeyüp hevā i'tidāl ⁽⁴⁾ üzre olduğda vèreler. Küçük oğlana ve mizācı za'if olan ⁽⁵⁾ kocalara ve mizācları ıssı olanlara vèrmeyeler. Mizācı kavī olan kōcaya ⁽⁶⁾ ve şağalları tamām aġarmamış olanlara vèrseler cāyızdır. İslāhı budur ki ⁽⁷⁾ büyük olan sınıfınınuñ yapraklarından alup ziyāde keskin ve şarp sirke ⁽⁸⁾ içine koyup iki gün ve iki gece sirkede tura ve iki üç kerre sirketin ⁽⁹⁾ tebdil edeler ba'dehu sirketin döküp yaprakları iki üç kerre tatlı ve şovuk ⁽¹⁰⁾ şu ile yuyalar ba'dehu yaprakları gölgede veyāhūd güneşde kurudalar ⁽¹¹⁾ ba'dehu irice döğeler ve bādem yağı veyāhūd benefşe yağı ile veyāhūd ⁽¹²⁾ şir-i rūğan ile qarup ve dahı aña yardım eder ve islāh eder devālardan ⁽¹³⁾ meşelā türbūd ve eftimün ve şaru helile ve gül ve buyan köki rubbi ve kemmün-ı ⁽¹⁴⁾ Kirmānī ve Hind tuzu şol miqdār katalar ki sevdāyı ve balġamı ishāl etmek ⁽¹⁵⁾ murād olına. Eger bedenden şaru şu çıkarmağ murād olunursa gök süsen ⁽¹⁶⁾ köki ve baqır tūbāli ve mürr-i şāfi ve sekbīnec ve Hind tuzu ve şaru helile ⁽¹⁷⁾ ve bostānī kerefs tohmı ve ğāfiş dedükleri nebāt şıķındusı ve afsentīn ⁽¹⁸⁾ ve sūnbül-i Hindī ve maştaķī ile dilkü üzümü şuyı ile ve rāziyāne şuyı ile ⁽¹⁹⁾ ki kaynadılmış olalar. Eger tereler şuyı ile hıyarşenber kıatsalar kezālik [700a] ⁽¹⁾ <kezālik> şaru şuyı ishāl eder ola. İshāl için sıtmalu olan kimesneye ⁽²⁾ ve kuvveti za'if olan kimesneye içürmeyeler. İslāh olunmuşından miqdār-ı ⁽³⁾ şerbet nışf dirhemden dirhemün dört payından üç paya dekdür ammā mizācları ⁽⁴⁾ kavī olanlara altı çekirdek miqdāra dek cāyızdır. Ba'zılar cāyiz görmüşler ki ⁽⁵⁾ on iki dirhem miqdārın üç raql şu içinde tā üç paydan bir pay ⁽⁶⁾ kalınca bişüreler ba'dehu ezüp şāf edeler ve üzerine on iki dirhem ⁽⁷⁾

miqdârı tatlu bâdem yağı döküp ve tekrâr cümle şuyı gidüp yağı kalınca ⁽⁸⁾ bişüreler ve ol yağdan bir dirhemden beş dirhem miqdâra dek içeler. ⁽⁹⁾ Yaramaz olanından iki dirhem miqdârı katlı edicidir, iztirâb ve ğuşsa ⁽¹⁰⁾ vërüp kuşdurur ve ishâl eder. 'Îlâcı budur ki henüz şağılmış taze ⁽¹¹⁾ südden birbiri ardınca içüreler ve cüllâb ve t̄in-i mahtûm tiryâkı vèreler ⁽¹²⁾ ve ziyâde şovuducu ve söyündürici nesnelere vèreler ve üzerine şovuk şu ⁽¹³⁾ dökeler ve hoş râyihâlu ayva şarâbı içüreler.

Mârsüye: Helyün ki ⁽¹⁴⁾ Fâriside mâr-çübe dèrler anuñ nebâtınuñ budakları ismidür. Helyün inşâ'llâhu te'âlâ ⁽¹⁵⁾ harf-i hâda zıkr olunur.

Mâmîşâ: İsm-i Naba'tîdür. Deryâ kenârlarında ⁽¹⁶⁾ biter bir güne haşhâş ki aña muqarren dèrler ol haşhâşa beñzer bir nebât ⁽¹⁷⁾ ismidür. Bu nebâtıñ köki üzerinde aşâğasına yakın yerde ele yapışur ⁽¹⁸⁾ koyu yaşluğı vardır. Ol maqûle haşhâş çiçeği gibi bunuñ dağı şaru ⁽¹⁹⁾ çiçekden sonra sîsâm dânesi kadar siyâha mâyl tohumı olur. Bu nebâtıñ râyihâsı [700b] ⁽¹⁾ ağırdur ve şuyı çokdur. Mâmîşâ ile haşhâş-ı muqarren aralarında fark budur ki ol ⁽²⁾ haşhâşuñ budakları ve yaprakları kış günlerinde cümlesi dökülüp hecv olur ⁽³⁾ ba'dehu bahâr zamânlarında tekrâr kökinden biter ammâ mâmîşâ her yılda yeñiden biter. ⁽⁴⁾ Ba'zılar demişler ikisi aralarında fark budur ki haşhâşuñ yaprağında kızıl noktalar ⁽⁵⁾ vardır ammâ mâmîşâda yokdur. İmdi bu kelâm şahîh degüldür. Zîrâ haşhâşda ⁽⁶⁾ dağı noktasuzı vardır. Bir fark dağı budur ki haşhâşuñ yemişi boynuz gibi ⁽⁷⁾ zarflar içindedür ammâ mâmîşânuñ böyle degüldür. Mâmîşânuñ tabî'atı derece-i şâniye ⁽⁸⁾ hudûdında ya'nî âhîrinde bârid-i yâbisdür, kabızdur. Mâmîşâdan şehrlere getürdükleri ⁽⁹⁾ nebâtından edilmiş yaşşı yaşşı düzçe pârelerdür. Şol vechle ki nebâtını dögüp ⁽¹⁰⁾ ve yaşşı yaşşı pâreler edüp kurudurlar. Ba'zılar dağı şâfî 'uşâresini kurudurlar. ⁽¹¹⁾ Ba'zılar dağı nebâtını 'aynı ile yaprakları ve tohumları ve çiçeği ile getürürler. Eyüsi oldur ki ⁽¹²⁾ şaru olup siyâha mâyl olup kolay ufana ve râyihâsı kavî olup ⁽¹³⁾ lezzeti acı ola ve şu ile ıslanup ezilse şaru ola. Mâmîşâ ıssı şişlere ⁽¹⁴⁾ ve gözde olan ıssı şişe ki henüz zâhir olmuş ola ve gözler kapaıkları harâretine ⁽¹⁵⁾ ve süllâkına, süllâk dèyü göz kapaıklarına keskin ve yeyici hılt inmekle göz kapaıkları ⁽¹⁶⁾ kızarup katılanmasına dèrler ve çok hareket etmekle uyluklar arası sıyrılmâsına ⁽¹⁷⁾ büyük devâlardandır. Cemî'an bu marâzlarda üzerlerine süreler. Pes bir vechle

nef eyleye ki ⁽¹⁸⁾ ğayrı devā ol maḳūle nef' etmeye. 'Uzva kuvvet vermesi daḥı vardır. Eger şu ile ⁽¹⁹⁾ qarışdurup âteş yanığına sürseler oñuldup eyü ede. Eger şuyını arpa unı ile [701a] ⁽¹⁾ <unı ile> yoğursalar ḥumre dedükleri şiş ki şafrādan olur henüz zāhir olduḳda ⁽²⁾ üzerine sürseler ağrısını sākin edüp indüre. Kezālik şāfī ḳandan olan ⁽³⁾ şişe daḥı bu vechle nef' eder. Eger sirke ile ezüp şaḳal başlarına sürseler ⁽⁴⁾ şafrādan olan baş ağrısına nef' eyleye. Eger gül şuyı ile ezseller oğlancuḳlar ⁽⁵⁾ ağızlarında çıkan ufaḳ ḳabarlara nef' eyleye. Eger dāyimā oğlancuḳlar alınlarına sürseler ⁽⁶⁾ gözlerine inüp dökilen mādeleri tıutup men' eyleye ve göz dāyimā yaşarmasına ⁽⁷⁾ nef' eder. Dānesini 'avratlar semizlik için isti'māl ederler. Eger yalınuzını döğüp ⁽⁸⁾ ḥumre dedükleri şafrāvī şiş ve şerā dedükleri irilü ufaḳlu ḥarāretler ⁽⁹⁾ üzerine ve niḳris üzerine sürseler nef' edüp sākin eyleye. Eger mişḳāl miḳdārın ⁽¹⁰⁾ içseler yürek oynamasın sākin eyleye ve münāsib āher devā ile şafrā sebebi ile ⁽¹¹⁾ olan ishāli tıutup keser.

Māmīrān: Muḳaddemā ḥarf-i 'aynda 'urūḳ-ı şufr ⁽¹²⁾ ve 'urūḳu'ş-şab-bāḡin dēyü zıkr olınan nebāt ki Türkīde ḳırlaḡuḳ otı demekle ⁽¹³⁾ ma'rūf dur. Māmīrān anuñ iki şınıfından küçük şınıfıdır. Nebātunuñ baldırı vardır. ⁽¹⁴⁾ Üzerinde yerden yukaru bitmiş budaḳları vardır. Yaprakları büyük şarmaşık ⁽¹⁵⁾ yapraklarına beñzer lākin degirmiligi ziyādedür ve küçükrekdür ve rengi beyāzluḡa yakınraḳdur ⁽¹⁶⁾ ve yelmeşikliği vardır. Bir yere devşürülmüş buḡdaya beñzer ufaḳ ve çok budaḳlı köki ⁽¹⁷⁾ vardır. Bu nebāt şular yanlarında ve mişelerde biter. Köklerinüñ ḫabī'atı derece-i şalişe ⁽¹⁸⁾ āhirinde ḥār u yābisdür. Eyüsi oldur ki şaru ve ince ve ḳatı ve boḡumlu olup ⁽¹⁹⁾ tāze ola. Cümleden ḳavī olanı Hindīsidür ba' dehu vilāyet-i Çin'den getürdükleridir. [701b] ⁽¹⁾ Deriyi ḳabardur çiban eder ve gıcık ve uyuzı ḳoparur. Üzerine sürmekle ve anuñ ile ⁽²⁾ yumaḡıla gicige şifā olur. Eger dırnaḳlar üzerine ḳosalar yarup üstini şoya. Pes ⁽³⁾ dırnaḳlarda olan beyāzı giderüp cilā eder. Göz devālarınıñ ve devālardan ⁽⁴⁾ cilā edicilerinüñ büyüklerindenür. Eger köklerinüñ şıḳındusını alup ve 'asel ile burundan içeri ⁽⁵⁾ ḳosalar başı pāk eyleye. Eger şarāb ile isti'māl olınsa südde sebebi ile yereḳānları olanlara ⁽⁶⁾ nef' eyleye. Eger çeyneseler dişler ağrılarına nef' eyleye ve idrār bevl eder. Eger sirke ile ⁽⁷⁾ ezseller ve yüzde ve ğayrı yerde olan leke ve noḳtalara sürseler gidere ve içmekle ⁽⁸⁾ baḡarsuḳlar

ağrısını giderür. Miqdâr-ı isti'mâli nişf mişkâle dekdür. Ba'zılar demişler ⁽⁹⁾ bögreklere zarar eder. İslâhı 'asel iledür.

Mâş: Yënilen dânelerden ma'rûf ⁽¹⁰⁾ dânelerdür. Türkide ba'zılar merdümek dërler. Hâkîkatde kara bögrülcedür. Nebâtı bögrülce ⁽¹¹⁾ nebâtı gibidür. Vilâyet-i Rûm ilinde ğırah demekle ma'rûfdur. Tâbî'atı derece-i ülâda ⁽¹²⁾ bâriddür. Ruḫubeti ve yübüseti i'tidâl üzredür ammâ yübüsete meyli ziyâdedür. Yënilen ⁽¹³⁾ sâ'ir dânelerün aşlahıdır ve şişirmesi azdur lâkin ma'ideden inmesi geçdür. ⁽¹⁴⁾ Zîrâ cilâ étmesi azdur. Eger kabuğın giderseler cilâ étmesi daḫı az ola amma andan ⁽¹⁵⁾ hâşıl olan hılt eyü ola. Sıtmalulara eyü gızâdur. Eger kabuğıyla a'zâdan ezük ⁽¹⁶⁾ yerlere yaḫı étsele nef' édüp ağrısını sâkin eyleye, huşuşan eger bişürüp şuyı ile ⁽¹⁷⁾ ve za'firân ve mürr-i Mekki ile yoğurup ursalar ziyâde nef' eyleye. Mâş, yaz ve bahâr ⁽¹⁸⁾ ğızâlarındandır ve ıssı vilâyetlerde ve mizâcları ıssı olan kimesnelere eyüdür. Eger ⁽¹⁹⁾ murâd olunursa ki tâbî'ata lînet vère 'uşfur şuyı ve tatlu bâdem yağı ile bişüreler [702a] ⁽¹⁾ <bişüreler>. Eger şafrâ sebebi ile sıtmalu olanlara vèrilürse semiz otı ve marul ⁽²⁾ ve serken dèdükleri nebât ve iri dögülmiş arpa katalar. Eger kabuğı ile ve kızu ⁽³⁾ kıulağı dèdükleri nebât şuyı ile bişürüp yèseler tâbî'atı tutup kabz eyleye. Kezâlik ⁽⁴⁾ eger ekşi enâr şuyı ile ve summâḫ ve hâm zeytündan olan zeyt yağı kıatsalar kabz eyleye ⁽⁵⁾ ve harâreti sâkin eyleye. Eger zeytten hâzz olunmazsa bâdem yağı katalar. Ğızâsı şafrâyı ⁽⁶⁾ sâkin eder ve cimâ'ı az eder. Mizâcları ıssı olanlar işlâha muhtâc degüllerdür ammâ mizâcları ⁽⁷⁾ şovuk olanlar ve kıocalar ve kıarınları şişmesi 'arız olanlar ve yellü olan kimesneler ⁽⁸⁾ zararını cevâriş-i kemmün ve hardal ve maştakî ile def' edeler. Andan olan bulamaç ⁽⁹⁾ öksürüğe ve nezlelere nef' eder. Eger sirke ile bişürsele irinlü gicigi ve uyuzı ⁽¹⁰⁾ olanlara hammâmda sürüp ovsalar nef' eyleye. Eger mersîn şuyı ile andan ⁽¹¹⁾ yaḫı édüp gevşemiş olan a'zâya yaḫı étsele kıatı nesne doḫunmaḫdan ⁽¹²⁾ olan beresi ağrısını sâkin eyleyüp kıuvvet vère ammâ yèmesi dişlere zarar ⁽¹³⁾ eder. Cimâ'a zararı 'uşfur şuyı ve bâdem yağı ile def' olunur.

Mâş-ı Hindî: ⁽¹⁴⁾ Vilâyet-i Hind mâşı demekdür. Murâd, habbül-kult dèyü muḫaddemâ harf-i hâda zıkr olınan ⁽¹⁵⁾ dânelerdür ki vilâyet-i Hind'den getirürler.**Mâs:** Türkide almas dèdükleri ⁽¹⁶⁾ ma'rûf kıymetlü taşdur. Birkaç dürlüdür: Birisi Hindîdür ki beyâz olur ve ekşer ⁽¹⁷⁾ buluna-

nı bāklā dānesi kadar olur. Hindîsinün rengi şāfi nūşadır rengine qarîbdür. (18) Bir şınfı daḥı Mākedūnîdür ki beyāzlıkda Hindîden aşāğadur ammā miḳdārda büyücekdür. (19) Bir şınfı daḥı ḥadîdî ya'nî demüre beñzerdür. Maḡnîsâ dedükleri taş ki şırçaya [702b] (1) kıatarlar aña beñzerdür. Dördüncisi Kıbrısîdür ki vilâyet-i Kıbrıs ma'edenlerinde bulunur (2) gümişe beñzer. Ba'zı ḥakîmler bunı almas degüldür başka âḥer taşdur dērler. Zîrâ almasa (3) âteş ve demür kâr etmez ammâ buña egerçi demür kâr etmez âteş kâr eder. Bir şınfı (4) daḥı vardur ki azacuk yaşıllığa ve bozluğa mâyildür. Cemî'an aşnâfinuñ ṭabî'atleri (5) ḥadden ziyâde yâbisdür ve derece-i râbî'ada bâriddür. Ba'zılar demişler ḥârdur, ziyâde (6) cilâ edicidür, dişleri pāk edüp cilâ eder lâkin muḥâtaradur. Ağızda tutsalar (7) dişleri kırar. Almas cemî'an sâ'ir ma'adini şıyup ufadur ve ufaḳlar (8) illâ ḳurşunı şıyamaz belki ḳurşun anı şıyup anuñla ufaḳlanur. *İḥtiyârât-ı* (9) *Bedî'i* nâm Fârisî müfredât şâhibi zıkr eder ki bu kelâm ḡayr-ı vâkı'dür. Alması şımaḳ (10) murâd olduḳda örs üzerine ḳurşun pâresi ḳoyup ve alması ḳurşun (11) üzerine ḳorlar ba'dehu çekiç ile urup ḳurşun anı tıttup yabâna şıçramağa (12) ḳomaz. Bu ḡalaṭ andan nâşîdür. Mişḳab ki Türkîde matḳap dedükleri âletler (13) uçlarına almas ḳoyup anuñla yâḳût ve sâ'ir cevherleri delerler. Eger almasdan (14) nışf dirhem miḳdârı yēseler yübüseti veyâḥūd içerde a'zâyı ṭoḡramağıla (15) ḳatlı eder. 'İlâc budur ki fi'l-ḥâl ḳuşup ve tâze şaḡılmış ve ıssı şıḡır südi (16) ve sâde yağ içüreler. Ba'zılar demişler eger azacuk miḳdâr andan içseler şı (17) yollarında olan taşları ufaḳlayup çıkara. Ba'zılar demişler içmesi (18) muḥâtaradur. Pes evlâ budur ki azacuk almas pâresini 'ilk-i buṭm dedükleri (19) şaḳız pâresine yapışdurup ve ol şaḳızı ince ve düz demür başına [703a] (1) <başına> yapışduralar ve demüri yağlar ile yağlayalar ve zekerden içeri (2) tâ taş olduḡı yere yetişdüreler ammâ bu daḥı güç ve muḥâtaradur. (3) Zîrâ ba'zı sinîr veyâḥūd tamar ve âḥer nesneye uğrayup yırtmaḳ iḥtimâli (4) vardur.

Märkivâ: İsm-i Fârisîdür. *Fallâḥa-i Fârisiyye* nâm Fârisî kitâb (5) şâhibi zıkr eder ki märkivâ şulara yaḳın şarp yerlerde biter bir aḡaçdur (6) ki vâfir ve ezilmesi güç budakları vardur. Beş arşun miḳdârı (7) uzar ve yapraḡı zeytün yapraḡından kiçirek ve düz ve yumışaḳdur. (8) Bahâr zamânında şaru şeb-büy şeklinde kıvıl çiçekleri olur (9) ba'dehu fınduk gibi yemiş olur.

İçinde fülful gibi siyâh dânesi olur ⁽¹⁰⁾ ki yapılduğunda yumuşakdur ve kolay dökülür. Yemişinün rengi siyâha ⁽¹¹⁾ mâyl bozdur. Tabî'atı ıssıdır, taḥlîl edicidir, bişüricidir. Eger kabuğunu alup ⁽¹²⁾ kuruşup ba'dehu ince dögüp ziyâde katı ve sevdâvî kandan olan ⁽¹³⁾ şişlere yakı etseler taḥlîl edüp indüre. Eger bevâsîr dedükleri ⁽¹⁴⁾ çıbanları dâyimâ yemişi ile birbiri ardınca buḥûrlasalar çıbanları düşüre. ⁽¹⁵⁾ Eger budakların ve yemişin ve yapraklarını yakup küline zernîḥ katup ve şu ile ⁽¹⁶⁾ yoğurup saçlara ursalar saçları yolıyup gidere. Eger bu külden yüzde ⁽¹⁷⁾ ve gayrı yerlerde olan lekeler sürseler kıparup gidere. Eger 'avrat andan ⁽¹⁸⁾ götürünse ḥayzını yüride. Şâhib-i kitab eydür: Ḥarf-i nûnda nârgivâ dëyü ⁽¹⁹⁾ zıkr olınan nebât ḥâlâ zıkr olınan mârķivâdur. Şeyḥ İbn Bayṭâr raḥimehullâhu te'âlâ [703b] ⁽¹⁾ bilemeyüp âḥer nebât zann edüp iki yerde zıkr eyledi ve ben daḥı tekrâr ḥarf-i ⁽²⁾ nûnda anuñçün zıkr eyledüm ki İbn Bayṭâr merḥûmuñ kitâbınun ḥaṭâsı zâhir ⁽³⁾ ola ve sâ'ir ḥaṭâlarına numüne gibi ola ve bunu zıkr etmede anuñçün ihtiyâr ⁽⁴⁾ eyledüm ki ziyâde zâhirdür. Bu kitâba nâzar eyleyen kimnesne mârķivâda beyân ⁽⁵⁾ olunan menâfi'î 'aynı ile nârgivâda zıkr olunan menâfi'î idüğün bilsün. ⁽⁶⁾

Mâşkûdun: İsm-i Hindîdür. Vilâyet-i Hind'de biter nebâta beñzer bir devâdur. ⁽⁷⁾ Budakları vardır. Yaprakları reyḥân yapraklarına beñzer ammâ ol andan yaşşırakdur, ⁽⁸⁾ mersîn yaprağına yakındur lâkin andan kiçirek ve degirmirekdür. Râyiḥası ⁽⁹⁾ sünbül-i Hindî râyiḥasına beñzer, yâsemîne beñzer çiçeği vardır. Bu devâ ḥârdur, ⁽¹⁰⁾ laṭîfdür, yâsemînden leṭâfeti ziyâdedür. Laṭîf edici olan yağlara girür, ⁽¹¹⁾ ḥuşuşan yaprağı ziyâde kıavidür.

Mâ': Şunuñ tabî'atı derece-i ülâ âḥirinde ⁽¹²⁾ bârid-i raṭbdur. Böyle olması şol zamâdadur ki ziyâde bürüdet veyâḥûd ⁽¹³⁾ ḥarâret veyâḥûd yübüset vërür, âḥer nesne şuya kıarışmış olmaya. Ba'zılar ⁽¹⁴⁾ demişler bürüdeti ve ruṭübeti ḡâyteddür. Şu egerçi ḡızâ vërmez lâkin ḡızâ gibidür ⁽¹⁵⁾ ve şunuñ tabî'atı egerçi bâriddür ammâ devâlardan bürüdetleri şu bürüdeti ⁽¹⁶⁾ mertebesinde olan devâlar êdtüğü fesâdı şu etmez ya'nî şunuñ bürüdeti ⁽¹⁷⁾ çendân zararlı degüldür ammâ şular aḥvâli şular ḥâşıl olduğı nesnelere ⁽¹⁸⁾ göre maḥallerine göre muḥtelif olur ya'nî güne güne olur. Şularun eyüsi oldur ki ⁽¹⁹⁾ lezzeti hoş veyâḥûd ufaḳ taşlu kıızıl toprak üzerinden aķup gele [704a] ⁽¹⁾ <gele> ve tîz aķup cenûbdan şimâl tarafına açılıp aķa ve

şuyı şâf⁽²⁾ kârlardan ve yağmurlardan olup akıp gelürken yaramaz bınarlar şuyı⁽³⁾ ve yaramaz toprak kârışmaya ve ağaçlar kökleri üzerinden ve ıssı şular⁽⁴⁾ balçıklarından uğrayup geçmeye ve veznde yeyni olup şâf ve şeffâf⁽⁵⁾ olup içinden her ne varısa görine ve lezzeti tatlı ve şovuk olup⁽⁶⁾ âher keyfiyyet tıyulmaya. Mısr Nîl'inde zıkr olınan evşâfuñ cümlesi⁽⁷⁾ vardır. Ceyhün ki diyâr-ı 'Acem'den Hâvrezm'de bir nehrdür anuñ şuyı⁽⁸⁾ eyü şudur ve Dicle ki nehr-i Bağdâd'dur anuñ şuyı Ceyhün şuyına⁽⁹⁾ yaqındur. Ba'zılar demişler andan yegdür lâkin andan galîzrakdur⁽¹⁰⁾ ve Furât ki nehr-i Kûfe'dür anuñ şuyı hastalara ve hastalıqdan henüz⁽¹¹⁾ kâlkımış olanlara ki süddeleri olup süddeleri açılıp yënilen⁽¹²⁾ içilen nesnelere tîz geçürmege muhtâc olanlara eyüdü. Zîrâ Kûfe⁽¹³⁾ Nehri şuyında âteşlülük ve bellü ıssılık vardır ve şol şu ki⁽¹⁴⁾ zıkr olınan evşâfuñ cümlesine muhâlîf ola ol şu yaramazdur ve şol⁽¹⁵⁾ şu ki evşâfinuñ ba'zısı andan olup ba'zısı olmaya eyüligi ve yaramazlığı⁽¹⁶⁾ dahı aña göredür. Şu lâzım olduğı zamânda ve lâzım olduğı⁽¹⁷⁾ kadar isti'mâl olunsa yënilen ğızâyı inceldüp aña kulağuz olur⁽¹⁸⁾ ve ırâk olan a'zâyâ erişdürür ve tamarları yuyup bedende olan⁽¹⁹⁾ ruṭbât-ı aşliyyeyi hıfz eder, huşuşan Furât ki nehr-i Kûfe'dür anuñ [704b]⁽¹⁾ şuyı ziyâde hıfz eder ve bedene tâzelik ve yumışaklık vërür ammâ⁽²⁾ iriñlü çibanları ve yaraları veyâhüd şovuk hıltlardan şişleri ve içerüsünde⁽³⁾ şovukdan marazları ve külenc olanlara şu zarar eder. Şuyı lâzım olan⁽⁴⁾ miqdârdan ziyâde içmek bedeni gevşeldür ve hazmları fesâda vërür ve reng-i⁽⁵⁾ rüyı bozar ve unutsaklık ve ahmaklık vërür. Eger şovuk şu ile kîrütî⁽⁶⁾ dedükleri merhemi ezüp âteş yaqduğı yere ursalar şovuducu nâfi'⁽⁷⁾ devâ ola. Ammâ çeşmeler şularından eyüsi oldur ki şuyı vâfir ve çıkdığı⁽⁸⁾ yer ğiñ olup râyihası hoş tatlı veyâhüd kızıl ve şâf topraklı⁽⁹⁾ yerden çıka ve güneş toğusına karşı akıp açık ola. Ammâ şuyı⁽¹⁰⁾ tıurur çeşme şuyı yaramazdur lâkin eger büyük olup şâfi olursa⁽¹¹⁾ zarar étmez. Ammâ kuyular şuları şuyı tıurur çeşmeler şuyına beñzerdür lâkin⁽¹²⁾ kuyu şuyı tatlı olup ol kuyudan çok şu çekilüp isti'mâl olunursa⁽¹³⁾ ol maḳüle kuyu şuyı tıurur çeşme şuyından eyüdü. Kârîzler içinden⁽¹⁴⁾ ya'nî yer içinden yol ile akan şular ki eyü sağ yerler üzerinde aḳa⁽¹⁵⁾ anuñ şuları kuyular şuyından yegdür. Ammâ yerden tıalayup cem' olan⁽¹⁶⁾ şu yaramazdur, reng-i rüyı ve bedenleri fesâda vëricidür. Mişelik⁽¹⁷⁾ arasında olan şu ağırdur, yaramazdur, huşuşan ki açık yerde olursa⁽¹⁸⁾ ziyâde yaramazdur. Mişelikde

olan şular sâ'ir tûrur şulardan ⁽¹⁹⁾ yaramazdur. Zîrâ egerçi ikisi dahı hareket etmemekte şerîklerdür lâkin [705a] ⁽¹⁾ <lâkin> mişelikde olan şular âher yaramaz keyfiyyet kıazanmışlardır ki kış ⁽²⁾ eyyâmında balğam hâşıl eder ve ma'ideyi ve kuvvetleri za'îf eder ve yaz eyyâmında ⁽³⁾ şafrâ peydâ eder ve süddeler ve talağ ağırları peydâ eder ve göğüs perdelerin ⁽⁴⁾ ve reng-i rûyı fesâda vürür belki ba'zı kimesneyi istiskâ ⁽⁵⁾ ve öykende çiban ve bağarsuğlar sıyrılmak marazların peydâ eder ve anı içenlerün ⁽⁶⁾ cigerleri za'îf olup ayaklar ve tamarlar şişmek ve sâ'ir gevşek şişler ⁽⁷⁾ peydâ eder ve 'avratlarının çoğurmaları güç olup oğlancıkları şişik ⁽⁸⁾ olur ve 'avratları gebe degül iken gebe gibi qarınları şişmek çok ola ⁽⁹⁾ ve oğlancıklarında debelik ola ve çibanlarının ve yaralarının oñulması ⁽¹⁰⁾ güç ola ve rib' sıtması ki defa'itle beyân olınmışdır anlarda çok ola ⁽¹¹⁾ ve koca olan kimesnelerinde muhriğa dedükleri sıtma çok ola. Kuyular şuları ⁽¹²⁾ dahı zıkr olınan marazları peydâ eder. Bulanık olan şular yaramazdur, ⁽¹³⁾ şu yollarında taşlar ve süddeler peydâ eder ve ğizâyı fesâda vürür ⁽¹⁴⁾ ve sülüklü olan şular yaramazdur, reng-i rûyı bozucudur. Bulanık ⁽¹⁵⁾ olan şular tûrulmağla eyü olur ve zararının tedârîki şarâb ⁽¹⁶⁾ ile ve şu yollarında olan taşları ufağlayup süddeleri açıcı ⁽¹⁷⁾ ve ishâl edici tâze tereler iledür ve eger bulanık şuyı tağtîr etseler ⁽¹⁸⁾ ya'nî 'arağ çıkarur gibi derin alsalar şâf olup yeyni ola ve nef eyleye. ⁽¹⁹⁾ Eger bulanık şu içine torağ otı veyâhüd zerdâlü çekirdegi veyâhüd [705b] ⁽¹⁾ kızıl qor bıraşsalar tîz tûrulup şâf ola. Kezâlik sızındı olan şuyı ⁽²⁾ kaynatmak ile ve 'arağ çıkarur gibi derin almağıla eyü olur. Cemî'an şular ⁽³⁾ kaynadup derin almağıla ve bişürmekle ve sirke kıatmağıla eyü olur. ⁽⁴⁾ Şoğan yemek şular fesâdını işlâh eder. Deryâ şuyı tağbî'atı ıssıdır, ⁽⁵⁾ keskindür, ağız bozucudur, ma'ideye yaramazdur, qarını ishâl eder, balğamı ve şafrâyı ⁽⁶⁾ ishâl eder ve taşradan bedeni kızdurur ve hıltları çeküp tağlîl dahı eder. ⁽⁷⁾ Sîniirler ağırlarına ve şovuşdan olan çatlağlar ki irinlü olmuş olmaya ⁽⁸⁾ üzerine dökmeğile nef edüp yarar ve tağlîl için olan yağılara arpa ⁽⁹⁾ unı ile kıatarlar ve ılı edüp yağ ile ve yağsız dahı bağarsuğlar ağırları ⁽¹⁰⁾ için anuñla huğne ederler, gicige ve uyuz ve temregüye dahı nef eder. ⁽¹¹⁾ Memelerde olan şişlere ıssı ıssı ursalar nef eyleye. Kezâlik deri altında ⁽¹²⁾ toñmuş olan kıana ıssı ıssı dökseler eridüp gidere. Kezâlik ıssıdup ⁽¹³⁾ içinde oturmağıla şovuş zehrlü cânverler ve 'akrebler şoğduğına nef eder. ⁽¹⁴⁾ Hammâmda anuñla yayқанmak ve ıssı iken içinde oturmağ cemî'an şo-

vuğdan ⁽¹⁵⁾ olan marazlara nef' eder. Buğârı üzerine tırnak istiskāya nef' eder. ⁽¹⁶⁾ Kezâlik buğârdan burundan içerü alsalar şovuğdan olan baş ağrısına ⁽¹⁷⁾ ve güç ile eşitmege nef' eyleye. İshâl için vakıyye miqdârına sirke veyâhüd ⁽¹⁸⁾ şarâb veyâhüd sikencübîn kıtup içerler ve içdükden sonra semiz tavuğ şürvâsı ⁽¹⁹⁾ veyâhüd balık şürvâsı içerler. Ma'lûm ola ki şuları tırtmak şular [706a] ⁽¹⁾ <şular> ahvâlin ve eyüligin bilmekte 'azîm kâ'idedür. Muğaddemâ zıkr olunan eyülik ⁽²⁾ nişânları bilinmeyüp müştebih olduğda şuyı tırtup veznde kanķısı ahaff ⁽³⁾ olursa eyüsi oldur. Şuyı tırtmak dağı gâh şu vechle olur ki bir ⁽⁴⁾ miqdâr şu alur kıp ile berâber tırtalar. Böyle tırtmak sâ'irden kolaydur. ⁽⁵⁾ Ba'zılar iki pâre bezi veyâhüd iki pâre penbeyi veyâhüd iki pâre toprağı ki ⁽⁶⁾ veznleri berâber ola ol şular ile işlayup tâ şuları gidüp ⁽⁷⁾ kıruduğda vezn ederler. Evlâ budur ki evvelâ kıru iken tırtalar ba'dehu ⁽⁸⁾ yaş iken tırtalar. Ba'zılar demişler bezden ve ğayrıdan kanķısı tiz neşf ⁽⁹⁾ ederse eyüsi ve hafifi oldur. Şuya geçid olmağa taşdan ise ⁽¹⁰⁾ kızıl balçık yegdür. Zîrâ üzerinden geçen şuyı kızıl balçık ziyâde şâf ⁽¹¹⁾ eder ammâ ufağ taşlar cümleden ziyâde şâf eder. Kıumlu olan dağı ⁽¹²⁾ yaramaz degüldür. Yağmur şuyı dağı eyü şulardandır, huşuşan yaz ve güz ⁽¹³⁾ zamânlarının yağmurlarının şuları yeynidür ve yaramaz buğârlardan ba'iddür ⁽¹⁴⁾ ve ziyâde yaşlık vericidür. Ba'zılar demişler kış zamânı yağmurlarının şuyı yegdür. ⁽¹⁵⁾ Zîrâ kışda güneş za'ifdür, çokluğ buğâr etmez illâ ğâyetde az ve ince ⁽¹⁶⁾ olan mâddeleri tahrik edüp buğâr eder ve yağmur şuyunun eyüsi oldur ki ⁽¹⁷⁾ beyâz veyâhüd siyâha mâyil beyâz bulutdan ki tiz yürüyüp tamlaları ⁽¹⁸⁾ büyük olup gürüldisi ve şimşegi ziyâde ola ve ince ola lâkin yağmur ⁽¹⁹⁾ şuyı bi't-tab' avâza ve gögse zarar eder. Ba'zılar demişler yağmurlar şuları [706b] ⁽¹⁾ eyü degüldür. Zîrâ sâ'ir şulardan tiz bozulup fâsid olur. Zîrâ ğâyetde ⁽²⁾ laţifdür ya'nî incedür. Pes fâsid olur ammâ kıarlardan erimiş olan ⁽³⁾ şular eger buzdandır olursa buz ne maķüle şudan toñmuş olursa ⁽⁴⁾ buzdandır erimiş olan şuyunun dağı hükmi oldur lâkin bu evvelkiden bir ⁽⁵⁾ miqdâr ğalîzrağdur. Zîrâ toñcağ bir miqdâr leţâfeti gitmiş olur ve ikinci ⁽⁶⁾ kerrede eriduğda evvelki gibi laţif ve ince olmaz. Anuñçündür ki eridilen ⁽⁷⁾ buzdandır evvelki toñan şu kıadar şu hâşıl olmaz. Eger şu toñmuş buz ⁽⁸⁾ tamlasından olursa eyüdüdür lâkin yağmur şuyundan eyülikde aşâğadır. Zîrâ ⁽⁹⁾ ğalîzlığı ve yübüseti vardır, sinirlere ve göğüs perdelerine zarar eder. Issı şu ile ⁽¹⁰⁾ ğarğara etmek boğazda olan şişlere nef' eder ve

müşhil olan nesnelere ⁽¹¹⁾ harekete götürür ve ma'ideyi cilâ eder ve balgâmı giderüp şusuzluğu keser ve kırmı ⁽¹²⁾ yürüdür ve nefes andan dadsızlık tıyup tatsız ve ma'idede olan ⁽¹³⁾ ta'âmı fesâda vürüp ma'ide ağzına götürür. Eger çok içseler ma'ideyi fesâda ⁽¹⁴⁾ vürüp dimâği buhâr ile taldurur ve talağı büyüdür ve reng-i rüyı şarardur ⁽¹⁵⁾ ve istisqâ marazını götürür ve burun kanını harekete götürür. Tatlılar ve gül şuyı ⁽¹⁶⁾ anı işlâh eder. Ammâ ziyâde şovuk olan şu sinirlere ve gögse ve öykene ⁽¹⁷⁾ ve öykende olan çibanlara yaramazdur, seder ya'nî kâlkıdukdâ başları ⁽¹⁸⁾ dönenlere yaramazdur, ağan maddeleri tıyup keser, ziyâde yangınları ⁽¹⁹⁾ olan ma'ide ve cigerleri şovudur, ziyâde çok içilmezse kıvvet-i hâzımeye [707a] ⁽¹⁾ <hâzıme> kıvvet vürür. Ma'ideyi bir yere cem' edüp muhkem etmegile hâzm-ı ta'âmâ ⁽²⁾ yardım eder. Eger çok içseler veyâhüd ziyâde şovuk olsa ma'ideye ve cigere ⁽³⁾ zarar edüp harâret-i ğarîziyyeyi söyündüre ve hâzımı fesâda vere ve kıvlenc marazını ⁽⁴⁾ tahrik eyleye ve baş ağrıda ammâ şovukluğu i'tidâl üzre ya'nî ortaca olursa ⁽⁵⁾ cem'an beden kıvvetlerine kıvvet vere ammâ şovuk şu cimâ'a zarar eder ve kırmı kabz ⁽⁶⁾ eder. İşlâhı şarâb ile ve maştakî ile ve 'üd iledür. Ziyâde ıssı olan şu ⁽⁷⁾ yelleri ve şişleri tahlîl edüp indürür ve anuñla başların yumağla şovukdan ⁽⁸⁾ baş ağrıları ve mâlîhülyâ marazları olanlara nef eder. Kezâlik anuñla ağrısı ⁽⁹⁾ ve şişi olan gözleri ve sâ'ir şişleri ve ufaş sivilcileri ve irinlü ⁽¹⁰⁾ çibanları ve yaraları yurlar nef eder, huşuşan nihâyetlerinde olursa ziyâde nef ⁽¹¹⁾ eder. Tıuzlanmış olan şu bedeni arıkladur ve kırudur, evvelâ kırmı ishâl ⁽¹²⁾ edüp sonra kabz eder, çok içseler kırmı fesâda vürüp gıcık ve uyuz ⁽¹³⁾ edüp bedeni arıklada. Andan hâşıl olan zararların tiryâkı cerblü ⁽¹⁴⁾ ve yağlı ve tatlı nesnelere. Eger tıuzlu şuyı kıynadup buhârın alsalar ⁽¹⁵⁾ buhârdan olan şu tatlı ola. Ba'zılar demişler eger tıuzlanmış şu içine bal ⁽¹⁶⁾ mûmdan kıp kıosalar içine tatlı şu sıza. Gâh olur tıuzlanmış şuya ⁽¹⁷⁾ kıavut ve kıar kıatarlar zarar az olur. Çok tıurup bozulmuş olan ⁽¹⁸⁾ şular ve kırkın râyiğaları ve renkleri olan şular yaramazdur, anlardan şakınmağ ⁽¹⁹⁾ gerekdür. Eger eyü âher şu bulunmayup bi'z-zarüre bu ma'ûlelerden içmek lâzım olursa [707b] ⁽¹⁾ içdükdün sonra üzerine şoğan ve ekşi yemişler rublarından yeyeler, huşuşan ribâs ki Türkide ⁽²⁾ ve Fâriside aşhun demekle ma'rûf ekşi nebâtdur anuñ rubbı ziyâde nâfi'dür ⁽³⁾ ve tağlar şuları ki güneş tokunmaya tağlarda ağa ağırdur niçe zamân hâzm olunmaz ⁽⁴⁾ ve nefes taralmasını peydâ eder. İssı şu içmek ve anuñla ham-

mām̄da yayķanmak gicige ⁽⁵⁾ nāfi‘dür ve aç ķarınla birkaç yudum yuṭmak ile ma‘ide yayķayup ma‘ideye nef‘ eder ⁽⁶⁾ ammā dāyimā ıssı Őu içmek bedeni arıķladur. Őovuk Őu ḥummā-yı muḥrıķası olanlara ⁽⁷⁾ ve Őāfi Őarāb içmeden elem̄leri olanlara nef‘ eder. Kezālik heyza ya‘nī ma‘ide bir vechle ⁽⁸⁾ fāsıd olup içinde ṭa‘ām ṭurmayup aŐaĝadan ve yukarudan istifrag edenlere ⁽⁹⁾ ve müshil devā içüp ziyāde ishāl olanlara daḥı Őovuk Őu nef‘ eder. Evlā ⁽¹⁰⁾ budur ki ma‘ideleri Őovukdan za‘if olanlar ve bedenleri arıķ olanlar ve ṭalaklu ⁽¹¹⁾ ve yerekān ve istiskā ve bevāsīleri olanlar Őovuk Őudan ictināb edeler. ⁽¹²⁾ Ammā Őol Őular ki üzerinden geĝdüĝi nesne aña ķarıŐur meŐelā kibrit üzerinden ⁽¹³⁾ geĝer olan Őu bedeni kızdurıcı ve ķuruducudur. Eger içseler ishāl eyleye ve inĝķırıķ ⁽¹⁴⁾ ve barmaķa nef‘ eyleye ve üzerine dökünmegile ve içinde oturmaĝıla derileri Őoyulanlara ⁽¹⁵⁾ nef‘ eder. Bu taķdırce irinlü uyuz ve ĉıbanları olanlara ve eñ yerleri aĝrılarına ⁽¹⁶⁾ ve a‘zā içinde olan Őovuklara ve ṭalaķa ve ciger ve raḥm aĝrılarına ve a‘zā ⁽¹⁷⁾ gevŐeklüĝine ve dizler aĝrılarına eger dāyimā anuñla ḥammām̄da yunsalar sa‘fe dēdükleri ⁽¹⁸⁾ ufaķ ĉıbanları ve sigilleri ĝidere. Eger anuñla dāyimā ḥammām̄da yunsalar ve içinde ⁽¹⁹⁾ otursalar raḥmlerinde yaŐluķlar ĉoķ olmaĝıla gebe ķalmayan ‘avratlara nef‘ eyleye [708a] ⁽¹⁾ <nef‘ eyleye>. Kelb ve sā’ir yırtıcı cānverler ıŐırduķları yaraları anuñla yusalar nef‘ eyleye ⁽²⁾ ve sevdā ḥıṭṭarından olan Őoĝulcanları ishāl ile ĉıķara ve siñirleri yumıŐadup ⁽³⁾ kızdurur ve ma‘ideyi za‘if eder ve ḥammām̄da anuñla yayķanmak ŐuhūŐa ya‘nī Őol kimesneye ⁽⁴⁾ ki gözleri aĉuķ ķalup ķapamaĝa ķādir olmaya nef‘ eder. Eger içseler gözleri ķarardur ⁽⁵⁾ ve cigeri kızdurur. Kezālik buḥārına ve rāyihalarına ṭoķunmak daḥı bu te’Őiri eder ve yelleri ⁽⁶⁾ sākin edüp beden içerusinde olan Őovukluķları ĝiderür. İçmesin murād ⁽⁷⁾ edenlere evlā budur ki hemān yerinden alduķları zamānda içmeyeler belki bir ķap içine ⁽⁸⁾ koyup bir miķdār zamān ṭurup ĝalīzi aŐaĝasına ĉökdükden Őoñra Őaf ṭopraķ ile ⁽⁹⁾ Őaf edeler. Bu taķdırce ıŐlāḥ olunmıŐ olur ba‘dehu içeler. Üzerine ekŐi mīveler ⁽¹⁰⁾ Őularından içeler ammā zıftlü ve ķir dēdükleri bir ĝüne zıftlü yerlerden ĉıķan Őulardan ⁽¹¹⁾ içseler baŐı ve baŐda olan ḥavāsı ya‘nī göz ve ķulaķ ve sā’iri aĝır eder ⁽¹²⁾ ve bedeni kızdurur ve siñirlere nef‘ eder ve ‘ilācı ĝüĉ baĝarsuķlar etine ĝirmiŐ baĝarsuķlar ⁽¹³⁾ ķazınmak marazını peydā eder ve öykende eskiden olan ĉıbanlara nef‘ eder ve süddeleri ⁽¹⁴⁾ aĉup reng-i rūyı kızdurur ve ıssı sebebi ile olan aĝrıları, ḥuŐuŐan ŐiŐler ⁽¹⁵⁾ ve ĉıbanlar

ağruların ziyâde harekete götürür. İslâhı budur ki ruḡûbet vèrici gızâlar ve gâliḡ⁽¹⁶⁾ ya' nî koyu nesnelere yeyeler. Meşelâ şamğ ve ḡin-i Ermenî dedükleri toprak ve bögrek yağlarından⁽¹⁷⁾ ve südlü birinc yeyeler ammâ kırlı olan şular ağızda olan sivilcilere ve dilçükler⁽¹⁸⁾ şişlerine ve kulaqlar ağrularına nef eder ve za'îf olan göğüs perdelerine kuvvet⁽¹⁹⁾ vèrür. Cemî'an bu menâfi' taşradan isti'mâl etmekledür. Mizâcları şağ olanlara içmesi [708b]⁽¹⁾ eyü degüldür. Anlarda sehâc ya' nî bağarsuqlar kızınmak ve sü-i mizâc marazlarını peydâ eder.⁽²⁾ İslâhı ziftlü olan şu işlâhında zıkr olunan nesnedür. Andan ziyâde⁽³⁾ bunun işlâhında şovutmağı ve yağlı etmegi ziyâde edeler ammâ demürlü olan⁽⁴⁾ şu ma'ideye kuvvet vèrür, ıalâkı arıkladur, âleti harekete götürür, göğüs perdelerin⁽⁵⁾ kavî eder, yürege ve cigere kuvvet vèrüp bahadır eder, yürek oynamasın giderür,⁽⁶⁾ reng-i rüyı güzel eder ve bakır gibi olan rengi giderür. Başu anuñla yusalar⁽⁷⁾ kılları dökülmeden duḡup düşürmeye. Ammâ neflü olan şular kırlı dedükleri⁽⁸⁾ ziftlü olan şular gibidir lâkin andan keskinrekdür ve tizrek a'zâ⁽⁹⁾ içine giricidir ve kavîdür. Bunun dağı işlâhı kırlı olan şu işlâhında zıkr⁽¹⁰⁾ olunandır. Ammâ kalaylı ve kırsunlu olan şular ziyâde yaramaz ve def olması⁽¹¹⁾ güç külenc peydâ eder ve sidügi tutar. Zârarının tedârîki kırnı ishâl eder⁽¹²⁾ ve bevli idrâr eder nesnelere iledür. Ammâ altunlu olan şular yürek oynamasına⁽¹³⁾ ve tevaḡhuş ya' nî ürküp yalıñuzlığı sevmek marazına ve mâliḡülyâ ki sevdâ gâlib⁽¹⁴⁾ olmağıla bâtil fikrlere döşenmek marazıdır aña nef eder. Gümişlü olan⁽¹⁵⁾ şu dağı böyledür lâkin andan za'ifraḡdur ve kalaylı ve kırsunlu olan şulardan⁽¹⁶⁾ yegdür. Acı olan şular süddeleri açmağda ve hılları inceltmede ziyâde⁽¹⁷⁾ kuvveti ve te'sîri vardır lâkin yaramazdur kırnı fesâda vèrür. İslâhı mâ-i 'asel⁽¹⁸⁾ ve sükker ve ḡarnüb-ı Şâmî ve 'unnâb şuyı ve mersîn toḡmidur. Büsr ki ḡurmâ kıruğıdur⁽¹⁹⁾ anuñ bişürülmüşü yaramaz şuların ekşerini işlâh eder, kıbız olan [709a]⁽¹⁾ <olan> şuları işlâh etmez. Kıbız olan şular, ishâle nef eder.⁽²⁾ Ḥammâmda anuñla yunmağıla bedende ziyâde gevşelüp şarkuḡluğu giderür,⁽³⁾ kırnı tutar ve eti kırudup semüz olanları arıkladur. Bu zıkr olan⁽⁴⁾ fâ'ideleri şebli ve zâclü olan şular ederler ammâ gâh olur ki⁽⁵⁾ kıvuğda kıban ve kırnın aşığasında ağırlıḡ peydâ ederler. Zârarlarının⁽⁶⁾ def'i mâ-i 'asel ile ve içine kıru üzüm işlanmışından olan⁽⁷⁾ şu kıatup kıynadılmış olan şîr-i rüğan yağı ve cerbli gızâlar⁽⁸⁾ ve dâyimâ ḡammâma kırmek iledür. İçmek murâd olunduğda içine toprak

koymalar ⁽⁹⁾ ve çok içmeyeler. Karnı tutmakta şebli şü ziyâdedür ve kuşmayı men^c ⁽¹⁰⁾ eder. İçmekle ve içinde oturmağıla aķar nesneleri tutup men^c eder. ⁽¹¹⁾ Cemî'an ma^cdinlerde olan şular içmegile gücle efsân étmeği peydâ eder. ⁽¹²⁾ Nişâdırlu olan şulardan eger içmekle ve eger içinde oturmağıla ve eger ⁽¹³⁾ anuñıla huķne étmekle tabî^catı ishâl eder. Bürelü olan şular dahı ⁽¹⁴⁾ nişâdırlu olan şular gibidür tabî^catı ishâl eder. Cemî'an şularuñ işlahı ⁽¹⁵⁾ şâfi balçık ile şâf étmek ve kaynadup buķarından olan şuyı almak ⁽¹⁶⁾ ve tatlu nesne kıatmaķdur. İshâl edici olan şular işlahı kıabız ⁽¹⁷⁾ nesneler iledür ve yâbis olan şular işlahı yağlar ve cerblüerdür ⁽¹⁸⁾ ve ıssı şular işlahı ekşi yemişler rubları iledür ve ziyâde şovuk olan ⁽¹⁹⁾ şular işlahı maştaķı ve 'üd iledür. Şuları hıfz étmege kıablarıñ [709b] ⁽¹⁾ en eyüsi râyihası hoş olan ağaçlardan olan kıablardur. Meşelâ ⁽²⁾ çam ve ardıç ve aña beñzer ba^cdehu eyüsi destiler ve bardaķlardur ki ⁽³⁾ pāk ve eyü topraklardan olmış ola ba^cdehu deriler ya^cnî kırbeler ve tulumlardur ⁽⁴⁾ ba^cdehu altundan olan kıablardur. Bal mûmından olan kıablar ⁽⁵⁾ cümleden eyüdü. Yağlı olan kıablar şuları tiz bozup harâb ⁽⁶⁾ eder. Ziflü ve kıatrânlu olan kıablar şuları eyü hıfz eder. Kıalaylı ⁽⁷⁾ olan kıablar yaramazdur. Kezâlik kıalaylı bakır kıap içinde dâyimâ ta^cam ⁽⁸⁾ bişürmek yaramazdur. Zîrâ bağarsuķlarda oñulması güç kıabanlar peydâ eder. ⁽⁹⁾

Mâ'ül-cübn: Penîr şuyı demekdür ya^cnî süd kesilüp penîri ayrılıp ⁽¹⁰⁾ şuyına mâ'ül-cübn derler. Zîrâ süd penîr ve yağ ve şudan terkib ⁽¹¹⁾ olınışdur. Penîr şuyında keskinlik ve hıltları inceldüp ishâl ⁽¹²⁾ edici kıuvvet vardur. Penîr şuyı içmek mâlîhülyâ ve şar^c ve irinlü gıcik ⁽¹³⁾ ve uyuz ve dâ'ül-fil marâzlarına ve bedende olan sivilcilere ve fâsid ⁽¹⁴⁾ ve yanmış olan hıltlar ishâli için nâfi^cdür. İçmeksüzün yüzde ve bedende ⁽¹⁵⁾ olan lekeler penîr şuyını sürseler nef eyleye. Eger gözde olan ⁽¹⁶⁾ şiş için olan devâları penîr şuyı ile kıarışdurup göze yaķı ⁽¹⁷⁾ etseler taķlil eyleye ve te^cşîr ziyâde ola. Penîr şuyını içmek yanmış yaramaz ⁽¹⁸⁾ hıltları çıkarur. Hıltlar eger yaķın ve eger ırâķ olsun cümlesin çıkarur ⁽¹⁹⁾ ve istiskâ marâzına mübtelâ olmadan havf edenlere ya^cnî istiskâ marâzı [710a] ⁽¹⁾ <marâz> 'alâmeti olanlara penîr şuyı içmek eyüdü. Muħaşşal-ı kelâm budur ki ⁽²⁾ penîr şuyıñ kıuvveti cilâ edici ve ğasl edicidür ve herkese eyüdü. Eger ⁽³⁾ oğlan ve eger kıoca ve eger ğayırdur ve yazda ve kıışda içmesi câyizdür. ⁽⁴⁾ Süd ne

deñlü şulu ve ince olursa şuyı aña göre ol deñlü ziyâde ⁽⁵⁾ ishâl edici olur ve ne deñlü koyu olursa aña göre ruṭûbet vèrmesi ⁽⁶⁾ ziyâde olur. Penîr şuyı içmek murâd olunduğda evlâ budur ki genç ve kızıl ⁽⁷⁾ ve gök gözlü ve burnı ortası yüksek keçiyi bulup ve aña arpa unı ⁽⁸⁾ ve hindebâ ve râziyâne ve hıyâr içi yédürelər, şol miḳdâr ki içmesi ve menfa'ati ⁽⁹⁾ murâd ola aña göre bunlardan yédürelər ve ol keçi çoğuralı kırk gün ⁽¹⁰⁾ geçmiş ola. Bu maḳûle keçi südinden üç raṭl veyâhüd iki raṭl miḳdârı ⁽¹¹⁾ alup taşdan ṭancîre içine koyup yavaş âteş ile ḳaynadalar ve ḳaynarken ⁽¹²⁾ ucı ezilmiş ḳabı şoyulmuş yaş encîr ağacından ağaç pâresiyle ⁽¹³⁾ südi ḳarışduralar. Zîrâ encîr ağacında olan südlügenlik ⁽¹⁴⁾ ishâle mu'âvenet eder. Anuñçün anuñla ḳarışdurmaḳ ihtiyâr olundu ⁽¹⁵⁾ ve eger murâd ishâl olmayup ruṭûbet vèrmek murâd olursa söğüd ağacı ⁽¹⁶⁾ pâresiyle ḳarışduralar. Süd ḳaynarken şu ile ıslanmış bez pâresiyle ⁽¹⁷⁾ ṭancîrenüñ tarafların dâyimâ sileler. Bir miḳdâr ḳaynaduğdan sonra ṭancereyi ⁽¹⁸⁾ âteşden indürüp üzerine dört vaḳıyye miḳdârı sikencübîn sükkeri ⁽¹⁹⁾ serperler. Ba'zılar şâfî sirke serperler. Pes penîr şuyından ayrıldığdan sonra **[710b]** ⁽¹⁾ şuyı seyrek bez pâresiyle veyâhüd hürmâ yaprağından olan zenbîlden ⁽²⁾ süzeler ve aşāḳoyalar tâ şululuğı gide ba'ḳdehu ṭancereyi yayḳayup şuyı ⁽³⁾ gerü ṭancereye koyup azacuk ḳaynaduğda üzerine ince döğülmüş ⁽⁴⁾ millḫ-i enderânîden nışf dirhem miḳdârı bırağalar ve tekrâr şâf edüp ⁽⁵⁾ şâf olmışından sükker-i ṭaberzed ile rıṭldan iki şülüş ya'nî üç paydan ⁽⁶⁾ iki pay miḳdâra dek içeler. Gâh olur aña mizacı tebdîl edici sefûf ⁽⁷⁾ ḳatarlar. Pes i'tidâl üzre bârid-i yâbis ve bârid-i raṭb olan devâlar ḳatarlar. ⁽⁸⁾ Gâh olur aña ishâle mu'în olan sefûf ḳatarlar şol vechle ki ihrâcı ⁽⁹⁾ murâd olunan hılṭa göre ba'zılar ishâl için olan devâları anuñ ⁽¹⁰⁾ içinde ısladurlar devâlara ıslâh olur meşelâ eḳtîmünü ve ba'zılar ⁽¹¹⁾ saḳmünyâyı ve ba'zılar şabr ve helîlec ve afsentîni anuñ içinde ısladurlar. ⁽¹²⁾ Sefûflar ve nuḳû'lar mürekkebatda zıkr olunur. Penîr şuyın içmiş olan kimesneye ⁽¹³⁾ evlâ budur ki uyumayup anıl anıl geze ve ammâ şol şu ki penîr êtdüklerinde ⁽¹⁴⁾ penîr içinden çıkar ol şuda ruṭûbet vèrmeklik ve hılṭları inceltmek ⁽¹⁵⁾ ve semirtmek vardır. Ba'zılar penîr şuyı ḳaynarken üzerine 'uşfur toḫmı şuyın ⁽¹⁶⁾ ḳorlar. Pes sevdâ ve balğam ishâl etmesine nâfî' olur ve yalınuz tuz ile ⁽¹⁷⁾ olıcaḳ âsânlıḳla ishâl eder.

Mā'ü'l-lahm: Et şuyı demekdür. Et ⁽¹⁸⁾ şuyı laṭīf ve eyü nesnedür. Rūḥa ve ḳalbe ḳuvvet vērüp za'ifliği giderür ⁽¹⁹⁾ ve ḳanı çok éder, ḥuşuşan toḳlu etinden olursa ziyāde ḳuvvet vére [711a] ⁽¹⁾ <vére>. İstiḥrācında birkaç tarīḳ vardır. Ba'zılar tāze eti ki bayat olmaya ⁽²⁾ pāre pāre kesüp ve bir miḳ-dār şu ile tā müherrā olup ḳoyu şuyı ḳalıncaya dek ⁽³⁾ bişürürler. Ba'zılar daḥı eti döḡüp ve ṭancereye ḳoyup yavaṣ āteş ile ⁽⁴⁾ şuyın çıkarup alurlar. Ba'zılar daḥı et şuyın çıkarmaḳ için ⁽⁵⁾ tuḡulḡa gibi ālet éderler ki üzerinde ḳapaḡı olur ki et ḳaynarken ⁽⁶⁾ buḥārı daḥı ṭutup gerü aṣaḡa inüp şu olur ve kenārlarında yerleri vardır ki ⁽⁷⁾ şu anda cem' olur. Yavaṣ āteş üzerine ḳoyup etden aḳup ālet ⁽⁸⁾ içinde olan ḥandaḳa cem' olan şuyı alup ḥoş rāyīḥalu nesnelere ⁽⁹⁾ ḳatup isti'māl éderler. Et şuyı istiḫrāḡ veyāḥūd keşret-i cimā' ve sā'ir ⁽¹⁰⁾ vechle gitmiş olan ḳuvveti yerine getürüp za'fı giderür. Bu bâbda aña mu'adil ⁽¹¹⁾ āḥer nesne olmaz.

Mā'ü's-şair: Arpa şuyı demekdür. Ṭabī'atı i'tidāl ⁽¹²⁾ üzre bârid-i raṭb-dur, sıtmalara nāfı'dür, fazlaları ḳoparıcıdır, içerüde ⁽¹³⁾ olan a'zâyı ḡal edicidir, göḡüs ve öyken ḳamışı iriligine ve bunlarda ⁽¹⁴⁾ olan çibanlara nāfı'dür ve bevli idrār éder. Arpa şuyı arpa keşkinden ⁽¹⁵⁾ ya'nî Türkide keşkek dedüklerinden ve arpa bulamacından eyüdüdür. Murād olunduḡına ⁽¹⁶⁾ göre birkaç dürlüdür. Eger murād ruṭûbet ve lînet vêrmesi olursa arpanuñ ⁽¹⁷⁾ ḳabuḡın giderüp ba'dehu içinde muḥkem bişürüp şuyın aluruz ve eger ⁽¹⁸⁾ murād ḳurutması olursa arpanuñ ḳabuḡın giderüp ba'dehu ḳavurup ⁽¹⁹⁾ isti'māl éderüz ve eger ziyāde ḳurutması murād olursa ḳabuḡıyla [711b] ⁽¹⁾ ḳavurup ba'dehu irice öḡüdüp muḥkem isti'māl éderüz. İsti'māl ⁽²⁾ olunan arpa evlā budur ki henüz biçilmiş olmaya ve ziyāde çok ṭurup ⁽³⁾ eski olmaya ve henüz yaşıl olmaya. Arpa şuyı murād olunduḡda ⁽⁴⁾ şuyın çok édüp ziyāde muḥkem bişüreler. Bulamacı murād olunduḡda ⁽⁵⁾ çok şuya ve çok bişürmege ihtiyāc yokdur. Evlā budur ki ṭaşdan çölmek ⁽⁶⁾ içinde ḳaynadalar. Evlā budur ki şuyı murād olınup çok bişürmek lâzım ⁽⁷⁾ olduḡda ḳaynarken āḥer çölmek ile yanında şu ḳaynadalar ki tekrār şu ⁽⁸⁾ ḳomaḳ lâzım olduḡda ol ḳaynar şudan ḳoyalar. Tamām bişmesinün 'alāmeti ⁽⁹⁾ budur ki şuyı evvel gögerüp ba'dehu kızara. Tamām kızardıḡda āteşden ⁽¹⁰⁾ indürüp ve süzüp ṭatlu ḳatup isti'māl édeler. Sıtmalarda sā'ir ⁽¹¹⁾ ıssı marazlarda arpayı bişürüp şuyın ḥastaya vêrmek niçe ḥuşuş için ⁽¹²⁾ ihtiyār olundu ki ol

huşûşlar ve fâ'ideler arpadan ğayrı nesnede bulunmaz. ⁽¹³⁾ Meşelâ şovutmak ve ruţûbet vèrmek ve cilâ ètmek ve şişirmemek ve ma'ideden ⁽¹⁴⁾ tîz aşğa inmek ve şusuzluğu sâkin ètmek ve şovuqluğuyla sıtmalar harâretin gidermek ⁽¹⁵⁾ gibi bu menâfi' cemi'an arpada vardır. Ğayrıda ancak birisi ve ikisi veyâhûd üçü ⁽¹⁶⁾ olur ziyâde olmaz. Kavrulmuş olan arpa ma'idelerinde gevşeklik ⁽¹⁷⁾ ve ishâleri olanlara nâfi'dür. Eger arpadan ziyâde ğizâ vèrmek murâd olınsa ⁽¹⁸⁾ hem şuyın içeler ve hem keşkin yèyeler. Anuñçündür ki arpa şuyı ve keşki sill ⁽¹⁹⁾ marazı olanlara ve arık olanlara ziyâde nâfi'dür, huşûşan eger içinde sereţân [712a] ⁽¹⁾ <sereţân> ya'nî kirevit dedükleri yengeçler bişürseler ziyâde nef eyleye. 'Irq-ı sūs ⁽²⁾ ya'nî buyan köki ile isti'mâl ètseler öksürüğe nef eyleye ammâ ma'ideleri ⁽³⁾ şovuk olanlara ve kocalara zarar èder. Anlara ıslâhı budur ki sükkeri veyâhûd ⁽⁴⁾ 'aseli gülbeşeker ile isti'mâl èdeler. Arpa şuyın bişürürken kıatması münâsib ⁽⁵⁾ olan nesnelere mürekkebâtta zıkr olunur inşa'allâhu te'âlâ.

Mâ'ül-verd: ⁽⁶⁾ Gül şuyı demekdür. Gül şuyı çıkarmasınınuñ tarîkı birkaç dürlüdüdür ma'lümdür. ⁽⁷⁾ Ünbik ki gül ve sâ'ir nesnelere şuyın çıkarcak kabdur anuñ içine gül ⁽⁸⁾ yaprakların koyup yavaş âteş ile buhârından gül şuyı tamlar şol vechle ki ⁽⁹⁾ şâf ve pāk şuyı olur ve râyihâsı dahı gül râyihâsından hoş olur. ⁽¹⁰⁾ Gül şuyı laţîfdür, gülde olan topraklılık anda yokdur. Eger tekrârlasalar ⁽¹¹⁾ şuyı keskinrek ve kıavırak ola. Tekrârlamasınınuñ tarîkı budur ki evvelâ tamladan ⁽¹²⁾ hâşıl olan gül şuyın alup tekrâr aña tâze gül kıatup yine âteş ile ⁽¹³⁾ tamladalar. İki üç kerre böyle èdeler. Böyle olıcağ râyihâsı ve kıuvveti ziyâde ⁽¹⁴⁾ ola. Tâbi'atı bürüdete mâyıldür, ruţûbete mâyil laţîf harâretten hâlî degüldür. ⁽¹⁵⁾ Dimâğa kıuvvet vèrür ve ıssı sebebi ile olan baş ağrısına eger kıoğmağıla ⁽¹⁶⁾ ve eger başa sürmegile nef èdüp sâkin èder. Cemi'an kıuvvetlere kıuvvet vèrür, ⁽¹⁷⁾ huşûşan ma'ide ağzına ziyâde kıuvvet vèrür. Gül şuyın kıoğulamağ yürege ⁽¹⁸⁾ kıuvvet vèrüp uş gitmegi giderür ve havâss-ı hamse ya'nî b'eş kıuvvet ki görmek ⁽¹⁹⁾ ve eşitmek ve kıoğmak ve dad bilmek ve yapışmak ile bir nesnenün şovuqluğın [712b] ⁽¹⁾ veyâhûd ıssılığın tuymağ kıuvvetlerin uyandırıp kıavî èder ve nefesi ğiñ ⁽²⁾ ve kıolay èdüp ıssıdan olan yürek oynamasına nef eyleye ve içmekle bedene ⁽³⁾ kıuvvet vèrür ve ıssıdan ağrısı olan göze kümâd ètmekle ağrıyı sâkin ⁽⁴⁾ èder. Bir miğdâr kıabızlığı vardır. Kıabızlığı ile nezleleri kıutup keser. ⁽⁵⁾

Anuñla mazmaza etseler diş etlerin muhkem eyleye, şan tükürmesine ve gögüs⁽⁶⁾ iriligine nef^f eder ve nezlelerden olan za'fi giderüp nezlelerün yaramaz⁽⁷⁾ rāyihāsın giderür. Eger ıssı iken cüllāb ve nebāt ile içseler gögüs iriligin⁽⁸⁾ giderür ammā gül ve gül şuyı bi'l-hāşşiyye cimā'ı kaç^c eder. Eger baş üzerine dökünseler⁽⁹⁾ humārı ve baş ağrısını taħlil eyleye. Eger řarāb ile içseler ferāħ vērüp geç ser-hoş⁽¹⁰⁾ eyleye. Ba'zılar demişler ziyāde ser-hoş eyleye. Gül şuyın eger dāhilden ve eger hāricden⁽¹¹⁾ çok isti'māl etseler saçı şakalı tiz ağarda. Eger vaķıyye miķdārın⁽¹²⁾ içseler ishāl eyleye.

Mā'ül-hulāf: Sögüd şuyıdır. Sögüd ağacınıñ⁽¹³⁾ çiçeğinden gülden gül şuyı çıkardukları gibi çıkarurlar. Tabi'atı i'tidāl⁽¹⁴⁾ üzre hārr u raşbdur. Ba'zılar demişler bāriddür, zāhirraķ daħı budur. Ķalbe⁽¹⁵⁾ ziyāde kuvvet vērür, za'ffige ve her güne yürek oynamasına nāfi'dür, cimā'a⁽¹⁶⁾ yardım edicidür. Maddesiz olan baş ağrısını gerek řovuķdan ve gerek ıssıdan⁽¹⁷⁾ olsun sākin eder. Gül şuyından eger tefriħde ve eger şalbe kuvvet vērmede⁽¹⁸⁾ enfa'dur ve lařfraķdur ve şabızlığı yokdur. Eyüsi oldur ki Bağdād cāniblerinde⁽¹⁹⁾ Nuřaybīn dedükleri şehrden getirile ve hoş rāyihālu āher nesne şatılmış olmaya [713a]⁽¹⁾ <olmaya>.

Mā'ül-küş: Küş şuyı demekdür. Küş, şarf-i kāfda kefrā beyān⁽²⁾ olunduğı maħalde zıkr olunmışdur.

Mā'ül-ķadaħ: Ķadaħ şuyı demekdür. Murād,⁽³⁾ turunç çiçeği şuyıdır. Turunç çiçeğinden gülden gül şuyın çıkardukları gibi⁽⁴⁾ çıkarurlar. Tabi'atı hārdur, azacuķ yübüseti vardur, laşfdür. řovuķ sebebi ile⁽⁵⁾ olan baş ağrısına ve řovuķ sebebi ile olan şolup çurı olmağa⁽⁶⁾ ve sā'ir řovuķluklara ve nezlelere nāfi'dür, rāyihāsı hoşluğıyla nefsi dirildüp⁽⁷⁾ kuvvet vericidür, řovuķ sebebi ile olan yürek oynamasını giderür,⁽⁸⁾ ma'ideye kuvvet vērür ammā cigere zarar edicidür, cimā'a yardım eder, burun⁽⁹⁾ içinden dimāę yolların ve süzgüde olan süddeleri açar⁽¹⁰⁾ ammā dāyimā koķulaması uyħusuzlıķ vērür. Iřlāħı gül şuyı iledür.⁽¹¹⁾ Eger bir şişe içine koyup buħārını burundan içerüye şosalar başda olan⁽¹²⁾ řovuķluklara ve başı ve boynı taħriķ eyleyen 'ağalede ya'nī siñirlü etde hādiř⁽¹³⁾ olan teşennüclere ya'nī bir yere gelüp büzülmesine nef^f eyleye. Eger aç⁽¹⁴⁾ şarınla birķaç yudum yutsalar ruşbet sebebi ile olan ishālī çutup⁽¹⁵⁾ kese.

Mâ-i lisânü'l-ḥamel ve lisânü's-sevr: İkinünün dahı çıkarmalarının (16) tarîki gül şuyı çıkardukları gibidür. Şâf a'lâ şuları çıkar. (17) İkinünün dahı şuları şıkınduları nâfi' olduğu nesnelere nef' ederler (18) lâkin şıkındularından çok za'iflerdür. Lâkin lisânü's-sevr şuyunuñ kuvveti (19) yaprağının şıkındusından kavîrağdur ammâ lisânü'l-ḥamel böyle degüldür. [713b] (1) Lisânü's-sevr şuyunuñ dâyimâ içmek sevdâ ve vesvâs ya'nî bâtil fikrler étmek marazlarına (2) nef' étdüğü tecrîbe olunmuşdur ammâ lisânü'l-ḥamel şuyunuñ imsâklarda ya'nî ishâli (3) ve sâ'ir hıltları tutmakta ziyâde te'sîri vardır. İkinünün dahı miḳdâr-ı şerbeti (4) dört vaḳıyye ya'nî kırk sekiz dirhem ve dahı ziyâdedür.

Mâ'ü'l-hindebâ: (5) Hindebâ şuyı dahı gül şuyı çıkarıldığı gibi çıkarılır lâkin şuyı az çıkar. (6) Zîrâ nebâtı ince ve kiçirekdür. Pes şuyı süddeleri açıcı ve pâk édüp cilâ édici (7) ve ıssı olan ma'ideleri ve cigerleri işlâh edici ve hoşluk vericidür. (8) Geçidlerde tutulmuş olan hıltlardan olan ağrıyı sâkin edicidür. Miḳdâr-ı şerbeti (9) dört raḫl miḳdâra dekdür. Gâh olur hindebâyı döğüp ve şıḳup şuyın birkaç (10) kerre şâf édüp ve nişf raḫl miḳdârına sikencübîn katup içerler. Harâreti ziyâde (11) söyündürüp kuvvet ve bürüdet vérmekle ḳan işemegi tutup ciger harâretini (12) sâkin eder ve ziyâde işlâh eder. Bedeli mâ'-i küşüşdan nişf veznidür. (13) Küşüş, ḫarf-i kâfda zikr olunmuşdur.

Mâ'ü'l-kâfûr: Kâfûr şuyı (14) kâfûr çıkarmak için kâfûr ağacını yarıduklarında içinden akan şudur. (15) Şuyunuñ ḫabî'atı kâfûr ḫabî'atına muḫâlifdür. Zîrâ şuyunuñ ḫabî'atı derece-i şâlişede (16) ḫârr u yâbisdür, belesân yağı gibi kızıla mâyil şarudur. Bedende geyesilerde (17) ve ḳap ḳacaḳlarda yağlulardan olan yaramaz ve keskin râyihayı giderür ammâ (18) ḳoḳulaması mizâcları ıssı olanların başların ağrıdır. İşlâhı benefşe iledür. (19) Yağı mizâcları şovuk olanlara ve ḳocalara ve şovuk olan şehirlerde nâfi'dür [714a] (1) <nâfi'dür> ve muvâfıkdür. Ba'zılar demişler ağacı ile ḳarışmış olan kâfûri şâf (2) étdüklerinde ḳalan şululuğı yağıdır. Yağına siñek yakın olmaz. Kezâlik ḫa'ama (3) ve şarâba ḳatsalar siñek yakın olmaya.

Mâ-i bertâ': Bir şunuñ ismidür. (4) Şeyḫ İbn Bayḫâr raḫimehullâhu te'âlâ zikr eder ki bu şu vilâyet-i Mışır'da olan bîmâr-ḫânede (5) muḳaddemâ var idi. Ammâ neden idüğü ma'lûmları degül idi. Ḥâşşası bu (6) idi ki her ne

olursa eger demür ve eger taş ve ğayrı katı nesnelere eridürdi. ⁽⁷⁾ Eger insân ve eger sâ'ir hayvân boğazlarına ilişüp kalan nesnelere için nişf ⁽⁸⁾ dirhem miqdârın boğazlarına koyup fi'l-hâl eridürdi. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽⁹⁾ Bu şu mâ'î kerîm demekle mâ'rûf olan şudur ki kîmyâ dedükleridir ve bu şu ⁽¹⁰⁾ 'amel ile ve terkîb ile olur. Mürekkebâtta zıkr olunur.

Mâ'ür-remâd: Kül şuyı ⁽¹¹⁾ keskin şudur, huşûşan nefsinde keskin olan ve südlügen ağaçlardan ⁽¹²⁾ ve nebâtâtdan olan küller şuları ziyâde keskindür. Deryâ şuyı maķâmına ⁽¹³⁾ kâyim olur. Kül ne denlü keskin olursa aña göre kazıyup cilâ etmesi ⁽¹⁴⁾ ve kabardup yakması ve kurutması ziyâde olur ve isti'mâl câyiz degüldür ⁽¹⁵⁾ illâ taşradan câyizdür. Eger anuñla şungar pâ-resin ışlayup irinlü yaralar ⁽¹⁶⁾ ve çibanlar üzerine kosalara çürüklerin yeyüp pâk eyleye. Baĝarsuķlar içinde olan ⁽¹⁷⁾ çibanlar için anuñla huķne ederler ve zâ'id olan eti daķı koparur. Gâh olur ⁽¹⁸⁾ kül şuyını muħkem karışdurur ve çalkayup ba'dehu şâf olmışından nişf ⁽¹⁹⁾ vaķıyye miqdârın içerüsünde kan toñmıř olan kimesneye, huşûşan yüksek [714b] ⁽¹⁾ yerden düşene veyâhüd ağır nesne ile urulmış olana ve kemikleri ırĝalanmıř ⁽²⁾ olanlara ziyâde nef eder. Gâh olur ruķubet sebebi ile olan ishâli çutup ⁽³⁾ keser. Eger zeyt ile karışdurur bedene sürseler deri çeküp getüre ya'nî derlede. ⁽⁴⁾ Eger anuñla yunsalar veyâhüd kümâd edinseler sinirlere nef eyleye. Fâlic marazına daķı ⁽⁵⁾ nef eyleye. Eger içseler ruteylâ şokmasına nef eyleye. Cemî'an küller ıssıdır, kâbizdur. ⁽⁶⁾ Bu keyfiyyet ya'nî harâreti ve kâbizliĝi sebebi ile şuyı nâfi'dür. Kül şuyı etmesinüñ ⁽⁷⁾ tariķi budur ki bir raķl miqdârı şuya iki vaķıyye ya'nî yigirmi dört dirhem kül koyup ⁽⁸⁾ ve muħkem karışdurur çalkayalar tâ alışa. Bu miqdâr ile olıcaķ mu'tedil olur. ⁽⁹⁾

Mâ'ül-humme: Humme demekle mâ'rûf olan balıķ şuyı demekdür. Bir güne küçük ⁽¹⁰⁾ balıķdur. Avlayup ķarnı içinde olanın çıkarup bir destî içine koyup ⁽¹¹⁾ birkaç gün şurup řoñra şâf edüp siyâh ve kıoyu râyihası ağır ve çirkin ⁽¹²⁾ şuyı çıkar. Bu balıķ Hind etrâfından Çîn ile Hind ortalarında olan ⁽¹³⁾ deryâdan avlanur. Ba'zılar demişler bu balıķ avlanup ķarnı yarıldıķdan řoñra ⁽¹⁴⁾ tekrâr deryâya bıraksalar yarası ĝerü bitişüp řaĝ ola ammâ bu söz şahîh degüldür. ⁽¹⁵⁾ Şuyınuñ hâşşası budur ki rub' dirhem miqdâra degin içseler a'zâda eger kemik ⁽¹⁶⁾ ve eger ĝayrı eger taşrada ve eger içerüde olan şınıĝı eyü edüp fi'l-hâl ışlah ⁽¹⁷⁾ edüp eyü ede, mücerredür.

Mâyün: İsm-i Yünânîdür. Tuzlu balıktan tamlayan ⁽¹⁸⁾ şunuñ ismidür. Tabî'atı hârr u yâbisdür, keskindür, irinlü yaralara nâfi'dür ve mirî ile ⁽¹⁹⁾ hıkkne êtdükleri gibi anuñla hıkkne êderler. Ucada ve nesâ dedükleri tarmarda [715a] ⁽¹⁾ <tarmarda> olan ğalîz hıltları çıkarur ve bağırsuqlarda olan irinlü çibanlara ⁽²⁾ ve ağızda olan çibanlara nef' êder. Ziyâde kâbızlığı vardır. Bağırsuqlarda olan ⁽³⁾ yaramaz ve ulaşur maķûlesi irinlü çibanlara nef' êtmekte bād-ı zehrdür ya'nî ziyâde ⁽⁴⁾ nâfi'dür. Ekşer menâfi'de deryâ şuyı kâyim-maķâmıdır.

Mâst: İsm-i Fârisîdür. ⁽⁵⁾ Ekşi yoğurd demekdür ki muķaddemâ harf-i lâmda leben ahvâlinde zıkr olunmuşdur. ⁽⁶⁾

Mâ'ül-ķarâtin: İsm-i Yünânîdür. Ma'nâsı mâ'ül-âsel demekdür. Ba'zılar demişler ma'nâsı ⁽⁷⁾ âsel-i maķşür ya'nî yalınuz âsel şuyı demekdür. Lisân-ı Fârisîde handîķün ⁽⁸⁾ derler. Râzî nâm tabîb bu vechle zıkr êtmış ammâ bu kelâmda nazar vardır. Mâ'-i âsel ⁽⁹⁾ ķarnı yumışadur, ķatlı êdici olan devâları anuñla ķuşmaķ için nâfi'dür ⁽¹⁰⁾ ve ķarın içinde olan ķurķurları giderür. Mâ'-i âselden murâd budur ki eski ⁽¹¹⁾ yağmur şuyından iki cüz' miķdâra bir cüz' âsel ķatup üç paydan bir pay ⁽¹²⁾ ķalıncaya dek ķaynadalar. Eger sâ'ir çeşme ve ğayrı şuy ile êtseler daķı câyizdür. ⁽¹³⁾

Mâ'iz: Keçi etleri mu'tedildür ve ğayrı etlere nisbet bürüdeti ziyâdedür. Mizâcları ⁽¹⁴⁾ ıssı olanlara ve ıssı zamânlarda ve şarâb yaķduğundan ziyâde harâretleri olanlara ⁽¹⁵⁾ nâfi'dür. Yemesinüñ eyü tarîķi budur ki pâre pâre êdüp şuy ile bişürüp yeyeler. ⁽¹⁶⁾ Üzerine ğurmâ ve bâdem ve şeker penîri ve Hindistân ķozı yemek ve kızıl şarâb ⁽¹⁷⁾ içmek işlah êdüp muvâfıķ olur ammâ üzerine yemişler yemek ve yoğurdlu ⁽¹⁸⁾ ve ekşi tarķana ve süd keşegi ile yemek ziyâde zarar êder. Ammâ oğlaķ eti ⁽¹⁹⁾ ziyâde raţbdur. İş güc işlemeyüp ğuzürda ve râğatda olanlara eyüdür, [715b] ⁽¹⁾ ğuşuşan yaz ve güz eyyâmında ziyâde nâfi'dür. Keçinüñ iç yağı sâ'ir iç yağlardan ⁽²⁾ kâbızlığı ziyâdedür. Anuñçündür ki bağırsuqlarda olan çiban ve yaralara hıkkne êtmek ⁽³⁾ için ziyâde nâfi'dür, ğuşuşan arpa ķavutu ve kepek ile ziyâde nâfi'dür. Zerâriĥ ⁽⁴⁾ dedükleri zehirli böceklerden içmiş olan kimesneye daķı nâfi'dür. Tekenüñ iç ⁽⁵⁾ yağınunı ķuvveti daķı ziyâdedür. Anuñçündür ki eger keçi kıģı ve za'firân ile yoğurup ⁽⁶⁾ niķris üzerine sürseler nâfi' ola ve eger şuret tarusı veyâĥüd birinc unı ⁽⁷⁾ veyâĥüd nişâstadan olan sıvıķ

bulamaç ile içseler bağarsuıklar sıyrılmak⁽⁸⁾ marazına ve keskin yeyici olan hılçlardan olan ishâle veyâhüd müşhil devâ içmekle⁽⁹⁾ ishâl ziyâde olmasına nef' eder. Keçi kığı ziyâde ıssıdur, taḥlîl êdicidür. Qatı⁽¹⁰⁾ ve şulb olan şişlere, huşuşan dizlerde eskiden olan şişlere arpa⁽¹¹⁾ unı ile ve sirke ile ve şu ile yoğurup üzerine ursalar ziyâde taḥlîl eyleye.⁽¹²⁾ Anuñla 'ilâc ekincilere ve ağır işler işleyenlere lâyıkdur. Bedenleri ruṭûbetlü⁽¹³⁾ olanlara ve gevşek yerlere kıomayalar. Gâh olur ṭalaḳlulara ve istiskâlulara⁽¹⁴⁾ anuñla yaḳı ederler. Eger kığını yaḳsalar ziyâde laṭîf êdici ve cilâ êdici ola.⁽¹⁵⁾ Pes bu taḳdîrce sirke ile dâ'ü's-şaleb olan yere sürseler ve 'asel ile gicik⁽¹⁶⁾ ve uyuz ve baraş üzerine sürseler ziyâde nef' eyleye. Bu taḳdîrce taḥlîl êdici⁽¹⁷⁾ olan eczâya girür. Ba'zı ṭabîbler ilan ve 'aḳreb şoḳulmuş olana andan⁽¹⁸⁾ içürüp ıırdügi yere sürmegi câyiz görmişler. Eger yereḳân ki defa'atile beyân⁽¹⁹⁾ olunmuşdur aña mübtelâ olana içürseler ziyâde nef' eyleye. Ṭaḡ keçilerinün kığları [716a]⁽¹⁾ <kığları> şarâb ile içilse yereḳâna nef' êtmekde ziyâdedür. Gâh olur keçi kığı ile⁽²⁾ 'ırḳu'n-nesâ dedükleri ṭamara daḡ ederler şol vechle ki bir miḳdâr yüni zeyt içine⁽³⁾ baturup içine vâfir zeyt siñduḳdan şoñra baş barmaḳ ile zend arasında⁽⁴⁾ deriñ olan yere kıoyup ve bir dâne kığı tutuşdurup yün içine kıorlar.⁽⁵⁾ Ol yandukdan şoñra birin daḡı yaḳup bu vechle şol miḳdâr yaḳalar ki ıssısı⁽⁶⁾ ucaya êrişe. Bu maḳûle daḡa 'Arab daḡı dërler, ziyâde nâfi' ve mücerredür.⁽⁷⁾ Eger keçinün ṭırnaḳların yaḳup ve sirke ile kıarışdurup saç şaḳal döküldügi⁽⁸⁾ yere sürseler saçı ve şaḳalı bitüre. Eger yaḳılmış ṭırnaḳlarına milḥ-i zerânî⁽⁹⁾ dedükleri ṭuzdan mişli miḳdâr kıarışdurup dişleri ovsalar şaruluḳların⁽¹⁰⁾ giderüp nef' eyleye. Ma'deni olan ṭuz bu bâbda zerâniden yegdür. Ma'deni⁽¹¹⁾ ṭuzdan murâd İflâḳ ṭuzıdur ki ṭaş gibidür. Bu taḳdîrce şarulıḡın⁽¹²⁾ ve yaşıllıḡın daḡı giderür. Eger külin sirke ile yoğurup mesâmîr dedükleri⁽¹³⁾ sigillere sürseler gidere. Eger teke ṭırnaḡını yaḳup ve 'asel ile ma'cün êdüp⁽¹⁴⁾ döşegine işer kimesneye içürürler nef' eyleye. Eger keçi ödi ile perdelenmiş⁽¹⁵⁾ olan gözlere sürme gibi çekseler perdeyi gidere. Bi'l-hâşşiyye teke ödinde⁽¹⁶⁾ daḡı bu hâşşa vardur ammâ oḡlaḳ ödi za'ıfdür. Eger anuñla tüte dedükleri⁽¹⁷⁾ laḳm-ı zâ'id ya'nî göz kıapaḡında veyâ ḡayrı yerinde tüt şeklinde siyâha mâyil⁽¹⁸⁾ kıızıl degirmi eti gidere. Eger dâ'ül-fil marazı olan kimesneyi anuñla ovup⁽¹⁹⁾ sürseler nef' eyleye. Ṭaḡ tekelerinün ödi zehrlü cânverler şoḳduḳlarına bād-ı zehrdür. [716b]⁽¹⁾ Keçi cigerin kebâb êdükde içinden ṭamlayan şu ile göze

çekseler, huşûşan eger üzerine ⁽²⁾ bir miqdâr zencebîl ve dâr-ı fülful ekilmiş olursa göz perdelenmesine nef' eyleye. Kezâlik ⁽³⁾ kebâbını yemek dağı nef' eder. Eger keçi bögreklerini kebâb edüp ve üzerine kibrît ⁽⁴⁾ unından eküp içinden akan şu ile beyâz behâk üzerine sürüp ovsalar ⁽⁵⁾ fi'l-hâl gidere.

Mâlik-i hazîn: Mâlikî dağı dërler. Şu kuşlarından Türkîde balıççıl ⁽⁶⁾ dedükleri kuşdur. Ayakları ve boynı uzun rengi beyâza mâyil gökçil büyük kuşdur. ⁽⁷⁾ Turnadan kiçirekdür. Eti çirkîn râyihâlu ağır ve ma'ideye muvâfiq degüldür. Evlâ ⁽⁸⁾ budur ki zeyt ile muhkem yağlayup ba' dehu kebâb edüp hoş râyihâlu eczâ-yı hârre ⁽⁹⁾ ile yeyeler veyâhüd şu içinde müherrâ edüp yedükden sonra üzerine şeker penîri ⁽¹⁰⁾ ve ince şarâb isti'mâl edeler ve dârşîni ve maştakî ile yeyeler. Bu taçdîrce eti ⁽¹¹⁾ cimâ'a taħrîk eyleye.

Mânişâh: Sâdec-i Hindî ki muqaddemâ harf-i sînde ⁽¹²⁾ zikir olunmuşdur anuñ ismlerindendir.

Marmâhic: Fârisî marmâhîden ta'rib ⁽¹³⁾ olunmuş ismdür. Türkîde yılan balığı dedükleri balıçdur. Yılan gibi uzun ⁽¹⁴⁾ balıçdur. Ta'bi'atı hârdur, yéseler yelleri ve bedende olan şovuklukları giderür, ⁽¹⁵⁾ arça ağrısına nef' etmekde hâşşası vardur ve cimâ'a ziyâde taħrîk eder. ⁽¹⁶⁾ Yemesinüñ eyü tarihî budur ki tavada yağıla kavurup yeyeler ve cimâ'a taħrîk ⁽¹⁷⁾ için şu ile bişürüp maştakî ve dârşîni ile şürvâsından dağı içeler. ⁽¹⁸⁾

Metnân: İsm-i 'Arabîdür. Nebâtâtdan iki dürlü nebâtuñ ismidür. Birisinüñ ⁽¹⁹⁾ eli tırmalar iri ve uzun budaqları çokdur. Budaqları iki arşun miqdârı [717a] ⁽¹⁾ <miqdârı> uzar, yaprağı mâzeryün dedükleri nebât yaprağına beñzerdür ammâ andan ⁽²⁾ incerekdür ve üzerinde ele yapışur koyu yaşluğı vardur. Beyâz çiçeği vardur, ⁽³⁾ çiçeği arasından degirmilige mâyil mersîn dânelerine beñzer yemişleri çıkar. Evvelâ ⁽⁴⁾ yaşıl olur, kemâlin bulduğda kızıl olur ve kabı katıdır ve siyâhdur ve içi ⁽⁵⁾ beyâzdur. Bu nebât cemî'an eczâsı ile derece-i şâlisede hârr u yâbisdür ve dânesi ⁽⁶⁾ dağı kavîdür. Ba'zılar demişler yaprağı ve dânesi kavıraçdur. Bu nebât kerm-dâne ⁽⁷⁾ dedükleri nebâtdur, cerm-dâne dağı dërler ve kerd-mâne dağı dërler. Eger dânelerinden ⁽⁸⁾ on dâneyi şöyle yutsalar veyâhüd bulamaca katup yéseler ziyâde ishâl ⁽⁹⁾ eyleye. Eger dânesini dögüp 'asel veyâhüd âher raṭb nesne ile qarışdurmayup ⁽¹⁰⁾ şöyle yutsalar boğazdan geçdüğü yeri incidüp

kabarda. Eger dögüp derleyemeyen ⁽¹¹⁾ kimesnenün bedenine sürüp bu-
laşdursalar derlede. Evlâ budur ki bu nebât ⁽¹²⁾ yaprağını evvel-i bahâr ve
biçim zamânlarında devşürüp qurudup isti'mâli ⁽¹³⁾ murâd olduqda dögüp
içinden yaprağınıñ siñirlerin gidereler. Eger on sekiz ⁽¹⁴⁾ kırat miqdârın
şu ile qarışmış şarâb ile içseler qarın içinden şu gibi sıvık ⁽¹⁵⁾ olan balğam-
ları ve ruṭubetleri ishâl eyleye. Pes istiskâlulara nâfi' olur. ⁽¹⁶⁾ Eger bâklâ
veyâhūd mercimek bişmiş ile qarışdursalar âsânlıqla ishâl eyleye. ⁽¹⁷⁾ Eger
'avrat andan götürünse qarında oğlanın qatlı edüp taşra eyleye. ⁽¹⁸⁾ 'Avrat-
lar bu nebâtuñ dânelerini ferclerin kızdurup hoş râyihâlu etmek için ⁽¹⁹⁾
isti'mâl ederler. Pes anları ıssıdup şuyın giderür ve cimâ'a şevqlerin [717b]
⁽¹⁾ getirür ve lezzetlerin ziyâde edüp gebe olmalarına nef' eder. Kerm-dâne,
ğalîz ⁽²⁾ balğamı ve qarında olan qurdları ishâl ile çıkarur ve qandan olan ⁽³⁾
buḥârları dimâğa çıqmağa qomaz ve eger çok isti'mâl etseler bağarsuqları ⁽⁴⁾
incidüp qazıması ile qatlı eyleye. Mizâcları ğalîz ve qavî olan kimesnelere
⁽⁵⁾ ğayrılara andan içürmeyeler ve ziyâde şovuk ve ziyâde ıssı zamânlarda
dahı içürmeyeler. ⁽⁶⁾ Eger kerm-dâne ve veyâhūd yaprağını zift ile bişürüp
uyuz ve temregüye ⁽⁷⁾ ve çibanlara ve baraşa sürseler tîz gidere. Evlâ budur
ki eger dânesin ve eger yaprağını ⁽⁸⁾ isti'mâl etmek murâd eyleyen evvelâ bir
gün ve bir gece sirkede ıslayup ⁽⁹⁾ ba'dehu isti'mâl eyleye ve dânesinün ıslâh
olınmışından bir dirhem ve rub' dirhem ⁽¹⁰⁾ ve yaprağınıñ bişmişinden
beş dirhemden ziyâde isti'mâl etmeyeler, şamğ-ı 'Arabî ⁽¹¹⁾ ve bâdem yağı
ve ketre ile ıslâh edüp isti'mâl edeler. Eger andan ⁽¹²⁾ iki dirhem miqdârı
isti'mâl etseler ziyâde gicişmek ve şişmek ve ziyâde ⁽¹³⁾ ḥarâret vère belki az
olur qatlı eyleye. 'İlacı ferbiyün içmiş olan kimesneye ⁽¹⁴⁾ olan 'ilâc gibidür.
Ammâ kerm-dânenün şıñıf-ı âḫeri vilâyet-i Mısr'da ⁽¹⁵⁾ çok olur. Ekşeriy-
yâ qumlarında ve deryâlara qarîb yerlerde olur. İki qarış ⁽¹⁶⁾ miqdârı uzar
bir nebâtdur. Yaprığı ardıç ve ilğun ağaçlar yaprağına ⁽¹⁷⁾ beñzer. Birbirine
qarşı berâber bitmişdür. Nebâti her tarafa budaklar şalmışdur. Yaprakları
⁽¹⁸⁾ arasında ince şaru çiçeği çıkar. Çiçekden şonra ısrığan toḫmına beñzer
beyâza ⁽¹⁹⁾ mâyil toḫmları olur. Ba'zılar dâmişler aşl kerm-dâne budur. Ağaç
gibi menfa'ate [718a] ⁽¹⁾ <menfa'ate> yaramaz köki vardur. Bunun dahı ta-
bî'atı derece-i şâlişede ḥârr u yâbisdür. ⁽²⁾ Bunun yaprağını dahı sirke içinde
ıslayup dirhem miqdârını 'asel ve bâdem ⁽³⁾ yağı ile qarışdursalar şoğul-
can ve kabaq çekirdeği dedükleri qurdları ⁽⁴⁾ ishâl ile çıkara ve istiskâluları

halâş eyleye. Eger beş dirhem miqdârın ⁽⁵⁾ çekirdegi çıkmış kuru üzümünden bir vaqıyye miqdârı ile bir ratl şü içinde ⁽⁶⁾ tâ dört vaqıyye kılincaya değin bişürüp ba'dehu taşfiye edüp bir dirhem ⁽⁷⁾ tatlu bâdem yağı ve bir kı'rât şamğ-ı 'Arabî koyup içseler hâm olan hılçları ⁽⁸⁾ ve bağarsuqlarda olan kurdları ishâl ile çıkara. Eger budağlarınıñ kabağlarından ⁽⁹⁾ fetîle edüp hanâzîr dedükleri çibanlar ve sa'ir yaralar içine şokşalar yeyüp ⁽¹⁰⁾ eyü éde ve muvâfık ola ya'nî nef eyleye. Yaprakları irinlü çibanlarda olan ⁽¹¹⁾ kirleri ve yaramazlıkları ve zâ'id etleri yeyüp giderür.

Müşelles: ⁽¹²⁾ Şîreyi üç paydan bir payı kılincaya dek âteşde kaynadup kalan paya ⁽¹³⁾ müşelleş dërler. Müşelleş gâlîzdür, kuvvetlü ve koyu kan hâşîl éder ve gızâyı ⁽¹⁴⁾ hazm éder. Ammâ mizâcları ıssı olanlara zarar éder megerki vâfir şü katup ⁽¹⁵⁾ içeler. Ammâ mizâcları şovuk olanlarda cimâ'ı kavî edüp anlarda erlik ⁽¹⁶⁾ şuyını ziyâde éder.

Müc: İsm-i 'Arabîdür. Hübûbâtdan muqaddemâ mâş dëyü ⁽¹⁷⁾ zıkr olunan dânelerdür.

Mahleb: Hâkîm Dîşkürîdüs ve Hâkîm Câlînüs ⁽¹⁸⁾ bunu kitâblarında zıkr étmediler. İnsân kâmeti deñlü uzar ağaçdur, yaprağı ⁽¹⁹⁾ zerdâlü ağacı yaprağına beñzer. Bu andan kiçirek ve uzunraqdur. Ağacınıñ **[718b]** ⁽¹⁾ budağları inine tağılup çokluk yukarusına büyümez. Budağları üzerine tağılur ⁽²⁾ hoş râyiğhalu dâneleri olur. Dâneleri hoş koğulara ve yağlara girür. ⁽³⁾ Bu ağaç cem'ân eczâsı ile hârr u yâbisdür ve eczâsından ziyâde hârr olanı ⁽⁴⁾ dânesidür. Derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda yâbisdür. Şeceriniñ ağacında ⁽⁵⁾ ve dânesinde hoş râyiğhalık vardur ammâ yaprağında zâhir degüldür. Dânelerinüñ ⁽⁶⁾ eyüsi oldur ki iri olup taşra kabı kızıl olup içerüsi ⁽⁷⁾ katı ola ve içi beyâz ve tolu ola ve lezzetinde azacuk acılık olup ⁽⁸⁾ râyiğhası keskin ve pâk ve beyâz ola ve Rûm aylarından eylül ki evvel güz ⁽⁹⁾ ayıdur ol zamânda cem' olunmuş ola. Boş böğür ağrısına nâfi'dür. Eger ⁽¹⁰⁾ içseler uş gitmesine nef eyleye. Bedeni semirdüci devâlardandur. Bişmiş ve yakısı ⁽¹¹⁾ niğrise nef éder ve eger koyu edüp yutsalar qarında olan şoğulcan ⁽¹²⁾ ve sa'ir kurdları çıkara ve sidügi yüridür ve kavuğ ve bögreklerde ⁽¹³⁾ olan taşları ufaqlaya ve döğülmekden katılanmış olan a'zâyı ⁽¹⁴⁾ yumuşadur. Arka ağrılarına eyüdü, kûlence nâfi'dür, bögreklerde olan süddeleri ⁽¹⁵⁾ açar ve cigere kuvvet vërür ve içerüde olan ağrıları giderüp ⁽¹⁶⁾ eyü éder. İçiniñ

kendüsi neye nâfi‘ ise döğüp bişürseler kezâlik aña ⁽¹⁷⁾ nâfi‘dür. Yënmesi göğüsde ve öykende olan ruṭubetleri tükürmegile çıkarmağa ⁽¹⁸⁾ yardım eder. Eger döğüp bedende olan leke üzerine sürseler kıparup ⁽¹⁹⁾ gidere. Ba‘zılar demişler ağacını götüren kimesneye zehrlü cānverler yakın olmayalar [719a] ⁽¹⁾ <olmayalar>. Şāhib-i kitāb eydür: Maḥleb ağacınıñ kabı bizüm vilāyetümüzde ⁽²⁾ buḥūr dēyü isti‘māl êtdükleri kışardur. Buḥūrı zehrlü cānverleri ⁽³⁾ ve sivrisiñegi tağıdur. İçinden isti‘māl olunacak miḳdār ⁽⁴⁾ beş dirhem miḳdāra dekdür. Sükker veyāḥūd ‘asel ile kıoyu êdüp ⁽⁵⁾ yutmaḳ ile isti‘māl êdeler. Ba‘zılar demişler dimāğa zarar eder. ⁽⁶⁾ Gül sıyı ile ıslāḥ olunur.

Mahrūs: Muḳaddemā ḫarf-i elifde ⁽⁷⁾ encüdān dēyü zıkr olunan devānuñ kökinüñ ism-i ‘Arabīsīdür.

Maḥmüde: ⁽⁸⁾ Saḳmün-yā dēyü ḫarf-i sīnde zıkr olunan devā-yı müşildür. ⁽⁹⁾

Meḥācim: İsm-i ‘Arabīdür. Şāhib-i kitāb eydür: Ehl-i Endülüs yanlarında ⁽¹⁰⁾ Şām-ı Şerīf ve Bağdād’da ma‘rūf olan devānuñ ism-i ‘Arabīsīdür ki ⁽¹¹⁾ ol devā ḫālā zıkr olinsa gerekdür ki

Muḫalliṣa’dur. Ḥālāş edici ⁽¹²⁾ devā demekdür. Bu nebāt bu ism ile tesmiye olunduğı anuñcündür ki bu devānuñ ⁽¹³⁾ ḫāşşasındandır ki yılan ıyrımsı olan kimesneyi ḫālāş êdüp ⁽¹⁴⁾ ve zehre te’şīr êtdürmeyüp bi’l-cümle mevtden ḫālāşa bā’iş olduğı ⁽¹⁵⁾ ma‘rūfdur ve bu ḫāşşa bu nebātta şarḳda ve ğarbda ve insānuñ büyüğinde ⁽¹⁶⁾ ve küçüğünde ve erkekde ve dişide tecribe olup ḫaṭā etmedi ⁽¹⁷⁾ ya‘nī ziyāde nef‘ eyledi. Bu nebāt birkaç şınıfdur. Şāhib-i kitāb eydür: ⁽¹⁸⁾ Zann ederüm ki birkaç şınıf olduğı mekānlarına göredür yoḫsa ⁽¹⁹⁾ eyle degüldür ki nefsinde birkaç dürlü ola. Bir şınıfı budur ki yerden [719b] ⁽¹⁾ budaḳlar olup çıkar ve yapraḳları kerefs yapraḳları gibidür lākin bunuñ ⁽²⁾ yumısaḳraḳdur ve yapraḳları bi’t-tamām çok çatlaḳları vardur ve budağı ⁽³⁾ uzayup yüksek olduḳça yapraḳları incelür tā giderek kettān ⁽⁴⁾ yaprağı gibi olur. Bu şınıfuñ bitüp çıkması bahār ortalarında olup ⁽⁵⁾ ḫaziran ayında ḫacāmat êdecek āletlere beñzer başı aşığa bitmiş gök ⁽⁶⁾ çiçekleri çıkar. Bir şınıfı daḫı şüretā bunuñ gibidür lākin çiçeginüñ rengi gök ⁽⁷⁾ ile kıızılıḳ arasındadır. Bir şınıf daḫı vardur ki kü-

çükdür ve yaprakları saçaklar ⁽⁸⁾ gibi uzundur ve çiçeği beyâzdur ve bir miqdâr şarullığı ve siyâhlığı vardır ⁽⁹⁾ ve bu dağı başı aşâğadır. Cümlesinin lezzetleri ziyâde acıdır. Bu sınıfa ⁽¹⁰⁾ İskenderiyye'de re'sü'l-hüdhüd ya'nî hüdhüd dedükleri kuş başı derler. ⁽¹¹⁾ Bir sınıfı dağı vardır ki evvel-i bahârda biter ve baldırı incedür. İki buçuğ karış ⁽¹²⁾ üç karışa dek uzar, budakları ve yaprağı yokdur ve baldırı degirmidir. ⁽¹³⁾ Hâziran ayının âhîri olduğda budakları ufağ yapraklar ve 'akrebler şeklinde ⁽¹⁴⁾ âsumânî reng çiçekler ile örtilür. Bir sınıfı dağı baldırı dört küşelüdür ⁽¹⁵⁾ ve degirmi ve kertilmiş yaprağı vardır. Bâdrenbüye yaprağına beñzer lâkin bunun ⁽¹⁶⁾ râyihası yokdur ve lezzeti acıdır. Bu sınıf Nâbulus ve Hâmâda çok bulunur. ⁽¹⁷⁾ Bu nebât ekseriyyâ tağlarda ve katı yerlerde olur. Bir sınıfı dağı vardır ki ⁽¹⁸⁾ Ruhâ ve Hârân vilâyetlerinde küneyfeşe demekle ma'rûfdur. Budakları egri böğri ⁽¹⁹⁾ bitmişdür ve sâ'irleri arasında şekli kerîhdür. Budakları toğrı degüldür [720a] ⁽¹⁾ <degüldür>, katıdır ve rengi siyâha mâyildir. Yaprakları azdur, uzunluğa ⁽²⁾ ve incelige mâyildir. Budaklarının uçlarında ufağ tülüce başlar vardır, ⁽³⁾ pâpâdyâ başlarının benefşe rengüsü başlarına beñzer, çevresinde yaprakları ⁽⁴⁾ yokdur. Bu sınıf vilâyet-i Şâm'ın cemî'sinde vardır. Eyüsi oldur ki katı ⁽⁵⁾ ve taşlu yerlerde ve şusuz yerlerde ola. Zîkr olunan aşnâfından ⁽⁶⁾ her kırankısından bir dirhemden iki dirhem miqdâra dek zehrlü cânverler ⁽⁷⁾ şokmazdan evvel içseler şokan cânver şokması aşlâ zarar êtmeye. ⁽⁸⁾ Eger şokduğdan sonra dağı içseler aşlâ iltifât olunmaya ki fi'l-hâl ⁽⁹⁾ zehri gidere. Sâ'ir zehrlü cânverler dağı böyledür ya'nî cümlesinin ⁽¹⁰⁾ zehrlerin def êder. Meşelâ 'akreb ve ruteylâ dedükleri zehrlü büyük örümcek ⁽¹¹⁾ ve boynuzlu dedükleri yılan ve ğayrılar zehrlerin dağı def êder. Şâhib-i kitâb ⁽¹²⁾ eydür: Ammâ bunu sâ'ir katl edici devâlarda tecrîbe êtmedük lâkin derüz ki ⁽¹³⁾ ekserinde nef êder ve 'an-ğarîb tecrîbe êderüz eger Hâğğ te'âlâ tevfiğ êderse. ⁽¹⁴⁾

Muhâta: Muğaddemâ ğarf-i sînde sübüstân dëyü zîkr olunan devânun ⁽¹⁵⁾ ismidür.

Muğ: İlikdür. İtlâğ olunduğda kemikler içlerinde olan ⁽¹⁶⁾ ilik murâd olunur. Ol dağı iki dürlüdür: Birisi bir yere cem' olunmuş olur; ⁽¹⁷⁾ meşelâ baldır ve bilek kemiklerinde olan gibi ve birisi dağı yumışağ kemikler ⁽¹⁸⁾ uçlarında ve kemirdek olan kemikler içinde olan gibidür. İlik yağludur, ⁽¹⁹⁾

ṭabī'atı hârr u raṭbdur, līnet vericidür, yağlu ğızāyı çok vèrür, sınırlı etlerde [720b] ⁽¹⁾ ve veterlerde ve ribâtlarda olan kıatılıkları yumışadur. Şıgır buzağusu ⁽²⁾ ve yabân şıgırı ilikleri bu zıkr olınan huşuşlarda nâfi'dür. Öküzler ve tekeler ⁽³⁾ iliklerinin keskinlikleri ve harâretleri kıavīraḳdur. Pes taḥlīl etmeleri azacuḳ ⁽⁴⁾ olup kıurutmaları ziyâde olur. İlik semirdicidür ve ğızası lezīzdür. ⁽⁵⁾ Yemek için eyüsi siyâhıdur ki kemik içinde ıolu olup hayvânı şağ ⁽⁶⁾ olup gezüp otlamağla beslenür ola. İki ma'nâdan ötürü baldırda ⁽⁷⁾ olan ilik eyüdür: Biri budur ki çokdur ve yağlıdur, ikinci ma'nâ budur ki ⁽⁸⁾ baldır dâyimâ hareketde olmağla sınımeyüp kıalmış nesneleri az olur. İligi ⁽⁹⁾ hâzır édüp hıfz etmek murâd edenlere lâzımdur ki yüksek çardaqlarda ⁽¹⁰⁾ ki ıssı ve kıuru olup nemlü olmaya ve nemlü hevâ içine girmeye ve kıuru defne ⁽¹¹⁾ yaprakları ile bile ola. Murdâr ilik yumışaqlığı dimâğıla sâ'ir iliklerde ⁽¹²⁾ olan yumışaqlık ortasındadır. Öküz iliklerinin kıoyun ve keçiler ⁽¹³⁾ iliklerinin kıuvvetlerinden ziyâdeliği etinün kıuvveti gibidür. Çok ilik yemek ⁽¹⁴⁾ iştiyhâyı fesâda vèrüp ma'ideyi gevşeldür. Ma'ideleri şovuk olanlara ⁽¹⁵⁾ ıslâhı dârşinî ve kemmün iledür ve mizâcları ıssı olanlara ıslâhı ⁽¹⁶⁾ tuz ve ekşi iledür.

Mahîz: Süde şu kıatup ve ma'rûf âlete ⁽¹⁷⁾ kıoyup ziyâde çalkayıp ve taḥrîk édüp yağı çıkarıldıktan sonra kıalan ⁽¹⁸⁾ ekşi süddür ki yayık ayrıntı dèrler. Ṭabī'atı şovuducu ve harâreti söyündürücüdür, ⁽¹⁹⁾ şafrâyı kıoparıcıdır. Çok şarâb içmekden hâşıl olan harâreti ve yanğını sâkin [721a] ⁽¹⁾ <sâkin> edicidür. Muḳaddemâ leben ahvâlinde cemî'an ahvâli bi't-tamâm zıkr olunmuşdur. ⁽²⁾

Midâd: Anuñıla yazı yazdukları mürekkebdür. Ammâ ṭabîbler kıitâblarda midâd ⁽³⁾ dèyü ıtlâk etdiklerinde fıstıḳ ağacınıñ düttüninden ve şamğdan etdikleri ⁽⁴⁾ mürekkeb olur veyâhüd fıstıḳ ağacınıñ aḳar maḳûlesi olan şamğı düttüninden ⁽⁵⁾ ve şamğ-ı 'Arabî ve şıgır derileri tutkıalından ve kıalkantdan olan mürekkebdür. ⁽⁶⁾ Kıalkant, zâc-ı Kıbrısınun yaşıl olanıdır ammâ zamânede etdikleri mürekkeb ⁽⁷⁾ şuda bişürülmüş mâzûyı şuda yaturup ba' dehu mâzû şuyına zâc ⁽⁸⁾ ve şamğ kıatmağıla olur. Ba'zılar kettân toḥmı düttünü daḳı kıatarlar. Cemî'an mürekkeblerün ⁽⁹⁾ ṭabī'atleri hârr u yâbisdür, kıabızdur, kıuruducudur. Eger mürekkebi zeyt ve şamğdan ⁽¹⁰⁾ olan merheme kıarışdurup âteş yanığına kıosalar oñuldup eyü ede ⁽¹¹⁾ ve kıalkant

katdukları mürekkebe yaraları ve çıbanları irinlü édüp yemek ⁽¹²⁾ için olan merhemlere eyüdüdür. Evlâ budur ki âteş yanığına veyâhüd yara ⁽¹³⁾ üzerine koduklarında tâ kendüsi üzerinden düşmeyince kıoparmayalar. Eger şu ile ⁽¹⁴⁾ ısladup âteş yanığına sürseler nef eyleye ve eger sirke ile olursa nef ziyâde ⁽¹⁵⁾ ola. Vilâyet-i Hind'den getürdükleri mürekkebe sâ'ir mürekkeblerden bâriddür ve ıssıdur, ⁽¹⁶⁾ şişler üzerine sürseler nef eyleye. Her mürekkebün eyüsi oldur ki veznde hafif ⁽¹⁷⁾ olup ziyâde siyâh ola.

Merzencüş: Merzencüş ve merdeküş ve merdküş ⁽¹⁸⁾ dağı dërler. Fârisî-den ta'rib olunmuş ismdür. Türkîde sıçan kıulağı demekle ⁽¹⁹⁾ ma'rûf olan nebâtdur. Tab'atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür, [721b] ⁽¹⁾ yelleri tağıdup şişmeleri indüricidür. Eger bişürülmüşinden her gün ⁽²⁾ on iki dirhem miqdârı içseler henüz ibtidâ etmiş olan istiskâ ⁽³⁾ marazına ve gücle efşân etmek ve bağarsuqlar ağrısı marazlarına nef eyleye. ⁽⁴⁾ Eger kıuru yaprağını döğüp ve 'asel ile yoğurup göz altında kıandan ⁽⁵⁾ olan nişânlar üzerine sürseler nişânları gidere. Eger 'avrat andan götürünse ⁽⁶⁾ hayzını yürüde. Eger sirke ile 'akreb şokduğı yere yağı etseler nef eyleye. ⁽⁷⁾ Gâh olur kıirûti dedükleri merhem ile alışdurup balğamdan olan şişlere ve egrilüp ⁽⁸⁾ tolaşmış olan siñir üzerine kıorlar ziyâde nef eder. Gâh olur mişli kıadar ⁽⁹⁾ aşu dedükleri toprak ile gözde olan ıssı şişlere kıorlar, mecâlsızlığı ⁽¹⁰⁾ gidermek için olan yağlara dağı kıatarlar ziyâde nef eder. Eger şu ile ⁽¹¹⁾ kıaynadup şuyını baş üzerine dökseler şovukdan olan ağrılarına ⁽¹²⁾ ve galiz yellerine nef eyleye ve sevdâ ve balğam sebebi ile olan şakikâsına ⁽¹³⁾ nef eyleye. Şakikâ, başuñ ancak bir tarafında olan ağrıya dërler. Dâyimâ ⁽¹⁴⁾ kıoçulasalar dağı bu fâ'ideyi vërür. Laķve marazına ziyâde nâfi'dür. Kıoçulaması ⁽¹⁵⁾ ve ıssı şuyı ile na'ül etmesi başda ve burun içinde olan süddeleri ⁽¹⁶⁾ giderür. Eger şıkındusı ile hacâmat yeri üzre sürseler nişânını gidere. ⁽¹⁷⁾ Şıkındusı henüz inmege başlamış olan göz şuyına nâfi'dür ve gözi keskin ⁽¹⁸⁾ eder. Eger tâze yaprağını veyâhüd kıurusını nemlendürüp ba'dehu tuz ile ⁽¹⁹⁾ muhkem ezüp alışdurup ince balğam ve yeller sebebi ile olan yüz göz şişleri [722a] ⁽¹⁾ <şişleri> üzerine kıosalar taħlil édüp indüre. Eger tâzesini kemmün ile ⁽²⁾ muhkem ezüp alışdurup yëseler ağrısı olan şovuk yürege nef édüp ⁽³⁾ ma'ide sebebi ile olan yürek oynamasını gidere. Eger defne yaprağı ve kıuru ⁽⁴⁾ üzüm ile bişürseler bağarsuqlar sebebi ile olan mâlihülyâ marazına ⁽⁵⁾ nef

eyleye ve tasaları ve h̄usaları gidere. Ma'ideyi ve gögüs perdelerini ıssı eder ⁽⁶⁾ ve şişmeleri taḥlīl édüp indürür. Kezālik süddelere nef' eder ve sidügi ⁽⁷⁾ ziyāde yürüdüp bağarsuqlarda ve ma'idede olan yaramaz ruṭubetleri ⁽⁸⁾ kırudur. Eger tuz ile çeyneyüp yutsalar ağızdan aḡan şalyarları ⁽⁹⁾ tuta ve eger nezleler çoḡluḡına nāfi' olan devāları anuñıla yoḡurup ⁽¹⁰⁾ dimāḡ öñi üzerine ḡosalar ziyāde nef' eyleye. Eger kıru üzüm eti ile ⁽¹¹⁾ muḡkem ezüp alışdurup ḡāyelerde olan şiş üzerine ki ziyāde ⁽¹²⁾ ḡarāreti olmaya üzerine ḡosalar ve eger ḡarāreti olursa sirke ile ışlayup ⁽¹³⁾ ḡosalar nef' édüp şişi gidere. Eger şuyından burundan içerü ḡosalar ⁽¹⁴⁾ dimāḡı řovuḡ ḡılḡlardan pāk édüp kızdura. Buḡarı üzerine ekilüp ⁽¹⁵⁾ tırup buḡarını burundan içerü almaḡ nef'de ziyādedür. şuyını baş üzerine ⁽¹⁶⁾ dökmeḡden ise řarāb içerken anı ḡoḡulamaḡ tiz ser-ḡoř eder ve ḡumarı ⁽¹⁷⁾ men' eder. Miḡdār-ı şerbeti üç miřḡāle dekdür. İçmesi balḡam sebebi ile olan ⁽¹⁸⁾ řerāyi giderür. řerā, defā'atle beyān olunmışdur. Ba'zılar dēmiřler ḡavuḡa ⁽¹⁹⁾ zarar eder. İřlāḡı semiz otı iledür.

Mürrān: Maḡrib vilāyetlerinde [722b] ⁽¹⁾ olur bir aḡaçdur. Ṭabī'atı ḡārr u yābisdür, cemī'an eczāsı acıdur, budakları ḡatı ⁽²⁾ ve ḡuvvetlüdür. Eger yapraḡından veyāḡūd 'uřāresinden bir dirhem miḡdārını ⁽³⁾ řarāb ile içseler siyāḡ yaramaz yılan řoḡduḡına nef' eyleye. Eger ḡabuḡını ⁽⁴⁾ yaḡup ve řu ile gicik ve uyuza sürseler ḡoparup gidere. Ba'zılar dēmiřler ⁽⁵⁾ eger aḡacınun egelenmişinden iki dirhem miḡdārı içseler yübüseti ile ḡatlı eyleye. ⁽⁶⁾ Bu aḡacın yēmiři vardur; üsti yēnür, ziyāde kekreligi vardur, ma'ideye ⁽⁷⁾ ve gögüs perdelerine nef' édüp eyü eřer éde. Eger götürünmeḡle ve eger dögülmüşini ⁽⁸⁾ ekmeḡle veyāḡūd yaḡı étmeḡle ve yēmeḡle aḡan ḡanları ve ishāli tıtar. ⁽⁹⁾ Ṭā'ife-i Yünān bu aḡaca māliyā dērler. Ba'zılar dēmiřler māliyā bu aḡaç ⁽¹⁰⁾ degüldür, āḡerdür. Belki mürrān muḡaddemā ḡarf-i ḡāfda ḡarāniyā dēyü zıkr olınan ⁽¹¹⁾ aḡaçdur.

Mürr: İsm-i 'Arabīdür. Muḡaddemā ḡarf-i ḡāfda ḡarař dēyü zıkr olunan ⁽¹²⁾ aḡaca beñzer dikenlü bir aḡaç ismidür. Ol aḡacı bıçaḡlar ile çizüp altına ⁽¹³⁾ ḡařirler döşerler. Aḡaçdan beyāz ruṭubet aḡar ba'dehu dögüp řamḡ olur. ⁽¹⁴⁾ Ba'zısı daḡı aḡaç üzerinde ve ḡabuḡı arasında doñup řamḡ olur. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar dēmiřler mi'a-i sā'ile dēdükleri budur. Bişürdükden řoñra mi'a -i sā'ile ⁽¹⁶⁾ dērler. Ba'zılar ḡile édüp řamḡı mürr şuyı içinde ışlayup

mürdür dëyü ⁽¹⁷⁾ bey' eder. Eyüsi oldur ki yeñi olup yeyni ve tîz ufaqlanup üsti ⁽¹⁸⁾ beyâzluğa ve kıızıllığa mâyil ola ve ufadıduğda içinde tırnaqlar gibi beyâz ⁽¹⁹⁾ pâreler zâhir ola ve râyihası hoş olup lezzeti acı ve dadsız ola [723a] ⁽¹⁾ <ola> ve şol ki ağır olup rengi siyâha mâyil olup tîz ufaqlana ⁽²⁾ ol maqûlesi yaramazdur. Yettü'âtdan ya'nî südlügen dedükleri nebâtâtdan ⁽³⁾ bir sınıf vardur ki katl edicidür şuretâ anuñ şamğı mürre beñzerdür. ⁽⁴⁾ Ba'zılar birbirinden fark edemezler, andan hâzer edeler. Ol yettü'da ⁽⁵⁾ keskinlik ve çirkîn râyihâlu cerblüdüdür. Mürr, tabî'atı derece-i şâlişe ⁽⁶⁾ âhîrinde hârr ve derece-i şâniye âhîrinde veyâhüd şâlişe evvelinde yâbisdür. ⁽⁷⁾ Qarında olan qurdları ve oğlancıkları katl edüp çıkarur, ⁽⁸⁾ cilâ étmesi vardur. Cilâ edici kühlere girür ve gözlerde olan ⁽⁹⁾ galîz nişânları cilâ edüp giderür. Eskiden olan rebv ⁽¹⁰⁾ ya'nî gücle nefes almaq marazı ve öksürüğü olan kimesneler devâlarına ⁽¹¹⁾ girür. Boğazda irilik peydâ étmeyüp belki öyken qamışı ⁽¹²⁾ dedükleri 'uzvı cilâ eder. Qasıq yarılmaq devâlarına girür ⁽¹³⁾ ve bir yere gelüp büzülmüş olan rahmi yumuşadup açar. Eger ⁽¹⁴⁾ afsentîn veyâhüd türmüs dedükleri şaruca Mışır bâklâsı veyâhüd ⁽¹⁵⁾ anduz dedükleri kök ile isti'mâl étseler hayzı yürüdüp qarında ⁽¹⁶⁾ olan oğlanı kuvvet ile aşğa indürüp çıkara. İsti'mâl olunacaq ⁽¹⁷⁾ miqdârı bâklâ dânesi qadardur. Eger ditredür sıtma nevbetinden ⁽¹⁸⁾ iki sâ'at evvel isti'mâl étseler sâkin eyleye. Eger ağza koyup ağızda ⁽¹⁹⁾ iken şuyını yutsalar âvâzı şâf edüp qarında olan [723b] ⁽¹⁾ şoğulcan ve sâ'ir qurdları qıra ve ağız râyihâsını hoş eyleye. Gâh olur ⁽²⁾ şebb ile qarışdurup qoltuqlara sürerler. Eger anuñla ve şarâb ve zeyt ile ⁽³⁾ maзмаza étseler dişleri ve diş etlerin muhkem eyleye ve eger başda olan çıbanlara ⁽⁴⁾ ve uyuzlara ekseler oñulda. Eger sümüklü böcek ile qarışdurup qulaqlarda ⁽⁵⁾ olan kesigi ve siñirlerde ve kemirdek olan yerlerde olan yaraları ⁽⁶⁾ oñulda ve çıblağ olan kemiklere et bitüre. Eger efyün ve cünd-i bâdester ⁽⁷⁾ ve māmîşâ ile qarışdurup feñile ile qulaqlar içine qosalar ağrıların gidere ⁽⁸⁾ ve iriñini qurıda ve oñulda ve ıssıdan olan şişlerini sâkin eyleye. ⁽⁹⁾ Eger selîhe ve aqa şoğanı ile qarışdurup sigillere ursalar qoparup ⁽¹⁰⁾ gidere. Eger sirke ile qarışdurup temregüye ursalar temregüyi gidere. Eger ⁽¹¹⁾ lâden ve şarâb ve mersîn yağı ile qarışdurup dökilen saçlara sürseler ⁽¹²⁾ dökülmeden men' edüp tuta. Eger yün pâresine bulaşdurup burundan ⁽¹³⁾ içeriye bulaşdursalar eskiden olan nezleleri kesüp tuta ve gözlerde ⁽¹⁴⁾ olan beyâzı ve qararmağı cilâ edüp gidere ve göz qapaqlarında

olan ⁽¹⁵⁾ iriligi giderür. Günlük düütünin cem' êtdükleri gibi bunuñ dañı düütünin ⁽¹⁶⁾ cem' êderler. Pes ziyâde laîf olup mürde olan te'sîrden ziyâde ⁽¹⁷⁾ bunuñ kıurutması ve inceltmesi ziyâde olur. Eger dögüp ve mersîn şuyı ⁽¹⁸⁾ ile yoğurup ferci yaramaz kıoķar olan 'avrat götürünse çirkîn râyihâsını ⁽¹⁹⁾ gidere. Eger hâm zeytündan olan zeyt ile ma'cün êdüp şâğ ayağınuñ [724a] ⁽¹⁾ <ayağınuñ> baş barmağına sürse mādāmki barmaķda ola cimā' eyleye. Eger sirke ile ⁽²⁾ şol miķdâr yoğursalar ki bulamaç gibi kıoyu olduķda başa sürseler sebebi ⁽³⁾ ma'lûm olmayan baş ağrısına ve tuluñları ağrısına nef eyleye ve kıavuķ ⁽⁴⁾ ve bögrekler ağrıların eyü eyleye ve ma'ide şişmesini ve bağarsuķlar ağrısını ⁽⁵⁾ giderür ve üzerlerine sürmegile eñ yerleri ve rahmler ağrılarına nef êder ⁽⁶⁾ ve içmekle şovuķ olan zehrlere nef êder ve üzerine sürmegile yılan ve 'akreb ⁽⁷⁾ şoķduķlarına nef êder. Çok kıoķulamağıla uyudur ve başı çegzindürür. ⁽⁸⁾ Meyyit bedenlerin çürimekten ve kıoķmaķdan men' êder. Kezâlik çıbanları ve yaraları ⁽⁹⁾ çürüyüp kıoķmaķdan hıfz êder ve yaşlıķları kıurudur ve içerüde olan ⁽¹⁰⁾ a'zâyı pāk êder. Hâyzi çok gelen 'avrat rufüdân yumurda ile nışf ⁽¹¹⁾ dirhem miķdârın içse kıanın kıuta. Eger aķa şoğanı sirkesiyle kıarışdurup ⁽¹²⁾ anuñla mażmaza êtseler dişler etlerinde olan kıanı gidere. Eger şarâb ⁽¹³⁾ ile 'avrat andan götürünse oğlanın tîz düşüre. Eger eti az olan ⁽¹⁴⁾ a'zâ üzerinde olan yaralar üzerine ekseler tîz oñulda ve eger kemmün ⁽¹⁵⁾ ile kıarışdurup sâde yağ ile yoğursalar ve başda yaş çıbanlara ve uyuzlara ⁽¹⁶⁾ sürseler eyü êde ve eger sirke ve çügündür şuyı içinde ezüp debe olanlara ⁽¹⁷⁾ yaķı êtseler ziyâde nef eyleye. Eger anuñla sürmelenmek murâd êdinseler yumurda ⁽¹⁸⁾ ağı içinde veyâhüd 'avrat südi içinde ezüp sürmeleneler. Eger gelincik ⁽¹⁹⁾ çiçeği şuyı veyâhüd 'avsec dedükleri diken şuyı ile ezüp gözde olan [724b] ⁽¹⁾ beyâzi ziyâde gidere. Eger boyacılar köki dedükleri kökler veyâhüd za'firân kökleri ⁽²⁾ bişürüldüğü şu içinde veyâhüd şularda biten yarpuz veyâhüd esel ki ⁽³⁾ muķaddemâ beyân olınmışdır anuñ şuyı ile ezüp göze çekseler gözleri kıavî ⁽⁴⁾ êdüp henüz inmege başlayan şuya nef eyleye. Eger sünbül ile ezüp anuñla ⁽⁵⁾ sürmelenseler göz kıapaķları irilenmesine nef eyleye. Eger turb şuyı içinde ⁽⁶⁾ ezüp göz altında veyâhüd ğayrı her kıanda olursa toñmış kıan üzerine ⁽⁷⁾ sürseler gidere. Kezâlik anuñla yüzde olan lekeyi niçe zamân ovup sürseler ⁽⁸⁾ gidere. Eger aģaç kıavunu ekşisi şuyı içinde ezüp sa'fe dedükleri ⁽⁹⁾ ufaķ çıbanlara ki başda ve yüzde olur sürseler eyü êdüp gidere.

(10) Eger sirke ve gül yağı içinde ezüp irinlü uyuza ve gicige sürseler gidere.
 (11) Eger gül şuyı içinde ezüp gözde olan arpaçığa sürseler kırıdup (12) gidere. Eger merzencüş şuyı ile ezüp burnuñ içerüsine kış günlerinde (13) her gün sürseler nezleleri men' eyleye. Eger azacuk zencâr ve helyün kökleri (14) içinde bişürülmiş şu veyâhüd sirke veyâhüd ata şoğanı sirkesi içinde (15) ezilmiş şebb şuyı ile ve anuñla her gün maźmaza êtseler ruṭubet sebebi ile (16) oynayan dişleri pekidüp muḥkem eyleye. İçmesi içerüde olan yelleri ve ağrıları (17) giderür ve eskiden olan bağarsuklar sıyrıлмақ marazına nef' eder (18) ve қan ğalıż olmağla veyâhüd süddeler sebebi ile tutulmuş olan ḥayzı (19) yürüdür. Eger boy toḥmı şuyı içinde ezüp anuñla ḥuḳne êtseler raḥmde [725a] (1) <raḥmde> olan қatılığı gidere. Eger yaş kişniç veyâhüd yaş kerefs (2) şuyı içinde veyâhüd қoyunlaruñ yünlerine yapışmış olan sidügi ve kığlarını (3) şîr-i rûğan ile қarışdurup ba'ḍehu anuñ içinde ezüp siñir ve siñirli қaraca (4) et şınığına ve şınıқdan olan şişe sürseler taḥlîl êdüp ağrısını (5) sâkin eyleye. Eger na'nâ' şuyı ile ezüp muḥkem alışdurup ıssı iken burun içine (6) ṭamlatsalar burunda olan yaramaz râyihayı gidere. Kezâlik raḥmi yaramaz (7) қоқан 'avrat anuñla ḥuḳne eylese yaramaz râyihayı gidere. Mürr bulunmasa (8) acı bâdem şamğından ve қаşabü'z-zerîre dedükleri қамışdan veznince ve acı (9) қуştдан veznince bedelidür. Ba'zılar demişler siyâh fülfulden veznince bedelidür. (10)

Mürrâr: Zamm-ı mîm ve teşdîd-i râ ile ism-i 'Arabîdür. Bir güne diken ismidür. (11) Bahâr eyyâmı soñlarında ve yaz evvelerinde biter. Ehl-i Mışr yanlarında müreyr demekle (12) ma'rûfdur ve Mışr ṭabîbleri bu dikenî şükâ'â ya'nî қалаğan dedükleri diken yerine (13) isti'mâl ederler. Zîrâ mizâcları birbirine қarıbdür. Ehl-i Mışr'dan ba'zılar bu (14) dikenî derderiyye deyü tesmiye ederler. Çüğündür yaprakları gibi siyâha mâyil қoyu (15) yaşıl ve yere yakın biter uzun yaprakları vardır. Ziyâde ıssılar olduқda (16) bir kökden bitmiş budaқlı ağaç olur, şaru çiçeği olur. Ağacı қurumağa (17) yaklaşduқda çiçekleri dikenli olur, 'uşfur toḥmı gibi dâneleri olur, lezzeti (18) acıdur, acılığı ziyâdedür, düz yerlerde ve ekinler aralarında biter. Yabân (19) şığırı anı yemekle semrer. Yemişi ufaқ bâklâ gibidür. Gâh olur baldırınıñ [725b] (1) қabuğın şoyup yerler. Қabuğınıñ acılığı yemişiniñ acılığından aşаğadır. (2) İ'tidâl üzre ḥârdur ammâ ziyâde yâbisdür. Cigerde olan süd-

deleri açar ⁽³⁾ ve eskiden olan sıtmalara ve zātü'l-cenb marazına ve uyuz ve gicige nef' eder. ⁽⁴⁾ Yemişinden yemekle veyâhüd suyundan vaqıyye miqdârı içmekle bu fâ'ideleri vürür. ⁽⁵⁾ Yağı étmekle gözde olan ıssı şişe ve ağrılarına dağı nef' eder.

Mürrāniye: ⁽⁶⁾ Yaprakları küçük bir nebâtdur. Siyâha mâyil şaru çiçeği vardır. Fāriside hevm-i mecûs ⁽⁷⁾ demekle ma'rûfdur. Ziyâde kurutması vardır, kanı aqar yara üzerine çiçeğinden ⁽⁸⁾ ekseler kanı diñdür. Eger bişürülmüşini içseler sînmeyüp qalmış olan nesnelere ⁽⁹⁾ eridüp sidük ile çıqara ve qavukda olan taşları ufaqlaya. ⁽¹⁰⁾ Bir mişqâlden iki mişqâl miqdârı bevli idrâr eder. Ba'zılar demişler çiçeğinin tabî'atı ⁽¹¹⁾ bârid-i yâbisdür.

Merv: İsm-i Naba'idür. Ba'zılar derler Fārisidür. Bir güne nebât ⁽¹²⁾ ismidür. Türkide kedi kuyruğı demekle ma'rûfdur. Birkaç şınıfdur. Bir şınıfinuñ ⁽¹³⁾ râyihası hoşdur aña marmâhüz derler. Anuñ aqvâli başka bir bâbda zikr ⁽¹⁴⁾ olunur. Cümle aşnâfinuñ tabî'atleri hârr u yâbisdür. Ba'zılar demişler raṭbdur ⁽¹⁵⁾ ve harâreti derece-i ülâdadur. Şihhate qarîb dağı budur. Üç şınıfinuñ yaprakları ⁽¹⁶⁾ degirmidür. Birisinin yaprağı hubâzâ yaprağı gibidür lâkin bunun kenârları kertilmişdür. ⁽¹⁷⁾ Birisinin dağı andan kiçirekdür. Birisi dağı büyüğü gibidür. Bir şınıfinuñ dağı yaprağı ⁽¹⁸⁾ şarmaşık yaprağının küçüğü yaprağına beñzerdür lâkin andan kiçirekdür. Bir şınırı ⁽¹⁹⁾ dağı vardır ki aña merv-i ebyaz derler anuñ tabî'atı itidâl üzredür, ferah [726a] ⁽¹⁾ <ferah> vericidür. Bir şınıfı dağı vardır ki tabî'atı bâriddür, ıssıdan olan baş ⁽²⁾ ağrısına nef' eder. Cümle aşnâfinuñ daneleri ya'nî yemişi yâ degirmidür veyâhüd kettân ⁽³⁾ tohmı gibi uzunluğa mâyildür. Degirmi olanı merv-i ebyaz tohmıdır. İtlâk olunduğda ⁽⁴⁾ murâd olunan oldur. Tabî'atı itidâl üzredür. Eyüsi oldur ki uzunraq ⁽⁵⁾ ola. Eger qavurup sefuf étsele züsenṭaryâ ki bağarsuqlardan olan ishâldür ⁽⁶⁾ ve bağarsuqlar qazınmaq marazına nef' eyleye, huşuşan eger hummâz ya'nî kızu kılağı ⁽⁷⁾ dedükleri nebât tohmı dağı qatılırsa ziyâde nef' eyleye. Eger qavrulmuş olmazsa ⁽⁸⁾ balgâmı ishâl eyleye. Miqdâr-ı şerbeti yalnız olucağ üç dirhem miqdâra dekdür ve gayrı ⁽⁹⁾ ile olucağ mişqâl miqdâra dekdür. Merv aşnâfinuñ cemî'inuñ tohmı qatı şişleri ⁽¹⁰⁾ ve sivri ve kızıl ve büyük çıbanları bişürüp deşilmege kolay eder, yelleri ⁽¹¹⁾ ve içerde olan ağrıları giderür. Eger istiskâ marazı olan kimesne ⁽¹²⁾ yaprağından ve kettân tohmına beñzer olan

uzun tohumundan her gün iki dirhem ⁽¹³⁾ miqdârın açla yeyüp idmân eylese dâyimâ derilmegile ve bevl ile bedeninde olan ⁽¹⁴⁾ yaramaz şuları çıkar. Her güne tohumı süddeleri açıcıdur her kanda olursa. ⁽¹⁵⁾

Marmâhüz: Aşnâf-ı mervden birisidir. Bu ismle meşhûr olmağın başka ⁽¹⁶⁾ zikr olındı. Çarış kadar ve dahı ziyâde baldırlu bir nebâtdur. Baldırı ağaç ⁽¹⁷⁾ gibidür ve tamarları uzundur. Yaprakları baldırı üzerindedür. Yaprakları ne ⁽¹⁸⁾ tamâm degirmi ve ne uzundur, ortadur ve yaşıllığı koyu siyâha mâyildir. ⁽¹⁹⁾ Râyihası hoşdur ve lezzeti acıdur, azacuk tatsuzdur. Tohumı nebâtınınuñ efrâfında [726b] ⁽¹⁾ bitüp şühür-ı Rûmiyyeden temmuz ayında erişür kettân tohumı gibidür. Yapraklarınıñ ⁽²⁾ başlarında azacuk keskinlik vardur. Yaprakları aşğa mâyildir. Bu nev ⁽³⁾ merv-i cebelî demekle ma'rûfdur. Çiçegi siyâha mâyil şarulığa mâyildir. Tabî'atı ⁽⁴⁾ derece-i şâlise evâhirinde hârr u yâbisdür, sevdâ sebebi ile olan yürek ⁽⁵⁾ oynamasına nâfi'dür. Eger koçulamağla ve eger nañul etmekle başda olan ⁽⁶⁾ süddeleri açıcıdur. Bişürülmişi raħm ağrılarına ve gebe olan 'avratların ⁽⁷⁾ içürlerinde olan ağrılara andan veyâhüd bişürülmişinden içmekle veyâhüd ⁽⁸⁾ içinde oturmağla nâfi'dür. Eger maraz şovukdan olursa şarâb ile içeler. ⁽⁹⁾ Şarâb içerken çok koçulasalar ser-hoş edüp baş ağrıda. Kezâlik ⁽¹⁰⁾ şarâb içinde işlasalar böyledür. Ma'ideye ve za'if olan göğüs perdelerine ⁽¹¹⁾ kuvvet vürür ve ma'idede olan yaşlukları giderüp kurudur ⁽¹²⁾ ve bağarsukları kavî eder. Eger taze yapraklarını ıssı hammâm içinde döşeyüp ⁽¹³⁾ içürde olan a'zâda ve bedeninde yürür maçulesi yelleri ve ağruları ⁽¹⁴⁾ olan kimesneler üzerinde yatsalar ziyâde nef eyleye ki âher devâ aña ⁽¹⁵⁾ beñzer olmaya. Eger yaprağı ve eger çiçegi ve eger tohumundan miqdâr-ı şerbeti iki dirhem ⁽¹⁶⁾ miqdâra dekdür.

Mürrih: Râhatdan müştak ismdür. Râhat vërici demekdür. ⁽¹⁷⁾ Dükuvâ ki cezer-i berri tohumıdur aña beñzer dânelerdür ki vilâyet-i Hind'den götürürler. ⁽¹⁸⁾ Tabî'atı derece-i şâlisede hârr u yâbisdür. İçürde olan cemî'an ağruları ⁽¹⁹⁾ sâkin eder ve hayzı yüridür. Tâlağ ve cigerde olan süddeleri açar [727a] ⁽¹⁾ <açar> ve ağruları giderüp eyü eder. Miqdâr-ı şerbeti iki dirheme gendür. ⁽²⁾

Meryâfilün: İsm-i Yünânîdür. Ma'nası bin yapraklı nebât demekdür. Baldırı ⁽³⁾ küçük bir nebâtdur. Budakları ve budakları üzerinde biter küçük

budağları ⁽⁴⁾ vardır, bir dâne köki vardır, rāziyāne yaprağına beñzer düz ve çok ⁽⁵⁾ yaprağı vardır. Baldırı aşağı eğilmiştir güyā ki yere yapışmıştır, şulara ⁽⁶⁾ yakın yerlerde ve mişelerde biter. Eger tāzesi ve eger kıurısı ile yaralara ⁽⁷⁾ yakı etseler şişmesine māni^c ola. Gāh olur şu ve tuz ile yüksek ⁽⁸⁾ yerden düşmüş olan kimesneye içürürler. Tabī^catı ziyāde yābisdür, hārdur. ⁽⁹⁾ Yübüseti derece-i şālīseye ve hāreteri derece-i şāniyeye erişür, yaraları tiz ⁽¹⁰⁾ oñuldur. Bir sınıfı dağı vardır vilāyet-i Şām'da biter, Şām'dan getirürler sūrincān ⁽¹¹⁾ dedükleri köklere beñzer beyāz köklerdür ammā kıatıdır ve büyükdür, çeyneseler içlerinde ⁽¹²⁾ südleri vardır. Eger dirhem mişdārın alup tāze süd veyāhüd hürmā ⁽¹³⁾ şarābı içinde bir gece yaturup yarındası aç kıarınla içüp öyle zamānına dek ⁽¹⁴⁾ üzerine nesne yemeseler içen kimesne bir yıla dek zehrlerden emīn ola. Ba'zılar ⁽¹⁵⁾ demişler her zehre nef' eder, ne mişdār çok içseler nef' ziyāde ola. Bu devā ⁽¹⁶⁾ hāzenbul demekle ma'rūf-dur. Yollarda oturan tabībler ve fālcılar yanlarında hürmāne ⁽¹⁷⁾ demekle ma'rūf-dur. Şöyle ma'lūm ola.

Mürri: İsm-i Nabaḫīdür. Ba'zılar demişler ⁽¹⁸⁾ merāret ki acılı kı ma'nāsı-nadır andan müştāk olmuş ism-i 'Arabīdür. Ba'zılar ⁽¹⁹⁾ demişler aşı müm-rādur ya'nı ta'āmı sındirici ma'nāsına ba'dehu kesret-i isti'māl [727b] ⁽¹⁾ sebebi ile bir mīm ile şāyi^c olup mürri dērler. Mürri ne idüğü yine bu bābda ⁽²⁾ zıkr olunur. Tabī^catı hārr u yābisdür, yübüseti hāreterinden ziyādedür. Derece-i ⁽³⁾ şāniyenün erişür eski ve çirklü tağılır maḫūlesi olan yaralara ve çıbanlara ⁽⁴⁾ ursalar çürüğün giderüp pāk eyleye. Ucalar ağrısı olanlara ve bağırsuqlarında ⁽⁵⁾ yara ve çıbanları olanlara anuñla hūkıne etseler vāfir balgām ve çig olan hıltları ⁽⁶⁾ ishāl ile çıkara. Yalınuz kendüsü dağı ishāl eder ve ta'āma iştiḫā ⁽⁷⁾ vērüp hāzm eder ve ta'āmlarun ma'ideye muvāfiḫ olmayup ağırlık vermesini ⁽⁸⁾ giderür, huşuşan cerblü olanlarun ziyāde giderür ve gālızlıkların giderüp ⁽⁹⁾ laḫif eder ve şuşadır ve cigeri ve ma'ideyi ıssıdup kıurı eder. Mürri-i Nabaḫī ⁽¹⁰⁾ dedükleri ki arpadan ederler şol vechle ki arpa unından etmek edüp ⁽¹¹⁾ kıurıdalar ba'dehu tennūra kıoyalar muḫkem bi-şüreler tā yanmış gibi ola ve fūdenc ve tuz ⁽¹²⁾ ve rāziyāne kıatalar ve güneşe kıoyalar. Fūdenc ile arpa veyāhüd buğday etmegi berāber ⁽¹³⁾ olalar ba'dehu dögüp yaşıl bir tağar içinde şu ile yoğuralar, tuz dağı ⁽¹⁴⁾ ikisinden biri deñlü ola, rāziyāne dağı kezālik ola. Ba'zıları kıara çörek ⁽¹⁵⁾ otı dağı kıorlar.

Ba'zılar bunlardan nesne kıtmazlar. Çörek otu kıorlarsa ⁽¹⁶⁾ bir cüz'ün nıfı kıadar kıoyalar ba'dehu cümlesin hamîr gibi édüp yigirmi gün ⁽¹⁷⁾ mıkđârı zamân ıssı güneşe kıoyalar ve her gün üzerine şu serpüp yoğuralar. ⁽¹⁸⁾ Pes tâ siyâh olup muhkem olıcağ şu ile ezüp şâf édeler ve birkaç gün ⁽¹⁹⁾ dağı güneşe kıoyalar ki fâsid olmadan berî ola ba'dehu kıaldurup hıfz [728a] ⁽¹⁾ <hıfz> édeler. Eger andan azacuk mıkđâr aç kıarınla yutsalar kıarında olan ⁽²⁾ yılanları ve şoğulcanları kıatl eyleye. Çiçek kııkaran kimesnenün gözlerine ⁽³⁾ sürme gibi anuñla çekseler gözlerinde kııkmasına mâni' ola. Eger kııkılmış olursa ⁽⁴⁾ eridüp gidere ammâ göğüslerinde irilik olanlara ve gıcık ve bevâsir ⁽⁵⁾ dedükleri sevdâvî kııbanları olanlara zarar éder. Zararınıñ def'i tatlu ⁽⁶⁾ ve cerb nesnelere ile olur ve ılıcağ şu ile hammâma çok gireler. Kıülenclülere ⁽⁷⁾ nef' éder, huşuşan şoğulcanlardan olan kıülence ziyâde nâfi'dür ammâ mürrî ⁽⁸⁾ bedeni kıurı éder. Eger anuñla gârgara étseler dimâğdan ve tımağdan çok ⁽⁹⁾ balğamlar çeküp getüre. Nağâniğ ki kıulağ tözinün içërusidür anda olan ⁽¹⁰⁾ şışler ki deşilmiş olalar anları dağı pâk éder ve içëride olan yaramaz ⁽¹¹⁾ cerbleri¹ ve yanları pâk édüp yur ve ağızdan yaramaz râyihayı giderür. ⁽¹²⁾

Merhîtis: İsm-i Yünânîdür. Kıolay ufaqlanur siyâh taşdur ki üzerinde ⁽¹³⁾ bitmiş çizileri vardır. Nemle dedükleri tağılıur maķûlesi olan kııbanı ⁽¹⁴⁾ eyü édüp giderür ve barmağlar uclarında olan kıatılıkları ve irilıkları ⁽¹⁵⁾ dağı giderüp eyü éder.

Mertîs: Mışır ve Mağrib câniblerinde bulunur ⁽¹⁶⁾ lâciverde beñzer bir taşdur lâkin bunuñ eli tırmalar iriliğı vardır. ⁽¹⁷⁾ Eger ufaqlayup ezseller içinden şarâb râyihası kııkar. Üç arpa ağırlığı ⁽¹⁸⁾ mıkđârın içseler ma'idenün yürekden tarafda olan ağıryı ki 'ilâca ⁽¹⁹⁾ kıâbil olmaya gidere.

Mürdâsenc: Fârisî mürdeseng isminden [728b] ⁽¹⁾ <isminden> ta'rib olunmuşdur. Türkîde dağı mürdeseng ismi ile ma'rûfdur. Birkaç ⁽²⁾ şınıfdur: Bir şınıfı kıalay ve kıurşundan olandır ve bir şınıfı dağı altun ⁽³⁾ ve gümiş cevheri dedükleri kıumlu toprakdan olur. Altundan olan kıızılrağ ⁽⁴⁾ olur, gümişden olan kıızıla mâyil benefşe reng olur, kıalaydan olan ⁽⁵⁾ kıızıl şarılığa mâyil olur. Tabî'atı mu'tedildür lâkin yübüseti vardır, derece-i şâniyeye ⁽⁶⁾ erişmege kıarîb olur. Êtmesinün tarîkı budur ki sülügen

1 cerbleri: Bu kelime metinde sehven iki kere yazılmıştır.

içün alayı yaduqları ⁽⁷⁾ gibi alayı yaalar ba‘dehu ince dogeler ba‘dehu yanmamış alayı erideler. Yanup ⁽⁸⁾ dogulmiş olandan yedureler ba‘dehu cumlesin alup řarāb sirkesi ve arpa ⁽⁹⁾ ile bişureler tā şol mertebe ki arpa atlaya ba‘dehu zerine tuz oyup ⁽¹⁰⁾ nie gun tura ammā her gun mukem alkayalar tā alışa ve yunup iinde ⁽¹¹⁾ olan tuzlu nesnelere gide. Murdeseng abz edup tutucudur ve arılarını ⁽¹²⁾ sākın edici ve şovuducu ve yapışup pekidicidir. Eskiden olan ⁽¹³⁾ irinli yaraları ve ıbanları pāk edup et ile toldurur ve yaramaz ve uruk ⁽¹⁴⁾ etlerin yeyup ouldu. Gāh olur murdesengi yaarlar şol vechle ki ⁽¹⁵⁾ ufadup āteř orı zerine orlar. Yanup āteř gibi olduda āteřden ⁽¹⁶⁾ alup tā şovu olunca tura ba‘dehu zerine ıķup zāhir olan irki mirki ⁽¹⁷⁾ alup gidereler. Ba‘zılar āteřden ıķardudan şora sirke veyāhud řarāb ile ⁽¹⁸⁾ soyndururler te‘şiri ve uvveti ziyāde olur. Gāh olur murdesengi beyāz ⁽¹⁹⁾ ederler şol vechle ki beyāz yun iine şarup şıralu olmek iine [729a] ⁽¹⁾ <iine> oyup zerine şu ve bāklā oyup şol mertebe bişururler ki bāklā tamām ⁽²⁾ bişup yun siyāh olduda ıķarup tekrār ğayrı yune şarup ve ğayrı ⁽³⁾ bāklā ve şu oyup bu vechle bişururler tā pāk olup laif olur. Bu maule ⁽⁴⁾ beyāz olmışı sedd edup toldurmada ve yaramaz rāyihāludur. Rāyihāsını ⁽⁵⁾ gidermekde ziyāde avīdur, deri daı tutar ya‘n derletmez. Eger murdesengden ⁽⁶⁾ sirke iine osalar tatl eyleye. Eger murdesengden hırızmaya atsalar bedene ⁽⁷⁾ surduda bedeni siyāh eyleye. İřhāl tutma iun olan hunelere ⁽⁸⁾ daı girur. Eger mişı şaru kibrit ile sirke ve mersn yaı ile ezup ⁽⁹⁾ tā ‘asel gibi olduda řerā dedukleri hārārete ve abarlara surseler ziyāde ⁽¹⁰⁾ nef eyleye. Gāh olur olancıklara hilfe ve baarsuklarında ıban olmadan ⁽¹¹⁾ oturu andan midār iururler. Hilfe yenilen tā‘ām ma‘idede eglenmeyup ⁽¹²⁾ gāh tiz ve gāh ge ve gāh bir uurdan tāřra ıķma marāzına derler. ⁽¹³⁾ Nitekim defa‘ātile beyān olmışdur. Murdeseng, kelef giderup cilā eder ⁽¹⁴⁾ ve ekl edici olan devālaru ziyāde keskinliını giderup şır ve otlularda ⁽¹⁵⁾ olan sıyırıklara nef eder ammā murdesengi iurmek hāādur. Zīrā zehrdur ⁽¹⁶⁾ lākin şu destilerine andan oyup uvveti şuya te‘şir edup ol şudan ⁽¹⁷⁾ iurseler cāyızdur. āteř ve ıssı şu yaduı yere surseler nef edup ⁽¹⁸⁾ eyu ede. Ayaklarda barmaklar arasında zāhir olan yaraya ekseler ziyāde ⁽¹⁹⁾ nef eyleye. Eger andan uyuz ve gicik iun olan devālara arışdursalar [729b] ⁽¹⁾ nef eyleye. Eger sirke ve zeyt ile arışdurup kehlesi olan başa surseler nef eyleye. ⁽²⁾ Eger ezup dort

mişli zeyt ile zift kıvâmına gelecek miqdâr bişürseler ve eski ⁽³⁾ ve derin olan çatlaqlara ıssı iken tamlatsalar bir mertebede nef eyleye ki nef de ⁽⁴⁾ aña beñzer devâ olmaya. Eger döğülmüşinden iki dirhem miqdârı yêseler katl eyleye. ⁽⁵⁾ Qarın içinde ağırlık ve germeklik ve gücle efşân etmek ve qarın şişmek ⁽⁶⁾ peydâ eder ve dili bozar ve bağırsuqlarda ziyâde ağrı. Gâh olur bağırsuqlar ⁽⁷⁾ çatlayup cümle beden şişer ve beden rengi bādincân rengi gibi olur ve nefes ⁽⁸⁾ tarlığı ve teşennüc ya' nî sinirler büzülmek marazı hâşıl olur. İlâcı budur ki ⁽⁹⁾ bedeni andan pāk edeler kuşmağıla ve eger qabz vâkı' olursa huqne ile pāk ⁽¹⁰⁾ edeler. Eger ziyâde ishâl vâkı' olursa kuşmağıla pāk edeler. Zencebîl mürebbâsı ⁽¹¹⁾ ve afsentîn ve zûfâ ve kerefs tohumı ve fülful ve hınnâ çiçegi ve sünbül-i Rümî ve koyu ⁽¹²⁾ şarâb ve müşelles véreler ve dahı toraq otı şuyı ve encîr ile kuşduralar ⁽¹³⁾ ve mürr-i Mekkîden ılıcaq şü ile üç dirhem miqdârı içüreler ve dâyimâ kuzular ⁽¹⁴⁾ etin yeyüp siyâh şarâb içüreler ve derledici nesnelere sürüp derledeler. ⁽¹⁵⁾

Mir'izâ: İsm-i Süryânîdür. Keçinün koltuqları ve sâ'ir yerlerinden hâşıl ⁽¹⁶⁾ olan ufaq ve yumışaq yün ismidür. Diyârbekr ve diyâr-ı Rebî'a halkı böyle ışılâh ⁽¹⁷⁾ etmişlerdür. Tabî'atı hârr u raḡbdur, insân tabî'atına muvâfıqdur. Eger koca ve eger ⁽¹⁸⁾ genç cümleye muvâfıqdur. Bedeni ıssıdup qabardur ve bögrekleri kızdurup ⁽¹⁹⁾ arqayı kavî eder ve mizâcları şovuk olanları ıssıdup cimâ'a taḡrîk eder [730a] ⁽¹⁾ <taḡrîk eder>.

Merkaşîsâ: İsm-i Yünânîdür. Bakır ve gümüş ve altun ma' denlerinden ⁽²⁾ getürürler bir taş ismidür. İçinde altun ve gümüş ve bakır pârecükleri olur, ⁽³⁾ andan ayırurlar. Cümleden kavîrağı bakırlıdır. Tabî'atı derece-i şâniye âhîrinde ⁽⁴⁾ hârr u yâbisdür, tahlîl edici ve cilâ edicidür, yaqup dahı isti'mâl ederler. ⁽⁵⁾ Yanmış olıcaq leḡâfeti ziyâde olur. Zîrâ muḡkem ince toz gibi olmayınca ya' nî ⁽⁶⁾ ziyâde döğülmeyince nefi zâhir olmaz. Yaqmasınun tarîki budur ki anı 'asel içine ⁽⁷⁾ baturup ba'dehu kızıl qor üzerine âteşde koyup tâ kızıl olıncaya degin âteşde ⁽⁸⁾ üfüreler. Lâzım olursa tekrar 'asele baturup gerü böyle edeler. Ba'zılar ⁽⁹⁾ anı iḡlîmyâyı yaqup yayqadukları gibi anı dahı yayqarlar. Leḡâfeti ziyâde olup ⁽¹⁰⁾ bürüdet véür, kuvveti ziyâde olur. Yaralardan ve çibanlardan irinleri ⁽¹¹⁾ ve ruḡubetleri giderüp pāk eder ve göz perdesin cilâ eder. Qatı olan ⁽¹²⁾ şişleri bişürüp yumışaq eder, huşuşan çam saqızı ile ziyâde eder. ⁽¹³⁾ Ba'zılar demişler oḡlancık üze-

rine aşakosalar uyurken ve ğayrı zamānlarda ⁽¹⁴⁾ çağırıp korkmaya. Kılları kıvrıcık eder. Eger sirke ile ezüp baraşa sürseler ⁽¹⁵⁾ cilā édüp gidere, gözde olan iriñi taḥlîl édüp giderür. Nemeş ⁽¹⁶⁾ dedükleri ufaḳ siyâh ve kızıl noḡtalara sirke ile sürseler ḡoparup gidere. ⁽¹⁷⁾ Sîñirlü etlerde olan çıbanlara ve yaralara ziyāde nâfi'dür.

Merāyir: ⁽¹⁸⁾ Merārenüñ cem'idür. Merāre öddür. Her ḡayvānuñ ödi kendüsi zıkr ⁽¹⁹⁾ olunduğı maḡalde zıkr olınmışdur lâkin yalınuz bâb édüp zıkr etmek daḡı [730b] ⁽¹⁾ 'âdetâ olıgelmişdür. Cemî'an ödlerüñ ḡabî'atları ḡarr u yâbisdür lâkin birbirine ⁽²⁾ nisbet ile ba'zısinuñ ziyāde ve ba'zısinuñ azdur. ḡayvānı ne deñlü ziyāde ⁽³⁾ şusuz olup meskeni ḡarr u yâbis olursa aña göre ödleri ḡavıraḡ ⁽⁴⁾ olur. Ekşeriyâ böyledür. Ba'zılar derler uçan ḡuşlar ödleri sâ'ir ⁽⁵⁾ yabāñi ḡayvānlar ödlerinden ḡavıraḡdur ammā bu kelāmda nazar vardur ve demişler ki ⁽⁶⁾ yırtıcı ḡuşlar meşelâ ḡoğan ve çaylaḡ ve aña beñzer ḡuşlaruñ ödleri ⁽⁷⁾ yırtıcı sâ'ir ḡayvānlar ödlerinden ḡavıraḡdur. Bu kelām daḡı şaḡiḡ degüldür. ⁽⁸⁾ Zîrâ ḡaplan ödi keskinlikde ve ḡuvvetde bir mertebededür ki andan ⁽⁹⁾ ziyāde olmaz. Alup ḡıfz etmesini murād edenler ḡayvānı boğazlanduğı ⁽¹⁰⁾ zamānlarda alalar. Eger mümkin olursa ḡayvānı henüz diri iken alup ⁽¹¹⁾ ve aḡzını iplik ile muḡkem bağlayup içinde 'aseli olan ḡap içine ⁽¹²⁾ ḡoyup ve aḡzını muḡkem berkidüp ḡıfz edeler. Cemî'an ödler gözlerde olan ⁽¹³⁾ perdeleri cilā edici ve yüzlerde olan ḡatılıḡları taḥlîl édüp indüricidür ⁽¹⁴⁾ ve şişleri sürmekle indürüp nef' edicidir. Ödlerüñ eyüsi oldur ki ⁽¹⁵⁾ kendü ḡabî'atı üzre ola ya'nî şaru olup kızıla māyil ola. Şol ki kendü ⁽¹⁶⁾ levninden bozılmış ola aşlâ bir vechle isti'mâl etmeyeler. İnenmemiş olan ⁽¹⁷⁾ ḡayvānuñ ödi inenmiş olandan ḡavıraḡdur. ḡurūsar ve tavuḡlar ve ḡavşancillar ⁽¹⁸⁾ ve ḡoğanlar ve şu ḡuşları ve laḡlaḡlar ve geyikler ve çift sürmiş olan ḡayvānlar ⁽¹⁹⁾ ve ḡıñzîrler ve sırtlanlar ödi cemî'an göze nâfi'dür. Gözleri cilā eder ve keskin [731a] ⁽¹⁾ <ve keskin> eder ve çıbanları kirlerden pāk eder. Teke ödi ziyāde keskindür. ḡıñzîr ⁽²⁾ ödi za'ifdür. Erkek şıḡır ödi keskindür, üzerine sürmekle ḡamarlar aḡızların ⁽³⁾ açar, rāziyāne şuyı ile gözleri açup cilā etmekde ḡāyetdedür. Balıḡlar ödleri ⁽⁴⁾ ḡavîdür, ḡuşuşan ḡalkān balıḡınuñ ziyāde ḡavîdür, zehrlüdür. Yılanlar ödi ⁽⁵⁾ yaramazdur, ḡatıl edicidir. Cemî'an ödler bir yüne bulayup ḡötürünseler ishāli ⁽⁶⁾ taḡrîk eder. Cemî'an ödler ḡoḡusu burundan içerü

girüp yukarı çekmekle ⁽⁷⁾ mişfât dedükleri 'uzvda olan süddeleri açar ve râyihâyı toymamağa ⁽⁸⁾ sebep olan nesnelere açup giderür. Her kınkısından burundan içerü ⁽⁹⁾ kôsalar yaramaz hıltları ve artıklıkları çıkara. Eger gözde ve eger burunda ⁽¹⁰⁾ evlâ budur ki tamâm pâk êtdükden sonra isti'mâl edeler. Yüriyen hayvânlar ⁽¹¹⁾ ödleri ziyâde nâfi' olan geyik ve erkek şığır ödüdür ve kuşlardan ⁽¹²⁾ keklik ödüdür ve balıklardan kalkan balığıdır. Eger 'avrat kirpi ödinden ⁽¹³⁾ dirhem miqdârın mişli bal mümü ile muhkem yoğurup içse karnında meyyit ⁽¹⁴⁾ oğlanı çıkara. Kezâlik gözde olan beyâza dağı ödi nâfi'dür. ⁽¹⁵⁾ Sürme gibi çekmekle nef' eder.

Murkıd: Uyudıcı demekdür. Murâd, efyün ⁽¹⁶⁾ ve tâtüle dedükleri zehrdür ki her biri bâbında zıkr olunmuşdur.

Merârü's-şahrâ: ⁽¹⁷⁾ Şahrâ ödi demekdür. Murâd, hanzaldur ki harf-i hâda zıkr olunmuşdur.

Mercân: ⁽¹⁸⁾ Ma'rûfdur, tabî'atı bârid-i yâbisdür. Kuvveti kökinün kuvveti gibidür lâkin kökinün kuvveti ⁽¹⁹⁾ ziyâdedür. Eyüsi oldur ki şâfi kıızıl olup boğumları az ola. Kökinde ne ma'küle [731b] ⁽¹⁾ fâ'ide ve te'sîr varısa mercânda dağı vardır. Kökinden murâd harf-i bâda büsset ⁽²⁾ dëyü zıkr olunan mâhiyedür. Gâh olur kehrübâyı yağıdukları gibi mercânı dağı ⁽³⁾ yakarlar. Göz kapaıklarına kuvvet vericidir. Dêrler ki mercânı oğlancıklara aşakoyup ⁽⁴⁾ götürmek uyurken korkmaların ve çağırmaların giderür. Dêrler ki ⁽⁵⁾ dirhem miqdârın içseler cemî'an zehrler zararların def' eyleye. Eger ketre ile nişf ⁽⁶⁾ dirhem miqdârın içseler akar kanları diñdüre. Akar ma'külesi olan nesnelere ⁽⁷⁾ tutup habs eder. Ba'zılar demişler mercân nebâtât cinsinden cümleden evvel ⁽⁸⁾ bitmişlerdür ve taşlar cinsinden cümleden sonra taş olmaktadır.

Mürîhe: ⁽⁹⁾ Muqaddemâ harf-i elifde lisân-ı Fârisî üzre ankuvânkûn dëyü zıkr olunan devâdur. ⁽¹⁰⁾ Ba'zılar dêrler ikisinden dağı murâd, harf-i hâda hurrem dëyü zıkr olunan nebâtdur. ⁽¹¹⁾ Bu devâ 'aklı ziyâde eder ve ferah ve zekâ verür. Ba'zılar demişler murâd harf-i dâlda ⁽¹²⁾ dürüst dëyü zıkr olunan devâdur.

Mizr: Bir güne şarâb ismidür. Mısr'da ⁽¹³⁾ arpadan ederler, birinciden olana dağı dêrler. Mısr'da Karalar ederler, huşuşan ⁽¹⁴⁾ büsr ki hurmâ ko-

ruğıdır anı bişürdükleri şu ile oldukça kavî olur. ⁽¹⁵⁾ T̄abî'atı hârdur, ziyâde buhâr eder, geç hazm olur, 'Arab şerbetinden yaramazdur, ⁽¹⁶⁾ siñirlere zarar eder, baş ağrıdır. Çok içseler gönül dönmek ve kuşdurmak ⁽¹⁷⁾ ve yeller peydâ eder. Anuñla kuşmak için eyüdü. Zîrâ safrâvî ve balğamî olan ⁽¹⁸⁾ hıltları harekete götürür. Evlâ budur ki mümkün olduğu kadar andan ictinâb ⁽¹⁹⁾ edeler. Eger zarûrî içmek vâkı' olursa gerü kuşalar ve t̄abî'atı ishâl edeler [732a] ⁽¹⁾ <edeler> ve idrâr-ı bevl eder nesnelere ve çoğunluğuyla ve nañul etmekle yelleri tağıdır ⁽²⁾ nesnelere isti'mâl edeler ve hammâm ve dimâğa kuvvet vürer nesnelere isti'mâl edeler. ⁽³⁾

Mizmârü'r-râ'î: Çoban düdüğü demektür. Murâd bir nebâtdur ki yaprağı lisânü'l-hamel ⁽⁴⁾ ya'nî kuzu dili dedükleri nebât yaprağına beñzer bir nebâtdur lâkin bunun yaprağı incerekdür, ⁽⁵⁾ yer tarafına egilmişdür. İnce baldırı vardır, üzerinde nesne yokdur. Sâde ve ⁽⁶⁾ arşun kadar uzar ucunda çomak gibi başı vardır. İçinde şaruya mâyil ⁽⁷⁾ beyâz ve ince çiçeği vardır. Hırbağ dedükleri köklere beñzer siyâh ve ince ve ziyâde ⁽⁸⁾ hoş râyihâlu kökleri vardır. İçinde azacuk ruñbeti vardır ki ele yapışur. ⁽⁹⁾ Bu nebât şulu yerlerde biter. T̄abî'atı derece-i ülâda hârr ve derece-i sâniyede yâbisdür. ⁽¹⁰⁾ Eger kökin şuda bişürüp içseler süddeleri açur bögreklerde olan taşları ⁽¹¹⁾ ufağlayur çıkara. Eger kökinden iki dirhem içseler deryâ tavşanı dedükleri zehr ⁽¹²⁾ ve kurbâğalar zehrin yemiş olanlara ve rahm ağrılarına nef eyleye. Eger nebâtınun kuruşından ⁽¹³⁾ içseler karnı tıttur hayzı yürüde. Eger taze iken balğamı olan şişlere anuñla yağı ⁽¹⁴⁾ etseler sâkin eyleye. İçmegile göğüs perdelerinde olup sıklet vèren ve gevşek olan ⁽¹⁵⁾ şişleri eridür. Miğdâr-ı şerbeti iki mişkal miğdâra dekdür. Bişürmesi murâd olunduğda ⁽¹⁶⁾ beş dirhem miğdârın bir rañl şuya katup tâ nişfi kalıncaya degin bişürüp ba'dehu ⁽¹⁷⁾ sükker penîri ile tatlu edüp içeler ve eger karnı tıttur murâd olunursa sükkersiz ⁽¹⁸⁾ içeler.

Misk: İsm-i 'Arabîdür. Vilâyet-i Hind etrafında ve bilâd-ı Çîn'de olan ⁽¹⁹⁾ âhûlar ya'nî geyiklerden alınur toñmuş kan ismidür. Misk âhûsı ard ayakları [732b] ⁽¹⁾ kışa ve ön ayakları uzundur. Sâ'ir vilâyetlerde olan âhûlardan cüşsesi ⁽²⁾ aşâğadır. Ağzınun iki tarafında yer tarafına egilmiş iki azu dişleri vardır. Ba'zılar ⁽³⁾ demişler sünbül-i Hindî otlayan âhûlardan olur ammâ böyle degüldür. Gerek otlasun ⁽⁴⁾ gerek otlamasun göbeği yanında

cem' olan kan misk olur. Gâh olur kan ⁽⁵⁾ cem' olduğdan sonra kendüye elem vürüp bir yere sürüp kaşımağıla kendüsi miski ⁽⁶⁾ düşürür. Ol diyâr halkı derler ki ol maqûle âhûlaruñ hayzları kanıdır ki taşlar ⁽⁷⁾ üzerine bırağup bulurlar. Siyâha mâyil kana beñzer yağludur. Ziyâde kuvvetlü ve muhkem ⁽⁸⁾ râyihası vardır. Tamâm kemâlin bulup eyü misk bu maqûle-sidür. Bu maqûlesi az bulunur ⁽⁹⁾ lâkin ol diyârda bu maqûle âhûları avlarlar ve ağıl içine qorlar ve göbeklerini ⁽¹⁰⁾ muhkem ovarlar tâ ki göbekleri yanına kan cem' ola ba'dehu kan cem' olduğdan sonra ⁽¹¹⁾ göbegiyle oyup çıkarurlar ve hevâda aşakorlar tâ ruṭûbeti gidüp kuru olur. ⁽¹²⁾ Ba'zılar naql ederler ki azacuk tuzlayup tekrâr nâfeye koyup muhkem diküp örtüp ⁽¹³⁾ hıfz ederler tâ kemâlin bulup tamâm bişer. Eyüsi oldur ki vilâyet-i Hind'de Tülebüt ⁽¹⁴⁾ dedükleri diyârdan gele. Tülebüt, karyeleri ve şehrleri çok bir nâhiyedür ba'dehu eyüsi ⁽¹⁵⁾ vilâyet-i Çîn'den getürdükleridür ba'dehu Hind'den getürdükleridür. Qurudan getürdükleri ⁽¹⁶⁾ deryâ üzerinden getürdüklerinden eyüdür. Tabî'atı derece-i şâlişede hârr ve derece-i şâniyede ⁽¹⁷⁾ yâbisdür. Misk eski olduğça aña göre za'if olup harâreti az ve yübüseti ⁽¹⁸⁾ ziyâde olur. Misk şâfi olup tâze iken ziyâde keskin ve laṭif olmağın ⁽¹⁹⁾ mizacı ıssı olan kimesne burnına yakın tutup koçulasa burnından kan boşandura [733a] ⁽¹⁾ <boşandura>. Hîle edüp ba'zılar yakılmış ciger ve kan katup ziyâde ederler. Bu maqûle ⁽²⁾ hilelüsü ağırluğundan ve toprak renglü olmasından bellüdür. Misk sevdâ sebebi ⁽³⁾ ile za'if olmuş olan yürege kuvvet vürür ve 'abeş fikrleri giderür ve der ⁽⁴⁾ râyihasını hoş eder. Feraḥ vürüp ser-hoş etmesi daḥı vardır. Taşrada olan ⁽⁵⁾ a'zâya sürmegile a'zâya kuvvet vürür ve içmekle beden içürüsünde olan a'zâya ⁽⁶⁾ kuvvet vürür. Nişf dirhem miqdâra dek içmesi câyizdür. Sâ'ir devâlaruñ kuvvetlerini ⁽⁷⁾ göz tabakalarına ve bedenüñ deriñ ve ırak yerlerine iletür. Vilâyet-i Fârisî ve Ahvâz ⁽⁸⁾ tabîbleri zu'm ederler ki miskde ruṭûbet-i fazliyye olmağıla cimâ'a daḥı taḥrîk eder. ⁽⁹⁾ Ba'zılar demişler eger şaru şeb-büy yağı ile zeker başına sürseler çok cimâ' ⁽¹⁰⁾ etmege yardım eyleye ammâ şekk yoçdur ki tîz inzâl êtdürür. Ammâ aç qarınla isti'mâl ⁽¹¹⁾ etseler ağızı çirkîn râyihâlu eyleye. Başda şovukdan olan cemî'an marâzlara ⁽¹²⁾ nef' eder. Kuvvet qalmayup uş gitmege ziyâde nâfi'dür. Râyihası hoşluğı ile cemî'an ⁽¹³⁾ a'zâ-yı re'îseye ya'nî dimâğ ve yürek ve cigere kuvvet vürür. Eger azacuk za'firân ⁽¹³⁾ ile burundan içerü qosalar şovukdan olan baş ağrısına nef' edüp dimâğa ⁽¹⁴⁾ kuv-

vet vère. İçmekle mâlihülyâ marazına ziyâde nâfi'dür ve gözde olan beyâzı (15) cilâ edüp yaşarmasını giderür. Kocalara ve mizâcları ruḫübetlü olanlara (16) nâfi'dür, huşuşan şovuk zamânlarda ve şovuk şehirlerde ziyâde nâfi'dür. Ammâ yigitlere (17) ve mizâcları ıssı olanlara zarar edicidir, huşuşan ıssı zamânlarda ve ıssı şehirlerde (18) ve kıyâelerde ziyâde zarar eder. Gözlerde ve bedende olan yellere dahı nef' eder [733b] (1) ve ḫabî'atı ḫutup pekidür ve yüz şaruluğın giderür. Ba'zılar dëmişler yürege (2) kuvvet vërmegile ishâl için içilen devâları za'if eder. Sevdâ sebebi ile (3) olan yürek oynamasını marazını giderür ve fikri işlâh eder ve zehrler (4) te'sîrini giderüp zarar etdürmez. Bîş dedükleri zehre andan eyü tiryâk (5) olmaz. Mizâcları ıssı olanlara misk vërmek murâd olunduğda bir miqdâr (6) kâfûr ile ḫarâretini aşğa edüp vëreler yâhüd benefşe veyâhüd gül yağı (7) ile kırup vëreler. Ḥavâss-ı ḫamse-i zâhirenün kuvvet-i şâmmeden gayrı dört (8) kuvvet ki sâmi'a ve bâşıra ve zâ'ika ve lâmiyedür bunların dördünü zekî ve kavî (9) eder ve ḫabî'î olan ḫarâret-i aşliyyeye kuvvet vërür bi'l-ḫâşşa vërür. (10) Ba'zılar dëmişler eger edviye-i müshileye kırişdursalar pâk etmede ziyâde te'sîr (11) eyleye. Fâlic ve sekte marazı olanların burnından içerü kıomağıla nâfi'dür, (12) eyüdür. Eger ıssı olan yağlar içinde ezüp fâlic olup arkası toñup (13) hiss ve ḫareket kıalmamış olan kimesnenün omurgalarını niçe zamân anuñıla (14) sürüp yağlasalar ziyâde nef' eyleye. Kıoçulamağıla ve bân yağı ile sürmegile (15) nezlelere nef' eder. İçmekle bağarsuqlarda olan ğalîz yelleri giderür. Misk (16) bulunmasa sîñirler ağrısıçün bedeli vezninün iki şülüşi kıadar cünd-i bîdesterdür. (17) Burundan içerü kıomağıla ve sürünmekle edeler. Ba'zılar dëmişler misk kıoçulamağ (18) dimâğa zarar eder ve beñzi şarardur. İşlâhı kâfûr ve gül şuyı iledür.

Meshakūniyâ: (19) Ba'zılar dëmişler şîşeler ve şırlı yaşıl destîler ederken anlardan peydâ olan [734a] (1) <olan> köpük ve şudur. Ba'zılar dahı dërler taşdan ve keremîdden ve ḫuzdan (2) ederler bir terkîbdür. Altunı anuñıla şâf ederler, ziyâde ıssı ve keskin ve cilâ (3) edicidir. Gözlerde olan beyâzı ziyâde giderür ve ruḫübetleri kıurudur (4) ve eger ḫammâmda gicige sürseler nef' edüp gidere.

Müsta'cile: 'Acele etdürücü (5) nebât demekdür ya'nî isti'mâl eden kimesneyi cimâ'a 'acele etdürür. Ba'zılar dëmişler (6) murâd büzeydân dë-

dükleri köklerdür ki ħarf-i bâda zıkr olunmuşdur. Ba'zılar demişler ⁽⁷⁾ âĥer köklerdür lâkin her biri âĥere kıyım-maĥâm olur. Âĥer bulunmaduĥda ⁽⁸⁾ tarĥaşkûĥ ki yabân hindebâsıdır yapraĥı anuñ yapraĥına beñzer bir nebât ⁽⁹⁾ kökleridür. Tabî'atı derece-i şâniye âĥirinde ĥârr u yâbisdür. 'Avratlar semizlik için ⁽¹⁰⁾ bulamaca kıatup ve süd üzerine eküp isti'mâl ederler. Bir defada üç ⁽¹¹⁾ dirhem miĥdâra deĥin isti'mâl ederler, cimâ'a ziyâde tahriĥ eder ve âleti kıvâma ⁽¹²⁾ getürür. Ba'zılar demişler boĥaza zarar eder. İşlâhı 'asel iledür.

Misvâkü'r-râ'î: ⁽¹³⁾ Çoban misvâkı demekdür. Murâd, şeytarac ya'nî serkile dedükleri nebâtdur. Ba'zılar ⁽¹⁴⁾ demişler züferâ dedükleri nebâtdur ammâ evelki kıavl şaĥîĥraĥdur.

Misvâkü'l-ķurûd: ⁽¹⁵⁾ Şadılar, meymûnlar misvâkı demekdür. Murâd, uşne dedükleri devâdur ki ħarf-i ⁽¹⁶⁾ elifde zıkr olunmuşdur. Bu tesmiyeye bâ'îş budur ki anuñıla misvâklanduĥda aĥzı ⁽¹⁷⁾ boyar, meymûnlar aĥzına müşâbih eder.

Misvâkü'l-'abbâs: Muĥaddemâ ħarf-i râda ra'yu'l-ibl ⁽¹⁸⁾ dëyü zıkr olunan nebâtdur.

Miskü'l-cinn: Muĥaddemâ ħarf-i cîmde ca'de dëyü zıkr ⁽¹⁹⁾ olunan nebâtuñ küçüĥinüñ ismidür. Ehl-i Maĥrib iştilâĥları üzre böyledür.

[734b] ⁽¹⁾

Mis: Lisân-ı Fârisîde baĥır ismidür ki ħarf-i nûnda nuĥâs dëyü zıkr ⁽²⁾ olunur inşâ' allâhu te'âlâ.

Mişmiş: Zerdâlû ve kıayısı dedükleri mîvedür. ⁽³⁾ Aĥacı ve mîvesi ma'rûfdur. Cemî'an eczâsı ile tabî'atı derece-i şâniyede bârid-i raĥbdur. ⁽⁴⁾ Şeftâlûdan eyüdüdür. Ma'ideyi ve ma'idede olan yanĥınları ve ĥarâretleri şovutmaĥda ⁽⁵⁾ ziyâde te'şîri vardur ve ma'ideyi gevşeldür. Tâzesini yemekle ma'idede olan ⁽⁶⁾ çirĥin râyihayı giderür. Kezâlik kıurusını şuda işlayup içmekle nef eder ⁽⁷⁾ ve şafrâyı kıoparup sâkin eder ve kıanuñ kıaynamasını ve keskinliğini giderür. ⁽⁸⁾ Ma'idesi şovuĥ ve za'îf olan kimesneler ve ekşi ekşi gegirmesi olanlar ⁽⁹⁾ ve kıarınları içinde gerinmekler ve yeller çok olanlara andan yememek evlâdur. Mizâcları ⁽¹⁰⁾ şovuĥ olanlara zarar eder.

İşlâh-ı zararı şâfî şarâb ve cevâriş-i kemmûn ve günlük ⁽¹¹⁾ cevârişidür ve nânîhvâhdan sefûf édüp yudalar. Ammâ ma'îdeleri ıssı olan ⁽¹²⁾ kimesnelere ve dâyim şusuz olanlara ve dütünlü gegirmesi olanlara nef' éder. ⁽¹³⁾ Evlâ budur ki üzerine ziyâde şovuk şu ve qar ve qarlu şu içmeyeler. Dâyimâ anı ⁽¹⁴⁾ isti'mâl edenlere lâzımdur ki gâhî gâhî bedenlerin râziyâne tohmı ve helîle ile istifrâğ ⁽¹⁵⁾ eyleyeler. Zîrâ dâyimâ isti'mâl etmekle qanda şululuk peydâ etmekle yaramaz keyfiyyete ⁽¹⁶⁾ tîz döner. Tatlolu olanınuñ hazmı geçdür ve gevşeltmesi ziyâdedür. Hazmı geç ⁽¹⁷⁾ olup gâlîz olan ta'âmlar üzerine yêseler hem kendü fâsid olur ve hem ta'âmları ⁽¹⁸⁾ fesâda vêtür. Aç qarnıyla çok yêseler veyâhûd dâyimâ yêseler seḥac ya'nî bağarsuqlar ⁽¹⁹⁾ sıyırılmaḳ marazını peydâ éder, mücerrebdür. Eger tâze ve eger qurusınuñ zararını sükker ve anîsûn [735a] ⁽¹⁾ <ve anîsûn> def' éder, her mizâcda işlâh éder. Çekirdeginüñ içi ki ⁽²⁾ acı ola derece-i şâniyede ḥârr u yâbisdür ammâ tatlolu derece-i ülâdadur. ⁽³⁾ Tatlolu olanın yemek cimâ'a taḥrîk éder ammâ ma'îdeye muvâfîḳ degüldür, ⁽⁴⁾ aḡırdur ve geç hazm olur. Evlâ budur ki qabuḡını giderüp qavuralar ⁽⁵⁾ veyâhûd azacuḳ tuzlayalar ki tîz hazm olup ma'îdeye aḡırlıḡı az ola. ⁽⁶⁾ Acısınuñ 'uşâresi ki yaḡıdur kulaḳ içine tanzursalar aḡrılarını gidere. ⁽⁷⁾ Dirhem miḳdârın içseler ziyâde ishâl édüp qarında olan şoḡulcan ⁽⁸⁾ ve sâ'ir qurdları kırar. Çürüyüp fâsid olmuşı qatl édidicüdür. 'Îlâcî ⁽⁹⁾ quşmaḳ ile ve ekşi rublar isti'mâl etmekledür. Çiçeginüñ tabî'atı bârid-i yâbisdür, ⁽¹⁰⁾ laṭîfdür. Eger içmekle ve eger yara üzerine ekmeḡile aḡan qanı tıttup keser. Qurı ⁽¹¹⁾ yapraḡından şovuk şu ile iki mişḳâl içseler eskiden olan ishâli tıttup ⁽¹²⁾ kese.

Muştu'l-ḡül: Yabân âdemi taraḡı demekdür. Murâd bir nebâtdur ki ⁽¹³⁾ yüksek taḡlarda olur ince budaqları vardur. Yaprakları kişnîc yapraklarına ⁽¹⁴⁾ beñzer, çiçegi ve yemişi yoḡdur. Tabî'atı ḥârr u yâbisdür. Yaprâḡınuñ şıḳındusından ⁽¹⁵⁾ üç vaḡıyye içseler kuduz talamışına nef' édüp zarar étürmeye. Vaḡıyyeden ⁽¹⁶⁾ murâd on iki dirhemdür.

Muştu'r-râ'î: Çoban taraḡı demekdür. Murâd, ⁽¹⁷⁾ lisân-ı Yünânî üzere dînsâḳûs ya'nî dâyimâ şusuz dèyü ḥarf-i dâlda ⁽¹⁸⁾ zıkr olunan devâdur. Maḡrib ve ehl-i Endülüs ḥalkı yanlarında şevkü'd-durrâc ⁽¹⁹⁾ ya'nî turaç dedükleri quş dikenini demekle ma'rifdür.

Müşkiṭarâmşîr: [735b] ⁽¹⁾ İsm-i Nabaṭîdür. Ba'zılar demişler Beh-levîdür ya'nî Fûrs-i ḳadîm lisânı üzredür, ṭağlarda biter ⁽²⁾ na'nâ'lardan bir gûnesidür. Şâm ve Rûm ṭabîbleri heyûfâriḳûn dedükleri ⁽³⁾ nebâtuñ beyâzını anuñ yêrine isti'mâl ederler. Zîrâ ṭabî'atları birbirine yaḳındur. ⁽⁴⁾ Ḳoyun her ḳanḳısından otlasa südi sağılduḳda ḳan gibi ḳızıl olur. ⁽⁵⁾ Zîrâ anuñ şuyı ḳızıldur südi boyar. Ne ân ki ḥaḳîḳatde ḳan ola ğayna ⁽⁶⁾ tebdîl édüp müşkiṭarâmşîĝ daḥı dêrler. Ḥarf-i fâda fûdenc zîkr olunduĝı ⁽⁷⁾ maḥalde cemî'an ašnâfiyla zîkr olunmuşdur, anda görile. Bu nebâtuñ bedeli ḳardamânâdur. ⁽⁸⁾ Ḳardamânânuñ bedeli uşnedür ve anuñ daḥı bedeli fûtendür.

Maşṭakî: ⁽⁹⁾ Lisân-ı Yûnânî üzre maşṭancî isminden ta'rib olunmuşdur. Ṭâ'ife-i 'Arab ⁽¹⁰⁾ 'ilkû'r-Rûm dêrler. Türkîde şaḳız dedükleri ma'rûf devâdur. Ağacı derece-i ⁽¹¹⁾ şâniye âhirinde ḳuruducu ve ḳabz êdicidür. Ḥarâreti ve bürüdeti i'tidâl üzredür. ⁽¹²⁾ Eger ağacını ufaḳlayup dögüp şu ile bişürüp tekrâr âḥer pâreler ḳoyup ⁽¹³⁾ tekrâr bişürseler tâ ḳoyu olsa ḳan tükürene ve ishâli olana ve baĝarsuḳlarda ⁽¹⁴⁾ çıbanı olanlara ve ḳanları aḳanlara ve göbekleri düşenlere ve oturaḳları ⁽¹⁵⁾ çıḳmış olanlara ve raḥmleri aşaĝa inüp ṭomalmiş olan 'avratlara nef' eyleye. ⁽¹⁶⁾ Muḥaşşal budur ki aḳâḳiyâ ve hûfeşîdâs dedükleri devâlar maḳâmına ḳâyim olur. ⁽¹⁷⁾ Kezâlik tâze yapraḳlarınınuñ 'uşâreleri daḥı bu te'sîrleri eder. Kezâlik ḳuru ⁽¹⁸⁾ yapraĝınınuñ dögülmişî daḥı böyledür. Ağacı içinde bişürülmüşinüñ şuyı ile ⁽¹⁹⁾ üzerinden eti giderüp çıblâḳ olan kemikleri dâyimâ yayḳasalar ve üzerine [736a] ⁽¹⁾ <ve üzerine> dôkseler üzerinde et bitüre ve gevşemiş olan a'zâyı muḥkem eyleye. ⁽²⁾ Şovuk sebebi ile ḳabarup ṭaşra çıḳmış olan raḥm ve oturaĝa yapraĝından yaḳı ⁽³⁾ êtseler ziyâde nef' eyleye. Eger budâḳlarından misvâk êtseler dişleri cilâ édüp ⁽⁴⁾ dişlere ve diş etlerine ḳuvvet vêre. Ammâ şamĝı ki şaḳızdur iki dürlüdü: Biri beyâz ⁽⁵⁾ ve pâkdür ve biri daḥı siyâhdur ki aña nabṭî ya'nî alçaḳdur dêrler. Siyâhınınuñ ⁽⁶⁾ ḳurutması beyâzından ziyâdedür. Ṭabî'atı derece-i şâniye âhirinde ḥârr u yâbisdür. ⁽⁷⁾ Eyüsi oldur ki yıldırayıcı ve şeffâf olup dâneleri büyük ola ma'ideye eyüdür, ⁽⁸⁾ kekridür ve hażmı ḳavî eder, iştihâ-yı ṭa'amı harekete getirür, şovuk olan ⁽⁹⁾ ciger ve ma'ide-leri ḳavî eder, ziyâde cilâ êdicidür. Çeynemekle başda olan şovukları ⁽¹⁰⁾ çeküp getirür ve çeñe ve sâ'ir eṭrâfdan daḥı çeküp getirüp giderür ⁽¹¹⁾ ve

eger azacuk şabr ile çeyneseler başda olan balgamı çeküp getüre. Eger beşereyi ⁽¹²⁾ anuñla şıvasalar güzel eyleye ve diş etleri ağrılarını sâkin eyleye ve yaramaz ⁽¹³⁾ fikrleri gidere ve ma'idede olan fâsid ruṭûbetleri ve yelleri taḥlîl édüp ⁽¹⁴⁾ gegirmekle ve aşığadan yellenmegile taşra eyleye ve bağarsuḳlar ağrılarını gidere, ⁽¹⁵⁾ huşuşan ıssı şu ile içilse ziyâde gidere. Eger şakızdan şovuk şu ile içseler ⁽¹⁶⁾ ma'idede olan ruṭûbeti ve yaşluḳları aşığa indürüp çıkara ve eger ıssı ⁽¹⁷⁾ şu ile içseler indürmeye. Şakızı içmekle ve yaḳı edinmekle kemiklerde olan ⁽¹⁸⁾ şınıḳı ve yerinden ırğalanmasını ve ezigini ve perdelerde olan çatlaḳı ⁽¹⁹⁾ tiz eyü édüp oñuldur. Anuñla buḥür edinmekle ve burundan içeri komaḳıla şovukdan [736b] ⁽¹⁾ olan baş ağrısına nâfi' dürr ve eger zeyt yağıyla ezüp tudaḳlarda olan ⁽²⁾ çatlaḳlara sürseler nef' édüp eyü éde. Eger yaḳılara kıatsalar bağarsuḳlarda ⁽³⁾ olan ağrılara nef' eyleye ve süddeleri açar ve cigerde şovukdan olan ⁽⁴⁾ cemî'an marazları giderür ve eger kanı diñdürmek için olan devâlara kıarışdursalar ⁽⁵⁾ yardım eyleye. Eger bişürülmiş veyâḥüd yaḳı ile mazmaza étmeler oynayan ⁽⁶⁾ dişleri muḥkem eyleye. Eger şovukdan ağrıları olan eñ yerlerine ve sâ'ir ağrısı ⁽⁷⁾ olan yerleri taḥlîl edici ıssı yağlar ile yağlayup üzerine ince döğülmüş ⁽⁸⁾ maştaḳi ekseler ve bir bez pâresiyle şarsalar ağrıları giderüp sâkin étmekte ⁽⁹⁾ yardım édüp sâkin eyleye. Ma'ide ağrısını anuñla yaḳılasalar ma'ideye kıuvvet ⁽¹⁰⁾ vürüp kıuşmaḳdan men' eyleye. Ba'zılar demişler kıavuḳa zarar éder. İşlâḳı bir ⁽¹¹⁾ gün ve bir gece sirkede yaturup ba'dehu isti'mâl étmekdür. Ma'ideye kıuvvet vèrmekte ⁽¹²⁾ bedeli idḥirdur.

Maş': 'Avsec dedükleri diken ki muḳaddemâ ḫarf-i 'aynda ⁽¹³⁾ zıkr olunmuşdur anuñ yemişidür.

Maşl: İsm-i 'Acemîdür. Yoḳurddan çıkan ⁽¹⁴⁾ ve süzilen şu ismidür. Ta-bî'atı bârid-i yâbisdür, kanı söyündürücü ve şişiricidir. ⁽¹⁵⁾ Yemesi ve içmesi lâyıḳ degüldür megerki semiz et bişürüp yeyeler. Mizâcları sevdâvî ⁽¹⁶⁾ olanlara ve bedeninde yeller ve şovukdan kıülenclü olanlara zarar éder. Andan ḫâşıl ⁽¹⁷⁾ olan ḫılıṫ yaramazdur, ma'ideye zarar éder. Żararınıñ tedârikini cevârişler ⁽¹⁸⁾ ve ıssı ḫoş râyiḫalu eczâ ile édeler, huşuşan bedenleri şovuk olanlar ve şovuk ⁽¹⁹⁾ şehirlerde bunlar ile tedârik édeler.

Mişbâḫü'r-Rûm: Tâ'ife-i Rûm çerâḳı [737a] ⁽¹⁾ <çerâḳı> demekdür. Murâd, kehrübâdur ki ḫarf-i kâfda zıkr olinmişdur.

Maşārīn: ⁽²⁾ Cem' -i mışrāndur ki bağarsuḡ ma'nāsınadır.

Maṭbūh: Üzüm şiresinden ⁽³⁾ bişmişdür ki eger bişirdükde nişfi gitmiş olursa aña maṭbūh-ı munaşşaf dērler ⁽⁴⁾ ve eger üç paydan iki payı gitmiş olursa aña müşelleş dērler. Munaşşaf müşelleşden ⁽⁵⁾ aşağadır. Cümlesinün ṭabī'atları ḡārdur ve ıssıdıdır. Fā'ideleri muḡaddemā zıkr olınmışdur. ⁽⁶⁾ Ba'zılar müşelleşe ve munaşşafa ṭılā dēyü tesmiye ederler. Ḳoyuluḡı ve siyāhlıḡı olduḡıçün ⁽⁷⁾ böyle dērler.

Mi'a: Em'a ki bağarsuḡlar demekdür anuñ müfredidür, bağarsuḡ ⁽⁸⁾ demekdür. Nitekim ḡarf-i elifde aḡvāli zıkr olınmışdur.

Mi'de: Ṭa'am yēndükden soñra ⁽⁹⁾ bedende ṭurup bişdüḡi maḡaldür. İnsān ve feresde mi'de sār ḡayvānlarda ⁽¹⁰⁾ işkenbe yērinedür, siñirlü a'zādandır. Ṭabī'atları ve mizācları bağarsuḡlar gibidür ⁽¹¹⁾ lākin ḡālizlıḡları ve ḡızā vērmeleri bağarsuḡlardan olandan ziyādedür.

Muḡās: ⁽¹²⁾ Bir gūne köklerdür ki eṭrāfdan getürürler. Ṭabī'atı derece-i şāniye evāhirinde ḡār u raṭbdur. ⁽¹³⁾ Eyüsi oldur ki şaruluḡa māyil beyāz olup ḡolay ufaḡlana. Böḡreklere ⁽¹⁴⁾ semirdici ve a'zāya ḡuvvet vēricidür ve a'zāda olan ḡareket za'ifliḡın ⁽¹⁵⁾ giderüp işlāḡ edicidür. İçmekle ve yaḡı etmekle kemiklerde olan şınıḡı ⁽¹⁶⁾ ve yērinden ırḡalanmasını işlāḡ edüp nef eder, niḡris ve teşennüc marāzlarına ⁽¹⁷⁾ nef eder. Nāşūrlanmış ve ḡatılanmış yērlere yaḡı etseler taḡlīl eder. Eñ yērlerinde olan ⁽¹⁸⁾ ḡatılıḡları yumışadır ve āvāzı şāf edüp ḡüzel eder. Boḡazı ve öykeni ⁽¹⁹⁾ cilā edüp cimā'a taḡrīk eder. Dērler ki bu nebātuñ toḡmı cimā'a taḡrīk etmede [737b] ⁽¹⁾ sār nesnelere ḡavī-raḡdur ammā ḡaḡīḡatına vāḡıf olımaduḡ. Ancaḡ zıkr ederler ki ⁽²⁾ köklerdür ki ḡālī şöyle ve böyledür ki zıkr olındı. Ba'zılar dēmişler yabān enārınun ⁽³⁾ kökidür ammā şıḡḡhati şābit degüldür. Ba'zılar dēmişler sūrincān dēyü zıkr olunan ⁽⁴⁾ köklerden bir gūnesidür. Bu kelām ba'īd degüldür.

Maḡre: Türkıde aşı dēdükleri ⁽⁵⁾ ma'rūf kızıl ṭopraḡdur. Ṭabī'atı derece-i şāniyede bārid-i yābisdür. Eyüsi oldur ki ⁽⁶⁾ pāk olup içinde ḡarışığı olmaya ve şāfı kızıl olup aḡır ola ve ḡāliz ⁽⁷⁾ ola ve eger şu ile işladılsa ḡabar, ḡabz edici ve ḡuruducudur. İçmekle ⁽⁸⁾ ḡabbū'l-ḡar' dēdükleri ḡurdları kırar. Eger sirke içinde ezüp ḡoyu iken şāfrādan ⁽⁹⁾ ve ḡandan olan cemī'an ıssı şışlere gerek irinlenüp deşilmiş ola ve gerek ⁽¹⁰⁾ deşilmiş olmaya üstine sūrşeler nef eyleye

ve âteş yakduğu yeri eyü eder ⁽¹¹⁾ ve maddeleri men' eder ve şişleri indürür ve eger muhkem döğüp ince edüp ⁽¹²⁾ rufüdân yumurdaya koyup içseler açan kıanı dindüre. Her kıandan olursa ⁽¹³⁾ olsun kezâlık lisânü'l-ğamel ya'nî kıuzı dili dedükleri nebât ile isti'mâl ⁽¹⁴⁾ etseler kıanı tuta ve züsenfaryâ dedükleri ishâl ve bağarsuqlarda ve kıavukda ⁽¹⁵⁾ olan kııbanlara nef' eder ve kıabz edüp ishâli tatar. İsti'mâli câyiz ⁽¹⁶⁾ olan miğdâr bir dirhemden iki mişķal miğdâra dekdür. Kezâlık anuñıla ⁽¹⁷⁾ ħuķne etseler ishâli tatar.

Mağnîsâ: İsm-i Nabaîdür. Merķaşışâ dëyü muķaddemâ ⁽¹⁸⁾ zıkr olınan taşâ beñzer bir taşdur. Birķaç dürlüdü: Ba'zısı siyâh topraķdur ki ⁽¹⁹⁾ içinde beyâz yıldırar gözleri vardur ve ba'zısı dağı vardur ki rengi demüre [738a] ⁽¹⁾ <demüre> beñzerdür ve ba'zısı dağı kıızıldur. Bu ikisinde yıldırar nesne azdur. ⁽²⁾ Bu taşlar ziyâde yübüset vërici ve eridici ve azacuķ taħlîl edicidür ammâ kıabz ⁽³⁾ eder. Taħlîli ve kıurutması ziyâdedür, şovutması dağı vardur. Andan cilâ edüp ⁽⁴⁾ kırlü yerlere sürseler kırleri gidere ve şu yollarında olan taşları ufaķlar. ⁽⁵⁾ Yaramaz ruķubetler sebebi ile fâsid olan ma'ideye kıuvvet vërir. İsti'mâli câyiz ⁽⁶⁾ olan miğdâr nışf dirhemdür. 'Asel ile isti'mâl edeler.

Mağâfir: ⁽⁷⁾ İsm-i 'Arabîdür. Muğfer ve miğfâr dağı dërler. Cem' edüp mağâfir dërler. 'Asel ⁽⁸⁾ gibi kıoyu ve acı nesnedür ki 'uşr dedükleri ağaç ve rimş dedükleri nebât ki ⁽⁹⁾ muķaddemâ zıkr olınmışdur anlaruñ üzerinde bulunur. Zann olunur ki gökden çi ⁽¹⁰⁾ gibi yağar. Ba'zılar dëmişler ol ağacuñ ve nebâtuñ ruķubetidür ki kıurıyup kıalur ⁽¹¹⁾ aña sükkerü'l-'uşr dağı dërler. Tâbi'atı ıssıdur, keskindür, cilâ edicidür, sâ'ir ıssı ⁽¹²⁾ olan tällara müşâbihdür. Meşelâ sükker-i 'uşr dedükleri täl gibi täl gökden ⁽¹³⁾ yağan iri yağmura ve muķaddemâ beyân olunup gökden yağan ma'rûf devâya ⁽¹⁴⁾ dërler ki zıkr olınmışdur. Bu devâda ziyâde taħlîl edicilik vardur.

Mağd: ⁽¹⁵⁾ Bâdincân ki zıkr olunmışdur anuñ ismlerindendür ve luffâğ ki yebrüħü's-şanem dërler ⁽¹⁶⁾ aña dağı bu ismi itlâķ ederler. Zîrâ bâdincânüñ küçüklerine beñzerdür. Bu ism-i ⁽¹⁷⁾ 'Arabîdür.

Müferriħ: Feraħ vërici devâ dëmekdür. İtlâķ olunduķda ⁽¹⁸⁾ lisânü's-sevr ya'nî şıgır dili dedükleri nebât murâd olunur ammâ izâfet ile ⁽¹⁹⁾ müferriħ kıalbü'l-maħzûn ya'nî tasalu kimesnenüñ kıalbine feraħ vërici dëyü zıkr olunduķda [738b] ⁽¹⁾ murâd, bâdrençbüye ya'nî oğul otı dedükleri nebât olur.

Muql: Vilâyet-i Rûm'da ⁽²⁾ olur bir ağaç şamğıdur. Devm dedükleri şecer ki muqaddemâ zıkr olunmuşdur aña dahı ⁽³⁾ muql dërler. Bu maqâmda murâd olunan şamğıdur. Ba'zılar demişler muql, devm ağacınıñ ⁽⁴⁾ şamğıdur ammâ mütekkaddimîn kelâmlarında aña delâlet yoqdur. Muql, birisi gökçil ve birisi ⁽⁵⁾ muql-i Yehüdî ve muql-i Yehüd dahı dërler. Birkaç sınıfdur: Bir cinsi Rûs ve Bulğâr ⁽⁶⁾ vilâyetlerinden getirürler, ol cins siyâh ve koyu olur ve yapışılduqda ⁽⁷⁾ yumışağ görünür. Bir cinsi dahı 'Arabîdür ki vilâyet-i Yemen nâhiyelerinden ⁽⁸⁾ getirürler. Bu cins kurudur, azacuk siyâha mâyil şarudur. Ba'zısı dahı bādincân ⁽⁹⁾ renginde olur. Cümlesi acıdur. Eyüsi ezrağ olanıdur ki acı olup qarışığı ⁽¹⁰⁾ olmaya ve tırnağa beñzer päreler olup yapışılduqda yumışağ ola ve yelmeşik ⁽¹¹⁾ olup tîz ufaqlana ve râyihası hoş ola. Bu maqûlesinden yalnız şarâb ile ⁽¹²⁾ iki dirhem miqdâra dek içmesi câyizdür ammâ ğayrı edviye ile nısf dirhemden ⁽¹³⁾ iki dirheme dek içmek câyizdür. Mağrib'de ve Mağrib nâhiyelerinde dahı çok bulunur. ⁽¹⁴⁾ Her ne deñlü eski olursa aña göre acılığı ziyâde olup keskin ve ağzı bozucu ⁽¹⁵⁾ olur. Tâze iken tabî'atı derece-i şâlîşe evvelinde hârr ve derece-i şâniye evvelinde ⁽¹⁶⁾ yâbisdür. Qatı olan şişleri yumışatmada ziyâde te'siri vardır. Eger ⁽¹⁷⁾ oruçlu kimesnenün tükürüğüyle yoğurup tâ merhem gibi olsa boğazda olan ⁽¹⁸⁾ şişlere ve debelikden bağarsuqlar aşğa inmesine nef eyleye. Eger muql-i 'Arabîden ⁽¹⁹⁾ nısf dirhem içseler bögreklerde olan taşları ufaqlaya ve bevli idrâr eyleye [739a] ⁽¹⁾ <eyleye> ve ğalîz yeller ki taħlîl olunmaya anları sürüp taşra eyleye. İçmekle ve sürünmekle ⁽²⁾ eyegüler aralarında olan ağrıları ve sınırlı etlerde olan yırtıkları eyü eyleye. ⁽³⁾ Yumışatması murâd olunduqda üzerine ıssıcağ şu veyâhüd şarâb döküp ⁽⁴⁾ anuñıla ovup döğüp yumışadalar. Balğamı ishâl eder. İki mişkal miqdâra dek ⁽⁵⁾ mâ'-i 'asel ile içmesi câyizdür. Yaşlı olan göze nef eder. Tâ'un üzerine ⁽⁶⁾ sürüp üzerinde çursa nef eyleye. Cîfeler ya'nî leşler veyâhüd ruṭubetlerden ⁽⁷⁾ fâsid olmuş olan hevâya buḥûrı nâfi'dür. İçmekle göğüs perdelerinde toñmuş ⁽⁸⁾ olan qanı taħlîl eder ve yağı etmekle a'zâ içinde toñmuş olan qanı taħlîl ⁽⁹⁾ eder. Eger ishâl için olan keskin devâlara qarışdursalar keskinliklerini men' edüp ⁽¹⁰⁾ aşğa eyleye, 'avratlar rahmlerini pâk eder. İçmekle düdüni üzerine çurmağıla bevâsîr ⁽¹¹⁾ dedükleri sevdâvî çibanlara nef eder. Tâze süd ile dirhem miqdârın içmegile ⁽¹²⁾ ve anuñ ile sürünmekle cimâ'cu kuvveti ziyâde eder. Zehrler zararlarını dahı def etmekle ⁽¹³⁾ vardır. Eger

balğamdan olan kıatı şışlere anuñıla yaķı  etseler taħl l  d p indüre. ⁽¹⁴⁾ Eger oruĉlu kimesnenün t k r giyle ma c n  d p oĄlancıķlarda et ⁽¹⁵⁾ sebebi ile olan h ye vey h d kıasık yarılmasını bitişdürüp yerine ilter ⁽¹⁶⁾ ve s 'ir ödemlerde baĄarsuķlar h yeye inmesini ıřl h  der ya'ni yerine getürür. G g sde ⁽¹⁷⁾ olan hıltları tükürmegile  s n  ıķarur. Miz c kıatılıĄından t tķun olan ⁽¹⁸⁾ hayzı indürür. Bu huřuř içün miřķ l miķd rı yeyeler. Andan götürünmekle ve buħ r ⁽¹⁹⁾  dinmegile ve içmekle toĄurmaĄı kıolay  der ve oĄlan řonı d d kleri deriyi ařaĄa [739b] ⁽¹⁾ indürür. Eger andan bir cüz' alup    miřli buĄday kepegi ile kıarıřdurup üzüm rubbı ile ⁽²⁾ biřürüp ba'‐dehu azacuķ s de yaĄ ile ovup alıřdurup kıulaķ tözinde olan ⁽³⁾ řiřler üzerine kıosalar taħl l  d p indüre. Eger azacuķ zenc r ile kıarıřdurup ⁽⁴⁾ bev s r çıbanlarına ve sigillere ursalar düřürüp gidere. Muķl, süddeleri açıcıdur. ⁽⁵⁾ Ba'zılar d rler cigere ve öykene zarar  der. Iřl hı za'fir n ve ketre iledür. ⁽⁶⁾

Muķl-i Mekki: Devm ki muķaddem  harf-i d lda zıkr olunmuřdur ol aĄacunu yemiřinin  ⁽⁷⁾ ismidür. Ehl-i Mekke ıřıl hı üzre böyledür.  sti tatlu olup yen r amm  MaĄrib'de ⁽⁸⁾ olanı tatlu olmaz, d yim  kekredür, y bisd r, hařind r. Her h lde taħi'atı ⁽⁹⁾ b rid-i y bis-i k bizdur, kıarnı ish lden tutar ve ma'ideye kıuvvet ver r. Biřürülmiři ⁽¹⁰⁾ sid k tamlamasına nef  der, içmekle ve dögülmiřinden řöyle yutmaĄıla kıan tükürmege ⁽¹¹⁾ nef  der. Biřürülmiři içinde oturmak tamarlardan kıan bořanup aķmaĄa nef  der. ⁽¹²⁾

Maķr: İsm-i 'Arab d r. řabr ki harf-i ř dda zıkr olunmuřdur anuñ ⁽¹³⁾ aĄacınunu ismidür.

Maķliy s : Kıavrulmiş tere toħmidur lis n-ı S ry n   zre. ⁽¹⁴⁾ Anuñ‐c nd r ki kıavrulmiş tere toħmindan olan sef fa sef f-ı maķliy s  d rler. Z r  ⁽¹⁵⁾ kıavrulmişindandur.

Maķd nus: Maķd ny  demekle ma' r f şehre mens b ⁽¹⁶⁾ kerefs demekdür. Türkide ma'idenüs ve ma'iden v z d d klerid r. Aşl lis n-ı S ry n de ⁽¹⁷⁾ ba'ras ly n demekle ma' r fdur. Kerefs, harf-i k fda zıkr olunmuşdur.

Miknese-i Kıuraşıyye: ⁽¹⁸⁾ Kıavm-i Kıureyş süpürgesi demekdür. Mur d, muħalliřa d y  zıkr olunan neb tdur. T 'ife-i 'Arabdan ⁽¹⁹⁾ niçeler böyle ışıl h  tmիřlerd r.

Milh: Tuzdur, ma' rûfdur. Tuz iki dürlüdü: [740a] ⁽¹⁾ <dürlüdü>: Biri ma' denî ve birisi mâ' idür ya' nî şulardan hâşıl olur. Berrî ve bahrî ⁽²⁾ ve cebelî ve mâ' i dahî dërler. Eyüsi oldur ki beyâz olup pâreleri büyük ⁽³⁾ olup tîz ufaqlana ve çirki mirki olmayup pâk ola. Bu ma' xûlesine ⁽⁴⁾ enderânî dërler. Ba' zılar demişler enderânî ma' denîsine dërler. Ancağ enderânî ⁽⁵⁾ dëyü tavşîfde ictinâb olundu. Şâhib-i kâmûs rahîmehullâhu te' âlâ milh-i zerânî ⁽⁶⁾ şedîdü'l-beyâz ya' nî ziyâde beyâz demekdür dedi. Pes bu ta' xdirce lafz-ı enderânî ⁽⁷⁾ zerânîden gâlağ olmuş olur ammâ şekk yokdur ki şedîdü'l-beyâz ma' nâsına ⁽⁸⁾ olan tuz şudan olandur. Zîrâ ma' denîsi ziyâde beyâz olmaz. ⁽⁹⁾ Bir güne tuz dahî vardur ki çarışksız kendüden siyâh olur, yerden ⁽¹⁰⁾ kazup çıkarurlar. Bu ma' xûleye milh-i ' acin ya' nî hamîr tuzu dërler. Bir günesi ⁽¹¹⁾ dahî vardur ki siyâhdur aña neftlü dërler. Zîrâ aña bir miğdâr neft ⁽¹²⁾ çarışmışdur. Yerinden alınduğdan soñra nefti gider. Bir güne tuz dahî vardur ki ⁽¹³⁾ acıdur, ol şaruya mâyil olur. Bir güne dahî kızıl olur aña Hindî ⁽¹⁴⁾ dërler. Acı olan cümleden harâreti ziyâdedür. Cümleden nefi ziyâde ⁽¹⁵⁾ olanı enderânî ya' nî ziyâde beyâz olanıdır. Hindîsi cümleden ziyâde ⁽¹⁶⁾ ishâl êdicidür. Dërler ki neftîsinüñ tabî' atları derece-i şâniye âhirinde hârr u ⁽¹⁷⁾ yâbisdür ve enderânî ki ziyâde beyâz olandur derece-i şâniyede hârr u yâbisdür ⁽¹⁸⁾ ve acı olan derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Cemî'an tuzlar balğamı ishâl êderler. ⁽¹⁹⁾ Siyâh tuz balğamı ve sevdâyı dahî ishâl êder. Acı tuz sevdâyı ziyâde [740b] ⁽¹⁾ ishâl êder. Hindîsi güne güne hıltları ishâl êder. Neftlüsi şuyı ve sevdâyı ⁽²⁾ ve koğmış balğamı ishâl êder. Ziyâde beyâz olan tuz zihni ya' nî yüregi ve ' aklı ⁽³⁾ keskin êdüp tuhmeyi giderür ve ta' amı hazm êtdürür. Hindîsi şaru şuyı ⁽⁴⁾ ishâl êder ve yelleri tağıdur ve iştihâ vërür. Eger acı tuza zeytün şamğı ⁽⁵⁾ katup koğmış irinlü yaraya tuldursalar pâk êdüp bitişdüre. Fi'l-hâl tuzu ⁽⁶⁾ muhkem ezüp sirke ile alışdurup kanı açar diş etlerine ve diş çıçduğı yere ⁽⁷⁾ sürüp anuñla mazmaza êtseler kanı diñdüre. Eger sirke ile tuzu ıssı êdüp ⁽⁸⁾ ağızda tutsalar diş ağrısından nef' eyleye ve eger tuz ve sirke ile garğara êtseler ⁽⁹⁾ balğamı çeküp dimâğı pâk eyleye. Eger sirkelü tuza yün pâresini bulayup ⁽¹⁰⁾ taze yaraya ursalar kanın diñdüre. Eger âkileleri ve nemle dedükleri tağılur ⁽¹¹⁾ ma' xûlesi çıbanları ve a' zâda olan ufağ sivilcileri niçe zamân ⁽¹²⁾ tuz ve sirke ile her gün yaykasalar giderüp eyü êde. İshâl için ⁽¹³⁾ olan devâlara tuz çarışdursalar hıltları toğrayup ishâl ile çıçmalarını ⁽¹⁴⁾ âsân eyleye. Enderânî

ki ziyâde beyâz olan tuzdur göz için olan ⁽¹⁵⁾ devälara katılması câyizdür, ğayrısı câyiz degüldür. Gözi keskin édüp hadêkasını ⁽¹⁶⁾ cilâ eder ve gözde peydâ olan beyâzı inceldüp giderür ve göz ⁽¹⁷⁾ perdelenmesine ve şişmesine ve ağrısına nef' eder ve eger şabr ile qarışdurup dimāğun ⁽¹⁸⁾ öni üzerine kosalar nezlelere nef' eyleye. Eger tuzı muhkem dögüp ezüp henüz ⁽¹⁹⁾ hâdiş olan et ezigine ve kemik ırğalanmasına ve berelenmesine zeyt yağı [741a] ⁽¹⁾ <yağı> veyāhūd 'asel sürüp ol dögülmüş tuzı üzerine şarsalar ağrısını ⁽²⁾ sâkin eyleye. Eger tuzı sirke ve şâbün köpüğü ile ezüp alışdurup ıssı iken ⁽³⁾ gevşek olan şişlere ve yüzde ve gözde ve elde ve ayakda olan şişlere ⁽⁴⁾ şarsalar ziyâde nef' eyleye. Eger ezüp sikencübîn veyāhūd yalınuz şu ile içseler ⁽⁵⁾ süddeleri aç her kanda olursa ve yelmeşik balgamları kōpara. Neftlü tuzdan ki yalınuz ⁽⁶⁾ ola dirhem miqdāra dek isti'mâli câyizdür. Eger neftlü tuzı gül yağı ile ezüp ⁽⁷⁾ alışdurup uyuz ve gicige ve yaş ufağ çıban ve sivilcilere sürseler tiz ⁽⁸⁾ giderüp eyü éde. Hindî tuzdan isti'mâli câyiz olan miqdār bir buçuğ dirhem ⁽⁹⁾ ve ğayrı tuzlardan iki dirhem miqdāra dek câyizdür. Tuzı kettân tohmı ile qarışdurup ⁽¹⁰⁾ 'ağreb şoğduğı yere yağı éderler ve sirke ve 'asel ile eşek arıları ve büyük ⁽¹¹⁾ zehrlü siñekler şoğduklarını yerlere yağı éderler. Eger tuzı zeyt ve sirke ile ⁽¹²⁾ qarışdurup temregülere ve cüzâm olanlara ve irinlü uyuz ve gicik olanlara ⁽¹³⁾ sürüp tâ derleyinceye dek âteş yanında otursalar bu marazları gidere. Eger sa'ter ile ⁽¹⁴⁾ âkile üzerine yağı étseler nef' eyleye. Kezâlik gevşemiş olan diş etlerine ursalar ⁽¹⁵⁾ nef' eyleye. Müşk-i tarâmşîğ ki fūdenc-i cebelîdür anuñ ile ve zūfâ ile tuzı qarışdurup ⁽¹⁶⁾ siyâh ve zehrlü yaramaz yılan şoğduğı yere yağı éderler ve zift ve kaṭrân ile ⁽¹⁷⁾ boynuzlu yılan şoğduğı yere yağı éderler ve sirke ve 'asel ile kırk ayaklu ⁽¹⁸⁾ ışırdığı yere yağı éderler. Eger zift ve 'asel ile kızıl ve büyük çıbanlara yağı ⁽¹⁹⁾ étseler taḥlîl édüp indüre. Eger fūdenc-i cebelî ve hamr ile qarışdurup hâyelerde [741b] ⁽¹⁾ balgamdan olan şişlere ursalar bişürüp taḥlîl eyleye. Timsâh dedükleri cânver ⁽²⁾ ışırmasına dahı nef' eder ve 'asel ile oturuşup toñmuş olan kan üstine ⁽³⁾ sürseler nef' eder ve siñir tolaşup bükülmesine nef' eder. Eger zeyt ile qarışdurup ⁽⁴⁾ âteş yakduğı yere sürseler kabarmasına mâni' ola. Penîr ve balıklar ⁽⁵⁾ ve sâ'ir taḥi'atları şovuk olan turşiler ve ğayrılara tuz katmağıla işlâh ⁽⁶⁾ olunup hazımları âsân olup ma'ideden taşra étmede yardım eder ⁽⁷⁾ ve fesâdın giderür ve bağarsukları ğasl eder ve sevdâ hıltlarını bedenün ⁽⁸⁾ derin yerlerinden kōparup

gidermege yardım eder ve bişürilen ta'âmlarun⁽⁹⁾ ma'ideye muvâfık olmayup ağırlık vèrmesini giderür ve iştiyhâyı⁽¹⁰⁾ harekete getürüp keskin eder. Ammâ tuzdan çok isti'mâl etmek kıanı yaķar⁽¹¹⁾ ve erlik şuyını za'îf edüp az eder ve göz nûrın za'îf eder⁽¹²⁾ ve uyuz ve gıcık peydâ eder. Ruḡubetleri çok olan bedenlere muvâfıķdur,⁽¹³⁾ eyüdüdür ammâ kıurı ve arıķ olanlara zarar eder. Şürvâlar ile tuz yemek⁽¹⁴⁾ iştiyhâyı men' eder ve kıan içine 'ufünet yürimesini men' eder. Tuz⁽¹⁵⁾ zararını yaş ve cerb nesnelere işlâh eder. Sa'ter ile tuz yemek bedende⁽¹⁶⁾ olan sâ'ir 'ufünetleri yellenmegile ve gegirmegile çıkarur. Tuzı âteşde⁽¹⁷⁾ kıavurmak ishâl etmesini men' eder ve eger tuzı yaķsalar laṡıflıķı⁽¹⁸⁾ ve cilâ etmesi ziyâde olur.

Milḡü'd-debbâġin: Debbâġlar tuzı demekdür. Murâd,⁽¹⁹⁾ siyâh tuzdur ki zıkr olındı ve aña şürek dèrler.

Milḡu'ş-şabbâġa: Kıuyumcılar [742a]⁽¹⁾ <kıuyumcılar> tuzı demekdür. Murâd, tenkârdur ki muķaddemâ ḡarf-i tâda zıkr olunmuşdur.⁽²⁾

Milḡ-i sebḡi: Çoraķ tuzı demekdür. Murâd, milḡ-i 'acîndür ki zıkr olunmuşdur.⁽³⁾

Mülûḡ: İsm-i 'Arabîdür. Türkîde serken dedükleri nebâtuñ deryâda olanı⁽⁴⁾ ismidür. Nitekim ḡarf-i kıâfda zıkr olunmuşdur.

Melîḡ: Muķaddemâ ḡarf-i 'aynda⁽⁵⁾ 'avsec dèyü zıkr olınan diken aşnâfindan kıızıl ve büyük yapraķlusunuñ⁽⁶⁾ ismidür.

Müllâḡ: Żamm-ı mîm ve teşdîd-i lâm ile ba'zilar demişler muķaddemâ ḡarf-i⁽⁷⁾ kıâfda kıâķılı dèyü zıkr olınan nebât ismidür. Ba'zilar dèrler şüretde aña beñzer⁽⁸⁾ âḡer nebât ismidür lâkin ol nebât kıızıldur ve kıâķılı yaşıldur. Yünânîde ol⁽⁹⁾ nebâta enderûṡâlîs dèrler. Nitekim ḡarf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Mülûḡıyâ:⁽¹⁰⁾ ḡubâzâdur ki ḡarf-i ḡâda zıkr olunmuşdur.

Mümsikü'l-ervâḡ: Rûḡları⁽¹¹⁾ ṡurġurıcı ve ṡutıcı demekdür. Müķifü'l-ervâḡ daḡı dèrler, ġèrü ma'nâsı oldur.⁽¹²⁾ Murâd, usṡūḡüdsdur ki Türkîde kıarabaş dèrler. Nitekim ḡarf-i elifde⁽¹³⁾ zıkr olunmuşdur.

Menn: Her nesne ki gökden yağup koyulanup ⁽¹⁴⁾ toña anuñ ismidür; meşelâ terencübîn ve şîr-huşk ve ‘uşr ve bunlara beñzer nesnelere. ⁽¹⁵⁾ Dêrler ki bu maķûle gökden yağar nesnelere ondur. Ba‘zılar dêrler toķuzdur: Lükki ⁽¹⁶⁾ ve ķanbîl ki ikisi daķı beyân olunmuşlardur anları daķı menden şayarlar, ⁽¹⁷⁾ bal mûmî ve ‘asel ve şelc-i Şînî ve maķâfîr ki beyân olunmuşlardur anlar daķı mendendir. ⁽¹⁸⁾ Ammâ menn dêyü iţlâķ olunduķda Diyârbekr taĝlarından ve sâ’îr taĝlardan getürdükleri ⁽¹⁹⁾ murâd olunur ve Bağdâd’da Muĥavvel demekle ma‘rûf yerde daķı gökden iner [742b] ⁽¹⁾ cem‘ ederler. İçine nesne ķarışmış olmazsa tuz gibi beyâz olur. Cem‘ olunup ķarışduķdan sonra ⁽²⁾ ‘asel gibi olur ammâ ziyâde yâbis olur ve şol ki içine yapraķ ķarışmış ola ol ⁽³⁾ yaramazdur ve bu maķûlesi ziyâde ķâbîz ve ķarnî tutıcı ola, huşuşan eger ķarışığı ⁽⁴⁾ bellûţ aĝacından olursa ziyâde ķâbîz olur ve eger aña ba‘zî südlügenler yapraķlarından ⁽⁵⁾ ķarışmış olursa yaramaz ve ķatl êdici olur. Kezâlik difî ki zehr aĝacıdır ⁽⁶⁾ ol daķı ķatl êdicidir. Eyü olanuñ taḫî‘atı derece-i ũlâda ĥârîr ve derece-i ũlâ ⁽⁷⁾ âĥirinde yâbisdir. Ba‘zılar demişler yübûseti i‘tidâl üzredür, öykene ve gögse ⁽⁸⁾ eyüdür, hılţları bişürici ve pâk êdicidir, cilâ êtmesi daķı vardır. Ķarışıklı ⁽⁹⁾ olmayan ziyâde ishâl eder ve şol ki ilĝun aĝacı üzerine düşüp ancak ⁽¹⁰⁾ andan cem‘ olunmuş ola öksürüğe ve göĝüs iriligine ziyâde nâfi‘dir. Ĥubeyş ⁽¹¹⁾ nâm taḫîb menn aĥvâlin beyân êtdüĝi maĥalde mürr-i Mekki‘de olan ĥâşşaları ⁽¹²⁾ ve ķuvvetleri aña zamm eyledi. Bu maķûle menden çok yemek ķanı yaķar ve ķabarlar ⁽¹³⁾ eder. İşlâķı sirke iledür.

Menşür: Ĥayrî ki şarı şeb-büy dedükleri ⁽¹⁴⁾ ma‘rûf çiçekdür ki ĥarf-i ĥâda zıkr olunmuşdur Bağdâd câniblerinde anuñ ismidür. ⁽¹⁵⁾

Müred-i isferem: Yabânda olan mersîndür ki ĥarf-i elifde zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁶⁾ Ba‘zılar demişler şüretde mersîne beñzer âĥer nebâtdur ve ķuvveti afsentîn ķuvvetidir ⁽¹⁷⁾ ve ķâbîzlığı ziyâdedür ammâ evvelki ķavl meşhûr-raqdur.

Mü: İsm-i Yünânîdür. ⁽¹⁸⁾ Kökleriyle bir nebâtuñ ismidür. Ammâ mü dêyü iţlâķ olunduķda ancak köki murâd olunur. ⁽¹⁹⁾ Baldırı toraķ otı nebâtuña beñzer bir nebâtdur, yapraĝı daķı toraķ otı yapraĝına [743a] ⁽¹⁾ <yapraĝına> beñzer lâkin baldırı andan ķalındır. İki arşun deñlü uzar kökleri ⁽²⁾ birbirinden ayırdur ve ba‘zısı toĝrı ve ba‘zısı egridür ve incelerdür

ve uzundur ⁽³⁾ ve râyiḥaları hoşdur, çeyneseler ağzı ısı eder ve dili acıdur. Ṭabî'atı derece-i ⁽⁴⁾ şâniyede ḥârr ve derece-i şâlişede yâbisdür. Anuñçündür ki bevli idrâr eder ⁽⁵⁾ ve ḥayzı indürür ammâ çok yêseler baş ağrıdur. Zîrâ buḥâr edici ruṭûbet-i ⁽⁶⁾ fazliyyesi vardır. Eger şuda ışlayup şuyından içseler veyâḥûd dögülmişinden ⁽⁷⁾ yêseler bögreklerde ve kavuḡda tutulmuş olan hıltlardan ḥâşıl olan ağrıyı ⁽⁸⁾ sâkin eyleye. Gücle efsân edene eyüdü. Eger dögüp 'asel ile qarışdursalar ⁽⁹⁾ ma'idede olan yellere nef eyleye. Bağarsuḡlar ağrısını ve rahmler ağrısını ve eñ ⁽¹⁰⁾ yerleri ve gögüs ağrıları ki anlara hıltlar dökülüp gele anlarda olan ağrıları ⁽¹¹⁾ gidere ve eger şu ile bişürüp 'avratlar şuyı içinde otursalar ḥayzı yürüde. ⁽¹²⁾ Eger oğlancık kaşuḡına anuñla yaḡı etseler sidüḡini yürüde. Gerek ⁽¹³⁾ içmekle ve gerek yaḡı etmekle ciger ve ma'ide za'fına nef eder. İçmekle cimâ'a taḥrîk ⁽¹⁴⁾ eder ve erlik şuyın çok eder. Ba'zılar demişler talaḡa zarar eder. İşlâḡı ⁽¹⁵⁾ kerefs toḡmı iledür. Ba'zılar demişler işlâḡı 'asel iledür. Baş ağrıdüḡini gidermek ⁽¹⁶⁾ murâd olunduḡda birkaç gün sirkede ışlayup ba'dehu ḡurıdup isti'mâl edeler. ⁽¹⁷⁾ Sirkede yatmamışından isti'mâli câyiz olan miḡdâr iki dirhem miḡdâra dekdür ⁽¹⁸⁾ ve sirkede yatmışından iki mişḡâl miḡdâra dek câyizdür. Cigere müte'allıḡ devâlarda ⁽¹⁹⁾ bu nebâtuñ bedeli sünbül-i Hindîdür ve bevli idrâr etmede bedeli siyâḡ fülfüldür. [743b] ⁽¹⁾ Ba'zılar demişler faṭrâsâliyün bedelidür.

Mevz: Lisân-ı Hindîden ta'rib ⁽²⁾ olunmuş ismdür. Lisân-ı 'Arabda ismi ṭalḡdur. *Ḳur'ân-ı 'Azîm*'de ¹ *وَطَلَحَ مَنَّضُودًا* bu vechle ⁽³⁾ tefsîr olunmuşdur. Mevz nebâti Mışır darusına ya'nî nebâtına beñzerdür. Uzun ve yaşşı ⁽⁴⁾ yapraḡları vardır ki üç arşun miḡdârı uzun olur, yapraḡı ḡurmâ yapraḡına ⁽⁵⁾ veyâḥûd ḡumâş tirizine beñzerdür, nebâti daḡı üç arşun ve ziyâde uzanur. ⁽⁶⁾ Her yılda bir budaḡı mîve vèrür, tertîb üzere gelecek yılda anuñ soñında ⁽⁷⁾ bitmiş olan budaḡ mîve vèrür tâ yigirmi yıl ve ziyâde bu vechle mîve vèrür. Mevz ⁽⁸⁾ ki mîvesidür encübâr dedükleri ma'rûf kök şeklinde bir kök gibi nesne üzerinde ⁽⁹⁾ bitüp çıkar. Ḥaḡîḡatde yaşıl olur ve kemâlin bulduḡda şararup siyâḡa mâyil ⁽¹⁰⁾ olur. İçi ṭatlu ve ḡoyu ruṭûbetdür. Ṭabî'atı derece-i ulâ evvelinde ḥârr ve derece-i ⁽¹¹⁾ ulâ âḡirinde raṭbdur. Ma'ide ve göḡsi yumışadur ve boḡaz iriligine nef eder ⁽¹²⁾ ve ḡuruluḡdan olan öksü-

1 **Vâkıa/29:** "Meyveleri salkım salkım dizili muz ağaçları..."

rügi giderür ve azacuk ğızā vèrür. Balġamı ve erlik ⁽¹³⁾ şuyın ziyāde eder. Mizācları qurı ve ıssı olanları cimā'a taħrīk eder, huşūşan ⁽¹⁴⁾ eger azacuk sükker ile isti'māl etseler ziyāde ede ve mizācları şovuk olanlara ⁽¹⁵⁾ 'asel ile erlik şuların ziyāde edüp cimā'a taħrīk eder. Tā'ife-i Hind dèrler ki ⁽¹⁶⁾ mevzūn cümlesi ğızā olup şüfli ya'nī necāset olup çıķacaķ nesnesi kıalmaz ⁽¹⁷⁾ ammā çok yēseler ma'ideyi ağır edüp süddeler eder. Kocalara ve mizācları şovuk ⁽¹⁸⁾ olanlara evlā budur ki andan çok yèdüklerinde üzerine mā'-i 'asel veyāhūd ⁽¹⁹⁾ sikencübīn-i büzürī iče veyāhūd zencebīl mürebbāsından yeyeler.

Müm: Bal mümü [744a] ⁽¹⁾ <Bal mümü> ismidür. Nitekim ħarf-i şinde zıkr olınmışdur.

Mümüyā: İsm-i Yūnānīdür. ⁽²⁾ Şüretde zifte beñzer ve kıār dèdükleri bir ğüne zifte beñzer ma'rūf siyāh cism ismidür. ⁽³⁾ Maġrib cāniblerinde deryā kenārlarında bulunur. Vilāyet-i Fārs'da Iştaħr nāhiyesinde ⁽⁴⁾ bir şehrden daħı mümiyā getirürler. Anda bir maġāranuñ içinde maġāra saķfından ⁽⁵⁾ tamlar. Şuya taġar kıoyup ve bekçiler ta'yīn olunup yıl āħirinde maġāraya ğirüp ⁽⁶⁾ taġarda olan şu içinde dibine çökmüş siyāh pāreler bulunur, zift ğibi ⁽⁷⁾ ve şaķız ğibi çekilür. Pes anı cem' edüp kıarışıķdan ayırup yayķarlar ⁽⁸⁾ ve sā'ir şehrlere iletüp bey' ederlerdi. Her yılda ol maġāradan üç raṭl ⁽⁹⁾ ve daħı az mümiyā ħāşıl olurdu. Bu maķūle mümiyā ziyāde kıymetlü ve maķbūldür. ⁽¹⁰⁾ Şām taġlarında bir kıavm yanlarında mümiyā bir nesnedür ki āġaçlar içinden çıķarurlar ⁽¹¹⁾ ki eskiyüp siyāh olur. Mümiyā maķāmına anı isti'māl ederler. Beden-i insānda ⁽¹²⁾ şınıķ ve sā'ir murād ètdükleri nesnelere işlāħ için anı isti'māl ederler ve ba'zı ⁽¹³⁾ kıavm daħı vardur ki mümiyā yerine kıafr-ı Yehūd ki muķaddemā ħarf-i kıāfda zıkr olınmışdur ⁽¹⁴⁾ anı isti'māl ederler. Ammā mümiyā nāmına Mışr'dan getürdükleri nesne ki meyyitler bedenlerindendür ⁽¹⁵⁾ nef'i yok nesnedür ve şer'an daħı kıāfirlerün kemiklerin ve leşlerin bedenlerde isti'māl ⁽¹⁶⁾ ètmek cāyiz degüldür. Zīrā aşlā nefleri yokdur belki çok isti'māl olunursa ⁽¹⁷⁾ zarar edüp kör eyleye. Zīrā insān kemiklerinün şānındandır ki körlik peydā ⁽¹⁸⁾ eder. Pes bu taķdīrce anı bilüp ğetürenlere ve zamāne ħākimlerinden şunlar ki bilüp ⁽¹⁹⁾ men' ètmeyeler Allāħ'dan kıorķsunlar 'azīm vebāldür ħattā cāhil taķabīler ve cemī'an bizüm [744b] ⁽¹⁾ şehrlèrümüzde olanlar bir vechle đalālete varmış-

lardur ki bu ma'küle mev'tâdan ⁽²⁾ olan mümiyâyı ma'denîsi üzerine tercih ederler. Belki ma'denîsi unudulup ⁽³⁾ getirülmez oldu ve getirürlerse rağbet olunmaz oldu ve bu zararlı ⁽⁴⁾ harâmdan eger baş ve eger sâ'ir a'zâdan niçe mällara şatılır. Pes zamâne ⁽⁵⁾ halkından bu ma'küle ahmaqlara la'net ola. Mev'tâdan olan bu nâ-mübârek ⁽⁶⁾ mümiyânun aşl meşhûr olmasına bâ'is budur ki ba'zı yollarda oturur ⁽⁷⁾ yalancı tabibler ve Yehüdiden ve Naşrânîden zâhiren İslâma gelüp henüz ⁽⁸⁾ Yehüdîliği ve Naşrânîliği üzre olanlar zamânesinin câhil beglerinün ⁽⁹⁾ zihnlerine şöyle ilkâ eylediler ki müte'kadimînden Rûm hakimleri meyyitlerini ⁽¹⁰⁾ ba'zı devâlar ile bulaşdurmuşlardur ki ol devâlar bedenlerini ve kefenlerini ⁽¹¹⁾ çürimekten hıfz eder ve ol devâlar Hâkık te'âlâ ilhâmı ile idi. ⁽¹²⁾ Hâlâ ma'lûm degüldür ve ol devâlar meyyitlerün bedenlerinde ve kefenlerinde ⁽¹³⁾ ve ma'kberelerinde bâkîdür. Pes andan veyâhüd ol devâlar do'ğundığı ⁽¹⁴⁾ nesnelere isti'mâl olunsa 'ömri uzun edüp bedeni za'iflikden ⁽¹⁵⁾ ve kemiklerine berelenmekden hıfz eyleye ve andan her belâyı def' edüp her ⁽¹⁶⁾ nef'i aña getüre ve vilâyet-i Yemen halkı mümiyâ deyü bir siyâh taşâ derler ⁽¹⁷⁾ ki ol taşun boş yerleri ve delikleri vardur. Ol taş içinde ⁽¹⁸⁾ siyâh ve a'kar kıoyu nesne bulunur. Ol taş zeyt içinde kıavurmağıla ⁽¹⁹⁾ veyâhüd şuda kıaynatmağıla ol kıoyu nesne taş içinden çıkar [745a] ⁽¹⁾ <çıkar>. Yel ziyâde yağmurlu oldu'ğda ol taş çok bulunur. Cemî'an bu zıkr ⁽²⁾ olunan nesnelere cihet-i câmi'a olup her birine mümiyâ dedükleri andan ⁽³⁾ ötürüdür ki her biri kemikler şınığına nâfi' olup işlâh eder ve a'zâyâ ⁽⁴⁾ kıuvvet verüp rûhları hıfz eder. Pes ağrıyı giderüp fâsidi ⁽⁵⁾ işlâh eder ve içmegile ve sürünmegile cim'a kıuvvet ve yardım eder. Tabi'atı ⁽⁶⁾ derece-i şâlişenün evvelinde hârdur ve derece-i şâniyede yâbisdür. Ba'zılar ⁽⁷⁾ derler yübüseti harâretinden ziyâdedür, la'ifdür ya'nî hıltları inceldicidür, ⁽⁸⁾ bedenün her tarafına yürüyüp sirâyet eder. Merzen-cüş şuyı ile habbe miqdârın ⁽⁹⁾ burundan içerü kıomağıla baş çigzinmek ve sar' ve la'qve ve fâlic ve şakîka ⁽¹⁰⁾ ve maddesiz eger şovuk ve eger ısı baş ağrıları marazlarına nef' eder. Zıkr olunan ⁽¹¹⁾ marazlar defa'âtile beyân olunmuşdur ve kıulağ ağrısıçün yâsemîn yağı ile ⁽¹²⁾ habbe miqdârın kıulağa tamladalar ve boğaz ağrısı ve şişi için kırât ⁽¹³⁾ miqdârın ırk-ı sūs veyâhüd mercimek bişürülmiş ile veyâhüd tüt rubbı ⁽¹⁴⁾ ile işlayup ezüp anuñıla garğara edeler ve kıulağdan irin a'ğduğıçün ⁽¹⁵⁾ arpa miqdârını gül yağı ve kıoruk şuyı ile işlayup ezüp ve andan ⁽¹⁶⁾ fetileye bulayup kıulağa kıoyalar ve

dil ağırlığı için k̄irāt miqdārın ⁽¹⁷⁾ sa‘ter-i Fārisī bişürülmüş şu içinde eridüp içeler ve öksürük için ⁽¹⁸⁾ ṭassūc miqdārın ‘unnāb veyāhūd arpa ve sübüstān şuları ile üç ⁽¹⁹⁾ gün aç ıkrarıyla içeler ve yürek oynaması için na‘nā‘ şuyı veyāhūd [745b] ⁽¹⁾ süsen şarābı ile k̄irāt miqdārın içeler ve ma‘idede şiş ve yeller için ⁽²⁾ k̄irāt miqdārın kemmūn şuyı veyāhūd kerāvya veyāhūd nānhvāh şuyı ile ⁽³⁾ içeler ve ma‘ide ve cigere katı nesne doqınup berelenmelerine k̄irāt miqdārın ⁽⁴⁾ iki denk ṭīn-i Ermenī ve bir denk za‘firān dilkü üzümü şuyı veyāhūd hıyārşenber ⁽⁵⁾ ile içeler ve inçırık için ḥabbe miqdārın kerefs tohmı ve kemmūn-ı Kirmānī bişürülmişi ⁽⁶⁾ ile içeler ve eskiden olan baş ağrısıçün ḥabbe miqdārın misk ve za‘firān ⁽⁷⁾ ve kāfūr ve cünd-i bādesterden bir ḥabbe bān yağıyla burundan içerü koyalar ve boğazda ⁽⁸⁾ şiş ve çiban için k̄irāt miqdārın sikencübīn ile içeler ve talak için ⁽⁹⁾ k̄irāt miqdārın kişnīc şuyı ile içeler ve zehrlere zarar def‘i için ⁽¹⁰⁾ iki çekirdek miqdārın encūdān ve ḥasek bişürülmişi şuyı ile içeler ⁽¹¹⁾ ve ‘aḳrebler şokduğına k̄irāt miqdārın şāfi şarāb ile içüp şişir südinden ⁽¹²⁾ olan sāde yağ ile ol yere dahı koyalar. Mūmiyā eger kemikte ve eger ⁽¹³⁾ sā‘ir a‘zāda olan cemī‘an şınıklara eger içmekle ve eger sürünmegile ve yağlamağıla ⁽¹⁴⁾ nef‘ eder. K̄irāt miqdārın süd ile içseler kavuqda ve āletde olan ⁽¹⁵⁾ çibanlara ve yaralara nef‘ eder ve dāyimā ḳan tükürüp ‘ilāc bulamayan ⁽¹⁶⁾ kimesneye üç arpa miqdārın şarāb-ı memzūc ile içüreler. Eger zanbaḳ yağı ⁽¹⁷⁾ ile ezüp andan götürünseler sidüğü tıtmāğa ve andan şabr etmege yardım ⁽¹⁸⁾ eyleye. Mūmiyā ḳalbe kuvvet vērüp feraḳ vērür. Bu ḥuşuşlar için andan içerler ⁽¹⁹⁾ ve yüksek yerden düşene nişf dirhem miqdārın içürürler. Mūmiyā bedeli [746a] ⁽¹⁾ <bedeli> ḳafr-ı Yehūdīdür ki zıkr olunmuşdur. Ba‘zılar dēmişler bedeli bal mūmı mişli zeyt iledür. ⁽²⁾

Mühā: Zamm-ı mīm ile ism-i Nabaṭīdür. Sırçaya beñzer bir ṭaşdur. Vilāyet-i Mısr’dan ⁽³⁾ Şa‘id dedükleri nāhiyede çok bulunur ve maḡnīsā dedükleri ṭaş bulunduğı ⁽⁴⁾ yerlerde dahı bulunur. Bu ṭaş şāfi beyāzdir. Beyāzdan ḡayrı reng aña ḳarışmaz, ⁽⁵⁾ güzel ve şeffāf ṭaşdur. Ba‘zısı dahı şeffāf olmaz ve evvelkiden ḳatıraḳdur. ⁽⁶⁾ Aña nazar olunduqda ma‘dinden çıkan ṭuz gibi görünür ve eger demür ile çakşalar ⁽⁷⁾ vāfir āteşi çıḳa. Ba‘zılar dēmişler evvelā zıkr olunan şınıf bellüdür ammā bu kelām ⁽⁸⁾ şābit degüldür. Ba‘zılar dahı dēmişler muḳaddemā ḥacerūs-sülvān dēyü zıkr olunan ⁽⁹⁾ ṭaş

budur ammâ böyle degüldür, başka sırçaya beñzer âher taşdur. Bu taş⁽¹⁰⁾ a'zâ ditremesine ve oğlancıklarda olan sill marazına boynına aşakoyup⁽¹¹⁾ götürünmegile nâfi'dür. Südi az veyâhüd gücile gelür olan 'avrat⁽¹²⁾ memesini bu taş ovup sürseler südi çok gelüp kolay çıka.⁽¹³⁾ Bu taş tekenün ıssıcağ kanı içine kıonsa eriye ve eger habbe miqdârın⁽¹⁴⁾ tuz ve sirke ve mürr-i Mekki ve za'firân ve nişâdır ile muhkem ezüp ve 'asel dağı⁽¹⁵⁾ katup dili ağırılanup gücile söyleyen kimesnenün diline ovup sürüp⁽¹⁶⁾ dilin oynatsa birkaç kerre böyle etseler nef' edüp işlâh eyleye.⁽¹⁷⁾ Eger 'avrat bu taş şağ uyluğı üzre aşakosa tiz çoğura ve eger⁽¹⁸⁾ şu ile ovup ezseller gözde olan beyâzi elemsiz ve acıtmaqsız⁽¹⁹⁾ gidere.

Meys: İsm-i 'Arabîdür. Yünânide tûs dërler büyük ağaç [746b]⁽¹⁾ ismidür. Yapağı kerefs yapraklarına beñzerdür, fülfulden büyük tatlu yemişi vardır.⁽²⁾ Yemişi ma'ideye eyüdü, ishâli tutar. Ağacının bıçkıdan çıkan ufağı⁽³⁾ ile bağarsuklarda olan çıbanlar ve yaralar için huqne ederler ve kıll diplerini⁽⁴⁾ muhkem eder. Şâm'da yemişinün rubbını öksürük için isti'mâl edeler. Bu⁽⁵⁾ ağacdan bir sınıf dağı vardır ki Diyârbekr'de aña kerkâs dërler, anuñ dağı⁽⁶⁾ yemişi öksürüğe nâfi'dür. Eger kökini şu ile bişürseler koyu nesnesi çıka.⁽⁷⁾ Anı kepek ile kıarışdurup eger yense bitmiş ve oñulmuş olan a'zâya⁽⁸⁾ yakı etseler gerü yerine gelmesine yardım eyleye ve şişleri yumışada. Eger⁽⁹⁾ köklerini yalnız bişürseler saçları yumışadup çoğrı eyleye. Eger kıatılmış⁽¹⁰⁾ olan debelik şahibinün ayakların aşakoyup kıaldurup anuñla yakı⁽¹¹⁾ etseler üç güne dek gidere, mücerredür. Her günde bir kerre tekrâr edeler.⁽¹²⁾

Mî'a: Mey'andan müştak ism-i 'Arabîdür. Mî'a dëyü itlâk olunsa⁽¹³⁾ murâd mî'a-i sâ'ile olur. Zâhir budur ki mî'a mürr-i Mekki ağacından hâşıl olur⁽¹⁴⁾ veyâhüd aña beñzer âher ağacdan hâşıl olur. Şol ki kendüden aklar⁽¹⁵⁾ olup hafif ve şaru ola eyülikde ol maqûleye gâyetdür, eyüdü ve şol ki⁽¹⁶⁾ ağacını döğüp bişürülmekle ola eyülikde andan aşagadur ve siyâhdur.⁽¹⁷⁾ Bir sınıfı dağı kıurı cebresidür aña mî'a-i yâbise dërler. Kıurı olanuñ⁽¹⁸⁾ harâreti ve hafifliğı ziyâdedür. Sâ'ile ya'nî aklar maqûlesi olan derece-i⁽¹⁹⁾ şâlişede hâr ve derece-i şâniye evvelinde yâbisdür. Bunuñ râyihası ziyâde hoşdur [747a]⁽¹⁾ <hoşdur>, güzel râyihalara girür. Bir sınıfı dağı hîlelusi olur ki elekden geçürüp⁽²⁾ şâf ederler ba'dehu uzun uzun pâreler edüp

uşturk ki muḳaddemā⁽³⁾ beyān olunmuşdur anuñla ḳarışdurup şatarlar. Bil-meyenler anı eyüsi şanup alurlar.⁽⁴⁾ H̄aberleri yokdur ki ol cins yaramazdur, h̄ilelūdūr. Mīʿanuñ eyüsi oldur ki⁽⁵⁾ kızıla māyil şaru olup ve yağlu gibi olup şanavber şamğına beñzeye ve ḳolay⁽⁶⁾ ufaḳlanup ḳolay eriye. Mīʿa-i sâʿile ḳızdurur ve yumışadur ve h̄ılçları⁽⁷⁾ bişürür. Anuñçün şovuḳdan olan öksürük ve zükāma nefʿ édüp şifā⁽⁸⁾ olur ve anuñıla buḫürlenmegile ve götürünmekle ve içmekle ḫayzı yüridür. Mīʿa-i yābise⁽⁹⁾ raḫmde ʿarız olan ḳatılığa ve raḫm şıḳılmasına nāfiʿdür. Eger nısf dirhem⁽¹⁰⁾ miḳdārın mişli şamğ-ı buḫm ile yutsalar ḳarnı ḫıffetile yumışada. Māddeleri taḫlīl⁽¹¹⁾ için olan merhemlere girür. Mīʿa-i sâʿile taşradan sürünmekle ve içmekle⁽¹²⁾ ve buḫür édüp buḫārın burundan içerü ḳomağıla öyken ve göğüs ağrılarına nefʿ⁽¹³⁾ éder ve ishālī tutar ve maʿideyi işlāḫ édüp içerüde olan aʿzāya⁽¹⁴⁾ ḳuvvet vērür ve ḳulaḳlar ağrılarına nefʿ éder ve eger fetile ile ḳulaḳ içine⁽¹⁵⁾ ḳosalar iriñini giderüp pāk eyleye. İçmekle ve sürünmekle ḡalīz yelleri giderüp⁽¹⁶⁾ nefʿ eyleye. Mīʿa-i yābise buḫür édinmegile başdan yaşluḳları indürür⁽¹⁷⁾ ve laḳve marazına nefʿ éder. Mīʿa-i sâʿileden üç mişḳāl miḳdārın dört vaḳıyye⁽¹⁸⁾ ıssı şı ile içseler balğamı ziyāde ishāl eyleye. Mīʿa-i yābise taḫīʿatı tutup⁽¹⁹⁾ ḳabz éder, az olur ki ishāl éder. Mīʿa-i sâʿile taşradan bu-laşdurup [747b]⁽¹⁾ sürmegile ve içmekle cüzāma nefʿ éder, ḫuşuşan eger yanmış balğamdan ise ziyāde nefʿ éder.⁽²⁾ Mīʿa-i yābiseden götürünmegile oğlanı düşürür. Eger sâʿileden ve eger yābiseden iki⁽³⁾ dirhem ziyāde içme-yeler. Baʿzılar dēmişler mīʿa-i yābise baş ağrıdur. Işlāḫı rāziyāne⁽⁴⁾ toḫmı iledür ve mīʿa-i sâʿile öykene zarar éder. Işlāḫı maşḫakī iledür.

Mey-buḫtec:⁽⁵⁾ Fārisī mey-puḫte isminden taʿrib olunmuşdur. Maʿnāsı bişürülmüş şarāb demekdür. Muḳaddemā⁽⁶⁾ maḫbūḫ zıkr olunduğı maḫalde kendüsi ve nefʿi beyān olunmuşdur. Eger müşelleş ve eger⁽⁷⁾ munaşşaf cümlesi ḡalīzdür, ḫazmı geçdür şarāba nisbet ile ammā ʿalā-küllī ḫāl ḫurmā ve sâʿir⁽⁸⁾ nesnelerden olan şarāblardan yegdür.

Mey-bih: İsm-i Fārisīdür. Maʿnāsı ayva⁽⁹⁾ şarābı demekdür. H̄ām ayva-dan olur ve kemālin bulmuş ayvadan daḫı olur⁽¹⁰⁾ ve ḫoş rāyiḫalar ḳomağıla olur ve ansız olur. H̄āmdan olanuñ ʿuşāresi⁽¹¹⁾ sefercel yaʿnī ayva zıkr olunduğı maḫalde zıkr olunmuşdur. Ğayrı aḫvāli mürekkebātda⁽¹²⁾ zıkr olunur.

Mîvîzec: Fârisî mîvîz isminden ta'rib olunmuşdur. Murâd, ⁽¹³⁾ zebî-bü'l-cebel dëyü harf-i zâda zîkr olunan dânelerdür ki Türkîde mevzek dëmekle ma'rûfdur. ⁽¹⁴⁾

Mey-süsen: Süsen şarâbı dëmekdür. Mürekkebâtta zîkr olunur.

Harfû'n-nün

(15)

Nânhvâh: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı t̄alibü'l-hubz ya'nî etmek t̄aleb edici devâ ⁽¹⁶⁾ dëmekdür. Zîrâ bu devâ t̄a'âma iştihâ getirür, huşuşan eger etmek hamîrine katup ⁽¹⁷⁾ etmek etseler ziyâde iştihâ tahrîk eyleye. Kemmün ki ma'rûfdur anuñ bir şınıfıdır. ⁽¹⁸⁾ Anuñçündür ki aña kemmün-ı mülûkî dërler. Ba'zılar dëmişler tağlarda biten sa'ter tohmıdır. ⁽¹⁹⁾ 'Alâ-küllî hâl ma'rûfdur. Eyüsü oldur ki ufağ ve ağır olup kızıla ve beyâza mâyil ola [748a] ⁽¹⁾ <mâyil ola>. T̄abî'atı derece-i şâlişe evvelinde hârr u yâbisdür, ıssıdı ve k̄urudı k̄uvveti vardır. ⁽²⁾ Gücle efşanı ve bağarsuğlar ağrısını giderür ve zehrlü cânverler ısrıduğına nef' eder. ⁽³⁾ Eger dögüp 'asel ile k̄arışdurup gözler altında k̄an oturuşmuş olan yere ⁽⁴⁾ sürüp yakı etseler gidere. Eger ziyâdece andan içseler veyâhüd bedene sürseler ⁽⁵⁾ rengi şaru eyleye. Eger zift ve râtîneç ya'nî çam şakızı ile k̄arışdurup 'avrat ⁽⁶⁾ yakup düttünine t̄ursa rahmini pāk eyleye. Bişürülmiş şışmeleri indürüp tahtlîl ⁽⁷⁾ eder ve eskiden olan sıtmayı ve derledür maqūlesi olan sıtmaları giderür. ⁽⁸⁾ Eger bişürülmişini 'akreb şokduğı yere dökseler sâkin eyleye. Yemesi gönül dönmesini ⁽⁹⁾ ve bulanmasını giderür ve ağzında t̄a'âm ve şu lezzetin bulmamak hâlini giderüp ⁽¹⁰⁾ ıslâh eyleye ve şovuk olan ma'ide ve cigeri ıssı eyleye. Ammâ nefsinde ıssı olan ⁽¹¹⁾ ma'ide ve cigere zarar eder illâ megerki sirkede yaturup ba'dehu k̄avurup isti'mâl ⁽¹²⁾ eyleyeler ve üzerine sâde sinkencübîn içeler bögrekleri ve k̄avuşu pāk eder ve taşlarını ⁽¹³⁾ çıkarur. Eger 'asel ile yēseler k̄arında olan şogulcan ve h̄abbü'l-k̄ar' dedükleri ⁽¹⁴⁾ k̄urdları çıkara. Eger muhkem dögüp ezüp şışı ve ağrısı olan yer üzerine sürseler ⁽¹⁵⁾ ağrıyı giderüp şışı gidere, mücerredür. Eger k̄imülyâ dedükleri balçık k̄atarlarsa ⁽¹⁶⁾ ziyâde nâfi' ola. Eger râyihâsı çirkîn ve içinde yaramaz ruṭûbetleri olan rahme anuñla ⁽¹⁷⁾ huṭne etseler rahmi pāk edüp çirkîn râyihâlu ruṭûbetini k̄urıdup pāk eyleye ve râyihâsını ⁽¹⁸⁾ güzel eyleye. Eger ishâl için olan devâlara k̄atsalar ishâlden şoñra bağarsuğlar ⁽¹⁹⁾ ağrısı 'arız olanlara

nef eyleye. Eger münāsib yağlar ile süd gibi beyāz olan [748b] ⁽¹⁾ ufağ çıbanlara sürseler nef édüp gidere. Yemesi zaḥīr marāzına nāfi'dür. Baraş ⁽²⁾ ve behağ devālarına qarışdursalar te'sīrleri ziyāde ola. İstī'mālī cāyiz olan ⁽³⁾ miğdār iki dirheme dekdür. Emzürür olan 'avratuñ südini az eder.

Nārcil: ⁽⁴⁾ Āḥer lisāndan ta'rib olunmuş ismdür. Hindistān qozı dedükleri ma'ruf cevzdür. ⁽⁵⁾ Ağacı büyükdür, şüretā ḥurmā ağacına müşābihdür. Ağaç gibi qatılıqdan kılıflar içinden ⁽⁶⁾ çıkar ba'dehu ağaç gibi qatı kılıf içinden cevzi çıkar. Henüz tāze iken tatlü ⁽⁷⁾ ve şulu ve yağlı ve beyāz olur ve ser-ḥoş edici olur. Qozı henüz bitmege ⁽⁸⁾ başlayup kılıfı yarılıp çıkmaksızın bir kimesne ağacına çıkup bir tarafını kesüp ⁽⁹⁾ budaklarına bardağ aşakoyup kesilen yerden akan nesne bardağ içine ⁽¹⁰⁾ akup tamlasa şābāḥdan aḥşama degin bir raṭl veyāḥūd iki raṭl ba'zısından ⁽¹¹⁾ beş raṭl miğdārı süd gibi beyāz ve qoyu ve tatlü nesne aqa ṭola. Ol südden ⁽¹²⁾ hevāya ṭoqunmadın içseler ziyāde feraḥ vērüp ser-ḥoş eyleye ve eger hevāya ṭoqunmuş ⁽¹³⁾ olup içerse ağacından inmege kādır olmayup yere düşüre. Mizācī za'if ⁽¹⁴⁾ olan kimesne veyāḥūd içmesine mu'tād olmayan kimesne andan çok içse ⁽¹⁵⁾ 'aqlını fesāda vēre. Ol şu bir gece ṭurduqdan soñra sā'ir sirkelerden keskin ⁽¹⁶⁾ sirke ola. Ġālīz olan ete bişerken qatsalar müherrā eyleye. Līfi ziyāde yābis ⁽¹⁷⁾ ve qatıdur, niçe yıllar ṭurur çürimez. Dêrler ki anuñ līfinden olan zarflara ⁽¹⁸⁾ zehrlü ve yaramaz ḥayvān girmez. Hindistān qozunuñ ṭabī'atı derece-i şāniyede ḥār ⁽¹⁹⁾ ve derece-i ūlāda raṭbdur. Eyüsi oldur ki içinde ruṭubeti qalmamış ise içi beyāz [749a] ⁽¹⁾ <beyāz> olup rāyihası ḥoş olup ağır ola. Ammā şol ki fāsıd olup ⁽²⁾ bozulmuş ola ziyāde ḥār u yābisdür, şoğulcan ve sā'ir qurdları ishāl ⁽³⁾ ile çıkarur. Hindistān qozı yemeden ġālīz hılṭ peydā olur. ⁽⁴⁾ Zīrā cirmi ġālīzdür, cimā'ı ziyāde êtdürür ve erlik şuyını ziyāde ⁽⁵⁾ eder ve bögrekleri ve arqayı ve cemī'an bedeni ıssıdup kızdurur. Sidük ⁽⁶⁾ tamlamasına ve qavuç şovukluğına ve eskiden olan arqa ağrısına ⁽⁷⁾ nef eder ve ağızdan yaramaz rāyihayı giderür. Ammā cirmi yaramazdur, ⁽⁸⁾ ma'ideden geç iner, göğüs irilendürür, āvāzı fesāda vērür. İslāḥı ⁽⁹⁾ şeker penīri ve sā'ir sükker iledür. Ammā mizācları şovuk ve qoca olanlar ⁽¹⁰⁾ yedüklerinde islāḥa ihtiyācları yoqdur ammā mizācları ıssı olanlar üzerine ⁽¹¹⁾ māye-ḥoş mīvelerden veyāḥūd qarpuz veyāḥūd ekşilerden yeyeler. ⁽¹²⁾ Yağı bevāsīr dedükleri çıbanlara ziyāde nāfi'dür.

Nârinç: Fârisîden ⁽¹³⁾ ta'rib olunmuş ismdür. Türkîde turunç dedükleri ma'rûf yemişdür. Ağacı ⁽¹⁴⁾ dahı ma'rûfdur. Kabuğunuñ taşrası siyâh ve içi beyâz dur ve râyihası hoşdur, ⁽¹⁵⁾ yaprağı düz ve râyihası hoşdur, ziyâde lezîz ve hoş râyihâlu çiçeği ⁽¹⁶⁾ olur. Çiçekden sonra şaruya mâyil kızıl ve degirmi yemişi olur ki turunç ⁽¹⁷⁾ dedükleri oldur. İçinde birbirine yaklaşmış tulumlar içinde tatlu ve ekşi eti ⁽¹⁸⁾ vardır. Tulumları aralarında ince perdeleri vardır ki tulumlar birbirine yapışmasına ⁽¹⁹⁾ mâni' olur. Eti içinde ağaç kavunında olduğu gibi dâneler ya'nî çekirdekleri [vardur]. [749b] ⁽¹⁾ Bu ağaç cemî'an eczâsı ile hârr u yâbisdür lâkin köklerinde ve cirminde ve kabuğunda ⁽²⁾ yübüset ziyâdece zâhirdür. Çiçeği derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda ⁽³⁾ yâbisdür. Çekirdeginün içi derece-i şâniyede hârr u yâbisdür, harâreti ziyâdedür. ⁽⁴⁾ Çekirdeginün kabuğı derece-i şâniyede bârid-i yâbisdür, yübüseti ziyâdedür. Turuncuñ ⁽⁵⁾ taşra kabuğı derece-i şâniyede hârr u yâbisdür. Ekşisi derece-i şâniye âhîrinde ⁽⁶⁾ bârid-i yâbisdür, yübüseti bürüdetinden azdur, tatluluğı dahı vardır. Taşra ⁽⁷⁾ kabuğunu kurıdup ve muhkem döğüp bir bucuğ dirhem miqdârın şu ile içseler ⁽⁸⁾ gönül dönüp qarın burmasın fi'l-hâl gidere. Eger zeyt ve ıssı şu ile bir ⁽⁹⁾ miqdârın içseler uzun şoğulcan ve sa'ir her cins kurdları çıkara. Eger ⁽¹⁰⁾ kabuğın sîsâm yağı içinde ıstayup üç hefte miqdârı zamân ⁽¹¹⁾ güneşde tursa sünbül-i Hindîden êtdükleri yağ maķâmına kâyim ola. Eger ol ⁽¹²⁾ yağdan iki mişkâl miqdârı içseler 'akreb ve sa'ir şovuk zehrlü cânverler ⁽¹³⁾ şokduğına nef eyleye. Çekirdeginen yemek dahı zehrlere nâfi'dür. Aç karnıyla ⁽¹⁴⁾ ekşisinden yemek cigeri incidüp za'if eder ve zarar eder, geyesilerde olan ⁽¹⁵⁾ lekeleri ve nişanları kıparup giderür. İnce köklerini kurıdup şovuk zehr içen ⁽¹⁶⁾ kimesneye iki dirhem miqdârı içürseler büyük devâlarından ola. Ekşisinden ⁽¹⁷⁾ olan zararı sükker ve 'asel işlâh eder. Eger cümle turunca sükker kıtatup ⁽¹⁸⁾ yêseler şafrâyı kıparup ishâl eyleye ve bevl ile idrâr eyleye ve ma'idede olan ⁽¹⁹⁾ yangını sâkin eyleye ve humâra nef eyleye. Çiçeğin kıoçulamaķ dimâğa kıuvvet [750a] ⁽¹⁾ <kıuvvet> vürür ve yelleri tağıdur ve azacuk zükâmı taħlîl eder. Eger 'avrat götürünse ⁽²⁾ hayzını yürüde. İçmesi 'akreb şokduğına nef eder. Çiçeğinden yağ êtseler ⁽³⁾ ol yağ sünbül-i Hindîden êtdükleri yağ maķâmına kâyim olur cemî'an fâ'idelerde ⁽⁴⁾ amma bunuñ leţâfeti ziyâdedür. Eger içinde tırup yatduğı şuyından 'avrat ⁽⁵⁾ içse âsân toğura, mücerredür. Nârinç çiçekinden pâk a'la hoş râyihâlu ferah

(6) vèrici Şu ıkarurlar gl Şuyı ıkardukları gibi. Nitekim arf-i mmde m'l-ada (7) dy zıkr olunmışdur.

Nr-müşk: İsm-i Frisdr. Ma'nsı enr miski dmekdr. (8) Ba'zılar drler ki vilyet-i Hind'de biten enr ıeklerinn ցoncalarıdur. Ba'zılar (9) drler diyr-ı 'Acem'den vilyet-i orsn'da o olur. Henüz ıegi düŐmemiŐ (10) küçük enra be'nzer oŐ ryihası vardır. Eyüsi oldur ki rengi beyz ve (11) kızıllık ve Şarullık arasında ola. Lezzeti kekredür, şabı'atı derece-i lda (12) rr ve derece-i Őniye hirinde ybisdr. ŐŐası ıltları inceldüp laşıf (13) tmekdr. lbe uvvet vrr ve rhlar eksilmesine mni' olur, ma'ideye ve cigere (14) eyüdür. Bağarsuğlardan mli'lyya sebep olur buħrlar başa ıkmsına mni' (15) olup aş der. Vesvs ki btl fikrler tmek marzıdur anı giderür. (16) Drler ki andan içmek veyhd anu'la sürünmek rengi Şaru der. Feraħ vrici (17) ma'cnlara girür. Bedeli rub' vezni zencebl ve niş vezni fıstıku'n üst (18) abından veyhd içine yapışık olan ızıl hafıf derisinden ve sds-i (19) vezni sünbül-i Hinddr. Ba'zılar dmiŐler veznince kemmn-ı Kirmni ve ŐlŐ-i vezni [750b] (1) uŐ-ı baħrdr.

Nrdn: İtlk olunduğda murd, sünbül-i Hind olur. (2) Amm izfet ile nrdn-i İklti dseler murd, sünbül-i Rm olur. Nitekim (3) arf-i Şinde zıkr olunmışdur. Ba'zılar 'aks üzre isti'ml tmiŐlerdr. Gh (4) olur f ddkleri ızıl köklere ki arf-i fda zıkr olinmışdur ve asrna (5) ki arf-i elifde zıkr olunmışdur anlara daħı yabn sünbüli drler. Zr bunlaru'n (6) daħı baŐağları vardır.

NgiŐ: Nr-mŐkdr ki zıkr olındı. (7)

Nfh: DelbŐ ki arf-i dlda zıkr olunmışdur anu'n köklerine Bağdad'da (8) abb'n-nfh ddkleri gibi yalı'nuz nfh daħı drler.

Nrgv: (9) İsm-i Frisdr. Ma'nsı öksürük enri dmekdr. Ba'zılar drler kem-yı mteħaddimn (10) zıkr tmediler bir nebtdur ve bu nebt aŐŐaŐdan bir nev'dr. Mişelerde ve gölgelü (11) yaş yerlerde kendüden biter. İnsn meti adar uzar, yaprağı zeytn yaprağına (12) be'nzer lkin andan kiçirekdür ve ebrıŐm gibi yumışağdur. Şarı Şeb-by gibi ıegi (13) vardır, funduğ gibi ymiŐi vardır. İçinde boz çekirdegi vardır, ıssı ve keskindür. (14) Bu nebt gy ki Şu flli ddkleri nebtdur. Ba'zılar drler

ğayrıdır. Dêrler ki ağacınun⁽¹⁵⁾ küli veyâhüd yapraklarınınun döğülmişini saçlara sürseler saçları döker ve geç⁽¹⁶⁾ bitürür ve eger andan bedende ve yüzde olan leke ve noqçalara sürseler gidere.⁽¹⁷⁾ Eger çekirdegini döğüp 'asel ile ma'cün etseler gerindürüp derledür olan⁽¹⁸⁾ sıtmayı ve ğalîz yelleri giderüp balğamı süre çıkarara.

Nâr-ı Fârs: *Minhâc*⁽¹⁹⁾ nâm kitâb mü'ellifi zıkr êder ki mürr-i Mek-kîden bir güne hîlelûsi murâddur. Vilâyet-i Fârs [751a]⁽¹⁾ <Fârs> nâhi-yelerinden getirürler, yaramazdur, kıatlı êdicedür. Żarar êtmekde ziyâde⁽²⁾ te'şîri olup vilâyet-i Fârs'dan getirüldüğü için İhâmen nâr-ı Fârs demişler⁽³⁾ ve illâ aşl nâr-ı Fârs demek vilâyet-i Fârs enârı demekdür. Pes bu ma'nâ murâd⁽⁴⁾ olıcağ ğayra münâsebeti yokdur.

Nâr-ı kayşer: Bu devâyı merhûm İbn Bayfâr⁽⁵⁾ raħimehullâhu te'âlâ kitabında zıkr êtmedi ammâ bu devâ ma'cünlerde ve sefüflerde zıkr olunmuşdur.⁽⁶⁾ *Minhâc* nâm kitâbda zıkr êder ki ziyâde ıssı bir nebâtdur, şovuk olan ma'ideye⁽⁷⁾ eyüdü. Bu zamânda ma'lûm degüldür. Bu ismden ğayrı ismle isti'mâl olunur⁽⁸⁾ ve bilinmez ki bu devâdur.

Nebîz: İsm-i 'Arabîdür. Menbûz ya'nî bırağılmış⁽⁹⁾ ma'nâsına fa'îl bi-ma'nâ mef'ûldür. Hürmâ ve sâ'ir zıkr olunacağ nesnelere⁽¹⁰⁾ şuda yaturup veyâhüd kaynadup ba' dehu tırup şuyı keskin⁽¹¹⁾ ve ser-ħoş êdici olduğda nebîz dêrler lâkin nebîz dëyü ıtlâğ olunduğda⁽¹²⁾ me'külâtdan birkaç nesnelere ki zıkr olunur anlardan olana maħşûşdur.⁽¹³⁾ Evvelâ nebîz, zebîb ya'nî kıurı üzümde olandır. Tâbî'atı hârr u rağbdur⁽¹⁴⁾ ammâ harâreti güneşde tırmuş olandır ve bişürülmüş olandır aşığadur.⁽¹⁵⁾ Bir miğdâr kıabızlığı dağı vardır. Ma'ideye kıuvvet vërür ve kıarnı şarâbdan⁽¹⁶⁾ ziyâde tıutup kıabz êder ve ğızâ vërür ve andan hâşıl olan kıan muħkemdür⁽¹⁷⁾ ve kıavidür ammâ sevdâvî hıltılara dönmesi tîzdür. Evlâ budur ki sevdâvî⁽¹⁸⁾ marâzlardan ve hıltıları yağılmağdan ħavf êdenler ve şişleri olanlar veyâhüd⁽¹⁹⁾ şişler olmağdan ħavf êdenler ve talağları olanlar anı içmekde ħazer êder. [751b]⁽¹⁾ Ammâ ma'ideleri za'if olup zereb dëdükleri ishâleri olanlar anı isti'mâl⁽²⁾ êder ve müşelleş veyâhüd şarâbdan çok içüp yangınları olanlara eyüdü.⁽³⁾ Ba'zılar 'asel kıatarlar. Pes ıssı olup kıuvveti ziyâde olur ve bedenün her kıarafa yürimesi⁽⁴⁾ ziyâde olur. 'Asel ile olanı bevli idrâr êdici ve yelleri tağıdıcı olup⁽⁵⁾ böğrekleri ve kıavugı ıssı êder ve içlerinde

olan yaramaz hıltları ve taşları ⁽⁶⁾ taşra eder ve cimā'a taḥrīk eder ve gögsi ve öykeni cilā' edüp pāk eder. Ba'zılar ⁽⁷⁾ eti mūherrā bişürüp aña qatarlar ve hevādan muḥkem hıfz ederler tā cümlesi alışup ⁽⁸⁾ bir olduğda isti'māl ederler. Bu maḳūlesi mizācları şovuk olup meşakḳatlı olanlara ⁽⁹⁾ ve cū'-ı baqarī dēdükleri açlık marazı olanlara nāfi'dür ve bedene kuvvet vērür. ⁽¹⁰⁾ Bedenlerinün her tarafına ta'am irişmeyenlere eyüdüdür ve cimā'a taḥrīk eder ammā hazmı ⁽¹¹⁾ geçdüdür ve istiskā-yı laḥmī peydā eder. İslāhı hoş rāyihalu ıssı otlar ve idrār ⁽¹²⁾ bevl eden devālar iledür ve andan çok isti'māl edenler ekşer zamānda bedenlerinden ⁽¹³⁾ sevdā ve sā'ir ḡalīz hıltları çıkarmağa ve faşda muḳayyed olalar. Nebīz ⁽¹⁴⁾ etmede ḳānūn-ı küllī budur ki bir cüz'e üç cüz' şu ḳoyalar, ḥuşuşan ḥurmā ve ḳurı ⁽¹⁵⁾ üzüm ve ḳışmış dēdükleri ufaḳ ḳurı üzüm ki ḳuş üzümü demekle ma'rūfdür ⁽¹⁶⁾ bunlara bu ḳadar şu ḳoyalar ba'dehu şol mertebe ḳaynadalar ki şunuñ üç ⁽¹⁷⁾ payından iki payı gidüp bir payı ḳala. Ba'zılar üç paydan biri veyāḥūd ⁽¹⁸⁾ nışfi gitmek kāfidür dērler ba'dehu bir ḳaba ḳoyup tura tā kendüden muḥkem ⁽¹⁹⁾ olup tırula. Ammā 'aselden olan nebīz ziyāde ḳızdurıcı ve ıssıdıcıdır [752a] ⁽¹⁾ <ve ıssıdıcıdır>, şafrāya tīz döner, mizācları ıssı olanlara zarar eder, ḥamrdan ⁽²⁾ ıssılığı ziyādedür, ḳocalara ve balḡamlulara şovuk olan vilāyetlerde nāfi'dür. ⁽³⁾ Siñirleri za'if olup şovuk marazları ve yüzi ve gözi şiş olanlara ⁽⁴⁾ muvāfıḳdır, eyüdüdür. Ammā aç ḳarnıyla içenlere ve ḥarāretten ḳanları az olup ⁽⁵⁾ arıḳ olanlara ve cigerleri ıssı olanlara zarar eder. Ammā dādī dēdükleri ⁽⁶⁾ arpa gibi dāneler ki beyān olunmuşdur andan olan nebīz yaramazdur, baş ağrıdır, ⁽⁷⁾ ḥuşuşan ḳocalara eyü degüldür lākin bevāsīr dēdükleri çıbanları olanlara eyüdüdür. ⁽⁸⁾ Ammā ḥurmā ve seylān ve petmezden olan nebīzler cemī'an ma'ideye muvāfıḳ ⁽⁹⁾ olmayup ḳarın içinde yeller ve ḳurḳurlar peydā eder ve ma'ide ve baḡarsuḳlara ⁽¹⁰⁾ ve dimāğa zarar eder, ḥuşuşan eger edḳāl ya'nī yaramaz alçaḳ ḥurmādan olursa ⁽¹¹⁾ veyāḥūd ḳışa yaḳın zamānlarda olan ve tamām kemālin bulmamış olan ḥurmālardan ⁽¹²⁾ olursa ziyāde zarar eder. Ammā tamām kemālin bulup mektüm dēdükleri ḥurmā ki ⁽¹³⁾ güneşde tırmuş ola bu maḳūle ḥurmādan olan nebīzün şişirmesi az ⁽¹⁴⁾ ve ma'ideye muvāfıḳiyeti dūşānī dēdükleri ḥurmādan olandan ziyādedür ⁽¹⁵⁾ lākin dūşānīden olan bedeni ḳabardup semirdür. Ammā şekerden ve şeker ⁽¹⁶⁾ penīrinden olan nebīz ma'ideye muvāfıḳdır ve incedür, ḳavuğa ve böğreklere ⁽¹⁷⁾ eyüdüdür, sidük gücle gelmesine ve yangınına nāfi'dür ammā tīz

baş ağrıdır, ⁽¹⁸⁾ huşûşan şekerden olan ziyâde ağırdur. Zîrâ leţâfeti ziyâdedür. Pes anuñ ⁽¹⁹⁾ üzerine ayva veyâhûd eti ile enâr soralar. Şeker penîrinden olan nebîz [752b] ⁽¹⁾ göğüs ve öyken ve bögrekler ve kavuğa eyüdüür ve sidük yanığına nâfi'dür, semirdicidür, ⁽²⁾ kabardıcıdur ve ishâl eder ve gicik peydâ eder. Mizâcları ıssı olanlara işlâhı ⁽³⁾ ruţûbet ve bürüdet vèrür nesneliler iledür ve ammâ buğday ve arpadan olan nebîz ⁽⁴⁾ çok şişirici ve ağırlık vèricidür ve anlardan olan ser-hoşluk zebûnluğ ve kesel ⁽⁵⁾ vèrür, ferah vèrmez. Ba'zılar dèrler bunlardan olan nebîz ser-hoş etmez mâdâmkî ⁽⁶⁾ züvân ya'nî delice kıtmayalar. Pes andan kıtacığ ziyâde fâsid olur. Muhaşşal ⁽⁷⁾ budur ki arpadan olan nebîz yaramazdur, cimâ'dan alıkor, ta'âmı hazm êtdürmez, ⁽⁸⁾ iştiyhâyı düşürüp hılţları çig eder lâkin kıarnı ishâl eder, bevli ⁽⁹⁾ idrâr eder. Pes bu iki vechle nâfi' olur. İşlâh olmasını murâd edenler ⁽¹⁰⁾ 'asel kıatup şâf edeler ve hoş râyiğhalu ıssı otlar mizâca muvâfık olduğı ⁽¹¹⁾ kıadar kıatalar. Ammâ darıdan olan nebîz ki Türkîde boza dèrler yaramazdur, ⁽¹²⁾ ağırdur, ma'ideye muvâfık degüldür, ziyâde ser-hoş eder, kıarnı kıutup kıabz ⁽¹³⁾ eder ve za'îf olan ve ruţûbetlü olan ma'ideye kıuvvet vèrür ve ğızâ ⁽¹⁴⁾ vèrür ammâ iştiyhâyı ve hazmı fesâda vèrür ve cimâ'dan alıkor, ziyâde yaramazdur. ⁽¹⁵⁾ İşlâhı 'asel kıatup kıurup şâf eylemekdür ve kıoyusı içilmemekdür ve ta'âm ⁽¹⁶⁾ ma'idede hazm olduğıdan şoñra içeler. Ammâ birinciden olan ki aña mizr dèrler ⁽¹⁷⁾ ziyâde ser-hoş eder, kıabî'atı kıabz êdüp levni güzel eder ammâ cimâ'dan alıkor. ⁽¹⁸⁾ Ba'zılar dèrler eger anı 'asel ile êtseler mizâcları ruţûbetlü olanları cimâ'a ⁽¹⁹⁾ taķrîk eyleye, ta'âm iştiyhâsını kıarekete getürür. Ammâ kıurı ve arık bedenlülere [753a] ⁽¹⁾ <bedenlülere> kıazar eder ve sill marâzını peydâ eder ve kıabî'î mizâcları üzre yübüset ⁽²⁾ ğâlib olanlara kıazar eder. İşlâhı budur ki balık ve yengeçler yèyüp anuñ ⁽³⁾ üzerine içeler. Ammâ tâze yemişlerden olan nebîz ser-hoş êdicidür ve tîz fâsid ⁽⁴⁾ olur ve bedende kıurkıurlar ve şişirmeler peydâ eder. Ammâ arpa ve darı ve ğayrı ⁽⁵⁾ dânelerden olan yegdür. İşlâhı 'asel ve hoş râyiğhalu ıssı otlar iledür. ⁽⁶⁾ Ammâ büsr ve beleğ ki muķaddemâ beyân olınmışlardur bunlardan olan nebîz derece-i ülâda ⁽⁷⁾ hâr ve derece-i şâniyede yâbisdür, kıabz êdici, ma'ideye kıuvvet vèricidür, ishâli ⁽⁸⁾ ve kıuşmayı kıutıcıdur, humârı muhkemdür. Egerçi humârı ğeç hâşıl olur ammâ olduğıdan şoñra ⁽⁹⁾ zevâli ğeç olur bu nebîzde hoş râyiğhaluluğ vardır. Ol sebeb ile ma'ide ⁽¹⁰⁾ ağızına kıuvvet vèrür ve bevli idrâr eder. Ma'ideden inmesini âsân eden ⁽¹¹⁾ şeker

penîridür. Kuru üzümünden olan nebîzden şoñra nebîzlerüñ eyüsi ⁽¹²⁾ ve hoş rāyihalusıdır.

Nabk: Sidr dedükleri ağaç ki ‘Arabistān’da olur ⁽¹³⁾ ħarf-i sînde beyān olunmuşdur ol ağacın yemişidür.

Necm: İsm-i ‘Arabîdür. ⁽¹⁴⁾ Her nebāt ki baldırı olmaya aña necm dèrler. Ammā ıtlāk olunduğda şîl dedükleri ⁽¹⁵⁾ nebāt ki ħarf-i şāda zıkr olunmuşdur ol murād olunur.

Necîl ve necîr: ⁽¹⁶⁾ İkişi dañı ‘Arabî ismlerdür şîl ve aña beñzer nebātāt ismleridür.

Nuĥās: ⁽¹⁷⁾ Baķırdur. Nuĥās ma‘ādinde ħāşıl olan ecsāddan birisidür. Şan‘at ⁽¹⁸⁾ ile aķ tuç ve ma‘rûf tuç baķırdan olur. Nuĥās tabî‘atı ıssıdır, keskindür ⁽¹⁹⁾ ıssılığı yaramazdur. İçinden ta‘ām yemek ve şü içmek ‘aķlen cāyiz degüldür, ħuşuşan [753b] ⁽¹⁾ güneşde veyāĥüd hevāsı ıssı ev içinde olıcaķ zararı ziyāde olur. ⁽²⁾ Kālaylu olıcaķ cāyizdür lâkin ol dañı yaramazdur. İçinden şarāb içmek ⁽³⁾ ziyāde yaramazdur ve sirke ve ekşiler ve yağlar baķır ħabda tırmaķ ziyāde ⁽⁴⁾ zararlıdur. Dāyimā baķır ve ħalaysız ħabdan ta‘ām yemek ve şü ve şarāb ve sâ‘ir ⁽⁵⁾ nesne isti‘māl etmek dā’u’l-fîl ve se-reţān dedükleri çıban ve ciger ağrısı ⁽⁶⁾ ve talaķ ve bağarsuĥlar ħazınmaķ marazlarını peydā edüp mizāci fesāda vèrür. ⁽⁷⁾ Ammā göz için olan devāları baķırdan ħap içinde dögüp ezseler cilā ⁽⁸⁾ etmek ve nef‘i ziyāde olup ruţubetleri ħurıdıcı ve gözleri keskin edici ⁽⁹⁾ ola. Gāĥ olur baķırı yaķarlar, yanıcaķ aña rüsuĥtec dèrler. Nitekim ħarf-i zāda ⁽¹⁰⁾ zıkr olınmışdur.

Nuĥām: Ördek ħadar ve dañı büyük bir ħuşdur, rengi ⁽¹¹⁾ beyāz ve siyāh ile ħarışık kıızıl ħuşdur. Türkîde anıt dèrler. Şularda ⁽¹²⁾ ve ħarāb olan yerlerde olur. Mizāci ħārr u raţbdur, yağlılığı çokdur, ⁽¹³⁾ ma‘ideye ziyāde şaķıldür, bedene ħuvvet vèrür ve ħanı ħoyu ve muĥkem eder ve neşāt ⁽¹⁴⁾ vèrür. Bu fā‘ideler ħazm olunduğı taĥdîrcedür. Erlik şuyın ziyāde edüp ⁽¹⁵⁾ cimā‘a taĥrîk eder ve bedeni şovukluĥlardan ıslāĥ edüp yumışak eder. ⁽¹⁶⁾ Ammā bedenden çıkan der ve sâ‘ir fazlātı çirkîn rāyihālu eder. Mizācları ⁽¹⁷⁾ ıssı olanlara yaramazdur megerki vāfir şü ile muĥkem bişürüp veyāĥüd arpadan ⁽¹⁸⁾ ħoyu cüllāb ile bişürüp yeyeler ammā mizācları şovuk ve ħoca olanlara nāfi‘dür. ⁽¹⁹⁾ Şeker penîri ma‘ideden aşāğa inmesine yardım eder.

Nuḥâle: Kepekdür [754a] ⁽¹⁾ <kepekdür>. Kepekde olan ḥarâret unda olandan azdur ammâ yübüseti undan ⁽²⁾ ziyâdedür. Nuḥâle dëyü ıtlâk olunduğda murâd, buğday unı kepegi olur. Eger ⁽³⁾ ziyâde keskin sirke ile bişürüp ıssıcağ iken irinlü uyuz ve giciklere ⁽⁴⁾ yağı êtseler qoparup gidere ve ıssı olan şışler ibtidâsında eyü yağı ⁽⁵⁾ ola. Eger şarâb ile bişürüp ‘avratlar memelerinde süd irkilüp ğalîz olmağdan ⁽⁶⁾ olan şışlere yağı êtseler taḥlîl êdüp sâkin eyleye. Siyâh yaramaz ⁽⁷⁾ yılan şoğduğına daḥı ibtidâsında yağı êtseler nef’ êdüp muvâfiğ ola. ⁽⁸⁾ Eger kepegi şu ile bişürüp ba’dehu süzup şuyına şeker veyâḥûd ‘asel qatup ⁽⁹⁾ içseler ziyâde cilâ êdüp taḥî’atı yumışada ve göğüsde olan irilige ve öksürük ⁽¹⁰⁾ elemine nef’ eyleye. Cemî’an vaqıterde bu vechle nef’ êder ve iginüp tükürmeyi âsân ⁽¹¹⁾ êder. Eger kepegi turb yaprağı şuyı ile bişürüp ‘akreb şoğduğı yere yağı ⁽¹²⁾ êtseler ağrıyı sâkin eyleye. Eger sirkede ışlayup ba’dehu âteş qorı üzerine ⁽¹³⁾ qoyup dütüni üzerine egilüp dütüni burundan içeri gitse zükâma nef’ eyleye. ⁽¹⁴⁾ İçmesi yellere ve balğamı taḥlîl êder. Eger bellü olan yerleri anuñıla ıssı iken başdursalar ⁽¹⁵⁾ yellere tağıda.

Nuḥâ’: Murdâr ilik dëdükleridür. Dimâğda olan ⁽¹⁶⁾ ruḥûbetden ruḥûbeti azdur ammâ ḥarâreti andan ziyâdedür. Ammâ ḥarâreti ilikde ⁽¹⁷⁾ olan ḥarâretten azdur, ma’ideye ağırlığı azdur. Murdâr ilik nefse lezîz ⁽¹⁸⁾ degüldür, üzerine sürünmekle eskiden olan çatlaqlara ve yübüsetlere nâfi’dür, ⁽¹⁹⁾ ḥuşuşan şovukdan ve yübüsetden olan çatlaqlara ziyâde nef’ êder ammâ ma’ideden [754b] ⁽¹⁾ inmesi geçdür. Azacuğ tuz ile yeyeler ve üzerine lînet verici taḥlular isti’mâl êdeler. ⁽²⁾ Eyüsi budur ki ‘asel şerbeti içinde encîri ışlayup üzerine yeyeler.

Ned’: ⁽³⁾ İsm-i ‘Arabîdür. Murâd, sa’ter-i berrîdür ki ḥarf-i şâdda zıkr olunmuşdur.

Nezük: ⁽⁴⁾ İsm-i Fârisîdür. Otluğ şeklinde bir nebât kökidür ki evvelâ yerden bitüp zâhir olduğda ⁽⁵⁾ yaprağı qavun yaprağı gibidür ba’dehu erişüp kemâlin bulıcağ yaprağı kişnic yaprağı ⁽⁶⁾ gibi olur. Şaḥîḥ nezük bu vechle bitendür. Vilâyet-i Türkistân’dan Kirmân tağlarında ⁽⁷⁾ bulunur ve ol tağlarda qaplanlar çok olur. Bu nebât tamâm erişüp kemâlin ⁽⁸⁾ bulıcağ dişi qaplan gelüp yeri qazup kökiyle çıkarup ekl êder. Zîrâ ⁽⁹⁾ qaplan ğâyetde elem ve zaḥmetle toğurur. Pes anı ekl êdicek min-ba’d toğurmaz ⁽¹⁰⁾

olur. Hakkı celle ve ‘alâdan bu ma‘nâ aña ilhâm olunmuşdur, tebârekellâhu Rabbü'l-‘Âlemîn. ⁽¹¹⁾ Hâşşası budur ki eger ‘avrat anı şol baldırı üzerine bağlasa min-ba‘d gebe ⁽¹²⁾ olmaya ve hanâzîr dedükleri çibanlara ekmeğile ve boynına aşakoyup götürmekle nef ⁽¹³⁾ eder, mücerrebdür. Dêrler ki anı kaynar çölmege aşakosalar kaynamağdan vazgele ⁽¹⁴⁾ ve tennürda olan etmegi harekete getüre. Kaplandan alınmasınıñ tarîki budur ki ⁽¹⁵⁾ kaplanı katl etdükdên şonra ferici ağzında şuya beñzer nesne bulunur, anı raḥmi ⁽¹⁶⁾ ağzında olan deri ile ma‘an kesüp ba‘dehu niçe zamân arpa içinde terbiye ⁽¹⁷⁾ ederler, penîr mâye gibi olur. Hâkîkatde nezûk dedükleri budur. Yolda oturan ⁽¹⁸⁾ fâlcılar ve ṭabîbler dürlü dürlü ederler. Ba‘zılar arpa gibi eder ve ba‘zılar buğday ⁽¹⁹⁾ gibi ederler ve daḥı uzun ve daḥı ince ederler ammâ bunlar şahîḥ degüldür. Şahîḥi [755a] ⁽¹⁾ <Şahîḥi> oldur ki kaplan raḥmi ağzından alınmış ola.

Nercis: Fârisî nergis isminden ⁽²⁾ ta‘rîb olunmuşdur. Türkîde daḥı nergis demekle ma‘rûfdur. Çiçeği ma‘lûmdur, nebâtî ⁽³⁾ şoğan nebâtî gibidür. Bostânîsinüñ çiçeği kat kat ya‘nî katmar olur ve yabânîsî ⁽⁴⁾ katmar olmaz aña erkegidür dêrler. Ba‘zısı kızıla mâyil benefşe reng olurmuş. ⁽⁵⁾ Şahîb-i kitâb eydür: Bu maḥûlesini görmedük. Ṭabî‘atı derece-i şâlişede ḥârr ve derece-i ⁽⁶⁾ şâniyede yâbisdür. Şoğanında ḥarâret ve yübüset kavîrağdur, büyük olan ⁽⁷⁾ yaraları bitişdürür. Bitişdürmede şol mertebededür ki kesilmiş siñir ve tamarları bitişdürür ⁽⁸⁾ ve cilâ étmesi daḥı vardur. Eger şuda bişürüp yâḥûd şusuz bişürüp yêseler ⁽⁹⁾ kuşdura. Eger dögüp ‘asel ile âteş yanığına sürseler nef eyleye. Eger kesilmiş ⁽¹⁰⁾ siñirlere yaḥı étsele gerü bitişdürre ve yapışdura. Eger dögüp ‘asel ile qarışdurup ⁽¹¹⁾ eskiden eñ yerlerinde olan ağrılara ve gözde buruşmuş olan siñirlere ⁽¹²⁾ yaḥı étsele nef eyleye. Eger maḥdûnus şuyı ve sirke ile qarışdurup behaḥ ve yüzde ⁽¹³⁾ ve bedende olan lekelere sürseler pâk eyleye. Eger burçaḥ ve ‘asel ile qarışdursalar ⁽¹⁴⁾ çibanlarda olan kirleri pâk eyleye ve deşilmesi güç olan büyük ve kızıl ⁽¹⁵⁾ ve sivri çibanları deşüp aḥıda. Eger delice unı ile ḥurmâ dikenî ve aña beñzer ⁽¹⁶⁾ nesne batduğı yere yaḥı étsele taşra çeküp çıkara. Koḫula-maḥ ile şovuk ⁽¹⁷⁾ nezlelerden olan baş ağrısına nef eder, ziyâde taḥlîl ediciliği vardur. Eger ⁽¹⁸⁾ muḥkem dögüp ince edüp yaḥı étsele taḥlîl eyleye. Eger şoğanından yaḥı edüp ⁽¹⁹⁾ çibanlara ursalar iriñini aḥıdup çıkara. Kuş-

mağ için isti'mâlî câyiz olan [755b] ⁽¹⁾ miqdâr iki mişkâle dekdür ve ğayı için bir mişkâldür. Tuz ile isti'mâl edeler. İçmesi ⁽²⁾ qarında olan yılan ve şoğulcanları katl edüp taşra eder. Çiçeği mizâcları ⁽³⁾ ıssı olanların başların ağrıdur, benefşe zararın def eder. Eger kökin ezüp saç ⁽⁴⁾ döküldüğü yere sürseler nef eyleye. Eger 'asel şerbeti ile dört dirhem miqdârın ⁽⁵⁾ 'avrat içse qarında olan oğlanın düşüre. Gerek diri ve gerek meyyit ⁽⁶⁾ olsun düşürür. Eger kökinden üç dirhem miqdârı alup üç gün ve üç ⁽⁷⁾ gece taze süd içinde tursa ba'dehu çıkarup muhkem ezüp cimâ'a kâdir ⁽⁸⁾ olmayan kimesnenün zekerinün başından aşâğasına sürüp yakı etseler ⁽⁹⁾ zekeri turgurup 'acib te'sîr eyleye. Eger yalınuz köki ile zekeri ovsalar ziyâde ⁽¹⁰⁾ kalın eyleye. Nergis tohumı siyâhdur, harâreti ve ruḡubeti ziyâdedür, derece-i şâlîseye ⁽¹¹⁾ yaklaşur, ruḡubet-i fazliyyesi dahı vardur, cimâ'a ziyâde tahrik eder. Miqdâr-ı şerbeti ⁽¹²⁾ nişf dirhem miqdâra dekdür. Taze süd ile içeler ve eger döğüp ezüp sirke ile ⁽¹³⁾ leke ve ufağ nokta ve behağa sürseler gidere.

Nesrîn: Yabân gülidür, ma'rûfdur. ⁽¹⁴⁾ Ba'zısı beyâz ve ba'zısı şaruya mâ-yil beyâzdur. Ekşeriyâ beyâbânda derelerde ⁽¹⁵⁾ ve kenârlarında ve tağlarda bulunur. Harâreti mu'tedil ve ziyâde laḡıfdür. Râyihası ⁽¹⁶⁾ nefse hoşdur, nefsi şevke getürüp lezzete kuvvet vürür. Eger muhkem döğüp ezüp ⁽¹⁷⁾ hoş râyiḡalı koḡulara ekseler râyiḡasını ve leḡafetini ziyâde eyleye. Eger gül gibi şuyın ⁽¹⁸⁾ çıkarsalar çendân râyiḡası olmaya. Zirâ ziyâde laḡıfdür, kuvveti yokdur. ⁽¹⁹⁾ Ağacı cemî'an eczâsı ile kâbizdur. Ba'zılar yapraklarından bir dirhemden dört [756a] ⁽¹⁾ <dört> dirheme dek içürürler ziyâde ishâl eder. Ba'zılar demişler nişf mişkâl miqdârın ⁽²⁾ her gün birbiri ardınca içseler saç şakal tiz ağarmasına mâni' ola ve sinirler ⁽³⁾ şovuḡluğına ve kulaḡlarda olan çınıldı ve gürlüdiye nef eyleye. Nesrînden ⁽⁴⁾ bir nev' dahı vardur ki kuraḡ yerlerde olur. Eger anı ezüp alna sürüp ⁽⁵⁾ bulaşdursalar baş ağrısını sâkin eyleye ve burun içinde olan ince süddeleri ⁽⁶⁾ açar ve eger kurı iken yêseler inçkırığı sâkin eyleye. Koḡmuş balğamdan olan sevdâvî ⁽⁷⁾ hıḡıtlar şâhiblerine nef eder ve dâyimâ koḡulaması kalbe kuvvet vürür ve aḡsırtmağıla ⁽⁸⁾ dimâğdan buḡârları ve yelleri eksük eder. Eger kurusı ile ḡammâmda ovunsalar ⁽⁹⁾ bedeni ve beşereyi güzel edüp der râyiḡasını hoş edüp hırız mâ râyiḡasını ⁽¹⁰⁾ gidere ve deriyi kavî edüp reng-i rüyî güzel eyleye.

Nesr: Türkîde kerkes ⁽¹¹⁾ dedükleri kuşdur. Yırtıcı kuşlardandır, büyük kuşdur, rengi tavşancıl kuşu ⁽¹²⁾ siyâhlığı ve hecizî dedükleri çoğan bozlığı arasındadır, ma'rûfdur. Murâd ⁽¹³⁾ edicek sâ'ir kuşlardan âher kuş andan yüksek uçamaz. Ba'zılar demişler ⁽¹⁴⁾ şabâhdan öyleye veyâhüd öyleden alışama dek iki biñ fersah miqdârı ⁽¹⁵⁾ yerden uçup gelir. Eti ziyâde hârr u yâbisdür, yübüseti ziyâdedür. Etin yemek ⁽¹⁶⁾ teşennüc marâzına nâfi'dür. Eti ziyâde çirkîn râyihaludur. Etinden hâşıl olan ⁽¹⁷⁾ hılt yaramazdur. Ğalîzlikda ve andan hâşıl olan hılt yaramazlığında aña yaklaşmaz ⁽¹⁸⁾ illâ koca turna eti yaklaşur. Eger ödi ile şovuk şu ile yedi kerre göze ⁽¹⁹⁾ çeküp ve göz çevresine sürseler göze şu inmesine nef eyleye. Eger funduk-ı Hindînüñ [756b] ⁽¹⁾ 'uşâresinden mişli ile qarışdursalar gözlerde olan zulmete nef edüp kapaıklarında ⁽²⁾ olan ğalîzlığı ve gicigi gidere. Eger içi yağın eridüp ıssı iken kulağa tırmzursalar ⁽³⁾ şağırılığa nef eyleye, huşuşan niçe zamân etseler ziyâde nef eyleye.

Neşâ: ⁽⁴⁾ Türkîde nişâsta dedükleri ma'rûf nesnedür. Fârisî nişeste lafzından ta'rib ⁽⁵⁾ veyâhüd ta'rib olunan nişâstec lafzından tahfif ve ta'rib olunmuşdur. ⁽⁶⁾ Lisân-ı Yünânîde âmülin derler. Şan'atı budur ki evvelâ buğdayı tatlu şu ile ⁽⁷⁾ şol mertebede yaykayup ovalar ki kabı şoyilup içi kıala ba'dehu şu içinde ⁽⁸⁾ yaturup tâ yumışayup tağılmalu olduğda ayağıyla çeyneyüp ezüp ⁽⁹⁾ veyâhüd tokmak ile muhkem döğüp ezüp elekden geçürüp kurudalar nişâsta ⁽¹⁰⁾ olur. Tabî'atı derece-i ulâ âhîrinde bârid-i yâbisdür. Göz devâlarına eyüdü, gözleri ⁽¹¹⁾ kavî eder ve gözlerde olan çibanlara ve uyuzlara nef eder ve eger içseler ⁽¹²⁾ kan tükürmeyi kese ve boğaz iriliginin yumışada. Eger za'firân ile qarışdurup ⁽¹³⁾ yüzde olan lekeye sürseler gidere. Gözler dâyimâ yaşarmak marâzını giderüp ⁽¹⁴⁾ kuruda. Eger nişâstayı kavursalar karnı tıttup kabz eyleye. Eyüsi oldur ki ⁽¹⁵⁾ şovuk tatlu olup şâf ve pâk ola ve şaru olmayup çirkîn râyihâsı olmaya. ⁽¹⁶⁾ Eger 'avratlar südi içinde çig yumurda ağıyla ezüp yangını olan göze ⁽¹⁷⁾ ursalar yangını sâkin edüp göz kapaıklarının yumışada. Eger andan bulamaç ⁽¹⁸⁾ edüp ve keçînüñ iç yağıyla ziyâde muhkem bişürseler bağarsuıklar içi sıyrılmasına ⁽¹⁹⁾ ve ishâllere ve ishâl için içilen devâlar ziyâde te'sîr etmesine nef [757a] ⁽¹⁾ <nef> ede. Kezâlik kavrulmuşu ile huqne etmek sehaç marâzına nef eder. Ammâ nişâsta süddeler ⁽²⁾ peydâ eder, huşuşan tatlular ile yêseler ziyâde

peydâ eder. Pes isti'mâl edenlere ⁽³⁾ evlâ budur ki üzerine süddeleri açup idrâr-ı bevl eder nesnelere isti'mâl eyleyeler. ⁽⁴⁾ Nişâsta öksürük ve kuruluk marazları ve zükâm ve göğüs nezleleri marazları ⁽⁵⁾ şâhiblerinün ğızâlarındandır ya'nî bu maķûle marazları olanlara eyüdü. Ammâ nişâsta ⁽⁶⁾ erlik suyun az edüp cimâ'dan alıķor.

Nüşâretül-haşeb: Ağacın bıçķudan ⁽⁷⁾ ve egeden çıkan ufağı demektür. Ağaç çürüğine daķı dërler. Her ağacın ⁽⁸⁾ nüşâresi ağacından yâbisrakdur illâ şol ağaç ki yënüp çürümüş ola ⁽⁹⁾ anın yübüseti nüşâresinden ziyâdedür. Câyizdür ki ģarâreti veyâhüd bürüdü daķı ziyâde ⁽¹⁰⁾ ola. Her ağaç nüşâresi ķâbızlıķdan ve cilâ etmekden ģâlî degüldür. Dikenlü olan ⁽¹¹⁾ ağaçların nüşâresi yaş olan irinlü yaraları ve çıbanları pâk eder ⁽¹²⁾ ve cilâ eder. Eski ağaç çürüģi, ģuşuşan tabî'atları ıssı olan ağaçların ⁽¹³⁾ çürüģi yaş olan çıbanları ve yaraları pâk edüp cilâ eder ve oñuldur. ⁽¹⁴⁾ Eger anîsündan berâber miķdâr ile ķarışdurup ve sirke ile yoğurup ve bir pâre ⁽¹⁵⁾ kettân bezine şarup yaķsalar ba'dehu muģkem ezüp nemle dedükleri tağılur maķûlesi ⁽¹⁶⁾ ve sâ'ir yerlere ulaşur çıbanlara ekseler bedenden sâ'ir yerlere tağılmasına ⁽¹⁷⁾ mâni' ola. Eger fıstıķ ağacının nüşâresini ģınnâ ile ķarışdurup anın ile ovunsalar ⁽¹⁸⁾ yaş uyuz ve gicige nef eyleye. Eger yaķsalar dütüninden cânverciķlar ķaçalar ⁽¹⁹⁾ ve sivri siñekleri ķatlı eyleye. Fîl dişi nüşâresinden 'avrat rub' dirhem [757b] ⁽¹⁾ miķdârı iķse gebe olmasına yardım eyleye. Dâniķdan ziyâde iķmeye, anı daķı ⁽²⁾ ziyâde ufaķ edüp iķe.

Neşef: İsm-i 'Arabîdür. Mekke ve Cidde Deryâsı ⁽³⁾ kenârlarından getirürler delikli kıızıl taş gibi pârelerdür. Delikleri büyük ⁽⁴⁾ arılar ķovanında arılar girecek deliklere beñzerdür. Tabî'atı ziyâde yâbisdür. ⁽⁵⁾ Büssed ki mercân kökleridür tabî'atı aña yaķındur. Müsemması ismine muķâbıķdur. ⁽⁶⁾ Çıbanları ve yaraları ve yaşlıķları giderüp et bitürür. Güyâ ki bu taşlar ⁽⁷⁾ mercân köklerinden bir ģünesidür.

Nudâr: Zehab ki altundur anın ⁽⁸⁾ ismlerindendür. Kezâlik tağlarda biten eşl ki yılğun ağacıdır aña daķı ⁽⁹⁾ ıtlâķ ederler. Eşl ģarf-i elifde zıkr olunmuşdur.

Naķrûn: Büre dedükleri ⁽¹⁰⁾ tuz gibi nesne ki ģarf-i bâda bûraķ deyü zıkr olunmuşdur. Anın envâ'ından ⁽¹¹⁾ kıızıl olanının ismidür.

Na'nā': Ma'rūfdur. Zann olunan oldur ki ⁽¹²⁾ na'nā' fūdenc-i bostānīdür. Zīrā şekk yokdur ki fūdenc dedükleri nebātdan derelerden ⁽¹³⁾ ve beyābānlardan alup bostānlara diküp ve dāyimā sıvarup bostānda ⁽¹⁴⁾ terbiye etseler bir veyāhūd iki yılda na'nā' ola. Tābi'atı derece-i sāniye evvelinde ⁽¹⁵⁾ hārr u yābisdür. Na'nā'ı kırudup kış için hıfz etmek murād olunduğda ⁽¹⁶⁾ gölgede kırudalar ki rāyihası ve kuvveti ziyāde kalup gitmeye. Na'nā' yemek ⁽¹⁷⁾ cimā'ı tahrik eder. Eger arpa unı ile saḥḥ edüp yaralara ve büyük balgāmī ⁽¹⁸⁾ şişlere ursalar nef eyleye. Yemesi qarında olan şoğulcan ve sā'ir ⁽¹⁹⁾ kırdları kırar. Eger şu ile qarışmış sirke ile içseler kıan tükürmeyi [758a] ⁽¹⁾ <tükürmeyi> gidere. Na'nā'da ziyāde leṭāfet ya'nī hılṭları eridüp inceltmek ⁽²⁾ vardur ki bu huşuşda sā'ir nebātāt anuñ gibi degüldür. Kezālik 'uşāresin ⁽³⁾ sirke ile içseler kıan tükürmeyi gidere. Eger ekşi enār şuyı ile na'nā'dan ⁽⁴⁾ iki dāne nebātın içseler inçķırık ve gönül bulanmaḳ ve ma'idede fesād olmağla ⁽⁵⁾ kıuşmaḳ marazlarını sākin eyleye ve eger dögüp alna kıosalar şovukdan ve yelden ⁽⁶⁾ olan baş ağrısını sākin eyleye. Eger kelb ışırdığı yere tuz ile yaķı ⁽⁷⁾ etseler nef eyleye. Eger 'uşāresini mā'-i 'asel ile qarışdurup kıulaḳ içine ⁽⁸⁾ tamzursalar ağrısına nef eyleye. Eger 'avrat cimā' vaķtinden evvel andan götürünse ⁽⁹⁾ gebe olmaḳdan men' eyleye. Eger irilenmiş olan dili anuñıla ovsalar iriligi ⁽¹⁰⁾ yumışana. Eger iki üç dānesin ovup süd içine qarışdursalar kıoyulanup ⁽¹¹⁾ kesilmesine māni' ola. Na'nā' ma'ideye eyüdü, nāfi'dür. Eger çeyneseler azu dişlerinde ⁽¹²⁾ olan ağrıyı tiz gidere. Eger çeyneyüp 'akreb şoḳduğu yere kıosalar ziyāde ⁽¹³⁾ nef eyleye. Eger 'uşāresinden denk miḳdārın gül yağı ile boynında ḥanāzīr ⁽¹⁴⁾ dedükleri çıbanlar zāhir olan kimesnenüñ burnından içeri kıosalar üç kerre ⁽¹⁵⁾ böyle etseler ziyāde nef eyleye. Eger yaprağından bevāsīr dedükleri çıbanlara yaķı ⁽¹⁶⁾ etseler nef eyleye. Bu bābda ziyāde nāfi' olan devālardandır. Eger kıurı üzüm eti ⁽¹⁷⁾ ile muḥkem ezüp alışdurup ḥāyelerde olan kıatılığa ursalar eridüp ⁽¹⁸⁾ ağrısını sākin eyleye. Eger na'nā'ı sirkeye kıatsalar sirkenüñ siñirlere etdüğü ⁽¹⁹⁾ zara ve ma'ide ağzını za'if etmesine nef eyleye ve ma'idede olan şişmeleri [758b] ⁽¹⁾ tahlil edüp ma'ideye kıuvvet verüp ağrıların sākin eyleye ve iştilhasını ḥarekete ⁽²⁾ getüre. Eger yemekte ve eger yaķı etmekte ma'ideye muvāfiḳdur, ma'ide ağzını incidür, ⁽³⁾ hılṭlardan ve ḡalīz yelden olan inçķırığı sākin eder. Sirke ile qarışmış ⁽⁴⁾ olursa bu huşuşlarda te'siri ziyāde ola. Balğamdan ve ma'ide ağzı za'ifliğinden ⁽⁵⁾ olan kıuşmayı kıaṭ' eder ve eger

bir miqdâr 'ûd ve maştakî ile çeyneseler ⁽⁶⁾ inçkırığa ve yürek oynamasına nef eyleye. Kâlbe kuvvet vèrici devâlardandır ⁽⁷⁾ ve eger göğüs için olan devâlara kıtsalar göğüs ağrıların ve yan ağrıların ⁽⁸⁾ men' edüp nef eyleye ve kan ve sâ'ir nesneyi tükürmeyi âsân eyleye, huşûşan eger ⁽⁹⁾ bişürülmişini bersiyâvşân ile içseler zıkr olunan huşûşlarda ziyâde ⁽¹⁰⁾ nef eyleye ve eger tabî'atı tıutup kabz etmek için olan yakıları anuñ ⁽¹¹⁾ şuyı ile yoğursalar te'sîri ziyâde ve kavî ola. Eger tâze ve yumışak yaprakların ⁽¹²⁾ muhkem ezüp südden olan ta'âmlara qarışdursalar zararlarını men' edüp ⁽¹³⁾ nef eyleye. 'Uşâresi müselleş ile gücile çoğurmağa nef eder. Eger yaprağını ⁽¹⁴⁾ şâf beyâz tuz ile döğüp ve zeyt ile qarışdurup gâliz hıtlardan ⁽¹⁵⁾ olan sivri ve kızıl çibanlara qosalar nef edüp eyü ede. Kuduz ⁽¹⁶⁾ talamasına nef etmekde hâşşası vardır, hazm-ı ta'âma ve gegirmege yardım eder, ⁽¹⁷⁾ kâlbe ferah vèrici devâlardandır. Demişler ki tâzesi yellere peydâ eder. İşlâhı ⁽¹⁸⁾ kerefs iledür. Na'nâf bulunmasa bedeli ırmaqlarda biten yabân na'nâf idur.

Na'am: Deve kuşu dedükleri ma'rûf hayvândur. Kuşdur lâkin kanatları [759a] ⁽¹⁾ <kanatları> ile uçmaz. Ayakları şığır ayaklarına beñzerdür, şığır ayağınınuñ gibi bununuñ dağı ⁽²⁾ ayağınınuñ tırnakları çataldur, yarılmışdur. Bedeni büyükdür, tüyleri beyâza ⁽³⁾ mâyil toprak renglüdür. Tabî'atı ziyâde hârr u yâbisdür. Yanar kor ve kızmış ⁽⁴⁾ demüri yudar aña zarar etmez ve ufağ taşları yeyüp aña gızâ ⁽⁵⁾ olur. Eti develer etinden yaramazdur. Eyüsi oldur ki evvelki tüyleri ⁽⁶⁾ gidüp yerine henüz âher tüy bitmiş olanlardur. Etinüñ işlâhı deve ⁽⁷⁾ eti işlâh olunduğı gibidür. İ'timâd olunur kimesneler teciribe etmişlerdür ki ⁽⁸⁾ yaz evvelinde ve güz eyyâmı âhirinde deve kuşunun iç yağından alup ⁽⁹⁾ bir yere qosalar siyâh ve zehrlü yılanlar ve sâ'ir yılanlar kaçup gideler. ⁽¹⁰⁾ Kezâlik cemî'an bedene sürseler yılanlar andan kaçalar ve eger yılan anı koqulasa ⁽¹¹⁾ uşşı gidüp bî-hüd ola. Katı olan şişleri ziyâde tahtlil eder. ⁽¹²⁾ İstiskâ marazından olan şişe sürseler tahtlil edüp indüre. ⁽¹³⁾ Yağı etmekle ve içmekle yüz göz ve sâ'ir etraf şişmelerine ve 'akreb ⁽¹⁴⁾ şoqduğına nef eder. Cemî'an ağrılara ve bedende olan şovukluklara ve yellere ⁽¹⁵⁾ nâfi'dür.

Nuğar: İsm-i 'Arabîdür. 'Uşfür ki serçedür anuñ ismlerindendir. ⁽¹⁶⁾ Ammâ şahib-i kâmüs rahimehullâhu te'âlâ bülbüldür dèyü taşrih eder. Şahîhi dağı budur. ⁽¹⁷⁾ Zîrâ nağr luğatde çağırmaq ma'nâsınadır. Bu şıfat

bülbül de ‘uşfūr da ⁽¹⁸⁾ degüldür. Ba‘zılar demişler serçeden bir gūnesidür ki aña ebū temrūn dērler ⁽¹⁹⁾ ziyāde küçükdür. Ṭabī‘atı ḥārr u yābisdür. Yemesi şu yollarında olan taşları [759b] ⁽¹⁾ ufağlar ve sidügi idrār eder.

Neft: Ma‘rūfdur. Yerden çıkar yağlu ⁽²⁾ ruṭubetdür. İki dürlüdür: Birisi beyāzdur ve birisi siyāhdur. Ṭabī‘atı derece-i rābi‘a ⁽³⁾ evvelinde ḥārr u yābisdür. Beyāz olanuñ leṭāfeti ve ḥarāreti siyāh olandan ⁽⁴⁾ ziyādedür. Siyāh olanın taş‘id etseler ya‘nī yavaş ateş ile ḳaynadup ⁽⁵⁾ buḥārından olan neft beyāz ola. İki daḥı gözlere inen şuya nāfi‘dür. ⁽⁶⁾ Sürme gibi göze çekme-gile ve ḥayzı yürideler ve eskiden olan öksürük ⁽⁷⁾ ve mecālsızlığa ve ucalar ağrılarına sürünmekle nef‘ eder. Beyāz ile fetīle ⁽⁸⁾ édüp bağarsuğlar içinde şoğulcanlar olan kimesne götürünse indürüp ⁽⁹⁾ taşra eyleye. Sürünmekle ikisi daḥı yellere ve şovuğlara nef‘ ederler. Neft taḥlīl ⁽¹⁰⁾ edici ve eridicidür, süddeleri açıcıdur. İçmekle ve yağı edinmekle mefāşıl ⁽¹¹⁾ ağrılarına nef‘ eder. İçmekle bağarsuğlar ağrısını sākin eder ve raḥm şovuğluğunu ⁽¹²⁾ giderür. Ağrısı olan ḳulağa ṭamlatmağıla nef‘ eder ve ḳarında ölmüş ⁽¹³⁾ olan oğlancıkları çıkarur. Şovuğdan boğulması olan raḥme daḥı ⁽¹⁴⁾ anuñla tüt-sü ederler. İsti‘māli cāyiz olan miḳdārı iki denkdür. Ba‘zılar ⁽¹⁵⁾ demişler öykene zarar eder. İşlāḥı sirke ve ketre iledür.

Nefel: Yoncaya ⁽¹⁶⁾ beñzer bir nebātdur. Üzerinde sivrice nesneleri vardır ammā diken degüldür. Ḳızıllığı ⁽¹⁷⁾ ve benefşe renglülüğü vardır. Rāyihası hoşdur, söğüd ağacı çiçeğünüñ rāyihasına ⁽¹⁸⁾ beñzerdür. Ṭabī‘atı ḥārr u yābisdür, toḥmı daḥı vardır. Bevl idrārına ve ṭalağ ⁽¹⁹⁾ eritmesine nefi tecribe olunmuşdur. Kezālik nebātunuñ bişürülmüşü daḥı böyledür [760a] ⁽¹⁾ <böyledür> ammā çiçeği bu bābda ḳavīrağdur.

Nilk: Aluç dedükleri yemişdür. ⁽²⁾ Ba‘zılar demişler ḳarāşiyā ya‘nī kirās-dur. Aluç, ze‘rūr dēyü ḥarf-i zāda ⁽³⁾ ve kirās ḳarāşiyā dēyü ḥarf-i ḳāfda zikr olunmuşdur.

Nemmām: İsm-i ‘Arabīdür. ⁽⁴⁾ Lafz-ı nemā ki rāyihā zūhūrı ve yukarı ḳalkması ma‘nāsınadır andan müştak ⁽⁵⁾ ismdür. Şāḥib-i kitāb merḥūm bu vechle zikr etmiş. Ammā faḳīr mütercim dēr ki lafz-ı nemā ⁽⁶⁾ ki ,نمي, den maşdardur zūhūr-ı rāyihā ma‘nāsına olduğı ḳāmūsda ⁽⁷⁾ mezkūr degüldür. Ancağ ziyāde olmağ ve āḥer ma‘nāya olduğı mezkūrdur. ⁽⁸⁾

سلمانا zühür-ı rāyiha ma'nāsına olduğu taqđırce ism-i mezkūr teşdīd ile ⁽⁹⁾ bilā-mīm nemmā' veyāhūd nemmāy olmağ gerekdür. Nemmām andan müştak olamaz. ⁽¹⁰⁾ Pes nemmām lafz-ı nemm ki nemīme ma'nāsınadır andan müştakdur. Nitekim şahib-i ⁽¹¹⁾ kāmūs rahimehullāhu te'ālā taşrih etmişdür. Nemmām Türkide marsıma dedükleri ⁽¹²⁾ hoş rāyihalu nebātdur. Yabānisi ve bostānisi olur. Bostānisine debbāb ⁽¹³⁾ dērler. Zīrā her kankı budağı ki yere doğına ol dağı kök şalup yere ⁽¹⁴⁾ döşenüp biter. Yaprığı circir yaprağına beñzerdür lākin andan kiçirek ve beyāzlığı ⁽¹⁵⁾ ziyādedür, çorağ yerlerde biter. Yabānisinin nebātı toğru biter ve budağları yaprağ ⁽¹⁶⁾ ile toludur. Yaprakları sedef dedükleri nebāt yapraklarına müşābihdür. İşirilup ⁽¹⁷⁾ dadıldığda dili yaqup incidür. Yabānisinin kuvveti bostānisinden ziyādedür. ⁽¹⁸⁾ Tabī'atı derece-i sāniyede hār u yābisdür, hārāreti ziyādedür. İkisi dağı içmekle ⁽¹⁹⁾ hayzı yüridür ve bevli idrār ederler. Yağı etmekle ve içmekle siñirli etlerde [760b] ⁽¹⁾ olan ağırlara ve ezilmelerine nef' eder ve bağarsuğlar ağırların giderüp bevli ⁽²⁾ idrār ederler. İçmekle ve yağı etmekle cigerde olan şişlere nef' eder. ⁽³⁾ İçmekle şovuk olan cānverler şokmasından olan zararı def' edüp ⁽⁴⁾ muvāfiğ olur ve yağı etmekle ıssı olanlarıñ zararlarını def' eder. Eger ⁽⁵⁾ gül yağı ve sirke ile ağırsı olan başa yağı etseler veyāhūd bişürüp ⁽⁶⁾ ıssı iken başa ursalar ağırıyı sakin eyleye. Eger iki mişkal miqdārın sirke ile ⁽⁷⁾ içseler kan kuşmayı sakin eyleye. Cemī'an 'ufūnetleri def' edüp muķāvemet ⁽⁸⁾ eder ya'nī zarar etdürmez. Şu ile bişürülmişinün suyu kehleyi kırar ve yüzi ⁽⁹⁾ gözi pāk eder ve şovuk olan şişlere nef' eder ve felgamūnī ki kandan ⁽¹⁰⁾ olan şişdür aña nef' eder. Bişürülmişi içinde oturmağıla şoğulcanları ⁽¹¹⁾ ve hābbü'l-ķar' dedükleri ķurdları ve ķarında fevt olan oğlanı çıkarur. ⁽¹²⁾ Eger hārāretin ve yübüsetin benefşe yağıyla işlāh etseler ķalbe kuvvet verici ve dimāğda ⁽¹³⁾ olan rūhları işlāh edici ola, huşuşan balğamlulara ve mizācları şovuk ⁽¹⁴⁾ olanlara bu vechle ziyāde nef' eder ve anlara işlāha dağı ihtiyāc yokdur. ⁽¹⁵⁾ Ammā ķalbinde olan rūhları nef' etmekde fā'idesi yokdur. Başda ve şağalda ⁽¹⁶⁾ olan saçlara hınnā gibi ursalar saçlar rāyihasını hoş eyleye. Kezālik ⁽¹⁷⁾ hāmmāmdan çıķduđdan sonra yağı ile yağlasalar rāyihalarını hoş eyleye. Yağının ⁽¹⁸⁾ tarīķi budur ki şir-i rūğan ile bişüreler veyāhūd çiçeginden şir-i rūğan yağı içine ⁽¹⁹⁾ koyup güneşde aşakoyalar. Birkaç kerre çiçegin tebdil edeler, kuvveti ve keskinligi [761a] ⁽¹⁾ <ve keskinligi> yağa gele. Dimāğda olan ğalīz süddelere ve burun

içinde olan ⁽²⁾ süddelere nef' eder. Mişkāl mişkārın sikencübīn ile içseler zenzūr dēdükleri zehrlü ⁽³⁾ büyük arı ve sinek şoğduğına ve mā'-i 'asel ile 'akreb şoğduğına nef' etmekde ⁽⁴⁾ 'azīm hāşşası vardır.

Nemārık: Ba'zılar demişler turunç çiçegidür ki aña ⁽⁵⁾ kıdāh dērler. Nitekim muḳaddemā zikr olunmuşdur. Ba'zılar daḫı demişler ki beyāz olan ⁽⁶⁾ yāsemīn çiçegidür ki inşā'allāhu te'ālā ḫarf-i yāda zikr olunur. Ammā İbn Ḥamdūn ⁽⁷⁾ nām ṭabīb bunu kış eyyāmında ekilüp biter çiçekler ile meşelā āzeryūn ve uḫḫuvān ⁽⁸⁾ ki inek pāpādyası dēdükleridür ve şaḫāyık ile zikr eyledi. Hālā ḫaḫīḳati ma'lūm ⁽⁹⁾ degüldür.

Neml: İsm-i 'Arabīdür. Ḳarınca dēdükleri ma'rūf ḫayvāndur. Birḳaç ⁽¹⁰⁾ dürlüdüdür: Birisi yabānīdür ki büyük ve siyāh olur ve bir nev'i daḫı beledī ya'nī ⁽¹¹⁾ şehirlerde ve ḳaryelerde olur. Büyüğü ve ufağı ve siyāhı ve kızılı olur ⁽¹²⁾ ve uçar maḳūlesi daḫı olur. Uçmayanlara şu veyāḫūd çi ṭoḫunmağıla ⁽¹³⁾ ḳanatlu olup uçar. Ba'zılar demişler ḳanatlı başka bir sınıfdur, Mağrib ⁽¹⁴⁾ taraflarında vilāyet-i Ḥabeşe'de olur. Cemī'an ḳarınclaruñ ṭabī'atları ḫārr u yābisdür, ⁽¹⁵⁾ yaramazdur, zehrlülüğü vardır. Ba'zılar demişler maḳberelerde olan siyāh ⁽¹⁶⁾ ve iri ḳarınclardan alup muḫkem ezüp bedeni balğam ve sā'ir ḫılṭlardan ⁽¹⁷⁾ pāk ētdükden şoñra baraş üzerine sürüp bulaşdursalar fi'l-ḫāl baraşı gidere. ⁽¹⁸⁾ Baraş ma'lūmdur, defa'atle beyān olunmuşdur ve eger yüz dānesin alup zanbaḳ yağından ⁽¹⁹⁾ nışf vaḳıyye ya'nī altı dirhem yağ içinde ḡarḳ ēdüp üç hefte mişkārı [761b] ⁽¹⁾ ṭursa ba'dehu anuñ ile zekeri yağlasalar zekeri ḳıvāma getürüp ṭoḡru eyleye ve siñirini ⁽²⁾ muḫkem eyleye, mücerrebdür. Ḥattā cimā'dan ḳalup nevmiz olanlarda te'şir eder. Evlerde olan ⁽³⁾ ḳarınclardan alup şu ile ezüp ḳoltuḳlarda olan ḳılları yolduḳdan şoñra ⁽⁴⁾ üzerine sürseler min-ba'd ḳılları ziyāde geç biter ola. Demişler ki ḳarıncları ⁽⁵⁾ yemek ba'zılarda baḡarsuḳ aḡrısını peydā eder ve ba'zıların ishāl eder ve ba'zıları ⁽⁶⁾ ḳabz eder.

Nemr: Ḳaplan dēdükleri ma'rūf ḫayvāndur. Parslardan aḳ ile ⁽⁷⁾ siyāh alacası olan parsa beñzerdür lākin bunuñ yūzi arslana müşābihdür. ⁽⁸⁾ Ṭabī'atı cemī'an eczāsı ile ḫārr u yābisdür, ḫuşūşan ödi ziyāde ḫārr u yābisdür. ⁽⁹⁾ İki denk mişkārın yēseler fi'l-ḫāl ḳatlı eder. Eger ḳanını yüzde ve sā'ir bedende ⁽¹⁰⁾ olan lekeye sürüp tā ḳurı olıncaya dek ṭursa lekeyi gidere. Eger lāzım ⁽¹¹⁾ olursa tekrār ēdeler ve eger iligini zanbaḳ yağıyla ezüp alıḫdu-

rup 'avrat ⁽¹²⁾ götürünse rahmi ağrısına nef eyleye. İçi yağı ziyâde kavî ve harâretlüdür. Fâlic marazı ⁽¹³⁾ olan anuñla yağlansa aña beñzer nâfi' nesne olmaya. Kâplan şarâbı ziyâde ⁽¹⁴⁾ sever. Anı göricek kendüyi atup içer tâ ser-hoş olur. Ba'zılar demişler ⁽¹⁵⁾ eger bir kimesne bedenini ve ellerin ve ayakların aksak sırtlan iç yağıyla yağlayup ⁽¹⁶⁾ bulaşdursa ba' dehu kâplan üzerine varsa kâplan aślâ harekete ve kâlkmağa ⁽¹⁷⁾ kâdir olmaya. Kâplan ödi içürilen kimesneye ağızda acılık ve gözleri ⁽¹⁸⁾ şararmak ve yaşıl şafrâ kuşmak ve yanğın ve ıztırâb ve 'aql şaşmak ve kurı ⁽¹⁹⁾ teşennüc 'ariz olur. Üç sâ'at veyâhüd dahı az zamânda katl eder [762a] ⁽¹⁾ <katl eder>. 'İlacı tâze süd ve tîn-i mahtüm ma'cûnı ve alma ve ayva rublarından ⁽²⁾ ve semiz otı tohmı şuyından ve şovuk arpa şuyından bâdem yağı ile vèreler, ⁽³⁾ içüreler ve eger ziyâde za'f veyâhüd uş gitmek 'ariz olursa azacuk şarâb ⁽⁴⁾ ile piliçler şuyından ve et şuyından vèreler.

Nemeksüd: İsm-i Fârisîdür. ⁽⁵⁾ Tuzlu başdırma demekdür. Nitekim harf-i kâfda kâdîd dèyü zıkr olunmuşdur. ⁽⁶⁾

Nüşâdır: İsm-i Fârisîdür, ma'rûfdur. İki dürlüdür: Birisi tabî'îdür ya'nî ⁽⁷⁾ Allâh te'âlâ halk êtdüğü üzredür ve birisi dahı maşnû'dur ya'nî insân 'a-meli ile ⁽⁸⁾ olur. Tabî'îsi vilâyet-i Hôrâsân tağlarında şuyı ıssı ve çölmek gibi kaynar ⁽⁹⁾ aklar bınarlardan çıkar. Şu kaynaduğı yerde çevresinde nüşâdır ⁽¹⁰⁾ cem' olur. Eyüsi tabî'îdür ki şâf ve şeffâf ola. Ba'zılar dèrler ki başka ma'deni ⁽¹¹⁾ vardur; yèrden kazup çıkarurlar, tuz pâreleri gibi çıkar. Maşnû' oldur ki ⁽¹²⁾ şol hammâmlar ki külhânlarda zibl ya'nî ters yaçarlar anuñ düttüninden hammâmlar ⁽¹³⁾ bucaıklarından ve katlarından cem' olınup bişürürler nüşâdır hâşıl olur. Bunuñ dahı ⁽¹⁴⁾ eyüsi oldur ki beyâza mâyl boz ola. Tabî'atı derece-i şâlîşe âhîrinde hârr u yâbisdür, ⁽¹⁵⁾ hıltları inceldüp laţîf êdici ve eridicidür, gözde olan beyâza nef eder. ⁽¹⁶⁾ Boğaz içine anı üfürmek ile düşmiş olan dilçüke nef êdüp yèrine getüre ⁽¹⁷⁾ ve taşradan üzerine sürmegile boğazda olan şişlere ve çıbanlara nef eder ⁽¹⁸⁾ ve tuymak ve eşitmek ve sâ'ir kuvvetleri laţîf eder. Hâşşası bedenün deriñ yerlerinden ⁽¹⁹⁾ taşrasına çekilmekdür. Pes anuñçündür ki bedenün üstini tamâm pâk êdüp cilâ edemez. [762b] ⁽¹⁾ Eger şu ile ezüp ev içine serpseler ol eve yılan girmeye ve yakın olmaya ve eger ⁽²⁾ yılan delüğine dökseler katl eyleye ve eger bir miqdârın sedef şuyı ile qarışdurup ⁽³⁾ garğara êtseler boğazda yapışmış olan

sülûgi kıatl  d p  aşra eyleye ve eger ş r-i r ĝan ⁽⁴⁾ içinde eridüp gicik olan kimesne  amm mda sürünse taĥl l  d p gidere, ⁽⁵⁾  uş şan sevd dan olanı ziy de gidere ve eger aĝzında n ş dır olan kimesne ⁽⁶⁾ yılanu n aĝzı içine t k rse kıatlı oluna ve eger yumurda aĝıyla  arışdurup bedeni cem an ⁽⁷⁾  ıl lardan p k  td kden şo ra baraş üzerine sürüp yaĝlasalar giderüp ⁽⁸⁾ ey   de,  uş şan bunu n üzerine idm n olursa ziy de nef eyleye. N ş dır bulunmasa ⁽⁹⁾ bedeli veznince şebb ve veznince b re ve veznince mil -i ender n d r. Eger n ş dırdan ⁽¹⁰⁾ bir kimesne  c dirhem mi d rı içse kıatlı eyleye. Tak ti  ya n  kesüp toĝraması ile kıatlı eyleye. ⁽¹¹⁾  l c şovuk nesnelere ve söyündürici nesnelere v r p ve niçe kerre s de yaĝ i  rmektedir. ⁽¹²⁾

Nev ris: İsm-i Y n n d r. R m  a ifesi yanlarında misv k-ı Mes h  alehyi s-sel m demekle ⁽¹³⁾ ma r fdur, si iri aĝacı daĝı derler. Amm  şekk yoĝdur ki bu neb t kıat d ki ketre aĝacıdur ⁽¹⁴⁾ anu n büyük olan şınıfdur ve řamĝı daĝı ekşer te şirinde ve fi inde ketreye  arib d r ⁽¹⁵⁾ l kin bunu n řamĝı  abz  dici ve  uruducudur. Men fi inden tecrube olunmuşdur ki si iri ⁽¹⁶⁾ bitişdürür. Ketre aĝacı ile bunu n arasında fark budur ki bunu n budakları uzun ⁽¹⁷⁾ ve incelerdür ve yaprakları ufaĝ ve degirmidür ve cümle neb t nu n üzerinde y n gibi ufaĝ ⁽¹⁸⁾ tüleri vardur ve r yiĥası  oş ve lezzeti keskin şarı çiçegi vardur. Mişelerde ⁽¹⁹⁾ ve mişelere  arib yerlerde biter. Budaklarının uzunluĝı  c zira  mi d rı olur [763a] ⁽¹⁾ <olur>. Neb t nu n ve  i eginu n daĝı bişürülmişi řamĝı ve köki v rd ĝi  aşşay  v r r. Meşel  ⁽²⁾ si iri bitişdürür ve si irler aĝrılarının giderür l kin bu  uş şlarda za  üzredür. ⁽³⁾

N re: Kils ya n   ırızma dedükleri ma r f nesnedür.

Nev : İsm-i  Arab d r. ⁽⁴⁾ Yemiş  ekirdeĝi ki kıatı ve aĝa  gibi ola anu n ismidür. Nitekim zikr olunmuşdur amm  nev  d y  ⁽⁵⁾  tl k olunduĝda  urm   ekirdeĝi mur d olunur.

Nemh : İsm-i Naba id r. M hiyyeti ⁽⁶⁾ me ul neb t olmaĝın zikr olunmadı. Mer um İbn Bay ar daĝı zikr  tmemişd r. ⁽⁷⁾

Nehel: İsm-i  Arab d r. Cezer-i berr  ki yab n havucudur anu n ismidür. ⁽⁸⁾ Cezer,  arf-i c mde zikr olunmuşdur.

Nîlüfer: İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı gök tülü ⁽⁹⁾ veyâhüd gök kıanatlu demekdür. Ta'rib olup lāmı nūn üzerine taq'dim edüp ⁽¹⁰⁾ lînüfer dağı dërler. Ammâ ekşer-i kavm anı harf-i nūnda zıkr êtdiler ve ba'zılar dağı ⁽¹¹⁾ harf-i lāmda zıkr êtmışlerdür. Tâ'ife-i Süryân kürnübü'l-mâ' ya'nî şu lahanası dëyü tesmiye ⁽¹²⁾ êderler. Şularda biter, nebâtı ve yaprakları dağı şu içinde bitüp çiçeği şu yüzinde ⁽¹³⁾ taşrada bitüp zâhir olur. Çiçeğinün ba'zısı kıızıl ve ba'zısı gök olur. Ammâ ⁽¹⁴⁾ İstânbül'da meşhûr ve ma'rûf olanı şaru çiçeğidür ve ba'zısı boz reng olur. ⁽¹⁵⁾ Tamâm kemâlin bulduğda çiçeğin birağup alma veyâhüd haşhâş başı gibi başı kalur. ⁽¹⁶⁾ İçinde siyâh ve yaşsı ve yelmeşik tohmı olur. Çiçeği başka düzçe baldır üzerinde biter. ⁽¹⁷⁾ Havuca beñzer köki vardır, harif ya'nî güz eyyâmında çıkarurlar. Nîlüfer cemî'an eczâsı ⁽¹⁸⁾ ile derece-i şâniyede bârid-i raḥbdur illâ köki degüldür. Zîrâ ol kıruducudur, ⁽¹⁹⁾ azacuk harâreti dağı vardır. Tohmında dağı kıurutmak vardır lâkin kökinde olandan [763b] ⁽¹⁾ aşâğadır. İkisinde dağı lez' ya'nî yakup acıtmak yokdur. Nîlüfer dëyü ıtlâk olursa ⁽²⁾ murâd çiçeği olur ve çiçeğinden gökçil olanı murâd olunur. Sâ'ir aşnâfınun cümlesinden ⁽³⁾ hayırlısı dağı budur ve bürüdeti ziyâdedür. Eger kökinden şarâb içseler eskiden olan ⁽⁴⁾ ishâli tuta ve bağarsuqlarda olan irinlü yarayı ve çibanı eyü êde ve talağ şişini ⁽⁵⁾ taḥlîl eyleye. Gâh olur oturağ ve kavuk ağrıları için anuñla yakı êderler. Eger şu ⁽⁶⁾ ile ezüp kıarışdurup behağa sürseler gidere ve eger zift ile kıarışdurup saç şaḳal ⁽⁷⁾ döküldüğü yere sürseler eyü edüp saç bitüre. Eger andan içseler düş azdurmaya ⁽⁸⁾ ve eger andan veyâhüd tohmından dâyimâ içseler zekeri za'if eyleye. İkisi dağı kıarnı tıutup ⁽⁹⁾ ihtiyârsız menî ya'nî erlik şuyı aḳmasını tıutarlar, huşuşan beyâz köklüsi ziyâde ⁽¹⁰⁾ te'sîr êder. Siyâh olanı behağ ve dâ'ü's-şaleb için eyüdür. Çiçeğini kıoḳulamağ ⁽¹¹⁾ uyḫu getirür ammâ dâyimâ kıoḳulasalar bârid olan dimâğı fesâda vëre ammâ ḥârr ⁽¹²⁾ olan dimâğa nâfi'dür. Kıoḳulaması kıalbe kıuvvet vërüp feraḫ vërür. Ziyâde yübüsetden ⁽¹³⁾ veyâhüd ziyâde harâret-i ğarîbeden sıtması olanlara veyâhüd dimâğda veyâhüd ⁽¹⁴⁾ göğsinde harâreti olanlara naḳû' ya'nî şuda yaturup şuyın içürseler ziyâde ⁽¹⁵⁾ nâfi'dür. Bu bâbda ğâyetdür ya'nî bundan özge devâ olmaz. Kıuvveti incedür. Bişürülmüşinden ⁽¹⁶⁾ içmekle ve kendüyi kıoḳulamağıla harâretten olan uyḫusuzluğu giderür. Meşelâ ⁽¹⁷⁾ beş dâne nîlüferi bir raḫl şu içinde üç paydan biri kıalınca kıaynadup içüreler ⁽¹⁸⁾ yürek yangınını ve yürek oynaması ki harâretten ola

anı sâkin eder. Ba'zılar dërler ⁽¹⁹⁾ vilâyet-i Horâsân'dan Merv nâm bilâdda nîlûferden bir cins vardır ki rengi şaru [764a] ⁽¹⁾ <şaru> ve kuvveti ıssı ve la'îfdür, meşhûr nîlûferûn zıddıdır. Faķır mütercim eydür ki İstânbül ⁽²⁾ ve e'trâfında isti'mâl olunan şarusıdır lâkin bârid idüğünde şübhe yoķdur. ⁽³⁾ Nîlûferûn ru'tûbet vërmesi benefşeden ziyâdedür ve bürüdeti daķı ziyâdedür ⁽⁴⁾ ve ma'ideye zarar êtmesi azdur. Eger şu içinde bişürüp harâretten başı ağrıyanuñ ⁽⁵⁾ başına dökseler nef' eyleye. Ammâ nîlûfer-i Hindînün kökinün te'sîri yebrûh te'sîri ⁽⁶⁾ gibidür. Kökinden ve toħmından miķdâr-ı şerbet üç dirhem miķdâra dekdür ve kıurı çiçeğinden ⁽⁷⁾ ve baş gibi olan nesnesinden miķdâr-ı şerbet vaķıyye miķdâra dekdür. Ba'zılar demişler ⁽⁸⁾ içmesi kavuğa zarar eder. İslâhı sükker-i tãberzed iledür.

Nîl ve nîlec: ⁽⁹⁾ Türkîde çivit dëdükleri boya hâşıl olduğı nebât ismidür ki aña 'azlam daķı dërler. ⁽¹⁰⁾ İki dürlüdü: Birisi yabânîdür ve birisi bostânîdür ki bostânlarda ekilüp biter. Üç budaķlı ⁽¹¹⁾ baldırı var bir nebâtdür. Üzerinde iki taraftan birbirine karşı berâber bitişmiş ufaķ ⁽¹²⁾ yaprakları vardır ki kebere yapraklarına müşâbihdür lâkin anuñ degirmiligi ziyâdedür ⁽¹³⁾ ve rengi göklüğe ve bozluğa mâyildür ve baldırı dil gibi uzun zarflar ile töludur, ⁽¹⁴⁾ içinde kıızıla mâyil toħmları vardır. Keçi boynuzı dëdükleri yemiş çekirdeklerinün ufaķlarına ⁽¹⁵⁾ beñzer yapraklarından çivit ederler şol vechle ki şu ile muħkem yuyup üzerinden ⁽¹⁶⁾ göklüğü ve bozlığı gider ba'dehu bir küb içine kıoyup ve şu kıoyup kübi balçık ⁽¹⁷⁾ ile şıvarlar. Tura tura çiviti balçık gibi dibine iner ba'dehu şuyın döküp ⁽¹⁸⁾ çiviti alup kıurudurlar. Yabânisi daķı bostânî gibidür lâkin egri böğri bitüp yaprakları ⁽¹⁹⁾ ufaķ ve burtuķ ve siyâhdür ve toħmı yoķdur. İkisinin daķı tãbî'atları derece-i ulâ âħirinde [764b] ⁽¹⁾ hârdür ve derece-i şâniye âħirinde kıuruducılardur. Kıatı olan bedenlerde cerâhatleri oñuldurlar, ⁽²⁾ sınırlı etlerde daķı olursa oñuldurlar ve kıan aķmasını keserler ve gevşek olan şışleri ⁽³⁾ taħlîl êdüp indürürler ve kıanlı yaralara ekseler yaraları yapışdurur ve ulaşur ⁽⁴⁾ ve tağilur maķûlesi olan çıbanları ve nemle ve ħumre dëdükleri çıbanları ve şışleri ⁽⁵⁾ taħlîl êdüp eyü eder. Yabânîsinde kıurutmaķlıķ ziyâdedür. Anuñcündür ki talaķa ⁽⁶⁾ nef' eder ammâ keskinliği olmağıla şışlere eyü degüldür. Zîrâ tahrik eder ammâ ma'rûf ⁽⁷⁾ olan ki vilâyet-i Hind'den 'uşâresin getirürler ve olanuñ eyüsi daķı oldur. ⁽⁸⁾ Bunuñ tãbî'atı harâret ve bürüdetde

mu'tedildür ve derece-i şâniyede yâbisdür. Kan akmasını ⁽⁹⁾ men' eder ve şişleri ibtidâsında men' eder ve dêrler ki eger dört arpa miqdârın ⁽¹⁰⁾ şovuk şu ile içseler şişler hareketin ve sivri kızıl çibanlar çıkmasına mâni' ola ⁽¹¹⁾ ve 'ışk ki maraz-ı shevânîdür tamâm te'sîr etmiş olmasa anı gidere. Küçük oğlancıklarda ⁽¹²⁾ olan öksürüğe ki oğlancıkları kuşdurur aña nâfi'dür ve öyken ve göğüs ⁽¹³⁾ perdelerinde olan sevdâvî çibanlara nâfi'dür ve hayz kanın tutar ve yüzde ve sâ'ir ⁽¹⁴⁾ bedende olan lekeyi cilâ édüp giderür ve yakılmışı saç şaşal dökülmesi marazına ⁽¹⁵⁾ nef' eder. Vilâyet-i Bağdâd'a getürdükleri yaramazdur. Zirâ müteğayyir olmuş olur. Eger nîl-i Hindî ⁽¹⁶⁾ veyâhüd nîl-i Kirmânî'den iki dirhem miqdârın gül mürebâsından bir vaқыyye ile içseler ⁽¹⁷⁾ vahşeti ya'nî yalıñuzlık sevmek marazını ve tasalanmegi giderüp nef' eyleye ⁽¹⁸⁾ ve harâretten olan yürek oynamasın gidere ve eger nişf vezni mürdeseng ⁽¹⁹⁾ ve azacuk gül yağı ve bal mûmî ile çarışdurup âkile üzerine sürseler nef' eyleye [765a] ⁽¹⁾ <eyleye>. Evlâ budur ki evvelâ kuzı dili dedükleri nebât şuyı ve 'asel ile yuyalar ve eger sirke ile ⁽²⁾ ezüp başda olan çibanlara sürseler nef' eyleye. Eger açar maķûlesi olan hanâzîr ⁽³⁾ dedükleri çibanlara yaķı etseler ve dâyimâ böyle etseler katılıkların giderüp oñulda. ⁽⁴⁾ Bedeli veznince arpa unı ve şülş-i vezni mâmişâdandur.

Harfü'l-vâv

(5)

Vak: Vilâyet-i Bağdâd'da şu kuşlarından bir güne kuş ismidür ki rengi ⁽⁶⁾ siyâha mâyl bozdur. Bir miqdâr beyâzlığı dahı vardur ve başı siyâhdur. Başınıñ ⁽⁷⁾ üstinden ardına bitmiş üç veyâhüd dört veyâhüd beş ziyâde beyâz ve düz ⁽⁸⁾ ve ziyâde ince ve güzel tüyleri biter. Tâ'ife-i Türk anı şorğuç edinürler. Bu kuşuñ ⁽⁹⁾ tabi'atı hârr u yâbisdür. Harâreti yübüsetinden kavîraķdur. Sâ'ir şu kuşları etlerinde ⁽¹⁰⁾ olan çirkin râyiha bu kuş etinde çok degüldür, azdur. Mizâcları şovuk olanlara ⁽¹¹⁾ ve kocalara ve şovuk yelleri olanlara, huşuşan ucalarda ve dizlerde olan yellere ⁽¹²⁾ ziyâde nâfi'dür ammâ mizâcları ıssı olanlar yêseler ıztırâb ve guşsa vêrür. Anlara ıslâhı ⁽¹³⁾ budur ki ekşi yemişler şoralar ve üzerine sâde sikencübîn içeler ammâ kebâb édüp yemek ⁽¹⁴⁾ ma'ideden geç indürür. Evlâ budur ki şuda bişürüp ba'dehu bâdem yağı veyâhüd ⁽¹⁵⁾ şîr-i rûgan ile kavuralar ve kişnîc ve nânıhvâh dahı kıtalar. Ödi ile göze sürme ⁽¹⁶⁾ gibi çekseler göze cilâ vère

ve eger behağa ‘asel ile qarışdurup sürseler nef eyleye. ⁽¹⁷⁾ Tuzlanmış eti oğlan şoñı dedükleri deriyi taşra çeker.

Veber: İsm-i Arabîdür. ⁽¹⁸⁾ Yün demekdür. Ba‘zılar demişler deve yününe mahşüşdür. Şuf ki yündür başqa zıkr olundu ⁽¹⁹⁾ ve şol hayvân ki kıllarında veyâhüd yününde nef ola hayvânı ile yünü ve kılı dahı [765b] ⁽¹⁾ zıkr olunmuşdur. Ammâ veber deyü ıtlâk olunsa deve yünü murâd olunur. Deve yünü ıssıdıcı ⁽²⁾ ve kırudıcı ve a‘zâyı katı edicidür ve yanmışı kirlü ve yaramaz çibanlara nef eder. Muğaddemâ ⁽³⁾ kifâyet miğdârı zıkr olunmuşdur ammâ řā’ife-i eşibbâ şavşan yününe dahı veber dërler. ⁽⁴⁾ Ammâ ıtlâk êtdüklerinde anı murâd edinmezler illâ megerki şan şutmaq veyâhüd yara üzerine ⁽⁵⁾ şomağ mağamında zıkr olunsa şavşan yünü murâd olunur. Zîrâ bu huşuşda ziyâde ⁽⁶⁾ kuvveti vardır.

Vec: Türkîde egir dedükleri ma‘rûf kökdür. Nebâtunuñ yaprağı süsen ⁽⁷⁾ yaprağı gibidür lâkin bu andan incerek ve uzunraqdur ve kökleri ki egirdür birbirine ⁽⁸⁾ şolaşık ve egriligi vardır ve üzerinde boğunları vardır. Rengi beyâza ve kızzılığa ⁽⁹⁾ mâyildür, keskin ve dili incidicidür ammâ lezzeti yaramaz degüldür. Eyüsi oldur ki beyâz ⁽¹⁰⁾ ve şık olup yênmiş olmayup çolu ve râyihası hoş ola. Ammâ vec deyü ıtlâk ⁽¹¹⁾ olunduğda murâd kökleri olur. şabî‘atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Eger şu ile çaynadup ⁽¹²⁾ şuyın içseler bevli idrâr êdüp göğüs ve yan ağırlarına ve ciger ve bağarsuğ ağırlarına ⁽¹³⁾ ve sîñirli şaraca et ezilmesine ve berelenmesine ve şalağ ağırlarına ve şatılıklarına nef eder ⁽¹⁴⁾ ve ruşubet çoğluğı ile sidük şamlamasına nef eder ve zehrlü cânverler şoğduğına, ⁽¹⁵⁾ huşuşan bârid olanlara ziyâde nef eder. Rağm ağırları için bişürülmiş içine ⁽¹⁶⁾ oturalar. Tâzesinüñ uşâresi gözde olan zulmeti cilâ eder. Çeynemesi şovuğdan ⁽¹⁷⁾ ve yelden dişler ağırlarına nâfi‘dür. Sevdâvî ve şovuğdan olan seşac ya‘nî bağarsuğlar ⁽¹⁸⁾ şazınmaq marazına nef eder. Gevşek olan şişleri ve eñ yerlerinde olan ruşubetleri ⁽¹⁹⁾ kırudur ve reng-i rüyî şâf êdüp cimâ‘ı ziyâde eder. Dil ağırlığın ve sözi [766a] ⁽¹⁾ <ve sözi> ıztırâb ile söylemegi giderür ve yağı êtmekle şalağ altında şuyılan acılığı ⁽²⁾ ve elemi tağlîl êdüp giderür. Eger rub‘ dirhem miğdârın çeyneyüp yutsalar bağarsuğlarda ⁽³⁾ olan ağırıyı giderüp nef eyleye. Şovuğ olan ma‘ideyi ıssıdıp ma‘idede olan ⁽⁴⁾ balğamları cilâ eder ve çanı ıssı eder. Ammâ mizâcları ıssı olanlara zarar eder ⁽⁵⁾ ve şanın yağar. Ammâ mizâcları şovuğ ve şocalara nef

édüp sınırlarını ıssıdır ⁽⁶⁾ ve pāk eder. Pes fâlic ve hâder ki a'zâ uyuşmağdur anlara nef' eder. Dil ⁽⁷⁾ üzerine koyup tutmağ dili cilâ édüp ağırlığına nef' eder ve yelleri ⁽⁸⁾ tağıdır ve 'avrat götürse hayzını yüride. Bedeli veznince kemmün-ı Kirmânî ⁽⁹⁾ ve şülş-i vezni râvend-i Çinîdür. Ba'zılar demişler bulunmasa bedeli vezni ve rub^c ⁽¹⁰⁾ vezni kıaranful ağacınıñ budaklarındandır.

Vahşizak: Fârisî vahşizek ⁽¹¹⁾ isminden ta'rib olunmuşdur. Şîh ki muqaddemâ harf-i şinde zıkr olunmuşdur ⁽¹²⁾ anuñ Hôrâsân'da olanınıñ ismidür. Ba'zılar demişler afsentîn ki pelin ⁽¹³⁾ demekle ma'rûfdur anuñ bir gūnesidür. Ba'zılar demişler 'ubeyserân ki zıkr ⁽¹⁴⁾ olunmuşdur anuñ Hôrâsânîsidür. Muhaşşal-i kelâm budur ki afsentîne beñzer şaruya ⁽¹⁵⁾ mâyil ve ağır râyihaludur. Hôrâsân'da ma'lûmdur. Şoğulcan ve habbü'l-ķar' dedükleri ⁽¹⁶⁾ kıurdarı ziyâde çıkarur. Tabî'atı derece-i şâniye evvelinde hârr u yâbisdür. Eyüsi ⁽¹⁷⁾ oldur ki şaruya mâyil yaşıl olup ziyâde acı ola. İsti'mâli câyiz olan ⁽¹⁸⁾ miğdâr bir mişķâle dekdür. Ğayrı nesne ile ve yalınuzından iki mişķâle dek câyizdür. ⁽¹⁹⁾ Ba'zılar demişler başa zarar eder. İşlahı türmüs iledür. Bulunmasa bedeli şîh-i Ermen'den [766b] ⁽¹⁾ vezninedür.

Veda: Türkide boncuğ dedükleri nesnelereñ bir gūnesidür ki ⁽²⁾ beyân olunur. Sümüklü böcek kıabuğlarından bir gūne ufağıdır, bâklâ kıadar olur. ⁽³⁾ Muqaddemâ sümüklü böcekler kıabları ve sâ'ir hayvancuğlar kıabları ve aña beñzerler zıkr ⁽⁴⁾ olunmuşdur. Bu dağı kıuvvetde ve te'sirde anlar gibidür lâkin bunuñ yübüseti Ğayrıdan ⁽⁵⁾ ziyâdedür ve deryâda ve kıarada dağı bulunur. Huffü'l-ğurâb ya'nî kıarğa edügi ⁽⁶⁾ dedükleri kıabuğ ki zıkr olunmuşdur bunuñ bir nev'idür. Eger boncuğı yaqsalar ⁽⁷⁾ ziyâde cilâ édüp harâret ve yübüset verici ola ve eger sirke ile behaķa ⁽⁸⁾ ve temregüye sürseler cilâ édüp gidere ve gözde olan beyâzı cilâ édüp ⁽⁹⁾ gözi keskin eyleye. Eti bedene batmış olan hürmâ dikenini ve Ğayrıyı taşra çeker ⁽¹⁰⁾ ve eger anuñla yaķı etseler a'zâda olan fâsid ruṭubetleri ve gevsək şışleri ⁽¹¹⁾ kıurıdup gidere. Yaķı etmekle istişķâlulara nâfi'dür ve eger yaķmadın muhkem dögüp ⁽¹²⁾ incelenmişinden beyâz şarâb ile rub^c dirhem miğdârı içseler bağarsuğlarda olan ⁽¹³⁾ çıbanlara nef' eyleye ve ibtidâdan olmasına mâni' ola.

Vedah: Kıoyun ve sâ'ir ⁽¹⁴⁾ hayvânlar tülerine derden ve Ğayrıdan hâşıl olup yapışup kıalan nesnelere ismidür. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar demişler zift ismidür, harf-i zâda zıkr olunmuşdur.

Verd: ⁽¹⁶⁾ Güldür ki ma'rûfdur ve sâ'ir her ağacın çiçeğine dahı verd dërler lâkin verd dëyü ⁽¹⁷⁾ ıtlâk olunduğda Bağdâd ve sâ'ir vilâyetlerde çoğmağ için ma'rûf ve meşhûr ⁽¹⁸⁾ olan gül murâd olunur. Verd kızıl olur, beyâz olur, şaru olur. ⁽¹⁹⁾ Kızıl olana lisân-ı 'Arabda havcem dërler ve beyâzına veşîr dërler ve yemişi ki düğmesidür [767a] ⁽¹⁾ <düğmesidür> aña vedîk dërler. Verdden ziyâde kuvvetlüsü ve eyüsü oldur ki tamâm ⁽²⁾ açılmış olmayup açılmağa başlamış gönca ola. Her ne deñlü ziyâde açılmış olursa ⁽³⁾ aña göre kuvveti za'if olur. Eyüsü oldur ki şusuz yerlerde bitüp harâreti ⁽⁴⁾ kavî ola. Gül tabî'atı ıssı ve laţîf kuvvetlerden ve bârid ve ğalîz kuvvetlerden terkîb ⁽⁵⁾ olunmuşdur ammâ harâreti ğalîbdür. Ekşer eţîbbâ-yı mücerrebîn ıtlâk êtdiler ya'nî dediler ki ⁽⁶⁾ tabî'atı derece-i ulâda bâriddür ve derece-i şâniye evvelinde yâbisdür ve kuru olanında ⁽⁷⁾ kâbilîk ziyâdedür. 'Uşâresi ya'nî şıķındusı ağrısı olan göze eyüdü. ⁽⁸⁾ 'Uşâresi sükker ile veyâhüd kurasını şuda bişürüp ağrısı olan başa ⁽⁹⁾ ve göze ve kulağa sürmegile ve tamlatmağıla nâfî'dür, eyüdü. Mazmaza êtmekle diş ⁽¹⁰⁾ etlerin pekişdürür ve eger bişürüp ba'dehu dögüp şıķmadın anuñla yaķı êtseler ⁽¹¹⁾ göbekden aşğada olan ıssı şışlere nef eyleye ve eger içseler ma'idede olan ⁽¹²⁾ yaşluğa nef eyleye ve güli yaķup göz kapaķlarını ıslâh için göze sürme gibi ⁽¹³⁾ çekerler. Gül içinde olan ufaķ toħm gibi nesne ki haķîkatde toħm degüldür eger anuñ ⁽¹⁴⁾ kurasını kesilmiş olan dilçük üzerine ekseler kanını dîndüre ve eger anuñla ⁽¹⁵⁾ üzerine sürseler mâddeler dökülmesine mâni' olup ve kavî êdüp mâddeler kâbül ⁽¹⁶⁾ êtmez eyleye. Diş etlerin muħkem êdüp kavî êder ve mâddeler kâbül êtmesine mâni' ⁽¹⁷⁾ ola ve eger gül düğmeleri ki yemişidür anuñ kurasını toħmı ile dögüp saħķ êtseler ⁽¹⁸⁾ 'ilâca kâbil olmayup eskiden olan ishâli tutup kese ve eger şovuk şu ile ⁽¹⁹⁾ içseler kan tükürmeyi kesüp ziyâde çoğ aķup isrâf olan kanı men' eyleye. [767b] ⁽¹⁾ Miķdâr-ı şerbeti iki dirhem miķdâra dekdür. Şovuk olan ma'ide ve cigere kuvvet ⁽²⁾ vëricidür. Cigerde ve ufaķ ince tamarlarda olan süddeler ki harâret ⁽³⁾ veyâhüd bürüdet sebebi ile ola ol maķüle süddeleri fetħ êdüp giderür, ⁽⁴⁾ boğaza eyüdü. Eger 'asel ile bişürüp anuñla ğargara êtseler âvâzi ⁽⁵⁾ şâf eyleye. Koķulamağıla öksürüğü harekete getürür, huşuşan mizacı ıssı ⁽⁶⁾ veyâhüd dimağı za'if olanlarda ziyâde tahrik êder ve bu maķüle kimesnelerde ⁽⁷⁾ nezleler peydâ êtmez. Hünfesâ ki poħ böcegi dedükleridür anuñ üzerine güli bıraķsalar ⁽⁸⁾ katlı oluna. Gül koķulamağ maħmûrlığı giderür

ammâ ba'zı mizâcda taħrîk eder. ⁽⁹⁾ Gül döşenüp üzerinde yatmak cimâ'ı za'îf eder. Ba'zılar dërler çok çoķulamak ⁽¹⁰⁾ daħı za'îf eder. İşlâhı turunç çiçeği iledür. Gül, balgâmi ve şafrâyı ishâl eder ⁽¹¹⁾ ve çok hareket ve kir pas sebebi ile uyuluklar arasında ve ҡoltuklarda ovulmak ⁽¹²⁾ ile olan çibanelara nef eder ve derin olan irinlü yaralarda ve çibanelarda ⁽¹³⁾ et bitürür ve yaķı etmekle ħurmâ dikenini ve sâ'ir dikenleri çıkarmakda yardım ⁽¹⁴⁾ eder. urusını Şu ile bişürüp göz apaqlarına ursalar atılığını ⁽¹⁵⁾ taħlîl edüp gidere. Gül, albe uvvet verici ve feraħ vericidir. Ħarâretten ⁽¹⁶⁾ olan yürek oynaması ve uş gitmesine nâfi'dür, ħuŐuŐan Şuyı ki ħarf-i ⁽¹⁷⁾ mîmde zıkr olunmuşdur ziyâde nâfi'dür. Tıdaqlar ve sâ'ir yerlerde olan abarlar ⁽¹⁸⁾ gül urusını ekmek nef eder. Gülden Şarâb ve mürebbâ ederler, ikisi daħı ⁽¹⁹⁾ niçe marâzlara nâfi'dür. Eger Şarâbı ve mürebbâsı mürekkebâtda zıkr olunur. Eger tâze yaprağını [768a] ⁽¹⁾ <yaprağını> ezüp göze yaķı etseler göze mâddeler dökülmesine mâni' ola. Kezâlik ⁽²⁾ ağrısı olan yere yaķı etseler ağrıyı sâkin eyleye, ħuŐuŐan ħulbe ki boy ⁽³⁾ toħmıdur anuñla olursa ziyâde sâkin eyleye ve eger urı güli, ħuŐuŐan beyâzını ⁽⁴⁾ dögüp ince edüp çiçek marâzı veyâĥüd ħaŐbeleri olanlaruñ dökelerine ⁽⁵⁾ ekseler ziyâde nef edüp çiçekleri ve ħaŐbeleri uruda. urı gül aması ⁽⁶⁾ olan raħmlere yaķı etmekle ve üzerine ekmegile nâfi'dür. Zîrâ urutması ⁽⁷⁾ ve ħoŐ râyiĥalu etmeksi vardur. Eger gül Şuyı ve sükker-i Őaberzed ile cüllâb etseler ⁽⁸⁾ yangını ve Şusuzluğı ve sıtmaları olanlara nâfi' ola. Gülden bir Şınıf ⁽⁹⁾ vardur ki aña verd-i ıĥâb ya'nî aĥbeler güli dërler içi ızıl ve üsti Şaru olur ⁽¹⁰⁾ ve diyâr-ı Kûfe'de çok olur. Bu Şınıf a'zâya uvvet verüp başda olan ⁽¹¹⁾ yangını ki keskin buĥârlardan ola anı sâkin eyleye.

Verd-i müntin: ⁽¹²⁾ Çirkîn râyiĥalu gül demekdür. Murâd, anun dëyi muaddemâ ħarf-i elifde zıkr olunan ⁽¹³⁾ devâdur. Tıabî'atı ziyâde ħarr u yâbisdür. Köki 'aırarĥâ te'Şîrin eder ve yamak ⁽¹⁴⁾ uvveti andan ziyâdedür, zehrdür. İçerüden isti'mâli bir vechle câyiz degüldür. ⁽¹⁵⁾

Verdü's-sibâĥ: Çora yerler güli demekdür. Murâd, 'ulleyü'l-kelb ya'nî kelb ⁽¹⁶⁾ böğürtleni dedükleri dikendür. Nitekim ħarf-i 'aynda zıkr olunmuşdur.

Verdü'l-ĥamîr: ⁽¹⁷⁾ Verdü'l-ĥimâr daħı dërler ya'nî eşekler güli demekdür. Murâd ĥaĥmî çiçeğidür ki ħarf-i ĥâda ⁽¹⁸⁾ zıkr olunmuşdur.

Verd-i defrā: Mağrib'de haṭmī çiçeğinin ismidür. Nitekim zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁹⁾

Verd-i Şinī: Çin güli demekdür. Murād, nesrīn dedükleri güldür ki ḥarf-i nūnda [768b] ⁽¹⁾ zıkr olunmuşdur.

Vers: Yemen'den gayrı vilāyetlerde olmaz bir ağaç ḥamlidür ⁽²⁾ ya'nī andan ḥāşıl olur. Ol ağacı yere eküp bitdükden şofra on yıl ve daḥı ⁽³⁾ ziyāde yerde tırup her yıl yapraklanır ve çiçeklenür ve yemiş vürür. Vilāyet-i ⁽⁴⁾ Yemen'den za'firān ufaqlanmışı gibi getürürler. Vers dēyü itlāk olunduğda ⁽⁵⁾ murād bu maḫūle Yemen'den getürdükleri olur. Ba'zı vers olur ki şarulığı ⁽⁶⁾ altundan ziyādedür. Bir sınıfı daḥı olur ki aña Ḥabeşī dērler, zīrā siyāhdür. ⁽⁷⁾ Ba'zısı daḥı Hindīdür ziyāde kızıl olur. Ba'zılar dēmişler muḫaddemā ḥarf-i kāfda ⁽⁸⁾ kürküm dēyü zıkr olunan devā vers ağacının kökleri dür ammā bu ḫavl şābit ⁽⁹⁾ degüldür. Vers dānesi ya'nī toḫmı māş ki ḫara merdüme dür aña beñzerdür. Versün ⁽¹⁰⁾ eyüsi oldur ki tāze olup şaru ya māyil kızıl ola. Ṭabī'atı derece-i şāniyede ⁽¹¹⁾ ḥārr u yābisdür, ḫābizdur. Vers ile geyesiler daḥı boyarlar, kızıl ⁽¹²⁾ şaru boyar. Yüzde ve sā'ir yerlerde olan lekeye sürseler cilā édüp ⁽¹³⁾ pāk eyleye ve içmekle baraş ve behaḫ-ı ebyaza nef' eder ve üzerlerine sürmegile ⁽¹⁴⁾ sa'fe dedükleri ḫurı sivilci ve ḫıbanlar ve gicik ve temregüyi giderür ve cimā'a ⁽¹⁵⁾ ḫuvvet vürür. Ba'zılar dērler vers ile boyalı olan geyesiler geymek cimā'a taḫrīk ⁽¹⁶⁾ édüp cimā'a yardım eder. Miḫdār-ı şerbeti mişḫāl miḫdāra dekdür. Ba'zılar ⁽¹⁷⁾ dēmişler öykene zarar eder. İşlāḫı 'asel iledür. Ba'zılar dēmişler vers gökden ⁽¹⁸⁾ yağar nesnedür, devşürilüp vers olur ammā bu kelāmda nazar vardur.

Verşān: Bağdād cāniblerinde olur ögeyik büyücek ve tavuḫdan [769a] ⁽¹⁾ <ve tavuḫdan> küçük siyāha māyil ma'rūf bir ḫuşdur. Ṭabī'atı ḥārr u yābisdür lākin gögercinler ⁽²⁾ etlerinden eti ḫafifraḫ ve yābisraḫdur ve ḫarāret vürmesi azdur. Mizācları ıssı ⁽³⁾ olanlara işlāḫı budur ki sirke ile bişüreler ammā mizācları şovuḫ olanlara ⁽⁴⁾ şu ve tuz ve azacuḫ noḫūd ile bişüreler. Böyle olıcaḫ ma'ideden ve ḫarından ⁽⁵⁾ ḫıḫması tızce olur ammā kebāb étmesi yaramazdur. Ba'zılar dēmişler dāyimā etin ⁽⁶⁾ yemek ādemi ḫirkīn ve yaramaz ḫüyü eder ve ḫarnı ḫabz eder.

Verel: ⁽⁷⁾ 'Avâmu'n-nâs veren dërler. Vezeğa ki ma'rûfdur anuñ şeklinde kuyruğı kalıñ ⁽⁸⁾ ve uzun bir hayvândur, hattâ ba'zılar keler gibidür dërler. Tabî'atı ziyâde hârr u yâbisdür, ⁽⁹⁾ yılan etinden kavî olmağa yaklaşur. Eti kavîdür, üzerine eti ile ⁽¹⁰⁾ yağı etseler bedene batmış olan hurmâ dikenî ve ğayrıyı taşra çeker. Tersî ziyâde ⁽¹¹⁾ hârdur, gözde olan beyâzî giderür, mücerredür. Saç şağal döküldüğü ⁽¹²⁾ yere sürmegile saçları bitürür ve yüzde ve ğayrı yerde olan leke ve barası ⁽¹³⁾ ve temregüyi cilâ édüp giderür ve eger bu hayvânı boğazlayup kıanı ile ⁽¹⁴⁾ çölmek içine bırağup ve yağ ile tâ müherrâ olıncaya dek bişürüp oğlancıklar ⁽¹⁵⁾ başlarında ferfâsa dëdükleri marâza ve kele anuñıla 'ilâc etseler bir vechle ⁽¹⁶⁾ nef' eyleye ki aña beñzer devâ olmaya ve eger içi yağıyla zekeri ovsalar büyük ⁽¹⁷⁾ éde ammâ muhkem ovmağ gerekdür. Bulunmasa bedeli sağanķûruñ iç yağıdır ⁽¹⁸⁾ ve eger etin a'zâdan biri üzerine şarup bağlasalar ol 'uzvı semirde. ⁽¹⁹⁾ Zîrâ kuvveti ve çekmesi ziyâdedür.

Varak: Yaprakdur. Eger nebât ve eger ağaç [769b] ⁽¹⁾ eczâsındandır her yaprak ki 'ilm-i tıbda nef'i ola ağacı ile veyâhüd nebâtı ise ⁽²⁾ nebâtı ile zıkr olunmuşdur. Murâd olunduğda bitdüğü nesne ki ağacı veyâhüd nebâtıdır ⁽³⁾ andan görile.

Vezeğa: Ma'rûf hayvândur. Harf-i sînde sâmm-ı ebraş ⁽⁴⁾ dëyü zıkr olunmuşdur.

Vesah: Kir ve pas dëdükleridir. İtlâk olunduğda ⁽⁵⁾ insânda olan kir ve pas murâd olunur. Vesah insânuñ bedeninden ve bedeninde ⁽⁶⁾ olan kıll diplerinüñ açık olanlarından çıķup cem' olan fazlalara ⁽⁷⁾ ya'nî bedene sînmeyüp kalan nesnelerdür ammâ kulağlarda olan kirler az ⁽⁸⁾ olup ziyâde acılığı olmağıla zamân-ı kadîmde olan tabîbler anı zıkr ⁽⁹⁾ étmediler. Ba'zılar dërler eger kurulğan ve sâ'ir tırnağlara yakın olan çıban ⁽¹⁰⁾ ve şiş üzerine kıosalar gidere. Bedende olan sâ'ir kirlerden anuñ ⁽¹¹⁾ harâreti ve yübüseti ziyâdedür. Cemî'an kirlerüñ tabî'atları hârr u yâbisdür. ⁽¹²⁾ Ba'zılar dëmişler kulağlar kiri kıatlı edicidir, istiskâ marâzın peydâ éder. ⁽¹³⁾ Ğayrı menâfi'î mahallinde görile.

Vesahu'l-kevâ'ir: Arı kıovanları kiri dëmekdür. ⁽¹⁴⁾ Bal mûmı ve bal anuñ içinde olan nesneden ğayrı kıovanuñ kıapularında ⁽¹⁵⁾ ve içërusinde

bulunur âher nesnedür. Eyüsi oldur ki rengi kızıla mâyl olup ⁽¹⁶⁾ şakız gibi çekile ve râyıhası hoş ola. T̄abî'atı hârdur, laḫîfdür. H̄arâreti ⁽¹⁷⁾ derece-i şâniye âhîrine erişür. Üzerine yaḫı etmekle bedene batmış olan h̄urmâ ⁽¹⁸⁾ dikenî ve ğayrıyı taşra çeker ve eger yaḫup buhârına t̄ursalar eskiden olan ⁽¹⁹⁾ öksürüğe nef' eyleye ve eger temregü üzerine ḫosalar cilâ edüp gidere [770a] ⁽¹⁾ <gidere>.

Vesme: Çivit dedükleri boya andan h̄aşıl olduĝu nebâtuñ ⁽²⁾ yapraĝıdur. Nitekim ḫarf-i nûnda nîl ve nîlec dëyü zıkr olunmuşdur.

Veşîc: ⁽³⁾ T̄ā'ife-i 'Arab yanlarında bu ismle ma'rûf bir ağaçdur. Ziyâde toĝrudur, ⁽⁴⁾ toĝrulukda anuñıla ḫarb-ı meşel ederler ve andan rimâh ya'nî gönderler ederler. ⁽⁵⁾ Bu ağaç ziyâde ḫatı ve muḫkemdür. T̄aş olan taĝlarda ve yarıḫlarında biter. ⁽⁶⁾ Yaprāĝı kişnîc yapraĝına müşâbihdür ve budakları incedür. Boĝumlu kökleri vardur, ⁽⁷⁾ topalaḫ dedükleri köklere müşâbihdür. Lezzeti kekredür, ḫuvveti derece-i şâniye âhîrinde ⁽⁸⁾ bârid-i yâbisdür. Eger köklerini ḫurıdup ve ince dögüp nışf mişḫâl miḫdârın ⁽⁹⁾ rufudân yumurda içinde aç ḫarnıyla içseler gögüsde olan perdelerde ⁽¹⁰⁾ olan çatlaĝı ve kemik ırĝalanmasını ve düşmek veyâhüd ḫatı nesne ⁽¹¹⁾ dutunmaḫdan kemikte olan bereyi ve ezigi işlâh edüp göĝsi eyü eyleye. ⁽¹²⁾ Bu vechle içmesi beze sürüp yaḫı etmekden enfa'dur. Eger bu kökleri bir miḫdâr ⁽¹³⁾ ıdhîr ile bişürüp 'avrat içinde otursa raḫmlerinden ziyâde ḫan ⁽¹⁴⁾ ve ruḫûbetler aḫmasına mâni' ola.

Vuşc: Uşak ki ḫarf-i elifde zıkr olunmuşdur ⁽¹⁵⁾ ta'rib olunup vuşc dërler.

Vaşak: Vaşak dedükleri ma'rûf ⁽¹⁶⁾ kürkdür ki bir ḫayvândan alurlar. T̄abî'atı h̄arr u yâbisdür, ziyâde ıssıdıcıdur ⁽¹⁷⁾ ve cimâ'a taḫrîk edüp cimâ'a yardım edicidür ve arḫayı ıssıdıcıdur. ḫocalara ⁽¹⁸⁾ nâfi'dür, bögreklere ve ḫavuĝa ve arḫaya nâfi'dür. Ammâ mizâcları ıssı olanlara ⁽¹⁹⁾ ve şarâb içenlere anı geymek eyü degüldür. Dâyimâ anı geymek ve dōşenmek niḫris [770b] ⁽¹⁾ ve bevâsîr marazlarından emândur.

Va'al: Yabân şıĝırınıñ erkeginüñ ismidür. ⁽²⁾ Mizâcı h̄arr u yâbisdür. Ba'zılar anı baḫar-ı ehli' üzerine tafḫîl ederler ya'nî andan ⁽³⁾ yegdür dërler. Mizâcları şovuk ve ruḫûbetlü olanlara nâfi'dür, bedenlerin ḫavî eder ⁽⁴⁾ ammâ ğalîz ve sevdâvî hıḫlar peydâ eder. İsti'mâl edenlere evlâ budur ki ziyâde

(5) muhkem bişürüp müherrâ edeler ve ğalîz nesnelere siindirici ve inceldici nesnelere (6) yeyeler. Sirke ve mirî bu bâbda 'azîm nâfi'dür ve ğah bedenlerinden sevdâyı ihrac (7) edüp ekser-i evkâtda şuyı tatlu hammâmlara gireler.

Vağd: İsm-i 'Arabîdür. (8) Bâdincân ki ma'rûfdur ve zîkr olunmuşdur anuñ ismidür.

Vuql: İsm-i 'Arabîdür. (9) Muql ki muqaddemâ beyân olunmuşdur anuñ kurusunuñ ismidür ve muql muqaddemâ devm dëyü (10) beyân olunan ağacın yemişidür. Ba'zılar dërler muql dedükleri gibi vuql dağı ıtlâk (11) ederler ğayrı degüldür.

Veleb: Südlügen nebâtâtdan birisidür. Ba'zılar muqaddemâ (12) harf-i elifde eleb dëyü zîkr olunan zehr ağacıdur demişler ammâ bu kelâm ğalağdur, (13) âher kuşdurıcı ve ishâl edici nebâtdur. Bu nebât bir arşun deñlü uzar ve yaprağı (14) zeytün yaprağı gibidür ve ziyâde yaşıldur. 'Acâyibdendür ki eger anı yukarusına (15) toĝru keserlerse yaprağı ve içi ve tohmı kuşdurıcı olur ğayrı olmaz ve eger aşâğasına (16) keserlerse ancak ishâl eyleye. Zehr-i kıatıldür, be-her-hâl andan şakınmağ lâzımdur. (17) İsti'mâl olunduğda nişf dirhemden ziyâde etmeyeler, 'asel ve içinde benefşe (18) kaynadılmış şuyı ile isti'mâl edeler.

Harfü'l-hâ'

(19)

Hâsmünyâ: İsm-i Nabaîdür. Bir nebât ismidür ki baldırı uzar ve üzerinde [771a] (1) <ve üzerinde> yelmeşik ruçubeti ve püsi vardır ve budakları vardır ki üzerlerinde diken (2) gibi ince yaprakları vardır ki zâhir olmayup ğerü budaklara yapışur. Qalın (3) köki vardır, köki qarış deñlü uzar ve yer içine uzanduçça incelenür (4) hattâ giderek fetil gibi olur. Üsti siyâh bir dâne kökdür ve yerden (5) taşra kökinün tarafı küçük kavun gibidür. Çigle ve şuda bişmişile yenür. (6) Ba'zılar andan etmek ederler ve züm ederler ki bir kimesne andan yeyüp 'avratı ile (7) cimâ' eylese 'avratı erkek toĝura. Yemesi qalbe kuvvet verüp beden şihhatin (8) hıfz eder. Eger çigi ve eger bişmiş oksürüğe nef eder ve eger şuyı içinde (9) bişürüp yürümege qâdir olmayan oĝlancıklar şuyı içinde otursa anlara (10) kuvvet vere. Zann olunur ki tabi'atı derece-i ulâ âhîrinde hâr u yâbisdür. Tâ'ife-i (11) Nabaî bu kökte çok menâfi' da'vâ ederler ve dërler ki hâşşasıdır. (12)

Hâl-i bevva: Kâkule-i şağîredür ki harf-i kâfda zıkr olunmuşdur.

Hâlük: ⁽¹³⁾ Ehl-i Mısr yanlarında ca^fil ki harf-i elifde esedü'l-^cades dëyü zıkr olınan nebâtur, ⁽¹⁴⁾ anuñ ismidür. Ammâ Bağdâd ve ğayrı vilâyetlerde semmül-ğâr ya^{nî} sıçan otı dëdükleri ⁽¹⁵⁾ toprak ismidür ki muğaddemâ harf-i şînde şük dëyü zıkr olunmuşdur.

Hebîd: ⁽¹⁶⁾ Habb-ı hançal ya^{nî} Ebû Cehl karpuzı dëdükleri devânuñ ki ma^rrûfdur anuñ çekirdegidür. ⁽¹⁷⁾

Hüdhüd: Ma^rrûf kuşdur. Üzerinde şaru ve siyâh noqtaları vardır ⁽¹⁸⁾ ve başında tüyden tâcı vardır. Mizâcı ziyâde hârr u yâbisdür. Şusuz beyâ-bânlarda ⁽¹⁹⁾ olan kuşların harâretinden harâreti çok ziyâdedür. Harâreti yırtıcı kuşlar [771b] ⁽¹⁾ ve zehrlü cânverler iç yağınun harâretine yaklaşur. Eger etin şu ve torak otı ile ⁽²⁾ bişürüp kûlenci olan kimesneye etinden yëdürüp ve şuyından içürseler nef eyleye. ⁽³⁾ Unutsağ olan kimesneye gözün aşakoyup götürse nesne unutmaya ve eger unudursa ⁽⁴⁾ gërü tîz hâtırına gele ve eger cüzâm marazına uğramağdan havf eden kimesne üzerine ⁽⁵⁾ aşakoyup götürse cüzâm marazından emîn ola ve eger eskiden varısa ziyâde olmasına ⁽⁶⁾ mânî^c ola. Eger tüylerin yakup tütsi etseler zehrlü cânverleri kaçıra ve eger kimesne ⁽⁷⁾ anı bile götürse haşmına ğâlib olup murâdına erişe. Dilinde dağı bu hâşşa vardır ⁽⁸⁾ ve haşmı anı qahr edemeye. Gözde olan beyâza qanın tamlatsalar beyâzı gidere. ⁽⁹⁾ Eger iligi ile gögercinler durduğı yere tütsi etseler gögercinleri incidür hayvân oraya ⁽¹⁰⁾ yaklaşmaya ve eger hüdhüdi boğazlayup cemî^can endâmı ile bir ev kapusına aşakosalar ⁽¹¹⁾ ol evde olanların cümlesi sihr ve yaramaz gözden emîn olalar ve eger muşîbetlü ve tasalu ⁽¹²⁾ olan kimesneye etinden yëdürüp ve dimâğından henüz şıkmış şîr-i rûğan ile ⁽¹³⁾ burnından içerü ağıtsalar hüznin giderüp elemin zâyil eyleye ve eger hüdhüd bağarsuğların ⁽¹⁴⁾ kurıdup ve süsen ile döğüp ince édüp ve tâze şîr-i rûğan ile qarışdurup ⁽¹⁵⁾ saçlara sürseler siyâh édüp kıvırcık eyleye ve eger bir kimesne alt çeñesini üzerine ⁽¹⁶⁾ aşakoyup götürse halk anı seve. Eger qanadı ile qarınca evlerin tütsüeseler qarincalar ⁽¹⁷⁾ kaçup gide ve eger dîvâne olan kimesneye hüdhüd ibigi ile tütsi etseler nef eyleye ⁽¹⁸⁾ ve eger meshûr ya^{nî} sihr kâr etmiş olan kimesneye eti ile tütsü etseler eyü ede. ⁽¹⁹⁾ Fağîr mütercim der ki bu hayvândaki bu menâfî^c zıkr olundu şîhhatinde nazar vardır. Şahîh olduğı [772a] ⁽¹⁾ <olduğı> tağ-

dîrce bi'l-hâşşiyedür bi'l-keyfiyye degüldür. Nitekim merhûm İbn Baytâr bu ma'nâyı taşrîh⁽²⁾ etmişdür.

Hernüve: Kıarnuva dağı dâhı dârler. Lisân-ı âherden ta'rib olunmuş ismdür.⁽³⁾ Ba'zılar demişler ki 'üd ağacının yemişidür. Fülfulden küçük dânelerdür ki azacuk şaruluğa⁽⁴⁾ mâyildür, koçulandukda 'üd râyihası toylur. Birkaç kuvvetden terkib olunmuşdur⁽⁵⁾ lâkin derece-i şâniyede hârdur demek şâdık olur ve ruḫbet ve yübüsetde i'tidâl üzredür.⁽⁶⁾ Boğaz ağrısına eyüdü, kıarnı yumışadur ve cilâ édüp laḫif eder ve bögrekler ve kıavugı⁽⁷⁾ ıssıdup cimâ'a taḫrîk eder. Şu ile bişürülmiş sidüğü yüridür ve şu yollarında⁽⁸⁾ olan taşları ufaqlar ve ma'ideye kuvvet vârup hazma yardım eder. Miḫdâr-ı şerbeti⁽⁹⁾ üç dirhem miḫdâra dekdür. Çeynemesi sâ'ir vücûh isti'mâlınden enfa'dur. Bedeli kıâkule-i⁽¹⁰⁾ şâğıre ve kebîredür.

Hürd: Muḫaddemâ harf-i kâfda kürküm dâyu zıkr olunan devâdur.⁽¹¹⁾

Harḫâlûs: İsm-i Yünânîdür. Ba'zılar demişler muḫaddemâ harf-i bâda baḫla-i Yehûdiyye⁽¹²⁾ dâyu zıkr olunan nebâtdur ve ba'zılar demişler harf-i ḫâda ḫassü'l-ḫımâr dâyu zıkr olunan⁽¹³⁾ nebâtdur ammâ ḫaḫîḫatde beyâ-bânî hindebâdan bir nev'dür. Ba'zılar ḡalaḫ édüp şincârdur⁽¹⁴⁾ demişler.

Herḫumân: Fârisîden ta'rib olunmuş ismdür. Muḫaddemâ harf-i cîmde cûlbân⁽¹⁵⁾ dâyu zıkr olunan dâneye beñzer dânelerdür. Ba'zılar dârler cûlbân kendüsidür ammâ böyle⁽¹⁶⁾ degüldür. Zîrâ herḫumânda kıızılıḫ ve siyâhılıḫ vardur ve cûlbân siyâha mâyil⁽¹⁷⁾ yaşıldur ve nebâtu buğday gibidür ve yemişi iki bölünmüş kıılıflar içindedür. Ṭabî'atı i'tidâl⁽¹⁸⁾ üzre bâriddür, bir miḫdâr kıâbizlığı dağı vardur. Unından yağı édüp ıssı şışlere⁽¹⁹⁾ ibtidâsında nef' eder ve andan bulğur ederler. Yağsuz olursa kıarnı kıabz eder. [772b]⁽¹⁾ Eger vâfir bâdem yağı ile olursa öksürüğe nâfi' ola. Hazmı geç ve ağırdu⁽²⁾ lâkin buḫâr edici degüldür ammâ yellüdü. İşlahı sirke ve kemmûn ile yâyüp⁽³⁾ ve vâfir fırsâda yağ ve sâ'ir yağlar ile yemekdür ve üzerine lîmûn ve ayva şormaḫdur,⁽⁴⁾ aşığa indürür. Zîrâ eger ma'ide ağzına yukaru gelirse fesâda varup⁽⁵⁾ şıḫlet vârup. Ṭatlular dağı aşığa indürecek deñlü eyüdü.

Hezâr-cuşân:⁽⁶⁾ İsm-i Fârisîdür. Ma'nâsı biñ arşun demekdür. Murâd muḫaddemâ harf-i fâda fâşirâ⁽⁷⁾ dâyu zıkr olunan devâdur.

Heşt-dehân: İsm-i Fârisîdür. Şâhib-i kitâb eydür: ⁽⁸⁾ Ma‘nâsı Hind ağacı demekdür ammâ zâhiren ma‘nâsı sekiz ağızlu demekdür ve bu devâ ⁽⁹⁾ hâlâ ma‘rûf degüldür. Tâbi‘atı derece-i şâlişede hârr u yâbisdür. Hâşşası niķris ⁽¹⁰⁾ marâzına nef‘ etmekdür. Bulunmasa bedeli veznince kaçntüryün-1 rakıķdür. Ba‘zılar demişler ⁽¹¹⁾ bedeli ıdķır köklerinden mişli ve niş vezni mişli ‘urûķ-ı şufrdur. Ba‘zılar ⁽¹²⁾ demişler mişli ve iki sülüşü kadar besbâsedür.

Heft-pehlü: İsm-i Fârisîdür. Ma‘nâsı ⁽¹³⁾ yedi eyegülü demekdür. Otluk gibi bir nebâtdur hâlâ ma‘rûf degüldür.

Helyün: ⁽¹⁴⁾ Lisân-ı Yünân’dan ta‘rib olunmuş ismdür. Kıış soñlarında ve yaz evvellerinde bulunur ⁽¹⁵⁾ bir nebâtdur. Yarlardan ve şulu balçıklı yerlerden şular çekildükden soñra ekşer ⁽¹⁶⁾ anda bitüp zâhir olur. Kebere budaķları gibidür, toħmı çivit nebâtının toħmının ⁽¹⁷⁾ küçüklerine müşâbihdür ve kaçatıdır. Bu nebâtı bostânlarda daħı ekerler. Tâbi‘atı derece-i ⁽¹⁸⁾ şâniye evvelinde hârr u raķbdur, harâreti ve ruķubetinden zâhirraķdur. Şusuz yerlerde ⁽¹⁹⁾ olanda yübüset ve harâret ziyâdedür ve taşlıķlarda olan i‘tidâl üzredür [773a] ⁽¹⁾ <üzredür>. Helyün cigerde olan süddeleri açar ve bögreķleri pâk eder ve sidügi ⁽²⁾ yüridür ve bununla ya‘nî sidük ile kaçavuçda olan taşları çıkarur, huşuşan ⁽³⁾ köki bu bâbda ziyâde nâfi‘dür. Zîrâ anuñ tabi‘atı derece-i şâniyede yâbis ve derece-i ⁽⁴⁾ ülâda hârdur. Toħmı daħı böyledür. Bu bâbda ziyâde kuvveti vardır. Toħmının tabi‘atı ⁽⁵⁾ derece-i şâniyede hârr u raķbdur, bevli ziyâde idrâr eder ve cimâ‘ iştihâsını ⁽⁶⁾ harekete getirür. Miķdâr-ı şerbeti iki mişķâl miķdâra dekdür. Ba‘zılar demişler başa zarar ⁽⁷⁾ eder. Işlâķı ‘asel iledür. Helyünün kendüsünün eyüsi oldur ki tâze ve tolu ⁽⁸⁾ ve tîz kırılır ola. Eger şu ile azacuk haşlasalar ba‘dehu yêseler kaçarı ⁽⁹⁾ yumışada. Eger kökini veyâhüd toħmını çeyneseler dişler ağrısına nef‘ eyleye. Helyünün ⁽¹⁰⁾ şuda bişmişinün şuyın içmek bağarsuķlar ağrısına ve gücle efşâna ve yereķân ⁽¹¹⁾ ve ‘ırķu’n-nesâ marâzlarına nef‘ eder. Eger şarâb ile bişürseler ruteylâ dedükleri ⁽¹²⁾ zehrlü büyük örümcek soķduđına nâfi‘ olur ve anuñla mazmaza etmek ⁽¹³⁾ dişler ağrılarına nâfi‘dür. Ba‘zılar demişler eger helyünü şuda bişürüp şuyın ⁽¹⁴⁾ kelb içse kaçat eyleye. Kezâlik kelb yemegine kaçatsalar kelbi kaçat eyleye. Ba‘zılar demişler ⁽¹⁵⁾ eger kaçlar boynuzların yere gömseler helyün bitüre. Helyün yemek der

ve sidük ⁽¹⁶⁾ râyihâsını tağyîr eder ve balğam ve yel sebebi ile olan arka ağrısına nef eder. ⁽¹⁷⁾ Ammâ çok isti'mâl olursa ma'ideyi bulandırıp ta'âmı yuğaru döndürür, ⁽¹⁸⁾ kocalar sidükleri tamlamalarına nef eder. Mizâcları şovuk olanlar yemesinde ⁽¹⁹⁾ işlâha muhtâc degüllerdür. Ammâ mizâcları ıssı olanlar şuda bişürüp sirke ve mirî [773b] ⁽¹⁾ ile yeyeler. Süd ile bişürülmişi dağı mizâcları ıssı olanlara münâsibdür. Et ile ⁽²⁾ bişürülmişi eyüdür, cimâ'a ziyâde tahrik eder. Yalınuzdan kezâlik yumurda ile bişürülmişi ⁽³⁾ ziyâdedür. Yalınuzundan evlâ budur ki şuda bişürüldükde evvel kaynaduğı ⁽⁴⁾ şuyın yabâna atalar. Zîrâ ziyâde keskindür ve gönül bulandırıcıdur ve tatsuzdur ⁽⁵⁾ ve şol ki süd ile bişürülmiş ola veyâhüd tavada yağ ile kavrulmuş ola mizâcları ⁽⁶⁾ ıssı olanlar anı yedükde üzerine sikencübîn içeler. Ğızâ vârmesi hoşçadur, ⁽⁷⁾ hılıları ve ta'âmı inceldür ve tîz hazm olup ğayrıyı dağı hazm eder. Eger tohmını ⁽⁸⁾ 'asel ve bir dirhem belesân yağı ile içseler şu yollarında olan taşları çıkarmakda ⁽⁹⁾ mu'avenet eyleye. Yemesi gözleri keskin edüp göze henüz inmege başlayan şuya ⁽¹⁰⁾ nef eder ammâ dâyimâ yemesi cemî'an ağırları tahrik eder. Eger kökini ince döğüp ⁽¹¹⁾ ağrısı olan ön diş kökine kosalar eger diş çürük ise koparup ⁽¹²⁾ gidere ve eger diş sağ olup mücerred ağrısı olursa ağrıyı sâkin eyleye. ⁽¹³⁾ Ba'zılar derler eger kuru kökin ağrısı olan diş üzerine aşakosalar ⁽¹⁴⁾ ağrıtmayup çıkara. Kökin yalınuz şu ile veyâhüd 'asel ile veyâhüd sükker ⁽¹⁵⁾ ve kavun tohmı ile bişürseler şu yollarında olan taşları ufaqlamakda ⁽¹⁶⁾ ve kavuğ marazların gidermekde ziyâde kavî ola. Sidük yollarında veyâhüd ⁽¹⁷⁾ bögreklerde süddelerden olan boş böğür ağrısına nef eder. Kökin sirke ile ⁽¹⁸⁾ bişürseler dişler ağrısına nef eder. Tohmından 'avrat götürünse hayzını yüride, ⁽¹⁹⁾ talağda olan süddeleri açar. Helyünü aç karnıyla yemek şu yollarında olan [774a] ⁽¹⁾ <olan> taşları ufaqlar ve kavuğ ve bögreklerde olan marazları giderür ⁽²⁾ ammâ dâyimâ yemesi eñ yerlerinde ağırlar peydâ eder bi'l-hâşşa.

Hülk: ⁽³⁾ Ba'zılar demişler zehrlerden bir günesidür, sünbül-i tîb arasında çok bulunur, ⁽⁴⁾ rengi 'anber gibidür, kîrâţ miğdârı fi'l-hâl katl eder. Ba'zılar demişler muğaddemâ harf-i kâfda ⁽⁵⁾ kurünü's-sünbül deyi zıkr olunan devâdur.

Helîlec: Fârisî helileden ta'rib ⁽⁶⁾ olunmuşdur, ma'rûfdur. Birkaç şınıfdur: Birisi şarudur ki hâm iken alınmışdur, ⁽⁷⁾ birisi dağı siyâhdur Hind'den

getürürler ve ufağdur, bir sınıfı dağı siyāh ⁽⁸⁾ ve iridür aña Kābilī dērler, bir sınıfı dağı incedür ki şarulığa ve siyāhlığa ⁽⁹⁾ māyildür ve ince ve qurudur aña Şīnī ya'ni Çīn'den gelür dērler. Dīşkürīdūs ⁽¹⁰⁾ ve Cālīnūs bunu zikr etmediler. Şarusınuñ eyüsi oldur ki tolu ve ağır olup ⁽¹¹⁾ içi şorulmuş ve kurumuş gibi olmayup şaḥlīh şarulığa ve azacuk kıızılığa māyil ⁽¹²⁾ ola. Ṭabī'atı derece-i ūlāda bārid ve derece-i sāniye āḥirinde yābisdür. Quvveti şamgı ⁽¹³⁾ dēdükleri ruṭubetindedür, ele yapışur olduğı hālde ammā ruṭubeti toñmuş olıcağ ⁽¹⁴⁾ şafrā ve ince balğamı ishāl eder. İshāl etmesi 'aşrīdür ya'ni şıqup sızırmağıludur ⁽¹⁵⁾ ve eger şuda yaturup ıslatsalar ıslanduğı şuyı ishāl etmekte cirminden ⁽¹⁶⁾ qavīrağ ola ve eger içinde ıslanduğı şuyı qaynatsalar te'sīri za'if ⁽¹⁷⁾ ola. Şaru helīle ma'ideyi dibāğat edüp kavī eder, ma'ide kirışleri ⁽¹⁸⁾ gevşemesine nef eder. Cirminden miğdār-ı şerbet üç dirhemden yēdi dirheme dekdür. ⁽¹⁹⁾ Nişf miğdār tatlu bādem yağı ve mişli veyāḥūd iki mişli kadar sükker ile qarup [774b] ⁽¹⁾ içeler ve bişürölmüş eger yalıñuz olursa ıssı şu ve sikencübīn ve terencübīn veyāḥūd sükker ⁽²⁾ ile qarışdurup içeler ve eger iccāş dēdükleri bir gūne erik veyāḥūd 'unnāb ⁽³⁾ ve sübüstān ile bişürseler anı ıslāh eyleye. Ol dağı sübüstānı ıslāh edicidür. ⁽⁴⁾ İşladılmışı şuyınuñ bişürölmüşinden beş dirhemden on iki dirheme dek isti'māl ⁽⁵⁾ etmek cāyızdür. Ammā siyāh helīle ki aña Hindī dērler eyüsi oldur ki ağır olup ⁽⁶⁾ katı ola ve şuya batar ola. Ṭabī'atı derece-i ūlāda bārid ve derece-i ūlā āḥirinde ⁽⁷⁾ yābisdür. Bunuñ bürüdeti şaru helīle bürüdetinden azdur. Levni şāf ⁽⁸⁾ eder ve sevdāyı ishāl edüp sevdānuñ yavuzluğın şır ve bedende olan ⁽⁹⁾ cemī'an rūḥları şāf eder ve qanı pāk eder. Anuñçündür ki cüzām marazına ve ṭalağ ⁽¹⁰⁾ ağrısına nef eder ve eger zeyt ile qavursalar qarnı ıtuta. Qavrulmuş olmayanı ⁽¹¹⁾ bevāsīr çıbanlarını giderür ve ma'ide ve göğüs perdelerine kuvvet vērür ve yaşluğın ⁽¹²⁾ giderür. Dögölmüş cirminden miğdār-ı şerbet bir mişkālden iki mişkāle dekdür ⁽¹³⁾ ve şuda yaturup şuyından beş dirhemden on dirheme dekdür ve yağ ile ⁽¹⁴⁾ qarmağa ihtiyācı yoğdur, huşuşan şarusınuñ ihtiyācı yoğdur. Zīrā qabz ⁽¹⁵⁾ eylemez ve eger qabızlığı varısa bellü degöldür, gızlıdür. Ba'zılar dēmişler cigere zarar ⁽¹⁶⁾ eder. İşlāḥı 'asel iledür. Qabz etmekte bedeli nişf vezni kadar māzū ve hıms ⁽¹⁷⁾ vezni kadar mersīn dānesidür. Ammā helīle-i Kābilī dērler ki cemī'an helīlelerün ⁽¹⁸⁾ eyüsidür anuñ dağı eyüsi oldur ki yağlu ve iri olup rengi kıızıla māyil ola. ⁽¹⁹⁾ Ṭabī'atı derece-i ūlāda bārid ü yābisdür, ma'ideye yararur. Azacuk

7oyulur [775a] ⁽¹⁾ <7oyulur> harâreti dağı vardır. Görmek ve eşitmek ve 7o7ulama7 ve dadma7 ve sâ'ir ⁽²⁾ 7uvvetleri hıfz edüp cümlesine nef' eder ve 'a7lı 7o7 edüp zihni şâf eder ⁽³⁾ ve baş ağrısına nef' edüp sıtmaları dağı giderüp eyü eder. Sevdâyı ve bal7amı ⁽⁴⁾ ishâl eder ve bevâsîrlerine nef' eder ve bal7amı 7urıdır. 7avrulmı7ı ziyâde 7âbızdur. ⁽⁵⁾ Cirminden mi7dâr-ı şerbet iki dirhemden dört dirhem mi7dâra dekdür ve bişürülmü7inden ⁽⁶⁾ be7 dirhemden on dirheme dek on iki dirheme dek dağı câyizdür. Ba'zılar demi7ler ⁽⁷⁾ başa zarar eder. I7lâhı 'asel iledür. Ba'zı e7ıbbâ demi7ler ki sıtmalulara mu7la7â helîlelerden ⁽⁸⁾ içürmek câyiz degüldür. Zîrâ hı7ılara ve bedene 7ılzet vürür ammâ bu kelâm ⁽⁹⁾ şahîh degüldür belki ba'zına göredür. Me7elâ şaru helîlede 7âbızlık ziyâdedür, ⁽¹⁰⁾ sıtmalulara vürilmemek olursa andan vürmeyeler. Cirminden 7açma7 şuyundan ⁽¹¹⁾ 7açma7dan ziyâde olma7 gerekdür. Zîrâ şuyında zarar yokdur. Bedeli üç mi7li ⁽¹²⁾ 7adar benef7e ve ni7f mi7dâr hıyârşenberdür. Ammâ helîle-i Şîninün eyüsi oldur ki ⁽¹³⁾ ağır olup üsti yağlı gibi ola. Bu helîle-i Şîni te'şîr ziyâde za'ıfdür. ⁽¹⁴⁾ Sâ'ir zıkr olunan helîleler menâfi'inde i7tirâki budur ki 7arından fazlâtı ⁽¹⁵⁾ 7ı7arur ve yaşlu7ı 7urıdır ve havâssa 7uvvet vürür ve 7uvvet-i hâfızaya ziyâdelik ⁽¹⁶⁾ ve 7albe dağı vürür ve cüzâm marazına ve derledüp iztirâb vüren ⁽¹⁷⁾ sıtmalara ve baş ağrısına ve yübüset sebebi ile olan istiskâyâ nef' eder ⁽¹⁸⁾ ve 7uşma7 ve gönül bulanmasını ta7rîk eder ve yürek oynamasını ta7ffif ⁽¹⁹⁾ edüp levni şâf eder ve şafrâ ya7masından sevdâda olan [775b] ⁽¹⁾ yavuzlu7ı söyündürüp giderür. Eger şaru helîleyi şuda yaturup ı7layup şuyundan ⁽²⁾ göze 7amlatsalar göze 7uvvet vürüp gev7elmesine nef' eyleye ve sürme gibi göze 7ekmegile ⁽³⁾ göze a7up inen mâddeleri def' eder. Hindîsi ishâl etmekde Kâbilîden ziyâdedür. ⁽⁴⁾ Mizâcları ı7sı ve 7urı olan kimesneler helîle isti'mâlınden şonra lu'âblardan ya'nî ⁽⁵⁾ yelme7ik olan münâsib nesnelere üzerine içmek eyüdür, nâfi'dür. Ba'zılar demi7ler ⁽⁶⁾ eger bir kimesne her gün bir dâne helîle-i Kâbilîyi alup 7ekirdegin 7ı7arup ve ağzına ⁽⁷⁾ 7oyup ağzında yuvalayup tâ eriyüp yutsa ve dâyimâ böyle etse sa7 şa7al ağarmasına ⁽⁸⁾ mâni' ola ve di7 etlerin mu7kem edüp di7lere ziyâde 7uvvet vüre ve dimâ7 hâlini ⁽⁹⁾ güzel eyleye, şudan ve şuyı 7o7 içmekden olan zararı gidere. Bedeli mi7li ⁽¹⁰⁾ mâ7 ve şülü7i mi7dârı mersîndür.

Hindebâ: İsm-i ‘Arabîdür. Ma‘rûf nebâtudur. ⁽¹¹⁾ İki dürlüdü: Yabânîsi ve bostânîsi olur. Bostânî dahı iki dürlüdü: Birisinün yaprakları ⁽¹²⁾ küçük ve incedür ve çiçegi âsumânîdür aña sebze hindebâsi dërler, birisi dahı uzun ⁽¹³⁾ ve büyük yapraklı ve tâze ve yumışağdur ve acılığı azdur belki yoğdur aña Belhîyye ⁽¹⁴⁾ ve Hâşimiyye ve Şâmiyye dahı dërler. Türkîde acı marul demekle ma‘rûfdur. Tabî‘atı ⁽¹⁵⁾ derece-i ülâda bârid-i rağbdur. Yabânîsi dahı iki dürlüdü: Birisi ya‘zîddür ki muğaddemâ ⁽¹⁶⁾ harf-i hâda hânderîlî dëyü zıkr olunmuşdur bunuñ çiçegi şarudur, bir sınıfı dahı ⁽¹⁷⁾ gök ve renglü çiçegi vardur ki aña tarhaşkül dërler. Beyâbânîsi derece-i ülâ âhirinde ⁽¹⁸⁾ bârid-i yâbisdür ve yübüseti ziyâdedür. Bostânîsinde tebrîd ya‘nî şovutmağ ⁽¹⁹⁾ ziyâdedür. Hindebânuñ lezzeti ve rengi ve tabî‘atı dahı hevânuñ ve zamânuñ tağayyüri ile [776a] ⁽¹⁾ <tağayyüri ile> müteğayyir olur. Hindebâda hâr u lañif eczâ vardur, yumağla zâyil olur. ⁽²⁾ Beyâbânîsi kabz edüp ma‘ide za‘fına nâfi‘dür. Ziyâde yangını ve harâreti olan ⁽³⁾ kalbe kavut ile andan yağı etseler nâfi‘dür. Kezâlik yangını olan ma‘ideye etseler ⁽⁴⁾ yangınını sâkin eyleye. Hindebâdan yağı etmekle niğrise nef‘ eder ve eger sirke ve kavut ⁽⁵⁾ ile qarışdurup gözlerde ıssı şişlere ursalar nef‘ êde. Eger yabânîsini köki ile ⁽⁶⁾ ‘akreb şoğduğı yere yağı etseler nef‘ eyleye ve eger kavut ile qarışdursalar humre ⁽⁷⁾ dedükleri şafrâvî şişe ursalar nef‘ eyleye. Eger şuyını kurşundan olan ⁽⁸⁾ üstübeç ve sirke ile qarışdursalar âteş yanığına ve bir ‘uzvda olan harâret yerine ⁽⁹⁾ sürseler şovudup ziyâde nâfi‘ ola. Hindebâ ma‘ideye kuvvet vërür ve cigerde ⁽¹⁰⁾ olan süddeleri açar ve kandan ve şafrâdan olan harâretleri ve ‘alevenmeleri ⁽¹¹⁾ söyündürür, cigerde ve ma‘idede olan yangınları sâkin etmege eyüdü. Cigerde olan ⁽¹²⁾ ağrılar eger şovuk ve eger ıssıdan olursa cümlesine nâfi‘dür ammâ mizâcları şovuk ⁽¹³⁾ ve öksürüklülere eyü degüldür. Hindebâ şişiricidür. Eger kan alduğdan sonra ⁽¹⁴⁾ veyâhüd hacâmatdan sonra yavuzluğu alınmış sirke ile hindebâdan yëseler nef‘ eyleye. ⁽¹⁵⁾ Bögrekler yolların pâk eder. Eger bostânî olan hindebâyı şıqup şuyın kaynadup ⁽¹⁶⁾ kefin alup ba‘dehu azacuk sikencübîn ile istîmâl etseler süddeleri açup yaramaz ⁽¹⁷⁾ yaşlukları gidere ve uzun uzak sıtmalara nef‘ edüp ma‘ideye kuvvet ⁽¹⁸⁾ vère ve eger şuyı ile bir miğdâr râziyâne ve küşüş ki beyân olunmuşdur kaynatsalar ⁽¹⁹⁾ te‘şîri ziyâde ola ve süddeleri açup ishâl etmesi dahı ziyâde ola ve eger ıssı [776b] ⁽¹⁾ şişler üzerine şuyın sürseler nef‘ eyleye. Hindebâ-yı Belhîyye’de şovudup ruğubet ⁽²⁾

vêrmek sâ'ir hindebâlardan ziyâdedür. Dögülmiş yaprakları ıssı olan şışlere ziyâde ⁽³⁾ nâfi'dür ve şışılmış şuyı tâze râziyâne şuyı ile südde sebebi ile olan yereķân marâzinuñ ⁽⁴⁾ büyük devâlarındandır. Hindebâ şuyı mizâcları ıssı olanlara nâfi'dür ve mizâcları şovuk olanlara ⁽⁵⁾ dahı sâ'ir şovuk sebzeler êtdügi gibi zarar êtmez. Tarhaşķük dedükleri hindebâ şarâb ⁽⁶⁾ içmekden olan süddeler ve harâret fâsîd êtdügi ciger devâlarinuñ büyüklerindendir. ⁽⁷⁾ 'Aķreb ve eşek arusu ve büyük zehrlü arı ve siñek şoķduđına nâfi'dür ammâ ⁽⁸⁾ hindebâ köki 'aķreb şoķmaķ devâlarındandır. Tarhaşķük yaprađinuñ şuyı göze ⁽⁹⁾ sürme gibi çekmegile göz perdelenmesine nâfi'dür ve şovukdan olan sıtmalara nef' êder. ⁽¹⁰⁾ Tarhaşķük cemî'an aķvâlde hindebâ-yı bostânîden kavîraķdur. Hindebâ şuyı gâh olur ⁽¹¹⁾ ķan tükürmegi keser ve şusuzlđı sâkin êder ve iştihâ vêrür, huşuşan yabânîsi ⁽¹²⁾ ziyâde êder. Eger yabânîsinuñ şuyın şışup ve üzerine zeyt döküp az az yutsalar ⁽¹³⁾ ekşer zehrlere zararından ĥalâş eyleye. Gerek yênmiş olsun ve gerek zehrlü cânver şoķmasından ⁽¹⁴⁾ olsun hindebânuñ ba'zı ma'idederde hazmı geç olur. Üzerine reşâd ki İstânbül'da ⁽¹⁵⁾ tere dêrler andan birķaķ budadıñ yêseler ma'ideden tîz indüre. Eger çiçeğinden şovuk ⁽¹⁶⁾ şu ile iki mişķâl miķdârı içseler ķan tükürmeyi kesüp gidere. Ammâ hindebâ toĥmı ⁽¹⁷⁾ derece-i şâniyede yâbisdür, bir miķdâr harâreti ve yübüseti dahı vardır lâkin bürüdeti zâhirraķdur. ⁽¹⁸⁾ Şafrâdan olan sıtmaya nef' êder ve cigeri pâk êder ve cigerde olan süddelere ⁽¹⁹⁾ nef' êder ve südde sebebi ile olan yereķânı giderür ve levni şâf êder. Miķdâr-ı şerbeti [777a] ⁽¹⁾ <şerbeti> bir dirhemden beş dirhem miķdâra dekdür ammâ lezzeti hoş degüldür, gönli bulandırur ⁽²⁾ ve nefsi dönderür. Ba'zılar dêmişler zarar êder. Işlâĥı sikencübîn iledür. Evlâ budur ki ⁽³⁾ mizâcları ķabül êtmeyenlere vêrilmek murâd olunduķda lezzetin ve râyiĥasın gizleyüp ⁽⁴⁾ hoş êder, hoş râyiĥalu nebâtdan ve ĥayrıdan ķatup véreler. Ammâ hindebânuñ köki ⁽⁵⁾ derece-i şâniyede yâbis ve derece-i ülâda ĥârdur. Ziyâde açıcı ve pâk êdicidür, ĥıļlıları ⁽⁶⁾ inceldür ve ĥızâ yolların pâk êdüp yaramaz sıtmaları giderür ve eñ yerleri ağrılarına ⁽⁷⁾ ve istiskâya nef' êder ve ķanı şâf êder ve yolları vâsi' êder ve bevli idrâr êder, ⁽⁸⁾ içmegile şışler ķatılıđını inceldür ve bişüp taĥlîl olunmağa ve def olunmağa ⁽⁹⁾ yaraķlar bedende 'azîm nef'i vardır. Dögülmişinden miķdâr-ı şerbet bir dirhemden dört ⁽¹⁰⁾ dirheme dekdür ve bişürülmüşinden beş dirhemden on beş dirheme dekdür. Bir miķdâr ⁽¹¹⁾ sükker ile hoş êdüp véreler.

Hüvmü'l-mecüs: Muḳaddemā ḫarf-i mīmde mürrāniye dēyü ⁽¹²⁾ zıkr olunan devādur.

Heyūfārīkūn: Yūnānī ūfārīkūndan ta'rib olunmuşdur. İbn Cezzār ⁽¹³⁾ nām ṭabīb demiş ki bu devā muḳaddemā ḫarf-i dālda dādī-i Rūmī dēyü zıkr olunan devādur ⁽¹⁴⁾ veyāḫūd ḫabb-ı belesāndur ammā bu kelām ḡalaṭdur. Bu nebāt birkaç şınıfdur: Bir şınıfı ⁽¹⁵⁾ şümnüşī bir nebātdur ki yaprağı sedef yaprağına müşābihdür ve rengi kırmızıdır. Nebātınun ⁽¹⁶⁾ miḳdārı bir ḫarış ve daḫı ziyāde olur, şeb-būy dēdükleri çiçeğe beñzer beyāz çiçeği ⁽¹⁷⁾ vardur ve siyāh toḫmları vardur, arpa gibi uzunca kıllıflar içindedür, fıstıḫ rāyihası ⁽¹⁸⁾ gibi rāyihası vardur, şarp ve burtaḫ yerlerde biter. Ṭabī'atı derece-i şālīşe evvelinde ḫārr ⁽¹⁹⁾ u yābisdür. Bu şınıf ıssıdııcı ve ḫurıdııcı ve laṭīf edicidür. Pes hayzı ve sidüğü [777b] ⁽¹⁾ yüridür. Yemiş toḫmından ve sā'ir eczāsından bu ḫuşşılarda ḫavīraḫdur. Yaprığı çıbanları ⁽²⁾ ve yaraları oñuldur ve āteş yakmasından olan ḫabaralara nef' eder ve eger ḫurusın ⁽³⁾ dögüp gevşek ve yaramaz iriñlü yaralara ve çıbanlara ekseler eyü'ede. Gāḫ olur ⁽⁴⁾ ucalar ağrısı için andan içürürler. Eger toḫmından nışf veznince sedef toḫmı içseler ⁽⁵⁾ ḫummā-yı rıbc' dēdükleri sıtmayı gidere. Eger yalıñuzından her gün nışf dirhem miḳdārın ⁽⁶⁾ mā'-i 'asel ile içseler 'ırḫu'n-nesā marazından nef' eyleye. Bu şınıf ḫılṭları eridici ⁽⁷⁾ ve taḫlīl edici ve süddeleri açıcıdur. Yaprığınuñ şuda bişürülmişi veyāḫūd şıḫılmışı ⁽⁸⁾ niḫrise ziyāde nāf'üdür. Bedeli ṭoraḫ otı toḫmı veyāḫūd anīsündür. Bir şınıfı daḫı ⁽⁹⁾ vardur ki miḳdārda evvelkiden büyükdür ve budakları çoḫdur ve büyükdür. Ammā yaprağı ⁽¹⁰⁾ gērü anuñ yaprağı gibidür ve rengi koyu kırmızıdır ve çiçeği şarudur ve toḫmı evvelki toḫmı gibi ⁽¹¹⁾ ve rāyihası anuñ rāyihası gibidür ve eger barmaḫ ile ezilüp ovulsa kırmızı şuyı çıḫa. ⁽¹²⁾ Bunuñ ḫarāreti evvelkiden ziyādedür. Eger toḫmından iki dirhem miḳdārın azrümālī ⁽¹³⁾ dēdükleri şerbet ile içseler 'ırḫu'n-nesāya nef' edüp ḫarnı ziyāde ishāl eyleye. ⁽¹⁴⁾ 'Uşāresi daḫı böyledür. Azrümālī yağmur şuyı ile 'asel şerbetine dērler. Evvelkiden ⁽¹⁵⁾ miḳdār-ı şerbet bir mişḫāle dekdür ve ikinciden bir bucuḫ dirhem ve rubc' dirheme dekdür. Bir şınıfı ⁽¹⁶⁾ daḫı vardur ki yaprağı büyükdür, na'nā' yaprağı ḫadar büyük olur. Bu şınıf daḫı ⁽¹⁷⁾ büyükdür, budakları çoḫdur ve ucları toḫrudur, ufaḫ ve şaru çiçekleri vardur. ⁽¹⁸⁾

Çiçekden şoñra haşhâş tohmı gibi kılıflar içinde tohmları vardır, kılıfları üzerinde çiziler ⁽¹⁹⁾ gibi vardır. Bunuñ nebâtı dañı kıızıldur lâkin kıızıllığı muğaddemâ zıkr olunandan aşığadur [778a] ⁽¹⁾ <aşığadur> ve râyihası fıstık ağacı şamğı râyihası gibidür. Bunuñ harâreti ve yübüseti ⁽²⁾ zıkr olunandan aşığadur, yaprağı ile âteş yanığına yağı ederler. Eger tohmından iki dirhem ⁽³⁾ miğdârı içseler tabî'atı ishâl édüp ğalîz şafrâyı çıkara ve 'ırķu'n-nesâ marazına ⁽⁴⁾ evlâ budur ki bu devâlardan ishâl için içdüklerinde şovuk şü ile harekete getürelir ⁽⁵⁾ ya'nî şovuk şü içeler taşra eder ve eger bu iki sınıfdan dañı kâbız şarâb ile ⁽⁶⁾ içseler ol şarâb büyük yaraları ve çibanları oñulducu ola. Her cinsi ve her ⁽⁷⁾ sınıfı sidügi ve hayzı yüridür ve qarından oğlanı çıkarur. Zeyt yağıyla ⁽⁸⁾ bundan sürünecek yağ ederler, ol yağ şol fâlic marazına ki andan boyun ⁽⁹⁾ gërüsine ekilür aña nâfi'dür. İshâķ bin 'İmrân nâm tabîb ğalať édüp demiş ki ⁽¹⁰⁾ heyûfârîķün fâşirâ dëyü zıkr olunan devâdur. Bedeli idħir kökinden ve nişf ⁽¹¹⁾ vezni kebere kökindendür. Ba'zılar demişler nişf vezni şeytarac ve nişf vezni ⁽¹²⁾ ķardamânâdur.

Heyûķastîdâs: İsm-i Yünânîdür. Tırşüş ki mantar veyâħüd kök gibi ⁽¹³⁾ bir nesnedür muğaddemâ harf-i lâmda liħyetüt-teys dëyü zıkr olunan nebâtuñ köki yanında ⁽¹⁴⁾ bitüp aña ķonşı olur anuñ ismidür ve liħyetüt-teys ile maħallinde zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁵⁾ Ba'zılar ğalať édüp liħyetüt-teysdür veyâħüd 'uşâresidür demişler.

Heyzumân: İsm-i 'Arabîdür. Murâd turbdur. Ba'zılar demişler bu ism turbdan ⁽¹⁶⁾ yabânîsine maħşüşdur. Bu ism hazm lafzından müştakdur. Turb, fücl dëyü muğaddemâ ⁽¹⁷⁾ harf-i fâda berrîsi ve bostânîsi dañı zıkr olunmuşdur.

Hîl-i bevvâ: Hâl dañı ⁽¹⁸⁾ dërler. Murâd ķâķule-i şaĝîredür ki harf-i ķâfda zıkr olunmuşdur.

Hîrûn: [778b] ⁽¹⁾ Fârisîden ta'rib olunmuşdur. Cins olmayup alçaķ ħurmâdan ķabı ince etlü bir güne ⁽²⁾ ħurmâ ismidür. Ba'zılar demişler ħurmâdan bernâ dëdükleri sınıf budur.

Harfū'l-yā

(3)

Yākūt: Vilāyet-i Hind'de Serendīb demekle ma'rūf şehir yanında ziyāde⁽⁴⁾ yüksek taş ki aña çıkamazlar illā ip ile çıkarlar ol tağūn yukarısında⁽⁵⁾ akar ırmağ vardır ol ırmağ içinde bulunur ammā bulunduğda üzerine yapılmış⁽⁶⁾ ba'zı nesnelere olur. Şoñra bişürürler ve ovarlar ve ba'zı amel ederler şāf⁽⁷⁾ olup cevheri zāhir olur. Yākūt birkaç sınıftur: Bir sınıfı kızıldur ki cümleden⁽⁸⁾ a'lādur ve bir sınıfı dağı şaru ve bir sınıfı dağı kühlī ya'nī sürme taşı rengindedür⁽⁹⁾ ve bir sınıfı dağı beyāzdur. Beyāzdan ğayrısına ege te'sīr edemez. Zīrā beyāzı⁽¹⁰⁾ za'īfdür aña te'sīr eder ve āteş dağı ancak kızılına kār etmez ğayrısına⁽¹¹⁾ eder. Ba'zılar derler kızıl yākūti āteş ile cilā ederler ya'nī āteşe koyup āteş⁽¹²⁾ kir ve pasın yuyup güzel olup kızıllığı zāhir olur. Hattā derler ki eger beyāz⁽¹³⁾ yākūtdan olan yüzük kaşında kızıl nokta olsa āteşe konduğda⁽¹⁴⁾ yayılup cümlesini kızıl eyleye. Şaru yākūt azacuk āteşe şabr eder. Mizāclarından⁽¹⁵⁾ zāhir budur ki yābisdür, azacuk bürüdete māyildür ve renkleri delāleti budur ki kızıl⁽¹⁶⁾ cümleden harāreti ziyāde ola. Ba'zılar demişler şarusında harāret ziyādedür.⁽¹⁷⁾ Yākūtda ziyāde ferah vèrmeklik ve kalbe kuvvet vèrmeklik tecrube olunmuşdur⁽¹⁸⁾ ve kalbe kuvvet vèrüp ferah vèrmesi bi'l-hāşşiyedür yoħsa içüp veyāhūd görmegile⁽¹⁹⁾ harāretinden degüldür. Rub' dirhem miqdārın ziyāde isti'māl etmesin cāyiz gördüklerin [779a]⁽¹⁾ <gördüklerin> görmedüm. Lāyık ve lāzım budur ki ziyāde ince ve muħkem saħk edeler⁽²⁾ ve kızıldan ğayrısını isti'māl etmeyeler ve kızılı dağı şāfi ve ziyāde şeffāf⁽³⁾ ola ve saħk etmeyeler illā şu içinde saħk edeler. Sā'ir taşları dağı böyle edeler.⁽⁴⁾ Ba'zılar demişler şol kimesne ki yākūt yüzük götüre veyāhūd aşakoyup⁽⁵⁾ götüre tā'undan emīn ola ve aña tā'ün uğramaya, gerekse cemī'an şehirde⁽⁶⁾ olanlara uğrarsa ağızda tutması dağı ziyāde ferah vèrür. Şöyle ki āher⁽⁷⁾ olandan ziyāde vère ba'zılar demişler dirhem miqdārı zehrlerde hālāş eder.⁽⁸⁾ Kezālik aşakoyup yürek üzerine tursa kalbe kuvvet vèrüp nef' eyleye.⁽⁹⁾ Ba'zılar demişler aşakoyup götürmekle kanı tutar. Ba'zılar derler aşakoyup götürmek⁽¹⁰⁾ kan toñmasına mānī'dür ammā tecrube olunmadı.

Yāsemīn: Çiçegi ve ağacı⁽¹¹⁾ ma'rūfdur. İki dürlüdür: Birisinin çiçegi beyāzdur ve ağacı za'if ve incedür, birisinin⁽¹²⁾ dağı çiçegi şaru ve ağacı her

tarafa budakları yayılır ve büyüktür. Mevz ağacı ⁽¹³⁾ gibi beyâz olana zanbağ dârler. Beyâzı Bağdâd'da yoğdur ve Başra'da çoğdur. ⁽¹⁴⁾ Beyâzda râyiha hoşluğu ve keskinlik ve hârâret şarusından ziyâdedür. Tâbî'atı ⁽¹⁵⁾ derece-i şâniye âhîrinde hâr u yâbisdür, hârâreti ziyâdedür. Koğulaması kocalara ⁽¹⁶⁾ ve mizâcları şovuğ olanlara ve gâlîz yelleri olanlara nâfi'dür, şovuğdan olan ⁽¹⁷⁾ baş ağrısını gidericidir. Kezâlik şuda bişürüp ıssı suyunu başa dök-seler ⁽¹⁸⁾ balğamdan olan ruṭubetleri taḥlîl eyleye. İkisi daḥı yüzi güzel édüp kızartmak ⁽¹⁹⁾ için étdükleri kızılcalara girürler. Yalînuz kendülerin daḥı muḥkem ezüp yüze [779b] ⁽¹⁾ <yüze> sürseler yüzi kızardup yumışada ve kabarda. Anuñçündür ki ikisi daḥı zekeri ⁽²⁾ büyütmege eyüdü şol vechle ki ikisinden yağ édüp sürseler büyük éde, ⁽³⁾ huşuşan aḳ yâsemîn ziyâde büyük éder. Eger ikisi daḥı tâze iken anlardan ⁽⁴⁾ leke üzerine yaḳı étseler lekeyi gidere. Eger şaru yâsemîni ezüp siyâh saçlara ⁽⁵⁾ ḥınnâ gibi ursalar saçları beyâz eyleye. İkisi daḥı ḥayzı yüridürler ve eger ikisinüñ ⁽⁶⁾ daḥı kurusundan şovuğ ş u ile dört dirhem miğdârı içseler balğamdan yanup ⁽⁷⁾ sevdâ olan ḥıltları ve balğamdan olan şululuğı ve şafrâyı ziyâde ishâl ⁽⁸⁾ édeler ve eger ikisi ile zekere ve arḳaya yaḳı étseler zekeri kıvâma getüre. Koğulaması ⁽⁹⁾ mizâcları ıssı olanlara zarar éder. İşlâḥı benefşe ve gül iledür ammâ dâyimâ ⁽¹⁰⁾ koğulaması şaruluk vürür ve ikisinüñ daḥı yağları kış eyyâmında anlar ⁽¹¹⁾ ile yağlanmağa nâfi'dür. Yağları ḥarf-i dâlda zıkr olunmuşdur.

Yebrûḥ-ı şanemî: ⁽¹²⁾ Bir nebât kökidür. Koçuşur iki âdem şeklindedür ammâ ıtlâḳ olunduğda muḳaddemâ ⁽¹³⁾ ḥarf-i sînde sirâc-ı kuṭrub dëyü zıkr olunan nebâtuñ köki murâd olunur. Ba'zılar ⁽¹⁴⁾ demişler lafz-ı yebrûḥ ma'nâsı ye'uzu'r-rûḥ ya'nî rûḥa muḥtâc demekdür. Ke-ennehu ⁽¹⁵⁾ a'zâsı kâmil hemân rûḥa muḥtâc demekdür. Eger nebât ve eger kökde şüret-i insânda ⁽¹⁶⁾ olana muṭlaḳâ yebrûḥ dârler lâkin ıtlâḳ olunduğda murâd luf-fâḥ dëyü zıkr ⁽¹⁷⁾ olunan nebât ve köki olur.

Yebrûḥ: İsm-i Süryânîdür. Ma'nâsı bundan aḳdem ⁽¹⁸⁾ zıkr olunandır. Nebâtı birḳaç dürlüdür: Ba'zısı erkek ve ba'zısı dişidür. Dişinüñ ⁽¹⁹⁾ yaprağı marul yaprağına müşâbihdür ve siyâha mâyildür lâkin andan kiçirek ve incerekdür [780a] ⁽¹⁾ <ve incerekdür> ve ağır râyiḥaludur. Yâr üzerine döşenür, çiçegi beyâzdur. Çiçekden soñra ⁽²⁾ büyük zeytün kadar şaru ve hoş

râyiḥalu yemişi olur. İçinde emrūd çekirdeklerine ⁽³⁾ beñzer çekirdegi olur lâkin ol kiçirekdür. İki veyâḥūd üç kökleri olur, büyüceklerdür, ⁽⁴⁾ birbirine şarmaşmış olur. Üstleri siyâh ve içleri beyâz olur ve ḳalîñ ⁽⁵⁾ ḳabları olur. Bir şınıfı daḥı erkeklidür, üsti düz ve büyük ve yaşşı çügündür ⁽⁶⁾ yaprağına beñzer yaprakları vardur ve bunuñ luffâḥı ya‘nî yemişi küçük ḥıyâr gibi ⁽⁷⁾ olur ve şaru olur. Bir şınıfı daḥı gölgelü yerlerde ve mağâralarda biter. ⁽⁸⁾ Yaprığı yaşşılıḳda küçük ve uzunluğı ḳarış ḳadar olur ve rengi beyâza ⁽⁹⁾ mâyıldür, baldırı yoḳdur, baş barmak ḳalıñluğında beyâz köki vardur ⁽¹⁰⁾ ve bu şınıfda çiçek ve yemiş yoḳdur ve bu şınıf sâ‘ir yebrūḫlarıñ cümlesinden ⁽¹¹⁾ ḳavîraḳdur. Yebrūḫ ṭabî‘atı derece-i şâliṣe evveline dek bâriddür ve yübüseti azdur ⁽¹²⁾ ve azacuk ḫarâretten ḫâlî degüldür kâfurda olan ḫarâret gibi ki dimâğa ⁽¹³⁾ çıḳmasını ve buḫâr étmesini icâb eder. Ancak ammâ luffâḥ ki yebrūḫ yemişidür ⁽¹⁴⁾ derece-i şâliṣede bârid-i raṭbdur ve ammâ ḳabuğı derece-i şâliṣede bârid-i yâbidür. ⁽¹⁵⁾ Yebrūḫıñ eñ ziyâde ḳuvveti ḳabuğındadır. Ḳabuğı içinde olan kökde ⁽¹⁶⁾ ḳuvvet yoḳdur ḳabuğında olduğı gibi. Ba‘zı kimesnelere ḳabuğının ‘uşâresin ⁽¹⁷⁾ veyâḥūd dem‘asın ya‘nî tâze köki bıçak ile bir yerde uyup içine cem‘ olan ⁽¹⁸⁾ şuya dem‘a derler anı alurlar ammâ ‘uşâresi ya‘nî şıḳındusı ḳavîraḳdur. ⁽¹⁹⁾ Luffâḥ uyḫusuzluğa nâfi‘dür, şafrâvî olan kimesnelere ḳoḳması eyüdüdür, yemesi degüldür. [780b]

⁽¹⁾ Luffâḥ, başı çegzindürür ve uyudur ve gönli bulandurur ve ḳuşdurur ve bî-ḥüd eder. ⁽²⁾ Eger çok isti‘mâl olunursa ḳatlı eder. Toḫmını yëseler bedeni şişirür ve yüzi kızardup ⁽³⁾ semirdür, ḫammâmdan çıḳmış gibi eder. Şoñra zıkr olunandan isti‘mâli câyiz olan ⁽⁴⁾ miḳdâr nıṣf dirhemdür ve köki ḳabuğundan şülṣ-i dirhemdür. Eger kökinden mâ‘i‘ ‘asel ⁽⁵⁾ ile altı ḳîrâṭ miḳdârı içseler balğam ve şafrâyı ḳuşdura. Gâḫ olur gözde ⁽⁶⁾ olan ağrıları sâkin édüp uyuşdurmak için olan devâlara ḳatarlar. ⁽⁷⁾ Eger kökini fîl dişi ile altı sâ‘at miḳdârı ḳaynatsalar fîl dişi yumışayup ⁽⁸⁾ her ne murâd olunursa andan étmek âsân ola. Tâze yaprağından gözde ⁽⁹⁾ ve ğayrıda olan ıssı şişlere ḳavut ile yaḳı ederler ve eger bereş dedükleri ⁽¹⁰⁾ siyâh noḳtaları birḳaç gün anuñıla ovsalar gidere ve eger kökin ve yaprağını ⁽¹¹⁾ dögüp sirke ile ḳarışdurup ḫumre dedükleri şafrâvî şişe ursalar eyü ede ⁽¹²⁾ ve eger ‘asel ve zeyt ile ḳarışdursalar zehrlü cânverler şoḳduğına nâfi‘ ola ⁽¹³⁾ ve eger ḳavut ile ḳarışdursalar mefâşıl ağrıların sâkin eyleye. Andan étjükleri ⁽¹⁴⁾ şarâb bu vechle olur ki bir rıṭla üç mişḳâl miḳdârın ḳatarlar. Bir kimesnenüñ elin

(15) veyâhüd âher 'uzvın kesmek murâd olunduğda ol şarâbdan içürelere ki uyuşdurup (16) elemin tuymaz ammâ iki buçuğ vaqıyyeden ziyâde içürmeyeler. Vaqıyyeden murâd on iki dirhemdür. (17) Eger luffâh tohumını şaru kibrite qarışdurup hayzı çok gelen 'avrat götürse (18) kanı ıtuta. Luffâhuñ cemî'an eczâsı şafrâdan veyâhüd kandan hâsıl olan (19) ıssı baş ağrısını sâkin edicidir. Andan olan bî-hüdüğü gidermekle 'ilâc [781a] (1) <'ilâc> budur ki 'asel veyâhüd sâde yağ veyâhüd şîr-i rûgan içürelere. İki dirhem miğdârı (2) katlı edicidir ve şu ile bişürülmüş afsentîn şuyından 'asel ile içürelere ve sirke içürüp (3) fülful yêdürelere ve eger bî-hüd olursa cünd-i bîdestere koçuladalar, uyanur. Katlı edicek (4) miğdârın içenlere zıkr olunan nesnelere sedef ve hardal ile içürelere. Bedeli bezr-i bencden (5) iki miğdârıdır. Ba'zılar demişler bedeli siyâh bezr-i bencden mişli kadardur. Luffâh içinde olan (6) çekirdeklerden üç dânesi insânı eyü ser-hoş eder ve ferah eder, huşuşan sükker ve azacuğ (7) râziyâne ile ziyâde eder.

Yettü': Her nebât ki anuñ içinde keskin süd gibi şuyı (8) ola aña yettü' dârlere. Türkide südlügen dârlere. Bu mağüle südlügen olan nebâtâtuñ (9) ekşeri bâblarında zıkr olunmuşdur. Bir şınıfı vardır ki arşundan ziyâde uzar budağları (10) vardır ve renginde kızılılık vardır ve butrağ ya nî iri yarı yaprakları olur. Bu şınıf (11) ıssı ve keskindür, kuşmağı ve ishâli taħrîk eder, altı kırrâh miğdârı ishâl eder ve kuşdurur. (12) Ba'zılar anı burçağ unı ile yoğurup ve burçağ dânesi kadar hâblar edüp isti'mâl (13) ederler. İsti'mâl êtdüklerinde şaķınmağ lâzımdur ki aña yapışup ba' dehu ellerin gözlerine (14) degürmeyeler. Eger südin zeyt ile qarışdurup saça sürseler saçları kırıp döke (15) ve eger sigillere sürüp yaķı etseler sigilleri kıparup gidere, temregüyi daħı giderür. (16) Üzerine sürmegile uyuza ve âkileye ve ulaşur mağülesi şişe ve çibana eyüdür. Yaprığı (17) ve tohumı daħı döğülse südi êtdüğü te'sîri eder lâkin az eder. Bu şınıfuñ köki sirkede (18) bişürüp anuñla mazmaza etmekle dişler ağrısına nef eder. Bir şınıfı daħı vardır ki mersîn (19) yaprağına müşâbihdür ve ucları keskindür ve dikenlüdür. Bu şınıf râyihası çirkîn ve keskindür [781b] (1) ve cemî'an budağları bir kökden çıkar kıoz gibi yemişidir vardır. Bunuñ daħı te'sîri evvelki gibidür. Bir şınıfı (2) daħı vardır ki dört beş budağları olur, toğru bitüp qarış denlü olur, rengleri (3) kızıla mâyildür, üzerlerinde birbirine qarşu berâber biter yaprakları vardır, kettân yaprağ-

larına ⁽⁴⁾ müşābihdür, uclarında başları olur. Başları gidüp şık ve birbirine yapışık beyāz ⁽⁵⁾ çiçeği olur, içinde burçağa beñzer yemişi olur. Bir sınıf dağı vardır ki yaprağı ⁽⁶⁾ semiz ot yaprağına beñzer lākin ol andan incerek ve degirmirekdür. Bir kökden çıkar qarış ⁽⁷⁾ deñlü üç dört budaqları olur. Budaqları incelerdür, ıorağ otı başına beñzer başı olur, ⁽⁸⁾ güneş ne ıarafda olursa ol ıarafa döner. Kebve dedükleri yettü‘ budur. Ba‘zılar dەرler ⁽⁹⁾ kebve bu degüldür ammā buña müşābihdür ve ol kiçirekdür ve budaqları ziyāde kıızıldur. Ekinlerde ⁽¹⁰⁾ çok biter ve bu saqmūnyā gibidür. Bir sınıfı dağı vardır ki yaprağı fıstık ağacının büyük ⁽¹¹⁾ ve yaşıl yaprağına beñzerdür, barmağ kalınlığında yılanlar gibi birbirine şarmaşmış beş altı ⁽¹²⁾ budaqları olur. Muqaddemā harf-i ‘aynda ‘arfec dēyü zıkr olunan yettü‘ budur, ıumlu yerlerde ⁽¹³⁾ biter. Bir sınıfı dağı haıtmı yaprağına müşābihdür, püslüdüdür ve ince boğumlu ve renkleri beyāza ⁽¹⁴⁾ māyil siyāh budaqları vardır. Penbe budaqlarına müşābihdür, degirmi ve azacuk kıızıl şarmaşık ⁽¹⁵⁾ çiçeğine beñzer çiçeği vardır ve başı vardır. Bunların cümlesinin kuvvetleri birbirine yakındur ve te’sirleri ⁽¹⁶⁾ birdür saqmūnyā gibi lākin bunlar ziyāde keskin ve ziyāde te’sir edüp elem vericilerdür. Taşradan ⁽¹⁷⁾ dağı bu vechle te’sir eder ki saqmūnyā ile edemez. Cümlesinin tabi’atları derece-i rābi‘ada hārr ⁽¹⁸⁾ u yābisdür. İçmesi murād olduğda üç veyāhūd dört veyāhūd beş tamladan ziyāde içmeyeler. ⁽¹⁹⁾ Anı dağı kavut ile içeler ve fi’l-hāl üzerine ketre ile yelmeşiklenmiş nesne yudalar. İslāh [782a] ⁽¹⁾ <ıslāh> olunmuşundan miqdār-ı şerbet bir denkten dört denge varınca dekdür. İslāhı ⁽²⁾ budur ki nişāsta ile alışdurup ba‘dehu ıatlu bādem yağı ve benefşe yağı ve döğülmüş ⁽³⁾ gül veyāhūd buyan köki rubbı ve şabr ve helile ve afsentın ve gāfit ve milh-i Hindī ⁽⁴⁾ ve za‘firān ve besfāyic ıatup içeler. İslāh olunmadın içilse mizācı bozar ⁽⁵⁾ ve yüzi şişirür ba‘dehu ciger ağrısı peydā edüp ma‘ideyi ifsād eder ve belaları ⁽⁶⁾ harekete getirür. Ba‘zı yollarda oturur tabibler südüğen südinden yemiş üzerine ⁽⁷⁾ tamladup halka verürdi. İtidāl üzre te’sir edüp halk hazz ederdı ⁽⁸⁾ ve eger ziyāde te’sir etdüğün görürse yoğurd ayranı verüp kuşdururdu ⁽⁹⁾ te’sir sākin olurdu.

Yerbüz: Cerbüz dağı dەرler. Muqaddemā harf-i bāda ⁽¹⁰⁾ bakla-i Yemāniyye dēyü zıkr olunan nebātdur.

Yerbû': Sıçana beñzer bir hayvândur. ⁽¹¹⁾ Anuñçün Türkîde yêr sıçanı dêrler lâkin bunuñ kıuyruğı uzun ve ön ayakları ⁽¹²⁾ kışadur. Tabî'atı hârr u raftbdur, çok ğızâ vêrür ve kıarnı yumışadur ve cimâ'a ⁽¹³⁾ eyü hareket êtdür. Şuyı içmegile içerüde olan şovuqluqlara eyüdüdür ve nohüd ⁽¹⁴⁾ bulğurı ile arka ağrısına nâfi'dür. Kıocalara ve sidük tamlamasına nef' êder. ⁽¹⁵⁾

Yeşeb: Yeşef dahı dêrler ve yeşim dêrler. Nitekim ma'rüfdur. Yeşim taşu birkaç ⁽¹⁶⁾ dürlüdüdür: Birisine zeytî dêrler. Bu sınıf yaşıl ve şâf olup azacuk şeffâf ⁽¹⁷⁾ olur. Bu sınıfdan ğayrı iki sınıf dahı vardur ki göklüğe ve bulanıklığa mâyil ⁽¹⁸⁾ olurlar. Bir sınıf dahı vardur ki şâfi beyâza mâyil olup şeffâf olur aña yeseb ⁽¹⁹⁾ dêrler. Cümlesinüñ tabî'atları bârid-i yâbisdür, çok kıan aklıma keser. Eger hamâyil gibi [782b] ⁽¹⁾ boyuna veyâhüd âher 'uzva aşakoyup götürseler kıorıkları giderüp yaramaz göz ⁽²⁾ ve sihrden emîn olalar. Eger 'avrat uyluğına aşakosa gücile toğurmağa nef' eyleye ⁽³⁾ ve eger boyunda şol vechle aşakosalar ki ma'ide ve boğaz bağirtlağı üzerinde tursa ⁽⁴⁾ ma'ideye ziyâde nef' eyleye, huşuşan zeytî ziyâde nef' eyleye. Ba'zılar demişler evlâ budur ki ⁽⁵⁾ kıamer burc-ı insîde iken üzerine insân şüretin nakş êdüp götüreler. Pes ⁽⁶⁾ böyle olıcağ içerüde olan her eleme nâfi' ola.

Ya'kıub: Hâcel ki keklık ⁽⁷⁾ kıuşıdır anuñ erkegi ismidür. Yabân hurusu dahı dêrler. Nitekim hârf-i hâda zıkr olunmuşdur. ⁽⁸⁾

Ya'zîd: Yünânca hânderîlî dêrler. Yabân hindebâsından bir ğünesidür ki çiçeği ⁽⁹⁾ şaru olur. Nitekim hârf-i hâda zıkr olunmuşdur.

Yağmîşâ: İsm-i Yünânîdür. Rîbâs ⁽¹⁰⁾ ki muqaddemâ hârf-i râda zıkr olunmuşdur anuñ ismidür.

Yakşîn: İsm-i 'Arabîdür. Her nebât ⁽¹¹⁾ veyâ şecer ki baldırı üzerinde toğrı tırmaya meşelâ şarmaşık ve aña beñzer aña ⁽¹²⁾ yakştîn dêrler. Ammâ tã'ife-i Bağdâd 'avâmm arasında yakştîn dëyü ıtlâk olunsâ ⁽¹³⁾ kıar' ki kıabağdur aña hâml olunur. Nitekim hârf-i kıâfda zıkr olunmuşdur.

Yelencûc: ⁽¹⁴⁾ İsm-i 'Arabîdür. 'Üd-ı Hindî ismidür ki 'üd-ı buğür dêrler hârf-i 'aynda zıkr olunmuşdur. ⁽¹⁵⁾

Yemâm: Muqaddemâ hârf-i şînde şefnîn dëyü zıkr olunan kıuş ismidür.

Yentün: İsm-i Nabaʿidür. Murād şāfesyā dēyü zıkr olunan devādur. Baʿzılar ⁽¹⁷⁾ dēmişler şāfesyā taşlarda ve beyābānlarda olan sedef şamğıdur ammā bu kelām ğalaṭdur. ⁽¹⁸⁾ Zīrā ğayrıdur.

Yenme: Diyār-ı Mağrib'de bir nebāt ismidür ki ol nebātuñ yaprağı ⁽¹⁹⁾ hindebā yaprağına beñzer püslüdüdür lākin ol kiçirekdür. Ortasından ıarış deñlü uzar [783a] ⁽¹⁾ <uzar> baldırı olur. Şaru çiçeği vardur güyā ki ḥanderilī dēyü zıkr olunan ⁽²⁾ devādur. Yaralaruñ eger tāzesi ve eger ıurusu üzerine ekmeğile ⁽³⁾ yaraları yapışdurur, nefʿi mücerredür.

والله تعالى اعلم و احكم

تمت كتابة هذه النسخة المباركة على يد مترجمه من العربي الي التركي حسن بن عبدالرحمن الكاتب بالديوان العالي العثماني ادام الله تعالى نظام العالم به الي يوم المعادي سنة احدى و الف من الهجرة النبوية عليه من الله تعالى افضل الصلوة و التحية¹

1 Bu mübarek nüsha, Arapçadan Türkçeye Osmanlı (Allah, dünya nizamını onunla daim kılsın) divan kâtiplerinden Hasan b. Abdurrahmân'ın kaleminden hicret-i nebeviden (yüce Allah'tan en güzel salat ve selam onun üzerinedir) sonraki 1001/1592-3 senesinde tamamlanmıştır.

TEDAVİLER FİHRİSTİ

Harfû'l-elif

Âteş yanuğı için isti'mâl olunacak edviyedür:

erkaıyün 55
isfidâc 67
aķâkıyâ 86
bâklâ 121
baķar 156
beyz 183
taşfâ 519
tüş 196
hamâm 276¹
sefercel 450
cild 221
haşşef 258
hayyül-'âlem 286
silķ 459
hal 311
dülb 343
zeytün 431
serv 444
şâ'r 489
za'n 514
'ızâm 543
ğarâ 568
kuıtlub 612
kils 657
kündür 665
leblâb 672
mürekkeb² 721
mağre 737
hindebâ 776
işmid 47
hınnâ 282
hubbâzâ 289
Issı şu yâhüd ıssı yağ bir mevzi'î yaķsa 'ilâc:
süsen 474
mürdâsenc 729

Isıtma için isti'mâl olunacak edviyedür:

iccâş 49
buraķ 177
ıdhir 51
fudenc 589
bâbünc 116
âzâd-dıraht 59
esed (bi'l-hâşşa) 70
anısun 98
ısfânâh 62
infeha³ (bi'l-hâşşa) [104]
îmar nütâlî 110
timsâh (bi'l-hâşşa) 195
hırdün (bi'l-hâşşa) [260]
bâd-âverd 118
benıâflîn⁴ 169
cerâd 216
cild-i fil 221
hulud 314
dübb 334⁵
decâc 336
düdü'l-kırmız 350
dühnü'l-ķar⁶ 359
dühnü'l-ütrüc 367
râziyânc 384
seretân-ı nehri⁷ 445
sükker 455
taıbaşır 517
'âķırķarķâ 531
'anâkib 556
ğarıķün 567
fesâfis 581
ķaml 619
kerefs 639⁸
leblâb 673
lîmün 696
helîlec 775
hindebâ 777

mâmîşâ 700

İskâı-ı cenîn için isti'mâl olunacak edviyedür:

âıtrîlâl 39
hımmaş 272⁷
ebhül 40
benâtu verdân 174
âzeryün 51
cävşir 210
hırbâķ 298
sekbînc 457
kibrîr 636
ermînîn 56
îrsâ 112
hâltır 270
uřaķ 71
bâz 127
merâyir 731
dühnü'l-âciür 361⁸
uşnân 74
buıhür-ı Meryem 128
raıme 391
zeıre 429
aşâbî-i şıfır 75
sezâb 441
levz 690⁹
anıünyâ 107
belbüs 161
bülbül 167
seraııs 443
cezer 216
cııııyânâ 225
şâbün 502
mürr 724
cevzü'-ş-şevk 233
hâşâ 236
hıri 328
dârşini 330
selhü'l-hayye 461

- 1 Yazmada sehven 376 yazılmış.
- 2 Metinde "midâd (mürekkebe)" madde başıdır.
- 3 Yazmada kelime "h" ile yazılmıştır.
- 4 Metinde "benıâfilun" madde başıdır.
- 5 Yazmada sehven 324 yazılmış.
- 6 Yazmada sehven 629 yazılmış.
- 7 Yazmada sehven 372 yazılmış.
- 8 Yazmada sehven 360 yazılmış.
- 9 Yazmada sehven 609 yazılmış.

lûf 694
 nercis 755
 türmüs 188
 tîn 201
 selîhe 458
 şerbîn 486
 fâşirâ 572
 fûdenc 588
 kust 607
 kaçtûryün 620
 kunne 623
 kunfuz 624
 kaçşüm 628
 mi'a 747

İstiskâ için isti'mâl olunacak edviyedür:

iklîlül-cebel 88
 anîsün [98]
 fücl 575¹
 asârün 60
 baçar 157
 uşnân 74
 enderûçalıs 100
 cerâd 216
 hacar-i Bâriki 250
 hadîd 252
 hass 303
 sezâb 440
 dârşinî 330
 dükus 349
 râvend 382
 züfâ-yı yâbis 427
 sükkerül-üşr 456
 kıttf 613²
 metnân 716³
 merze[n]cüş 721
 merv 726

Öksürük için isti'mâl olunacak edviyedür:

âzânül-erneb 53
 âs 65
 ekâri' 89

efyün 82
 emsüh 94
 bezrû'l-kettân 138
 benc 170
 bentüme 174⁴
 tîn 202
 şüm 207
 hâltîr 268
 hınça 281
 haşhâş 303
 ütrüc 46
 kust 607
 ibnü'l-ırs 43
 ahyün 50
 şüm 206
 'ar'ar 535
 hüdhüd 771
 afsentîn 80
 decâc 335
 derü nec 339
 hardal 296
 işhîş 73
 belesân 160
 tüş 196
 huruf 255
 hummâz 274⁵
 hınça 281
 haçmî 308
 dıflî 341⁶
 zenebü'l-kıttf 377
 râsen 381
 raçme 391
 sezâb (bi'l-hâşşa) 440
 seretân-ı nehrî 445
 sekbinec 457
 sülhüfâr 461
 süsen 475
 şahisferem 479
 şih 500
 zâ'n 513
 tāvus 516
 'aren 535

'unşul 557
 gârikkün 567
 fuvve 587
 fûdenec 588
 lîmün 697
 muhallişa 720
 nânih'âh 748
 nârinç 749
 nemmâm 760
 vec 765
 mürr 724

Zükâm def'i için olan edviyedür:

berencâsuf 132
 hızâ'et 261
 zebâd 411
 zeytün 431
 sükker 455
 şevnîz 496
 kırtâs 605
 kaçun 612
 kaçalfunyâ 618
 nuhâle 754
 mi'a 747

Zahîr def'i için isti'mâl olunan edviyedür:

ceydâr 235
 hıdâ'et 253
 kürüsne 647
 kündür 666
 kehrübâ (mücerreb) 669⁷

Zehrden hâşıl olacak zararlı bi-emrillâhi te'âlâ def' etmekçün isti'mâl olunan edviyedür:

uşturgâz 72
 afniçtuş 81
 enfül-icil 100
 pād-ı zehr [125]
 tuffâh 192
 hazanbul 261
 üstühüdüs 61

1 Yazmada sehven 585 yazılmış.

2 Yazmada sehven 612 yazılmış.

3 Yazmada sehven 718 yazılmış.

4 Yazmada sehven 274 yazılmış.

5 Yazmada sehven 374 yazılmış.

6 Yazmada sehven 321 yazılmış.

7 "Zükâm def'i için olan edviyedür ve Zahîr def'i için isti'mâl olunan edviyedür." başlıkları derkenarda verilmiştir.

buhür-ı Meryem 128
 bostân-efrûz 141
 başal 144
 bakar 157
 bevl 179
 cıñtıyânâ 226
 cevz 229
 hadîd 252
 çınar 229
 dârşinî 330
 dimâğ 347
 düdü'l-bakl 350
 zirâvend 414¹
 zümürred 422
 sezâb 440
 şevendr 495
 zafâdî' 515
 tâvus 516
 tîn-i mahtûm 525²
 'asel 538
 ferbiyün 576³
 fustuk 581
 firûzec 589
 qarşa'anna 601
 qastaran 608
 qayşüm 628
 kâfur 630
 kibrit 635
 kerefs 639
 meryâfilün 727
 misk 733
 kürrâş 646
 kümmesrâ 658
 mercân 731
 mümiyâ 745
 nârinç 749
 hindebâ 776
**Zehr-nâk cânverleri kaçır-
 mak için edviyedür:**
 iyvel 114⁴
 şerbîn 486
 şevniz 496

fudenc 589
 qayşüm 628
 lüsimâhyüs 692
 lûf 694
 maşleb 718
**Ziftlü zarfdan şu içmek
 nâfi' olduğı:**
 qar 592
**Harfü's-sinü'l-mühmele
 Sülük boğaza yapışsa anı
 düşürmek için edviye-
 dür:**
 ütrüc 46
 türâbüş-şaride 190
 hâll 311
 zift 420
 iyvel 114
 belesân 161
 bürak 178
 selc 206⁵
 tarfâ 519
 hâltiş 269
 fesâfis 581
 nüşâdır 762
**Sigil düşürmek için nâfi'
 olan edviyedür:**
 işîş 74
 encüre 99
 bādincân 124
 bâhrücî 124
 bezrû'l-kettân 138
 belesân 161
 belbüs 162
 belâdur 165
 tîn 200
 cerâd 215
 cemel 224
 hâşâ 236
 hâltiş 268
 hımmaş (bi'l-hâşşa) 272
 hayye 285

hāmāsükî 287
 hūh 325
 demül-fâr 345
 dühnül-bân 364
 dînsâküs 374
 riye 404
 sâmmu ebraş 437
 silk 459
 selhül-hayye 461⁶
 şevniz 496
 za'n 513
 'aşâfir 541
 fâr 571
 'unşul 557
 ğarb 569
 kuşn 612
 lâjiverd 671
 mürr 724
 baklatül- hamkâ' 151
 qalfünüyâ 618
 kerm 641⁷
 sezâb 440
 kışşâ'ül-hımâr 596
 mâ'iz 716
**Süddeleri açmak için is-
 tî' mäle münâsib edviye
 ki maħallinde ma'lüm
 olur:**
 asârün 60
 uşnân 74
 uqħuvân 85
 iklîlül-melik 88
 imdiryân 93
 anîsün 98
 pencengüş 168
 türmüs 188
 ca'de 218
 hımmaş 272
 silk 459
 ğâriķün 567
 ferâsiyün 577
 kuş 606⁸

1 Yazmada sehven 411 yazılmış.
 2 Yazmada sehven 425 yazılmış.
 3 Yazmada sehven 566 yazılmış.
 4 Yazmada sehven 104 yazılmış.
 5 Yazmada sehven 250 yazılmış.
 6 Yazmada sehven 460 yazılmış.
 7 Yazmada sehven 441 yazılmış.
 8 Yazmada sehven 607 yazılmış.

kıtף 613
 kebere 633
 leblâb 673
 leben 677
 lûf 694
 merv 726
 mürrîh 726
 muql 739
 hindebâ 776
Selesü'l-bevl için isti'mâli müfid olan edviyedir:
 besbâs 140¹
 'ud 563
 kıaranful 599
 kıaşabü'z-zerîre 611
 kemmün 664
 nârcil 749
 yerbü' 782
Semürmek murâd eden kimesne isti'mâl eylese murâdı üzre semürmek için edviyedir:
 anzurût 102
 bâklâ 119
 baţţ 149
 belbûs 162
 benc 170²
 temr 193
 timsâh 194
 tîn 202
 câmûs 212
 ħabbû's-sümne 239
 ħacerü'l-baķar 248
 ħazâze³ 261
 decâc 337
 düdü'l-kırmız 350
 rummân 399
 zurunbâd 412
 zenâbîr 426
 simsim 465
 'azbe 534
 mâmişâ 701
 maĥleb 718
 muĥ 720

müsta'cile 734
Semüz olan kimesne arıķ-lamak için 'ilâc:
 esedü'l-'ades 70
 raşâş 392
 kıafher 628
 lükk 688
Sinüre müte'allık olan emrâz def'ine 'ilâc:
 aķsün 86
 elye 91
 encüre 99
 iyyel 114
 bezr-i kıaţünâ 137
 besfâyic 139
 cevz 229
 simsim 465
 tuĥlub 518
 ħaltîş 269
 dühnü'n-nercis 353
 dühnü'z-za'firân 353
 dühnü's-sezâb 355
 dühnü'l-bâbünec 355⁴
 dühnü'l-ĥardal 367
 dühnü'l-ĥarmel 368⁵
 dühnü'l-ütrüc 368
 zi'b 379
 raşâş 392
 remâd 400
 zübd 410
 zift 420
 sekbînec 456
 senderûs 471
 'anber 552
 fil 586
 milĥ 741
 nevâris 762
Sinür kesilse 'ilâc:
 ĥarâţîn 301
 dühnü's-sefercel 355
Sekteye uğrayan kimesne 'ilâc:
 belesân 160
 dîvdâr 373⁶

misk 733
Sil marâzına mübtelâ olan kimesne 'ilâc:
 dühnü'l-maşţakî 362
 seretân-ı nehri 444
 tîn-i Ermeni 527
 mâ'ül-cübñ 711
Sivri sinek ve pire def'i için tedbîrler:
 afsentîn 80
 baķar 157
 türmüs 188
 şa'leb 205
 difî 342
 düķus 349
 seraĥş 442
 serv 443
 fil 590
Sıçan kaçırmaķ ve kıatletmek ve cem' etmek tedbîrleri:
 ĥırbaķ 298
 âzeryün 51
 zi'b 379
 ĥuffâş 310
 lûsimâĥyûs 692
 'unşul 558
Sinek def'i ve kıatli tedbîrleri:
 ĥâr 566
 zernîĥ 416
Sirkeyi şarâb ve şarâbı sirke etmek tedbîri:
 silķ 459
Südi toñdurmaķ tedbîri:
 yayıķ ayrıñı 678
Sarĥoşluķ men'i tedbîri:
 cemeşt 223
 cemel 225
 ĥuţţâf 309
 levz 690
 dühnü'l-afsentîn 371
 ĥâr 565
 kıunnebîţ 626

1 Yazmada sehven 104 yazılmıştır.
 2 Yazmada sehven 180 yazılmıştır.
 3 Metnin "ĥazâzu'ş-şâĥr" maddesidir.
 4 Yazmada sehven 364 yazılmış.
 5 Yazmada sehven 377 yazılmış.
 6 Yazmada sehven 363 yazılmış.

dühnü'l-ħaşħaş¹ 369
 zübd 410
 sebüstân 438
 sūs 474
 şakurdiyün 491
 şakr 507
 ğarîkûn 567
 ferâsiyün 578
 fülful 584
 fenceyün 586
 қаşabü'z-zerîre 611
 қаşabü's-sükker 611
 қalfünyâ 618
 қаңұryün 620
 kişmiş 654
 kündür 666
 levz 689
 mâş 702
 mevz 743
 meys 746
İshâl def'i için isti'mâl olunacak edviye-i müfreden vü mürekkebe:
 emlec 92
 uvâfnüs 107²
 iyvel 113
 bād-āverd 118
 besbās 139
 riclü'l-ğurāb 389-390
 rummān 398
 'azbe 533
 benefsec 167
 bunduқ 171
 behmen 181
 beyz 182
 cümmeysz 222
 zeytün 430³
 sefercel 450
 ħadīd 252
 ħaltīt 269
 ħamāħim 275⁴
 ħaşħaş 304
 dem 345
 summāk 463
 fustuқ 581

қарāniyâ 600
 lisānü'l-ħamel 685
 mâ'ül-қadaħ 713
 nilüfer 763
 verd 767
Ağız ağrısı için isti'mâl olunacak edviyedür:
 ermāl 55
 ħasek 262
 dühnü'l-ıdħir 351
 summāk 464
 emīrbāris 92
 su'd 448
 şabr 504
 şāhisferem 479
 bābünc 115
 ħinnâ 282
 temr-i Hindī 194
 kebābe 635
 küzbere 651
 leben 675
 lisānü'l-ħamel 684
 'afş 545
 'ulleyқ 548
Ağız rāyiħasın hoş etmek için isti'mâl olunacak edviyedür:
 dār-ı fülful 333⁵
 sādec 435
 su'd 448
 ermāl 55
 anīsün 98
 bādrençbüye 117
 berdāniķī 133
 besbās 139
 baқlatü'l-berārī 153
 tenbül 186
 cevz-i bevvâ 231
 ħarīt 259
 ħall 311⁶
 dārşini 330
 zeheb 378
 fustuқ 581
 fülful 588
 қарanful 599

kebābe 635
 kerefs 639
 līmün 696
İshāl-i sevda için isti'mâl olunacak edviyedür:
 besfāyic 139
 bellic 162
 decāc 335
 şecere-i Ebī Mālik 483
İshāl-i şafrā için isti'mâl olunacak edviye:
 ħyārşenber 327
 zayyān 530
 rummān 397
İshāl-i balğam için isti'mâl olunur:
 encüre 99
 ħarmel 254
 ħırva' 297
 fāşirâ 572
 anzurūt 102
 ħaşħaş 305
 besfāyic 139
 cevzü'l-қay' 232
 derdār 338
 sekbānec 457
İshāl-i ħılt-ı ğalīz için isti'mâl ol[un]acak edviyedür:
 decāc 336
 şāhterec 478
 dühnü'l-ħançal 370
 züfâ 427
 қurтum 604
 senâ 469
 'unşul 557
 yāsemīn 779
İshāl-i taşradan isti'mâl etmekle olan edviyedür:
 buħūr-ı Meryem 128
 türmüs 189
 şebiş 481
 kebere (ğarīb) 633

1 Bu devanın başında "Ĥarfü'ş-şinü'l-mu'ceme" yazılmıştır.

2 Yazmada sehven 106 yazılmış.

3 Yazmada sehven 440 yazılmış.

4 Yazmada sehven 375 yazılmış.

5 Yazma sehven 322 yazılmış.

6 Yazmada sehven 313 yazılmış.

Uyluk ağrısını bi'l-haşşa def' eden devâ:

âs 65

Oğlan ve kız çoğurmak için bi-emrillâh te'âlâ te'sîri olan edviyedür:

huşa'l-kelb 305

infeha¹ 104

hâsmünyâ 771

Oğlan toñı dedükleri deri ki aña meşîme derler, vaz'-ı hamlden şoñra çıkarmak için isti'mâl olunan edviyedür:

berencäsüf 131

persiyâvşân 132

bunyün 176

tüzeri¹ 197

tîn 202

şüm 207

cünd-i bâdester 226

hâşâ 236

halezün 270

hımâr 377

hîri¹ 328

zirâvend 414

za'firân 419

züvân 428

sezâb 441

sinnevr 473

şerbîn 486

şevnîz 497

şadef 506

şanavber 510

kıtf 613²

keбіkec 634

küñdüs 667

läden 670

lübiyâ ('aceb) 691³

muql 739

İdrâr etmekçün isti'mâl olunacaq edviyedür:

işrâs 75

afsentün 78

uqñuvân 85

bâdincân 123

berencäsüf 131

persiyâvşân 132

harşef 258

türmüs 189

harâtin 301

huffâş 310

sükker 455

summak 464

semn 469

senderüs 472

süsen 474

şebiş 481

şakurdiyün 491

kurretül-'ayn 597

şelcem 492

şanavber 509

'ar'ar 535

'inebü's-şaleb 556

fâr 571

fücl 574

kışşâ 594

kerefs 639

kürüsne 647

kemmün 662

lübiyâ 691

mâmîrân 701

merzencüş 722

nemmâm 760

vec 765

helyün 772

İnçkırık def'i için isti'mâl olunacaq edviyedür:dârşini¹ 330

sezâb 440

şebiş 481

kulb 617

kemmün 663

mümüyâ 745

nesrin 756

na'nâ' 758

Uyuz def'i için isti'mâl olunacaq edviyedür:

semn 469

hışırım 264

halezün 270

handerüs 322

hummâz 274⁴

diffi 342

dühnül-ıdñir 351

zübd 410

simsim 465

şahterec 478

şebb 482

şevnîz 496

'urûk-ı şufr 535

'unşul 559

'unnâb 561

'avsec 562

füdenc 588

kışşâ'ül-hımâr 596

kardamânâ 598

kurtum 604

kıtf 613

kibrîr 636

kerefs 640

kerm 641

mâmîrân 701

mâş 702

ma'iz 715

mürr 722

millh 741

nüşâdır 762

Ağsurmak için isti'mâl olunacaq edviyedür:

bâderüc 119

hardal 295

hırbaç 298

se'üt 449

keбіkec 634

Et tîz bişmek ve galîz eti lañif etmekçün isti'mâl olunacaq edviyedür:

ürlicî 109

tîn 200

şebiş 481

hımmaş 273⁵

kâşim-i Rümî 631

nârcil 748

1 Yazmada kelime "h" ile yazılmıştır.

2 Yazmada sehven 614 yazılmış.

3 Yazmada sehven 692 yazılmış.

4 Yazmada sehven 374 yazılmış.

5 Yazmada sehven 373 yazılmış.

**Arı şokmuş kimesne için
isti'mâl olunacak edviye-
dür:**

bâderüc 118
hummaz 274¹
zübâb 375
kañturyün 622
nemâm 761

Uşşu gitmiş kimesne 'ilâcı:

füdenc 588
kaķule 591
ķunne 623
mâ'ül-verd 713
maħleb 717
misk 733
verd 767

Üğüşmiş a'zâ 'ilâcı ki

Yünânide marmîşâ derler:

kündür 665
hımmaş 272²

**Ev içinde olan haşerâti
tard u def için edviye-
dür:**

'avsec 562
'uşul 557

**Ağaç üzerinde olan mîveyi
tökülmeğden hıfz için:**

cild (bi'l-hâşşa) 221
ħacer-i kamer 244
raşâş 393
seretân-ı nehri 445

Encir tökülmemek için:

tibn 187

**Az balı çok etmekçün
şan'at:**

cevz-cendüm 234

**İslâh-ı hevâ berây-ı haş-
teğân³**

kaşab 610

**İpekden boyalı eşvâbi yu-
yup boyası çıkmak için
şan'at:**

ķıtf 613

**Ağır basmak ya'nî kâbus
'ilâcı:**

bâdrenbüye 117

**Uyluķ arasında ve üstinde
olan ağrı ve şiş 'ilâcı:**

bellüt 164
kerefs 640

Ĥarf-i bâ'

**Baş ağrısı için isti'mâl
olunacak edviyedür:**

âs 64
isfidâc 67
efyün 82
iklîlül'-melik 87
anîsün 98
berencâsuf 131
bezrül'-kettân 138
benefsec 167

hınnâ 282

ħaşħaş 304

ħal 311

dühnü'l-verd 356-357

rävend 383

raħme 39[0]

zurunbâd (bi'l-hâşşa) 413

sâc 436

sezâb 440

simsim 464

şa'ir 488

şevnîz 497

şandal 511

'anber 551

'inebü's-şaleb 555

gubeyrâ 567

merzencüş 721

maştakî 736

nesrîn 756

nemmâm 760

verd 767

yâsemîn 779

Başda olan çiban ve kel

**'ilâcı için isti'mâl oluna-
cak edviyedür:**

âs 64

iklîlül'-melik 87

dübb 334

ķunne 623

buħürül'-ekrâd [130]

baķlatül'-ħamķâ 151

dıffî 342

düdü'z-zibl 350

dühnü'l-ħurva' 362

şevnîz 497

şabün 502

'ulleyķ 548

kebere 633

kündür 665

mürr 723

âzâd-dıraħt 59

zerârîħ 376

kañturyün 621

verel 769

âlusen 37

**Başa buħâr şu'ud etmemek
içün isti'mâl olunacak
edviyedür:**

metnân 716

âs 65

dühnü'l-fıķâhi'l-ħılâf 358

küzbere 651

nâr-müşķ 750

**Burun kanı tûrmasa tût-
maķ için isti'mâl oluna-
cak edviyedür:**

âs 65

encüre 99

dem-i ĥurûs 345

bâderüc 119

bân 123-124

sezâb 440

cemel 224⁴

dülb 340

işmid [47]

baķar 156-157

beyz 184

cebsîn 213

ħalezün 270

ħamâm 275⁵

ħımâr 377

zenebü'l-ħayl 377

summâķ 464

1 Yazmada sehven 289 yazılmış.

2 Yazmada sehven 372 yazılmış.

3 Hastalar için havanın islahı.

4 Yazmada sehven 274 yazılmış.

5 Yazmada sehven 375 yazılmış.

şadef 506
 zafâdî¹ 515
 'ızâmm 542
 kırtaş 605
 kanıtyün 622
 kâfûr 629
 kürrâş 646
 küzbere 651
 kündür 665
 kehrübâ (bi'l-hâşşa) 669
Boğaz ağrısı için isti'mâl olunacak edviyedir:
 uşak 71
 ef'â (ğarîb) 84
 başal 143
 baqar 156
 benefsec 167
 tûş 194
 cevz 229 -230
 hışırım 264
 hūzâz 265
 huṭṭâf 309
 ḥall 311
 ḥamîr 315
 hıyârşenber 327
 dârşinî 330
 zift 420
 sereṭân-ı nehri² 445¹
 şerbîn 486
 'asel 537
 fül 575
 fülful 584
 kışşâ'ü'l-ḥımâr 595
 kanıtyün 622
 mümiyâ 745
 nüşâdır 762
Behâk ve barâş def'i için isti'mâl olunacak edviyedir:
 âṭrîlâl 38²
 şevnîz (mücerreb) 497
 ḥamâm 276³

ḥaṭmî 308
 dühnü'd-dıflî 369
 erneb 57
 başal 143
 âs 64
 insân 101
 iyyel 114⁴
 türmüs 188
 ḥınzîr 324
 zübâb 375
 'uşfur 540
 'unşul 559
 ğâr 565
 ğarâ 568
 fül 575
 fülful 584
 fūvve 588
 kibrit 636
 küşeyrâ 638
 laklak 688
 mâ'iz 714
 neml 761
 nîlüfer 763
Bevâsîr için isti'mâl olunacak edviyedir:
 erend berend 56
 afsentîn 79
 emlec 91
 encüdân 97
 bâdincân 123
 başal 143
 bellüt [164]
 beṭṭâflîn⁵ 169
 ḥadaḳ 253
 ḥazâze⁶ 261
 remâd 400
 zâc 406
 selḥü'l-ḥayye 461⁷
 summâk 463
 şebiş 481
 şabr 503-505
 ṭarfâ 519

fâşirâ 572
 kebere 633
 kürrâş 646
 lûf 694
 märkivâ 703
 muḳl 739
 na'nâ⁸ 758
 ebhül 40
 şüm 209
 ḥidâ'et 253
 dâdî 331
 semn 465
Bağarsuqlara nef'i olan edviyedir:
 ḥubazâ 289
 ḥabeş 290
 ḥaṭmî 308
 demül-aḥaveyn 346
 düḳus 349
 dühnü'l-maşṭakî 362
 râvend 383
 zebîb 408
 ḥummâz 274
 sebüstân 438
 sezâb 440
 sükker 455
 sekbîneç 457
 silḳ 459
 şem⁹ 493
 'asel 539
 'unnâb 560
 ğâr 566
 ğarîḳün 567
 ferâsiyün 578
 ḳânişa 592⁸
 ḳardamânâ 599
 kebid 636
 mâyün 714
 merv 726
 maşṭakî 736
 heyûfâriḳün 777
Bu dedükleri zehr-nâk

1 Yazmada sehven 327 yazılmış.

2 Yazmada sehven 48 yazılmış.

3 Yazmada sehven 376 yazılmış.

4 Yazmada sehven 104 yazılmış.

5 Metinde "beṭṭâflun" madde başıdır.

6 Metin "ḥazâzu'ş-şahr" maddesidir.

7 Yazmada sehven 460 yazılmış.

8 Yazmada sehven 591 yazılmış.

**örümcek zehrin def
'ilâcı:**

ruteylâ 389
şevnîz 497
kayşüm 628
helyün 772

Baş yarılma 'ilâc:
hamâm 275¹

Penîr şuyı içmek tedbîri:
mâ'û'l-cübñ 710

**Burçağ, şamandan ihtirâz
lâzım olduğı:**

fî 187

Bağıl âdem açmağ tedbîri:
rağme 391

**Bögreklere ve kavukda
olan taşu taşra çıkarmağ
içün edviyedür:**

erneb 58
mizmârü'r-râ'î 732
hacerül'-hüt 249
haţmî 307
dem-i kebeş 346
'ulleyğ 547
kâkûle 591
zebedül'-bağr 409
âs 66
uşne 73
encüre 99
bâbüñec 115
hîrî 328
insân 101
persiyâvşân 132
baţţîl 147
temr 193
cerâd 216
düñnü'l-âcür 361²
cevzü'ş-şevk 233
hubâhib 241
hasek 262
zücâc 412
sümânî 466
fâr 571
helyün 773
düñnü'l-levzi'l-hulv 360

ğâr 565
fücl 576
firâhu'l-hamâm 579³
kardamânâ 599
kulb 617
kerefs 639
levz 690
mağleb 717
nânħ'âh 748

Harfü't-tâ'

**Temregü için isti'mâl olu-
nacağ edviyedür:**

ütrüc 45
ğaltîş 267
iccâş 49
hımmaş 273⁴
ğazâzu'ş-şahr 260
hummâz 274
ğardal 295
şeylem 499
bezrül'-kettân 138
bentüme 174
tîn 101
şüm 207
cemel 224
cevz 230
hımmaş 272
ğasıšetü'z-zücâc 263
ğuffâş 310
zerârîğ 376
riye 404
sezâb 440
silğ 459
'asel 537
ğârâ 568
ğarâniyâ 600
kibrîr 636
kerm 641
lîmün 696
veda' 766
vesaħu'l-kevâ'ir 769
**Te'hîr-i ihtilâm-ı sıbyân
içün devâ:**
uvâfinüs 107⁵

**Temreni bîş şuyına batır-
mağ ile mecrüh helâk
olduğı:**

fî 175

Harfü'l-cîm

**Çıban ıslâhı için isti'mâl
olunacağ edviyedür:**

erğatıyün 55
efyün 82
bevl 179
şüm 207
ğaşğâş 306
ermâl 55
anzurüt 102
cülñâr 219
ğall 311
âzâd-dıraħt 59
imâr nütâlî 110
cınçıyanâ 225
dubğ 333
zeytün 430
selîhe 458
'ulleyğ 547
âs 64
îrsâ 112
hacerül'-misenn 250
rummân 399
semn 469
sünbâdec 472
isyüs 66
bezr-i kaçtünâ 137
ğısrım 264
düñnü'l-verd 356
şa'r 488
ğabr 503
ğın-i Ermenî 527
isfenc 68
belesân 160
ğalfâ 267
ğaltîş 268
zebâd 411
fücl 574
lisânü'l-ğamel 684
ğalezün 270

1 Yazmada sehven 375 yazılmış.
2 Yazmada sehven 360 yazılmış.
3 Yazmada sehven 580 yazılmış.
4 Yazmada sehven 773 yazılmış.
5 Yazmada sehven 106 yazılmış.

hayyü'l-âlem 286
 serv 443
 'akreb 546
 kebere 633
 kettân 640
 lifü'l-bahr 696
 limün 696
 mазeryün 699
 mā'ür-remād 714
 merkaşışā 730
 nercis 755
 heyüfârikün 777
 ebhül 40
 dühnü'l-bezr 365
 äbnüs 42
 süllühfât 461
 eşl 47
 işmid 47
 hummâz 274¹
Cimâ'a takviyet için ist-i'mâl olunacak muķav-viyyâtdur:
 äzânü'l-fâr 53
 esed 69
 encüre 98-99
 beryâmış 136
 bâklâ 121
 başal 144
 erminin 56
 äzeryün 51
 asârün 61
 isrâr 69
 iyyel 114
 bezrül-kettân 138
 uķhuvân 85
 emlec 91
 encüdân 97
 anisün 98
 insân 101
 buķm 146
 belbüs 161
 bülbül 167
 büzeydân 175
 beyz 184
 terencübün 190
 temr 193
 timsâh 194

circir 214
 cezer 216
 cüft-âfrid 219
 cemel 224
 ģarmel 254
 ģarşef 258
 ģaltîr 369
 ģummař 272
 ģabeř 290
 ģuřa'l-kelb 306²
 ģuřa's-şa'leb 306
 ģuřa'l-ģayvânât 307
 ģuffâř 310
 ģülincân 324
 dâr-ı fülful 332
 delbüb 344
 dühnü nevâri'l-ķandül 359
 dühnü'n-narcil 364
 dühnü bezri'l-encüre 366
 zurunbâd 412-413
 semek 467
 sisâli 447
 saķanķür 454
 silķ 459
 süllühfât 462
 sümâni 466
 sümeyketü's-şaydâ 468
 şâh-bellüt [480]
 řâķâķul 490
 şelcem 493
 şadef 506
 şanavber 510
 'âķırķarģâ 531
 'asel 539
 'aşâfir 541
 'aküb 546
 'unşul 559
 ģubeyrâ 568
 fücl 575
 firâhu'l-ģamâm 580
 fişfişa 581
 ķuřt 607
 ķuķn 612
 ķıķt 613
 ķılķıl 617
 ķerefs 639
 ķürrâs 646

lebenü'l-baķar 676
 lisânü'l-'uşfur 687
 levz 690
 lübiyâ 691
 lüf 694
 mâ'ül-laģm 710
 mârmâhic 716
 mürr 724
 misk 733
 müsta'cile 734
 mişmiş 735
 muķl 739
 mevz 743
 mümiyâ 745
 nercis 755
 helyün 773
Ciger ģarâreti ve marazı için ist-i'mâl olunacak edviyedür:
 ütrüc 45
 emirbâris 92
 bostân-efrüz [141]
 şâhterec 478
 zi'b 379
 mâ'ül-hindebâ 713
 râvend 382
Cüzâm def'i için ist-i'mâl olunacak edviyedür:
 ef'â 84
 timsâh 195
 şa'leb 205
 cerâd 216
 ģinnâ 283
 ģayye 285
 decâc 336
 dühnü'l-ģayyât 372
 zeberced 411
 şarfâ 519
 'avsec 562
 ķunfuř 624
 kürüsne 647³
 lüf 695
 millģ 741
 mî'a 747
 hüdhüd 771
Çıban mevzi'inde et bitür-

1 Yazmada sehven 374 yazılmış.

2 Yazmada sehven 300 yazılmış, ancak altına 6 ilave edilmiştir.

3 Yazmada sehven 642 yazılmış.

mek ve nişânın gidermek için:

dühnü'l-verd 356
büsed 140
dühnü'l-bân 364
zirâvend 415
zincedr 426
'asel 538
verd 767

Çiçek çıkaran kimesne tedbiri için isti'mâli mühimmâtdan olan edviyedür:

küzbere 651
zebîb 407
hınnâ 383
tarfâ 519
mürri 728
summâk 464
kâdî 631
verd 768

Çiçek çıkarmaktan göze ak düşmesine 'ilâc:

kerkâ 650

Çiçek çıkarmaktan kalan nişâni gidermek için edviyedür:

rummân 398
remâd 400
'izâm 542

Cırlayık dödükleri böceği bir yere cem ' etmege şan'at:

büşîr 176

Çehreyi pâk etmekçün edviyedür:

baṭṭîḥ 147
su'd 448
simsim 465

Harfû'l-hâ'i'l-mühmele Hıfz-ı şıhhat ve şebâb için isti'mâl olunmağa lâyık edviyedür:

efâ 86
râziyâ nec 384
emîrbâris 92

mümiyâ 744

Hıfz-ı kitâb için isti'mâl olunur devâdur:

afsentîn 80
Hıfzû'l-cenîn mine's-sukûṭ:
ekütme[kü]t 88
zerû nec 339
sirâc-ı kuṭrub 446
sefercel 450
'aḳreb (bi'l-hâşşa) 545
ferbiyün 566
kerm 641
kürreş 645
kehrübâ (bi'l-hâşşa) 669

Hıfzû'l-esvâb:

emâriṭın 94
hınnâ 283
sâdec 435

Hiss ü hareketi kalmamış kimesneler ve 'uzvlar 'ilâc:

hamâm 276¹
'aḳırkarhâ 531
ferbiyün 577

Hayz kanı çok aḳsa isti'mâl olunacaḳ edviyedür ki habs eder:

âs 65
endâ ezîdâ 111
benc 170
cevr 229
tarfâ 519
hacer-i Kıbṭî 243
habeş 290
dürdî 340
râziyâ nec 384
rummân 398
zâc 406
zûfâ-yı raṭb 427
zeytün 430
'ades 533
kemmün 663
merzencüş 721
mür 724

Hayz kanı habs olsa is-

ti'mâl olunacaḳ edviye-dür ki idrâr eder:

encüre 99
enderûṭâlis 100
ivvez 107
îrsâ 112
iyyel 114
bâbü nec 115
berencâsüf 131
beşâm 142
pençengüşṭ [168]
tîn 201
güm 207
cävşîr 110
seretân-ı nehrî 445
su'd 448
şakâyıḳ-ı nu'mân 490
şevnîz 497²
fâvânyâ 570
ferâsiyün 577
fûdenc 588
kaşim-i Rümî 631
küseylâ 653
leblâb 672
levz 690
lûbiyâ 691
mizmârü'r-râṭî 732
muḳl 739
mî'a 747
nârinç 750
vec 766
helyün 773
Hamâmdan sonra emrüd yemek muzırdur:
kümmeşrâ 659
Hilm şahibi olmak için:
tîn 202
Harfû'l-hâ'i'l-mu'ceme Hatunlar hamile olmak için isti'mâle şayeste edviyedür:
ekütme[kü]t 88
beleşân 160
cemel 225
harmel 254
halbüb 270

1 Yazmada sehven 376 yazılmış.

2 Yazmada sehven 492 yazılmış.

hazâmî 302
 haṭmî 308
 ‘ubeyşerân 532
 fîl 590
 kıranful 599
Hâmile olmak için edviyedir:
 erneb 58
 afimîzbün 83
 enderüşârün 100
 infeḥa-i erneb 104
 ḥacer-i ḥazefî 245
 ḥadîd 252
 ḥummâz (bi'l-ḥâşşa) 274¹
 infeḥa² 104
 buḥûr-ı Meryem 128
 cevz 284
 ḥayye 285
 ḥabeş 290
 sezâb 441
 şebb 482
 şerbîn 486
 ‘izâm 543
 ‘inebü’s-sa’leb 556
 ğarb 569
 faşîrâ 572
 fülful 584
 kıranful 599
 kıunnebiṭ 627
 nezûk (bi'l-ḥâşşa) 754
Hatunlar südi ziyâde olmak için isti’mâle lâyıḳ edviyedir:
 anîsün 95
 bâḳlâ 120
 cûlbân 220
 şaḳâyıḳ-ı nu’mân 490
 râziyâ nec 384
 zar‘ 515
 şem‘ 493
 fûcl 575
 kııṭf 614
 mühâ 746
Hatunlar kıızılcası olacak

edviyedir:
 ṭînü’l-maşṭakî 526
 bâz 127
 âzânü’l-erneb 53
 zeyt 433
 ḥırdün 259
 dürdî 340
 delbüb 343
 yâsemîn 779
Hatunların memesi büyümemek için şan‘at:
 ḥuffâş 310
 şevkerân 496
Hatunlar memesi şişine ‘ilâcdur:
 kürrüsne 647
 kündür 665
 deryâ şuyı 705
 nuḥâle 754
Ḥaye şişmesi ve ḥaye ağrısı def‘ine muvâfiḳ edviyedir:
 ‘ırḳ 535
 baḳlatü’l-ḥamḳâ 151
 benc 170
 ḥacerü’l-misenn 250
 ḥımmaş 272
 zebîb 407
 sezâb 440
 kemmün 664
 merzencüş 722
 na’nâ‘ 758
 milḥ 741
 ḥandekûḳ 282
 süsen 475
Halk meyânında maḥbûb ve şîrin olmak için edviye-i mücerredür:
 enfül’-icl 100
 îmar nûṭâlî 110
 bebġâ 127
 zi’b 380
 cemeşt 223
 ḥubâḥib 241
 ḥacerü’l-kezek 247
 ‘ar‘ar 536

hüdhüd 771
 sirâcü’l-ḳuṭrub 446
Hâricden batan tilken ve temren mânendi şey’leri bedenden ihrâc edviyesidir:
 infeḥa [105]
 zirâvend 414
 sâmmu ebraş 438
 seretân-ı nehri 444
 sekbî nec 457
 zafâdi‘ 515
 fâr 571
 ḳaşb 610
 vesâḥu’l-kevâ’ir 769
Hatunlar hâmile iken ve ‘aḳîb-i vaz’-ı ḥamlde kerefs yemeyeler:
 fî 639
Ḥırızma râyiḫası bedenden gidirmek için edviyedir:
 bünk 173
 şandal 511
 nestrîn 756
 ḥüh 325
 ‘uşfur [540]
 şeftâlû varaḳı 656
Ḥorlamak def‘i ‘ilâcı:
 ḥadîd 252
 şebb 483
 خوش کردن بوی کس و رحم زنان
 و مستعد حامل شدن کردن:³
 nânḥı’âh 748
 metnân 717
 mürr 723
Ḥarfü’d-dâli’l-mühmele Diş ağrısı def‘i için isti’mâl olunacak edviyedir:
 idḥir 51
 cävşîr
 haṭmî 308
 bentâflin⁴ 169
 erḳaṭyün 55
 baḳar 156

1 Yazmada sehven 374 yazılmış.

2 Yazmada kelime “ḥ” ile yazılmıştır.

3 Kişinin ve kadının rahminin kokusunun hoş olması ve gebeliğe yatkin hâle gelmesi

4 Metinde “benṭâfilun” madde başıdır.

işhîş 74
 anâgâlis 101
 insân 101
 bâbüneç 117
 bād-âverd 118
 bekâ 158
 bestînac 141
 îrsâ 112
 bâderüc (bi'l-ḥâşşa) 119
 buḥürü'l-ekrâd 129
 bevl 180
 dühnü'l-âcür 360
 benc 170
 tenkâr 195
 tût 197
 tîn 201
 şüm 207
 ḫaltîr 268
 ḫardal 296
 ḫall 311
 dıflî 341
 dülb 343
 dühnü'l-idḫîr 351
 dühnü'l-ḫanzal 370
 zebîbü'l-cebel 408
 züfâ 427
 zeytün 431
 zeytâr 433
 serv 444
 selḫü'l-ḫayye 460
 summâk 463
 süsen 475
 şerbîn 486
 şevnîz 497
 şanavber 510
 'âkırkarḫâ 531
 'urük-ı şufr 534
 'ızâm (bi'l-ḥâşşa) 523
 gâr 566
 kırmız 602
 ḫunne 623
 ḫafher 628
 kebere 632
 kebîkeç 634
 kürrâş 646
 lisânü'l-ḫamel 685
 māmîrân 701

na'nâ' 758
 vec 765
 helyün 773
**Diş etlerin muḫkem et-
 mekçün isti'mâl oluna-
 caḫ edviyedür:**
 iccâş 49
 idḫîr 51
 'unşul 558
 füdenc 588
 ḫaranful 599
 bisem 186
 ermâl 55
 bân 123
 baḫlatü'l-berarî 154
 âş 65
 ḫuzaż 265
 ḫall 311
 rummân 397
 zeytün 431
 zeyt 433
 şebb 482
 'azbe 533
 'afş 544
 'ulleyḫ 547
 ferâsiyün 579
 fûvve 588
 kırtâş 605
 kerm 642
 kündür 666
 lebenü'l-ḫımâr 677
 lisân-ı şevr 685
 lîf 695
 verd 767
 mâ'û'l-verd 712
 maştakî 736
**Dişler çirkin giderüp cilâ
 virmek için edviyedür:**
 zücâc 412
 iyvel 114¹
 ḫazef 301
 zebedü'l-baḫr 409
 şadef 506
 ḫasb 610
 leben-i ḫımâr 677
 lü'lü' 693
 lîf 695

lîfü'l-baḫr 696
 mâ'iz 716
 maştakî 736
**Diş yemek ma'sümlara
 zahmet vèrse tedbîri için
 edviyedür:**
 erneb 57
 zübd 409
 'ızâm 542
**Diş kamaşmak 'ilacı için
 tedbirdür:**
 baḫlatü'l-ḫamḫâ 151
 ḫüḫ 326
 lîmün çekirdegi 697
**Dil ağırlaşsa def'i için
 edviye:**
 ḫardal 296
 zebîbü'l-cebel 409
 vec 765
 mühâ 746
 kündür 666
**Dil altı ki zıfdı' tesmiye
 olunur, def'i için 'ilâc:**
 zâc 406
Dil ağırsı için 'ilâc:
 lisân 687
Düş çok çok azmak 'ilacı:
 benṭâflîn² 169
 ḫurşun (raşâş) 392
 şevkerân 496
 'inebü's-şaleb 555
 nilüfer 763
**Döşege tebevül eden ki-
 mesne için 'ilâc:**
 erneb 58
 ḫunfuz 626
**Da'û's- şaleb marazına ki
 saç ve şakal tökülmek-
 dür, 'ilâc için isti'mâl
 olunan edviyedür:**
 erneb 57
 afsentün 79
 efâ 84
 buḫür-ı Meryem 128
 persiyävşân 132
 başal 143
 bevl 180

1 Yazmada sehven 103 yazılmış.

2 Metinde "benṭâflün" madde başıdır.

şâfesyâ 203
bunduk 172
şâ'leb 205
şüm 207
cevz 229
hacerü'l-misenn 250
hadîd 253
hımâr 278
düdü'z-zibl 350
dühnü'l-gâr 361
zebedü'l-bahr 409
silğ 459
'unşul 559
fâr 571
qayşüm 627

Deve kükremesin def

'ilâcı:

cemel (fî) 225

Harfü'd-zâl

Zîhn kuvveti için isti'mâle münâsib edviyedür:

süsen 475
milğ 740
helîlec 775

Zâtü'l-cenb def'i 'ilâcı için olan edviyedür:

bâklâ 121
haţmî 308
zübd 410
mürrâr 725

برای بزرک و سطریر کردن ذکر¹

encüre 99
harâţîn 301
nercis 755
verel 769
yâsemîn 779

: برای قوی کردن ذکر²

belesân 160
neml 761

Zekerde olan çıban:

şebiş 481

Harfü'r-râ'

Ra'şe 'ilâcı için isti'mâl olunacak edviyedür:

dârşînî 330
dühnü's-sezâb 355
dühnü'l-ğarmel 367
silğ 459
fişfişa 581

Rahimde olan maraz def 'i için edviyedür:

bağar 157
dühnü'l-maşţakî 362
ğamâmâ 271
dühnü'l-levzi'l-mürr 362
sezâb 440
sünbül 470
süsen 475
şahm 485
şeybe 499
kuşt 607
kuţn 612
kürrâş 645
marmâhüz 726³
mü 743
nânğ'âh 748
nemr 761
vec 765

Ruţubet galebesin def 'i için:

cünd-i bâdester 227

Harfü'z-zâ

Zehr-nâk cânver zehrin def 'i için isti 'mâl olunacak edviyedür ki mağallinde

tedbiri ma 'lüm olur:
aşâbi'-i şufr 75

Harfü'ş-şîn

Şiş def'i için isti 'mâl olunacak edviyedür:

ütrüc 46
entüle 108
bâbünc 116
bâderüc 118
bâklâ 120
bağar 157

benefsec 167
benţâflîn⁴169
beyz 183
'anâkib 556
ıdğir 51
hulbe 266
ğalezün 271
ğamâmâ 272
ğınţa 281
ğatmî 308
dübb 335
semn 468
şâr 487
şâbün 501
kıţf 613
kınneb 626
mürrî 728
âs 64
afsentîn 79
iklîlü'l-melik 87
emîrbâris 92
encüre 98
ğarâţîn 301
dürdî 340
silğ 459
ferâsiyün 578
kürnüb 643
merğaşîşâ 730
ermâl 55
isfidâc 67
afniğuş 81
imdiryân 93
enâğüris 96
tîn 200
dibğ 333
dülb 343
ğarfâ 519
kıssâ'ül-ğımâr 596
küzbere 650
merâyir 730
ercikna 56
ermînîn 56
isfenc 67
afniğün 81
uğğuvân 85
anışün 98

1 Zekeri güçlü ve istikrarlı kılmak için

2 Hafızayı güçlendirmek için

3 Yazmada sehven 626 yazılmış.

4 Metinde "benţâfilun" madde başıdır.

bezr-i kaçûnâ 137
 hacerü'r-rehâ 249
 dühnü'l-verd 356
 zübd 409
 'arâk 535
 kebere 634
 mâ'iz 715¹
 merv² 726
 mağre 737
 isliḥ 63
 eftümün 77
 bezr-i kettân 138
 benc 170
 tûzerî 196
 ḥaṣîsetü'z-zücâc 262
 sezâb 441
 'asel 538
 'inebü's-şaleb 555
 merzencüş 722
 mizmârü'r-râî 732
 muḳl 738
 na'nâ 757
 na'âm 759

Harfu's-şad

**Şarullık ki yerekân ismidür
 ve şafra tesmiye olunur,
 anı def için müsta'mel
 edviyedür:**

âmililis 39
 afsentîn 79
 uvâfinüs 106
 iyvel 113³
 ercîkna 56
 imâr nûṭâlî 109
 bâbü nec 115
 buḥûr-ı Meryem 128
 persiyâvşân 132
 beryâmîşr 134
 beñṭâflîn⁴169
 cebre 213
 hacel 251
 ḥıyârşenber 328

dühnü'l-afsentîn 371
 'azbe 533
 kâkü nec 630
 kemâfîṭüs 661
 kehrübâ 669
 mâ'iz 715
**Şovukdan olan zararî def
 için isti'mâle layık ed-
 viyedür:**
 belesân 161
 bü l 165
 tibn 187
 şa'leb 205
 daḥn 337
 ḥaltî t 269
 daḥn 337
 dîbs 334
 dühnü'l-bâderüc 352
 dühnü'l-lâden 360⁵
 dühnü'l-bân 365
 dühnü'l-ürtrüc 367
 dühnü kışşâ'i'l-ḥımâr 369
 dühnü'l-ḥımmaş 371
 dühnü'l-ḳuṣṭ 371
 râsen 380
 zenâbîr 426
 şevendr 495
 ḳuṣṭ 607
 kemâzeryüs 662
 deryâ şuyı 705
**Şusuzluk def'i için isti'mâl
 olunacaḳ edviyedür:**
 emlec 91
 anîsün 97
 bezr-i kaçûnâ 137
 temr-i Hindî 194
 hacerü'd-dîk 247
 ḥall 311
 ḥamîr 315
 süs 474
 şa'ir 488
 kümmesrâ 658
 hindebâ 776

**Şağır olmuş kimesneden
 def-i şamem için is-
 ti'mâle münâsib edvi-
 yedür:**

derdâr 338
 kaçṭüryün 622
 afsentîn 80
 timsâḥ 195
 dülfîn 344
 dühnü'l-bân 364
 dühnü'l-ḥardal 367
 kibrit 636
 ebhül 40
 raḥme 391
**[Şar] def'i için isti'mâl
 olunacaḳ edviyedür:**
 ibnü'l-'irs 43
 ḥâşâ 236
 ḥardal 295
 süllüfât 461
 'âkıṛḳarḥâ 531
 eftümün 78
 erneb 57
 ustüḥüdüs 61
 infehâ 104
 iştârâṭḳîḳüs 62
 bernüf 135
 esed (bi'l-ḥâşşa) 70
 büssed 140
 uşâḳ 71
 aẓfârü't-ṭîb 77
 beyz 188
 türbüd 189
 beñṭâflîn⁶ 169
 câmüs (bi'l-ḥâşşa) 212
 ḥuṭṭâf 309
 hacer-i ḳamer 243
 ḥarmel 254
 ḥımâr (bi'l-ḥâşşa) 276-277⁷
 dübb 335
 dühnü'z-zanbaḳ 358
 dühnü'l-âcür 360
 dîvdâr 373

1 Yazmada sehven 515 yazılmış.
 2 Yazmada sehven "mermer" yazılmış.
 3 Yazmada sehven 103 yazılmış.
 4 Metinde "beñṭâflîn" madde başıdır.
 5 Yazmada sehven 260 yazılmış.
 6 Metinde "beñṭâflîn" madde başıdır.
 7 Yazmada sehven 376-377 yazılmış.

zümürüd (bi'l-hâşşa) 422
ıızâm 542

**Şoğulcan ve habbü'l-ķar'
ya'nî kabak çekirdegi
gibi olan ķurdları ķarın-
dan çıkarmak için olan
edviyedür:**

afsentün 80
būraķ 178
baķar 156
âzânü'l-fâr 53
işhiş 73
baķlatül' hamķâ 151
tüt 196
türmüs 188
uşak 71
berencäsüf 131
biring 134
ħaltit 269
şüm 206
ca'de 218
ħâşâ 236
ħarmel 254
ħuruf 255
ħalib 268
ħımmař 272
ħayyül-'âlem 286
ħardal 296
ħarâtin 301
ħüh 325
dühnül-'âcür 360
dühnül-ħanzal 370
dühnül-afsentin 370
rummân 398
rübeyân 401
zâc 405
zûfâ 427
sezâb 440
seraħs 442
su'd 448
sekbînc 457
şevniz 496
füdenc 589
kebere 634
kürnüb 643
kümmeşrâ 659

maħleb 718
mürr 722
mürrî 728
mişmiş 735
nânħ'âh 748
nârinç 749
na'nâ' 757
neft 759
nemmâm 760

**Şaç ve řaķal uzatmak ve
siyah etmek için isti'mâl
olunan edviyedür ki
maħallinde ma'lûm olur:**

âzâd-dıraħt 59
âs 64
aķâķiyâ 86
beşâm 142
bellüt 163
belâdur 165
būraķ 178
bevl 180
beyz 184
tüt 196
cevz 229-230
ħacerül-baķar 248
ħuruf 255
ħuzaż 266
ħanzal 279
ħuţţâf 309
dühnül-'âs 352
dühnül-ħinnâ 353
dühnül-benefsec 357
dühnül-lâden 360
zeyt 433
serv 443
summâķ 462
simsim 464
senâ 470
şakâyık-ı nu'mân 490
'afş 544
'ulleyk 547
leblâb 672
nesrin 756
nemmâm 760
hüdhüd 771
Şaķal ağartmak için is-

ti'mâl olunur:

ħuţţâf 310¹
yâsemîn 779
**Şaķalı tiz bitirmekçün
olan devâdur:**
ķayřüm 647
**Şadâyı ya'nî âvâzı şâf êt-
mekçün olan edviyedür:**
baţţ 149
ħaltit 268
ħımmař 273
ħubâzâ ki mülühıyye nev'i-
dür 289
dârşini 330
decâc 336
dühnül-levzi'l-ħulv 363
sebüstân 438
sükker 455
şamğ 508
'unşul 558
ķurţum 604
küseyrâ 638
kürnüb 643
mürr 723
muğâş 737
verd 767
**Şoğan ve sarımsak ve şarâb
râyiħasın ağızdan gider-
mekçün isti'mâl olunur:**
berdi 133
zurunbâd 412
şüm 208
**Şoğan râyiħasın ħâşşaten
gidermekçün 'ilâc:**
ķavrulmuş ķoz
zeyt
sâde yağıla ķavrulmuş penir
fi
başal 144
Şu toñdurmağçün şan'at:
ħaţmî 308
**Şuyı bulanık olsa turult-
mak için tedbir:**
tin 522
reml 400
sebb 482

1 Yazmada sehven 301 yazılmış.

torak otı¹ [482]
 zerdâlû² çiçeği [734]
 mâ³ 705
Şırtlan dedükleri cânver ki
Fârsîde keftâr dêrler, anı
kaçırmağ şan'atı:
 zâb⁻¹ 'arcâ 513
 Ebû Cehl karpuzı³ [279]
Şayıklamak def'i için
tedbîr:
 silk 460
 'ızâm 542
Şoğumş marazlu mevzi'e
'ilâc:
 hamâm 276⁴
Şu acı olsa tahtır ile tat-
lu (?)⁵ olur bu huşuşa
halâvet-i mâ'-i mațar ve
tecribe şahiddür ve tuzlu
suya bal mûmından zarf
kosalar içine tatlu şu
şızar :
 fi 707
Ve yağmur şuyı bi't-țab⁶
âvâza ve gögse muzırdur:
 fi 706
Harfu't-țâ'î'l-mühmele
Ŧâ'un ve vebâ için bi-'inâ-
yetillâhi te'âlâ nâfi' olan
edviyenüñ icmâlidür,
vebâ veḥâmet-i hevâdan
'ibâretdür:
 ütrüc 46
 afsentîn 80
 buḥürü'l-ekrâd [130]
 derûnec (bi'l-hâşşa) 339
 bevl 179
 ḥışrım 264
 ribâs 403

şâhisferem 479
 şem⁶ 494
 ŧîn-i Ermenî 528
 'anber 551
 fustuk 581
 kuş 607
 kündür 666
 muql 739
 yâkût (bi'l-hâşşa) 779
Ŧalak 'ilâci için sūd-mend
olan edviye maḥal-
dür(?)⁶:
 bân 122
Şalâbetü't-tıḥâl dedükleri
gibi:
 süsen 475
 berdı 133
 şelcem 492
 şeytarac 495
 şadef 506
 isyüs 66
 uşak 71
 afniķuțus 81
 bevl 180
 cevz-i bevvâ 231
 buḥür-ı Meryem 128
 beryâmış 134
 baķar 156
 pencengüşt 168
 ca⁶de 218
 ḥummâz 374
 ḥîrî 328
 dıbķ 333
 dühnü'l-âcür 360
 zirâvend 415
 țarfâ 519
 'azbe 533
 faşirâ 572
 fûvve 587
 fûdenc 588

kebere 632
 kerm 641
 kürnüb 644
 kerķâ 650
 kemâzeryüs 662
 nîlüfer 763
Ŧa'âma iştiḥâ getürici
edviyedür:
 belbüs 162
 tanbül 186
 türmüs 188
 buțm 146
 ḥâl 311
 summâķ 463
 mürrî 727
 na'nâ 758
Ŧatlu uyuz için 'ilâc-ı
müfredâtı:
 başal 144
 bațṭiḥ 147
 baķla-i Yemâniyye 153
 ḥaşıšetü'd-dâḥıs 263
 ḥummâz 374
 şâbün 502
 'unşul 560
Ŧırnağ çatlaması ve kıvrıl-
ması 'ilâci:
 ḥanderüs 322
 circîr 215
 ḥımâr 277
 ḥinnâ 283
 dühnü'l-benefsec 357
Ŧırnağı elden ve ayakdan
bi-ḥasebi'l-iktizâ düşür-
mek için tedbîr:
 dıbķ 333
 zerârîḥ 375
Ŧırnağ dibinde çıkan çıban
'ilâci:
 zeheb 378

1 Metinde şebîş maddesidir.
 2 Metinde mişmiş maddesidir.
 3 Metinde ḥançal maddesidir.
 4 Yazmada sehven 376 yazılmış.

5 Okunuşundan emin olunamayan bu kelimenin metindeki imlası şu şekildedir:
 6 Okunuşundan emin olunamayan bu kelimenin metindeki imlası şu şekildedir:
 7 Yazmada sehven 377 yazılmış.



bençâflîn¹ 169
tîn 201
hummâz 374
zeytün 430
summâk 463
sūs 474
şebb 482
şabr 503
za'n 513

Toprak yemek iştihâsı olan kimesneden bu iştihâyi ref' etmekçün 'ilâc:

cevz-cendüm 234
rummân 398
hummâz 274
sefercel 449
kemmün 663

Tırmalanmağdan kalmış şey'i gidermek 'ilâcı.

hamâhim 275²
summâk 463

Harfû'l-'ayni'l-mühmele 'Akreb şokan kimesne

'ilâcı:
ütrüc 46
infeha 104
bâderüc 118
bunduk 171
bunduk-ı Hindî 170
hımâr (bi'l-hâşşa) 377
dühnü'l-ütrüc 368
su'd 448
beşâm 142
âs 64
afsentîn 79
ümmü'l-kelb 95
insân 101
belesân 160
hacerü'l-efrüc 249
hıdâ'et (bi'l-hâşşa) 253

hadağ 253
huruf 256
harcuvân 259
hâlit 268
hanzal 280
hunfesâ 322
dühnü'l-ficl³ 366
zeytün (bi'l-hâşşa) 431
zeyt 433
şa'r 489⁴

şamarbümâ 501
'akreb 545
ğâr 565
fâr 571
firüzeç 590
kañturyün 621
kibrît 636
kürüsne 647
küzvân 652
lañnis 683
merzencüs 721
nuhâle 754
na'nâ' 758
hindebâ 776

'Akreb defî için olan edviye:

bâd-ı zehr (bi'l-hâşşa) 126
buşâk 146
hâniķu'n-nemr 287⁵
sereñân-ı nehrî 444

'Irķu'n-nesâ marazı defî için isti'mâl olan edviye:

erķatıyün 55
uşâk 71
uķimündâs 108
baķar 157
türmüs 188
dühnü'l-âcür 360
asârün 60
encüdân 97
harmele 255

haşhâş 304
huffâş 310
râvend 382
zeytün 431
saķmüniyâ 452⁶
'unşul 558
ferbiyün 576
füvve 587
ķayşüm 627
mâ'iz ki 'Arab dâğı denmekle meşhür dâğdur 716
helyün 773
heyüfâriķün 777

'Usrû'l-bevl ya'nî sidik zürî dedükleri marazuñ 'ilâcı:

işhîş 73
emârîñın 94
encüdân 97
ünüberiñhüs⁷ 108⁸
benâtü's-şih 174
zebedü'l-baħr 409
hacer-i Yehüdî 243
hamâm 276⁹
haçmî 308
dühnü'l-benefsec 357
dühnü'l-levzi'l-mürr 362
sezâb 441
şelcem 492
fesâfis 581
kâküneç 630
mü 743
helyün 773

'Usru'n- nefes ya'nî toğru turmaduķça nefes alma-mağ 'ilâcı:

ħall 311
dühnü'l-benefsec 357
dühnü'l-âcür 361
râsen 380
'unşul 557
şevniż 496

1 Metinde "bençâflün" madde başıdır.

2 Yazmada sehven 375 yazılmış.

3 Metinde "fücl ve ficl" olarak hareketlidir.

4 Yazmada sehven 589 yazılmış.

5 Yazmada sehven 286 yazılmış.

6 Yazmada sehven 451 yazılmış.

7 Metinde "ünüberüñis" madde başıdır.

8 Yazmada sehven 107 yazılmış.

9 Yazmada sehven 376 yazılmış.

ferâsiyün 577

‘unnâb 560

kış 607

kayşüm 627

kâkünc 630

kemmün 662

lüf 694

‘İşk marazın izâle için olan devâlardır:

cemel 225

ruḥâm 391

‘Acemî olan öküzü muṭî’ü râm itmede şan’at:

şüf 513

‘Anberüñ bi’l-ḥâşşa fa’idesi sînîrlerdür:

fi 552

‘Üdi âteşe kodukda bal mümü ile kosalâr râyiḥası kavî olduğun beyân:şem^c 494**Ḥarfü’l-kâf****Ḳuduz talayan kimesne için ‘ilâc olunacaḳ edviyedür:**

belbüs 162

bellüt 164¹

baklâ 120

başal 143

imdiryân 93

ümmü’l-kelb 95

insân 101

bâdrenbüye 116

tîn 201-202²

cildü’ş-şegâl 221

cınṭıyânâ 226

ceviz 229

ḥużaz 266

ḥaltit 269³

zerârîḥ 376

râziyânc 384

reşem 389

şa’r 489

‘asel 537

ferbiyün 577

kürüsne 647

bûraq 178

bevl 179

şüm 206

cävşîr 210⁴

ḥalezün 271

dühnü’l-levzi’l-ḥulv 363

seretân-ı nehri 444

Ḳurt eşeni marazını def’e mu’in olan edviye:

lisânü’l-ḥamel 684

âcür 49

âs 64

‘unnâb 560

kerâş 646

mürdâsenc 729

Ḳuşmaḳ ve gönül dönmeḳ ‘illetini def’e sebeb olan edviye:

iccâş 49

füdenc 588

uşne 72

emlec 91

râziyânc 384

na’nâ^c 758

dühnü’l-bân 364

rummân 399

zurunbâd 413

su’d 448

summâḳ 463

sünbül 470

sevîḳ 477

ṭabâşîr 517

ḡubeyrâ 568

ḳâḳule 591

lîmün 696

ḳaranful 599

kerm 641

kehrübâ 670

kerefs 639

kümmeşrâ 659

maştaḳî 736

Ḳuvvet-i ḳalb için olan edviye:

râvend (bi’l-ḥâşşa) 386

lü’lü’ 693

râsen 380

zurunbâd 413

sûsen 475

şandal 511

ferenc-müşk 579

küzbere 651

nîlüfer 763

behmen 181

beyz 184

ḥılâf 314

ḥamâhân 321

kündür 666

bâdrenbüye 117

lisânü’ş-sevr 685

yâḳüt 778

Ḳuvvet-i a’zâ için isti’mâle şâliḥ edviye:ḥırva^c 297selîḥe 458³

summâḳ 464

şa’r 488

şanavber 510

‘unşul 558

misk 733

Ḳulaḳ ağrısına münâsib olan ‘ilâc ve edviye:

bâderüc 119

beyz 183

şa’leb 205

dühnü’l-bân 364

tîn 201

şırşır 507

anîşün 98

baḳar 156

sümânî 466

afsentîn 79

başal 144

efyün 82

1 Yazmada sehven 146 yazılmış.

2 Yazmada sehven 101-102 yazılmış.

3 Yazmada sehven 296 yazılmış.

4 Yazmada sehven 110 yazılmış.

5 Metinde sehven 558 yazılmış ancak kelimenin üst kısmına 4 rakamı eklenerek 458 olması gerektiğine işaret edilmiştir.

iklîlü'l-melik 87
 insân 101
 anzurût 102
 infehâ 104
 ırsâ 112
 bâbü nec 116
 bâdincân 123
 bâhrüci 124
 dühnü neva'l-hüh 363
 hârdal 296
 hâll 311
 hülud 314
 hünfesâ 323
 dühnü'l-uqḥuvân 351
 dühnü'l-verd 356
 dühnü'l-ficl¹ 366
 zerârîḥ 376
 rummân 397
 zâc 407
 silḳ 459
 selḥü'l-hayye 460
 summâḳ 463
 şevnîz 497
 'asel 537
 'ulleyḳ 547
 'anâkib 556
 fücl 577
 ferâsiyün 577
 kıṣṣâ'ü'l-hımâr 596
 kürrâs 646
 lâden 670
 leben 677
 mürr 723
 mişmiş 735
 mümiyâ 745
 neşâ 756
 nâ'nâ² 758
 neft 759
 hindebâ 776
**Bu edviye dahı kulaḳ ağ-
 rısına münâsib edviye-
 dendür:²**
 dühnü's-sezâb 355
 beleski 166
 benâtu's-şih 174

benâtu verdân 174
 bûraḳ 178
 ḥayyu'l-'âlem 286
 cünd-i bâdester 227
 ḥarâṭin 301
 sezâb 440
**Ḳulaḳa jive kaçsa ḳurşun
 mîl ile çıkar:**
 fi 435
**Ḳan tükürmek 'ilâcına
 muvâfiḳ edviye:**
 bâd-âverd 118
 baḳlatü'l-ḥamḳâ 151
 bellüt 163
 beyz 183
 ḥıntâ 281
 râvend 383
 şabr 503
 âs 63
 kündür 665
 iyyel 113
 büssed 140
 ekârî³ 89
 ümmü gîlân 95
 encübâr 95
 bâbü nec 116
 ḥaṭmî 307
 sefercel 449
 verd 767
 rummân 397
 ğarâ 567
 ğarb 569
 kümmesrâ 659
 maşṭakî 735
**Ḳan kesmek ve ḳan tıtmak
 için isti'mâl olunacak
 edviye; meşelâ kılıç ve
 bıcaḳ ve oḳ yarasından
 ḳanı tutar:**
 isfenc 68
 encübâr 96
 büssed 140
 bâḳlâ 120
 ğarâ 567
 ḳaraz 603³

küzbere 651
 kehrübâ 669
 lü'lü⁴ 693
 maḳre 737
 milḥ 740
 baḳar 158
 bevl 180
 behmâ 181
 cild 221
 dem 345
 şanavber 510
 tuḥlub 518
 'afş 544
 ḥazâzu'ş-şahr 260
 hâll 311
 şebb 482
 ṭin-i maḥtüm 525⁴
 'anâkib 556
**Ḳoltuḳ ḳoḳmaḳ 'ilâcına
 müsâ'id edviyedür:**
 şebb 483
 summâḳ 463
 âs 64
 uşne 73
 buḥûru'l-ekrâd
 ḥarşef 258
 ḥabeş 291
**Ḳulenc def'i için münâsib
 edviye:**
 besfâyic 139
 baḳar 158
 bunduḳ-ı Hindî 172
 ḥâşâ 236
 ḥarmel 254
 ḥalezün 271
 decâc 339
 dühnü'l-uqḥuvân 351
 dühnü'l-levzi'l-hulv 363
 dühnü'l-bezr 365
 zi'b 379
 zeyt 433
 sükker 455
 şırşır 507
 'unşul 558
 ğariḳün 567

1 Metinde fücl ve ficl olarak harekelidir.

2 Bu kısım, derkenarda verilmiştir.

3 Yazmada sehven 63 yazılmış.

4 Yazmada sehven 425 yazılmış.

garb 569
 fülful 585
 kürrâş 645
 mirî 728
Konak ya'nî başda olan kepegi izâle için isti'mâl olan edviyedür:
 belbûs 162
 bûrak 178
 kınnab 625
 bevl 179
 ħuruf 256
 ħulbe 267
 ħubazâ 289
 ħalfâ 267
 ħatmî 308
 zeytûn 431
 dühnü's-sefercel 355
 silk 459
 simsim 464
 şâhterec 478
 zân 513
 zebl 375
 kerkâ 650.
Kavuk ve bögrek ağrısıçün nâfi' devâdur:
 küşeyrâ 638
Qabaq çekirdegi ve şoğulcan kırtların taşradan tılâ ile iħrâc t̄ariki:
 şevnîz 497
Qan tebevül etmek def'i:
 kemmûn 664
Qabz def'i için 'ilâc-ı diħkâni:
 şâbûn 502
Qolda ve elde olan çivit siyâhi ki ekşeriyyâ Lûliyâne ve 'uryâne (?)¹ vardur izâle:
 belâdur 165
Qırmızı yâķūtî âteşle pâk êtdüklerin beyân:
 fı 778

Qurbağa şadâsın kesmek şan'atı:
 timsâh 195
Qoç dögüşdürdükde ğalib olmak şan'atı:
 timsâh 195
Qarın yarılıp yağ çıksa 'ilâc:
 ħamâm 275²
Qoç boynuzun yere defn êtseler helyûn biter dëyiü beyân:
 fı 773
Qıl bitürmemek için şan'at:
 uvâfinûs 107³
 bâklâ 120
 beyz 185
 ħuffâş 310
 derû baţâdis 341
 dem 345
 zernîh 416
 t̄alîķûn 517
 neml 761.
Qıl bitürmek için şan'at:
 ħardal 295
 ħınnâ 282
 dübb 334
 dühnü'l-ütrüc 370
 fülful 584
 dühnü'l-beyz 370
 zerârih 376
 zücâc 412
 infeħa 58
 selĥü'l-ħayye 461
 sülĥüfât 461
 şa'r 489
 şîh 500
 zayyan 530
 'akreb 545
 fücl 574
 fuvve 587
 kuş 607
 qaşab 610
 qaţâh 614

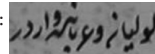
ķunfuz 624
 verel 769
Quru öksürük için 'ilâc:
 levz 690
 decâc 336
 semn 469.
Qarınca def'i için şan'at:
 zurunbâd 413
 hüdhüd 711
Quzu tüyinden kuşak ve döşek etmek niķrise müffiddür.
Qıl yolmak için şan'at:
 kerm 641
Ĥarfü'l-Kâf Göz 'ilâcına muvâfiķ olan edviyedür:
 âzânü'l-fâr 52
 isyûs 66
 isfenc 69
 esed 69
 uşak 71
 iştârâţîķûs 62
 erminîn 56
 isfidâc 67
 uşne 72
 afsentîn 79
 aķâķiyâ 86
 alâvmâlî 90
 emlec 92
 emîrbâris 92
 anîsûn 98
 anzurût 102
 iyvel 113⁴
 cevz 229
 bâbûnec 116
 bâklâ 120
 buĥûr-ı Meryem 128
 beşâm 142
 beşme 142
 başal 143
 baţîh 147
 benc 170
 beyz 182

1 Okunuşundan emin olunamayan bu iki kelimenin metindeki hâli şu şekildedir:

2 Yazmada sehven 375 yazılmış.

3 Yazmada 106 yazılmış.

4 Yazmada sehven 103 yazılmış.



şümâm 206
 hacar-i İrâkî 247
 dâr-ı fülül 333
 hubârâ 241
 hacerü'l-meşâne 248
 hacel 251
 hısrım 264
 hardal 296
 hass 303
 haşhâş 305
 huffâş 310
 hamâhân 321
 hunfesâ 323
 zübâb 375
 râziyâ nec 384
 rummân 398
 zift 420
 zencâr 425
 zeytün 430
 zeyt 433
 sâc 436
 sübüc 438
 sezâb 440
 seraḥs 443
 sefercel 450
 sekbî nec 456
 selhü'l-hayye 461
 summâk 463
 senderüs 472
 şabr 504
 'azbe 533
 'akreb 545
 'avsec 562
 kem'et 660-661
 kemmün 663
 kündür 666
 ebrîşüm 41
 âbnüs 42
 timsâh (bi'l-hâşşa) 195
 bâklâ 121
 ütrüc 46
 iccâş 49
 bûrak 178
**Göz için isti'mâl oluna-
 cak edviyeyi bakır zarfa
 dökmek ve saḥk etmek
 evlâdur:**

nuhâs 753
Gözde kıl bitmek 'ilâci:
 ḥurbâ 259
 bülbül 167
 halezün 271
 dübb 335
 şâhterec 478
 şadef 506
**Gök olan gözi siyah etmek
 tedbiri:**
 bunduḥ 171
**Kehle katli ve men'i için
 tedbir:**
 persiyâvşân 132
 şüm 207
 harşef 258
 işmid 48¹
 dühnü'l-gâr 361
 zebîbü'l-cebel 408
 zibaḥ 435
 şâhterec 478
 şebb 482
 şerbîn 486
 'ud 562
 leblâb 672
 dühnü'l-cevz 363
 dühnü'l-benc 366
 dühnü'l-fücl 366²
 zerârîh 376
 zernîh 416
 tarafâ 519
 'asel 537
 mürdâsenc 729
 nemmâm 760
Güve def'i için tedbir:
 esed 70
 afsentîn [79]
 cildü'l-hayye 221
 ḥunnâ 283
**Göğüs ağrısı için isti'mâl
 münâsib edviyedir:**
 kebâbe 635
 ḥulbe 266
 ḥıyârşenber 327
 râvend 383
 rummân 398
 sezâb 440

sükker 455
 'unşul 560
 'unnâb 560
 'ar'ar 535
 ferâsiyün 578
 kebere 634
 kuş 607
 kibrit 636
 dühnü'l-bunduḥ 365
 kemâzeryüs 662
 nîlüfer 763
Kemük çıkırsa 'ilâcdur:
 şa'ir 488
 mâ'ür-remâd 714
 muğâş 737
 temr-i Hindî 194
 summâk 463
 baḥar 157
 dübb 335
 şüf 512
 ruḥ'-ı Yemânî 396
 maştaḳî 736
Kemük kırılrsa 'ilâcdur:
 türâb-ı Şaydâ 190
 ḥarnüb 294
 tîn-i Ermenî 528
**Kötürüm olmuş kimesne
 için edviyedir:**
 ḥaṭmî 308
 seraḥs 443
 zayyân 530
 'aḳül 532
 ferâsiyün 578
Köpek ışırsa 'ilâc:
 na'nâ' 758
**Köpek ürmemek için
 şan'at:**
 şa'leb 205
 'ızâm 542
**Gece uyumayan sıtmalu
 kimesne için nâfi 'ilâc-
 dur:**
 karanful [598]
Göbek düşme 'ilâci:
 maştaḳî 735
Göbek ağrısı 'ilâci:
 sükker 455

1 Yazmada sehven 41 yazılmış.

2 Yazmada sehven 376 yazılmış.

Kötek yeyen âdem tedbîri:

şüf 513
şanavber 510

Keler dedükleri cânver def'i:

za'firân 419

Kehleden tutkal yapıdukların beyân:

fi 619

Güneş yakmış kimesne tedbîri:

beyz 183

Harfû'l-lâm**Lağveye mübtelâ olmuş kimse tedbîri:**

derü batâdis 341
dühnü'z-zanbağ 358
dühnü'l-ficl¹ 366
dühnü'l-ütrüc 368
şâlîkûn 518
merzencüş 721
dühnü'l-âcür 360
dühnü'l-cevz 363
dîvdâr 373
silğ 459
'anber 551
ğâr 566
kerkâ 650
mümüyâ 745

Loğusa olan hatunlar tedbîri:

zirâvend 414
sükker 455
şevnîz 497
kâfür 630

Leke ki eşvâba düşe anı ref tedbîri:

ütrüc 45

Harfû'l-mîm**Mağ'ad taşra çıkmak def'i için edviyedür:**

ağâkıyâ 86
emlec 91

buğûr-ı Meryem 128

dâdî 331

sefercel 450

şa'r 489

'afş 543

maştakî 735

Mağ'ad veca'ını teskîn için olan edviyedür:

başal 144

bağar 158

Mi'de ağrısı ve fesâdı ve**za'fi için olan edviyedür:**

iklîlül'-melik 87

beryâmısr 134

hubârâ 241

halezün 271

handekük 282

ğass 302

dârşinî 335

decâc 335

dühnü'l-maştakî 362

dühnü'l-levzi'l-hulv 363

dühnü'l-bân 365

râsen 380

remâd 400

şanavber 509

'unşul 556

'üd 562

ğârîkûn 567

ferâsiyün 578

fustuğ 581

kâşim-i Rümî 631

Mecâlsızlık def'i için**isti'mâle münâsib edviyedür:**

ğalenc 313

bâbüneç 115

cävşîr 210

dühnü'ş-şebîş 353

dühnü 'aşiri'l-'ineb 354

dühnü'l-bâbüneç

355

dühnü'z-zanbağ 358

dühnü'l-ğâr 361

ğunne 623

kerâvyâ 648

Mağmûrluk def'i için isti'mâl olunur:

ğamîr 315

rummân 397

za'firân 418

Mâlihülyâ def'i için isti'mâl olunacak edviyedür:

besfâyic 139

decâc 336

efîmün 78

zerüneç² 339

dühnü'l-ğar' 359

şabr 504

mâ'ül'-cübñ 709

mâ'-i lisânü's-ğevr 713

misk 733

Menî ziyâde olmak için isti'mâl olunacak edviyedür:

üvez³ 107

bezrü'l-kettân 138

ğasek 262

büzeydân 175

behmen 181

decâc 336

circîr 214

ğamâm 275⁴

râziyâneç 384

levz 689

nârçil 749

Müferrih olan edviyedür:

ünsü'n-nefs 101

büssed 140

ğıyâr 326

temr-i Hindî 194

bersiyânâ 135

tenbül 186

ğacerüd-dik 247

ğacer-i Ermenî 249

zerneç 413

za'firân 418

ğubeyrâ 568

ğâğule 591

1 Metinde fücl ve fcl olarak harekelidir.

2 Metinde "derüneç" maddesidir.

3 Metinde "ivvez" maddesidir.

4 Yazmada sehven 375 yazılmış.

küzbere 650¹

lisân-ı şevr 685

Münevim olan edviyedir:

uşne 73

mürr 723

efyün 82

bâdrençbüye 117

insân 101

baṭṭih 149

cevz-i mâşil 232

ḥass 302

ḥaşḥaş 303

derüfiyün 340

nîlüfer 763

dühnü'l-benefsec 357

dühnü'l-ḳar' 360

dühnü'l-benc 366

şebîş 481

'inebü's-şaleb 556

kāfür 629

Ma'sû[ma] müte'allık aḥvâl**Ma'sümlar tîz söylemek****içün:**

bebġâ 127

Ma'sümlar tîz yürimek**içün:**

ḥandaḳûḳ 282

Ma'sümlar ağızında çıban**çıkşa 'ilâci:**

mâmîşâ 701

dîfrüces 373

şar' 488

ṭabâşîr 518

'uşfur 540

lisân-ı şevr 685

Ma'sümlar öksürük olsa**'ilâci:**

nîl 764

dühnü'l-benefsec 357

lâden 670

Ma'sümlar korkmak ve**ağlamak 'ilâci:**

fâḥite 573

dülfîn 344

merḳaşîşâ 730

ḥımâr (bi'l-ḥâşşa) 277²

mercân (bi'l-ḥâşşa) 731

Ma'sümlarda yel olsa:

raḥme 390

Ma'sümlar ishâl olsa:

summâḳ 464

Ma'sümlar başında çıban**çıkşa:**

şabr 505

Ma'sümlar başı yarıḳ toġsa:

şabr 505

Ma'sümlaruñ göbeġi ṭaşra**çıkşa:**

'afş 544

Ma'sümlaruñ ṭamaġı şîşe:

'inebü's-şaleb 555

ḳırmız 602

Ma'sümlar uyḥuda belün-**lese:**

ġâr 565

Ma'sümlar ağızından salyar**aḳsa:**

belîlec 163

fâr 571

lâden 670

Ma'sümları sıtma ṭutsa:

küşüş 653

Ma'sümlaruñ gözi aġrısa:

mâmîşâ 701

Ma'sümlaruñ ḳasıġı yarılrsa:

muḳl 739

Ma'sümlaruñ bevli ḥabs**olsa:**

mû 743

Ma'sümlar sill olsa:

mühâ 746

Ma'sümlarda üm-**mü's-şıbyân olsa:**

cävşîr 210

sezâb 441

sirâc-ı ḳuṭrub 447

Ḥarfü'n-nün**Niḳris için isti'mâle münâ-****sib edviyedir:**

ibnü'l-'irs 43

bâḳlâ [120]

şandal 511

ḥıdâ'et 253

büş-ı derbendî 175

ḥıyârşenber 327

cemeşt 223

cünd-i bâdester 227

ḥamâmâ 271

dübb 335

zi'b 380

silḳ 460

şar' 487

büssed 140

baḳar 157

efyün 82

insân 101

şeytarac 498

ḳuṭn 612

ḳunfuz 624

kibrîr 636

kümnüb 643

mâ'iz 715

hindebâ 776

Nisyan def'i için isti'mâl**olunacaḳ edviyedir:**

bernüf 135

ca'd 218

şüm 207

ḥacel 251

ḥardal 295

dühnü'l-âcür 361

dühnü'l-ḥardal 367

kerkâ 650

kündür 665

leben 676

hüdhüd 711³**Nezle def'i için 'ilâc:**

şabr 505

'âḳırḳarḥâ 531

'ubeşerân 532

'anber 551

merzencüş 724

Ḥarfü'l-vāv**Vaz'-ı ḥaml sühuleti için****münâsib olan edviyedir:**

unümâ 107

1 Yazmada sehven 605 yazılmış.

2 Yazmada sehven 377 yazılmış.

3 Yazmada sehven 771 yazılmış.

bağar 157
 ekütme[kü]t 88
 ilinc 90
 encüdân 97
 iyvel 114
 hülbe 267
 huffâş 310
 zebâd 411
 bâbüneç 115
 buhürü'l-ekrâd 130
 hacerü'n-nâr 247
 hacerü'l-mıknâîs 247
 huṭṭâf 309
 hıyâr 327
 za'firân 418
 raḥme 391
 sırâc-ı kuṭrub 447
 selhü'l-hayye 460
 küzbere (bi'l-hâşşa) 652
 muḳl 739
 nârinc 750
 yeşef 782

Vahşet def'i için isti'mâl olunacak edviyedür:

enfirâ 100
 hamâm 276¹
 râsen 380
 zurunbâd 413
 lâjiverd 671
 nîl 794

Veca'-ı mefâşıl def'i için isti'mâl olunur:

bâbüneç 117
 büzeydân 175
 dühnü'l-ütrüc 368
 riclü'l-gurâb 390
 sinnevr 472

Vaşak kürki giymek niğris ve bevâsir marazlarına nâfîdür:

vaşak 770

Harfü'l-yâ

Yürek oynamak def'inün tedbîrine münâsib edviyedür:

iklîlü'l-cebel 88

azfârü't-ṭîb 76
 bâdrençbüye 117
 behmen 181
 zeheb 378
 merzencüş 722
 temr-i Hindî 194
 cünd-i bâdester 227
 zebâd 411
 zurunbâd 413
 hummâz 277²
 zerüneç 339
 sâdec 435
 sünbül 470
 ṭabâşîr 517
 'aḳîḳ 544
 ferenc-müşk 579
 kerâvyâ 648
 kündür 665
 kehribâ 669
 lisân-ı sevr 686
 lükk 688
 lü'lü' (bi'l-hâşşa) 693
 lîmün 697
 mâmîşâ 701
 mâ'ül-verd 712
 mâ'ül-hılâf 712
 mâ'ül-kadaḥ 713
 mümiyâ 745
 nîlüfer 763
 müşk 733
 na'nâ' 758
 verd 767

Yelleri tağıtmaq için tedbîr:

bûraḳ 177
 bernüf 135
 baṭṭ 149
 bunduḳ-ı Hindî 172
 sa'd 448
 sünbül 471
 çeşcâş 214
 cevz-i bevvä 231
 hazâze³ 261⁴
 dârşîni 330
 destenbüye 341
 şebîş 482
 dühnü'l-âcür 360

dühnü'n-nârcil 364
 râziyâneç 384
 zurunbâd 412
 zencebîl 423
 'üd 562
 ferâsiyün 578
 kerefs 639
 kemmün 663
 marmâhüz 726
 maştakî 736
 muḳl 738
 mî'a 747
 vec 766

Yarım baş ağrısı için isti'mâl olunur:

besbâs 140
 bunduḳ-ı Hindî 172
 merzencüş 721
 timsâh 194
 dühnü'l-ütrüc 368
 remâd 400
 zayyân 530
 mümiyâ 745

Yüzde ve sâ'ir a'zâda olan lekeyi gidermek için edviyedür:

cemel 224
 timsâh 194
 circîr 214
 cerâd 216
 dürdî 340
 dühnü kıssâ'i'l-hımâr 369
 silḳ 459
 'uḳâb 546
 ḳunfuz 624
 kürüsne 647
 mâmîrân 701
 maḥleb 718
 cevz 229
 cevz-i bevvä 231
 ḥabbü'z-zelem 238
 ḥuruf 256
 dühnü'l-levzi'l-mürr 363
 reşem 389
 şa'îr 487
 ḳunne 623
 kürnüb 643

1 Yazmada sehven 376 yazılmış.
 2 Yazmada sehven 377 yazılmış.
 3 Metin "hazâzu'ş-şahr" maddesidir.
 4 Yazmada sehven 260 yazılmış.

nercis 755
neşâ 756
hulbe 267
handekük 282
hırva¹ 297
hulud 314
dârşinî 330¹
dühnü'l-hulbe 354
dühnü'l-ficl² 366
zurayk 418³
laqlak 688
nemr 761
nîl 764
zebedü'l-baħır 409
zerârîr 418
zümmec 421
tavûs 516
'azbe 533
'aşâfir 541
kust 607
kerm 642
levz 690
verel 768
yâsemîn 779

**Yüzi güzel etmek için
isti'mâl olunur:**

türmüs 188
handekük 282
habes 290
hardal 295
decâc 336
dahın 337
dühnü'l-maştakî 362
nesrîn 756
semn 469
šem⁴ 494
ferâric 580
karâşiyâ 597
kürüsne 647
maştakî 736

**Yaralar ıslahı için isti'male
sâlih edviyedir:**

mürdâsenc 728
derdâr 338⁴
demü'l-aħaveyn 346
difrûces 373
şamgü'l-belât 508
zenebül-hayl 377
ri'yü'l-ħamâm 394
ruk⁵-ı Yemânî 396
tıhâl 518
kümmeşrâ 658
rummân 397
riş 405
zift 420
sidr 339
'asel 537-538
kalfünyâ 618
kündür 665
lâmî 672
merkaşışâ 730⁵
'asâr-râî 540
'ulleyk 547
kırtâs 605
kuṭlub 612
kafrü'l-Yehüd 615
kürnüb 642
leblâb 673
lüf 694
mirî 727
nercis 755
nîl 764
heyüfâriķün 777
**Yarıklar bitişdürmekçün
isti'mâl olunur:**
sülhüfât 462
senderüs 472
mürdâsenc 729
zebl 375
seretân-ı nehrî 444
sinnevr 473
levz 690

maştakî 736
nuhâ⁶ 754

**Yılan şokmuş kimesne
'ilacı:**

ükîmündâs 108
erneb infehâsı 57
efâ 84
anağâlis 101
iyyel 114
bâd-âverd 118
nuhâle 754
bâderüc 119
beleskî 166
cild 221
zübd 410
simsim 464⁶
semn 468⁷
faşirâ 572
fesâsis 581
kürnüb 645
milḥ 741

Yılan kaçırmaç için şan'at:

iyyel 114
selhü'l-hayye 460
na'am 759
nüşâdır 762

Yılanı katıl eden edviyedir:

şebb 481
nüşâdır 762

**Yılanuñ erkek ve dişisi
miyanında fark:**

hayye 285

Yürek ağrısı ve burusu:

dühnü'l-bezr 365
nârinc 749

Yorgunluk gidermekçün:

şadef 506⁸
tîn 523
feres 580

Yürek ve mi'deye nâfi'dür:

hindebâ 776

1 Yazmada sehven 320 yazılmış.

2 Metinde fücl ve ficl olarak harekelidir.

3 Yazmada sehven 414 yazılmış.

4 Yazmada sehven 238 yazılmış.

5 Yazmada sehven 720 yazılmış.

6 Yazmada sehven 664 yazılmış.

7 Yazmada sehven 668 yazılmış.

8 Yazmada sehven 512 yazılmış.

METNİN OKUNMASINDA YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ahmed İssa Bey. *Dictionnaire des Noms des Plantes, en Latin, Français, Anglais et Arabe*, Le Caire: Imprimerie Nationale, 1930.
- Ahmet Vefik Paşa. *Lehce-i Osmânî*. haz. Recep Toparlı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Ahterî Mustafa Efendi. *Ahterî-i Kebir*, haz. A. Kırkkılıç - Y. Sancak, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Alkayış, Fatih. *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019.
- Aytaç, Bedrettin. *İbranice Türkçe Sözlük*, Ankara: Kurmay Yayınevi, 2012.
- Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı-Misalli Büyük Türkçe Sözlük. (Redaksiyon-Etimoloji: Ahmet Topaloğlu)*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları. 2011.
- Bayat, Ali Haydar (haz.). *Abdülvehhab bin Yusuf ibn-i Ahmed el-Mardani; Kitâbü'l-Müntehab fi't-Tıb (823/1420); İnceleme-Metin-Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım*, İstanbul: Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, 2005.
- Baytop, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1994.
- Bedevian, Armenag K. *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Cairo: Argus& Papazian Presses, 1936.
- Büyük El Sözlüğü, İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce*, İstanbul: Redhouse Yayınları, 2010.
- Canpolat, Mustafa - Zafer Önler (haz.). *İshak bin Murad: Edviye-i Müfrefe; Metin-Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2007.
- Clauson, Sir Gerald. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Coşkun, Abdülkadir - Yasin Coşkun (haz.). *Pedanius Dioscorides; Kitâbü'l-Haşaîş fi't-tıb; De Materia Medica*, çev. İstefan b. Bâsil, İstanbul: Türkiye Yazmalar Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Demiryan, Raffi. *Dizionario Italiano-Turco; İtalyanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011.

- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 3 bs., Ankara: 1978.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1983.
- Erciyas, Bilgin (Şenol). *Ravend Risalesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1987.
- Erkan, Arif. *El-Beyan; Arapça-Türkçe Büyük Sözlük*, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006.
- Ertürk, Ahmet Çetin. *Okunuşlu, Örneklî, Açıklamalı Bilge Büyük Sözlük (Fransızca-Türkçe)*, 6. bs., İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2013.
- İbrahim Cûdî Efendi. *Lügat-ı Cûdî*, , haz. İsmail Parlatır, Belgin Tezcan Aksu, Nicolai Tufar, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2006.
- Kartallıoğlu, Yavuz (haz.). *Bernardo da Parigi: Söz Kitabı Türkçe-İtalyanca Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015.
- Kaya, Fatih. *Lisânü'l-Etibbâ: Tabiplerin Dili Giriş-Çeviriyazılı Metin-Söz Varlığı-Madde Başları Dizini*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018.
- Kernerman, Lonnie Kahn. *The Oxford English-Hebrew, Hebrew-English*, ed.: Ya'acov Levy, Tel-Aviv: 1995.
- Kocabay, Yalçın. *Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük; Grand Dictionnaire Turc-Français*, 7. bs., Ankara: Okutman Yayıncılık, 2008.
- Meninski, Mesgnien. *Thesaurus Lexicon: Linguarum Orientalium - Turcico, Arabico, Persicum*, İstanbul: Simurg, 2000.
- Mütercim Asım Efendi. *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk - Derya Örs Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi)*. haz. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Önler, Zafer (haz.). *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), Müntehab-ı Şifa; II Sözlük*, İstanbul: Simurg Yayınları, 1999.
- Paçacıoğlu, Burhan. *İlaç ve Bitki Adları Sözlüğü*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Redhouse, James W. *A Turkish and English Lexion; Shewing in English the Significations of the Turkish Terms*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Sarı, Mevlüt. *El-Mevârid: Arapça Türkçe Lügat*, İstanbul: İpek Yayınları, 1984.

Steingass, F. *Persian-English Dictionary; Including The Arabic Words and Phrases To Be Met With in Persian Literature*, Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], 1998.

Şu'ûrî Hasan Efendi. *Lisânü'l-Acem Ferheng-i Şu'ûrî* I-IV. haz. Ozan Yılmaz, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Tarama Sözlüğü I-VIII. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995-96.

Tarama Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

Tokadî Mustafa Efendi. *Tahbîzü'l-Mathûn el-Kânûn fi't-Tib Tercümesi*. C. 6. haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eser Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.

Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.

Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1983.

<https://www.almaany.com/>

<http://www.kamus.yek.gov.tr/>

<https://www.lexiqamus.com/tr>

<http://lugatim.com/>

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/definitionlookup?type=begin&q=onion&target=greek>

<http://www.tdk.gov.tr/>

<https://vajehyab.com/>

KAYNAKÇA

- Adıvar, A. Adnan. Osmanlı Türklerinde İlim. 4. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- Ahmetkocaoğlu, Serpil. *Yirmisekiz Çelebizâde Mehmed Saîd Paşa'nın Ferâidü'l-Müfredât'ının Türk Botanik Tarihindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Ataç, Adnan - R. Vedat Yıldırım. "Osmanlı Hekimleri ve Dioskorides'in 'De Materia Medica'sı". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 15 (2004): 259-265.
- Aydeniz, Süleyman. *Edviye-i Müfrede (Metin, İndeks, Sözlük, Dil İncelemesi)*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 2008.
- Aydın, M. Bedizel - Sibel Murad. "Müfredat" Kitapları Bize Neler Anlatır? Nizâmü'l-Edviye Örneği". *Fuat Sezgin Anısına Bilim Tarihine Yeni Bakışlar*, ed. Mücahit Kaçar- Ömer Bozkurt. 127-140. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Aydın, M. Bedizel Zülfikar. "Osmanlı Tıbbında 'Müfred Devâ' Kullanımı ve 'Müfredât' Eserlerinin Genel Özellikleri". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* VI/2 (2005): 299-315.
- Aydın, Mükerrrem Bedizel (Zülfikar). *18. Yüzyıla Âit Türkçe 'Müfredât' Kitapları ve Türk Tıp Tarihindeki Yeri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 1996.
- Ayverdi, İlhan. Misâlli Büyük Türkçe Sözlük, erişim: 12.05.2023, <http://lugatim.com/s/drog>
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-Ârifîn, Esmâü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*. İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- Çetin, Hasan Ali. "Yayın Değerlendirme: Beyrûnî ve Kitâbü's-Saydana fi't-Tıbb Adlı Eseri". *ERDEM Dergisi* 78 (2020): 295-298.
- Davulcu, Ahu Cavlazoğlu. "Anadolu'da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitaplarından Biri Bâh-nâme-i Pâdişâhî Tercümesi". *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 6/15 (2018): 40-52.
- Develi, Hayati. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumları*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995.

- Doğan, Muhammet Nur. *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divanının Tenkitli Metni*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Doğan, Şaban. *Ebulfeyz Mustafa Efendi; Risale-i Feyziyye fî Lügati'l-Müfredati't-Tıbbiyye*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2011.
- Duman, Musa. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995.
- Gülsevin, Gürer – Erdoğan Boz. *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2007.
- Hamîdullah, Muhammed. "Dîneverî, Ebû Hanîfe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9: 356-358. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Hasan b. Abdurrahmân. *Tercüme-i Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehlubu*. 4715. Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi.
- Hasar, Kamile. *Osman b. Abdurrahman'ın Kitâbu'n-Nebât'ı (2a-151b varakları arası) (Giriş-Gramer İncelemesi-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2009.
- İbn Kütbî. *Kitâbu fî'l-Fark Beyni'l-Emrâzi'l-Müştebiha*. III Ahmed, 2120. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi.
- İbn Kütbî. *Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabîbe Cehlubu*. III Ahmed, 2037. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi.
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim Riyâzî ve Tabii İlimler*. İstanbul: Şehir Üniversitesi Küre Yayınları, 2019.
- Kahya, Esin, *Kitâbü's-Saydana Fi't-Tıbb (Ebu'r-Reyhan El-Beyrûnî)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Kahya, Esin. "el-Hâvî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16: 532-533. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Kansoy, Umut. "Savaş Hayvanı Olarak Fillerin Yetenekleri ve Kusurları". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6/3 (2019): 1475-1513.
- Kartallıoğlu, Yavuz. *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16,17,18. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.
- Kaya, Mahmud. "İbnü'l-Baytâr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20: 526-527. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Kaya, Mahmut. "İbn Ebû Usaybia". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19: 445-446. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Mü'ellifin: Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabîyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Komisyon, *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi Vol. 1-2* (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2006): 189.
- Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992).
- Küçükler, Paki -Yasemin Yıldız. *Tercüme-i Müfredât-ı İbni Baytâr Baytâr-nâme (Giriş-Metin-Dizin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.
- Murad, Sibel. "16. Yüzyıldan Bir Müfredât Kitabı: Hasan b. Abdurrahmân'ın Mâ-Lâ Yesâ'u't-Tabîbe Cehlulu Tercümesi". *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı*, ed. Mücahit Kaçar vd. 323-345. C. 2, İstanbul: DBY Yayınları, 2023.
- Murad, Sibel. "Müfredât Kitaplarında Galatlar: Nizâmü'l-Edviye ve Tercüme-i Mâ-lâ Yesâ'u't-Tabîbe Cehlulu'dan Örneklerle". *III. OSARK (Osmanlı Araştırmaları Kongresi)*, 7-9 Eylül 2022, Yayınlanmamış Bildiri.
- Murad, Sibel. *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2009.
- Önler, Zafer. *Müntehâb-ı Şifâ (Giriş-Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Öztürk, Nuray Demir. "İbnü'l-Baytâr'ın el-Müfredât'ının Tercümeleri ve Osmanlı Tıp Literatürüne Etkisi". *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı*, ed. Mücahit Kaçar vd. 521-538. C. 1, İstanbul: DBY Yayınları, 2023.
- Öztürk, Nuray Demir. "XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Hekimbaşı Talimde Hangi Kitapları Okutur?". *Karabük Türkoloji Dergisi*, IV (2021): 1-11.
- Sakızlı İsa Efendi. *Nizâmü'l-Edviye*. haz. Mükerrerem Bedizel Aydın - Sibel Murad. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2019.
- Secall, María Isabel Calero. "Mâleka". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27: 485-486. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Sibiç, Burcu. *18. Yüzyıla Ait Bir Tıp Metni: Fazlızâde Mehmed Çelebi'nin Müfredât-ı Tıbbiyesi (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2022.

- Şeşen Ramazan- vd., *Türkiye Kütüphaneleri İslami Tıp Yazmaları Kataloğu*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul Renkler Matbbası, 1984.
- Terzioğlu, Arslan. “Gâfikî, Ahmed b. Muhammed”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13: 281-282. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Timurtaş, Faruk Kadri. *Eski Türkiye Türkçesi, XV. Yüzyıl, Gramer-Metin-Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Uzel, İlter. “Türkçe Bâhnâmeler Hakkında Bir İnceleme”. *Kebikeç* 13 (2002): 191-206
- Yakupoğlu, Cevdet. “Güney Azerbaycan’ın Hôy Yöresinden Çıkmış Bilginler (XII-XV. Yüzyıllar)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38/66 (2019): 170-191.
- Yazıcı, Tahsin. “Hoy”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18: 258. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

TERİM DİZİNİNİN OLUŞTURULMASINDA TAKİP EDİLEN ESASLAR

1. Dizini oluşturmada “Türksözdiz” programı kullanılmıştır.

2. Eserin mukaddime kısmı dizine dâhil edilmemiş, elif maddesinden itibaren (38a/16) terim dizini oluşturulmuştur. Ancak eserin mukaddime kısmında geçen kişi ve eser adları dizine dâhil edilmiştir.

3. Dizinde madde başındaki kelimenin yanında iki çizgi arasında yer alan sayı, metinde bu terimin kaç kere geçtiğini göstermektedir. Aynı satırda birden fazla geçen terimlerin yerleri bir defa yazılmış olmakla beraber bu sayı, terimin toplam sayısına ilave edilmiştir. Terimin geçtiği sayfa ve satır, terimin baş harfinin kısaltmasından sonra şu şekilde gösterilmiştir:

ābnūs -9-

ā. 42b/12, 42b/17, 43a/06, 43a/07, 43a/12, 43b/03, 43b/04, 43b/06, 603a/14

4. Aynı devanın aynı harfle başlayan farklı yazımları ve farklı tamlama yapıları yan yana, noktalı virgülle ayrılarak verilmiştir. Yine buldukları sayfa ve satır numaraları da terimin baş harfinin kısaltmasından sonra verilmiştir:

‘aḳār-ı kūhān -1-; **‘aḳār-ı kūhūn** -1-

‘a. 546a/04; ‘a. 546a/04

aḡu ḳunduz -3-; **aḡu ḳunduzı** -2-

a. 487a/09, 487b/03, 487b/10; a. 129b/11, 84a/04

5. Dizin, Latin alfabesine göre sıralanmış olup Latin alfabesine aktarmada kullanılan “ā, ī, ū, ḣ, ḣ, z, ṣ” vb. transkripsiyonlu harfler de aynı harf başlığında alfabetik olarak sıralanmıştır.

6. Dizinde, metinde yer alan tüm madde başı devalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkçe ve Türkçe olmayan tüm deva adları, deva olarak kullanılan veya kullanılmayan tüm hayvan adları, madenler, yiyecek-içecek adları, hastalıklar, alet adları, yer-kişi-eser adları, ölçü birimleri de dizinde yer almaktadır.

7. Yer, eser ve kişi adları için ayrı dizinler hazırlanmıştır.

8. Organ adları dizine dâhil edilmemiştir. Ancak söz konusu organ adı madde başıysa sadece madde başında geçtiği yerde dizinde gösterilmiştir.

9. “İnsân, bevl, şa‘r, aşl, ‘usâre, rubb, lu‘ab ” vb. yabancı terimlerin sadece madde başı olarak geçtikleri yerler dizinde verilmiştir.

10. “Su, özdek, sıkındu, öd, yağ, ağaç, ot, tohm, çiçek, kök vb.” gibi sözcükler dizinde yer almamaktadır. Ancak deva adı aynı zamanda başka bir canlıya veya nesneye ait ise veya kalıplaşmış bir anlam taşıyorsa alınmıştır: “Kene tohmı, keten tohmı, kene ağacı, semizotu, katran ağacı”, “çiçek hastalığı” vb.

11. Renk, biçim ve cinsiyet bildiren sıfatlar, deva adlarının önünde yer alsalar da dizine alınmamıştır. Örneğin “gök süsen, kara helîle, dişi sığır, acı büber” gibi tamlamalarda sadece “süsen, helîle, sığır, büber” sözcükleri dizine dâhil edilmiştir. Ancak “Türküde eginar ve acı nar demekle meşhür nebât” örneğindeki gibi durumlarda, sıfatın bulunduğu yapı devanın türünü bildirmeyip, sıfatla birlikte başka bir devaya karşılık geliyorsa “acı nâr” olarak dizine dâhil edilmiştir.

12. “Yabânî, berri” gibi kelimelerle kurulan Türkçe tamlamalar devanın veya hayvan adının önünde yer alıyorsa dizine dâhil edilmiştir; ancak “yabânî sarı süsen” gibi renk, biçim bildiren bir sıfat bulunuyorsa sadece deva adı alınmıştır. Yine “süsenün yabânîsi” gibi yapılarda sadece “süsen” alınmıştır.

13. Yabancı terimlerin anlamlarına karşılık gelen Türkçe kelime ve terkipler, dizine alınmamıştır. Örneğin “âzânü’l-cedy oğlağ kulağları demekdür” dendiğinde “oğlağ kulağları” ibaresi “âzânü’l-cedy”in Türkçe karşılığı olduğu için bu ibarenin tamamı yerine bir hayvan adı olması hasebiyle yalnızca “oğlağ” dizine alınmıştır. Ancak yabancı bir terime verilen Türkçe karşılığın işlek olarak kullanıldığı belirtildiyse söz konusu kelime veya ibare dizine alınmıştır. Örneğin “aňa şahlüc ya‘nî erük sulţanı dërler” cümlesinde; eriğin çeşitlerinden “şahlüc”a bu adın yanı sıra “erük sulţanı” adı da verildiği bildirildiğinden “erük sulţanı” hâli de dizine dâhil edilmiştir.

14. Yiyecek ve içecek adları dizine alınmıştır; ancak “et, yağ, un, kepek” gibi genel tür bildirenler alınmamıştır.

15. Vilâyet, diyâr vb. sözcüklerle kurulan ve bir bölgeyi işaret eden terkiplerdeki ğarb, şarq, şimâl, cenûb, maşrıq, mağrib gibi yön-bölge adları ve Türk, Bulğar, ‘Acem, Hind, ‘Arab, Fars, Rûs, Rûm, Frenk, Efrenc gibi kavim adları dizine alınmamıştır.

16. Yer adının içinde geçen deniz, dağ, vadi gibi sözcükler özel adla birlikte alınmıştır: Kulzüm deryası, Baħr-i ‘Ummân gibi.

17. “Ĥakîm Câlînûs” gibi tamlamayla bulunan kişi adlarında ön adda yer alan sıfatlar alınmamış, sadece özel adlar (Câlînûs) alınmıştır. Ancak tamlama şeklinde olan kişi adları (Ĥazret-i ‘İsâ) tamlama olarak dizinde yer almıştır.

18. Alet adlarından sadece tıp, madencilik vs. gibi bir alana özgü olanlar dizine dâhil edilmiştir. Mesela makas, bıçak gibi genel alet adları değil, sadece belirli meslek grubunun kullandığı alet adları alınmıştır. Örneğin ege, pota gibi.

19. “Macun, deva, yakı, sefûf, şiyâf, hab vb.” terimlerin sadece meşhur olan veya özel adla anılanları dizine alınmıştır.

20. Metinde geçen tüm yabancı hastalık adları dizine dâhil edilmiştir. Hastalık adlarının Türkçe karşılıklarında ise tek bir sözcüğe karşılık gelen veya kalıplaşmış ifadelerden oluşan hastalık adları dizine alınmıştır. Örneğin sıtma, çiçek gibi. Ancak maraz, emrâz, ağrı, sancı ve hastalıklara bağlı olarak oluşan beden imareleri olan çıban, sivilce gibi terimler dizine alınmamıştır.

21. Mizaçların, devaların özelliklerini ifade eden kuruluk, yaşlık, sıcaklık, soğukluk ve bunların Arapça karşılıkları olan sözcükler dizinde yer almamaktadır. Ancak söz konusu sözcükler bir deva ya da hastalık adı içerisinde bulunuyorsa dizinde de o şekilde gösterilmiştir.

22. Metinde madde başındaki hareketlere bağlı kalınmış, aynı sözcüğün metin içerisindeki farklı yazılışları harekeye göre okunmuştur. Ancak sözcüğün yazım sıklığına bağlı olarak harfin uzun veya kısa yazımı ya da Türk-

e harfin farklı Arap harfiyle karşılandığı kalınlık-incelik gibi farklılıklarda sözcüğün geçme sıklığına göre tekleştirme yapılmıştır. Her ikisi veya daha fazla farklı yazımın çok kez tekrarı gibi durumlarda ise yazmadaki şekle bağlı kalınmıştır. Dolayısıyla dizinde aynı sözcüğün farklı yazımlarıyla karşılaşılması muhtemeldir.

23. Dizinin sonunda dizinde geçen toplam sözcük sayısı ve dizindeki madde başı sayısı verilmiştir. Bu sayılara eser, kişi, yer adları dizinindeki toplam kelime ve madde başı sayısı da dâhildir.

DİZİN

Terimler Dizini

A, Ā

‘**abeb** -1-

‘a. 532b/07

‘**abher** -2-

‘a. 532b/02, 532b/03

‘**ābķilun** -1-

‘ā. 181b/13

‘**āblūc** -6-

‘ā. 456a/08, 456a/10, 456a/11, 456a/12,

456b/09, 519a/09

‘**ābnūs** -9-

‘ā. 42b/12, 42b/17, 43a/06, 43a/07, 43a/12,

43b/03, 43b/04, 43b/06, 603a/14

‘**āc** -3-

‘a. 532a/03, 532a/04, 590a/09

‘**acce** -4-

‘a. 185b/09, 185b/10, 185b/17

acı nar -2-

a. 546a/17, 601b/13

‘**acmā** -1-

‘a. 532b/11

‘**acub** -1-

‘a. 532b/09

acur -2-

a. 595a/10, 596b/05

‘**ācūr** -2-

‘ā. 50b/11, 50b/15

ada şoğanı -1-; **aşa şoğanı** -28-

a. 313b/15; a. 129a/02, 146a/14,

146a/18, 209b/17, 253a/04, 557a/09, 557b/02,

558a/14, 558a/15, 558b/02, 558b/10, 558b/11,

559a/05, 559a/18, 559a/19, 559b/06,

559b/14, 560a/07, 560a/09, 560a/11, 636a/15,

650a/17, 71b/12, 723b/09, 724a/11,

724b/14, 73b/01, 75b/15

‘**ades** -1-

‘a. 532b/12

‘**ades-i mürr** -1-

‘a. 533a/04

‘**adesü'l-mā'** -1-

‘a. 533a/08

‘**adl** -1-

‘a. 541b/12

afmizbün -1-

a. 84a/12

afnikün -1-

a. 82a/18

afnikuş -1-

a. 81b/18

‘**afş** -1-

‘a. 543b/11

afsenün -59-

a. 119a/17, 132a/05, 202b/02, 211b/17,

266b/02, 288a/05, 295a/09, 349a/03, 436a/08,

472a/05, 479a/14, 497a/14, 500b/14,

506b/09, 510b/15, 530a/16, 538a/04, 538a/05,

538a/06,

565a/10, 607a/03, 627b/11, 647b/16,

651a/03, 690b/02, 699b/17, 69a/05, 710b/11,

723a/14,

729b/11, 742b/16, 766a/12, 766a/14,

781a/02, 782a/03, 79a/14, 79b/11, 79b/12,

79b/14,

79b/17, 80a/01, 80a/06, 80a/19, 80b/03,

80b/09, 80b/15sıtma, 81a/04, 81a/06, 81a/10,

81a/11, 81a/13, 81a/19, 81b/02, 81b/06,

81b/10, 81b/15, 83b/18, 88b/10

afsenün-i Rūmī -1-

a. 654a/03

‘**afşīnec** -1-

‘a. 164a/17

āğaç kavunu -43-

a. 117b/07, 118b/11, 180b/13, 187b/11,

193b/10, 229a/03, 232b/10, 368b/16, 369a/13,

369a/15, 369b/01, 369b/06, 369b/09,

389a/15, 389a/18, 389b/02, 389b/04, 389b/05,

404b/16,

414b/01, 414b/06, 420a/18, 46a/16, 46b/03,

46b/09, 47b/18, 535a/03, 539a/10, 585a/18,

616b/13, 630b/02, 652b/10, 678a/17,

693a/16, 696a/06, 696a/08, 697a/14, 697b/01,

697b/03,

724b/08, 82a/09, 82b/01, 92a/07

āğaç kurdu -1-

a. 330a/16

āğaç yosunu -2-

a. 140a/01, 73b/03

āğālūcī -1-

a. 78a/08

āğālūcin -1-

a. 562b/04

āğırşak -2-

a. 177a/01, 257b/15

āğızlık -4-

a. 678b/15, 678b/16, 678b/17, 679b/11

āğīs -2-

a. 169a/07, 78a/06

āğīsün -1-

a. 386a/13

āğlīķī -1-

a. 78a/10

āğlīķun -1-

a. 78a/10

- ağu** -1-
a. 60b/05
- ağu ağacı** -5-
a. 342b/05, 370a/16, 442a/16, 539a/19, 60b/04
- ağu kunduz** -3-; **ağu kunduzu** -2-
a. 487a/09, 487b/03, 487b/10; a. 129b/11, 84a/04
- aḥdāqu'l-marzā** -1-
a. 51a/13
- aḥille** -4-
a. 142b/08, 235b/13, 40b/01, 40b/02
- aḥlāt** -1-
a. 658b/14
- aḥtilūs** -1-
a. 282b/01
- āhū** -7-
ā. 54b/01, 681a/17, 732a/19, 732b/01, 732b/03, 732b/06, 732b/09
- aḥyūn** -1-
a. 50b/17
- aḥ diken** -4-
a. 118b/16, 118b/17, 492b/14, 80b/11
- ‘aḥ‘aḥ** -1-
‘a. 546a/14
- aḥākıyā** -17-
a. 114b/15, 136b/16, 296a/14, 305a/01, 437b/04, 463b/17, 481a/19, 506a/18, 528a/02, 603a/19, 603b/02, 683a/17, 735b/16, 86b/09, 86b/10, 86b/11, 87a/12
- ‘aḥār-ı kūhān** -1-; **‘aḥār-ı kūhūn** -1-
‘a. 546a/04; ‘a. 546a/04
- ‘aḥırkarhā** -21-; **‘aḥırkūhān** -1-
‘a. 233a/05, 372b/10, 39b/17, 409b/03, 424a/16, 520b/17, 530b/08, 530b/13, 530b/17, 531a/10, 531b/18, 546a/05, 563b/16, 563b/18, 607b/15, 636b/03, 63a/05, 649a/13, 768a/13 ; ‘a. 649a/12
- aḥıṭ** -3-
a. 87b/03, 87b/04, 87b/06
- ‘aḥide** -5-
‘a. 294a/04, 302a/09, 475b/12, 511a/13, 99b/19
- ‘aḥiḥ** -5-
‘a. 544b/07, 544b/13, 544b/14, 544b/15, 544b/16
- ākile** -24-
ā. 189a/10, 217b/15, 251a/16, 364b/11, 407b/10, 427a/15, 429a/08, 430b/06, 448a/10, 483b/10, 500b/19, 517b/13, 529b/03, 539b/13, 560b/15, 636b/02, 655b/19, 671b/05, 740b/10, 741a/14, 764b/19, 781a/16, 98a/18
- ākilü nefsihi** -1-
ā. 90a/05
- ‘akr** -2-
‘a. 547a/05, 547a/06
- akrāş-ı ‘ūd** -1-
a. 402b/05
- akrāş-ı melik** -1-
a. 234b/14
- ‘akreb** -182-
‘a. 102b/08, 102b/17, 105b/05, 117b/17, 119a/14, 119a/18, 119b/10, 119b/12, 126a/02, 127a/14, 127a/15, 143a/19, 146b/06, 146b/07, 161b/10, 172b/18, 173a/01, 173b/02, 177b/01, 194a/01, 196b/03, 202b/15, 203b/04, 209b/12, 217a/09, 219b/15, 224b/05, 227a/05, 228b/01, 242a/10, 247a/15, 250a/09, 254a/17, 254b/09, 257b/08, 260b/10, 261b/14, 263b/05, 269b/04, 270b/11, 270b/12, 272b/06, 275a/09, 275a/18, 276b/05, 278a/15, 278b/02, 278b/03, 281a/05, 281a/06, 281a/07, 287b/11, 287b/13, 287b/14, 289a/05, 303b/15, 304a/12, 323a/05, 324a/10, 324b/14, 333b/01, 339b/18, 340a/06, 340a/14, 350b/09, 355a/17, 362a/10, 366a/18, 367b/08, 369b/16, 373b/11, 375a/18, 377a/04, 378b/05, 378b/07, 378b/08, 383b/03, 392a/03, 416a/12, 416a/16, 421b/03, 432a/18, 434a/11, 438b/04, 442a/04, 446a/03, 446a/04, 446a/12, 449a/19, 454a/03, 458a/10, 46b/19, 47b/12, 47b/13, 490a/08, 501a/03, 502a/18, 502b/07, 502b/09, 514a/12, 514a/13, 545a/05, 545a/07, 545a/08, 545a/09, 545a/10, 545a/11, 545a/16, 545b/01, 545b/04, 545b/05, 545b/07, 545b/08, 545b/10, 545b/14, 545b/15, 545b/17, 546a/02, 565b/09, 567a/09, 567b/16, 571a/16, 575a/16, 575a/17, 583b/05, 583b/06, 583b/08, 590a/02, 598a/03, 602a/15, 604b/14, 607a/03, 621b/08, 628a/04, 62a/05, 636a/06, 639b/09, 639b/10, 647b/16, 648b/03, 64b/11, 652b/13, 653a/16, 65a/02, 668a/19, 668b/01, 668b/02, 668b/03, 683b/18, 684a/01, 697a/08, 705b/13, 715b/17, 719b/13, 720a/10, 721b/06, 724a/06, 741a/10, 745b/11, 748a/08, 749b/12, 750a/02, 754a/11, 758a/12, 759a/13, 761a/03, 776a/06, 776b/07, 776b/08, 80b/13, 94b/14, 96a/12

- 'aḳreb dikenî -1-
 'a. 254b/04
 'aḳreb otu -2-
 'a. 196b/16, 502a/09
 'aḳriṣâ -1-
 'a. 210a/19
 aḳsâlûḳî -1-
 a. 118b/16
 âḳsâr -1-
 â. 235b/10
 aḳsûn -1-
 a. 87a/13
 aḳsurmak ağacı -1-
 a. 450a/07
 'aḳüb -4-
 'a. 192a/06, 192a/07, 546a/17, 74b/01
 'aḳül -4-
 'a. 191a/09, 238a/08, 296a/09, 532a/05
 aḳünîṭun -2-
 a. 105b/12, 287b/08
 'alaḳ -1-
 'a. 549b/07
 alâvmâlî -3-
 a. 373a/16, 539a/13, 91a/10
 alçu -6-
 a. 219a/18, 231b/19, 325b/03, 358a/10,
 53a/13, 67b/14
 'alef -1-
 'a. 611b/14
 'ales -2-
 'a. 548b/16, 548b/17
 'âliye -1-
 'a. 554a/14
 'alḳam -1-
 'a. 533a/06
 'alḳum -3-
 'a. 550a/08, 550a/12
 alma -63-
 a. 106a/11, 106a/13, 112a/03, 187b/03,
 192b/02, 192b/03, 192b/05, 192b/06, 192b/07,
 192b/08, 192b/11, 192b/13, 192b/14,
 192b/15, 192b/16, 192b/19, 193a/01, 193a/02,
 193a/04,
 193a/05, 193a/06, 193a/09, 193a/10, 193a/11,
 193a/15, 193a/18, 193a/19, 193b/02, 193b/03,
 193b/04, 224a/03, 235b/06, 236a/07,
 266a/05, 319b/17, 340a/17, 349a/12, 387a/13,
 387a/18,
 387a/19, 401a/16, 438b/06, 450b/02,
 452b/19, 453a/02, 453b/05, 477b/17, 528b/13,
 537b/15,
 551b/13, 554a/18, 577a/17, 577a/18,
 591b/12, 603a/15, 609a/11, 637b/11, 659b/17,
 762a/01,
 93a/16
 almas -11-
 a. 473b/05, 473b/06, 702a/15, 702b/02,
 702b/07, 702b/10, 702b/13, 702b/18
 altun -29-
 a. 196b/08, 196b/09, 196b/10, 200a/12,
 288a/09, 373a/19, 379a/17, 379a/19, 379b/01,
 379b/10, 379b/14, 379b/15, 379b/18,
 392b/19, 418b/03, 422b/18, 435a/12, 435b/01,
 589b/14,
 609b/02, 617b/12, 617b/14, 617b/18,
 728b/02, 730a/01, 730a/02, 757b/07
 altun poḥı -1-
 a. 292a/08
 altun tupalı -1-
 a. 486b/12
 âlü-gište -1-
 â. 49b/10
 âlüce -3-
 â. 137a/07, 49b/05, 50a/02
 aluç -12-
 a. 136a/08, 137a/16, 223b/07, 379a/01,
 420b/03, 484b/16, 564b/11, 60a/17, 666b/15,
 760a/01, 760a/02, 95b/19
 âlusen -2-; âlûsen -2-
 â. 38a/16, 38b/06; â. 38b/07, 39a/19
 âlüten -1-
 â. 91b/03
 amderyân -1-
 a. 264b/15
 âmilîlis -1-
 â. 40b/03
 'amlül -1-
 'a. 137a/02
 'amsim -1-
 'a. 223a/02
 âmülin -1-
 â. 756b/06
 âmûmun -1-
 â. 272a/15
 amünyâḳin -1-
 a. 72a/04
 anâgâlîs -2-
 a. 101b/15, 107a/12
 'anâḳib -1-
 'a. 556b/04
 'anâḳîdî -4-
 'a. 617b/15, 617b/17, 618a/01, 618a/04
 anâṭîṭis -1-
 a. 89a/14
 'anber -31-
 'a. 365b/12, 369b/11, 528a/14, 550a/19,
 550b/02, 550b/06, 550b/08, 550b/12, 550b/13,
 550b/15, 551a/02, 551a/04, 551a/05,
 551a/07, 551a/08, 551a/10, 551b/03, 551b/07,
 551b/12,

- 551b/18, 552a/02, 552a/05, 552a/06,
552a/10, 552a/13, 630a/10, 630a/12, 774a/04,
77b/13
- ‘**anber-i eşheb** -1-
‘a. 551a/09
- ‘**andem** -2-
‘a. 561a/09, 561a/11
- anduk kurdı** -1-
a. 514b/06
- anduz** -5-
a. 360b/12, 381a/08, 424b/04, 436b/18,
723a/15
- ‘**anem** -2-
‘a. 174b/16, 174b/17
- ‘**anfer** -1-
‘a. 561a/12
- añit** -1-
a. 753b/11
- anısün** -53-
a. 155b/11, 163b/04, 168b/14, 182a/15,
218b/06, 219a/16, 233a/18, 239b/03, 241b/14,
280b/16, 293b/15, 308a/05, 341b/19,
365b/10, 384a/02, 420a/13, 421a/01, 442b/08,
449b/10,
454a/01, 454a/09, 465a/11, 465b/18,
496b/14, 527a/02, 556a/15, 565a/09, 567b/04,
567b/05,
587b/13, 597a/12, 597a/13, 598a/10,
604a/07, 604a/18, 606b/04, 607b/14, 638b/01,
648b/01,
650a/07, 653b/19, 664a/16, 678b/05,
698b/04, 69a/05, 72b/14, 734b/19, 757a/14,
777b/08,
81a/11, 86b/07, 98b/13, 98b/19
- anıtrün** -1-
a. 104b/07
- ‘**ankebüt** -2-
‘a. 556b/04
- anķün** -2-
a. 104b/11, 768a/12
- anķuvānķün** -2-
a. 103a/09, 731b/09
- antilīs** -1-
a. 429b/12
- anķünyā** -1-
a. 107b/01
- ānuk** -1-
ā. 393a/02
- ‘**anzerüt** -1-, **anzurüt** -21-
‘a. 561a/14, a. 103a/11, 103a/14, 103b/03,
104a/01, 104a/06, 104a/10, 104a/19, 104b/01,
104b/03, 104b/04, 203b/18, 416a/15, 416a/18,
509b/19, 512a/17, 517b/13, 538b/08, 561a/14,
576b/04, 638b/11
- anzur** -1-
a. 64b/13
- ‘**ar‘ar** -4-
‘a. 351a/14, 444a/05, 535b/10, 535b/14
- ‘**Arabī yüzerlik** -1-
‘a. 254b/15
- ‘**araķ** -3-
‘a. 263a/02, 430b/10, 535a/14
- ‘**araķ-ı yābis** -1-
‘a. 535b/09
- ‘**araķu‘l-‘arūs** -1-
‘a. 522a/08
- ‘**araķu‘ş-şecer** -1-
‘a. 535b/06
- ar‘ayā** -1-
a. 303b/10
- ‘**arcā** -2-
‘a. 514b/09
- ardıç** -15-
a. 331b/15, 333a/06, 334b/08, 374a/01,
40b/15, 40b/16, 41a/17, 484b/11, 486b/15,
535b/14, 57a/08, 709b/02, 717b/16
- ‘**aren** -2-
‘a. 535a/05, 535a/12
- arestülühya** -2-
a. 414b/17, 60a/07
- ‘**arf-i dīk** -1-
‘a. 345a/11
- ‘**arfaşān** -1-
‘a. 536a/11
- ‘**arfec** -3-
‘a. 167b/02, 535a/03, 781b/12
- arı** -24-
a. 117b/11, 119b/10, 158a/16, 290a/10,
314a/18, 427b/02, 536b/10, 536b/15, 537b/10,
547a/11, 547a/15, 547a/16, 547b/01,
565b/02, 593b/04, 622b/09, 671b/16, 73a/05,
757b/04,
761a/03, 769b/13, 776b/07, 94b/11
- arıķi** -1-
a. 314a/13
- ‘**armaş** -1-
‘a. 536a/15
- Ārnūt būberi** -1-
Ā. 507a/02
- arpa** -155-
a. 100b/03, 101a/14, 117a/04, 121a/03,
121a/12, 121b/06, 140a/15, 140b/06, 148a/15,
159b/05, 167a/16, 168a/09, 174a/14,
182a/16, 188a/14, 188b/05, 191b/13, 201b/14,
202a/11,
202b/02, 202b/12, 205a/15, 219a/11,
235a/04, 238a/01, 275a/14, 277a/01, 277a/07,
281b/08,
294a/17, 294b/10, 298a/15, 299a/12,
300b/02, 304a/15, 316a/14, 349a/12, 377b/08,

- 399b/05,
405a/01, 418a/03, 421b/12, 431b/08,
433b/12, 444a/16, 444a/18, 445a/13, 445a/14,
461a/08,
461a/10, 461b/14, 462b/12, 471a/12,
477a/05, 477a/11, 477b/07, 477b/10, 478a/01,
478a/05,
488a/01, 488a/12, 488a/14, 488a/16, 488a/17,
488a/18, 488a/19, 488b/02, 488b/12, 488b/14,
488b/15, 488b/16, 489a/06, 491a/06,
502a/05, 538b/19, 542b/06, 545a/06, 549a/02,
555a/05,
55b/17, 573a/15, 57b/12, 582b/10, 582b/16,
583a/05, 583a/13, 596a/02, 600b/10, 600b/13,
602b/04, 60a/04, 611a/17, 616a/05, 616a/07,
621b/06, 628a/06, 629b/08, 62a/16, 641a/11,
645b/07, 64b/02, 667a/09, 671b/19, 677a/18,
677b/01, 700b/19, 702a/02, 705b/08, 710a/07,
711a/11, 711a/14, 711a/15, 711a/16, 711a/18,
711b/02, 711b/03, 711b/11, 711b/12, 711b/15,
711b/16, 711b/17, 711b/18, 712a/04,
715b/03, 715b/10, 727b/10, 727b/12, 728a/17,
728b/08,
728b/09, 72a/14, 731b/13, 745a/15, 745a/18,
745b/16, 752a/06, 752b/03, 752b/07, 753a/04,
753b/17, 754b/16, 754b/18, 757b/17,
762a/02, 764b/09, 765a/04, 777a/17, 82a/01,
87b/05,
90a/07, 90b/04
ârşaf -1-
‘a. 536a/13
arşlan -29-
a. 128a/12, 128a/13, 439b/10, 486a/11,
648b/19, 654b/05, 674a/11, 676b/01, 680a/04,
680a/05, 70b/06, 70b/11, 70b/12, 70b/17,
70b/19, 71a/02, 71a/04, 71a/06, 71a/08,
71a/09, 71a/12, 71a/13, 71a/16, 71b/14,
71b/17, 761b/07
arşun -63-
a. 125a/12, 125b/04, 176b/13, 186a/04,
235b/12, 240a/12, 258a/12, 258b/14, 266a/08,
286b/15, 288a/13, 306a/08, 307a/10,
341b/10, 344b/07, 38b/10, 415a/05, 415a/14,
427b/12,
429a/02, 429b/19, 443a/10, 452a/08,
455a/02, 463b/09, 499a/17, 503b/11, 517a/09,
534b/11,
546b/01, 554b/07, 554b/12, 573b/12, 57a/09,
585b/04, 587a/04, 601b/02, 601b/08, 603b/19,
607b/19, 61a/11, 620b/02, 625a/05, 649a/02,
655a/01, 661b/18, 664b/07, 684a/18, 687a/13,
692a/19, 697b/17, 703a/06, 70a/11, 716b/19,
732a/06, 743a/01, 743b/04, 743b/05, 770b/13,
772b/06, 781a/09, 96a/05, 99b/06
artâmasyâ -1-
a. 60a/06
‘artanişâ -3-; **‘artanişâ** -1-
‘a. 199a/03, 199a/04, 655a/06; ‘a. 533b/19
aruz -6-
a. 487b/14, 487b/15, 510b/04, 549a/07
aruz otı -1-
a. 286b/12
ās -3-
ā. 64b/12, 64b/14, 67a/04
‘aşâ-yı Hürmüs -1-
‘a. 271a/09
‘aşâ-yı Mūsâ -1-
‘a. 143a/14
‘aşab -1-
‘a. 540b/08
aşâbî-i Fir‘avn -1-
a. 76b/06
aşâbî-i Hürmüs -1-
a. 76b/09
aşâbî-i şufr -3-
a. 485b/11, 655a/10, 76a/13
aşâbî-i Zeyneb -3-
a. 386b/10, 552b/17, 76b/11
aşâbî-ül-‘azârâ -1-
a. 76b/10
aşâbî-ül-fetiyyât -1-
a. 76b/12
aşaf -1-
a. 76b/14
‘aşâfir -2-
‘a. 540b/15, 540b/17
‘asâlic -3-
‘a. 536b/03, 536b/04, 536b/05
‘aşâr-râfî -10-
‘a. 107b/04, 136b/15, 151b/11, 212b/09,
483b/05, 53b/06, 540a/02, 542b/11, 555b/11,
569a/18
asârün -13-
a. 227a/13, 331b/14, 332b/01, 384b/09,
436b/17, 565a/10, 567b/09, 61a/02, 62a/07,
688b/14, 750b/04, 81a/10, 81b/17
‘asel -625-
‘a. 100a/11, 100a/17, 100b/07, 100b/09,
101a/18, 103b/02, 104b/03, 106a/03, 109b/06,
109b/08, 109b/09, 109b/10, 109b/13,
109b/15, 111a/15, 111b/18, 113a/19, 113b/03,
113b/19,
114b/06, 116b/17, 117a/11, 117b/02,
118a/07, 121a/14, 123b/07, 123b/16, 129a/10,
129a/19,
129b/16, 132b/11, 134b/06, 139a/03,
139a/04, 139a/12, 139a/13, 139a/15, 139b/06,
139b/15,
142a/19, 144b/05, 144b/11, 147b/12,
148a/17, 148a/19, 149b/16, 154b/19, 157a/08,

- 157b/01,
 157b/14, 157b/15, 157b/17, 158b/06,
 159b/05, 160a/19, 162a/11, 162b/13, 162b/19,
 163b/03,
 163b/16, 164a/07, 165a/12, 165b/03,
 166a/01, 166b/07, 166b/08, 166b/10, 167a/09,
 167a/11,
 167a/12, 168a/17, 170b/06, 170b/14,
 172b/18, 175a/19, 175b/04, 176a/10, 177a/17,
 177b/11,
 178b/13, 179a/05, 179b/08, 181a/02,
 184a/09, 184a/19, 189a/07, 189a/13, 189a/14,
 192a/11,
 192b/11, 193b/02, 195a/07, 197b/11,
 200b/07, 203a/10, 203b/10, 204b/08, 205a/02,
 208a/02,
 208a/05, 210a/14, 211a/18, 211b/15,
 213a/12, 213b/12, 213b/18, 218a/15, 221a/11,
 222b/07,
 223a/05, 223b/13, 224b/04, 224b/13,
 227a/10, 228a/08, 229a/03, 230a/02, 230a/16,
 230b/05,
 230b/12, 232b/02, 233a/18, 233b/05,
 235a/12, 235a/13, 235a/14, 235a/15, 235a/19,
 236b/03,
 236b/09, 237a/04, 237a/06, 237a/13,
 238a/10, 245a/13, 246b/13, 252b/11, 253a/02,
 254a/13,
 254b/19, 255a/19, 256b/12, 257a/17,
 257a/19, 257b/05, 261a/11, 263a/03, 264a/04,
 265a/12,
 265b/16, 266a/07, 266a/18, 267b/12,
 267b/16, 268b/16, 269b/08, 269b/17, 271b/09,
 273a/12,
 277a/08, 279b/06, 279b/07, 279b/17,
 282a/14, 283a/01, 285a/06, 285a/12, 288b/18,
 291b/10,
 294a/19, 294b/01, 295b/01, 296b/04,
 296b/05, 296b/15, 297a/04, 297a/10, 297b/01,
 298a/10,
 299a/09, 299b/05, 304b/17, 305a/14,
 306a/15, 306a/16, 306a/18, 307b/14, 309a/01,
 310a/02,
 310b/03, 312a/13, 312b/11, 313b/07,
 313b/13, 314a/19, 321b/11, 322b/19, 324a/01,
 324a/15,
 325b/05, 326b/14, 328a/12, 328a/15,
 331a/07, 332b/19, 334b/02, 335b/01, 336a/10,
 338b/12,
 339b/16, 341b/18, 343b/13, 344a/15,
 355a/07, 360a/07, 372b/02, 373a/15, 374a/19,
 380b/11,
 381b/01, 382a/05, 385b/01, 386b/16,
 386b/17, 388b/16, 38b/19, 392b/08, 394b/18,
 395b/18,
 398a/02, 399b/02, 399b/04, 39b/18, 401a/03,
 404a/08, 404a/09, 404b/01, 406b/18, 407b/06,
 408a/18, 409a/03, 409a/13, 40a/03, 40a/06,
 411a/02, 411a/06, 411b/04, 415b/19, 416a/04,
 416b/02, 417a/19, 41a/11, 41b/03, 41b/16,
 41b/19, 421a/09, 421a/18, 424a/05, 424a/13,
 426a/04, 426a/06, 426b/01, 426b/08,
 426b/09, 427b/17, 427b/19, 429a/08, 42a/06,
 431a/10,
 431b/04, 432a/08, 433b/16, 434b/03,
 437a/14, 438a/03, 438a/09, 441a/10, 441a/12,
 441b/05,
 441b/07, 441b/16, 443a/17, 443b/14,
 445b/18, 449a/02, 449b/10, 44a/05, 44a/07,
 44a/13,
 44b/13, 451b/01, 452b/11, 455a/08, 455b/05,
 455b/19, 456a/02, 456a/17, 457a/14, 457a/15,
 459b/05, 460a/15, 460b/08, 462b/10,
 462b/13, 463a/11, 464a/02, 464a/05, 465b/11,
 467a/06,
 468b/16, 469a/04, 473a/09, 475a/13,
 476a/03, 476a/05, 476a/13, 476a/15, 477b/05,
 479b/03,
 47a/03, 47a/14, 47a/16, 482b/10, 483b/05,
 486b/06, 489b/14, 489b/16, 491b/19, 492a/14,
 492a/19, 493b/09, 494b/02, 497b/12,
 498b/09, 500b/05, 502b/05, 503b/12, 504a/14,
 504a/15,
 504b/17, 504b/18, 508b/02, 50a/09, 511a/08,
 511a/10, 514a/17, 515b/12, 515b/13, 523b/10,
 526a/01, 526a/12, 526a/13, 531b/04,
 532a/16, 532a/18, 535b/02, 536a/01, 536b/06,
 536b/11,
 536b/13, 536b/15, 536b/17, 536b/18,
 537a/05, 537a/06, 537a/07, 537a/08, 537a/09,
 537a/11,
 537a/12, 537a/16, 537b/04, 537b/08,
 537b/09, 537b/11, 537b/15, 537b/17, 538a/03,
 538a/06,
 538a/09, 538a/10, 538a/12, 538a/16, 538a/17,
 538a/18, 538a/19, 538b/02, 538b/05, 538b/07,
 538b/09, 538b/10, 538b/13, 538b/16,
 539a/02, 539a/04, 539a/06, 539a/07, 539a/08,
 539a/11,
 53a/04, 540a/18, 540a/19, 542b/09, 547a/12,
 547a/13, 54b/13, 550b/11, 556a/04, 556a/15,
 557b/04, 558a/12, 560a/06, 560b/17,
 565b/06, 571b/10, 572b/05, 573a/14, 574a/04,
 574b/13,
 576b/10, 577b/12, 577b/18, 578a/13, 57a/13,
 57b/11, 582b/18, 583a/03, 583a/14, 584a/16,
 585a/11, 587a/15, 587b/12, 588a/15,
 589a/13, 589b/03, 590a/11, 590a/12, 594a/16,
 595a/02,
 595b/14, 596a/10, 600a/05, 600a/17,

- 601b/19, 602b/03, 603a/03, 603a/04, 603a/05, 603b/13,
604a/07, 604b/03, 607a/05, 607a/13,
607b/07, 607b/09, 607b/11, 608a/06, 608a/13, 608a/18,
613b/08, 615a/18, 61b/09, 620a/01, 621a/10, 621b/17, 622b/08, 622b/14, 623b/09, 628a/10, 62b/04, 62b/12, 62b/16, 632b/03, 632b/04, 632b/05, 634a/04, 634a/09, 635b/17, 636a/04, 636a/12, 636b/03, 638a/01, 639b/16, 640a/03, 640a/04, 642b/04, 642b/09, 646a/04, 646b/11,
647b/04, 647b/17, 648b/01, 648b/05, 64a/12, 652a/11, 654b/18, 658b/12, 659a/05, 660b/16, 661b/07, 661b/08, 661b/16, 662a/14, 662b/07, 663b/19, 665a/19, 666a/08, 667b/04, 671b/16,
672b/08, 672b/16, 675a/13, 675b/10, 678a/11, 678b/19, 679a/15, 67b/03, 67b/06, 685b/04,
690a/14, 694a/19, 697b/10, 699a/15, 69a/06, 69b/15, 701b/04, 701b/09, 712a/04, 715a/07, 715a/11, 715b/15, 716a/13, 717a/09, 718a/02, 719a/04, 721b/04, 729a/09, 72a/10, 72a/12,
730a/06, 730a/08, 730b/11, 734a/12, 738a/06, 738a/07, 741a/01, 741a/10, 741a/17, 741a/18,
741b/02, 742a/17, 742b/02, 743a/08, 743a/15, 743b/15, 746a/14, 748a/03, 748a/13, 749b/17,
750b/17, 751b/03, 751b/04, 751b/19, 752b/10, 752b/15, 752b/18, 753a/05, 754a/08, 754b/02,
755a/09, 755a/10, 755a/13, 755b/04, 75b/04, 765a/01, 765a/16, 767b/04, 768b/17, 76a/10, 76a/12, 770b/17, 773a/07, 773b/08, 773b/14, 774b/16, 775a/07, 777b/14, 780b/12, 781a/01, 781a/02, 78b/04, 80a/07, 80a/11, 80a/13, 83b/18, 85a/17, 86a/13, 88b/08, 88b/12, 91a/08, 91a/11, 91a/13, 91a/18, 92b/16, 92b/17
- ‘**asel-i belâdur** -1-
‘a. 167a/17
- ‘**asel-i Dâvûd** -2-
‘a. 373a/16, 539a/13
- ‘**asel-i lebenî** -1-
‘a. 679b/07
- ‘**asel-i maşûr** -1-
‘a. 715a/07
- ‘**asel-i naḥl** -1-
‘a. 550b/10
- ‘**aselec** -1-
‘a. 536b/02
- ‘**aselü'l-kaşab** -1-
‘. 611a/16
- ‘**aselü'n-nedâ** -1-
‘. 191a/08
- ‘**aşîrî's-sükker** -1-
‘a. 611a/15
- aşl** -1-
a. 76b/19
- aşma** -36-
a. 165b/09, 169b/17, 181a/12, 197b/14, 200b/03, 238a/16, 268a/19, 272a/16, 300b/03, 356b/19, 401a/10, 401a/13, 483b/06, 525a/07, 527a/18, 527b/02, 527b/03, 527b/04, 536b/03,
552b/02, 553b/04, 571b/14, 571b/15, 572b/16, 590b/03, 615b/08, 615b/09, 641a/07, 641a/18,
641b/06, 641b/12, 642b/14, 642b/16, 654a/09, 654a/10, 68b/18
- aştarâḥküs** -1-
a. 238a/07
- aşhun** -2-
a. 298b/07, 707b/02
- aşu** -1-; **aşu** -4-
a. 737b/04; a. 220b/12, 525b/08, 673a/11, 721b/09
- at** -31-
a. 102b/10, 102b/11, 105b/06, 108b/19, 170b/18, 170b/19, 238a/03, 278a/19, 281b/02, 285a/13, 346b/12, 378a/06, 380b/17, 380b/18, 461a/15, 529b/09, 535a/05, 543a/06, 580b/04,
580b/06, 580b/10, 580b/12, 580b/13, 620a/06, 674a/08, 674b/02, 674b/12, 676b/01, 676b/19,
677a/02
- at kuyruḳları** -1-
a. 682b/09
- aṭbâ'ül-kelebe** -2-
a. 438b/16, 77a/19
- ‘**atem** -1-
‘a. 532b/08
- âteş otluḡı** -1-
â. 529b/13
- âteş taşı** -1-
â. 248a/16
- aṭmât** -1-
a. 77b/02
- âṭrîlâl** -8-
â. 264b/05, 376b/02, 390b/08, 391b/11, 395b/06, 39b/03, 39b/05, 40b/01
- aṭriye** -1-
a. 77a/05
- ‘**aṭşân** -1-
‘a. 542a/03
- ‘**avsec** -16-

‘a. 159b/02, 200b/04, 223a/09, 296a/10, 485a/10, 561b/05, 569a/17, 611b/13, 614a/03, 620a/10, 622b/03, 677a/17, 724a/19, 736b/12, 742a/05
‘avz-ı büşirā -1-
‘a. 699a/04
ay kaymağı -1-
a. 244b/14
ay köpüğü -2-
a. 396b/02, 410b/06
ay taşı -1-
a. 244b/13
ay tükrüğü -2-
a. 244b/13, 410b/07
ayak taşı -1-
a. 251b/06
ayâric-i faykarā -1-
a. 280b/17
ayâric-i lügâzyā -1-
a. 384b/03
ayâric-i Rûfus -1-
a. 322a/06
ayğır -2-
a. 273b/04, 54a/07
ayıd -1-
a. 170a/05
‘ayn-ı a’lā -1-
‘a. 51a/15
‘ayniyye -1-
‘a. 127b/09
‘aynü’l-dîk -1-
‘a. 564a/11
‘aynü’l-bakar -2-
‘a. 181b/14, 632a/04
‘aynü’l-ḥacel -1-
‘a. 182a/01
‘aynü’l-hüdhüd -1-
‘a. 564a/18
‘ayr-ı kabbān -1-
‘a. 279a/04
ayran -9-
a. 146a/04, 238a/02, 351b/13, 392b/02, 521b/05, 534a/15, 580b/15, 678b/09, 782a/08
ayrık -5-
a. 210a/01, 491b/10, 547b/05, 61a/09, 676b/14
‘aysām -1-
‘a. 564b/13
ayu -18-
a. 172b/10, 176b/10, 335a/13, 335b/01, 335b/07, 335b/14, 335b/16, 336a/08, 336a/09, 336a/10, 336a/12, 336a/14, 405b/01, 484b/16, 486b/03, 556a/18, 55a/05, 58b/09
ayünüs-serâtin -1-
a. 78a/05

ayva -100-
a. 128b/15, 138b/12, 139b/14, 143b/15, 167a/17, 176b/19, 187a/16, 187b/04, 192a/15, 200b/01, 235a/04, 235b/06, 319b/17, 320a/04, 320a/05, 321a/03, 356b/05, 356b/06, 356b/09, 356b/10, 356b/11, 360b/13, 366a/17, 387b/10, 387b/14, 387b/19, 393a/09, 394b/11, 402b/07, 418a/05, 424b/16, 429a/01, 443a/02, 450b/01, 450b/03, 450b/12, 450b/13, 450b/15, 450b/17, 450b/19, 451a/02, 451a/06, 451a/07, 451a/08, 451a/10, 451a/11, 451a/13, 451a/14, 451a/16, 451a/19, 451b/03, 451b/06, 451b/07, 451b/08, 451b/12, 452b/19, 453a/13, 453a/18, 453a/19, 453b/05, 453b/14, 453b/18, 454a/15, 469a/05, 485b/05, 487a/11, 488b/09, 494a/10, 511a/03, 511a/09, 533b/12, 537b/15, 552a/15, 554a/18, 580a/01, 591a/07, 611b/18, 617a/04, 628a/05, 641a/06, 665b/12, 681a/06, 686a/09, 700a/13, 747b/08, 747b/09, 747b/11, 752a/19, 762a/01, 772b/03, 91b/03, 93a/07, 95b/08, 389a/06
ayva dana -1-; **ayva tana** -1-
a. 271a/11; a. 132a/04
âzād-dıraht -3-
â. 484b/10, 601a/07, 60a/13
âzân-i fâr -1-
â. 564a/19
âzânü’l-dübb -2-
â. 176b/09, 55a/04
âzânü’l-cedy -1-
â. 54b/18
âzânü’l-erneb -1-
â. 54a/18
âzânü’l-fâr -4-
â. 101b/18, 101b/19, 53a/14, 53a/15
âzânü’l-fil -1-
â. 54b/16
âzânü’l-gazâl -1-
â. 54b/01
âzânü’l-ḥayvânât -1-
â. 55a/06
âzânü’l-şevr -1-
â. 55a/02
âzânü’l-şât -1-
â. 54a/19
âzārākī -2-
â. 53a/06, 53a/12
‘azb -2-

- 'a. 555a/07, 555a/08
'azb-ı münfecir -1-
 'a. 555a/13
'azbe -7-
 'a. 128b/13, 241b/01, 48a/09, 533a/10, 533b/07, 533b/18, 652b/17
âzeryü -1-
 â. 53a/05
âzeryün -2-
 â. 52a/18, 761a/07
azfâru't-tîb -1-
 a. 77b/05
'azîzî -1-
 'a. 446b/10
'azlam -2-
 'a. 543b/09, 764a/09
azrâsü'l-keleb -1-
 a. 77a/04
azrümâlî -21-
 a. 104b/10, 109b/07, 123b/16, 129b/07, 142a/17, 142a/19, 148a/17, 170b/06, 279b/05, 296b/04, 344b/17, 404a/08, 417a/11, 457b/18, 492a/12, 492a/13, 608a/06, 661b/10, 661b/11, 777b/12, 777b/14
- B**
ba'r -1-
 b. 151b/19
ba'uşîkî -1-
 b. 575a/04
ba'üz -1-; **ba'üza** -2-
 b. 339a/15; b. 339a/16
babârî -1-
 b. 128a/06
baber -14-; **büber** -16-
 b. 333a/07, 333a/08, 333a/09, 333a/10, 333a/12, 333a/14, 333b/10, 347b/15, 380a/15, 583b/11, 584a/01, 584a/08, 584a/09, 586a/07; b. 128a/06, 128a/07, 169a/15, 172b/09, 173b/06, 185a/11, 189a/11, 228a/08, 229a/06, 229a/07, 229a/08, 233a/04, 240a/13, 258a/18, 266a/10, 545a/16
bâbliş -1-
 b. 127b/01
bâbünaç -1-; **bâbünek** -1-
 b. 115b/18; b. 115b/12
bâbüneç -31-
 b. 115b/12, 115b/13, 115b/19, 116b/04, 116b/10, 116b/12, 116b/18, 117a/07, 117a/13, 117a/19, 117b/01, 117b/02, 117b/03, 124b/11, 132b/14, 168b/02, 179a/16, 181b/12, 183a/17, 193b/06, 243a/12, 289b/01, 383b/17, 485b/04, 530b/18, 531a/02, 531a/03, 632a/06, 670b/15, 86b/09, 88b/11
bâd-âverd -6-
 b. 118b/15, 118b/18, 492b/15, 499a/07, 87a/16
bâd-ı zehr -53-
 b. 103a/08, 125b/16, 126a/03, 126a/04, 126a/06, 126a/08, 126a/09, 126a/10, 126a/12, 126a/13, 126b/01, 126b/19, 127a/07, 127a/10, 127a/17, 129b/13, 187a/02, 187b/03, 212a/06, 215a/12, 247a/02, 248b/14, 262b/02, 288a/06, 298b/08, 341b/18, 358a/09, 361b/16, 367b/08, 383b/02, 396a/07, 438a/14, 44b/08, 482b/18, 506a/04, 506a/05, 514b/02, 556a/04, 556a/14, 557b/15, 577a/09, 579a/02, 585a/07, 58b/15, 623a/09, 630b/10, 651b/07, 658b/19, 664a/05, 715a/03, 716a/19, 98a/09
bâd-ı zehr taşî -4-
 b. 126b/11, 126b/19, 127a/03, 127a/14
bâdamek -2-
 b. 128a/02, 314b/10
bâdem -174-
 b. 100b/17, 103b/19, 104a/02, 106a/09, 122a/03, 122a/16, 123a/15, 124a/18, 124b/11, 128a/04, 131a/13, 136b/09, 138a/09, 138b/03, 153a/19, 154a/17, 159a/09, 162a/04, 166a/05, 167a/16, 174b/18, 190b/06, 191a/05, 194b/14, 202b/08, 209a/04, 220a/10, 231b/08, 238a/01, 238b/12, 239a/04, 240a/17, 242b/13, 270a/13, 297a/18, 299a/12, 302a/13, 313b/06, 320b/10, 328b/05, 333a/05, 335a/05, 341b/19, 354a/02, 358b/19, 363b/13, 364a/09, 364a/10, 364a/12, 365a/09, 365a/10, 366a/19, 366b/17, 368b/14, 369b/13, 395a/02, 399b/15, 411a/06, 411b/01, 417b/11, 417b/17, 418a/02, 418a/05, 421a/13, 424a/13, 435a/05, 454a/02, 456b/03, 466a/07, 467a/04, 495b/14, 512a/06, 522a/01, 530a/16, 538b/18, 53a/10, 541a/05, 55a/19, 55b/05, 561a/17, 561a/18, 561a/19, 561b/02, 566a/09, 567b/14, 569b/06, 570a/01, 571a/10, 574a/17, 577a/05, 578a/08, 597a/16, 597b/07, 600b/11, 604a/07, 606a/12, 615a/03, 620a/19, 622b/08, 623a/14, 624b/19, 626b/15, 63b/02, 644b/11, 647a/03, 657b/12, 676b/18, 677b/15, 679a/05, 686b/10, 688a/13, 689a/06, 689a/08, 689a/13, 689a/17, 689a/19, 689b/02, 689b/03, 689b/05, 689b/06, 689b/07, 689b/11, 689b/13, 689b/14, 689b/17, 689b/18, 690a/02, 690a/03, 690a/05, 690a/08, 690a/17, 690a/18, 690b/02, 690b/03, 690b/04, 690b/06, 690b/08, 690b/12, 690b/14, 690b/15, 690b/16, 690b/19, 691a/03, 691a/08, 691a/15, 698a/01, 699b/11, 700a/07, 701b/19, 702a/05, 702a/13, 715a/16, 717b/11, 718a/02, 718a/07, 725a/08, 762a/02, 765a/14, 772b/01,

- 774a/19, 77a/15, 77a/16, 782a/02, 78b/12, 78b/15, 81a/06, 83a/18, 92b/18, 93a/03
- bāderüc** -26-
b. 109a/09, 109a/10, 109a/18, 119b/03, 119b/07, 119b/08, 119b/09, 119b/11, 119b/12, 120a/02, 120a/03, 120a/08, 120a/17, 120a/18, 120a/19, 120b/03, 271a/10, 285b/19, 353b/05, 446a/03, 480a/11, 579a/11, 589a/03, 554b/15
- bādilümāyīn** -2-
b. 127b/08, 127b/10
- bādīnc** -1-
b. 128a/07
- bādīncān** -39-
b. 107a/07, 124a/05, 124a/06, 124a/07, 124a/08, 124a/10, 124a/19, 124b/02, 124b/07, 124b/09, 124b/10, 124b/12, 124b/13, 124b/15, 124b/16, 124b/19, 125a/04, 125a/05, 125a/08, 125a/11, 232b/05, 233a/12, 254b/01, 254b/03, 465a/12, 493a/14, 504b/18, 537b/17, 664b/14, 678b/11, 729b/07, 738a/15, 738a/16, 738b/08, 770b/08
- bādrençbüye** -20-
b. 110b/01, 117b/07, 118a/03, 118a/06, 118b/09, 118b/11, 118b/13, 136a/04, 156a/01, 156a/03, 192a/16, 243a/15, 264a/14, 264a/16, 334b/05, 719b/15, 738b/01, 79a/07
- bādūrānī** -1-
b. 608b/08
- bağırtaç** -4-
b. 234a/04, 234a/12, 290b/15, 649a/09
- bāhrüçī** -1-
b. 125b/03
- bakālyā** -2-
b. 282a/17, 282a/18
- bakam** -3-
b. 153a/17, 561a/09, 564a/14
- bakar** -2-
b. 156a/13, 550b/14
- bakar-ı ehli** -1-
b. 770b/02
- bakar-ı vaḥṣī** -1-
b. 114a/09
- bakas** -1-
b. 153b/12
- bakır** -79-
b. 102b/14, 199a/14, 199b/13, 199b/14, 199b/15, 200b/14, 200b/16, 200b/18, 200b/19, 230b/10, 245a/07, 251a/11, 265a/05, 291a/06, 291a/08, 311a/08, 373a/04, 373a/19, 374a/11, 374a/12, 374a/15, 375a/07, 379b/13, 391a/12, 392b/19, 399a/02, 403b/13, 403b/14, 403b/16, 403b/17, 403b/18, 404a/03, 404a/10, 417b/06, 417b/08, 417b/09, 425a/02, 425a/03, 425a/09, 425a/12, 425a/18, 425b/01, 425b/04, 425b/05, 425b/07, 426b/02, 426b/03, 430b/17, 445b/06, 517b/17, 517b/19, 518a/06, 518a/07, 609b/02, 609b/07, 609b/08, 617b/12, 617b/14, 617b/19, 618a/03, 623b/02, 666b/04, 666b/07, 708b/06, 730a/01, 730a/02, 734b/01, 753a/17, 753a/18, 753b/03, 753b/04, 753b/09
- bakır pası** -2-
b. 424b/18, 425a/01
- bakır poḥı** -2-
b. 291a/09, 291b/14
- bakır tūbālī** -1-
b. 699b/16
- bakka** -1-
b. 339a/16
- baklā** -81-; **bakla** -2-
b. 120b/05, 120b/06, 121a/06, 121a/12, 121b/06, 121b/07, 121b/08, 121b/19, 122a/11, 122a/13, 122a/16, 122a/18, 122b/01, 122b/02, 122b/03, 122b/04, 122b/06, 122b/07, 122b/08, 122b/10, 122b/11, 122b/14, 122b/17, 122b/18, 139a/17, 139a/18, 142a/01, 148a/15, 166a/12, 171b/18, 188a/14, 188b/06, 188b/08, 188b/09, 188b/18, 210b/12, 234b/18, 248a/12, 269a/11, 276b/16, 287b/10, 288a/19, 291a/01, 294b/12, 301a/08, 322b/15, 401a/08, 408a/19, 443b/13, 444b/15, 457b/06, 488a/16, 488a/17, 488a/18, 495a/16, 531b/07, 53b/01, 576b/07, 581b/01, 584b/15, 608a/14, 619b/17, 621b/05, 622b/19, 63b/01, 648a/12, 650b/11, 663a/13, 66a/16, 679b/01, 67b/04, 691b/07, 702a/17, 717a/16, 723a/17, 725a/19, 729a/01, 729a/03, 766b/02; b. 375b/13, 38b/14
- bakla-i ‘Arabiyye** -1-
b. 154a/07
- bakla-i ‘Āyişe** -1-
b. 156a/07
- bakla-i bāride** -1-
b. 155b/16
- bakla-i deṣṭī** -3-
b. 156a/08, 156a/09, 156a/10
- bakla-i Dimaṣkī** -1-
b. 156a/09
- bakla-i hāmīza** -1-
b. 154b/14
- bakla-i ḥamkā** -7-; **baklatūl-ḥamkā** -2-
b. 152a/02, 152a/05, 156a/06, 156a/07, 391b/07, 580b/01, 655b/07; b. 138b/13, 301b/18
- bakla-i ḥamkā-i berriye** -1-
b. 152a/03
- bakla-i Ḥorāsāniyye** -1-
b. 154b/14
- bakla-i leyyine** -1-

- b. 152a/06
bağla-i mübareke -1-
 b. 156a/05
bağla-i Rüm -1-
 b. 155b/13
bağla-i ütrüciyye -2-
 b. 117b/08, 156a/03
bağla-i Yehüdiyye -4-
 b. 155b/17, 155b/19, 193b/11, 772a/11
bağla-i Yemâniyye -4-
 b. 154a/07, 217b/04, 391a/19, 782a/10
bağla-i zehebiiyye -3-
 b. 155b/13, 419a/15, 420b/01
bağla-i zehrâ -1-
 b. 156a/06
bağlâ-yı Kıbtî -3-
 b. 122b/06, 122b/07, 122b/18
bağlâ-yı Nabaîî -1-
 b. 190a/15
bağlatü'l-berârî -1-
 b. 154b/03
bağlatü'l-enşâr -1-
 b. 155b/14
bağlatü'l-evcâ' -1-
 b. 155b/07
bağlatü'l-ḥaṭâîf -1-
 b. 534b/06
bağlatü'r-reml -1-
 b. 154b/04
bağlatü'r-rummât -2-
 b. 155a/01, 164b/11
bağlatü'z-zabb -1-
 b. 156a/01
bağs -2-
 b. 415a/12, 495a/18
bağsumât -1-
 b. 294a/15
bağküryün -1-
 b. 530b/12
bal -11-
 b. 102a/13, 117b/11, 191a/08, 422b/09, 48b/16, 492a/13, 504b/09, 538a/14, 558a/08, 661b/11, 769b/14
bal arısı -1-; **bal arusu** -2-
 b. 117b/09; b. 427b/06, 536b/07
bal mûm -2-; **bal mûmî** -93-
 b. 100a/14, 125a/06; b. 130a/05, 132a/08, 133a/15, 139b/06, 140b/17, 181b/17, 196b/12, 202b/04, 202b/10, 204b/17, 211a/06, 237b/13, 251a/15, 259a/06, 262a/16, 262a/17, 269b/09, 270a/06, 284a/04, 296b/16, 300a/17, 308a/01, 325a/17, 334a/09, 343a/13, 354b/11, 355a/17, 355b/14, 358b/10, 363b/17, 391a/13, 394a/18, 404a/12, 409b/18, 425b/19, 426a/03, 441b/01, 442b/16, 444b/18, 475a/13, 483b/08, 486a/14, 488b/05, 48b/16, 493a/13, 494a/19, 494b/03, 494b/08, 494b/18, 495a/02, 495a/06, 495a/09, 495a/11, 495a/13, 495a/14, 495a/15, 498b/01, 498b/02, 511b/07, 514a/19, 536b/13, 547a/12, 547a/13, 547b/02, 550b/01, 550b/13, 551a/08, 559b/17, 615a/19, 616a/08, 624b/04, 628b/13, 630a/17, 656a/09, 65b/11, 65b/12, 672b/05, 675b/02, 683a/01, 707a/15, 709b/04, 731a/13, 742a/17, 743b/19, 746a/01, 764b/19, 769b/14, 80a/19, 87a/07, 98a/02
balçık -82-
 b. 114b/14, 157b/19, 164b/15, 173a/13, 362a/19, 362b/01, 362b/02, 392b/14, 393b/05, 43a/13, 522a/07, 524a/19, 524b/05, 524b/09, 524b/12, 525a/01, 525a/02, 525a/05, 525a/07, 525a/14, 525a/16, 525b/01, 526a/05, 526a/11, 526a/18, 526b/04, 526b/05, 526b/07, 526b/08, 526b/18, 527a/03, 527a/04, 527a/07, 527a/14, 527a/17, 527a/18, 527a/19, 527b/01, 527b/02, 527b/03, 527b/04, 527b/06, 527b/09, 527b/10, 528a/05, 528a/07, 528a/08, 528a/12, 528b/01, 528b/02, 528b/10, 528b/11, 533b/11, 557a/16, 618a/14, 618a/15, 623b/16, 628b/12, 636a/18, 657b/07, 660b/14, 663b/07, 665b/03, 669a/03, 684b/19, 704a/04, 706a/10, 709a/15, 748a/15, 764a/16, 764a/17, 88b/01, 88b/02
baldıran -4-
 b. 312b/03, 496b/08, 570b/19, 80a/09
baldırı çara -3-; **baldırı siyâh** -1-
 b. 132b/19, 384a/14, 683b/08; b. 132b/18
balık -151-
 b. 197a/01, 200b/06, 216a/11, 216a/13, 216a/14, 221b/06, 221b/07, 249b/19, 345b/03, 348a/08, 349a/14, 396a/09, 396a/10, 396a/11, 396a/12, 396a/15, 396a/18, 396a/19, 396b/01, 402a/12, 403b/01, 409b/07, 446b/06, 446b/07, 462a/10, 463b/05, 466a/08, 467a/13, 467a/15, 467a/19, 467b/06, 467b/11, 467b/12, 467b/13, 467b/14, 467b/17, 467b/19, 468a/01, 468a/03, 468a/07, 468a/08, 468a/09, 468a/10, 468a/11, 468a/12, 468a/13, 468a/14, 468a/15, 468a/16, 468a/17, 468b/05, 468b/06, 468b/07, 468b/09, 468b/10, 468b/11, 468b/13, 468b/15, 468b/16, 468b/17, 468b/18, 469a/01, 469a/02, 469a/04, 469a/06, 469a/09, 469a/11, 469a/12, 469a/14, 469a/18, 469a/19, 469b/02, 469b/03, 470b/08, 478a/12, 478a/13, 478a/14, 478a/17, 478a/18, 478b/02, 478b/13, 484a/08, 484a/09, 484a/10, 486b/06, 501a/15, 506b/11, 506b/12, 518a/09, 518a/10, 521b/11, 521b/14, 522a/05, 522a/06, 523a/02,

- 537b/11, 546a/02, 54a/16, 551a/01,
551a/02, 551a/05, 551a/07, 568b/17, 569a/01,
593a/13, 596b/18, 59b/13, 59b/16, 60a/05,
671b/11, 687b/07, 698b/07, 698b/12,
705b/19, 714b/09, 714b/10, 714b/12, 714b/13,
714b/17, 716b/13, 716b/14, 731a/03, 731a/12,
741b/04, 753a/02
- balık otu** -2-
b. 285a/09, 353a/15
- balık zehri** -2-
b. 176b/07, 176b/08
- balıkçıl** -3-
b. 242b/01, 301a/08, 716b/05
- bālingülyā** -1-
b. 188b/02
- bān** -20-
b. 122b/19, 123a/01, 123a/05, 123a/08,
123b/18, 124a/02, 160a/18, 162a/16, 208a/03,
233a/04, 322a/03, 355b/02, 365b/03,
447b/14, 499a/02, 552a/02, 733b/14, 745b/07
- baraş** -87-
b. 115a/03, 115a/04, 144b/13, 144b/16,
161b/17, 167a/02, 174a/07, 178b/18, 180b/12,
186b/07, 186b/09, 189b/13, 216b/05,
238b/09, 249b/15, 254a/19, 257a/11, 257a/12,
277a/11, 297b/09, 299b/14, 315a/18, 325b/05,
335b/13, 339b/12, 343b/01, 344b/01,
348b/16, 352a/17, 366b/12, 367b/05, 376a/18,
376b/01, 376b/19, 392a/11, 39b/15,
40a/07, 40a/08, 40a/11, 410a/02, 421a/16,
426a/09, 426a/10, 427b/03, 427b/10, 431a/08,
432b/07, 432b/08, 450a/19, 453b/02, 453b/04,
476a/15, 47b/09, 491b/04, 498a/11,
498b/06, 499b/10, 517b/16, 530a/05, 539a/07,
540b/01, 545b/05, 569a/02, 580b/11,
620a/15, 644a/09, 650b/03, 671b/06, 676b/02,
677a/05, 688a/11, 693a/12, 699a/12,
715b/16, 717b/07, 730a/14, 748b/01, 761a/17,
761a/18, 762b/07, 768b/13, 769a/12
- baraş-ı ebyaz** -1-
b. 257a/13
- bāristāryün** -1-
b. 128a/09
- bārūd** -3-
b. 127b/03, 144b/13, 144b/14
- bārūn** -1-
b. 143b/16
- bārzed** -6-
b. 128a/05, 212a/09, 345b/17, 622b/16,
691b/14, 692a/07
- başāku'l-kamer** -1-
b. 244b/13
- başal** -1-
b. 144a/06
- başal-i 'unşul** -2-
b. 313b/15, 71b/12
- başal-i zi'b** -1-
b. 162b/03
- başal-i zîz** -1-; **başalü'z-zîz** -1-
b. 162b/03; b. 610b/03
- başalü'l-berr** -1-
b. 146a/17
- başalü'l-fār** -2-
b. 146a/14, 71b/12
- başalü'l-gār** -1-
b. 557a/08
- başalü'l-kay'** -1-
b. 146a/05
- başalü'z-zîb** -1-
b. 146a/16
- başdırma** -18-
b. 158a/03, 249b/03, 596b/08, 596b/14,
596b/17, 596b/18, 596b/19, 597a/06, 597a/08,
597a/10, 597a/19, 597b/01, 597b/02,
597b/07, 762a/05
- bāsīlīkūn** -1-
b. 663a/09
- Başra balı** -1-
B. 306a/16
- başak** -11-
b. 182a/18, 188a/14, 350a/01, 350a/02,
472a/01, 472a/19, 62a/16
- baṭāhyūn** -1-
b. 151b/16
- baṭāris** -1-
b. 151b/15
- baṭbāṭ** -1-
b. 151b/11
- bāṭis** -1-
b. 125b/13
- bāṭis edā** -1-
b. 125b/14
- baṭlıcan** -1-
b. 124a/05
- baṭman** -3-
b. 472a/09, 63a/02, 66b/07
- baṭrālāvun** -1-
b. 151b/18
- baṭrāsāliyūs** -1-
b. 638b/18
- baṭrāsālyūn** -5-
b. 151b/13, 174a/10, 174a/11, 641a/04,
739b/17
- baṭṭ** -1-
b. 150b/03
- baṭṭīh** -25-
b. 147b/13, 147b/17, 148a/03, 148a/05,
148a/11, 148b/01, 148b/06, 148b/08, 148b/09,
148b/13, 149a/01, 149a/02, 149b/02,
149b/03, 149b/04, 149b/08, 149b/11, 149b/12,

- 149b/14, 149b/18, 150a/03, 150a/05, 301b/17
baṭṭîḥ-i Hindî -1-
 b. 150a/13
baṭṭîḥ-i Rûmî -1-
 b. 150a/13
baṭṭîḥ-i Sindî -1-
 b. 150a/13
bâz -1-
 b. 128a/14
bebġâ -1-
 b. 128b/02
bebr -2-
 b. 128a/12, 128a/13
becm -1-
 b. 128b/12
bedâşkân -1-; **bedâskân** -1-; **bedeksân** -1-; **bedeskân** -5-
 b. 131b/13; b. 131b/13; b. 131b/13;
 b. 131b/13, 131b/16, 593b/11, 653b/02,
 655b/05
beg bôrki -4-
 b. 184a/15, 343b/03, 354b/01, 87b/09
beg emrûdî -1-
 b. 658b/08
beg noġûdî -1-
 b. 262b/06
behaċ -88-
 b. 102b/14, 102b/15, 115a/03, 115a/04,
 121b/03, 144a/10, 148b/05, 161b/17, 174a/07,
 189a/09, 202b/14, 208a/06, 215b/19,
 226b/19, 227a/01, 257a/12, 271b/08, 299b/14,
 300a/05, 300a/19, 309a/10, 310b/12, 315a/18,
 323a/01, 324a/08, 325b/05, 367b/05,
 376a/18, 376b/01, 376b/19, 39b/15, 40a/11,
 410a/03, 431a/08, 441b/03, 453b/02,
 460a/18, 472b/11, 476a/15, 498a/11, 499b/10,
 525a/01, 530a/05, 539a/07, 540b/01,
 559b/08, 560a/10, 565b/10, 568b/10, 575b/16,
 580b/11, 584b/03, 584b/16, 587b/04,
 58b/17, 594a/16, 596a/08, 619a/11, 620a/14,
 620a/15, 632b/15, 636a/04, 636a/05,
 638a/08, 65a/17, 666a/07, 667b/08, 688a/08,
 688a/11, 696b/03, 699a/12, 716b/04,
 748b/02, 755a/12, 755b/13, 75a/02, 763b/06,
 763b/10, 765a/16, 766b/07
behaċ-ı ebyaġ -4-
 b. 144b/17, 427b/10, 660b/19, 768b/13
behaċu'l-ħacer -1-
 b. 182b/13
behâr -5-
 b. 181b/12, 51a/13, 51a/15, 60a/10, 632a/05
beher -5-
 b. 42a/03, 648a/19, 99a/19
beheş -3-
 b. 164a/17, 164b/14, 349b/05
behmâ -1-
 b. 182a/16
behmen -4-
 b. 182a/04, 182a/15, 655a/04, 687a/04
behmen-i ebyaġ -2-
 b. 176a/12, 601b/10
behrâmec -3-; **behrâmek** -2-
 b. 182b/06, 182b/08, 401b/17; b. 182b/07
behrem -1-; **behremân** -1-
 b. 182b/09; b. 182b/10
bekâ -1-
 b. 159b/11
bekîr -1-
 b. 159b/19
bekmez -3-
 b. 334b/13, 334b/16, 335a/08
beksimâd -4-
 b. 295a/06, 678b/05, 678b/07, 678b/09
belâdır -3-; **belâdur** -8-
 b. 195a/09, 195b/07, 195b/08; b. 107a/08,
 107a/09, 166b/03, 166b/10, 167a/10,
 167a/19, 60b/03, 634b/19
belbûs -13-
 b. 107b/13, 111a/14, 111a/15, 146a/06,
 146a/16, 162b/02, 162b/19, 306b/05, 306b/08,
 307a/11, 474a/11, 560a/11, 693b/18
beledî -1-
 b. 70b/07
beleġ -9-
 b. 165b/05, 165b/07, 165b/09, 165b/10,
 165b/19, 166a/01, 315b/04, 458b/07, 753a/06
belenc-müşk -1-
 b. 579a/07
belencâsüf -2-
 b. 132a/02, 167b/05
belens -1-
 b. 167b/16
belesân -31-
 b. 141b/13, 142b/17, 160a/01, 160a/08,
 160a/13, 160a/16, 160a/17, 160b/02, 160b/14,
 160b/15, 160b/16, 160b/19, 161a/02,
 161a/03, 161a/05, 161b/15, 161b/16, 161b/18,
 162a/09, 162a/12, 162a/14, 162b/01, 285b/03,
 285b/04, 288b/13, 339a/10, 62a/09,
 713b/16, 773b/08
belesk -1-
 b. 264a/19
beleskî -1-; **beleskî** -1-
 b. 167b/06; b. 257b/11
Belġ söġüdi -2-
 B. 166a/04, 182b/08
belġhiyye -2-
 b. 166a/02, 182b/09
belilec -8-
 b. 163b/04, 163b/05, 163b/08, 163b/11,

164a/04, 164a/06, 195b/15, 195b/16

bellüt -56-

b. 110b/05, 126b/12, 139b/19, 164a/07, 164a/08, 164a/14, 164a/15, 164a/16, 164a/18, 164b/01, 164b/09, 164b/12, 164b/17, 164b/19, 165a/02, 165a/04, 182b/11, 182b/12, 187a/14, 187b/03, 220b/03, 236b/01, 244b/06, 295a/03, 323b/06, 333b/13, 342a/03, 351a/02, 370b/08, 378b/10, 400b/18, 401a/14, 464a/13, 473b/10, 473b/11, 480b/12, 480b/13, 481a/04, 492b/03, 515a/05, 543b/15, 570a/06, 570a/15, 595a/11, 603b/10, 608a/01, 632a/10, 662a/04, 73b/07, 73b/17, 742b/04

bellüti -1-

b. 165a/16

bellütu'l-arz -4-

b. 106b/05, 165a/05, 289b/11, 662a/02

belmi -1-

b. 223b/11

belmün -1-

b. 167b/02

belsä -1-

b. 162b/16

belsen -1-

b. 167b/15

benäst -1-

b. 175b/19

benātu verdän -1-

b. 175b/07

benätü'n-när -2-

b. 175b/12, 175b/13

benätü'r-ra'd -1-

b. 175b/15

benätü's-şih -2-

b. 175a/15, 605a/06

benc -11-

b. 170b/19, 172a/01, 172a/16, 281b/17, 417b/02, 476a/17, 476b/05, 478b/10, 489a/06, 61a/08, 64b/05

bencengişt -2-; **bençengişt** -1-

b. 586a/03, 586a/17; b. 485b/01

bencişk-zevän -1-

b. 175b/17

benefsec -1-

b. 168a/05

benefş taşı -1-

b. 649a/08

benefşe -104-

b. 117b/15, 133b/13, 133b/19, 138a/14, 141a/02, 166a/01, 167b/13, 168a/06, 168b/05, 168b/09, 168b/12, 168b/14, 169a/03, 179a/15, 184b/10, 204b/04, 232b/02, 238a/15, 271a/05, 301b/04, 306b/05, 316b/03, 320a/01, 328b/13, 358b/06, 358b/07, 358b/19,

359a/03, 359a/06, 359a/07, 359a/10, 359a/11, 359a/15, 359a/16, 359a/17, 360b/01,

377a/13, 382a/12, 391b/15, 399a/07, 407b/02, 414a/10, 414b/10, 422a/05, 429a/09, 429b/18, 453a/19, 471a/08, 47b/10, 484a/17, 491b/12, 494b/16, 503a/04, 503a/19, 506a/07, 527a/04, 530a/07, 552a/11, 565a/01, 566b/01, 56a/10, 570b/01, 578a/09, 578b/14, 579b/05, 587a/05, 589a/04, 615b/04, 620b/11, 630a/17, 634b/06, 657b/02, 662a/05, 664a/07, 667a/12, 667a/13, 667b/02, 670a/05, 672a/16, 67a/05, 683b/13, 68a/18, 695a/03, 699b/11, 713b/18, 720a/03, 728b/04, 733b/06, 755a/04, 755b/03, 759b/17, 75b/13, 760b/12, 764a/03, 76a/11, 770b/17, 775a/12, 779b/09, 782a/02, 78b/07, 78b/12, 79a/06, 86b/08

bentäfiliiün -1-; **bentäfilun** -3-;

bentäflin -3-

b. 655a/11; b. 169a/06, 170a/04, 379a/15; b. 106b/06, 170a/04

benätänis -1-

b. 170a/06

benätüs -1-

b. 170a/05

bentävikträn -1-

b. 170a/07

bentüme -4-

b. 174b/12, 174b/17, 378a/02, 561b/01

berägis -1-

b. 206a/19

beräşi -1-

b. 40b/16

beräzdec -1-; **beräzdeciiyye** -1-

b. 292a/12; b. 292a/13

berbäris -5-

b. 563a/19, 93a/13, 94a/07, 94a/10, 94a/11

berdä -2-

b. 695a/10, 695a/11

berdi -8-

b. 133b/19, 134a/18, 134b/01, 134b/02, 267b/07, 573a/07, 605a/17, 610b/03

berdü seläm -1-

b. 136b/12

bered -1-

b. 206b/10

beredi -1-

b. 295a/03

berenc-müşk -2-

b. 136b/17, 579a/07

berencäsüf -9-

b. 117b/04, 117b/05, 132a/02, 132a/10, 167b/05, 243a/13, 499a/01, 60a/06, 94a/16

beres -2-

b. 157b/19, 780b/09

- bergast** -2-
b. 136b/19, 137a/01
- berhefâneç** -1-; **berhefânek** -1-
b. 137a/10; b. 137a/10
- berhelyâ** -1-
b. 136b/13
- berîr** -1-
b. 137a/02
- berkûk** -1-
b. 137a/06
- berm** -4-
b. 137a/14, 195a/04, 485b/02
- bernâ** -1-
b. 778b/02
- bernûf** -4-
b. 136a/05, 367b/13, 367b/14, 368a/15
- bersâm** -12-
b. 138a/18, 138a/19, 143b/19, 144a/04, 229a/01, 309b/02, 354b/08, 364a/19, 480b/02, 48b/01, 512b/06
- bersiyân-dârû** -1-
b. 136b/14
- bersiyânâ** -1-
b. 135b/14
- bersiyâvşân** -18-
b. 132b/14, 133a/07, 133a/09, 133a/13, 133a/14, 133a/16, 133b/05, 133b/07, 133b/09, 133b/10, 133b/14, 133b/15, 140b/06, 384a/14, 490a/14, 652b/06, 683b/07, 758b/09
- bersûm** -1-
b. 137a/09
- bertânikî** -2-
b. 134b/06, 142a/07
- berûd** -2-
b. 518b/10, 518b/12
- bervâk** -1-; **bervâk** -1-
b. 137b/02; b. 137b/03
- beriyâmîşr** -1-
b. 135a/12
- beriyîn** -1-
b. 156a/06
- besbâs** -1-; **besbâse** -13-
b. 140b/08; b. 124a/03, 124a/04, 140b/09, 162a/19, 169a/19, 212b/14, 231b/18, 232a/19, 333b/04, 416a/19, 572b/14, 606a/18, 772b/12
- besfâyic** -9-
b. 139b/16, 205a/19, 336b/09, 342a/04, 384a/11, 530a/19, 568a/02, 77a/04, 782a/04
- bespây** -1-
b. 139b/16
- bestec** -1-
b. 142b/13
- bestînâc** -1-
b. 142b/08
- bêş barmak** -4-
b. 106b/07, 169a/05, 78a/07, 97a/13
- beşâm** -5-
b. 142b/14, 142b/16, 159b/12, 159b/13, 159b/16
- beşem** -1-
b. 339a/12
- beşem-i esved** -1-
b. 339a/12
- beşîn** -1-
b. 134a/12
- beşme** -5-
b. 143b/03, 192a/17, 219a/17, 241b/12, 638b/09
- beşnîn** -6-
b. 143b/10, 143b/17, 295a/03, 605b/01, 695a/10, 695a/11
- betmez** -2-
b. 352a/07, 352a/08
- bevâsîr** -105-
b. 113a/17, 113b/16, 124b/03, 124b/11, 135b/12, 144b/04, 147a/13, 152a/18, 165b/03, 165b/14, 166b/02, 167a/02, 170b/03, 184a/01, 190a/11, 208b/02, 210b/01, 217a/05, 224b/03, 241a/10, 254a/07, 254a/14, 254b/08, 262a/05, 268a/05, 289a/08, 312a/10, 323a/10, 326b/19, 332b/16, 332b/17, 345a/06, 365a/06, 365a/13, 365a/15, 393a/10, 399b/07, 401a/11, 404b/15, 407a/10, 416a/05, 417a/10, 41b/11, 426a/04, 426a/06, 438b/11, 458a/07, 45b/08, 461b/16, 464a/14, 470a/07, 473a/02, 474b/05, 482b/05, 504b/14, 505a/13, 506a/08, 507b/01, 507b/13, 509b/10, 518b/13, 520b/14, 532a/06, 532a/08, 545b/12, 548a/04, 548a/05, 549a/02, 572a/12, 57a/04, 582a/08, 586a/14, 590a/15, 617b/10, 620a/17, 623b/07, 641b/08, 644b/04, 646b/01, 646b/04, 646b/16, 65b/06, 672a/03, 681b/17, 694b/12, 694b/13, 703a/13, 707b/11, 71a/13, 728a/04, 739a/10, 739b/04, 749a/12, 752a/07, 758a/15, 770b/01, 774b/11, 775a/04, 80b/19, 90b/09, 92b/09, 92b/19, 93a/06, 96b/15, 98a/08
- bevl** -1-
b. 180a/06
- bevlü'l-ibl** -2-
b. 179b/15, 180a/04
- beyâbân aşması** -2-
b. 642a/07, 642a/12
- beyâbânî aşma** -1-
b. 642a/10
- beyâbânî eşek** -1-
b. 674b/13
- beyâbânî hindebâ** -1-
b. 772a/13

- beyābānī kemmūn** -1-
b. 664a/07
- beyābānī kerefs** -1-
b. 634b/02
- beynūn** -1-
b. 495b/03
- beyz** -1-
b. 182b/15
- beyza** -1-
b. 626b/07
- beyzār** -1-
b. 45b/16
- beyzū'l-gurāb** -1-
b. 626b/02
- bezir** -1-; **bezīr** -2-
b. 138b/16; b. 190a/11, 503a/05
- bezr** -7-
b. 137b/05, 286b/03, 298a/04, 366a/14, 366b/08, 503a/07, 618b/05
- bezr-i benc** -7-
b. 171b/17, 355a/06, 362a/10, 367a/11, 781a/04, 781a/05, 84a/08
- bezr-i bencengūst** -1-
b. 169a/16
- bezr-i kaṭūnā** -14-
b. 134a/13, 137a/03, 137b/12, 138b/12, 205a/16, 221b/09, 284b/07, 343b/08, 349a/11, 349a/15, 357b/12, 418a/05, 670a/03, 71a/18
- bezr-i kettān** -2-
b. 138b/14
- bezr-i sūbūstān** -1-
b. 169a/17
- bezrenbū** -1-
b. 117b/09
- bezriyye** -1-
b. 137b/12
- bezvāk** -1-
b. 323b/02
- bezvānyā** -1-
b. 272a/17
- bıldurcın** -9-; **bıldurcın** -1-
b. 133b/08, 186a/14, 338a/07, 463a/17, 466b/12, 466b/13, 467a/02; b. 186a/13
- birinḳ** -1-
b. 134b/18
- biṭṭīh-i 'abdelānī** -2-
b. 104a/15, 104a/17
- bilegū** -7-
b. 173b/03, 244b/09, 248a/07, 250b/13, 251a/08, 379a/19, 43a/06
- bilegū taşı** -9-
b. 247a/01, 251a/05, 251a/06, 251a/10, 251a/12, 251a/17, 251a/18, 251a/19, 251b/02
- biliç** -1-
b. 580a/08
- billür** -2-
b. 245b/09, 413a/05
- bintü's-şeyh** -1-
b. 279a/06
- birinc** -21-; **birinç** -2-
b. 134b/18, 194a/18, 257b/03, 260b/02, 349a/12, 392b/19, 399b/05, 481a/06, 481a/08, 55a/13, 55a/18, 55b/06, 55b/08, 55b/09, 55b/16, 56a/04, 678a/16, 708a/17, 715b/06, 731b/13, 752b/16; b. 294b/08, 418a/03
- biring** -1-
b. 134b/17
- bīsem** -1-
b. 187a/14
- bīş** -25-
b. 106b/16, 106b/18, 107a/02, 127a/09, 186a/04, 186a/07, 186a/08, 186a/11, 186a/14, 186a/16, 187a/04, 187a/05, 187a/08, 187a/10, 187a/11, 187a/13, 210b/09, 215a/08, 215a/11, 215a/12, 571b/13, 733b/04
- bīş-mūş** -1-
b. 571b/13
- bīş-mūş-bīşā** -1-
b. 187a/06
- bīşā** -2-
b. 187a/06, 187a/07
- bit** -1-
b. 350b/15
- boğa diken** -1-
b. 118b/16
- bostān-efrüz** -3-
b. 134b/16, 134b/17, 141b/17
- bostānī kerefs** -1-
b. 699b/17
- bostānī turb** -1-
b. 84b/05
- boy** -22-
b. 121a/13, 139b/03, 198b/09, 202b/11, 203b/09, 220a/12, 267b/08, 282b/07, 305b/10, 355b/11, 355b/16, 355b/18, 481b/03, 572a/07, 622b/07, 643b/07, 650a/12, 655a/17, 724b/19, 768a/02, 88a/02, 88a/07
- boyaçılar kökleri** -1-
b. 534b/06
- boynuzlu haşhaş** -1-
b. 305b/13
- boynuzlu yılan** -5-
b. 184a/11, 197a/04, 47a/01, 720a/11, 741a/17
- boyun buran kuş** -1-
b. 492b/07
- boza** -2-
b. 578b/06, 752b/11
- bozbaḳkāl** -1-
b. 614a/16

- boztoğanı** -1-
b. 658b/02
- bögrek dânesi** -1-
b. 97a/11
- bögrülce** -21-
b. 123a/11, 171a/03, 187b/11, 190a/18, 338a/16, 348a/01, 348a/03, 390a/10, 57a/10, 603a/15, 672a/18, 691a/16, 691b/02, 691b/08, 691b/09, 691b/13, 691b/18, 701b/10, 82a/01
- bögürden** -2-; **bögürtlen** -10-
b. 96b/02, 96b/05; b. 125b/13, 125b/15, 485a/09, 485a/10, 529b/18, 547b/07, 547b/16, 548a/11, 548a/16, 548a/18
- bücüre** -1-
b. 155b/09
- budrâng** -1-
b. 131b/19
- buğday** -108-
b. 101a/14, 123b/12, 137a/05, 146b/08, 146b/10, 148a/15, 154a/05, 171a/14, 171a/19, 178a/06, 182a/17, 188a/14, 188b/01, 201a/07, 201b/13, 207a/13, 219a/04, 223a/07, 232b/11, 257b/02, 281a/16, 281a/17, 281b/02, 281b/03, 281b/04, 281b/05, 281b/06, 281b/07, 281b/08, 281b/09, 281b/13, 281b/15, 281b/17, 281b/19, 282a/01, 282a/06, 285a/11, 286a/03, 292a/17, 292a/18, 292a/19, 292b/03, 293a/07, 293a/09, 301a/08, 316a/11, 316a/14, 349b/01, 349b/18, 349b/19, 350a/02, 350a/07, 350a/09, 350a/10, 351b/10, 371b/04, 371b/05, 371b/08, 371b/11, 371b/12, 371b/13, 372a/03, 372a/06, 372a/07, 376b/13, 399a/11, 429a/11, 448b/10, 461a/08, 461a/09, 461a/10, 461a/15, 471a/12, 476a/17, 477a/05, 477a/11, 477b/07, 477b/09, 488a/14, 499b/17, 500a/02, 515a/15, 534a/07, 538b/13, 548b/16, 548b/17, 548b/19, 549a/01, 568b/07, 574a/10, 61a/13, 620a/02, 620b/12, 694b/06, 727b/12, 739b/01, 752b/03, 754a/02, 754b/18, 756b/06, 772a/17, 82a/19
- buğliş** -1-
b. 181b/10
- bühâ** -2-
b. 187a/07
- büherzî** -4-
b. 553a/03, 553a/06, 553a/08, 553a/09
- buhtec** -2-
b. 131b/11, 131b/13
- buhür-ı Meryem** -12-
b. 128b/16, 130a/05, 136a/10, 199a/04, 295a/08, 485b/05, 533b/19, 536b/02, 53a/05, 583a/19, 60a/01, 655a/07
- buhürü'l-ekrâd** -3-
b. 107a/06, 130a/10, 536a/12
- buğkum** -1-
b. 153b/10
- bulamaç** -27-
b. 122a/16, 122b/15, 157a/04, 411b/13, 417b/18, 427b/09, 461a/18, 462b/17, 482b/13, 487b/04, 488b/08, 488b/11, 494b/12, 51a/11, 56a/01, 588a/12, 593a/18, 619a/01, 636a/09, 690b/05, 702a/08, 711a/15, 715b/07, 717a/08, 724a/02, 734a/10, 756b/17
- bulğur** -11-
b. 212a/15, 219a/05, 219a/07, 219a/10, 219a/12, 219a/14, 342b/04, 491a/06, 772a/19, 782a/13
- bülüdyün** -1-
b. 139b/17
- bülütühün** -1-
b. 133a/01
- bumbar** -1-
b. 519b/15
- bunduğ** -1-
b. 172a/17
- bunduğ-ı Hindî** -4-
b. 173a/08, 173a/09, 173a/10, 174a/18
- bünyün** -1-
b. 177b/03
- bûraq** -3-
b. 177b/14, 683b/04, 757b/10
- burçağ** -24-
b. 111b/13, 158b/07, 188a/14, 188a/16, 203a/12, 221a/05, 221a/14, 222b/01, 44a/04, 44a/06, 538b/17, 558a/05, 572a/07, 591b/13, 647a/12, 647a/18, 647a/19, 647b/12, 654a/05, 698a/05, 755a/13, 781a/12, 781b/05
- burçağ boğucu** -2-
b. 110a/05, 71b/03
- burçağ nohûdı** -2-
b. 273a/04, 273a/08
- büre** -70-
b. 139a/06, 139b/09, 163a/04, 172a/14, 177b/14, 177b/17, 177b/18, 178a/01, 178a/03, 178a/07, 178a/10, 178a/13, 178a/14, 178a/15, 178a/18, 178b/01, 178b/03, 178b/10, 178b/11, 178b/12, 178b/18, 179a/12, 179a/18, 179b/05, 179b/06, 179b/08, 179b/14, 180b/12, 181a/11, 196b/04, 203b/02, 233b/11, 249a/04, 275a/12, 279b/06, 401a/04, 410b/08, 417b/07, 425b/08, 428a/06, 441b/02, 460a/18, 506a/13, 558a/10, 559b/09, 582b/04, 584b/03, 600a/17, 604a/07, 616a/08, 618a/18, 619a/13, 623a/05, 636a/07, 636a/11, 636b/02, 641b/04, 643b/05, 650b/19, 665a/17, 672b/08, 72b/01, 757b/09, 762b/09, 80a/11, 80b/01, 83b/19
- büre kaymağı** -4-

b. 178a/06, 178a/09
büre köpüğü -1-
 b. 410b/08
büre-i 'amelî -1-
 b. 178a/12
büre-i Ermenî -7-
 b. 118a/04, 127b/07, 158a/18, 178a/14,
 179a/16, 179b/13, 323a/01
büre-i gareb -1-
 b. 178a/13
büre-i sürh -1-
 b. 157b/18
büre-i zebedî -1-
 b. 430b/05
buşak -1-
 b. 146a/19
buşak'u'l-kamer -2-
 b. 396b/03, 410b/07
büşîr -4-
 b. 176b/04, 176b/07, 55a/05, 685b/06
büşîrâ -3-
 b. 478b/11, 56a/12, 586a/09
büş-i derbendî -1-
 b. 176a/14
buşmâta -1-
 b. 294a/15
butm -9-
 b. 146b/13, 241b/10, 339a/01, 515a/07,
 549a/09, 611a/03, 635b/17, 636a/04
butrak -2-
 b. 262b/05, 360a/06
buyan -14-
 b. 100b/11, 169a/04, 387a/01, 452a/01,
 459b/15, 474b/17, 567b/06, 577a/05, 676b/18,
 677a/13, 699b/13, 712a/02, 782a/03, 79a/06
buzagı -5-; **buzagı** -2-
 b. 294a/09, 308a/18, 347b/19, 501a/16,
 680a/16; b. 310a/18, 720b/01
büzeydân -3-
 b. 176a/01, 492a/01, 734a/06
bücc -1-
 b. 128b/14
büceyle -1-
 b. 447a/10
bühüş -2-
 b. 182b/11, 182b/12
bül -1-
 b. 166a/12
bülbül -3-
 b. 167b/17, 418b/18, 759a/17
bünk -2-
 b. 174b/03, 339a/09
büre -8-
 b. 137b/14, 206b/01, 281a/11, 350b/17,
 443b/18, 670a/12, 81b/14

büre otı -2-
 b. 350b/16, 670a/11
bürgüş -1-
 b. 137b/14
bürgüşî -2-
 b. 137a/03, 137b/13
bürr -1-
 b. 137a/05
büsr -15-
 b. 128b/11, 142a/08, 142a/11, 142a/12,
 142a/14, 142a/15, 142b/01, 142b/04, 315b/03,
 315b/04, 394a/08, 394a/09, 708b/18,
 731b/14, 753a/06
büssed -10-
 b. 141a/08, 141a/11, 141a/12, 141b/15,
 42b/05, 459a/11, 510a/01, 605a/02, 731b/01,
 757b/05
büşür-ı lebeniyye -11-
 b. 139a/07, 163a/07, 331a/07, 38b/19,
 39a/01, 407b/05, 409b/19, 459b/06, 483b/02,
 58b/17, 623a/05
büşür -1-
 b. 128b/10
büşbüş -1-
 b. 144a/04
büta' -2-
 b. 128b/10, 165b/10

C
ca'de -3-
 c. 219a/19, 220a/01, 734a/18
ca'detü'l-kanâ -3-
 c. 132b/16, 133a/02, 220a/03
ca'fil -1-
 c. 771a/13
câdî -1-
 c. 212b/13
câmise -1-
 c. 122b/06
câmüs -6-
 c. 212b/14, 212b/19, 213a/03, 213a/04,
 213a/08
cârgün -1-
 c. 212b/14
cârü'n-nehr -2-
 c. 212b/05, 461a/05
caşş -2-
 c. 214a/18, 219a/18
câvers -8-
 c. 212a/09, 212a/11, 212a/13, 212a/15,
 212a/19, 212b/02, 670a/09, 678a/16
cävşîr -18-
 c. 136b/06, 136b/07, 210b/06, 210b/18,
 211a/06, 211a/10, 212a/08, 227b/16, 384a/11,
 408b/04, 429a/06, 429a/07, 445b/13,

- 623b/12, 657b/17, 657b/18, 73a/05
- cebelheng** -1-
c. 221a/15
- cebre** -1-
c. 214a/05
- cebsîn** -4-
c. 214a/16, 214b/04, 214b/13, 219a/18
- cedvâr** -7-
c. 107a/02, 187a/09, 215a/08, 215a/12, 413b/06, 414a/03
- cedvâr-ı Endülüs** -1-
c. 106a/19
- cedvâr-ı Hindî** -1-
c. 106a/18
- cefrâ** -1-
c. 220b/01
- celbeheng** -5-
c. 221a/15, 306a/12, 306a/13, 409b/01, 470b/04
- celbüb** -1-
c. 217b/03
- celîd** -2-
c. 206b/07, 206b/10
- celîf** -1-
c. 223a/07
- cemâţ** -1-
c. 223b/09
- cemcem** -1-
c. 225a/02
- cemed** -1-
c. 206b/11
- cemel** -1-
c. 225a/10
- cemelü'l-ħimâ** -1-
c. 226a/12
- cemesferem** -2-
c. 224a/13, 405b/06
- cemeşt** -1-
c. 224a/04
- cemhürî** -1-
c. 226a/13
- cemre** -7-
c. 230a/09, 287a/04, 298a/18, 532a/11, 64b/02, 64b/04
- cenâ** -1-
c. 229a/13
- cenâh** -2-
c. 229b/04, 229b/09
- cenâhü'n-nesr** -1-
c. 229b/08
- cerâd** -2-
c. 216b/07, 414b/05
- cerbüb** -1-
c. 217b/03
- cerbüz** -3-
c. 154a/08, 217b/04, 782a/09
- cerebü'l-kelb** -1-
c. 99b/09
- cerm-dâne** -1-
c. 717a/07
- cerrâre** -1-
c. 46b/19
- ceryâ** -1-
c. 503b/15
- cesâd** -1-
c. 219a/02
- ceşcâş** -1-
c. 215a/01
- ceşîş** -2-
c. 219a/03, 342b/04
- ceşme-zek** -1-
c. 219a/16
- ceşmek** -2-
c. 192a/17, 219a/16
- cevârîs** -1-
c. 63a/02
- cevârîş** -31-
c. 122a/08, 149b/09, 154b/01, 166b/01, 173a/08, 194b/09, 198b/03, 219a/16, 224b/14, 278b/16, 285b/17, 294b/16, 294b/17, 315b/17, 402b/07, 403a/17, 468b/16, 477b/16, 523b/09, 551b/19, 594b/17, 600b/15, 649b/04, 658b/12, 676b/08, 734b/10, 736b/17, 87b/08, 90b/08, 92a/06
- cevârîş-i 'üd** -3-
c. 470a/18, 92a/06, 96a/19
- cevârîş-i ayva** -1-
c. 594b/15
- cevârîş-i felâfilî** -2-
c. 281b/13, 327b/16
- cevârîş-i kemmün** -7-
c. 198a/17, 281b/13, 327b/16, 594b/15, 702a/08, 734b/10, 96a/18
- cevârîş-i maştakî** -2-
c. 122a/09, 92a/06
- cevz** -54-
c. 103b/19, 106a/06, 125a/16, 209b/09, 226b/04, 229b/11, 229b/12, 229b/13, 229b/15, 230a/04, 230a/08, 230b/02, 230b/05, 230b/09, 230b/17, 231a/04, 231a/05, 231a/14, 231b/04, 231b/09, 231b/15, 232a/01, 232a/19, 232b/09, 234a/04, 234a/05, 234b/08, 234b/15, 242b/15, 254b/05, 278b/08, 320b/10, 334b/01, 389b/07, 417b/11, 441a/03, 467b/08, 491a/15, 507a/03, 608b/13, 608b/14, 615a/03, 620b/03, 622b/05, 650b/01, 669a/11, 687a/05, 690a/14, 695b/17, 73b/05, 73b/06, 748b/04, 748b/06
- cevz-cendüm** -2-; **cevz-i cendüm** -2-
c. 301b/16, 668b/13; c. 182b/13, 431a/13

- cevz-i 'abher** -1-
c. 233b/16
- cevz-i bevvā** -6-
c. 140b/10, 141a/08, 172a/14, 231b/14, 587b/15, 687a/04
- cevz-i enhār** -2-
c. 234a/04, 234a/05
- cevz-i erḳam** -1-
c. 235b/10
- cevz-i ermāniyūs** -1-
c. 235a/06
- cevz-i Ḥabeše** -1-
c. 234a/17
- cevz-i Hindī** -1-; **cevzü'l-Hind** -1-
c. 587b/19; c. 235b/07
- cevz-i ḳay'** -2-; **cevzü'l-ḳay'** -2-
c. 233b/11, 668a/06; c. 233a/13, 234b/14
- cevz-i māš** -1-
c. 232b/03
- cevz-i māšil** -3-
c. 153b/11, 232b/03
- cevz-i Rūmī** -1-
c. 669b/04
- cevz-i ūšā** -1-
c. 236a/04
- cevzü't-ṭīb** -1-
c. 231b/14
- cevzü'l-ḥıms** -1-
c. 233b/12
- cevzü'l-ḳatā** -1-
c. 234a/03
- cevzü'l-kevşel** -1-
c. 234b/13
- cevzü'l-marḥ** -1-
c. 235b/09
- cevzü'r-ruḳ'** -1-
c. 234a/02
- cevzü'ş-şevk** -1-
c. 234a/16
- ceydār** -2-
c. 236a/19, 350b/19
- ceza'** -1-
c. 218b/10
- cezer** -6-
c. 217b/05, 218a/01, 218b/06, 352a/09, 763a/08, 76b/16
- cezer-i berri** -2-
c. 726b/17, 763a/07
- cezerü'ş-şeytān** -1-
c. 39b/06
- cintıyānā** -9-
c. 226a/18, 261a/04, 270b/03, 352a/06, 445b/14, 445b/15, 445b/16, 655a/08
- cintıyānā-yı Rūmī** -1-
c. 669a/02
- cild** -1-
c. 221b/11
- cillevz** -4-
c. 172a/18, 222b/18, 222b/19, 510a/16
- cin ağacı** -1-
c. 373b/18
- cin alması** -1-
c. 193b/06
- cirā** -1-
c. 216a/11
- circir** -22-
c. 102a/16, 112a/02, 157a/09, 185a/06, 198b/08, 215a/13, 215b/10, 216a/05, 256a/17, 258b/02, 305b/03, 455b/07, 478b/15, 52b/01, 554b/04, 573b/15, 599b/04, 599b/05, 64a/17, 652b/08, 760a/14
- circir-i berri** -1-
c. 114a/03
- circir-i bostānī** -1-
c. 156a/07
- circirü'l-mā'** -2-
c. 216a/09, 403b/08
- cü'-i baḳari** -1-
c. 751b/09
- cuḥüz** -2-
c. 66a/01
- cuḥüz-i 'ayn** -1-
c. 186b/15
- cür-cendüm** -2-
c. 235a/08, 235a/09
- cür-gendüm** -1-
c. 235a/09
- cüsānī** -1-
c. 236a/05
- cüzābe** -1-
c. 580a/02
- cü'al** -1-
c. 220a/04
- cübn** -1-
c. 213a/13
- cüderi** -1-
c. 180b/16
- cüft-āfrid** -2-
c. 220a/06, 396b/19
- cüft-i bellüt** -1-; **cüftü'l-bellüt** -1-
c. 401a/15; c. 220b/03
- cül** -3-
c. 223a/03, 373a/12, 503a/09
- cülbān** -9-
c. 221a/04, 234a/11, 316a/02, 585b/15, 647a/13, 772a/14, 772a/15, 772a/16
- cülcülān** -1-
c. 223a/01
- cülcülānü'l-Ḥabeše** -1-
c. 305a/17

cülencübîn -1-
c. 223a/04

cülencübîn-i 'atîk -1-
c. 50b/02

cülhem -1-
c. 223a/09

cüllâb -20-
c. 142a/06, 150a/07, 173a/07, 194b/08, 238a/01, 249b/09, 295b/02, 321a/12, 418a/03, 456b/13, 456b/15, 508b/03, 578a/10, 597b/06, 657b/13, 662b/07, 700a/11, 712b/07, 753b/18, 768a/07

cülnâr -9-
c. 220b/05, 220b/12, 221a/04, 301b/19, 397b/06, 398a/04, 400b/01, 400b/02, 533b/09

cülnâr-ı berri -1-
c. 526b/02

cülnesrîn -2-
c. 222b/11, 222b/14

cümmâr -2-
c. 224b/06, 523a/17

cümmeyz -8-
c. 223a/11, 223b/03, 223b/05, 223b/07, 223b/11, 223b/15, 223b/19, 224a/03

cümüd -3-
c. 161b/19, 162a/02, 277b/08

cünbüz -2-
c. 229a/18, 229a/19

cüncül -1-
c. 229a/11

cünd-i bädester -16-; **cünd-i bîdester** -10-
c. 136b/09, 227a/16, 227b/15, 227b/16, 227b/17, 228a/01, 228a/06, 228b/13, 229a/05, 233a/05, 308a/07, 463a/04, 497a/15, 567b/08, 723b/06, 745b/07; c. 105b/17, 209b/11, 303a/08, 322a/11, 577a/19, 72a/08, 733b/16, 781a/03, 83b/08, 84a/02

cüzâm -59-
c. 140b/01, 156a/16, 156a/18, 165b/19, 186b/08, 196a/12, 206a/13, 217a/18, 280b/01, 281a/01, 281a/02, 284a/13, 286a/16, 286b/07, 337b/09, 370a/01, 372a/04, 373a/01, 412b/06, 412b/07, 449b/09, 484b/04, 520b/10, 520b/12, 522b/14, 533a/04, 562a/09, 562a/15, 580a/03, 580a/05, 582b/15, 589b/05, 590b/08, 604a/12, 619b/15, 624a/12, 624b/04, 631b/13, 636b/04, 647a/07, 647a/10, 647b/15, 665b/08, 666a/07, 676b/06, 688a/06, 695a/01, 741a/12, 747b/01, 771b/04, 771b/05, 774b/09, 775a/16, 85a/06, 85a/08

Ç

çadır -4-
ç. 270a/14, 426a/05, 457b/08, 458b/05

çadır uşağı -3-
ç. 206a/12, 271a/06, 577a/07

çakal -2-
ç. 222b/03, 656b/17

çakır -2-
ç. 455b/17, 508b/07

çakmak taşı -1-
ç. 248a/16

çam -36-
ç. 162a/14, 167b/03, 208a/07, 208b/18, 334a/09, 341a/06, 341a/07, 351a/14, 361a/15, 386a/15, 386a/16, 40b/16, 417a/15, 41a/04, 41a/05, 421a/03, 421a/04, 438a/09, 444a/07, 444b/02, 458b/05, 488b/01, 492a/14, 504b/08, 535b/10, 535b/12, 535b/13, 535b/14, 536a/02, 549a/07, 614a/13, 709b/02, 730a/12, 73b/05, 73b/08, 748a/05

çam köpüğü -1-
ç. 322a/09

çam kırdu -1-
ç. 376b/17

çavdar -2-
ç. 323a/15, 461a/14

çaylak -2-
ç. 529a/15, 730b/06

çekirge -22-
ç. 216b/07, 216b/08, 216b/09, 216b/10, 216b/12, 216b/18, 216b/19, 217a/06, 217a/07, 217a/08, 217a/09, 217a/11, 217a/15, 217a/18, 217a/19, 260b/08, 391a/19, 508a/10, 508a/12, 508a/16, 508b/01

çekirge ayağı -1-
ç. 414b/05

çenâr -8-
ç. 288a/12, 343b/18, 344a/03, 344a/10, 397a/15, 437a/03, 564b/14, 606a/09

çeşm-zen -3-
ç. 192a/18, 240b/19, 241b/12

çeşme-zek -1-; **çeşme-zen** -3-
ç. 143b/04; ç. 143b/05, 219a/17, 638b/10

çeşmek -1-
ç. 143b/04

çetük -5-
ç. 473b/12, 474a/02, 474a/05, 474a/08

çınar -6-
ç. 229b/03, 512b/16, 512b/17, 554b/08

çıra -1-
ç. 208a/07

çiçek -12-
ç. 180b/16, 284a/16, 284a/17, 401a/08, 404b/16, 465a/02, 48a/17, 555b/15, 631b/14, 631b/15, 650a/15, 768a/04

çil -4-
ç. 321b/14, 338a/08, 524a/08, 682a/12

- çimşir** -10-
ç. 153b/13, 153b/15, 153b/18, 154a/03, 200b/05, 266a/09, 333b/19, 415a/12, 495a/18, 606b/15
- Çin ağacı** -1-
Ç. 330a/18
- Çin gülü** -1-
Ç. 768a/19
- Çin kırı** -1-
Ç. 207a/07
- çirçir** -1-
ç. 288a/05
- çiriş** -2-
ç. 323b/03, 75b/16
- çivit** -16-
ç. 136a/14, 166b/17, 214b/18, 284b/11, 310a/06, 543b/09, 606a/03, 637b/03, 637b/04, 764a/09, 764a/15, 764a/17, 764a/18, 770a/01, 772b/16
- çoban degnegi** -6-
ç. 136b/15, 151b/12, 53b/07, 540a/03, 569a/19
- çoban düdüğü** -2-
ç. 423a/19, 732a/03
- çoban tarağı** -2-
ç. 374b/13, 735a/16
- çobanlar süzeği** -1-
ç. 167b/06
- çoğan** -16-
ç. 101b/07, 167a/19, 276a/12, 286b/18, 311b/08, 484a/06, 518a/01, 568a/07, 591b/17, 591b/18, 59b/06, 616b/11, 619a/06, 619a/08, 636a/19, 75a/10
- çördük** -1-
ç. 261a/14
- çörek** -4-
ç. 178a/02, 178a/03, 322b/19
- çörek otu** -14-
ç. 109a/12, 218b/09, 241b/12, 291a/03, 293b/02, 367b/12, 46a/09, 497a/19, 661b/19, 663a/05, 664a/03, 664a/19, 727b/14, 727b/15
- çügündür** -39-
ç. 140b/06, 212b/08, 249b/13, 297a/14, 297b/15, 349a/18, 404b/03, 404b/04, 418a/12, 459b/17, 460a/06, 460a/13, 460a/19, 460b/15, 460b/19, 461a/02, 461a/03, 461a/04, 496a/10, 496a/11, 496a/12, 496a/13, 496a/15, 503b/06, 503b/09, 513b/18, 597a/15, 613b/04, 626b/02, 642b/19, 643a/02, 650a/10, 66a/14, 684b/16, 724a/16, 725a/14, 780a/05, 91b/05
- D**
- dâ'ire** -1-
d. 111a/04
- dâ'ül-fil** -9-
d. 414a/13, 487b/04, 589a/15, 602b/07, 644b/03, 684b/10, 709b/13, 716a/18, 753b/05
- dâ'ül-hayye** -6-
d. 222a/09, 281a/01, 379b/04, 380b/19, 80b/07, 80b/08
- dâ'ü's-şaleb** -41-
d. 119a/17, 129b/03, 129b/18, 133a/11, 144a/11, 147a/16, 166b/19, 172b/11, 181a/11, 204b/14, 206a/10, 208a/04, 213a/10, 222a/06, 222a/08, 230a/11, 230b/01, 249b/15, 251a/08, 254a/08, 278b/18, 279a/02, 281a/01, 323b/08, 324a/04, 336a/04, 351a/10, 362b/19, 377a/06, 379b/04, 380b/19, 442b/14, 442b/15, 571b/06, 607b/12, 614b/19, 715b/15, 763b/10, 80b/07, 80b/08
- dabk** -4-; **dbk** -3-
d. 241b/08, 554b/11, 609b/11, 609b/16; d. 127b/12, 333b/11, 43b/16
- dādī** -3-
d. 332b/06, 332b/12, 752a/05
- dādī-i Fārisī** -1-
d. 332b/09
- dādī-i Rūmī** -1-
d. 777a/13
- dāhūs** -19-
d. 170b/02, 170b/15, 202a/18, 254a/04, 267a/07, 312a/10, 379b/16, 400a/09, 431b/04, 464a/03, 475a/13, 483b/09, 504b/16, 514b/01, 572a/16, 642b/09, 665a/19, 666a/08, 87a/07
- dāhiliyün** -1-
d. 584b/16
- dahn** -1-
d. 338a/17
- dānec-ebürnc** -1-
d. 333b/07
- dānık** -12-
d. 127a/19, 186b/09, 186b/13, 247a/14, 248a/10, 250a/06, 291b/04, 348a/07, 410a/06, 417a/19, 757b/01
- dār-ı fil** -1-
d. 333b/05
- dār-ı fülül** -16-
d. 229a/10, 253a/01, 330b/03, 333a/07, 333a/08, 333a/09, 333a/10, 333a/11, 333a/15, 333a/18, 423b/13, 424a/14, 532a/02, 583b/15, 583b/18, 716b/02
- dār-ı küsye** -1-
d. 140b/09
- dār-ı şışgān** -3-
d. 331b/19, 332a/04, 332a/09
- dār-kīşe** -1-
d. 333b/03
- darçın** -1-
d. 330a/19
- dārçinī** -2-

- d. 637a/04, 81b/06
darı -3-
 d. 611a/10, 752b/11, 753a/04
dârşîni -71-
 d. 108b/08, 122a/07, 151a/04, 151a/08,
 151a/12, 163b/18, 193b/04, 194b/11, 213a/07,
 233a/05, 242b/16, 243a/02, 264a/12,
 277a/18, 278b/06, 285b/15, 290b/17, 313b/05,
 325b/19, 330a/18, 330b/02, 330b/05, 330b/09,
 330b/12, 330b/17, 330b/18, 331a/11,
 331a/13, 331b/01, 331b/04, 331b/06, 331b/09,
 331b/10, 331b/11, 331b/14, 331b/15,
 347b/15, 355a/14, 355a/15, 403a/13, 414b/12,
 414b/14, 42a/06, 430a/03, 459b/08,
 492a/02, 516b/19, 56b/11, 577a/05, 597a/12,
 597a/13, 613a/06, 63b/04, 651a/05, 651b/16,
 656b/11, 663b/14, 680b/12, 716b/10, 716b/17,
 720b/15, 83b/07, 83b/19, 90b/01, 92a/05,
 92b/16, 93b/06
Dâvud peygâmbere 'aseli -1-
 D. 91a/10
Dâvud peygâmbere çoğani -1-
 D. 75b/14
debbâb -2-
 d. 335a/11, 760a/12
decâc -1-; **ducuc** -1-
 d. 336a/17; d. 338a/13
decr -1-
 d. 338a/15
defne -20-
 d. 188a/07, 289b/15, 355a/09, 362b/08,
 362b/09, 363a/04, 373a/17, 375b/08, 375b/09,
 375b/11, 402a/02, 441a/19, 565a/11,
 565a/16, 584a/18, 598a/04, 720b/10, 722a/03
değirmen taşı -4-
 d. 250a/10, 250a/11, 250a/12, 282a/05
değirmen tozu -2-
 d. 214b/03, 88a/13
deh-meşt -2-
 d. 373a/16, 565a/15
dehnec -1-
 d. 373a/18
delâ' -1-
 d. 150a/13
delâk -1-
 d. 345a/13
delbüb -1-
 d. 344b/03
delbüş -4-
 d. 241a/16, 476b/12, 57a/06, 750b/07
delem -1-
 d. 346a/01
delice -12-, **delüce** -2-
 d. 123b/11, 182a/18, 223a/08, 255b/11,
 344b/16, 372a/06, 429a/12, 499b/17, 574b/15,
 752b/06, 755a/15, 80b/02, d. 295a/03, 643b/10
delîl -1-
 d. 345a/10
dem -1-
 d. 346a/05
dem'a -3-
 d. 422a/03, 546b/13, 673a/04
dem-i ahaveyn -1-; **demü'l-ahaveyn** -8-
 d. 501b/08; d. 114a/04, 136b/17, 141b/15,
 284a/02, 347a/09, 509b/19, 561a/10, 594a/02
demâdim -2-
 d. 348a/01, 692a/12
demâmil -2-
 d. 179a/03, 390b/01
demsise -1-
 d. 79b/02
demü's-su'bân -1-
 d. 347a/10
demüt-tinnin -1-
 d. 347a/10
demür -63-
 d. 200b/16, 200b/17, 248b/06, 248b/07,
 253a/08, 253a/09, 253a/12, 253a/13, 253a/14,
 253a/16, 253b/08, 253b/11, 253b/19,
 288a/08, 291a/06, 291a/08, 292a/10, 292b/03,
 292b/18, 293a/03, 296a/05, 311a/08, 322a/15,
 352a/09, 352a/10, 352a/11, 362a/15,
 371a/18, 371b/12, 379a/19, 392b/12, 392b/13,
 392b/19, 393a/13, 393b/16, 413a/12,
 413b/02, 41b/05, 442a/19, 44b/09, 45a/14,
 481a/15, 481a/16, 522a/12, 582a/15, 590a/14,
 609b/02, 609b/07, 609b/08, 609b/09, 666b/02,
 703a/01, 746a/06, 759a/04
demür alması -1-
 d. 387a/19
demür dikenî -3-
 d. 142b/09, 262b/05, 360a/05
demür habesi -1-
 d. 254a/09
demür pası -1-
 d. 420b/02
demür poğu -8-
 d. 231a/11, 248b/14, 291a/09, 291a/10,
 291a/12, 292a/09, 678a/09
demür tübâli -1-
 d. 254a/09
demür za'firânı -2-
 d. 254a/01, 420b/02
demyâ -3-
 d. 348a/07, 348a/10, 478a/13
dend -9-
 d. 221b/11, 348a/11, 348a/13, 348a/18,
 348b/02, 348b/04, 348b/05, 348b/09, 349a/07
dend-i Şîni -1-
 d. 698a/11
deñiz amı -1-
 d. 405b/04

- deñiz dili** -1-
d. 348a/09
- deñiz köpüğü** -2-
d. 144a/12, 409b/04
- denk** -59-
d. 136b/06, 141b/01, 157b/13, 161b/15, 162a/03, 162a/04, 172b/06, 202a/10, 246b/05, 250a/10, 258a/03, 316a/19, 316b/01, 322a/09, 322a/10, 322a/11, 326b/04, 349a/06, 380a/06, 380b/11, 392a/12, 417a/12, 423a/03, 430b/11, 439b/05, 442a/09, 450a/04, 453a/06, 455a/06, 457b/17, 462a/15, 497a/16, 501a/12, 503b/01, 517b/12, 543b/06, 544b/17, 562a/05, 636b/06, 638a/04, 667a/08, 667b/15, 67b/07, 688b/02, 71a/08, 745b/04, 758a/13, 759b/14, 761b/09, 782a/01, 83a/16, 83b/07
- denka** -1-
d. 349a/19
- derâkıñün** -2-
d. 111b/03
- derdâr** -4-
d. 339a/11, 473b/12, 485a/19, 686b/08
- derderiyye** -1-
d. 725a/14
- deriler sükki** -1-
d. 458b/12
- derü bañadis** -1-
d. 342a/02
- derüfiyün** -1-
d. 341b/05
- derüfsün** -1-
d. 341b/05
- derü nec** -3-
d. 339b/17, 340a/18, 340b/07
- derü nec 'akrebi** -1-
d. 339b/19
- deryâ 'akrebi** -2-
d. 545b/19, 636a/07
- deryâ ejderi** -4-
d. 119b/10, 378b/12, 636a/06, 80a/10
- deryâ hâyesi** -1-
d. 308a/07
- deryâ kablubağası** -1-
d. 396b/16
- deryâ kirpisi** -1-
d. 250a/05
- deryâ kocası** -1-
d. 501a/14
- deryâ köpüğü** -2-
d. 144a/12, 650a/14
- deryâ öykeni** -1-
d. 405b/02
- deryâ şığırtı** -1-
d. 212b/15
- deryâ tavşanı** -2-
d. 59b/05, 732a/11
- deryâ toñuzu** -1-
d. 345b/05
- deryâ yengeci** -3-
d. 348a/10, 446a/18, 478a/18
- deryâ yosunu** -2-
d. 519b/03, 519b/04
- destenbüye** -3-
d. 150a/08, 342a/15, 342a/19
- deşış** -1-
d. 342b/03
- devâ'ül-hayye** -1-
d. 352a/05
- devâ'ül-misk** -3-
d. 186b/18, 42a/18
- devâli** -4-
d. 278b/19, 279a/02, 644b/04
- devâyâ ağıribâ** -1-
d. 349b/06
- devdem** -1-
d. 351a/12
- deve** -59-
d. 114a/02, 115b/07, 156a/15, 179b/15, 179b/18, 179b/19, 180a/03, 181b/08, 213b/12, 225a/10, 225a/11, 225a/12, 225a/13, 225b/06, 225b/10, 225b/12, 225b/18, 226a/03, 226a/04, 226a/05, 226a/06, 226a/08, 226a/10, 269b/15, 308a/19, 347b/18, 405a/18, 40a/17, 418b/09, 434b/17, 434b/18, 457b/01, 513b/11, 513b/12, 524a/06, 532a/07, 535a/05, 59a/09, 606a/12, 674a/08, 674a/10, 674b/03, 674b/12, 676b/01, 676b/19, 677b/04, 677b/05, 680b/18, 681a/10, 687a/15, 695b/18, 759a/05, 759a/06, 765a/18, 765b/01, 91b/17
- deve dikeni** -6-
d. 173b/02, 191a/09, 238a/08, 296a/09, 532a/05, 73a/06
- deve dili** -2-
d. 686a/06, 91b/17
- deve kuşu** -5-
d. 185b/16, 529b/11, 758b/19, 759a/08
- deve kuşu hıyarı** -1-
d. 596b/02
- devlengeç** -3-
d. 254a/11, 254a/12, 254a/13
- devm** -6-
d. 327a/03, 349b/02, 738b/02, 738b/03, 739b/06, 770b/09
- devser** -1-
d. 349b/18
- dezek** -1-
d. 282b/05
- dıflı** -17-

- d. 342a/13, 342a/14, 342b/04, 343a/01, 343a/03, 343a/04, 343a/06, 343a/15, 343b/02, 343b/04, 442a/16, 443a/05, 470b/06, 539a/18, 60b/03, 742b/05, 92a/12
- Dımaşkı demür** -1-
D. 482a/08
- dırahsisâ** -1-
d. 339a/08
- dıbs** -3-
d. 334b/09, 334b/14, 334b/16
- dıfrüces** -1-
d. 374a/07
- diftik** -3-
d. 513a/02, 513a/08
- dik-ber-dik** -1-
d. 375b/04
- diken serçesi** -1-
d. 541b/01
- dil göz boncuğı** -1-
d. 218b/10
- dilki üzümü** -1-; **dilkü üzümü** -16-
d. 488b/18; d. 176b/01, 241a/19, 241b/09, 268b/01, 328b/05, 329a/03, 400a/06, 512b/01, 554a/06, 622b/04, 630b/03, 630b/05, 642a/08, 68b/05, 699b/18, 745b/04
- dilkü** -16-
d. 205b/14, 205b/15, 205b/17, 206a/01, 206a/16, 307a/07, 380b/03, 543a/11, 59a/19, 615a/05, 681a/06, 681a/08, 690a/17, 690a/18
- dilkü küzberesi** -1-
d. 652a/12
- dilkü taşığı** -2-
d. 220a/14, 379a/08
- dimâğ** -1-
d. 347b/02
- dinârüye** -2-; **dinyârüye** -1-
d. 261b/12, 375a/18; d. 375b/03
- dinsäküs** -4-
d. 374b/11, 542a/04, 683a/11, 735a/17
- dirhem** -838-
d. 100b/05, 101a/16, 103b/07, 104a/08, 104a/09, 104a/14, 104a/15, 104b/05, 105a/01, 105b/14, 108a/02, 108a/03, 108a/10, 108a/12, 109a/08, 109a/15, 109a/17, 113a/03, 113a/05, 113a/10, 113b/08, 113b/18, 115a/05, 116b/02, 116b/15, 117b/17, 118a/03, 118a/12, 118a/13, 119a/10, 119a/16, 119b/18, 120a/17, 124b/14, 129a/15, 131b/18, 132b/12, 133b/11, 133b/12, 135a/06, 135a/09, 135b/03, 136a/17, 136b/04, 138a/05, 138a/09, 138b/02, 138b/08, 139a/01, 139b/08, 139b/12, 140a/04, 140a/10, 140b/01, 141a/07, 141b/03, 141b/04, 148b/07, 152a/10, 152a/11, 152b/17, 153b/05, 154a/02, 155a/11, 155b/05, 157b/03, 159a/14, 159b/08, 159b/11, 160a/13, 161b/14, 163b/19, 164a/02, 165a/11, 165a/14, 165a/15, 166b/14, 167b/10, 167b/11, 168b/02, 168b/06, 169a/01, 169b/07, 169b/12, 172a/05, 172a/11, 172b/08, 173a/19, 173b/01, 174a/02, 174a/04, 174a/13, 174b/12, 175a/06, 175b/05, 177b/07, 177b/12, 178b/08, 178b/12, 179a/14, 179b/06, 179b/07, 179b/10, 182b/02, 186a/01, 187a/18, 188a/03, 189b/14, 189b/17, 190a/13, 190a/14, 190b/08, 190b/09, 191a/17, 192a/11, 193a/15, 197b/09, 198a/05, 210a/19, 210b/02, 211b/06, 211b/18, 213a/09, 214a/15, 215a/06, 216a/07, 216b/04, 217a/03, 218a/05, 219b/13, 219b/16, 221a/02, 221a/03, 221b/01, 221b/05, 222a/15, 223b/02, 223b/04, 224a/06, 225a/09, 227b/04, 228b/13, 228b/15, 231a/06, 232b/15, 232b/17, 232b/18, 233a/17, 233b/02, 233b/03, 233b/04, 233b/16, 233b/19, 234b/08, 235a/02, 235b/06, 237a/03, 237a/18, 237b/16, 237b/17, 238b/13, 238b/14, 238b/15, 239a/08, 239a/15, 239b/04, 239b/06, 239b/14, 240a/16, 240b/03, 241a/08, 241a/09, 246b/11, 250a/19, 251a/09, 253b/12, 253b/14, 255a/15, 257a/03, 257a/08, 257a/11, 259a/08, 263b/06, 266b/18, 267a/13, 268a/16, 268a/17, 268b/10, 268b/16, 270b/06, 270b/08, 272b/17, 275b/14, 275b/15, 277a/15, 277a/17, 277a/18, 277b/18, 277b/19, 278a/17, 279b/09, 279b/13, 280b/19, 281a/06, 283a/02, 283a/18, 283b/04, 284a/07, 284a/08, 284a/12, 287b/01, 290b/01, 290b/02, 291a/04, 291b/09, 297a/19, 297b/12, 297b/13, 302b/16, 303a/18, 303b/05, 305a/12, 305b/07, 305b/19, 306a/10, 307a/14, 308a/05, 313b/17, 313b/19, 322a/08, 322a/09, 322b/03, 323a/08, 323b/09, 323b/10, 325b/13, 325b/16, 327b/19, 328b/03, 329a/17, 329a/18, 331b/03, 331b/04, 332b/15, 337b/18, 340a/15, 341b/13, 342a/10, 342a/13, 342b/14, 345a/07, 346b/16, 347a/19, 348b/18, 349a/07, 351b/10, 353b/07, 354a/09, 355a/05, 356a/06, 356a/18, 358a/12, 358a/13, 358a/14, 358b/14, 359a/03, 359b/11, 360b/12, 361b/02, 362a/13, 363a/13, 364b/04, 364b/15, 365b/06, 366b/10, 367a/07, 367b/10, 368b/06, 370a/15, 372a/13, 372a/15, 372a/17, 372b/05, 373b/08, 380a/01, 384b/16, 385b/09, 385b/11, 386a/02, 390a/15, 391a/17, 391a/18, 392a/16, 395b/03, 396a/05, 396a/06, 397b/01, 398a/11, 399a/11, 399a/12, 399b/08, 399b/10, 39a/03, 39a/08, 39a/09, 39a/18, 401a/15, 404a/08, 404a/12, 40a/02, 40a/05, 40a/14, 40b/14, 412a/10, 412a/14, 412b/07, 413a/08,

414b/12, 415b/05, 415b/08, 417a/17, 417b/13,
 418a/01, 419b/17, 41a/15, 41b/07, 41b/10,
 41b/11, 41b/17, 41b/19, 420a/14, 424a/02,
 425b/06, 426a/17, 427a/01, 427b/08, 428a/03,
 428b/18, 429a/09, 42b/09, 430a/08, 430b/03,
 437b/08, 43b/01, 440b/07, 441b/13,
 441b/16, 441b/19, 442a/04, 442a/15, 442b/09,
 445a/19, 446a/10, 449b/16, 449b/17,
 450b/19, 451a/02, 452a/03, 453a/17, 454a/11,
 456b/09, 457b/02, 457b/04, 457b/17,
 461b/12, 461b/13, 461b/14, 462a/16, 464b/17,
 465b/17, 465b/18, 469a/12, 470a/05,
 471a/06, 471a/07, 471a/10, 473a/13, 474b/10,
 474b/11, 474b/14, 475b/07, 476b/03,
 479b/09, 479b/10, 47a/19, 47b/01, 480a/19,
 481b/12, 482a/06, 484a/03, 484b/05,
 487b/05, 488a/11, 491a/13, 491a/18, 491b/05,
 492a/07, 493a/08, 497a/16, 498b/18,
 498b/19, 499b/13, 501a/04, 501a/05, 501a/13,
 501b/04, 502a/07, 502b/13, 503a/16,
 504a/15, 505b/07, 505b/17, 508b/12, 509b/09,
 510a/08, 511a/05, 523b/13, 526a/15,
 528b/12, 52b/07, 52b/13, 530a/09, 530a/15,
 530a/19, 531b/07, 531b/11, 531b/15,
 533b/09, 533b/17, 535a/09, 535b/16, 53a/02,
 542b/13, 54a/15, 556a/13, 556a/14, 563a/11,
 564a/17, 566a/06, 567a/14, 567b/13, 56a/04,
 56b/06, 570a/08, 571a/11, 571b/07, 572b/03,
 572b/12, 575b/05, 575b/14, 576a/02, 577a/03,
 578a/07, 578a/09, 578b/07, 57a/05, 57a/12,
 57b/11, 582a/07, 583b/09, 587a/11, 588a/01,
 588b/15, 589b/16, 58a/03, 58a/04, 58b/02,
 590a/02, 590a/11, 590a/12, 590b/07, 591a/16,
 591a/19, 591b/09, 592a/04, 592a/07,
 593a/09, 593a/18, 598b/03, 598b/05, 59b/02,
 59b/04, 604a/15, 604b/06, 604b/08,
 605b/14, 607a/05, 608a/08, 60b/08, 60b/10,
 611a/08, 613a/04, 613b/14, 613b/18,
 614a/10, 615b/12, 617a/05, 617a/19, 617b/01,
 617b/10, 618b/19, 619a/12, 61b/15,
 61b/16, 620a/02, 621a/16, 621a/17, 622b/12,
 622b/13, 623b/06, 624a/01, 626a/03,
 627b/16, 628a/05, 628b/01, 628b/09, 62b/03,
 62b/04, 62b/05, 630a/16, 630a/17, 630b/15,
 630b/16, 631a/15, 631a/17, 634a/08, 634a/09,
 634a/10, 634a/11, 638a/04, 638a/19,
 638b/01, 639b/07, 639b/08, 639b/09, 63b/14,
 640a/06, 644a/08, 646a/03, 646b/06,
 646b/09, 646b/15, 647b/04, 648a/15, 64a/07,
 64a/11, 64b/09, 64b/11, 650b/13, 650b/14,
 650b/16, 651a/10, 651b/05, 652a/02, 652a/03,
 652b/01, 653a/05, 658a/02, 659a/08,
 65a/03, 65a/11, 65b/19, 660a/14, 661b/13,
 662b/03, 662b/05, 662b/06, 662b/10, 662b/15,
 664a/12, 665b/07, 665b/19, 666b/13,

667b/15, 667b/18, 668a/06, 668b/17, 671a/06,
 671b/19, 673a/05, 673a/11, 673b/01, 677a/12,
 677b/09, 678b/07, 678b/08, 678b/16,
 679a/14, 67b/07, 683a/18, 683a/19, 683b/19,
 685b/03, 685b/19, 686a/01, 686a/02,
 686a/03, 686b/04, 687a/03, 688b/01, 68b/15,
 690b/05, 690b/06, 691a/13, 692b/11,
 695b/01, 696a/17, 697a/15, 698a/19, 698b/16,
 700a/03, 700a/05, 700a/06, 700a/08,
 700a/09, 702b/14, 70b/01, 710b/04, 713b/04,
 714a/08, 714b/07, 714b/15, 717b/09,
 717b/10, 717b/12, 718a/02, 718a/04, 718a/06,
 719a/04, 71a/17, 720a/06, 721b/02,
 722b/02, 722b/05, 724a/11, 726a/08, 726a/12,
 726b/15, 727a/01, 727a/12, 729b/04,
 729b/13, 731a/13, 731b/05, 731b/06, 732a/11,
 732a/16, 733a/06, 734a/11, 735a/07,
 735a/16, 737b/16, 738a/06, 738b/12, 738b/13,
 738b/19, 739a/11, 741a/06, 741a/08,
 741a/09, 743a/17, 745b/19, 747a/09, 747b/03,
 748b/03, 749b/07, 749b/16, 74a/12,
 755b/04, 755b/06, 755b/12, 755b/19, 756a/01,
 757a/19, 75a/19, 75b/01, 75b/02, 75b/03,
 75b/04, 761a/19, 762b/10, 764a/06, 764b/16,
 766a/02, 766b/12, 767b/11, 76a/10, 76a/11,
 770b/17, 772a/09, 773b/08, 774a/18, 774b/04,
 774b/13, 775a/05, 775a/06, 777a/01,
 777a/09, 777a/10, 777b/05, 777b/12, 777b/15,
 778a/02, 778b/19, 779a/07, 779b/06,
 77b/19, 780b/04, 780b/16, 781a/01, 78a/01,
 78b/09, 78b/12, 78b/17, 78b/18, 80a/06,
 80b/13, 81a/13, 81b/01, 83b/10, 86b/01, 87a/18,
 88b/07, 91a/04, 91a/05, 91a/09, 91b/08,
 91b/12, 93a/01, 93a/04, 93a/06, 93a/07, 93a/09,
 94a/02, 95a/08, 96a/12, 98a/15, 99a/02,
 99a/17, 99b/19

dāvdār -3-

d. 373b/17, 484b/12, 484b/14

dubbā -1-

d. 335a/10

duc -5-

d. 338a/05, 338a/06, 338a/10, 338a/12,
 338a/14

dūde -1-

d. 409b/12

dūdī -2-

d. 425b/10, 425b/12

dūdū's-šabbāgīn -1-

d. 351a/11

dūdū ḥaṣebi's-šanavber -1-

d. 351b/16

dūdū'l-baql -1-

d. 351a/04

dūdū'l-ḥarīr -1-

d. 351a/16

düdü'l-kırmız -1-	
d. 350b/18	
düdü'z-zibl -1-	
d. 351a/07	
düg -3-	
d. 351b/11, 392b/01, 392b/04	
duhân -1-	
d. 338b/13	
dukaķu'l-kündür -2-	
d. 343b/15, 343b/16	
dükü -4-	
d. 174a/10, 174a/12, 352a/08, 533b/16	
dükus -1-	
d. 350a/12	
dükuvâ -1-	
d. 726b/17	
dülâb -2-	
d. 153a/06, 153a/08	
duldu' -1-	
d. 345b/15	
düldül -1-	
d. 624a/09	
duraķmî -2-	
d. 226b/11, 300a/09	
durâķın -1-	
d. 326a/06	
durrâc -3-	
d. 188b/12, 188b/13, 341a/15	
durünc -1-	
d. 131b/19	
düş -1-	
d. 352a/09	
düşâb -1-	
d. 352a/07	
düşânî -2-	
d. 752a/14, 752a/15	
dübb -1-	
d. 335a/12	
dübeylâr -2-	
d. 257b/17, 410b/15	
dübeyle -8-	
d. 100a/11, 100a/12, 170b/01, 208b/04, 277a/08, 410b/16, 535b/02	
dügün çiçeği -1-	
d. 634b/02	
dühn-i belesân -1-	
d. 167b/01	
dühn-i ĥacerî -1-	
d. 151b/18	
dühn-i ĥall -1-, dühnü'l-ĥall -1-	
d. 466a/01, d. 373a/12	
dühn-i ĥalûķ -1-	
d. 354b/05	
dühn-i munķız -1-	
d. 361b/05	
dühn-i râzîķî -1-	
d. 386b/08	
dühn-i zanbaķ -1-; dühnü'z-zanbaķ -1-	
d. 424b/08; d. 359b/13	
dühnü 'aşiri'l-'ineb -1-	
d. 355a/09	
dühnü bezri'l-encüre -1-	
d. 367b/09	
dühnü bezri'l-ĥarmel -1-	
d. 368a/13	
dühnü fıķâĥi'l-ĥulâf -1-	
d. 359a/17	
dühnü kıssa'i'l-ĥımâr -1-	
d. 370a/02	
dühnü neva'l-ĥüh -1-	
d. 364b/18	
dühnü neva'l-mişmiş -1-	
d. 365a/02	
dühnü nevâri'l-ķandül -1-	
d. 360a/15	
dühnü Őceri'l-maştaki -1-	
d. 363a/02	
dühnü'd-dârşini -1-	
d. 355a/14	
dühnü'd-dıflî -1-	
d. 370a/16	
dühnü'l-'âķırķarĥâ -1-	
d. 372b/09	
dühnü'l-'asel -1-	
d. 373a/15	
dühnü'l-'âcür -1-	
d. 361b/04	
dühnü'l-afsentîn -1-	
d. 372a/07	
dühnü'l-'âs -1-	
d. 352b/15	
dühnü'l-bâbü nec -1-	
d. 356a/19	
dühnü'l-bâderüc -1-	
d. 353b/05	
dühnü'l-bân -1-	
d. 365b/03	
dühnü'l-benc -1-	
d. 367a/11	
dühnü'l-benefsec -1-	
d. 358b/07	
dühnü'l-beyz -1-	
d. 371a/16	
dühnü'l-bezr -1-	
d. 366a/06	
dühnü'l-bunduķ -1-	
d. 366a/15	
dühnü'l-butm -1-	
d. 366b/15	
dühnü'l-cevz -1-	

d. 364b/09		dühnü'l-levzi'l-ḥulv	-1-
dühnü'l-cül	-1-	d. 364a/12	
d. 373a/11		dühnü'l-levzi'l-mürr	-1-
dühnü'l-emlec	-1-	d. 363b/12	
d. 361a/13		dühnü'l-maştakī	-1-
dühnü'l-ficl	-1-	d. 363a/10	
d. 367b/01		dühnü'l-merzencüş	-1-
dühnü'l-fustuk	-1-	d. 353a/14	
d. 366a/19		dühnü'l-uḫḫuvān	-1-
dühnü'l-gār	-1-	d. 352b/09	
d. 362b/08		dühnü'l-ütrüc	-1-
dühnü'l-ḥamāḥim	-1-	d. 368b/15	
d. 354b/01		dühnü'l-verd	-1-
dühnü'l-ḥanzal	-1-	d. 357a/14	
d. 371a/02		dühnü'n-narcil	-1-
dühnü'l-ḥardal	-1-	d. 365a/11	
d. 367b/19		dühnü'n-nārdīn	-1-
dühnü'l-ḥasek	-1-	d. 355b/01	
d. 360a/05		dühnü'n-nercis	-1-
dühnü'l-ḥaşḫāşī'l-ebyaż	-1-	d. 354a/13	
d. 370b/11		dühnü'n-nesrīn	-1-
dühnü'l-ḥaşḫāşī'l-esved	-1-	d. 356a/11	
d. 370b/11		dühnü'n-nilüfer	-1-
dühnü'l-ḥayrī	-1-	d. 359a/14	
d. 359b/03		dühnü'r-rāzūkī	-1-
dühnü'l-ḥayyāt	-1-	d. 354a/06	
d. 372b/17		dühnü'ş-şavānī	-1-
dühnü'l-ḥımmaş	-1-	d. 366a/13	
d. 371b/15		dühnü's-sefercel	-1-
dühnü'l-ḥınnā	-1-	d. 356b/05	
d. 354b/15		dühnü's-sezāb	-1-
dühnü'l-ḥınta	-1-	d. 356a/02	
d. 371b/03		dühnü'ş-şebis	-1-
dühnü'l-ḥırva'	-1-	d. 353b/19	
d. 363b/02		dühnü'ş-şeh-dānec	-1-
dühnü'l-ḥulbe	-1-	d. 370b/02	
d. 355b/11		dühnü'ş-şevniz	-1-
dühnü'l-ıdḫir	-1-	d. 367b/12	
d. 352a/12		dühnü'ş-şeylem	-1-
dühnü'l-irsā	-1-	d. 372a/05	
d. 355a/01		dühnü'z-za'firān	-1-
dühnü'l-kādī	-1-	d. 354b/05	
d. 369b/16		dühnü'z-zakḫūmı'ş-Şāmī	-1-
dühnü'l-ḳar'	-1-	d. 368b/02	
d. 360b/14		dühnü'z-zarv	-1-
dühnü'l-ḳayşüm	-1-	d. 370b/07	
d. 353b/12		dühnü-zehreti'l-kerm	-1-
dühnü'l-keferā	-1-	d. 356b/19	
d. 357a/06		dülb	-3-
dühnü'l-ḳurtum	-1-	d. 229b/03, 343b/17, 512b/18	
d. 366b/06		düldül	-5-
dühnü'l-ḳuştı's-sādec	-1-	d. 345b/18, 515b/12, 624a/09, 624b/16,	
d. 372b/03		625a/02	
dühnü'l-lāden	-1-	dülfin	-2-
d. 361a/18		d. 345b/02, 345b/03	

- dümmel** -1-
d. 268b/12
- dürdî** -1-
d. 340b/08
- dürr** -1-
d. 692b/12
- dürüst** -1-
d. 731b/12
- düvâdim** -1-
d. 351a/12
- düvâr** -3-
d. 132b/06, 132b/08, 186b/14
- E**
- ebe gümeçi** -6-
e. 283a/06, 289b/17, 297a/14, 308b/04,
60a/01, 68b/17
- ebhül** -7-
e. 374a/01, 40b/15, 41a/02, 41a/03, 41a/04,
41a/05, 41b/03
- ebrenc** -1-
e. 134b/18
- ebrişim** -2-; **ebrişüm** -23-
e. 118b/10, 118b/14; e. 255a/16, 303a/02,
303a/03, 303a/04, 351b/06, 351b/08,
42a/07, 42a/08, 42a/10, 42a/14, 42a/15, 42a/16,
42a/17, 42b/02, 42b/07, 42b/09, 42b/11,
602b/19, 603a/06, 612a/13, 613b/16, 750b/12
- ebrişüm kurdı** -2-
e. 351a/16
- ebrün** -1-
e. 286b/14
- Ebü Cehl karbuзі** -3-; **Ebü Cehl karpuzı** -8-
E. 144a/05, 239a/07, 322a/09; E. 254b/11,
279a/10, 345b/09, 371a/02, 498a/12,
514b/15, 596b/02, 771a/16
- ebü kânis** -5-; **ebü kâvıvus** -1-
e. 43b/07, 43b/13, 44a/01, 44b/02, 568a/06;
e. 43b/08
- ebü kuştuş** -4-
e. 44a/16, 44a/18, 44a/19, 683a/07
- ebü temrün** -3-
e. 45a/03, 541b/03, 759a/18
- ebzâr** -1-
e. 45b/14
- ebzârü'l-kuţta** -1-
e. 46a/13
- edâ** -1-
e. 125b/14
- edkâl** -1-
e. 752a/10
- efâ** -9-
e. 286a/15, 286a/16, 323a/03, 323a/08,
411a/15, 694b/04, 84b/17, 85a/03, 85a/08
- efâviye** -2-
e. 150b/17
- eflence** -1-
e. 583b/01
- effîn** -1-
e. 86a/01
- efrenc-müşk** -1-
e. 579a/07
- efrühüdîs** -1-
e. 237a/10
- efşürec** -2-
e. 84b/13, 84b/15
- eftimün** -22-
e. 140b/08, 237a/16, 280b/17, 604a/11,
63a/07, 699b/13, 710b/10, 78a/11, 78a/13,
78a/14, 78b/01, 78b/02, 78b/06, 78b/08,
78b/09, 78b/16, 78b/17, 78b/18, 79a/11,
80b/12, 86a/12, 91b/06
- efyün** -25-
e. 171b/17, 172a/05, 172a/16, 305a/16,
312b/03, 349a/03, 362a/09, 537b/02, 556a/08,
723b/06, 731a/15, 82b/04, 82b/07, 82b/16,
83a/02, 83a/07, 83a/08, 83a/12, 83a/15,
83b/04, 83b/09, 83b/14, 84a/08
- efyüs** -2-
e. 658a/06, 84b/02
- ege** -9-
e. 393b/06, 43a/08, 44a/09, 45a/19, 590a/13,
590b/06, 649a/07, 757a/07, 778b/09
- eginar** -1-
e. 546a/17
- egir** -13-
e. 176a/13, 229a/06, 229a/07, 229a/08,
229a/09, 272b/18, 272b/19, 322a/10, 429b/13,
472a/12, 563b/02, 563b/15, 765b/06
- eglence dânesi** -1-
e. 554a/10
- ehlâl-i kuştâ** -1-
e. 110a/18
- ejder** -5-
e. 180b/09, 196a/18, 196a/19, 196b/03,
508b/16
- ejder ağacı** -1-
e. 485a/13
- ejderhâ** -1-
e. 327a/11
- ekârî** -1-
e. 90a/09
- eksibâ** -1-
e. 227b/08
- ekşütâfin** -2-
e. 221b/03, 258a/04
- ekütmeküt** -4-
e. 252a/11, 252a/13, 89a/13
- elâşgâfis** -1-

- e. 91b/17
elbüstini -1-
 e. 53a/16
eleb -1-
 e. 770b/12
elye -1-
 e. 92a/01
em'ā -1-
 e. 96a/13
emārīṭın -1-
 e. 95a/17
emirbārīs -8-
 e. 266b/03, 384b/11, 418a/16, 49a/17, 49a/19, 93a/13, 94a/04
emlec -24-
 e. 163b/15, 164a/06, 195b/15, 195b/16, 233b/17, 361a/13, 361a/15, 423b/10, 458b/07, 459a/04, 501b/11, 501b/13, 92a/14, 92a/19, 92b/01, 92b/02, 92b/03, 92b/04, 92b/06, 92b/09, 92b/12, 92b/13, 93a/08, 93a/12
emlec-i Ŗīnī -1-
 e. 458b/06
emlišī -1-
 e. 400a/15
emlišṭus -1-
 e. 201a/03
emrūd -41-
 e. 106a/11, 174b/18, 187b/04, 200b/02, 224a/03, 294a/04, 333b/19, 415a/09, 444a/03, 537b/15, 658a/18, 658a/08, 658a/09, 658a/14, 658a/18, 658b/01, 658b/08, 658b/10, 658b/12, 658b/13, 659a/01, 659a/06, 659a/09, 659a/11, 659a/12, 659a/13, 659a/14, 659a/16, 659b/05, 659b/07, 659b/08, 659b/09, 659b/10, 659b/11, 659b/13, 659b/16, 659b/18, 780a/02, 84b/05
emrūsiyā -2-
 e. 94a/12, 94b/01
emsūḥ -1-
 e. 94b/17
enābībī -1-
 e. 610a/07
enāgālis -1-
 e. 593b/06
enāgūrīs -5-
 e. 239a/13, 296a/16, 532b/10, 563b/04, 97a/10
enākīr -2-
 e. 101b/15, 107a/12
enār -164-
 e. 101b/03, 117b/02, 124b/04, 124b/05, 124b/06, 129a/18, 136a/08, 139b/14, 142b/06, 145a/11, 149a/01, 149b/18, 154a/17, 155a/15, 165a/04, 166a/03, 167a/12, 175b/02, 180b/18, 183b/03, 193a/06, 194a/15, 194a/16, 202a/18, 205a/01, 209a/04, 216a/06, 217a/11, 220a/02, 220b/06, 221a/04, 229a/19, 231b/06, 236a/19, 259b/02, 266a/01, 266b/05, 268a/15, 271a/05, 319b/09, 321a/03, 333a/10, 333b/15, 335b/06, 335b/07, 337b/04, 353a/12, 382a/07, 386b/14, 388a/09, 388a/14, 388a/18, 388a/19, 389a/03, 394b/11, 397a/16, 397b/04, 397b/07, 397b/10, 397b/11, 397b/12, 397b/15, 397b/18, 398a/02, 398a/08, 398a/09, 398a/11, 398a/14, 398a/15, 398a/16, 398a/17, 398a/18, 398a/19, 398b/01, 398b/02, 398b/08, 398b/09, 398b/10, 398b/13, 398b/16, 398b/17, 398b/18, 398b/19, 399a/02, 399a/06, 399a/08, 399a/10, 399a/16, 399a/17, 399b/04, 399b/11, 399b/13, 399b/14, 399b/18, 399b/19, 400a/02, 400a/03, 400a/05, 400a/10, 400a/11, 400a/12, 400a/13, 400a/14, 400a/18, 400b/02, 400b/03, 400b/08, 402b/08, 405b/09, 419a/09, 424b/17, 428a/15, 441b/05, 443a/01, 443a/02, 44b/19, 454a/15, 467a/05, 470a/08, 477b/17, 478a/02, 481b/11, 488b/08, 511a/03, 511a/09, 528b/10, 533b/19, 537b/15, 539a/10, 541a/11, 553b/19, 561b/01, 570a/02, 577a/17, 578a/03, 579a/10, 580a/01, 580b/15, 581a/17, 583a/09, 583a/16, 591a/15, 59a/18, 617a/18, 622a/06, 651a/16, 652b/15, 678b/06, 687a/16, 702a/04, 750a/08, 750a/10, 750b/09, 752a/19, 758a/03, 81a/11, 98a/07, 98a/15, 98b/09
enār eḤşürec -1-
 e. 84b/14
enār misk -1-
 e. 750a/07
enbā -1-
 e. 106a/03
enbec -5-
 e. 106a/02, 106a/04, 106a/08, 106a/15, 106a/17
enberbārīs -1-
 e. 93a/13
enbize -1-
 e. 442b/17
enbübür-rā'ī -1-
 e. 107b/03
encīr -102-
 e. 100a/02, 114b/06, 139a/06, 159b/01, 172a/13, 172a/15, 172b/17, 175a/10, 177a/03, 177b/03, 179a/04, 188b/09, 197b/11, 197b/14, 198a/05, 200b/05, 201b/08, 201b/16, 201b/17, 201b/18, 201b/19, 202a/01, 202a/04, 202a/13, 202b/05, 202b/07, 203a/01, 203a/02, 203a/03, 203a/07, 203a/12, 203a/14, 203a/15, 203a/17, 203b/07, 203b/08,

- 208a/08, 209b/09, 210b/09, 212a/08, 222b/07, 223a/11, 223a/19, 223b/16, 230a/13, 261a/04, 266a/07, 269a/19, 269b/09, 270a/03, 281b/11, 288b/08, 296b/11, 297a/02, 297b/19, 314a/03, 328b/16, 340a/13, 342b/13, 343b/03, 343b/13, 381b/01, 397a/15, 397a/18, 400b/19, 41b/15, 420b/10, 427b/17, 428a/03, 428a/06, 428a/09, 439b/12, 43b/07, 441a/03, 441a/13, 475b/11, 47a/03, 488a/19, 530a/05, 536a/01, 539a/11, 556a/04, 558a/09, 558a/10, 564a/09, 566b/14, 572a/05, 577b/13, 603b/14, 679a/14, 68b/16, 710a/12, 710a/13, 729b/12, 754b/02, 80b/02, 85a/16, 86a/14, 88b/08, 88b/12, 95a/11
- encübâr** -4-
e. 605a/13, 743b/08, 96a/19, 96b/01
- encüdân** -14-
e. 179a/08, 269a/14, 448b/16, 719a/07, 73a/11, 745b/10, 90b/06, 97a/19, 97b/03, 97b/06, 97b/07, 98a/06, 98b/09, 98b/10
- encüdân-ı ebyaz** -1-
e. 97b/13
- encüdân-ı Rûmî** -2-
e. 107a/19, 79b/18
- encüre** -7-
e. 100a/01, 100b/12, 100b/14, 175b/12, 99b/04, 99b/12, 99b/17
- encürek** -1-
e. 107a/10
- endâ ezîdâ** -1-
e. 112a/12
- endâhemân** -2-
e. 101a/19, 101b/02
- endemâ** -2-
e. 180b/15, 180b/16
- enderânî** -7-
e. 740a/01, 740a/06, 740a/15, 740a/17, 740b/14
- enderâsiyün** -1-
e. 107a/06
- enderünîlün** -1-
e. 107a/05
- enderünyâ** -1-
e. 107b/09
- enderüşârün** -1-
e. 101a/12
- enderütâlîs** -2-
e. 101b/05, 742a/09
- eneb** -1-
e. 107a/07
- enfirâ** -1-
e. 100b/15
- enfül'-icl** -1-
e. 101a/02
- engüdân** -1-
e. 97a/19
- enhusyâ** -1-
e. 107b/08
- enķardiyâ** -2-
e. 107a/08, 107a/09
- enlik** -1-
e. 284b/10
- enşâlis** -1-
e. 107a/13
- enşâlis aġriyâ** -1-
e. 107a/15
- enşâlis lûkî** -1-
e. 107a/16
- enşâlis nâlyâ** -1-
e. 107a/17
- entüle** -1-
e. 106a/17
- enyün** -1-
e. 381a/09
- erâk** -3-
e. 536a/19, 563b/07, 57b/14
- ercân** -3-
e. 435a/04, 691a/15
- erçikan** -1-; **erçikna** -1-
e. 57b/03; e. 57b/02
- ercüvân** -1-; **ergavân** -2-
e. 58a/14; e. 58a/14, 58a/18
- erdînâfî** -1-
e. 58a/05
- erend berend** -1-
e. 57a/02
- ergâmâ** -4-
e. 144b/05, 144b/07, 282a/15, 282a/16
- ergâmin** -2-
e. 57a/13, 57a/15
- ergâmünî** -1-
e. 322b/12
- erik** -9-; **erük** -2-
e. 191a/14, 349a/18, 480b/09, 480b/10, 49b/01, 564b/10, 599a/12, 611b/19, 774b/02; e. 223a/13, 388a/03
- erķatÿün** -1-
e. 56a/11
- erkeç** -3-
e. 346b/10, 346b/15, 347a/01
- ermâl** -1-
e. 56b/10
- Ermenî alması** -1-
E. 193b/08
- ermînîn** -1-
e. 57a/07
- erneb** -1-
e. 58b/03
- erneb-i Türķî** -1-
e. 58b/06

- ernüküdīs** -1-
e. 107a/13
- ertā** -1-
e. 603a/18
- ertikān** -1-; **ertiken** -1-
e. 58a/07; e. 58a/07
- eruz** -1-
e. 56b/09
- erūsīmīn** -3-
e. 171a/08, 171a/09, 198b/05
- erücek** -1-
e. 49b/06
- erük sulṭānı** -2-
e. 480b/09, 49b/07
- erüz** -1-
e. 55a/13
- esed** -3-
e. 128a/14, 439b/10, 70b/06
- esedü'l-ʿades** -3-
e. 264a/13, 71b/02, 771a/13
- esedü'l-arz** -5-
e. 289a/13, 289a/14, 71b/14, 71b/15, 74b/18
- esel** -5-
e. 470b/02, 564b/19, 64a/02, 64a/15,
724b/02
- eşfāl** -1-
e. 206b/02
- eşl** -7-
e. 48a/03, 48a/10, 48b/02, 520a/03, 520a/10,
757b/08, 757b/09
- eşrār** -1-; **etrār** -1-
e. 49a/16; e. 49a/18
- esrār** -5-
e. 481a/10, 625b/04, 626a/02, 626a/03
- esvedü's-sāk** -1-
e. 132b/18
- eşek** -14-
e. 132b/16, 172a/12, 229a/05, 277b/11,
341b/19, 446a/01, 470b/05, 674b/01, 674b/13,
674b/15, 675a/01, 677a/05, 677a/11, 677b/03
- eşek arısı** -3-; **eşek arısı** -4-
e. 520a/06, 622b/09, 741a/10; e. 427b/02,
427b/07, 776b/07
- eşek başlası** -1-
e. 109b/02
- eşek güli** -2-
e. 569b/17, 768a/17
- eşek hıyārı** -2-
e. 496b/10, 503b/03
- eşek marulı** -7-
e. 108a/05, 108a/07, 193b/13, 260b/04,
304b/06, 358b/04, 586b/19
- eşek şinhıyārı** -1-
e. 595a/07
- eşrās** -1-
e. 695b/13
- eşrisī** -1-
e. 608b/11
- etibnevā** -1-
e. 123b/14
- etmek** -95-
e. 128b/18, 143b/15, 146b/10, 150a/03,
164b/07, 179a/12, 201b/15, 212a/15, 236a/03,
260a/03, 263a/11, 267b/11, 270a/13,
281b/09, 292a/11, 292a/12, 292a/14, 292a/17,
292a/18, 292a/19, 292b/04, 292b/10, 292b/11,
292b/15, 292b/19, 293a/02, 293a/03,
293a/04, 293a/05, 293a/07, 293a/08, 293a/09,
293a/10, 293a/11, 293a/12, 293a/13,
293a/17, 293a/18, 293a/19, 293b/01, 293b/04,
293b/06, 293b/09, 293b/10, 293b/11,
293b/12, 293b/18, 293b/19, 294a/01, 294a/02,
294a/06, 294a/07, 294a/13, 294a/14,
294a/18, 294b/03, 294b/08, 294b/10, 294b/13,
295a/02, 295a/07, 295a/08, 337b/14,
435a/07, 466b/11, 500a/06, 574a/08, 574a/09,
574a/10, 574a/17, 582b/15, 583a/05,
583a/14, 650b/10, 727b/10, 727b/12, 747b/16,
747b/17, 754b/14, 771a/06
- ev eşiği** -1-
e. 279a/05
- evaksūs** -1-
e. 474b/19
- evākyūs** -1-
e. 447a/06
- evler üsti teresi** -1-
e. 257b/10
- evren yavşanı** -1-
e. 79a/15
- eyheḳān** -2-
e. 114a/03, 215a/15
- eyrelti** -8-
e. 151b/15, 342a/03, 342a/06, 397a/01,
443a/07, 443b/11, 443b/12, 670a/07
- eznābü'l-hayl** -1-
e. 682b/09
- F**
- fāfir** -3-
f. 134a/03, 573a/06, 605a/17
- fāğure** -1-
f. 571a/04
- fāğiye** -2-
f. 283b/10, 573a/05
- fāğiyyetü'l-hınnā** -1-
f. 283b/07
- fāhite** -1-
f. 573b/04
- fakīrlir ipi** -3-
f. 415a/04, 607b/16, 672a/12

- faklâmînüs** -1-
f. 583a/18
- faklâmsüs** -1-
f. 583a/19
- fâlic** -74-
f. 130b/17, 131a/03, 147a/10, 166a/18, 166b/14, 174a/02, 179a/10, 188a/17, 190b/15, 205a/09, 233a/17, 270a/06, 277b/08, 279b/11, 280a/04, 298b/02, 299a/06, 300a/13, 311a/16, 318b/18, 336a/16, 342a/11, 353a/16, 359b/16, 361b/15, 364b/11, 367a/02, 367b/06, 367b/16, 368a/17, 368b/09, 369a/04, 372b/12, 374a/04, 384b/02, 435b/03, 435b/04, 441b/13, 455b/04, 457b/14, 457b/15, 482a/04, 486b/09, 490b/02, 494a/15, 506b/15, 510b/17, 530a/12, 539a/03, 541b/01, 551b/13, 551b/14, 559a/13, 572b/01, 573b/06, 577a/01, 579b/15, 584b/19, 587b/07, 597b/19, 607a/07, 624b/01, 639b/15, 660b/07, 681b/01, 688a/10, 714b/04, 733b/11, 733b/12, 73a/04, 745a/09, 761b/12, 766a/06, 778a/08
- fânîz** -15-
f. 173a/04, 457a/03, 457a/06, 457a/07, 457a/08, 457a/09, 457a/10, 457a/11, 573a/08, 573a/15, 573a/19, 573b/01, 611a/18
- fânîz-i Siczî** -3-
f. 281b/11, 573a/08, 573a/19
- fâr** -2-
f. 455a/19, 571a/13
- fâre** -1-
f. 187a/04
- fâretü'l-bîş** -1-
f. 571b/12
- fâric** -1-
f. 173a/08
- fâristäryün** -1-
f. 395b/07
- fârnühyâ** -1-
f. 264a/07
- Fârs enârî** -1-
E. 751a/03
- fâs** -1-
f. 101a/13
- fâsâ** -1-
f. 107a/05
- fâşirâ** -10-
f. 107a/17, 238a/16, 262b/03, 272a/16, 272a/17, 571b/14, 642b/15, 772b/06, 778a/10
- fâşiristîn** -3-
f. 107a/18, 572b/15, 642b/16
- faţîr** -2-
f. 292b/02, 292b/16
- fatç** -1-
f. 444a/15
- faträsâliyün** -1-
f. 743b/01
- fävânyâ** -10-
f. 546a/06, 563a/13, 563a/16, 569b/16, 570a/06, 570a/12, 570b/13, 570b/16, 601b/09, 670a/05
- fâz** -1-
f. 570b/17
- fâz-ı zehr** -1-
f. 146b/06
- felâfil** -1-
f. 294b/15
- felâfilî** -2-
f. 64a/12, 96a/19
- felc** -4-
f. 115b/01, 115b/02, 221b/04, 311a/11
- felcân** -1-
f. 606b/11
- felence** -2-
f. 583b/01, 635a/04
- felgamünî** -2-
f. 489a/01, 760b/09
- fenâ** -1-
f. 554a/08
- fencengiş** -2-
f. 586a/17, 655a/11
- fenceryün** -2-; **fenceyün** -1-
f. 264a/17, 586a/18; f. 586a/18
- fenceyüş** -1-
f. 586b/19
- fenek** -1-
f. 586b/13
- ferâric** -2-
f. 579b/07, 580a/08
- ferâsiyün** -21-
f. 165a/18, 165b/04, 165b/05, 177a/01, 262a/10, 288a/05, 38b/11, 496a/09, 577b/01, 577b/16, 578a/04, 578a/06, 578b/02, 578b/04, 578b/07, 578b/10, 579a/03, 579a/04, 606a/19, 63a/07
- ferbiyün** -20-
f. 237b/15, 322a/10, 349a/03, 448b/13, 567b/19, 576a/08, 576b/12, 576b/16, 576b/17, 576b/19, 577a/08, 577a/09, 577a/12, 577a/13, 577a/19, 593b/18, 60b/03, 717b/13, 90a/05, 90a/07
- ferenc-müşk** -4-
f. 136b/18, 243a/14, 579a/06, 76b/13
- feres** -2-
f. 580b/04, 737a/09
- ferfağ** -1-
f. 152a/06
- ferfir** -2-
f. 112b/02, 507b/03

- ferfirī** -2-
f. 115b/16, 507b/09
- ferḥ** -2-
f. 579b/05, 579b/06
- fersaḥ** -1-
f. 756a/14
- fersikī** -1-
f. 110a/08
- fertas** -1-
f. 197a/04
- fertasa** -5-
f. 175a/11, 351a/09, 377a/17, 769a/15
- fesād-ı mizāc** -1-
f. 559a/12
- fesād-ı zihn** -1-
f. 166b/12
- fesāfis** -2-
f. 279a/08, 581a/18
- fesh-i 'aḍal** -2-
f. 97a/04, 97a/06
- fesligen** -6-
f. 137a/12, 212a/04, 243a/18, 289b/02, 357b/12, 480a/08
- fesliyūn** -1-
f. 137b/13
- feṣṭīdās** -1-
f. 183b/05
- fetāyilūr-ruhban** -1-
f. 573b/11
- fetit** -2-
f. 574a/08, 574a/15
- fett** -1-
f. 395a/07
- feycen** -2-
f. 440b/14, 590b/10
- fıḳ** -2-
f. 587a/02, 587a/09
- finduḳ** -16-; **funduḳ** -16-
f. 167a/19, 172a/18, 172a/19, 172b/05, 172b/12, 172b/14, 173a/01, 174b/01, 174b/02, 222b/18, 294b/06, 366a/15, 703a/09, 70a/12, 94b/09; f. 172b/08, 172b/14, 173a/12, 223b/07, 233a/14, 233b/12, 239b/18, 390a/06, 494a/10, 535b/13, 565a/12, 586a/11, 593a/11, 60a/18, 750b/13
- fiṣṣa** -4-
f. 581b/08, 594a/18, 611b/13, 611b/14
- fiṣṣa-i yābise** -1-
f. 594a/17
- fistuḳ** -44-; **fistuḳ-2-**; **fustuḳ** -17-
f. 123a/12, 146b/18, 162a/14, 172a/13, 233a/15, 285a/10, 289b/09, 351b/16, 356b/14, 366b/01, 366b/04, 386a/14, 417a/05, 417b/11, 444b/01, 466a/07, 487b/14, 492a/02, 498a/02, 510a/16, 510b/08, 511a/06, 512a/05, 549a/06, 549a/10, 549a/17, 557a/19, 56b/07, 56b/09, 581a/12, 636a/05, 656a/09, 665a/02, 677b/15, 691a/09, 721a/03, 721a/04, 73b/05, 73b/08, 750a/17, 757a/17, 777a/17, 778a/01, 781b/10; f. 222b/19, 348a/15; f. 510a/09, 535b/09, 549b/07, 580b/15, 580b/17, 580b/18, 581a/02, 581a/05, 581a/07, 581a/08, 581a/15, 581a/16, 586a/10, 586a/12, 611b/15, 618a/19, 622b/19
- fiz̄za** -1-
f. 581b/19
- fik** -1-
f. 240b/19
- fīl** -19-
f. 222a/16, 414a/13, 486b/05, 532a/04, 54b/17, 590a/07, 590a/09, 590a/17, 590b/02, 590b/04, 590b/15, 590b/16, 590b/17, 590b/18, 590b/19, 649a/02, 649a/03
- fīl dişi** -9-
f. 246a/10, 532a/03, 582b/12, 590a/16, 590b/04, 590b/09, 757a/19, 780b/07
- fīl kulağı** -3-
f. 111b/04, 590b/11, 693b/11
- fīl-zehrec** -4-
f. 267a/04, 267a/19, 327a/09, 590b/14
- fīlcüş** -3-
f. 590b/11, 693b/10, 693b/11
- fīlgüş** -1-
f. 590b/11
- finek** -1-
f. 591a/02
- Fir'avn şırçası** -2-
F. 253a/01, 253a/03
- firāhu'l-ḥamām** -1-
f. 579b/05
- fireyḳ** -1-
f. 106b/09
- firfir** -1-
f. 580b/01
- firīdis** -1-
f. 402a/13
- fırşād** -1-
f. 580a/18
- firūze** -1-
f. 373b/06
- firūzec** -1-
f. 589b/09
- fū** -1-
f. 750b/04
- fūctelā** -1-
f. 158a/10
- fūdenc** -9-
f. 147b/03, 294b/15, 347b/12, 436a/09, 588a/06, 727b/11, 727b/12, 735b/06, 757b/12
- fūdenc-i bostānī** -1-

f. 757b/12
füdenc-i cebelî -2-
 f. 741a/15, 741a/19
füdenc-i nehrî -1-
 f. 243a/07
füfül -6-
 f. 173a/09, 188a/05, 267b/01, 320a/10,
 587b/15, 77b/04
fukḳā' -6-
 f. 321a/14, 582b/07, 583a/06, 583a/10,
 583a/12, 583a/13
fukḳāh -1-
 f. 582b/06
fülād -2-
 f. 392b/13, 609b/09
fülād-ı ṭabî'î -1-
 f. 253a/09
füm -1-
 f. 207b/03
funduḳ-ı Hindî -4-
 f. 173a/12, 173a/17, 174a/18, 756a/19
fünyün -1-
 f. 144a/13
fütenc -2-; **fütenc** -5-
 f. 735b/08, 84a/02; f. 122a/08, 138b/11,
 300b/12, 414a/10, 83b/19
fütenc-i berri -1-
 f. 169b/12
fütenc-i cebelî -2-
 f. 531b/19, 74b/07

futr -5-
 f. 118a/04, 582a/10, 660a/03, 660a/06,
 660a/14
fücl -2-
 f. 574a/19, 778a/16
fül -1-
 f. 586a/10
füleyfüle -1-
 f. 586a/04
fülfül -89-
 f. 109a/17, 122a/08, 138b/10, 139a/16,
 159b/02, 161a/05, 163a/03, 170b/07, 210a/14,
 225a/15, 226b/11, 229a/10, 270a/04,
 270a/09, 290b/17, 331b/09, 335b/01, 399a/18,
 402a/18, 408a/18, 415b/08, 423b/09, 424a/14,
 424a/15, 448b/07, 462b/09, 462b/13,
 462b/17, 468a/06, 474b/14, 487a/08, 497a/14,
 508b/02, 518b/03, 51b/18, 523b/03,
 527a/07, 527a/08, 532a/03, 569a/07, 582b/13,
 583b/11, 583b/13, 584a/04, 584a/05,
 584a/10, 584b/04, 584b/13, 584b/19, 585a/04,
 585a/08, 585a/12, 585b/05, 585b/12,
 585b/19, 600b/14, 604b/14, 619b/04, 631a/11,
 633b/03, 637b/06, 63b/04, 644a/13,

645a/06, 649b/14, 64a/12, 651a/01, 651a/05,
 651b/15, 656b/11, 660b/12, 668a/05,
 669a/09, 692a/03, 703a/09, 725a/09, 729b/11,
 743a/19, 746b/01, 772a/03, 77a/15,
 781a/03, 83b/07, 84a/01, 84a/02, 92a/05
fülfül-i ebyaz -2-
 f. 333b/10, 606a/06
fülfül-i esved -1-
 f. 584a/08
fülfül-müye -2-
 f. 585a/12, 585a/18
fülfülü'l-ḳurüd -1-
 f. 586a/07
fülfülü'l-mā' -1-
 f. 585b/02
fülfülü'ş-Şaḳalibe -1-
 f. 586a/01
fülfülü's-Südan -1-
 f. 585b/15
fülümüs -1-
 f. 586a/08
füvve -4-
 f. 124a/04, 536a/05, 587a/16, 652b/18
füvve-i berriye -1-
 f. 167b/08

G, Ğ

ğabrā -1-
 ğ. 502a/10
ğāfiş -2-
 ğ. 699b/17, 80b/10
ğāfit -7-
 ğ. 349a/02, 380a/08, 380a/09, 383b/17,
 564b/16, 564b/17, 782a/03
ğāfūrā -1-
 ğ. 410a/17
ğāğātīs -1-
 ğ. 334a/13
ğālātyā -1-
 ğ. 410a/19
ğālbün -1-
 ğ. 566a/10
ğālīcen -1-
 ğ. 588a/08
ğālīnis -1-
 ğ. 566a/17
ğāliye -3-
 ğ. 365b/11, 437b/06, 568a/03
ğālūfus -1-
 ğ. 242b/01
ğālūkā -2-
 ğ. 239a/16, 239a/17
ğanem -1-
 ğ. 513b/19
ğāngārānā -2-

- ğ. 189a/17, 189a/18
gāngarāyā -4-
 ğ. 230a/08, 230a/10, 408b/03, 575a/03
gār -7-
 ğ. 289b/15, 375b/08, 375b/10, 375b/11, 536b/01, 565a/10
gār-ı İskenderānī -1-
 ğ. 375b/07
gārā -1-
 ğ. 568b/06
gārb -14-
 ğ. 116b/05, 163a/18, 181a/03, 181a/04, 344b/17, 350a/08, 430a/13, 431b/05, 569a/03, 65a/07, 662a/16
gārb-ı münfecir -4-
 ğ. 116b/05, 116b/07, 133b/16
gāreb -3-
 ğ. 564b/14, 564b/15, 569a/03
gārīkūn -8-
 ğ. 322a/09, 384a/18, 566b/12, 566b/16, 567a/02, 567b/10, 567b/16, 567b/19
gārkađ -1-
 ğ. 569a/17
gārū'l-arz -1-
 ğ. 289b/14
garz -1-
 ğ. 569a/18
gāsel -1-
 ğ. 569b/13
gāseyān -1-
 ğ. 140a/14
gāsūl -2-
 ğ. 568a/07, 75a/15
gāsūl-i Rūmī -1-
 ğ. 568a/06
gāşy -3-
 ğ. 118a/16, 195a/19
gāv-çeşm -3-
 g. 117b/06, 181b/14, 632a/04
gāv-şir -2-
 g. 210b/06
gāv-zevān -1-
 g. 632a/02
gāvers -1-
 g. 212a/10
gayme -1-
 ğ. 69b/01
gayr-ı hālişe -1-
 ğ. 697a/03
gayr-ı münfecir -1-
 ğ. 116b/08
gāzāl -3-
 ğ. 569b/01, 569b/02, 569b/10
gelin deri -1-
 g. 522a/08
gelincik -14-
 g. 203a/12, 208a/09, 216a/01, 236a/09, 305b/04, 44b/02, 44b/11, 44b/19, 45a/01, 490b/14, 492b/13, 543a/02, 724a/19, 80a/10
gergeden -1-
 g. 648b/18
gevz -1-
 g. 229b/11
gevz-gendüm -1-; **gür-gendüm** -1-
 g. 668b/13; g. 235a/09
geyik -7-
 g. 105b/08, 569b/01, 674b/13, 682a/11, 730b/18, 731a/11, 732a/19
gezmāzek -1-
 g. 652b/16
ğıbb -1-
 ğ. 150a/15
ğıbb-ı gayr-ı hālişe -2-
 ğ. 170b/08, 697a/02
ğıbb-ı hālişe -2-
 ğ. 697a/01, 697a/02
ğırah -1-
 ğ. 701b/11
ğışāve -2-
 ğ. 173b/16, 173b/17
gıcik -201-
 g. 123b/05, 123b/18, 136a/01, 149a/18, 154a/19, 168b/15, 170b/18, 178b/06, 178b/18, 180b/11, 184b/17, 184b/18, 188b/07, 202b/06, 211a/18, 212b/10, 216b/16, 222a/11, 232a/09, 251a/13, 253a/03, 256a/04, 256a/05, 256a/06, 256b/11, 259a/08, 259b/15, 261b/11, 265a/02, 265a/04, 266b/14, 271b/08, 271b/10, 273a/10, 275a/10, 275a/13, 275a/15, 293b/17, 296b/17, 297a/01, 300a/06, 300a/18, 300a/19, 302b/04, 312a/10, 312b/02, 324b/02, 339b/07, 342b/17, 343a/10, 343a/14, 343a/17, 352a/16, 356b/12, 358b/08, 362b/14, 363a/06, 363b/07, 367a/17, 370b/01, 370b/11, 374b/10, 376b/08, 376b/19, 398a/14, 399a/04, 401a/08, 402b/04, 407a/15, 408b/03, 409a/10, 410a/02, 410a/03, 410b/05, 411a/10, 411b/05, 411b/08, 421b/14, 426a/09, 426a/12, 434b/09, 435b/08, 43a/15, 452b/12, 454b/05, 463b/01, 464b/19, 465b/16, 465b/18, 468a/19, 470a/05, 471a/04, 476a/16, 479b/09, 479b/17, 479b/19, 480a/01, 483b/07, 483b/08, 488b/11, 489b/18, 48a/17, 490a/07, 494a/04, 497b/17, 498b/15, 499b/09, 499b/11, 500a/09, 503a/10, 506b/14, 50a/16, 513a/07, 513b/10, 515b/18, 524a/06, 525a/01, 527b/07, 533b/02, 535a/01, 53a/08, 545b/03, 549b/02, 559b/19, 561a/02, 561b/18, 561b/19, 568b/11, 56b/08, 572a/06, 572a/11,

- 578a/03, 578a/04, 588a/03, 588b/06,
596a/08, 596b/16, 597a/05, 597b/18, 604a/06,
605b/13, 613b/09, 613b/12, 613b/16,
618a/13, 619a/11, 622a/03, 622a/08, 634b/11,
635b/18, 636a/08, 636a/16, 640a/08,
641b/03, 644a/09, 644a/10, 647b/13, 650b/03,
653a/19, 653b/18, 656a/10, 663a/16,
663a/19, 663b/05, 667b/09, 676b/06, 690b/10,
696b/11, 699a/17, 701b/01, 701b/02,
702a/09, 705b/10, 707a/12, 707b/04, 709b/12,
715b/15, 722b/04, 724b/10, 725b/03,
728a/04, 729a/19, 72b/08, 734a/04, 741a/07,
741a/12, 741b/12, 752b/02, 754a/03,
757a/18, 75a/02, 762b/04, 768b/14, 84a/04
- gîkvâse** -1-
g. 670a/10
- gîl-dârû** -1-
g. 670a/06
- gonca** -1-
ğ. 767a/02
- gögem** -1-
g. 49b/03
- gögercin** -43-
g. 128a/09, 128a/10, 128a/11, 206a/16,
245b/19, 246a/01, 276a/14, 276a/15, 276a/17,
276b/09, 276b/18, 277a/10, 277a/17,
277b/01, 277b/03, 277b/06, 277b/07, 290b/15,
301a/08, 301b/15, 311b/02, 311b/03, 324b/10,
324b/11, 338a/08, 338a/09, 379b/09,
391b/05, 395b/07, 395b/08, 395b/12, 488b/02,
579b/06, 579b/10, 579b/18, 580a/02,
580a/05, 769a/01, 771b/09
- gögercin kişnici** -1-
g. 479a/12
- gögercin tersi** -1-
g. 235a/11
- gübeyrâ** -3-
ğ. 436a/14, 568a/08, 568a/10
- ğudâf** -1-
ğ. 568b/04
- ğulûks** -1-
ğ. 41a/15
- ğüre** -1-
ğ. 569b/14
- gül** -295-
g. 100b/06, 103a/02, 104b/11, 113b/04,
119b/09, 129a/01, 130a/18, 130b/16, 131a/09,
133a/14, 133b/05, 135b/10, 136b/16,
137b/19, 152b/06, 154a/13, 161a/07, 167b/13,
173b/01, 173b/16, 175b/02, 183a/17, 184a/01,
184a/09, 184a/17, 184b/13, 194b/04,
195b/13, 200b/12, 205a/15, 210b/04, 222b/13,
223a/03, 223a/05, 224b/02, 227b/08,
228a/13, 236b/09, 241b/18, 254a/12, 266a/06,
267a/07, 268a/07, 275a/08, 276a/05,
276b/17, 284a/03, 284b/03, 286a/04, 287a/06,
303b/07, 305a/06, 312a/14, 315a/05,
315a/09, 315a/18, 319b/18, 320a/01, 320a/10,
320a/11, 321b/08, 325a/17, 343b/09,
345a/10, 349a/01, 349a/12, 355b/04, 356a/13,
357a/01, 357a/12, 357a/14, 357a/16,
357b/06, 357b/10, 358a/14, 358a/16, 358a/17,
358a/18, 358b/06, 359a/13, 359b/02,
363b/18, 366a/08, 367a/09, 369a/16, 370a/18,
373a/11, 373a/12, 377b/08, 384a/04,
384a/07, 385a/09, 393a/09, 394b/17, 394b/18,
395a/03, 395b/15, 399a/06, 399a/14,
399b/15, 400a/05, 402a/03, 402a/05, 409b/18,
411b/12, 417a/09, 433b/19, 439a/14,
43b/03, 440a/13, 441a/17, 441b/08, 447a/09,
447b/17, 452b/13, 453b/06, 453b/13,
453b/18, 456b/13, 459a/17, 45b/08, 462a/19,
464b/10, 464b/12, 465a/03, 465b/08,
469a/03, 473a/03, 475b/19, 476a/14, 478a/06,
489b/19, 490a/11, 495a/02, 495a/09,
498b/03, 498b/14, 503a/11, 505b/14, 505b/15,
505b/16, 506a/07, 506a/09, 509b/03,
509b/07, 512b/10, 513b/01, 514a/19, 51b/07,
525b/17, 526a/03, 526a/17, 527b/15,
528a/03, 528a/12, 528a/19, 529b/17, 533a/12,
533b/18, 535a/10, 535b/04, 537b/01,
538b/03, 542b/05, 547b/08, 548a/14, 548b/06,
54b/14, 555a/11, 555a/14, 556b/18,
55a/12, 560b/13, 563a/08, 565b/11, 571a/10,
575b/09, 578a/13, 578b/10, 582b/05,
598b/06, 599b/19, 59a/06, 600a/15, 607b/14,
60b/15, 612b/18, 613a/17, 622a/12,
623b/18, 627a/15, 629b/04, 630a/01, 630a/17,
631b/03, 640a/07, 641b/11, 642b/01,
642b/05, 646a/07, 64a/12, 651a/13, 657b/03,
657b/04, 657b/06, 657b/12, 65b/02,
665b/03, 667a/13, 667b/08, 670a/01, 670b/10,
670b/16, 671a/02, 675a/01, 68b/01,
68b/03, 699b/13, 69a/16, 701a/04, 706b/15,
70a/05, 712a/06, 712a/07, 712a/08, 712a/09,
712a/10, 712a/12, 712a/17, 712b/08, 712b/10,
712b/13, 712b/17, 713a/03, 713a/10,
713a/16, 713b/05, 719a/06, 724b/10, 724b/11,
733b/06, 733b/18, 741a/06, 745a/15,
750a/06, 755b/17, 758a/13, 760b/05, 764b/16,
764b/19, 766b/16, 766b/18, 767a/04,
767a/12, 767a/13, 767a/17, 767b/07, 767b/08,
767b/09, 767b/10, 767b/15, 767b/18,
768a/03, 768a/05, 768a/07, 768a/08, 768a/12,
768a/15, 768a/19, 779b/09, 782a/03,
78b/12, 80a/19, 83a/17, 83b/18, 83b/19, 88b/05,
93b/16, 94a/12, 99a/04
- gül-engübîn** -2-
g. 223a/04, 266a/06
- gül-i enâr** -1-

- g. 220b/05
gül-i nesrîn -1-
 g. 222b/12
gül-i Yûsuf-1-
 g. 551b/09
gülbeşeker-3-
 g. 492b/12, 50b/02, 712a/04
gülnâr -7-
 g. 100b/17, 171a/06, 183b/04, 384a/07,
 444b/03, 619a/04, 682b/14
gümiş -37-
 g. 179b/12, 200a/12, 245a/07, 288a/09,
 379b/12, 392b/19, 435a/12, 435a/17, 435a/18,
 435b/01, 48b/05, 490a/14, 493a/05, 581b/19,
 582a/01, 582a/03, 582a/04, 582a/05,
 582a/07, 582a/08, 582a/09, 589b/14, 609b/02,
 617b/12, 617b/14, 617b/18, 618a/03,
 635b/05, 702b/02, 728b/03, 728b/04, 730a/01,
 730a/02
gümiş poĥı -2-
 g. 292a/06, 292a/08
güneş tapan -1-
 g. 52a/18
günlük -42-
 g. 103a/12, 110b/09, 112a/08, 118b/12,
 121a/16, 127a/16, 130b/03, 142b/13, 149b/09,
 183b/11, 184a/07, 204b/17, 208a/07,
 210a/15, 235a/02, 269a/18, 271b/15, 300a/17,
 324a/01, 332b/03, 334a/11, 338b/18, 343b/15,
 409a/04, 445b/14, 489b/15, 50b/03,
 511b/03, 511b/06, 515a/01, 515b/04, 521a/15,
 571b/07, 573b/18, 646a/07, 664b/04,
 664b/10, 679b/10, 70a/15, 70a/16, 734b/10
güve -3-
 g. 330a/16, 423b/09, 81b/14
güy -1-
 g. 285b/11
güvegü otı -16-
 g. 117b/15, 142b/16, 185a/17, 189b/16,
 216b/06, 258a/16, 263b/01, 288a/04, 300b/12,
 308a/17, 347b/14, 403a/08, 480a/10, 62a/14,
 648b/06, 78a/12
- H, Ĥ, Ħ**
ĥabaĥ -4-
 ĥ. 243a/05, 263b/09, 297b/03, 588a/08
ĥabaĥ-ı bostâni -1-
 ĥ. 276a/02
ĥabaĥ-ı Kirmân -1-
 ĥ. 243a/16
ĥabaĥ-ı Kirmâni -1-
 ĥ. 480a/07
ĥabaĥ-ı Nabaĥi -1-
 ĥ. 243a/11
ĥabaĥ-ı reyĥâni -1-
 ĥ. 243a/18
ĥabaĥ-ı şa'teri -1-
 ĥ. 243a/16
ĥabaĥ-ı türüncâni -1-
 ĥ. 243a/15
ĥabâki -1-
 ĥ. 282b/06
ĥabaĥü'l-bakar -1-
 ĥ. 243a/12
ĥabaĥü'l-fil -1-
 ĥ. 243a/12
ĥabaĥü'l-karanful -1-
 ĥ. 243a/14
ĥabaĥü'l-kissâ -1-
 ĥ. 243a/10
ĥabaĥü'l-mâ' -1-
 ĥ. 243a/07
ĥabaĥü'r-râ'i -1-
 ĥ. 243a/13
ĥabaĥü's-şüyüh -1-
 ĥ. 243a/17
ĥabb-ı belesân -1-
 ĥ. 777a/14
ĥabb-ı bencengüşt -1-
 ĥ. 169a/16
ĥabb-ı ĥanzal -1-
 ĥ. 771a/16
ĥabb-ı kılĥıl -1-
 ĥ. 617a/11
ĥabb-ı küĥâyâ -1-
 ĥ. 304a/09
ĥabb-ı maĥleb -1-
 ĥ. 538b/18
ĥabb-ı menşem -1-
 ĥ. 240b/06
ĥabb-ı şanavber -1-
 ĥ. 241b/03
ĥabbetü'l-ĥazrâ -23-
 ĥ. 146b/13, 146b/16, 146b/19, 160a/02,
 160a/17, 200b/03, 231b/09, 240b/10, 241b/10,
 241b/11, 366b/16, 370b/08, 370b/10,
 374b/07, 395a/10, 449b/05, 463b/11, 477b/06,
 498a/16, 549a/06, 583b/13, 668a/18
ĥabbetü'l-ĥulve -1-
 ĥ. 241b/14
ĥabbetü's-sevdâ -1-
 ĥ. 241b/12
ĥabbu's-şanavber -2-
 ĥ. 222b/19, 510a/12
ĥabbü'd-düd -1-
 ĥ. 648b/08
ĥabbü'l-'arüs -2-
 ĥ. 241b/06, 635a/03
ĥabbü'l-'aziz -3-
 ĥ. 239b/08, 240a/08, 422b/06

- ḥabbü'l-‘uşfür** -1-
h. 241b/07
- ḥabbü'l-beleşân** -2-
h. 143a/05, 162a/18
- ḥabbü'l-esl** -3-
h. 241b/01, 48a/08, 652b/17
- ḥabbü'l-fakd** -1-
h. 241b/04
- ḥabbü'l-ganâ** -1-
h. 241b/09
- ḥabbü'l-gâr** -3-
h. 188a/07, 373a/17, 512a/07
- ḥabbü'l-gül** -2-
h. 485b/07, 532b/05
- ḥabbü'l-kalet** -1-
h. 240b/18
- ḥabbü'l-kar'** -23-
h. 132b/12, 135a/04, 152b/19, 157b/02, 197b/08, 207b/14, 219b/17, 230a/15, 238b/10, 255a/02, 268b/08, 326b/02, 41b/13, 443a/18, 472b/16, 498a/14, 607a/06, 648a/04, 72b/09, 737b/08, 748a/13, 760b/11, 766a/15
- ḥabbü'l-kılqıl** -1-
h. 241b/08
- ḥabbü'l-kült** -1-
h. 702a/14
- ḥabbü'l-külâ** -6-
h. 239a/11, 285a/06, 532b/10, 563b/04, 97a/11, 97a/17
- ḥabbü'l-lehv** -2-
h. 241a/19, 554a/10
- ḥabbü'l-mahleb** -1-
h. 566a/09
- ḥabbü'l-meysem** -1-
h. 240b/03
- ḥabbü'l-mülük** -3-
h. 241b/02, 241b/03, 697b/17
- ḥabbü'n-nâfûh** -3-
h. 241a/16, 344b/13, 750b/08
- ḥabbü'n-nesl** -1-
h. 169a/16
- ḥabbü'n-nîl** -3-
h. 214b/18, 238b/01, 606a/03
- ḥabbü'r-râsen** -1-
h. 241a/17
- ḥabbü'r-reşâd** -1-
h. 206b/02
- ḥabbü's-sefercel** -1-
h. 138b/12
- ḥabbü's-senâ** -1-
h. 241a/11
- ḥabbü's-sezâb** -1-
h. 241a/13
- ḥabbü's-sümne** -2-
h. 240a/11, 470a/19
- ḥabbü'z-zelem** -5-
h. 239b/07, 240a/08, 422b/05, 422b/07
- ḥabe** -1-
h. 291a/05
- ḥaben** -2-
h. 202b/03, 608a/16
- ḥabeş** -1-
h. 291a/06
- ḥabeş-i ḥadîd** -1-
h. 248b/14
- Ḥabeş sîsâmı** -1-
H. 305a/17
- ḥabişa** -2-
h. 343b/08, 349a/19
- ḥabkâla** -1-
h. 263b/09
- ḥabl-i mesâkîn** -1-, **ḥablü'l-mesâkîn** -3-
h. 607b/16, h. 243a/04, 415a/04, 672a/12
- ḥabrec** -1-
h. 242b/18
- ḥâc** -4-
h. 238a/08, 238a/10, 296a/08, 296a/09
- ḥacel** -5-
h. 252a/17, 252b/04, 252b/06, 594a/07, 782b/06
- ḥacer** -1-
h. 243b/01
- ḥacer-i 'aseli** -2-
h. 243b/15, 244a/07
- ḥacer-i 'Irâkî** -1-
h. 248a/04
- ḥacer-i A'râbî** -1-
h. 246a/09
- ḥacer-i Afriķî** -2-
h. 245a/03, 245a/08
- ḥacer-i baḥrî** -1-
h. 250a/03
- ḥacer-i bakari** -1-
h. 158a/03
- ḥacer-i Bâriķî** -1-
h. 250b/15
- ḥacer-i bülus** -1-
h. 248b/18
- ḥacer-i Ermeni** -3-
h. 239a/07, 250a/14, 671a/17
- ḥacer-i ğâğâtiş** -1-
h. 246a/12
- ḥacer-i Ḥabeş** -1-
h. 244a/17
- ḥacer-i ḥadîdî** -1-
h. 252a/15
- ḥacer-i ḥazefî** -2-
h. 246b/08, 250b/17
- ḥacer-i Hindî** -1-

h. 247a/11		hacerü'l-esdâ'	-1-
hacer-i isyüs	-1-	h. 246b/17	
h. 251b/18		hacerü'l-hammâm	-1-
hacer-i kamer	-1-; hacerü'l-kamer -1-	h. 249a/14	
h. 244b/12; h. 396b/03		hacerü'l-hayye	-1-
hacer-i kamerî	-2-	h. 247a/02	
h. 244b/13, 410b/07		hacerü'l-humâr	-2-
hacer-i kıysür	-2-	h. 250b/08, 322a/17	
h. 410a/15, 410a/16		hacerü'l-hüt	-1-
hacer-i kayşür	-2-; hacerü'l-kayşür -1-	h. 249b/18	
h. 246b/10, 591a/02; h. 251b/05		hacerü'l-isfenc	-1-
hacer-i Kıbtî	-1-	h. 246b/04	
h. 244a/08		hacerü'l-keleb	-1-
hacer-i lebenî	-4-	h. 245b/14	
h. 243b/09, 243b/16, 244a/07		hacerü'l-kezek	-1-
hacer-i merâmî	-1-	h. 247b/06	
h. 246a/02		hacerü'l-mâs	-1-
hacer-i miğnâtiş	-1-	h. 473a/17	
h. 248b/06		hacerü'l-mäsike	-1-
hacer-i Münüfî	-1-	h. 89a/15	
h. 247a/15		hacerü'l-meşâne	-1-
hacer-i müşakkağ	-1-	h. 249a/08	
h. 243b/17		hacerü'l-misenn	-1-
hacer-i şadenec	-1-	h. 251a/05	
h. 244a/07		hacerü'l-vilâdet	-1-
hacer-i şecerî	-1-	h. 89a/15	
h. 252a/14		hacerü'l-yüsr	-1-
hacer-i Yehüdî	-1-	h. 252a/11	
h. 244b/05		hacerü'n-nâr	-1-
hacer-i Yunus	-2-	h. 248a/16	
h. 248b/18, 248b/19		hacerü'n-nesl	-1-
hacer-i ziftî	-1-	h. 89a/17	
h. 334a/13		hacerü'n-nesr	-1-
hacerü'd-dem	-1-	h. 252a/09	
h. 252a/07		hacerü'r-rehâ	-1-
hacerü'd-dik	-1-	h. 250a/10	
h. 248a/11		hacerü's-semm	-1-
hacerü'l-ukâb	-1-	h. 126a/08	
h. 252a/09		hacerü's-sülvân	-2-
hacerü'l-bakar	-1-	h. 245b/09, 746a/08	
h. 249a/18		hacerü's-şerîf	-1-
hacerü'l-beht	-1-	h. 252a/01	
h. 252a/13		hadak	-2-
hacerü'l-billür	-1-	h. 254b/01	
h. 247b/04		hadec	-1-
hacerü'l-birâm	-1-	h. 254b/11	
h. 247a/19		hadekâ	-1-
hacerü'l-buḥayra	-1-	h. 447a/06	
h. 245b/03		hader	-6-
hacerü'l-büsr	-1-	h. 212a/03, 58b/19, 665a/12, 73a/04,	
h. 250b/02		766a/06	
hacerü'l-efrüc	-1-	hadîd	-3-
h. 250a/08		h. 252a/15, 253a/08, 420b/03	
hacerü'l-esâkife	-1-	hadîd-i Şinî	-4-
h. 245a/17		h. 250b/11, 322a/16, 322a/17, 481a/16	

hadîd-i zeker	-1-		
h.	253a/12		
hadîş-i nefis	-1-		
h.	505a/14		
hafakân	-2-		
h.	118a/19, 635a/13		
hâfiz-ı ecsâd	-1-;	hâfizü'l-ecsâd	-1-
h.	492a/04; h.	238a/05	
hâfiz-ı mevtâ	-1-;	hâfizü'l-mevtâ	-2-
h.	492a/04; h.	238a/04, 486b/19	
hâfir	-1-		
h.	238a/02		
hâfür	-3-		
h.	289b/02, 289b/04, 289b/07		
hâl	-1-		
h.	778a/17		
hâl-i bevvâ	-2-		
h.	591a/05, 771a/12		
halak	-1-		
h.	268a/18		
halâl	-3-		
h.	315b/02, 315b/07, 315b/18		
halam	-1-		
h.	272a/12		
halbîşâ	-1-		
h.	269a/01		
halbüb	-2-		
h.	271a/07, 308a/06		
halebî	-1-		
h.	238a/07		
haleblâb	-1-		
h.	272a/11		
halenc	-2-		
h.	314a/08, 382b/05		
halezün	-1-		
h.	271b/01		
halezün-ı kebîr	-1-		
h.	495b/19		
halfâ	-3-		
h.	268b/10, 268b/14, 53a/12		
halfe	-2-		
h.	509a/13, 518b/17		
halıkü's-şar'	-1-		
h.	238a/16		
halib	-3-		
h.	164b/12, 63b/06		
halîb	-1-		
h.	268b/06		
halibi	-2-		
h.	301a/18, 63b/07		
halidinün tûmâgâ	-1-		
h.	534b/10		
halidünyün	-1-		
h.	289a/15		
halik	-1-		
		h.	493a/04
		halinc	-2-
		h.	238a/09, 382b/04
		halķis	-1-
		h.	406a/16
		hall	-1-
		h.	311b/15
		haltiş	-2-
		h.	270b/15, 271a/02
		haltit	-9-
		h.	269a/03, 269a/08, 269a/10, 269a/11, 269b/02, 269b/06, 269b/16, 270a/10
		halük	-3-
		h.	110a/06, 71b/04, 771a/12
		halük	-2-
		h.	354b/06, 447b/14
		halümâ	-1-
		h.	495b/07
		halüsiyâ	-1-
		h.	272a/13
		hamâhân	-3-
		h.	250b/11, 252a/15, 322a/14
		hamâhim	-4-
		h.	141b/17, 276a/02, 551b/06, 551b/09
		hamâkat	-1-
		h.	514a/11
		hâmâlâ	-2-
		h.	289a/11, 699a/06
		hâmâlâvun	-4-
		h.	260b/11, 289a/08, 434b/09, 434b/10
		hâmâlâvun lüküş	-1-
		h.	289a/09
		hâmâlâvun lümis	-1-
		h.	74a/15
		hâmâlâvun mâlis	-3-
		h.	289a/10, 289a/14, 74b/12
		hâmâlâvun-ı ebyaz	-1-
		h.	601a/17
		hâmâlâvun-ı esved	-2-
		h.	189b/04, 396a/02
		hamâm	-2-
		h.	276a/12, 276a/15
		hamâm-ı berri	-1-
		h.	276a/16
		hamâm-ı ehli	-1-
		h.	276a/18
		hamâm-ı hâdi	-1-
		h.	276a/18
		hamâm-ı vaşı	-1-
		h.	276a/16
		hamâmâ	-14-
		h.	130a/11, 219b/19, 272a/14, 272a/15, 272a/18, 272b/01, 272b/13, 272b/15, 272b/17, 300b/12, 382a/07, 42a/04, 62a/07, 62a/08
		hamâmalyün	-1-

- h. 115b/14
hāmāmīlun -1-
 h. 289a/19
hāmānīṭis -2-
 h. 289b/08, 661a/14
hāmāsūkī -1-
 h. 288b/07
hāmāsūs -1-
 h. 306a/08
hāmāzāfinī -1-
 h. 289b/14
hāmāzeryūs -2-
 h. 289b/10, 662a/02
hamelū'l-ḥumā -1-
 h. 260b/07
hamḥam -1-
 h. 276a/07
hamḥam -1-
 h. 322b/07
hamir -1-
 h. 276a/05
hāmiṣe -1-
 h. 289b/12
hammām ṭaşı -1-
 h. 249a/14
hamr -39-
 h. 115b/09, 310b/05, 316b/07, 316b/08, 316b/12, 316b/14, 317a/14, 317a/15, 317a/16, 317b/17, 318a/07, 318a/10, 318a/13, 318a/14, 318a/16, 318a/17, 318a/18, 318a/19, 318b/01, 319a/07, 319a/09, 319b/04, 319b/06, 319b/14, 319b/15, 320a/13, 321a/16, 321b/18, 405b/17, 407b/03, 469a/13, 471b/15, 482a/15, 489a/13, 524a/07, 741a/19, 752a/01
hāmūn -1-
 h. 662b/18
hamyāt -1-
 h. 504b/11
hamz -3-
 h. 276a/08, 75a/11
hamzīz -2-
 h. 275b/17, 605a/09
hanābiş -1-
 h. 324b/19
hanāfis -3-
 h. 203b/17, 242a/09, 344a/18
hanāzir -65-
 h. 104b/02, 113b/02, 118a/08, 121b/05, 129a/09, 133a/15, 151b/09, 158a/11, 167b/14, 170a/19, 173b/12, 177b/12, 189a/15, 189b/03, 203a/08, 208b/03, 213a/10, 225b/17, 248b/03, 251a/14, 275a/16, 277a/02, 277a/08, 277a/17, 277b/19, 286b/02, 287b/06, 297b/04, 302b/06, 309a/02, 315a/13, 373a/03, 442a/10, 442b/09, 44b/12, 458a/13, 484b/07, 488b/06, 52b/19, 546a/13, 566b/04, 571a/19, 578a/15, 584b/02, 616a/18, 623a/19, 624b/06, 632b/16, 633a/01, 633b/01, 633b/19, 643b/01, 652b/04, 67a/19, 685a/12, 685a/13, 718a/09, 72a/13, 72a/14, 754b/12, 758a/13, 765a/02, 85b/01, 98a/02, 98a/03
hancere -1-
 h. 284b/12
handekük -2-; **handekükā** -2-; **handekükā** -7-
 h. 282a/08, 378a/01; h. 243a/08, 243a/09; h. 282a/10, 282b/15, 379a/06, 536a/11, 648b/17, 695a/09
handerilī -4-
 h. 322b/14, 775b/16, 782b/08, 783a/01
handerūs -4-
 h. 282a/08, 323a/15, 461a/14, 489b/02
handīkūn -2-
 h. 325b/05, 715a/07
hāniķu'l-kilāb -1-
 h. 288a/15
hāniķu'l-kürsinne -2-
 h. 110a/05, 71b/03
hāniķu'n-nemr -11-
 h. 105b/11, 105b/12, 142a/05, 161a/12, 163a/14, 197b/11, 287b/07, 291b/13, 312b/04, 75a/09, 92a/12
hāniķu'z-zi'b -1-
 h. 288a/11
hanşā -13-
 h. 106b/03, 137b/03, 137b/04, 323b/02, 323b/04, 472a/16, 695b/13, 75b/16, 75b/18, 75b/19, 76a/02, 76a/04
hanzal -25-
 h. 144a/05, 239a/07, 254b/11, 279a/09, 279a/11, 279a/12, 279b/10, 279b/14, 280a/01, 280a/08, 280a/19, 280b/02, 280b/08, 281a/04, 281a/08, 281a/09, 281a/10, 322a/09, 416a/09, 498a/12, 550a/09, 596b/02, 731a/17
harāṭin -1-
 h. 302a/05
haraza -4-
 h. 122b/01, 126b/06, 158a/04, 249b/03
harazatū'l-baķar -2-
 h. 158a/02, 249a/19
harazatū'l-ḥumār -1-
 h. 250b/09
harbā -1-
 h. 289a/08
harbaķ-ı emles -1-
 h. 271a/08
harbil -1-
 h. 260a/11

- harbuz** -2-
h. 147b/15, 301b/16
- harbuze** -2-
h. 147b/14, 301b/17
- harcel** -2-
h. 226a/12, 260b/07
- harcuvân** -2-
h. 226a/12, 260b/07
- hardal** -51-
h. 135a/15, 157a/09, 176a/10, 202b/05, 218a/12, 225a/16, 233b/11, 256b/04, 277a/04, 296a/17, 296a/19, 296b/02, 296b/03, 296b/06, 296b/09, 296b/11, 296b/18, 297a/05, 297a/07, 297a/09, 297a/16, 297b/06, 297b/08, 314a/16, 347b/15, 368a/01, 368a/10, 368a/11, 392a/06, 403a/07, 403a/13, 460a/14, 461a/04, 467b/09, 493b/16, 494a/06, 496b/02, 523b/02, 574b/04, 583b/02, 600b/15, 617a/02, 622a/14, 644b/07, 661a/05, 691b/17, 692a/09, 702a/08, 71b/01, 781a/04, 87b/14
- hardal-ı Fârisî** -1-
h. 258a/05
- harfuk** -1-
h. 258a/08
- hârinî** -1-
h. 468a/01
- harîre** -1-
h. 461a/18
- harît** -1-
h. 260a/04
- harqalûs** -1-
h. 772a/11
- harkî** -1-
h. 221a/06
- harm** -1-
h. 301a/17
- harmâne** -1-
h. 260a/10
- harmel** -5-
h. 254b/12, 255b/16, 452a/05, 598a/11
- harmele** -1-
h. 255b/16
- harnüb** -11-
h. 137a/15, 195a/03, 295a/11, 295a/13, 295b/02, 295b/11, 296a/12, 296a/13, 296a/14, 494b/11, 616a/03
- harnüb-ı hınzîr** -1-; **harnübü'l-hınzîr** -1-
h. 97a/10; h. 296a/16
- harnüb-ı Hindî** -1-
h. 296a/11
- harnüb-ı Mısrî** -1-
h. 296a/13
- harnüb-ı Nabaî** -1-
h. 165a/03
- harnüb-ı şaydelânî** -1-
h. 295b/07
- harnüb-ı Şamî** -3-
h. 101a/15, 295a/12, 708b/18
- harnübü's-şevk** -2-
h. 296a/12, 328a/13
- harşâ** -1-
h. 215a/15
- harşef** -14-
h. 192a/06, 229b/08, 240a/01, 240a/02, 240a/03, 258b/07, 259a/17, 260a/01, 554b/05, 648a/12, 668a/14, 683b/09, 74a/13, 74b/01
- harşef-i berri** -1-
h. 546b/15
- harşef-i bostânî** -3-
h. 192a/03, 667a/01, 668a/13
- hartâl** -1-
h. 301a/15
- harûsumûgâlî** -1-
h. 378b/13
- hârve** -1-
h. 227a/18
- haryûs** -1-
h. 301b/14
- haşâ** -1-
h. 267b/01
- haşaf** -2-
h. 149a/18, 411a/10
- haşbe** -4-
h. 404b/16, 631b/14, 768a/04, 768a/05
- hasek** -10-
h. 236a/01, 262b/04, 262b/06, 263a/01, 263a/11, 360a/14, 360a/15, 493a/16, 601b/04, 745b/10
- haseke** -2-
h. 142b/08
- hasel** -1-
h. 263a/17
- hasf** -1-
h. 229b/12
- haşîr otu** -1-
h. 165a/07
- hâsîs** -1-
h. 237b/12
- haşlâf** -1-
h. 308b/03
- hasmâ** -1-
h. 263a/19
- hâsmünyâ** -1-
h. 770b/19
- hasnâvî** -2-
h. 194a/05, 394a/11
- haşrümâ** -1-
h. 243a/19
- hass** -1-

- h. 303a/09
hassü'l-ıhmar -4-
 h. 193b/13, 304b/06, 586b/19, 772a/12
hassü'l-kelb -2-
 h. 374b/13, 683b/10
hasv -6-
 h. 122a/16, 122b/15, 157a/04, 411b/13,
 417b/17, 427b/09
hasy -1-
 h. 295a/10
hāsā -11-
 h. 178b/14, 209b/19, 236b/14, 237b/03,
 237b/11, 237b/12, 299a/12, 538a/08, 78a/16,
 79a/12, 79a/13
hasebü'l-yüsr -1-
 h. 143a/15
haşef -1-
 h. 349b/06
haşel -1-
 h. 349b/06
haşem -1-
 h. 668a/03
haşfil -1-
 h. 491b/06
haşhâş -60-
 h. 127b/01, 143b/13, 171b/03, 194b/14,
 203a/11, 230a/08, 236a/09, 293b/01, 304b/10,
 304b/14, 304b/15, 305a/14, 305a/15,
 305a/17, 305a/18, 305b/02, 305b/05, 305b/06,
 305b/08, 305b/11, 305b/12, 305b/14, 306a/04,
 306a/05, 306a/06, 306a/08, 335a/05,
 358b/19, 370b/11, 370b/12, 370b/17, 370b/19,
 388b/12, 388b/13, 395a/03, 400b/04,
 400b/05, 47a/03, 488b/03, 534b/15, 537b/02,
 675b/02, 690b/15, 700a/16, 700a/18,
 700b/02, 700b/04, 700b/05, 700b/06, 750b/10,
 763a/15, 777b/18, 82b/05, 82b/06, 82b/09,
 82b/10, 82b/17, 83a/02, 88a/13
haşhâş-ı bahri -2-
 h. 305b/13, 306a/07
haşhâş-ı bostāni -1-
 h. 305a/18
haşhâş-ı menşür -2-
 h. 305b/01, 400b/05
haşhâş-ı mukarren -3-
 h. 305b/08, 305b/12, 700b/01
haşhâş-ı zübdî -1-
 h. 306a/05
haşişe -1-
 h. 625b/03
haşîşetü'd-dâhıs -1-
 h. 264a/05
haşîşetü'd-dem -1-
 h. 484b/19
haşîşetü'd-düdiyye -1-
 h. 264b/01
haşîşetü'l-baraş -1-
 h. 264b/05
haşîşetü'l-efâ -1-
 h. 264a/19
haşîşetü'l-esed -1-
 h. 264a/13
haşîşetü'l-evrām -2-
 h. 132a/01, 264b/14
haşîşetü'l-lecât -1-
 h. 38b/08
haşîşetü'l-ma'din -1-
 h. 264b/08
haşîşetü's-sinnevr -1-
 h. 264a/14
haşîşetü's-su'âl -1-
 h. 264a/16
haşîşetü's-sultân -1-
 h. 258a/09
haşîşetü's-sülâhfat -1-
 h. 38b/09
haşîşetü'ç tihâl -1-
 h. 264a/17
haşîşetü'z-zücâc -3-
 h. 102a/01, 263b/07, 264a/02
hatmî -22-
 h. 105a/10, 224a/17, 272a/16, 290a/02,
 308b/04, 308b/08, 308b/10, 308b/18, 309b/14,
 309b/16, 309b/18, 309b/19, 310a/02,
 310a/03, 359b/06, 418a/05, 563b/05, 569b/14,
 61a/18, 768a/17, 768a/18, 781b/13
hatmî-i bostāni -1-
 h. 308b/10
hatmî-i zeker -1-
 h. 308b/10
havalân -2-
 h. 267a/15, 327a/06
havalân-ı Hindî -1-
 h. 267a/04
havcem -2-
 h. 286a/04, 766b/19
havek -2-
 h. 119b/04, 285b/19
havi' -1-
 h. 259b/19
havamâne -3-
 h. 282b/14, 286a/05, 379a/07
havmer -3-
 h. 195a/02, 286a/01, 286a/02
havuç -23-
 h. 217b/05, 218a/08, 235b/11, 261a/13,
 261a/15, 261b/01, 320a/14, 350b/01, 360b/13,
 390b/17, 395a/09, 39a/15, 521a/16, 602a/10,
 648a/03, 648a/12, 668b/06, 763a/17, 76b/16,
 79b/01, 90b/17, 90b/18, 97b/05

- hayâtü'l-mevtâ** -1-
h. 286a/06
- hayrî** -7-; **hîrî** -6-
h. 101a/08, 134b/10, 141b/18, 359b/04, 359b/06, 742b/13; h. 329a/08, 329a/09, 329a/14, 329b/04, 369a/12, 620b/11
- haysefüc** -1-
h. 329b/18
- hayye** -2-
h. 286a/08, 286a/12
- hayye-i muḳarrene** -1-
h. 465b/06
- hayyü'l-âlem** -12-
h. 107b/03, 286b/11, 287a/15, 287b/03, 46a/14, 474b/06, 501b/09, 512b/01, 661a/17, 695a/05, 70a/10
- hazâ** -3-
h. 375a/19, 375b/01, 375b/02
- hazâmî** -1-
h. 302b/09
- hazâz-ı şahr** -1-; **hazâzu's-şahr** -3-
h. 261a/08; h. 182b/14, 261a/05, 431a/13
- hazef** -1-
h. 302a/19
- hazeh** -1-
h. 308b/03
- hazenbul** -4-
h. 262a/06, 262b/03, 379a/03, 727a/16
- hazmiyân** -2-
h. 303a/07
- hazz** -4-
h. 303a/02, 303a/03, 303a/04
- hebîd** -1-
h. 771a/15
- hecîzî** -2-
h. 422b/10, 422b/17
- heft-pehlü** -1-
h. 772b/12
- helâhil** -2-
h. 107a/03, 127a/09
- helhil** -1-
h. 186a/18
- helîle** -27-; **helîlec** -2-
h. 104a/11, 140b/03, 164a/05, 168a/19, 220a/10, 398a/13, 479b/10, 479b/11, 480a/02, 506a/05, 60b/10, 699b/13, 699b/16, 734b/14, 774a/05, 774a/17, 774b/05, 774b/07, 774b/17, 775a/07, 775a/09, 775a/14, 775b/01, 775b/04, 782a/03, 81a/10, 81b/18; h. 710b/11, 774a/05
- helîle-i Kabilî** -3-; **helîlec-i Kabilî** -6-
h. 331b/02, 774b/17, 775b/06; h. 295a/17, 368b/02, 368b/11, 368b/12, 384a/18, 92b/12
- helîle-i Şinî** -2-
h. 775a/12, 775a/13
- helvâ** -11-
h. 139a/16, 294a/01, 294a/05, 294b/11, 343b/08, 349a/19, 507a/04, 523b/11, 604a/07, 678b/19, 93b/11
- helyün** -19-
h. 110a/13, 148b/02, 150a/08, 229a/11, 234a/14, 46a/03, 516a/14, 648a/12, 700a/13, 700a/14, 724b/13, 772b/13, 773a/01, 773a/07, 773a/09, 773a/13, 773a/15, 773b/19
- hercân** -2-
h. 435a/04, 691a/15
- herd** -1-
h. 534b/08
- herîse** -1-
h. 524a/14
- hernüve** -3-
h. 586a/04, 605a/12, 772a/02
- herṭumân** -7-
h. 219a/09, 301a/16, 606a/07, 772a/14, 772a/16
- heşm** -1-
h. 177a/12
- heşt-dehân** -1-
h. 772b/07
- hetk** -2-
h. 97a/04, 97a/07
- hevm-i mecûs** -1-
h. 725b/06
- heyser** -2-
h. 258b/11
- heyüfâriḳûn** -9-
h. 107b/09, 332b/07, 332b/08, 400b/08, 400b/09, 535a/12, 735b/02, 777a/12, 778a/10
- heyûkastîdâs** -3-
h. 305a/01, 683a/06, 778a/12
- heyza** -18-
h. 148b/10, 148b/11, 173b/05, 173b/06, 253a/18, 283a/08, 440b/12, 528b/08, 582a/14, 582b/03, 589a/11, 617a/15, 679a/18, 679a/19, 707b/07
- heyzümân** -1-
h. 778a/15
- hezâr-cuşân** -3-
h. 76b/04, 76b/05, 772b/05
- hezârân** -1-
h. 330a/04
- hezeyân** -1-
h. 461a/19
- hîdâ'et** -1-; **hîzâ'et** -1-
h. 254a/10; h. 261a/13
- hîlâf** -6-
h. 314b/04, 314b/09, 314b/12, 314b/15, 315a/01
- hîlâf-ı Belhî** -2-
h. 166a/04, 182b/08

- hılâl** -2-
h. 142b/10, 165b/08
- hılâl-i Me'mûnî** -2-
h. 315b/01, 51a/18
- hılfe** -4-
h. 173b/14, 173b/15, 729a/10, 729a/11
- hılît** -6-
h. 152a/03, 242a/01, 457b/08, 458a/02, 510a/05, 97b/17
- hümâr** -17-
h. 179a/01, 181b/04, 238a/03, 277b/11, 278a/04, 278a/09, 278a/13, 278a/15, 278b/02, 278b/03, 445b/01, 521a/17, 573a/02, 59b/17, 683b/06, 83b/09
- hümâr hıyârı** -1-
h. 370a/02
- hümâr-ı ehli** -1-
h. 278a/06
- hümâr-ı kabân** -1-
h. 279a/04
- hümâr-ı vahşî** -1-
h. 279a/03
- hümârü'l-beyt** -1-
h. 279a/05
- hümâş** -1-
h. 272b/19
- hümâş-ı kürüsânâ** -1-
h. 273a/04
- hümâşü'l-emîr** -1-
h. 262b/05
- hunnâ** -54-
h. 139b/11, 143b/02, 147a/18, 154a/03, 160a/18, 160b/01, 164a/04, 176a/15, 181a/07, 261a/08, 263b/16, 267a/06, 267a/15, 283b/04, 283b/10, 284a/07, 284a/09, 284a/16, 284b/05, 302b/12, 302b/13, 351a/16, 356b/18, 363b/17, 440b/11, 443b/16, 444b/17, 470a/04, 470b/15, 471a/09, 479b/16, 491b/04, 498b/01, 503a/10, 503a/15, 535b/04, 560a/02, 561b/19, 573a/05, 573a/06, 573b/13, 610b/12, 636a/18, 637b/09, 729b/11, 72b/01, 757a/17, 779b/05, 80a/19, 93a/02, 96a/05, 98a/06
- hunnâ'ü'l-güle** -1-
h. 284b/08
- hunnâ-yı Kureyş** -1-
h. 261a/07
- hunnâ-yı ma'cün** -1-
h. 284b/10
- hınça** -3-
h. 281a/15, 620a/02, 620a/03
- hınça-i Rûmiyye** -2-
h. 282a/07, 323a/15
- hünzîr** -38-
h. 120b/19, 132b/16, 167b/14, 172a/14, 172b/10, 179a/02, 180a/15, 299a/17, 308a/13, 308a/14, 324b/14, 325a/01, 325a/03, 325a/04, 325a/05, 325a/13, 345b/03, 346a/19, 346b/10, 395b/15, 405a/18, 405b/01, 485b/18, 486a/02, 486a/14, 486a/15, 565a/05, 596b/17, 644a/04, 665a/15, 671a/01, 674b/11, 674b/12, 677a/04, 680a/03, 730b/19, 731a/01, 75a/07
- hünzîrü'l-bahr** -1-
h. 345b/05
- hürbâ** -5-
h. 260b/11, 260b/16, 260b/18, 260b/19, 71b/14
- hürbağ** -24-
h. 217b/03, 221a/18, 221b/02, 228b/05, 258a/08, 280a/02, 298b/11, 299b/05, 299b/13, 299b/15, 300b/02, 300b/08, 301a/02, 301a/04, 301a/08, 390a/15, 430a/02, 443b/09, 467a/01, 530a/01, 587a/08, 608a/04, 654b/10, 732a/07
- hürbağ-ı ebyaz** -4-
h. 113b/05, 299a/04, 300a/04, 61b/09
- hürbağ-ı esved** -9-
h. 191a/05, 250a/17, 281a/14, 287b/14, 300a/01, 300a/14, 342a/14, 529b/19, 530a/02
- hürbağ-ı Hindî** -1-
h. 501a/14
- hürdün** -4-
h. 260a/12, 260a/14, 260b/03, 260b/06
- hürizmâ** -6-; **hürizma** -10-
h. 174b/10, 410a/11, 459a/05, 512a/18, 756a/09, 763a/03; h. 326b/05, 326b/06, 512a/19, 657b/01, 657b/02, 657b/04, 657b/06, 729a/06, 334a/12
- hürva'** -7-
h. 104a/06, 104a/07, 297b/16, 298a/05, 343b/18, 503a/08
- hısl** -1-
h. 263a/18
- hısrım** -3-
h. 264b/15, 264b/16, 569b/15
- hıyâr** -58-
h. 120a/07, 147b/16, 148b/02, 148b/03, 150b/01, 150b/03, 157a/03, 157a/04, 257b/09, 261b/08, 277b/05, 327a/13, 327a/15, 327a/17, 327b/03, 327b/05, 327b/12, 327b/14, 327b/16, 327b/19, 328a/01, 328a/02, 329b/04, 358a/02, 361a/06, 368b/12, 394b/12, 493b/05, 496b/10, 503a/19, 507a/01, 510b/08, 550a/14, 550a/17, 552a/16, 579b/12, 591a/18, 594a/18, 594a/19, 594b/06, 594b/10, 594b/16, 595a/11, 595a/14, 595a/18, 596b/04, 597b/07, 600a/12, 609a/12, 631b/05, 673b/09, 695a/16, 710a/08, 780a/06
- hıyârşenbe** -1-; **hıyârşenber** -11-

- h. 159b/19; h. 140b/02, 296a/11, 328a/03,
329a/05, 596b/04, 604a/13, 673a/19,
673b/06, 699b/19, 745b/04, 775a/12
- hîl-i bevvâ** -2-
h. 591a/05, 778a/17
- hîlân** -1-
h. 201b/17
- Hind ağacı** -1-
H. 772b/08
- Hind arslanı** -2-
H. 486b/09, 70b/09
- Hind böğrülcesi** -1-
H. 692a/11
- Hind funduğu** -2-
H. 586a/16, 77b/03
- Hind kemmünü** -1-
H. 62a/17
- Hind kozi** -1-
H. 235b/08
- Hind mâşı** -1-
H. 702a/14
- Hind tuzu** -6-
H. 280b/17, 297b/11, 430b/11, 502b/11,
699b/14, 699b/16
- hindebâ** -58-
h. 101a/07, 107b/02, 146a/04, 154a/09,
156a/05, 156a/11, 163b/02, 165a/06, 186a/05,
215b/12, 215b/15, 256b/04, 261b/08,
268a/16, 275b/09, 277b/04, 282b/04, 283a/13,
297a/18, 320a/16, 322b/14, 322b/16, 323a/06,
329a/02, 424b/16, 44b/18, 507a/01,
521a/10, 555b/04, 576a/09, 59a/18, 602b/05,
625a/02, 626a/15, 654a/03, 676b/13,
710a/08, 713b/05, 713b/09, 775b/10, 775b/19,
776a/01, 776a/04, 776a/09, 776a/13,
776a/14, 776a/15, 776b/02, 776b/04, 776b/05,
776b/08, 776b/10, 776b/14, 776b/16,
777a/04, 782b/19, 82a/04, 88a/14
- hindebâ-yı Belhiyye** -2-
h. 107b/02, 776b/01
- hindebâ-yı bostânî** -1-
h. 776b/10
- hindebâ-yı Şamî** -1-
h. 107b/01
- Hindî tuz** -1-
H. 741a/08
- Hindistân erigi** -1-
H. 77b/01
- Hindistân kozi** -9-; **Hindüstân kozi** -1-
H. 128a/08, 327a/03, 365a/11, 386a/18,
695b/04, 715a/16, 748b/04, 748b/18, 749a/03;
H. 235b/08
- hîr-bevvâ** -2-
h. 329b/13, 329b/18
- hîri-i berri** -1-
h. 302b/10
- hîrû'** -1-
h. 232b/10
- hîrûn** -1-
h. 778a/18
- hîsvân** -2-
h. 389a/10, 389a/11
- hîzurân** -7-
h. 329b/19, 330a/03, 330a/11, 330a/13,
330a/14, 330a/16, 330a/04
- hîzurân-ı beledî** -1-
h. 330a/02
- hubâb** -1-
h. 242a/09
- hubâhib** -1-
h. 241b/15
- hubâkî** -1-
h. 243a/08
- hubârâ** -1-
h. 242a/18
- hubayka** -2-
h. 263b/09
- hubâzâ** -9-
h. 289b/16, 289b/19, 290b/04, 290b/07,
290b/11, 397a/04, 530a/17, 725b/16, 742a/10
- hubbe** -1-
h. 198b/06
- hubbü'l-mülük** -1-
h. 599a/04
- hubûb** -1-
h. 238a/17
- hubz** -1-
h. 292a/11
- hubz-ı furunî** -1-
h. 293a/05
- hubz-ı huşkârî** -1-
h. 293b/16
- hubz-ı mellet** -1-; **hubzü'l-mellet** -1-
h. 293a/15; h. 293a/02
- hubz-ı Rümî** -1-
h. 295a/06
- hubzü'l-gurâb** -1-
h. 181b/13
- hubzü'l-kurûd** -1-
h. 295a/06
- hubzü'l-meşâyih** -2-
h. 128b/17, 295a/08
- hubzü's-sebu'** -1-
h. 260a/03
- hubzü't-ıtabak** -1-
h. 293a/04
- hufâ** -2-
h. 134a/03, 267b/07
- hüfestîdâs** -1-
h. 735b/16

ḥuff-ı ğurāb -3-; **ḥuffü'l-ġurāb** -2-

ḥ. 507a/19, 507b/04, 507b/06; ḥ. 507b/12, 766b/05

ḥuffāş -2-

ḥ. 310b/14, 501b/06

ḥūḥ -2-

ḥ. 193b/09, 326a/01

ḥulbānī -1-

ḥ. 316a/03

ḥulbe -20-

ḥ. 139b/03, 198b/09, 202a/12, 202b/11, 267b/08, 267b/11, 267b/12, 267b/15, 268a/02, 268a/04, 268a/06, 268a/09, 268a/11, 268a/17, 305a/05, 305b/10, 481b/03, 488b/04, 768a/02

ḥūlincān -14-

ḥ. 108b/08, 151a/04, 242b/16, 290b/17, 304b/09, 325b/07, 325b/18, 331b/10, 331b/19, 42a/04, 516a/08, 649b/14, 651b/16, 684a/10

ḥullur -1-

ḥ. 316a/02

ḥulud -1-

ḥ. 315a/11

ḥumār -12-

ḥ. 135b/02, 135b/04, 304a/06, 320b/15, 321a/09, 321a/11, 321a/15, 372a/18, 389a/02, 419b/07, 47a/06, 79b/18

ḥumer -2-

ḥ. 195a/02, 286a/01

ḥumeyr -1-

ḥ. 279a/08

ḥumeyrā -1-

ḥ. 495b/07

ḥummā -2-

ḥ. 111a/04, 38b/18

ḥummā-yı dā'ire-i mütetāville -2-

ḥ. 116b/09, 116b/10

ḥummā-yı dıkk -5-

ḥ. 207a/11, 208b/03, 360b/17, 675a/17

ḥummā-yı ğıbb -6-

ḥ. 111a/01, 111a/05, 149b/04, 170b/10, 685a/11

ḥummā-yı muḥrika -3-

ḥ. 149b/04, 149b/06, 707b/06

ḥummā-yı nā'ibe -3-

ḥ. 111a/01, 111a/04, 170b/11

ḥummā-yı rıb^c -23-

ḥ. 105a/18, 111a/01, 111a/07, 154b/12, 170b/07, 170b/10, 173b/05, 225b/03, 417a/13, 498b/07, 535a/11, 542b/13, 543a/07, 556b/10, 556b/15, 557a/02, 581b/01, 607b/09, 619b/17, 685a/12, 73a/18, 777b/05

ḥummā-yı yevm -3-

ḥ. 110b/17, 110b/18, 71a/12

ḥummāz -9-

ḥ. 226b/08, 274b/05, 274b/09, 275b/16, 276a/01, 461a/07, 626a/06, 695a/14, 726a/06

ḥummāz-ı berri -1-

ḥ. 134b/07

ḥummāz-ı bostānī -1-

ḥ. 274b/12

ḥummāzū'l-bakar -1-

ḥ. 274b/15

ḥummāzū'l-erneb -1-

ḥ. 275b/16

ḥummāzū's-sevākī -1-

ḥ. 274b/09

ḥumme -1-

ḥ. 714b/09

ḥummeyāt-ı muḥbika -1-

ḥ. 696b/09

ḥumre -45-

ḥ. 152a/16, 157b/11, 170b/02, 224b/04, 249b/11, 263b/15, 283b/14, 290a/13, 304b/15, 312a/09, 395b/16, 400a/09, 405a/01, 407a/05, 419b/10, 421a/19, 431a/19, 441b/09, 444a/17, 460b/03, 481b/09, 489a/01, 496b/19, 506b/04, 512b/03, 519a/19, 525a/08, 540a/09, 544a/19, 552a/14, 552a/19, 555a/05, 555a/12, 610a/17, 613a/14, 643b/14, 650b/10, 65b/04, 685a/02, 701a/01, 701a/08, 764b/04, 776a/06, 86a/17, 87a/01

ḥūn-ı siyāvşān -1-

ḥ. 327a/10

ḥunfesā -6-

ḥ. 324b/03, 324b/10, 324b/11, 324b/13, 605a/07, 767b/07

ḥunfesā-yı 'azıme -1-

ḥ. 220a/04

ḥunnāb -1-

ḥ. 560a/13

ḥunnāk -4-

ḥ. 144b/10, 153b/06, 168a/11, 534a/14

ḥunzuf -1-

ḥ. 295a/09

ḥur²-ı ḥamām -1-; **ḥur²ü'l-ḥamām** -1-

ḥ. 235a/11; ḥ. 301b/15

ḥur²-ı zafādī^c -1-

ḥ. 533a/09

ḥur²ü'l-'aşāfir -1-

ḥ. 75a/14

ḥurāc -2-

ḥ. 98a/02, 98a/04

ḥurf-ı Bābılı -1-

ḥ. 586a/03

ḥurf-ı ebyaz -2-

ḥ. 692a/13, 692a/16

ḥurfu^c -1-

ḥ. 302a/01

ḥurka -1-

- h. 301b/18
hurkat-i bevl -1-
 h. 439a/05
hurkî -1-
 h. 301b/19
hurmâ -166-
 h. 112b/10, 128b/11, 134a/02, 137a/10, 142a/09, 142a/15, 142a/16, 162b/18, 165b/06, 165b/07, 165b/08, 165b/09, 188b/08, 189b/15, 193b/01, 194a/02, 194a/03, 194a/04, 194a/05, 194a/07, 194a/08, 194a/10, 194a/11, 194a/12, 194a/17, 194b/01, 194b/02, 194b/05, 194b/09, 194b/10, 194b/12, 194b/13, 194b/15, 207a/04, 208b/19, 213b/18, 216a/17, 220b/01, 224b/06, 224b/07, 232b/15, 238b/05, 267b/15, 280b/06, 291a/15, 294a/19, 307b/15, 309b/17, 315b/02, 315b/04, 316b/13, 327a/02, 328a/07, 330b/12, 334b/10, 334b/12, 334b/13, 334b/14, 343b/07, 343b/10, 343b/11, 343b/12, 343b/13, 345a/05, 349a/13, 349a/18, 349b/03, 352a/07, 356b/07, 357a/06, 357a/08, 369b/17, 387a/11, 389a/08, 389a/10, 389a/11, 394a/03, 394a/07, 394a/08, 394a/13, 394a/16, 394b/19, 438b/01, 442b/17, 444a/04, 455a/18, 455b/15, 458a/16, 458b/07, 461b/12, 478b/17, 478b/18, 479a/04, 507a/12, 522b/19, 523a/03, 523a/07, 523a/08, 523a/12, 523a/17, 523b/06, 523b/11, 57a/17, 582b/07, 583a/08, 583a/11, 583a/15, 595a/04, 602a/03, 608b/06, 608b/09, 608b/13, 608b/16, 608b/18, 609a/02, 622a/18, 622a/19, 631b/09, 631b/12, 654b/03, 655b/09, 655b/11, 673b/10, 678b/19, 679a/03, 686b/10, 695b/03, 695b/06, 708b/18, 710b/01, 715a/16, 727a/12, 731b/14, 743b/04, 747b/07, 748b/05, 751a/09, 751b/14, 752a/08, 752a/10, 752a/11, 752a/12, 752a/13, 752a/14, 755a/15, 763a/05, 766b/09, 767b/13, 769a/10, 769b/17, 778b/01, 778b/02
hurmâne -1-
 h. 727a/16
hurrem -3-
 h. 301b/02, 301b/13, 731b/10
huruf -10-
 h. 100b/14, 125a/15, 139a/12, 205a/10, 206b/01, 256a/08, 256a/10, 291b/09, 492a/13, 71b/01
huruf-ı Bâbilî -2-
 h. 257b/11, 258a/19
huruf-ı mâ'î -1-
 h. 478b/09
huruf-ı Maşrîkî -1-
 h. 258a/12
hurufül'mâ' -1-
 h. 258b/01
hurufü's-suûh -1-
 h. 257b/10
hurüs -27-
 h. 128b/01, 133b/07, 140a/17, 222a/12, 248a/11, 308a/02, 308a/16, 336b/02, 336b/06, 336b/08, 336b/15, 337a/02, 337a/15, 337b/19, 345a/11, 346b/03, 454b/12, 486a/06, 543a/19, 564a/12, 580a/10, 640a/07, 71a/02, 71a/03, 730b/17
hurüs tâci -1-
 h. 87b/09
hurz -2-
 h. 167a/18, 75a/10
hüş -5-
 h. 134a/02, 327a/02, 327a/04, 327a/05
husâ -1-
 h. 273b/01
huşâ hazeh -1-
 h. 308b/02
huşâ'd-dîk -1-
 h. 308a/02
huşâ'l-hayvânât -1-
 h. 308a/08
huşâ'l-kelb -1-
 h. 306a/19
huşâ's-sa'leb -3-
 h. 307a/06, 307a/16, 379a/08
huşâ-yı Hürmüs -1-
 h. 308a/06
husrev-dârü -1-
 h. 304b/09
huşye-i Hürmüs -1-
 h. 271a/09
huşyetü'l-bahr -1-
 h. 308a/07
huşyü's-sa'leb -1-
 h. 220a/14
huşgencin -1-
 h. 306a/14
huşk -1-
 h. 306a/18
huşk-engübîn -1-
 h. 306a/15
huşkârî -5-
 h. 293a/08, 293b/19, 294a/02, 294a/14
huţr -1-
 h. 310a/05
huţţâf -3-
 h. 310a/08, 310a/12, 310a/17
huţţâfî -1-
 h. 289a/15
huvvârî -1-
 h. 286a/02
huvz -1-

h. 284b/16
huz'-ı zafādī' -1-; **huz'ü'z-zafādī'** -1-
 h. 519b/06; h. 519a/16
huzāz -19-
 h. 266a/07, 266a/08, 266b/13, 267a/02,
 267a/14, 327a/06, 327a/09, 434b/01, 464a/06,
 506b/06, 590b/15, 590b/17, 621a/01,
 683a/09, 695a/07, 93b/14
huzāz-ı Hindī -1-
 h. 591a/01
huzāz-ı Mekki -2-
 h. 267a/05, 534b/13
hüdbe -2-
 h. 175a/16, 279a/05
hüdhüd -6-
 h. 543a/08, 719b/10, 771a/17, 771b/10,
 771b/13, 771b/17
hülām -1-
 h. 157a/01
hülk -1-
 h. 774a/02
hürd -1-
 h. 772a/10
Hürmüs deyenegi -1-
 H. 271a/09
Hürmüs hāyesi -1-
 H. 271a/10
hüvmü'l-mecūs -1-
 h. 777a/11
hüzāl -1-
 h. 179a/09
I
iccāş -22-
 i. 106a/11, 137a/08, 168a/19, 191a/14,
 480b/10, 49b/01, 49b/03, 49b/08, 49b/11,
 49b/12, 49b/14, 49b/16, 50a/05, 50a/14,
 50a/15, 50a/17, 50b/04, 50b/09, 564b/10,
 69a/01, 774b/02
'ıdāh -2-
 'i. 541b/08, 541b/11
ıdhir -24-
 i. 183b/06, 315b/01, 352b/13, 353a/12,
 355b/03, 356b/07, 358a/18, 363a/05, 471b/17,
 51a/17, 51b/02, 51b/03, 51b/04, 528a/19,
 52a/14, 52a/16, 587a/07, 598a/10, 634a/03,
 688b/07, 736b/12, 770a/13, 772b/11, 778a/10
ıhriz -1-
 i. 51a/16
ılan -1-
 i. 715b/17
ılğun -15-
 i. 128b/13, 137a/14, 197b/04, 333a/11,
 40b/18, 414b/02, 444a/03, 455a/18, 520a/02,
 520a/17, 533a/10, 622b/06, 652b/16,

717b/16, 742b/09
'ırk -2-
 'i. 534a/17, 77a/02
'ırk-ı sūs -4-; **'ırku's-sūs** -1-
 'i. 451b/19, 459b/14, 712a/01, 745a/13; 'i.
 474b/18
'ırku'l-fälüdec -2-
 'i. 534b/01, 587a/01
'ırku'l-kāfür -2-
 'i. 413b/08, 536a/08
'ırku'n-nesā -74-
 'i. 109a/16, 111b/15, 113a/13, 130b/17,
 131a/03, 158a/09, 161a/15, 170a/17, 189a/16,
 189b/03, 205a/11, 211b/05, 216b/02,
 225b/04, 237a/12, 255a/02, 255b/09, 256b/18,
 257b/19, 258a/07, 279b/11, 279b/19, 280a/06,
 285a/04, 296b/12, 305b/18, 309a/07,
 311a/04, 361b/16, 368a/19, 368b/07, 369a/03,
 384b/10, 390a/16, 407b/04, 410b/04,
 421b/15, 432a/11, 441a/06, 442b/09, 452b/09,
 471a/01, 494a/15, 499b/07, 530a/06,
 534a/10, 53a/09, 558b/17, 559a/10, 56a/19,
 575a/10, 576b/11, 585a/17, 587b/05, 589a/18,
 596a/06, 597b/19, 607a/11, 60b/05, 616a/01,
 61b/09, 621a/06, 622b/12, 627b/19,
 640b/17, 661b/10, 698b/03, 716a/02, 72b/02,
 773a/11, 777b/06, 777b/13, 778a/03, 98a/07
'ırku't-ṭīb -1-
 'i. 413b/09
'ırşım -1-
 'i. 536a/10
ısfānāh -2-; **ısfīnāh** -1-
 i. 597a/14, 63a/08; i. 155b/14
ısfımüs -1-
 i. 227b/13
ısrğan -13-
 i. 127b/14, 175b/13, 175b/14, 263b/08,
 366b/13, 366b/14, 367b/10, 566a/19, 59b/09,
 70b/15, 717b/18, 99b/04, 99b/09
ıstma -1-
 i. 354a/04
ıspanak -1-
 i. 63a/08
ışhun -1-
 i. 388b/18
'ışk -1-
 'i. 764b/11
'ıtr-ı menşem -2-
 'i. 240b/05, 240b/10
ıtrıfıl -1-
 i. 678a/09
'ızām -1-
 'i. 542a/08
'ızāye -2-
 'i. 437b/17, 543b/05

İ, İ

i'ya -1-

i. 430b/13

ibbâr -1-

i. 45a/05

iblis tırnağı -1-

i. 77b/06

ibni 'irs -1-

i. 44b/02

ida' -1-

i. 114a/04

iderâfis -1-

i. 410a/17

idgârin -1-

i. 111b/19

idîgün -2-

i. 112b/01, 580b/03

idirfi -1-

i. 410a/17

İflâk tuzu -2-

İ. 537a/14, 716a/11

igde -4-

i. 436a/14, 477b/18, 568a/08, 94a/06

ihlilec -2-

i. 163b/05, 239a/04

'ihn -1-

i. 563b/19

ihtilâm -6-

i. 107b/18, 107b/19, 303a/19, 393a/17,

393a/18, 555b/18

ihülüs -1-

i. 303b/09

ihtinâk -7-

i. 112a/11, 118a/05, 118a/06, 131a/07,

363b/15

'ikber -1-

i. 547a/11

iki kırdaşkanı -2-; iki kırındaşkanı -5-

i. 347a/09, 594a/02; i. 114a/05,

136b/17, 141b/15, 284a/03, 327a/11

iklîl-i melik -8-; iklîlü'l-melik -2-

i. 184a/14, 186a/17, 343b/03, 428b/07,

488b/03, 631a/02, 88a/06, 88b/11; i. 86b/09,

87b/09

iklîlü'l-cebel -1-

i. 88b/12

iklîmyâ -1-

i. 730a/09

ikrâr -1-

i. 90a/03

'ikris -1-

i. 547b/05

'ikriş -1-

i. 610a/10

ilâvus -6-

i. 116a/14, 116a/15, 213b/17, 435b/18,
476b/04, 569a/08

ilb -2-

i. 515a/04, 92a/07

ilîmesâ -1-

i. 640a/02

ilîmus -1-

i. 136b/11

ilinc -1-

i. 90b/16

'ilk -5-

i. 509b/19, 510b/05, 549a/04, 549a/05,
549a/08

'ilk-i butm -1-

i. 702b/18

'ilk-i enbât -1-; 'ilkü'l-enbât -1-

i. 201b/03; i. 549a/15

'ilk-i Rüm -1-; 'ilkü'r-Rüm -2-

i. 549b/07; i. 549b/05, 735b/10

'ilk-i yâbis -1-

i. 549a/13

ilkümâ -1-

i. 303b/12

imâr nūṭālî -1-

i. 110b/02

imârü fâtyütis -1-

i. 111a/10

imârükâlis -1-

i. 111a/08

imdiryân -2-

i. 132a/02, 94b/02

imîrsin -1-

i. 64b/13

imtilâ -14-

i. 113b/11, 116a/09, 224b/18, 255a/01,
337a/14, 416a/06, 428a/10, 472b/17, 541b/16,
581a/11, 602a/08, 72b/02, 78b/19, 81a/09

imünîtis -1-

i. 111b/02

inbiyâlüs -2-

i. 171b/07

incü -13-

i. 252b/15, 42b/05, 42b/11, 446b/06,
692b/11, 692b/13, 692b/14, 693a/10, 693a/11,
693a/14, 693a/15, 693b/01

'ineb -1-

i. 552b/02

'inebü'd-dübb -2-

i. 556a/17, 556a/18

'inebü'l-hayye -1-

i. 556b/01

'inebü's-şaleb -7-

i. 176b/01, 554a/06, 554a/11, 554b/14,
555b/18, 556a/08

'inebü'z-zîb -2-

- i. 554a/08, 556a/17
inek pāpādyası -8-
 i. 215a/03, 352b/10, 51a/14, 551b/10, 68b/18, 761a/08, 79a/17, 86a/04
infāk -2-
 i. 107b/05, 107b/06
infēha -26-
 i. 104b/13, 105a/01, 105a/04, 105a/16, 105b/02, 105b/06, 105b/09, 105b/11, 105b/15, 105b/17, 105b/19, 106a/01, 106a/02, 159a/19, 202b/07, 288a/07, 336a/10, 462a/10, 58b/11, 58b/12, 59b/04
insān -1-
 i. 102b/04
intiṣāb-ı nefes -1-
 i. 161a/16
ipek -1-
 i. 42a/08
īrsā -21-
 i. 112b/06, 112b/09, 113a/01, 113a/19, 113b/04, 113b/06, 113b/16, 113b/17, 113b/18, 113b/19, 114a/02, 197b/05, 202a/16, 255b/10, 382a/12, 415b/19, 428a/04, 436b/18, 476b/16, 497b/14, 577b/14
irzūd -1-
 i. 282a/09
isfenc -1-
 i. 69b/01
isfend -1-
 i. 254b/18
isfend-i sefid -2-; **isfend-i sifid** -1-
 i. 692a/15, 692a/16; i. 71a/19
isfeyūs -1-
 i. 71a/18
isfidāb -1-
 i. 67b/18
isfidāc -26-
 i. 214b/09, 324a/18, 432a/03, 441b/08, 481b/01, 505a/04, 513b/03, 522a/17, 560b/18, 67b/13, 67b/15, 67b/17, 67b/18, 68a/01, 68a/11, 68a/14, 68b/08, 69a/06, 69a/09, 69a/10, 69a/12, 69a/13, 69a/15, 69a/19
isfidāc-ı caṣṣāṣīn -1-
 i. 214a/18
isfidācūr-raṣāṣ -1-
 i. 48b/17
isfidbāc -3-
 i. 336b/05, 580a/12, 626a/12
isfirāsīn -1-
 i. 171a/01
isfismūs -2-
 i. 119a/08, 119a/09
isfist -1-; **isfüst** -1-
 i. 581b/09; i. 70b/04
isfiyūṣ -1-
 i. 137b/13
ishāl -484-
 i. 100b/05, 101b/02, 105a/07, 105b/06, 108a/02, 114b/08, 115a/13, 119a/11, 119a/19, 121a/09, 122b/16, 137a/19, 138a/11, 139a/02, 140b/05, 140b/08, 140b/14, 145b/15, 148b/13, 152b/18, 157a/06, 157a/17, 165b/14, 169a/03, 170a/17, 172b/07, 173b/05, 174a/11, 176a/09, 177a/11, 179a/14, 182b/03, 183b/02, 183b/07, 187a/19, 191a/07, 193a/07, 193a/11, 194a/17, 194b/10, 197a/14, 197b/08, 198a/03, 202a/02, 202b/09, 205b/07, 205b/11, 210a/17, 212b/01, 220b/15, 221a/01, 221a/19, 223b/04, 224b/10, 224b/15, 225b/06, 233a/19, 234a/02, 235a/02, 235a/03, 239a/06, 239a/11, 240b/03, 242b/06, 244a/12, 253a/18, 257a/08, 257b/04, 258a/01, 266b/19, 270a/10, 270b/08, 280b/07, 280b/10, 280b/13, 281a/13, 281a/15, 281b/10, 287a/08, 287a/12, 295a/17, 295b/05, 296a/01, 298a/07, 299b/12, 299b/18, 300b/03, 301a/12, 304a/03, 304a/09, 304b/19, 305a/11, 305a/13, 306a/01, 306a/11, 309b/05, 319b/04, 320b/07, 320b/08, 321b/06, 324a/11, 326b/02, 327b/08, 327b/17, 328b/07, 328b/12, 329a/01, 329a/02, 330a/13, 333a/04, 336b/07, 337a/05, 338b/06, 339b/10, 341b/16, 346b/02, 348a/17, 348b/06, 348b/09, 349a/05, 349a/06, 349a/08, 349a/14, 349b/16, 354a/09, 355a/05, 356b/17, 357a/16, 357b/03, 363a/16, 364a/05, 364b/07, 365b/06, 367a/10, 367b/11, 368b/06, 371a/08, 375b/18, 377b/17, 378a/18, 383b/04, 384a/05, 384a/06, 384a/09, 384b/18, 385b/19, 387a/14, 387b/10, 388a/02, 389a/09, 389b/12, 390a/02, 390a/17, 390b/01, 390b/19, 391a/03, 392a/18, 394b/17, 398a/13, 398b/04, 399b/01, 399b/06, 404a/12, 411b/09, 411b/11, 411b/12, 416a/10, 41b/12, 423a/13, 424a/02, 424a/04, 428a/02, 430b/12, 431a/07, 431b/09, 433b/12, 437b/09, 439a/02, 439a/09, 439a/12, 440a/03, 440a/10, 440b/07, 440b/09, 450b/14, 451a/01, 452b/15, 453a/18, 454a/07, 454a/08, 457b/17, 458a/05, 458b/18, 459a/06, 460b/19, 461a/11, 464a/06, 464a/11, 464a/19, 464b/02, 464b/04, 464b/13, 465a/06, 468a/11, 46b/15, 470a/09, 470b/19, 471a/03, 473a/07, 474a/19, 475a/19, 476b/04, 476b/06, 477b/19, 478a/01, 47a/08, 47a/18, 480a/18, 482a/02, 482a/03, 482b/11, 484b/03, 497a/13, 497a/18, 499a/16, 501a/11, 502b/06, 504a/16, 504b/06, 505a/06, 505a/08, 506b/08, 507b/08, 50a/07, 50a/09, 50a/10, 511a/15, 512a/05, 514a/15, 518b/14, 520a/19,

- 526b/15, 530a/17, 532b/17, 533b/10,
534a/13, 534a/14, 537b/05, 539a/07, 539b/11,
541a/16, 541a/17, 541b/05, 542b/12,
544a/14, 54a/13, 557b/11, 557b/14, 559a/19,
562a/15, 562b/01, 564a/09, 567a/11,
567a/13, 56a/03, 570a/10, 571b/06, 572a/05,
572b/11, 573b/03, 576b/19, 577a/15,
581a/04, 587b/06, 588a/02, 589b/17, 592a/04,
595a/06, 596a/12, 596a/14, 596b/01,
599a/10, 600a/17, 600b/05, 601a/09, 603a/11,
603b/04, 604a/03, 604a/10, 604a/14,
604b/03, 604b/06, 604b/07, 606a/17, 608a/12,
608b/12, 608b/15, 612b/15, 613b/07,
616a/04, 617a/15, 61b/10, 61b/11, 621a/08,
621a/19, 621b/02, 624a/02, 62b/02, 62b/10,
638a/05, 640a/14, 641b/17, 642a/02,
642a/06, 642a/15, 643b/03, 643b/06, 647a/04,
647b/03, 649b/04, 653b/10, 653b/16, 654a/15,
655b/17, 656a/02, 656a/12, 659a/07,
659a/08, 659a/15, 659b/11, 65b/04, 65b/16,
661b/12, 663b/01, 666a/14, 667b/17,
669b/16, 669b/17, 671a/18, 671b/14, 671b/15,
671b/17, 673a/18, 673b/15, 673b/19,
675b/15, 676a/01, 676b/19, 677a/01, 677a/09,
677b/04, 678a/07, 678a/14, 681a/05,
684b/16, 685a/19, 689b/12, 691a/06, 695b/01,
697b/14, 698a/09, 698b/05, 698b/06,
699b/14, 700a/01, 700a/10, 701a/11, 705b/05,
705b/06, 705b/17, 707a/11, 707b/09,
708a/02, 709a/01, 709a/13, 709a/14, 709a/16,
709b/11, 709b/14, 710a/05, 710a/14,
710a/15, 710b/08, 710b/09, 710b/16, 710b/17,
711b/17, 712b/12, 713a/14, 713b/02,
714b/02, 715b/08, 715b/09, 717a/15, 717b/02,
718a/04, 718a/08, 722b/08, 726a/05,
726a/08, 727b/06, 729a/07, 729b/10, 72b/03,
72b/07, 731a/05, 731b/19, 733b/02,
735a/11, 735b/13, 737b/14, 737b/15, 737b/17,
739a/04, 739a/09, 739b/09, 740a/16,
740a/18, 740a/19, 740b/01, 740b/02, 740b/04,
740b/12, 740b/13, 741b/17, 742b/09,
746b/02, 747a/13, 747a/18, 747a/19, 749a/02,
749b/18, 751b/01, 752b/02, 752b/08,
753a/07, 756a/01, 756b/19, 763b/04, 767a/18,
767b/10, 770b/13, 770b/16, 774a/14,
774a/15, 775b/03, 777b/13, 778a/03, 778a/04,
779b/07, 781a/11, 83b/06, 84b/08, 84b/09,
84b/12, 92b/08, 93a/08, 93b/08, 95a/09
- ishâl-i ma'avi** -3-
i. 470a/09, 522b/13, 678a/07
- ishâre** -1-
i. 198b/06
- iskîl** -2-
i. 557a/08, 71b/11
- iskîlnî** -1-
i. 111b/02
- iskûlüfendiriyûn** -3-
i. 227a/12, 53b/13, 53b/15
- iskürdiyûn** -1-
i. 207b/08
- isliḥ** -1-
i. 64a/16
- ismid** -3-
i. 48b/03, 638b/08
- isrâr** -2-
i. 499a/13, 70a/07
- iştâfâlis** -1-
i. 76b/15
- iştâfidâ agribâ** -1-
i. 408b/14
- iştâflîn** -1-
i. 76b/15
- iştâm** -1-
i. 253a/12
- iştâmḥikûn** -2-
i. 348b/05, 348b/06
- iştârâtîkûs** -1-
i. 63b/04
- iştartiyûs** -2-
i. 301a/18, 301a/19
- istirhâ** -1-
i. 166a/18
- istiskâ** -74-
i. 101b/10, 158a/19, 158b/07, 158b/08,
181b/09, 217a/04, 219b/11, 220a/18, 226a/02,
226a/04, 274a/09, 281a/04, 282b/03,
283a/05, 312a/17, 312b/18, 319a/02, 324a/15,
331a/19, 350b/15, 378b/03, 383b/11, 383b/12,
401a/19, 40b/12, 410a/05, 428a/13,
434b/13, 441a/14, 441a/15, 44a/08, 457b/02,
468b/10, 476b/07, 480b/18, 512a/05,
517a/01, 51b/14, 51b/19, 524b/16, 557b/05,
559a/12, 575b/03, 57b/10, 596a/13, 596a/16,
596a/17, 613b/14, 61b/08, 644b/13, 662a/13,
662b/13, 671b/13, 677b/04, 677b/10,
698b/03, 705a/04, 705b/15, 706b/15, 707b/11,
709b/19, 721b/02, 726a/11, 74b/09,
759a/12, 75b/03, 769b/12, 775a/17, 777a/07,
80b/07, 93b/10, 99a/06
- istiskâ-yı laḥmî** -17-
i. 158a/16, 158b/01, 158b/03, 180b/08,
220a/18, 232a/19, 472b/03, 567b/10, 598b/19,
604b/07, 624a/19, 624b/03, 640b/, 684b/16,
688a/19, 751b/11
- istiskâ-yı ma'î** -1-
i. 488a/08
- istiskâ-yı ruṭûbî** -1-
i. 541a/19
- istiskâ-yı tablî** -11-
i. 217b/15, 253b/02, 270a/03, 271b/11,

317b/12, 331a/10, 346b/01, 488a/08, 538a/07,
99a/06, 99a/07

istiskā-yı zıkkī -6-

i. 158b/02, 493a/15, 567b/10, 604b/07,
89a/07, 89a/09

ışūlīs -1-

ī. 111b/08

isyūs -7-

i. 251b/18, 334a/14, 396b/07, 396b/08,
67a/06, 67a/12, 67a/13

işhīş -5-

i. 434b/11, 499a/03, 71b/16, 71b/19, 74a/13

işhīş-ı ebyaz -1-

i. 289a/10

işhīş-ı esved -1-

i. 289a/10

işrās -5-

i. 75b/15, 75b/19, 76a/01, 76a/02, 76a/04

it üzümi -1-

i. 234a/09

ivvez -1-

i. 108a/15

‘inyün -1-

‘i. 564a/02

ıyyel -12-

i. 114a/06, 114a/08, 114a/12, 114b/06,
114b/19, 115a/17, 115b/04, 115b/07, 115b/08,
115b/10

‘ızurān -3-

‘i. 420b/09, 420b/12, 564b/11

J

jīve -47-

j. 379b/11, 392b/19, 408a/03, 426b/16,
426b/17, 426b/19, 427a/01, 427a/02, 427a/08,
427a/09, 435a/10, 435a/11, 435a/13, 435a/15,
435a/16, 435a/19, 435b/02, 435b/03,
435b/04, 435b/05, 435b/07, 435b/08, 435b/09,
435b/10, 435b/11, 435b/12, 435b/13,
435b/15, 435b/17, 435b/19, 436a/02, 436a/04,
436a/06, 436a/10, 436a/11, 436a/12,
436a/13, 493a/09, 582a/08

K, K̄

ka’k -2-

k. 294a/15, 295a/06

ka’neb -2-

k. 615a/05, 615a/06

kaḅak -37-

k. 108b/10, 108b/11, 124b/16, 148b/01,
150b/03, 154a/10, 187b/09, 335a/11, 349a/14,
349a/18, 360b/14, 361a/04, 361a/08,
361a/09, 362b/01, 362b/02, 362b/03, 362b/04,
362b/05, 468a/02, 478a/08, 503a/19, 503b/01,
56b/01, 594b/17, 599b/17, 600a/07,

600a/14, 600a/19, 600b/04, 600b/06, 600b/16,
600b/19, 601a/02, 782b/13

kaḅak çekirdegi -15-

k. 157b/02, 268b/08, 398a/10, 402a/17,
402a/19, 406b/19, 41b/13, 443a/18, 458a/17,
601a/02, 638a/18, 677a/14, 718a/03, 72b/09,
74b/08

kaḅbān eṣegi -1-

k. 279a/04

kaḅec -3-

k. 252a/17, 594a/07, 594a/09

kaḅilī -1-

k. 190b/17

kaḅit -1-

k. 457a/06

kaḅlan -1-; **kaḅlan**-16-

k. 287b/08; k. 287b/09, 486b/09, 593b/02,
629a/14, 730b/08, 754b/07, 754b/08,
754b/09, 754b/14, 754b/15, 755a/01, 761b/06,
761b/13, 761b/16, 761b/17

kaḅlubāga -18-

k. 185b/19, 376a/03, 396b/14, 396b/16,
396b/17, 438a/13, 462a/08, 462a/10, 462a/15,
462a/19, 462b/01, 462b/02, 462b/04,
462b/16, 462b/18, 463a/07, 463a/09, 463a/14

kaḅlubāga otu -1-

k. 38b/09

kaḅlubāga yemişi -1-

k. 632a/17

kaḅūs -1-

k. 570b/02

kaḅab -1-

k. 611b/13

kaḅad -1-

k. 611b/12

kaḅaḅ -1-

k. 713a/02

kaḅadın barmagı -2-

k. 552b/17, 76b/11

kaḅadın tuzlugı -5-

k. 266b/03, 384b/11, 418a/16, 49a/17,
93a/14

kaḅdī -10-

k. 162a/16, 631b/07, 631b/10, 631b/13,
638b/12, 638b/14, 656b/01, 670a/09, 670a/10
K. 369b/16

kaḅdīd -3-

k. 596b/06, 596b/07, 762a/05

kaḅfher -3-; **kaḅnfher** -1-

k. 628a/12, 628a/15, 628a/17; k. 628a/16

kaḅflūt -1-

k. 616b/07

kaḅfr -10-

k. 615a/07, 615a/10, 615a/12, 615a/15,
615a/19, 615b/02, 615b/08

kafr-ı Yehüd -8-; kafrü'l-Yehüd -2-

ķ. 245b/04, 246a/16, 276a/06, 276a/07,
616b/06, 69b/11, 744a/13, 75a/04; ķ. 615a/08,
656a/15

kafr-ı Yehüdî -2-

ķ. 593a/03, 746a/01

kâfûr -50-

ķ. 120a/13, 162a/17, 186a/18, 238a/02,
242a/15, 319b/18, 369a/19, 395a/03, 405b/11,
413b/09, 455a/10, 501b/17, 503b/01,
528a/14, 536a/08, 552a/16, 571a/10, 577a/18,
593b/19, 594a/01, 622a/19, 629a/01, 629a/02,
629a/03, 629a/04, 629a/08, 629a/12,
629a/18, 629a/19, 629b/01, 629b/02, 629b/12,
629b/15, 630a/12, 630a/19, 630b/16,
631b/03, 652a/06, 713b/13, 713b/14, 713b/15,
714a/01, 733b/06, 733b/18, 745b/07,
780a/12, 84a/12, 90a/07

kâfûr-ı Kayşûrî -1-

ķ. 629a/06

kâfûr-ı Rebâhî -2-

ķ. 405b/10, 629a/06

kâfûr-ı Yehüdî -1-

ķ. 405b/07

kâfûriyye -2-

ķ. 630b/16, 86a/04

kâğûd-ı Mısrî -1-

ķ. 134a/17

kahebeler güli -1-

ķ. 768a/09

kâhrübâ -1-

ķ. 669a/10

ķâkûlî -4-

ķ. 391b/12, 591b/16, 742a/07, 742a/08

ķâkilyâ -1-

ķ. 155b/09

ķâkis -1-

ķ. 147b/16

ķâkule -10-

ķ. 329b/13, 329b/16, 495b/01, 528b/01,
531b/19, 583a/05, 591a/03, 591a/18, 591b/03,
591b/06

ķâkule-i kebîr -1-

ķ. 163b/18

ķâkule-i kebîre -1-

ķ. 772a/10

ķâkule-i şağîre -3-

ķ. 771a/12, 772a/09, 778a/18

ķâkûnec -15-

ķ. 241a/19, 554a/09, 554a/10, 554a/14,
554a/15, 554a/16, 554b/14, 554b/16, 555b/19,
622a/03, 630b/03, 125b/04, 234a/09, 235b/09

ķalağan -2-

ķ. 492b/14, 725a/12

ķâlâmîş -1-

ķ. 101a/12

ķalay -30-

ķ. 178a/11, 179b/12, 200a/12, 243b/14,
263b/15, 393a/01, 393a/03, 393a/05, 393a/06,
393b/10, 393b/13, 393b/14, 393b/17,
394a/01, 394a/02, 435a/19, 441b/08, 45a/07,
506a/10, 582a/09, 609b/02, 68a/03, 728b/02,
728b/04, 728b/06, 728b/07, 753b/04

ķalay poĥu -1-

ķ. 291b/16

ķalb -1-

ķ. 619a/18

ķalbü'n-naĥl -1-

ķ. 224b/07

ķalem -4-

ķ. 456a/09, 456a/10, 456a/11, 456b/18

ķalem-i Dimaşķî -1-

ķ. 456b/09

ķalfünÿâ -14-

ķ. 190a/10, 386a/16, 386a/17, 510b/05,
535b/09, 549a/10, 549a/14, 618a/18, 618b/02,
618b/04, 618b/05, 618b/12, 619a/05

ķalkadîs -4-

ķ. 406a/15, 406b/04, 406b/09, 619b/08

ķalkaĥ balıĥu -5-

ķ. 467b/06, 468a/16, 484a/08, 731a/04,
731a/12

ķalkanat -5-; ķalkant -7-

ķ. 406b/02, 406b/03, 406b/15, 425b/16,
425b/17; ķ. 202a/19, 269b/13, 406a/06,
619b/08, 721a/05, 721a/06, 721a/11

ķalkaĥâr -13-

ķ. 406b/02, 406b/04, 406b/05, 406b/07,
406b/10, 406b/15, 407a/03, 407a/04, 407a/11,
407b/06, 619b/08

ķalûmâÿin -1-

ķ. 619a/16

ķalye -2-

ķ. 149a/19, 403a/13

ķamâşîr -1-

ķ. 620a/04

ķamerûn -1-

ķ. 402a/13

ķamĥ -1-

ķ. 620a/02

ķamĥa -1-

ķ. 620a/03

ķamîş -32-

ķ. 186b/03, 207a/08, 207a/09, 343a/04,
377b/14, 455b/19, 52a/17, 53a/12, 609b/16,
609b/17, 609b/18, 610a/01, 610a/03,
610a/05, 610a/10, 610a/11, 610a/13, 610a/14,
610a/18, 610b/01, 610b/05, 610b/06, 610b/08,
610b/16, 611a/15, 622b/17, 625a/05,
94b/18

- kâmiḥ** -13-
k. 261b/09, 633a/14, 633b/09, 633b/10, 633b/11, 634a/12, 634a/13, 634a/15, 634a/18, 98b/05, 98b/06, 98b/10, 98b/12
- ḳaml** -1-
ḳ. 619b/15
- ḳan ağacı** -1-
ḳ. 484b/19
- ḳan otluğı** -1-
ḳ. 484b/19
- ḳanā** -2-
ḳ. 576a/08, 624a/03
- ḳanāberī** -4-; **ḳannāberā** -1-; **ḳunnāberī** -1-
ḳ. 154b/05, 154b/07, 196a/16, 485b/09; ḳ. 137a/01; ḳ. 620a/07
- ḳanābīr** -1-
ḳ. 419a/01
- ḳanbīl** -3-
ḳ. 135a/11, 623b/13, 742a/16
- ḳancıḳ** -2-
ḳ. 181b/05, 622b/10
- ḳand** -3-
ḳ. 611a/16, 626a/15, 626a/17
- ḳandıra** -1-; **ḳındıra** -2-
ḳ. 351b/05; ḳ. 215a/02, 268b/10
- ḳandūl** -2-
ḳ. 332a/01, 360a/16
- ḳāniṣa** -1-
ḳ. 592a/09
- ḳanṭā** -1-
ḳ. 275b/06
- ḳanṭüryün** -9-
ḳ. 322a/08, 384b/09, 620a/19, 620b/10, 621a/05, 621a/13, 621b/13, 621b/16, 622b/13
- ḳanṭüryün-ı raḳīḳ** -1-
ḳ. 772b/10
- ḳanṭüryün-ı şıḡar** -1-
ḳ. 61a/11
- ḳanufīhr** -1-
ḳ. 688b/04
- ḳar** -6-
ḳ. 206b/09, 206b/16, 206b/18, 207a/02, 207a/03
- ḳār** -8-
ḳ. 592b/02, 592b/12, 593a/04, 593a/05, 615a/08, 628b/16, 744a/02
- ḳar^c** -3-
ḳ. 335a/10, 599b/17, 782b/13
- ḳara ağaç** -1-
ḳ. 339a/15
- ḳara taş koñağı** -1-
ḳ. 182b/14
- ḳarabaş** -3-
ḳ. 62a/11, 634a/03, 742a/12
- ḳarāḳır** -1-
ḳ. 99a/10
- Ḳaralar baberi** -1-
Ḳ. 585b/15
- Ḳaralar sürmesi** -1-
Ḳ. 638b/08
- Ḳaralar zeyti** -2-
Ḳ. 435a/04, 691a/14
- ḳaranful** -24-
ḳ. 136a/04, 187b/12, 188a/07, 272b/18, 325b/19, 329b/18, 330b/16, 340b/08, 341a/14, 429b/15, 579a/13, 582b/13, 598a/11, 598a/12, 598a/14, 598a/16, 598b/03, 598b/04, 598b/06, 598b/09, 598b/11, 599a/02, 766a/10
- ḳaranful-i bostānī** -1-
ḳ. 579a/08
- ḳaranfuliyye** -1-
ḳ. 429b/15
- ḳarānīṭus** -4-
ḳ. 130b/16, 130b/19, 169b/15, 169b/16
- ḳarāniyā** -2-
ḳ. 601a/05, 722b/10
- ḳarāşiyā** -3-
ḳ. 599a/03, 760a/02, 760a/03
- ḳarāṭin** -1-
ḳ. 341b/18
- ḳaraz** -8-
ḳ. 296a/13, 499a/06, 509a/05, 513b/16, 521b/06, 603a/11, 722b/11, 86b/11
- ḳarbuз** -1-; **ḳarpuz** -14-
ḳ. 150b/01; ḳ. 147b/13, 147b/14, 150a/14, 150a/16, 150b/02, 361a/07, 423b/17, 493a/19, 493b/11, 643a/07, 749a/11, 75b/12, 98a/01
- ḳardālyün** -2-; **ḳardel** -2-
ḳ. 141a/09, 605a/02; ḳ. 605a/01, 141a/10
- ḳardamānā** -16-
ḳ. 100b/14, 255b/16, 330b/18, 330b/19, 428a/04, 589b/08, 597b/08, 62a/07, 648b/07, 735b/07, 735b/08, 74a/13, 778a/12, 88b/16, 88b/17
- ḳardāmün** -1-
ḳ. 597b/09
- ḳardiyün** -1-
ḳ. 650b/05
- ḳāre** -1-
ḳ. 594a/04
- ḳarefsiyā** -1-
ḳ. 606a/17
- ḳarfesyün** -1-
ḳ. 606a/17
- ḳarğa** -4-
ḳ. 390b/13, 390b/14, 568b/04, 568b/05
- ḳarğa ayağı** -2-
ḳ. 390b/08, 39b/06

kağâ düleği -3-		q. 393a/02
q. 370a/02, 595a/08, 695a/19		
kağâ edigi -1-; kağâ edüğü -1-		kaşed -1-
q. 507a/19; q. 766b/05		q. 596b/04
kağâ etmegi -1-		kaşnı -3-; kaşnı -2-
q. 181b/13		q. 152a/03, 448b/17, 458a/02; q. 269a/03, 269a/14
kağâ kılıcı -1-		kasnî -1-
q. 344b/06		k. 263b/09
kağâ yumurdası -1-		kastaran -1-
q. 626b/02		q. 607b/18
kaınca -15-		kaş'arîre -1-
q. 186a/02, 221a/14, 289b/07, 375a/08, 557b/17, 648b/04, 665a/13, 665a/14, 761a/09, 761a/14, 761a/16, 761b/03, 761b/04, 771b/16		q. 142a/13
kaız -1-		kaşim -3-
q. 99b/05		k. 157a/08, 313b/05, 631b/05
kaıkūma'mā -2-		kaşim-i Rūmî -3-
q. 420a/19, 605a/04		k. 448a/19, 449a/06, 630b/17
kaınabād -1-		katā -1-
q. 605a/10		k. 234a/12
kaınafād -1-		katād -6-
q. 605a/10		q. 191a/09, 296a/07, 594a/10, 74b/03, 762b/13
kaınıyarık -1-		kaıāh -1-
q. 137b/14		q. 614a/15
kaınıyā -1-		kaıānîkî -2-
q. 605a/05		q. 529b/08, 591b/09
kaınuva -2-		kaıāyıf -2-
q. 605a/11, 772a/02		q. 615a/02, 615a/04
kaınü'l-baıır -1-		kaıf -2-
q. 604b/18		q. 233b/08, 233b/10
kaır -1-		kaıtık -1-
q. 206b/08		q. 213b/02
kaırre -2-		kaıtır -2-
q. 39a/19, 594a/05		q. 238a/03, 573a/02
kaırre -1-		kaıtır -1-
q. 42a/09		q. 594a/02
kaırşā'anna -16-		kaıtife -1-
q. 155b/18, 333b/05, 333b/06, 379a/16, 401b/14, 438a/15, 472a/14, 499a/05, 499a/08, 601a/15, 601b/11, 601b/12, 601b/14, 601b/16, 602a/04, 64a/01		q. 314b/16
kaıtāl -5-		kaıtılı aııhî -2-
q. 391b/13, 391b/14, 391b/15, 392a/06, 392a/08		q. 307b/10, 593b/12
kaıab -1-		kaıtılı nefsihi -1-
q. 609b/16		q. 593b/15
kaıab-ı Fārisî -3-		kaıtılı'l-'alaı -1-
q. 186b/02, 377b/13, 610a/07		q. 593b/05
kaıabü's-sükker -1-		kaıtılı'l-ebîh -1-
q. 611a/09		q. 593b/07
kaıabü'z-zerire -4-		kaıtılı'l-kelb -1-
q. 52a/17, 610b/13, 611a/07, 725a/08		q. 593b/02
kaısb -5-		kaıtılı'l-kilāb -1-
q. 137a/09, 142a/14, 608b/05, 609a/02		q. 288a/15
kaıdır -1-		kaıtılı'n-naııl -1-
		q. 593b/04
		kaıtılı'n-nemr -2-
		q. 287b/07, 593b/01
		kaıtılı'r-ra'd -1-
		q. 466b/15

- ķātīlī'z-zi'b** -1-
ķ. 593b/01
- ķatrān** -41-
ķ. 171b/19, 226a/09, 238a/06, 277a/10, 284b/02, 286a/07, 300a/17, 339a/05, 409a/16, 444b/02, 486b/15, 486b/16, 486b/19, 487a/11, 487a/13, 487a/15, 487b/03, 487b/07, 487b/11, 487b/15, 487b/16, 487b/18, 487b/19, 507b/06, 510b/01, 510b/02, 510b/03, 511b/03, 513b/12, 524a/05, 524a/07, 607b/11, 60a/03, 614a/12, 618a/19, 618b/01, 646b/02, 741a/16
- ķatrān ağacı** -2-
ķ. 486b/13, 510b/01
- ķatt** -1-
ķ. 594a/16
- ķattād** -1-
ķ. 637b/13
- ķavaķ** -10-
ķ. 178a/12, 178a/13, 485a/19, 564b/14, 569a/04, 569a/05, 569a/06, 569a/13, 686b/07, 69a/01
- ķavāsūs** -3-; **ķavāsūs** -3-
ķ. 80a/02, 80a/04, 80a/05; ķ. 244b/10, 263b/18
- ķavun** -30-; **ķavuncuķ** -1-
ķ. 104a/17, 104a/18, 104a/19, 147b/13, 147b/14, 149a/03, 150a/06, 150a/07, 150a/08, 150a/10, 156b/05, 213a/06, 279a/10, 293b/13, 301b/17, 327a/16, 327b/03, 342a/16, 342a/18, 361a/07, 418b/12, 423b/17, 493a/19, 495b/03, 583a/07, 681a/03, 754b/05, 75b/12, 771a/05, 773b/15; ķ. 495b/03
- ķāvund** -1-
ķ. 593a/09
- ķavurma** -1-
ķ. 185b/09
- ķāvūs** -1-
ķ. 66b/08
- ķavut** -44-
ķ. 119b/08, 121b/06, 122b/14, 152a/14, 152b/09, 159a/11, 163a/09, 171a/19, 184b/02, 189b/02, 193a/06, 205b/10, 237a/11, 238a/01, 256b/18, 261b/06, 287a/03, 298a/15, 299a/09, 304b/14, 319b/17, 338b/05, 349b/06, 399a/01, 477a/05, 488b/12, 519a/19, 53b/04, 555a/05, 561a/03, 596a/02, 639a/10, 641a/11, 643b/12, 650b/10, 65a/06, 707a/17, 715b/03, 776a/04, 776a/06, 780b/09, 780b/13, 781b/19, 93a/06
- ķay'-i zerī'** -1-
ķ. 464a/12
- ķaya korusı** -2-
ķ. 286b/12, 393a/15
- ķayın** -5-
ķ. 484b/10, 601a/07, 60a/14, 673b/18
- ķaysı** -1-
ķ. 734b/02
- ķayla'ī** -1-
ķ. 534a/01
- ķayle** -1-
ķ. 519b/02
- ķaymak** -46-
ķ. 105a/13, 122a/04, 169b/17, 178a/07, 178a/15, 178b/12, 205a/14, 233a/06, 253b/17, 261a/04, 282a/05, 294a/04, 299b/13, 306a/06, 337b/06, 338b/09, 342b/13, 343b/14, 344a/15, 351b/12, 392b/01, 407b/18, 410b/09, 410b/11, 410b/13, 410b/18, 410b/19, 411a/07, 411a/10, 411a/16, 411a/19, 411b/06, 411b/18, 417b/17, 428b/07, 457a/12, 469b/08, 470a/16, 478a/07, 484a/04, 489a/14, 597a/16, 677b/17, 85a/12
- ķaymak hařāřı** -1-
ķ. 306a/06
- ķaysūm** -12-
ķ. 117b/04, 132a/04, 288a/05, 450a/11, 532a/13, 627b/02, 627b/03, 677b/01, 81b/16, 95a/18, 95a/19
- ķaysūr** -3-; **ķaysūr-2-**
ķ. 251b/05, 628b/10, 628b/11; ķ. 250a/08, 251b/07
- ķaz** -30-
ķ. 108a/15, 108b/02, 108b/08, 150b/03, 150b/04, 150b/05, 150b/07, 150b/12, 150b/14, 150b/18, 150b/19, 151a/01, 151a/02, 151a/06, 151a/13, 151a/19, 151b/03, 151b/05, 151b/07, 185b/15, 242b/02, 365b/07, 486a/04, 523b/05, 529a/11, 592a/12, 636b/15, 651a/03, 665a/16
- ķazā** -2-
ķ. 103b/09, 103b/10
- ķaza'** -1-
ķ. 529b/05
- ķazbānā** -1-
ķ. 255b/17
- ķazīb-i berri** -1-
ķ. 349b/07
- ķazīb-i cebeli** -1-
ķ. 349b/07
- ķazm-ı Kureyş** -5-
ķ. 196b/19, 421a/05, 510a/18, 511a/13, 611b/15
- ķebāb** -2-
ķ. 405a/11, 467a/06
- ķebābe** -12-
ķ. 241b/06, 331b/18, 414b/13, 528b/01, 531b/19, 583b/10, 587a/15, 591a/09, 606a/18, 635a/01, 635a/02
- ķebere** -33-

- k. 166a/13, 187a/03, 225b/07, 227a/14,
320a/15, 461b/11, 490b/13, 519b/14, 556b/02,
58a/05, 61a/18, 62b/15, 632a/06, 632a/07,
633a/04, 633a/15, 633a/16, 633b/08, 633b/10,
634a/11, 634a/12, 687b/10, 698a/04,
764a/12, 76b/14, 772b/16, 778a/11, 94b/03,
94b/04
- kebid** -1-
k. 636b/08
- kebişec** -4-
k. 151b/17, 485a/02, 534b/11, 634a/19
- kebüter-i beyâbân** -1-
k. 276a/16
- kebbe** -2-
k. 781b/08, 781b/09
- keçi** -69-
k. 103b/03, 156a/15, 157b/08, 172a/12,
222a/07, 222a/14, 263b/17, 306b/13, 333a/18,
341b/18, 342b/15, 346b/01, 346b/10,
346b/15, 391a/02, 392b/12, 410b/12, 424a/08,
473a/08, 485b/18, 485b/19, 486a/02, 486a/10,
513b/15, 514a/06, 514a/07, 516a/12,
521b/04, 529b/10, 55b/08, 55b/13, 56a/02,
578a/16, 596b/18, 619b/01, 623b/02, 649b/09,
670a/16, 670a/17, 670a/19, 674b/01, 674b/12,
674b/15, 676b/10, 676b/15, 677b/03,
680a/03, 680a/04, 680a/08, 680a/17, 681a/12,
681a/13, 710a/07, 710a/09, 710a/10,
715a/13, 715b/01, 715b/05, 715b/09, 716a/01,
716a/07, 716a/14, 716b/01, 716b/03,
720b/12, 729b/15, 756b/18, 81a/07
- keçi boynuzu** -22-
k. 137a/15, 165a/03, 195a/03, 200b/02,
234b/16, 241a/02, 258a/13, 295a/11, 295a/16,
328a/10, 328a/14, 334b/11, 342b/06,
477b/18, 494b/11, 499a/10, 564a/14, 616a/03,
617a/04, 627a/17, 677a/16, 764a/14
- keci** -9-
k. 264a/14, 264a/15, 345a/17, 412a/02,
412b/09, 46a/13, 654b/13
- keci kıyruğı** -2-
k. 378b/09, 725b/12
- keci otu** -1-
k. 61a/02
- kecir** -2-
k. 631b/08, 638b/12
- kefâl** -1-
k. 467b/07
- kefeke** -1-
k. 264b/09
- keff** -1-
k. 655b/06
- keff-i 'Äyiş** -2-
k. 485b/11, 76a/13
- keff-i âdem** -1-
k. 655a/01
- keff-i cezma** -1-
k. 655a/04
- keff-i Meryem** -5-
k. 485a/03, 485b/10, 655a/09, 655a/12,
76a/13
- keffü'l-'uğâb** -2-
k. 529b/07, 591b/10
- keffü'l-eczem** -1-
k. 655a/04
- keffü'l-erneb** -1-
k. 655a/08
- keffü'l-esed** -1-
k. 655a/06
- keffü'l-hirr** -1-
k. 654b/13
- keffü'l-keleb** -1-
k. 655b/05
- keffü's-sebu'** -1-
k. 654b/04
- keffü'z-zab'** -1-
k. 654b/04
- kefr** -3-
k. 615a/12, 629a/01, 629a/02
- kefrâ** -8-
k. 220b/01, 523a/03, 654b/03, 655b/08,
656a/11, 656a/13, 713a/01
- kefrü'l-Yehüd** -2-
k. 615a/08, 656a/15
- kehlâ** -1-
k. 495b/06
- kehle** -37-
k. 133b/06, 203b/02, 208a/02, 259b/13,
362b/16, 364b/17, 367a/18, 367b/02, 377a/05,
409a/11, 409a/12, 417a/08, 42b/08, 435b/16,
479b/15, 483b/13, 487a/02, 49a/05,
513b/17, 520b/05, 537a/16, 557b/17, 562b/12,
575b/01, 619b/15, 619b/16, 619b/18,
619b/19, 621b/18, 637a/17, 637a/18, 672b/19,
675b/12, 729b/01, 760b/08, 85b/14
- kehrübâ** -14-; **kihribâ** -4-
k. 284b/17, 285b/01, 321b/09, 604b/19,
669a/10, 669a/11, 669a/12, 669b/01, 669b/05,
670a/02, 731b/02, 737a/01; k. 141b/12,
472b/13, 84a/12
- kehrübâr** -1-
k. 42b/05
- keklik** -18-
k. 185b/13, 188b/13, 252a/17, 252a/18,
252b/04, 252b/06, 252b/13, 253a/05, 338a/08,
341a/16, 524a/08, 594a/08, 594a/09, 682a/12,
731a/12, 782b/06
- keklik gözi** -1-
k. 182a/01
- kelah** -1-

- k. 101b/06
kelah -3-
 k. 345b/17, 657b/15, 657b/16
kelb -40-
 k. 100a/06, 222b/05, 227a/17, 245b/15, 270b/17, 288b/02, 306b/01, 317b/07, 345a/15, 345b/18, 380b/01, 412b/09, 424a/17, 447b/03, 447b/04, 447b/06, 514b/13, 515b/19, 593b/02, 593b/12, 622b/10, 624a/10, 655b/05, 656b/13, 657a/02, 680a/05, 687a/07, 708a/01, 758a/06, 75a/07, 773a/14, 77b/01
kelb böğürtleni -2-
 k. 548b/05, 768a/15
kelbeteyn -3-
 k. 269b/15, 362a/15, 666b/01
kelbü'l-mā' -1-
 k. 627a/05
kelef -6-
 k. 121b/03, 121b/04, 128a/18, 174a/07, 39a/02, 729a/13
keler -17-
 k. 156a/01, 156a/02, 260a/12, 260a/13, 260b/11, 260b/12, 260b/13, 263a/18, 289a/09, 420a/12, 437b/18, 438a/16, 454b/05, 650a/14, 71b/14, 769a/08
kem'et -3-
 k. 582a/18, 660a/01, 660a/02
kemäderyüs -1-; **kemäzeryüs** -2-
 k. 165a/15; k. 289b/11, 662a/01
kemäfiütüs -6-
 k. 288a/06, 289b/09, 438a/10, 438a/11, 536a/14, 661a/13
kemäkän -1-
 k. 231a/18
kemälütüs -1-
 k. 165a/15
kemāşir -1-
 k. 620a/05
kemkäm -3-
 k. 515b/01, 664b/02
kemmün -59-
 k. 122a/07, 156a/04, 178b/13, 208a/08, 225a/15, 272b/19, 293b/02, 294b/15, 304a/13, 313b/03, 350b/02, 398a/17, 408a/19, 462a/16, 464a/13, 464b/15, 469a/06, 470a/18, 474b/14, 477b/13, 494a/06, 537b/02, 553b/16, 56a/15, 574a/12, 575a/10, 597a/12, 597a/13, 609a/02, 609a/04, 619b/04, 631b/05, 640a/17, 644a/13, 647b/19, 648a/04, 658b/12, 662b/18, 663a/09, 663b/04, 663b/09, 663b/15, 664a/10, 664a/11, 664a/13, 664a/15, 678a/18, 684a/10, 691b/19, 720b/15, 722a/01, 724a/14, 745b/02, 747b/17, 772b/02, 88b/16
kemmün-i berri -1-
 k. 488b/07
kemmün-i beyabānī -2-
 k. 664a/09, 664a/10
kemmün-i Ermenī -1-
 k. 664a/17
kemmün-i esved -3-
 k. 663a/06, 664a/18, 664a/19
kemmün-i Ḥabeşī -1-
 k. 664a/16
kemmün-i hulv -1-
 k. 664a/15
kemmün-i Kirmānī -10-
 k. 131b/19, 663a/08, 663b/01, 664a/10, 664b/01, 699b/13, 745b/05, 750a/19, 766a/08
kemmün-i mülüki -1-
 k. 747b/18
kemmün-i Nabaṭī -1-
 k. 663b/01
kemmün-i cevāriş -1-
 k. 582b/02
kendir -14-
 k. 520a/06, 617a/06, 61a/01, 625a/04, 625a/05, 625a/11, 625a/14, 625a/15, 625a/17, 625a/18, 625b/14, 663b/15
kene -6-
 k. 189b/19, 226a/10, 272a/12, 298a/02, 346b/11, 435b/16
kene ağacı -2-
 k. 104a/06, 515a/04
kene toḥmı -12-
 k. 281a/15, 297b/17, 334b/02, 343b/18, 344a/02, 348a/11, 363b/02, 367b/04, 503a/08, 627b/13, 677b/14
kenevir -1-
 k. 370b/02
kenger -36-
 k. 172a/15, 192a/03, 192a/04, 192a/05, 198b/10, 205a/10, 229b/09, 233b/09, 258b/08, 258b/09, 258b/10, 258b/17, 259a/02, 259a/04, 259a/07, 259a/08, 259a/09, 259a/10, 259a/11, 259a/12, 259a/15, 259a/16, 259a/17, 259b/16, 546b/16, 554b/05, 57b/08, 667a/02, 668a/13, 683b/09, 74a/13, 74b/01, 74b/04
kenger-i berri -1-
 k. 546b/15
kengerzed -5-
 k. 192a/03, 233b/08, 233b/09, 546b/13, 668a/14
kenhän -1-
 k. 668a/16
kerāş -3-
 k. 539b/19, 647a/04, 647a/11
kerävyä -16-
 k. 213a/07, 313b/03, 402b/04, 405a/09,

- 46a/12, 523b/03, 605a/10, 605a/11, 637a/05,
647b/19, 656b/12, 664a/11, 664a/17,
680b/12, 745b/02
- kerävyä-yi cebeliyye** -1-
k. 597b/11
- kerävyä-yi Färisiyye** -1-
k. 648b/06
- kerävyä-yi Rūmiyye** -1-
k. 648b/06
- kerd-māne** -1-
k. 717a/07
- kerdeme** -1-
k. 215a/14
- kerefs** -76-
k. 104a/12, 133a/09, 135a/16, 151a/05,
151a/11, 151b/13, 151b/14, 153a/14, 177b/04,
206a/12, 218a/12, 261b/16, 272b/17,
293b/14, 293b/15, 304a/08, 320a/14, 350a/18,
350b/13, 436a/08, 446a/06, 453b/14, 478b/15,
521a/10, 522b/18, 523b/03, 545b/17,
553b/18, 582b/14, 582b/16, 587a/03, 599b/04,
599b/05, 599b/07, 611a/01, 614b/10,
62b/19, 638b/14, 638b/16, 638b/17, 639a/02,
639a/06, 639a/18, 639b/10, 639b/17,
639b/19, 640a/02, 640a/09, 640a/17, 640b/
640b/01, 641a/05, 649a/18, 649b/11, 654a/01,
654b/06, 654b/07, 661b/01, 677a/19, 677b/01,
678a/17, 679a/17, 688a/12, 69a/05,
719b/01, 725a/01, 729b/11, 739b/16, 739b/17,
743a/15, 745b/05, 746b/01, 758b/18,
90b/06, 90b/16
- kerefs-i 'aẓīm** -1-
k. 640b/04
- kerefs-i bostānī** -1-
k. 664a/06
- kerefs-i cebelī** -1-
k. 109b/01
- kerefs-i mā'ī** -1-
k. 638b/16
- kerefs-i Mākedūnī** -1-
k. 640b/01
- kerefs-i Nabaṭī** -1-
k. 640b/04
- kerefs-i Rūmī** -1-
k. 227a/15
- kerefs-i ūteṣvī** -1-
k. 640b/04
- kerefs-i ṭaberī** -1-
k. 640b/09
- keremīd** -8-
k. 361b/05, 362a/13, 362a/14, 362a/17,
403b/19, 50b/11, 734a/01
- kerevān** -1-
k. 649a/09
- kerevid** -2-; **kerevit** -1-; **kirevit** -1-
k. 100b/03, 445a/05; k. 605b/15; k.
712a/01
- kerēvyā** -4-
k. 156a/04, 225a/15, 255b/16, 285b/15
- kerkā** -1-
k. 649b/15
- kerkās** -1-
k. 746b/05
- kerkāş** -1-
k. 530b/16
- kerkes** -2-
k. 252a/09, 756a/10
- kerkūhīn** -1-
k. 649a/12
- kerm** -3-
k. 107a/14, 536b/05, 641a/07
- kerm-dāne** -5-; **kerme-dāne** -1-; **kirm-dāne** -1-
k. 717a/06, 717b/01, 717b/06, 717b/14,
717b/19; k. 241a/15; k. 648b/07
- kerm-i berri** -1-
k. 107a/15
- kerm-i ebyaz** -1-
k. 107a/16
- kerm-i esved** -1-
k. 107a/18
- kerme** -2-
k. 174a/09
- kerme-i beyzā** -5-
k. 550a/13, 556b/02, 571b/14, 573a/04,
642b/14
- kerme-i sevdā** -2-
k. 572b/16, 642b/16
- kerş** -1-
k. 649a/14
- kesdāne** -9-
k. 176a/16, 234b/17, 235b/17, 480b/11,
480b/13, 480b/15, 481a/05, 511a/07
- kesel** -2-
k. 121b/12, 91a/15
- keş** -6-
k. 275b/19, 523a/03, 77a/12, 77a/13, 87b/03,
87b/06
- keşkek** -4-
k. 209a/11, 337b/06, 711a/15, 87b/05
- ketim** -4-
k. 586a/07, 637b/02, 637b/03, 637b/04
- ketre** -74-
k. 100b/14, 114b/12, 129a/18, 135/10,
141b/16, 141b/17, 157b/14, 190b/19, 221a/03,
223b/12, 271a/06, 272a/14, 284b/07,
296a/07, 300b/12, 328b/05, 331b/14, 343b/09,
349a/11, 444b/09, 445a/16, 453a/10, 458b/03,
459b/16, 471b/16, 475b/12, 488a/03,
501a/13, 505b/13, 506a/05, 509b/03, 522b/18,

530a/16, 566a/07, 570b/16, 572b/12,
577b/17, 588b/15, 591b/08, 594a/11, 622b/15,
624a/03, 62b/03, 637b/12, 637b/15,
638a/09, 653a/06, 653a/08, 658a/03, 662b/17,
664a/15, 667b/19, 671b/07, 671b/19,
673a/06, 676b/18, 677a/13, 677a/18, 690b/13,
698b/05, 717b/11, 731b/05, 739b/05,
759b/15, 762b/13, 762b/14, 762b/16, 76b/04,
781b/19, 78b/08, 79a/14, 91b/13

kettān -17-

k. 110a/02, 180b/02, 241a/03, 303a/07,
377b/08, 427a/04, 447a/08, 513a/12, 603a/01,
605b/09, 637a/09, 637a/14, 637a/15,
637a/19, 719b/03, 757a/15, 781b/03

kettān toḥmī -20-

k. 125a/05, 138b/14, 138b/15, 138b/16,
139b/15, 233a/13, 277a/16, 277b/01, 307a/17,
366a/06, 366b/08, 386b/11, 488b/04,
618b/17, 721a/08, 726a/02, 726a/12, 726b/01,
741a/09, 88a/13

kevāmīḥ -2-

k. 120a/06, 120a/07

kevārī' -1-

k. 668b/11

kevelān -8-

k. 106b/04, 165a/07, 51b/01, 51b/02,
51b/03, 64a/03, 64a/14

kevkeb-i šāmūs -1- ; **kevkeb-i šāmūs** -2-

k. 526a/11; k. 526a/08, 669a/02

kevkebū'l-arz -2-

k. 526a/07, 669a/03

kevmel -1-

k. 587b/15

kevez -1-

k. 668b/11

keydah -1-

k. 670a/09

keyl -2-

k. 66b/11

keyye -1-

k. 670a/07

kıdāḥ -1-

k. 761a/05

kıf -1-

k. 64b/13

kıhve -1-

k. 319b/06

kılcık -1-

k. 207a/13

kılı -3-; **kıly** -8-

k. 484a/06, 484a/07, 67a/10; k. 178a/11,
413a/07, 413a/13, 413a/14, 484a/08, 502b/17,
619a/05, 619a/12

kılimyā -24-

k. 199b/06, 201b/01, 245a/06, 245a/07,

245a/14, 393b/05, 404a/11, 407a/12, 410a/10,
49a/13, 505a/04, 617b/12, 617b/13, 617b/14,
618a/03, 618a/08, 618a/09, 618a/10,
618a/11, 618a/18, 67b/10

kıllıl -2-

k. 617a/05, 617a/11

kılümiş -1-

k. 111b/08

kıllur -2-

k. 264b/05, 39b/07

kıımız -2-

k. 620a/06, 677a/02

kıına -6-

k. 128a/05, 160a/19, 283b/05, 354b/15,
354b/16, 657b/15

kıınna -6-

k. 316a/03, 438a/09, 458b/05, 622b/17,
623b/03, 623b/08

kıınneb -3-

k. 481a/10, 625a/04, 625a/15

kıırf-e-i kıaranful -1-

k. 56b/11

kıırfetü'd-darşinī -1-

k. 330b/14

kıırķ ayaklı -2-

k. 454a/19, 741a/17

kıırķ yedi ayaklı -1-

k. 324a/10

kıırlağuç -13-

k. 257a/13, 289a/18, 310a/08, 310b/04,
310b/08, 310b/10, 310b/19, 311a/01, 311a/02,
485a/15, 490b/09, 498b/05

kıırlağuç otı -4-

k. 289a/15, 289a/17, 534b/07, 701a/12

kıırm -2-

k. 606a/08, 606a/09

kıırmız -6-

k. 236b/05, 350b/19, 351a/01, 602b/09,
602b/17, 602b/18

kıırmız kıırdı -1-

k. 351a/11

kıırķ -1-

k. 603b/15

kıırķās -3-

k. 134a/17, 605a/16

kıırķās-ı Mısrī -2-

k. 134a/10, 605b/05

kıısrak -1-

k. 54a/08

kııssā -2-

k. 591a/18, 594a/18

kııssā'-i Hindī -1-

k. 596b/03

kııssā'ü'l-ḥayye -1-

k. 596b/05

- kıssa'ül-hümâr** -4-; **kıssa-yı hümâr** -4-
 k. 550a/10, 550a/11, 595a/07, 644b/15; k.
 109b/02, 550a/16, 550a/17, 550a/18
- kıssa'ün-na'âm** -1-
 k. 596b/01
- kıssa-yı nazîc** -1-
 k. 147b/15
- kıst** -6-
 k. 299b/03, 677b/15, 81a/18, 81a/19, 81b/07
- kış üzümi** -3-
 k. 552b/04, 553a/16, 553a/17
- kışmış** -2-
 k. 609a/05, 751b/15
- kışr-ı selîhe** -1-
 k. 124a/04
- kıtf** -3-
 k. 155b/13, 613a/06, 689a/03
- kıtf-ı bahrî-2-**
 k. 614a/02, 689a/02
- kızıl boya ağacı** -1-
 k. 153a/18
- kızılçık** -1-
 k. 601a/05
- kibrîr** -43-
 k. 205a/03, 343a/16, 373b/01, 403b/14,
 403b/17, 404a/01, 404a/03, 406a/18, 416b/05,
 416b/06, 416b/07, 416b/16, 426b/17,
 427a/01, 427a/02, 427a/07, 427a/08, 45a/10,
 45a/11,
 45a/12, 45a/18, 45b/02, 559b/18, 559b/19,
 582a/07, 635a/15, 635a/16, 635a/18, 635a/19,
 635b/01, 635b/05, 635b/11, 635b/12,
 636a/13, 636b/05, 636b/07, 707b/12, 716b/03,
 729a/08, 75a/04, 780b/17
- kîhres** -1-
 k. 670a/08
- kihyânâ** -1-
 k. 670a/05
- kile** -1-
 k. 235a/19
- kils** -3-
 k. 188a/02, 657a/04, 763a/03
- kilz** -1-
 k. 656a/16
- kimnün** -3-
 k. 662b/18, 663a/01, 664a/18
- kîmülyâ** -9-
 k. 157b/18, 164b/15, 392b/14, 524b/02,
 628b/11, 665b/03, 669a/07, 684b/19, 748a/15
- kîr** -4-
 k. 592b/02, 628b/15, 708b/07
- kirâs** -9-
 k. 233b/17, 308a/03, 599a/03, 599a/04,
 599a/12, 599a/17, 760a/02, 760a/03
- kîrât** -73-
 k. 105a/06, 105a/17, 105b/05, 110b/09,
 120b/05, 131a/16, 148a/19, 170b/13, 171b/02,
 171b/13, 172a/01, 174a/09, 186b/19,
 204b/10, 204b/11, 221b/03, 228b/16, 235a/01,
 238b/13, 248b/08, 254a/03, 258a/04, 270a/05,
 279a/18, 279b/05, 279b/09, 316a/19,
 412a/13, 420a/08, 431a/06, 441a/02, 441b/19,
 449a/01, 44a/06, 453b/10, 504b/07,
 557b/05, 559a/16, 565b/13, 567a/13, 567a/19,
 572b/08, 577a/06, 596a/11, 596a/12,
 596a/18, 636b/06, 646b/16, 667b/18, 717a/17,
 718a/07, 745a/12, 745a/16, 745b/01,
 745b/02, 745b/03, 745b/08, 745b/09, 745b/11,
 745b/14, 74b/07, 774a/04, 780b/05,
 781a/11, 84b/07, 84b/12, 95b/10
- kireç** -18-
 k. 214a/16, 374a/14, 410a/11, 522a/17,
 551a/08, 657a/04, 657a/05, 657a/06, 657a/13,
 657a/14, 657a/15, 657a/16, 657a/19,
 657b/01, 657b/08, 657b/14
- kireççiler üstübeci** -1-
 k. 214a/19
- kirkâs** -1-
 k. 86a/03
- kirpi** -7-
 k. 375a/02, 515b/11, 515b/13, 624a/05,
 624a/07, 624b/02, 731a/12
- kîrûti** -20-
 k. 100a/13, 133a/15, 245a/15, 251a/14,
 251b/02, 252a/05, 269b/08, 427a/13, 460b/05,
 492a/15, 58a/11, 663a/14, 67b/03, 699a/16,
 704b/05, 721b/07, 98a/01, 98a/02, 98a/06
- kîrûs** -2-
 k. 628b/13, 628b/14
- kîsûs** -1-
 k. 682b/10
- kîsûsâ** -1-
 k. 43b/16
- kîsüvn** -1-
 k. 637a/06
- kışmış** -3-
 k. 408b/11, 609a/06, 654a/05
- kışnî** -1-
 k. 654a/04
- kışnîc** -25-; **kışnîc** -17-
 k. 133a/04, 151a/11, 154a/18, 177b/05,
 184b/19, 194a/01, 321b/09, 328b/09, 350a/14,
 350a/19, 419a/10, 44b/06, 464b/04, 476b/05,
 490b/03, 534b/11, 597a/11, 653a/09,
 676b/14, 677a/15, 683b/07, 684a/10, 684a/11,
 688a/13, 754b/05; k. 132b/17, 283a/13,
 284a/19, 573b/07, 579b/12, 580a/15, 580b/08,
 588a/06, 629b/19, 634b/03, 637a/05,
 650b/04, 725a/01, 735a/13, 745b/09, 765a/15,
 770a/06

kişniz -1-
k. 650b/04

kişt-ber-kişt -4-
k. 131b/15, 131b/16, 477a/03, 653a/15

koça başı -1-
k. 87a/14

koça kıızı -1-
k. 279a/06

koça yemişi -1-
k. 611b/17

koç -14-
k. 196a/09, 196a/10, 222a/01, 308a/12, 308a/15, 346b/10, 380a/17, 486a/10, 59a/09, 680a/02, 680a/08, 680b/17, 773a/15

kolaylık ağacı -1-
k. 143a/15

korı kızısı -1-
k. 260b/07

koruk -39-
k. 128b/10, 165b/09, 183b/02, 193a/06, 238b/05, 264b/16, 264b/17, 265a/02, 265a/03, 265a/04, 265a/05, 265b/06, 265b/07, 265b/18, 266a/04, 266a/05, 277b/04, 319b/09, 321a/04, 321b/14, 337b/04, 340b/01, 349a/13, 388b/04, 388b/08, 389a/10, 393a/15, 394a/09, 432a/07, 483a/04, 541a/11, 569b/15, 579b/12, 622a/18, 631b/12, 682a/16, 708b/18, 731b/14, 745a/15

kovan çiçeği -2-
k. 117b/05, 136a/12

kovan otu -6-
k. 132a/03, 132a/05, 286b/19, 353b/13, 532a/13, 95a/19

kovun -64-
k. 102a/18, 102a/19, 106b/19, 133b/09, 133b/10, 189b/05, 220a/17, 222a/10, 260a/08, 308a/14, 313a/16, 342b/15, 380b/07, 381a/02, 381a/03, 403b/04, 410b/11, 418a/05, 428a/15, 428b/01, 442b/01, 513a/01, 513a/04, 513b/10, 513b/14, 513b/19, 514a/01, 514a/04, 514a/10, 514a/17, 516a/05, 523b/05, 54b/01, 55a/06, 55b/14, 562a/16, 564b/03, 576a/15, 588b/07, 588b/16, 596b/18, 619b/02, 649b/09, 674b/03, 674b/12, 674b/14, 674b/15, 675b/16, 675b/17, 676b/12, 678b/14, 680a/17, 680b/14, 681a/12, 682a/10, 720b/12, 725a/02, 735b/04, 766b/13, 89b/09, 95b/13

koz -31-
k. 145a/12, 167a/08, 172b/14, 190b/06, 203b/03, 229b/11, 230b/04, 231b/03, 233a/03, 234a/17, 234a/18, 235b/14, 295a/13, 328a/05, 364b/10, 364b/13, 389b/05, 397a/14, 402b/10, 417b/11, 437a/19, 447a/09, 477b/06, 491a/10, 569b/07, 569b/19, 660a/16,

73b/06, 73b/09, 748b/07, 781b/01

kökçe -1-
k. 333b/11

köpek -10-
k. 181b/06, 206a/16, 278b/04, 288a/16, 298a/19, 299a/17, 346b/11, 424a/19, 438b/16, 656b/13

köpek marulı -1-
k. 374b/14

köpek şaramsağı -1-
k. 207b/09

köpek uyuzu -1-
k. 99b/09

köpük büre -1-
k. 178b/01

kör sıçan -1-
k. 315a/11

köstebek -1-
k. 315a/11

kübbeyt-i Harrân -1-
k. 573a/13

küber -1-
k. 669a/09

kuğbân -1-; **kuğubân** -1-
k. 633a/10; k. 633a/10

küfi -6-
k. 105b/19, 106a/02, 627a/18, 627a/19, 627b/02

kulâ -24-
k. 115a/07, 116b/08, 152b/14, 165a/01, 195b/02, 283b/17, 409a/14, 431b/07, 465a/04, 480b/05, 483b/05, 515b/06, 518b/11, 521a/05, 540a/18, 547b/12, 630a/07, 635a/08, 678a/11, 685b/16, 93b/15

kuľb -1-
k. 617b/02

kuľbü'n-naħl -1-
k. 224b/07

kuľlenc -112-
k. 103a/07, 116a/15, 116a/16, 140a/16, 159a/05, 172a/17, 173b/13, 173b/15, 174a/09, 179b/11, 179b/12, 192b/12, 203b/05, 208a/12, 209a/09, 209b/01, 212a/03, 213b/18, 228b/11, 234a/16, 237a/14, 255a/02, 255b/14, 257a/06, 263a/13, 272a/02, 279b/11, 281b/14, 281b/15, 294b/02, 294b/09, 298b/02, 310a/01, 325b/10, 337a/08, 337a/10, 337a/12, 337b/05, 337b/17, 337b/18, 352b/12, 355b/06, 356a/09, 364a/06, 364a/16, 366a/13, 371a/10, 380a/10, 380a/11, 380a/14, 380a/18, 384a/12, 384b/19, 403a/05, 405a/03, 420b/13, 420b/16, 433b/14, 435b/17, 435b/18, 451a/19, 456b/03, 458a/06, 460b/07, 460b/13, 465b/06, 468a/12, 476b/04, 47a/12, 503a/02, 508a/17, 508a/18,

517b/05, 523a/19, 554a/02, 558a/06, 55a/10,
562b/01, 567b/09, 569a/08, 569b/09,
574a/12, 585a/04, 592a/14, 594b/09, 597a/04,
600b/16, 614b/06, 621a/18, 626a/11,
645b/15, 647a/03, 64b/11, 658b/12, 659a/18,
673b/04, 676b/01, 679a/02, 690a/08,
698b/03, 704b/03, 707a/03, 708b/11,
718b/14, 728a/07, 771b/02, 90b/07, 90b/15
külenc-i rihî -1-
k. 294b/07
külenc-i ziblî -3-
k. 265b/10, 265b/11, 294b/07
kulkâs -4-
k. 382a/15, 615a/06, 615a/07, 616b/08
kulkul -1-
k. 57b/01
kullâm -1-
k. 591b/17
kulûmis -2-
k. 381a/09, 586a/09
kulûmus -1-
k. 176b/09
kulûmus birî -1-
k. 177a/02
külün -4-
k. 325a/12, 441a/08, 465b/06, 690a/15
külünus -1-
k. 444b/13
kum balığı-2-
k. 469a/19
kum teresi -1-
k. 154b/04
kümâ -1-
k. 303b/12
kümârûs -1-
k. 611b/18
kumîle -1-
k. 350b/15
kumlül -1-
k. 620a/08
kumrı -1-
k. 619b/10
kunbere -1-
k. 626a/09
kundus -1-
k. 627a/04
kunduz -3-
k. 228a/17, 308b/02, 308b/03
kunduz hâyesi -8-
k. 209b/12, 227a/16, 303a/08, 308a/08,
463a/04, 577b/01, 615b/18, 77b/15
kunfuz -11-
k. 515b/13, 624a/05, 624a/08, 624a/15,
624b/11, 624b/13, 624b/16, 624b/19, 625a/03

kunne -4-
k. 622b/16, 622b/17, 623a/01
kunnebit -3-
k. 626a/18, 643a/01, 648a/12
künyâ -1-
k. 627a/14
kurâd -1-
k. 272a/12
kurbâga -18-
k. 151b/17, 196a/06, 407b/10, 438a/14,
462a/18, 516a/15, 516a/16, 516a/17, 516b/01,
516b/04, 516b/07, 516b/10, 516b/11,
516b/13, 516b/15, 519a/16, 533a/09, 732a/12
kurbâga ağacı -1-
k. 485a/02
kurd -149-
k. 102b/16, 120a/04, 132b/13, 135a/05,
146b/07, 146b/08, 157a/13, 157b/02, 159b/10,
180b/19, 189a/08, 196b/13, 219b/17,
255a/02, 256b/02, 256b/08, 257a/06, 268b/08,
268b/17, 270b/01, 270b/19, 273b/16, 281b/03,
287a/09, 287b/08, 287b/09, 288a/11,
297b/03, 302a/05, 312b/01, 326b/02, 350b/19,
351a/04, 351a/11, 351b/07, 351b/16,
356b/14, 361b/12, 361b/15, 362a/02, 362a/04,
362a/05, 363a/08, 366b/10, 370a/14,
371a/08, 371a/12, 372a/14, 372a/15, 372a/16,
375a/03, 375a/09, 377a/12, 380a/01,
380a/02, 380a/06, 380a/09, 380a/12, 380a/16,
380a/17, 380a/19, 380b/01, 380b/02,
380b/04, 380b/06, 380b/07, 380b/09, 380b/11,
380b/12, 380b/15, 380b/17, 380b/18,
381a/01, 381a/04, 381a/05, 381a/06, 398a/10,
402a/17, 402b/01, 406b/19, 409a/17,
41b/13, 428a/01, 42a/08, 42a/09, 437a/14,
441a/12, 443a/18, 443b/10, 449b/18, 458a/18,
472b/16, 487a/03, 487a/17, 487b/06, 497b/05,
498a/14, 500b/17, 504a/14, 505a/13,
513b/09, 514b/05, 514b/12, 514b/13, 527b/04,
54a/17, 54a/18, 557b/19, 589a/14,
589b/02, 589b/03, 589b/07, 590b/04, 593b/02,
597b/18, 607a/07, 615b/09, 616a/12,
622a/12, 624a/02, 631a/16, 643a/17, 644a/02,
646b/03, 648a/05, 659b/14, 666a/15,
668a/03, 689b/13, 690b/07, 717b/02, 718a/03,
718a/08, 723a/07, 723b/01, 72b/09,
735a/08, 737b/08, 748a/14, 749a/02, 749b/09,
74b/08, 757b/19, 760b/11, 766a/16
kurd şoganı -1-
k. 162b/03
kurd üzümi -2-
k. 554a/08, 556a/18
kurdçuğaz -3-
k. 303a/02, 351a/02, 351a/04

ķurdeşeni -3-

ķ. 50b/14, 581a/16, 65b/05

ķurķamān -1-

ķ. 603a/07

ķurrah -1-

ķ. 606b/01

ķurretü'l-ayn -4-

ķ. 216a/09, 403b/09, 478b/15, 599b/02

ķurşun -49-

ķ. 393a/01, 393a/02, 393a/03, 393a/05, 393a/06, 393a/12, 393a/16, 393b/01, 393b/06, 393b/10, 393b/14, 393b/17, 393b/18, 394a/01, 426b/16, 435a/19, 436a/12, 45a/06, 45a/08, 45a/09, 45a/11, 45a/14, 45a/17, 45b/04, 48b/04, 48b/17, 508b/04, 528a/06, 555a/11, 609b/02, 618b/18, 67b/14, 67b/17, 67b/19, 685a/01, 68a/03, 68a/05, 68a/13, 69a/07, 69a/08, 69a/13, 702b/08, 702b/10, 702b/11, 70b/03, 728b/02

ķurşun poķı -1-

ķ. 69a/07

ķurķ -1-

ķ. 603b/08

ķurķum -9-

ķ. 119a/03, 202a/09, 401b/16, 540a/15, 603b/17, 604a/15, 604a/16, 604a/19, 604b/03

ķurķum-ı Hindî -4-

ķ. 238b/02, 239a/06, 333b/09, 606a/03

ķurķum-ı muķaşşer -1-

ķ. 585b/01

ķurķumān -1-

ķ. 606a/07

ķurūķ-ı ķabîşe -4-

ķ. 102a/07, 152b/12, 157b/15, 574b/13

ķurūķ-ı Őehdiyye -6-

ķ. 139a/09, 139a/11, 145b/05, 426b/07, 88a/17, 88a/18

ķurulķan -12-

ķ. 264a/05, 264a/09, 379b/17, 504b/16, 572a/16, 577b/19, 642b/09, 65b/07, 65b/12, 665a/19, 666a/08, 769b/09

ķürünüfus -1-

ķ. 462a/18

ķürünü's-sünbül -4-

ķ. 186a/18, 577a/16, 604b/15, 774a/05

ķüşîrā -1-

ķ. 627a/15

ķuŐ -18-

ķ. 186b/04, 227a/15, 278b/17, 322a/03, 335a/06, 372b/03, 372b/04, 372b/10, 402a/04, 416a/19, 420a/18, 606b/11, 606b/17, 607a/18, 607b/15, 644b/15, 725a/08

ķuŐ-ı 'Arabî -1-

ķ. 606b/13

ķuŐ-ı bahrî -2-

ķ. 606b/13, 750b/01

ķuŐ-ı Hindî -2-

ķ. 372b/05, 606b/15

ķuŐ-ı Őāmî -1-

ķ. 608b/04

ķusûs -2-

ķ. 607b/15, 672a/13

ķusûsā -1-

ķ. 43b/19

ķuŐ ayaķı -1-

ķ. 39b/05

ķuŐ dikenî -2-

ķ. 374b/13, 735a/19

ķuŐ etmeķi -1-

ķ. 198b/05

ķuŐ necesi -1-

ķ. 174b/14

ķuŐ üzümü -6-

ķ. 654a/06, 654a/14, 654a/16, 654a/17, 654b/02, 751b/15

ķüşād -1-

ķ. 669a/01

ķuŐār -1-

ķ. 609b/10

ķuŐür -1-

ķ. 609a/07

ķuŐlub -4-

ķ. 128b/15, 229a/14, 593b/08, 611b/16

ķuŐn -5-

ķ. 542a/05, 612a/08, 648b/16

ķuŐrub -2-

ķ. 446b/14, 446b/18

ķuŐümā -1-

ķ. 627a/09

ķuyruķ semizi -1-

ķ. 92a/01

ķuyumcılar leķāmı -1-

ķ. 683b/03

ķüzbel -1-

ķ. 668b/14

ķuzı -18-

ķ. 124a/16, 221b/18, 273b/04, 284a/13, 294a/09, 346b/05, 384a/16, 405a/10, 405b/01, 513a/09, 58b/12, 649b/08, 680b/01, 680b/05, 680b/07, 729b/13, 89b/12

ķuzı dili -10-

ķ. 274b/15, 378b/14, 437b/08, 54b/03, 676b/14, 677a/17, 684a/13, 732a/04, 737b/13, 765a/01

ķuzı ķulaķı -12-

ķ. 134b/07, 226b/09, 274b/07, 307a/09, 357b/13, 605a/08, 620b/02, 677a/16, 687a/08, 695a/14, 702a/02, 726a/06

ķühēylā -1-

ķ. 638b/02

- kühl** -6-
k. 125b/02, 173b/19, 446b/11, 457a/02, 471b/01, 638b/06
- kühl-i esved** -1-
k. 48b/03
- kühl-i Fârisî** -1-
k. 638b/11
- kühl-i İşfihânî** -2-
k. 48b/03, 638b/08
- kühl-i Süleymân** -1-
k. 638b/07
- kühlâ** -2-
k. 638b/02, 638b/03
- kühlü's-Südân** -1-
k. 638b/08
- külhân** -10-
k. 199a/11, 199a/14, 199a/17, 199a/19, 199b/03, 199b/04, 199b/05, 249a/14, 45b/01
- külye** -1-
k. 656b/02
- kümâşîr** -1-
k. 657b/17
- kümmeşrâ** -1-
k. 658a/05
- küncürd** -3-; **küncürüd** -2-
k. 223a/08, 429a/11, 500a/02; k. 349b/01, 350a/12
- kündür** -31-
k. 118b/12, 183b/11, 197b/05, 445b/15, 664b/03, 664b/05, 664b/10, 664b/18, 664b/19, 665a/01, 665a/02, 665a/07, 665b/17, 666a/09, 666a/15, 666a/16, 666a/17, 666a/18, 666a/19, 666b/01, 666b/02, 666b/05, 666b/07, 666b/09, 666b/12, 666b/14, 668b/08, 668b/10, 675a/19, 679b/09
- kündürî** -1-
k. 668b/06
- kündüs** -11-
k. 155a/10, 155a/11, 300a/15, 450a/07, 450a/08, 563b/11, 567b/18, 575b/15, 627a/04, 634b/14, 666b/17
- kündüs-i şaberî** -1-
k. 666b/15
- kündüsü'd-devâb** -1-
k. 450a/06
- küneyfeşe** -1-
k. 719b/18
- Kürdler buhûrî** -1-
K. 107a/06
- kürkend** -1-
k. 649a/06
- kürküm** -4-
k. 534b/08, 648b/09, 768b/08, 772a/10
- kürkümân** -1-
k. 648b/17
- kürnüb** -2-
k. 642b/17, 642b/18
- kürnübü'l-mâ'** -1-
k. 763a/11
- kürrâş** -2-
k. 524a/18, 645a/11
- kürrâş-ı mâ'ide** -1-; **kürrâşü'l-mâ'ide** -1-
k. 603b/16; k. 645a/13
- kürrâş-ı Nabaîî** -1-
k. 645b/19
- kürrâş-ı Şamî** -1-
k. 645a/15
- kürrâşü'l-bakl** -1-
k. 645a/13
- kürsüf** -1-
k. 648b/16
- kürüş** -1-
k. 649a/14
- kürüsne** -2-
k. 647a/12, 654a/05
- küşel** -1-
k. 637b/10
- küşeylâ** -4-
k. 652b/17, 653a/06, 653a/07, 653a/08
- küşeyrâ** -4-
k. 272a/14, 444b/09, 594a/11, 637b/11
- küş** -3-
k. 654b/02, 713a/01
- küşüş** -15-
k. 275b/16, 329a/04, 383b/18, 419a/18, 555b/04, 633a/12, 633b/09, 653b/03, 653b/12, 653b/19, 654a/02, 654a/03, 713b/13, 776a/18, 98b/05
- küzâz** -27-
k. 105b/18, 119a/09, 131a/04, 227b/14, 248b/12, 277b/15, 277b/16, 307a/14, 307a/15, 367b/17, 416a/10, 462b/18, 531a/16, 551b/14, 551b/17, 588a/16, 621b/01, 623b/01, 81a/15, 81a/16, 87a/19, 87b/01, 87b/02
- küzbere** -16-
k. 150b/17, 194a/01, 283a/13, 650b/04, 651a/07, 651b/06, 651b/19, 652a/03, 652a/04, 652a/06, 652a/07, 652a/08, 652b/05, 652b/15, 683b/07, 86a/08
- küzbere-i yâbise** -1-
k. 321b/09
- küzberetü'l-bî'r** -3-
k. 132b/17, 133a/05, 652b/05
- küzberetü's-şaleb** -2-
k. 106b/01, 652a/12
- küzvân** -1-
k. 652b/06

L**lâ'ıye** -5-

l. 272a/11, 671b/07, 96a/06, 96a/07, 96a/09

lâciverd -1-; **lâziverd** -5-

l. 250a/17;l. 671a/08, 671a/10, 671a/15,

671b/04

lâden -15-l. 117a/07, 133b/03, 207a/07, 361a/18,
361b/02, 550b/08, 551a/08, 670a/14, 670a/15,
670b/02, 670b/03, 670b/04, 670b/11,

671a/05, 723b/11

lâğisrûs -1-

l. 58b/05

lâğisrûs telâsyûs -1-

l. 59b/08

lâğüşer -2-

l. 391b/03, 391b/04

laḥana -38-l. 154b/15, 155b/15, 159b/01, 176b/12,
297b/04, 321a/09, 326b/03, 337a/09, 534a/04,
616b/18, 620b/03, 626a/18, 626b/07,
626b/18, 640b/13, 642b/17, 642b/18, 643a/14,
643a/16, 643a/19, 643b/03, 643b/04, 643b/11,
644a/02, 644a/03, 644a/10, 644a/12,
644a/14, 644b/08, 644b/09, 644b/10, 644b/12,
644b/17, 645a/07, 645a/10, 648a/12,
97a/14**laḥm** -1-

l. 679b/11

laḥnis -1-

l. 683b/12

laḥlak -3-

l. 688a/01, 688a/03, 730b/18

laḥve -34-l. 147a/10, 166a/18, 173b/07, 173b/10,
233a/17, 280a/04, 342a/11, 359b/16, 361b/15,
364b/11, 367a/02, 367b/06, 367b/16,
368a/17, 369a/04, 374a/04, 460b/10, 482a/04,
498a/09, 518a/14, 518a/16, 538a/12, 541a/19,
551b/13, 551b/16, 566a/01, 650a/10,
650a/18, 650a/19, 650b/01, 721b/14, 745a/09,
747a/17**lâlâ** -1-

l. 672a/01

lâle -3-

l. 111a/08, 111a/13, 344b/05

lâmî -1-

l. 672a/04

laşaf -2-

l. 687b/09, 76b/14

laşif -1-

l. 259a/18

laşik -1-

l. 54b/02

lâvun -1-

l. 110a/08

lâzıme -1-

l. 149b/07

lâziverdiyye -1-

l. 502a/11

lebaḥ -2-

l. 223b/19, 673b/08

leben -5-l. 620a/07, 674a/01, 679b/11, 715a/05,
721a/01**lebenî** -1-

l. 679b/07

lebenü'r-rimâk -1-

l. 677a/02

lebenü's-sevdâ -1-

l. 679b/02

leblâb -3-

l. 507b/17, 607b/17, 672a/11

leblebi -2-

l. 273b/06, 90b/01

leḥâ'ü'l-gül -1-

l. 683a/19

leḥâm -1-

l. 683b/04

leḥâmu'ş-şâga -1-

l. 683b/03

leḥâmü'z-zehab -2-

l. 683b/02, 684a/03

leḥîs -1-

l. 447a/07

lemlem -1-

l. 689a/02

les'a -1-

l. 109a/10

levz -2-

l. 689a/06, 689a/07

levzîneç -1-

l. 597b/07

levzü'l-Berber -1-

l. 691a/07

leylek -2-

l. 185b/19, 688a/01

libâ -4-

l. 194b/06, 678b/14, 679a/01, 679b/10

librûs -1-

l. 64a/18

lîf -1-

l. 695b/02

lîfiyye -1-

l. 695a/15

lift -1-

l. 687b/16

lift-i tulayṭalî -1-

l. 496a/11

lîfü'l-baḥr -1-

- l. 695b/11
lihişis -1-
 l. 689a/04
lihyani -1-
 l. 683b/08
lihyetü'l-ḥımār -2-
 l. 132b/16, 683b/06
lihyetü't-teys -10-
 l. 214b/10, 220b/18, 682b/04, 682b/06,
 682b/11, 683a/08, 778a/13, 778a/14, 778a/15,
 84a/11
liḳāḥ -1-
 l. 226a/03
liḳaştaḳün -1-
 l. 630b/18
liḳıs -2-
 l. 153b/12
līmün -12-
 l. 389b/02, 483a/04, 535a/03, 630b/02,
 696a/06, 696a/09, 697a/17, 697b/01, 697b/02,
 697b/03, 697b/07, 772b/03
līmün-ı Cini -1-
 l. 697b/02
līmüniyün -1-
 l. 695a/12
līnifer -2-
 l. 697b/11, 763a/10
lisān -2-
 l. 684a/06, 687a/11
lisān-ı sevr -1-; **lisānü's-sevr** -14-
 l. 686a/02; l. 169a/04, 181b/11, 276a/08,
 322b/12, 632a/03, 638b/02, 685b/05, 687a/12,
 687a/19, 687b/03, 713a/15, 713a/18, 713b/01,
 738a/18
lisānü'l-uşfür -3-
 l. 175b/18, 182a/16, 686b/05
lisānü'l-baḥr -3-
 l. 348a/09, 478a/14, 687b/06
lisānü'l-feres -1-
 l. 108b/19
lisānü'l-ḥamel -26-
 l. 136b/12, 155a/04, 270b/05, 274b/14,
 298b/12, 301b/14, 400a/06, 437b/07, 506a/15,
 506b/03, 526a/14, 538b/05, 54b/19, 555b/11,
 622b/03, 651a/09, 684a/12, 684b/03,
 687a/08, 687a/09, 69a/18, 713a/19, 713b/02,
 732a/03, 737b/13, 87b/19
lisānü'l-ıbl -2-
 l. 686a/05, 91b/17
lisānü'l-keleb -1-
 l. 687a/07
lisānü's-sebu' -1-
 l. 687a/06
lisānü'z-zı'b -1-
 l. 155a/04
lişergus -14-
 l. 130b/16, 130b/18, 145a/04, 169b/15,
 169b/16, 227b/09, 227b/11, 247a/09, 296b/09,
 299a/06, 626a/07, 626a/08
lişvā -1-
 l. 144b/15
lizāku'l-ḥacer -1-
 l. 684a/05
lizāku'r-ruḥām -1-
 l. 684a/04
lizāku'z-zehēb -3-
 l. 684a/02, 684a/04, 72a/02
lu'be -1-
 l. 687b/15
lu'be-i Berberiyye -2-
 l. 546b/17, 687b/11
lūbiyā -2-
 l. 338a/16, 691a/15
lūbiyā-yı Hindiyye -1-
 l. 692a/10
lūf -9-
 l. 111b/03, 111b/04, 693b/04, 693b/10,
 693b/12, 693b/18, 694a/11, 694a/14, 694b/11
lūf-ı ca'd -2-
 l. 590b/12, 693b/10
lūf-ı ḥayye -1-
 l. 693b/06
lūf-ı şaḡır -1-
 l. 693b/12
lūf-ı sebit -1-
 l. 693b/05
lūfā -1-
 l. 695a/05
luffāḥ -15-
 l. 150a/09, 233a/11, 438b/07, 668b/19,
 687b/18, 738a/15, 779b/16, 780a/06, 780a/13,
 780a/19, 780b/01, 780b/17, 780b/18,
 781a/05, 84a/09
lūfyün -1-
 l. 695a/07
lūḳās -1-
 l. 692a/12
lūḳümā -1-
 l. 72a/18
lūkyün -1-
 l. 266a/08
lūsımāhyūs -2-
 l. 447a/08, 692a/18
lūtıs -1-
 l. 282b/17
lūtıs -2-
 l. 282a/10, 695a/08
lūtıs aḡriyūs -1-
 l. 282b/08
lü'lü' -1-

- l. 692b/11
lübân -4-
 l. 142b/13, 142b/14, 664b/04, 679b/08
lökk -9-
 l. 628a/14, 688a/14, 688b/04, 688b/05,
 688b/12, 688b/13, 688b/16, 742a/15, 75a/16

M

- mā'** -1-
 m. 703b/11
mā'-i 'asel -63-; **mā'ül-'asel** -7-
 m. 113a/04, 138b/10, 140a/05, 140a/15,
 171b/03, 172a/11, 172b/08, 173a/06, 199a/08,
 201a/06, 206a/06, 211a/13, 221b/02, 221b/04,
 240b/02, 248b/09, 267b/18, 282a/06, 285b/17,
 304b/01, 305b/07, 306a/01, 306a/10, 334b/07,
 345a/07, 39a/07, 409a/06, 44a/10, 476b/06,
 479b/03, 483b/07, 488a/19, 50a/18, 511b/14,
 567a/12, 570b/02, 572b/11, 572b/13, 574b/08,
 607a/09, 60a/03, 613b/01, 613b/08, 614a/10,
 628b/04, 62b/05, 646a/06, 675b/11, 679a/17,
 679a/19, 689b/19, 68b/17, 69a/03, 708b/17,
 709a/06, 715a/08, 715a/10, 739a/05, 743b/18,
 758a/07, 761a/03, 777b/06, 780b/04; m.
 109b/05, 123b/12, 570a/08, 587b/04, 715a/06,
 95b/06
mā'-i bertā' -1-
 m. 714a/03
mā'-i karātin -6-; **mā'ül-karātin** -1-
 m. 177b/10, 344b/16, 390a/15, 409a/09,
 587b/07; m. 715a/06
mā'-i kerīm -1-
 m. 714a/09
mā'-i küşüs -1-
 m. 713b/12
mā'-i lisānül-hamel -1-
 m. 713a/15
mā'-i verd -2-
 m. 563a/08, 627a/14
mā'ül-cübn -2-
 m. 709b/09, 709b/10
mā'ül-hıııaf -2-
 m. 123a/06, 712b/12
mā'ül-hindebā -1-
 m. 713b/04
mā'ül-humme -1-
 m. 714b/09
mā'ül-kadağ -2-
 m. 713a/02, 750a/06
mā'ül-kāfür -1-
 m. 713b/13
mā'ül-küş -1-
 m. 713a/01
mā'ül-lağım -1-
 m. 710b/17
mā'ül-uşul -2-
 m. 383b/17, 622b/13
mā'ül-verd -1-
 m. 712a/05
mā'ür-remād -1-
 m. 714a/10
mā'ür-rummāneyn -2-
 m. 124b/05, 124b/06
mā'üş-şair -1-
 m. 711a/11
ma'cün-ı necāđ -1-
 m. 482a/05
ma'din otluğı -1-
 m. 264b/08
ma'idenüs -4-
 m. 40a/16, 631a/12, 739b/16
ma'idenüvāz -1-
 m. 739b/16
mā'iz -1-
 m. 715a/13
ma'şara -1-
 m. 593a/12
mağafır -3-
 m. 738a/06, 738a/07, 742a/17
māğalyün -2-
 m. 144b/08
mağaş -5-
 m. 102b/19, 143a/12, 178b/15, 202a/13,
 280a/09
mağd -2-
 m. 124a/06, 738a/14
mağnisā -2-
 m. 737b/17, 746a/03
mağnisyā -1-
 m. 413a/01
mağre -1-
 m. 737b/04
Māh-Şehrī alması -1-
 M. 193b/10
māhī-zehre -6-; **māhī-zehrec** -1-
 m. 176b/08, 470b/08, 478b/12, 478b/13,
 564a/07, 698b/07; m. 300a/15
mağiz -1-
 m. 720b/16
mağleb -7-
 m. 512a/06, 563b/06, 609b/11, 609b/16,
 718a/17, 719a/01
mağmüde -13-
 m. 174a/12, 174a/15, 238b/18, 278b/15,
 280a/02, 300b/04, 433a/09, 443b/09, 452a/06,
 506b/08, 60a/03, 69a/03, 719a/07
mağmürlük taşı -1-
 m. 322a/17
mağmürlük boncuğı -1-
 m. 250b/09

- mahrûs** -2-
m. 719a/06, 97b/17
- mâhüdâne** -3-
m. 241b/02, 348a/12, 697b/14
- mâkalyâ** -1-
m. 303b/11
- maḳdûnus** -3-
m. 640b/03, 739b/15, 755a/12
- maḳliyâsâ** -4-
m. 256a/12, 558b/01, 739b/13, 739b/14
- maḳnûd** -1-
m. 611a/17
- maḳr** -1-
m. 739b/12
- maḳsem** -1-
m. 240b/04
- mâlihûlyâ** -29-
m. 140b/01, 190b/17, 228b/10, 280b/19, 300a/12, 317b/09, 337b/11, 340a/19, 360b/16, 381b/16, 461a/17, 461a/19, 471a/03, 486b/11, 505a/14, 558b/15, 604a/12, 62b/02, 644b/03, 671b/02, 707a/08, 708b/13, 709b/12, 722a/04, 733a/14, 750a/14, 78b/08, 78b/13, 79a/05
- mâlihûlyâ-yı merâḳkî** -1-
m. 47a/09
- mâlik-i ḥazîn** -1-
m. 716b/05
- mâlikî** -1-
m. 716b/05
- mâlinûḳlun** -1-
m. 117b/10
- mâliḫânâ** -1-
m. 111b/11
- mâlîḫirâ** -1-; **mâlîḫrâyâ** -1-
m. 406b/08; m. 406a/19
- mâliyâ** -2-
m. 722b/09
- mâmâlyûn** -1-
m. 144b/08
- mâmîrân** -7-
m. 186b/01, 423b/10, 534b/09, 534b/16, 563a/18, 701a/11, 701a/13
- mâmîrân-ı Çinî** -1-
m. 143b/09
- mâmîrân-ı Şinî** -1-
m. 94a/03
- mâmîşâ** -16-
m. 172a/13, 306a/04, 320a/08, 437a/04, 700a/15, 700b/01, 700b/03, 700b/05, 700b/07, 700b/08, 700b/13, 723b/07, 765a/04, 83a/08, 83a/10
- mâniḫşâh** -1-
m. 716b/11
- maniḫayrâ** -1-
m. 66a/04
- mantar** -51-
m. 110a/07, 118a/04, 175b/16, 179a/06, 228b/05, 285a/15, 312b/06, 337b/17, 355a/06, 372b/01, 407a/01, 476b/05, 481b/18, 521a/16, 521a/19, 537b/03, 567a/05, 574b/17, 582a/10, 582a/11, 582a/12, 582a/15, 582a/18, 653a/09, 653a/12, 658b/18, 658b/19, 660a/01, 660a/08, 660a/09, 660a/15, 660a/17, 660a/19, 660b/02, 660b/03, 660b/06, 660b/14, 661a/04, 661a/06, 661a/07, 661a/09, 661a/11, 66a/03, 683a/03, 778a/12
- mânyâ** -2-
m. 300b/04, 300b/06
- mâr-çûbe** -1-; **mâr-çûpe** -1-
m. 700a/14; m. 110a/13
- mârâşin** -2-
m. 130a/12
- mârkivâ** -4-
m. 703a/04, 703a/05, 703a/19, 703b/04
- mârmâhî** -1-
m. 716b/12
- mârmâhic** -1-
m. 716b/12
- marmâhûz** -5-
m. 137a/11, 137a/13, 212a/04, 725b/13, 725b/15
- mârşıma** -1-; **marsıma** -1-; **marsıma-na** -1-
m. 120b/02; m. 760a/11; m. 627b/02
- mârşûn** -1-
m. 385a/12
- mârşüye** -1-
m. 700a/13
- martu** -1-
m. 418a/07
- marul** -35-
m. 107b/02, 154a/10, 186a/05, 215b/15, 258b/08, 258b/12, 282b/04, 287b/02, 303a/09, 303a/16, 303b/02, 303b/14, 303b/18, 303b/19, 304a/01, 304a/02, 304a/04, 304a/05, 304a/10, 304b/03, 304b/04, 335a/05, 374b/15, 382a/07, 394b/12, 424b/16, 455a/10, 488b/17, 521a/10, 576a/09, 629b/09, 702a/01, 775b/14, 779b/19
- marulcık** -1-
m. 298b/11
- mâs** -1-
m. 702a/15
- maş** -1-
m. 736b/12
- maşârin** -1-
m. 737a/01
- mâşküdüdun** -1-

- m. 703b/06
maşl -2-
 m. 392b/03, 736b/13
maşl-ı Horāsānī -1-
 m. 392a/19
māst -2-
 m. 677b/18, 715a/04
maştakī -69-
 m. 133b/12, 147b/01, 149a/12, 153a/15, 160a/18, 163b/18, 168b/17, 179b/06, 183b/06, 219a/15, 233b/16, 239b/03, 243a/02, 298b/04, 299a/13, 300b/12, 303b/02, 305a/14, 322b/15, 331b/13, 337b/03, 341a/07, 364b/04, 365b/17, 366b/02, 382a/07, 388b/03, 409a/04, 424a/10, 440a/13, 453a/09, 453a/13, 453b/17, 465a/11, 467b/09, 499b/13, 501a/08, 505b/14, 505b/16, 506a/05, 515b/04, 516a/08, 526b/04, 531b/03, 549a/05, 549a/08, 549b/05, 583a/05, 583a/17, 656b/12, 664b/18, 664b/19, 669b/17, 670a/08, 672a/06, 678a/18, 678b/05, 685b/04, 699b/18, 702a/08, 707a/06, 709a/19, 716b/10, 716b/17, 735b/08, 736b/08, 747b/04, 758b/05
maştancī -1-
 m. 735b/09
māş -9-
 m. 240b/19, 445b/02, 691b/07, 691b/08, 701b/09, 701b/17, 718a/16, 768b/09, 775b/10
māş-ı Hindī -2-
 m. 240b/18, 702a/13
māşirā -2-
 m. 552a/14, 552a/17
maşkatārā mişġī -1-
 m. 588b/10
maşkatārā mişġī zūr -1-
 m. 588b/17
maţbūh -1-
 m. 737a/02
matkap -1-
 m. 702b/12
māyün -1-
 m. 714b/17
māzeryün -7-
 m. 114a/01, 289a/12, 289a/13, 375b/13, 699a/06, 717a/01, 72a/01
mazi -1-; **māzū** -20-
 m. 197b/04; m. 157a/16, 183b/03, 184a/04, 200b/01, 231a/14, 231b/16, 399a/17, 458b/07, 483b/10, 520a/17, 521b/07, 533b/18, 543b/11, 543b/15, 543b/16, 544a/02, 544a/09, 721a/07, 774b/16
mazz -1-
 m. 397b/05
meḥācim -1-
 m. 719a/09
meḥak taşl-1-
 m. 248a/04
meḥīz -1-
 m. 677b/16
mekāvī -1-
 m. 379b/01
Mekke ayrığı -4-; **Mekke ayrığı** -2-
 M. 352a/12, 355b/03, 378a/08, 617b/04; M. 315b/01, 51a/17
mektüm -3-
 m. 194a/05, 394a/11, 752a/12
melāh -1-
 m. 101b/06
melīh -1-
 m. 742a/04
mende -1-
 m. 551a/10
mengene -2-
 m. 204a/16, 82b/18
menn -9-
 m. 236b/03, 602b/13, 623b/15, 742a/13, 742a/16, 742a/17, 742a/18, 742b/11, 742b/12
mensem -1-
 m. 240b/04
meñşür -2-
 m. 329a/09, 359b/04
meñşür -1-
 m. 742b/13
menvek -1-
 m. 630b/18
merākī-i Mūsā -1-
 m. 96a/10
merāretü'l-fil -1-
 m. 590b/17
merārū'ş-şahrā -1-
 m. 731a/16
merāyir -1-
 m. 730a/17
mercān -18-
 m. 141a/09, 141a/10, 141a/11, 252a/14, 42b/05, 459a/11, 518a/02, 604b/19, 605a/03, 731a/17, 731b/01, 731b/02, 731b/03, 731b/07, 757b/05, 757b/07
mercimek -44-
 m. 108b/13, 110a/06, 120b/03, 134b/19, 141b/13, 167b/16, 174a/14, 214b/10, 228b/03, 264a/08, 288b/10, 300a/11, 321a/09, 328b/05, 382a/08, 390a/11, 419b/03, 455a/08, 461a/03, 461a/04, 481b/14, 481b/15, 532b/13, 532b/16, 532b/17, 533a/02, 533a/05, 560b/08, 591b/04, 602b/14, 611a/09, 623b/03, 647a/16, 657b/06, 667a/09, 667b/01, 684b/16, 717a/16, 71b/02, 71b/03, 71b/06, 745a/13, 82a/01, 87a/13
mercimek arslanı -2-

m. 264a/13, 71b/02
mercimek böğürtleni -1-
 m. 548b/05
merdeküş -1-; **merdküş** -1-
 m. 721a/17; m. 721a/17
merdümek -9-
 m. 219a/10, 445b/02, 491b/08, 600b/10, 604b/01, 647a/16, 691b/08, 701b/10, 768b/09
merg-i mâhî -1-
 m. 478b/12
merhîtis -1-
 m. 728a/12
merîhe -1-
 m. 103a/10
merkaşışâ -6-
 m. 200b/15, 374a/13, 403b/10, 403b/11, 730a/01, 737b/17
mermer -22-
 m. 126a/11, 192a/19, 192b/01, 201a/12, 243b/07, 245a/18, 252a/01, 291b/19, 387b/02, 387b/04, 387b/16, 388a/16, 389a/05, 389a/19, 392b/05, 392b/06, 392b/09, 392b/10, 392b/11, 392b/14, 393b/02, 82b/15
mermişâ -3-
 m. 665a/11, 665a/12, 665a/15
mersin -68-
 m. 133b/03, 153b/13, 153b/16, 155a/16, 160b/01, 164a/05, 165a/04, 183b/04, 200a/13, 214b/10, 217a/04, 233b/19, 266b/05, 283b/06, 330a/02, 333b/15, 341a/01, 352b/16, 353a/03, 353a/04, 353a/05, 353a/13, 355b/04, 357b/19, 361a/15, 390a/01, 393a/09, 401b/19, 402a/01, 40b/05, 437b/13, 437b/14, 441b/01, 465b/14, 488b/07, 511b/07, 548b/08, 564a/04, 637b/05, 646a/12, 64b/12, 655a/02, 65a/10, 65a/12, 664b/08, 66a/02, 66a/04, 66a/06, 66a/07, 66a/14, 66b/06, 66b/13, 670b/07, 689b/07, 702a/10, 703b/08, 708b/18, 70a/12, 717a/03, 723b/11, 723b/17, 729a/08, 742b/15, 742b/16, 774b/17, 775b/10, 781a/18, 93a/16
mersisâ aġribâ -1-
 m. 66b/16
merţis -1-
 m. 728a/15
merv -13-
 m. 137a/11, 137a/12, 137a/13, 243a/18, 289b/02, 408a/02, 688a/14, 692a/17, 725b/11, 725b/15, 726a/09
merv-i cebelî -1-
 m. 726b/03
merv-i ebyaz -2-
 m. 725b/19, 726a/03
meryâfilûn -4-
 m. 260a/10, 379a/03, 379a/04, 727a/02

merzencüş -25-
 m. 107a/10, 168b/15, 173b/17, 211b/06, 243a/10, 243a/14, 285a/08, 285a/09, 353a/14, 353b/04, 353b/09, 367b/14, 368a/16, 427b/13, 470b/03, 551b/06, 551b/11, 561a/12, 579a/17, 622a/08, 650a/18, 721a/17, 724b/12, 745a/08
meshakûniyâ -1-
 m. 733b/18
mesik -1-
 m. 406a/07
mesmaġûre -1-
 m. 414b/15
mesmikâr -1-
 m. 414b/16
metnân -2-
 m. 648b/08, 716b/18
mevz -10-
 m. 106a/16, 523b/15, 616b/10, 616b/14, 743b/01, 743b/03, 743b/07, 743b/16, 779a/12, 95b/18
mevzek -5-
 m. 409b/03, 584a/18, 585a/15, 666a/01, 747b/13
mey-bih -1-
 m. 747b/08
mey-buġtec -1-; **mey-puġte** -1-
 m. 747b/04; m. 747b/05
mey-hüşe -1-
 m. 471b/19
mey-süsen -1-
 m. 747b/14
meymûn -9-
 m. 222a/18, 295a/07, 335a/17, 436a/02, 436a/03, 436a/04, 521a/18, 734a/15, 734a/17
meys -1-
 m. 746a/19
miġnâţis -3-
 m. 248b/07, 253b/15, 481a/15
muşfa'r-ru'ât -1-
 m. 167b/06
Mış bâġlâsı -4-
 M. 300b/15, 324b/02, 603a/16, 723a/14
Mış darusı -2-
 M. 166a/13, 743b/03
mışarûn -1-
 m. 267a/13
mî'a -6-
 m. 339a/04, 532b/06, 746b/12, 746b/13, 747a/04
mî'â -1-
 m. 737a/07
mî'a-i sâ'ile -14-
 m. 162a/18, 417b/11, 447b/01, 449a/08, 532b/05, 679b/07, 722b/15, 746b/13, 747a/06,

747a/11, 747a/17, 747a/19, 747b/04
mî'a-i yâbise -7-
 m. 746b/17, 747a/08, 747a/16, 747a/18,
 747b/02, 747b/03, 76b/17
mî'de -1-
 m. 737a/08
midâd -1-
 m. 721a/02
miğfâr -1-
 m. 738a/07
mîkân efrüdüs -1-
 m. 127b/01
miknese-i Kuraşıyye -1-
 m. 739b/17
mîl -6-
 m. 254a/17, 324b/12, 379b/06, 434a/09,
 436a/12, 436a/13
milh -2-
 m. 478a/11, 739b/19
milh-i 'acîn -2-
 m. 740a/10, 742a/02
milh-i Enderânî -4-
 m. 179b/14, 242b/07, 710b/04, 762b/09
milh-i Hindî -4-
 m. 140b/08, 297b/11, 62b/10, 782a/03
milh-i sebhî -1-
 m. 742a/02
milh-i zerânî -2-
 m. 716a/08, 740a/05
milhu's-şabbâga -1-
 m. 741b/19
milhü'd-debbâgin -1-
 m. 741b/18
milîtiş -1-
 m. 154a/08
mir'izâ -1-
 m. 729b/15
mirî -50-
 m. 108b/04, 124a/18, 151a/12, 185a/17,
 189b/14, 203a/15, 213a/07, 216b/07, 218a/10,
 221b/16, 225b/05, 243a/02, 347b/15,
 378b/18, 402b/04, 403a/08, 419a/08, 421a/12,
 461a/05,
 466a/16, 467b/09, 468b/14, 514a/09,
 514a/12, 523b/02, 539a/06, 541a/12, 592a/17,
 600b/15, 613a/19, 619b/03, 626b/17, 637a/03,
 63b/04, 645b/13, 648a/10, 653a/14,
 656b/12, 660b/12, 661a/05, 680b/12, 682a/17,
 690b/18, 692a/02, 692a/09, 714b/18,
 770b/06, 773a/19, 92a/05
mirî-i Nabaî -1-
 m. 185a/12
mirre-küş -1-
 m. 50a/03
miryâflün -1-

m. 262b/01
mis -1-
 m. 734b/01
mişbâhü'r-Rûm -1-
 m. 736b/19
misk -35-
 m. 186b/19, 229a/06, 252b/16, 254a/12,
 321b/10, 365b/12, 369a/18, 369b/11, 373b/15,
 437a/11, 438b/05, 458b/09, 458b/10,
 458b/11, 458b/14, 459a/03, 49a/02, 528a/13,
 528a/14, 570b/11, 590a/04, 630a/10, 630a/12,
 732a/18, 732b/04, 732b/05, 732b/08,
 732b/17, 732b/18, 733a/02, 733b/05, 733b/15,
 733b/17, 745b/06, 77b/13
misk ahûsi-1-
 m. 732a/19
misk-i 'Irâkî -1-
 m. 382b/16
mişkab -1-
 m. 702b/12
mişkâl -369-
 m. 100a/11, 101b/04, 101b/09, 102a/15,
 104a/08, 105b/06, 106b/14, 110b/08, 110b/09,
 112a/17, 114b/07, 114b/12, 115a/14,
 116b/18, 118a/05, 118a/06, 118b/05, 119a/07,
 123b/06, 123b/07, 127a/12, 127b/18, 129a/18,
 129b/01, 130b/08, 132a/19, 132b/01,
 136b/05, 136b/06, 147b/05, 148a/16, 153b/19,
 157a/16, 157b/01, 158b/08, 158b/09,
 161a/11, 161a/18, 166b/01, 167a/13, 169b/08,
 169b/09, 170a/04, 170b/04, 170b/06,
 172a/04, 173b/02, 175b/12, 176a/11, 177a/11,
 179a/05, 191b/06, 191b/11, 198b/16,
 201a/06, 201b/03, 201b/05, 204b/12, 206a/07,
 211a/13, 212a/05, 213a/13, 217b/01,
 221a/01, 226b/11, 226b/12, 227a/08, 227a/10,
 228b/17, 229a/16, 230b/06, 232a/19,
 232b/16, 233a/18, 233b/19, 234b/04, 236a/01,
 236b/08, 236b/09, 237a/14, 237b/04,
 239a/16, 239a/19, 240b/18, 242a/02, 242b/10,
 246b/13, 249b/18, 250b/14, 251a/02,
 251a/03, 252b/09, 255a/08, 255b/08, 262b/02,
 263a/08, 267a/18, 271a/01, 271a/17,
 275b/11, 281a/06, 285b/07, 285b/08, 299a/15,
 299a/19, 299b/08, 300b/11, 301a/09,
 305a/19, 307b/13, 309b/19, 310a/16, 311b/05,
 316b/06, 323b/11, 325a/10, 325a/11,
 325b/13, 328a/03, 329b/02, 333b/02, 334b/04,
 335b/12, 339b/08, 347a/07, 347a/19,
 350b/14, 352a/02, 354b/03, 354b/13, 361b/10,
 361b/12, 363a/09, 363a/19, 363b/11,
 364a/08, 365a/08, 365a/19, 375b/17, 379b/13,
 380a/14, 381b/08, 381b/11, 382a/05,
 384b/17, 391a/06, 391a/07, 392b/07, 397a/11,
 406b/18, 409a/19, 413a/18, 414a/02,

- 415b/05, 416a/09, 417b/08, 419b/17, 420a/13, 425b/08, 427a/16, 436a/03, 437a/13, 437b/13, 437b/14, 438a/05, 443a/05, 443b/04, 444b/07, 445a/16, 445b/16, 445b/17, 448b/07, 44b/14, 455a/06, 459a/07, 459b/16, 462a/15, 471b/16, 472b/05, 474b/11, 476b/03, 47b/11, 481b/12, 488a/02, 492a/12, 494a/15, 498a/04, 500b/04, 502b/08, 503a/16, 504b/06, 504b/07, 508a/04, 508b/10, 509a/18, 509b/01, 509b/09, 511a/19, 511b/15, 512a/14, 512b/15, 51a/07, 51b/11, 51b/17, 522b/17, 524a/02, 526b/02, 528b/19, 530a/03, 534a/09, 534a/12, 539b/11, 542a/14, 542b/13, 545a/03, 545b/16, 548a/11, 552a/11, 552a/12, 553b/16, 556a/06, 556a/08, 556a/09, 556a/13, 557b/03, 563a/07, 564a/17, 566a/03, 567a/10, 567b/14, 568b/08, 570b/17, 572b/01, 572b/02, 575a/19, 577a/02, 578a/07, 57a/01, 583a/10, 585a/10, 586a/14, 587a/14, 587b/12, 588b/08, 58b/11, 598a/04, 599a/16, 59a/04, 602a/09, 604b/13, 604b/14, 606a/16, 607a/04, 608a/05, 608a/07, 608a/10, 608a/13, 608a/18, 613a/05, 613a/17, 618b/10, 618b/14, 61b/09, 61b/11, 61b/12, 61b/13, 61b/19, 620b/17, 621a/13, 624a/01, 629b/12, 62b/13, 630b/13, 634b/18, 636b/07, 640b/19, 641a/01, 642a/18, 643a/17, 645a/05, 646a/11, 651a/05, 651a/10, 653b/15, 656a/03, 659b/13, 660a/14, 662b/15, 664a/13, 665b/09, 669b/08, 669b/15, 670a/01, 671b/03, 676b/18, 683b/16, 686a/19, 687a/02, 688b/03, 691a/06, 692b/12, 698b/15, 701a/09, 701b/08, 70b/01, 722a/17, 725b/10, 726a/09, 72a/11, 72b/10, 732a/15, 735a/11, 737b/16, 739a/04, 739a/18, 743a/18, 747a/17, 749b/12, 74b/09, 755b/01, 756a/01, 75a/08, 760b/06, 761a/02, 766a/18, 768b/16, 76b/03, 770a/08, 773a/06, 774b/12, 776b/16, 777b/15, 780b/14, 78b/04, 81a/12, 82a/15, 84a/19, 86b/07, 89a/10, 91a/05, 91a/07, 96a/11, 96b/11, 98a/12
- miskî alma**-1-
m. 658a/12
- miskü'l-cinn** -1-
m. 734a/18
- mismikrân**-1-
m. 414b/16
- misvâk** -13-
m. 137a/02, 143a/17, 159b/16, 339a/12, 536a/18, 563b/07, 57b/14, 57b/16, 734a/13, 734a/15, 736a/03
- misvâk-ı Mesîh** -1-
m. 762b/12
- misvâkü'l-abbâs** -1-
m. 734a/17
- misvâkü'l-kurûd** -1-
m. 734a/14
- misvâkü'r-râî** -1-
m. 734a/12
- mişmiş** -4-
m. 137a/06, 137a/09, 581a/18, 734b/02
- mîvîz** -1-
m. 747b/12
- mîvîzec** -2-
m. 62a/03, 747b/12
- mizmârür-râî** -3-
m. 107b/04, 423a/19, 732a/03
- mizr** -2-
m. 731b/12, 752b/16
- mû** -2-
m. 742b/17, 742b/18
- mügâlî** -2-
m. 80a/09, 80a/10
- muğâs** -3-
m. 656a/17, 656a/19, 737a/11
- muğfer** -1-
m. 738a/07
- muğ** -3-
m. 183a/11, 347b/05, 720a/15
- muğallişa** -3-
m. 235a/07, 719a/11, 739b/18
- muğâta** -1-
m. 720a/14
- muğrika** -2-
m. 150a/15, 705a/11
- muğanned**-1-
m. 611a/17
- muğarren** -1-
m. 700a/16
- mükiñü'l-ervâh** -1-
m. 742a/11
- muğl** -16-
m. 182b/12, 349b/04, 506a/05, 577a/05, 577a/07, 603a/08, 669b/01, 695b/04, 738b/01, 738b/03, 738b/04, 739b/04, 770b/09, 770b/10
- muğl-i 'Arabî** -1-
m. 738b/18
- muğl-i ezrak** -3-
m. 349b/02, 505b/12, 530b/01
- muğl-i Mekki** -4-
m. 306a/18, 308b/03, 327a/03, 739b/06
- muğl-i Yehüd** -5-; **muğlü'l-Yehüd** -1-
m. 271a/07, 280a/14, 349b/02, 668b/12, 738b/05; m. 104a/11
- muğl-i Yehüdi** -1-
m. 738b/05
- müm** -3-
m. 48a/18, 48b/01, 743b/19
- mümiyâ** -18-

- m. 351a/15, 615b/10, 615b/11, 744a/01, 744a/04, 744a/09, 744a/10, 744a/11, 744a/13, 744a/14, 744b/02, 744b/06, 744b/16, 745a/02, 745b/12, 745b/18, 745b/19
- mūraqī** -3-
m. 552b/05, 553a/03, 553a/06
- mūred-i isferem** -2-
m. 66b/16, 742b/15
- murqūd** -2-
m. 232b/03, 731a/15
- mūş** -1-
m. 187a/11
- muştul-gül** -1-
m. 735a/12
- muştur-râî** -2-
m. 374b/13, 735a/16
- muvâzıbe** -1-
m. 111a/05
- müy-behüşe** -1-
m. 79a/14
- müç** -1-
m. 718a/16
- müferrih** -1-
m. 738a/17
- müferrihü'l-ğalb** -1-
m. 117b/11
- mühā** -1-
m. 746a/02
- müllāh** -1-
m. 742a/06
- mülūh** -2-
m. 614a/03, 742a/03
- mülūhiyā** -2-; **mülūhiyye** -4-; **mülūkiyye** -1-
m. 460a/11, 742a/09; m. 283a/03, 283a/06, 289b/18, 290b/08; m. 289b/18
- mümrā** -1-
m. 727a/19
- mümsikü'l-ervāh** -1-
m. 742a/10
- müntine** -1-
m. 566a/17
- münüf** -1-
m. 247a/16
- mürdāsenc**-1-; **mürdeseng** -19-
m. 728a/19; m. 419a/15, 427a/18, 489b/17, 511b/05, 555a/11, 558a/04, 60b/14, 639a/14, 639a/15, 728a/19, 728b/01, 728b/11, 728b/14, 728b/18, 729a/05, 729a/06, 729a/13, 729a/15, 764b/18
- mürekkēb balığı** -1-
m. 478a/12
- müreyr** -1-
m. 725a/11
- müreyrā** -2-
m. 499b/16, 533a/07
- mürrihe** -1-
m. 731b/08
- mürr** -14-
m. 117a/11, 266b/4, 270a/09, 322b/17, 323b/17, 324a/01, 642b/05, 722b/11, 722b/16, 723a/03, 723a/05, 723b/16, 725a/07
- mürr-i Mekki** -27-
m. 100a/09, 132a/16, 181b/03, 181b/09, 184b/14, 189a/13, 197b/04, 210a/14, 269a/07, 271b/15, 272a/01, 272a/05, 339a/01, 415b/08, 421a/02, 444b/07, 504a/01, 623a/08, 670b/07, 672a/06, 701b/17, 729b/13, 742b/11, 746a/14, 746b/13, 750b/19, 83a/18
- mürr-i şāfi** -1-
m. 699b/16
- mürrān** -2-
m. 722a/19, 722b/10
- mürrāniye** -2-
m. 725b/05, 777a/11
- mürrār** -1-
m. 725a/10
- mürre** -1-
m. 124a/03
- mürri** -4-
m. 727a/17, 727b/01, 728a/07
- mürri-i Nabaî** -2-
m. 281b/07, 727b/09
- mürrih** -1-; **mürrihe** -1-
m. 726b/16; m. 301b/13
- mürüs üçā** -1-
m. 53a/15
- müşelleş** -59-
m. 100a/16, 112a/07, 138b/11, 140a/12, 171b/12, 172a/16, 212a/04, 222a/13, 261a/01, 263b/07, 283a/03, 338a/02, 360a/07, 380b/11, 381b/04, 381b/05, 381b/07, 384b/05, 392a/14, 449a/01, 47b/08, 47b/11, 487b/03, 491a/09, 497a/13, 497a/15, 50a/17, 510b/12, 538a/13, 562a/12, 565b/08, 567a/17, 567b/12, 572a/12, 573b/18, 638a/02, 650b/13, 651a/02, 68b/16, 690a/12, 718a/11, 718a/13, 729b/12, 72b/10, 737a/04, 737a/06, 747b/06, 751b/02, 758b/13, 77a/18, 78a/11, 78b/19, 80a/17, 83b/18, 88b/04, 88b/07, 96b/11
- müsta'cile** -4-
m. 176a/01, 176a/02, 536a/07, 734a/04
- müşk-i çarāmsiğ** -1-; **müşkiçarāmsiğ** -1-
m. 741a/15; m. 735b/06
- müşkiçarāmsiğ** -1-
m. 735a/19

N

nâ'ibe-i müzmine -1-

n. 170b/09

nâ'am -2-

n. 529b/11, 758b/19

nâ'ime -1-

n. 91b/19

nâ'nâ' -38-

n. 121a/06, 138b/11, 153a/14, 170a/09,
213b/13, 216b/07, 218a/12, 243b/01, 282a/04,
298b/04, 304a/08, 321a/05, 347b/14,
400a/19, 402b/08, 46a/09, 523b/03, 54a/16,
582b/16, 583a/17, 585b/04, 589a/05, 589a/06,
678a/18, 690a/10, 725a/05, 735b/02,
745a/19, 757b/11, 757b/12, 757b/15, 757b/16,
758a/01, 758a/03, 758a/11, 758a/18,
758b/18, 777b/16

nabk -25-

n. 233a/14, 283b/06, 319b/17, 41a/05,
420b/10, 439b/12, 439b/16, 439b/18, 43b/06,
440a/09, 440a/12, 440b/09, 440b/11,
463b/07, 470b/13, 470b/14, 477b/17, 514b/02,
514b/04, 536a/16, 568a/14, 753a/12, 93a/06

nâfiz -5-

n. 117a/09, 117a/10, 161a/08, 161a/09,
567a/08

nâfûh -2-

n. 750b/07, 750b/08

nâğişt -1-

n. 750b/06

nahl -1-

n. 536b/07

nânih'âh -11-

n. 327b/15, 496b/14, 574a/13, 586a/05,
595a/04, 640b/02, 665b/19, 734b/11, 745b/02,
747b/15, 765a/15

nâr-ı Fârisî -9-

n. 118b/01, 118b/03, 189b/04, 211b/10,
256b/17, 431b/02, 512b/03, 643b/16, 647b/09

nâr-ı Fârs -3-

n. 750b/18, 751a/02, 751a/03

nâr-ı kayşer -1-

n. 751a/04

nâr-müşk -3-

n. 585a/19, 750a/07, 750b/06

nârcil -4-

n. 128a/08, 235b/08, 386a/18, 748b/03

nârdin -3-

n. 228b/03, 471a/15, 750b/01

nârdin-i berri -1-

n. 61a/02

nârdin-i İklîti -2-

n. 471b/18, 750b/02

nârgivâ -4-

n. 400b/06, 703a/18, 703b/05, 750b/08

nârinç -2-

n. 749a/12, 750a/05

nâşir -1-

n. 84b/19

nâtıf -1-

n. 139a/16

naṭrûn -32-

n. 104b/01, 118a/02, 118a/03, 118a/05,
125a/18, 139a/06, 157b/18, 177b/19, 178a/17,
178b/01, 178b/08, 178b/17, 180b/10,
181a/11, 202a/09, 202a/10, 202a/16, 233a/03,
249a/04, 251a/13, 267b/19, 269b/08, 279b/06,
425b/08, 426a/09, 428a/06, 441b/02,
460a/18, 502b/10, 559b/09, 757b/09

nebât kâması -1-

n. 491b/10

nebât sükkeri -2-

n. 293b/14, 689b/17

nebât-ı eşyeb -1-

n. 500a/11

nebîz -23-

n. 128b/11, 316b/13, 751a/08, 751a/11,
751a/13, 751b/13, 751b/19, 752a/06, 752a/08,
752a/13, 752a/16, 752a/19, 752b/03,
752b/05, 752b/07, 752b/11, 753a/03, 753a/06,
753a/09, 753a/11

nebk -1-

n. 66a/03

neçil -3-; **neçir** -2-

n. 210a/02, 491b/10, 753a/15; n. 210a/02,
753a/15

necm -3-; **necme** -1-

n. 210a/02, 753a/13, 753a/14; n. 210a/02

ned' -1-

n. 754b/02

nefel -1-

n. 759b/15

neft -10-

n. 151b/19, 167b/01, 361b/08, 614a/14,
615b/03, 740a/11, 740a/12, 759b/01, 759b/05,
759b/09

nehel -1-

n. 763a/07

nemâriç -1-

n. 761a/04

nemeksüd -1-

n. 762a/04

nemeş -5-

n. 121b/03, 121b/05, 171b/19, 174a/07,
730a/15

nemhâ -1-

n. 763a/05

nemkûlis -2-

n. 199a/17, 199b/11

neml -1-

- n. 761a/09
neMLE -29-
n. 118b/01, 118b/02, 139a/09, 139a/10, 170a/18, 263b/15, 267a/08, 307a/02, 312a/09, 356b/12, 405a/01, 407a/05, 431a/19, 441b/09, 444a/17, 496b/19, 511b/09, 534b/19, 544b/02, 548a/01, 555a/05, 555a/12, 561b/13, 650b/10, 65b/04, 728a/13, 740b/10, 757a/15, 764b/04
neMMām -6-
n. 335a/12, 579a/17, 760a/03, 760a/09, 760a/10, 760a/11
neMr -1-
n. 761b/06
nercis -5-; **nergis** -8-
n. 207a/04, 532b/06, 557a/10, 622a/14, 755a/01; n. 322a/04, 354a/14, 359a/13, 532b/03, 587a/05, 755a/01, 755a/02, 755b/10
nermāhen -1-
n. 253a/13
nesr -2-
n. 252a/09, 756a/10
nesrīn -6-
n. 222b/11, 222b/14, 548b/06, 755b/13, 756a/03, 768a/19
nesteren -1-
n. 106a/19
neşā -1-
n. 756b/03
neşef -1-
n. 757b/02
nevā -2-
n. 763a/03, 763a/04
nevāris -1-
n. 762b/12
nevāšīr -11-
n. 113a/14, 113a/15, 265a/16, 286b/04, 323a/19, 407a/10, 472b/18, 504a/18, 694a/13, 694b/01, 694b/16
nezle -57-
n. 117a/12, 131b/06, 152a/09, 168b/17, 171b/02, 172b/10, 184a/08, 184a/13, 258a/17, 280a/05, 297a/12, 331a/10, 360b/07, 362b/14, 365b/13, 380b/16, 388b/12, 427b/19, 428b/17, 456b/07, 459b/15, 472b/19, 473a/03, 498b/13, 500a/19, 506a/14, 512a/04, 527b/14, 531b/02, 532b/01, 551a/18, 599a/01, 604b/01, 609b/13, 616a/06, 636a/09, 63b/01, 670b/16, 670b/17, 674b/04, 702a/09, 712b/04, 712b/06, 713a/06, 722a/09, 723b/13, 724b/13, 733b/15, 740b/18, 755a/17, 757a/04, 767b/07, 78a/02, 95b/10, 99b/03
nezūk -3-
n. 754b/03, 754b/06, 754b/17
niķris -86-
n. 101b/13, 102b/08, 120b/19, 129b/19, 141b/08, 158b/11, 158b/12, 166a/18, 171b/04, 176a/08, 176b/01, 202b/12, 206a/09, 208b/10, 211b/11, 224a/10, 228a/17, 246b/03, 254a/08, 254a/16, 263b/17, 268b/09, 271b/12, 272b/11, 277a/05, 285b/06, 287a/05, 296b/09, 298a/18, 302b/04, 311a/10, 312a/13, 314b/03, 328b/08, 336a/16, 337a/13, 360b/03, 368b/07, 405b/04, 408b/04, 412b/14, 434b/12, 44b/12, 458a/18, 461a/01, 462b/16, 471a/01, 488b/09, 490a/08, 492a/17, 493b/18, 501a/18, 512b/02, 513a/10, 519b/01, 526a/18, 560a/03, 570b/06, 588b/03, 596a/05, 59a/07, 612b/17, 616a/08, 624b/17, 627a/08, 636a/10, 643b/08, 653b/18, 675b/02, 67b/05, 67b/08, 681a/07, 694b/10, 698b/03, 698b/17, 701a/09, 715b/06, 718b/11, 71a/13, 737a/16, 770a/19, 772b/09, 776a/04, 777b/08, 83b/03
nīl -2-; **nīlec** -2-
n. 764a/08, 770a/02; n. 764a/08, 770a/02
nīl-i Hindī -1-
n. 764b/15
nīl-i Kirmānī -1-
n. 764b/16
nīlk -1-
n. 760a/01
nīlüfer -25-
n. 143b/12, 169a/04, 212b/07, 241b/06, 271a/05, 320a/01, 354a/17, 359a/01, 359a/13, 359a/14, 359a/16, 412a/17, 467b/07, 480b/07, 593b/05, 697b/12, 763a/08, 763a/17, 763b/01, 763b/17, 763b/19, 764a/01, 764a/03, 86b/08
nīlüfer-i Hindī -3-
n. 109a/06, 586a/15, 764a/05
nīmşen -1-
n. 561b/06
nisyān -3-
n. 136b/09, 136b/11, 514a/02
nişādīr -1-; **nūşādīr** -8-
n. 746a/14; n. 67a/10, 702a/17, 762a/06, 762a/09, 762a/13, 762b/05, 762b/08, 762b/09
nişāsta -21-
n. 103b/09, 201a/11, 257b/02, 260b/03, 280a/14, 280b/11, 280b/15, 281b/07, 348b/19, 454a/09, 568b/07, 595b/06, 690a/10, 715b/07, 756b/04, 756b/09, 756b/14, 757a/01, 757a/04, 757a/05, 782a/02
nīşter -1-
n. 269b/05
nohūd -69-
n. 101a/14, 125b/05, 151a/07, 203b/02, 217b/01, 220a/08, 228a/13, 235a/12, 236a/09, 239b/09, 244b/09, 270a/15, 272b/19, 273a/05, 273a/13, 273a/15, 273a/16, 273a/17, 273a/18, 273b/01, 273b/03, 273b/05, 273b/07,

273b/14, 273b/16, 273b/17, 274a/01,
274a/03, 274a/04, 274a/05, 274a/07, 274a/08,
274a/09, 274a/10, 274a/12, 274a/16,
274a/17, 274b/01, 274b/02, 294b/02, 294b/10,
322a/13, 341b/08, 371b/15, 371b/19,
372a/01, 402a/19, 484a/18, 48a/06, 48a/07,
491b/12, 521a/18, 534a/05, 558a/07, 562a/19,
571a/04, 579b/15, 584b/15, 591b/13, 602b/17,
604b/01, 663b/13, 769a/04, 782a/13,
82a/01

nuğâr -1-
n. 757b/07

nuğar -2-
n. 45a/04, 759a/15

nuhâ -1-
n. 754a/15

nuhâle -2-
n. 753b/19, 754a/02

nuhâm -1-
n. 753b/10

nuhâs -4-
n. 734b/01, 753a/16, 753a/17, 753a/18

nuhâs-ı müsta'mel -1-
n. 508b/05

nüre -6-
n. 174b/10, 175a/13, 202a/16, 502b/17,
657a/04, 763a/03

nüşâretü'l-haşeb -1-
n. 757a/06

O

oğlak -17-
o. 105b/08, 124a/16, 218a/14, 221b/19,
288a/07, 321b/14, 346b/05, 346b/07, 405a/09,
513b/15, 54b/19, 58b/13, 637a/01, 680b/05,
681b/05, 715a/18, 716a/16

oğul otu -6-
o. 110b/01, 136a/04, 171a/03, 192a/16,
738b/01, 79a/07

oğlu -1-
o. 624a/09

orağ kuşu -1-
o. 177a/15

ot böceği -1-
o. 446b/15

Ö

ögeyik -6-
ö. 338a/09, 341a/15, 490a/17, 573b/04,
619b/10, 768b/18

öksü -9-
ö. 127b/12, 333b/11, 333b/17, 333b/18,
333b/19, 43b/17, 43b/19, 44a/01, 670a/15

öktüz -6-
ö. 308a/12, 346b/10, 371a/09, 513b/13,
720b/02, 720b/12

ördek -8-
ö. 108a/16, 185b/16, 242b/02, 428b/09,
486b/04, 529a/11, 753b/10

örümce -1-; **örümcek** -39-
ö. 557a/02; ö. 102b/17, 147a/06,
167b/12, 197b/16, 203b/18, 207b/17, 217a/13,
263b/05, 287a/07, 333b/02, 340a/14, 350b/06,
355a/17, 390b/02, 390b/03, 390b/04,
390b/05, 390b/06, 442a/04, 446a/02, 498a/04,
533a/18, 556b/04, 556b/08, 556b/11,
556b/13, 557a/03, 557a/04, 557a/07, 628a/03,
64a/10, 65a/02, 672b/19, 673b/13, 720a/10,
773a/12

P

pâdişâh çörekleri -1-
p. 234b/14

pâlûde -1-
p. 534b/01

pâpâdya -11-
p. 115b/12, 181b/12, 356a/19, 450a/12,
530b/17, 551b/06, 551b/11, 597b/09, 63b/08,
720a/03, 86a/05

pars -2-
p. 761b/06, 761b/07

paspal -2-
p. 214b/03, 88a/13

pazı -1-
p. 460a/11

pekmez -5-; **petmez** -6-
p. 334b/09, 334b/12, 335a/02, 335a/06,
335a/07; p. 266b/4, 394b/19, 475a/05, 478b/18,
478b/19, 752a/08

peksimed -2-
p. 294a/15, 294a/16

pelin -8-
p. 132a/05, 266b/02, 295a/10, 372a/08,
436a/08, 500b/14, 766a/12, 79a/15

penbe -24-
p. 542a/05, 552a/05, 603a/01, 612a/08,
612a/09, 612a/10, 612a/13, 612a/14, 612a/17,
612a/18, 612b/01, 612b/03, 612b/05,
612b/07, 612b/10, 612b/11, 612b/19, 613a/02,
613a/03, 637a/17, 637a/18, 648b/16, 781b/14

pençengüş -5-; **pençengüş** -2-
p. 169a/05, 170a/07, 241b/04, 379a/12,
78a/07; p. 106b/07, 586a/06

penîr -66-
p. 105b/09, 105b/13, 145a/12, 150a/03,
194b/06, 203a/04, 213a/14, 213a/15, 213a/16,
213a/17, 213a/18, 213b/02, 213b/03,
213b/04, 213b/05, 213b/07, 213b/11, 213b/13,
214a/01, 214a/02, 280a/12, 321a/14, 337b/06,
430a/14, 457a/04, 465b/19, 467a/05,
468b/04, 474b/15, 477b/05, 484a/05, 502b/06,
58b/13, 58b/15, 604a/17, 674b/13,

676a/15, 676a/17, 679a/07, 679a/08, 694a/10,
709b/09, 709b/10, 709b/11, 709b/12,
709b/15, 709b/16, 709b/17, 710a/01, 710a/02,
710a/06, 710a/19, 710b/12, 710b/13,
710b/14, 710b/15, 741b/04, 79a/01, 79a/05,
87b/03
penîr māye -3-; **penîr māyesi** -3-
p. 566a/12, 58b/12, 754b/17; p. 288a/08,
336a/10, 58b/11
perāsā -18-
p. 104b/08, 107b/11, 111a/12, 162b/05,
181a/03, 181a/16, 216a/08, 254a/13, 269a/08,
306b/16, 407a/05, 449a/10, 458a/03,
474a/11, 506a/08, 524a/17, 76a/14, 85a/05
perāzde -1-
p. 292a/12
perbutūra -1-
p. 130a/10
persiyāvşān -1-
p. 220a/04
peşmîne -1-
p. 139a/16
peygamber çiçegi -1-
p. 106b/01
pirasa -18-
p. 151a/08, 157b/10, 402b/10, 557a/11,
595b/12, 603b/15, 616b/07, 645a/11, 645a/19,
645b/12, 645b/14, 646a/17, 646b/08,
646b/11, 646b/12, 650a/07, 682b/06, 689a/04
pide -1-
p. 293a/04
piliç -7-
p. 321a/05, 321b/14, 336b/18, 391b/11,
524a/17, 601a/02, 762a/04
pire -1-
p. 485a/12
pîrûze -4-
p. 589b/09, 589b/11, 589b/13, 590a/03
poğaçā -5-
p. 281b/09, 292b/02, 292b/17, 320a/18
poḥ böcegi -7-
p. 203b/17, 220a/05, 242a/10, 324b/03,
344a/18, 605a/07, 767b/07
polad -1-; **pülād** -2-
p. 253a/09; p. 253a/15, 253b/11
pota -3-
p. 199b/06, 199b/07, 45a/19
pūdīne -1-
p. 588a/06
pülād-ı tabīī -3-
p. 253a/10, 253a/11, 253a/16
puluçluk -1-
p. 441b/14
pornaz -1-
p. 602b/10

pürnār -1-
p. 236b/01
R
ra‘āde -2-
r. 396a/08, 396a/19
ra‘şe -4-
r. 227b/13, 321a/18, 451a/17, 460b/13
ra‘yü'l-ḥamām -1-
r. 128a/11
ra‘yü'l-ibl -2-
r. 734a/17, 91b/18
rahbîn -2-
r. 392a/16, 392b/03
rahme -1-
r. 391b/13
raḳ -1-
r. 396b/15
raḳ‘ā -1-
r. 397a/01
raḳākuş -1-
r. 396b/18
raḳaş -1-
r. 396b/13
raḳībūş-şems -1-
r. 397a/02
raḳşā -1-
r. 462a/14
rāmek -7-
r. 386b/13, 458b/08, 458b/11, 458b/12,
458b/14, 642a/06, 642a/07
rānec -1-
r. 386a/18
raşaş -8-
r. 392b/18, 392b/19, 393a/01, 45a/05,
45a/06, 45a/07, 45b/02, 508b/04
raşaş-ı ebyaz -1-
r. 45a/07
raşaş-ı esved -3-
r. 45a/08, 45a/09, 508b/03
rāsen -14-
r. 190b/19, 229b/10, 238b/06, 381a/08,
381a/13, 382a/01, 382a/06, 382a/08, 382a/12,
424a/15, 424b/04, 532a/02, 606b/17, 608b/05
rāsuht -3-
r. 403b/13, 491a/19, 491b/01
raṭbe -3-
r. 395a/06, 395a/07, 70b/05
rātīnec -15-
r. 160b/01, 162a/12, 162a/14, 386a/14,
386a/15, 386a/16, 386a/17, 417a/05, 458b/05,
510b/05, 512a/03, 549a/10, 618b/03,
622b/19, 748a/05
raṭl -136-, **riṭl** -44-
r. 101b/12, 124b/05, 138a/05, 160a/10,

- 160a/12, 161b/03, 161b/04, 169a/01, 170a/14, 172a/10, 179b/10, 179b/11, 189b/13, 191a/17, 195a/15, 197b/10, 198a/05, 198a/17, 201a/12, 201a/17, 203b/11, 234b/09, 234b/11, 235a/15, 235a/19, 235b/01, 240b/01, 255b/01, 299b/02, 299b/05, 316b/05, 343a/12, 343a/13, 345a/05, 347a/07, 354b/13, 355b/18, 359a/03, 361b/02, 363a/12, 370a/19, 371a/04, 371a/06, 372a/09, 372b/06, 373a/04, 379b/11, 398a/11, 433b/12, 439a/13, 440a/09, 449b/17, 45a/11, 464b/17, 46a/18, 472a/13, 472b/03, 491a/18, 508a/04, 50a/08, 50a/09, 530a/09, 531b/15, 533a/15, 558b/04, 558b/07, 561a/02, 562a/13, 562a/14, 56b/01, 575b/02, 57b/09, 583a/10, 58a/04, 596a/15, 600a/18, 604a/15, 604a/16, 606b/07, 60a/02, 60a/03, 62a/01, 631b/18, 653b/11, 656a/05, 656a/06, 65b/18, 662b/05, 662b/15, 662b/16, 667a/10, 66b/11, 673a/11, 673b/01, 676b/17, 677a/13, 677b/08, 678b/03, 678b/16, 685a/17, 685b/02, 686a/19, 686b/03, 686b/05, 700a/05, 710a/10, 713b/09, 713b/10, 714b/07, 718a/05, 732a/16, 744a/08, 748b/10, 748b/11, 78b/10, 81a/19, 81b/01, 85a/16, 91a/04, 93a/07, 95a/13, 95a/16, r. 191b/01, 224a/06, 233b/04, 237b/05, 284a/10, 290a/06, 313b/17, 327b/18, 343a/13, 345a/05, 346b/07, 369a/12, 370a/18, 371b/05, 388a/18, 388b/14, 388b/16, 398a/13, 443b/13, 443b/14, 472a/09, 472b/02, 489a/19, 491a/15, 539b/06, 557a/12, 558b/05, 592a/04, 592a/07, 594a/14, 602b/08, 604a/09, 612b/16, 613b/18, 621a/13, 626a/04, 641a/01, 641a/14, 710b/05, 780b/14
- rävend** -36-
r. 382a/13, 382a/14, 382a/15, 382a/17, 382a/19, 382b/02, 382b/06, 382b/07, 382b/08, 382b/13, 382b/17, 383a/02, 383a/04, 383a/07, 383a/09, 383a/11, 383a/14, 383a/15, 383b/10, 383b/14, 383b/16, 384a/06, 384b/04, 384b/10, 384b/11, 384b/16, 384b/18, 385a/04, 385a/05, 385a/07, 385a/08, 423b/10, 567b/07, 688b/13
- rävend-i Çini** -1-
r. 766a/09
- rävend-i Fârisî** -2-
r. 382b/13, 382b/16
- rävend-i Şini** -5-
r. 382b/10, 382b/18, 383a/16, 385a/01
- rävend-i Şamî** -3-
r. 383a/02, 385a/01, 385a/03
- rävend-i Türki** -4-
r. 382b/13, 382b/16, 384b/18, 384b/19
- rävend-i Zencî** -3-; **rävend-i Zengî** -1-
r. 382b/09, 382b/11, 382b/18; r. 382b/10
- rävendü'd-devâb** -1-
r. 383a/07
- râyib** -1-
r. 678b/13
- râzıkî** -11-
r. 386a/19, 386b/01, 386b/04, 386b/08, 386b/09, 386b/10, 386b/11, 386b/12, 552b/14, 552b/16, 553a/07
- râziyâne** -66-; **râziyânc** -6-
r. 124a/02, 130a/12, 135a/17, 136b/14, 233a/18, 255a/01, 261b/01, 293b/02, 304a/09, 336a/11, 340b/01, 350a/13, 385a/10, 385a/12, 385a/14, 385b/01, 385b/03, 385b/04, 385b/11, 385b/15, 385b/16, 385b/17, 429a/03, 438b/08, 438b/09, 441b/07, 446a/06, 448b/02, 461b/02, 470a/18, 475b/08, 477b/13, 495a/17, 496b/09, 521a/14, 531a/06, 555b/04, 556a/16, 563b/12, 579a/02, 587a/14, 594b/19, 606b/01, 622a/03, 631a/05, 631b/04, 639b/04, 654a/01, 659b/16, 668b/06, 677a/19, 699b/18, 69a/05, 710a/08, 727a/04, 727b/12, 727b/14, 731a/03, 734b/14, 747b/03, 776a/18, 776b/03, 781a/07, 86a/08; r. 204a/09, 385a/10, 420b/18, 452a/04, 553b/16, 99b/04
- râziyâne-i Rûmî** -1-; **râziyânc-i Rûmî** -1-
r. 98b/13; r. 386a/12
- râziyâne-i Şamî** -1-
r. 386a/13
- razz** -2-
r. 97a/04, 97a/05
- re'sü'l-efâ** -1-
r. 50b/19
- re'sü'l-hühdüd** -1-
r. 719b/10
- re'sü'ş-şeyh** -1-
r. 87a/14
- rebişâ** -1-
r. 402a/12
- rebv** -39-
r. 129b/06, 129b/07, 133a/18, 174a/03, 201b/16, 202a/07, 206a/06, 208a/19, 225a/07, 239a/16, 242b/09, 254a/13, 256b/06, 297b/02, 363b/18, 366b/07, 415b/11, 417b/14, 421a/07, 427b/18, 428b/17, 42a/01, 42a/02, 432b/19, 457b/04, 462b/10, 473a/06, 506a/12, 508a/03, 508b/11, 546a/16, 557b/08, 617b/09, 651b/17, 723a/09, 72a/14, 86a/13, 86a/14, 86a/15
- rehm efitün** -1-
r. 111b/11
- rehşî** -4-
r. 404a/13, 466a/05, 689b/04
- remâd** -1-
r. 400b/09
- remed** -5-
r. 103b/03, 103b/04, 127a/11, 181a/03,

- 181a/05
reml -1-
 r. 401a/17
remrām -2-
 r. 401b/14, 619a/08
remyā -1-
 r. 348a/07
rend -5-
 r. 401b/18, 402a/01, 402a/02, 565a/16
resem -3-
 r. 390a/07, 636a/19, 636b/01
reşād -4-
 r. 256a/18, 392b/15, 499a/17, 776b/14
reštā -2-
 r. 313a/19, 320a/18
revbā -1-
 r. 678b/13
reyhān -13-
 r. 171a/07, 405b/16, 480a/08, 480a/09, 480b/01, 480b/03, 480b/06, 500a/11, 588b/11, 630b/17, 703b/07
reyhān-ı Dāvūd -2-
 r. 367b/14, 551b/11
reyhān-ı ḥamāhim -1-
 r. 243a/11
reyhān-ı Süleymān -2-
 r. 224a/13, 405b/05
reyhānī -2-
 r. 318a/06, 405b/16
reyhānū'l-kāfir -1-
 r. 405b/07
reyhānū'l-melik -1-
 r. 405b/15
reyhānū'ş-şüyüh -1-
 r. 243a/17
rib^c -3-
 r. 521b/16, 682a/15, 705a/10
ri'yā zīlā -1-
 r. 395a/09
ri'yū'l-ḥamām -1-
 r. 395b/07
ri'yū'l-ḥamīr -1-
 r. 395b/19
ri'yū'l-ibl -5-
 r. 40a/17, 40a/18, 587a/02, 686a/06, 686a/08
ri'yū'l-iyyel -1-
 r. 395a/08
ribās -11-
 r. 298b/07, 298b/08, 321a/03, 340b/01, 386a/05, 404b/01, 454a/16, 563b/14, 591a/15, 707b/01, 782b/09
ribāt -1-
 r. 720b/01
ricl-i ğurāb -1-; **riclū'l-ğurāb** -3-
 r. 391b/10; r. 390b/07, 390b/09, 39b/06
ricle -1-
 r. 391b/07
riclū'd-decāce -1-
 r. 86a/04
riclū'l-'ak'ak -1-
 r. 391b/08
riclū'l-'uqāb -1-
 r. 391b/08
riclū'l-cerād -1-
 r. 391a/18
riclū'l-erneb -1-
 r. 391b/02
riclū'l-ferrūc -1-
 r. 391b/11
riclū'l-ḥamāme -1-
 r. 391b/05
riclū'z-zāġ -1-
 r. 390b/14
riclū'z-zerzūr -1-
 r. 391b/08
rikāb -1-
 r. 434b/17
rikābī -1-
 r. 435a/02
rims -3-
 r. 401b/07, 619a/08, 738a/08
rinf -1-
 r. 401b/17
riş-1-
 r. 405b/17
riş-i semender -1-
 r. 264b/12
rişte -2-
 r. 77a/06, 77a/07
riyetū'l-bahr -1-
 r. 405b/02
ru'ūs -1-
 r. 402b/11
rubb-ı rummān -1-; **rubbūr-rummān** -1-
 r. 84b/14; r. 388a/09
rubbāḥ -1-
 r. 521a/18
rubbū'l-'ineb -1-
 r. 387b/06
rubbū'l-ās -1-
 r. 390a/01
rubbū'l-büsr -1-
 r. 389a/07
rubbū'l-cevz -1-
 r. 389b/05
rubbū'l-ḥaşḥaş -1-
 r. 388b/11
rubbū'l-ḥısrım -1-
 r. 388b/03
rubbū'l-iccāş -1-

r. 388a/03
rubbü'l-karaz -1-
 r. 296a/15
rubbü'l-limün -1-
 r. 389b/02
rubbü'l-ütrüc -1-
 r. 389a/15
rubbü'r-rībās -1-
 r. 388b/18
rubbü's-sefercel -1-
 r. 387b/10
rubbü's-sūs -2-
 r. 387a/01, 475a/06
rubbü't-tuffāh -1-
 r. 387a/12
rubbü't-tüt -1-
 r. 389b/11
rübeyān -2-
 r. 402a/08, 60a/12
rubüb -1-
 r. 386b/14
ruġāmā -1-
 r. 306a/03
ruġvetü'l-haccāmīn -1-
 r. 396b/04
ruġvetü'l-kamer -1-
 r. 396b/02
ruġvetü'l-milḥ -1-
 r. 396b/05
ruḥām -2-
 r. 392b/04, 392b/05
ruḥāmu't-tīn -1-
 r. 392b/14
ruḳ'-ı Fārisī -1-
 r. 174b/13
ruḳ'-ı Yemānī -4-
 r. 233b/08, 233b/10, 234a/02, 397a/14
ruḳ'a -2-
 r. 397a/07, 397a/08
ruḳş -1-
 r. 463a/02
Rüm rāziyānesi -1-
 R. 386a/12
Rüm şakızı -1-
 R. 549b/05
rummān -1-
 r. 397b/04
rummāneyn -1-
 r. 511a/03
rummānül-berr -1-
 r. 400b/01
rummānül-enhār -1-
 r. 400b/07
rummānūs-su'āl -1-
 r. 400b/03

rūsūḥtec -2-
 r. 403b/12, 753b/09
rūşināyī -1-
 r. 403b/09
ruṭab -14-
 r. 315b/04, 394a/03, 394a/06, 394a/07,
 394a/09, 394a/10, 394a/11, 394a/16, 394b/06,
 394b/08, 394b/12, 394b/15, 394b/18,
 395a/05
ruteylā -29-
 r. 102b/17, 108a/01, 117b/18, 147a/06,
 167b/12, 173b/02, 197b/16, 207b/17, 263b/05,
 287a/07, 290a/19, 303b/15, 350b/06,
 390b/02, 442a/04, 446a/01, 498a/04, 501a/03,
 502b/07, 533a/17, 583b/08, 607a/03, 628a/03,
 64a/09, 65a/02, 714b/05, 720a/10, 773a/11
rutte -4-
 r. 173a/09, 390a/05, 586a/16, 77b/04
ruvās -1-
 r. 403b/07
rūzā eridā -1-
 r. 402a/03

S, Ş, Ş

şa'be -1-
 ş. 316b/09
şa'fe -14-
 s. 131b/04, 189a/09, 277a/13, 373b/14,
 423a/16, 423a/17, 539b/15, 590a/18, 607a/14,
 636a/17, 707b/17, 724b/08, 768b/14
şa'leb -2-
 ş. 205b/14, 615a/05
şa'ter -14-; **şa'ter** -15-
 ş. 237b/11, 347b/14, 403a/09, 467b/09,
 514a/12, 523b/02, 538a/07, 564b/06, 588a/10,
 608a/03, 619b/04, 62a/14, 62b/19, 653a/14; s.
 117b/15, 122a/07, 189b/15, 213b/13,
 216b/06, 308a/17, 62a/15, 648b/05, 660b/12,
 666a/01, 692a/03, 741a/13, 741b/15,
 747b/18, 78b/02
şa'ter-i berri -1-
 s. 754b/03
şa'ter-i Fārisī -1-
 s. 745a/17
şa'terül-ḥamir -1-
 ş. 236b/15
şāb -2-
 ş. 503b/02, 503b/03
şābr -47-
 ş. 104a/11, 181b/10, 266a/13, 266b/4,
 272a/05, 347a/12, 419b/03, 453b/17, 503b/04,
 503b/05, 503b/16, 504a/12, 504a/16,
 504a/17, 504b/02, 505a/02, 505a/04, 505a/08,
 505a/11, 505a/14, 505a/15, 505a/16, 505a/19,
 505b/03, 505b/05, 505b/08, 505b/14,

- 505b/16, 506a/03, 506a/04, 506a/06, 506a/08,
506a/10, 506a/13, 506a/17, 506a/19,
506b/05, 506b/06, 509b/19, 710b/11, 736a/11,
739b/12, 740b/17, 782a/03
- şabr-ı Suḳūtarī** -3-
ş. 280b/17, 347a/12, 384a/18
- şabūn** -14-
ş. 257b/05, 358a/10, 449b/18, 449b/19,
484a/13, 484b/02, 502b/13, 502b/14, 503a/04,
503a/07, 503a/09, 503a/17, 619a/13, 741a/02
- şabūn-ı fāk** -1-
ş. 484a/13
- şac** -1-
s. 437a/01
- şadaf** -2-
ş. 100b/01, 100b/02
- sādec** -11-
s. 436a/15, 436a/17, 436a/18, 436b/02,
436b/04, 436b/07, 436b/15, 436b/17, 436b/19
- sādec-i Hindī** -5-
s. 188a/12, 188a/13, 355b/01, 716b/11,
85a/19
- şadef** -14-
ş. 216b/12, 446b/06, 507a/04, 507a/11,
507a/15, 507b/01, 507b/02, 507b/03, 507b/04,
507b/06, 507b/08, 507b/09, 507b/13,
692b/16
- şadefiyye** -1-
ş. 478a/18
- sādūrān** -2-
s. 437a/14, 437a/17
- şafāyicī** -3-
ş. 617b/16, 617b/17, 618a/04
- şāfesyā** -5-
ş. 204a/05, 204a/07, 69a/03, 782b/16,
782b/17
- şafşāf** -4-
ş. 314b/08, 314b/11, 314b/19, 508b/05
- sāğāfinūn** -1-
s. 457b/06
- şāğırılıḳ** -16-
ş. 141b/14, 196a/03, 339b/14, 345b/10,
365a/01, 365b/15, 368a/03, 377a/10, 41b/07,
431a/09, 610b/02, 636a/12, 674a/01,
691a/11, 756b/03, 81a/08
- şahc** -4-
s. 140b/19, 195a/16, 91b/09, 91b/11
- şahnāh** -1-
ş. 506b/11
- şahr** -2-
ş. 243b/05, 243b/06
- şahrā dikenī** -1-
s. 569a/17
- şahre** -1-
ş. 252a/02
- şahṫiyān** -1-
ş. 493a/13
- şakanḳūr** -20-
s. 185a/06, 260a/13, 307a/19, 454b/05,
454b/06, 454b/07, 454b/09, 454b/10, 454b/11,
455a/01, 455a/04, 455a/10, 455b/01,
455b/03, 455b/07, 455b/11, 455b/13, 455b/14,
769a/17
- şāḳūbū'l-ḫacer** -1-
ş. 205a/18
- şakız** -18-; **şakız** -36-
ş. 162a/14, 363a/14, 50b/03, 549a/05,
549a/08, 549a/12, 549a/13, 702b/19, 735b/10,
736a/04, 736a/15, 736a/17, 744a/07, 748a/05,
74a/18, 74a/19, 769b/16; s. 197b/19,
198a/02, 201b/03, 334a/09, 341a/06, 341a/07,
363a/11, 363a/13, 365b/17, 366a/02,
374b/07, 386a/15, 386a/16, 394a/18, 403a/13,
403a/15, 417a/05, 417a/15, 438a/09,
444b/05, 458b/05, 474b/18, 488b/01, 492a/14,
494b/01, 504b/08, 515a/15, 535b/07,
635b/17, 636a/04, 636a/05, 730a/12
- şakız ağacı** -4-
ş. 200b/03, 327a/03, 363a/02, 95b/16
- şakīdīlyūn** -2-
s. 345b/16, 345b/17
- şakīṫ** -1-
s. 240a/09
- şakmūniyā** -8-; **şakmūnyā** -32-
s. 452a/06, 452a/18, 452b/06, 452b/14,
453a/17, 454a/05, 454a/07, 454a/09; s.
174a/10, 174a/12, 238b/18, 300b/04, 443b/09,
452a/07, 452b/18, 453a/01, 453a/05,
453a/12, 453a/13, 453a/15, 453a/17, 453b/04,
453b/05, 453b/07, 453b/10, 453b/15,
453b/17, 453b/18, 454a/01, 454a/02, 454a/03,
454a/10, 454a/12, 454a/13, 710b/11,
719a/08, 781b/10, 781b/16, 781b/17
- şakr** -3-; **şakr** -3-
s. 455b/14, 455b/16, 508b/09; ş. 455b/14,
455b/16, 508b/07
- şakşıḡān** -2-
ş. 391b/09, 546a/14
- sāḳū'l-esved** -1-
s. 132b/18
- sāḳū'l-vaşif** -1-
s. 132b/18
- şala** -4-
ş. 103b/14, 103b/17, 103b/18, 661a/13
- sālāmendrā** -1-
s. 437b/17
- sālyūn** -1-
s. 151b/14
- şaman** -15-
ş. 167b/17, 188a/13, 188a/16, 188a/19,

188b/01, 188b/05, 188b/06, 188b/08, 188b/09,
266a/11, 401a/08, 443b/03

sāmān -2-

s. 438b/08, 438b/12

şāmarbūmā -6-

ş. 196b/16, 397a/05, 485a/17, 502a/09,
90a/03

şamğ -239-

ş. 103a/11, 112b/03, 114a/05, 128a/05,
130b/03, 130b/06, 130b/13, 136b/17, 137b/01,
141b/15, 147a/19, 152a/03, 192a/03,
192a/05, 192a/06, 192a/07, 192a/15, 198a/04,
204a/08, 204a/13, 204b/05, 204b/11, 204b/14,
210b/07, 210b/16, 210b/18, 210b/19,
211a/02, 211a/09, 212a/09, 227b/16, 227b/19,
230b/15, 233b/10, 239b/03, 244a/15,
245a/15, 251a/14, 259a/06, 259a/12, 259a/14,
269a/04, 269a/06, 269a/15, 269a/16,
269b/09, 270a/14, 280a/17, 284a/03, 284b/17,
285a/19, 285b/05, 301b/11, 302b/05,
310a/03, 310a/04, 310a/07, 316a/04, 320a/08,
322b/15, 322b/17, 323a/02, 323a/06,
329b/09, 345b/17, 345b/18, 347a/10, 347a/11,
347a/13, 349b/02, 351a/12, 360a/02,
361b/17, 370b/05, 372a/18, 374b/08, 425b/19,
433a/06, 433a/08, 438a/09, 441b/01,
442a/08, 444a/19, 444b/02, 445a/16, 457a/16,
457b/06, 457b/08, 458a/03, 458b/02,
458b/05, 460b/05, 461b/09, 464a/15, 465a/13,
466a/17, 472b/12, 479b/04, 487b/16,
502a/12, 508b/18, 509a/02, 509a/03, 509a/05,
509b/02, 509b/12, 509b/14, 509b/16,
509b/18, 50b/04, 510a/02, 510a/04, 510b/04,
514b/18, 515a/01, 515a/10, 515a/14,
515a/17, 515b/01, 515b/02, 521b/07, 526a/04,
535b/07, 535b/09, 546b/13, 549a/05,
549a/06, 549a/07, 549a/10, 549a/15, 549a/17,
549b/02, 549b/07, 557a/19, 561a/05,
561a/10, 576b/04, 577a/08, 580b/03, 594a/02,
594a/11, 595b/06, 599a/12, 599a/18,
599a/19, 603a/08, 611a/03, 614a/13, 618a/19,
620a/05, 622b/14, 622b/17, 622b/18,
622b/19, 623a/01, 623a/17, 623b/12, 628a/13,
628a/14, 628a/15, 637b/10, 637b/13,
638b/12, 641b/01, 657b/17, 657b/18, 658a/03,
664b/03, 664b/05, 665a/02, 668a/15,
669a/11, 669a/14, 669a/15, 669b/02, 669b/04,
669b/05, 672a/05, 672a/09, 676b/18,
679b/03, 684a/03, 688a/15, 688a/16, 688b/04,
688b/18, 691b/15, 692a/08, 69a/01,
708a/16, 70a/14, 721a/03, 721a/04, 721a/08,
721a/09, 722b/13, 722b/14, 722b/16,
723a/03, 72a/03, 72a/04, 736a/04, 738b/02,
738b/03, 738b/04, 740b/04, 747a/05, 75a/16,
762b/14, 762b/15, 763a/01, 76b/18, 76b/19,

774a/12, 778a/01, 782b/17, 83a/02, 83a/13,
97b/16, 97b/17, 97b/18, 98a/02

şamğ-ı 'Arabî -39-

ş. 100b/13, 103b/07, 103b/19, 104a/13,
118b/12, 141b/01, 153a/15, 170a/03, 179a/15,
179b/04, 179b/05, 223b/12, 280a/13,
280b/15, 349a/11, 384a/08, 385a/05, 428a/14,
453a/10, 493a/02, 509a/04, 509b/08, 509b/19,
50b/04, 544a/16, 548b/03, 552a/11,
552a/17, 636b/12, 638a/19, 665a/02, 673a/06,
677a/13, 677a/18, 717b/10, 718a/07,
721a/05, 98b/09

şamğ-ı belât -3-

ş. 509b/14, 509b/19, 510a/03

şamğ-ı buṭm -9-

ş. 175b/19, 179a/03, 426a/08, 549a/09,
549a/16, 549b/03, 596a/03, 67a/19, 747a/10

şamğ-ı kemkām -1-

ş. 515b/01

şamğ-ı şanavber -1-

ş. 190a/10

şamğū'd-dāmişā -1-

ş. 510a/03

şamğū'l-belât -2-

ş. 509b/11, 684a/05

sāmm-ı ebraş -1-; sāmmu ebraş -3-

s. 769b/03; s. 438a/16, 438a/17, 438a/19

şanavber -14-

ş. 196b/18, 223a/01, 374a/02, 444b/01,
510a/08, 510a/19, 510b/02, 510b/04, 511b/01,
627a/19, 661a/15, 661b/01, 747a/05

şanavber-i Hindî -1-

ş. 374a/01

şanavbertü'l-arz -2-

ş. 289b/09, 661a/14

şandal -20-

ş. 101b/03, 267b/01, 320a/09, 384b/12,
412a/16, 512a/07, 512a/16, 512b/01, 512b/08,
512b/10, 512b/11, 512b/13, 512b/15,
512b/16, 587b/18, 588a/05, 629b/04, 686a/05,
87a/13, 94a/12

şandal-ı ebyaz -1-

ş. 512b/05

sandalus -1-

s. 472b/13

sañsar -4-

s. 345a/13, 345a/17, 345a/19, 345b/02

sar^c -115-

ş. 105a/19, 105b/18, 136a/14, 136a/16,
161a/16, 168a/12, 170b/12, 173b/08, 173b/10,
186a/01, 186b/12, 186b/15, 190b/15,
202a/06, 211b/02, 211b/03, 211b/04, 213a/09,
225b/15, 228b/07, 237b/03, 246a/19, 246b/01,
251a/10, 252b/10, 255a/07, 255b/02,
270a/09, 277b/17, 278a/03, 278a/06, 278a/08,

- 280a/03, 281a/01, 283a/14, 283a/15,
285b/07, 296b/07, 297b/16, 300a/12, 306a/11,
310a/19, 319a/01, 319b/01, 336a/09,
359b/16, 368a/17, 369a/05, 374a/06, 380b/12,
416a/10, 423a/09, 423a/11, 430a/11,
442a/02, 448a/02, 448a/10, 448b/05, 44b/01,
44b/07, 44b/13, 458a/11, 462b/02, 462b/03,
462b/13, 463a/08, 463a/09, 471a/04, 480a/15,
482a/04, 490a/02, 535a/09, 536a/04,
542a/13, 543a/12, 558b/16, 567a/08, 567b/01,
570a/11, 570a/12, 570b/02, 570b/07,
570b/12, 570b/13, 572a/19, 585a/16, 58b/13,
591b/02, 597b/19, 608a/12, 615b/16,
615b/17, 621b/02, 628b/03, 62b/02, 636a/13,
639b/12, 639b/14, 63a/04, 63b/15, 640a/01,
640a/02, 675b/04, 679a/12, 684b/17, 709b/12,
71a/10, 72a/15, 745a/09, 77b/16, 77b/17,
79a/09
- şarimsak** -5-; **sarimsak** -1-
ş. 208b/18, 209a/04, 209a/18, 443b/08,
77a/15; s. 413b/19
- şarışır** -1-
ş. 177a/14
- şarılık** -1-; **şarılık**-11-
ş. 80a/06; ş. 110a/04, 110b/10, 114b/09,
133a/19, 383b/16, 40b/12, 533a/16, 578a/01,
578a/02, 588b/12, 679b/02
- sarimsak** -6-; **şarimsak** -34-
s. 134b/01, 151a/11, 270b/03, 467b/09,
559b/16, 580a/03; ş. 151a/09, 157a/08,
172a/15, 207b/03, 207b/12, 207b/17, 208a/13,
208a/15, 208b/06, 208b/07, 208b/16,
209a/01, 209a/07, 209a/08, 209a/09, 209a/12,
209a/15, 209b/05, 209b/15, 209b/17,
248b/07, 301a/06, 313b/03, 366a/12, 441b/11,
492b/02, 492b/03, 644b/07, 645b/01,
646b/12, 649b/11, 652a/05
- şarimetül'cedy** -5-
ş. 127b/10, 463b/06, 484b/08, 507b/14,
583a/19
- şarmaşık** -42-
ş. 127b/11, 128b/19, 155b/16, 190a/18,
210a/11, 224a/16, 230a/01, 234b/15, 238b/02,
238b/03, 243a/05, 258b/15, 288a/17,
415a/03, 419a/19, 43b/15, 43b/16, 43b/19,
447a/18,
447a/19, 448b/09, 488b/07, 507b/15,
529b/15, 572b/17, 586a/19, 607b/16, 607b/17,
61a/06, 672a/11, 672a/19, 672b/03, 673a/19,
673b/01, 691a/19, 693b/14, 698a/02,
701a/14, 725b/18, 76b/06, 781b/14, 782b/11
- säsaliyüs** -3-
s. 448a/18, 661b/15, 97b/06
- satrünüün** -2-
s. 532b/11, 667a/01
- sätüryun** -1-
s. 307a/07
- şavtal** -1-
ş. 513b/17
- Şaydâ balıcağı** -1-
ş. 469a/08
- säyebrec** -1-
s. 438b/06
- sazan** -1-
s. 467b/07
- se'üt** -2-
s. 450a/06, 450a/09
- sebec** -1-
s. 437a/18
- sebel** -6-
s. 173b/16, 173b/17, 323a/06, 663a/17,
99a/11
- sebu'** -3-
s. 439b/08, 439b/09, 654b/05
- sebu'ü'ç-ıtır** -1-
s. 422b/11
- sebu'ü'z-zübân** -2-
s. 556b/07, 557a/01
- sebüstân** -1-
s. 438b/15
- sebze hindebâsı** -1-
s. 775b/12
- secİR** -1-
ş. 205b/01
- seclät** -1-
s. 439b/11
- sedef** -73-
s. 117b/15, 131a/13, 136b/08, 144b/12,
151a/05, 172b/17, 178b/14, 189a/11, 202a/13,
204a/08, 205a/17, 218b/09, 221a/16,
226b/11, 230a/13, 231b/09, 241a/14, 261b/11,
269b/08, 270a/04, 270a/13, 272b/02, 288a/05,
301a/05, 313b/06, 330b/17, 330b/19,
342b/13, 343b/13, 356a/02, 356a/09, 356a/10,
39b/19, 415a/13, 423b/03, 423b/05,
427b/17, 440b/14, 441b/12, 441b/17, 442a/06,
442a/07, 442a/12, 458a/03, 459a/14,
488b/04, 497a/15, 500b/08, 517b/04, 523b/03,
570b/11, 582b/14, 590b/11, 602b/07,
620b/12, 623a/14, 627b/04, 633b/03, 641b/11,
649a/18, 660b/10, 678a/17, 692a/09,
760a/16, 762b/02, 777a/15, 777b/04, 781a/04,
782b/17, 82a/03, 84a/01, 84b/04
- seder** -8-
s. 130b/17, 131a/02, 132b/06, 132b/08,
173b/08, 173b/10, 297b/16, 706b/17
- sedy** -1-
ş. 205b/13
- sefercel** -3-
s. 450b/01, 450b/02, 747b/11

- sefş** -2-
s. 416b/03
- sefüstân** -1-
s. 438b/15
- seḥac** -12-
s. 138b/04, 175a/08, 175a/09, 209b/03, 56a/03, 697b/09, 697b/11, 708b/01, 734b/18, 757a/01, 765b/17
- sehmi** -1-
s. 624a/09
- sehünüs** -1-
s. 64a/03
- sekbâc** -1-
s. 156b/18
- sekbîneç** -16-
s. 104a/11, 269a/11, 270b/08, 457b/05, 457b/10, 457b/17, 458a/04, 458a/11, 458a/18, 458b/04, 623b/06, 623b/12, 63a/05, 699b/16, 73a/06
- seklümüs** -1-
s. 259a/18
- sekte** -10-
s. 161b/19, 162a/01, 277b/08, 318b/19, 374a/05, 585a/16, 636a/13, 660b/06, 733b/11, 78a/02
- sekülüfendiryâ** -1-
s. 454a/18
- sekürdiyün** -2-
s. 207b/08, 454a/17
- sel'a** -3-
s. 125b/07, 458a/14
- selc** -3-
ş. 206b/07, 206b/10, 206b/12
- selc-i Şinî** -2-
s. 207a/06, 742a/17
- selcem** -1-
s. 493a/17
- selem** -1-
s. 463b/07
- seles-i bevl** -3-; **selesü'l-bevl** -2-
s. 141a/04, 141a/05, 141a/07; s. 182b/04, 315b/19
- selhü'l-hayye** -1-
s. 461b/02
- seliḥe** -19-
s. 124a/03, 162a/19, 162b/01, 220a/02, 331b/17, 414b/13, 420a/17, 42a/07, 459a/07, 459a/10, 459b/08, 577a/05, 587b/14, 653a/06, 661b/15, 670a/02, 723b/09, 81b/06
- selükî** -1-
s. 656b/19
- selür** -1-
s. 463b/04
- selüris** -1-
s. 463b/04
- selvâ** -5-
s. 186a/13, 463a/16, 466b/13, 466b/14
- semek** -2-
s. 467a/13, 484a/10
- semer** -1-
ş. 207a/19
- semerniyün** -1-
s. 640b/09
- semîd** -1-
s. 55b/03
- semiz ot** -10-; **semiz otu** -23-
s. 120a/07, 138b/13, 152a/02, 152a/08, 152b/15, 215b/15, 391b/08, 510b/10, 580b/01, 781b/06; s. 152a/06, 152b/04, 152b/13, 153a/03, 153a/05, 153a/09, 153a/16, 156a/07, 234a/06, 287b/03, 301b/18, 349a/11, 393a/14, 488b/17, 512b/01, 655a/13, 655a/17, 655b/07, 676b/15, 702a/01, 722a/19, 762a/02, 77a/17
- semm-i basîṭ** -1-
s. 126b/17
- semm-i mürekkeb** -1-
s. 126b/19
- semm-i rummât** -1-
s. 242a/17
- semmür** -5-
s. 205b/19, 345b/01, 470b/09, 586b/16, 59a/19
- semmü'l-fâr** -1-
s. 470b/06
- semmü'l-fil** -1-
s. 590b/15
- semmü'l-gâr** -1-
s. 771a/14
- semmü'l-ḥumâr** -1-
s. 470b/05
- semmü'r-rummât** -1-
s. 242a/15
- semmü's-semek** -1-
s. 470b/08
- semn** -1-
s. 469b/05
- semn-i baḳar** -3-
s. 167a/08, 167a/11, 187a/01
- semsak** -1-
s. 470b/03
- semür** -4-
s. 470b/12, 561a/16, 95b/16
- senâ** -5-
s. 470b/14, 470b/16, 470b/18, 471a/07, 564a/02
- senâ-yı beledî** -2-
s. 564a/02, 638b/05
- senâ-yı Mekkî** -3-
s. 106b/09, 480a/02, 573b/13

- sencesbüye-1-; sengesbüye** -2-
s. 472b/07; s. 472b/06, 78a/06
- senderüs** -6-
s. 366a/14, 472b/12, 472b/18, 473a/05, 628a/14, 670a/04
- sendiritis** -1-
s. 652a/18
- serahş** -5-; **serahş** -1-
s. 151b/16, 397a/01, 443a/06, 443a/13, 670a/06; s. 443b/11
- serāvil-i tūlūl** -1-
s. 673a/09
- serçe** -26-
s. 167b/19, 185b/17, 290b/15, 360a/18, 418b/15, 418b/16, 419a/02, 45a/03, 540b/16, 540b/17, 540b/18, 541a/02, 541a/06, 541a/08, 541a/13, 541a/16, 541a/17, 541b/05, 626a/09, 626a/10, 626a/14, 686b/06, 686b/13, 759a/15, 759a/18, 75a/14
- serçe dili** -2-
s. 175b/18, 686b/06
- serçeler tersi** -1-
s. 75a/14
- serdüle** -1-
s. 285a/19
- seretān** -15-
s. 105a/14, 105a/15, 156a/16, 156a/17, 198b/17, 249a/17, 251a/15, 393a/10, 408b/03, 533a/04, 643b/15, 644b/03, 694a/12, 711b/19, 753b/05
- seretān-ı bahrī** -5-
s. 446a/17, 446a/19, 446b/05, 446b/06, 446b/07
- seretān-ı mütekarrih** -3-
s. 462b/06, 79a/02
- seretān-ı nehri** -1-
s. 445a/04
- serken** -8-
s. 125a/14, 446b/13, 597a/14, 613a/07, 689a/03, 702a/02, 742a/03, 82a/08
- serkile** -4-
s. 258a/14, 289b/13, 499a/16, 734a/13
- sermak** -7-; **sermec** -1-
s. 125a/14, 233b/10, 349a/18, 391a/19, 446b/11, 613a/07, 90b/18; s. 446b/12
- serşām** -3-
s. 131a/01, 360b/16, 364a/19
- serv** -26-
s. 159b/01, 351a/14, 353a/12, 40b/06, 40b/18, 42a/07, 443b/19, 444a/02, 444a/03, 444a/05, 444a/07, 444a/18, 447a/10, 484a/10, 484a/11, 484b/17, 484b/18, 486b/13, 486b/14, 48a/05, 510b/01, 535b/12, 622b/05
- serv-i cebelī** -1-
s. 535b/10
- setāhüş** -1-
s. 594a/04
- sevālil-i mismāriyye** -1-
s. 288b/15
- sevālil-i nemliyye** -1-
s. 375a/08
- sevilk** -23-
s. 184b/02, 477a/04, 477a/08, 477a/09, 477a/11, 477b/01, 477b/04, 477b/07, 477b/09, 477b/10, 477b/12, 477b/14, 477b/17, 477b/18, 478a/01, 478a/05, 478a/09, 561a/03, 93a/06
- seyelān** -3-
s. 394b/19, 455b/15, 455b/16
- seykerān** -2-
s. 171a/01, 478b/10
- seykerānū'l-ḥūt** -2-
s. 176b/07, 478b/11
- seylān** -2-
s. 478b/16, 752a/08
- seylekūn** -1-
s. 418b/05
- sezāb** -12-
s. 136b/08, 151a/04, 151a/05, 151a/11, 157a/09, 160a/03, 440b/13, 442b/14, 442b/16, 590b/11, 94a/14, 94a/15
- sıçan** -38-
s. 146a/15, 186a/14, 187a/05, 187a/12, 187a/13, 299a/10, 311b/04, 346b/15, 378b/14, 378b/16, 380b/06, 455a/19, 455b/01, 473b/07, 474a/08, 490b/10, 493a/07, 493a/08, 52b/18, 53a/14, 53a/19, 545b/02, 557b/18, 558a/01, 571a/13, 571a/15, 571b/04, 571b/09, 571b/11, 571b/13, 692b/10, 75a/07, 782a/10, 81b/13
- sıçan kulağı** -1-
s. 721a/18
- sıçan otı** -5-
s. 418a/19, 470b/07, 493a/03, 494a/17, 771a/14
- sıçan şoganı** -3-
s. 146a/14, 557a/09, 71b/12
- sığır** -112-
s. 105b/10, 122b/01, 126b/06, 156a/14, 156a/19, 156b/08, 156b/17, 157a/07, 157a/12, 157a/14, 157a/17, 157b/03, 157b/04, 158a/03, 158a/05, 158a/06, 158a/12, 158a/13, 158a/14, 158a/17, 158b/04, 158b/05, 158b/07, 159a/10, 159a/13, 159b/07, 159b/08, 163b/03, 167a/16, 172a/12, 179a/08, 181b/01, 181b/02, 186b/18, 187a/01, 188a/15, 190a/05, 200b/06, 210b/06, 210b/07, 212b/14, 213b/11, 215b/18, 216a/04, 221a/13, 238a/02, 249b/02, 249b/03, 261a/03, 266b/02, 272a/13, 295a/10, 310b/11, 325b/14,

336a/09, 371b/09, 377a/10, 377b/06, 410b/12, 411b/18, 41b/08, 469b/13, 469b/14, 474a/17, 486a/09, 486a/14, 486a/17, 493a/12, 509b/08, 518a/02, 521b/04, 529b/09, 535a/05, 542b/10, 546a/09, 550b/14, 55a/02, 55b/14, 568b/09, 568b/19, 590b/05, 59a/09, 606a/13, 623b/19, 649b/09, 668a/10, 674a/19, 674b/12, 674b/15, 675a/16, 675b/14, 676b/19, 677a/01, 678a/06, 678a/15, 680a/04, 680a/06, 680a/07, 680a/16, 680b/18, 681a/10, 694b/10, 702b/15, 720b/01, 721a/05, 731a/02, 731a/11, 745b/11, 759a/01

şığır boncuğı -1-

ş. 249a/19

şığır dili -9-

ş. 181b/11, 276a/08, 322b/13, 632a/03, 676b/14, 685b/05, 685b/07, 738a/18, 79a/07

şığır gözi -3-

ş. 117b/06, 181b/14, 632a/05

şığır gözleri -1-

ş. 49b/12

şığır kulağı -1-

ş. 687a/11

şığırcaık -4-

ş. 260b/02, 391b/09, 418b/15, 418b/18

şıhnâh -1-

ş. 522a/06

şil -1-

ş. 508b/15

şilâye -6-

ş. 201a/12, 201a/16, 201a/19, 425b/04, 426b/02, 82b/15

şın veber -1-

ş. 180a/05

şinâr -1-

ş. 512b/16

şint -1-

ş. 603a/15

şıpa -1-

ş. 497a/14

şırça -11-

ş. 178a/11, 253a/03, 263b/08, 412b/17, 413a/08, 413a/12, 413a/19, 413b/01, 413b/02

şırça otu -1-

ş. 322b/07

şırşır -1-

ş. 508a/09

sırtlan -7-

s. 418b/09, 514b/05, 514b/15, 543a/14, 654b/05, 730b/19, 761b/15

sıtma -193-

s. 105a/18, 105b/03, 110b/18, 116a/07, 116a/08, 116b/11, 117a/02, 117a/10, 118b/05, 119a/15, 119a/19, 119b/01, 128a/01, 138a/18, 149a/10, 149b/05, 149b/07, 150a/02,

150a/15, 151a/03, 167a/15, 170b/08, 170b/09, 171b/07, 171b/08, 175b/06, 178b/16,

191a/13, 193a/03, 195a/14, 195a/19, 196a/04, 198a/16, 207a/11, 208b/09, 211a/14,

211b/04, 212a/07, 217a/06, 217a/07, 219b/14, 222a/16, 222a/17, 228a/12, 260a/16,

266a/02, 267b/15, 270a/19, 273b/01, 273b/02, 296b/19, 297b/06, 315b/09, 318a/10,

318b/18, 320b/01, 326a/10, 326b/09, 326b/10, 326b/11, 326b/12, 328b/14, 335b/15,

336b/19, 337a/05, 355a/16, 356a/05, 356b/01, 360b/18, 368b/18, 372b/08, 372b/12,

372b/13, 375a/10, 375a/11, 377b/05, 385b/08, 388a/04, 388a/10, 388b/06, 407b/16,

415b/12, 417a/14, 434a/05, 439a/10, 441a/07, 445a/19, 449b/14, 453a/13, 456b/13,

457b/16, 475b/11, 477a/18, 480a/01, 489a/15, 489a/16, 489a/17, 493a/01, 493a/02,

497b/13, 498b/07, 498b/08, 501a/03, 501b/01, 502a/02, 50a/15, 512b/06, 518b/07,

518b/19, 521b/16, 52a/11, 531a/13, 535a/12, 542b/14, 543b/01, 556b/10, 556b/11,

556b/16, 557a/03, 557b/05, 559a/15, 565a/07, 565a/09, 567a/08, 567a/11, 567a/12,

567b/02, 581b/02, 584a/13, 584b/11, 589a/11, 589a/12, 589b/04, 590a/17, 590a/18,

592a/05, 599b/16, 600b/07, 601a/03, 603a/07, 604a/13, 607a/08, 608a/17, 60b/11,

618b/10, 624a/14, 627b/09, 639b/04, 63b/03, 653b/08, 653b/09, 673b/07, 673b/08,

675a/19, 675b/12, 676b/10, 682a/15, 685a/11, 696b/10, 697a/02, 705a/10, 705a/11,

711a/12, 711b/10, 711b/14, 71a/12, 723a/17, 725b/03, 748a/07, 750b/18, 763b/13,

768a/08, 775a/03, 775a/17, 776a/17, 776b/09, 776b/18, 777a/06, 777b/05, 81b/04,

93b/09, 94a/02, 99a/18

şibînâ -2-

s. 348a/08, 446b/07

şibiyâ -2-

s. 478a/11, 687b/07

sidr -8-

s. 439b/12, 439b/13, 439b/14, 463b/07, 470b/14, 514b/02, 536a/16, 753a/12

sifend -1-

s. 452a/05

sikencübîn-110-

s. 100b/08, 138b/03, 142a/06, 142b/08, 147a/11, 147b/09, 149b/15, 157b/03, 163a/07,

169b/06, 174a/10, 174a/13, 174a/14, 194a/15, 198a/15, 203a/17, 214a/01, 215b/13,

216a/02, 217a/10, 230a/07, 239b/15, 259b/09, 268a/15, 270a/08, 274b/04, 277a/15,

281b/19, 291b/12, 297b/04, 314a/04, 314a/07, 320a/02, 320a/04, 320a/05, 321a/03,

- 334b/08, 335b/05, 372b/02, 383b/19, 385b/07, 394b/11, 402a/17, 408b/08, 416a/05, 428a/02, 429a/01, 440a/14, 468b/17, 473a/13, 482b/17, 488a/03, 498b/07, 516b/19, 517b/11, 518b/16, 52a/11, 541a/11, 542b/08, 552a/15, 553b/18, 560b/08, 567a/18, 569b/09, 574b/19, 575b/14, 577a/07, 587b/10, 591a/16, 591a/19, 597b/05, 607b/09, 609a/03, 617a/18, 624a/19, 628b/01, 62b/03, 62b/10, 62b/12, 653b/09, 654a/02, 660a/12, 660a/14, 665b/12, 679a/15, 705b/18, 710a/18, 713b/10, 741a/04, 745b/08, 748a/12, 761a/02, 765a/13, 773b/06, 774b/01, 776a/16, 777a/02, 83b/17, 84a/02, 86a/12, 86a/19, 86b/08, 91a/04, 91b/02, 91b/13, 98a/16, 98b/12
- sikencübîn-i büzürî** -4-
s. 193b/01, 293b/13, 383b/19, 743b/19
- sikencübîn-i sâde** -1-
s. 625b/17
- sikencübîn-i uşulî** -1-
s. 384a/01
- sikrânü'l-hüt** -1-
s. 699a/05
- şîl** -8-
s. 130a/06, 210a/01, 214a/09, 547b/05, 676b/14, 753a/14, 753a/16
- silğ** -3-
s. 274b/07, 459b/17, 460a/01
- silğ-i berri** -1-
s. 461a/06
- silğü'l-mâ'** -1-
s. 461a/05
- sill** -12-
s. 363a/18, 407b/18, 445a/10, 474a/02, 484a/04, 527b/17, 601a/01, 675a/17, 677a/05, 711b/18, 746a/10, 753a/01
- silür** -1-
s. 216a/13
- silürs** -1-
s. 216a/13
- simâr** -1-
s. 470b/02
- simid** -5-
s. 293b/06, 293b/09, 293b/12, 293b/19, 417b/17
- şimmâr** -1-
s. 64a/02
- simsim** -1-
s. 465a/15
- simsim-i berri** -1-
s. 470b/04
- sincâb** -2-
s. 473b/07, 586b/16
- sindiyan** -1-
s. 473b/10
- siñek** -30-
s. 204a/01, 224b/19, 290a/10, 376a/08, 376a/10, 376a/12, 376a/13, 376a/16, 376a/18, 376a/19, 376b/03, 376b/04, 392a/04, 392a/09, 417b/01, 427b/01, 446b/19, 52b/19, 557b/18, 565b/03, 566a/04, 590b/01, 601b/05, 622b/10, 714a/02, 714a/03, 741a/11, 761a/03, 776b/07
- siñekler arslanı** -1-
s. 557a/01
- siñir ağacı** -1-
s. 762b/13
- siñirli yaprak** -1-
s. 684a/13
- sinnevr** -2-
s. 412b/09, 473b/12
- sint** -1-
s. 603a/15
- şîr** -1-
ş. 163a/10
- şîr** -1-
s. 478b/14
- sirâc-ı kuçrub** -13-; **sirâcü'l-kuçrub** -1-
s. 301a/19, 301b/01, 446b/17, 447a/02, 447a/04, 447a/05, 447a/06, 447a/13, 448a/15, 448a/17, 669a/04, 669a/06, 779b/13; s. 446b/13
- sirke** -685-
s. 102b/09, 105a/01, 105b/09, 105b/13, 111b/07, 113a/07, 113b/04, 113b/14, 115a/02, 115a/03, 117a/13, 117a/18, 119b/09, 120a/07, 120a/13, 121a/01, 121a/08, 121b/15, 122a/03, 123b/05, 123b/09, 123b/10, 124a/18, 124b/01, 124b/13, 124b/15, 129b/14, 130b/13, 130b/16, 131a/05, 131b/04, 134b/04, 135b/04, 137b/19, 144a/10, 144a/19, 145a/10, 145b/12, 145b/14, 147a/05, 147b/03, 150a/05, 150b/19, 151a/12, 153a/01, 156b/15, 156b/16, 157a/08, 158a/10, 158b/06, 158b/13, 159a/08, 159b/01, 162a/10, 163a/16, 163a/17, 168a/17, 169b/07, 169b/14, 170a/18, 173b/11, 177b/01, 179a/01, 179a/17, 180b/19, 183b/01, 188b/01, 189a/14, 189b/03, 189b/08, 189b/14, 189b/19, 190a/02, 194a/15, 194b/05, 198a/09, 199b/13, 201a/02, 203a/05, 203a/09, 203b/12, 203b/13, 205b/12, 208a/02, 209b/07, 211a/03, 213a/07, 213a/11, 214b/06, 214b/08, 214b/11, 215b/12, 216b/04, 216b/06, 217a/01, 218a/10, 219b/12, 220b/12, 220b/14, 221b/16, 224b/05, 225b/05, 225b/07, 226b/19, 227b/08, 227b/09, 229a/04, 230b/13, 237a/03, 237a/07, 237a/10, 237a/19, 237b/01, 242b/14, 243a/02, 250a/11, 250a/13, 250a/14, 251a/09, 251a/13, 253a/04, 254a/03, 256b/04, 256b/18, 257a/13, 259b/09, 259b/15, 265a/16, 267a/10, 268b/16, 269b/12,

270a/07, 271b/17, 273b/07, 273b/15, 275a/11, 275a/12, 275a/15, 277a/01, 277a/08, 277a/15, 277b/04, 278a/10, 278a/11, 279b/15, 279b/16, 281b/09, 282a/01, 285b/06, 288a/08, 290b/18, 291a/12, 291b/03, 294b/19, 296b/17, 297a/19, 298a/17, 299b/13, 300a/06, 300a/08, 300a/18, 302b/03, 303b/05, 304a/10, 304a/11, 304a/17, 309a/08, 309a/09, 309a/10, 309b/18, 311b/15, 311b/16, 311b/19, 312a/01, 312a/06, 312a/07, 312a/12, 312a/16, 312a/19, 312b/03, 312b/10, 312b/11, 312b/15, 312b/17, 312b/19, 313a/04, 313a/08, 313a/09, 313a/10, 313a/15, 313a/18, 313b/01, 313b/12, 313b/14, 313b/17, 314a/03, 314a/04, 316b/05, 316b/06, 320a/06, 320a/10, 321b/15, 323a/17, 324a/12, 324a/16, 325a/16, 327b/19, 329b/06, 329b/12, 335a/05, 337b/17, 337b/19, 339b/02, 339b/06, 339b/12, 340a/17, 340b/10, 340b/11, 344a/07, 346b/07, 347b/15, 357b/07, 357b/08, 357b/19, 360b/15, 362b/16, 367a/18, 373b/12, 374b/09, 376b/09, 376b/16, 376b/19, 377a/03, 377a/05, 378b/11, 378b/18, 384b/15, 392a/10, 392a/11, 394b/08, 394b/10, 395b/16, 399a/18, 400a/09, 401a/05, 402b/04, 403a/07, 403a/09, 403a/13, 404b/01, 405a/09, 407a/12, 409a/03, 409a/12, 410a/07, 419a/08, 424b/18, 425a/08, 425a/10, 425a/18, 425a/19, 425b/02, 425b/06, 425b/11, 426b/01, 426b/09, 428a/11, 42a/03, 432a/10, 432b/12, 433a/13, 437b/11, 437b/16, 441a/17, 441b/08, 444a/18, 444b/14, 444b/17, 444b/19, 445b/13, 449b/09, 449b/10, 44b/11, 44b/18, 452b/12, 452b/13, 458a/02, 458a/07, 458a/15, 460a/14, 460b/16, 460b/17, 461a/04, 461b/05, 464a/02, 467b/09, 468a/01, 468a/12, 468b/01, 468b/14, 468b/18, 46a/12, 472b/10, 472b/11, 473a/13, 474a/04, 474b/06, 476a/05, 476a/13, 476a/16, 477b/16, 479b/13, 479b/16, 47a/04, 483b/09, 487a/17, 487a/19, 488a/02, 488b/09, 488b/10, 489a/02, 489b/08, 489b/13, 48a/02, 48a/13, 490b/03, 492a/17, 492b/11, 494a/06, 496b/02, 497b/17, 498a/01, 498a/02, 498a/07, 498a/11, 499b/06, 499b/09, 499b/10, 500a/08, 502b/12, 506a/16, 506b/04, 506b/19, 507b/11, 507b/13, 50a/14, 50b/06, 50b/10, 511b/13, 511b/17, 513a/18, 513b/01, 514a/08, 514a/14, 514a/18, 514b/01, 517a/19, 517b/07, 520a/15, 523b/02, 524a/12, 525a/09, 525b/18, 526a/14, 527a/13, 527a/15, 527b/15, 529a/13, 530a/04, 530a/13, 530b/02, 531a/12, 531b/10, 532a/10, 532b/19, 533b/15, 535a/08, 538a/18, 542b/02, 542b/19, 544a/05, 544a/11, 544a/15, 544a/19, 544b/03, 544b/05, 545b/04, 550a/05, 557a/04, 558a/07, 558a/19, 558b/04, 558b/05, 558b/07, 558b/09, 558b/10, 558b/11, 559a/11, 559b/07, 55a/12, 560a/07, 560a/10, 561a/06, 566a/05, 566b/06, 568b/09, 569a/10, 569b/11, 571b/06, 572a/06, 572b/08, 573b/08, 574b/18, 575a/03, 575a/09, 575b/08, 575b/10, 575b/15, 579b/03, 579b/14, 581a/17, 581b/05, 582b/05, 584b/06, 585a/08, 587b/03, 588a/17, 588b/01, 588b/05, 588b/14, 58b/13, 592a/17, 594a/15, 594b/13, 596a/05, 596a/10, 597a/07, 597a/12, 597a/17, 597b/18, 598a/07, 59a/18, 600a/19, 600b/07, 603a/03, 603a/06, 605b/06, 607b/10, 608a/13, 609a/01, 609a/04, 610a/16, 610a/19, 614b/08, 614b/14, 614b/15, 614b/16, 616a/02, 616b/04, 617a/02, 618a/10, 618a/13, 619b/03, 619b/15, 621b/13, 621b/16, 622a/14, 622a/16, 623a/05, 625a/01, 626a/15, 626b/17, 630a/05, 631a/19, 631b/01, 632b/02, 632b/05, 632b/13, 632b/15, 633a/05, 633a/08, 633a/09, 633a/12, 633a/13, 633b/01, 633b/07, 634a/09, 634a/16, 636a/04, 636a/06, 636a/18, 636b/03, 637a/05, 638a/08, 63a/06, 640a/07, 641b/08, 641b/11, 642b/03, 643b/07, 643b/18, 644a/09, 645b/08, 645b/13, 645b/19, 646a/07, 646a/17, 646b/07, 646b/08, 647b/11, 647b/16, 648a/07, 648a/10, 649a/18, 649b/10, 650a/05, 650a/17, 651a/16, 651b/13, 656b/12, 663a/11, 663a/14, 663a/16, 663b/02, 663b/03, 663b/06, 663b/18, 665a/11, 667a/13, 667b/07, 667b/08, 66a/13, 671b/04, 671b/06, 672b/06, 672b/19, 67b/05, 680b/08, 680b/12, 682a/16, 684a/10, 684b/15, 686b/18, 687b/09, 688a/11, 688a/12, 688b/02, 68a/02, 68a/05, 68a/06, 68a/10, 68a/13, 68a/19, 690a/05, 691b/13, 692a/02, 693a/17, 697a/12, 699a/13, 699b/07, 699b/08, 699b/09, 69a/07, 701a/03, 701b/06, 702a/09, 705b/03, 705b/17, 710a/19, 715b/10, 715b/15, 716a/07, 716a/12, 717b/08, 718a/02, 721a/14, 721b/06, 722a/12, 723b/10, 724a/01, 724a/11, 724a/16, 724b/10, 724b/14, 728b/08, 728b/17, 729a/06, 729a/08, 729b/01, 72a/11, 72b/01, 72b/19, 730a/14, 730a/16, 736b/11, 737b/08, 73a/16, 73a/19, 73b/01, 73b/02, 740b/06, 740b/07, 740b/08, 740b/12, 741a/02, 741a/10, 741a/11, 741a/17, 742b/13, 743a/16, 743a/17, 743a/18, 746a/14, 748a/11, 748b/15, 748b/16, 74a/11, 753b/03, 754a/03, 754a/12, 755a/12, 755b/12, 757a/14, 757b/19, 758a/03, 758a/18, 758b/03, 759b/15, 75a/05, 760b/05, 760b/06, 765a/01, 766b/07, 769a/03, 76a/12, 770b/06, 772b/02, 773a/19, 773b/17, 776a/04, 776a/08, 776a/14, 780b/11, 781a/02, 781a/17, 78b/04, 80a/07, 81a/02, 83b/09, 83b/19, 88b/04, 90b/06,

- 90b/16, 91b/09, 92a/05, 94a/01, 96a/16, 98a/07, 98a/09, 98a/16
- şisālī** -1-
s. 448a/18
- şisāliyūs** -2-
s. 107a/19, 631a/12
- şisām** -44-
s. 221a/18, 223a/02, 233a/13, 311a/04, 359a/05, 359a/07, 359b/15, 360a/13, 360a/19, 369b/04, 369b/05, 369b/08, 370b/12, 372a/11, 373a/13, 373a/14, 386a/19, 404a/15, 465a/15, 465b/01, 465b/19, 466a/04, 466a/14, 466a/16, 466a/17, 466b/03, 466b/04, 466b/06, 466b/11, 467b/08, 511a/07, 538a/13, 569b/06, 574a/12, 597a/16, 617a/12, 620a/19, 689b/04, 68b/16, 700a/19, 749b/10
- şisenber** -1-
s. 478b/08
- şisenberiyün** -1-
s. 478b/08
- sivārū'l-Hind** -1-
s. 477a/01
- sivārūs-Sind** -1-
s. 477a/01
- sivri şineek** -14-
s. 158a/14, 189b/11, 339a/11, 339a/14, 339a/16, 444b/17, 501b/01, 590a/19, 616a/17, 686b/07, 686b/09, 719a/03, 757a/19, 81b/12
- sivri şineek ağacı** -2-
s. 339a/13, 485a/19
- şoğan** -99-
ş. 107b/13, 111a/15, 134b/02, 144a/06, 144a/09, 144a/11, 144a/13, 144a/15, 144a/19, 144b/03, 144b/05, 144b/11, 144b/13, 144b/18, 145a/01, 145a/03, 145a/05, 145a/07, 145a/08, 145a/09, 145a/11, 145a/13, 145a/14, 145a/18, 145a/19, 145b/01, 145b/02, 145b/04, 145b/06, 145b/07, 145b/09, 145b/10, 145b/11, 145b/16, 145b/17, 145b/18, 146a/03, 146a/04, 146a/05, 146a/06, 146a/07, 146a/10, 151a/09, 162b/04, 162b/15, 163a/02, 163a/05, 163a/18, 172a/15, 185b/17, 207b/11, 209a/09, 216a/09, 230a/16, 298b/16, 299b/19, 306b/05, 306b/08, 307a/11, 311a/19, 313b/04, 315a/17, 344b/08, 344b/10, 345a/01, 345a/04, 402b/10, 413b/19, 441b/11, 466a/10, 468a/13, 557a/12, 557a/16, 558b/08, 559a/15, 559b/02, 559b/15, 560a/12, 57a/03, 584b/14, 610b/04, 645a/14, 645b/13, 652a/05, 693b/18, 705b/04, 707b/01, 755a/03, 755a/06, 755a/18
- şoğulcan** -93-
ş. 132b/12, 135a/04, 145a/19, 152b/19, 179b/01, 179b/02, 189a/08, 197b/09, 206b/19, 207b/14, 208b/13, 209b/10, 219b/15,
- 219b/17, 220a/01, 230a/16, 236a/02, 237a/05, 238b/10, 256b/02, 256b/08, 257a/06, 268b/08, 270b/01, 273b/16, 281b/03, 287a/09, 297b/03, 302a/06, 326a/15, 326b/02, 333a/01, 353b/07, 361b/12, 362b/15, 363a/08, 366b/10, 371a/08, 372a/16, 399b/09, 399b/10, 406b/19, 41b/13, 428a/01, 433b/13, 435b/16, 437a/13, 439a/06, 441a/12, 443a/19, 443b/10, 449b/18, 454a/05, 458a/17, 472b/16, 487a/02, 487b/06, 497b/04, 498a/16, 500b/17, 501a/06, 502b/11, 505a/13, 54a/17, 589a/14, 616a/13, 624a/02, 631a/16, 633a/01, 634a/07, 644a/02, 650b/14, 659b/14, 666a/14, 695a/17, 708a/02, 718a/03, 718b/11, 723b/01, 728a/02, 728a/07, 735a/07, 748a/13, 749a/02, 749b/09, 755b/02, 757b/18, 759b/08, 760b/10, 766a/15, 79a/10, 81a/17
- şögüd** -19-; **şögüt** -4-
s. 128a/03, 254b/13, 255b/19, 314b/07, 314b/08, 314b/10, 315a/02, 358b/06, 359a/17, 455a/18, 499a/14, 501b/15, 508b/06, 565a/11, 569a/05, 710a/15, 712b/12, 759b/17; s. 123a/04, 123a/06, 123a/07, 692b/01
- şū²-i hażm** -3-
s. 557b/09, 559a/09, 63b/03
- şū²-i kınye** -2-
s. 80b/05, 80b/06
- şū²-i mizāc** -2-
s. 144b/16, 708b/01
- şū²ül-kınye** -2-
s. 383b/09
- şū²bān** -1-
s. 347a/11
- şū²d** -13-
s. 135b/10, 192a/14, 353a/12, 363a/05, 413b/11, 449a/09, 449a/15, 450a/01, 471a/17, 528a/19, 528b/14, 76b/05, 76b/06
- şu atı** -1-
ş. 222b/01
- şu baberi** -1-
ş. 585b/02
- şu çügündüri** -1-
ş. 461a/05
- şu fülfüli** -1-
ş. 750b/14
- şu kelbi** -4-
ş. 345b/12, 435b/01, 549b/17, 593a/14
- şu kerdemesi** -4-
ş. 216a/09, 403b/08, 52b/01, 599b/02
- şu kerefsi** -3-
ş. 599b/03, 599b/08, 639a/03
- şu köpegi** -1-
ş. 627a/05
- şu lahanası** -1-

- §. 763a/11
şu mercimeği -1-
 §. 533a/08
şu şığırı -12-
 §. 105b/10, 181b/09, 191a/17, 212b/14,
 212b/17, 213b/11, 529b/10, 674a/19, 676b/11,
 680a/17, 680b/17, 681a/10
şu teresi -1-
 §. 258b/01
şu zeytünü -1-
 §. 433a/04
şubâr -1-; **şubârâ** -1-
 §. 506b/10; §. 506b/10
şudâ^ç -3-
 §. 173b/07, 277a/05, 551a/17
şudâ-ı beyz -1-
 §. 595b/17
şüf -1-
 §. 512b/18
şüf-i mir'izzâ -1-
 §. 513a/02
şüfî -2-
 §. 326a/06, 326b/15
şufr -1-
 §. 508b/04
sükâ -1-
 s. 163a/14
sükânî -1-
 s. 553a/09
sükî -2-
 s. 288b/07
sukülüfenderyün -5-
 s. 264a/18, 264b/01, 384a/13, 662b/16
sultân börki -1-
 s. 551b/09
sultânü'l-cebel -2-
 s. 463b/05, 507b/14
sultânü'l-iccâş -1-
 s. 480b/08
şüm -1-
 §. 207b/03
şüm-i berrî -1-
 §. 454a/18
şüm-i hayye -1-
 §. 492a/04
summāk -36-
 s. 183b/03, 184a/04, 194b/03, 194b/04,
 319b/08, 453b/06, 454a/16, 463b/08, 463b/09,
 463b/13, 463b/18, 464a/09, 464a/14,
 464a/15, 464a/17, 464b/01, 464b/03, 464b/04,
 464b/05, 464b/06, 464b/09, 464b/15, 464b/17,
 465a/10, 465a/11, 465a/13, 514a/10,
 558a/19, 646a/08, 651b/13, 680b/11, 702a/04
summākî -1-
 s. 243b/07
summāku'd-dibāga -1-
 s. 463b/09
sūmuş -2-
 §. 209b/19, 236b/14
sūmü'l-hayye -1-
 §. 207b/09
sūmü'l-kelb -1-
 §. 207b/09
şungar -2-
 §. 246b/04, 264b/12
şungar taşı -1-
 §. 246b/04
sūnuhî -2-
 s. 80a/11, 80a/12
sürec -1-
 s. 478a/10
şüret darusu -1-; **şüret tarusu** -3-
 §. 611a/10; §. 212a/10, 670a/09, 715b/06
şurfân -1-
 §. 508b/03
sürincân -11-
 s. 268b/06, 390b/16, 407b/09, 474a/10,
 546b/17, 585b/01, 687b/12, 687b/13, 727a/10,
 737b/03, 76b/09
süs -5-
 s. 329a/06, 474b/16, 474b/18, 475a/08
şusalık -2-
 §. 195a/13, 439a/08
şusam -2-
 §. 344b/04, 475b/14
süsen -68-
 s. 101a/10, 111a/08, 111a/12, 111a/13,
 111b/01, 112b/07, 112b/09, 117b/16, 133b/03,
 133b/19, 160a/18, 161b/06, 207a/04,
 255b/10, 344b/03, 344b/04, 344b/06, 354a/06,
 355a/01, 355a/04, 363b/17, 382a/12, 386b/01,
 386b/02, 415b/19, 436b/18, 438a/12,
 459a/09, 474a/12, 475b/12, 476a/01, 476a/08,
 476b/09, 476b/12, 476b/16, 494b/18,
 495a/02, 497b/15, 498b/01, 500b/18, 503b/05,
 533a/05, 533a/06, 539a/11, 563a/09,
 577b/14, 57a/06, 622a/09, 623a/19, 623b/04,
 643b/05, 651a/03, 672b/08, 677b/16,
 67a/05, 68b/18, 68b/19, 699b/15, 745b/01,
 747b/14, 765b/06, 771b/14, 98a/05, 99a/18
süsen-i aşumânî -1-
 s. 386b/06
süsen-i âzâd -1-
 s. 475b/14
süsen-i beyabânî -1-
 s. 476b/11
süsen-i ebyaz -5-
 s. 359b/06, 386b/03, 386b/05, 386b/07,
 386b/08
süsen-i siyâh -1-

s. 186b/06
süsi -1-
 s. 46b/02
sutürkâ -1-
 s. 449a/07
sübât -3-
 s. 131a/07, 131a/08, 277b/08
sübüc -1-
 s. 439a/16
sübüstân -7-
 s. 229a/03, 459b/16, 720a/14, 745a/18,
 774b/03, 77b/01
südü -478-
 s. 102a/18, 102a/19, 102b/12, 103b/02,
 103b/03, 104b/13, 104b/14, 104b/15, 105b/03,
 105b/09, 105b/13, 114a/02, 135a/07,
 136a/17, 139a/07, 142b/18, 150a/03, 150b/14,
 157b/08, 160a/15, 160b/04, 161a/11, 163a/08,
 163b/03, 164b/11, 167a/16, 167b/04,
 167b/07, 172a/12, 172a/13, 185b/11, 187a/01,
 190a/05, 190a/06, 191a/05, 191a/16,
 191a/17, 191a/18, 193b/18, 194b/06, 194b/10,
 194b/11, 199a/08, 201b/10, 201b/11,
 201b/17, 202b/07, 202b/14, 203a/01, 203a/02,
 203a/03, 203a/08, 205a/14, 205a/15,
 208a/05, 208b/06, 210b/06, 210b/07, 211a/07,
 212a/08, 213a/14, 213a/15, 213b/01,
 213b/03, 213b/08, 215b/07, 216a/01, 221a/07,
 221b/08, 223a/12, 223a/15, 223a/17,
 223a/18, 223a/19, 226a/04, 229a/05, 237b/19,
 238a/02, 244a/04, 245b/10, 253b/16,
 256a/01, 256a/02, 256a/06, 256a/07, 258a/10,
 258a/11, 259b/16, 260a/08, 261a/03,
 269a/03, 273b/01, 280a/12, 280b/06, 288b/10,
 288b/14, 288b/17, 288b/19, 289a/05,
 294a/01, 294a/05, 303a/12, 303b/05, 303b/14,
 303b/17, 306b/13, 310b/09, 311b/04,
 311b/06, 311b/10, 312b/04, 323a/12, 323a/14,
 325b/14, 325b/15, 333a/05, 337a/11,
 337a/12, 337b/05, 338b/04, 338b/09, 341b/15,
 341b/19, 344a/15, 349a/10, 349a/17,
 351b/15, 374a/03, 375a/12, 375a/13, 377b/06,
 377b/09, 386a/09, 392a/16, 392b/01,
 407b/18, 409b/19, 410b/09, 410b/10, 410b/11,
 410b/12, 411b/18, 417b/01, 418a/05,
 419b/08, 41b/08, 430a/14, 436a/07, 445b/01,
 446a/01, 454a/04, 456a/14, 457a/14,
 457b/01, 469b/05, 469b/13, 469b/14, 46a/08,
 474a/17, 474b/15, 481b/08, 482b/13,
 484a/05, 489a/05, 489a/14, 489a/17, 490b/04,
 491a/07, 493a/12, 494b/14, 496b/02,
 497a/04, 497a/14, 498a/03, 49a/10, 501b/04,
 501b/11, 501b/12, 501b/14, 509b/08,
 514a/10, 516a/05, 516a/10, 51a/12, 521b/04,
 521b/05, 534a/15, 539b/06, 539b/07,

539b/15, 53a/10, 54a/11, 558a/18, 55a/19,
 55b/03, 55b/12, 55b/13, 55b/14, 55b/15,
 562a/06, 564a/17, 566a/10, 566a/11, 567b/18,
 580b/14, 581b/13, 584a/06, 589a/15,
 58b/14, 595b/16, 598b/05, 59b/17, 600b/15,
 604a/04, 604a/05, 604a/09, 604a/14,
 604a/15, 604a/17, 604a/19, 604b/03, 60a/03,
 614a/08, 620a/06, 622a/01, 622b/10,
 623a/05, 62a/05, 634b/08, 636b/07, 645a/09,
 645a/11, 647a/06, 647a/07, 647a/09,
 647a/10, 651b/07, 657b/12, 665a/10, 665b/16,
 667a/17, 667a/18, 667b/18, 668a/10,
 671b/13, 671b/15, 671b/16, 674a/02, 674a/04,
 674a/05, 674a/07, 674a/08, 674a/10,
 674a/11, 674a/12, 674a/16, 674a/18, 674a/19,
 674b/01, 674b/02, 674b/03, 674b/04,
 674b/06, 674b/07, 674b/08, 674b/09, 674b/10,
 674b/11, 674b/12, 674b/13, 674b/14,
 674b/15, 674b/16, 674b/17, 675a/01, 675a/02,
 675a/06, 675a/07, 675a/08, 675a/11,
 675a/12, 675a/13, 675a/14, 675a/16, 675a/17,
 675a/19, 675b/01, 675b/03, 675b/05,
 675b/07, 675b/11, 675b/12, 675b/13, 675b/14,
 675b/15, 675b/16, 675b/18, 675b/19,
 676a/01, 676a/02, 676a/05, 676a/08, 676a/09,
 676a/10, 676a/11, 676a/12, 676a/14,
 676a/16, 676a/17, 676a/19, 676b/01, 676b/02,
 676b/03, 676b/10, 676b/11, 676b/12,
 676b/13, 676b/15, 676b/16, 676b/18, 676b/19,
 677a/01, 677a/02, 677a/03, 677a/04,
 677a/05, 677a/10, 677a/18, 677b/02, 677b/03,
 677b/04, 677b/05, 677b/16, 677b/17,
 677b/18, 678a/06, 678a/17, 678a/19, 678b/06,
 678b/10, 678b/11, 678b/13, 678b/15,
 678b/17, 679a/08, 679a/09, 679a/10, 679a/14,
 679b/10, 67a/03, 67a/04, 689a/17, 68b/04,
 690a/14, 690b/12, 697a/10, 698a/08, 699a/11,
 699a/12, 69a/03, 700a/11, 702b/15,
 709b/09, 709b/10, 70b/01, 710a/04, 710a/10,
 710a/13, 710a/16, 715a/18, 720b/16,
 720b/18, 724a/18, 727a/12, 72b/07, 734a/10,
 735b/04, 735b/05, 739a/11, 745b/11,
 745b/14, 746a/11, 746a/12, 748a/19, 748b/03,
 748b/11, 754a/05, 755b/07, 755b/12,
 756b/16, 758a/10, 758b/12, 762a/01, 773b/01,
 773b/05, 77a/12, 781a/07, 781a/14,
 781a/17, 782a/06, 82b/05, 82b/18, 83b/02,
 87b/05, 89b/09, 92a/18, 92a/19, 96a/08,
 99a/02

südü ağızlığı -1-

s. 679a/05

südü ağızı -1-

s. 194b/06

südü taşı -1-

s. 243b/09

- südlügen** -28-
s. 167b/03, 191a/01, 256a/08, 269a/01,
303a/12, 397a/06, 452b/05, 483a/05, 489a/05,
503b/03, 539b/10, 54a/10, 582a/17, 671b/08,
671b/12, 698a/07, 698a/08, 698b/08,
698b/09, 699a/06, 723a/02, 742b/04, 770b/11,
781a/08, 782a/06, 96a/07, 96a/08
- süfâ** -3-
s. 206b/01, 256a/10
- süfâf** -2-
s. 156a/12
- süfl** -1-
s. 206b/02
- süfre pırasası** -1-
s. 603b/17
- süfündüliyün** -1-
s. 561b/11
- süglün** -10-
s. 185b/13, 188b/11, 188b/12, 188b/13,
188b/16, 252b/05, 337a/16, 341a/16, 682a/12
- sühâli** -1-
s. 425b/13
- sük** -6-
s. 458b/06, 458b/19, 459a/02, 459a/03,
577a/09
- sükk-i aslı** -1-
s. 458b/15
- sükk-i misk** -2-
s. 369a/19, 64a/13
- sükker** -216-
s. 101b/11, 102b/02, 103b/01, 103b/09,
149b/15, 164a/01, 164b/18, 167a/08, 168b/09,
168b/19, 191a/14, 191b/02, 192b/15,
193b/02, 194a/15, 197b/04, 197b/10, 203a/17,
204a/05, 218a/06, 220a/19, 223a/05, 240a/17,
257b/09, 261b/06, 264a/05, 266a/07,
284a/12, 290a/06, 291a/02, 305a/14, 309b/08,
313b/13, 315a/09, 316b/01, 321b/12,
325a/06, 326b/01, 338b/12, 381b/01, 385b/12,
385b/13, 386b/16, 386b/17, 394b/19,
398a/11, 400a/18, 411b/01, 411b/04, 419b/01,
440a/11, 449b/09, 451b/02, 452a/01,
452a/03, 452a/05, 455b/18, 456a/01, 456a/02,
456a/04, 456a/05, 456a/06, 456a/12,
456a/13, 456a/14, 456a/16, 456a/17, 456a/19,
456b/02, 456b/03, 456b/06, 456b/09,
456b/10, 456b/13, 456b/14, 456b/15, 456b/16,
456b/17, 456b/18, 456b/19, 457a/01,
457a/03, 457a/04, 457a/08, 457a/12, 457a/13,
457b/02, 466b/06, 467a/05, 468b/04,
469a/04, 470a/05, 474b/11, 474b/12, 474b/15,
475b/08, 477a/14, 477b/05, 479b/12,
47a/02, 481a/03, 494a/15, 508b/03, 50a/10,
50a/15, 50b/02, 511a/07, 511a/17, 515a/13,
519a/08, 519a/09, 519a/11, 522b/15,
- 533a/16, 533b/05, 54b/13, 555b/02, 556a/16,
55b/01, 55b/02, 55b/15, 560b/10, 560b/14,
561a/02, 564a/18, 568b/04, 570a/10, 573a/10,
573a/15, 573a/19, 573b/02, 573b/03, 574a/13,
574a/19, 575b/02, 577b/12, 578a/10,
581a/07, 582b/18, 592a/03, 592a/07, 600b/02,
602a/16, 603b/13, 606b/07, 607b/14,
609b/17, 611a/15, 611a/18, 613a/06, 613a/17,
613b/11, 615a/03, 617a/12, 620b/19,
626a/18, 62b/12, 631b/18, 634a/09, 640a/05,
640a/11, 641a/14, 641b/16, 642a/15,
646b/16, 650a/14, 651b/05, 652a/04, 652b/03,
653b/11, 656a/06, 659a/05, 673a/06,
673b/01, 677b/06, 686a/03, 689a/17, 689b/05,
689b/16, 690b/13, 690b/14, 690b/15,
697b/10, 697b/11, 698b/15, 708b/18, 710a/18,
712a/03, 719a/04, 732a/17, 734b/19,
743b/14, 749a/09, 749b/17, 767a/08, 773b/14,
774a/19, 774b/01, 777a/11, 781a/06,
93a/04, 93b/10, 96b/11, 98b/18, 98b/19
- sükker kamsı** -1-
s. 611a/09
- sükker peniri** -5-
s. 173a/04, 309b/08, 325a/06, 53a/04,
732a/17
- sükker-i âblüc** -1-
s. 518b/09
- sükker-i aḥmer** -1-
s. 191b/01
- sükker-i nebât** -6-
s. 191b/03, 283b/04, 320a/06, 327b/19,
512b/15, 594a/12
- sükker-i ṭaberzed** -7-
s. 191b/02, 482a/07, 518b/09, 710b/05,
764a/08, 768a/07
- sükker-i 'uṣr -3-; sükkerü'l-'uṣr -2-**
s. 539a/17, 677b/09, 738a/12; s. 457a/14,
738a/11
- sükkeriyye** -2-
s. 389a/10, 389a/11
- sükkü'l-cülüd** -1-
s. 458b/11
- sükkü'l-ekrâş** -1-
s. 458b/15
- sükkü'l-mâ** -1-
s. 458b/13
- sükkü'l-misk** -1-
s. 458b/10
- sülâf** -1-
s. 59b/19
- süleymâni** -1-
s. 456b/18
- sülhüfat** -2-
s. 396b/15, 462a/08
- süllâk** -11-

s. 399a/04, 399a/05, 426a/12, 464b/12, 464b/19, 544b/05, 544b/06, 700b/15

sült -4-

s. 461a/07, 461a/14, 461a/15, 461a/16

sülüğen -6-

s. 141a/13, 244a/01, 418b/05, 69a/08, 69a/12, 728b/06

sülük -20-

s. 115b/10, 121b/09, 270a/08, 520b/15, 549b/08, 549b/11, 549b/14, 549b/16, 549b/17, 549b/18, 549b/19, 550a/02, 550a/04, 550a/06, 581b/06, 593b/06, 616a/13, 762b/03

sülvân taşı -1-

s. 247b/08

sümâm -1-

ş. 207a/12

sümânî -6-

s. 466b/12, 466b/15, 466b/16, 466b/17, 467a/02, 467a/09

sümeyketü'ş-Şaydâ -1-

s. 469a/07

sümne -2-

s. 470a/19, 470b/01

sümnüş -1-

ş. 207a/18

sümüklü böcek -1-; **sümüklü böcek**

-11-

s. 272a/09; s. 112b/03, 183b/03, 271b/03, 272a/04, 272a/06, 495b/19, 507a/05, 723b/04, 766b/02, 766b/03, 77b/06

sünbâdec -1-

s. 473a/14

sünbül -16-

s. 149a/12, 163b/17, 420a/17, 471a/12, 471a/13, 471a/14, 471b/19, 472a/18, 577a/05, 577b/17, 582b/13, 583a/05, 604b/15, 634a/03, 724b/04

sünbül-i 'aşâfir -1-

s. 385a/09

sünbül-i cebelî -1-

s. 472a/14

sünbül-i Hindî -26-

s. 186a/17, 232b/01, 355b/01, 383b/17, 384a/05, 384a/16, 385a/09, 436b/16, 436b/17, 436b/19, 471a/14, 471a/15, 471b/17, 472a/01, 699b/18, 703b/09, 732b/03, 743a/19, 749b/11, 750a/03, 750a/19, 750b/01, 77b/08, 85a/19, 92b/18, 93b/06

sünbül-i İklîfî -1-

s. 471b/18

sünbül-i Rümî -16-

s. 402a/07, 471b/17, 471b/18, 472a/02, 472a/08, 472a/09, 472a/13, 542a/07, 587a/09, 671a/08, 677b/15, 679b/01, 691b/14, 729b/11, 750b/02, 79b/18

sünbül-i tîb -5-

s. 242b/04, 385a/09, 471a/14, 774a/03, 81b/06

sünbülül'-kelb -1-

s. 473b/11

sünger -7-

s. 69b/01, 69b/05, 69b/06, 69b/13, 69b/14, 70a/01

süpüst -1-

s. 70b/04

süreyyâ -1-

ş. 112a/01

sürme taşı -3-

s. 48b/04, 48b/07, 48b/18

Ş

şâ'ir -1-

ş. 488a/12

şâ'ir-i Rümî -1-

ş. 489b/01

şâ'r -1-

ş. 489b/02

şâ'ri-i Yemâniyye -1-

ş. 425a/05

şâ'rü'l-arz -1-

ş. 132b/15

şâ'rü'l-cebel -1-

ş. 132b/14

şâ'rü'l-cinn -1-

ş. 132b/15

şâ'rü'l-cübâr -1-

ş. 490a/14

şâ'rü'l-gül -1-

ş. 683b/01

şâ'rü'l-ḥanâzîr -1-

ş. 132b/16

şâbâbek -1-; **şâbânec** -1-

ş. 136a/06; ş. 136a/07

şâbürkân -3-

ş. 253a/11, 482a/07, 609b/09

şâdene -2-; **şâdenec** -4-; **şâdine** -1-

ş. 481a/12, 481b/13; ş. 244a/03, 248b/10, 252a/08, 481a/11; ş. 348a/02

şâh emrüd -2-

ş. 658b/04, 658b/06

şâh-âlû -1-

ş. 480b/08

şâh-bellût -1-

ş. 480b/11

şâh-dâne -2-; **şâh-dânec** -2-

ş. 481a/09, 625a/10; ş. 481a/08, 625a/10

şâh-dânec-i berri -1-

ş. 240a/11

şâh-ı Şînî -1-

ş. 480a/02

- şâh-isferem** -1-; **şâhisferem** -3-
 §. 517a/03; §. 243a/16, 405b/15, 480a/06
- şâhbânc** -1-
 §. 485b/02
- şâhlüc** -2-; **şâhlük** -1-
 §. 480b/07, 49b/07; §. 480b/08
- şâhm** -1-
 §. 485b/12
- şâhm-ı hanızal** -1-
 §. 568a/01
- şâhmü'l-arz** -1-
 §. 235a/10
- şâhrür** -2-
 §. 338a/07, 486b/10
- şaht** -1-
 §. 486b/12
- şâhtere** -13-; **şâhterec** -1-
 §. 119b/02, 156a/11, 168a/19, 479a/08, 479a/09, 479a/12, 479a/13, 479a/16, 479a/18, 60b/10, 663b/15, 664a/08; §. 479a/07
- şakâklüs** -4-
 §. 152b/10, 177a/17, 177a/18
- şakâkul** -4-
 §. 217b/10, 491b/06, 491b/08, 512a/07
- şakâyık** -4-
 §. 491a/19, 491b/02, 761a/08
- şakâyık-ı nu'mân** -2-
 §. 490b/14
 §. 492b/13
- şakîk** -1-
 §. 490b/17
- şakîka** -12-
 §. 141a/03, 173b/07, 195b/17, 277a/05, 280a/03, 353a/17, 401a/13, 530a/08, 636a/13, 721b/12, 721b/13, 745a/09
- şakr** -1-
 §. 492b/13
- şakurdiyün** -1-
 §. 492a/02
- şalgam** -28-
 §. 129a/02, 172a/15, 186b/18, 218b/10, 378b/11, 415a/10, 493a/18, 493b/10, 493b/11, 493b/15, 493b/19, 494a/02, 494a/03, 494a/05, 494a/06, 494a/07, 496a/11, 496a/12, 496a/14, 496a/15, 534a/06, 575a/06, 576a/02, 643a/03, 687b/17
- Şâm fıstığı** -4-
 §. 196b/19, 511a/14, 511a/17
- Şâm perâsası** -1-; **Şâm pırasası** -1-
 §. 323b/05; §. 645b/11
- Şâm turbı** -1-
 §. 575a/05
- Şâm zencebîli** -1-
 §. 424b/04
- şâmıs** -1-
 §. 526a/06
- şarâb** -724-
 §. 100a/02, 100b/04, 100b/18, 100b/19, 101a/01, 101b/10, 102b/01, 102b/02, 102b/03, 102b/09, 104b/10, 105a/06, 105a/16, 105a/17, 107b/17, 108a/12, 108b/06, 108b/17, 109a/15, 109b/08, 109b/09, 109b/10, 109b/14, 110b/08, 110b/10, 110b/12, 113a/10, 113b/08, 115b/05, 116b/16, 116b/17, 117a/17, 117b/02, 117b/14, 117b/16, 119b/14, 120a/13, 121a/18, 121b/02, 123b/16, 124b/14, 125a/19, 127b/18, 128b/12, 129a/19, 129b/11, 129b/13, 133b/03, 133b/05, 133b/07, 134b/02, 139a/09, 142a/17, 142a/19, 142b/01, 148a/17, 149b/08, 152b/08, 156b/14, 157a/11, 157a/17, 157a/19, 159a/09, 165b/10, 167b/11, 168b/09, 169b/09, 171b/04, 173b/15, 174a/09, 174a/13, 174a/14, 175a/18, 177a/10, 177a/17, 177b/13, 178b/18, 179a/17, 184a/09, 185a/09, 188a/02, 188a/03, 189a/06, 189b/15, 192b/10, 192b/15, 193b/01, 194b/08, 197a/05, 197a/17, 198a/17, 198b/02, 200a/06, 202b/02, 207a/04, 207b/16, 208b/19, 210a/14, 211a/13, 211b/19, 212b/04, 213b/19, 214a/10, 214a/15, 217a/01, 218a/02, 222b/06, 225a/17, 226b/11, 227b/08, 230a/18, 230b/01, 232b/15, 233a/04, 234a/13, 235a/04, 235a/13, 235b/02, 237a/11, 237b/03, 237b/06, 239a/16, 242b/10, 245a/09, 245a/10, 245a/13, 245b/18, 246b/05, 246b/11, 249b/14, 251b/10, 251b/11, 252b/09, 253a/08, 253a/17, 254b/19, 255b/02, 259b/05, 260b/09, 263a/02, 263a/09, 263b/07, 265a/13, 265b/06, 265b/09, 265b/13, 265b/15, 270a/04, 270a/15, 273b/11, 275a/17, 275b/11, 282a/02, 283a/02, 284b/16, 287a/08, 288a/06, 288a/10, 290b/04, 291a/01, 291a/15, 294a/11, 294b/01, 295b/01, 296b/05, 297a/19, 297b/03, 300b/02, 301a/06, 304a/06, 304a/07, 305a/06, 307a/14, 307b/03, 308a/19, 309a/01, 309a/05, 310b/05, 313a/10, 313a/12, 313a/17, 315b/18, 315b/19, 316b/07, 316b/13, 316b/15, 317a/06, 317a/07, 318a/07, 318a/08, 318a/12, 318b/07, 319a/08, 319a/18, 319b/11, 320a/14, 320a/17, 320a/19, 320b/05, 320b/06, 320b/09, 320b/11, 320b/15, 321a/10, 321a/11, 321a/19, 321b/01, 321b/05, 321b/18, 323a/03, 323a/05, 323b/13, 323b/14, 323b/16, 323b/17, 324a/01, 324a/09, 325a/06, 325a/10, 325a/15, 325b/02, 327b/01, 331a/11, 332a/10, 332b/12, 336b/11, 336b/17, 337a/14, 337b/17, 337b/18, 338a/02, 339b/08, 340a/17, 340b/10, 340b/11, 340b/12, 341a/08, 341a/11, 341b/17,

341b/18, 342b/11, 344a/16, 344b/17,
 345a/05, 346b/17, 347a/07, 349a/13, 350b/06,
 353a/10, 353a/11, 355b/04, 355b/18,
 357b/19, 360a/07, 360b/13, 364a/03, 366a/17,
 372a/17, 372b/07, 375a/05, 378a/19,
 380a/08, 380a/15, 381b/02, 389a/02, 392a/10,
 392a/11, 393b/13, 394b/17, 398a/14,
 398b/06, 398b/07, 398b/17, 400a/10, 400a/18,
 401a/16, 404a/09, 405b/16, 407a/14,
 408b/01, 40a/02, 410a/07, 411b/12, 412a/13,
 412b/05, 413a/09, 413b/19, 415b/06,
 416a/09, 417a/12, 418b/03, 419a/16, 423b/03,
 428a/08, 428a/12, 429a/09, 429b/05,
 430a/09, 430b/11, 431b/14, 431b/15, 432a/02,
 433b/13, 434b/03, 434b/04, 436a/07,
 436a/08, 436b/11, 437b/16, 43a/11, 440b/01,
 440b/05, 441a/01, 441a/14, 441a/15,
 441a/17, 442b/15, 442b/18, 443a/01, 443a/19,
 444b/10, 446a/04, 448b/07, 449b/17,
 44b/04, 451a/16, 451b/04, 451b/05, 451b/07,
 451b/16, 455b/04, 457b/19, 459a/14,
 460b/16, 460b/17, 461b/06, 462a/06, 462a/15,
 464a/18, 465b/07, 465b/09, 468a/07,
 468a/14, 469a/01, 471b/19, 472a/06, 472a/08,
 472b/02, 472b/03, 473b/10, 474b/06,
 476b/19, 478a/06, 479b/02, 47a/03, 481b/13,
 484a/01, 487a/10, 487b/02, 488b/07,
 489b/09, 48a/02, 48a/13, 491a/08, 492a/11,
 497a/12, 497a/13, 499b/10, 49a/11, 500a/07,
 500a/09, 500b/04, 502b/07, 504b/14, 504b/18,
 508a/04, 508b/02, 50a/18, 510b/12,
 510b/18, 512a/02, 512a/03, 512b/07, 513a/18,
 514a/14, 516a/10, 516a/11, 517a/01,
 519b/08, 519b/17, 51a/07, 51a/12, 520a/15,
 520b/05, 520b/06, 521a/11, 521a/15,
 523b/06, 524a/04, 524a/05, 526a/02, 526b/03,
 527b/15, 528a/13, 52a/05, 530a/10,
 533b/05, 533b/06, 533b/07, 533b/18, 534b/19,
 536a/01, 537b/12, 543b/19, 544a/02,
 544a/04, 544a/13, 544b/04, 546b/03, 548b/15,
 552a/09, 552b/13, 552b/14, 553a/12,
 558a/07, 559a/11, 560b/12, 562a/10, 562a/13,
 562a/16, 565b/08, 565b/09, 565b/11,
 565b/16, 565b/18, 567a/10, 567a/12, 567a/17,
 56a/16, 570a/10, 570a/15, 570a/17,
 572a/13, 572a/16, 575a/02, 577b/11, 578a/09,
 579a/03, 579a/05, 579b/03, 57a/12,
 580a/01, 580a/04, 580b/14, 581a/07, 581b/05,
 582a/03, 582b/02, 582b/08, 582b/19,
 589a/12, 589a/18, 589b/16, 593a/05, 593a/06,
 594b/19, 596a/10, 596a/15, 597a/17,
 597b/01, 597b/04, 598a/02, 598a/03, 59b/18,
 59b/19, 600a/06, 600b/05, 600b/14,
 602a/08, 604b/14, 607a/03, 607a/13, 608a/08,
 608a/10, 608a/16, 612b/15, 615b/18,

617a/16, 617b/08, 618a/12, 61b/13, 620b/18,
 620b/19, 621b/13, 622a/14, 622b/01,
 622b/09, 623a/08, 624b/01, 626a/06, 627a/02,
 627a/03, 628b/06, 630a/05, 631b/13,
 631b/19, 632b/13, 636a/12, 638b/13, 63a/03,
 63a/05, 63a/06, 640a/18, 640b/, 641a/02,
 641a/03, 641a/04, 641b/02, 641b/16, 642b/12,
 643b/06, 644b/06, 645a/06, 646b/07,
 647b/09, 647b/10, 64a/07, 651a/02, 651a/04,
 651a/05, 651a/06, 651b/03, 652a/05,
 653b/05, 659a/02, 659b/03, 65a/01, 65a/05,
 65a/11, 65b/02, 65b/13, 65b/14, 660b/16,
 662a/14, 662a/15, 662a/19, 662b/11, 662b/12,
 662b/15, 663a/12, 665b/02, 665b/07,
 665b/12, 666b/14, 667b/19, 66b/09, 66b/12,
 66b/13, 670b/07, 670b/09, 670b/14, 672b/19,
 673a/01, 675b/10, 679b/01, 67a/01, 681a/06,
 682b/17, 685a/10, 685b/08, 686b/03,
 688a/14, 690a/02, 690a/03, 690a/05, 690a/09,
 690a/16, 690b/09, 694a/19, 694b/05,
 697a/04, 697a/16, 697b/07, 69a/01, 700a/13,
 701b/05, 705a/15, 705b/18, 707a/06,
 707b/07, 70b/01, 712b/09, 714a/03, 715a/14,
 715a/16, 716a/01, 716b/10, 717a/17, 71a/17,
 720b/19, 722a/16, 722b/03, 723b/02,
 723b/11, 724a/12, 726b/08, 726b/09, 726b/10,
 727a/12, 728a/17, 728b/08, 728b/17, 729b/12,
 729b/14, 731b/12, 734b/10, 738b/11,
 739a/03, 73a/01, 745b/01, 745b/11, 747b/05,
 747b/07, 747b/08, 747b/14, 74a/03, 74b/09,
 74b/10, 751a/15, 751b/02, 753b/02, 753b/04,
 754a/05, 761b/13, 762a/03, 763b/03,
 766b/12, 767b/18, 767b/19, 770a/19, 773a/11,
 776b/05, 778a/05, 778a/06, 780b/14,
 780b/15, 78b/10, 78b/11, 78b/12, 79a/05,
 79b/17, 80a/08, 80a/16, 81a/11, 81a/13, 81a/18,
 81b/04, 81b/07, 82a/15, 83b/17, 84a/01, 84a/02,
 84a/08, 85a/13, 85b/04, 87a/19, 87b/09,
 88a/19, 88b/02, 91a/07, 91a/08, 91b/03, 92b/16,
 94a/01, 94a/02, 95a/08, 95b/10, 96a/18,
 96b/12, 98a/12, 98a/15, 98b/19

şarâb-ı 'aḫş -1-
 ş. 66a/05

şarâb-ı 'asel -3-
 ş. 101b/11, 385b/07, 571b/08

şarâb-ı 'unşul -1-
 ş. 559a/08

şarâb-ı Ḥayūsî -4-
 ş. 119b/12, 119b/14, 43a/08, 43a/09

şarâb-ı kâbrîz -1-
 ş. 74b/07

şarâb-ı kâdî -4-
 ş. 631b/16, 631b/17, 631b/19, 632a/01

şarâb-ı kedîr -2-
 ş. 631b/13, 638b/13

- şarâb-ı memzûc** -1-
 ş. 745b/16
şarâb-ı reyhânî -8-
 ş. 185a/12, 216a/01, 347b/15, 372b/05,
 384a/02, 384b/08, 439b/04, 562a/11
şarâb-ı uşûl -1-
 ş. 622b/11
şarâb-ı zûfâ -2-
 ş. 304b/01, 362a/06
şarâbî -1-
 ş. 387a/18
şaşılık -1-
 ş. 174a/01
şâşil -1-
 ş. 481b/18
şâtil -1-
 ş. 481b/18
şâzine -1-
 ş. 200b/13
şeb-büy -17-
 ş. 101a/08, 134b/10, 141b/18, 329a/10,
 359b/04, 359b/07, 405b/08, 447a/08, 540b/07,
 620b/11, 622a/10, 630a/12, 703a/08,
 733a/09, 742b/13, 750b/12, 777a/16
şebb -19-
 ş. 127a/08, 178a/11, 197b/04, 404a/02,
 425b/08, 483a/06, 483a/08, 483a/16, 483a/18,
 483b/18, 483b/19, 484a/01, 484a/03,
 484a/05, 525b/11, 560a/08, 723b/02, 724b/15,
 762b/09
şebb-i Yemânî -2-
 ş. 121b/07, 638a/03
şebbüt -2-
 ş. 467b/06, 484a/08
şebbü'l-esâkife -1-
 ş. 484a/05
şebiş -2-
 ş. 204a/10, 482a/08
şebrem -1-
 ş. 483a/04
şebt -2-
 ş. 484a/10, 556b/07
şecer-i gâfîş -1-
 ş. 80b/09
şecer-i hâcc -1-
 ş. 191a/09
şecer-i kâfûr -1-
 ş. 405b/07
şecer-i Mîsrî -2-
 ş. 367b/13, 368a/15
şecere-i bersîm -1-
 ş. 414b/16
şecere-i Ebî Mâlik -1-; **şeceretü Ebî Mâlik**-1-
 ş. 619a/17; ş. 484a/11
şecere-i Meryem -1-; **şeceretü Meryem**-1-
 ş. 86a/03; ş. 485b/03
şecere-i Müsâ -1-; **şeceretü Müsâ**-1-
 ş. 561b/17; ş. 485a/09
şeceretu'llâh -3-
 ş. 373b/19, 484b/11, 484b/15
şeceretü harre -1-
 ş. 484b/09
şeceretü İbrâhîm -1-
 ş. 485b/01
şeceretü Rüstem -1-
 ş. 485a/10
şeceretü'd-dem -1-
 ş. 484b/19
şeceretü'd-dübb -1-
 ş. 484b/16
şeceretü'l-bakk -1-
 ş. 485a/18
şeceretü'l-behaç -1-
 ş. 485b/08
şeceretü'l-berâgîş -1-
 ş. 485a/12
şeceretü'l-buţm -1-
 ş. 515a/17
şeceretü'l-ḥatâîf -1-
 ş. 485a/15
şeceretü'l-ḥayyât -1-
 ş. 484b/17
şeceretü'l-ḥayye -1-
 ş. 485a/14
şeceretü'l-keff -1-
 ş. 485b/09
şeceretü'l-melâ'ike -1-
 ş. 484b/15
şeceretü'l-murkıd -1-
 ş. 232b/05
şeceretü'l-yemâm -1-
 ş. 485a/17
şeceretü'ṭ-ṭalk -1-
 ş. 485a/03
şeceretü'ṭ-ṭihâl -1-
 ş. 484b/08
şeceretü't-tinnîn -1-
 ş. 485a/13
şeceretü'z-zîfda' -1-
 ş. 485a/01
şecerü'l-ba'üz -1-
 ş. 339a/15
şecerü'l-cinn -1-
 ş. 373b/18
şefânîn -1-
 ş. 573b/05
şefellec -3-
 ş. 490b/13, 632a/11, 632a/17
şefnîn -3-
 ş. 338a/08, 521b/08, 782b/15

- şefnîn-i bahrî** -2-
ş. 490b/09, 686a/15
- şefnîn-i berri** -1-
ş. 490a/15
- şeftalû** -21-
ş. 106b/08, 193b/09, 326a/01, 326a/05, 326a/06, 326a/07, 326a/18, 326b/07, 326b/08, 326b/11, 326b/12, 326b/14, 326b/15, 326b/18, 364a/11, 364b/18, 365a/15, 622a/12, 657b/07, 68b/19, 734b/04
- şeh-dânağ** -1-; **şeh-dânek** -1-
ş. 481a/09; ş. 481a/09
- şeh-dâne** -2-
ş. 176a/16, 625a/05
- şehîme** -1-
ş. 673a/08
- şeker** -10-
ş. 138b/02, 143b/09, 419a/14, 465b/19, 484a/05, 502b/06, 677a/14, 752a/15, 752a/18, 754a/08
- şeker kamışı** -5-
ş. 377b/13, 610a/11, 611a/11, 626a/15
- şeker penîri** -21-
ş. 114b/06, 140a/07, 281b/11, 295b/10, 41b/10, 573a/08, 573a/11, 604b/07, 617a/12, 650a/05, 654a/18, 677a/14, 689b/17, 690b/17, 715a/16, 716b/09, 749a/09, 752a/15, 752a/19, 753a/11, 753b/19
- şelcem** -2-
ş. 493a/17, 687b/18
- şem'** -1-
ş. 494a/19
- şemmâm** -1-; **şemmâme** -1-
ş. 495b/02; ş. 342a/17
- şemmâr** -2-
ş. 438b/08, 495a/16
- şenbelîd** -1-; **şenbelîz** -1-
ş. 495b/11; ş. 76b/10
- şerâ** -26-
ş. 198a/09, 198a/10, 334a/11, 431b/01, 440a/17, 440a/18, 506b/04, 50b/13, 514a/18, 560b/06, 581a/16, 646a/09, 652a/05, 65b/05, 684b/12, 684b/13, 690a/10, 696b/10, 701a/08, 722a/18, 729a/09, 80a/13, 91a/03, 91a/05
- şerâr** -1-
ş. 417b/19
- şerbet** -117-
ş. 109b/06, 114b/05, 114b/06, 123b/17, 129b/08, 156b/11, 239a/18, 253b/10, 253b/11, 279b/06, 290a/16, 296b/04, 316b/07, 316b/12, 316b/14, 321a/03, 321a/14, 325b/06, 369a/01, 386b/18, 423b/04, 439a/07, 442b/04, 455b/05, 475b/01, 492a/13, 497b/12, 500b/05, 531b/06, 533b/17, 537b/02, 539a/02, 539a/04, 545a/02, 548a/11, 556a/04, 563a/07, 564a/17, 567b/08, 571a/11, 577a/06, 579b/03, 583b/09, 585a/10, 587a/14, 587b/12, 588b/07, 590a/11, 590a/12, 591b/09, 596a/18, 598a/04, 600a/05, 600a/18, 608a/06, 608a/18, 611a/08, 613a/05, 613a/17, 617b/10, 620b/17, 621a/16, 622b/12, 623b/06, 630b/15, 634a/08, 634a/10, 636b/06, 639b/07, 646a/03, 646b/06, 653b/15, 656a/02, 661b/12, 662b/09, 662b/16, 664a/12, 664a/13, 665b/07, 671a/05, 671b/02, 685b/19, 686b/03, 691a/13, 697a/15, 698b/15, 700a/03, 713b/03, 713b/08, 722a/17, 726a/08, 726b/15, 727a/01, 731b/15, 732a/15, 754b/02, 755b/04, 755b/11, 764a/06, 764a/07, 767b/1, 768b/16, 772a/08, 773a/06, 774a/18, 774b/12, 775a/05, 776b/19, 777a/09, 777b/13, 777b/14, 777b/15, 782a/01
- şerbîn** -10-
ş. 238a/06, 286a/07, 444b/02, 486b/13, 486b/14, 487b/11, 510b/01, 510b/03, 614a/12, 614a/14
- şerh-i 'ağale** -1-
ş. 95a/10
- şes-bîdâr** -1-
ş. 572b/17
- şevendr** -2-
ş. 496a/10, 513b/18
- şevhat** -1-
ş. 499a/14
- şevke-i beyzâ** -1-
ş. 499a/07
- şevke-i ğarbiyye** -1-
ş. 499a/04
- şevke-i Kıbtıyye** -1-
ş. 499a/06
- şevke-i Mışriyye** -1-
ş. 95b/18
- şevke-i müntine** -1-
ş. 499a/11
- şevke-i şahbâ** -1-
ş. 499a/09
- şevke-i Yehûdiyye** -1-
ş. 499a/05
- şevke-i zerķâ** -1-
ş. 499a/08
- şevkerân** -2-
ş. 496b/08
- şevketül-'ilk** -2-
ş. 499a/03, 74a/17
- şevkü'd-durrâc** -2-
ş. 374b/12, 735a/18
- şevnîz** -4-; **şünîz** -3-
ş. 497a/19, 497b/01, 661b/19; ş. 241b/12, 241b/13, 497b/01

- şeybe** -1-
ş. 500a/10
- şeybetü'l-'acûz** -2-
ş. 501b/06, 73b/03
- şeylem** -10-
ş. 123b/11, 429a/12, 499b/15, 499b/19, 500a/01, 500a/03, 500a/04, 500a/05, 643b/10
- şeytân havucı** -1-
ş. 39b/07
- şeytarac** -7-
ş. 258a/14, 289b/13, 499a/16, 499b/02, 572b/15, 734a/13, 778a/11
- şeytarac-ı Hindî** -1-
ş. 501a/13
- şıkkrâk** -1-
ş. 492b/04
- şılınık** -3-
ş. 148b/02, 148b/03, 150a/05
- şıbriyye** -1-
ş. 84b/19
- şih** -11-
ş. 200b/15, 215a/02, 243a/19, 401b/08, 401b/09, 498a/14, 500b/06, 532a/12, 628a/10, 766a/11, 81b/16
- şih-i cebelî** -1-
ş. 86a/02
- şih-i Ermen** -1-; **şih-i Ermenî** -2-
ş. 766a/19; ş. 624a/03, 81b/16
- şihü'l-bahr** -1-
ş. 501a/14
- şimşâr** -2-
ş. 153b/14, 495a/18
- şimşîr** -1-
ş. 495a/19
- şinc** -1-
ş. 495b/18
- şincâr** -11-
ş. 107b/08, 284b/08, 284b/10, 304b/07, 391b/05, 391b/06, 485a/01, 495b/05, 51a/01, 534b/02, 772a/13
- şindâb** -1-
ş. 333b/06
- şinhıyâr** -8-
ş. 361a/07, 594a/19, 594b/06, 594b/07, 594b/19, 631b/05, 638b/03, 638b/04
- şinkâl** -1-; **şinkâr** -1-
ş. 495b/05; ş. 495b/05
- şir** -2-
ş. 501b/10, 92a/19
- şir-emlec** -5-
ş. 501b/10, 501b/11, 501b/13, 92a/18, 93a/09
- şir-ğuşk** -2-
ş. 501b/13, 742a/14
- şir-i rûgan** -64-; **şirûgan** -4-
ş. 108b/03, 114b/04, 151a/09, 240a/18, 242a/05, 255a/19, 294b/11, 302a/17, 308a/02, 316a/15, 334b/03, 353b/11, 354a/02, 354a/18, 354b/12, 357b/10, 358a/16, 359a/02, 360a/03, 361a/01, 361a/16, 361b/02, 363a/13, 369b/01, 373a/04, 373a/13, 377b/08, 404a/15, 418a/02, 419a/06, 41b/05, 422b/09, 462a/19, 465a/17, 465b/17, 466a/06, 466a/10, 467a/04, 495a/11, 503a/18, 511a/17, 522a/01, 523a/19, 56a/09, 580a/06, 611b/05, 625a/01, 647a/03, 656b/10, 65b/19, 660b/11, 667a/18, 680b/08, 699b/12, 709a/07, 725a/03, 760b/18, 762b/03, 765a/15, 771b/12, 771b/14, 781a/01, 92b/03; ş. 122a/04, 124a/17, 139b/01, 621a/17
- şirâr** -2-
ş. 416b/18
- şire** -36-
ş. 109b/15, 116b/17, 226a/13, 237b/05, 239a/17, 255b/02, 318b/02, 334a/19, 355a/09, 355a/10, 43a/10, 472a/14, 472b/02, 512a/02, 524a/04, 539a/12, 559a/06, 559a/07, 559a/08, 579a/03, 579b/03, 62a/01, 63a/02, 63a/06, 640b/19, 662b/11, 662b/14, 66b/08, 686a/19, 718a/12, 737a/02, 81a/19, 81b/01, 95a/15
- şirec-i dıvdâr** -1-
ş. 374a/03
- şireyh** -1-; **şireyhşir** -1-
ş. 501a/09; ş. 501a/09
- şirzak** -1-
ş. 501b/03
- şiş** -1-
ş. 219a/03
- şiyâle** -1-
ş. 94b/19
- şiyân** -1-
ş. 501b/07
- şuhuş** -1-
ş. 708a/03
- şumârî** -1-
ş. 229a/14
- şürbâ** -18-; **şürvâ** -80-
ş. 138b/11, 140a/18, 192b/10, 277a/07, 336b/06, 336b/18, 337a/01, 337b/13, 351b/10, 391a/02, 398b/06, 412a/10, 418a/05, 445a/15, 446a/12, 601a/02, 678b/04, 682b/02, ş. 100b/01, 149a/19, 151a/06, 153a/10, 156b/18, 156b/19, 157a/01, 157a/02, 174a/15, 209a/11, 214a/13, 215a/01, 242b/11, 242b/17, 249b/10, 253b/18, 275a/19, 278b/07, 294b/01, 294b/04, 294b/11, 294b/15, 299b/13, 300a/12, 311a/06, 313a/16, 313a/19, 321a/09,

325b/18, 328b/05, 342a/02, 343b/07, 377a/10, 377b/10, 377b/16, 403b/04, 40b/13, 418a/04, 436a/09, 438a/15, 445a/11, 455a/08, 466a/07, 466a/08, 468b/14, 482b/15, 503b/01, 507b/09, 516b/19, 517b/04, 53a/11, 541a/16, 541a/18, 562a/16, 562a/17, 566b/07, 579b/17, 597b/06, 59a/07, 604b/01, 605b/16, 608b/17, 626a/13, 63a/13, 644a/10, 644b/07, 649b/05, 649b/14, 651a/02, 652a/01, 657b/13, 705b/18, 705b/19, 716b/17, 741b/13, 84a/08

şüre -1-

ş. 499a/12

şürek -1-

ş. 741b/19

şurud -1-

ş. 443a/08

şüşa -11-

ş. 100a/18, 111b/16, 168b/10, 168b/11,

270a/01, 325b/03, 309b/02, 420a/02, 420a/04

şüşmîr -1-

ş. 495a/19

şuva -1-

ş. 499a/02

şübrüm -1-

ş. 698b/09

şühük -1-

ş. 186b/14

şühür-ı Rûmiyye -1-

ş. 726b/01

şük -3-

ş. 470b/07, 493a/03, 771a/15

şükâ'a -6-

ş. 379a/05, 492b/14, 499a/04, 725a/12,

80b/10

şükühe -2-; **şükühec** -1-

ş. 493a/16; ş. 493a/16

şül -1-

ş. 494a/09

şünâr -1-

ş. 496a/09

şüşrnüb -1-

ş. 488a/06

şüveylâ -2-

ş. 132a/03, 499a/01

T, T

ta'fîn -1-

t. 421b/01

tâ'ûn -11-

t. 180b/06, 265b/12, 404b/16, 47b/19,

495a/07, 527b/18, 527b/19, 528a/01, 739a/05, 779a/05

tabâşîr -10-

t. 316a/19, 321b/08, 518a/17, 518b/02,

518b/08, 518b/10, 518b/11, 519a/02, 688b/14,

84a/12

tabâşîr-i Hindî -1-

t. 367a/08

tabbân -1-

t. 553a/06

taberzed -9-

t. 456a/12, 456a/15, 456a/18, 456b/02, 456b/17, 457a/02, 519a/07, 519a/08, 519a/11

tâbül -1-

t. 187b/06

tafel -1-

t. 522a/06

tağ keçisi -2-

t. 105b/11, 715b/19

tağ kirpisi -1-

t. 345b/19

tağ servisi -1-

t. 535b/11

tağ sidri -2-

t. 514b/03, 514b/04

tağ tâcı -1-

t. 88b/13

tağ tekesi -2-

t. 114a/07, 716a/19

tağ üzümi -1-

t. 238b/06

tağlebiyye -1-

T. 77b/11

tâhek -1-

t. 60a/16

tahîn -1-

t. 466a/05

tahşîkûn -1-

t. 519b/18

tahta biti -3-

t. 279a/08, 581a/18, 581b/03

taksîkûn -9-

t. 103a/08, 115a/15, 346b/18, 44b/07, 44b/08, 520a/02, 623a/08

taqtîr-i bevl -1-

t. 449b/07

tal' -10-

t. 165b/08, 522b/19, 523a/09, 523a/12, 523a/14, 523a/18, 523b/06, 523b/08

talak -14-

t. 127b/17, 129b/05, 134b/03, 169b/04, 169b/07, 181a/13, 181a/14, 208a/19, 218a/16, 223b/02, 256b/12, 416a/13, 416a/16, 72a/11

talak ağacı -1-

t. 484b/08

talh -2-

t. 523b/14, 743b/02

tâlîkûn -8-

t. 517b/17, 517b/18, 518a/07, 518a/09, 518a/11, 518a/12, 518a/14

- tâlisfer** -2-
 t. 333b/03, 517a/04
- tâlk** -11-
 t. 104b/07, 186a/18, 522a/08, 522a/09, 522a/12, 522b/01, 522b/04, 522b/09, 655a/09, 655b/04, 669a/08
- tâlk-ı Mağribî** -1-
 t. 522a/17
- tâlk-ı mahlûl** -1-
 t. 104b/06
- tâll** -1-
 t. 539a/17
- tâna kıran** -1-
 t. 298b/11
- tânbül** -7-
 t. 187b/06, 187b/07, 187b/10, 188a/02, 188a/06, 188a/11, 188a/13
- tarâhîşâ** -1-
 t. 637b/12
- tarâşis** -10-
 t. 110a/07, 384a/08, 521a/15, 678a/18, 683a/03, 683a/05, 683a/07, 71b/05, 71b/06, 72a/03
- tarâşük** -1-; **tarhaşük** -10-
 t. 521b/09; t. 320a/16, 414a/19, 414b/01, 521b/09, 734a/08, 775b/17, 776b/05, 776b/08, 776b/10
- tarfâ** -1-
 t. 520a/02
- tarfe** -5-
 t. 252b/18, 276b/13, 675b/01, 80b/18
- tarfeşülî** -2-
 t. 196b/15, 196b/16
- tarhana** -4-
 t. 337b/06, 343a/15, 514a/10, 715a/18
- tarhün** -12-
 t. 194b/04, 520b/16, 520b/17, 520b/19, 521a/02, 521a/07, 521a/08, 521a/12, 532a/01, 583a/06, 583a/17
- tarı** -2-; **taru** -19-
 t. 212a/14, 212b/03; t. 143b/14, 207a/15, 212a/11, 212a/19, 219a/04, 338a/17, 338a/19, 338b/01, 338b/02, 338b/03, 338b/05, 338b/06, 338b/08, 377b/12, 399a/12, 408a/17, 678a/16
- tariflun** -10-
 t. 282b/09, 282b/12, 282b/14, 286a/05, 307a/07, 379a/08, 379a/10, 379a/11, 91b/15, 91b/16
- tarifün** -1-
 t. 521b/08
- tarîh** -1-
 t. 521b/10
- taşüc** -1-; **taşuç** -1-
 t. 745a/18; t. 377a/19
- taş koñağı** -2-
 t. 261a/05, 431a/13
- tâtülâ** -1-; **tâtüle** -6-; **tâtüle** -2-
 t. 153b/11; t. 232b/04, 232b/19, 233a/07, 233a/08, 233a/09, 233a/12; t. 298b/05, 731a/16
- tavlü ağriyün** -1-
 t. 298b/15
- tavşan** -30-
 t. 105a/01, 105a/04, 105a/15, 105a/16, 105b/02, 129b/12, 275b/16, 288a/07, 346b/16, 391b/02, 391b/04, 406a/01, 462a/15, 54a/18, 568b/15, 58b/03, 58b/16, 58b/18, 59a/05, 59a/08, 59a/09, 59a/12, 59a/13, 59a/18, 59b/02, 59b/08, 618b/12, 765b/03, 765b/05, 89a/12
- tavşancıl** -7-
 t. 252a/09, 301a/04, 391b/09, 422b/11, 546a/07, 730b/17, 756a/11
- tavşancıl ayası** -2-
 t. 529b/07, 591b/10
- tavuk** -78-
 t. 122a/12, 124a/17, 138b/11, 144b/18, 150b/05, 157b/06, 174a/15, 175b/01, 182b/19, 183a/05, 183a/06, 185b/12, 249b/10, 252b/03, 253b/18, 254b/19, 259b/12, 294b/04, 299a/19, 313a/16, 325b/18, 336a/17, 336b/02, 336b/05, 336b/06, 336b/11, 336b/12, 336b/14, 337a/10, 337a/13, 337a/16, 337a/17, 337a/19, 337b/04, 337b/05, 337b/06, 337b/07, 337b/13, 337b/15, 338a/02, 338a/03, 338a/07, 342a/01, 343b/07, 346b/03, 351b/08, 412a/10, 418a/04, 442b/01, 443b/03, 486a/05, 486b/04, 486b/07, 486b/08, 486b/10, 503b/01, 508b/08, 523b/05, 53a/10, 579b/06, 592a/10, 592a/12, 592a/14, 619b/06, 636b/15, 647b/14, 647b/15, 651a/02, 652a/01, 657b/13, 660a/15, 682a/13, 705b/18, 730b/17, 768b/18
- tāvüs** -4-
 t. 517a/06, 517a/15, 517b/09, 517b/10
- tavvâre** -1-
 t. 106b/18
- tayâ ifyün** -1-
 t. 152a/05
- taybüs** -1-; **taybüse** -1-
 t. 446b/15; t. 241b/17
- taylâfyün** -1-
 t. 264b/07
- taytalân** -1-
 t. 524a/17
- tazı** -3-
 t. 656b/19, 657a/02
- tedrüc** -4-; **tezrüc** -2-
 t. 185b/12, 252b/05, 594a/08; t. 188b/10,

- 188b/13
tefide -1-
 t. 194a/01
teğirā -2-
 t. 192a/19, 192b/01
tehevvue -2-
 t. 141b/16, 321a/02
teke -13-
 t. 114a/07, 308a/12, 486a/10, 486a/14,
 525b/05, 542b/08, 680b/17, 715b/04, 716a/13,
 716a/15, 720b/02, 731a/01, 746a/13
teke şakalı -1-
 t. 682b/05
temdīd -2-
 t. 120b/11, 173a/04
temeddūd -1-
 t. 467a/02
templül -2-; **tümlül** -1-
 t. 137a/01, 196a/16; t. 620a/08
temr -7-
 t. 194a/02, 194a/03, 315b/05, 394a/05,
 394a/06, 394a/07
temr-i belādır -1-
 t. 195b/08
temr-i Hindī -11-
 t. 168a/19, 191a/15, 195a/02, 276a/06,
 286a/01, 286a/02, 328b/19, 479b/19, 49b/09,
 506b/10, 506b/11
temr-i şehriā -2-
 t. 343b/09, 343b/10
temregū -84-
 t. 124b/03, 139b/13, 175a/12, 202b/13,
 208a/06, 225b/10, 231a/05, 231a/13, 251a/14,
 256b/11, 261a/09, 264a/01, 269b/12,
 273a/10, 273a/13, 274a/02, 275a/10, 296b/18,
 299b/14, 300a/05, 300a/19, 311a/19, 315a/18,
 324a/11, 324b/01, 362b/15, 364b/14,
 366a/09, 371b/11, 372a/05, 372b/17, 373b/13,
 376b/19, 384b/15, 389a/17, 405a/12,
 405a/13, 410a/02, 411b/02, 421a/17, 441b/05,
 460b/08, 468b/10, 46b/16, 472b/10,
 491a/11, 500a/08, 503a/10, 50b/06, 537a/13,
 53a/09, 540a/18, 544a/16, 549b/14, 561a/06,
 568b/10, 575b/12, 596a/08, 601a/11, 616a/19,
 635b/18, 636a/19, 641b/02, 653a/19,
 665a/14, 668a/01, 676b/06, 690b/10, 696b/03,
 705b/10, 717b/06, 723b/10, 741a/12,
 75a/02, 766b/08, 768b/14, 769a/13, 769b/19,
 781a/15
temrül-fehm -1-
 t. 195b/07
tenbül -1-
 t. 187b/06
tenkār -7-
 t. 178a/13, 196b/04, 196b/08, 196b/10,
 196b/11, 683b/05, 742a/01
tennüb -3-
 t. 196b/18, 421a/04, 510a/17
tennüm -2-
 t. 196b/15, 485a/17
tere -56-
 t. 139a/12, 152a/02, 152a/06, 154a/07,
 154a/09, 154b/03, 154b/14, 155a/01, 155b/07,
 155b/15, 155b/16, 156a/01, 156a/11,
 156a/12, 156a/13, 171b/08, 185b/08, 185b/11,
 206b/01, 237a/12, 249b/11, 256a/09, 256a/12,
 256a/13, 256b/01, 257b/10, 257b/15,
 258a/05, 258a/11, 291b/09, 320b/10, 346a/01,
 392b/16, 396a/03, 405b/14, 424a/17,
 424b/09, 479a/08, 520b/16, 597a/14, 602a/11,
 602a/13, 620a/09, 646a/14, 646b/04,
 652b/19, 679a/15, 680b/16, 692a/14, 699b/19,
 705a/17, 739b/13, 739b/14, 776b/15
tere-i Horāsānī -2-
 t. 119b/04, 271a/11
terebbül -1-
 t. 181b/09
terencān -1-
 t. 192a/16
terencübīn -12-; **terengübīn** -3-
 t. 191a/08, 191a/09, 191a/19, 191b/01,
 238a/10, 329a/06, 457a/13, 502a/06, 564a/17,
 573a/18, 742a/14, 774b/01; t. 604a/09,
 623b/15, 670a/14
tesbih böcegi -3-
 t. 175a/16, 279a/06, 605a/06
tesüderiün -1-
 t. 199b/12
teşennüc -39-
 t. 115a/09, 119a/08, 119a/09, 161b/05,
 199a/06, 205a/16, 221b/08, 227b/13, 307a/14,
 307a/15, 321b/16, 360b/18, 364a/13,
 380b/14, 416a/06, 428b/12, 441b/14, 462b/18,
 463a/03, 463a/05, 466b/02, 467a/02, 534a/13,
 534a/15, 534a/16, 662b/12, 668a/10,
 668a/11, 713a/13, 729b/08, 737a/16, 756a/16,
 761b/19, 78b/19, 79a/01, 87b/01, 87b/02
teşkakışın -1-
 t. 174b/06
teşmīzec -3-
 t. 143b/04, 192a/17, 638b/09
teşvīt -1-
 t. 313a/18
tevābil -2-
 t. 97b/14, 97b/15
teys-i cebel -1-
 t. 114a/07
tihāl -1-
 t. 519b/09
tılā -2-

- ƣ. 524a/03, 524a/07
ṭīb -1-
 ƣ. 413b/10
ṭibn -2-
 t. 167b/17, 188a/13
ṭihān -2-
 t. 203b/14, 203b/16
ṭihūc -4-
 ƣ. 321b/13, 524a/07, 594a/09
timsāh -12-
 t. 195b/08, 195b/10, 195b/13, 195b/15,
 195b/19, 196a/01, 196a/07, 196a/11, 196a/13,
 543a/10, 71a/01, 741b/01
tin -1-
 t. 197a/01
tīn -1-
 t. 201b/07
ṭīn -3-
 ƣ. 524a/18, 524b/02, 527a/09
ṭīn-i cülūd -1-
 ƣ. 623b/16
ṭīn-i Dakūkī -1-
 ƣ. 526b/11
ṭīn-i ekl -2-
 ƣ. 528a/06, 533b/11
ṭīn-i Ermenī -13-
 ƣ. 101b/03, 175a/09, 214b/10, 287a/19,
 320a/10, 526a/04, 527b/08, 545b/17, 670a/02,
 677a/18, 686a/03, 708a/16, 745b/04
ṭīn-i Hayūsī -1-
 ƣ. 526b/04
ṭīn-i hikmet -3-
 ƣ. 362a/19, 371b/06, 426b/18
ṭīn-i Ḥorāsānī -3-
 ƣ. 525a/11, 526b/18, 528a/05
ṭīn-i hur -4-
 ƣ. 524b/02, 524b/03, 524b/14
ṭīn-i İṣfahānī -1-
 ƣ. 528a/05
ṭīn-i kīmūlyā -6-
 ƣ. 260b/04, 522a/07, 527a/03, 527a/07,
 628b/12, 636a/18
ṭīn-i Kindī -1-
 ƣ. 526a/04
ṭīn-i maḥtūm -6-
 ƣ. 445a/16, 525a/13, 677a/18, 700a/11,
 762a/01, 84a/12
ṭīn-i Mıṣr -1-
 ƣ. 527a/17
ṭīn-i Nişābūrī -1-
 ƣ. 528a/04
ṭīn-i Rūmī -3-
 ƣ. 526a/04, 88a/19, 88b/01
ṭīn-i Şābūrī -1-
 ƣ. 321a/04
ṭīn-i şāmūs -2-
 ƣ. 526a/05, 669a/03
ṭīn-i ṭalīl -1-
 ƣ. 522a/07
ṭīn-i-kerm -1-
 ƣ. 527a/18
tinfis -2-
 t. 152a/18, 152a/19
tinnīn -2-
 t. 196a/17, 347a/10
tinnīn-i baḥr -1-; **tinnīn-i baḥrī** -1-
 t. 119b/10; t. 378b/12
tinninül-baḥr -1-
 t. 196a/17
ṭīnül-kerm -1-
 ƣ. 527a/17
ṭīnül-kürüm -1-
 ƣ. 525a/06
ṭīnül-maşṭakī -1-
 ƣ. 526b/04
tiryāk -19-
 t. 187a/04, 187a/05, 187a/14, 209a/02,
 215a/11, 228b/05, 229a/04, 235a/07, 269b/04,
 373a/02, 476b/05, 488a/11, 525b/13,
 587a/12, 630a/13, 647a/01, 700a/11, 707a/13,
 733b/04
tiryāk-ı erba'a -3-
 t. 226a/19, 261a/04, 352a/06
tiryāk-ı fārūk -7-
 t. 358a/13, 414a/04, 496b/04, 615b/06,
 623a/18, 660b/18, 683a/16
toḡanī -1-
 ƣ. 276a/15
toḡan -10-
 ƣ. 128a/15, 128b/01, 261a/02, 455b/17,
 508b/07, 529a/15, 650a/01, 730b/06, 730b/18,
 756a/12
toḡlu -3-
 t. 637a/01, 656b/08, 710b/19
toñuz -5-
 ƣ. 164b/12, 324b/15, 325a/05, 325a/08,
 325a/09
toñuz balığı -1-
 ƣ. 345b/02
toñuz keçi boynuzı -1-
 ƣ. 97a/11
topalaḡ -3-; **topalaḡ** -9-
 t. 192a/14, 54b/06, 654b/10; ƣ. 287b/14,
 449a/09, 449b/11, 471a/17, 60a/02, 695b/14,
 695b/15, 76b/06, 770a/07
toraka otu -63-
 ƣ. 114b/04, 130a/08, 138b/10, 151a/05,
 177b/05, 178b/14, 204a/10, 204b/10, 210b/13,
 224a/15, 225a/14, 229a/02, 233b/03,
 235b/12, 255b/12, 278b/06, 350b/01, 353b/19,

354a/01, 358a/11, 377b/07, 395a/12, 39a/15, 39a/19, 39b/09, 419a/06, 441b/04, 446a/13, 448b/02, 482a/08, 482a/15, 482b/01, 482b/10, 482b/19, 483a/01, 496b/12, 500b/07, 516b/18, 531a/06, 537a/13, 579b/16, 59a/10, 631a/01, 640b/06, 650b/19, 651a/04, 652b/03, 660a/11, 660b/10, 663b/14, 670b/15, 705a/19, 729b/12, 742b/19, 771b/01, 777b/08, 781b/07, 85a/04, 85a/16, 85b/04, 90b/01

toy -3-

ç. 185b/18, 242a/19, 242b/03

toyğar -6-

ç. 419a/02, 541a/17, 541a/18, 541a/19, 573b/05, 626a/09

tübäl -12-; **tüpäl** -1-

t. 200b/14, 200b/16, 200b/18, 200b/19, 201a/02, 201a/03, 201a/11, 201a/12, 201a/15, 201a/18, 201b/01, 609b/05; t. 518a/03

tübäl-i Kıbrusî -1-

t. 201b/02

tubbāk -5-

ç. 159b/01, 485a/12, 499a/11, 519a/05, 627a/16

tuç -4-

t. 199b/15, 508b/05, 753a/18

tüderî -1-; **tüzerî** -8-

t. 84a/11; t. 171a/08, 171a/09, 182a/15, 198b/04, 199a/03, 216a/05, 291a/05, 687a/05

tuffāk -4-

t. 155b/17, 193b/11, 304b/08

tuffāh -4-

t. 192b/02, 386b/14, 637b/11

tuffāh-ı Ermenî -1-

t. 193b/07

tuffāh-ı Fārisî -2-

t. 193b/08, 326a/02

tuffāh-ı mā'î -1-

t. 193b/10

tuffāh-ı māhî -1-

t. 193b/09

tuffāhü'l-arz -2-

t. 193b/05, 289b/01

tuffāhü'l-cinn -1-

t. 193b/06

tuğla -2-

t. 453a/04, 50b/11

tuğlub -3-

ç. 519a/12, 533a/08, 536a/15

tuğme -8-

t. 384a/17, 440b/12, 599a/08, 617a/14, 622b/08, 648a/14, 650a/12, 740b/03

tüpäl-i nuḥās -1-

t. 517b/19

turaç -14-

t. 188b/12, 188b/14, 252a/18, 321b/14, 338a/08, 341a/15, 341a/17, 374b/12, 464b/05, 594a/09, 678b/05, 682a/12, 735a/19

turb -41-; **turp** -1-

t. 215a/16, 241a/09, 296a/18, 363b/12, 367b/01, 367b/04, 367b/07, 367b/13, 574a/19, 574b/05, 574b/18, 575a/04, 575a/05, 575a/06, 575a/08, 575a/10, 575a/11, 575a/17, 575a/18, 575b/01, 575b/06, 575b/08, 575b/11, 575b/12, 575b/17, 575b/18, 576a/01, 576a/04, 576a/05, 622a/13, 627b/14, 724b/05, 754a/11, 778a/15, 778a/16, 82a/08; t. 522b/08

turna -7-

ç. 460b/09, 517a/07, 649b/15, 650a/12, 650b/02, 716b/07

tuşüş -3-

ç. 683a/08, 683a/10, 778a/12

tuşî -24-

t. 120a/08, 144a/19, 261b/09, 294a/03, 297a/16, 320a/15, 327b/19, 482b/13, 482b/14, 482b/19, 483a/03, 493b/12, 493b/15, 494a/07, 519b/14, 594b/13, 600a/19, 632a/07, 645b/14, 653b/19, 687b/11, 741b/05, 98b/13

turunç -17-

t. 321b/13, 342a/19, 342b/02, 358a/03, 366b/03, 506b/19, 695b/17, 696a/09, 697b/04, 713a/03, 749a/13, 749a/16, 749b/04, 749b/17, 761a/04, 767b/10

tüs -1-

ç. 746a/19

tüt -32-

t. 174b/03, 190b/19, 197a/08, 197a/09, 197a/17, 197b/03, 197b/08, 197b/12, 197b/18, 197b/19, 198a/08, 198a/14, 198a/16, 200b/02, 223a/11, 230a/01, 333a/10, 333a/11, 339a/08, 351b/03, 351b/04, 389b/11, 389b/13, 547b/09, 580a/19, 583b/15, 716a/17, 745a/13, 96b/09

tüt-ı Nabaṭî -1-

t. 197a/10

tüt-ı Şāmî -6-

t. 197b/01, 197b/07, 198a/18, 198b/01, 198b/04, 389b/15

tüte -2-

t. 549b/14, 716a/16

tüṭî -2-

ç. 128b/03, 128b/09

tütiyâ -21-

t. 199a/09, 199a/10, 199b/12, 199b/16, 199b/18, 200a/06, 200a/08, 200a/09, 200a/10, 200a/12, 200a/18, 200b/07, 200b/11, 200b/13, 266a/13, 426a/12, 431b/17, 569a/01, 569a/15, 657b/04

tutkal -8-; **tutkal** -2-
t. 568b/06, 568b/09, 568b/15, 568b/17,
568b/19, 569a/01, 569a/02, 721a/05; t.
619b/18, 619b/19

tuṭmâc -1-; **tuṭmaç** -2-
t. 77a/07; t. 77a/06, 77a/07

tuyür -1-
t. 529a/01

tuz -203-
t. 100a/06, 102b/13, 118a/04, 118a/08,
120a/07, 124a/13, 127b/05, 127b/06, 144a/19,
144b/11, 144b/14, 145b/06, 165b/01,
170b/14, 175a/13, 177b/13, 179b/13, 179b/15,
185a/06, 185a/17, 188b/01, 189b/07, 189b/15,
196b/04, 199a/12, 203a/09, 205b/05,
207a/08, 207a/09, 207a/10, 208a/04, 209a/03,
225a/14, 230a/16, 233b/03, 237a/03,
237a/19, 242b/04, 242b/13, 256b/19, 258a/09,
276a/11, 278b/05, 280b/17, 293b/11,
294a/02, 294a/12, 294b/03, 294b/04, 308a/17,
312b/05, 313b/14, 316a/19, 335a/06,
337a/02, 342a/02, 347b/12, 358b/05, 380a/15,
392b/04, 396b/09, 396b/10, 396b/11,
396b/13, 403a/08, 403a/10, 403b/15, 403b/17,
410a/18, 411b/04, 421a/14, 425b/08,
427a/04, 445a/12, 44b/04, 44b/06, 44b/07,
454a/01, 455a/16, 455b/07, 457a/17, 468a/18,
46a/10, 472b/11, 478a/11, 478b/06, 483a/06,
483b/11, 487b/02, 506a/13, 507a/17,
516b/18, 519a/10, 537b/16, 541a/16, 555a/09,
557b/03, 564b/05, 566b/08, 569b/07,
579b/16, 582a/07, 582b/05, 584b/14, 588a/15,
589a/13, 592a/17, 596b/18, 596b/19,
602a/12, 604b/09, 620a/13, 636b/12, 643b/16,
644a/13, 646a/09, 650a/04, 650a/07,
651a/01, 651a/04, 653a/14, 656b/11, 660b/10,
661a/01, 684b/15, 692a/03, 69a/11,
710b/16, 716a/09, 716a/10, 720b/16, 721b/18,
722a/08, 727a/07, 727b/11, 727b/13,
728b/09, 734a/01, 739b/19, 740a/08, 740a/09,
740a/10, 740a/12, 740a/18, 740a/19,
740b/02, 740b/04, 740b/05, 740b/07, 740b/08,
740b/09, 740b/12, 740b/13, 740b/14,
740b/18, 741a/01, 741a/02, 741a/05, 741a/06,
741a/09, 741a/11, 741a/15, 741b/05,
741b/10, 741b/13, 741b/14, 741b/15, 741b/16,
741b/17, 741b/18, 741b/19, 742a/02,
742b/01, 746a/06, 746a/14, 754b/01, 755b/01,
757b/10, 758a/06, 758b/14, 762a/11,
769a/04, 78b/04, 85a/14, 85a/15, 85a/16,
85b/04, 86a/12, 89a/13, 90b/01, 91b/08, 98a/09

tuz çiçeği -1-
t. 396b/08

tuz kaymağı -1-
t. 396b/06

tuz köpüğü -1-
t. 396b/06

tüzeryün -1-
t. 199a/05

türâb-ı kay' -3-; **türâbü'l-kay'** -2-
t. 259a/12, 259a/14, 668a/15; t. 192a/02,
546b/14

türâb-ı Şaydâ -1-
t. 191b/03

türâbü's-şaride -1-
t. 191b/08

türâbü't-ṭuruḳ -1-
t. 191b/16

türbe -1-
t. 235a/12

türbetü'l-âsel -1-
t. 235a/11

türbüd -23-
t. 104a/11, 190a/15, 190a/16, 190a/17,
190b/04, 190b/19, 191a/02, 191a/03, 239a/05,
278b/15, 329a/02, 349a/02, 379a/11,
394b/18, 423b/10, 424a/06, 453b/19, 454a/04,
506b/08, 568a/02, 699b/13, 79a/12, 91b/13

türmüs -24-
t. 117a/06, 122b/08, 122b/09, 122b/19,
135a/11, 188b/18, 189a/15, 189a/17, 189a/19,
189b/06, 189b/14, 190a/11, 190a/14,
300b/15, 324b/01, 38b/13, 434b/08, 444b/14,
501a/08, 572b/15, 603a/16, 621b/04, 723a/14,
766a/19

U, Ü

'ubeysērân -1-; **'ubeysērân** -2-
'ü. 532a/12; 'ü. 532a/12, 766a/13

übü'l-ün -1-
ü. 108b/10

'üd -34-
'ü. 122a/09, 163b/17, 219a/15, 235a/04,
369b/11, 402b/05, 403a/15, 421a/01, 437b/05,
453b/17, 495a/14, 528b/10, 562b/01,
562b/02, 562b/03, 562b/05, 562b/07, 562b/08,
562b/16, 562b/17, 563a/09, 563a/15, 563b/03,
563b/08, 600a/06, 678b/05, 707a/06,
709a/19, 758b/05, 772a/03, 772a/04, 78a/09

'üd-ı buḥür -2-
'ü. 562b/04, 782b/14

'üd-ı Hindî -2-
'ü. 430b/13, 782b/14

'üd-ı Mendilî -1-
'ü. 562b/11

'üdu's-şalib -4-
'ü. 563a/13, 569b/16, 570a/12, 570a/13

'üdü'l-ṭâs -2-
'ü. 450a/07, 563b/10

'üdü'l-berḳ-1-

- 'ü. 332a/01
'üdü'l-hayye -1-
 'ü. 563a/08
'üdü'l-karh -3-
 'ü. 563b/12, 563b/16, 563b/18
'üdü'l-karh-ı cebelî -1-
 'ü. 531a/08
'üdü'l-yüsr -1-
 'ü. 563b/03
'üdü'r-rîh -2-
 'ü. 563a/14, 563a/15
'üdü'r-rîh-i Mağribî -1-
 'ü. 93b/13
'üdü'z-zenc -1-
 'ü. 563a/14
üfarîkûn -1-
 ü. 777a/12
'uqâb -2-
 'ü. 252a/09, 546a/07
ukhuvân -14-
 u. 115b/15, 181b/18, 181b/19, 354a/11,
 485b/04, 551b/06, 551b/10, 68b/18, 761a/07,
 86a/03, 86a/11, 86a/17, 86b/09, 95a/19
ukhuvân-ı aşfer -1-
 u. 181b/13
ükîmûn -1-
 ü. 109a/18
ükîmündäs -1-
 ü. 109a/09
'ukne -2-
 'ü. 546b/17, 546b/18
uksüs -1-
 u. 43b/18
'uküb -5-
 'ü. 259a/15, 259a/16, 546b/14, 546b/16
üküsâlinüs-1-
 u. 599b/07
ülestiyûn -1-
 ü. 214a/07
'ulleyk -5-
 'ü. 125b/14, 485a/09, 496b/10, 547b/07,
 548b/07
'ulleykü'l-'ades -1-
 'ü. 548b/05
'ulleykü'l-kelb -2-
 'ü. 548b/04, 768a/15
ünâdiyâ -1-
 ü. 109b/02
ünâmâlî -1-
 ü. 109b/07
'uncud -1-
 'ü. 561a/13
üne -1-
 ü. 244a/08
ünîşmî -1-
 ü. 116b/04
'unm -1-
 'ü. 561a/15
'unnâb -15-
 'ü. 168a/19, 191a/14, 408b/10, 422a/08,
 439a/15, 50b/04, 560a/12, 560b/01, 561a/07,
 568a/11, 652a/04, 708b/18, 745a/18, 774b/02
'unşul -6-
 'ü. 146a/14, 146a/15, 146a/18, 209b/17,
 557a/08, 71b/13
ünüberühîs -1-
 ü. 108b/13
unümâ -1-
 u. 108a/04
ünümâlî -8-
 ü. 116b/15, 116b/17, 184a/09, 296b/05,
 537b/12, 567a/12, 91a/06, 91a/08
ünyâ -1-
 ü. 109b/17
üräsalyüs -2-
 ü. 109a/19, 638b/17
urhîs -1-
 u. 306b/02
ürlicî -1-
 ü. 110a/05
'urük-ı bîz -1-
 'ü. 536a/06
'urük-ı humr -1-
 'ü. 536a/05
'urük-ı şufr -7-
 'ü. 266b/4, 289a/16, 534b/04, 563a/17,
 648b/10, 701a/11, 772b/11
'urükü'ş-sabbâğîn -2-
 'ü. 534b/06, 701a/12
'ürüne -1-
 'ü. 396a/18
'uşârât -1-
 'ü. 540b/12
'uşayfir -1-
 'ü. 540b/06
üsfid -1-; **üspîd** -1-
 ü. 109a/05; ü. 109a/05
'uşfur -35-
 'ü. 119a/03, 182b/10, 205b/12, 233b/14,
 299b/18, 337a/09, 337b/07, 366b/07, 401b/16,
 418a/17, 418a/18, 419a/14, 419b/01,
 419b/03, 430b/16, 51a/16, 540a/15, 540a/16,
 546b/03, 55b/03, 603b/18, 604a/01, 604a/02,
 617a/09, 61a/08, 620b/05, 649b/07,
 657b/07, 701b/19, 702a/13, 710b/15, 725a/17,
 74b/05
'uşfür -5-
 'ü. 540b/15, 540b/16, 541b/07, 759a/15,
 759a/17
'uşfüre -1-

- 'u. 465a/16
üsîrüs -1-
 ü. 109b/19
uskürdiyün -1-
 u. 492a/05
'usr-ı bevl -2-
 'u. 95b/08, 98a/13
'usr-ı nefes-2-
 'u. 242b/09, 457b/04
uštühüdüs -6-
 u. 322a/08, 62a/09, 63a/02, 63a/06, 63a/07,
 742a/12
uštürk -5-; **uštürk** -1-
 u. 532b/03, 532b/04, 532b/05, 747a/02,
 76b/17; u. 449a/08
üşülüs -5-
 ü. 171b/02, 300a/09, 44a/05, 44a/06, 44a/10
üşülüsât -4-
 ü. 105a/06, 279b/05, 84b/12, 95b/09
uşak -19-
 u. 104a/11, 206a/11, 211a/06, 227b/19,
 270a/13, 345b/18, 361b/17, 426a/05, 458b/02,
 593b/17, 622b/19, 657b/17, 684a/02, 72a/01,
 72a/04, 72a/08, 72b/07, 770a/14
'uşbe-i mükerrreme-i muḳaddese -1-
 'u. 110b/02
'uşbetü'n-nâr -1-
 'u. 529b/13
'uşbetü's-sibâ' -3-
 'u. 39a/19, 539b/18, 647a/08
uşec -1-
 u. 72a/02
'uşer -2-
 'u. 302a/01, 302a/04
uşnân -10-
 u. 276a/12, 341a/10, 518a/03, 568a/07,
 688b/15, 75a/10, 75a/11, 75a/13, 75a/16,
 75b/11
uşnân-ı Dâvud -1-
 u. 75b/13
uşnân-ı Fârisî -1-
 u. 75a/15
uşne -10-
 u. 140a/01, 501b/07, 528a/19, 589b/08,
 734a/16, 735b/08, 73b/02, 73b/04, 73b/06,
 73b/17
uşne-i bostâniyye -1-
 u. 500a/15
'uşr -4-
 'u. 457a/15, 539a/15, 738a/08, 742a/14
ušturgâz -7-
 u. 225b/07, 243a/03, 313b/04, 403a/09,
 424b/06, 73a/06, 73a/11
'uṭârid -1-
 'u. 542a/06
'uṭb -1-
 'u. 542a/05
uṭmūt -1-
 u. 77b/02
utyüt -1-
 u. 77b/03
uvâfinüs -1-
 u. 107b/10
üygüşin -1-
 ü. 108b/18
'uyün -1-
 'u. 564b/01
'uyün-ı bakâr -1-; **'uyünü'l-bakâr**-2-
 'u. 564b/09; 'u. 49b/12, 564b/07
'uyünü'd-dik -1-
 'u. 564a/11
uyuz -180-
 u. 118a/14, 123b/05, 131b/05, 145b/05,
 148b/01, 154a/12, 154a/19, 157b/19, 163a/05,
 168b/15, 170a/16, 170b/03, 170b/18, 178b/18,
 180a/16, 180a/19, 180b/11, 184b/17,
 184b/18, 188b/07, 189a/09, 189b/05, 202b/13,
 205a/02, 208a/06, 211a/18, 216b/16, 221a/03,
 222a/11, 231a/04, 234a/14, 251a/12, 251a/13,
 256b/11, 256b/13, 258b/06, 264a/10,
 268a/04, 271b/08, 273a/10, 275a/08, 275a/10,
 277a/14, 284b/04, 290a/11, 297a/01,
 300a/05, 300a/18, 300a/19, 307a/01, 312a/08,
 323a/17, 323a/18, 323b/15, 324b/13,
 335b/01, 335b/02, 335b/03, 339b/07, 342b/17,
 343a/14, 343a/17, 351a/09, 355b/13, 356b/11,
 357b/01, 358b/08, 362b/14, 363a/06, 363b/07,
 364a/04, 367a/17, 370b/01, 374b/09,
 383b/02, 398a/14, 399a/04, 401a/08, 407a/15,
 408b/02, 409a/10, 410b/05, 421b/14,
 426a/09, 426b/07, 428b/10, 432a/17, 433a/13,
 434b/10, 435b/08, 444b/03, 452b/12,
 468a/19, 470a/04, 471a/04, 476a/16, 479b/09,
 479b/17, 479b/19, 483b/07, 488b/10, 489b/18,
 497b/17, 498b/11, 498b/12, 498b/14, 499b/09,
 500a/09, 503a/12, 503a/13, 506a/17, 506b/15,
 515b/18, 533b/02, 535a/01, 538b/03, 53a/08,
 545b/03, 548a/02, 559b/19, 560a/01, 560a/10,
 561b/18, 561b/19, 568b/11, 572a/06,
 596a/08, 597a/05, 597b/18, 604a/06, 607a/14,
 613b/09, 613b/12, 619a/11, 624a/16, 633b/15,
 633b/16, 634b/11, 635b/19, 636a/08, 636a/17,
 640a/08, 641b/03, 642b/05, 644a/09, 656a/10,
 663a/16, 663a/19, 663b/05, 676b/06, 690b/10,
 699a/17, 701b/01, 702a/09, 705b/10,
 707a/12, 707b/15, 709b/13, 715b/16, 717b/06,
 722b/04, 723b/04, 724a/15, 724b/10,
 725b/03, 729a/19, 741a/07, 741a/12, 741b/12,
 754a/03, 756b/11, 757a/18, 75a/02, 781a/16,
 88a/18, 91a/19, 94b/15

üzer -1-
ü. 109b/04

üzer malî -1-
ü. 109b/05

Ü

üksüs -1-
ü. 43b/18

ükkürül-bahr -1-
ü. 90a/01

ümm-i gîlân -4-; **ümmü gîlân** -5-
ü. 360a/17, 523b/16, 541b/11, 561a/16; ü.
174b/05, 95b/15, 95b/16, 95b/17, 95b/18

ümmü erbâ'atin -1-
ü. 264b/03

ümmü veca'î'l-kebid -1-
ü. 95b/11

ümmü'l-keleb -1-
ü. 96a/04

ümmü'ş-şibyân -5-
ü. 211b/02, 211b/04, 228b/07, 442a/02,
448a/02

ünbîk -1-
ü. 712a/07

ünsü'n-nefs -1-
ü. 102a/16

ürbeyân -1-
ü. 60a/10

üskürce -4-
ü. 120a/14, 120a/16, 441b/15, 446a/08

üsküre -2-
ü. 161b/14, 470a/08

üsrüb -2-
ü. 393a/02, 70b/02

üsrünc -5-
ü. 244a/01, 418b/06, 69a/07, 69a/09, 69a/19

üstübeç -13-
ü. 263b/15, 324a/19, 441b/08, 45b/02,
48b/17, 528a/06, 555a/11, 555b/14, 618b/18,
67b/13, 685a/01, 776a/08

ütrüc -3-
ü. 193b/11, 46a/16, 46a/18

ütrücciyü'r-râyihâ -1-
ü. 117b/07

üzüm -128-
ü. 107a/13, 107a/14, 107a/16, 107a/18,
117a/04, 183b/04, 205b/04, 205b/09, 226a/13,
234b/02, 237b/05, 241a/18, 264b/15,
265b/07, 268a/19, 270a/09, 272b/07, 295a/19,
300b/03, 302a/09, 316b/12, 316b/13, 316b/15,
327b/15, 329a/06, 334b/11, 334b/12,
343b/14, 356b/19, 386b/11, 387b/06, 401a/03,
408a/04, 408a/05, 408a/07, 408a/08,
408a/09, 408a/12, 408a/13, 408a/15, 408b/07,
408b/11, 408b/13, 41a/15, 425a/13, 43a/10,

455b/05, 465b/16, 472b/08, 511a/13, 524a/04,
539a/12, 552b/02, 552b/13, 552b/14,
552b/16, 553a/02, 553a/03, 553a/04, 553a/11,
553a/12, 553a/18, 553a/19, 553b/04,
553b/12, 553b/15, 554a/03, 554b/09, 560b/01,
560b/10, 561a/13, 564b/07, 564b/09,
571b/17, 572b/19, 579a/03, 57b/09, 57b/17,
582b/07, 583a/08, 583a/16, 583b/14,
585a/15, 587b/14, 592a/03, 595a/03, 609a/05,
609a/06, 617b/16, 62a/01, 633a/09,
640b/19, 641a/07, 642a/10, 642b/12, 654a/14,
654a/15, 657a/15, 660a/12, 662b/11,
681a/09, 709a/06, 718a/05, 722a/03, 722a/10,
737a/02, 739b/01, 751a/13, 751b/14,
751b/15, 753a/11, 758a/16, 76b/11, 79a/04,
88b/12, 95a/15, 97a/14, 99b/07, 99b/19

V

va'al -3-
v. 114a/06, 770b/01

va'alî -1-
v. 114a/09

vağd -2-
v. 124a/06, 770b/07

vaḥîd -2-
v. 71b/17

vaḥşîzak -1-; **vaḥşîzek** -2-
v. 766a/10; v. 500b/12, 766a/10

vâk -1-
v. 765a/05

vaḳıyye -195-
v. 114a/02, 120a/16, 120a/17, 124b/14,
135a/09, 138a/05, 138a/08, 140b/02, 141b/10,
142a/04, 142a/06, 154a/01, 159a/13,
161b/03, 162a/04, 167b/11, 168b/02, 175a/05,
175b/04, 175b/05, 190a/13, 191a/17, 191b/01,
193a/14, 195a/15, 197b/15, 198a/05,
201a/17, 211b/06, 216b/04, 219b/16, 220a/16,
231a/08, 235a/14, 239b/13, 240b/02,
244b/10, 244b/11, 255a/14, 255a/17, 255a/18,
255a/19, 255b/03, 259a/07, 259a/08,
263b/18, 275b/15, 284a/12, 287a/09, 291b/09,
299b/01, 299b/03, 313b/17, 316b/01,
316b/05, 325b/14, 325b/15, 326b/02, 342b/14,
353b/06, 355a/04, 356a/06, 356a/18,
359a/03, 360a/07, 360b/12, 361b/02, 363a/13,
364b/04, 366b/10, 372a/15, 372a/17,
399a/12, 39a/07, 39a/08, 412a/13, 412a/14,
413a/18, 41b/19, 421a/09, 425b/06, 427a/01,
433b/11, 441b/16, 445b/11, 446a/06, 446a/08,
446a/10, 449b/16, 449b/17, 44a/10,
452a/02, 456b/06, 456b/09, 457b/02, 457b/04,
45a/11, 465b/17, 465b/18, 470a/05,
470a/08, 471a/10, 472a/10, 472a/13, 476b/03,
476b/04, 479b/12, 47a/19, 487b/05,

- 489a/19, 48a/13, 504a/15, 509b/09, 510b/13,
511a/05, 528b/12, 530a/09, 531b/14,
531b/15, 531b/16, 533a/14, 555b/02, 555b/05,
559a/04, 559b/01, 562a/13, 575b/05,
578b/07, 596a/16, 604a/09, 604b/05, 608a/08,
613a/04, 613b/18, 617b/01, 622b/13,
642a/14, 650b/16, 651a/10, 653b/10, 65b/10,
662b/05, 676b/17, 677a/08, 677a/12,
677b/06, 67a/01, 685a/10, 685b/02, 705b/17,
710a/18, 712b/11, 713b/04, 714a/19,
714b/07, 718a/05, 718a/06, 725b/04, 735a/15,
747a/17, 761a/19, 764a/07, 764b/16,
780b/16, 80a/05, 80a/06, 81b/01, 81b/06,
81b/07, 85a/17, 91a/13, 91b/08, 91b/09,
94b/13, 94b/14
- vanṭāḥ** -1-
v. 271b/05
- varak** -1-
v. 769a/19
- varak-i kumārī** -1-
v. 188a/10
- vaşak** -2-
v. 770a/15
- vaṭvāṭa** -1-
v. 310b/15
- vebā** -16-
v. 131b/07, 131b/08, 131b/09, 265b/12,
404b/18, 47b/19, 495a/07, 495a/08, 527b/15,
581a/06, 590a/17, 590b/05, 607b/04,
666a/02, 81b/05
- veber** -3-
v. 765a/17, 765b/01, 765b/03
- vec** -12-
v. 176a/13, 322a/10, 429b/13, 472a/12,
563b/02, 563b/15, 563b/18, 62a/07, 62a/08,
765b/06, 765b/10
- veda⁶** -1-
v. 766b/01
- vedaḥ** -1-
v. 766b/13
- vedīk** -1-
v. 767a/01
- vedūd** -1-
v. 167b/07
- veleb** -1-
v. 770b/11
- velef** -1-
v. 128b/18
- velī⁷** -1-
v. 165b/08
- verd** -5-
v. 766b/15, 766b/16, 766b/18, 767a/01
- verd-i defrā** -1-
v. 768a/18
- verd-i kuḥāb** -1-
v. 768a/09
- verd-i müntin** -1-
v. 768a/11
- verd-i Şinī** -1-
v. 768a/19
- verd-i zeker** -1-
v. 222b/12
- verdül-ḥamīr** -2-
v. 569b/17, 768a/16
- verdül-ḥumār** -1-
v. 768a/17
- verdüs-sibāḥ** -1-
v. 768a/15
- verel** -6-
v. 260a/13, 454b/05, 454b/07, 454b/16,
769a/06
- verel-i bahrī** -1-
v. 195b/10
- verel-i mā'ī** -2-
v. 195b/09, 454b/07
- verel-i Nīlī** -1-
v. 195b/10
- veren** -1-
v. 769a/07
- vers** -11-
v. 249b/01, 768b/01, 768b/04, 768b/05,
768b/08, 768b/09, 768b/11, 768b/15, 768b/17,
768b/18
- verşān** -2-
v. 276a/16, 768b/18
- vesaḥ** -1-
v. 769b/04
- vesaḥu'l-kevā'ir** -1-
v. 769b/13
- veşīr** -1-
v. 766b/19
- vesme** -7-
v. 284b/11, 310a/05, 310a/07, 543b/09,
637b/03, 770a/01
- vesvās** -6-
v. 281a/01, 379b/08, 652a/02, 685b/14,
713b/01, 750a/15
- veşy** -6-
v. 154a/06, 158b/09, 66b/01, 66b/03, 97a/04,
97a/05
- veşīc** -1-
v. 770a/02
- veşk** -1-
v. 72a/02
- veşm** -1-
v. 166b/16
- veter** -1-
v. 720b/01
- vezāḥ** -1-
v. 676b/02

vezeğa -12-
v. 152a/19, 186a/03, 260b/15, 373a/08,
438a/16, 438a/18, 438a/19, 469a/09, 52b/18,
543b/05, 769a/07, 769b/03

vuql -2-
v. 770b/08, 770b/10

vuşc -2-
v. 770a/14, 770a/15

vuşüm -2-
v. 166b/15, 166b/16

Y

ya'küb -1-
y. 782b/06

ya'zid -1-
y. 782b/08

yabân 'uşfurı -2-
y. 401b/15, 57b/06

yabân aşması -1-
y. 642b/11

yabân bādincanı -1-
y. 254b/03

yabân cezeri -1-
y. 218b/07

yabân çügündüri -5-
y. 274b/07, 274b/11, 298b/13, 298b/14,
461a/06

yabân emrûdı -1-
y. 658b/14

yabân enâri -4-
y. 398a/04, 400b/01, 400b/02, 737b/02

yabân encîri -1-
y. 202b/18

yabân eşegi -2-
y. 105b/08, 681a/18

yabân fesligeni -1-
y. 688a/14

yabân gögercini -1-
y. 524a/09

yabân güli -6-
y. 222b/11, 356a/12, 548a/13, 548b/07,
755b/13

yabân ħardalı -2-
y. 215a/17, 574b/05

yabân havucu -5-
y. 216a/08, 225a/02, 261a/17, 491b/07,
763a/07

yabân ħumârı -1-
y. 278b/05

yabân ħunzîri -1-
y. 181b/04

yabân ħuyarı -1-
y. 370a/02

yabân ħindebâsı -2-
y. 734a/08, 782b/08

yabân ħurûsı -1-
y. 782b/07

yabân keçisi -1-
y. 105b/15

yabân kerdemesi -1-
y. 114a/03

yabân kerefsi -4-
y. 174a/11, 288a/06, 289b/09, 569b/19

yabân kirpisi -1-
y. 624a/12

yabân marulı -1-
y. 83a/11

yabân mersini -2-
y. 402a/01, 66b/15

yabân na'nâ'ı -3-; **yabân na'nâsı** -4-
y. 151a/05, 679a/15, 758b/18; y. 169b/12,
226a/07, 229a/02, 243a/07

yabân nâr -1-
y. 384a/08

yabân perâsâsı -1-
y. 524a/17

yabân râziyânesi -1-
y. 386a/03

yabân şaramsağı -1-; **yabân şarımşağı** -1-
y. 492a/03; y. 560a/12

yabân sedefi -1-
y. 378a/04

yabân şığırı -20-
y. 105b/10, 114a/08, 114a/11, 114a/14,
127a/18, 288a/07, 310a/19, 346b/16, 380a/17,
395a/08, 395a/15, 418b/09, 486b/05,
487b/08, 529b/10, 638a/03, 720b/02, 725a/18,
770b/01

yabân sinnevri -1-
y. 454b/17

yabân sisâmı -1-
y. 470b/04

yabân şoğanı -3-
y. 107b/14, 146a/16, 146a/17

yabân sünbüli -2-
y. 587a/03, 750b/05

yabân şinħıyârı -1-
y. 595a/07

yabân torağ otı -1-
y. 261a/14

yabân yoncası -1-
y. 290b/03

yabân zeytünü -3-
y. 432a/10, 433a/15, 433b/17

yabânî bâdem -2-
y. 691a/01, 691a/08

yabânî bādincân -1-
y. 536a/10

yabânî enâr -2-
y. 220b/06, 656b/01

- yabânî fütenc** -1-
y. 227b/04
- yabânî gögercin** -1-
y. 573b/05
- yabânî havuç** -2-
y. 352a/08, 631b/06
- yabânî hindebâ** -5-
y. 155b/18, 320a/16, 414b/01, 521b/09, 620a/10
- yabânî kedi** -1-
y. 412a/01
- yabânî kemmün** -2-
y. 664a/02, 664a/16
- yabânî kerefs** -1-
y. 438a/10
- yabânî kirpi** -1-
y. 222a/05
- yabânî mersin** -2-
y. 108b/19, 112a/12
- yabânî na'nâ^c** -4-
y. 208a/02, 347b/12, 582b/05, 660b/10
- yabânî nohüd** -1-
y. 101b/05
- yabânî perâsâ** -1-
y. 464b/03
- yabânî şarımşak** -1-
y. 454a/18
- yabânî şığır** -1-
y. 126b/08
- yabânî şoğan** -1-
y. 474a/11
- yabânî süsen** -1-
y. 533a/05
- yabânî sünbül** -1-
y. 61a/02
- yabânî şeb-büy** -2-
y. 302b/10, 683b/13
- yabânî torağ otı** -1-
y. 133b/04
- yabânî üzüm** -1-
y. 107a/15
- yabânî yâsemîn** -1-
y. 529b/12
- yabânî zeytün** -1-
y. 433a/04
- yağmîşâ** -1-
y. 782b/09
- yağşır** -1-
y. 501a/09
- yağtın** -7-
y. 187b/07, 187b/09, 782b/10, 782b/12
- yākūt** -15-
y. 266b/08, 43a/01, 582a/03, 612a/01, 649a/06, 649a/07, 683a/03, 702b/13, 778b/03, 778b/07, 778b/11, 778b/13, 778b/14,
- 778b/17, 779a/04
- yapışkan** -1-
y. 54b/02
- yarasa** -11-
y. 102b/07, 180a/05, 310b/14, 310b/15, 311a/14, 311a/18, 311b/06, 311b/12, 498b/05, 501b/03, 674a/11
- yarpuz** -12-
y. 119b/04, 136b/18, 588a/07, 588b/16, 589a/03, 589b/04, 589b/08, 590b/07, 613a/08, 620b/10, 628a/11, 724b/02
- yâsemîn** -19-
y. 254b/14, 328a/07, 359b/14, 360a/02, 424b/07, 439b/11, 529b/13, 529b/14, 529b/15, 598a/13, 703b/09, 703b/10, 745a/11, 761a/06, 779a/10, 779b/03, 779b/04, 93a/15
- yavşan** -5-
y. 215a/02, 401b/09, 500b/06, 532a/12, 86a/01
- yayığ ayranı** -3-
y. 351b/12, 677b/17, 720b/18
- yebrüh** -13-
y. 109a/06, 262a/08, 447a/03, 447a/04, 687b/15, 764a/05, 779b/14, 779b/16, 779b/17, 780a/10, 780a/11, 780a/13, 780a/15
- yebrüh-ı şanemî** -2-
y. 447a/17, 779b/11
- yebrüh-ı vağğād** -1-
y. 447a/03
- yebrühü'ş-şanem** -12-
y. 193b/07, 233a/06, 262a/06, 341b/12, 362a/10, 391a/17, 438b/07, 447b/12, 668b/15, 669a/01, 687b/19, 738a/15
- Yehüdî balığı** -1-
Y. 501b/03
- Yehüdî teresi** -1-
Y. 155b/17
- yelencüc** -1-
y. 782b/13
- yelve** -2-
y. 186a/13, 463a/16
- yemâm** -2-
y. 490a/15, 782b/15
- yenbüt** -2-
y. 499a/10, 627a/17
- yengeç** -20-
y. 402a/09, 445a/05, 445a/08, 445a/15, 445b/01, 445b/06, 445b/07, 445b/14, 446a/10, 446a/11, 446a/14, 446a/16, 446a/18, 446a/19, 446b/01, 446b/02, 60a/04, 712a/01, 753a/02
- yenme** -1-
y. 782b/18
- yentün** -1-
y. 782b/16

y r alması -2-

y. 193b/05, 289b/01

y r bell ti -3-

y. 165a/05, 289b/11, 662a/02

y r sıçanı -1-

y. 782a/11

y r yıldızı -1-

y. 526a/08

yerb c  -2-

y. 378b/15, 782a/10

yerb z -2-

y. 154a/08, 782a/09

yerek n -68-

y. 108a/02, 110a/04, 110b/10, 114b/09,
116a/19, 129a/16, 129b/01, 133a/19, 145b/11,
157a/02, 170b/13, 174a/08, 181b/18,
214a/13, 219b/12, 219b/19, 252b/08, 261a/12,
267a/11, 270a/03, 274a/10, 275a/17, 275b/14,
280a/08, 300b/10, 302a/15, 304a/11,
324a/16, 328b/08, 329a/04, 372a/13, 383b/16,
471b/10, 472a/11, 504b/08, 520b/02,
533a/17, 534b/17, 542a/18, 556a/06, 557b/07,
567a/07, 575b/04, 577b/09, 57b/10,
587b/07, 589a/13, 595b/16, 613a/16, 62a/02,
630b/08, 630b/13, 636a/09, 653b/10,
661b/05, 662b/02, 662b/03, 662b/12, 669b/13,
67a/02, 701b/05, 707b/11, 715b/18,
773a/10, 776b/03, 776b/19, 80a/06

yeseb -1-

y. 782a/18

yeşeb -1-; **yeşef** -1-

y. 782a/15; y. 782a/15

yeşim -2-

y. 782a/15

y tmifş yedi ayaklı -1-

y. 454b/01

yett c  -9-y. 167b/03, 167b/04, 256a/07, 781a/07,
781a/08, 781b/08, 781b/12, 96a/07, 96a/08**yett c at** -6-y. 167b/02, 191a/01, 256a/06, 535a/04,
637a/06, 723a/02**yılan** -151-

y. 102a/14, 105b/05, 109a/15, 115a/11,
115b/05, 115b/06, 119a/14, 119a/18, 126a/02,
126b/03, 126b/04, 126b/05, 126b/07,
127a/05, 127a/06, 164b/19, 167b/12, 180b/09,
186a/03, 186b/10, 196a/17, 196a/18, 207b/15,
215a/11, 219b/15, 222a/08, 222a/13,
222a/15, 222a/19, 254b/09, 256b/15, 263a/08,
276b/05, 281a/05, 286a/09, 286a/11,
286a/13, 286a/17, 286a/19, 286b/02, 286b/03,
286b/08, 286b/11, 308b/01, 323a/03,
347a/11, 352a/06, 372b/17, 373a/05, 373a/11,
381a/04, 385b/16, 392a/03, 39b/19,

411a/15, 415b/06, 423a/14, 459b/06, 461b/03,
461b/10, 465b/06, 469b/13, 469b/14,
47b/06, 483b/19, 484b/17, 484b/18, 486b/01,
487b/02, 492a/11, 498a/15, 498b/05,
508b/15, 508b/16, 50b/18, 514a/12, 51a/05,
51a/08, 525b/18, 543b/07, 557b/17, 563a/09,
567a/09, 572b/02, 575a/02, 576b/14, 581b/03,
58b/15, 596b/05, 616a/17, 61b/01, 621b/09,
623a/17, 625a/03, 625a/04, 629a/15, 641b/10,
643b/07, 645a/03, 645a/06, 646a/19,
647b/10, 661a/08, 682a/04, 688a/04, 688a/05,
688a/06, 693b/07, 694b/04, 697a/08,
716b/13, 719a/13, 722b/03, 724a/06, 728a/02,
731a/04, 741a/16, 754a/07, 755b/02,
759a/09, 759a/10, 762b/01, 762b/02, 769a/09,
781b/11, 81a/17, 84b/17, 85a/02,
85a/13, 85a/15, 85b/01, 85b/02, 85b/08,
85b/09, 85b/11, 85b/15, 85b/17, 85b/18,
94b/14, 96a/12

yılan balığı -2-

y. 467b/18, 716b/13

yılan başı -1-

y. 50b/19

yılan l fi -1-

y. 693b/06

yılan şarısaağı -2-

y. 207b/09, 492a/04

yılan taşı -1-

y. 247a/02

yılan  z mi -1-

y. 556b/02

yılan yaşıduğı -7-y. 111b/04, 295a/07, 340a/01, 485a/14,
54b/17, 590b/13, 693b/04**yılanlar tiry kı** -1-

y. 187a/03

yılđun -6-y. 123a/08, 123a/09, 146a/13, 241b/01,
48a/03, 757b/08**yirtıcılar otu** -1-

y. 540a/01

yıylangıç -4-

y. 150a/09, 279a/10, 342a/16, 495b/04

yoğurd -29-; **yoğurt** -6-

y. 146a/04, 205a/14, 238a/02, 258a/10,
258a/11, 259b/16, 316a/15, 337a/12, 337b/05,
343a/15, 46a/08, 489a/14, 496b/02, 499b/06,
521b/05, 534a/15, 544a/05, 546b/08,
577a/17, 580b/15, 645a/11, 677b/18, 678a/04,
678a/06, 715a/05, 736b/13, 782a/08; y.
167a/16, 213b/02, 275b/18, 633a/13, 678b/09,
87b/03

yonca -29-y. 243a/09, 282a/09, 282a/11, 282b/02,
282b/05, 282b/07, 282b/10, 282b/12, 282b/18,

283a/11, 283a/19, 378a/01, 379a/07, 379a/08,
395a/06, 395a/07, 536a/11, 581b/08,
581b/15, 581b/17, 594a/17, 603b/09, 603b/15,
611b/13, 70b/04, 759b/15, 96b/02, 96b/03
yosun -9-
y. 261a/07, 409b/10, 512b/02, 519a/12,
519b/04, 519b/07, 533a/09, 536a/15, 642a/09
yumurda -162-
y. 103b/02, 108b/08, 115b/03, 121a/17,
122a/13, 141b/01, 143b/16, 145b/03, 150b/07,
154a/05, 163a/05, 168a/02, 171b/16,
182b/15, 182b/16, 182b/17, 182b/19, 183a/01,
183a/04, 183a/05, 183a/06, 183a/07, 183a/11,
183a/13, 183a/15, 183a/19, 183b/02,
183b/07, 183b/09, 183b/11, 183b/13, 183b/17,
183b/19, 184a/03, 184a/05, 184a/12,
184a/14, 184a/16, 184a/19, 184b/01, 184b/03,
184b/07, 184b/08, 184b/10, 184b/11,
184b/15, 184b/16, 184b/19, 185a/03, 185a/04,
185a/05, 185a/07, 185a/09, 185a/11,
185a/16, 185a/18, 185a/19, 185b/03, 185b/07,
185b/08, 185b/09, 185b/10, 185b/12,
185b/13, 185b/15, 185b/16, 185b/17, 185b/18,
185b/19, 186a/01, 186a/02, 186a/03,
191b/07, 202b/09, 206a/10, 210b/04, 214b/03,
214b/11, 215b/17, 217a/07, 227b/18,
253a/04, 254a/18, 257a/19, 257b/03, 261a/01,
269b/19, 291b/05, 301a/17, 301a/18,
307b/08, 347a/18, 358a/05, 371a/16, 371a/17,
371a/19, 376a/06, 376a/14, 377b/09,
397a/11, 402b/09, 408a/17, 411b/14, 438a/13,
43b/03, 443b/05, 454b/12, 454b/13,
455a/15, 455b/08, 456a/14, 462a/09, 462a/19,
462b/16, 463a/06, 464b/02, 464b/04,
466b/02, 468b/18, 469a/18, 481b/01, 509a/12,
512a/17, 517a/12, 517a/13, 521b/06,
521b/15, 522a/05, 555a/17, 558a/19, 559a/18,
562a/06, 618b/11, 626b/07, 626b/15,
634a/16, 634a/17, 636a/02, 636a/09, 651a/01,
657a/07, 661a/04, 667a/09, 675a/01,
68b/05, 71a/09, 724a/10, 724a/17, 737b/09,
756b/16, 762b/06, 770a/09, 773b/02, 83b/01,
88a/07
yund dişi -1-
y. 495b/12
yünyün -2-
y. 63b/05, 63b/06
yüzerlik -17-
y. 254b/13, 254b/15, 254b/17, 254b/18,
254b/19, 255a/04, 255a/12, 255a/14, 255b/01,
255b/06, 255b/10, 255b/12, 255b/14,
368a/13, 452a/06, 591b/17, 598a/11

Z, Z, Z, Z

zâ'n -1-
z. 513b/19
zâ'ber -1-
z. 421a/01
zâ'firân -76-
z. 143b/09, 184a/01, 184b/14, 197b/04,
212b/13, 219a/02, 243b/18, 243b/19, 254b/19,
266b/4, 275a/07, 316a/19, 323b/18, 330b/08,
349a/01, 354b/05, 354b/07, 354b/13,
354b/15, 355a/19, 412a/10, 419a/10, 419a/14,
419a/16, 419b/01, 419b/02, 419b/04,
419b/05, 419b/11, 419b/14, 419b/18, 420a/04,
420a/05, 420a/08, 420a/12, 420a/13,
420a/17, 430a/18, 474b/10, 474b/12, 476b/08,
476b/09, 476b/10, 495b/14, 503b/19,
506b/09, 519a/01, 532b/07, 55a/12, 570b/11,
604a/01, 605a/04, 642b/04, 648b/11,
648b/12, 648b/16, 701b/17, 715b/05, 724b/01,
733a/12, 739b/05, 745b/04, 745b/06,
746a/14, 756b/12, 768b/04, 782a/04, 83a/09,
83a/10, 83a/18, 83b/01, 83b/02, 90b/16,
96a/16
zâ'firânü'l-ḥadîd -2-
z. 254a/01, 420b/02
zâb -1-
z. 263a/18
zâb' -2-
z. 418b/08, 654b/05
zâb'-i 'arcâ -1-
z. 514b/05
zâbîk -1-
z. 408a/02
zâc -33-
z. 202a/19, 269b/13, 406a/05, 406a/06,
406a/07, 406a/08, 406a/11, 406a/13, 406a/15,
406b/01, 406b/05, 406b/11, 406b/14,
406b/15, 407a/15, 407b/08, 407b/12, 407b/13,
407b/14, 407b/15, 407b/16, 407b/17, 425b/16,
510a/01, 511b/09, 619b/08, 622a/18,
644a/09, 721a/07
zâc-ı aḥmer -1-
z. 406b/04
zâc-ı câmîd -1-
z. 406a/10
zâc-ı esâkife -2-
z. 406b/09, 407b/02
zâc-ı esved -1-
z. 406a/13
zâc-ı Kıbrısı -1-
z. 721a/06
zâc-ı maṭbûḥ -1-
z. 406a/13
zâc-ı muḳaṭṭar -1-
z. 406a/09
zâfâdî' -1-

ž. 516a/15
zafere -9-
 z. 252b/16, 377a/03, 398b/18, 545a/17,
 545a/18, 548a/03, 65b/17
zāfinū'l-İskenderānī -1-
 z. 375b/07
zāfinū bidās -1-
 z. 375b/10
zāg -1-
 z. 390b/14
zāgābīs -1-
 ž. 516a/14
zahīr -11-
 z. 138b/05, 144a/03, 144a/04, 236b/10,
 254a/14, 646b/10, 647b/12, 665b/19, 669b/18,
 677a/08, 748b/01
zākunī -1-
 z. 565a/17
zaḳḳūm -3-
 z. 422a/09, 422b/01, 516a/01
zaḳḳūm-ı Şamī -1-
 z. 368b/02
zāl -3-
 ž. 439b/14, 514b/02, 536a/17
zālīm -1-
 z. 529b/11
zān -1-
 z. 408a/01
zanbak -28-
 z. 161b/18, 179b/06, 270a/17, 280b/03,
 302a/17, 307a/09, 307a/11, 310b/02, 311a/08,
 354a/07, 359b/13, 359b/14, 360a/04,
 369a/12, 386b/04, 386b/06, 413a/10, 41b/04,
 424b/06, 447b/14, 494b/19, 500b/18, 512b/12,
 559b/01, 745b/16, 761a/18, 761b/11,
 779a/13
zar -2-
 ž. 516a/03
zareb -2-
 ž. 515b/11, 515b/13
zari -1-
 ž. 515b/14
zarv -5-
 z. 370b/07, 515a/05, 515a/16, 515b/01,
 664b/02
zātū'l-cenb-8-
 z. 122a/16, 122a/17, 168b/10, 174a/03,
 309a/19, 309b/01, 411a/03, 725b/03
zātū'r-riye -5-
 z. 192b/17, 309a/19, 309b/03, 411a/03
zavā -1-
 ž. 137b/04
zāvuk -1-
 z. 408a/02
zaymurān -1-

ž. 517a/02
zayyān -1-
 z. 529b/12
ze'rūr -9-
 z. 379a/01, 420b/03, 420b/06, 420b/13,
 484b/16, 564b/11, 564b/12, 760a/02, 95b/19
zebād -6-
 z. 411b/19, 412a/05, 412a/06, 412a/07,
 412a/09, 412a/15
zebedū'l-bahr -6-
 z. 409b/04, 409b/06, 409b/15, 410a/15,
 410b/02
zebedū'l-buḥayra -1-
 z. 410a/16
zebedū'l-būraḳ -1-
 z. 410b/08
zebedū'l-ḳamer -2-
 z. 244b/13, 410b/06
zebedū'l-milḥ -1-
 z. 396b/05
zeberced -12-
 z. 244a/18, 247a/03, 373a/18, 373a/19,
 412a/19, 412b/02, 412b/04, 412b/05, 412b/06
zebib -2-
 z. 408a/04, 751a/13
zebib-i berri -1-
 z. 408b/13
zebibū'l-cebel -3-
 z. 408b/13, 408b/15, 747b/13
zebl -1-
 z. 376a/02
zebş -1-
 z. 150a/13
zebzeb -1-
 z. 412b/09
zeccūn -1-
 z. 658a/11
zedvār -1-
 z. 413b/06
zefrāy -1-
 z. 378a/03
zefri -1-
 z. 378a/04
zeheb -3-
 z. 379a/17, 379a/18, 757b/07
zehr -242-
 z. 101a/10, 103a/03, 103a/04, 105b/11,
 106b/16, 106b/19, 115a/15, 115a/16, 121b/10,
 125b/17, 125b/18, 125b/19, 126a/02,
 126a/04, 126a/05, 126a/06, 126a/16, 126a/17,
 126a/18, 127a/02, 127a/04, 127a/05, 127a/09,
 127a/19, 129b/12, 145b/09, 145b/10,
 153b/09, 155a/10, 155a/11, 157b/14, 161a/12,
 164b/11, 172b/17, 186a/04, 186b/10,
 187a/11, 187a/13, 187b/02, 193a/15, 197a/08,

- 197b/12, 209a/06, 209b/13, 213a/18,
214b/14, 215a/08, 215a/11, 222a/14, 224a/02,
227a/07, 227a/08, 230a/06, 230a/13,
232b/17, 233a/07, 235a/02, 235a/07, 235b/03,
237b/10, 242a/04, 242a/16, 249b/18,
253b/10, 261a/01, 261a/05, 261b/07, 261b/14,
262b/02, 263b/07, 269b/02, 290b/02,
331a/05, 331a/06, 332b/16, 342a/13, 343b/06,
346b/18, 348b/03, 348b/18, 350b/08,
358a/14, 362a/09, 373a/10, 373b/08, 373b/09,
376a/17, 377a/19, 377b/11, 378b/08,
383b/02, 383b/03, 392a/14, 395a/17, 395a/18,
395a/19, 410b/06, 414a/05, 415b/07,
421b/03, 423a/04, 423a/05, 424a/05, 427b/03,
430b/04, 435b/10, 438a/14, 441a/03,
442a/16, 443a/05, 449a/19, 44b/05, 44b/08,
454b/05, 458b/04, 459b/07, 462a/18,
468a/17, 469b/10, 469b/13, 470b/05, 470b/06,
470b/08, 47b/02, 47b/12, 480b/19,
493a/03, 493a/08, 494a/02, 494b/17, 496b/03,
496b/04, 496b/09, 497a/07, 501a/03,
501a/04, 516b/02, 516b/03, 516b/10, 516b/14,
517b/10, 51a/08, 525b/13, 525b/16,
525b/17, 526b/03, 538a/12, 545a/09, 557b/15,
563a/11, 567b/18, 56a/04, 570b/19,
571b/13, 576b/15, 581a/08, 582a/12, 589b/17,
58b/15, 590b/15, 59b/11, 601a/04,
602a/09, 608a/11, 612a/03, 623a/09, 623b/05,
62b/14, 630a/13, 631a/10, 635b/14,
639a/13, 639a/14, 639a/15, 639b/11, 646a/06,
647a/01, 64b/11, 652b/12, 660a/02,
660a/03, 675a/08, 675a/09, 675a/14, 678a/10,
67a/16, 687b/14, 68b/09, 696a/14, 696a/15,
697a/07, 697a/08, 697a/09, 697a/10, 697a/11,
697a/14, 698b/07, 719a/14, 720a/09,
720a/10, 720a/11, 724a/06, 727a/14, 727a/15,
729a/15, 731a/16, 731b/05, 732a/11,
732a/12, 733b/03, 733b/04, 739a/12, 73a/19,
745b/09, 749b/13, 749b/15, 75a/09,
768a/14, 76b/02, 774a/03, 776b/13, 779a/07,
81a/17, 82a/16, 85a/06, 92a/08, 92a/12,
98a/09, 61b/01
- zehr ağacı** -3-
z. 742b/05, 75a/09, 770b/12
- zehr-i Helâhil** -1-
z. 186a/07
- zehr-i isyüs** -5-
z. 127b/03, 178a/08, 251b/19, 410a/17,
67a/12
- zehr-i kâtil** -12-
z. 115b/11, 153b/04, 159b/11, 260b/15,
416b/10, 416b/19, 430b/03, 543b/08, 619a/12,
69a/19, 75b/05, 770b/16
- zehre** -1-
z. 429b/10
- zehretü'l-ğacer** -1-
z. 431a/12
- zehretü'l-milh** -2-
z. 430a/16, 430b/01
- zehretü'n-nuḥās** -2-
z. 430b/16, 431a/01
- zelaku'l-em'ā** -2-
z. 411b/10, 598b/17
- zelem** -1-
z. 422b/02
- zenâbîr** -2-
z. 427a/19, 427b/01
- zenbâ** -1-
z. 424b/09
- zenbûr** -12-
z. 224b/18, 376a/16, 376b/04, 427a/19,
427b/01, 427b/02, 427b/05, 427b/06, 427b/09,
761a/02
- zencâr** -34-
z. 253b/19, 269b/13, 352a/11, 374a/16,
424b/18, 425a/01, 425a/04, 425a/08, 425a/11,
425a/12, 425a/16, 425a/17, 425b/03,
425b/10, 425b/11, 425b/14, 425b/15, 425b/16,
425b/18, 426a/10, 426a/15, 426a/17, 426a/19,
426b/03, 426b/08, 426b/10, 431a/03,
524b/03, 724b/13, 739b/03
- zencâr-ı düdî** -1-
z. 426b/05
- zencebîl** -47-
z. 122a/08, 122b/04, 140a/18, 190b/11,
224b/14, 225a/05, 225b/09, 278b/06, 285b/16,
290b/17, 322a/10, 326b/15, 398b/05,
413b/13, 413b/17, 423b/01, 423b/05, 423b/06,
423b/08, 423b/11, 423b/13, 424a/03, 424a/07,
424a/11, 424a/12, 424a/14, 424a/17,
450a/02, 453b/19, 468a/06, 494a/11, 523b/09,
532a/02, 545a/16, 568a/03, 574a/05,
585a/11, 62a/09, 659b/03, 660b/17, 716b/02,
729b/10, 743b/19, 750a/17, 77a/19, 92a/05
- zencebîl-i beledî** -1-
z. 424b/04
- zencebîl-i Fârisî** -1-
z. 424b/05
- zencebîl-i Şâmî** -1-
z. 424b/03
- zencebîliyye** -1-
z. 573b/12
- zencebîlü'l-kilâb** -1-
z. 424a/16
- zeneb** -1-
z. 378b/16
- zenebü'l-'akreb** -1-
z. 378b/05
- zenebü'l-färe** -1-
z. 378b/14

- zenebül'feres** -1-
z. 378a/05
- zenebül'ḥayl** -1-
z. 378a/05
- zenebül'kıtt** -1-
z. 378b/09
- zenebül'yerbü'** -1-
z. 378b/15
- zeng** -1-
z. 425a/01
- zengār** -2-
z. 424b/18, 425a/01
- zerak** -1-
z. 377b/19
- zeraku't-ṭayr** -2-
z. 174b/14, 378a/02
- zerānī** -3-
z. 519a/11, 716a/10, 740a/07
- zerārīh** -20-
z. 179a/07, 242a/04, 242a/08, 260b/17,
346a/03, 351b/17, 351b/18, 352a/02, 352a/03,
352a/04, 356b/14, 358a/10, 376b/03,
377a/18, 377b/10, 438a/08, 56a/10, 675a/10,
715b/03
- zerāzīr** -2-
z. 260b/02, 418b/15
- zercün** -1-
z. 418b/02
- zerd-čüb** -1-; **zerd-čübe** -1-; **zerd-čüpe** -1-;
zerde-čüb -2-
z. 485a/16; z. 534b/08; z.
289a/16; z. 266b/05, 534b/05
- zerdälü** -10-
z. 137a/06, 193b/08, 326b/12, 326b/13,
365a/02, 365a/14, 694b/11, 705a/19, 718a/19,
734b/02
- zerdäva** -1-
z. 345a/16
- zerde-čāv** -2-
z. 289a/17, 534b/05
- zerdek** -1-
z. 418a/17
- zereb** -1-
z. 751b/01
- zerḳün** -1-
z. 418b/04
- zerneb** -2-
z. 414b/01, 414b/13
- zernih** -26-
z. 322a/19, 334a/17, 341a/14, 358a/10,
375b/05, 409a/10, 416b/04, 416b/06, 416b/07,
416b/15, 416b/17, 416b/18, 416b/19,
417a/19, 417b/02, 417b/04, 417b/08, 417b/10,
417b/19, 418a/01, 618b/13, 636b/08, 657b/01,
703a/15
- zernih-i aşfer** -1-
z. 418a/06
- zernih-i Ḥorāsānī** -1-
z. 418a/19
- zernih-i muṣa'ad** -1-
z. 417b/18
- zerrāka** -2-
z. 355b/10, 360a/11
- zerrūh** -1-
z. 409b/01
- zertek** -1-
z. 418a/17
- zerü nec** -4-
z. 332b/02, 414a/18, 414a/19, 572b/14
- zerü nec 'akrebi** -1-
z. 429b/17
- zeyb** -1-
z. 408a/05
- zeynī** -1-
z. 552b/07
- zeyt** -311-
z. 105a/10, 107b/06, 107b/08, 108b/03,
108b/09, 108b/17, 117a/06, 121b/07, 125a/02,
125b/06, 127b/17, 130a/02, 130a/04,
131a/05, 133a/15, 139a/04, 144b/03, 145a/12,
151a/08, 158b/11, 158b/16, 159a/03, 160b/14,
162a/16, 169b/15, 172b/12, 175b/10,
179b/11, 185a/18, 197b/13, 202b/04, 206a/03,
206a/04, 208a/04, 209b/12, 211b/11,
211b/13, 213a/10, 218b/12, 225a/15, 228a/14,
230a/19, 231a/14, 231a/19, 234b/11,
242b/15, 244a/15, 245a/15, 246a/03, 249a/07,
251a/15, 252b/12, 254b/10, 259a/06,
266b/01, 269b/04, 269b/09, 277a/02, 277a/19,
277b/19, 278b/08, 281a/08, 282a/06,
284b/02, 284b/03, 285b/17, 286b/01, 287a/12,
290a/12, 291b/08, 296b/16, 302a/11,
302b/05, 307b/17, 308a/01, 309a/10, 309a/11,
316a/15, 322a/13, 324a/06, 324a/14,
324a/16, 324b/07, 329b/09, 332b/15, 335b/07,
343a/12, 343a/18, 347b/11, 350b/16,
351a/06, 351a/08, 351a/09, 352b/03, 353a/07,
353a/08, 353a/11, 353a/12, 353b/11,
354a/02, 354a/18, 354b/16, 355a/09, 355a/17,
355b/02, 356a/10, 356b/06, 356b/07,
357a/03, 357a/09, 357b/11, 358a/15, 358a/17,
359a/02, 360a/14, 361b/02, 362a/12,
362a/15, 362a/16, 362a/17, 363a/05, 363a/11,
363b/12, 367b/08, 368a/12, 370a/07,
370a/09, 370a/19, 370b/09, 371a/06, 372a/10,
372b/06, 373a/08, 377a/06, 377a/13,
391a/05, 392a/02, 393a/08, 396a/15, 399a/14,
409a/10, 417a/07, 418a/11, 418b/12,
41b/05, 425b/19, 426a/03, 430b/04, 433a/16,

433b/01, 433b/03, 433b/11, 433b/14,
 433b/15, 433b/16, 433b/17, 434a/05, 434a/06,
 434a/07, 434a/10, 434a/12, 434a/13,
 434a/18, 434b/18, 434b/19, 438a/04, 438a/05,
 438a/12, 441a/08, 441a/12, 441b/01,
 442b/12, 444b/19, 445b/13, 448a/03, 448a/04,
 452b/11, 454b/03, 460b/04, 461a/18,
 461b/09, 461b/18, 462a/01, 462a/07, 465b/14,
 470a/10, 471a/11, 477b/06, 482a/10,
 482a/11, 485b/19, 488a/01, 489b/09, 490a/01,
 495a/09, 498a/18, 500a/08, 503a/04,
 503a/07, 507a/03, 508a/12, 513a/18, 516b/04,
 516b/18, 519b/06, 520b/09, 523b/03,
 529a/06, 531a/14, 531a/17, 531b/16, 531b/17,
 541a/07, 545b/05, 545b/10, 545b/17,
 557a/19, 559b/15, 559b/17, 560a/03, 560a/04,
 569b/07, 572a/14, 578b/10, 578b/17,
 581b/16, 583b/06, 584b/19, 589b/03, 595b/14,
 59a/10, 59a/11, 600b/13, 607a/08,
 613a/18, 614b/18, 615b/08, 615b/12, 619b/03,
 626b/15, 626b/17, 633b/08, 636a/16,
 637a/03, 641b/05, 644a/13, 650b/19, 652a/11,
 652b/03, 653a/14, 656b/10, 65b/02,
 65b/11, 660b/11, 660b/16, 661a/02, 662b/04,
 662b/06, 663a/13, 663b/06, 663b/19,
 672b/05, 672b/09, 675b/02, 682a/18, 683a/01,
 688a/13, 691b/18, 695a/02, 69a/15,
 702a/04, 702a/05, 714b/03, 716a/02, 716a/03,
 716b/08, 721a/09, 723b/02, 723b/19,
 729b/01, 729b/02, 736b/01, 740b/19, 741a/11,
 741b/03, 744b/18, 746a/01, 749b/08,
 758b/14, 774b/10, 776b/12, 778a/07, 780b/12,
 781a/14, 79b/11, 79b/13, 81b/11, 84a/17,
 85a/04, 85b/04, 87b/07, 91a/17, 92b/03, 96a/12,
 98a/05
zeyt-i 'atîk -2-
 z. 434a/10, 434a/12
zeyt-i 'azb -3-
 z. 433a/17, 433b/07, 433b/11
zeyt-i Feleştîn -1-
 z. 434b/19
zeyt-i hercân -1-
 z. 435a/04
zeyt-i infâk -8-
 z. 107b/06, 206a/08, 352b/02, 354b/12,
 433a/18, 433b/05, 434b/15, 84a/18
zeyt-i mağsül -2-
 z. 435a/01, 59a/11
zeyt-i rikâbî -4-
 z. 107b/08, 433a/18, 434b/15, 435a/01
zeyt-i Sûdân -1-
 z. 691a/14
zeytâr -5-
 z. 434a/17, 434b/02, 434b/05, 434b/06,
 434b/11

zeytün -96-
 z. 107b/06, 125a/16, 169a/12, 174b/18,
 174b/19, 175a/01, 200a/18, 200a/19, 210b/10,
 225a/15, 242b/15, 262b/07, 267a/03,
 269a/01, 289a/12, 306b/03, 306b/06, 322b/17,
 341b/06, 341b/07, 352b/03, 353a/07, 355b/02,
 370a/19, 372a/10, 375b/14, 384a/11,
 391a/04, 399a/13, 431a/14, 431a/15, 431a/17,
 431a/18, 431b/16, 432a/04, 432b/08,
 432b/09, 432b/13, 432b/16, 432b/17, 432b/18,
 433a/02, 433a/05, 433a/06, 433a/16,
 433a/17, 434a/04, 434a/14, 434a/17, 43b/13,
 449a/13, 450a/12, 465b/14, 471a/10,
 503a/04, 548b/09, 554b/07, 554b/08, 561b/01,
 565a/11, 568a/09, 582a/17, 591b/11,
 593b/13, 598a/14, 598a/15, 601a/07, 614a/04,
 614b/17, 617b/02, 617b/03, 626b/15,
 632a/08, 637b/05, 654b/15, 65b/01, 660a/16,
 660b/11, 683a/01, 686b/11, 694a/04,
 699a/07, 702a/04, 703a/07, 723b/19, 740b/04,
 750b/11, 76b/19, 770b/14, 780a/02,
 84a/17, 84a/18, 94a/06, 95a/02
zeytün-i cebelî -1-
 z. 532b/08
zeytünü'l-arz -1-
 z. 289a/11
zeytünü'l-Ĥabeşe -1-
 z. 433a/14
zeytünü'l-kelbe -1-
 z. 433a/15
zeytüs-Sûdân -1-
 z. 435a/03
zeyzefün -1-
 z. 436a/13
zıfda^c -2-; **zıfdi^c** -1-
 z. 516a/15, 516a/19; z. 407b/09
zıfdi^c-i âcamî -1-
 z. 462a/17
zıhâh -1-
 z. 514b/18
zırsü'l-acüz -1-
 z. 516a/01
zi'b -1-
 z. 380a/01
zîbak -2-
 z. 408a/03, 435a/09
zibl -1-
 z. 412b/07
zift -70-
 z. 131b/01, 200b/07, 222a/06, 231a/03,
 252a/04, 257a/14, 257a/16, 284b/03, 300a/17,
 339a/05, 363a/01, 417a/06, 421a/02,
 421b/03, 421b/04, 421b/05, 421b/06, 421b/09,
 421b/10, 421b/13, 421b/15, 421b/16, 422a/04,
 422a/06, 422a/07, 449b/15, 486a/14,

- 487a/14, 487b/07, 487b/17, 488b/01, 488b/05, 488b/12, 489b/16, 516b/06, 524a/05, 524a/07, 531b/04, 559b/19, 560a/02, 584b/02, 592b/02, 615a/08, 615b/01, 615b/04, 616b/06, 616b/07, 619a/05, 624a/18, 628b/16, 633b/14, 665a/11, 665b/01, 667b/19, 67a/19, 69b/12, 717b/06, 729b/02, 72a/10, 741a/16, 741a/18, 744a/02, 744a/06, 748a/05, 763b/06, 766b/15
- zîk-ı nefes** -8-
z. 127b/17, 138b/09, 358b/15, 362a/07, 415b/11, 417b/14, 42a/03, 527b/17
- zîlf** -1-
z. 529b/09
- zîmâretü'r-râî** -1-
z. 423a/19
- zincefr** -8-
z. 141a/14, 159b/06, 426b/13, 426b/14, 426b/17, 427a/11, 427a/18, 435a/11
- zîrâ'** -12-
z. 110b/04, 118b/18, 226b/06, 340a/02, 523b/18, 52a/19, 617b/02, 762b/19, 88b/18, 91b/04, 95b/01
- zirâvend** -20-
z. 211b/18, 215a/09, 332b/01, 414b/14, 414b/19, 415a/02, 415a/07, 415a/10, 415b/03, 415b/11, 415b/15, 416a/02, 416a/12, 416a/15, 416a/18, 416a/19, 416b/01, 567b/05, 61a/17, 688b/07
- zirâvend-i müdahrec** -2-
z. 645a/08, 647b/18
- zirâvend-i tavîl** -15-
z. 176a/13, 415a/13, 415a/17, 415b/01, 416a/03, 416a/05, 416a/08, 416a/14, 416a/17, 416b/01, 485a/11, 538b/16, 596b/05, 60a/08, 698a/02
- zirişk** -1-
z. 418a/15
- zîrvâ** -1-
z. 678b/04
- ziyâbîtis** -3-
z. 153a/05, 153a/06, 153a/07
- zîz** -1-
z. 162b/02
- zû-elfi varağa** -1-
z. 379a/02
- zû-ğamseti aqsâm** -1-
z. 379a/13
- zû-ğamseti aşâbî'** -1-
z. 379a/12
- zû-ğamseti ecniha** -1-
z. 379a/13
- zû-ğamsi varağât** -1-
z. 379a/13
- zû-mî'eti-şevket** -1-
z. 379a/16
- zû-şelâsi elvân** -1-
z. 379a/10
- zû-şelâsi ħabbât** -1-
z. 378b/18
- zû-şelâsi şevkât** -1-
z. 379a/04
- zû-şelâsi varağât** -1-
z. 379a/06
- zûfâ** -19-
z. 133b/03, 133b/04, 161b/13, 178b/14, 202a/07, 269a/19, 428b/03, 428b/05, 428b/17, 428b/18, 436a/09, 487a/17, 578a/07, 62b/01, 729b/11, 72b/14, 741a/15, 75b/14
- zûfâ-yı raṭb** -1-
z. 428a/15
- zûfâ-yı yâbis** -1-
z. 427b/11
- zûferâ** -5-
z. 375a/19, 375b/01, 375b/02, 429a/01, 734a/14
- zûfere** -1-
z. 254a/05
- zûfre** -5-
z. 244b/03, 529a/17, 642b/10, 65b/17, 663a/17
- zûfrü'n-nesr** -1-
z. 529b/07
- zûğbûs** -2-
z. 516a/14
- zûkâl** -1-
z. 94a/11
- zurayğ** -1-
z. 418a/07
- zurays** -1-
z. 524a/10
- zurnapa** -2-
z. 418b/06, 418b/10
- zurü'ül-kebe** -1-
z. 515b/19
- zurunbâd** -17-
z. 176a/13, 215a/13, 229a/10, 340b/08, 341a/13, 374a/02, 413b/07, 413b/12, 413b/15, 413b/18, 414a/14, 414a/15, 416a/14, 416a/18, 450a/05, 536a/08
- zûsentâryâ** -10-
z. 141b/05, 318b/18, 384a/09, 470a/09, 522b/13, 677a/08, 678a/06, 726a/05, 737b/14
- zûbâb** -6-
z. 376a/08, 376a/09, 376a/11, 427b/01, 427b/02
- zûbd** -1-
z. 410b/09
- zûcâc** -1-
z. 412b/17

züfeyref -1-

z. 422a/08

zükâm -31-

z. 132b/06, 136a/18, 168b/17, 262a/03,
361a/19, 401b/10, 412a/09, 432b/02, 432b/03,
456b/11, 473a/01, 497b/03, 498a/19,
500a/17, 515b/17, 520b/08, 532b/01, 574a/02,
605b/19, 606a/02, 607a/17, 609b/13, 612b/09,
618b/09, 636a/09, 691b/09, 696a/07,
747a/07, 750a/01, 754a/13, 757a/04

zülâbiyye -1-; **zülbiyye** -1-

z. 422b/08; z. 422b/08

zümmeç -1-

z. 422b/10

zümürüd -8-

z. 224a/08, 412b/01, 422b/18, 423a/04,
423a/07, 423a/13, 423a/16

zürrâfe -1-

z. 418b/06

zürrre -1-

z. 377b/12

zürrüh -2-

z. 376b/03, 581b/07

züvân -12-

z. 223a/07, 349a/19, 350a/12, 429a/10,
429a/12, 500a/01, 500a/02, 500a/04, 752b/06

Toplam Kelime Sayısı : 30425

Toplam Madde Başı Sayısı : 4820

Kişi Adları Dizini

A

'Alî bin Sînâ -1-; **'Alî İbn Sînâ** -2-; bk. **İbn Sînâ**

'A. 29a/17; 'A. 435a/15, 658b/08

Arestü -6-

A. 126a/08, 412a/19, 412b/17, 413a/05,
414b/17, 693a/10

Artâmis -2-

A. 525a/15, 525b/02

Aşma'î -1-

A. 401b/18

B

Bakḳâl-zâde Mevlânâ Muḫyiddîn -1-

B. 4a/01

Bedîğürus -2-

B. 458b/19, 459a/01

Bülus -2-

B. 249a/01, 81b/16

C

Câlinüs -45-

C. 4a/09, 8a/15, 38a/06, 105a/05, 111a/19,
117b/12, 120a/03, 124a/07, 147b/15, 180a/12,

223b/17, 223b/18, 249a/11, 311b/13, 346a/06,
347b/03, 351b/18, 380a/19, 39a/05, 406b/13,
410a/12, 445b/05, 446b/05, 452a/07, 456a/01,
473b/05, 473b/06, 478a/17, 485b/13,
489b/03, 525b/03, 525b/05, 543b/04,
609b/01, 619a/17, 664a/08, 664a/09,
666b/17, 666b/19, 669b/04, 679b/13,
718a/17, 774a/10, 81b/15

Cem -1-

C. 224a/14

Cıntın -1-

C. 226a/18

D

Dîşkürîdüs -30-; **Dîşkürdiyüs** -2-

D. 124a/07, 147b/16, 155b/09, 241a/13,
282b/09, 282b/11, 287b/02, 307b/04,
314a/09, 351b/18, 435b/19, 436a/01, 436a/05,
446b/05, 450a/01, 454b/02, 455b/18,
473b/05, 473b/06, 478a/17, 504b/10, 525b/04,
530b/11, 531a/05, 632b/19, 666b/18,
669b/04, 682b/10, 718a/17, 774a/09; D. 4a/09,
8a/15

Düc -1-

D. 53a/13

E

Ebü 'Abbâs Nebâtî -1-; **Ebu'l-'Abbâs Nebâtî** -1-,

bk. **Ḥâfız**.

E. 550a/11; E. 655b/02

Ebü Cerîḫ Râhib -1-

E. 282b/16

Ebü Ḥanîfe -3-

E. 289b/06, 605a/14, 606a/08

Ebuḳrâṭ -2-

E. 14b/10, 14b/11

Ġ

Ġâfîkî -6-

Ġ. 39a/14, 448a/14, 484b/05, 647a/08,
661a/09, 91b/13

H, Ĥ, Ħ

Ḥâfız -3-; bk. **Ebü 'Abbâs Nebâtî** ;

Ebü'l-'Abbâs Nebâtî

Ḥ. 335b/16, 550a/11, 655b/02

Ḥalîl bin Aḫmed -1-

Ḥ. 401b/19

Ḥârünür-Reşid -1-

H. 550b/03

Ḥasan ibn 'Abdurrahmân -1-

Ḥ. 2b/03

Ḥaydar Mîrzâ -1-

Ḥ. 3b/07

Ḥâzret-i 'İsâ -1-

H. 603b/16
Ḥazret-i Süleymân -1-; bk. **Süleymân** ; **Süley-
 mân bin Dävüd**
 H. 635a/17
Hermes -2-
 H. 447a/14, 447b/07
Ḥubeşş -1-
 H. 742b/10
Ḥuneyn -4-
 H. 386a/15, 666b/18, 682b/10, 692a/14

İ

İbn Baytâr -12-; **İbn-i Baytâr** -8-; bk. **Muḥam-
 med bin ‘Abdullâh**
 İ. 11a/08, 438b/14, 703a/19, 396a/16,
 402a/02, 408b/15, 699a/01, 703b/02, 714a/04,
 751a/04, 763a/06, 772a/01; İ. 9b/05, 11a/14,
 240a/09, 472b/07, 9a/19, 9b/05, 10a/19, 11b/03
İbn Beyyân -1-
 İ. 549b/06
İbn Bitrîk -2-
 İ. 627a/17, 692a/13
İbn Cezzâr -1-
 İ. 777a/12
İbn Cülcül -1-; **İbn-i Cülcül** -1-
 İ. 348a/11; İ. 57a/19
İbn Hâmân -1-
 İ. 618a/18
İbn Ḥamdün -1-
 İ. 761a/06
İbn Heysem -1-
 İ. 348a/11
İbn İshâk -1-
 İ. 536a/19
İbn Mâsercüye -1-
 İ. 629b/11
İbn Mâsuevîh -4-
 İ. 149b/08, 149b/09, 149b/10, 149b/13
İbn Nefîs Mısrî -1-
 İ. 467a/12
İbn Rızvân -5-; **İbn-i Rızvân** -1-
 İ. 239b/07, 264b/08, 326b/03, 450a/05,
 97b/07, İ. 239b/04
İbn Semḥün -1-; **İbn-i Semḥün** -1-
 İ. 547a/18, İ. 232a/11
İbn Serâbiyün -1-
 İ. 536a/19
İbn Sînâ -3-; bk. **‘Alî İbn Sînâ**; **‘Alî bin Sînâ**
 İ. 3b/19, 653a/08, 687b/11
İbn Vâfid -2-; **İbn-i Vâfid** -3-
 İ. 547a/18, 91b/14, İ. 232a/12, 473b/04,
 63b/19
İbn Vaḥşiyye -1-
 İ. 301b/01
İbn-i Camî -3-

İ. 127a/17, 231b/13, 382a/14
İbn-i Zekerıyyâ -2-
 İ. 127a/08, 436a/01
İbrâhîm -1-
 İ. 601a/15
İsceryün -1-
 İ. 445b/06
İshâk bin ‘İmrân -3-
 İ. 549a/17, 549b/03, 778a/09
İskender-i Zü'l-ḳarneyn -1-
 İ. 447a/16
İsklînüs -1-; **İsklînüs-i evvel** -2-
 İ. 14b/01; İ. 14a/19, 14b/05
İsrâ'îlî -1-
 İ. 223b/17

K, Ḳ

Ḳaḥṭân -1-
 Ḳ. 38a/19
Kindî -2-
 K. 38a/18, 667b/02

M

Mâsercüye -1-
 M. 332b/11
Me'mün -1-
 M. 51a/18
Mesîḥ bin Ḥakem -1-
 M. 42a/18
Mesîḥî -3-
 M. 328a/16, 336b/01, 520b/16
Meşrîdîṭüs -1-
 M. 187a/03
Muḥammed -1-; **Muḥammed Muştafâ** -2-;
Muḥammed-i Muştafâ -1-
 M. 5b/16; M. 1b/07, 12b/08; M. 37b/02
Muḥammed bin ‘Abdullâh -1-; bk. **İbn Baytâr** ;
İbn-i Baytâr
 M. 9b/05
Muvaffâk -1-
 M. 126b/10

N

Naşîrüddîn -1-
 N. 126b/11
Nu'mân -1-; **Nu'mân bin Münzir** -1-
 N. 490b/14, N. 490b/15
Nüh -1-
 N. 38b/03

R

Râzî -14-
 R. 149b/09, 282b/16, 296a/08, 42b/02,
 52a/14, 52a/16, 541a/01, 659b/01, 664a/07,
 672a/01, 683b/08, 687b/13, 715a/08, 89b/19
Rebâḥ -1-

R. 629a/07
Rekâî -1-
 R. 38b/02
Rûfus -4-
 R. 322a/07, 338a/06, 338a/10, 338a/13
Rüstem -1-
 R. 485a/11

S

Sa'deddîn -1-
 S.3b/17
Sinân -1-
 S.4a/01
Sultân Bâyezîd -1-
 S. 3b/09
Sultân Mehmed -1-
 S. 3b/10
Sultân Murâd -2-
 S. 3b/08, 4b/08
Sultân Selîm -2-
 S. 3b/08, 3b/09
Sultân Süleymân -1-
 S. 3b/09
Süleymân -2-, **Süleymân bin Dâvûd** -1-,
 bk. **Hzret-i Süleymân**
 S. 224a/14, 447a/15, S. 447a/14

Ş

Şerefeddîn -1-
 Ş. 111a/09
Şerîf -2-
 Ş. 233a/01, 448a/14
Şeyh 'Imâdeddîn Zâfir -1-
 Ş. 439b/06
Şeyh Re'is -1-
 Ş. 396b/18

T

Temîmî -2-
 T. 223b/17, 360a/16

Y

Yâfis -1-
 Y. 38b/03
Yûnus -2-
 Y. 249a/01, 468b/07

Z

Zehrâvî -1-
 Z. 435a/01

Eser Adları Dizini

C

Câmi' -2-; bk. **Kitâb-ı Câmi'**
 C. 9b/02, 472b/07

F

Falâha -2-, **Fallâha-i Fârisiyye** -1-
 F. 668b/02, 683b/10, F. 703a/04
Fuşûl-i Ebukrât -1-
 F. 14b/11

H

Hâvî -3-
 H. 296a/08, 664a/09, 89b/19

İ

İhtiyârât-ı Bedî'î -3-
 İ. 114a/08, 571a/02, 702b/08

K, Q

Kâfi -1-
 K. 296a/10
Kitâb-ı Şifâ -1-
 K. 562b/05
Kitâb-ı Câmi' -1-; bk. **Câmi'**
 K. 10b/03
Qur'an-ı 'Azîm -2-, **Qur'an-ı Kerîm** -1-
 Q. 5b/17, 743b/02, Q. 523b/15

L

Luğat-i Ahterî -1-
 L. 492b/07
Luğat-i Ni'metullâh -1-
 L. 60a/13

M

Mâ-Lâ Yesa'u't-Tabibe Cehlulu -2-
 M. 2b/13, 11b/18
Minhâc -17-
 M. 199a/04, 241a/09, 251b/05, 338a/05,
 375b/03, 449a/06, 457a/05, 494a/17, 49a/18,
 509b/18, 573a/12, 586a/15, 655b/06,
 750b/18, 751a/06, 89b/19, 94b/01
Müfredât-ı İhtiyârât-ı Bedî'î -3-, **Müfre-**
dât-ı İhtiyârât-ı Bedî'iyye -1-
 M. 386b/04, 550b/12, 634b/01, M. 348a/02

T

Tabaqât-ı Etibbâ -1-
 T. 9b/04

Yer Adları Dizini**A, Ā**

- 'Aden -1-
'A. 550b/05
- Āderbaycān -2-; Āzerbaycān -1-
Ā. 131b/14, 73a/07; Ā. 50a/03
- Afrīkayye -10-
A. 128b/17, 155b/08, 178a/05, 178b/02, 178b/04, 245a/03, 245a/04, 40b/03, 530b/14, 61a/04
- Ahvāz -1-
A. 733a/07
- Akrītış -1-
A. 492b/02
- 'Ammān -3-
'A. 383a/03, 423b/02, 631b/08
- 'Ammān Deryāsı -1-
'A. 606a/11
- Anṭakiyye -5-
A. 306b/14, 43b/10, 452b/03, 89b/04, 97a/12
- 'Arabistān -2-
'A. 539a/15, 753a/12
- 'Ariş Kal'ası -1-
'A. 346a/04
- 'Asḳalān -1-
'A. 145a/17
- 'Avsece -1-
'A. 174b/04
- 'Ayn-ı ūems -2-
'A. 160a/02, 288b/13

B

- Bābil -6-
B. 135b/14, 210a/09, 256a/12, 51b/08, 668b/03, 97b/02
- Bağdād -62-
B. 127b/04, 240b/12, 249a/19, 260a/11, 333b/10, 344b/12, 345a/08, 345a/09, 348b/08, 375a/19, 396b/14, 405b/15, 413b/09, 417b/19, 434b/16, 45a/04, 46a/07, 46a/16, 487b/17, 48a/04, 490a/16, 493a/04, 496b/11, 51b/08, 533a/10, 534b/02, 553a/10, 602a/04, 609b/10, 615b/01, 617a/06, 617a/10, 61b/06, 624a/06, 625b/02, 625b/03, 626b/02, 632a/12, 632b/01, 633a/03, 633a/10, 633a/12, 63b/01, 654a/12, 655a/09, 658b/06, 672a/04, 698a/14, 69b/01, 704a/08, 712b/18, 719a/10, 742a/19, 742b/14, 750b/07, 764b/15, 765a/05, 766b/17, 768b/18, 771a/14, 779a/13, 79b/03
- Baḥr-i 'Ummān -1-
B. 692b/13
- Baḥr-i Hiçāz -1-
B. 76b/07
- Baḥr-i Kebīr -1-

- B. 396a/17
- Baḥr-i Kūlzūm -2-
B. 692b/13, 77b/10
- Baḥr-i Rūm -2-
B. 105b/16, 38b/04
- Baḥreyn -2-
B. 533a/07
- Bārīk -1-
B. 250b/16
- Başra -15-
B. 127b/04, 240b/12, 249a/19, 328a/05, 402a/10, 434b/16, 490a/16, 51b/08, 533a/10, 610a/04, 625b/02, 625b/03, 632a/12, 672a/04, 779a/13
- Belestin -2-
B. 123a/03, 223b/10
- Belḥ -1-
B. 166a/02
- Bendinceyn -1-
B. 242a/11
- Berber -6-
B. 235b/02, 239b/11, 54a/19, 563a/09, 585b/17, 691a/07
- Bīrūt -6-
B. 244b/06, 333b/06, 339b/17, 351a/13, 375b/12, 429b/16
- Buḥārā -2-
B. 148a/02, 225a/04
- Buḥayratü'l-Yehūd -1-
B. 615a/13

C

- Cermaḳān -1-
C. 226b/08
- Ceyḫūn -2-
C. 704a/07, 704a/08
- cezīre-i Afrītış -1-
c. 78a/16
- cezīre-i Kamer -1-
c. 188a/08
- cezīre-i Kıbrus -2-
c. 425a/05, 522a/18
- cezīre-i Niğış -1-
c. 79b/10
- Cidde -1-
C. 70a/09
- Cidde Deryāsı -2-
C. 250b/06, 757b/02

Ç

- Çīn -21-
Ç. 173a/13, 207a/08, 207a/09, 302b/06, 314a/11, 330a/07, 348a/11, 348a/13, 382b/01, 382b/15, 413b/08, 446b/02, 473a/16, 512a/07, 659a/16, 701a/19, 714b/12, 732a/18, 732b/15, 774a/09

D

- Daķūķi** -1-
D. 526b/12
- Dāmgān** -1-
D. 668b/14
- deryā-yı Hābeşe** -1-
d. 496a/01
- deryā-yı Hind** -3-
d. 496a/01, 550b/09, 550b/10
- deryā-yı Yemen** -1-
d. 503b/17
- Deyr-i Ğurebā** -1-
D. 488a/07
- Dicle** -3-
D. 248a/04, 475a/07, 704a/08
- Diyār-ı Bekr** -1-; **Diyārbekr** -4-
D. 51b/09; D. 276a/08, 729b/16, 742a/18, 746b/05
- Diyār-ı Rabī'a** -1-
D. 72a/05

E

- Edā** -1-
E. 125b/14
- Endülüs** -43-
E. 106a/18, 106b/09, 127b/08, 128b/14, 130a/10, 154a/08, 155a/10, 174b/13, 191b/09, 229b/09, 232b/04, 235a/11, 246a/15, 249b/01, 263b/09, 271a/08, 285a/19, 339a/12, 381a/08, 391b/06, 396a/01, 396a/17, 414b/15, 485b/03, 49b/11, 501b/08, 507b/14, 522a/06, 522a/17, 524a/10, 527a/06, 527a/12, 529b/13, 529b/19, 563b/01, 647a/08, 655a/03, 719a/09, 87a/14, 91b/19, 94b/19
- Erbīl** -1-
E. 526b/12
- Erciş** -1-
E. 521b/12
- Ermen** -6-
E. 176a/15, 182a/08, 237b/13, 416b/15, 527a/06, 527b/09
- Ermeniyye** -2-; **Ermīniyye** -6-
E. 597b/14, 597b/15; E. 155a/02, 177b/19, 483a/07, 521b/12, 527b/09, 97b/02

F

- Feleştīn** -4-
F. 123a/03, 223b/10, 244b/06, 452b/04
- Feyyūm** -1-
F. 454b/19
- Firūgyā** -1-
F. 245a/04
- Frengistān** -2-
F. 410a/18, 95a/17

Furāt -4-

F. 396b/14, 475a/06, 704a/10, 704a/19

G, Ğ

- Ğāgā** -1-
Ğ. 246a/13
- Ğavr** -1-
Ğ. 262a/12
- Ğilān** -2-
G. 443a/08, 50a/03

H, Ğ, Ğ

- Ğā'rezm** -1-
Ğ. 704a/07
- Ğābeş** -14-
Ğ. 123a/02, 155a/13, 192b/03, 218b/11, 234a/17, 244a/18, 328a/05, 412a/04, 418b/08, 42b/13, 585b/17, 593a/10, 761a/14
- Ğaleb** -1-
Ğ. 43b/10
- Ğamā** -2-
Ğ. 645a/02, 719b/16
- Ğarrān** -1-
Ğ. 719b/18
- Ğāsek** -1-
Ğ. 550b/05
- Ğayūs** -4-
Ğ. 119b/15, 43a/10, 526b/05, 88b/01
- Ğazar** -1-
Ğ. 155a/02
- Ğekār** -1-
Ğ. 262a/13
- Ğelāhil** -1-
Ğ. 186a/06
- Ğemedān** -1-
Ğ. 658b/06
- Ğitā** -1-
Ğ. 570b/18
- Ğicāz** -19-
Ğ. 123a/01, 240b/07, 247b/01, 247b/03, 254b/04, 254b/08, 255b/16, 373a/13, 470b/14, 485b/10, 515a/05, 515a/18, 539b/09, 550a/12, 561a/15, 603a/08, 655b/03, 70a/09
- Ğicāz deryāsı** -1-
Ğ. 250b/02
- Hind deryāsı** -5-
H. 155b/06, 247b/07, 550b/01, 550b/06
- Hindistān** -1-
H. 390a/06
- Hirāt** -1-
H. 501b/14
- Ğire** -2-
Ğ. 490b/15, 525a/10
- Ğit** -3-
H. 334a/14, 592b/05, 654a/13

Horāsān -29-

H. 126a/08, 154b/15, 166a/02, 182a/08, 188b/11, 190a/16, 191a/11, 238a/10, 493a/04, 501b/14, 501b/19, 521a/14, 528a/04, 589b/13, 624a/01, 653a/12, 654a/12, 659a/09, 685b/09, 73a/07, 750a/09, 762a/08, 763b/19, 766a/12, 766a/15, 79b/03, 97b/02

Humīs -1-

H. 645a/02

Hüdeyl -1-

H. 647a/07

Hürmüz -1-

H. 402a/12

I**İrāk** -16-

İ. 117b/08, 127b/04, 134a/04, 137a/19, 240b/18, 243a/08, 249b/07, 260/02, 276a/15, 334a/14, 338a/09, 345a/09, 382b/17, 434b/16, 698a/14

İrāk-ı ‘Acem -1-

İ. 592b/05

İşfahān -2-, **İşfihān** -5-

I. 348b/10, 58a/15; İ. 224a/14, 457b/09, 458a/11, 48b/06, 67b/15

İştāhr -1-

I. 744a/03

İ**İsferūd** -1-

İ. 46a/04

İskenderiyye -11-

İ. 224a/02, 46a/17, 53b/19, 573b/11, 719b/10, 82a/01, 88b/15, 94b/04

İstānbül -25-

İ. 126b/06, 158a/03, 189a/01, 239b/07, 249b/03, 250a/08, 256a/09, 258b/08, 264b/04, 321a/14, 370a/03, 387a/19, 392b/16, 394a/05, 422b/06, 454a/19, 595a/08, 615a/04, 616b/09, 649b/06, 658b/01, 658b/07, 763a/14, 764a/01, 776b/14

K, Ķ**Ķāđiköyi** -2-

Ķ. 370a/03, 595a/09

Ķaradeniz -1-

Ķ. 197a/02

Ķaralar -8-

Ķ. 106a/07, 195a/06, 412b/03, 439a/16, 563a/09, 571a/04, 576a/13, 691a/07

Ķayrevān -1-

Ķ. 74b/18

Ķaysür -1-

Ķ. 629a/04

Keفر -1-

K. 615a/11

Keفر-i Selvān -1-

K. 429b/16

Keفر -1-

K. 483a/07

Ķıbrıs -5-; **Ķıbrıs-3-**; **Ķubrus** -4-

Ķ. 110a/08, 199b/12, 373b/05, 425b/04, 702b/01; Ķ. 201a/01, 406b/16, 425b/04; Ķ. 374a/09, 374a/10

Ķirmān -3-

K. 101b/01, 754b/06

Ķonstanđiniyye -1-

Ķ. 81b/03

Ķuds-i Şerif -20-

Ķ. 137b/04, 174b/16, 198b/06, 236b/15, 254b/03, 262a/13, 289b/12, 345b/16, 360a/18, 368b/10, 390b/18, 427b/16, 478a/14, 601b/15, 615a/15, 655b/03, 78b/01, 89b/01, 94b/04

Ķüfe -6-

K. 127b/04, 250b/16, 261b/02, 434b/16, 525a/09, 768a/10

Ķüfe nehri -1-

K. 704a/12

Ķulzüm Deryası -3-

Ķ. 454b/09, 478a/12, 70a/09

Ķümis -1-

K. 49b/14

Ķüreyş -1-

Ķ. 261a/08

L**Laşā** -1-

L. 533a/07

Limiyün -1-

L. 525a/14

Līnevā -5-

L. 236a/05, 271b/19, 576a/13, 668b/03, 91b/07

Lübñān -2-

L. 333b/06, 375b/12

M**Mağrib-i Akşā** -1-

M. 40b/04

Māh -2-

M. 272a/19, 457b/09

Māhān -1-

M. 97b/03

Mađđişü -3-

M. 155a/14, 155b/06, 412a/05

Mađđünyā -2-

M. 211a/04, 739b/15

MāliĶa -1-

M. 396a/17

Mâverâ'ü'n-nehr -2-
M. 191a/11, 653a/12

Mâzenderân -1-
M. 668b/14

Medîne-i Münevvere -2-
M. 197a/10, 284b/18

Medîne-i Resül -2-
M. 123a/01, 224a/04

Mehdiye -1-
M. 695b/12

Mekke -19-
M. 123a/01, 159b/11, 180a/01, 180a/03, 266a/12, 266b/11, 266b/13, 422a/10, 470b/16, 515a/01, 515a/04, 51b/07, 539b/09, 55a/03, 632b/01, 672a/02, 757b/02, 92a/12

Mekke-i Mükerreme -9-
M. 179b/16, 240a/03, 327a/06, 373a/13, 457a/19, 470b/15, 57b/14, 647a/06, 655a/12

Mendil -1-
M. 562b/10

Merv -1-
M. 763b/19

Meyyâfârikîn -1-
M. 58a/15

Mısr -7-; **Mısr** -129-
M. 39b/06, 43b/07, 43b/09, 46a/17, 64a/02, 82b/06, 97a/10; M. 104a/14, 110a/06, 111a/10, 122b/06, 122b/18, 128b/13, 131b/14, 134a/01, 134a/03, 134a/06, 134a/09, 135a/12, 135a/13, 136a/06, 136a/07, 142a/16, 142b/08, 143b/10, 143b/15, 150a/09, 160a/01, 160a/02, 160a/11, 163a/10, 178a/18, 188b/18, 195b/09, 216a/13, 223b/05, 224a/02, 235b/13, 239b/10, 240a/08, 240b/13, 242b/19, 244a/08, 244a/09, 246b/09, 247a/15, 249a/19, 249b/07, 258a/08, 261a/07, 284b/08, 284b/11, 285b/09, 288b/13, 289a/07, 289b/03, 290b/14, 309b/16, 310b/15, 328a/04, 346a/02, 346a/04, 348a/08, 348b/08, 367b/13, 382a/15, 387a/01, 390a/09, 402a/13, 407a/19, 420b/10, 430a/16, 434b/19, 439b/12, 454b/07, 454b/19, 475a/06, 481a/14, 483a/07, 485b/07, 485b/08, 488a/06, 495a/17, 496a/11, 508b/15, 514b/03, 51b/02, 525a/01, 530b/16, 536a/09, 539b/17, 53b/19, 563a/17, 566a/17, 573a/07, 573b/11, 585b/18, 603b/09, 603b/11, 603b/16, 605a/16, 615a/06, 616b/08, 616b/09, 644a/02, 649b/18, 653a/06, 655b/03, 673b/09, 673b/17, 695b/02, 704a/06, 714a/04, 717b/14, 71b/04, 725a/12, 728a/15, 731b/12, 731b/13, 744a/14, 746a/02, 79b/02, 82a/01, 82b/06, 84b/19, 86a/03, 88b/15, 89a/15, 93b/13, 94a/03, 96a/10

Muḥavvel -1-
M. 742a/19

Müşil -9-
M. 248a/05, 258a/08, 262a/13, 452b/04, 46a/08, 63b/01, 644b/11, 73a/07

N

Nabt -1-
N. 197a/10

Nâbulus -1-
N. 719b/16

Naḥcivân -2-
N. 483a/07, 73a/07

Necd -1-
N. 90a/03

nehr-i Kûfe -2-
n. 704a/10, 704a/19

Nîl -6-
N. 143b/10, 195b/09, 430a/16, 454b/08, 525a/02, 704a/06

Nîşâbûr -1-
N. 528a/04

Nîtiş -1-
N. 79b/06

Nuşaybîn -1-
N. 712b/19

R

Rebî'a -2-
R. 654a/13, 729b/16

Rey -1-
R. 424b/10

Rıka -1-
R. 235a/10

Ruhâ -2-
R. 645a/03, 719b/18

Rûm deryâsı -2-
R. 101b/06, 566b/15

S, Ş, Ş

Şa'id -7-
Ş. 142a/16, 240a/09, 603a/08, 673b/09, 746a/03, 82b/06, 82b/07

Şafed -1-
Ş. 615a/15

Şâfis -1-
s. 204a/06

Şagrâ -1-
Ş. 224a/05

Şaklibe nehri -1-
Ş. 246a/02

Şaydâ -2-
Ş. 191b/04, 469a/08

Sefâle -1-
S. 329b/14

Selûk -1-

S. 656b/19

Semendür -1-

S. 562b/13

Semerķand -2-

S. 148a/02, 225a/04

Serât -1-

S. 515a/18

Serendîb -3-

S. 590a/08, 629a/05, 778b/03

Sicistân -9-

S. 348a/14, 348a/15, 348a/18, 348b/13, 457a/09, 573a/09, 573a/16, 573a/18, 57a/02

Şîn -9-

S. 107a/02, 107a/04, 126a/09, 128b/05, 150b/04, 186a/05, 186a/07, 199a/13, 225a/04

Sind -4-

S. 134b/19, 186a/06, 190a/16, 247b/07

Sîrâf -1-

S. 524b/03

Sîvâs -1-

S. 527b/08

Sukûtrâ -2-

S. 347a/11, 503b/18

Sûr -1-

S. 79b/05

Sûryâ -1-

S. 527a/19

Suthâdus -1-

S. 62a/11

Ş**Şâm** -68-, **Şâm-ı Şerîf** -35-

Ş. 107b/09, 111a/10, 123a/03, 125b/14, 133a/01, 174b/16, 191b/04, 197a/06, 219b/07, 220a/03, 220a/13, 220a/14, 229a/14, 235b/18, 240b/13, 244b/06, 245b/03, 246a/13, 254b/06, 262a/12, 276a/08, 290b/14, 295b/05, 295b/08, 339b/17, 360a/16, 375b/12, 376a/01, 383a/03, 38b/08, 422a/10, 429b/15, 43b/08, 452b/04, 469a/08, 473b/10, 485b/06, 487b/17, 495a/17, 532b/03, 532b/05, 535a/12, 539a/14, 55a/01, 561b/01, 563a/16, 563b/12, 565a/16, 588a/10, 60a/10, 640b/03, 64b/13, 670a/13, 699a/03, 720a/04, 727a/10, 72a/05, 735b/02, 744a/10, 74b/01, 75b/18, 76b/16, 82a/02, 93a/17, 97a/12, Ş. 128b/15, 128b/18, 137a/07, 140b/09, 145a/17, 148b/05, 150a/08, 153b/14, 181b/19, 223a/15, 223b/09, 229a/11, 229a/13, 254b/02, 258a/08, 262a/12, 289b/12, 295b/07, 326a/06, 345a/11, 346a/04, 350b/15, 351a/13, 375b/13, 378a/05, 378b/09, 436a/13, 443a/07, 443a/08, 484a/12, 531a/08, 569a/19, 719a/10, 91a/12, 94b/04

Şâm deryâsı -1-

Ş. 197a/02

Şâride -1-

Ş. 191b/08

Şerâh -1-

Ş. 195a/05

Şîrâ -1-

Ş. 92a/12

Şîrâz -2-

Ş. 203b/16, 589b/13

Şübek -2-

Ş. 174b/16

Şûmine -1-

Ş. 550b/05

T, T̄**T̄aberistân** -1-

T̄. 60a/16

T̄aberiyye -1-

T̄. 262a/13

T̄arsûs -3-

T̄. 262a/12, 262a/15, 79b/04

Tebrîz -1-

T. 659a/11

T̄râbulus-ı ğarb -1-

T̄. 539b/16

T̄ûs -1-

T̄. 247b/01

T̄üdmür -2-

T. 539a/14, 91a/12

T̄ülebbüt -2-

T. 732b/13, 732b/14

T̄ürkistân -1-

T. 754b/06

T̄üster -1-

T. 529a/17

U**‘Ummân** -10-

‘U. 106a/08, 187b/10, 195a/06, 328a/04, 437b/05, 459a/08, 514b/19, 664b/06, 664b/14

Uşyût -1-

U. 82b/07

Ü**Üşküdar** -1-

Ü. 370a/03

V**Vâdî-i Bürdebaşı** -1-

V. 531a/09

Vâdî-i Cehennem -1-

V. 246a/14

Vâdî-i Neml -1-

V. 635a/18

Vâsıt -1-
V. 610a/04

Y

Yâbise -1-
Y. 191b/14

Yaşıl cezîre-1-
Y. 61a/05

Yemen -48-

Y. 106a/07, 128b/10, 153b/10, 174b/04,
174b/05, 179b/16, 195a/06, 218b/11,
233a/14, 240b/07, 268a/18, 328a/04, 348b/08,
369b/17, 370b/07, 38b/01, 397a/14,
437b/05, 457a/18, 483a/07, 483a/16, 509a/05,
514b/19, 515a/01, 515a/05, 515a/18,
536a/10, 544b/08, 550b/04, 550b/05, 56b/10,

593a/10, 606a/11, 623b/15, 631b/07,
631b/08, 648b/12, 656b/19, 664b/05, 692b/14,
738b/07, 744b/16, 768b/01, 768b/04,
768b/05, 89a/19

Yünye -1-
Y. 89b/04

Z

Zenc -1-
Z. 382b/07

Zenc deryâsı -1-
Z. 212b/17

Zengîler -1-
Z. 192b/03

Zür -2-
Z. 176a/15, 239b/08

